Hayat
ANSİKLOPEDİSİ

Hayat
ANSİKLOPEDİSİ

I. Cilt

Hayat Yayınları

Umum Neşriyatı İdare Edenler
ŞEVKET RADO
HİKMET FERİDUN ES

Yazı İşleri Sekreterleri
VAHDET GÜLTEKİN
ORHAN Ş. YÜKSEL ADLİ MORAN

Teknik Sekreterler
SEZAİ SOLELLİ
SEMİRAL BİLBAŞAR ESER TUTEL

Resim, Şema, Grafikler
AYHAN ERER SEZGİN BURAK

Haritalar
ORHAN DAR NAMIK MERİÇ

Fotoğraflar
İNAL TENGİZMAN EROL DERNEK
NECDET İŞLER

■

Basıldığı yer
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi
Ofset tablolar ve haritalar Doğan Kardeş
Yayınları A. Ş. Basımevi

Önsöz

İÇİNDE BULUNDUĞUMUZ DEVİR, her gün yeni buluşların, yeni olayların, hemen her alanda yeni ve köklü değişikliklerin meydana geldiği bir devirdir. Gazete, mecmua veya zaman zaman çıkan kitaplardan bu yenilikleri takip etmek mümkündür. Fakat yüzyıllar boyunca olagelen keşifler ve icatlardan, sosyal hadiselerden ve diğer bütün önemli olaylardan süzülüp birikerek değişmez bir şekilde yerleşen esas bir temel bilgi, bir klâsik kültür vardır ki bunu ancak ansiklopediler verir. Bu sebeple, ansiklopediler her medenî millet için en lüzumlu kültür kaynaklarıdır.

Bir milletin kültür derecesi ne kadar yüksek olursa, o milletin ansiklopedik yayınları da o derece çok ve çeşitli olur. Bugün Almanya, Amerika, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi medeniyette hayli ilerlemiş memleketlerde sadece klâsik ansiklopediler yapılmakla yetinilmiyor; bilgi bölümlere parçalanarak o bölümlerle ilgili ansiklopediler meydana getiriliyor: Müzik ansiklopedisi, spor ansiklopedisi, fen ansiklopedisi gibi.

Umumî ansiklopedi alanında bugüne kadar memleketimizde birçok denemeler yapılmış ve en beğenileni de bundan yirmi sekiz yıl önce yayınlanan «Hayat Ansiklopedisi» olmuştu. Çıkışından birkaç yıl sonra tükenen bu ansiklopedinin boşluğu şimdiye kadar hâlâ doldurulamamıştır.

Türk okurunun modern ve mükemmel bir ansiklopediye olan ihtiyacını göz önüne alan Hayat mecmuası, yeni HAYAT ANSİKLOPEDİSİ'ni hazırlamış bulunuyor. Bu ansiklopedi hazırlanırken de başlıca şu esaslara dikkat edilmiştir.

ANSİKLOPEDİNİN İÇİNDEKİ KONULAR:

Eski «Hayat Ansiklopedisi» nde 4800 sayfalık 10 büyük cilt içinde ortalama 2500 konu varken yeni HAYAT ANSİKLOPEDİSİ'nde konu sayısı 6.000'e çıkarılmış, küçük fakat okunaklı harfler kullanılarak, yazılar daha öz yazılarak 3.000 sayfa içinde eski ansiklopedideki 4.800 sayfalık bilgi ve resmin % 70'ten fazlası verilmek imkânı sağlanmıştır.

Beş ciltlik ansiklopedinin esas prensipleri tesbit edilirken Amerikalıların halk için ve bilhassa öğretmenler için pek faydalı görülen Compton Ansiklopedisinin son baskısı esas tutulmuş, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca çeşitli ansiklopedilerden olduğu gibi, Türkiye bahsinde gerek yeni, gerekse eski Türkçe yayınlanmış muhtelif ansiklopedilerden ve ansiklopedik kitaplardan istifade edilmiştir. Beş ciltlik hacmin imkânları

göz önünde bulundurularak en lüzumlu maddeler alınmış, ancak daha geniş ansiklopedilere girebilecek ikinci derecedeki konular, şahsiyetler, maddelerin yazılışındaki fazla teferruat bırakılmıştır.

Bütün konular kabil olduğu kadar uzatılmadan öz ve sistematik bir şekilde verilmiştir. Konularla ilgili önemli meraklı yazılar aynı sayfada, ayrı çerçeveler içinde verilerek esas konuların akışı durdurulmadan, bu gibi yazıların ilâvesiyle ansiklopedi daha cazip bir hale getirilmiştir.

Yurdumuz ve milletimiz hakkındaki konular hiçbir ansiklopedide bulunmıyacak kadar dikkatle işlenmiştir. Bize ait herşeyin üzerinde daha önemle durulmuş, Türkiye'nin üzerinde yükselen hayalî bir kuleden bakar gibi konular uzaklıklarına, yakınlıklarına ve bilhassa memleketimizle ilgilerine göre yer almışlardır.

HAYAT ANSİKLOPEDİSİ'nin, yerli ansiklopedilerde şimdiye kadar pek alışılmamış bir yeniliği de önemli konuların sonuna eklenen bibliyografyalardır. Bu bibliyografyalarda, Türkiye'de o konuya ait çıkmış tercüme veya telif başlıca eserlerin isimleri verilmiştir. Böylece, okurlar o konuya dair daha fazla bilgi edinmek istedikleri takdirde başvuracakları eserleri kolayca bulabileceklerdir.

HAYAT ANSİKLOPEDİSİ OKUL VE AİLE ANSİKLOPEDİSİDİR.

HAYAT ANSİKLOPEDİSİ ne çok fazla ihtisas alanlarına sapılarak muayyen bir sınıfın ansiklopedisi olacak, ne de okul kitaplarından tutun da hemen her yerde bulunması kabil konulara inerek basit bir ansiklopedi haline gelecektir. HAYAT ANSİKLOPEDİSİ bugün hem okul kitaplarının yanı sıra yardımcı kültür arıyan öğrencilerin, hem çocuklarının sorularına cevap vermeye çalışan ana-babaların, hem de her alanda çalışan iş güç sahibi halkın ansiklopedisi olacaktır. Öğretmen ve terbiyecilerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ansiklopedide terbiye ile ilgili konulara daha büyük bir önemle yer verilmiştir.

Bu sebeple HAYAT ANSİKLOPEDİSİ'ne okul ve aile ansiklopedisi demek çok yerinde olacaktır.

HAZIRLANIŞ VE TEKNİK

HAYAT ANSİKLOPEDİSİ geniş bir mütehassıs kadro tarafından uzun bir zamanda hazırlanmıştır. Memleketin en kıymetli yazı işleri müdür ve teknik sekreterleri, yazarları, ressamları ve haritacıları ciddî bir çalışma sonunda bu ansiklopediyi meydana getirmişlerdir. Belli başlı ihtisas konuları mütehassıslarına yazdırılmıştır. Ayrıca Hayat mecmuasının büyük fotoğraf arşivinden istifade edilerek ansiklopedi, şimdiye kadar görülmemiş bir zenginlikte resimlendirilmiştir.

HAYAT ANSİKLOPEDİSİ baskı tekniğinin bugüne kadar kullanılan en son sistem bütün imkânlarından istifade edilerek hazırlanan ilk Türk ansiklopedisidir. Tifdruk baskılı resim sayfaları, ofset baskılı renkli ilâve tablo ve haritalar HAYAT ANSİKLOPEDİSİ'ni 1961 tekniğinin en modern ansiklopedisi haline getirmiştir.

Bu kadar dikkatli ve titiz çalışmaya rağmen HAYAT ANSİKLOPEDİSİ'nin kusursuz ve pek mükemmel bir ansiklopedi olduğunu iddia edecek değiliz. Bu sebeple, gözden kaçmış ufak tefek noksanlar olduysa okuyucularımız tarafından mazur görüleceğini ümit ederiz. Bunlardan bizi haberdar edecek okuyucularımıza, sonraki baskılarda düzeltmek imkânını verecekleri için de müteşekkir oluruz.

Bu ansiklopediyi nasıl kullanacaksınız?...

HAYAT ANSİKLOPEDİSİ harf esasına göre hazırlanmıştır. Aradığınız her kelimeyi harf sırasına göre bulacaksınız. Yalnız, burada bir noktayı belirtmek isteriz:

Alfabe sırasiyle yapılan lûgat ve ansiklopedilerde madde iki kelimeden karma ise bunların sıralanışında birbirinden farklı iki usul kullanılır: a) Maddenin ilk kelimesi harf sırasına göre verildiği gibi, ikinci kelimesi de onunla birleşik bir ek kabul edilerek o şekilde sıraya konulur; b) Maddenin ilk kelimesi esas kabul edilir, ikinci kelime onun ardına sıralanır.

Bunu bir örnekle anlatalım:

«Ağa», «Ağa Han» ve «ağaç» kelimelerini ele alalım. Birinci usulde şu sıra takip edilecektir: 1 — «Ağa», 2 — Ağaç», 3 — «Ağa Han», çünkü bu usule göre «Ağa Han» kelimeleri bir tek kelime sayılacak, «h» harfi alfabede «ç» den sonra geldiği için, «ağaç» ondan sonraya alınacaktır. Bu usul, şaşırmaya yol açabilir, çünkü ansiklopedide «Ağa Han» kelimesini ararken, «ağa» kelimesinin hemen sonuna bakmak insana daha tabiî gelir. «Ağa» dan sonra «ağaç» kelimesi görülünce, «ağa» maddesi bitti sanılır, «Ağa Han» kelimesinin ansiklopediye alınmadığına hükmedilir.

Bunun için biz, HAYAT ANSİKLOPEDİSİ'nin harf sırası tertibinde ikinci usulü tercih ettik. Bu usule göre, yukarıdaki kelimeler 1 — «Ağa», 2 — «Ağa Han», 3 — «Ağaç» şeklinde sıralanmıştır. Esasen, Batı dillerindeki ansiklopedilerde eskiden beri bu iki ayrı usul kullanılmakla beraber, son yıllarda, ikinci usul daha çok tercih edilmektedir.

HAYAT ANSİKLOPEDİSİ'nde her alanda en esaslı konular toplanmış, bunlar hakkında özlü bilgiler verilmiştir. Ancak, bu konularla ilgili bütün kelimeleri alfabe sırasında vermek hacmin imkânsızlığı bakımından kabil olamıyacağına göre, bunlara dair bilgiler esas maddelerin içinde verilmiştir. Yalnız, aramada kolaylık sağlamak üzere, her cildin sonuna bir indeks eklenmiştir. Böylece, aradığınız bir kelimeyi ansiklopedinin esas maddeleri arasında bulamazsanız, indekste arıyabilirsiniz. Bu indekslerde, cildin içindeki maddeler ve ikinci derecedeki konular harf sırasına göre verildiği gibi, ansiklopedinin metninde yer alamıyan diğer bazı konular da indekslerde kısaca izah edilmiştir.

İMLÂ MESELESİ

Dilimizin imlâsı henüz kesin bir şekil almış sayılamaz. Birçok dergi, kitap ve diğer yayınlarda aynı kelimenin başka başka yazıldığını görüyoruz. Hattâ resmî müesseselerin yayınlarında bile bir imlâ birliği olmadığı göze çarpar.

Bir ansiklopedinin, daima başvurulacak, yıllardan sonra da faydalanılacak, her bakımdan tereddütleri giderecek bir bilgi kaynağı olması gerektiği gibi, imlâ bakımından da bir ciddiyet göstermesi icap eder.

Bu nokta göz önünde bulundurularak, HAYAT ANSİKLOPEDİSİ'nin hazırlanışında imlâ üzerinde de önemle durulmuş ve şu esaslar tesbit edilmiştir:

1 — Cins isimlerinde Türkçe Sözlük'e uyulmuş, gerek genel imlâ kaidelerinde, gerekse kelimelerin yazılışında Sözlük'ün tesbit ettiği şekiller kullanılmıştır.

2 — Özel isimlerin yazılışında Türk Ansiklopedisi'nin kullandığı şekiller kabul edilmiştir. Bu arada, coğrafya isimlerinin yazılışında da atlaslara geçmiş ve okullarda okutulan isimler aynen alınmıştır.

Bunları birer örnekle açıklamak faydalı olur:

Dilimizde Arapça ve Farsçadan gelme kelimelerin yazılışı birçok değişik şekillere yol açar, zira bunların asıllarındaki sesleri Türk dilinin ve alfabesinin özellikleri aynen vermeye müsait değildir. Meselâ «cami» kelimesi Arapçada «ayın» denen bir sessiz harfle biter. Bunu bugünkü alfabemizin vermesine imkân olmadığı gibi böyle bir ses dilimizin yapısına da uymaz. Onun için «cami» kelimesi geniş halk dilinde sonundaki Arapçaya has sessiz harfi kaybetmiş, tıpkı «gemi» gibi sesli harfle biten bir şekil almıştır. Bugün hemen herkes böyle söyler ve bu kelime sonuna ek alınca «camisi», «camiye», «caminin» olur. Ancak kelimenin Arapçadan geldiğini bilen ve aslına uygun söylemeyi tercih eden bazı kimseler «camii», «camie», «camiin» derler.

Kelimenin bu değişik şekilleri uzun zaman tereddüt konusu olmuş, muhtelif yayınlarda başka başka kullanılmıştır. Bugün, Türkçe Sözlük bu tereddüdü halletmiş, 1959 tarihli en son baskısında «cami» kelimesini, tıpkı «gemi» gibi, sesli harfle biten bir kelime olarak almıştır. Buna karşılık, «toplıyan, bir araya getiren» anlamına gelen «câmi» kelimesi ise, Arapça özelliğini muhafaza ettiği için, Sözlük'te o şekilde kabul edilmiş, sonuna «si» değil, «i» eki alacağı gösterilmiştir.

2 — Özel isimlerde de, bilhassa Arapça asıllı kelimelerde, aynı tereddüt olmuş, «Abdullah», «Abdülmecit», «Abdülhamit», «Alâattin» gibi isimler «Aptullah», «Apdullah», «Aptülmecit», «Abdülmecid», «Aptülhamit», «Abdülhamid», «Alâeddin» vs. gibi çok değişik şekillerde yazılagelmiştir.

Bugün Türk Ansiklopedisi bu tereddüde de son vermiş bulunuyor. Bu resmî devlet ansiklopedisi yumuşak sesli harflerin sertleşmesini sonlarda kabul etmiş, kelimenin içinde ise aynen bırakmıştır: «Abdülmecit», «Abdülhamit» gibi. Ayrıca, gene aynı ansiklopedide birçok özel isimlerin dilimizde yerleşmiş şekilleri kabul edilmiştir: «Alâeddin» değil, «Alâettin»; «Bayezid» değil, «Bayezit» gibi.

Yabancı özel isimlerin yazılışına gelince; bunlarda bütün Batı kültür dünyasınca kabul edilen kaideye uyulmuştur: Lâtin harfi kullanan milletler birbirlerinin isimlerini asıllarındaki imlâ ile yazarlar: «Churchill», «Elizabeth», «Eisenhower», «Pascal» gibi.

Esasen özel adın kendi dilindeki söylenişini başka dillerde aynen vermek zordur. Meselâ, İngilizcedeki «th» bileşik harfi «d» ile «z» arası veya «t» ile «s» arası peltek bir ses verir. Bunu bizim alfabedeki harflerle vermeye imkân olmadığı için «Elizabeth» kelime-

sini ancak aslındaki imlâ ile yazmak en doğru yoldur. Öte yandan, isimleri asıllarına tıpatıp uygun söylemek zorunda da değiliz, her millet bir yabancı adı aslındaki imlâ ile yazar, fakat kendi dil özelliğine göre okur. Meselâ, Don Juan adı İspanyolcada «don huan» okunduğu halde İngilizler «don cuan», Fransızlar «don jüan» şeklinde söylerler.

Lâtin alfabesinden başka alfabe kullanan milletlerin özel isimlerinin yazılışında ise iki ayrı usul kullanılagelmiştir: a) Söyleniş (telâffuz), 2) Çevriyazı (transcription). Bunlardan ilk usul, yukarıda belirttiğimiz gibi, dillerin özellikleri bakımından güçlükler doğurduğu için, ikinci usul daha ilmî olarak kabul edilmiştir. Meselâ Yunan alfabesindeki «x» harfi kalın bir «h» sesi verir (Arapçadaki «hı» sesi). Bunu Lâtin alfabesindeki «h» harfi tamamiyle karşılıyamaz. Onun için, Fransızlar eskiden bu harfi kendi dillerinde «ch» ile vermişler ve «ş» olarak okumuşlardır. Bundan dolayı da «Arkhimides» kelimesi bize eskiden, Fransızca yolu ile, «Arşimed» olarak geçmişti. Bugün, çevri yazı usulü Türk Ansiklopedisi'nce de kabul edilmiş ve bu ad «Arkhimides» olarak yazılmıştır.

Bunun gibi, Islav dillerindeki özel isimleri de her millet, çevriyazı ile, yani aslındaki her harfi kendi dilindeki karşılığı ile verir, meselâ Çaykovski (Rusça aslında «çaykofskiy» olarak okunduğu halde) İngilizcede «Chaykovsky», Fransızcada «Tchaïkovsky», Almancada «Tschaikowskij», İtalyancada «Ciajkovskij» şeklinde yazılır. Biz de kendi dilimizde «Çaykovski» olarak yazıyoruz.

Yalnız, yabancı asıllı olup da, söyleniş bakımından da muhtelif dillerde değişik şekiller almış özel isimler bu dillerdeki şekilleriyle yazılır: «Kristof Kolomb» kelimesinin aslı (İtalyancası) Cristefero Colombodur. İspanyollar Cristobal Colon demişler, sonradan bu isim Fransızcaya «Christophe Colomb» olarak geçmiş, «kristof kolon» olarak söylenmiştir. Bu ismi İngilizler «Christopher Colombus» olarak yazarlar. Bu bakımdan, bizim, bu adın dilimize yerleşmiş şekli olan «Kristof Kolomb» şeklinde yazmamız en doğrusudur. Aynı şekilde, İngilizcede «London» olan şehir adını «Londra», İtalyancada «Venezia» olan şehri de «Venedik» olarak söylüyor ve öyle yazıyoruz. Dilimizde bu gibi bakımlardan değişik imlâ ile kullanılan özel isimler Ansiklopedide yukarıdaki esaslara göre yer aldığı gibi, okurlara kolaylık olmak üzere, ayrıca değişik şekillerinde de verilmiş, oradan «Bk.» (Bak) işaretiyle, esas maddesine gönderilmiştir.

BU ANSİKLOPEDİNİN HAZIRLANMASINDA FAYDALANDIĞIMIZ KAYNAKLARDAN BAŞLICALARI

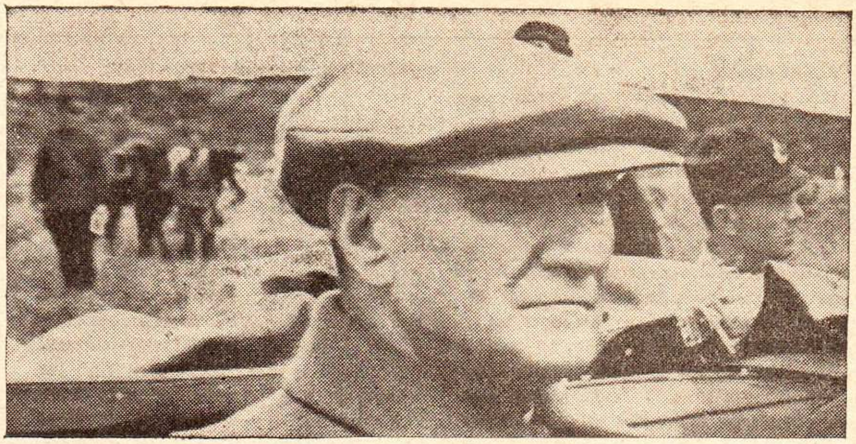
Türkçe kaynaklar

Hayat Ansiklopedisi (Cumhuriyet Müesseseleri, 1932)
Türk Ansiklopedisi (Millî Eğitim Bakanlığı)
İslâm Ansiklopedisi (Millî Eğitim Bakanlığı)
Türk Meşhurları Ansiklopedisi (İbrahim Alâettin Gövsa, Yedigün neşriyatı)
Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi (Altın Kitaplar)
Türkiye Ansiklopedisi
İstanbul Ansiklopedisi (Reşat Ekrem Koçu)
Osman Gazi'den Atatürk'e (Reşat Ekrem Koçu, Cumhuriyet)
Asırlar Boyunca İstanbul (Halûk Y. Şehsuvaroğlu, Cumhuriyet)
İstanbul Abideleri (Yedigün Neşriyatı)
Yabancı Meşhur Adamlar (Doğan Kardeş Yayınları)
Kamus-ul Âlâm (Şemsettin Sami)
Kısas-ı Enbiya (Ahmet Cevdet Paşa)
Hadikat-ül Cevami
Naima Tarihi
Cevdet Tarihi
Hammer Tarihi
Evliya Çelebi Seyahatnamesi
Osmanlı Tarihi Kronolojisi (İ. H. Danişment, Türkiye Yayınevi)
Keşifler ve İcatlar Ansiklopedisi (Doğan Kardeş Yayınları)
Fen ve Tabiat Ansiklopedisi (Doğan Kardeş Yayınları)
Elli Yıllık Türk Musikisi (Mustafa Rona, Türkiye Yayınevi)
Anadolu Kaleleri (Nazmi Sevgen)
Türkiye Kuşları (Dr. Saadet Ergene, İstanbul Üniversitesi Yayını)
Balık ve Balıkçılık (Karagir)

Yabancı kaynaklar

Encylopaedia Britannica
Compton's Pictured Encyclopedia
The Columbia Encyclopedia
The Consolidated-Webster Comprehensive Encyclopedic Dictionary
Webster's Geographical Dictionary
Knaurs Lexicon
Encylopedia of General Knowledge
The Concise Biographical Dictionary of Famous Men and Women
The New Popular Educator
Der Grosse Brockhaus
Die Welt der Musik
Enciclopedia İtaliana
Larousse du XXe Siecle
Nouveau Larousse Illustré
Petit Larousse Illustré
Nouvelle Encyclopédie Médicale
Our World Through the Ages
Land and People
The World Book Encyclopedia
Atlas du XXe Siecle
Encyclopédie des Travaux de la Maison
Le Ciel
Encyclopédie de l'Art
Encyclopédie Géographique du XXe Siecle
Library World Atlas
Encyclopédie de la Littérature Française
The Encyclopedia of Sports
The Golden Book Encyclopedia
World Who's Who

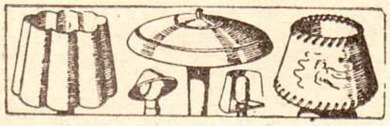
A

Atatürk şanlı ordumuzun manevralarından birinde

ABA

Yünden dövülerek yapılan açık kahverengi bir çeşit kumaştır. Eskiden tekkeye bağlı olanlar bu kumaştan yapılan yakasız bir elbise giyerlerdi. Bu bakımdan aba, Tasavvuf Edebiyatımızda da yer almıştır.

Çeşitli abajurlar

ABAJUR

Işığı dağıtmamak ve gözleri fazla aydınlıktan yormamak için kullanılan lâmba siperliği. Kumaştan yapıldığı gibi kâğıttan ve madenden de olabilir.

ABAKA HAN (1234-1282)

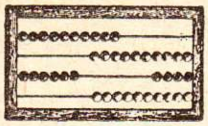
İran'da İlhanlılar Devletini kurmuş olan Hulâgû Han'ın oğlu ve bu devletin ikinci hükümdarıdır. Cengiz Han'ın torununun oğludur. Moğolistan'da doğdu. Babasının ölümü üzerine, 1265 te Moğol beyleri tarafından Hanlığa seçildi. Babası gibi Türk yasalarını, geleneklerini korumaya meraklı olduğundan, bütün hayatı boyunca İslâm şeriatının Türk âdetleri yerine yerleşmemesi için çok uğraştı. Devrinin en büyük askerî hareketi, Abaka Han'ın Mısır Memlûkleri'ne karşı duyduğu kinin neticesinde girişilen harblerdir. Mısır ve Suriyede başarı sağlıyabilmek, doğu ve kuzeyden gelecek tehlikeleri bertaraf edebilmek için Kıpçak Moğolları ile sulh yapmış, Kür Irmağının kenarına set çektirmiş, Kafkas kabîlelerini emri altına almıştı. Ayrıca Buhara şehri de tahrip edilerek, doğudan gelebilecek baskınların büsbütün önü alınmış oldu.

Karılarından biri bir Bizans Prensesi olan Abaka Han, Roma'ya, İngiltere'ye, Fransa'ya baş vurarak, Mısır Memlûklerine karşı müşterek bir hareket için, Hıristiyan devletlerinden yardım istedi. Hepsinden müspet cevaplar aldıysa da bu beraberce hareket bir türlü yapılamadı. Memlûkler'in hem Hıristiyanlar, hem de İlhanlılar üzerindeki üstünlüğü uzun zaman devam etti. 1280 de İlhanlılar Suriye'ye girip Halep'i harap ettilerse de ertesi yıl Memlûkler tarafından bozguna uğratıldı.

Abaka Han'ın içkiye düşkün olduğu söylenir. 1282 de Hemedan'da öldü. Yerine kardeşi Ahmet Teküdar geçti.

ABAKÜS

Tellere geçirilmiş küçük tahta yuvarlaklardan meydana gelen, bazı basit hesapları kolaylıkla yapmaya yarıyan bir âlettir. Çok eski zamandan beri kullanılmaktadır. Bu kelimenin ya alfabenin ilk iki harfinden çıkarıldığı, ya da İbranicede toz anlamına gelen «Abhak» tan alındığı sanılıyor. Çünkü eskiden hesapları üzerine toz serpilen tahtalara parmakla yazarak yaparlardı. Abaküs adı sonraları basit bir hesap makinesine verilmiştir. Önceleri Eski Yunanistan'da, Roma'da kullanılan bu âlet Çinde hâlâ kullanılmaktadır. Bugün «hesap tahtası» da denen bu âletten ilkokullarda çocuklara aritmetik öğretmekte, bilârdo salonlarında da sayıları işaret etmekte faydalanılmaktadır.

Hesap işlerinde kullanılan abaküs

ABALIOĞLU, Yunus Nadi (1880-1945)

Yunus Nadi Abalıoğlu

Tanınmış gazetecilerimizden ve siyasi yazarlarımızdandır. Fethiye'de doğdu. Oranın eşrafından Abalızade Hacı Halil Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini Fethiye'de, orta tahsilini Rodos'ta yaptı. Daha sonra İstanbul'a gelerek bir zaman Galatasaray Sultanisi'ne ve Hukuk Mektebi'ne devam etti. Küçük yaştan beri gazeteciliğe hevesliydi. Henüz yirmisinde «Malûmat» gazetesine yazılar yazarak muharrirliğe başladı. 1901 de, istibdat aleyhine kurulan gizli bir cemiyetle ilgisi olduğu anlaşıldığından yakalanarak üç yıl hapse mahkûm edildi. Mahkûmiyetini Midilli kalesinde geçirdikten sonra Fethiye'ye döndü. 1908 Meşrutiyet inkılâbından sonra yeniden İstanbula geldi. «İkdam» ve «Tasviri Efkâr» gazetelerinde muharrirlik yaptı. 1910 da, Selânik'teki İttihat ve Terakki Cemiyetinin organı olan «Rumeli» gazetesinin başyazarlığına getirildi. İkinci seçim devresinde İstanbul Meclisine Aydın milletvekili olarak girdi. Aynı zamanda «Tasviri Efkâr» gazetesi yazı işleri müdürü ve başyazarı oldu. 1918 de «Yeni Gün» gazetesini kurdu. 1920 de gazetesini kapamak zorunda kalınca matbaasiyle birlikte Ankara'ya kaçtı. Ankara'daki Millet Meclisinin birinci devresine fiilen milletvekili olarak girdi. Ankara'da «Yeni Gün» gazetesini çıkarırken 1924 te İstanbulda «Cumhuriyet» gazetesini kurdu. Altıncı devrenin sonuna kadar Büyük Millet Meclisinde milletvekili olarak kaldı. 1945 de tedavi için gittiği İsviçre'de öldü.

Eserleri:
İhtilâl ve İnkılâb-ı Osmanî (1908), 49 Saat Graf Zeplin ile Havada (1930), Ankara'nın İlk Günleri (1955), Bab-ı Âli'nin Millî Hareketi dağıtmak ve Mustafa Kemal'i tevkif etmek teşebbüsü. Ali Galip hâdisesi (1955), Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar (1955), Çerkes Ethem Kuvvetlerinin ihaneti (1955).

ABANA

Kastamonu ilinin Bozkurt ilçesine bağlı, Karadeniz kıyısında bir bucak merkezidir. Manzarası güzel, şirin bir sayfiye olarak ün salmıştır. Çevrenin belli başlı iskelesi olduğu için, bağlı bulunduğu İnebolu ilçesinden ayırılmış, bağımsız bir ilçe haline getirilmişti (1945). Fakat daha sonra (1953) Bozkurt ilçesi kurulmuş, ilçe merkezi de Pazaryeri kasabasına taşınmıştır. Abana önemli bir kereste ticaret merkezidir. Daha içeride olan ilçe merkezinin denizden ulaştırması buradan sağlanır.

ABANOZ

Sıcak yerlerde, bilhassa Orta Afrikada yetişen, ikiçenekliler sınıfından bir ağaçtır. Kuzguni siyah renkte olan tahtası sert, ağır, dayanıklı olduğundan mobilya yapılmakta kullanılır. Bunlardan başka, piyanoların siyah tuşları ile bazı gümüş bıçakların sapları abanoz ağacındandır. Mobilya işlerinde abanoz masif ve kaplama olarak kullanılır. Memleketimizde şimşirle abanoz çok defa birbirine karıştırılmaktadır.

ABANT GÖLÜ

Bolu şehrinin güney-batısında, etrafı çamlık tepelerle çevrili güzel bir göldür. Yüzölçümü 1,28 km. kare olan göl, Bati Karadeniz Sıradağları içindeki Bolu - Düzce - Mudurnu arasında uzanan Abant Dağlarının kuzey-batı arasındadır. Denizden yüksekliği 1.448 metredir. Suyu tatlı ve etrafındaki tepelerin, çam ve köknarların suya vuran gölgesi bir ayna gibi görünecek kadar durudur. O kadar ki, 20 - 25 metre su dibindeki taşlar bile kolaylıkla görülebilir. Gölün içi ve çevresi, eşi az bulunur güzellikte olduğu için, çevrenin, hattâ İstanbul ve Ankara'nın sayfiye yerlerinden biri halini almıştır. Güney batısında, çamlar arasında, ahşaptan iki turistik otel yapılmıştır. Kıyısı boyunca 7600 metre uzunluğunda bir gezinti yolu vardır. Kıyıda ve ağaçlar altında, yazları öbek öbek çadırlı kamplar kurulur. Gölde kayık ve sandal gibi deniz vasıtaları dolaşır, bilhassa sabah ve akşam saatlerinde, kıyılardan kıyılara gidip gelirler. Gölde yazın su sporları yapılır, kışın sular buz tutar. Abant sularında alabalık ve mercan vardır. Gölün idaresi Bolu Özel İdaresine bağlıdır. Bolu - Abant arasındaki yolun iki tarafında yüksek çamlar sıralanmıştır. Bolu'dan Abant'a devamlı otobüs seferleri vardır. İç turizm bakımından önemli bir yer işgal eden Abant'ın gelecekte daha büyük gelişmeler kaydederek bütün turistleri celbedecek bir bölge haline geleceği muhakkaktır.

ABASIYANIK, Sait Faik (1907-1954)

Sait Faik Abasıyanık

Tanınmış hikâyecilerimizdendir. Adapazarlı Mehmet Faik Abasızoğulları adında bir tomruk tüccarının oğludur. Lise tahsilinden sonra bir müddet İstanbul'da Edebiyat Fakültesine devam etti. Sonradan babasının isteği üzerine ekonomi tahsili için 1931 de İsviçre'ye gitti. Orada on beş gün kaldıktan sonra Fransa'ya geçti. Maceralı geçen üç yıllık bir Avrupa hayatından sonra 1935 te memlekete döndü.

Sait Faik, daha lisedeyken hikâyeler yazardı. İlk yazıları 1931 den sonra mecmua ve gazetelerde yayınlanmaya başladı. 1943 te Siroz hastalığına yakalandı. Hayatının son on yılını, herkesten uzak, Burgaz adasındaki evinde geçirdi. Bütün tedavilere rağmen kurtulamıyarak 1954 yılında öldü. Ölümünden sonra annesi tarafından yılın en güzel hikâyesine verilmek üzere bir Sait Faik Armağanı kondu.

Eserleri:

Semaver (1936), Sarnıç (1936), Şahmerdan (1940), Medar-ı Maişet Motoru (1944), Lüzumsuz Adam (1948), Mahalle Kahvesi (1950), Havada Bulut (1951), Kumpanya (1951), Bir takım İnsanlar (1952), Havuzbaşı (1952), Son Kuşlar (1952), Kayıp Aranıyor (1953), Şimdi Sevişme Vakti (1953), Alemdağında Var Bir Yılan (1954), Az Şekerli (1954), Yaşamak Hırsı (Georges Simenon'un «L'Homme qui regardait passer les trains» adlı eserinin çevirisi, 1954), Tüneldeki Çocuk, (1955), Mahkeme Kapısı (1956).

Bibliyografya:

Sait Faik İçin (Tahir Alangu, 1956), Sait Faik'in Hayatı (Muzaffer Uyguner, 1959).

ABAZA HASAN PAŞA (Ö. 1659)

Osmanlı tarihinde Abaza İsyanları diye tanınan ayaklanmalara adı karışmış, IV. Mehmet zamanında haydutluklariyle tanınan bir vezirdir. Türkmen aşiretlerinin ağası bulunduğu sırada azledildiği için, Kastamonu civarında isyan ederek kendisi gibi padişaha baş kaldırmış olan İpşir Mustafa Paşa ile birleşti. Bir zaman sonra İpşir Paşa Sadrazam olunca, kendisi de tekrar Türkmen ağalığına getirildi. Fakat İpşir Paşanın İstanbulda öldürülmesi üzerine ikinci defa isyan etti. O sırada bu isyanlardan çekinen padişah kendisini Diyarbakır'a, oradan da Halep'e vali yaptı.

Abaza Hasan Paşa yeni Sadrazam olan Köprülü Mustafa Paşanın Transilvanya seferine iştirak etmemek için on beş kadar vali ve veziri de kandırarak Anadolu'da geniş bir isyan hareketi hazırlayıp başına geçti. Bu hareketten telâşa düşen padişahın emriyle Sadrazam Köprülü İstanbul'a dönerek, âsilerin üzerine Anadolu Serdarı unvaniyle Diyarbakır Valisi Murtaza Paşayı gönderdi. Abaza Hasan Paşa kuvvetleri, bu orduyu bozguna uğratınca, Anadolu'da korkunç ve tehlikeli bir kuvvet olarak büyümeğe başladı. Fakat kış gelip de askerleri beslemek güçlükleri baş gösterince, ordudan ayrılmalar başladı. Kendisine bağlı valilerden birkaçı, padişaha affettirecekleri vaadiyle Abaza Hasan Paşa'yı kandırıp Halep'e getirdiler, bir gece konağına baskın yapıp adamlariyle birlikte kafasını kestiler.

ABAZA MEHMET PAŞA (Ö. 1634)

Osmanlı tarihinde mühim ve kanlı bir rol oynıyan vezirlerden biridir. Yeniçeri ocağının bozulduğunu görüp ortadan kaldırılması için uğraşmış, bu yüzden çıkardığı isyanlarla, savaşlarla meşhur olmuştur. Kölelikten yetişmedir. İlk efendisi Celâliler adındaki Anadolu ihtilâlcilerinin elebaşılarından Canbulatoğlu Ali Paşadır. Ali Paşa kuvvetleri, Sadrazam Kuyucu Murat Paşa ordusu ile Oruçova'da çarpıştığı sırada Köle Mehmet esir olarak yakalandı. Yeniçeri Ağası Halil Ağa genç esirin yiğitliğine hayran kaldı. Onu ölümden kurtarıp yanına aldı. Bir yıl sonra, yani 1608 de, Halil Ağa Kaptanı Derya olunca, Abaza Mehmet'i de Derya Beyliğine tâyin etti. Bir zaman sonra efendisi Sadrazamlıkla İran Seferine giderken o da yanında bulundu. Sonra Maraş'a vali oldu.

İkinci Sultan Osman ile Lehistan'a karşı yapılan Hotin Savaşında, yeniçerilerin ne derece bozulmuş olduğunu görerek bu başıbozuk askerlerden orduyu kurtarmaya karar verdi. Sefer dönüşü Erzurum valiliğine gönderilince yeniçerilere karşı tedbir almaya

---

SAİT FAİK ABASIYANIK'TAN BİR HİKÂYE:

KINALIADA'DA BİR EV

KINALIADA'YA ömrümde inmedim. Ama, orayı öyle severim ki, neden bilmem. Belki de orada kendisiyle hiç konuşmadığım bir arkadaşım oturdu da onun için. Kınalı'nın önünden geçerken hep o arkadaşımın hiç gitmediğim, hiç gitmiyeceğim evini düşünürüm.

Arkadaşım sakin, sessiz, iyi bir kızdır. Sabahleyin ilk vapurla işine iner. Son vapurla elinde paketlerle döner.

Küçük, kaplamaları simsiyah kesilmiş bir ahşap evde oturduğunu sanıyorum. Evden deniz görünmüyor olmalı. Yahut belki de bir iki penceresinden çakal eriği dalları arasından.

Kınalıada'yı bu kızı tanımadan da merak ederdim. İnsanlarını değil. Onları bol bol vapurda görüyorum. Daha çok o vapurdan çıkanlarla birlikte, bu gece yarısı sönük kırmızı ışıklarıyla böcek gibi kabuğuna, kırmızı benekli kabuğuna kapanmış Kınalı'nın evleri ne yaparlar diye? Ne yapacaklar! Her yerde olduğu gibi onlar da dedikodu yaparlar. Yerler, içerler, uyurlar.

Şimdi Kınalı'yı da böyle merak ediyorum. Kınalı'nın bir evini. Bir masa düşünelim. Eskimiş muşambadaki boncuklu bir nihalenin üzerine bir sahan konuyor. Bu et midir, sebze midir? Haydi bu meraktan cayalım. Farzedelim ki ettir. İşte dağıldı. Babaya, oğula, benim arkadaşım olan kıza... Yemeği anneleri dağıtıyor. Küçük kız kardeşi büyük zehir yeşili gözlerini açmış sahana değil, sofranın arkasındaki Meryem Ana kandilinin yandığı kapısı çıkarılmış dolaba bakıyor. Karpuz oradadır. Bu akşamki karpuz sarı çıkmıştır. Çekirdekleri simsiyahtır.

İşte konuşuyorlar. Ne konuşuyorlar acaba? Bir vapurun projektörü yarı aydınlık odayı ışık içine daldırıyor. Sevdiğim kız yemek yerken çirkinleşmiyor. O kadar şen, o kadar sıhhatli ki yediğinin farkında olmuyor. Arkadaşımın yüzünde hep neşeli şeyler var. Ağzında bir lâkırdı. Ne söylüyor merak ediyorum.

İşte bu yüzden hikâye yazarım. İşte bu merak yüzünden hikâyeci geçinirim. Hikâyelerimi beğenmezler, üzülürüm. Beğenirler, kızarım. Kendim beğenirim, budalalaşırım. Beğenmem, canım yemek istemez. Kınalıada'ya gelince... İşte onu pek merak eder, bir türlü de inemem, bu gidişle inemiyeceğim de...

başladı. O sırada yeniçeriler İkinci Osman'ı öldürünce Abaza Mehmet Paşa ortaya atıldı. Erzurum ve Ahisha kalelerindeki yeniçerileri kılıçtan geçirtti. Sonra, Sıvas dahil, Gürcistan hududuna kadar olan bütün kalelerdeki yeniçerileri imha ettirdi. Bundan sonra «Şehit padişahın kanını istemek üzere» civarındaki valileri isyan bayrağının altında toplanmaya davet etti. Bu davete katılanlarla Maraş'ı, Şebin Karahisar'ı ve daha bir iki yeri aldıktan sonra kışın Niğde taraflarına çekildi. Ertesi sene üzerine gönderilen Sadrazam Çerkez Mehmet Paşa ordusiyle çarpışırken, emrindeki Tayyar ve Murtaza Paşaların kuvvetleri ile birlikte karşı tarafa geçmesi yüzünden ordusu bozuldu. Erzurum'a çekilerek Sadrazamdan af diledi. Sadrazam da, iç kaleye bir miktar yeniçeri koymak şartiyle, Erzurum valiliğini tekrar ona verdi.

Abaza Mehmet Paşanın yeniçerilere karşı kini sönmemişti. Bir müddet sonra kaledeki yeniçerileri kılıçtan geçirerek yeniden ordu kurmaya başladı. Üzerine gönderilen efendisi Halil Paşa'ya bile silâh çekmekte tereddüt etmedi. Onu Erzurum'a sokmadı. Abaza meselesinin uzamasından sinirlenen ve çekinen padişah IV. Murat, bu sefer meşhur Hüsrev Paşayı onun üzerine gönderdi. Hüsrev Paşa Erzurum'u sarıp kaleyi ateş altına alınca, kurtulma ümidinin kalmadığını anlıyan Mehmet Paşa, adamlar göndererek, Hüsrev Paşa'dan affını istedi. Arzusu kabul olunarak İstanbul'a getirildi. IV. Murat da onun kahramanlığından hoşlanarak kendisini Bosna'ya vali gönderdi. Buradan Bağdat, Vidin valiliklerine nakledildi. Abaza Mehmet Paşa oralardaki vazifelerde ve muharebelerde büyük yararlıklar göstermiş, şöhret kazanmıştır. Lehistan Seferi hakkında kararlar verilmek üzere İstanbula çağrıldığı zaman bir müddet padişahın yanında, en yakın müsahiplerinden biri olarak bulundu. Fakat bir rüşvet meselesinden dolayı padişahın gazabına uğrıyarak idam edildi.

Abaza Mehmet Paşa, yaşadığı devirde büyük şöhret kazanmış kuvvetli bir şahsiyettir. Yedi yıl süren kanlı Anadolu isyanlarının başında bulunmasına rağmen sonradan yaptığı işlerde büyük başarılar göstermiştir. Hattâ İstanbulda bulunduğu sıralarda onun giyinişi «Abaza Kesimi» adı verilen bir giyim modası olarak yıllarca sürmüş ve tarihe yerleşmiştir. IV. Murat dahi bu modadan kendini kurtaramamıştır.

ABAZALAR

Kafkas Dağlarının kuzeyinde Abhazistan civarında yaşıyan bir kavimdir. Abhazlar da denir. Bu kavimden Eski Yunanlılar Abaskiler, Ortaçağ Bizans tarihçileri de Abasgiler diye bahsetmişlerdir. Abazalar 17. yüzyıldan itibaren anayurtlarından Kafkas Dağlarının kuzeyine doğru göç etmeye başlamışlardır. 1810 yılında Abhazya, 1830 yılında da Kuzey Kafkasya'da bulundukları mıntaka Ruslar tarafından işgal edilince yarım milyona yakın Abaza Türkiyeye sığınmıştır. Abazalar kültür bakımından Çerkezlerin tesiri altında kalmışlardır. Abhazca denilen dili konuşurlar. Türkiye'ye göç etmiş olan Abaza sayısının 400.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

ABBAS HALİM PAŞA, Mehmet (1866-1934),

Abbas Halim Paşa

Mısır Prenslerinden Halim Paşanın ikinci oğlu, Osmanlı Devleti Sadrazamlarından Sait Halim Paşanın kardeşlerindendir. Kahire'de doğdu, tahsilini İsviçre'de Türkçe, Arapça, Fransızca ve İngilizce bilirdi. Hayatının mühim bir kısmını İstanbul'da, devlet hizmetlerinde geçirdi. Meşrutiyetten önce Devlet Şûrası üyesi oldu, kardeşinin sadrazam olması üzerine, Bursa'ya vali olarak gönderildi. Bir buçuk yıl kadar valilik ettikten sonra Sait Halim Paşa kabinesine Nafia nazırı olarak girdi. Mütarekeden sonra, diğer ileri gelen Türk aydınlariyle birlikte İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Sürgünden kurtulunca bir müddet İstanbul'da yaşadı. Sonradan Mısır'a giderek 1934 de orada öldü.

ABBAS HİLMİ PAŞA (1874-1945)

Abbas Hilmi Paşa

Osmanlı İmparatorluğunun fermaniyle Mısır'a Hidiv olanların sonuncusudur. Hidiv Tevfik Paşanın oğludur. İskenderiye'de doğdu. Babasının ölümü üzerine 1892 de, 18 yaşında iken Hidivliğe geçti. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti Almanya tarafında harbe girince İngilizler, Osmanlı İmparatorluğunun Mısır üzerindeki haklarını tanımaz oldular. O sırada İstanbul'da bulunan Abbas Hilmi Paşayı Hidivlikten düşürerek Amcaoğlu Hüseyin Kâmil Paşayı «Sultan» unvaniyle Mısır tahtına oturttular. Abbas Hilmi Paşa 1923 ten sonraki hayatının çoğunu Avrupada geçirdi. İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde İsviçre'de öldü.

Kendisi Türk dostu ve İngiliz düşmanı olarak tanınmıştır.

ABBASÎLER

Irak'ta 750 den 1258 e, Mısır'da 1261 den 1517 ye kadar hüküm süren ve Arap Medeniyeti'nin en parlak devirlerinden birini kuran halifeler saltanatı

ABBASÎLER, Emevîler'den sonra Irak ve Mısırda halifelik eden hanedanın adıdır.

Hazreti Muhammed'in amcası Hz. Abbas bin Abdülmuttalip soyundan gelen Abbasîler 750 den 1258 e kadar Irak'ta, 1261 den 1517 ye kadar da Mısır'da halifelik ettiler.

Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra, sırasiyle Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali halifelik etti. Ancak, Ali'nin halifeliği sırasında, Muaviye duruma hâkim olarak halifeliği aldı, böylece Peygamber'in halifeliği Emevîlere geçti.

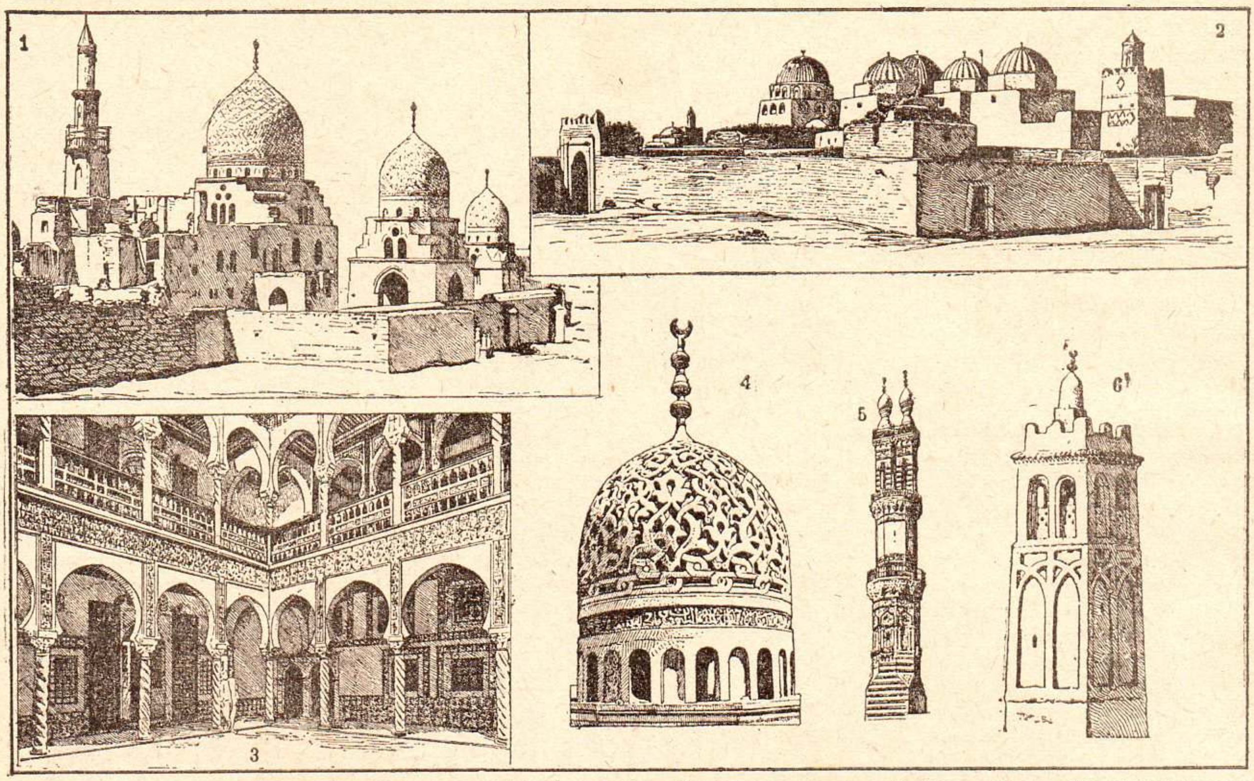
Peygamber ve ailesinin en büyük düşmanı olan Emevîlerin halifeliği alması ve tatbik ettikleri kanlı siyaset gerçek Müslümanları kendilerine düşman etmekte gecikmedi. Bilhassa Arap olmıyan yerli Müslüman halka yaptıkları muamele son derece tahrik ediciydi. Bunlar, Arap olmıyan bir Müslümanla beraber yürümeyi, hattâ beraber namaz kılmayı küçüklük sayarlardı. Türkler, Süryaniler, İranlılar ve diğer ırklar kendi memleketlerinde esir muamelesi görür olmuşlardı. Müslüman olmıyanlardan alınan vergileri vermek istemiyenlere şiddetli işkenceler yapılırdı.

Öte yandan, Muhammed'le akrabalıklarının Abbasîlere sağladığı itibar günden güne artıyor, Abbasîlerde Emevîleri devirmek fikri gittikçe kuvvetleniyordu. Abbasîler İranlılarla doğudaki Arap askerleri arasında propaganda yaparak Hz. Ali torunlarının yardımını da sağladılar.

Abbasîlerin halife adayı Muhammed bin Ali ölünce, oğlu İbrahim'in başa geçmesi Abbasîleri daha da kuvvetlendirdi. İçin için hazırlanan isyan nihayet 747 haziranında Horasan'da patlak verdi. İsyanı Horasanlı Ebu Müslim idare ediyordu. Üç yıl süren isyan sırasında Emevî halifesi II. Mervan,

*Abbasî halifelerinin en kudretlisi **Harunürreşit** bir elçiyi huzura kabul ediyor. Harunürreşit, birçok hikâye ve masala adı karışmış büyük bir hükümdardır.*

Abbasi mimari sanatından bazı örnekler: 1 — Kahire'de Kayıtbay Camisi, 2 — Kayravan'da bir cami, 3 — Cezayirde bir caminin içi, 4 — Kayıtbay Camisi kubbesi, 5 — Kahire'de Cami-ül Ezher'in minaresi, 6 — Cezayir'de Sidi Ukba'da bir minare.

İbrahim'i önce hapsetti, sonra da öldürttü. Fakat kardeşleri başa geçtiler, 2 yıl sonra da bunlardan Ebu-l Abbas halifeliğini ilân etti.

Ancak, Emevîler tamamen ortadan kalkmamıştı, Mervan hâlâ bir ordu toplamak sevdasındaydı, geniş ölçüde taraftarı vardı. İki tarafın 750 yılı ocak ayında yaptığı savaşta Emevîler ağır bir hezimete uğradılar, Mervan da Mısır'a kaçarken öldürüldü.

İlk Abbasî halifesi Ebu-l Abbas Emevîleri yok ettiği ve çok zalim davrandığı için El Seffah (kandökücü) diye anılır.

Irakta iktidara geçen Abbasîler bilhassa ilk dokuz halife zamanında bütün İslâm dünyasına tamamiyle hâkim olmuşlardır. El Seffah'ın kardeşi ikinci halife El Mansur hükümet merkezini Kûfe'den Bağdat'a getirdi. Artık bütün Müslümanlar eşit, Abbasî devleti günden güne ilerliyordu. Bağdat saraylarla, kışlalarla süsleniyor, edebiyat, fen, müzik, güzel sanatlarda büyük gelişmeler kaydediliyordu.

Bu gelişmeler bilhassa beşinci halife Harunürreşid zamanında en parlak devrine erişti.

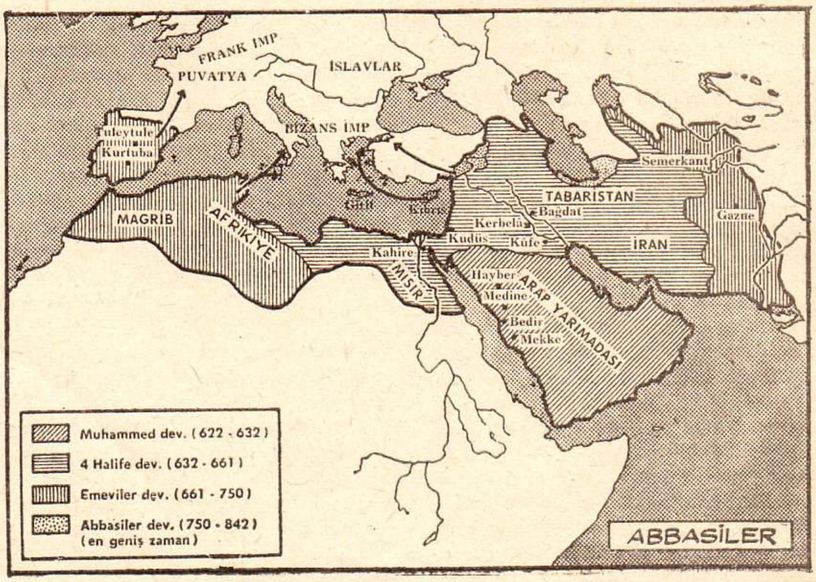
Fakat 847 den sonra gelen halifeler arasından kudretli devlet adamları ve kumandanların çıkmaması bu büyük İslâm İmparatorluğunda çöküntülerin başlamasına sebep oldu. 908 den itibaren gerçek iktidar kudretli komutanların eline geçti. Bazı vilâyetler bağımsızlıklarını ilân etmiye başladılar. Halifeler artık kudretli komutanların nüfuzu altına girmişti. Bu komutanlara Emîl-ül-ümera deniyordu. Halifeleri nüfuzları altına alan devletler arasında Türk Samanoğullarını (847-997) ve Karahanlılar'ı (932-1212) sayabiliriz.

Öte yandan, İran'da kurulan Büveyhoğulları ile Kuzey Afrika'da kurulan Fatımîler Hazreti Muhammed'in kızını aldıkları için halifeliğin kendi hakları olduğunu iddia ediyorlardı. Fakat erken davranan Büveyhoğulları 945 yılında Irak'ı istilâ ederek Bağdat'ı ele geçirdiler. Yalnız, siyasi düşüncelerle halifeliği ortadan kaldırmadılar.

Abbasîler artık tam bir keşmekeş içine düşmüş, VIII. yüzyıldan XI. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen zaman içinde on altı devlet kurulup yıkılmıştı. Nihayet 1055 te Selçuklar, sultanları Tuğrul Bey'in emrinde, Irak'a girerek Büveyhoğulları devletine son verdiler. Bu sayede Abbasîlerin saltanatı yeniden canlandı, Selçuk devletinin yıkılışıyle bağımsızlıklarını kazandılar.

Fakat bu defaki bağımsızlık ancak 1136 dan 1258 e kadar sürdü, halife El-Mutasım zamanından Moğol istilâsı Abbasî hailfeliğine son verdi. 1258 yılında Bağdat'a giren Hulâgû Han idaresindeki Moğollar, görülmedik bir vahşetle 500 yıllık Abbasî medeniyetinin sanat eserlerini yakıp yıktılar.

Mısır Abbasîleri: Moğol istilâsında ölümden kurtulup kaçabilen otuz beşinci halife El-Zahir'in oğlu Ahmet ile, yirmi dokuzuncu halife El-Müsterşid'in oğlu Ebu-l Abbas Ahmed Mısır'a götürülerek Türk sultanlarından Baybars'a tanıtıldılar. Baybars bunlar-

dan Ahmed'i, bazı siyasi mülâhazalarla Mustansır adı altında, törenle halife ilân etti. Böylece Irak'ta son bulan Abbasî halifeliği üç buçuk yıl sonra, 1261 de, Mısır'da kuruldu.

Irak Abbasî halifelerinin sayısı 37, Mısır Abbasî halifelerinin sayısı 17 dir. Mısır'dakiler sadece din işlerine bakarlardı. Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Mısır'ı zaptederek Kölemenler devleti ile beraber Abbasî halifeliğine de son verdi. Yavuz Sultan Selim son halife III. El-Mütevekkil'i İstanbula getirdi. El-Mütevekkil, Ayasofya Camisinde yapılan bir törenle halifelik hak ve sıfatını Yavuz Sultan Selim'e devretti. Böylece 750 yılında Hazreti Peygamberin halifeliğini alan Abbasîler, bu sıfatı 1517 de Osmanlı soyuna devretmiş oldular.

Abbasî Halifeleri

Irak Abbasî halifeleri ve halifeliğe geçiş tarihleri:

Halife	Tarih
1 — Ebu-l Abbas Seffah	750
2 — el Mansur	754
3 — el-Mehdi	775
5 — el-Reşit (Harunürreşit)	786
6 — el-Emin	809
7 — el-Me'mun	813
8 — el-Mu'tasım	833
9 — el-Vasık	842
10 — el-Mütevekkil	847
11 — el-Muntasır	861
12 — el-Mustain	862
13 — el-Mu'tez	866
14 — el-Muhtedi	869
15 — el-Mu'temid	870
16 — el-Mu'tazıd	892
17 — el-Müktefi	902
18 — el-Muktedir	908
19 — el-Kaahir	932
20 — el-Razi	934
21 — el-Mütteki	940
22 — el-Müstefi	944
23 — el-Muti'	946
24 — el-Tayi'	974
25 — el-Kaadir	991
26 — el-Kaaim	1031
27 — el-Muktedi	1075
28 — el-Müstahzir	1094
29 — el-Müsterşid	1118
30 — el-Raşid	1135
31 — el-Müktefi	1136
32 — el-Müstencid	1160
33 — el-Mustazâ	1170
34 — el-Nâsır	1180
35 — el-Zâhir	1225
36 — el-Mustansır	1226
37 — el-Musta'sım	1242-1258

Mısır Abbasî halifeleri ve halifeliğe geçiş tarihleri:

Halife	Tarih
1 — el-Mustansır	1261
2 — el-Hâkim I	1261
3 — el-Müstekfi I	1302
4 — el-Vâsık	1340
5 — el-Hâkim II	1341
6 — el-Mu'tadıd	1352
7 — el-Mütevekkil I	1362
8 — el-Mu'tasım	1377
— Mütevekkil I (İkinci halifeliği)	1377
9 — el-Vâsık 22	1383
— el-Mu'tasım (İkinci halifeliği)	1386
— el-Mütevekkil I (Üçüncü halifeliği)	1389
10 — el-Müsta'in	1406
11 — el-Mu'tazit II	1414
12 — el-Müstekfi II	1441
13 — el-Kaaim	1451
14 — el-Müstencit	1455
15 — el-Mütevekkil II	1479
16 — el-Müstemsik	1497
17 — el-Mütevekkil III	1509
— el-Müstemsik (Oğlu Mütevekkil'e vekil olarak ikinci halifeliği	1516-1517

Bibliyografya:
Abbasoğulları İmparatorluğunun Kuruluş ve yükselişinde Türklerin Rolü (Şemseddin Günaltay, 1942), Abbasiler ve Endülüs Emevileri zamanında basılmış sikkelerden birkaçı (İbrahim Artuk, «Tarih Dergisi», eylül 1951).

ABDAL [aptal, ebdâl]

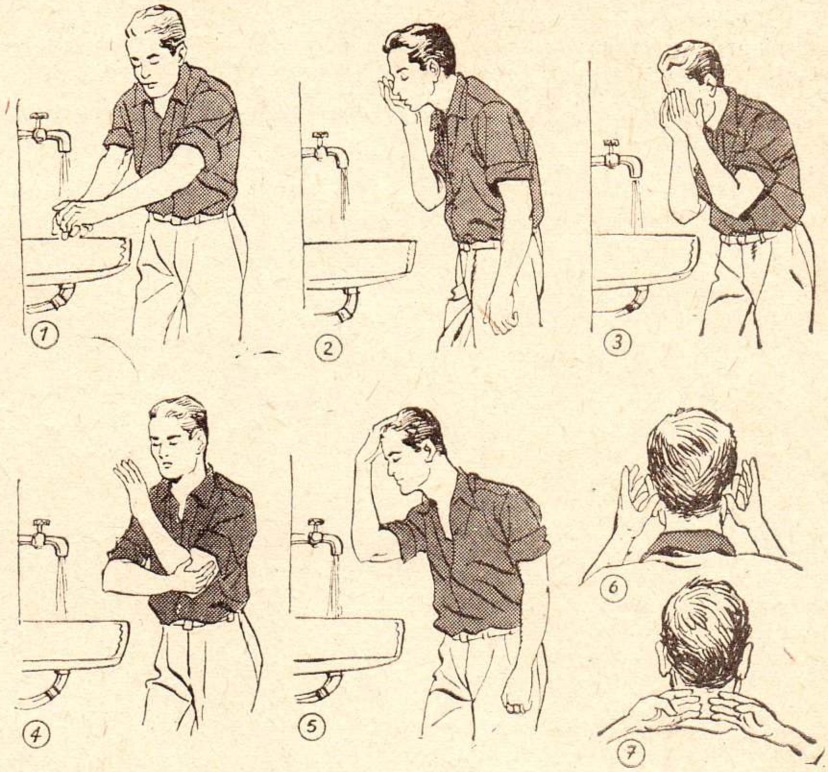
Tasavvufta mânevi mertebelere ermiş kimselere abdal denir. Abdallar evliya mertebeleri silsilesinde 5. dereceyi işgal ederler. Ancak, bu mertebenin özelliği hakkında tasavvufla ilgili eserlerde fikir birliği yoktur.

Sonraları abdal sıfatını benimsiyen dervişler, işi iyice derbederliğe dökmüş, yalınayak, başı açık gezmeye, yoksul görünerek dilencilik etmeye başlamışlardır. Bunlara felâketleri önlemek, yağmur yağdırmak gibi insanüstü kudretler atfedilmesi uzun müddet Anadoluda halkı sömürmelerine sebep olmuştur.

Yaygın bir inanışa göre abdalların sayısı asla kırkı geçmez, ancak içlerinden biri ölünce aralarına başkası karışırmış. «Kırklara karışacak» adamı bilmek de ancak Allaha mahsusmuş. Dilimizdeki «kırklara karışmak» deyiminin bu inanıştan geldiği sanılmaktadır.

ABDEST

Müslümanların namaz kılmadan önce yaptıkları küçük çapta temizlenmeye denir. Böylece Müslümanların ibadet esnasında Tanrı'nın huzuruna temiz olarak çıkmaları sağlanmış olur. İslâmiyetten önce, Musevi-

ABDEST NASIL ALINIR

1. *Eller bileklere kadar üç kere uğuşturularak yıkanır.*
2. *Sağ elle, ilkin ağıza, sonra buruna olmak üzere üçer defa su verilir.*
3. *Yüz üç kere olmak üzere yıkanır.*
4. *Dirseği biraz aşacak surette evvelâ sağ kol, sonra sol kol üçer kere yıkanır.*
5. *Islatılan sağ elin içiyle alından arka tarafa doğru sıvazlanarak baş meshedilir.*
6. *Islak elin baş ve serçe parmaklariyle sıvazlanarak kulaklar meshedilir.*
7. *Boyun ıslak parmakların tersiyle ense ortasından yanlara doğru meshedilir.*
8. *Topuğu biraz geçmek suretiyle ilkin sağ, sonra da sol ayak yıkanır.*

ler de kendi usullerince abdest alırlardı. Müslümanların kitabı olan Kuran'ın 5. suresinin 8. âyeti, abdestin ne şekilde alınacağını göstermekte ve şöyle demektedir: «Ey müminler, namaz kılacağınız zaman, yüzünüzü ve dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayınız. Başınızı ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı ıslatınız.» İslâm dinine bağlı Şafi ve Hanefi mezhepleri mensuplarının taharet (temizlenme) konularında, şekil bakımından, ayrıldıkları noktalar olmakla beraber özde birdirler. Abdestin bozulması şu olaylara bağlıdır: 1. Kadın ve erkek tenlerinin birbirine değmesi, 2. Def-i hacet (helâya gitmek), 3. Baygınlık ve uyku (ancak, oturarak uyumak abdestin bozulmasını gerektirmez). Abdest alınacak suyun da temiz olması gerekir. Ancak, abdeste elverişli su bulunmazsa, yahut o kimse hasta veya yaralı ise, eller, kollar, yüz toprak veya kumla **teyemmüm** edilir. Cami ve mescit gibi ibadet yerlerinin avlularında abdest almaya elverişli akar sular bulundurulur. Abdest sırasında, ayağında bütün ayağı kaplıyan ayakkabı olanlar, çıkarmadan üzerine suyu sürmek suretiyle abdest alabilirler. Yalnız ayakların önceden yıkanmış olması şarttır.

ABDİ EFENDİ [Abdürrezzak] (Ö. 1914)

Tulûatçı Abdi Efendi

On dokuzuncu yüzyılın sonlariyle yirminci yüzyılın başlarında, İstanbul'da büyük şöhret kazanmış bir halk sahne sanatkârıdır. Gelmiş-geçmiş tulûat artistlerinin hemen en kuvvetli ve en kıymetlisidir. Tahsili ve sanat kültürü yoktur. Fakat doğuştan kabiliyetli oluşu onu halkın gözbebeği haline getirmiştir. İnce nükteleri, kaba olmıyan tavır ve şakalariyle zamanının en efendi komedi sanatkârı idi. Bir ara II. Abdülhamit'in saray sahnesinde çalıştı. 1908 inkılâbından sonra saraydan ayrılıp tekrar sahneye döndüyse de yaşlanmış olduğundan artık eski kıvraklığını kaybetmişti. Kel Hasan Efendi onun yetiştirmelerindendir.

ABDULLAH (1882-1951)

Eski Ürdün Kıralı Abdullah

Ürdün Devletinin ilk hükümdarıdır. Hicaz Kıralı Şerif Hüseyin'in ikinci oğludur. Mekke'de doğmuştur. Bütün gençliği İstanbul'da geçmiş, hattâ 1908 de İstanbul'da açılan Mebusan Meclisi'nde Hicaz milletvekili olarak bulunmuştu. 1937 de Atatürk'ü ziyaret maksadiyle geldiği memleketimize, 1947 ve 1950 de iki defa daha gelmiştir. 1946 da kırallığı ilân edilen Abdullah 1951 de öldürüldü, yerine oğlu Hüseyin geçti.

ABDULLAH bin Abdülmuttalip (543-570)

Hazreti Muhammedin babasıdır. Kureyş kabîlesinin ilerigelenlerinden Abdülmuttalip'in onuncu oğludur. Mekke'de doğmuştur. Hakkındaki bilgilerin çoğu tam ve katî değildir. Yaygın bir rivayete göre babası Abdülmuttalip, Zemzem Kuyusunu kazarken, Kureyşliler'in çıkaracağı zorluklara karşı kendini koruyacak on oğlu olursa, onuncusunu putlara kurban etmeyi adamış. Abdullah dünyaya gelince, kâhinler Abdülmuttalip'e bu adağını hatırlatmışlar. Başka bir kâhinin tavsiyesi üzerine, yüz deve kesmek suretiyle oğlunu kurban etmekten kurtulmuş.

Abdullah'ın doğum ve ölüm yılları tam olarak belli değildir. 25 veya 27 yaşında iken Peygamber'in annesi Âmine ile evlendiği, Muhammed'in doğumundan iki ay önce, Şam'a yaptığı bir ticarî seferden dönüşünde, Medine'de hastalanarak öldüğü kuvvetle söylenen rivayetler arasındadır. İslâm inanışlarına göre Abdullah'ın yüzünde bir nur vardı. Âmine, Peygamber'e gebe kaldıktan sonra bu nur ona, doğduktan sonra da Muhammed'in kendisine geçmiştir. «Nübüvvet Nuru» denen bu aydınlık Peygamberlik işaretlerinden biridir.

ABDULLAH CEVDET, Doktor (1862-1932)

İçtihatçı Abdullah Cevdet

Birçok tercümeleri, şiirleri ve bilhassa çıkardığı «İçtihat» adlı mecmuasiyle tanınmış fikir adamlarımızdandır. Arapkir'de doğdu. İlk tahsilini orada yaptıktan sonra 15 yaşında İstanbul'a gelerek Kuleli İdadisi'ne girdi, askerî tıbbiyeden yüzbaşı rütbesiyle doktor çıktı. Daha okul sıralarında iken politika ile uğraşmaya başladı, hattâ gizli İttihat ve Terakki Cemiyetinin kuruluşunda bulundu. Bu yüzden Gülhane Hastanesinde göz hastalıkları asistanı iken Trablusgarp'a sürüldü. Oradaki hastanelerde bir buçuk yıl kadar çalıştıktan sonra Avrupaya kaçtı. Cenevre'de bazı arkadaşlariyle «Osmanlı» adında Türkçe bir gazete çıkararak istibdat, saltanat aleyhinde yazılar yazdı. Bunun neticesinde, gıyaben kalebentliğe mahkûm edildi.

1904 te Cenevre'de matbaa kurarak «İçtihat» mecmuasını çıkarmaya başlıyan Abdullah Cevdet bir sene sonra matbaasiyle mecmuasını Mısır'a taşıdı. Meşrutiyetin ilânından iki yıl sonra da matbaasını İstanbul'a g..'rerek hayatının sonuna kadar mecmuasını çıkardı.

Gençliğinde pek sofu olmasına rağmen sonraları inançlarını Müslümanlığa hürmetsizliğe, dinsizliğe kadar götürdüğü iddiasiyle birçok düşman kazandığı gibi mahkûmiyetlere de uğramıştır. Lâtin harflerinin kabul edilmesi lüzumunu ilk ileri sürenlerden biridir. İrili ufaklı 66 eser yazmıştır.

Eserleri:

Şiir — Karlı Dağdan Ses, Düşünen Musiki. Tercüme — Ruh-ül-Akvam (Gustave Le Bon'un «Les lois psychologiques de l'evolution des peuples» adlı eseri), Akl-ı Selim (Baron Holbacy' nin «Le bon sens» adlı eseri), Giyom Tel (Schiller'in «Wilhelm Tell» adlı piyesi).

ABDURRAHMAN I. bin Muaviye (731-788)

Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Şam Emevîleri'nin onuncusu olan Hişam'ın torunudur. 750 yılında Abbasîler Şam Emevîleri'ni devirip, onların yerine yeni bir devlet kurunca, Emevîler'den ellerine geçirdiklerini öldürmeye başlamışlardı. O sırada Abdurrahman, Fırat üzerinde bir köyde saklanmıştı. Ortalık biraz durulunca kaçarak Mısır yolu ile Kuzey Afrika'ya gitti. Orada bir zaman dolaştıktan sonra 755 te Endülüs'e geçti. Orada kuvvet toplıyarak, kendisine karşı duranları yenip duruma hâkim oldu ve 756 da Emevîler'in Endülüs kolunu kurarak Kurtuba (Cordoba) ya yerleşti.

Abdurrahman, Şam Emevîleri gibi kendine halife dedirtmedi. Sadece «Melik» unvanını aldı. İyi ve âdil bir idare kurdu. Berberiler'den meydana getirdiği ücretli bir ordu ile ayaklanmaların önüne geçti. Fransa kıralı Charlemagne ile dahi boy ölçüşebilecek hale geldi. Abbasi Halifesi Mansur'un yolladığı orduyu da yendi. Hükümdarlığı otuz iki yıl sürdü. Bu müddet boyunca ilme hürmet etti. Âlimleri korudu, memleketi imar etmek için elinden geleni yaptı. 600.000 ciltlik bir de kitaplık meydana getirdi. Bugün hâlâ Cordoba'daki Endülüs sanat eserlerinin harabeleri turistler tarafından hayranlıkla seyredilmektedir.

ABDURRAHMAN II. bin Hakem (792-852)

Endülüs Emevî hükümdarlarının dördüncüsüdür. Babası Hakem'den sonra 822 de tahta çıkmış ve 30 yıl kadar hükümdarlık etmiştir. Fransızlar, Normanlar ve diğer küçük Hıristiyan hükümetleriyle sürekli şekilde savaşlara girmiş, bir taraftan da memlekette çıkan kıtlığı isabetli tedbirler alarak önlemiştir. Para bastırmış, yollar, camiler yaptırmış, Endülüs'ün imarına hizmet etmiştir. Posta usulünü onun bulduğu söylenir.

ABDURRAHMAN III. bin Muhammed (890-961),

Endülüs Emevî hükümdarlarının 8. si ve en büyüğüdür. Abbasî Halifesi Muktedir'in kaibliyetsizliğini görerek, halifeliğin Emevîler'in hakkı olduğunu ileri sürdü, kendini halife ilân ederek «Nâsır li dinillah» unvanını aldı. Endülüs'teki İspanyollar, Araplar ve Berberiler arasındaki sürekli didişmelere son vermiş, dış hücumlara karşı sınırlarını emniyet altına almıştı. Kurduğu büyük donanma ile Akdeniz'de hâkimiyet tesis etmiş, böylece Afrika üzerinde de geniş bir nüfuz sağlamıştı. 912 den 961 e kadar kırk dokuz yıl süren hükümdarlığı sırasında Orta Çağ'ın en iyi ve en medeni sayılabilecek idaresini kurmuştur.

ABDURRAHMAN GAFİKÎ (Ö. 732)

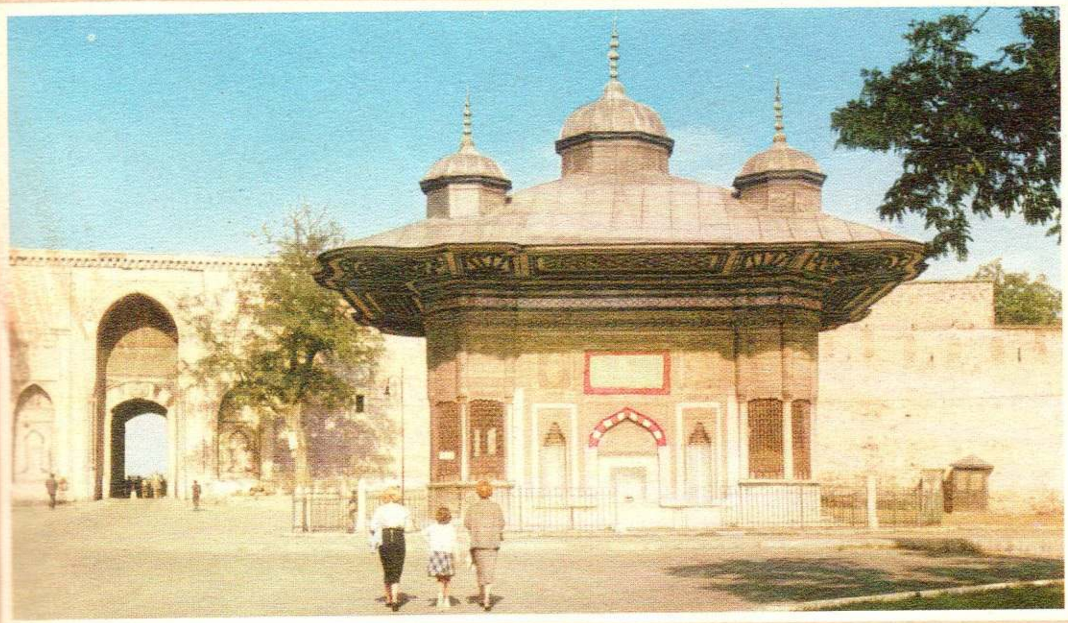
İspanya'daki Endülüs Emevî Devletinin ünlü vali ve serdarıdır. İspanya fâtihi Musa bin Nusayr ile onun oğlu Abdülâziz'in adamıdır. II. Yezid'in halifeliği devrinde Erbune valisi ve İspanya yarımadası sağ kıyıları komutanı

ANIT - KABİR, Türk milletinin büyük önderi Atatürk'ün Ankaradaki kabri. 10 kasım 1938 de ölen Ata, on beş yıl Ankara Etnoğrafya Müzesindeki geçici mezarında yattıktan sonra 10 kasım 1953 te büyük ve içten gelen bir merasimle Anıt - Kabir'e nakledildi.

ABANT, Bolu'nun 32 km. güneybatısında, etrafı ormanlık tepelerle çevrili küçük bir göldür. Bu bölge son zamanlarda memleketin en önemli ve çok rağbet gören ve ilgi uyandıran turistik yerlerinden biri olmuştur.

AHMET III. ÇEŞMESİ, halk dilinde Sultanahmet Çeşmesi diye anılan bu eser Topkapı Sarayının Ayasofya tarafındaki meydanı süsler. Sebilli Türk Çeşmeleri tipinin en göz kamaştıran büyük kıymetteki örneklerindendir.

olmuştu. İlki 721, ikincisi 728 de olmak üzere ordulariyle Pirene Dağlarını aşarak şimdiki Fransanın bulunduğu Goller ülkesine girdi, Bordeaux şehrini aldı. Hişman'ın halifeliği zamanında, Endülüs genel valisi Ubeyde tarafından 730 yılında Endülüs valisi tâyin edilmiştir. 732 de Goller ülkesine yaptığı yeni hücumda, komutanlarının arasındaki geçimsizlik yüzünden Charles-Martel'in ordusuna yenildi. Avrupalı tarihçiler bu mağlûbiyet sayesinde, Avrupanın Endülüs hâkimiyeti altına girmekten kurtulduğunu söylerler. Abdurrahman Gafikî o zamanlar Batı Avrupada bir masal kahramanı tesiri bırakmış, hattâ adı Fransızları yıllarca titretmiştir. Fransız kadınlarının haşarı çocuklarını yıllarca «Abdàreme geliyor!» diye korkuttukları söylenir.

ABDURRAHMAN GAZİ (Ö. 1329)

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında kahramanlığı ile tanınmış komutanlarımızdandır. Kendisine Abdurrahman Alp denildiği de vardır. Daha Ertuğrul Bey zamanında tanınmaya başlamış, Osman ve Orhan devrindeki muharebelerde bulunmuştur. Aydos Kalesi fâtihi olarak tanınır. Arkadaşı Akça Koca ile Kocaeli'nin alınmasında bulunduğu gibi, Yalakabâd (Yalova) muharebesinde de bulunmuştur.

Onun Aydos Kalesi fethine ait rivayet halinde bir aşk macerası da vardır: Aydos Kalesi kuşatıldığı zaman, kale komutanının kızı uzaktan Abdurrahman'ı görüp âşık olmuş, ona üzerinde mektup sarılı bir taş atmış. Bu mektupta kaleye gece ne şekilde girmek lâzımgeldiği yazılı imiş. Abdurrahman gece seksen kişilik bir kuvvetle girip kaleyi zaptetmiş. Bir iki gün sonra da kuşatma komutanı Konuralp tarafından, kale komutanının kıziyle birlikte kalenin zaptı haberini Orhan'a götürmeye memur edilmiş. Orhan da kalenin alınmasına yardım eden kızı mükâfat olarak Abdurrahman'a vermiş.

ABDURRAHMAN ŞEREF (1832-1925)

Abdurrahman Şeref

Tanınmış tarihçilerimizden ve siyaset adamlarımızdandır. İmparatorluk vakanüvislerinin sonuncusudur. Aslen Safranbolu'lu olup İstanbul'da doğmuştur. Galatasaray Lisesinde okuduktan sonra bir zaman muhtelif okullarda dersler vermiş, sonra Mülkiye Mektebinde 16, Galatasaray Lisesinde de 14 yıl müdürlük etmiştir. 1908 inkılâbından sonra Defteri Hakani Nâzırı, Evkaf Nâzırı, Şûrayı Devlet Reisi oldu. Saltanat hükümetinin kaldırılmasına kadar Âyan Meclisinde de bulundu. 1923 te, Türkiye Büyük Millet Meclisi ikinci devresine İstanbul milletvekili olarak girdi. 1925 te İstanbul'da öldü.

Siyasi hayatında büyük bir varlık göstermiş değildir. Onun memlekete asıl hizmeti, verdiği dersler ve yazdığı yazılarla olmuştur. Osmanlı tarihi üzerinde büyük bir ihtısası vardı. Meşrutiyetten biraz sonra devlete vakanüvis tâyin edildi. Aynı zamanda ilk defa teşkil edilen Tarihi Osmani Encümeni başkanı oldu. Eserlerinin en önemlisi iki ciltlik «Tarih-i Devlet-i Osmaniye» dir. Gene tarihe ait hazırladığı gayet büyük bir eseri Galatasaray yangınında yanmıştır. Vakanüvis tarihlerinin sekizinci cildinde yazıları vardır. Meşrutiyetin ilânından Mehmet Reşat'ın ölümüne kadar olan vakaları yazmışsa da bunlar neşrolunmamıştır.

Eserleri:

Fezleke-i Tarih-i Düvel-i İslâmiye (1883), Coğrafya-i Umumî (1884-98), Tarih-i Devlet-i Osmaniye, 2 cilt (1891-94), İstatistik ve Coğrafya-i Umranî (1899) İlm-i Ahlak (1893-1903), Harb-i hârızın Menşei (1916), Tarih Musahebeleri.

Bibliyografya:

Abdurrahman Şeref Efendi (Mükrimin Halil Yınanç «Türk Tarih Encümeni Mecmuası», sayı 6-86, 1923), Abdurrahman Şeref Efendi (Efdalettin Tekiner, 1927).

ABDÜLÂZİZ (1830-1876),

Osmanlı padişahlarının otuz ikincisidir. II. Mahmut'un Pertevniyal Sutlandan dünyaya gelen oğludur. İstanbul'da doğmuştur. Ağabeysi Abdülmecit'in ölümü üzerine 1681 de tahta çıktı. Az bir tahsil görmüştür. Veliahtlığı zamanında güreş, horoz dövüşü, av, cirit gibi sporlara merakı ile tanınmıştı. İri yarı, heybetli bünyesi ile ilk zamanlar halk arasında çok sevilmişti. Tahta çıkar çıkmaz Karadağ, Eflâk-Buğdan, Sırbistan ve Girit meseleleriyle karşılaştı. Osmanlı orduları Karadağlıları yenince durum düzeltildi. Eflâk-Buğdan meselesi, yeni seçilen prensin İstanbul'u ziyaretinde kendisine verilen birtakım tavizlerle kapatıldı. Sırbistan işi de uzun görüşmelerden sonra Belgrad'ın Sırbistan'a bırakılmasiyle neticeye bağlandı. Yıllardan beri devam eden Girit isyanları yanında, bir de Yunanistan'ın bu adayı kendi arazisine katmak istemesi yeni dertler yaratmıştı. Hariciye Nazırı Âli Paşa bizzat Girit'e giderek bazı imtiyazlar verdi. Yunanlılarla görüşmelerde bulundu. Neticede Avrupa devletleriyle yapılan konferansta Osmanlılar'ın haklı olduğu anlaşılınca mesele bir müddet için kendiliğinden yatışmış oldu.

Balkanlarda bu olaylar cereyan ederken beri tarafta Mısır Valisi İsmail Paşa da yeni imtiyazlar k. partmaya çalışıyordu. Bunlardan bir kısmını almaya muvaffak oldu. Hidivliğin babadan oğula geçmesi, valilere Hidiv unvanı verilmesi bu imtiyazlar arasındaydı. Böylece veraset hakkını kaybeden Mısır veliahdı Mustafa Fâzıl Paşa Paris'e kaçtı. Yeni Osmanlılar adiyle hürriyet için uğraşan Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi gençleri orada etrafına topladı.

Abdülâziz, 1867 de III. Napoleon'un daveti üzerine deniz yolu ile Paris'e gitti. Oradan Londra'ya geçerek dönüşte Prusya ve Avusturya'ya da uğrayıp Varna yolu ile İstanbul'a döndü. Bu seyahatte veliaht Murat, şehzade Abdülhamit ve Yusuf İzzettin efendilerle o zamanın hariciye nazırı Fuat Paşa da bulund.. Fransa İmparatoriçesi Eugénie, İmparator namına Abdülâziz'in ziyaretini iade için bir müddet sonra İstanbul'a geldi, buradan da Süveyş Kanalı'nın açılış merasiminde bulunmak üzere Mısır'a gitti. Avusturya İmparatoru Franz Josef de yine bu sıralarda Sultanın Viyana ziyaretini iade etmek üzere İstanbul'a geldi.

1870 harbinde Fransa yenilince Rusya, Paris antlaşması hükümlerini bozmak fırsatını bulmuş oldu. Londra konferansı ile, Karadenizde serbest olmak hakkını kazandı. Balkanlarda Panslavizm (Slav Birliği) propagandasının elebaşısı olan General İgnatiev o sıralarda Rus elçisi olarak İstanbul'a gelmişti. Sadrazam Âli Paşa bir yandan gittikçe baskısını arttıran dış politika ile uğraşıyor, öbür yandan da Abdülâziz'in istibdadına ve korkunç israflarına engel olmaya çalışıyordu. Âli Paşa 1871 de ölünce, Tanzimat Devrinin Fuat Paşa'dan sonra kalan son büyük adamını da memleket kaybetmiş oldu. Sadrazam olarak yerine Mahmut Nedim Paşa geçti.

Yeni Sadrazam bir yandan Rusların Panslavizm politikasına bilerek veya bilmiyerek hizmet ederken, öbür yandan da padişahın israf, istibdat gibi her türlü arzusuna boyun eğiyordu. Nihayet halk arasında Sadrazam hakkındaki dedikodular artmaya başlayınca Abdülâziz onu azlederek yerine Mithat Paşayı getirdiyse de bir zaman sonra Mahmut Nedim Paşa yeniden Sadrazam oldu. D..let borçları 250 milyon altını bulmuş, hazine iflâs haline gelmişti. Bosna-Hersek'te, Bulgaristan'da ayaklanmalar başlayınca, Rusya Bulgaristan'ı korumak bahanesiyle müdahaleye kalktı. O sırada İstanbul'da bir de softalar nümayişi olunca padişah Mahmut Nedim Paşayı yeniden azlederek yerine Mütercim Rüştü Paşayı getirdi. O sırada Harbiye Nazırı Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa, Bahriye Nazırı Ahmet Paşa, Sadrazam, Şeyhülislâm gizlice anlaşarak Ablülâzizi tahttan indirmeye karar verdiler. 29-30 mayıs 1876 gecesi saray askerle sarılıp Abdülâziz indirilerek yerine Murat tahta geçirildi. Abdülâziz bu .laydan altı gün sonra bilek damarlarını keserek kendini öldürdü.

Abdülâziz'in on beş yıl süren saltanatının

Sultan Abdülâziz'in padişahlığı sırasında çekilmiş fotoğraflarından biri

ABDÜLÂZİZ'İN MUSİKİŞİNASLIĞI

Sultan Aziz'in musikide mahareti vardı. Besteye kadirdi. Üstadane ney üflerdi. Başkâtibi Âtıf Bey — teşvikım ile yazdığı — «Hâtırat» da diyor ki:

«Her saza âşina iseler de tarikatı Mevleviyyeye mehabetlerinden nâşi ney üflemeğe merakları ziyade idi. Yaz geceleri Harem-i Hümayun'da yatak odasının pencereleri açık olmakla bazan ney ile hazin hazin taksim eylediğini duyanların ruhu avalimi- ulviyyeye pervaz edecek hale gelirdi. Bu hali herkes bilir. Mükeyyifat ile asla alûde olmadılar. Hattâ müskirat aleyhinde bir makale-i hâkimaneleri vardır.»

Sultan Aziz'in eseri olmak üzere Âtıf Beyin verdiği şarkı güftesi:

Gönül etme gayri feryad
Geçüb ol cevrü bi dad
Rişte'i gamdan oldum âzad
Rişte'i gamdan oldum âzad

Bu şarkının kenarına «evc râ» işaret edilmiştir. Güfte gibi beste de onun mudur malûm değil.

Bir mecmuada «Abdülâziz Han» işaretli şu şarkı güftesi muharrerdir:

Ey nev baharı hüsnü an
Gülşende gez sen bir zeman
Çeşm-i cihan ister seni
Lûtfunla şad eyle beni
Vechin gören hayran olur
Şevkınle gam pinhan olur
Nahli dile ver taze can
Nahli dile ver taze can
Aşkın ihya etti beni
Nahl-i dile ver taze can
Lûtfun gören handan olur
Nahl-i dile ver taze can

Kenarına «şevkefza» işaret edilen bu şarkının notası Darülelhan Külliyatı sırasında 114 numara ile neşrolunmuş ve başına «Sultan Abdülâziz merhumun» yazılmıştır.

(İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın «Hoş Sadâ» adlı eserinden)

ilk devresi Âli Paşa sayesinde nispeten iyi idare edildi. Ondan sonra israf, istibdat yeniden başladı. Abdülmecit zamanında ilân edilen Tanzimat Kanununun aksine olarak muhakemesiz hapis ve sürgün âdeti bu devrede tekrar hortladı. Bununla beraber Abdülâziz devrinde İmparatorluk donanması en kuvvetli donanmalar sırasına girdiği gibi ordunun da silâhlanması için epey emek verilmiştir. Cemiyet-i Tıbbiye, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye ve diğer birkaç mektep onun zamanında kurulmuştur.

Bibliyografya:

Devr-i Sultan Abdülâziz (Ahmet Mithat, 1923), Sultan Aziz'in Hal'i ve İntiharı (Tevfik Nurettin, 1907), Sultan Aziz Devri (Hüseyin Hıfzı, 1908), Sultan Aziz'in Şahadetine asıl sebep ne idi? (Reşit İbrahim, 1915), Sultan Abdülâziz nasıl hal'edildi, nasıl intihar etti? (Arif Oruç, 1927), Sultan Aziz'in Pehlivanlıkları (Sami Karayel, 1942), Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati (A. Kemali Aksüt, 1944), Sultan Aziz; hususi, siyasi hayatı, devri ve ölümü (Halûk Y. Şehsuvaroğlu, 1949).

ABDÜLHAK HÂMİT TARHAN
(Bk. TARHAN, Abdülhak Hâmit)

ABDÜLHAMİT I. (1725-1789)

27. Padişah Abdülhamit I.

Osmanlı padişahlarının yirmi yedincisi ve Üçüncü Ahmet'in oğludur. 1774'te kardeşi Üçüncü Mustafa ölünce onun yerine tahta geçti. Şehzadeliği sarayda kapalı geçmiş, olduğundan tahta tecrübesiz bir insan olarak oturmasına rağmen zamanındaki güçlükleri yenmek için büyük bir iyi niyet göstermiştir. Bununla beraber, on beş yıl süren saltanat devrinin Osmanlı İmparatorluğunun felâket yılları olmasını da önliyememiştir. Daha önceden başlamış olan Rus harbi fena netice verdi, Osmanlı ordusu Kozluca'da bozulunca Ruslarla 21 temmuz 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması yapıldı. Bu antlaşmaya göre Karadeniz kuzeyindeki birçok yerler Ruslara geçiyor, Kırım bağımsızlığını kazanarak Osmanlılardan ayrılıyor, dolayısilye Rusların eline düşüyordu. Gene o sıralarda Mora, Suriye ve Mısır'da isyanlar çıktı. Bunları bastırmak ve bazı askerî ıslahat yapmak lâzımgelince padişah Sadrazam Halil Hamdi Paşa ile Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşadan istifade edecek kadar basiret gösterdi. Mühendishane-i Berri-i Hümayun onun zamanında açıldı. Terkedilmiş bir halde olan İbrahim Müteferrika Matbaası işletildi. Türkiye'de ilk defa olmak üzere yerli malı kullanmak mecburiyeti kondu.

İmparatorluğun içindeki isyanların bastırılmasına rağmen dert bitmiş değildi. Bir yandan İranın durmadan saldırışları, öte yandan Ruslar'ın adamı olan Kırım Hanı Şahin Giray'ın şuursuz hareketleri doğu ve kuzey sınırlarımızı tehlikeye düşürüyordu. Şahin Giray yüzünden Kırım'da ihtilâl çıkıp da Rusya bunu bahane ederek 1784'te Kırım'ı alınca Türk - Rus harbi yeniden başladı. Avusturyalılar da bize karşı harbe girdiler. İlkin Avusturyalılara karşı epey başarı kazanıldıksa da Rus cephesinde bozgun başlayıp Ozi Kalesi'nin düştüğü haberi İstanbul'a gelince I. Abdülhamit bu acı habere dayanamadı, vücuduna inme indi ve ertesi sabah öldü.

İstanbul'da Bahçekapı'da imaret, medrese ve kütüphane yaptırmıştır ki, imaretin yerinde şimdi Dördüncü Vakıf Hanı vardır. I. Abdülhamit onun karşısındaki türbede gömülüdür.

ABDÜLHAMİT I. TÜRBESİ — Bahçekapı'da şimdiki Dördüncü Vakıf Hanın karşı köşesindedir. Burada kendisi ve oğlu IV. Mustafadan başka on sekiz kişi daha yatmaktadır: Şehzade Ahmet (1778), Aynışah Sultan (1780), Rabia Sultan (1780), Şehzade Sultan Mehmet (1781), Melekşah Sultan (1782), başka bir Rabia Sultan (1782), diğer Şehzade Sultan Mehmet (1789), Şehşade S. Murat (1785), Alemşah Sultan (1786), Fatma Sultan (1786), Şehzade Süleyman (1786), Saliha Sultan (1787), Emine Sultan (1790), diğer Emine Sultan (1809), Şehzade Sultan Murat (1812), Şehzade Sultan Bayezit (1812), Sultan Abdülmecit'in ilk çocuğu Mevhibe Sultan (1841), Şehzade Sultan Mehmet Rüştü (1862).

33 yıllık koyu istibdat devrinin müstebit padişahı: Kızıl Sultan

33. Padişah Abdülhamit II.

ABDÜLHAMİT II. (1842-1918) Osmanlı Padişalharının 33. südür. Abdülmecit'in ikinci oğludur. Abdülâziz tahttan indirilerek yerine çıkarılan V. Murat, delilik işaretleri göstermesi üzerine 1876'da tahttan indirildi, yerine İkinci Abdülhamit padişah oldu.

Abdülhamit orta bir kültürü olmasına rağmen zeki ve kurnaz bir adamdı. Şehzadeliği zamanında nispeten serbest yaşıyarak yetiştiği, hattâ amcası Abdülâziz'le brilikte Avrupa seyahatine gidip çok yerler gördüğü için zamanında siyasi cereyanları az çok kavrıyabilir ve bunlar hakkında oldukça isabetli kararlar verir durumda idi.

Tahat çıktığı zaman imparatorluk karışık bir durumda idi. Daha önceden başlamış olan Bosna-Hersek ve Bulgaristan isyanları, Sırbistan ve Karadağ harbleri devam ediyordu. Şark meselesinin halli için İstanbul'da elçilerle bir konferans toplanırken Abdülhamit verdiği sözü tutarak Kanunu Esasi'yi ilân ettirdi. Konferansın kararlarını devlet erkânından meydana gelen fevkalâde meclis kabul etmedi. Sadrazam Mithat Paşa ayrıca padişaha vazifesini ağır bir şekilde ihtar eden bir tezkere yazınca II. Abdülhamit kendisini Sadrazamlıktan azlederek hudut dışına çıkardı. Bundan sonra gene söz verdiği üzere seçim yaptırıp Mebusan Meclisi'ni toplantıya davet etti. Rusya'nın harb ilân etme tehlikesini önlemek için İngiltere'nin daveti üzerine Londra'da toplanan konferansın kararlarını da Mebusan Meclisi'ne havale etti. Meclis bu kararları ve Rus teklifini reddedince Rusya, Romanya ile birlikte, Osmanlı

İmparatorluğu'na karşı harb ilân etti. Türk orduları, yer yer başarı kazanmasına rağmen, harekâtın saraydan idare edilmesi yüzünden Rumeli ve Anadolu cephelerinde yenildi. O sırada Abdülhamit bu mağlûbiyeti bahane ederek Meclisi dağıttı. İstanbul kapılarına kadar gelen Ruslarla çok ağır şartlarla Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalamak zorunda kalındı. Bu antlaşmayı hafifletmek bahanesiyle Berlin'de toplanan ikinci bir konferansta Balkan devletlerinin Osmanlılardan aldıkları bazı yerler ve imtiyazlar geri verildiyse de harbe girmemiş diğer devletler İmparatorluğu bir hayli budadılar, Avusturya-Macaristan muvakkat kaydiyle Bosna-Hersek'i, Yunanistan Teselya'nın bir kısmını, İngiltere Kıbrıs'ı, hattâ İranlılar bile bir parça arazi aldılar.

Memleket içinde istibdat idaresini bildiği gibi devam ettirmek istiyen Abdülhamit o sırada, Abdülâziz'in intihar etmeyip öldürülmüş olduğu iddiasını ileri sürerek, Yıldız'da bir mahkeme kurdurdu.

Mithat Paşa ile Damat Mahmut ve Damat Nuri Paşaları bu mahkemede mahkûm ettirdi. Ölüm cezasını kalebentliğe çevirerek bunları sürdürdü. Nuri Paşa yolda öldü. Mithat ve Mahmut Paşaları da 1883 yılında hapsedilmiş oldukları Taif zındanında boğdurttu. Kısa bir zaman sonra dış felâketler ve oldu-bittiler birbirini kovalamaya başladı. Fransızlar 1881'de Tunus'u, İngilizler 1882'de Mısır'ı, Bulgarlar da 1885'te Doğu Rumeli Vilâyetini işgal ettiler. Yunanistan 1897'de Girit'teki isyana yardıma kalkınca, harb ilân edildi. Bu harb başariyle neticelenmesine rağmen büyük devletlerin baskısiyle Girit bağımsızlığına kavuştu.

II. Abdülhamit devri bütün dünyada büyük gelişmeler ve ilerlemeler olduğu bir devirdir. Devlet mekanizmasının uyuşukluğu, din basıksı ve Kapitülasyonlar yüzünden memleket her alanda geri kalmış, ilerlemek imkânını bulamamıştı. Buna rağmen gene de bu arada bir kısım işler başarıldı. Milletin ianesiyle Hicaz Demiryolu, yabancı sermaye ile Anadolu ve Rumeli'de bir kısım demiryolları yapıldı. Mülkiye Mektebi, Hukuk, Medrese-i Mülkiye Mektebi gibi yüksek okullar kuruldu. Darülfünun yeniden açıldı, orta tahsil genişletildi. Buna karşılık, yabancılara bir sürü imtiyaz verilmiş, hattâ 1882 Muharrem Beyannamesi denen anlaşma ile meşhur Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Anlaşmaya göre bu idare Tütün Rejisi, Osmanlı Bankası, Anadolu Demiryolları Müdürlüğü gibi yabancı idareler, devletin malî ve siyasi bütün işlerinde söz sahibi olmuşlardı. Öte yandan bütçesiz idare yüzünden devlet masrafları ödenemediği gibi, memurlara da bazı aylar maaş verilemez olmuştu.

Abdülhamit II. padişahlığının ilk yıllarında

İçteki baskı idaresi ve dışarıdaki başarısızlıklar, memleket içindeki memnun olmıyanları muhalif bir grup halinde gizliden gizliye birleşmeye sevketti. Gizli İttihat ve Terakki Cemiyetinin propagandası Makedonya'daki uyanık subaylar arasında yayıldı. Nihayet Manastır ve Selânik'te beliren ve bastırılamıyan askerî isyan sarayı korkuttu. Padişah Kanun-u Esasi'yi ikinci defa ilân etmek zorunda kaldı. Yalnız, bu hürriyet havası çok sürmedi. Avusturya-Macairstan Bosna-Hersek'i tam olarak ilhak etti. Girit Yunanistan'a katıldı. Bulgaristan da hürriyetini ilân etti. Memlekette bir yandan bu dış olaylara karşı nümayişler yapılırken, bir yandan da parti kavgaları memleketi gittikçe zayıflatıyordu. İttihat - Terakki düşmanı gazetelerin kışkırtmasiyle avcı taburları arasında bir gerilik hareketi başgösterdi. 13 nisan 1909'da 31 Mart Vakası adı verilen yobaz ayaklanması oldu. Rumeli'ndeki inkılâp taraftarı subaylar Hareket Ordusu adiyle meydana getirdikleri kuvvetle, İstanbul'a yürüyüp isyanı bastırdılar. Bu isyanı teşvik etmiş olmak töhmetiyle II. Abdülhamit tahttan indirilip Selânik'teki Alâtini köşkünde oturmaya memur edildi. Yerine kardeşi Reşat, V. Mehmet adiyle tahta geçti. Balkan harbi çıkınca İstanbul'a getirilen II. Abdülhamit ölümüne kadar Beylerbeyi sarayında yaşadı.

Orta boylu, çok iri burunlu, sesi kalın ve ahenkli, bakışı keskin ve tesirli, şahsen nazik bir kimse idi. Hâdiseleri çabuk kavramak kabiliyeti yanında son derece evhamlı, jurnalcılığa meraklı, istibdada düşkündü. Bundan dolayı adı tarihe Kızıl Sultan olarak geçmiştir.

Bibliyografya:

Kızıl Sultan yahut Heykel-i İstibdat (Çev. Âdil, 1908), Yıldız'ın Sonu (Ahmet Cevat Emre, 1908), Abdülhamid-i

SULTAN II. ABDÜLHAMİT'İN RESME VE MARANGOZLUĞA MERAKI

ESKİDEN şehzadelerin mektep dairesine resim hocaları da gelirmiş. Babam manzara ve çiçek resimlerinden hoşlanırmış. Biraz da portre yapmış. Annemle ilk elvendiği zaman onun karakalem bir resmini yapmış. Yazıhanesinde mahfuzmuş. Sonra ne olduğu belli değildir. Bir zamanlar XV. Louis üslûbunda altı camlı dolaplar getirmişti. Bu dolapların iç taraftaki arka tahtalarına yağlı boya ile güzel manzaralar yapmıştı. Önlerine de saray kuşhanesinde ölen nadide kuşları doldurtup koymuştu. Bu kuşlar uçuyorlarmış gibi, ağaçlara sanatkârane bir şekilde yerleştirilmişti. Bu dolaplar Şale köşkünün ikinci katındaki koridorda sıra ile duruyordu.

Sarayda güzel tablo koleksiyonları da vardı. Bunları da babam toplamıştır.

Babamın marangozluğa olan merakı babasının zamanında başlamıştır. Çünkü Abdülmeccit Han da marangozlukla uğraşmış ve yanında Halil Efendi adında pek usta bir sanatkâr varmış. Babam bu Halil Efendiden ders alırmış, onunla birlikte çalışırmış. Büyükbabamın marangozluk takımlarında bu Halil Efendi'nin imzaları kazılı imiş. Bu takımlar Yıldız'da babamın atelyesinde idi. Kendisi de bu aletlerle çalışırdı. Avrupa'dan yeni sistem birçok aletler de getirtmişti. Yaptığı birçok sedefli, oymalı eşyalar Yıldız'da idi. Bunların şimdi ne olduğunu bilmiyorum. Yalnız yaptığı ve son Osmanlı sadrazamı Tevfik Paşa'ya hediye ettiği sanatkârane bir dolap şimdi Tevfik Paşa'nın büyük oğlu, eski yâver ve damatlardan İsmail Hakkı Bey'in kadirşinas ellerindedir.

Babam bir de bir iskemle ile ancak 35 santimetre boyunda küçücük zarif bir çekmeceli dolap yapmıştı. Bunlardan başka yapmış olduğu büyük bir dolabın üzerinden sökülmüş, sedefle işlenmiş, köy manzarası gösteren dört parçayı İstanbul'dan götürmüş, ikisini merhum hemşirem Refia Sultana (1891-1938) hediye etmiştim.

Merhum kardeşim Abdürrahim Efendi (1893-1952) babamın şehzadelik zamanında Maslak'ta iken yapmış olduğu bir yazı takımını oğlum Ömer'e hediye etmişti. Bu da şimdi bizdedir.

(Ayşe Osmanoğlu'nun «Babam Abdülhamit» adlı eserinden)

sani ve Devr-i Saltanatı, 3 cilt (Osman Nuri, 1909), Abdülhamit'in Evail-i Saltanatı (Ahmet Saip, 1909), Devr-i istibdat ahvali ve müsebbipleri (Musa Kâzım, 1909), Sultan Abdülhamit'in Evail-i Saltanatı (Eşref, 1909), Yıldız Hâtırat-ı Elîmesi (A. Kemal, 1909), Sultan Abdülhamid-i saniye dair (Abdürrahman Şeref, Ahmet Refik Altınay, 1918), Saray Hâtıraları: Abdülhamit Han'ın Hayatı, (Ali Said, 1919-20), Abdülhamit ve Yıldız Hâtıraları (Tahsin Paşa, 1931), II. Sultan Abdülhamit'in Hal'i ve Ölümüne dair bazı vesikalar. (Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Belleten, sayı 40, ekim 1946), Babam Abdülhamit, (Ayşe Osmanoğlu, 1960).

ABDÜLKADİR, Cezayirli (1808-1883)

Cezayirli vatansever Abdülkadir

Doğup büyüdüğü toprakları Fransızlara karşı korumak için mücadele eden Kuzey Afrikalı büyük bir yurtseverdir. Cezayir'de Maasker köyü civarındaki Kaytana çiftliğinde doğdu. Genç yaşta oldukça iyi bir tahsil yaparak medreseyi bitirdi. Ata binmekte, silâh kullanmakta büyük bir kabiliyeti vardı. Aynı zamanda çok güzel, tesirli konuşurdu. Ailesi Peygamber sülâlesinden olduğu için halk arasında da büyük itibarı vardı. Cezayir valisi kendisinden kuşkulandığı için onu memleketten uzaklaştırdı. Mısır'a geçen Abdülkadir orada bilginlerle temas ederek kültürünü daha da artırdı.

1832'de Fransızlar Cezayir'i işgale başlayınca Abdülkadir memleketine döndü, savaşmak istiyenlerin başına geçerek Fransızlara karşı çıktı. Üç, dört kat kuvvetli bir düşmanla savaşmasına rağmen onları birkaç defa bozguna uğrattı. Bunun üzerine Fransızlar 1834'te doğduğu köyü ve civarını kendisine bırakarak onu Emîr olarak kabul ettiler. Abdülkadir iki yıl sonra Fransızlara karşı yeniden hücuma geçerek onları sahile kadar sürüp hür ülkesini genişletti. Fakat birkaç yıl sonra yeni bir harbde Fransızlara mağlûp olarak Fas'a kaçtı. Oradan gene memleketine döndü. Yeni bir mücadelede Fransızların eline düştü. Fransa'da 5 yıl hapis yattıktan sonra İstanbul'a geldi. Bir müddet Bursa'da oturdu. Oradan Şam'a gitti. Hayatının sonuna kadar orada yaşadı.

ABDÜLKADİR MERAGÎ (Ö. 1434)

On beşinci yüzyıl başlarında yaşamış büyük bir Türk musiki üstadıdır. Bilgisinden ötürü kendisine Hoca, sesinin güzelliğinden dolayı da Gûyende lâkapları verilir. Azerbaycan'ın Meraga kasabasında doğduğu için kendisine Meragî denir. Onu musikiye çalıştıran babası Gıyasüddini Gaybî olmuştur. İlkin Tebriz'de bulundu. Hüseyin İbni Şeyh Üveys'in, sonraları da Sultan Ahmet Celâyiri'nin maiyetinde bulundu. Timur Azerbaycan'ı işgal edince, Sultanla birlikte Bağdat'a kaçtı Timur Bağdat'ı da zaptedince öbür ilim adamlariyle birlikte Abdülkadir de Semerkant'a götürüldü. Timur ölünce onun dördüncü oğlu Şahruh'un maiyetine girdi. Musiki teorilerine dair olan kitabı «Cami-ül Elhan» ı 1415'te ona sundu. Bundan başka «Makasıd-ül Elhan», «Fevaidi Aşere», «Şerh-i Kitab-ül Edvar» adlı eserleri yazdı. Farabî ve İbni Sina'dan sonra doğu musikisinde üçüncü üstat sayılır. Bugün müzik tarihiyle uğraşan Avrupa bilginlerinin büyük bir kısmı onun teorilerinden hayranlıkla bahsederler.

ABDÜLKERİM (1882-)

Rif kahramanı Abdülkerim

Kuzey Afrika'da hürriyet için savaşan büyük mücahit ve vatanseverlerden biridir. Rif kabîlelerinin reisidir. Madrit Üniversitesi'nde okudu. Memleketini kurtarmak için peşine topladığı bir avuç kahramanla yıllarca her türlü silâhı olan Fransız ve İspanyol ordularına karşı savaştı. 1926 da Fransızlara esir düştü. 1947'de serbest bırakılınca Mısır'a geçerek Arap Birliği için çalışmaya başladı.

ABDÜLMECİT (1823-1861)

31. Padişah Abdülmecit

Osmanlı Padişahlarının otuz birincisidir. II. Mahmut'un Bezmiâlem Sultan'dan olan oğludur. Babasının ölümü üzerine 1839'da tahta çıktı. O sırada Osmanlı Ordusu Nizip'te Mısır ordusuna yenildi. Abdülmecit'in tahta çıkışından dört gün sonra da Kaptan-ı Derya Ahmet Fevzi Paşa, Sadrazam Hüsrev Paşanın düşmanlığından korkarak, donanma ile birlikte Mısır valisi Mehmet Ali Paşaya sığınmıştı. İmparatorluk tehlikeli durumda idi. O sırada Londra'da elçi bulunan Mustafa Reşit Paşa İstanbul'a gelerek genç padişahı bazı yenilikler yapmak için ikna etti. Gülhane Hattı adlı büyük ıslahat ilân edildi. Böylece, imparatorlukta öteden beri sürüp gelen keyfî idare nihayet bulmuş oldu. Bu ferman Avrupa'da imparatorluk lehine çok büyük bir tesir yaptı. Mısır ve Boğazlar meselesi memleket hesabına iyi şartlarla halledildi. O günlerde Türkiyeye sığınan Macar ihtilâlcilerinin, Avusturya'nın ısrarına rağmen verilmemesi Abdülmecit devrinin önemli hâdiselerindendir.

Öteden beri Çarlık Rusyası Osmanlı İmparatorluğundaki Ortodoksların, Fransa'da Katoliklerin hâmisi geçinirdi. Kudüs'te Ortodokslarla Katolikler arasında büyük bir kavga çıkınca Rusya müdahale etmek istedi. Rus elçisinin teklifleri Babıâli tarafından reddolununca, Rusya şimdiki Romanya'nın yerinde bulunan Eflâk ve Buğdan'ı işgale kalktı. Bunun üzerine İmparatorluk da Rusya'ya karşı harb ilân etmek zorunda kaldı. Serdarıekrem Ömer Paşa'nın Rus ordularını Silistre'de yenmesine karşılık Rus donanması da Sinop'taki Osmanlı donanmasını âni bir baskınla yakınca Avrupa devletleri, Boğazlar Rusların eline düşecek, diye telâşandılar. İngiltere, Fransa, Sardunya, Osmanlı devleti tarafında harbe girdiler. Müttefiklerin Sivastopol'u zaptetmesi üzerine Rusya yenildi. İlkin Viyana'da, daha sonra 1856 martında Paris'te yapılan antlaşma ile Boğazlar Osmanlılar'ın elinde kalıyor, Balkanlardaki Rus baskısı kalkıyordu. Böylece İmparatorluk bir zaman daha rahat nefes aldı.

Abdülmecit devrinde kültür alanında da birçok faydalı işler yapıldı. 1841'de Sultan Ahmet Camisi içinde «Mekteb-i Maarif-i Adlî» adiyle ilk rüştiye açıldı. Daha sonraları bu okullar İstanbul'da beşe çıktı. Ayrıca yirmi beş vilâyette daha rüştiyeler açıldı. Şimdiki İstanbul Kız Lisesi binasında Darül Maarif adiyle lise ayarında bir okul açıldı. Padişah bu kültür ocaklariyle yakından ilgilenir, imtihanlarda, mükâfat dağıtımında bulunurdu. 1843'te Ayasofya'da büyük bir üniverstie yapılmaya başlandı. Burada hocalık etmek üzere Avrupaya öğrenciler gönderildi. Kitap yazılması için de Encümen-i Dâniş adiyle bir akademi kuruldu. Avrupadan öğretmenler getirildi. 1848'de ilk öğretmen okulu açıldı. 1858'de İzmit'te bir kâğıt fabrikası yapıldı, Adliye ve Maarif Nezaretleri kuruldu.

Avrupadan borç alınan paralarla bir yandan bu hayırlı işler yapılırken, öte yandan da saraylar, kasırlar yapılıyordu. Bu istikrazlardan bir kısmının padişahın israflarına gitmesi halkta yavaş yavaş bir hoşnutsuzluk uyandırdı. Memleketin ötesinde-berisinde karışıklıklar çıktı. Cizre'de isyan oldu. Eflâk-Buğdan ve Karadağ'da ayaklanmalar başladı. Padişahı tahttan indirmek için Kuleli Vakası adı verilen bir teşebbüs yapıldı, başarılamadı.

Abdülmecit çok iyi başladığı padişahlığı'nın son yıllarını içki, kadın ve israf yüzünden fena bitirdi, verem olarak öldü. Yerine kardeşi Abdülâziz geçti.

Bibliyografya:

Seyahatname-i Hümayun. (Sultanın Rumeli Seyahati, 1845-46), Sultan Abdülmecit Han'ın Sarayında. Dr. Spitzer' in Hâtıratı (Ahmet Refik Altınay, «Tarihi Osmani Encümeni» Mecmuası, 34. cüz, 1912), Abdülmecit. (M. Çağatay Uluçay, 1956).

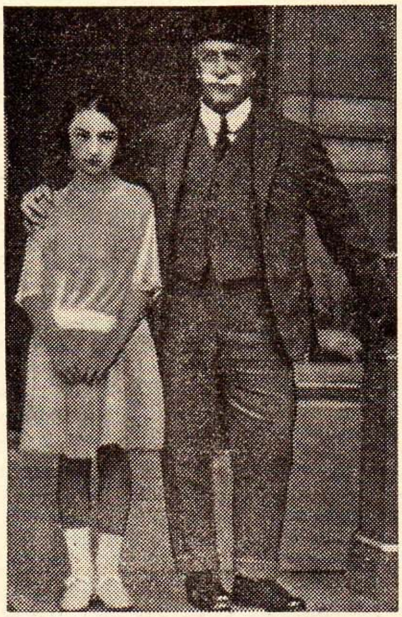
Abdülmecit I. Türbesi — Yavuz Sultan Selim Türbesi bahçesinde Haliç tarafındadır. Sultan Mecit zamanında yapılmıştır. Türbenin giriş kapısı camlıdır. Bu camlı kısmın iki yanına boydan boya minderler konmuştur. Türbede Sultan Mecit üç oğlu ile birlikte yatmaktadır. Kapıdan girer girmez göze çarpan iki küçük sandukada oğulları Mehmet Abdüssamet ile Osman Saffettin Efendiler yatmaktadır. Büyük sandukada ise oğlu Burhanettin Efendi yatar. Bundan sonraki büyük ve heybetli sandukada ise Abdülmecit gömülüdür. Bu sanduka iki basamak halinde mermer kaide ile yükseltilmiştir. Sanduka'nın baş taraflarına padişahın ve şehzadelerin fesleri konulmuştur. Eskiden Abdülmecit fesinin üstünde bulunan tuğ bugün yoktur.

ABDÜLMECİT, Halife (1868-1944)

Son Halife Abdülmecit

Osmanlı padişahları soyundan gelen son halife ve saltanatın son veliahdıdır. İstanbul'da doğdu. Babası Abdülâziz, annesi Hayrandil Kadın'dır. Kırk yaşına kadar sarayda hapis gibi yaşadığından pek büyük bir tahsil görmemiş, fakat diğer şehzadelere nispetle daha bilgili yetişmiştir. Yabancı dil bilir, güzel sanatlara karşı merakı olan, resimden anlıyan bir kimse idi. Yalnız, bir parça yaşiyle bağdaşmıyan hafif ve hoppa bir yaradılışı vardı ki bu, halk tarafından pek hoş karşılanmazdı.

Halife Abdülmecit kızı Dürrüşehvar'la İstanbul'da halifeliği sırasında

1918 yılında V. Mehmet öldü, yerine Vahdettin, VI. Mehmet adiyle tahta geçince, Abdülmecit Veliaht oldu. Millî Mücadele başlayınca, pek açık olmamakla beraber, gizli gizli taraftarlık etti ve Anadoluda çarpışanlara mânevi yardımını esirgemedi. Fakat, bir yandan da oğlunu Vahdettin'e damat etmekten çekinmedi. VI. Mehmet (Vahdettin) yabancı devletlerin himayesine sığınarak memleketten kaçtıktan sonra Ankaradaki Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırınca onun da veliahtlığı kalkmış oldu. Yalnız 18 kasımda kendisine Müslümanların başı olan Halifelik verildi. Fakat Cumhuriyetin ilânından sonra Büyük Millet Meclisi 3 mart 1924 tarihinde Halifeliğin de kaldırılıp bütün hanedanın hudut dışı edilmesine karar verince, Abdülmecit de bütün öteki Osmanoğulları gibi memleketten uzaklaşmak zorunda kaldı. 1944 yılında Paris'te öldü. Kızlarından Dürrüşehvar, Hint mihracelerinin en zengini olan Haydarabat Nizamının ogluyla evlidir.

ABDÜLNASIR, Cemal (Bk. NÂSIR)

ABHAZLAR

Kafkasya'nın Karadeniz kıyısının orta kısmında bulunan ve Gürcistan'a dahil bir Sovyet Cumhuriyeti olan Abhazistan'da yaşıyan bir kavimdir. Nüfusları seksen bin civarındadır. Vaktiyle Müslümanlığı kabul edenlerine Abaza denmiştir. Bunlar da memleketlerinin Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Türkiyeye sığınmışlardır.

ÂBIHAYAT [Bengisu]

Efsanelere göre içene ölmezlik sağlıyan sihirli bir sudur. Eski Sümer edebiyatında, İran, Yunan ve Hint destanlarında da böyle sihirli sulara raslanır. Doğu mitolojisinde Âbıhayat Çeşmesi karanlıklar içinde gösterilir. Hızır ile İlyas peygamber bu sudan içerek ölümsüzlüğe ulaşmışlardır. İskender de bu sudan içmek için Hızır'ın gittiği yollardan geçerek çeşmeyi aramaya koyulmuş, günlerce yol aldıktan sonra karanlıklar arasında kaybolmuştur. Bu hikâyeden dolayı âbıhayata «âb-ı Hızır», «âb-ı İskender» de denir. Divan Edebiyatımızda da yer alan âbıhayata «âb-ı Cavidani», «âb-ı civani», «âb-ı zindegâni», «âb-ı hayvan» da denilmiştir. Ortaçağda Âbıhayat Çeşmesinin varlığına iyice inanılmış, zamanla bu inanç âdeta iman şeklini almıştır. Hattâ Amerikanın keşfi sıralarında Âbıhayat Çeşmesini orada arıyanlar bile olmuştur. Güya bir İspanyol gemicisi gençlik sağlıyan bu sihirli suyun çeşmesini ararken Florida'yı keşfetmiştir.

ABİDE (Bk. ANIT)

ACEM

Eskiden Araplar kendilerine nispetle yabancı olanlara «acem» derdi. Bu deyim yalnız İranlılara mahsus değildi. Ancak, Müslümanlıktan sonra daha çok İranlılar ve idarelerindeki kavimler için kullanılmış, bu yüzden İranlılara Acem denilegelmiştir. Hattâ İran'a Acemistan dendiği bile olmuştur.

ACEMİ OĞLANI

Osmanlı İmparatorluğu ordusunun çeşitli sınıflarına asker yetiştirmek üzere kurulan ocağın erlerine verilen addır. İlk önce I. Murat zamanında Geliboluda kurulmuş, daha sonra genişletilerek İstanbula nakledilmiştir. Acemi oğlanları önceleri harblerde esir edilen çocuklarla, «reaya» denilen Müslüman olmıyan uyruklardan alınan çocuklardan seçilirdi. Bu çocuklar Türkçeyi ve Türk - İslâm göreneklerini öğrenmeleri için Anadolu ve Rumelideki Türk ailelerinin yanlarına gönderilir, birkaç yıl orada bırakılırdı. Az bir ücret karşılığında hem çiftlik işleri görürler, hem de Türk terbiyesine göre yetişirlerdi. Anadoludaki çiftçilerin hizmetlerine verilen çocukların alınıp verilmesine Anadolu Ağası, Rumelidekilere de Rumeli Ağası karışırdı. Bu çocuklar yetişince, Acemi Ocağı denilen ocağa alınırlardı. Bu ocak 31 bölüğe ayrılmıştı. Ocağın acemilerine ulûfeli «acemi oğlanları» ve «torba oğlanları» denilirdi. Bunlar yapımevlerinde, büyük ticaret gemilerinde, devlete ait büyük inşaatlarda çalışırlardı. Acemi oğlanlarına gündelik, elbise ve yıldan yıla da «âdet-i zerpul» adıyla ayakkabı parası verilirdi. Kışlaları İstanbul'da Şehzade Camisi yakınlarında Direklerarası'ndaydı. İstanbul'dakilerin başağası İstanbul Ağası, Gelibolu'dakilerinkine de Gelibolu Ağası denirdi. Acemi oğlanların kıdemlileri ihtiyaca göre Bedregâh veya «kapıya çıkmak» deyimiyle Yeniçeri, Bostancı ocaklarına verilirlerdi.

ACIPAYAM

Ege bölgesinde, Denizli iline bağlı bir ilçedir. Doğusunda Burdur ili, kuzeyinde Denizli merkez, batısında Tavas, güneyinde Çameli ilçelerinin sınırlariyle çevrilir. 2 bucağı, 43 köyü vardır. Bu köylerin çoğunun nüfusu iki binin üstündedir. En büyükleri de 5.000 nüfuslu Yatağan köyüdür. (Selçuklular zamanında bu köy, harbler için barut ve yatağan yapmış, adı buradan kalmıştır).

Yüzölçümü: 1.386 km. kare

Nüfusu: 60.292

Acıpayaym ilçe merkezinin doğu ile ilçenin kuzey ve güneyinde geniş düzlükler vardır. Bu dümdüz ova, doğuda Eşler Dağı (1830) m.), kuzeyde Mallı Dağı (2244 m.), batıda Kır dağları (1873 m.), güneyde Bozdağ (2421 m.) ile çevrilmiştir. Yamaçlarda çam ormanları yükselir. Büyük Menderes havzasının doğu ucunda olmasına rağmen iklimi serttir. Yazları sıcak, kışları soğuk geçer. Denizden yüksekliği 450 - 500 metredir, fakat toprakları ziraate elverişlidir. Hububat, tütün, anason yetiştirilir. Meyveciliğe önem verilir. Hayvancılık, dokumacılık belli başlı gelir kaynağıdır. Bir yabancı şirket tarafından işletilen krom madeni vardır.

Acıpayam şehri hafif meyilli bir ovanın batısında kurulmuştur. Üç mahalleli 700 evli küçük bir kasabadır. Eski adı Garbi Karaağaç idi. Dalaman Çayının kaynağı kasabanın önündeki ovadadır, fakat bataklık yapar. Doğudan getirilen, çeşmelerle dağıtılan bir kaynak suyu içilir. Kasaba Denizli-Burdur devlet şosesi üzerindedir. 10 kilometre batısındaki Alacan mağarası Bizans devrinden kalmadır. Mağara'nın tavanını yağlı boya ile yapılmış eski resimler süslemektedir.

Acıpayam'ın tarihi, İlk Çağlara kadar uzanan bu bölgenin tarihine bağlıdır. Gelişmesi Selçukluların Anadoluya yerleşmesinden sonradır. Uzun zaman ucbeylerinin idaresinde kalmıştır. Osmanlılara geçişi Yıldırım Bayezit zamanındadır.

ACUR

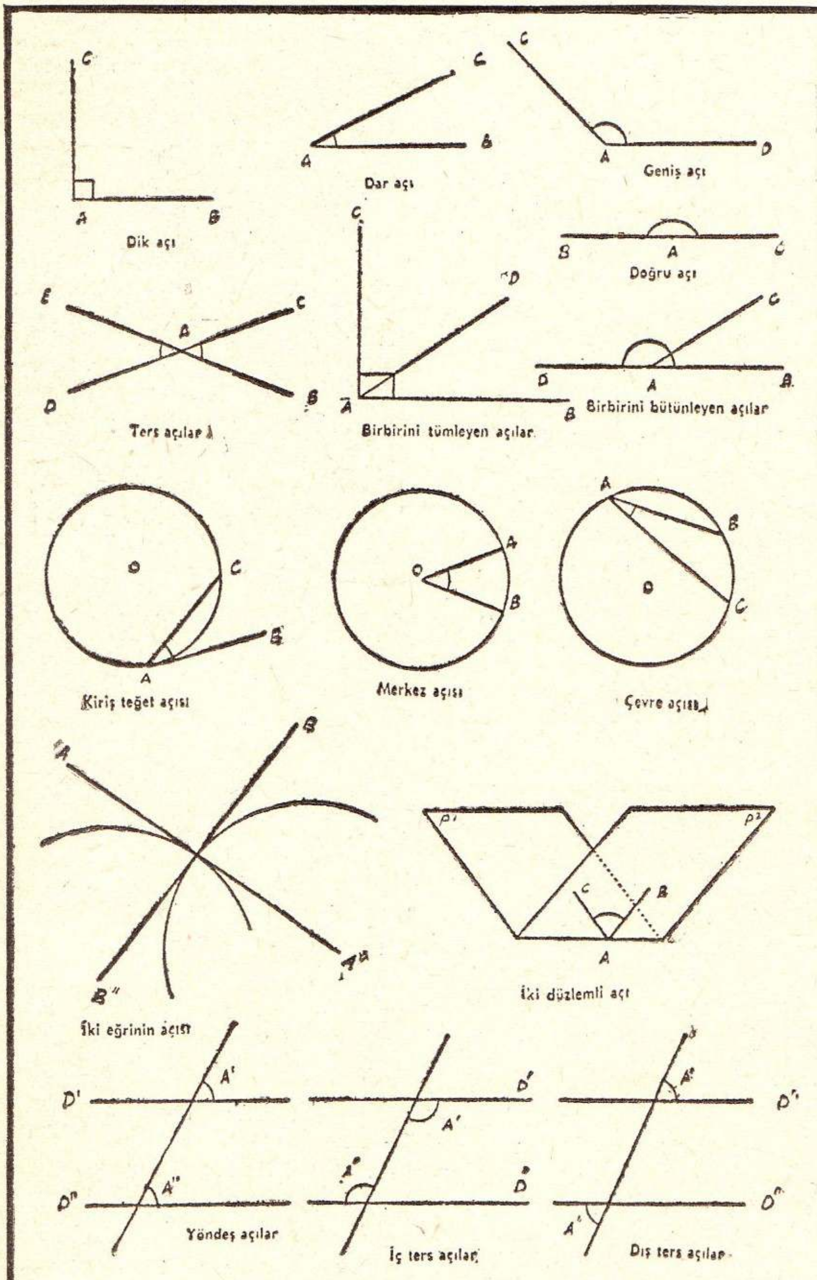
Kabakgillerden bir bitkidir. Körpeyken tadı ve şekli hıyarı andırır, fakat daha uzun ve üzeri pürtüklüdür. Olgunlaştıkça biraz daha tatlılaşır, daha çok kavuna benzer.

AÇALYA

Bir süs bitkisi: Açalya

Fundagillerden kıymetli bir ev bitkisidir. Kışın veya baharda kırmızı, pembe, beyaz çiçekler açar. Kireçli toprağı sevmediği için funda toprağiyle yaprak çürüğü konmuş saksılarda yetiştirilir. Kışın +4 dereceden aşağı olmıyan yerlerde saklanır, mart gelince sulanır, havalandırılır. Yazın yağmur suyu faydalıdır.

ÇEŞİTLİ AÇILAR

AÇI

Köşe adı verilen bir geometrik noktadan çıkan iki doğru çizginin meydana getirdiği bir geometrik şekildir. İki doğruya açının kenarları denir. Bir açının büyüklüğü kenarlarının uzunluğuna değil, iki kenarının arasındaki açıklığa bağlıdır. Bu da «iletki» (minkale) denilen yarım çember biçimindeki bir âletle ölçülür. Açı ölçü birimi, daire 360 eşit parçaya bölündüğü kabul edildiği takdirde, «derece»; 400 eşit parçaya bölündüğü kabul edildiği takdirde de «grat»tır. Açılar, köşelerine verilen harf ortaya gelmek üzere, üç harfle ifade edilir: AOB açısı gibi. O noktası açının köşesi, OA ve OB doğruları da kenarlarıdır. Bir açıyı köşesinden geçerek iki komşu ve eşit açıya ayıran doğruya «açıortay» denir. Başlıca aşı çeşitleri şunlardır:

Tam açı: Bir doğru çizgi, bir noktası etrafında tekrar kendi üstüne gelinceye kadar dördürüldüğünde meydana gelen açıdır.

Doğru açı: Bir kenarı öbür kenarının uzantısı olan açıdır. (180 derece, veya 200 grat.)

Dik açı: Doğru açının yarısı büyüklüğünde olan açıdır. (90 derece veya 100 grat.)

Dar açı: Dik açıdan daha küçük olan açıdır.

Ters açılar: Kenarları birbirlerinin uzantılarından ibaret olan açılardır.

Komşu açılar: Birer kenarları ve köşeleri ortak olan ve öbür kenarları ortak kenarın başka başka tarafında bulunan iki açıdır.

Birbirlerini tümliyen açılar: Toplamı bir dik açıya eşit iki açıdır.

Birbirini bütünliyen açılar: Toplamı bir yatık açıya eşit iki açıdır.

Yöndeş açı: İki paralel doğruyu bir doğru kesince, kesen doğrunun aynı yönünde, kesilen doğruların biri içinde, biri dışında olan açılardır.

Terseş açılar: İki paralel doğruyu bir doğru kesince, kesilen doğruların aynı yönünde bulunan açılardır. İki çeşittir: Açı kesilen doğruların içerisinde ise **iç ters açı;** kesilen doğruların dışında ise **dış ters açı** denir.

Karşı durumlu açılar: İki paralel doğruyu bir doğru kesince, kesen ve kesilen doğrunun aynı tarafındaki açılara denir.

Yan durumlu açılar: İki paralel doğruyu bir doğru kesince, kesen ve kesilen doğruların farklı taraflarında bulunan yan durumlu açılara denir.

Merkez açısı: Köşesi bir dairenin merkezinde bulunan açıdır.

Çevre açısı: Köşesi bir dairenin çemberi üzerinde bulunan açıdır.

Kiriş - teğet açısı: Bir dairenin aynı noktasından çizilen bir teğetle bir kiriş arasındaki açıdır.

İki düzlemli açı: Aynı doğrudan geçen iki yarım düzlemin meydana getirdiği açıdır.

AÇIK DENİZ

Kara suları dışında kalan engin denizlere genel olarak verilen addır. Açık denizler her hangi bir milletin malı değildir. Bütün insanlar bundan faydalanabilirler. Bazılarına göre açık denizler hiç kimsenin malı değildir, ama sahipsiz eşyanın işgal edildiği ve kazanma yolu ile ele geçirildiği göz önüne alınırsa açık denizlerin sahipsiz değil, herkesin malı olduğunu kabul etmek gerekir.

AÇIKTOHUMLULAR

Bitkiler âleminin çiçekli bitkiler şubesinin iki alt şubesinin ikincisidir. Bu alt şubedeki bitkilerin tohum asalakları kapalı bir yumurtalık içinde değil de açıkta bulunur. Açıktohumluların yapılışları kapalıtohumlulara göre daha basittir. Bu çeşit bitkiler dünyanın eski devirlerinde çok gelişmişler, fakat zamanla hem çeşitleri, hem de sayıları azalmıştır, hattâ birçoğunun nesli tamamen tükenmiştir. Bugün açıktohumlular alt şubesine örnek tip olarak kozalaklılar sınıfından çam ve benzerleri gösterilebilir.

ADA

Her yönü suyla çevrili kara parçasıdır. Adalar okyanus, deniz gibi sularla çevrili olabileceği gibi göl, hattâ akarsuyla da çevrili olabilir. Coğrafya bakımından adaların her tarafında denizlerin etkisinin duyulması lâzımdır. Bu tarife göre Avustralyayı, etrafı okyanuslarla çevrili olmasına rağmen, ada saymamak lâzımdır, çünkü Avustralya gibi büyük bir adanın orta kesimlerinde denizin etkisi hemen hiç görülmez. Bununla beraber, kıta sayılabilecek büyük adalar da vardır: Grönland gibi. Yeryüzündeki adaların alanı 10.000.000 km. kare kadardır. Adalar umumiyetle birçoğu bir araya gelerek bir top-

luluk meydana getirir, ancak nadir olarak tek bulunur. Topluluğu meydana getiren adalar çok kere o topluluktaki adalardan başlıca birinin adını taşırlar: Kanarya Adaları gibi.

Adalar menşelerine göre dörde ayrılır: 1. Kıtadan ayrılan adalar, 2. Volkanik adalar, 3. Mercan adaları, 4. Alûvyon adaları.

1 — **Kıtadan ayrılan adalar**'ın birçoğu umumiyetle bize yakın jeolojik devirlerde meydana gelmişlerdir. Meselâ Büyük Britanya adası Avrupa kıtasından, Sumatra ve Borneo adaları Asya'dan Dördüncü Zamanda, Madagaskar Adası da Afrika'dan İkinci Zamanın ortasında ayrılmışlardır. Bazı kara parçalarının kıtadan ayrılmasına kıtanın alçalması, ya da kıtanın yerinde kalıp denizlerin yükselmesi sebep olur. Eski kıtaların parçalanması neticesinde de adalar meydana gelebilir. Meselâ Ege kıtasının parçalanmasiyle Ege Adaları, Batı Akdeniz'deki Tiren kıtasının parçalanmasiyle de Korsika ve Sardinya ismini verdiğimiz adalar meydana gelmişlerdir.

2 — **Volkanik adalar,** deniz dibinde meydana gelen volkanların dışarıya püskürttükleri maddelerle meydana gelmiş bir takım küçük adalardır. Bunlara bazı göllerin ortalarında ve okyanuslarda da rastlanabilir. Bazı krater gölleri ortasında küçük konilerin meydana getirdiği adacıklar, Batı Akdenizde Stromboli Adası, Büyük Okyanustaki Hawaii Adaları volkanik adalara örnek olarak gösterilebilir.

3 — **Mercan adaları** okyanuslarda muazzam sürüler halinde yaşıyan polip dediğimiz hayvancıkların çıkardıkları kalkerlerin birikmesinden meydana gelen adalardır. «Atol» denilen daire biçimindeki adacıklar da bir nevi mercan adalarıdır. Bunlar daha çok Büyük Okyanusla Hint Okyanusunun iki dönence arasında kalan kısımlarında bulunurlar: Marshall ve Carolin Adâları gibi.

4 — **Alûvyon adaları** nehirlerin aşağı yerlerinde, bilhassa denize döküldükleri yerlerde, suyun kollara ayrılmasiyle meydana gelen adalardır. Çok kere bataklıktır, sudan yükseklikleri pek azdır. Bu sebepten suyun kollarını değiştirmesi, veya şiddetini artırması yüzünden zaman zaman şekillerini değiştirirler.

ÂDABI MUAŞERET (Bk. GÖRGÜ).

ADAÇAYI

Sağlık bitkisi: Adaçayı

Ballıbabagiller familyasından bir metre boyunda, mavi çiçekli, boz yapraklı, güzel kokulu bir bitkidir. Güneşli yamaçlarda, hattâ bahçelerde bile kolayca yetişir. Çok eskiden beri sağlık bitkisi olarak faydalanılan adaçayının kurutulan yapraklarından kaynatılarak elde edilen su ter döktürmek için ateşli hastalara içirilir. Bu suyla aynı zamanda boğaz iltihaplarını tedavi için gargara da yapılır. Adaçayı'nın birçok türleri Anadolu'da yetiştiği gibi, bu cinsten bazı türler süs olarak park ve bahçelere de ekilir.

ADAK

Bir isteğin yerine gelmesi veya bir korkunun giderilmesi endişesiyle Tanrı'ya karşı yapılan vaattir. Tanrı'ya bir şey adamak âdeti insanlar arasında çok eskidir. En ilkel dinlerden en gelişmişlerine kadar hemen hepsinde adaklara raslanır. İlk inanışlara göre, insanların kaderleri tanrıların ellerinde bulunduğundan, onların iyiliğini kazanmak, bazılarının da kötülüklerinden korunmak lâzımdı. Bunun için de insanın çok sevdiği bazı şeylerinden fedakârlıklarda bulunması gerekiyordu. Bu sebeple hayvan, insan, hattâ kendi öz evlâdını kurban etmek icabediyordu.

Eski Türklerde en büyük adak attı. İslâmiyeti kabul etmeden önce Araplar arasında evlât kurban etmek âdet haline gelmişti. Muhammed Peygamber'in dedesi Abdülmuttalip'in, on oğlu olursa birini putlara kurban edeceğini adadığı anlatılır. Onuncu oğlu Abdullah'ı (Muhammed'in babasını) kurban etmek üzereyken, bir kâhinin aracılığiyle, yüz deve kurban ederek oğlunu kesmekten kurtuldğu rivayet edilir.

Hazret-i İbrahim'in oğlu İsmail'i (bir rivayete göre de İshak'ı) kurban ederken bir meleğin mâni olmasını gösteren Rembrandt'ın tablosu

Eski Yunanistanda da adaklara raslanır. Troia harbi sırasında Agamemnon, bir rivayete göre denizdeki fırtınanın dinmesi, bir rivayete göre de rüzgâr çıkması için kızı Ipihgenia'yı Fırtınalar Tanrıçası Artemis'e kurban etmiştir. Eskiden Roma'da da tanrıların İmparatordan memnun kalmaları için her beş yılda, bazan on veya yirmi yılda bir toplu olarak, genel fedakârlıklar yapılırdı. Milletçe yapılan bu hareketle felâketlerden, salgın hastalıklardan, tabiat âfetlerinden korunulduğu zannedilirdi. Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi gelişmiş dinlerin ortaya çıkmaları, yerleşmeleri sayesinde bu türlü vahşi âdetler kaldırılmıştır.

Bugün adak olarak ya kurban kesilmekte, ya mukaddes kitaplardan parçalar okunmakta, ya da mukaddes yerlere mum dikilmektedir. İslâmiyette en kıymetli adak yetim doyurmak, fakir giydirmek gibi sevap sağlıyacak hareketlerdir.

DÜNYANIN EN BÜYÜK ADALARI

Ada	Yüzölçümü
ATLAS OKYANUSUNDA:	
Baffin	611.000 km. kare
Büyük Britanya	230.000 km. kare
Küba	115.000 km. kare
New Foundland	110.000 km. kare
İsland	103.000 km. kare
İrlanda	82.500 km. kare
Haiti	77.000 km. kare
Ateş Adası	48.000 km. kare
BÜYÜK OKYANUSTA:	
Yeni Gine	785.000 km. kare
Borneo	735.000 km. kare
Sumatra	420.000 km. kare
Yeni Zelanda	268.000 km. kare
Hondo	225.000 km. kare
Selebes	180.000 km. kare
Cava	126.000 km. kare
Luzon	106.000 km. kare
Mindanao	93.000 km. kare
Jesso veya Hokaido	88.000 km. kare
Sahalin	75.000 km. kare
Tasmanya	68.000 km. kare
Kyusiu	42.000 km. kare
Formosa	36.000 km. kare
Hainan	34.000 km. kare
Vancouver	33.000 km. kare
Timor	31.000 km. kare
HİNT OKYANUSUNDA:	
Madagaskar	600.000 km. kare
Seylan	65.000 km. kare
KUZEY BUZ DENİZİNDE:	
Grönland	2.175.000 km. kare
Grand Land	180.000 km. kare
Albert ve Victoria	175.000 km. kare
Novaya Zemlya	92.000 km. kare
Banks	80.000 km. kare
Southampton	75.000 km. kare
Spitzbergen	65.000 km. kare
AKDENİZDE:	
Sicilya	25.000 km. kare
Sardinya	24.000 km. kare
Kıbrıs	9.300 km. kare

ADAKALE

Kuzey Anadolu'da Artvin ilinin Ardanuç ilçesi merkezi olan küçük bir kasabadır. Yakın zamanlara kadar ilçe merkezi Tütünlü köyü idi, sonradan Adakale'ye taşındı. Kasaba Artvin şehrinin doğusundadır. Çoruh nehrinin kollarından olan Merehevi deresi doğudan batıya doğru uzanan vadiden akıp gider, kasaba topraklarını sular. Etraf yeşilliktir. Kuzeyinde yükselen Kordevan Dağı kasabayı sert rüzgârlardan korur. Güney - batısındaki Zara Dağı yamaçları ormanlıktır. Kasaba, Hopa - Kars şosesi ile Artvin'e bağlanır. (Bk. Ardanuç)

ADALAR

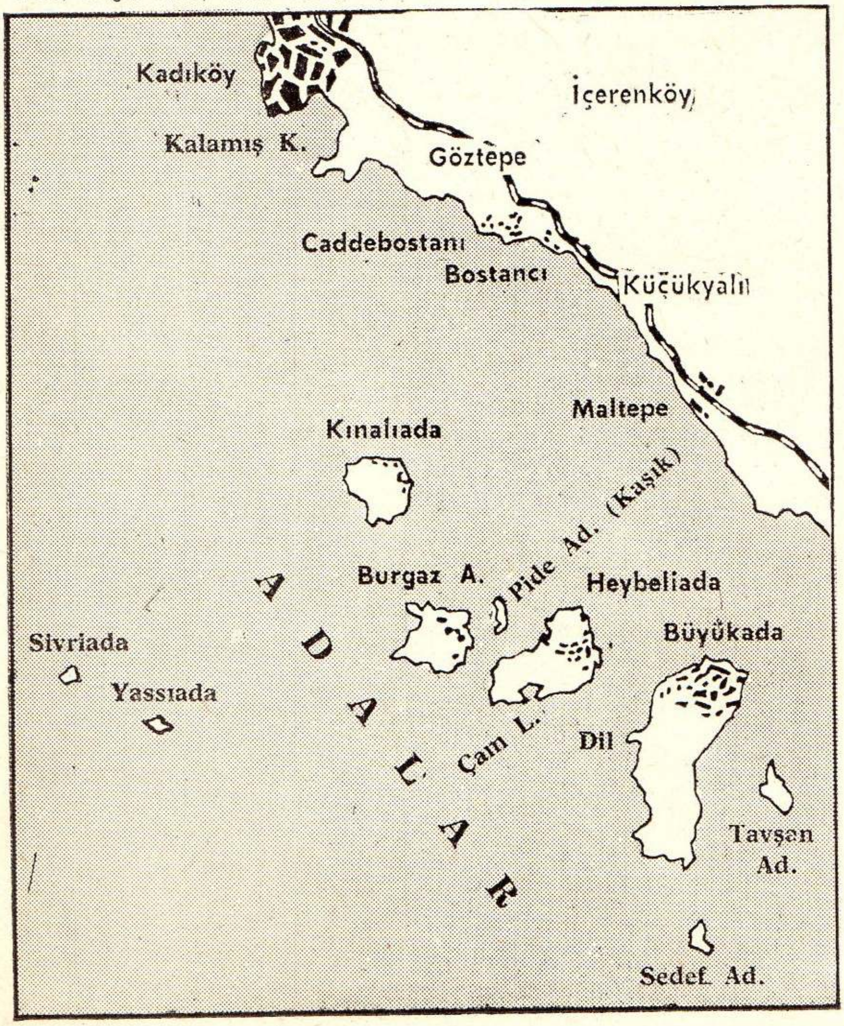
İstanbul iline bağlı, Marmara'nın kuzey - doğu sularında 7 adadan meydana gelme bir ilçedir. İstanbulun Anadolu yakasında Bostancı ile Kartal'a kadar uzanan kıyının karşısına düşer. İsimleri İstanbuldan gidiş sırasına göre, Kınalı, Burgaz, Kaşıkadası, Heybeli, Büyükada, Sedefadası, Tavşanadası'dır. İdari bakımdan Adalar ilçesine bağlı olmamakla beraber, eski adı Prens Adaları olan bu bütüne dahil bulunan ve batıya düşen Yassıada ve Sivriada ile adaların sayısı dokuzu bulur. Adalar, jeolojik bakımdan, bir çöküntü ile Kocaeli Yarımadasından kopmadır.

Yüzölçümü: Büyükada 5.400, Heybeli, 2.350, Burgaz 1.500, Kınalı 1.350, Kaşıkadası 0.006, Tavşanadası 0.350, Sedefadası 0.010, Yassıada 0.052, Sivriada 0.045 kilometre karedir.

Nüfus: Adalar sayfiye yeri olduğu için, kışa ve yaza göre nüfusu değişir. Kışın 5 bine düşen Büyükada'nın nüfusu yazın 30 bine çıkar. Heybeli'nin nüfusu da yazın 10 bin, kışın 3.500 dür. Ortalama bir hesapla yazları adaların topluca nüfusu 50 bini bulur, kışın 10 bine kadar düşer. Ekim 1960 sayımında Adalar'ın nüfusu 19.864 olarak tesbit edilmiştir.

Iklim: Adaların iklimi Marmara iklimidir. Boğaz rüzgârları dolayısiyle yazları hafif serin, kışlar ılık geçer.

Tarih: Adaların şöhreti Bizans devrinde acıklı olaylara sahne olmasiyle başlar. İlk adı, «Halk Adaları» mânasına Demonisia idi. Hıristiyanlıktan sonra «Papaz Adaları» mânasına Papadonisia denildi. Kıral ve prenslerin sürgün yeri olması dolayısiyle de Prens Adaları denilirdi. Adaların Bizans devrindeki adları şunlardı: Proti (Kınalı), Antigon (Burgaz), Ptys (Kaşıkadası), Halki (Heybeli), Prinkipo (Büyükada), Anderovithos (Sedefadası), Niandre (Tavşanadası), Plati (Yassıada), Oksiya (Sivriada). Adaların Türklerin eline geçmesi İstanbulun fethi sırasındadır. Fatih'in amirallerinden Baltacıoğlu Süleyman Paşa, adaları kuşatmış, ilk hamlede Kınalı, Burgaz ve Heybeli'yi almıştı. Önünde surlar bulunan Büyükada ise bir süre dayanmıştı. Süleyman Paşa, surların önüne ot ve katran yığdırarak ateşletmişti. Alevler surların içini sarınca askerler teslim oldu, Türk kumandanı da onlara hayatlarını bağışladı. Adala.a Türklerin yerleşmesi Tanzimattan ve değer kazanması Meşrutiyetten sonradır. Adalara vapur 1846 da işletildi.

Büyükada — İlçenin merkezidir. Kuzeyden batıya doğru uzanan bir vâdi ile ikiye ayrılır. Bir yanda Ayayorgi, öbür yanda Hristos tepeleri yükselir. Kıyılar yer yer dik yarlı ve girintili çıkıntılıdır. Yörükali Plâjının bulunduğu yerler gibi küçük koylar da vardır. Ada tepelerinden kıyılara kadar çamları dolayısiyle, yaz - kış yemyeşildir.

Büyükada, Bizans devrinin tüyler ürpertici olaylarına sahne olmuştur. Zalim İmparatoriçe İrena öz oğlu Konstantin'i, gözlerini oydurarak, büyük manastıra hapsettirmiştir. Fahişeliği ile tarihe ün salan İmparatoriçe Zoe de kocası 4. Mihail'i bu manastıra sürdürdü. Geçen yüzyılın sonuna kadar bu manastır akıl hastalariyle doluydu. Osmanlılar devrinde Büyükada, onsekizindi yüzyıla kadar bir balıkçı köyü idi. Adada bir demir madeni vardı. 1820 ye kadar işletilen bu maden sonradan kapanmıştır. Yeri hâlâ Maden adını taşır.

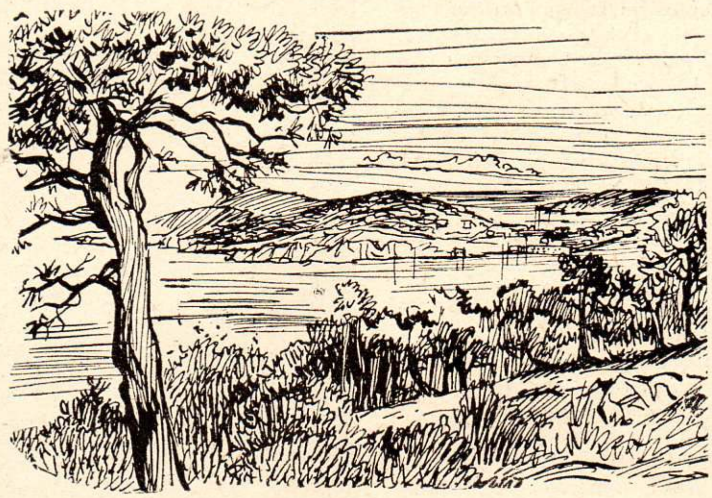
Heybeli — Bir bucak merkezidir. Manastırları ve rühban mektepleriyle meşhurdur. Buradan, Bizans'ın dinî ve siyasi hayatına tesir etmiş sayısız din adamları ve patrikler çıkmıştır. Adanın etrafında yükselen üç tepe, hafif meyillerle vâdilerde birleşir. İskeleden tepeye kadar, evler basamak basamak yükselir. Batı yönündeki Çamlimanı sakin bir koydur. Sol tarafındaki sanatoryum binası bu limana yüksekten bakan bir kaleyi andırır. İskele yanındaki Deniz Harb Okulu binası Heybeli'ye ayrı bir güzellik verir. Adada çok eskiden bakır madeni işletilirdi.

Burgaz — Heybeli ve Büyükada gibi ağaçlık değildir. Hafif meyilli bir tepe kıyılara kadar iner.

İmparator Pape Mihail devrin patriği Methoduis'u önce kırbaçla dövmüş, sonra da buradaki manastıra hapsettirmişti. Adayı kuşatan İran hükümdarlarından Keyhüsrev surları ateşe verdi. Her taraf yandığı halde surun tepesinde bulunan iki başlı kadın heykeli yanmadı. Bunun üzerine, Keyhüsrev heykeli alıp İran'a götürdü, bir tapınağa koydurdu.

Kınalı — İmparator Romanus Diogenes, Malazgirt'te Alpaslan'a yenildiği için, İstanbula getirildi, Kınalı'da, daha önce kendisinin yaptırdığı manastıra hapsedildi. Gözleri oyuldu. Kıraliçe Evdoksiya, Diogene ölünceye kadar manastırda beraber yaşadı. Birer ihtilâlle tahtlarından indirilen İmparator Mihail ile İmparator Romanus Lekapenus da bu adaya sürgün edildiler.

Yassıada — Bizans devrinde çile çekmek istiyen keşişler adanın güç şartları içinde, kendi istekleriyle yaşarlardı. Ağır siyasi suç işliyen mahkûmlar için de kayalara oyulmuş yeraltı odaları yapılmıştı. Bunlar yukarıda bulunan bir delikten aşağıya atılıp ölüme terkedilirlerdi. Geçen yüzyılın ortasında İngiliz elçilerinden Sir Henry Bulwer adayı,

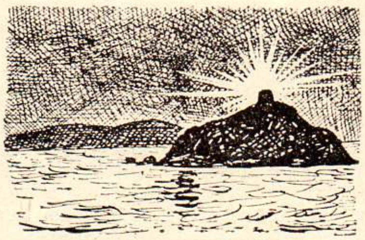

İstanbul'un içinde insan oturmıyan adaları

İstanbul adalarının Büyükada, Heybeli, Burgaz ve Kınalı gibi, sayfiye yeri olarak kullanılan ve ayrıca üzerinde askerî tesisleri olan Yassıada'dan başka meskûn olmıyan bazı adaları daha vardır. Bunların bir kısmı meskûn olan adaların yakınında olmasına mukabil, beş tanesi de Pendik koyu, İçmeler önü, Tuzburun ve Tuzla köyü karşısındadır. Bu adalar Sivriada, Kaşıkadası, Tavşanadası, Sedefadası, Güzelada, Eşekadası, Dardağanadası, Feneradası, İncirliada'dır.

SİVRİADA — Yassıada'nın bir mil kadar batısında, deniz üzerine inşa edilmiş bir piramide benziyen bir adadır. Eski adı Oksiya olan bu ada Bizanslılar zamanında ağır suçluların hapsedildiği yermiş. Ölüm mahkûmları su hizasındaki bir delikten kayalar içine oyulmuş geniş yeraltı kovuklarına atılır, yiyecekleri de bu delikten verilirmiş. Adada ayrıca keşişlerin oturduğu bir manastır, bir de kilise varmış, sonradan bir de yetimhane ilâve edilmiş. Bugün için adada bir manastır veya bir harb kulesi olması muhtemel olan bir harabe vardır. Bu harabe ve kayalıkların yegâne sakinleri deniz kuşlarıdır. Adaya çıkacak olan balıkçılar, ancak birkaç metre kare genişliğindeki küçük bir kumsala yanaşmak zorundadırlar.

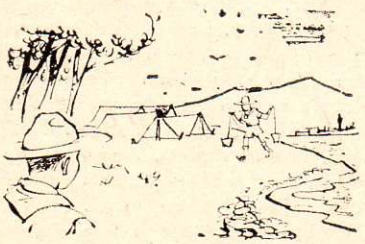

KAŞIKADASI — Adalar grupunun üzerinde yaşanmıyan adalarından bir tanesi de eski adı Ptys olan Kaşıkadasıdır. Pideadası da denir. Heybeli ile Burgaz arasındaki bu küçük sevimli ada eskiden çamlarla kaplıymış. Adayı alan biri burada birtakım turistik tesisler kurmak istemişse de idarî zorluklar yüzünden muvaffak olamayınca 4000 liraya satın aldığı adayı 1942 yılında 7000 liraya iki Musevi vatandaşa satmak zorunda kalmış.

TAVŞANADASI — Adaların diğer insan oturmıyan bir adası da Büyükada'nın bir mil güneyindeki eski adı Niandre olan Tavşanadası'dır.

SEDEFADASI — Takımadaların meskûn olmayan diğer bir adası da Büyükadanın doğusundaki Sedefadasıdır. Eski adı Anderovithos olan Sedefadası'nda vaktiyle dünyasından vazgeçenler otururmuş. Bunlar daha sonra Heybeli'ye yerleşmişler, sonra da kaybolup gitmişler. Adada eski bir manastır harabesi vardır. Sultan Abdülmecit'in damadı Ahmet Paşa burada tarım yaptırmışsa da muvaffak olamamıştır.

GÜZELADA — Pendik koyunun doğusunda ve Pendik'ten bakıldığı zaman Karataş yarımadasının bağrına yapışmış gibi hiç görünmiyen Güzelada, küçük fakat çok şirin, yer yer ağaçlıklı bir mesiredir. Eski adı Pavli olan bu ada on iki hisselidir. On iki hissenin on biri hazinenin, biri de bir Fransızındır. Milletlerarası İzci Teşkilâtı kamp kurulmak üzere bu adanın kendisine verilmesi için teşebbüste bulunmuştur.

EŞEKADASI — Anadolu kıyısında bulunan bu ada, İçmeler açığında Karataş yarımadasının devamı gibi görünür. Daha eskiden ise bu adanın adı Andreas'tı.

DARDAĞAN ADASI — Tuzburnunun karşısındaki minimini bir kaya yığınıdır. Top atışlarında hedef olarak kullanılan bu adanın üzerindeki tek tük ağaç da böylece yok olup gitmiştir.

FENERADASI — Tuzlaköyü açıklarındadır. Eski adı hortlak anlamına gelen Vrukolakas olan bu adada çöküntüler dolayısiyle kapanmış dehlizler vardır. Rivayete göre bu ada ile Tuzburun arasında bir de tünel varmış. 1955 kışında İzmit seferini yapan Pendik vapuru bu kayalıklara bindirerek bir kazâ geçirdikten ve kurtarılması imkânsız olduğundan parçalattırılmıştır. Ondan sonra 1955 yazında adaya bir fener konmuştur. Bunun için adanın ismi Feneradası olarak kalmıştır.

İNCİRLİADA — Tuzla Körfezinin karşısındadır. Eskiden meskûn olan adada Bizans'tan kalma bir sarnıç varmış. İşgal zamanında İngilizler sarnıcın altı sütununu alıp İngiltere'ye götürmüşlerdir.

az bir ücretle, hükümetten satın aldı, eski bir manastırın temelleri üzerine bir şato yaptırdı. Sık sık şatoya gelir, aylarca tek başına yaşardı. Elçi memleketine dönünce şato başıboş kaldı. Yassıada şimdi bir deniz üssüdür.

ADALAR DENİZİ (Bk. EGE DENİZİ)

ADALI HALİL (1871-1927)

Pehlivan Adalı Halil

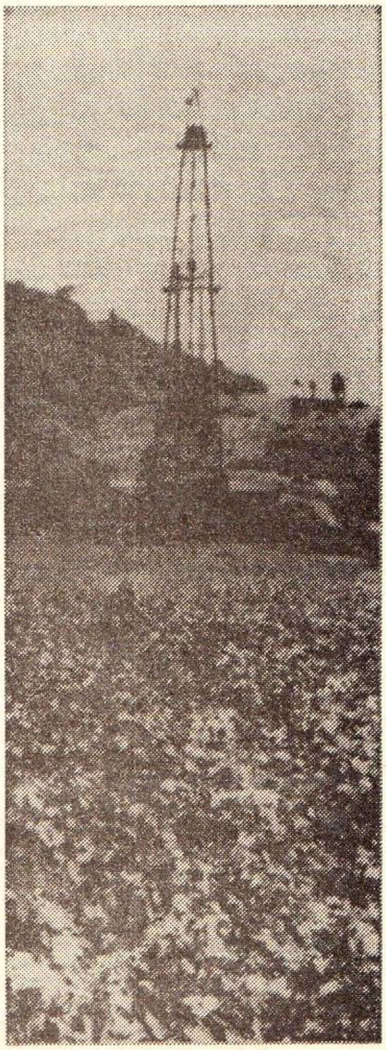
Türk gücünü bütün dünyaya tanıtmış olan pehlivanlarımızdandır. Edirne'nin Kilise köyünde dünyaya geldi. Kara Mehmet adlı bir pehlivanın oğludur. Babasının tesiriyle o da, çocuk denecek yaşta güreşe heves etmişti. Babası onu, zamanın en ünlü pehlivanlarından olan Kel Aliço'nun yanına verdi. Böylece, iyi ustalar yanında yetişerek kısa zamanda bilgisini artıran Adalı Halil için, dünyanın en büyük pehlivanı sayılan Koca Yusuf'tan sonra en bilgili pehlivan denirdi. Boyu 1.98, kilosu 150 idi. Osmanlı İmparatorluğu içinde yaptığı bütün güreşleri kazanıp Başpehlivan olduktan sonra Avrupa ve Amerikada dolaşarak, karşısına çıkarılan bütün rakîplerini yendi. Böylece kendisine Türk Aslanı adı takıldı. Amerikadaki bir güreşte altına aldığı rakîbinin kaburga kemiklerini kırdığından az kalsın halk kendisini linç ediyordu. Türkiyeye döndükten sonra Kırkpınar'da başpehlivanlığı tam on sekiz yıl ondan kimse alamadı.

Adalı Halil Edirne'de Kasımpaşa Camisi önündeki mezarda gömülüdür. Bugün her yıl Kırkpınar güreşleri başlamadan önce pehlivanlar mezarını törenle ziyaret ederler.

ADAMOTU [adamkökü, kankurutan] Patlıcangiller familyasından, gayet kötü bir kokusu olan geniş yapraklı bir bitkidir. Sıcak bölgelerde yetişir. Yumru biçimindeki kökü insanı andırdığından bitkinin bazı garip nitelikleri olduğuna inanılır, büyü yapmada kullanılırdı.

Türkiye'nin bugünkü pamuk ambarı, yarınki petrol bölgesi: ADANA

Memleketin en zengin ovasına sahip olan Adana'da, son araştırmalar neticesinde gayet zengin petrol kaynakları da bulunduğu anlaşıldı.

Geniş pamuk tarlalarının ardında petrol kuyusu. Bu, Adana'yı Türkiye'nin en zengin bölgesi yapan tabiî kaynaktır. Pamuğundan dolayı «Türkiye'nin Mısır'ı» denilen Adana, petrolden ötürü de «Türkiye'nin Texas'ı» olacaktır.

ADANA [Seyhan], Güney Anadolu'da, bir ildir. Sınırları, doğuda Hatay ve Maraş, kuzeyde Kayseri, batıda Niğde ve Mersin, güneyde Akdeniz ile çevrilmiştir. İlçeleri Bahçe, Ceyhan, Feke, Kadirli, Karaisalı, Kozan, Osmaniye, Pozantı, Saimbeyli'dir, bu ilçelere bağlı köy sayısı 695'tir.

Yüzölçümü: 172.256 km. kare.

Nüfusu: 763.222

Adana ili toprakları, 60 kilometre güneyde, Karataş mevkiinde geniş bir burun ile Akdenize ulaşır. Doğudan batıya doğru, kuzeyde Toros eteklerine kadar dayanan büyük, geniş bir ova halinde uzanır. Çukurova diye anılan bu ova bütünü Adana Ovası, Yüreğir Ovası gibi bölümlere de ayrılır. İl toprakları Ceyhan ve Seyhan nehirleri ve bu nehirlere akan kollarla sulanır. Sık sık sel sulariyle taşan Seyhan ve Ceyhan, bazı kereler, ovada birleşirler, Akdenize öyle akarlardı. Nehirlerin kenarlarına yapılan toprak setler yıkılır, etrafı koruyamazdı. Hem bu taşmaları önlemek, hem de elektrik cereyanı elde etmek için Seyhan Barajı yapıldı.

Kuzeyden güneye doğru akıp giden Seyhan ve Ceyhan nehirleri, taşıdığı topraklarla ovayı bereketlendirir. Binlerce yıl önce, deniz tâ Torosların eteklerine dayanırdı. Nehirlerin taşıdığı toprakların deltası uzana uzana Çukurova'yı meydana getirmiştir. Toprak bu yüzden çok kuvvetlidir. Akdeniz ikliminin şiddetli sıcağı da eklenince, Çukurova'da mahsul çabuk olgunlaşır ve çok bol olur. Yılda aynı yerden iki, üç kere mahsul alındığı olur. Kuzey ve kuzey-batısı Toros silsileleriyle çevrili olan Çukurova kuzey rüzgârlarına kapalıdır.

İklim. — Akdeniz iklimidir. Yazları çok sıcak ve kurak geçer. Hemen hemen hiç yağış olmaz. Kışlar ılıktır, bol yağmurludur. 30 - 40 gün devamlı yağmur yağdığı çok görülmüştür. Yıllık yağış 1 metreyi geçer. Ovaya kar yağmaz, kış aylarında ısı ortalama sıfırın üstünde 8, yazın 35 - 40'tır. Bu yüzden halkın çoğu yazları Torosların yamaçlarında bulunan yaylalara göç eder. Bu yaylaların adları şunlardır: Bürücek, Gülek, Namrun, Pozantı, Kızıldağ, Armutlu. Yaylaların hepsine otomobil ve diğer vasıtaların işlemesine elverişli yollar vardır. Tepeleri kış, yaz karlarla örtülü olan Toros yaylalarının havası çok güzeldir, orada yaşıyanlar için sağlık kaynağıdır. Bir vakitler bu yaylalarda yaşıyan Kozanoğlu Aşiretinin sık sık isyan etmesi üzerine devrin padişahı hepsini Çukurova'ya yerleştirmişti. Yayla havasına alışan aşiret halkı Çukurova'da hastalandı, bir bir kırıldı.

Tarım. — Adana'nın belli başlı mahsulü ve gelir kaynağı pamuktur. Bundan dolayı Çukurova'ya Türkiye'nin Mısır'ı derler. Şair Omiros bir şiirinde buradan söz ederken «Altın Ova» adını veriyor. Pamuk ekimi her yıl çoğalmaktadır. Seyhan Barajının sulama kanalları tamamlanınca ekimle birlikte verimin de birkaç misline çıkacağı anlaşılmaktadır. Pamuktan sonra, sırasiyle, buğday, turunçgiller, sebze, meya, şekerkamışı, baklagiller gelir. Ankara, İstanbul'dan başka hemen bütün Doğu ve İç Anadolu şehirlerinin turfanda meyva ve sebzesi Çukurova'dan karşılanır. Tarım baştan başa makinalaşmıştır. Kuzeydeki Toros Dağlarından kesilen keresteler, Ceyhan ve Seyhan nehirlerine atılarak, suyun akıntısına bırakılmak suretiyle taşınır. Ovanın geniş otlaklarında her cins hayvan yetiştirilir.

Ekonomi. — Adana ili Türkiye'nin ekonomik yönden en çok gelişmiş bir ilidir. Toprağının verimli oluşu, pamuk, turunçgiller, sebze gibi çok para getiren ziraate elverişli olması dolayısiyle bir servet kaynağıdır. Her yıl, uzak, yakın yerlerden Çukurova'ya çalışmak için 50 - 60 bin işçi gelir. Bunlar yaz boyunca pamuk ve buğday tarlalarında çalışırlar. Ayrıca, büyük dokuma fabrikaları, çırçır fabrikaları, un, nebati yağ fabrikalariyle, Adana aynı zamanda bir sanayi bölgesi haline gelmiştir. Türkiyenin her tarafına ve Avrupaya ihracat yapılır. Çukurovayı Ankaraya, İstanbula ve diğer şehirlere bağlıyan demiryolu, devlet şoseleri buradan geçer. Hava meydanı vardır. Denizle bağlantısı, güneyindeki Karataş iskelesi ile İskenderun ve Mersin limanlarıdır.

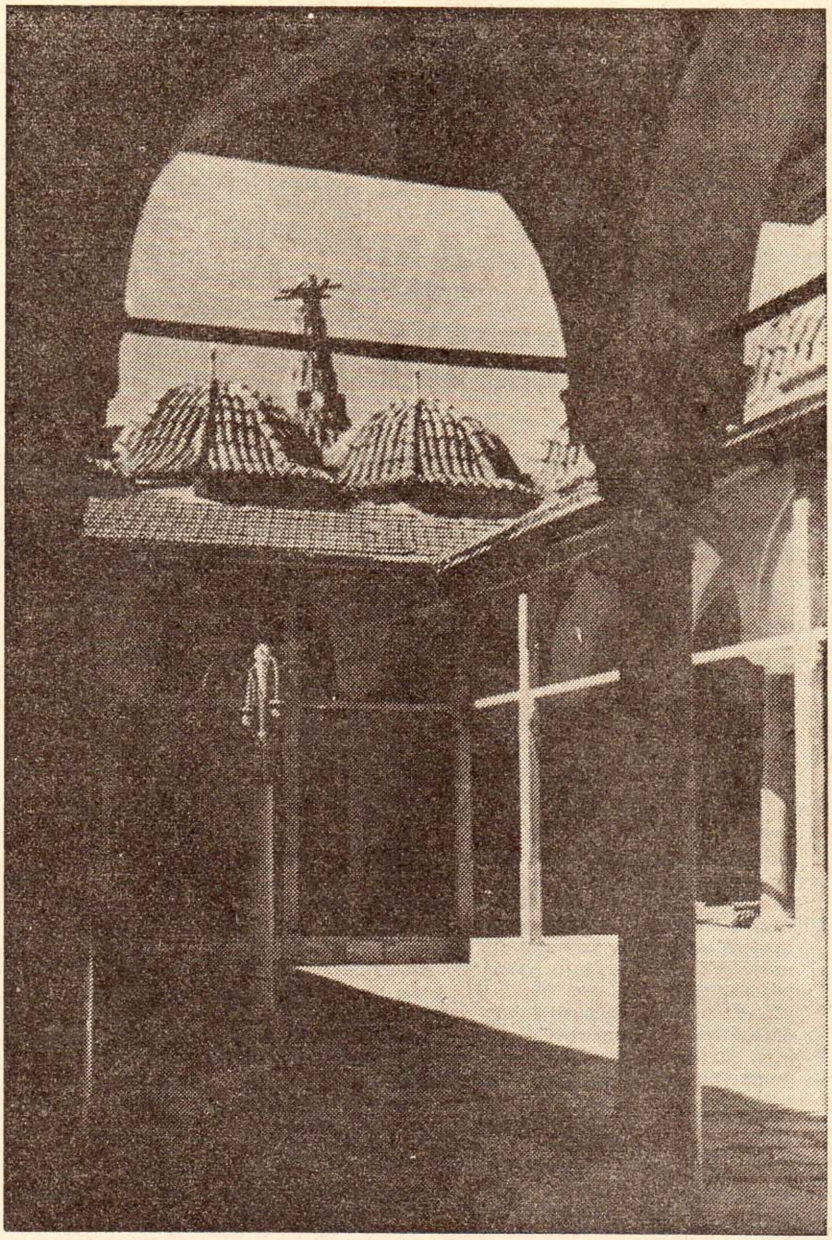
Adana Şehri

İl merkezi Adana şehri, Toroslardan inip kuzeyden güneye doğru hızla akan Seyhan nehrinin batı kıyısında kurulmuştur. Yavaş yavaş doğu kıyısına da yayılmaktadır. Şehrin yakınına gelince yatağı genişliyen Seyhan üzerine Bizanslılar zamanında 21 gözlü, 310 metre uzunluğunda bir taş köprü yapılmıştır. Şehir çevresinde Seyhanın iki yanı, portakal, kayısı, nar ve sebze bahçeleriyle, şeker kamışı tarlalariyle yemyeşildir. Şehrin boyunca kuzeyden güneye uzıyan set su taşkınını önlemek içindir. İstasyondan başlıyan, okaliptüs ağaçlarının gölgelendirdiği geniş asfalt yol içerilere kadar sokulur. Bu yol üzerindeki Atatürk Parkı, Türkiyenin en büyük şehir parklarındandır. Şehrin en bakımlı bölgesi bu çevredir. Yeni yapılan büyük villâlar, portakal ve limon bahçelerinin içindedir. Fakat, şehrin diğer kısımları Adananın zenginliğine ve şöhretine eş bir şekilde bakımlı değildir. Kuzeyde bulunan istasyondan başlayıp eşhrin ortasında son bulan bu caddenin iki yanında kalan çarşı dışındaki yerler bozuktur. Ramazanoğulları zamanında yapılan saat kulesi şehrin manzarasında bir burç heybetiyle yükselir. Adana hareketli, eğlence yeri çok olan bir şehirdir. Sinema, tiyatro, hastane, mektep gibi her türlü sosyal tesisleri vardır. Gün geçtikçe de büyük bir hızla gelişmektedir.

Tarihte Adana

Adana bölgesi tarihi çok eski çağlara dayanmaktadır. Çevrede Eti Türklerine ait sayısız eserler bulunmuştur. İl toprakları içinde Ceyhandan Tarsusa kadar doğudan batıya sayısız höyükler yükselir. Doğu ve kuzey yönlerinde sayıları kırk beşe varan dağ kaleleri vardır. Bölge Etilerden sonra Asurlulara geçmiştir. Boğazköy kazılarında bulunan Eti metinlerinde Adanadan Uru Adania diye bahsedilmektedir. Bizans tarihçilerinden Etien'in yazdığına göre, Uranus'un oğulları Adanus'la Sarus, Tarsuslularla yaptıkları savaş sonunda, Adana'yı kurmuşlar, şehre Adanus, yanı başından akan nehre de Sarus adını vermişlerdir.

Adana'nın İlk Çağlardan beri önemi, kuzeyden güneye inen, ordan da Suriyeye ve Mısır'a giden tek yolun üzerinde bir kilit noktası oluşundadır. Asurlulardan sonra Adana İranlılara geçti (M.Ö. VI. yüzyıl). Büyük İskender İran hükümdarı Daryus ile Adana'nın doğusundaki Dörtyol ilçesinin Payas ovasında harbe tutuşmuştu. Sabahtan başlayıp ikindi üzeri sona eren savaşta Daryus yenilmiş, karısını, kızını esir bırakarak kaçmıştı. İmparator Pompeus zamanında (M.Ö. I. yüzyıl) Roma'ya, yedinci yüzyılda Halife Ömer zamanında da Araplara geçen Adana daha sonra Halçılara ve Selçuklulara geçti. Malazgirt'te Alpaslan'a yenilip esir edilen, sonra serbest bırakılan Bizans İmparatoru Romanus Diogenes, Çukurova'ya gelmiş, bir süre kalmış, sonra katır sırtında İstanbula götürülmüştü. Yavuz Selim, Mısır seferine giderken 1517 yılında şehir Ramazanoğulları tarafından kendisine teslim edildi. Ramazanoğullarının idaresinde, yarı bağımsız bir eyalet oldu. Devlete isyan eden Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa burayı işgal ettiyse de sonunda yine Osmanlılarda kaldı. Bir süre Halep eyaletine bağlı bir sancak merkezi olarak kaldı. 1867'de vilâyet merkezi oldu. Birinci Dünya Savaşı sonunda Adana Fransızlar tarafından işgal edildi. Halk silâhlanıp dağlara çekildi. Koskoca bir Fransız taburunun Gülek Boğazında kırk kadar milis kuvveti tarafından teslim alınması Kurtuluş Savaşımızın önemli olaylarındandır. 20 ekim 1921'de yapılan Ankara Anlaşması ile Fransızlar çekildi, 5 ocak 1922'de Türk kuvvetleri şehre girdi.

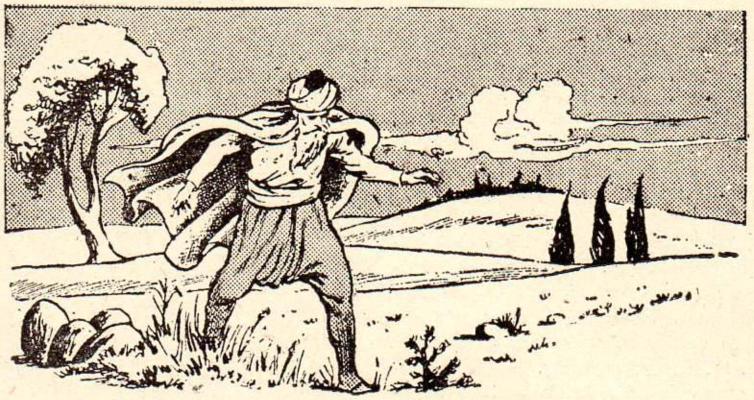

Adana'da meşhur Ulucami'nin avlusu

Bibliyografya:

Adana (Adana Ticaret ve Sanayi Odası, 1963), Adana Cumhuriyetten evvel ve sonra (1938), Adana Fethinin Destanı (Baki Tonguç Arık, 1943), Adana Okullarında Trahom Savaşı (Doç. İzzet Belger, 1950), Adana Strüktür Sondajları (Mehlika İ. Taşman, 1949), Adana Şehrinin Umumi İmar Plânı (Prof. Herman Jansen, 1937), Adana'da bulunan Bronz Heykel (Aziz Ogan, 1940), Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hâtıraları (Esat Özoğuz, 1934), Adana Ovasına bir Bakış (Kasım Ener (1960).

ÇUKUROVA VE LOKMAN HEKİM

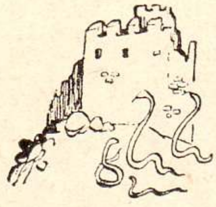
Lokman Hekim, Çukurovayı karış karış dolaşıp ölüm ilâcını aramıştı-

Yılanlar padişahının saklandığı yer - Bembeyaz kesilen yeşil ova...

ADANA ve çevresinin türlü efsaneleri, yüzyıllar boyu halk arasında yer etmiş masalları vardır. Gerçek veya yalan, bunlar, şehirden köylere kadar, yaşlı, genç, herkesin dilinde dolaşır. Bu efsanelerden bir tanesi Lokman Hekime ait. Lokman Hekim bütün doktorların ustasıdır. Söylendiğine göre, bütün otların, çiçeklerin dilinden anlıyan Lokman Hekim, bu bitkilerden türlü ilâçlar yaparmış. Her çiçek, her ot, hangi hastalığı iyi edeceğini Lokmana söyleyip dururmuş. Bütün dünyayı dolaşan Lokman, Çukurova'nın bereketli topraklarında her şeyin yetiştiğini görünce, Seyhan nehrinin kenarında, Adana ile Ceyhan arasında bulunan şimdi bir bucak merkezi olan Misis şehrinde yerleşmiş. Her derde deva bulan Lokman, çevredeki bütün hastaları iyi etmiş. Hastalıksız, sapa sağlam yaşamaya başlıyan insanlar Lokmana başvurarak ölümsüzlüğe bir ilâç bulmasını istemişler. Lokman da, Çukurova'yı karış karış dolaşarak ölüm ilâcının yapılacağı bitkiyi aramaya koyulmuş. Dağ, taş, ova, bayır. Bir gece, ulu bir çınarın altında uyurken, bir ses duyup uyanmış. «Lokman, bunca zamandır arayıp taraman bitsin. Ben ölümün ilâcıyım. Bundan böyle insanlara da, hayvanlara da ölüm yok.» Kendisine seslenen otun yanıbaşına koşan Lokman Hekim, ilâcının nasıl yapılacağı hakkında söylenenleri bir bir yazmış, otu da kopararak düşmüş yola. Misis'e gelince, altından koca Seyhan nehrinin ağır ağır aktığı köprünün üzerinde durmuş. Defterine yazdıklarına göre ölüm ilâcını yapmaya koyulmuş. Tam yapıp bitireceği sırada, görünmez bir el, bir vuruşta defteri de, otu da uçurarak suya düşürmüş. Lokman da bu yüzden ölüme çare bulacak ilâcını yapamamış, otlar da kendisinden yüz çevirmişler.

Yılan, yel, sel

Adana bölgesinde, halkın dilinde şöyle bir tekerleme dolaşır: Misis yılanla, Ceyhan yelle, Adana selle gidecek. Sebebi de şu: Adana, Seyhan nehrinin yanıbaşında bir düzlüğe kurulmuştur. Nehir, sık sık taşar, şehrin evlerini, köyleri yıkar, tarlaları su altında bırakır. Ceyhan kasabası ise, çok eskiden, toprak ve kamış evlerden meydana gelmişti. Her yanı açık olduğu için bir kuvvetli rüzgâr esince bu evlerden bir kısmı yıkılıp giderdi. Misis'in yılanla gitmesine gelince: Misis yakınında, küçük bir dağın tepesine kurulmuş «Yılan kalesi» denen bir kale vardır. Söylendiğine göre, bu kalede çok sayıda bulunan yılanlar süt ile beslenirmiş. Günün birinde, yılanlar sütsüz kalacaklar ve kaleden çıkıp Misis şehrine inerek şehirde yaşıyanları sokacaktır. Yılanla gidecek denmesi bu efsaneye dayanıyor. Bir başka söylentiye göre de çevrede yaşıyan beylerden biri, çaresiz bir derde tutulur. Yapılan türlü ilâç fayda vermez. Bir doktor, beyi iyi edebilecek tek ilâcın yılanlar padişahı Şahmeran'ın gözleri olduğunu söyler. Fakat, Şahmeran'ı kimse bulamaz. Yılanlar padişahı, bir süre, bir insanoğluna büyük bir iyilikte bulunarak onu yılanların sokup öldürmesinden kurtarmıştır. İşte bu insanoğlu Şahmeran'ın saklandığı yeri haber verir. Yılanlar padişahı, Misis'teki hamamda saklanmaktadır. Şahmeran'ı yakalarlar ve öldürerek gözlerini oyarlar. Bu gözleri yiyen bey iyi olur. Yılanlar, padişahlarının intikamını almak için, günün birinde Misis'i basacaklar diye söylenip durur.

Pamuk tarlalarında okunan dua

Yaz ayları boyunca, Çukurova pamuk tarlalariyle donanır. Ova bembeyaz kesilir. Yaz başlarında, pamuk tarlalarını çapalamak ister. Adına ırgat denen pamuk işçileri, uzun sıralar halinde, tarlanın bir ucundan başlayıp geri geri giderek otları çapalarlar. Bunlar, Doğu ve Orta Anadolu'dan gelmiştir. Kadın, erkek, çoluk çocuk bir arada çalışırlar. Rüzgârsız yaz güneşi altında çapa vurulurken, her bölgenin türküleri inip kalkan çapalara tempo vazifesi görür. Hava alabildiğine sıcaktır. Bu uçsuz bucaksız pamuk tarlalarında, ağaçlar tek tüktür. Çiftlikte pişip, çoğunlukla öküz arabalariyle gelen kazanlar dolusu öğle yemeği bile, güneş altında yenir. Akşam olunca, çapalarını, kazmalarını bırakan ırgatlar koro halinde şu duayı okurlar: Akşama hürmet, sabaha niyet, kolumuza kuvvet, ağamıza devlet, hükümetimize nusret, kesemize bereket, İbrahim Paşa'ya rahmet, Peygambere salavat... Çukurovada toprak işçisi ile toprak sahibi arasındaki iş münasebetlerinin bu duada adı geçen İbrahim Paşa tarafından düzenlenmiş olduğu söylenir. İbrahim Paşa, Osmanlı devletine baş kaldıran Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğludur. Ordusu ile Adana'ya geldiği zaman bu düzeni kurmuş. Buna göre, çarşamba günleri öğleden sonra tatil yapılır. Perşembe sabahı, Adana'da amele pazarı kurulur. Yeni bir çiftlikte çalışmak istiyenlerle, haftalık ihtiyaçlarını temin etmek istiyenler, çarşamba günü öğleden sonra yollara dökülürler. Kimi kamyon, kimi kağnı arabası, kimi yaya olarak şehre gelir. Perşembe günü kurulan pazarda, binlerce, on binlerce toprak işçisi, amele gruplarının başı olan eliçler vasıtasiyle yeni anlaşmalar yaparlar. Cuma sabahı, tekrar çalışma başlar. Çukurovada yazları, gece ile gündüz arasında büyük ısı farkı vardır. Sivrisinek çoktur. Çoğu, Anadolu yaylalarından gelen işçiler bu sıcağa dayanamaz, sıtmaya tutulur. Hemen bütün işçiler, çiftliklerin kenarında, açık havada yatarlar.

ADANA KALESİ. — Adana şehrinde, Seyhan nehrinin batı kıyısındadır. Bizans İmparatoru İustinianus tarafından yaptırılmıştır (527-565). Kalenin hemen önünde bulunan ve kale kapısı ile birleşen Taşköprü'nün temel ve ayakları da bu sırada yenilenmiştir. Doğudan batıya doğru uzanan kale bir dörtgen şeklindedir, çevresi 300 metredir. Doğu yönünden akan Seyhan nehri kalenin gövdesini yalayıp geçerdi. Diğer üç yönü içi su dolu derin hendeklerle çevrilmişti. Surlarında yedi burç vardı. Bu surlardan biri Seyhan nehrine, diğeri güneyde şehre açılan iki demir kapı vardı. Fakat, kale küçük olduğu için, şehrin evleri tamamen dışarıda kalırdı. Bununla beraber, şehrin her sokağının başına, kale kapısına benzer demir kapılar konulmuştu. Geceleri bu kapılar bekçiler tarafından kapanır, böylece şehrin güvenliği sağlanmış olurdu. Kalenin batısında bulunan 8 - 9 bin evli şehir toplu bir haldeydi. Sultan IV. Murat, Bağdat seferine giderken Adana'ya uğramış, kale içinde Ramazanoğulları tarafından yaptırılan sarayda misafir edilmişti. Bölgeyi idaresi altında bulunduran Beylerbeyi Cafer Beyden halk hoşnut değildi. Padişaha Cafer Beyin zulmünden şikâyet ettiler. Bazıları da, Padişaha bağlılıklarını göstermek için, kendilerini kale burcundan nehre attılar. Padişah, bunun üzerine, Cafer Beyi bu vazifeden uzaklaştırdı. Mısırlı İbrahim Paşa, Adana'yı işgal ettiği sırada (1836) kale surlarını baştan başa yıktırdı. Bugün birkaç parça duvar yıkıntısından başka bir şey kalmamıştır. Taşköprü tarafındaki semte Kalekapısı, batıda Abidinpaşa Caddesinin bittiği noktaya da Tarsuskapısı denilir.

ADAPAZARI

Sakarya ilinin merkez ilçesidir (Bk. Sakarya). Bolu Dağlarının batıya uzanan kuzey yönünde Akova'nın batı kenarındadır. Eskiden İzmit'e bağlı bir ilçe merkeziydi. 1955 yılında Kocaeli ikiye ayrıldı, Sakarya ili kuruldu.

Yüzölçümü: 791 km. kare

Nüfusu: 49.949

Adapazarı şehri dümdüz bir saha üzerindedir. İlk veya Orta Çağlarda kurulan diğer Anadolu şehirleri gibi, türlü saldırmalara karşı korunmak için her hangi bir tepe üzerinde veya dağ yamacında değildir. Büyüyüp gelişmesi çok yakın zamanda olduğu için, cadde ve sokakları düz, oldukça da geniştir. Çevresinin verimli toprakları ve içinde bulunan fabrikalar dolayısiyle de çok çabuk büyümüştür. Kurulduğu andan itibaren bağlı bulunduğu İzmit'i kat kat geçmiştir. İstanbul - Ankara yolu üzerindedir. Şehrin çevre kazaları ve köyleri ile bağlılığını sağlıyan yolları da elverişlidir. Arifiye İstasyonuna uzanan bir ara hatla demiryoluna kavuşmaktadır.

Şehrin suyu Sapanca Gölünden getirilmektedir. Yeni yeni güzel ve büyük binalar, oteller ve diğer tesisler yapılmıştır. Elektrik cereyanını Çatalağzı santralından İstanbula uzanan hattan almaktadır. Şehrin etrafı ve içi ağaçlıktır. Evlerin çoğu bahçe içindedir. Yollar ağaçlandırılmıştır. Adapazarı'nın oldukça büyük ve güzel iki parkı vardır.

Iklim. — Adapazarı, Karadeniz'in rutubetli iklimine dahildir, yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer.

Ekonomi. — Halk en çok ticaret, tarım ve sanayi ile uğraşır. Belli başlı fabrikaları şunlardır: Birinci Dünya Savaşı içinde kurulmuş olan Araba Fabrikasının daha modern şekli olan Zirai Âletler ve Makineler Fabrikası. 1952 de kurulan Vagon Fabrikası, 1953 te işletmeye açılan Şeker Fabrikası... Bunlardan başka sayısız un fabrikaları, kiremit, sandalye ve nebatî yağ fabrikalariyle şehir bir sanayi şehri manzarası gösterir. Sosyal hayat da hareketlidir.

Tarih. — Şehirde bulunan tarihî değerdeki tek eser, batı tarafındaki Jüstinyen (İustinianus) Köprüsüdür. Taştan olan köprü 429 metre uzunluğunda ve 8 kemerlidir. Eskiden bu köprüyle daha doğuda bulunan Tavuklar Köprüsü arasında kalan sahada geçici pazar kurulurmuş. Zamanla, evler, dükkânlar yapılarak burada Tığcılar adında bir köy kurulmuştur. Şehre eskiden Tığcılar denmesi bundan dolayıdır. İlk kuruluşta her esnaf ve zanaat sahibi topluluğun yerleştiği mahalleye o ad verilirdi. Tığcılar, Semerciler, Hasırcılar, Çıracılar, Pabuççular mahalleleri o tarihten kalmadır. Burası ve çevresi Bizanslılardan Sultan Orhan zamanında alınmıştı. 1837 de «Adapazarı maa Sapanca kazası» adını taşıyan Adapazarı 1943'te çok şiddetli yer sarsıntısında baştan başa yıkıldı, sonra yeniden kuruldu. 1954'te Sakarya ilinin merkezi oldu.

Bibliyografya:

Adapazarı İlçesi (Talât Tarkan, 1937), Adapazarı Tarihi ve Coğrafyası (Talia Balcıoğlu, 1952).

ADAPTASYON

Edebiyatta iki anlamı vardır:

1 — Başka dilde yazılmış edebî bir eseri yerli âdetlere uydurarak nakletmeye denir. Adapte edilen eserler telif bir eser gibi makbul sayılmazsa da öylesine sanatkârlık yapılmış adaptasyonlar vardır ki, milletlerin edebiyat tarihine malolmuştur. Meselâ Ahmet Vefik Paşa'nın Molière'den yaptığı adaptasyonlar, o zamanki Türk âdetlerine çok başarılı tatbik edildiği için, telif bir eser gibi değerlidir. Gene dünya edebiyat tarihinde önemli bir yeri olan Fransız yazarı Corneille'in «Le Cid» trajedisi, İspanyol yazarı Guillén de Castro'nun eserlerinden; Racine' in «İphigénie», «Phèdre» ve «Andromaque» trajedileri de eski Yunan Euripides'in eserlerinden Fransızcaya adepte edilmiştir.

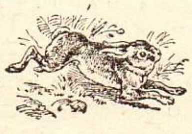
2 — Bir edebî eserin başka bir edebî türe aktarılmasına da adaptasyon denir. Bir roman veya hikâyenin piyes veya senaryo haline getirilmesi, bir tiyatro eserinin opera veya operet şekline çevrilmesi de adaptasyondur. Bilhassa sinemanın yayılmasından sonra birçok roman, piyes ve operalar sinemaya adapte edilmiştir. Bir eser güzel bir adaptasyonla daha fazla kıymet kazandığı gibi, kötü bir adaptasyonla değerinden çok şeyler de kaybedebilir.

Adaptasyonu «intihal» den ayırmak lâzımdır. İntihal nereden alındığını gizli tutarak bir eseri değiştirip kopya etmeye denir ve mânevi bir hırsızlıktır.

ADASOĞANI

Zambakgiller familyasından umumiyetle Akdeniz bölgesinde yetişen bir bitkidir. Beyaz ve yeşil damarlı çiçekleri, uzun şeritler halinde yaprakları olan bu bitkinin dibinde iki kilo kadar ağırlıkta bir soğanı bulunur. Bu soğanlar acı oldukları gibi zehirlidir de. İspanya, Malta ve Calabria'da yetişenlerin soğanların etli iç yaprakları kaynatılarak bir çeşit fare zehiri hazırlanır. İçinde «scillain» denilen glikozit bir madde bulunduğu için halk arasında kan basıncını artıran bir ilâç olarak da kullanılır.

ADATAVŞANI

Adatavşanı

Kemirgenlerden bir tavşan çeşididir. Evcil türleri olduğu gibi yabani türleri de vardır. Bazı yerlerde, eti, postu ve lâboratuvar denemeleri için özel olarak yetiştirilir. Asıl vatanı Güney Avrupa memleketleri, bilhassa İspanya'dır. Bu arada Avustralya ve Yeni Zelânda'da da çoklukla bulunur. Boyları 35-50 sm. kadardır. Âdi tavşandan farkı kulaklarının, arka ayaklarının daha kısa olmasıdır. Sırtı kızılımtırak sarı, ayaklarının içleri, karnı beyazdır. Çok ürkek olduğu için gevşekçe bir toprağın içinde kazdığı yuvasında yaşar, avlanması çok zordur. Dişisi yılda 4 - 8 defa yavrular, her seferinde de tamamen tüysüz 4 - 12 yavru dünyaya getirir. Yavrulıyacağı zaman gelince ana adatavşanı içinde bulunduğu yuvayı ve dehlizi genişletir, göğsünden ve karnından koparttığı tüylerle yavrularına yer hazırlar. Gebelikleri 30 gün kadar sürer. Yavrular analariyle 20 gün kadar kaldıktan sonra kendilerine yeni bir yuva hazırlamak üzere analarının yanlarından ayrılırlar. Çok geçmeden o civar bir adatavşanı kolonisi haline gelir.

Adatavşanı yazın bağ ve bahçelerdeki körpe fideleri yiyerek, kışın da ağaçları kemirerek beslenir. Bu sebeple, bazı yerlerde, bilhassa adatavşanlarının büyük kitleler halinde bulunduğu Avustralya ve Yeni Zelânda gibi yerlerde bütün bir mahsulün adatavşanları tarafından yenmesi tehlikesi belirir. Bunun önüne geçmek için yuvaların yakınlarına zehirli yiyecekler konduğu gibi yuvalardan içeriye kükürtlü boğucu gazlar da sıkılır. Böylece adatavşanının mahsullere vereceği zarar önlenmeğe çalışılır.

ADDİS ABABA [Addis Abeba, Habeşçe: Addis Awawa]

Habeşistan'ın başkentidir. Denizden 2424 metre yüksekte Entotto Dağının güney eteklerinde kurulmuştur. 1893'te başkent olan Addis Ababa'nın nüfusu bugün 400.000 kişidir. Yerlilerin Gebbi dedikleri İmparator Sarayı, surlarla çevrili bir bölgede bulunur. Ticareti kahve, fildişi, ham kauçuk ve altın üzerinedir. Şehirde matbaalar, radyo istasyonu, okul ve hastaneler vardır.

Addis Ababa 1939'da İtalyanlar tarafından işgal edilmiş, 1941'de İngiliz ordusu tarafından kurtarılarak Habeş İmparatoruna geri verilmiştir.

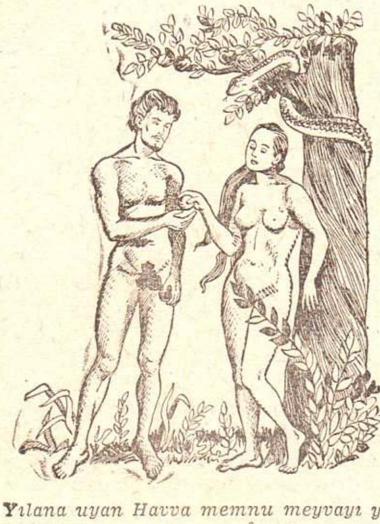
ÂDEM'LE HAVVA

Dinî inanışlara göre dünyaya gelen ilk insan çiftidir. Tevrat'ın yazdığına göre Tanrı ilk önce Âdem'i, sonra da ona yardımcı olması için birtakım hayvanları yaratmıştır. Âdem bunlardan hiçbirini kendine denk görmediği için Tanrı ona eş olarak, Âdem'in bir kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Âdem Cennet bahçesine bekçi olarak gönderilmiştir. Bu bahçede «Hayat» ve «İyi ile Kötüyü Tanıma» ağaçları vardır, bu son ağacın meyvasının yenmesi Âdem'e yasak edilmiştir. Yılana uyarak önce Havva, sonra da Âdem bu meyvadan yemişler, bunun neticesi olarak da Cennet'ten kovulmuşlardır. Tevrat'ın başında ele alınan bu konu aslında Asur kaynaklarından gelmektedir.

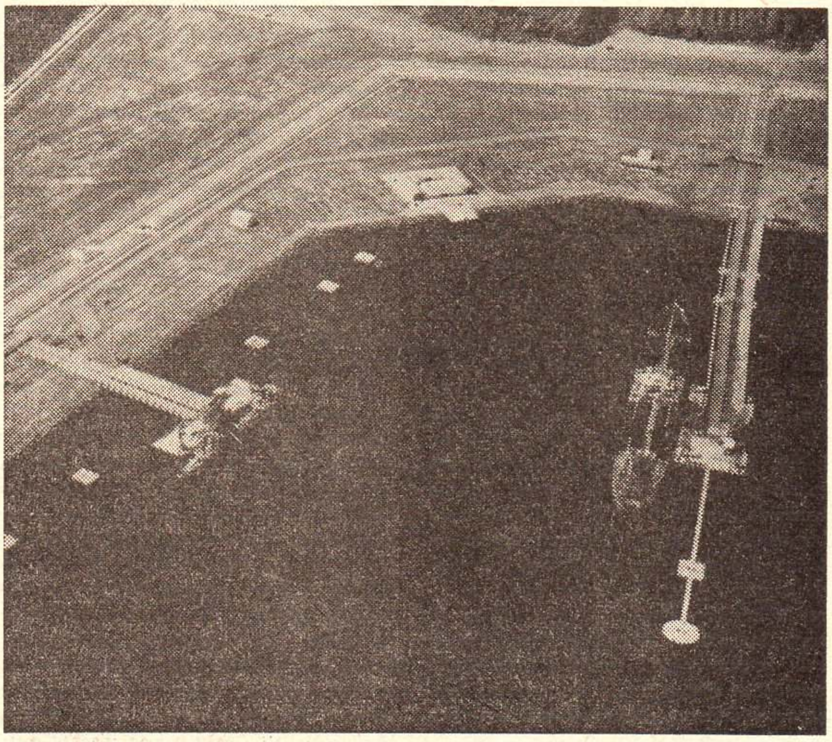
Kuran'ın birçok surelerinde de Âdem'le Havva'dan bahsedilmektedir. Kuran'a göre Âdem'le Havva topraktan yaratılmışlar, sonra da kendilerine ruh verilmiştir. Âdem'e secde etmeye çağrılan meleklerden İblis secde etmek istemediğinden kendisine lânet olunmuştur. Âdem'le Havva'yı günaha sokan, Cennetten çıkarılmasına sebep olan odur.

İslâm ananesine girmiş bir rivayete göre Cennet'ten kovulan Âdem, Serendip (Seylân) adasına düşmüş, burada eşinden ayrı 200 yıl kalmıştır. Gerçekten Seylân Adasında Âdemtepesi adında şahane görünüşlü bir dağ vardır. Bu dağın konik tepesindeki 160 metre kareye yakın düzlükte 160 sm. kadar uzunluk, 70 sm. kadar eninde, insan ayağı biçiminde bir oyuk vardır. Müslümanlar bu izi Hz. Âdem'e, Budistler Gautama'ya, Hindu'lar da Siva'ya atfederler.

Âdem sonradan eşiyle buluşmuştur. Âdem canlı bir vücuttan yaratıldığı için karısına Havva adını vermiştir. İslâm rivayetlerine göre, Kötülük ağacının meyvasını önce Havva yediği için, Havva kızlarına bir ceza olarak doğum sancısı, âdet görme, gebelik gibi on ceza verilmiş, buna karşılık dinine ve kocasına bağlı kadınların mutlaka Cennete gidecekleri müjdelenmiştir. Havva ilk âdetini Kâbe'de gördü. O zaman Âdem ayağını yere vurdu, oradan zemzem fışkırdı. Havva o suyla gusletti. Âdem bir nisan ayında öldü, iki yıl sonra da Havva öldü.

Yılana uyan Havva memnu meyvayı ye-[illegible] sonra elmayı Âdem'e verdi.

Modern tesisleriyle Aden Körfezi'nin uçaktan alınmış fotoğrafı.

Âdem'le Havva hikâyesi Doğu ve Batı edebiyatında çeşitli şekillerde incelenmiş, birçok ressama resim konusu olmuştur.

İtalyan ressamı Masaccio'nun (1401 - 1429) Âdem'le Havva'nın Cennet'ten kovulmasını tasvir eden meşhur bir duvar resmi vardır. Bu resim Floransa'da Santa Maria del Carmine Kilisesi'nde bulunmaktadır. Masolino da Fiesole tarafından başlanan bu eser Masaccio tarafından bitirilmiştir. Bu, Masaccio'nun en kudretli eserlerinden biridir.

ADEN

Arabistan Yarımadasının güney bölgesinde, Babülmendeb Boğazının 180 kilometre batısında Hindistan yolu üzerinde bir liman şehridir. 96.000 nüfuslu olan Aden'in ticaret alanındaki önemi, bilhassa Süveyş Kanalının açılmasiyle daha da artmıştır. Kanunî Sultan Süleyman devrinde, 1538 yılında, Hadım Süleyman Paşa eliyle Osmanlılar tarafından zaptedilmişse de sonraları önce Yemen Yezidilerinin, sonra da Lâhec Sultanlığının eline geçmiştir. 1839 yılından beri de İngiliz hâkimiyeti altındadır. Aden, Arabistan yarımadasının çok kurak ve yağmursuz bir bölgesinde bulunduğundan bitki örtüsü bakımından pek fakirdir. İçecek suyu da yoktur. Su daha ziyade kuyular ve sarınçlar, ayrıca 1867 yılında İngilizler tarafından yapılan bir barajla sağlanmaktadır.

Aden çok eski çağlarda Adana ve Athana adı altında Yunanlılar ve Romalılar tarafından biliniyordu. Muhammed Peygamber zamanında İslâm egemenliğine geçmişti. **Aden İngiliz Kolonisi** şehrin civarını ve Babülmendeb Boğazındaki Perim Adasını içine alır. 150.000 nüfusludur. **Aden İngiliz Himayesi** Hadramut'u da içine alır, 272.000 km. kare olup 800.000 nüfusludur.

ADENAUER, Konrad (1876-)

Konrad Adenauer

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyada tanınan Alman siyaset adamıdır. Prusyalı fakir bir ailenin çocuğudur. Bu yüzden ailesinin desteği olmadan kendi kendini yetiştirdi. Çeşitli işlerde çalışarak bir yandan geçimini sağlarken, bir yandan da gayet az olan boş vakitlerinde okuyarak kültürünü artırmaya çalışıyordu. Bu tempo ile çalışarak üniversiteyi de bitirip tamamen iş hayatına atıldı. 1903 yılında Köln (Kolonya) şehri belediye başkan yardımcısı oldu. On yıl bu vazifede kaldıktan sonra, doğrudan doğruya Belediye Başkanı olarak 1933 yılına kadar yirmi yıl daha bu mevkide halka hizmet etti. Hitler iktidara gelip kendi düşüncesini desteklemiyenleri birer birer işlerinden uzaklaştırmaya başlayınca, diktatörlüğe düşman olan Adenauer de vazifesinden çekilerek özel işiyle meşgul oldu, birçok Alman yurtseverleri gibi Hitler'le pasif olarak mücadeleye başladı. İkinci Dünya Savaşı sonunda Hitler rejimi yıkılınca halk onu yeniden Köln şehri belediye başkanlığına getirdi. Eğer, o sıradaki İngiliz işgal kuvvetleri komiseri «Beceriksiz ve kifayetsiz» diye rapor verip onu işinden uzaklaştırmasaydı Adenauer belki politikaya tam mânasiyle girmiyecek, hayatının son yıllarında mütekait bir belediye başkanı olarak kalacaktı, İngiliz komiserinin raporu ile işinden uzaklaştırılınca kendi gibi düşünenlerle birlikte Hıristiyan Demokrat Parti'yi kurdu. 1948'de yeni Anayasa'yı hazırlıyan

Parlâmento grupunun başına geçti. 1949'da seçimleri kazanarak Batı Almanya Federal Cumhuriyeti ilk Başbakanı oldu. 1953'te ikinci, 1957'de üçüncü seçimleri de kazanarak devamlı olarak Başbakan kaldı. İngiliz İşgal Kuvvetleri komiserinin «Beceriksiz» diye işinden attığı Adenauer için Churchill, «Bismarck'tan sonra Almanya'nın bugüne kadar gelmiş, geçmiş en büyük devlet adamı» demiştir.

ADIVAR, Dr. Abdülhak Adnan (1882-1955) İlim ve siyaset adamlarımızdandır. Gelibolu'da doğan Adıvar, tahsilini İstanbul'da tamamladı, sonra devrin istibdadından Avrupaya kaçarak Berlin Tıp Fakültesinde çalışmaya başladı. 1908 Meşrutiyetinden bir yıl sonra yurda dönerak Tıp Fakültesine Profesör oldu. Trablusgarp ve Birinci Dünya Savaşlarına Hilâliahmer (Kızılay) müfettişi ve doktor binbaşı olarak katıldı.

Dr. Adnan Adıvar

Dr. Adıvar son Osmanlı Mebusan Meclisinde mebus olarak bulundu. İstanbul'un işgalinden sonra da, eşi Halide Edip'le Anadoluya geçerek, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetince Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye (Sağlık ve Sosyal Yardım) vekilliğine getirildi. Cumhuriyetin ilânından sonra da 1926 yılına kadar İstanbul mebusu olarak vazife gördü, sonra bazı siyasi anlaşmazlıklar yüzünden eşilye birlikte memleketi terketti.

Adıvar'lar 1939'a kadar İngiltere ve Fransada yaşadılar. Adnan Adıvar Fransada ilmî incelemeler yaptı, Paris Doğu Dilleri Okuluna Türkçe hocası seçilerek sekiz yıl bu vazifede kaldı. İngilterede bulunduğu sırada ise «Encyclopaedia Britannica»nın Türkiyenin yeni zaman tarihi faslını yazdı. Yurda döndükten sonra Millî Eğitim Bakanlığınca çıkarılmakta olan İslâm Ansiklopedisinin başına getirildi. 1950'den 1954'e kadar bağımsız milletvekilliği yaptı. İstanbul'da öldü.

Eserleri.

Osmanlı Türklerinde İlim (1940). Faust'a dair bir tahlil tecrübesi (1939). Tarih Boyunca İlim ve Din (2 cilt, 1944).

ADIVAR, Halide Edip (1884-) Kadın romancılarımızın en tanınmışıdır. İstanbulda doğmuş, Amerikan Kız Kolejini bitirmiştir. O sırada matematik bilginlerinden Salih Zeki ile evlenmiş, 1908'den itibaren de «Vakit», «Akşam», «Tanin» gibi gazetelere, «Yeni Mecmua», «Şehbal» gibi dergilere edebî konular üzerine yazılar yazmaya başlamıştır.

Halide Edip Adıvar

Halide Edip bazı öğretmenliklerde de bulunduktan sonra 1918'de Edebiyat Fakültesine profesör oldu. Bu arada ilk kocasından ayrılarak 1917'de Dr. Abdülhak Adnan Adıvar ile evlendi. 1919'da birlikte Anadoluya kaçtılar. O zaman idama mahkûm edilen ilk altı vatanperver arasında Mustafa Kemal'le beraber Halide Edip'in de adı vardır. Millî Mücadele yıllarında doğrudan doğruya cephede çalıştı, rütbesi başçavuşluğa kadar yüskeldi. 1926'da eşiyle birlikte Fransaya, oradan İngiltereye gitti. 1928'de Amerikaya davet edilerek üniversitelerde Orta - Doğu hakkında konferanslar verdi. Bir yıl kadar Columbia Üniversitesinde misafir profesör olarak çalıştı. 1935 yılında da Hindistana giderek Peşaver, Lahur, Haydarabat, Benares, üniversitelerinde konferanslar verdi, Delhi'deki Müslüman Üniversitesinde misafir profesör olarak bulundu.

Halide Edip 1939'da eşiyle birlikte yurda döndükten sonra 1940'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine İngiliz Edebiyatı Profesörü olmuş, 1950'de milletvekili seçilerek T.B.M. Meclisine girmiştir. 1954'te milletvekilliğinden ayrılmış, kendisini tamamen edebî çalışmalara vermiştir.

Eserleri:

(1908-12 arasında:) Raik'in Annesi; Seviye Talip; Handan (Almancaya çevrilmiştir); Harap Mabetler; Yeni Turan (Rusça ve Sırpçaya çevrilmiştir); Mevut Hüküm; Son Eseri. (1922-20 arasında:) Dağa Çıkan Kurt (hikâyeleri); Ateşten Gömlek (İngiliz, Alman, Rum, İsveç, Arap ve Ordu dillerine çevrilmiş, filme alınmıştır); Vurun Kahpeye, Kalb Ağrısı, Zeyno'nun Oğlu, (1928-44 arasında:) Sinekli Bakkal (C.H.P. nin ilk Roman Mükâfatında birinciliği almıştır): Yolpalas Cinayeti; Tatarcık; İngiliz edebiyatı Tarihi. (İngilizce eserleri:) Turkey Faces Wast; Memoirs; The Turkish Ordeal; Conflict of East and West; The Clown and his Daughter (Sinekli Bakkal'ın tercümesi).

ADIYAMAN

Güney Anadoluda yeni kurulan bir ildir. Merkezi Adıyaman şehridir. Adıyaman 1954 yılına kadar Malatyaya bağlı bir ilçe merkeziydi. 1955'te Malatya ilinin ikiye bölünmesiyle meydana geldi. Kazaları: Besni, Çelikhan, Gerger ve Kâhta. İlin bütün köylerinin sayısı 320'dir. Sınırları, doğu ve güneyde Urfa, Gaziantep, batıda Maraş, kuzeyde Malatya illeri ile çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 7.294 km. kare

Nüfusu: 235.240

Güneyde Fırat nehrine akan Kâhta Çayı, Çakal Deresi ve Keysun Çayı ile toprakları içinden geçer. Etrafı dağlarla çevrili olan arazi bu akarsuların yer yer derin, yer yer hafif meyilli vâdileri boyunca uzanmıştır. Kuzeyde Malatya ili sınırlarındaki dağlar sarp ve yamaçları az miktarda ormanlıktır.

Adıyaman ilinin toprakları en çok tahıl ekimine elverişlidir. Ziraat makinalaşmıştır. Adıyaman ili, demiryolu ve devlet şoseleriyle Malatya, Gaziantep ve diğer illere bağlanmıştır. İl içindeki yollar ise topraktır. Halk ziraat, meyvacılık ve hayvancılıkla geçinir. Az miktarda pamuk ekilir. Antepfıstığı belli başlı gelir kaynağıdır.

Şehir. — Adıyaman il merkezi olmasına rağmen bir kasabadır. 7 mahalle ve 2.500 - 2.600 evden meydana gelmiştir. Torosların güney eteklerine düşen bir tepenin üzerindedir. İçme suyu, 10 kilometre uzaktaki bir kaynaktan getirilmiştir. Elektrik cereyanı vardır. Şehir yeni yeni kalkınmaya, bir il merkezine yakışır hale gelmeye çalışmaktadır.

Tarih. — İlk adı Hansı Mansur'dur. Emevi hükümdarı Mervan'ın adamlarından Mansur' un kurduğu söylenir. Orta Çağda sayısız savaşlara sahne olan Adıyaman'ın, bugün yer yer yıkılmış bir kalesi vardır. Şehrin içinde de Orta Çağdan kaldığı sanılan bir kalenin yıkıntıları bulunmaktadır.

ADİLCEVAZ

Doğu Anadoluda Bitlis ilinin bir ilçesidir. Daha önce Ahlat ilçesine bağlı bir bucak merkeziydi. Köy sayısı 25'tir.

Yüzölçümü: 568 km. kare

Nüfusu: 12.541

Adilcevaz ilçesi topraklarının kuzey yönü dağlıktır. Süphandağı bir duvar gibi yükselir (4.434 m.) Bu dağın eteklerinden itibaren Van Gölüne doğru arazi hafif bir meyille uzanır. Yer yer dalgalıdır. Batı yönünde tektük ormanlık bölgelere raslanır. Birkaç küçük dereden başka akarsuyu yoktur.

Adilcevaz ilçesinde toprak verimli değildir. Koyun, keçi ve sığır beslenir, bol miktarda kayısı ve ceviz yetiştiirlir.

Kasaba Süphandağı'nın güneyine yaslanmıştır. Güney rüzgârlarına açık bir vâdinin içinde, 1.750 metre yükseklikte eski ve şirin bir kasabadır. Van Gölünden bir kilometre içeridedir. Göl kıyısındaki küçük iskelesi ufak deniz vasıtalarının yanaşmasına elverişlidir. İl merkezine toprak bir yolla bağlıdır. Belediye teşkilâtı, içme suyu, ilkokulu, PTT merkezi vardır, fakat elektriği yoktur.

Tarih. — Adilcevaz eski çağlarda ünlü bir şehirdi. Etrafı bahçelerle çevrilmişti. Bugün sayısız tarihî eser kalıntısı geçirdiği devirleri dile getirmektedir. İlk kuruluşunun, bu çevreye hâkim olmuş bulunan Urartu Türklerine kadar uzandığı sanılmaktadır. Eskiden dört yanını çevreliyen kale surlarının bir kısmı yıkılmış, bir kısmı ayaktadır. Bunlar arasında, Selçuklulardan kalma bir caminin yıkıntısı bulunmaktadır. Bu caminin II. yüzyıl sonunda burasını alan Selçuklu hükümdarı Tuğrul Beye ait olması muhtemeldir. Ağaçtan oyma mimberi zarif bir Selçuk sanat eseridir. Kalenin ayakta kalan surlarında Bizanslılara ve Selçuklulara ait kitabeler, koyun kabartmaları görülmektedir.

ADLİYE VEKÂLETİ

Memlekteimizde Batı anlamında Adliye teşkilâtı Tanzimat'tan sonra kurulmuştur. Gerçi daha önce de adalet işleri dikkat ve titizlikle yürütülürdü. «Adalet mülkün temelidir» prensibi Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra bütün ülkede yer etmişti. Adliye teşkilâtının Batı ölçülerine göre düzenlenmesini şu şekilde özetliyebiliriz:

1837 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye adıyla bir teşkilât kuruldu. Bu teşkilât 45 yıl sonra, 1882'de Şûrayı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye adını aldı. Adliye Nezareti adını alması daha sonradır. Osmanlı

İmparatorluğunda Müslüman olmıyan halkın hükümetle temasları Hariciye Nezareti tarafından düzenlenirdi. Sonradan bu iş Hariciciyeden alındı, Mezahip İşleri adı altında Adliye Nezaretine bağlandı. Böylece Adliye ve Mezahip Nezareti meydana geldi. Nezaret memleketteki bütün adliye teşkilâtının başı olmakla beraber, memlekette adaleti şer'iye mahkemeleri yürütürdü. Bu mahkemeler Meşihat'a bağlıydı. 1917 yılında mahkemeler ve bütün diğer adlî işler Meşihat'tan alınarak Adliye Nezaretine bağlandı. Fakat iki yıl sonra geri alındı.

Cumhuriyetin ilânı sırasında ve daha önce Kurtuluş Savaşı devam ederken adalet işleri yeni baştan ele alındı. 2 mayıs 1336 (1920) tarihli ve 3 numaralı «Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerine Dair Kanun» un birinci maddesi ile Adliye ve Mezahip Vekâleti kuruldu. Bu vekâlet 1922 yılında Adliye Vekâleti oldu. Adliye Vekâletine bağlı kurumları ve bunların vazifelerini belirten tek bir teşkilât kanunu yoktur. Bugüne kadar çıkarılmış ve ayrı ayrı konulara ait bulunan birçok kanunlara göre Adliye Vekâletinin teşkilâtı şöyledir: Adliye Vekili, Müsteşar, Ceza İşleri Umum Müdürlüğü, Zat İşleri Umum Müdürlüğü, Ceza ve Tevkifevleri Umum Müdürlüğü, Teftiş Heyeti, Adlî Tıp Umum Müdürlüğü, Özel Kalem, Levazım ve Evrak Müdürlüğü... Bunlardan başka, mahkeme kararlarının sayısını tesbit ve tasnif eden merkez bürosuna bağlı birkaç komisyon vardır.

Vekâlet, idarî bakımdan, memleketteki bütün adliye makanizmasını denetlemeye yetkilidir. Fakat, mahkemelerin kararlarına hiçbir şekilde karışamaz. Kararların yerine getirilmesini geciktiremez, durduramaz. Sadece, hâkimlerin, savcıların, diğer vazifelilerin tâyinlerini yapar, sicillerini tutar. Anayasaya göre mahkemeler bağımsızdır ve Türk ulusu adına yargı hakkını kullanırlar. Vekâlet noterleri hem tâyin eder, hem de muamelesini denetler. Avukatlık kanununa göre, avukatlara, baro bulunmıyan yerlerde dâvavekillerine izin belgesi verir. Vekâlet «Adliye Dergisi» adında bir dergi ile Temyiz Mahkemesinin yıllık kararlarını «Temyiz Kararları» adı altında düzenli bir şekilde yayınlar.

ADONİS

Aphrodite'nin dostu: Adonis

Eski Yunan mitolojisinde aşk ve güzellik tanrıçası Aphrodite'nin sevgilisi olan genç bir avcı. Efsaneye göre, bir yaban domuzu Adonis'i öldürünce Aphrodite delikanlının her yıl altı ay yeraltından çıkıp gene yeryüzünde yaşaması için tanrıları ikna etti. Adonis'in böyle her yıl yeniden canlanıp ölmesi Eski Yunanistan'da Adoniya Bayramı olarak kutlanırdı. Tabiatın her yıl uykuya dalıp sonradan canlanmasını temsil eden bu âdetin Yunanistan'a Küçük Asya (Anadolu) dan geldiği anlaşılıyor, çünkü Frikyalıların Attis, Babillilerin Tammuz tanrıları ve bunlara tapınışları onlarda da aynı geleneklerin bulunduğunu gösteriyor.

Adriya Denizi

ADRENALİN

Böbreküstü bezleri tarafından salınan ve organizma üzerine önemli etkileri bulunan bir hormondur. Adrenalin, kalbin atışını kuvvetlendirip çabuklaştırır, kanın damarlara olan basıncını artırır, bronşların genişlemesine yardım eder, sindirimi düzenler. Bu hormon hekimlikte damarları daraltmak, kanamaları kesmek gibi maksatlarla kullanılır.

ADRİYA DENİZİ

Akdeniz'in Balkan yarımadası ile İtalya yarımadası arasında kalan bir koludur. Kuzey-batıdan güney-doğuya uzanan Adriya Denizine eskiden dilimizde Venedik Körfezi denilirdi. Adını Po deltasındaki Adria kasabasından alır. Uzunluğu 780, en geniş yerinde eni 230 kilometre, yüzölçümü 132.000 kilometre karedir. Derinliği kuzey yarısında 200 metre, güney taraflarında ise 1600 metre kadardır. Deniz 76 kilometre genişliğindeki Otranto Boğaziyle Akdeniz'e açılır. Doğusunda Arnavutluk, Yugoslavya, batısında İtalya vardır. Doğu kıyılarının fazla girintili çıkıntılı olmalarına karşılık, dağlar, iç bölgelerle iyi bir şekilde bağlanmasına elverişli olmadığından, buralarda ancak Trieste ve Fiume (Rijeka) ticaret limanları ve Pola harb limanı gelişebilmiştir. Adriya Denizinin doğu kıyısının güney tarafla.ı bataklıktır. Batı kıyıları ise 150-200 m. derinlikte ve kumsal olduğundan iyi limanların kurulmasına elverişli değildir. Bari ve Birindisi kendi çevrelerinin limanlarıdır. Adriya Denizinin en önemli limanı Orta Avrupa yolu üzerinde bulunan Venedik'tir. Kıyıdan denize doğru inen boralar kıyılarda sıcaklığın düşmesine ve deniz akıntılarının kuvvetlenmesine sebep olurlar. Kışları güney-doğudan esen kuvvetli rüzgârlar gemiler için tehlikeli fırtınalar meydana getirir. Po, Piave, Adige, Narenta, Drin gibi suların döküldüğü Adriyatik Denizinde gelgit hafiftir.

AENEİS (Bk. AİNEİAS DESTANI)

AERODİNAMİK

Bilhassa gazların hareketini inceliyen bilime denir. Bu hareketi genel olarak havanın içinden geçen katı cisimler meydana getirir.

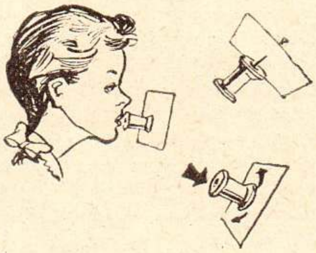
Silindir biçiminde bir madde havada hızla itilirse arkasında bir girdap bırakır, aynı zamanda itmeye şiddetle karşı koyar. Halbuki meselâ balık biçimindeki bir maddeye havanın karşıkoyması azdır, arkasında girdap yapmaz. Bu gibi cisimlere «aerodinamik biçimli» denir.

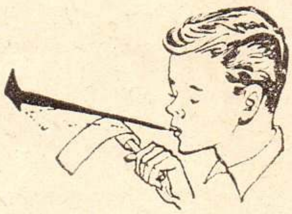

AFRİKA
Siyasi
1960
Ölçeği: 1/40.000.000
Tertip ve tersim eden: Kartograf Orhan Dar
Sanson - Flamsteed sistemi projeksiyon
Km.
Greenwich'e göre batı boylamı
Greenwich'e göre doğu boylamı
Ekvator
Yengeç Dönencesi
Oğlak Dönencesi
AKDENİZ
ATLAS OKYANUSU
HİNT OKYANUSU
Guinea Körfezi
Karadeniz
Hazar Denizi
Kızıl Deniz
Mozambik Kanalı
Basra Körfezi
Aden Körfezi
FAS
CEZAYİR
TUNUS
LİBYA
FRANSIZ SAHRASI
İSPANYOL SAHRASI
İFNİ
MAURETANIA
MALİ
SENEGAL
GUİNEA PORTEKİZ
GUİNEA
SIERRA LEONE
LİBERYA
FİLDİŞİ KIYISI
VOLTA
GHANA
TOGO
DAHOMEY
NİJERYA
NİJERYA CUMH.
ÇAD CUMH.
SUDAN
MISIR
ORTA AFRİKA
KAMERUN
RİO MUNİ
GABON
KONGO CUMH.
KONGO
HABEŞİSTAN
SOMALİ
FRANSIZ SOMALİ
KENYA
UGANDA
RUANDA URUNDİ
TANGANİKA
ANGOLA
KATANGA
RODEZYA
GÜNEY RODEZYA
MOZAMBİK
GÜNEYBATI AFRİKA
BECHUANA LAND
SVAZİLAND
BASUTOLAND
GÜNEY AFRİKA BİRLİĞİ
MADAGASKAR
ARABİSTAN
SURİYE
Kanarya Ad.
Madeira Ad.
Porto Santo
Fernando Po Ad.
Prens Ad.
Sao Thome Ad.
Ascension Ad.
Komoro Adl.
Zengibar Ad.
Pemba Ad.
Mafia Ad.
Avrupa Ad.
Sicilya Ad.
Sardinya Ad.
Korsika Ad.
Balear Adl.
Malta Ad.
Girit Ad.
Kıbrıs Ad.
Farsan Ad.
Dahlak Ad.
Londra
Amsterdam
Berlin
Varşova
Kiev
Harkov
Brüksel
Praha
Paris
Münih
Viyana
Budapeşte
Odesa
Astrahan
Bordeaux
Venedik
Trieste
Bükreş
Cenova
Belgrad
Marsilya
Barselona
Roma
Madrid
Napoli
Selânik
İstanbul
Tiflis
Erzurum
Lizbon
Cadiz
Atina
İzmir
Ankara
Urfa
Tebriz
Tahran
Bağdat
İsfahan
Şam
Kudüs
Kuveyt
Şiraz
Tanca
Septe
Oran
Tunus
Rabat
Kazablanka
Fas
Modagor
Merakeş
Wargla
Tugurt
Trablus
Bingazi
Dimyat
İskenderiye
Kahire
Akaba
Siyna
Sokna
Aynısallah
Murzuk
Farafra
Siyut
Kene
Assuan
Medine
Riyad
Cidde
Mekke
Gat
Tummo
Bardai
Vadi Halfa
Villa Cisnaros
Taodenni
Beyaz Burun
Şingeti
Arauan
Timbuktu
Bilma
Dongola
Port Sudan
Suakin
Nouakchott
Senegal
Nioro
Agadez
Omdurman
Hartum
Massawa
Sana
S. Louis
Yeşil Burun
Dakar
Barthurst
Kayes
Zinder
Niamey
Sokoto
Ugaduğu
Kuka
Çad Gölü
Fort-Lamy
Elfaşr
El Obeid
Sennar
Gondar
Tana Gölü
Debra Tabor
Aden
Berbera
Harar
Conakry
Freetown
Yakuba
Kodok
Ankober
Addis Ababa
Monrovia
Kumasi
Accra
Lome
Abeokuta
Lagos
Benin
Yola
Mongalla
Obbia
Abidjan
Sekondi
Porto Novo
Duala
Yaunde
Bata
Libreville
Stefanie Gölü
Rudolf Gölü
Albert Gölü
Stanleyville
Entebbe
Mogadişu
Kisumu
Nairobi
Kisimaio
Ponthierville
Usunbura
Viktoria Gölü
Brazzaville
Stanley Pool
Kasongo
Kongolo
Leopold II. Gölü
Loango
Boma
Leopoldville
Kabinda
Mutomba
Mombasa
Banana
S. Salvador
Bagamoyo
Dar-el Selam
Tanganika Gölü
Luanda
Kilwa
Lindi
Kambove
Bangweulu Gölü
Elisabethville
Benguella
Bihe
Nyasa Gölü
Broken Hill
Mossamedes
Mozambik
Humbe
Zambezi
Blantyre
Livingston
Salisbury
Tsumeb
Kilimane
Tamatave
Şinde
Beira
Sofala
Tananarive
Swakopmund
Bulawayo
Windhoek
Angra Pequena
Johannesburg
Lourenço Marques
Mafeking
Kimberley
Maseru
Pt. Nolloth
Durban
Kap (Capetown)
East London
Port Elisabeth
Ümit Burnu
İğne Burnu
Nil

Havanın hareketi uçmayı sağlar

Ağır cisimlerin uçması ilk bakışta inanılmaz bir şey gibi görünür. Aerodinamik prensipleri ise bize bunun ne kadar basit olduğunu göstermektedir.

Bir yüzeyin üstünden hızla akan hava akımı o yüzeyin hava akımına doğru hareket etmesine sebep olur.

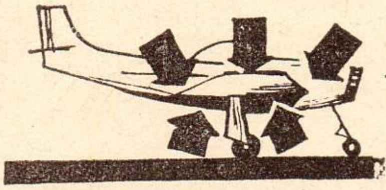

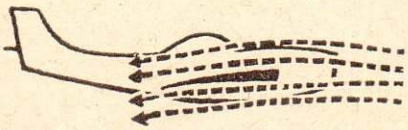
Bir küçük kartonun ortasına toplu iğne batırarak bir makaranın deliğine geçirin.

Makarayı ağzınızın karşısına tutarak deliğine doğru hızla üfleyin. Nefesiniz bir alçak basınç alanı meydana getirecektir ve kartonun etrafındaki yüksek hava basıncı onun makaraya yapışıp kalmasına sebep olacaktır.

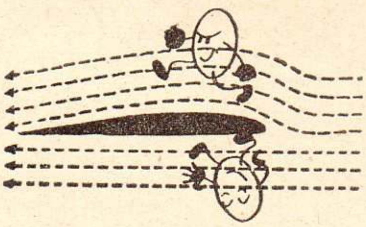
İnce karton veya kâğıttan bir şeridi, bir kalemin etrafına dolayın. Sonra kalemin üstüne doğru hızla üfleyin. Nefesiniz bir alçak basınç tabakası meydana getireceği için karton şerit yukarı doğru havalanacaktır.

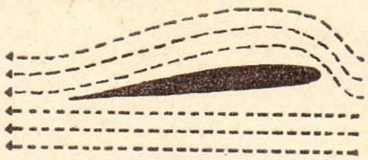
Yerde duran bir uçağın kanadlarına her yönden aynı basınç düşer.

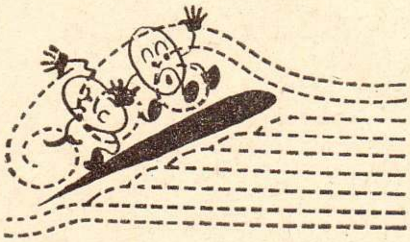
Uçak ilerlemeye başlayınca, hava kanadların iki yanından akmaya başlar.

Uçak kanadları üst yüzdeki mesafe daha uzun olacak şekilde yapılır. Bu sayede hava kanadın üstünden daha hızlı akarak bir alçak basınç meydana getirir.

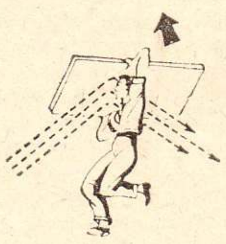

Eğer havanın kanadla karşılaşma açısı fazla ise kanadın üstündeki mesafe daha da uzar. Böylece hava daha hızlı akar, uçağın yükselme gücü artar.

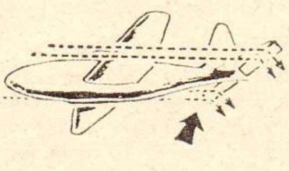

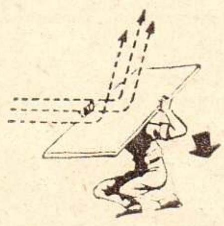
Ama, eğer havanın kanadlarla karşılaşma açısı çok fazla ise, o zaman kanadın üstünde girdaplar meydana gelir. Uçak ilerliyemez ve yüksekliğinden kaybeder.

Havanın hareketi uçuşu kontrol eder.

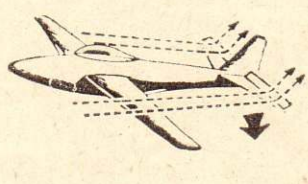

Eğer bir adam taşıdığı levhayı rüzgâra karşı tutarsa hava akımı onu yukarıya doğru zorlar. Aynı şekilde elevatör aşağı doğru inik olursa uçağın kuyruğu yukarı kalkar.

Eğer bir adam taşıdığı levhayı rüzgâra karşı gelecek bir açıyla tutarsa hava akımı onu yere doğru bastırır. Aynı şekilde elevatörler yukarı kalkık olursa uçağın kuyruğu aşağı doğru iner.

Aerodinamik ile ilk olarak İngiliz bilgini Sir Isaac Newton ilgilenmişse de, üzerinde ancak 1738 den itibaren ciddî olarak çalışılmıya başlanmıştır. Bu çalışmaların uçak ve roketlerin gelişmesindeki rolü çok büyüktür. Tecrübi aerodinamiğin esasını «rüzgâr tüneli» teşkil eder. İlk rüzgâr tüneli 1871'de İngilterede yapılmıştır. Her çeşit uçak ve roket modeli önce rüzgâr tünelinde tecrübe edilir. Buraya konan model, denenecek hıza göre şiddeti ayarlanan bir hava akımına tutulur, bu sırada modelin çeşitli kısımlarına düşen hava basıncı ölçülür.

Rüzgâr tünelinin önemi anlaşılınca, Almanlar, İkinci Dünya Savaşının sonuna doğru 100.000 beygirgücünde bir rüzgâr tüneli yaptılar. Bugün dünyanın en büyük rüzgâr tüneli A. B. Devletlerinde Tullahoma'dadır. Burada ses hızını geçen hava akımları meydana getirilir. Bu akımı sağlamak için 216.000 beygirgücünde enerji kullanılır.

Bir uçak yapılırken mühendisler her şeyden önce aerodinamik tecrübelerden çıkan formülleri dikkate alarak çalışırlar.

Hava uçağın, kanatlarından geriye doğru akarken, tam kanatların üzerinde ince bir tabaka meydana gelir. Burada havanın hızını en yüksek değerinden sıfıra düşer. Değişik hava hızında olan bu ince tabakaya «sınır tabakası» boundary denir. Bu tabakanın ne kadar ince, kaygan ve kanad yüzeyine yakın olması sağlanırsa kanadın sürtmesi okadar azalır. Bu sayede de uçağın yükselmesi kolaylaşır. Eğer kanadın hava tabakalarına doğru meydana getirdiği açı fazla ise o zaman da uçak ilerliyemez, çünkü hızla akan hava kanadın üstünde girdaplar meydana getirir.

Sınır tabakasının ince ve yüze yakın olması için mühendisler birçok yollar bulmuştur. Çünkü iyi kontrol edilmiş bir sınır tabakası uçağa hem hız hem de yükseklik kazandırır.

Uçakların kontrolu da kanatçıklar, elevatörler ve dümen yardımiyle olur. Bunları kıpırdatmakla hava akımında meydana gelen değişiklik, uçağın sağa sola dünmesini, alçalıp yükselmesini sağlar (Bk. Uçak).

AESCULAPİUS (Bk. ASKLEPİOS)

AESOP (Bk. AİSOPOS)

AFGANİSTAN

Yüzyıllar boyunca çeşitli istilâlara sahne olan büyük bir geçit yolu üzerindeki Asya ülkesi

Çeşitli Afgan tipleri

AFGANİSTAN, Asyada bağımsız bir krallıktır. Kuzeyde Rusya, batıda İran, doğu ve güneyde Pakistan'la sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 650.000 km. kare

Nüfusu (sayım yapılmadığı için tahminen) 12.000.000

Başkenti: Kâbil

Afganistan coğrafyası topraklarını sulıyan dört nehirle ilgili olarak, dört kısımda mütalâa edilir.

Kuzeyde Rus sınırını teşkil eden Amu Derya vâdisi ve bu nehre akan derelerin zengin bir havzası vardır. Burası Bedehşan'dan Mezar-ı Şerif şehri bölgesine kadar devam eder. Batıda, Herat'ı da içine alan Heri Rud (850 km.) vâdisinin zengin toprakları uzanır. Güney-batıda akan Hilmend nehri (1100 km.) ve bu nehre akan suların havzası Kandehar şehri ve civarını içine alır. Nihayet Orta ve Doğu Afganistan'ı sulıyan Kâbil nehri ve çevresi (500 km.) dördüncü kısmı teşkil eder. Bu ana bölümlere ek olarak bir de kuzey-batıda Mürgâb nehri vâdisi ile güney-doğudaki Kuram ve Gomal nehri havzaları vardır. Memleketi sulıyan bu nehirlerin hepsi devamlı karlarla kaplı Hindukuş Dağlarından çıkar. Nehirlerden bir kısmı Amu Derya ve İndus nehirlerine karışır, bir kısmı da çöllerde kaybolur gider.

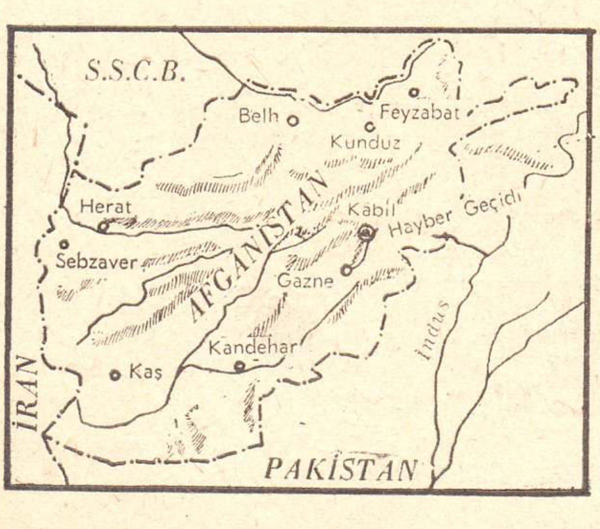
Kuzey-doğudan Afganistan'ın içine doğru uzanan Hindukuş Dağlarının yüksekliği yer yer 7000 metreye yaklaşır. Memleketin ortalama yüksekliği 1200 metredir. Kûh-i Baba Dağları Orta Afganistan'ı kaplar. Bunların en yüksek yeri Şah Fulâdî (5158 m.) tepesidir. Batıda ise Sefid Kûh, Siyah Kûh, Bend-i Baba Dağları vardır. Bunların hepsi de Hindukuş Dağları birer koldur.

Memleketin güney-batı bölgesinde iki küçük tuz gölü vardır. Bunlar daha çok bataklığı andırır.

İklim. — Afganistan'ın iklimi, genel olarak kara iklimi olmakla beraber, arazinin yüksekliğine göre değişiklik gösterir. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Kuzey bölgesinde sıcaklık kışın —10 ile —20 arasında değişir. Yazın da 32-38 dereceye kadar yükselir. Şah Cihan'ın Hint Ordusu Hindukuş dağlarında soğuktan mahvolduğu için bu dağlara «Hindular katili» anlamına gelen «Hindukuş» adı verilmiştir. Rüzgârlar kışın çok soğuk, yazın çok sıcak eser. Genel olarak güneşi bol, kuru bir havası vardır.

Ekonomi. — Çay ve şeker hariç, memleket yiyecek bakımından kendi ihtiyacını karşılamaktadır. İhracatı yün, pamuk, meyva, deri, halı ve kereste üzerinedir. Çay, şeker, dokuma eşyası, petrol mamulleri, makine ve motorlu vasıtalar da ithalâtı arasındadır.

Afganistan'da zengin kurşun, demir, bakır, kömür ve manganez madenleri vardır. Ancak topraklarının çok ârızalı oluşu bunlardan gerektiği gibi faydalanılmasına mâni olmaktadır. Üstelik, madencilikte kullanılan vasıtalar da iptidaidir. Kandahar bölgesinde altın çıkarılmaktadır. Memlekette gümüş madeni, akik, yakut, firuze gibi taşlar da vardır. Hükümet, gelirinin çoğunu gümrük ve transit vergilerinden sağlar.

Yanda: Afganistan'ın Orta Asya'da, büyük devletlerin arasındaki yerini ve önemli durumunu gösteren harita.

Aşağıda: Afganistan Devletinin arması.

Tarihte Afganistan

Afganistan, Asyada bir geçit yeri olması bakımından, daha Milâttan çok önceki zamanlardan itibaren birçok kavimlerin istilâsına uğramıştır. M. Ö. 500 tarihinde, İran'da kurulan Ahmanis devletinin bir parçası idi. M. Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender Ahmanis İmparatorluğunu yıkarak Afganistanı işgal etti. İskender'in ölümünden sonra idare

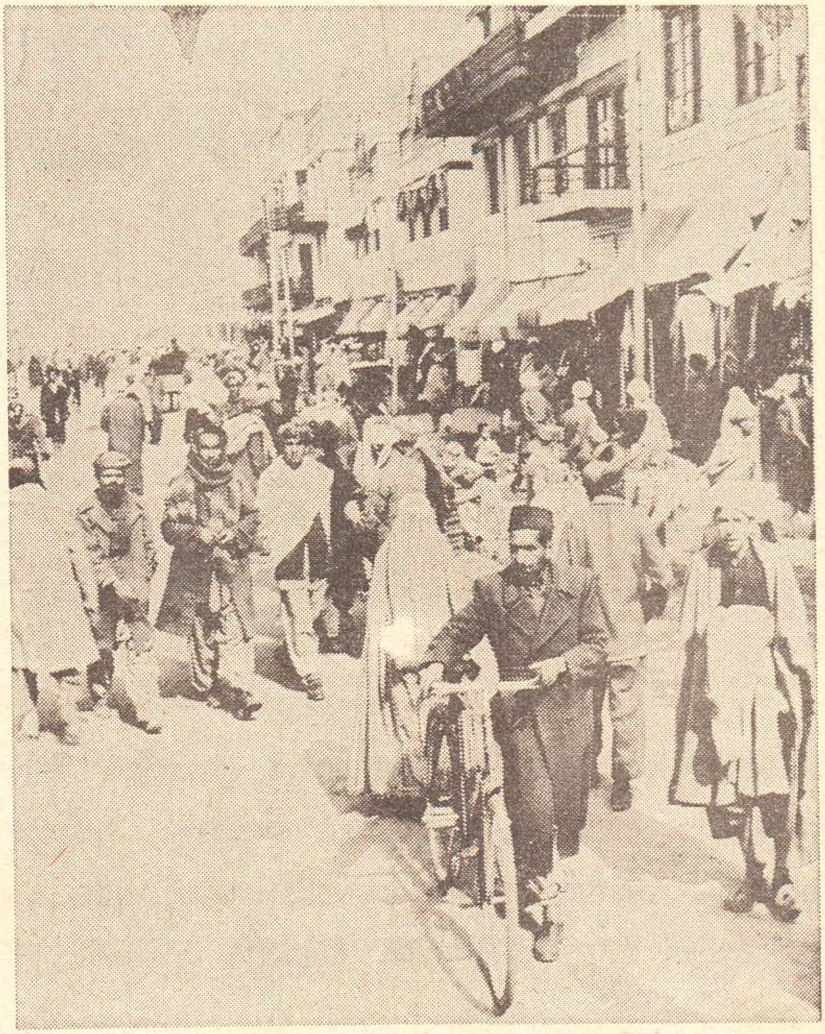
Seleukos Nikotar'a geçti, fakat arkadan Partlar memleketin batı kısmını işgal ettiler. M. Ö. 130 yıllarında da Sakalar Doğu Afganistan'ı idareleri altına aldılar.

Bundan sonra 200 yıl içinde Çin'in kuzeyinden sürülen Yueçiler buraya yerleşerek Kuşan adiyle bir hükümet kurdular. Bu d..l.t VII. yüzyıldaki Arap i...lsına kadar yaşadı, ondan sonra da Kuşan prensleri Kâbil bölgesinde kurdukları Turuşka adındaki hükümeti devam ettirdiler.

Afganistan tamamen Halifelerin hükmü altına girdi. IX. yüzyıla kadar Halifelerin gönderdiği, Horasan valiliğine bağlı memurlar tarafından idare edildi. IX. yüzyılda Siistan'da yeni bir hanedan kuran Safaroğulları Afganistan'a hâkim oldular. Bundan sonra memleket XV. yüzyıla kadar sırasıyla Samanoğulları, Gazneliler, Guriler, Harzemşahlar ve Moğolların istilâsına uğradı, Timur'un ölümünden sonra da Özbekler ve Safevîler arasında paylaşıldı. XVI. yüzyılda, Kâbil dahil, bazı kısımları Hindistan'ın bir vilâyeti haline geldi. Kandehar ve havalisi İranlıların elinde kaldı.

Bu bölge ahalisi 1708 de İranlıları kovarak bağımsız bir devlet kurdu, bunlardan Afşar Türklerinden Nadir Şah 1736 da kendisini hükümdar ilân etti, ertesi yıl da Kandehar ve Kâbil'i aldı. 1747 de, Nadir Şahın öldürülmesi üzerine, Ahmet Han adında bir genç kendisini şah ilân etti. Fakat Afganistan XIX. yüzyıla kadar gene karışıklıklardan kurtulamadı, memleket zaman zaman parçalandı. 1839 da Şah Şüca ile anlaşan İngilizlerin işgali altına girdi. Birkaç yıl sonra halk ayaklandı, şiddetli karışıklıklar çıktı. İngilizler Dost Muhammed'le anlaşma yapmak zorunda kaldılarsa da oğlu Şir Ali zamanında, 1878 de yeniden Afganistan'ı işgal ettiler. Sürüp giden kargaşalıklar 1919 da Amanullah Han'ın iktidarı almasından sonra da devam etti. Nihayet 1929 da Nadir Şah idareyi ele aldı, onun öldürülmesinden sonra da 1933 te Zahir Şah başa geçti.

Afganistan'ın millî dili Peştu olmakla beraber memlekette Türkçe, Farsça, Moğolca konuşulur. Afganlıların dini İslâmdır.

Afganistan'ın başkenti olan Kâbil şehrinin en işlek caddelerinden biri. Görüldüğü gibi erkeklerin hepsi sarıklı, ancak birkaçı kalpaklıdır.

AFOROZ

Hıristiyanlıkta ve Yahudilikte, dinin hak ve imtiyazlarına karşı suç işliyen kimselerin, din dışı sayılmasına denir. Ceza, Hıristiyanlığın ilk zamanlarından itibaren tatbik edilmeye başlanmış, Orta Çağ'da Papaların elinde kıralları, imparatorları bile korkutan bir s..āh haline gelmiştir.

Aforoz cezasını ancak Papalar ile Piskoposlar veya ruhani meclisler verebilir. Aforozun kaldırılmasında ise ancak Papanın ve ruhani meclislerin yetkisi vardır.

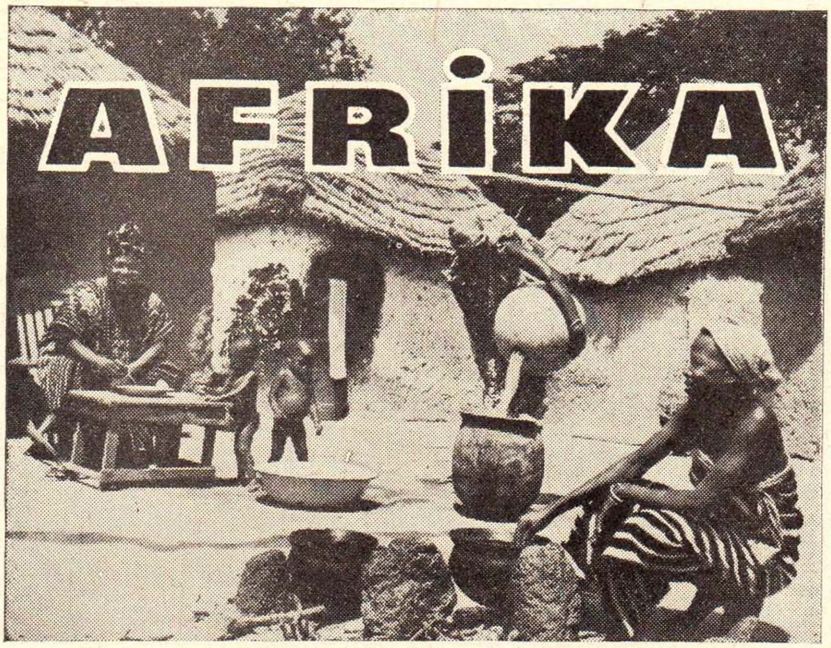
Katoliklerde iki çeşit aforoz vardır: **Büyük aforoza** uğrıyan kimse bütün dinî haklarını kaybettiği gibi, başka Hıristiyanlarla da görüşmekten menedilir. **Küçük aforozda** ise ancak bazı haklarda kısıntı yapılır. Ayrıca, aforozun sürekli veya geçici çeşitleri vardır.

Avrupa tarihinde aforoza uğramış birçok hükümdarlar sayılabilir. Bunların en tanınmışı Alman Kıralı IV. Heinrich'tir. 1077 de aforoz edilen kıral, kendisini affettirmek için Papa VII. Gregorius'un kapısında yalınayak beklemiştir. 1094 te Philippe, 1140 da VII. Louis, 1512 de XII. Louis, 1585 te IV. Henri, 1809 da da Napoleon Bonaparte aforoz edilmişlerdir.

Yahudilerde de aforoz cezası vardır. Filozof Spinoza Yahudi aforozuna uğrıyanların en tanınmışıdır.

Alman Kıralı IV. Heinrich kendisini affettirmek için Papa'nın kapısında bekliyor.

Afrika'da Altın Kıyısı'nda bir köy evinde hayat: Evin erkeği öğle yemeğini yerken çocuklar bir leğenin başında oynuyor, kadınlar da akşam yemeğini hazırlıyorlar.

Kilometrelerce uzaktan uğultusu insanları büyüliyen muazzam çavlanlar, kıralından beşikteki bebeğine kadar kabîlenin bütün fertlerine hükmeden sihirbazlar, göz kamaştıran pırlantalar, sapsarı altınlar, kapkara insanlar ülkesi

AFRİKA, Kıtalar arasında büyüklükçe, Asya'dan sonra, ikinci gelir. Kuzeyde Akdeniz, batıda Atlas Okyanusu, güneyde ve doğuda Hint Okyanusu, kuzey-doğuda Kızıldeniz'le çevrilmiştir, Süveyş Berzahı ile Asya'ya bağlıdır. Bu bakımdan Avrupa-Asya kıtalar topluluğunun güneye doğru uzamış bir yarımadası gibidir. Sonradan bu berzahtan Süveyş Kanalı açılmıştır. Avrupa'dan da Cebelitarık Boğazı ile ayrılır. Kaba bir üçgen biçimindedir.

Yüzölçümü: 30.000.000 km. kare

Nüfusu: 225.000.000

Afrika kıyılarının girintisi-çıkıntısı azdır. Gemilerin sığınabileceği liman ve körfezler de az olduğu gibi, açıklarındaki adalar da birkaç taneyi geçmez. Bunların başında, dünyanın en büyük adalarından biri olan Madagaskar gelir.

Dünyanın en büyük çölü olan Büyük Sahra Kuzey Afrika'yı ikiye ayırır. Sahra'nın kuzeyindeki bölgede Akdeniz iklimi ve jeolojik özellikleri hüküm sürer. Aynı zamanda bu bölge tarihinin de Avrupa ve Asya'nın Akdeniz bölgeleri tarihiyle bir kader birliği vardır. Büyük Sahra'nın güneyi ise tamamen ayrı bir iklim, ırk ve kültür özelliği gösterir. Yakıcı bir güneşin kavurduğu bu büyük çöl Kuzey Afrika'yı Atlas Okyanusundan Kızıldeniz'e kadar keser. Ancak Nil nehri doğu bölgesini ferahlatır. Çöl, yer yer kum ve taşlarla kaplıdır. Kuzeyinde vahalar vardır. Eskiden buralarda ancak atla, öküzle yolculuk edilirdi. Beşinci yüzyıldan itibaren deve kullanılmaya başlandı. I. Dünya Savaşı sırasında çölde özel motorlu vasıtalar kullanılmış, uçakların gelişmesinden sonra da Büyük Sahra artık bir engel olmaktan çıkmıştır.

Orta Afrika ekvatorun iki yanında uzayıp giden ormanlarla kaplıdır. Bu ormanların kuzey ve güneyinde savanalar (çayırlıklar) bulunur. Güney Afrika, kıyı boyunca kıtayı çevreleyen dağlarla kaplıdır. Bunların arasında Kalahari Çölü bulunur.

Afrika'nın Dağları

Afrika'da öyle pek büyük sıradağlar yoktur. En büyük dağ zinciri kuzey-batıda Akdeniz sahili boyunca uzanan Atlas Dağlarıdır. Bunlar Yüksek Atlaslar, Tel Atlasları, Sahra Atlasları olmak üzere üçe ayrılır. Bu dağ zincirinin en yüksek yeri Yüksek Atlaslardadır (4300 m.) Büyük Sahra'nın ortasında yüksekliği 3.000 metreyi bulan Ahaggar Dağları ile Tibesti Dağları (3415 m.) vardır. Kızıldeniz sahili ortalama 2000 metre yüksekliğindeki yamaçlarla kaplıdır. Bunun güneyinde başlıyan Habeşistan Dağları, göller bölgesine geçerek güney-doğu sahilini çevreliyen Drakensberg Dağlarına kadar uzanır. Bu zincirin en yüksek yerleri Habeşistan yaylasında Daşan Dağı (4620 m.), Victoria Gölünün kuzey-doğusunda Kenya Tepesi (5195 m.), güney-doğusundaki Kilimanjaro Tepesidir (6010 m.). Güney-doğu Afrikayı çevreliyen Drakensberg Dağlarının en yüksek yeri 3280 metredir. Batı Afrika'da önemli dağlar yoktur. Pek azının yüksekliği 2.000 metreyi geçer. Sadece Guinea Körfezindeki Kamerun Dağı 4.000 metre yükseklikteidir.

Afrika'nın Nehirleri

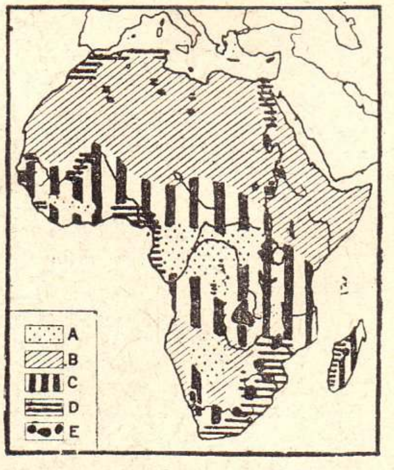
Afrika kıtası nehir bakımından zengindir. Beş büyük nehir kıtanın topraklarını sular.

Nil: Afrika'daki nehirlerin en uzunudur (6.400 km.) Victoria Gölünden çıkar, Sudan topraklarında Beyaz Nil adını alır, Habeşistan Dağlarından çıkan Mavi Nil ile birleşir. Kuzeye doğru Mısırı boydan boya geçer, Kahire'den itibaren deltasını yapmaya başlar, başlıca iki kol halinde Akdeniz'e dökülür. Havzasındaki toprakları çok bereketli bir hale getiren Nil nehri tarih boyunca birçok medeniyetlerin yatağı olmuştur.

Kongo: Göller Bölgesinden çıkar. Kaynağına yakın bulunduğu sıralarda Lualaba adını taşır. Uzunluğu 4650 kilometredir. Birçok kollar alarak batıya doğru akar, Atlas Okyanusuna dökülür. Denize en çok su taşıyan nehir Kongo'dur.

Nijer: Batı Afrika'daki Futa Jalon Dağından çıkar, bir müddet kuzey-doğuya doğru aktıktan sonra güneye dönerek Guinea Körfezine dökülür. Uzunluğu 4.200 kilometredir. Yapılan barajlarla nehir havzasının sulanması sağlanmıştır. Bu sayede bilhassa Macina'da pirinç ve pamuk yetiştirilir.

Zambezi: Batı Afrika'dan çıkar, doğuya doğru akarak, Rodezya'dan geçer. Mozambik'ten Hint Okyanusuna dökülür. Uzun-

A. İlkel hayat. B. Göçebe hayat C. İlkel tarım. D. Hayvancılık ve tarım E. Maden bölgeleri.

luğu 2.700 km. dir. Yatağı çok ârızalı olduğundan nehir boyunca sık sık çavlanlara raslanır. Bunların en önemlisi Victoria Çavlanıdır. Bu çavlanın yüksekliği 100, genişliği 150 metre kadardır.

Oranj: 2.000 kilometre uzunluğunda bir Güney Afrika nehridir. Doğudan batıya doğru akarak Kalahari Çölünün güneyinde Atlas Okyanusuna dökülür.

Afrika'da küçük birtakım nehirler daha vardır ki bunlar denize ulaşmadan göllere dökülürler.

Afrika'nın Gölleri

Afrika'da başlıca dört büyük göl vardır: Victoria, Tanganika, Nyasa ve Çad.

Victoria (Victoria Nyanza): 68.000 kilometre karelik yüzölçümiyle dünyadaki göllerin genişlik bakımından ikincisidir. Ekvatorun hemen güneyindedir. Kuzey ve güneyinde birtakım küçük göller vardır.

Tanganika: Dünyanın en uzun gölüdür. Victoria'nın güney-batısında bulunur. Yüzölçümü 32.000 km. karedir.

Nyasa: Tanganika Gölünün güney-doğusundadır. Yüzölçümü 30.800 km. karedir.

Çad: Nigerya'nın kuzey-batısındadır. Başlıca iki nehirle beslenir. Kuzey ve doğu sahilleri bataklıktır.

Tabiî Zenginlikler

Afrika kıtasının canlı varlıkları, tabiî zenginlikleri oldukça çeşitlidir. Çünkü enine-boyuna geniş kıta, birçok iklim değişikliklerini bir araya toplar.

Bitkiler. — Kıtanın her bölgesinin kendine has bitki çeşidi vardır. Atlas Dağlarının kuzeyindeki bölge Akdeniz bitkileri özelliğini gösterir. Buğday, arpa, mısır, tütün, muz, üzüm, limon, zeytin bu bölgede yetişen başlıca bitki çeşididir. Çöllerde hemen hemen hiç bitki yetişmez, ancak vahalarda hurma ağaçları bulunur. Bunların meyvası çölün başlıca besinidir. Orta Afrika'daki Kongo havzası muazzam ekvator ormanlariyle kaplıdır. Bunlardan kakao, kahve ve palmiye yağı ve kauçuk elde edilir, bu ormanlarda maun ve abanoz gibi değerli ağaçlar çoktur. Ormanların kuzey ve güneyi dönencelere kadar savanalar ve ormanlarla kaplıdır. Güney gene Akdeniz bitki özelliklerini gösterir. Afrikada 40.000 çeşitli bitki vardır.

Hayvanlar. — Afrika'da hemen hemen güney Avrupada yaşıyan bütün hayvanlar vardır. Fazla olarak deve görülür. Büyük Sahra'nın güneyinde manda, gergedan, zebra, aslan, pars gibi yabani hayvanların hemen hemen her çeşidi vardır. Afrikada ayı, kurt ve kaplan bulunmaz. Bir zamanlar çok bol olan filler de, dişleri için avlandıklarından bugün sayıları pek azalmıştır. Sık ormanlarda çeşitli kertenkele ve kuşlarla, maymunlar (şempanze, goril) yaşar. Diğer maymun çeşitleri ormanların ekvatorun güneyine düşen bölümünde bulunur. Savanalarda sığır ve koyun yetiştirilir. Devekuşu çiftlikleri de vardır. Bataklıklarda, nehir ve göl bölgelerinde ise suaygırları, timsahlar yaşar.

Madenler. — En çok altın ve elmas vardır. Güney Afrika'daki Kimberley bölgesi ile Tanganika ve Doğu Afrikada çok zengin elmas madenleri bulunur. Güney Afrika Birliğinde çıkan altın ise Amerika B. Devletlerinde elde edilenden daha fazladır. Kuzey Afrikada demir ve kurşun, Kongo bölgesinde bakır çıkar. Güney Afrika ve Kongo'da uranyum madenleri vardır. Afrikada elde edilen diğer madenler arasında kromit, boksit, manganez, fosfat, amyant vardır. 1945 te Amerikalılar Habeşistanda petrol kuyuları açmışlar, Fransızlar Büyük Sahra'da petrol aramaya başlamışlardır.

Su. — Afrika'da akarsuların potansiyonel enerjisi, bütün dünyadaki akarsu enerjisinin üçte birine eşittir, fakat çağlıyanların endüstriye elverişli yerlerde bulunmaması yüzünden enerjinin ancak yüzde birinden faydalanılabilmektedir.

Afrikanın başlıca ekonomik zenginliğini madenler teşkil eder. Madenlerden sonra bitkiler gelir. Hayvanlar arasında ekonomik değeri olan sadece sığır, koyun ve keçidir.

Afrika'da Iklim

Afrika kıtasının iklimi genel olarak tropik özellik gösterirse de en güney ve en kuzey taraflarında subtropik iklim hüküm sürer. Afrika'da sekiz iklim çeşidi vardır.

Ekvator iklimi: Ekvatordan 10° güney ve 10° kuzey enlemine kadar olan bölgede hüküm sürer. Özelliği bütün yıl sıcaklıkta hemen hemen hiç değişiklik olmaması ve yılda ortalama 120 sm. den fazla yağmur düşmesidir.

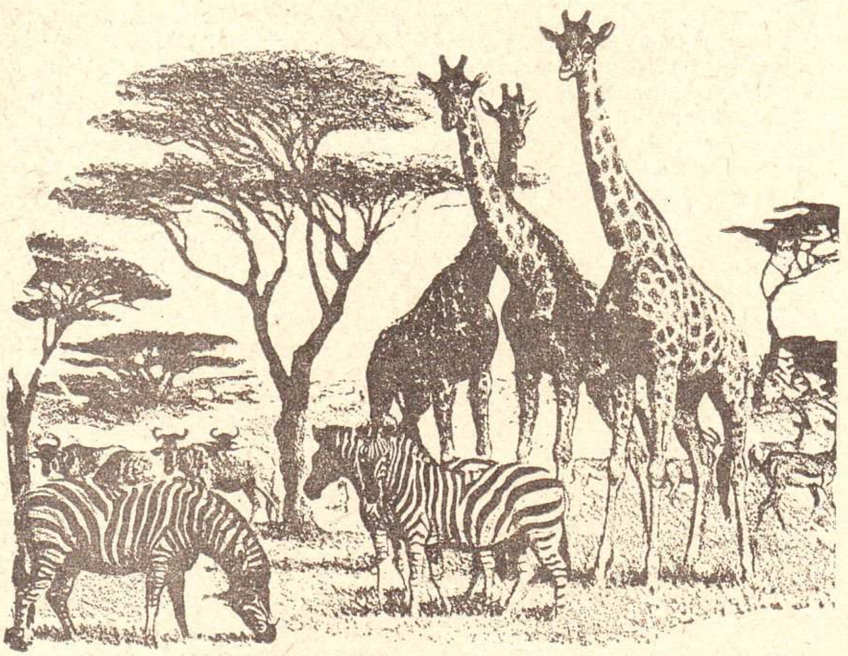
Tropik savana iklimi: Ekvator iklimini hemen çevreler. Bu bölgede sıcaklık ekvator bölgesindeki gibi olmakla beraber yağmurlar daha azdır.

Tropik step iklimi: Çöl iklimine bir geçiş bölgesi teşkil eder. Bu iklimde yağmur daha az, sıcaklık yüksektir.

Tropik çöl iklimi: Özellikleri Büyük Sahra ve Kalahari çöllerinde görülür. Yılın altı

Afrika'da ilkel kabileler arasında dini törenler en önemli yeri işgal eder. Bu törenlerde mahalli danslar yapılır. Resimde 12-13 yaşındaki Afrikalı köy kızlarının bu danslarından biri görülüyor.

Afrika'nın yerli hayvanlarından zebralar, zürafalar, mandalar ve karacalar.

ayında sıcak rüzgârlar eser. Yağmur yılda ortalama 10 sm. dir. Sıcaklığın bölgede 60 dereceyi bulduğu olur.

Akdeniz iklimi: Kuzeyde Fas, Cezayir ve Tunus ile güneyde 30 enlem derecesinin güneyinde görülür. Kışın fazla yağmur yağması bu bölgenin özelliğidir.

Rutubetli subtropik iklim: Drakensberg Dağları bölgesini çevreler. Sıcaklık ekvator ikliminden fazladır. Sıcak aylarda da yağmur yağar.

Yüksek savana iklimi: Afrika'da yüksekliği 800 m. ile 1500 m. olan bölgelerde görülür. Buralar savana özelliği göstermekle beraber yıllık sıcaklık mutedildir.

Yayla iklimi: 1500 m. den itibaren başlar. Habeşistan Dağları, Drakensberg Dağlarına kadar olan kısım bu iklim topluluğuna girer. Sıcaklık, yükseldikçe değişiklik gösterir. Genel olarak mutedildir.

Afrika'da yaşıyanlar

Afrika yerlileri arasında beyaz ırktan olanlar Akdeniz sahilleri ile Büyük Sahra'nın kuzeyi arasındaki bölgede, kuzey-doğu Sudan ve Habeşistan'da yaşarlar. Bunlar Hâmi ve Sâmi diye ikiye ayrılır. Söylendiğine göre ırklar bu adlarını Hz. Nuh'un iki oğlu olan Ham ile Sam'dan almışlardır.

Berberiler, Tuaregler, Mısır Kıptileri, Somalililer Hâmi; Habeşler, Mısırlıların ve göçebe Arap kabîlelerinin bir kısmı Sâmidir. Sâmiler VII. yüzyılda İslâm istilâsiyle Afrika'ya gelmişlerdir. Hamiler ise daha eskidir.

Yerli beyaz ırktan sonra Afrika ahalisinin kalanı Zencidir. Zenciler de başlıca ikiye ayrılır: Ekvator ile Sahra arasında yaşıyan Sudan yahut Batı Afrika Zencileri ile, büyük güney yarımadasında yaşıyan Bantu Zencileri. Birinciler Zenci tipinin en saf örneği olarak gösterilir. Girilmesi çok zor olan bu bölgede yaşıyanlar kanlarının bütün özelliğini muhafaza edebilmişlerdir. Buranın kuzeyinde yaşıyanlarda ise Hâmi tesirleri görülür.

Saydığımız bu iki topluluktan başka, Afrika'da başlıca üç Zenci topluluğu daha vardır: Buşmanlar, Hotantolar ve Pigmeler. Buşmanlar Pigmelerle, Hotantolarla akrabadır. Bunlar avcıdır, zehirli oklarla avlanır, ayrıca bitki köklerini yerler. Sayıları 7-8 bin kadardır. Pigmelerle akraba olan Hotantolar sayıca daha da azdır, sığır beslerler. Pigmeler Afrikanın cüce Zencileridir. Daha kuvvetli kabileler tarafından Kongo ormanlarına doğru sürülmüşlerdir.

Afrika dilleri

Bugün Afrika kıtasında konuşulan dillerin 600-800 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalara göre başlıca beş dil ailesi vardır: Hâmi-Sâmi dilleri, genel olarak Kuzey Afrikada konuşulur. Nijer-Kongo dilleri Batı Afrika ve Kongo havzasında, Marko-Sudan dil ailesi daha ziyade Doğu Afrika ve Yukarı Nil vâdisinde, Klik dilleri Güney Afrika'da, Orta Sahra dil ailesi Büyük Sahra ve Çad Gölü havalisinde konuşulur. Ayrıca birçok küçük dil toplulukları vardır.

Afrikalıların yaşayışı

Afrika'da halkın giyinişi bölgeden bölgeye değişir. Sık ormanlık yerlerde ve Afrika'nın içlerinde yaşıyanlar hemen hemen hiçbir şey giymezler. Kuzeydeki çöllerde yaşıyanlar ise güneşin yakıcı sıcaklığından, fırtınalarda insanı kamçılıyan kumlardan korunmak için pamuklu bol elbiseler giyerler. En sıcak bölge halkı yünlü elbiseler giyinerek sıcağın tesirini hafifletmeye çalışır. Zenci kabîlelerden çoğunun süslenme ve boyanmaya karşı büyük bir sevgisi vardır. Vücutlarının büyük bir kısmı çıplak olduğu için bazıları dövme yaptırır, bazıları kendisini kil ile boyar, kimisi de vücutlarını çeşitli maddelerle süslerler.

Afrika'da birçok kabîleler göçebe olduğundan barınacak yerleri son derece basittir. Kurdukları kulübeleri sadece yatmak için kullanırlar. Bantu kabîleleri genel olarak «kraal» larda yaşar. Bir «kraal» daire biçiminde dizilmiş kulübelerden ibarettir. Kulübelerin iskeleti ağaç dallarından yapılır, üstü çamurla sıvanır. Hayvanlar için de «kraal» yapılır. Kulübelerin tepesi koni biçimindedir ve otla kaplanmıştır. Yağmurların pek bol olduğu Batı Afrikada ise kulübeler doğrudan doğruya koni biçiminde bir çatıdan ibarettir. Yan duvarlar pek alçaktır. Çatı su geçirmez bir çeşit otla örtülür.

Bir kısım Batı Afrika halkı da şehirler kurmuşlardır. Bu şehirlerdeki evler kerpiçten yapılmıştır. Kuzey Afrikadaki göçebeler ise çadırlarda oturur. Bu bölgede bulunan bütün şehirlerin evlerinin damları düzdür, kille kaplıdır. Akdeniz kıyılarında, güneyde ise birçok Avrupalı modern şehirlerde yaşarlar.

Afrika halkının en sık olduğu yer Nil kıyılarıyla Göller Bölgesidir. Afrikalılar uzun müddet esir tüccarları için bir kaynak teşkil etmiş, sömürge hareketi başladıktan sonra da Avrupalıların himayesinde yaşamaya başlamışlardır.

AFRİKANIN:

En yüksek yeri: Kilimanjaro (6010 m.)
En uzun nehri: Nil (6400 km.)
En büyük gölü: Victoria Nyanza (68.000 km. kare)
En büyük çavlanı: Victoria (Zambezi nehrinde), yüksekliği 90 metreden fazla.
En büyük çölü: Büyük Sahra (9.000.000 km. kare) dünyanın en büyük çölüdür. Türkiyenin on misli kadardır.

AFRİKADAKİ MEMLEKETLERİN:

En çok nüfuslusu: Nigerya (30.300.000)
En az nüfuslusu: İspanya Sahrası (23.000)
En büyük yüzölçümlüsü: Sudan (2.500.000 km. kare)
En küçük yüzölçümlüsü: Svaziland (1.364 km. kare)
Afrikada 46 devlet vardır. Bunlardan 25 i bağımsızdır.
600-800 çeşit dil konuşulur.
40.000 çeşit bitki vardır.
XVI. ve XVII. yüzyıllarda 15.000.000 Zenci esir olarak alınıp götürülmüştür.

Tarihte Afrika

Afrika kıtasının en zengin tarihi olan bölümü Mısır'dır. Nil boyunca uzanan bir vaha içinde kendi başına ve çok uzun zaman dış tesirlerden ayrı olarak gelişen eski Mısır medeniyeti piramitler, Sfenks ve Karnak Mabedi gibi anıtlar meydana getirmiştir. Atlas Dağlariyle çöllerden ayrılan ve yoğmurlarla beslenen Kuzey Afrika ise birçok denizcilerin geliş-gidişine sahne olmuştur. İlk olarak M. Ö. XVI. yüzyılda, bugün Tunus olarak bilinen yere yerleşilmiştir. Zaten Tunusa eskiden «Afrika» deniyordu. (Bugün Arapçada «İfrikiyye» sözü «Tunus» demektir.) Bu adı Romalılardan benimsemişler, zamanla bütün kıtanın adı olmuştur.

M. Ö. VIII. yüzyılda bu bölgeye gelip yerleşen Fenikeliler Kartaca şehrini kurdular. Kartaca çok geçmeden büyük bir denizci devletin başkenti oldu ve 600 yıl müddetle Batı Akdenizi hâkimiyeti altında bulundurdu. Kartacalılar Afrika kıyılarında da keşif hareketlerinde bulundular. Öte yandan, Eski Yunanlılar M. Ö. 691 yılında Kuzey Afrikanın doğusuna ayak bastılar. M. Ö. 332 yılında Büyük İskender Mısır'da ilk Mısır limanı olan İskenderiye'yi kurdu. M. Ö. III. yüzyılda ise Roma İmparatorluğu Kartacalılardan deniz hâkimiyetini almak için savaşlara girişti. Punik Savaşları denen bu çarpışmaların sonunda Romalılar Kartacayı hâkimiyetleri altına aldılar. Daha sonra bir Alman kabîlesi olan Vandal'lar 428-429 yıllarında bu bölgeyi istilâ ettiler. Yüz yıl kadar hüküm süren Vandallardan sonra Kuzey Afrika Bizans İmparatorluğunun eline geçti.

Müslümanlığın yayılması üzerine, Kuzey Afrika'daki Bizans hükümranlığı VII. yüzyıldan itibaren sarsılmaya başladı. IX. yüzyılda Afrika bir Arap ülkesi oldu; XI. yüzyılda da yeni Arap göçleri Kuzey Afrikada İslâm medeniyetini kökleştirdi.

Türkler Afrika'da

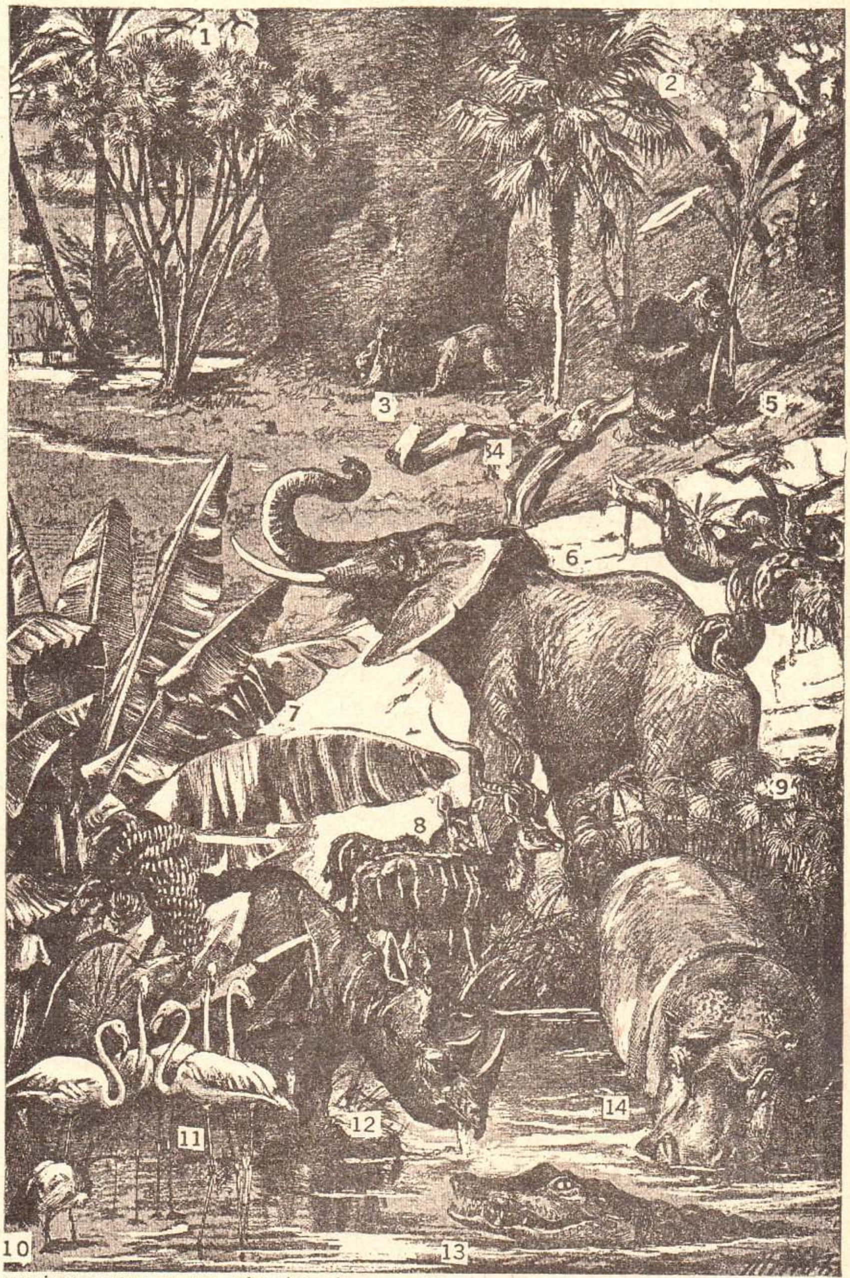
Türkler Afrika sahnesinde XII. yüzyılda görünmeye başladılar. Mısır'daki Fatımiler devletinin yıkılması üzerine önce Eyyuplu Türk Devleti (1174), sonra da Kölemenler Devleti (1250) kuruldu. 1517 de Kölemenlerin hakimiyetine son veren Osmanlı Türkleri bütün Kuzey Afrika'yı ellerine geçirdiler.

Afrika'daki Türk hakimiyetinin zayıflamaya başladığı sıralarda I. Napoleon Mısır'a sefer yaptı (1798). Bu durum İngilizleri harekete geçirdi, Napoleon üç yıl sonra geri çekildi (1801). On yıl kadar sonra da Mehmet Ali Paşa Mısırda bağımsız bir devlet kurdu.

Avrupa devletleri artık Afrikaya göz dikmişlerdi. 1830 dan başlıyarak Fransa, İngiltere ve İtalya bütün Kuzey Afrikayı işgal ettiler. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar Kuzey Afrikanın büyük bir kısmını işgal ettilerse de Mısır'a giremediler. Bugün Kuzey Afrika devletlerinin hepsi bağımsızlığını kazanmıştır. Yalnız Cezayir henüz mücadele halindedir.

Keşifler ve Sömürgecilik

Eski Yunan tarihçisi Herodotos'un bildirdiğine göre Afrikayı keşfetmek için

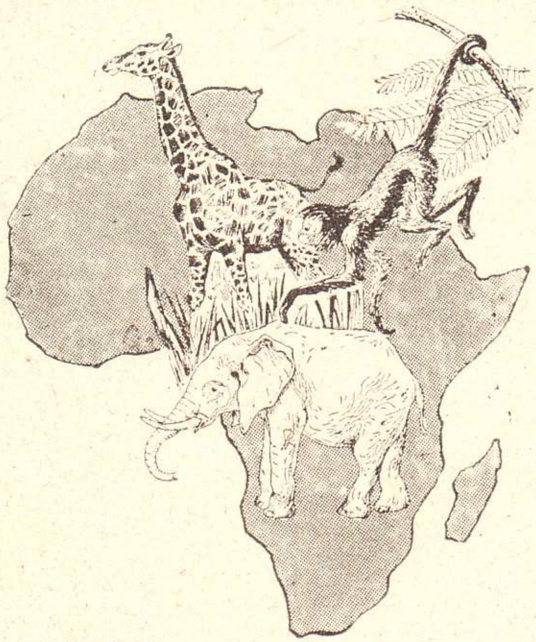
AFRİKA HAYVAN VE BİTKİLERİ: 1 — Dünyanın en geniş ağacı: Baobap, 2 — Palmiye, 3 — Aslan, 4 — Bir cins yer sarmaşığı, 5 — Goril, 6 — Piton yılanı, 7 — Muz, 8 — Antilop, 9 — Fil, 10 — İbis, 11 — Flâman, 12 — Gergedan, 13 — Timsah, 14 — Su aygırı.

yapılan ilk seyahat M. Ö. 600 yılında olmuş, Mısır Kıralı Nekho (Nekao) nun emriyle yola çıkan Fenikeliler, üç yıl süren bir gezi yaparak, bütün Afrikayı denizden dolaşmışlardır. Araplar ise, batılıların yaptıkları keşif teşebbüslerinden çok önce X. yüzyıldan itibaren 20 enlem derecesine kadar giderek, Mozambik'e ulaşmışlardır. Aynı zamanda Madagaskar'ı da biliyorlardı. Arap bilginlerinden İdrisî (1099-1186) Afrikanın içerileri hakkında birçok bilgi vermiştir. İbni Batuta (1304-1307) ise Afrikanın doğu kıyılarını gezmiş, Timbuktu, Zengibar ve Mombasa'yı dolaşmıştır.

Bartolomeo Diaz 1487 de, Portekizli Vasco de Gama 1497 de Kap ve Ümit Burnunu dolaştılar, daha sonra gene Portekizliler Doğu Afrikada şehirler kurmaya başladılar. İngiliz ve Fransızlar ise 1500 yılından itibaren Batı Afrika kıyılarında esir nakli için merkezler kurdular, iki yüzyıl içinde 15.000.000 Zenciyi Avrupa ve Amerika'ya sevkettiler. Afrikanın içlerine doğru yapılan keşif seyahatleri ise uzun müddet kısır kaldı, 1795 yılında İskoçyalı bir kâşif olan Mungo Park Nijer nehri kaynağından ağzına doğru seyahat etmeyi denediyse de bu iş 1830 dan önce başarılamadı.

Kara Kıta diye anılan Afrika 1800 yıllarından itibaren yavaş yavaş bilinmeye başlandı. İngilizlerden David Livingston 1849 da Kalahari Çölünü geçerek Göller Bölgesini dolaştı. Fakat 1869 da izi kaybedildiğinden onu aramak üzere «New York Herald

AFRİKA MEMLEKETLERİ

Çeşitli ırkların, çeşitli renkte insanların kaynaştığı Afrika'da, bir zamanlar çoğu sömürge olan devletler birer birer bağımsızlıklarını kazanmaktadırlar.

ADI	İDARE ŞEKLİ	YÜZÖLÇÜMÜ km. kare	NÜFUSU	BAŞKENTİ
ANGOLA	Portekiz eyaleti	1.246.700	4.380.000	Luanda
BASUTOLAND	İngiliz himayesi	30.344	563.854	Maseru
BECHUANALD	İngiliz himayesi	712.000	295.000	Mafeking
BİRLEŞİK ARAP C.	Cumhuriyet	1.000.000	27.000.000	Kahire
CEZAYİR	Fransız eyaleti	2.380.000	10.143.000	Cezayir
ÇAD	Cumhuriyet	1.247.000	2.580.000	Fort-Lamy
DAHOMEY	Cumhuriyet	112.000	1.720.000	Porto-Novo
FAS	Kırallık	450.000	1.000.000	Rabat
FİLDİŞİ KIYISI	Cumhuriyet	322.000	3.091.000	Abidjan
GABON	Cumhuriyet	280.000	411.000	Libreville
GAMBİA	İngiliz himayesi	10.368	279.686	Bathrust
GHANA	Cumhuriyet	237.850	4.691.000	Akra
GUİNEA	Cumhuriyet	260.000	13.175.000	Konakri
GÜNEY AFRİKA BİRLİĞİ	İngiliz dominyonu	1.224.226	15.000.000	Pretoria
GÜNEY-BATI AFRİKA B.	Birleşmiş M. Himayesi	823.826	418.000	Windhoek
HABEŞİSTAN	İmparatorluk	1.200.000	18.000.000	Addis Ababa
İSPANYOL SAHRASI	İspanyol sömürgesi	298.875	23.000	Villa Cisneros
KAMERUN	Cumhuriyet	423.000	3.120.000	Yaunde
KATANGA	Cumhuriyet	500.000	1.000.000	Elisabethville
KENYA	İngiliz himayesi	582.646	6.048.000	Nairobi
KONGO (eski Fr.)	Cumhuriyet	360.000	764.000	Brazzaville
KONGO (eski Belçika)	Cumhuriyet	1.805.000	12.175.000	Leopoldville
LİBERYA	Cumhuriyet	95.400	2.500.000	Monrovia
LİBYA	Kırallık	1.750.000	1.150.000	Trablus
MADAGASKAR	Cumhuriyet	589.260	4.976.000	Tannanarive
MALİ	Cumhuriyet	1.400.000	6.000.000	Dakar
MAURİTANİA	Cumhuriyet	1.086.000	624.000	Novakchott
MOZAMBİK	Portekiz eyaleti	771.000	5.800.000	Lourenço Marques
NİGER	Cumhuriyet	1.189.000	2.427.221	Niamey
NİGERYA	İngiliz dominyonu	878.000	30.300.000	Lagos
ORTA AFRİKA	Cumhuriyet	617.700	1.770.000	Bangui
PORTEKİZ GUİNEASI	Portekiz eyaleti	36.125	510.775	Bissau
RİO MUNİ	İspanyol eyaleti	26.000	156.800	Bata
RODEZYA	İngiliz himayesi	1.268.630	7.070.000	Salisbury
RUANDA-URUNDİ	B. M. Himayesi	54.172	4.264.000	Usunbura
SİERRA LEONE	İngiliz dominyonu	72.600	2.000.000	Freetown
SOMALİ	Fransız sömürgesi	21.700	64.000	Cibuti
SOMALİ	Birleşik cumhuriyet	650.000	1.950.000	Magadiscio
SUDAN	Cumhuriyet	2.500.000	10.209.000	Hartum
SUDAN CUMHURİYETİ	Cumhuriyet	1.204.000	3.300.000	Bamako
SVALZİLAND	İngiliz himayesi	1.364	237.000	Mbabane
TANGANİKA	B. M. Himayesi	393.329	8.324.000	Dar-el Selâm
TOGO	Cumhuriyet	57.000	1.200.000	Lome
TUNUS	Cumhuriyet	125.650	3.782.000	Tunus
UGANDA	İngiliz himayesi	243.410	5.508.000	Entebbes
YUKARI VOLTA	Cumhuriyet	240.000	3.339.476	Uagadugo

Tribune» gazetesi muhabir Henry Stanley'i Afrikaya gönderdi. Stanley daha sonra Kongo bölgesinde keşif seyahatleri yaptı.

Stanley'in seyahati sırasında Afrikanın pek az bir kısmı Avrupalılarındı. Cape Town'da Holândalılar yerleşti. 1652 de İngilizlerin gelmesi üzerine bunlar daha kuzeye çekildiler. 1879 da Belçika Kıralı, Stanley'i Belçika namına Kongo bölgesini almak üzere Afrikaya gönderince büyük bir sömürge yarışı başladı.

1884-1885 te Berlin'de yapılan konferansta Belçika Kıralı II. Leopold Bağımsız Kongo Devletinin şahsi sahibi olarak tanındı. 1908 de de Bağımsız Kongo Devleti Belçika Hükümetine devredildi, böylece adı da Belçika Kongosu oldu. Fransızlar Kongo nehrinin kuzey-batı kesimini aldılar. Fransa Afrikada diğer milletlerin hepsinden fazla sömürge kazanmıştı; yalnız, İngiliz sömürgeleri daha verimliydi. İngilizler 1899-1902 de Boer (Güney Afrika'ya yerleşen Holândalılar) savaşını kazanarak Transvaal ve Orange'ı aldılar. Altın ve elmas bakımından çok zengin olan bu iki memleket Güney Afrika Birliğine katıldı.

Sömürge yarışında Almanya geç kalmıştı. Batı ve doğu kıyılarında dört sömürge kurduysa da I. Dünya Savaşından sonra bunları kaybetti. İspanyollar, Portekizliler, Afrika'da sömürge sahibi oldular, İtalyanlar ise Habeşistan'ın Kızıldeniz kıyısını işgal ettiler. 1911-1912 de de Trablus'u, Libya'yı aldılar.

İkinci Dünya Savaşından sonra İtalya Afrika'daki sömürgelerini kaybetti. Bu savaşın sonunda Afrika'da sadece Mısır, Liberya ve Habeşistan olmak üzere üç bağımsız devlet vardı. Bunlardan Habeşistan ve Mısır İngiliz tesiri, Liberya da Amerikan himayesi altında idi. 1950 yılından itibaren Afrika uyanmaya başladı, «Afrika Afrikalılarındır» fikrini benimsiyerek bağımsızlıklarını kazanmak yolunu tuttular. On yıllık bir çabalamadan sonra, bugün Afrikada 25 bağımsız devlet kurulmuştur. Afrikadaki bu kaynama hâlâ devam etmektedir.

Bibliyografya:
Afrika (Hâmit Sadi Elen, 1931), Afrika, Avrupa, Amerika, Avustralya ve Kutuplar (Doç. Dr. Sırrı Erinç, Sami Öngör, 1950), Afrika Hikâyeleri (Oğuz Turgut, 1931), Afrika Ormanlarında (Jules Verne'den çeviren Ferit Namık Hansoy, 1954), Afrika Vahşileri arasında (Bedi Vecdet, 1934).

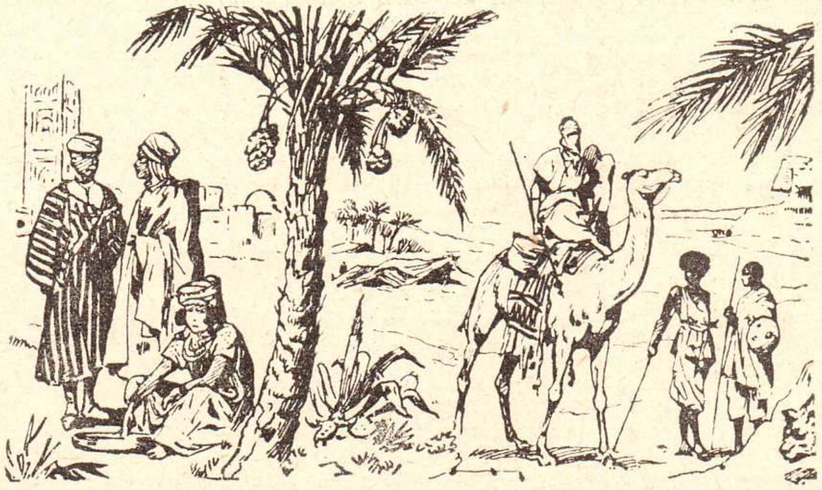
AFRODİT (Bk. APHRODİTE)

AFŞARLAR [Avşarlar]

Oğuzların 24 boyundan en önemlisidir. Afşarlar bugün de Türkiye, İran ve Afganistan'da küçük azlıklar halinde yaşamaktadır. Afşar kelimesinin Oğuz Han'ın torunu Avşar (Avşr veya Avuşar) dan geldiği söylenir.

İran Afşarları: Bunların Huzistan, Kûh-Gilûya, Kâzerun, Urimiye olmak üzere başlıca dört kolu vardır. Hepsi 88.000 aile kadardır. Bir kısmı göçebe olan İran Afşarları Şiidir. Zaman zaman İran devlet işlerinde önemli roller oynamışlardır.

Suriye ve Anadolu Afşarları: Selçuklularla beraber XI. yüzyılda Anadoluya geçenlerin soyundan gelmişlerdir. Bir kısmı güneyde yerleşmiştir. Kâtip Çelebi Halep Türkmenlerinden bahsederken bunlara dahil olan Receboğulları adındaki oymağın Afşar olduğunu ve Caber tarafında oturduklarını söyler.

Afrika'da beyaz ırktan yerliler Akdeniz sahilleri ile Büyük Sahra arasındaki bölgede Kuzey-Doğu Sudan ve Habeşistan'da yaşarlar. Ayrıca Zenciler de vardır.

Afşarlar bütün Türkiyeye yayılmış durumdadırlar. Bugün Maraş, İçel, Kayseri ve Çukurova'da yarı göçebe Afşar oymaklarına raslanır. Tekirdağı'ndaki Afşar köyü de adını Afşarlardan almıştır. Başta Sıvas, Ankara, Bolu ve Isparta olmak üzere Türkiyede 44 Afşar köyü bulunmaktadır.

AFŞİN

Güney Anadolu'da Maraş ilinin kuzey bölgesinde bir ilçedir. Köylerinin sayısı 50 dir.
Yüzölçümü: 2032 km. kare
Nüfusu: 42.594

Afşin yer yer dağlık, yer yer düzlüktür. Halk ziraat ve hayvancılıkla uğraşır. Ekimin başında buğday gelir. Mısır, arpa, patates, pancar, fasulye vesaire de yetişir. Bağcılık çok ileri ve yaygındır. Meyva da boldur. Afşin üzümü ve kırmızı biberi ile ün salmıştır. Burada yetişen kırmızı biberler çok acı olur. İl merkezine vasıta geçişine elverişli yol olmadığı için, ilçe idarî bakımdan Maraş'a bağlı olmakla beraber, alışverişini Malatya ile yapar.

İlçe merkezi Afşin 1.000 evlidir, iki mahalleden meydana gelmiştir. İl merkezi olan Maraş'a ancak hayvan sırtında gidilip gelinebilmektedir. Halk yün eğirir, dokumacılık yapar. Batıdaki bir kaynaktan su getirilmiştir. Elektriği vardır.

Tarih. — Eskiden Efsus, Yarpuz, Arabasus adlariyle anılmıştır. Tarihte bu bölgeden Afşin adında iki Türk kumandanı gelip geçmiştir. Birincisi Arap hükümdarı Mutasım'ın, ikincisi Alpaslan'ın kumandanlarındandı, sonradan Irak genel valisi oldu, birçok Anadolu seferine katılarak zaferler kazandı. Ömrünün son yıllarında Afşin'de yerleşti, burada yaptırdığı sarayda öldü. Bu saray yıkılmışsa da izleri hâlâ durur.

Afşin'in 6 kilometre batısındaki Efsus'ta bulunan Yedi Uyurlar (Eshab-ı Kehif) mağarası meşhurdur. Türkiye'de, buradan başka Hatay, Tarsus ve Efes'te de Yedi Uyurlar mağarası vardır. Fakat, hangisinin Kuran'da yazılı Yedi Uyurlara ait olduğu bilinmemektedir. Batı ve Doğu kaynaklarında belirtildiğine göre Efesli yedi genç zalim Dakianus'un baskısından kaçıp bir mağaraya sığınırlar. Mağara bulununca kapısını içeriden örerler. Birbirlerine sarılı olarak 200 yıl uyurlar. Sonra bir çoban bu mağarayı bulur, kapısını açar. Gençler uyanırlar. Yiyecek almak için verdikleri paranın 200 yıl öncesine ait olduğu anlaşılınca yeniden, bu sefer ebedî olarak, uykuya dalarlar.

AFYON

İkiçeneklilerin gelincikgiller familyasından haşhaş bitkisinin henüz iyice olmamış meyvalarından elde edilen bir maddedir. Koyu kahverengidir, baygın bir kokusu, acı bir tadı vardır. Haşhaşın çiçekleri döküldükten sonra, meyvalar henüz yeşilken ortası çepeçevre kesilir. Bu kesikle kabuktaki süt boruları da beraber kesildiğinden yaradan beyaz, süt gibi yapışkan bir madde sızar. Bu madde havanın etkisiyle koyulaşır, kahverengi bir sakız haline gelir. Sakıza benziyen bu madde sonradan bitkinin üzerinden bir bıçâkla kazınarak toplanır, yoğurulur. Topak ve somun şekline konarak haşhaş yapraklariyle sarılır. Böylece **ham afyon** elde edilmiş olur. Bundan, muhtelif kimyasal işlemlerle, uyuşturucu madde ilâç v.s. elde edilir.

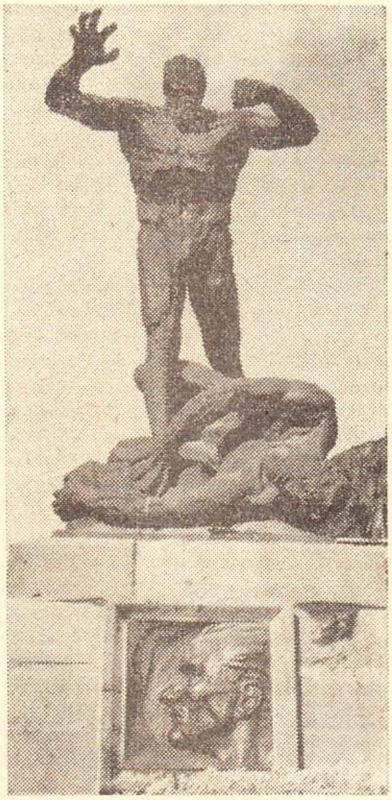
Afyon, içindeki alkolidlerden ötürü, hekimlikte kullanılan en önemli ilâçlardan biridir. Afyondan morfin, kodein, tabain, papaverin, portopin ve narkotin gibi uyuşturucu ilâçlar yapılır.

Afyonun uyuşturucu özelliği çok eski zamandan beri, hattâ Omiros devrinden beri bilinmektedir, fakat ilâç olarak ilk defa 1804 te Alman eczacısı Sertürner tarafından morfinin bulunmasından sonra önem kazanmıştır.

Afyon zehirli bir madde olduğu için hekimlikte kullanılması kontrol altında bulundurulur. Çocukları 0,01, büyükleri de 0,5-2 gram afyon öldürebilir. Afyon bir yavaş, bir de çabuk olarak iki şekilde zehirler. Yavaş yavaş zehirlenme daha çok, afyonu uyuşturucu özelliklerinden ötürü, keyif verici mad-

de olarak kullananlarda görülür. Orta Asya, İran, Hindistan ve bilhassa Çin'de bugün bile birçok kimse afyonu nargile veya çubukla içmektedirler. Afyon kullananlarda beniz sararır, neşe kaçar, hasta bir ruh bitkinliği içinde krizler geçirmeye başlar. Bu krizler ölüme kadar varabilir. Hekimlikte büyük fayda sağlanan afyonun, keyif verici madde olarak kullanılması yüzünden, insanlığa yaptığı büyük zararı önlemek maksadiyle, haşhaşın ekimi, yetiştirilmesi ve ticareti devletlerce kontrol altına alınmıştır.

Afyon, başta Çin olmak üzere, Hindistan, İran, Mısır, Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan'da yetiştirilir. Türkiye de afyon yetiştiren memleketler arasındadır.

Afyonkarahisar'daki Zafer Anıtı

Maden suları, şifalı kaplıcaları ve afyonu ile meşhur bir ilimiz: Afyonkarahisar

AFYONKARAHİSAR, Orta Anadolu bölgesinin batı kesiminde bir ildir. Doğusunda Konya, kuzeyinde Eskişehir, batısında Isparta, güneyinde Isparta ve Burdur illeri bulunmaktadır. İlçeleri: Bolvadin, Dinar, Dazkırı, Emirdağ, İhsaniye, Sandıklı, Sincanlı, Şuhut, Çay, Sultandağ. 429 köyü vardır.

Yüzölçümü: 14.627 km. kare.

Nüfusu: 461.458

Afyon ilinin toprakları, birbirinden ayrılmış gibi görünen dört parça halindedir. 1 — Merkez kazası ile, Bolvadin, Sincanlı ve Şuhut ilçelerini içine alan bölge. Ova halindedir. Akarsuları denizden 995 metre yüksekte bulunan Eber gölüne dökülür. Kuzeybatı ve güneyden doğuya akan Kalı Çayı, Seyitler Deresi, Akarca Çayı bunlardandır. 2 — Sakarya nehrinin kaynağına yakın çevrede bulunan Emirdağ ovası. Toprak çok verimlidir. 3 — Sandıklı ovası. Yer yer dalgalı tepelerin de bulunduğu bu bölgenin bereketli toprakları vardır. Ortasında Küfi Çayı doğar, batıya doğru akarak Menderes nehrine karışır. 4 — Dinar ve Dazkırı ovaları. Büyük Menderes nehri bu çevreden çıkar. Verimli bir toprağı vardır.

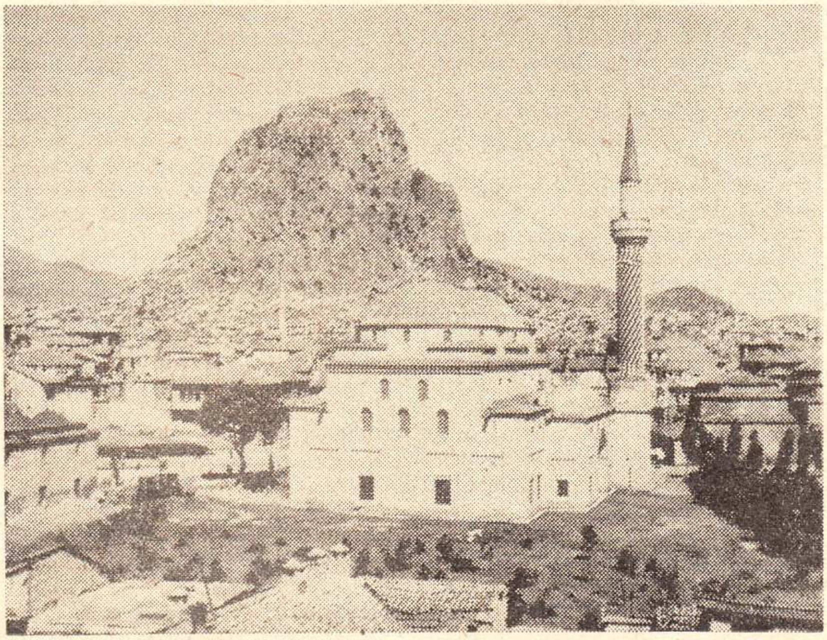
Yukarıda dört bölgede toplanan il toprakları bütünüyle, hububat, afyon ve baklagiller ekimine elverişlidir. Çevre Türkiye'nin en çok afyon elde eden bölgesidir. Orman yönünden pek zengin sayılmaz. Elmadağı ile Beydağı yamaçlarında yer yer, küçük çapta ormanlar vardır.

Iklim. — Serttir, yazlar sıcak, kışlar alabildiğine soğuk geçer. Yıllık yağış ortalaması 478 mm. dir.

Ekonomi. — İlin geniş topraklarında büyük ölçüde hayvan beslenir. Son yıllarda pancar ekimine hız verilmiştir. Küçük el sanatlarından dokumacılık yaygın haldedir. Evlerdeki bu tezgâhlarda kaput bezi, alaca ve astarlık dokunur. Afyon ilinin diğer bir zenginliği de, şehrin civarında ve Eskişehir-Afyon tren hattının kenarında bulunan Afyonkarahisar Madensuyu'dur. Su buradaki bir kaynaktan çıkar. Kızılay kurumu tarafından işletilmektedir. İl, yol bakımından çok zengindir. Haydarpaşa'dan kalkıp güneye inen eski adı Bağdat Demiryolu olan tren hattı il topraklarını bir baştan bir başa kesip geçer. İl merkezi aynı zamanda bir kavşak noktasıdır. Haydarpaşa ve Ankaradan gelen trenler buradan güney ve batıya doğru yönelirler. İzmir'e iki hat vardır. Birincisi, Aydın'dan geçen, ikincisi Manisa'dan geçen hattır. Karayolları bakımından da Afyonkarahisar hemen bütün yolların birleştiği bir bölgedir. İzmir'e, Ankara'ya, İstanbul'a, güneye giden başlıca yollar buradan geçer. Belli başlı ihraç maddesi olan afyon ve madensuyundan başka tereyağı, süt, yoğurt ve kaymak gibi yiyecek maddeleri de pek ünlüdür. Halk ziraat ve küçük sanatla geçinir. İçme suyu bir hayır sahibi Türk kadını tarafından Kışlacık köyünden getirilmiştir.

Şehir. — Üzerinde Afyon Kalesi'nin bulunduğu tepe ile Cerit ve Orta Sivrikayası denilen dik, kayalık tepelerin ortasında ve Taşpınar Deresi boyunca ovaya serpilmiş olarak kurulmuştur. Ayrıca, güneyinde bir sırt halinde Hıdırlık Tepesi yükselir. Şehrin neresinde olursanız olunuz, başınızı kaldırınca, bu tepelerden birini görürsünüz. Bunlar sivri uçları ve siyaha çalan renkleriyle heybetli bir savaşçıya benzerler. Yüzyıllar boyu değişmiyen duruşlariyle bu dik ve kayalık tepeler, şehrin belli başlı özelliğidir.

Afyon, gürültüsüz, tenha bir şehirdir. Geleneklerden, halk türküleri ve inanışlarından örülmüş mânevi bir duvar içinde yaşar. Doğuda bulunan istasyon ile şehrin ortasını birbirine iki yanı akasya ağaçları dizilmiş, parke döşeli geniş bir yol bağlar. Bu yolda otomobil gürültüsünden çok, fayton arabalarını çeken atların nal sesleri duyulur. Yolun bittiği noktada Hükümet Meydanı ve meşhur Zafer Anıtının bulunduğu park, etrafı yeni binalarla çevrili olarak, kendini gösterir. Bu binalar, yalnız Afyon çevresin-

Afyonkarahisar'ın ve Afyon Kalesi'nin umumi görünüşü.

de bulunan kahverengi ve manzarası güzel taşlarla yapılmıştır.

Meydana nispetle daha yüksekçe bulunan ve basamakla çıkılan parktaki anıt, Kurtuluş Savaşı sonunda düşmanın ayaklar altına alınışını göstermektedir. Pek heybetli ve duygulandırıcıdır. Bu anayolun gerisinde kalan Afyon, daha kendi halindedir. Binalar eskidir. Bu eskilikleri Osmanlı devrinde yapılmış camiler, medreseler, hamamlar örtmekle kalmaz, sevimli hale sokar.

Şehrin kenarına doğru çıkıldıkça Afyon şehirlikten çıkar, kasabalaşır ve sokak sokak bir köy manzarasına bürünür. Sabah ve akşam vakitleri, otlamaya giden, yahut otlamaktan dönen manda sürüleri görülür. Meşhur Afyon kaymağı işte bu mandaların sütünden yapılır. Fakat, bu kaymaktan daha çok, Afyon'un taşları ve bilhassa mermerleri meşhurdur. Yeni Büyük Millet Meclisi binasının mermerleri, İstanbul'da Taksim Gezisindeki heykel kaidesinin taşları buradan alınmıştır. Mermer ocakları binlerce yıl önceden beri işletilmektedir. Beyaz, pembe, koyu menekşe, mavi, eflâtun ve diğer renklerde olan Afyon mermeri birçok Bizans eserlerinin inşaatında da kullanılmıştır. Afyon şehri ve çevresi, sayısız şifalı sıcak ve soğuk sulariyle, ılıcalariyle de meşhurdur.

Tarih. — Şehrin çevresinde M. Ö. 1200 yılına ait Eti ve Frikya eserleri bulunmuştur. Bu tarihte ve daha önce bölgenin yerleşme sahası olduğu anlaşılmaktadır. Fakat, şehrin kimin tarafından, hangi tarihte kurulduğu kesin olarak bilinmiyor. Ancak, bilinen, çevrenin büyük Eti birliğine dahil bulunduğudur. Tapınaklarda ve mezar yapılarında, aslan ve Sfenks kabartmaları dikkati çekmektedir. Yüz yıl önce Anadoluyu gezen Fransız bilgini Charles Texier'nin «Küçük Asya» isimli eserinde yazdığına göre Afyon, eski Frikya'nın büyük şehirlerinden Sineda'nın yerine geçmiştir. Şehrin çok eski adı Akreones'tir. Selçuklar zamanında Karahisar adı verilmiş, bir süre böyle anılmıştır. Daha sonra Afyon denilmiştir. Sebebi de afyon nebatının XVI. yüzyılda ilk olarak bu bölgede ekilmesidir. «Hisar» ile, onun yapıldığı taşların rengi olan «kara» yı birleştiren Selçukluların «Karahisar» ına «afyon» da eklenince «Afyonkarahisar» adı ortaya çıkmıştır.

Tarih kayıtlarından anlaşıldığına göre, Afyon'dan birçok milletler gelip geçmiş, bu bölgeye zaman zaman Etiler, Frikyalılar, Lidyalılar, İranlılar ve Romalılar hâkim olmuşlardır. Bir ara, Arap ordularının saldırısına uğramıştır. Türkler tarafından zaptı, Anadolu Selçukluları devrindedir. Sultan Alâettin Afyon'u imar etmiş, devletin hazinesini de kalesinde saklamıştır. Moğol ordularının Selçuk devletini yıktığı sırada, Selçuk beylerinden Sahip Ataoğulları şehrin hakimiydi. Moğol kumandanı Timurtaş Paşa Afyon'u kuşattı, fakat Ataoğullarının beyliği devam etti.

Şehir, Yıldırım Bayezit zamanında Osmanlıların eline geçti. Yıldırım'ın Ankara Muharebesinde yenilmesi üzerine de Timur'un hakimiyeti altına girdi. Timur, Afyon'u yakıp yıkmadı. Bir müddet sonra Afyon, Timur'un Anadolu'yu eski sahiplerine bırakıp çekilmesi üzerine, Germiyanoğullarına geçti. Germiyanoğullarından erkek evlât bırakmadan ölen Yakup Beyin ölümü üzerine, vasiyeti gereğince, Afyon Osmanlı ülkesine verildi (1428). Osmanlı devrinde Anadolu beylerbeyine bağlı bir sancak olarak idare edilen şehirde birçok eserler meydana getirildi. Selçuk eseri olan Ulu Cami'nin onarılmasından ayrı olarak Cedik Ahmet Paşa tarafından yaptırılan İmaret Camisi ile Sinan Paşa Camisi bunların başlıcalarındandır. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlıların işgaline uğrıyan, bu arada yakılıp yıkılan Afyon 30 ağustos 1922 de kurtarıldı. Bugünkü şehir, kurtuluştan sonra, âdeta yenibaştan kurulmuştur.

AFYON KALESİ — Kalenin yapıldığı devre ait birkaç iddia ileri sürülmektedir. Birincisi, Etilerin yaptırdığı, Frikyalıların onardığıdır. İkincisi, Bizanslılar tarafından yaptırıldığıdır. Tarih kayıtları bu ikincisini doğrulamaktadır. Kale, hem savunma bakımından, hem de heybet ve manzara bakımından ayrı bir mâna taşımaktadır. Şehrin savunmasından çok, içinde bulunan askerleri korumaya elverişli, kolay kolay alınmaz bir kaledir. 220 metre yükseklikte, dik, sivri, kayalık ve çıkılması çok güç bir tepenin üzerinde kartal yuvasını andırır. Kara ile ilgisi ve bağlantısı yok gibidir.

Anadoludaki birçok kalelerin bir yanında deniz, göl ve nehir gibi sular vardır, diğer üç yanını içi su dolu savunma hendekleri çevirir. Bir kısmı da, aşağıdan yukarı doğru bir tepeye, bir dağın yamacına sırtını dayar. Afyon Kalesi bunların hiçbirine benzemez. Kaleye, kayaların oyulması suretiyle meydana getirilen basamaklardan güçlükle çıkılabilir. İç ve dış kale olmak üzere iki ayrı kısımdır. Aşağıdan yukarıya doğru çıkılırken Etilere, Frikyalılara ait eserlere raslanır.

Kalenin en tepesinde bulunan ve şimdi adına **Kız Kalesi** denilen kuleye ikinci kapıdan çıkılır. Sultan Alâeddin, burada cami, ambar, cepanelik ve su sarnıcı yaptırmıştı. Kalenin savunması kolay ve dışarıdan alın-

AFYON KAPLICALARI EFSANESİ

Afyon, çok eski çağlardan bu yana kaplıcaları ile ün salmıştır. Uzak ve yakın ülkelerden Afyon kaplıcalarına gelen bütün hastalar iyi olup gidermiş. Buna «Sen Mişel'in mucizesi» denmektedir. Çünkü bu sulara Sen Mişel okuyup üflemiştir. Bu kaplıcalardan Gazlıgöl kaplıcası, dilden dile ve nesilden nesile ulaşan bir efsane kaynağıdır. Kaplıcanın tarihi bilinmiyen, fakat Frikyalılar'ın yaptırdığı sanılan kubbeli binası 6 büyük direk üzerine oturtulmuştur. Büyük bir havuzu vardır.

Kıral Midas'ın güzelliğiyle dünyaya ün salan kızının vücudunu yaralar, bereler sarar. Çağın bütün doktorlarının yaptığı ilâçlar fayda vermez. Yaralar günden güne büyür, kıral kızı acılar içinde kıvranır. Komşu ülkelerin doktorları da bu derde bir çare bulamazlar. Öte yandan, yaraların tesiri altında kızcağız çıldırır. Dağlarda, ovalarda, deli deli dolaşır. Göz yaşları dinmez, çığlıklariyle dağlar, ormanlar inler. Kimse yanına yanaşamaz olur. Kıral'ın adamları, sadece uzaktan, onu korumaya çalışırlar. Geçeceği yollara, gizlice yiyecek bırakırlar. Bu başıboş, ormanlarda dolaşmaları sırasında, bir küçük göl karşısına çıkar. Susamıştır. Avuçlariyle içtiği su sıcaktır. Hoşuna gider. Ayaklarını sokar. Kollarını uzatır. Dağlarda dolaşmaktan elbiseleri paramparça olmuştur. Sıcak suların değdiği yerdeki yaraların sızıları azalır. Bunun üzerine kendini, büsbütün suya atar. Sızılar birden diner, yaralar birkaç gün içinde iyi olur. Kızın sinirleri yatışır. Şuyun başından ayrılamaz olur. Durumu öğrenen Kıral Midas orada, on binlerce işçi çalıştırarak üç günde, kocaman bir havuz yaptırır.

AFYON'DA KADIN MEVLEVİ ŞEYHİ

Mevleviliğin ilk zamanlarında, kadın-erkek arasında hiç, kaç göç yoktu. Bilgili, şiir ve musikiden anlıyan kadınlar Mevlevi meclislerine katılır, erkeklerle sohbet ederlerdi. Eskiden Afyon, mevleviliğin ikinci merkezi durumunda idi. Mevlevi tekkelerinde sayısız kadın mürit bulunurdu. Bunlardan Mehmet Çelebi'nin kızı Destina, babasından sonra Afyon Mevlevihanesi'nin şeyhi olmuştur. Erkekler gibi, hırka ve külâh giymiştir. Daha sonra, mevlevi şeyhliği postuna Küçük Mehmet Çelebi'nin büyük kızı Güneş Han oturmuştur. Güneş Han, çarşıya iner, tekkenin ihtiyaçlarını alır, erkek mevlevi şeyhleri kadar saygı görürdü. Sonra, mevlevihanede, başında sarıklı sikke, sırtında hırka, âyini idare ederdi.

ması hemen hemen imkânsız olduğu için devlet hazinesini burada muhafaza altına aldırmıştı. Ayrıca, surların yanındaki derin kuyulara, ölüm mahkûmları atılırdı. Şimdi, evlenme çağında olan genç kızlar, bilhassa, Hıdrellez günleri, sabahın çok erken saatlerinde toplanarak, kaleye tırmanırlar. Kalede bulunan ve dışarıya açılan bir gediğe Kızgeldi adı verilmiştir. Genç kızlar birer birer bu gedikten başlarını uzatıp şöyle bağırırlar: «Ahdım, ahdım; altın bahtım; evlenmek vaktim.»

AGÂH EFENDİ, Çapanzade (1832-1885)

İlk gazeteci Agâh Efendi

İlk defa hususi bir Türk gazetesi neşreden fikir adamımızdır. Agâh Efendi İstanbul'da doğdu. Tıbbiye Mektebindeki tahsili sırasında Fransızca öğrendi. Sonradan tıp tahsilini bırakarak Babıâli Tercüme Odasına girdi. Yurt içinde ve dışında önemli memurluklarda bulundu.

Agâh Efendi 1860 yılında «Tercüman-ı Ahval» gazetesini neşretmeye başladı. Daha önce memleketimizde Türkçe iki gazete çıkmıştı. Biri resmî «Takvim-i Vekayi», diğeri de Churchill adlı bir İngilizin çıkardığı «Ceride-i Havadis» idi. Böylece, Agâh Efendi ilk Türk gazetecisi olmak şerefini kazanıyordu. Gazetenin başlıca yazarlığını Şinasi yapıyordu. Onun ayrılmasından sonra da «Tercüman-ı Ahval» zaman zaman kapanmakla beraber, neşriyatını altı yıl devam ettirdi.

Agâh Efendi bir yandan gazetesini çıkarırken, bir yandan da memurluklarda bulundu, 1861 de, Posta Nazırı iken ilk Türk posta pulunu bastırdı ve böylece memleketimizde posta pulu kullanılmaya başlandı. 1867 yılına kadar memur olarak çalışan Agâh Efendi o zaman Avrupaya kaçan Ziya Paşa'nın arkadaşı olduğundan, Âli Paşa'nın etkisiyle, 1867 de Avrupaya kaçtı, dört yıl Fransa, İngiltere ve Belçika'da yaşadıktan sonra, Fuat ve Âli Paşaların ölümü üzerine, İstanbul'a geldi, önce İzmir Mutasarrıflığına, sonra da Şurayı Devlet üyeliğine tâyin edildi. II. Abdülhamit hürriyet taraftarlarını çeşitli sebeplerle sürmeye başlayınca Agâh Efendi de önce Bursa'ya, sonra Ankara'ya sürüldü. Ankara'da altı yıl sürgün kaldıktan sonra affedilerek 1882 de Rodos Mutasarrıflığına gönderildi. Kısa bir zaman sonra Midilli'ye tâyin edilen Agâh Efendi'nin son vazifesi (1883) Atina Elçiliğidir. 1885 te Atina'da öldü, cenazesi İstanbul'a getirilerek Sultan Mahmut Türbesinin bahçesine gömüldü.

AGAMEMNON

Yunan mitolojisinin en önemli kişilerinden biridir. Aslında bir tanrı olan Agamemnon, bir efsaneye göre, Mykenai kıralı Atreus'un oğludur. Sonradan Argos ve Mykenai Kıralı olur. Pelopenes'in büyük bir kısmını idaresi altında toplıyan Agamemnon bu bakımdan Akhailar'ın Troia'ya karşı yaptıkları harbde önder olmuştur. Akhailar donanması Aulis'te toplanmışsa da, denizin çok durgun olması yüzünden, yola çıkamamıştır. Falcı Kalkhas, Av Tanrıçası Artemis'in kızdığını ve kızı İphigenia'yı kurban etmesi gerektiğini söyler. Agamemnon kızını yanına çağırırsa da, Tanrıça genç kıza acıyarak yerine bir geyik koyar. Geyik kurban edilince denizlerdeki durgunluk geçer, donanma sefere çıkabilir.

Agamemnon, Troia önlerinde çetin savaşlar yapmış olmasına rağmen ara sıra umutsuzluğa kapılmış, çok uzun süren savaşı bitirip Akhailar'ı yurtlarına götürmek istemiştir. Buna gücenen Akhileus savaştan çekilmiş, ancak tehlike son derecesine gelince arkadaşı Patroklos'u Akhailar'ın yardımına göndermiştir.

Agamemnon yurduna dönünce karısı Klytaimestra'yı Aigisthos tarafından baştan çıkartılmış bulur. Klytaimestra daha da ileri gider, Agamemnon'u öldürür. Fakat Agamemnon'un kızı Elektra erkek kardeşi Orestes'i kurtarmaya muvaffak olur. Orestes de büyüyünce annesi Klytaimestra'yı öldürerek babasının öcünü alır.

AGAV

Nergisgillerden, anavatanı Orta Amerika olan, bilhassa sıcak memleketlerde yetişen bir bitkidir. 25-30 yıl kadar yaşar, ömründe bir defa çiçek verir. Küçük saksılar içersinde de süs bitkisi olarak yetiştirilebilir. Soğuk memleketlerde özel limonluklar içinde büyütmek, kışları az, yazları da fazla sulamak gerekir. Yaprakları kalın, geniş, lifli olduğundan dokumacılıkta da kullanılır.

AGRİPPİNA

Roma İmparatoru Germanicus ile Agrippina'nın kızıdır. İmparator Galigula'nın kızkardeşi, İmparator Neron'un annesidir. Temiz bir hayat sürmediği için İmparator Galigula zamanında sürgüne gönderildi (40), fakat bir yıl sonra İmparator Claudius tarafından geri getirildi. Bu sıralarda İmparator Claudius'la da evlenen Agrippina, birinci kocasından olan oğlu Neron'u veliaht yapabilecek kadar Claudius'u hükmü altına aldı. Nihayet kocasını zehirleterek oğlu Neron'u imparator ilân ettirmeye de muvaffak oldu (54). Fakat, çok küçük ve tecrübesiz olan oğlu adına İmparatorluğu kendisi yönetmek isteyince oğlu ile arası açıldı. Çok geçmeden de oğlu Neron tarafından öldürtüldü.

AĞA ve AĞALIK

Ağa, Osmanlılarda yer ve rütbe anlatan bir sıfattır. Osmanlı sarayında askerlik ve idare kuruluşlarında bir yerin sahibine Ağa, o yere de Ağalık denirdi. Yeniçeri Ağası, Yeniçeri Ağalığı; Kızlarağası, Kızlarağalığı; Kapuağası, Kapuağalığı gibi. Bu sıfat aynı zamanda Çavuşbaşı Ağa, Ağa-yi Sipahiyan, Silâhdar Ağa gibi, memurluk adlarının başında veya sonunda da kullanılırdı.

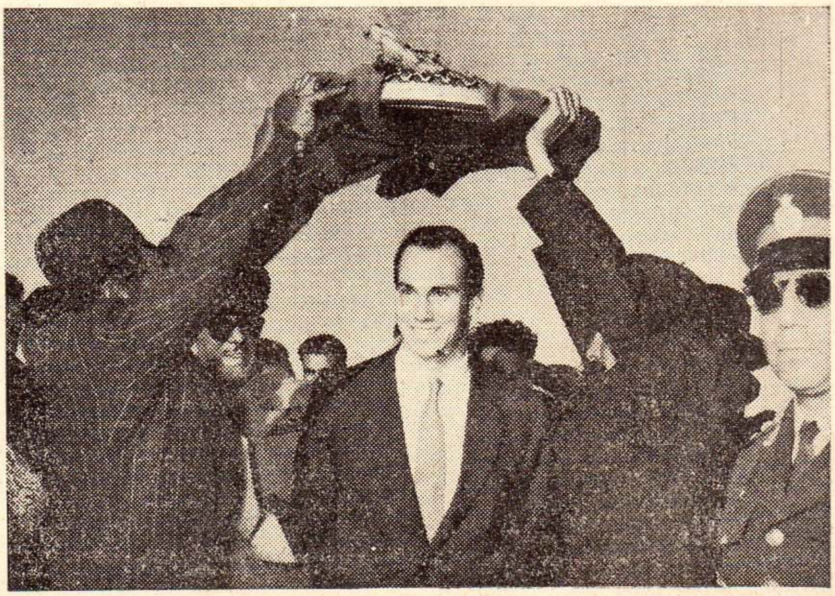
XIX. yüzyıldan sonra «ağa» sözü yerini «efendi» ve «bey» sanlarına bıraktı. 1934 te ise memleketimizde imtiyaz ifade eden Paşa, Bey, Efendi gibi unvanlarla beraber Ağa unvanı da kaldırıldı.

AĞA HAN

Muhammed Şah Ağa Han

Hindistandaki Müslüman İsmailî mezhebinden olanların, dinî başkanlarına verdikleri isimdir. İlk olarak Hasan Ali Şah (1800-1881) için kullanılmıştır. Onun, doğrudan doğruya H. Muhammed'in kızı Hz. Fatma ile Hz. Ali'nin neslinden geldiğine inanılıyordu. Ağa Han, İrandan ayrılmasından önce, Fetih Ali Şah tarafından Kerman valiliğine getirilmişti. İran'dan kaçınca İngilizlerle anlaştı, Afganistan meselesinde faydalı hizmetler gördü. Geniş nüfuzu sayesinde birçok bakımlardan İngilizlere faydalı oluyordu. Hindistana yerleştiği zaman da İsmailî'lerin dinî başkanı oldu ve kendisine İngilizlerce «His Highness» (Hazretleri) unvanı verildi.

Kerim Han, dedesi Muhammed Şah yerine merasimle «Ağa Han» lık unvanını alıyor.

Ölümünden sonra oğlu II. Ağa Han yerine geçti. Onun ölümünden sonra da 1885 te, devrimizde dünyaca tanınan Muhammed Şah Ağa Han (1877-1957) başa geçti.

Hinduların birleşme hareketine karşı Ağa Han'ın XX. yüzyılın başlarında, İngilizler nezdinde, Müslümanların sözcülüğünü yapması ve onların ayrı bir halk olduğunu belirtmek yolunda gayretler sarfetmesi kendisini sadece İsmailî'lerin değil, bütün Müslümanların sevip saymasına başlıca âmil olmuştur. Ağa Han «All India Moslem League» (Bütün Hindistan Müslümanları Birliği) lideri olarak büyük faaliyetler göstermiştir. Birinci Dünya Savaşında, Müslümanları İngilizlerin safında toplanmaya çağırmış, Türkiyenin İngilizlere karşı savaşmasını da protesto etmiştir. Öte yandan, Paris konferansında da sulh şartlarının Türkiye lehine hafifletilmesi için teşebbüslerde bulunmuştur.

Ağa Han hayatının son zamanlarını Avrupada, eğlence yerlerinde geçirmiş, 1946 daki 60. doğum yıldönümünde iki defa tartılmış ve taraftarları bunun tutarı kadar elmasın karşılığı olan 3.600.000 İngiliz lirasını kendisine vermişler, Ağa Han da okul vesaire gibi amme hizmeti görecek binaların yapılması için parayı iade etmiştir.

Ağa Han'ın ölümünden sonra yerine torunu Kerim, **IV.** Ağa Han olmuştur.

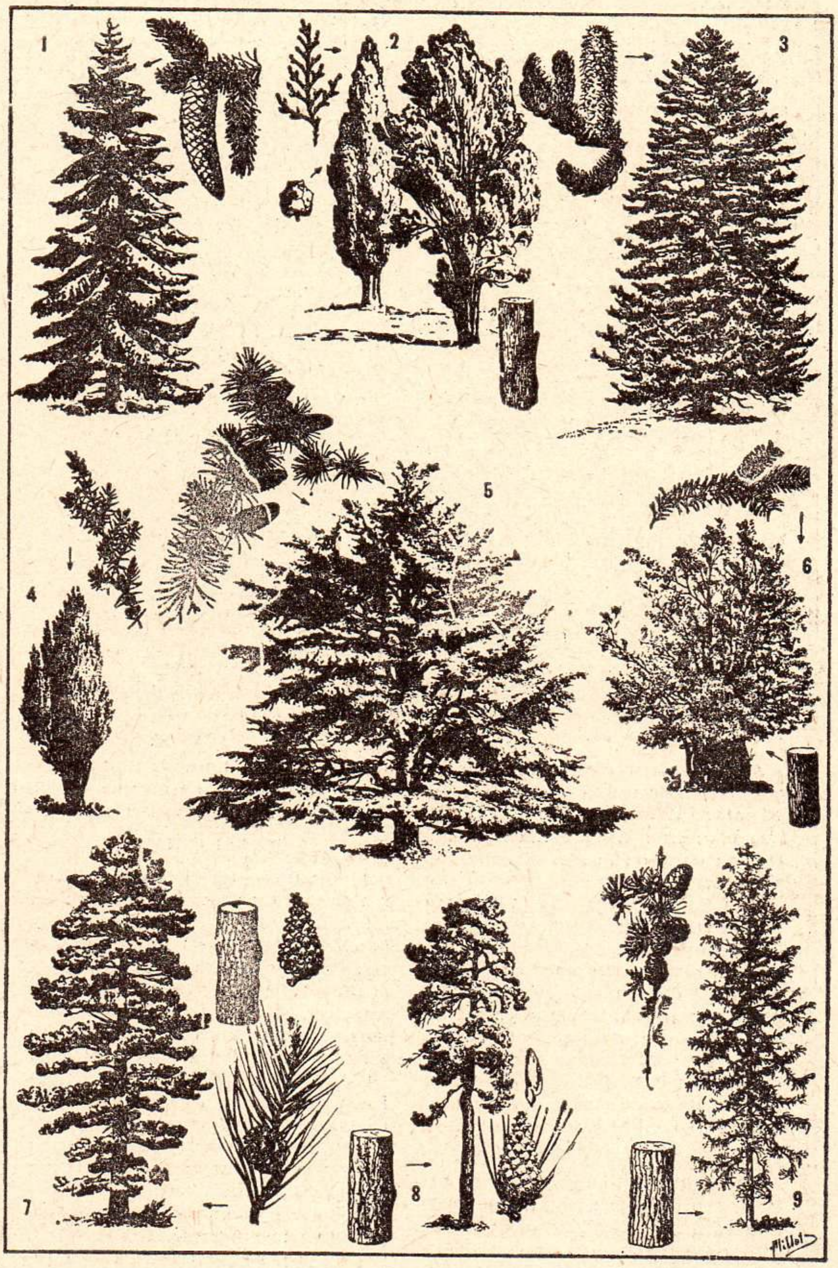
Bitki Dünyasının iyi kalbli, sakin devi:

AĞAÇ

AĞAÇ, odunlaşmış bir gövdesi, yapraklardan ve dallardan meydana gelen bir tacı olan bitkidir. Odunlaşmış olsa da, ince ve birden fazla sayıda gövdesi olan bitkilere ağaç değil, çalı denir. Ağaçlar, yapraklarını dökenler ve dökmiyenler diye kabaca iki büyük topluluğa ayrılabilir. Birincilerin yaprakları ilkbaharda ısının artmasiyle açılır, sonbaharda da soğukların başlamasiyle kuruyarak dökülür. İkinciler ise yaz-kış yapraklarını dökmezler. Bunlar daha çok iğneyapraklı ağaçlardır. Fakat ağaçları bu özelliklerine göre sınıflandırmak doğru olmaz; çünkü genel olarak odunlaşmış gövdesi olan hemen her bitkiye ağaç dendiği için ağaçları bir veya birkaç sınıf içinde toplamak imkânsızdır. (Bk. Bitkiler)

Ağaç genel olarak üç kısımdan meydana gelir: Kök, gövde, dallar ve yapraklar.

1 — Kök: Ağacı toprağa bağlıyan, topraktan su ve madensel tuzları emerek beslenmeyi sağlıyan kısımdır.

AĞAÇLAR
1 — Lâdin, 2 — Selvi, 3 — Bir çam çeşidi, 4 — Ardıç, 5 — Sedir, 6 — Porsuk, 7 — Akçam, 8 — Orman çamı, 9 — Karaçam.

2 — Gövde: Toprak üstünde ağacın kökle yapraklı kısım arasında kalan yeridir, «taç» ı taşır. Tacın bütün organlarına su ve besin maddelerini ileten dokular gövdenin içinden geçer. Gövdenin kalınlaşması ikiçenekli ağaçlarla kozalaklılarda «kambiyum» denilen üretici bir dokunun gövdeye her yıl halkalar halinde yeni yeni dokular eklemesiyle meydana gelir. Bir ağaç gövdesi enine kesilirse, bu halkalar sayılarak, ağacın yaşını anlamak mümkün olur. Fakat birçeneklilerin büyük bir kısmında, hurmalarda, ağaç halindeki eğreltiotlarında gövde sonradan kalınlaşmaz. Hurmalar gibi rozet biçiminde taçları olan ağaçların gövdeleri yalnız tepelerindeki tomurcukla büyür. Bu bakımdan, dallanmazlar.

3 — Dallar ve yapraklar: Ağacın taç kıs-

DÜNYANIN EN BÜYÜK VE EN KALIN AĞAÇLARI

Adı	Boyu	Çapı
Sıtmaağacı veya ökaliptüs	150 m.	8 m.
Baobap	20 m.	16 m.
Mamutağacı	130 m.	11 m.
Köknar	75 m.	3 m.
Ladin	60 m.	2 m.
Melezağacı	53 m.	16 m.
Çam	50 m.	1 m.
Kayın	44 m.	2 m.
Meşe	53 m.	4 m.
Dişbudak	30 m.	1,7 m.
Porsukağacı	15 m.	5 m.

mını meydana getirirler. Bitkinin solunumunu sağlamaları bakımından yaprakların büyük önemi vardır.

Birçok ağaçlar belli bir yaşa gelmeden çiçek açmazlar. Bunun gibi, bazı ağaçlar da belli dönemlerde az, belli dönemlerde çok çiçek açarlar. Ağaç ne kadar yaşlı olursa olsun, büyümesi, gelişmesi durmaz. Yaşadığı müddetçe her yıl yeni yeni sürgünler, dallar çıkartmakta devam eder. Yalnız taç büyüdükçe dallar artar, besin maddelerine ve suya ihtiyacı fazlalaşır. Bunun sonucu olarak da köklerden taça ve diğer organlara besin maddelerinin iletilmesi zorlaşır. Böylece, ağaç yavaş yavaş yaşlanır, sonunda ölür.

Bazı ağaçları budamak veya besin maddelerini azaltmak suretiyle küçük bırakarak saksılarda yetiştirmek kabildir. Bilhassa Japonlar bu şekilde ağaç yetiştirmenin çeşitli yollarını bulmuşlardır.

Ağacın yetişmesi için en elverişli şartlar tropik bölgelerde bir araya gelmiştir. Bundan dolayı bizim memleketlerimizde ot kalınlığındaki bazı bitkilerin Tropiklerde büyük ağaç şeklini aldıkları görülür.

Ağaçlar, şiddetli fırtınalar, kar, rüzgâr, sel, yıldırım, don, yangın gibi tabiî âfetlerden olduğu gibi, yanık hastalığı, ağaç kanseri, ağaç uyuzu, ağaç çürüklüğü, göbek çürüklüğü, pas, külleme, sarılıktan ve daha birçok bitki hastalıklarından zarar görür.

Ağaçlardan meyva ve süs bitkisi olarak faydalanıldığı gibi, marangozluk ve doğramacılıkta kerestesinden, tabakçılıkta kabuk ve meyvalarından, boyacılıkta odun, meyva ve kabuklarından, kâğıtçılıkta da odunundan fayda sağlanır.

AĞAÇÇİLEĞİ (Bk. AHUDUDU)

AĞAÇKAKAN

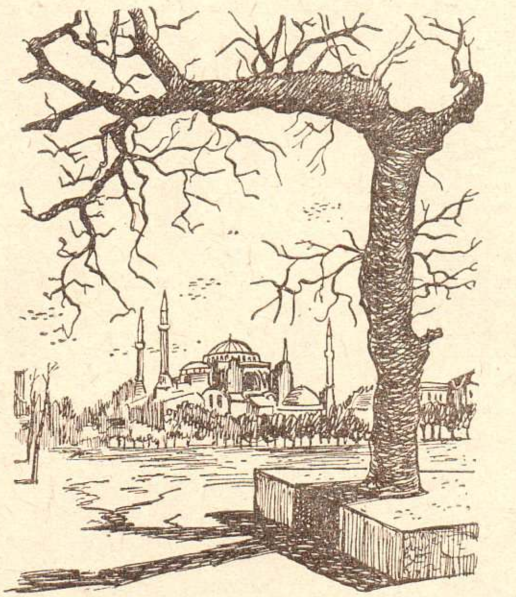

Serçegillerden Ağaçkakan

Serçegillerden, ağaçkurtları yiyerek beslenen faydalı bir kuştur. Çoklukla ormanlarda, ağaçlık yerlerde yaşar. Avustralya ve Madagaskar Adası hariç, dünyanın hemen her tarafında ağaçkakan cinslerine raslanır. Ağaçkakanlar yuvalarını ağaç kovuklarının içinde yaparlar. Pençelerindeki dört parmağın ikisi önde, ikisi arkadadır. Bu sebeple dallar üzerinde sağlam bir şekilde tutunur, hızla tırmanabilir. Gayet kuvvetli bir gagası, süratle dışarıya fırlıyabilen ucu tığ gibi çengelli dili vardır. Ağaçkakan gagası ile ağaçların kabuklarını delerek kabukla odun kısmı arasındaki kurtları, tırtılları, asalak böcekleri bulur, dilinin ucu ile yakaladığı avını dışarıya çeker, çıkartır. Salyası çok yapışkandır. Kışın yiyecek böcek, kurt bulamazsa kozalak, fındık, ceviz gibi bitkisel maddelerle geçinir. 300 den fazla çeşidi vardır, başlıcaları şunlardır: Yeşil ağaçkakan (30 sm. uzunluğunda), boz ağaçkakan (30 sm.), büyük alaca ağaçkakan (25 sm.), orta alaca ağaçkakan (20 sm.), küçük alaca ağaçkakan (15 sm.), kara ağaçkakan (50 sm.)

Tarihe Geçen Meşhur Ağaçlar

Kaliforniya'da 4 bin yıllık mamut ağaçlarının ve Batı Kanarya Adalarında 6 bin yıllık dragon ağaçlarının bulunduğunu biliyor muydunuz?

İstanbul'un tanınmış tarihî ağaçlarından biri de Sultanahmet Meydanında bulunan Kanlı Çınar'dı.

Ağaçlar genel olarak insanlardan çok yaşadıkları için bugün bir iki yüzyıldan daha eski devirlerden kalmış olanları pek çoktur. Hattâ aralarında daha da önceki yüzyıllardan kalanlar vardır.

Batı Kanarya Adaları'nda La Orotava'daki dragon (andem) ağacının 6.000, Kaliforniya'daki mamut ağaçlarının birçoğunun da 4.000 yaşından fazla olduğu tahmin edilmektedir. Biyoloji bilginlerinin yaptıkları kesin hesaplara göre servi ve porsuk ağaçları 3.000, Lübnan sediri (katranağacı) 2.000, lâdin 1.200, ıhlamur 1.000, melezağacı 600, kayın 300, gürgen de 150 yıl kadar yaşar.

BÜYÜKDERE ÇINARI

Büyüklükleri ve tarihî olaylar bakımından da bazı ağaçların dünyaca ünü vardır. İstanbul'daki Büyükdere Çınarı yakın zamanda üzerine düşen bir yıldırımla yıkılıncaya kadar dünyanın en büyük ağaçlarından biriydi. Birinci Haçlı Seferi komutanlarından Godefroy de Bouillon 1096 yılında ordusunu İstanbul'da topladığı zaman karargâhını bu ulu çınarın altında kurmuştu.

KIZ BEKÇİLERİ

Gene İstanbul'da Topkapı Sarayının birinci avlusunda, Gülhane Parkı'na inen yolun kenarında bugün tamamen kurumuş olan çınar da bilinen eski ağaçlardandı. Bu çınarın Fatih devrinde de büyük bir ağaç olduğu bilinmektedir. Saraydan kaçmak için duvardan aşağıya atlıyan bir cariyeyi oradan geçen biri tutmuş, ağacın kovuğuna saklamıştı. Fatih Sultan Mehmet kızın kötü bir niyetle kaçmadığını, namuslu bir adamın onu himaye ettiğini öğrenince, adamın isteğiyle çınara yakın bir yerde bir ocak yaptırdı. Kız Bekçileri adı verilen bu ocak Sarayı bekliyen kırk askeri barındırmaktaydı. Zamanla adı Kaz Bekçileri oldu.

KANLI ÇINAR

İstanbul'un tarihî bakımdan diğer önemli bir ağacı da Sultanahmet Meydanı'ndaki Kanlı Çınardı. Bugün Ayasofya Müzesi ile Sultan Ahmet Camisi arasında kalan sahadaydı, altında taşla örülmüş bir set bulunuyordu. Ağacın Ayasofya'ya doğru uzanan kalın bir dalı vardı. Kanlı Çınar'ın yeri bugün park olan saha içinde kalmıştır. 1648 yılında Sultan İbrahim'i tahttan indirmek için ayaklananlar Sadrazam Ahmet Paşa'yı, boğduktan sonra, çınarın altına bıraktılar. 1655 yılında da, birtakım Yeniçerilerin ulûfelerinin ödenmemesi üzerine çıkan ayaklanmada, asilerin isteği üzerine, Kızlar Ağası, Kapı Ağası, Padişah IV. Mehmet tarafından boğdurularak, cesetleri asilere teslim edildi. Ayrıca, Mülkî Kalfa ve kocası Şaban Ağa'nın da başları vuruldu. Bütün bu cesetlerin başları çınarın dallarına asılarak günlerce rüzgârla sallandı, durdu. Dehşete düşen halk, bunun üzerine, çınara, eski bir efsaneyi hatırlatarak, «Şecer-i Vakvak» adını verdi.

ZİNCİRLİ SERVİ

İstanbul'un başka bir tarihî ağacı da Bizanslılar devrinden kalan bugün kurumuş bir şekilde Kocamustafapaşa Camisi ile Sümbülefendi Türbesi avlusunda duran servi ağacıdır. Zamanla ihtiyarlıyan servinin altına destek yapılmış, ayrıca, dallarını taşıyabilmesi için gövdeye zincirlerle bağlanmıştı. Ağaç bu zincirleri de taşıyamıyacak kadar yaşlanınca zincirler toplanarak Şehir Müzesine kaldırılmıştır.

AĞAÇKAVUNU

İkiçeneklilerin turunçgiller familyasından bir bitkidir. 5-10 metre yüksekliğinde olanlarından çalı gibi yetişenlerine kadar değişik büyüklüklerde türleri vardır. Güzel kokulu, kırmızı renkli çiçekleri, sarı renkli, uzun, yumurta biçiminde, üzeri püsküllü uçları, meme şeklinde kokulu meyvaları vardır. Asıl vatanı Himalaya Bölgesi, Çin ve Koşinşindir, çok nemli veya kurak topraklarda zamk ve kök çürüklüğü hastalıklarına tutulur, narin bir ağaçtır. Süs bitkisi olarak yetiştirildiği gibi meyvalarından reçel, marmelât yapılır. Meyvasının kabuklarından esans çıkarılır.

AĞBANİ

Üstü sarı ipekle işlenmiş, açık sarı renkte bir çeşit bezdir. Eskiden sarık, örtü, kuşak, yorgan yüzü yapmakta kullanılırdı. Türkiye'de en çok İstanbul ve Bursa'da yapılırdı. İmparatorluk devrinde orta sınıf halk ve tüccarlar ağbani sarık sararlardı.

AĞI (Bk. ZEHİR)

AĞIN

Doğu Anadolu bölgesinde, Elâzığ iline bağlı bir ilçedir. Önce, Keban ilçesine bağlı bir bucak iken 1954 yılında ilçe haline getirilmiştir. İlin kuzey-batısındadır. Doğuda Tunceli'nin Çemişkezek, kuzeyde Erzincan'ın Kemaliye, batıda Malatya'nın Arapkir, güneyde Elâzığ'ın Keban ilçeleri sınırlariyle çevrilidir. 17 köyü vardır.

Yüzölçümü: 207 km. kare

Nüfusu: 7.440

Ağın ilçesinin toprakları, Fırat nehrinin sağ kıyısındadır. Arapkir ve Murat çaylarının inişli-çıkışlı sırtları ilçe topraklarını meydana getirir. İlçe merkezinin çevresi bağ ve bahçeye, diğer kısımlar ekime elverişli tarlalar ve hayvan beslenen otlaklardır. Bununla beraber, ekim çok azdır. Hububat ve baklagiller yetişir.

Ağın ilçesinin merkezi olan Ağın kasabası Elâzığ'ın 76 kilometre batısındadır. Denizden yüksekliği 955-1005 metredir. Kasaba, aralarında bahçe ve bağların sokulduğu yedi mahalleden meydana gelmiştir. Evler dağınık bir şekilde yapılmıştır. Etrafı da dağ ve bahçelerle çevrilmiş olduğundan bir kasabadan çok, büyük bir parkı andırır. Kasaba içinde 70 çeşme vardır. Bununla beraber, her evin önünde aşağı yukarı bir kuyu bulunur. Bu kuyulara sular yumuşak ve killi kayalardan süzüldüğü için temiz ve içimi iyidir. Fırat nehri, kasabanın 4 kilometre doğusundan geçer. Kasabanın 5 kilometre batısında da Hastık köyünde, kayalar içine oyulmuş adına «kal'a» denilen mağaralar vardır.

Ağın halkı daha çok dokumacılıkla uğraşır, meyva ve hayvan yetiştirir. İlçenin belli başlı meyvası üzümdür. Bağlarda açılan çukurlara üzümler dallariyle konularak üstü örtülür, böylece üzüm taze olarak ertesi yıla kadar saklanır.

AĞIRLIK

Bir cismi yere doğru çeken kuvvetin tutarına o cismin ağırlığı denir. Cisimlerin ağırlığı dünya yüzünde bulundukları yere göre değişir. Ancak, ağırlığı kütle ile karıştırmamak lâzımdır. Ağırlık muhtelif yükseklikler-de, muhtelif yerlerde değiştiği halde kütle değişmez.

Bir cisim dünyanın merkezinden uzaklaştıkça ağırlığı azalır. Dünya kutuplarda basık olduğundan, ekvatorda 1000 kilo gelen bir demir parçası kutuplarda beş kilo daha ağırlaşır. Yeryüzünden dünyanın merkezine doğru gidildikçe de ağırlık azalır. Tam dünyanın merkezinde ise hiç ağırlık kalmaz, çünkü cisim üzerine her yönden aynı çekim kuvveti düşer.

Ağırlık merkezi: Bir cismin her noktasına etki yapan yerçekimi kuvvetleri bileşkesinin uygulama noktasına ağırlık merkezi denir. Hareket eden veya duran bir cismin denge halinde kalabilmesi için, ağırlık merkezi dik izdüşümünün dayanma tabanı içine veya dayanma merkezine düşmesi gerekir. Ağırlık merkezi bütün mekanik olaylarda önemli bir rol oynar. Cisimlerin ağırlık merkezi deneyle bulunur.

Ağırlık ölçüleri: Cisimlerin ağırlığı tartı yolu ile anlaşılır. Tartmak, bir cismi ağırlığı bilinen başka bir cisimle karşılaştırmak demektir. Memleketimizde kullanılan ağırlık ölçüleri metre sistemine göredir. Bu sistemde ölçüler birbirleriyle onlu olarak oranlıdır. (Bk. Ölçüler)

AĞIT

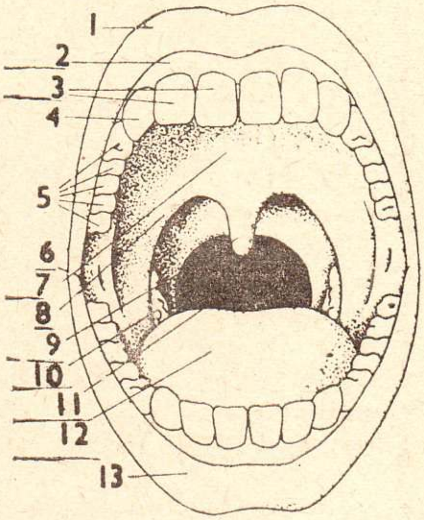
Bir ölünün arkasından duyulan acıları anlatmak üzere yazılan şiirlere denir. Anadoluda ağıt söylemenin belli âdetleri vardır. Bu âdetler orta ve kuzey-doğu ile güney bölgelerinde hâlâ devam etmektedir. Çukurova'da ağıt töreni hasta can verdikten sonra yapılır. Kadınlar sıra ile ağıtlarını söyler, sonra hep beraber yanar, yakılırlar. Ağıt söyliyecek kadının önüne ölünün çamaşır bohçası konur, her kadın ağıtını bitirince bohçayı bir başka kadının önüne bırakır, bu defa o söylemeye başlar. Ağıt söyliyen kadınlar bohçadan bir çamaşır çıkararak ellerinde tutarlar. Ağıtı genel olarak kadınlar söylerse de bazı bölgelerde erkeklerin de söylediği olur.

> Ağıta bir örnek olmak üzere, Recaizade Ekrem'in oğlu için yazdığı ağıtın iki kıtasını aşağıya alıyoruz.
>
> AH NİJAD
>
> ....
>
> *Dağda kırda rasgetirsem bir dere,*
> *Gözyaşlarım akıtarak çağlarım.*
> *Yollardaki ufak ufak izlere,*
> *Seni sanıp bakar bakar ağlarım.*
>
> ....
>
> *Bu ayrılık bana yaman geldi pek,*
> *Ruhum hasta, kırık kolum kanadım.*
> *Ya gel bana, ya oraya beni çek,*
> *Gözüm nûru oğulcuğum Nijad'ım.*

Gurbette ölmüş kimseler için yakılan türkülere de ağıt denir. Bir kısım zenginler ölüleri için halk şairlerine ağıt yaktırırlar. Bazı yerlerde de kimsesiz ölüler için para ile ağıtçı tutulduğu olur. Ölen küçük bir çocuksa o zaman ağıt daha çok ninniye benzer.

Ağıt söylemek Türklerde çok eskiden beri yerleşmiştir. Orhun Anıtlarında da, «Divan-ü lûgat-it-Türk» te de «yuğ» diye ağıttan bahsedilir.

Ağıt, Eski Yunanistanda Milâttan önceki zamanlardan beri söylenirdi. Yunan edebiyatında aşk ve harb için söylenmiş ağıtlara da raslanmaktadır.

AĞIZ: 1 — Üst dudak, 2 — Dişeti, 3 — Kesici dişler, 4 — Köpekdişi, 5 — Azı dişleri, 6 — Üst dudakla alt dudağın birleştiği yer, 7 — Damağın ön kısmı, 8 — Damağın arka kısmı, 9 — Küçük dil, 10 — Bademcik, 11 — Boğaz boşluğu, 12 — Dil, 13 — Alt dudak.

AĞIZ

Sindirim sistemini meydana getiren uzuvlardan biridir. Başın içinde bulunan bir boşluktur. Besini alıp sindirime hazırlamaya, ayrıca, boğazdan çıkan sesi şekillendirmeye yarar ve önde dudaklar, yanlarda yanaklar, tavanında damak, tabanında dil, arkasında da bademcikler ve küçükdil bulunur. Boşluğun gerisi yemek ve nefes borularına açılır. Ağzın arkasında «boğaz boşluğu» adı verilen ufak bir boşluk daha bulunur. Ağzın içinde, besini parçalamaya yarıyan dişler, ayrıca bu parçaları sindirime hazırlıyacak tükrüğü salan üç çift tükrük bezi vardır. Bu bezlerin bir çifti kulak altında, bir çifti çene altında, bir çifti de dil altındadır. Hepsi de birer kanalla ağıza açılırlar. Ağızın içinde çenelerin üzerindeki dişler, alınan besinleri parçalamaya yarar. Dişlerin, bu arada ağızın temizliği sağlık bakımından önemlidir.

AĞLASUN

İç Anadolu bölgesinde Burdur iline bağlı küçük bir ilçedir. 6 köyü vardır.

Nüfusu: 8660

Ağlasun ârızalı ve meyilli yamaçlarla biraz düz topraktan meydana gelmiştir. Doğusunda ormanlar, batısında Kürtlü ve Iğdıçkır Dağları yükselir. En yüksek tepe kuzeyde Akdağ'dır (2276 m.).

Kasaba, Burdur'un güney-doğusuna, Akdağ'ın güney eteklerine kurulmuştur. Kuzey rüzgârları işlemez. Antalya'nın doğusunda

Akdenize dökülen Aksu Çayının kaynağı kasabanın yakınında, doğudan batıya uzanan bir vadidedir. Burdur'a, bir kısmı toprak, bir kısmı şose olmak üzere, 37 kilometrelik bir yolla bağlıdır. Isparta'ya uzaklığı 16 kilometredir. Dört mahalle ve 600 evden meydana gelen kasabada Belediye teşkilâtı vardır, elektrik yoktur. Su, çok eskiden 1874 yılında, künklerle, çevredeki bir kaynaktan getirilmiş, 25 çeşme ile kasabaya dağıtılmıştır. Küçük bir park kasabayı süsler. Yamacına yaslandığı dağla Aksu'nun çıktığı vadi arasında, sakin ve hareketsiz bir köşedir. Eskiden Burdur'un merkez ilçesine bağlı bir bucaktı, birkaç yıl önce ilçe merkezi oldu.

Tarih. — Ağlasun'un yakınında Pisidyalılar devrinden kalma eski Sagalassos şehrinin yıkıntıları bulunmaktadır. Bu yıkıntılar çok geniş bir sahaya yayılmaktadır. İskender, Sagalassos'un önüne geldiği zaman, daha önceden beklemekte olan halk onunla kahramanca döğüşmüştü. Bugünkü Ağlasun adının Sagalassos'tan bozma olduğu sanılmaktadır.

Dağı ve Nuhun Gemisi efsanesiyle bütün dünyada tanınan bir sınır ilimiz: AĞRI

AĞRI, Doğu Anadoluda Türk-İran sınırında bir ildir. Toprakları doğuda Türk-İran sınırı, kuzeyde Kars, batıda Erzurum, güneyde Muş illeriyle çevrilidir. Denizden yüksekliği 1640 metredir. İlçeleri: Diyadin, Doğubeyazıt, Eleşkirt, Patnos, Taşlıçay ve Tutak'tır. İl merkezi Karaköse şehridir (Bk. Karaköse). 536 köyü vardır.

Yüzölçümü: 10.824 km. kare

Nüfusu: 214.769

Ağrı ili toprakları Ağrı Dağı'nın batı eteklerinden Doğu Anadolu'nun içlerine kadar uzanır. Yüksek Doğu Anadolu yaylasının bir parçasıdır. Arıza bakımından Anadoluda başta gelir. Doğusunda yükselen tepeler eski ve volkanik parçalardır. Bundan dolayı arazinin çoğu çıplak kayalıklardan meydana gelir. İl içinde, Ağrı Dağı'ndan başka Aladağ, Süphan ve Tendürek dağları geniş arazi kaplar. Fırat nehrinin en uzun kolu olan Muratsuyu, bu ârızalı yamaçlardan inen sularla beslenir. Süphan Dağının yamaçlarında, eski volkan ağızlarından dumanlar çıkar. İl topraklarında üç tane göl bulunmaktadır. Balık Gölü'nün yüz ölçümü 25. km. karedir. Diğer ikisi, Şeyhli ve Danilkel gölleri yazın kurur, kışın meydana çıkar, tabanlarında bulunan kil, tabakalar halinde, çatlak çatlak görünür.

Iklim. — Ağrı ilinde şiddetli yayla iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak, kışlar soğuktur. Yazın hemen hemen hiç yağış olmaz. Kışları da az miktarda yağmur, çok miktarda kar yağar. Yıllık yağış miktarı 30-40 mm. arasında değişir.

Tarım. — Dağlar çıplak, arazi çok yerde kupkurudur. Muratsuyu'nun bataklıklarında kamış, su kıyılarında söğüt ağaçları yetişir. Ekime elverişli topraklar beşte bir nispetindedir. En çok, buğday, arpa, çavdar, mısır yetiştirilir. Doğu yönlerinde pamuk, pirinç ve kendir de yetişir.

Ekonomi. — Halkın çoğu hayvancılıkla uğraşır. Geniş otlaklarda çok miktarda koyun, keçi gibi küçükbaş hayvan yetiştirilir. Bu sürüler yazın dağ yamaçlarına çıkarılır, kışın aşağıya indirilir. Dağlarda tilki, tavşan, kurt, ayı ve sansar gibi hayvanlar avlanır, bunların derileri dışarıya satılır. Ağrı Dağının eteklerinde derisi çok kıymetli olan engerek yılanı avlanır. İlin sanayii yok gibidir. El tezgâhları daha çok evlerdedir. Kilim, şal, şadır bezi dokunur. İl dahilinde linyit damarları varsa da bunlar işletilmemektedir. Az miktarda mermer vardır. İl, Trabzon-İran transit yolu üzerindedir. Ayrıca Van'a ve Kars'a bağlanan yolları vardır.

Ağrı toprakları, tarihî göç ve istilâ yolu üzerinde olduğu için tarihte birçok hâdiselere sahne olmuştur.

AĞRI DAĞI

Eski adı **Ararat** olan Ağrı Dağı, Doğu Anadolu yaylasının Türk-İran-Rus sınırlarındadır. Kuzey-doğudan kuzey-batıya doğru bir kavis çizerek uzanır. Kapladığı saha 1.183 km. karedir. Ağrı'nın belli başlı özelliği küçük tepeler meydana getirmeden, dikine olarak, birdenbire yükselmesidir. Batıda Ab ve Bingöl dağlariyle birleşen Ağrı iki tepelidir: Kuzey-batıda **Büyük Ağrı** zirvesi (5165 m.) Güney-doğuda **Küçük Ağrı** zirvesi (3925 m.). İki zirve, sekiz kilometre aşağıda, Serdar Bulak kaynağı denilen dar ve çukur bir belde birleşir. 2.687 metre yükseklikteki bu belde bir geçit vardır.

Büyük Ağrı'nın tepesi, dışa doğru kabarık bir koniyi andırır. Tepedeki düzlük 150-200 adım genişliğindedir. Bu tepenin dört yanı aşağılara doğru dimdik ve volkaniktir. Kuzey-doğusunda dik ve yalçın bir yar halinde aşağıya inen ve adına Yakup Vâdisi denilen bir yarık vardır. Vâdinin üst tarafı, tepeye doğru, dik kayalardan bir duvara benzer. Bu vâdide, eskiden Arguri köyü ve Yakup Manastırı vardı. 1840 haziran ayında çok şiddetli bir yersarsıntısında, dağın bir kısmı kaymış, köy ve manastır altında kalmıştı. Neticede Yakup Manastırı keşişleriyle, köy de içinde yaşıyan 1600 kişiyle mahvolmuştur. Yakup kaynağının bulunduğu yer şimdi bir çöl gibi kurudur. Kaynak başka yerden akmaktadır. Büyük Ağrı'nın tepesi yaz, kış karlarla örtülüdür. Buna rağmen Serdar Bulak kaynağı ile Yakup kaynağından başka su yoktur.

Zirveye, ilk defa, 1829 yılında Profesör Frederic Parat başkanlığındaki heyet çıkmıştır. O tarihten bu yana zirveye yirmiden fazla sefer tertiplenmiş, hepsi de başarıyla sona ermiştir. Ancak, bu arada, aşağı yuvarlanıp ölenler de olmuştur. Küçük Ağrı büsbütün susuz ve çıplaktır. Yalçın kayalıklar, ağaç ve nebattan yana fakirdir. Depremden sonra hayvan da azalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sıralarında Ağrı Dağı üç devletin (Türkiye, İran ve Rusya) sınırları içindeydi. Kars ve Moskova Anlaşmalariyle (1920-1921) ve Türkiye-İran anlaşmasiyle (1923) Ağrı bütünüyle Türkiye sınırları içinde kalmıştır.

Ağrı Dağı'nın bulunduğu bölgede 1930 yılında bir Kürt isyanı çıkmıştı. Fakat, kısa zamanda, hükümet kuvvetleri tarafından bastırılmış, elebaşları yakalanmıştır. İsyanı bastıran birlikler buzulların bulunduğu bölgeye kadar çıkmışlardır. Askerî birlikler her yıl yaptıkları çıkış talimlerinde, tepeye kadar ulaşırlar. Çıkış ve iniş en az dört gün sürer. En uygun çıkış ayları ağustos ve eylüldür. 5.000 metreye yaklaşınca çıkış güçleşir, tehlikeli olur. 4.500 metrede ısı —8 e ve daha aşağıya düşer.

AĞRI DAĞI VE ÂDEM İLE HAVVA

Ağrı Dağı'nın bitmez tükenmez efsane ve masalları arasında Âdem ile Havva'ya ait olanı önemli bir yer tutar. Gene kutsal kitapların yazdığına göre, Âdem ile Havva yaratıldıktan sonra, ilk günlerde birlikte yaşadıkları Cennet, yani Erem bahçesi, Ağrı Dağı'nın kuzeyinde uzanan Aras Vadisi'ndedir. Âdem ile Havva, Tanrının yasak ettiği meyveyi yiyinceye kadar burada yaşamışlardır.

AĞUSTOSBÖCEĞİ

Ağustos-böceği

Yarımayaklılardan, daha çok Akdeniz bölgesinde bağlıklar, zeytinlikler arasında yaşıyan bir böcektir. Boyları 5 sm. kadardır. Ağaçların dallarındaki, sürgünlerindeki özsularla beslenirler. Erkeklerinin birinci karın halkalarının sağ ve sol taraflarında tefe benziyen birer ses organları vardır. Erkek ağustosböceği bilhassa öğle sıcağında bacaklarını bu organa sürterek öter. Amerikada yerliler ağustosböceklerini kızartarak yerler.

AHIRKAPI FENERİ

İstanbul limanının ağzında Boğaziçi ile Marmara'nın birleştiği noktadadır. Limandan Marmara'ya çıkarken Sarayburnu'nu döner dönmez görülen, yüksek ve beyaz renkli bir kuledir. Sultan III. Osman tarafından yaptırılmıştır (1755). İstanbul surlarının burçlarından biri üzerine oturtulan fener 40 metre yüksekliktedir. Deniz vasıtaları tarafından açık havada 16 mil açıktan görülebilir. Kulenin etrafında dönen projektörü her altı saniyede bir yanıp söner. Fener o tarihte bu çevrede olan önemli bir deniz kazasından sonra duyulan ihtiyaç üzerine yaptırılmıştır. Mısır'a ticaret eşyası götürmekte olan Hacı Kaptan idaresindeki bir kalyon, havanın bozulması üzerine, gece vakti Kumkapı'da karaya oturmuştu. Olayı haber alan Padişah III. Osman, Sadrazam Sait Paşa ile birlikte, he-

Ağrı Dağı ve Nuhun Gemisi Efsanesi

Yıllardan beri bilginler Nuh'un gemisini bulmak ümidiyle defalarca Ağrı Dağı'na tırmandılar...

Nuh'un saldığı güvercin ilkin konacak yer bulamayıp geri döndü. Yedi gün sonra gagasında zeytin dalı ile gelince Nuh ve yanındakiler gemiden çıktılar.

BİLGİNLER, yüzyıllar boyunca, Nuh'un gemisinin yıkıntılarının Ağrı Dağı tepesinde olduğu iddiasındadırlar. Bu yüzden sayısız bilim heyetleri, dağa tırmanmışlar, araştırma yapmışlardır. Kutsal kitapların yazdığına göre, Nuh'un gemisinin tufana tutulması, kısaca, şöyledir:

Tanrı'ya inanan, onun yolunda yürüyen Nuh Peygamber zamanında yeryüzü bozulmuş, insanoğlu doğru yoldan çıkmıştı. Tanrı, insanları yok etmeyi kararlaştırdı ve Nuh'a bir gemi yapmasını bildirdi. Bu gemi, üç yüz arşın boyunda, elli arşın eninde, otuz arşın yüksekliğinde ve üç katlı olacaktı. İçerisi ışıklı, kapısı yandan, içi dışı ziftlenmiş olacaktı. Tanrı: «... göklerin altında kendisinde hayat nefesi olan bütün beşeri yok etmek için tufan getireceğim, hepsi ölecek!» diye emretti. Nuh, gemiyi yaptı. Tanrı'nın emri gereğince, yeryüzünde bulunan hayvanlardan temiz olanlarından yedi erkek, yedi dişi, temiz olmıyanlarından iki erkek, iki dişi, sürüngenlerden iki erkek, iki dişi ve kuşlardan yedi erkek yedi dişiyi gemisine aldı. Yeter miktarda yiyecek doldurdu. Kendisi, karısı, oğulları, Sam, Ham, Yafes ve karıları da gemiye binip kapılarını kapattılar. Yedi gün sonra başlıyan yağmur, kırk gün kırk gece devam etti.

Sular bütün arzı kapladı. Yeryüzünde kalan bütün insanlar ve hayvanlar öldüler. Yalnız gemide bulunanlar sağ kaldılar. Aradan 150 gün geçtikten sonra sular azaldı. Nuh'un gemisi Ararat (Ağrı) Dağı'nın üzerine oturmuştu. Penceresini açıp, önce kuzgun, sonra güvercini sular tamamen çekildi mi diye anlamak için gönderdi. Güvercin konacak yer bulamayıp geri döndü. Yedi gün daha bekledi. Tekrar saldığı güvercin, ağzında yeni koparılmış bir zeytin daliyle gemiye girdi. Sular çekilmişti. Tanrı'nın emri üzerine gemiden çıktılar ve tekrar çoğaldılar.

Kutsal kitapların yazdığı Ararat Dağı, bizim adına Ağrı Dağı dediğimiz dağdır. O zamanlar dünyanın en yüksek dağı olarak biliniyordu. Bu yüzden geminin enkazının dağın tepesinde veya tepeye yakın bir yerde bulunması gerektiği kanaatine vardılar. Ağrı üzerindeki araştırmalar, 2 bin sene evveline kadar uzamaktadır.

Yakın zamanlarda ilk ciddi araştırma 1949 yılında yapıldı. Amerikalı arkeolog Dr. Smith ve arkadaşları 21 ağustos ile 11 eylül arasında Ağrı Dağını adım adım, etekten tepeye kadar araştırdılar. Dr. Smith, kutsal kitaplardan başka, bilhassa Bâbil tarihinde Tufan olayına ait hikâye ve efsaneleri iyice tetkik etmiştir. Bilginlere göre, İncil ve Tevrat gibi kitaplar, Tufan olayını, Bâbil tarihi kaynaklarına göre kaydetmişlerdir. Bunlara göre Tufan, onuncu Bâbil hükümdarı Hasis-Andra zamanında olmuş ve gemiyi de Hasis-Andra yapmıştır. Bu kaynak da geminin Ararat (Ağrı) Dağı üzerine oturduğunu bildirmektedir. Yakın çağlarda Ağrı Dağı'nda yapılan araştırmalarda Nuhun Gemisi'nin izlerine raslandığı ilk defa 1829 yılında iddia edilmiştir. Daha sonra 1916 yılında Vladmir Roskovski adında bir Rus pilot'u uçakla Ağrı'nın üzerinden geçerken geminin enkazını gördüğünü iddia etmiştir.

Dr. Smith ve arkadaşlarının aramaları boşa gitti. 1950 yılında aynı heyetin yaptığı araştırmalarda da Nuh'un Gemisi bulunamadı. 1954 yılında, Amerikalı uzman John Libi başkanlığındaki heyet de Ağrı Dağı'nın tepesine kadar çıktı. John Libi 1958 yılında tekrar Türkiye'ye geldi. Bu sefer, heyet daha kalabalık ve daha azimli idi. Nuh'un Gemisi'ni bulacaklarına inanıyorlardı. Heyet 18 ağustos 1958 de dağa tırmanmaya başladı. Ağrı yamaçlarına kadar buz tutmuş karlarla örtülü idi. Heyet 62 yaşındaki John Libi, dört dağ aşkeri, 4 gazeteci ve bir Türk süvari yüzbaşısından meydana gelmişti. 3200 metreye kadar, döne dolaşa, atlarla çıkıldı. 4200 metreye varılınca, çadırlı kamp kuruldu. Atları bıraktıktan sonra, heyet eşyalarını sırtlarında taşıdı. Gece olunca ısı —10 a kadar düştüğü için, zorluk çekiliyordu. Her taraf karlarla örtülü olduğu için, içi sıcak hava dolu olan uyku tulumlarını giydiler. Ertesi sabah, zirveye ulaşmak üzere yola çıkıldığında tipi başlamıştı. Buz tutmuş karlar kaygandı. Bu arada bir ayı sürüsü hücumuna uğrıyan heyet üyeleri canlarını güçlükle kurtardılar. Önce kaybolup sonra bulunan John Libi, Doğu Bayazıt'a inerek camiye gitti ve Müslüman olmaya karar verdi. Geri dönüşte tekrar aramaya koyuldular. Netice'de Nuh'un gemisinin izlerini bulamıyan heyet 28 ağustos 1958 de geri döndü. 1960 yılında dağa bir başka heyet çıktı ise de o da Nuh'un Gemisi'ni bulamadı. Bütün bu başarısız seferlere rağmen, bilginler, Nuh'un Gemisi'nin enkazının Ağrı Dağı'nda olduğunda ısrar etmektedirler.

men Kumkapıya gitmiştir. Kalyon ve gemiciler kurtarılmış, Hacı Kaptan'a yeni bir gemi verilmiştir. Adamlarından biri Padişaha şöyle demiştir:

— «Eğer burada ve sur üzerinde bir fener yapılıp her gece kandiller yakılırsa, böyle uzağa gidip gelen gemiler ışığı görünce yollarını bulurlar.»

Bunun üzerine Padişah da Ahırkapı Fenerinin yapılmasına emir vermiş, Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa feneri yaptırarak emri yerine getirmiştir.

AHÎ AHMET ÇELEBİ (?-1523)

Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşamış Türk hekimlerindendir. Ahmet Çelebi'nin babası Fatih Mehmet ve II Bayezit devirlerinin ünlü hekimlerinden Mevlâna Kemal'dir.

Ahmet Çelebi hekimliği daha çok babasından öğrendi, Fatih darüşşifasında başhekimlik etti, başka vazifelerde de bulundu. 1523 yılında Mekke'den dönerken Mısır'da öldü. İmam-ı Şâfiî'nin türbesi yanında gömülüdür. Doksan yaşlarında ölen Ahmet Çelebi'nin «Risaletü Hasat-il Külâ vel-Hesane» adlı ürolojiden bahseden Türkçe bir eseri vardır. Hekimliğe ait «Mucez» adlı bir kitabı da Arapçadan dilimize çevirmiştir.

AHÎ BENLİ HASAN (?-1517)

XV. yüzyıl divan şairlerindendir. Yavuz Sultan Selim zamanında yaşamıştır. Adı Hasan, takma adı Benli, lâkabı da Ahî'dir.

Niğbolu'da doğan Ahî'ni.. babası Seyit Hoca adında bir tüccardı. Şair, babasının ölümünden sonra, İstanbul'a geldi, medresede okudu, kendisi de müderris oldu. Ahî şiirlerini başlıca mesnevi ve gazel tarzında yazmıştır.

Şeyhî'nin «Hüsrev-ü Şirin» ine nazire olarak yazdığı «Hikâyet-i Şirin-ü Perviz Rivayet-i Gülgûn-ü Şebdiz» adlı manzum hikâyesinin bazı kısımlarını gören Yavuz Sultan Selim, eseri pek beğendi, kendisini Bursa'da Bayezit Paşa Medresesine tâyin etti. Ancak, bazı telkinlere kapılan şair bu vazifeyi kabul etmedi. Sultan Selim de, buna kızarak onu uzun zaman müderris muavinliğinde bıraktı. Ahî nihayet, Karaferye Medresesine müderris oldu, oradayken şair Hâveri'nin kızkardeşiyle evlendi, bir müddet sonra da öldü. Muhtelif eserleri arasında «Hüsn-ü Dil» adında bir mesnevisi, bir de divanı vardır. Ahî'nin hem divanı, hem de yukarıda saydığımız iki eseri eksiktir. Divanı Üniversite Kitaplığında bulunmaktadır. «Hüsn-ü Dil» ise 1870 te «Asır» gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde de basılmıştır.

AHİLER ve AHİLİK

Abbasî halifelerinin 34 üncüsü olan Nâsır li-Dinillâh'ın meslek haline getirdiği cömertlik esaslarını kendilerine kaide edinen dinî inanışı kuvvetli kimselerdir. Arapça «kardeş» anlamına gelen «ahi» kelimesini alem olarak kabul eden Ahilerin başlıca özelliği, cömertlik, gariplere yardım, zulme uğrıyanları kurtarmak, iyilik etmektir.

Selçuklular zamanında gelişen Ahiler, hükümdarların koruyucusu olmuşlar, daha sonraları esnaf teşekküllerini koruyarak onlara dayanmışlardır. Ahilik böylece bir nevi sosyal yardımlaşma kurumu görünüşünü almıştır. Sıkı bir disiplin içinde yaşıyan Ahiler zorbaları yok etmeyi, yabancılara, misafirlere yardımı kendilerine vazife bilirlerdi. Sırasında hükümete bile yardım ettikleri olmuştur.

Ahiler daima bellerinde kama taşır, şalvar giyerlerdi, başlarında da büyük bir serpuş bulunurdu. Serpuşlarının tepesinde 70 sm. kadar uzunlukta beyaz bir şerit olur, törenlere daima silâhlı olarak katılırlardı. Ahiler arasında tanınmış müderris, kadı ve mevlevîlerin bulunması bunların zamanın aydınlarını aralarına aldığını göstermektedir.

İbni Batuta'ya göre Ahiliğin, Rafızîlikle bir ilgisi yoktur. Zaten oynadı'ları rol bakımından da daima yapıcı olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda büyük faydaları görülen Ahilik, imparatorluğun kuruluşundan sonra esnaf kurumları halinde devam etmiştir.

AHLÂK

İnsandaki mânevi değer ve davranışlara denir. Felsefenin başlıca kollarından biri olan ahlâkın konusu «iyi» ve «kötü» kavramları hakkındaki kıymet hükümleridir.

Ahlâk felsefesi birtakım «norm» lar (kaideler) ortaya koyar, ne gibi hareketlerin ahlâkî sayılabileceği konusunu inceler. İnsan başka insanlarla bir arada yaşamaktadır. O halde, onun öyle bir hayat tarzı olmalıdır ki, diğerlerinin de yaşamasına imkân versin. Ahlâk felsefesinde başlıca iki görüş çarpışır: Bunlardan biri ahlâkî davranışlarda hürriyete, diğeri gerekirciliğe (determinizme) taraftardır. XIX. yüzyılda Amerikan filozofu William James ile Fransız filozofu Henry Bergson hürriyeti esas aldılar. Onlara göre hayat asla kayıt ve şartlara bağlı bir düzen değildir, çünkü daimî bir yeniliğe ihtiyaç vardır. Gerekirciler (deterministler) ise çeşitli sorumlulukların mânevi etkisi yüzünden davranışlarımızda asla hür olmadığımızı ileri sürerler.

Ahlâk prensipleri en ilkel topluluklarda bile çeşitli şekillerde kendisini göstergelmiştir. İlkel kavimlerde «tabu» (yasak) lar vardır. Yiyecek, evlilik, doğum gibi çeşitli konularda tabulara raslanmıştır.

Ahlâk kaideleri, tarih boyunca, çeşitli milletlerde o milletlerin geleneğine göre çeşitli değişiklikler gösterir.

Eski İslâm ahlâkı da dinî esaslara dayanan bir ilimdir. Araplar, Aristo (Aristoteles), Fisagor (Pythagores) ve Eflâtun (Platon) un eserlerini çevirmişler, İslâm bilginleri bu konuda eserler yazmışlardır. Bu arada bilhassa Eflâtun'un «idea» lar nizamının İslâm düşünürleri üstünde büyük etkisi olmuştur.

Zamanımıza kadar birçok filozoflar ahlâkı psikolojik, sosyolojik ve materyalist bakımdan incelemişlerdir.

AHLAT

Bitlis'in bir ilçesidir. Van Gölü'nün güneybatısında ve ilin kuzey yönündedir. İlçeye bağlı 2 bucak, 25 köy vardır.

Yüzölçümü: 1643 km. kare

Nüfusu: 14.473

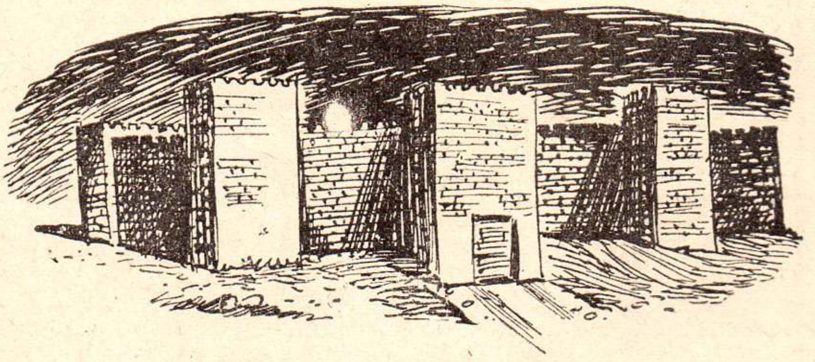
Ahlat ilçesinin arazisi Sultandağı ile Nemrutdağı'nın Van Gölü'ne doğru uzanan ârızalı yamaçlarından meydana gelmiştir. Fakat, birçok yerlerde arazi oldukça düzlüktür. Güneyde ise, Van Gölü kıyısı boyunca genişçe bir ova halindedir. Bununla beraber, İlçe topraklarının ancak % 10 u ekime elverişlidir. Birinci derecede buğday, arpa, darı, ikinci derecede meyva, pancar, meyanköktü yetiştirilir. Halk, daha çok, hayvancılıkla uğraşır.

İlçe merkezinin bugünkü adı «Erzikan» dır (Bk. Erzikan). Eski Ahlat kasabasının yakınındadır. Çok miktarda deri, yün, yapağı satar.

İlçeye Doğu bölgesinin sert yayla iklimi hâkimdir. Yazlar az sıcak, kışlar soğuk geçer.

Tarih. — Ahlat'ın tarihi çok eski çağlara kadar uzanır. Romalılar Hilyat, Araplar Hilat adını verirlerdi. Eski Ahlat Urartu Türklerinin şehirleri arasındadır (M. Ö. 900). Daha son. İranlıların (M. Ö. 600), İskender'in (M. Ö. 300) eline geçti, sırasiyle Romalıların, Arapların hâkimiyetine girdi. Tarihi çok hareketli ve hâdiseli geçen Ahlat, Selçukluların Anadoluya gelmesi üzerine Türklerin oldu. Yerli Türk ailelerinden gelen Şemsettin küçük ve bağımsız bir beylik kurdu. On beşinci yüzyılda Akkoyunluların önemli merkezlerinden biri haline gelen Ahlat'ın Osmanlı ülkesine katılması Yavuz Selim'in Şah İsmail'i Çaldıran Savaşında yenmesinden sonradır.

Tarihte Ahlat, çok el değiştiren, çok saldırılara uğrıyan bir şehirdir. Bunların en korkunçlarından biri Moğollarınkidir. Harzemlilerin şehri ve kaleyi kuşatması da, çok uzun sürmüş, açlıktan sayısız insan ölmüştür. 1551' de İran Şahı şehrin önüne gelmiş, halk uzun müddet karşıkoymuş, sonunda yiyeceksiz ve silâhsız kalınca teslime razı olmuştur. Fakat, şehirden dışarı çıkar çıkmaz İranlılar

Ahlat Kalesi'nin dışarıdan görünüşü

tarafından hepsi kılıçtan geçirilmişlerdir.

Ahlat Urattu'lardan bu yana bütün devirleri bir araya getiren eski eserlerle doludur. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlar Selçuklu eserleridir. Mezartaşlarından bazıları çok süslüdür, bunların bir kısmında üzeri yazılı koyun heykelleri vardır. Eski eserlerden Ulu Kümbet (Usta Şakirt Kümbeti) Hasan Padişah Kümbeti'nden başka 1281 de yapılan Bugatay Aka ve Şirin Hatun kümbeti, Haşan Timur ve Asan Tikin Hatun'a ait kümbetler ayakta durmaktadır. Bunlardan bilhassa Emir Bayındır Türbesi (1471 de yapıldı) Selçuk mimarisinin zarif örneklerindendir. Ahlat harabeleri 7 kilometre boyunca uzar.

AHLAT KALESİ — Van Gölü'nün batı kıyısında, Bitlis iline bağlı Ahlat ilçesinin eski Ahlat kasabasındadır. Tarihler, çok eski çağlarda da burada bir kale olduğunu yazmaktadırlar. Eskimiş ve yer yer yıkılmış olan bu eski kale 1224 yılında meydana gelen yersarsıntısında büsbütün yıkıldı, artık içindekileri koruyamaz hale geldi. Yavuz Sultan Selim Çaldıran Seferine giderken Erzurumda konakladı. Ahlat'tan giden bir heyet Sultan Selim'e şöyle yalvardı:

— «Padişahımız, büyük soyumuz burada gömülüdür. Ahlat şehrinde bize yeni bir kale yaptır ki kendimizi koruyalım.»

Selim o sırada İran seferiyle uğraştığından kalenin yapılmasına pek imkân bulamadı. Kalenin inşasına Kanuni Sultan Süleyman zamanında başlandı. Kanuni İran'dan dönerken Ahlat'a uğramış, burada gömülü olan Türk büyüklerinin mezarlarını görmüştü. Ayrılırken, Zal Mahmut Paşayı ve Mimar Sinan'ı kalenin inşası için Ahlat'ta bıraktı. Plânın Mimar Sinan tarafından yapıldığı söylenir.

Ahlat Kalesi, dörtgen biçimindedir. Bir yönü Van Gölü, diğer üç yönü kara ile çevrilidir. Çevresi 2.000 metredir. Kara tarafı içi su dolu savunma hendekleriyle kuşatılan kalenin kapısı Van Gölüne açılan demir kapıdır. Sağlam, gösterişli, mimarisi güzel bir kaledir. Sur içinde Kanuni tarafından bir cami yaptırılmıştır. O zamanlar kalede Muş Paşası oturur, her akşam Mehter takımı nöbet havası çalardı. Burçlarından büyük, küçük sayısız topun namluları uzanırdı. Ahlat'a dışarıdan gelenlerden kale kapısı önündeki iskelede «Öşr-i Sultanî» diye bir nevi toprak bastı ücreti alınırdı. Bununla kale muhafızlarının aylıkları karşılanırdı.

AHMEDÎ (?-1413)

XIV. yüzyılda yetişen Osmanlı şairlerinin en tanınmışıdır. Şöhreti XV. yüzyılda Şeyhî'nin parlamasından sonra da sarsılmamış, eserleri Anadolunun dışında bile okunmuştur.

Asıl adı Tacettin İbrahim olan Ahmedî'nin doğum yeri, doğum tarihi ve hayatı hakkında da kesin bir bilgimiz yoktur. Tezkerelerde verilen bilgiler birbirini tutmaz. Ancak, hayatını Osmanlı ülkesiyle Germiyan Beyliğinde geçirdiğini, ilk olarak Germiyan Beyi Süleyman Şah yanında bulunduğunu biliyoruz. Germiyan Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra da, I. Bayezit'in, Emir Süleyman'ın, I. Mehmet'in yanında bulunmuştur. Maceralı bir hayat geçiren şairin Amasya'da öldüğü sanılmaktadır.

«İskendername» adlı eseri Emir Süleyman'a takdim edilmek üzere hazırlanmış, onun ölümü üzerine Yıldırım'ın oğlu Süleyman Çelebi'ye sunulmuştur. Aşağı yukarı 10.000 beyitten mürekkep olan bu mesnevi geniş bir şöhret kazanmış, yalnız Anadoluda değil, İran ve Türkistan'da bile tanınmıştır. Eser Makedonyalı İskender'in hayatından bahseder. «Cemşid-ü Hurşid» 5000 beyit kadar tutan bu mesnevi güzel bir aşk hikâyesidir. «Tarih-ül-Ervah» 4000 beyitlik bu mesnevi, cinsî münasebet, zevk ve sefahatla ilgili konuları hekimlik bilgileriyle birleştirerek anlatır. Süleyman Çelebi adına yazılmıştır. Kâtip Çelebi Ahmedî'nin «Hayret-ül-Ukalâ», «Kaside-i Serserî Şerhi» ve «Mirkat-ül-Edeb» adlı eserlerinden bahseder. Şairin ayrıca, sanatını ve şahsiyetini bütün açıklığiyle canlandıran bir divanı vardır.

Kardeş öldürme geleneğine son veren Osmanlı Padişahı: AHMET I.

14. Padişah Ahmet I.

AHMET I. (1590 1617), Osmanlı padişahlarının on dördüncüsüdür. III. Mehmet ile Handan Sultan'ın oğludur. Manisa'da doğmuş, 1603 te babasının yerine tahta geçmiştir.

I. Ahmet'in yaptığı ilk icraat Bayezit zamanında başlayıp Fatih Mehmet zamanında kanunlaşan kardeş öldürme geleneğine son vererek hanedanın en yaşlı erkeğinin tahta geçmesi kaidesini kurması olmuştur. Gerçekten de kendi ölümünden sonra yerine kardeşi Mustafa tahta çıkmıştır. Daha sonra II. Murat ve III. Mehmet zamanında saray işlerine karışan annesi Safiye Sultan'ı (Venedikli Baffa), gözdeleriyle birlikte Eski Saraya göndermiştir.

I. Ahmet tahta çıktığı zaman Osmanlı İmparatorluğu, İran ve Avusturya ile savaş halindeydi. İran cephesi komutanı Cağalzade Sinan Paşa 1604 te yola çıktı. Ordunun yaklaştığını gören Şah Abbas geri çekildiyse de, Van'da kışlamak zorunda kalınması Şah Abbas'ın yeniden hücum etmesine sebep oldu. Sinan Paşa güçlükle kendisini Erzurum'a atarak, ilkbaharda yeniden taarruza geçti. Bu defa da orduda inzibat namına bir şey kalmamıştı. Bu yüzden savaş başarılı olmadı, ordunun büyük bir kısmı emir beklemeden dağıldı. Sinan Paşa da birkaç bin yeniçeri ile geri çekilmek zorunda kaldı, bir müddet sonra kederinden öldü.

Öte yandan, Sadrazam Malkoç Ali Paşa ise Avusturya seferini idare ediyordu. Onun ölümünden sonra I. Ahmet, Sadrazam Lala Mehmet Paşayı sadrazamlığa getirdi. Sefere çıkan sadrazam, Vaç (Waitzen) kalesini aldı, fakat Estergon (Esztergom, Gran) Kalesini ve Peşte'yi almadan geri döndü. Ancak, bu arada Erdel Beyi Bocskay İstvan, Osmanlılarla işbirliği yaparak, Avusturyalılara karşı savaştı ve galip geldi. Artık Osmanlılar da, Avusturyalılar da savaştan bıkmıştı. Buna rağmen Türkler Estergon'un fethini lüzumlu sayıyorlardı. Bunun için Lala Mehmet Paşa yeniden sefere çıkarak Tepedelen, (Saint Thomas tepesindeki istihkâma Türklerin verdikleri isim) Wissegrad, ve Estergon kalelerini aldı. Bu arada Bocskay İstvan da Uyvar'ı (Neuhaeusel'i) almıştı. Bu başarısından dolayı Lala Mehmet Paşa ona törenle Erdel ve Macar tacını giydirdi. Lala Mehmet Paşa bu seferden sonra yeni bir Avrupa seferi daha düşünürken, bazı entrikalarla doğu cephesine verildi. I. Ahmet, Paşanın itirazlarını dinlemedi, idamla tehdit etti, fakat bu tehdidin gerçekleşmesine meydan kalmadan Lala Mehmet Paşa kederinden öldü.

Avusturya cephesine Kuyucu Murat Paşa getirilmişti. Murat Paşa Avusturyalılarla Jitvatorok (Zsitvatorok-Jitva Boğazı) Antlaşmasını yaptı. Buna göre Avusturya, Osmanlı Devleti ile eşit tutulacaktı. Halbuki o zamana kadar Osmanlı İmparatorluğu Avusturya'ya her istediğini kabul ettirmeye muvaffak olmuştur.

I. Ahmet devrinin en önemli iç olayı Celâlî ayaklanmalarıdır. Uzun süren seferler Anadoludaki asayişi bozmuş, tımarlı sipahiler zaafa uğramıştı. Zaman zaman Celâlilerle Anadoluda yapılan çarpışmalar hükümet kuvvetlerinin mağlûbiyetiyle sonuçlanıyordu. Jitvatorok Antlaşmasından sonra Kuyucu Murat Paşa Celâlilerin üzerine yürüdü. Bunların en tehlikelisi olan Canbulatoğlu Ali Paşa Suriye'de hüküm sürüyordu. Murat Paşa, yol boyunca, bu âsi Celâlilerin kimini zorla, kimini güzellikle yola getirdi. Nihayet Canbulatoğlu Ali Paşa ile karşılaşarak onu da yendi. Canbulatoğlu İstanbul'a kaçıp Padişaha sığındığı için affedildiyse de sonradan Belgrad'da öldürüldü. Kuyucu Murat Paşa, Celâli isyanlarının bastırıldıktan sonra İran seferine çıkmıştı, fakat başarı kazanamadan öldüğü için yerine gelen Nasuh Paşa İranlılarla bir antlaşma yaptı.

I. Ahmet zamanında Akdeniz'de güvenliği sağlamak için çalışılmış, Floransa ve Malta korsanlariyle başarılı çarpışmalar yapılmıştır. Karadeniz kıyılarını ise Şakşakî İbrahim Paşa koruyordu. I. Ahmet zamanında İranlılarla yeniden savaş çıkmışsa da bunun neticesi ancak Padişahın ölümünden sonra alınmıştır.

I. Ahmet bir mide hastalığı sonunda genç yaşta ölmüştür. Bahtî lâkabiyle şiirler yazan Padişahın hattatlığa da merakı vardı. Gerek Celâlilerin temizlenmesinde, gerekse dış savaşlarda kumandanlarını başarı ile seçmiş, sırasında memleket idaresinde büyük bir şiddet göstermiştir.

Sultan Ahmet camisini yaptıran I. Ahmet, Osmanlı mimarisine güzel bir anıt hediye etmiştir. (Bk. Sultan Ahmet Camisi).

47 yıl hapiste yattıktan sonra Padişah olan Şehzade:

AHMET II.

21. Padişah Ahmet II.

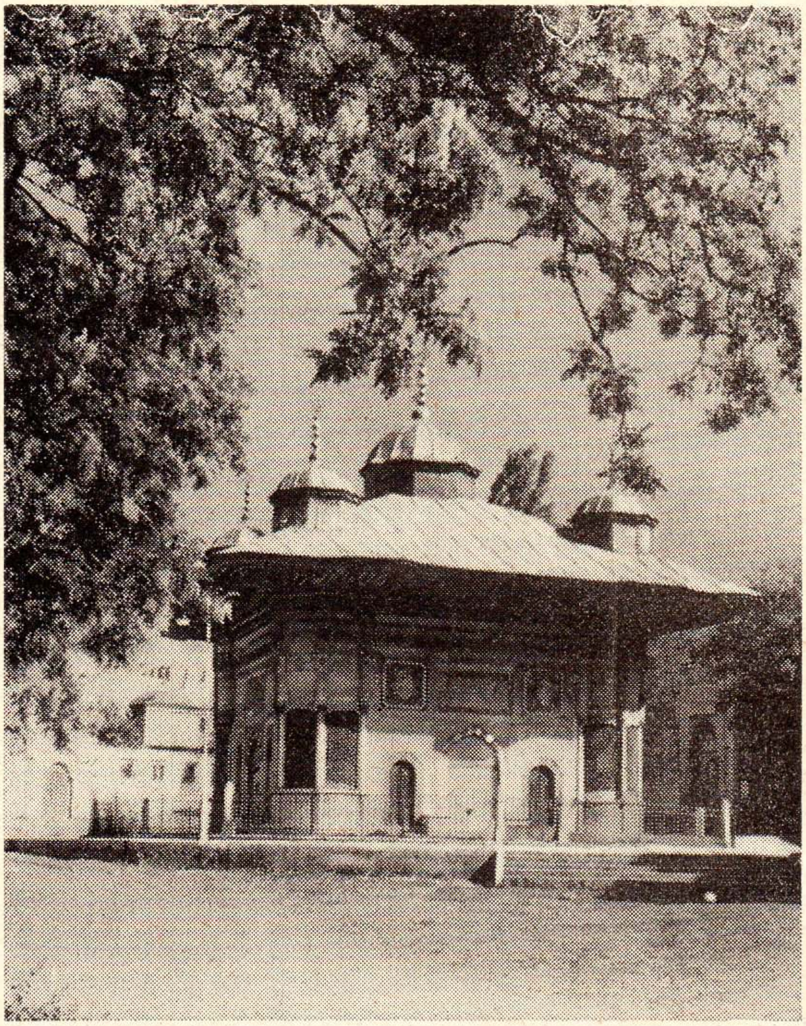
AHMET II. (1643-1695), yirmi birinci Osmanlı padişahıdır. Sultan İbrahim ile Muazzez Sultan'ın oğludur. 1691 de kardeşi II. Süleyman'ın ölümü üzerine tahta çıkmıştır.

II. Ahmet tahta geçtiği zaman, İmparatorluk, İkinci Viyana Kuşatmasiyle uğraşmaktaydı. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın, ağustos 1961'de, Avusturyalılarla yaptığı savaşta şehit düşmesi askerin mâneviyatını bozmuş, ordunun Belgrad'a doğru çekilmesine sebep olmuştu. Bununla beraber Avusturyalılar da fazla miktarda insan kaybettiklerinden, ayrıca Tuna'daki donanmaları Türkler tarafından mağlûp edildiğinden, geri çekilmekte olan Osmanlı Ordusu'nu takip edememişlerdi.

II. Ahmet'in Mustafa Paşa'nın ölümü üzerine Arabacı Ali Paşa'yı sadrazamlığa getirdiğini görüyoruz. Yeni sadrazam, dirayetsiz, gayretsiz, aynı zamanda zalim bir kimseydi. Devlet adamları arasında giriştiği birtakım lüzumsuz temizlik hareketleri Osmanlı ordusunu büsbütün sarstı. Ordu, bütün sınır boyunca savunmaya çekilmek zorunda kaldı. Kısa bir müddet sonra onun yerine sadrazamlığa gelen Hacı Ali Paşa ise hemen sefere çıkmakta tereddüt etmedi; ancak, savaş olmadı, Sadrazam da Belgrad kalesini tamir ettikten sonra geri döndü. Bir yıl sonra Hacı Ali Paşa da padişahla aralarında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden sadrazamlıktan ayrıldı, yerine 1693 te Bozoklu Mustafa Paşa tâyin edildi. Mustafa Paşa Erdel'i Avusturyalılardan kurtarmaya çalışmış, fakat yurda dönüşünde birtakım entrikalarla yerinden uzaklaştırılarak bu defa da sadrazamlığa Sürmeli Ali Paşa getirilmiştir. Onun sadrazamlığı sırasında Venedikliler Sakız adasını, Dalmaçyadaki Gabella kalesini zaptettiler.

II. Ahmet zamanında devletin iç durumu da çok karışıktı. Suriye, Irak ve Hicaz'da yer yer ayaklanmalar oluyordu. Bu padişah, hayatının kırk yedi senesini sarayda bir mahpus olarak geçirdiği için, son derece kararsız, asabî mizaçlı bir insan olmuş, hükümdarlık hayatında hiçbir varlık gösterememiştir. Dört yıllık saltanatı sırasında dört sadrazam değiştirmesi bunu ispat eden bir delildir. Daima çevresinin tesirinde kalır, çabuk kızardı. Ahmet I. şiir ve musikiden çok hoşlanırdı.

Edirne'de ölmüş, cenazesi İstanbul'a getirilerek Kanuni Süleyman Türbesine gömülmüştür.

Sultan Ahmet Çeşmesi adiyle tanınan Ahmet III. Çeşmesi

Lâle Devri'nin sulhsever, sanatkâr padişahı: AHMET III.

23. Padişah Ahmet III.

AHMET III. (1673-1736), yirmi üçüncü Osmanlı padişahıdır. IV. Mehmet'in oğludur. 1703'te tahttan indirilen kardeşi II. Mustafa'nın yerine geçmiştir. Tarihimizdeki meşhur Lâle Devri onun padişahlığı sırasına raslar.

III. Ahmet, Edirne' de tahta çıktı. İsyan sonunda tahta çıktığı için ilk anda çok şiddetli hareket etti. Asi yeniçerilerin istediği altmış devlet adamını onlara teslim ettiği gibi, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'yi de yeniçerilere teslim ederek öldürülmesine sebep oldu. Feyzullah Efendi Osmanlı tarihinde öldürülen şeyhülislâmların üçüncüsüdür. III. Ahmet, tahta çıktığı zaman, ayaklanan yeniçerilerin zoriyle Kavanoz Ahmet Paşayı sadrazamlığa, Çalık Mehmet Paşayı Yeniçeri Ağalığına, Mehmet Efendiyi de Şeyhülislâmlığa getirdi. Fakat İstanbul'a gelir gelmez bostancılardan 700 kişiyi birden saraydan çıkardıktan sonra, yukarıda adı geçen devlet adamlarını da sürmek veya öldürmek suretiyle ortadan kaldırdı. Yedi yıl içinde yedi sadrazam değiştirdi, gene de asayişi sağlıyamadı.

Baltacı Mehmet Paşanın sadrazamlığı sırasında Rusya seferi tertiplendi. Harbin birinci sebebi İsveç Kıralı XII. Karl'ın (Demirbaş Şarl), Rus Çarı I. Petro'ya, Poltava'da yenilmesi üzerine Dinyeper nehrini geçerek Bender'e sığınması, Osmanlı topraklarındaki Hıristiyan reayanın Petro'yu hücuma zorlamasıdır. Bu sırada Fransa Osmanlılara Av-

rupadan herhangi bir saldırışa uğramıyacağına dair bir teminat veriyordu. Bunun arkasından, Kırım Hanı Devlet Giray'ın İstanbul'a gelerek hükümetle anlaşması üzerine, Rusya'ya harb ilânına karar verildi.

Baltacı Mehmet Paşa 1711'de 47.000 kişilik bir kuvvetle Rusya üzerine yürüyerek Prut nehri ile bataklıklar arasındaki Horsiesti siperlerinde Rus ordusunu kuşattı. Rus kuvvetleri her an teslim olacak derecede perişan bir hale düşmüş oldukları halde, Petro'nun karısı Katerina'nın, birtakım hediye ve mücevherlerle gelerek Baltacı'ya sulh teklifinde bulunması, öte yandan, Sadrazam'ın artık beklemekten usanan askerin durumunu göz önünde tutması onu bu teklifi kabul etmeye sevketti. Temmuz ayında geçici Prut Antlaşması imza edildi. Buna göre, Ruslar Azak Kalesini bütün teçhizat ve mühimmatiyle beraber Osmanlılara bıraktıkları gibi, Osmanlı hududunda yaptıkları kaleleri de yıkmayı kabul ediyor, Lehistan ve Kırım işlerine karışmamaya, İstanbul'da bir elçi bulundurmaya razı oluyorlardı.

Baltacı'nın yaptığı bu antlaşma hakkında çeşitli tefsirlerde bulunulmuştur. İlk anda bu iş bir başarı gibi gösterilmiş, memlekette şenliklerle kutlanmış, Karlofça Antlaşmasiyle kaybedilen bazı yerler Ruslardan geri alınmış, fakat sonradan Baltacı ile Katerina münasebetleri etrafında çıkarılan mübalâğalı söylentiler üzerine Baltacı bir hain gibi gösterilerek azledilmiş ve sürülmüştür.

Baltacı Mehmet Paşa'dan sonra sadrazam olan Süleyman Paşa Demirbaş Şarl'ı Bender' de yakalatarak hapsettirdiği için azledilerek yerine Damat Ali Paşa getirildi. Demirbaş Şarl da 1714 te memleketine döndü.

Damat Ali Paşa, sadrazamlığı sırasında Venedik ve Avusturya ile çok başarılı savaşlar yaptı. Avusturya savaşı sırasında alnından vurularak şehit düştü (1716). Bu tarihten sonra Şehit Ali Paşa diye anılmaya başlandı. Ali Paşanın ölümü üzerine Nişancı Mehmet Paşa sadrazamlığa getirildi, Avusturyalılar Tamşvar'ı, Banat Beyliğini ve Belgradı aldılar. Nişancı Mehmet Paşanın yerine getirilen Damat İbrahim Paşa Avusturya ve Venedikle Pasarofça Antlaşmasını imzaladı.

Padişahın pek sevdiği Damat İbrahim Paşanın sadrazam olmasiyle, III. Ahmet saltanatında yeni bir devre açıldığını kabul etmek yerinde olur. Çünkü daha önce daima savaşlar yapıldığı halde, Damat İbrahim Paşa on iki yıllık sadrazamlığında hiç savaşmamış, devrini sükûn içinde, etrafındaki sanatkârlarla birlikte geçirmiştir. 1718-1730 arasındaki bu devreye Lâle Devri denir. Artık bütün devlet adamları zevk ve safadan başka bir şey düşünmez olmuşlardı. Herkes gününü gün etmeye bakıyor, İstanbul köşkler ve saraylarla süsleniyordu. (Bk. Lâle Devri).

Ancak, doğudaki bazı kargaşalıklar sarayın huzurunu kaçırmaktan geri kalmıyordu. Ruslar 1724 te Derbend ve Bakû kalelerini zaptettiler, Hoy da Osmanlılar tarafından zaptedildi. Aynı yıl Ruslarla bir antlaşma yapıldı. 1726 da İranlılarla yapılan savaşlar halkın memnuniyetsizliğine sebep oldu, 1729 da ise İran Şahını yenen Nadir'in Türk topraklarına hücumu ve Türk kuvvetlerini de yenmesi asker arasında yeni bir askerî sınıf kurulacağı zehabını uyandırdı. Bundan korkan Yeniçeriler, Beyazıt hamamında tellâk Patrona Halil'in elebaşılığını kabul ederek isyan ettiler. III. Ahmet önce tahtını kurtarmak için Sadrazam, Kaptan Paşa ve Kâhya beyi boğdurttu, fakat asiler feragat etmesinde ısrar ettiler, o da razı oldu (1730). III. Ahmet altı yıl sonra öldü, Yenicami Türbesine gömüldü.

III. Ahmet savaştan hoşlanmıyan, sulhsever, sanatkâr yaradılışlı idi. Üsküdar'da bir cami, Ayasofya'nın karşısında bir çeşme yaptırmıştır. Annesinin adına yaptırdığı cami Valde Camisi olarak tanınmıştır.

III. AHMET ÇEŞMESİ — III. Ahmet'in saray başmimarı Mehmet Ağa'ya yaptırdığı bir çeşmedir. Topkapı Sarayı Bab-ı Hümayun'unun karşısında bulunan bu sebilli çeşme Türk mimari örneklerinin bir şaheseri olarak kabul edilir. Son derece zarif, ahenkli bir yapıdır. Bu sanat anıtına halk arasında Sultan Ahmet Çeşmesi de denir.

Çeşmenin saray kapısına bakan yönünde III. Ahmet'in şu mısraı yazılıdır: «Aç besmeleyle iç suyu, Han Ahmede eyle dua». Bu mısra ebcet hesabiyle 1141 (1728) tarihini gösterir. Ayrıca, Seyyit Vehbi'nin bir kasidesi çeşmeyi çepeçevre kaplar. Kaside firuze renkli çini üzerine altınla yazılmıştır. Çeşmenin dört yönünde dört musluğu, ayrıca dört köşesinde de birbirinin aynı olan dört sebili vardır.

AHMET CEVDET, İkdamcı (1862-1935)

İkdamcı Ahmet Cevdet

Hayatının elli yıldan fazlasını çok sevdiği mesleğine vermiş büyük gazetecilerimizdendir. İstanbul'un eski bir ailesine mensuptur. Babası tütün tüccarlarından Hacı Ahmet Efendidir. İstanbul'da Aksaray'da doğdu. Rüştiye tahsilinden sonra hususi olarak Arapça, Fransızca, Almanca ve Rumca öğrendi. Genç yaşta «Tercüman-ı Hakikat» gazetesine muharrir olarak girdi. Bir taraftan da Hukuk Mektebine devam ederek mezun oldu. Bir zaman sonra «Takvim-i Vekayi» gazetesine geçti. Bir ara değişik memuriyetlerde bulundu ise de Babıâliden pek uzak kalamadı. Sırasiyle «Sabah», «Saadet», «Tarik» gazetelerinde başyazarlık ettikten sonra «İkdam» ı kurdu. Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki'ye muhalefet ettiğinden 31 Mart Vakası'ndan sonra Avrupaya kaçmak zorunda kaldı. Fakat oradan da yazılarına devam etti. Uzun müddet muhtelif şehirlerde Nis'te, İsviçre'de yaşadı.

Siyasi hava müsait olmadığı zaman yazılarında patatesten, patlıcandan bahsederek gene halka kendini okutmasını bilen nadir yazarlardandır. Ayrıca makalelerinde ilk defa halk dili Türkçe kullananlardan biri de odur. 1935 te Ankara'da toplanan Matbuat Kongresinde kalb sektesinden öldü. İstanbul'da Eyüp'e gömüldü.

AHMET CEVDET PAŞA (1822-1895)

Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa

XIX. yüzyılda yetişen en büyük ilim adamlarımızdandır. Eskiden bize bağlı olup şimdi Bulgaristanda bulunan Lofça kasabasında doğdu. İlk tahsilini, bir kısım da medrese tahsilini doğduğu şehirde gördükten sonra, on yedi yaşında İstanbul'a geldi. Zamanın âlimlerinden ders alarak Farsça, Fransızca, matematik, felsefe, kozmografya, tabiî ilimler öğrendi. Çalışkanlığı ve zekâsı zamanın büyükleri tarafından takdir edilerek Sadrazam Mustafa Reşit Paşanın himayesini kazandı. Kısa bir zaman Kadılık yaptıktan sonra Fuat Paşa ile birlikte «Kavaid-i Osmaniye» yi yazmaya başladı. Bu eseri sonradan tek başına bitirdi. 1850 de Maarif Meclisi âzalığına, Darülmuallimin müdürlüğüne tâyin olundu. Bir yıl sonra o devrin akademisi olan «Encümen-i Dâniş» üyeliği de bu memuriyetlerine ilâve edildi. 1853'te, yazmakta olduğu «Tarih-i Cevdet» in ilk üç cildini bitirerek padişaha sundu.

Ahmet Cevdet Paşa 1865 te vezir rütbesiyle Halep valiliğine tâyin edildi. Üç yıl sonra İstanbul'a çağrılarak Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ve Cemiyet-i İlmiye reisliklerine getirildi. Bu cemiyetin önemli hukuk eserleri çıkarmasında büyük rolü olmuştur. Divan-ı Ahkâm reisliği nazırlığa çevrildiği zaman ilk nazır da Cevdet Paşa oldu. Bir ara Bursa ve Maraş valiliklerinde bulunduysa da tekrar İstanbul'a alınarak yeniden önemli ilim ve devlet işlerinin başına getirildi. Ölümüne kadar beş defa adliye, üç defa maarif, iki defa evkaf, birer defa dahiliye, ticaret ve ziraat nazırlığı etmiştir. Bu arada Şûrayı Devlet reisliği ve valiliklerde de bulundu. Bu geniş siyasi hayatına rağmen Cevdet Paşanın ilim tarafı çok daha kuvvetlidir. Tarihi, usul ve üslûp bakımından, o zamana kadar yazılanların hepsinden üstündür. Mecellesi, yakın zamana kadar kullanılan gayet sağlam düsturları içinde toplar. İki ciltlik «Kısas-ı Enbiya» sı Türkçe bakımından çok güzeldir.

AHMET FEHİM (1856-1930)

Sanatkâr Ahmet Fehim

İlk tiyatro sanatkârlarımızdandır. Üsküdar'da doğdu. Babası tanınmış hattatlardan Abdülkadir Efendidir. Kısa bir tahsilden sonra Tophane fabrikasına girerek tornacılık öğrenmiş ve sanayi mektebi torna hocası olmuştur. Tiyatroya girişi yirmi yaşındadır. İlk defa meşhur Gedikpaşa Tiyatrosunda bir tercüme piyes olan «Sağırlar» da oynadı. Zamanın büyük sanatkârı Fasulyaciyan kendisiyle ilgilendi, onu alıp Bursa'ya götürdü.

Bursa'da Ahmet Vefik Paşanın himayesindeki tiyatroda Molière'den tercüme edilen piyeslerde büyük başarı kazandı. Vefik Paşanın Bursa'dan ayrılması üzerine tiyatro dağılınca Ahmet Fehim kurduğu bir trupla memleketi dolaşarak Edirne, Trabzon, Ordu ve Çanakkale'de temsiller verdi, nihayet Ankara'ya gelerek orada iki buçuk yıl, kâh artistlik yaparak, kâh tabelâ yazarak geçindi. Daha sonraları İstanbul'a gelerek ilkin Gedikpaşa tiyatrosunda, sonra da Mınakyan tiyatrosunda çalıştı. Kendi namına bir Vodvil Tiyatrosu kurarak ihtiyarlığına kadar burada çalışan Fehim Efendi hayatının son yıllarında İstanbul Şehir Tiyatrosunun eski şekli olan Darülbedayi'de komedi hocalığı da yaptı. Büyükadada gömülüdür.

AHMET HAŞİM (1885-1933)

XX. Yüzyıl Türk edebiyatının en dikkate değer şairlerindendir. Annesi ve babası Bağdat'lıdır. Ahmet Haşim, çocukluğunda babasiyle beraber birçok yerleri gezmiş, babasının 1896 da Fizan Mutasarrıflığına tâyini üzerine okumak için İstanbul'a gönderilmiştir.

Şair Ahmet Haşim

1907 yılında Galatasaray Lisesini bitiren Haşim bir yıl memurluk etti, Meşrutiyetten sonra İzmir Sultanisi edebiyat öğretmenliğine tâyin edildi. Üç yıl öğretmenlikten sonra İstanbul'a döndü, 1929 yılına kadar çeşitli devlet hizmetlerinde bulundu. 1929 da Anadolu Demiryolları İdare Heyeti üyeliğine getirildi. Bu sırada, hastalanarak tedavi için Frankfurt'a gitti, İstanbul'a döndükten bir müddet sonra öldü.

Ahmet Haşim ilk şiirlerini «Mecmua-i Edebiye» de neşretmiştir. Şiire başladığı sıralarda Fransız edebiyatına sembolizm ekolü hâkimdi. Ahmet Haşim de Türk edebiyatında sembolizmin en kudretli temsilcisi oldu. Şiir hakkındaki sembolist görüşleri o zamanın anlayışına tamamen aykırı idi. «Şairin lisanı nesir gibi anlaşılmak için değil, duyulmak üzere vücut bulmuş» bir dildir diye, şiirde mâna aramanın lüzumsuzluğunu ileri sürüyor, gerçekten «O Belde», «Bir Günün Sonunda Arzu», «Merdiven» gibi, sembolizmin en parlak örneğini teşkil eden şiirler yazıyordu. Ona göre «Şairin mânalı olmaktan evvel daha nice endişeleri» vardı. Zaten bu mânayı da hangi zekâya göre ölçecektik? Ahmet Haşim bu konudaki görüşünü, «Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar» başlıklı bir önyazısında şöyle izah etmiştir:

«Bir dakika için şiirde vuzuhun lüzumu kabul edilse bile, evvelâ vuzuhun ne demek olduğunu anlamak lâzımgelir. Hangi türlü zekânın anlayışı vuzuha kıyas addedilmeli? Birisine göre açık olan bir şiirin diğer birisine de öyle görünmesi hiç lâzımgelmez. En güzel şiirler mânalarını kariin ruhundan alan şiirlerdir.»

Şu birkaç örnek şairin bu fikirlerinin daha iyi anlaşılmasına yardım edecektir:

YARI YOL

Nasıl istersen öyle dinle, bakın,
Dalların zirvesindeyiz ancak.
Yarı yoldan ziyade yerden uzak,
Yarı yoldan ziyade mâha yakın.

BİR GÜNÜN SONUNDA ARZU

Yorgun gözümün halkalarında
Güller gibi fecr oldu nümayan;
Güller gibi... Sonsuz, iri güller,
Güller ki kamıştan daha nalân,
Gün doğdu yazık arkalarında!

Altın kulelerden yine kuşlar,
Tekrarını ömrün eder ilân,
Kuşlar mıdır onlar ki her akşam,
Âlemlerimizden sefer eyler?...

Akşam, yine akşam, yine akşam
Bir sırma kemerdir suya baksam,
Akşam, yine akşam, yine akşam,
Göllerde bu dem bir kamış olsam!

O BELDE

Denizlerden
Esen bu ince hava saçlarınla eğlensin.
Bilsen
Melâl-i hasret-ü gurbetle ufku şama bakan
Bu gözlerinle, bu hüzünle sen ne dilbersin!
Ne sen,
Ne ben
Ne de hüsnünle toplanan bu mesa,
Ne de alâm-ı fikre bir mersa
Olan bu mavi deniz,
Melâlim anlamıyan nesle aşina değiliz.
Sana yalnız bir ince taze kadın,
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer,
Bu sefil iştiha, bu kirli nazar,
Bulamaz sende, bende bir mâna,
Ne bu akşamda bir gam-ı nermin
Ne de durgun denizde bir muğber
Lerze-i istitar ü istiğna
Sen ve ben
Ve deniz
Ve bu akşamki lerzesiz sessiz,
Topluyor bûy-ı ruhunu güya
Uzak
Ve mavi gölgeli bir beldeden cüda kalarak
Bu nefy ü hicre müebbet bu yerde mahkûmuz...

....
O belde
Hangi bir kıt'a-i muhayyelde?
Hangi bir nehr-i dûr ile mahdut
Bir yalan yer midir? Veya mevcut,
Fakat bulunmıyacak bir melâz-ı hulya mı?
Bilmem... Yalnız
Bildiğim sen ve ben ve mavi deniz
Ve bu akşam ki eyliyor tehziz
Bende etvâr-i hüzn ü ilhamı,
Uzak
Ve mavi gölgeli bir beldeden cüda kalarak,
Bu nefy ü hicre bu yerde mahkûmuz...

«Ahmet Haşim'in Şiirleri»
(Suhulet Kütüphanesi
İstanbul - 1933)

Ahmet Haşim'in çok güzel bir Türkçe ile yazdığı nesirleri de vardır. Bunlar, «Gurabahane-i Lâklakan,», «Bize Göre» ve «Frankfurt Seyahatnamesi» adlı üç kitapta toplanmıştır. Şiir kitapları da iki tanedir: «Göl Saatleri», «Piyâle».

Bibliyografya:

Ahmet Haşim; hayatı, edebî şahsiyeti, sanatı, bütün şiirleri (Rıfat M. Evrimer, 1959)

AHMET HİKMET, Müftüoğlu (1870-1927)

Ahmet Hikmet Müftüoğlu

Sade ve öz türkçe, Türkçülük, halkçılık için çalışan ediplerimizdendir. İstanbul'da doğdu. Yunanlılar tarafından öldürülen dedesi Mora Müftüsü Abdülhalim Efendi'den dolayı «Müftüoğlu» nu soyadı gibi kullanırdı. Rüştiyede okuduktan sonra Galatasaray Lisesini bitirdi. Daha lise de iken edebiyata merak sarmıştı. O sıralarda «Leylâ yahut bir Mecnunun İntikamı» adlı bir eser neşretti. Ondan sonra ardı ardına Fransızcadan iki tercümesi daha neşredildi. Fakat onun asıl edebî yazıları ilkin «Ikdam» da, sonra da «Servet-i Fünun» da yazdığı yazılardır.

Kendini tamamen gazeteciliğe vermeyip memuriyete giren Ahmet Hikmet yıllarca hariciyede çalışıp konsolos kâtipliği ve konsolosluk yaptıktan sonra Ankara hükümeti devrinde hariciye vekâleti umum müdürlüklerinde ve müsteşarlığında bulundu, buradan tekaüt oldu. Bir ara Galatasaray Lisesi edebiyat öğretmeni, Darülfünun'da Avrupa edebiyatı profesörlüğü de yaptı. Dili gayet sadedir. Konuları daima millî bir renk taşır. Başlıca eserleri 1900'de çıkan «Haristan ve Gülistan» (hikâyeler) ve 1922'de çıkan «Çağlıyanlar» dır. Bunlardan başka «Gönül Hanımı» adlı bir romanı ve sayısız makaleleri vardır.

AHMET MİTHAT EFENDİ (1844-1912)

Ahmet Mithat Efendi

Halka okuma zevkini aşılıyan ilk büyük gazeteci ve romancılarımızdandır. İstanbul'da doğdu. Babasını genç yaşta kaybettiği için büyük sıkıntılara düştü. Çalışmak zorunda kalarak bir aralık Mısırçarşısında aktar çıraklığı bile etti. Sonradan ağabeysi Hafız Ağa ile muhtelif vilâyetlerde dolaştı. Mithat Paşa Tuna valisi iken dikkatini çekti, kendisinden yardım gördü. Hattâ adının sadece Ahmet olduğu, «Mithat»ı kendisine Mithat Paşa'nın verdiği söylenir.

Seyahatleri sırasında her gittiği yerde okuyan, bu arada Doğu kültüriyle birlikte Fransızca da öğrenen Ahmet Mithat Efendi ilk yazılarını «Tuna» gazetesinde yayınlıyarak gazeteciliğe başladı. İstanbul'a geldikten sonra bir yandan «Ceride-i Askeriye» gazetesi-

HASAN MELLÂH

Ahmet Mithat Efendi yazdığı romanları ile zamanın okuyucularını peşinden sürüklemekle şöhret kazanmıştı. İşte meşhur eserlerinden birinin özeti:

FAS kıyılarına yakın Kartacena kasabasında Sinyor Alfons adında bir zengin vardır. Kızı Cuzellâ'yı Pavlos adında bir tüccara vermek ister. Fakat kız bu Pavlos'tan nefret etmektedir. Bir gece uykusu kaçmıştır, yatağında bir tıkırtı duyunca kalkmak ister. Sanki biri pencere önündeki ağaca tırmanıyor gibidir:

Gelen herif sürmeyi açtıktan sonra başını uzattı. Cuzellâ bunun genç bir adam olduğunu gördü. Kendisini uyur göstermek için gözlerini yumdu. Herif bir kere etrafa göz gezdirdi. İçeri doğru sürüne sürüne pencereden girdi. Uzun boylu, nahif endamlı, güzelce çehreli bir adam ise de arkasında yırtık pırtık, yağ içinde bir gemici gömleği ile ayağında bin yamalı bir gemici pantalonu, başında da yamru yumru bir şapka vardı. Cuzellâ ise hem kendini uyur göstermek için gözlerini kapamaya lüzum görür, hem de mutlaka gözlerini kapatmıyarak, hırsızın harekâtını muayene eder idi. Bu aralık hırsız hâlâ etrafına göz gezdirir iken gözlerine rasgelmesin mi? İkisi dahi birbirlerine değil, göz bebeklerine baktılar.

Bu adam Hasan Mellâh, yani Gemici lâkabiyle maruf Hasan'dır. Hasan bir Fas emirinin oğludur. Babasını düşmanları öldürmüş, Hasan da Madrit'te denizcilik tahsil etmiştir. Zamanla da babasının büyücek hisselerine sahip olduğu Pavlos ticaret şirketinin hissedarları arasına geçer. Bu şirket beş ortaktan ibaret olup, asıl reisleri ihtiyar Pavlos'tur. Ortakların herbiri hisseleri derecesine göre poliçelerine Pavlos adını yazarlar, fakat altına iki veya üç nokta koyarlar. İşte Hasan iki noktalı Pavlos imzasına selâhiyetli iken, Cuzellâ'yı almak istiyen ve asıl adı Domeniko Badya olan «melûn ve sahtekâr tüccar» imzasını üç nokta ile Pavlos diye atar.

Cuzellâ ile göz göze gelip onun uyumadığını anlayınca Hasan Mellâh kıza aşkını ilân eder. Cuzellâ onu resminden tanımış ve sevmiştir. Hasan niçin korsan kıyafetinde bulunduğunu anlatır. Babasının öcünü almaya giderken düşmanları peşine düşmüşler, o da ister istemez bir korsan gemisine binmek zorunda kalmıştır.

Hasan'la Cuzellâ bu şekilde anlaşıp vedalaştıktan sonra Hasan babasının kaatilini yok etmeye karar verir. Fakat Pavlos (Domeniko) daha önce davranıp Hasan tarafından imişçesine adam göndererek Cuzellâ'yı kaçırır. Hasan hemen bir gemi donatıp ardına düşer. Bu arada İskenderiye'de dört top mermisini birden havada çarpıştırmak gibi kimsenin yaapmıyacağı bir hüneri gösterdiğinden, Esmâ adlı bir esir kızı gemisine alır.

Acaba Hasan, filhakika Cuzellâ'dan vazgeçti mi? Vallahi bilemeyiz. Bildiğimiz bir şey varsa yalnız şudur ki Esma'nın karşısında biçare Hasan gaşyolup gitmişti. Kızın gemiye gelişi zaten akşam üzeri olduğundan biraz sonra artık gece dahi hulûl etmiş ve bunlar birbirinin yüzünü görmemeye alışmış olduklarından güverte üzerinde Alanzo'nun tertibiyle bir genç muço aşağıya inerek lâmbaları yaktı. Hasan ise yüzüne bakınca o güneş gibi parlak çehreyi esna-yı guruptaki misillü kıpkırmızı buldu.

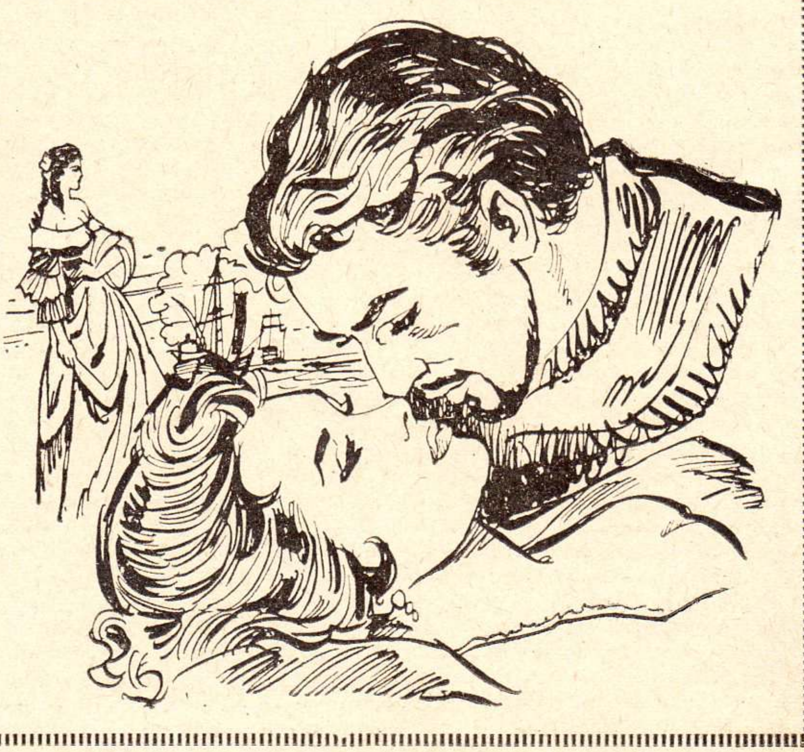
Bir saat sonra tekrar kamaraya indiği zaman kızı deniz tutması ile kendinden geçmiş buldu. Gözler kapanmış ve üst kirpikler alt kirpiklerle birleşerek yanacıklarının başlangıçlarına hücum eylemişlerdi. O kadar da hafif nefes alırdı ki, göğsünün inip çıkması hemen hissolunmıyacak kadar idi. Hasan bu hali görünce hevesi cinnet derecesinde arttı. Kızın yanına sokulup o kadar hülyalarda bulundu ki, bu hülyaları tasvire hicap hali gerçekten mânidir.

Bu hal ile beraber Esmâ bir aralık gözlerini açıp yanında Hasan Mellâh'ı görünce: «A efendim, aman efendim, öleceğim.» diye Hasan'a hitap etmesin mi? O halde Hasan'a ne oldu? Kızı kolları arasına alıp «Bir şey yok» diye tesliyete gayret etti. Lâkin o oynak vücudu ele avuca sığar mı? Deniz hastalığı tesiriyle balık gibi çırpınır. Çırpındıkça Hasan'ın dahi yüreği çırpınır. Bir hal ki medet Allah, bir heves ki aman Allah!

Böylece, Hasan uzun maceralardan sonra, Cuzellâ'yı bulur. Fakat rakibini ele geçirecekken kaçırır. O, bir müddet daha melânet yapacak fırsat bulduktan sonra hak ettiği cezaya uğrar. «Şam'da hükümetin eliyle kıvrana kıvrana can verir.»

Roman şu satırlarla son bulur:

Kıssadan murad hissedir. Bu hisse ise herkes için başka surette olmayıp belki herkes hissesini kendi istediği gibi alacaktır. Kıssamızdan her kim ne hisse almış ise aldığı hisse kendisine mübarek olsun.

nin başyazarlığını yaparken, bir yandan da evinde matbaa kurarak yayınlara başlamıştı. Yazdığı kitapları, «Dağarcık» adlı mecmuasını bütün ev halkı birlikte dizip basar, aktarlara, tütüncülere dağıtarak geçinmeye çalışırlardı. Bir aralık mecmuasında çıkan ve din aleyhinde görülen bir yazıdan ötürü Namık Kemal ve Ebüzziya ile birlikte Rodos'a sürüldü. Orada üç yıl kaldıktan sonra 1876 da İstanbul'a dönerek tekrar gazeteciliğe başladı. «Üss-ü İnkılâp» adlı eserinden ötürü II. Abdülhamit'in gözüne girerek, Devlet matbaası olan Matbaa-i Âmire ve «Takvim-i Vekayi» gazetesi müdürü oldu. Onun gazetecilik şöhretini en çok 1878 de çıkmaya başlıyan «Tercüman-ı Hakikat» gazetesi sağladı. Bu gazetede, kendisinden başka, damadı Muallim Naci, Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi de çalışıyordu.

Bir yandan gazetecilik yapan, durmadan kitap çıkaran Ahmet Mithat Efendi, bir yandan da muhtelif memurluklarda bulunmuştur. 1885 te Karantine başkâtibi, 1895 te «Meclis-i Umur-u Sıhhiye» ikinci reisi olmuş, bu arada Stokholm'da toplanan müsteşrikler kongresine de katılmıştır. 1908 inkılâbından sonra Darülfünunda (üniversitede) tarih, Darülmuallimat'ta (kız öğretmen okulunda) pedagoji okutmuştur. Bir kısmı tercüme olarak yüz elliye yakın eser ve «Dağarcık», «Kırk Ambar» adlı iki mecmua neşretmiştir.

Eserleri:

Hasan Mellâh, Hüseyin Fellâh, Dünyaya Yeniden Geliş, İstanbul'da neler olmuş (1874), Kâinat (1871-81), Paris'te bir Türk (1876), Üss-i İnkılâb (1877), Zübdet-ül Hakayik (1878), Yeryüzünde bir Melek (1879), Henüz on yedi Yaşında (1880), Dürdane Hanım (1884), Jön Türk (1910).

AHMET MUHTAR PAŞA (1839-1919)

Ahmet Muhtar Paşa

Osmanlı sadrazam ve komutanlarındandır. Bursa'da doğdu. Katırcıoğlu ailesinden Halil Efendi'nin oğludur. 1860 yılında Harbiye'den kurmay yüzbaşı olarak çıkmıştı. Bir müddet Harbiyede öğretmenlik yaptı. 1870 yılında, Paşa rütbesiyle, Yemen'in merkeze bağlılığını sağlamlaştırmak için gönderilen ordunun başına getirildi, buradaki başarısından ötürü müşirliğe yükseltildi. 1876'da Bosna-Hersek ile Sırbistan ve Karadağ'da çıkan ayaklanmalar esnasında Karadağ'da harbetti, ertesi yıl da Osmanlı-Rus harbinde Zivin'de Ruslara karşı büyük zaferler sağladı. Kars ve Erzurum'un savunmasında gösterdiği yararlıklar üzerine İstanbul'a çağrılarak kendisine II. Abdülhamit tarafından Gazi unvanı verildi, ayrıca bir de altın kılıç hediye edildi.

Mısır Fevkalâde Komiseri olarak Mısır'a gönderilen Ahmet Muhtar Paşa yirmi üç yıl orada kaldı. 1908 inkılâbından sonra İstanbul'a dönüp Âyan Meclisine üye, reis vekili, son olarak da 1913'te reis oldu. Balkan Harbinin başlamasından az önce Sadrazam olan Ahmet Muhtar Paşa'nın sadrazamlığı, Balkan Harbi bozgununa raslaması bakımından, pek başarılı değildir. İstanbul'da ölen Ahmet Muhtar Paşa Fatih Camisi avlusundaki mezarlığa gömülmüştür.

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye adlı kültür derneğini, Darüşşafaka Lisesini kuran Ahmet Muhtar Paşa, bugün kullandığımız milletlerarası saat sistemiyle Milâdi yıl sisteminin kullanılmasını ilk defa ileri sürmüştür. «Islâhat-üt Takvim», «1294 Anadolu-Rus Muharebesi» ve «Takvim-i Mâlî» eserlerinin başlıcalarıdır.

AHMET PAŞA, Bursalı Velieddinoğlu
(?-1497)

Bursalı Ahmet Paşa

Divan şairlerinin en eskilerinden, Osmanlı Türkçesinin şiir dilini meydana getirenlerin başlıcalarındandır. Bursada yaşayıp orada ölmüş olduğundan kendisine «Bursalı» denmesine rağmen Edirne'de doğduğu da rivayet edilir. Zamanında iyi bir medrese kültürü aldıktan sonra sırasiyle Bursa'da II. Murat medresesinde müderrislik, Edirne'de kadılık, II. Murat'ın şehzadelerine hocalık etti. Babası Kazasker Velieddin ölünce onun yerine kazasker oldu, Fatih Sultan Mehmet'in ilk saltanat yıllarında Paşa rütbesiyle padişahın vezirleri arasına girdi, hattâ ona hocalık dahi etti. Zarif, hazırcevap ve çok bilgili olduğundan Fatih'in devamlı olarak iltifatına mazhar olmuşsa da bir aralık ahlâka uymıyan bir hareketinden ötürü padişahın gazabına uğradı, öldürülmek üzere hapse atıldı. «Kerem» redifli bir kaside yazıp padişaha göndererek ölümden kurtulduğu söylenir. Ahmet Paşa bundan sonra Bursa'ya sürüldü, orada mütevellilik tahsisatı ile yaşadı. II. Bayezit'in zamanında padişahın iltifatını yeniden kazandı.

Ahmet Paşa, o devrin Şeyhî'den sonra en kuvvetli şairi, Baki'ye gelinceye kadar geçen devrin üstadı sayılır. Divanı basılmamıştır.

AHMET RASİM (1864-1932)

Edip, şair Ahmet Rasim

Büyük yazar ve gazetecilerimizdendir. İstanbul'da doğdu. Kıbrıslı bir posta memuru olan babası, oğlu henüz doğmadan annesini boşıyarak İstanbul'dan ayrıldığı için küçük Ahmet Rasim annesi tarafından zorluklar içinde büyütüldü. İlkokuldan sonra Darüşşafaka'ya girerek orasını birincilikle bitirdi. Posta-Telgraf Nezareti'ne memur oldu. Fakat daha mektep sıralarında heves ettiği yazı yazmak onu pek çektiğinden bu memuriyette bir yıldan fazla kalamadı, istifa ederek gazeteciliğe girdi. Sırasiyle «Tercüman-ı Hakikat», «Saadet», «İkdam», «Sabah», «Malûmat», «Servet», «Servet-i Fünun», «Tanin», «Hak», «Tasvir-i Efkâr» gazetelerinde çalıştı. Bu arada değişik mecmualara da şiir, makale, tercüme yazılar yazdı. Ayrıca çeşitli konular üzerinde, kendi incelemelerine ve görgülerine dayanan kitaplar da yayınladı.

Ahmet Rasim, son günlerinde girdiği milletvekilliği hariç, hayatı boyunca sadece yazıları ile geçinen, bu sebeple pek çok yazı yazan gazetecilerimizden biridir. Umumi kültürü ve bilhassa İstanbul folkloruna ait bilgisi çok geniş olduğu için yazıları zevkle okunurdu. Ciddî yazılarının yanında, o zaman için gayet büyük bir zevkle okunan mizah yazıları da yazardı. Sayısız makalelerinden, şiirlerinden başka kitap şeklinde çıkmış yüzden fazla eseri vardır. «Şehir Mektupları» onun mizah sahasındaki kabiliyetine en güzel örnektir. Bu eserde o zamanki İstanbul hayatının bütün izleri vardır. Okullar için yazdığı dört ciltlik «Osmanlı Tarihi» devrinin en faydalı tarih eserlerinden biri olmuştur. Metin dışı olarak devrin âdetlerine, kıyafetlerine, silâhlarına dair ilâve ettiği notlarla bu eser daha da değer kazanmıştır.

Ahmet Rasim'in yirmi kadar ders kitabından başka her çeşit bilgi alanına ait çeşitli eserleri vardır. Ayrıca, şiirlerinden bir kısmını kendisi bestelemiştir, ki bugün hâlâ alaturka musikinin en güzel parçalarından olarak çalınır ve söylenir. Bunlar 65 kadardır.

Ahmet Rasim'in hâlâ dillerde dolaşan ve çoğu kendisi tarafından bestelenmiş birçok şarkıları vardır. Bunlardan en çok tanınan ve sevilenlerden birinin güftesini veriyoruz.

SÜZİNAK

Pek revadır sevdiğim ettiklerin
Âşıkı günlerce beklettiklerin
Gelmeyip ağyar ile gittiklerin
Gez görüş eğlen sıkılma zevke bak
Bir gelir insan cihana durma çak

Gül gibi ruhsâr-ı hüsnün solmadan
Nevcivan kalbinde gam yer bulmadan
Ben gibi mahzunu devran olmadan
Gez görüş eğlen sıkılma zevke bak
Bir gelir insan cihana durma çak.

1927 de milletvekili olan Ahmet Rasim son yıllarda, devamlı hasta olduğu için, Büyük Millet Meclisine ancak birkaç defa gidebilmişti. 1932 yılının 23 eylülünde Heybeliada'da öldü, oraya gömüldü.

Eserleri:

Meyl-i Dil (roman, 1892), Nâkâm (roman, 1899), Kitabe-i Gam (roman, 1899-1900), Hamamcı Ülfet (roman, 1922); Tarih ve Muharrir (1913), Şehir Mektupları (1912-1913), İki Hâtırat, Üç Şahsiyet (1916), Gülüp Ağladıklarım (1924), Fuhş-i Atik (1924), İstibdattan Hakimiyet-i Milliyeye (1924-1925), Şair, Muharrir, Edip (1924), Falaka (1927).

AHMET REFİK (Bk. ALTINAY, Ahmet Refik).

AHMET RASİM'İN FALAKA ADLI ESERİNDEN BİR PARÇA...

BİR gün, akşam yemeğine gitmeden evvel, bizi mektebin «Divanhane» denilen geniş, uzun sofasına karşılıklı dizdiler. Hizmetçilerden biri bir kucak dolusu değnek getirip ortaya bıraktı, durdu. Değnek adedine bakılacak olursa mevcudu darp için kâfi görünüyordu. Hepsi de irili, ufaklı fındık değneği idi.

Müdüriyet odasının önünde duran mubassır müdürün odasından çıktığını haber verdi. Dimdik bir vaziyet aldık. Müdür göründü. Tâ ilk sınıfın önüne gelir gelmez başçavuş yüksek sesle:

— Bak!

Dedi. Öğrendiğimiz veçhile birer temenna ettik. Diğer mubassır elinde kocaman bir defter ile geldi. Bak, diye kumanda veren başçavuşu çağırdı, defteri açıp ona verdi. O da alıp müdürün emri üzerine okudu:

— ... sınıf şakirdanından Asitaneli .... Efendi dün, öğle üzeri aptest alınırken Çavuş .... Efendiye karşı gelmiş olmağla hakkında icabeden mücazatın icrası babında...

Başçavuş bir lâhza durduktan sonra gene okudu:

— On değnek darp!

Mubassır zavallı Asitaneli .... Efendi'yi sırasından çıkardı. Süklüm püklüm yürüyordu. Ortaya gelince değnekleri getiren azılı hizmetçi belinden kavradı, çevirdi, diğer mubassır, o değnekler içinden bir değnek aldı. Sayı ile kıçına on değnek vurdu. Karmanyolaya girmiş olan Âsitaneli ....:

— Aman, aman. Bir daha yapmam...

Diye bağırdıkça benim dizlerimin bağı çözülüyordu. Düşeceğimi zannediyordum. Maahaza alıcı göziyle baktığım için bu değnek uruşu ile Hafızpaşa Mektebi hocasının sopa uruşu arasında hayli fark-ı şiddet var idi. Mubassır ağır ağır ama hafif indiriyordu. Hani kıyasıya değil, korkutasıya uruyor, bize de âmire karşı gelmenin cezasının dayak olduğunu anlatıyordu. Anladık.

Gene bir gün, bu defa öğle idi, Divanhanede cem olduk. Ayni merasim... Bu defa, hizmetçi değnekler ile beraber bir de torbamsı bir şeyler getirdi. Müdürün huzurunda başçavuş, o evamır defterini okudu:

— ...... Talebesinden ...... numaralı, ... li ...... Ahmet, mektepten geceleyin firar edip yakalandığından darben cezası verilerek tardına karar verilmiştir!

... Ahmet, tarif ettiğim veçhile dayakcağızını yedi. Yedikten sonra hizmetçi elinden tutarak mubassırın odasına götürdü. Müdür, biz, sonradan gelen birkaç hoca ayakta bekliyorduk. Acaba ne olacak idi? Arası çok geçmedi, bir de bakalım Ahmet eski püskü, buruşuk rubalar içinde geldi. Meğer o bohça mektebe dahil olduğu gün evden üzerine giyip geldiği rubası imiş... Tardedilenlerden mektebin dahilî rubası alınıyor, geldiği ruba ile çıkartılıyordu. Filvaki üç, dört sene sonra nasılsa bir gün gördüm idi. Hepimizin rubaları da böyle bohça halinde, üzerlerinde isimler yazılı olduğu halde depolardan birinde duruyordu.

Bu muamele, bana dayaktan daha beter geldi. Mektepçe bunun da ismine «Keçe külâh olmak» denirdi.

Bununla da anlıyorduk ki, biz mektebe geldiğimiz zaman o halde imişiz, şimdi ise bu haldeyiz.

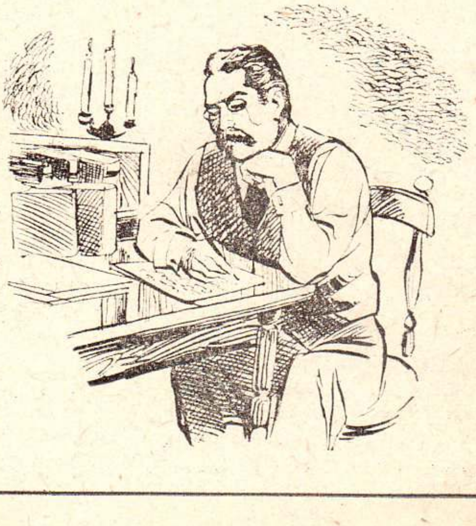
Ahmet Rasim'in "Muharrir Bu Ya„ adlı eserinden bir parça...

Yazar bir muharririn hayatını canlandırıyor.

LÂF değil, muharrir bu! Yaz! Hem de çalakalem yaz! Durma yaz! Hem, kaleminin ucuna nasıl gelirse öyle yaz!... Deme kış, yaz; yaz! Bu nasihati kulağına küpe yap! Buna bir rümuz olmak üzere kurşun kalemini kulağının ardından eksik etme! Yolda yaz, tramvayda, otomobilde, şimendiferde, vapurda, arabada, kayıkta dur, otur, hopla, zıpla yaz.

Gazetelerde, mecmualarda sütunlar, âbideler dik. Kütüphanelerde mücelledat yığ! Ceplerin şiş şiş olsun, masan kâğıt parçaları, müsvette üzgünleri ile Gûh-i Kaf'a dönsün, sen bunları gördükçe azımsa! Daha ziyade gayrete gel. Yaz. Hattâ uykunu kes, boğazına yeme, kâğıt kalem, mürekkep al. Sol elin başında; sağ elin kaşında düşünür gibi durduktan sonra aklına ne gelirse yaz.

Yahut, öyle düşünür gibi de durma! Önüne bakma, sağına, soluna aldırma! Hem, düşünmek insanı sıkar, türlü türlü hastalıklara meydan açar, sen ise bu dünya-yı faniye yazmak için gelmişsin; binaenaleyh, durma, yaz! Benden ibret al, durmam, dinlenmem, cayır cayır yazar, vızır vızır okur, okuturum.

Müteveffa kitapçı Arakil, bir kitabımın forma fiyatından tenzil etmek emeliyle:

— Rasim Bey, bir gün olacak, seni de, işte, işte... geçiyor! Bak, bak! diye parmakla gösterecekler. Bugünler yakındır!

Dedi idi. Herkesin dediği gibi bunun da dediği geldi, çıktı.

Aman azizim, sana bir nasihatım daha var. Açlığa son derece idman! Çünkü perhizler, oruçlar, bütün salâh-ı nefis için icat ve emredilmiştir. Baktın ki, pek ziyade acıktın, derhal kaleme sarıl, yaz! Tokluğa birebirdir!

AHMET RESMİ EFENDİ (1700-1783)

Ahmet Resmi Efendi

Tarihte meşhur Osmanlı elçilerindendir. Girit'te doğmuştur. Elçi olarak Berlin ve Viyanaya gönderildi, Kaynarca Antlaşması görüşmelerinde Türk başmurahhası olarak bulundu. Memleket içinde de önemli devlet memurluklarında bulunan Ahmet Resmi Efendi İstanbulda öldü, Karacaahmet mezarlığına gömülmü.

Ahmet Resmi Efendi, eserler de vermiştir. «Viyana Sefaretnamesi» ve «Prusya Sefaretnamesi» adında iki eseri vardır. Bunlar 1884 ve 1886 da İstanbulda basılmıştır. Ayrıca 1768-1774 Rus Savaşı hakkında «Hulâsat-ül-İtibar» adlı bir eseri ile «Sefinet-ür-Rüesa» adında reisülküttapların (hariciye nazırlarının) biyografilerini veren eserleri de basılmıştır. Sefaretnameleri Almancaya tercüme edilmiştir.

AHMET TAİP, Osmanzade (?-1724)

Lâle Devri şairlerindendir. İstanbulda doğdu. Doğum tarihi bilinmiyor. Ruznameci Osman Efendinin oğludur. Medrese tahsilini bitirdikten sonra müderris oldu. Bir müddet sonra da kadılığa getirildi. Son vazifesi Mısır Mollalığıdır.

Ahmet Taip, III. Ahmet'in padişahlığı ve Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında ilim ve sanatiyle kendisine geniş bir şöhret sağladı. III. Ahmet İbrahim adlı şehzadesinin doğumu üzerine şairin yazdığı bir kasideyi pek beğenerek ona «Sultan-üş-Şuara» (Şairler Sultanı) unvanını verdi. Ahmet Taip nükteli sözleri ve sanattaki hüneri sayesinde Lâle Devrinin önde gelen şahsiyetlerinden biridir.

Başlıca eserleri «Divan», «İcmal-üt-Tevarih», Sadrazamların hayatlarını anlatan «Hadikat-ül-Vüzera» dır. Ayrıca Arapçadan yaptığı bazı tercümeleri de vardır.

AHMET VEFİK PAŞA (1823 - 1891)

Ahmet Vefik Paşa

Türk devlet adamı ve yazarlarındandır. İstanbul'da Mühendishanenin ilk kısmında okuduktan sonra babası ile Parise giderek orada St. Louis Lisesine devam etti. 1837 de İstanbula dönünce Tercüme Odasına girdi, 1840 ta elçi kâtibi olarak Londra'ya gönderildi. Sırbistan ve Memleketeyn'de (Eflâk ve Buğdan'da) bulundu. 1847 de, gösterdiği başarılardan dolayı, Tercüme Odası başmütercimliğine getirildi. 30 yıl müddetle birçok devlet memurluklarında başarı ile çalışan Ahmet Vefik Paşa 1878 de ilk Meclis-i Mebusan'a başkan oldu. Aynı yıl başvekil tâyin edildi. 1879 da Bursa Valiliğine gönderildi. 1882 de tekrar başvekilliğe getirildiyse de bu defaki başvekilliği sadece üç gün sürdü. Ahmet Vefik Paşa Türkiyede «Başvekil» ünvanını alan ikinci devlet adamıdır. Söylendiğine göre, «sadrazam» ünvanının «başvekil» e çevrilmesinde kendisi ısrar etmiştir.

Ahmet Vefik Paşa 1882 de devlet hizmetinden ayrılarak özel çalışmaya başlamış, dokuz yıl sonra da ölmüştür. Devlet hizmetlerinden çok edebiyata yaptığı hizmetlerle tanınmıştır. Edebiyat alanında en büyük şöhretini Molière'den yaptığı tercüme ve adaptasyonlarla sağlıyan Vefik Paşa'nın başka yazarlardan dilimize çevirdiği eserler de vardır.

Ahmet Vefik Paşanın telif eserlerinin en önemlisi «Lehçe-i Osmanî» dir. Türkçeyi Osmanlıcadan ayrı bir bütün olarak ilk o mütalâa etmiştir. Aynı şekilde Türk tarihinin sadece Osmanlılara has olmayıp bütün Türkleri içine alması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu konuda «Hikmet-i Tarih» adlı bir eseri vardır. Ayrıca, Ebügazi Bahadır Han'ın «Şecere-i Evşal-i Türkiye» adlı eserini Osmanlı Türkçesine çevirmiştir. «Fezleke-i Tarih-i Osmanî» adlı bir de okul kitabı vardır.

Molière'den yaptığı tercüme ve adaptasyonlara gelince; Vefik Paşanın hem Fransızcaya, hem de Türkçeye olan nüfuzu bunlara gerçek bir telif eser hüviyeti kazandırmıştır. Eserlerdeki tipler son derece ustalıkla hayatımıza aktarılmıştır. Doğrudan doğruya halkın kullandığı dille yazması da eserlerinin büyük başarı kazanmasının başlıca sebeplerindendir.

Ahmet Vefik Paşa dürüst ahlâklı, biraz garip ve sert huylu bir insandı. Hareketli bir zekâsı vardı. Resmî memuriyetleri ve edebiyat alanındaki çalışmalariyle, fikir ve siyaset tarihimizin unutulmaz simaları arasına girmiştir.

Eserleri:

Hikmet-i Tarih (Tasviri Efkâr'da tefrika), Şecere-i Evşal-i Türkiye (Ebülgazi Bahadır Han'ın eserinin Osmanlı diyeleğine çevrilmesi 1864), Fezleke-i Tarih-i Osmani (1869), Hikâye-i Hikemiye-i Mikromega (Voltaire'den 1871), Telemak (Fénelon'dan 1881), Gil Blas dö Antillani'nin Sergüzeşti (Le Sage'den 1886), Ernani (Victor Hugo'dan), Lehçe-i Osmani (1876,1888,1889).

Molière'den adapte piyesleri: Zor Nikâh, Zoraki Tabip, İnfial-i Aşk, Don Civanî, Tabib-i Aşk, Adamcıl, Tartüf Azarya, Yorgaki Dandini, Okunmuş Kadınlar, Dekbazlık, Meraki, Kocalar Mektebi, Kadınlar Mektebi, Savruk, Dudu Kuşları.

AHMET YESEVÎ (?-1166)

Kurduğu tarikatle Türklerin mânevi hayatına yüzyıllarca tesir etmiş bir Türk mutasavvuf şairidir. Hoca Ahmet Yesevî diye de anılır. Türkistan'da Sayran kasabasında doğdu, yedi yaşındayken babasını kaybetti, ablasiyle birlikte Yesi kasabasına yerleşti. İlk tahsil yıllarını orada geçirdikten sonra Buhara'ya giderek Şeyh Yusuf Hemedânî'nin yanına girdi. Şeyhin büyük teveccühünü kazanarak onun üçüncü «halifesi» oldu, 1166 da onun yerine geçti. Fakat orada çok kalmadı. Tekrar Yesi'ye dönerek kendi tarikatini yaymaya başladı.

Yesevî'nin kurduğu tarikat göçebe Türkler arasında büyük bir rağbet görmüştü. Sir - Derya havalisinde, Seyhun, Taşkent ve civarında büyük bir nüfuz kazandı. Böylece Ahmet Yesevî ilk büyük Türk tarikatini kurmuş oluyordu. Ölümünden sonra mezarının üzerine büyük bir türbe yapılmış burası bütün civar ahalinin bir ziyaret yeri haline gelmiştir.

Ahmet Yesevî tarikatinin propagandasını daha çok göçebe ve köylü halk üzerinde topladığı için, çok sathî ve basit bir din bilgisi olan bu halka hitabeden Yesevilik eski kabîle gelenek ve inanışlariyle karışmak zorunda kalmıştır. Daha sağlığında birçok «halife» lerini muhtelif Türk sahalarına yollamıştır. Gittikçe yayılan tarikat daha başka tarikatlerin de doğmasına yol açmıştır. XIII. yüzyılda Horasan'da Hayderiye, Anadoluda Babaî ve Bektaşi tarikatlerinin kurulmasına yol açmıştır.

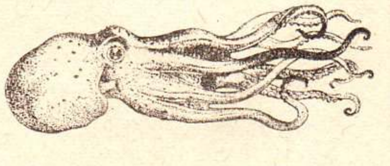
Ahmet Yesevî'nin hece vezniyle yazdığı şiirler «Divan-ı Hikmet» adlı bir şiir kitabında toplanmıştır. Ancak, yapılan incelemeler «Divan-ı Hikmet» teki bütün şiirlerin Yesevîye ait olmadığını göstermektedir. Gerçek olan bir şey varsa o da şudur ki bu büyük adamın yazdığı hikmetler sonradan, dil, ruh ve mâna bakımından, taklidedilmiştir.

AHRET

İlkel insan topluluklarının inanışlarına ve bazı dinlere göre insanların öldükten sonra yalnız ruh olarak veya bedeniyle birlikte, yahut da ruhu başka bir bedene bürünmüş olduğu halde yaşamakta devam ettiği yerdir.

Eski zaman uluslarından çoğu ahreti ya dünyanın içinde, yeryüzünden bir nehirle ayrılmış ve kapısında bir köpeğin beklediği bir yer olarak, yahut da denizin dibinde veya gökyüzünde kabul etmişlerdir. Bazılarına göre kötü insanların ruhları yerin dibine gider, iyilerinki de göğe çıkar. Bazı ilkel toplulukların inançlarına göre de ölülerin ruhları dünyaya geri gelir. Bunun gibi, sadece şehitlerin, çocuk dünyaya getirirken ölen kadınların, günah işlemeden ölenlerin ve din kurallarından dışarı çıkmamış olanların ruhlarının da gökyüzünde kalacağına dair bir inanış vardır. Bunlara benzer ahret inanışlarına büyük dinlerde de raslanır. (Bk. Cennet, Cehennem)

AHŞITLAR (Bk. IHŞITOĞULLARI)

Ahtapot

AHTAPOT

Yumuşakçaların kafadanbacaklılar sınıfından denizlerde yaşıyan bir hayvandır. Boyu cinsine göre değişir. Okyanuslarda yaşıyan bazı cinsleri arasında ağırlıkları 25 kiloya varan, yarım metre yüksekliğinde, kolları-

nın arasındaki mesafe 2 metreyi bulan ahtapotlar bulunduğu gibi 5 sm. kadar olanları da vardır.

Ahtapotun vücudu boş bir çuvala benzer. Bunun üst kısmında ağzı, ağzının etrafında da üzerleri emici vantuzlarla kaplı sekiz tane uzun kolu vardır. Ahtapot, pek derin olmıyan kayaların kovuklarına gizlenerek avını bekler. Balıkları, ıstakoz ve yengeçleri çok sever. Çok kuvvetli gözleri vardır. Avını gördüğü zaman kollarından birini veya birkaçını âni bir hareketle uzatır, avını yakalayıp ağzına götürür. Ağzında papağan gagasını andıran gayet kuvvetli çeneleri vardır. Önce tükürük bezlerinden saldığı zehirli salgı ile avını öldürür, sonra da yer. Ahtapotun salgısı zehirli olduğundan ısırması tehlikelidir. Akdenizde, Ege kıyılarında, hattâ Marmara'da bile ahtapot bulunmaktadır. Bazı Akdeniz memleketlerinde ahtapot, eti yendiği için dükkânlarda satılmaktadır.

AHUDUDU [ağaççileği]

Gülgillerden Ahududu

Gülgillerden yarım çalı şeklinde bir bitkidir. Kendi kendine ormanlarda, ağaçlık yerlerde, bilhassa hafif gölgeli, nemli topraklarda yetişir. Lezzetli, hoş kokulu olan meyvaları umumiyetle kırmızıdır. Taze olarak yenilen meyvalarından şurup, reçel, marmelât da yapılır. Ahududu çeşitleri arasında yılda iki kere meyva verenleri de vardır. Çürümüş çiftlik gübresi meyva verimini artırır. Sonbaharda iyi hazırlanmış toprağa dikilen köklü piçlerle üretilir ve ikinci yıl meyva alınmağa başlanır. Sürgünü iki yıl çiçek açıp kurur, sonra yeni sürgünler verir.

İnsanları medeniyete götüren ilk topluluk: A İ L E

AİLE, ana-baba ve çocuklardan kurulma topluluğa denir. İnsan hayatında cemiyetin temelini aile meydana getirir. Aileyi kuran iki temel öğe erkekle kadındır. Ailede bunların sözü geçer.

Ailenin temeli olan ana ile babanın çocuklar üzerindeki hakları çok eski devirlerden beri tanınmıştır. Aile gerek kanun yapıcılar, gerekse din kaidelerini kuranlar tarafından, devirlerin ve cemiyetlerin ihtiyaçlarına göre, farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu bakımdan, ailenin tarih içindeki gelişme ve değişmeleri incelenirse türlü aile tipleri görülür. Belli başlı aile çeşitleri şunlardır:

1 — Grup halinde evlenmeye dayanan aile: Bu çeşit aileye bugün bile bazı yerlerde, meselâ Avustralya yerlileri arasında raslanır. Bu çeşit ailelerde sop (klân) içerisinde evlenme yasaktır. Buna karşılık, boy içerisinde evlenme mecburiyeti vardır. (Bir boy içinde birçok soplar bulunabilir.)

2 — Bir tek kadının aynı zamanda birkaç erkekle evlenmesine dayanan aile (Polyandria): Bu türlü evlenmeye bugün Tibet civarında da raslanır.

3 — Bir erkeğin aynı zamanda birçok kadınla evlenmesine dayanan aile (Polygamia): Bu türlü evlenmeye bugün Müslüman milletlerin pek çoğunda, Müslüman olmıyan bazı doğu milletlerinde ve Amerikadaki Mormon'lar arasında raslanır.

4 — Bir erkeğin bir tek kadınla evlenmesine dayanan aile (Monogamia): Medenî memleketlerdeki aile şeklidir. Kadına en çok onur ve bağımsızlık sağlıyan aile şekli budur.

Eski Çağlarda Aile

Tarih boyunca ailenin kuruluşu değişik medeniyetlerde şu özellikleri taşır:

Eski Mısır'da aile eski yerli soplarının parçalanmasından meydana gelmişti. Ailede babanın sözü geçerdi. Bu hak sonradan dedelerinden gelen kültürü devam ettirebilmek için en büyük oğula verilirdi. Bu arada, kadının nüfuzu da diğerlerinden fazlaydı, bu hak kanunlarca da tanınmıştı. Oğul babanın dinî ödev, hak ve yetkilerinin mirasçısıydı. Fakat gerçek miras, bunun önüne geçen bir hüküm konmadıysa büyük kıza kalırdı. Hakların bu şekilde dağılışı ana ile babayı ve çocukları birbirine sıkıca bağlardı.

Sümerliler ve Babillilerde bir tek erkeğin bir tek kadınla evlenmesi esasına dayanan bir aile düzeni vardı. Ailenin bütün fertleri üzerinde babanın geniş hakkı olurdu. Bunları borç için tutsak yapmaya da yetkisi vardı. Ailenin bütün fertleri baba için çalışırdı. Oğullar evlenseler de babalarının ölümüne kadar onun evinde otururlardı.

Asurlularda kadının boşanmasına karşı her hangi bir sınırlama yoktu. Büyük kardeşin ölümü üzerine, küçük kardeşin, dul kalan yengesiyle evlenmesi usulü bir kanun hükmü olarak uygulanırdı. Bu usul Etilerde de vardı. Buna ek olarak Eti kanunları erkeğin ikinci bir karı almasını başka bir memlekette oturmak şartiyle kabul ederdi.

İbranilerin kanunları erkeğe ailesi ve akrabaları arasında evlenmeyi salık verirdi. Bu âdet Yahudiler'e geçtikten sonra kesin bir şekilde uygulanmaz oldu. Bununla beraber, bir genç anasından, babasından kalan mirasa konabilmek için boyu içinde evlenmek zorundaydı. Ailede babanın nüfuzu son derece fazlaydı. İbrahim'in (veya Yefta'nın) çocuklarını kurban ettiğini anlatan efsaneler de bunu gösterir.

Eski Yunanistanda ailedeki fertleri birbirine bağlıyan bağlar her şeyden önce dinî mahiyetteydi. Ailenin içine, evlenme yolu ile giren kadınlardan başka evlâtlar, hattâ köleler de dahil edilirdi. «Genos» adı verilen bu aile toplulukları cemiyetin ilk şekliydi. Sade ve dar anlamdaki aileye ise «Oikos» derlerdi. Bu, aynı ev içinde oturanlara verilen addı. Aile bağları, bugünkünden daha gevşekti. Erkek çocuklar kızlardan daha değerli sayılırdı. Erkek çocuklar önce kadınlara bırakılırdı. Çocuklar büyüdükten sonra çok defa bağımsız bir hayat sürerlerdi.

Roma ve Bizans'ta ailenin hemen hemen bütün nüfuzu babanın elindeydi. Karısını, evlâtlarını, oğuldan doğan torunları hükmü altına alırdı. Hattâ kızlardan doğma torunlar da onun hükmü altına girerdi. Zamanla baba tarafından gelen akrabalar, ailenin erkek kolu yönünden ortak bir atadan gelen yabancılar da aileye dahil edilmeye başlandı.

Bizans kanunları Roma kanunlarındaki eski aile anlamını tamamen değiştirdi. İustinianus'un kanunları kadını erkeğe eşit tutmuş, kadına da kocasının mirasına katılma hakkını vermişti. Babanın eski sertliği yumuşamış, VIII. yüzyıldan sonra kadına Bizans

Bir aile topluluğu: Baba, anne ve çocukları

AISOPOS [Ezop] (M.Ö. 620-560)

Eski Yunan yazarlarındandır. Genel olarak öğretici, eğitici bir gayeyle yazılmış hayvan masalları o günden çağımıza kadar gelmiştir. Doğum yeri belli değildir, doğum, ölüm tarihleri de takribidir. (Aisopos adı bu kelimenin Fransızcadaki şekli olan Aesop'tan dolayı eskiden dilimizde Ezop olarak tanınmıştır.)

Aisopos, Samos'lu (Susam Adalı) Iadmon'un kölesiydi. Sonradan Delphililer tarafından feci bir şekilde öldürülmüştür. Şehirde çıkan bir veba salgını, Aisopos'un öldürülmesinin sebebi olarak gösterilmektedir. Ancak, Herodotus, tarihinde onun ölüm sebebini kaydetmez. Aisopos'un hayatına feci bir ölümle son verildiği hususunda bütün yazarlar aynı fikirde olmakla beraber, sebebi hakkında çeşitli iddialar vardır. Peisistratus'un saltanatı zamanında Atina'ya geldiği, vatandaşlarını bu hükümdarı değiştirmeye kışkırtmak için «Kıral Arıyan Kurbağalar» masalını söylediği rivayet edilir. Sonraları Atinalılar onun bir heykelini dikmişlerdir, ancak, bu heykelin Aisopos'un vücut yapısındaki şekilsizliği de belirtmesi şiddetli tartışmalara yol açmıştır.

Aisopos'u hikâyelerini yazdığı hayvanlarla başbaşa gösteren hayalî bir resim.

Aisopos'un hayatının karanlıklar içinde olduğunu kabul etmek gerekir. O kadar ki bazı yazarlar böyle bir kimsenin yaşadığını bile kabul etmezler. Aisopos'un söylediği masalları kendisinin kaleme almadığı sanılmaktadır. Phalerum'lu Demetrius (M.Ö. 345 - 283) Aisopos'un masallarını on ciltte toplamış, fakat bu eser sonradan kaybolmuştur. O tarihten sonra Aisopos Masalları birçok defa toplanmış, basılmış, Lâtinceye çevrilmiştir.

Aisopos Masalları da, bizdeki Nasrettin Hoca Masalları gibi, halk arasında geniş ölçüde yayılmış, kendisine ait olmıyanlar bile ona yakıştırılmıştır. Bu masallar son derece kısa ve özlüdür. Sokrates cezaevindeyken bu masalları nazım halinde yazmaya çalışmıştır. Daha sonra Babrius nazım haline getirmiştir. Aisopos tarzında masal yazma geleneğini Fransada La Fontaine devam ettirmiştir. La Fontaine'den sonra Florian da aynı tarzda manzumeler yazmıştır.

AJANS

Dünyada olup biten olayları saati saatine toplıyarak, gazete, mecmua, radyo, kulüp veya özel şahıslara bildiren teşekküllere denir. Ajanslar topladıkları haberleri kendileri yayınlamaz, sadece abonelerine dağıtırlar.

Dünyanın her yanından alınan haberleri, abonelerine satmak suretiyle maliyet masraflarını azaltması, ajansların dayandığı başlıca ekonomik temeldir. Çünkü hiçbir gazetenin bütçesi, bir ajans gibi dünyanın her yerinde muhabir bulundurmaya yetmez. Ajanslar haberleri telefon, telgraf ve telsizle alır, gene aynı vasıtalarla başka yerlerdeki bürolarına gönderirler, bu bürolar da haberi çoğaltarak abonelerine dağıtır.

İlk Amerikan haberler ajansı 1848'de kurulan The Associated Press (AP) dir. O zamanki New York gazeteleri kendi aralarında bir anlaşma yaparak The Associated Press (Birleşik Basın) adiyle bu ajansı kurmuşlardır. Ajansın gayesi Boston limanına Avrupadan gelen gemilerden alınacak haberi telgrafla New York gazetelerine ulaştırmaktı. Gittikçe gelişen The Associated Press bugün dünyanın en büyük ajansıdır. Yıllık bütçesi 33 milyon dolârı bulur. 80 millete mensup 7000 gazete, radyo ve televizyon istasyonu ajansın verdiği haber ve resimlerle beslenmektedir. Gelen haberler New York, San Francisco ve Tanca (Afrika) da bulunan üç telsiz istasyonu vasıtasiyle dakikası dakikasına ajansın bütün bürolarına yayılır. Bu bürolardaki alıcı «teletype» makineleri haberleri otomatik olarak yazarlar. Her gün 100.000 den fazla muhabir ajansa haber yetiştirmek için çalışır.

Gene XIX. yüzyılın ilk yarısında Fransada Havas, 1907 de Amerikada United Press ajansları kurulmuştur. Diğer önemli ajanslar İngilterede Press Association (PA), Reuter (R.), Rusyada Tass, Fransada Agence France-Presse (A.F.P.), Amerikada United Press International (UPI) dir.

ANADOLU AJANSI (A.A.) — Resmî Türk ajansıdır. Atatürk tarafından 6 nisan 1920 de millî mücadele dâvasını dünyaya yaymak maksadiyle kurulmuş, ajansın adını da Atatürk vermiştir. Anadolu Ajansı bugün büyük bir teşekkül haline gelmiştir. Yabancı ajanslarla işbirliği yaparak topladığı haberleri muntazaman gazete ve radyolara dağıtır.

AKADEMİ

Eflâtun'un dinlenme yeri olan Akademos'tan gelir. Akademos, Atina yakınlarında etrafı duvarla çevrili, ağaçlık, sulak bir eğlence bahçesiydi. Sonradan Eflâtun, kendi küçük arazisine yakın olan bu bahçeyi ders yeri olarak seçmiş, böylece kelime, kurduğu felsefe okulunun adı olmuştur.

Bugünkü anlamiyle «akademi» ilim, sanat ve edebiyatta ilerleme ve gelişmeyi sağlamak amaciyle çalışan okul ve kurumlara denir. Bu anlamda ilk akademi Ptolemaios'un İskenderiye'de kurduğu müzedir. Burada Yunanistan'ın ve Doğunun en ünlü bilginleri toplanmıştı. Meşhur İskenderiye Kütüphanesinin çekirdeği de bu müzedir. Bizans tarihinde IX. yüzyılda Bardas, İstanbul'da ilmi yaymak gayesiyle bir enstitü kurmuş ve devletten yardım görmüştür.

Akademiler Rönesansla beraber İtalya'da bir gelişme göstermiş, 1433 te Antonio Becadelli, Accademia Pontaniana'yı, 1442 de de Cosimo de Medici, Accademia Platonica'yı kurmuştur.

Avrupa'da akademilerin kurulması XVII. yüzyıldan itibaren başlar. Bugüne kadar birçok memleketlerde ilim, edebiyat, tarih, tıp ve güzel sanatlar akademileri vardır. Bunların en tanınmışı Fransa'da 1635 te kurulmuş olan L'Académie Française (Fransız Akademisi) dir. 1793 ihtilâlinde diğer akademilerle birlikte L'Académie Française de ortadan silinmiştir. Bugünkü L'Académie Française 1795 te kurulan L'İnstitut de France'ın bir koludur.

Eskiden beri bir kısım akademiler yüksek okul vazifesi görmüştür; bizdeki Güzel Sanatlar Akademisi, Harb Akademileri gibi. Memleketimizde asıl anlamiyle akademi olarak 1851 de kurulan Encümen-i Dâniş ile Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Türk Coğrafya Kurumu ve Türk Hukuk Kurumu sayılabilir.

AKADLAR

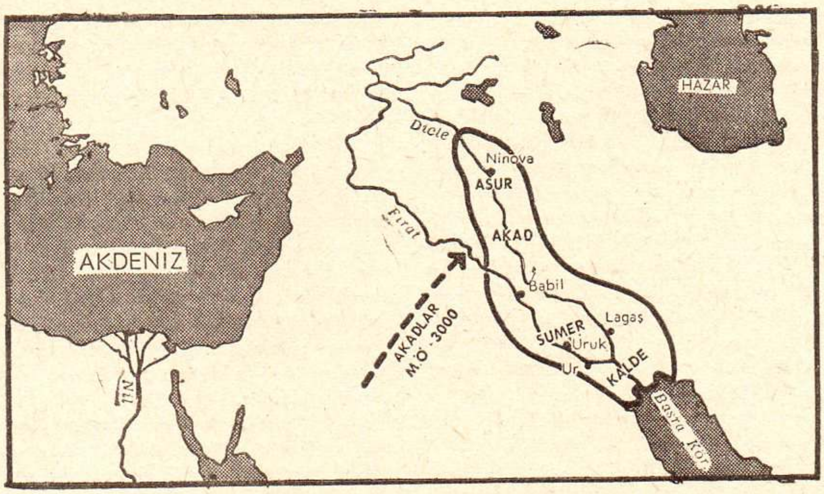
Milâd'dan üç bin yıl önce Mezopotamya'ya yerleşen bir kavimdir. Sâmi aslından olan Akadların anayurdu Arap Yarımadası idi. Akadlar Kalde'nin kuzeyinde, onlardan ötürü sonradan Akad adını alan bölgeye yerleştiler. Sumer ve Elamlarla beraber Akadların yerleştikleri sahada on bir site vardı. Bunlardan Kiş, Aksak, Opis Akadlar'a aitti. Bu siteler arka arkaya gelen hükümdarlara başkent olmuş, bu bakımdan «Kıral Şehri» adını almışlardır.

Buraya yerleşen Sâmi kavimler birçok bakımlardan Sumerlerin tesiri altında kaldıkları halde, birçok özelliklerini korumuşlardır. Meselâ Sumerler gibi saç ve sakallarını kesmezler, onlar gibi sadece belden aşağısını örten elbiseler yerine sağ omuzlarını açıkta bırakan, topuklarına kadar inen elbiseler giyerlerdi.

Akadlar M. Ö. 2725 yılında Agadeli Sargon'un zaferiyle bulundukları sahaya hâkim olmuş, bu hakimiyetlerini iki yüz yıldan fazla bir zaman devam ettirebilmişlerdir. Ancak M. Ö. 2500 yıllarında kuzeyden inen Guti'ler Akadların hakimiyetine son vermiştir.

Akadlar'ın Mezopotamya'ya girmeleri ve üstünlüğü ele almaları bu bölgenin tarihinde yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Kültür hayatı ve siyaset bakımından Akadlar insanlık tarihinde ılk defa şuurlu olarak bir cihan devleti kurmuşlardır. Hükümdarları Sümerliler'in dinî inanışlarına uymıyan bir şekilde kendilerini tanrılığa yükseltmişler, böylelikle de kurdukları cihan devletine Tanrı-Kıral şeklinde bir merkez yaratmak istemişlerdir.

Sümer kültürünü benimsiyen, zamanla bu kültürü yükselten Akadlar bilhassa sanat alanında üstünlüklerini göstermişlerdir. M. Ö. 2450 yıllarında tahta çıkan Kıral Sargon I. (Şarrukin) Kuzey Babilonya'da bulunan Akad şehrini merkez yapmış, burasını kalkındırmıştır. Bu şehir kazılarda meydana çıkarılamamışsa da, şimdiki Bağdat şehrinin güneyinde bulunduğu sanılmaktadır. 200 yıl kadar devam eden bu parlak devreden bugüne

Akadların göç yolları ve yerleştikleri saha

sadece birkaç kabartma, bir iki heykel ve silindir şeklinde birkaç mühür hariç, hemen hemen hiçbir eser kalmamıştır.

Akadlar, Akadca denilen ve Samî dillerinin doğu kolu olan bir dil konuşurlar, yazılarını çivi yazısiyle yazarlardı. Cümle yapılarında önce özne, sonra fiil gelirdi.

AKAGÜNDÜZ (1885-1958)

Romancı Akagündüz

Temiz Türkçesiyle ve realist üslûbiyle tanınmış bir romancımızdır. Asıl adı Hüseyin Avni'dir. Selânik civarında Katerin'de doğdu. İstanbul'da Galatasaray Sultanisinde, Edirne ve Kuleli idadilerinde okudu. Harbiye'de okurken hastalanarak askerliği bırakmak zorunda kaldı. Daha sonra Paris'te Güzel Sanatlar Okuluna ve Hukuk Fakültesine devam etti. Meşrutiyet'ten önce Selânik'te İttihat ve Terakki Cemiyetine girdi. 31 Mart Vakasından sonra Hareket Ordusuna gönüllü yazıldı, orduyla birlikte İstanbula geldi. Kısa bir müddet devlet hizmetinde çalıştıktan sonra yazı hayatına atıldı. Birçok takma adlarla yazdıysa da en çok Akagündüz adiyle tanındı. 1932'de milletvekili seçildi, on yıl milletvekilliği etti.

Akagündüz ilk yazılarını «Genç Kalemler» ve «Çocuk Bahçesi» mecmualarında yayınlamış, bu arada millî konular üzerine şiirler yazmış, fakat asıl şöhretini roman sahasında kazanmıştır. Tiyatro alanında da çalışmaları vardır.

Eserlerinin bir kısmı son yıllarda filme de çekilmiştir.

Eserleri:

Muhterem Kaatil (1914), Bozgun (1919), Yarım Türkler (1919), Hayattan Hikâyeler (1928), Bu Toprağın Kızları (1928), Dikmen Yıldızı, Bir Şoförün Hâtıra Defteri, İki Süngü Arasında (1929), Üç Kızın Hikâyesi (1933), Üvey Ana (1933), **Çapraz Delikanlı** (1938).

AKAĞA

Osmanlı sarayında beyaz hadımlardan meydana gelmiş bir sınıfa akağalar denir. Akağalar sarayın Bâb-üs Saade denilen üçüncü kapısı ile Enderun ağalarından ibarettir. Siyah hadımlardan ayırdetmek için bunlara akağa, bekledikleri kapıya da Akağalar Kapısı denmiştir.

Sayıları seksen kadar olan akağaların başına Kapıağası veya Bâb-üs Saade Ağası denirdi. Kapıağası 1582 ye kadar sarayda padişah ailesinin bulunduğu kısmın en büyük âmiriydi. Ancak, o tarihte Harem kısmının idaresi Dar-üs Saade Ağası (Kızlar Ağası) na verilince akağaların nüfuzu azaldı.

Sarayın en önemli görevlerine akağalar getirilirdi, XVII. yüzyılın başlarına kadar sarayda padişahın yetkili vekiliydi.

Enderun'da yetiştirilen akağaların dış hizmetlerde kullanıldıkları da olmuştur. Hattâ bunlardan vezir ve vezir-i âzam olanlar bile vardır.

AKAĞAÇ

Kayıngillerden, ormanlarda yetişen bir ağaçtır. Bilhassa kerestesinden faydalanılır.

AKALIN, Dr. Besim Ömer (1861-1940)

Doktor Besim Ömer Akalın

Tanınmış doktorlarımızdandır. Türkiye'de çocuk bakımı ve kadın hastalıkları ilminin kurulmasında ve yayılmasında büyük hizmetleri olmuştur. İstanbul'da doğdu. Kosova askerî rüştiyesinde okuduktan sonra 1883 te Askerî Tıbbiye'yi bitirdi. İki yıl sonra Paris'e giderek dört yılda ihtisasını tamamlayıp döndü. Askerî Tıbbiye öğretmen oldu. Bundan sonra bütün hayatını ilme ve mesleğine veren Besim Ömer hususi hayatında hiç evlenmediği gibi meslek hayatında da Tümgeneralliğe kadar yükseldi. Meclis-i Sıhhiye-i Umumiye ve Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye âzası oldu, sonradan bu iki kurulun reisliğini yaptı. Daha sonraları, Sıhhiye Umum Müdürlüğü, Tıp Fakültesi başkanlığı, Cumhuriyetin ilânından sonra Darülfünun rektörlüğü gibi önemli vazifelerde bulundu. Kızılay'a büyük hizmetleri dokundu. Elli yıla yaklaşan meslek hayatından tekaüt edildikten sonra, Büyük Millet Meclisi'nin beşinci devresine İstanbul'dan milletvekili seçildi. Ankara'da bir lokantada yemek yerken kalb sektesinden birdenbire öldü.

Elliden fazla eseri vardır. Bunların çoğu çocuk ve aile sağlığına dair halk için yazılmış kitaplardır. Bunlardan başka, sağlıkla ilgili her alanda kitap yazdığı gibi ayrıca «Nevsâl-i Afiyet» adiyle 1899 da Türkiyede ilk sağlık yıllığını da o çıkarmış, bu eser dört yıl devam etmiştir.

Eserleri:

Sıhhatnüma-yı İzdivaç (Evlilik sağlığı), Sıhhatnüma-yı Etfal (Çocuk sağlığı), Sıhhatnüma-yı Tenasül (Tenasül sağlığı), Çocuk Büyütmek, Seririyat-ı Vilâdiye (Doğum kliniği), Emraz-ı Nisa (Kadın hastalıkları), Hıfz-ı Sıhhat (Sağlık koruma), Tabib-i Etfal (Çocuk doktoru), Türk Çocuğu Yaşamalıdır; Türk çocuğunu nasıl Yaşatmalı.

AKAMBER

Koyu kurşuni veya siyah renkte, katı, yağlı, güzel kokulu bir maddedir. Rengi mermer gibi dalgalıdır. İspermeçet balinasının (kaşalot) safra ifrazatının barsaklarda donması neticesinde meydana gelir. Açık denizde sularda yüzer durumda veya sahillerde bulunur. En çok Atlas Okyanusu ile Brezilya ve Madagaskar, Çin ve Japon sahillerinden toplanır. Bazan balinaların karnına yapışık olarak da bulunur. Ele geçirilen akamberlerin ağırlıkları birkaç gramdan 50 kiloya kadar değişir.

Akamber 62 C. derecesinde erir. Eriyiği sarı renkte yağlı bir sıvıdır. Sıcak alkolde eritilerek yağ gibi bir madde elde edilir, buna amberin denir. Eriyik soğuduğu zaman parlak, beyaz kristallere ayrılır.

Akamber Avrupa'da kokuculukta; Doğuda ise daha çok eczacılıkta kullanılır. Çok pahalı olduğundan içine başka maddeler karıştırılarak satıldığı olur. Saf akamber sıcak alkolde eridiği için karışığından kolayca ayırdedilebilir.

Fezadan dünyamıza yağan taş yağmuru AKANYILDIZ

AKANYILDIZ, dünyanın atmosferine girerek yanmaya başlıyan ve hızla giden, yıldız görünüşündeki feza cisimlerine denir. Önceleri yıldız akması bir atmosfer olayı sanılırdı. Ancak XIX. yüzyılda bunların fezadan gelen cisimler olduğu anlaşıldı. Eski ve Orta Çağlarda ise yıldız akması boş inanlara göre mânalandırılırdı.

Akanyıldızlar konusunda ilk çalışmalar 1833 yılında başladı. O tarihte bütün Kuzey Amerika'nın doğusundan görülen muazzam

bir yıldız yağmuru olmuştu. 13 kasım gecesi olan bu yıldız yağmurunda en az 200.000 akanyıldız görüldüğü tahmin edilmektedir. Buna rağmen bir tek meteorun bile yere düştüğü tesbit edilememiştir. (Bk. Meteor) Bir akanyıldız yağmurunda bütün meteorlar bir noktadan dağılıyormuş gibi görünür. Bu noktaya «radyan» denir. Yapılan incelemeler radyanın meteorların fezadan geliş yönü olduğunu ortaya koymuştur. Meteorların gelişi birbirine paralel olduğu halde, yerden bakınca bir noktadan dağılıyormuş hissini verir. Aslan (Leo) burcundan geliyor gibi göründüğü için 1833 akanyıldızlarına Leonidler denmiştir.

Bu ilk araştırmalarla astronominin akanyıldızlar kısmı doğmuş oluyordu. Daha sonraları Leonidler'in 33 yılda-bir güneş etrafında döndüğü, 1866 da ise Leonidler'in yörüngesiyle Tempel kuyruklu yıldızının yörüngesinin birbirine uyduğu anlaşıldı. Aynı şekilde Perseid akanyıldızlarının da, Tuttle kuyruklu yıldızı yörüngesiyle uyuştuğu keşfedilince kuyruklu yıldızlarla akanyıldızlar arasında bir ilgi olduğu kesinleşti. Bundan sonra başka kuyruklu yıldızlarla akanyıldızlar arasında da aynı ilgi görüldü.

Akanyıldız sürüleri belli bir yörünge üzerinde güneş etrafında dönerler. Bunların en tanınmışı yukarıda bahsettiğimiz Leonidler sürüsüdür.

Akanyıldız yağmurları

Leonidler'den sonra Biela meteor sürüsü gelir. Biela kuyruklu yıldızı 1845-46 kışında birdenbire ikiye bölünmüş, 1852 deki görünüşünde her iki parçası da aynı parlaklıkta birbirinden 2.000.000 kilometre kadar aralıklı olarak görünmüştür. Biela tekrar görünmesi gereken 1859, 1866 yıllarında görünmemiş, fakat 1872 yılı 27 kasımında muazzam bir akanyıldız sürüsü görülmüştür. Hesaplar bunların Andromede'ler sürüsü olduğunu gösteriyordu, fakat yörüngeleri, fezada kaybolan Biela kuyruklu yıldızının yörüngesinin aynıydı. O tarihten sonra birçok meteor yağmurları olmuş, fakat Anromede'ler de, Biela da bir daha görünmemiştir

Bilinen akanyıldız sürülerinin diğer önemlileri Lyrid, Perseid, Geminid, Orionid'lerdir.

Akanyıldız yağmurları en çok temmuzla ocak ayları arasında görünür. En toplu olarak göründükleri ay kasımdır. Demek ki dünya en çok temmuz ve ocak ayları arasında akanyıldız yörüngeleri içinden geçmektedir. Bu aylar arasında saatte 12-15 akanyıldız görünür. Akanyıldızlar gece yarısından sonra daha çok görünürler.

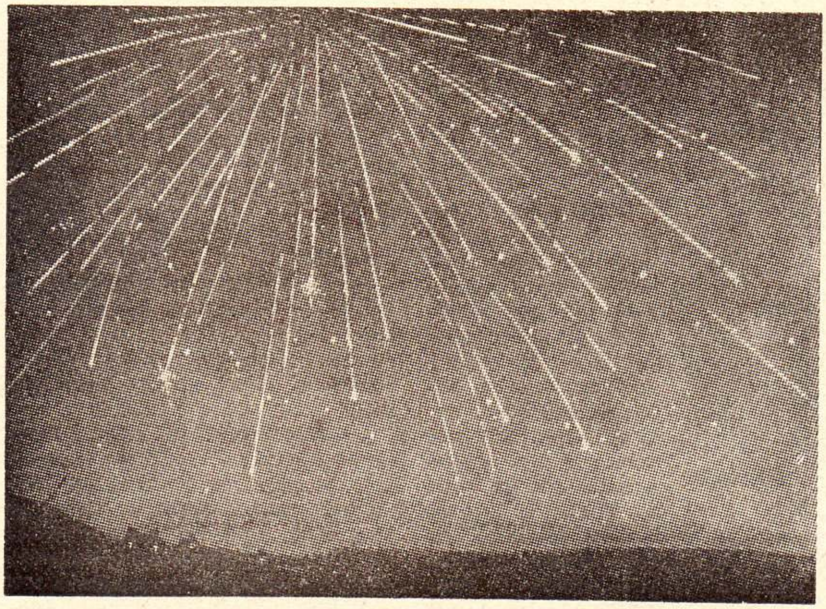
Akanyıldızların yüksekliğini hesaplamak için belli usuller vardır. Ancak, genel olarak akanyıldızlar 100 kilometre kadar yüksekteyken görünmeye başlar, 80 kilometreye indikleri zaman da atmosferle sürtünmenin etkisiyle yanarak buharlaşıp kaybolurlar. Teleskopla görülebilenleri saymazsak, her gün ortalama olarak 75.000.000 akanyıldız Dünya atmosferine girer, bunlardan ancak bir tanesi Dünyaya düşer.

Ateştopları

Ateştopları alelâde akanyıldızlardan hem kitle bakımından büyük olur, hem de yok olmadan önce atmosferde çok uzun yol alırlar. Akış yollarının yeryüzü ile olan açısı azdır. Bu yüzden atmosferde yüzlerce kilometre gider, sonra şiddetli bir patlamayla dağılırlar. Ateştoplarının en önemlisi 1913 şubatında Kanada'da görülmüştür. Bu, herbirinde 50, 60 akanyıldız bulunan dört kümeden ibaretti. 7.000 kilometre kadar aktıktan sonra güneye doğru gittiği tesbit edilmiştir. Uçuş yolları boyunca, yerden yükseklikleri ancak 50 kilometre kadardı. Kanada'dan geçerken yol boyunca gökgürültüsü gibi sesler duyulmuş, patlamaların şiddetinden evler bile sarsılmıştır.

Akanyıldızların çoğunun ağırlığı bir gramdan daha azdır. Atmosferde ortalama olarak saniyede 40 kilometre hızla giderler. İşte bu muazzam hızın sebep olduğu sürtünme akanyıldızların büyük bir enerji ile yanmasına sebep olur. Bu enerji en kuvvetli kimyevî bir patlayıcı maddenin enerjisinden daha fazladır. Meydana gelen enerjinin de önemli bir kısmı ışık haline gelir. Bu kuvvetli ışık 200 kilometre kadar bir uzaklıktan görülebilir.

Akanyıldızların nasıl doğduğu hakkında kesinlemiş bir nazariye yoktur. Bazı bilginler bunları kuyrukluyıldız kalıntısı olarak kabul etmektedirler.

Dünyamıza yağan bir akanyıldız yağmuru

AKAR SULAR

Yamaçlardan akan sular yeryüzünün şekillenmesine diğer dış olayların hepsinden daha fazla etki yapar. Yukarıdan aşağıya doğru aktıkça, yükseklik dolayısıyle, suların haiz olduğu potansiyel enerji hareket enerjisi haline geçer. Bu enerji akıntı yolunun dikliği nispetinde artar.

Akarsuların hızı, suyun dibinde yüzündekinden daha yavaştır. Akarsu yatağına dokunan kısım suyun sadece ince bir tabakasıdır. Bunun dışında kalan su sıvıdan bir yatak üzerinde akmak zorundadır. Bu yüzden, akarsuyun yatağından yüzüne doğru çıkıldıkça suyun hızı artar. Satha yakın olan ve daha hızlı akan su zerrecikleri, yatağa yakın olan su zerreciklerinin çekimiyle, kendi yerlerinden kopup hızlı akan suya karışırlar. Onların karışması yatağa yakın su tabakasını yataktan taşmaya zorlar. İşte bu olay akarsuların çalkantılı olmasına sebebiyet verir.

Akarsular yataklarındaki maddeleri daima yolları boyunca sürükler, geçtikleri yeri aşındırırlar. Bu aşındırma derecesi suyun miktarına, akış hızına, taşıdığı maddelerin sertliğine bağlıdır. Akarsu, yatağı içinde sert bir kısma raslarsa, bu kısmın etrafını oyar, sert kısım ortada olduğu gibi kalır. Bu oluşa peribacası adı verilir. Bizde Konya ve Ürgüp'te vardır. (Bk. Peribacaları)

Akarsular taşıdıkları suyun az veya çokluğuna göre, dere, çay, ırmak, nehir gibi adlar alır.

Önce sert, sonra yumuşak toprakta akan sularla çağlıyanlar meydana gelir. Eğimin az olduğu yerlerde, küçük engeller bile suyun yönünü değiştirmesine sebep olur. Böylece akarsu kıvrımlı bir yol takibeder ki buna «menderes» denir.

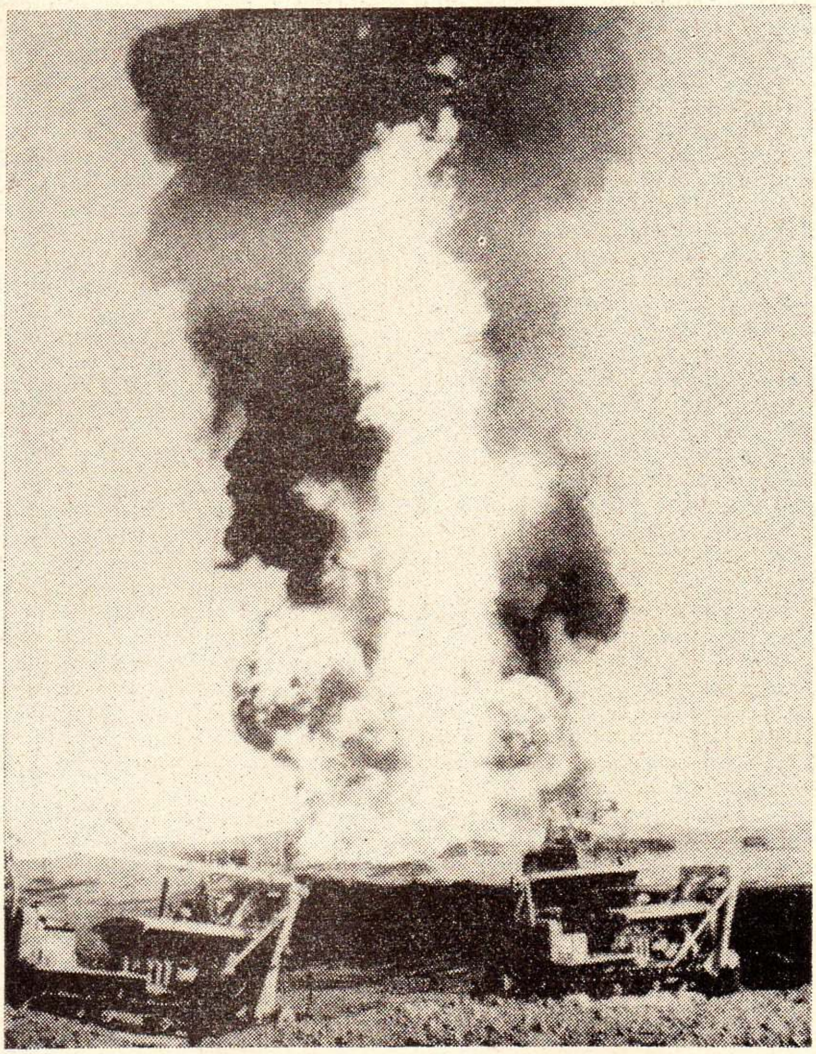
Akarsuların taşıdığı maddelerin çoğu mağnezyum, kalker ve tuzdur. Taşıdıkları maddeler suyun rengine tesir eder. Toprağın üstünde olduğu gibi toprak altında akan sular da vardır. (Bk. Yeraltı suları)

AKAR YAKIT

Yakıt olarak kullanılan maddelerden sıvı olanlara «akar yakıt» denir. Benzin, gaz mazot birer akar yakıttır. Akar yakıta «taş yağı» da denir.

Dünyada her gün milyarlarca tekerlek ve çark döner. Her gün sayısız uçaklar, uçsuz bucaksız göklerde gider, gelir ve gemilerin uskuru günün yirmi dört saatinde denizlerin suyunu döver. Bütün bu işleri yapacak enerjiyi akar yakıt sağlar. Otomobiller ve uçakların hepsi, fabrika ve gemilerin bir kısmı akar yakıtla çalışır.

Bugün dünyanın en değerli maddesi haline gelen akar yakıtı en geniş ölçüde elde edebilmek için bütün milletler bitmez tü-

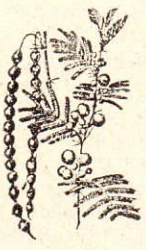

1960 yılı nisanında Güney İran petrol kuyularından birinde çıkan ve 200 metreye yükselen bir yangın günde ortalama 10.000.000 Türk lirası zarara mal olmuş ve günlerce uğraşmadan sonra güçlükle söndürülebilmiştir.

kenmez bir gayret sarfetmektedir. Sanayi için akar yakıt en başta gelen ihtiyaçtır.

Çok eskiden bazı kaya yarıklarından kalın, yağlı bir maddenin sızdığı görülmüş, hattâ bundan faydalanılmıştı. Romalılar bu yağa Lâtince «petra=kaya» ve «oleum=yağ» sözlerini birleştirerek «petroleum» dediler. (Bk. Petrol)

AKASYA

Afrika Akasyası

Baklagillerden, sıcak iklimlerde, bilhassa Büyük Okyanus adalarında, Avustralya ve Afrikada yetişen bir bitkidir. Ağaç ve ağaççık şeklinde 500 kadar çeşidi vardır. Bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirildiği gibi kereste sinden faydalanılan türleri de çoktur. Eczacılıkta çok kullanılan arapzamkı Kuzey Afrika'da yetişen bir cins akasyadan çıkarılır. Bazı türlerinin odunundan pipo ve süs eşyaları yapılır, bazılarının da çiçeklerinden çok değerli bir koku çıkarılır. Bizde akasya olarak tanınan ağaç, gene aynı familyadan olmakla beraber sıcak iklimlerde yetişen asıl akasyadan ayrıdır, «robinia» cinsinden başka bir ağaçtır.

AKATLAR (Bk. AKADLAR)

AKBABA

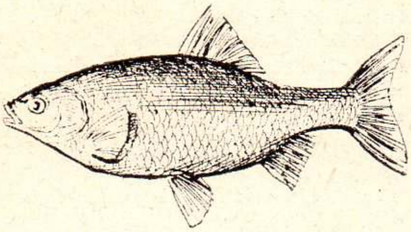
Yırtıcı bir kuş akbaba

Gündüz yırtıcı kuşlarından, leş yiyerek geçinen büyük bir kuştur. Kızıl akbaba, esmer akbaba, Mısır akbabası, kulaklı akbaba gibi muhtelif çeşitleri vardır. Bu cinslerin ağırlıkları 10-12 kg., boyları da 60-110 sm. arasında değişir. Parlak kızıl kahverengi olan akbabaların boyun ve baş kısımları tüysüz olup tamamen çıplaktır. Boynun alt tarafında da beyaz tüylerden yaka şeklinde tüy topluluğu vardır. Akbabaların gayet kuvvetli olan gagalarının uçları aşağıya doğru kıvrıktır. Bu bakımdan yiyeceklerini kolaylıkla parçalarlar. Görme ve koku alma duyuları çok gelişmiş olan akbabalar yiyeceklerini çok uzaktan farkederler, havada geniş daireler çizerek leşe doğru alçalırlar. Hasta ve zayıf hayvanlara da hücum eder, gagalariyle karnını deşip iç organlarını yerler. Leşleri yemeleri bakımından faydalı sayılabilirler. Az zeki, ürkek ve hiddetlidirler. Dişileri erkeklerinden daha iridir. Madagaskar, Seylân, Malaya Adaları ve Okyanusya bölgesi hariç, her yerde yüksek dağlar ve düzlükler akbabanın yaşamasına elverişli yerlerdir.

AKBALIK

Sazan familyasından bir tatlı su balığıdır. Tıpkı kızılkanada benzer. Bu yüzden çokluk kızılkanad adiyle satılır. Farkı yüzgeçlerinin daha az kırmızı olmasındadır. Sırtı yeşilimsi, yanları gümüşü, karnı beyazdır. Karnında ve yüzgeçlerinde pek az bir kırmızılık vardır. Gümüş gibi parlar.

Kışın derin sularda yaşıyan akbalık ilkbaharda kıyılara yaklaşarak nisan ayı ile haziran

Bir tatlı su balığı: Akbalık

arasında, otluk yerlere yumurtalarını döker. Bu yumurtalar pek küçüktür. On beş günde açılır. Yavrular biraz büyüdükten sonra sürüler halinde derin sulara açılırlar. Bu yavru sürülerine turna balıkları musallattır.

Akbalık etinde pek çok kılçık bulunduğundan fazla makbul bir balık değildir. Çamurlu göllerde yakalananlar yenmiyecek kadar tatsızdır. Yumurtasından çok güzel tarama yapılır. Bazı yerlerde kurutularak ringa yerine de satılır.

AKBAŞ

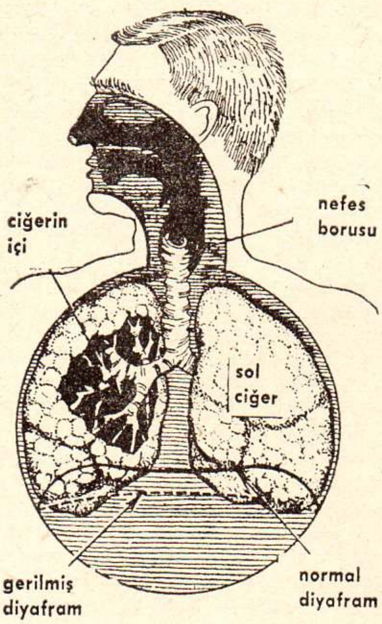
Yazları kutup bölgelerinde, kışları da daha ılık kıyılarda yaşıyan bir nevi yabani kazdır. Kazdan başlıca farkı gagasının kısa ve ince, ayaklarının siyah oluşudur. Deniz kazı da denir.

AKCİĞER

İnsanda ve solunum sistemi olan hayvanlardaki bir çift solunum organının adıdır. Soluk alındığı zaman burun ve ağızdan giren hava, yutak, gırtlak, nefes borusu ve bronşlardan geçerek akciğer keseciklerine girer.

Akciğerde kanla oksijen birbirine karışır, karbon diyoksit dışarı atılır. Bunun için kanla oksijene çok geniş bir karşılaşma sahası sağlıyacak şekilde yapılmıştır. Normal bir insan akciğerlerindeki keseciklerin yüzölçümü 100 metre kare kadardır. Akciğerlerin ağırlığı ise kadınlarda 900, erkeklerde 1200 gramdır.

Akciğerler göğüs boşluğunda bulunur,

Akciğerler ve solunum sistemi

plevra denen göğüs zarı ile sarılmıştır. Yapıları esnek ve süngerimsidir. Sol akciğer derin bir yarıkla iki parçaya, daha gelişmiş olan sağ akciğer ise gene derin iki yarıkla üç parçaya ayrılmıştır. Bu parçalardan her birine «lop» denir. Akciğerler hacmi 1 sm. küp kadar olan hava odacıklarından yapılmıştır. Bu odacıklara «lopçuk», havayı lopçuklara getiren bronş kollarına da «bronşçuk» denir. Lopçuklar çapı 0.3 milimetreyi geçmiyen keseciklere ayrılmıştır. Keseciklerin içindeki kıvrımlara «petek» denir. İşte gaz alışverişi bu peteklerde olur.

Alınan hava burundan itibaren temizlenerek keseciklere kadar gelir. Ancak havanın tam anlamiyle temiz olmaması akciğerlerin zamanla rengini değiştirmesine sebep olur. Bunun için çocuklarda pembe olan akciğer yaş ilerledikçe külrengine döner.

Solunum işinde akciğerler hareketsizdir. Asıl nefes almayı sağlıyan «diyafram» denen perde biçiminde bir kastır. Karın boşluğu ile akciğerleri ayıran diyafram muntazam fasılalarla karın boşluğuna doğru alçalır, yükselir. Diyaframın bu hareketi akciğerlere basınç yaparak, alçalınca havanın ciğerlere dolmasını, yükselince de boşalmasını sağlar. Böylece nefes alınmış olur (Bk. Solunum, kan).

AKCİĞER HASTALIKLARI

(Bk. HASTALIKLAR)

AKÇAABAT

Karadeniz bölgesinde, Trabzon ilinin bir ilçesidir. İlçe toprakları ilin ortasındadır. Doğusunu Trabzon'un merkez ve Maçka ilçeleri, batısını Vakfıkebir ve Tonya ilçeleri, kuzeyini Karadeniz kıyıları, güneyini de Gümüşane ili sınırları çevirir 82 köyü vardır.

Yüzölçümü: 478 km. kare

Nüfusu: 75.832

Akçaabat ilçesi içinde, Karadeniz'e döküien akarsuların etrafındaki dik yamaçlar ve sırtlar kuzey rüzgârlarına açıktır. Toprakları ârızalı, fakat bereketlidir. Başlıca ekimi ve gelir kaynağı tütün ve fındıktır. Karadeniz kıyılarında, tütünün ilk olarak Akçaabat'ın Fiz köyünde yetiştirildiği ileri sürülmektedir. Tütün ekim sahası azdır. Toprak dinlendirilemez. Bu yüzden bol gübre kullanılır. Yamaçlardan kıyılara doğru zeytin ağaçları ilçe topraklarını yer yer yeşilliklerle süsler. Zeytin ağacı da Ege'den Karadeniz kıyılarına ilk defa buraya getirilmiştir. Diğer ürünlerin başlıcaları mısır, fasulye, patatestir. Kıyılarda portakal ve limon bahçeleri vardır. Trabzon-Giresun devlet şosesi ilçe topraklarından geçer.

İlçe merkezi olan Akçaabat kasabasının bir adı da Pulathana (Polathane) dir, fakat, çoğunlukla Akçaabat diye anılır ve öyle bilinir. Akçaabat, Trabzon ilinin 16 kilometre batısında, tabiî bir liman kasabasıdır. Karadenizin bakımlı köşelerinden sayılır. Iklimi yağışlı ve ılıktır. Güneyinde yükselen dağların tepeleri hep karlarla örtülüdür, kıyılar ise, mevsimler boyunca, zeytin ve portakal ağaçlarından dolayı yemyeşildir. Bir milden daha geniş olan limanı, sert kuzey rüzgârlarına kapalıdır. Fırtınalı havada, başka limanlarda yükleme-boşaltma yapamıyan küçük gemiler, Akçaabat limanına sığınır. Kasabanın suyu ve elektriği vardır.

AKÇAAĞAÇ

İkiçeneklilerin akçaağaçgiller familyasından bir bitkidir. Türlerinin hemen hepsi ağaç veya ağaççık şeklindedir. Yaprakları karşılıklı ve dilimli, çiçekleri küçük salkımlar şeklinde, meyvaları kuru ve rüzgârla yayılabilmeleri için kanadlıdır. Bazı türleri Orta ve Kuzey Avrupa'da ormanlar içinde bulunur. Bunların odunlarından doğramacılıkta faydalanılır. Türkiye'de bulunan türü nemli yerlerde, ormanlar içinde yetişir, 10-20 metre kadar uzıyabilir. Tahtasından marangozlukta faydalanıldığı gibi müzik âletleri yapımında da kullanılır. Bazı akçaağaç türleri evlerde süs bitkisi olarak da yetiştirilmektedir.

AKÇAAĞAÇGILLER

İkiçeneklilerden 125 kadar türü bulunan bir bitki familyasıdır. Bu türlerin çoğu Kuzey Yarımküresinde yetişir. Meyvaları rüzgârda uçabilmeleri için kanadlıdır. Kerestesinden marangozlukta faydalanılır. En önemli türü akçaağaçtır.

AKÇADAĞ

Doğu Anadolu bölgesinde, Malatya iline bağlı bir ilçedir. Doğusunu Malatya merkez ilçesi, batısını Maraş ilinin Elbistan ilçesi, kuzeyini Malatya'nın Hekimhan ve Darende ilçeleri, güneyini de Doğanşehir ilçeleri sınırları çevirir. 71 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2231 km. kare

Nüfusu: 42.267

Akçadağ ilçesi toprakları çeşitli şekiller gösterir. İlçenin ortasından geçen Sultansuyu boyunca uzanan ova, Yazıhan düzü ile birleşir. Doğu yönü dik yamaçlıdır, batısını Ademkıran dağının yamaçları kaplar. Batı-güneyini Akçadağ örter. Halkın geçimi ve işi ziraat ile hayvancılıktır. İlçe yol bakımından fakirdir. İl merkezine devlet şosesi ile bağlıdır. Bu yol Gaziantepe kadar uzanır. Malatya-Fevzipaşa Demiryolu da ilçe sınırları içinden gelip geçer. Komşu kazalara ve köylere giden yollar, bozuk olduğu için, kışları tamamen kapanır. Dağlık bölgelerde, kayaların sonradan oyulmasiyle meydana gelen birçok kayalık vardır. Bunlar en büyükleri Şgol Boğazında bulunanlardır. Çok eski çağlarda, o çevrede yaşıyan insanların bu mağaraları mesken olarak kullandıkları anlaşılmaktadır.

Akçadağ ilçe merkezinin bir adı da Arga'dır. Fakat çoğunlukla Akçadağ olarak bilinir ve söylenir. Pek eski çağlarda adı Arka imiş. Kasaba, Karadağ'ın doğu eteklerinde ve denizden 1560 metre yüksekliktedir. Kuzey rüzgârlarına kapalı, doğu rüzgârlarına açık olduğu için iklimi sıcaktır. Yağış miktarı çok azdır. Kasabanın doğusundan, Sultansuyu deresi akar. Sultansuyu, Fırat nehrinin kollarından Tohma Çayına dökülür. Ağaç ve yeşillik Sultansuyu boyunca uzar. Tek katlı ve düz damlı evler gelişi güzel inşa edilmiştir. Yollar, bir düzene bağlanmış değildir. Kasabaya içme suyu yeni getirilmiştir. 7 kilometre doğusundaki Sultansuyu Harası ile eskiden köy enstitüsü olan öğretmen okulu kasaba dışında olmakla beraber, belli başlı hareket kaynağıdır. Eski çağlardan kalma eserlerin izleri şurada burada yıkıntı halinde görülür.

Tarih: Eskiden ilçe merkezi olan Harran bugün küçük bir bucaktır. Burası eski çağlarda Mezopotamya'nın büyük şehirlerinden biriydi. Ünlü bir üniversitesi vardı, her yanı imar edilmişti. Fırat'tan yeraltı kanallariyle getirilen sular sayesinde her yönü yemyeşildi. Harran'dan Urfa'ya kadar yol, nar bahçeleri arasından geçerdi. Bugün o medeniyet örneği Harran'dan yer yer öbeklenmiş yıkıntılardan başka bir şey kalmamıştır.

AKÇAKALE

Güney Anadolu bölgesinde, Urfa ilinin güneyinde Türkiye-Suriye sınırında bir ilçedir. İlçe toprakları doğuda Viranşehir, batıda Suruç, kuzeyde merkez ilçeleri, güneyde Suriye ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 1952 km. kare

Nüfusu: 26.390

Yukarı Mezopotamya'nın bir parçası olan Akçakale toprakları, baştan başa düz bir ovadır. Yazın sıcak günlerinde, göz alabildiğine uzanan bu düzlükte ılgım (serap) olayı devamlı olarak görülür. Yazlar çok sıcak, kupkuru geçer. Yağış hemen hemen hiç olmaz. Kışları serttir. Kuzey ve güney rüzgârları dört yanı açık olan ilçe topraklarını her mevsim yalayıp geçer. İlçe topraklarından çıkan Colap Deresi Suriye'ye girince Behih Irmağına, oradan da Fırat Irmağına karışır. Colap, kolları olan Urça Çayı ve Cudi Deresi ile Akçakale ovasına yayılmıştır. Tarlalar çok geri usullerle, bu akarsulardan açılan kanal ve arklarla sulanır. Bu sular da olmasa, ilçe toprakları çölden farksız olur. En çok hububat ekilir ve hayvan yetiştirilir. Haydarpaşa-Halep ve Bağdat Demiryolu ilçenin güneyinden ve Suriye sınırı boyunca uzanır. Akçakale, il merkezine, 57 kilometrelik bir şose ile bağlıdır. Köylerle ilçe merkezine ise toprak araba yollarından başka yol yoktur.

Akçakale ilçe merkezi, eskiden daha içeride ve kuzey tarafında bulunan Harran'dı,

Akçakale ile Harran'a bağlı küçük bir sınır köyü idi. 1946 yılında, Demiryolu kenarında olduğu için, ilçe merkezi yapıldı. İstasyon kasabanın kenarındadır. Tren hattının birkaç metre güneyinde Suriye toprakları başlar. Burada, Türk ve Suriye askerleri, karşı karşıya, birkaç metre ara ile nöbet tutarlar. Gümrük kapısı da buradadır. Düz ve çıplak bir arazi üzerine yayılan kasabanın dört mahallede toplanan 500 evi darmadağınık ve gelişi güzel inşa edilmiştir. Bu evlerin hemen hepsi kerpiçtendir ve tek katlıdır. Şehircilik düzeni yeni yeni uygulanmaya başlamıştır. İçme suyu bir artezyen kuyusundan çıkan sudan sağlanır. Küçük elektrik fabrikası yetersizdir. Akçakale, çevrenin önemli bir akrep ve zararlı haşarat mücadele merkezidir.

AKÇAKOCA

Bolu ilinin kuzeyinde Karadenize uzanan bölgede bir ilçedir. Doğuda Bolu'nun Yağlı ilçesi, batıda Sakarya'nın Karasu ilçesi, kuzeyde Karadeniz kıyıları, güneyde Düzce Dağları ile çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 717 km.kare

Nüfusu: 21.709

Akçakoca ilçesinin toprakları Karadeniz kıyılarına doğru çok ârızalıdır. Güneye doğru ise, dar ve derin vadiler uzanır. Yamaçlar sık köknar, kayın, çam ormanlariyle örtülüdür. Bundan dolayı, ekilip biçilmeye elverişli topraklar çok azdır. En çok mısır ekilir. İlçenin belli başlı gelir kaynağı fındık ve kerestedir. Vadilerde sebze ve meyva yetiştirilir. Kıyılar boyunca yerleşmiş köylerde yaşıyanlar balıkçılık yaparlar. Ormanlarda avlananlar av derisi satışından büyük gelir sağlarlar. İlçenin dışarı ile ulaştırması karadan sağlanır. İlçe merkezini Düzce ve Bolu'ya bağlıyan bir şose vardır. Bu yol yüksek ve dik tepelerden inip çıkar. Kışları yol, yağan karlarla, sık sık kapanır.

İlçe merkezi Akçakoca kasabası Karadeniz kıyısında, doğudan batıya doğru uzanan dar bir şerit üzerine kurulmuştur. Güneyde kalan arazi geriye doğru yavaş yavaş yükselir, tepelere ulaşır. Bu tepelerle kıyı arasında bulunan küçük küçük düzlüklere ve kıyıdan 100 metre yükseğe kadar evler yayılmıştır. Evler üst üste değil, dağınık ve birbirinden aralıklıdır, bu yüzden kasaba açık ve rahattır. Bu tepelerdeki evler, aşağıdan yukarıya doğru heybeti artan bir görünüşle, kıyıların ve kıyılardaki yalıların üzerinde yükselir.

Kasaba doğu rüzgârlarına kapalıdır, fakat, Karadeniz'in kuzey rüzgârlarına kucak açmış gibi, önü açıktır. Karadeniz'in hırçın dalgaları kıyılar boyunca köpürüp kükrer. Bundan dolayı yazlar serin geçer.

Birkaç yıldan beri Akçakoca, Karadeniz'de bir sayfiye şehri haline gelmiştir. Yazın İstanbul, Ankara ve diğer şehirlerden gelenler Akçakoca'nın plâjını, sokaklarını, evlerini doldurur. Oteller ihtiyacı karşılamadığı için, yerli halk evlerini, günlük, aylık veya mevsimlik olarak kiraya verir. Pansiyonculuk gelir kaynağı halindedir. Bu sebeple, durmadan yeni yeni evler yapılmakta ve pansiyon listesine alınmaktadır. Haftada iki gün İstanbul-Bartın arasında işliyen vapurlar Akçakoca'ya da uğrar.

Akçakoca'nın güzel bir parkı vardır. Kasabanın içine dağılan 6 çeşmeden serin kaynak suları akar. İki ilkokulu, 5 yataklı dispanseri, fındık kırma atelyesi, P. T. T. merkezi vardır. Yazların bu derece hareketli geçmesine karşılık kışlar çok soğuk ve çok hareketsizdir. Kadınlar, evlerindeki el tezgâhlarında bez dokurlar, kamıştan hasır örerler. 120 den fazla dükkân pek az iş yapar. Eskiden kalma yedi cami ve mescit kasabayı süsler. Belediye teşkilâtı 1864 yılında kurulmuştur.

Tarih. — Kasabanın çevresinde eski bir kalenin yıkıntıları bulunmaktadır. Osman Gazi'nin kumandanlarından olup Kocaeli bölgesini fethetmiş olan Akçakoca aynı zamanda bölgenin idaresine memur edilmişti. Akçakoca adı buradan gelir. Sultan Orhan devrinde ölen Akçakoca'nın mezarı Kandıra'dadır.

AKÇE

Osmanlılar devrinde gümüş paraya akçe denirdi. Osmanlı Türkleri kendilerinden önceki devletlerin kullandıkları dirhem ve dinar birimini kabul etmiyerek bastıkları gümüş paraya «akçe-i Osmani» demişlerdir. İsfahan Selçuklularında da akçe adı ile para kesilmiştir.

Akçe önceleri altı kırat ağırlığında idiyse de sonraları bu miktar daha da düşmüştür. XX. yüzyılın başlarına kadar para birimleri şöyleydi: 1 kuruş = 10 para, 1 para = 3 akçe, 1 akçe = 3 pul. Kuruş para birimi olmadan önce, birim vazifesini akçe görüyordu. 30.000 akçeye «1 kise» (kese) denirdi. Kese de akçe adedi bakımından değişikliğe uğramış, zaman zaman 20.000, 50.000, hattâ 80.000 akçe 1 kese sayılmıştır.

Akçe sözü doğrudan doğruya para anlamında da kullanılmıştır. «Kalp akçe», «geçer akçe», «ak akçe», «çürük akçe», «çil akçe» gibi. Bu arada bir de atalar sözü vardır ki daima kullanırız: «Ak akçe kara gün içindir.»

AKÇURA, Yusuf (1876-1935)

Büyük Türkçü Yusuf Akçura

Türkçülük için çalışmış tarih ve siyaset adamlarımızdandır. Kazan Türklerindendir. Rusya'da Uliyanovsk şehrinde doğdu. Tanınmış bir çuha fabrikatörünün oğluydu. Küçükken babasını kaybedince annesi ile İstanbul'a geldi, askerî okula yerleştirildi. 1896 da harb okulunu bitirerek Harb Akademisi'ne girdi ise de bir yıl sonra Genç Türklük hareketiyle ilgili görüldüğünden askerlikten çıkarılarak Trablusgarp'a sürüldü. Fakat oradan kaçarak Paris'e gitti. Siyasal Bilgiler Okulunu bitirerek Rusya'ya döndü. Orada gazetecilik ve öğretmenlik yapmaya başladı. 1908 inkılâbından sonra tekrar İstanbul'a gelerek Harb Akademisi ve Darülfünun'da siyasi tarih profesörü oldu. Bu sırada «Türk Yurdu» mecmuasını çıkararak Türkçülük cereyanını destekledi. Mütarekede Millî Türk Fırkası adlı partiyi kuranlarla birlikte çalıştı. İstiklâl Savaşı sırasında Anadolu'ya geçerek bir ara Maarif Vekâletinde çalıştıktan sonra Hariciye Vekâletinde Doğu İşleri Müşaviri oldu. Daha sonra Ankara Hukuk Okuluna siyasi tarih profesörü tâyin edildi. 1931 de Atatürk tarafından Türk Tarih Kurumunu kurmakla görevlendirildi ve bu kuruma başkan oldu. 1933'te İstanbul Üniversitesi'ne tarih profesörü, ardından da Kars milletvekili oldu. 1935'te milletvekili iken öldü.

Eserleri:

Üç Tarz-ı Siyaset; Avrupa Fikir Cereyanları; Şark Meselesi; Siyaset ve İktisat; Tarih-i Siyasî Dersleri (6 cilt); Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Devri.

AKDAĞ

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan birçok dağ ve tepelere Akdağ adı verilir. Bunlar şöyle sıralanabilir.

1 — Güney Anadolu bölgesinde, Antalya Körfezinin batısında, Teke yarımadasındaki Akdağ (3.086 m.)

2 — Ege bölgesinde, Büyük Menderes nehrinin yukarısında ve Çivril kasabasının doğusunda bir dağ topluluğudur. İki tepesi vardır (2.449 m. ve 2.345 m.) Karaçam, ardıç ve meşe ormanlariyle örtülüdür.

3 — Ege bölgesinde, Büyük Menderes nehrinin güneyindeki Denizli sıradağlarındadır (2198 m.)

4 — Güney Anadolu ile İç Anadolu'nun birleştikleri göller bölgesindedir. Isparta'nın güneyinde, Isparta şehri ile Ağlasun kasabası arasında yükselir.

5 — İç Anadolu'da Afyon ilinin Dinar kasabasının 4 kilometre güneyindedir. En yüksek noktası Aydoğmuş tepesidir (2.276 m.).

6 — Ege bölgesinde, Karaburun yarımadasını meydana getiren dağ topluluğu içindedir. Çevrenin en yüksek dağıdır (1.212 m.).

7 — Göller havzasında, Eğridir ve Beyşehir gölleri arasındadır. Adrir sıradağları içindedir (1.900 m.)

8 — Doğu Anadolu bölgesinde, Erzincan'ın 30 kilometre güneyindedir. Erzincan ovasını Kuzey'den çeviren yüksek Spikör Dağlarındandır (2.710 m.).

9 — Güney Anadolu bölgesinde, Antalya Körfezi ile Beyşehir arasına düşen ve Orta Torosların yaylalarından biridir. En yüksek noktası Barçın tepesidir (2.771 m.).

10 — Güney Anadolu bölgesinde, Orta Toroslarda, Elmalı kasabasının 40 kilometre kuzey-batısındadır (3024 m.) Dağ sporlarına elverişlidir.

11 — Güney Anadolu bölgesinde, Ulukışla ile Karaisalı arasında ve Pozantı kasabasının hemen doğusundadır (2.471 m.). Vadileri derin, yamaçları sarp ve ormanlıktır.

12 — Doğu Anadolu bölgesinde, Malatya şehrinin 35 km. güneyinde Malatya Dağları topluluğundadır (2551 m.).

13 — Doğu Anadolu bölgesinde, Aras vadisi kuzeyindeki Gülübağdat Dağlarından ve Oltu sıradağlarındandır (3030 m.). Doğu yönü ormanlıktır.

14 — Doğu Anadolu bölgesinde Ergani kasabasının 32 km. batısında Ergani sıradağlarındandır (2550 m.).

15 — İç Anadolu bölgesinde, Kayseri ile Si-

vas arasındadır. Hınzır Dağı topluluğunun bir parçasıdır (2625 m.) Doğu yamaçları çok dik, tepesi yuvarlaktır.

16 — İç Anadolu bölgesinde, Sıvas şehri ile Akdağmadeni kasabası arasındadır (2137 m.) Türkiyenin meşhur çağlıyanlarından Sızır (Sırız) Çağlıyanı buradadır.

AKDAĞMADENİ

Orta Anadolu bölgesinde, Yozgat iline bağlı bir ilçedir. 3 bucağı, 100 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.669 km. kare

Nüfusu 49.699

İlçe toprakları çoğu yerde düz ve ziraate elverişlidir. Doğu, kuzey-doğu ve güney-doğu yönlerindeki tepeler ve dağ yamaçları sık ormanlarla örtülüdür. Köylerin çoğu bu ormanların arasında bulunmaktadır. En çok kızılçam ve meşe ağaçları vardır. Iklim yayla iklimi, yani serttir. Kışlar çok soğuk ve yağışlıdır. İlçe halkı geçimini ziraat ve hayvancılıkla, bilhassa güney bölgede kerestecilikle sağlar. İlçenin belli başlı yolu, İstanbul ve Ankara'yı Erzurum'a bağlıyan 2 numaralı Devlet şosesidir. İlçe sınırları içinde bu yol topraktır, ilçenin yanından geçer. Demiryoluna Boğazlıyan ilçesinden geçen toprak bir yolla bağlıdır.

Akdağmadeni merkez ilçesi Akdağ'ın kuzey eteklerine kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1.330 metredir. Kasaba gökkubbeyi delercesine yükselen çam ormanlarının ortasındadır. Bu ağaçların arasında kasaba, eski konakları andıran evleriyle, güzel ve gösterişlidir. Akdağ'ın heybetli duruşu önünde çevresine yayılan bağlar ve bahçeler kasabanın evleriyle birleşmiştir. Evlerin çoğu mermerden yapılmıştır. Çeşmelerinden şırıl şırıl sular akar. Akdağmadeni bu haliyle, bir Anadolu kasabasından çok İsviçre dağ şehirlerine benzer.

Eskiden kasabada yaşıyanların büyük çoğunluğu Rum iken Mübadele Anlaşması gereğince Rumlar ayrılmış, yerlerine Türkler yerleştirilmiştir. Beş mahalle ve 700 ev kasabayı meydana getirir. Belediye teşkilâtı 1862 yılında kurulmuştur. Beş kilometre uzaklıktan getirilen içme suyu, 60 çeşme ile kasabaya verilmektedir. Çekerek Irmağı kuzey-batıdaki ovayı sulıyarak bereketlendirir. Çevrede bulunan Gümüşlü kurşun madeni işletilmektedir. Kasabanın altındaki mağaraların büyüklüğü dillere destandır.

A K D E N İ Z

İlk medeniyetlerin sahillerinde kurulduğu, bir zamanlar büyük Türk gölü haline gelen deniz.

AKDENİZ, Avrupa, Afrika ve Asya kıyıları arasında bir iç denizdir. Yüzölçümü 2.890.000 km. karedir. Uzunluğu Cebelitarık Boğazından Suriye'ye kadar 3.750 km. yi bulur, en geniş yeri de Fransa ile Cezayir kıyıları arasında 742 km. dir.

Akdeniz kuzeyde Fransa, Monako, İtalya, Yunanistan, Türkiye; doğuda Suriye, Lübnan, İsrail, güneyde Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve batıda İspanya ve Cebelitarık Boğazı ile sınırlanmıştır.

Kuzeyde Adriya Denizi, Yunan Denizi, kuzey-doğuda Ege Denizi, kuzey-batıda Tiren Denizi ve Balear Denizi Akdeniz'in birer koludur. Ayrıca Akdeniz'in Sicilya ile Tunus Körfezi arasındaki kısmın doğusunda ve batısında kalan parçalarına Doğu ve Batı Akdeniz adı da verilir.

Akdeniz bir iç denizdir. Engin denizlerden yalnız, Cebelitarık Boğazından, Atlas Okyanusuna bağlantısı vardır. Öte yandan, Ege Denizi yoluyla ve Çanakkale, İstanbul Boğazlariyle Karadeniz'e, Süveyş Kanalı ile de Kızıldeniz'e bağlanır.

Akdeniz çok tuzlu bir denizdir. Çünkü oraya az sayıda nehir akar; ayrıca sıcak bir bölgede bulunduğu için buharlaşma çoktur. Bazı sıcak bölgelerde tuzluluk derecesi % 39 u bulur. Ancak Nil nehri Akdeniz'e bol miktarda tatlı su verir. Buharlaşması daha az ve kendisini besliyen nehirleri daha çok olan Karadeniz'in suları da Çanakkale Boğazından Ege yolu ile Akdeniz'e akar, o bölgedeki tuzluluk derecesini azaltır. Cebelitarık bölgesinde de Atlas Okyanusu ile Akdeniz arasında bir akıntı olması bu bölgede Akdenizin tuzluluk derecesini %37 ye düşürür.

Akdenize akan başlıca nehirler şunlardır: Ebro (İspanya), Rhone (Fransa), Tevere (İtalya), Seyhan, Ceyhan (Türkiye), Nil (Mısır).

Akdeniz sularında yer yer büyük akıntılar vardır. Bunlardan başlıcası Sicilya ile Tunus arasındadır: Batı havzasındaki akıntı doğudan batıya doğrudur. Ege Denizinde ise, Karadeniz'den akan suyun etkisiyle güneye doğru bir akıntı görülür.

Akdeniz iklimi

Bütün Akdeniz'in ve sınırlarını çevreliyen karaların iklimi mutedildir. Başlıca özellik yılın yarısında hemen hemen hiç yağmur yağmamasıdır. Yağmur yalnız yılın soğuk geçen altı ayında yağar. Meselâ Malta adasına haziran ve temmuz aylarında hiç yağmur yağmamasına karşılık ekimden marta kadar 445 mm. yağmur yağar. Sıcaklık kuzey-batıda 12° ile 24° C. arasında, güney-doğuda ise 15° ile 27° C. arasında değişir.

Kıyılarda gelgit (suların inme-kabarması) pek azdır, birçok bölgelerde hiç farkedilmez. En fazla gelgit olan bölgelerde ise 1 metreyi geçmez. Kıyılar genel olarak sarp yamaçlarla çevrilidir, kıyı ovaları pek azdır.

Akdeniz Tunus ve Sicilya arasında geniş bir boğaz halini alır. Dördüncü devirde burada Avrupa ile Afrika arasında bir kara bağı bulunuyordu.

Batı Akdeniz'in kuzey-batı kesiminde derinlik 3.000 metreyi bulur. Balear Adaları-

Akdeniz'in adalariyle etrafındaki memleketleri ve meşhur limanlarını gösterir harita

Akdeniz'in tipik sahil şehirlerinden biri: İspanya'da Alicante limanındaki tabii plâj

nın güneyinde ise Cebelitarık Boğazına doğru uzıyan ve derinliği 2.500 metreyi bulan bir çukur vardır. Gene batı kesiminde kalan Tiren Denizinde derinlik 3.700 metreyi bulur.

Akdeniz'in en derin yeri doğu Akdeniz kesiminde bulunmaktadır. Yunanistan'ın güneyinde Akdeniz'in derinliği 4.400 metreyi bulur. Akdenizin % 43,7 sinin derinliği 0-1000 metre arasındadır. 3.000 metreden derin olan yerler ancak % 8,7 dir. Geri kalan bölümlerin derinliği 1000-3000 metre arasında değişir. Akdenizin ortalama derinliği 1.430 metredir. Denizin dibi genel olarak mavi bir çamurla kaplıdır.

Tarihte Akdeniz

Akdeniz kıyıları Milâttan çok önceki devirlerden beri çeşitli medeniyetlerin yatağı olmuştur. Ancak, tarihin tanıdığı kavimler arasında Akdeniz'de ilk defa dolaşanlar Fenikelilerdir. Fenikelilerin İspanya kıyılarına kadar uzandığı bilinmektedir. Fenikelilerden sonra Kartacalılar Kuzey Afrika'da Akdeniz kıyıları boyunca yayıldılar, İspanya'ya kadar geçtiler. Yunanlılar da Akdeniz kıyılarında koloniler kuruyorlardı. Roma İmparatorluğu zamanında bütün Akdeniz kıyıları halkı siyasi bir birlik meydana getirebildiler. Ancak bu birlik uzun sürmemiştir. Roma İmparatorluğunun parçalanmasından sonra (395) Batı Gotları'nın kıralı Alarik bütün İtalya'yı ele geçirmiş (410), Vandallar kıralı Genserik ise İspanya'dan Kuzey Afrika'ya geçerek Batı Akdenize hâkim olmayı başarmıştır.

VII. yüzyıldan itibaren İslâmlar Akdeniz kıyılarında görünmeye başlar. İslâmlar gittikçe genişliyerek bütün Kuzey Afrikayı ele geçirmiş, Batı Akdeniz'i hakimiyetleri altına almışlar, nihayet VIII. yüzyılın başlarında İspanya'ya da geçerek Pirenelere kadar gelmeye muvaffak olmuşlardır. İşte Haçlı Seferleri İslâmlığın bu genişlemesine karşı Hıristiyanların bir tepkisi olmuştur.

Nihayet Türkler Akdeniz kıyılarında görünmeye başlamış, yayılmalarını önlemek için Akdeniz devletleri arasında çeşitli ittifaklar kurulmuştur. Herşeye rağmen Türkler Bizansı yıkmış, bütün Kuzey Afrika'yı işgal etmiş, İtalya topraklarına ayak basmışlar, Barbaros ve Turgut Reis gibi amiraller bütün Akdenizde Türk bayrağını dalgalandırmışlardır. XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun gerilemeye başlamasından sonra İngiltere, Malta'yı ele geçirerek Akdenizde hakimiyet kurma yolunu tutmuş, XIX. yüzyılda da Kıbrıs, Mısır ve Filistin'i ele geçirerek bu bölgeye yerleşmiştir. Birinci Dünya Savaşında İngiliz hakimiyeti zayıflamışsa da, İkinci Dünya Savaşında Hitler Almanyası, sonra Rusya Akdeniz'le ilgilenmeye başlamıştır. Hitler'in yenilmesi Akdeniz'de bir Nazi hakimiyeti tehlikesini ortadan kaldırmış, Yugoslavya'nın komünistlerle bozuşması da bir Rus hakimiyetini önlemiştir.

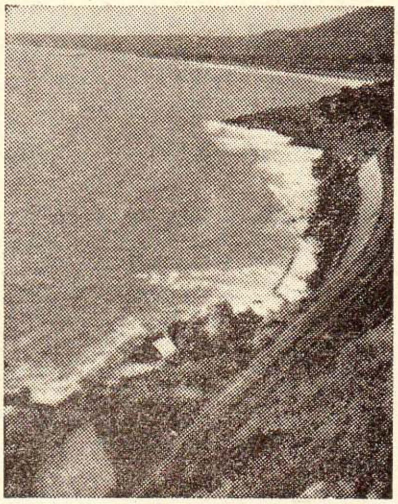
AKDENİZ BÖLGESİ

Türkiye'nin, Akdeniz kıyılarından başlayıp içerilere doğru uzanan ve Anadolu'nun güneyine düşen bölgesine Akdeniz Bölgesi adı verilir. Kıyılarının uzunluğu 1560 kilometredir.

Akdeniz Bölgesi güneyde İskenderun yakınlarında ve Türkiye-Suriye sınırında bulunan Akra Dağı ile Suriyenin içinde kalan Karaduran Dağları arasındaki vadiden başlar. Fethiye'ye kadar devam eder. Akdeniz Fethiyenin kuzeyinden başlıyarak Ege Denizi adını alır.

Anadolunun Akdeniz kıyıları, çoğunlukla İskenderun ve Antalya körfezleri gibi geniş kavislerden, burun şeklindeki çıkıntılardan meydana gelmiştir. Fakat, fazla girintili çıkıntılı değildir. Anadolu'nun Akdeniz'de en güney noktası Anamur Burnudur. Türkiye kıyılarında Akdenizin derinliği değişiktir. Anamur Burnunda 1.372 metre, Finike Körfezinin Kırlangıç Burnunda 2.950, Kaş açıklarında ise 3.864 metre derinliğe kadar ulaşır. Kıyılarda gelgit ancak 10 sm. kadardır, çoğu zaman farkına bile varılmaz. Dalgalarının boyu ortalama beş metredir.

Akdeniz Anadolu kıyıları boyunca geniş

Akdeniz limanlarımızdan İskenderun şehri kıyılarında Fevzipaşa demiryolu

kumsallar meydana getirir. Yer yer daralan, yer yer Çukurova, Antalya, Kaş ovaları gibi geniş düzlükler halinde uzanan kıyı şeridi, dünyanın en güzel manzaralariyle süslüdür. Antalya Körfezinin iki ucunda olduğu gibi, yer yer, çamurlarla örtülü dağlar denize kadar iner, dik yarlar meydana getirir.

Türkiye'de Akdeniz iklimi

Akdeniz Anadolu kıyılarında kendi adını taşıyan bir iklim bölgesi yaratmıştır. Akdeniz kıyılarında iklim sıcaktır. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Doğudan batıya kadar uzanan Toros Dağları, tabiî bir sınır çizgisi halinde iç Anadolu ile Akdeniz bölgesi arasında yükselir. Toroslar güneye bakan yönleriyle Akdeniz iklimine, kuzeye bakan yönleriyle ise İç Anadolunun yayla iklimine bağlıdır. Toros, Akdeniz bölgesini, sert kuzey rüzgârlarına karşı koruyan bir duvar gibidir.

Akdeniz Bölgesinde hemen bütün Akdeniz bitkileri yetişir. Bunun için Akdeniz kıyıları Anadolunun en zengin bölgesi halindedir.

Akdeniz Bölgesinin ürünleri pamuk, tahıl, baklagiller, sebze, her türlü meyva, turunçgiller, muz, hurma, zeytin, incir, üzüm, kauçuk ve diğer Akdeniz ağaçlarıdır.

Bölgenin belli başlı şehirleri İskenderun, Antakya, Ceyhan, Adana, Tarsus, Mersin, Silifke, Alanya, Antalya'dır.

AKDOĞAN

Gündüz yırtıcı kuşlarındandır. Terbiye edilirse avcılıkta kullanılabilir. Eskiden avcılar evcilleştirdikleri akdoğanlardan sülün yakalamakta faydalanırlardı.

AKHİLLEUS [Aşil]

Yunan mitolojisinin en önemli kahramanlarından biridir. Deniz perilerinden Thetis ile, Myrmidon'ların (efsaneye göre karıncadan insana çevrilmiş varlıkların) kıralı Peleus'un oğludur. Sonradan Akhilleus da babasının yerine Myrmidon kıralı oldu.

Çocukluk ve gençliğine dair birçok efsaneler vardır. Annesi onun Troia savaşlarında öleceğini bildiğinden bu savaşa girmesini önlemek için onu kız kılığına sokarak Skyros Kıralı Lykomedes'in yanına sakladı. Akhilleus burada kıralın kızı Deidameia'yı sevdi, ondan Neoptolemos adlı bir oğlu oldu. İthaka Kıralı Odysseus, bunu duyunca Akhilleus'u Troia savaşına gönderdi.

Akhilleus, Troia savaşlarında büyük kahramanlıklar gösterdi, hattâ hemen arkasından kendisinin de öleceğini bildiği halde Hektor'u öldürmekten çekinmedi. Netekim, şehre girmek üzereyken Troia Prensi Paris'in attığı zehirli bir okla topuğundan vurularak ölür.

Akhilleus'un topuğu en zayıf yeriydi. Çünkü, efsaneye göre, annesi Thetis onu küçükken yeraltı dünyasının sihirli ırmağı Styk'in suyuna sokmuş, böylece yaralanmalara karşı korunmasını sağlamıştı. Ancak, suya sokarken çocuğu topuğundan tuttuğu için oraya su değmemişti. Böylece, Akhilleus'un topuğu yara alabileceği tek yeri olarak kalmıştı.

İlias'ın ilhamiyle doğan bir başka efsane daha vardır. Bu efsaneye göre Thetis oğlunun cesedini alıp Karadeniz'de, bugünkü adı Yılanadası olan Leuka adlı adaya götürmüş. Orada bir yerli tanrıyla tanıştırmış, Akhilleus Fontharkes (Karadeniz efendisi Akhilleus) adında bir varlık doğmuş.

Akhilleus adına birçok yazarlar tragedyalar yazmıştır. Bunlardan sadece Euripides' in «İphigeneia Aulis'te» adlı olanından başka diğerlerinin hepsi kaybolmuştur. Lâtinlerden Statius «Achilleis» adlı eserinde «Akhilleus Skyros'ta» efsanesini işlemiştir.

Akhilleus'un Troia savaşlarındaki kahramanlıkları Omiros'un «İlias» (İlyada) destanında anlatılmıştır.

AKHİSAR

Batı Anadoluda, Manisa ilinin bir ilçesidir. İlçe topraklarının doğusunu Manisa'nın Gördes ilçesi, batısını Kırkağaç, Soma ve Balıkesir ilinin Sındırgı ilçesi, kuzeyini Turgutlu ve güneyini Manisa merkez ilçesi sınırları çevirir. 99 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1713 km. kare

Nüfusu: 105.048

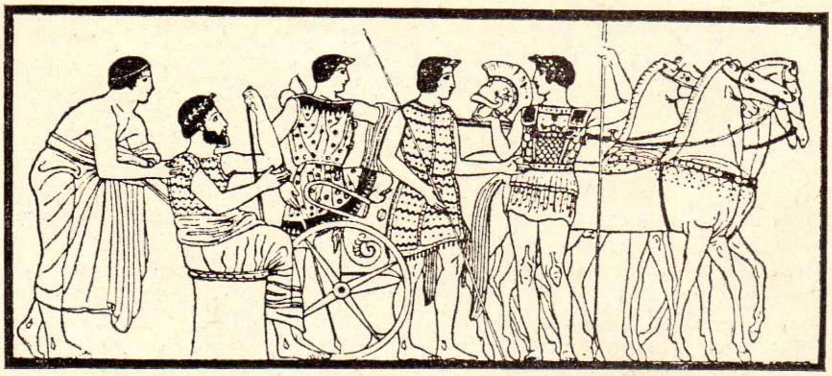
İlçe düz bir arazi içindedir. Bunlardan en önemlisi güney ve doğusunu çevreliyen Akhisar ovasıdır. Gediz nehrine dökülen Kum Çayı ovanın içinden geçerek bereket taşır. Ovanın etrafı dağlarla çevrilidir: Doğuda Katırcı Dağı, batıda Kılıç Dağları, kuzeyde Karaoğlan Dağı. Bu dağların yamaçları ovalıktır, aşağılara kadar inen vadileri ekime elverişlidir. Dağ yamaçlarından eteklere indikçe ormanların yerini zeytinlikler alır. Ovada her türlü ziraat yapılır. Bu arada tütün başta gelir. Ekime elverişli toprakların çoğu tütün tarlalarıdır. Bundan dolayı Akhisar Ege'nin belli başlı tütün merkezlerinden biri haline gelmiştir. Tütünden başka, pamuk ekimi de azımsanmıyacak durumdadır. Manisa'nın diğer ilçeleri gibi Akhisar da bağcılıkta ileridir. Tütün ve pamukla birlikte üzüm de ihraç maddesidir. Bunlardan başka, hububat, baklagiller, her türlü meyva ve afyon Akhisar'ın ürünleri arasındadır.

Toprak sulaktır. Tarlaların kenarında ve dere boylarında kavak ağaçları yükselir. Toprağın bu derece verimli oluşu ilçenin büyük merkezlere yakın bulunuşu, yol durumunun da iyi oluşu dolayısiyle Akhisar, iktisadî yönden çok ileri gitmiştir. Balıkesir-İzmir Devlet şosesi ve ayrıca Bandırma-İzmir Demiryolu ilçe topraklarından geçer. Komşu ilçeler ve kendi köyleri arasında da vasıtaların işlemesine elverişli yollar vardır.

Iklimi, Ege bölgesi iklimidir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Yıllık yağış miktarı 900 mm. dir

Kasaba, Manisa şehrinin 52 km. kuzeyinde ve İzmir-Balıkesir Devlet şosesinin üzerindedir. Bandırma-İzmir demiryolu da kasabanın yanından geçer. İstasyonla şehrin merkezi arasında, ağaçların gölgelendirdiği geniş bir cadde uzanır. Caddenin iki yanında, geniş cepheli, birkaç katlı taş veya beton binalar sıralanmıştır. Diğer sokak ve caddeler de aynı derece bakımlıdır. Şehir genel olarak imar edilmiştir. Gediz nehrinin kollarından olan Kum Çayına dökülen Gördük Deresi kasabanın yanındadır.

Akhisar 6.000 evi içine alan 10 mahallesi, binden fazla dükkânı ve diğer tesisleriyle, bağlı bulunduğu ilin merkezi Manisa'dan daha büyüktür. Büyük meydanı, 30 dönüm genişliğindeki parkı, 50 dönümlük çamlığı ve fidanlığı ile, sevimli, iç açıcı bir kasabadır. Geniş bir ticaret hayatı vardır. Çevre köylerden gelenlerle her gün kalabalık bir pazar yerini andırır. Pamuk ve zeytinyağı fabrikaları, tütün bakım ve işleme atelye-

Akhilleus'un babası Peleus'a vedaı. Resimdeki tipler soldan sağa doğru şunlardır: Bir esir, Peleus, arabacı, Akhilleus'un bir arkadaşı ve Akhilleus'un kendisi. Bu resmin aslı Paris'teki Louvre müzesindedir.

leri, modern mezbahası, otelleri, sinemaları, bir ortaokulu, iki meslek okulu, üç ilkokulu, kütüphanesi, hanları vardır. Elektrik cereyanı yeter takattadır. Modern tesislerle getirtilen su 133 çeşmeden kasabaya dağıtılır.

Tarih. — Kuruluşu çok eski çağlara dayanan Akhisar, Bizans devrinde Thyateria adını taşıyordu. Daha sonra, gerisinde yükselen tepede inşa edilmiş olan kaleden dolayı Akhisar adını almıştır. Akhisar'ın, çevresi ile birlikte Kurtuluş Savaşında gösterdiği kahramanlık tarihe geçmiştir. İzmir ve çevresinin 1919 yılında Yunan işgaline uğraması üzerine ilk özlü ve teşkilâtlı karşı koyma hareketi burada başlamıştı.

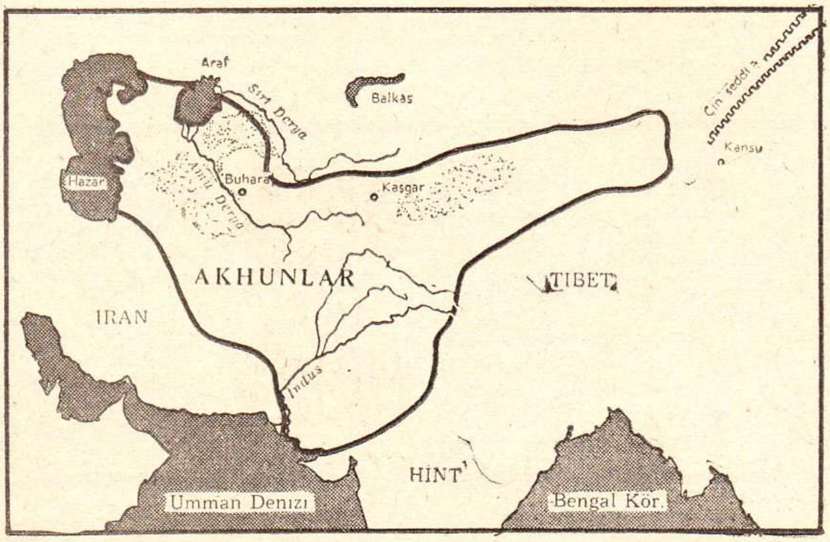
Akhisarlılar kendi kasabaları için şöyle derler: «Dünyada Akhisar, ahrette kevser.»

AKHUNLAR

424 yılında Aral Gölü doğusunda Sirderya havalisine yerleşen bir Türk kabîlesidir. Akhunlar otuz yıl içinde yeni yurtlarını genişleterek Çin Türkistanından İran'a kadar uzanan bir devlet kurmuş, sonradan Pencap'ı da alarak bu bölgede 200 yıl hüküm sürmüşlerdir.

Akhunlar devleti iki kısımdı. Kuzey Akhunlarının merkezi Afganistan, Güney Akhunlarının merkezi de Pencap'tı. VI. yüzyılın başlarında Kuzey Akhunlarının Aksungur, Güney Akhunlarının da Toraman adında kudretli birer hükümdarları olduğu bilinmektedir.

Ancak, bir yandan Tukyu Türklerinin Orta Asyada hakimiyeti ele geçirmeleri, bir yandan da İran'da Sasanilerin kuvvetlenmesi Akhunların uzun müddet yaşamasına engel oldu. Tukyular ve Sasaniler birleşerek, Pencap hariç olmak üzere, Akhun Devletini aralarında taksim ettiler. Varlıklarını devam ettirdikleri müddetçe kudretli bir devlet olan Akhunların bir kısmı, devlet yıkıldıktan sonra da Horasan'ın doğusuna çekildiler. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Afganistan'da Abdaliye devletini kuranlar bunlardır. Diğerleri de Tukyularla birleştiler. Bugün Hazar Denizinin doğusundaki Türkmenlerden bir kısmı bu Akhunlardan gelmiştir. Akhunların Afganistan'da yaşıyan kısmına da bugün Dürranî denmektedir.

Akhunlar Devleti'nin kurulduğu bölge ve sınırları

AKIL

İnsanın düşünüp taşınma, anlayıp tanıma özelliğine akıl denir. İlmin bütün dallarında ve günlük hayatımızda ancak düşünerek, tartarak kararlar verebiliriz. Meselâ bir dâvada hâkimler heyeti her iki tarafın iddialarını dinler. Bazı tanıkların ifadesinde hiçbir açıklık yoktur. Bir kısmının ifadesi ise hâkimlere kuvvetli deliller verir. Fakat gene de yeter derecede delil bulunmıyabilir, o zaman eldeki deliller üzerinde düşünülerek mantık yoliyle sanığın suçu işlediği veya işlemediği kanaatine varılır. İşte insanların bu şekilde düşünerek kararlar vermesine «akıl yürütme» (istidlâl) denir.

Akıl yürütme düşünmenin en önemli elemanlarından biridir. Hükümler, iki fikir arasındaki ilgiyi ifade eder, akıl yürütme ise iki hükümden yeni bir hüküm çıkarmaktır.

Akıl yürütme, «dedüksiyon», «endüksiyon» ve «analoji» olmak üzere üç çeşittir.

Dedüksiyon (Deduction): Genel hükümlerden özel hükümler elde etmeye yarar. «Madenler erir, bakır madendir, o halde bakır da erir» gibi.

Endüksiyon (Induction): Özel hükümlerden genel hükümler çıkarma şeklinde yapılan akıl yürütmedir. Meselâ, ateşin yakıcı olduğunu çeşitli tecrübelerimizle öğrenmiş ve çocukluğumuzdan beri nasihat olarak duymuşuzdur. İşte bu tecrübelerin sonucu olarak «ateş yakıcıdır» hükmünü vermemiz endüktif (inductif) bir akıl yürütmedir.

Analoji (Analogie): Bilinen benzerlerden bilinmiyenlerin çıkarılması usulüdür. İlmî teoriler analoji yoliyle meydana gelir: «Dünyada hayat hidrojen, oksijen ve karbona dayanır, Mars'ta bu unsurlar varsa demek ki orada da hayat olabilir» gibi.

İyi düşünmeden yapılan akıl yürütmeler bizi hataya da sürükliyebilir. Meselâ, sabahleyin kalkınca sokağı ıslak gören bir kimse geceleyin yağmur yağdığına hükmedebilir. Yalnız bir çırpıda buna karar vermek hatalıdır, çünkü sokak arazözle sulanmış da olabilir. Bu bakımdan, ancak çok etraflı ve tecrübeleri dikkate alan bir akıl yürütme faydalı, işe yarar sonuçlar verebilir.

AKIL HASTALIKLARI (Bk. HASTALIKLAR)

AKIM

Elektrik yükünün madeni bir tel veya başka bir iletkenden geçmesine akım denir. Atomların çekirdeği etrafında dönen elektronlar negatif elektrik yüklüdür. Bunların bir iletken içinden geçmesi elektrik akımını meydana getirir. Atomların pozitif ve negatif elektrik yükleri birbiriyle denge halindedir. Ancak, herhangi bir şekilde atomun yapısı bozularak elektronlar serbest bırakılırsa pozitif yüklü bir yere doğru akmaya başlarlar.

Bazı bilginlerin nazariyelerine göre madenlerin serbest elektronları vardır. Bunların bir elektrik alanı vasıtasiyle sürüklenmesi elektrik akımını meydana getirir. Modern fizik nazariyelerine göre de hareket eden elektronlar, elektrik dalgalariyle birlikte bulunur. Bu dalgalar saniyede 300.000 kilometreye yakın bir hızla hareket ederler. Halbuki elektronların iletken içindeki hareketi çok daha yavaştır. Çünkü «direnç» dediğimiz, sürtünmeye benzer bir olay elektronların hareketine köstek vurur. İletkenin direnci arttıkça geçen elektron miktarı azalır, o zaman iletken ısınmaya başlar.

İletkenin direnci «om» la, akım «amper» le ölçülür. Elektrik akımının hareket gücüne «elektromotif güç» denir. Bu da «volt» la ölçülür.

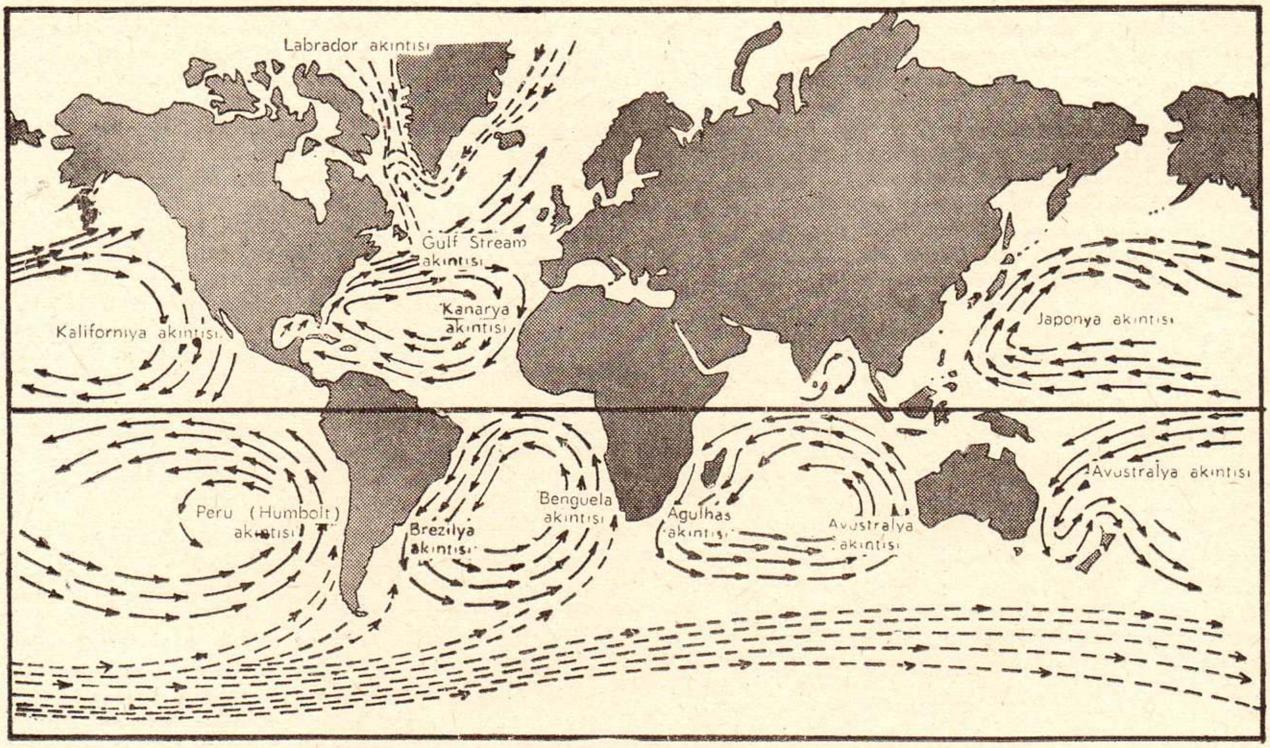
Duran bir elektrik yükünün potansiyel bir enerjisi vardır. Tıpkı sularda olduğu gibi, bu elektrik yükü harekete geçmedikçe akım meydana gelmez. İşte bir elektromotif güç kaynağının potansiyel bakımından farklı bir kaynağa akması akımı meydana getirir. Potansiyel farkı ne kadar fazla olursa elektromotif güç o kadar artar.

Bütün maddeler elektrik akımını iletir. Ancak, cam veya kauçuk gibi bazı maddeler, pek az elektron geçmesine imkân verdiklerinden bunlara «yalıtkan» denir; maden gibi bazı elemanlar da akımı iyi geçirirler. Bunlara da «iletken» denir. Madenler arasında da en iyi iletkenler altın, gümüş ve bakırdır. Ucuzluğu bakımından bütün dünyada iletken olarak bakır kullanılır. Ancak, onun da saf olması gerekir.

Başlangıçtan bitişe kadar bir akımın takibettiği yola «devre» denir. Bir devre her çeşit iletken maddelerden meydana gelebilir.

Doğru akım: Devamlı olarak aynı yöne akan elektrik akımlarına «doğru akım» denir. Akımın çokluğu istediği kadar değişsin, doğru akımda, akımın yönü değişmez. Alternatif akım, doğru akım haline getirilebilir.

Alternatif akım: Ölçülü aralıklarla akışının yönünü değiştiren akımlara «alternatif akım» denir. Günlük hayatta daha çok alternatif akım kullanılır. Alternatif akımın en büyük özelliği voltajının kolayca yükseltilebilmesidir. Bu bakımdan, alternatif akım gücünden kaybetmeden çok uzak yerlere gönderilebilir. (Bk. Elektrik, dinamo, elektron, transformatör)

Dünyanın başlıca büyük akıntılarının bulundukları bölgeler ve yönleri

AKINCILAR

Osmanlı ordusunda, atlı bir askerî sınıftı. Bugünkü motorlu birlikler gibi taarruzun ilk kademesini meydana getiren akıncılar daha ziyade Rumeli'de sınır üzerindeki sancaklarda bulunurlardı. Yüzer yüzer bölüklere ayrılmışlardı. Her bölüğün başında bir akıncı komutanı bulunurdu. On bölük ayrıca bir binbaşıya bağlıydı.

Akınlar üç çeşitti: Akın, Haramilik, Çete. Akıncı komutanının emri altında yapılan taarruza «akın», yüz ve daha fazla atlı ile yapılana «haramilik», yüzden daha az kuvvetle yapılanına da «çete» denilirdi.

Savaş sırasında akıncılar hafif süvari oldukları için birkaç gün içinde etrafı şaşırtırlar, öncü keşif kolu görevini görürler, ordunun geçeceği yollarda güvenliği sağlarlardı. Ayrıca, yakaladıkları esirlerden karşı taraf hakkında bilgi almaya çalışırlar, arkadan gelecek ordu için yiyecek kaynaklarını tesbit ederlerdi. Akıncılık 1595 yılına kadar devam etmiş, sonra yerini Kırım Hanlığı kuvvetlerine bırakmıştır.

Osmanlılarda ilk olarak Akıncı Komutanlığını Evrenos Bey yapmıştır. Ondan sonra da Mihaloğulları, Turhan Bey, Malkoçoğlu Akıncıları geniş çapta ün salmıştır. Ordu dışında aylıkları ve belirli bir işleri olmıyan akıncılar harblerden ellerine geçenle geçinirler, harblere de kendi silâhı ve atlariyle katılırlardı. Vergi vermezlerdi, aralarından pek kıdemlileri müstesna, büyük bir kısmının tımarı (Devletçe verilen toprağı) yoktu.

AKINTILAR

Okyanus sularının genel yer değiştirme hareketlerine toplu olarak «akıntılar» denir. Bazı okyanus akıntılarının o kadar belirli bir yolu vardır ki, kendilerini çevreliyen sulardan, açık bir şekilde ayrılırlar. Büyük Okyanus ve Atlas Okyanusunda ikişer tane muntazam akıntı düzeni vardır. Okyanus akıntıları, sıcaklıklarına göre «sıcak» ve «soğuk» olarak ikiye ayrılır. Aktıkları derinliğe göre de, «yüzey akıntıları» ve «derin su akıntıları» adı verilir.

Ekvator bölgelerinde ısınan sular Kuzey ve Güney Kutuplarına doğru hareket eder. Kutuplara gelen sular soğuyarak dibe doğru iner ve bu defa derin su akıntısı olarak Ekvatora akmaya başlar. Ekvatora gelince, ısınarak buharlaşan ve harekete geçen sıcak suyun yerini almak üzere tekrar yüze çıkarlar. Eğer dünyanın kendi etrafındaki dönüşü olmasa, akıntılar doğruca Kuzey veya Güney Kutuplarına yönelirlerdi. Dünyanın ekvatorda saatte 1.600 kilometreyi geçen kendi etrafında dönüş hızı akıntılarının yönünü değiştirir. Ayrıca, rüzgârlar da akıntıların yönüne etki yapar.

Atlas Okyanusunun kuzey akıntıları yelkovan yönünde (batıdan doğuya) hareket eder. Bunların en önemlisi Kuzey Ekvator Akıntısı ile Labrador ve Gulf Stream akıntısıdır. Kuzey Ekvator Akıntısının bir kolu Gulf Stream ile karışır. Güneydeki Güney Ekvator Akıntısı ise yelkovan hareketinin aksi (doğudan batıya) bir yol takibeder. Büyük Okyanus akıntıları, bunlardan daha az belirlidir. Başlıcası Japonların Kuroşiyo dedikleri Humboldt Akıntısıdır. Hint Okyanusunda da Avustralya ve Afrika kıyılarını çepeçevre dolaşan bir soğuk su akıntısı vardır.

AKIŞKAN

Küçük bir kuvvetin etkisiyle büyük şekil değişikliklerine uğrıyan akıcı cisimlere «akışkan» denir. Su ve suya benzer sıvılarla hava ve benzeri gazlar birer akışkan cisimdir. Akışkanlık, katılığın tersidir. Cisimlerin bu iki hali arasında «yapışkanlık» (viskozitelücuziyet) hali vardır.

Katı cisimler büyük kuvvetlerin etkisi altında çok küçük şekil değişikliklerine uğrarlar, yapışkan cisimler ise kolaylıkla fakat yavaş yavaş şekil değiştirirler. Akışkanlıkla yapışkanlık arasında kesin bir sınır göstermek zordur. Ancak, matematik anlamda tam akışkan ideal bir varlık olduğu için cisimler gösterdikleri akışkanlık nisbetinde ona yaklaşırlar.

Akışkanlar mekaniği adındaki ilim dalı akışkan cisimlerin hareketlerine bağlı olayları inceler. Bu incelemelerden bilhassa aerodinamik ve hidrodinamikte faydalanılır. (Bk. Aerodinamik, Hidrodinamik)

AKİF, Mehmet (Bk. ERSOY, Mehmet Akif)

AKİF PAŞA, Bozoklu Mehmet (1797-1845)

Bozoklu Mehmet Âkif Paşa

İkinci Mahmut zamanında yaşamış fikir adamlarımızdandır. Nazırlık unvanı o devirde ihdas olunmuş, ilk defa «Hariciye Nazırı» ve gene ilk defa «Dahiliye Nazırı» unvanını Akif Paşa almıştır. Yozgat'ta doğdu. Tahsilini memleketinde yaptıktan sonra 1814 te İstanbul'a geldi. Divan-ı Hümayun kalemine girdi. Hem büyük kabiliyeti, hem de Reisülküttap olan amcası Mustafa Efendinin himayesi sayesinde hızla yükseldi. Sırasiyle Ametçi, Beylikçi

ve nihayet Reisülküttap oldu. Üç yıl sonra da reisülküttaplık mevkiinin adı Hariciye Nazırlığına çevrilince Akif Paşa da vezir rütbesiyle Osmanlı Devleti'nin ilk Hariciye Nazırı oldu.

O sırada İngiliz tâbiiyetinde olup İstanbul'a yerleşerek «Ceride-i Havadis» gazetesini çıkarmakta olan Churchill adında biri, Kadıköy'de avlanırken kazara bir çocuğu vurmuştu. Bunun üzerine Akif Paşa rakîbi Mülkiye Nazırı Pertev Paşa'nın padişah üzerinde tesiri neticesinde azledildi. Bir buçuk yıl kadar boşta kaldı, bu arada «Tabsıra» adlı bir eser yazdı. Burada kaza hâdisesini anlatarak Pertev Paşa'yı gayet zekice kötülemiştir. Bunun neticesinde Pertev Paşa 1837 de azledilerek Edirne'ye sürüldü. Bunun üzerine Akif Paşa ilk defa «Dahiliye Nazırı» unvaniyle, Pertev Paşa'nın yerine getirildi. Bundan sonra da gene rakîbi aleyhinde çalışmaktan geri kalmadı, verdiği jurnallarla, Pertev Paşanın İngiltere menfaatine çalıştığını ileri sürerek onun Edirne'de idamına sebep oldu. Fakat bir zaman sonra bütün bunların uydurma olduğu meydana çıkınca, ayrıca Pertev Paşanın iyiliklerini görmüş olan Mustafa Reşit Paşanın da nüfuzu artınca, işler Akif Paşanın aleyhine dönmeye başladı. Bunun neticesinde, Kocaeli mutasarrıflığına gönderildi, bir yıl sonra da halkın şikâyeti üzerine rütbesi alınarak Edirne'ye sürüldü. Orada yapılan muhakemesi sonunda iki yıl sürgüne mahkûm edildi. Cezası bittikten sonra Hicaz'a gitti. Dönüşünde İskenderiye'de öldü.

Eserleri arasında «Tabsıra» dan başka şiirleri de vardır. Bunlardan «adem» redifli kasidesiyle, torunu için «Tıflı nazeninim unutmam seni» diye başlıyan hece vezniyle yazdığı mersiye o zaman için çok güzeldir.

AKİK

Son derece sert, silisli bir taştır. Çok zaman volkanik kayaların veya eski lavların içindeki boşluklarda bulunur. Oluşu hakkında çeşitli nazariyeler vardır. Yapısı muhtelif renkte paralel şeritler halindedir. Dikine yapılan bir kesitte şeritler köşeli, eğik veya düz görünür. Akikler buna göre adlandırılır.

Akikten yüzük taşı, düğme, süs eşyası yapılır. Bizde «yementaşı» adı verilen kırmızı taşların bir kısmı akikin çeşitli nevileridir. Akik en çok Kuzey ve Güney Amerika'da, Güney Afrika'da çıkar.

AKKOYUNLULAR DEVLETİ

AKKOYUNLULAR, Doğu Anadolu'da XV. yüzyılda kurulmuş bir Türk devletidir. Sınırları en geniş zamanında kuzeyde ve doğuda Kafkasya'dan başlıyor, Hazar Denizi kıyısı boyunca Horasan ve Siistan Hanlığına dayanıyordu, güney ve güney-batıda Basra Körfezi kıyıları boyunca uzayıp, Mezopotamya'yı içine alarak Fırat nehri kıyılarını kaplıyordu.

Bazı tarihçilere göre devletin kurucusu olan Akkoyunlu oymağı XIII. yüzyılın sonlarında Karakoyunlularla birlikte Anadoluya göçtüler. Bu iki oymak yerleştikleri topraklarda Selçuk ve Türk-Moğol devletlerinin yıkılmasına kadar bir varlık gösteremediler. Önceleri Akkoyunluların başında Tur Ali Bey vardı. 1363'te onun ölümü üzerine yerine oğlu Fahrettin Kutluğ geçti. Kutluğ'un ölümünden sonra da onun oğlu Kara-Yölük Osman Bey Akkoyunluların başbuğu oldu. Selçuk ve Türk-Moğol devletlerinin yıkılması da bu sıralara raslar.

Kara-Yölük Osman Bey önceleri Sıvas emîri Kadı Burhanettin'le sıkı bir münasebet kurduysa da, sonradan Sıvas'ı almak hevesine kapıldı. Sıvas üzerine yürüyerek Kadı Burhanettin'i Karabel Savaşında öldürdü. İşte Akkoyunlular asıl bu Karabel Savaşından sonra siyaset sahnesine çıktılar. Osman Bey bundan sonra güneye doğru yürüdü, Mardin, Halep ve Şam'ı aldı. Akkoyunlu devleti asıl Osman Bey zamanında kurulmuş oldu.

Ancak, Karakoyunlularla düşmanlıkları bir türlü eksilmiyor, sık sık çarpışmalar oluyordu. Bu çarpışmalardan birinde Osman Bey öldürüldü (1435). Osman Beyin ölümünden sonra Akkoyunluların başına bir aralık Ali Bey geçtiyse de çok geçmeden yerini kardeşi Hamza'ya bırakmak zorunda kaldı. 1444 te Hamza Beyin ölümü üzerine, bir müddet devam eden saltanat kavgasından sonra, Uzun Hasan (Nusratüddin Ebu Nasr) iktidarı ele alarak yirmi beş yıl hükümdarlık etti.

Akkoyunlu devletinin asıl büyümesi bu hükümdar zamanına raslar. Uzun Hasan, devleti gerçekten büyük bir imparatorluk haline getirdi, cihangirlik hevesine kapılarak Osmanlı devletine ve Mısır'a saldırdı. Osmanlılara karşı yaptığı ilk hücumlarda başarı kazanması Uzun Hasan'ın hırsını büsbütün kamçıladı. Hele bu ara, Timur'un torunlarından Ebu Said'i öldürerek Azerbaycan ve Horasan'ı alması büsbütün şımarmasına sebep oldu. O sırada Osmanlı hükümdarı olan Fatih Sultan Mehmet'i tehdit etmeye bile cesaret ederek ona «Mehmet Bey» diye başlıyan bir mektup yazdı.

Bu durumu hazmedemiyen Fatih Sultan Mehmet Uzun Hasan üzerine yürüyerek onu yendi. Uzun Hasan bunun üzerine yayılma yönünü doğuya yönelttiyse de devletin düzeni bir daha eski halini bulamadı.

Uzun Hasanın ölümünden sonra geçen on sekiz yıl içinde devletin başına beş hükümdar geldi. Bunların sonuncusu olan Göde Mehmet'in öldürülmesi üzerine, Uzun Hasan'ın torunlarından üçü ayrı ayrı yerlerde hükümdarlıklarını ilân ederek devletin üçe bölünmesine sebep oldular. Bu bölünmenin sonucu olarak memlekette şiddetli bir iç savaş başladı. Bundan faydalanan Şah İsmail Safavî hücuma geçti, 1508 yılında Akkoyunlu saltanatına son verdi.

Akkoyunlu devlet düzenini kuran Uzun Hasan'dır. Devlet yönetiminin merkezini Büyük Divan teşkil eder, divanda Sahip adı verilen vezirler ve diğer yüksek rütbeli devlet memurları bulunurdu. Gene bu devirde, Osmanlı ordu teşkilâtı esas tutularak 30.000 kişilik bir ordu meydana getirilmiştir.

AKKUYRUK

Çayın tadını artırmak için harmana katılan bir çeşit akçıl çaydır.

AKLAN

Bir ülkenin denize veya bir dağ eteğine doğru alçalışına «aklan» denir. Meselâ «Karadeniz aklanı» deyimi o bölgenin sularının toplanıp denize döküldüğü alanı bildirir. Bu anlamın içinde aklan o bölgenin yağmur sularının indiği doğrultuyu gösteren ana eğimi de anlatır. Bir akarsu sürükleyip getirdiği maddeleri (alûvyonları) daha aşağılara götüremiyecek kadar düzlüğe ulaşmışsa onun aklanı son durumunu almış demektir.

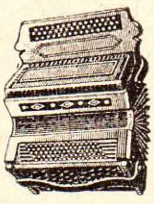
AKOVA

Sakarya ili sınırları içinde, toprağı bereketli bir ovadır. Halk bu ovaya, daha çok Adapazarı Ovası adını da verir. Sakarya nehrinin aşağı tarafında, Adapazarı şehrinin doğu yönündedir. Ovanın yüzölçümü 620.000 dönümdür. Uzunluğu 27 kilometre, genişliği 23 kilometredir. Denizden yüksekliği 35 metredir.

Akova'nın doğusunda Sakarya'nın kollarından olan Mudurnu Çayı, batısında Adapazarı ve Arifiye, kuzeyinde Sakarya, güneyinde Bolu Dağları sınır çizer. Sakarya nehri ovadan kıvrım kıvrım ve sakince akıp gider, kolları ile birlikte ovayı besler, sular. Yağışın çok olduğu mevsimde, bir de karların eridiği mart ve nisan aylarında, Sakarya kabına sığamaz, etrafına taşar. O zaman ova sular altında kalır. Sular çekildikten sonra bile, ovada yer yer, bataklık halinde su birikintileri kalır. Ova bu yüzden çok sulaktır.

Arazi düzdür, her türlü ekime elverişlidir. Taban suyu toprak üstüne o kadar yakındır ki, kışın ve ilkbaharda kendiliğinden yüze çıkar. Yıllık yağış miktarı ortalama 750-800 mm. dir. Her türlü ziraate elverişli olan Akova'da toprak küçük parçalara bölünmüştür. Fakat ekip biçme modern usullerledir. Ovanın başlıca ürünleri, pancar, buğday, mısır, patates, pirinç, fasulye, nohut gibi bitkilerdir. Güneyde ve güney-batıda geniş ve verimli meyva bahçeleri vardır. Ova hayvancılık bakımından da önemlidir, en çok manda, sığır, daha az miktarda koyun ve keçi beslenir.

AKORDEON

Akordeon

Körüklü bir müzik âletidir. Körüğü açıp kapıyarak verilen hava madeni dilciklere çarparak sesin çıkmasını sağlar. Akerdeon kayışla omuzlara asılır. Sol el bir yandan körüğü açıp kaparken, bu elin parmakları da «bas» adı verilen düğmeciklere basar, sağ elin tuşlara basarak çaldığı melodiye akor tutar.

Körük esası üzerine bir çalgı yapmak fikri üzerinde çok eskiden beri düşünülürdü. Bu arada, birçok hevesliler muhtelif âletler denediler. Bunların ilki Haekel'in «physharmonika» (fizarmonika) adını verdiği âlettir. Daha sonra, Alman çalgı yapıcılarından Eschenbach, bunu daha geliştirerek «aerophone» (aerofon) adını verdi. 1827de Buffet'in meydana getirdiği daha değişik biçimle akordeon bugünkü şeklini aldı.

Bizde akordeon halk arasında oldukça yeni yayılmıştır. Yalnız. Artvin civarında halk eskiden beri akordeonu bilir. Oralarda akordeon çok kullanılır, adına da «fisgarmon» denir ki bu kelime yukarıda adı geçen «fizarmonika» nın değişmiş şeklidir.

AKRABALIK

Aynı kandan gelen veya evlilik bağiyle birleşenler arasındaki yakınlığa «akrabalık» veya «hısımlık» denir. Akrabalık ayrıca kanun yoliyle de kurabilir. Bu bakımdan akrabaları üçe ayırabiliriz:

1 — Kan yoliyle akrabalık:

Kardeş: Aynı ana-babadan doğan çocuklardır.

Abla: Bir kimsenin kendisinden büyük kız kardeşidir.

Ağabey: Bir kimsenin kendisinden büyük erkek kardeşidir.

Dede, büyükbaba: Annenin veya babanın babasıdır.

Nine, anneanne, babaanne: Annenin veya babanın annesidir.

Dayı: Annenin erkek kardeşidir.

Teyze: Annenin kız kardeşidir.

Amca: Babanın erkek kardeşidir.

Hala: Babanın kız kardeşidir.

Kardeş çocukları: İki kardeşin çocuklarının birbirlerine karşı olan akrabalıklarıdır.

Yeğen: Kız veya erkek kardeşin çocuğudur.

Amcaoğlu, amcakızı: Babanın erkek kardeşinin çocuğu.

Dayıoğlu, dayıkızı: Annenin erkek kardeşinin çocuğu.

Halaoğlu, halakızı: Babanın kızkardeşinin çocuğu.

Teyzeoğlu, teyzekızı: Annenin kızkardeşinin çocuğu.

Sütkardeş: Çocuk sütnineyle büyümüşse sütninenin kendi çocuğu o çocuğun sütkardeşi sayılır.

Sütnine: Bir çocuğu annesinden başka herhangi bir kadın emzirirse bu kadın o çocuğun sütninesidir.

2 — Evlenme yoliyle akrabalık:

Gelin: Bir ailenin oğliyle evlenen kızdır.

Damat: Bir ailenin kıziyle evlenen erkektir. Erkek kız tarafının evine yerleşirse «İç güveysi» denir.

Görümce: Bir kadının kocasının kızkardeşidir.

Baldız: Bir erkeğin karısının kızkardeşidir.

Bacanak: İki kızkardeşle evlenmiş iki erkek birbirlerinin bacanağı olur.

Kayınpeder veya kaynata: Gelin için damadın, damat için de gelinin babasıdır.

Kayınvalide veya kaynana: Gelin için damadın, damat için de gelinin annesidir.

Kayınbirader, kayın: Gelinin erkek kardeşi damada, damadın erkek kardeşi de geline kayınbirader olur.

Elti: İki erkek kardeşin karıları birbirlerinin eltisi olur. İki erkek kardeş bir ailenin iki kız kardeşiyle evlenirse bu iki kız kardeş aynı zamanda birbirlerinin eltisi olurlar. Erkeklerin de baldızıdırlar.

Yenge: Dayının, amcanın, erkek kardeşin karısıdır.

Dünür: Gelinin, damadın anne ve babaları birbirlerinin dünürü olurlar.

Üvey: Aynı kandan gelmiyen, fakat aynı aileye bağlı olan kimseler birbirlerinin üveyi olurlar. Çocuklu bir kadınla evlenen bir erkek o çocuğun üvey babası, çocuk da onun üvey çocuğu olur. Aynı şekilde, çocuklu bir erkekle evlenen kadın o çocuğun üvey annesi, çocuk da onun üvey çocuğu olur. Yeni ailenin bir çocuğu olursa o çocuk anne ve babasının daha önceki evlenmesinde dünyaya gelmiş olan çocuğun üvey kardeşi olur.

3 — Kanun yoliyle akrabalık:

Analık: Bir kadın kanunun çizdiği şartlar içinde kimsesiz çocuğu evlât olarak kabul ederse bu kadın o çocuğun analığı olur.

Babalık: Bir erkek kanunun çizdiği şartlar içinde bir yabancı çocuğu evlât edinirse o çocuğun babalığı olur.

Evlâtlık: Birinin evlât yerine kabul ettiği kimseye denir.

AKREP

Eklembacaklılardan akrep

Eklembacaklıların örümcekgiller sınıfından, sıcak memleketlerde yaşıyan bir hayvandır. Boyu, türlerine göre 3-20 sm. arasında değişir. Vücudu kalın bir kitin tabakasiyle kaplı olup, başı göğüs kısmiyle bitişiktir. Karın kısmı da halkalar halinde bir kuyruk gibi arkaya doğru uzamıştır. Bu son halkada ucu zehir kesesine bağlı iğne vardır. Akrep avını beş çift ayağının kıskaç şeklinde olan birinci çiftiyle tutar, arkasındaki iğneyle sokarak zehirini akıtır. Bu zehir küçük hayvanları hemen öldürür. İnsanda çok sancı verdiği gibi öldürücü de olabilir. Akrepler doğurarak çoğalırlar. Anaları yavrularını on beş gün kadar sırtlarında taşır. Türkiye'de bulunan cinsi **Avrupa akrebi** denilen küçük bir türdür. **Tropikal akrep** 20 santim kadardır, sokunca derhal öldürür.

AKROBASİ (Bk. HAVACILIK)

AKROPOLİS

Eski Yunanlılar, yeni bir yere yerleşecekleri zaman, savunma kolaylığı olsun diye, daima çevresindeki topraklardan daha yüksek, sarp kenarlı yerleri seçerlerdi. Zamanla şehir tepeden eteklerine yayılırdı. Bu tepeye «yukarı şehir» anlamına «akropolis» denirdi. Şehirler kuvvetlenmeye başlayınca akropolislere tapınak yapmak âdet oldu. Bugün Akropolis diye tanınan yer Atina Akropolisi'dir. Şehrin içinde 270 metre kadar yükseklikte bir tepedir. Tepenin üstü 310 metre uzunlukta, 140 metre genişliktedir ve hemen hemen tamamen düzdür. İlk yerleşenler buranın etrafını surlarla çevirerek kale haline getirmişler, çok daha sonraları Atina Akropolisini Yunan mimarlık sanatının en güzel eserleri süslemiştir.

Akropolis'teki başlıca yapı Parthenon, Erekhtheion, Nike tapınağı, Propyleia (giriş kapısı) dır.

Parthenon: Akropolis'in altın çağı ünlü devlet adamı Perikles'le başlar. Önceleri siyasetle uğraşmaktan göz açamıyan Perikles, M. Ö. 447 yılında, bir tapınak yapılmasını emretti. Heykeltıraş Pheidias'ı bu işle görevlendirdi. Pheidias aynı yıl Iktinus, Mnesikles ve Kallikrates adındaki mimar yardımcılariyle işe başladı. Dört sanatkâr Atina'nın en güzel mimarlık eserini yaratmak istiyor, belki binlerce yıl sonra bile görenlerin hayran olacağı bir eser yapmaya çalışıyordu.

Atina'da 270 metre yükseklikte bir tepenin üstünde kurulmuş olan Akropolis

Parthenon'un açılışı M. Ö. 438 yılında yapıldı. Gerçekten, tapınağın nisbetleri öylesine güzeldi ki, mimarlar yüzyıllar boyunca o nispetleri kendilerine örnek aldılar. Boyu 75, eni 33, yüksekliği de 21,5 metre kadardır.

Tapınağın içinde gene Pheidias'ın şaheseri olan Athena Parthenos heykeli vardı. Boyu 13 metre kadar olan bu heykelin sağ elinde iki metre kadar boyunda zafer tanrıçası Nike'nin heykeli bulunuyordu. Heykelin vücut kısımları fildişinden, elbisesi som altından yapılmıştı. Parthenon, Dor mimarlık tarzının en güzel örneğidir.

Erekhtheion: M. Ö. 420-393 yılları arasında yapılan tapınak adını Atinalı Kıral Erekhteus'tan almıştır. Erekhteus, tapınağın odalarından birini kendi ibadetine ayırmıştı. Tapınakta diğer tanrılar ve kahramanlar için de özel yerler vardı. 12 metreye 20 metre kadar bir alan üzerine yapılan Erekhtheion İyon tarzının en güzel örneklerinden biridir.

Nike Tapınağı: Akropolis'teki tapınakların en küçüğüdür. M. Ö. 426 yılında yapılmıştır. Kabartma heykelleriyle tanınmıştır. Eskiden odalarının birinde zekâ ve sanat tanrıçesi Athena'nın heykeli bulunuyordu.

Propyleia: Akropolis'in batısında, şahane bir giriş kapısıdır. M. Ö. 437-432 yıllarında mimar Mnesikles tarafından yapılmıştır. Propyleia, yapılışından 2.200 yıl sonra Berlin'deki Brandenburg Kapısına ilham kaynağı olacak kadar güzel bir eserdi.

Akropolis'in hemen dışında Dionysos Tiyatrosu ile hatip Herodes Atticus'un yaptırdığı Odeion vardır.

Akropolis en parlak devrini Roma zamanında yaşamış, sonraları birçok istilâlara sahne olmuştur. Bizanslılar V. yüzyılda paha biçilmez birçok heykeli İstanbul'a taşımışlar, 1458 yılında da Akropolis Türkler tarafından zaptedilmiştir.

1645 te Propyleia'ya düşen yıldırım, içine saklanan barutun patlamasına sebep olmuştur. O tarihten beri bu güzel eser harabe halindedir. 1687 yılında Parthenon da buna benzer bir akibete uğramıştır. Venediklilerin kuşatması sırasında, Türkler Parthenon'a barut depo etmiş bulunuyordu. Bir düşman teğmeni bunu bile bile Parthenon'u bombalamış ve bu büyük sanat eserinin infilâk ederek bugünkü hale gelmesine sebep olmuştur. Olay sırasında 300 kişi ölmüştür.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yabancı koleksiyon meraklıları en kıymetli heykelleri Batı memleketlerine taşıdılar. Bugün Akropolis'in hazine değerindeki heykellerinden çoğu British Museum (Londra) dadır. Bunları İngiltere'nin o zamanki Türkiye elçisi Lord Elgin, aldığı özel bir fermanla, götürmüş, eserler kendi adı verilen bir salona konmuştur. Paris'teki Louvre Müzesinde ve diğer bazı Avrupa müzelerinde de Akropolis'ten götürülmüş eserler vardır.

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Akropolis onarılmıştır. 1878 de bir Akropolis müzesi kurulmuş, birçok kıymetli eserler buraya konmuştur. Ayrıca Erekhtheion ve Propyleia da kısmen tamir görmüş, Parthenon'un bazı sütunları düzeltilmiştir.

AKROSTİŞ

Mısraların ilk harfleri yukarıdan aşağıya doğru okunduğu zaman bir ad veya kelime meydana çıkacak şekilde tertiplenmiş şiirlere «akrostiş» denir. Yunanca «uc mısra» demektir.

Çok eskiden beri kullanılagelmiş bir nazım şeklidir. Bilhassa Büyük İskender devrinde Yunanlılar arasında pek yaygındı. Ennius ve Plautus adlı Lâtin yazarları da eserlerinin adlarını başta akrostiş tarzında şiirle vermişlerdir.

Bazı akrostişlerde mısraın başındaki harflerden olduğu gibi mısraın sonundaki harflerin alt alta okunmasından da bir anlam çıkar. Üçlü akrostişlerde ise mısra, ortasında da alt alta okununca bir anlam verecek şekilde yazılır.

Bizde daha çok halk edebiyatı ve tasavvuf edebiyatında akrostişe raslanır. Divan edebiyatı şairleri de bu tarza büsbütün yabancı kalmamışlardır. Doğu edebiyatında akrostişe «müveşşah» denir; divan edebiyatında ise «istihrâc» adı altında akrostiş yazılmıştır.

Hâmi'nin bir şiirinin tek sayılı mısralarının ilk harfleri alt alta okununca: «Mîr-i Muhyittîn Efendidir gül-i gülzâr-ı cân»,

Çift sayılı beyitlerinin ilk harfleri alt alta okununca da: «Bülbül-i şûridesidir Hâmi-i şirin-zebân» mısraları çıkmaktadır. Bir zamanlar akrostişli güftelerin bestelenerek şarkı haline getirilmesi de pek moda olmuştu.

BİR AKROSTİŞ ÖRNEĞİ

Lâl olur bülbül, açar gonce, dudak hayran olur
Elde mızrâb ürperir tellerde hoş seyran olur
Mest eder her beste ruhu çağladıkça nağmeler
İnce bir kudretle hisler şi'r olur, elhan olur

Anlatılmaz bir güzellik nazlı bir zevk-i tarap
Titreşir dillerde binbir nağme pür-lem'an olur
Lâyıkı takdir ü tekrimdir o üstâd Lem'i kim
Iztırabı, neş'esi dilden dile destan olur.

(Şair Vecdi Bingöl'ün, bestekâr Lem'i Atlı için yazdığı bu şiir Lem'i Atlı tarafından bestelenmiştir.)

AKSARAY

İç Anadolu bölgesinde, Niğde iline bağlı bir ilçedir. Eskiden idare bakımından Konya'ya bağlı olması ve coğrafya birliği dolayısiyle Konya Aksarayı da denilir. Doğusunu Niğde ve Nevşehir merkez ilçeleri, batısını Konya'nın Cihanbeyli ve merkez ilçesi, kuzeyini Tuz Gölü ile Ankara'nın Şerefli Koçhisar ilçeleri, güneyini Niğde'nin Bor ve Konya'nın Ereğli ilçeleri çevirir. 116 köyü vardır.

Yüzölçümü: 5816 km. kare
Nüfusu: 119.932

Aksaray ilçesi toprakları Niğde'nin batı yönüne düşer. Çoğunlukla düz olan arazi ziraate elverişli durumdadır. Hafif meyilli olan vadilerin sırtlarında bile ekim sahaları vardır. İlçe topraklarının batı kısmı Konya Ovasının doğu sınırlariyle birleşir. Yağış yetersiz ve akarsu az olduğu için bu geniş topraklar gereği kadar verimli olamamaktadır. Tek akarsu olan Uluırmak (Melendiz Çayı) Melendiz Dağı'nın batı yamacından çıkar, kuzey-batıya doğru aka aka, ilçenin kuzeybatı yönünde bulunan Tuz Gölü'ne dökülür.

Ekonomik durum: İlçenin serveti önce buğday, sonra hayvancılıktır. Bu ikisi Aksaray halkına oldukça devamlı gelir sağlar. Buğdaydan başka mısır, nohut, patates, fasulye ve benzeri maddeler de yetişir. Üzümden elma, armut, kayısı, kavun karpuza kadar bir çok meyva, ilçe topraklarının ürünleri arasındadır. Hayvancılık konusunda koyun başta gelir. Kırlar koyun sürüleriyle doludur. Karasığır ve manda da hayvancılık çalışmalarında önemli bir yer tutar. Halkın geçimi, bunlardan başka, bilhassa köylerde, halı ve kilim dokumacılığına da dayanır. Aksaray halı ve kilimleri, eskiden, Hindistan'a, Çin'e kadar gönderilirdi. Ankara-Adana yeni Devlet şosesi ilçe topraklarından geçer. Ayrıca, Konya-Nevşehir ve Niğde yolu ilçenin ekonomik ve sosyal gelişmesinde önemli bir yer tutar. Motorlu ulaştırma vasıtalarından başka, ilçe yollarında, sık sık buğday taşıyan deve katarlarına da raslanır. Develer, köylerle kasabayı, kasaba ile komşu şehir ve kasabaları birbirine bağlıyan, çok eskiden, beri devam eden ulaştırma vasıtalarıdır. Çok yerde, susuz ve uçsuz-bucaksız bir manzara gösteren araziyi bu deve katarları bir uçtan bir uca aşıp gider.

Kasaba: Aksaray merkez ilçesi Melendiz Dağının eteğinde, düz, şehirciliğe elverişli bir saha üzerindedir. Sayısız Selçuk eseri kasabayı süsler, zenginleştirir. Evlerin çoğu ağaçların arasında veya bahçe içindedir. Evlerin sıralanışı ve dış görünüşleri bakımından şehrin sevimli ve rahat bir manzarası vardır. Bahçelerin kenarları, dereboylarında yüksek kavak ağaçları dizilir.

Şehirde bu kadar çok kavak yetiştirilmesi, gelir bakımından önemli olduğu gibi, aynı zamanda çok faydalı bir geleneğe dayanmaktadır. Aksaray'da ve çevrede doğan her çocuk için ailesi veya yakınları tarafından bir miktar kavak ağacı dikilir. Bu ağaçların kerestesinden elde edilen kazanç, çocuk kız ise evlenirken çeyizine, oğlan ise hayata atılırken sermaye yapmasına kullanılır.

Kasabanın ortasından geçen Melendiz Ça-

yı, çevrenin yeşil ve ağaçlık olmasını, bahçelerin sulanmasını sağlar. Eskiden, kasabanın çevresi bataklık ve sıtma yatağı idi. Bataklık kurutulduğu için, hem ekime elverişli bir hayli toprak kazanıldı, hem de kasabanın sağlığı korunmuş oldu. Aksaray'da Belediye teşkilâtı 1887 yılında kurulmuştur. Elektriği, içme su tesisleri, sineması, orta ve ilkokulları, kütüpanesi, un değirmenleri, soğuk hava depolariyle 3.700 evi ve 400 dükkânı bulunan ileri bir kasabadır. Halk geçimini ziraat, hayvancılık ve ticaretle sağlar.

Aksaray'ın belli başlı özelliği, Orta Anadolunun en büyük buğday pazarlarından biri oluşudur. Dericilik, hasırcılık ve dokumacılık çok ilerlemiştir.

Tarih: Aksaray ilçesi toprakları tarihî eserler bakımından oldukça zengindir. Çok eski çağlardan bu yana iskân edilmiş olan ilçede bugün ayakta kalan eserler daha ziyade Selçuk ve Osmanlı eserleridir. Yolların üzerinde eski hanlara ve kervansaraylara raslanır. Konya-Aksaray yolu üzerinde bulunan Sultanhan adındaki büyük kervansaray bunlardan biridir.

Aksaray şehri Kapadokya'nın son kırallarından Arkhelaos tarafından kurulmuştur. Bundan dolayı bir süre Arkhelais adını taşımıştır. Şehir Kayseri-Konya yolu üzerinde ve Toros geçitlerine giden yolların kavşağında olması dolayısiyle Selçuklular devrinde çok önem kazandı. Çağın büyük şehirlerindendi. XII. yüzyılda Selçuklu hükümdarı İzzettin Kılıç Aslan tarafından bir de kale inşa ettirildi, şehir imar edildi, yeni cami, medrese ve kümbetlerle süslendi. Bu eski eserlerden bir kısmı yıkılmış, bir kısmı ayaktadır. Kale ise kasabanın orta kısmında kalan yıkıntıdan ibarettir.

Evliya Çelebinin yazdığına göre, hükümdarlardan birinin burada yaptırdığı ve rengi beyaz olan ihtişamlı bir saraydan dolayı buraya «Aksaray» adı verilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un Türklerle iskânı gayesiyle Aksaray'lılardan çoğunu İstanbul'a getirerek bugünkü Aksaray semtine yerleştirmiştir.

AKSEKİ

Güney Anadolu'da, Antalya iline bağlı bir ilçedir. Antalya'nın kuzeyine düşer. 52 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.390 km. kare
Nüfusu: 27.410

Akseki ilçesi toprakları Batı Toroslar'ın güney yönündedir. Çok ârızalıdır. Yer yer dağların tepelerinden ve dik yamaçlarından meydana gelmiştir. Bu tepeler ve yamaçlar ekip biçmeye elverişli olmadığı için, şurada burada raslanan düzlüklerin dört yanı taşlarla örtülür, yukarıya çuvallar içinde taşınan toprakla verimli hale getirilir. Toprağın verimsiz oluşu, ekime elverişli sahanın çok az bulunuşu dolayısiyle, halk başka şehirlere göç eder. Bunların çoğu, köy köy, kasaba kasaba, şehir şehir dolaşarak, gülyağı, halk kitapları satarlar.

İlçenin belli başlı gelir kaynağı ormancılıktır. Bu arada, hayvancılık ve dericilik de yapılır. Ormanlarında çam, katran, köknar, dişbudak, şimşir, ardıç ve palamut ağaçları vardır. İlçenin tek önemli yolu, Antalya'yı Konya'ya bağlıyan Devlet şosesidir. İlçe merkeziyle köyleri birbirine bağlıyan diğer küçük yollar araba, otomobil gibi vasıtaların işlemesine elverişsiz dik patikalardır.

Kasaba dört bir yanı çıplak tepelerle çevrili bir düzlüğe kurulmuştur. Kuzeyi Batı Torosların yamaçlarına, güneyi Akdeniz'e doğrudur. Denizden yüksekliği 1050-1200 metre arasındadır. Antalya-Konya şosesi kasabadan geçer, bu sayede kasaba biraz canlılık kazanır. Kasaba halkı çevredeki küçük bağ ve bahçelerde sebze ve meyva yetiştirir. İktisadî hayatın bir diğer dayanağı küçük dokumacılıktır. Evlerde 2.000-2.500 kadar el tezgâhı bulunmaktadır. Ayrıca 6-7 tabakhanede işlenen deriler satılarak gelir sağlanır. Kasabanın içme suyu Güzle mevkiinden künklerle getirilmiştir. Fakat, yazları bu su ihtiyacı karşılamaz. Yağmur sularını toplamak için yapılan 80 kadar su sarnıcından da faydalanılır. Genel olarak Akseki, havası güzel, ağaçlıklı şirin bir kasabadır.

Kasabanın çevresi çok ârızalıdır. Beyaz kayalardan tabiî setler ve basamaklar halindedir. Bu sebeple Akseki adının «ak seki» kelimelerinden geldiği anlaşılıyor.

Tarih. — Kasaba Romalılar devrinde Marala, Marulye adları verilmekteydi. Kasaba çevresinde, o devirlere ait kale burçlarının yıkıntıları bulunmaktadır. Akseki 1872 yılına kadar Alanya'ya bağlı bir naiplik merkeziydi. Konya-Antalya ve Alanya yolu üzerinde olduğu için, Selçuklular zamanında konaklama yeri olarak kullanılmış ve bakımlı hale getirilmiştir.

Bugünkü Akseki'de 4 ilkokul, bir halk kütüpanesi, bir de Sadrazam Yegen Paşa'nın yaptırdığı kütüpane vardır. Okumaya ve ilme öteden beri çok meraklı çevrelerdendir. Akseki'nin bir bucağı olan İbradı da ilim adamları ve kadı yetiştirmekle meşhurdur.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi (1887-1951)

Ahmet Hamdi Akseki

İslâm dinine dair kıymetli eserleriyle tanınmış fikir ve din adamlarımızdandır. Akseki'nin Güzelcesu adlı ilçesinde doğdu. İlk tahsilini orada gördükten sonra orta tahsilini Ödemiş'te yaparak İstanbul'a geldi. Fatih Medresesi'nde okuyarak icazet aldı. Ayrıca medrese hocalığı olan Dersiâm rütbesiyle, bir ulemalık derecesi olan İstanbul Rüusu pâyesini kazandı. Sonradan Darülfünun'a girerek bir müddet Fen Fakültesine devam etti, oradan İlâhiyat Fakültesine geçerek Hikmet, Kelâm ve Felsefe şubesinden mezun oldu. Ayrıca imtihan vererek, Din Doktoru unvanını aldı. Bundan sonra Bahriye Mektebi'nde din ve ahlâk dersleri okuttu, kürsü vâizliği yaptı, Medrese-tül-İrşat ve Dar-ül Hilâfe medreselerinde felsefe ve içtimaiyat profesörlüklerinde bulundu.

Ahmet Hamdi Akseki, Millî Mücadele başlayınca Anadoluya geçip Ankara lisesinde din ve ahlâk dersleri okutmaya başladı. Sonradan bir müddet de o zamanki Şer'iye Vekâleti'nde tedrisat umum müdürlüğü yaptı. Oradan İstanbul'a gelerek Darülfünun'da Hadîs ve Hadîs Tarihi profesörü oldu. Daha sonraları sırasiyle Diyanet İşleri Müşavere Heyeti âzası, ikinci reisi, ve nihayet Diyanet İşleri reisi olan Akseki 10 ocak 1951 de bu vazifede iken öldü.

Eserleri:

Ulema-yı İslâmiyeden bir Sual; Dinî Dersler (3 kitap); İslâm Dini Fıtrîdir; Mezahibin Telfiki; Ahlâk Dersleri; Peygamberimiz Hazret-i Muhammed; Yeni Hutbelerim; İslâm Dini; Gazali'nin Ruh Nazariyeleri; Akaid-i İslâmiye; İbni Sina Felsefesi.

AKSİSEDA (Bk. YANKI)

AKSU

Anadolunun çeşitli bölgelerinde bu adı taşıyan akarsular vardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

1 — Isparta ili topraklarından çıkar, Antalya'nın 17 km. doğusunda Akdeniz'e dökülür. Kaynağı Isparta'nın Ağlasun bucağındadır. Isparta Deresi ile Isparta'nın güneyindeki Akdağ'dan çıkan Fabrika Deresini ve Davras Dağı'ndan gelen kolları alarak büyür, güneye doğru akmaya başlar. Aşağılara doğru Eğridir Gölü ayağının suları karışır ve o bölgede Kocaçay adını alır. Toroslardan Antalya Ovası'na hızlı ve köpüklü akar, ovaya inince akışı yavaşlar. Derindir ve uzunluğu 132 km. dir.

2 — Büyük Menderes nehrinin kollarından Akçay'ın diğer bir adıdır.

3 — Güneydoğu Anadolu'da Adıyaman ilinin Besni kasabasının kuzey-batısındaki Gümgüm Dağından çıkar. Güney-doğuya doğru akar. Sağdan, soldan aldığı kollarla Fırat nehrine karışır. Uzunluğu 60 km. dir.

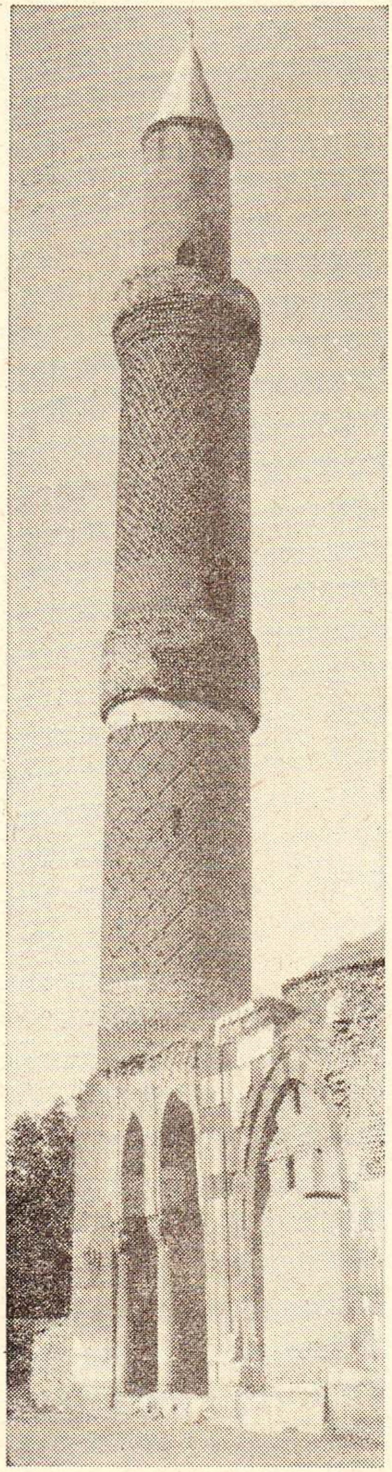
4 — Maraş ili toprakları içinde, Ceyhan nehrinin önemli kollarındandır. Maraş şehrinin kuzey-doğusundaki Engizek Dağı'ndan inen sularla dağın güney-batısındaki küçük göllerden akan sularla birleşir. Maraş Ovasından geçtikten sonra Ceyhan'a karışır. Uzunluğu 150 km. dir.

AKŞEHİR

Orta Anadolu bölgesinde, Konya ilinin bir ilçesidir. Konya'nın batısına düşer. İlçe topraklarını doğuda Konya'nın Ilgın, batıda Afyon'un Bolvadin, kuzeyde Yunak, güneyde Isparta'nın Yalvaç Şarkikaraağaç ilçeleri sınırları çevirir. 48 köyü vardır.

Yüzölçümü: 4754 km. kare
Nüfusu: 66.393

İlçenin doğu ve kuzey tarafları ârızasız ovalardan, batısı Sultan Dağlarının dik yamaçlarından meydana gelmiştir. Ziraat, bilhassa buğday ve arpa ekimi ile hayvancılığa çok elverişlidir. Pancar, afyon, nohut, fasulye ve mercimek gibi maddeler de bol miktarda yetişir. Iklimi yayla iklimidir, tabiat şartları bakımından Konya ovasının devamı gibidir. İlçenin, uzak yakın şehir ve kasabalarla bağlantısı, Afyon - Konya Devlet Şosesi ile demiryoludur. Köyler arasındaki yollar, kışın kullanılmıya yaramıyan toprak yollardır.

Akşehir'de Selçuklular Devri'nden kalma, 1250 de Sahip Ata tarafından yaptırılan Taş Medrese yanındaki İmaret Camisi'nin zarif minaresi.

İlçe merkezi Akşehir kasabası, Afyon-Konya kara ve demiryollarının üzerindedir. Sultan Dağlarının kuzey-doğuya bakan etekleri üzerinde kurulmuştur. İlk bakışta, bakımlı ve büyük bir kasaba intibaını uyandırır. Gerçekten, Konya iliyle komşu illerin büyük kasabalarındandır. Birkaç katlı binalar, büyük oteller ve muntazam yollar, uzun bir çarşı Akşehir'i güzelleştirir. Akşehir Çayı, kasabayı ikiye bölerek, şehrin ortasından geçer.

Belediye teşkilâtı 1854 yılında kurulmuştur. Elektrik santralı, tazyikli içme suyu tesisleri, mezbahası, buz fabrikası vardır. Akşehir'de yaylı at arabası imalâtı çok ilerlemiştir. 40 araba yapımevi bulunmaktadır. Kasabanın içi de çevresi gibi yeşildir. Büyük bir mesire yeri olan 100 dönümlük parkı, iki çocuk bahçesi, Cumhuriyet Meydanı ve Belediye Fidanlığı bu yeşilliği tamamlar.

Tarih: Bugün Akşehir'in bulunduğu yerlerde eskiden Phlomelium adında bir şehir vardı. Şimdi bu şehrin yıkıntıları Akşehir Çayının kuzey-batısındadır. Kasabaya Akşehir adının verilmesi hakkında iki söylenti dolaşır: 1 — Kalenin burçları ak taştan yapılmış veya beyaza boyanmıştı. 2 — İlkbaharda Suphan Dağı'nın yamaçları ve ova beyaz çiçeklerle donandığı için Akşehir denilmiştir.

Kasabanın Konya'nın tarihi kadar eski bir tarihi vardır. Selçuklular ve daha sonra Yıldırım Bayezit zamanında Osmanlılar hâkimiyetine geçmiştir. Ankara Savaşında yenilerek Timur'a esir düşen Yıldırım Bayezit Akşehir'e getirilmiş, burada ölmüştür. O devirde Akşehir'de yaşıyan Nasrettin Hoca'nın, nüktedan ve hoşsohbet oluşiyle Timur'un sevgisini kazandığı, bu suretle şehri yakılıp yıkılmaktan kurtardığı söylenir. Osmanlı İmparatorluğunda Karaman eyaletine bağlı bir sancak merkezi olarak idare edilen Akşehir 1864 yılında Konya'ya bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.

Kurtuluş Savaşında, Sakarya Zaferi sonunda, Batı Orduları karargâhı 18 kasım 1921 de Akşehir belediye binasına yerleşti. Başkumandan Gazi Mustafa Kemal burada büyük taarruzun plânlarını hazırladı. Atatürk'ün o zamanki çalışma odası olan salon müze haline getirilmiş ve kapısına şunlar yazılmıştır: «Atatürk Büyük Taarruz kararını bu odada verdi. 26 ağustos 1922.»

Bugün 2400 kadar eviyle 14 mahalleden meydana gelen Akşehir'de Selçuklulardan ve Osmanlılardan kalma eski eserler, yeni binaların arasında güzelliği tamamlar. Bu eserlerin başlıcalarından olan Taş Medrese ve mescidi, 1250 yılında İzzeddin Keykâvus zamanında Sahip Ata tarafından yaptırılmıştır. İmaret Camisi, medresesinin yanında yükselen, zarif ve ince Selçuk sanatının örneklerindendir. Yıldırım Bayezit Camisi ile Nasrettin Hoca ve Seyit Mahmut Hayrani türbeleri de Akşehir'in en başta gelen tarihî eserlerindendir.

AKŞEHİR GÖLÜ — Ovanın kuzey-batısındadır. Gölün kuzey kıyılarında yüksek sırtlar bulunur. Göldeki su yüzünün genişliği 105 km. kare olmasına rağmen çevresi geniş bir şerit halinde bataklık ve sığdır. Bu sebeple, kapladığı saha 260 km. kareyi bulur. Suyu az miktarda tuzlu olmakla beraber, tatlıdır. Derinliği bazı yerlerde 4 - 5 metredir. İçinde bol balık vardır. Sazan ve turna balıkları diğer şehirlere satılır. Etrafındaki bataklıkların sivrisinek yuvası olması dolayısiyle, bir zaman gölün kurutularak, sularının Cihanbeyli ovası üzerinden Kızılırmak'a akıtılması düşünülmüştü.

AKŞEMSETTİN (?-1459)

Büyük bilgin Akşemsettin

On beşinci yüzyılda yetişmiş, Fatih devrinin büyük mutasavvuflarındandır. Asıl adı Şemsettin Ahmet'tir. Şam'da doğdu. Babasiyle birlikte Anadolu'ya geçerek, tahsilini burada yaptığı söylenir. Bir ara Osmancık'ta müderrislik yapmışsa da tasavvufa olan merakı yüzünden Ankara'ya giderek Hacı Bayram'a mürit oldu. Oradan ayrıldıktan sonra bir zaman Beypazarı ve İskilip'te oturdu, nihayet İzmit'in Göynük kasabasına yerleşti. Fatih Sultan Mehmet'in dileği üzerine İstanbul'un fethinde bulundu. Askerin maneviyatını arttırmak için büyük gayret sarfetti. Bu arada, Emevî saltanatını kuran Muaviye zamanında İstanbul'u almak için gönderilen Eba Eyyub-i Ensari'nin mezarını bulduğu da söylenir. Akşemsettin İstanbul'un fethinden sonra tekrar Göynük'e dönmüş ve orada ölmüştür.

Akşemsettin tıptan anlardı. «Maddet-ül Hayat» adlı tıbba dair Türkçe bir eseri vardır. Tasavvufa dair Arapça birçok risaleler yazmıştır ki en önemlileri «Hall-i Müşkilât» ve «Risalet-ün-Nuriye» dir. Hacı Bayram'dan sonra Bayramilik tarikatini Akşemsettin ile halifeleri yürütmüşlerdir.

AKUSTİK

Sesin binaların içindeki hareketini, yansımasını, emilmesini inceliyen bilgi koluna «akustik» denir.

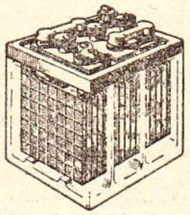
Bina plânlarında akustik ilminin gözettiği ilk gaye gürültüyü, yani istenilmiyen sesleri en az haddine indirmek, istenen sesleri de bozulmadan, gereken şiddette dinleyiciye ulaştırmaktır.

Akustik çeşitli problemlerle uğraşır. Hastane veya kütüphane gibi bazı binaların mümkün olduğu kadar az gürültüye sahne olacak şekilde yapılması lâzımdır. Duvarlar sesi koridorlar boyunca yansıtması önlenecek şekilde yapılır. Ayrıca, bu gibi binalarda tavan ve duvarlar sesi emen maddelerle kaplanır.

Konser salonlarında, tiyatrolarda, cami ve kiliselerde de akustik önemli bir rol oynar. Söylenen sözün her tarafta birden duyulması lâzımdır. Konuşurken çıkan ses dalgaları saniyenin onda biri içinde duyulabilir. Konferans salonları öyle yapılmalıdır ki yansıma konuşmayı bozmasın. Konser salonlarında eğer yansıma birkaç saniye sürecek olursa, çalınan eserin güzelliği bozulur.

Akustik mühendisleri, bir salon yapılmadan önce, orada sesin nasıl yansıyacağını hesaplarlar. Yapılması teklif edilen salonun en, boyu, diğer özellikleri ve sesi yansıtan yüzeylerine göre yaptıkları hesaplar sonunda sesin ne şekilde yansıyacağını meydana çıkarırlar. Ayrıca, bir salonda bulunan dinleyiciler de sesi emer. Bu yüzden boş bir salondaki ses, dolu olandan çok daha başka türlü duyulur.

AKÜMÜLÂTÖR

Akümülâtör elektriği depo edip her yerde kullanılır hale getirir

Kimyevî enerjinin istenildiği anda elektrik enerjisi halinde kullanılabilecek şekilde depo edildiği bir bataryadır. Genel olarak, akümülâtörler asit sülfürik eriyiği içine konan kurşun ve kurşun peroksit levhalarından yapılır. Bu eriyiğe «elektrolit», levhalara da «elektrot» denir. Bir akümülâtörün kutupları elektrik devresine bağlandığı zaman kurşun levhalarda kimyevî değişiklikler olur. Pozitif kurşun levhası (anot) kurşun peroksitle kaplanır, negatif kurşun levhası (katot) ise saflığını muhafaza eder. Kutuplardan oksijen ve hidrojen gazları çıktığı zaman akümülâtörün dolduğu anlaşılır.

Şimdi bu dolu akümülâtörün kutuplarını bir elektrik ziline bağlıyalım; zil çalar, asit levha kurşun oksidi kurşun sulfat haline döner. Bu işlem tamamlanınca akümülâtör boşalmış olur. Akümülâtör, tekrar elektrik akımına bağlanınca, yeniden dolar.

Kurşunlu akümülâtörlerden başka, demirnikelli olanlar da vardır. Bunlarda elektrolit, potasyum hidroksitin sudaki eriyiğidir. Elektronlar ise pozitif levha nikel oksit, negatif levha da demir veya kadmiyumdur.

Elektrik olmıyan yerlerde akümülâtörlerden faydalanılır. Bugün en çok kullanıldığı yerler otomobiller ve dizel lokomotifleridir. Denizaltı gemileri de su altında akümülâtörle çalışırlar.

AKVARYUM

Akvaryum, içine su hayvanlarını ve bitkilerini tabiatta olduğu gibi canlı olarak korumaya ve incelemeye yarıyan kaptır. Evlerde içine kırmızı balık koyup süs olarak kullanılan camdan yuvarlak kavanozlar akvaryumların en basit şekilleridir. Çok eski zamanlardan beri Çin'de bilinmekle beraber, akvaryum Avrupada ancak XVII. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlanmıştır.

Kullanılmaları ve bakımları yönünden akvaryumlar iki çeşittir: Tatlısu akvaryumları, deniz suyu akvaryumları.

1 — **Tatlısu akvaryumları:** Küre şeklindeki cam kavanozlarda zamanla oksijen azaldığı için kenarları dörtköşe cam kaplar en uygun olanlarıdır. Akvaryumların büyüklüğü şu orantı üzerine olmalıdır: $100 \times 75 \times 60$. Bir litre su için 50 sm. kare yüzey olmalı ve 10 santim uzunluğundaki bir balık için de 2 litre su hesabedilmelidir. Akvaryumun dibine 5-6 sm. yüksekliğinde temiz, iyice yıkanmış ve birkaç kere suda kaynatılmış nehir veya deniz kumu koymalıdır. Yem ve yabancı maddelerin artıklarını sifon tertibatiyle temizliyebilmek için bu kumun meyilli olması gerekir. Sonra, akvaryumun içine su konur. Şehir suları, klor gaziyle temizlendiği için, hayvanlar ve bitkiler için zararlı olabilir. Musluk sularını iyice kaynatmak, kaptan kaba boşaltarak iyice havalandırmak, ancak soğuduktan sonra akvaryuma boşaltmak lâzımdır. Suyu koyduktan sonra, hayvanlara oksijen kaynağı olacak bitkiler dikilir. Bu bitkileri çıkardığı oksijen kendiliğinden akvaryumun oksijenini sağlamış olur.

Balıkları, ancak birkaç gün sonra akvaryuma koymak lâzımdır. Küçük akvaryumları, güneşte olmamak şartiyle, pencere kenarına; büyükleri de pencereye yakın masa üzerlerine koymalıdır. Akvaryumun suyunu her gün değiştirmek doğru değildir. Oda sıcaklığında ılınmış olan suyun yerine musluktan soğuk şehir suyu koymak zararlıdır. Balıklar normal olarak yaşıyorlarsa suyu senede bir, iki defa değiştirmek kâfidir. O zaman balıklar bir kepçeyle alınıp başka bir kaba konmalı, elle tutulup zedelenmelerine meydan verilmemelidir. İçinde fazla balık bulunan akvaryumlara su veya elektrik pompası ile hava vermek lâzımdır. Suyun sıcaklığı, hayvanın tabiatta yaşadığı çevrenin sıcaklığına eşit olmalıdır.

Akvaryum balıklarını beslemek için, hususi yemler varsa da kıyılmış solucan veya çiğ et vermek daha doğrudur. Büyükçe yırtıcı balıklara küçük, canlı balıklar da verilebilir. Yumurtadan çıkmış yavrular için haşlamlar sınıfından bir hücreli hayvanlar verilir.

2 — **Deniz suyu akvaryumları:** Bunlara çoğunlukla bitki konmaz. Bu akvaryumların da dibine bir miktar kum koymak ve içerisini zaman zaman havalandırmak lâzımdır.

AKYAZI

Marmara bölgesinde, Sakarya iline bağlı bir ilçedir. Doğusunu Bolu ilinin Mudurnu, batısını Sakarya merkez ilçesi, kuzeyini Hendek, güneyini de Geyve ilçeleri sınırları çevreler. 67 köyü vardır.

Yüzölçümü: 558 km. kare

Nüfusu: 49.949

Akyazı ilçesi toprakları kuzey ve kuzeybatıda Sakarya Ovası (Akova) nın düz ve bereketli topraklarından meydana gelmektedir. Ancak, ilçenin doğu ve güney yönü ârızalı ve ormanlık bir bölgedir. Başlıca ürünü, sıra ile, buğday, mısır, patates, pirinç, tütün, fasulye, pancar ve ayçiçeğidir. Halk, ziraattan başka, meyvacılık ve hayvancılıkla da uğraşır. İlçenin diğer bir gelir kaynağı da Akyazı - Mudurnu yolu üzerindeki Kuzuluk Köyünün Kuzuluk madensuyu ve kaplıcasıdır. Adapazarı - Bolu devlet şosesi ilçe topraklarından geçer.

Akyazı kasabası bir bucak merkezi iken 1944'te ilçe merkezi olmuştur. İki mahalle ve 600 - 650 evlik bir kasabadır. Bu evler de Adapazarından gelip kasabanın içinden geçerek Kuzuluk Madensuyuna uzanan şose boyunca uzanmıştır. İki kilometrelik bir sahayı kaplar. Kasaba, Keremali Dağı'nın kuzeybatı yamaçlarında Akovanın başlangıç noktasında ve Mudurnu Çayının batısında kurulmuştur. Ayrıca, Abant Dağlarından inen bir su, kasabanın kenarından geçerek, Sakarya nehrine dökülür. Akyazı 19 km. lik bir ara yolla Adapazarı - Bolu Devlet yoluna bağlanmıştır. Belediye 1940 yılında kurulmuştur, elektriği vardır. Kasabada bulunan tek eski eser Şehzade Süleyman Camisidir.

AKYUVARLAR

Kanın terkibinde bulunan beyaz yahut renksiz hücreciklere «akyuvar» denir. Bir milimetre kübde bulunan akyuvar (lökosit) sayısı 5.000 ile 10.000 arasındadır. Yani her 400-500 alyuvara karşı bir akyuvar vardır. (Bk. Alyuvar)

Akyuvarlar iki çeşittir ve iki ayrı kaynaktan çıkarak kana karışırlar:

1 — Tanecikli lökosit (granülosit) ler: Kemik iliğinde meydana gelir. Büyüklükleri alyuvarların bir buçuk misli kadardır. Birçok hastalıklarda granülositlerin birdenbire artması teşhisi kolaylaştırır.

2 — Lenfositler: Lenfatik sistemden (lenfa bezleri, adenoit doku ve dalaktan) çıkarlar. Bütün akyuvarların % 20 sini teşkil ederler. Çocuklarda bu oran daha yüksek olur. Genel olarak yuvarlak olan bu hücreler alyuvarlardan pek az büyüktür. Vücuda giren bakterilere karşı ikinci, hattâ üçüncü bir korunma cephesi teşkil ederler.

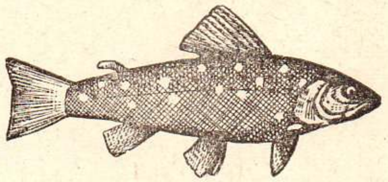
Kanımızdaki akyuvarların sayısı saatten saate değişir. Genel olarak sabahleyin azdır, öğleye doğru en yüksek derecesini bulur. Akyuvarlar vücudumuzun mikroplara karşı başlıca koruyucusudur. Vazifeleri zararlı bakterileri «yemek» tir. Bir yerimiz kesildiği zaman akyuvarlar hemen oraya gelirler, giren bakterilere hücum ederler. Bunlardan bir kısmı da ölür, yerine yenileri gelir. Biriken ölü akyuvarlar, bakteriler ve diğer ölü hücreler cerahat olarak yaradan dışarıya akar.

Akyuvarlar bulaşıcı hastalıklarda çok artar, milimetre kübde 300-500 bini bulur. Meselâ, streptokok, stafilokok, gonokokların meydana getirdiği hastalıklar akyuvar sayısının artmasına sebep olur.

Lösemi denilen ve sebebi kesin olarak bilinmiyen hastalıkta akyuvarların sayısı geniş ölçüde azalır. (Bk. Lösemi)

ALABALIK

Soğuk ve berrak tatlı sularda yaşıyan balıkların en lezzetlisidir. Üzeri yaldızlı gibi renk renk ve nokta nokta süslüdür. Eti ekseriyetle beyaz, bazı cinslerinin kırmızıdır. Yaşadığı su ne kadar soğuk ve berrak olursa, renk ve lezzeti o kadar artar. Boyları 20-35 santim, ağırlıkları 250-500 gram arasıdır. Nadiren iki kilo gelenleri de vardır. Sırtları yeşil, karınları sarı veya gümüş rengindedir. Som familyasından olan bu balık ekim-şubat ayları arasında dere ağızlarındaki kumluk sığ yerlere yumurta bırakır. Gayet obur bir balıktır. Ekseriyetle kurt, solucan ve ufak balıkları yiyerek geçinir, hattâ suya yakın uçuşan sinekleri zıplayıp yakaladığı da olur. Başka balıkların yumurta ve yavrularını, kendi cinsinin küçüklerini de yer. Derisi yılanbalığının derisi kadar sert ve katıdır.

Alabalık

Altı cins alabalık vardır ki, bunların ilk dördü memleketimizde bulunur.

1 — Asıl alabalık: Başı ve gözleri büyücek, burnu genişçedir. Ağzında birkaç tane sivri dişi vardır. Kuyruk kanadı az çatallı, üzeri pullarla kaplıdır. Diğer alabalıklara nispetle boyu daha kısa, vücudu basıktır.

2 — Göl alası: İri, üstüvane şeklinde uzunca bir vücudu vardır. Üst çenesi alt çenesine nispetle kısadır. Eti diğerlerinden farklı ve rengi turuncuya yakındır. Abant ve diğer göllerimizde bulunur.

3 — Deniz alası: Som balığına pek benzediğinden Avrupanın bazı yerlerinde adına gümüşlü som da dendiği olur. Başı ve solungaçları küçük, pulları incedir. Çokluk kırmızı renktedir. Karadeniz kıyılarında az bulunur.

4 — Dağ alası: Ormanlarla kaplı yüksek dağlardan akan soğuk ve berrak sularda bulunur. Memleketimizde Uludağ'daki Nilüfer Irmağında vardır.

Avrupa ve Amerikada bulunan diğer iki çeşit şunlardır: Gökkuşağı alası ve Çeşme alası.

ALACA

Orta Anadolu bölgesinde, Çorum'un bir ilçesidir. Toprakları, doğuda Yozgat'ın Çekerek, batıda Çorum'un Sungurlu, kuzeyde Mecitözü ve Alaca merkez, güneyde de Yozgat'ın Sorgun ilçeleri sınırlariyle çevrilidir. 101 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.116 km. kare

Nüfusu: 54.688

Alaca'da Çekerek Irmağına dökülen Eymir Çayı'nın geçtiği vadiler, yer yer yatık meyilli, yer yer geniş, düz sırtlar halindedir. Denizden yükseklikleri 1.400-1.500 metre arasında değişen bu düzlüklerde, buğday, arpa ve mısır ziraati yapılır, daha az miktarda olmak üzere nohut, fasulye ve mercimek de yetiştirilir. İlçe toprakları keten, kenevir ve afyon ekimine elverişlidir. Hepsinden daha önde meyvacılık gelir. Elma, armut, ayva, ceviz, kayısı, vişne, dut ve üzüm bol miktarda yetiştirilir, ihtiyaçtan fazlası satılarak gelir sağlanır. Yozgat-Çorum devlet şosesi ilçe topraklarının içinden geçer. Fakat, ilçenin merkezi ile köyler arasındaki yollar, kışları sık sık kapanan yetersiz toprak yollardır.

Alaca, bu çevredeki kasabaların çoğu gibi 6-7 bin nüfuslu küçük bir ilçe merkezidir. Bir adı da Hüseyinâbat olan Alaca, kendi adını taşıyan küçük ovanın batısında, Yeşilırmak'a karışan Çorum Çayı'na akan Alacadere boyunca kurulmuştur. Etrafını çeviren küçük tepelerle, daha uzaktaki yüksek dağlar kasabanın manzarasına heybet verir.

Iklim sert ve soğuktur. Kışın kasaba karlarla örtülür, çoğu zaman, yollarda kapandığı için, dış dünya ile bağlantısını keser. Yazlar serin geçer. Yıllık yağış 30-40 sm. arasındadır. Orman bölgeleri kasabaya uzakta kalır. Il merkezi Çorum şehrine 51 kilometre mesafededir, Çorum-Yozgat şosesi kasabanın içinden geçer.

Alaca'da belediye teşkilâtı 1919 yılında kurulmuştur. İçme suyu Karapınar adındaki kaynaktan künklerle getirilmiştir, kasabanın bin evli beş mahallesine 32 halk çeşmesiyle dağıtılır. Elektriği, kasaba içinde parkı, kıyısında geniş bir fidanlığı vardır. Kasaba halkı geçimini ziraat ve hayvancılıkla sağlar.

Çevrede bulunan eski eserlerden en önemlisi Horamözü köyündeki Alacahöyük harabeleridir. (Bk. Alacahöyük)

ALACADAĞ

Anadoluda iki yerde Alacadağ vardır:

1 — Orta Anadoluda, Konya şehrinin güney-batısındadır (2.203 m.). Eğriburun sıradağlarındadır. Konya'nın Seydişehir kasabasının kuzey-doğusuna düşer.

2 — Doğu Anadolu bölgesinde, Kars ilinin güney-doğusundadır (2.693 m.). Türk-Rus savaşında bu dağda büyük bir çarpışma olmuştur (16 ekim 1877).

Dört ayrı çağın medeniyet izlerini bağrında toplıyan tabiî bir açıkhava kültür müzesi

ALACAHÖYÜK

ALACAHÖYÜK, Çorum ilinin Alaca ilçesine bağlı Horamözü köyü yakınlarındadır. Tarihî önemi çok büyük Eski Çağ höyüklerindendir. Uzunluğu 310, genişliği 277, yüksekliği 20 metredir. İlk çağlardan yakın zamanlara kadar göç ve istilâ yolu olarak kullanılan doğu-batı yolu üzerindedir.

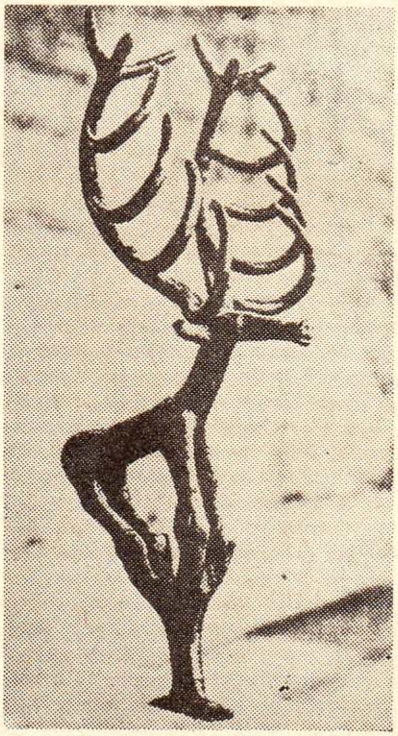
Alacahöyük, binlerce yıl öncesinden başlıyan tarih devirlerini ve bu çevrede kaç medeniyetin doğup battığını gösteren ihtişamlı bir eser, bir şehirler yığınağıdır. Arkeologların Alacahöyük'te yaptıkları ve 100 yıl süren kazılarla araştırmalar sonunda tesbit edildiğine göre, höyükte, tabandan tepeye kadar üst üste yerleşen dört kültür çağının izleri bulunmuştur. Her çağ temelden başlıyarak höyüğün üstüne kadar ulaşan yapı katlarına ayrılmaktadır. Her kat o çağın saray, tapınak, meydan, kale surları ve şehir evleri gibi eserlerden meydana gelmiştir. Kurulduğu tarihten başlıyarak, bu kültür çağlarının sıralanışları şöyledir:

1. Çağ: Milâttan önce 3200-2600 yıllarını içinde toplar. Höyüğe ilk yerleşme M. Ö. 3200 yılında başlamış, M. Ö. 2600 yılında sona ermiş demektir. Bu çağın yapıları, toprak seviyesinde, taştan bir temel üzerine oturtulmuştur. Binaların üst kısmı kerpiçtendir. Odalarının içi sıvalıdır. Maden, ilk olarak bu çağda işlenmeyen başlandığı için, ancak, evlerdeki süs eşyasında kullanılabilmiştir. Ölüler, üstü taşla örtülü çukurlara gömülmüştür. Ev duvarları kamıştan örülmüştür.

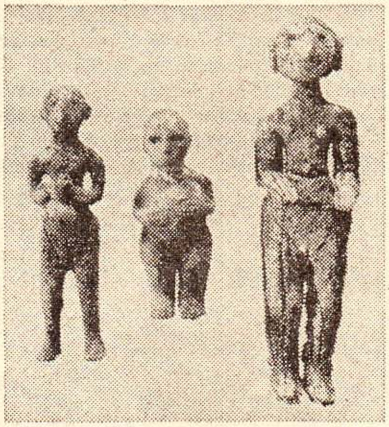
2. Çağ: M. Ö. 2500-2100 yıllarını kaplar. Büyük bir yangın bu çağın eserlerini yakıp yıkmıştır. Yalnız, on dört kırala ait olduğu anlaşılan 14 mezar vardır ki böylece o çağ Alacahöyük'te ebedileşmiş oluyor. Bu mezarlar Bakır Çağı'nın kalıntılarıdır. Binaları, düz damları, kerpiç ve toprak zemin ve tavanlariyle, bugün bile Anadolu'nun birçok bölgelerinde görülen evlere benzetilmektedir. Anadolu'da bakır ve demir ilk olarak bu çağda kullanılmıştır. Mezarlarda bakırdan hançer, kılıç, kargı, ok uçları, kabza, hayvan heykelleri, çeşitli süs eşyaları bulunmuştur. Ölüler, mezara konduktan sonra, üstü kalın kalaslarla örtülmüş, kille sıvanmıştır.

3. Çağ: Bu çağa ait olan katta M. Ö. 2000-1200 yıllarında bu çevrede yerleşen Hitit Türkleri'ne ait eserler yer almaktadır. Binaların temel taşları küçüktür, birbirlerine çamur harçlarla tutturulmuştur. Üst duvarlar kerpiçtendir. Evlerin kiler ve fırınları sokak tarafına açılmaktadır. Büyük bir kale vardır. Kapısında Sfenks heykeli bulunan tapınağın altında ve yanında demir eritme fırını vardır. Büyük bir şehir kanalizasyonu, geniş, düzgün sokaklar, meydanlar, daha rahat, daha konforlu evler Hitit şehirciliğinin çok ileri bir seviyeye ulaşmış olduğunu göstermektedir. Yapma olarak yığılmış toprak surun güneyinde, şehrin büyük giriş kapısı bulunmuştur. İki yanı Sfenks'li olan bu kapı Ankara Müzesine götürülmüştür.

4. Çağ: Bu çağın katı, Alacahöyük'ün en üst kısmını tamamen kaplar. Bu çağda Frik-

Alacahöyük'ten Eti Av Tanrısı

Alacahöyük'te bulunan eski Tunç Çağı'na ait bazı heykelcikler.

yalılardan Osmanlılara kadar, o çevreden gelip geçmiş veya yerleşmiş milletlerin kurdukları devletlere, medeniyetlere ait eserler bulunmaktadır. Binalar, çanak, çömlek ve para gibi eşyalar.

Bugünkü Alacahöyük, bütün bu kültür çağlarına ait eserlerin görülmesini sağlıyan bir açıkhava müzesi haline getirilmiştir.

ALAÇAM

Karadeniz kıyısında, Samsun ilinin kuzey-batısında bir ilçedir. Topraklarını doğuda Samsun'un Bafra, kuzeyde Karadeniz kıyıları, batıda Sinop'un Gerze, güneyde Vezirköprü ilçeleri çevirir. 55 köyü vardır.

Yüzölçümü: 677 km. kare

Nüfusu: 42.195

Alaçam ilçesi toprakları doğuda Kızılırmak kıyısından başlar, batıya doğru uzanarak, sırtların birleştiği geniş düzlüklerde biter. Bu düzlüklerin çoğu tütün tarlalarıdır. İlçenin başlıca ürününü tütün teşkil eder. Daha az ölçüde ve ancak halkın yiyeceğine yetişecek kadarını verebilen buğday ve arpa ekilir. Elma, armut, ayva, ceviz, dut, erik, incir, kiraz gibi meyvalar da yetişir. İlçenin tek yolu Samsun-Kastamonu Devlet şosesidir. Köylerle merkez arasında patikalar vardır.

Kasaba, Karadeniz kıyısında, geriye doğru hafif bir meyille yükselerek kurulmuştur. Denizden yüksekliği 27 metreyi bulur. Alaçam Deresi güneydeki sırtlardan kuzeye doğru akarak kasabanın içinden geçer, iki kilometre mesafede bulunan Karadenize dökülür. Kıyıda bulunan Gemenüz köyü küçük iskelesiyle kasabanın deniz ulaştırmasını sağlar. Küçük deniz vasıtaları bu iskeleye yanaşabilir. Gemenüz, aynı zamanda Alaçam'ın plâj sahasıdır.

Kasabanın 1000 kadar evi, 3 mahallesi vardır. Samsun-Kastamonu devlet şosesinin üzerindedir. Kasabada çoğunlukla kuyu suyu içilir. Bu sular sert ve soğuktur. Çevrede bulunan bazı kaynaklardan getirilen sular da çeşmelerle mahalle aralarına kadar dağıtılmıştır. Kasabanın belli başlı özelliği birçok tütün deposunun bulunmasıdır. Bu depolardaki tütünlerin kokusu bütün kasabayı sarar.

ALADAĞ

Anadoluda birçok dağlara Aladağ adı verilmiştir. Önemli olanları şunlardır.

1 — Güney Anadolu bölgesinde Adana ovasının kuzey-batısında, Torosların bir kolu olan Aladağ aynı adı taşıyanların en yükseğidir. İki topluluk halindedir, birincisine Demirkazık, ikincisine Kaldıdağı denir. Demirkazık 3.726m., Kaldıdağ 3.735 m. dir.

2 — Bolu'nun güney-doğusuna düşen ve Köroğlu Tepesinde yüksekliği 2378 metreyi bulan Aladağ.

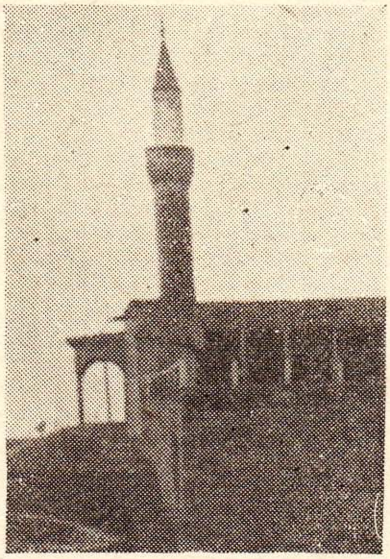
3 — Doğu Anadolu bölgesinde, Van Gölü'nün kuzey-doğusunda kalan ve Muratsuyu'nun kaynağının bulunduğu Aladağ (3250 m.) İlhanlı Devleti zamanında burası yazlık karargâh olarak kullanılırdı. Argun Han dağda bir de Saray inşa ettirmişti.

Anadoluda bulunan bu Aladağ'lardan başka İran'ın kuzeyinde (4300 m.), Batı Türkistan'da Issık Gölü ile Alma-Ata arasında (4800 m.), Sibirya'da Altay Dağlarının kuzeyinde de birer Aladağ vardır.

ALÂETTİN CAMİSİ

Konyada Alâettin Tepesinin kuzey tarafında bulunan bir camidir. XIII. yüzyıl Selçuklu eseridir.

Dört köşeli olan caminin çatısı düzdür, 50 sütun üzerine oturtulmuştur. II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılan eski kısım, sonradan,

Konya'da Alâettin Camisi

yeni cami ile birleştirilmiştir. Bunun üzeri çinili bir kubbe ile örtülüdür. Mimber abanoz ağacından yapılmıştır.

Alâettin Camisi genel olarak birçok kısımlardan mürekkeptir; zamanla bir bütün halini almıştır. Caminin kuzey tarafında dörtköşe bir avlu vardır. Gene bu kısımdaki türbede sekiz sanduka bulunmaktadır. Sandukalarda bazı Selçuk sultanları gömülüdür.

Caminin mimarı Mehmet bin Havlân'dır.

ALÂETTİN GORÎ (?-1156)

Eskiden, bugünkü Afganistan'ın bulunduğu yerde kurulmuş olan Gorî Devleti'nin bir kolunu kurmuştur. Asıl adı Hasan Alâettin' dir. Behram Şah tarafından işkence ile öldürülen kardeşi Seyfettin'in intikamını almak için Gazne şehrini işgal ederek mahvetmiş, Gazneli Mahmut'un büyük bir emekle imar ettiği bu şehirde taş üstünde taş bırakmamıştır. Bu yüzden kendisine «Cihan yakıcı» mânasına gelen «Cihansûz» adı takılmıştır.

Aynı adı taşıyan üç kişi daha vardır: Cihansûz'un oğlu Alâettin Adsız, Adsız'ın yerine geçen Alâettin Mehmet ve Gorîlerin Bamyan kolundan Alâettin.

ALÂETTİN KEYKUBAT I. (?-1236)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin onuncu hükümdarıdır. Kılıç Arslan'ın torunu ve Gıyasettin Keyhusrev'in oğludur. Kardeşi İzzettin Keykâvus'un ölümü üzerine 1219'da tahta çıktı. On yedi yıl kadar hükümdarlık etti. Onun zamanında Anadolu Selçuklu Devleti en yüksek mertebesine çıktı. Şahsen çok kuvvetli bir asker ve iyi bir diplomattı. O zamana kadar bir Ermeni şehri olan Kandelor'u aldı ve adını Alâiye'ye çevirerek yepyeni ve mamur bir şehir haline getirdi. Celâlettin-i Harzemşah'la Erzincan yakınında yaptığı büyük bir muharebeyi zaferle kazanarak Harput ve Ahlat dolaylarını aldı. Vârisini değiştirmek istediği için büyük oğlu Gıyasettin tarafından zehirlenip öldürüldüğü söylenir.

ALÂETTİN KEYKUBAT II. (?-1253)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin on dördüncü hükümdarıdır. Gıyasettin Keyhusrev'in oğludur. Onun devrinde Selçuklu Devletini Cengiz'in çocukları istilâ ettiler. Hükümdarlar Moğol İmparatoru tarafından seçiliyordu. Onun emriyle İkinci Alâettin iki kardeşi İzzettin Keykâvus ve Rüknettin Kılıç Arslan'la birlikte üç kişi birden hükümeti idareye başladılar. 1253 yılında Moğol İmparatoru Mangu Han bu üç kardeşten birinin Karakurum'a gelmesini emretti. Üç kardeş aralarında Alâettin'in gitmesine karar verdiler. Alâettin yola çıktıysa da Erzincan yakınlarında öldü.

ALÂETTİN KEYKUBAT III. (?-1301)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin on yedinci hükümdarıdır. Onun devrinde Anadolu o kadar karışıktı ki III. Alâettin'e ve ondan sonra gelen II. Gıyasettin Mesut'a hükümdar demek pek zordur. Alâettin'in tahta geçişi, azlolunan babasının yerine Moğol İmparatoru Gazan Han'ın emriyle olmuştu. Bir müddet sonra da Moğol hâkimiyetine karşı çıkan isyanda parmağı olduğu iddiasiyle yakalanarak İsfahan'da idam edildi. Bazı kaynaklar Bizans'a kaçıp orada hapsedildiğini söylerler.

ALÂETTİN PAŞA (?-1333)

Osmanlı Devleti'ni kuran Osman Bey'in oğullarından biri ve Orhan Bey'in ağabeysidir. Hayatı hakkında bilinenlerin hepsi rivayetten ibarettir. Orhan Bey'den büyük olduğu halde, ilme daha fazla düşkün olduğundan, devlet idaresini kardeşine bırakıp, kendisinin ona vezir olduğu söylenir. Böylece Osmanlı Devleti'nin ilk sadrazamı olmuştur. Zamanın âlimlerinden Çandarlı Kara Halil Paşa ile birlikte devletin ilk muntazam ordusunu kurmuştur. Bu «Yaya» adı verilen asker sınıfıydı. Şehirlere adlî işlere bakmak üzere «Kadı», inzibat işlerine bakmak üzere «Subaşı» tâyin edilmesi gibi idare işlerini de o kurmuştur. Bursa'da babası Osman Gazi'nin türbesinde yattığı söylenir.

ALÂETTİN ve SİHİRLİ LÂMBASI

Arapların Binbir Gece Masalları'nı meydana getiren hikâyelerden birinin adıdır. Hikâyeye göre Afrika'lı bir sihirbaz, bir dul kadının oğlu olan Alâettin'in her arzusunu yerine getirebilecek bir sihri olan meşhur lâmbayı ele geçireceğini keşfeder. Alâettin'i bulur ve bir kuyunun dibine indirir. Alâettin lâmbayı elde edince onu sihirbaza vermek istemez. Buna kızan sihirbaz onu kuyuda bırakır. Alâettin, onun verdiği bir yüzük sayesinde kuyudan çıkar ve sihirbazın elinden kurtulur. Lâmbayı ovunca birden karşısında bir köle belirir. Köle onun her istediğini yerine getireceğini söyler. Alâettin böylece zengin olur ve padişahın kızını almak ister. Padişah vezirinin tavsiyeleri üzerine Alâettin'e birtakım güç işler vererek bahaneler çıkartır. Fakat Alâettin bu işlerin hepsini başarır ve padişahın kızıyle evlenir. Alâettin bir gün evde yokken sihirbaz eskici kıyafetinde gelir, lâmbayı kıymetinden haberi olmıyan karısından hile ile alır ve bu sayede kızı, sarayı ile beraber kendi memleketine götürür.

Alâettin, yüzük sayesinde sihirbazı bulur, bir ilâçla uyutur, lâmbayı geri alır, lâmbanın kölesine sihirbazı öldürtür ve karısını alarak memleketine döner.

ALAFRANGA MÜZİK (Bk. MÜZİK)

ALAGEYİK

Geviş getiren memelilerin geyikler familyasına bağlı bir cinstir. Postu kızılımsı kahverengi ve beyaz beneklidir. Kısa bir kuyruğu, uc tarafları birbiriyle bitişik boynuzları vardır. Memleketimizde, Suriye ve Filistin'de bazı çeşitleri bulunur. Dayanıklı ve yumuşak olan derisi çok değerlidir.

ALÂİM-İ SEMA (Bk. GÖKKUŞAĞI)

ALAMANA

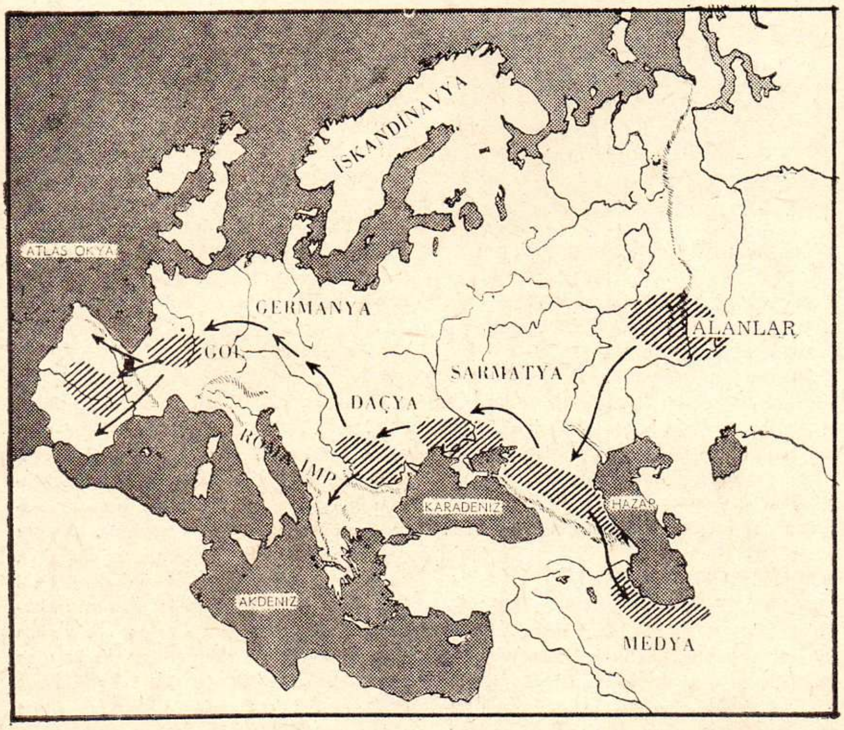
İstanbul ve civarındaki sularda kullanılan birçok çeşidi olan bir balıkçı kayığıdır. Dört ayrı boy üzerine inşa edilir. Birinci boy 13,5 m. uzunluktadır ve altı çifte kürekle yürütülür, yedi tonilâto gelir. İkinci boy 12 m. boyundadır ve beş çifte kürekle yürütülür, altı tonilâtodur. Üçüncü boy 11 m. uzunlukta olup dört çifte kürekle yürütülür, beş tonilâtoluktur. Dördüncü boy 9,5 m. uzunlukta olup üç çifte kürekle yürütülür, dört tonilâtoluktur. Bu teknelerin ayrıca dümenleri varsa da balık avlanırken teknenin arkasında pala alı verilen kürekle yön değiştirilir. Karadeniz'deki alamanalarda her tayfa sadece bir kürek çeker, Marmara denizindekiler ise kayıklar daha hafif olduğundan bir tayfa iki kürek çeker.

ALÂMET-İ FÂRİKA

Yapıcıların veya satıcıların mallarını, başka mallardan ve rakip firmalardan ayırdetmek için kullanılan markadır. Sahibine birtakım haklar ve menfaatler sağladığı için birçok memleketlerde, özel tüzükler ve milletlerarası antlaşmalarla düzenlenmiştir. Bizde de ilk olarak 1888 yılında yürürlüğe giren 25 maddelik bir Alâmet-i Fârika tüzüğü yapılmıştır. Ayrıca bu tüzük zaman zaman yapılan ilâvelerle ve değişikliklerle geliştirilmiştir. Tüzüğün birinci maddesinde alâmet-i fârika şöyle tarif edilir:

«Alâmet-i fârika, mamullerle eşyanın yapıldığı yerin veya fabrikanın veya ticaret için satanların isim, şöhret ve yerlerini bildirmek için o şeylerin üzerine konulan isim, mühür, resim, harf, rakam, mahfaza gibi her türlü işaret ve damgadır.»

Bu gaye ile konulan resimlerin güvenliğe, kamu ahlâkına ve edebe aykırı olmaması şarttır. Konulan marka, bir örneği ilgili dairelere tescil edilmedikçe taklit edenler bundan sorumlanamaz. Şayet sicile geçirme Bern'deki merkezî büroya bildirilmişse, birliğe giren her memlekette de himaye görür.

Alanların Orta Asya'dan çıkışları, göç yolları ve yerleştikleri yerler.

Orta Asya'dan İspanya'ya kadar göç eden kavim

ALANLAR

ALANLAR, göçlerle beraber Orta Asya'dan çıkıp Avrupa'ya geçen bir kavimdir. M. Ö. I. yüzyıl ile M. S. XIII. yüzyıl arasında yaşamışlardır.

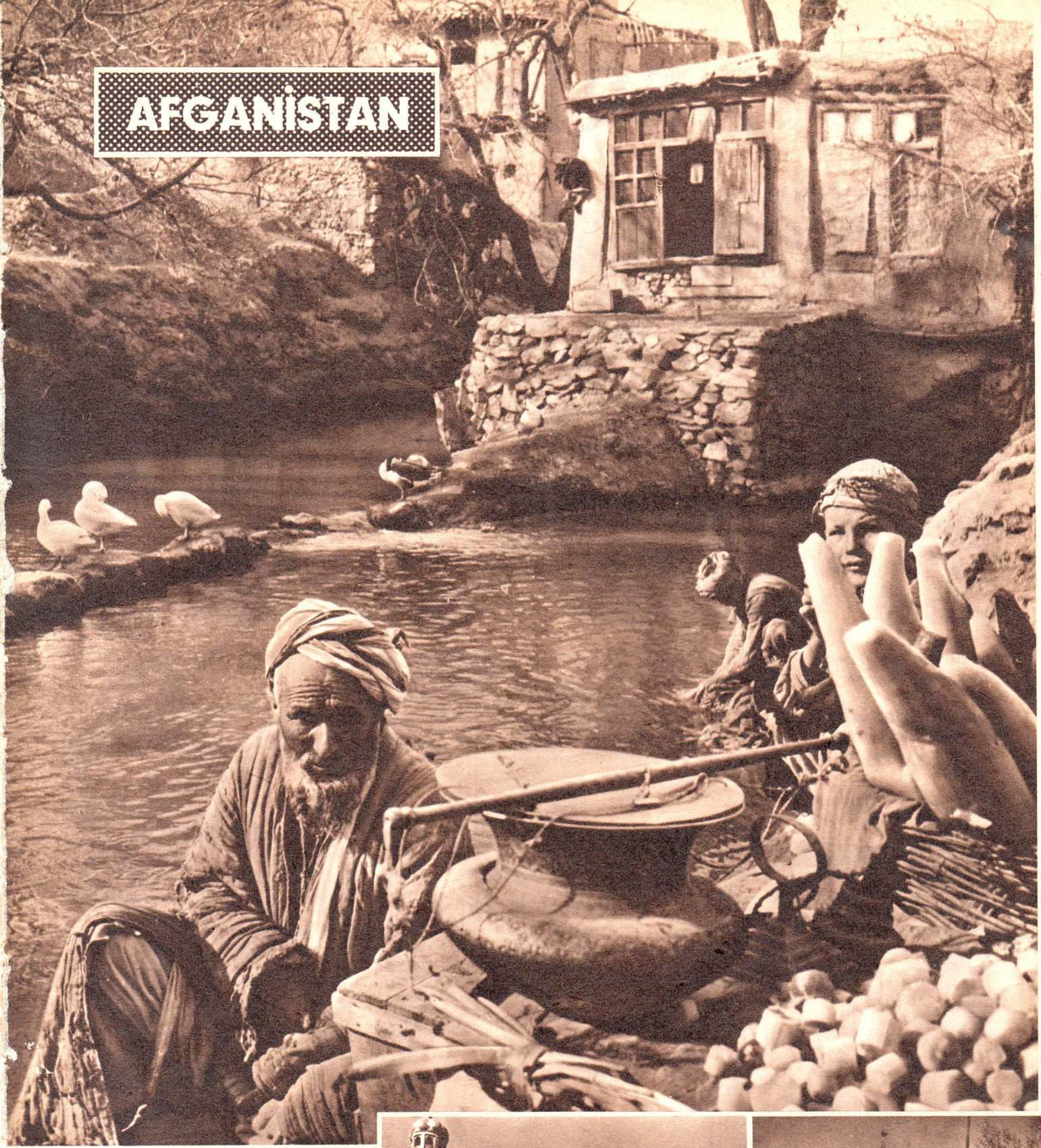
Alanlar M. Ö. I. yüzyıl ortalarında Sarmatların topraklarını işgal ederek Don nehri boyunca yerleşmişlerdi. Orta Asya'da kalanları Çin'in kuzeyinde ve Semerkant civarında yaşıyorlardı. Bir kısmı göçebeydi, bir kısmı da yerleşmişti, bağcılık yaparak geçiniyordu. Bugünkü Türkmenlerin Salur uruğundan bir boyun adının Alan olduğuna göre Alanlar'ın bir kısmının Türkmenler'le karışmış olduğu anlaşılır.

Hunlar 375 yılında İdil nehrini geçince Kafkasların kuzeyinde yaşıyan Alanlar'ı batıya sürmüşlerdi. Bunlar sonraları Vandallar'la birleştiler ve kuzeyden Tuna, güneyden İllirya arasında kalan ve o zamanki adı Pannonia olan yere göçtüler. Daha sonra da, 406 yılında, Vandallar ve Süebler'le birlikte Ren nehrini geçip Galya'ya girdiler. Bu sıralarda Alanlar'ın beyi Addar, Vizigotlar'ın kıralı Willia ile savaştı (417). Bu savaştan sonra Alanlar Pirene sıradağlarını aşıp İspanya'ya girdiler, 429 yılında da Vandallar'la beraber Afrika'ya geçtiler.

Kuzey Afrika'ya geçen Alanlar, o sırada kurulan Vandal devletinde önemli bir rol oynadılar. Hattâ 483 yılında Vandal kıralının kendisine «Vandallar ve Alanlar'ın Kıralı» dedirtmesi de bunu gösterir. Aynı takma adı Bizans İmparatoru Iustinianus da kullanıyordu. Batı Roma komutanı Aetius, Attila'ya karşı 451 yılında savaştığı zaman Alanlar Aetius'un müttefikiydiler. Zamanla yerli halkla kaynaşan Alanlar'ın bir kısmı, bilhassa Kuzey Afrika ve İberya Yarımadasında yaşıyanları yerli halkla karışıp eridi. Kafkaslar civarında kalan Alanlar ise Moğol salgınından sonra yerlerini, Doğu-İslâm kaynaklarına göre, Aslar'a bıraktılar. Ruslar'ın Yaslar'ı, Gürcülerin Ovsiler'i Alanlardır.

Alanlar'ın konuştuğu Alan dili Hint-Avrupa dil ailesine bağlı olan Eski İranca'nın kuzey grupundandır, fakat birçok dillerin etkisi altında kalmıştır. Alan dilinden bugüne hiçbir yazılı eser kalmamıştır. Gotlar tarihinin yazarı Jordaes'e göre Alanlar, İskitler'in aksine, kısa saçlı, iri yapılı, beyaz tenliydiler.

AFGANİSTAN

TİCARET VE MİMARLIK — Pek ilkel görünüşlü bir şehir olan Kâbil'de bir şekerkamışı satıcısı. Sağda Afganistan'dan iki mimari örneği görüyoruz. Birinci resim memleketin kuzeyinde bulunan Mezar-ı Şerif şehrindeki camii gösteriyor. Şiîlerin, Hz. Ali'nin türbesi sayarak kutsal tanıdıkları bu sanat eseri, yanında resmini gördüğünüz türbe ile ne büyük bir tezat teşkil ediyor. Alışılmamış bir biçimde olan bu kerpiç türbe Bamian kasabasındadır. Ön taraftaki yuvalarda adak mumları yakılır. Bazı pencereler kumaş parçaları ve derilerle kapatılmıştır.

AFRİKA

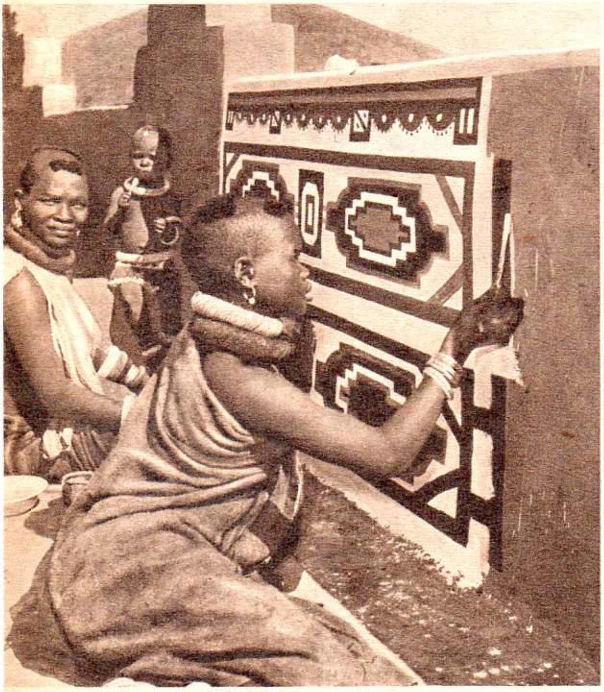

UYANAN AFRİKA — Afrikadaki zenci üniversitesi öğrencileri Güney Afrika Birliği hükümetinin ırk dâvasını protesto etmek için miting yapıyor.

EĞİTİM — Afrikada eğitime gittikçe artan bir önem verilmektedir. İşte Güney Afrikadaki bir kız okulunun bahçesinde eğlenen neşeli öğrenciler.

SÜSLEME — Transvaal'deki sanatkâr yaradılışlı bu iki ev kadını, evlerinin duvarını yerli motiflerle süslüyor. Afrikalılar süslemeye meraklıdır.

ASKERLİK — Kalkınan Afrikanın orduya büyük ihtiyacı var. Manevra yapan Ghana askeri Afrikanın bağımsızlık azmini ne güzel canlandırıyor.

İKİ AFRİKA — Kenya'nın başkenti Nairobi, büyük binaları ve asfalt caddeleriyle bir Avrupa şehrine benzer. Gene Orta Afrikada yaşıyan Pigmiler ise çok ilkel bir hayat sürer, küçük köylerde yaşarlar. Bütün Pigmi çocuklarının karnı şişkin görünürse de bu şişlik geçicidir. Büyüyünce kaybolur.

SPOR — Futbol, her yerde olduğu gibi Afrika'da da sevilir.

ONLAR DA BAŞKA ÇOCUKLAR GİBİ — Afrikalı çocuklar da beyaz akranları gibi hayatın ciddî taraflariyle ilgilenmezler. İşleri güçleri oyundur. Resimde görülen Afrikalı çocuklar mahallî kıyafetlerini giyinmiş (!), boncuktan kolyelerini takmışlar. Hepsi de kir pas içinde vakit öldürüyorlar.

TİCARET — Ghana'da yaş kakao taneleri kabuklarından ayrılıyor. Kakao Afrikanın en önemli ihraç maddesidir.

MADAGASKAR YERLİLERİ — Sayısız insan tiplerini barındıran Afrikanın her yerinde çok değişik manzaralarla karşılaşılır. Fransaya bağlı bir cumhuriyet olan Madagaskar, dünyanın en büyük adalarından biridir. Yerli halk süslenmeyi sever. Resimde Madagaskar'a yaptığı bir ziyaret sırasında General de Gaulle'ü karşılıyan Bara savaşçıları görülüyor. Bunların orijinalliğini koruyamamış acayip bir kılığı vardır.

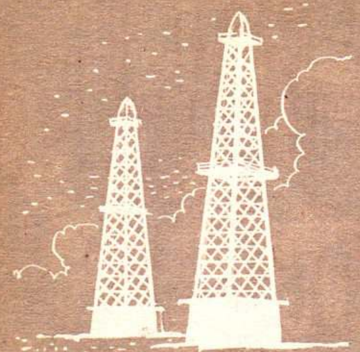

GARDEN PARTİ — Londra'da oturan Nigeria'lı bir hanım, İngiliz Kıraliçesinin Buckingham Sarayında verdiği garden partiye gidiyor.

DİŞİ KUŞ — Afrikalı kadın süslenmeyi sevdiği kadar çalışmayı da sever. Kendi evini yapan bu Transvaal'li kadın, süslenmeyi de ihmal etmemiş. Bilezikler boncuktandır...

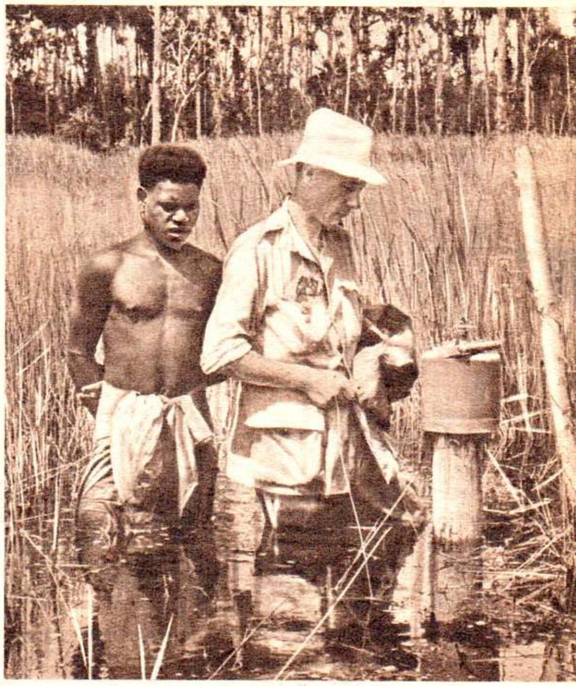
GHANA'DA EĞİTİM — Altın Kıyısı, daha bağımsızlığına kavuşmadığı yıllarda, eğitime büyük önem vermeye başlamıştı. Bu durum Ghana adiyle hürriyetini aldıktan sonra da devam etti. Bugün Ghana'da binlerce ilkokul vardır. Ortaokulların sayısı da gittikçe artıyor. Resimde Kumasi'de bir okul görülüyor.

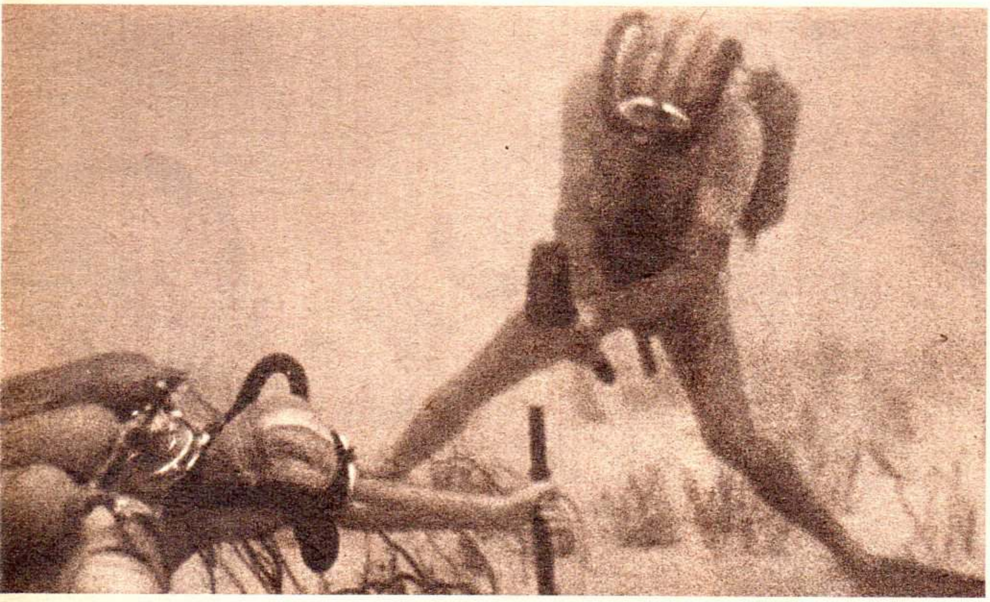
AKARYAKIT

PLÂSTİK BİDON — Benzin taşımak için kullanılan bu naylon torba bilhassa hususi otomobil sahipleri tarafından beğenilmektedir.

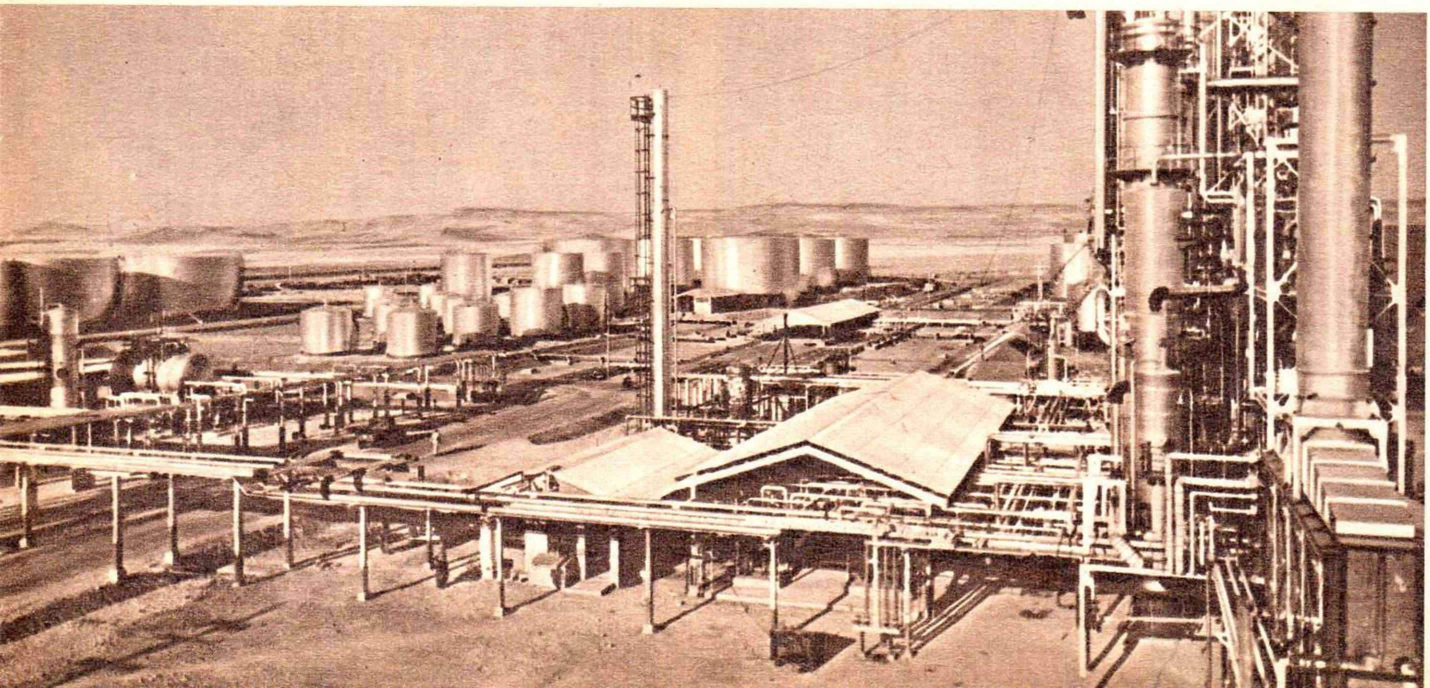

YENİ GİNE'DE PETROL — Dünyanın her yerinde petrol araştırmalarına büyük önem verilmektedir. Resimde Yeni Gine'nin Papua bölgesindeki bataklıklarda yapılan çalışmalar görülüyor. Malzeme ve teknisyenler buraya helikopterlerle gelip gidebilmektedir.

DENİZALTINDA PETROL — Petrola hücum öyle hızlandı ki artık denizlerin altındaki topraklarda bile petrol aranıyor. Denizaltı kâşifi Cousteau, Basra Körfezinin dibinde bir şirket hesabına araştırma yapmış, bu işte kurbağa adamlar çalışmıştır...

BATMAN RAFİNERİSİ — Dünyanın başka taraflarında olduğu gibi memleketimizde de petrol araştırmalarına hızla devam edilmektedir. Türkiye Petrolleri A. O. tarafından Batman'da kurulan bu rafineri tesisleri günde 1000 ton ham petrol tasfiye etmektedir.

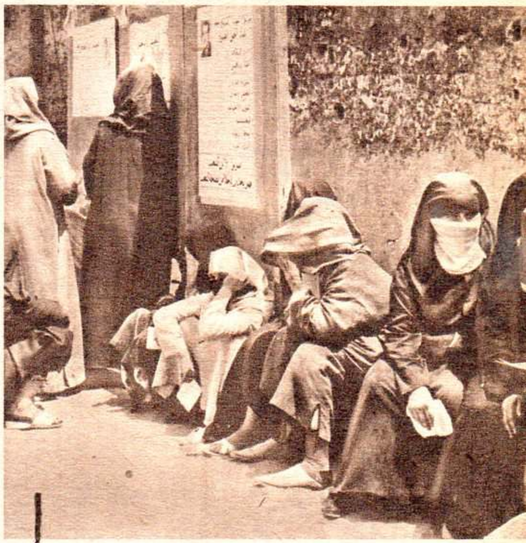
AKDENİZ MEMLEKETLERİ

PORT FUAD — Uçaktan çekilen bu resim şehrin muntazam yollarını ve modern binalarını gösteriyor. Port Fuad, Süveyş Kanalının Akdeniz kıyısında bir limandır...

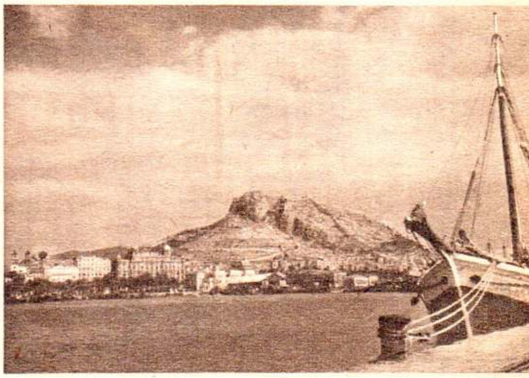
BİR ASYA ŞEHRİ — Lübnanın başkenti Beyrut modern tesisleri olan bir şehirdir. Fenikeliler zamanında kurulmuş, 1291 - 1840 arasında Osmanlıların elinde kalmıştır.

AKDENİZ KADINLARI — Üç kıtanın çevrelediği Akdeniz sahillerinde ayrı âdetleri, ayrı inanışları olan insanlar yaşar. Kendine has kılıklariyle Faslı kadınlar, şallarını omuzlarına atmış İspanyol dilberlerinden ne kadar farklı.

AKDENİZDE BİR KALE — 100.000 nüfuslu Alicante şehri İspanyanın başlıca ticaret merkezlerinden biridir. Alicante limanında, eski zamanlardan kalma tarihî bir kale vardır.

İKİ ALMANYA - İKİ BERLİN — Batı ve Doğu Almanya bağlı oldukları rejimler kadar, yaşayış tarzları bakımından da birbirlerinden çok farklıdır. Berlinde çekilen bu iki resim Batı ile Doğunun farkını açıkça göstermektedir. Gece saat on... Batı Berlinin en büyük caddesi Kurfürstendamm modern sokak lâmbalarından süzülen ışıkların altında cıvıl cıvıl... Otomobiller gidip geliyor, binaların cephesi neon yazılarla süslü... Doğu Berlin'in en büyük caddesi Stalinallee ise gecenin aynı saatinde derin bir sessizliğe bürünmüş. Ne binalarda ışık, ne gelip giden otomobiller var. Bu gamlı şehirde, Batı Berlin'deki canlılık ve neşenin zerresi görülmüyor.

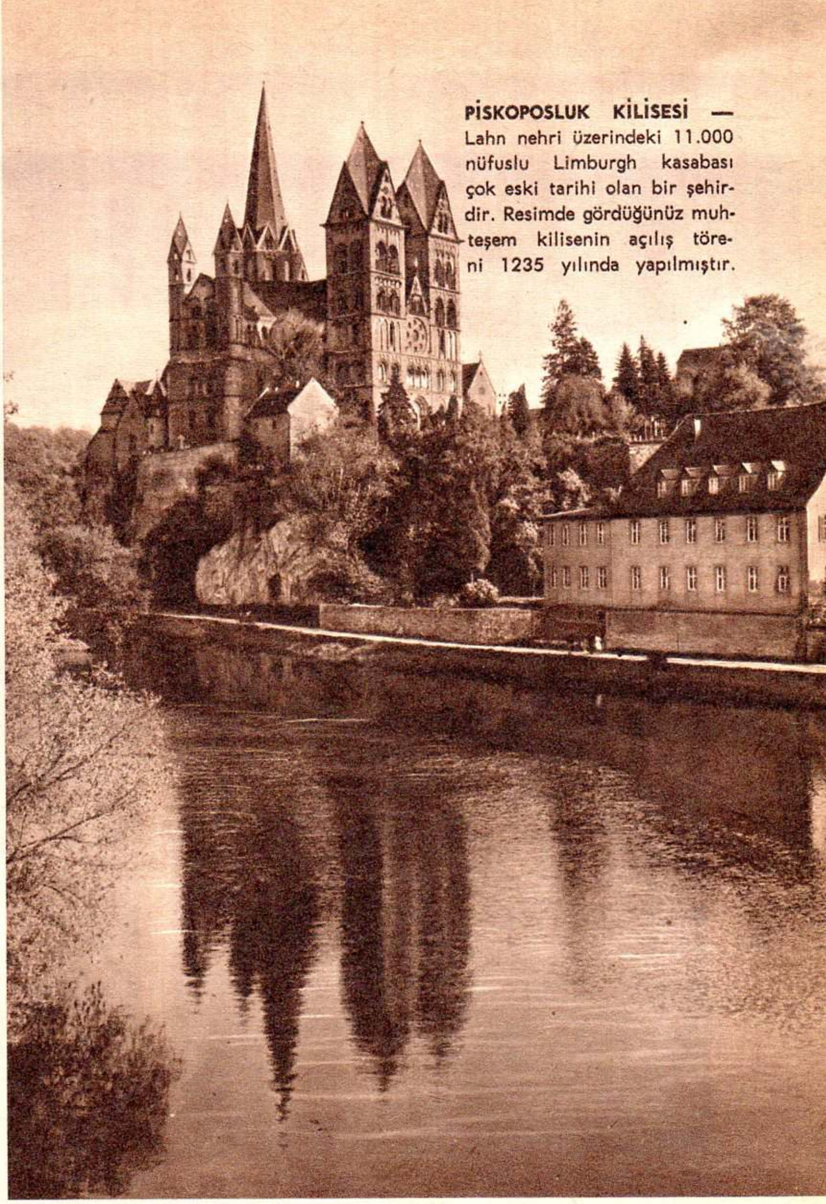
Almanya

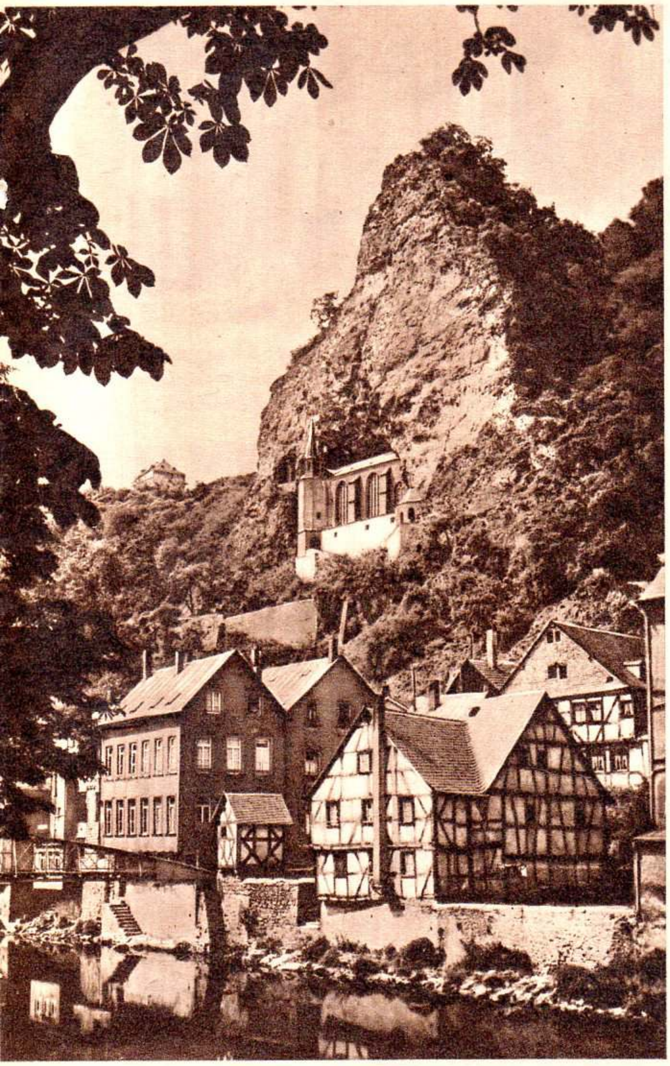
TARİHÎ ALMANYA — Dünyanın en modern memleketi Almanyanın birçok şehirlerinde tarihî eserler vardır. Solda Freiburg'un tipik saat kulesi. Sağda Münih'teki tarihî eserlerden, XVII. yüzyıl mimarisinden bir kilise...

PİSKOPOSLUK KİLİSESİ — Lahn nehri üzerindeki 11.000 nüfuslu Limburgh kasabası çok eski tarihi olan bir şehirdir. Resimde gördüğünüz muhteşem kilisenin açılış töreni 1235 yılında yapılmıştır.

GÖMME KİLİSE — Oberstein Batı Almanyada küçük bir kasabadır. Bir tepenin yamacına gömülmüş kilise, Nahe deresi vâdisindeki bu küçük kasabanın başlıca özelliğini teşkil eder. Oberstein'ın nüfusu 10.000 kişiden ibarettir.

ŞİFA KAYNAĞI — Bayer ilâç fabrikaları dünya ilâç sanayiinin en büyük merkezlerinden biridir. İlâçlar ve kimyevi maddeler imal eden fabrikanın büyüklüğü her halde bu şöhretin boşuna olmadığını göstermektedir. Resimde görülen Bayer fabrikaları Batı Almanya'nın 42.000 nüfuslu Leverkusen şehrindedir.

BATI VE DOĞUNUN SINIRI — Berlin'den Helmsted'e giden yoldaki bu köprünün üstünde «Amerikan Bölgesinden çıkıyorsunuz» yazılıdır.

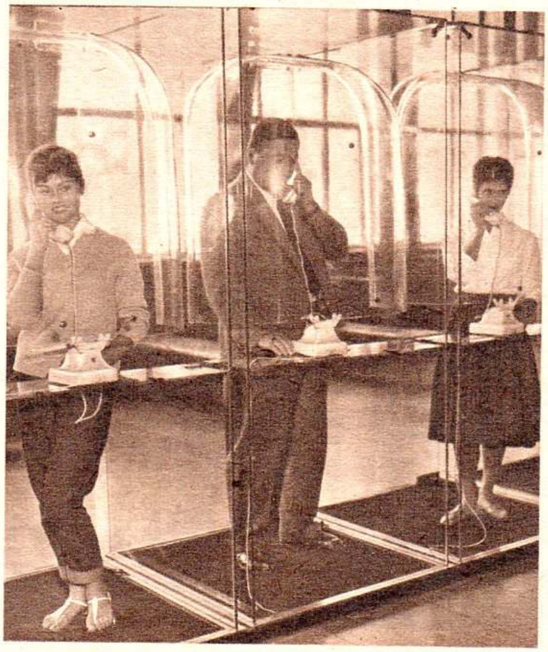
İŞÇİ ORDUSU — İleride çıkması muhtemel bir komünist aleyhtarı ihtilâli önlemek üzere silâhlandırılan Doğu Berlin işçileri şehirde gösteri mahiyetinde bir yürüyüş yapıyor.

DOĞULULAR ALIŞVERİŞTE — Doğu Berlin halkı zaman zaman Batıya gelerek alışveriş etmektedir. Halbuki Doğu Almanya markı Batı markının ancak dörtte biri değerindedir. Üstelik bunlar yakalandığı zaman ceza görmektedirler.

10.000 PENCERELİ BİNA diye tanınan bu yapı, Hannover'deki Kestner müzesidir. Birinci ve ikinci katlarda bulunan sayısız pencere binanın her yanına gün ışığını yayar. Bu müzede dünyanın en büyük para koleksiyonu vardır.

ŞEFFAF TELEFON KULÜBELERİ — Mannheim'daki bir postaneye konan bu şeffaf ve yarısı açık telefon kulübelerinin konuşmaların kısa kesilmesini sağlıyacağı umulmaktadır.

ALTIN

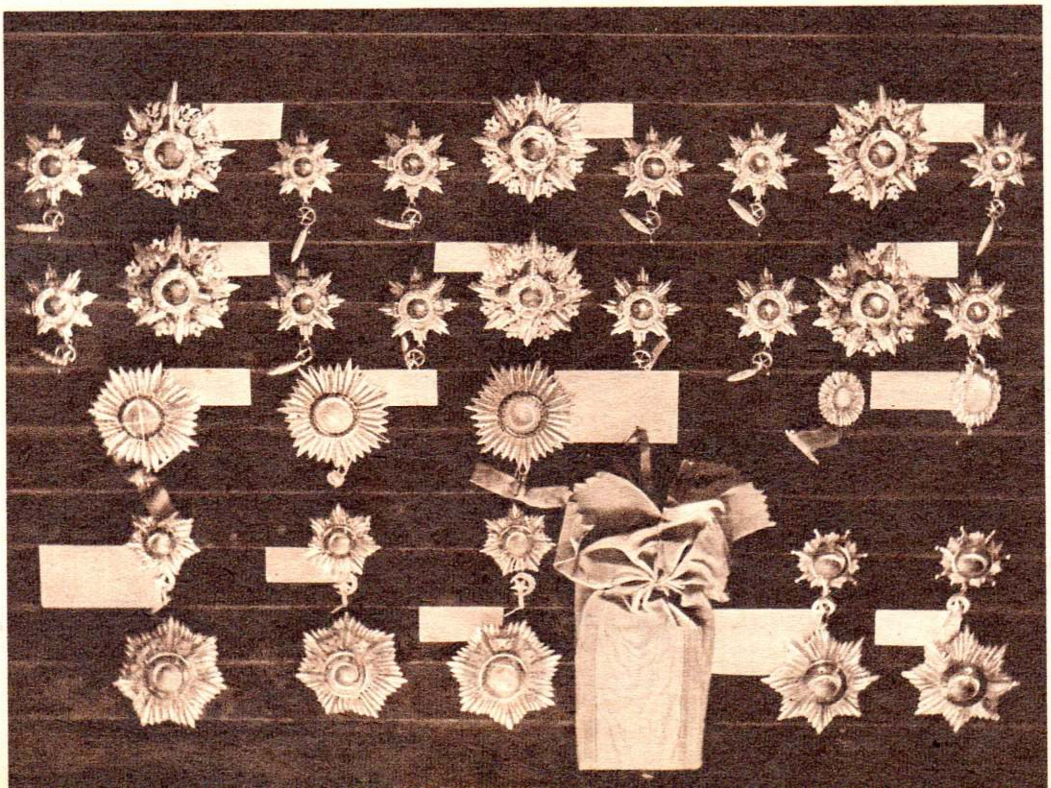
ALTIN UĞRUNA — İnsanoğlu bugüne kadar bir gram altın için neler çekmemiştir, neler! Bazan kızgın güneşin altında aç, susuz günlerce uğraşmış; bazan yarı beline kadar suların içinde çalışmıştır. Çeşitli ırktan insanlar yıllardan beri çamurların, kumların içinde bir sarı parıltı arıyorlar: Altın...

MASAL GİBİ — Darphanede basılan altınlar toplu olarak tartılıyor; çok geçmeden kuyumcu vitrinlerini süsliyecek... Altın, eskisi gibi bir tedavül vasıtası değil ama, yine de servetin temel taşı.

İŞTE ALTIN — Kepçeden akan bu kaynar sıvı milyonların efsaneleştirdiği altındır. İnsanlar oldum olası altına karşı büyük bir düşkünlük göstermiştir. Ama, devlet maliyelerinin bile temelini teşkil ettiği düşünülürse, altına olan bu ilgiyi herhalde hoş karşılamak gerekir...

ESKİ ALTINLAR — Darphane Osmanlı İmparatorluğu devrinde padişahların adını taşıyan altınlar basardı. O zaman altın lira başlıca tedavül vasıtasıydı. Öte yandan çeşitli nişanları hazırlamak da darphanenin işiydi. Bugün, bunlar hâtıra olarak saklanır.

Amerika

KÜBA — Başkent Havana'nın en güzel yapılarından biri Meclis binasıdır. Florida'daki Key West'ten 150 Km. kadar uzakta olan Havana, memleketin ticaret merkezidir, tütün fabrikalariyle tanınmıştır.

ARJANTİN — Arjantin'in başkenti Buenos Aires'in özelliklerinden biri de yukarıda resmini gördüğünüz dikilitaştır. Güney Yarımküresindeki en büyük şehir olan Buenos Aires modern binalarla doludur.

URUGUAY — Lâtin Amerikanın en güzel şehirlerinden olan Montevideo'daki lüks otellerden Plaza Victoria. Portekizce «bir dağ görüyorum» demek olan Montevideo Uruguay'ın başkentidir.

MEKSİKA — A. B. Devletlerinin güney komşusu Meksika'nın başkenti Mexico'dan bir görünüş. 4.500.000 nüfuslu tarihî şehir, İspanyollar tarafından alındığı zaman Azteklerin başkentiydi. Bugün, birçok modern bina ve meydanlarla süslüdür.

KANADA — Amerikada İngiliz Milletler Topluluğuna dahil bir devlet olan Kanada hemen hemen Avrupa büyüklüğünde bir memleket olmasına karşılık nüfusu 18 milyondan azdır. Kanada'nın en büyük şehri resmini gördüğünüz Montreal'dir. ▼

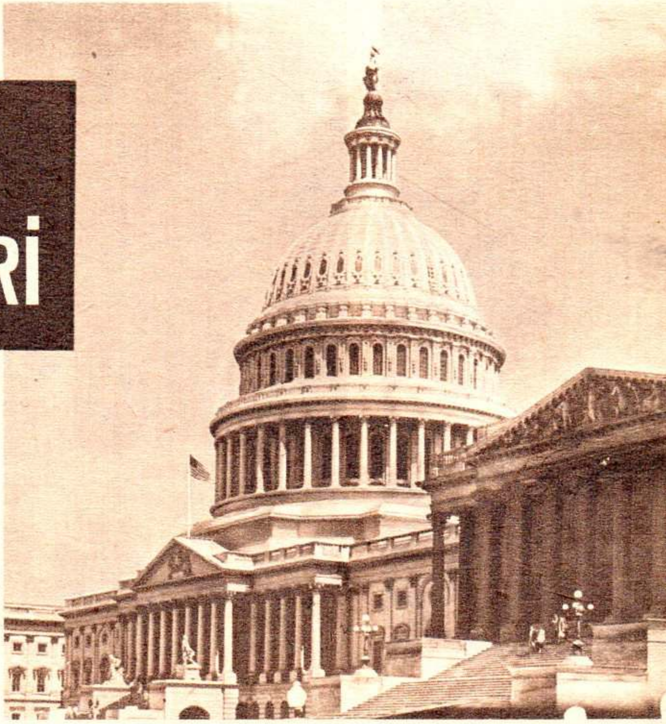

A. B. D. — İşte her bakımdan dünyanın en ilgi çekici memleketi. Her konuda olduğu gibi eğlence de A. B. Devletlerinde kendine has bir özellik taşır. Resimde Şükran Günü münasebetiyle yapılan bir geçitte helyum gaziyle şişirilen bir balonun Hotel Astor önünden geçişi görülüyor...

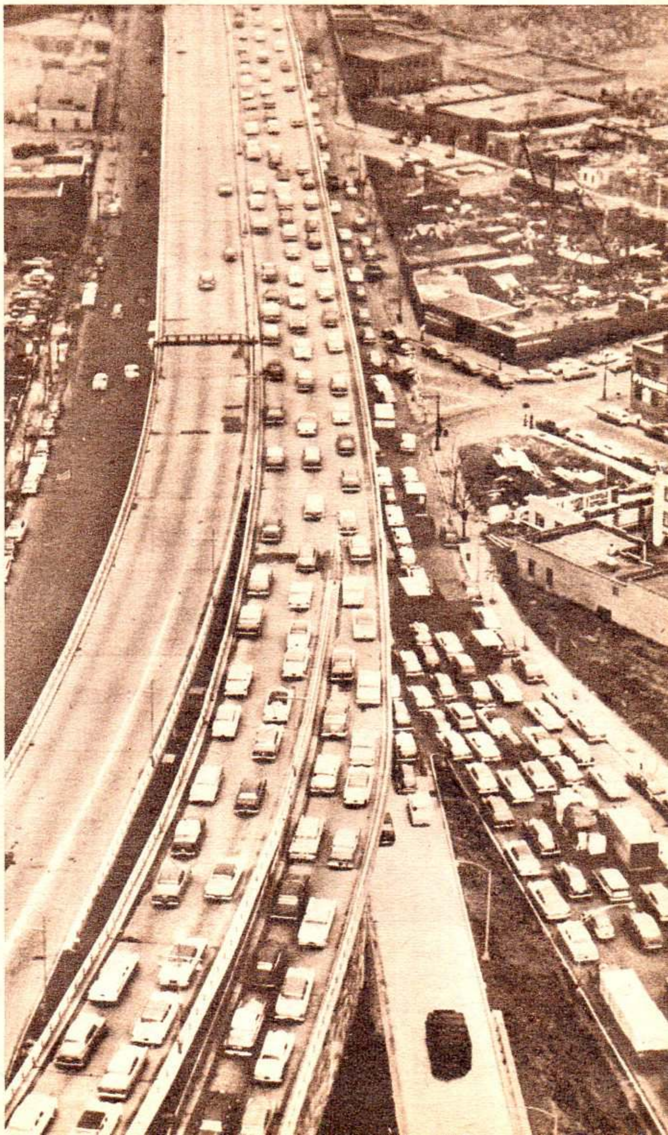

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

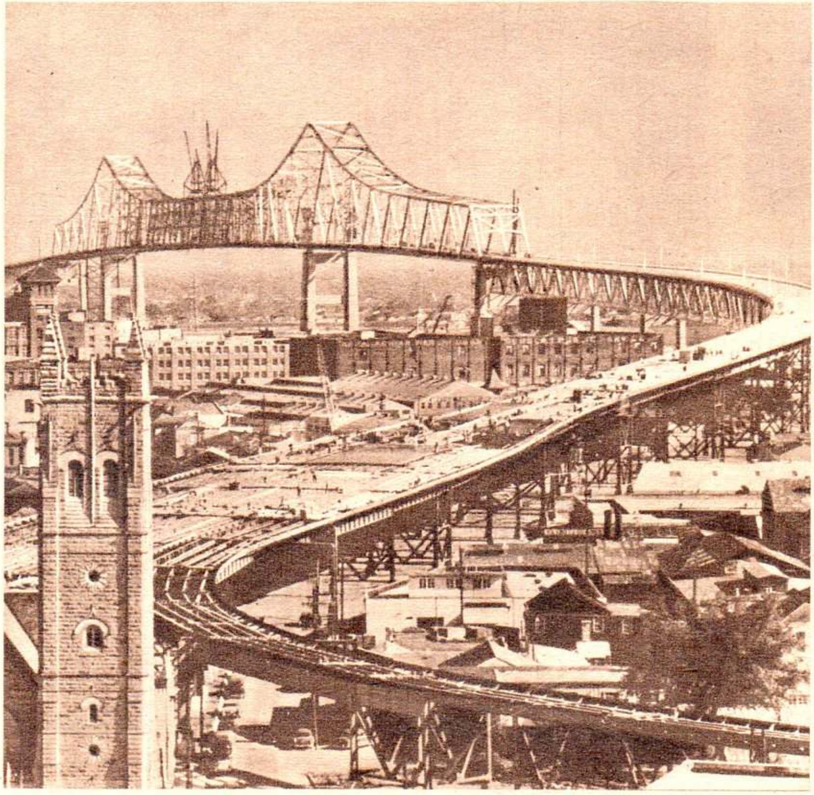

AMERİKANIN KALBİ — Kapitol, Amerika Birleşik Devletlerinin kalbidir. Başkent Washington'daki tarihî değer taşıyan mimari anıtlarının en önemlilerinden olan Kapitol, Kongre (Temsilciler Meclisi ile Âyan Meclisi) binasıdır.

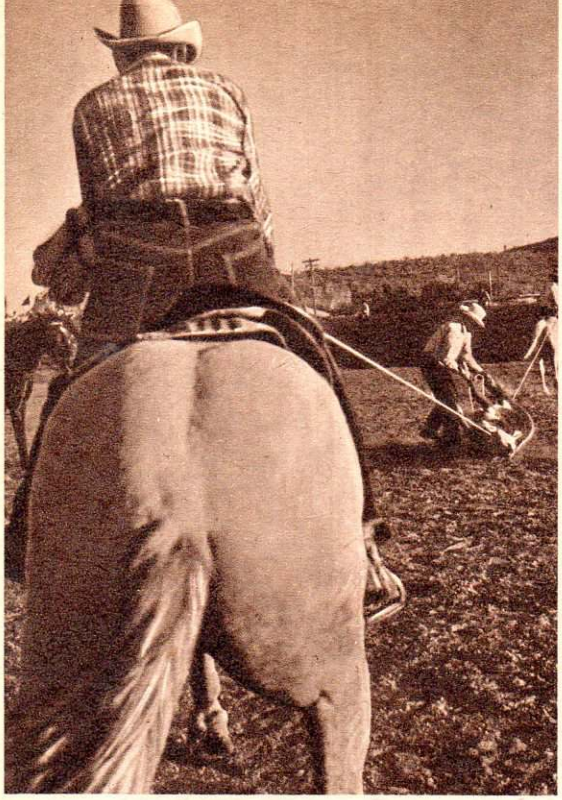
DEVLER ÜLKESİ — Amerika Birleşik Devletleri birçok bakımdan bir «en büyük» ler memleketidir. Meselâ New York binalarının büyüklüğü ile tanınmıştır. İşte Manhattan'da gökdelen dev binalar ve 25 katlı bina yüksekliğindeki 60.000 tonluk Independence uçak gemisi...

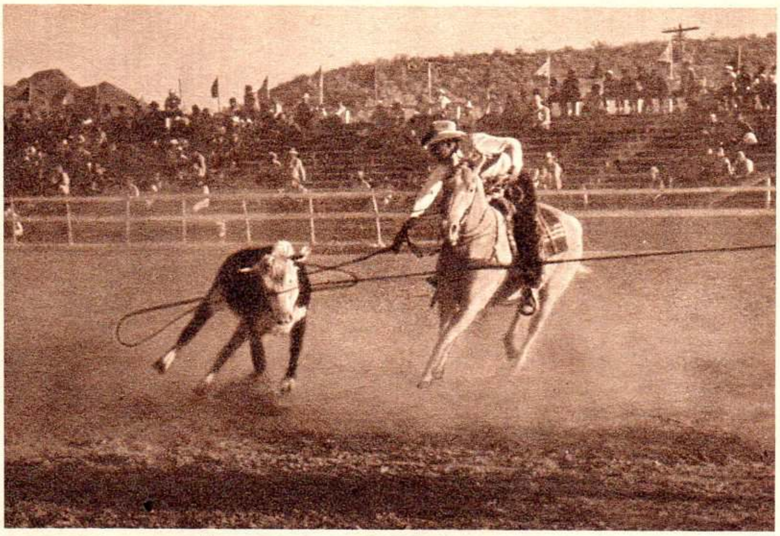

KAT KAT YOL — A. B. Devletlerindeki otomobil bolluğu efsanevi bir şekilde dillerde dolaşır. Memleketin yolları da sayısı milyonları aşan taşıt yükünü kaldıracak mükemmeliyettedir. Solda, New York'ta üç katlı bir yol şebekesini, yukarıda ise New Orleans'da yapılan ve 68 milyon dolâra malolan muazzam köprü görülmektedir.

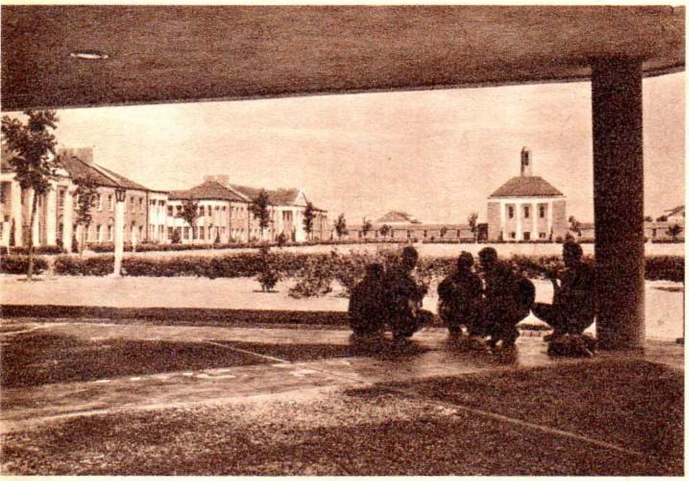
CANLI HALI — Amerikadaki bayramlar ve özel günler başka yerlerdekine benzemez. Kalabalık, caddeleri canlı bir halı gibi kaplar. Bu törenlerde halk gezer, eğlenir ve tam bir tatil yapar.

DANA YAKALAMA MÜSABAKASI — Yalnız amatörler arasında yapılan bu müsabakada arenaya önce bir dana salıverilir. Arkasından da hakemlerin verdiği işaretle kovboy içeri girer. Müsabakada dananın en geç otuz saniyede yakalanması lâzımdır.

YABANİ İNEK NASIL SAĞILIR? — Arenaya bırakılan yabani inek kementlerle yakalandıktan sonra halatların arasında, kıpırdıyamaz halde bırakılır. Atlar halatı, daima gergin tutacak şekilde terbiye edilmiştir. Sağılan süt hakeme götürülür.

DUVARSIZ HAPİSHANE — Daha çok bir kolej avlusunu andıran bu bahçe Texas'ın güney batısında, Seagoville'deki ıslahhanenin bir köşesidir. Burada muhafızlar silâhlı değildir.

MEÇHUL ASKER — Amerikan askerinin 1775 ten beri yaptığı savaşlardaki kahramanlıklarına bir şükran borcu olarak yapılan Meçhul Asker Anıtı. 1954 te açılan bu anıt Washington'da bulunmaktadır...

HAFTA TATİLİ — Amerikada hafta tatilini herkes kendi bütçesinin müsaadesi nispetinde eğlenerek geçirir. New York'taki Cony Island orta tabakanın gezinti yeridir. Resimde bir yaz günü gezinen gençler görülüyor.

Çok eski bir tersane şehri: ALANYA

ALANYA, Güney Anadoluda, Antalya iline bağlı bir ilçesidir. Doğuda Antalya'nın Gazipaşa ve Konya'nın Ermenek, kuzeyde Gündoğmuş ilçeleri, batıda Antalya, güneyde de Akdeniz ile çevrilmiştir. 62 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2032 km. kare

Nüfusu: 37.744

Güneyde Batı Toros Dağları Akdeniz'e doğru alçalır, dik meyilli yamaçlarla birçok yerlerde denize kadar iner. Bu yamaçlar arasında vâdiler uzanır. Kıyı boyunca yer yer genişliyen bereketli ovalar meydana gelir. Dağlar ve yamaçları, meşe, karaçam, kızılçam ve sedir ağaçlariyle örtülüdür. Kleopatra'nın gemileri buralardan gönderilen kerestelerle yapılmıştı.

Alanya'nın iklimi tam bir Akdeniz iklimidir. Kıyılar boyunca yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Kuzeye doğru dağların yamaçlarına çıkıldıkça yayla havası hüküm sürer.

Alanya'nın zenginliği portakal ve limon gibi ürünlerle muz ve turfanda sebzedir. Son yıllarda muz diğer meyvaları geçmiş ve Alanya baştan başa bir muz diyarı haline gelmiştir. Kıyılar boyunca portakal ve limon ağaçlariyle muz bahçeleri uzanır. Ayrıca hububat ve pamuk ziraati yapılır.

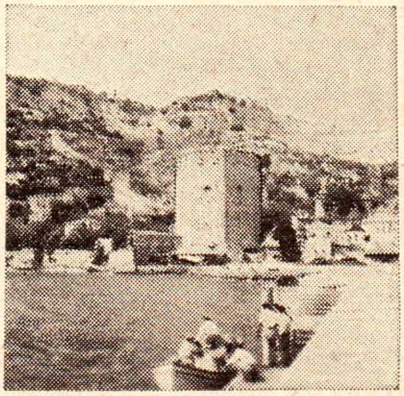
İlçe merkezi Alanya'nın evleri deniz kıyısında başlar, gerideki tepeye kadar uzanır. Yukarıdan aşağıya kıyıya kadar dik bir yamaçtan basamak basamak inilir. Evlerin damları düzdür, bu basamak basamak oluş sebebiyle öndeki evin damı arkadaki evin balkonu gibidir. Kasabanın tek geniş yolu, doğudan batıya uzanan kıyı yol şerididir. Evler arasındaki yollar, diğer Akdeniz şehirlerininki gibi, daracık ve merdivenlidir.

Kale şehrin evlerini çevreler. Selçuk devrinden kalma bedesten, cami, medrese ve kümbetler, su sarnıçları kasabanın Ortaçağ manzarasını devam ettirir.

Deniz kıyısında, beş gözlü bir köprüyü andıran tersane bulunmaktadır. Yedi yüz yıl önce yapılmış olmasına rağmen, hâlâ dimdik ayaktadır. Deniz dalgalarına ve düşman saldırmalarına karşı çok iyi korunabilen bu tersanede eskiden Selçuklu devletinin donanması yapılır ve barınırdı. Şimdi bile büyük yelkenli gemiler bu tersanede inşa edilebilmektedir. Tersanenin duvarları kesme taştan, kemerleri Selçuk tuğlasından yapılmıştır.

Kasabanın içme suyu ve bahçelerin sulanması Dim Çayı'ndan sağlanır. Kirazlı Dağı'ndan çıkan Dim Çayı bir kanalla Alanya'ya getirilmiştir. Kasabanın elektriği vardır.

Tarih. — Alanya'nın ilk adı Korakesion'dur. Korsanlar, çok emin bir koy olan Alanya koyunda gizlenirler ve elde ettikleri malları saklarlardı. Bunların reislerinden Diadotos Tryphon burada bir şato yaptırdı, şehrin temelleri de böylece atılmış oldu. (M. Ö. 2. yüzyıl). Korsan reisi soyduğu gemilerden yağma ettiği eşya ve mücevherleri bu şatoda saklardı. Zamanla başka evler de yapıldı. Akdeniz'i soygun yeri haline getiren korsanları temizliyen Roma İmparatoru Pompeius Alanya'daki şatoyu yıktırdı. Korsanlığın ortadan kalkması üzerine, Alanya sönükleşti. Daha sonra bir beyin idaresine geçerek yavaş yavaş gelişti. Etrafına sûrlar yapıldı.

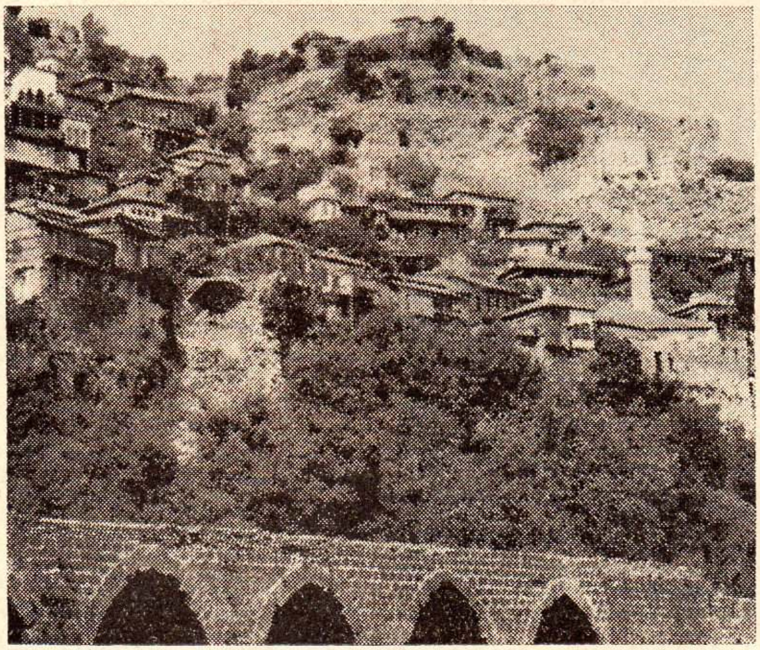

Alanya şehir ve kalesinin bir kısmının sahilden görünüşü.

Selçuklu hükümdarı Sultan Alâettin Keykubat kaleyi kuşattığı zaman içinde yaşıyan halk, beyleri Kir Fard'a giderek teslim olmasını istediler. Kir Fard kabul etmedi, bunun üzerine halk Sultan Alâettin'e giderek kalenin anahtarlarını teslim etti (1220). Selçuklu sultanı, Kir Fard'ın kızı ile evlendi, şehre Alâiye adını verdi. Kale yeniden inşa olundu, büyük bir tersane kuruldu. Selçuklu donanmasının deniz üssü haline geldi.

Sultan Alâettin Keykubat çok önem verdiği Alâiye'de kışlarını geçiriyordu. Daha sonra da Selçuklu sultanları burasını kışlık olarak kullandılar. Bu sayede şehir hem çok büyüdü, hem de çok güzelleşti.

Alâiye'nin Osmanlılara geçişi II. Bayezit zamanındadır. Şehri Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki ordu aldı. Halk ilk zamandan beri burasına Alâya ve Alanya dediği için, resmî adı da Alanya olmuştur.

Alanya şehri. Önde görülen eski tersanenin gözleridir. Tepede de esas kale vardır.

ALANYA KALESİ — Kaleyi ilk önce, Alanya kasabasında Kandeleri Burnunu meydana getiren dağın üzerinde Romalı korsanlar yaptırmıştı. O zaman sadece bir şato halindeydi. Uzun zaman korsanların sığınağı olarak kullanıldı. Bizanslılar burada yeni bir kale yaptırdılar. Selçuklu Sultanı Alâettin Keykubat kaleyi aldıktan sonra, burada yeni baştan bir kale yaptırmıştır (1226-1231). Keykubat'ın evlendiği, Kale kumandanı Kir Fard'ın kızı Hand (Mahperi Sultan) II. Gıyasettin Keyhüsrev'in anasıdır. Alâettin'in yaptırdığı kalenin sûrları ve kuleleri, yalnız savunma yönünden değil, Selçuklu mimarisi yönünden de büyük bir değer taşımaktadır. Dış görünüşü itibariyle zarif olduğu kadar iç yapısı ve bölümü bakımından da özene bezene yapılmıştır.

Kale sûrları yarımadayı çevirir. Dış kale, iç kale ve orta kalede bulunan kapılar, kale kapısından çok saray kapılarına benzer şekilde, kitabelerle süslenmiştir.

Doğu sûrları ile kasabanın kıyısını koruyan kuzey sûrlarının birleştiği noktada Kızılkule adında bir kule yükselmektedir. Limanın doğu tarafında, bütün limana ve tersaneye hâkim bir noktadadır. İlk iki katı kırmızı taştan, üst katları da kırmızı Selçuk

tuğlasından örülmüştür. Sekiz köşelidir, her köşenin genişliği 12,5 metredir. Elli metre yüksekliğinde olan bu kule, kale surlarının kilit noktasını teşkil eder. Kulenin gözetleme yerleri, zift dökülen, yağlı ve yanar paçavra atılan delikleri, ortasında da büyük bir su sarnıcı bulunmaktadır.

Kale sûrları, tepeden, Akdenize doğru dimdik iner. Kıyıda yükselen burca, eskiden idam cezalarının yerine getirildiği yer olduğu için, «Adamasacağı» denilmektedir. Kaleye Eğrikapı, Kocakapı, Ortakapı, İskelekapısı adında, üçer katlı dört kapıdan girilir. Kâtip Çelebi «Cihannüma» sında Alanya Kalesi için «Bağdat kalesi kadardır» der.

Kalenin kasaba ile birlikte Osmanlılara geçişi 1472 yılındadır. Gedik Ahmet Paşa kaleyi kuşattığı zaman Selçuklu beyi Kılıç Arslan kumandan bulunuyordu. Beylerini çok seven halk «Gedik Paşa ile savaş fayda vermez» dediler, paşaya çıktılar, konuştular. Gedik Ahmet Paşa da «Kaleyi savaşsız teslim alırsam beyinize daha büyük bir ülke veririm. Zorla alırsam ne olacağı malûmdur» dedi. Bunun üzerine, kale Osmanlılar tarafından savaşsız alındı.

Dünyanın en zengin ülkelerinden biri, Amerika Birleşik Devletlerinin 49. Eyaleti

ALASKA

ALASKA, Amerika B. D. nin 49. **devletidir**. Kuzey Amerikanın kuzey-batısında, Asyaya doğru uzanmış bir yarımadadır. Kuzey Buz Denizi ve Bering Denizi ile çevrilmiştir. Doğusunda Kanada vardır. Bering Boğazı ile Asyadan ayrılır.

Yüzölçümü: 1.520.000 km. kare

Nüfusu: 209.000

Başkenti: Juneau

Alaska'nın kıyıları o kadar girintili çıkıntılıdır ki, hepsini dümdüz bir şerit halinde germek mümkün olsa dünyayı Ekvator üzerinden çevirir de artar. Son derece zengin tabiî kaynakları olan Alaska topraklarının beşte ikisi Kuzey Kutup Dairesi içindedir. 400.000 km. kareden fazla bir kısmı da bataklık ve tundralarla kaplı olduğundan faydalanılacak durumda değildir.

Alaska'nın en batısındaki Prince of Wales Burnu'nun Sibirya'dan uzaklığı 100 km. kadardır. Bering Boğazında Alaska'ya ait Küçük Diomede adasından, 5 km. kadar ötedeki Sovyetler Birliğine ait Büyük Diomede kasabasına bakmak «yarına bakmak» demektir. Çünkü milletlerarası gün değiştirme çizgisi bu adaların arasından geçer.

Alaska'nın Dağları

Kuzeyde Brook, güneyde Alaska sıradağları vardır. Kuzeyde, yüksekliği 3.000 metreyi geçmiyen dağlara karşılık, güneydeki Alaska sıradağları yüksek ve sarp yamaçlarla dolu genç dağlardan meydana gelmiştir. Kuzey Amerikanın en yüksek yeri olan McKinley Tepesi (6.240 m.) buradadır. Millî Park olan McKinley Dağı Alaska'nın en çok turist çeken yeridir. Aleut sıradağları Alaska Dağlarının güney-batıya doğru uzanan bir parçası gibidir. Bu dağların 1000 km. ye yakın bir kısmı Alaska yarımadasını meydana getirir. Denizin içine doğru 3.000 kilometre kadar uzıyan Aleut takımadaları bu dağların devamıdır. Aleut sıradağlarında birçok faal yanardağlar vardır.

Alaska'nın Nehirleri

Alaska'nın en önemli ve büyük nehri Kanada topraklarından çıkarak Bering Denizine dökülen Yukon nehridir (3.300 km.). Hazirandan ekime kadar ulaştırmaya elverişli olan bu nehirden başka Kuskokwim nehri de Bering Denizine dökülür. Kuzey ve Güneye akan daha başka nehirler de vardır. Buzullar en çok Alaska sıradağlarında bulunur.

Alaska'da binlerce göl vardır. Bunların en büyükleri Alaska Yarımadasının başlangıcında bulunan İlliama ve Clark gölleridir.

Alaska'da iklim

Alaska başlıca üç iklim bölgesine ayrılır. Brook Dağlarının kuzeyi kutup bölgesidir. Çıplak bir arazidir, iklim kutup iklimidir. Yağmur miktarı 12 sm. kadardır. Bu bölgenin Kuzey Kutbundan uzaklığı [illegible] kilometreyi geçer. Güney ve güney-batı kesimlerinde Büyük Okyanus iklimi hüküm sürer. Burada sıcaklık daha fazladır. Yağışlar ise yılda 300 sm. yi geçer. Alaska'nın ortasını kara iklimi kaplar, ısı kutup bölgesindekine yakındır. Yağış yılda 50 sm. kadardır.

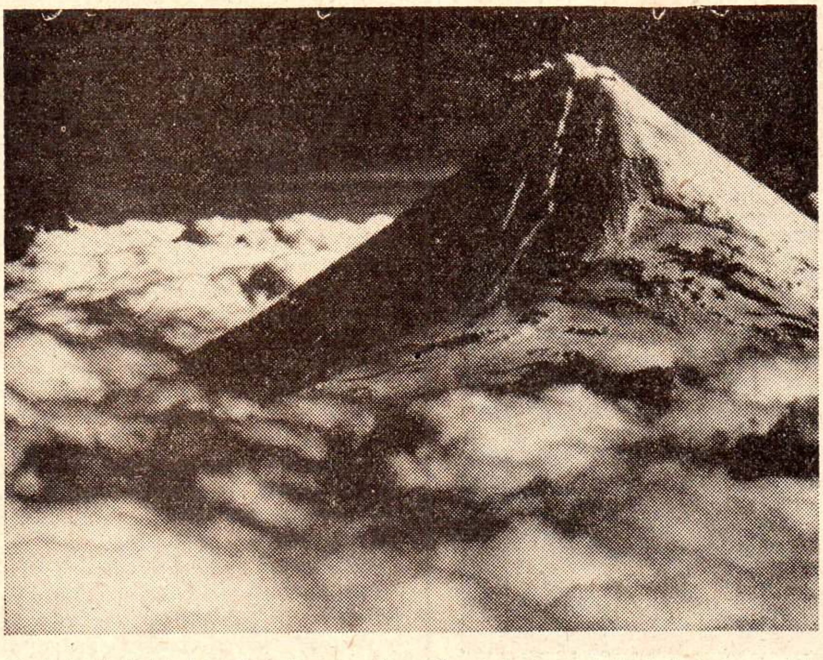
Alaska'da yaşıyanlar

Alaska'nın yerli halkı Eskimolar, Aleutlar ve Kızılderililerdir. Eskimolar nüfusun % 12 sini teşkil eder. Kuzey kıyılarında otururlar. Alaska yarımadası ve Aleut takımadalarında oturan Aleutlar ise Eskimoların bir koludur. Orta Alaska'da Kızılderililer yaşar.

Alaska'nın yüzölçümü Türkiyenin iki misli olduğu halde, nüfusu son derece azdır. İki büyük futbol stadyumu bütün Alaska ahalisini içine alabilir. Bunun sebebi arazinin % 60 ının yaşamaya elverişli olmaması, geri kalan kısmındaki hayat şartlarının da zor olmasıdır.

Kuzeyde 300.000 kilometre uzunluktaki bir kıyıya yayılmış bulunan 23.000 kadar Eskimo balıkçılıkla geçinir ve ren geyiği besler. Sayıları altı bin kadar olan Aleutlar ise yaşadıkları sisli adalarda ayıbalığı yetiştirirler. Sayıları 20.000 i bulmıyan Kızılderililer ise Güney-Doğu ve Orta Alaska'da yaşar, balıkçılık veya işçilik yaparak fakir bir hayat sürerler. Nüfusun geri kalan dörtte üçünü Beyazlar teşkil eder. Bunlar daha çok Alaska'nın güney-doğuya doğru uzanan kıyı bölgesindeki şehirlerde yaşarlar.

Alaska'nın başkenti Juneau 6.000 nüfuslu bir şehirdir. Ahali balıkçılık ve konservecilikle geçinir. Alaska Körfezindeki Anchorage ise, 15.000 e yaklaşan nüfusu ile, Alaska'nın en büyük şehridir. Orta Alaska'daki

Alaska'daki Shishaldin Dağı bugün dünya üzerinde faaliyet halinde bulunan birkaç yanardağdan biridir. Resimde dağın zirvesi bulutlar arasında görülüyor.

Fairbanks'ın nüfusu da 6.000 e yaklaşır. Şehrin yakınında hava kuvvetleri üsleri bulunduğu gibi, gene buraya yakın Colege'de Alaska Üniversitesi vardır. Alaska'nın diğer önemli şehirleri Ketchikan ve Petersburg dur.

Alaska'da Beyazlar için okullar bulunduğu gibi, yerliler için de okullar açılmıştır. Büyük şehirlerde kütüpaneler vardır. 1900 de Sitka'da Alaska Tarih Kütüpanesi ve Müzesi kurulmuştur. Burada yerlilerin yaptığı eserler muhafaza edilmektedir. Bugün Alaska'da yirmiye yakın gazete çıkmaktadır. İlk Alaska gazetesi 1868 de bir terzinin yayınlamaya başladığı İngilizce «The Alaska Times» gazetesidir.

Tabiî zenginlikler

Alaska'daki başlıca maden altındır. Ayrıca, zengin kok kömürü, plâtin, kalay madenleri de vardır.

Çok zengin ormanları olan Alaska'da 1950 den sonra bir endüstri haline getirilen kerestecilik gittikçe gelişmiştir. Tongass Millî Ormanının A. B. Devletlerinin yıllık ihtiyacını karşılıyacak kapasitede olduğu hesabedilmiştir.

Alaska'nın başlıca ekonomik zenginliğini balıkçılık ve kürkçülük teşkil eder. Konservecilik gelişmiştir. Balık mamullerinin yıllık satışı 3.000.000.0000 dolâra yakındır. Kürkçülük de Alaska'nın zengin bir endüstrisi halindedir. Tilki, kurt, kunduz, mavi tilki, vaşak, mink, elde edilen kürklerin başında gelir. Yıllık kürk ihracı 200.000.000 dolârın üstündedir.

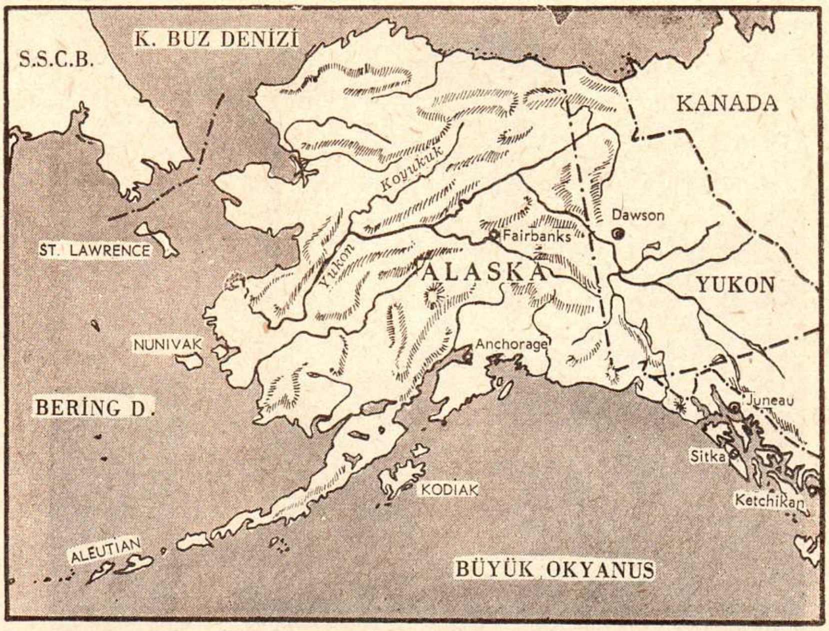
Alaska'da, bitkî yetişme mevsiminin kısalığına rağmen, bilhassa güneyde ve güneydoğuda, tahıl yetiştirilir. Soğuk iklimde yetişebilecek sebze ve meyvaların da her çeşidi bulunur.

Ulaştırma Alaska'nın en güç konularından biridir. Sadece güney kıyısındaki Seward ile Fairbanks arasında Anchorage'den geçen bir demiryolu vardır. Uzunluğu 800 kilometreyi biraz geçer. Kanada ve A. B. D. ne bir karayolu ile bağlıdır. Karayolları da yalnız güney-doğu bölgesinde bulunur, uzunluğu ancak 1500 km. kadardır. Bu güçlükler karşısında Alaska'da ulaştırma işlerinin belkemiğini uçaklar ve deniz nakliyatı teşkil eder.

Alaska'nın tarihi

Alaska'nın tarihi bir Danimarkalı kaptan olan Vitus Bering'in Rus Çarı emriyle seyahate çıkarak, 1728'de, kendi adiyle anılan boğazı bulmasiyle başlar. Yalnız, Bering'in asıl Alaska topraklarına gelişi 1741 yılında olmuştur. Sonraları başka gezginler de Alaska'ya gittiler. Hattâ bir İngiliz olan Alexander Mackenzie oraya İngiliz bayrağını diktiyse de, 1784 te Ruslar güney-batıdaki Kodiak adasını işgal ettiler. Ruslar buranın yerlilerini insafsızca öldürdükleri gibi, kürklerini almak için kıymetli hayvanlarını da büyük bir vahşetle kırıp geçirdiler. 1799 da Rus Çarı bu duruma bir son vererek, Alaska'da ticaret işlerini bir Rus-Amerikan şirketine devretti.

Ancak, Ruslar bu zengin bölgeden faydalanmasını bilmediler. 1855 ten itibaren bu

Alaska'nın bulunduğu bölgeyi gösterir harita

geniş araziyi Amerika'ya satmaya çalıştılar. Nihayet 1876 yılında, Amerika Birleşik Devletleri Alaska'yı 7.200.000 dolâra satın aldı. 1897 de altın madeni bulunması bir Beyazlar ordusunu bu ülkeye sürükledi. İkinci Dünya Savaşında Japonlar bazı adalara çıktılar, Amerikalılar da. Alaska kıyılarında büyük askerî üsler kurdular.

Amerika, 1950, 1951 yıllarında Alaska'daki savunma çalışmalarına yeniden hız verdi. Fairbanks ve Anchorage'de büyük hava üsleri, Kodiak adası ve Point Barrow'da da deniz üsleri kuruldu.

1958 e kadar, Alaska'yı Amerikan hükümetince tâyin edilen bir valinin başkanlığında, yerli halk arasından seçilen bir Âyan ve bir Mümessiller Meclisi idare ederdi. Alaska'lılar Amerika Birleşik Devletleri federasyonu içinde bir devlet olmak için 1950 de istekte bulundularsa da bu istekleri ancak sekiz yıl sonra gerçekleşti ve Alaska 1958 yılında Amerikanın 49. devleti olmak hakkını kazandı.

ALAŞEHİR

Manisa iline bağlı bir ilçedir. Doğusunu Denizli'nin Buldan ilçesi, kuzeyini Manisa'nın Kula ilçesi, batısını Manisa'nın Salihli ve İzmir'in Kiraz ilçeleri, güneyini Aydın'ın Kuyucak ilçesi çevreler.

Yüzölçümü: 1.115 km. kare

Nüfusu: 48.668

Alaşehir ilçesi toprakları doğudan batıya doğru Alaşehir Çayı vâdisi boyunca uzanan Alaşehir Ovası ile, ovanın kuzey-doğu ve güney kısmında yükselen (1500 m.) dağlardan ve yamaçlarından meydana gelmiştir. İlçenin toprak üstü servetlerinin kaynağı olan Alaşehir Ovası, kasabanın kuzeyinden doğuya doğru, Salihli ve Manisa ovalarına kadar uzanır ve onlarla birleşir.

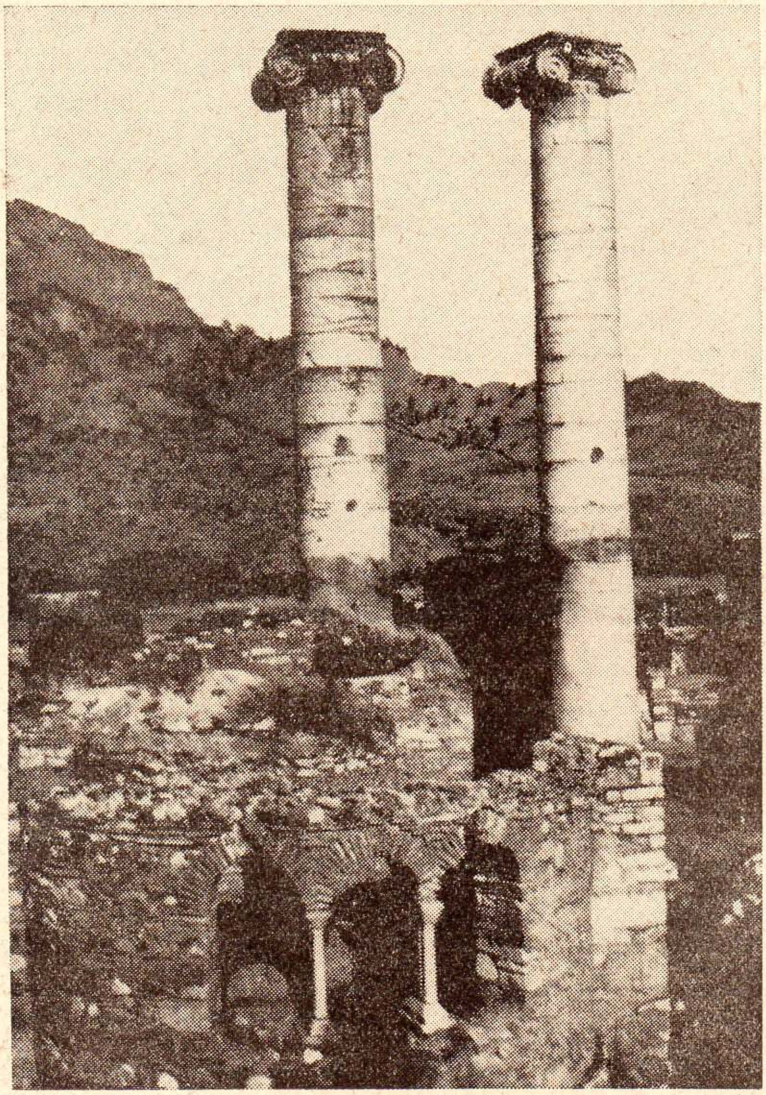
Gediz nehrine dökülen Alaşehir Çayı vâdileri, ovayı kaplar ve bereketlendirir. Ovanın denizden yüksekliği 130-190 metre arasında değişir. Ova batıya doğru gidildikçe alçalır. Buranın başta gelen ürünü tahıl ve pamuktur. Ovanın başlangıç noktasından batıda Salihli ovasına kadar, Alaşehir Çayı boyunca üzüm bağları ve tütün tarlaları uzanır. Şose ve demiryolunun iki yanındaki bu bağların üzümleri yaş ve kuru olarak ihraç edilir. Bağ bozumundan sonra, üzüm kütüklerinin arası kurumak için hasırlara serilen üzümlerle dolar. Yamaçlarda, yamaçlardan aşağı inen derelerin kenarında sebze ve meyva bahçeleri, zeytinlikler, incir ağaçları ovayı hem değerlendirir, hem de tabiî bakımdan güzelleştirir.

İlçe topraklarının doğusunda Uysaldağı (1314 m.), batısında Gözlübaba ve Çulha dağları, kuzeyinde Umurbaba Dağı (1555 m.) güneyinde Çaldağ yükselir. Bu dağlar kuzeyde seyrek çalılıklarla, doğu ve güneyde meşe ve çamlarla örtülüdür. Afyon-Manisa İzmir demiryolu ilçe topraklarını doğudan batıya doğru kesip geçer. Karadan da, Salihli ve Manisa üzerinden, güzel bir şose ile civara bağlıdır. Alaşehir'den İzmir'e kadar bütün ovayı sulıyacak olan Gediz Barajı Alaşehir kasabasının kuzeyindedir.

Merkez ilçesi Alaşehir kasabası kuruluşundan bu yana çeşitli adlarla anılmıştır. Kurucusu, Bergama kırallarından Attalos Philadelphos'tur (M. Ö. 2. yüzyıl). Önceleri, kurucusunun adına bağlanarak Philadelphia, daha sonra Neo-Kaiseria denildi. Türklerin eline geçince de Alaşar ve Alaşehir oldu.

Şehrin kuruluş devrinde yapılan kale, güneyde şehrin yaslandığı tepe üzerindedir. Bu kale bugün bir yıkıntı halinde olmasına rağmen, Bizans devrinde yapılan kalenin sûrları ve kuleleri yer yer ayaktadır.

Alaşehir, kurulduğu çağdan bugüne kadar gelip geçmiş devirlerin eserlerini kâh toprak altında, kâh toprak üstünde devam ettiren bir kasabadır. Güneyde arkasını Gözlübaba Dağının yamacına dayar, kuzeyde ovaya, Alaşehir Çayı'na kadar uzanır. Renkli, beyaz

Libya'nın başkenti Sart, harabe halinde, bugünkü Alaşehir-Salihli arasındadır.

badanalı evlerini ve sokaklarını büyük çınar ağaçları gölgeler. Bir söylentiye göre, kasabanın evlerinin renkli oluşu dolayısiyle kendisine «Alaşehir» adı verilmiştir.

Kasaba 5 mahalle ve 3000 evlidir. Büyük bir çarşısı, sineması, orta ve ilkokulları, P T T, Belediye teşkilâtı, elektriği vardır. İçme suyu, güneydeki bir sırtta bulunan çaydan, eski suyolundan faydalanılarak getirilmiştir, 94 çeşme ile kasabaya dağıtılmaktadır. Halk, bağcılık, sebzecilik, meyvacılık ve dokumacılıkla geçinir. Alaşehir'de çok güzel yatak ve yorgan çarşafları dokunur.

Tarih. — Lidyalıların hâkimiyeti, bilhassa Karun diye de anılan Kresus (Kroiosos) zamanında çok büyüdü, zenginleşti. Saraylar, tapınaklar, Alaşehir Çayı vâdisi boyunca uzanan bahçeler ve diğer eserlerle göz kamaştırıcı hale geldi. Çok yüksek ve dalları çok geniş olan çınarların altında yüzlerce öğrenciye çağın ünlü hocaları ders verirlerdi.

Lidya'nın başkenti Sart bugünkü Alaşehir-Salihli arasındadır ve yıkılmış haldedir. (Bk. Sart). Kresus İran kıralı Kurus (Kyros) a yenilince Alaşehir önemini kaybetti.

Alaşehir'in yeniden canlanıp önem kazanması, Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya yerleşmesi ve burasını almalarından sonradır. Zaman zaman, Selçuklular, Bizanslılar ve Haçlı orduları arasında el değiştiren Alaşehir, Yıldırım Bayezit'in padişahlığı sırasında Osmanlılara geçti. 1391 yılında, Yıldırım'a sığınan İmparator İunais ve oğlu Manuel, kendi askerleriyle şehri alarak Yıldırım'a teslim ettiler. Son olarak, 1919 yılında, Yunan ordusu tarafından işgal edilen Alaşehir 1922 de geri alındı. Bu arada baştan başa yakılıp yıkıldığı için, yeniden kuruldu.

ALAŞIM

Birden çok madenin eritilerek birbirine karıştırıldıktan sonra soğutulmasından elde edilen yeni bir maddedir. Böylece, maddeyi meydana getiren madenlerin özelliklerinden başka özellikleri olan çok sayıda alaşımlar yapılabilir.

Madenlerin büyük bir kısmı istenilen sağlamlıkta, esneklikte veya atmosferik olaylar karşısında dayanıklı olmadıkları için doğrudan doğruya kullanılamazlar. Fakat bir madenin içine belli oranlar içinde başka elementler (bilhassa madenler) ilâve edilmekle özelliklerini değiştirmek, onlara dayanıklılık vermek mümkündür. Bu şekilde hazırlanan maden karışımlarına «alaşımlar» denir.

İçine çok az miktarda karbon, silisyum, fosfor gibi madenler ilâve edilirse madenin özelliği istenilen şekli alır. Meselâ çelik, demirin içerisine % 05 - 1,5 oranında karbon ilâve edilmekle elde edilir. Bugün çeşitli özellikleri olan 500 den fazla alaşım birçok maksatlarla endüstride kullanılmaktadır.

Her alaşımın ayrı ayrı özellikleri olmakla beraber, genel olarak, ergime noktaları kendisini teşkil eden madenlerin ergime noktasından daha düşüktür. Alaşım, madenlere nazaran daha kolay döğülür, çekilir, işlenir ve dökülür. Yüzeyleri parlak olur, ısı ve elektrik akımını oldukça iyi iletirler.

Endüstride kullanılan bellibaşlı alaşımlar ve bunları teşkil eden madenler şunlardır:

Dur alüminyum: Alüminyum, bakır, manganez, magnezyum, silisyum.

Elektron: Alüminyum, magnezyum, bakır, çinko.

Magnelyum: Alüminyum ve magnezyum.

Mangan çeliği: Demir, manganez. (Çok serttir.)

Krom çeliği: Demir, krom, manganez, nikel, silisyum. (Paslanmaz)

Tungsten çeliği: Tungsten, demir. (Sıcağa ve soğuğa dayanır.)

Molibden çeliği: Demir, molibden. (Çok dayanıklıdır)

Vanadyum çeliği: Demir, vanadyum. (Çeliğe dayanıklılık ve esneklik verir.)

Silisyum çeliği: Demir, silisyum. (Esnektir, zemberek ve yay yapılır)

Pirinç: Çinko ve bakır.

Tunç (bronz): Bakır, kalay, çinko.

Beyaz metal: Çinko, bakır, alüminyum, magnezyum.

Alman gümüşü (Yeni gümüş): Bakır, nikel, çinko.

Lehim: Kurşun, kalay.

Kurşun-antimon alaşımı: Kurşun, antimon, kalay. (Matbaa hurufatı yapılır.)

Para alaşımı: Nikel, demir, bakır.

Monel alaşımı: Nikel, bakır, demir, manganez. (Piston, supap vs. yapılır)

Nikkrom: Nikel, krom, demir, manganez. (Elektrik ütüsü ve ekmek kızartma ocağında direnç olarak kullanılır.)

Amalgam: Gümüş, kalay, kadmiyum, civa (Diş dolgusu olarak kullanılır.)

Çan metali: Bakır, kalay. (Çan yapılır.)

ALATURKA MUSİKİ (Bk. MÜZİK)

ALÂÜDDEVLE, Dulkadiroğlu, Bozkurt (?-1515)

Maraş, Elbistan, Malatya ve Harput dolaylarında hükümet süren Dulkadiroğulları hanedanının yedinci ve sonuncu hükümdarıdır. Fatih Sultan Mehmet'in kaynıdır. Ağabeysi Şehsuvar Bey'in Memlûklar tarafından öldürülmesi ve yerine Bey olarak kardeşi Şahbudak'ın tâyin edilmesi üzerine, Osmanlılar himaye etmekte oldukları Alâüddevle'yi

Şahbudak'ın yanına Bey olarak göndermişlerdi. Zeki ve idareci bir kimse olan Alâüddevle, Osmanlılar tarafından Bey olarak seçilmiş olmasına rağmen Memlûklar'la anlaşmadan yerinde kalamıyacağını anlamış, onlara da güler yüz göstermiş, güvenlerini kazanmaya çalışmıştı. Bunda başarı kazandıktan sonra 1479 da kardeşi Şahbudak'ı da idareden uzaklaştırarak beyliği tek başına eline geçirdi. Öte yandan, II. Bayezit'e kızı Ayşe'yi vererek Osmanlı hanedaniyle de bir akrabalık kurdu. Bundan sonra beyliğini kuvvetlendirmek için mücadelelere girişti, hududunu bir parça daha genişletti. Fakat bu uğurda çok kayıp verdi, bilhassa bu harblerde oğulları şehit düştü. II. Bayezit zamanında Memlûklar ile yapılan harblerde Osmanlı ordusu başarı kazanamayınca Alâüddevle Memlûklar'ın tarafına döndü. Hattâ Çaldıran Seferi'nde tamamen Osmanlı ordusu aleyhine çalıştı, onun erzak kollarını vurdu. Bu seferden sonra üzerine gönderilen Sadrazam Hadım Sinan Paşa tarafından yakalanarak idam edildi. Bunun üzerine o tarihe kadar Memlûklar'a bağlı olan Dulkadiroğulları Beyliği Osmanlılar'a geçti.

ALAY BEYİ

Tanzimattan önce Osmanlılarda her hangi bir vilâyet veya eyaletteki tımar sahiplerinden bir kısmının büyük üstü için kullanılan bir terimdi.

Sonradan, Meşrutiyetten öncesine kadar zaptiye (jandarma) alay kumandanı anlamında kullanılmıştır.

ALAY KÖŞKÜ

İstanbul'da Gülhane Parkı'nın Alemdar Caddesindeki giriş kapısının yanındadır. Eski adı Soğuksu Kapısı olan bu kapıdan girince solda kalır. Tramvay caddesinin Demirkapı'ya döndüğü köşededir, Adlî Tıb Müessesesinin tam karşısına düşer. Topkapı Sarayı bütününe bağlı bir köşktür.

Alay Köşkü'nün yapıldığı tarih kesin olarak bilinmiyorsa da XVI. yüzyıl sonlarında yapıldığı tahmin ediliyor. Köşk eski sûrun üzerine oturtulmuştur. Sûrun üstünde kalan kısmı, her cephesinde bir pencere bulunan yedi cephelidir, caddeye bakan yönleri mermer kaplıdır. Mimarisi pek zariftir. Kubbesi, etrafındaki saçaklariyle, bu zarafeti tamamlar. Pencerelerin üzerindeki tarih kıtalarını, şair Keçecizade İzzet Molla yazmıştır.

Gülhane kapısından girildikten sonra sola dönülünce köşkün birinci kata çıkan merdivenleri görünür. İmparatorluk devrinde, ordu sefere çıkmadan önce, İstanbul esnafı, alaylar halinde geçit töreni yapardı. Padişah da onları Alay Köşkü'nün açık penceresinden seyreder, esnafın selâmına karşılık verirdi. Alay Köşkü denmesi bundandır. Bu alayların en parlak olanı, Sultan Murat zamanında, Bağdat seferinden önce yapılanıdır.

Osmanlı padişahları bazı siyasi mahkûmları bu köşkün önünde cellâda verirler, kellelerinin uçmasını gözleriyle görürlerdi. IV. Mehmet zamanında Halep valisi bulunan Haseki Mehmet Paşa, piyasaya karışık para sürdüğü için İstanbul'a getirilmiş, Alay Köşkü önünde, kethüdası, divan kâtibi ve işbirliği yaptığı sarrafla birlikte öldürülmüştü.

Alay Köşkü önünde geçen en önemli ve kanlı olaylardan biri de tarihçilerin «Vak'a-yı Vakvakiye» dedikleri meşhur Çınar İhtilâlinden sonra kurulan ayak divanıdır (1650). O zaman henüz on beş yaşında bir padişah olan IV. Mehmet'i baş kaldıran Yeniçeriler ayak divanına çağırmışlar, köşkün penceresinde görünen sultana dileklerini bildirmişlerdi. Yıllarca süren Girit Savaşı Devlet hazinesini zor duruma düşürmüştü. Asker aylardan beri aylığını alamıyordu. Bunun üzerine silâhlanan Yeniçeriler ayaklandılar. Bir gece içinde birçok kimseler öldürülerek Sultanahmet'teki çınarın dallarına asıldı. Ertesi sabah, Yeniçeriler atlı ve yaya olarak, köşkün dışında toplandılar. Padişah vezirleriyle köşkün penceresinden göründü. İsyancı başlarından Mehter Hasan Ağa, Şamlı Mehmet ve Karakaş Mehmet kalabalığın içinden birkaç adım ilerlediler, el bağladılar. Hasan Ağa, kötülüklerin başı olarak, Kızlarağası Behram Ağa'nın, Kapuağası Ahmet ve İbrahim Ağalarla suç ortaklarının öldürülmesini istediler. Çaresiz kalan Padişah, Yeniçerilerin isteklerine uyarak, suçlu oldukları bildirilenlerin idamlarına ferman verdi.

ALAYLI

Eskiden harb okullarına gitmeksizin, kıtadan yetişerek subay olanlara denirdi. 1908 yılına kadar, orduya alaydan subay yetiştirme usulü vardı. Ancak, bu tarihten itibaren alaylı subay usulü kaldırılmaya başlanmış, Cumhuriyet devrinde ise ordumuzda böyle bir sınıf hiç kalmamıştır. Birinci Dünya Savaşında ve İstiklâl Savaşında da ordudaki alaylı subay sayısı pek azdı.

ALBASTI

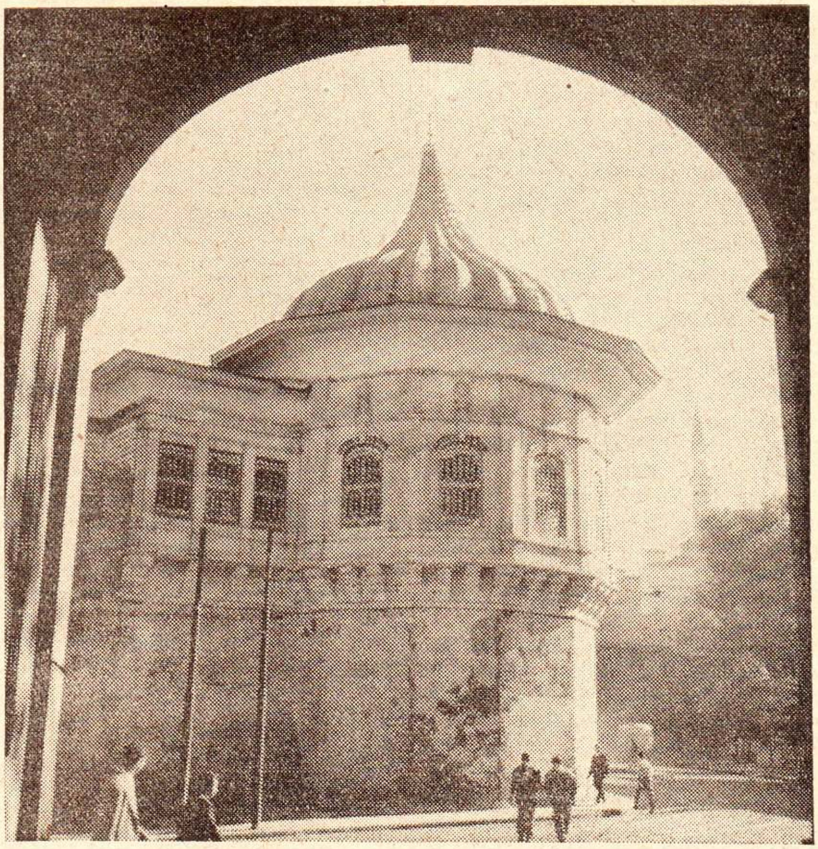
Doğum sırasında temizliğe gerektiği kadar dikkat gösterilmemesi yüzünden loğusa kadının tutulduğu bir hastalıktır. Hasta birtakım şeyler görür veya işitir gibi olur. Hastalığın şiddeti dolayısiyle loğusanın cildinde birtakım kırmızı lekeler peyda olur, «albastı» sözü buradan gelir. «Loğusa humması» da denir.

Halk arasındaki bir inanışa göre albastı hastalığını loğusaya «Alkarısı», «Alkızı» veya «Alanası» adı verilen efsanevî yaşlı bir kadın getirir. Efsaneye göre Alkarısı gözleri tepesinde bir kadındır, loğusanın kırkı içinde gelir. Erkek olan yerlere yaklaşmayıp daha çok geceleri yalnız bulunan loğusalara musallat olur. Bunu önlemek için Kuran okunur, muska takılır, loğusanın yatağına kırmızı kurdelâ bağlanır. Loğusayı kırkı içinde sokağa yalnız çıkarmamak, evin içinde tek başına bırakmamak için de dikkat edilir.

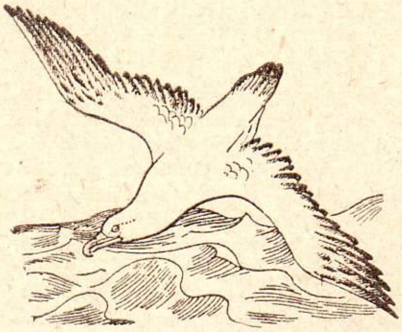
ALBATR (Bk. KAYMAKTAŞI)

ALBATROS

Perdeayaklılardan Okyanusya kıyılarında veya kıyılara yakın yerlerde yaşayan bir kuştur. Deniz kuşlarının en büyüğüdür. Boyu 1 metre 30 santim kadardır. Kanadlarını açtığı zaman genişliği bir ucundan öteki ucuna 4 metreyi bulur. Ayakları denizde yüzmeye elverişli olmasına karşılık karada yürümeye elverişli değildir. Bu bakımdan albatros ka-

Alay Köşkü İstanbul Vilâyet Konağı'nın alt kapısının karşısına gelen köşededir.

Okyanus kıyılarında yaşıyan Albatros

rada yürürken çok zahmet çeker. Çok oburdur, balık, yumuşakçalar ve karaya vuran deniz hayvanlarını yiyerek beslenir.

ALBÜMİN

Suda eriyen ve nötür tepki gösteren proteinli maddelerdir. Karbon, oksijen, azot, hidrojen ve kükürtten meydana gelmiştir. Albüminler glikolden başka bütün amino-asitleri kapsarlar; kükürt yüzdeleri fazladır, tuzlarla çökertilmesi çok güçtür. Ancak % 70-100 oranındaki eriyiklerle çökerler. Bitkilerin ve hayvanların doku ve sıvılarında bulunur. Sütte, kanda ve yumurtanın beyazında albümin vardır. Albüminler suda erirler, sıcaklıkta koyulaşır, pıhtılaşırlar. Çürüyünce kükürtle hidrojen çıkartırlar. Çürük yumurtanın kokusu bundan ileri gelir.

ALBÜMİN HASTALIĞI — Proteinli maddelerin, bu arada bilhassa etin ve yumurtanın, fazlaca yenmesinden «albümin hastalığı» (albümizm) meydana gelir. Bu fazla beslenme zehirlenmeye karşı vücudu koruyan önemli organların bozulmasına sebep olur. Karaciğer ve böbreklerden başka damarlar ve kalb de bundan zarar görür, kan tansiyonu yükselir.

ALBÜMİNOİT

Hayvan organizmasının daha ziyade mekanik görevi olan kısımlarında bulunan protein maddelerine «albüminoit» (veya albümoit) denir. Bunların esas görevleri vücudun çeşitli organlarına gerekli olan sağlamlık ve sertliği vermektir.

Albüminoitler kemik ve kıkırdak dokularını meydana getirirler, bunlara lâzım olan sertliği verirler. Sinirler, epiderm, boynuz, saç ve tüyler de bu maddeden meydana gelmiştir. Albüminoitler hücrenin esas maddesini teşkil etmez, sadece hücrelere yataklık ederler; suda, tuz eriyiklerinde, serum ve lenf gibi maddelerde erimezler. En önemlileri şunlardır:

Kollagen (veya tutkal maddesi): Âdi katılgan dokunun, sinir, kıkırdak ve kemiklerin ana maddesini meydana getirir. Sıcak suda yavaş yavaş eriyerek tutkal olur.

Karatin (veya boynuz maddesi): Boynuz, saç, tırnak, tüy ve sertleşmiş epidermde, hattâ yumurta kabuklarının organik kısmında bulunan ana maddedir. Bunların çoğuna sindirim fermentleri etki yapmaz. Bu bakımdan tırnak, saç vs. midede gayet zor erir.

Serisin ve fibroin: İpekböceği kozasının ipliğindeki ana maddelerdir. Serisin kozanın yapışkan maddesidir, kozalar sıcak suya atılınca serisin erir, geriye fibroin kalır.

Spongin: Süngerde bulunur.

Gorgonin: Mercanda bulunur.

ALCOTT, Louisa May (1822-1888)

Amerika'nın tanınmış kadın yazarlarındandır. Çoğu yazarların aksine, küçükken yazı yazmaya pek fazla hevesi yoktu. Büyüyünce ne olacağını soranlara «Çok para kazanacağım!» derdi. Buna da sebep ailesinin çok fakir ve yoksul oluşu idi. Babası zamanının tanınmış öğretmen ve filozoflarındandı. Fakat kendini mesleğine ve düşüncelerine o kadar vermişti ki evinin geçimiyle pek ilgilenmiyordu. Bu yüzden karısı ve dört çocuğu zaruret içinde yaşıyorlardı. Louisa çocuk denecek yaşta oyuncak ve bebek elbiseleri yaparak hayatını kazanmaya çalıştı. Bir zaman sonra öğretmenliğe başladı. Daha sonraları dikiş dikti, hizmetçilik etti. İşte bu sırada da yazı yazmaya heveslendi. İlk yazıları küçük hikâyelerdi. Bunları zamanın dergilerine gönderirdi. Çoğu kabul edildiğinden, kendisine posta ile para gelmeye başladı. Günün birinde «Atlantic» dergisinden hiç ummadığı bir para, bir hikâye karşılığı elli dolâr gelince Louisa artık hakiki mesleğini bulduğunu anladı ve o günden sonra bütün öbür işlerini bırakarak kendini tamamen yazıya verdi.

Louisa May Alcott

Amerika iç savaşı sırasında sıhhatini feda edercesine askerî hastanelerde hemşire olarak çalıştı. Sonra burada gördüklerini «Hastaneden Çizgiler» adı altında yayınlayınca birdenbire şöhrete ulaştı, zengin oldu. İkinci eseri «Küçük Kadınlar» onu büsbütün meşhur etti. Bu romandaki Jo tamamen kendisi idi. Bundan sonra birkaç roman daha yazdı.

Eserleri:

Flower Fables (Çiçek Masalları), Hospital Sketches (Hastaneden Çizgiler), Little Women (Küçük Kadınlar), An Old-fashioned Girl (Eski Kafalı Bir Kız), Little Men (Küçük Erkekler), Eight Cousins (Sekiz Kardeş Çocuğu), Rose in Bloom (Güller Çiçek Açtı), Under the Lilacs (Leylaklar Altında), Jack and Jill (Jack ile Jill), Work (Eser).

ALÇAK BASINÇ (Bk. BASINÇ)

ALÇI

Yapılarda ve kalıp çıkarma işlerinde kullanılan toz şeklinde beyaz bir maddedir. Toprak içinde tabakalar halinde bulunan hidratlı kalsiyum sülfat olan alçıtaşı, pişirilip toz haline getirilir. Alçı belli bir oran içinde suyla karıştırıldığı zaman elde edilen hamur koyuluğundaki madde havanın etkisiyle donar. Alçı duvarlardaki küçük döküklerı düzeltmek, tahta eşyalardaki pürüzleri doldurmak gibi işlerde kullanılır. Alçıdan, küçük heykeller, biblolar da yapılır.

Alçı heykel ve biblolanı temizlemek için yeni ve yumuşak bir fırça almalı, bununla, bir litre suda 10 gram «blanc de zinc» eriterek elde edilen sıvıyla, rengi iyice beyazlaşıncaya kadar, yavaş yavaş sürmelidir. Su yerine süt de kullanılabilir. Sonra da yumuşak bir fanilâ parçasiyle yavaş yavaş silmeli, üzerine talk veya tebeşir tozu sürmelidir. Bu işlem birkaç kere tekrarlanabilir. Nişasta kaynatıp sıcak sıcak alçı heykelin veya biblonun üzerine fırçayla sürmekle de aynı netice elde edilebilir.

ALDEHİTLER

Genel olarak birincil alkollerin oksitlenmesinden elde edilen sıvıdır. Aldehitlerin çoğu uçucu ve renksizdir. Molekül büyüdükçe kokuları güzelleşir. Aldehitler hidrojenlenerek tekrar birincil alkolleri verirler. Amonyak ve alkali bisülfit ile katı aldehitamonyak ve bisülfit bileşiklerini meydana getirirler. Fenilhidrazon veya hidroksilamin ile aralarında bir molekül su çıkararak fenilhidrazon veya oksimler meydana gelir. Bunlar, özellikle, büyük moleküllü aldehitler çok güzel kristallenir. Aldehitlerin hidrosiyanik asit ile verdikleri siyanhidrinlerden oksi-asitler elde edilir. Aldehitlerin kendileri kolaylıkla oksitlendiklerinden kuvvetli indirgen olarak etki yaparlar. Meselâ, bir amonyaklı gümüş tuzu eriyiği aldehitlerden her hangi biri ile ısıtılacak olursa, gümüş ayrılır ve «gümüş aynası» meydana gelir.

ALEM

Cami ve başka yapı kubbeleriyle minare külâhlarının üstüne konan tepeliklere «alem» denir. Bunların üstü genel olarak ay biçiminde olur. Ayrıca nal, zambak ve boynuz biçiminde yapılanlar da vardır.

Başka birçok memleketlerde de bazı yapıların tepesine türlü şekillerde alemler konmuştur.

Cami ve minarelerin alemleri ay biçimindedir. Bunlar daima bir yüzü Kâbe'ye ge-

ÖNEMLİ BAZI ALDEHİTLER VE ÖZELLİKLERİ

Aldehit	Formül	Ergime noktası	Kaynama noktası
Formaldehit (metanal)	H—CHO	—92°	—21°
Asetaldehit (etanal)	CH_3CHO	—123°	20°
Propyon aldehit (propanal)	C_2H_5—CHO	—81°	49°
Normal-butir aldehit (butanal)	CH_3—$(CH_2)_2$—CHO	—99°	76°

lecek şekilde konur. İki ucu dışarıya doğru kıvırcık boynuz biçimindeki alemler daha eski devirlerde, Türkler ve diğer Asya milletlerince kullanılmıştır. Zambak ve yaprak biçimine daha çok taştan yapılan alemlerde raslanır.

Alemler genel olarak bakırdan yapılır, üstüne altın yaldız sürülür. İçleri boştur. Boyları üzerine konacak binanın büyüklüğüne bağlıdır. Büyük camilerde alemin uzunluğu 6 metreyi bulur.

ALEMDAĞ

İstanbul'da, Üsküdar ilçesinin 18 km. doğusundadır. Denizden yüksekliği 442 metredir. Tepeden eteklerine kadar inen kızılağaç ormanlariyle kaplıdır. Üsküdar-Şile yolunun solunda kalır. Alemdağ'a, Kandilli'den Küçüksu vâdisi boyunca da eski bir yol vardır. İstanbul'un ünlü memba suyu Taşdelen Alemdağ'dan çıkar. Alemdağ öteden beri bir mesire yeridir.

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA (1750-1808)

Alemdar Mustafa Paşa

II. Mahmut devri sadrazamlarındandır. Rusçuk'ta doğmuştur. Babası Yeniçeri Hacı Hasan adında hali vakti yerinde biriydi. Mustafa 1768 Rus harbinde, henüz on sekiz yaşında olmasına rağmen büyük yararlık göstererek tanındı, «Bayraktar» ve «Alemdar» lâkaplarını aldı. Harbden sonra çiftliğine çekilerek ziraatle ve hayvancılıkla uğraştı. Halkın ve yeniçerilerin arasında pek sayıldığından kısa zamanda servet ve nüfuzunu artırmıştı. Sırasiyle Hezargrad Âyanı, Rusçuk Âyanı oldu. Bir ara Nizam-ı Cedit aleyhindeki isyana yardım etti. Fakat sonradan hükümetin güvenini kazanarak Mirahor ve Kapıcıbaşı unvanlarını aldı.

III. Selim'in saltanatının sonlarına doğru, Rus ilerleyişini durdurması için kendisine vezirlikle beraber Tuna Yalısı seraskerliği verildi. Bu suretle Silistre Paşası diye de anılmaya başlandı. İlkin, aynı ocaktan yetişme olduğu için yeniçerilere çok bağlılık gösterdi. Sonradan, bunları harblerde yakından gördüğü için, çok bozulduklarını anladı. III. Selim'in yapmak istediği ıslahata yardım etmek için elinden geleni yaptı. Bu yüzden Selim tahttan indirilince, yeni ihtilâl hükümetine karşı cephe alan Mustafa Paşa, Selim'i tekrar tahta geçirmek için, 1808 haziranında ordusiyle Edirne'ye, oradan da İstanbul'a geldi. Onun maksadını anlıyan padişah IV. Mustafa derhal Selim'i öldürttü. Sarayı sarıp içeri giren Alemdar Mustafa Paşa, tahta çıkarmak istediği III. Selim'in cesediyle karşılaşınca, IV. Mustafa'yı tahttan indirip yerine II. Mahmut'u çıkardı, kendisi de sadrazam oldu.

Bütün bu olanlar yüzünden sarsılmış bulunan devletin birliğini tekrar kurmak maksadiyle, Rumeli ve Anadolu âyanları İstanbul'a çağırıldı. Kendilerinden devlete itaat edeceklerine dair söz alınarak, Sened-i İttifak denen bir anlaşma imzalandı. Bundan sonra Alemdar, yeni rejimi yerleştirmeye ve Nizam-ı Cedit'i teşkilâtlandırmaya çalıştı. Fakat, duruma tamamiyle hâkim olamadı. Bazı kimseler onu padişaha çekiştirmeye başladılar. Öbür taraftan Sekban-ı Cedit adiyle hazırlanan yeni askerî teşkilât da yeniçerileri kuşkulandırdı. Ulema da haklarının ellerinden alınacağı düşüncesiyle, sadrazam aleyhine döndü.

İşte Osmanlı tarihinin meşhur Alemdar Vakası denilen ihtilâl böyle başladı. O gece Babıâli kuşatıldı. Alemdar'ın kuvvetleri İstanbul'un muhtelif yerlerinde dağınık olduklarından imdada gelemediler. Alemdar Mustafa Paşa büyük bir cesaretle ve tek başına saatlerce savunduktan sonra, ihtilâlcilerin eline düşmemek için, saklandığı barut mahzenini ateşliyerek, bir kısım ihtilâlciyle beraber havaya uçtu. Önce Yedikule'ye gömülen Alemdar'ın cesedi 1911'de Ayasofya'da Zeynep Sultan bahçesine taşındı. Bugün Gülhane Parkından Sultanahmet'e doğru çıkan caddeye bundan dolayı Alemdar caddesi adı verilmiştir.

Osmanlı tarihinde yeniliğe karşı yapılan kanlı bir ayaklanma: ALEMDAR VAKASI

ALEMDAR VAKASI, tarihimizde yenilik hareketlerine karşı ayaklanan Yeniçerilerin Alemdar Mustafa Paşa'ya ve Rusçuk yâranına karşı giriştikleri hareketin adıdır. Alemdar Mustafa Paşa 28 temmuz 1808 de sadrazam olunca, hem geri fikirlileri temizlemeye, hem de IV. Mustafa zamanında yarım bırakılan ıslahata yeniden başlamıştı. Nizam-ı Cedit'i istemiyenler sürgüne gönderilmiş veya yok edilmişti. Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa dağılmış olan Nizam-ı Cedit askerlerinden toplıyabildiklerini alarak İstanbul'a gelmiş, Sekban-ı Cedit adiyle kurulan bu askerlerin başına komutan olmuştu. Donanmanın başına getirilen Rusçuk yâranından Abdullah Ramiz Efendi de Donanmada bir hayli temizlik yapmıştı. Alemdar Mustafa Paşa ve adamları olan Rusçuk yâranı artık bütün idarenin ellerinde olduğunu sanıyor, kendilerine karşı bir ayaklanma olabileceğini ummuyorlardı. Halbuki IV. Mustafa'yı tekrar tahta çıkarmayı düşünenler gizli gizli çalışmakta idiler. Halk da büyük bir çoğunlukla yeniçerilerin taraftarı ve yenilik düşmanı idi. Alemdar'ın nüfuzu gittikçe azaldı. Düşmanları zamanla açıkça onun aleyhinde atıp tutmaya, duvarlara yaftalar yapıştırabilecek kadar ileri gitmeye başladılar. Bir kısım tecrübeli devlet adamları Alemdar'a, bir zaman için Edirne'ye çekilerek, Rumeli kuvvetlerini toplayıp yeniden İstanbul'a gelmesini tavsiye ettilerse de dinletemediler.

Nihayet ramazanın 26 ncı günü olan 14

Alemdar Mustafa Paşa başkadını ve başağası ile kuleye kapandı.

kasım 1808'de Alemdar'a suikast yapılması yeniçeriler tarafından karar altına alındı. Sadrazamın yangın yerine gitmesi âdet olduğundan, o gece yangın olduğu haberi etrafa yayılacak, Alemdar dışarı çıkınca hemen öldürülecekti. Yeniçeriler Babıâli önüne gelerek «Yangın var!» diye gürültü etmeye başladılar. Dairesinde yatmakta olan Alemdar yangının aslı olmadığını ve bir suikasta uğrayacağını anlayınca dışarı çıkmadı. Bunun üzerine yeniçeriler Ağakapısına giderek Yeniçeri Ağası Mustafa Ağayı parçaladılar. Sonra tekrar Babıâli'ye dönerek sadaret kethüdası dairesini ateşlediler. Alemdar ilkin aptest aldı, pencereden ateş ederek, kapıda yeniçerilerle çarpışan muhafızları Sekbanlara yardıma başladı, onu dışarı çıkaramıyacaklarını anlıyan yeniçeriler de oturduğu daireyi, yani Paşakapısı'nı dört taraftan ateşlediler. Çaresiz kalan Alemdar, cariyelerini de yanına alarak, Harem bahçesindeki taş kulenin içine sığındı. Bir zaman bu kulenin kapısında mücadeleye devam etti. Fakat, gün ağardığı halde, adamları ve askerleri İstanbul'da dağınık olduğundan, yardımına kimse gelmedi. Bunun üzerine Alemdar cariyelerini dışarı çıkararak, kendisinden ayrılmamakta ayak diriyen başkadını ve başağası ile kuleye kapandı.

Bu sırada dört, beş yüz kadar yeniçeri de kulenin kubbesine tırmanarak, tepesini delip içeri girmeye çalışıyorlardı. Alemdar, yeniçerilerin elinde alçakça ölmektense, kulenin içindeki barut varillerini ateşliyerek intihar etmeyi daha doğru buldu. Yanındaki iki sadık bendesi ile beraber, aynı kulenin üzerine tırmanmış ve etrafını sarmış olan yeniçerilerle birlikte havaya uçtu.

Yeniçeriler bundan sonra Sadrazam Kethüdası Mustafa Refik ve Defterdar Tahsin Efendileri de öldürdüler. Reisülküttap Galip Efendiye dokunmadılar. Bu sırada Kaptan-ı Derya Abdullah Ramiz ile Sekban-ı Cedit Komutanı Kadı Abdurrahman Paşa, kuvvetlerini toplıyarak, deniz yolu ile Topkapı Sarayı'na çıktılarsa da ayaklanmayı bastıramadılar. Tekrar deniz yolu ile çekilerek kaçtılar. Bu arada II. Mahmut, Şeyhülislâm fetvasına dayanarak, IV. Mustafa'yı boğdurduğu için âsiler, kendilerini tutan Mustafa'yı tahta çıkaramadılar. Fakat Sekban-ı Cedit ocağını kaldırarak Selimiye ve Levent Çiftliği kışlalarını yaktılar. Böylece yenilik hareketleri on sekiz yıl geri kalmış oldu.

ÂLEMGİR I. [Evrengzib] (1618-1707)

Evrengzib
Âlemgir I.

Hindistan İmparatoru Şah Cihan'ın üçüncü oğludur. Küçük yaşlarda babasının birçok seyahatlerine katılan Evrengzib, ilk defa on yedi yaşında devlet hizmetinde çalışmaya başladı. Kırk yaşına kadar çeşitli valilik ve kumandanlıklarda bulundu, birçok savaşlara girdi. 1657 de babası Şah Cihan'ın hasta düşmesi ve arkasından da ölüm haberinin yayılması üzerine saltanat için mücadeleye başladı. 1658-1659 yıllarında devam eden bu mücadele sırasında önce küçük ağabeyi ile birleşip büyük ağabeyleri Dârâ Şikuh'u yenerek kaçırdılar. Evrengzib daha sonra küçük ağabeyi Murat Bahş'ın üzerine yürüdü, onu yakaladı, kendini imparator ilân etti. Arkasından da Dârâ Şikuh'u yakalıyarak öldürttü.

Evrengzib'in saltanatı 1658 den başlıyarak elli yıl devam eder. Saltanatının ilk yıllarında Assam'ı istilâ etti. Ayrıca memleketin muhtelif yerlerinde çıkan isyanları bastırdı. 1685-1687 yıllarında Bicpur ve Gulkanda kırallıklarını istilâ ederek memleketine kattı. Saltanatının son yıllarında dağ kalelerinin büyük bir kısmı zaptedildi. 1707 yılında öldü.

En önemli lâkabı olan Âlemgir «âlem, yani cihan fâtihi» demektir. Bastırdığı altın paraların üzerine «Cihan fâtihi Evrengzib, parlak güneş gibi sikkeler bastı» anlamına gelen Farsça bir beyit yazdırmıştır.

Muhammed Kâzım tarafından yazılan «Âlemgirname» adlı eser Evrengzib'in saltanat kavgasını ve saltanatının ilk yıllarını anlatır.

ÂLEMGİR II. [Azizüddin] (?-1759)

Hindistan hükümdarlarındandır. Cihangir'in oğludur. İyi bir idare adamı olduğunu gösterememiş, beş yıllık hükümdarlığı sırasında bir kukla halinde kalmıştır. Pencab'ı almak için bir teşebbüste bulunması üzerine Afgan hükümdarı Ahmet Şah Dürranî Delhi'ye yürüyerek şehri yağma ettirmiştir. II. Âlemgir'in saltanatı Emirülümera Gaziyüddin'le uğraşmakla geçmiş ve sonunda onun tarafından öldürülmüştür.

ALEV

Bazı maddelerin yanmasından meydana gelen ışık ve ısı veren gazdır. Alevin meydana gelebilmesi için yanabilen gazların ve buharların mevcut olması gerekir.

Bir aleve, meselâ bir mum alevine, dikkatle bakılırsa üç ayrı kısım görülür:

1 — İç kısım (buna çekirdek de denir): Işıksızdır, yanan cisimden meydana gelen gaz ve buharları toplar. Bu kısmın sıcaklık derecesi öteki kısımlardan daha azdır.

2 — Dış kısım: Oksijenle temas fazla olduğu için bu kısımda tam bir yanma olur, sıcaklık derecesi de yüksektir. Yanmakla meydana gelen buharlar, gazlar korlaşırlar.

3 — Orta kısım: Burada tam bir yanma olmaz, yüksek sıcaklık derecesi yüzünden yanan cisim metan, etilen ve karbon gibi maddelere ayrılır. Bu karbon parçacıkları korlaşarak ışık saçarlar.

Alevin ışık verme derecesi oksijen miktarına bağlıdır. Bol oksijen olmadığı hallerde karbon parçacıkları korlaşmaz, is meydana getirirler. Böyle is çıkarmakta olan aleve yeniden oksijen verilirse ışığın daha beyazlaşması, parlaklaşması sağlanmış olur. Bunun için, aleve bol oksijen sağlaması maksadiyle, gazocağı gibi günlük hayatımıza giren, ısı sağlıyan araçlarda alevin etrafına üzeri delikli bir silindir geçirilir. Bu üzeri delikli silindir aleve bol hava akımı sağlar. Bunun için, böyle bir alevin içerisine eriмiyen bir katı cisim sokulursa, korlaşıncaya kadar da ısıtılırsa alevin ışık vermesi sağlanmış olur.

Isıtma ve pişirme işlerinde kullanılan ocaklarda alevlerin ışıklı olmasından çok, ısı derecesinin yüksek olması istenir. Bu bakımdan, havagazı Bunsen bekinde de olduğu gibi, yanıcı gaza yanmadan önce hava karıştırılarak alevin ışık verimi azaltılarak ısıtma verimi çoğaltılabilir.

Ses dalgalarının frekanslarını ölçmede alevden faydalanılır. Üzerine yönetilen ses dalgalarından alev etkilenir, titreşmeye başlar. Döner ayna usuliyle elde edilen resimlerle de ses frekansı ölçülür.

ALEV MAKİNESİ

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından az olarak kullanılan, İkinci Dünya Savaşı'nda ise geliştirilip hem Almanlar, hem de Amerikalılar tarafından kullanılan bir harb silâhıdır. Daha çok, yakından yapılan çarpışmalarda işe yarar, korunaklara, barınaklara saldırmak, siperleri düşmandan temizlemek için kullanılır. Alev makinesinden sulhte de tarlalardaki çekirge sürülerini yakmak için faydalanılır.

Genel olarak makinenin iki kazanı vardır. Bunlardan birine «alev yağı» adı verilen (katran yağı, petrolle karıştırılmış zift, makine yağları vs. gibi) yanıcı maddeler, ikincisine de «basınç gazı» (sıkıştırılmış azot veya karbon dioksit) konur. Alev yağının tutuşturulması bir hidrojen mumu veya elektrik piliyle sağlanır. Böylece, yanan yağ basınç gazının etkisiyle, alev borusundan dışarıya püskürtülmüş olur.

Alev makinesinin bir kişinin sırtında taşınabilen ve 10 kg. alev yağı alan hafif modelleri olduğu gibi, 100 kg. alan ve taşıt araçlarına bindirilmiş olanları da vardır. Küçüklerinde alevin uzunluğu 20-30 metre, büyüklerinde de 80-100 metredir. Alev 8-10 saniye kadar sürer. Amerikalılar 1944 yılında benzin ve benzol bileşikleriyle pelte halinde alev yağı yaparak küçük makinelerle 50-60 metrelik alev dilleri elde etmeyi başarmışlardır.

ALEVÎLİK

Genel olarak Hz. Ali'ye bağlı olan ve onun tarafını tutan zümrenin mezhebine «alevilik» denir. Hz. Ali'nin neslinden gelenler de Alevî diye anılır; Abbasoğulları sülâlesinden gelenlere Abbasî denildiği gibi. Alevîlere İran'da «Göranlar», Türkiye'de «Kızılbaşlar» denir.

İmamlığın Ali'ye doğrudan doğruya Allah ve Peygamber tarafından verildiğine inananlara «Şia-i Aleviyye» denilmiştir. Şiî mezhebinin esasını bu inanış teşkil eder. Mezhep sonradan birçok kollara ayrılmıştır. Ali'ye karşı aşırı bir sevgi besliyen zümreye Alevî denir. Alevîler Hz. Ali'ye karşı duydukları sevgiyi onu tanrılaştırmaya kadar götürmüşlerdir. Alevîlik İslâmda ilk dinî ayrılık hareketini teşkil eder. Daha Hz. Ali'nin hayatında İbni Sebe adlı bir yahudi ona tanrılık vasfını vermişti. Bunun üzerine Hz. Ali, İbni Sebe'yi yanından uzaklaştırdığı gibi, kendisine tanrılık konduranları Kûfe'de ateşe attırmıştır.

Kısa bir zamanda çeşitli kollara ayrılan Alevîlikten birçok mezhepler, bu arada «Yedi

İmam» veya «İsmailîye» mezhebi ortaya çıktı. Bu mezheplere Batınîlik de denir.

Alevîler kendilerini Müslümanlardan ayrı görür ve onlara «Yezitler» derler. Oruç, namaz ve başka dinî emirler onlar için «Yezitlere» mahsustur. Hz. Ali'yi Tanrı bilir, her çeşit keyif maddelerini helâl sayarlar. Bektaşîlerde olduğu gibi Alevîlerde de «el, dil, bel sağlamlığı» na dayanan ahlâk prensibi vardır.

Sonradan Mutanassır-ı Alevî'nin önderlik ettiği Davet-i Cedide denilen yeni Alevîlik hareketi mezhebin Asya'da yayılmasını sağlamıştır. Alevîlik en geniş yayılma alanını İranda bulmuştur.

Alevîlik Türkler tarafından tercih edilmemesine rağmen gene de Anadolu'da bir yayılış alanı bulmuştur. Daha çok güneyde Antalya ve Silifke bölgesinde Alevî köyleri vardır. Bunlar özel âyinler yaparlar.

Bibliyografya:

Alevîlik: Doğuşu, Yayılışı ve Hususiyetleri, (Kutbettin Türkman, 1948), Nifakın Maskelerini Yırtıyoruz, I. Alevîlik, Sünnîlik. (Selim Seyfettin Uysal, 1949).

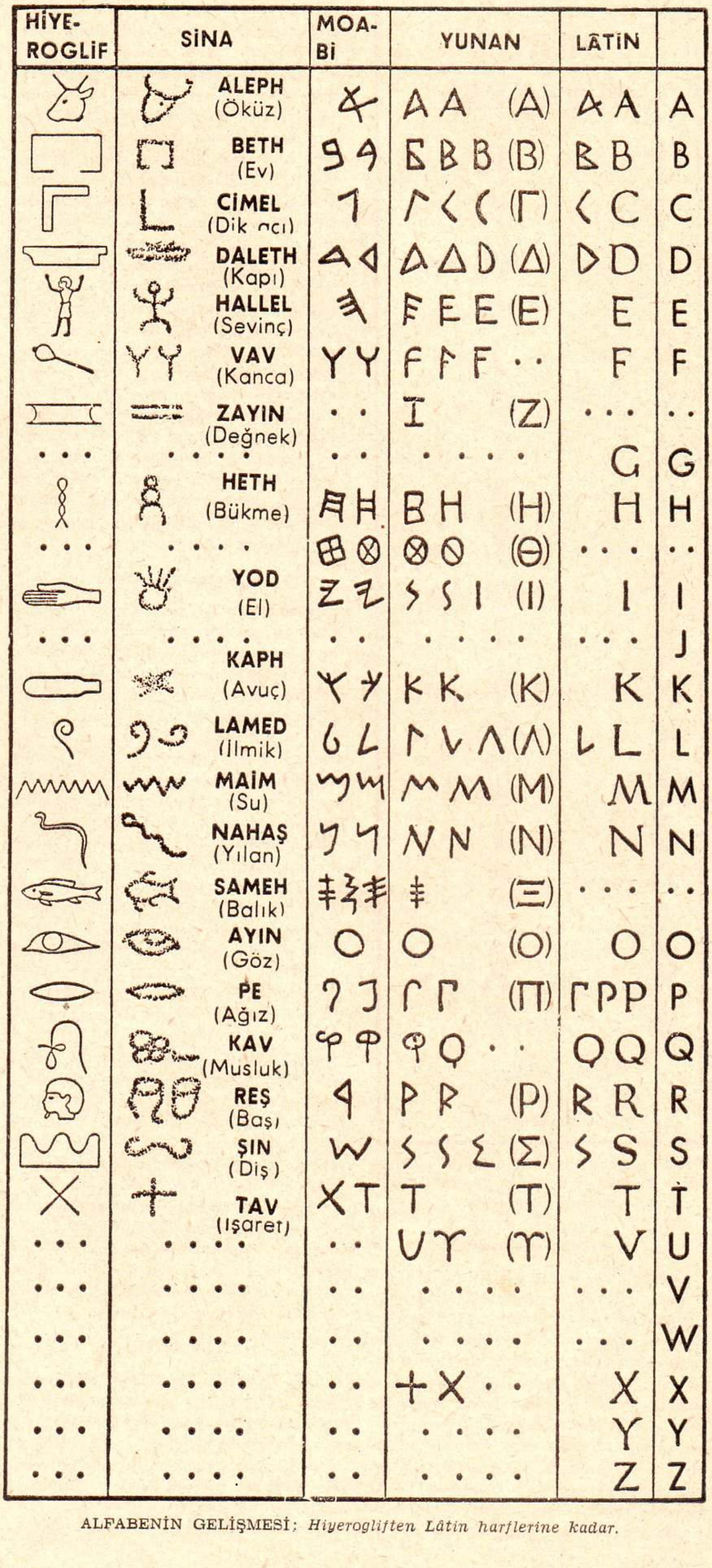
ALFA

Buğdaygillerden Kuzey Afrika ve İspanya'da yetişen bir bitkidir. İp, sicim, ip ayakkabı, bir cins kaba kumaş ve kâğıt yapılmasında kullanılır.

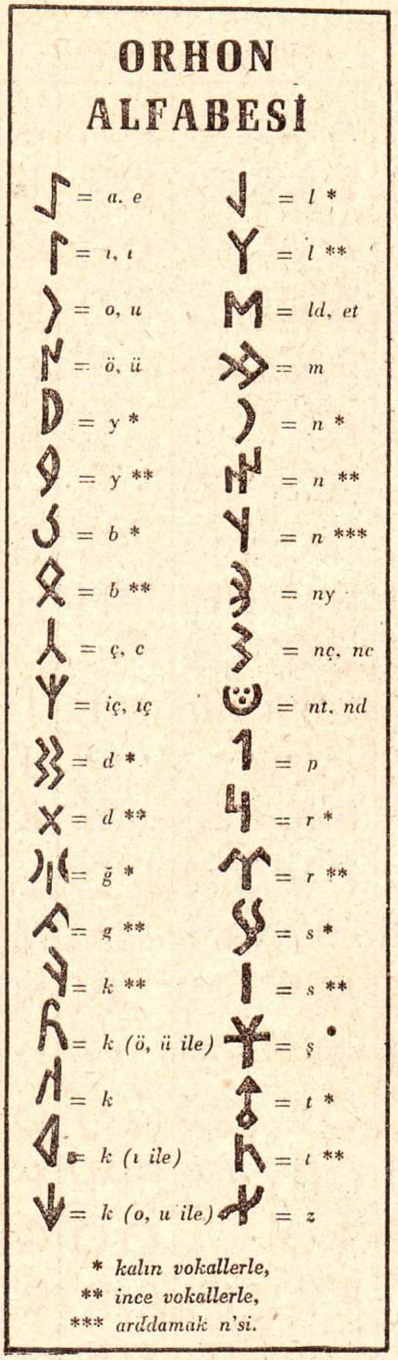
Yazı dilimizin anahtarı ALFABE

ALFABE, yazıda kullanılan harf dizisine verilen addır. Harflerin her biri bir sesi gösterir. Bu kelime Yunan alfabesinin ilk iki harfi olan «alpha» «beta» dan çıkmıştır.

Eski devirlerde insanların anlaşması ancak işaret veya konuşma yolu ile oluyordu. Yazı veya alfabe diye bir şey bilinmezdi. Birçok olayların sonradan hatırlanmayı gerektirmesi, uzakta bulunan kimselere haber gönderme ihtiyacı yavaş yavaş insanları bazı şekiller çizmeye zorladı. Bunlar başlangıçta doğrudan doğruya resimlerden ibaretti. Meselâ bir in resmi «in», aynı zamanda «mağara», «kovuk»» anlamına geliyordu. At resmi de «at» anlamınaydı. Sonraları her resim bir heceyi ifade etmeye başladı. Başka sözler de bu heceleri yan yana getirerek yazıldı. Meselâ bugün de aynı şekilde bir yazı sistemi kullanacak olsak «in» ve «at» resimlerini yan yana getirerek in+at= inat anlamını verebiliriz. Böylece fikirleri daha geniş ölçüde ifade etmek imkânı doğmuş oluyordu. Buna «hece yazısı» denir. Alfabenin gelişmesi daha da ilerleyince, her resim, kelimenin ilk sesini temsil etmeye başladı. Meselâ in resmi «i» harfinin, at resmi de «a» harfinin yerini tutuyordu.

ALFABENİN GELİŞMESİ; *Hiyerogliften Lâtin harflerine kadar.*

Orhon Alfabesi ve bu alfabedeki harflerin verdikleri seslerin bugünkü alfabemizde karşılıkları

Sina Yazısı ve Hiyeroglif

Alfabenin en ilkel haliyle M. Ö. 2.000 yıllarında kullanılmaya başlandığı sanılmaktadır. İlk alfabenin Mısır'la İsrail arasındaki bölgede oturan Samî bir kavim tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bir İngiliz arkeoloğu, Finders Petrie, 1905 yılında Sina yarımadasında bir kitabe buldu. Kullanılan yazı küçük küçük birçok şekillerden meydana gelmişti. Bu bakımdan kitabede alfabetik bir yazı kullanıldığı kanaati uyandı. Bu yazı ancak yıllarca sonra okunabildi ve 32 işaretten ibaret olduğu anlaşıldı. Samî ailesinden bir dile ait olduğu anlaşılan bu yazının M. Ö. 1800-1500 yıllarından kaldığı sanılmaktadır. Alfabenin asıl ilham kaynağının bu yazı olduğu tahmin ediliyor. Ancak, bu, Sina Dağı alfabesinin gelişmesinde daha başka yazıların tesiri de muhakkaktır.

Eski Mısır yazı sistemi son derece karışıktı. Bazı resimler sadece o resmin adını ifade ettiği halde bazıları yalnız bir hece veya bir harfi gösteriyordu. «Hiyeroglif» denen bu yazı ile Fenike alfabesini meydana getiren Sina yazısının büyük bir benzerliği vardı.

Giritte bulunan ve henüz çözülemiyen bir alfabenin de Sina Yarımadasında çıkan Samî alfabesine etki yaptığı sanılmaktadır. Samî alfabesinden çok çeşitli başka alfabeler türemiştir. Bu alfabe önce güney ve kuzey alfabesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Güney alfabesinden Habeşçe, Semud ve Galla alfabeleri çıkmıştır. Kuzey alfabesi ise Fenike ve Aramî olarak iki ana topluluğa bölünmüştür. Fenike kökünden başlıca İbrani, Yunan ve Lâtin yazısı çıkmıştır. Aramî kökü ise, Arap, Pehlevî, Avesta, Uygur, Hint alfabesi gibi birçok alfabelerin doğmasına, ya da gelişmesine yol açmıştır.

Başlıca Üç Alfabe

Yunan alfabesi. — Fenikelilerin Yunanlılarla temasa geçmesi üzerine Yunanlılar onların alfabesinden faydalandılar. Fenikeliler yalnız sessiz harfleri kullanıyorlardı. Yunanlılar buna sesli harfleri de eklediler. Böylece alfabe tamamlanmış oldu.

Yunanlılar Fenikelilerin kullandıkları harf adlarını da benimsemişlerdi. Meselâ Fenike dilinde «öküz» anlamına gelen «aleph» Yunan alfabesinde «alfa», «ev» anlamına gelen «beth» de Yunancada «beta» oldu.

Lâtin alfabesi. — Etrüskler Yunan alfabesini İtalya'ya götürdüler. Romalılar bu alfabeyi hemen benimsediler. Yalnız, kendi dillerine göre alfabede bazı değişiklikler yaptılar. Böylece bugün Lâtin alfabesi dediğimiz alfabe doğmuş oluyordu. Lâtin alfabesi önce sadece büyük harf olarak kullanılıyordu. Sonraları küçük harfler de kullanılmaya başlandı. El yazısının gelişmesi daha sonra olmuştur.

Arap alfabesi. — Samî alfabenin, Aramî kolu Arap alfabesinin esasını teşkil eder. Arap oldukları halde sonradan Aramî'leşmiş olan Nebtî (Nebatî) lerin yazısı Arap harflerinin doğuşuna yol açtı. Ayrıca Araplar alfabeye kendi dillerinin ihtiyacını karşılamak üzere altı harf daha eklediler.

Arapçada birçok sesli harfler yazılmaz, bunun yerine «hareke» denen işaretler kullanılır. Arap alfabesi de «elif» (aleph) ve «be» (beth) ile başlar. Bunun için Arap alfabesini kullandığımız devirlerde biz de alfabeye «elifbe» veya «elifba» derdik.

Türk Alfabesi

Eski Türkler'in kullandığı alfabelerden Uygur alfabesi Samî alfabesinin kuzey bölümünün Aramî kolundan çıkmıştır. Orhon alfabesinin de Aramî asıllı olduğunu iddia edenler çıkmışsa da, bazı bilginler bunun doğrudan doğruya Orta Asya'dan türediğini ileri sürerler.

Türkler Orta Doğu ve Anadolu'ya yayıldıktan sonra yüzlerce yıl Arap harflerini kullanmışlardır. Osmanlılar devrinde meydana gelen bütün sanat, edebiyat ve ilim eserleri Arap harfleriyle yazılmıştır.

Cumhuriyet devrinin büyük devrimlerinden biri olarak, 3 kasım 1928 de Arap harfleri bırakılmış, yerine Lâtin harflerinin kullanılmasına başlanmıştır. (Bk. Dilbilgisi)

Lâtin alfabesini kullanan bazı milletler bu alfabeyi kendi dillerinin özelliklerine uydurmak için «diyakritik» denen bazı işaretler kullanırlar. Türk alfabesinde de bazı harfler bu amaçla diyakritik işaret almıştır, «ç», «ş» ve «ğ» gibi.

Bibliyografya:
Alfabelerde Araştırma ve Etütler. (Bülent Taygor, 1938); Alfabe Tekniği (Fatma Akın, 1959).

ALFABE ÖĞRETİMİ (Bk. ÖĞRETİM METOTLARI)

ALFENİT

Çatal, bıçak takımı yapmakta kullanılan bir alaşımdır. İçinde % 60 bakır, % 30 çinko, % 10 nikel vardır. Ayrıca üzeri de gümüşle kaplanmıştır. «Alfenit» kelimesi kimyacı Halfe'nin adından gelir.

ALGARİNA

Ağır bir şeyi denizden kaldırmak veya denize indirmek için kullanılan büyük vinçli bir deniz teknesidir. Ayrıca, bazı gemilerin baş veya kıç taraflarından eğik olarak uzatılmış bulunan makaralı kısa ve kalın dikmeye de «algarina» adı verilir.

ALİ (598-661)

Dört Halifeden biri ve sonuncusudur. Hazreti Muhammed'in amcasının oğludur, sonradan damadı olmuştur.

Hz. Ali, Peygamberin vahiy kâtibi, Kuran mektupçusu ve hafızı idi. Zaten küçük yaştan beri Hz. Muhammed'in eğitimi altında yetişmiş, hiçbir zaman puta tapmamıştı. İlk Müslüman olanlardandır. Daima Muhammedin en yakınlarından olagelmiş, ölümünde de onu yıkamış ve son hizmetlerini görmüştür.

Ali, Hicret'ten sonra, Muhammed'in kızı Fâtıma ile evlendi. Daima Peygamberin en yakın bir yardımcısı olarak çalıştı. Tebûk Savaşından başka bütün savaşlarda onun yanıbaşında yer aldı, büyük yararlıklar gösterdi. Bedir Savaşında Müşrikleri (puta tapanları) öldürmekle ün kazandı, Uhut Savaşında yaralandığı halde Peygambere yapılan hücumları püskürttü; ayrıca, putları kırmak için yapılan seferlere önderlik etti.

Ali, Muhammed'in ölümünden sonra, karısı Fâtıma'nın ölümüne kadar Halife Ebu Bekir'e biat etmedi, evine kapanarak Kuran'ın âyetlerini, tebliğ tarihlerine göre sıraya koydu. Fâtıma'nın ölümünden sonra Ebu Bekir'e biat etti. Hz. Ömer'in halifeliği sırasında kadı oldu, bu vazifesine Hz. Osman'ın halifeliği sırasında da devam etti.

Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra kendisine halifelik teklif edildiği halde bir hafta kadar bunu kabul etmedi, sonra 656 yılında kendisine biat edilmesine razı oldu.

Ancak, Hz. Ali'nin halifeliği de istenen sulh ve sükûnu getirememişti. Beş yıl ka-

dar süren halifeliği sırasında çok şiddetli savaşlar yapmak zorunda kaldı. Ali'nin Halifeliğini kabul etmiyen Şam valisi Muaviye ile yapılan savaşta 70.000 kişi öldü.

Hz. Ali, Hicretin kırkıncı yılının ramazan ayının 19 unda yapılan bir suikastla yaralandı, iki gün sonra da öldü (661). Kûfe'ye gömüldü. Buraya sonradan Necef, daha sonra da Meşhed-i Ali denmiştir.

Hz. Ali, Fâtıma'nın sağlığında ondan başka kadın almadı; onun ölümünden sonra birkaç defa daha evlendi. Bu evliliklerinden otuz iki çocuğu oldu. Ancak, bunlar arasında tarihe geçenler Hasan, Hüseyin ile Muhammed bin Hanefiye'dir. Kızlarından birini de Hz. Ömer'le evlendirmişti.

Hz. Ali dünyaya hiç önem vermiyen, varını yoğunu fakirlere dağıtan, son derece âdil bir insandı. Dâvalarda, anlaşmazlıklarda onun verdiği hükümler taraflar arasında hiç münakaşasız kabul edilirdi. İslâm inanışına göre Hz. Ali Cennete gireceği muhakkak olan 10 kişiden biridir.

Hz. Ali'nin İslâm inanışında velî sayılması onu Hz. Muhammed'den derin bir surette ayırmış ve Şiîlik bu inanıştan doğmuştur. Şiîler ona velîlik, imamlık ve mücahitlik vasıflarını verirler. Bilhassa imamlık Hz. Ali'nin başlıca vasfıdır. Şiîlere göre Hz. Peygamber Hudeybiye Savaşından dönüşünde «Ben kimin efendisi isem, Ali de onun efendisidir» demiştir. Hz. Ali'ye olan bağlılık zaman zaman onu tanrılaştırmaya kadar varmıştır. Şiîler, veda haccından dönüşte Hz. Peygamberin halifeliği ona verdiğini iddia ederler. İbni Sebe ona tanrılık atfettiği için Ali, kendisini yanından uzaklaştırmış, kendisi hakkında bu inancı besliyenleri de Kûfe'de ateşe attırmıştır (Bk. Alevîlik).

Bilhassa Şiîler arasında Hz. Ali'nin adı etrafında birtakım efsanevî hikâyeler doğmuş, ona tabiat üstü kabiliyetler kondurulmuş, birçok peygamberlerden daha çok mucizeler gösterdiği kabul edilmiştir.

Sıffîn Savaşında Ali'nin bir günde kendi eliyle 523 kişiyi öldürdüğü söylenir. İnanışa göre Ali kolunu bir uzatışta 33 düşmanı öldüren, Zülfikar adındaki kılıciyle bir vuruşta atlıların kafasını uçuran, gövdesini ikiye bölen bir kahramandır.

Gene bu inanışlar arasında anlatılan «mucizeleri» ise daha da akılları durdurucudur. Rivayete göre bir gün Ali ikindi namazını kaçırdığı için Allah, güneşi geri çevirmiştir; bir dâva sırasında bağırmak küstahlığını gösteren birinin başını Ali köpek başı haline getirmiş, bir bedevîye Hz. Peygamber tarafından vadedilen 80 deveyi dua ile toprağın altından çıkarmıştır.

Bu inanışlara göre Hz. Ali'nin kerametleri binin üstündedir. Yukarıda saydıklarımızla birlikte altmış kadarı kitaplara geçmiştir. Adaleti hakkında anlatılanlar Hz. Süleyman ve Davûd hakkında anlatılanlara eşittir. Nusayrî mezhebinden olanlar ulûhiyetin onun şahsında tecelli ettiğine inanırlar.

Bibliyografya:

Kahramanlar Kahramanı Hz Ali'nin İslâmiyete Büyük Hizmeti. (Çev. S. Münir Yurdatap, 1950)

ÂLİ BEY, Mehmet (?-1898)

İlk sahne yazarı Âli Bey

Türkiye'de ilk defa sahne eseri yazan ve edebiyatımıza ince mizah örnekleri veren bir yazardır. İstanbul'da doğdu. Babası Kapı-Kethüdası Yusuf Cemil Efendi idi. Tahsilini İstanbul'da yaptıktan sonra memuriyete girdi. Sırasiyle yükselerek Varna, Elâzığ ve Trabzon'da mutasarrıflık ve valiliklerde bulundu. Son resmî vazifesi Düyun-u Umumiye Müdürlüğü idi. Fransızca bilir ve o dilden tercümeler, adaptasyonlar yapardı. «Diyojen» adlı mizah mecmuasına gayet ince nükteli yazılar yazdı. Bilhassa Diyojen'in (Diogenes) Büyük İskender'e söylediği rivayet edilen bir sözü Türkçe'ye, «Gölge etme başka ihsan istemem!» gibi gayet güzel bir şekilde çevirmiş ve bu söz atalarsözü haline gelmiştir. Âli Beyin edebî kıymetini en güzel anlatan eser Lehçet-ül-Hakayik (1899-1909) -tir.

Eserleri:

Kokana Atıyor (1870-1897), Misafiri İstikbal (1870), Letâfet (1897), Ayyar Hamza (Molière'den adapte, 1897), Seyahat Jurnalı (1897).

ALİ EFENDİ, Moralı Esseyit (?-1809)

Moralı Esseyit Ali Efendi

Osmanlı elçilerindendir. Morada doğdu, İstanbul'da yetişti. 1796 da Fransa'ya elçi olarak gönderildi. Üç yıl süren bu elçilik hizmetinden sonra İstanbul'a dönerek bazı resmî vazifelerde bulundu, daha sonra da Bahriye Nazırı oldu. «Sefaretname» si o devrin siyasi olaylarını anlatır; bu eser «Tarih-i Osmanî Encümeni» dergisinde yayınlanmıştır.

III. Selim'in tahtından indirilmesinde ve IV. Mustafa zamanında Alemdar Mustafa Paşayı tutmuştur. Moralı Ali Efendi Alemdar Vakasından sonra (Bk. Alemdar Vakası) bir müddet saklamak zorunda kaldıysa da, elde ettiği bazı yeniçerilere güvenerek tekrar ortaya çıktı. Fakat padişah önceden Nizam-ı Cedit tarafını tuttuğu halde sonradan yeniçerilere dayanmasına kızarak İstanbul'dan uzaklaştırdı ve öldürttü.

ALİ EMİRÎ (1857-1923)

Edebiyat ve tarih araştırmalariyle tanınan Türk yazarlarındandır. Mehmet Şerif Efendi'nin oğlu olan Ali Emirî, Diyarbakır'da doğdu, medrese tahsili gördü. Birçok devlet hizmetlerinde bulunduktan sonra 1908 de emekliye ayrılarak İstanbul'a geldi.

Ali Emirî 15.000 cilt tutarındaki kitaplarını Fatih'teki Millet Kütüphanesine bağışlamıştır.

Eserleri arasında «Tezkire-i Şuara-i Âmid» başta gelir. Ayrıca «Âmid Mecmuası», «Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası», «Tarih ve Edebiyat Mecmuası» adlı dergileri de vardır.

ALİ KEMAL (1867-1922),

«Peyam Sabah» çı Ali Kemal

Türk gazeteci ve yazarlarındandır. İstanbul'da doğdu. Eğitimini İstanbul, Paris ve Cenevre'de tamamladı. 1889 yılında, siyasî faaliyetleri yüzünden, Halep'e sürüldü.

1908 de İstanbul'a dönerek «İkdam» gazetesinde çalışmaya başladı. Bu gazetede çıkan edebî ve tarihî yazılariyle kendini tanıttı. Daha sonra kendisi de «Peyam» adiyle siyasi bir gazete yayınlamaya başladı. «Peyam» daha sonra «Sabah» gazetesiyle birleşerek «Peyam Sabah» adı altında çıkmaya başlamıştır.

Ali Kemal Damat Ferit Paşa kabinesinde Maarif ve Dahiliye nazırlıklarında bulundu. Mütareke yıllarında Millî Mücadeleyi baltalıyan yazılar yayınlaması halkı tahrik etmişti. Bu yazılarından ötürü yargılanmak üzere 1922 yılında Ankara'ya götürülürken İzmit'te linçedildi.

HAZRET-İ ALİ'YE DAİR

Taraftarları Hz. Ali'nin mucizelerini Hz. Peygamberinkilerle mukayese etmekten çekinmemişlerdir. Yakubi, Allah tarafından bilhassa Hz. Ali'yi korumak maksadiyle iki melek gönderildiğini kaydeder. Bu olay Yakubi'ye göre şöyle geçmiştir:

Hz. Ali hicret gecesi Hz. Peygamber'in yokluğunu belli etmemek için onun evinde kalır. Zaten Mekke'de birkaç gün daha bekliyerek bazı emanetleri sahiplerine vermesi gerekiyordu. İşte o sırada Allah, onu korumaları için Cebrail ile Mikâil'i gönderdi. Bu iki melekten biri Hz. Ali' nin baş ucunda, diğeri de ayak ucunda nöbete girerek onu düşmanlarına karşı korudular. Melekler atılan taşları elleriyle çeliyorlardı.

Hz. Ali'nin diğer kerametleri arasında Hz. Peygamberin cesedini topraktan çıkararak Hz. Ebubekir'e göstermesi, gene Hz. Peygamberin ölümü üzerine gasli için gökten bir kova su ile satrançlı bir gömlek indirmesi, ellerinin içinde demirin hamur gibi yumuşaması, demirden bir değirmen taşını Halid bin Velid'in boynuna geçirerek ona halka şekli vermesi vardır. (İslâm Ansiklopedisi'nden)

Eserleri:

Bir Safha-i Tarih (1913), Rical-i İhtilâl (1913), Çölde Bir Sergüzeşt (1913), Fetret (1915), Paris Musahabeleri I ve II (1913), Tarih-i Siyasî (1918), Raşit Müverrih mi, Şair mi? (1918), Sorbonne Darülfünununda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri (1914).

ALİ KUŞÇU, Alâeddin-ibni Mehmet (?-1474)

Büyük bilgin
Ali Kuşçu

Meşhur bir Türk bilginidir. Semerkant'lı dır. Timurlenk'in torunlarından Türkistan ve Maveraünnehir Emîri ve zamanın büyük astronomi bilgini olan Uluğ Bey'in Doğancıbaşısı Mehmet'in oğludur. Babasının görevinden ötürü Kuşçu lâkabiyle tanınmıştır. İlk tahsilini Semerkant'ta yaptıktan sonra Bursalı Kadızade-i Rumî'den ve bizzat Uluğ Bey'den matematik ve astronomi dersleri alarak yetişmiştir. Bir ara Uluğ Bey'den gizli olarak Kirman'a gitmiş, oradaki tanınmış bilginlerden de ders almış ve «Risalât-ı Hakk-i Eşkâl-i Kamer» (Ayın toprak şekillerine dair risaleler) adında bir kitap yazmıştır.

Uluğ Bey'in Semerkant'ta yaptırdığı rasathaneyi bir müddet idare eden Ali Kuşçu, bir ara Tebriz'de Akkoyunlular hükümdarı Uzun Hasan'ın hizmetine girmiş, böylece Fatih Sultan Mehmet'in yanına elçi olarak gönderilmiştir. Fatih'in sevgi ve saygısını kazanan Ali Kuşçu, elçilik görevini bitirdikten sonra verdiği sözü tutarak, tekrar İstanbul'a gelmiş ve müderrislik ederek birçok talebe yetiştirmiş, eser vermiştir. «Risalet-ül-Fethiye» «Risalet-ül-Muhammediye», «Şerh-i Tecrit» gibi eserleri vardır.

ÂLİ, Mustafa (Bk. MUSTAFA ÂLİ)

ALİ PAŞA, Hekimoğlu (Bk. HEKİMOĞLU ALİ PAŞA)

ÂLİ PAŞA, Mehmet Emin (1815-1871)

Sadrazam
Âli Paşa

Beş defa sadrazamlık, yedi defa da hariciye nazırlığı yapan, büyük bir devlet adamıdır. İstanbul'da Mercan'da doğdu. Babası Mısırçarşılı Ali Rıza Efendi'dir. Ali Rıza Efendi fakir bir adamdı, Bahçekapısı'nı açıp kapatmak suretiyle geçinirdi. Sonraları Âli Paşa'yı kendisine Kapıcızade lâkabını takarak, küçültmek istiyenler olmuştur.

Âli Paşa önceleri mahalle mektebinde okudu, sonra da Bayezit Camisi'nde bir müddet Arapça dersleri aldı. On beş yaşında Babıâli'ye Divân-ı Hümayun kalemine girdi, orada çalışırken kendi kendine Fransızca öğrenmeye başladı. Asıl adı Mehmet Emin'ken Divan Kaleminde kendisine Âli adı takıldı.

1835 yılında Viyana Elçiliği kâtipliğine gönderilen Âli Paşa, orada bir buçuk yıl kaldı. Fransızcasını iyice ilerletti, hattâ yazdığı notaların Fransızlarca pek beğenildiği söylenir. Mustafa Reşit Paşa'nın himayesinde yetişen Âli Paşa Divan-ı Hümayun tercümanı iken Londra Sefaret Müsteşarı oldu. Orada Maslahatgüzarlık, sonra da Hariciye Müsteşarlığı yaptı, 1841 yılında da Londra Büyükelçisi oldu. Üç yıl kadar bu görevde kalan Âli Paşa, Mustafa Reşit Paşa'nın ilk olarak Sadrazamlığa getirilmesi üzerine 1846 da Hariciye Nâzırı oldu. İki yıl sonra, Reşit Paşanın azli üzerine, nezaretten alındıysa da Reşit Paşa'nın tekrar Sadrazam olması üzerine gene Hariciye Nazırlığına getirildi.

Encümen-i Dâniş kurulduğu zaman Âli Paşa da âzalığa seçildi. 1857 yılında da, ilk defa olarak otuz yedi yaşındayken Mustafa Reşit Paşa'nın yerine Sadrazam oldu. Mustafa Reşit Paşa'yı çok saydığından Sadaret Alayından sonra hemen ziyaretine gittiyse de sonraları bazı tesirler yüzünden araları açılmıştır.

Bir yıl geçmeden ilk sadaretinden ayrılan Âli Paşa İzmir ve Bursa valiliklerinde, Tanzimat Meclisi Reisliğinde ve gene Hariciye Nazırlığında bulunduktan sonra 1855 te tekrar Sadrazam oldu. İkinci sadrazamlığında bir buçuk yıl kalarak 1856 da Paris Kongresine birinci murahhas olarak katıldı. Padişah Abdülmecit zamanında da bir daha sadrazamlıkta bulundu, Abdülâziz zamanında da iki kere daha Sadrazamlığa getirildi. Bu arada Hariciye Nazırlıkları ve diğer önemli vazifeleri vardır.

Âli Paşa Yunan ve Girit meselelerini Bâbıâli siyasetine göre halle çalışmış, hattâ 1867 de Girit'teki ihtilâlcilerle anlaşmak üzere oraya gitmiştir. Rusların etkisi altında bulunan ihtilâlcilerle anlaşmanın imkânsızlığı, Sultan Aziz'in garip huyları Âli Paşa'nın siyaset alanındaki başarılarını güçleştiren sebeplerdendi.

Âli Paşa, Mustafa Reşit Paşa ve Fuat Paşa Tanzimat Devri'nin üç önemli şahsiyeti sayılır. Beşinci Saddrazamlığı sırasında vereme yakalanan Âli Paşa Bebek'teki yalısında ölmüş, Süleymaniye Camisi yanına defnedilmiştir.

Bibliyografya:

Osmanlı Devrinde son Sadrazamlar. C. 1. (Mahmut Kemal İnal, 1943); Tanzimat I. (Maarif Vekâleti, 1940).

ALİ RIZA BEY (1857-1930)

Ressam
Ali Rıza

Meşhur ressamlarımızdandır. İstanbul'da Üsküdar'da doğmuş, gene orada ölmüştür. Süvari binbaşılarından Üsküdarlı Mehmet Rüştü Bey'in oğludur. 1878'de Harbiye Mektebi'ne girdi, 1882'de de mülâzım (teğmen) rütbesiyle mezun oldu, Harbiye Mektebi'nin resim öğretmenliğine getirildi. Küçüklüğünden beri resme karşı hevesi olan Ali Rıza Bey Nuri Paşa'dan, Fransız ressamlarından Cabanel'in öğrencisi olan miralay Seyyit Bey'den ve Kez adında bir yabancı ressamdan ders almıştır. Daha çok kendi kendine tabiatı inceliyen çalışmalariyle âdeta kendine mahsus bir resim tarzı meydana getirmiştir.

1910 da kaymakamken askerlikten tekaüt olan Ali Rıza Bey Harbiye'de, Darüşşafaka'da, Kız Sanayi-i Nefîse Mektebi'nde, Çamlıca ve Üsküdar Kız mekteplerinde, Amelî Hayat Mektebi'nde 47 yıl resim dersleri verdi. İlhamını tabiattan ve vatan sevgisinden alırdı. Renkçi olmaktan çok desenci olarak tanınır. Karakalem, sulu boya, yağlı boya, etüd, kroki vs. gibi birçok eseri vardır. İstanbul ve Boğaziçi semtlerinin resimlerini, tarihî binaları, manzaraları en ince teferruatına varıncaya kadar tablolarında işlemiştir. Herkese iyilik yapan, olgun bir insan olarak bilinirdi.

ALİ SUAVİ (1838-1878)

Gazeteci
Ali Suavi

Türk yazar ve gazetecilerindendir. İstanbul'da doğdu. Çankırılı Hüseyin Efendinin oğludur. Eğitimini tamamladıktan sonra bir süre de Filibe'de öğretmenlik yapan Ali Suavi yeniden İstanbul'a dönerek «Muhbir» adlı gazetede devrin idaresini tenkid eden yazılar yazmaya başladı. Bu yazılar yüzünden Kastamonu'ya sürüldü, 1869 da buradan kaçarak Avrupa'ya gitti.

Avrupa'da bulunduğu sırada, Mustafa Fazıl Paşadan gördüğü yardımlarla, Londra'da «Muhabir», Paris'te de «Ulûm» gazetelerini yayınladı. Daha sonra Lyon'a geçen Ali Suavi orada da «Muvakkaten» adı altında bir gazete çıkarmaya başladı. 1876 da V. Murat'ın tahta çıkması üzerine, İstanbul'a gelerek «Basiret» gazetesinde Mithat Paşa aleyhinde yazılar yazdı. Sarayın hoşuna giden bu yazılar sayesinde Mekteb-i Sultani'ye (bugünkü Galatasaray Lisesine) müdür olduysa da idaresizliği ve taşkın hareketleri yüzünden 1877 de vazifesine son verildi.

Ali Suavi, bundan sonra işsiz kaldığı altı ay içinde V. Murat'ı tekrar tahta çıkarmak için birtakım gizli faaliyetlerde bulundu, etrafına topladığı 500 kadar Rumeli muhacîriyle 20 mayıs 1878 de Çırağan Sarayına hücum etti. Başarı ile sonuçlanmıyan bu teşebbüsü sırasında, olay yerinde Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa tarafından sopayla öldürüldü.

Ali Suavi'nin millî ve siyasi konularla ilgili çeşitli yazıları, din ve felsefe konularında bazı küçük kitapları vardır. Paris'teyken çıkarmaya teşebbüs ettiği ve ancak 80 sayfasını çıkarabildiği «Kamus-ül Ulûm vel-Maarif» adlı eseri resimli bir ansiklopedi olacaktı. Bu, Türkiyedeki ilk resimli ansiklopedi teşebbüslerindendir. Eser, «Ulûm» gazetesine ilâve olarak forma forma yayınlanmaya başlanmıştı.

Zeki, heyecanlı, ve atılgan bir zat olan Ali Suavi'nin Arapça ve Farsça'dan başka Fransızca ile İngilizceyi de gayet iyi bildiği söylenir.

ALİ ŞİR NEVAÎ (1441-1501)

Büyük bilgin Ali Şir Nevai

Çağatay lehçesiyle şiirler yazmış olan büyük Türk bilginidir. Uygur Türklerindendir, Herat'ta doğmuştur. Sultan Hüseyin Baykara'nın sütkardeşi ve çocukluk arkadaşıdır. Dedeleri Barlas Beyleriyle Timur ve oğullarının hizmetlerinde bulunmuşlardır. Kendisi de gençliğinde Horasan Beyi Ebu-l-Kasım Babur'a hizmet etmiştir. Hüseyin Baykara Herat'ı alınca, Ali Şir'i getirtip kendisine mühürdar yapmıştır.

Ali Şir Nevaî zamanla Divan beyleri arasına katıldı, vezir olamadıysa da devletin en nüfuzlu adamları sırasına geçti. Fakat Uygur boyundan olduğu için o zamanın saray teşrifatınca resmî törenlerde öbür beylerin alt yanına oturur, fermanlara onlardan sonra mühür basardı. Bu ona çok ağır gelmiş ve 1490'da bu yüzden Divan işini bırakmıştır. Buna rağmen bütün önemli işlerde gene ona başvurulurdu. Altmış yaşında öldü, sağlığında yaptırdığı türbeye gömüldü.

Ali Şir Nevai'nin ailece çok büyük bir serveti olduğu için memuriyetinden aylık almazdı. Hattâ devlete bile paraca yardım ettiği de rivayet edilir. Kendisi devlet adamları ve halk tarafından pek sevildiği için öldüğü gün Herat'ta resmî matem tutulmuştu.

Ali Şir edebiyatta Çağatay şairlerinden Lûtfi'nin tesiri altında yetişmiştir. Farsça'dan çok, Türkçe'ye önem vermiştir. Eserlerinde Türk ruhunu belirtmeye çalışır, kahramanlarını tam bir Türk kahramanı haline getirirdi. Eserleri arasında en önemlisi «Muhakemet-ül-Lûgateyn» dir. Bu kitapta Türkçe'yi Farsça ile kıyaslar ve Türkçeyi her bakımdan üstün bulur. Onun Hamse'sini, İran Şairi Husrev ve Nizamî'nin hamselerinden üstün bulanlar vardır. Nakşıbendi tarikatinden olmakla beraber tasavvuf inanışını benimsememiş olan Ali Şir aynı zamanda güzel yazı yazar, musikiden de anlardı. Edebiyatta, sanatta tesiri uzun zaman sürmüştür.

Eserleri:

Hayret-ül-Ebrar; İskendername; Behramname; Hamse (Leylâ ile Mecnun ve Ferhat ile Şirin'den meydana gelmiştir); Lisan-üt-Tayr (Feridüddin-i Attar'ın Mantık-üt-Tayr'ına nazire); Meclis-ün-Nefais (Şairler tezkiresi); Hâlât-ı Hasan-ı Erdeşir; Hamset-ül-Mütehayyirin; Hâlât-ı Pehlevan Muhammed Küştigir (dostlarına ait hâtıralar); Münşeat (muammaya ait bir risale); Mizan-ül-Evzan (bir arz risalesi); Tarih-i Mülûk-i Acem (İran Şahlarına ait bir tarih), Muhakemat-ül-Lûgateyn; Mahbûb-ül-Kulûb (Cemiyet sınıflarına dair); Nesaim-ül-mahabbe min Şemain-il-fütüvve (Camî'den çevirme).

ALİCENGİZ OYUNU

Doğuda halk arasında çok tanınmış bir masaldır. Masala göre bir padişah Alicengiz oyununu öğrenmek ister. Bu işi fakir bir genç üzerine alır. Oyunu bilen bir derviş vardır. Fakat bu adam oyunu öğrettikten sonra, öğrenen kimseyi öldürmektedir. Delikanlı bu kötü kalbli dervişe çırak olur. Oyunun esası, istenilen anda istenilen kılığa girebilmenin sırrına erişmektir. Delikanlı bu oyunu dervişten bir hileyle öğrenir. Derviş onu öldürmek için peşine düşer. Delikanlı, türlü kılıklara girerek, dervişten kaçar. Sonunda sansar kılığına girip dervişi boğar, Padişaha da Alicengiz oyununun ne olduğunu öğretir. Böylece, Padişahın kızıyle evlenir.

Halk arasında «Alicengiz oyunu» deyimi kimsenin aklına gelmiyecek ustaca hile anlamına kullanılmaktadır.

ALİZE

Tropikal bölgelerindeki denizler üzerinde esen bazı rüzgârlara «alize» denir. Alize rüzgârlarına Kuzey ve Güney Yarımküresinde de raslanır. Daha çok 30° ve 40° paraleller arasında eser. Kuzey Yarımküresindekiler kuzey-doğudan Ekvatora, Güney Yarımküresindekiler de güney-doğudan Ekvatora doğru eserler. Troposferin üst tabakalarında ters doğrultularda giden rüzgârlara da «Ters Alizeler» denir.

ALKALİLER

Kimyasal özellikleri süt ve potasa yakın olan maddelere «alkali» denir. Araplar, bitki küllerinin suda eriyen kısımlarına bu adı vermişlerdi. Daha sonraları alkali madenlerinin karbonat ve hidroksitlerine de alkali denmeye başlanmıştır.

Deniz ve kıyı bitkilerinin külleri genel olarak sodyum karbonattan, kara bitkilerinin külleri de potasyum karbonattan ibarettir.

Alkali madenleri şunlardır: Lityum (Li), sodyum (Na), potasyum (K), rubidyum (Rb), Sezyum (Cs).

Alkaloitler. — Bazı bitkilerde bulunan, sinir sistemine etkiler yapan organik gazlara da «alkaloitler» adı verilir. Bunlardan bazıları çok şiddetli zehir olmasına rağmen az miktarda alındığı zaman ilâç olurlar. Bunların çoğu katı, nikotinle koniin ise sıvı haldedir. En önemli alkaloitler şunlardır: Atropin, kinin, kodein, kafein, kokain, morfin, nikotin, striknin.

ALKIM (Bk. GÖKKUŞAĞI)

ALKOL

Mayalaşmış şekerli sıvıların damıtılmasiyle elde edilen sıvılara «alkol» denir. Bunlardan halk arasında en çok bilineni, «ispirto» da denen, kimyaca «etanol» veya «etil alkol» adı verilenidir.

Alkol elde etmek için iki yol vardır: Mayalandırma yolu, sentetik yol.

1 — Mayalandırma yolu ile alkol elde etmek için üzümler ezilip sap ve kabuklarından ayrılır. Elde edilen bu üzüm suyu, kabuğunda bulunan şarap mayasının etkisiyle, birkaç saat içinde mayalanır. Bu on dört gün devam eder. Buna «asıl mayalanma» da denir. Son zamanlarda üzüm suyuna kültür halinde elde edilen şarap mayaları da katılmaya başlanmıştır. Bu da «tâli mayalanma» dır. İki, üç ay kadar sürer, neticede elde edilen bu karışımın alkol oranı yüzde 15 i geçmez. Daha yüksek yüzdeli ve saf alkol elde etmek için karışımı ayrımsal damıtmaya tabi tutmak lâzımdır. Böylece % 96 derecelik saf alkol elde edilebilir.

Bugün alkol elde etmekte artık üzüm yerine nişastalı maddeler, bilhassa patates kullanılmaktadır. Patates önce ezilir, sonra birkaç atmosferlik basınç altında suyla ısıtılır. Buna katılan maya nişastayı glikoza çevirir. Glikoz da alkol mayalanmasına uğrıyarak alkolü meydana getirir. Bugün memleketimizde mısır, melâs gibi maddelerden de alkol çıkarılmaktadır.

2 — Sentetik yolla alkol karpit (kalsiyum karbür) den elde edilir. Karpit suyla işlem görür, meydana gelen asetilen de suyla işlenerek «asit aldehit» elde edilir. Bu da, nikelin katalitik etkisiyle, hidrojenle indirgenecek olursa alkol elde edilmiş olur.

Bu usulle elde edilen alkol kilogram başına 7.080.000 kalori ısı verir. Bu bakımdan, iyi bir ısıtma vasıtası olarak kullanılır. İyi bir eritgendir. Bilhassa koku sanayiinde esansları eritmekte kullanılır.

Saf alkol, yani % 100 alkol elde etmek için alkolü içindeki % 4 oranındaki sudan kurtarmak lâzımdır. Bunun için de sönmemiş kireç kullanılır.

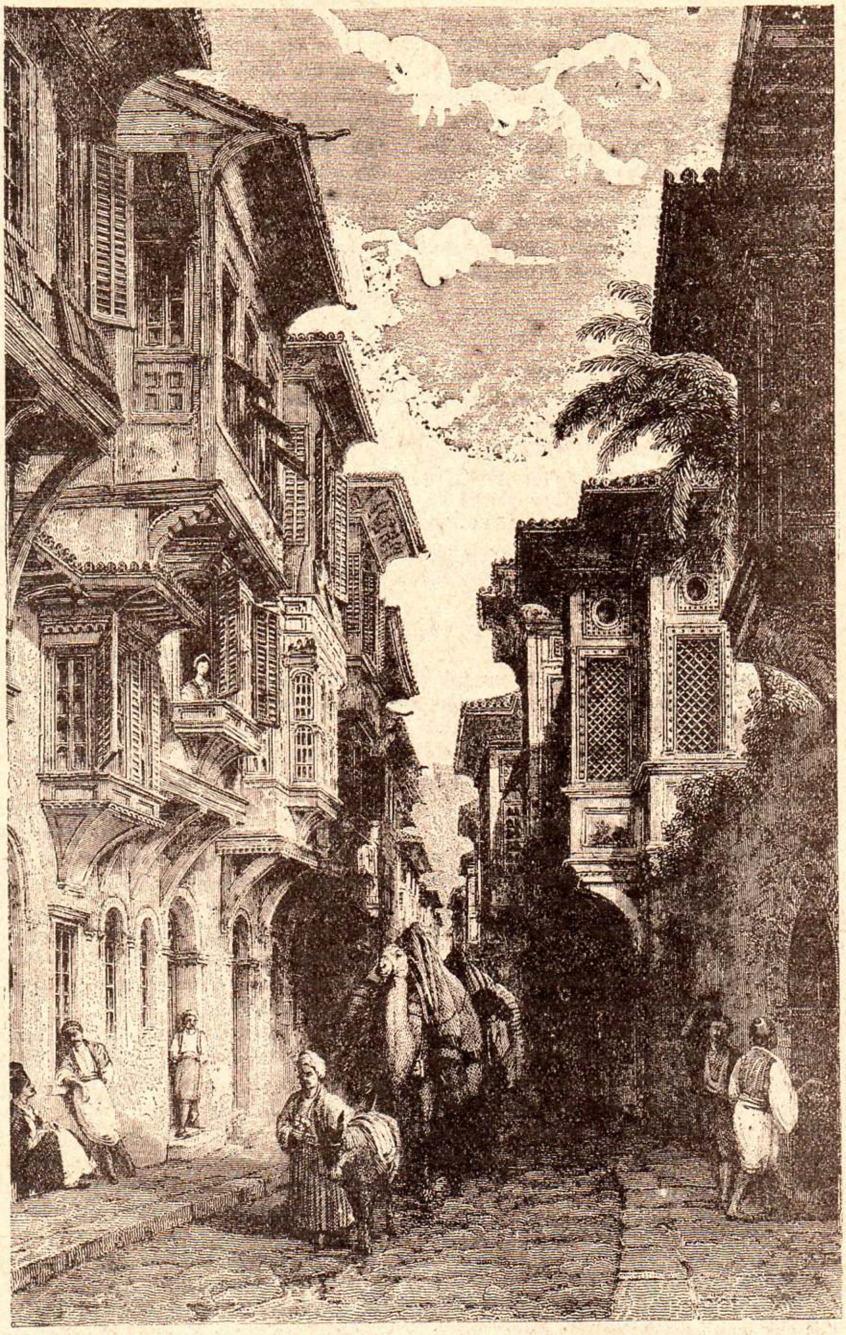
Alkolün kendine mahsus, ferahlatıcı kokusu vardır. Renksizdir. Çok eski çağlardan beri keyif verici madde olarak içilir. Hazmı kolaylaştırması, keyif verici özellikleri yanında alkolün organizmayı tahrip ettiği, hattâ bu tahribatın nesilden nesle geçtiği bugün bilinen hakikatlerdendir. Bundan dolayı, yakıt olarak kullanılan alkoller içilmemesi için çok kere maviye boyanır.

Kimyada değişik özellikler gösteren daha birçok alkol çeşidi vardır. Bunlar birincil, ikincil, üçüncül alkoller olmak üzere üçe ayrılırlar.

ALKOLOMETRE — Alkol yüzdesi «alkolometre» denilen bir âletle ölçülür. Bu, üst kıs-

ALKOL ÇEŞİTLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Alkol	Formül	Kaynama derecesi	Yoğunluğu	Sudaki erime oranı
Metanol (metil alkol)	CH_3OH	65°	0.81	Sonsuz
Etanol (etil alkol)	C_2H_5OH	78°	0.80	»
Propanol	C_3H_7OH	97°	0.81	»
Bütanol	C_4H_9OH	117°	0.81	% 7
Pentanol	$C_5H_{11}OH$	137°	0.82	% 1

Thomas Allom'un meşhur Türkiye gravürlerinden: İzmir'de bir sokak

mı uzun ve dar, alt kısmı kısa ve geniş olan bir cam borudur. Alt tarafının içinde saçma taneleri veya civa gibi ağır bir madde bulunur. Bu, alkolometreyi sıvının içinde dik tutmaya yarar. Âlet önce saf suya batırılır, suyun hizasına 0, sonra % 100 alkole batırılıp onun hizasına da 100 rakamı yazılır. Bu iki çizgi arası da 100 eşit parçaya bölünür.

ALKOLLÜ İÇKİLER

İçinde yüzde yarımdan fazla alkol bulunan keyif verici içkilere «alkollü içki» denir. Bu içkilerde lezzet, koku ve renk veren maddeler de bulunur.

Alkollü içkilerdeki alkol insan vücudunda yanarak su ve karbon dioksit verir. 1 gram alkol yanınca 7 kalorilik bir ısı sağlar. 1 gram yağ 9,3 kalori ısı verdiğine göre 1,3 gram alkol 1 gram yağın yerini tutar. Günde kâfi derecede sulandırılmış 25-30 gram kadar alkolün sağlam bir vücuda büyük bir zararı olmaz. Fakat fazla miktarda alınan alkollü içkiler zamanla sinir sistemine, karaciğere ve böbreklere zarar verir.

Alkol şekerlerin ve nişastanın maya yardımiyle mayalanmasından meydana geldiğinden içinde şeker veya nişasta bulunan birçok maddelerden alkollü içki yapmak mümkündür. Mayalama ile yapılan içkilerin alkol derecesi 12-15 i aşmaz. İçinde daha fazla alkol bulunan içkiler mayalanma ürünlerinin damıtılmasiyle elde edilir.

Başlıca Alkollü İçkiler

Belli başlı alkollü içkiler şunlardır:

Bira: Bira mayasiyle mayalandırılmış arpa ve şerbetçiotundan yapılır. (Alkol derecesi 3-5)

Cin: Ardıçotundan yapılır. (Alkol derecesi: 50-60)

Konyak: Üzümden yapılan sarımtırak renkte bir içkidir. (Alkol derecesi 40-70).

Likör: Nane, çilek, ahududu, muz, vişne, kakao, limon, portakal, mandalina, v.s. gibi muhtelif bitki ve meyvalardan yapılır, bol şekerlidir. (Alkol derecesi: 25-50)

Rakı: İncir, erik, bilhassa üzüm gibi şekeri bol bazı yemişlerin ezmesini alkol mayalandırmasına uğratıp sonra da damıtarak yapılır. (Alkol derecesi: 45-50).

Rom: Şekerkamışı ve çavdardan çekilerek elde edilir.

Şampanya: Bol köpüklü ve gazlı özel bir beyaz şaraptır.

Şarap: Üzüm suyunu mayalandırarak elde edilir. Çok eski zamandan beri bilinen bir içkidir. (Alkol derecesi: 10-15)

Vermut: Beyaz şarap içine bazı kokulu ve renk veren maddeler karıştırılarak yapılır.

Viski: Tahıl tanelerini mayalandırıp çam fıçıların içinde dinlendirerek elde edilir. Bilhassa İngiltere, Amerika ve Kanada'da çok kullanılan sert bir içkidir.

Votka: Mısır veya buğdaydan yapılır, içine bazı maddeler konularak kokulandırılır. Sert bir içkidir.

Absent: Pelin otundan yapılan yeşil renkli, çok sert bir içkidir.

Ayrıca, bazı içkiler muayyen oranlarda kendi aralarında karıştırılarak «kokteyl», içine bazı meyvalar doğrıyarak da «bol» yapılır.

ALKOLLÜ SICAKÖLÇER (Bk. TERMOMETRE).

ALLAH (Bk. TANRI)

ALLAHABAT

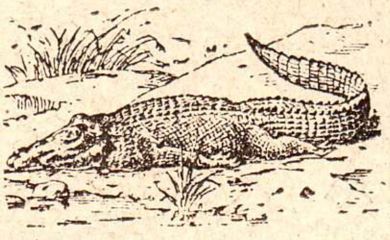
Kuzey-Doğu Hindistan'da Ganj nehrinin Camna ile birleştiği yerde denizden 90 metre yükseklikte 261.000 nüfuslu bir şehirdir. Üniversitesi vardır. Şeker ve pamuk merkezidir. Eski Hintliler şehre «kurban yeri» veya «adak yeri» anlamına gelen «Praga» veya tutunulacak yer anlamına gelen «Paratiştana» derlerdi. Bir efsaneye göre şehir Balhi'den gelen İda adında bir kıral tarafından M. Ö. 1000 yıllarında kurulmuştur. Kıralın Pururavas adında bir oğlu vardı. Pururavas kuğu kuşu şeklinde bir peri kızıyle evlenmişti. Çocuğu doğduktan sonra peri kızı ortadan kayboluverdi. Pururavas periler âlemine katılabilmek için kuğu kuşundan öğrendiği özel bir kurban töreni yapmak zorunda kaldı.

Şehir daha M. Ö. 500 yıllarında Buddha zamanında da kutsal bir yer olarak kabul edilmişti. İmparator Asoka burada 10 metre yüksekliğinde bir taş sütun diktirmişti.

Gupta hanedanından bazı hükümdarlar ve Cihan Şah bu sütunun üzerine kazandıkları zaferleri yazmışlardı.

Allahabat hakkında ilk tam bilgiyi Çinli Budist ve zengin Hiuen-Tsang vermiştir. Hindistan'da uzun geziler yapan Hiuen-Tsang 643 yılında buraya, şehirde kutsal sayılan birçok Hintli tarafından ziyaret edilen ağacı görmüştür. Bugün bir yeraltı tapınağında bulunan ve Hintlilerce «Ölmez Ağaç» diye kabul edilen ağacın aynı ağaç olması muhtemeldir.

Şehre Allahabat veya «İlâhabad» adı ilk olarak Ekber Şah'ın oğlu Cihan Şah (1569-1627) tarafından verilmiştir. Şehir 1801'de İngilizler'in eline geçmiştir. Her on iki yılda bir «Kumbh Mela» adı verilen büyük bir dinî tören yapılır. Çok eski bir inanışa göre Camna ve Ganj nehirlerinin birleştiği yerde nehrin altından kutsal sular akmaktadır. Bu suda yıkanınca insanın doğrudan doğruya göğe yükseldiğine inanılır.

Bir timsah çeşidi: Alligator

ALLİGATOR

Omurgalıların sürüngenler sınıfından bir timsah türüdür. Bilhassa Kuzey Amerika'nın Florida bölgesinde yaşar. Çin'de bazı çeşitleri varsa da hakiki alligatorlar Amerika kıtasında bulunurlar. Orta Amerika ve Güney Amerika'da yaşıyan başka türleri de vardır. Bunlardan kayman adı verileninin burun ve ağız kısmı daha geniştir, 6 metre uzunluğundadırlar. Derilerinden döşemecilikte faydalanılır. Boyları genel olarak 5 m. kadardır.

ALLOM, Thomas (1804-1872)

Şehir manzaraları gravürleriyle tanınan bir İngiliz mimarı ve ressamıdır. Londra'da doğdu. Mimar olarak Hindburg Kilise'sini (1850), Notting Hill'deki St. Peter Kilisesini (1856) yaptı. Bu arada birçok yerlere seyahatlere çıkan Thomas Allom, gittiği yerlerdeki güzelliklerin, manzaraların, sanat eserlerinin resmini yaptı. Kısa zamanda bu alanda şöhret kazandı. Çok geçmeden birçok mecmualara bu tarz resimler yapmağa başladı. Birçok yerlerden teklifler alıyordu. Başta İngiltere olmak üzere Belçika, Fransa, İskoçya, Çin ve Türkiye'yi dolaştı. Bu arada İstanbul'dan ve İzmir'den o devrin özelliklerini gösteren birçok gravürler yaptı.

Gutenberg, Kant, Schiller, Goethe, Beethoven ve Bismarck'ların ülkesi: ALMANYA

Çok çalışkan bir ırk olan Almanlar, tam mânasiyle bağımsızlıklarına en geç ve en güç sahip olan Avrupa milletlerinin başında gelir.

Alman Federal Cumhuriyetinin arması

ALMANYA, bir Orta Avrupa memleketidir. Doğuda Çekoslovakya, Polonya, kuzeyde Baltık Denizi, Danimarka ve Kuzey Denizi, batıda Holânda, Belçika, Lüksemburg, Fransa, güneyde İsviçre, Avusturya ile sınırlanmıştır.

Genel yüzölçümü: 353.434 km. kare

Genel nüfusu: 69.111.000

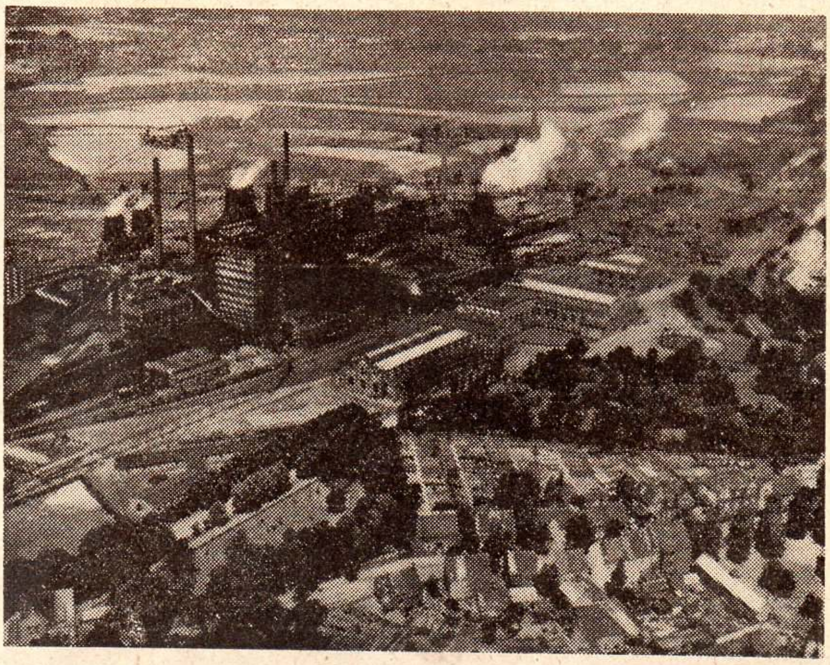
Başkentleri: (Batı Almanya) Bonn, (Doğu Almanya) Doğu Berlin.

Almanya İkinci Dünya Savaşının sonunda, 1937 sınırları esas alınarak dört işgal bölgesine ayrıldı. Bunlardan A. B. D., İngiltere ve Fransa işgal bölgelerine Batı Almanya, Rus işgal bölgesine de Doğu Almanya denildi. 2 ağustos 1945 teki Potstam antlaşması ile de Doğu Prusya'daki Königsberg (şimdiki adı Kaliningrad) şehri ve bölgesi Ruslara bırakıldı. Danzig ile Doğu Prusya'nın kalan kısımları, Oder-Neisse nehrinin doğusu Polonya'ya verildi. Rus bölgesinde kalan Berlin de ayrıca dört işgal bölgesine ayrıldı.

1949 yılında Almanya'da iki ayrı cumhuriyet doğdu: Batı işgal bölgesindeki Federal Alman Cumhuriyeti ile Doğu işgal bölgesindeki Alman Demokratik Cumhuriyeti. Doğu Berlin şehri Alman Demokratik Cumhuriyetinin, Bonn şehri de Federal Alman Cumhuriyetinin başkenti oldu.

Almanya'nın Genel Coğrafyası

Almanya başlıca iki tabiî bölgeye ayrılır. Kuzey Almanya büyük Avrupa ovasının bir bölümüdür. Güney Almanya ise yüksek yaylalar ve dağlarla kaplıdır. Aachen, Hannover, Leipzig ile Neisse nehri üzerindeki Görlitz ovanın güney sınırını teşkil eder. Ova, Kuzey Denizi'nde son bulur. Kıyılar son derece

Almanya'nın endüstri merkezlerinden Essen civarındaki Glabbeck şehrinde yılda 120 milyon ton taşkömürü, 32 milyon ton kok, 4 milyon ton da briket çıkarılır.

Almanya'nın etrafındaki komşulariyle coğrafi durumunu gösterir harita

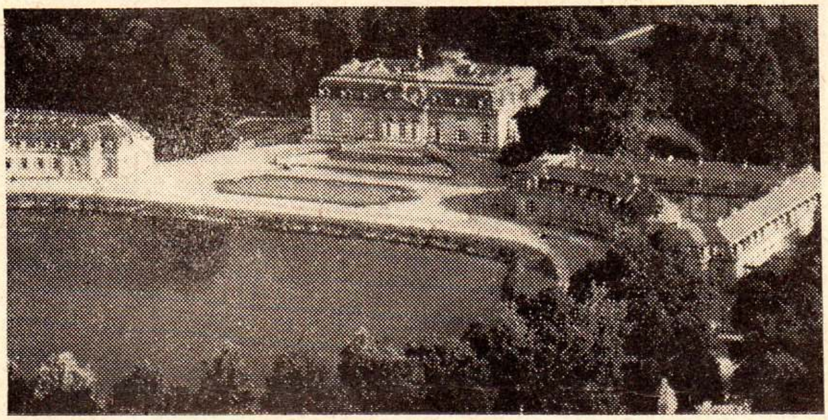
düzdür; ancak birkaç tane iyi limana raslanır. Kuzey Denizi'ne akan nehir ağızları iyi birer liman vazifesi görür. Kuzey Almanya ovasındaki tepelerin yüksekliği 300 metreyi geçmez. Bu ova buz devrinden kalmıştır.

Güney Almanya'daki ormanlık dağlar ve yüksek yaylalar derin, güzel vâdilerle kaplıdır. Alp Dağlarının kuzey etekleri ise Almanya'nın güney sınırına kadar iner.

Dağlar. — Almanya ovasının ortalarından başlıyarak güneye doğru bütün memleketi kaplıyan dağların yüksekliği azdır. Orta Almanya'da ovanın hemen bittiği yerde yükselen Harz Dağları (1142 m.) bu bölgenin en yüksek yerini teşkil eder. Orta Almanyadaki dağların hepsi alçaktır ve yuvarlak tepelidir. Pek azının yüksekliği 1000 metreyi bulur. Erzgebirge Dağları, demir, bakır ve gümüş cevherleri bakımından çok zengin olduğundan Maden Dağları diye de anılır. Bu bölgedeki diğer dağlar Thürninger Wald, (987 m.), Fichtel Wald (1051 m.) Böhmer Wald ve Franken Wald'dır. Güney-Batı Almanya'yı Karaorman Dağları (Schwarzwald) (1493 m.) kaplar.

Güney-Batı Almanyadan, kuzey-doğuya doğru Suab ve Frankoni Juraları uzanır. Bunların güneyi Baviyera yaylasıdır. Alp Dağlarının güney etekleri, Almanya'nın da güney sınırını teşkil ederek, bu yaylayı çevreler. Almanya'nın en yüksek tepesi bu bölgededir. Münih'in 100 km. kadar güney-batısındaki Zugspitze tepesinin yüksekliği 3000 metreyi geçer.

Nehirler. — Almanya'nın başlıca nehirleri Oder, Elbe, Weser, Ren ve Tuna'dır. Oder Baltık Denizi'ne, Tuna Karadeniz'e dökülür. Diğerleri Kuzey Denizi'ne dökülürler. Bu nehirlerden yalnız Elbe ve Weser Almanya sınırları içinde denize dökülür. Bunların ağzında Hamburg ve Bremen limanları vardır.

Düsseldorf yakınında mimari yapısiyle meşhur Benrath Şatosu

Almanya'daki nehirlerin çoğu gemilerin işlemesine elverişlidir. Bu sayede memleketin içlerine doğru nehir yolu ile ulaştırma mümkün olmaktadır. (Bk. Elbe, Oder, Ren, Tuna, Weser)

Tuna, genel olarak kuzey ve kuzey-batıya doğru akan diğer nehirlerin aksine, Karaorman Dağlarından çıkarak doğuya akar, birçok kollar aldıktan sonra Avusturya topraklarına girer. Nehir önce kendi havzasının kuzey kesiminde akarak Suab Juraları boyunca gider. Sonra Regensburg'dan güneydoğuya döner, İsar ve İnn kollarını alır. Tuna Regensburg'dan başlıyan bir kanalla Main nehrine bağlıdır.

Ren nehri Basel'den Mainz'e kadar bir yanını Vojların, bir yanını da Karaorman Dağlarının çevirdiği sarp bir vâdide akar. Başlıca Main, Moselle ve Ruhr kollarını alır. Bu bölgede şehirler pek azdır. Ren nehri Holânda'dan denize dökülür.

Elbe, Weser ve Oder nehirleri ulaştırmaya elverişlidir. Bu nehirler seviyelerinin elverdiği yerlerde kanallarla birbirine bağlıdır. Memleketi doğudan batıya kadar kaplıyan bu kanalların bilhassa Berlin'in gelişmesinde büyük rolü olmuştur.

Almanya topraklarından çıkıp gene Almanyada denize dökülen nehirler sadece Weser (480 km.) ve Ems'dir (378 km.) Ems nehri kanallarla hem Ren'e, hem de Weser'e bağlıdır.

Göller. — Almanya'nın başlıca önemli gölü güneydeki Konstanz Gölüdür. Onun da ancak kuzey ve batı kıyıları Almanya'nındır. İsviçre ve Avusturya sınırında bulunan bu gölün uzunluğu 70 km. kadardır. Güney Almanya'da bundan başka birçok küçük ve çok güzel manzaralı göller vardır. Kuzey Almanya'da ve daha çok kuzey-doğuda toplanan yüzlerce küçük ve sığ göl birbirlerine ve Baltık Denizine derelerle bağlıdırlar.

Iklim. — Almanya hem kara, hem de okyanus ikliminin etkisi altındadır. Kuzey-batıda Atlas Okyanusu'ndan gelen rutubetli ve sıcak rüzgârları kesecek dağlar yoktur. Golfstrim'in Kuzey Denizi'ne giren bir kolu da Kuzey Almanya ikliminin mutedilleşmesine sebep olur.

Güney Almanya, dağlık olması bakımından, daha soğuktur. Orta Almanyada ise tam bir kara iklimi hüküm sürer. Bu bölgede kışlar soğuk, yazlar sıcaktır. Batı Almanya'nın iklimi de doğuya göre daha mutedildir. Güney-Batı Almanya ile kuzey ovası arasındaki yıllık ısı farkı 1°-3° C. kadardır.

Yağmur her mevsimde yağarsa da en çok yazın yağar. Almanya'nın en çok yağmur alan yerleri Baviyera yaylası ile Batı Almanya'nın yüksek bölgeleridir. Memleketin en sıcak ve en az yağış alan bölgesi Ren havzasıdır. Ortalama yağış batıda 70 sm. kadardır. Güney-Batı Almanya'da ortalama yağış 60 sm. kadar olduğu halde, Güney-Doğuda ortalama 40 sm. yi geçmez.

Alman Milleti

Almanlar çalışkanlıklariyle, ele aldıkları her konuda dikkat ve titizlikleriyle tanınmış bir millettir. Avrupa tarihinde bağımsızlıklarına tam anlamiyle sahip olma fırsatını onlar kadar az kazanan pek az millet vardır.

Almanların son derece itaatkâr bir halk olmasının memleketlerinde birbiri ardı sıra diktatörlük idarelerinin kurulmasına sebep olduğu düşünülebilir. Yüzlerce yıl Alman halkı hem şahıs hürriyetinden, hem millî birlikten uzak kalmış, bu yüzden mutlakıyetle idare edilen birçok bağımsız devletlere bölünmüşlerdir. Almanya birleştiği zaman da halk gerçek bir bağımsızlığa kavuşamamış, askerlerin, yüksek rütbeli memurların baskısı altında kalmıştır.

Alman milleti son yüz yıl içinde harblerde çok telefat vermiş, nüfusu zaman zaman bu yüzden milyonlarca azalmıştır. Alman İmparatorluğunun kurulduğu 1871 yılında nüfus 41.000.000 du. Ondan sonraki kırk yıl içinde 64.900.000 e yükseldi. 1914 te Birinci Dünya Harbi başladığı sırada Almanya'nın nüfusu 67.800.000 i bulmuştu. Harbin sonunda nüfus çok düştü; bunun başlıca üç sebebi vardı: Cephelerde ölenlerle harbin yol açtığı diğer sebeplerle ölenlerin sayısı üç milyona yaklaşıyordu; ayrıca, harb yıllarında doğum nispeti de azalmıştı; üstelik, Versailles Antlaşmasiyle memleketin birçok yerleri başka milletlere verilmiş, böylece 7.000.000 kişi Almanya sınırları dışında kalmıştı.

İkinci Dünya Savaşında Alman halkı büyük kayıplara uğramıştır. 1939 yılında Saar, Avusturya, Südetler, Bohemya, Moravya ve Memel'in Almanya'ya katılması ile nüfus 86.400.000 i bulmuştu. Savaş sırasında cephede ve cephe gerisinde 4.700.000 kişi ölmüş, doğum nispeti de binde 15 e düşmüştür. Almanların birçok toprakları kaybetmeleri de nüfusu eksiltmiş ve 1946 da 64.457.000 e düşmüştür.

Irk. — Almanlar diğer birçok Avrupa milletleri gibi ırk bakımından karışıktır. Bu yüzden belli başlı bir Alman ırkı gösterilemez. Kuzey Almanya yerli halkı ırk bakımından İngiliz, Holândalı, Danimarkalı, Kuzey Rusyalı ve Fransız Normanlariyle ilgilidir. Kuzey tipinden olan bu Almanlar genel olarak uzun boylu, mavi gözlü, sarı saçlıdır. Güney Almanya halkı ise dağ tipidir, Avusturya, İsviçre ve Orta Fransa ahalisine benzerler. Bunlar kısa boylu, kumral saçlıdır, gözleri koyu renktir. Bu iki tip bütün Almanya içinde karışmış durumdadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ikiye bölüneli beri, Doğu Almanya'dan Batı'ya her gün ortalama bine yakın insan kaçmaktadır. Fotoğraf bu kaçanlardan bir kafileyi Batı Berlin Yardım Merkezi önünde gösteriyor.

Yaşayış. — Alman halkının yaşayış ve âdetleri memleketin çeşitli bölgelerinde çeşitli değişiklikler gösterir. Bu değişikliklerin bir kısmı coğrafi şartlarla ilgilidir. Bilhassa, orman ve dağlarla memleketin diğer bölgelerinden ayrılan yerlerde eski âdetler hüküm sürer. Buralarda kadınların uzun ve süslü eteklikler, kar gibi beyaz bluzlar giydiği görülür. Delikanlılar işlemeli kısa pantolon giyer. Ancak, ahalinin yarıdan fazlası şehirler ve kasabalarda yaşadığından, özellik taşıyan kılıklara her yerde raslanmaz.

Almanlar müzik ve dansı çok sever. Ahali son derece çalışkandır. Kadınlar temizlikleri ve iyi yemek pişirmeleriyle tanınmışlardır. Kız çocuklarına küçük yaşlardan itibaren yemek pişirme öğretirler.

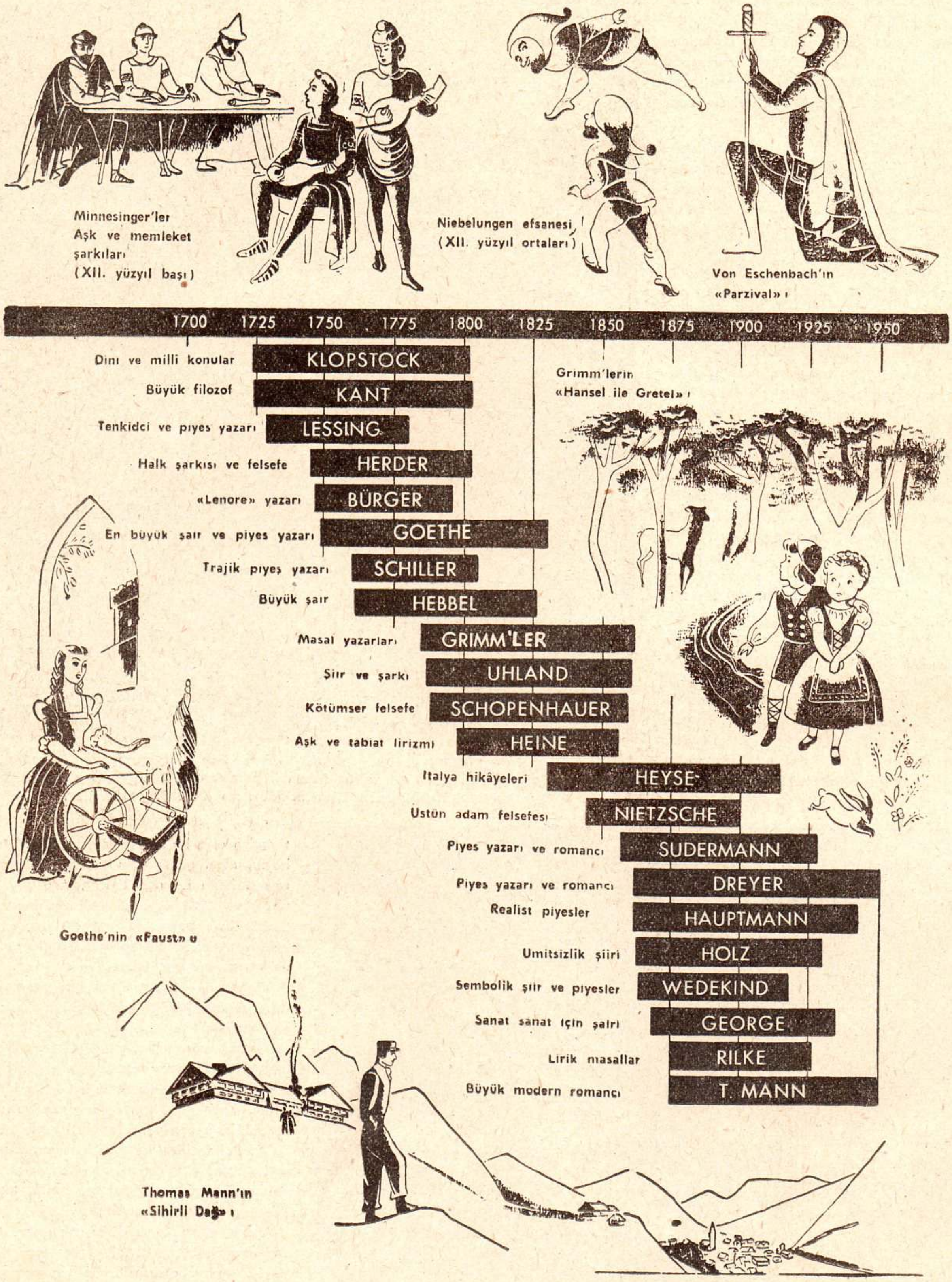

Berlin sokaklarından birinin gece manzarası

Almanya'nın Büyük Şehirleri

Almanya'nın başlıca büyük şehirleri

ALMAN EDEBİYATI

Berlin, Frankfurt, Bonn, Hamburg, Leipzig ve Münih'tir (Bu maddelere bakınız). Diğer önemli şehirler şunlardır:

Bremen: 535.000 nüfuslu olan bu şehir Weser nehri ağzında bir limandır. Makine, kimya, gıda endüstrisi ve dokumacılık gelişmiştir. Şehir denizden 75 kilometre içeride olduğu halde Weser nehrinin meydana getirdiği geniş haliç sayesinde en büyük transatlantikler bile limana kadar girebilir. Bir ithal limanı olan Bremen'de gemi inşa tezgâhları da vardır.

Aachen: 159.000 nüfusludur. Kuzey-Batı Almanya'nın tarihî şehirlerinden biridir, birçok antlaşmalar burada imzalanmış, IX. yüzyılda Büyük Karl (Şarlman) İmparatorluğunun başkenti olmuştur. Güzel manzaralı olan şehirde dokuma ve makine endüstrisi gelişmiştir. Kaplıca otelleri vardır. Burada Büyük Karl zamanından kalma katedral meşhurdur.

Köln (Kolonya): Batı Almanya'da Ren nehri üzerinde 749.500 nüfuslu bir şehirdir. Romalılar tarafından kurulmuş olan şehir en çok şahane katedraliyle tanınmıştır. Kimya endüstrisi ileridir. XVIII. yüzyılda J. M. Farina'nın icadettiği kokulu su (kolonya suyu) sayesinde şehrin adı bütün dünyaya yayılmıştır.

Dortmund: Ruhr havzasında 545.000 nüfuslu ağır maden sanayii bölgesidir.

Dresden: 468.000 nüfusludur.

Düsseldorf: Ren nehri üzerinde işlek bir liman ve ticaret merkezidir.

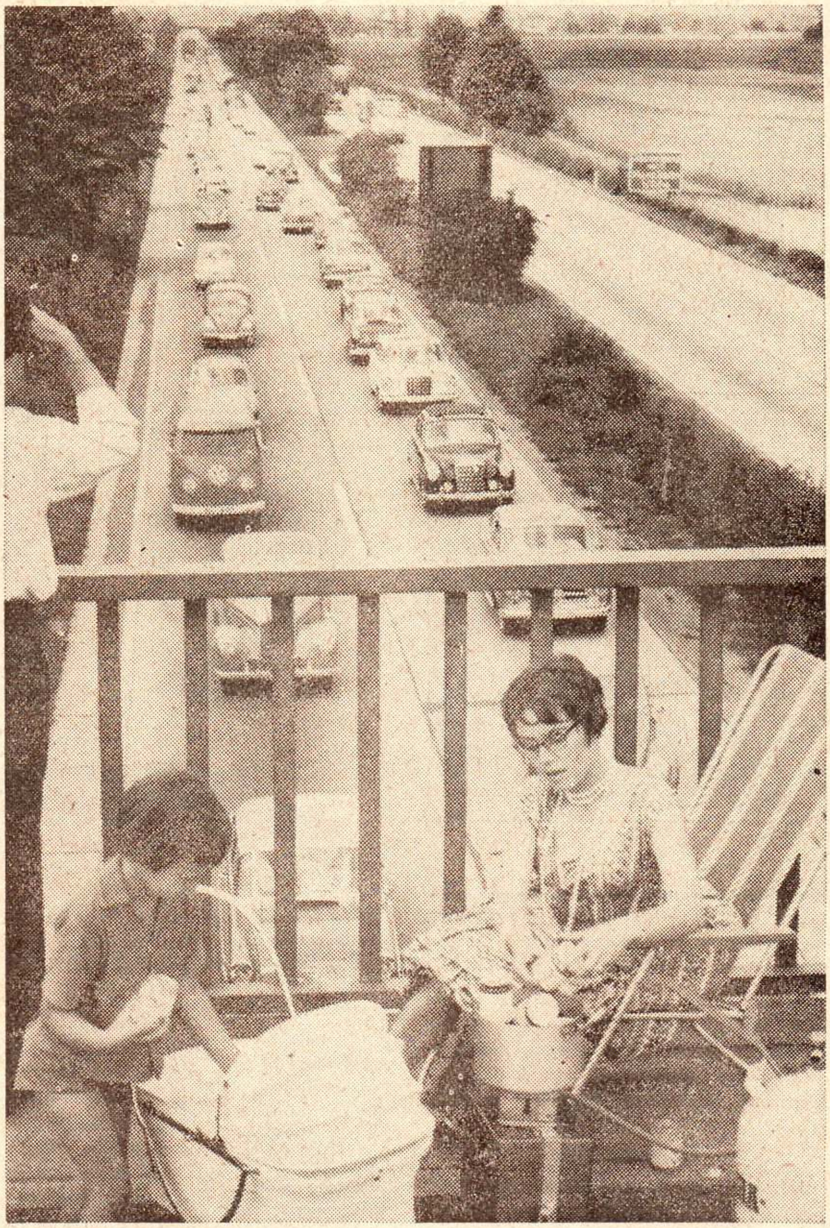
Almanya'nın diğer önemli şehirleri arasında Hannover, İkinci Dünya Savaşından sonra harb suçlularının muhakeme edildiği yer olan Nürnberg, bilhassa katedral ve şatosu ile tanınan 603.000 nüfuslu Stuttgart ile Erfurt, Halle, Karlsruhe, Kiel, Löbeck, Magdeburg, Mannheim, Oldenburg, Potsdam ve Wiesbaden vardır.

Almanya'da Eğitim

Almanlar ilme ve eğitime büyük önem veren bir millettir. Daha 1914 yılında memlekette okuyup yazma bilmiyen kimse kalmamıştı. Almanya'daki okul sistemi XIX. yüzyılın sonlarında mevcut olan başlıca üç okul tipinden gelişmiştir: 6-14 yaş arasındaki çocuklar için dört yıl süreli ilkokullar (Volksschule), az bir harç verilerek girilen ve altı yıl süren ara okullar (Mittelschule) ve nihayet öğrencileri üniversiteye hazırlıyan ortaokullar. 1920 den sonra ilk dört yıllık eğitimin yapıldığı okullara «temel okul» (Grundschule) denmiştir. Bundan sonra da ortaokuldan önce dört yıl süren Volkschule gelir. Ayrıca memleketin muhtelif bölgelerine göre okul tiplerinde bazı değişiklikler görülür.

Eğitime büyük önem verilen Almanya'da 24 üniversite vardır. Bunlardan en eskisi 1368 yılında kurulan Heidelberg Üniversitesi, en yenisi de 1946 da kurulan Mainz Üniversitesidir. Bu üniversitelerden başka hepsi XIX. yüzyılda kurulmuş olan 10 tane teknik kolej vardır.

Hitler idaresi zamanında eğitimde büyük değişiklikler olmuş, birçok öğretim üyesi vazifelerinden uzaklaştırıldığı gibi okul kitapları da değiştirilmiştir. Çocuklar daha altı yaşından itibaren Nasyonal Sosyalist Partisinin atletik kulüplerine sokulur, üniversitelere varıncaya kadar bütün okullarda Alman ırkının üstünlüğünü telkin eden bir eğitim görürlerdi. 1945 te Üçüncü Reich'ın yıkılması üzerine bu eğitim sistemi de son bulmuştur.

Almanya Avrupa'da en çok otomobil kullanan memleketlerden biri olmuştur. Resim, bir köprü üzerinde durup alttan geçen otomobil akınını seyrederek piknik yapan bir aileyi gösteriyor.

Alman Dili

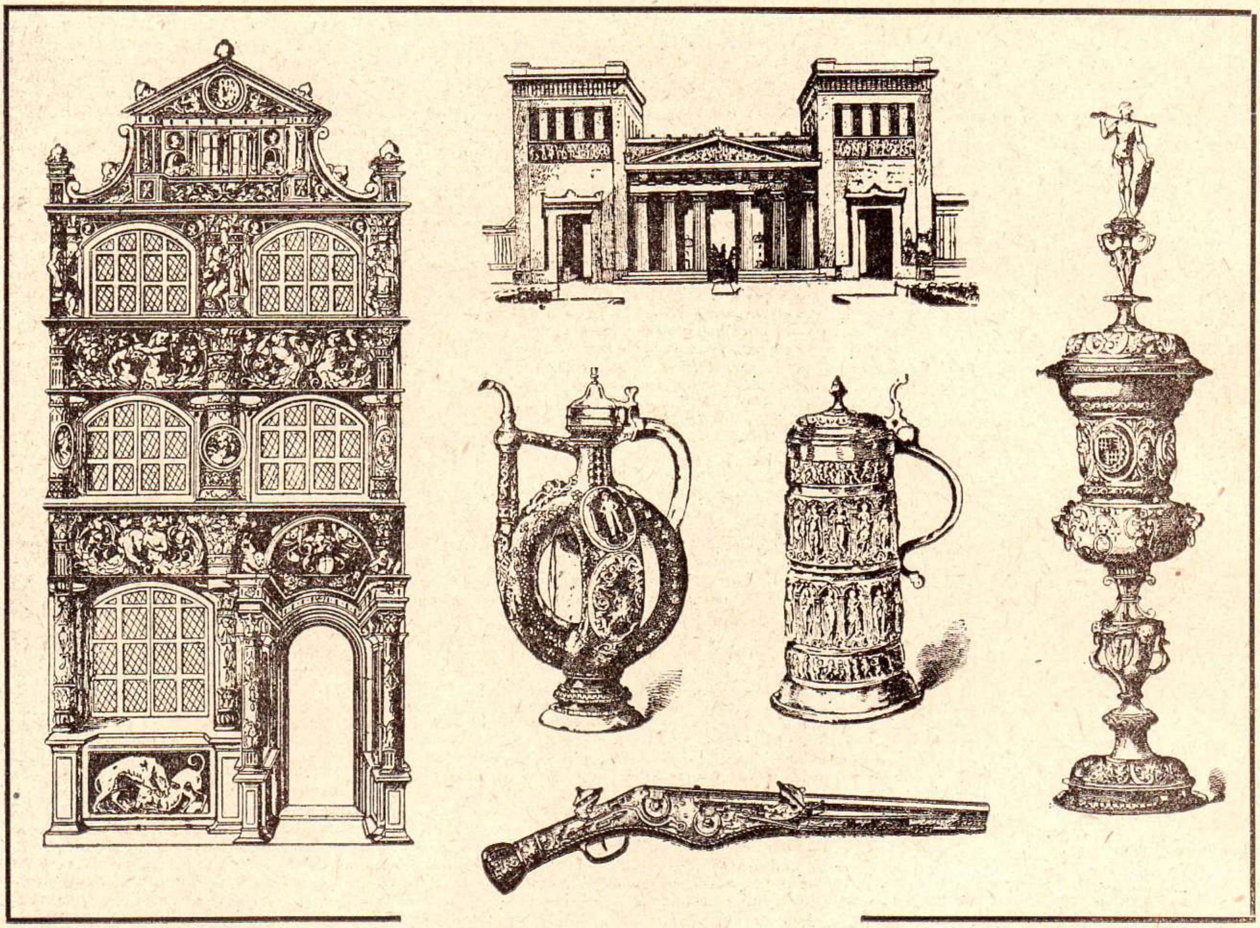
Almanca, Kuzey Holânda'da bir kısım halkın konuştuğu Frizye dili ve İngilizce ile birlikte, Batı Germen dil grupunun bir bölümünü teşkil eder.

Almancanın tarihi başlıca üç devreye ayrılır:

1 — Eski yüksek Almanca (Althochdeutsch) ve eski aşağı Almanca (Altniederdeutsch); 2 — Orta yüksek Almanca (Mittelhochdeutsch) ve orta aşağı Almanca (Mittelniederdeutsch) 3 — Modern yüksek Almanca (Neuhochdeutsch) ve modern aşağı Almanca (Neuniederdeutsch).

Yüksek Almanca bugün Almanya'nın resmî dilidir. Okullarda bu dil okutulur. Alman edebiyatının birçok eserleri bu Almanca ile yazılmıştır. Günlük konuşmada memleketin muhtelif bölgelerinde lehçe farkları vardır. Genel olarak, yüksek Almanca memleketin orta ve güney bölümlerinin, aşağı Almanca ise kuzey bölümünün dilidir. Bu dil İngilizceye yüksek Almancadan daha yakındır ve İngilizcenin en yakın akrabası sayılır.

Almancada birçok yabancı kelimeler vardır. Bunların Almancaya karışması Teutonların Romalılarla temasa geçmesiyle başlar. Bu yoldan önce Lâtince kelimeler girmiştir. Şövalyeler devrinde de Alman diline Fransızcanın tesirleri olmuştur. Ayrıca İtalyanca,

ESKİ ALMAN SÜSLEME SANATINDAN ÖRNEKLER. — Solda: Meşhur ressam Holbein (1497-1543) tarafından süslenmiş bir ev. Ortada üstte: Münih'te mimar Klenze (1784-1864) nin eseri olan bir dış kapı. Ortada solda: XVII. yüzyılda Nürnberg'de yapılmış bir kap. Ortada sağda: Bir bira kabı. Ortada aşağıda: XVII. yüzyıl tabancası. Sağda: XVI. yüzyıla ait içki kabı.

İspanyolca ve Doğu dillerinden alınmış kelimeler de vardır. Zaman zaman, Almancadaki yabancı kelimeleri ayıklıyarak dili millîleştirmek konusunda gayretler sarfedilmiştir.

Alman Edebiyatı

İmparator Büyük Karl zamanından önce yazılı bir Alman edebiyatı olduğuna dair elde delil yoktur. Bu bakımdan Alman edebiyatının asıl Büyük Karl'dan sonra başladığı söylenebilir. Bundan önceki devirlerde birtakım şarkılar ve efsaneler söylenegeldiği de bilinmektedir.

Eski Alman ve İngiliz edebiyatı başlangıçta hemen hemen aynı yoldan geçmiştir. «Beowulf» İngilteredeki Germen kabîlelerinin VIII. yüzyılda söyledikleri destan tarzı ilk şiirlerden biri olarak kabul edilmektedir. Eski Germen şiirinin başka bir örneği de «Hildebrandslied» adındaki destandır.

Alman Edebiyatı başlıca beş devreye ayrılır:

● Eski yüksek Almanca devri: XI. yüzyıla kadar devam eder. Yukarıda bahsettiğimiz eserler bu devir mahsulüdür. Germen dilinde yazılmış olup hâlâ yaşıyan en eski yazılı bir diğer eser de Rahip Ulfilas'ın İncil tercümesidir: Bu tercüme Gotça'dır ve özel bir alfabeyle yazılmıştır. X. yüzyılda edebiyata bir ara Lâtince hakim olmuş, Almanca sönmeye yüz tutmuştur.

Büyük din adamı: Luther

● Orta yüksek Almanca devri: XII. yüzyıldaki Haçlı seferleri sırasında Alman edebiyatında büyük bir parlama görülür. «Minnesinger» denen halk şairleri aşk, tabiat ve memleket şiirlerini terennüm etmeye başladılar. Bunların en tanınmışı saraydan saraya dolaşan Walter von der Vogelweide' dir. Fransız temleri üzerine destan yazanlar da olmuştur. Gottfried von Strasburg «Tristan'la İsolde» yi, Wolfram von Essenbach da «Parsival» ı yazmıştır. O devrin en büyük halk destanlarından biri de «Nibelungen» dir.

● Geçiş devri: XVI. yüzyılın sonuna kadar devam eder. Bu devrede halk şiiri büyük bir gelişme göstermiştir. XVI. yüzyıldaki halk şairleri (Meistersinger'ler) şiir alanında büyük başarı gösterdiler. Bunların eserlerine «Meistersang» deniyordu. Bilhassa güneyde Meistersinger okulları açılmıştı, buralarda şiir ve müzik öğretilirdi. Meistersinger'lerin en önemlisi Hans Sachs'tır.

Ancak, geçiş devrinin lirik şiirini «Meistersang» lardan çok, halk şarkıları (Volkslied) ler temsil eder. XIV - XVI. yıllar arasında hayvan masalları da oldukça geniş bir yer tutmuştur. Gene bu sırada dram nev'inin yavaş yavaş kiliseden ayrılmaya başladığı görülür.

Bu devreye raslıyan Protestan Reformu Alman kültür hayatında önemli izler bırakmıştır. Martin Luther'in İncil tercümesi büyük bir edebî âbide sayılmaktadır. Luther, hem mâna, hem de ruhça Alman olan bir eser meydana getirmişti. Bu bakımdan Luther İncil'i milleti dil birliğine götüren bir unsur oldu. Bu devreye raslıyan edebiyat ilhamını daha çok dinden almıştır.

Protestan Reformunun meydana getirdiği dinî kargaşalıklar edebî ilerlemeyi duraklattı. 1618 den 1648 e kadar süren Otuz Yıl Savaşlarının edebiyata olan tesiri ise savaşlar bittikten çok sonralara kadar devam etti. Bu arada, XVII. yüzyılda yazılan en iyi Alman romanı olarak «Der Abenteuerliche Simplissimus» gösterilebilir. Yazarı H. J. Christoffel von Grimmelshausen'dir.

● Milliyetçiliğin doğuş ve parlayışı: 1700 yılından önce Alman yazarları daha çok Fransız ediblerini taklit ediyorlardı. XVIII. yüzyıldan itibaren Almanlar da milletçe iftihar edebilecekleri edebiyatçılara kavuştular. Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803) 1748 yılında «Messias» ının ilk üç kısmını

yayınladı. Gotthold Lessing (1729-1781) Alman halkına ilk yerli komediyi sundu.

Fransız tesirlerine karşı da şiddetli bir savaş açan Lessing aynı zamanda eleştirmeci olarak da tanınır. Johann von Herder (1744-1803), Johann Goethe (1749-1834) ve Johann Schiller (1759-1805) devrinde millîleşme hareketi son haddini buldu.

Büyük Alman edibi: Goethe

Alman felsefesinin ilk mümessilleri G. V. Leibnitz (1646-1716) ile Christian von Wolf (1679-1754) ve nihayet tanınmış filozof Immanuel Kant (1724 1804) da bu çağda yaşamıştır.

Herder, dünyanın her yanındaki halk şarkılarından örnekler toplayıp neşrederken, Alman edebiyatının en büyük şairi Goethe «Werther» ve «Wilhelm Meister» adlı romanlarını, şiir ve baladlarını, «Egmont», «Tasso», «Iphigenie» gibi piyeslerini, nihayet büyük bir dram şaheseri olan «Faust» yazıyordu.

Goethe'nin yakın arkadaşı olan Schiller de, genç yaşta ölmesine rağmen, büyük eserler verdi. Bu devreye ekseriya «klâsik devir» denir. Schiller'in başlıca dramları «Maria Stuart» ve «Wilhelm Tell» dir. Bu devirde halk masallarına da önem verilmiş, Wilhelm ve Jacob Grimm Kardeşler meşhur çocuk masallarını, Germen mitolojisi metinlerini yazmışlar, ilk defa Alman dili lûgatini yapmışlardır.

Dramatik edebiyat ise bilhassa millî duyguları ifade etmeye imkân vermiştir. Bu arada H. V. Kleist'in (1777-1811) «Prinz von Homburg» unu, Ernst M. Arndt'ın (1769-1811) vatanî destan ve şiirlerini sayabiliriz.

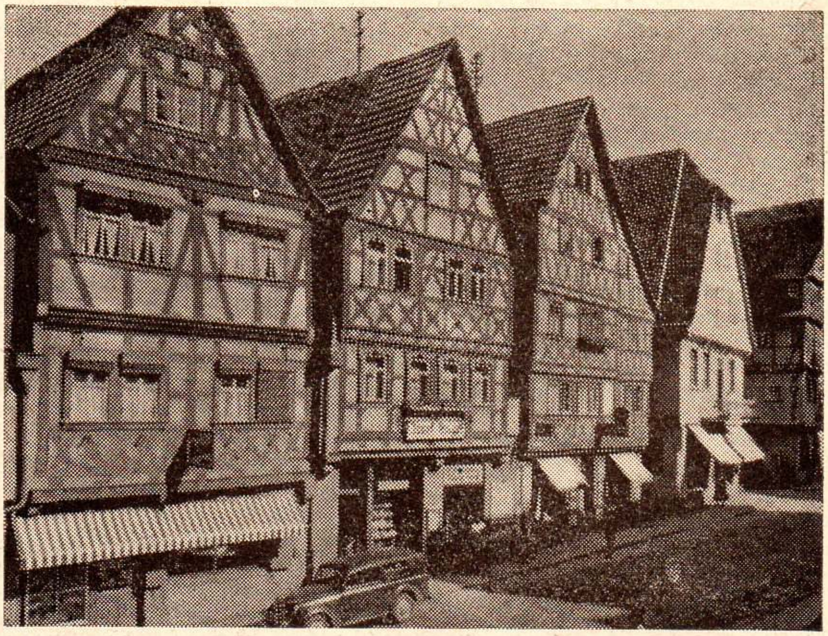
Bu devrin en tanınmış şairlerinden biri de Heinrich Heine'dir (1797-1856). Lirizm bakımından hemen Goethe'den sonra gelen Heine romantik Alman edebiyatının en parlak siması olarak gösterilir. Başlıca eserleri «Du bist wie eine Blume» (Sen bir çiçek gibisin) ile «Die Lorelei» dır.

Bu devirde yaşıyan önemli filozoflar J. G. Fichte (1762-1814), F. W. J. von Schelling (1775-1854) ve G. W. F. Hegel'dir (1770-1831).

● Bugünkü Alman edebiyatı: XIX. yüzyılın başında Alman edebiyatında realizm hareketi başlar. Değişen yaşama şartlarının, ilimde ilerlemenin neticesi olarak edebiyatta da XIX. yüzyılın başlarında realizm hareketinin başladığını görürüz. Realizm daha sonraları natüralizme yönelmiş, onun ardından da ekspresyonizm, empresyonizm, sembolizm gibi edebî cereyanlar birbirini kovalamıştır.

XIX. yüzyılın sonlarındaki Alman felsefesini Schopenhauer (1788-1860) ile Nietzsche (1844-1900) temsil eder.

XX. yüzyılın başlarında yaşıyan sanatkârlar önemli eserler vermişlerdir. Gerhart Hauptmann (1862-1946) realist eserleriyle tanınmıştır. Bu devrin şairleri arasında Stefan George (1863-1933) ile Rainier Maria Rilke (1875-1926) önemli bir yer tutar. Bu iki sanatkâr sonraki yazarlara tesir etmiştir.

Eski Alman mimarlığının tipik örneği: Main civarında Ochsenfurt'ta bir cadde

Lirik şair Heinrich Heine

Bugünkü Alman edebiyatının en ileri gelen simalarından biri muhakkak ki Thomas Mann'dır (1875 - 1955). 1929 da Nobel Edebiyat Mükâfatını kazanan bu büyük romancı Hitler zamanında yapılan baskılar yüzünden Almanya'dan ayrılarak Amerika'ya yerleşmiş, 1945 te de Amerikan vatandaşlığına geçmişti.

Nasyonal Sosyalizm her şey gibi edebiyatı da kendi ideolojisine göre yoğurmak istemiştir. Hauptmann, Fallada gibi bazı yazarlar kendilerine çizilen programı kabul etmişler, Erich Maria Remarque, Stefan George, Thomas Mann gibi yazarlar ise memleketten ayrılmışlardır.

Bu devrin başlıca romancıları arasında Stefan Zweig (1881-1942) ile Franz Kafka'yı (1883-1924) da saymak gerekir.

Alman Sanatı

Almanlardan güzel sanatlarda birçok büyük sanatkârlar yetişmiş, bilhassa müzikte Alman bestecileri dünyaya ün salmışlardır. Alman sanatı resim ve heykelde de ölmez eserler vermiştir.

Resim. — Ortaçağda başlıyan Alman resminin ilk örneklerini minyatürler ve kitap resimleri teşkil eder. XIII. ve XIV. yüzyıllarda resme Gotik tarzı hâkim olmuştur. Bu devirde resim sanatı en çok kilise duvarlarını süslemekte, pencere vitraylarında kullanılmıştır. Hermann Wynrich devrin en önemli ressamıdır.

Holânda'da Van Eyck Kardeşlerle başlıyan realizm hareketi XV. yüzyılda Almanya'ya geçmiş, Zeitblom, Holbein devrin en güzel resim örneklerini vermişlerdir.

XVI. yüzyılda İtalya'da başlıyan Rönesans hareketi Alman sanat merkezlerinde derhal etkisini göstermiş, Mathias Grünewald (1480-1529) ifade tarzı ve renkleriyle kendisine büyük bir şöhret sağlamıştır. Bu devrin en büyük sanatkârlarından biri yaptığı eşsiz yağlıboya tablolar sayesinde bugüne kadar adı unutulmıyan Albrecht Dürer'dir (1471-1528). Bu devirde yetişen ölümsüz sanatkârlardan biri de Holbein'ın oğlu Hans Holbein'dır (1497-1543).

Ressam Angelika Kauffmann

XVII. yüzyıl, Alman resminde İtalya'yı taklit çağıdır. XVIII. yüzyılda Barok üslûbu hâkim olmaya başlamış, bu tarz resimlerde en çok Angelika Kauffmann, Kupetzky ve A. Graff tanınmıştır.

Peter Cornelius, Piloty, Kaulbach XIX. yüzyılın en önemli ressamlarıdır. Bu devreye klâsik çalışmalar ve romantizm hâkimdir. Büyük çapta tablolar yapılmıştır. Franz Krüger çağının portre ressamı olarak, Albrecht Adam da «Napoléon Harbleri» ile tanınmıştır. Bu arada romantik ressam Caspar David ile empresyonist Carl Blechen'i de saymak lâzımdır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Andreas Achenbach ile Oswald Achenbach manzara resimleriyle, Adolf Menzel ise realist üslûbiyle tanınmıştır. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yaşıyan önemli ressamlar realist Wilhelm Leibl, empresyonist Wilhelm Trübner, natürmort ressamı Karl Schuch'tur.

Heykel. — Almanya'da heykelcilik Büyük Karl zamanında başlamışsa da ilk değerli eserler XI. yüzyılın başlarında görülmüştür.

XII. yüzyılda iyice gelişen Alman heykelciliği XIII. yüzyılda en güzel örneklerini vermiş, Naumburg, Bamberg ve Strasbourg katedralleri heykeller ve kabartmalarla süslenmiştir.

XIV. yüzyılda Gotik üslûbu heykellerdeki yumuşak kıvrımlı elbiseler vücut hatlarına hâkim olmuş, XV. yüzyılda ise kıvrımlar daha da çoğalmış, heykelcilik daha sert bir karakter almıştır.

Peter Fisher XVI. yüzyılın en tanınmış tunç heykelcisidir. Sebaldusgrab'ın «Sebaldus Sandukası» adlı eseri Alman heykel sanatının bir şaheseri sayılır. Bu devirde sönmeye başlıyan heykelcilik XVII. yüzyılda Barok üslûbiyle yeni bir hamle yapmış, Andrea Schlütter (1664-1714) devrin en büyük heykelcisi olmuştur.

XVIII. yüzyılda heykel kiliselerden dışarı taşmaya başlamış, Ignaz Günther, J. B. Straub ve Wagner bahçeler için de heykeller yapmışlardır. Öte yandan, Kandler Bustell ve Melchior'un elinde porselen plâstiği dünya ölçüsünde bir değer kazanmıştır.

Heykelci Gottfrield Schadow

Gottfried Schadow (1764-1850) XIX. yüzyıl heykelcilerinin başında gelir. Berlin'deki Brandenburg Kapısının üstündeki «Zafer Arabası» en beğenilen eseridir. Christian Rauch (1777-1857), Kiss, Drake, Rietschel bu devrin diğer önemli heykelcileridir.

XIX. ve XX. yüzyılda yaşıyan en ünlü heykelciler Adolf Hildebrand, Max Klinger ve Georg Kolbe'dir. Georg Kolbe'nin «Tanzerin» (Danseden Kız) adlı eseri XX. yüzyıl Alman heykelciliğinin en tanınan eseri olmuştur. Kolbe gibi, XIX. yüzyıldan sonra XX. yüzyılda da kuvvetli eserler veren bir diğer heykelci Fritz Klimsch'tir.

Mimarlık. — Almanya'da mimarlık sanatı Büyük Karl zamanında yapılan kiliselerle başlar. XI. - XIII. yüzyıllarda Roman mimarlık sanatı, Alman mimarlığına da hâkim olmuştur. Roman tarzı mimarlık ise Romalıların bazilika şeklinden gelişmiştir.

Gotik tarzının Alman mimarlığına hâkim olduğu XIII.-XV. yüzyıllarda Halberstadt ve Kolonya katedralleri yapılmıştır. Bu devirde Fransız Gotik sanatının tesirleri görülür. XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar süren Rönesans ve Barok devirlerinde mimarlık eserlerine sadelik hâkim olmaya başlamış, dinî eserlerin dışında ev, belediye binası, saray gibi eserler meydana getirilmiştir. Bunların başlıcası Potsdam ve Berlin'deki saraylardır. O devrin en tanınmış mimarları Zimmermann, Neumann, Prandauer, Pöppelmann'dır.

XIX. yüzyılda Alman klâsik mimarlığının doğduğunu görürüz. Schinkel, Strack, Hitzig gibi mimarlar başlıca şehirlerde büyük eserler vermişlerdir. Daha önceki devirlerin en uygun şekilleri birbiriyle karılarak tarihî bir tarz meydana getirilmiştir. XIX. yüzyılın sonlarında Paul Wallot Berlin'de Reichstagbaude'yi (Millet Meclisi binasını), L. Hoffmann da Dybwad ile birlikte Leipzig'deki Devlet Mahkemesini yapmışlardır. Bunlar devrin mimarlık özelliklerini en iyi gösteren eserlerdir.

Büyük besteci Johann S. Bach

Müzik. — XIV. yüzyıla kadar Minnesinger'ler (aşk türküsü şarkıcıları) Alman müziğinin tek hâkimi olmuşlardır. Bunlar halk şairleriydi. Omuzlarına aldıkları çalgı âletleriyle kasaba kasaba dolaşır, türkü söylerlerdi. Bunların en tanınmışı XIII. yüzyılda yaşamış Tannhäuser ve Wolfram'dır. XIV. yüzyıldan itibaren müzik dünyasına Meistersinger'ler (usta şarkıcılar) hâkim olmaya başlamış ve iki yüzyıl müddetle hüküm sürmüşlerdir. Bunlar okuldan yetişirlerdi, bir esnaf derneği gibi teşkilâtlanmışlardı. Bu devirde dinî müzik de gelişmiştir.

Halk müziği XVI. yüzyılda da büyük kitlelere hâkim olmakta devam etmiş, gerçek Alman müziğinin dehaları XVII. yüzyıldan itibaren yetişmeye başlamıştır. Bextehude, Eroberger, Pachelbel bu yüzyılın büyük müzikçilerindendir. XVIII. ve XX. yüzyıllar ise Alman müzik dünyasının altın çağıdır.

XVIII. yüzyılda eski bir müzikçi ailenin oğlu olan Johann Sebastian Bach (1685-1750) armoni sanatı ve ilham zenginliğiyle erişilmez bir deha olarak parlamıştır. Oratorio alanında büyük eserler veren Haendel de (1685-1759) onunla aynı devirde yaşamıştır.

Alman müziğinde daha sonraki devreyi bir bakıma bir Avusturya-Alman ortak sanatı olarak saymak lâzımgelir. Zira Mozart (1756-1791), Haydn (1732-1809) gibi dev sanatkârlar Avusturyalıdır. Gluck'un geliştirdiği opera alanında Mozart yepyeni hamleler yapmıştır.

Nihayet insanlığın bütün dert ve duygularını sesle ifade eden dâhi sanatkâr Beethoven (1770-1827), Alman müzik dünyasında bir güneş gibi belirmiştir.

XIX. yüzyılda Alman müzik dünyasında Schumann, Mendelssohn, Schubert, Wagner ve Richard Strauss yetişmişse de Beethoven'den sonra Alman müziği eski parlak devrini bir daha bulamamıştır.

Almanya'nın Ekonomik Durumu

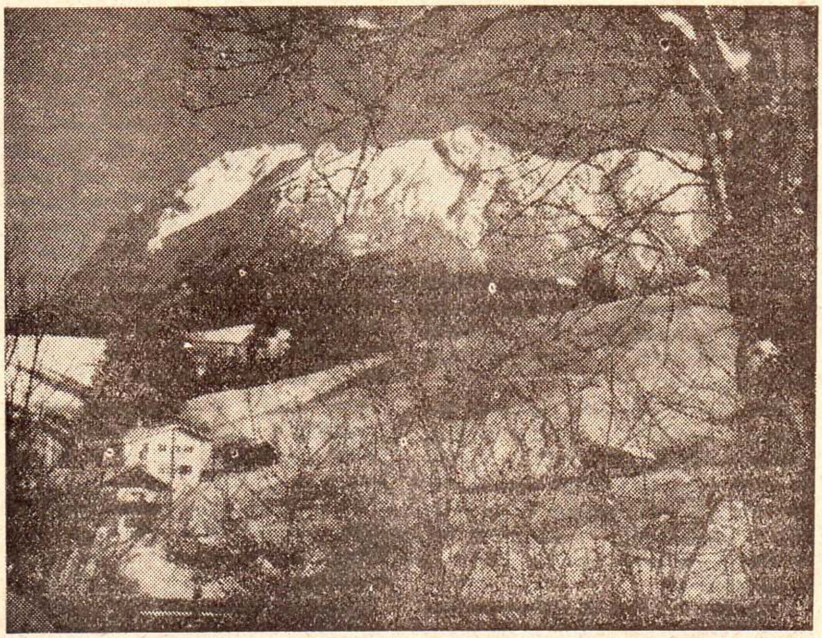
Almanya tabiî kaynaklar bakımından çok zengindir. Madenler, ormanlar, ziraate elverişli topraklar, hayvancılığa imkân veren geniş otlaklar bunların başında gelir. Sanayiin çok ileri bir seviyede olması dolayısiyle, bu tabiî kaynaklar en yeni usullerle işlenmiş ve memlekete büyük gelir kaynakları sağlanmıştır.

Madenler. — Almanya'daki maden cevherinin çoğu memleketin batısındadır. Lothringen eyaletinde zengin demir madenleri vardır. Kuzey-Batı ve Orta Almanya'da önemli linyit madenleri bulunur. Bu kömür, daha çok elektrik enerjisi elde etmek için kullanılmaktadır. Güney Almanyanın dağlık bölgelerinde gümüş, bakır, çinko, kurşun, nikel gibi madenler işletilir.

Alman toprakları petrol bakımından fakirdir. Petrol istihsali memleket ihtiyacının ancak pek az bir kısmını karşılar. Genel olarak, kömür dışında, Almanya maden kaynaklarının son derece zayıf olduğunu söyliyebiliriz.

Tarım. — İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar başlıca iki tip toprak sistemi Alman tarımına hâkim bulunuyordu. Doğu Almanya, bilhassa Elbe'nin doğusu, büyük arazi sahiplerinin elindeydi. Batı Almanya'da ise araziye daha çok köylüler sahipti. Savaştan sonra bu durum değişti, büyük topraklar köylüye dağıtıldı. Bilhassa Doğu Almanya'da arazi çok küçük parçalara bölündü. Bugün Doğu Almanya'da ortalama 50-200 dönümden fazla toprak sahibi yoktur.

Toprak reformu Batı Almanya'da da ya-

Almanya'nın Allgau bölgesinde Rubihorn Dağı ve Obrestdorf Köyü

pıldı. Fakat ormanlık bölgeleri bir tarafa bırakırsak, geniş araziler zaten bu bölgede önemli bir rol oynamıyordu. Onun için yeniden iskân işi küçük çapta kaldı. Buradaki arazi sahiplerinin toprağı halen 50 ile 500 dönüm arasında değişmektedir. 500 dönümden fazla arazi sahipleri de vardır.

Çiftçilik modern usullere göre ve makinelerle yapılır. Doğu Almanyanın ovalarında patates ve çavdar yetişir. Orta Almanya ve Silezya'nın başlıca ürünü ise buğday, patates, şeker pancarıdır. Rutubetli sahil ovalarında ve Alp dağları eteklerinde de meyva, üzüm yetişir. Almanyanın batı ve doğu olarak ikiye bölünmesi Alman tarımına zarar vermiştir. Bilhassa ekilebilir yerleri daha az olan Batı Almanya daha büyük zarar görmüştür.

İkinci Dünya Savaşından sonra Almanyada, bütün diğer ekonomi kolları gibi, tarım da büyük bir kriz geçirmiş, ancak Marshall Plânı'ndan gördüğü yardım sayesinde 1949'dan sonra kalkınma yoluna girmiştir. Savaşın bitiminden sonra ilk dört yıl içinde Almanya bu fondan 1.500.000.000 dolâr yardım görmüştür. Bu yardımın önemli bir kısmını gıda maddeleri ve ham madde teşkil etmiştir.

Hayvancılık, balıkçılık. — Almanya'da çiftlikl. ı dışında kalan arazi otlak olarak kullanılır. Koyun azdır, fakat çok sayıda sığır ve domuz yetiştirilir. Almanya, ihtiyacı olan tavuk ve yumurtanın çoğunu ithal eder.

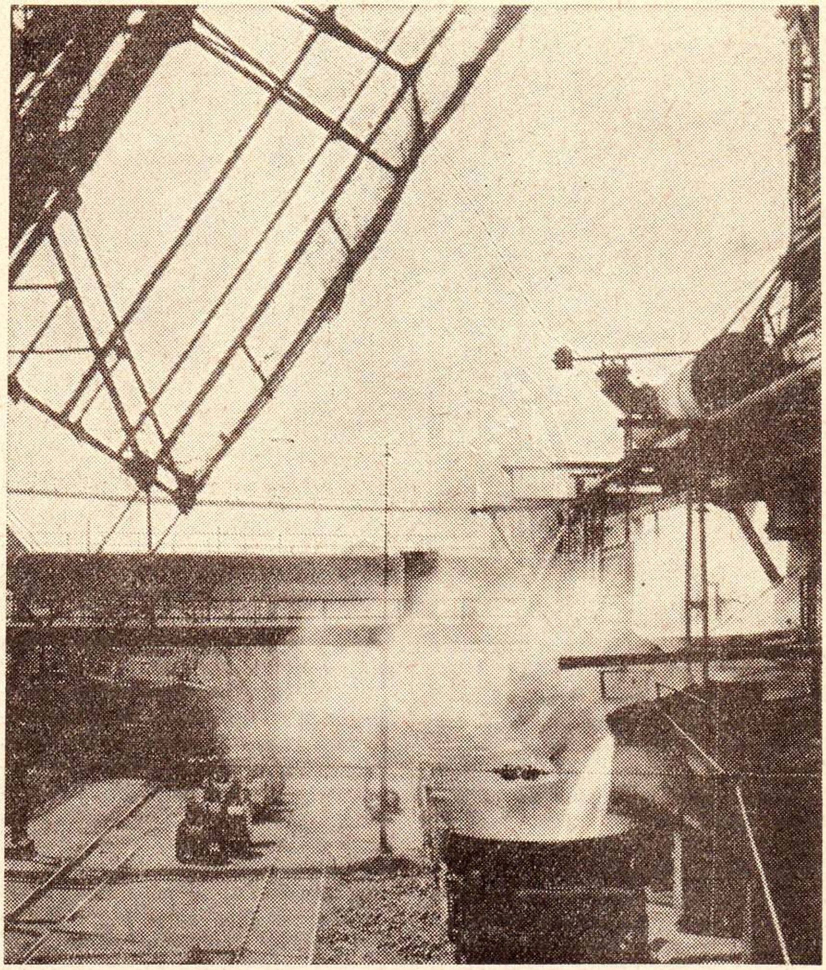
Göl ve nehirlerde bol balık bulunmaktadır. Açık deniz balıkçılığı da kıyı şehirlerinin başlıca endüstrisini teşkil eder.

Ormancılık. — Bu konuda Alman halkı çok dikkatlidir. Bu işle uğraşanlar, ormana zarar vermeden, her yıl hangi cinsten kaç tane ağaç keseceklerini bilirler. Ayrıca her yıl kesilen ağaçların yerine yenileri dikilir.

Ticaret ve ulaştırma. — Almanya'da ulaştırma işleri mükemmeldir. Memleket kara, deniz ve su yollariyle örülmüştür. Kanallar ve nehirler ulaştırmada büyük bir kolaylık sağlarlar. Jutland yarımadasını kesen Kiel kanalı Baltık Denizi ile Kuzey Denizini birleştirir. Ayrıca Ren nehri Weser'e; Weser Elbe'ye; Elbe de Berlin çevresindeki göllere kanallarla bağlıdır. Berlin'i de Oder nehrine bağlıyan bir kanal vardır. Diğer önemli kanallar Ruhr havzasını, Ems nehri vasıtasiyle Kuzey Denizi'ne bağlıyan Dortmund-Ems kanalı ve Tuna nehrini Ren'in bir kolu olan Main nehrine bağlıyan kanaldır.

Almanyada çok zengin bir demiryolu ve karayolu şebekesi vardır. Karayollarının uzunluğu 200.000 kilometreden fazladır.

Endüstri. — Almanya'da endüstri bilhassa Birinci Dünya Savaşından sonra geniş ölçüde makineleşmek yoluna girmiştir. Bu alanda büyük bir gelişme gösteren Almanya'da makineler hızla el işinin yerini almış, 1925 te endüstride 13.000.000 kişi çalışırken bu miktar 1933 te 9.000.000 a düşmüştür. Bunun sonunda meydana gelen işsizliği Nasyonal Sosyalist politikası önlenmiş, işsizleri büyük ölçüde silâhlanma, yol yapımı gibi işlerde çalıştırmıştır. Bu siyaset etkisini hemen göstermiş, 1939 da iş yerlerinde 22.000.000 kişi çalıştığı halde gene de işçiye ihtiyaç hâsıl olmuştur. Öte yandan, ham madde olmaması «ersatz» (sunî madde) politikasına yol açmış, kömürden akaryakıt, ağaç liflerinden tekstil, kazeinden selüloz gibi maddeler yapılarak bulunmıyan ham maddelerin yerinin doldurulmasına çalışılmış, bu da fazla işçi kullanılmasına imkân vermiştir.

Almanya'nın meşhur sanayi bölgesi Dortmund'da bir çelik fabrikası

İkinci Dünya Savaşından sonra ham madde eksikliği kendini daha fazla göstermiştir. Batı Almanya gerek dışarıdan gördüğü geniş yardım, gerekse kendi halkının çalışması sayesinde çok geçmeden ihracata başlamış ve hemen 1951 yılında ithalât ve ihracatı birbirine eşit olmuştur. Doğu Almanya da daha çok Sovyet bloku memleketlerine ihracatta bulunmaktadır.

Bugün Federal Alman Cumhuriyetinde milyonlarca insan endüstri işlerinde çalışmaktadır. Kömür, demir ve çelik istihsali Alman endüstrisinin temelini teşkil eder. Batı Almanyadan ihraç edilen en önemli endüstri maddeleri, makine, taşıt, gemi, elektrik ve müzik âletleri, kimyevî maddeler, cam eşya, kâğıt, baskı makineleri, hassas optik âletler vs. dir.

Almanya Tarihi

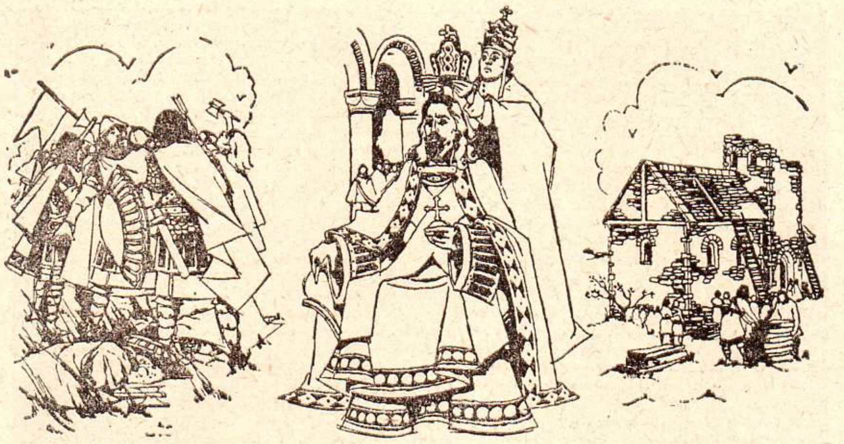
Bugünkü Almanların dedeleri olan Germenler bundan iki bin yıl önce Ren nehrinin batısında yaşıyorlardı. Bulunan mezarlar, âlet ve silâhlar onların yaşayışı hakkında bize bir miktar bilgi vermektedir. Tarihte ilk defa bunlardan bahsedilmesi Romalılarla temasları neticesinde olmuştur. M. Ö. 102 yılında Romalı general Marius'un bir Germen kabîlesini yendiğini biliyoruz. Ayrıca İulius Caesar da birliklerini İsviçre'deki Germen kabîleleri üzerine sevketmiştir.

Roma İmparatorluğu çöktüğü sırada Almanya adı verilen memleketin ilk birkaç yüzyıllık tarihi Germen kavimlerinin tarihinden başka bir şey değildir.

Germenler Romalılarla karşılaştıkları sırada savaşçı ve barbar bir kavimdiler. Kadınlar tarlalarda çalışır, erkekler de ava giderdi. Bu çağda Orta Avrupa'da Alemanniler, Franklar, Gotlar, Vandallar, Lombardlar gibi birçok Teuton kabîleleri vardı. (Bk. Teutonlar)

Germenler Romalıların kuzeye yürüyüşünü durdurmak için uzun müddet mücadele ettiler. Roma İmparatoru Augustus bütün Almanyayı işgal etmek istiyordu. IX. yüzyılda Varus komutasındaki Augustus orduları, Ariminus komutasındaki Germen savaşçılarına yenildi. Bundan sonra Romalılar Teuton kabîlelerinin hücumlarına karşı kendilerini korumakla yetindiler.

İulius Caesar Germenlerden «Gal Savaşları» adlı kitabında bahsettiği gibi, Romalı tarihçi Tacitus da «Germania» adlı eserinde

Papa, Büyük Karl'a Roma İmparatoru olarak 800 yılında taç giydirdi. Fakat Karl'ın kurduğu büyük imparatorluk torunları zamanında parçalandı.

Milâttan yüzlerce yıl önceki Almanya'dan bahseder.

Batılı yazarların barbar diye bahsettikleri ilk Germen kabîleleri halkı hayvan derilerinden yapılmış kaba elbiseler giyen, taş ve madenden yapılmış balta, mızrak ve oklarla savaşan uzun boylu, sarışın kimselerdi. Bunlar, şeflerine sadık, karılarına vefakâr, savaşçı insanlar olarak tasvir edilirler. Şehir hayatından nefret eder, ormanlarda, basit evlerde yaşarlardı. Gök Tanrısı Woden ile, silâhı bir çekiçten ibaret olan Gökgürültüsü Tanrısı Thor'a taparlardı.

● Avrupa'ya yayılış: Romalılar zayıflamaya yüz tutunca Germen kabîleleri sel gibi Roma üzerine akmaya başladılar. Germenleri bu tecavüze sevkeden başlıca sebep Asya'dan gelerek Avrupa'ya yayılmaya başlıyan Hun istilâsıydı. III. ve IV. yüzyıllarda vukubulan bu istilâ hareketi sırasında Gotlar İspanya ve İtalya'ya, Vandallar Güney İspanya ve Kuzey Afrika'ya geçtiler. Lombardlar Po nehri havzasında Lombardiya'yı kurdular. Anglosaksonlar ise İngiltere'ye geçerek oraya Angleland (England, İngiltere) adını verdiler. Franklar da Gal'e inerek en kudretli Germen krallıklarını kurdular ki, sonradan burası Fransa olarak tanındı.

Roma İmparatorluğu topraklarını işgal eden Germen kabîleleri Romalıların âdet ve kültürlerini, hattâ dillerini benimsediler, onlarla evlendiler. Ancak Ren ve Elbe arasındaki asıl Germen anayurdundaki Almanlar kendi dil ve âdetlerini korumasını bildiler.

VI. yüzyılda Clovis adındaki bir Frank hükümdarı, ilk defa Hıristiyanlığı ve diğer Roma âdetlerini kabul ederek Avrupa'ya Roma medeniyetinin kapısını açmış oldu.

● Büyük Karl: Frankların en büyük hükümdarı 768 yılında tahta çıkan Büyük Karl (Şarlman) dır. Büyük Karl Saksonlara Hıristiyanlığı kabul ettirdiği gibi Lombardların da Roma'da Papaya hücum etmelerini önlemiş, kendisine 800 yılında Roma İmparatoru olarak Papa tarafından taç giydirilmiştir.

Büyük Karl bugün Fransa, Almanya, Belçika, Avusturya, Kuzey İtalya, İsviçre ve Doğu İspanyanın bir kısmına hâkim bulunuyordu. O devirde Fransa ve Almanya bir tek memleketti. Büyük Karl'ın hükmü altında bulunan topluluklar Alman ve Lâtin lehçelerini kullanıyordu. Lâtin lehçesini kullananların bulundukları yerler sonradan İtalya, Fransa ve İspanya olarak ayrıldılar.

Büyük Karl'ın geniş imparatorluğu torunları zamanında parçalandı. Bu parçalanmanın başlangıcını 843 yılında yapılan Verdun Antlaşması teşkil eder. Bu antlaşma ile Fransa Almanya'dan ayrı bir devlet haline geliyordu. Dağılan Büyük Karl İmparatorluğu birçok dükalıklara bölündü. Her dükalık ayrı bir Alman halk kolunun yurduydu.

İlk krallıkları 911 yılında Frankonya dükleri kurdular. Daha sonra Sakson dükleri kıral oldu. Bu kırallıkların belli bir siyasi otoriteleri yoktu, çünkü her dük veya prens kendisini küçük bir kıral gibi görür, ona göre hareket ederdi.

Sakson kırallarının en önemlisi I. Otto (Büyük Otto) dur. 936 dan 973 e kadar hüküm süren Otto, Fransa hariç olmak üzere, Almanya'da Büyük Karl gibi hükümran olmuştur.

● Mukaddes Roma İmparatorluğu: 1200 yıllarından itibaren Mukaddes Roma İmparatorluğu adını alan devlet de gene birçok dükalık ve prensliklerden ibaretti. İmparatorların çoğu dikkatlerini İtalyaya hâkim olmak üzerinde topladıkları için Almanca konuşan asıl halkı ihmal etmişlerdir.

Mukaddes Roma imparatorları bir seçmenler grupu tarafından ömürleri boyunca imparator kalmak üzere seçilirlerdi. Seçmenlerin sayısı uzun müddet yedi kişi olarak kalmıştır. Bu seçmenlerin üçü başpiskopos, dördü de prens ve düklerden ibaretti. Ayrıca bir hükümdar meclisi vardı. 1300 yılından itibaren şehirlerden gelen milletvekilleri siyasi meseleleri görüşmek üzere toplantılar yapmaya başladılar.

Mukaddes Roma İmparatorluğunun yıkılmasının en önemli sebeplerinden biri devlet ile kilise arasında çıkan anlaşmazlıklardır. Papalar, imparatorlara kendileri taç giydirdiğine göre, imparatorların Papalığa karşı hiçbir baskı ve müdahalede bulunmamasını istiyorlardı. İmparatorlar ise, seçilerek iktidara geldiklerine göre Papa'nın taç giydirmesine hiç lüzum olmadığı kanaatindeydiler.

Bu yüzden Papa taraftarları ile İmparator taraftarları arasında iç savaş çıktı. İtalyan şehirleri İmparatorluğun kontrolünü istemedikleri için Papa tarafını tuttular. Bu mücadele bilhassa Salian hanedanı imparatorlarından III. ve IV. Heinrich ile Hohenstaufen hanedanından Friedrich Barbarossa ve II. Friedrich zamanında çok şiddetlendi.

II. Friedrich'in ölümünden sonra Almanya büsbütün karıştı. Uzun müddet bir imparator seçilemedi. Nihayet 1273 yılında Habsburg hanedanından ilk imparator olarak Avusturyalı Rudolph seçildi.

● Ortaçağda Almanya: Ortaçağdaki Alman şehirleri umumiyetle küçük ve pisti. Buna karşılık, çok güzel kilise ve katedraller yapılmıştı. Üniversiteler vardı. Şehirlerde panayırlar kurulur, eğlenceler tertiplenir, dinî günler kutlanırdı.

Derebeyler şehir halkına fazla bir baskı göstermezlerdi, fakir bir insan, eline fırsat geçer ve çalışırsa, zengin olabilirdi. Yalnız, köylerde durum böyle değildi. Köylü arazi sahibinin esiri gibiydi. Katı yürekli şövalyeler her biri kale gibi olan şatolarda yaşarlardı. Buralarda şehirlerdeki konfor bulunmazdı. (Bk. Derebeylik)

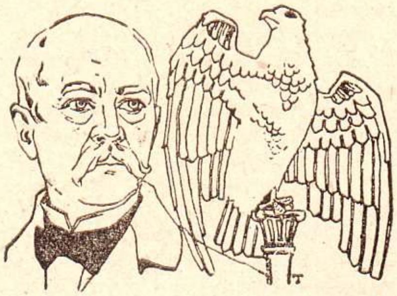
● Din savaşları: Almanya'ya 1500 yılının başlarında Habsburg hanedanı hâkim bulunuyordu. İmparator daima bu hanedan mensupları arasından seçilirdi.

İmparator V. Karl (Şarlken) Avusturya, İspanya, Holânda ve İtalya'nın bir kısmına hâkimdi. Memleketin her yanında kargaşalıklar ve savaşlar oluyordu. İmparator bir yandan İspanya'da uğraşırken, bir yandan da Macaristan'a kadar gelen Türklerle savaşmak zorunda kalmıştı. V. Karl'ın hâkimiyeti zayıfladığı sıralarda Luther meydana çıktı. Roma Katolik Kilisesinin eğitim şekline ve ibadet tarzına hücum ederek, Protestanlığı yaymaya başladı. Bu hareket o kadar başarı kazandı ki, İmparator da, Papa da bunun önüne geçemediler.

Neticede, 1555 te imzalanan Augusburg Antlaşmasiyle Katolik prenslerle Luhter taraftarları prenslere eşit haklar tanındı, herkesin kendi inanışına göre ibadet etmesine mü-

İmparator V. Karl (Şarlken) zamanında memlekette kargaşalıklar çıkmıştı.

Almanya'nın birleşmesini sağlıyan Bismarck

saade edildi. (Bk. Luther)

İki taraf arasındaki barış altmış üç yıl sürdü. Ancak, imparatorların Katolik olması, yapacağı her müspet hareketin Protestan Almanlar tarafından kösteklenmesine sebep oluyordu.

Habsburg hükümdarlarından I. Ferdinand Bohemya ve Macaristan'ı hükmü altına almıştı. Koyu bir Katolik olan II. Ferdinand ise Protestanların şiddetli muhalefetiyle karşılaştı, bunun üzerine Bohemya'da kargaşalıklar çıktı.

● Otuz Yıl Savaşları: 1618'de başlıyan bu kargaşalıklar dinî bir savaş olarak bütün Almanya'ya yayıldı ve otuz yıl sürdü. Savaşlar 1648 de yapılan Vestfalya Antlaşmasiyle sona erdiği zaman imparatorların nüfuz ve itibarı hemen hemen sıfıra inmiş bulunuyordu. (Bk. Otuz Yıl Savaşları)

● Prusya'nın doğuşu: Prusya'nın doğuşu Otuz Yıl Savaşlarına raslar ve doğrudan doğruya Hohenzollern hanedanının doğuşu ile ilgilidir. İlk Hohenzollern'ler Güney-Batı Almanya'da yaşıyan kontlardı. Bunlar civardaki tüccarlardan baç alırlardı. Zaten hanedanın adı da bu baçlar yüzünden Hohenzollern olmuştur (Hohen «yüksek», Zollern «baç» demektir.)

Hohenzollern'ler sonraları Berlin'in doğusuna hâkim olmaya başladılar ve Doğu Prusya'yı ele geçirdiler. 1640 da Friedrich Wilhelm'in Brandenburg tahtına seçilmesiyle Brandenburg-Prusya devleti doğmuş oldu. Bundan sonra tahta çıkan I. Friedrich 1701 yılında ilk defa Prusya Kıralı unvanını aldı.

Prusya'nın yükselmesi asıl «Büyük Friedrich» diye bilinen II. Friedrich zamanına raslar. Bu kıral kudretli bir ordu kurdu ve ilk iş olarak Silezya'yı Avusturya'dan aldı. 1756-1763 yılları arasında yaptığı Yedi Yıl Savaşlarında ise Avusturya'yı kesin bir mağlûbiyete uğrattı. II. Friedrich'in saltanatı sonunda Prusya, Almanya'nın idaresini Avusturya'dan alacak kadar kuvvetlenmiş bulunuyordu. (Bk. Prusya, Avusturya, Yedi Yıl Savaşları)

● Almanya ve Napoléon: Avusturya ve Prusya da dahil olmak üzere birçok Alman devletleri Fransız İhtilâlinden sonra 1792 de savaşlara sahne oldu. Napoléon Almanya'nın içlerine kadar girdi, 1806 da Mukaddes Roma İmparatorluğunu yıktı. Avusturya ve Prusya'nın bir kısmını işgal etti. Batı Almanya devletlerini de kendi himayesi altına aldı. Bu durum Almanya'yı yeniden birleşmeye ve Fransızlara karşı ayaklanmaya sürükledi. Yapılan savaşlar sonunda Napoléon Leipzig ve Waterloo'da yenildi. Bu başarıda en büyük rolü Prusya oynadı.

İkinci Dünya Savaşı'nda büyük yıkıntılara uğrıyan Almanya, savaştan sonra baş döndürücü bir hızla yeniden onarıldı. Resimde Berlin'de Kayzer Wilhelm Anıtı yıkıntısı yanından geçen son model bir trafik tüneli görülüyor.

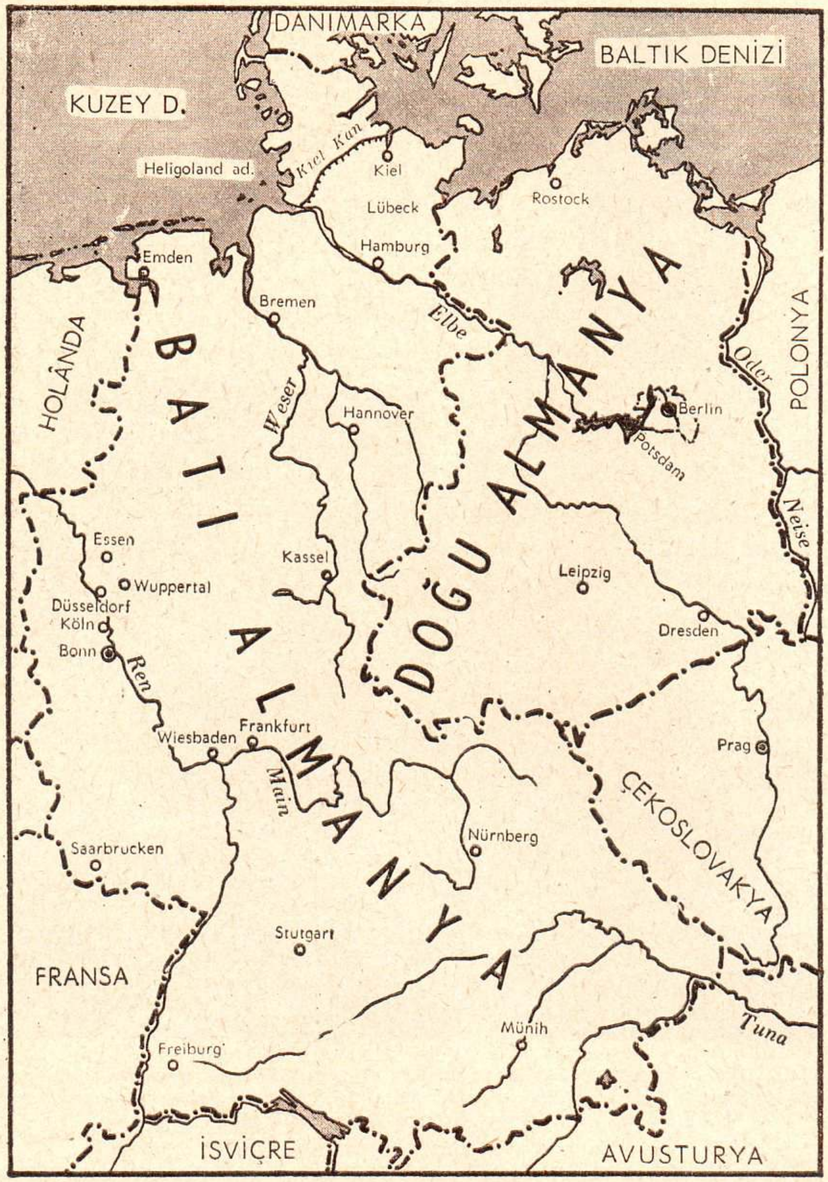
● Alman Konfederasyonu: Napoléon'un yenilmesinden sonra 1814-1815 te toplanan Viyana Konferansında Almanya'daki üç yüzden fazla bağımsız devletin sayısı 38 e indirildi. İmparatorluk yerine bir Alman Konfederasyonu kuruldu. Her Alman devletinin özel bir bayrağı ve silâhlı kuvvetleri, kendine has vergileri ve anayasaları vardı. Devletler bir imparatora değil, kendi Diet (Meclis) lerine bağlıydılar.

Fransada doğmuş olan demokratik cereyan Avrupa'da savaşlara sebep olduğu sırada, Alman halkı da 1848 ve 1849 yıllarında bir birleşme ve bağımsızlık hareketine girişti. Yalnız, bir Alman birliği ancak Prusya'nın önderliğiyle başarılabilirdi. Halbuki Prusya kıralı imparator olmayı istemiyordu. Bu yüzden hareket bir sonuç vermedi.

● Bismarck devri: 1861 yılında Prusya Kıralı I. Wilhelm'in Kont Otto von Bismarck-Schönhausen'i başbakanlığa getirmesi, nihayet Almanya'nın birleşme yolunda bir adım atmasını sağladı. Bismarck bu işin silâh kuvvetiyle halledilebileceğine inanıyordu. Başbakan olunca Meclisi feshetti, anayasayı değiştirdi, orduyu kuvvetlendirdi. 1866 da Avusturya ile Yedi Hafta Savaşlarını yaptı, Han-

Hitler Almanya'nın askerî gücünü kuvvetlendirip diğer ülkelere saldırarak II. Dünya Savaşı'na yol açtı.

Batı ve Doğu Almanya ile Berlin'in durumunu gösterir harita

nover ve başka bazı Alman devletlerini kendisine boyun eğdirdi. Daha önce Danimarka'nın da bazı eyaletlerini almıştı. 1867 yılında Avusturya'yı büsbütün Alman işleriyle uğraşamıyacak hale getirdi. Sonunda eskisinden daha küçük, fakat daha kuvvetli bir konfederasyon kurdu. III. Napoléon idaresindeki Fransa'nın Prusya'ya karşı açtığı savaşı Prusya kazandı, üstelik Alsace-Lorraine'i de Fransa'dan aldı.

● İmparatorluk: Yeni Alman devleti «Deutscher Kaiser» (Alman İmparatoru) diye anılan Prusya Kıralının başkanlığında bir federasyondu. Kaiser, hükümet işlerine bakmak üzere bir Kanzler (başbakan) tâyin ediyordu. Biri «Bundesrat» (Federal Konsey), diğeri ise «Reichstag» (İmparatorluk Dieti) olmak üzere iki meclis kurulmuştu. Kanzler Bismarck Avusturya ve Macaristan'la antlaşmalar yaptı. I. Wilhelm'in ölümünden sonra III. Friedrich, ondan sonra da aynı yıl içinde II. Wilhelm Kaiser oldu. II. Wilhelm, Bismarck'ı başbakanlıktan uzaklaştırdı, büyük bir silâhlanma faaliyetine girişti.

● Birinci Dünya Savaşı: Bu savaşın ilk görünür sebebi Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand'ın 28 haziran 1914 te Bosna'da öldürülmesidir. Avusturya-Macaristan bu olay üzerine Sırbistan'a savaş açtı, arkasından da Rusya, Avusturya-Alman sınırı boyunca yürüyüşe geçti. Almanya bunun üzerine Rusya'ya ve Rusya'nın müttefiki Fransa'ya harb ilân ederek Lüksemburg ve Belçika üzerinden Fransız topraklarına girdi, bunun üzerine de İngiltere Almanya'ya karşı harb açtı.

Birinci Dünya Savaşında Almanya'nın müttefikleri Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan'dı. Savaşın ilk yılları başarılı geçti. Almanya Rusya'yı teslim olmaya zorlıyacak duruma geldi. Fakat batı cephesindeki düşmanı zayıflatmak da lâzımdı. Bunun için, Alman denizaltıları Amerika'dan gelen gemileri batırmaya başladılar. Bu olay Amerika'nın harbe girmesine yol açtı (6 nisan 1917). Bir yıl sonra da savaş Almanya ve müttefiklerinin yenilmesiyle sona erdi. (Bk. Birinci Dünya Savaşı)

● Alman Cumhuriyeti: 28 haziran 1919 da imzalanan Versailles (Versay) Antlaşması ile Almanya bütün sömürgelerini kaybettiği gibi komşu memleketlere de toprak vermek zorunda kalıyordu. Ayrıca 33 milyar dolârlık bir harb tazminatı da ödeyecekti.

Bu ağır mağlûbiyet üzerine bütün Alman hükümdarları haklarından feragat ettiler, Weimar'da yapılan bir anayasa ile 1919 yılında cumhuriyet ilân edildi. Friedrich Ebert ilk Alman cumhurbaşkanı oldu. Reichstrat ve Reichstag adında iki meclis kurdu.

1925 yılında Mareşal Paul von Hindenburg ikinci cumhurbaşkanı oldu. Memlekette büyük bir işsizlik vardı. Para kıymetini kaybetmişti. Yer yer ayaklanmalar oluyordu. Halk gerçek bir birliğe susamış durumdaydı, her türlü va'di dinleyip inanmaya hazırdı. Bu durumda 1932 yılında ikinci defa başkanlığa seçilen Hindenburg, 1933 te Adolf Hitler'i başbakanlığa getirdi.

● Nazi devri: Hitler «Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei» (Nasyonal - Sosyalist İşçi Partisi) nin lideri bulunuyordu. (Bu ad sonradan kısaltılarak Nazi Partisi, mensupları da Nazi olarak anılmıştır.)

Hitler derhal basın ve radyoyu kontrolü altına alarak tarihte eşine ender raslanan bir mutlakıyet idaresi kurdu. Parlak nutuklarla, Almanları müreffeh bir hayata kavuşturacağına söz veriyordu. 1934 te Hindenburg'un ölümü üzerine Hitler, kendine «önder» anlamına gelen «Führer» unvanını vererek devlet başkanlığını da eline aldı. Reichstrat'ı feshetti. Meclis olarak yalnız Reichstag vardı, o da doğrudan doğruya Nasyonal-Sosyalist Partisinin elinde bulunuyordu. Zaten artık başka parti kalmamıştı. Alman vatandaşlarının birçoğu diktatörlüğe dayanamayıp memleketten kaçıyorlardı. Hitler iktidarı elinde tutabilmek için 1934 te kanlı bir temizlik hareketine girişti. İçinde eski taraftarlarının da bulunduğu binden fazla insan bir günde öldürüldü. 1935 te bütün Yahudileri Alman vatandaşlığından çıkardı.

Hitler 1933 te Almanya'yı Milletler Cemiyeti'nden çıkarmıştı, 1935 te askerî eğitime verdiği önemi artırdı, 1936 da ise İtalya ile Roma-Berlin Mihverini kurdu. Rhineland bölgesini işgal etti.

Askerî gücünü gittikçe artıran Hitler 1933 de Avusturya'yı antlaşma yolu ile Çekoslovakya sınırları içinde bulunan Sudetenland'ı (Südetleri) Alman topraklarına kattı. Bununla da kalmadı, 1939 yılında bütün Çekoslovakya'yı, Litvanya'dan Memel bölgesini aldı. Bunlarla da yetinmiyerek, Doğu Prusya ile Almanya arasındaki Polonya koridorunu ve bu bölgedeki Danzig şehrini istedi. Polonya bunu reddedince Hitler Alman ordularına Polonya'yı işgal emrini verdi.

● İkinci Dünya Savaşı: 1 eylül 1939'da Alman birlikleri Polonya'yı işgale başladılar. 3 eylülde Fransa ile İngiltere Almanya'ya harb ilân ettiler. 1940 yılının ilk aylarında Alman birlikleri Danimarka, Norveç, Holânda, Belçika ve Lüksemburg'u işgal ettiler. 1940 haziranında Fransa teslim oldu. Bunun üzerine İtalya da Almanya'nın yanında harbe girdi.

1941 de Balkan Yarımadasını da işgal eden Hitler, aralarındaki antlaşmayı hiçe sa-

yarak, Rusya'ya karşı hücuma geçti. 7 aralık 1941 de Amerika da Batı devletlerinin yanında bütün askerî gücü ile harbe katıldı.

Almanyanın savaş alanlarındaki başarısı 1943 yılına kadar devam etti. O yıl, Alman ordularının Stalingrad'da uğradığı başarısızlıktan sonra bir yandan Almanya, öte yandan müttefiki Japonya ile İtalya da çökmeye başladılar. Bu arada Batılı Müttefikler gittikçe kuvvetlenmiş ve yapılan bombardımanlarla Almanya'ya ağır kayıplar verdirmeye başlamışlardı. Nihayet 1945 yılının ilkbaharında Almanya toprakları işgal edildi ve Nazi Almanyası 7 mayıs 1945 te kayıtsız şartsız teslim oldu (Bk. İkinci Dünya Savaşı).

Hitler'le Propaganda Bakanı Goebbels savaşın son günlerinde intihar etmişlerdi. Yakalanan Nazi ileri gelenlerinin on dokuzu Nürnberg'de toplanan milletlerarası bir mahkemede harb suçlarından ötürü muhakeme edildiler. İçlerinden dokuzu asıldı. Hava Mareşalı Göring intihar ederek idamdan kurtuldu.

İşgal kuvvetleri Almanya'yı Amerika, İngiltere, Fransa ve Rus bölgeleri olmak üzere dörde bölmüşlerdi. Hitler'in işgal ettiği memleketler de bağımsızlıklarını yeniden kazandılar. İşgal kuvvetlerinin ilk işi Almanya'yı silâhsızlandırmak, halkın içine yerleşmiş olan Nazi ruhunu ortadan kaldırmak oldu. Bunun için eski Naziler sivil mahkemelerde muhakeme edildiler.

● Harb-sonrası: Harbden sonra Almanya Amerika, İngiltere, Rusya ve Fransa'nın kontrolünde hükümetsiz bir memleketti. 1947 ye kadar Almanlara bazı küçük bölgelerin idaresini verdiler. Sonraları dört işgal devleti arasında anlaşmazlık çıktı. Ruslar Almanya'yı bir ekonomik bütün olarak kabul ediyor, Batılılar ise bütün Almanya'da dört partili bir devlet kurmak istiyorlardı. Neticede Batı ve Doğu Almanya'da ayrı ayrı birer hükümet kuruldu.

BATI ALMANYA — II. Dünya Savaşından sonra Almanya'nın ikiye ayrılması üzerine, Batı'da kurulan devlettir. Resmî adı Deutsche Bundersrepublik (Alman Birleşik (Federal) Cumhuriyeti) dir.

Batı Almanya doğuda Doğu Almanya ve Çekoslovakya; güney-doğuda Avusturya; güneyde Avusturya ve İsviçre; batıda Fransa, Lüksemburg, Belçika; kuzey-batıda Holânda; kuzeyde Kuzey Denizi ve Danimarka ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü (Berlin hariç): 245.371 km.^{2}

Nüfusu: 52.856.000

Başkenti: Bonn.

Başlıca şehirleri: Hamburg, Münih, Kolonya, Essen, Düsseldorf, Frankfurt, Dortmund, Stuttgart, Hannover, Bremen, Duisburg.

Batı Almanya'nın Kuruluşu

Dört devlet Dışişleri Bakanının Almanya konusu üzerinde yaptıkları çalışmalar başarıya ulaşamayınca, Batılılar kendi bölgerinde bir hükümet kurmak için teşebbüse geçtiler. Batı Almanyadaki 11 «Lander» (eyalet) in idarecilerine bir kurucu meclis toplıyarak demokratik ve federal tipte bir anayasa hazırlamaları için yetki verildi. Hazırlanan anayasa 8 mayıs 1949 da Bonn'da toplanan parlâmento konseyinde tasdik edildi.

Federal ve cumhuriyetçi olması bakımından hazırlanan anayasa ilk bakışta Weimar Anayasasını hatırlatıyordu; yalnız, eyaletlere daha çok idarî yetki tanınmıştı. Basın, sinema ve sağlık işleri ile eyaletler ilgilenecekti. malî işlerde de merkezî hükümetin üzerindeki yük kalkacaktı. Vergi alma yetkisi bile merkezî hükümetle eyaletler arasında bölüşülmüştü. Memleket bütün milletin temsilcilerinden mürekkep «Bundestag» ile, eyalet hükümetleri üyelerinden meydana gelen «Bundestrat» tarafından idare edilecekti. Cumhurbaşkanının yetkisi Weimar Anayasasındakinden daha azaltılmıştı.

Anayasa Amerika, Fransa ve İngiltere askerî valileri tarafından bazı önemli şartlarla kabul edildi. İşgal kuvvetleri sadece silâhsızlanma ve askerlikten tecrit yetkisini ellerinde tutuyorlardı.

Federal hükümet 20 eylül 1949 da işe başladı ve aynı tarihte askerî hükümet hukukî varlığını kaybetti. Almanya'nın sadece Yüksek Müttefik Komisyonu adlı sivil bir komisyonla kontrolüne devam edildi.

İlk hükümet Hıristiyan Demokrat Birliği, Hür Demokrat Parti ve Alman Partisi mensupları arasında Başbakan Konrad Adenauer'in başkanlığında kurulan bir koalisyon kabinesiydi.

Almanya üzerindeki Müttefik kontrolü o tarihten itibaren gittikçe azalmaya başladı, nihayet 26 mayıs 1952 de Bonn'da imzalanan bir antlaşma ile Batılılarla Almanya arasında yeni münasebetler kuruldu. Böylece Federal Almanya Cumhuriyeti iç ve dış işlerinde tam bir bağımsızlık kazanmış oluyor, müttefiklerin elinde sadece bazı askerî ve siyasi haklar kalıyordu.

DOĞU ALMANYA — II. Dünya Savaşından sonra Almanya'nın ikiye ayrılması üzerine, Doğu'da kurulan devlettir. Resmî adı Deutsche Demokratische Republik (Alman Demokratik Cumhuriyeti) dir.

Doğu Almanya, doğuda Polonya; güneyde Çekoslovakya ve Batı Almanya; batıda Batı Almanya; kuzeyde Baltık Denizi ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü (Berlin hariç): 107.173 km.^{2}

Nüfusu: 16.255.000

Başkenti: Doğu Berlin.

Başlıca şehirleri: Dresden, Leipzig, Magdeburg, Halle, Erfurt, Rostock ve Zwickau'dır.

Berlin, Doğu Almanya sınırları içinde bulunmakla beraber, ikiye ayrılmıştır. Batı Berlin (488 km. kare) Alman Federal Cumhuriyeti'ne aittir. Doğu Berlin (402 km. kare) Alman Demokratik Cumhuriyeti'nindir.

Doğu Almanya'nın kuruluşu

9 ekim 1949 da Sovyet Bölgesinde, Alman Demokratik Cumhuriyeti adında bir hükümet kuruldu. Uzun müddet bu bölgedeki bütün iktidar, Sovyetlerin elinde kalmıştı. 1949 mayısında tek liste ile seçilen Halk Konseyi adında gölge bir parlâmento toplandı. Bunun gayesi Sovyet Bölgesine mahsus bir anayasa yapmaktı. Bu iki heyet kısa zamanda bir hükümet ve meclis haline geldi. Sovyet Bölgesi de kendi temsilcilerini seçti. Bu iki organ 11 ekim 1949 da yaptıkları toplantıda komünist lider Wilhelm Pieck'i cumhurbaşkanlığına getirdiler.

Alman Demokratik Cumhuriyeti Anayasasının Weimar Anayasasına yapma bir benzerliği vardı. Ancak, eyalet muhtariyeti hemen hemen hiç tanınmadı ve bütün iktidar merkezde toplandı.

Doğu Almanya'da Landerkammer (Eyalet Meclisi) ve Volkskammer (Halk Meclisi) adında iki meclis vardır. 1950 de bu meclislere muhtelif parti adayları seçilmişse de, seçimler komünistlerin idaresi altında cereyan etmiş, tek liste kullanılmıştır. Böylece, komünistler istedikleri kudreti kazanmışlardır.

1952 de memleketin sosyal bünyesini kuvvetlendirmek için faaliyete geçilmiş, 23 temmuzda eyalet hükümet ve meclisleri lâğvedilerek 14 bölge konseyi ve meclisi kurulmuştur.

Bibliyografya:

Almanya Tarihi. C: 1-2 (Çev. Fehmi Baldaş. 1940); Tarihte Almanya (M. Talât Sümer); Almanya'nın Mukadderat Hâdiseleri. (Çev. Melih Günel. 1952); Bugünkü Almanya (Çev. Selâhattin Sözeri. 1957); Almanya'nın İktisadi ve münakale coğrafyası (Aziz Devrimci, 1941).

ALMUS

İç Anadolu'da Tokat iline bağlı bir ilçedir, il topraklarının orta kısmına düşer, sınırlarını doğuda Sıvas'ın Hafik, kuzeyde Reşadiye, batıda ve güneyde Tokat'ın merkez ilçeleri çevirir. 30 köyü vardır.

Yüzölçümü: 700 km. kare

Nüfusu: 22.356.

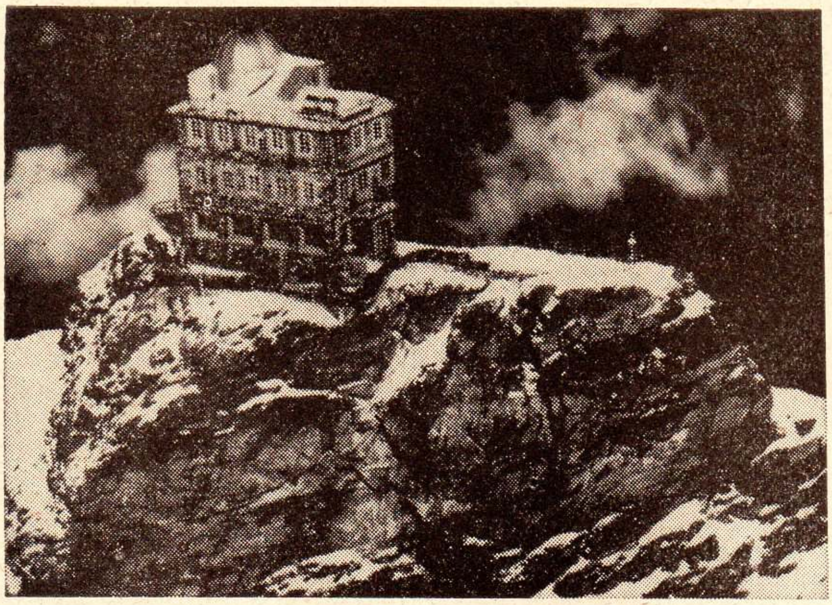
Yeşilimtrak nehrinin kuzey ve güney vâdileri ilçe toprakları boyunca uzayıp gider. Bu vâdiler dağlık ve inişli, çıkışlıdır. Çoğu yerde, kayın, kızılçam ormanlariyle kaplı dağlık bir bölge halini alır. Ekime elverişli toprak çok azdır. Belli başlı geçim kaynağı hayvancılık ve ormancılıktır. Ekilebilen topraklarda hububat ve baklagiller yetiştirilir. Almus ilçesi yol bakımından da pek ileri gidememiştir. Devlet şosesi yoktur. İlçe merkezini il merkezine ve diğer komşu ilçelere bağlıyan yollar, bilhassa kış aylarında, vasıtaların işlemesine pek elverişli değildir.

Almus kasabası bağlı bulunduğu Tokat'ın il merkezine 40 kilometre mesafededir. Tokat'ın kuzey-doğusuna düşer. Almus Deresinin Yeşilırmak'a döküldüğü noktada bir delta meydana gelir. Kasaba bu deltanın güneybatısında kurulmuştur. Evleri yan yanadır, âdeta omuz omuza vermiş bir haldedir. Kasabanın içme suyu iyidir, bir membadan getirilmektedir.

ALOE

Aloe

Zambakgillerden, asıl vatanı Afrika olan, Asya ve Amerika'da da yetişen bir bitkidir. Yeşil, etli ve bazan üzerinde beyaz yollar bulunan diş diş kenarlı yaprakları vardır. Bu yapraklardan çıkarılan acı su boyacılıkta, müshil olarak doktorlukta kullanılır. Her yıl sümbüle benziyen kırmızı, veya sarı çiçekler verir. Kuraklığa dayanıklı olup bol hava ve ışık ister. Yazları bahçede güneşte, kışın da limonlukta yetiştirmelidir. Fazla sıcak ve bol su istemez.

Alp Dağları'nın 3.454 metre yükseklikte Jungfraujoch tepesi üzerindeki rasathane

ALPAKA

Alpaka

Memelilerin geviş-getirenler alttakımından Güney Amerika'da yaşıyan ve yünü için yetiştirilen koyun büyüklüğünde bir hayvandır. Vücudu uzun tüylerle kaplıdır. Belirli zamanlarda kırpılan bu tüylerle çeşitli kumaşlar dokunur.

ALP ARSLAN (1029 veya 1033-1072)

Alp Arslan

Malazgirt Savaşı'nı zaferle bitirerek Anadoluyu Türklerin yurdu haline getirmiş olan büyük Selçuklu hükümdarıdır.

Asıl adı Mehmet, lâkabı Adud-ud-Devle' dir. Babası Çağrı Bey ölünce Horasan'a hâkim olmuştu. 1063 yılında amcası Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ölünce, Türk beyleri kendisini hükümdar yapmak istemişlerdi. Fakat vezir Amid-ül-Mülk-i Kündürî'nin uğraşmalariyle sultanlığa Alp Arslan'ın kardeşi Süleyman geçirilmişti. Süleyman'ı istemiyen Türk beyleri Alp Arslan'a bağlılıklarını bildiklerinden, durumu kabul etmek zorunda kalan Kündürî'nin daveti üzerine Alp Arslan Selçuklu Hükümdarı ilân edildi. İlkin kendisini tanımak istemiyen akrabalarından bazıları ve bazı beylerle uğraşmak zorunda kaldı. Onların hepsini ve kardeşini ele geçirdiği halde sonradan affetti.

Alp Arslan 1064'te Bizans üzerine yürüdü. Gürcistan kıralını haraca bağladı. Kars ve Ani şehirlerini aldı. Kendisine baş kaldıran Kirman valisi kardeşi Kavurt'u yola getirdi. Bir yıl sonra Amuderya'nın ötesine kadar uzanan bir kuzey seferinden dönüşte Melikşah'ı kendisine veliaht yaptı. 1067'de yeniden ayaklanan Kavurt'u tekrar yola getirdi.

Aral Gölü'nün kuzeyindeki Türk boylarını emri altına almaya uğraşan Alp Arslan, bir taraftan da bazı Türk komutanlarını, Bizans üzerine akın yapmak üzere Anadolu'ya yollamıştı. Bu akıncıların saldırışına karşı koymak istiyen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes sefere çıkmak zorunda kalmıştı. Fakat Malatya'daki kuvvetlerinin Türkler tarafından yenildiğini duyunca geri döndü.

Alp Arslan 1070 ilkbaharında Bizans'a karşı yeni ve kesin bir taarruza geçmeye karar verdi. İlkin Azerbaycan'a girdi. Buradan Doğu Anadolu'ya geçerek Malazgirt kalesini, Urfa'yı aldı. Bir yıl sonra Halep'i de aldıktan sonra, Bizans'ı bırakarak Mısır üzerine yürüdü. O sırada Bizans İmparatoru'nun, ordusiyle, Azerbaycan'a doğru yola çıktığını duyunca ordusunun bir kısmını Suriye'de bırakarak geri döndü. Malazgirt ovasında karşılaşan iki ordudan Bizans ordusu kuvvetçe Selçukluların iki mislinden fazla idi. Buna rağmen büyük bir bozguna uğradılar, imparatorları da esir düştü. Alp Arslan, esir İmparatora büyük hürmet gösterdi ve onu serbest bıraktı. Böylece Malazgirt Meydan Savaşı'nın zaferle bitmesi Anadolu'da yeni bir Türk vatanının kurulmasına yol açtı.

Alp Arslan 1072'de Maveraünnehr civarında ele geçirdiği bir kalenin komutanı tarafından ağır yaralandı ve birkaç gün sonra öldü. Çok cesur bir komutan, üstün karakterli bir hükümdardı. Devleti sağlam temeller üstünde kurmak için çalışırdı. Genç yaşta ölmeseydi büyük bir cihangir olacağını bütün tarih yazarları söylemektedir. Zamanın en büyük devlet adamlarından Nizam-ül-Mülk onun veziriydi.

ALP DAĞLARI

Dünyanın en önemli dağ zincirlerinden biridir. Fransa'da Nice yakınlarından başlıyarak İtalya'yı kuzeyden bir yarım daire şeklinde çevirir, Adriya Denizi'ndeki Trieste yakınlarında sona erer.

Alplerin uzunluğu 1.200 km. dir. Eni 150-300 km. arasında değişir. Ortalama yükseklik 2.500 metredir. Orta Avrupada Almanya, Avusturya ve İtalya topraklarının bir kısmını kaplar.

Batı, Orta ve Doğu Alpler diye üçe ayrılan Alp Dağlarının başka kolları da vardır. Batı Yugoslavya'nın büyük bir kısmını kaplıyan Dinar Alpleri, Çekoslovakya'daki Karpat Dağları Alplerin bir koludur. Aynı şekilde, Apeninler, Bulgaristan'daki Balkan Dağları ve Yunanistan'daki Pindus Dağları da Alplerin birer koludur. Alplerin batıdaki en önemli kolu Apeninlerdir.

Alp Tepeleri

Alp Dağlarının en önemli tepesi Güney-Doğu Fransada Mont Blanc'dır (4810 m.). Mont Blanc'dan sonra en yüksek tepe Mont Rosa'dır (4635 m.). Diğer önemli tepeler şunlardır: Bernuna (4052 m.), Jungfrau (4272 m.), Matterhorn (4500 m.), Gran Paradiso (4060 m.)

Alp Geçitleri

Batıdan doğuya doğru, sıra ile, başlıca geçitler şunlardır: Mont Genèvre, Mont Cenis (Paris-Roma ekspresi buradan geçer), Saint Bernard, Simplon (Simplon Ekspresi buradan geçer), Saint Gotthard (Riviera Ekspresinin yolu üstündedir) ve Brenner (Roma-Berlin Ekspresi buradan geçer). Hannibal M. Ö. 218 de Mont Genèvre, Napoléon da 1800 de Saint Bernard geçidinden ordularını geçirmişlerdir.

Buzullar

Alp Dağlarında 1200 kadar buzul olduğu tahmin edilmektedir. En önemli buzul Mont Blanc'ın kuzey yamacındaki «Mer de Glace» (Buz Denizi) buzuludur. Berne Alplerindeki Rhône Buzulu ise Rhône nehrinin kaynağını teşkil eder. En uzun buzul İsviçre'deki Aletsch Buzulu'dur.

Nehir, göl ve çavlanlar

Çok eski devirlerde Alp Dağlarındaki buzullar birçok nehir ve göl yataklarını kazmıştır. Son derece güzel manzaralı olan Cenevre, Zürich, Lucerne, Lugano göllerinin kıyılarında dinlenme yerleri yapılmıştır. Kuzey İtalya'da tabiî güzelliğiyle tanınmış göller ise Como, Garda ve Maggiore'dir.

Alp Dağlarındaki göllerin en büyüğü Konstanz gölüdür. Büyük ölçüde yağmur ve kar yağan Alp Dağlarından birçok nehirler doğar. Bu nehirlerin başında Ren ve Po gelir. Ren, Konstanz Gölünün içinden geçerek akar. Tuna nehrinin de birçok kolları Alp Dağlarından akan sularla beslenir. Akdenize akan Rhône nehrinin kaynağı da Alp Dağlarıdır.

Eriyen karlar Alp Dağlarında yüzlerce çavlan meydana getirir. Bunlardan elde edilen elektrik enerjisi İsviçre ve İtalya'daki fabrikalara gönderilir.

Alplerde Keşifler

Önceleri sadece Alp Dağlarındaki geçitleri bulmak için yapılan keşif seyahatleri 1700 yıllarından sonra yüksek tepeleri fethetmek amacını gütmüştür. Bu iş yerlilerden çok, başka memleket sporcularını ilgilendirmiş,

Alp Dağalrı ile ilgili kulüpler kurulmuştur. Önemli tepelerin fetih tarihleri şunlardır: Mont Blanc (1786), Jungfrau (1811), Mont Pelvoux (1848), Mont Rosa (1855), Matterhorn (1865).

Alplerde hayat

Alplerdeki toprağın dörtte biri, kar ve buzlarla kaplı kireç taşı ve granit kayalarından ibaret olduğu için, hiçbir şekilde kullanılacak durumda değildir. Arazinin geri kalan kısımları çiftlik, bağ ve otlak olarak kullanılır. Ormanlar çoktur. Yüksek bölgelerde yazın sığır ve keçi otlatılır. Patates, yulaf ve çavdar yetiştirilir.

Daha yükseklerde yalnız Alplere mahsus bitki ve hayvanlar vardır. Dağ tepelerine yakın yerlerde antilop cinsinden dağ keçileri ve «ibex» denen boynuzları arkaya doğru kıvrık bir çeşit yaban keçileri yaşar.

Alp Dağlarında küçük, şirin köyler vardır. Buralarda yaşıyanlar tatil günlerinde güzel millî kıyafetlerini giyerler. Dağların şahane manzarası birçok turist çeker. Sık sık hanlara, otellere raslanır.

ALP ER TUNGA SAGUSU

Alp Er Tunga eski çağlar Türk tarihinin ilk büyük destan kahramanı olan bir hükümdardır. İran destanlarında Afrâsiyab diye anılan çok eski bir Türk kahramanının Alp Er Tunga olduğu sanılmaktadır. Alp Er Tunga Türk-İran savaşlarında büyük yararlıklar göstermiş, İranlılar tarafından ancak hile ile öldürülmüştü.

Bu ölüm Türkler arasında derin acılar bırakmış, o acıyla söylenen bu sagu (destan devri şairlerinin ağıta verdikleri ad), XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından derlenerek yazıya geçirilmiştir.

ALPTİGİN [Alptekin] (?-936)

Gazneliler Devletinin kurucusudur. Samanoğulları ordusunda komutanlık etti, 955 yılında da Abdülmelik tarafından Horasan valiliğine getirildi. Ancak, Abdülmelik'in yerine geçen Nuhoğlu Mansur, Alptigin'den çekindiği için, onu valilikten azletti. Alptigin bunun üzerine, 962 yılında, etrafına birkaç bin asker toplıyarak Mansur'a karşı isyan etti, Gazne şehrini ele geçirerek orada hükümdarlık etmeye başladı. Mansur'un üzerine gönderdiği kuvvetleri yenerek, onunla sulh antlaşması yaptı. Yerine geçen oğlu ise Samanoğullarının tâbii olarak kalmıştır.

ALSACE-LORRAİNE [Alsas-Loren]

Alman-Fransız hududunda bir bölgedir. Bu iki memleket arasında devamlı bir anlaşmazlık kaynağı olagelmiştir. Her iki yönden zaman zaman istilâ edilmiş, bazan Fransızların, bazan da Almanların elinde kalmıştır.

Fransanın kuzey-doğu köşesini teşkil eden Alsace-Lorraine'in güneyinde İsviçre, kuzeyinde Lüksemburg bulunur. Başaşağı bir «L» biçiminde olan bölgenin batı-doğu bölümü Lorraine, kuzey-güney bölümü de Alsace'tır. Yüzölçümü 14.500 km. karedir. 2 milyona yakın nüfusu vardır. En önemli şehirleri Alsace'da bir eğitim merkezi olan Strasbourg, Lorraine'de de bir çelik merkezi olan Metz'dir. Lorraine demir, Alsace potasyum madeni bakımından zengindir.

Büyük Karl İmparatorluğu zamanında Alsace-Lorraine İmparatorluğa katılmış, memleket ikiye bölündüğü zaman da Almanlarda kalmıştı. Almanlar XVI. yüzyıla kadar burayı ellerinde tuttular, sonra Fransızlar adım adım yer kazanmaya başladılar. II. Henri devrinde Fransızlar Metz, Toul ve Verdun'ü zaptettiler, 1648 yılında yapılan Vestfalya Antlaşması ise Alsace'ın bir kısmı daha Fransızlara bırakıldı. XIV. Louis Strasbourg ve Colmer'i zaptetti, 1766 da Lorraine de Fransızların eline geçti.

1871 deki Fransız-Alman savaşından sonra Almanların eline geçen bu bölge, 1919 da tekrar Fransızların eline geçti, 1940 ta Almanlar tarafından işgal edildi. İkinci Dünya Savaşının sonunda (1945) tekrar Fransızlara verildi.

İkinci Dünya Savaşında, Alsace-Lorraine ahalisinden yarım milyon kadar insan Naziler tarafından zorla temerküz kamplarına ve mecburi çalışma yerlerine sevkedilmiştir.

Alp Er Tunga Sagusu ve bugünkü dilimize çevrilişi

Alp Er Tunga öldi mü	Alp Er Tunga öldü mü?
Isız ajun kaldı mu	Kötü dünya kaldı mı?
Ödlek öçin aldı mu	Felek öcünü aldı mı?
Emdi yürek yırtılur	Şimdi yürek yırtılır.
Begler atın argurup	Beyler atlarını yoruyor
Kadgu anı turgurup	Kaygı onları durduruyor
Mengzi yüzi sargarup	Benzi, yüzü sararıyor
Körküm angar türtülür	Safrana bulanıyor.
Uluşıp eren börleyü	Erler kurt gibi ağlıyor
Yırtıp yaka urlayu	Yakalarını yırtıp bağırıyor
Sıkrıp üni yurlayu	Hüzünlü türküler söylüyor
Sığtap közi örtülür	Gözleri yaşla örtülüyor.
Könglüm için örtedi	Gönlümün içini yaktı
Yitmiş yaşıg kartadı	Yetmiş yaş ihtiyarlattı
Kiçmiş öd'ig irtedi	Geçmiş günleri arattı
Tün kün kiçip irtelür	Geçen günler aranıyor.

Değersiz maddelerden Hayat İksiri ve altın yapmaya uğraşan Ortaçağ kimyası

ALŞİMİ

ALİŞİMİ [Simya] Eski çağların kimyasıdır. Bu işle uğraşanların en büyük gayesi değersiz maddeleri altın veya gümüşe çevirebilmek, bütün hastalıkları iyi edecek, insanı ölümsüz yapacak bir ilâç bulabilmekti.

Bu bakımdan, alşimiyle uğraşanlar başlıca iki konu üzerinde çalışıyorlardı: Filozof taşı ve hayat iksiri.

Filozof taşı: Alşimistler bunun kıymetli madenleri yapmaya yarıyan ana madde olduğunu kabul ederlerdi. Filozof taşı yapmak için birçok tertipler vermişlerdir. Tuz, sülfür ve civa filozof taşı yapmaya yarıyan başlıca maddelerdendir.

Hayat iksiri (Âbıhayat, bengisu): İnsanı hem hastalıklardan kurtaracak, hem de ölümsüz kılacak maddedir (Bk. Âbıhayat). Aynı zamanda altın ve gümüş yapmaya yarıyacak maddeye de bazan «iksir» denirdi.

Alşimi bugünkü kimyanın öncüsü sayılır. Bununla uğraşanlar yukarıda saydığımız iki gayeyi gerçekleştiremedilerse de kimya alanında değerli keşifler yaptılar.

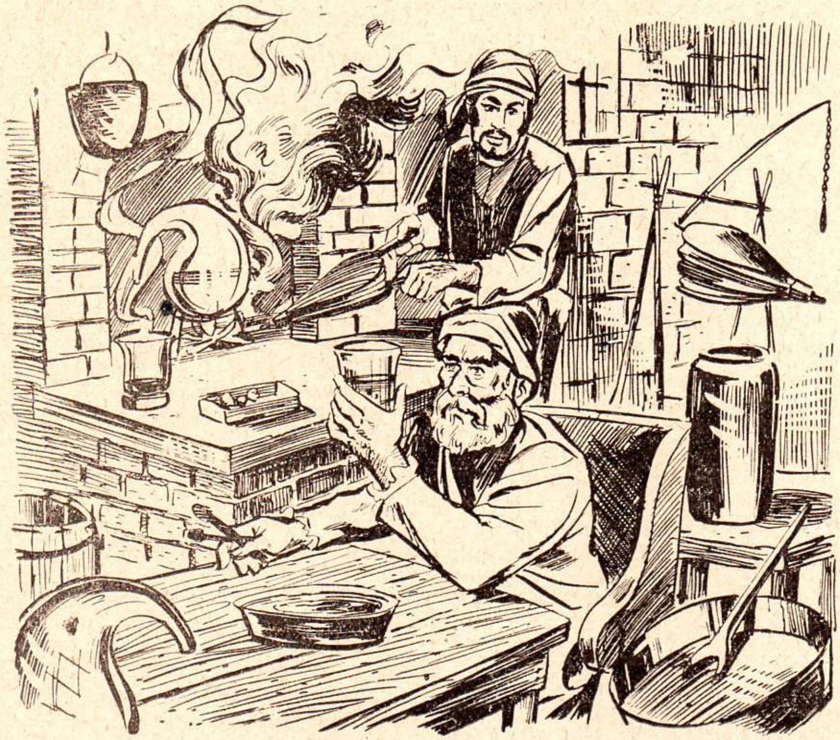
Doğuşu hakkında birçok efsane vardır. Bir efsaneye göre alşimiyi Eski Mısır tanrılarından Hermes kurmuştur. Arap kaynakları ise alşiminin Allah tarafından Hz. Musa'ya ilham edildiğini söylerler. M. Ö. 300 yıllarında da Çin'de bayağı madenlerden altın yapılmasına çalışıldığı ve alşiminin buradan Mısır'a geçtiği sanılmaktadır.

Ancak, eldeki delillere göre, alşiminin Mısır'dan çıkmış olması en kuvvetli ihtimaldir. Thebes'teki bir mezarda bulunan III. yüzyıla ait yazılarda altın yapılmasına dair bazı tariflere raslanmıştır. Eski Yunanlıların geliştirdiği alşimi ile sonradan Araplar geniş ölçüde ilgilenmiş, bu ilmi İspanya'ya geçirmişlerdir. Alşimi İspanyadan XI ve XII. yüzyıllarda bütün Avrupa'ya yayılmıştır.

Yunan filozofları alşimi üzerinde nazariyeler kurmaya çalışıyorlardı. Bu arada, bütün maddelerin dört elemandan meydana geldiğini iddia ettiler. Bu elemanlar toprak, hava, ateş ve su idi.

Alşimistler yüzyıllarca gayretlerini devam ettirdiler. Bu konuda birçok kitaplar yazıldı. Alişimi hakkında Arapça yazılmış kitaplar vardır. X. yüzyılda yaşamış El-Nedim'in «Kitab el-Fihrist» inde bu hususta birtakım adlar zikredilmektedir. Buna göre, alşimi hakkında ilk Müslüman yazarı Halid bin Yezid'dir (ölümü 708).

XVI. yüzyıldan itibaren Parceleus alişiminin taştan altın yapmak demek değil, ilâç hazırlamak demek olduğunu anlatarak alşimiye yeni bir yön verdi. Zamanın en büyük adamlarının alşimi ile uğraşmış bulunması ve hayat iksirinin aranması birçok maddelerin insan vücudunda denenmesine sebep olmuştu. Böylece hayat iksiri artık

Hayat iksiri elde etmeye çalışan eski bir alişimisti tasvir eden bir resim

yerini insanlara faydalı ilâçları aramaya bıraktı.

Bununla beraber, birçok ilim adamları daha uzun müddet bayağı maddelerin kıymetli madenlere çevrileceğine inanmakta devam ettiler. Bunların arasında en önemlileri Robert Boyle, Sir Isaac Newton, G. W. Leibnitz'idir.

ALTAY DAĞLARI

Orta Asya'da, Sibirya'nın güneyinde, Moğolistan ile Çin'in kuzeyinde büyük bir sıradağdır. Biri Rus Altayları, ikincisi Moğolistan Altayları olmak üzere iki sıra meydana getirirler. En yüksek tepeleri 3000-3300 metre kadardır. Etekleri genel olarak çayırlık, orta kısımları da ormanlıktır. Ormanlar bazı yerlerde tepelere kadar uzanır. Bu sıradağlar maden bakımından çok zengindir. Daha çok altın, demir, bakır çıkartılır. Ruslar 1727'de Kolivan'da, 1739'da da Barnsul'da bu madenlerin bir kısmını işletmeye başlamışlardır. Altay Dağlarına eskiden Altındağları da denirdi.

Kuzey Altaylılar çok eskiden beri demircilikle ün kazanmışlardı. Büyük bir ihtimalle Gök-Türkler'in atalarına ait «Cücenler'e demircilik eden Türkler hikâyesi» ve Ergenekon Demircileri menkıbeleri buralarda yaşıyan Türkler'e ait olmalıdır. Bugün bu bölgede taşkömür, linyit, demir, bakır madenleri işletmeleri, kerestecilik geniş çapta ilerlemiş durumdadır. Geçen yüzyılın başlarında hayvancılık çok önemliyken, son yıllarda otlakların daralmış olması hayvancılığın gerilemesine, buna karşılık çiftçiliğin ilerlemesine yol açmıştır. Halk genel olarak süt, peynir, kurut (kurutulmuş ekşi yoğurt), kımız ve et yiyerek geçinir.

ALTAY DİLLERİ

Türkler'in, Moğollar'ın, Tonguzlar'ın, bazılarına göre de ayrıca Japonlar'ın ve Koreliler'in dillerini içine alan diller grupuna verilen addır. Bugün Altay dillerini konuşanların sayısı 50 milyonun çok üzerindedir. Öte yandan, Altay dilleri ve bilhassa Türkçe, Balkanlar'da, Orta ve Doğu Avrupa'da, Kuzey Afrika'da, Yakın Doğu'da, İran'da ve Hindistan'da derin izler bırakmıştır. 45 milyon insan Türkçe, 3,5 milyon insan Moğolca, 1,5 milyon insan da Tonguz-Mancu dili konuşur.

Altay dillerinin tarih öncesi pek aydınlık değildir. Bugün eldeki en eski metinler Türk grupundaki Orhon anıtlarında (M. S. 732) bulunmaktadır. En eski Moğolca yazıt da Onon Irmağı boyundaki Nerçinsk mevkii civarında granit bir taş üzerine yazılıdır.

ALTERNATÖR

Dalgalı elektrik akımı veren âlettir. Alternatörler başlıca iki kısımdan ibarettir: 1) Ortadan bir mil etrafında dönen ve «rotor» adı verilen kısım; 2) Rotorun etrafında bulunan sabit kısım.

Rotor elektromagnetik alanı meydana getirir. Rotorun etrafındaki sabit kısmı teşkil eden ve «stator» adı verilen sargılarda ise endüksiyonlar dalgalı, yani alternatif bir akım meydana getirirler. Alternatörleri genel olarak gaz motorları, Diesel motorları veya buhar türbinleri çevirir. Böylece mekanik enerji elektrik enerjisine çevrilmiş olur.

ALTIGEN

Bir düzlem üzerinde bir sıra takip etmiyen altı noktanın birleştirilmesiyle meydana gelen geometrik şekildir. (Bk. Çokgen)

Paranın temeli ve dünyanın en kıymetli madenlerinden biri:

ALTIN

ALTIN parlak sarı renkte, fevkalâde işlenme kabiliyeti olan çok kıymetli bir madendir. Soy bir maden olduğu için tabiatta alûvyonlu yataklarda kumla karışmış parçacıklar veya kuvars kayalar içerisinde damarlar halinde bulunur. Bununla beraber, Antil Adalarında 1350 kg. ve Avustralya'da 70-80 kg. ağırlığında parçalar da bulunmuştur.

Zengin altın madeni bulunan memleketlerin başında Amerika Birleşik Devletleri, Güney Afrika, Kanada, Meksika, Rusya ve Avustralya gelir. Altın, çok eski devirlerden beri, ziynet eşyası ve para olarak kullanılmıştır. Çünkü hem nadir, hem de gayet kolay işlenilebilen bir madendir. Bir kitap yaprağının 250 de biri kadar incelikte levha haline getirilebilir. Bir gram altından 200 m. uzunluğunda tel çekmek ve kalınlığı 0,00014 mm. olan yapraklar elde etmek mümkündür.

Altın ısı ve elektrik için mükemmel bir iletkendir. Havadaki oksijenden müteessir olmaz, asitlerin hiçbirinden tesir görmez. Sadece 3 kısım derişik HCl ve bir kısım derişik HNO_3 karıştırılmasiyle elde edilen «altınsuyu» nda klorür tesiriyle erir.

Alûvyonlarda kumla karışık olarak bulunan altının elde edilmesi için cevherin üzerine çok kuvvetli su akımı göndererek karıştırılır. Sonra iki, üç metre enliliğinde, 2 kilometre uzunluğunda özel olarak hazırlanmış eğimli ve zikzaklı kanallardan geçirilir. Kum taneleri hafif oldukları için akar giderler, altın zerrecikleri de dibe çöker. Bu parçacıklar zaman zaman toplanır.

Kuvars kayalarında tabakalar halinde bulunan altını elde etmek için işe altınlı kayaları havanlarda dövüp toz etmekle başlanır. Sonra, toz haline getirilmiş cevher, suyla akıtılarak, özel bölmelerde civa ile temas ettirilir. Böylece elde edilen altın malgaması damıtılır. Meydana gelen civa buharları başka bir kapta yoğunlaştırılarak damıtma tek-

Altının özellikleri

Simgesi: Au
Atom ağırlığı: 197,2
Atom numarası: 79
Yoğunluğu: 19,4
Elektrik akımını iletmesi: % 65,46
Isıyı iletmesi: % 53,2
Ergime noktası: 1063°
Kaynama noktası: 2800°

rarlanır. Böylece geriye saf altın kalır.

Deniz suyunda da çok az miktarda altın bulunursa da bugünkü metotlarla elde edilmesi imkânsızdır.

Çok eski zamanlardan beri kimyagerler civadan, deniz suyundan veya başka madenlerden altın elde etmeye uğraşmışlarsa da bir sonuca varamamışlardır.

Altın çok ince levhalar haline getirilerek yaldızlamada, dişçilikte kullanılır. Çok yumuşak olduğu için umumiyetle bakırla karıştırılır ve alaşım haline getirilir.

Saf altın 24 kırat (âyar) kabul edilir. Fakat saf altın çok yumuşaktır, bir takım eşya yapmaya pek elverişli değildir. Bunun için, 18 kırat altın kullanılır, yani altının içine dörtte bir nispetinde bakır ve gayet az miktarda da gümüş katılır. Daha sağlam ve daha ucuz olması için altın daha büyük oranlarda bakırla karıştırılır, böylece 14, 12, 10 kıratlık altın elde edilmiş olur. Son zamanlarda altına yalnız gümüş katarak yeşilimtırak sarı renkte bir altın alaşımı elde edilmiştir. Bununla çeşitli süs eşyaları yapılır.

Altının ne nispette karışık olduğunu anlamak için, «mihenktaşı» denilen son derece sert ve asitlerden etkilenmiyen siyah, silisli bir taş kullanılır. Âyarı bulunmak istenen altınla bu taşın üzerine bir çizgi çizilir. Aynı şekilde bir çizgi de âyarı bilinen başka bir altınla çizilir. İkisinin üzerine de içine % 1-2 hidroklorik asit katılmış % 56 lık nitrik asit damlatılır. Böylece bakır erir, geriye kalan altın çizgilerinin kalınlığı mukayese edilir. Eğer ikisi de eşitse, ikisinin de âyarlarının bir olduğu anlaşılır. Böylece % 10-15 hata ile âyarı tesbit etmek mümkün olur.

ALTIN KIYISI (Bk. GHANA)

Tarihte 250 yıldan fazla hüküm süren büyük Türk Devleti

ALTIN ORDU

ALTIN ORDU DEVLETİ, Doğu Avrupa ile İdil (Volga) boyunda XIII. yüzyıl ortalarından XVI. yüzyıl başına kadar devam etmiş bir Türk-Moğol devletidir.

Cengiz Han, Irtiş Irmağı ve Balkaş Gölü'nün batısındaki yerleri büyük oğlu Cuci Han'a vermişti. Cuci Han'ın ikinci oğlu Batu tarafından 1236 batı seferinde alınan ülkeler de buraya eklenerek Cuci Ulusu adını aldı. Bu ulus az sonra ikiye bölündü. Balkaş ve Aral gölleri arasındaki alan ile İrtiş Irmağı'nın güneyindeki yerler Batu'nun ağabeysi Ordu'ya, geri kalan bölge de Batu Han'a verildi. Ordu'ya verilen yerler Ak Ordu; Batu'ya verilen yerler Gök Ordu adını aldı. Batu'nun ülkesi bir müddet sonra Altın Ordu diye anılmaya başlandı.

Batu, kendisine ait geniş ülkeyi yönetmek için 1241 de Aşağı İdil boyunu merkez olarak seçti. Az sonra kurulan Saray şehrini de yeni devletin başkenti yaptı.

Altın Ordu Devleti, hukuki bakımdan Ka-

Yeryüzünde nerelerde altın var?

Bugün yeryüzünde en çok altın çıkaran memleketlerin başında Güney Afrika gelir. Bu memleket sadece bir yılda 60 milyar Türk lirasına yakın değerde altın çıkarır.

Altın pek eski devirlerden beri aranmakta olduğu halde pek az çıkarılabildiği için kıymetini her zaman muhafaza etmiştir. Son zamanlarda altından daha değerli bazı madenler bulunmuşsa da altın kıymetinden gene bir şey kaybetmemiştir. Amerika'nın keşfinden beri bulunan altın miktarının 40 milyar Türk lirasını geçtiği tahmin edilmektedir. Bu miktarın yarısından azı para olarak, bir kısmı da mücevherat olarak kullanılmıştır. Fakat geriye kalan üçte birinin ne olduğu bilinmemektedir.

Eski zamanlarda bulunan altın İspanya Yarımadası, Yunanistan, Anadolu, Hindistan ve Rusya'nın Ural Dağlarından elde edilmişti. Yeni Dünya'nın keşfi üzerine pek çok maceraperest altın aramak gayesiyle Amerika'ya göç etmiştir. Fakat Amerika'nın keşfinden Kaliforniya'daki altın madenlerinin keşfine kadar elde edilen altın toplamı bugün her yıl çıkartılan altından daha azdı. Kaliforniya altın madenlerinin keşfi altın istihsalini tahmin edilemiyecek kadar yüksek bir seviyeye çıkarmıştır.

Bugün en çok altın çıkarılan yer Güney Afrika'da Witwatersrand'dır. Ayrıca gene Güney Afrika'da Johannesburg civarında da çok altın çıkar. Altın zenginliği itibariyle Güney Afrika'dan sonra Kuzey Amerika gelir. Bilhassa Kaliforniya, Colorado ve Alaska bugün dünyanın sayılı altın çıkarılan yerlerindendir. Son zamanlarda Kanada'nın altın istihsali çok artmıştır. Ayrıca Rusya, Meksika, Avustralya, Hindistan ve Japonya'da da epey altın çıkar. Hindistan'da'ki Mysore altın ocakları 1.200 m., Brezilya'da 1.800 metre, Güney Afrika'da 2.100 metre derinliğinde birer maden vardır.

Deniz suyunda da altın bulunduğu anlaşılmıştır. Bu altının nehir sularının sürüklediği alüvyonlarla deniz suyuna karıştığı sanılmaktadır. Bir ton ağırlığındaki deniz suyunda 50 miligram altın bulunur. Denizlerdeki suyun aşağı yukarı 14 milyar ton olduğu kabul edilirse, denizlerdeki altın dünyada yaşayan insanlara bölünseydi, herkesin milyoner olması işten bile değildi.

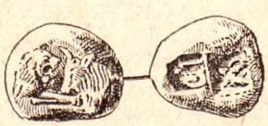
Yıllık Altın İstihsali (1957 yılı istatistiğine göre):

Güney Afrika	59.620.000.000 lira
Rodezya	1.880.000.000 lira
Ghana	2.770.000.000 lira
Kongo	1.310.000.000 lira
Amerika B. D.	6.300.000.000 lira
Kanada	15.470.000.000 lira
Meksika	1.250.000.000 lira
Nikaragua	690.000.000 lira
Brezilya	420.000.000 lira
Şili	360.000.000 lira
Kolombiya	1.140.000.000 lira
Avustralya	3.790.000.000 lira
Hindistan	630.000.000 lira
Rusya	1.800.000.000 lira

ÇEŞİTLİ ESKİ PARALAR

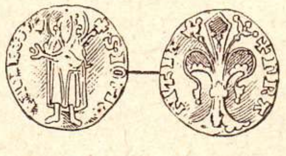
Büyük İskender'in altın sikkesi

Kresus'un altın sikkeleri

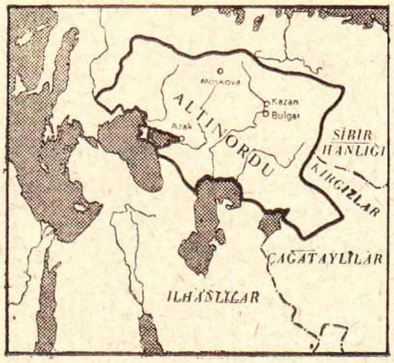
Sylla devrinde Roma altını

Floransa florini

Cumhuriyet altını

Altın Ordu'nun kurulduğu bölge

rakurum'da «Kağan» sıfatiyle bulunan Moğol imparatoruna bağlı olmakla beraber, iş alanında tamamiyle bağımsızdı. Batu Han, devletini, Moğol İmparatorluğu'ndaki esaslara göre başarı ile düzenledi. Kendisi «Sayın Han» diye anılmaya başlandı.

Batu Han zamanında, Altın Ordu Devleti çok genişledi, Kıpçak bozkırlarını, Orta ve Aşağı İdil bölgesini, Harzem ve Azerbaycan'a kadar Kafkaslar'ı sınırları içine aldı. Rusya'nın bazı bölgeleri ile Lehistan ve Litvanya'nın batı bölgeleri de Batu Han'a aitti.

1275'te tahta geçen Berke Han zamanında Müslümanlık kabul edildi. Yayılarak hâkim bir din oldu. Özbek ve Canibek Han zamanlarında Altın Ordu çok kuvvetlendi. Siyaset, ekonomi ve hattâ kültür bakımından Doğu Avrupa'nın en büyük devleti haline geldi.

Altın Ordu'nun yıkılışı

Berdibek Han'ın (1357-1359) ölümünden sonra karışıklıklar başgösterdi. Hanlar ve prensler arasında kanlı boğuşmalar başladı. Toktamış Han, Aksak Timur'un yardımiyle, Altın Ordu'nun başına geçerek devletin birliğini yeniden kurdu. Fakat Timur'un 1391 ve 1395 yıllarında Toktamış'a karşı yaptığı seferler sonunda Altın Ordu temelinden sarsıldı ve yaşama gücünü kaybetti. Cengiz Han yasasına göre, Osmanlılar'da yapılanın aksine olarak kardeşler öldürülmediği için, pek çok olan prenslerin egemenlik iddiasında bulunmayı kendileri için hak saymaları yüzünden birçok rakîp aileler taç ve taht mücadelesine giriştiler. Seyit Ahmet Han (1445-1481) öldükten sonra Altın Ordu'da kişilik sahibi bir han tahta çıkmadı. Hanın oğulları arasında boğuşmalar devam etti. 1502'den sonra Altın Ordu bir devlet olmaktan çıktı. Devlete ait bölgede beş ayrı hanlık meydana geldi.

Altın Ordu'da yaşayış

Altın Ordu Devletinde, Cengiz zamanında saptanan ve tamamiyle askerî nitelikte olan bölümler muhafaza edilmişti. Buna göre tümen (10.000), bin, yüz ve on beylikleri bulunuyordu. Böylece, bir derebeylik devleti olan Altın Ordu'da, derebeylerin memleket işlerini bir karara bağlamak üzere yaptıkları büyük toplantılara «Kurultay» denirdi. Diğer Türk-Moğol imparatorluklarında olduğu gibi, Altın Ordu'da da derebeyliklere has bir ekonomik düzen vardı. Bu düzen, kendisine has bir ekonomisi olan aileye dayanırdı. Aileler, bağlı oldukları derebeyi tarafından gösterilmiş olan otlağın dışına çıkmaz, beye vermekle ödevli olduklarını ödedikten sonra, geri kalan mallarını şehir pazarında satabilirlerdi.

Şehir hayatı tam anlamiyle gelişmişti. Genel olarak hükümdarların «Saray» denilen konutlarının bulunduğu birtakım şehirler vardı. Bunların çoğu, bilhassa başkentler, coğrafya durumu bakımından ekonomik önemi çok iyi ve ticaret yolları üzerinde bulunan Aşağı İdil (Volga) çevresinde kurulmuştu. Bu da göstermektedir ki Altın Ordu, göçebelerin teşkil ettiği bir istep imparatorluğu değildi.

Adı geçen yerde kurulmuş olan iki saraydan birisi Batu'ya ait Eski Saray, öteki de Berke'ye ait Yeni Saray idi. İmparatorluğun en çok geliştiği XIV. yüzyılda Yeni Saray 100.000 den fazla nüfusu barındıran bir şehirdi. Taht İli de denen bu şehir, 1395'te Timur tarafından yıkılıncaya kadar, dünyanın her tarafından gelen tüccarların bir buluşma yeri idi.

Daha önceki Türk devletlerinde olduğu gibi, hükümdar ailesinden gelen kadınların da siyasî hakları vardı. Devlet yönetiminde rolleri olup, kabul törenlerine hanla birlikte katılırlardı. Altın Ordu'da tam bir dinî hoşgörürlük vardı. Memlekette Müslümanlığın kabulünden önce Moğol hukuku uygulanıyordu. Fakat Müslümanlığın kabulünden sonra şeriat hükümleri de yer aldı.

Büyük bir devlet olarak 250 yıldan fazla yaşıyan Altın Ordu'nun, gerek Rus tarihinde, gerekse Hazar Denizi ve Karadeniz ülkeleri tarihinde önemli etkileri görülmüştür. Moskova Rusya'sının yükselişinde ve kendine has bir Moskova devlet yönetimi düzeninin kuruluşunda, Altın Ordu hanlarının rolleri büyük olmuştur. Rus para, vergi sistemleri, ordu şekilleri Altın Ordu'yu taklit etmek suretiyle meydana getirilmişti. Aynı zamanda Rus diline, XIV. yüzyılda Altın Ordu'nun edebî ve resmî bir dili olan Türkçe'den birtakım kelimeler geçmişti.

ALTINAY, Ahmet Refik (1881-1937)

Tarihçi Ahmet Refik Altınay

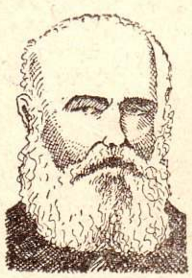
Tanınmış tarihçilerimizdendir. İstanbul'da doğdu. Beşiktaş Askerî Rüştiyesi ve Kuleli Askerî İdadisinde okudu, 1898 de Harbiye'den piyade olarak birincilikle mezun oldu. Bir zaman askerî okullarda Almanca ve tarih dersleri okuttuktan sonra kıta hizmetine geçti, Balkan harbinden sonra, yüzbaşı iken, gözlerindeki bozukluk yüzünden tekaüt edildi. 1918 de Darülfünun'a Osmanlı Tarihi profesörü oldu. 1933 e kadar bu vazifede kaldı. Hayatının son yıllarını tamamen yazıya veren Ahmet Refik Tarih-i Osmanî Encümeni, Tarihî Vesikalar Tasnif Komisyonu âzalığı gibi ilmî vazifelerde de bulundu. «Demirbaş Şarl» adlı eserinden ötürü 1918 de İsveç hükümetinden nişan ve Karolin Cemiyeti adlı bir tarih cemiyetinden de on bin kron mükâfat almıştır.

Muhtelif gazete ve mecmualarda devamlı tarih yazıları yazan Ahmet Refik ilmî incelemeleri yanı sıra tarihi halka sevdirecek şekilde makaleler, sohbetler, romanlar yazmıştır. Ayrıca şiir ve şarkıları da vardır ki bunları «Gönül» adlı bir kitapta toplamıştır.

Eserleri:

Sahaif-i Muzafferiyat-ı Osmaniye; Meşhur Osmanlı Kumandanları; Büyük Tarih-i Umumî (6 cilt, tamamlanmamıştır), Geçmiş Asırlarda Türk Hayatı Serisi (16 kitap), Tarihî Simalar; Kabakçı Mustafa; Lâleli Devri; Köprülüler (2 cilt); Tesavir-i Rical; Felâket Seneleri; Kadınlar Saltanatı (4 cilt); Sultan Cem; Sokollu, Âlimler ve Sanatkârlar; Bizans Karşısında Türkler; Samsun Devri; Lady Montague'nün Şark Mektupları; Hoca Nüfuzu; Türk Mimarları; Baltacı Mehmet Paşa; Fatih Sultan Mehmet ve Ressam Bellini; Bizans İmparatoriçeleri; Prusya Nasıl Yükseldi; Ocak Ağaları; Mimar Sinan; Türkiye Madenleri; İstanbul Hayatı (4 cilt); Kıral Demirbaş Şarl; Lamartine; Mülteciler Meselesine Dair; Gönül (Şiirler, şarkı güfteleri)

ALTINBEZER, İsmail Hakkı (1872-1946)

İsmail Hakkı Altınbezer

Zamanımızın en büyük eski yazı tezhip ve minyatür sanatkârıdır. Babası da hattat olan İsmail Hakkı İstanbul'da doğdu. Fatih Rüştiyesi'ni bitirdi. Babası ona eski yazının çeşitlerinden olan sülüs ve nesih yazılarını öğretti. Diğer bazı yazı çeşitleriyle, tuğra çekme usulünü de Sami Efendi adındaki hattattan öğrendi. Sanayi-i Nefîse Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) nin resim kısmını bitirdi. Yirmi yaşından itibaren Divan-ı Hümayun'da çalışmaya başladı, kısa zamanda Divan-ı Hümayun tuğrakeşi oldu.

Güzel Sanatlar Akademisi'nin kurulması üzerine tezhip profesörlüğüne getirilen Altınbezer Türk Tezyinî Sanatlar Şubesinin şefi oldu. Sayısı bine yaklaşan levha yazmıştır. Yüz metre kadar uzunluktaki Kâbe örtüsünün yazıları da bu değerli sanatkârımız tarafından yazılmıştır.

ALTINDAĞ

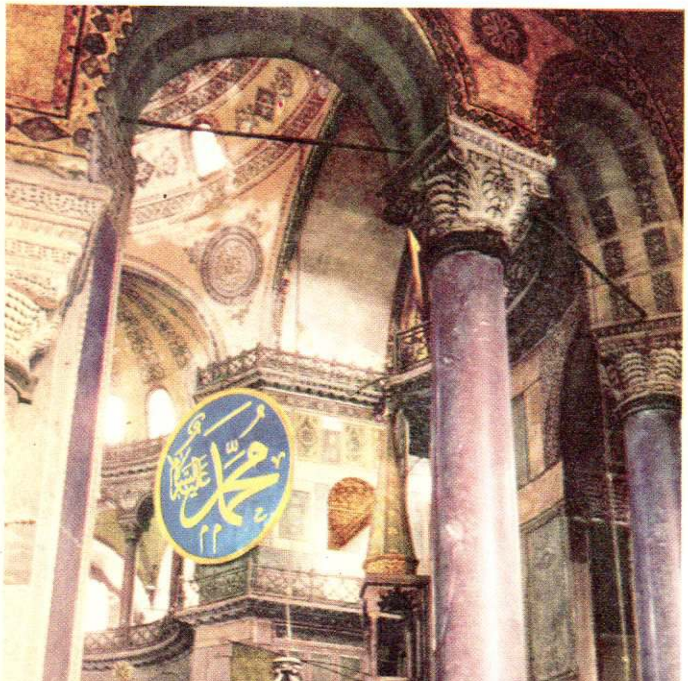
İç Anadolu bölgesinde, Ankara ilinin merkez ilçelerindendir. Ankara şehrinin ortasındadır. İlçenin 5 bucağı, 21 köyü vardır.

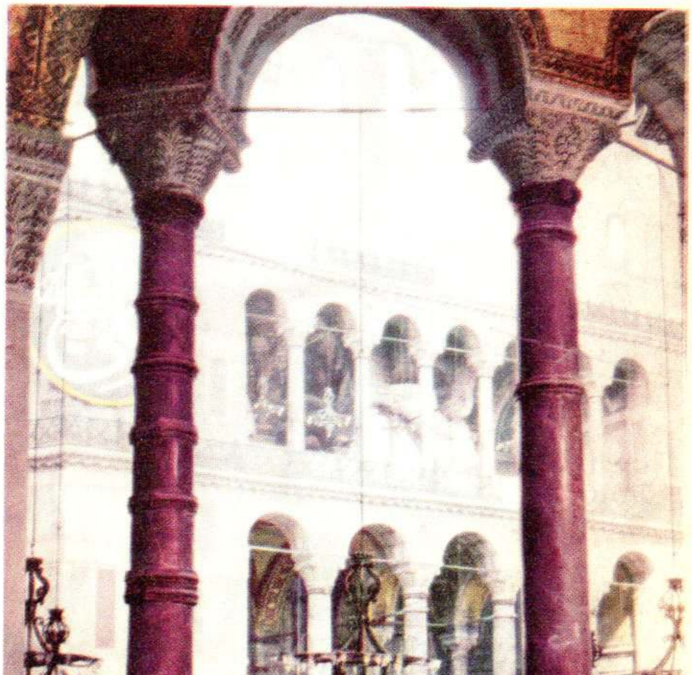
Yüzölçümü: 350 km. kare
Nüfusu: 157.737

Altındağ ilçesi, idare taksimatına göre bir ilçe teşkilâtına sahip olmakla beraber, Ankara'nın içinde olması dolayısiyle bir ayrılık göstermez. Sadece, ilk yapılış ve gelişme günlerinde daha çok gecekonduların yapıldığı bir semt olduğu için Ankara'nın imar

ANTALYA ılık ve yumuşak havası ile gayet güzel kışlık bir şehirdir. Sahillerinde ekseriyetle aralık ayının ilk günlerine kadar denize girilebilir. Şehrin içinden geçen Düden çayının bir kısmı çavlanlar yaparak denize dökülür.

AYASOFYA, Bizans devrinin en ünlü kilisesidir. İstanbulun Türkler tarafından fethinden sonra, Fatih'in emriyle camiye çevrilmiş, 1935 te de müze haline getirilmiştir. Evvelce ahşap olan bu eser, 537 de İmparator İustinianus tarafından bugünkü haliyle yeniden yaptırılmıştır.

plânı burada pek uygulanamamıştır. Şehrin kuzey-batıya bakan tepeleri en yüksek noktasından aşağılara kadar, hattâ bir kısmı ovaya yayılmak üzere, düzensiz ve gelişi güzel yapılmış evlerle dolmuştur. İstanbul yönünden gelirken, Ankara Kalesi'nin heybetli görünüşünün karşısına bu evler dikilmiştir.

Altındağ ilçesinin doğusunu, şehrin doğusundaki İdrisdağı, kuzeyini Etlik ve Karyağdı tepeleri, güneyini Hatıp ve Ankara çayları çevirir. Dış Kapı semtinden Keçiören'e kadar uzanan asfalt bir yol Altındağ ilçesinin içinden geçer. İlçenin mahalle arasındaki yolları ve sokakları dar ve düzensiz, çoğu toprak yollardır. Çubuk Barajı, Keçiören, Etlik bağları, Ankara Üniversitesi merkezi ile Ziraa[illegible], Veteriner fakülteleri, Askerî Veteriner [illegible]akültesi Altındağ ilçesi sınırları içindedir. İlçenin su, elektrik ve telefon tesisatı vardır, kanalizasyonu yoktur. Günden güne genişliyen ve nüfusu artan Altındağ'ın Ankara içinde, diğer bakımlı ve imar bakımından düzenli semtlere uydurulmasına çalışılmaktadır.

ALTINÖZÜ

Güney Anadolu bölgesinde, Hatay iline bağlı bir ilçedir. İlin güney-doğusuna düşen ilçe toprakları, doğuda Suriye hududu, batıda Hatay merkez ve Samandağı, kuzeyde Reyhanlı, güneyde Yayladağı ilçeleri sınırlariyle çevrilidir. 43 köyü vardır.

[illegible]üzölçümü: 438 km. kare

[illegible]usu: 34.044

[illegible]özü ilçe toprakları Asi nehrinin so[illegible]da yani batı yönündedir. Nehir kıyılarının gerisinde geniş düzlükler uzanır. Bir ovayı andıran bu düzlükte, yer yer tatlı meyilli vâdilerden başka hiçbir ârıza ve yükseklik görülmez. Ziraata çok elverişli bulunan bu düzlüklerden bereketli mahsul alınır. En çok, buğday ve arpa yetiştirilir. Halkın diğer geçim vasıtası, hayvancılık ve zeytinciliktir. Antakya'dan güney-doğuya uzanan vilâyet şosesi ilçe topraklarından geçerek Suriyeye girer.

Bugün resmî adı Altınözü olan kasabanın diğer ve eski adı Fatikli'dir. Antakya şehrinin güney-doğusuna düşer. Asi nehrine [illegible]ışan bir derenin batı yönünde kurulmuş[illegible] Bu dere, Ziyaret Dağı'nın tepesinden [illegible]ar. Suriye hududu kasabaya 22 kilometre mesafededir. Kasabanın denizden yüksekliği 248 metredir. Sıcak Akdeniz iklimine sahiptir Ortalama beş yüz evden meydana gelen kasaba iki mahalledir. Halk pirinç eker ve zeytin yetiştirir. Daha çok çalışmak zorunda oldukları için, ilkbahardan sonbahara kadar Çukurovaya gidip pamuk tarlalarında da çalışırlar.

K[illegible]abada belediye teşkilâtı 1946 yılın[illegible]rulmuştur. Hükümet dairelerinin bu[illegible] merkezden 1-2 kilometre uzağa dü[illegible] mahallenin imar plânı hazırlan[illegible]. İçme suyu tesisleri 1955 yılında yapılmıştır. Fakat bu su ihtiyacı karşılıyamadığı için kasaba içinde sayısız su kuyusu açılmıştır. Evlerin çoğu kerpiçten yapılmıştır ve düz toprak damlıdır. Tuğla ve briketten ev yapımı birkaç yıl önce başlamıştır. Çevrede, kavun, karpuz, incir, üzüm ve zeytin yetişir. Zeytinyağı imal eden fabrikalar vardır. Evlerde dokumacılık ve buğday sapından süs eşyası yapılır. Kasabanın güneyinden geçen Kuseyr çayı ilkbaharda yağan yağmurlarla kabarır. Yazın bu sular tarlaların sulanmasında kullanılır.

ALTINTAŞ

İç Anadolu'da Kütahya iline bağlı bir ilçedir. Sınırları, doğuda Afyonkarahisar merkez, kuzeyde Gediz, batıda Kütahya merkez, güneyde de Uşak ilinin Banaz ilçeleri ile çevrilidir. 50 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.500 km. kare

Nüfusu: 30.903

İlçe toprakları yer yer ovalık, yer yer dağlıktır. Murat dağlarının doğu yönüne düşen ovalık kısmın diğer yönlerini Kozkavak, İlbudak, Elmadağ, Kulaksız ve Tava dağları çevirir. Bu dağların yamaçları karaçam ağaçlariyle kaplıdır. Iklimi sert yayla iklimidir. Yazlar oldukça sıcak, kurak, kışlar ise çok soğuk, yağışlı geçer. Halk hayvancılık, tahıl ekimi ve küçük el tezgâhları dokumacılığiyle geçinir. Kütahya-Afyon devlet şosesi ve demiryolu ilçe topraklarının içinden geçer. Bu sayede ticarî hayat hareket kazanır.

Altıntaş ilçe merkezinin bir adı da Kurtköy'dür. Kasaba Elmadağ'ın güney-batısında, dümdüz bir ovanın ortasında kurulmuştur. Bu ovanın kuzey-batı yönü bataklık arazidir. Bu bataklıklar ekime elverişli olmadığı gibi sivrisinek üremesi bakımından zaman zaman da zararlı olmaktadır. Kasaba küçük olduğu için ortalama ikiyüz kadar evi bir tek mahallede toplanmıştır. Belediye 1948 yılında kurulmuş, fakat gelir kaynağının noksanlığı dolayısiyle elektrik vesaire gibi medeni ihtiyaçları sağlıyamamıştır. Kasabanın içme suyu iki kilometre ötede bulunan bir kaynaktan getirilmektedir. Halk, tarımla geçinir. Evlerde dokumacılık yapılır. Kasabanın bulunduğu ovada buğday, arpa, mısır, yulaf ve baklagiller yetişir.

ALUCRA

Karadeniz bölgesinde, Giresun iline bağlı bir ilçedir. İlçe sınırlarını doğuda Gümüşhane ilinin Şiran, kuzeyde merkez ilçesi, batıda Giresun'un Şebinkarahisar, güneyde de Erzincan'ın Refahiye, Sıvas'ın Suşehri ilçeleri çevreler. 73 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.434 km. kare

Nüfusu: 35.702

İlçe toprakları çoğunlukla dağlıktır. Bu sebeple ekime elverişli toprak çok azdır. İlçe topraklarını çevreliyen dağların yamaçları yer yer çam ormanlariyle örtülüdür. Kelkit Çayı'na karışan sayısız akarsular ilçe toprakları içinden dar vadilerden akarak geçer. Alucra ilçesi, yol bakımından çevrenin ve Giresun ilinin en fakir ilçesidir. Tek yol, Şebinkarahisar - Şiran yoludur.

İlçenin belli başlı ürünü buğday, arpa, mısır, fasulyedir Meyvalardan elma, armut, ayva, erik, kiraz, şeftali, dut ve ceviz yetişir. İlçeye bağlı Eşgüme köyünde zengin demir madeni bulunmaktadır. Fakat, modern bir işletme haline getirilmemiştir. Halk, buradan geri usullerle elde ettiği demir cevherinden kazma, kürek, orak, saban yapar.

İlçe merkezi Alucra kasabasıdır. Eski adı Mesudiye olan Alucra'nın denizden yüksekliği 1430 metredir. 3 mahalleden ibaret küçük bir kasabadır. İl merkezi Giresun'a 159 km. mesafededir. Yolu kış aylarında kapanır. Belediye teşkilâtı 1872 yılında kurulmuştur. Elektrik tesisatı yoktur. Kasabanın içme suyu çevredeki kaynaklardan demir borularla getirilmiştir.

ALÛVYON

Akarsuların taşıdığı ve içinde kil, kum, çakıl gibi ufalanmış parçalar bulunan çamurlu tortuya «alûvyon» denir. Alûvyonlar ya geniş vadilerin tabanını kaplarlar veya daha geniş yerlere yayılarak «alûvyon ovaları» denilen mümbit arazileri meydana getirirler. Türkiyedeki Büyük Menderes, Küçük Menderes, Gediz vâdileri, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin aşağı bölümleri bu şekilde meydana gelmiştir.

Alûvyonlar eski ve yeni olmak üzere ikiye ayrılırlar. Eski alûvyon alanları suların kabardığı sıralarda suların altında kalmıyan yerlerdir. Buralarda toprak çok mümbittir. Yeni alûvyon alanları ise zamanımızda da gelişmekte olup, zaman zaman su basmasına uğrıyan yerlerdir.

ALÜMİNYUM

Gümüş parlaklığında, beyaz bir madendir. Hafif olması bakımından endüstride çok kullanılır. Tabiatta serbest bir halde bulunmaz, daha çok bileşikler halindedir. Bu bileşikler yer yüzeyinin % 8 ini teşkil eder. Alüminyum bileşiklerinin başlıcaları alümin (oksit), silikat (kil), broksit, feldspat ve mikadır. Yeryüzünde en çok bileşiği olan madendir ve en çok Amerika ve Almanya'da çıkarılır. Türkiyede Zonguldak ve Toroslar civarında zengin alüminyum yatakları vardır.

Alüminyum kolaylıkla levha ve tel haline getirilebilir, çekiçle dövülür. Isı ve elektrik akımı için iyi bir iletkendir. Zehirli olmadığından mutfak eşyası yapılmakta kullanılır. Bilhassa hafif bir maden olduğu için bakıra tercih edilir. Gene hafif olduğu için uçak, otomobil ve deniz tenezzüh teknelerinde tercihan kullanılır. Ayrıca, çok ince levha haline getirilebildiğinden, krem ve diş macunu vs. tüpleri de alüminyumdan yapılır, çikolata gibi gıda maddeleri de gayet ince alüminyum levhalara sarılarak saklanır.

Alüminyum toz haline getirilip beziryağı ile karıştırılınca yaldız boya elde edilmiş olur. Bu çeşit boyalar hem havaya karşı dayanıklıdır, hem de az sürmekle büyük bir yer kaplar. Alüminyumun diğer bir özelliği de kolay kolay paslanmamasıdır. Havadaki oksijenin etkisiyle meydana gelen gayet ince bir alümin (oksit) tabakası alüminyuma

Alüminyumun özellikleri

Simgesi: Al
Atom ağırlığı: 26.97
Atom numarası: 13
Yoğunluğu: 2.5
Ergime noktası: 685°
Kaynama noktası: 1800°

hem mavimtırak beyaz bir renk verir, hem de paslanmasını önler.

Alüminyum nasıl elde edilir

Alüminyum elde etmek için en çok kullanılan madde, diğer yabancı maddelerle karışık bulunan alüminyum oksittir. İlk defa 1825 yılında Danimarkalı fizik ve kimya bilgini Derstedt tarafından oksitten alüminyum elde edilmiştir. Bu işte indirgen olarak potasyum kullanılmıştı. Fakat bu şekilde elde edilen alüminyumun kilosu 2-3 bin liraya mal olduğundan başka usuller aranmaya başlandı. 1886 yılında Charles Martin Hall adında 22 yaşında Amerikalı bir öğrenci alüminyum okside kriolit katmak suretiyle elde ettiği karışımı düşük sıcaklıklarda ergitmeye muvaffak oldu. Karbon kroze içerisindeki alümini ergiterek bu karışımdan elektrik akımını geçirmek suretiyle krozenin dibinde alüminyumu elde etti. Böyle elektroliz usulü ile elde edilen alüminyum eskisinden çok ucuza mal oluyordu. Bir yıl sonra Fransız kimyacısı Heroult da aynı usulle alüminyumu bulduğu için bu usule Hall-Heroult metodu denir. Bu usulle alüminyumun fiyatı 1854 ile 1928 yılları arasında bin kattan daha fazla ucuzlamıştır. Böylece bir kilo alüminyumun fiyatı bir liraya kadar düşmüş oldu.

Bugün alüminyumu elde etmek için şu iki ameliye yapılır:

1 — Tabiattan çıkartılan boksit, içindeki yabancı maddeler temizlenerek, saf alüminyum oksit (alümin) haline getirilir.

2 — Alüminyum oksit (alümin) elektroliz yolu ile işlem görür ve alüminyum elde edilir.

Alüminyumun yeni usullerle çok miktarda, kolay ve ucuz elde edilmesi üzerine bütün dünyadaki istihsal miktarı yıldan yıla büyük bir hızla artmıştır. Aşağıdaki liste bunu gösteriyor:

1854 —	0,3	ton
1880 —	2	»
1888 —	40	»
1890 —	175	»
1896 —	1800	»
1902 —	7800	»
1908 —	18.000	»
1920 —	128.000	»
1929 —	277.000	»
1936 —	366.000	»
1939 —	645.000	»

İkinci Dünya Savaşiyle beraber bütün dünyada alüminyum ihtiyacı çok arttığı için 1939 dan bu yana alüminyum istihsali de o nisbette yükselmiştir. Bugün yalnız Amerika Birleşik Devletlerinde bir yılda elde edilen miktar 1.647.710 tonun üzerindedir.

Alüminyum kaynağı

Alüminyum, ince toz haline getirilmiş alüminyum-demir oksidiyle karıştırılır ve yüksek ısı etkisiyle bir nevi kaynak olarak kullanılır. Üzerinden büyük ağırlıkların geçtiği tren ve tramvay rayları, gemi dümenleri, makinelerin manivelâ gibi önemli kısımlarının çatlak ve kırıkları bu kaynakla tamir edilir.

Alüminyum alaşımları

Alüminyum yeter derecede sert olmadığı için, genel olarak saf kullanılmaz, daha çok alaşımlarından faydalanılır. Başlıca alüminyum alaşımları şunlardır:

1 — Alüminyum bronzu: İçinde % 90 kadar bakır bulunan ve alüminyum parçalarının ergimiş bakıra batırılmasiyle elde edilen alaşımdır. Özellikleri bronza benzer. Aşınmaya karşı dayanıklı olduğu için daha çok gemi ve makine işlerinde kullanılır.

2 — Alüminyum çeliği: İçinde % 5 kadar alüminyum bulunan bir çeliktir. Dinamo ve transformatör levhaları yapımında kullanılır.

3 — Alüminyum pirinci: Kopma ve çarpmaya karşı dayanıklıdır.

4 — Dur alüminyum: Alüminyumdan başka % 5 kadar bakır, % 3 kadar magnezyum, % 2 kadar manganez, % 2 kadar da silisyumdan meydana gelir.

5 — Elektron: % 10 alüminyum, % 80 magnezyum, % 5 bakır, % 5 çinkodur.

6 — Magnelyum: Alüminyumdan başka % 3 - 15 arasında magnezyumdan meydana gelmiştir.

Alüminyumun ham şekli olan silikatları arasında killer, bilhassa kaolin vardır. Kaolin beyaz ve saf bir kildir, tuğla, kiremit, fayans, çini, porselen ve kap-kacak yapımında işe yarar. Bilhassa seramikçilik ve porselen sanayii bu madde üzerine kurulmuştur denebilir. Potasyumlu silikatları da soda, kireç ve madensel silikatlarla karıştırılıp yüksek ısıda eritilirse cam elde edilir. Killer, aynı zamanda çimento sanayiinde de başlıca maddelerden birini meydana getirmeleri bakımından büyük önemi haizdirler. (Bk: Seramikçilik, porselencilik, cam, çimento).

DÜNYA ALÜMİNYUM İSTİHSALİ: 953.000 ton

% 24	Almanya	Avrupa
% 5	Fransa	
% 4	İtalya	
% 3	İngiltere	
% 3	Norveç	
% 3	İsviçre	
% 30	Amerika Birleşik Devletleri	Amerika
% 16	Kanada	
% 6	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği	Asya
% 3	Japonya	
% 3	Diğer devletler	

Kıymetli taşlar

Birçok kıymetli taşlar aslında alüminyumun bir başka şeklidir.

Tabiatta «alüminyum oksit» ten ibaret alüminyum filizlerine, bilhassa renksiz kristaller halinde bulunan korendon filizlerine raslamak mümkündür. Korendon, elmastan sonra en sert maddedir. Bu madde tabiatte kendiliğinden kırmızıya boyanmışsa «yakut», maviye boyanmışsa «safir», nikel oksitle yeşile boyanmışsa «zümrüt», sarıya boyanmışsa «zebercet» denilen kıymetli taşlar meydana gelir.

ALYUVARLAR

Kanın terkibinde bulunan ve «hemoglobin» i taşıyan cisimciklerdir. Alyuvarların vazifesi akciğerlerden aldıkları oksijeni hücrelere götürmektir. Alyuvarlar taşıdıkları hemoglobin fazlalığı nisbetinde vücuda faydalı olurlar.

Bir milimetre küb kanda 4-5 milyon alyuvar bulunur. 100 $sm.^3$ kanda 15 gram hemoglobin vardır. Bunların taşıdığı oksijen miktarı kanın hemoglobin olmadan alabileceği oksijen miktarının 50 mislidir. Sıcak kanlı hayvanların dokularında meydana gelen büyük oksitlenme ancak hemoglobin sayesinde mümkün olur.

Alyuvarların % 60 ı su, % 40 ı katı maddelerden yapılmıştır ki, bu sonuncunun büyük kısmını hemoglobin teşkil eder. Akciğerlerde havanın oksijenini alan hemoglobin «oksihemoglobin» halinde hücrelere götürülür. Oksihemoglobinin rengi açık kırmızıdır. Oksijenini kaybettikçe rengi koyulaşır. Bu arada hücrelerde meydana gelen karbon dioksit kana karışır.

Alyuvarların sayısı hayvanlarda değişiktir. Sıcak kanlı hayvanlarda daha çok, soğuk kanlılarda daha azdır. Keçi kanında beher milimetre kübde 9-10, koyunda 13-14, kuşlarda 1-4 milyon alyuvara karşılık balıklarda bu miktar ancak 250 bin, kurbağalarda 500 bin [illegible]ardır.

Alyuvarlarda bulunan aglütinojen (Agglutinogen) adlı madde kan gruplarını meydana getirir (Bk. Kan)

Aşırı çalışma, heyecan ve yaralanmaya sebep olan sarsıntılar alyuvarların artmasına yol açar, 1 milimetre kübdeki alyuvar sayısı 5 milyona kadar çıkar. Alyuvarların artması taşıdıkları oksijen miktarının azalmasına sebep olur. Deniz seviyesinden çok yüksek yerlerde de alyuvar sayısı milimetre kübde 8 milyona, hattâ bazı durumlarda 10 milyona kadar çıkar. O zaman kan yapışkan bir hal alır, iyi oksijen almadığı için de rengi maviye çalar. Bu gibi hallerde ellerin, yüzün morarması bundandır.

AMANOS DAĞLARI

Güney Anadolu Bölgesi dağlarındandır. Maraş yakınlarındaki Ahır Dağı'ndan başlıyarak güney-batıya doğru, Hatay ili toprakları boyunca uzanır, Hınzır Burnu'nun güney-batısında, Akdeniz kıyılarında sona erer.

Amanos Dağları'nın kapladığı alan 4.000

km. karedir. 15-30 km. genişliğinde olan dağların uzunluğu 175 km. kadardır.

Bazan bu dağlar için genel olarak kullanılan «Gâvur Dağları» adı daha çok kuzeydoğu kesimine aittir. Amanos Dağları'na Nur Dağları, Kızıldağ, Elmadağı gibi adlar verilirse de bunlar daha çok dağların çeşitli bölgelerinin adlarıdır.

Toroslar'ın güney-batıya doğru uzanan bir kolu olan Amanos Dağları'nın en yüksek yeri Düldül Dağı'dır (2.600 m.). Düldül Dağı'nın arkasından gelen diğer yüksek tepeler Daz Dağı (2.250 m.), Karlıktepe (2.230 m.), Mığırtepe (2.262 m.) dir.

Amanos Dağları'nın 900 metreden yüksek yerleri zengin ormanlarla kaplıdır. En çok raslanan ağaç çamdır. Sonra gürgen ve meşe gelir. Bu bölge devamlı rutubetli olduğundan yerleşmeye pek elverişli değildir. Buna karşılık, dağlardaki güzel yaylalar civar şehirler için birer sayfiye yeri teşkil eder. Bu yaylaların bazılarında evler yapıldığı gibi bazılarında da turistik oteller kurulmuştur. Soğukluk yaylasını bu arada sayabiliriz.

Amanos Dağları orman bakımından zengin olduğu gibi maden bakımından da zengindir. Bu dağlardaki madenler arasında krom ve manganez en başta gelir.

Amanos Dağları'nı çevresindeki bölgeye bağlıyan bazı önemli geçit yerleri vardır. Bunların başlıcası Amanos Geçidi'dir. Bu geçide eski çağlarda «Amanica Pylae» denirdi. Toprakkale-Osmaniye demiryolu buradan geçer.

Diğer önemli bir geçit de eski çağlarda «Pylae Ciliciae (yahut) Porteila» diye anılan Sakaltutan Geçidi'dir. Burası İskenderun'un kuzeyindedir. Bunlardan başka iki önemli geçit daha vardır.

Dağların her iki yamacından akan dereler arasında doğu yamaçlarından gelen dereler Asi nehrini besler. Asi nehri, bu dağların hemen doğu etekleri boyunca, Akdeniz'e dökülür. Dağların batı yamaçlarından akan dereler ise Ceyhan nehrine karışır.

AMANULLAH HAN (1892-1960)

Eski Afgan Kralı Amanullah

Memleketini Batı medeniyetine ulaştırmaya çalışmış bir Afganistan kıralıdır. Habibullah Han'ın küçük oğlu olan Amanullah, özel öğretim gördü. Afganistan Emîri olan babasının öldürülmesi üzerine (28 şubat 1919) tahta geçen amcasını üç gün içinde bertaraf ederek kendisini kıral ilân etti.

Amanullah Han tahta geçince ilk iş olarak memleketin bağımsızlığını ilân ettiyse de Hindistan hükümetinin razı olmaması savaşa yol açtı. Üç yıl müddetle İngilizler istedikleri başarıyı elde edemediler. Bunun üzerine 22 aralık 1911'de Afganistan'ın bağımsızlığını tanıdılar.

Amanullah Han tahta geçince ilk iş olarak memleketin bağımsızlığını ilân ettiyse de Hindistan hükümetinin razı olmaması savaşa yol açtı. Üç yıl müddetle İngilizler istedikleri başarıyı elde edemediler. Bunun üzerine 22 aralık 1911'de Afganistan'ın bağımsızlığını tanıdılar.

Amanullah Han çıktığı bir seyahat sırasında 1927 yılında Türkiye'ye de geldi. Memleketimizdeki yenilikleri görmesi ona cesaret vermişti. Afganistan'a dönünce yeniden büyük bir ıslahat hareketine girişti. Buna göre, çarşaf ve peçe kalkacak, yeni okullar açılacak, milâdi takvim kabul edilecek, tatil günü cuma yerine pazar olacaktı. Ancak, bu yenilik hareketinde kendisinin Hz. Muhammed gibi bir öncü olduğunu söyliyecek kadar ileri gitmesi büyük bir hoşnutsuzluk uyandırıyordu. Nihayet memlekette isyan çıktı. Amanullah, tahtı ağabeysi İnayetullah'a bırakarak Kandıhar'a kaçtı. İsyan hareketine önderlik eden Beçce Saka da İnayetullah'tan mukavemet görmeden Afgan tahtını ele geçirdi.

Amanullah tahtını kurtarmak için bir teşebbüste bulunduysa da başarı kazanamadı ve 20 mayıs 1929'da tekrar Kandıhar'a döndü. Oradan da Roma'ya gitti, 1960'da öldü.

AMARİLLİS

Amarillis

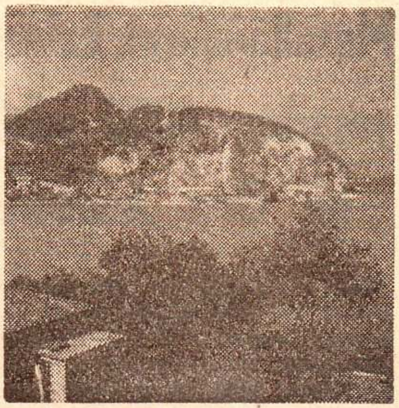
Birçeneklilerin nergisgiller familyasından bir süs bitkisidir. Soğanlı, dar ve uzun yapraklı olan bu bitkinin çiçeği kırmızıdır ve çok hoş bir kokusu vardır. İlkbaharda amarillis soğanlarını yarı yarıya adi bahçe toprağı konulmuş saksılara dikmek lâzımdır. Yalnız, soğanların uçlarının dışarıda kalması, saksıların da 6-7 hafta karanlık ve serin yerlerde bulundurulması gerekir. Soğanın şişip sürgün vermesiyle saksı biraz daha ışıklı ve ılık bir odaya alınabilir.

AMASRA

Karadeniz bölgesinde, Zonguldak ilinin Bartın ilçesine bağlı eski ve şirin bir bucak merkezidir. Deniz kıyısındadır. Zonguldak şehriyle İnebolu kasabası arasında, Karadenize hafif bir burun halinde uzanan bir yarımada üzerine kurulmuştur. Bu yarımada dolayısiyle kasaba iki ayrı kara parçası üzerindedir. Kasabanın sağında ve solunda bulunan iki ayrı limanı birbirinden ayıran berzahta, çok eski çağda bir yeraltı yolu açılmıştır. Liman, önündeki yarımadanın meydana getirdiği tabiî dalgakıran sayesinde kuytudur, fırtınalı havalarda, küçük gemilerin sığınmasına elverişlidir.

Amasra'nın başlıca önem ve değeri turistik bir bölge oluşundadır. Karadeniz yalıları arasında bu yönü ile günden güne gelişmekte ve büyük ilgi toplamaktadır. Amasra, Zonguldak kömür bölgesine dahil olduğundan, hemen yanı başında zengin kömür damarları vardır. Amasra, hem kömür madeni, hem de turistik yönden gelişmeye aday bir bölgedir.

Tarih. — Amasra'nın kurucusu, İskender'e yenilen İran Kıralı III. Darius'un yeğeni Prenses Amastris'tir. Bundan dolayı yüzyıllarca

Amasra'nın genel görünüşü

Amastris adiyle anılmış, sonra Amasra adını almıştır. Şair Omiros'un anlattığına göre, Prenses Amastris, o zamanki adı Sesamos olan bir köye, başka bölgelerden getirttiği göçmenleri yerleştirmiş, böylece Amastris şehri kurulmuştur.

İskender, Darius'un ailesine çok iyi ve yumuşak davranmıştı. Bu arada kumandanlarından Krateros'u Darius'un yeğeni Amastris'le evlendirdi. Amastris bir süre sonra Krateros'tan boşandı, Ereğli (Herakleia) Prensi Dioysios'la evlendi. Amasra'nın kuruluşunun, yahut küçük bir köyden bir şehir haline gelişinin bu zamana rasladığı sanılmaktadır. Prens Dioysios ölünce, dul kalan Prenses Amastris bu sefer de Trakya Kıralı Lysimakhos'la evleniyor, fakat çok geçmeden ondan da boşanarak Ereğli'ye dönüyor, idareyi ele alıyor. Amastris'in ilk kocası Krateros'tan olan oğulları büyüyünce annelerinin her şeye karışmasından usanıyorlar, bir gün ondan kurtulmak için bindiği gemiyi batırıyorlar. Amastris de boğularak ölüyor. Bunun üzerine, üçüncü kocası Lysimakhos'tan olan oğlu iki ağabeysini öldürerek annesinin öcünü alıyor.

Amasra şehri, sonraları Romalıların eline geçti. Piskoposluk merkezi oldu. Daha da gelişip önem kazandı, birçok yeni eserlerle süslendi. Bugün bile gerek kuruluş, gerek Romalılar devrinden kalma sayısız eserlerin yıkıntılarına raslanmaktadır. Amastris Sarayı ile, Romalılardan kalma bedesten ve kale harabeleri bunlar arasındadır. Yıkıntılar içinde, yarım sütun üzerinde başsız bir kartal, Cenova armaları bulunmuştur. Amasra 1458 yılında, Cenevizlilerden barış yolu ile alınarak, Osmanlı ülkesine katılmıştır.

AMASRA KALESİ — İlk çağların sağlam ve kolay kolay zaptedilmiyen savunma eserlerindendir. Yapı bakımından zarifse de Anadolu'daki başka kalelerin yanında küçük kalır. Denize doğru uzanan yarımadanın üzerindedir. Üç yanı denizle çevrilidir.

Amasra Kalesi, dört cepheli olarak yükselmektedir. Her cephenin genişliği 500 - 600 metre arasındadır. Kale surları üzerinde yirmi dört tane burç vardır. Bu burçlar, kalenin küçük olmasına rağmen, savunma gücünü artırmaktadır. Her burcun yüksekliği 15 - 20 metre arasındadır. Surlar büyük kesme taşlardan yapılmıştır.

Amasra Kalesi'ni Bizanslıların yaptırdığı anlaşılmaktadır. Bugün yıkılmış haldedir.

Masallarımızın kahramanı Ferhat'la Şirin'in yaşadığı, 4000 yıllık geçmişi olan, tarihî bir Orta Anadolu şehri: AMASYA

Amasya, Orta Anadolu'da tarihî değer taşıyan bir ildir. Kuzey bölgesine yakınlığı dolayısiyle, Karadeniz iklim bölgesinin geçit noktasındadır. İlin sınırları doğuda ve güneyde Tokat, batıda Çorum, kuzeyde Samsun illeri sınırlariyle çevrilir. Merkez ilçeden başka Göynücek, Gümüşhacıköy, Merzifon, Taşova ve Suluova adında 5 ilçesi, bunlara bağlı 361 köyü vardır.

Yüzölçümü: 5921 km. kare

Nüfusu: 256.853

İl toprakları doğu ve kuzey yönlerinde dağlıktır. Batı ve kuzey-batı yönlerinde ise, geniş ovalar, hafif meyilli yamaçlar uzanır. Yeşilırmak ve bu nehre akan kollar il topraklarının geniş bir kısmını sulıyarak geçer, bu toprakları bereketlendirir. Nehrin ve kollarının gelip geçtiği vâdiler yemyeşildir.

İl topraklarının yarısından çoğu otlaktır. Pek yeşil olmamakla beraber otlaklarda koyun, sığır gibi hayvan sürüleri küme küme dolaşıp beslenirler. Yavaş yavaş bu otlaklar ıslah edilerek ekim sahası haline getirilmektedir. Otlaklar dışında kalan toprakların üçte ikisi ekime elverişlidir.

Amasya'da tarım büyük bir gelişme halindedir. Doğu ve kuzey yönlerinde yükselen dağların yamaçları, kayın, ardıç, karaçam ağaçlariyle kaplıdır. İklim bakımından kuzey ve güney bölgeleri iki ayrı iklim özelliği taşır. Güneyde tam bir yayla iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak, kurak, kışlar soğuk ve yağışlıdır. Yeşilırmak ve kolları bu bölgenin verim kudretini artırmaktadır. Bu bölgede bulunan Suluova ve Zara Ovası tarımın en yaygın ve verimli olduğu bölgelerdir. Cekerek ve Zara dereleri bu ovaları sular.

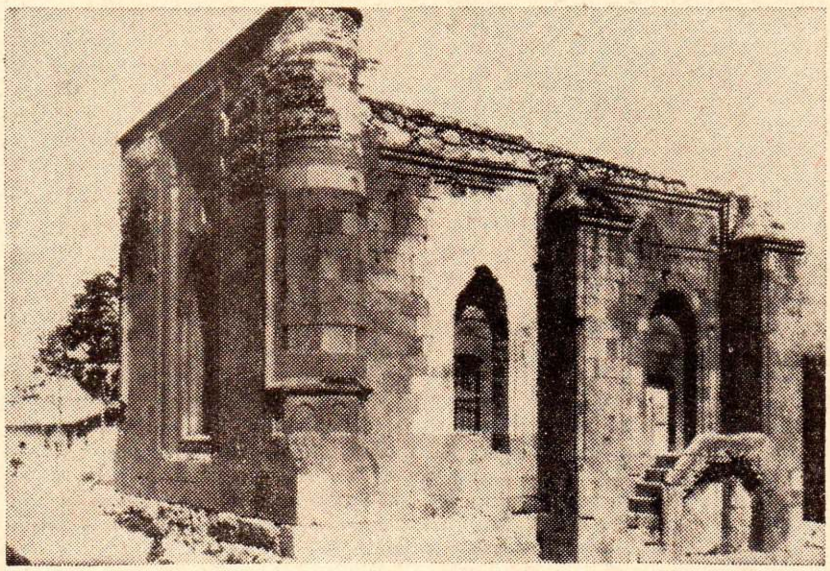
Yeşilırmak kuzey yönü boyunca geniş vâdiler meydana getirir. Kuzey rüzgârları bu vâdilerden il topraklarına rahatça girer. Bundan dolayı, il topraklarının kuzey kısmında iklim güneye nispetle daha serttir. Isı yazın 30 dereceye kadar çıkar. Kışın soğuk günlerinde ise — 40 dereceye kadar düşer. Kuzeyde yağış fazla, güneyde azdır.

İlin belli başlı mahsulü buğday, arpa, mısır, fasulye, nohut, mercimek, kendir, haşhaş, şeker pancarı ve tütündür. Bunlar dışında, meyvacılık Amasya'nın asıl zenginlik kaynağını teşkil eder. Başta elmacılık gelir. Rengi, tadı, iriliği, dayanıklığı bakımlarından Amasya elması Türkiye'de ve birçok yabancı ülkelerde ün salmıştır.

Amasya sebzecilik yönünden de çok ileri gitmiştir. Amasya bamyası Amasya elması kadar ünlüdür. Başka şehir ve kasabalarda «Amasya bamyası» veya «Sultani bamya» diye satılır. Bamya, Amasya şehrinin hemen yanıbaşında bulunan Ziyere köyünde yetişir. Şehirle köy arasındaki yol elma bahçelerinin ve üzüm bağlarının arasından geçer. Ziyere köyünün bereketli topraklarında buz gibi pınar suları akar. Bamyadan başka bol miktarda domates, patlıcan gibi sebzeler de yetiştirilir.

Amasya sanayi yönünden pek ilerlemiş değildir. Evlerde, küçük el tezgâhları çalıştırılmaktadır. Tek fabrika şeker fabrikasıdır.

Yol bakımından son yıllarda oldukça iyi duruma gelen Amasya'yı Samsun demiryolu güneyden kuzeye bir baştan bir başa geçer. Sıvas - Tokat - Amasya - Samsun ve Çorum - Amasya - Niksar devlet yolları Amasya topraklarında birleşirler.

Amasya'da Turuntay Türbesi'nin genel görünüşü

Amasya şehri

Amasya, Yeşilırmak'ın kıyısında, çok eski çağlara uzanan bir şehirdir. Masal olup yüzyıllar boyu dilden dile dolaşan Âşık Ferhat'ın adını taşıyan Ferhatdağı şehrin doğusundadır. Üzerine Amasya Kalesi'nin bir kartal yuvası halinde oturtulduğu Kırklardağı şehrin batısında heybetle yükselir. Bu iki dağın arasından güneyden kuzeye doğru akan Yeşilırmak'ın teşkil ettiği vâdinin iki yanında şehrin evleri uzanır. Bu tepelerden aşağı bakınca şehir başka bir güzelliğe, aşağıdan tepelere bakınca başka bir ihtişama bürünür.

Şehrin içinde, Yeşilırmak'ın üzerinde bulunan dört ayrı köprü, dört kol halinde şehrin iki yakasını birbirine bağlar. Eski Amasya şehri, Yeşilırmak'ın batı kıyısına düşen sol taraftadır. Kıyı boyunca dar bir şerit halinde uzanır. Hükümet Konağı, Saat Kulesi, Belediye gibi eski binalar buradadır. Irmağın sağ tarafı olan güneyde, şehir daha geniş bir sahaya yayılmıştır. Kıyıdan başlıyan hafif bir yokuş, doğuya doğru, Ferhatdağı'nın eteğine ulaşınca dikleşir. Selçuklu ve Osmanlı devirlerine ait eserler, ticarethaneler ve mahallelerin çoğu buradadır.

Amasya büyük merkezlere ve denize uzaksa da demiryolu ve karayolları onu yurdun her yönüne bağlar. Samsun - Sıvas demiryolu şehirden geçer, Sıvas, Tokat ve Çorum'dan her gün kara yolu ile vasıtalar işler.

Ferhat'ın deldiği dağ

Ferhatdağı'ndan şehre su getiren eski kemerler, Fransız seyyahı Charles Texier'ye göre, masal kahramanı olan ve Amasya padişahının kızına gönül veren Ferhat adında biri tarafından yapılmıştır. Bu Ferhat, halk edebiyatımızda nesillerin benimsediği «Ferhat ile Şirin» masalının kahramanıdır. Masala göre, Ferhat sevgilisine kavuşmak için tek başına bu dağı delmiş, bu yüzden de dağa Ferhatdağı adı verilmiştir.

Amasya'nın tarihi

Tarih kayıtlarına göre Amasya'nın tarihi M.Ö. 4000 yılına kadar uzanmaktadır. Fakat, hangi yılda ve kimin tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Amasya'da doğmuş olan Yunanlı tarihçi Strabon'a göre, şehir İsa'nın doğumundan binlerce yıl önce, Amazon sülâlesinden Amasis tarafından kurulmuştur. Amasya'da uzun süre yaşıyan Amasis'in adından ötürü şehre önceleri Amasis, daha sonra Ameseia denilmiştir, bu ad zamanla Amasya şeklini almıştır.

Strabon, Amasya'yı hem şehir, hem de bir savunma yeri olarak gösterir. Sırasiyle Etilerin, Asurluların hâkimiyetinde yaşıyan Amasya M.Ö. III. yüzyıla doğru Pontos Krallığının eline geçti. Sonra da Krallık başkenti oldu. Kalenin bulunduğu Kırklardağı'ndaki oyuklar ve kıral mezarları bu devirden kalmadır. Son Pontos Kıralı Mithridates başkenti Sinop'a taşıdı, Romalılarla yaptığı savaşlarda Amasya'yı askerî üs olarak kullandı. Fakat, Romalı general Lucullus'a ye-

nilince, Amasya şehri ve kale duvarları harap oldu. Pontos Devleti ise, bir Anadolu eyaleti olarak, Roma'nın hâkimiyeti altına girdi.

Anadoludaki birçok şehirler bakımsız bir halde sönüp gittiği halde, Amasya, toprağının bereketli olması, önemli bir ticaret geçidi noktasında bulunması dolayısiyle, itibarını devam ettirmiştir. Roma İmparatorluğu 395 yılında Doğu ve Batı diye ikiye ayrılınca Amasya, Doğu Roma İmparatorluğunun oldu. İmparator İustinianus şehri yeni baştan onarttı, yeni yeni binalar yaptırdı.

VI. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu on sekiz bölgeye ayrılmıştı. Bu bölgelerden ikincisi Armenyak Thema'sı adını taşıyor, Samsun, Sinop, Amasya ve çevresini içine alıyordu. Merkezi de Amasya şehriydi. 712 yılında şehir Arapların eline geçti, kısa bir süre sonra da Romalılar orayı yeniden aldılar.

26 ağustos 1071 de Malazgirt Savaşında Selçukluların Bizanslıları yenmesi üzerine, bütün Anadolu şehirlerinin kapıları yeniden Türklere açılmış oldu. Amasya'yı Selçuk komutanlarından Danişment Gazi aldı. Böylece şehir Danişmentliler Beyliğinin başkenti oldu. Sultan II. Kılıç Arslan tarafından 1174 - 1175 yıllarında, Selçuk ülkesine katıldı.

Amasya bu tarihten sonra, Anadolu'nun belli başlı ilim merkezlerinden biri haline geldi, yeni camiler, medreseler, hastaneler yapıldı. 1193 yılında II. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine, Selçuklu devleti Kılıç Arslan'ın on bir oğlu arasında pay edildi. Amasya, Nizamettin Argun Şah'ın payına düştü. Fakat, oğullarla komutanlar arasındaki mücadele yüzünden, birkaç kere el değiştirdi. 1243 yılında cereyan eden Kösedağ Savaşında Selçuklular Moğollara yenilince, Moğolların, daha sonra da İlhanlıların hakimiyeti altına girdi.

Amasya gene de Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olarak kaldı. Netekim 1308 - 1309 yılları arasında yaptırılan Darüşşifa (hastane) büyük bir şöhret kazandı. Bütün hastalara burada ünlü hekimler bakar, medresesinde hekim yetiştirilirdi.

Amasya, Osmanlıların eline geçinceye kadar türlü savaşlara sahne oldu. İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş Paşa, Mısır'a kaçmıştı. Yerine tâyin edilen Şah Hasan ise Anadolu'ya gelmedi. Alâettin Eratna adında bir komutanı vekil tâyin etti. İlhanlılar taht kavgasına düşmüşlerdi. Eratna bundan faydalanarak bağımsızlığını ilân etti.

Osmanlılar devrinde Amasya

Öte yandan, Sıvas'ta sultanlığını ilân etmiş olan Kadı Bürhanettin devamlı surette Amasya'ya saldırıyordu. Amasya Beyi Ahmet Şadgeldi, Yıldırım Bayezit'e başvurarak, kendisinin Amasya'dan alınmasını, başka bir sancak beyliğine verilmesini istedi. Yıldırım da oğlu Şehzade Mehmet Çelebi'yi otuz bin kişilik bir kuvvetle Amasya'ya yolladı. Amasya'yı işgal eden Mehmet Çelebi, buraya Sancak Beyi tâyin olundu.

Amasya Osmanlı ülkesine katılınca yeniden önem kazandı. 1442 yılında cereyan eden Ankara Meydan Muharebesinde Yıldırım Bayezit Timur'a yenilince, Mehmet Çelebi

MUSTAFA KEMAL VE AMASYA

Amasya, Kurtuluş Savaşı'nda mutlu bir olaya sahne olmuştur. Mustafa Kemal, beraberinde Rauf Orbay, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa olduğu halde, Sıvas'ta millî bir kongrenin toplanmasına 1919 yılının 21-22 haziranında Amasya'da karar vermişti. Burada alınan karara o zaman Erzurum'da bulunan Kâzım Karabekir Paşa da, makine başında iştirâk etmiştir.

Kararın bir maddesinde şöyle deniliyordu: «Milletin istikbalini, gene milletin azim ve kararı kurtaracaktır.»

Bir başka maddesinde de «İstanbul Anadolu'ya hâkim değil, tâbi olmak mecburiyetindedir» yazılıydı. İstanbul hükümeti, 24 ekim 1919'da

Bahriye nazırı Salih Paşa ile, Millî Teşkilât mümessilleri arasında imzalanan bir protokol gereğince «Millî Teşkilât» ve «Heyet-i Temsiliye» yi resmen tanımış oluyordu.

AMASYA VE ZİYA PAŞA

Kurulduğu günden bugüne kadar sayısız hâtıra ve canlı eserlerle dolu bulunan Amasya'da şair ve devlet adamı Ziya Paşa'nın önemli bir hâtırası vardır.

Ziya Paşa, Tanzimat devrinin en heyecanlı günlerinde Amasya'ya mutasarrıf olarak geldi. O tarihte, Amasya'daki zorbalar, sayılrаı az olmasına rağmen, halkı kasıp kavuruyordu. Şehir bakımsız, halk fakir ve çaresizdi, derdini anlatacak, acısını giderecek bir makam bulamıyordu.

Ziya Paşa, zorbaların burnunun kırılmasına, halkın uyarılmasına ihtiyaç olduğuna karar vermişti. Memleketin sosyal ve siyasal durumunu yakından biliyordu. İlk hamlede, halkı zorbaların zulmünden kurtardı, halkın ve çevrede yaşıyanların büyük sevgisini kazandı. Herkes Ziya Paşa'ya bir kurtarıcı gözüyle bakıyordu. Paşa sık sık kılık değiştirerek, tanınmadan halkın arasında dolaşıyor, onların dert ve ihtiyaçlarını yakından görüyordu. Böylece, zorbaların yaptıkları fenalıkları, halkı nasıl sömürdüklerini bir bir tespit ediyordu.

Ziya Paşa, büyük bir saat kulesi ve bir de Hükümet Konağı yaptırdı. Bina o zamanki ölçülere göre çok büyük tutulmuştu. Binanın neden bu kadar geniş tutulduğunu soranlara Ziya Paşa şu cevabı veriyordu: «Zaman gelecek bu bina bile hükümet işleri için az gelecektir.»

Ziya Paşa yeni yaptırdığı Hükümet Konağı'nın üzerine şu yazıyı yazdırmıştı: «Adaletle hükmedin.» Bu yazı Cumhuriyet'e kadar orada kaldı, eski yazı ile olduğu için, harf inkılâbından sonra indirildi.

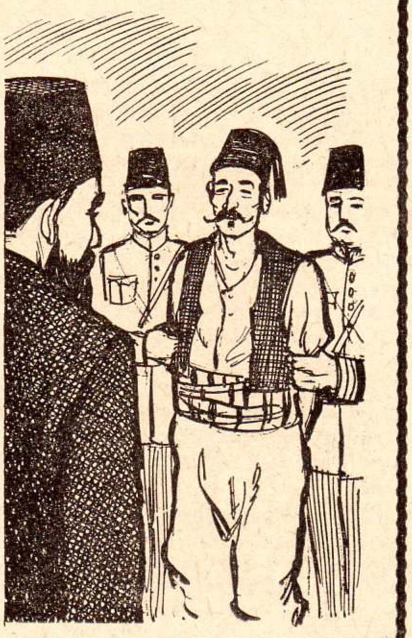
Ziya Paşa'nın halkın menfaatını bu derece yakından kollaması, burnu kırılan, dolayısiyle çıkarlarına darbe indirilen zorbaların işine gelmedi. Türlü yalan ve iftiralarla paşayı İstanbul'a Saray'a jurnal ettiler. Bunun üzerine Ziya Paşa, Samsun'a sürüldü ve halkın gözyaşları arasında, hazin, parlak bir törenle Amasya'dan ayrıldı.

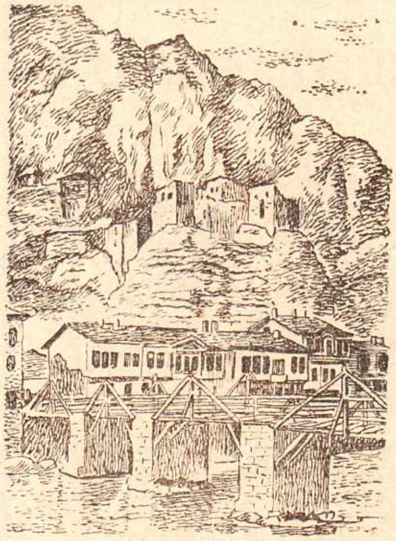
Ziya Paşa Amasya'da geçirdiği günler için şu beyti söylemiştir:

Sanma kim ben Amasya'da paşalık ettim
Buldum yetim halkı babalık ettim.

Ayrıca, şu ünlü beyit de Ziya Paşa tarafından Amasya'da söylenmiştir:

Diyar-ı küfrü gezdim kâşaneler gördüm
Dolaştım mülk-ü İslâmı bütün viraneler gördüm

Amasya Kalesi

bin kadar askerle ve Sadrazam Bayezit Paşa ile birlikte Amasya'ya çekildi, Timur'un hâkimiyetini kabul etti. Timur'un Anadolu'dan ayrılması üzerine başlıyan Şehzadeler kavgasında, Amasya Mehmet Çelebi'nin hükümet merkeziydi.

Amasya'nın Osmanlı tarihindeki bir başka önemi de birçok padişahların burada doğması, bazılarının padişah olmadan önce burada valilik yapmasıdır. II. Murat Amasya'da doğdu, orada valilik yaptı. Fatih Sultan Mehmet'le Yavuz Sultan Selim, şehzadelikleri sırasında, bura sancak beyliğinde, yani valiliğinde bulunmuşlardı. Kanuni de Amasya'ya çok önem verirdi. Çok sevdiği oğlu Şehzade Mustafa Amasya'da Sancak Beyi idi. Fakat, üvey anası Hürrem Sultan'ın entrikaları sonunda, Şehzade Mustafa Amasya'dan alınarak boğduruldu.

Amasya Osmanlı İmparatorluğunun gerilemeye ve çöküntüye yüz tutmasiyle sönmeye başlamıştır. 1773 ve 1841 yıllarında meydana gelen depremler şehri baştan başa yıktı. 1915 yılında da büyük bir yangın oldu. Amasya, Meşrutiyet devrinde Sıvas'a bağlı bir mutasarrıflıktı. Cumhuriyet devrinde vilâyet merkezi haline getirildi.

AMASYA KALESİ — Amasya şehrinin yanındadır. Şehrin yanından geçen Yeşilırmak'a dimdik bir şekilde inen kayalık yüksek bir tepe vardır. Buranın heybetli manzarası uzaktan bile göze çarpar. Tarih kitaplarına göre, çevrede ilk insanların yerleşmesinden beri bu tepede bir kale vardı. Kalenin üzerinde oturduğu tepe çok dik ve kayalık olduğu için, dışarıdan saldırmalarla zaptedilmesi imkânsız denecek kadar zordu. Gelip geçen milletler buradaki kaleyi sık sık tamir etmişlerdir.

İlk zamanlar, tepenin doğusundan ve güneyince aşağıya doğru inen sûrlar, nehir boyunca uzanıp şehri kuşatan sûrlarla birleşirdi. Pontoslulardan Selçuklulara ve Osmanlılara kadar buraya hâkim olmuş sayısız milletler kaleye kendilerinden bir şeyler katmışlardır. Evliya Çelebi 1640 yılında gezip gördüğü Amasya Kalesi için «Çevresi 9060 adımdır. Beş köşeli olup sûrlar üzerinde kırk bir tane kule vardır» demektedir.

İlk ve Orta Çağlarda sonu gelmez saldırmalara karşıkoyabilmek için yapılan bütün öteki Anadolu kaleleri gibi Amasya Kalesi'nin de içinde, saraylar, cepanelikler, ambarlar, su sarnıçları, nehre kadar inen gizli yollar vardır. Kaleye çıkış da zordur, iniş de. Bundan dolayı, içinde yeterince asker bulundurulurdu. Kale kuşatıldığı zamanlarda bile zaptedilememiştir.

Amasya Kalesi, bu kadar üstün savunma değerine rağmen, VIII. yüzyıldan sonra yavaş vavaş önemini kaybetmiş, yer yer eskiyip yıkılmaya yüz tutmuştur. Çevrede patlak veren isyanlar, karışıklıklar sırasında Amasya'nın zenginleri altınlarını ve kıymetli eşyalarını kalede saklarlardı, kendileri de aileleriyle mağaralara çekilirlerdi.

Ankara Meydan Muharebesinde babası Yıldırım Bayezit Timurlenk'e yenilip esir düşünce Mehmet Çelebi, Sadrazam Bayezit Paşa ile birlikte kaçarak, Amasya Kalesine sığınmıştı. Timur, ordulariyle Anadolu'dan çekilince Mehmet Çelebi kaleden inmiş, kardeşleri İsa ve Süleyman'ın üzerine buradan yürümüştü.

Kale, Yukarı Kale, Aşağı Kale diye ikiye ayrılır. Aşağı Kale tepenin eteklerinden başlayıp şehri çevirir. Sûrları taştan ve alçak duvarlıdır. Yalınkat olduğu için fazla dayanıklı değildir. Şehre açılan dört kapısına şu adlar verilir: Doğuda Sekiz Kapısı, batıda Meydan Kapısı, kuzeyde Karanlık Kapı ve Midenos Kapısı.

VIII. yüzyıldan sonra önemini kaybetmeye başlıyan Amasya Kalesi, XVII. yüzyıla kadar az çok ayakta kalabilmiştir. Ondan sonra iyiden iyiye yıkılmaya, yer yer çökmeye yüz tutmuş, savunma gücü azalmıştır. Bugün ise şato tarzındaki bir binanın döküntüleriyle nehre kadar inip uzanan sûrların yıkıntılarından başka bir şey kalmamıştır. En tepede Roma devrinden kaldığı anlaşılan bir burç vardır.

Amasyalı olan Eski Yunan tarih ve coğrafya bilgini Strabon'a göre, kale duvarları Kıral Sarayı ile gelmiş-geçmiş kırallara ait mezarları içine almaktaydı. Bu sarayın duvarları ve geniş taraçası hâlâ görülmektedir. Amasya Kalesinin belli başlı özelliği de sözü edilen bu kıral mezarlarıdır. Mezarlar, daha dün yapılmış gibi, sapsağlam durmaktadır. Kayalara oyulmuşlardır. Kıral Sarayı taraçasının arka tarafında bulunmaktadır. Üç tanesi kalenin üzerine oturduğu tepenin kuzey yönünde, iki tanesi de güneydedir.

Dağa çıkılırken, kayalara oyulmuş ve boyu 6-8 metre olan bir geçitten geçilir. Bu geçit çok karanlık ve korku vericidir. Geçitten çıkınca, bir kayanın oyulmasiyle meydana getirilen bir düzlüğe varılır. İlk kıral mezarı buradadır. Bu mezarın derinliği 6 metre, yüksekliği 5 metredir. Mezarın üstü kemerlidir. Ayrıca, lâhit konmak için de gene kaya oyularak özel bir yer yapılmıştır. Mezar kapısının önündeki kayanın üzerinde delikler ve oyuklar göze çarpmaktadır. İlk zamanlarda içerisine girip çıkılmasını önlemek için mezar kapısına parmaklıklar konduğu anlaşılmaktadır. Tepeye çıktıkça, diğer mezarlar görülür. Aşağı yukarı bu mezarların hepsi birbirine benzemektedir.

Kalenin en uc noktasından şehir ve şehrin yanından akıp gitmekte olan Yeşilırmak, nehrin vadisi boyunca uzanan bahçeler eşsiz bir güzellikte görünürler.

İçinde 750 çeşit balığın bulunduğu, 1.100 kollu büyük nehir: AMAZON

AMAZON taşıdığı su bakımından dünyadaki nehirlerin en büyüğü, uzunluk bakımından da ikincisidir. (Dünyanın en uzun nehri Nil'dir. Missouri ile Mississippi bir tek nehir sayılırsa dünyanın en uzun nehri olarak kabul edilebilir.)

Güney Amerikayı hemen hemen Ekvator hizasında batıdan doğuya kesen Amazon nehrinin uzunluğu, kıvrımlarını hesaba katmadan 5360 km. dir. Suları kabarık olduğu zaman denize saniyede 120.000 metre küb su taşır. Suları çekilmiş olduğu zaman ise bu miktar 35.000 metre kübe kadar düşer. Etrafa uzanan kolları ile beraber kapladığı havza 7.000.000 km. karedir.

Nehrin genişliği ağızda 250 km. ye yakındır. Derinliği de 60 metre kadardır. İçlere doğru gidildikçe de nehrin yatağı genişliğini muhafaza eder. Bazan o kadar genişler ki bir kıyıda duran karşı kıyıyı göremez. Ağızdan yüzlerce kilometre içerilere kadar derinlik 30 metreden fazladır.

Amazon nehrinin taşıdığı muazzam suyun akıntısı denizin iki, üç yüz kilometre ilerisine kadar devam eder. Buralarda sular bulanık, oldukça da tatlıdır.

Amazon nehrinin ağzı bir halici andırır. Burada birtakım adalar vardır. İçlerinde en büyüğü 42.000 km. kare yüzölçümündeki Marajo adasıdır.

Amazon nehri, Peru'da And Dağlarından çıkar. Orada Büyük Okyanus'tan ancak 130 km. kadar uzakta olan nehir önce kuzeye doğru akar, sonra asıl yönünü bularak doğuya döner. Bu bölgede nehrin adı Maranon'dur. Brezilya'yı baştan başa sulıyan nehir, Atlas Okyanusu'na kadar olan yolu boyunca 1.100 kadar kol alır. Kollariyle beraber Amazon nehrinin 30.000 km. den fazla bir kısmında buharlı gemiler işler. Büyük gemiler ise suların kabarık olduğu zaman, hemen hemen kıtayı baştan başa geçerek, Peru'daki İquitos'a kadar giderler. Burada, Atlas Okyanusu'na olan uzaklık 4.000 km. dir. Suların çekilmiş olduğu zaman bile büyük gemiler nehirde 1.500 kilometreden fazla ilerliyerek Manaus'a gelebilirler.

Denizin gelgiti 600 km. içerilere kadar hissedilir. Deniz kabardığı zaman nehrin ağzındaki su bir anda geriye döner. Yüksekliği dört metreye yaklaşan duvar gibi dalgalar birbirini kovalıyarak akıntıya karşı

gürliye gürliye akmaya başlar. Bu gürültü 8 km. kadar öteden duyulur. İspanyol kâşiflerinden Vicente Pinzon sırf bu yüzden nehrin keşfine çıkmaktan çekinmişti.

Amazon nehrinin, And Dağlarındaki yüksekliğini bir yana bırakırsak, denizden yüksekliği çok azdır. Son 3.000 kilometrelik yolu boyunca yükseklik 10 metreyi geçmez. Bu kadar az bir eğilimde arkadan gelen muazzam suyun itmesi Amazon nehrine akıntı verir. Genel olarak Amazon havzası deniz yüzünden 250 m. yüksekliktedir.

Amazon nehrini 1541 yılında Francisco Orellana adında bir İspanyol keşfetmiştir. Orellana yanındaki arkadaşlariyle birlikte nehir boyunca ilerliyerek Ekvator'da Quito'ya kadar gelmiş, daha sonra And Dağlarına tırmanmıştır.

Amazon'un kolları

Amazon'a katılan kolların çoğu başlı başına bir nehir büyüklüğündedir. Bunların en önemlileri güneyden akan Madeira (3.500 km.), Tapajoz (1.500 km.), Xingu (1.980 km.), Tocantis (2.700 km.) dir. Kuzeyden karışan nehirlerin başlıcası Rio Negro'dur (2.500 km.). Bu nehirlerin Amazon'a karıştığı yerlerde bazıları binlerce km. kareyi bulan delta adaları meydana gelmiştir.

Bitkiler ve hayvanlar

Amazon nehri havzasında çok çeşitli bitkiler ve zengin, sık ormanlar vardır. Bu bölge bitki bakımından dünyanın en zengin yeridir. Atlas Okyanusu'ndan 300 km. kadar sonra başlıyan ormanlar ise gittikçe genişliyerek And Dağlarına kadar uzar.

Amazon nehrinde alligatorlar, iri kaplumbağalar yaşar. Ayrıca 750 çeşit balık yaşadığı tesbit edilmiştir. Bunların en büyüğü «nehir balinası» denen «piraruku» dur. Ağırlığı 200 kiloyu bulur. Amazon nehrindeki balıkların en ilgi çekici olanı ise «piranha» balığıdır. Bu balığın ustura gibi keskin dişleri vardır. İnsan dahil, suda rasladığı bir canlıyı birkaç saniye içinde iskelete çevirecek kadar yırtıcıdır.

Nehrin havzasında ise çok çeşitli memeli hayvanlar yaşar. Bunların başında kedi familyasından jagar, puma gelir. Maymunların da birçok çeşidi bulunur. Bu bölgenin en iri hayvanı tapirdir. Geyik de burada yaşıyan hayvanlardandır. Amazon ormanlarını geceleyin milyonlarca yarasa doldurur. Bunların arasında kan emicilikleriyle tanınan vampirler de vardır. Denizineği (manatee) ise eti için avlanır.

AMAZONLAR

Bir Amazon heykeli

Yunan mitolojisinde aralarında erkeklerin yaşamasına müsâde etmiyen bir kadın topluluğudur. Sonradan, gene Eski Yunanlılar zamanda Küçük Asya'nın (Anadolu'nun) kuzey-doğu bölgesindeki savaşçı kadınlara da bu ad verilmiştir.

Amazonlar bir kıraliçenin idaresi altında savaşırlardı. Yalnız harb ve avcılıkla uğraşır, aralarına erkek almazlardı. Sadece yılda bir kere komşuları Gargarlar'ı ziyaret ederek soylarının devamını sağlarlardı. Bu ziyaretler neticesinde doğan çocukların erkek olanlarını ya babalarına gönderirler, ya da öldürerek ortadan kaldırırlardı. İskender'in soyunu kendi ırkı arasında üretmek için, Kıraliçe Thelestris'in Hyrkania'da İskender'i ziyaret ettiği söylenir.

Amazonlar çok erken yaşta ata binmesini, harbetmesini öğrenirler ve bir erkek gibi yetiştirilirlerdi. Asıl yurtları sayılan Thermodon vâdisinden Küçük Asya'nın kuzey ve batı kıyılarına, Lesbos (Midilli) ve Samothrake adalarına, Yunanistan'a, daha sonraları da Illyria'ya kadar sokulmuşlardır. Bu arada Smyrna (İzmir), Sinoppe (Sinop), Myrina, Kyme, Paphos şehirlerinin kurucuları sayılırlar.

Amazonlar ve efsaneleri sanatta çok işlenmiş, merak uyandırmış bir konudur. Amazonlar'ın yaptıkları savaşları gösteren resimler eski çağlardan beri vazoların üzerine işlenmiş, birçok ressam ve heykeltıraş Amazon konulu eserler vermişlerdir. Bu eserlerde Amazonlar önceleri İskitler'in kıyafetiyle gösterilmişse de daha sonraları Yunanlıların Artemis'i gibi kısa bir elbise içinde tasvir edilmiştir. Yanlarında silâh olarak ok, yay, mızrak, balta, kalkan gibi aletler vardır. Başları açıktır. Kapalı olduğu zaman da ya kürk kalpak veya miğfer giymişlerdir. Bu resimlerde, heykellerde Amazonlar'ın yaya döğüşenleri olduğu gibi at üzerinde döğüşenleri de vardır.

Amazon heykelleri arasında en güzelleri ünlü Yunanlı heykelcilerin yaptığı eserlerdir. Yaralı dört Amazonu gösteren bu heykeller Efes'teki Artemis Tapınağı'nda yan yana duruyordu. Amazon savaşlarını gösteren en önemli eserler Atina'da V. yüzyılda ressam Mikon tarafından meydana getirilen büyük duvar resimleridir.

Romalılar da Amazon resimlerine merak salmışlar, tapınaklarını bu resimlerle süslemişlerdir. 2. yüzyıla ait Artemis Tapınağı ile Bergama Kıralı Attalos'un Atina'ya hediye ettiği adak heykelleri de bu savaşları göstermektedir.

AMBARGO

Bir devletin kendi limanlarında bulunan yabancı gemileri alıkoymasına «ambargo» denir. Eskiden, harbin başlıyacağı kesin olarak anlaşıldığı zaman bir harb öncesi tedbiri olarak ambargo uygulanır, limanlardaki düşman gemilerine el konurdu. Eğer sadece el koymakla kalınmayıp ayrıca gemiler çalıştırılırsa buna da «angarya» denilirdi. (Dilimizdeki «zorla yapılan iş» anlamına gelen «angarya» sözü buradan çıkmıştır.) Geçen yüzyılın ikinci yarısında, doğru bir hareket olmadığı düşüncesiyle, ambargodan vazgeçmiş, limanlarda bulunan gemilerin harb çıkınca memleketlerine gitmelerine izin verilmeye başlanmıştı. Fakat bu izni verip vermemekete her devlet serbestti.

AMBER AĞACI

İkiçenekli bitkilerden Anadolu, Kuzey ve Orta Amerika, Güney Çin ve Formosa'da beş kadar türü yetişen bir ağaçtır. Ege'de Köyceğiz, Fethiye ve Milâs civarında düzlük ve bataklıklarda yetişen türüne Doğu amberi (Segala) denir. Bu ağaç görünüş bakımından çınarı andırır. Kabuğunun altına açılan yaralardan hoş kokulu, koyu kıvamlı bir reçine akar. Bu reçine toplanır, kaynatılır, süzülür ve kokuculukta kullanılan bir yağ elde edilir. Geriye kalan küspe de tütsü için kullanılmak üzere kurutulur.

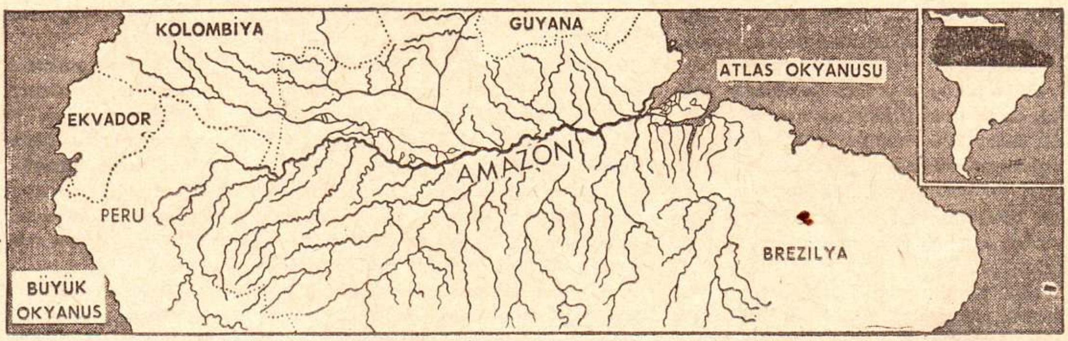
Amerikada yetişen başka çeşit bir amber ağacı reçinesi çiklet yapmakta kullanılır.

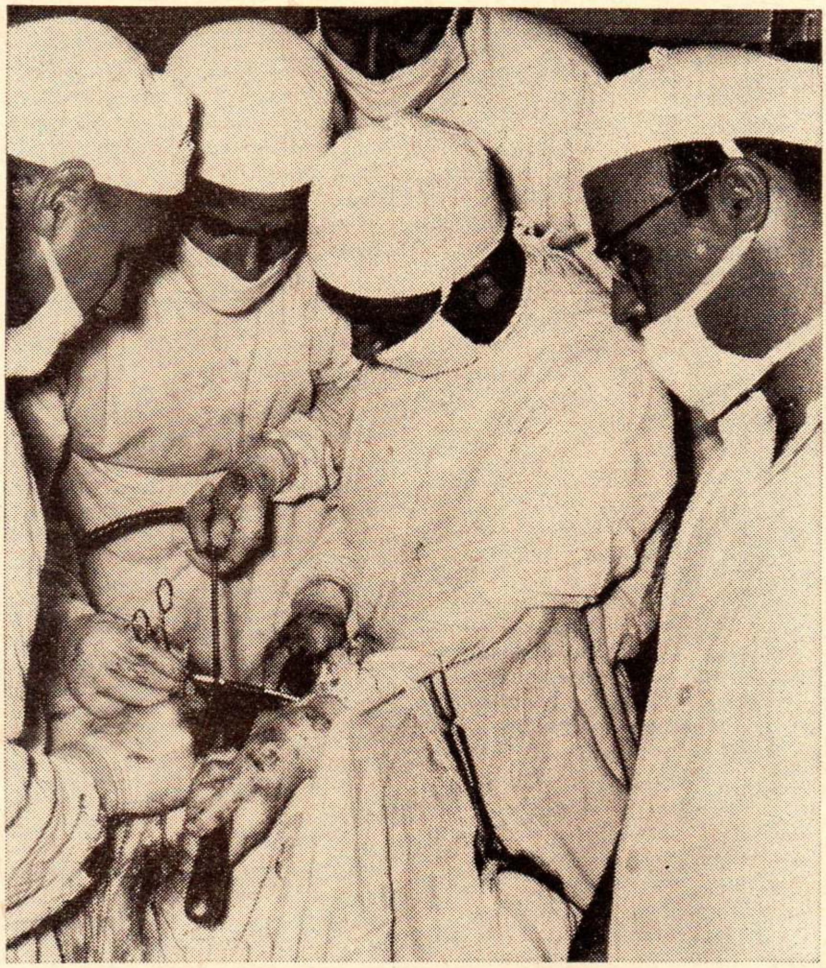
AMBER ÇİÇEĞİ

İkiçeneklilerin ebegümecigiller familyasından bir ağaççıktır. Tohumlarına «bisam tanecikleri» adı verilir. Bu taneciklerden güzel kokular çıkarılır.

AMEDCİ (Bk. AMETÇİ)

Amazon nehrinin kollarını ve suladığı bölgeyi gösterir harita

Son yıllarda kalb üzerinde bile ameliyat yapılabilmektedir. Resimde Türk doktorlarının yaptıkları bir kalb ameliyatı görülüyor

AMELİYAT

Hasta bir kimseye tedavi amaciyle yapılan cerrahî müdahaledir. Ameliyatı yapmadan önce operatörün yapacağı ameliyatın acele olup olmadığı, en elverişli zamanın gelip gelmediği gibi bazı önemli konuları incelemiş olması gerekir. Şayet hastanın acele olarak ameliyat edilmesi gerekiyorsa, operatörün hasta için en uygun zamanı seçmesi, bir yandan hastanın vücudunu kuvvetlendirirken, bir yandan da mâneviyatını yükseltmeye çalışması gerekir. Hastaya o günlerde bol su, tuzlu ve şekerli besin maddeleri verilir. Ameliyattan bir gün önce hastanın vücudu sabunla iyice yıkanır, ameliyat masasında açılmak üzere alkollü pansıman yapılır. Şayet hasta midesinden ameliyat edilecekse, önceden midesinin de yıkanması gerekir.

Eski devirlerde yapılan ameliyatlar daha çok yaraları tedavi etme amacına dayanıyordu. Fakat Eski Mısırlılar'ın kafatasını açıp beyin ameliyatlarına teşebbüs ettikleri de bilinen hakikatlerdendir. Hissi ortadan kaldırıcı ilâçlar kullanılmaya başlanmadan önce yapılan ameliyatlar hastaya müthiş acı çektiriyordu.

1850 yılından sonra hastalara ağrı duyurmamak için anestezi yapılmaya başlanmıştır (Bk. Anestezi). Hastanın uyutularak duyusuz bırakılması gerektiği zamanlarda başında bir asistan bırakılır. Ayrıca, ameliyatın önemine göre operatörden başka ayrıca kanı durdurmak, yarayı veya organları ayrık tutmak ve diğer ikinci derecede işleri görmek için bir veya birkaç asistanın bulunması gerekir.

Operatörler ve yardımcıları ameliyathaneye girmeden önce tamamen mikropsuz hale getirilmiş gömleklerini giyip başlarına maskelerini takarlar. Ellerine de gene mikropsuz hale getirilmiş eldivenlerini geçirirler. Böylece operatörlerin ağızlarından, solunum yollarından, ellerinden mikrop bulaşmasının önüne geçilir.

Önceleri ameliyathanelerin gündüz ışığı ile aydınlatılmasına büyük önem verilirdi, çünkü operatörlerin elleriyle başlarının gölgeleri ameliyat yapılan yerin üzerine düşünce orasını iyi görmek kabil olmazdı. Fakat, özel aynalı lâmbaların kullanılmasından sonra gündüz ışığına ihtiyaç kalmamış gibidir. Salon, kolay ısıtılıp kolay temizlenebilen bir şekilde yapılır. Girintili çıkıntılı duvarlar, toz ve mikrop barındırması bakımından, elverişli değildir. Modern ameliyathanelerin duvarları ile döşeme ve tavanın birleştiği yer köşe şeklinde olmayıp yuvarlak biçimdedir.

Son zamanlarda büyük salonlardan çok, küçük salonlara doğru bir gidiş vardır. Modern bir ameliyat salonu gerekli aletlerin üzerine konabileceği etajerleri, hastaya doktorun hareketlerini kolaylaştıracak bir yatış şekli sağlıyan ameliyat masasını, gerekli kimseleri içine alabilecek küçüklüktedir. Odanın tavanı öğrencilerin ameliyatı takip edebilmeleri için camdan yapılmıştır.

Oda ameliyattan bir gece önce formol buharı ile mikropsuz hale getirilir. Hava, özel aletlerle, belirli ısı ve rutubet derecesinde tutulur. Ameliyat salonunun bitişiğinde, aletlerin ve gömleklerin mikropsuz hale getirilmesini sağlıyan cihazların, gerekli ilâçların, lâvaboların bulunduğu odalar yer almıştır.

Ameliyat sona erdikten sonra operatör kanama, yaranın mikroplanması vs. gibi hallerin önüne geçmek için gerekli tedbirleri alır. Gerektiği zaman kan verici şahıstan kan da nakledebilir.

AMERİGO VESPUCCİ (1451-1512)

Amerigo Vespucci

Amerika kıtasına adı verilen İtalyan denizcisidir. Floransa'da doğdu. Bir rahip olan amcası tarafından yetiştirildi. Amerigo astronomiye karşı büyük bir ilgi duyuyor, çalışmalarını hep bu ilim üzerine yöneltiyordu. Ancak hayata ticaretle atıldı, 1492'de İspanya'ya gitti. Orada bir müddet tücarlık etti. 1495'te denizaşırı uzun seyahatler yapan bir firma ile temasa geçti ve kendisi de bu seyahatlere katıldı. Vespucci'nin 1499'da Alonso de Ojeda'nın yaptığı batı seferine katıldığı bilinmektedir. Ancak, Amerika'ya yaklaştıkları zaman Ojeda'dan ayrılmış, kendisi tek başına Amazon nehri ağzını keşfederek bu bölgede aylarca kalmıştır.

İspanya adına yaptığı bu seyahatten 1500 yılında dönen Vespucci 1501'de Portekizlilerin hizmetine girerek Güney Amerika kıyılarını keşfetmek üzere yeni bir keşif seyahatine çıktı. Kıyı boyunca binlerce kilometre seyahat etti. Vespucci'nin önemi, keşiflerinden çok ilmî çalışmalarındadır. İyi bir astronom olan denizci, aşağı yukarı tam meridyen derecelerini tesbit etmişti. Aynı zamanda Ekvator üzerinde dünyanın çemberini de hesaplamıştır. Onun verdiği ölçü gerçek ölçüden ancak 80 km. kadar kısa gelmektedir.

Amerigo Vespucci, Güney Amerika'yı Kristof Kolomb'un zannettiği gibi Asya'nın bir kısmı olarak değil, yeni bir kıta olarak kabul etmişti.

1507 Alman profesörü Waldseemüller «Cosmographiae Introductio» adlı eserinde: «Dünyanın dördüncü bir kısmı Amerigo Vespucci tarafından keşfedilmiş bulunuyor, o halde buraya kâşifi Amerigo'dan ötürü «America» denmesine kimsenin itiraz edeceğini sanmam» diyordu. Waldseemüller'in bu teklifi yeni kıtanın adının Amerika olmasını sağladı.

1502'de İspanya'ya dönen Vespucci 1508 den ölünceye kadar İspanya başkaptanı olarak kaldı.

YENİ DÜNYA: AMERİKA

İki Kutup arasında 16.000 kilometre uzunluğunda bir bölgeyi kaplıyan ve bütün iklim şartlarını içinde toplıyan, İnkaların, Azteklerin, Kızılderililerin ve altın aramaya gelen Avrupalı göçmenlerin ülkesi.

AMERİKA, Batı yarımküresinde büyük bir kıtadır. Doğuda Atlas Okyanusu, kuzeyde Buz Denizi, batıda Büyük Okyanus ile çevrilidir. İki kutup arasında 16.000 km. kadar uzunluğunda bir yeri kaplıyan Amerika, diğer kıtaların hepsinden daha fazla hem kuzey, hem güney kutbuna yakındır. 72° kuzey, 56° güney enlemleri arasında bulunur.

Yüzölçümü: 42.000.000 km. kare

Nüfusu: 378.000.000

Bu büyük kıta, Orta Amerika diye bilinen 2000 km. kadar uzunluğundaki bir kıstak (berzah) la ikiye ayrılmış üçgen biçiminde iki kara parçasından ibarettir. Kuzey Amerika'nın en geniş yeri 5.950 km., Güney Amerika'nın en geniş yeri ise 5.200 km. dir. İki kıtayı bağlıyan kıstağın eni Panama Kanalı'nda 60 km. ye kadar iner.

Amerika'nın doğu kıyıları ile, Avrupa'nın batı kıyıları arasında çok önceden beri dikkati çeken bir benzerlik vardır. Son yıllarda bu kıtalar topluluğunun sonradan birbirinden ayrıldığını ileri süren bir teori ortaya çıkmıştır. Bu teoriye göre Atlas Okyanusu Amerika'dan boşalan yeri doldurmuştur.

Amerika coğrafya ve etnoloji bakımından Kuzey Amerika, Orta Amerika, Güney Amerika diye üçe ayrılır.

Amerika'nın keşfi

Amerika'ya Kristof Kolomb'dan çok daha önce, İskandinavyalı Vikingler gitmiştir. Daha X. yüzyılın ilk yarısında İslanda'yı tesadüfen keşfetmişlerdi. Gunnbjörn Ulfsson'un Grönland'ın buzlu dağlarını görmüş olmasına ihtimal verilmektedir. Bundan sonra ilk olarak Norveç'ten sürülen Kızıl Eric adında bir denizci asıl Grönland'ı keşfetmiş, üç yıl güney-batı kıyılarında dolaştıktan sonra İslanda'ya dönmüştür.

Eric döndükten sonra bir kısım halkı da kendisiyle birlikte gelerek Grönland'da bir koloni kurmaya ikna etmiştir. Böylece hem Grönland'ın, hem de Amerika'nın keşfi kolaylaşmış oluyordu.

Leif Ericsson 1000 yılında bir tesadüf eseri olarak Amerika'yı keşfetti. İskandinavlar buraya Vinland adını verdiler. Üç yıl sonra İslanda'lı Thorfinn Karlsefni, Grönland'dan üç gemi ile hareket ederek, 1003-1006 yılları arasında kendisine koloni kuracak bir yer aradı. 1007'de İslanda'ya döndüğü zaman başından geçenler yazıldı. Bu yazılarda birtakım yer adları sayılmakta ise de bugün, bunların nerelere rasladığı kestirilememekte, ancak «Halluland» ın Labrador olduğu tahmin edilmektedir.

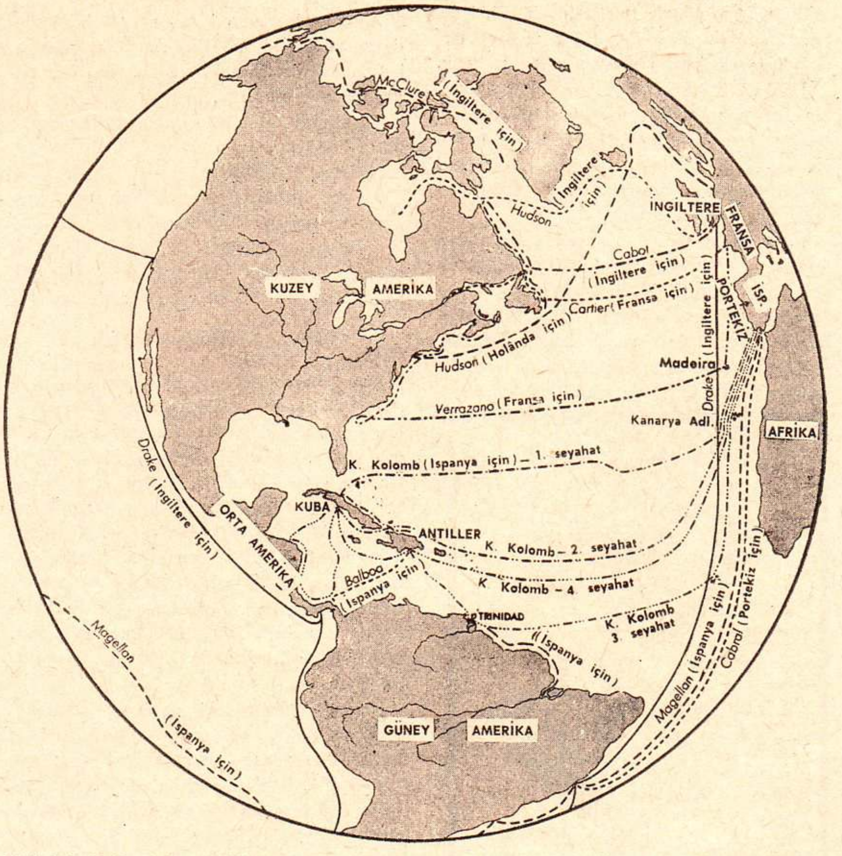
Karlsefni'den sonra, başka bir sefer de gene Grönland'dan 1121'de rahip Eric tarafından yapılmışsa da kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Grönland'daki koloniler XV. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren bunların hem keşfettikleri topraklar, hem de anavatanlariyle ilgileri kesilmiştir.

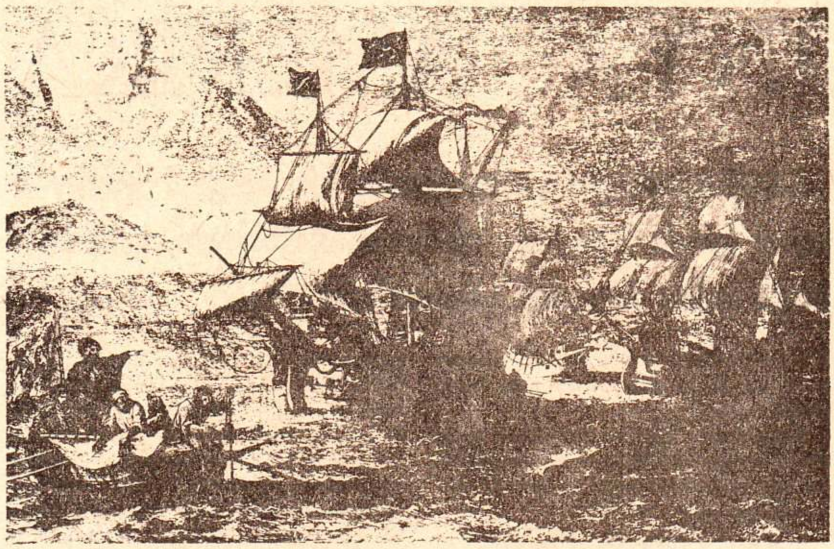
Kristof Kolomb'un daha önce İslanda'ya gitmiş olması ihtimali varsa da, Amerika yönündeki keşif seyahatine çıkmasına orada duyduklarının etkisi olduğuna inanmak için bir sebep yoktur.

Amerika kıtası 12 ekim 1492'de Kristof Kolomb tarafından keşfedildi. Kolomb bugün Bahama adaları topluluğunda Guanahani diye bilinen adaya çıktı. Bundan sonra Amerika kıtasına arka arkaya üç seyahat daha yaptı ve bu seyahatlerinde Antil Adalariyle, Orta Amerika sahillerini keşfetti. Kolomb batıya doğru gidilince Asya'ya varılacağına inanıyor ve bu şekilde Hindistan'a bir deniz yolu açmak istiyordu. İşte bunun için, Amerika'ya vardığı zaman yeni bir kıtaya ayak bastığını anlıyamadı ve buradan «Hindistan» diye bahsetti. Bu yüzden Kızılderili Amerikan yerlilerine de «Hintli» denilegelmiştir. Bugün bile batıda aynı deyim kullanılmaktadır.

Kolomb'un keşfinden sonra bu yeni topraklar için İspanya ve Portekiz arasında anlaşmazlık çıktı. Çünkü Papa V. Nicholas 1454 yılında Hindistan yolunda keşif seyahatleri yapma hakkını Portekizlilere vermişti. Kolomb'un keşfinden sonra çıkan anlaşmazlıklar üzerine Papa IV. Alexander 1494 yılında Atlas Okyanusu'nu, Yeşilburun Adaları'nın 350 fersah batısından, kuzeyden güneye doğru ikiye bölerek bunun batısında keşiflerde bulunma hakkını İspanyollara, doğu-

Kristof Kolomb'un 1492'deki tarih değiştiren seyahatinden sonra Batı Avrupa milletleri Atlas Okyanusu'nu geçerek Yeni Dünya hakkında bilgi edinmeye çalıştılar. İlkin keşif için başlıyan bu seyahatler sonradan sömürge kurmak için devam etti. Yukarıdaki harita bu seyahatlerin gidiş yollarını gösteriyor.

Magellan 1519 eylülünde yola çıkarak 1521 nisanında Filipinler'e ayak bastı

sunu keşif hakkını da Portekizlilere verdi. Bu bölüm yeri bugün aşağı yukarı 50 meridyen derecesine raslamaktadır.

1497 yılında Amerigo Vespucci Amerika'ya gitti, 1498 yılında ise Amerika'nın ana topraklarına ayak bastı. O burasının yeni bir kıta olduğunu anladı. Bundan dolayı «Yeni Dünya» ya Amerika adı verildi. (Bk. Amerigo Vespucci)

Gene 1497 yılında İngiliz Kıralı VII. Henry'nin emriyle John Cabot bir seyahat tertiplediyse de bunun sonucu karanlık kaldı.

1500'de Portekizli Pedro Alvarez Cabral, bir fırtına yüzünden güneye sürüklenerek, Güney Amerika'ya çıktı. 1513 yılında İspanyol maceraperesti Vasco Nunez de Balboa, Derien Kıstağı'nı geçerek, Büyük Okyanusu gören ilk Avrupalı oldu.

1519 da Magellan İspanyadan Brezilyaya hareket etti. Maksadı bu kıtadan doğuya giden yolu bulmaktı (Bk. Magellan). Güney Amerika boyunca güneye doğru ilerliyerek bugün kendi adını taşıyan boğazı keşfetti. Magellan batıya doğru yoluna devam ederek İspanya'ya dönmek isterken Filipin Adalarında yerliler tarafından öldürüldü. Yalnız, gemilerinden biri yoluna devamla 1522'de İspanya'ya dönmeyi başardı. Bu, tarihin en büyük seyahatiydi. İlk defa dünyanın etrafında dolaşılmış oluyordu. Artık Amerika'nın Asya'nın bir parçası olmadığı kesin olarak anlaşılmıştı.

A. İlkel hayat; B. Göçebe hayat; C. İlkel tarım; D. Hayvancılık ve tarım; E. Endüstri bölgeleri

KUZEY AMERİKA

Amerika kıtasının kuzey parçasıdır. Doğuda Atlas Okyanusu, güneyde Orta Amerika, batıda Büyük Okyanus ve kuzeyde Buz Denizi ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü (Grönland'la beraber): 23.455.680 km. kare

Nüfusu: 232.000.000

Avrupa ile Asya arasında bulunan Kuzey Amerika toprakları güneyde Ekvatorun 800 km. kadar üzerinden başlıyarak, kuzeyde Kutup Çemberinin içlerine kadar uzanır. Panama Kıstağı ile Güney Amerika'ya bağlıdır.

Kuzey Amerika'nın Dağları

Genel olarak Kuzey Amerika'nın batı bölümü dağlık, kuzeyi ovalıktır. Appalachian Dağları ile Kayalık Dağlar arasında büyük bir ova vardır. Doğudaki dağlar alçak, batıdakiler ise daha yüksektir. Kuzey Amerika'nın batı kıyısını Kıyı Dağları kaplar. Bu dağların doğusunda Kayalık Dağlar vardır. Kuzeyden güneye doğru bütün Kuzey Amerika'yı kaplıyan Kayalık Dağlarla Kıyı Dağları arasındaki bölgeye Batı Yaylaları denir. Bu yaylaların yüksekliği 1000-3000 m. arasındadır. Genişliği de 10 km. ile 1500 km. arasında değişir.

Kuzey Amerika'daki dağların yüksekliği 5000 m. yi pek az geçer. Appalachian Dağları'nın en yüksek yeri Mitchel Tepesi'dir (2045 m.). Bunlardan daha yüksek olan Kayalık Dağlar'ın en yüksek yerleri A. B. D. topraklarındaki Whitney Tepesi (4.420 m.), Wilson Tepesi (4.352), Kanada'daki Logan Tepesi (5.956) m.), Alaska'daki Mc Kinley Tepesi (6.240 m.) dir (Bk. Appalachian) Dağları, Kayalık Dağlar).

Kuzey Amerika'nın Nehirleri

Mississippi: Missouri ile beraber, Kuzey Amerika'nın en büyük akarsu sistemini teşkil eder. Kollariyle birlikte 2.000.000 km. kare tutarında bir araziyi sulıyan Mississippi'nin gene kollariyle birlikte, 20.000 km. lik bir kısmı gemiciliğe elverişlidir. Minnesota'daki İtasca gölünden çıkan Mississippi 4200 km. uzunluğundadır. 4.700 km. uzunluğundaki Missouri ise, bu nehrin bir koludur. Bu kudretli nehirlerin suladığı topraklar 50.000.000'dan fazla insanı barındırır. Mississippi nehrinin daha başka önemli kolları da vardır. (Bk. Mississippi). Missouri ile Mississippi bir tek nehir sayılırsa dünyanın en uzun nehri olur. Mississippi Meksika Körfezi'ne dökülür.

Mackenzie: Mississippi nehrinden sonra Kuzey Amerika'daki nehirlerin en büyüğüdür. Kayalık Dağlar'dan çıkar, 4600 km. uzunluğundadır, Kuzey Buz Denizi'ne dökülür. Yaz aylarında nehrin büyük bir kısmında buharlı gemiler işler. Mackenzie, bu adı, nehir boyunca ilerliyerek Kuzey Buz Denizi'ne varan Sir Alexander Mackenzie'den almıştır (Bk. Mackenzie).

Rio Grande del Norte: 3.540 km. uzunluğundaki bu nehir Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika sınırını teşkil eder. Colorado'nun güney-batısında Kayalık Dağlar'dan çıkar, bir müddet güneye doğru aktıktan sonra doğuya yönelir, derin ve güzel manzaralı kanyonlardan geçer. Meksika Körfezi'nde denize dökülür. 350.000 km. kare kadar bir havzası olan nehir A. B. D. ve Meksika arasında eşit olarak paylaşılmıştır. Zaman zaman A. B. D. ile Meksika arasında anlaşmazlık konusu olmuştur.

Yukon: Britanya Kolumbiyası'nda, Büyük Okyanus'tan sadece 25 km. kadar bir mesafede doğar, bir müddet kuzey-batıya doğru aktıktan sonra Alaska topraklarına girer, Batı yönünde bütün Alaska'yı geçerek Bering Körfezi'ne dökülür. 3.300 km. uzunluğundaki nehir bu bölgenin en büyük taşıma vasıtasıdır. Yazın nehrin ağzından itibaren 2500 km. ye yakın bir kısmı ulaştırmaya elverişlidir. Yukon 500.000 km. kareden fazla bir araziyi sular.

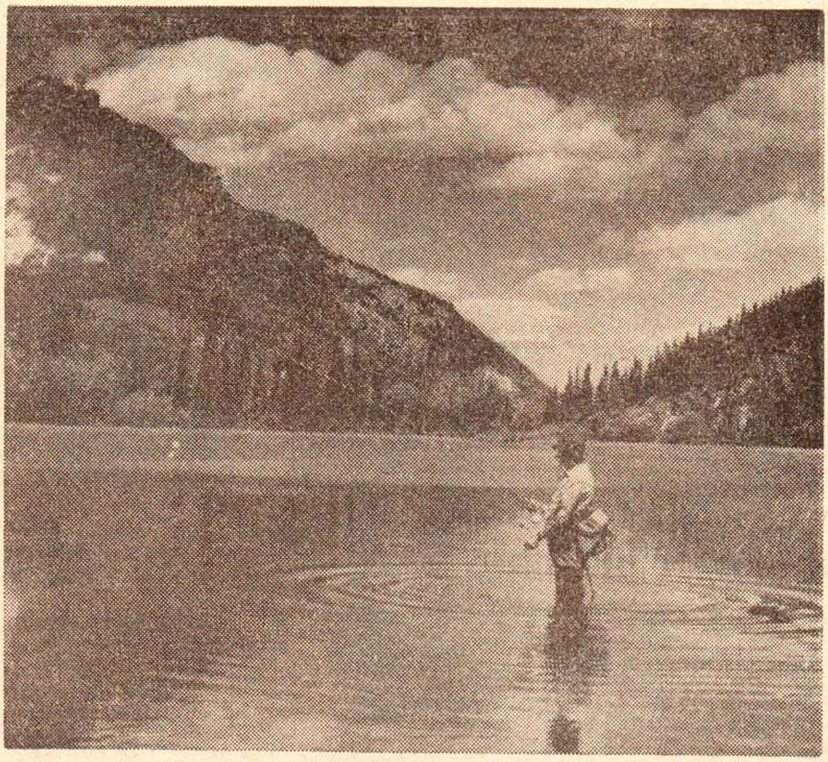
Colorado: Kuzey Amerika'nın en önemli nehirlerindendir. Amerika Birleşik Devletleri topraklarında Kayalık Dağlar'dan doğar, güney-batıya doğru aktıktan sonra Meksika topraklarında Kaliforniya körfezinde denize dökülür. 3.200 km. uzunluğundaki nehir, çok sarp bir yatakta akar. Dünyaca tanınmış büyük Colorado Kanyonu bu nehrin yatağındadır (Bk. Colorado nehri).

Columbia: Kanada'da İngiliz Kolumbiyası'ndaki Columbia Gölü'nden doğarak A. B. D. topraklarına girer. Bir müddet güneye doğru aktıktan sonra, Kıyı Dağları'nı keserek batıya yönelir, Büyük Okyanus'a dökülür. 2.000 km. uzunluğundaki nehrin 600 km. kadar bir kısmı Kanada topraklarındadır.

Bu nehir Kuzey Amerika'nın en büyük enerji kaynağıdır. Yatağı boyunca yapılmış olan barajlardan çok büyük ölçüde hidroelektrik enerjisi elde edilir. Washington eyaletinde, bu nehir üzerinde yapılan Büyük Coulee Barajı dünyanın en büyük barajıdır.

1942 yılında yapılması tamamlanan baraj 183.000.000 dolâra malolmuştur. Aynı zamanda dünyanın en kudretli hidroelektrik santralinin de enerji kaynağıdır. Barajın arkasında meydana gelen ve Franklin D. Roosevelt Gölü diye anılan baraj gölünün uzunluğu 250 km. ye yakındır. Bu gölün 1000 km. den fazla tutan kıyıları Millî Dinlenme Yeri olarak kabul edilmiştir. Bu nehir üzerindeki Büyük Coulee Barajı'ndan başka dört büyük baraj daha vardır.

Kuzey Amerika'nın diğer önemli nehirleri Fraser, Churchill, Nelson, Grande de Santiago, Potomac, Branzos, Saskatchewan' dır.

Kanada'da, Alberta civarında bir gölde balık tutan bir meraklı

Kuzey Amerika'nın Gölleri

Beş büyük gölün bir grup halinde toplanmış bulunması Kuzey Amerika'nın en büyük özelliğidir. Superior, Michigan, Huron, Erie ve Ontario gölleri bu beşli göl grupunu meydana getirirler. Her biri neredeyse bir deniz büyüklüğünde olan göllerin hepsi de tatlı su gölüdür ve birbirlerine su yollariyle bağlıdır.

Superior: Hem Göller Bölgesinin, hem de Kuzey Amerika'nın en büyük gölüdür. Yüzölçümü 81.000 km. karedir. Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada arasındadır.

Michigan: Superior Gölü'nün güneyindedir. Kuzeyden güneye doğru uzanır. Yüzölçümü 58.100 km. karedir. Kuzey-doğusundaki Huron Gölü ile birleşir.

Huron: Üç büyük gölün en doğuda olanıdır. Batıda Superior ve Michigan gölleriyle birleşir. Yüzölçümü 61.600 km. karedir.

Erie ve Ontario gölleri bu üç gölün doğusunda bulunur. Ontario beş gölün en küçüğüdür. Niagara Çavlanı bu iki gölün arasındadır.

Kuzey Amerika'nın diğer önemli gölleri Kanada topraklarında bulunan, Büyük Ayı, Büyük Esir, Winnipeg ve Atabaska gölleri ile A. B. D. nin batısındaki Büyük Tuz Gölü-dür. A. B. D. kuzeyinde ve Kanada'da daha pek çok küçük göller vardır. Güney bölgesindeki göllerin en önemlisi de Meksika'daki Chapala Gölü'dür.

Kuzey Amerika Iklimi

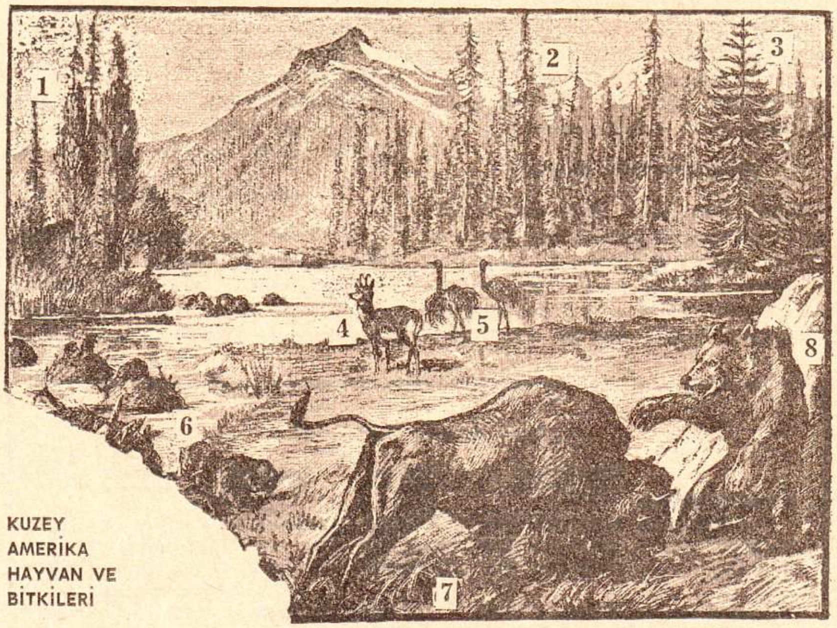
Kuzey Amerika'nın büyük bir kısmı mutedil iklim bölgesinde bulunur. Yalnız kıtanın bu büyük parçası Kutup Bölgesi'nin ötelerine kadar uzandığı gibi, güneyde de Ekvator'un sıcak bölgelerine yaklaşır.

Bu bakımdan, Kuzey Amerika'da ısı çok büyük değişiklikler gösterir. Meselâ ocak ayında ısı Grönland'da —30° den aşağı olduğu halde güneyin tropik bölgelerinde +20 dereceyi geçer.

Kıtanın çok büyük bir kısmında kışlar soğuk, yazlar sıcak olur. Büyük Okyanus kıyılarında, hattâ Alaska'da bile yıl içinde büyük bir ısı değişikliği olmaz, çünkü batı kıyılarını sıcak okyanus akıntıları yalar.

Kuzey-doğuda iklim daha serttir. Labrador'da kışlar o kadar şiddetli geçer ki, bura ahalisi yaşamakta güçlük çekerler. Öte yandan, Meksika yaylalarında ise tropik iklim hüküm sürer.

A. B. D. nin güney ve doğu bölgelerinde yağışlar çok fazladır. Britanya Kolumbiyası ise dünyanın en çok yağmur alan bölgelerinden biridir. Ancak, bu rutubeti taşıyan rüzgâr Kayalık Dağlarda kesildiği için, doğudaki ovalarda yağış pek az olur. O kadar ki bu bölgede çöllere bile raslanır. Ancak orta bölgeye tarım yapılabilecek kadar yağmur düşer.

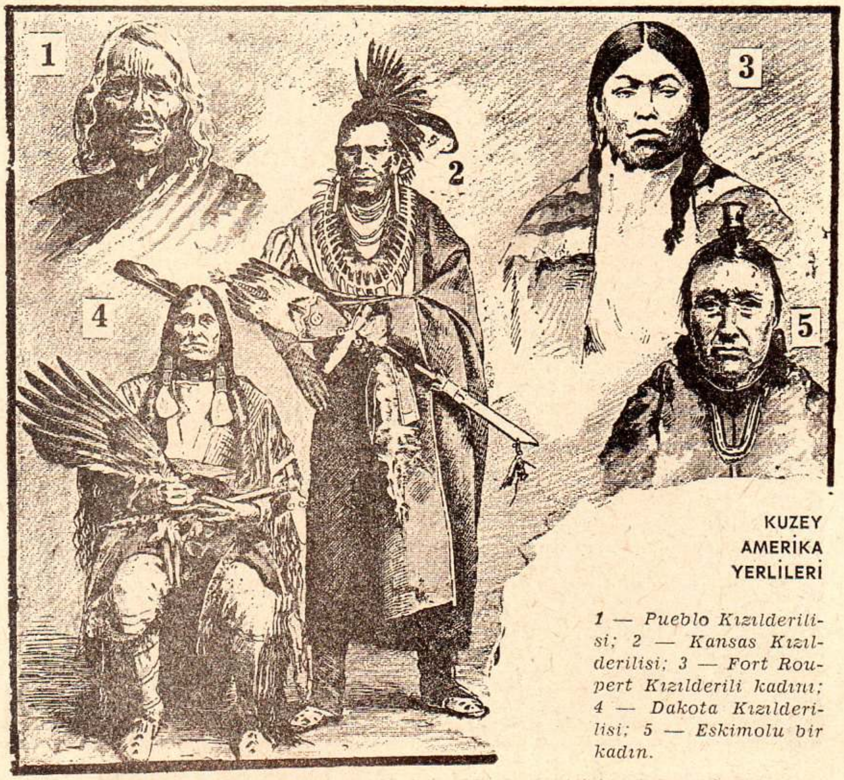

1, 2, 3, — Soğuk yerlerde yetişen kozalakgillerden bir çeşit çam; 4 — Bir cins antilop, 5 — Nandu (Bir cins devekuşu); 6 — Kunduz, 7 — Bizon; 8 — Ayı.

Tabiî Zenginlikler

Bitkiler: Kuzey Amerika'da bitki çeşidi pek zengindir. Bitki toplulukları bakımından burası kuzey, orta ve tropik olmak üzere başlıca üç bölgeye ayrılır.

Kuzey bölgesinin Kutup Çemberi içinde kalan kısımları, (Grönland, Kuzey Kanada ve Kuzey Alaska) yılın büyük bir kısmında buzlar altındadır. Kısa süren yaz aylarında likenler, yosunlar yetişir. Ağaç olarak da bazı kuytu yerlerde, bodur söğütlere rasla-

KUZEY AMERİKA YERLİLERİ

1 — Pueblo Kızılderilisi; 2 — Kansas Kızılderilisi; 3 — Fort Roupert Kızılderili kadını; 4 — Dakota Kızılderilisi; 5 — Eskimolu bir kadın.

nır. Bu kısmın hemen güneyinde, yapraklarını dökmiyen ağaçlar ve kozalaklılar ormanları başlar. Bu ormanlar bütün Kanada'yı kaplar.

Orta bölgeye doğru gidildikçe bitki çeşitleri zenginlik kazanır. Bu bölgenin doğu yarısı çok yağmur aldığı için fazlaca rutubetlidir. Buralarda büyük kestane, huş, kayın, meşe, manolya ormanları vardır. Bu bölgenin bilhassa kuzey kesimindeki ağaçlar, Amerika'ya ilk yerleşenler tarafından fazlaca tahrip edilmiştir.

Orta bölgenin batı kısmında doğudaki ormanlardan eser görünmez, ağaçlar sadece nehir boylarında yetişir. Eskiden bizonların otladığı büyük ovalarda çayır yetişirdi, bugün çiftçilik yapılmaktadır.

Tropik bölgede sayısız ağaç çeşitlerinin yetiştiği muazzam ormanlar vardır. Bu ağaçlar arasında kauçuk ağacı, maun ve palmiyeler başta gelir.

Hayvanlar: Kuzey Amerika'da büyük iklim değişiklikleri olduğundan, yaşıyan hayvanlar da çok çeşitlidir.

Kuzey kutup bölgelerinde kutup ayısı, misk öküzü, Amerikan ren geyiği (karibu) yaşar, denizlerde balina ve mors (deniz ayısı) vardır. Bu bölgede yaşıyan kutup ayısı, kutup tilkisi, kutup tavşanı ve kar baykuşu gibi hayvanların kürkü bütün yıl beyazdır. Gelincik ise kürkünü mevsimlere göre değiştirir. Daha güneyde orman karibuları, vaşak, mink, sincap ve daha birçok çeşitli hayvanlarla türlü çeşit kuşlar yaşar.

Kuzey Amerika'nın orta bölgesi hayvan bakımından çok zengindir. Bu bölgenin doğusunda geyik, siyah ayı, gümüşi tilki, tavşan, sincap, kokarca, kunduz, kırmızı tilki vs. yaşar. Batıdaki dağlık bölgelerde ise kurt, tilki, yaban keçisi, antilop, bizon, puma yaşar. Bu kısımdaki en önemli kuş çeşitleri akbaba, kartal, güvercin, yaban ördeği ve yaban kazıdır.

Güney bölgesinde ise jagar, maymun, yaban domuzu, sloth, tapir, armadillo, dev karıncayiyen, alligator ve diğer sürüngenler yaşar. Yılan cinsleri çok zengindir. Çeşitli kuşlar arasında en önemlisi papağandır.

Madenler: Kuzey Amerika maden bakımından son derece zengindir. Dünya petrolünün dörtte üçü, dünyadaki maden kömürünün yarısı buradan çıktığı gibi, dünyanın hemen hemen bütün gümüş, nikel, amyant ve sülfür ihtiyacını burası karşılar. Dünyada elde edilen demirin beşte ikisi Kuzey Amerika'daki madenlerden çıkar. Altın ve Kanada'da elde edilen plâtin de Kuzey Amerika'nın en önemli maden cevherlerindendir.

Kuzey Amerika'da yaşıyanlar

Gerçek Amerikalıları göstermek istersek sadece Eskimolarla Kızılderilileri saymamız gerekir. Amerika'da yaşıyan Kızılderililerin menşelerinin de Asya olduğu kabul edilmektedir. Bilginler bunların 15-20.000 yıl önce Eskimolarla birlikte Asya'dan göçtüklerini ileri sürmektedirler. Kızılderili Moğol ırkı ile büyük bir benzerlik gösterir. Koyu siyah saçlı, kahverengi derilidir. Elmacık kemikleri çıkıktır. Yüz ve vücudundaki tüyleri azdır. Bunlar kendilerini kırmızıya boyadıkları için «kızılderili» adını almışlardır, yoksa, renkleri genel olarak kahverengidir.

Eskimolarda da Moğol ırkı özellikleri görülür. Kısa boylu, basık burunludurlar, elmacık kemikleri çıkıktır (Bk. Eskimolar, Kızılderililer).

Kızılderililerle Eskimolar dışındaki Amerikan ahalisinin tam bir ırk tasnifi yapmak son derece güçtür. Burada yaşıyanların dedeleri, Avrupa'dan göçmüş, yüzyıllar boyunca ırk bakımından birbirlerine karışmıştır.

Zenciler de Amerika'da hemen hemen Beyazlar kadar eskidir. Afrika'da getirilmiş olan bu Zenciler büyük bir topluluk teşkil ederler.

Kuzey Amerika'daki hayat tarzı genel olarak Avrupa'ya benzer. Bugün bizim «Amerikanvâri yaşayış» dediğimiz âdetler, Kuzey Amerika'da yaşıyan Avrupalı, Asyalı, Zenci ve Kızılderililerin hayat tarzının bir ortalamasıdır. Bu arada, Afrika kültürünün Kuzey Amerikan müzik, resim ve heykeline etkisi olmuştur. Kızılderililerin de Amerikan sanatına etkisi görülmüştür. Kuzey Amerika ahalisi bir kısım Asya âdetlerine de büyük önem verir. Meselâ Çin yemeklerini pek severler.

Kuzeyde yaşıyan Eskimolarla Orta Amerika yerlilerini bir yana bırakacak olursak, Kuzey Amerika ahalisi Avrupalılar gibi giyinir. Eskimolar, kışın deriden yapılmış elbiseler giyerler, orta bölgelerdeki Kızılderililer ise pek basit kumaş parçalariyle örtünürler. Bununla beraber, diğer bölgelerde yaşıyan Kızılderililer Avrupalı gibi giyinir.

Genel olarak Kuzey Amerika halkı dünyanın diğer bölgelerinde oturanlara göre iyi giyinir. Amerikalıların çoğu, ısıtma tertibatı olan evlerde oturur, iyi yemekler yerler. Başlıca gıdaları et, süt, tereyağı, yumurta ve şekerdir. Bunlar yiyeceklerinde tahıldan daha çok yer tutar. Ancak, çok fakir hayat süren Kuzey Amerikalılar da vardır. Kuzeydeki Eskimolar «iglo» dedikleri buzdan yapılmış kulübelerde ilkel bir hayat sürerler. Orta Amerika'da yaşıyan Kızılderililer de alelâde kulübelerde yaşarlar, fakir bir hayat sürerler.

Kuzey Amerika'da dil

Amerika'nın keşfi sırasında Kuzey Amerika'da oturan bir milyondan fazla ahali şaşılacak derecede çeşitli dil konuşuyordu. Bunların çoğu bugün de kullanılmaktadır. Yalnız, bu çeşitli dilleri kullananlar çok za-

Kuzey Amerika Memleketleri

	Yüzölçümü	Nüfusu	Başşehri	İdaresi
Amerika Birleşik Devletleri	9.347.680 Km²	182.173.000	Washington	Cumhuriyet
Meksika	1.969.000 Km²	33.304.000	Mexico	Cumhuriyet
Kanada	9.959.000 Km²	17.550.000	Ottowa	İng. dominyonu
Grönland	2.180.000 Km²	24.000	Gothaab	Danimarka sömürgesi
St. Pierre ve Miquelon	241 Km²	4.900	St. Pierre	Fransız sömürgesi

man bir avuç yerliyi geçmez. Yerli dillerinin başlıca altı ana grupa ayrıldığı tesbit edilmiştir. Bunlar da ikinci derecede elli beş kadar dil grupuna ayrılır.

Yerli diller dışında Kuzey Amerika'da hemen hemen tamamen İngilizce konuşulur. Sadece Kanada'nın bazı bölgelerinde Fransızca ile Meksika'da İspanyolca konuşulmaktadır.

Ekonomik durum

Kuzey bölgelerinde yaşıyan ahalinin çoğu avcılıkla geçinir. Kereste ve madencilik de burada yaşıyanların en önemli geçim kaynağıdır. Orta bölgelerde ise hem tarım, hem madencilik yapılır. Çok zengin tahıl yetişir. Dünyadaki buğdayın dörtte biri, mısırın yarısı burada elde edilir. Pamuk istihsali de çok ileridir. Dünyadaki pamuğun yarısını Kuzey Amerika yetiştirir.

Kuzey Amerika zengin endüstrisi bakımından da diğer kıtaların hepsinin önünde gelir. Kuzey Amerika'da eskiden çok daha geniş ölçüde tarım yapılırken, endüstriye geçilmesi üzerine bugün tarıma ayrılan yer azalmıştır. Buna karşılık, modern usullerle yapılan çiftçilikten çok iyi sonuçlar alınmaktadır. Eskiden çiftçilikle uğraşanların çoğu da şehirlere yerleşmişlerdir. Kuzey Amerika'da kuvvetli bir ekonomik durum bulunması burada yaşıyan ahalinin öteki kıtalarda yaşıyanlardan daha yüksek bir hayat seviyesine ulaşmasına sebep olmuştur.

Kuzey Amerika ulaştırma bakımından da sadece Amerika kıtasının değil, bütün dünyanın en kusursuz bölgelerinden biridir.

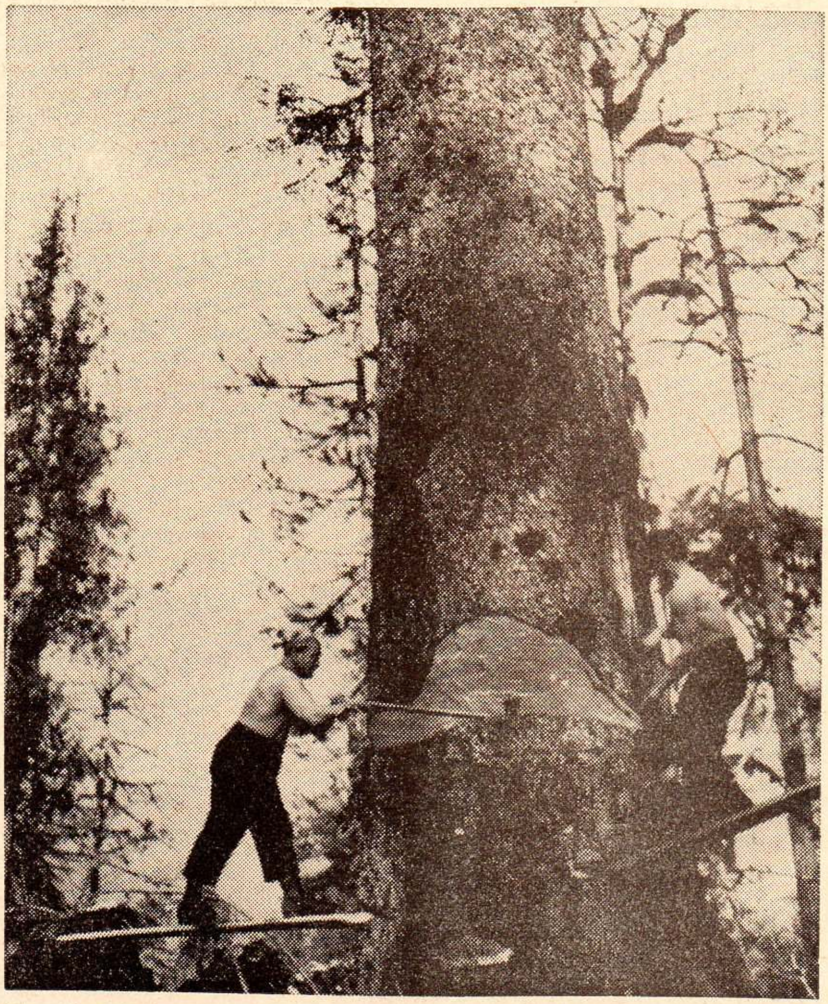
Tabiî bir ulaştırma vasıtası olan nehirlerden geniş ölçüde faydalanılır. Bilhassa Mississippi - Missouri nehirleriyle Mackenzie ve Yukon nehirlerinin ulaştırmaya elverişli yerlerinde geniş ölçüde buharlı gemiler çalışır.

Kanada'nın güneyi ile Amerika Birleşik Devletleri demiryolları ile tamamen örülmüş gibidir. Kuzey Amerika'daki bütün demiryollarının uzunluğu 450.000 km. yi geçer. Bunun 350.000 km. den fazla bir kısmı Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. Meksika demiryollarının uzunluğu da 60.000 km. yi geçer.

Karayolları ise Kuzey Amerika'nın en büyük ulaştırma vasıtalarından birini teşkil eder. Yalnız A. B. Devletleri'ndeki karayollarının uzunluğu 5.000.000 km. den fazladır. Bu yolların 1.500.000 km. ye yakın kısmı asfalt ve bitümdür.

Kuzey Amerika'nın en önemli yol şebekesi II. Dünya Savaşında, 1942 yılında, Alaska'daki Fairbanks ile Britanya Kolumbiyası'ndaki Dawson Creek arasında yapılan yoldur. 2.500 km. kadar uzunlukta olan bu yol 115.000.000 dolâr sarfedilerek, dokuz ayda tamamlanmıştır. Ayrıca, bütün kıtadaki devletleri ve başkentleri birleştirecek muazzam bir karayolu şebekesi de yapılmaktadır.

Kuzey Amerika havayolları bakımından da çok ileri durumdadır. Bugün ulaştırma işlerinde sayısız uçak ve personel çalışmakta, bilhassa Alaska gibi yolu az olan bölgelerde uçak nakliyatından geniş ölçüde faydalanılmaktadır.

1,5 milyon kilometre karelik kereste veren ormanlariyle dünya odunculuğunda üçüncü gelen Kanada'da bir ağaç kesimi

Tarihte Kuzey Amerika

Kuzey Amerika'da ne zamandan beri insan yaşadığı bilinmiyor. Bilginlerin inancına göre, 15-20 bin yıl önce, Bering Boğazı'ndan geçen bir kısım Asyalılar Amerika'nın ilk göçmenleri olmuş, zamanla bütün kıtaya yayılmışlardır. Bu ilk insanlar vahşi Moğol ırkı mensuplarıydı. Bunların bir kısmı kuzeyde kalarak, soğuk iklimde yaşama şartlarına uymuştur, bunlara bugün Eskimolar diyoruz, güneye doğru inenler ise kuzeydekiler gibi geri kalmamış, çeşitli medeniyetler kurmuşlardır, bunlara da bugün Kızılderililer diyoruz.

Kızılderililerin dedeleri güneye inen Mayalar ve Toltekler'dir. Bunların o zamanlara göre Asya ve Avrupa memleketleri âyarında bir medeniyet seviyesine eriştikleri tahmin edilmektedir. Mayalar madencilik, dokumacılık yapmış, mükemmel kanallar açmışlar, astronomi ilminde bir takvim hazırlıyacak kadar ileri gitmişlerdi (Bk. Mayalar). Sonradan Toltekler bunların topraklarını işgal etti. 1400 yıllarında ise kuzeyden gelen Aztekler bu eski medeniyetlerin üstüne yepyeni bir medeniyet kurdular. Ancak, Amerika'nın keşfinden sonra İspanyollar bu medeniyeti imha etmekten çekinmediler (Bk. Aztekler). Kıtanın keşfi sırasında Kuzey Amerika yerli nüfusunun 1.150.000 olduğu tahmin edilmektedir.

İspanyollar 1513 yılından itibaren Antil Adalarına yerleşmeye başladılar. Daha sonra asıl kıtaya geçtiler. Hernando Cortez 1519'da Küba'dan hareket ederek Meksika'yı fethe çıktı, buradaki Aztek saltanatına son verdi. 1513'te Ponce de Leon Florida'ya, 1517'de de Cordova Yucatan'a çıktı.

Cortez'den sonra Verrazano ve Cartier Meksika'nın daha kuzeyini dolaştılar (1534). Kristof Kolomb'un İspanya için yaptığı şeyi Jacques Cartier Fransa için yaparak Saint-Lawrence Körfezi'ne üç defa seyahat etti (1534-1541). Cartier daha sonra Mississippi havzasını da dolaştı. Fransızlar ilk kolonilerini 1608'de Quebec'de kurdular.

John Cabot da 1497'de İngiltere adına Kuzey Amerika'da Labrador Yarımadasına kadar gitti. İngilizler bu seyahat dolayısiyle bütün Kuzey Amerika'nın kendilerine ait olduğunu iddia ettiler. Fakat başarısız bazı teşebbüslerden sonra ilk İngiliz kolonisi ancak 1607'de Jamestown'da kuruldu.

XVII. yüzyılın başlarında Davis, Hudson ve Baffin kuzey-batıya doğru keşif seyahatleri yaptılar. Hudson kıyılarında tutunan ve Yeni Amsterdam'ı (şimdiki New York'u) kuran Holândalılar da daha içlere doğru sarkıyorlardı. XVII ve XVIII. yüzyıllar batıya doğru ilerlemekle geçti. Alexander Mackenzie

kendi adiyle anılan nehri bulduktan sonra batıya doğru giderek Büyük Okyanus kıyısına ulaştı.

ORTA AMERİKA

Kuzey Amerika ile Güney Amerika arasında, kuzey-batı, güney-doğu yönünde uzanan 2000 km. kadar uzunlukta bir kıstak (berzah) tır. Kuzey-doğuda Meksika Körfezi, güney-doğuda Karayib Denizi ve Kolombiya, güney ve güney-batıda Büyük Okyanus'la sınırlanmıştır. Kuzey-batı sınırı olarak Tehuantepec kıstağı esas alınır. Böylece, Meksika'nın bazı güney-doğu eyaletleri de Orta Amerika bölümü içinde incelenir. Bazı defa Antiller de bu bölgeye katılmakla beraber, Orta Amerika daha çok yukarıda yazılı sınırlar içinde incelenir (Bk. Antiller).

Yüzölçümü: (Antiller hariç): 600.000 km.^{2}

Nüfusu: 11.500.000

Orta Amerika'nın güney-batısı dağlıktır. Kuzey-doğuya doğru gidildikçe dağlar alçalır, nihayet ovalarda son bulur. Güney-batı kıyıları da dar bir şerit halinde ovalıktır. Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus'u birbirinden ayıran Orta Amerika'nın en dar yerinde Panama Kanalı vardır. Kanal her iki okyanusu birbirine bağlar.

Orta Amerika Dağları

Orta Amerika'nın kuzey-batısı güney-doğudan daha dağlıktır. İki okyanus arasında şerit halinde uzanan ovalar kuzeyde birden bire genişliyerek bütün Yucatan Yarımadası'nı kaplar. Bu yarımadanın batısı gene dağlarla kaplıdır. Sierra Madre Dağları kuzey-batı, güney-doğu yönünde, bölgenin ortalarına doğru uzanır. Orta Amerika'nın en yüksek tepeleri Guatemala'daki Tacana (4.064 m.) ve Tajumulko (4.210 m.) dur.

Orta Amerika'daki dağların en büyük özelliği çoğunun tepelerinin konik olmasıdır. Bu tepelerin çoğu da jeoloji bakımından yeni volkanlardır. Volkanik dağ zinciri ancak Kosta Rika-Panama sınırında kırılır. Orta Amerika'da 150'si büyük olmak üzere, 250 volkan vardır. Bunların en önemlilerinden 27'si Guatemala'da, dağların Büyük Okyanus kesiminde bulunur.

Orta Amerika, volkanik bir alanda bulunması bakımından, şiddetli depremlere sahne olur. Bu yüzden birçok şehirler mahvolmuştur. Bu arada Antigua (Eski) Guatemala (1773) ile, yeni Guatemala şehrini (1917-18) sayabiliriz. Nikaragua'daki Coseguina Yanardağı'nın zaman zaman püskürdüğü küller 800 km. kadar etrafa yayılır.

Nehirler ve Göller

Orta Amerika'da önemli bir nehir yoktur. Dağların yamaçları denizlere doğru olduğundan akarsular en kısa yoldan bölgeyi enine geçerek kıyı ovalarını sular. En önemli nehirler Meksika topraklarındaki Grijalva ile, Guatemala'daki Motagua, Honduras'taki Potuco, Nikaragua'daki Grande'dir.

Orta Amerika'da saymaya değer başlıca göller Nikaragua'daki Maragua ile Nikaragua Gölüdür. Bu ikincisi Orta Amerika'nın en büyük gölüdür. Bunlardan başka bir iki göl daha vardır.

KUZEY AMERİKA'YA DAİR NOTLAR

Kuzey Amerika:
- Dünya nüfusunun onda birine,
- Dünyadaki servetin yarısına sahiptir.
- Dünyadaki mısırın ve maden kömürünün yarısı Kuzey Amerika'da çıkar.
- Dünyadaki petrolün dörtte üçü, pamuğun beşte ikisi, demirin beşte ikisi, Kuzey Amerika'da elde edilir.

Kuzey Amerika bir uçtan bir uca trenle 2,5 günde, otomobille 8 günde geçilir.

Kuzey Amerika'nın en az nüfus yoğunluğu olan bölgesi Alaska, en çok nüfus yoğunluğu olan bölgesi ise Büyük Okyanus kıyısında Kolumbiya bölgesidir.

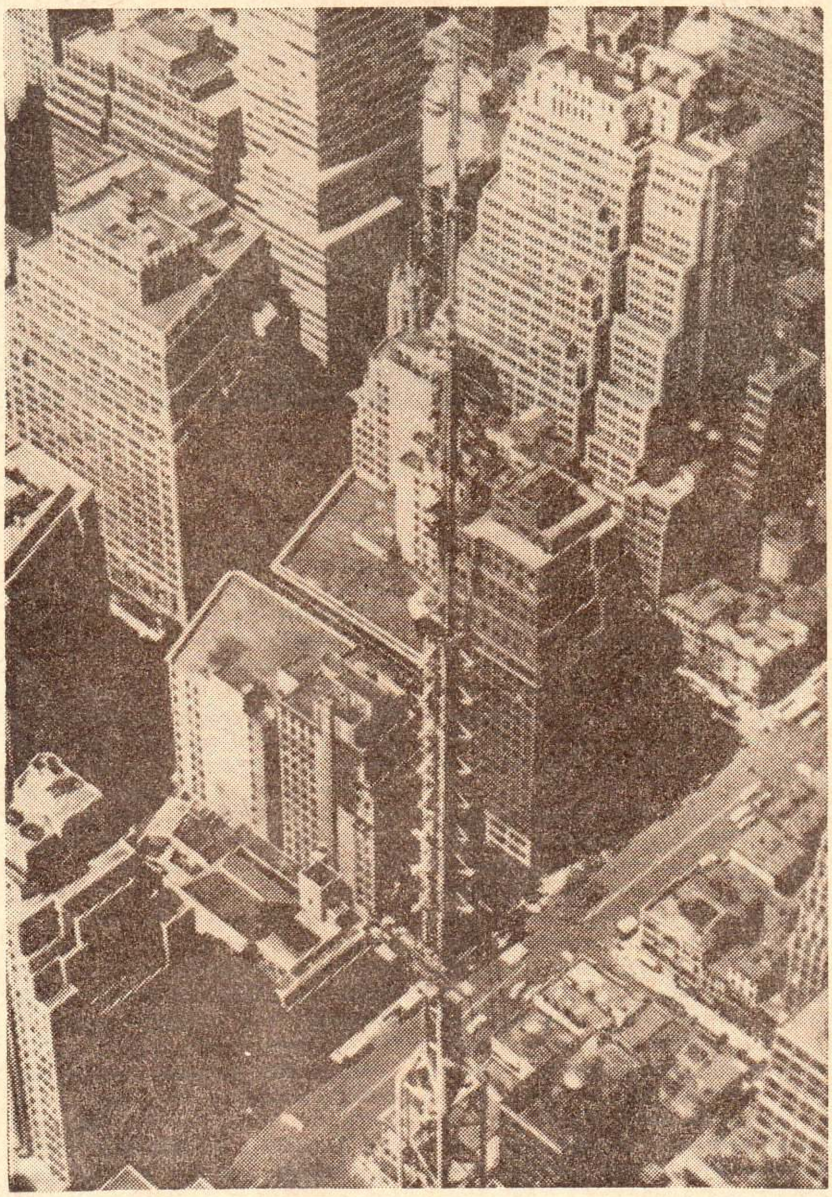
Nüfus yoğunluğu: Alaska'da (ortalama) 25 km^2 ye 1 kişi
Kolumbiya'da 25 km^2 ye 100.000 kişidir.

Kuzey Amerika:
- Asya'nın yarısı kadar, Avrupa'nın iki mislidir.

Kuzey Amerika'nın en alçak yeri denizden 80 metre kadar aşağıda bulunan Ölü Vâdi'dir.

Kuzey Amerika'nın:
- En yüksek yeri: McKinley tepesi.
- En uzun nehri: Mississippi-Missouri.
- En büyük gölü: Superior Gölü'dür.

Batı yarımküresinin en kalabalık şehri New York Kuzey Amerikada'dır.

Birleşik Amerika'da New York şehrinin meşhur gökdelenleri

Orta Amerika Iklimi

Orta Amerika'nın iklimi genel olarak tropikaldir. Bütün yıl esen rüzgârların etkisiyle, Karayib kıyılarında hemen hemen hiç kuru mevsim yoktur. Burada bazı bölgelere düşen yağmur yılda 5 metreyi bulur. Rutubet ve sıcaklığın fazla olması yüzünden doğu bölgesindeki topraklar sık ormanlarla kaplıdır. Dağlık yerlerde, volkanlarla çevrili vâdilerde iklim ılıktır. Yağmur az yağar. Orta Amerika topraklarının okyanuslara çok yakın oluşu tropik iklim sıcaklığının bir dereceye kadar azalmasına yol açar. Burada 1.800 m. den yüksek yerler soğuk bölge sayılır.

Tabiî Zenginlikler

Bitki ve hayvanlar: Orta Amerika büyük bir kahve, muz ve diğer tropik ürünler kaynağıdır.

Bölgenin Atlas Okyanusu'na (Karayib Denizi'ne) bakan tarafı balta girmemiş sık ormanlarla kaplıdır. Buraları Amazon ve Kongo ormanları gibi bol yağmur alan bölge ormanlarına benzer. Arazi yükseldikçe ormanlar seyrekleşir. Orta Amerika ormanları bilhassa maun, sedir, balsa, kauçuk ve palmiye ağaçları bakımından zengindir. Derelerde alligatorlar yüzer, ormanlarda ise kuşların, sürüngenlerin pek çok çeşidi yaşar.

Büyük Okyanus tarafında ise sık ormanlara raslanmaz, ağaçlar seyrektir. Ormanlara daha çok dere çevrelerinde raslanır.

Orta Amerika'nın hayvanları, Güney Amerika'nın tropik hayvanlarına benzer. Tapir, maymun ve papağan pek boldur. Kuzey Amerika'ya yakın yerlerde ise, tavşan, sincap, geyik ve kurt gibi hayvanlar bulunur.

Madenler: Dağlık bölgeler maden bakımından çok zengindir. Altın, gümüş, bakır, kalay, civa, kurşun, demir, çinko ve maden kömürü cevherleri vardır. Ancak, bu madenler gerektiği gibi işletilememektedir.

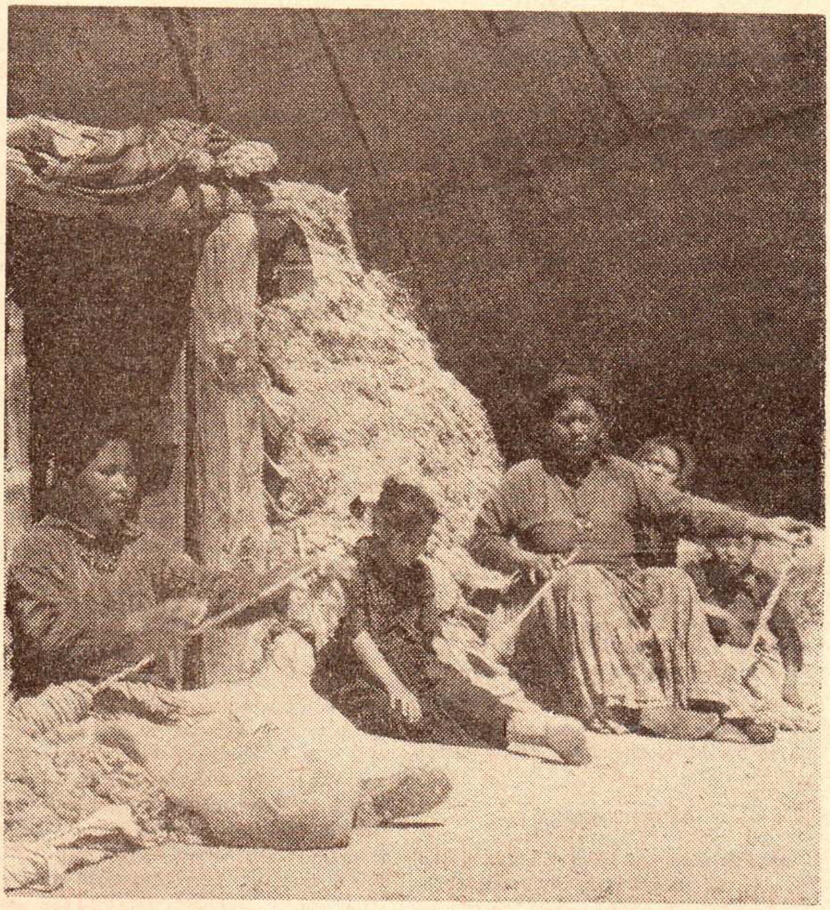
Ekonomik Durum

Tarım ve hayvancılık Orta Amerika ekonomisinin temel direğidir. Buradaki devletler bağımsızlıklarını aldıktan sonra, kahve yetiştirmeye teşebbüs etmiş, bu işte büyük bir başarı sağlamışlardır. Bilhassa Panama ile Honduras'ın gelir kaynağını kahve teşkil eder. Buradaki devletlerin ekonomisinde rolü olan bir diğer madde de muzdur.

Guatemala çiklet ham maddesi, Salvador şeker ihrac eder. Muhtelif memleketlerde kakao, tütün, Hindistan cevizi, bal yetiştirilir. Mısır, buğday, pirinç vs. de yetiştirilirse de bunlar ancak memleketlerinin kendi ihtiyacını karşılar. Kerestecilik gelişmiş olmamakla beraber, bazı memleketler maun, balsa ve diğer bazı ağaçlar ihraç ederler.

Orta Amerika'da sığır çiftlikleri de vardır. Bunlar çeşitli memleketler için bir ihraç maddesi olacak kadar geniş ölçüde yetiştirilir. Orta Amerika devletlerinin çoğu en büyük ticari alışverişini Amerika Birleşik Devletleri ile yapar.

Orta Amerika dış ticaretini nüfusun en sık bulunduğu Büyük Okyanus kıyılarındaki limanlarla yapar. Bölgenin ulaştırma durumu çok zayıftır. Dağlar ve ormanların çok sık oluşu demiryolu ve karayollarının yapımını çok güçleştirmekte, pahalıya mal olmasına sebebiyet vermektedir. Ulaştırma daha çok eşek sırtında yahut öküz veya katırların çektiği arabalarla yapılır.

Navajo (Arizona) da kulübelerinin önünde yün eğiren köylü kadınlar

Bütün Orta Amerika demiryollarının uzunluğu 5000 km. yi bulmaz. Honduras hariç diğer cumhuriyetlerde başkenti başlıca limanlara birleştiren demiryolları vardır. Buradaki altı cumhuriyetin hepsi birbirine henüz demiryolu ile bağlanmamıştır. Şimdilik karayollarının çoğaltılmasına çalışılmaktadır. Son yıllarda Amerikan şirketleri, burada havayolları kurmuş, eşya nakline başlamıştır.

Tarihte Orta Amerika

Bundan 1500 yıl kadar öncesine bir göz atacak olursak, Orta Amerika'da büyük bir medeniyetin parladığını görürüz. Aztek ve Mayalar çok eskiden, Orta Amerikada parlak bir medeniyet geliştirmişlerdi. Bu medeniyetin bilhassa 400-500 yıllarında en parlak devrine eriştiği anlaşılıyor.

Mayalar, henüz demir âletleri olmadığı halde, taş heykeller yapmış, astronomi ve matematikte ileri gitmişlerdi. Daha sonra yaşıyan Aztekler de Mayalar'dan kültür bakımından faydalanmışlardır. (Bk. Mayalar, Aztekler)

Sonradan bu medeniyet yavaş yavaş yıkılmıştır. Avrupalılar buraya ayak bastıkları zaman eski şehirlerden çoğu harabe haline gelmiş bulunuyordu.

Orta Amerika kıyılarını Kristof Kolomb, dördüncü seyahatinde dolaşmıştır (1502). Bazı tarihçiler onun bu dolaşmalarla, denizden doğuya varacak bir geçit aradığına inanmaktadırlar.

Orta Amerika'ya Avrupalıların ilk yerleşme hareketleri 1509'dan itibaren başlar. 1513'te Balboa, Büyük Okyanus sahiline geçmiş, gene aynı tarihte Avila da Kosta Rika'yı keşfetmiştir. Avrupalıların ilk defa devamlı olarak yerleştikleri tarih 1515 tir. Orta Amerikanın diğer tarafları 1519'da Meksikayı keşfe başlıyan Hernando Cortez tarafından 1522 ve 1525 yıllarında keşfedildi. 1519 yılında kurulan Panama şehri bundan sonraki keşif seyahatleri için bir üs vazifesi gördü. Güney Amerikadaki zengin İspanyol kolonilerinin kilit noktası da Panama idi. Bu bakımdan, Panama büyük bir hızla gelişerek zengin bir bölge oldu.

Yeni Dünya'yı zapteden İspanyollar Peru'nun hazinelerini memleketlerine taşımak için bugün Panama Kanalı'nın Atlas Okyanusu'na açıldığı bölgedeki Portobello limanını kullanırlardı.

Bugün Orta Amerika'nın on bir milyonu geçen nüfusunu Kızılderililerle İspanyollar teşkil eder Mayalar IV. ve X. yüzyıllar arasında kuzey-doğu bölgede büyük bir medeniyet meydana getirmişlerdi. Sonradan bunlar Yucatan Yarımadası'na çekilince Güney Amerika'dan gelen ilkel Kızılderililer buraya yerleşti. Bugün ahalinin büyük bir kısmı İspanyollarla yerli halkın karışmasından çıkmıştır.

Orta Amerika'da Yaşayış

Orta Amerikada, ilkel yerli halkın âdetlerinden, bugünkü Avrupa medeniyetinin âdetlerine varıncaya kadar her çeşit yaşayış tarzına raslanır. Yerlilerin çoğu küçük köylerde yaşar. Bu köyler bir meydanın etrafına çepeçevre sıralanmış evlerden meydana gelmiştir. Karışık kanlı ahalinin bir kısmı da yerliler gibi yaşar. Büyük şehirlerde ise hayat dünyanın diğer modern şehirlerindekine benzer.

Yaylalarda yaşıyan yerliler mısır yetiştirir, ekmek yerine de bir çeşit mısır ekmeği yerler. Buğday, pirinç ve sebze de yetiştirirler. Orta Amerika'nın ticareti başlıca kahve, muz, kakao, altın üzerinedir.

Orta Amerika'da başlıca 15 dil topluluğu bulunduğu tesbit edilmiştir. Bunların birkaç tanesi bugün tamamiyle sönmüş bulunmakla beraber diğerleri hâlâ da yerliler arasında konuşulmaktadır. Bu bölgedeki dil grupları birçok bakımlardan Kuzey Amerika yerlilerinin dil gruplarına bağlıdır. Bugün Orta Amerika'da yaşıyan ahalinin yüzde altmışı yerli dilleri konuşur. Avrupa'dan gelip yerleşen ahalinin konuştuğu dil ise İspanyolcadır.

Orta Amerika'daki Ispanyol müstemlekeleri 1821'de bağımsızlıklarını ilân ettiler. Bugün burada 6 cumhuriyet ile bir koloni vardır.

Orta Amerika Memleketleri

	Yüzölçümü	Nüfusu	Başkenti	İdaresi
Guatemala	109.704 km²	3.500.000	Guatemala	Cumhuriyet
Honduras	154.305 km²	1.828.000	Tegucigalpa	„
İngiliz Hondurası	21.000 km²	88.000	Belize	Koloni
Kanal Bölgesi	1.400 km²	43.000	Balboa	A.B.D.
Kosta Rika	50.550 km²	1.000.000	San Jose	Cumhuriyet
Nikaragua	118.453 km²	1.224.000	Managua	„
Panama	74.000 km²	1.000.000	Panama	„
Salvador	34.126 km²	2.400.000	San Salvador	„

GÜNEY AMERİKA

Amerika kıtasının güney parçasıdır. Kuzey-doğu ve güney-doğuda Atlas Okyanusu, batıda Büyük Okyanus, kuzeyde Orta Amerika ve Karayib Denizi'yle çevrilidir. Kuzey Amerika gibi kaba bir üçgen biçimindedir. Güney Kutbundan 1000 km. kadar kuzeyde bulunan Güney Amerika'nın kuzey-güney doğrultusunda uzunluğu 7500 km., doğu-batı doğrultusunda en geniş yeri de 5200 km. dir.

Yüzölçümü: 17.850.000 km. kare
Nüfusu: 135.000.000

Güney Amerika'ya, bazan, Meksika ve Orta Amerika ile birlikte «Lâtin Amerika» denir. Bunun sebebi bu bölgelerde yaşıyan ahalinin, Lâtin dillerinden olan İspanyolca veya Portekizce konuşması, aynı zamanda Eski Dünya'daki Lâtin memleketlerinin âdetlerini yaşatmalarıdır.

Güney Amerika Dağları

Güney Amerika'yı bütün batı kıyıları boyunca, güneye doğru gittikçe enliliğini kaybederek And Dağları kaplar. Binlerce kilometre uzunluğunda olan bu büyük dağ zinciri, Himalayalar'dan sonra dünyanın en yüksek dağlarıdır. And Dağları'nda bulunan Aconcagua tepesi, dünyanın en yüksek tepelerinden biri, aynı zamanda bütün Amerika kıtasının en yüksek yeridir (7.040 m.) Güney Amerika'nın belkemiğini teşkil eden bu büyük dağ zincirinde yüksekliği 5-6 bin metreyi geçen daha birçok tepeler vardır.

And Dağları'nın hemen doğusunda muazzam ovalar başlar. Bu ovalara güneyde «Pampalar» denir. Burası iyi yağmur alan son derece bereketli bir ovadır. Geniş ölçüde tahıl, mısır, sebze ve meyva yetiştirilir; hayvancılık yapılır. Pampalar'ın hemen kuzeyinde Gran Chaco Ovası başlar. Bu bölgenin kuzeyi bataklıktır. Burada Paraguay nehrinin akıntısının iyi olmaması Paraguay-Parana bölgesinde muazzam bir bataklığın meydana gelmesine sebep olmuştur. Gran Chaco güneye inildikçe Pampalar'ın özelliğini alır.

Daha kuzeyde gene son derece büyük bir ova olan Amazon havzası vardır. Burası balta girmemiş ormanlarla kaplıdır. En kuzeydeki büyük ovaya Llanos denir. Llanos'ta daha çok sığır yetiştirilir, çiftçilikle uğraşılır.

Güney Amerika'nın doğusu yaylalarla kaplıdır. Kuzey-doğudaki yaylaya Guyana Yaylası, Güney-doğudaki yaylaya da Brezilya Yaylası denir. Bu yaylaların en yüksek yerleri 3000 metreyı bulmaz.

And Dağları'nın batı yamaçları ile, Büyük Okyanus arasında 6.000 km. kadar uzunlukta dar bir şerit halinde uzanan bir ova vardır. Zaman zaman denize kadar inen dağlarla kesilen bu ovanın eni en geniş yerinde 160 km. yi geçmez (Bk. And Dağları).

Güney Amerika Nehirleri

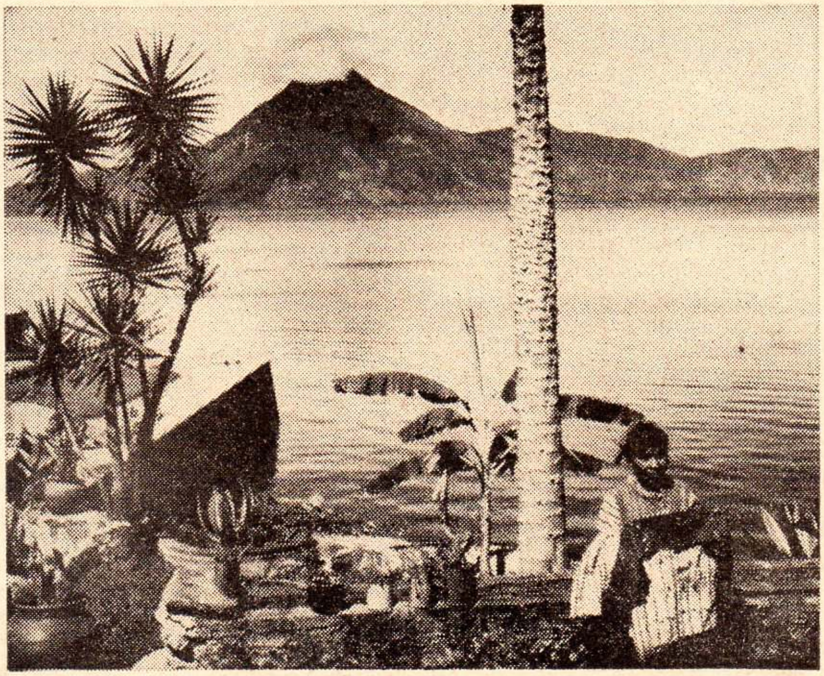
Amazon: Güney Amerika nehirlerinden bahsederken akla ilk gelen Amazon'dur. Havzasındaki balta girmemiş ormanlara da adını veren Amazon, dünyanın en çok su taşıyan nehridir. Kıtanın hemen hemen üçte birini sulıyan bu nehir on beşten fazla kolla beslenir. Bu kolların bazısı başlı başına bir nehir büyüklüğündedir (Bk. Amazon).

Parana: Güney Amerika'nın ikinci büyük nehridir. Brezilya Yaylasının Atlas Okyanusu'na çok yakın bir kesiminden çıkarak batıya doğru akmaya başlar. Brezilya topraklarında batı ve güney-batıya aktıktan sonra Arjantin arasında sınır teşkil eder. Parana, ondan sonra Paraguay sınırından ayrılarak güneye doğru yöneleceği yerde, gene Paraguay'ın Arjantin'le sınırının bir kısmını meydana getiren Paraguay nehrini alır. Buradan 1000 km. ye yakın güneye aktıktan sonra doğuya yönelerek Buenos Aires'in kuzeyinde Atlas Okyanusu'na dökülür. Nehrin ağzından 1500 km. kadar içerilere gemiler işler. Bazı bölgelerde çok sık ormanlardan geçer. Uzunluğu 3200 km. dir.

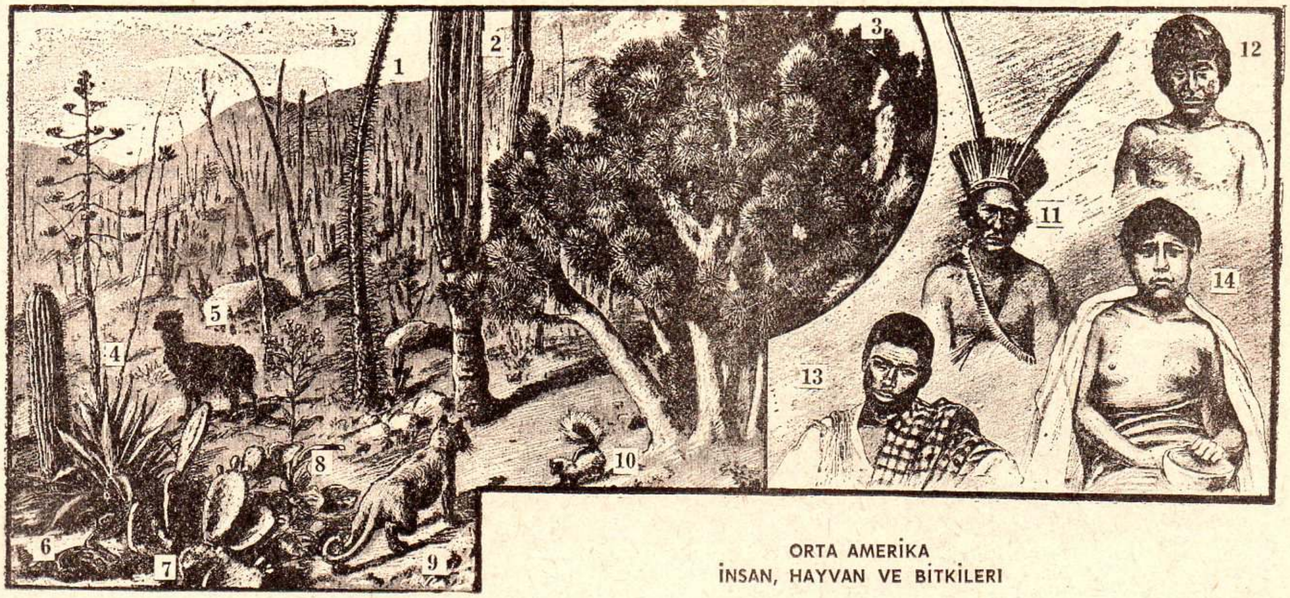
Paraguay: Parana'nın aldığı en önemli kol olan Paraguay nehri 2.200 km. uzunluğundadır. Mato Grosso Yaylası'ndan çıkar.

Orinoko: Venezuela'dan çıkar. Kolombiya'dan akan kollarda beslendikten sonra geniş bir delta meydana getirerek Atlas Okyanusu'na dökülür. Uzunluğu 2500 km. dir. 600-700 km. içerilere kadar gemiler işler.

Güney Amerika'nın diğer önemli nehir-

Guatemala'dan bir görünüş. Arkada Momotumbo Yanardağı görülüyor.

1 — İdriya; 2 — Bir cins kaktüs; 3 — Yukka ağacı; 4 — Agav; 5 — Alpaka; 6 — Çıngıraklı yılan; 7 — Bir başka cins kaktüs; 8 — Tütün; 9 — Puma; 10 — Kokarca; 11 — Karayib yerlisi; 12 — Guarani yerlisi; 13 — Guatemala yerlisi; 14 — Meksika'nın Güney Bölgesi ahalisinden bir genç kız

leri Karayib Denizine dökülen Magdalena ile, Atlas Okyanusu'na dökülen Tocantins, San Francisco, Uruguay ve Rio Colorado'dur.

Güney Amerika'dan Büyük Okyanus'a akan sular saymaya değmiyecek kadar az ve küçüktür.

Göller

Kuzey Amerika'nın aksine, Güney Amerika'da göller pek azdır. And Dağları'nda bir yayladaki Titicaca gölü Güney Amerika'nın en büyük gölüdür. Deniz yüzünden çok yüksekte olması bu gölün başlıca özelliğini teşkil eder (Bk. Titicaca gölü). And yaylalarında daha başka göllere de raslanır.

Brezilya'nın en önemli gölleri Mirim ve Patos gölleridir. Güney Arjantin ve Şili'deki göller bölgesi dünyanın en güzel manzaralı yerlerinden biri sayılır. Buraya «Amerika'nın İsviçresi» derler.

Güney Amerika Iklimi

Mevsimler, Kuzey Yarımküresinin aksidir. Yaz aralık ayından şubata, kış da hazirandan ağustosa kadar sürer. Rio de Janeiro'nun kuzeyinde bulunan bütün Güney Amerika toprakları tropiklere girer. Hava, vâdilerde ve alçak yerlerde çok sıcak, yaylalarda soğuktur. Yerliler ahaliyi oturduğu bölgeye göre «sıcak memleket halkı», «soğuk memleket halkı» diye ayırırlar.

Güney Amerika'da yağmur Kuzey Amerika'dan daha çok yağar. Büyük Okyanus kıyılarına yakın yerlerde hiç yağmur almıyan çöller de vardır. Güney Amerika'nın güney taraflarının iklimi mutedildir.

And Dağlarının Büyük Okyanus yamaçlarına pek az yağmur yağar. En çok yağmuru ise Amazon havzası alır. Güneyde durum aksinedir. Atlas Okyanusu kıyılarına çok az yağmasına karşılık Büyük Okyanus kıyılarına fazla yağmur yağar.

Burada Kuzey Amerika ve Asya'ya göre, kışlar daha sıcak, yazlar daha serin geçer. Kışlar Pampalar'ın güneyinde soğuk olur.

Tabiî Zenginlikler

Bitkiler: Güney Amerika'nın tropik ovalarında çok zengin bitki çeşitleri vardır. «Selvas» denilen Amazon ormanları dünyanın en büyük ve kesintisiz ormanıdır. Buradaki büyük ağaçların arasında sarmaşıklar yetişir. Ormanın zemini güneş ışığından öylesine mahrumdur ki önemli bir şey yetişmez. Güneş gören dere kıyılarında ve açıklık yerlerde yetişen bitkiler ise o kadar sıktır ki, aralarından geçmeye hemen hemen imkân yoktur.

Bu ormanlarda yetişen cins cins ağaçların bir kısmının ticari kıymeti vardır. Bilhassa kauçuk, bambu ve kınakına ağaçları pek çoktur. Kınakınadan kinin çıkarılır. Yağmur pek fazla olduğundan, maun gibi kerestecilikte kullanılan ağaçlar yetişmez. Ekvator ormanlarında yağmurun ve sıcaklığın pek fazla olması buralarda özel bitkiler yetişmesine sebep olmuştur. Üstelik, çeşitli iklim şartları aynı bölgenin kuzey ve güneyindeki bitki çeşitlerinde bile değişikliğe sebebiyet verir.

Andlar'ın yüksek yerlerinde yetişen bitki türleri büsbütün başkadır. Güneyde genel olarak bütün mutedil iklimlerde görülen bitki ve ağaçlar yetişir. Güney Amerika'nın ormanlık olmıyan ovalarında tarım yapılır.

Hayvanlar: Güney Amerika'da, kuzeydekinden çok değişik hayvanlar yaşar. Burada yaşıyan hayvanların çoğuna dünyanın başka bir yerinde raslanmaz. Dünyada yaşadığı tesbit edilen memeli hayvan çeşitlerinin hemen hemen dörtte biri Güney Amerika'da yaşamaktadır. Bunların arasında başka hiçbir kıtada raslanmıyan, dişsiz memeliler de vardır: Vampir yarasa, armadillo gibi. Kuzey Amerika'da olduğu gibi burada da fil, aslan, kaplan ve benzeri hayvanlar bulunmaz. Yalnız And Dağları'nda kedi familyasından «puma» lar yaşar. Güney Amerika'daki en iri cüsseli hayvan tapirdir.

Kıtada yaşıyan en yırtıcı hayvan olarak jagarla pumayı sayabilirsek de, pumalar genel olarak insana saldırmazlar. Bunlardan başka yırtıcı hayvan pek azdır. Tropik bölgelerde daha başka hayvanlar ve Amazon ormanlarında birkaç çeşit maymun yaşar.

Güney Amerika'da yaşıyan kuşların başında papağan, flâmingo, arıkuşu gelir. Çok çeşitli kelebekler ve bazan pek fazla büyüyen böcekler de tropik bölgenin özelliklerindendir.

HEM YATAK, HEM YAĞMURLUK

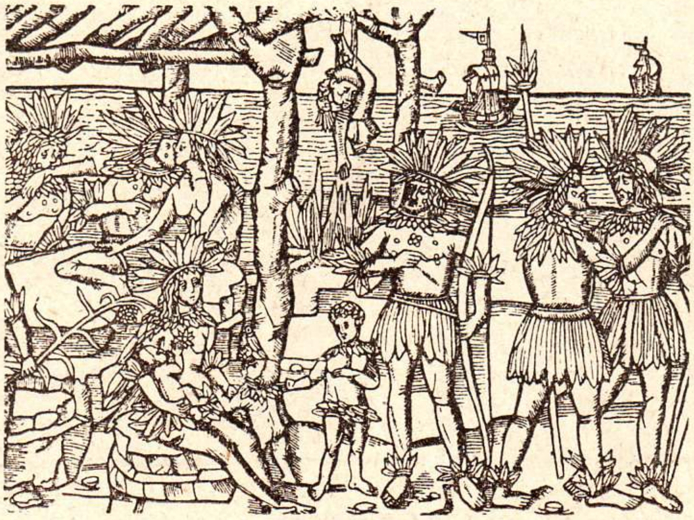
Orta Amerika köylerinde yaşıyan yerli halk çok fakir hayat sürer. Bunların kulübelerinde eşya namına bir şey bulunmaz desek yeridir. Genel olarak yerde otururlar. Yatacakları zaman yere bir hasır serilir. Bu hasır yağmurlu havalarda da köylülere yağmurluk vazifesi görür.

CHİCLE

Milyonlarca insanın severek çiğnediği çikletin ham maddesi «Chicle» (çikl) Sapodilla ağacının özsuyudur. Orta Amerika yerlileri bunu kurutur, palmiye yapraklarına sararak ihraç ederler.

İHTİLÂLLER ÜLKESİ

Orta Amerika öteden beri bir ihtilâller ülkesidir. Hepsinin de anayasasında memleketin idare şeklinin cumhuriyet olduğu yazılıysa da Anayasaya pek o kadar önem verilmez. Sık sık ihtilâller olur ve diktatörlükler birbirini kovalar.

KAFA KESENLER

Güney Amerika yerlileri Kuzey Amerika'nın ilkel yerlileri gibi düşmanlarının kafa derisini yüzmez, doğrudan doğruya kafalarını keserek kuruturlar. Bilhassa Ekvador'da And Dağları'nın eteklerinde yaşıyan Jivrao'lar bu işte son derece ustadır. Bunlar kafatasının kemikli kısmını çıkardıktan sonra, deriyi kızgın çakılla doldurur, sonra kuruduğu zaman biçimini kaybetmiyecek şekilde basınç altında tutarlar. Böylece kuruyan kafa derisi bir yumruk büyüklüğüne iner, sahibine olan benzerliğini de kaybetmez.

Yabani hayvanlardan ayrı olarak Güney Amerika'nın kendine has, evcil hayvanları da vardır. Lama ve alpakalar yabani hayvanlar oldukları halde sonradan evcilleştirilmişlerdir. Her ikisi de deveyle aynı familyadandır. Güney Amerika'da ayrıca geniş ölçüde sığır, at, koyun, keçi de yetiştirilir.

Madenler: Güney Amerika'da çok zengin maden cevherleri vardır. Buradaki maden çokluğu keşfedildiği tarihten beri birçok kimseleri kıtaya çekmiştir.

Yerliler çok eski devirlerden beri gümüş madenlerini işletirlerdi. Bolivya'daki Potosi gümüş madenlerinden, keşfedildiği günden bu yana 2 milyar dolârlık gümüş çıkarıldığı tespit edilmiştir. Brezilya'da ise yılda 6 milyon dolârlık gümüş elde edilmektedir. Bilhassa Kolombiya, Venezuela ve Guyanalar'da geniş ölçüde altın ve gümüş madenleri vardır.

Güney Amerika'da başka kıymetli madenler de vardır. Kolombiya'da yüzlerce yıldan beri zümrüt madenleri işletilmektedir. Brezilya'da ise birçok elmas madeni vardır.

Ayrıca, And Dağları ile Guyana ve Brezilya yaylalarında bazı kıymetli maden ocakları işletilmektedir. Yalnız Andlar'ın asıl zenginliği bakır, kalay, plâtin ve demir üzerinedir. Büyük Okyanus tarafındaki çöllerde ise büyük ölçüde nitrat ve «guano» (kuş gübresi) bulunur. Venezuela, Arjantin, Kolombiya ve Peru'da petrol çıkar.

Bunlardan başka, Bolivya'da antimon ve tungsten, Guyana'da boksit, Peru, Bolivya, Şili'de manganez, Brezilya'da krom çıkar.

Ekonomik Durum

Güney Amerika ekonomisinin temelini tarım, ormancılık ve madencilik teşkil eder. Hayvancılık da Güney Amerika ekonomisinin en önemli unsurlarından biridir. Güney Amerika topraklarının ancak %4 veya 5'inde tarım yapıldığı halde büyük bir servet sağlar. Ekilen bu arazinin % 90'ı da Arjantin ve Brezilya'dadır. Buralarda buğday, kahve, mısır, pamuk yetiştirilir. Bu maddeler aynı zamanda başlıca ihracat maddesini teşkil eder. Arjantin ve Uruguay, Brezilya ve Kolombiya'da hayvancılık da çok ileridir.

Güney Amerika'daki memleketlerin çoğunda çeşitli madenler vardır. Bütün dünyada elde edilen kalayın % 20'si Bolivya'da çıkar. Şili, Peru ve Bolivya dünya bakır ihtiyacının % 20'sini karşılarlar.

Güney Amerika'da büyük alanları kaplıyan ormanlar bulunmakla beraber orman ürünleri bütün ticaretin ancak % 10'unu teşkil eder.

Dağ ve ormanlarla kaplı bulunan Güney Amerika'nın en güç meselelerinden biri ulaştırmadır. And Dağları'nın sarp yamaçlarında ulaştırma ancak patikalar vasıtasiyle yapılır. Buralarda lamalar yük taşır.

Ovalarda ise ulaştırma için daha çok nehirlerden faydalanılır. Bilhassa Amazon ve Orinoco gibi nehirler ulaştırmaya çok elverişlidir. Ticaret bakımından, Güney Amerika'da en önemli su yolu Parana-Paraguay'dır. Bu iki nehir büyük bir istihsal alanının işini görürler. Nehirlerde buharlı nehir gemileri işler.

Güney Amerika'nın demiryolları dünyanın en pahalı demiryolu şebekesidir. Çünkü dağlar sarp, ovalar ise ormanlarla kaplıdır. Bunları delip demiryolu döşemek çok pahalıya malolur. Bütün bu sayısız zorluklara rağmen bilhassa Arjantin ve Brezilya'da geniş ölçüde demiryolu yapılmıştır. Bütün Güney Amerikada'ki demiryollarının uzunluğu 100.000 km. kadardır.

Güney Amerika, topraklarının müsaadesizliği bakımından, uçakla nakliyata büyük bir önem verir. Hiçbir kıtada Güney Amerika'da olduğu kadar uçakla yük ve eşya taşınmaz. Hemen hemen her şehirde uçak alanı vardır.

Güney Amerika Ahalisi

Güney Amerika'da, Avrupalıların gelmesinden çok önce yerli halk yaşıyordu. Bu yerli ırk hemen hemen bütün kıtaya yayılmış durumdaydı. Oradaki yerliler Kuzey Amerikadakiler kadar az değildi. Sayıları milyonları buluyordu.

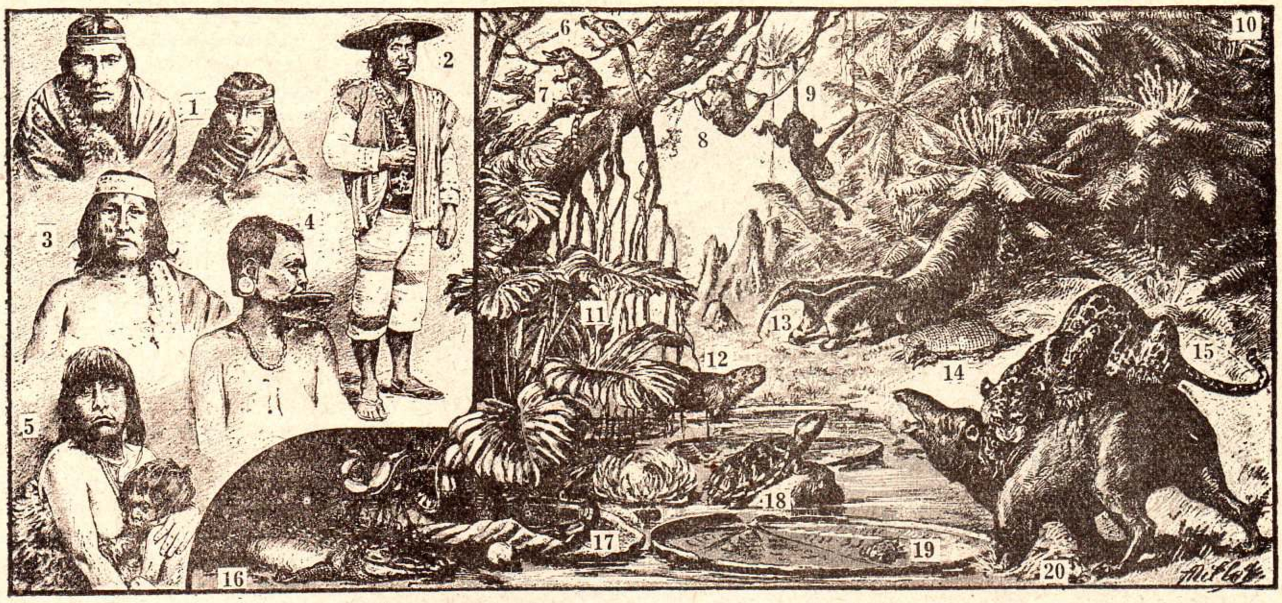
Güney Amerika yerlilerinin başında Peruda büyük bir medeniyet kurmuş olan İnkalar gelir. İnkalar bölgedeki diğer yerli halk üzerinde hükümran olmuş, demir hariç olmak üzere bazı madenleri işletmişlerdir. Bunlar tahıl yetiştiriyor, yol ve köprüler, taş binalar yapıyorlardı. Güneydeki Patagonya'da ise vahşi başka bir ırk yaşıyordu (Bk. İnkalar).

Bugün Güney Amerika'da Yerliler, Zenciler ve Beyazlar yaşar. Ayrıca «Mestizo» lar (Yerli-Beyaz melezi) ile «Zambo» lar (yarı yerli, yarı zenci melezi) vardır. Beyazların çoğu İspanyol, bir kısmı Portekizlidir. Ayrıca buraya İtalya, Almanya, Polonya'dan da göçenler olmuştur.

Kolombiya ve Paraguay'da Mestizolar Be-

Güney Amerika Memleketleri

	Yüzölçümü	Nüfusu	Başkenti	İdaresi
Arjantin	2.794.000 km²	20.252.000	Buenos Aires	Cumhuriyet
Bolivya	1.098.600 km²	3.273.000	La Paz	„
Brezilya	8.514.000 km²	67.268.000	Brasilia	„
Ekvador	472.600 km²	3.907.000	Quito	„
Fransız Guyanası	91.000 km²	50.000	Cayenne	Fransız Departmanı
Hollanda Guyanası (Surinam)	143.000 km²	238.000	Paramaribo	Holânda
İngiliz Guyanası	215.000 km²	515.000	Georgetown	İngiliz
Kolombiya	1.139.000 km²	13.227.000	Bogota	Cumhuriyet
Paraguay	417.000 km²	1.638.000	Asuncion	„
Peru	1.249.000 km²	10.213.000	Lima	„
Şili	741.767 km²	7.384.000	Santiago	„
Uruguay	187.000 km²	2.800.000	Montevideo	„
Venezuela	1.000.000 km²	6.512.000	Caracas	„

GÜNEY AMERİKA İNSANLARI, HAYVANLARI VE BİTKİLERİ

1 — Şili yerlileri (erkek ve kadın), 2 — Perulu, 3 — Patagonyalı, 4 — Brezilya'nın ilkel kabilelerinden bir kadın, 5 — Ateş Adası yerli kadını ve çocuğu, 6 — Ara papağanı; 7 — Koati (etyiyen memelilerden, böcek ve kertenkele yiyerek geçinen bir hayvan); 8 — Tembelhayvan; 9 — Bir cins maymun; 10 — Ağaç büyüklüğünde eğreltiler; 11 — Meyvaları yenen «tornelia» bitkisi; 12 — Kemirgen memelilerin en büyüğü olan «kabiye»; 13 — Karıncayiyen, 14 — Armadillo, 15 — Jagar, 16 — Alligator, 17 — Boa yılanı; 18 — Su kaplumbağası; 19 — Dev kurbağa; 20 — Tapir.

yazlardan daha fazladır. Peru'da ahalinin yarısını Beyazlarla Mestizolar teşkil eder; geri kalan ahalinin de dörtte biri yerli, kalanı Asyalıdır.

Arjantinde hiç Zenci yoktur. Bazı Güney Amerika şehirlerinde sadece Beyazlar yaşar.

Güney Amerika ahalisinin çoğu çiftçilikle geçinir. Halk, dağların yamaçlarına gömülmüş küçük kasabalarda veya büyük çiftliklerde yaşar.

Atlas Okyanusu tarafında yaşıyan halk, sık ormanların esrarengiz derinliklerine veya Pampalar'ın uçsuz bucaksız içlerine girmekten kaçınırlar, daha çok kıyılarda yaşarlar. Buraya ilk yerleşenler ulaştırma bakımında büyük güçlüklerle karşılaşmış, ancak 1800 yılından sonra yapılmaya başlıyan demiryolları kıta halkını birbirine bağlamıştır.

Güney Amerika ahalisi genel olarak fakirdir. Giyinmek ve yemek için fazla para harcıyamaz. Zaten sıcak iklimlerde fazla giyinmeye ihtiyaç yoktur. Bu bakımdan, tropik bölge ahalisinin üstünde giyecek olarak pek az bir şey bulunur. Dağlık bölgelerde yaşıyanlar ister istemez kalın giyinmek zorundadır. Şehirlilerin giyimi ise Kuzey Amerika halkının giyinişine benzer.

Güney Amerika kendi ihtiyacına yetenden çok fazla yiyecek maddeleri istihsal ettiği halde, mahallî şartların ve dağıtım işlerinin yetersizliği yüzünden ahalinin çoğu gereken gıdayı alamaz. Burada yetişen gıda maddeleri Avrupa'yı beslemeye yarar.

Şehirlerdeki barınma Kuzey Amerika ve Avrupa'dakine benzer. Buralarda ahali mazbut evlerde oturur, medeniyetin nimetlerinden faydalanırlar. Yalnız ahalinin büyük bir kısmı hayatını tahta kulübelerde, eski evlerde geçirir. Zaten sıcak iklimlerde mazbut evlere pek ihtiyaç yoktur. Çünkü buralar sık sık su baskınına uğrar. Bu bakımdan soğuktan koruyacak evden ziyade su baskınlarından koruyacak ev esas sayılır. Onun için evler daha çok yamaçlara yapılır. Yamaç yoksa kulübeler yere kakılan uzun kazıkların üstüne kurulur.

İklim şartlarının yaşayış üzerinde büyük etkileri vardır. Brezilya, Arjantin, Şili ve Uruguay gibi nisbeten ılık iklimli yerler diğer bölgelerden daha gelişmiştir, daha çok Beyazlar yaşar. Sıcak tropikal bölgeler ise yaşama güçlükleri bakımından Beyazların işine gelmemiştir. Bu yüzden, buralardaki yerliler hiç gelişmeden kalmış, dedelerinin hayatını sürmekte devam etmişlerdir.

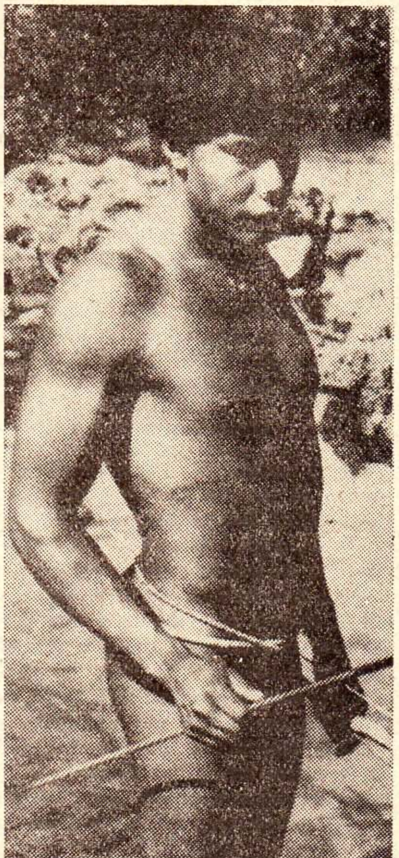
Tropik ormanlarda yaşıyan yerliler, kadın olsun, erkek olsun, sadece bir parça kumaşla örtünürler, çocuklar hiçbir şey giymez. Bu bölgede halk çok ilkel araçlarla avcılık ederler. Kulübelerine kurdukları hamaklarda yatarlar. Yerde, yemek yapmaya yarıyacak edevat durur.

Bu bölgelerde halkın başlıca yiyeceğini balık ve av hayvanları teşkil eder. Balığı ok veya zıpkınla avlarlar. Kaplumbağa da önemli yiyeceklerindendir. Kaplumbağa yumurtasından elde ettikleri yağı yemek pişirmekte kullanırlar. Yağı çıkarılacak yumurtalar bir ağaç kütüğünün içine doldurulduktan sonra üzerine çıkılarak iyice çiğnenip pelte haline getirilir. Bu pelteye su ilâve edilince yağ yüze çıkar ve toplanır.

Bazı kabileler avlanmak için üç metre kadar uzunlukta borular kullanırlar. Bu boruları üfliyerek, ince, şapka iğnesine benziyen bir harbe (kısa mızrak) fırlatırlar. Bu harbeye «curare» denen zehirli bir madde sürülmüştür.

Bugün her çeşit yiyecek bolluğuna rağmen ormanlarda yaşıyan yerlilerin sayısı 1 milyonu geçmemektedir.

Pampalarda yaşıyan yerliler yabani lama avlıyarak geçinirler. Şili'nin güneyindeki yer-

Brezilya'da nesli tükenmekte olan Kanoyura kabilesi şefinin oğlu balık avında

Bolivya'da okulları tamir edilirken açıkhavada ders yapan küçük çocuklar

liler çeşitli hayvan beslerler. Buradaki kadınlar ve erkekler sırtlarına canlı renklerle dokunmuş atkılar alırlar. Kadınlar yalınayak gezer.

Pampa yerlileri bugün pek azalmıştır. Bir zamanlar en güneydeki Ateş Ülkesi'nde yaşıyan ve pek vahşi olan Yahgan ve Ona yerlilerinin soyu ise bugün tamamen tükenmiştir.

Yaylalarda yaşıyan yerliler soğuk yüzünden giyimlerine daha çok dikkat etmek zorundadır. Sıcak bölge yerlilerinin aksine taştan yapılmış kulübelerde yaşarlar.

Konuşulan Diller

Yapılan incelemelerde, Güney Amerika yerlilerinin 66 bağımsız dil topluluğuna giren çeşitli dilleri konuştukları tespit edilmiştir. Ayrıca, eldeki bilgilere göre tasnif edilemiyen 22 dil topluluğu daha vardır.

Güney Amerika'daki yerli dillerinden hiçbirinin dünyada başka bir dille, hattâ Kuzey Amerika'daki dillerle bile akrabalığı olduğu tespit edilememiştir. Bazı Orta Amerika diyelekleri bunun dışındadır. Bugün, bu dilleri konuşan yerliler pek azalmıştır.

Güney Amerika'daki Beyazlar İspanyolca ve Portekizce konuşurlar. Buradaki devletlerden dokuzunun resmî dili İspanyolca, yalnız Brezilya'nın resmî dili Portekizcedir.

Tarihte Güney Amerika

Güney Amerika yerlileri arasında ilkel bir hayat süren birçok kabileye karşılık, parlak bir medeniyet seviyesine ulaşmış İnkalar bu kıtanın tarihinde önemli bir yer tutar. Peru'daki And yaylalarında yaşamış olan İnkalar eski Mısır medeniyeti gibi bir medeniyet kurmuşlardı. Bakır, altın, gümüş ve bronzdan süsler, âletler yapmış, dokumacılıkta ileri gitmişlerdi.

Büyük şehirler ve saraylar kuran İnkalar'ın yaptıkları önemli bir yapı da Çin Seddi gibi büyük bir duvardır. Memleketi düşmanlardan korumak için yapılan bu yapı, birbirine duvarlarla bağlı bir kaleler zincirinden ibarettir. İnkalar'ın hangi düşmandan korunmak için bu muazzam işe giriştikleri bilinmiyor. Büyük Peru Duvarı diye anılan bu kaleler serisi Kuzey Peru'da Chimbate yakınlarından başlıyarak içerilere doğru uzanır. Bugün İnkalar'ın büyük bir kısmı dedelerinin yaşayışına devam etmektedir (Bk. İnkalar).

Güney Amerika'ya ilk ayak basan Avrupalı Kristof Kolomb olmuştur. 1498 yılında yaptığı üçüncü seyahat sırasında Trinidad Adası'na gitmiş, sonra Orinoco nehri ağızlarında, kıtanın ana topraklarına varmıştır.

Kristof Kolomb 1502'de yaptığı dördüncü seyahatte gene Güney Amerika'ya gitmiş, bugün Kolombiya diye anılan kıyılara ulaşmıştır.

1499'da İspanyol gemicisi Alonso de Ojeda Ekvator'dan başlıyarak kıyı boyunca ilerlemiş, 1500'den 1502'ye kadar da Rodrigo de Bastidas ile Juan de la Cosa, Kolombiya ve Panama'nın Karayib Denizi kıyılarında dolaşmışlardır. 1500'de Güney Amerika'ya varan Vicente Pinzon ise Amazon ağzından itibaren güneye doğru ilerliyerek Brezilya'nın doğu köşesine kadar gelmiştir.

İspanyolların hemen arkasından Portekizliler de Güney Amerika'yı keşfe çıktılar. Pedro Alvarez Cabral 1500 yılında doğrudan doğruya bugünkü Brezilya'ya geldi, Brezilya kıyılarının önemli bir kısmını keşfetti.

Bu keşiflerin bütün gayesi batıdan Asya'ya giden bir yol bulmaktı. İlk olarak Balboa 1513'te Panama Kıstağını geçerek Büyük Okyanus'u gördü. Ondan sekiz yıl sonra Magellan, bütün kıta boyunca durmadan güneye doğru ilerliyerek bugün kendi adıyle anılan boğazı keşfetti. Burası Güney Amerika'nın güney ucunda Atlas Okyanusu'nu Büyük Okyanus'a bağlıyan bir yoldu.

Keşifler ilerledikten sonra Avrupalılar Güney Amerika'yı işgal etmeye başladı. Keşifler de karanın içlerine doğru yöneltildi. 1534'te Pedro de Mendoza Plata nehri bölgesinde, 1539'da Martinez de Irala Paraguay, 1541'de Francisco de Orellana And Dağlarında keşif seyahatleri yaptılar. Portekizliler ise 1531'de Brezilya'yı zaptettiler.

Güney Amerika'da yerleşme hareketi Kuzey Amerika'dan daha erken başlamıştır. Buradaki şehirlerin çoğu Kuzey Amerika'dakilerden daha eskidir. Bunların arasında Ekvador'da Quito (kuruluşu 1534), Brezilya'da Olinda (kuruluşu 1530), Arjantin'de Buenos Aires (1532), Kolombiya'da Bogota (1538) en başta gelir.

Güney Amerika'daki sömürgeler iyice kendilerini toparlayıp kuvvetlenince birer birer İspanya'ya baş kaldırarak bağımsızlıklarını ilân etmeye başladılar.

İlk hareket 1810'da Venezuela'da başladıysa da bu bağımsızlık teşebbüsü iki yıl son-

GÜNEY AMERİKA:

Dünyadaki bütün karaların yedide biri büyüklüğündedir.
Kuzey Amerika'ya yakın büyüklükte olduğu halde nüfusu onun yarısı kadardır.

GÜNEY AMERİKA'NIN:

En yüksek yeri Aconcagua Tepesi,
En uzun nehri Amazon,
En büyük gölü Titicaca,
En büyük şehri Buenos Aires'tir.
And Dağları Himalayalar'dan sonra dünyanın en büyük dağ zinciridir.
Amazon Nehri hemen hemen A. B. D. büyüklüğünde bir arazi sular.

ra bastırıldı. Bu harekete girişen Francisco Miranda Güney Amerika'daki kurtarıcıların ilki sayılır. Onun yenilmesi üzerine subaylarından biri olan Simon Bolivar Güney Amerika kurtuluş mücadelesine önderlik etti. Jose de San Martin'in de yardımıyle, yıllarca süren bir savaş sonunda, İspanya 1826 yılında Güney Amerika'daki devletlerin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Simon Bolivar Güney Amerika milletlerinin kurtarıcısı sayılır (Bk. Bolivar).

1823'te Brezilya da Portekizden ayrılarak bağımsız bir kırallık kurdu, bu kırallık 1889 yılında cumhuriyet ilân edilinceye kadar devam etti.

Güney Amerika'da Guyana bölgesi hariç, bütün diğer memleketler bağımsızdır. Kuzey-doğu kıyılarında bulunan Guyana İngiltere, Holânda ve Fransa arasında bölünmüş durumdadır. Aynı bölgedeki Trinidad Adası da İngiltere'nindir.

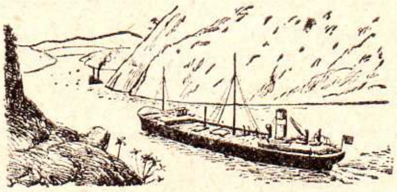
Amerika, Kuzey ve Güney parçaları ile bir tek kıta olarak kabul edildiği gibi, bazı coğrafyacılar Kuzey Amerika ile Güney Amerika'yı ayrı ayrı birer kıta sayarlar. Amerika, bir tek kıta sayıldığı takdirde, Asya'dan sonra, büyüklük bakımından ikinci gelir. Kuzey ve Güney Amerika'lar birer ayrı kıta olarak sayılırsa kıtalar arasında büyüklükçe ikinci olarak, Asya'dan sonra Afrika kabul edilir.

Bibliyografya:

Amerika Tarihi. C: I. II. (Çev. Ziya Yamaç 1943); Amerika Tarihinin Ana Hatları (1951); Orta ve Güney Amerika (Reşit Anamur 1945).

Peru'da bir köyde tifüs için DDT yapılırken sıralarını bekliyen köylüler

Amerika'ya Dair Bazı Notlar...

İKİYE BÖLÜNEN KITA

375.000.000 dolâra mal olan Panama Kanalı Amerika kıtasını 1914 yılında ikiye bölmüştür. Kanal Bölgesi'nin resmî damgasında: «Bir kara bölündü, okyanuslar birleşti» yazılıdır.

Panama Kanalı'ndan geçen gemilerden tonilatolarına göre bir ücret alınır. Bu ücret ortalama olarak 4.500 dolâr (45.000 T. L. kadar) dır.

Yapılışı yıllarca süren kanal Amerika kıtasını ikiye bölmüşse de Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanusu birleştirmek suretiyle yüzyıllardan beri düşünülen Batı Yolu'nu gerçekleştirmiştir.

Panama Kanalı sayesinde gemiler binlerce kilometre uzunluktaki Güney Amerika kıyılarını dolaşmaktan kurtuldular. Bu kestirme yoldan yılda 5-6000 gemi faydalanır. Böylece, Kanal yılda 250 milyon T. L. kadar gelir getirir.

Panama Kanal Bölgesi Amerika Birleşik Devletleri'nin idaresi altındadır.

BİR BAŞKENT YARATMAK

Yakın zamana kadar Brezilya'nın başkenti Rio de Janeiro'ydu. Fakat 60.000 kadar işçi, 50 milyon dolâr değerinde inşa makineleri kullanılarak denizden çok içeride yepyeni bir şehir kuruldu. «Brasilia» adı verilen bu modern şehir böylece Brezilya'nın başkenti oldu. Cumhurbaşkanı Dr. Juscelino Kubitschek ile ünlü mimar Oscar Niemeyer' in devamlı çalışmaları sayesinde birkaç ay içerisinde şehir, suni gölü, ormanları, koruları, parkları, en modern bakanlık ve meclis binalariyle yükseliverdi.

Brasilia uğruna 600.000 den fazla ağaç kesilerek yer açıldı. Hattâ bunların sonuncusu olan 45 metrelik yüzyıllık bir ağacı Başkan Dr. Kubitschek kendisi kesti. Başlangıçta yol olmadığı için ulaştırma uçaklarla yapılıyordu. Brezilyalılar Brasilia'nın 2000 yılında dünyanın en modern, en büyük, en kalabalık şehri olacağına inanıyorlar. Ve bunun için çalışıyorlar.

KÖLELİK MESELESİ

Yeni Dünya keşfedildikten sonra oradaki tabiî kaynaklardan faydalanmak için, Afrikalı Zenci kölelerin çalıştırılması düşünüldü. İlk Zenciler maden ocaklarında çalıştırılmak için getirildiler.

Amerika kıtasına köle getirmek kısa bir zaman içinde o kadar kârlı bir iş haline geldi ki, İngiltere 1713'te yapılan Utrecht antlaşmasiyle İspanya kolonilerine köle getirme işini sadece kendi eline aldı. Hattâ 1739'da İspanya bu antlaşmayı bozmak isteyince İngiltere savaşa girmekten bile çekinmedi. 1680-1786 yılları arasında Afrika'dan Amerika'ya 2.000.000 köle getirilmiştir.

KADIN ÇIĞLIKLI HAYVAN

Amerika'nın tenha, dağlık bölgelerinde dolaşanlar bazan yürekler parçalıyan bir kadın çığlığına benzer bir ses duyarlar. Bu, Kuzey ve Güney Amerika'nın ıssız dağlık bölgelerinde yaşıyan «puma» nın sesidir. «Amerikan aslanı» da denilen bu hayvan, koyun ve diğer evcil hayvanların düşmanı, kana susamış bir canavardır; yalnız insana dokunmaz. Kedi familyasındaki hayvanların en büyüklerinden biri olan pumayı kolayca evcilleştirmek mümkündür.

Puma çokluk olarak ağaçların üstünde yaşar ve geceleri avlanır. En sevdiği et köpek etidir.

Dünyanın En Zengin Memleketi, Garip Olaylar Ülkesi

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

A. B. D. Arması

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ Kuzey Amerika'da 50 eyaletten meydana gelen bir cumhuriyettir. Doğuda Atlas Okyanusu, güneyde Meksika, batıda Büyük Okyanus, kuzeyde Kanada ile sınırlanır.

Yüzölçümü: 9.347.680 km. kare

Nüfusu: 178.000.000

Başkenti: Washington

Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.) Kuzey Amerika topraklarının üçte birini kaplar. İki okyanus arasında uzanan memleketin Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus arasındaki uzunluğu 4.500 km., Kanada ile Meksika arasındaki en geniş yeri ise 2.570 km. dir. Birleşik Devletlerin bu sınırlar dışında da toprakları vardır. 1958-59'da birliğe katılan Alaska ile Hawaii'yi bunların başında gelir. A. B. D. nin Büyük Okyanus'taki adalarının yüzölçümü 580.400 km. karedir.

Amerika Birleşik Devletlerinin kendi sınırları dışındaki diğer toprakları, Porto Rico, Guam, Amerika Samoa'sı, Panama Kanal Bölgesi ve Virgin Adaları'dır.

A. B. D. Coğrafyası

Amerika Birleşik Devletleri arazisi coğrafya bakımından beş büyük kısma ayrılır: Atlas Okyanusu kıyısındaki ovalar; Appalachian Yaylası; Büyük İç Ova; Kayalık Dağlar zinciri, yahut Batı Yaylası, Büyük Okyanus kıyı bölgesi.

1 — Güneye doğru gidildikçe genişliyen Atlas Okyanusu kıyısındaki ovanın denizden yüksekliği çok azdır. Çok eski devirlerde bu ovanın okyanusun suları altında bulunduğu anlaşılmıştır. Amerika'nın en kalabalık şehirleri burada bulunur.

2 — Appalachian Yaylası: Büyük İç Ova ile Atlas Okyanusu Kıyı Ovası arasında bulunur. Yaylanın büyük bir kısmı tarıma elverişli olmıyan ince, kumlu bir toprakla kaplıdır. Küçük bazı bölgelerin ve vadilerin toprağı verimlidir. Bu bölgede şehirler pek fazla değildir. Kömür ve petrol bölgelerinde bazı şehirler kurulmuştur. Güneyde Florida'dan Meksika'ya kadar uzanan ovaya da Körfez Ovası denir. Burası Meksika Körfezi'nin kuzeyini boydan boya kaplar. Çok zengin bir tarım bölgesidir.

3 — Büyük İç Ova: Memleketin en büyük tarım bölgesidir. Appalachian Yaylası'ndan Kayalık Dağlar'a kadar uzanır. Sadece Amerika'nın değil, dünyanın da en büyük çiftlikleri bu bölgede bulunur. Ovada yer yer bazı yaylalara raslanır. Bunların başlıcası Superior Gölü kıyılarındaki Ozark Yaylası ile, güney Missouri'deki Ouachito Dağları'dır. Eskiden buzlarla kaplı olan ovanın kuzey bölgesi tarıma pek elverişli değildir.

4 — Batı Yaylası: İç Ova'nın batısından Büyük Okyanus kıyılarındaki Kıyı Dağları'na kadar uzanır. Bu bölge çok dağlıktır. Kayalık Dağlar'ın yüksekliği yer yer 4.000 metreyi geçer. Dağların doğusundaki bölge Amerika'nın en kurak yerlerinden biridir. Burası yer yer gerçek bir çöl manzarası alır. Daha batıda yeniden dağlar kendini gösterir, bunların yüksekliği 1000-1500 metre kadardır.

5 — Kıyı Dağları Amerika Birleşik Devletlerinin batı kıyısı boyunca güneye doğru uzanır. Buradaki Sacramento ve San-Joakin nehirleri vâdisi çok verimlidir. Dağlar denize sarp olarak indiği için bu bölgede kıyı ovası pek azdır. Doğudaki Kıyı Ovası'ndan sonra A. B. Devletlerinin nüfusca en kalabalık kesimi burasıdır.

Dağlar. — A. B. Devletleri'nde başlıca dört dağ zinciri vardır. Bunlar doğudan batıya doğru sırasiyle Appalachian Dağları, Kayalık Dağlar, Sierra-Nevada Dağları ve Kıyı Dağlarıdır (Bu dağlar hakkında kendi maddelerinde fazla bilgi verilmiştir).

A. B. D. arazisi genel olarak doğuda alçaktır. Batıya doğru gidildikçe, bilhassa Büyük İç Ova'dan sonra, yükseklik iyice artar. Alaska'daki McKinley tepesini bir yana bırakırsak A. B. Devletleri'nin en yüksek tepeleri bu batı bölgesinde bulunur. Kayalık Dağları'nda da 4.000 metreden yüksek yerler vardır. Sierra-Nevada'lardaki Mont Whitney Amerika B. Devletlerinin (McKinley hariç) en yüksek yeridir (4420 m.). Diğer önemli tepeler Mount Rainier (4378 m.), Mount Wilson (4352 m.), Pikes Peak (4301 m.) dir. Ayrıca, yüksekliği 4.000 metreyi geçen daha 10 tepe vardır. Sierra-Nevada'ların kuzeyinde Kaskad (Çavlan) Dağları uzanır.

New York limanındaki Hürriyet Heykeli.

Doğudaki Kıyı Ovası'nı İç Ovadan ayıran Appalachian Dağları 25.000.000 yaşında olduğu tesbit edilen çok yaşlı ve uzun vadilerle kesilen bir dağ zinciridir.

Çöller. — Batının dağlık bölgelerinde nehirlerin suladığı bereketli yerlere karşılık, bilhassa güneye doğru çöller de vardır. Bunların en önemlisi Ölüm Vadisi'dir. Mount Whitney'in hemen eteklerinde bulunan vadi deniz yüzünden 90 metre kadar aşağıdadır. Bu korkunç ad çöle 1849 yılında altın arayıcıları tarafından takılmıştır. Ölüm Vadisi'nin yüzölçümü 1.500 km. kare kadardır. Burada sıcaklık gölgede 56° yi geçer. Bu boğucu sıcağa rağmen Ölüm Vadisi'nde 600 çeşit bitki yetiştiği tespit edilmiştir. Ayrıca, çıngıraklı yılan, kertenkele ve başka hayvanlar da yaşar. Yıllık bütün yağış tutarı 5 sm. den biraz fazladır.

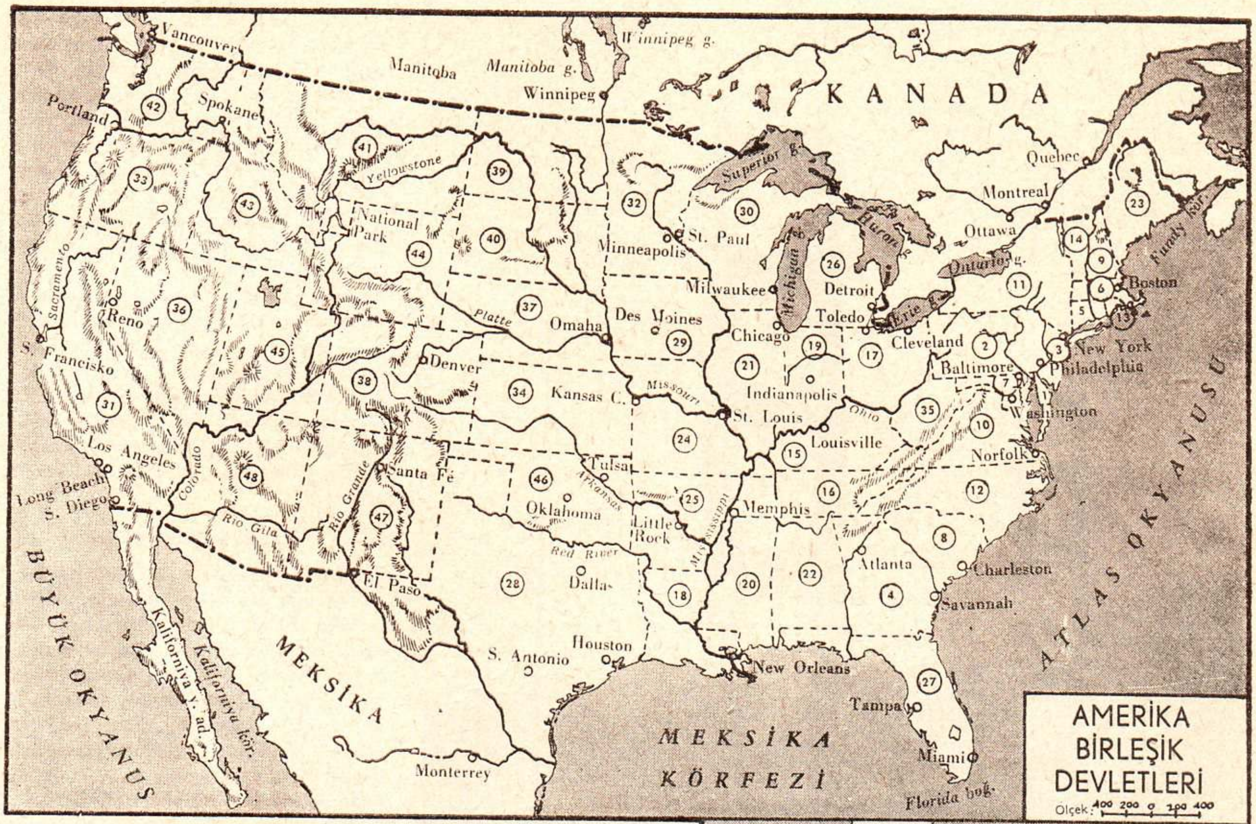
Nehirler. — Amerika Birleşik Devletleri topraklarında binlerce nehir vardır. Bunların bazıları bütün memleketi suladığı gibi, bazıları da sınırları dışına çıkar. Öte yandan, sadece bahardan bahara belirip pek mahdut bazı bölgeleri sulıyan küçük dereler de vardır. Mississippi nehirler sistemi Birleşik Devletler'in en büyük nehirlerinden olduğu gibi dünyanın da en büyük ve önemli nehirlerinden biridir. Appalachian ve Kayalık Dağların sularını toplıyan bu büyük nehir bütün iç Amerikayı sular (Bk. Mississippi).

Atlas Okyanusu kıyısındaki ovayı sayısız küçük nehirler sular. Bunların başlıcası Hudson, Delaware, Potomac, Susquehanna, Cape Fear ve Altamaha nehirleridir. Aynı şekilde Meksika Körfezi kıyı ovasının Mississippi havzası dışında kalan bölgelerini birçok nehir sular. Rio Grande del Norte bunların en önemlisidir. Kayalık Dağlar'dan çıkan nehrin büyük bir kısmı A. B. D. - Meksika sınırını teşkil eder (Bk. Rio Grande del Norte). Alabama, Colorado, Brazos, Trinity diğer önemli nehirlerdendir. Bunların uzunluğu da 600 ile 1500 km. arasındadır.

Kayalık Dağlar'dan doğan başka üç büyük nehir de Büyük Okyanus'a dökülür. Bunlar Snake adındaki kolu ile birlikte Columbia, Sacramento ve Colorado nehirleridir.

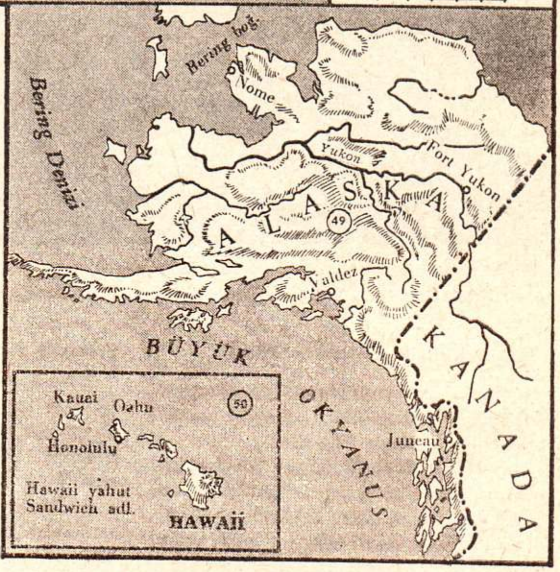
Colorado, Kaliforniya körfezine dökülür. Yolu boyunca Teksas, Arizona çöllerinden ve derin kanyonlardan geçen nehrin uzunluğu 3.200 km. dir. Columbia nehri kuzeyden Büyük Okyanus'a dökülür. 2.000 km. uzunluğundadır. Sacramento nehri ise Orta ve kuzey Kaliforniyadaki büyük vâdiyi sular (Bk. Columbia, Colorado).

A. B. Devletleri'ndeki nehirlerin elverişli yerlerinde buharlı gemilerle ulaştırma yapılır. Yeni açılan bir kanalla gemilerin Saint Lawrence Körfezi'nden Büyük Göller'e kadar gitmesi sağlanmıştır. Böylece büyük gemiler Chicago'ya kadar kolaylıkla gidebilir. Bundan başka, Mississippi başta olmak üzere

AMERİKA DEVLETLERİ'NİN BİRLİĞE KATILIŞ SIRASI VE TARİHLERİ

1	*Delaware*	1787	26	*Michigan*	1837
2	*Pennsylvania*	1787	27	*Florida*	1845
3	*New Jersey*	1787	28	*Texas*	1845
4	*Georgia*	1788	29	*İowa*	1846
5	*Connecticut*	1788	30	*Wisconsin*	1848
6	*Massachusetts*	1788	31	*Kaliforniya*	1850
7	*Maryland*	1788	32	*Minnesota*	1858
8	*South Carolina*	1788	33	*Oregon*	1859
9	*New Hampshire*	1788	34	*Kansas*	1861
10	*Virginia*	1788	35	*West Virginia*	1863
11	*New York*	1788	36	*Nevada*	1864
12	*North Carolina*	1789	37	*Nebraska*	1867
13	*Rhode Island*	1790	38	*Colorado*	1876
14	*Vermont*	1791	39	*North Dakota*	1889
15	*Kentucky*	1792	40	*South Dakota*	1889
16	*Tennessee*	1796	41	*Montana*	1889
17	*Ohio*	1803	42	*Washington*	1889
18	*Louisiana*	1812	43	*İdaho*	1890
19	*İndiana*	1816	44	*Wyoming*	1890
20	*Mississippi*	1817	45	*Utah*	1896
21	*İllinois*	1818	46	*Oklahama*	1907
22	*Alabama*	1819	47	*New Mexico*	1912
23	*Maine*	1820	48	*Arizona*	1912
24	*Missouri*	1821	49	*Alaska*	1958
25	*Arkansas*	1836	50	*Hawaii*	1959

daha birçok nehirlerde de gemi ile ulaştırma yapılmaktadır. Vaktiyle Amerika'nın en zengin kumarbazları bu nehirlerde işliyen yandan çarklı vapurlarla eğlencelere dalarak, aylarca bir aşağı bir yukarı seyahat etmekle vakit geçirirlermiş. Bu vapurlardaki lüks kamaraların eşine bugünkü büyük transatlantiklerde bile raslanmadığı söylenir.

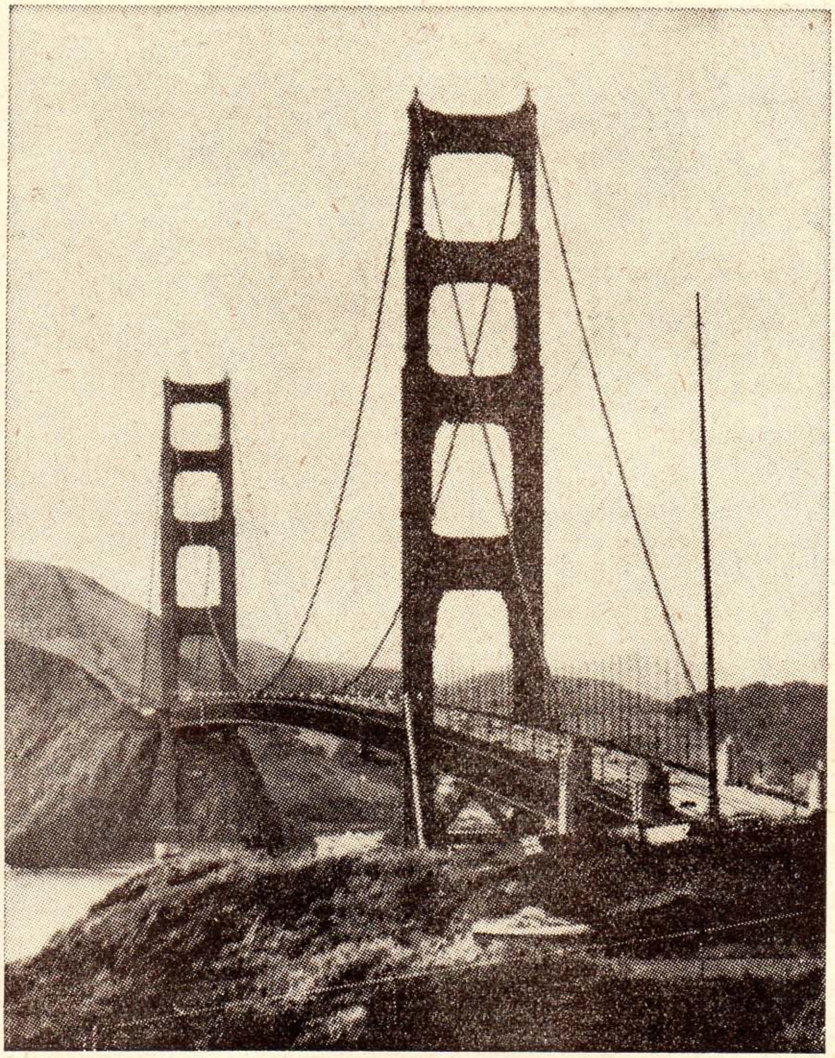
Göller. — A. B. Devletlerinde boy boy, çeşit çeşit binlerce göl vardır. Büyük Göller A. B. D. nin olduğu kadar, bütün dünyanın da en büyük su topluluğudur. Superior, Michigan, Huron, Erie ve Ontario göllerinden meydana gelen bölge A. B. D. ve Kanada arasında bulunur (Bu göller için herbirinin kendi maddesine bakınız.). Bu beş gölden yalnız Michigan tamamiyle A. B. D. sınırları içindedir. Diğerleri A. B. D. ile Kanada arasında bulunur. Dünyaca tanınan Niyagara Çavlanı, Erie ile Ontario gölleri arasındadır.

Eskiden bilhassa Kuzey Batı Amerika'yı kaplıyan kalın buz tabakalarının kazdığı çukurlar bugün binlerce göl halindedir. Bilhassa kuzey eyaletlerde bu göllere çok raslanır.

A. B. Devletlerinde göllerin bol olduğu bir başka bölge de Meksika Körfezi ile Atlas Okyanusu kıyılarıdır. Bu bölgelerde yüzlerce küçük göl vardır. Kıyı göllerinin çoğu yakın jeolojik zamanlarda teşekkül etmiştir.

Kayalık Dağlar'ın batısında da göllerle dolu başka bir bölge daha vardır. Bu göllerin bir kısmı yüksek dağların tepelerindeki dolmuş kraterlerde meydana gelen krater gölleri, bir kısmı da yüzeyi alçak çöllerde meydana gelmiş göllerdir. Bu tip göllerin en önemlisi Büyük Tuz Gölü'dür. Deniz yüzeyinden 75 metre kadar aşağıda bulunan bu gölün çevresi 400 km. dir. Bu gölde 400 milyon ton tuz olduğu tahmin edilmektedir. Kıyısında Salt Lake City bulunur.

Diğer çöl göllerinin çoğu küçüktür. Seviyeleri yağmur mevsimine göre değişir.

Asma köprülerin de en büyüğü, her şeyin büyüğünü yapmakta şöhret sahibi olan Amerika'dadır. Golden Gate Köprüsü Kaliforniya'nın timsali haline gelmiştir.

Birleşik Devletlerin Iklimi

Amerika Birleşik Devletleri'nde çok çeşitli iklim özellikleri görülür. Bu iklim çeşitleri başlıca beş bölümde incelenir:

1 — Çok rutubetli bölge: Büyük Okyanus'un kuzey kıyılarındaki Kaskad Dağları bölgesi bu kısma girer. Yıllık yağış 60 sm. den 400 sm. e kadar değişir. Kış çok yağışlı geçer. Yüksek yerlerde karın kalınlığı 9 metreye kadar çıkar. Kışın ortalama sıcaklık 5° C. dir. Yazın ise en sıcak ayda sıcaklık 30° C. i nadiren geçer. Burası Amerika'nın aynı zamanda en bulutlu bölgesidir. Havanın tam berrak olduğu günler bir yılda 80 i geçmez.

2 — Rutubetli bölge: Superior Gölü'nden Texas'a çekilecek bir çizginin doğusunda kalan bütün bölge bu kesime girer. Yıllık yağış burada 75 sm. den aşağı düşmez. Kuzey Michigan her yıl en az 40 gün karlarla kaplı kalır. Bu zamanın 150 güne kadar çıktığı olur. Bu bölgenin kuzeyinde yılda 100, Meksika Körfezi kıyılarında ise 300 gün don olur. Orta Florida'da her yıl öldürücü donlar görülür.

Minnesota'da sıcaklığın — 45° C., Tennessee'de — 29° C. ye düştüğü olur.

3 — Az rutubetli bölge: Burası rutubetli bölgenin batısında 500-800 km. uzunluğunda bir bölgedir. Yıllık ortalama yağış 70 sm. kadardır. Yağışların çoğu sıcak mevsimde olur. Kuzey Dakota'da sıcaklık kışın — 45° C. ye kadar düşer. Tesbit edilen en yüksek sıcaklıklar ise 40° C. ile 45° C. arasındadır.

4 — Az kurak bölge: Kayalık Dağlar'la az rutubetli bölge arası bu kesime girer. Aynı zamanda, Kaskad-Sierra Nevada dağlariyle Kıyı Dağları zincirleri arasındaki kısmın büyük bir parçası az kurak bölge kuşağı içinde bulunur. Bu bölgenin büyük bir kısmının denizden yüksekliği 1000 metreden fazladır. Montana'da yıllık yağış 30 sm. yi bulur. Bu miktar Güney Texas'da 60 sm. ye kadar çıkar. Yağmurlar son derece şiddetli yağar. O kadar ki yıllık yağış tutarının üçte birinin bir günde yağdığı olur. Kışın ısı — 50° C. ye kadar düşer.

5 — Kurak bölge: Nevada, Arizona, Utah eyaletlerinin bir kısmiyle Güney-Doğu Kaliforniya ve Güney-Batı Texas'ın bir kısmı bu bölgeye girer. Yağış ortalama yılda 20 sm. kadardır. Yılda 4 sm. den az yağış olduğu da tespit edimiştir. Bu bölge tarıma elverişli değildir. Yaz sıcaklığı ortalaması 27° C. olmakla beraber 43° C. ye kadar sıcaklıklara da raslanır. Burada en yüksek sıcaklık 57° C. olarak tesbit edilmiştir. Her yıl 200 gün hava açık gider. Arizona'da bu miktar 280 güne kadar çıkar.

Iklimin bu derece çeşitli oluşunun A. B. Devletleri'nin gelişmesinde büyük etkileri olduğu söylenir. Kar, fırtına, tufan ve sel gibi tabiî âfetlerin Amerikan dinamizminin doğmasına etki yaptığı kabul edilebilir. Her gün halkın 14 milyonu seyahat halinde bulunduğundan Amerikalılar hava ile çok yakından ilgilenir. Memlekette 11.000 den fazla rasat istasyonu vardır. Radyolar her yarım saatte bir hava raporlarını vermek suretiyle halkı hava durumundan haberdar ederler.

A. B. D. Millî Parkları

Tabiatın harikalarını korumak fikrini ilk defa ortaya atan Amerikalılardır. Memleketin her bakımdan güzel topraklarını korumuş, buralarda gezmeyi kolaylaştıracak tedbirler almışlardır. Böylece bütün vatandaşlar, tek tek, göklere yükselen dağların, baş döndürücü kanyonların, ormanların, buzul ve çavlanların sahibi olmak imkânını bulur. Bugün başka memleketler de A. B. D. millî park sistemini örnek almaktadırlar.

Millî Parklar kurma fikri ilk defa 1870'de ortaya atılmış, 1872'de Başkan Grant, Yellowstone'un «halkın faydalanması için istirahat yeri olmasını» istemiştir. Bu, A. B. Devletleri'nin ilk millî parkıdır. Daha sonraları millî tarihî parklar, millî anıtlar, millî dinlenme alanları da kurulmuştur.

Bugün Birleşik Devletler'de 28 millî park vardır. Bunların en önemlileri Yellowstone, Yosemite, Big Bend, Everglades, Great Smoky Mountains, Grand Canyon Olympic millî parklarıdır.

Bu parkların en büyüğü olan Yellowstone'un çevresi 1600 km. dir. Bilhassa «gayzer» ve mağaralariyle tanınmıştır. Taşlaşmış orman, Yellowstone Gölü, çavlanlar bu parkın özelliklerindendir.

Florida yarımadasının güney ucunda bulunan Everglades Millî Parkı Yellowstone'un hemen hemen yarısı kadardır. Burası Amerika'nın yegâne tropik parkıdır. Sık ağaçlar, bataklıklar ve kuşlar başlıca özelliğidir.

Ağaçlarının büyüklüğü ile tanınan bir park da Birleşik Devletler'in kuzey-batı kıyısı yakınlarındaki Olympic Millî Parkıdır. Buradaki ağaçlardan bazılarının boyu 90 metreyi bulur.

Texas'ın Meksika Körfezi kıyılarındaki Big Bend Parkı o eyaletin bütün vahşi güzelliğini toplıyan bir yerdir. Balta girmemiş ormanlarında birçok yabani hayvanlar yaşar.

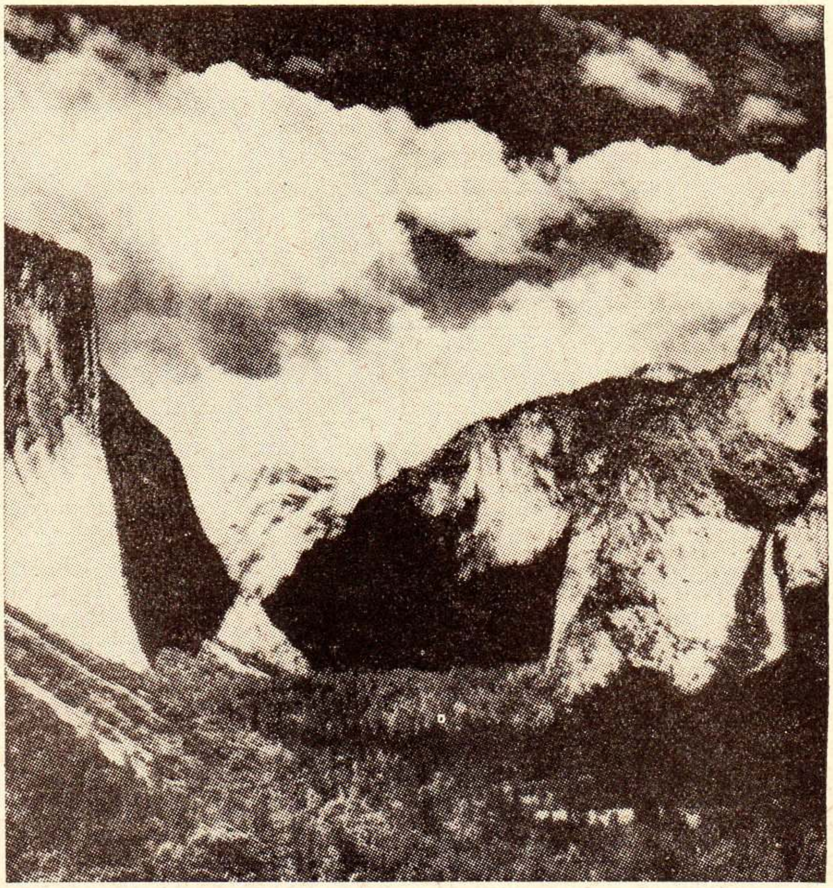
Alaska'daki McKinley Millî Parkı Yellowstone'dan sonra en büyük yüzölçümü olan parktır. Kuzey Amerika'nın en yüksek yeri McKinley tepesi buranın en büyük özelliğidir. Vadiler ormanlarla kaplıdır. Buralarda yabani hayvanlar yaşar.

Great Smoky Mountains Millî Parkı bitki ve hayvan çeşitlerinin zenginliği bakımından önemlidir. Yeryüzünün en yaşlı kayaları bu-

rada bulunur (Bk. Appalachian Dağları).

Grand Canyon Amerika'nın en ilgi çekici millî parklarındandır. Bir yazar burası için: «Grand Canyon kendisini tasvir etmek için lûgatta ne kadar kelime varsa hepsini yutmuştur, onu anlatmak imkânsızdır» demiştir. Burası Kuzey Arizona'da Colorado nehrinin açtığı 300 km. den fazla uzunluğu olan dar ve derin bir boğazdır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin en güzel ve önemli millî parklarından biri de Yosemite'dir. Yosemite, uzunluğu 12 km. genişliği 2 km. den az olan bir vadidir. San Francisco'nun doğusundadır. Çavlanlariyle meşhurdur. Bunlardan bazısı 90 metre kadar yükseklikten dökülür.

Yosemite Millî Parkı kayalık dağları ve kesif ormanlariyle birçok turist çeker.

Amerikalıların Yaşayışı

Nüfusun çokluğu bakımından Rusya, Hindistan ve Çin'den sonra dünyada dördüncü gelen A.B.D., aynı zamanda halkın en müreffeh yaşadığı ülkelerden biridir.

Avrupalılar buraya ilk defa geldikleri zaman sadece yerli halk vardı. Avrupalılar çok kısa zamanda bu yerli halkı bertaraf ederek Amerika'ya yerleştiler. Kızılderililer'in sayısı gittikçe azaldı. Bugün Birleşik Devletlerde 400.000 kadar Kızılderili yaşamaktadır (Bk. Amerika: Kuzey Amerika'da yaşıyanlar).

Bugünkü Amerika ahalisinin çoğunu Anglo-saksonlar teşkil eder. Bunlar kıtanın keşfinden sonra buraya gelip yerleşenlerin soyundandır. Afrika'dan getirilen Zenciler de Amerika'da büyük bir yer tutmaktadır. A. B. D. de 20.000.000 kadar Zenci yaşar. Ancak, birçok eyaletler hâlâ Zencilere eşit hak tanımamıştır. Halbuki bir ara azalıyor gibi görünen Zenci nüfusunun son yıllarda hızla artmıya başlaması büyük bir problem ortaya çıkarmaktadır. Bazı tahminlere göre 1980 yıllarında Zenci nüfusu 45-50 milyonu bulacak, nüfusun % 20-25 ine yükselecektir.

Bazı Güney eyaletlerinde Zenci nüfusu beyazlardan daha da fazladır. Bir kısım Kuzey eyaletlerinde Zencilere eşit haklar tanınmıştır. Hattâ Zencilerle Beyazlar arasında evlenmeler bile görülmektedir. Bu konuda incelemeler yapan bilginlere göre eğer Zenci - Beyaz evlenmeleri çoğalırsa Zenci ırkının Birleşik Devletlerde sona ermesi beklenebilir.

Yellowstone Millî Parkı'nda saatte bir fışkırarak 46 metre yüksekliğe kaynar su atan gayzer

A. B. Devletleri'nde Avrupalılardan başka bir kısım Asyalılar da vardır. Fakat bunlar Avrupalılara göre çok azdır.

Geniş ölçüde meydana gelen göç hareketleri Birleşik Amerika nüfusunun büyük bir hızla artmasına sebep olmuştur. 1790'dan itibaren Birleşik Devletler'deki nüfus artışı şöyledir:

1790	3.929.214
1820	9.638.453
1850	23.191.876
1880	50.155.783
1910	91.972.266
1940	131.669.275
1950	150.697.361
1960	178.000.000

A. B. Devletlerinde erkek ve kadın nüfusları hemen hemen birbirine eşittir. Nüfusun yarısını 25 yaşından yukarı olanlar teşkil eder.

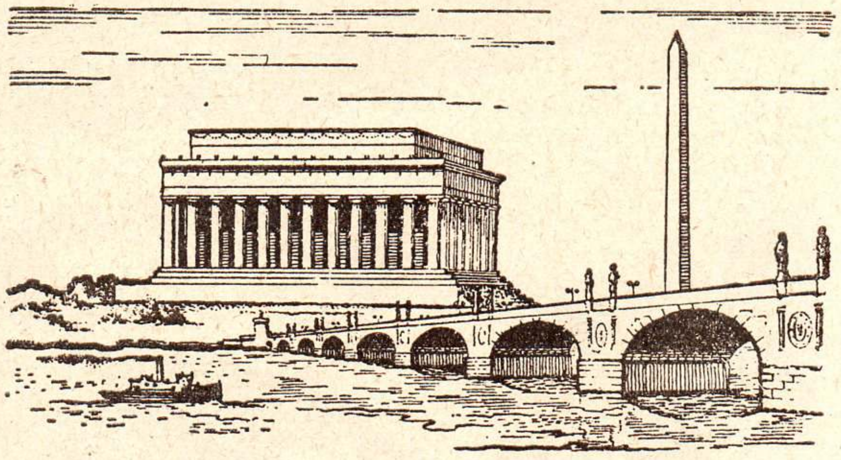
Din bakımından A. B. D. halkının % 57'si Protestan, % 32'si Katolik, % 6'sı Musevidir. Rum, Rus ve Ermeni Ortodoksları ancak % 1 kadardır. Çeşitli dinden olanlar arasında evlenmeler pek azdır. Bilhassa Musevilerle Hıristiyanlar arasında evlenmelere pek seyrek raslanır.

Amerikalıların Yaşayışı

Dünyanın en zengin memleketi olan A. B. D. ahalisinin yaşayış şartları başka milletlerinkinden çok iyidir. Bir defa, ev problemi diye bir şey yoktur. Herkes kendi bütçesine göre rahatça oturacak bir yer bulabilir. Yapılan istatistiklere göre Amerika'da 42.520.000 ikametgâh vardır. Bunlardan yalnız 1.021.000'i tek, 2.956.000 i çift odalıdır. Geriye kalan meskenlerin hepsi üç ve daha fazla odalıdır. Dokuz veya daha fazla odalı meskenlerin sayısı da 1.795.000'dir. Amerikadaki ikametgâhların oda ortalaması 4,7 dir. Gene Amerikan istatistiklerine göre 23.383.000 aile kendi sahip olduğu meskende 18.830.000 aile de kirada oturmaktadır.

Birleşik Devletler'de yaşama şartları gibi çalışma şartları da elverişlidir. 65 yaşına kadar çalışan bütün vatandaşlar emeklilik maaşı alırlar. Bu emeklilik maaşı yapılan işe göre değişmekle beraber, bir insanı rahatça geçindirebilecek miktardadır. Amerika'da emeklilik işleri okadar mükemmel yürütülmektedir ki, çalışan bir vatandaş 65 yaşını doldurduktan sonra, kendi müracaatına lüzum kalmadan, maaşı iki ayda bir çekle adresine gönderilir. Eğer çalışmakta devam ediyorsa o zaman kendisinin durumu bildirmesi lâzımdır. Ayrıca, çalışamıyacak durumda olan sakatlara da yardımlarda bulunan sosyal teşekküller vardır.

A. B. D. sağlık işlerinde de son derece titizdir. Memlekette 7.000 kadar hastane

Washington'da meşhur Memorial (Anıt) Köprüsü. Solda: Lincoln'un anıt-kabri.

vardır. Yatak sayısı 1.608.000 dir. Her yıl 23.000.000 kişi bu hastanelerde tedavi edilir. Ayrıca, binlerce özel hastane vardır. Birleşik Devletler'deki doktor sayısı 225.100 dür. Bu hesaba göre, 761 kişiye bir doktor düşmektedir.

Amerikada radyo ve televizyon istasyonları özel şirketlerin elindedir. Bunlar Amerikan vatandaşını eğlendirmek, oyalamak için geceli, gündüzlü çalışırlar. Bütün memlekete yayın yapan istasyon üç tanedir. Ayrıca 3.000 verici istasyon daha vardır. İstasyonların bu kadar çok olması eyaletlere belirli dalga uzunluklarının tahsis edilmiş olmasından ileri gelmektedir.

Eyaletler ve önemli şehirler

Amerika Birleşik Devletleri son yıllarda birliğe katılan Hawaii ve Alaska ile birlikte 50 eyaletten mürekkeptir (Harf sırası ile):

1 — Alabama
2 — Alaska
3 — Arizona
4 — Arkansas
5 — California (Kaliforniya)
6 — Colorado
7 — Connecticut
8 — Delaware
9 — Florida
10 — Georgia
11 — Hawaii
12 — Idaho
13 — Illinois
14 — Indiana,
15 — Iowa
16 — Kansas
17 — Kentucky
18 — Louisiana
19 — Maine
20 — Maryland
21 — Massachusetts
22 — Michigan
23 — Minnesota
24 — Mississippi
25 — Missouri
26 — Montana
27 — Nebraska
28 — Nevada
29 — N. Hampshire
30 — New Jersey
31 — New Mexico
32 — New York
33 — North Carolina
34 — North Dakota
35 — Ohio
36 — Oklahoma
37 — Oregon
38 — Pennsylvania
39 — Rhode Island
40 — South Carolina
41 — South Dakota
42 — Tennessee
43 — Texas
44 — Utah
45 — Vermont
46 — Virginia
47 — Washington
48 — West Virginia
49 — Wisconsin
50 — Wyoming

Bu eyaletlerin en büyüğü Alaska, en küçüğü ise Rhode Island'dır.

Birleşik Devletlerin en büyük şehirleri: New York, Chicago, Philadelphia, Los Angeles, Detroit, Washington'dur (Bu şehirler hakkında bilgi almak için kendi maddelerine bakınız.).

A. B. Devletleri'ndeki diğer önemli şehirler şunlardır:

Baltimore: 1.000.000'a yaklaşan nüfusu ile Birleşik Devletlerin altıncı büyük şehridir. Maryland'ın tütün deposu olan Baltimore Chesapeake Körfezi'ndedir. Hava ve deniz araçları imal merkezidir. Kimya ve gıda sanayii ileridir. Petrol tasfiyehaneleri vardır. Maryland Üniversitesi Amerika'nın en tanınmış üniversitelerinden biridir.

Cleveland: Erie Gölü'nün güneyini kaplıyan Ohio eyaletinin en önemli şehridir. Nüfusu 900.000'den fazla olan Cleveland, Erie gölünün kıyılarında kurulmuş büyük bir endüstri (demir, kimya, maden kömürü) merkezidir.

Saint Louis: Missouri nehrinin Mississippi'ye karıştığı yerde kurulmuştur. Şehrin uzunluğu nehir boyunca 30 km. yi bulur. Birleşik Devletler'in tarihî şehirlerinden biridir. Şehir önce Fransızlar tarafından kurulmuştur. Iki üniversitesi ve kolejleri vardır. Büyük bir istihsal bölgesinde bulunan bu şehir bilhassa konservecilik ve kundura merkezidir. A. B. Devletleri'nde kullanılan pabuçların dörtte biri burada yapılır.

Boston: Atlas Okyanusu kıyısında 800.000 nüfuslu bir şehirdir. Memleketin en önemli limanlarından olan Boston 1650'den beri önemli bir dokumacılık merkezidir. Kunduracılık da çok ileridir. Burada dokumacılık ve kundura imalinde kullanılan makinalar da yapılır. Boston aynı zamanda Amerika'nın en önemli eğitim merkezidir. Şehirde iki üniversite olduğu gibi birkaç kilometre batıda şehrin bir mahallesi sayılan Cambridge'de de Harvard Üniversitesi vardır. Harvard Üniversitesi 1636'da kurulmuştur. Harvard Amerika'nın ilk koleji olduğu gibi bugün de başta gelen üniversitelerinden biridir. Bunlardan başka daha birçok yüksek okullar, kolejler vardır. Athaneum Kütüpanesi ile Boston Güzel Sanatlar Müzesi dünyaca tanınmıştır. Aynı zamanda bir müzik konservatuarı vardır.

San Francisco: 800.000 nüfuslu şehir, Büyük Okyanus kıyısındadır. Dünyanın en güzel şehirlerinden biri olan San Francisco aynı zamanda Amerika'nın en büyük deniz ticaret merkezlerinden biridir. San Francisco hem bir eğlence, hem de eğitim merkezidir. Şehirde iki üniversite ve birçok yüksek okullar olduğu gibi, hemen San Francisco Körfezi'nin karşı kıyısındaki Berkeley'de Kaliforniya Üniversitesi, gene körfezin güneyindeki Palo Alto'da da Stanford Üniversitesi vardır. Şehrin Senfonik Orkestrası dünyaca meşhurdur.

San Francisco tarihte büyük bir deprem ve yangına uğramıştır. 1906 depremi ve yangını 500.000.000 dolârlık mal kaybına ve 500 kişinin ölümüne sebep olmuştur.

Pittsburgh: Dünyanın en büyük çelik ve demir sanayii merkezlerinden biridir. Pennsylvania eyaletindeki bu şehrin nüfusu 700.000 kadardır. Ohio nehri kıyısında kurulan şehirde iki üniversite, birçok yüksek okullar vardır. Bir sanat merkezi olan Carnegie Enstitüsü de buradadır.

Milwaukee: Visconsin eyaletindedir. Michigan Gölü kıyılarında kurulmuştur. Nüfusu

A. B. D. NE AİT MERAKLI RAKAMLAR

AMERİKA'DA BAŞLICA ENDÜSTRİ GRUPLARINDA ÇALIŞAN İŞÇİ SAYISI:

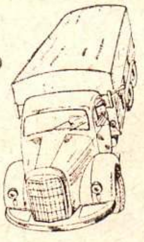

Motorlu vasıtalar endüstrisi: 1.900.319
Makine endüstrisi: 1.707.459
Yiyecek mamulleri: 1.688.223
Maden endüstrisi: 1.271.940
Dokumacılık: 988.951
Kimyevi mamuller: 763.934

A. B. D. ÇİFTLİKLERİNDEKİ HAYVANLAR (1959)

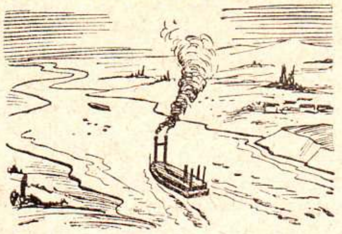

Sığır: 96.851.000
Domuz: 57.201.000
Koyun: 32.644.000
At ve katır: 3.079.000
Tavuk: 383.257.000
Hindi: 5.861.000

B. AMERİKA'NIN BAŞLICA İHRACATI (Dolâr olarak)

Motorlu vasıtalar: 5.260.000.000
Endüstri makineleri: 2.261.900.000
Madeni eşya: 1.530.000.000
Otomobil parçaları: 1.342.000.000
Dokuma mamulleri: 599.000.000

AMERİKA'NIN:

En uzun nehri: Mississippi - Missouri (4200 km.)

En yüksek dağı: Alaska'da Mount McKinley: (6240 m.)

En derin gölü: Oregon'da Krater Gölü (derinliği 600 m. kadar)

En yüksek gölü: Kaliforniya'da Tulainyo Gölü (3.600 m. kadar yükseklikte)

En büyük gölü: Michigan Gölü (58.100 km. kare)

En büyük eyaleti: Alaska (1,5 milyon km. kare)

En küçük eyaleti: Rhode Island (3.144 km. kare)

600.000'den fazladır. Bir endüstri merkezidir, üniversitesi ve yüksek okulları vardır.

Houston: Texas'ın en büyük şehirlerindendir. Meksika Körfezi'nde Galveston Koyu'ndadır. Nüfusu 600.000 kadardır. Büyük bir petrol tasfiyehanesi, dokuma ve kimya endüstrisi merkezidir.

A. B. Devletlerinin nüfusu 500.000 i geçen diğer önemli şehirleri şunlardır: Buffalo, New Orleans, Minneapolis, Cincinatti, Seattle, Kansas City.

Birleşik Devletler'de Eğitim

Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim, federal hükümetten çok, eyalet hükümetlerinin sorumluluğu içindedir. Her eyalet öğrencileri lise eğitimine kadar parasız okutur. Okulların büyük bir çoğunluğu öğrencilerin kitaplarını parasız verir. 16 yaşını bitirinceye kadar her çocuk okumaya mecburdur.

Amerika'da okur yazar nisbeti % 97 dir. Orta ve lise eğitimi görmüş vatandaşların sayısı ise son istatistiklere göre 38.000.000'dur. Yalnız kolej ve üniversite olarak 2.000'e yakın okul vardır. Devlet tarafından kurulan ve yaşatılan birçok üniversiteler olmakla beraber, yüksek okul ve üniversitelerin çoğu hususi müesseseler ve zengin şahıslar tarafından yapılan bağışlarla kurulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, 12.000'i özel olmak üzere, 123.000 ilkokul vardır. Üniversiteye kadar (üniversite hariç) olan okullara devam eden öğrenci sayısı, gene son istatistiklere göre, 43.135.000'dir. Memleketteki radyo ve televizyon istasyonları da birçok bakımlardan eğitime yardımcı olmaktadır.

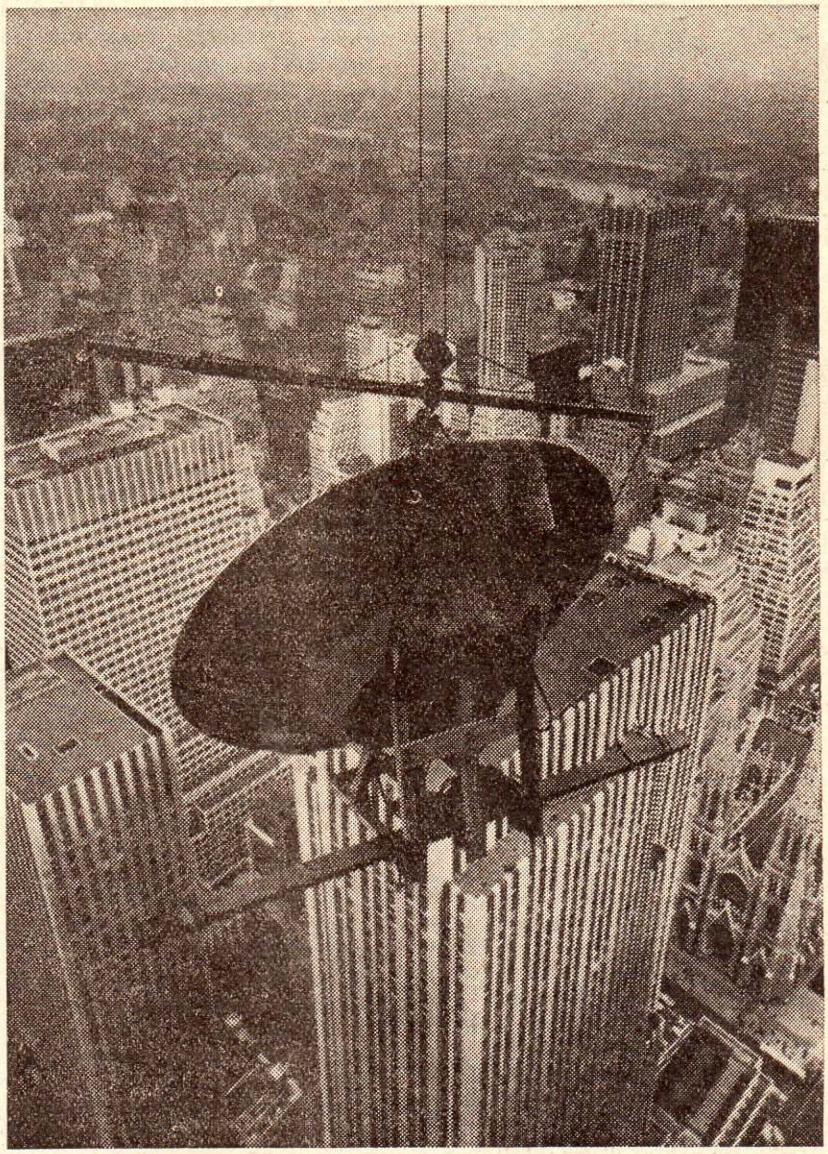
Amerika'da Yayın hayatı

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1.200 günlük gazete yayınlanmaktadır. Ayrıca gene gazete adı altında 8.000 kadar haftalık yayın vardır. Haftalık, on beş günlük ve aylık dergilerin sayısı ise 7.000 civarındadır. Memleketteki gazete okuyucusu 60.000.000 kadardır. Büyük gazetelerin günlük baskısı 4-5 milyonu bulur. Bazı dergilerle pazar günleri gazetelerle birlikte satılan ilâveler 12-13 milyon baskı yaparlar.

A. B. D. Anayasasında özel bir madde ile, basın hürriyetini sınırlıyan hiçbir kanun kabul edilemiyeceği kesin olarak belirtilmiştir.

Amerika'da kütüpaneye de çok önem verilir. Halkın kolayca kitap alıp okuyabileceği kütüpaneler olduğu gibi bütün okulların da kütüpanesi vardır. Her yıl 12-13 bin kitap yayınlanır. Yalnız New York kütüpanelerindeki kitap sayısı 10.000.000'u aşmaktadır. Chicago, Philadelphia, Boston, Los Angeles kütüpanelerinde de sayısı milyonları aşan kitap vardır.

Amerika kültür bakımından çok ileri bir memlekettir. Her ailenin bir kütüpanesi olduğu gibi radyo ve televizyonu bulunmıyan ev de yok gibidir. Bunların memleketteki kültür seviyesine büyük etkileri olmaktadır. Operalar, konferanslar, konserler ve çeşitli kültür toplantıları televizyonla bütün memlekete yayınlanır.

New York'ta Rockefeller bölgesinde 70 katlı RCA Binası'nın taraçasında, binadaki rasathanede kullanılmak üzere güneş ışığını toplıyan bir parabolik reflektör.

Amerikalıların dili

Amerika Birleşik Devletlerinde İngilizce konuşulur. Buna «Amerikan İngilizcesi» denir. 1578 yılından itibaren İngilizce konuşan halk buraya gelmiş, 1607'den itibaren de İngilizce Virginia'da devamlı olarak yerleşmiştir. Ancak, İngilizce aradan geçen yüzlerce yıl içinde birçok etkilerden dolayı birtakım değişikliklere uğramış, ayrıca söyleniş bakımından da Amerika'ya has bir özellik almıştır. Amerikan İngilizcesinde memlekete gelen diğer göçmenlerden alınmış kelimeler vardır. Aynı zamanda hem yabancı, hem İngilizce kelimelerden yeni kelime, deyim ve fiiller icat edilmiştir.

Washington Irving'in meşhur «Rip van Winkle». adlı romanından bir sahne

Amerikan Edebiyatı

Son derece yeni bir tarihi olan Amerikan Edebiyatı ancak zamanımızdan 250 yıl öncesine kadar uzanır. Daha 1820 yılında «Edinburgh Rewiew» da bir makale yayınlıyan İngiliz tenkidcisi Sydney Smith: «Bugün bir Amerikan kitabı okuyan var mı? Amerikalıların ne edebiyatı var, ne bir şey... Hepsi ithal malı!» diyordu.

Gerçekten Amerika'ya ilk yerleşenler, yerlilerle savaşmaktan, geçimlerini sağlamak için ekip biçmekten başka bir şeyle uğraşamıyorlardı. Eldeki ilk eserler de bir edebiyat örneği olmaktan çok yeni gelenlerin olaylar hakkında hazırladıkları raporlardan ibaretti. Memleket büyüdükçe yavaş yavaş demokrasi tohumları gelişiyor, halk kendi kendini idare etmek istiyordu. Bu hal siyasi ve sosyal konularda yazılar yazılmasına yol açtı.

Amerikalıların ilk büyük yazarı sayılan Benjamin Franklin «Autobiography» si ile bir diplomat ve bilginin ideallerini göz önüne serdi. Bu devrede başka bazı eserler de verilmiştir.

XVIII-XIX. yüzyılda İngiltere'de geniş bir ün kazanan Walter Scott ve Coleridge'in Amerika'ya büyük etkileri oldu. Washington Irving (1783-1859) romantik, duygulu hikâyeler yazdı. Bunların bir kısmı İngiltere ve İspanya'dan bahsederse de «Rip van Winkle» ve «The Legend of Sleepy Hollow» gibi sırf Amerikalı olan eserleri de vardır (Bk. Irving).

Bu çağlarda yaşıyan James Fenimore Cooper (1789-1851) Amerikan hayatının güzelliklerini anlatan romantik romanlar vermiştir. En önemli eserleri «The Spy» ve «The Pilot» tur. Bu çağların en önemli şairi W. C. Bryant'tır (1794-1878).

● Yaratıcı çağ: Amerikan edebiyatının asıl yaratıcı çağı 1835 yıllarında başlar. Ralph Waldo Emerson (1803-1882) XIX. yüzyılın en büyük şâir ve filozofudur (Bk. Emerson). Yakın arkadaşlarından H. D. Troreau da felsefe eserleri vermiştir.

XIX. yüzyılın diğer büyük edebî şöhretleri Nathaniel Hawthorne (1804-1864), Herman Melville (1819-1891), Edgar Allan Poe (1809-1849) dur (Bu yazar ve şairler hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir.)

Gene XIX. yüzyılın en önemli şairlerinden olan Walt Whitman (1819-1892) şiirlerinde Amerika sevgisini canlandırmıştır. Bu devrenin başka bir önemli imzası da kadın şairlerden Emily Dickinson'dur (1830-1886).

● Realizm devri: Amerika'yı ikiye bölen İç Savaş sırasında yazarlar milliyetçi konuları işlemiye başladılar. Bu savaş Amerikan edebiyatına realizmin girmesinde büyük bir rol oynamıştır diyebiliriz. Savaştan sonra sınırların genişlemesi Amerikalıları gururlandırmıştı. Yazarlar yerli renkleri aksettirmeye çalışıyorlardı. Bu arada Joakin Miller eserlerinde batıyı anlatırken, Bret Harte de altın arayıcılarının hayatlarını canlandıran hikâyeler yazıyordu. William Dean Howells ise New England ahalisi hayatını başka birkaç yazar gibi kendisine konu seçmişti.

XIX. yüzyıl Amerikan edebiyatının en önemli iki yazarı Mark Twain (Samuel L. Clemens) ile Louisa M. Alcott'tur. Dünya ölçüsünde bir ün kazanan Mark Twain (1835-1910) büyük bir mizah yazarı idi. Louisa May Alcott (1832-1888) ise bilhassa gençlerin severek okuyacağı romanlar yazmıştır (Bk. Twain; Alcott).

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında yaşıyan William James ise Pragmatizmin kurucusu olan büyük bir filozoftur. Kardeşi, romancı Henry James İngiltere'ye yerleşmiş ve İngiliz tabiiyetine geçmiştir (Bk. James). O. Henry kısa hikâyeleriyle tanınmış şöhretli bir yazardır (Bk. O. Henry).

● XX. Yüzyıl: XX. yüzyıl Amerikan edebiyatı başlıca üç etki altında gelişmiştir: 1) XIX. yüzyılın realizmi; 2) Avrupa ve bilhassa Sigmund Freud'un eserlerinin etkisi; 3) Dünya savaşları.

Upton Sinclair, Frank Norris ve Jack London Orta-Batı ve Alaska hakkında yazdıkları eserlerle dünya ölçüsünde ün kazandılar. Theodore Dreiser insan ruhunu inceliyen önemli eserler verdi.

XX. Yüzyılın ilk önemli yazarı Ernest Hemingway'dir, «A Farewell to Arms» (Silâhlara Veda) I. Dünya Savaşı, «For Whom the Bell Tolls» (Çanlar kimin için çalıyor) İspanya İç Savaşı hakkında yazılmış başarılı eserlerindendir. XX. yüzyılın diğer başta gelen romancıları Sinclair Lewis, William Faulkner, Erskine Caldwell, John Steinbeck' tir (Bu yazarlar hakkında bilgi almak için kendi maddelerine bakınız.)

Louisa Alcott'un «Küçük Kadınlar» ı

XX. yüzyılda Amerikan şiirine gelince: Önceleri şiir Fransada gelişen sembolizmin etkisi altında kaldı. Bir kısım şairler de «Imagism» adını verdikleri kısa ömürlü bir edebî ekol kurdular. XX. yüzyıl Amerikan şiirinde en önemli ilk isim Ezra Pound'dur. Amy Lowell de, Pound gibi psikolojik şiirler yazmıştır.

İnsan ruhunu esas alan diğer önemli şairler E. A. Robinson, E. Lee Masters, T. S. Eliot, R. Jeffers'dir. Bunların çoğunda Freud'un etkisi görülür. Robert Frost günlük dille yazılmış şiirleriyle tanınmıştır.

● Amerikan Edebiyatında Tiyatro: 1900 yılına kadar olan Amerikan tiyatro edebiyatı hemen hemen saymaya değmiyecek kadar önemsizdir. Bunlar alelâde melodramlardan ibaretti. Eugene O'Neill Amerikan tiyatrosunun ilk önemli eserlerini vermiş, dünya ölçüsünde büyük bir şöhret kazanmıştır (Bk. O'Neill). Maxwell Anderson da hemen O'Neill'den sonra gelen önemli tiyatro yazarlarındandır.

Amerikan Sanatı

Amerikan milleti, kökü Avrupa'dan gelmiş olmak dolayısiyle sanatı da ilk önceleri Avrupa sanatının bir devamı olarak gelişmiş, fakat sonradan, çevrenin ve sosyal olayların etkisiyle kendine has bir özellik kazanmıştır. Bunu sanatın her kolunda görmek mümkündür. Bugün Amerikan sanatı, mimarlığından müziğine kadar başlı başına büyük özellikler gösteren bir gelişmeye ulaşmış bulunuyor.

● Mimarlık: Amerikan mimarlığının 1800 yılından sonra başladığını söyliyebiliriz, 1630 yılından 1800'e kadar olan devre Sömürge Çağıdır. Bilhassa 1700 yılına kadar yapılan evler sade ve gösterişsizdir. Binalar ancak XVIII. yüzyıldan itibaren gösterişli ve süslü yapılmaya başlanmıştır. Çeşitli memleket mimarlıklarının Amerikan mimarlığına etkileri olmuşsa da en çok İngiliz tarzı hakim olmuştur.

1800'den sonra Amerikan mimarlığında klâsik çağ başlar. Charles Bulfinch'in eserleri bu geçişi tam olarak aksettirir. Önceleri eski tarzda çalışan mimar Washington'da yaptığı Senato binasiyle klâsik Amerikan mimarlığının güzel bir örneğini vermiştir. Klâsik devre 1860'a kadar sürmüş ve sömürge tarzı evler artık görülmemeye başlanmıştır.

İç Savaş'ın meydana getirdiği duraklamadan sonra klâsik devrin yerini Gotik tarzının aldığını görüyoruz. Bu devrin en tanınmış mimarı Richard Upjohn'dur.

Amerikan mimarlığında çığır açan başka bir mimar da H. H. Richardson'dur. Mimarlık tahsilini Fransa'da yapan Richardson memleketine dönünce Gotik tarzı reddederek Romanesk tarzda çalışmaya başlamıştır. Onun ölümünden sonra Amerikan mimarlık tarzlarında bir geriye dönüş olmuş, 1893'ten

AMERİKAN EDEBİYATI

1700 1725 1750 1775 1800 1825 1850 1875 1900 1925 1950

Koloni devri yazarı	FRANKLIN
Fikir yazarı ve masalcı	IRVING
Romancı	COOPER
Tabiat şairi	BRYANT
Filozof ve şair	EMERSON
Büyük romancı	HAWTHORNE
Romantik şair	LONGFELLOW
Tabiat şairi	WHITTIER
Filozof ve sair	HOLMES
Şair ve küçük hikâyenin babası	POE
«Tom Amca'nın Kulübesi» yazarı	STOWE
Felsefe ve fikir yazarı	THOREAU
Büyük beyaz balinanın yaratıcısı	MELVILLE
Eleştirmeci ve şair	J. R. LOWELL
Realist şair	WHITMAN
Lirik şair	DICKINSON
Çocuk romanları yazarı	ALCOTT
Büyük mizah yazarı	MARK TWAIN
Küçük hikâye yazarı	BRET HARTE
İş dünyası yazarı	HOWELLS
Realist yazar	JAMES
Ünlü küçük hikâye yazarı	O. HENRY
Karekter şairi	ROBINSON
Natüralist yazar	DREISER
Yenilik şairi	AMY LOWELL
New England şairi	FROST
Kasaba hayat romancısı	S. ANDERSON
Tarihî roman yazarı	CATHER
Realist romancı	LEWIS
Büyük tiyatro yazarı	O'NEILL
Yeni fikirler şairi	MILLAY
Tarihî konular şairi	S. V. BENÉT
Uslûpta çığır açan romancı	HEMINGWAY

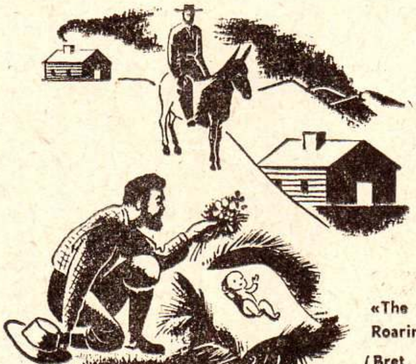
«The Legend of Sleepy Hollow» (Washington Irving)

«The Fall of the House of Usher» (Edgar Allan Poe)

(Mark Twain) «Huckleberry Finn»

«The Luck of Roaring Camp» (Bret Harte)

Hemingway'den sonra Amerikan edebiyatında yeni bir çığır açılmış, birçok realist yazarlar yetişmiştir. Bunlar arasında John Steinbeck, William Faulkner, Erskine Caldwell başta gelir. Faulkner 1949'da Nobel Edebiyat Mükâfatını kazanmıştır.

Son yıllarda Amerika'da kurma evler geniş ölçüde kullanılmaktadır. Resim, New Jersey'de yeri beğenilmiyen bir evin 1 kilometre kadar ileriye alınışını gösteriyor. Bu ev tavan arası odalariyle birlikte iki katlı, beş odadır. Amerika'da bundan daha büyük evler bu şekilde kolaylıkla nakledilmektedir.

başlıyan 25 yıl içinde her mimar istediği uslûpta çalışmıştır.

Bu sıralarda yaşıyan Louis Sullivan bilhassa Chicago Sergisi için yaptığı ulaştırma binası ile Amerikan mimarlığına büyük etkiler yapmıştır. Sullivan'ın öğrencisi Frank Lloyd Wright ise sonradan hocasını bile geçmiş, kendine has çalışma tarziyle kendinden sonrakilere etkiler yapmıştır. Bugünkü Amerikan mimarlığı onun derin izlerini taşır. İlk defa gökdelen binalar problemini çözen mimar Saarinen'dir Raymond Hood sonraları onun etkisi altında kalmış kudretli Amerikan mimarlarındandır. Bu mimarın yaptığı Rockefeller Center binası gökdelen binaların en güzel örneklerindendir.

Bugünkü mimarlık anlayışı Amerikan B. Devletleri'nde 1933'ten sonra yerleşmiştir. Artık mimarlıkta hacimlerde orantı ilgileri aranmaktadır.

Bugün Amerika'da kurma binalar da geniş ölçüde kullanılmakta, bu usulle evler ve okullar yapılmaktadır.

● Resim: Amerikan resminin 300 yıllık bir geçmişi vardır. Resim sanatında zaman zaman Amerika'ya şu veya bu Avrupa milleti örnek olmuş, Avrupalıların etkisi daima hissedilmiştir. Amerikan resim sanatının J. S. Copley, Benjamin West gibi ilk sanatkârları yetiştiren XVIII. yüzyıl başındaki devreye Sömürge Çağı denir. O çağda resim amacı modele tam bir benzerlik yaratmaktan ibaretti.

XIX. yüzyılda New York ve Philadelphia bir sanat merkezi olmaya başladı. Yüzyılın başlarında arka arkaya American Academy of Fine Arts (Amerikan Güzel Sanatlar Akademisi) ve National Academy of the Arts of Design (Millî Desen Sanatları Akademisi) kuruldu. Bu ikinci akademinin başkanı telgrafı icat eden, aynı zamanda ressam olan Samuel Morse'tu. İlk Akademi çok yaşamadıysa da Morse'un başkanlık ettiği akademinin Amerikan sanatına büyük etkileri oldu.

XIX. yüzyılın son zamanları Amerikan resminin en parlak çağlarından biri olmuştur. Bu devrede manzara resimleri büyük önem kazanmıştır. Bu devrenin en önemli temsilcileri Alexander Wyant, Georges Inness, Winslow Homer, Thomas Erkins'tir.

XX. yüzyıl daha çok realizm çağıdır. W. J. Glackens, Robert Henry, Arthur B. Davies birkaç arkadaşiyle birlikte Amerikanın resmini Avrupa etkisinden kurtarmak için bir hamle yapmışlardır. Ancak Birinci Dünya Savaşı bu hamlenin başarısız kalmasına sebep olmuştur. Savaştan sonra bir milliyetçilik cereyanı başlamış, Charles Burchfield, Edward Hoper gibi ressamlar günlük konuları işlemişlerdir. Ancak, Amerikan resminde asıl hamleyi yapan ve gerçek Amerika'yı yerli özellikleriyle aksettiren Thomas H. Benton, Grant Wood, Stewart Cury'dir. Bunların kendinden sonrakilere de etkileri görülmüştür.

● Heykelcilik: Amerikan sanatında heykelcilik XIX. yüzyıldan itibaren başlar. Bu devir heykelcilerinin hepsi Roma'da tahsil görmüş bulunuyorlardı. Bunların başında Horatio Greenough ile Howard Roberts gelir Amerikan heykelciliğine etkisi en çok dokunan Augustus Saint-Gaudens XIX. yüzyılın sonlarında yetişmiştir. Daniel Chester French bilhassa Washington'da yaptığı Lincoln heykeliyle tanınmıştır.

Zamanımızın başta gelen Amerikan heykelcileri Bruce Moore ve William Zorach'tır Birçok heykelciler son zamanlarda yeni malzemeler denemeye, yeni konuları işlemeye başlamışlardır.

● Müzik: Amerikan müziğinin ilk eserleri dinî parçalardır. Bağımsızlık savaşından sonra yavaş yavaş millî özelliği bulunan müzik hareketleri görülmeye başlandı. XIX. yüzyılın hemen başlarında klâsik senfonileri çalan orkestralar kuruldu, daha sonra operalar temsil edilmeye başlandı. İlk büyük besteleme denemelerinde bulunan müzisyen William Fry'dır. Stephen Foster, H. F. Gilbert, C. Skilton ilhamlarını Zenci ve yerlilerin müziğinden alan eserler verdiler.

XX. yüzyılda caz müziğinin doğduğunu görüyoruz. Bu tamamen Amerikalıların olan aynı zamanda başka memleketlere etki yapan bir müzik tarzı olmuştur. Zenci müziği ritmini esas tutarak caz müziğini ilk kuran Joseph Gorham'dır (1915). Bu alanın en büyük yaratıcısı ise G. Gershwin'dir.

Stokowski, B. Walter, Toscanini, Dimitropulos gibi büyük müzikçiler orkestraların ve genç Amerikan bestecilerinin gelişmesine çalışmış ve yardımcı olmuşlardır.

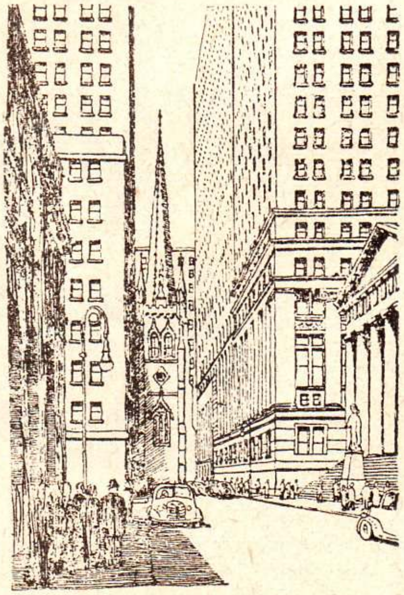
Amerikanın Tabiî Zenginlikleri

Amerika Birleşik Devletleri tabiî zenginlikleri pek bol bir kıtada bulunduğu gibi, sanayi ve tarımdaki teknik gelişmeler de buna eklenerek memleket ekonomik alanda büyük üstünlük kazanmıştır.

Bitkiler: A.B.D. topraklarında çeşitli iklim şekillerinin bulunması bitkilerin de çeşitli olmasını sağlamıştır. Bazı bölgelerin kurak ve tarıma elverişsiz olmasına karşılık bazı bölgeler çok çeşitli tarım yapmaya elverişlidir. Genel olarak Birleşik Devletler'in toprağı, dünyanın aynı büyüklükteki bir başka bölümünden çok daha verimlidir.

Tabiî bitki topluluklarının dağılışı şöyledir: Doğuda, Florida Yarımadası ile Atlas Okyanusu ve Meksika Körfezi kıyılarına doğru uzanan şeritlerde kozalakgiller familyasından ağaçlar yetişir. Appalachian Dağları'nda da gene kışın yaprağını dökmiyen ağaç ormanları vardır. Ağaçların çoğunu geniş yapraklı olanlar teşkil eder. Memleketin doğusunun geri kalan kısmındaki ağaç çeşitleri karışıktır. Büyük İç Ova'da belli başlı bir ağaç yetişmez. Batıda Kayalık Dağlar'la Sierra Nevada arasında çöl bitkileri yetişir. Bunun dışında Batıdaki dağlar genel olarak kozalakgiller familyası ağaçlariyle kaplıdır. Kıyı bölgelerinde karışık ağaç çeşitlerine raslanır.

Hayvanlar: Amerika'da kıtanın keşfinden beri avcıları çeken kürk hayvanları vardır. Kesilen ormanlar bu hayvanlardan çoğunun kaybolmasına sebep olmuşsa da bugün de

Geçen yüzyıla ve 20. yüzyılın ilk yıllarına ait Amerikan mimarlığının tipik örneklerine New York'ta sık sık raslanır.

kuzey ve güneyin ormanlık bölgelerinde bunlara raslanmaktadır. Bazı bölgelerde de kürk hayvanları yetiştirmek için özel çiftlikler kurulmuştur. Mink (Amerikan sansarı) ve tilki çiftlikleri çok başarılı sonuçlar vermiştir. Amerika'daki başlıca kürk hayvanları, tilki ve minkten başka, raccoon, muskrat (misk faresi) ve kokarcadır.

Balıkçılık da Amerika'nın önemli tabiî kaynakları arasındadır. Memleketteki nehirlerde büyük ölçüde tatlı su balıkları da bulunur. Her yıl denizden ve tatlı sulardan avlanan balıkların miktarı 2.000.000.000 kiloyu geçer.

Texas başta olmak üzere Orta Doğu topraklarında geniş ölçüde evcil hayvan yetiştirilir.

Madenler: Amerika Birleşik Devletleri'nde elde edilen başlıca madenler demir, bakır, çinko, kurşun, altın, gümüş, alüminyumdur. Ayrıca, çok zengin petrol kuyuları, tabiî gaz, maden kömürü yatakları vardır.

Amerika Birleşik Devletleri diğer alanlarda olduğu gibi madencilikte de bütün dünya ile boy ölçüşmektedir. Dünyada elde edilen demirin % 25'i bakırın % 12'si, kurşunun % 18'i, çinkonun % 26'sı, maden kömürünün % 40'ı, petrolün % 31'i Birleşik Devletler'de çıkarılır. Yapılan incelemelere göre mevcut kömür yataklarında dünyadaki kömür istokunun beşte ikisi bulunmaktadır. Bilhassa Appalachian Dağları'ndaki kömür çok iyi kaliteli olmasiyle tanınır. Memleketteki kömürün normal sarfiyatla 3.400 yıl daha yeteceği tahmin edilmektedir.

Amerika'daki muazzam petrol istihlâki petrol araştırma ve istihsaline hız verilmesine yol açmıştır. 1933-1943 yılları arasında petrol istihsali % 33 artmış, 1940-1950 arasındaki artış ise % 40'ı bulmuştur. Amerikalılar memleketlerindeki petrolün bitmesinden endişe ettikleri için araştırmalarını daha arttırmışlar, daha derin tabakalarda petrol arama işine girişmişlerdir. Yakın zamanlarda yapılan bir tahmine göre Amerikan petrol yataklarında 32 milyar varil petrol bulunmaktadır.

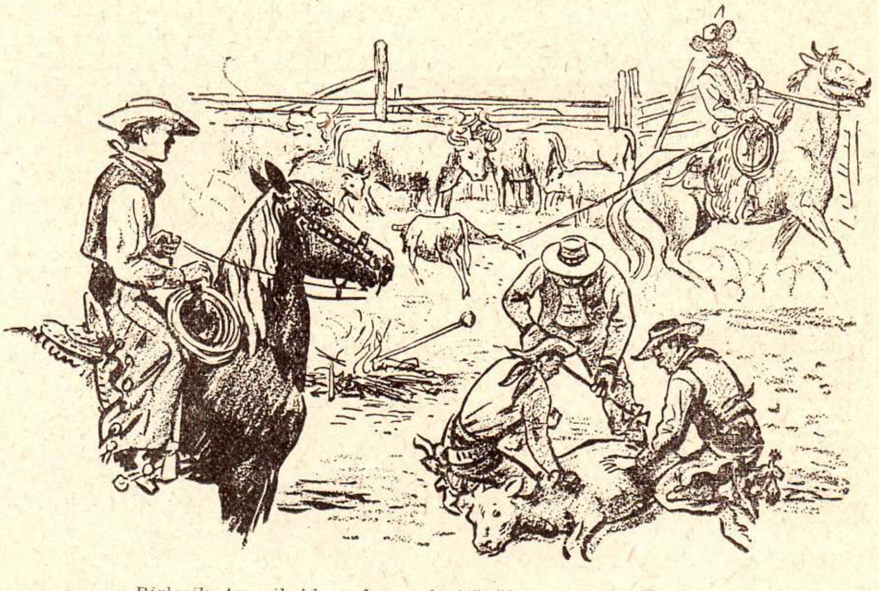
Tabiî gaz da memleketin en büyük zenginliklerindendir. 1930-1940 yıllarında tabiî gazdan sentetik kimyevî maddeler yapılması bu gazın önemini daha artırmıştır.

Amerika'da bulunmıyan veya pek az bulunan madenler kalay, nikel, plâtin, elmas, amyant, antimon, tungsten, manganez, krom, civa ve boksittir.

Amerika'da Tarım

Amerika Birleşik Devletleri dünyanın önde gelen tarım memleketlerinden biridir. Önceleri en basit usullerle yapılan tarım bu işte birçok kimsenin çalışmasına lüzum gösteriyordu. Zengin topraklar küçük çiftliklere bölünmüştü. Hemen hemen bunların çoğunu kendi sahipleri ekip biçerdi. 1850 yılında nüfusun % 64'ü çiftçilikle uğraşıyordu. Tarımın makinalaşması bugün çiftlikle uğraşanları % 16 ya düşürmüş bulunmaktadır.

Bugün memleket yüzölçümünün beşte birinde tarım yapılır. Bu beşte birinin de en büyük kısmı doğudadır. Otlakların bol olduğu batıda ise daha çok hayvancılık yapılır.

Birleşik Amerika'da çok sayıda büyük baş hayvan beslenir

Amerika'da yetişen tarım ürünleri de iklim kuşaklarına göre değişir. Başlıca ürünler mısır, yulaf, buğday, patates, arpa, şeker pancarı, pamuk, tütündür. Bütün tarım mahsulleri memleket ihtiyacını karşılamaya yetecek kadar elde edildiği gibi bunlardan ihracat da yapılır.

Büyük Okyanus kıyısı bölgelerinde daha çok meyva yetiştirilir. Burası gibi Florida Yarımadası da memleketin meyva ve bilhassa turunçgiller merkezidir. Missouri nehrinin kolları ve başka küçük nehirlerle sulanan Meksika Körfezi kıyılarından itibaren kuzeye doğru uzıyan şerit muazzam bir pamuk ve pirinç merkezidir. Tütün ise Atlas Okyanusu kıyı ovalarında yetişir. Bilhassa Virginia, tütünlerinin mükemmelliğiyle tanınmıştır.

Büyük İç Ova'nın batı taraflariyle Appalachian Dağları'nın doğusu büyük buğday ambarıdır. Büyük Göller bölgesinin güneyinde süt ürünlerinin büyük merkezleri vardır. Sığır ve koyun çiftlikleri ise Orta Ova'nın batı kesimindedir.

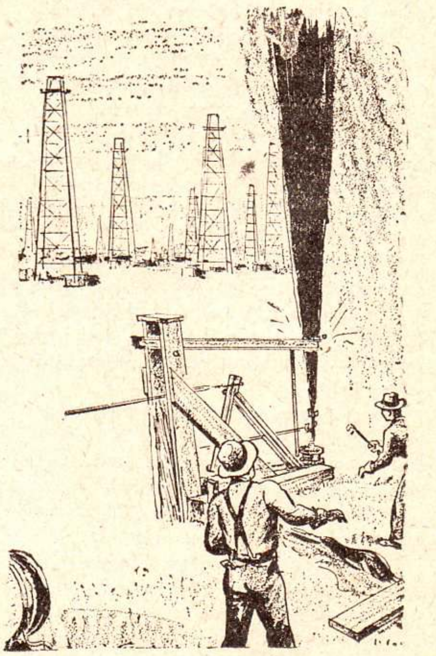
Amerika bugün bir endüstri memleketi olmakla beraber makinalaşmış tarım Amerikalıları bu alanda da dünya ölçüsünde söz sahibi etmiştir. Bugün dünya mısırının % 58'i, buğdayın % 20'si, pamuğun % 45'i, tütünün % 25'ten fazlası A. B. Devletleri'nde yetişir. Aynı şekilde dünyadaki süt istihsalinin % 25'ini, tereyağının % 30'unu da A. B. D. karşılar. Çiftlik mahsulleri millî gelirin % 7-10'unu teşkil eder. Orman ve orman mahsulleri de memleketin çok değerli gelir kaynaklarıdır.

Amerikan Endüstrisi

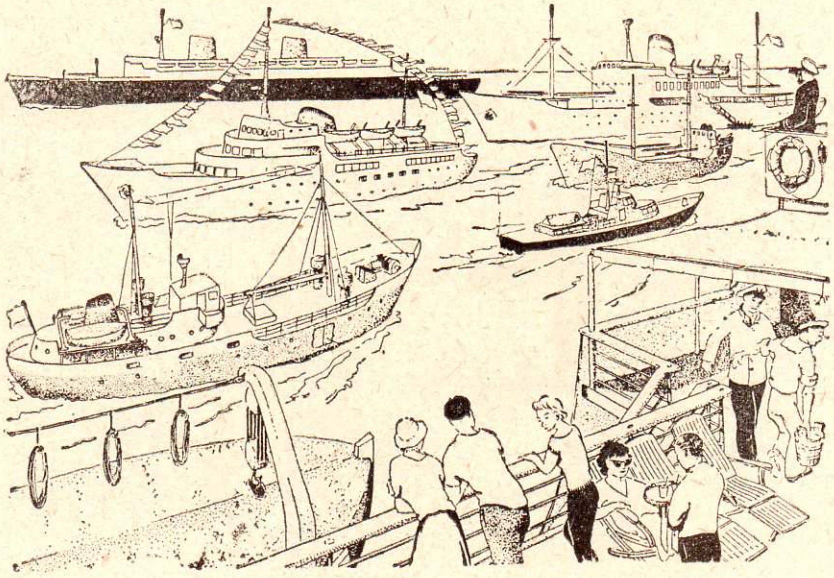
A. B. D. endüstrisinin bugün bütün dünya endüstrisine liderlik ettiği hiç münakaşasız kabul edilen bir konudur. Hem çeşit zenginliği, hem miktar çokluğu bakımından Amerika endüstride bütün dünya memleketlerini geride bırakmaktadır.

Amerikan endüstrisindeki bu başarının sırrı mekanik güce büyük önem verilmesinde görülüyor. Nitekim 1860 yılında Amerikan endüstrisinde kullanılan beygirgücünün tutarının % 80'i hayvan, % 14'ü insandan elde edilmekte, ancak % 6'sı madeni yakıt ve su gücünden sağlanmaktaydı. Bugün ise nispetler, bilhassa XX. yüzyıl başından itibaren, hızla değişmiştir. Son istatistiklere göre insan ve hayvan gücünden elde edilen enerji % 5 kadar olduğu halde, mekanik güçten elde edilen enerji % 95'tir.

1850'de beş, altı kişinin bir günde çalışarak yaptığı işi 1960'da bir tek işçi başarabilmekteydi. Yorulmak bilmiyen mekanik beygir gücünün kullanılması iş saatlerinde büyük bir tasarruf sağlamıştır. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı Amerika'nın son derece büyük hamleler yapmasına yol açmıştır. Bu savaş sırasında Amerika'da 63.000.000 işçi hafta-

Amerika'nın tabiî zenginliklerinden biri de petroldür.

Birleşik Amerika her türlü gemi yapımında en ileri gelen memleketlerden biridir

da 47 saat çalışmaktaydı. Halbuki aynı işi yapmak için 1850'de 190.000.000 işçinin haftada 70 saat çalışması gerekirdi.

Elektrik bugünkü Amerikan endüstrisinde en başta gelen enerji kaynağı olmakla beraber, hidroelektrik gücünden geniş ölçüde faydalanılamıyor. Çünkü elektrik akımı 500 km. den uzağa nakledilirse ekonomik olmaktan çıkar. Halbuki hidroelektrik santrallarının çoğu sanayi bölgelerinden uzaktadır. Bunun için elektrik santralleri, genel olarak, maden kömürüyle işletilen buhar makinaları ile çalıştırılmaktadır. Bugün Amerika'da kullanılan elektrik gücünün ancak % 30 kadarı hidroelektrik gücünden elde edilmektedir.

XX. yüzyıl Amerikan endüstrisinin önde gelen istihsal maddelerinden biri otomobildir. Otomobil sanayii seri imalâtın yarattığı başarıların en büyük örneğidir. Bu sayede A. B. D. bütün dünyaya otomobil ihracatı yapılabildiği gibi kendi vatandaşlarının da ihtiyacını karşılamaktadır. Bugün Amerika'da hemen hemen her beş Amerikalıya bir otomobil düşmektedir. A. B. D. nin otomobil sanayi merkezleri Detroit, Pontiac, Lansing ve Michigan şehirleridir.

Amerika'daki uçak sanayiinin merkezi güney Kaliforniya'dır. Los Angeles ile San Diego da önemli uçak imalât merkezlerindendir. Hidroelektrik gücünün bol olması uçak sanayiinin Kaliforniya civarında yerleşmesine yol açmıştır.

Her çeşit gemi yapımı da Amerika'da çok ileri hamleler yapmıştır, gittikçe de gelişmektedir. Bunların başında savunma maksadiyle yapılan ve atom enerjisiyle çalışan nüklear denizaltı gemilerini, ağırlıkları 60.000 tonu bulan dev uçak gemilerini sayabiliriz.

Dokumacılık da Amerikan sanayiinin en önemli unsurlarındandır. Başlıca dokuma sanayii merkezleri Massachussetts, North ve South Carolina, Rhode Island eyaletlerindedir.

Amerikan fabrikalarında işçilerin ihtisasına ve belirli işler yapmasına çok önem verilir. Zincirleme iş usulü bunun neticesidir. Bu usul çalışmada, yapılan eşya, kayan bir yol üzerinde hareket ederek işçilerin önüne gelir. Bu şekilde, çeşitli yollar malzemeyi bir işçiden diğerine götürür, her işçi kendine düşen vazifeyi yapar. Bu usul hemen hemen bütün fabrikalarda kullanılmaktadır.

Ayrıca, Amerikan imalâtçıları yaptıkları eşyanın birçok parçalarını da tek tip olarak yapmaya dikkat ederler. Bütün fabrikaların kullanabileceği bir civata, vida veya bunun gibi başka bir madde son derece ucuza mal edilir. Ayrıca, fabrikalar birbirlerine başka yollarla da bağlıdır. Meselâ bir otomobil fabrikası, lâstik, akümülâtör, karbüratör gibi parçaları başka fabrikalardan satın alır. Bu usul de imalâtı artıran sebepler arasındadır.

Ticaret Durumu

Amerika Birleşik Devletleri ticaretinin % 90'ını iç ticaret teşkil eder. Dış ticaret % 10 gibi küçük bir nispetten ibaret olmakla beraber Amerikalılar için hayati bir önem taşır. Amerika kendi memleketinde yetişmiyen, son derece lüzumlu bazı maddeleri dışarıdan almak zorundadır.

A. B. D. ithalâtının en başında gelen madde ham kauçuktur. Bundan sonra sırasiyle şunlar gelir: Deri, ham ipek, muz, kakao, kahve, çay, şeker kamışı, kereste, bakır, potas, nikel, boksit, kalay, krom, kobalt vs.

Amerika'nın dışarı sattığı malların başında makinalı aletler ve motorlu vasıtalar gelir. Onun arkasından endüstri makinaları, otomobil parçaları ve gıda mamulleri yer alır. Birleşik Devletler'in diğer önemli ihraç maddeleri şunlardır: Tütün, sunî kauçuk, ham pamuk, kâğıt, petrol mamulleri, kimyevî maddeler, uçak ve uçak motorları, dokuma eşyası, maden kömürü ve mamulleri.

Amerika'da Ulaştırma

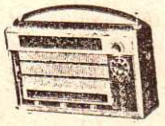
Amerika'nın ilerlemesini sağlıyan başlıca unsurlardan biri ulaştırmadır. Fabrikaların birbiriyle ilgisini, ham maddelerinin taşınmasını son derece mükemmel bir ulaştırma şebekesi sağlar.

A. B. Devletleri'nde ilk demiryolu 1828-1830 arasında yapılan 30 km. uzunluğunda bir yoldur. Aradan geçen kırk yıl içinde bu alanda muazzam bir çalışmaya girişilmiş, 1870'de memleketteki demiryollarının uzunluğu 85.000 kilometreyi geçmiştir. Bundan 10 yıl sonra demiryollarının uzunluğu 270.000 km. ye çıkmış, nihayet 1916'da 450.000 km. yi bulmuştur. Ancak, karayolların mükemmelleşmesi ve uçak seferlerinin rağbet kazanması son zamanlarda demiryollarının değerini düşürmüştür. Bugün 350.000 km. kadar uzunlukta bir demiryolu faaliyet halindedir. Bilhassa memleketin kuzey-doğusunda demiryolları okadar sıktır ki, bu bölgelerdeki her hangi bir noktanın demiryoluna en büyük uzaklığı 15 km. yi geçmez. Bazı yerlerde bu rakam 3-5 km. ye kadar düşer. Amerika'da ahalinin ancak 12'de biri demiryolu ile seyahat eder.

A. B. D. karayollarına büyük bir önem vermektedir. Mükemmel asfalt yollar bütün memleketi birbirine bağlar. 1961 yılında A. B. Devletleri'ndeki karayollarının uzunluğu 6.000.000 km. ye yaklaşmaktadır. Bu muazzam yol şebekesinde 70.000.000 kadar motorlu vasıta çalışır. Bunların 60.000.000'a

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE

RADYO VE TELEVİZYON SAYISI

Radyo: 165.610.000
Otomobil radyoları: 40.500.000
Televizyon: 52.000.000
A. B. D. hariç bütün dünyadaki radyo ve televizyon sayısı ise 172.000.000'dur.
Pikap: 40.500.000
Ses alma makinesi: 2.200.000

OTOMOBİL SAYISI

Amerika'da 1958'de 9.729.000.000 dolâr değerinde 5.135.106 tane otomobil, otobüs ve kamyon yapılmıştır. Bunun 4.257.812'si binek otomobilidir.
1959'un ilk yedi ayında yapılan binek otomobili sayısı ise 3.842.305'tir.

A. B. Devletlerinde 81.000.000 kişinin şoför ehliyeti vardır. 1960 yılında kayıtlı otomobil sayısı 70.000.000 u geçmiş bulunuyordu.

En çok otomobil bulunan eyalet Kaliforniya'dır. Burada 7.013.163 otomobil bulunmaktadır. Ondan sonra 4.876.748 otomobille New York gelir. En az otomobil bulunan eyalet ise Alaska'dır. Alaska'da 49.115 otomobil vardır.

Hayat
ANSİKLOPEDİSİ

ATATÜRK

yakın bir kısmı binek otomobili, kalanı da kamyon ve otobüstür.

Amerika'da nehir nakliyatından da faydalanılır. Daha 1820 yılında Mississippi nehrinde 200 kadar buharlı gemi işliyordu. Bu miktar 1842'de 450'ye çıkmış, 1860'te ise 1000'i geçmiştir. Bugün daha çok, maden kömürü başta olmak üzere birçok yükleri taşıma işlerinde su yollarından faydalanılmaktadır. Ayrıca, büyük gemiler de iç limanlara kadar geniş nehir ağızlarından girebilmektedir.

Amerika'da hava ulaştırması bilhassa Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş, 1918'de Amerika dünyada ilk olarak hava postasını kurmuştur. İlk gece seferinin yapıldığı 1921'den sonra da uçakla nakliyat hızla ilerlemiştir. Bugün Birleşik Devletler'de 6.500 kadar hava alanı vardır. 1960 yılında uçakla taşınan yolcu sayısı 40.000.000 civarındadır.

A. B. D. ticaret filosu 33.000.000 ton tutarında 3.000 kadar gemiden meydana gelmiştir. Bunların bir kısmı devlet malıdır. Yılda 300.000.000 ton yük deniz araçlariyle taşınır.

Birleşik Devletler'de ilk telgraf hattı 1844'te kurulmuş, ilk anlaşılabilir telefon konuşması da 1876'da yapılmıştır. Bugün memleketteki telgraf hatlarının uzunluğu 3.000.000 km. den fazladır. 50.000.000 kadar da telefon cihazı bulunmaktadır. Amerika'da her yıl 250.000.000'a yakın telgraf çekilir.

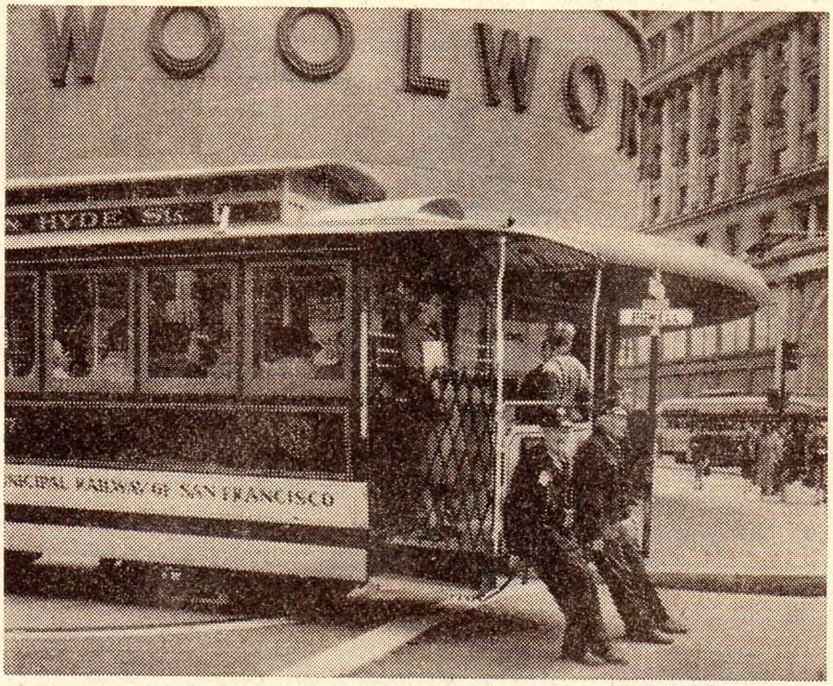
A. B. D. Tarihi

Amerika Birleşik Devletleri'nin çekirdeğini XVII. yüzyılda kurulmaya başlıyan sömürgeler teşkil eder (Bk. Amerika maddesinde «Amerika'nın keşfi» ve «Tarihte Kuzey Amerika» bölümleri). Virginia arazisinde 1607 yılında ilk İngiliz sömürgesi kuruldu. Gittikçe çoğalan bu sömürgeler ahalisi zamanla ana vatanlarına karşı duydukları ilgiyi kaybettikleri gibi, yeni vatanlarını da daha fazla benimsediler.

İspanyol ve Portekizliler Amerika'ya oranın zenginliklerini memleketlerine taşımak maksadiyle geliyorlardı. İngiltere'den gelip yerleşenlerin maksadı ise kendilerine yeni bir vatan hazırlamaktı. Üstelik, muazzam zahmet çekiyorlardı. Nitekim ilk Virginia sömürgesini o yılın ilkbaharında kuran 104 kişiden sonbahara ancak 38 kişi sağ kalmıştı. Burası ilk devamlı İngiliz sömürgesi oldu.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru, sömürgeler 13'ü bulmuştu. Büyük güçlüklerle yeni bir vatana yerleşenler her ne pahasına olursa olsun bağımsızlıklarını almak istiyorlardı. 1774 yılında bu ilk 13 bölgenin mümessilleri, Philadelphia'da toplanarak, bir ordu kurmaya karar verdiler. Bu A. B. D. Cumhuriyetinin kurulması yolunda atılan ilk adım oldu. Mümessilleri George Washington'u başkomutan seçtiler.

● Bağımsızlık: 4 temmuz 1776'da A. B. D. bağımsızlığını ilân etti, 13 bölge 13 devlet haline geldi. Bununla beraber, Amerikalıların İstiklâl Savaşı daha altı yıl sürdü. Savaştan sonra 13 devletin mümessilleri Philadelphia'da toplanarak bir anayasa hazırladılar. Bugünkü Birleşik Devletler Anayasası aynı anayasadır. Yalnız, sonradan bazı maddeler eklenmiştir.

Her şeyin yenisine koşan Amerikalılar, eski kıymetleri de korumaya meraklıdırlar. Yukarıda San Francisco'nun eski model tramvayı son durakta görülüyor

Bu ilk Amerikan devletleri şunlardır: Virginia, Massachusetts, Maryland, Rhode Island, New York, New Jersey, Connecticut, New Hampshire, Delaware, North Carolina, South Carolina, Pennsylvania, Georgia.

Yapılan ilk millî seçimlerde George Washington cumhurbaşkanlığına getirilerek A. B. Devletleri'nin ilk başkanı oldu. Washington şehrindeki Beyaz Saray'da ilk oturan ikinci cumhurbaşkanı John Adams'tır.

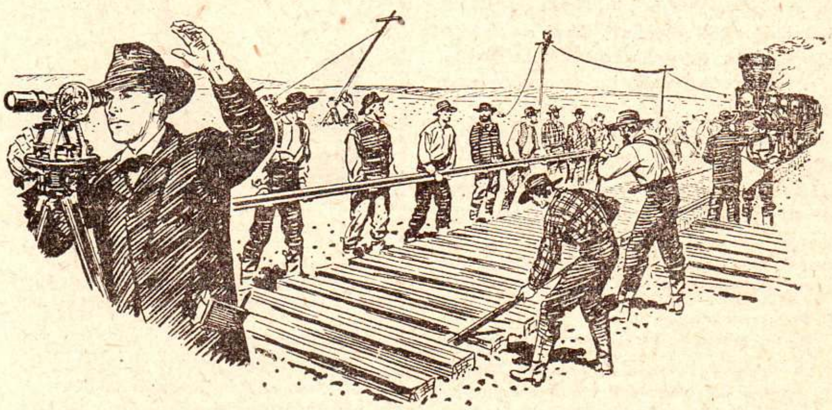
● 1812 savaşı: A. B. D. İstiklâl Savaşından çok yorgun çıkmıştı. Muazzam borçları, çok az parası vardı. Avrupalılar onu çok küçük görüyorlardı. Hele Amerika vatandaşları İngilizlerin açık denizlerdeki Amerikan gemilerini durdurup aramalarına asla tahammül edemiyorlardı. Bu yüzden 1812'de yeniden A. B. D. - İngiltere arasında savaş çıktı. İngilizler bir defa daha yenildiler.

● Öncüler: Öte yandan A. B. D. genişleme yolunu tutmuştu. Üçüncü cumhurbaşkanı Thomas Jefferson 1803'te Fransızlarla pazarlık ederek çok büyük toprak parçaları satın aldı. Bu Louisiana alışverişi A. B. D. sınırlarını Kayalık Dağlar'a kadar götürerek iki misline çıkarmış oluyordu.

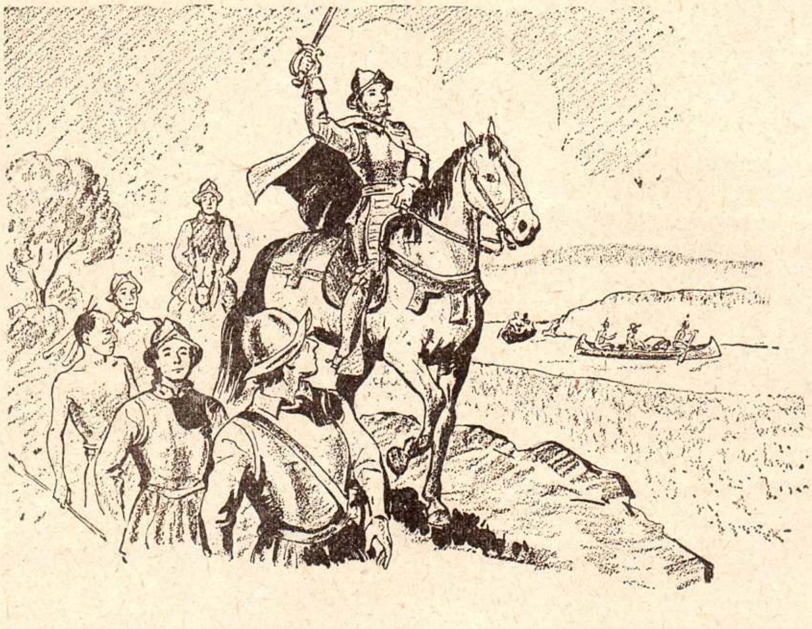
Yeni topraklar alınır alınmaz hükümet hemen çok değerli adamlarını bu yeni toprakları keşfe gönderdi. İlk giden kâşifler satın alınan memleketin haritasını yaptılar. Sonradan da oralarda yerleşmek istiyenlere yol gösterdiler.

Amerika tarihinde bu yol gösterenlere «pioneers» (öncüler) denir. Gerçekten yeni topraklara yerleşme hareketine önayak olan öncüler çok güç şartlar altında seyahat ediyor, sık sık Kızılderililer'in hücumuna uğrıyorlardı. Bunların maceraları zamanımıza kadar birçok edebi esere ve bilhassa filimlere konu teşkil etmiştir.

Öncülerin batıya yerleşme hareketi 1812 Savaşından sonra başlar. Bu tarihten önce Appalachian Dağları'nın batısına hemen hemen geçilmiyordu. Kendilerine yeni toprak-

Birleşik Amerika'da ilk demiryolu 1825-1830 yılları arasında yapıldı.

İspanyol ve Portekizliler Amerika'ya sömürgeler kurmak, oranın zenginliğini memleketlerine taşımak için geliyorlardı. Bunlardan Oklahoma'ya ilk varan 1541 de Coronado oldu. Castillo da 1650'de Wichita Dağlarında maden aramaya başladı.

lar arıyan Amerikalılar at, araba ve nehir taşıtlariyle batıya doğru akmaya başladılar. Zengin otlaklarda çiftlikler kuruldu. Büyük Ova'daki sığır yetiştirme işi de hızla gelişmeye başladı.

Yeni icatlar bu yerleşme hareketlerini kolaylaştırıyordu. 1811'de Ohio nehrinde buharlı «New Orleans» gemisi işlemeye başladı. Ondan sonraki yıllarda Mississippi nehrinde ve diğer nehirlerde işliyen buharlı gemilerin sayısı hızla arttı.

Demiryollarının yapılması öncülerin yerleşme hareketini hızlandırdı. Artık devlet 100 yaşına basmıştı. Batıya gidenlere, Anayasa'ya bağlı kalmak şartiyle, yeni devletler kurma yetkisi de verilmiş bulunuyordu. Bu sayede Amerikan bayrağına hızla yeni yıldızlar eklenmeye başlandı.

● **İç Savaş:** Ancak, batıya doğru büyüyen memleketin iç hayatında çok büyük bir anlaşmazlık baş gö.termişti. Daha ziyade imalâtla uğraşan kuzey eyaletlerde Beyaz işçiler çalışıyordu. Halbuki güney eyaletlerde tarım yapılıyor, büyük çiftliklerde çok sayıda işçi kullanmak gerekiyor, Zenci esirler çalıştırılıyordu. Kuzeyliler esaretin kaldırılmasını istiyor, Güneyliler ise devamında ısrar ediyorlardı.

Abraham Lincoln'un cumhurbaşkanlığına seçilmesinden kısa bir müddet sonra 1861'de güney eyaletler kendi aralarında birleşerek «Amerika Devletler Federasyonu» adı altında yeni bir hükümet kurdular. Çok geçmeden A. B. Devletlerine ait bütün kalelere ve silâh depolarına da el koymuş bulunuyorlardı.

Bu nazik zamanda Abraham Lincoln devletin birliğini koruyacağını, hiçbir eyaletin A. B. Devletleri Anayasasını çiğnemesine müsaade etmiyeceğini ilân etti. Bu Güneyliler'e ya tekrar birliğe katılmalarını, ya da savaşa hazır olmalarını ihtar demekti. Bunun üzerine İç Savaş başladı. Beş yıl süren bu savaş 1865'te sona erdi, aynı anda A. B. Devletlerinde esarete son verilmiş oldu.

● **Monroe Doktrini:** Bu arada, durmadan yapılan faydalı icatlar A. B. Devletlerinin hem tarım, hem de endüstri alanında ilerlemesini sağlıyordu. Öte yandan eğitime de önem verilmeye başlanmış, yeni yeni okullar kurulma yoluna girilmişti. Amerika artık kuvvetli bir devlet olma yolundaydı. Barışı kendine prensip edinmiş ve bunu daha 1823 yılında Monroe Doktrini'yle dünyaya duyurmuştu. Başkan James Monroe, Monroe Doktrini'ni yayınlıyarak, Avrupalılara Yeni Dünyanın işine karışmamalarını ihtar etmiş, buna karşılık da Birleşmiş Devletler'in Avrupa'ya müdahalede bulunmıyacağını bildirmişti.

A. B. D. bir diğer savaşı da İspanya ile yaptı. Kuba'nın bağımsızlık savaşında İspanya'ya karşı çarpışarak büyük bir başarı kazandı. Bu savaş Birleşik Devletler'e Porto Rico, Filipinler ve Guam'ı kazandırdı. Hemen o sıralarda Hawaii Adaları A. B. D. toprakları arasına alındı. 1867'de ise Alaska Rusya'dan satın alınmıştı.

A. B. D. 1901'den 1905'e kadar başkanlık eden Theodore Roosevelt zamanında son derece büyük bir gelişme hamlesine girişti. Artık dünyanın en büyük devletlerinden biri olmuştu.

● **I. Dünya Savaşı:** A. B. D. Birinci Dünya Savaşında kesin olarak tarafsız kalmak kararındaydı. Ancak, İngilizlerin Amerika'dan geniş ölçüde malzeme satın almaya başlaması üzerine Almanlar da denizaltı gemileriyle bunu önlemeye çalıştılar. 7 mayıs 1915'te İngiliz «Lusitania» transatlantiği Almanlar tarafından torpillenerek batırıldı, bu faciada 124 Amerikalının hayatını kaybetmesi çok şiddetli tepkilere sebep oldu, bir yıl kadar süren diplomatik görüşmelerden sonra 1916'da Almanlar, ticaret gemilerini haber vermeden torpillememeye söz verdiler.

1917'de Almanlar yeniden denizaltılarının Atlas Okyanusu'nda istedikleri gibi hareket edebileceklerini açıklıyarak üç Amerikan gemisini torpillediler. Bunun üzerine Amerika nisan ayında Almanya'ya savaş açılmasına karar verdi. Bütün bu devre boyunca A. B. D. başkanı Wilson'du. (Bk. Birinci Dünya Savaşı)

Savaştan sonra geçen 20 yıl içinde A. B. D. büyük hamlelerle medeniyet yolunda ilerlemekte devam etti. Avrupa olaylarına karşı da daima tarafsızlığı muhafaza etmeye çalıştı.

● **II. Dünya Savaşı:** Amerika B. Devletleri, birincinin aksine, İkinci Dünya Savaşına çok geniş ölçüde katılmak zorunda kaldı. Savaşın ilk yıllarında bağımsız kalmakla beraber «kiralama ve ödünç verme» şeklinde İngiltere ve müttefiklerine yardım ediyordu. Almanların büyük başarılar kazanmaları üzerine 1941 yılında geniş ölçüde savaşa hazırlanmaya başladı. Japonlar 7 aralık 1941'de Amerika'nın Pearl Harbor deniz üssüne bir

AMERİKA BIRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE

A. B. D. Meclisi binası: Capitol

HÜKÜMET ERKÂNININ MAAŞLARI:
(YILLIK, DOLÂR OLARAK)

Cumhurbaşkanı: 100.000
Başkan yardımcısı: 35:000
Beyaz Saray Sözcüsü: 35.000
Senatörler: 22.500
Temsilciler: 22.500
Kabine üyeleri: 22.500

A. B. D. ORDUSU:

Kara Kuvvetleri: Savaş sonundaki 8.291.336 kişilik kara ordusu 1959 yılında 878.008 kişiye indirilmiştir. Bu büyük ordu en yeni ve kudretli silâhlarla mücehhezdir.

Deniz Kuvvetleri: Savaştan sonra, deniz kuvvetlerinin toplamı, 3.855.497 kişiden, 1959'da 804.119 kişiye düşmüştür. A. B. D. Donanmasında 14 uçak gemisi, 11 ağır kruvazör, daha birçok savaş gemisi vardır. Atom denizaltılarının sayısı da gittikçe artmaktadır.

Hava Kuvvetleri: 1959 yılında 841.899 kişiden ibaret bulunuyordu.

baskın yaptılar. Aynı anda İtalya ve Almanya da Amerika'ya harb ilân etti. Her şeye rağmen Amerikan ordusu istenen mükemmelliğe ulaşamamıştı. 6 ocak 1942 de başkan Roosevelt o yıl içinde 60.000 uçak yapılmasını emretti. Ancak, bu daha önce birçok fabrikaların yapılması demekti. İşte Birleşik Devletler'in İkinci Dünya Savaşı'nda kazandığı ilk savaş bu imalât savaşı oldu.

Amerika 1944-1945 yıllarında tek başına bütün dünya devletleri kadar cephane yapacak kudrete gelmiş bulunuyordu. Bütün savaş boyunca başkanlık eden Franklin Delano Roosevelt 12 nisan 1945'te ölünce yerine yardımcısı Harry S. Truman geçti, kısa bir zaman sonra da savaş zaferle sona erdi.

Bundan sonra A. B. D. barışın korunması için büyük gayretler sarfetti. Önce Birleşmiş Milletler teşkilâtı kuruldu. Daha sonra hürriyet seven memleketler, başta Amerika olmak üzere, komünizme karşı birleşerek NATO'yu kurdular (Bk. İkinci Dünya Savaşı, NATO, Birleşmiş Milletler).

A. B. D. İdare Şekli

Amerika'da icra kuvvetlerinin başında cumhurbaşkanı bulunur. Memleket, biri Senato, biri de Temsilciler Meclisi olmak üzere, iki meclis tarafından idare edilir. Birinci meclisin üye sayısı 100, ikincininki 435'tir.

Her iki meclise birden Congress (Kongre) denir. Senato üyeleri her altı yılda bir seçilirler. Cumhurbaşkanı seçimleri ise dört yılda bir yapılır. Bir aday cumhurbaşkanlığına ancak iki dönem seçilebilir.

A. B. Devletlerinde cumhurbaşkanlığı seçimi iki derecelidir. Halk doğrudan doğruya «electoral vote» (seçmen oyu) sahibi olan ikinci seçmenleri seçer. Ancak, bunların hangi partinin başkan adayına oy verecekleri bellidir. Bir partinin seçmenleri çoğunluğu kazanınca o partinin başkan adayı seçimi kazanmış olursa da usulen bunlar toplanarak başkanı seçerler. Seçimlerde başkanla birlikte bir de başkan yardımcısı seçilir.

1960 yılında yapılan seçimlerde, 1953'ten beri A. B. D. başkanı olan Eisenhower'in yerine John F. Kennedy seçilmiştir.

A. B. Devletlerinde cumhurbaşkanının çok geniş selâhiyetleri vardır. Devlet başkanı olduğu gibi, aynı zamanda hükümetin de başkanı, yani başbakandır. Ayrıca ordunun başkomutanıdır, kabineyi kurar, memleketin dış politikasını idare eder, Kongre'ye tavsiyelerde bulunur.

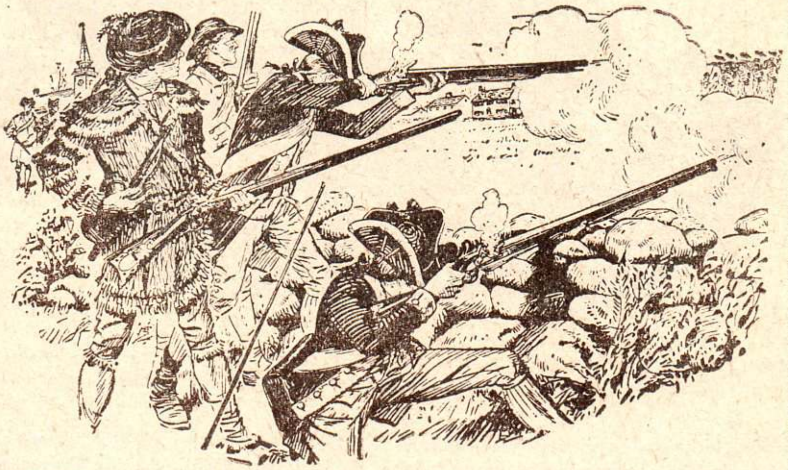
Amerikan hükümetinde 10 bakanlık vardır. Bunlar, sırasiyle dış işleri, hazine, savunma, adalet, posta, iç işleri, tarım, ticaret, çalışma, sağlık - eğitim bakanlarıdır. Kabinede en önemli bakanlık Dış İşleridir. Memleketin bütün dış siyasetini Dış İşleri Bakanı idare eder.

Amerika'da İlim, Fen

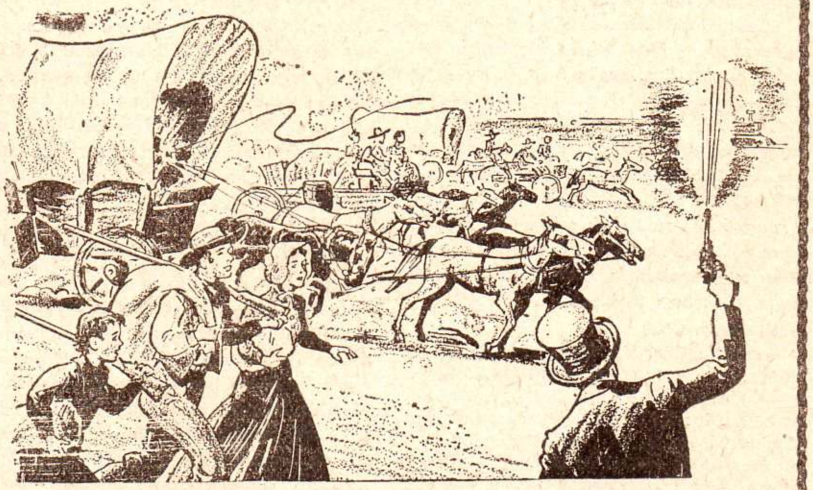
Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yepyeni teknik ilerlemeler kaydetmiş, ilim ve fen alanında çok başarılı hamleler yapmıştır.

Bunların başında atom araştırmaları gelir. İkinci Dünya Savaşı'nda sırf savunma maksadiyle geliştirilen atom bombası üzerinde savaştan sonra daha büyük çalışmalar yapıl-

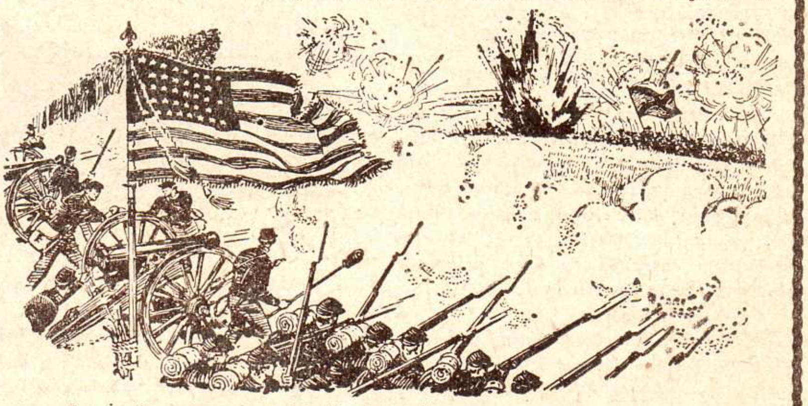
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KURULUŞUNDA 3 ÖNEMLİ NOKTA

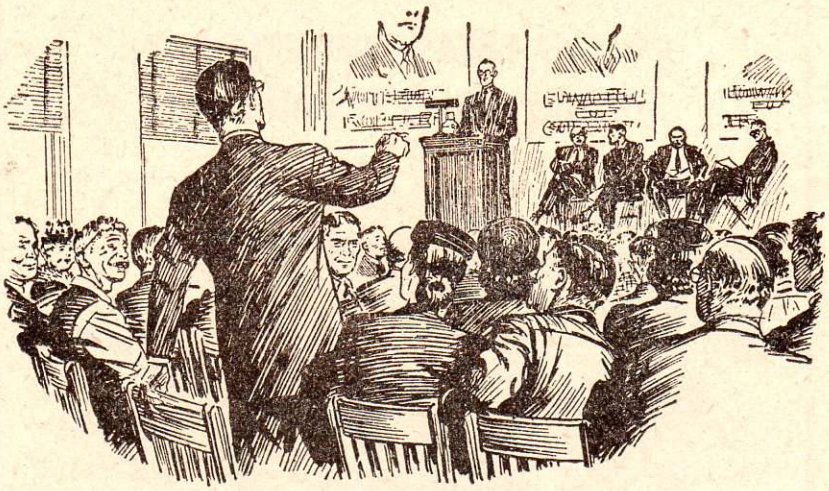
Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşundaki en önemli olaylardan biri Amerikalılar'ın sömürgecilikten kurtulmak için yaptıkları savaşlardır. İlk defa 1774'de G. Washington'un komutasında sömürgecilere savaş açtılar.

Amerika'nın kuruluşunda ikinci önemli nokta da öncülerdir. Yeni topraklara yerleşme hareketine önayak olan öncüler ilkin büyük sıkıntılar çektiler. Meselâ Virginia'ya ilk yerleşen 104 kişi altı ay sonra öle öle 38 kişi kaldı.

Amerika İç Savaşları, memlekette köleliğin yerleşme veya toptan kalkması için yapılan savaşlardır. Bir ara ikiye bölünür gibi olan Amerika Birleşik Devletleri bu harb sonunda yeniden sıkı sıkıya birleşme imkânını kazandı.

Amerika Birleşik Cumhuriyetleri idare şeklinde halk oyuna fazla saygı gösterilir. Vergi veren her vatandaşın hükümet işlerinde söz hakkı vardır

mıştır. İlk atom bombası bugün yapılanların yanında bir oyuncak gibi kalmaktadır. Ayrıca, atom enerjisinden endüstride faydalanma konusunda da büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. (Bk. Atom)

Güdümlü roketler de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen bir fen ve ihtisas kolu olmuştur. Bugün A. B. D. Hava, Kara ve Deniz Kuvvetleri tarafından geliştirilen Atlas, Thor, Titan, Jupiter, Polaris gibi güdümlü roketler memleketin en büyük savunma ve feza araştırmaları vasıtasıdır. (Bk. Roket)

Amerika'da suni peyk çalışmaları da hızla ilerlemekte ve her gün atılan yeni bir adım feza araştırmalarında yeni çığırlar açmaktadır. (Bk. Suni Peykler)

Bibliyografya:

Amerika Birleşik Dev. Tarihi. (1492-1940). C: 1-2 (Çev. Fuat Gökbudak, 1945); A. B. Devletleri, Halk Tarafından Kurulan bir Hükümet. (Hudson Cathryn Seekter); A. B. D. Tarihi Ana hatları (J. B. Wight, 1953); A. B. D. de Orta öğretim (Fuat Baymur, 1959); Birleşik Amerika Dev. nasıl büyük bir Dünya Devleti oldu. (Sermet Gökdeniz, 1942); Amerika. (Çev. N. Nurettin Ege, 1953); Daimî İnkılâp Diyarı Amerika. (Russel W. Davenport, 1953); Amerikalıları Tanıyalım. (M. Talât Sümer, 1946)

AMETÇİ [Âmedci]

Tanzimattan önce doğrudan doğruya reisülküttaba bağlı bir memurdu. Ametçi Dışişleri Bakanı demek olan Reisülküttab'ın sadrazam adına yazdığı yazıları temize çeker, daha önemsiz konulardaki yazıları da kendisi yazardı. Reisülküttap, yabancı elçilerle görüşürken ametcinin de hazır bulunarak konuşma zaptını tutması usuldendi.

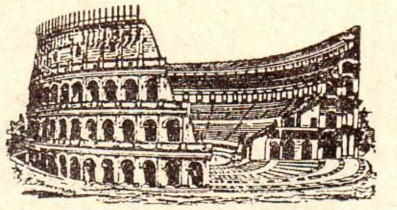
Yeni verilen timar ve zeametler için alınan harçları tahsil etmek âmetçinin vazifesiydi. Bu harçlar alınınca ilgili evrak üzerine «geldi» anlamına Farsça «âmed» yazılırdı. Babıâli'nin bu işle ilgili kalemine Âmedî, doğrudan doğruya bu işle vazifeli kimseye de «âmedci» denilmesi bundandır. Bu kelime halk dilinde «ametçi» olmuştur.

Bu görevin resmen «âmedcilik» adı altında başlaması XVIII. yüzyılın ilk yarılarına raslar. Tanzimattan sonra görev daha da önem kazanmış, Âmedî-i Divan-ı Hümayun diye anılmaya başlanmıştır.

İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra, İttihat ve Terakki hükümeti tarafından değiştirilen birçok memuriyet adı arasında bu da Meclis-i Vükelâ ve Maruzat Kalemi Başkâtipliği şeklinde değiştirilmişse de 1912 den sonra gene Âmedî-i Divan-ı Hümayun kullanılmaya başlanmış, bu tabir 1922 ye kadar sürmüştür.

AMETİST

Mor renkli kıymetli bir taştır. Aslı kuars olan bu taşın mor rengi içindeki mangan oksitten ileri gelir. Sibirya, Seylan, İspanya, Fransa ve Almanya'da bulunur. Eskiden bunla kadeh ve bardak yapılırdı. Onyedinci yüzyılda kıymetli mobilyalar ve ev eşyaları ametistle süslenmeye başlandı. Daha sonraları da kuyumculukta önem kazandı. «Ametist» adı Yunanca «sarhoş olmıyan» mânasına gelir. Eskiler bu taşı sarhoşluktan korunmak için yanlarında taşırlardı.

Amfiteatr

AMFİTEATR

Eski Yunanistan'da ve Roma'da halkın toplanıp büyük gösterileri seyrettiği, bugünkü stadyumlara benzer yerlere «amfiteatr» denilirdi. Amfiteatr ya daire şeklinde veya oval olurdu, halkın oturması için ayrılan taş basamaklar önden arkaya doğru yükselirdi. Bugün o devirdeki amfiteatrların bir kısmının kalıntıları hâlâ durur. Meselâ Roma'daki meşhur Colosseum da bunlardan biridir. Efes'te de o devirden kalma amfiteatr yıkıntıları vardır.

Bugünkü mimaride açıkhava tiyatroları veya büyük konferans salonları inşasında amfiteatr tarzından faydalanılmaktadır.

AMIENS

Fransa'nın kuzey-batı bölgesinde Paris'e 130 km. mesafede 92.500 nüfuslu bir şehirdir. Denizden yüksekliği 27 m. dir. Nehir taşıtlarının işlemesine elverişli Somme Irmağı boyuna kurulmuştur. Paris, Reims, Rouen şehirlerini Calais'ye bağlıyan demiryolu üzerinde bulunması şehrin önemini daha da artırır. Civardaki verimli ovalarda meyva bahçeleri ve şekerpancarı tarlaları geniş yer kaplar.

Önemli bir endüstri şehri olan Amiens'de yün, kadife, ipek, pamuk, keten dokuma fabrikaları ileri durumdadır. Ayrıca, gıda maddeleri sanayii, bilhassa şeker fabrikaları, ayakkabı ve maden sanayii de çok gelişmiştir.

Amiens Fransız gotik mimarisinin en güzel sanat eserlerinden biri olan büyük kilisesi ile de meşhurdur. Yapılmasına 1220 yılında başlanan bu kilisenin dışındaki heykeller, içindeki tahta sıraların oymaları hakiki birer sanat eseridir. Şehirde bir de Pikardiya Müzesi adında zengin bir müze vardır. Amiens XVI. yüzyılın sonunda Ispanyollar tarafından zaptedilmişse de 1597'de IV. Henri tarafından geri alınmıştır. 1802 yılında da Fransa, İngiltere, Ispanya ve Holânda arasında yapılan anlaşma da, Amiens'de imzalandığından, bu şehrin adını taşır. Bu anlaşmanın maddelerinden biri de İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Mısır'ı Osmanlı İmparatorluğuna teslim etmeleriydi. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı sırasında Somme Irmağı boyunda cereyan eden çetin çarpışmalar da Amiens Savaşları diye anılır. Bu savaşta Amiens şehri büyük zarar görmüş, yanıp yıkılmıştır.

AMİK OVASI

Güney Anadolu bölgesinde, Antakya şehrinin kuzey yönüne düşen bir ovadır. Ortasında Amik Gölü bulunan ve çukur bir düzlük halinde olan Amik Ovası doğuda Kurt Dağları'na, batıda Akdeniz'e, kuzeyde Islâhiye, güneyde Kuseyir yaylasına kadar uzanır. Çevresindeki bu arazi dalgalanışları dolayısiyle kuzeyden güneye doğru ovanın genişliğinde değişiklikler olur. Aşağı yukarı orta kısma gelen bir noktada kuzeye doğru darlaşır, güneye doğru genişler. Kuzeyde ovanın en geniş yeri 18-20 km., güneyde 30-35 km. dir. Ovanın uzunluğu ise 90 km. dir. Böylece, ova 1500 km. karelik bir sahayı kaplar.

Amik Ovası'nın toprakları çok bereketlidir. Toprak baştan başa tarıma elverişlidir. Bu ovada toprak parçalara bölünmüş, böylece büyük çiftlikler meydana gelmiştir. Çevrede yaşıyan ve topraksız olan köylü, ortakçılık yolu ile, bu toprakları işletir.

Amik Ovası sadece ekime elverişli olması yönünden değil, tarih bakımından da ayrı bir önem taşır. M. Ö. 4000 yıllarından bu

yana Amik Ovası sayısız millet ve toplulukların yerleşme sahası olmuştur. Ovanın en verimli kısmını teşkil eden doğu ve güneydoğuda ilk yerleşme çağlarının izlerini taşıyan sayısız höyükler bulunmaktadır. Dümdüz ve hemen hemen belli başlı hiç bir arıza göstermiyen ovada, bu höyüklerin sık bir şekilde yapılmasını askerî savunmayı sağlamak içindir.

Çok eski çağların, Batı Akdeniz ve Doğu Mezopotamya yollarının Amik Ovası'ndan geçtiği anlaşılmaktadır. Güney Filistine de inen tek yol buradadır. Eski çağların sayısız medeniyetlerinin doğup geliştiği çevreyi dört yönden birbirine bağlıyan bu yollar sayesinde, kültür ve ticaret hayatı büyük gelişmeler göstermiştir. Ovada tepeler halinde yükselen 178 höyükte son yıllar içinde kazılar ve araştırmalar yapılmıştır. Bu höyüklerden Reyhanlı ilçesi yakınında bulunanı Tel-el Cüdeyde adını taşımaktadır. Bu höyüğün bulunduğu yerlerde M. Ö. VII. yüzyıla kadar insanların oturduğu tesbit edilmiştir. Tabandan tepeye kadar höyükte 14 kültür katı bulunmuştur. Gene Reyhanlı çevresindeki Çatalhöyük'te M. Ö. 2000 yıllarından başlayıp M. S. 600 yıllarına kadar devam eden çağın izlerine ve sayısız eserlerine raslanmıştır. Öteki höyüklerde de aşağı yukarı 6000 yıllık tarihinin çeşitli çağlarında çevrede yaşıyan çeşitli milletlerin meydana getirdiği sayısız medeniyet eseri bulunmuştur.

AMİK GÖLÜ — Amik Ovası'nın ortasında bulunan Amik Gölü, çoğu yeri sığlık olmak üzere, 90 km. kare genişliğindedir. Ocak ayı ile mart ayı ortasına kadar devam eden sürekli ve bol yağmurlarla göl suları kabarır. Marttan sonra yağmurlar kesildiği için, bütün yaz boyunca sular devamlı çekilir. Göl, kurumasa bile, sığlaşır. Kuzeyden gelen Karasu, Muratpaşa çayları, güneyden gelen Afrin Çayı Amik Gölü'nü besler. Yağışın çok olduğu aylarda sular fazla gelip göl etrafına zarar verecek şekilde kabarınca, bu fazlalık Antakya şehrinin kuzey-doğusunda akan Asi nehrine akıtılır. İçinde çeşitli balık bulunur ve çevre halkı bu balıkları avlar.

ÂMİN ALAYI

Cumhuriyetin ilânından önce Türkiyede mahalle okulları vardı. Bu okullarda 4 - 7 yaşlar arasındaki çocuklara Kuran'daki namaz sûreleri ve alfabe öğretilirdi. O zamanki geleneklere göre bu okullara gidecek çocuklar için tören yapılır, çocuk okula Âmin Alayı denen bir kalabalığın ilâhi ve duaları ile başlardı.

Âmin Alayı, çocuğun gideceği okulun önünden hareket ederdi. En önde, eski bir öğrenci, başının üstüne koyduğu süslü bir rahlede yeni öğrencinin okulda oturacağı minderi, namaz sûrelerinin yazılı olduğu cüzü ve alfabeyi taşırdı. Onun arkasında, yeni öğrencinin gideceği okuldan veya başka okullardan öğrencilerin meydana getirdiği ilâhiciler bulunurdu. İlâhicilerin arkasından o gün en güzel elbiselerini giymiş olarak okula başlıyacak çocuk, daha sonra gene öğrenciler ve seyirciler gelirdi. Alay ilâhiciler arasında okuldan, çocuğun evine gider, evin kapısında hoca dua eder, gene ilâhicilerin, arada bir alaydakilerin «Âmin» diye bağırmaları arasında okula dönerdi. Bu törenden sonra da sınıfa girilir ve derse başlanırdı.

AMİNLER

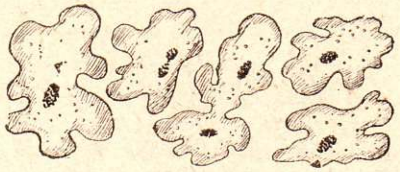
Amonyağın hidrojenleri yerine alkil gruplarının geçmesiyle türiyen kimyasal bileşiklerdir. Üç kısma ayrılırlar: Amonyağın hidrojenlerinden birinin yerine bir alkil grupunun geçmesiyle türiyen aminlere «birincil amin», iki alkil grupunun geçmesiyle türiyenlere «ikincil amin», üç alkil grupunun girmesiyle türiyen aminlere de «üçüncül amin» denir. Genel olarak amonyağın alkil iyodürlerle işlenmesiyle elde edilir:

$$NH_3 + RI \rightarrow RNH_2 + HI$$

Yalnız, alkillenme olayı istenilen kademede kesilemez, böylece üç amin de aynı zamanda meydana gelir. Bu bakımdan her aminin kendine mahsus bir elde edilişi vardır. Genel olarak amonyak baz özellikleri gösterdiğinden bunlardan türiyen aminler de aynı şekilde baz özellikleri gösterirler. Asitlerle işlendikleri zaman tuzları meydana getirirler. Bu tuzlar katı maddelerdir, suda erirler. Hidroksit eriyikleriyle işlenince aminler tekrar serbest hale geçerler.

AMİP

Bir hücrelilerin kökbacaklılar sınıfından küçük bir canlı varlıktır. Şekli değişir. Hareketi sırasında yalancı ayaklar çıkarır. Yosunlu, durgun sularda, nemli yerlerde yaşar. Hareket etmediği zaman vücudu yuvarlak veya ovaldir. Vücudu meydana getiren protoplâzma içinde yuvarlak bir çekirdek ve birkaç «koful» (boşluk) bulunur. Hayvan hangi yöne gidecekse o yana bir ayak çıkarır. Bir besin maddesi, amipin protoplâzması içine girince etrafında bir koful meydana gelir. Bu, «sindirim kofulu» dur. Besin bunun içinde sindirilir. Artıklar gene hücrenin bir tarafından atılır. Besin maddesinin oksijenle birleşerek yanmasından hayvanın yaşamasına lâzım olan enerji elde edilmiş olur.

Amip ve parçalanması

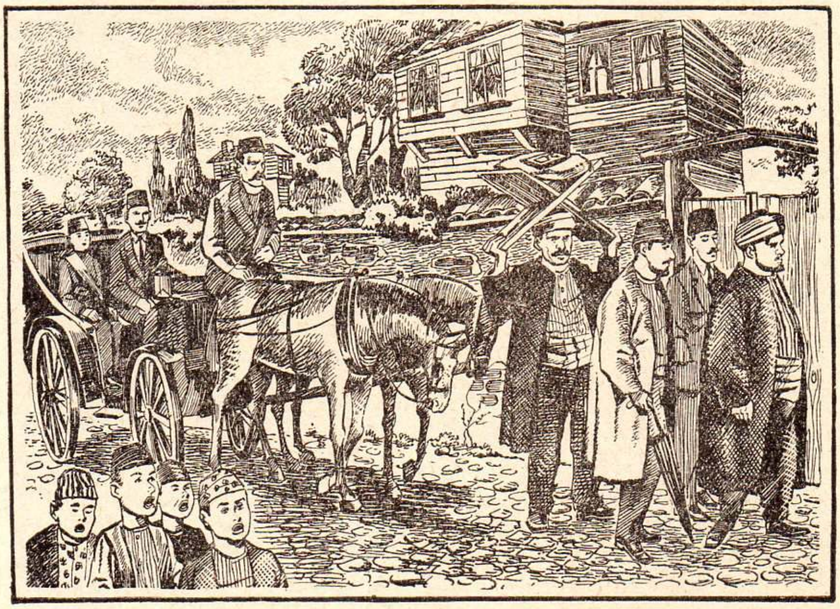
Amipin üremesi ikiye bölünme suretiyle olur. Meydana gelen iki ayrı hücre tek başlarına yaşamaya başlar.

Amipin birçok cinsleri vardır. Suda ve toprakta yaşayanları zararsızdır. Geviş getiren hayvanların barsaklarındaki zararsız amipler sellülozun sindirilmesine yardım etmesi bakımından faydalıdır. İnsanların barsaklarında yaşıyan dizanteri amipi kalınbarsaklarda yerleşerek «kanlı ishal» e sebep olması bakımından zararlı ve tehlikelidir. Bir kısım amipler de kan yolu ile karaciğere giderek «karaciğer apsesi» adı verilen tehlikeli bir hastalığa sebep olurlar. Amiplerin kışa ve soğuğa dayanıklı kist şekilleri de vardır.

AMİTLER

Amonyağın organik asitlerle meydana getirdiği kimyasal bileşiklere «amit» denir. Amitler çeşitli usullerle elde edilirler. Meselâ, sirke asidini eşit ölçüde amonyakla işliyerek amit elde etmek kabildir. Amitler hangi asitten türemişlerse o asidin adının sonundaki «ik» veya «oik» eki kaldırılır, yerine amit ilâve edilir: «Asetik asit» (sirke) den yapılan amit «aset amit» adını alır.

Amitler asitlerle birleşince tuz meydana getirmezler, sadece, asitlerin katalitik etki-

Eski devirde okula başlama: Âmin Alayı

leri altında kalınca, kendilerini meydana getiren asit ve amonyağa ayrılırlar. Bu hidroliz işi hidroksit eriyiklerle de yapılır.

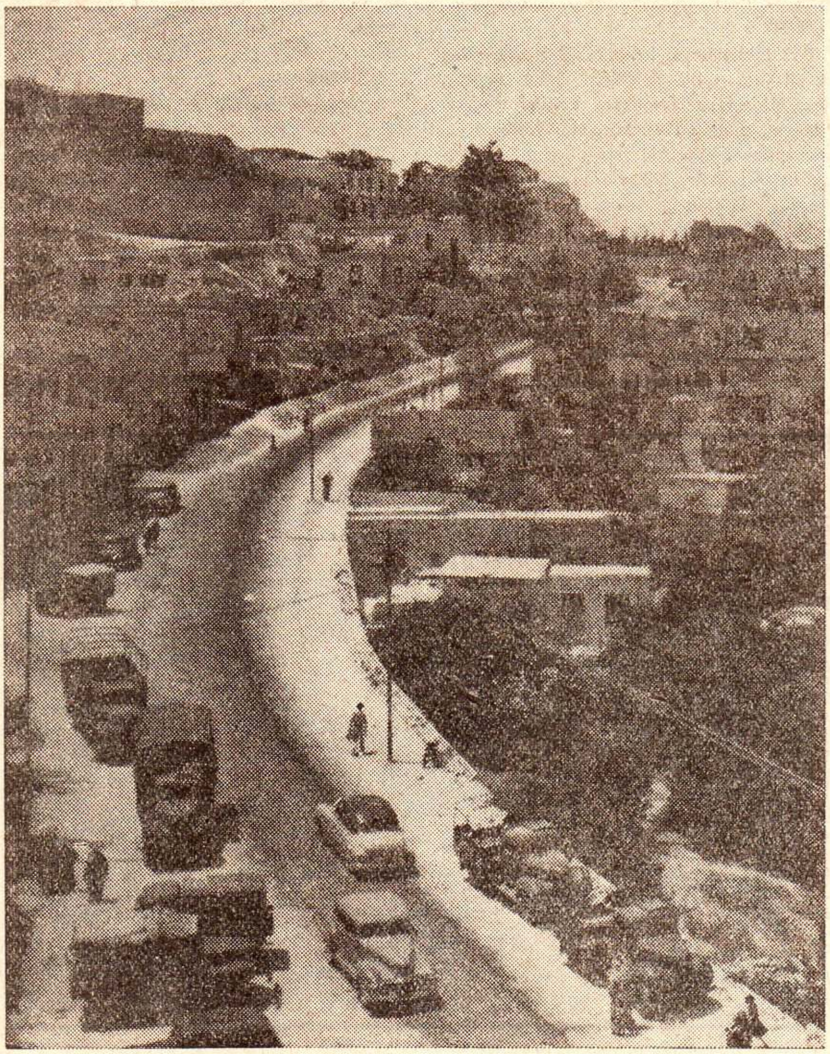
Amido Asitler

Amit nevinden olup içinde aynı molekülde karboksil grupu ile amino grupu bulunan kimyasal bileşiklerdir. Organik asitlerde karboksil grupuna bağlı bulunan alkilin hidrojenleri yerine amino gruplarının geçmesiyle türerler. Tabiî olarak proteinlerin yapısında bulunur, bunların hidroliziyle elde edilirler. Amido asitler arasında en önemlileri amino etanoik asit (glikokol), amino propanoik asit (alenin), amino süksinik asit (asparagin asit) tir. Hepsi, billûr gibi, renksiz ve kokusuz maddelerdir. Ergime noktaları oldukça yüksektir. Moleküllerinde hem asidik, hem de bazik grup bulunur. Asitlere karşı baz, bazlara karşı da asit gibi tesir ederek tuzları meydana getirirler.

AMMAN

Ürdün Krallığı'nın başkentidir. 202.000 nüfusu vardır. Lût Gölü'nün kuzey-doğusunda 500-700 m. kadar yükseklikteki bölgede Şeria Irmağı'nın kollarından Zerka'nın yukarı bölümünde, çöllerin birbirine en çok yanaştığı noktada kurulmuştur. 1946 yılına kadar İngiliz manda idaresi altında bulunan Amman bu tarihten sonra bağımsızlığını kazanmış, süratle gelişip güzelleşmeye başlamıştır. Hicaz demiryolu üzerinde, hareketli bir ticaret şehri olarak genişlemektedir.

Şehrin eski bir tarihi vardır. Amman, Ammonitler'in de eski başkentiydi. Büyük İskender'den sonraki Hellenistik devrinde Mısır Kıralı Ptolemaios Philadelphos (M. Ö. 283-246) şehri Yunanlılaştırarak oraya kendi adını verdi. Bu tarihten sonra şehre Philadelphia denmeye başlandı. Yahudi kırallarından Alexander Jannaeus (M. Ö. 102-76) bütün civarı ele geçirmiş olmasına rağmen, şehri alamamıştı. Fakat Romalı General Pompeius, Yakın Doğu'daki karışıklıkları halletmek için o civara geldiği zaman (M. Ö. 63) bir «on şehir birliği» (Dekapolis) kurarak Amman'ı bunlara kattı. Roma İmparatoru Traianus bir Arabistan Eyaleti kurarak Amman'ı da bu eyalete aldı. Bu tarihten sonra Amman çok gelişti. Şehirdeki tapınaklar, hamamlar, kale, büyük kilise, tiyatro vs. bu devirlerden kalan tarihî eserlerdir.

Ürdün'ün başkenti Amman'dan bir görünüş

AMONYAK

Keskin kokulu, renksiz bir gazdır. 10° de 6 - 7 atmosferlik basınç altında sıvı haline gelir. 0° deki özgül ağırlığı 0,64 tür, çelik kaplar içinde devamlı basınç altında saklanır. Sıvı amonyak —33,5° de kaynar, bu sırada çok fazla ısı sarfettiği için buz fabrikaları ve soğutma makinelerinde kullanılır. Daha da soğutulursa —74° de kitle halinde donar. Amonyak suda kolay erir: 0° de 1 atmosferlik basınç altında 1 hacim suda 1300 hacim gaz amonyak erir.

Günlük işlerde kullanılan amonyak % 10 oranında sulu bir eriyiktir. Bu eriyikler baz etkisi gösterirler. Bundan dolayı asitlerle amonyum tuzlarını verirler. Amonyak oksijenle yakılırsa su ve serbest azot meydana gelir.

Amonyak havagazı ve kok fabrikalarında ikinci derecede bir ürün olarak elde edilir. Taşkömürünün kuru kuruya damıtılmasında içindeki % 1 - 1,5 oranındaki azot amonyak halinde çıkar. Ayrıca bir kısmı da katranla beraber yoğunlaşan «gaz suyu» nu meydana getirir. Bu gaz suyunun ısıtılmasiyle de amonyak elde edilmiş olur.

Bugün endüstride amonyak hava azotundan sentetik olarak elde edilmektedir. Bu usule, Alman kimyacısı Fritz Haber tarafından bulunduğu ve gene bir Alman kimyacısı olan Carl Bosch tarafından da pratik bir hale getirildiği için, Haber - Bosch usulü denir.

Amonyak, büyük ölçüde, sunî gübre olarak kullanılır. Ayrıca amonyum tuzları basmacılıkta, soda yapımında, soğutma işlerinde kullanılmaktadır.

İnsan ve hayvanların vücudunda, proteinlerin parçalanması sebebiyle, devamlı olarak amonyak meydana gelir, bu da idrar yolu ile boşaltılır. Gene hayvansal ve bitkisel proteinlerin çürümesinden de amonyak meydana gelir. Amonyak sümüksel zarları tahriş eder. Onun için, amonyak kokusu insanın burnunu yakar.

Dikkat! Zehirdir!

Amonyak zehirli bir maddedir. Amonyak içerek zehirlenenlere sulandırılmış sirke, şarap, limon suyu gibi hafif asitli şeyler içirmelidir.

Amonyağın gözü yakması da tehlikelidir, hattâ gözü kör bile edebilir. İçlerinde amonyak bulunan çelik kapların patlaması, soğutma makinelerinin gevşemeleri neticesi amonyak sızması solunum organları için tehlikelidir.

AMONYUM

Amonyaklı tuzlarda maden rolü oynıyan, 1 azot ve 4 hidrojenden meydana gelen NH_4 grupudur. Tek başına bulunmıyan bu atom grupu bileşiklerde +1 değerlikli bir katyon yerini tutar. NH_4 katyonu bazı bakımlardan potasyuma benzer. Amonyum tuzlarından çoğunun kendilerine karşılık olan potasyum tuzlariyle izomorfturlar ve birbirlerine gayet yakın erirlikleri vardır.

Amonyum tuzları susuz amonyakla susuz asitlerden de elde edilirler. Bunlar genel olarak suda kolay erirler ve billûrlaşırlar.

Amonyum klorür (nişadır), tabiatta, yanmakta olan volkanların yakınlarında bulunur. Suda erirken eriyik soğur. (10° de 100

kısım suda 33 kısım nişadır erir.) Nişadır daha çok lehimcilikte kullanılır: Serbest hale gelen klorlu hidrojen lehimlenecek yerdeki oksit tabakasını eritir ve metalin ergimiş lehimle bir alaşım meydana getirmesini sağlar. Nişadır aynı zamanda boyacılıkta, kimyasal analizde ve elektrolit olarak da löklanşe pillerinde kullanılır.

AMOR: (Bk. EROS).

AMPER

Elektrik akımının şiddetini ölçmede kullanılan birimdir. Bunu ilk bulan Fransız bilgini Ampère'den ötürü bu ad verilmiştir (Bk. Ampère).

Amper aygıtı — Akımların birbirleri üzerindeki etkisini gösteren alettir.

Ampermetre — Elektrik akımının şiddetini doğrudan doğruya ölçmeye yarıyan ölçü aletidir. Birçok çeşitleri vardır. Bunlardan döner makaralı aletler alternatif akım ölçülerinde kullanılmaz. Bu çeşit ampermetreler doğrultmaçlarla doğrultulmuş bir alternatif akımın ortalama olarak değerini gösterir.

Amper-saat — 1 amper şiddetinde bir elektrik akımının bir saat içinde akıttığı elektrik miktarını gösterir.

AMPER KANUNLARI

Elektroteknikte akım geçiren iletkenlerin karşılıklı etkisine ait fizikçi Ampère tarafından konmuş kanunlardır. Bu kanunların esasları şunlardır.

1 — Aynı yönlü ve paralel gidişli elektrik akımları birbirlerini çekerler.

2 — Ters yönlü ve paralel elektrik akımları birbirlerini iterler.

3 — Aynı yönlü iki çapraz akım birbirlerini çekerler.

4 — Ters yönlü iki çapraz akım birbirlerini iterler.

AMPERE, André-Marie (1775-1836)

André-Marie Ampère

Meşhur Fransız fizikçisi ve kimyacısıdır. Lyon'da doğmuş, Marsilya'ya yaptığı bir gezi sırasında ölmüştür. Daha küçük yaşta matematiğe karşı ilgi göstermiş, fakat 1793 yılında babasının İhtilâlciler tarafından giyotinle idam edilmesi üzerine ruhî bir buhran geçirmişti. Bir müddet sonra botanik, edebiyat ve müzik alanında da kendi kendine çalıştı. Lavoisier'nin teşvikiyle fizik ve kimya öğrenmeye başladı. 1801 yılında Bourg'da fizik profesörü oldu. 1805 yılında Politeknik Okulu'nda analiz üzerine ders vermeye başlıyan Ampère 1814'te Akademi üyeliğine seçildi. On yıl sonra da Collège de France fizik profesörlüğüne getirildi.

Ampère daha çok elektrik ve magnetik alanlarında çalışmış, bu arada akımların mıknatıslanmış bir iğne üzerindeki etkisi kanununu bulmuştur (Bk. Amper Kanunları). 1821 de akımların akımlar üzerindeki etkisini keşfetmiş, magnetik ilminde elektrodinamik teorisini ileri sürmüştür (1822).

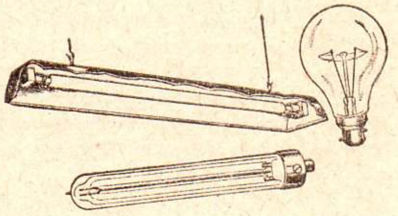
Ampère'in ışığın kristaller içinde çift kırılması hakkında da araştırmaları vardır.

Ampère matematik ve felsefe alanında birkaç eser de yazmıştır. En tanınmışı «Considérations sur la Théorie mathématique du jeu» (Kumarda tesadüf hesabı üzerinde düşünceler) dir. Ömrünün son yıllarına doğru yazmaya başladığı «Essai sur la philosophie des Sciences» (İlimlerin felsefesi üzerine deneme) adındaki eserini tamamlıyamamıştır.

AMPİRİZM

Bilgilerimizin kaynağı olarak deneyi kabul edenlerin mesleğidir. Ampirizm mesleğindeki filozoflar: «Bilgilerimizin kaynağı nedir?» sorusunu, «Deneydir» diye cevaplandırırlar. Onlara göre bilgilerin kaynağı «akıl» değil, «deney» dir; insanların «doğuştan gelen» hiçbir bilgisi yoktur; bunun gibi, Tanrı, sonsuzluk, matematik tarifleri vs. üzerindeki bilgilerimiz de «doğuştan gelme» değildir.

Bu inanış alanındaki çalışmalar ve araştırmaların eski bir geçmişi vardır. Bu çalışmalarda yer yer «akıl» a da yer verildiği göze çarpar. Ampirizmin ilk temsilcileri İlkçağ Yunanistan'ındadır. O zamanki ampiristler duyularımızın bildirdiği duyumları esas olarak almışlar, bunları «gerçek bilgiler» olarak kabul etmişlerdi. Ampirizmin bu şekline «duyumculuk» denir. Demokritus ve Epikurus gibi filozoflar ampirizmin bu şekilde temellerini kurmuşlarsa da bugünkü anlamiyle ampirizm XVII. yüzyılda İngiltere'de gelişmiştir. İngiliz filozoflarından Locke (1632-1704), Hume (1711-1776), Mill (1806-1873) ve Spencer (1820-1904) bu gelişmede başlıca rolü oynamış filozoflardır. Fransa'da bu mesleği daha çok duyumculuk alanında geliştiren de Condillac (1715-1780) olmuştur.

Flüoresan, sodyum ve elektrik ampulleri

AMPUL

İçinde, elektrik akımiyle akkor haline gelerek ışık verici bir iletkeni bulunan, havası boşaltılmış cam şişedir, elektrik gücünü aydınlatma vasıtası olarak kullanmaya yarar.

Edison'un bulduğu ilk ampulde iletken olarak kömürleşmiş pamuk kullanılmış, yanmasının önüne geçmek için de ampulün havası boşaltılmıştır (Bk. Edison). Bugünkü ampullerde ise tungsten teli kullanılır. 3200° de eriyen tungsten, elektrik akımının mey-

IŞIĞIN ALTIN ÇAĞI

AMPULÜN İCADI

Ampul, insanlığa çok faydalı yenilikler hediye eden Edison'un icatlarından biridir. 21 ekim 1879 bu yeni ışık devrinin başlama tarihidir. O gün Edison, havası boşaltılmış cam bir yuvarlak içine koyduğu kömürleşmiş pamuk ipliğini elektrik akımı ile yakmayı en sonunda başarmıştı. O güne kadar Edison ampul yapabilmek için 40.000 dolâr harcamış bulunuyordu.

Bu sadece bir başlangıçtı. Edison'un yaptığı ilk ampul ancak 40 saat yandı. Şimdi iş, uzun müddet yanmaya dayanacak bir madde bulmaya, ampul tekniğini geliştirmeye kalıyordu.

Tam elli yıl sonra, 1929'un ekim ayında Edison şerefine büyük bir törenle «Işığın Altın Jübilesi» yapıldı. Artık şehirler pırıl pırıl aydınlanmıştı.

10.000 VATLIK AMPUL

Elektrik ampullerinin, uçak alanlarında ve filim stüdyolarında kullanılmak üzere yapılanları çok kuvvetli bir ışık kaynağıdır. Bunların bazısı 10.000 vatlık ışık verir. Öte yandan, bir vatın onda üçü kadar az ışık veren ampuller de vardır. Bunlar daha çok hekimlikte kullanılır.

GÜNDE 6.000.000 AMPUL

A. B D. dünyada en çok ampul imal eden memlekettir. Birleşik Devletlerde 6.000.000 kadar çeşitli ampul yapılmaktadır. Bir yılda yapılan ampullerden 600.000.000'u normal aydınlatma işlerinde kullanılır, geri kalanın büyük bir kısmı Noel ağaçlarını süslüyen ampullerdir. Yüksek vatlı ampullerle otomobil farları için yapılan ampuller de yılda 500 milyonu bulur. A. B. D. nde yapılan ampulün ancak % 4 ü ihraç edilmektedir.

AMPUL YAPIMI

Evlerde kullandığımız ampuller makinelerle ve otomatik olarak yapılır. Ampul yapmaya yarıyacak malzeme makinenin bir tarafından girer, öbür taraftan ampul, tamamlanmış, tecrübe edilmiş, ambalajlanmış olarak çıkar. Bunların dışında çeşitli maksatlar için değişik tekniklerle yapılan türlü ampul vardır. Süs, projeksiyon, flüoresan, projektör ampullerini ve güneş yanığı etkisi yapan ampulleri bu arada sayabiliriz.

dana getirdiği ısıya dayanır, akkor haline gelerek ışık verir.

Elektrik ampulü iki çeşittir: Birincisinde ampulün havası tam olarak boşaltılmıştır, tungsten tel 2100° ye kadar dayanabilir. İkincisinde ampulün içine argon veya azot gibi gazlar konulmuş, 2400-2700° ye kadar ısınan tungstenin eriyip çabuk buharlaşmasının önüne geçilmiştir. Ampulün içindeki bu gazların basıncı ampul soğukken havanın basıncının yarısı kadardır. Ampul ısınınca, içindeki basınç da dışarıdakine eşit olur.

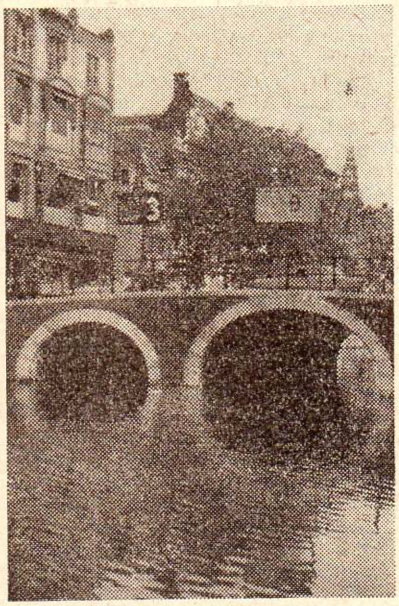
Piyasada satılan elektrik ampulleri az veya çok ışık vermeleri bakımından 10, 25, 40, 60, 75, 100, 500 vatlık (mumluk) olarak muhtelif kuvvettedir. Ayrıca pilli el fenerleri, otomobil farları vs. gibi özel yerlerde kullanılmak üzere normalden daha küçük boyda ampuller de vardır.

AMSTERDAM

Holânda'da İj Körfezi üzerinde Amstel Irmağı ağzında 798.000 nüfuslu bir liman şehridir. Kıral Sarayı'nın bulunması bakımından Amsterdam Holânda'nın başkenti sayılabilir. Fakat Millet Meclisi Haag (Lâhey) dedir.

Şehir Amstel Irmağı ile körfez arasında açılmış, uzunluğu 40 km. yi bulan kanalların arasında kalan adacıkların üzerinde kurulmuştur. 350 kadar köprü bu kanalların iki yanını birbirine bağlar. Ayrıca kanalların iki yanında da geniş ve muntazam yollar ve caddeler uzanır. Bu bakımdan Amsterdam'a «Kuzeyin Venediği» denir.

Şehrin temeli 16-24 metre kalınlığındaki bataklık turp ve tortullarla dolmuş kumlu ve yumuşak olduğundan bu çürük temel üzerine yapılan binalar toprağa çakılan kalın kazıklar üzerine oturtulur. Çok kere de inşaata başlamadan önce toprağın suyu tulumbalarla boşaltılır. Şehrin civarında etrafı setlerle çevrilmiş, deniz yüzünden birkaç metre daha aşağılarda kalan, kurutularak denizden kazanılan topraklar uzanır. Şehir ve civarı denizin kabarmasına karşı bu setlerin muhafazası altındadır. Holândalılar ancak bu mendirekleri yıkmak ve şehirlerini su altında bırakmak suretiyle Fransız Kıralı XIV. Louis'nin ordusuna karşı koyabilmişlerdir. Fakat 1795 yılında hüküm süren kuvvetli kış sırasında körfez ve kanal donduğundan Fransızlar buzların üzerinden geçerek şehre girmeye muvaffak olmuşlardır.

Amsterdam'dan bir görünüş

XII. yüzyılda basit bir balıkçı kasabası olan Amsterdam XVII. yüzyılın başlarında gelişmeye başlamış ve kısa bir zamanda dünyanın sayılı ticaret şehirlerinden biri olmuştur.

Amsterdam Holanda'nın önemli birçok yerlerine kara, hava, deniz yolları ile doğrudan doğruya bağlı bulunduğu gibi, birçok milletlerarası yolların da başlangıç yeridir.

Şehirde bugün gemi tezgâhları, yiyecek, yağ, kimyasal maddeler, boya ve kâğıt fabrikaları vardır. Ayrıca Amsterdam'daki elmas yontma atelyeleri dünya çapında şöhret kazanmıştır.

Amsterdam aynı zamanda gayet kıymetli mimarlık ve güzel sanat eserlerini toplayan bir şehirdir. Eski Belediye Dairesi (şimdiki Kıraliyet Sarayı) 14.000 kadar kazık üzerine yapılmıştır (1655). Eski ve Yeni Kilise'ler, İstasyon ve Borsa binaları, Müze bunların başında gelir. Ayrıca, şehirde iki üniversite, gayet zengin bir koleksiyonu bulunan Güzel Sanatlar Akademisi ve birçok müze bulunmaktadır.

AMUNDSEN, Roald (1872-1928)

Kutup kâşifi Roald Amundsen

Ünlü bir Norveç'li kutup araştırıcısıdır. Börge'de doğdu, tıp öğrenimi yaptıktan sonra 1893'te denizcilik mesleğine girdi. 1897-1899 Güney Denizi araştırmalarına katıldı, 1901'de Novaya Zemlya, Spitzberg ve Doğu Grönland kıyılarını dolaştı. 1903 yılından 1906 yılına kadar Kuzey Mıknatıs Kutbu üzerinde araştırmalarda bulundu. 1911 yılının 14 aralık günü ilk olarak ve İngiliz araştırıcısı Scott'tan az önce Güney Kutup noktasına erişti. Bu başarısiyle ilgili olarak iki ciltlik bir eser veren Amundsen bundan sonra Kuzey Kutbu'na erişme yolunda çalışmalara girişti, bu amaçla birkaç sefer daha yaptı. 1926'da Ellsworth ve Umberto Nobile ile beraber Spitzberg'den balonla yola çıktı, kutup noktası üzerinden geçerek Alaska'da Point Barrow'ya vardı.

Amundsen, arkadaşı İtalyan Albayı Umberto Nobile'nin uçağı ile Kuzey Buz Denizi'ne düşüp kazaya uğradığını haber alınca hemen yola çıkmak üzere hazırlandı. Norveç'ten uçakla havalanarak Nobile'yi kurtamaya gitti. Beraberinde beş arkadaşı daha vardı. Fakat bu yolculuk Amundsen'in ve arkadaşlarının hayatlarına mal oldu. Uçak, Kuzey Kutbu'nun tipileri arasında kaybolup gitti. Birkaç ay sonra uçağın enkazından bir parça bulunarak heyetin bu feci akıbeti öğrenildi.

Amundsen'in eserleri arasında en önemlisi «My Life as an Explorer» (Kâşiflik Hayatım) dır.

AMUR

Uzak Doğu'nun en önemli nehirlerindendir. Moğolistan'dan çıkan Şilka ve Argun nehirleri Mançurya'nın kuzeyinde birleştikten sonra Amur adını alırlar.

Amur'un uzunluğu 4.480 km., havzası 2.000.000 km. karedir, Ohotsk Denizi ile Japon Denizi arasındaki Tatarski Boğazının kuzeyinde denize dökülür. Bu boğaz Sahalin adası ile Rusya arasındadır. Argun, Kulun Gölü'nden hemen sonra kuzeye doğru akışı sırasında Mançurya ile Rusya'nın sınırını teşkil eder. Mançurya'nın kuzeyinde Şilka ile birleşir, burada Amur adını alan nehrin, karışma yerinden denize kadar olan uzunluğu 3.000 km. dir. Amur nehri de güney-doğuya akışı sırasında Rusya-Mançurya sınırını meydana getirir; sonra kuzeye yönelir. Büyük Kingan ve Küçük Kingan dağlarının vadilerinden akan Amur nehri Zeya, Usri gibi birkaç kolla beslenir. Argun ile Usri'nin karıştığı yerler arasında Amur nehri Sibirya ile Mançurya arasında sınır olarak kabul edilir.

Amur nehri önemli bir ulaştırma vasıtasıdır. Ancak, hemen hemen yılın altı ayında buzlarla kaplı kalır. Bu yüzden nehirdeki taşıma işleri uzun müddet kesilir.

Nehrin denize dökülmesine yakın yerlerde son derece bol balık bulunur.

AMYANT

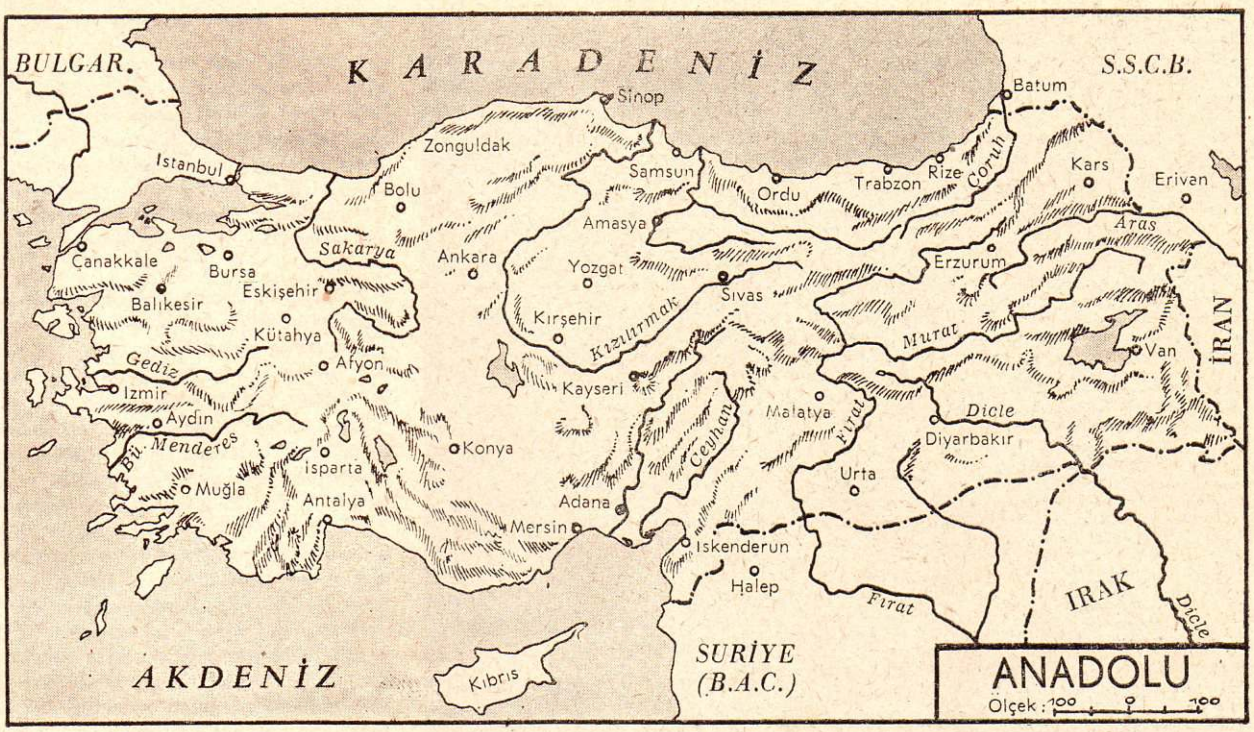
Kolayca bükülen, ateşe dayanır liflerden meydana gelmiş bir çeşit ak asbesttir. Aslı kalsiyum magnezyum silikattır. Çok güç erir, sıcaklığı geçirmez. Eskiden amyanttan gömlek yapar, temizlemek lâzımgelince ateşe tutarlardı. Bugün için amyantın teknikte büyük bir yeri vardır. Amyanttan piston sapları, yanmadan korumak için işçi elbiseleri, gömlekleri, havagazı ocakları için fitiller, asit filtreleri gibi çeşitli eşyalar yapılır. Ayrıca levhalar halinde satılıp evlerde soba ile duvar arasına konan mukavvaya benzer levhalar da amyanttandır (Bk. Asbest).

ANA DİLİ

Bir kimsenin ana-babasından tabiî olarak öğrendiği kendi öz dilidir. Sonradan edinilmiş ve ana dili değerini kazanmış dile «benimsek dil» adı verilir. Anne ve babasının başka başka ana dili olan çocuklar her iki dili de ana dili gibi benimseyip kavrayabilirler. Böylelerine «ikiz dilli» de denir.

Bir çocuk kendi ana dilini ana-babasından ve yanındakilerden dinleye dinleye, cümleler halinde öğrenir. Büyüdüğü zaman da aynı şekilde konuşur. Buna karşılık yabancı dili öğrendiği zaman kelimeleri seçe seçe, gramer kurallarını hatırlaya hatırlaya cümleler yapmaya çalışır.

Bazı insan topluluklarının kendilerine mahsus «millî dil» leri yoktur. Filipinler'de yaşıyan Negritto'lar, Orta Afrika'da yaşıyan cüce Zenciler millî dilleri olmıyan topluluklardandır. Bazı insan toplulukları da tarihte kitle halinde dil değiştirmişlerdir. Meselâ VII. yüzyılda Türk Bulgarlar kitle halinde Islâvca'yı kabul etmişlerdir.

Geçmişte büyük göçlere, istilâlara, harblere sahne olan; önemli tarihî olaylara ve çeşitli medeniyetlere beşiklik eden büyük bir ülke

ANADOLU

ANADOLU, Karadeniz'i Marmara'ya bağlıyan İstanbul Boğazı'nın doğusunda kalır. Asya kıtasının batıya doğru uzanmış yarımada şeklinde bir yaylasıdır. Doğuda İran, kuzeyde Karadeniz, batıda Marmara ve Ege denizleri, güneyde Akdeniz, Suriye ve Irak ile sınırlanır.

Anadolu'nun yüzölçümü 734.144 km. karedir. Türkiye topraklarının % 97 si Anadolu'dadır.

Anadolu'nun coğrafya sınırları, yukarıdaki noktalara kadar uzanmadan önce türlü değişikliklere uğramıştır. Anadolu adı verilen bölge önceleri Küçük Asya, Ön Asya, Asya-yı Sugra gibi adlarla anılmaktaydı. İlk zamanlar bu coğrafya bölgesinin kapladığı alan Ege Denizi'nin doğusunda Kızılırmak'a kadar uzanırdı. Amasya'da doğmuş olan Eski Yunanlı coğrafya bilgini Strabon, Tarsus çayı ile Samsun şehri arasından çekilen bir hattın batısında kalan ve Ege Denizi'ne kadar uzanan bölgeye Küçük Asya Yarımadası adını veriyordu.

Anadolu adı nereden geliyor?

Romalılar Anadoluya ilk geldiklerinde Bergama kıralı kendilerine bir kısım topraklarını bağışlamıştı. Bu topraklar sadece Ege kıyılarındaydı. İlk defa Küçük Asya deyimi bu topraklar için kullanıldı.

Romalılar doğuya doğru yayıldıkça, Küçük Asya deyiminin anlattığı alan da genişledi. Roma İmparatorluğunun Asya kıtasındaki toprakları, VII. Parphyrogenetes zamanında (913-959) «thema» adı verilen on dört idare bölgesine ayrıldı ve her «thema» ya ayrı ayrı ad verildi. Bu bölgenin en batısında olanı da Bizans'a göre doğuda kaldığı için «Thema Anatolica» (Doğu bölgesi) diye anılmaya başlandı.

Thema Anatolica'nın sınırları Eskişehir'den başlayıp, Torosların batısına, Konya'ya kadar uzanıyordu. Gerçekte, bir coğrafya bölgesi deyimi olmayıp bir idare bölgesi adı olan Thema Anatolica zamanla, Batı kaynaklarına «Anatolia» diye geçti. Selçuk ve Osmanlı Türkleri Anadolu'ya yerleşip hâkim olmaya başlayınca «Anatolia» kelimesini «Anadolu» şeklinde söylediler. Bununla beraber, bazı tarihçiler, «Anadolu» kelimesinin başka bir kaynaktan gelmesi ve Türkler tarafından doğrudan doğruya verilmiş bir ad olması ihtimali üzerinde durmaktadırlar.

İslâm âlemi içinde, Türkler ve Araplar Doğu Roma İmparatorluğunun Asya kıtasında bulunan topraklarına «Diyar-ı Rûm», «Memâlik-i Rûm» derlerdi. Bu «Rûm» deyiminin bir ırk ve millet adı olmaktan ziyade «Roma» kelimesinden bozma olduğu anlaşılıyor.

Selçuklu Türkleri, Anadolu'da devlet kurduktan sonra, Bizanslılar'dan aldıkları araziyi, yeniden idare bölgelerine ayırdılar. Fakat bu ayrılış Bizanslıların «thema» larına benzemiyordu. Bu sebeple «Anadolu» kelimesi idare bölgesi anlamından çıkıp coğrafya bakımından bir bölge anlamına geldi.

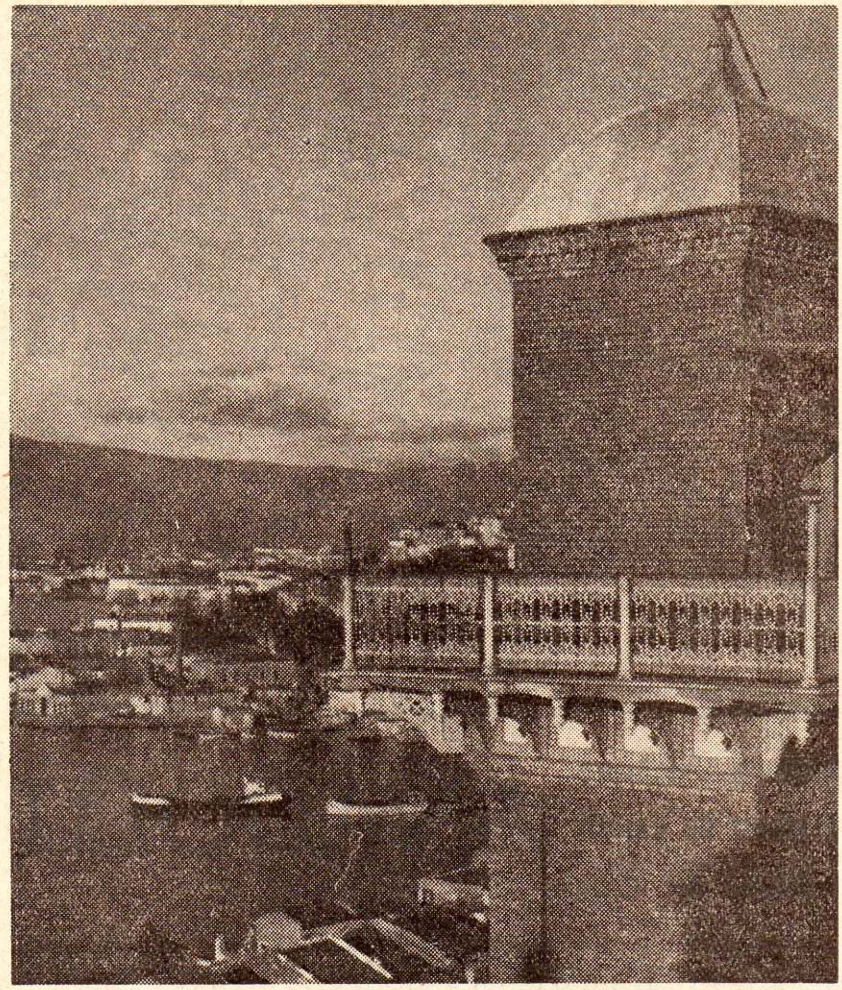
Osmanlılar devrinde Kanuni Süleyman tarafından ülke topraklarında eyalet teşkilâtı kuruldu, Asya kıtasında kalan topraklar da «Anadolu Eyaleti» adını aldı. Bu eyaletin idaresi vezirlerden birine verildi. Eyalet merkezi önceleri Ankara idi, sonra Kütahya'ya taşındı. 1864 yılında eyalet teşkilâtı kaldırılarak yerine vilâyetler teşkilâtı kuruldu.

Bütün bu değişiklikler sırasında, Anadolu adı hem daha geniş bir sahayı içine alıyordu, hem de bütün halinde bir coğrafya bölgesi için söylenmiş oluyordu.

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılıp Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra Doğu Anadolu, Güney-Doğu Anadolu gibi deyimler ortaya çıktı ve coğrafya kitaplarına geçti. Böylece, Anadolu deyimi Küçük Asya Yarımadasının doğusunda kalan bölgeler için de kullanılmış oldu. Daha sonraları, Türkiye'nin yalnızca Asya kıtasında kalan toprakları değil, Avrupa kıtasında bulunan toprakları da Anadolu deyimi içine alındı.

Anadolu Toprakları

Anadolu'nun geniş topraklarının hepsi aynı derecede ekime ve diğer çalışmalara elverişli değildir. Arazinin % 14'ü her yıl ekilebilen, % 58'i çayır, yayla ve otlaklar, % 1,5'u sebze ve meyva bahçeleri, % 12'si ormandır, % 14,5'u ekilip biçilmeye elverişli olmıyan topraklardır. Anadolu'nun doğu yönleri çok dağlık ve ârızalıdır. Bu dağlar arasında kalan ovalar bile, deniz yüzünden çok yüksektedir. Örnek olarak, Erzurum şehri (1900 m.), Van Gölü (1700 m.), Çıldır Gölü (2000 m.) gösterilebilir.

Anadolu'nun en işlek liman şehirlerinden biri: İzmir'in Asansör'den görünüşü

Anadolu'nun Dağları

Anadolu, arazisinin yapısı bakımından, orta yerleri çukurlaşmış yayladır. Dağ zincirleri doğuda birbirine karışmış haldedir. Batıya doğru gidildikçe bu dağlar birbirinden ayrılır. Böylece, ârızalı toprak düzleşir, bereketli, geniş ovalar meydana gelir. Kuzeyde Karadeniz kıyıları boyunca, dağlar, batıya uzandıkları için, Karadenizin nemli rüzgârlarının Anadolu'ya girmesine engel olurlar. Güneyde Akdeniz kıyıları boyunca uzanan Toroslar ve kolları da çoğunlukla aynı durumda olduklarından İç Anadolu, denizlerin ıslak havasından yoksundur. Kurak ve sert yayla iklimi hüküm sürer. Kuzeydeki dağların yüksek tepeleri batıya doğru alçalır. Güneydeki Toros Dağları da doğudan batıya uzanır. Deniz boyunca uzanan bu dağ zinciri yer yer içeriye doğru kavis çizer, böylece Çukurova ve Antalya ovaları meydana gelir. Anadolu'nun Marmara, Ege ve Akdeniz kıyıları içerilere kadar düzlük olarak devam eden bereketli topraklardır.

Anadolu'daki Nehirler

Anadolu'daki büyük nehirler çoğunlukla yaylalardaki yüksek kaynaklardan çıkar. Bunun için çoğu hızlı ve hırçın akar. Deniz vasıtalarının işlemesine elverişli değildirler. Anadolu'nun içinden ve çeşitli yönlerden akarak üç yanını çevreliyen denizlere akan bu nehirlerin başlıcaları şunlardır:

Doğuda Karasu ve Muratsuyu birleşerek Fırat nehrini meydana getirir. Dicle nehri de Toros Dağlarının doğusundan çıkar. Bu iki nehir güneye doğru akarak Mezopotamya'da birleşirler, Basra körfezine dökülürler. Çoruh, Yeşilırmak ve Kızılırmak, Sakarya nehirleri kuzeye doğru akarak Karadeniz'e dökülürler. Gediz, Büyük ve Küçük Menderes nehirleri batıda, Ege Denizi'ne akarlar. Seyhan, Ceyhan ve Asi nehirleri, güneyde, Akdenize dökülen nehirlerdir.

Anadolu'nun Iklimi

Anadolu, topraklarının genişliği dolayısiyle, çeşitli iklimleri bir arada toplamıştır. Akdeniz ve Ege bölgeleri sıcak Akdeniz iklimindedir. Marmara ayrı ve ılık bir iklim içindedir. İçerilere doğru yayla iklimi hüküm sürer. Doğu Anadolu yüksek yaylası, kış ayları boyunca karlarla kaplı, soğuk iklimlidir. Yağış miktarları, ortalama olarak, iç Anadoluda daha az, kıyılarda daha çoktur. Isı, Ege'de ortalama 16, iç Anadolu'da 8'dir. Ormanlar dağların denizlere bakan yönlerinde, yahut nemli deniz rüzgârlarının girebildiği bölgelerde daha sık, daha zengindir.

Anadolu'da Tarım

Anadolu'da çeşitli tarıma elverişli toprakların kapladığı alan son istatistiklerde 250 milyon dönüm olarak hesaplanmaktadır. Bataklıklar kurutulmak ve diğer elverişsiz topraklar ıslah edilmekle bu miktarda, az da olsa, devamlı bir artış görülmektedir. Bu toprakların, toprakla ve tarımla uğraşan aile başına düşen miktarı 25-100 dönüm arasındadır.

Anadolu'nun, hemen bütün bölgelerde yetişen ürünü buğdaydır. Karadeniz'in, çok dağlık bir kısım yerleri bunun dışındadır. Bölgeler bakımından, Anadolu'da yetiştirilen ürünleri şu şekilde özetliyebiliriz.

Orta Anadolu, buğday ve arpa ekiminde başta gelir. Belli başlı ihraç maddelerimiz arasında bulunan tütün dört bölgede yetiştirilir: 1) Ege, 2) Karadeniz, 3) Marmara, 4) Doğu Anadolu. Anadolu'da yetişen tütün dünya piyasalarında önemli bir yer tutar. Pamuk bölgeleri Ege, Çukurova, Antalya ve doğuda Iğdır'da, az miktarda Elazığ ve çevresindedir. Yakın zamanlara kadar pamuk belli başlı ihraç maddelerimiz arasındaydı. Fakat, yerli pamuklu dokuma sanayiimiz geliştiği için elde edilen pamuğun önemli bir kısmı içerideki fabrikalarda kullanılır. Afyonun ham maddesi haşhaş, İzmir bölgesinde, Afyonkarahisar'da, Amasya'da, Merzifon'da, Malatya'da yetişir. Şeker pancarı, hemen hemen yurdun birçok bölgelerinde bol miktarda yetiştirilen bir madde haline gelmiştir. Adapazarı, Eskişehir, Afyonkarahisar, Kütahya, Konya, Uşak, Balıkesir, Elâzığ bunlar arasındadır. Zeytin Karadeniz, Marmara kıyıları, Ege ve Akdeniz bölgelerinde, Toros dağlarının güney eteklerinde yetişir. Anadolu'daki zeytinlikler 3,5 milyon dönümlük bir yeri kaplar.

Anadolu meyva yetiştiriciliği yönünden de dünyaca tanınmıştır. Turunçgiller, muz, üzüm, incir, şeftali, kayısı, elma, armut, kavun, karpuz, incir ve diğer meyvalar memleketin hemen her tarafında yetiştirilir. Daha başka ürünlerden fındık, Karadeniz ve Marmara bölgelerinde yetişir. Gaziantep, Nizip, Pazarcık, Besni bölgeleri antepfıstığı, Akdeniz ve Ege, kısmen Karadeniz kıyıları, limon, portakal, mandalina yetiştirmekte önde gelir.

Sığır, koyun, keçi manda, at yetiştiriciliği de Anadolu'nun belli başlı servet kaynaklarını teşkil eder. Kıyılarında çeşitli balıklar avlanır. Anadolu yeraltı serveti yönünden de zengindir. Karadenizde, Zonguldak, Ereğli ve çevresinde maden kömürü, Kütahya, Tavşanlı ve çevresinde linyit kömür madenleri, Ergani'de bakır, Kütahya, İzmir, Muğla, Adana, Bursa, Konya ve Diyarbakır'da zengin krom, Divriği civarında zengin demir madenleri vardır. Doğu'da Raman ve Batman'da, güneyde Bolkar Dağında petrol bulunmuştur.

MEDENİYET BEŞİĞİ ANADOLU

Bilhassa XX. yüzyılda yapılan araştırmalar sonunda Anadolu'nun dünyanın en eski yerleşme bölgelerinden biri olduğu, en eski medeniyetlerin burada kurulduğu meydana çıkmıştır.

Anadolu'nun en güzel yerlerinden biri olan Bolu dağlarında tipik bir orman köyü

Yapılan arkeoloji çalışmaları sonunda, Anadolu'da Milâttan binlerce yıl öncesine kadar yaşıyanlarla bunların medeniyet seviyeleri tesbit edilmiş bulunmaktadır. Elde edilen bilgileri burada çağlara ayırarak gözden geçirelim.

Taş Çağında Anadolu

Ankara Üniversitesi profesörlerinden Şevket Aziz Kansu ve yardımcılarının çalışmaları sayesinde bütün Anadolu'daki Taş Çağı kültürü çeşitleri tamamen incelenmiş bulunuyor.

Yapılan araştırmalarda İstanbul'da, Ankara'da ve Samsun yakınlarında Tepeköy'de el baltaları bulunduğu gibi Ankara yakınlarında Etiyokuşu'ndaki Çubuksuyu deresinde üç metre derinlikte bazı örnekler ele geçirilmiştir.

Çubuksuyu'nda ve Ankara'ya yakın başka yerlerde Pleistosen tabakalarda yapılan araştırmalarda o çağlara ait âletler bulunmuştur. Aynı şekilde, Kastamonu yakınlarındaki Gölköy ile Sıvas yakınlarındaki Gemerek'te, Nevşehir ve Niğde yakınlarında aynı çağ eserlerine raslanmıştır. Adıyaman ile Samsun civarında ve Antalya yakınlarında Yağcaköy'deki Karain Mağarası'nda gene bazı âletler bulunmuştur.

Anti-Toroslar'da (Toroslar'ın kuzey-doğuda, Seyhan'ın ötesinde kalan kesiminde) bazı kayalarda ise yabani keçi gravürlerine raslanmıştır. Bunların da Taş Çağından kalma olduğu sanılmaktadır.

Samsun civarındaki mağaralarda yapılan araştırmalarda Mezolitik Devrin karakteristik örneklerine raslanmıştır. Isparta yakınlarında ve Hafik Gölü civarındaki Pilir Höyüğü'nde küçük çakmaktaşından yapılmış bıçaklar, ağaçtan mızrak sapları bulunmuştur. Mezolitik ve Neolitik kültürler arasındaki geçiş devrine ait kalıntıların da bulunması beklenmektedir.

Bu araştırmaların başlıcaları Chicago heyeti tarafından Alişar'da, Türk Tarih Kurumu tarafından Alacahöyük'te, bir İngiliz heyeti tarafından da Afyonkarahisar'da yapılmıştır. Ayrıca, bir İngiliz-Türk heyeti Polatlı'da da arkeolojik araştırmalar yapmıştır. Bu incelemeler Anadolu yaylasının kültür bakımından doğu ve batıdan ayrı bir özellik taşıdığını ortaya çıkarmıştır.

Beş Bin Yıllık Eserler

Anadolu'da M. Ö. 3.000 yılına kadar varan eskilikte çömlekçilik eserleri bulunmuştur. Bu gibi eserlerin yüzleri siyah ve cilâlıdır. Genel olarak düzdür, bazılarında çizilerek yapılmış resimlere raslanır. Bu çizgilerin arasının bazan tebeşirle doldurulduğu, nadiren de boyandığı görülmüştür. Bu devirden kalma eserlerin çoğu basit tabaklar, geniş ağızlı çanaklardır. Yalnız Alişar'da meyvalık gibi, ayaklı kâselere de raslanmıştır.

Ege kıyılarında Hisarlıkta bulunan çömlerlerde de aynı şekilde beyaz dolgulu çizgilere raslanmışsa da yapılan eşya başka biçimdedir. Bunlar arasında saplı testilere, leğenlere raslanmıştır. Bunların deri kalıplara göre yapıldığı tesbit edilmiştir ki, bu husus bölgeye büyük bir özellik vermektedir.

Tarih ve tarz bakımından yaylanın çömlekçiliği Mersin'de gelişen çömlekçilikle mukayese edilebilir. Çünkü 500 yıl kadar süren bir devre içinde Çukurova kültürü, geniş ölçüde yayla kültürünün etkisi altında kalmış bulunuyordu. Halbuki bundan 1000 yıl kadar önce Kilikya'da (Adana, Çukurova bölgesi) boyalı çömlekçilikle özelliğini bulan bir medeniyet vardı. O devirde bu tip çömleklere Suriye, Mısır, Irak, Ermenistan, İran ve Türkistan'da raslandığı halde, Konya bölgesi hariç, Anadolu'nun başka bölgelerinde görülmez. Bundan da Toros dağ zincirinin boyalı çömlekçiliğin yayılmasına engel olduğu anlaşılmaktadır.

Mersin dolaylarındaki Cilâlıtaş Çağı'nın tek renkli, cilâlı ve ayna çömlekçiliği sonradan yerini boyalı çömlekçiliğe bırakmıştır. 1000 yıl kadar süren bu çağda Mersin'de çömlekçiliğin geniş ölçüde bir gelişme geçirdiği muhakkaktır. Ancak, ele geçirilen örneklerin o çağın biçim ve tezyinatına göre çok değişik olması bunların başka bir bölgeden getirilmiş olduğu kanaatini de uyandırmaktadır.

M. Ö. 2.500 yıllarına yaklaştıkça boyalı çömlekçiliğin birdenbire kaybolduğunu, yerini tek renkli cilâlı çömlekçiliğe bıraktığını görüyoruz. Bunlar biçim ve süs bakımından yayladaki Cilâlıtaş çömleklerini andırmaktadır. O halde, bundan, Anadolu'da bir yerde tek renkli cilâlı ve oyma çömlekçilik kültürünün yaşadığı, Suriye ve civar topraklarda boyalı çömlekçilik medeniyetinin gelişmesi sırasında 1000 yıl müddetle yaşamakta devam ettiği sonucu çıkarılmaktadır. Bu yerin neresi olduğu henüz keşfedilmemiştir. Fakat şimdilik yapılan araştırmalar bu yerin Doğu Toroslar havzasında Elbistan Ovası gibi bir bölgede olmasını mümkün göstermektedir.

Bakır Çağında Anadolu

Anadolu tarihinin hemen hemen hiçbir çağında bu bölge kültürünün Bakır Çağında olduğu kadar bir birlik göstermediği muhakkaktır. Anadolu medeniyeti ilk defa bu çağda sınırları dışına taşmış, Eti, hattâ Osmanlı İmparatorluğu sınırlariyle mukayese edilebilecek bir alana etki yapmıştır.

Bakır Çağındaki Anadolu çömlekçilik örneklerinin Cilâlıtaş Çağı çömlekçiliğinden ge-

lişmiş olduğunu söyliyebiliriz. O çağda da oyma ve bazan ziynetlerle süslenmiş çömlekçilik devam etmektedir. Bazı karakteristik biçimler bu kültürü kolaylıkla ötekilerden ayırdedecek bir özellik gösterir. Şişkin karınlı, çok zaman yumrularla süslü testiler; uzun, dik saplı, basık tabaklar; hepsinin üstünde, iki kulplu zarif fincanlar bu çağın en tipik örnekleridir. Bu fincanların madenî bir kalıba dökülerek yapıldığı tahmin edilmektedir.

M. Ö. 2600 yıllarında Filistin'in Hirbet Kerak bölgesinde görülen çanakların da Anadolu özelliği taşıdığı tesbit edilmiştir. Ancak bunlar süs ve renk bakımından bazı farklar gösteriyor. Kapların içi kırmızı, dışı siyahtır. Bu renk farkının fırınlama tekniğinden ileri geldiği anlaşılmıştır. Bu çeşit hassas fırınlama Bakır Çağında bilhassa Anadolu'da kullanılmıştır. Bu Anadolu'ya ait bir hususiyet olarak tanınmıştır. En iyi kullanıldığı yerin de yukarı Fırat ile Kura-Aras vâdisi olduğu tesbit edilmiştir. Sonradan Hirbet Kerak çanaklarını yapanlar buradan güneye inerek komşu ülkelere doğru istilâ hareketlerine girişmişlerdir.

Anadolu'dan Balkanlara

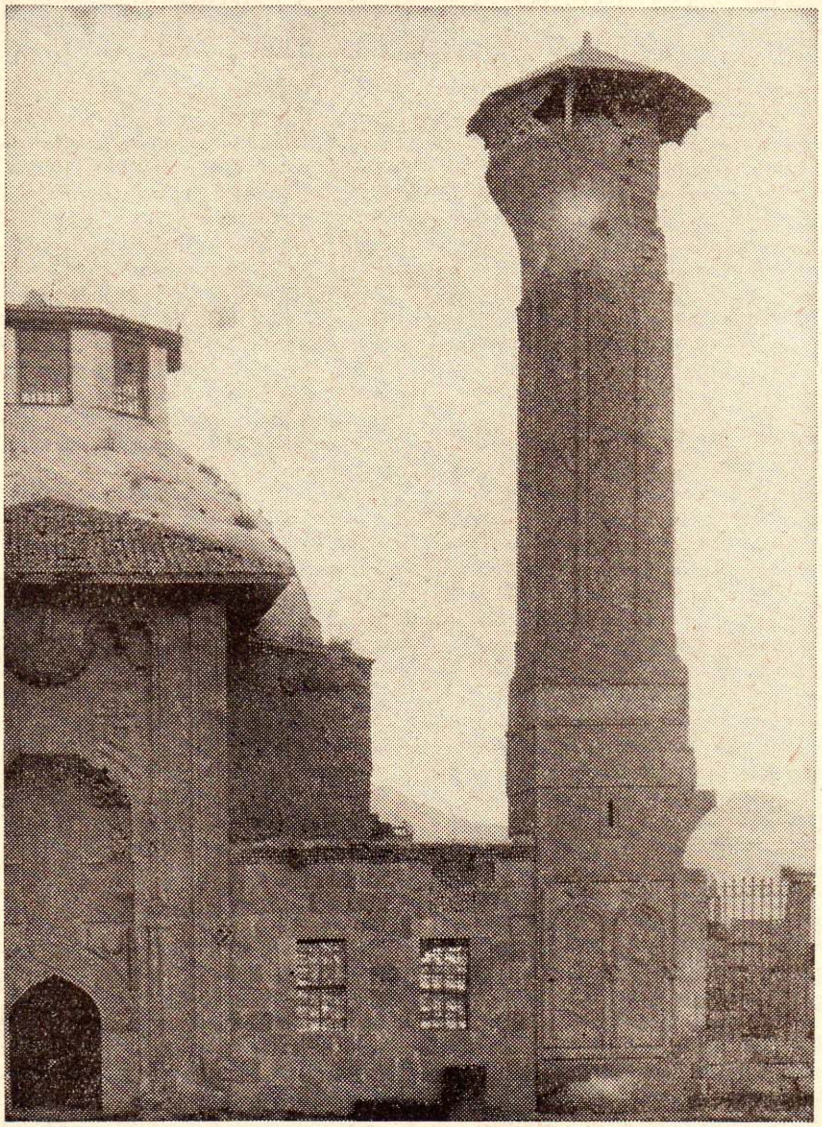
Aşağı-yukarı bu Hirbet Kerak istilâsiyle aynı zamanda tipik Anadolu Bakır Çağı çömlekçiliğinin Balkanlara yayılmaya başladığını görürüz. Suriye ve Kilikya'da olduğu gibi Yunanistan'da da Anadolu tarzı çömlekçilik başlamıştır. Geçiş yolunun deniz olduğu kabul edilmekle beraber Konya ve Afyonkarahisar yakınlarında bulunan boyalı çömlek kırıkları bu geçişte kara yolunun da kullanılmış bulunduğuna dair bir ip ucu vermektedir.

Anadolu Bakır Çağı'ndan kalan en önemli eserler Alacahöyük'teki kıral mezarlarıdır. Bunlar Eti işgalinden daha önceye raslar. Burada 13 mezar bulunmuş ve Türk arkeologları mezarlarda bulunan çömleklerden mezarların M. Ö. 2500-2300 tarihinde yapıldığını tahmin etmişlerdir.

Anadolu'da İlk Yazı

Anadolu'nun ilk yazı örneklerini M. Ö. 2100-1850 yıllarının Tunç Çağında görüyoruz. Bunlar kil tabletlerdir. İlk tabletler 1882'de bulunmuşsa da ancak 1893-1894'te ki Ernest Chantre keşif heyeti tarafından itina ile toplanmıştır. 1948'den beri T. Özgüç'ün Kültepe'de yaptığı araştırmalar bu tabletler çağının kültürünü aydınlatmıştır. Bunların bir Asur ticaret kolonisine ait iş mektupları ve hukukî vesikalar olduğu anlaşılmıştır. Tabletler Kapadokya'da (Kayseri havalisinde) bulunmuştur.

Asurlar'la olan bu ticari bağın yaylada yeni bir tip çömlekçilikle aynı âna rasladığı dikkati çekmektedir. Kapadokya çömlekçiliği adı verilen bu yeni tarzın başlıca özelliği çok renkli olmasıdır. O devirde Kültepe'den güneye doğru olan ticaret bağı dolayısiyle bu tarz eserlere Suriye'de de raslanmıştır. Ancak, özellikleri, bunların Anadolu'ya başka yerden gelip yerleşen bir kavim tarafından sokulduğu fikrini doğurmaktadır. Bu kavmin de batıdan çok doğudan, meselâ Urmiye Gölü civarından geldiği tahmin edilmektedir. Öte yandan, dil ve antropoloji araştırmaları Etilerin hemen hemen aynı tarihlerde doğudan Anadolu'ya geldiğini göstermektedir. Bu bakımdan Kapadokya boyalı çömlekçilik kültürünü bunların getirdiği en yakın ihtimal olarak akla gelmektedir. Etiler Anadolu'yu istilâ ettikleri zaman yerli halkla çabucak kaynaşmış, onların yerli medeniyetlerini de benimsiyerek geliştirmişlerdir.

Konya'da İnce Minareli Cami'nin bugünkü hali

Eti İmparatorluğu

Eti istilâsiyle beraber Anadolu gerçek anlamiyle tarih çerçevesine girer. Bu imparatorluk M. Ö. 1800-1200 yılları arasında 600 yıl sürmüştür.

Etiler'de çömlekçilik ilk sıralarda tek renk özelliğini muhafaza etmekle beraber çömlekçi çarkının keşfedilmesi sayesinde çok daha zarif ve güzel eserler yapılmaya başlanmıştır.

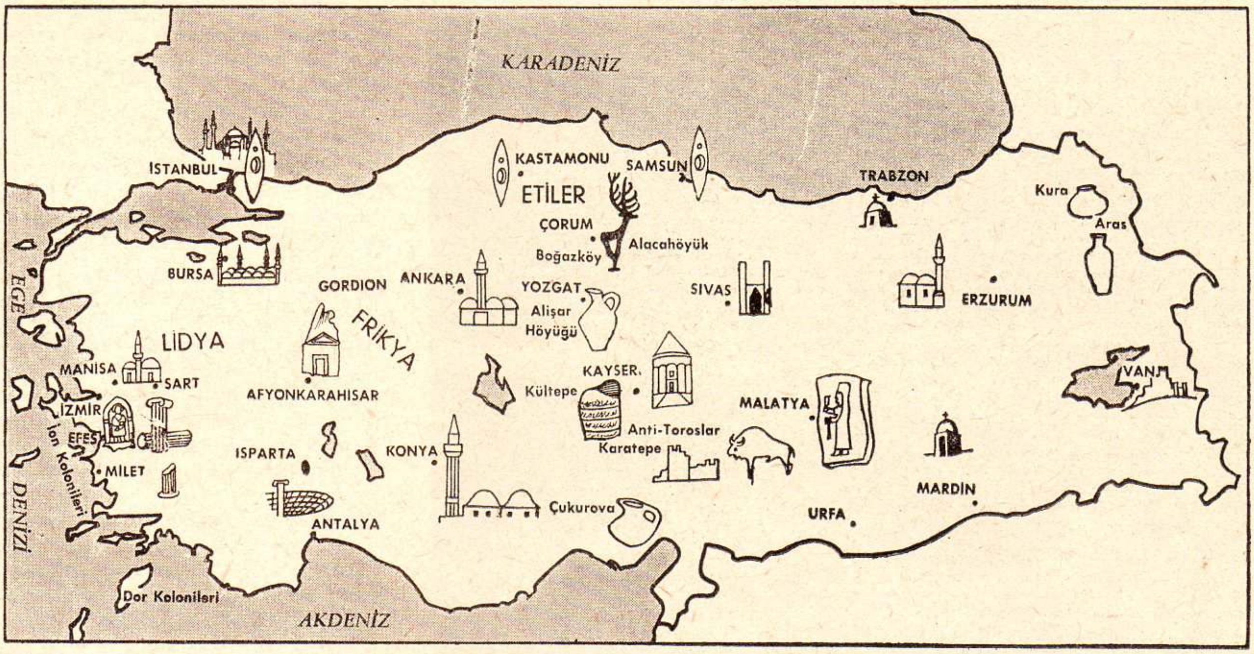
Eti İmparatorluğu yaylada kurulmuştu. İmparatorluk Mikenalılar'ın etkisi altında bulunan kıyılarda pek o kadar ağır basamıyordu. Mikena medeniyeti, Etiler gibi merkezî bir imparatorluk mahiyetinde değil, daha çok deniz ticareti yapan toplulukların konfederasyonu şeklindeydi. Bunlar M. Ö. XIII. yüzyılda, doğu Akdeniz kıyılarından çoğunu hakimiyetleri altında tutabilmişlerdi.

Eti ve Mikena medeniyetlerinin birbiriyle ilgi derecesi henüz tesbit edilmiş değildir. Yalnız Etiler'in sonradan Mikenalılar'ı Anadolu'dan sürdükleri sanılıyor. Gerçekten İzmir yakınlarındaki bazı kayalarda bulunan Eti tarzı kabartmalar bu fikri destekler mahiyettedir.

Eti İmparatorluğunun Sonu

M. Ö. 1200 yılları civarında Eti İmparatorluğu'nun birden bire sona erdiğini görüyoruz. Kara ve denizden yapılan istilâ hareketlerinin buna sebep olduğu tahmin edilmektedir. Alişar, Kültepe, Boğazköy ve Alacahöyük'te Eti çağına ait geniş ölçüde yangın izlerine raslanmış, imparatorluğun büyük bir facia ile son bulduğu kanaati kuvvetlenmiştir.

Aynı istilâdan Mikena kültürü de büyük zarar görmüştür. Kısa bir kargaşalık devresinden sonra Mikena alanında yeni bir barbar kültürü kendisini göstermektedir. Demire geniş ölçüde yer verildiği, oldukça geo-

TABİÎ BİR ARKEOLOJİ MÜZESİ

Binlerce yıldan beri çeşitli medeniyetlerin yatağı olan Anadolu'da yapılan kazılarda Taş Çağı'ndan kalma baltalar (İstanbul, Samsun vs.), Anti-Toroslar'da gravür, kale harabesi, Kültepe'de yazıt bulunmuştur. Alacahöyük ve Alişar Höyüğü'nde arkeoloji bakımından çok değerli eserler ele geçirilmiştir. Çukurova, Kura-Aras ve diğer bazı kesimlerde çömlekçilik eserleri bulunmuştur. Batı Anadolu kıyılarında Eski Yunan ve Bizans eserleri harabeleri, arkeolojik değer taşıyan mezarlar vardır. Selçuklu ve Osmanlı medeniyet eserleri ise bütün Anadolu'yu kaplar. Bu bakımdan Anadolu eşsiz bir kıymettedir.

metrik biçimlerde çömlekçiliğin geliştiği görülmektedir.

Eti İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasından sonra Anadolu yaylasında Frikya Kırallığı, Kuzey Suriye ile Toros eteklerinde de yeni Eti devletleri kurulmuştur.

Anadolu'da Hiyeroglif

Bu yeni Etiler, Güney Doğu Anadolu'da bulunan birçok yazıtlardan anlaşıldığına göre, hiyeroglif yazısı kullanmışlardır. 1946'da yukarı Ceyhan vâdisindeki Karatepe'de M. Ö. VIII. yüzyıla ait bir kale, bu kalede de çok önemli hiyeroglifler bulunmuş, yazıların yanlarında Fenikece çevrilerin de verilmiş olması kolayca okunmasını sağlamıştır. Karatepe yazıtları Çukurova'da yaşamış Dananiyim Kıralı Azitavad'ın kurduğu bir şehirden bahsetmektedir.

Yunan efsaneleri Etiler'in yerine geçen Frikyalılar'ın Traklar'la akraba olduğunu ileri sürer. Bunlar bir Hint-Avrupa dili konuşuyorlardı (Bk. Frikyalılar).

Frikya medeniyeti Eti'lerden geniş ölçüde faydalanmıştır. Bununla beraber Frikyalılar'ın da Anadolu'ya yeni bir sanat ve mimarlık getirdikleri muhakkaktır. İzmir civarındaki Yamanlar Dağında bulunan Tantalus'un Mezarı, bu mezardaki defin odaları bunun başlıca delili sayılmaktadır. Bu mezar mimarlık tarzı da geometrik şekilli çömlekler gibi Anadolu için yenidir.

Frikyalılar ve Sonrası

Frikya İmparatorluğu M. Ö. VII. yüzyılın başlarında Kimmerliler'in istilâsına uğradıysa da Frikya medeniyeti Anadolu'nun içlerinde daha uzun müddet devam etmiştir. 1937-38 yıllarında Pazarlı Kalesi'nde bunu ispat edecek deliller bulunmuştur. Türk Tarih Kurumu adına yapılan bu araştırmalarda Frikya kabartmaları, aslan, boğa, geyik resimleri, geçit halinde askerleri gösteren duvar resimleri bulmuştur.

Sonradan Frikya İmparatorluğunun yerini bölge bölge, Lidya, Kariya, Likya devletleri aldı. Bu devletleri bir kısmı dışarıdan gelen istilâcılar, bir kısmı da Eti İmparatorluğundan kalanlar kurmuştu.

Anadolu'daki bu yerli medeniyetler Ege kıyılarındaki İon, Dor gibi Yunan kolonilerinin kurulması sırasına raslar. O halde bunlar arasında ne gibi kültür münasebetleri kurulduğunu öğrenmek meraklı bir konudur. Bilhassa İonya'nın genç komşularına neler borçlu olduğunun bilinmesi önemli olan noktaların başında sayılabilir.

Frikya İmparatorluğunun, yıkılmadan önce, Yunanlılarla temasta bulunduğu muhakkak görülmektedir.

Ayrıca, İon şehirlerinin iç bölgelerde oturan komşularına birtakım kültür borçları olduğu da muhakkaktır.

M. Ö. 546'da Pers Kıralı Kurus'un Lidya'yı istilâ etmesiyle Anadolu'nun büyük bir kısmı, Eti İmparatorluğundan beri ilk defa olarak tek bir idare altında birleşti. Yollar yeniden düzenlendi, ticarete açıldı.

Persler Anadolu medeniyetine Büyük İskender gibi bir etki yapabilmiş değillerdir. Çünkü İskender ele geçirdiği memleketleri hükmü altında tutmak değil, kolonileştirmek istiyordu.

Anadolu'da Yunan Medeniyeti

M. Ö. IV. yüzyıldan itibaren birçok yeni şehirler kurulmaya başlandı. Bu şehirler bilhassa savaş bakımından önemli noktalarda, ticaret yollarının üstünde kuruluyordu.

Bu yeni kurulan yerler Anadolu'nun eski merkezlerinden çok farklıydı. Eski Anadolu şehirleri tarım işlerinde çalışan birçok kimseleri etrafında toplıyan birer merkezdi. Ahali tapınaklara hizmet ederdi. Bunların köylerden farkı kuruluşlarındaki düzen değil, sadece büyüklüklerinden ibaretti. Ahali de, din adamları ve serfler olmak üzere, iki kısımdı. Yeni Yunan şehirlerinde ise demokratik bir idare tarzı vardı. Ahali çeşitli sınıflara ayrılmıştı. Memur, polis, okul ve belediye teşkilâtı vardı. İhtisas endüstrileri kurulmak suretiyle ticarete verilen önem artırılmıştı.

Roma Devri

Romalılar'ın Anadolu'ya hakim olması şehirlerin daha da büyümesini ve gelişmesini sağladı. Büyük binalar, stadyumlar, agoralar, amfiteatrlar, gimnasyumlar yapılmaya başlandı. Şehirlerdeki bu çalışmalara paralel olarak kanallar, su kemerleri de yapılıyordu. Bugün bu eserlerin harabelerine Anadolu'da raslamak mümkündür.

Dünyadaki ilk Hıristiyan kiliselerini de Anadoluda görmek mümkündür. Bunlara bilhassa Urfa ve Mardin civarında raslanır.

Karadağdaki yumuşak volkanik kayalara oyulan Bin Bir Kilise bunların en önemlilerindendir.

Anadolu'nun Ege Denizi kıyısında Bodrum'dan bir manzara

Anadolu'da İlk Türkler

XI. yüzyılda Anadolu'nun birdenbire Selçuklular'ın eline geçmesi Yunanlıların memleketten uzaklaşmasını sağladı. Bu, Türklerin Yunan şehirlerine karşı yaptığı tahripkârlıktan değil, ticaretlerinin birdenbire kesilmesinden ileri gelmişti. Ayrıca, bir kısım göçebe kavimler de ticaret yolları için devamlı bir tehlike teşkil ediyordu.

Selçuklular'ın Anadolu'da meydana getirdiği en önemli mimarlık eserleri arasında sayılan hanlar, kervansaraylar bu göçebelere karşı duyulan emniyetsizlik duygusunun belirtilerinden biri olarak sayılabilir. Yeni Türk şehirleri ise bir ticaret merkezi hüviyetini kazanmıştır.

Anadolu'nun çok önemli bir geçit yerinde bulunması tarihten önceki çağlardan beri medeniyeti üzerinde büyük roller oynamıştır. Anadolu, bu yüzden birçok yabancı medeniyetlerin etkisi altında kaldığı gibi, en eski devirlerden beri kendi geleneklerini, kültürünü ve ekonomisini devam ettirmeyi bilmiştir. Hattâ çok zaman buraya gelen göçmenler de, Anadolu'nun âdet ve geleneklerini benimsemiş, onlarla kaynaşmışlardır. Anadolu'nun etnoloji ve arkeolojisi, bu memleketin yaratıcılığını açıkça göstermektedir. Bu öyle bir yaratıcılıktır ki, binlerce yıl dışarıdan gelen her türlü din, ırk ve iktidar etkilerine karşı koymasını bilmiştir.

Anadolu'da Yaşıyanlar

Karadeniz'le Akdeniz arasında uzanan Anadolu Yarımadası Güney Doğu Avrupa ile Güney Asya memleketleri arasında çok önemli bir yol teşkil eder. Burası sadece insan göçleri için değil, hayvan, hattâ bitki göçleri için bile kullanılmış bir yoldur. Aynı zamanda, Anadolu, üzerinden yapılan her çeşit göçe kendi damgasını da vuran bir bölgedir. Bu bakımdan, Anadolu'daki kavimleri kesin olarak ayırmak çok güçtür. Daha I. yüzyılda bile Anadolu'daki kavimleri ayırmanın güçlüğü görülmüştür.

Bu durum Frikyalılar'dan sonra değiştiği gibi bilhassa XI. yüzyıldaki Türk istilâsından sonra çok değişmiştir. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu Anadolu'daki halkın birbirine kaynaşmasına çok yardım etmiştir. Çünkü Osmanlılar imparatorluğu teşkil eden her milletin veya birliğin özelliklerine saygı göstermişlerdir. Meselâ Yunanlılar ticaretlerini, Ermeniler mimarlıklarını serbestçe yapabilmişlerdir. Üstelik bu milletler kültür ve din bakımından da bağımsızlıklarını muhafaza etmiş, imparatorluğun her yanına istedikleri gibi yayılabilmişlerdir.

Tarih Öncesi Irk Durumu

1930 yılından sonra yapılan araştırmalar Anadolu'nun tarih öncesi yerlilerinin geniş kafalı oldukları nazariyesini çürütmüştür. Cilâlıtaş ve Bakır çağlarına (M. Ö. 3000 yıllarına) ait bulunan 32 insan kalıntısı bunların uzun kafalı olduğunu ortaya koymuştur. Diğer incelemelerle birlikte elde edilen sonuçlara göre bunlar daha çok Akdeniz ırkı tipini hatırlatmaktadırlar.

Alişar, Aslantepe ve Hisarlıkta M. Ö. 2000 yıla raslıyan Tunç Çağına ait insan kalıntıları üzerinde yapılan incelemeler ahali arasındaki geniş kafalı insan nispetinin hızla arttığını göstermiştir. Devrin başlarında bu nispet % 16 iken sonlarına doğru % 42'ye kadar çıkmıştır. Bir göç sonunda meydana gelen bu hal Eti istilâsiyle aynı tarihe raslar. Türkler gibi Etilerin de Anadolu'ya Doğudan geldiği tahmin edilmektedir. Bunların da İran'ın doğusundaki Pamir bölgesinden gelmiş olmaları muhtemeldir, çünkü o bölgede yaşıyan Tacikler'in çoğu bugün de geniş kafalıdır.

Tunç Çağı'nın başlarındaki geniş kafalı ahalinin Armenoid (Ermenoid) tipten değil, Alpin tipten olduğu da anlaşılmış bulunmaktadır.

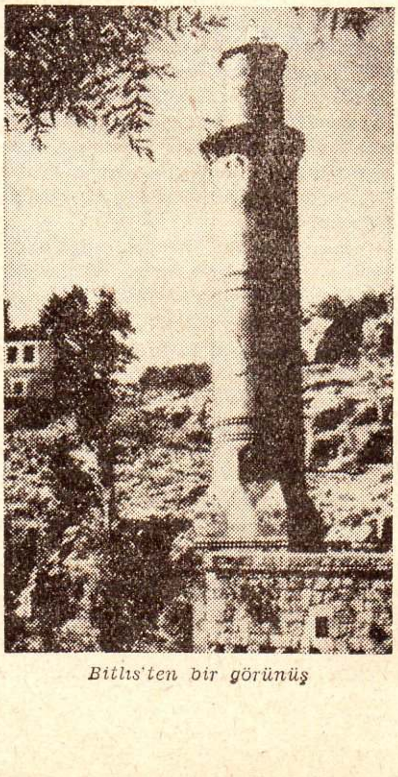
Eskiden Anadolu yerlilerinin Armenoid tipten olduğu iddia edilirdi. Halbuki yapılan son kazılarda varılan sonuçlara göre ilk yerlilerin Armenoid olmadığı gibi, Etilerin de bu ırktan olmadığı anlaşılmıştır. Bugün Armenoid tip Alpin ırkla Akdeniz ırkının karışmasından doğmuş bir tip olarak kabul edilmektedir. Böyle Alpin tipteki Etilerin Anadolu'ya göç etmeleriyle buradaki Akdeniz tipi ahali birbirine karışarak bu Armenoid tipini hazırlamak için müsait bir zemin yaratmıştır.

Armenoid tip gerek Hıristiyanlık, gerekse İslâmlık sırasında da özelliğini korumuştur. Bu tipten insanların coğrafi ve sosyal bakımdan son derece ayrı ve tek başına topluluklar halinde yaşamaları bunun başlıca sebebidir. Kapadokya'daki Kızılbaşlar, Likya'daki Tahtacılar, Van Gölü civarındaki Ermeniler bunun başlıca misalidir.

Tarih İçinde Irk Hareketleri

Anadolu M. Ö. son 1000 yıl içinde Frikyalılar, Yahudiler, Yunanlılar ve Kimmerliler gibi kavimlerin istilâsına uğradığından bu tiplerin ve kültürlerin etkilerini tam olarak kestirmek oldukça güç bir iştir. Bunların çeşitli etkileri olmuşsa da hepsi de sonunda yerli halkın hayat tarzını kabul ettiği gibi, evlenmelerle fizik bakımından da yerli halka uymuşlardır.

XI. yüzyıldaki büyük Türk istilâsı Anadolu'ya yeni dil ve âdetler getirdiği gibi kendileri de bazı yerli âdetleri benimsemişlerdir. Türkler yerli halkla evlendikleri, onlardan bazı şeyler öğrendikleri halde, onları bir

Bitlis'ten bir görünüş

türlü şehir hayatına alıştıramamışlardır. Dağlık bölgelerde göçebe hayat sürmeyi tercih eden bu halka «Türkmenler» denmiştir.

Bibliyografya:
Anadolu'da Demir Çağı (Erol Tümertekin, Tarih Dergisi C: 5 Sayı 8, 1953); Anadolu'nun Etnografya ve folkloruna dair malzeme (H. Zubeyir Koşay, 1951); Anadolu'nun Yerleşme Tarihi ile ilgili görüşler. (Çev. Abidin İtil, 1947); Anadolu Havzaları (1933)

ANADOLU BEYLİKLERİ

XIII. yüzyılın sonunda Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuvvetten düşerek yıkılmasından sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan küçük Türk beyliklerine verilen addır. Eski kaynaklarda «Tavâif-i Mülûk» diye anılan bu beylikler XIII. yüzyıldan Dulkadir ve Ramazanoğulları beyliklerinin egemenliklerini kaybettikleri XVI. yüzyılın başına kadar Anadolu'nun siyasi ve tarihî çehresini temsil ederler.

Bu beyliklerin kurulmalarının çeşitli sebepleri vardır. XI. yüzyılda Selçuklular'ın Anadolu'da büyük fetihlerde bulunması Anadolu'ya Oğuzlar'ın akmasiyle neticelenmişti. Başlarında başbuğları olduğu halde birçok Türk boyları bu yeni fethedilen ülkeye gelip yerleşmeye başladılar. Bu sıralarda Selçuklular Bizanslılar'la devamlı olarak çarpışma halindeydiler ve sınırlarındaki güveni sağlamakta güçlük çekiyorlardı. Bunun üzerine, Selçuklu Devleti bu boyları «uc» adı verilen sınır bölgelerine yerleştirdi. Boylar sınırlardaki saldırışlara karşı koyacaklar, gerekince de düşmana saldırmada öncülük edeceklerdi.

Devamlı olarak yapılan harbler boylardaki halkı Sultan'dan ziyade kendi beylerine bağlamıştı. Zamanla bağımsızlık ister gibi durumlar yaratmışlar, ağır idarî karışmalara karşı koymaya çalışmışlar, vergilere dayanamadıklarını belli etmişler, buna karşılık devletten zaman zaman askerî yardım, ulûfe vs. istemişlerdi.

Ancak, XIII. yüzyılın başlarında Alâettin Keykubat I. zamanında devletin hakimiyeti uc savaşçıları üzerinde kendini bütün kuvvetiyle hissettirebildi. Sınır boylarında önemli olaylar olmaması, Bizanslılar'la bir barış siyaseti yürütülmesi bunları hareketsiz bırakmıştı. Fakat Alâettin Keykubat'ın saltanatının son yıllarında uclarla devlet merkezi arasındaki bu ahenk bozulmaya başladı. Konya'nın tesiri her tarafta aynı şiddetle hissedilmiyordu.

Bu durum Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra daha da arttı. Uclardaki Türkler düşmanlarına karşı varlıklarını korumak maksadiyle kendi başlarına beylik kurmak zorunda kaldılar. Yurtsuzluk sıkıntısının, ayrıca cihat gayretinin sürüklediği Türk kitleleri kısa bir zamanda Küçük Asya'nın batı bölgelerinde yerleştiler. Bütün Batı Anadolu hemen hemen Türk unsurlar tarafından doldurulmuş olduğu gibi siyasî bakımdan da Türkleşmiş oluyordu. İçeride Bursa, İznik, Philadelpheia (Alaşehir), sahilde de Phokaia (Foça), İzmir, Pontos Herakleia'sı (Karadeniz Ereğlisi) gibi kaleler zorlukla tutunabildi. Anadolu Beyliklerinin bir kısmı bu şartlar altında kuruldu. Aydın, Karesi, Menteşe, Saruhan, Germiyan, Hüsamettin Çoban ve Osmanoğulları beylikleri bu şekilde kurulan beyliklerdendir.

Savaşlarda yararlıklar göstermiş gaziler veya kudretli şahsiyetler, yaptıkları hizmet karşılığında kendilerine mükâfat olarak verilen topraklar üzerinde bağımsızlıklarını ilân ederek kendi başlarına bazı beylikler kurdular. Eşref, Sahip, Ata, İnanç, Hamit ve Candaroğulları beylikleri de bu şekilde kurulmuşlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra Anadolu'yu tamamen birtakım beyliklere ayrılmış görüyoruz. Her ne kadar burası hâlâ İlhanlılar'ın bir eyaleti sayılmakta ise de, aslında beylikler kendi iç işlerinde serbesttiler. İlhanlı hükümdarı Sultan II. Mesut'un ölümünden sonra Anadolu'nun karışık durumunu halletmek ve burasını tekrar İlhanlı Devletine bağlamak amaciyle Emir Çoban Bey, Timurtaş'ı Eyalet-i Rum'a (Anadolu eyaletine) vali tâyin etmişti.

Timurtaş Anadolu'da düzeni sağladıktan sonra Türk beylikleri ile mücadeleye girişti. Hattâ bu arada Eşrefoğulları Beyliğine son verdi. Fakat bir müddet sonra, babasının İran'da katledilmesi üzerine, kendi başına da bunun gibi bir felâket geleceğinden korkarak Mısır'a kaçtı. Giderken de Anadolu'nun idaresini yanında bulunan Türk kumandanlarından Ertena Bey'e bıraktı. Fakat Ertena Bey Anadolu'nun birliğini sağlıyamadı. Zaten bu sıralarda İlhanlı Devleti de parçalanmıştı (1336). Bu devletin ortadan kalkmasından sonra Türk beylikleri artık tamamen bağımsız bir hale geldiler. Böylece Türkiye tarihinin üçüncü büyük devresini meydana getiren Anadolu Beylikleri Devri başlamış oldu (Beylikler için maddelerine bakınız).

ANADOLU BEYLİKLERİ

(Kuruluş tarihleri sırasına göre)

1 — Menteşeoğulları Beyliği (Merkezi: Milet = Balat ve Beçin)
2 — Karamanoğulları Beyliği (Lârende)
3 — Sahip Ataoğulları Beyliği (Karahisar-ı Devle = Afyonkarahisar)
4 — Süleyman Pervaneoğulları Beyliği (Sinop)
5 — Hüsamettin Çobanoğulları Beyliği (Kastamonu)
6 — Germiyanoğulları Beyliği (Kütahya)
7 — İnançoğulları Beyliği (Lâdik ve Denizli)
8 — Eşrefoğulları Beyliği (Beyşehir)
9 — Osmanoğulları Beyliği (Bilecik ve Bursa)
10 — Candaroğulları (İsfendiyaroğulları) Beyliği (Kastamonu, Timur istilâsından sonra Sinop)
11 — Hamidoğulları Beyliği, iki kol halinde (Borlu Eğridir ve Antalya)
12 — Karesioğulları Beyliği (Masir)
13 — Saruhanoğulları Beyliği (Manisa)
14 — Aydınoğulları Beyliği (Birgi)
15 — Ertena Beyliği (Kayseri ve Sıvas)
16 — Dulkadiroğulları Beylığı (Elbistan, Maraş)
17 — Ramazanoğulları Beyliği (Adana)
18 — Kadı Burhanettin Beyliği (Kayseri ve Sivas)
19 — İzmiroğlu Beyliği (İzmir)
20 — Alâiye Beyliği (Alâiye)

Bu yirmi beylikten başka XIV. ve XV. yüzyıllarda kendi başlarına hareket etmek istiyen bazı küçük beyliklerin kurulduğu görülmüştür. Bunlar sırasiyle: Lülüve'deki Şücaettin Uğurlu, Samsun'un batısında Farya'da Müradüttin Hamza, Teke Karahisarı'nda Hamidoğulları'nın kölesi Zekeriya, Beyşehir Karahisarı'nda Turgutoğulları, Boluda Bolu beyleri, Denizli'nin Davas kasabasında Davas beyleri, Canik beyleri (Kubadoğlu, Taşanoğlu, Cüneyt, Taceddinoğulları), Sıvas'ta Kadı Burhanettin'ın damadı Mezit Bey, Şarki Karahisar beyleri, Ordu ve Giresun taraflarında Emiroğulları, Ankara'da Devletşah Bey ve oğlu Nâsır Bey, Gerede'de Gerede beyleri, İçel'de Karsak beyleri, Göynükhisar'da Umur Han, Toğancık, Yakup Bey ve Turgutoğlu beylikleridir.

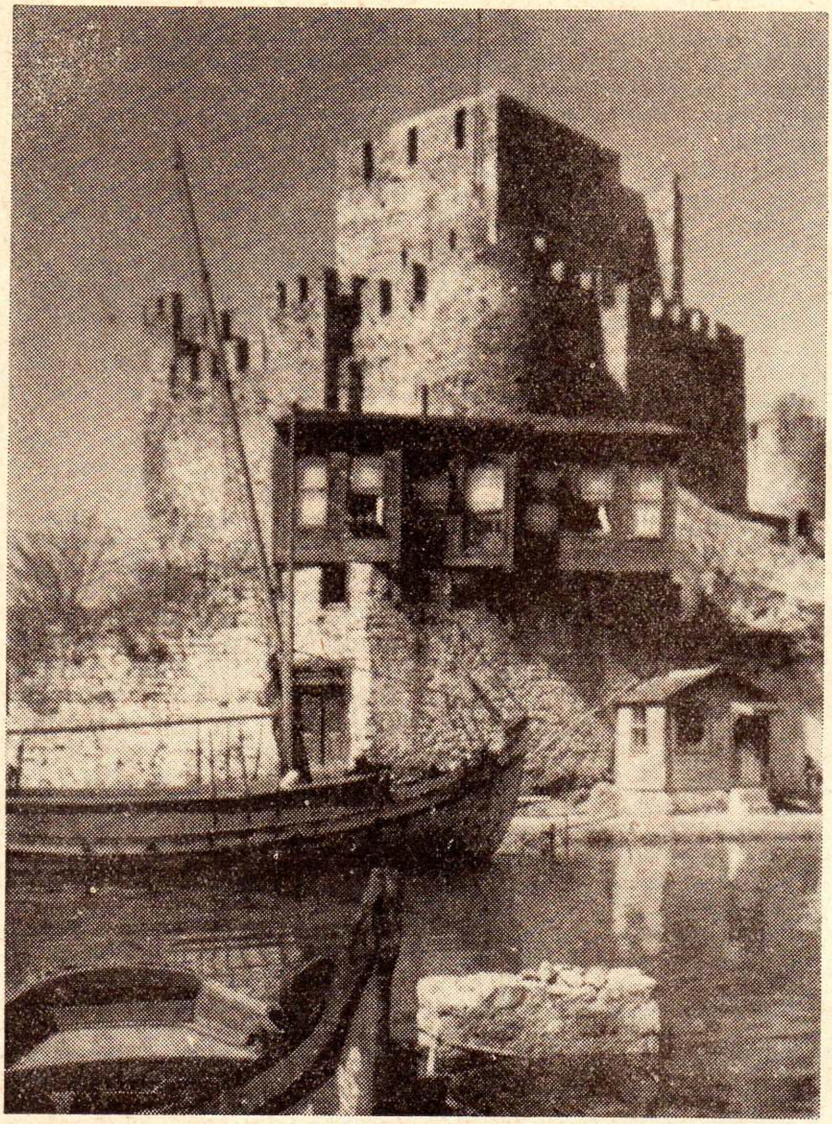
ANADOLU HİSARI

İstanbul'da, Boğaziçi'nin Asya kıyısındadır. Göksu Deresi'nin denize döküldüğü nokta ile Boğaz'ın çıkıntılarından birinin meydana getirdiği üçgen üzerinde kurulmuştur. Bugün, hisarın dış duvarları kıyıdan biraz içeride kalmıştır, yapıldığı tarihlerde bu dış duvarın denize kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Hisarın güney yönünde bulunan meydancık, Göksu Deresi'nin getirdiği killi çamur tabakasından meydana gelmiştir.

Boğaziçi'nin güzelliğine ayrı bir Orta Çağ heybet ve güzelliği ekliyen Anadolu Hisarı yapıldığı günden bugüne kadar Güzel Hisar, Güzelce Hisar, Yeni Hisar, Yenice Hisar, Akça Hisar gibi çeşitli adlarla anılmıştır.

Anadolu Hisarı Yıldırım Bayezit tarafından, Niğbolu seferinden döndükten sonra yaptırılmıştır. Hisarın bulunduğu nokta Boğaziçi'nin en dar yeridir. Karadeniz'den Marmara'ya kadar birçok girinti ve çıkıntılar teşkil eden Boğaz'ın genişliği burada 780 metredir. Fatih Sultan Mehmet, Istanbul'un kuşatılması sırasında, Rumeli Hisar'ını yaptırırken, Anadolu Hisar'ına da bazı ilâveler yaptırmış, içine asker koyarak top yerleştirmiştir. İstanbul'un zaptında, Rumeli Hisarı ile birlikte Boğaz'ın Osmanlı hakimiyeti altında tutulmasında önemli vazife görmüştür. Daha Istanbul alınmadan bile, meselâ, Sultan II. Murat zamanında, Varna'ya kadar ilerliyen Macar ordusuna karşı koymak üzere Anadolu'dan Trakya'ya sevk edilen askerin Boğaz'dan geçirilişinde Anadolu Hisarı çok faydalı olmuştur (1444).

İstanbul alındıktan sonra da Anadolu Hisarı, Karadeniz yönünden gelecek saldırma-

Anadolu Hisarı'nın Göksu deresinden görünüşü

lara karşı savunma vazifesi görmek üzere teçhiz edilmiştir.

Hisarın kalesi ve sûrları, kayalık bir tepe üzerine kurulmuştur. Hisar, dış kale duvarları, iç kale duvarları ve kuleleri olmak üzere üç kısımdır. Dış kale duvarları birçok kemerleri bulunan bir sûr halindedir. Kuzey-doğu ve güney-doğu yönlerinden asıl kaleye bağlıdır. Bu sûrların boyu kuzeyden güneye kadar 80, doğudan batıya kadar da 65 metredir. Duvarlarının kalınlığı, 5-2 metre arasında değişir. Üzerinde, yer yer mazgallar ve korkuluklar vardır. Dış kale sûrlarının üzerinde, kuzeyde, kuzey-batıda ve doğuda üstüvane şeklinde üç kale yükselir. Sûrları korumak için yapılan bu kulelerin herbiri ayrı ayrı boyda yapılıştadır. Batıdan kuzeye doğru sıralanır, hisara hem bir şekil güzelliği verir, hem de heybetlendirir.

Hisarın batı yönünden doğru, birinci kulenin kutru 4,75 metredir. Duvarlarının kalınlığı ise 2 metredir. İkinci kulenin kutru 7,5 metre olduğu için birincisine nisbetle daha büyüktür. Bu kule, tamamen hisarın doğusuna hakimdir. Dört ayrı kat halinde yükselir, iç kısımda bulunan ahşap bir merdivenle bu katlara çıkılır. Her katta dışarıya doğru açılmış mazgallar göze çarpar. Üçüncü kule, Hisarın kuzeyinde, bir kayalık üzerindedir. Üç katlı olan bu kulenin çapı 6 metredir.

Hisarın dış sûrlarında bulunan birçok deliklerin bir kısmı düz, bir kısmı eğridir. Bu deliklere vaktiyle toplar yerleştirilirdi. Evliya Çelebi'nin yazdığına göre, bu toplar hem karşıda bulunan Rumeli Hisarı'na doğru, hem de güney-batıya doğru ateş ederlerdi.

Anadolu Hisarı'nın yapılış şekline gelince, asıl kale duvarları yontulmuş blok taşlardan, diğer kısımları basit fakat sağlam bir şekilde yapılmıştır. Blok taşların araları harçlarla doldurulmuştur. Yer yer tuğla örmelerine de raslanır.

İç kale duvarları asıl kalenin kuzey-batı ve kuzey-doğu köşelerini birbirine bağlar. Bu duvarların kalınlığı 2-3 metre arasındadır. Duvarın üzerinde yuvarlak bir yol vardır, bu yolu mazgalların korkulukları korur. İlk yapıldığında köşe kulelerinin üzerinde kurşun kaplı kubbeler olduğu sanılmaktadır.

Hisardaki yollar, kapılar, duvarları birleştiren kuleler, o çağın savaş tekniğine göre yapılmıştır. Kalenin ilk inşasında düşünülen vazifesi Boğaz'ın Anadolu kıyısına düşmanın bir çıkarma yapmasına ve yerleşmesine engel olmaktı. Hisarın asıl kalesi, yüksek ve heybetlidir.

Hisarda, temelden başlıyarak, önce dört köşeli bir zemin kat gelir. İlk yapılışında üst katlara bu zemin katın içinden çıkılırdı. Dışarısı ile hiçbir bağlantısı yoktu. Bugün ise bu kaleye, güney-batı yönünde sonradan açılmış bir kapıdan girilir.

Bazı tarihçiler Anadolu Hisarı'nın, daha önce Bizanslılar tarafından İupiter adına inşa ettirilen mabedin yıkıntıları üzerine yapıldığını yazarlarsa da Prof. Albert Gabriel'in, «Boğaziçinde Türk Kaleleri» adlı eserinde belirttiğine göre, Anadolu Hisarı'nın her hangi bir tarafında eski bir Bizans eserinin varlığını ortaya koyacak bir belirti yoktur. Yalnız, Hisar'ın yakınlarında Neau Soklaria adında bir site vardı. Bazı tarihçiler de Anadolu Hisarı'nın Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirildiğini yazmışlarsa da bunun gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Bu iddia olsa olsa, Fatih'in İstanbulu fethi sırasında Anadolu Hisarının onarmasından ve bazı ilâveler yaptırmasından doğmuştur.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde şöyle diyor: «Deniz kenarında, Göksunun denize karıştığı yerde, bir kaya üzerinde olup Yıldırım Bayezit Han binasıdır. Küçük, fakat metin bir kaledir. Çevresi 20 bin adımdır. Batıya bakan bir kapısı, içinde asker evleri, iki yüz kadar timar neferi vardır.»

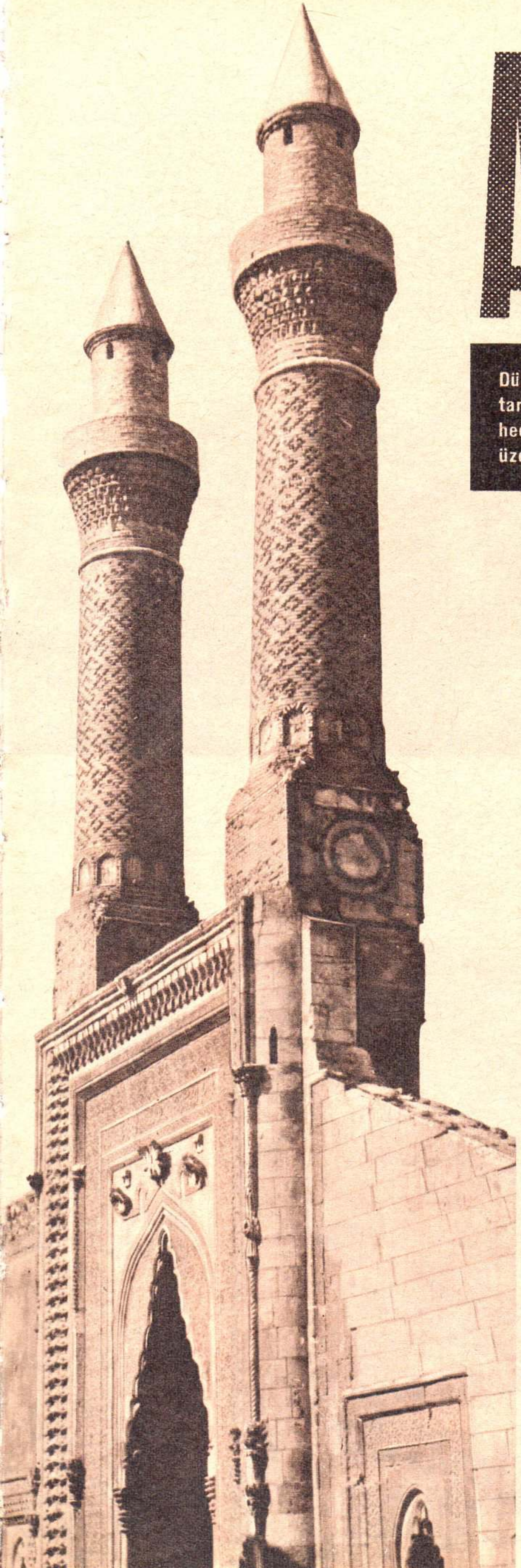
Âşıkpaşa Zade de yapılış zamanını şöyle anlatır: «Bayezit Han büyük asker topladı. Kocaeli'nden Bursa'ya çıktı. Yahşi Bey'i göndererek Şile Hisarını anlaşma ile aldı. Bayezit Han, Bursa'dan Boğazkesen'e gelerek bir Hisar yaptırdı. Adına Güzelce Hisar derlerdi. İçine asker koyup gitti (1391).» Nişancı Mehmet Paşa tarihinde ise hisarın inşa tarihi 1395 yılı olarak gösteriliyor ve şöyle deniliyor: «Niğbolu savaşından dönen Yıldırım Bayezit Han, Güzelce Hisar'ı yaptı. Bizans İmparatoruna bir elçi göndererek, İstanbul'un anahtarının kendisine verilmesini istedi. Bunun üzerine, şu esaslar üzerine uyuşuldu: İmparator beş sene vergi vermeyi, Galata'daki Müslümanların bir cami yapmalarını ve bir kadı gönderilmesini kabul etti.»

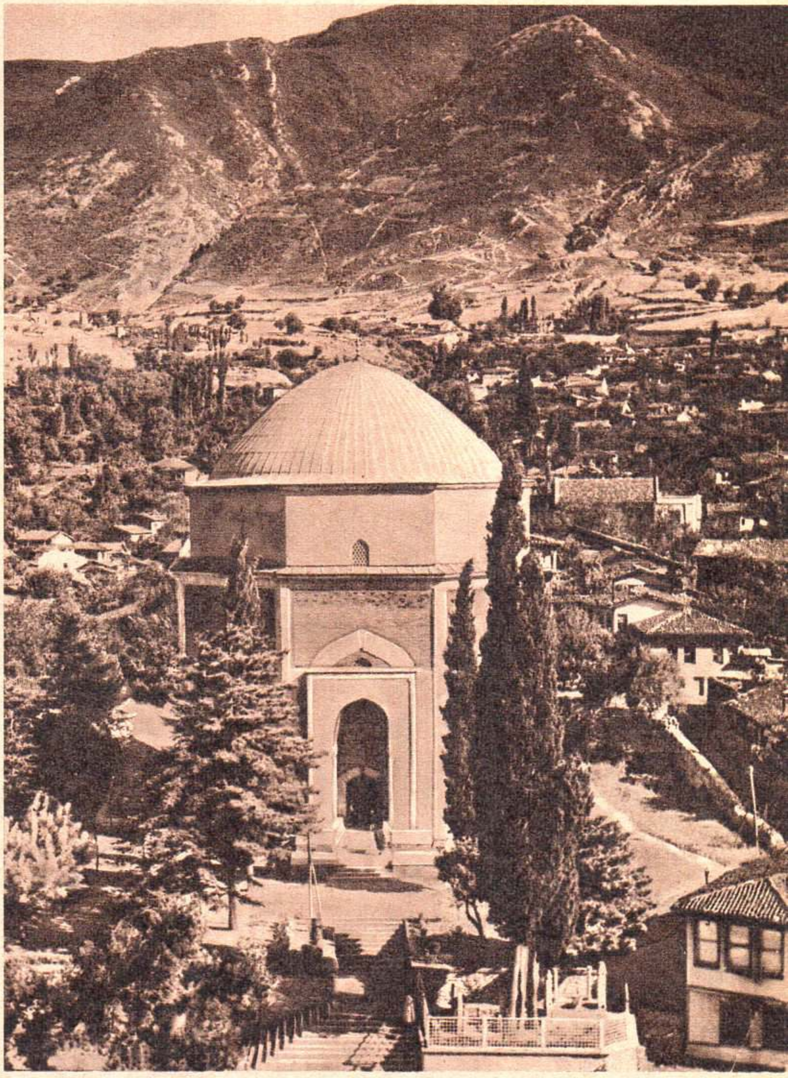
Anadolu Hisarı'nın, Timur'la girişilen Ankara savaşından önce bitirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Bayezit'in yenilmesi üzerine, oğullarından Süleyman Çelebi, bir süre Anadolu Hisarı'nda oturmuştur. Hisar, İstanbul kuşatılmasına kadar yapıldığı şekli muhafaza etmiştir. Fatih'in yaptığı ilâveler ve yerleştirdiği toplarla kalenin savaş gücü arttırılmıştır. Kuşatma sırasında Rumeli Hisarı ile birlikte Boğaz'ı hakimiyeti altına alan Anadolu Hisarı, böylece, büyük rol oynamıştır.

Zamanla Anadolu Hisar'ının askerî değeri hemen hemen kalmamıştır. Bugün çevresinin, İstanbul yakınında, sessiz ve sevimli bir köy haline gelmesiyle, Orta Çağ'ın havasını devam ettirir gibidir. Yakın yıllarda etrafı kısmen temizlenen, onarılan, geceleri de projektörlerle aydınlatılan Anadolu Hisarı, Boğaziçi'ne ayrı bir güzellik ve mâna verir.

ANADOLU

Dünya medeniyetinin beşiği olan Anadolu sonsuz tabiî ve tarihî zenginlikleri olan bir ülkedir. Türkler tarafından fethedildikten sonra bu zengin topraklar büyük gelişme göstermiş, üzerinde çeşitli medeniyet eserleri meydana getirilmiştir.

SELÇUKLU VE OSMANLI — 900 yıllık Türk hâkimiyeti sırasında Anadoluyu imar edenlerin başında bu iki Türk hanedanı gelir. Selçuklular ülkeyi fethe başlayınca memleketin her yanına medeniyet tohumları serptiler. Camiler, medreseler, hanlar, kervansaraylar yükselmeye başladı. XI. yüzyılda başlıyan bu medeniyet eserleri, gelişerek, Osmanlı medeniyetini doğurdu. Solda en eski Selçuklu eserlerinden Sivas'taki Çifte Minare'yi, yukarda da en eski Osmanlı eserlerinden Bursa'daki Yeşil Türbe'yi görüyorsunuz.

Anadolu'da tabiat bütün dünyayı kıskandıracak bir cömertlikle güzelliklerini gözler önüne serer. Denizler, ormanlar, dereler ve başı dumanlı dağlar... İşte 900 yıllık bu Türk ülkesinin çeşitli güzel köşeleri

■

GÜNEY-DOĞU — Anadolu'nun güney-doğusundaki Hakkâri, Irak ve İran sınırındaki ilimizdir. Çok sarp bir bölgede bulunan topraklarındaki dağların yüksekliği 3000-4000 m. arasındadır. Genç ve son derece sarp dağların hemen yanında resimde görüldüğü gibi hayli yıpranmış yaşlı dağlara da raslanır.

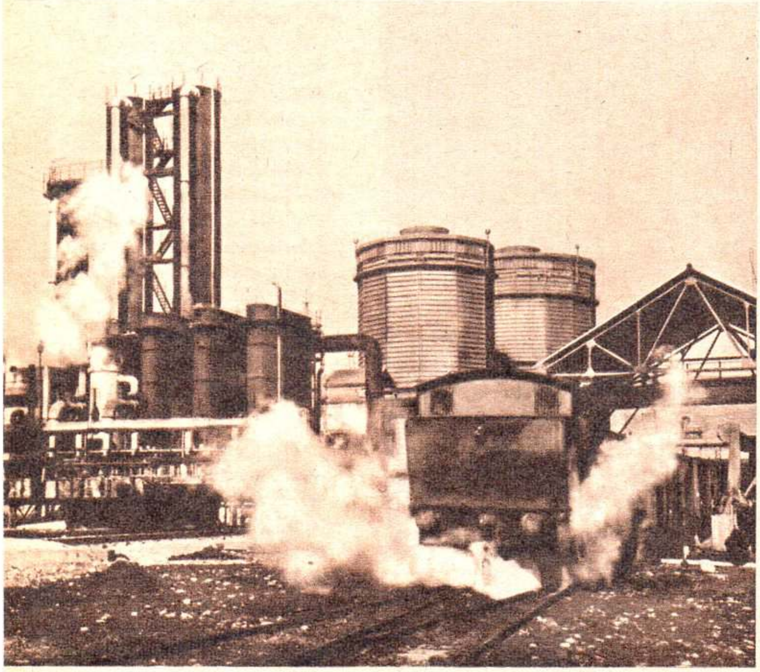

GÜNEY-BATI — Anadolu'muzun güney-batı köşesindeki Bodrum, İstanköy Körfezi kıyısında güzel manzaralı bir kasabadır. Denize doğru uzanan bir dil üzerindeki tarihî kalesiyle tanınmıştır. Kalenin özelliği iç içe üç surla çevrilmiş olmasıdır. En dıştaki surun yüksekliği 10 - 15 m. dir. Daha yüksek olan ikinci surun üzerinde kuleler vardır. En içteki üçüncü sur ise diğerlerinden daha yüksektir. I. Dünya Savaşında topla tahrib edilmiştir...

KUZEY-DOĞU — Harşit deresi üzerindeki Gümüşaneden bir görünüş. Denizden 1.400 m. kadar yüksekte olan şehir Harşit deresinin dar vadisi boyunca yayılan küçük mahallelerden kurulmuştur. Derenin taşıdığı su yaz aylarında epeyce azalır. İl topraklarındaki dağların yüksekliği 2.500 - 3.000 metre arasında değişir.

MURGUL — Artvin ilinin Murgul bucağında zengin bir bakır madeni vardır. Madenin çalışması için gerekli tesislerin kurulması II. Dünya Savaşı yüzünden gecikmiş ve yapılan tesisler ancak savaştan sonra çalışmaya başlamıştır. Günde 25 ton kadar bakır elde edilmektedir...

KARABÜK — Türkiye'nin başlıca demir bölgesi Karabük'tür. 1936 yılında yapılan anlaşma gereğince kurulacak olan fabrikaların yapılmasına 1937 de başlanmıştı. O yıldan beri yeni tesislerin ilâvesiyle genişliyen Karabük Fabrikaları bugün büyük bir demir ve çelik sanayii merkezi olmuştur.

MALATYA — Bu şirin Doğu il merkezimizin kuruluşu Etiler devrinden öncelere kadar uzanır. Malatya XV. yüzyılda Osmanlı Devletine katılmıştır. Resimde bir köşesini gördüğünüz bugünkü Malatya eski Malatya'nın sayfiyesiydi. Şehir sonradan buraya kaymıştır.

▲ **ULUDAĞ** — Anadolu'daki turistik bölgelerin başında Uludağ gelir. Uludağ'ın her köşesini kaplıyan tabiî güzellikler yerli ve yabancı turistlerin buraya akmasını sağlar. Uludağ hiçbir mevsimde ziyaretçisiz kalmaz, daima güzeldir.

URFA — Bu güney-doğu il merkezimiz Anadolu'nun en eski şehirlerinden biridir. Urfa'nın Hz. İbrahim zamanına kadar uzanan bir tarihi vardır. Tarihî kale şehrin yakınındadır.

MENEMEN — İzmir'in Menemen ilçesi acı bir gericilik hareketine sahne olmuş ve Kubilay adında bir yedek subayımız şehid edilmiştir. Resimde Kubilay Anıtı görülüyor.

BİNLERCE YILLIK ŞEHİR — Edremit binlerce yıldan beri çeşitli yerleşmelere sahne olmuştur. Şehir civarında Milâttan önceye ait büyük tarihî değer taşıyan eski eserler bulunduğu gibi, Selçuklular zamanından kalma Türk eserleri de vardır.

İZMİR'İN SAYFİYESİ — Öteden beri İzmir'in sayfiyesi olan Karşıyaka son yıllarda gittikçe genişliyerek büyük bir şehir manzarası almıştır. İzmir'in kuzey-batısında Yamanlar Dağı'nın eteklerinde bulunan Karşıyaka, körfez hattı vapurlariyle İzmir'e bağlıdır. İzmir civarındaki harabelerin en eskileri Karşıyaka'nın doğu kısmında bulunan Bayraklı semtindedir.

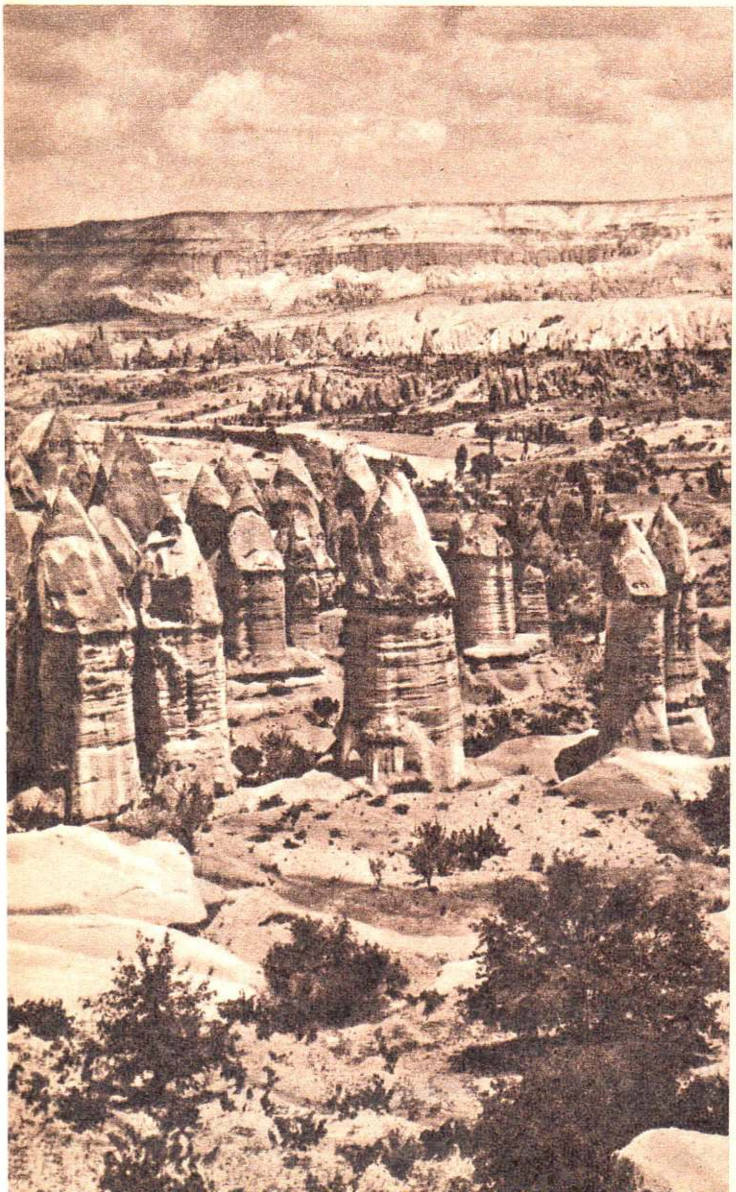
ÇAM ORMANI Burası Anadolu'nun güzel sayfiye yerlerinden biri olan Esentepe'dir. Gerede kasabasının kuzeyini kaplıyan Arkut Dağının eteklerindeki Esentepe bu adı, hiç eksilmiyen rüzgârlarından almış olsa gerek.

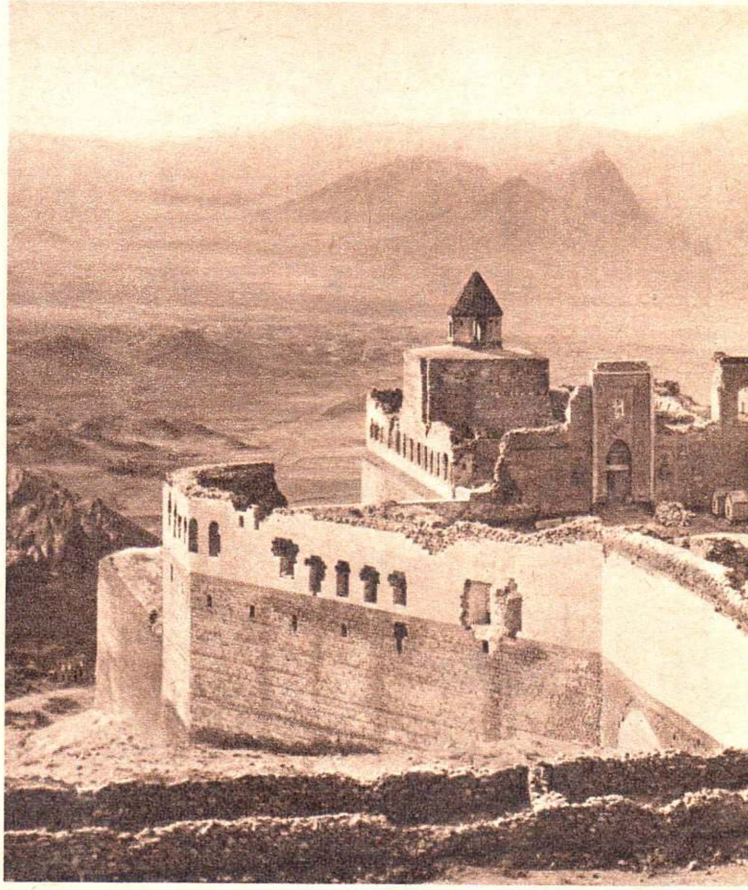

ÖLÜ ŞEHİR — Van Gölü kıyısındaki eski Van şehri harabelerinin hazin manzarası. Toprak sanki birden bire taşlaşmış dalgalı bir denizi hatırlatıyor. Binalar gömülüp kalmış... Bugünkü Van ise gittikçe gelişen bir il merkezimizdir.

TABİATIN MİMARLIĞI — Denizli ilindeki Pamukkale tabiatın en güzel mimarlık eserlerindendir. Tarihî bir şehrin harabeleri yanında bulunan Pamukkale sıcak, kireçli suların çökelmesiyle meydana gelmiştir.

PERİBACALARI — Ürgüp'teki peribacaları Anadolu'nun önemli özelliklerindendir. Değişik hava şartlarının etkisiyle meydana gelen peribacaları genel olarak 15-20 metre yükseklikte olur. Aralarında boyu 40 metreyi bulanlara da raslanmıştır. Resimde peribacalarından bir kısmı görülüyor.

DEVECİ — Aksaray (Konya) yolunda köyünün yolunu tutmuş bir deveci... Arkada görünen Hasan Dağı'dır. Hasan Dağı (3.258 m.) ve Melendiz Dağları (2.936 m.) Konya Ovası'nın doğusunda birdenbire yükselen dağlardır.

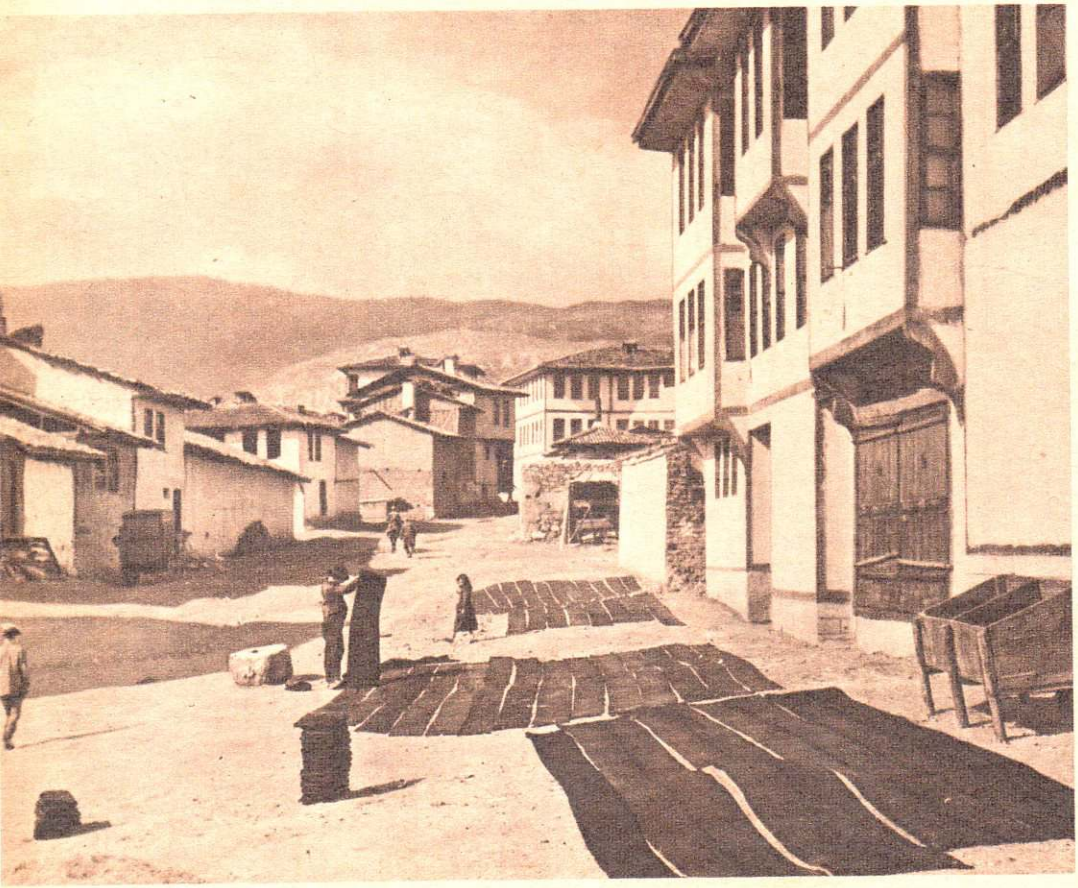
İSHAK PAŞA CAMİSİ — Doğubayazıt'ta ovaya hâkim bir yerdeki bu şahane eser İshak Paşa Camisi ve Sarayı harabeleridir. 1800 yıllarında yapılmasına başlanan cami ve saray, Sadrazam İshak Paşa tarafından tamamlattırıldığı için bu adı almıştır. Bugün cami ile kalenin ayakta kalan kısımları fotoğrafta görülmektedir.

ANKARA KALESİ — Ankara'nın ortasında yükselen tepedeki kalenin Etiler zamanında kurulduğu sanılmaktadır. Bir efsaneye göre Frikya kıralı Midas tarafından M. Ö. VIII. yüzyılda yaptırılmıştır. Kale Ankara'nın timsali halindedir.

KAĞNI ARABASI — Gıcırtılı kağnı ve cefakeş öküzler Anadolu bozkırlarındaki toprak yolların başlıca ulaştırma vasıtasıdır. Bir çok köylüler bugün de öküz arabalariyle eşyasını taşır. Öküzler, boyunduruk altında kuyruklarını sallıyarak, bitmek tükenmek bilmiyen yollarda köylüye yardımcı olur...

TİPİK BİR SOKAK — İnsana Anadolu kasabalarının havasını tam anlamiyle duyuran bu sokak Tosya'dadır. Pirinciyle tanınan Tosya, Kastamonu'nun ilçe merkezlerindendir. Devrez Çayı vâdisinde bulunan bu şirin kasaba 1943 teki depremde büyük ölçüde zarar görmüş, 800 kadar bina yıkılmıştır...

KÖYLÜ KADIN — Toprak köylünün her şeyidir. Anadolu'nun köylü kadınları da erkekleriyle birlikte çalışırlar. Toprak beraber sürülür, ekin beraber kaldırılır, herkes gücü yettiği kadar payına düşen işi yapmaya çalışır.

TÜTÜN YAPRAKLARI — Batı Anadolu köylüsü tütün yetiştirmeye büyük önem verir. Yabancı memleketlerde en çok değer verilen ürünlerimizden olan tütün, yaprak yaprak koparılarak köylü kızlar tarafından iplere dizilir.

GELENEK — Osmanlı İmparatorluğunun beşiği sayabileceğimiz Manisa birçok tarihî eserlerle doludur. Baharda yapılan Mesir Töreninde halk, Mesir macununu kapışarak iştah ve inançla yer...

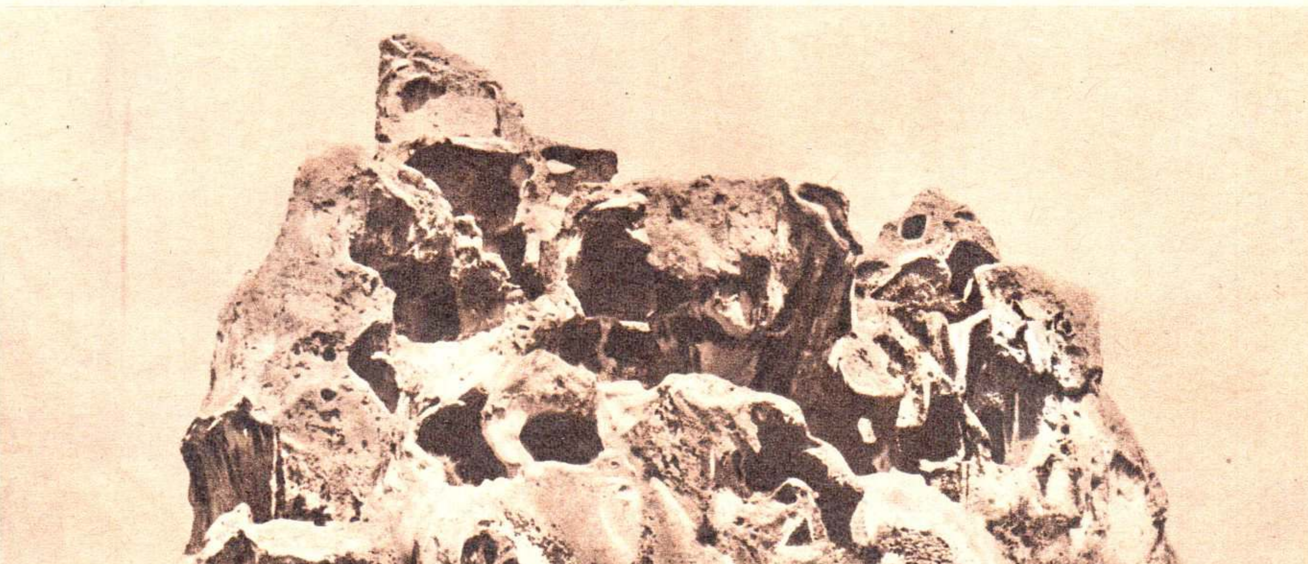
Medeniyetin Beşiği

ANADOLU

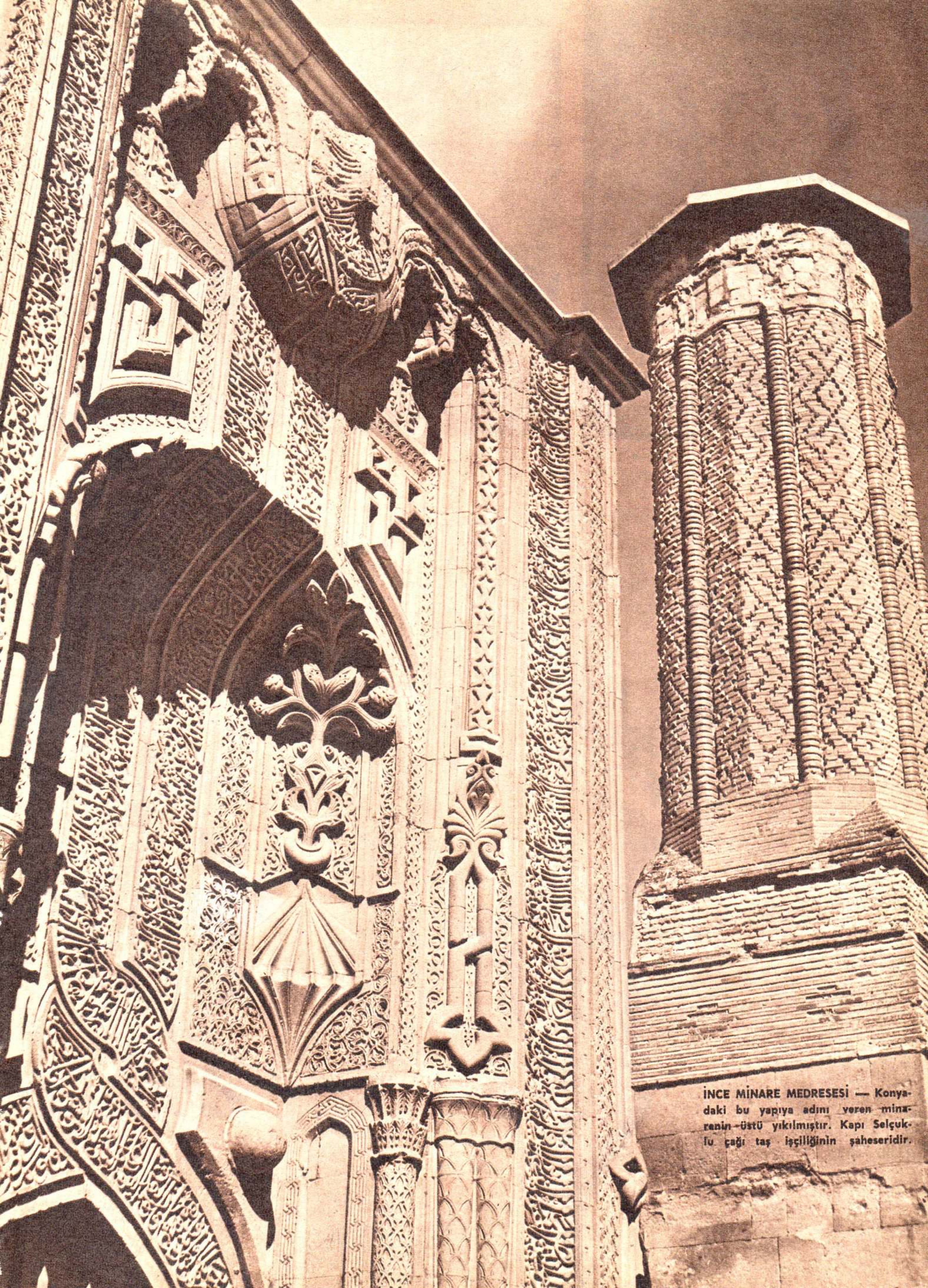
Binlerce ve binlerce yıllık tarih öncesinin karanlıkları son yıllarda Anadolu'da yapılan kazıların ışığı altında aydınlanmaya başladı. Arkeoloji çalışmaları, Anadolu'da gelip geçen medeniyetleri Taş Çağına kadar meydana çıkarmış bulunuyor. Ele geçen eserler Anadolunun medeniyet beşiği olduğunu gösteriyor.

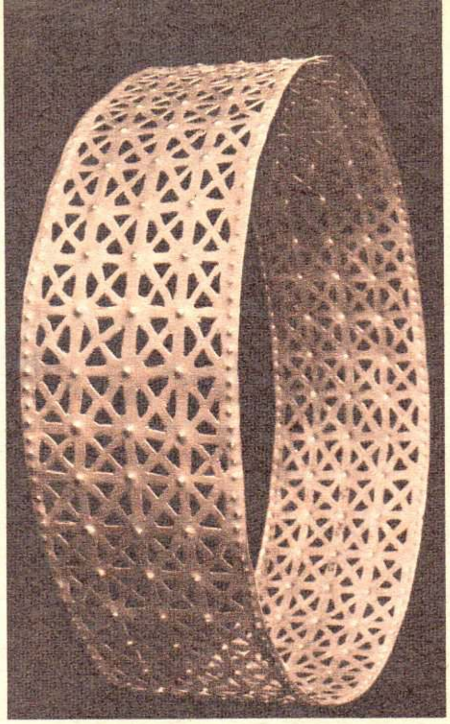
SULTAN HANI — Kayseri'deki Selçuklu eserlerinden Sultan Hanı kapısı. XIII. yüzyıl kervansaraylarının en mükemmelidir. İçindekileri herhangi bir hücumdan koruyacak şekilde yapılmıştır.

KAYA MEZARLARI — Anadolu'da Frikya çağı M. Ö. 1200-700 yılları arasına raslar. Frikyalılar Etiler'den sonra görünmüş, Batı Anadolu'ya hâkim olmuşlardır. Bu çağdan kalan önemli eserler vardır. Yukarıdaki resimde Frikyalılar'dan kalma kaya mezarlarından bir kısmı görülüyor.

İNCE MİNARE MEDRESESİ — Konyadaki bu yapıya adını veren minarenin üstü yıkılmıştır. Kapı Selçuklu çağı taş işçiliğinin şaheseridir.

TUNÇ ÇAĞI — Resimde görülen taç Alacahöyük kazısında bir iskeletin başında bulunmuştur.

ETİ YAZISI — Bu yazı Anadolu'da yüzlerce yıl süren Etiler devrinden kalmadır. Anadolu'daki medeniyet zincirinin bir halkası olan Etiler daha birçok ve çeşitli eserler bırakmışlardır.

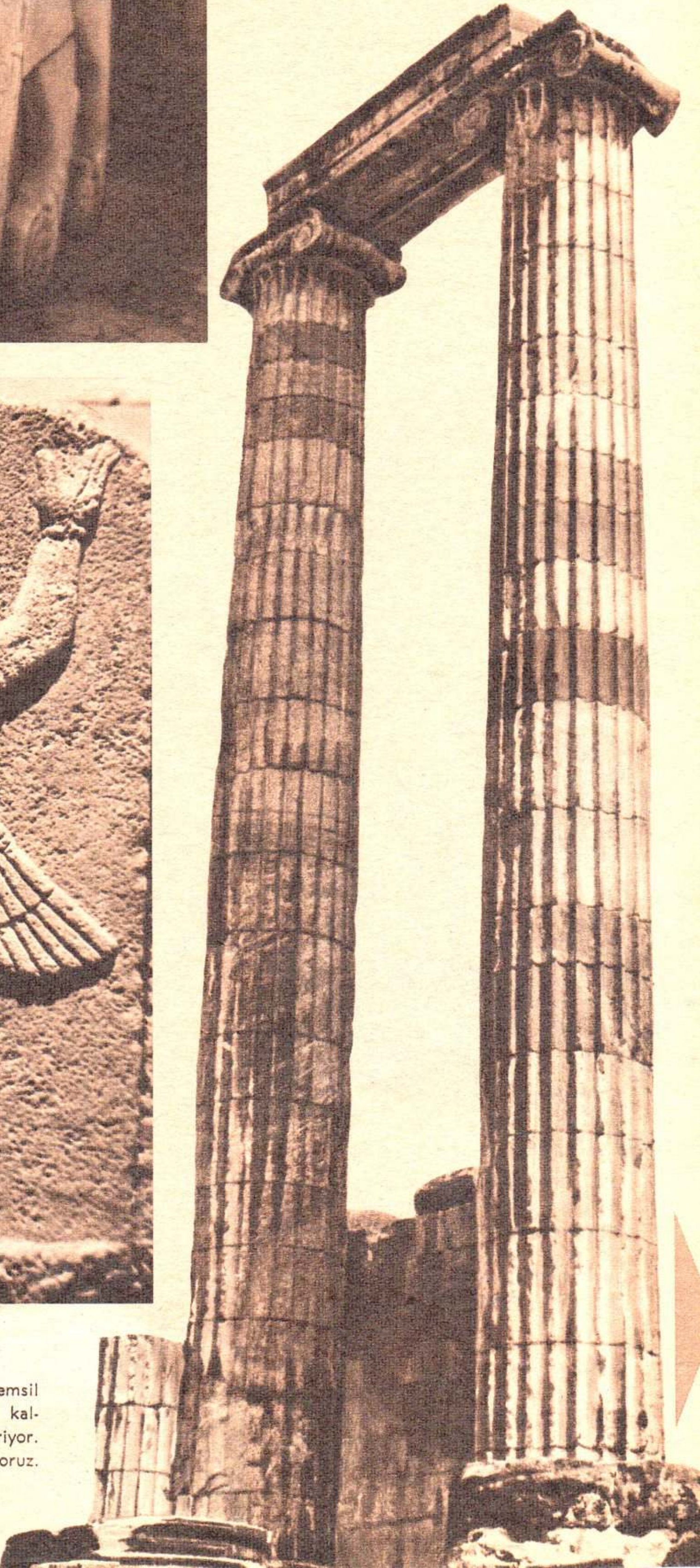

AV TANRISI — Alacahöyük'teki Kıral Mezarları kazısında ele geçirilen bu bakır heykel, Etiler'in av tanrısını temsil etmektedir. Alacahöyük kazıları Anadolu medeniyetinin karanlık taraflarını aydınlatmıştır...

ASLAN — Ankara'daki Arkeoloji Müzesinde bulunan bu taştan yontulmuş aslan da Etiler'in bıraktığı eserlerden biridir. Tunç ve bakırdan birçok eşya yapan Etiler taş üzerinde çeşitli kabartmalar da yapmışlardır. Bu eserler müzelerde saklanmaktadır...

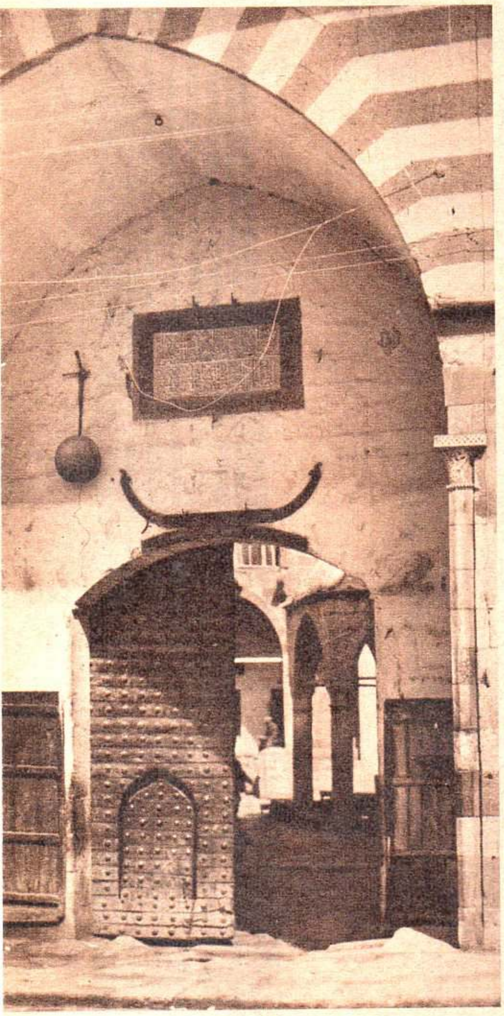
GÖKYÜZÜNÜ TUTAN VARLIKLAR — Gökyüzünü tutar vaziyette temsil edilen bu yarı insan, yarı kuş varlıkların kabartmaları Eti çağından kalmadır. Bunlar bize Etiler'in çeşitli inanışları hakkında bir fikir veriyor. Sağda Söke'deki Didim Harabelerindeki sütunlardan ikisini görüyoruz.

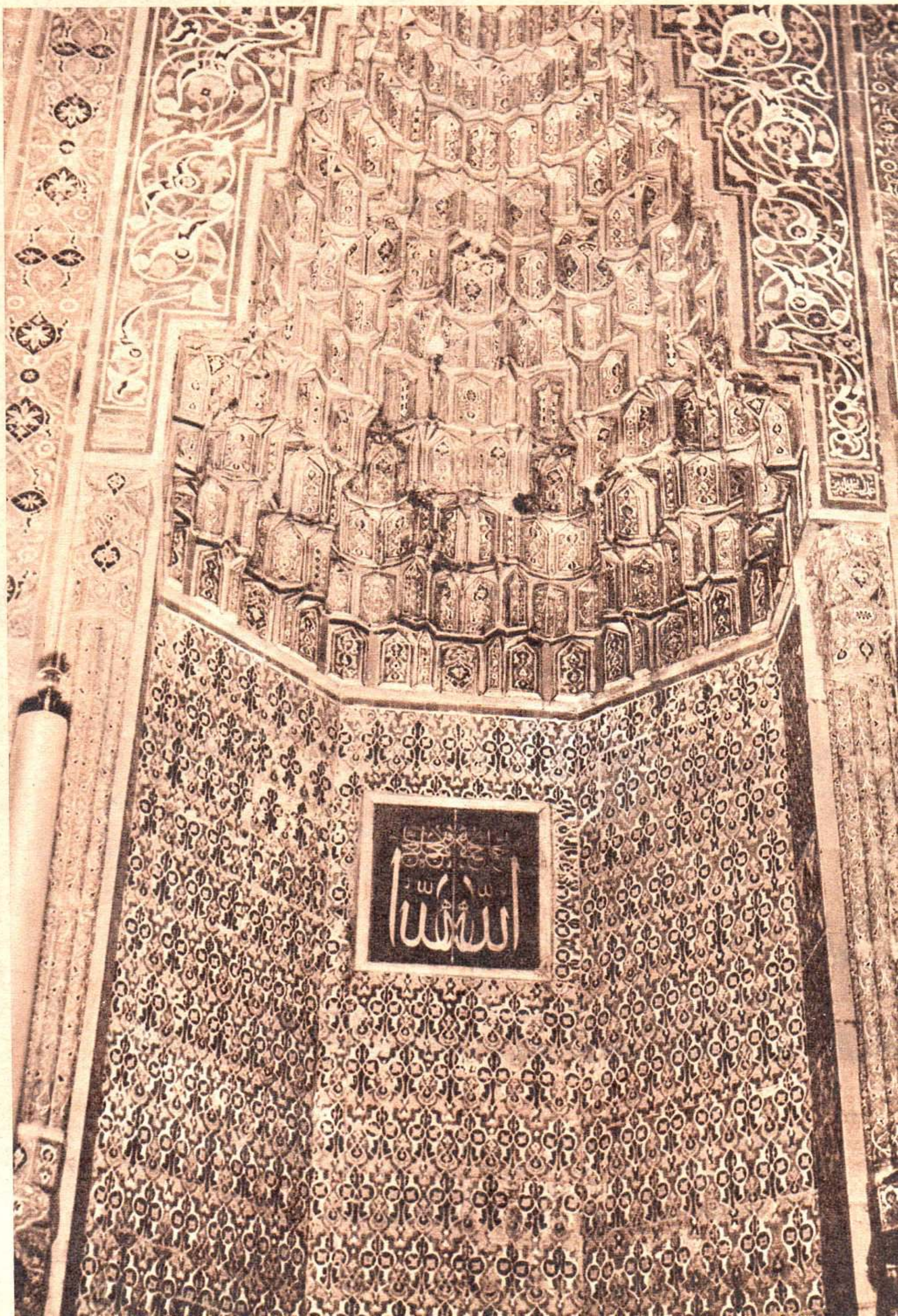

MEVLÂNA TÜRBESİ — Osmanlılar devrinde Türkler arasında son derece yaygın olan bir tarikatın kurucusu Hz. Mevlâna'nın Konya'daki türbesi.

ULU CAMİ — Bursa'daki Ulu Cami Türk sanat eserlerinin en güzellerinden biridir. Resimde caminin içi ve duvarlarındaki şaheser yazılar görülüyor...

BİR KERVANSARAY — Eskiden bir günlük yaya yol menzili içinde bir kervansaray yapılır, böylece yolcuların emniyet ve istirahati sağlanırdı. Resimde bunların önemlilerinden olan Diyarbakır'daki Hasan Paşa Kervansarayı kapısı görülüyor.

YEŞİL TÜRBE — Yeşil Türbe Bursa'da yerli ve yabancı turistlerin en çok ziyaret ettiği yerlerden biridir. Resimde yeşil çinilerle kaplanmış bulunan bu türbenin içinden bir köşe görülüyor.

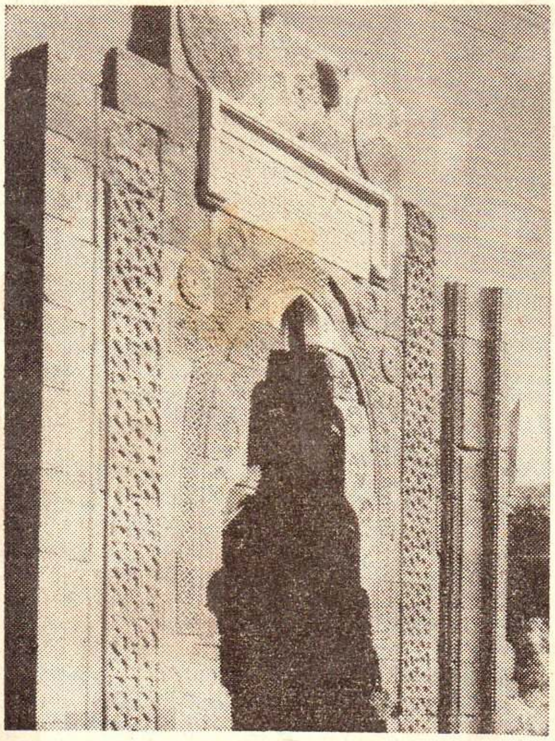
Türk tarihinin parlak devirlerinden birini meydana getiren ve büyük bir medeniyet kuran

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ Oğuz Türkleri'nin Anadolu'yu aldıktan sonra kurdukları büyük bir Türk devletidir.

Anadolu Selçuklu Devleti 1077 yılında 1308 yılına kadar sürmüştür. Anadolu Selçukluları tarihi şu üç devreye ayrılır:

Kayseri'deki meşhur Selçuklu eseri: Darüşşifa

1 — Kuruluş Devri (1077-1204),
2 — Genişleme Devri (1204-1243),
3 — Zayıflama Devri (1243-1308).

Kuruluş Devri

Büyük Selçuklu hükümdarı Alp Arslan'ın oğlu Melikşah, Kutulmuşoğlu Süleyman Beyi, Kızılırmak'ın batısında kalan toprakları zaptetmekle görevlendirmişti (1074). Süleyman Bey ordusunu toplıyarak Kızılırmak'ın batısına geçti, ilk olarak, Kayseri yakınında Karşılaştığı bir Bizans ordusunu yendi. Kazanılan bu parlak başarı Süleyman Bey'in daha batıya ilerlemesine yol açtı. Süleyman Bey Marmara bölgesine kadar uzandı, İznik şehrini zaptedip, kendisine başkent yaptı. Sonra da İzmit üzerinden Üsküdar'a, Boğaziçi kıyılarına kadar indi.

Süleyman Bey'in elde ettiği bu başarılar kardeşi Mansur Bey'i kıskandırmıştı. Süleyman Bey kardeşinin isyana hazırlandığını haber alınca durumu Melikşah'a bildirerek ondan yardım istedi. Çok geçmeden de gelen ordunun yardımiyle Mansur Bey'i yendi.

O sıralarda Selçuklu Devleti bir hayli yıpranmış durumdaydı. Birliği muhafaza etmekte güçlük çekiyordu. Bundan dolayı, Melikşah, zaptettiği yerler kendisine ait olmak üzere, Anadolu Sultanlığını Süleyman Beye verdi (1077). Böylece, Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuş oluyordu.

Kutulmuşoğlu Süleyman 1077-1086 arasında hüküm sürdü. Bu arada Tarsus, Anazarba, Misis ve Urfa şehirlerini aldı. Fakat Halep önlerine yaptığı bir savaşta öldü. Ölümüyle beraber Anadolu'da da bazı karışıklıklar başgösterdiyse de o sıralarda Isfahan'da bulunan oğlu I. Kılıç Arslan Anadolu'ya gelerek babasının ülkesine sahip oldu.

I. Kılıç Arslan 1092-1106 yılları arasında hüküm sürdü. Önce durumu sağlamlaştırdıktan sonra Bizans üzerine yürüdü. Bu arada bir de donanma kurmuştu. Anadolu Selçuklularının kuvvetlenmesinden korkan Bizans İmparatoru, Papa'ya başvurarak yardım istedi. Bu sıralarda Türkler'e karşı bir Haçlı Seferi hazırlanıyordu. Hazırlıklar daha da hızlandırıldı. I. Kılıç Arslan, ordusu ile beraber, Yalova civarında Haçlıları bekliyordu. Nitekim, Yalova'ya çıkan Haçlılar'ın öncülerini kılıçtan geçirdiyse de arkadan gelen kuvvetler karşısında İznik'i bırakmak zorunda kaldı (1097), ordusunu dağıtarak Birinci Haçlı Seferi'ni meydana getiren orduların peşine düştü. Haçlılar büyük zorluklara rağmen Torosları aşıp Kudüs'e girmeye muvaffak oldular.

I. Kılıç Arslan, bir yandan Birinci Haçlı Ordusu ile uğraşırken öte yandan da Melik

Kayseri'deki Selçuklu eserlerinden: Sultan Hanı

Gümüş Tekin elinde bulunan Kayseri'yi ve Ankara'yı aldı. Doğu Anadolu'ya sefer yapıp, Büyük Selçuklu emîrleriyle çarpışacağı sırada Habur Irmağında boğularak öldü (1106).

Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine Anadolu yeniden karıştı. Doğuda zaptedilen memleketler teker teker elden çıkmaya başlamıştı. Fakat I. Mesut bir yandan Bizanslılar'la, öte yandan da Dânişmentliler'le çarpışarak ülkeye sahip oldu.

1116-1156 yılları arasında hüküm süren I. Mesut zamanında Anadolu'ya ikinci bir Haçlı Seferi daha yapıldı. I. Mesut, Alman İmparatoru III. Konrad'la, sonra da Fransız Kıralı VII. Louis ile çarpışmak zorunda kaldı.

I. Mesut'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Kılıç Arslan da Bizanslılar'la, Dânişmentlilerle çarpıştı. 1156-1192 yılları arasında hüküm süren II. Kılıç Arslan iki taraflı çarpışmamak için Bizanslılar'la barış yaptı. Hattâ Bizans'a bile giderek törenle karşılandı.

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Haçlı Seferlerinin Anadolu Selçukluları üzerinde meydana getirdiği sarsıntıdan faydalanmak için, Anadolu'ya hücum etti. II. Kılıç Arslan, bugünkü Sandıklı ve Çivril arasındaki Miryokefalon Geçidi'nde Bizanslılar'ı müthiş bir bozguna uğrattı (1176). Böylece Bizanslılar'ın Anadolu üzerinde besledikleri emeller kırılmış oluyordu.

II. Kılıç Arslan zamanında III. Haçlı Seferi başladı. Haçlı ordusu kumandanlarından Almanya İmparatoru Friedrich Barbarossa Konya'yı zaptetti. Bu tehlikenin atlatılmasından sonra II. Kılıç Arslan memleketini, eski bir Türk âdetine uyarak, on bir oğlu arasında böldü. Fakat oğullarının taht kavgasına düşmeleri üzerine buna pişman oldu. Karışıklık bir müddet devam etti. Nihayet I. Gıyasettin Keyhüsrev'in sultanlığa getirilmesiyle birlik tekrar kurulmuş oldu (1204).

Genişleme Devri

1204-1211 yılları arasında hüküm süren I. Gıyasettin Keyhüsrev devrinde devletin sınırları Akdeniz'e kadar ulaştı. Bu sıralarda Bizans İmparatorluğu IV. Haçlı ordusunun eline geçmiş, İstanbul'da bir Lâtin İmparatorluğu kurulmuştu.

I. Gıyasettin Keyhüsrev Antalya'yı zaptettikten sonra İznik üzerine yürüdü, İmparator Laskaris ile Alaşehir'de yaptığı savaşı kazandı. Fakat bir Bizans askeri tarafından bıçaklanarak öldürüldü (1211).

Yerine oğlu I. İzzettin Keykâvus'un geçmesiyle Anadolu gene karıştı. Kardeşleri onu tanımak istemiyorlardı. Fakat İzzettin Keykâvus bütün kardeşlerini yendikten başka Sinop Kalesi'ni ve Kastamonu yaylasını da zaptetti. 1211-1219 yılları arasında hüküm süren I. İzzettin Keykâvus'un ölümü üzerine yerine kardeşi I. Alâettin Keykubat geçti. I. Alâettin Keykubat bilgin ve âdil bir hükümdardı. Onun zamanında Anadolu Selçuklu Devleti en parlak devrini yaşadı. Bir yandan Mengüçler ve Saltuklar beyliklerine son verilirken, bir yandan da Ermenilerin elinde bulunan Kandelor Kalesi'ni aldı. Alâettin bu şehre, kendi adını vererek, Alâiye dedi. Sonradan burada bir de tersane yaptırıldı (Bk. Alanya).

Cengiz tehlikesinden kaçarak Anadolu'ya gelen Hz. Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled, Alâettin Keykubat zamanında Konya'ya yerleşti.

Zayıflama Devri

1219-1236 yılları arasında hüküm süren Alâettin Keykubat ölmeden önce küçük oğlunu veliaht ilân etmişti. Fakat büyük oğlu II. Gıyasettin Keyhüsrev buna itiraz edip zorla tahta çıktı, kardeşleriyle üvey annesini öldürttü.

II. Gıyasettin Keyhüsrev babasına hiç benzemiyordu. Kötü huyluydu, devlet işlerinden pek anlamıyordu. Yer yer karışıklıkların çıkması üzerine devlet zayıflamaya başladı. Baba İshak adında bir Türkmen şeyhi Doğu Anadolu'da isyan çıkardı. Asilerin şehirleri yağma etmeye başlamasından faydalanmak istiyen Moğollar da Anadolu üzerine yürüdüler.

Selçuklu ordusu ile Moğol ordusu 1243 yılında bugünkü Zara ile Suşehri arasındaki Kösedağ eteklerinde savaşa tutuştular. Selçuklu askerleri önceleri dayandılarsa da sonradan kaçmaya başladılar. Bunun üzerine, sultan da maiyetiyle beraber kaçarak Ankara Kalesi'ne sığındı. Böylece Moğollar Anadolu ortalarında serbest kaldıklarından Kayseri'ye girip erkekleri kılıçtan geçirdiler, kadınlarla çocukları da sürdüler (1243). Bu arada Erzurum, Erzincan gibi büyük şehirler de Moğollar'ın baskısına uğradı. II. Gıyasettin Keyhüsrev Moğollara vergi ve hediyeler vermeyi kabul ederek bu durumdan kurtulabildi. Fakat çok geçmeden de öldü (1246).

Artık Anadolu'da Moğolların baskısı artmış, taht kavgaları başlamıştı. II. Keyhüsrev'den sonra Moğollar gene işe karıştılar, II. Keyhüsrev'in üç oğlundan biri olan Kılıç Arslan'ı hükümdar seçtirmek istediler. Devlet büyükleri buna bir çare bulmak üzere Anadolu Selçuklu Devleti'ni Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayırdılar, Doğu Sultanlığını IV. Kılıç Arslan'a, Batı Sultanlığını da kardeşi II. İzzettin Keykâvus'a verdiler. Fakat bu sefer iki kardeş birbirine düştü, Aksaray'da savaşa tutuştular. İzzettin kardeşi IV. Kılıç Arslan'ı yenmesine rağmen affetti, üstelik küçük kardeşi Keykubat'ı da Sultanlığa ortak yaptı.

Bu sıralarda Moğol hükümdarı Kiyuk Kağan ölmüş, yerine Mengu geçmişti. Anadolu Selçukluları devleti gene iki Sultan eline kaldı. İki kardeş arasında yeniden savaşlar başladı. Moğol hükümdarı Mengu Kağan kardeşi Hülâgu Han'ı Batı Sultanlığının ilhanlığına getirmişti. Onun Anadolu'ya gelmesinden sonra Anadolu Selçukluları devamlı olarak Moğolların baskısı altında yaşamaya başladılar (1256).

Hülâgu Han 1256'da İlhanlılar Devletini kurduktan sonra Anadolu'yu iki kardeş arasında pay etti: Kızılırmak'ın doğusu IV. Kı-

lıç Arslan'a, batısı da II. İzzettin'e verildi. Böylece devlet iyice zayıflamış, Moğolların baskısı altına iyiden iyiye girmiş oluyordu.

O sıralarda Mısır'da Türk Memlûk Sultanlığı kurulmuştu. Memlûkler de Moğollar'la devamlı olarak çarpışıyorlardı. Yer yer isyanlar çıkıyordu. Hülâgu Han'ın yerine hükümdar olan Abaka Han Anadolu'da bu isyanları bastırmak için kuvvetler gönderiyordu. Memlûk hükümdarı Baybars Anadolu'yu Moğollar'dan kurtarmak için harekete geçti ve Mogol ordusunu bozarak Kayseri'ye girdi. Sonra da kendisini Anadolu Sultanı ilân ettirdi. Fakat Anadolu beylikleri, Moğolların korkusundan kendisine yardım edemediklerinden memleketine döndü.

Artık Moğollar istediklerini sultan yapmaya başlamışlardı. Ayaklanmalar birbirini takip ediyordu. Abaka Han Anadolu'yu yeniden ikiye bölerek birliği bozdu, neticede II. Mesut'un devrinde devlet büsbütün zayıfladı. En sonunda Hülâgu'nun kurmuş olduğu İlhanlılar Devleti tarafından gönderilen valilerle idare edilmeye başlandı. Sultan II. Mesut'un ölmesi üzerine de Anadolu Selçuklu Devleti ortadan kalkmış oldu (1308).

Selçuklu Medeniyeti

Anadolu Selçuklu Devleti askerlik temellerine dayanan bir devletti. Sultanların yanında maaşlı bir Hassa ordusundan başka ordunun temelini meydana getiren Tımarlı Sipahiler vardı. Ayrıca, biri Sinop'ta, biri Antalya'da donanma gemilerini yapan tezgâhlar, başlarında da Emîr-üs-Sevahil (Kıyılar Komutanı) denilen iki amiral vardı.

Halk göçebe, şehirli ve köylü diye üçe ayrılmıştı. Bunlar devlete vergi verirlerdi. Selçuklular İslâmlığın Sünnî kolundan ve Hanefî idiler. Doğuda yaşıyanlar arasında Şafiîler, biraz da Alevîler vardı. Selçuklu Türkleri Anadolu'da Sünnî Müslümanlığı yaymaya çalıştılar, Abbasî halifelerine saygı gösterdiler. Fakat bu arada Sünnî mezheplere aykırı bazı inanışlar ve tarikatlar meydana çıktı. Bilhassa Mevlâna Celâlettin Rumî adına çıkartılan Mevlevilik tarikatı çok yayıldı. Konya bu tarikatın merkezi oldu. Bunlardan başka, Rübaîlik, Nakşıbendîlik, Kadirîlik gibi tarikatlar hemen hemen Anadolu'nun her tarafında tutundu.

Anadolu Selçukluları edebiyat ve şiirde üç koldan yürüdüler: 1 — Divan Edebiyatı, 2 — Tasavvuf Edebiyatı 3 — Halk Edebiyatı.

Tasavvuf Edebiyatında Mevlâna Celâlettin Rumî ile oğlu Sultan Veled XIII bu edebiyatın en değerli örneklerini verdiler. Bu arada, halkın seviyesinde Türkçe tasavvuf şiirleri yazan Yunus Emre, Dehhanî ve Nesimî gibi şairler de yetişti. Halk arasında «Seyit Battal Gazi», «Ebu Müslim», «Dânişmentnâme», «Cengiznâme» gibi kahramanlık hikâyeleri ve destanlar yayıldı.

Anadolu Selçukluları bilginleri ve fikir adamlarını korur, gözetirlerdi. Anadolu'nun birçok şehirlerinde medreseler, kütüphaneler, camiler yapıldı. Buralara Türkistan, İran, Suriye ve bilhassa Mısır'dan birçok bilginler geldi. Mevlâna Celâlettin Rumî, Kirmanlı Evhâdî, Muhittin-i Arabî, Kayserili Davut gibi düşünürler büyük ün kazandılar.

Selçuklular Anadolu'ya yerleştikten sonra, sürekli savaşlarla harap olan Anadolu'yu yeni baştan süslediler. Selçuklu yapı tarzında birçok cami, medrese, hamam, kervansaray, yol ve köprüler yapıldı. Bu tarz bilhassa inceliği, zarifliği ve ahengi ile dikkati çekmektedir. Konya'da bulunan Sahip Atâ, Karatay medreseleri, İnce Minareli Cami (son zamanlarda minarenin üst kısmı yıkılmıştır), Kayseri yakınlarında bulunan Sultan Hanı Kervansarayı, Kayseri'deki Çifte Minareli, Hacıkılıç camileri, Darüşşifa (hastane), Sırçalı Kümbet, Sıvas'taki Gök Medrese ve Darüşşifa, Niğde'deki Hüdavent Hatun Türbesi, Divrik'teki Büyük Cami, Amasya'daki Darüşşifa gibi eserler Anadolu Selçuklu sanatının en güzel örnekleridir. Bu arada süsleyici sanatlar da gelişmiş, taş, mermer, tahta oymacılığı çok ilerlemiş, süslemede çini, yazı alanlarında çok kıymetli örnekler verilmiştir.

Selçuklu eserlerinden Niğde'deki Hüdavent Hatun Türbesi

Bibliyografya:

Anadolu Salçukluları (Hasan Fehmi Turgal, 1935), Anadolu Selçukluları Tarihi 3 (Çev. Feridun Nafiz Uzluk 1952), Anadolu Selçukluları Tarihi Yerli Kaynakları. C: I (Köprülü Fuat, 1943); Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Çev. M. Nuri Gençosman 1947); Malazgirt Meydan Muharebesi (Feridun Demirtekin, 1956); Karahanlılar ve Anadolu Selçukları (Necati Lugal, 1940); Türkiye Tarihi Selçuklular Devri. C: I. Anadolu'nun Fethi. (M. Halil Yınanç, 1944); Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Süheyl Ünver).

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ (Bk. KURTULUŞ SAVAŞI).

ANAFARTALAR

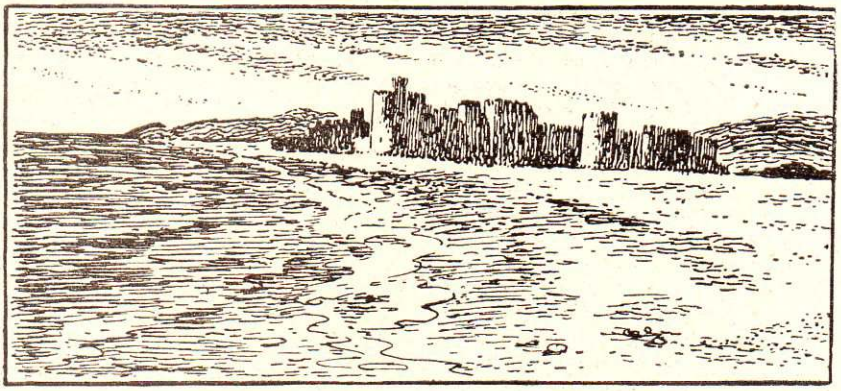
Gelibolu Yarımadası'nın güney-batısında, kıyıdan birkaç kilometre içeride iki yerin adıdır. Anafartalar Seddülbahir ile Ece limanı arasında bulunur. Bu iki Anafarta arasında yüksekliği 300 metreyi geçmiyen tepeler vardır. Büyük Anafarta güneyde, Küçük Anafarta kuzeyde bulunur. Her ikisi de nüfusu 1000 kişiyi bulmıyan köylerdir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Albay Mustafa Kemal (Atatürk) idaresindeki Türk kuvvetlerinin burada kanlı savaşlar vererek büyük bir zafer kazanması, bu iki küçük yere dünya ölçüsünde bir ün kazandırmıştır. (Bk. Çanakkale Savaşı).

ANAKARALAR (Bk. KITALAR)

ANALİZ

Bir bileşiğin ısı, elektrik vs. gibi çeşitli etkenler yardımı ile kendisini meydana getiren ve kendisinden hafif olan daha basit maddelere ayrılmasına «analiz» denir, sentezin tamamiyle karşıtı olan kimyasal bir olaydır. Meselâ suyun analizinde, su kendisini meydana getiren hidrojen ve oksijen gibi daha basit maddelere ayrılır. Bu olay bir analizdir. Analize başka bir örnek mermerin, yani kalsiyum karbonatın ısıtılınca sönmemiş kireç ve karbon diyokside ayrılmasıdır:

Anamur Kalesi'nin sahilden görünüşü

$CaCO_3 \rightarrow CaO + CO_2$

Bir maddeyi meydana getiren saf cisimlerin sadece cinsi aranıyorsa buna **Nitel (kalitatif) analiz,** aynı zamanda bu cisimlerin miktarları da aranıyorsa buna da **nicel (kantitatif) analiz** denir.

ANAMAS ZİNDANI

İstanbul'daki eski Bizans sûrlarındadır. İlk yapılışı bakımından, İstanbul'u kuşatan geniş sûrları koruyucu kulelerden sayılır.

Eğrıkapı'dan Haliç'e doğru inen sûrlar üzerinde yan yana iki kule yükselir. Bu kulelerden Haliç tarafında bulunanına Anamas Kulesi, Eğrikapı tarafındakine de Angelos Kulesi adları verilir. Kule yapıldığından bir müddet sonra, yüksek rütbeli subayların ve memurların hapsedildikleri bir zindan olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kulenin alt kısmındaki zindanlar böylece cezaevi olmuştur. Kulenin içinde bazı su yollarına rastlanır. Bundan dolayı bir müddet de sarnıç olarak kullanılmış olduğu sanılıyor. Kuledeki mahzenlerin boyu 9,5, eni 3,75 m. dir ve yuvarlak köşelidir.

Kuleye Anamas (Anemas) adının verilmesi şu tarihî olaya bağlanır: İmparator Aleksios Komnenos zamanında Girit kıralının oğlu Mikhael Anamas isyan etmişti. Sonradan yakalanan Mikhael Anamas bu kulede hapsedilmiştir. Zindana Anamas denmesi bu tarihten sonradır.

ANAMUR

Güney Anadolu'da İçel iline bağlı bir ilçedir. İlin batı yönüne düşen ilçe toprakları doğuda Gülnar, kuzeyde Konya ilinin Ermenak ilçesi, batıda Antalya ilinin Gazipaşa ilçesi ile çevrilidir. 54 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.912 km. kare

Nüfusu: 30.839

Orta Toros Dağları'nın Akdeniz'e inen kolları ilçe toprakları içinden geçer. Bundan dolayı, arazi ârızalı ve dağlıktır. Toroslar'ın kollarından olan ve türlü adlar taşıyan bu dağların başlıcaları şunlardır: Alamos, Kızıldağ, Naldöken. Bilhassa, Kızıldağ'ın sarp yamaçları arasına sıkışmış yaylalar dağ köyleriyle doludur. Bu yamaçları, çoğunlukla, meşe ve az miktarda kızılçam ormanları kaplar.

Anamur, fazla dağlık olması dolayısiyle tarıma elverişli toprak bakımından fakirdir. Az miktarda, buğday, arpa, çavdar, mısır ve baklagiller ekilir. Hayvancılık, halkın önemli bir gelir kaynağıdır. Kıyılarda portakal ve limon, muz yetiştirilir. Halk daha çok deniz işleri ve balıkçılıkla geçinir.

İlçenin dışarı ile bağlantısı ve taşıma işleri, en çok deniz yolu ile sağlanır. Kıyı şeridi boyunca uzanan Antalya-Mersin yolu ilçe topraklarından geçer.

Anamur ilçesinin eski eserler bakımından çok eski çağlara kadar uzanan bir tarihi vardır. Kıyılarda sayısız şehir harabeleri görülür.

Anamur Kasabası

İlçe merkezi Anamur kasabasıdır. Akdeniz kıyısında bulunan kasaba, Toros Dağları'nın kuzey-batı ve güney-doğuya doğru uzanıp denize yaklaştıkça alçalan eteklerindedir. Denizden 3 kilometre kadar içeride, küçük küçük tepelerin üzerinde kurulmuş evler iki mahallede toplanmıştır. Kasabanın en yüksek noktası denizden ancak 60 metre yüksekliktedir. Toroslar'ın dik yamaçlarından ve sırtlarından akıp gelen Sultansuyu kasabanın batısından geçerek Akdeniz'e dökülür.

Anadolu'nun Akdeniz'de en güney noktası olan Anamur Burnu, kasabanın 7 kilometre kuzey-batısına düşmektedir. Anamur Burnu'nun en yüksek noktasında bir deniz feneri vardır. Anamur Burnu, Orta Toros dağ zincirinden Karagedik Dağı'nın Akdeniz'e uzanmasından meydana gelmiştir. Kasabanın küçük iskelesi bu burun sayesinde, nispeten güney-batı rüzgârlarından korunur.

İskele ile kasaba arasında uzanan düzlüğe Çorak Ovası adı verilir. Bu düzlüğün üç yanı denizle çevrilidir.

Güney kıyı şehir ve kasabalarının en küçüklerinden biri olan Anamur kasabasında tam bir Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kıyılarında Akdeniz bitkileri yetişir. Limon, portakal, mandalina ile muz Anamur'un belli başlı servet kaynağıdır. Kıyılar boyunca uzanan muz bahçeleri dolayısiyle Anamur için «Muz Diyarı» denir. Anamur'da Belediye teşkilâtı vardır, kasabanın harita ve imar plânı yapılmıştır. Içme suyu 15 kilometre uzaktan borularla getirilmiştir.

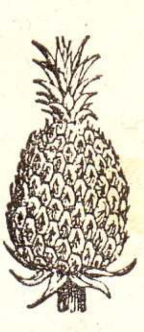
Anamur, tarih yönünden de zengindir. Eskiden, burada, Anamurium adında bir şehir varmış. Anamur, Bizanslılar devrinde bu eski Anamurium şehrinin yerine kurulmuştur. Kıyıda, hâlâ, Anamurium şehrinin yıkıntıları görülür. O çağlarda Kilikya'ya bağlı bir liman olan Anamur, bütün Kilikya şehirleriyle birlikte, Caligula tarafından Kommagenes Kıralı IV. Antikhos'a verilmiştir. Anamur'da yapılan kazılarda bulunan paralar üzerinde Titus'tan Valerianus'a kadar gelip geçmiş Roma imparatorlarının resmi görülmektedir. Eski Anamur'da o devirlerden kalma kale sûrları hâlâ ayaktadır.

ANAMUR KALESİ. — Anamur kasabasındadır. Kale eski adı Anamurium olan ve bugün ancak yıkıntıları bulunan şehri kuşatmaktadır. Anamurium harabeleri arasında, tiyatro, su kemerleri, eski mezarlar ve anıtlarla bazı binaların ayakta kalmış tek-tük duvarları göze çarpar. Bu eski şehirde bulunan bütün yıkıntılar, İsa'nın doğumundan önceki yüzyıllara ait eserlerin kalıntısıdır.

Anamur kalesi, bu yıkıntılar arasından, Akdeniz'in kıyısında, düz bir alan üzerinde, denizle kıyıyı birbirinden ayıran bir duvar gibi yükselir. Geçen yüzyılların bütün tesirlerine rağmen iyi korunmuş, ayakta kalabilmiştir. Kuleler, burçlar, mazgallar ve diğer bütün kale tesisleri sapasağlamdır. Akropolis'le eski Anamurium şehri kale sûrlarının içinde kalır. Dış kale sûrları, kıyının biraz gerisinden, Toroslar'ın denize yaklaşan eteklerinden başlıyarak denize kadar iner. Kıralların ve diğer büyüklerin mezarlariyle bu mezarlara ait anıtlar sûrların dışında kalır.

Tarihçiler, Anamur Kalesi'nin eski çağlarda bir korsan barınağı olması üzerinde dururlar. Gerçekten de, eski çağlarda, tâ Antalya'ya kadar, Akdeniz kıyısındaki limanlar korsanların merkezi halindeydi. Bu limanlarda, yağma edilen kıymetli eşyaları depo edip korumak üzere şatolar yapılmıştı. Her türlü dış saldırmalara karşı savunmaya elverişli şekilde yapılan bu şatoların başında eski Alanya şatosu gelirdi. Korsanlar geniş ölçüde esir ticareti yaparlardı. Esirleri eski Antalya'da toplıyarak, buradan İtalya'ya götürürler, oradaki esir pazarlarında satarlardı.

ANANAS

Ananas

Birçeneklilerin ananasgiller familyasından tropik bölgelerde yetişen bir bitkidir. Asıl vatanı Orta Amerika ve Antil Adaları'dır. Sert ve şerit biçimindeki yaprakları uçta bir demet meydana getirirler. Meyvaları hoş kokulu ve lezzetli olduğundan taze olarak yendiği gibi, komposto, reçel ve şekerlemeler de yapılır. En çok Kaliforniya, Singapur ve Kanarya Adalarında yetiştirilir. Yerden yüksekliği yarım metre kadar olan bitkinin yapraklarından ananas lifi ve ananas esansı elde edilir.

ANARŞİZM

Hükümet idaresi bulunmıyan bir toplum kurmayı hedef tutan teoriye denir. Kesin bir ilmî teori olmamakla beraber, sosyal-siyaset fikirleri tarihinde, anarşist doktrini kadar toplumu ve bilginleri şaşırtan, kararsızlığa sevkeden bir teori daha yoktur diyebiliriz.

Anarşizmin hedefi bütün beşeri münasebetlerde devlet otoritesini tamamen ortadan

kaldırmak, veya en az dereceye indirmektir.

Anarşizmin çok eski bir tarihi vardır. Daha M. Ö. 430 yılında Sirenayka Okulunu kuran Aristippus, akıllı insanların bağımsızlıklarını devlete teslim etmemeleri gerektiğini söylemiş, Sokrates'e verdiği bir cevapta ne idare edilen, ne de idare eden olmak istemediğini bildirmiştir.

Anarşist felsefenin ilk belli başlı mümessili Zeno'dur (M. Ö. 342-267 yahut 270). Stoik felsefenin kurucusu olan bu Girit'li filozof Platon (Eflatun) un Utopia devletine karşılık, devlet idaresi olmıyan hür bir toplum fikrini ileri sürmüştür. Zeno, kendi içgüdülerini takip edecek kadar makul olan insanların, asla mahkemelere, polise, tapınaklara, paraya ihtiyaç duymıyacağını iddia etmekteydi. Ancak, onun yazıları doğrudan doğruya bize kadar gelmemiştir. Bugün sadece bazı eserlerde parçalar halinde bahsedilen fikirlerini biliyoruz.

Ortaçağ'da da buna benzer fikirleri ileri sürenlere raslanmaktadır. Bu arada XVII. yüzyıl İtalyan şairlerinden Marco G. Vida ile gene XVI. yüzyıl Alman filozoflarından Johannes Denk'i sayabiliriz. Büyük Rus romancısı Lev Tolstoy da anarşizm taraftarı olmakla tanınmıştır.

Anarşizmi ilk defa sistematik bir doktrin haline getiren XIX. yüzyıl İngiliz filozoflarından William Godwin'dir. Godwin anarşizmin politik ve ekonomik prensiplerini derlemiş, fakat buna bir ad koymamıştır. Anarşizmin adını koyan XIX. yüzyıl Fransız filozoflarından Proudhon'dur. Proudhon'un 1863'te yayınlanan «Du Principe Fédératif» adlı eserinin anarşizmin yayılmasında çok büyük etkileri olmuştur. Proudhon aynı zamanda komünizmi şiddetle reddetmesiyle de tanınmıştır. Proudhon'u İngiltere'de William Thompson ve John Gray takip etti. Bunlar da anarşist doktrinini destekliyen eserler yayınladılar. Anarşizmi Almanya'da temsil eden Max Stirner'dir. Eserlerinde birçok filozofların fikirlerine itiraz ederek anarşizmin savunmasını yapmıştır.

Bütün bu gayretlerin etkisiyle bilhassa XIX. yüzyılın sonlarında anarşist propagandası artmış, anarşizm hareketleri genişlemiştir. Rusya'da Prens Pyotr Kropotkin anarşizmin teorisi üzerinde eserler yayınlarken Marx'ın muhalifi olan Bakunin de hareketin fiilen önderliğini yapmıştır. Anarşist propagandanın genişlemesi zaman zaman şiddete başvurulmasına yol açtı. Bilhassa 1886'da A. B. Devletleri'nde başlıyan şiddet hareketleri birçok kimsenin ölmesine sebep oldu. Grev yapan ve polisleri öldüren anarşistlerden yedisi Illinois'te idama mahkûm edildi. Daha sonra devam eden olaylar üzerinde hükümet yabancı anarşitlerin memlekete girmesini yasak etti. Bununla beraber Leon Czolgosz adında bir anarşist 1901 yılında A. B. D. cumhurbaşkanı William McKinley'i (1843-1901) bir toplantı sırasında tabanca ile öldürdü.

Rus Çarı II. Aleksander'le Avusturya İmparatoriçesi Elisabeth de anarşistlerin öldürdüğü devlet başkanları arasındadır.

1919'da Amerika'da komünizm aleyhtarı hareketlerin şiddetlenmesi üzerine bazı anarşistler Rusya'ya gittiler, fakat bir kısmı oradaki rejime tahammül edemiyerek geri döndü. Bunların en önemlisi Emma Goldman'dır. Goldman, döndükten sonra 1925'te yazdığı «My Desillusionment in Russia» (Rusyada Uğradığım Hayal Kırıklığı) adlı eserinde oradaki diktatörlüğü anlatmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce anarşizm İtalya ve İspanya'da da geniş bir yayılma alanı bulmuş, bir anarşist federasyonun üye sayısı 2.500.000 e kadar yükselmiştir.

İkinci Dünya Savaşından sonra ise anarşizm dünyanın her yanında gerilemeye yüz tutmuştur. Bugün ne belli başlı bir anarşist yazar, ne de geniş bir teşkilât vardır. Kalan bazı anarşist toplulukları ve yayın organları ise önemli bir etki yapmaktan çok uzaktır.

ANARŞİST AYDINLAR

Anarşizmi ilk defa sistematik bir doktrin haline getiren İngiliz filozofu William Godwin.

Anarşizme adını koyan ve bir kitle hareketi haline getiren Fransız yazarı P. J. Proudhon

ANASON

Anason

Ayrıçanakyapraklı ikiçeneklilerin maydanozgiller familyasından bir bitkidir. Tohumunun kendine mahsus bir kokusu olması yüzünden hamur işlerinde ve Türkiyede rakıcılıkta kullanılır. Beyaz çiçekleri, tırtıllı ve dilim dilim yaprakları vardır. Tohumları yavaş çimlendiği için erken ekilmeleri lâzımdır. Yabani ottan hoşlanmaz, tanelerinin yağı eczacılıkta kullanılır. Küspeleri de kıymetli bir hayvan yemidir.

ANATOMİ

Organik canlıların yapısını ve bu yapıyı meydana getiren organları inceliyen bilimdir. Tıpta anatomi büyük bir yer tutar.

Çok eski zamanlarda bile doktorlar vücuttaki hastalıkları iyi etmek için her şeyden önce insan vücudunu iyice tanımak gerektiğini biliyorlardı. Fakat insan vücudunu kesip parçalamak o devirlerde pek iyi karşılanmadığı için, çalışmalarını daha çok köpek, maymun gibi hayvanların üzerlerinde yapmak zorunda kalıyorlardı.

M. Ö. 300 yıllarına doğru ilk defa İskenderiye Okulu'nda insan vücudunun kesilip biçilmesine müsaade edildiğini görüyoruz. Canilerin cesetleri üzerinde yapılan bu araştırmalar anatomi ilminde bazı ilerlemelerin kaydedilmesine yardım etmişse de insan vücudunun kesilmesine daha 2000 yıl müddetle müsaade edilmemesi yüzünden bu çalışmalar gayet yavaş ilerlemiştir.

Eski Yunanistanın ünlü hekimlerinden Bergamalı Galen'in (M. S. 130-200) anatomi üzerine yazdığı eserler uzun müddet, XVI. yüzyıla kadar doktorlarca esas olarak kabul edilmişti. Ortaçağ'da, insan vücudunun kesilmesinin günah olduğu kanaatinin kuvvetlenmesi anatomi ilminin ilerlemesine engel oldu. Belçikalı doktor Vesalius (1514-1584), Louvain ve Paris Üniversitelerinde okuduktan sonra, daha kolay çalışabileceği için, Venedik'e geçti, insan vücudunu keserek araştırmalarına başladı. Onun çalışmaları sayesinde anatomi bilimi daha çabuk ilerlemeler kaydetmeye başladı. Vesalius, Galen'in birçok hatalarını bulup düzeltti, yirmi iki yaşındayken Italya'nın Padua Üniversitesi'ne anatomi profesörü oldu. Kısa zamanda bu üniversitenin ünü bütün Avrupa'ya yayılmıştı. Her taraftan birçok öğrenci Padua Üniversitesi'ne geliyordu. Bunların arasında İngiltere'den gelen William Harvey (1578-1657) bilhassa dikkati üzerine çekiyordu. Nitekim, kanın vücutta dolaşımını ilk defa bulan da o oldu (1628).

Anatomi bilgini Doktor Vesalius

Anatomi üzerine yapılan çalışmalar Vesa-

Rembrandt'ın meşhur «Anatomi Dersi» tablosu

lius'tan sonra da devam etti. Bugünkü anatomi biliminin temellerinin atılışında Fallopius ile Eustachius'un büyük hizmetleri oldu. XIX. yüzyılda Fransız bilginlerinden Cuvier ile Bichat anatomi alanında birçok incelemeler yaptılar. Bilhassa X ışınlarının keşfinden sonra anatomi alanındaki çalışmaları sadece kadavralar üzerinde değil, canlılar üzerinde de yapmak mümkün oldu.

Konusu sağlam organlar üzerinde olan anatomiye **normal anatomi**, konusu hasta organlar üzerinde olan anatomiye **patolojik anatomi** denilir.

ANAVARZA KALESİ (Bk. ANAZARBA KALESİ)

ANAYASA

Devletin şeklini, yasama, yürütme ve yargılama erkleri ile vatandaşların haklarını düzenliyen temel kanundur. Her memlekette en önemli kanun olarak kabul edilmiş, yapılması, değiştirilmesi ayrı usullere bağlanarak üstünlüğü sağlanmıştır.

Anayasalar yapılışları bakımından üç çeşittir: 1) Hükümdarlar tarafından bağışlananlar; 2) Hükümdarlarla uzlaşma yolu ile olanlar; 3) Normal yol olan milletçe yapılanlar. Bugün genel olarak anayasaların milletçe yapılması yolu güdülmektedir. Bu da ya kurucu meclislerce, ya millet meclislerince, yahut da halk oyuna sunmak suretiyle yapılır.

Anayasalar «yazılı» ve «yazılı olmıyanlar» diye ikiye; değiştirmede tutulan yola göre «sert» ve «yumuşak» diye gene ikiye ayrılır. Devlet şekline göre de anayasalar «monarşik» veya «cumhurluk» olur. Kurdukları hükümet sistemine göre de «parlâmento sistemi», «başkanlık sistemi» ve «meclis sistemi» diye de üçe ayrılır. Kısa veya uzun olmalarına göre de ayrılabilirler.

Anayasalar genel olarak temel hükümler koyar, değişebilir ayrıntıları öbür kanunlara bırakır. Bu bakımdan, anayasalar genel olarak kısadır. Bu kısalık vatandaşlara, anayasa hükümlerini bilme imkânını sağlar.

Osmanlı İmparatorluğunda anayasaya doğru ilk hareket Mustafa Reşit Paşanın kaleme alarak 3 kasım 1839 da okuduğu Gülhane Hattı ile başlamış; ilk anayasa da Kanun-u Esasî adı ile 11 aralık 1876 da ilân olunmuştur. Bu, II. Abdülhamit tarafından bağışlanmış bir anayasadır. Milletçe yapılan ilk anayasayı 20 ocak 1921 de Birinci Büyük Millet Meclisi, ikinciyi de 20 nisan 1924 te İkinci Büyük Millet Meclisi yapmıştır. Kanun-u Esasî 20 nisan 1924 te Teşkilât-ı Esasiye Kanunu adını almış, bu deyim 10 ocak 1945 te Anayasa olarak değiştirilmiştir.

Üçüncü Anayasa, 1961 yılı başında toplanan Kurucu Meclis tarafından demokratik görüşe göre, yeniden yazıldı.

ANAZARBA KALESİ

Güney Anadolu'da, Çukurovanın kuzey tarafındadır. Eskiden burada bulunan aynı addaki şehrin bugün sadece yıkıntıları kalmıştır, fakat, kale ve sûrları oldukça sağlam bir halde durmaktadır.

Bugün Anazarba denilen kalenin adı tarih kaynaklarında Aynzarba, Anavarza, Anazarbus şeklinde geçer. Seyhan iline bağlı, Kozan kasabasının kuzeyinde, Ceyhan nehrine karışan Cambaz Çayı'nın kuzeyindeki tepenin üzerinde yükselir. Surları, ovada, eski Anazarba şehrini çevirir haldedir.

Anazarba Kalesi'nin kuruluş ve tarihi, sûrlariyle etrafını çevirdiği şehrin tarihi ve kaderiyle sıkı sıkıya ilgilidir. Tarihler şehrin ve kalenin ne zaman, kimin tarafından kurulduğunu, kesin bir şekilde ortaya koymamaktadır. Geçen yüzyıl içinde Anadolu'yu gezmiş olan Fransız seyyahı Ch. Texier, Anazarba şehrinin kuruluş ve manzara bakımından Van şehrine benzediğini, büyük kayalıklar üzerine oturtulan kalenin duvar taşlarının birbirine tutturulmak için taşçı kalemiyle yontulduğunu, Van ve Anazarba şehirlerinin Asur şehirlerinin karakterini taşıdığını yazar.

Eski Anazarba şehri iktisadi ve askerî şartlarla terkedildiği ve ondan sonra sık sık meydana gelen depremlerden yıkıldığı için, eski eserlerden hemen hemen hiçbir iz kalmamıştır. Bu depremlerden biri Bizans İmparatoru İustinianus zamanında olmuş, İmparator şehri yeni baştan yaptırtmıştır. Bundan dolayı şehre, bir süre, İustiniapolis denilmiştir. Şehir ve Anazarba Kalesi, M. Ö. I. yüzyılda Kilikya kırallığına bağlıydı. Kıral Tarkondimotos, Antonius'un ordusunda savaşırken öldü. Kilikya'nın ikiye bölünmesi üzerine Anazarba İkinci Kilikya'nın merkezi oldu.

Anazarba Kalesi, Bizans İmparatorluğunun belli başlı sınır kalelerinden biri iken, 796 yılında, Araplar tarafından zaptedildi. Abbasî halifesi Harunürreşit kaleyi yeni baştan onardı, şehre Hindistan'dan getirdiği göçmenleri yerleştirdi. Ramazanoğulları Beyliği zamanında Türkler'in eline geçen şehir, zamanla önemini kaybetti. Şehri çevreliyen kale sûrlarında dört kapı olduğu anlaşılmaktadır. Kale burçları şehri güney yönünden koruyan kalenin üzerinde yükselir. Bu kayalık çok dik bir uçurum teşkil ettiği için üç yönden çıkılması imkânsızdır.

Kale, biri asıl kale, diğeri sûrlar olmak üzere iki kısımda toplanır. Sûrlar Ceyhan Ovası'nda, düzlükten kuzeye doğru uzanır. Sûrların doğu kısmı 1.500 metre uzunluğundadır. Üzerinde, her 70 metrede bir tane olmak üzere, 20 burç yükselir. Sûr duvarlarının yüksekliği 8-10 metre arasında değişir, ovada güzel bir manzara teşkil eder.

Kalenin doğusunda etrafı sütunlarla süslenmiş bir yol bulunur. Bu yol ovadan uzanıp gelen ana yolun devamıdır, 12 metre kemerli bir kapıdan geçerek sûrun içine girer. Anazarba Kalesi, uzun bir dış sûrla korunan bir kaledir. Anadolu kaleleri arasında önemli bir yeri vardır. Şehirden eser kalmadığı halde, kalenin hâlâ sağlamlığını muhafaza etmesi de bu değere bir işarettir.

AND DAĞLARI

Himalayalar'dan sonra dünyanın en büyük dağ zinciridir. Güney Amerika'nın bütün batı kıyısı boyunca uzanır, uzunluğu 7500 km. dir.

Bu büyük dağ zinciri Güney Amerika'nın batı ve doğu kıyıları arasında geçilmesi çok güç bir engel meydana getirir.

And Dağları kuzeyde Trinidad adası yakınlarından başlıyarak, kıyı boyunca güneydeki Horn Burnu'na kadar uzanır. Kapladığı alan 5.000.000 km. kare kadardır. Dağların eni, en geniş yerinde 800 km. yi bulur.

Kuzey Kolombiya'ya doğru bir el gibi uzanan üç sıradağ, kuzey-doğu rüzgârlarının rutubetini tutarak, bu bölgeye çok ağır yağmur yağmasına sebep olur.

Büyük Okyanus tarafında ise Panama kıstağından Ekvator'a kadar devam eden Kolombiya Andları güney-batı rüzgârlarının getirdiği rutubeti durdurarak tropik bölgeye her gün yağmur yağmasını sağlar. Dünya-

nın en çok su taşıyan nehri Amazon And Dağları'ndan çıkar, çoğu bu dağlardan çıkan kollarla beslenir.

Şili bölgesinde Andlar doğudan esen rüzgârları durdururlar. Bu bakımdan dağların batısı kurudur. Doğu ise çok yağmur alır. Bu kesimde sadece yaz aylarında dağların batısına yağmur yağar.

Volkanik bir dağ zinciri olan Andlar'ın en büyük volkanları Ekvator Andları'ndadır. And Dağlarının en yüksek tepeleri Sangay (5.300 m.), Antisana (5.756 m.), Coto-Paxi (6.000 m.), Chimborazo (6.370 m.), İllimani (6.400 m.), İllampu (6.600 m.) dir. Bu dağların en yüksek yeri, aynı zamanda bütün Amerika kıtasının en yüksek tepesi olan Aconcagua'dır (7.010 m.)

İklim: En güneydeki Ateş Ülkesi'nden, kuzeyde Karayib Denizi'ne kadar çeşitli iklim kuşaklarında yer alan And Dağları karlı tepeler, serin yaylalar, kurak çöllerle kaplıdır. Binlerce kilometre uzunluğundaki bu dağlarda çeşitli iklimlerin özelliğini görmek mümkündür. Burada yüksekliği 1000 metreye kadar olan yerlere «sıcak ülke», 2.000 metreye kadar olan yerlere de «serin ülke» denir.

Devamlı kar sınırı 40° güney paralelde 1500-1600 metreden başlar. Kuzeye doğru gidildikçe dağların kar sınırı yükselerek 30°' paralelde 4.900 metreyi bulur.

Bitki ve hayvanlar: And Dağları'nın Amazon Ovası'na bakan yamaçları sık ormanlarla kaplıdır. Batı yamaçlarında ise kuraklık yüzünden kaktüs çeşidinden bitkiler yetişir. Genel olarak Andlar'ın doğu yamaçları bitki bakımından zengin, batı yamaçları kuraktır. Ancak, 18° güney paralelden itibaren durum değişir. Buradan itibaren güneye doğru, doğu yamaçları bir bozkır manzarası alır, batı yamaçları ise, fazla yağmur aldığından, bitki çeşidi bakımından zenginleşir.

And Dağları'nda yaşıyan en tipik hayvanlar deve familyasından alpaka ile lamadır. Bunların etinden ve tüylerinden faydalanılır. Bilhassa lama, taşıma işlerinde kullanılır. Lama yalnız And Dağları'nda yaşar. Alpakalar ortalama 4.000 metre yükseklikte yaşar, 1800 metreye nadiren inerler. Bu familyadan iki çeşit hayvana daha raslanır. Ayrıca, «And Geyiği» denen bir çeşit geyiğin iki türü de oralarda yaşar. Andlar'ın en tipik kuşları son derece yırtıcı olan kondorlardır.

Nehir ve göller: Andlar, Orinoko ve Amazon nehirlerinin başlıca kaynağıdır. Kuzeyde, dağların çok yağmur alan doğu yamaçlarından çıkan nehirler Amazon ve Orinoko nehirlerini meydana getirir. Güneyde Andlar'dan çıkan en önemli nehirler Colorado ve Negro'dur. Parana nehrinin de bazı önemli kolları bu dağlardan çıkar. Büyük Okyanus'a akan nehirler ise çok az ve kısadır. And Dağları'nda bazı buzullar da vardır.

Andların en önemli gölü Titicaca ile Poopo'dur. Poopo Bolivya'da, Titicaca ise Bolivya ile Peru arasındadır.

ANDERSEN, Hans Christian (1805-1875) Danimarkalı meşhur bir masal yazarıdır. Odense'de doğdu, Kopenhag'da öldü. Daha küçükken bile evde kukla tiyatroları için oyunlar hazırlardı. Fakir bir kunduracı olan

ANDERSEN'DEN BİR HİKÂYE

KİBRİTÇİ KIZ

BİR YILBAŞI gecesiydi. Müthiş bir soğuk şehrin sokaklarını kasıp kavuruyordu. Yoldan paltolarının yakalarını kaldırmış, kürklü eldivenler giymiş adamlar, kadınlar hızlı hızlı evlerine doğru yürüyorlardı. Bunların hiçbiri de soğuktan moraran ayaklarını altına alarak bir kapının kenarına büzülmüş küçük fakir kızın farkına bile varmıyordu. Hava gittikçe soğuyor. Yağan karın arkası kesilmiyordu. Bu gidişle sabaha kadar kar yağacağa benziyordu. Kapının içi buz gibi soğuktu. Hele taş basamaklar o kadar soğuktu ki, küçük kız bir ara neredeyse ayakları taşa yapışacak sandı.

Küçük kızın ayakları çıplaktı. Az öncesine kadar ayaklarında bir çift eski terlik vardı. Caddede arabaların önünden geçeyim derken ayağından fırlıyan terliğin bir teki çamurların arasına karışmıştı. Öteki tekini de bir çocuk kızcağızın ayağından kapıp kaçmıştı.

Küçük kız sırtındaki yırtık pırtık hırkaya iyice sarındı. Bugün hiç para kazanamamış, bütün gün dolaşıp durmasına rağmen bir tek kibrit bile satamamıştı. Eli boş olarak da eve dönmeye korkuyordu. Bir kapının siperine girerek, moraran ayaklarını altına alıp büzüldü. Soğuk daha da artmışa benziyordu. Bir kibrit yaksa

ne iyi olurdu! Hiç olmazsa donan parmaklarını biraz ısıtabilirdi.

Titriyen elleriyle kibrit kutusunu açıp içinden bir kibrit çıkarmak istedi. Parmakları donmuştu. Kibriti tutamıyordu. Zorla bir kibrit çıkarıp duvara sürttü. Kibrit hemen parlayıvermişti. Elini titrek aleve tutunca biraz olsun ısındı. Kibritin ne kadar tuhaf ışığı vardı! Kendini sanki sıcacık bir odada, gürül gürül yanan bir sobanın karşısında oturuyormuş sandı. Daha şimdiden biraz olsun ısınmıştı. Fakat kibrit söner sönmez gözlerinin önündeki soba hayali de birden kayboluverdi.

Küçük kız ikinci bir kibrit daha yaktı. Alevin parlamasiyle beraber yanındaki duvar titrek bir sisin arkasından şeffaflaşıvermişti. İçerde bir masa vardı. Beyaz örtünün üzerinde porselen tabaklar içinde nefis bir kaz kızartması duruyordu. Yanında da daha başka, çeşit çeşit yemekler vardı. Küçük kız tam sofraya doğru uzanacaktı ki, kibritin alevi titredi, solukıaştı, söndü, sönmesiyle beraber masa da, kaz kızartması da kayboluverdi.

Küçük kız bir kibrit daha çaktı, kendini Noel ağaçlarının en güzelinin altında oturur buldu. Bu ağaç geçen yıl kasabanın en zengin tüccarının evinde gördüğü ağaçtan daha da güzeldi. Fazla olarak üzerinde de mumlar yanıyordu. Fakat kibritin sönmesiyle ağacın üzerindeki mumlar da birer birer göğe doğru yükselmeye başladı. İçlerinden birinin gökyüzünde kocaman bir yay çizerek düşmesi üzerine küçük kız: «İşte biri daha öldü.» diye düşünmekten kendini alamadı. Eskiden ninesi demişti: Her yıldız düşüşünde biri ölürmüş.

Bir kibrit daha çaktı. Bu sefer de karşısında ninesini gördü.

— «Nineciğim, seni çok seviyorum. Ama, kibrit söner sönmez senin de kaybolacağını biliyorum,» diye mırıldandı.

Ninesini mümkün olduğu kadar çok görebilmek için kutudaki bütün kibritleri teker teker yakmaya başladı. O zamana kadar hiç ninesini bu kadar güzel görmemişti. Ninesi kendisine doğru geliyordu. Geldi, geldi, kendisini kollarının arasına aldığı gibi göğe doğru çıkmaya başladı.

... Ertesi sabah yeni yılın ışıkları kasabanın sokaklarını aydınlatırken, geceleyin çıkan şiddetli ayazda donarak ölen kibritçi kızın cansız vücudunu da aydınlattı. Küçük kızın mosmor parmaklarının arasındaki boş kutu ile yanındaki yanmış kibritleri görenler: «Zavallı ısınmak istemiş olacak...» dediler. Fakat hiçbiri küçük kızın kibritlerin alevinde harikulâde güzel şeyleri ve ninesinin yüzünü gördüğünü düşünemedi.

(Kısaltılarak çevrilmiştir.)

babasının ölümünden sonra operada çalışmak üzere Kopenhag'a geldi, fakat sesi müsait olmadığı için operaya giremedi. Bir müddet sefalet içinde, iş aradıktan sonra tiyatronun ancak dans okuluna kabul edildi. Bu arada, okul müdürünün yardımiyle, kıraldan bir gezi ödeneği alarak Avrupayı dolaştı. Daha sonraki gezilerinden birinde de, 1841 baharında, İstanbul'a da uğradı.

Masal yazarı H. C. Andersen

Andersen büyük bir romancı ve piyes yazarı olmak istiyordu. Fakat daha çok, yazdığı masallarla ün saldı. «Masallar ve hikâyeler» adındaki eserini 1835 yılında yayınlamaya başladı. 1872 yılına kadar çıkan çeşitli baskılarında eserini yeni ilâvelerle genişletti ve büyüttü. Kitap kısa bir zamanda 35 dile birden çevrildi.

Bu masalların en ünlüleri «Kibritçi Kız», «İmparatorun Yeni Elbisesi», «Küçük Çam Ağacı», «Yabani Kuğukuşları», «Çakmak Kutusu», «Çirkin Bir Ördek Yavrusu», «Cesur Teneke Asker» dir. Bu masallar çocukları hem eğlendirecek kadar hafiftir, hem de gerçeklerle dolu birer yergidir.

ANDIRIN

Güney Anadolu bölgesinde, Maraş iline bağlı bir ilçedir. Doğuda Maraş'ın merkez, kuzeyde de Maraş'ın Göksu, batıda Seyhan ilinin Saimbeyli, güneyde Seyhan ilinin Kadirli ve Bahçe ilçeleri sınırlariyle çevrilidir. 47 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.594 km. kare

Nüfusu: 27.231

Oldukça geniş bir alana yayılan ilçe arazisinde tarıma elverişli toprak çok azdır. Çünkü topraklar dağlık ve ârızalıdır. 2305 rakımlı Ağlıca, güney-doğuda Buca, kuzeyde de 2.139 rakımlı Aşma dağları bulunur. Andırın ilçesinde, bundan dolayı, geniş ve zengin ormanlar vardır. Dağların yamaçları meşe, köknar, ardıç, karaçam ve sedir ağaclariyle kaplıdır. Vâdiler kuzeyden güneye doğru uzanır. Ceyhan ve Seyhan nehirlerine karışan çaylar, dereler bu vâdiler boyunca akar. Tarım bu vâdilerin düz ve bereketli topraklarında yapılır. Başta buğday gelir. Daha sonra, çavdar, yulaf, arpa, mısır ve pirinç ekimi yapılır. Halkın geçim ve ticaretini canlı hayvan, deri, kömür teşkil eder.

İlçe merkezi olan Andırın kasabası, Maraş şehrinin 82 kilometre batısındadır. Denizden yüksekliği 1.350 metre olan Andırın, iki mahallede toplanan 400-450 evi ve küçük çarşısiyle pek gelişmemiş durumdadır. Kasaba Amanos Dağı'nın kuzey eteklerine kurulmuştur. Ceyhan nehrine karışan Keşişsuyu vâdinin kuzey-batıya bakan yönündedir. Kasabanın yeşil, sevimli bir manzarası vardır.

Andırın'ı doğu, kuzey ve güneyden çeviren dağların yamaçları ormanlıktır. Bu dağların arasında yaylalar meydana gelmiştir. Halk yazları bu yaylalara göç eder. Andırın'da, güneyde olmasına rağmen, yayla iklimi hüküm sürer.

Kasaba yol bakımından, gerek arazisinin yetersizliği, gerekse belli başlı ana yollara uzaklığı dolayısiyle, zengin değildir. Bir ara yolu ile Maraş'a bağlıdır. Bütün ulaştırması bu tek yoldan yapılır. Kasabada belediye teşkilâtı vardır. İçme suyu 6 kilometre uzaktan getirilmiştir.

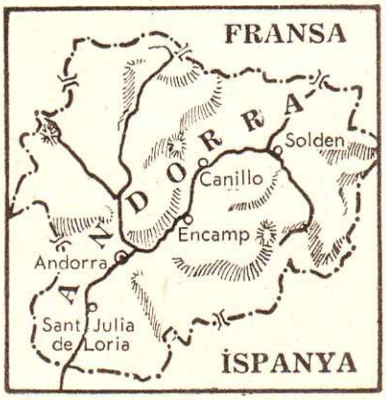
ANDORRA

Pirene Dağları'nda, Fransa ile İspanya arasında küçük bir cumhuriyettir.

Yüzölçümü: 453 km. kare.

Nüfusu: 5.200

Başkenti: Andorra la Vieja.

Andorra Cumhuriyeti

Fransa'nın Ariège departmanı ile, İspanya'nın Lérida eyaleti arasında bulunan Andorra önemli bir geçit yeridir.

Ahali 50 kadar köye dağılmış durumdadır. Tahıl, tütün ve meyva yetiştirerek geçinirler. Memleketi 24 kişiden mürekkep bir meclis idare eder. Başkentin nüfusu 500 kişidir.

Andorra Cumhuriyeti Fransa hükümeti ile İspanya'daki Urgel piskoposluğunun hükümranlığı altındadır. Andorralılar her yıl temsilî olarak Fransa'ya ve piskoposluğa mahdut bir vergi verirler. Fransa'nın ve Urgel rahibinin Andorra'da devamlı bir temsilcisi bulunur. Aslında memleket İspanya'ya karşı tam olarak bağımsızdır. Andorra'nın dili Katalonca'dır.

Başkenti 500 nüfuslu olan Andorra'nın kısa ve orta dalgada yayın yapan bir radyosu vardır.

ANDREA DORYA (1468-1560)

Andrea Dorya

Osmanlı tarihinde Ceneviz diye anılan Ceneve Cumhuriyetinin en şöhretli denizcilerindendir. Doryalar XIII. yüzyıldan itibaren şöhretli denizciler yetiştirmekle ün salmış bir aileydi. Muhakkak ki bu ailenin en ünlü ferdi Andrea Dorya oldu.

Andrea Dorya, asilzade olduğu için, daha küçük yaşta memleketin siyasetine karıştı. O sırada Ceneve Cumhuriyeti Fransa ve Almanya'nın müdahalelerine uğramıştı. Papalık da bu küçük cumhuriyetin işlerine karışıyordu.

Andrea Dorya bu karışıklıklara dayanamadı, memleketten ayrılarak bir müddet Papa' nın ve Napoli Kıralının hizmetinde bulundu. Daha sonra da Fransa Kıralı I. François'nın emrinde çalıştı. Maksadı onu memnun ederek Ceneve Cumhuriyetinin bağımsızlığını sağlamaktı. Nitekim V. Karl'a (Charles-Quint'e) karşı denizlerde bazı başarılar kazandı. Fakat Fransa Ceneve üzerindeki tazyikinden vazgeçmiyince, Dorya bu defa da V. Karl'ın hizmetine girdi. Bu hükümdarın amirali olarak Osmanlılarla Fransızlara karşı birçok savaşlarda bulundu.

Bu çok kudretli amiral, Turgut Reisi yakalayıp gemisinde zincire vuracak kadar büyük başarılar gösterdi. Fakat onun asıl çarpıştığı Osmanlı amirali Barbaros Hayrettin Paşa'dır. Bu iki deniz kurdu yıllarca birbirini ezmeye çalıştılar. En sonunda Andrea Dorya Barbaros'a yenildi. 1538'deki Preveze Savaşı'nda Andrea Dorya'nın 600 gemilik filosu Barbaros kuvvetleri karşısında büyük bir yenilgiye uğradı.

Andrea Dorya Akdeniz hâkimiyetini V. Karl'a kazandıramamakla beraber, vatanını Fransız müdahalesinden kurtarmış, daima Ceneve'nin yükselmesi için çalışmıştır.

ANDROMEDA

Yunan mitolojisinde Aethiopia Kıralı Kepheus ile Kassiopeia'nın kızıdır. Mitolojiye göre, Andromeda'nın annesinin «nereidler» den (deniz perilerinden) daha güzel olduğunu söyliyerek övünmesi üzerine denizler tanrısı Poseidon öfkelenip memleketi sularla örter, oraya bir de deniz canavarı saldırır. Bunun üzerine, hâkim Ammon, ancak Andromeda canavara teslim edilirse memleketin bu âfetten kurtulacağını haber verir. Böylece Kepheus kızı Andromeda'yı denizin ortasında bir kayaya bağlar. O sırada tanrıların tanrısı Zeus'un oğlu Perseus, Pegasus adındaki kanadlı atiyle uçarak o civardan geçerken, kayaya bağlanmış genç kızı görür, hemen canavarı öldürerek Andromeda'yı kurtarır, sonra da onunla evlenir.

Andromeda efsanesi birçok sanatkâra ilham kaynağı olmuştur. Eski Yunan yazarlarından Euripides «Andromeda» adında bir tragedya yazmışsa da bunun ancak birkaç mısraı sonraki nesillere kalabilmiştir. Flaman ressamı Rubens'in Andromeda'nın kurtulmasını tasvir eden bir tablosu vardır. Bu tablo Berlin'de Kaiser Friedrich Müzesindedir. Roma'da Capitolio Müzesinde güzel bir kabartma Andromeda'nın kurtarılmasını canlandırır.

ANESTEZİ

İnsan veya hayvan vücudunun bütününde veya sadece bir kısmında duyunun yok olması veya edilmesine «anestezi» denir.

Hastalıktan ileri gelen anestezi birçok hastalıklarda görülebilir, bir sinir herhangi bir sebeple ârızaya uğradığı zaman o sinirin bulunduğu bölgede duyusuzluk meydana gelir. Daha çok murdarilik hastalıklarında, ayrıca kazalarda sinirlerin ezilme, kopma, kesilme, yanma ve donma gibi hallerinde görülür.

Tıpta anestezi bir ameliyatı hastaya acı hissettirmemek için yapılır. Böylece vücudün tamamında veya sadece bir bölgesinde duyuyu ortadan kaldırmak mümkün olur. Anestezi «genel» (umumi) ve «yerel» (mevziî) olmak üzere iki kısma ayrılır.

1 — Genel anestezi: Hastanın ağrı duymaması için kullanılacak ilâcın bütün vücudun duyusunu yok etmesidir. Bu usulde, ilâç hastanın merkezî sinir sistemine tesir ettirilir. Halk buna «Uyutma» da der.

2 — Yerel anestezi: Bir hastanın sadece ameliyat yapılacak kısmında acı duyumunu kesmek için yapılan anestezidir. Buna halk dilinde «uyuşturma» da denir.

Genel Anestezi

Genel anesteziyi sağlıyan ilâçlar insan vücuduna üç yoldan sokulabilir: Nefes yolu, damar yolu, bağırsak yolu.

Nefes yolu: Tıpta eskiden beri kullanılan bir anestezi yoludur. 1844 yılında Amerikalı dişçi Horace Wells azot proksit gazını kendi üzerinde deniyerek bu gazın uyuşturucu özelliklerini bulmuştur. Bundan sonra 1846 da Amerikan diş doktorlarından Morton ile Jackson eteri, 1848 de Sir James Simpson ile A. M. Pierre Flourens de kloroformu kullanmışlardır. Bugün daha çok eter, kloroform, etil kloru ve azot protoksiti kullanılmaktadır. Bunlardan ilk üçü sıvı halinde olduğundan, hastaya koklatılır; dördüncüsü ise gazdır.

Bunlar hastanın nefes yolundan dolaşım sistemine geçer ve merkezî sinir sistemine tesir ederek hastayı belirli bir zaman için uyuturlar. Bu uyuma haline «narkoz» denir. Yalnız, bundan önce hastanın kalb, karaciğer, böbrek ve akciğerlerini muayene ederek sağlam olup olmadığını anlamak gerekir. Anestezi yapılmış hasta, bayılmak üzereyken, ya bağırır, yüzüne kapatılan anestezi maskesini atmaya çalışır, veya şarkı söyler, öfkeyle haykırır. Sonra yavaş yavaş kendini kaybeder, ağrıyı duymamaya başlar.

Ameliyatı bu arada yapmak lâzımdır. Anestezinin uzaması sinir sistemine fazlaca tesir etmesi bakımından tehlikelidir. Uzun süren bayılmalarda zehirlenme, kalb, böbrek ve karaciğer bozuklukları ölüme sebebiyet verebilir.

Damar yolu: Akciğerlerinden hasta olanlara yapılması tehlikeli olan bir usuldür. Damar içine şırınga ile, tercihen asit barbitürik bileşiklerinden olan «evipan» şırınga edilir. Uyku, damar içine şırınga yapıldıktan üç, dört dakika sonra başlar, yarım saat kadar sürer. Hastada sıkıntı, kusma vs. gibi belirtilere meydan vermez.

Bağırsak yolu: İlk defa Rus cerrahı Pirogov tarafından 1847 yılında eteri zeytinyağla karıştırarak hastanın makadından lâvman halinde vermek suretiyle kullanılmıştır. Sonraları bu usul geliştirilmiştir. Lâvman verildikten on dakika kadar sonra uyku başlar, bir buçuk saat kadar devam eder.

Yerel Anestezi

Hindistan, Peru, Bolivya ve civarında yetişen koka yapraklarının çiğnendiği zaman insana bir uyuşukluk verdiği çok eskiden beri bilinirdi. Bugün de yerel anestezilerde bu bitkinin yapraklarından elde edilen «kokain» kullanılmaktadır. Kokainin % 1 eriyiği bir bölgenin etrafını çevrelemek suretiyle, bir sinirin köküne şırınga edilerek anestezi yapılır. Bu çeşit anesteziler daha çok yüz, ağız, diş ve baş cerrahlığında kullanılır.

ANGIT [angut, ankut]

Süzgeçgagalı kuşlar takımının, ördekler familyasından bir kuştur, görünüş bakımından ördeğe benzer. Anadolu, Güney Rusya, Balkan Yarımadası ve Güney İspanya ile Kuzey Afrika'da nehir ve göl kıyılarında yaşar. Göçücü bir kuştur, kışı daha çok Hindistan, Güney Çin, Arabistan ve Mısır'da geçirir. Vücudunun karın tarafı pas kırmızısı, kanadlarının başlangıcı beyaz, kuyrukları da yeşilimtırak siyahtır. Erkeklerinin boynunda siyah ince bir halka vardır. Erkekler 35-40 sm., dişiler 30-35 sm. uzunluğundadır. Su bitkilerini, kurtları, midyeleri, salyangozları yiyerek geçinir. Gayet seyrek olarak da tane yediği görülmüştür.

ANGİNA PEKTORİS [Anjin dö puatrin]

Birdenbire, göğsün orta yerinde kalb bölgesinde başlıyan, bilhassa sol kola yayılan ağrıyla kendini belli eden bir hastalıktır. Sonradan arkaya, kürek kemiklerine doğru ilerler. Daha çok çalışırken, yürürken başlar. Biraz dinlenmekle geçerse de sonradan tekrarlar. Tok karnına rüzgârlı yerlerde yürümek, fazla heyecanlanmak ağrının başlamasına sebep olur.

Daha çok 40-60 arasındaki orta yaşlı erkeklerde raslanır, gençlerde ve kadınlarda ender görülür. Bu nöbetlerin sebebi kalbe gelen kanın ve bu kanın getirdiği oksijenin, çalışma dolayısiyle işi artan kalb kaslarına yetmeyişidir.

Kanın az gelişi de kan getiren damarların daralması ile olur. Geceleyin uyurken gelen angina nöbetleri de vardır. Bu çeşidine «dinlenme angina pektorisi» de denir.

Angina pektoris yavaş yavaş ilerliyen bir hastalıktır. Arada kısa veya uzun, hattâ yıllarca süren geçici iyileşme devreleri de olabilir. Damarların yavaş yavaş sıkışmaları dolayısiyle kalb adalelerinin bozulması çok kere hastalığın son safhasını teşkil edebilir.

Angina pektoris tedavisinde amil-nitrit, trinitrin, sodyum nitrit gibi, damarları açarak kalbin işini kolaylaştıran ilâçlar kullanılır. Böylece, kan basıncı da azalmış olur. Bu ilâçlar koklandıktan veya ağızda çiğnendikten bir iki dakika sonra etki gösterirler.

ANGLOSAKSONLAR

V. ve VI. yüzyıllarda İngiltere'ye yerleşen Germen asıllı Angl, Saks ve Jut kabîlelerine genel olarak «Anglosaksonlar» denir.

İlk olarak gelenler Jutlar'dır. Jut kabîlesi, Danimarka'nın Jutland yarımadasından gelerek Britonların İskoçları püskürtmesine yardım ettiler. Sonra da onlara dönerek Kent, Wight Adası ve Hampshire kıyılarını ele geçirdiler. Jutlar'ın bu başarısı Kuzey-Batı Almanya'daki komşularını da İngiltere'ye çekti. VI. yüzyıl bitmeden Saksonlar güney İngiltere'yi ele geçirdiler. Angllar ise Orta ve Kuzey İngiltere ile İskoçya'nın güneyini aldılar.

İşte bu üç kabîle bugünkü İngiliz milletinin çekirdeğini meydana getirdi. Anglosaksonlar İngiltere'ye yerleşir yerleşmez Northumbria, Mercia, East Anglia, Essex, Sussex, Wessex ve Kent kırallıklarını kurdular.

Ortaçağda bir Anglosakson evinin içi

Bu kırallıkları ilk birleştirme teşebbüsünü 830 yılında Wessex Kıralı Egbert yaptı. Kıral Egbert öteki kırallıkları zorla kendine bağladı. Büyük Alfred ise 878'de Danimarka'dan gelen istilâcıları durdurdu, İngiltere'yi tam anlamiyle birleştirmek için büyük gayretler sarfetti. Ancak Büyük Alfred'den sonra gelen kırallar «Bütün Britanyanın Kıralı» unvanını kullanmaya başladılar.

Anglosakson dediğimiz Germen kavimleri Britanya'ya ilk yerleştikleri zaman puta tapıyorlardı. Ancak, Keltler'in tesiriyle VI. yüzyılın sonlarına doğru, Hıristiyanlığı kabul ettiler. Memleket 1066 yılında Normandiya'dan gelen Prens William the Conqueror (Fâtih William) tarafından fethedildiyse de, bunlar sayıca az olduklarından, Anglosaksonlar'a karışıp kaynaştılar.

Anglosaksonlar, İngiltere'de Germen boylarının yerleşmesinden (428-455) 1154 yılına kadar Anglosakson dili denilen bir dil kullanırlardı. Bu dil Germen dillerinin Batı kolunun aşağı bölümünden bir dildi. Çeşitli diyelekleri vardı.

İngiltere Adaları'nın Normanlar tarafından istilâsından önce buralarda yürürlükte olan Germen kavimlerinin kurdukları hukuka Anglosakson Hukuku denir. V- VIII. yüzyıllar içinde kırallların koyduğu kanunlar ve bunların uygulanması sonucunda kurulmuştur, İngilizce olarak kaleme alınmıştır. Cezalar içinde ölüm cezası bulunmakla beraber para cezaları da geniş yer kaplardı.

ANGOLA

Afrika'nın güney-batı kıyısında bir Portekiz sömürgesidir. Doğuda Kongo ile Rhodesia, güneyde Bechuanaland ile Güney Batı Afrika, batıda Atlas Okyanusu, kuzeyde de Kongo ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 1.246.700 km. kare

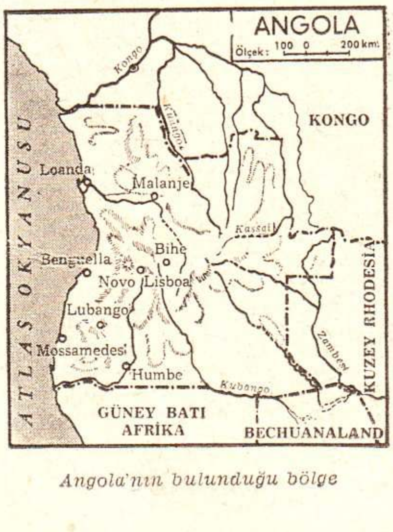
Nüfusu: 4.495.000

Başkenti: Loanda

Angola nüfusunun hemen hemen tamamını Bantu Zencileri teşkil eder. Avrupalılar 50.000 kişi kadardır.

Angola yüksekliği 2.500 metreyi geçen bir yayladadır. Savanalarla kaplı olan bu bölge gittikçe alçalarak kıyı çöllerine kavuşur. Kongo ve Zambezi nehirlerinin bazı küçük kolları Angola topraklarından çıkar.

Angola'da doğarak Atlas Okyanusu'na dökülen bir iki tane küçük dere de vardır.

Angola'nın bulunduğu bölge

Angola'nın başlıca istihsali kahve, şeker, mısır, nebati yağ, hindistancevizidir. Yerliler sığır da yetiştirir. Başlıca madenler bakır ve elmastır. Angola'nın başlıca ihraç limanı olan başkent Loanda'nın nüfusu 150.000 kadardır. Burası 200 yıl müddetle Afrika ile Brezilya arasında bir esir yollama merkezi vazifesini görmüştür.

Memleketin en önemli ulaştırma vasıtası Loanda'dan başlıyarak 2500 km. kadar içerilere uzanan demiryoludur. Taşıma işlerinde en büyük iş yerli hamallara düşer. Bazı düzenli yollarda otomobil ve katır arabaları işler.

Portekizliler 1485'te Kongo Irmağı'nın döküldüğü yeri, 1488 de de şimdiki Angola kıyılarını keşfetmişlerdir. Başkent Loanda 1574'te kurulmuştur. Angola bugüne kadar Portekizlilerin elinde kalmıştır. Yalnız, bu arada 1641-48 yılları arasında Holândalılara geçmiştir. Resmî dil Portekizcedir. Yerliler Bantu dilinin çeşitli lehçelerini konuşur.

Büyük adamları ve büyük olayları anmak için yapılan eserler

ANIT

ANIT önemli bir olayın, bir kimsenin hâtırasını yaşatmak için yapılan bir mimarlık eseri veya bir heykeldir. Güzel sanatlar alanında çağlara etki yapabilen, kudretli eserler de anıt sayılır. Ancak, anıt sözü, genel olarak, bir anıyı ölçümsüzleştirmek için meydana getirilen eserler anlamına kullanılır.

İnsanlardaki anıt dikme içgüdüsünün çok eski çağlardan beri var olduğu anlaşılıyor. Binlerce yıl önce yapılan anıtlardan zamanımıza kadar kalmış olanların sayısı az değildir. Bazı Mısır firavunları kendi şanlarını ebedileştirmek için ehramları yaptırmışlardı. Eski Dünya'nın yedi harikasından biri olan ehramlar aynı zamanda firavunlara mezar vazifesini de görmüştür.

Savaşta ölen askerler için dikilen anıtlar, bütün dünyada en yaygın olan anıt çeşididir. Bunlara her dilde Meçhul Asker anıtı denir. Önemli bir olayı yaşatmak için yapılan anıtlarla barış anıtları da büyük bir yer tutar

Eski Roma anıtları zafer takı şeklindeydi. Bunların mutlaka bir yol üzerinde yapılması da şart değildi, zaten takın açıklığı çok zaman bir yol için elverişli olmıyacak kadar az olurdu. Taklar kabartmalar ve heykel gruplariyle süslenirdi. Bu anıtların en tanınmışı Titus Takı ile Septimus Severus ve Constantine taklarıdır. O çağda gene anıt olarak yapılan şehir kapıları da aynı zamanda bir savunma unsuru olarak vazife görürdü. Eski Yunan anıtlarında heykel en başta gelir. Yunan sanatının en ünlü anıtı Atina'daki Panthenon'dur.

Ortaçağ'daki Gotik anıtlarının daha çok dinî mahiyette olduğunu görüyoruz. Rönesans Çağı anıtlarında ise bilhassa heykelli mezar yapıtlarına önem verilmiştir.

Atatürk'ün Sarayburnu'ndaki heykeli

Zamanımızda savaş anıtları en başta gelir. Paris'teki meşhur Zafer Takı Napoleon'un 1805-1809 arasındaki zaferlerini canlandırmak için dikilmiştir. New York limanındaki Hürriyet Heykeli Fransız-Amerikan dostluğunu canlandırır.

İstanbul'da Bizanslılar'dan kalma en önemli anıtlar Çemberlitaş, Dikilitaş ve Tunçyılan'dır. Hürriyet Anıtı (Abide-i Hürriyet), Taksim'deki Cumhuriyet Anıtı, Gülhane Parkı'ndaki Atatürk Heykeli İstanbul'daki yakın tarih anıtlarının en önemlileridir.

Diğer birçok şehirlerimizde çeşitli savaş hâtıralarını canlandıran anıtlar vardır. Bunların çoğunu Atatürk anıtları teşkil eder. Ankarada Ulus Meydanındaki Atatürk heykeli (Cumhuriyet Anıtı) en önemlilerindendir. Atatürk için Ankara'da yapılan Anıt-Kabir memleketimizdeki anıtların en değerlisidir (Bk. Anıt-Kabir). Yurdumuzun bağımsızlığını ve savaşlardaki kahramanlığını canlandıran başka bir anıt da Çanakkalede, yeni yapılan Meçhul Asker Anıtıdır.

Öte yandan, bütün Türkiye, tarihimizin büyük olaylarını bugüne kadar yaşatan mimarlık eserleriyle doludur. Bu arada, Anadolu'daki Selçuklu ve Osmanlı eserlerini, kaleleri sayabiliriz. Bu anlamda İstanbul'un en önemli anıtları Rumeli ve Anadolu Hisarları, Saraylar ve camilerdir.

Zamanımızda halka faydalı olacak «canlı anıtlar» yaratmaya karşı büyük bir meyil vardır. Üniversiteler, hastaneler ve diğer halk hizmetlerinde kullanılmak için yapılan müesseseleri bu arada sayabiliriz.

Türklerin En Büyük Anıtı ANIT-KABİR

ANIT-KABİR Ankara'da, şehrin güneyine düşen, Rasattepe'dedir. Kale'den sonra şehrin en yüksek noktası halinde yükselen bu tepenin üzerinde kurulmuş olan Anıt-Kabir Atatürk için yapılmıştır.

1938 yılının 10 kasım günü saat 9.05 te ebediyete göç eden Atatürk'ün na'şı İstanbul'dan Ankara'ya getirilmiş, Etnoğrafya Müzesine konulmuştu. Ondan sonraki yıllarda bu en büyük Türk'ün şanına lâyık bir kabir yapılması için hazırlıklara geçildi. Anıt-Kabir, Ata'nın ölümünden on beş yıl sonra tamamlanarak Atatürk'ün na'şı 10 kasım 1953'te ebedi istirahatgâhına nakledildi. Atatürk gerçekte yurdun her hangi bir toprak parçasında gömülü değil, bütün milletin kalbindedir. Atatürk sağlığında şöyle demişti:

— «Beni milletim nereye isterse gömsün, yeter ki unutmasın.»

Anıt-Kabir'in Rasattepe'ye yapılması, buranın, Kale'den sonra Ankara'ya en hakim bir tepe olması, ayrıca şehrin gelecekteki gelişme alanı içinde bulunmasındandır. Atatürk, bir gezinti sırasında çıktığı Rasattepe'den Ankara'ya bakmış, şöyle demişti:

— «Ankara Kalesi buradan ne kadar güzel görünüyor!»

Rasattepe, Ankara istasyonunun güneyinde toprak seviyesinden 45 metre yüksekliktedir. Şehrin hemen hemen her noktasından rahatça görülebilir. Güneyinde Bahçelievler'e bakan tarafı dik bir yar halindedir. Tepenin diğer yönleri tatlı bir meyille alçalır.

Anıt-Kabir Yarışması

Ata'nın na'şı Etnoğrafya Müzesi'ne geçici olarak konulduktan sonra, büyük kurtarıcıya yakışan bir anıt-kabir yapılmak üzere harekete geçildi. Dünyanın en ünlü mimarlarının da ilgisini toplamak için, milletlerarası bir proje yarışması açıldı. Ayrıca, milletlerarası tanınmış mimar ve sanatçılardan bir jüri seçildi.

Hazırlanacak proje için ilân edilen programlar ve esaslar şunlardı:

1 — Yeni Türkiyeyi kurmuş ve 10/11/1938'de ebediyete göçmüş olan Atatürk'ün tabutu önünde Türk milleti içten gelen bir teessür ve saygıyla eğilmiştir. Bu büyük insanın eserlerini ebediyete ulaştıracak ve Türk milletinin Ata'sına bağlılığını ifade edecek olan Anıt-Kabir aşağıdaki esaslara göre hazırlanmalıdır.

2 — Anıt bir ziyaretgâh olacaktır. Bu ziyaretgâha büyük bir şeref methalinden girilecek, yüzbinlerce Türkün, Atası'nın önünde eğilerek, tazimini sunarak ve bağlılığını tekrarlıyarak geçmesine uygun olacaktır.

3 — Bu abide, Ata'nın, asker Mustafa Kemal, Devlet Reisi Gazi Mustafa Kemal, büyük siyasetçi, ilim adamı, yapıcı ve yaratıcı büyük dehanın vasıflarının, kudret ve kabiliyetinin timsali olacak ve O'nun şahsiyetiyle mütenasip bulunacaktır.

4 — Anıt-Kabir'in yakından görüldüğü kadar uzaktan da görülmesi gerektiği için azametli bir silueti olmalıdır. Mimarî motifler, abidenin uzaktan tesirini kaybetmiyecek küçük detaylardan ziyade, azamet ve kudret ifade edecek büyük unsurlar olmalıdır.

5 — Atatürk'ün ismi ve şahsiyeti altında Türk devleti sembolize edilmiş olduğu için, Türk milletine hürmet ve tazimini göstermek istiyenler, Büyük Ata'nın katafalkı önünde eğilerek bu duygularını göstereceklerdir.

6 — Anıt-Kabir'in bir esas şeref methali bulunacaktır. Ziyaretler bu methal üzerinden yapılacaktır. Ata'nın lahdi Şeref Holünde bulunacaktır. Bu hol en az 250 ziyaretçiyi birden alacak büyüklükte olacaktır.

Yarışmanın Sonucu

Kurulan özel bir komisyon bu esasları yedi ayda hazırladı. Yarışma 2 mart 1942 yılında sona erdi. Yarışmaya 49 proje gönderilmişti. Bunlardan yarısı Türk mimarları tarafından, 8'i İtalyan, 11'i Alman, diğerleri de çeşitli milletlere mensup mimarlar tarafından yapılmıştı. Ankara'da toplanan milletlerarası jüri 23 mart 1942'de üç eseri birinci olarak seçti. Bu projeler sırasiyle şunlara aitti:

1) Ord Prof. Emin Onat ve Doçent Orhan Arda.

2) Alman Profesörü Johannes Krüger.

3) İtalyan Profesörü Arnoldo Feschini.

Ayrıca beş projeye de mansiyon verildi. Komisyon, birinci seçilen projelerden Prof. Emin Onat'la Doçent Orhan Arda'ya ait olanını uygulamaya karar verdi.

Anıtın Yapısı

Anıt-Kabir'in temel atma töreni 9 ekim 1944'te yapıldı. İnşaatı 20 milyon liraya çıktı. Anıt-Kabir'in taşları Çankırı çevresinden getirildi. Bu taş sarı ye açık kurşuni renktedir. Bir çok Roma anıtlarında da aynı taş kullanılmıştır. Başlıca özelliği hem gösterişli oluşu, hem de yıllarca dayanabilmesidir. Şeref Holü'nün içindeki yan duvarlar ise Bilecik'ten getirilen mermerle kaplanmıştır. Şeref salonunda bulunan büyük lâhdin mermeri Adana'nın Osmaniye ilçesinden getirilmiştir. Tek parça olan bu mermer çok değerlidir. Uzunluğu 4,20, genişliği 1,60 metredir, ağırlığı da 42 tondur. Türk işçisi ve taşçıları onu Ankara'da işliyerek bir lâhit şekline soktular.

Büyük Atamızın aziz na'şı milletinin omuzlarında Anıt-Kabir'e nakledilirken

Anıtın Kısımları

Anıt-Kabir'in bulunduğu Rasattepe, eteklerine kadar ağaçlandırılmıştır. Nevzat Tandoğan Meydanı'ndan başlıyan tatlı meyilli bir yoldan çıkılan Anıt-Kabir alanına geniş bir merdivenle girilir. Merdivenin iki yanında iki taş kule yükselir. Kulelerden birine Hürriyet Kulesi, ötekine İstiklâl Kulesi adları verilmiştir. Bunların içlerinde, Atatürk'ün istiklâl ve hürriyete dair vecizeleri altın yaldızlarla yazılmıştır. Kulelerin ön tarafında üç grup heykel vardır. Birinci gruptaki üç kadın heykeli çok mânalıdır. Kadınlardan biri ağlamakta, ikincisi sakin durmakta, üçüncüsü bereketi canlandıran bir tas tutmaktadır. İkinci grup heykellerde asker, talebe ve köylü bir aradadır.

Merdivenden Anıt Kabir alanına girilince solda Anıt heybetle yükselir. Bütünü ile bir Eti eserini andıran Anıt Kabir, yol, alan ve Şeref salonu olmak üzere üç kısımdır. Etrafında on kule sıralanmıştır. Bu kuleler, Hürriyet, İstiklâl, Müdafaa-i Hukuk, Cumhuriyet, İnkılâp, 23 Nisan, Sulh, Zafer, Misak-ı Millî, Mehmetçik adlarını taşır. Çıkış yolundan sonra, 250 metre uzunlukta olan giriş yolundan geçilir. Yolun iki yanında sıra sıra aslan heykelleri, meşaleler vardır.

Bu yolun sonunda, bir basamak, basamaktan sonra da Zafer Alanı gelir. Burası geniş bir meydandır. Çankaya, Bakanlıklar ve yeni Büyük Millet Meclisi binası buradan emsalsiz bir ihtişamla görünür. Zafer Alanı'nın genişliği 130, uzunluğu 80 metredir.

Zafer Alanı'nın solunda Anıt-Kabir'in esas binası bulunmaktadır. Buranın sağ dış duvarında, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, solunda da Onuncu Yıl Nutku yazılıdır. Ayrıca, Anıt-Kabir'e çıkan merdivenlerde Atatürk'ün «Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir, ileri!» emrini verişini gösteren kabartma vardır. Arkasında, bu emri yerine getirecek olan oğluna atını hazırlıyan ana görülmektedir. Sağda başka bir kabartmada atlılar harbe hazırlanmaktadır.

Ata'nın Yattığı Yer

Şeref Holüne 33 basamak bir merdivenle çıkılır. Burası, 20 metre yüksekliğinde eni 32, boyu 60 metre muhteşem bir salondur. Tavanları altın mozayiklerle, Türk kilim desenlerinin benzeri motiflerle işlenmiştir. Salonun en gerisinde açılmış olan yüksek bir pencereden Ankara Kalesi görülmektedir. Pencerenin bulunduğu duvarda, Ata'nın «Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır» ve «Ne mutlu Türküm diyene!» vecizeleri altın yaldızla yazılmıştır. Büyük Lâhit bu pencerenin önünde, basamaklarla yükseltilmiş ihtiram köşesindedir. Asıl mezar lâhdin altındadır.

Ayrıca 28 nisan 1960 Üniversite olaylariyle 27 mayıs 1960 İnkılâp hareketinde şehit olan Teğmen Ali İhsan Kalmaz, Turhan Emeksiz, Nedim Özpulat, Gültekin Sökmen ve Ersan Özey adındaki beş gencin na'şı da, Anıt-Kabir meydanında hazırlanan özel katafalka konulmuştur.

ANİBAL (Bk. HANNİBAL)

ANİLİN

Boya yapımında kullanılan, organik kimya endüstrisinin en önemli maddelerinden biridir. İlk defa 1826 yılında «indigo» denen bitkisel boya maddesinin kuru kuruya damıtılmasından elde edilmiş, daha sonraları taşkömürünün katranında da bulunmuştur. Anilin renksiz, kendine mahsus kokusu olan bir sıvıdır. Havada durdukça reçineleşir, rengi yavaş yavaş koyulaşır..

Şiddetli bir zehirdir. Birçok önemli maddelerin, bilhassa boya maddelerinin hazırlanmasında ilksel madde işini görür. Asitlerle billûr tuzlar meydana getirir. Suda gayet az erir, organik eritkenlerle anilini daha çok miktarda eritmek mümkündür.

Formülü: $C_6H_5—NH_2$
Özgül ağırlığı: 1,038
Donma noktası: —8°
Kaynama noktası: 183°

Anilin boyarmaddeleri — Anilinden elde edilen sunî organik boyarmaddelerdir. Anilin boyarmaddesi ilk defa 1856 yılında İngiliz kimyageri Sir William Henry Perkin tarafından anilini kromik asitle işliyerek elde edilmiştir.

İlk zamanlarda yapılan birçok sunî organik boyarmaddelerin elde edilişinde anilin veya anilin türevleri ara ürünü olduğundan, bütün sunî organik boyarmaddelere genel olarak «anilin boyarmaddeleri» denmişse de bugün teknik bakımdan en önemli boyarmaddeler daha çok naftalin ve antrakinon gibi temel maddelerden türerler.

Başlıca anilin boyarmaddeleri şunlardır:

Anilin mavisi: Kimyasal bileşimi trifenilrosanilindir. Bu maddeden elde edilen alkali mavisi daha çok yün boyacılığında kullanılır.

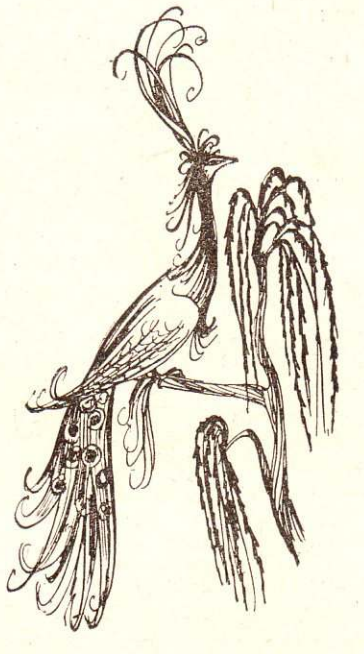
Anilin siyahı: İlk defa 1834 te Runge tarafından elde edilmiştir. Anilinin oksitlenmesinden meydana gelir. Pamuk boyacılığında doğrudan doğruya iplik üzerine uygulanmak suretiyle kullanılır.

Anilizm — Anilin veya anilinli boyalardan zehirlenmeye «anilizm» denir. Bu gibi zehirlenmelerde dudaklar, burun ve kulak morarıp yüz soluklaşır. Yürüyüş sarhoş yürüyüşüne benzer, idrar ederken şiddetli sancılar duyulur. Zehirlenme anilin buharlarının solunum organlarına girmesi, yahut deriden emilmesi şeklinde meydana gelir. Hastanın komaya girdiği de olur. Hastayı açık havaya çıkarmak, oksijen koklatıp sunî solunum yaptırmak, kafein vs. gibi uyarıcı ilâçlar vermek ve müshil içirmek lâzımdır. Bu yüzden anilin fabrikalarında çalışan işçilerde sık sık sidik torbası kanserine raslanır.

ANJİN

Ağız gerisi boşluğu ve nefes borusunun iltihaplı bir hastalığıdır. Birçok çeşitleri vardır. Bazan bademciklerde de olabilir. Genel olarak ilk belirtileri tifo ve kızıl belirtilerini, bazan da arsenik veya güzelavratotu ile zehirlenmelerdeki belirtileri andırır.

Hastanın ateşi yükselir, titremeye başlar tükrüğünü yutamaz. Ağzın gerisi ve bademcikler kızarmıştır. Anjinin çeşidini tam olarak anlamak için ağzın gerisindeki iltihabı tahlil ettirmek lâzımdır.

Anka kuşunun temsilî bir resmi

Müzmin anjinde bademcikler şişer, boğaz kurur, tükrüğü yutmak zorlaşır. Ses kısılır, işitme zayıflar, balgam çok yapışkanlaşır. Sigarayı bırakmak, sirke, biber, kuvvetli içkiler gibi maddelere perhiz yapmak, mümkün oldukça tozlu, dumanlı yerlerde bulunmamak, fazla bağırmamaya çalışmak lâzımdır.

ANJİN DÖ PUATRİN

(Bk. ANGİNA PEKTORİS)

ANKA

Adı olup kendi olmıyan efsanevî bir kuştur. «Zümrüdüanka» da denir. Sözde çok yükseklerde uçtuğundan görünmez. Avını yakalayıp doğruca batıya gider. Orada yok eder.

Rivayete göre anka kuşu Musa Peygamber zamanında yaratılmış, onun ölümünden sonra da Hicaz'a göçüp orada çoğalmıştır. Zamanla küçük çocukları kapıp kaçmaya başlıyan anka kuşunun Muhammed Peygamberden önce o civarda yaşıyan bir peygamberin duasiyle soyu kesilmiştir. Başka bir söylentiye göre de gene Muhammed'den önce yaşıyan peygamberlerden Hanzale zamanında av bulamıyan anka kuşu bir çocuğu kapmış, bu yüzden halk kuşu Hanzale'ye şikâyet etmiş. Onun duasiyle de kuşun soyu yok olmuş... Anka kuşunun Süleyman Peygamberin divanına devam ettiği, sonra da göze görünmez olduğu söylenir.

Efsaneye göre anka otuz kuşun renginde, otuz kuşun biçiminde ve yaratılışında, otuz kuşun büyüklüğündeydi. Bütün kuşların padişahıydı, daha çok Kafdağında otururdu. Orada İskender'le buluşup görüşmüştü.

Anka kuşuna, otuz kuşun renginde olduğu inancından dolayı, Farsçada «sî-reng» (otuz renk) veya «sî-murg» (otuz kuş) denilir. «Sî-murg» kelimesi «anka» ile birleşerek ve söylenişi zamanla değişerek «zümrüdüanka» olmuştur.

Türkiye'nin Kalbi: ANKARA

ANKARA, İç Anadolu'da bu bölgenin kuzey batısına düşen büyük bir ildir. İlin merkezi, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olan Ankara şehridir.

Ankara ili toprakları, Kızılırmak ve Sakarya ile bu nehirlere dökülen kolların geçtiği ârızalı bir yayladır. Doğuda Nevşehir, Yozgat ve Çorum, batıda Bilecik, Eskişehir, kuzeyde Çankırı, kuzey-batıda Bolu, güneyde Konya ve Niğde illeriyle çevrilidir. Kapladığı alanın genişliği bakımından olduğu gibi, ilçe sayısının fazla oluşu dolayısiyle köy sayısı bakımından da önde giden illerimizdendir. İlçeleri şunlardır: Ankara merkez ilçesi, Altındağ (merkezde), Ayaş, Bâlâ, Beypazarı, Çamlıdere, Çankaya (merkezde), Çubuk, Güdül (merkezde), Haymana, Kalecik, Keskin, Kırıkkale, Kızılcahamam, Nallıhan (merkezde), Delice, Koçhisar, Yeni Mahalle (merkezde), Sulakyurt. Bu ilçelere bağlı 1.226 köy vardır.

Yüzölçümü: 32.394 km. kare

Nüfusu: 1.316.423

Ankara'nın Arazi Durumu

İç Anadolu'nun belli başlı yaylalarından birini meydana getiren Ankara ili toprakları, hem tarih yönünden, hem de tarım yönünden büyük bir değer taşır. Gerçi, toprak, teşekkülü bakımından bir bütün halinde değildir. Fakat, ekilebilen yerler, yetiştirdiği çeşitli ürünler bakımından önemlidir. Çok geniş bir alanı kaplıyan topraklarında, bir yandan yayla iklimi bütün özellikleriyle hüküm sürerken, öte yandan, daha ılık, hattâ sıcak memleketler bitkileri yetiştirmek mümkün olmaktadır.

Bu durumun sebebi şudur: Ankara yaylasından akıp giden Sakarya nehrinin derin vâdisinin iklimi sıcaktır. Bu sebeple, zeytin ve pamuk gibi bitkiler yetişebilmektedir. Bu vâdi boyunca, Akdeniz ikliminde yetişen sebze ve meyvalar, aşağı yukarı aynı günlerde elde edilir. Diğer taraflar ise bu iklim imkânından uzaktır. Arazi yapısı bakımından il toprakları derin nehir vâdilerinden, tarıma elverişli, oldukça geniş ovalardan, hafif meyilli sırtlar ve yamaçlardan meydana gelmiştir. Bundan dolayı, çıplak tepeler, ormanlık yamaçlar, çorak ve kayalık toprakla bereketli topraklar yan yanadır.

Kuzeyde, Kuzey Anadolu sıradağlarının kollarına kadar dayanmakta olan topografik sınır, güneyde İç Anadolu düzlüklerinden olan ovalara ulaşır, burada, Tuz Gölü'ne gelip dayanır. Bu çevrede, tam bir çöl manzarası gösteren kurak toprak çıplak tepelerle yer yer çevrilidir.

Kuzey Anadolu sıradağları, Ankara ilinin kuzey yönünde bulunan Bâlâ ve Haymana ilçelerine doğru ilin dağlariyle birleşir. Elmadağı ve İdrisdağı bunlardandır. Küçük bir kısım ovalar, bu arada Balaban, Mogan Gölü, Çubuk, Mürtet ve Babayakup ovaları, güney-batıdan kuzey-doğuya doğru uzanırlar.

Ankara ovası ise doğudan batıya uzanır. İl topraklarının doğu ve batı taraflarında, Kızılırmak ve Sakarya nehirleriyle kollarının geçtiği vâdiler boyunca, tek ve sıradağlar halinde, tepeler yükselir. Kuzeyde daha dik olan dağlar, güneyde hafif meyillidir. Bu dağların sırtları yuvarlak, tepeleri düzdür. Buna rağmen, bu düzlüklerin denizden yüksekliği, Ankara çevresinde, 1100-1500 metre arasındadır.

Bütün halinde Ankara Yaylası adını taşıyan il topraklarında şuraya buraya serpilmiş küçük yaylalar vardır. Bunlar Aydos, Gümüşpınar, Koçubaba, Eğriova, Karagül, Hıdenli yaylaları diye anılırlar. Ankara şehrinin 20 kilometre güneyinde Mogan Gölü vardır, bu gölün yakınında küçük göller sıralanır.

Ankara'nın Iklimi

Ankara ilinin geniş toprakları, her köşesinde, birbirinden açık şekilde iklim farkları gösterir. Güneyde iklim kuru ve sert istep iklimidir. Kuzeyde ise, Karadeniz ikliminin içerilere kadar sızabilen tesiriyle daha yumuşak ve yağışlıdır. Buradaki İç Anadolu'ya geçit bölgelerinin kuzey yamaçları, bundan dolayı, Karadeniz iklimini andırır. Fakat, kışlar gene de çok sert ve soğuk, yazlar kurak ve sıcak geçer. Kış mevsiminin en soğuk ayı olan ocakta ısı —15-24° ye kadar düşer. Yaz mevsiminin en sıcak ayı olan temmuzda ise ısı + 7 ile 37° arasında değişir. Topografik yapısı ve dış tesirlerle toprak kuzeyde nemli, güneyde kurudur.

Deniz ve kara iklimlerinin geçit noktasında bulunduğu için Ankara toprakları iki büyük karakter farkı gösterir. Kuzeyden güneye inildikçe yağış miktarında bir azalma görülür. Kuzeyde yıllık ortalama 500 mm. olan yağış güneyde 250 mm. ye düşer. Bütün ilde ortalama yağış miktarı 340-350 mm. dir. İl sınırları içinden geçen akarsular toprağı sulamaya yetmez. Kızılırmak üzerinde kurulan Hirfanlı Barajı ile, batıda Sarıyar'da yapılan Sarıyar Barajı, ilkbaharda meydana gelen su taşkınlarını önler; ayrıca, baraj göllerinde toplanan sular ileride, arazinin sulanmasında kullanılacaktır.

Akarsular ve Göller

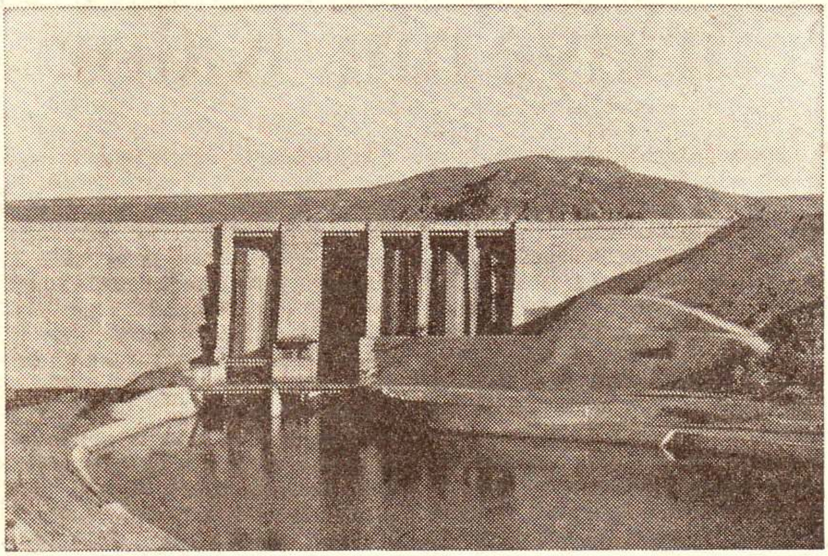
Ankara ilinin akarsuları, Sakarya ve Kızılırmak nehirleriyle Tuz Gölü çevresinde toplanır. Kızılırmak ve Sakarya'ya karışan küçük çay ve derelerin kaynakları il sınırları içindedir. Suları ilkbaharda bol, yazın azdır. Hattâ bazıları yaz boyunca büsbütün kururlar. Çubuk Çayı, İncesu ve Hatip Çayı'nın birleşmesiyle meydana gelen Ankara Çayı, Ankara'nın ilerisindeki Mürtet Ovası'nda, Ova Çayı'nı da alır, Sakarya nehrine dökülür. Kirmi Çayı da, Ayaş, Beypazarı ve Nallıhan ilçelerinden geçtikten sonra, Sakarya'ya karışır. Kızılırmak'ın Ankara ili topraklarındaki kollarından en büyük ve en ünlüsü Ankara Çayı'dır. Çay, Ankara Ovası'nda, doğudan batıya doğru 35 kilometre akar. Sonra güneye döner, Abdüsselâm ve Meşe dağları arasında, dik ve dar bir vâdiden ge-

Ankara'nın modern binalarından biri: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Yıllar boyu Ankara'nın timsali haline gelen Cumhuriyet Anıtı

Ankara'nın güzel mesire yerlerinden biri: Çubuk Barajı

çer, tekrar yön değiştirerek güney-batıya uzanır. Çayın Ankara'dan Sakarya'ya karıştığı Dümrek köyüne kadar uzunluğu 130 kilometredir.

Ankara'nın gölleri şunlardır: 1 — Tuz Gölü. Bu gölün bulunduğu alan çöküntüden meydana gelmiştir. Derinliği 3-5 metre arasında olan göl suları tuzludur, bol miktarda tuz elde edilir. Sığ halinde bulunan kıyılarında bu tuz tabakaları kolaylıkla görülür. 2 — Mogan: Şehrin güneyindedir. Yüzölçümü 3,5 km. karedir. Kuzey-güney doğrultusunda uzanır. 3 — Emir Gölü: Çankaya ilçe sınırları içinde, 1,28 km. kare yüzölçümünde ince uzun bir göldür. 4 — Karagöl: Aydos yaylası civarında, Çubuk ilçesi sınırları içinde küçük bir göldür.

Ankara'da Tarım

İl toprakları şu bölümlere ayrılır: Arazinin % 39,17'si tarla, % 0,36'sı meyvalık, % 0,74'ü bağlar, % 0,45'i sebze bahçeleri. Geri kalan kısmı dağlık ve ormanlık bölgedir. İl toprakları tarıma, meyva ve sebze yetiştirmeye, bağcılığa elverişlidir. En çok tahıl ekimi yapılır. Baklagiller, patates, soğan gibi kuru sebze, kavun, karpuz, elma, armut, kayısı, erik ve diğer meyvalar, ayrıca pancar yetişir.

Sakarya vâdisinde, az miktarda pamuk ve haşhaş ekimi yapılır. Nehirlerin ve bu nehirlere akan derelerin, çayların vâdileri boyunca, baştan başa meyva ve sebze bahçeleri uzanır. Bilhassa bağlar oldukça geniş bir alanı kaplar. Elde edilen üzümden, şarap ve pekmez yapılır. İl topraklarının % 33 ünü otlaklar kapladığı için, bol miktarda koyun ve sığır gibi kasaplık hayvan ve tiftik keçisi yetiştirilir. Ankara arıcılık yönünden de ilerlemiş bulunmaktadır. Ankara'nın, yünü, armudu ve kedisi ile birlikte balı da hem ünlü, hem de kıymetlidir. Bazı ilçelerin dutluklarında ipekböceği beslenir. Ormanlık bölge ilin kuzey ve kuzey-batı yönlerindendir, arazinin % 3,81'ini kaplar.

Ankara'da Endüstri

Ankara ili endüstri tesisleri yönünden şu durumdadır: Ankara'da ve Kırıkkale ilçesindeki askerî fabrikalar, Makina-Kimya Kurumu tesisleri büyük sanayiden sayılır. Ayrıca, traktör, çimento, kumaş, gaz maskesi, bira ve sayısız un fabrikaları, mermer ve taş işleme atelyeleri, çini ve mozaik fabrikaları Ankara'nın endüstrisini zenginleştirir. Ankara İstanbul, İzmir ve Adana gibi bir sanayi şehri olmamakla beraber, mevcut fabrikalar, memleketin ekonomi ve iş hayatına geniş ölçüde faydalı olacak durumdadır.

Ankara İli Yolları

Yurdun dört bucağına ulaştırmak veya bu yollarla bağlantı kurmak yönünden Ankara ili çok zengindir. Çok eski çağların doğuyu batıya bağlıyan yolları bugünkü il topraklarından geçerdi. Bugün de bütün Anadolu yollarının geçiş veya kavuşma noktası Ankara'dır. Edirne-Hatay arasındaki 1 No. lı, Çanakkale-Doğu Bayazit arasındaki 2 No. lı devlet yolları, batı ve doğu yönlerinden, Ankara'dan geçer. Ayrıca, Ankara-İnebolu arasındaki 39 No. lı, Ankara-Kayseri arasındaki 60 No. lı, Ankara-Bolu-Zonguldak arasındaki 35 No. lı devlet yolları da, ilçe yollariyle birlikte, Ankarayı örmektedir. Diğer bir yol da Ankara'dan başlayıp Konya'ya, oradan da Antalya'ya uzanır. Bu ana yollar, bağlantılar ve ara yollarla, yurdun bütün yol şebekesiyle temas halindedir. Ayrıca, demiryolu, yurdun dört yönünden gelen trenlerle, Ankara'yı diğer şehirlere bağlar.

Ankara'nın Tarihi

İç Anadolu'nun kuzey-batısına düşen Ankara şehri Türkiye Cumhuriyetinin başkentidir. Ankara, yapılışı, yolları, caddeleri ve genel görünüşiyle ikiye ayrılır. Birincisi Cumhuriyetten öncesine ait Eski Ankara, ikincisi Cumhuriyetten sonraki yeni Ankara. Birinci Ankara'nın tarihi çok eski çağlara ulaştığı için, önce ilk kuruluştan başlamak suretiyle bugünkü Ankara'ya gelmek, bu şehrin dünü, bugünü ve yarını hakkında geniş bir bilgi vermek daha doğru olur.

Çok eski bir şehir olan Ankara'nın, içinde sayısız milletler yaşamış, sayısız devletler tarafından idare edilmiş olduğu için, kuruluş tarihi kesinlikle tespit edilememektedir. Ancak, hangi tarihlerde kimler tarafından onarılıp yeni eserlerle süslendiğine dair vesikalar vardır. Buna göre şehrin tarihi, başlıca şu bölümlerde gözden geçirilebilir.

● Tarihten önceki devir: Yakın yıllarda Ankara çevresinde yapılan araştırmalarda karşılaşılan izlerden, bu bölgede ilk yerleşmenin çok eski çağlara dayandığı anlaşılmaktadır. Şehrin ilk kuruluşunda aldığı ad, ufak tefek değişikliklerle, zamanımıza kadar gelmiştir. Bu ad değişikliği şu seyri takip etmiş durumdadır: Ankyra, Ancyre, Engüriye, Engürü, Angara, Angora ve son şekliyle, Ankara.

Anadolu şehirlerinin kuruluşları, çoğunlukla bir efsaneye bağlanır. Ankara için söylenilegelmekte olan ve tarih kitaplarına geçen bir efsaneye göre, şehrin kuruluşu şöyle olmuştur:

Gordius'un oğlu olan Frikya kıralı Midas, bu çevrede dolaşırken, bir gemi çapası bulur. Şehir de bu çapanın bulunduğu tepede kurulur. Başka bir söylentiye göre Galatlar, Küçük Asya'ya geldiklerinde (M. Ö. III. yüzyıl) İranlılar'la birlik olup Mısırlılar'a karşı savaşmışlardır. Bu savaş sonunda Mısır gemilerinin enkazları arasından çıkarılan harb ganimetleri arasında bulunan çapaları beraberlerinde getirerek tapınaklarına koymuşlardır. Sonradan kurdukları veya yerleştikleri şehire de çapa anlamına gelen «Ankor» demişler veya bu kelimeden bozma bir ad vermişlerdir.

Bu iddianın gerçeğe uygunluk derecesi he-

nüz ortaya konmamıştır. Fakat, tâ Romalılar devrine kadar Ankara şehrinin armasının bir gemi çapası olduğu bilinmektedir. Ayrıca, o devre ait paralarda da bu arma görülmektedir.

İslâm kaynaklarında Ankara'nın adı «Engür» olarak geçer. Bu adın Farsça «üzüm» anlamına gelen kelimeden, yahut Yunanca «aghuridha» (koruk), «anguri» (hıyar) kelimelerinden bozma olması üzerinde de durulmaktadır. Frikya diline esas sayılan Sankritçede ise «ankas» kelimesi «ârızalı, karışık» anlamına gelir. Ankara arazisinin ârızalı oluşuna bakılarak adını bu «ankas» kelimesinden almış olması ihtimallerden biridir.

Bazı tarihçiler, Ankara'nın ilk kuruluşunu, bu söylentilerin ait bulunduğu çağlardan çok daha eski çağlara bağlamaktadır. Eti Türkleri, Ankara bölgesine M. Ö. XX-VII. yüzyıllar arasında hakim olmuşlardı. Elde edilen vesikalarda Ankuva adında bir şehirden söz edilmektedir. Bu şehrin, Eti devletinin başkenti olan Boğazköy'e (Hattuşaş'a) üç günlük mesafede olduğu kaydedilmektedir. Ankuva şehrinin yerine bugünkü Ankara şehrinin kurulmuş olması çok yakın bir ihtimal olarak kabul edilmektedir.

Gerçekten Ankara, belli başlı Anadolu yollarının geçişi üzerinde olması dolayısiyle, ilk çağlarda da önem kazanmıştır. Coğrafya durumu bakımından, o zamanın savunma şartlarına uygundur. Ankara Kalesi ovaya tamamen hakim durumdadır. Bundan dolayı savunması kolay, düşmanı gözetlemek mümkün olmuştur. Etiler her halde bu tepe üzerinde yerleşmişlerdir. Daha sonra gelen Galatlar da burada savunma tesisleri kurmuşlardır. Esasen Ankara, tarihi boyunca bir kale şehri olarak yaşamıştır. Çevrede yapılan kazılarda tarih öncesine ait birçok eserler bulunmuştur.

● **Etiler devri:** Eski Anadolu'nun tarihinde ve kaderinde Eti Türkleri'nin önemli etkileri olmuştur. Ankara'nın 160 km. doğusundaki Boğazköy'de (Eti dilinde Hattuşaş) yapılan kazılarda Ankara hakkında da esaslı ip uçlarına raslanmıştır. Eti eserlerinde adı geçen Ankuva'nın Ankara şehrinin bulunduğu yerde olduğunu bazı yabancı tarihçiler iddia etmektedirler. Ankara Kalesinin bazı noktalarında Eti izleri görülmüştür. Ankara'nın ilk adlarından Ankyra'nın da Ankuva'nın değişik şekli olması üzerinde de durulmaktadır.

● **Frikyalılar devri:** Anadolu'nun Sakarya çevresinde bir devlet kurmuş olan Frikyalılar Etiler'den sonradır. Yaşadıkları şehirler sonradan yığma topraklarla yapılmış tepeler (höyükler) üzerinde kurulmuştur. Bu devre ait araştırmalar da, Frikyalılar'ın, yerleştikleri Ankara şehrinin Etiler tarafından kurulmuş olan kalenin bulunduğu yerde olduğunu göstermektedir.

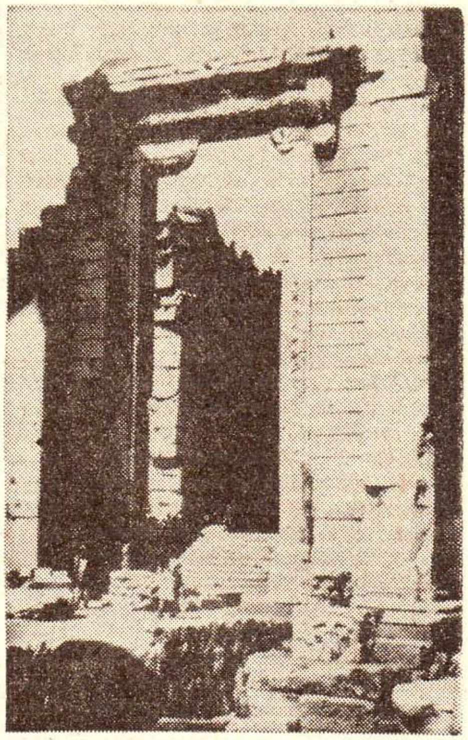
Frikyalılar'ın arkasından bir süre Lidyalılar çevreye, dolayısiyle Ankara'ya hakim oldular. Sırasiyle, İranlılar, İskender, daha sonra Balkan Yarımadası'ndan Anadolu'ya geçen Galatlar (M. Ö. III. yüzyıl) Ankara'yı ele geçirdiler. Galatlar, yaşadıkları şehrin etrafına, kendi usullerince, yarı yuvarlak sûrlar çevirirlerdi. Ankara'da da aynı şeyi yaptılar. Zamanla, burada yerleşen ırklar birbirine karıştı.

● **Romalılar devri:** Romalılar, giriştikleri bir savaş sonunda (M. Ö. III. yüzyıl) çevreye geldiler ve Ankara'yı aldılar. Romalılar tarafından yapılan kale ve sûrlarının Galatlar'ın yaptığı sûrların yerine geçtiği anlaşılmaktadır. Romalılar, gene Galatların idaresinde olmak üzere, Ankara'ya yarı bağımsızlık verdiler. Galatlar da, Roma İmparatoru Augustos'a besledikleri büyük saygı ve bağlılığın bir eseri olarak Ankara'da bir Augustos Tapınağı (Augusteum) inşasına başladılar. Tapınağı son Galat hükümdarı Pylaemens tamamlattı, içine de Augustos'un vasiyetnamesi yazıldı. Anıt Ankara'da hâlâ eski şekline yakın olarak durmaktadır.

Roma İmparatoru Neron Ankaraya «Metropol» (Başkent) adını vermişti. Gene Roma İmparatorlarından Caracalla şehrin sûrlarını onarmıştı.

Roma hakimiyeti sırasında Ankara'da tapınak, hipodrom, hamam gibi sayısız eserler meydana getirilmiştir. Şehir genişlemiş,

ANKARA'DA AUGUSTOS TAPINAĞI

ROMA İMPARATORU Augustos adına yaptırılmıştır. Hükümet Konağı civarındaki Hacı Bayram Camisine bitişiktir.

Tapınak iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısmın Frikya tanrıçası Men adına yapılmış olduğu sanılmaktadır. M. Ö. II. yüzyılda yapılan tapınak zamanla yıkılmış, yerine Augustos (Ogüst) Tapınağı yapılmıştır. Son Galat hükümdarı Amintos'un oğlu olan Kıral Pylamenes zamanında, Milâttan 10 yıl sonra tamamlatılmıştır. Böylece, Galatlar onlara yumuşak davranan ve bağımsızlıklarına saygı gösteren İmparator Augustos'a bağlılıklarını anıtlaştırmış oldular.

Tapınak ilk yapıldığında dört duvardan ibaretti. Sonra etrafı sütunlarla kuşatılmıştır. Anıt başlıklarını ve bir kısım süslerin ilk tapınaktan kaldığı anlaşılmaktadır. Augustos paraları üzerinde de tapınak dört duvar şeklinde görülmektedir. Plân bakımından Manisa'daki Artemis tapınağına benzer. Kapısının yüksekliği 8,40 metre, genişliği ise 3,34 metredir. Tapınağın iç duvarında bir yazıt bulunmaktadır.

İmparator Augustos, Milâttan sonra 14. yılda ölmüştür. Ölümünden az önce, yaptığı işleri anlatmak üzere bir yazıt bırakılmıştı. Augustos Vasiyetnamesi denilen bu yazıtın aslı Roma'daki tapınakta bulunmaktadır. «Monumentum Ancyranum» (Ankara Anıtı) adı verilen Ankara'daki Augustos tapınağındaki bu vasiyetname Yunanca ve Lâtince olmak üzere iki dil üzerine yazılmıştır. Duvara kazılı olan yazıt şöyle başlar:

«İlâhî Augustos'un devlet ve Roma milleti adına işleri, masrafları gösteren vesikanın bir nüshası aşağıdadır.» Bundan sonra, Augustos'un Milâttan evvelki 43. yıldan başlıyarak Milâttan sonraki 14. yıla kadar süren 57 yıllık imparatorluk devresinde geçen olaylar, başarılar anlatılır, Augustos'un unvanları, rütbeleri, Roma halkına yaptığı para ve yiyecek yardımları, tertiplediği oyun ve eğlenceler, meydana getirdiği eserler bir bir sıralanır. Yazıtın bir yerinde Augustos şöyle demektedir:

«Bütün dünya üzerinde, Karadeniz'de iç ve dış savaşlara giriştim. Muzaffer olduğum zaman, sağ kalan bütün insanlara merhamet gösterdim. Tehlikesizce bağışlanması mümkün olan yabancı milletleri yok etmektense muhafaza etmeyi uygun buldum.»

Augustos'un ölümünden sonra yerine geçen Tiberius bu vasiyetnameyi Senato'da okumuştur. Aslı Roma'daki Augustos Tapınağı'na konulmuş, kopyaları, Ankara'daki dahil, imparatorluğun her tarafındaki Augustos tapınaklarına gönderilmiştir. Ankara'daki tapınak sonradan, Bizanslılar tarafından kilise haline getirilmiş, arka duvarı yıkılarak ilâveler yapılmış, diğer duvarlarına pencereler açılmıştır. Hacı Bayram Camisi yanında bulunan tapınağın iki büyük yan duvarı ile ön taraftaki kapı kısmı eski haliyle durmaktadır.

nüfusu artmıştır. Güzel ve medeni bir şehir kimliği kazanmıştır. Uzun zaman istilâlardan korunmuş, halk rahat yaşamıştır.

● Ortaçağ: Ankara, Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlı olarak 334-1073 yılları arasında, Hıristiyanlığın Anadolu'da belli başlı merkezlerinden biriydi. Bizans'ın kudretli günlerinde yeni eserlere kavuştu. Sûrları kuvvetlendirildi, çünkü Arap akınları başgöstermişti. Bu arada, Bizans Ankarası'na ilk saldırma, VII. yüzyılda doğudan, İranlılar'dan geldi. Daha sonra sayısız Arap akınları birbirini kovaladı. Araplar 654 yılında şehri ele geçirdilerse de uzun müddet tutunamadılar. Bizanslılar sûrları yeniden onardılar. Fakat, çok geçmeden Abbasi halifesi Harunürreşit'in ordusu Ankara'yı kuşattı ve aldı. Böylece Bizanslılarla Arap orduları arasında karşılıklı savaşlar oldu. Bu karışık durum 200 yıl sürdü. Fakat, Bizans'ın sınırları daha doğuya doğru uzamış, Ankara bir sınır şehri olmaktan kurtulmuştu.

● Selçuklu devri: Malazgirt Meydan muharebesinde, Alp Arslan Bizans ordusunu bozguna uğratınca, Anadolu'nun kapısı Türkler'e açılmış oldu. Türk kuvvetleri süratle içerilere doğru ilerliyerek yerleştiler, Ankara da 1073 yılında Türkler'in eline geçti.

Bu tarihten 28 yıl sonra, 1101 yılında, Anadolu'dan geçen Haçlı Orduları, şehri alarak, kalede bulunan 200 Türk askerini kılıçtan geçirdiler. Sonra, şehri Bizanslılara bırakarak yollarına devam ettiler. Fakat, 1127 yılında, Selçuklu Türkleri Ankara'yı tekrar zaptettiler.

Kısa bir süre Danişmentliler Beyliği'ne bağlı olan Ankara, Sultan Kılıç Arslan II. zamanında Selçuk devleti içine alındı. Kılıç Arslan'ın ülkesini 12 oğlu arasında bölmesi üzerine, Ankara Muhittin Mesut'un payına düştü. Fakat, kardeşi Rüknettin Süleyman, Tokat'tan yürüyerek, önce Konya'yı, sonra da Ankara'yı aldı, Muhittin Mesut'u öldürttü (1204).

Daha sonra, 1210'da, Alâettin Keykubat Selçuk sultanı oldu. Alaettin Keykubat zamanda diğer Selçuklu şehirleri gibi Ankara'da da yeni eserler yapıldı. Hâlâ ayakta duran, Ankara Çayı üzerindeki Akköprü bunlardan biridir (1222). Fakat, Moğol saldırmaları karşısında, Selçuklu devleti günden güne zayıf düştü. Sultan Gıyasettin Keyhüsrev II. Moğol hücumundan kaçarak Ankara Kalesi'nde saklandı. Sûrları onardı. Yalnız, Selçuklu devletinin kuvvet ve kudreti kalmamıştı. Ankara şehrinin idaresi de yerli beylerin elindeydi. Ahi tarikatı reisleri kuvvet kazanmıştı. Bu durum, Anadolu'nun İlhanlılar devletinin hükmü altına girmesine kadar sürdü.

● Osmanlı devri: Bir süre İlhanlıların valileri ve Sıvas'ta bağımsızlığını ilân eden Ertenaoğulları tarafından idare edilen Ankara 1354 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından alınarak Osmanlı ülkesine katıldı.

Ankara Osmanlılara geçtikten sonra, tarihinde, Yıldırım Bayezit devrine kadar önemli bir değişiklik ve olay yoktur. O zaman Osmanlı devletinin başkenti Bursa idi. Ankara'nın ilerigelenleri, Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra, yer yer kurulan beyliklere bağlanmayı menfaatlerine daha uygun buluyorlardı.

Timur ile Yıldırım Bayezit arasında geçen Ankara Savaşı'ndan sonra, şehrin kaderi değişti (Bk. Ankara Savaşı). Timur Anadolu'dan ayrıldığı sırada, Yıldırım Bayezit'in oğullarından Mehmet Çelebi, Amasya'da padişahlığını ilân etmişti. Ankara da onun hakimiyeti altında bulunuyordu. Şehzadeler kavgasından sonra Ankara kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girdi.

Daha sonra Sultan II. Bayezit ile kardeşi Cem Sultan arasındaki mücadelede, Cem'in eşi ve çocukları, Ankara'da Bayezit'in eline geçerek İstanbul'a götürüldü.

Kanuni devrinde, eyalet teşkilâtı kurulduğu zaman Ankara, Anadolu eyaletinin merkezi oldu. XVII. yüzyılın başında Celâli isyanı sırasında, isyancıların eline geçen şehir, bir yıl sonra, tekrar, Kuyucu Mehmet Paşa tarafından, geri alındı.

Ankara, XVI. ve XVII. yüzyıllarda orta büyüklükte bir şehirdi. Evleri kalenin iç ve dış sûrlarının içindeydi.

● Cumhuriyet devri: Balkan Savaşı'ndan sonra Rumeli'de bulunan vilâyetlerin çoğu kaybedilmişti. Batıdaki Türk sınırları İstanbul'a çok yaklaşmış bulunuyordu. İstanbul Boğazı'nın da büyük deniz kuvvetlerine sahip devletler tarafından zaptı kolay hale gelmişti. Devlet merkezinin İstanbul'da kalması tehlikeli görüldüğü için başkentin Anadolu içinde başka bir şehre nakli düşünülmüştü.

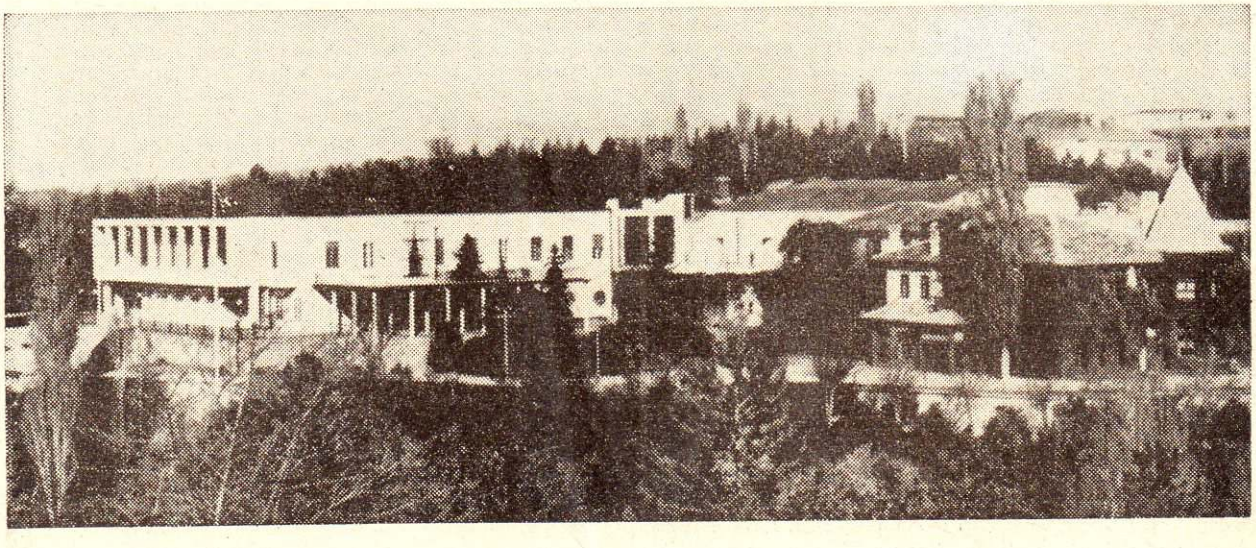
1915 yılında Çanakkale Boğazı Fransız ve İngiliz donanmasınca zorlanınca, devlet merkezinin Eskişehir, Kütahya veya Konya'ya nakli tekrar ele alınmış, fakat gerçekleşememiştir. İstanbul, 1920'de Batılı devletler tarafından işgal edilince, Sıvas'ta toplanan kongrede, Sıvas'tan ayrılınmaması ileri sürülmüştür. Daha sonra, devlet merkezi konusunda, Eskişehir'i, Konya'yı, Kütahya'yı ileri sürenler olmuştur. Hattâ, Kızılırmak kenarında veya Ankara'nın kuzeyinde, ormanlık bölgede yepyeni bir şehir kurularak başkent yapılması üzerinde bile durulmuştur.

İlk çağlardan bugüne Ankara ve çevresi (Hattuşaş, Gordion, Amarion ve yakın zamanlarda, Konya) nice devletlere başkent vazifesi görmüştür. Ayrıca, Ankara, İç Anadolu'nun dörtbir yana uzanan yolları üzerinde bulunmaktadır. Savaş yıllarında ise, başlıca saldırma batıdan geliyordu, Ankara bu saldırmalara uzak kalıyordu.

Bu yerinde düşüncelerle, yeni Türk devletinin başkenti olarak Ankara seçildi. Gerçi Ankara, başkent seçildiği günlerde, küçük ve fakir bir şehirdi. Bina bakımından yetersizdi. Etrafında sıtma yuvası bataklıklar vardı. Su yoktu, her taraf yazın toz toprak, kışın çamur içindeydi. Ağaçsız, kuru, kupkuru bir şehirdi.

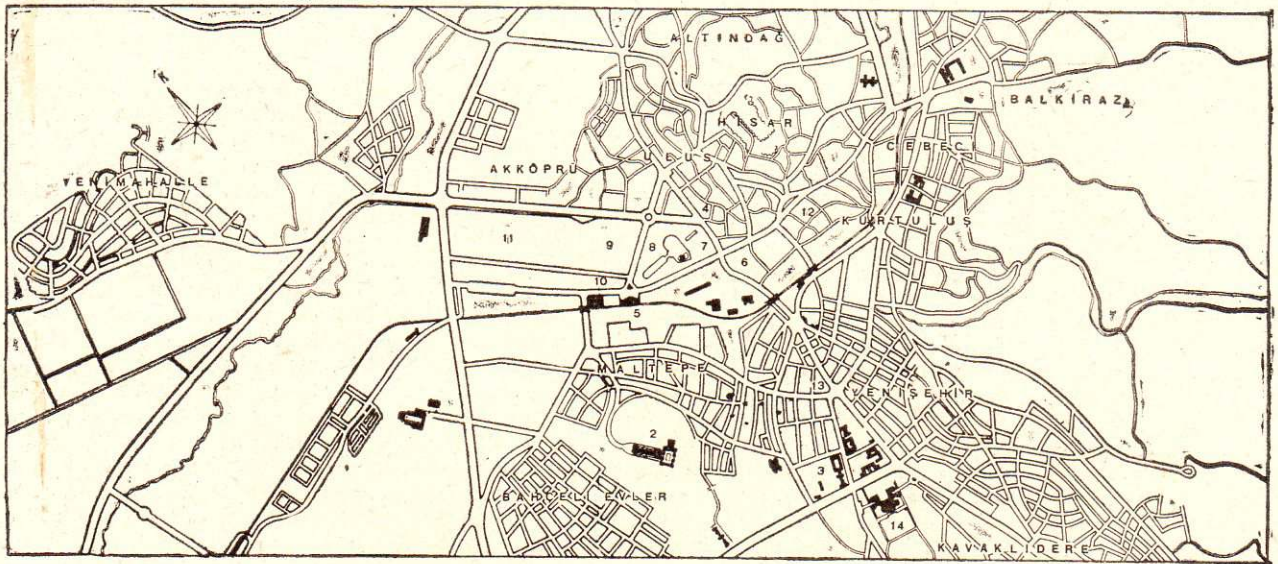
Atatürk, «Büyük Nutuk» ta, «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyet-i temsiliyesinin» 1919 yılı ekiminde Ankara'yı merkez yapmak fikrinde olduğunu ve bunun çok yerinde sebeplere dayandığını anlatır.

Mustafa Kemal ve heyet-i temsiliye 1919 yılı aralık ayının 27. günü Ankaraya gelmişlerdi. İstanbul 16 mart 1920 yılında işgal edilince, İstanbul'da bulunan Meclis-i Mebu-

Ankara'da Cumhurbaşkanlarına ait Çankaya Köşkü

KUZEY
AMERİKA
Siyasi
Ölçeği: 1/40.000.000
Tertip ve tersim eden: Kartograf Orhan Dar
Bonne sistemi projeksiyon
1000 500 0 1000 km.
KUZEY BUZ DENİZİ
ASYA
GRÖNLAND
ALASKA
KANADA
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
MEKSİKA
BÜYÜK OKYANUS
ATLAS OKYANUSU
KARAYİBLER DENİZİ
Hudson Körfezi
BAFFİN DENİZİ
Meksika Körfezi
Chesapeake Körfezi
Kaliforniya Körfezi
Panama Körfezi
Bering Boğ.
Yucatan Boğ.
Wrangel Ad.
St. Laurence Ad.
Barrow Bur.
Parry Ad.
Ellesmere Ad.
Grant Ad.
Banks Ad.
Melville
Devon Ad.
Victoria Ad.
Baffin Ad.
Disco Ad.
Upernivik
Christianshaap
Godhaven
Godthaab
Farewell Bur.
İslanda
Kuzey Kutup Dairesi
Fort Yukon
Klondike
Dawson City
Valdez
Juneau
Kiraliçe Charlotte Adl.
Vancouver Ad.
Britanya Kolumbiyası
Edmonton
Battleford
Saskatoon
Calgary
Regina
Winipeg
Port Nelson
York
Hebron
Hopedale
Newfoundland
St. Johns
Anticosti Ad.
St. Pierre
Miquelon
C. Breton Ad.
Halifax
Quebec
Montreal
Ottawa
Toronto
Buffalo
Boston
New York
Philadelphia
Pittsburgh
Baltimore
Washington
Cleveland
Detroit
Chicago
Milwaukee
St. Paul
Duluth
P. Arthur
Vancouver
Seattle
Portland
Yellowstone National Park
Salt Lake City
S. Francisco
Denver
Omaha
Kansas City
St. Louis
Cincinnati
Hatteras Bur.
Bermuda Ad.
Los Angeles
Santa Fe
El Paso
Charleston
Savannah
FLORIDA
N. Orleans
Galveston
Keywest
KUBA
Havana
Santiago
S. Juan
P. au Prince
HAİTİ
JAMAİKA
Kingston
Monterry
Tampico
Mazatlan
Guanajuato
Guadalajara
Mexico
Puebla
Vera Cruz
Merida
Belize
İNG. HONDURASI
St. Lucas Bur.
Revilla Gigedo Ad.
HONDURAS
Tegucigalpa
NİKARAGUA
Greytown
Guatemala
GUATEMALA
S. SALVADOR
S. Jose
KOSTA RİKA
Panama
PANAMA
Cartagena
Colon
VENEZUELA
Bogota
KOLOMBİYA
Quito
EKVADOR
PERU
BREZİLYA
BOL.
Clipperton Ad.
Cocos Ad.
Galapagos Adl.
Ekvator

ANKARA PLÂNI: 1 — Gazi Mahallesi; 2 — Anıt-Kabir; 3 — Vekâletler; 4 — Atatürk Bulvarı; 5 — Gar; 6 — Radyo Evi; 7 — Opera; 8 — Gençlik Parkı; 9 — Stadyum; 10 — Paraşüt Kulesi; 11 — Hipodrom; 12 — Samanpazarı; 13 — Kızılay; 14 — Yeni Büyük Millet Meclisi

san da fesholundu. İlk Büyük Millet Meclisi 23 nisan 1920'de Ankara'da toplandı. Memleket Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından idare ediliyordu, başkenti de Ankara şehriydi.

Yeni idare batılı devletlerle ilk anlaşmayı 20 ekim 1920'de Fransızlarla imzaladı. Bu anlaşma gereğince Fransızlar, işgal ettikleri topraklardan çekildiler. Daha sonra 24 temmuz 1922'de imzalanan Lozan Antlaşması üzerine bütün memleket yabancı işgalinden kurtuldu. Atatürk'ün ifadesiyle «Devlet merkezini bir an evvel tesbit ederek iç ve dış tereddütlere son vermek üzere, Türkiye devletinin başkenti Ankara şehri» oldu. Devletin idare şekli de 29 ekim 1923'te Cumhuriyet olarak Ankara'da ilân edildi.

Başkent Ankara

Ankara şehri, oldukça dik meyilli bir tepeden, doğu, batı ve güney yönlerinden ovaya iner ve ovaya yayılmış bulunmaktadır. Bu tepenin en yüksek noktasına kurulmuş olan Ankara Kalesi, şehrin üstünde dalgalanan bir bayrak heybeti taşır. Ankara Kalesi, bu kartal yuvası görünüşiyle, şehrin bir timsali haline gelmiştir. Nereden bakarsanız bakın, yeni ve eski Ankara'nın binaları üzerinde Kale görünür. Tepenin denizden yüksekliği 978, ovadan ise 120 metredir.

Ovadan Kale'ye ve Kale'den ovaya doğru bütün şehir gösterişli bir manzara içindedir. Ankara çayı şehrin içinden geçer.

Ankara, genel görünüşü ile, Eski ve Yeni Ankara olarak iki bölümdür.

Eski Ankara. — Tepeden eteklere kadar iner. Suların tepeden ovanın kenarına kadar inip şehri kuşattığı anlaşılmaktadır. Bugün bu sûrlardan eser kalmamıştır. Eski Ankara'nın sık mahalleleri arasında, dar, dik, kıvrıntılı yollar uzanır. Evler, bu dar sokaklar ve yollar boyunca omuz omuza sıralanmıştır. Şehrin kuruluş gününden yakın zamana kadar yüzyıllar boyu yapılmış olan çeşitli eserler, hep Eski Ankara'dadır.

Eski Ankara'nın bazı evlerinin yapılış yılı XVIII. yüzyıla kadar uzanır. Eski Ankara'nın birçok evleri tahta bir kaburganın arasına sıkıştırılmış kerpiçten yapmadır. Çoğunlukla bu evler tek katlıdır. Saçaklar sokaklara doğru uzanır. Bundan dolayı, yolların iki yanındaki evler karşıdan karşıya birbirlerine uzanmış gibi görünür. Pencere pervazlarının çoğu renklidir, pencereler tahta kepenklerle örtlüdür.

Eski Ankara'nın eski mezarlıkları, yıkılmış, sadece taşları kalmış halde, mahallelerin, hattâ evlerin arasına sokulmuştur. Evler, tepeye tırmana tırmana, kalenin içine kadar girmiştir. Bazı yerlerde kale sûrları bu evlerin duvarlarından biri olmuştur.

Yeni yapılan okul ve diğer resmî binalar dışında eski Ankara, eski şeklini az çok devam ettirmektedir. Evler kale dışına çıktıkça daha büyük, daha yeni olmakta, yollar ve sokaklar genişlemektedir. Fakat yavaş yavaş, bu meyilli tepe üzerindeki eski Ankara'nın yerine yeni bir şehir kurulmaktadır.

Ankara'nın en eski eserlerinden biri Augustos Tapınağı, Hacı Bayram Camisi yanındadır. Uzun zaman buraya halk Ak Medrese adını vermiş, Hacı Bayram Camisi'nin parçalarından saymıştır. Augustos Tapınağı'nın yıkılıp harap olmadan bugüne kadar erişmesi de bu sayede mümkün olmuştur.

Eski Ankara'daki cami, medrese, türbe gibi eserler tamamen Selçuklu ve Osmanlı devirlerine aittir. Camilerin en büyüğü Arslanhane Camisi'dir. Bu cami Ahi reislerinden Şerafettin tarafından yaptırılmıştır. Hacı Bayram Camisi de XIV. yüzyıl ortasında Hacı Bayram Veli adına yaptırılmıştır. Bu cami XVI. yüzyılda Mimar Sinan tarafından onarılmış, ayrıca zarif bir minare ilâve edilmiştir. Yeni Cami veya Kurşunlu Cami adlariyle anılan Cenabi Ahmet Paşa Camisi Mimar Sinan'ın kendi eseridir (1565-1566).

Ankara camilerinin yanında inşa edilmiş olan medrese, tekke, imaret ve han gibi sayısız eser zamanla yıkılıp gitmiştir. Küçük bir kısmı, yıkık ve yüzüstü bırakılmış haldedir.

Şehrin en hareketli bölgelerinden biri olan Ulus Meydanı, eskiden dış kale sûrlarından şehre girilen büyük bir kapının bulunduğu noktadadır. Burada bir de büyük bir mezarlık vardı.

Eski Ankara'nın sınırları Hacıbayram, Çankırıkapı, Ulus Meydanı, İtfaiye Meydanı, Erzurum Caddesi ve Kayabaşı mahalleleriyle sınırlıdır. Eski Büyük Millet Meclisi binası, Sayıştay, Maliye Bakanlığı, eski Dış İşleri şimdiki Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Opera, Nümune Hastanesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Cumhuriyet Anıtı, Vilâyet Konağı gibi binalar eski Ankara sınırları içindedir.

Yeni Ankara. — Yeni Ankara genç Türkiye Cumhuriyetinin kurak ve çorak bir toprak parçasını nasıl yemyeşil bir hale getirdiğinin ve yepyeni, medeni bir şehir yaratma gücünün öğünülecek bir örneğidir. İstasyondan, Cebeci, Kurtuluş, Sıhhiye, Kızılay, Çankaya, hattâ Keçiören, Dikmen bağlarına, Yenidoğan ve Bahçelievler mahallesine kadar uzanan yeni Ankara, iki yanı akasya ağaçlariyle süslü geniş caddeleriyle dikkati çeker. Bu caddeler boyunca geniş cepheli, yüksek apartmanlar, zarif bahçeli evler yeni Ankara'nın manzarasını tamamlar. Bir tepe üzerinde çok eski çağları dile getiren Ankara Kalesi, diğer bir tepe üzerinde, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet ve Türkiye'yi Batı'ya yönelten devrimleri destanlaştırırcasına Atatürkü hatırlatan Çankaya, diğer bir tepe üzerinde de Anıt-Kabir yükselir.

Yeni Ankara Cumhuriyet sonrasının eseridir. Şehrin bu kısmı eski Ankara'nın güneyinden doğu ve batıya doğru uzanır. Sonra iki uçtan kuzeye dönerek onu kuşatır. İlk gelişme olarak, Ulus'tan Çankaya'ya doğru yayılan ve adına Yenişehir denilen bu kısımda modern mahalleler, bakanlık binaları, yeni Büyük Millet Meclisi, Çankaya'ya doğru da elçilikler bulunur.

Ankara'nın imarı

Yeni Ankara'nın bugünkü sonuca ulaşması daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında girişilmiş çalışmaların eseridir. Ankara başkent olur olmaz, şehircilik uzmanları getirtilmiş, imar plânları yapılmıştır. Yeni bir şehir kurmak, onu bütün medeniyet icaplariyle donatmak kolay değildi. Nüfus süratle artıyordu. Bu artış sebebiyle, ilk yıllarda Ankara'nın imarı ve yeni mahallelerin kurulması gelişi güzel oldu. Bataklıklar kurutuldu. Yavaş yavaş, yeni mahallelerin yanında, yeni hükümet binaları yükseldi. Ankara'nın imar işleri 1928 yılında, şehircilik uzmanı H. Jansen'in gelip işe başlamasiyle düzene girdi. H. Jansen bir proje yaptı. Bu projeye göre, eski Ankara'nın özelliği korunacaktı. Yollar düzeltilecek, ticaret sahası kısmen burada olacaktı. Fakat, yeni kurulacak şehir daha modern, daha ileri bir zihniyetin eseri olacaktı.

H. Jansen'in plânına göre yapılan imarda şehrin çeşitli semtlerini birbirine bağlıyan geniş yollar açılmıştır. Bu ana yollara dik olarak inen ara yollar yapılmış, hepsinin kenarları ağaçlandırılmıştır. Ayrıca, parklar meydana getirilmiş, meydanlar açılmıştır.

Önemli bir konu olarak şehrin su ihtiyacı da ele alınmıştır. Hem artan nüfusun hem de yeni dikilen ağaçların, parklardaki çiçeklerin bol suya ihtiyacı vardı. İlk olarak Kayaş civarındaki Kosunlar'dan 60 santimlik borularla şehre su getirilmişti. Romalılar tarafından Elmadağından şehre getirilen suya ait tesisler gibi Selçuklu ve Osmanlı tesisleri de, işe yaramaz haldeydi. 1890 yılında, Vali Abidin Paşa'nın Elmadağı eteğindeki kaynaktan yeni tesislerle getirttiği su, ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı. Çubuk Barajı işte böyle bir ihtiyaçtan doğdu.

Ankara'nın 12 km. kuzeyindeki Çubuk Vâdisinde yapılan Çubuk Barajı (1929-1936) 200 metre genişlikte, 68 metre yüksekliktedir. Barajın arka tarafındaki gölde, yılda 13,5 milyon metre küb su birikmektedir. Bu miktar ancak 200.000 nüfusa yetebilmektedir. Şehrin parkları, caddeleri, eski Ankara'nın bulunduğu tepenin yamaçları ağaçlandırılırken şehrin manzarası da değişmişti. Artık Ankara ağaçsız, kupkuru bir şehir değildi.

Ankara'nın Nüfusu

Ankara'nın Cumhuriyet devrindeki nüfus artışı şu yolda olmuştur: 1927 yılında 74.553 olan nüfus, 1940'da 156.712'ye, 1945'te 227.505'e, 1950'de 286.781'e, 1955'te 555.848'e yükselmiştir. 1960 nüfus sayımına göre ise Ankara şehrinin nüfusu 779.794'ü bulmuştur.

Nüfus artışı karşısında, şehrin su ihtiyacını sağlayabilmek için yapılan çalışmalar cümlesinden olarak çevrede ve şehrin yakınında açılan kuyulardan pompalarla getirilen sularla barajdan gelen su miktarı birleştirilmiştir. Bununla beraber, Ankara'nın su davasının daha köklü bir şekille de düzenlenmesi için Kızılırmak'tan faydalanılması üzerinde çalışılmaktadır.

Ankara'nın elektrik ihtiyacı yeni baraj santrallarından karşılanmaktadır. Havagazı ve ulaştırma vasıtaları da genişliyen, nüfusu artan şehrin diğer belediye ihtiyaçlariyle birlikte devamlı uğraşılan meseleler arasındadır. Gerçekten de eski Ankaranın mahalleleri arasındaki boş arsalar yeni binalarla donatılırken, Ankara'nın sınırları da günden güne genişlemektedir.

Ankara'nın Anıtları

Dikmen sırtlarından Çankaya'ya, Yenişehir'den Keçiören'e, Orman Çiftliği'ne kadar sınırları genişlemiş olan Ankara'da Cumhuriyet devri eserlerinin başlıcaları şunlardır:

Cumhuriyet Anıtı. — Ankara'daki anıtların en büyüğü Ulus Meydanı'nda bulunan Cumhuriyet Anıtıdır. Bu anıtta Atatürk, yüksek bir kaideye oturtulmuş bir at üzerinde, Başkumandan üniforması içindedir. Heykelin kaidesi üçgen biçimindedir. Bu üçgenin üç tarafında da birer heykel vardır. Birincisi heybetli ve sert bakışlı bir Türk askeridir. Bir elinde silâhını tutarken, öteki elini alnına götürüp düşmanı gözetlemektedir. İkinci heykel, cephede arkadaşlarına hücum emri veren bir çavuştur. Üçüncü heykel, sırtında cepane taşıyan bir kadındır. Kaidenin her yüzünde gene Kurtuluş Savaşına ait olayları canlandıran kabartmalar vardır. Bunlar destanlaşmış bir kahramanlığı dile getirmektedir. Bu anıt, bütün görünüşüyle göz alıcıdır.

Atatürk Heykeli. — Etnoğrafya Müzesi önündedir. Eski Ankara'nın bulunduğu tepenin ovaya yaklaştığı yüksekçe bir noktada olduğu için, heykel pek heybetli görünür. Atatürk bu heykelde de asker kıyafeti içinde ve at üzerindedir.

Ulus Meydanı'ndan Çankaya'ya doğru uzanan Atatürk Bulvarı üzerinde, Orduevi'nin karşısına düşen Zafer Meydanı'nda da bir Atatürk Heykeli vardır. Bu heykelde Atatürk asker üniformasiyle ayakta durmaktadır.

Güven Anıtı. — Kızılay ile Bakanlıklar arasında bulunan parkın içindedir. Güven Anıtı (Emniyet Abidesi) diye anılır. Anıtın Bakanlıklar'a karşı olan yönünde Atatürk Kurtuluş Savaşı ve devrim arkadaşlariyle yan yana görülmektedir. Anıtın Kızılay'a bakan yönünde, iki ayrı heykel, altında da şu sözler bulunmaktadır: «Türk, öğün, çalış, güven.»

Bu anıtlardan başka eski Türk mimarisi örnek alınarak yapılan Cumhuriyet devri eserleri arasında, Etnografya Müzesi, Ankara Halkevi, Eski Dış İşleri Bakanlığı, Ziraat Bankası ve Gazi Eğitim Enstitüsü binalarını sayabiliriz. Mimari tarzı bakımından modern olmakla beraber Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi binası da Ankara'yı süsliyen heybetli binalardandır. Fakültenin duvarında Atatürk'ün meşhur «Hayatta en hakiki mürşit ilimdir» vecizesi yazılıdır. Ankara İstasyonu binasını Cumhuriyet devri eserlerinin ilk ve mükemmellerinden biri olarak sayabiliriz.

Gezinti Yerleri

Çubuk Barajı. — Şehrin gezinti yerleri arasında Çubuk Barajı Yeni Ankara'nın ilk eserlerindendir. Barajın gerisinde tesis edilen göl ve ârızalı arazi üzerinde yükselen ağaçlar güzel bir manzara teşkil ederler. Barajdan akan suyun kenarındaki gazino ağaçların gölgesindedir. Tatil günleri Ankaralılar buraya koşarlar.

Gençlik Parkı. — İstasyonla Vakıf Apartmanları arasındaki alanı kaplıyan geniş ve bakımlı Gençlik Parkı, yeni Ankara'nın önemli eserlerindendir. Parkın içinde sandalla dolaşılan yapma bir göl, gölün etrafında gazino ve çayhaneler, diğer eğlence yerleriyle yaz boyunca bu park şehrin belli başlı eğlence ve hareket yeridir.

Gazi Orman Çiftliği. — Ankara'nın çorak ikliminde, yeni Türkiye'nin azmini temsil eden bir yeşil köşedir. Orman Çiftliği gerçekten modern ve örnek bir çiftliktir. Ayrıca, Ankaralılar'ın bir mesire ve eğlence yeridir.

Gölbaşı. — Ankara'nın diğer bir gezinti yeri de Gölbaşı Plâjı ve civarıdır. Şehrin 25 km. güney-batısında bulunan göl turistik bir bölge haline gelmiştir.

Ankara'nın iki ucunda hafif meyilli iki tepe üzerinde bulunan Dikmen ve Keçiören bağları, bu yayla ikliminin özellikleri içinde şehre sayfiye vazifesi görmüş, son zamanlarda artık iskân sahası içine girmeye başlamıştır.

Cebeci, Kurtuluş ve Samanpazarı arasında yükselen Hacettepe de, ağaçlıklı bir mesire yeridir. İstasyon yanındaki Hipodrom, Stadyum ve Atış Poligonu, yanındaki Paraşüt Kulesi'yle Ankara'nın spor sitesi haline gelmiştir.

Ankara, otelleri, gazinoları, eğlence yerleri, Opera ve Tiyatro gibi sanat kurumlariyle yepyeni ve modern bir şehirdir.

Müzeler. — Ankara'nın müzeleri de ayrı bir özellik taşır. Etnoğrafya ve Arkeoloji müzelerinde binlerce eski eser bulunur. Fatih Sultan Mehmet'in vezirlerinden Mahmut Paşa tarafından yaptırılmış olan Bedesten, onarılarak, Arkeoloji Müzesi haline getirildi.

ANKARA'NIN BAŞKENT OLUŞU

Atatürk, 19 mayıs 1919'da Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basarak Millî Mücadele'ye başlamıştı. Erzurum, Sıvas kongrelerinden sonra, Kırşehir yolu ile, 27 aralık 1919'da Ankara'ya geldi. Günlerden cumartesiydi. Ankara ve çevresinin halkı, Mustafa Kemal'i ve beraberindekileri, yollara dökülerek, sevinç gözyaşları içinde karşıladı. Önce Vilâyet Konağı'na inen Mustafa Kemal, Ankara Ziraat Okulu'nda kendisine ayrılan daireye yerleşti.

Ankara o günden sonra, Millî Mücadele'nin, hürriyet ve bağımsızlığa kavuşma savaşının merkezi haline geldi. Ankara, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasından Cumhuriyet'in ilânına kadar geçen süre içinde sayısız olaylara sahne oldu. 13 ekim 1923'te başkent olarak kabul edildi.

Cumhuriyetin ilânından sonra «Ankara Türkiye'nin kalbidir» sözü dillerden düşmezdi. Şimdi de Ankara Türkiye'nin kalbi ve beyni olmakta devam etmektedir. Gene ilk zamanlar «Her yol Ankara'ya çıkar» denirdi. Manevi bakımdan söylenen bu söz şimdi ulaştırma bakımından da söylenebilir. Gerçekten, yurdun dört bucağından gelen yollar Ankara'ya çıkmaktadır. Kara yolları, demiryolları ve havayolları bakımından Ankara bir kavşak ve geçiş noktasıdır. Ankara, Üniversitesi, erkek ve kız sanat enstitüleri, Gazi Terbiye Enstitüsü, Polis Enstitüsü, Harb Okulu, Konservatuvarı, yeni kurulan Orta Doğu Üniversitesi'yle ve diğer okullariyle, bir kültür sitesi haline gelmiştir.

ANKARA KALESİ — Bütün Anadolu kaleleri gibi, Ankara Kalesi'nin de tarihi şehrin tarihiyle beraberdir. Nasıl Ankara şehrinin kuruluş yılı ve kurucusu kesin olarak tesbit edilememişse, kale için de durum aynıdır.

Bazı kaynaklara göre Eti Türkleri burada bir askerî garnizon bulunduruyorlardı. Kale üzerinde tuğladan örme bazı kısımlar, kalenin ilk temelinin Etiler tarafından atılmış olması ihtimalini de ortaya atmaktadır. Yalnız, kesin olarak bilinen gerçek, Eti, Frikya, Lidya, Med, İran, Bizans, Arap, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde kalenin veya şehrin kullanıldığıdır.

İleri sürülen ihtimallerden biri de şudur: Kalenin ilk yerinde Eti kalelerine benziyen kerpiç duvarlı bir kale vardı; sonradan gelip yerleşen milletler kendi mimari tarzlarına göre bu kaleyi geliştirmişler veya yeniden yapmışlardır. Bir rivayete göre de M. Ö. VIII. yüzyılda Frikya kırallarından Midas, Ankara şehri ile birlikte kaleyi de yaptırmıştır.

M. Ö. II. yüzyılda Romalılar burasını aldıklarında Ankara Kalesi de vardı. Çünkü, Roma ordusunun önünden kaçanlar bu kaleye sığınmışlardır. Roma imparatorlarından Caracalla, Anadolu'da bir geziye çıkmış, bu arada uğradığı Ankara'nın kale duvarlarını onarmıştır (211, 217 yılları).

Romalılar tarafından kalenin esaslı şekilde tamiri ve içine asker yerleştirilmesi VII. yüzyılın ortasından itibaren başlamıştır. Bu arada iç kale sûrları da yükseltilmiştir. Ankara Kalesi, Arap ordularının devamlı hücum ve baskıları karşısında X. yüzyıla kadar, zaman zaman yıkılıp zaman zaman tamir görmüştür.

Kale 1073 yılında Selçukluların eline geçti. Haçlı seferleri sırasında yakılıp yıkıldı. Selçuklu sultanı Alâettin Keykubat tarafından esaslı şekilde tamir ettirildi, daha sonra kaleye bazı ilâveler yapıldı.

Osmanlılar zamanında kalenin, her nedense ihmale uğradığı anlaşılıyor. Osmanlı devletine baş kaldıran Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa, Anadolu içlerine kadar gelmiş, bu arada Ankara Kalesi'ni de alarak, dış duvarların onarılmasını sağlamıştı.

Bugün ilk yapıldığı şekli muhafaza edemiyen, sonradan türlü değişiklik ve ilâvelere uğrıyan Ankara Kalesi, «iç kale» ve «dış kale» olmak üzere, iki parçadan meydana gelmiştir. Kale sûrları üzerindeki kulelerden 20 tanesi yıkılmadan zamanımıza kadar gelmiştir. İç kaleden dışarıya iki kapıdan çıkılırdı. Bu kapılardan bir tanesi, Saat Kulesi yanındaydı (Hisarkapısı). İç kale dış kale boyunca gider, ikisi de bir kalb biçiminde Ankara şehrini çevirir.

İç kalenin kapladığı alan 50.000 metre kareyi bulmaktadır. İç kalenin kuzey uçları dış kale ile birleşir.

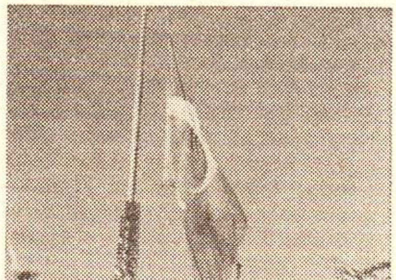
Evliya Çelebi, gezip gördüğü Ankara Kalesini uzun uzun anlatır ve iç kale surları için şunları yazar: «Yüksek bir tepenin zirvesinde, beyaz taşlardan yapılma, dört katlı metîn ve yüksek bir kaledir.»

İç kale dört katlıdır. Batı tarafı gene dört katlı demir kapılarla tahkim edilmiştir. İç kale duvarlarının alt kısımları mermerdir. Yapılışında Ankara taşı kullanılmıştır. Bazı blokların arasında tuğla örmelere raslanır. İç kalenin çevresi 1.150 metredir. Duvar yüksekliği 14-16 metre arasında değişir. Doğu tarafında bu duvarın yüksekliği 10-12 metreye düşer. İç kalede 42 kule vardır. Bu kuleler beş köşelidir. Böylece, kalenin savunma gücü artırılmıştır.

Kuzey-batıda iki duvarda Selçuklu hükümdarı II. Keykâvus tarafından kalenin tamir ettirildiğini bildiren bir yazıt vardır. Farsça olan ikinci bir yazıt da 1330 tarihini taşımaktadır. Bunun İlhanlılara ait olduğu sanılmaktadır.

İç ve dış kale duvarlarının alt kısımları Bizans yapısıdır. Bu yapıda Roma devrine ait eserlerden arta kalan taşlar kullanılmıştır. Kale duvarlarında bu devre ait olan Lâtince yazılı taşlar, haçlar, mermer oluklar, sütun başlıkları ve heykel parçaları bunu göstermektedir.

Dış kale sûrları, iç kalenin kuzey-batısında da Bent Deresi'ne yukarıdan bakan kuleden başlar, karşı yamaçtaki Hıdırlık tepesine tırmanır. Sonra gene vâdiye döner, Çankırı Kapısı'na ulaşır. Çankırı Kapısı'ndan güneye doğru bir kavis çizen dış sûrlar, İstanbul Kapısı'na (şimdiki Ulus Meydanı), İzmir Kapısı'na (Vakıf Apartmanları yanı), ve Erzurum Kapısı'na kadar uzanırdı. Sonra kuzeye doğru dönen sûr, Aynalıkapı'dan (Kara Mustafa Paşa hamamının doğusunda), Kayseri Kapısı'ndan geçerek Kayabaşı mahallesini çevirir, iç kalenin güney-doğu köşesine dayanırdı. Sûr içinde kalan kısımda evler, bahçeler ve mezarlık vardı.

Ankara'nın başkent oluşunun bir yıldönümünde Ankara Kalesi'ne törenle bayrak çekilirken

Evliya Çelebi'nin 1648 yılında gezdiği Ankara Kalesi için verdiği bilgilere göre, kalenin güvenliğini sağlamak için, kapısının dışında ve içinde nöbetçiler dolaştırılırdı. Kale muhafızı kaleden çıkınca öldürülür, yahut hapsolunurdu. Çünkü, «düşmanlar bu metîn kalenin bir taşına bin baş verip, yüz bin savaş etmeye razı» idi. Abaza Mehmet Paşa, Erzurum'da devlete baş kaldırarak yüz bin askerle kaleyi almaya geldiğinde, şehrin varoşuna dayanmış, fakat iç kaleyi alamamıştır. Bunun üzerine Erzurum'a dönmek zorunda kalmıştır. İç kalenin etrafında hendek yoktu. Fakat çevresi yalçın kayalıktı. Yaklaşmak mümkün değildi, lâğım kazılamazdı. İç kalede, büyüklü küçüklü 86 parça top, yeteri kadar cepane ile diğer harb malzemesi vardı. İç kale mimarlık ve güzellik yönünden, görülmeye değerdi. Su sarnıçları ve zahire ambarları buradaydı. Her iki sûr içinde 170 çeşme, üç bin su kuyusu bulunmaktaydı.

Ankara Kalesi, tarihî değeri ve askerî gücü yanında, şehre verdiği manzara ve heybet bakımından da görülmeye değer bir eserdir.

Bibliyografya:

Ankara Tarihi (A. Galanti Bodrumlu, 1950); Ankara Vilâyeti (Kandemir, 1932); Ankara İlk Çağda (Afif Erzen, 1946); Tarihte Ankara (Hayrettin Abidin 1934); Ankara (Osman Yalçın 1957); Ankara. B: 2 (Kemal Atatuğ, 1956).

ANKARA KEÇİSİ (Bk. KEÇİ)

ANKARA KEDİSİ (Bk. KEDİ)

ANKARA SAVAŞI

Tarihin kaydettiği en önemli savaşlardan biridir. 28 temmuz 1402'de, Timur'un ordusu ile Yıldırım Bayezit'in ordusu arasında, Ankara ile Sakarya ve Çubukova nehirlerinin kuzeyinde cereyan etti.

Karşılaşan orduların kuvvetleri hakkında çeşitli rakamlar verilmiştir. Hammer'e göre Timur ordusu 840.000, Kâtip Çelebi'ye göre 700.000, Hayrullah Efendi'ye göre 850.000 kişiden meydana gelmişti. Osmanlı ordusu ise Hammer'e göre 120.000, Hayrullah Efendi'ye göre 300.000 kişi idi. «Tacüttevarih» Osmanlı kuvvetlerini 90.000 kişiye kadar indirmektedir.

Gerçek olan bir şey varsa o da Timur ordusunun Bayezit ordusundan en az iki, üç kat kuvvetli olduğudur. Üstelik Timur ordusunda savaş için yetiştirilmiş otuz fil, ayrıca zırhlı süvari birlikleri vardı.

Gün doğar doğmaz harekete geçen ordular çok kanlı bir savaşa tutuştular. Osmanlı ordusundaki Sırplar büyük bir fedakârlıkla savaşıyordu. Öte yandan, Osmanlı ordusunun sağ kanadında bulunan Germiyan, Saruhan, Aydın, Menteşe ve Karaman askerleri kendi beylerinin Timur'un idaresi altında ol-

Eski bir minyatüre göre I. Bayezit'in esir edilerek Timur'un çadırına getirilişi

duğunu anlıyarak cephe değiştirdiler. Bu, Osmanlılara ağır bir darbe oldu ve böylece ordunun sağ kanadı kaybedildi. Sol kanat ise bu durumun tesiriyle çekilmeye başlamıştı. Artık ordu bir tek merkez olarak, öldürücü bir susuzluk içinde savaşa devam ediyordu. Birçok kumandanlar şehit düşmüştü.

Akşama doğru Silâhtarbaşı Minnet Bey, Yıldırım'a geri çekilme teklifinde bulundu. Osmanlı Sultanı bu teklifi reddederek çılgınca bir teşebbüsle Timur'un karargâhına doğru bir hücuma girişti. Bu ümitsiz savaş sırasında Bayezit attan düşmüş, yaya olarak savaşa devam etmek zorunda kalmıştı. Timur ise Sultanı canlı olarak ele geçirmek istediği için, kumandanlarından Mahmut Han onu yavaş yavaş sarmaya başladı. Sonunda başına atılan bir seccade ile yakalanarak esir edildi.

Bu savaşta onunla beraber Şehzade Musa Çelebi, kumandanlarından Firuz Bey, Timurtaş Paşa ve oğlu esir düştü. Öteki şehzadeler neticeyi tahmin ederek savaş meydanından çekilmişlerdi.

Bu savaş sonunda Osmanlı İmparatorluğu büyük bir kargaşalığa uğradı. Küçük beylikler yeniden türediler, savaştan kaçan şehzadeler taht kavgasına giriştiler. Bu savaştaki yenilgi Osmanlıların ilerlemesini elli yıl kadar geri bırakmıştır.

Yalnız bir gün devam eden Ankara Savaşı'nda 240.000 kişinin öldüğü söylenir.

Bibliyografya:

Ankara Muharebesi (T. Yılmaz Öztuna, 1946)

ANKARA ÜNİVERSİTESİ (Bk. Üniversitelerimiz)

ANLAK (Bk. ZEKÂ)

ANNAM

Çin Hindi'nin doğusunda kıyı boyunca uzanan bir bölgedir. Doğusunda Güney Çin Denizi, kuzeyinde Tonkin, batısında Laos, güneyinde de Koçinçin ve Güney Çin Denizi vardır. Ortalama yüksekliği 1000 metre kadar olan sıradağlar bütün ülke boyunca uzanır. Ovalar ise sadece kıyı boyunda sıralanan dar birikinti düzlüklerinden ibarettir.

Annam'ın akarsuları denize dönük olan yamaçları boyunca sıralanan, dar vâdilerden geçen kısa ve hızlı derelerden ibarettir. Bunların arasında sadece Song-Ma ile Songha'nın ağızları gemilerin işlemesine elverişlidir.

İklim, Asya'nın mevsim rüzgârlarının etkisi altında kalan ülkelerinkine benzer. Nisan ortasından ağustos sonuna kadar kuraklık hüküm sürer. Eylülden nisana kadar da yağışlar devam eder. Yaz ısı ortalaması 30°, kış ısı ortalaması da 20° kadardır.

Annam'da otlaklar ve savanalar geniş bir yer kaplar. Dağlarda balta girmemiş ormanlar bulunur. Bu ormanlar kıymetli ağaçlar bakımından epey zengindir. Hayvan toplulukları bakımından Hindistan ve Çin Hindi'ni andırır. Fil, gergedan, kaplan, pars, ayı, geyik, maymun çeşitleri, kuşlar ve sürüngenler başlıcalarıdır.

Annam'ın toprakaltı zenginliklerinde taşkömürü ve demir en önde gelir. Tourane yakınında Nangson'da iyi taşkömürü ile Than-Hoa yakınlarında demir ocakları işletilir. Quangam eyaletinde de yerliler bakır, çinko, altın çıkarırlar. Birçok yerlerde de tuz elde edilir.

Halkın büyük bir kısmını Moğol soyundan gelen Annamlılar meydana getirir. Ormanlar içerisinde sayıları yarım milyona yaklaşan ve çoğuna Moi (yabani) denilen pek geri kalmış insanlar yaşar. Bunlar sulak yerlerde kazıklar üzerine kurulmuş kulübelerde yaşarlar. Bölgenin güney bölümlerinde, önceleri bütün bu kıyı boyunca yerleşmiş olan buraların eski sakinleri Malezyalıların bir kolu olan Çam'lar oturur. Ayrıca, bir miktar Çinli ve Avrupalı yerli halkın arasına karışmış durumdadır.

Annam M. Ö. III. yüzyıldan M. S. XV. yüzyıla kadar Çin'e bağlı kalmış, sonra da Fransızların askerî bir sömürgesi haline gelmiştir. 1945 yılında kurtuluş savaşına girişen Annamlılar bağımsızlıkları için Fransızlarla çarpışmışlardır. Bu savaşlar sonunda Annam'da 1946'da Viet-Nam Cumhuriyeti kuruldu. (Bk. Viet-Nam)

ANNELER GÜNÜ

Her yıl mayıs ayının ikinci pazar günü aile arasında kutlanan bir gündür. Bu gün, çocuklar harçlıklarından biriktirdikleri para ile annelerine küçük birer hediye alırlar, böylece kendilerine büyük emekleri geçen annelerine karşı bağlılıklarını ve sevgilerini belirtmiş olurlar.

Anneler Günü, Batı memleketlerinde, daha çok, son devirlerde âdet yerine girmiş olmakla beraber, çok eski bir tarihi vardır. Hemen hemen bütün çağlarda, bütün milletler, anneye karşı duyulan saygıyı türlü törenlerle, bayramlarla belirtmek istemişlerdir.

Bu arada Eski Yunanistan'da «Tanrıların Ulu Anası» Rhea'ya tören ve şenliklerle tapınılır, martın onbeşine düşen bu bayram Anneler Günü sayılırdı. Bu âdet o devirde bilhassa Küçük Asya (Anadolu) da çok yayılmıştı.

Anneler Günü her yıl mayıs ayının ikinci pazar günü kutlanır.

Avrupa'ya hıristiyanlığın gelmesi üzerine bu tören kilise âdetleri arasına girmiştir. O gün çocuklar, kilisede yapılan törenden sonra, ana babalarına, daha çok annelerine hediyeler götürürler.

Anneler Günü, Amerikada, 1914 yılında bir kanunla resmî bayramlar arasına alınmıştır. Bizde de, son yıllarda, Anneler Günü bilhassa okullarda kutlanmaya başlanmıştır.

Şefkat, asalet ve tahammül timsali olan beyaz karanfil Anneler Gününün çiçeği olarak kabul edilmiştir.

ANONİM

Sermayesi belirli ve çok sayıda hisse senetlerine bölünmüş olan ortaklık tipidir. Ortaklardan her birinin sorumluluğu şirkete koyduğu sermaye tutarını geçmez. Gayet büyük sermayeye ihtiyaç gösteren ve bilhassa semeresini yıllarca sonra verecek büyük işler için bu tip şirket elverişlidir. Sermayedarlar birbirlerini tanımazlar. Çünkü şirketin hisse senetleri şirketin asıl sermayesini meydana getirir. Bir de şirketin dış sermayesini meydana getiren obligasyonlar vardır. Anonim şirketleri yönetim kurulu ve müdürler idare eder. İdare meclisi yıl sonunda faaliyetlerinin sonucunu genel kurula bildirir (Bk. Ortaklık).

ANOT

Bir elektrik generatorunun pozitif kutbuna «anot» denir. Ayrıca bu kutba bağlanan bir elektroda da aynı ad verilir. Anot bataryası ise, radyoculukta, anot gerilimini meydana getirmek maksadı ile kullanılan kuru pillerden veya akümülâtörlerden meydana gelmiş olan bataryadır. Bir gönderici veya alıcı tübünün anot veya katodu arasındaki titreşim devresine «anot dairesi» veya «anot devresi» denir. (Bk. Katot)

Bütün bilgileri toplu ve özlü bir şekilde kitaplığımıza getiren eser ANSİKLOPEDİ

ANSİKLOPEDİ, bütün ilim kollarının en önemli taraflarını toplu halde göz önüne seren kitaptır. Eski Yunanca «enkuklospaedeia» kelimesinden gelir ki (en = içinde, kuklos = daire, paideia = öğrenme) «bilgi çemberi» anlamını verir.

İnsanlar kendileri ve çevreleri hakkında bilgi sahibi olmaya başladıktan sonra bunları yazarak kendilerinden sonra geleceklere bırakmayı, aynı zamanda başkalarına da öğretmeyi düşündüler. Böylece binlerce, yüz binlerce kitap yazıldı. Bilgiler bütün bu kitaplara dağılmış bulunuyor, bir konu hakkında bilgi almak istiyenler büyük güçlüklerle karşılaşıyordu.

İşte ansiklopedi fikri ilk olarak bu ihtiyacı karşılamak düşüncesinden doğdu. İnsanın bugüne kadar edindiği bilgilerin en seçme taraflarını bir araya getirerek derli toplu bir başvurma kitabı yapmanın çok faydalı olacağı düşünüldü.

Ansiklopediler aradığımız her konu hakkında bize toplu olarak bilgi verir. Zihnimizi kurcalıyan «Kim?», «Neden?» «Nasıl?», «Ne zaman?», «Nerede?» gibi soruların karşılığını ancak bir ansiklopedide bulabiliriz. Lûgatler sadece kelimelerin anlamını verdiği halde, ansiklopediler doğrudan doğruya konuyu işler, gerektiği zaman da (bu maddenin başında olduğu gibi) kelimenin anlamını verir.

Ansiklopediler öğrenme bakımından çok faydalı olarak kabul edildikleri için, bugün bütün okullarda, kitaplıklarda, evlerde bulunması gerekli hale gelmiştir. Zamanımızın büyük ansiklopedileri her yıl gözden geçirilerek yeniden basılır, birçok maddeler hakkında yeni bilgiler verilir.

Ansiklopedi Çeşitleri

Ansiklopediler birkaç esas üzerine hazırlanır: «Alfabetik ansiklopedi» bilgi konularını, başka bir tasnif sistemi göstermeksizin, harf sırasına göre verir.

«Sistematik» veya «metodik ansiklopedi» ise her ilim kolunu topluca ve ötekilerden ayrı olarak verir.

Ansiklopedik bilgilerle birlikte dilin bütün kelime hazinesini içine alan eserlere de «ansiklopedik sözlük» denir.

Ayrıca, bir tek ilim kolu için alfabetik olarak tertiplenen ansiklopediler de vardır. Bunlar «ekonomi ansiklopedisi», «tıp ansiklopedisi», «müzik ansiklopedisi» gibi, ait oldukları ilmin adiyle anılırlar.

Zamanımızda ansiklopedilerin kazandığı önem üzerine hemen hemen her konuda ansiklopediler yazılmaya başlanmıştır.

Ansiklopedinin Tarihi

Bütün bilgileri birkaç kitap içinde toplama konusunda ilk teşebbüs Eski Yunan bilgini Aristoteles (M. Ö. 384-322) tarafından yapılmıştır. Bu bakımdan ona «ansiklopedicilerin babası» denir. Aristoteles sadece mevcut bilgileri almakla kalmamış, aynı zamanda her konu hakkındaki fikirlerini de eserine eklemiştir.

İlk ansiklopedici: Aristoteles

Aristoteles'ten sonra ikinci olarak ansiklopedik bir eser hazırlıyan Eski Romalı yazarlardan Marcus Terentius Varro'dur (M. Ö. 116-27). Varro, hazırladığı dokuz ciltlik esere «Disciplinarium» adını vermiştir. Gene Romalı yazarlardan Marcianus Capella V. yüzyılda o zamanın bütün bilgilerini teşkil eden yedi ilmi bir tek kitapta topladı. İspanyol bilginlerinden Sevilla rahibi Isidore (560-636) bilgileri bir sıra halinde toplamak için teşebbüse girişti, otuz yıllık bir çalışma sonunda «Etymologiarum Libri XX» yi hazırladı. Bu eser yazarın ölümünden bin yıl sonrasına kadar kullanılmakta devam etmiştir.

Bu ilk eserler ayrı ayrı konulara ayrılmış değildi, doğrudan doğruya yazarın fikirlerine göre tertipleniyordu. Verilecek bilgileri ayrı konular halinde inceliyen ilk ansiklopedik eser ancak 1260 yılında yazıldı. Fransız din bilginlerinden Vincent de Beauvais kıralın arzusu üzerine «Speculum Majus» u yazdı. Bu Lâtince başlık «büyük ayna» anlamına geliyordu. Ortaçağ yazarları, bütün bilgileri aksettirmesi bakımından ansiklopedi anlamına bu «speculum» (ayna) sözünü benimsediler.

Bugünkü anlamda ansiklopediler XV. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanmıştır. 1481' de İngiltere'de ilk kitabı basan William Caxton ilk İngilizce başvurma kitabı olan «Mirror of the World» (Dünyanın Aynası) nı da yayınladı. Bu eser aynı zamanda ilk resimli ansiklopedidir.

Adında ilk defa olarak «ansiklopedi» kelimesini kullanan eser 1541 yılında İsviçre'de yayınlandı.

Doğuda Ansiklopedi

Doğu'nun en ilgi çekici ansiklopedileri Çin'de yazılmıştır. Kendi zamanlarının bilgilerini bir araya getiren ilk Çin ansiklopedileri VI ve VII. yüzyılların eserleridir. Bu ansiklopedilerin çoğu binlerce ciltliktir. 1725' te yazılan bir Çin ansiklopedisi ise 10.000 cilttir. Bu eserin fihristi ve düzeltme cetvelleri de 80 ciltten fazla tutmaktadır. Yalnız, her cilt ancak 80 sayfadır.

Bugünkü ansiklopedi anlayışına yaklaşan ilk Arap ansiklopedisi Butrüs-ül-Bustanî'nin «Daire-tül-Maarif» adlı eseridir. 1876'da basılmaya başlanan eserin baskısı 1900'e kadar devam etmişse de tamamı basılamamıştır. 1923-1925'te aynı adda Arapça on ciltlik bir eser yayınlamıştır. İran ansiklopedik eserleri ise daha çok birer kamus hükmündedir.

Japonya'da Batı anlamiyle yazılmış birçok ansiklopediler vardır. Bunların en önemlisi 56 ciltlik «Dai Hakka Jiten» (Büyük Ansiklopedi) dir.

Türk Ansiklopedileri

Türk tarihinin son zamanlarına kadar Batı anlamiyle bir ansiklopediye rasgelinmez. Ancak, başvurma kitabı olarak biyografi, bibliyografya ve tezkireler yazılmıştır.

XVI. yüzyılda yaşamış olan Taşköprülüzade Ahmet Efendi'nin «Şakayık-ı Numaniye» adlı eseri Osmanlı devrinde yetişmiş bilginlerden bahseden ansiklopedik eserlerdendir. Bu esere daha sonradan ilâveler yapılmıştır.

Başvurma kitaplarımızın en önemlisi XVII. yüzyılda Kâtip Çelebi'nin yazdığı «Keşf-üz-Zünun an Esami-l-Kütübi ve'l-Fünun» adlı eseridir. Bu eserde alfabe sırası ile 14.501 kitap gözden geçirilmiştir. Eser Arapçadır. Sonradan ilâveler yapılmış, Millî Eğitim Bakanlığınca bastırılmıştır.

Türkiye'de Batı anlamiyle ilk ansiklopedi yazma teşebbüsünde bulunan yazar, Ali Suavi'dir. «Kamus-ül-Ulûm ve'l-Maarif» adlı eserini 1870 de Paris'te yayınladığı «Ulûm» gazetesine birer forma ekliyerek çıkarmaya başlamış, fakat Alman-Fransız Savaşı'nın patlak vermesi üzerine yayınına devam edememiştir.

1881 de Ahmet Rifat Efendi'nin yayınladığı yedi ciltlik «Lûgaat-i Tarihiye ve Coğrafiye» adlı eser yalnız coğrafya ve tarih konularında bilgi vermekle kalmamış, müspet ilimlere de yer ayırmıştır.

Ansiklopedici Şemsettin Sami

Türkiye'de yapılan ansiklopedik mahiyette eser teşebbüslerinin çoğu yarım kalmıştır. Bu arada tamamlanan şu üç eseri saymak yerinde olur:

«Sicill-i Osmanî»: 1890'da Mehmet Süreyya Bey tarafından yayınlanmıştır. Bu eserde geniş ölçüde biyografik bilgi vardır.

«Kamus-ül-A'lâm»: Şemsettin Sami'nin eseridir. Bugünkü anlayışa uygun bir tarih ve coğrafya kamusu olan bu 6 ciltlik eser 1899'da basılmıştır.

«Osmanlı Müellifleri»: 1914'te basılmıştır. Bursalı Tahir'in eseridir. Adından anlaşılacağı gibi yazarları ve eserlerini incelemiştir.

Batı ansiklopedi anlayışına uygun olarak Türkiyede basılan ilk eser 1932-1936 yılları arasında yayınlanan «Hayat Ansiklopedisi» dir. «Cumhuriyet» gazetesi tarafından yayınlanan bu eser Amerika'nın Compton's Pictured Encyclopedia ve American Educator adın-

daki ansiklopedileri esas tutularak altı kişilik bir heyet tarafından hazırlanmıştır.

Bu arada İbrahim Alâettin Gövsa'nın eseri olan ve «Yedigün» Müessesesi tarafından yayınlanan «Meşhur Adamlar Ansiklopedisi» 1933'te çıkmaya başlamış, beş yılda tamamlanmıştır.

Fransız Ansiklopedicisi: Diderot

Eski «Hayat Ansiklopedisi» nden sonra gerçek anlamda ikinci ansiklopedi «Türk Ansiklopedisi» dir. Bu eser 1943 yılında yayınlanmaya başlanmıştır. Eser Millî Eğitim Bakanlığı tarafından geniş bir ilim heyetine hazırlatılmaktadır. Çok büyük ölçüde tutulan «Türk Ansiklopedisi» nin 1961 yılına kadar 10 cildi yayınlanmış ve henüz «C» maddesi bitmemiştir. Eserin yayınlanmasına muntazaman devam edilmektedir. Eser önce «İnönü Ansiklopedisi» adiyle yayınlanmaya başlanmış, 1950'den sonra adı «Türk Ansiklopedisi» olarak değiştirilmiştir.

Memleketimizde Cumhuriyet'ten sonra daha başka ansiklopediler yayınlanmışsa da bunlar bütün ilimleri içine alan genel ansiklopediler değildir.

Önemli Batı Ansiklopedileri

Fransa: İlk büyük ansiklopedi, Denis Diderot ile (matematik bahisleri için) d'Alembert'in başkanlığında hazırlanan «Encyclopédie, ou, Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts, et des Métiers» dir. 28 ciltlik olan bu ansiklopedi Voltaire, Montesquieu, Rousseau gibi zamanın büyük ilim adamlarının iştirakiyle 1751-1772 yılları arasında yayınlanmıştır.

Ansiklopedici Ch. Panckoucke

Bundan sonra Panckoucke 1781-1832 yılları arasında «l'Encyclopédie Méthodique» adlı 166 ciltlik bir ansiklopedi yayınlamıştır.

Fransızların en büyük ansiklopedilerinden biri de «La Grande Encyclopédie» dir. 1866-1903 yılları arasında yayınlanan eser 31 cilttir.

Larousse 1864-1876 arasında 15 ciltlik «Le Grand Dictionnaire Universel du XX e Siècle» i yayınladı. Aynı eser 1890-1900 arasında «Nouveau Larousse du XX e Siècle» adıyla altı cilt olarak yayınlandı.

İngiltere: «Encyclopaedia Britannica» ilk defa 1768-1771 yıllarında üç cilt olarak yayınlandı. 1778-1883 yılları arasında yapılan ikinci baskıda eserin hacmi 10 cilde, 1788 de neşre başlanan üçüncü baskıda ise 18 cilde yükseldi. Bir ara cilt sayısı 29'a kadar çıktıysa da 14. baskıdan itibaren 24 cilt olarak yayınlanmaktadır.

İngiltere'de yayınlanan ansiklopedilerin en önemlilerinden biri 1818-1845 yılları arasında çıkan 30 ciltlik «Encyclopadia Metropolitana» dır.

Ansiklopedici Larousse

Chambers'in 1728 de yayınladığı «Cyclopaedia» adlı ansiklopedi de saymaya değer İngiliz ansiklopedilerindendir.

Almanya: Johann Heinrich Zedler 1732-1750 yılları arasında «Universal Lexicon» adlı 64 ciltlik bir ansiklopedi yayınladı. 1796'da «Brockhaus Konversations Lexicon» yayınlandı. Brockhaus o tarihten sonra devamlı olarak basılagelmiştir.

Almanca neşredilen en büyük ansiklopedi ise «Allgemeine Encyklopädie der Wissenchaften und Künste» dir. 1818-1889 arasında 167 cildi yayınlanmıştır.

Amerika: Amerika'da yayınlanan ilk önemli ansiklopedi «The Encyclopedia Americana» dır. 1829-1833 yılında yayınlanan eser 1903-1904'te 16 cilt olarak yayınlanmıştır. Bugün 30 cilt olarak yayınlanmaktadır.

1902-1904'te «The New International Encyclopedia» 20 cilt olarak yayınlanmış, sonra 24 cilde çıkmıştır.

Diğer önemli Amerikan ansiklopedileri «Compton's Pictured Encyclopedia», (15 cilt), «The World Book Encyclopedia» (19 cilt) dır.

Ayrıca Yunanlılar'ın 1864'te çıkarılan «Enkiklopedikon Leksikon» 1926-34 yılları arasında yayınlanan «Megali Elliniki Enkiklopedia»» adlı 24 ciltlik eserleri vardır. İspanyolların 70 cilt tutan ve 1905-1932 yılları arasında yayınlanan «Enciclopedia Universal Illustrada Europeo - Americana» adlı ansiklopedisi bu alandaki büyük eserlerindendir. Bu eserin ayrıca 5 ilâve cildi daha vardır. İtalya'da 2500'den fazla ilim adamının hazırladığı 36 büyük ciltlik «Enciclopedia İtaliana» 1926 yılında yayınlanmaya başlanmış, on yılda tamamlanmıştır.

4.000 yıllık tarihi olan önemli bir güney ilimiz ANTAKYA

ANTAKYA, Güney Anadolu'da Hatay ilinin merkezidir. Asi Nehrinin güney kıyılarından Amanos Dağlarının bir kolu olan Habip Naccar Dağı'nın eteklerine kadar uzanır. Denizden uzaklığı 22 km. dir. Eski ve heybetli kale sûrlarının, su kemerlerinin kalıntıları şehre ayrı bir güzellik verir. Tepelere doğru, eski çağları dile getiren eserlerin kalıntıları, şehrin içinde, eski sûrların hâlâ ayakta duran kapıları, Asi Nehri'nin üzerinde uzanan, Romalılar'dan kalma taş köprü eski Antakya'nın hâtıralarını devam ettirir.

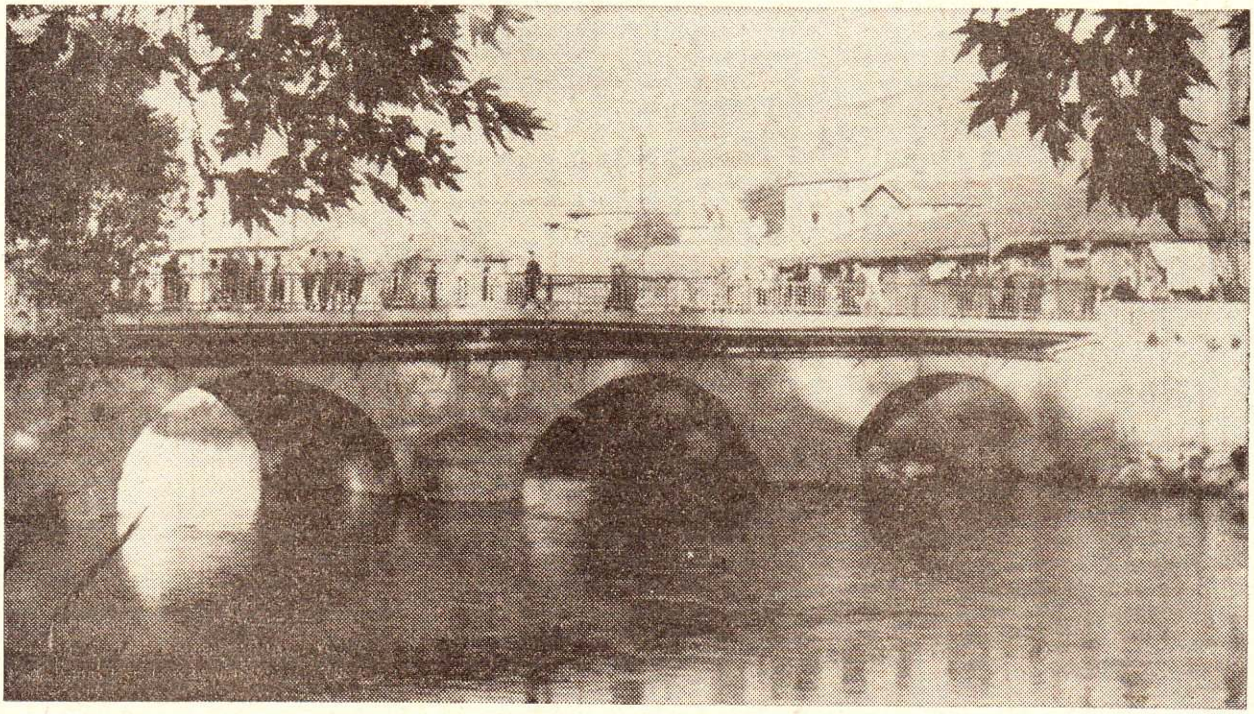
Şehrin doğusunda, büyük bahçeler uzanır. Amanos Dağları yamaçlarının çıplaklığına karşı, şehrin kenarından başlıyan Amik Ovası, bereketli ve yemyeşildir. Asi Nehri şehrin çevresinde, yatağını alabildiğine genişleterek heybetli bir görünüşle akıp gider. Bu nehir, deniz vasıtalarının işlemesine elverişli değildir. Fakat, şehre verdiği güzellik, geçtiği yerlere taşıdığı bereket yönünden bu noksanı gidermektedir.

Şehrin içinde açılmış olan ve bir kısmı ilk ana yolların geçtiği nokta üzerinde bulunan geniş caddeler ağaçlarla süslüdür. Etrafında, yeni ve modern binalar yükselir. Ağaçlar küme küme ve yer yer bahçeler halinde şehrin içine sokulur. Şehrin deniz hasretini dindiren Asi Nehri'nin kuzey yönünden Antakya'ya bakılınca, bu caddelerin kenarındaki binaların damları üzerinden Habib Naccar Dağı'nın yamaçları, ta zirveye kadar kubbeler halinde kümelenmiş tepeler gibidir. Şehrin içinde bulunan 14 caminin kubbeleri bu dağ kubbeleriyle boy ölçüşen bir heybetle şehri güzelleştirir.

Antakya'nın dikkate değer eski eserlerinden biri de Aya Petros (Saint Pierre) kilisesi'dir. Bu, dünyadaki Hıristiyanlığa ait ilk dört kiliseden biridir. Dağın yamacında bulunan bir mağara, önüne duvar çekilmek suretiyle, kilise haline getirilmiştir. İsa'nın doğumundan 29 yıl sonra, St. Pierre Hıristiyanlığı benimsiyenlere burada vaız vermiştir.

Antakya'nın 9 kilometre yakınında bulunan Harbiye mevkiindeki Defne Çavlanları kayalıklar ve yeşillikler arasında ayrı bir güzellik taşır.

Antakya, Akdeniz iklim bölgesi içindedir. Palmiyeler, hurma ağaçları, portakal ve limon bahçeleri, denizden yüksekliği 80-100 metre arasında değişen şehri, Akdeniz havasına bürür. Antakya, parkları, fidanlığı, çocuk bahçesi, meydanları, geniş asfalt yollariyle modern bir şehirdir. Eski çağların, ticaret ve yol kavuşağı yönlerinden zenginliği devam etmemekle beraber, Antakya gene de önemli ticaret merkezlerimizden biridir. Belli başlı fabrikaları arasında, un fabrikaları, buz fabrikası, zeytinyağı fabrikaları, çeltik fabrikası, pamuk çırçır fabrikaları, muhtelif

Antakya şehrinin içinden geçen Asi Nehri'nin üzerinde tek geçit olan köprü, Romalılar'dan kalmadır. İmparator Diocletien zamanında, M. S. 280-305 arasında yeniden yapılmış, 1956 yılında da önemli bir tamir görmüştür.

sabun fabrikaları sayılabilir. Şehrin elektrik ve su tesisleri vardır. Günden güne gelişen Antakya'nın nüfusu, 1960 nüfus sayımına göre, ilçeleriyle beraber 90 bine yükselmiştir. Şehir nüfusu ise 38.138'dir.

Tarihte Antakya

Antakya'nın M. Ö. 4000 yıllarına kadar uzanan bir tarihi vardır. İlk yerleşenler Orta Asya'dan Batı'ya göç eden Türk boylarıdır. Bunlar arasında Eti Türkleri çevrede uzun zaman idareyi ellerinde tutmuşlar, parlak medeniyetlerinin izlerini taşıyan eserler meydana getirmişlerdir.

Bugünkü Antakya'nın ilk kuruluşu, Büyük İskender'in ölümünden sonraki yıllara raslar. Anadolu'da kurulan prensliklerden Frikya ile Kuzey Suriye'yi işgal eden ve İskender'in eski generallerinden olan Antigonos Hatay ve çevresinin idaresini ele almıştır. Antakya şehri, M. Ö. 300 yıllarında Seleukos I. tarafından kurulmuştur. O zamanlar, şehrin bulunduğu çevrede küçük, önemsiz iki Yunan sömürgesi bulunmaktaydı. Seleukos kurduğu şehre, babasının adından ötürü Antiokheia adını verdi. Sonradan, çevreden getirilip yerleştirilen halkla nüfusu artan şehir Seleukos devletinin başkenti oldu. Şehrin kuruluşu geçirdiği ad değişiklikleri hakkında, çeşitli tarih kaynaklarında ileri sürülen iddia ve söylentileri şöylece özetliyebiliriz:

Şehrin kurulduğu yerde, eski adı Orontos olan Asi Nehri'nin kıyısında, büyük bir Daphne Tapınağı bulunuyordu. Bir söylentiye göre Seleukos tapınağa giderek, tanrı Zeus adına bir kurban keser. Tapınağın Tanrıçasından, kurmak istediği yeni bir şehrin yerini tespit edemediği için kendisine yol gösterilmesi dileğinde bulunur. Bu sırada gökyüzünden inen bir kartal, kesilen kurbanın etinden bir parça kopararak havalanır. Seleukos kartalın peşinden gider. Kartal, bir dağın yamacına konar. Seleukos da şehri burada kurar.

İlk kurulduğu zaman iki mahalleden meydana gelen şehir ayrıca bir büyük sûrla çevrili bulunuyordu. Zamanla büyüyen ve dört mahalleye yükselen Antakya'ya bu mahallenin büyüklüğünden dolayı «Tetrapolis» deniliyordu. Üçüncü mahalle Seleukos Kolonikos II. tarafından Asi Nehri üzerindeki bir adada kurulmuştur. Dördüncü mahallenin kurucusu da Antiokos Epihanos IV. dür. Şehrin, dört yöne açılan dört kapısı vardı. Bu kapılardan başlıyan yollar saraylara uzanırdı ve heykellerle süslenmişti.

Zamanla çok büyüyüp nüfusu çoğalan Antakyada sayısız ırklara bağlı topluluklar yaşamıştır. Bunların başında Türkler gelmiştir. Yunanlılar, Romalılar ve Bizanslılar, en kuvvetli devirlerinde bile, şehirde tam olarak hakimiyet kuramadılar. Bu sebeple, baş kaldırmaların ve karışıklıkların arkası kesilmedi. Halk, bütün gelenek ve inanışlarında serbest bırakılmıştı. İsa'nın doğumundan 400 yıl sonra bile, bir dil birliği yoktu. 18 ayrı ırk ve millete mensup toplulukların, ayrı ayrı başları vardı ve bunlar, kendi iç meselelerinde serbest bırakılmışlardı. Genel ve dış meseleleri görüşmek üzere de 18 ayrı topluluğun başkanları, yılda bir kere toplanırlardı.

Antakya'da M.Ö. II. yüzyılda, büyük bir kütüphane ve müze meydana getirilmişti. Büyük büyük binalar yükseliyordu. Sayısız tanrı heykelleri ve tapınaklar her tarafı süslüyordu. Daphne Tapınağının bulunduğu yer sayfiyelerden biriydi. Zevk ve eğlenceye düşkün olan halk, akın akın buralarda toplanırdı.

Şehir zengindi, büyük bir ticaret merkeziydi. Tâ Çin'den, Doğu Türkistandan gelen kervanların yolları burada birleşirdi.

Antakya'nın en parlak çağı M. Ö. 60-325 yılları arasındadır. Bazı Bizans imparatorları Antakya'da oturdukları için şehre «Doğu Başkenti», «Büyük Antakya», «Güzel Antakya» gibi adlar verilmiştir.

Arap hakimiyetinde günden güne gerileyen Antakya, Selçuklu Türkleri'nin ön Asya'ya ve Hatay bölgesine gelmesiyle yeniden önem kazanmıştır.

Antakya, kuruluşundan zamanımıza kadar geçen süre birçok tarihî olaylara sahne olmuştur.

● Eski Yunan Devri: Seleukos devleti, kuruluşundan 100 yıl sonra, (M. Ö. II. yüzyılın sonunda) en parlak devrine ulaşmıştı. Bu tarihe kadar türlü savaşlar oldu. Şehir zaman zaman istilâya uğradı ve kurtarıldı. M. Ö. 210-209 yıllarında, Kıral Antikohos III. Ermenistan'ı kendi hakimiyeti altına almış, Hemedan'a kadar uzanmıştı. Sonra, Finike ve Palestin'i almış, Anadolu'nun batısına ulaşmış, Trakya'ya geçmiştir. Bu suretle Roma'nın Trakya'ya kadar uzanan sınırlarına dayanmıştır. Bu sırada Romalılar'a yenilen ve Kartaca'dan kovulan Hannibal kendisine sığınmıştı. Romalılarla anlaşamıyan Antikhos kuvvetleriyle Romalıların ordusu, Yunanistan'da Thermopylae (Termopil) de karşılaştılar. Antikohos'un büyük ordusu 40 bin ölü vererek yenildi, kendisi Anadolu'ya kaçtı. Tekrar topladığı kuvvetlerle, Manisa ovasında Roma ordusuna karışıyordu. Fakat gene yenildi ve çok ağır barış şartlarını kabul ederek Antakya'ya sığındı.

Böylece, Antiokhos'un Ön Asya'daki hegemonyası sona ermiş, kırallığının sınırları Toroslar'ın gerisine atılmıştı. Ayrıca, Romalılara ödiyeceği harb karşılığını verebilmek için şehrin tapınaklarındaki değerli hazineleri almak istedi. Fakat, halk kendisini parçalıyarak öldürdü.

Antakya bu tarihten sonra, Roma'nın kesin hakimiyetine girdiği zamana kadar, iç karışıklıklar ve dış saldırmalarla uğraşmıştır.

● Romalılar Devri: Anadolu'yu fetheden İmparator Pompeius zamanında Antakya ve çevresi Roma'nın hakimiyeti altına girdi. Daha sonra, Fırat boylarına akınlar yapan Partlar'la savaşlar başladı. Antakya, Iulius Caesar ile Pompeius arasındaki savaşta Pompeius'un tarafını tuttu. Sonunda zafere erişen Caesar, (M. Ö. 47) Antakya'ya gelmiş, bir müddet orada kalmıştır.

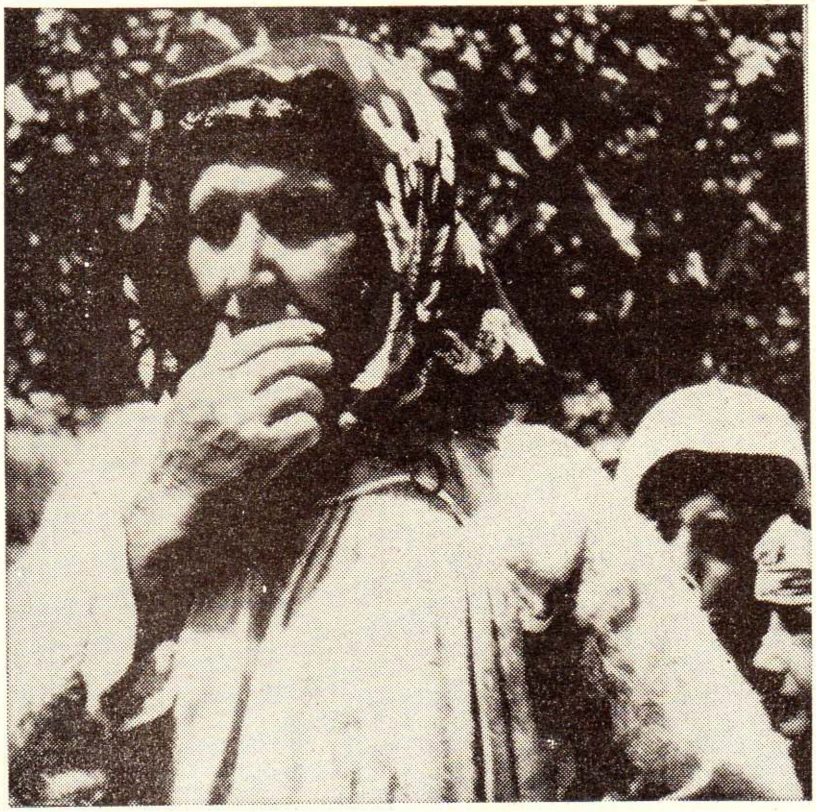
Roma devrinde de Antakya'nın zaman zaman mücadeleli bir hayata sahne olduğu görülür. Bu arada, Octavianus, Agrippa, Tiberius, Antonius Pius gibi imparatorlar, şehirde sayısız eserler yaptırmışlardır. İmparator Konstantios, M. S. 327'de annesi Helena'nın ölümü üzerine onun adına Daphnea'da bir anıt yaptırdı. Hıristiyanlık çevrede yayılmaya başlamıştı. Sasaniler de Antakya'yı zorluyordu. İmparator Iulianus, ordusunun başında Antakya'ya geldi. Çoğu putperest olan halk, Hıristiyanlığı sevmiyen imparatoru «Doğunun Yıldızı!» sesleriyle karşıladı. İmparator, Daphnea'de bulunan eski putperest tapınağını sık sık ziyaret ediyor, böylece putperestliği yeniden canlandırmaya çalışıyordu. Fakat, imparatorun fena idaresi yüzünden pahalılık, açlık aldı yürüdü. Büyük bir yangın çıktı. En büyük eserlerden Apollon Tapınağı yandı. İmparator, filozof Libanius ile yaptığı konuşma ve tartışmaları, bizzat kaleme alarak bir eser yazmıştı. Buna «Antakyalıların Kitabı» adı verildi. Iulianus, 26 haziran 363 de, Sasanilerle savaşırken öldü.

● Arap Devri: Antakya ve çevresi 683 yılında Arapların eline geçti. Araplar arasında dolaşan söylentilere göre, Antakya'yı Nuh Peygamber'in oğlu Sam kurmuştur. Sam'ın torunu Elrumu'nun kızının adı da Antakya'dır. Daha sonra yazılan bazı Arap eserlerinden birinde şu bilgi verilmektedir:

«Yahya Peygamber'in kabri Antakya'dadır. Keza Tevrat ile Musa'nın asâsı oradadır. Hazret-i Süleyman'ın sofrası Antakya mağaralarından birindedir. İdris Peygamber'in hokkası, Nuh Peygamber'in iki cübbesi, Habib Naccar'ın mezarı bu şehirdedir.»

Arapların hakimiyeti sırasında ve bilhassa Halife Memun zamanında Türklere fazla önem verilmiş, çevreye yeniden toplu halde Türkler gelerek yerleşmişlerdir. Türk kumandanlar ve askerler İslâm ordularının Anadolu içlerine kadar sokulmasında büyük yararlık ve kahramanlık göstermişlerdir. Üç yüzyıl sonra 969 yılında, İmparator Nikephoros Phocas Antakya'yı alarak Bizans ülkesine kattı.

● Türkler ve Haçlılar: Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yayılan Selçuklu Türkleri kumandanlarından Süleyman Kutulmuşoğlu Antakya'yı aldı. Esasen, Antakya'da ve çevrede yaşayıp milliyet duyguları eksilmiyen Türkler ve diğer halk Selçuklu kumandanını kendileri davet ettiler. Roma, Bizans ve Arap hakimiyeti zamanında da baş eğmiyen Türkler kendi ırklarından olan Selçukluların gelmesiyle manen kuvvetlendiler ve üstünlükleri daha belirli bir hal aldı.

Antakya halk tiplerinden bir kadın ve iki kız çocuk

Haçlı Seferleri sırasında Antakya çeşitli olaylara sahne oldu. 1096 yılında Anadolu'ya geçen Haçlı Ordusunu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan I. dağıttı. Bir yıl sonra, daha büyük, daha düzenli bir Haçlı ordusu İznik'i aldı. Kılıç Arslan döğüşe döğüşe Konya'ya çekildi. Nihayet Haçlı ordusu 21 ekim 1097'de Antakya önünde göründü. Şehir yedi ay kuşatıldı. Karşılıklı hücum ve çarpışmalar oluyordu. Türk kumandanı Yağı Sıyan'ın saldırmalarından korunmak üzere Haçlılar iyi hazırlandılar. Şehrin dışarıyla bağlantısını kestiler. Açlık tehlikesi baş gösterdi. Haçlı kumandanlarından Bohemond, kale burçlarından birinin muhafızı olan Firuz adında bir subayla gizlice anlaştı. Türk asıllı olmadığı hakkında türlü söylentiler bulunan Firuz kaleyi Haçlılara teslim etti. İçeri giren kuvvetler diğer kapıları da açtılar. Haçlı ordusu dış surları alıp şehre girdi (3 haziran 1098).

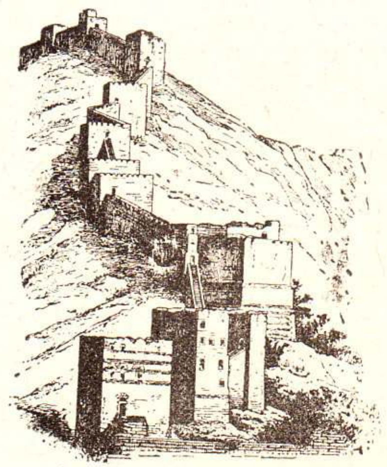
Durumu görünce şaşıran Türk kumandanı bir kısım askerle iç kaleye sığındı. Sonra iç kalenin de alındığını sanarak 30 askerle Halep yolunu tuttu. Maksadı toplıyacağı kuvvetle şehri kurtarmaktı. Yolda, iç kalenin Türklerin elinde bulunduğu haberini alınca, şiddetli bir teessürle, atından düştü, öldü.

Haçlılar, Antakya'da bulunan Türkleri ve diğer Müslümanları kılıçtan geçirdiler. Antakya'ya yardıma gelmekte olan Suriye emirlerine bağlı kuvvetler 4 haziran 1098'de Antakya önünde göründüler, şehri kuşattılar. Haçlı Ordusu fena bir duruma düştü. Şehirdeki açlık büyümüştü. Türk kuvvetleri iyice sıkıştırdılar. Kuvvetli bir hücum yapılsa, şehir kolaylıkla alınabilecek haldeydi. Bu sırada, kumandanlardan biri rüyasında aziz Saint Andre'yi gördüğünü ve ondan, Hazreti İsa'ya saplanan mızrağın Antakya'daki Aya Petros Kilisesi'nde, toprağa gömülü olduğunu öğrendiğini bildirdi. Rüyasını prenslere anlattı. Süslenip ilâveler yapılan rüya asker arasında yayıldı. Koyu dindar olan askerin sarsılan mâneviyatı düzeldi. Büyük bir kalabalık halinde söylenilen yere koşarak toprağı kazdılar ve bir mızrak buldular. Haçlı Ordusunun inancı kuvvetlenirken Türk kumandanları arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Neticede, büyük bir çıkış hareketiyle kuşatmayı yaran Haçlı Ordusu Kudüs'e doğru yoluna devam etti.

Antakya, Haçlı ordusu kumandanlarından Norman prensi Bohemond'a verildi. Böylece Norman Prensliği devri başladı, 1268 yılına kadar sürdü.

● Türk Antakya: Bu tarihten sonra memlûk Türkleri şehre hakim oldular. Bu devrede Türk boylarından olan Türkmenler bölgeye yerleştiler. Yavuz Selim tarafından Osmanlı ülkesine katılan Antakya I. Dünya Savaşı sonunda, 1918'de, diğer Güney şehirleriyle birlikte Fransızlar tarafından işgal edildi. Bu tarihten sonra bütün Hatay bölgesinin yeni bir mücadele devri başladı.

Bölge, Cumhuriyetin ilânından sonra, Fransız mandasına girmiş bulunuyordu. Anavatanın yaptığı devamlı mücadele ve çalışmalar sonunda, 1938'de Hatay bağımsız bir devlet oldu (Bk. Hatay). Yeni devletin başkenti Antakya şehri idi. Aynı yıl, 2 eylül 1938'de Antakya'da toplanan Hatay Cumhuriyeti Mec-

Antakya Kalesi'nin Haçlı Seferleri zamanındaki yıkılmamış hali

lisi Anavatana iltihak kararı verdi. 7 temmuz 1939 da kurulan Hatay ilinin merkezi de Antakya şehri oldu.

ANTAKYA KALESİ. — Antakya şehrindedir. Eskiliği, büyüklüğü ve sayısız savaşlarla olaylara sahne olması bakımlarından büyük bir tarihî değer taşıyan bu kalenin büyük bir kısmı sağlam durmaktadır.

İlk ve Ortaçağ'larda, belli başlı savunma vasıtası olan kalelerin tarihleri ve kaderleri, etrafını çevirmiş olduğu şehirlerin tarihiyle beraber yürümüştür. Antakya Kalesi de bunlardan biridir.

Kuruluştan yakın çağlara kadar değerini devam ettiren kale, İskenderin ölümünden sonra ülkesini paylaşan generallerinden Antigonos'un haleflerinden Seleukos I. tarafından Antakya şehri ile birlikte inşa olunmuştur. Burada daha önce küçük bir şehir bulunuyordu.

Sayısız savaşlarda yer yer yıkılan, yakılan ve tahrip edilen kale, ikinci defa, yepyeni bir şekilde, Roma İmparatorlarından Iustinianus tarafından yaptırılmıştır. Antakya Kalesi dünyanın en büyük kalelerinden biri sayılır. Eski Antakya şehri, tam olarak bu kalenin sûrları içinde kalırdı. Çevresinin uzunluğu 23.600 metredir. Bu uzun ve yüksek sûrlar, batıda Asi nehri kenarındaki düzlükte başlar, doğuda Habip Naccar dağına kadar yükselir. Aşağı taraflarda sûrların toprak yüzünden yüksekliği 20 metredir. Bu sûrlar, yer yer ayakta kalan kısımları bir yana, baştan başa yıkılmıştır. Kalenin doğu yönünde dağın yamacına doğru tırmanan kısımlarında bu sûrların yüksekliği 50-60 metreyi bulur. Burada sûrlar, eski haline yakın bir şekilde sapasağlam durmaktadır.

Sûrların bir yanı Asi nehri ile, üç yanı da içi su dolu derin hendeklerle kuşatılmıştı. Bu uzun sûrlar boyunca her 100 metrede bir burç yükselmekteydi. Sayıları 360'ı bulan burçların herbiri beş katlıydı, böylece sûrlar dışarıdan gelen en şiddetli saldırmalarda bile kolayca korunabilirdi. Dışarıdan yapılan hücumlarla kalenin alınması güç olduğu için, çoğunlukla kuşatma uzun sürer, kale ya içeriden adamlar elde etmek, yahut şehir içindekiler erzaksız bırakılmak suretiyle zaptedilebilirdi.

İnşasından kısa bir süre sonra Romalılar'ın eline geçen kale, Antakya şehriyle birlikte, önemli merkezlerden biri oldu. O zamanlar Antakya, Roma İmparatorluğunun Asya eyaletlerinin merkeziydi.

Milâttan sonra VI. yüzyılın başından itibaren Antakya Kalesi, İranlılar'ın saldırmalariyle karşılaştı. Gene bu yüzyılda sık sık meydana gelen depremler, şehirle birlikte kaleyi de zarara sokuyordu. İran hükümdarlarından Keyhusrev I. 538 yılında kaleyi aldı, baştan başa yıktı. Şehirde yaşıyan halkı da başka yere götürdü. Roma İmparatorlarından Iustinianus kaleyi geri alarak yeni baştan inşa ettirdi. Fakat, 638 yılında kale, Arap kuvvetlerinin eline geçti. Bizanslılar karşı bir saldırmayla kaleyi almak istedilerse de başaramadılar. Arap hâkimiyeti 669 yılına kadar sürdü. Bu tarihten sonra kaleyi tekrar Bizanslılar aldılar ve uzun müddet, bu kalede, Arap saldırmalarına karşı koydular.

Kalenin Türkler eline geçmesi, Konya Selçukluları zamanındadır (1085). Fakat çok geçmeden, Haçlı Ordusu kale önlerinde göründü (1097). Türkler kaleyi vermemek için kahramanca savaştılarsa da sonunda yenildiler, kale Haçlılara geçti.

Mısır Memlûk Sultanı Baybars, yaptığı birçok akınlar sonunda, 1268'de kaleyi ansızın kuşatarak aldı. Savaş sırasında 16.000 Hıristiyanın öldüğü, 100 bin kadarının da esir alındığı söylenir. Baybars şehirle beraber kaleyi de ateşe vermişti.

Yavuz Sultan Selim 1516'da Memlûklar'a karşı kazandığı Mercidabık Savaşından sonra Antakya'ya gelmiş, bu suretle kale ve çevresi de Osmanlı Türkleri'nin eline geçmişti.

Antakya kalesi, büyük taşlar kullanılmak suretiyle yapılmıştır. Bu büyük taşlar, birbirlerine perçinlenmiş gibi görünür.

Antakya Kalesi'nin iki ünlü kapısından birincisi Halep, ikincisi Şam kapısıdır. Kuzey tarafında bulunan Halep Kapısı'nın genişliği on metredir. Eskiden bu kapının iç tarafında, kayalardan bol ve berrak bir su akardı. Şam Kapısı batı yönündeydi. Antakya Kalesi'nin doğusunda tepeler yükselirdi. Sûrlar burada 50-60 metre arasında değişen bir yükseklikte olduğu için, güneşin ilk ışıklarının şehre girmesine engel olurdu.

Bibliyografya:

Antakya-İskenderun Etrafında Türk Dâvasının Tarihi (Nurettin Ardıç, 1937); Çağlıyanlar Bölgesi Hatay (M. Behçet Perim, 1943); Hatay Manda Tarihi, Silâhlı Mücadele Tarihi (A. Faik Türkmen, 1939); Mufassal Hatay Tarihi, C: 3 (A. Faik, 1937); Atatürk'ün Büyük Hediyesi Türk Hatay Zaferi Tarihi (Kemal Irmak, 1937); Antakya (Osman Yalçın, 1959).

Tarihte ilk birleşik cumhuriyetlerin kurulduğu bölge olan şirin bir Akdeniz ilimiz

ANTALYA

ANTALYA Güney Anadolu'da, Akdeniz kıyısında bölgeye dahil bir ildir. İl merkezi Antalya şehri, kendi adını taşıyan körfezin kuzey-batı kıyısındadır. İlin sınırlarını doğuda İçel, kuzey-doğuda Konya, kuzeyde Burdur ve Isparta, batıda Muğla illeri teşkil eder, güneyde de Akdeniz kıyılariyle çevrilidir. 590 köyü vardır.

Yüzölçümü: 20.469 km. kare

Nüfusu: 418.403

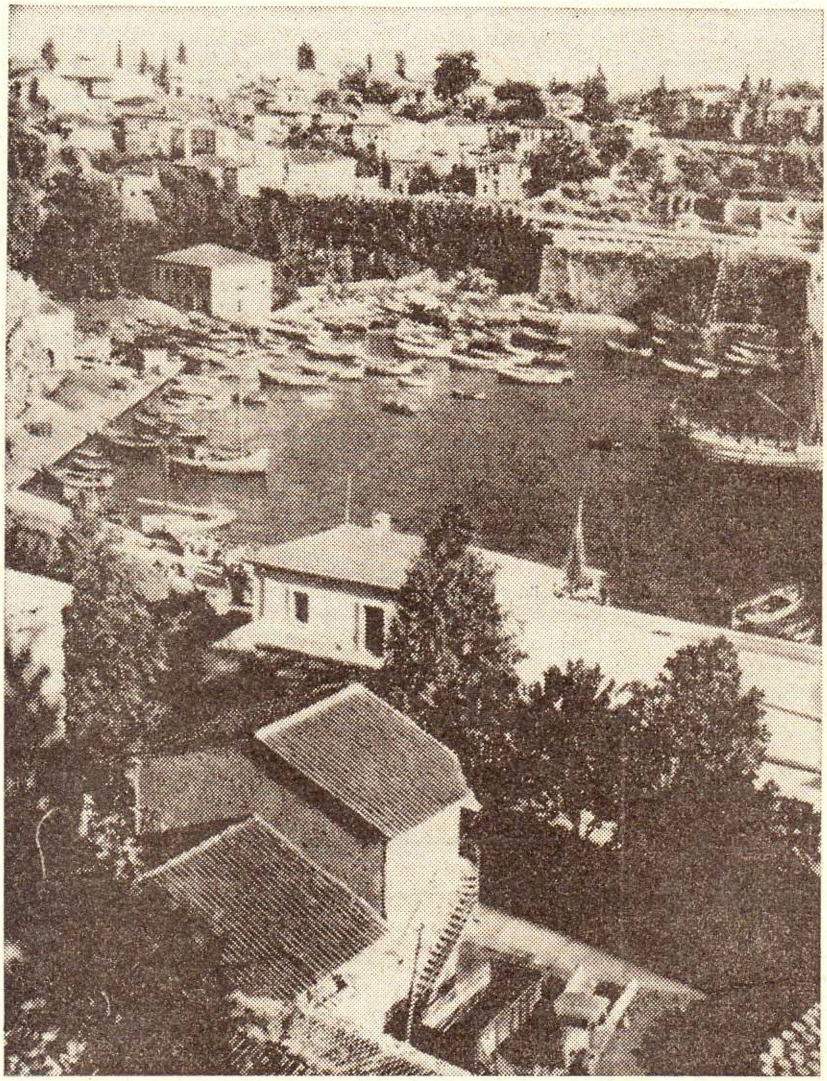
İlçeleri: Gazipaşa, Alanya, Akseki, Manavgat, Serik, Korkuteli, Elmalı, Finike, Kaş, Gündoğmuş, Kumluca. Bunlardan Elmalı, Korkuteli, Akseki, Gündoğmuş ve Kumluca ilçeleri içeride, diğer ilçeleri ise deniz kıyısındadır.

Antalya ilinin Akdenizdeki kıyılarının uzunluğu 500 kilometredir. İl topraklarının doğusunda ve güney-batı sınırlarında İkinci Toros Sıradağları ve bunların çeşitli kolları uzanır. İl topraklarının teşkil ettiği kıyı şeridinin en geniş yeri 30 kilometredir. Bazı noktalarda, dağlar doğrudan doğruya denize kadar iner. Kıyılar boyunca, birçok koylar, körfezler, küçük adalar ve burunlar meydana gelir. İl toprakları, kimi yerde dimdik yar, kimi yerde denize kadar inen kumsal halinde kıyılarla, dağlar arasında kalan ovalardan ve bu ovalara doğru inen yamaçlardan meydana gelmiştir. Kıyılar kimi yerde girintili çıkıntılıdır. Fakat Antalya topraklarının başlıca özelliği, bereketli topraklara sahip Antalya Ovası ve uçsuz bucaksız kumsallarıdır. Torosların güneye bakan yamaçlarında da zengin ormanlar bulunur.

Antalya topraklarında, büyük ovalar, bereketli vâdiler, küçük göller, irili ufaklı akarsular, sık ormanlar yan yanadır. Bu bütün içinde arazinin bölünmesi şöyledir: Toprağın % 4'ü otlak, % 51'i ormanlık, % 1'i bataklık, % 19'u ekime elverişsiz, % 25'i de her türlü ekime elverişli toprak.

Antalya'nın Iklimi

Toros Dağlarının eteklerinden itibaren ilin her yanında tam bir Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar alabildiğine sıcak, kışlar ise ılıktır. O kadar ki, bazı kış günlerinde hava denize girilebilecek kadar ılık geçer. Yazın ortalama sıcaklık 28-32 derece arasındadır. Öğle üzerleri 40 derecenin üstüne kadar çıktığı görülür. Ocak ayında ise sıcaklık ortalama 10 derecedir. Kıyılara ve ovaya

Antalya şehir ve limanının bugünkü durumu

kar düşmez. Don hemen hemen hiç olmaz. Yalnız kış ayları boyunca bol ve devamlı yağmur yağar. Yağış olmadığı günler hava açık ve güneşlidir. Gerilerde dağların karlı tepeleri, ovada portakal bahçeleri bu güneş altında pırıl pırıldır. Yaz ve kış yeşillik eksik olmaz. Sıcak iklimi, yıllık miktarı ortalama bir metrenin üstünde olan yağış sayesinde Antalya'da toprak çok verimlidir.

Antalya il ve şehir olarak dört mevsim çok sayıda yerli ve bir miktar da yabancı turist çeker. Çağlıyanları, plâjlarının eşsiz güzellikte oluşu, portakal bahçelerinin zenginliği, muz diyarı oluşu ve çok zengin tarih hazinelerine sahip bulunması dolayısiyle Antalya bu yönden de parlak bir geleceğe adaydır.

Antalya'da Tarım

Antalya, Akdeniz iklimi ile yayla iklimini birkaç kilometre ara ile birleştirmektedir. Bu sayede, bir yandan Akdeniz ikliminin, öte yandan yayla ikliminin bütün bitkileri yetişir. Bu arada orman ağaçlarından başka, 250 çeşit çiçek, 41 çeşit sebze, 36 çeşit meyva bulunur. Meyvalardan, başta portakal olmak üzere, limon, mandalina, turunç, muz, hurma Antalya'nın zenginliğini tamamlar.

Pamuk Antalya ovasının yetiştirdiği ürünlerin başında gelir. Ayrıca, bol miktarda arpa, buğday, fasulye, nohut, turfanda sebzelerden domates, patlıcan, biber, kabak, bakla yetişir. Son yıllarda daha başka bitkiler yetiştirmek için yapılan denemelerden iyi sonuçlar alınmış, bu arada kauçuk ekimine de başlanmıştır. Hattâ, bu ham kauçuğu işlemek için Antalya şehrinde bir de kauçuk fabrikası kurulmuştur.

Antalya'da tarım oldukça modern usullerle yapılmaktadır, genel olarak makinalaşmıştır. Geniş dut bahçelerinde ipek böceği yetiştirilir. Yabani zeytinliklerin ıslahına gidilerek zeytinciliğin önem kazanmasına çalışılmaktadır. Yamaçlarda bulunan milyonlarca yabani zeytine bu maksatla el atılmıştır.

Antalya'da hayvancılık da önemli bir yer tutar. Bir kısım halkın tek geçim kaynağı budur. Çok sayıda koyun, keçi ve sığır beslenir. Tarihlerde, İskender'in ordusu için gerekli binek ve yük hayvanlarını bu çevreden sağladığı yazılıdır. Antalya öteden beri kasaplık hayvan ihraç eden bir il olarak bilinmektedir. Torosların eteklerinde yetiştirilen kasaplık hayvan yekûnu çok yüksektir. Hayvan besliyenler kışları ovaya inerler, yazları Toroslar'daki yaylalara göçerler. Ovaya göçüş ve sonbaharda yaylaya çıkışta bu halkın kendilerine göre yaptıkları tören çok ilgi çekicidir.

Antalya'da arıcılık da ileridir. Ayrıca, kıyılarda, mercan, barbunya, palamut, uskumru, çipura, akarsularda levrek ve kefal gibi çeşitli balıklar avlanır.

Antalya Ormanları

Antalya'nın üç yanını çeviren dağların yamaçları zengin ormanlarla kaplıdır. Bu ormanların genişliği 946.466 hektarı bulmaktadır. Bu miktarın 665.280 hektarı koruluk, 282.786 hektarı ise baltalıktır. Ormanların içinde çeşitli çam ağaçları geniş bir yer tutar. Bazı yerlerde kıyılardan başlıyarak 2600 metre yüksekliğe kadar sayısız şekil ve yeşillikte çam çeşitleri görülür.

Dağların yamaçlarından yukarılara çıkıldıkça, ardıç ve katran ağaçları başlar. Bu ağaçlardan başka Antalya ormanlarında, köknar, meşe, dişbudak, karaağaç, kocayemiş, çınar, ahlat, ıhlamur ve yabani zeytin ağaçları da bulunur.

Antalya ormanlarının katran ve sedir ağaçlarının kerestesi pek değerlidir. Tarihte bu ağaçların kerestelerinden türlü şekilde faydalanılmıştır. Bilhassa, ticaret ve harb gemileri inşaatında kullanılırdı. Bundan dolayı, o çevrede yerleşen milletler denizcilikte çok ileri gitmişlerdir. Kleopatra'ya âşık olan Roma İmparatoru Antonius, armağan olarak Antalya'yı sevgilisine bağışlamıştı. Kleopatra da Antalya ormanlarından temin ettiği kerestelerle kuvvetli bir harb filosu yaptırmıştı. İkinci Bayezit'in oğlu Şehzade Korkut Antalya'da vali iken, o zamanki adı Hızır Reis olan Barbaros'la dost olmuştu. Barbaros'a burada, Antalya ormanlarının kerestesinden 18 oturaklı bir gemi yaptırmış, Barbaros da bu gemiyle Akdeniz'e açılmıştı. Daha sonra Süveyş Kanalı'nın inşaatında ve Mısır demiryollarında lüzumlu kereste Antalya ormanlarından kesilerek gönderilmiştir. Selçuklular devrinde, Alanya tersanesinde yapılan gemilerde de hep bu ormanların kerestesi kullanılmıştır. Selçuklu devri eseri olarak Antalya ve çevresinde, hâlâ sağlamlığını koruyan binaların hatılları da buradan sağlanmıştır.

Antalya'nın Akarsuları

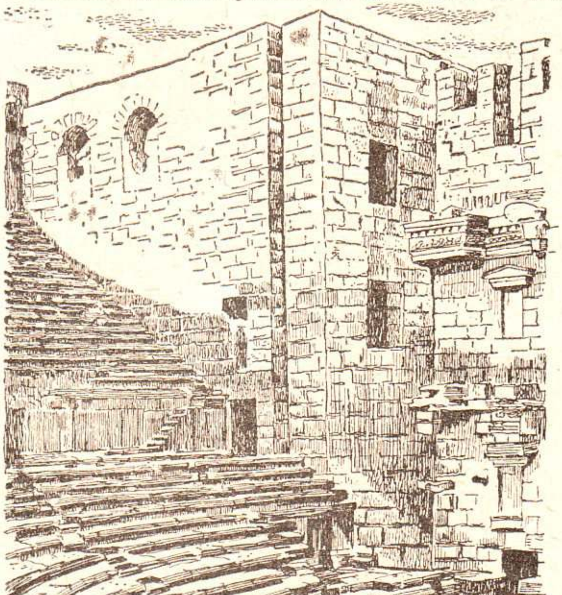
Antalya toprakları içinden çıkan veya geçen akarsuların sayısı 29'u bulur. Bu akarsuların dört tanesi iç göllere, diğerleri Akdeniz'e dökülür. Bazıları küçüktür, besleyici kaynaklardan yoksun oldukları için, yaz aylarında kurur. En ünlüleri ve büyükleri, Aksu, Köprü Suyu, Karpuz Çayı, Manavgat Irmağı ve Düden Çayı'dır. Düden Çayı Acıbadem Yaylası'ndan çıkar. Antalya Ovası'na kadar hızla akar, sonra ovaya gelince yavaşlar, birkaç noktadan toprak altına girerek kaybolur. Yeraltında biraz aktıktan sonra, tekrar toprak üstüne çıkar. Şehrin yakınlarında yedi kola ayrılarak çağlıyan halinde Akdeniz'e dökülür. Bu çağlıyanların en yükseği

BİR TİYATRO İKİ EFSANE

Milâttan sonra II. yüzyılda yapılmış olan Belkıs Tiyatrosu bugün hâlâ dört başı mamur bir eser olarak yükseliyor

ANTALYA şehrinin 45 kilometre doğusunda eski bir şehrin yıkıntıları dikkati çeker. Ovanın Toros Dağları eteklerine yakın bir yerindedir. Köprü Çayı şehrin üzerinde yükseldiği iki tepenin arasından akıp gider. Bu eski şehirde yarı yıkılmış halde bulunan eski binalar, su kemerleri, Tiyatro ve Gimnasiyum, yapıldığı devirlerin parlaklığını bugün bile ortaya koymaktadır.

Adına Balkız (Belkıs) Tiyatrosu denilen bu tiyatro 15 bin seyirciyi alabilecek büyüklüktedir. Şehrin kurulduğu tepelerden birinin doğu yamacına yaslanmıştır. Birkaç katlı sahnesi, iki katlı amfiteatrı ve bunun gerisinde yükselen localariyle heybetli bir bina görünüşündedir. Sahnenin gerisinde, çağın sanat anlayışına göre heykeller ve işlemelerle süslenmiş geniş, yüksek bir cephe yükselir. Tiyatroda bulunan yazıtlardan bu eserin Milâttan sonra II. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır. Yaptıranlar, Krispunus Arruntianus, Auspikatus Titinnianus adlarında iki şahıstır. Bu tiyatroyu, ilâhlar ve kıral ailesi şerefine yaptırmışlardır. Mimarının, şehir mimarı Zenon olduğu, sahne kısmının içindeki bir yazıttan anlaşılmaktadır. Aspendos o bölgenin, bugünkü Antalya'dan daha eski şehirlerindendir. Halkı kibar ve sanatsever olmakla tanınmıştır.

Yukarıda Antalyada, Zenon tarafından yapılmış olan tiyatrodan bir kısım görülüyor.

Bugün, ilk yapıldığı gibi olmamakla beraber, cephesi, amfiteartr ve sahne kısmiyle ayakta duran bu tiyatroya ait iki efsane vardır. Bunlardan birincisine göre, Aspendos şehri kıralının Belkıs adında, güzelliği dünyaya ün salan bir kızı vardır. Uzak ve yakın ülkelerden sayısız önemli kişiler bu kızla evlenmek için kırala baş vururlar. Kıral sonunda, kızının tâlipleri arasında bir yarışma düzenler. Bu yarışmaya göre Aspendos şehri için, en güzel ve en faydalı eseri kim yaparsa Kıral kızını ona verecektir.

Sanatkârlar, şairler ve filozoflar, kendi hünerlerine göre, birer eser meydana getirirler. Kıral bunları birer birer görür. Bir mimar, yıkıntıları hâlâ görülen su kemerini yapar. Kıral bu eserin parlaklığı ve faydası karşısında hayranlığını bildirir. kızını bu kemerleri yapan mimara verecektir. En son olarak, yarışmaya katılanlardan birinin yaptığı tiyatroya gider. Yanındakilerle birlikte kıral locasına girer, etrafını tetkike başlar. Bu sırada, kulağına şu sesler gelir:

— «Kıral kızı benim olmalıdır. Kıral kızı benim olmalıdır.»

Kıral, yanıbaşında söylenmiş gibi kuvvetle duyulan bu sözlerin sahibini araştırır. Bir de bakar ki, kıral locasına bir hayli uzak olan sahnede bir genç yalnız başına dolaşmakta, kendi kendine konuşmaktadır. Gencin ağzından fısıltı halinde çıkan bu sözler mükemmel akustik sayesinde büyüyüp kıralın kulağına ulaşmaktadır. Kıral buna hayret etmekten kendisini alamamıştır. Pek az düşünür ve daha beklemenin lüzumsuzluğunu anlıyarak hemen orada kararını verir:

— «Kızımı bu gence vereceğim. Aspendos için en güzel ve en faydalı eseri o yapmıştır.» der. Zira yapılan eser hakikaten muazzam bir şekilde gözlerin önüne serili vaziyettedir.

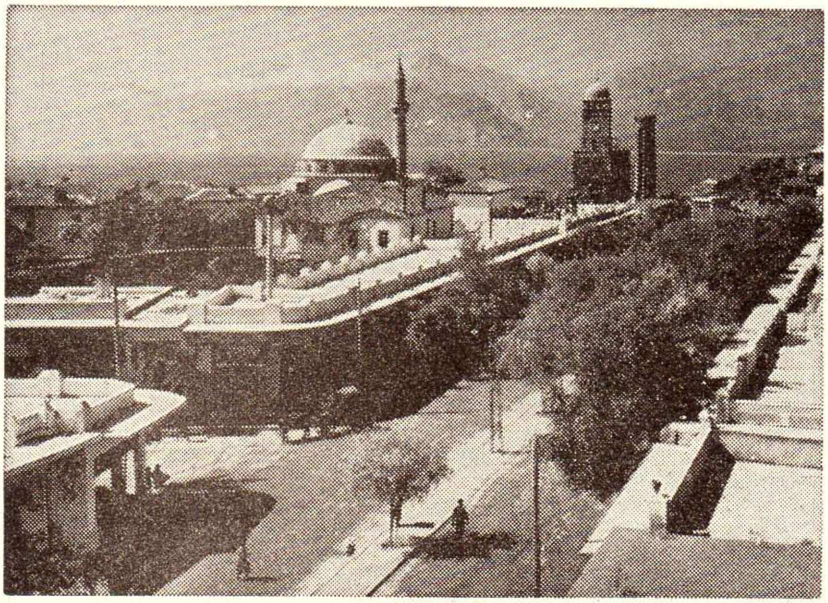
Kıralın bu kararından sonra düğün hazırlıklarına başlanır. Herkes bu evlenmeyi içten istemektedir ve kısa zamanda her şey tamamlanır.

İki genç zengin bir düğün töreniyle derhal evlenirler.

■

Belkıs Tiyatrosu hakkında bir başka efsane daha vardır. Aspendos şehri yıkıntılarının bulunduğu yerdeki köyün adı, bugün Balkız Sarayı'dır. Köy halkı, nesillerin kafasında masallaşan bu sarayın hikâyesini şöyle anlatır: O devirde Yılanlar Padişahı, Arılar Kıraliçesi'ne âşık olur. Kıraliçe, çam ve mersin kokulu ormanlarda yaşamaktadır. Yılanlar Padişahı'nın evlenme teklifini geri çevirir. Bu geri çevirmeden çok üzülen Yılanlar Padişahı, Toroslar'ın eteğinden şehre kadar uzanan bir köprü yaptırır. Arılar Kıraliçesini kaçırararak şehre getirir, onunla zorla evlenir. Bu evlenmeden bir kızları olur, adını Belkıs koyarlar. Fakat, Arılar Kıraliçesi, gönlünün istemediği bu evlilikten çok üzüldüğü için, doğumdan sonra hemen ölür. Yılanlar Padişahı da kızı Belkıs için bir saray yaptırır. İçini, dışını süsler, tepesine kızın heykelini diktirir. Büyük bir eser ortaya çıkarır.

Bu masalda adı geçen köprü su kemerleridir. Yılanlar Padişahının kızı için yaptırdığı söylenen saray da Belkıs Tiyatrosudur.

Antalya şehrinde çarşıdan bir görünüş

60 metredir. Bütün ilde büyüklü küçüklü 36 çağlıyan vardır.

Antalya'nın Yolları

Antalya'da, biri kuzeye, biri batıya, biri de doğuya uzanmak üzere belli başlı üç ana yol vardır. Doğuya giden yol Serik, Manavgat ve Akseki ilçelerinden geçip, Beyşehir üzerinden Konya'ya ulaşır. Aynı yol Manavgat'tan sonra güney-doğuya dönünce Silifke üzerinden Mersin-Adana-İskenderun yol şebekesine bağlanır. Batıya giden yol ise İzmir'e kadar uzanan kıyı yoludur. Böylece Edirneden başlıyan kıyı yolu ta Diyarbakır'a kadar, bağlantılarla, uzanır. Antalya ili Demiryoluna Burdur'da bağlanır. İlin belli başlı ulaştırması deniz yolu ile sağlanır. Ayrıca hava alanı da vardır. İl merkezi Antalya şehri ile ilçeler arasındaki yolların bir kısmı da ana yollara bağlanmaktadır.

Gerek bu ulaştırma imkânları, gerek iklim ve toprağın uygun oluşu, gerekse gittikçe gelişen sanayileşme sayesinde Antalya, Türkiye'nin belli başlı zengin illerinden biri haline gelmiştir. Turunçgiller, turfanda sebzecilik, pamuk, kereste, hayvancılık her yıl biraz daha artan bir gelir sağlamaktadır.

Tarihte Antalya

Antalya ve çevresinin tarihi binlerce yıl öncelerden başlamaktadır. İlk yerleşenler, Orta Asya'dan batıya göç eden Türkler ve Etiler'dir. Bölgenin ilk çağlardaki adı Pamfilya'dır. Disidya ve Lidya ülkelerini de içine alırdı. Yunan Adaları'ndan sık sık çevreye göçler olmuşsa da, gelenler yeni şehirler kurmamışlar, Aspendos ve Side gibi eskiden beri bulunan şehirlerde yerleşmişlerdir. Bir ara Lidya Kralı Kroisos (Kresus-Karun) tarafından zaptedilen bölge, daha sonra (M. Ö. 547) İranlılar'ın eline geçmiştir.

Makedonya Kıralı İskender doğu seferine giderken (M. Ö. 334) bölgeyi istilâ etti. Ölümünden sonra generallerinden Antigonos'un payına düştü. Bu arada türlü saldırmalara uğrıyan Pamfilya M. Ö. 189'da Roma hakimiyetine, bir yıl sonra da ergama devletinin eline geçti.

Tarihlerin yazdıklarına göre, dünyada ilk birleşik cumhuriyet bu bölgede kurulmuştur. Herbiri birer site devleti olan çevredeki 23 şehrin temsilcileri yılda üç ay birleşik cumhuriyetin meclisinde toplanarak kanunlar yaparlar, kararlar verirlerdi.

V. yüzyıldan sonra Hıristiyanlığın yerleştiği bu bölgeye VIII. ve IX. yüzyıllarda Arap ordularının akınları başladı. Bölgenin, ilk yerleşenlerinden sonra, tekrar Türklerin eline geçmesi, Selçuklu Sultanlarından Gıyasettin Keyhüsrev zamanındadır (1207). Selçuklu devletinin yıkılması üzerine Hamidoğullarına (1299), Sultan I. Murat zamanında da Osmanlı ülkesine geçti (1391).

Antalya Şehri

İl merkezi Antalya şehri Antalya Körfezi kıyısındadır. Antalya ovası, Toroslar'ın eteklerinden inince, bir düzlük haline gelir ve şehrin kıyısında denizle birleştiği noktada 20-30 metre yükseklikte dik yarlar meydana getirir. Bu yarlar şehrin önünde geniş bir girinti çizerek denizi tabiî bir liman haline getirir. Yarlardan bir tanesi şehrin aşağı yukarı orta kısmındadır, bir uçuruma benzer. Buraya Kadın Yarı derler. Teke Beyleri, günah işliyen kadınları bu uçurumdan aşağı atmak suretiyle ölüm cezasiyle cezalandırırlarmış. Şehrin önündeki bu kavis ve yarlar, denize daha başka bir güzellik verir.

Etrafı portakal bahçeleriyle çevrili olan şehrin ortasından geçen asfalt yolların yanlarında, hurma ve palmiye ağaçları dizilmiştir. Yedi kol halinde şehrin içinden geçen Düden Çayı, portakal ve çiçek bahçelerini, parkları sular, Antalya'nın doğusunda, köpükler içinde, denize dökülür. Portakal ve limon bahçeleri, şehrin içine kadar sokulmuştur. Mevsimler boyunca eksik olmıyan gül ve diğer çiçeklerin kokuları portakal çiçeklerinin kokularına karışır.

Şehrin görülmeye değer yerlerinin başında Müze, Bizanslılardan kalma eserler, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında yapılmış cami ve medreseler, bu arada Paşa Camisi, Murat Paşa, Korkut, İskele, Balibey camileri ve Yivli Cami, Selçukululardan kalma medrese ve hanlar gelir. Şehrin çevresi ise, başlı başına tarih hazinesidir. Bunlardan Antalya ile Toroslar arasında, Antalya Ovası'nda bulunan Belkıs (Aspendos) şehri ve Belkıs tiyatrosu ile su kemerleri, Eski Antalya olan Side, Termesus, Demre bucağındaki Noel Baba kilisesi ve diğerleri ayrı ayrı özellikler taşır.

Antalya Şehrinin Tarihi

Şehrin kurucusu Bergama kırallarından II. Attalos'tur (M. Ö. 159-138). O zaman çevrenin en ünlü şehir ve limanı bugünkü Antalya'nın 80 kilometre doğusunda bulunan Side şehriydi. Kıral Attalos, bütün uğraşmalarına rağmen Side şehrini alamayınca Antalya şehrini kurdu. Şehir ilk önceleri, kurucusuna bağlanarak «Attaleia» adiyle anıldı. Daha sonra Adalia, Antaliya ve Antalya oldu. Antalya kurulduktan sonra Side şehri yavaş yavaş önemini kaybetti, buna karşılık Antalya değer kazandı.

Kurulduğu günden itibaren oldukça zengin bir tarihi olan Antalya Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması üzerine Doğu Roma'nın (Bizans'ın) içinde kalmıştır. Daha önce, liman korsan yatağı haline gelmişti. M. Ö. 79 yılında korsanlar Roma tarafından ortadan kaldırılınca liman onarıldı, belli başlı bir ticaret merkezi haline geldi. İkinci Haçlı seferleri sırasında, Fransa Kıralı VII. Louis, Isparta yolu ile, Antalya'ya gelmiş, şehri yağma ettikten sonra kıyı yolu ile Filistin'e gitmiştir. 1472 yılında da Papa, Haçlı Donanmasının başında, İzmir'i yakıp yıktıktan sonra Antalya'ya gelmiştir. Haçlı Donanması liman ağzındaki zincirleri top atışiyle parçalamış, karaya asker çıkarmışsa da kaleyi Türk askerlerinin elinden alamamıştır. Ancak, bu arada şehri ateşe vererek çekilip gitmiştir.

Antalya şehri, Selçuklu Türkleri'nin Anadolu'ya hakim olmalarından sonra, birkaç kere Bizanslılarla Selçuklular arasında el değiştirmiştir. Şehrin kesin olarak Selçuklu ülkesine katılışı, Sultan İzzettin Keykâvus zamanındadır. O çağda Selçuklu ticaret gemileri Mısır'a mal götürüp getiriyorlardı. Kıbrıs kıralının vasisi olan Gautier De Monbeliard, daha önce Selçuklulara yenilerek esir düşmüş, fakat serbest bırakılmıştı. Kıbrıs'a dönerek yeni kuvvetler topladı. Antalya'yı ansızın bastı, Türkleri kılıçtan geçirerek mallarını yağma etti. Bu felâketten kaçıp kurtulanlar Konya'ya gidip durumu Sultan'a anlattılar. Sultan İzzettin Keykâvus da büyük bir kuvvetle gelip şehri aldı, şehre ve çevresine Teke Türklerini yerleştirdi. Bu olaydan sonra rıhtım mendirekleri onarıldı, tersane kuruldu, Antalya limanı Selçuklu donanmasının merkezi haline geldi. Selçuk Sultanları kışlarını Alanya ile birlikte Antalya'da

Antalyada Sira Eğlenceleri

Bir yandan sazlar çalınır, türküler söylenirken bir yandan da taklitler yapılıp çeşitli hikâyeler anlatılırdı.

ANTALYA, kökleşmiş geleneklerin günümüzde bile devam ettiği bir şehirdir. Yüzyıllardan bu yana özelliğini yitirmiyen bu geleneklerden saf folklor havası taşıyan bir tanesi şudur:

Antalya esnafı, tâ Selçuklular zamanında kurulan Ahi teşkilâtının yarattığı dayanışma ve birlik havası içinde yaşamıştır. Yerleşen bir geleneğe göre, esnaf haftada bir, iki akşam, sıra ile, evlerde toplanır, kendi aralarında eğlenceler tertipler. Sira adı verilen bu eğlenceler sırasında sazlar çalınır, türküler söylenir, bilmeceler ortaya atılır, atalarsözü yarışmaları tertiplenir, hattâ, taklitler yapılır, hikâyeler de anlatılır. Toplantı başlamadan önce, bir başkan, iki de yardımcı seçilir. Başkan, toplantının yapıldığı odanın köşesine serilen bir pöstekiye bağdaş kurarak oturur. İki yanında da yardımcıları oturur. Hemen bütün esnafın hazır bulunduğu toplantıda eğlence başlamadan önce başkan sorar:

— «Tamam mıyız?»

Bunun üzerine, toplantıda gözcülük vazifesi verilen bir esnaf etrafına bakınır, gelmiyen varsa haber verir. Başkan tekrar sorar:

— «Mazeretleri nedir?»

Toplantıya katılmama, hastalık veya benzeri bir sebebe dayanıyorsa, başkan «Mazurdur» diye bağışlar. Şayet bu toplantıya gelmiyen kimse evli bulunuyorsa ve başka bir eğlenceye gitmişse başkan şu hükmü verir:

— «Kusuru büyüktür. Cezalanması gerekir.»

Böylece, gereken ceza verilir. Toplantıya geç gelmek de hoş karşılanmaz. Bu gibiler, ellerine yirmi defa tura ile vurmak gibi cezalarla cezalandırılır. Geç kalan kimse hiç itiraz etmeden yere diz çöker. Toplantı sonuna kadar öylece kalır.

■

Eğlenceler topluluk tarafından büyük bir zevk alınarak takibedilir. Hattâ bir eğlencenin kaçırılması ceza alma korkusundan ziyade eğlencede bulunamamaktan doğan üzüntü ile karşılanır. Eğlenceye gidememek mutlaka büyük bir mazeret sebebiyle olur.

Bu toplantıların en ilgi çekici özelliklerinden biri esnafın dert ve şikâyetlerinin de dinlenmesi ve üzerinde konuşulmasıdır. Toplantı sırasında, pöstekide oturmakta olan başkan sorar:

— «Bir şikâyeti olan var mı?»

Şikâyet eden gibi edilen de orada ise, başkanın ve yardımcılarının önüne gelir, âdeta duruşmaları yapılır. Birbirinin çırak veya kalfasını ayartanlar, bunlardan şikâyetçi olanlar arasındaki anlaşmazlık halledilir, taraflar birbirlerinden özür diler. Şikâyetler dinlenip bir sonuca bağlandıktan sonra başkan sorar:

— «Eğlenceye başlıyalım mı?»

Eğlence başlar. Sazlar çalar, sesi güzel olanlar topluca türküler söylerler. Mayalar, koşmalar, oyun havaları birbirini kovalar. Saz ve türkü faslından sonra, bir dinlenme olur. Kahveler içilir, sigaralar tüttürülür. Bu müddetin boşuna geçmemesi için, hikâyeler anlatılır, taklitler yapılır. Sonra günün olaylarına ve dertlere ait şeyler konuşulur. Arkasından Zeybek oyunu başlar, köçekçeye kadar dayanır. Böylece eğlenceye gelenler kendilerinden geçercesine mestolurlar.

Bu toplantılarda atasözleri söylemek de hem bir hüner, hem de bir yarışma konusudur. Başkan, kime işaret ederse, o hemen bir atasözü söyleyivermek zorundadır. Söyliyemezse avucuna bir tura yer. Saat on bire doğru, çerez dağıtılır, mâniler söylenerek keten helvası çekilir. Çerezler yenildikten sonra aşır okunur. Toplantı dağılmadan önce şöyle bir tören yapılır: O gece kimin evinde toplanılmışsa evsahibi güvey olur, ertesi gece evinde toplanılacak kimse de gelin. Hikâye söyliyen kimse sağdıç yerine geçer. Sağdıç, gelin bir kolunda, güvey diğer kolunda, bir mani okur:

— «Kızım da gelin oluyor - Testim susuz kalıyor - Aşım tuzsuz kalıyor.»

Böylece tören sona ermiş olur. Toplantı boyunca, kadınlar odanın veya salonun bir köşesindeki tül gibi delikli bir perdeden eğlenceleri seyrederler. Hiçbir erkek başını çevirip kadınların bulunduğu tarafa bakmaz. Onlar yerlerinde serbestçe oturup eğlenceleri büyük bir merak içinde seyretmek imkânını bulurlar.

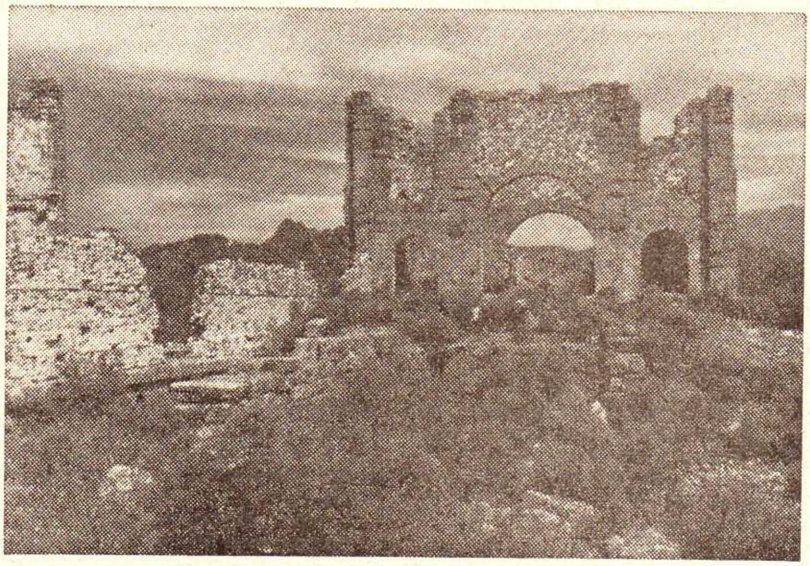
geçirirlerdi. Şehir büyüdü, yeni yeni eserlerle güzelleşti.

Antalya'nın Osmanlı ülkesine katılışı Yıldırım Bayezit zamanındadır. Şehir Selçuklu devletinin yıkılışı ile Osmanlılara geçişi arasında kalan süre içinde Hamidoğullarına ve Teke Beylerine bağlı kaldı.

Bugünkü Antalya şehri, hemen hemen eski Antalya'nın bulunduğu noktadadır. Eskiden, şehri üç yanından kuşatan kale sûrlarından bugün eser bile kalmamıştır.

Bibliyografya:

Antalya (Hulûsi Günay); Turistik Antalya (1952); Antalya Vilâyeti Tarihi. (S. Fikri Etem, 1940-48); Antalya (Cemil Toksöz, 1958); Antalya (Osman Yalçın, 1958).

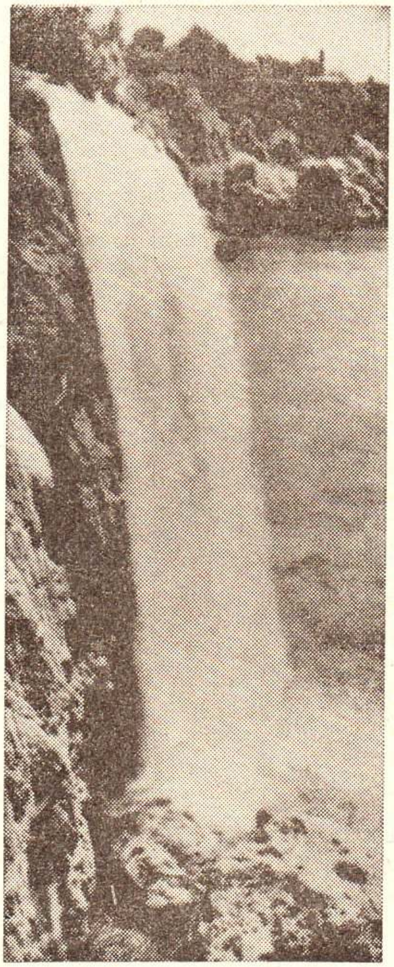

Antakya'da Belkıs (Aspendos) harabelerinde bir kilisenin yıkık duvarları

ANTALYA KÖRFEZİ

Güney Anadolu'nun Akdeniz kıyılarında, geniş bir deniz girintisidir. Doğuda Anamur Burnu'ndan başlar, batıda Beşadalar ve Kırlangıç (Kelidonya) Burnu arasında uzanır.

Antalya Körfezi, sadece uzunluk bakımından değil, kumsalları ve Akdeniz'e dökülen çağlıyanları ile de dünyanın en güzel ve en cazip körfezlerinden biridir. Körfez, Anamur Burnu'ndan itibaren kuzeye doğru uzanır, Antalya şehrine ulaşır. Buradan tekrar güneye döner, Kırlangıç Burnu'nda sona erer. Asıl Antalya Körfezi, bu geniş körfez içinde daha küçük ve daha dar bir alan içindedir. Batıda Bey Dağları'nın denize dik inen yamaçlarının denizle birleştiği nokta ile, doğuda Antalya Ovası'nın doğuya doğru uzanan düzlüklerinin deniz kıyılarına gelince dik yarlar meydana getiren kayalıkları arasındadır.

Antalya Ovası'nı sulıyarak Antalya Körfezi'ne akan çavlanlardan biri

ANTALYA OVASI

Güney Anadolu'da, Antalya şehrinin kuzey ve batısına yayılan bir ovadır. Güneyde Akdeniz'e kadar uzanır, kuzeyde Batı Toros Dağları'nın güney eteklerine kadar dayanır. Çok bereketli toprakları olan ovanın genişliği 10 km., uzunluğu da 111 km. dir.

Ova, denizden, yaslandığı Batı Torosların eteklerine kadar her tarafında, Akdeniz iklimi özelliklerini gösterir. Yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Yılın en soğuk ayı olan ocak ayında bile ortalama sıcaklık + 9.9'dan aşağıya düşmez. Bundan dolayı, turunçgiller, muz, pamuk, zeytin, kauçuk gibi, Akdeniz ikliminde yetişen bütün bitkiler burada da yetişir.

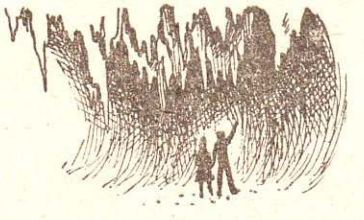
Toprakları alûvyon topraklarındandır. Yukarıda sayılan bitkilerden başka, tahıl, mısır, baklagiller, çeltik ve her türlü meyva ve sebze yetiştirmeye elverişlidir. Bu topraklar Antalya'nın zenginlik kaynağını teşkil eder. Iklimin sıcak, toprağın bereketli oluşu dolayısiyle, Antalya Ovası, çeşitli çiçeklerle, turunçgiller gibi meyva ağaçlariyle, kışın bile yemyeşil ve renklidir.

Antalya Ovası'nın batı yönünde bulunan Bey Dağları, körfezin kuzeyinde, hafif bir şekilde batıya kıvrılır. Ovanın kuzeyindeki dağlar, Toroslar'dan olan Kadın Dağı ve İn Dağıdır. Ova burada Aksu vâdisine kadar uzanır.

Ova, batıda, Boğa Çayı vadisinde denizden biraz yükselir. Bu yükseliş Karaman Çayı vâdisi boyunca devam ederek dağlara ulaşır. Doğuda ise, dar bir kıyı şeridinden sonra denizle kara arasında sekiler meydana gelir. Önce, 40-50 metre yükseklikte olan bu sekiler daha ileride 200 metre yüksekliğe kadar varır.

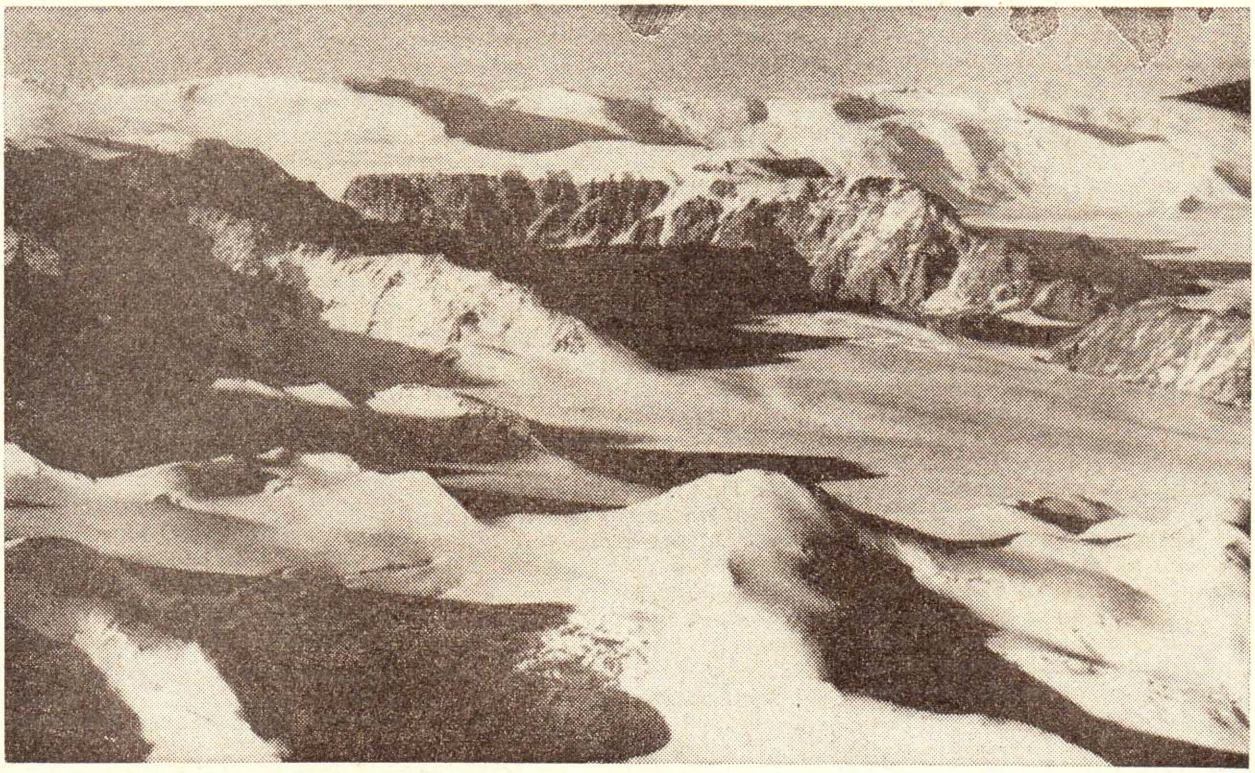
Ovanın en derin noktası, Çubuk Boğazı yanında, 30 kilometreyi geçer. Ova, doğuya doğru Antalya'ya yaklaştıkça alçalır, deniz seviyesine kadar iner.

DAMLATAŞ MAĞARASI

Antalya'ya bağlı Alanya'nın bir kilometre uzağındaki Damlataş Mağarası son zamanlarda astmalı hastaları tedavi edecek özellikleriyle tanındı. Zengin bir tarih ve tabiat manzarası içine yerleşen mağara kayalık ve sarp bir burunun ucunda bir kumsalın gerisindedir. Mağara, içinde kovuklar halinde devam eden bir yolun nihayetindeki zemini kumlu bir boşlukta sona erer. Burası âdeta mağaranın hastanesidir. Astmalı hastalar bu sıcak ve rutubetli hava içinde, günde iki saat olmak üzere, 21 gün kalarak kür yaparlar.

Mağaraya ilk hasta 1 eylül 1954'te kabul edilmiştir. Mağaraya gelen hastalar üzerinde yapılan ilk incelemelere göre en iyi sonuçlar 40-60 yaş arasındaki hastalar üzerinde elde edilmiştir. Buna karşılık hastalıkları on yılı aşmış kimseler fazla fayda görmemişlerdir.

Buzdan Bir Ülke: ANTARKTİKA

ANTARKTİKA Güney Kutbunu çevreliyen kıtadır. Hint Okyanusu, Büyük Okyanus ve Atlas Okyanusu ile sınırlanmıştır. Yüzölçümü 14.000.000 km. kare kadardır. Büyük bir kısmı kar ve buzlarla kaplıdır. Denizden yüksekliği ortalama 2.200 metredir.

Antarktika kıtası bütün kıyılariyle birlikte buzlar altında olduğundan, gerçek sınırlarını kestirmek çok güçtür. Denizlere doğru yayılan buz tabakalarının kalınlığı yüzlerce metreyi bulur. Bunlar bazı yerlerde yüksekliği 30 metreye kadar varan engeller teşkil ederler. Bu engellerin en büyüğü Ross Buz Setti diye bilinen buzlu alandır. İngiliz kâşifi Sir James Clark Ross tarafından 1842'de keşfedilen buz settinin uzunluğu 600 km. yi geçer. Burası Antarktika'nın yolunu kapıyan büyük bir engel olmakta devam etmiş, ancak 1895 yılında Norveçli kaptan Leonard Kristensen «Antarctic» adlı gemisiyle heyecanlı bir yolculuktan sonra bu settin etrafını dolaşmıştır.

Antarktika Dağları

Kıtanın yüksekliği genel olarak kıyıdan içlere doğru gidildikçe artar. Kıyılar da sarp ve yüksektir. Güney Kutbu çevresindeki Kıral Edward VII Yaylası'nın denizden yüksekliği 3.000 metredir.

Antarktika'nın en yüksek yeri Markham Dağlarıdır (4.600 m.). Güney Victoria Arazisindeki Erebeus Dağı da 4.055 m. yüksekliğindedir. Diğer önemli bir dağ da Güney Kutbu'na daha yakın olan Kıraliçe Alexandra Dağıdır (4.457 m.)

Antarktika Buzulları

Buzlarla kaplı bir ülke olan Antarktika'da nehir ve göl yoktur. Buna karşılık burası buzul bakımından çok zengindir.

Kıtadaki buzulların en az bilineni, bununla beraber dünyanın en ilgi çekici buzulu bütün kıtayı baştan başa kaplıyan buz örtüsüdür. Bu buzulun büyüklüğü hemen hemen bütün kıta kadardır. Antarktika'nın bütün kıyılarına inen binlerce buzulu bu buz örtüsü besler.

Bu muazzam kıta buzulunun kalınlığı bazı yerlerde 2.000 metreyi geçer. Kıyılara doğru gidildikçe kalınlık 300 metreye kadar iner. Bu buzulun kalınlığı sismografik usullerle anlaşılmış, gene bu usul sayesinde bu muazzam buz tabakasının altında toprak olduğu meydana çıkmıştır.

Kıtadaki önemli buzullardan biri Beardmore Buzulu'dur. Bu buzulun eni 20 km., uzunluğu da 200 km. kadardır.

Scott Buzulu ile Shackleton Buzulu da aşağı yukarı aynı uzunluktadırlar. Scott Buzulu'nun eni 7-25 km. arasında değişir. Shackleton Buzulu'nun eni de denize vardığı yerde 20 km. kadardır.

Buz Setti

Ross Denizi'nin kutba doğru olan girintisi büyük Buz Setti ile kaplıdır. Bu buz settinin deniz kıyısındaki kalınlığı 15-60 metredir, daha içlerde 300 m. ye kadar yükselir. Antarktika'daki yüzen buz setlerinin en büyüğü olan Ross Buz Setti'nin zaman zaman Kutup noktasına 500 km. ye kadar yaklaştığı olur.

Kıtanın etrafında daha başka da yüzen buz setleri vardır. Büyük Okyanusun inme ve kabarmaları, Ross Buz Setti'ni dibinden sallıyarak muazzam buz parçalarının kırılmasına sebep olur. Gökdelen binalardan daha büyük buzdağları korkunç çatırtılarla koparak denize düşerler. Bu buzdağlarının bir şehir büyüklüğünde bile olanlarına raslanmıştır. Akıntılarla kuzeye doğru sürüklenen buzdağları, gemiler için büyük tehlike teşkil eder.

Antarktika Iklimi

Antarktika dünyanın en soğuk bölgesidir. Halbuki bundan 100.000.000 yıl kadar önce Antarktika'nın ılık bir iklimi vardı. Kâşiflerin bulduğu taşıllaşmış (fosilleşmiş) bitki kalıntıları bunu ispat etmektedir. Zaten bu taşıllar bulunmadan da kıtanın bitkilerle kaplı bir yer olduğu biliniyordu.

Antarktika'nın Arktika (Kuzey Kutbu) bölgesinden daha soğuk olmasının sebebi karalardan uzaklığıdır. Kuzey Kutbu kıtalar topluluklarına yakındır. Kıtalardan esen sıcak rüzgârlar yazın Kuzey Kutbunu yalar. Antarktika ise, en yakınında bulunan Amerika'dan 1000 km. kadar uzaklıktadir. Tamamen okyanuslarla çevrilmiştir. Üstelik, sıcak rüzgârlar da bu kıtaya doğru esmez, sıcak okyanus akıntıları da Antarktikaya erişmez. Bu yüzden Antarktika Afrika bölgesinden 25° C. kadar daha soğuktur. Yazın en sıcak gününde Antarktika'nın sıcaklığı — 15° C. den yukarı çıkmaz. En soğuk aylarda ise sıcaklığın — 64° C. ye kadar düştüğü tespit edilmiştir.

Antarktika'da sık sık kar yağar, fırtınalar olur. Saatte 100 km. ye yakın hızla esen tipiler insanı boğacak kadar korkunçtur. Burada saatte 250 km. kadar hızla esen tipilere de raslanmıştır.

Amerikalı meşhur kutup kâşifi Richard Byrd, 1947'de yaptığı seyahat sırasında, kıtanın yavaş yavaş ısınmakta olduğunu keşfetmiştir. Çünkü buzlar bazı bölgelerden çekilmekte, altından kara meydana çıkmaktadır.

Antarktika'da Bitki ve Hayvanlar

Antarktika'da bitki olarak, pek küçük bazı bölgelerde yosun ve likenler yetişir. Başka hiçbir bitki yetişmez. Buna karşılık, deniz o kadar küçük bitkilerle doludur ki, bunlar ancak mikroskopla görülebilir. «Diatom» denen bu bitkiler küçük deniz hayvanlarına besin olur. Balıklar da bu küçük deniz canlılarını yerler. Ayıbalığı (fok), denizaslanı ve balinaların besini ise balıktır.

Karada kuş ve tek tük böcekten başka canlı yaşamaz. Bunlar da sadece yazın Antarktika'ya gelirler. Kuşların en ilgi çekici olanı penguenlerdir. Albatros, martı gibi bazı kuşlar da Antarktika'ya gelir, sonra yeniden göç ederler.

Antarktika'da Keşifler

Antarktika'nın çok uzun süren bir keşif tarihi vardır. Kıtanın geçit vermez buz setleriyle kaplı oluşu keşifleri çok güçleştirmiştir.

İlk defa Fransızlar XVIII. yüzyılda Güney Kutbu yakınlarında birkaç adayı keşfettiler. 1772 yılında İngiliz Amiralliğinin emriyle hareket eden Kaptan Cook Güney Kutup Çemberi'ni ve 70° paraleli geçti.

1819 yılında seyahate çıkarılan bir Rus keşif heyetinin başındaki Bellinghausen 1821'de hemen hemen 70° paralele kadar geldi. 1838'de Wilkes başkanlığındaki bir Amerikan keşif heyeti Cook'un gittiği kesime kadar ulaşabildi.

Güney Amerika'ya yapılan keşif seyahatlerinden en önemlisi, İngiliz hükümetince 1839'da J. Clark Ross başkanlığında tertiplenmiştir.

Ross magnetik Güney Kutbu'nu bulmak istiyordu. Antarktika'ya üç defa gitti, 78° paralele kadar ilerledi. Burada iki volkan gördüler. Bunlara gemilerinin adı olan «Erebeus» ve «Terror» adları verildi.

1895 yılında Norveçli Leonard Kristensen 23 ocakta kıtaya ayak bastı. Ondan bir yıl önce de gene Norveçli C. A. Larsen, Palmer Yarımadasında, kıtaya ayak basmıştı.

Bundan sonra en önemli keşif seyahatleri Scott, Shackletcn, Amundsen, Byrd tarafından yapılmıştır.

İngiliz Kıraliyet Coğrafya Cemiyeti tarafından tertiplenen seyahat Scott'un komutası altında 1901-1904'te başladı. Scott 1902'de 82° paraleli biraz geçti.

Shackleton, Avustralya'dan hareketle, Antarktika'ya gitti, 1909 yılında, kutup noktasına doğru o zamana kadar yapılan seyahatlerde kaydedilen en ileri mesafeye ulaşarak 88° güney paraleline vardı.

Kutup Yarışı

1911'de Kutup seyahatine çıkan Norveçli Roald Amundsen 14 aralık 1911'de Güney Kutup noktasına vardı. Güney Kutbunun keşfi bir yarış mahiyetinde olmuş, bu yarışa katılanlardan birinin felâketiyle sona ermiştir.

Amundsen, Scott'un da aynı anda kutup yolunda olduğunu biliyordu. Nitekim onun varış tarihinden sonra bir ay geçmeden 18 ocak 1912'de Scott da Güney Kutbu'na vardı. Yalnız, birinci olmak şerefini kaybetmiş bulunuyordu. Scott ve beraberindeki heyet büyük bir ümitsizlik içinde dönüş yoluna başladılar. Hava çok kötüydü, arkadaşlarından biri Beardmore Buzulu'nda öldü. Biri de tipide kayboldu. Geri kalanlar da, daha sonra, yiyeceklerinin bulunduğu yere ulaşmıyarak, öldüler (Bk. Amundsen Scott, R. F.).

Antarktika'da araştırmalar yapan ilim adamları, buzlar içersinde, çok zor durumlarda çalışan fedakâr kimselerdir.

1958 de Antarktika'yı baştan başa geçen İngiliz ilim heyeti başkanı Dr. Vivian Fuchs (soldaki) ile kendisine yardım eden Yeni Zelândalı Everest Fatihi Sir Edmund Hillary (sağdaki), kendileri şerefine yapılan bir törende görülüyorlar.

Artık çeşitli milletler Antarktika'yı incelemek ve orada üsler kurmak için bir yarışmaya girmişlerdi. A. B. D. Antarktika keşiflerinde faal bir rol oynamaya karar vererek 1928'de R. E. Byrd'ün başkanlığında bir heyet gönderdi. Whale Körfezi'nde «Küçük Amerika» adlı bir kıyı istasyonu kuruldu. Buradan etrafa birçok uçuşlar yapıldı. Nihayet Byrd, birkaç arkadaşiyle birlikte, 1929 kasımında Küçük Amerika'dan hareket ederek, Güney Kutbu'na kadar uçakla gidip dönmeyi başardı. Antarktika'ya ilk defa uçakla gitme çığırını 1928'de H. Wilkins açmıştı. Byrd bundan sonra da Antarktikaya birkaç seyahat yaptı.

Antarktika'nın Değeri

Antarktika'ya 1800 yılından başlamak üzere birçok keşif heyeti gitmiş, keşif hareketleri bilhassa XX. yüzyılda çok artmıştır. İngilizler başta olmak üzere, birçok milletler Antarktika'da arazi sahibi olduklarını iddia etmişlerdir. Fransa, Almanya, Şili, Norveç, Arjantin, Rusya ve nihayet A. B. Devletlerini bu arada sayabiliriz.

Bütün milletlerin Antarktika üzerine bu kadar düşmeleri sebepsiz değildir. Kıta birçok bakımlardan son derece önemli bulunmaktadır. Birincisi, maden kaynaklarıdır. Yapılan incelemelerin önemli bir kısmı kıtada maden, bilhassa uranyum bulunup bulunmadığını anlamaya yöneltilmiştir. Sonra bilginler, Antarktika buz örtüsündeki erimenin yağan karların nispetinden daha fazla olup olmadığını öğrenmek istemektedirler.

Eğer kıtadaki bütün buz örtüsü eriyecek olursa dünyanın bütün kıyı şehirleri suların altında kalacaktır. Ayrıca bu buz örtüsünün muazzam ağırlığı dünya kabuğuna bir basınç yapmaktadır. Bu buzlar erirse yeryüzü kabuğunda bir yükselme olması mümkündür.

Antarktika'nın iklimi mutedil iklimli memleketlere etki yapar. Bu bakımdan oradaki hava şartları da başlıca inceleme konularından biridir. Nihayet, bilginler burada meteorları, dünyanın magnatizmasını ve kozmik ışınları daha iyi inceliyebilmektedirler.

Jeofizik Yılı Çalışmaları

İşte yukarıda belirttiğimiz bütün hususları araştırmak ve bilhassa meteorolojik çalışmalarda bulunmak üzere 1957 yılında, Antarktika'da büyük bir faaliyete girişilmiş, o yıl Milletlerarası Jeofizik Yılı olarak kabul edilmiştir.

Amerika, Fransa, İngiltere ve Rusya, Antarktikada 50 kadar üs kurarak, geniş ölçüde incelemelerde bulundular. Bu arada en büyük çalışmayı Amerikalılar yaptı. Amerika'nın Antarktika'daki 18 kişilik ilmî heyeti tam kutupta bütün bir kış kaldılar. Heyetin başında daha önce Antarktikada yıllarca kalmış bulunan Dr. Paul Siple vardı.

Amerikan heyeti kutbun hemen yanında 1800 metre karelik bir kamp kurmuşlardı. Kampta, rasathane, meteoroloji istasyonu, lâboratuvarlar, sismograf dairesi, ayrıca dinlenme yerleri, yatakhaneler vardı.

Yapılan sismografik araştırmalarda kutbun deniz yüzeyinden 2.700 metre kadar yüksekte olduğu anlaşıldı. Bunun 2.400 metresi sadece buzdan ibaretti. Bu buz tabakası 300 metre kadar yükseklikteki bir kaya tabakasının üstünde duruyordu.

Altı aylık gece boyunca kutuptaki 18 ilim adamı çeşitli araştırmalarda bulundular. En fazla çalışanlar meteorologlardı. Araştırmalar için çeşitli meteoroloji balonları uçuruldu. Uzunluğu 20 metreyi geçen bir antenin gönderdiği telsiz işaretleri yardımiyle iyonosfer tabakası incelendi.

Antarktika'daki Jeofizik Yılı çalışmalarının en önemlilerinden biri de İngiliz keşif heyeti başkanı Dr. Vivian Fuchs'un o bölgeyi bir uçtan bir uca geçmesidir. Everest fatihi Sir Edmund Hillary ve beraberindeki beş kişilik Yeni Zelanda heyeti ise traktörlerle Ross Denizi kıyısındaki Scott istasyonundan yola çıkarak 3 ocak 1957'de Kutba varmış ve burada tam aksi doğrultudaki Shackleton istasyonundan hareket eden Fuchs heyetini karşılamıştır. Fuchs birkaç gün sonra yoluna devam ederek teşebbüsünü tamamlamış ve Scott istasyonuna varmıştır.

ANTEN

Boşluktaki elektromagnetik dalgaları, bu arada radyo yayınlarını alan veya yayımlıyan iletken tel veya çubuktur. Çekileceği yerin durumuna, takip edilen amaçlara, ekonomik şartlara göre çeşitli biçimlerde olabilir.

En çok kullanılan antenler çok telli olanlarıdır. Antenin kurulacağı yer elverişliyse ve maliyetin yüksekliği düşünülmüyorsa şemsiye, veya huni biçiminde antenler kullanılır. Bugün daha çok T anteni, daha ekonomik olması isteniyorsa dirsek anteni (yani L biçimi) veya V anteni kullanılır. Verici antenin elektromagnetik dalgalar halinde yaydığı gücün artması için çok telli antenler kullanılmalıdır. Bu çeşit antenler yerden 10-20 m. kadar yükseklikte yere paralel olarak çekilen tellerden meydana gelir. Tellerin uzunluklarının toplamı 100 metre ile birkaç kilometre arasında değişebilir. Evlerde radyo alıcı antenleri olarak daha çok tel veya çerçeve anteni kullanılır.

Anten Nasıl Kurulmalı?

Radyo yayınlarını bozan parazitler ya şehir elektrik akımından veya doğrudan doğruya antenden radyolara girerler. Her telsiz âleti gibi radyoların da temiz ses vermeleri antenin iyi kurulmasına bağlıdır. Anteni kurarken bazı hususları göz önünde bulundurmakla hiç olmazsa anten yolu ile meydana gelecek parazitlerin önüne geçmek mümkündür. Bir radyonun yarı değeri onun antenindedir. Anten gererken şunlara dikkat etmek lâzımdır:

1 — Anten imkân nispetinde binanın dışında kurulmalı, parazit taşıyıcı bütün iletkenlerden uzakta, yerden veya çatıdan en az 3 m. yükseklikte olmalıdır.

2 — En iyi anten düşey (ufkî) olarak çekilen antendir. Böyle antenler her cins dalgaları alabilirler, akım taşıyan hatlara dikey olduklarından parazitlerin etkisi dışında kalmış olurlar.

3 — Anten elektrik tellerine paralel olmamalıdır.

4 — Çok iyi yalıtılmış bulunmalı, yalıtkanlar iyi cinsten (porselen veya cam) olmalıdır.

5 — Kâfi derecede uzun olmalıdır (15-25 m.)

6 — Anten bakır, alüminyum, bronz gibi magnetik olmıyan madensel tellerden yapılmalıdır. En iyisi 2-2,5 mm. çapında emaye bakır çıplak tel veya örülmüş ince teldir.

7 — Antenden radyoya kadar iniş teli mümkün olduğu kadar kısa olmalı, iyi yalıtılmış bulunmalıdır. Bunun için üzeri kurşun gömlekli veya kauçuk kaplı kablolar kullanılır.

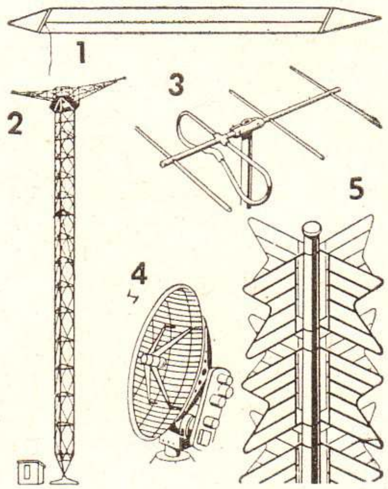
8 — Toprak hattı mümkün olduğu kadar kısa ve antenin tellerinden daha kalın olmalıdır. 2-3 sm. genişliğinde bakır bir şerit, bu iş için en iyisidir. İyi bir akım iletkenliği sağlanmadıkça toprak hattı, su veya havagazı borularına bağlanmamalıdır.

9 — Antenin direnci az olmalı, bütün bağlantı yerleri iyice lehimlenmelidir.

ANTEPFISTIĞI

İkiçeneklilerin antepfıstığıgiller familyasından bir bitkidir. Akdeniz bölgesinde yetişen ve birçok türü olan bu bitki alçak boylu ağaç şeklindedir. Türkiyede en çok Gaziantep ili civarında, bilhassa Nizip ve Pazarcık ilçelerinde yetişir. Piyasada şamfıstığı adı altında satılan fıstıklar, antepfıstığı bitkisinin fıstıklarıdır. Antepfıstığı pastacılıkta kullanıldığı gibi kurutulup tuzlanarak kuru yemiş olarak da yenir. Tohumlarından da gayet besleyici bir yağ elde edilir.

Antepfıstığıgiller — Kapalı tohumluların, ikiçenekliler sınıfından bir bitki familyasıdır. Bu familyada antepfıstığı, sakızağacı ve beyazmahon gibi bitkiler bulunur.

ANTEN ÇEŞİTLERİ: 1 — Radyo alıcı anteni; 2 — Radyo verici anteni; 3 — Televizyon alıcı anteni; 4 — Radar anteni; 5 — Televizyon verici anteni.

ANTİBİYOTİKLER

Bitkilerde, özellikle küf mantarlarında bulunan ve birçok mikroplara karşı gelen maddelerin ortak adıdır. «Aureomycin», «chloromycetin», «neomycin», «pennicillin», «streptomycin» ve «terramycin» gibi ilâçlar hep birer antibiyotiktir. Bunlar mikroplu ve ateşli hastalıklara karşı en çok kullanılan tesirli ilâçların başında gelmektedir.

Küflerle bakteriler çoğunlukla birlikte büyür, gelişirler, aynı maddelerle beslenirler. Yapılan araştırmalar bunlardan çoğunun kimyasal maddeler meydana getirmek suretiyle bakterilerin büyümesine engel olduklarını göstermiştir.

Antibiyotikler yıllardan beri biliniyordu, zaman zaman insan vücudundaki bakterilerden bazılarının bunlar vasıtasiyle yok edilmesine çalışılıyordu. 1929 yılında İngiliz doktoru Sir Alexander Fleming (1881-1955) tarafından «pennicillin» in keşfedilmesine kadar bu yolda fazla bir ilerleme kaydedilmemişti. Fakat bir küf parçasının tesadüfen bir bakteri kültürünün içine düşmesi, antibiyotik ilâçların keşfine yol açtı. Sir Alexander Fleming küfün yanındaki bakterileri öldürdüğünü gördü ve bu küfün çok bulunan «penicillium» cinsinden bulunduğunu keşfetti. Daha sonraki araştırmalar da bu küften meydana gelen kimyasal maddelerin insan vücuduna zarar vermediğini meydana çıkardı. Antibiyotiklerde bu gelişme zatürree, zatülcenp, frengi, belsoğukluğu gibi bazı hastalıkların tedavisinde büyük kolaylıklar sağladı.

İkinci Dünya Savaşı sıralarında bu araştırmalara hız verildi, «pennicillin» in ucuz ve bol bir şekilde elde edilmesine başlandı. Zamanla kimyasal olarak da antibiyotikler elde edildi. Meselâ «chloromycetin» bu şekilde elde edilen ilk antibiyotiktir. Devamlı olarak kullanıldığı takdirde insan bünyesinin antibiyotiklere alıştığı görülmüştür.

Antiller'in bulunduğu bölgeyi gösterir harita

ANTİLLER'DE TÜRK ADALARI

Atlas Okyanusu'nun batı sularında Antiller'in Bahama Adaları topluluğunda Türk Adaları diye anılan 2 ada vardır. Bu adın nereden geldiği hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber bu husus şöyle izah edilmektedir.

Avrupalılar bu adalara geldikleri zaman uzaktan sıra sıra «Türk askerleri» gözlerine ilişti. Hepsinin başında kırmızı fes vardı. Bu yeni gelenler, bir müddet yaklaşmaya, adaların içlerine girmeye cesaret edemediler. Sonradan bunların iri kaktüsler olduğu anlaşıldı. Tepelerinde fes gibi görünenler de kaktüslerin iri, kırmızı çiçeklerinden başka bir şey değildi.

ANTİL ADALARI

Orta Amerika'nın doğusunda bir adalar zinciridir. Doğuda Atlas Okyanusu, güney ve güney-batıda Karayib Denizi, kuzey-batıda Meksika Körfezi, kuzeyde Florida Boğazı ve Atlas Okyanusu ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 234.000 km. kare

Nüfusu: 16.000.000

Uzunluğu 3.500 km. yi bulan Antil Adaları topluluğunda 100 büyük, yüzlerce de küçük ada vardır. Adaların arasındaki açıklık genel olarak 50 km. yi geçmez; ancak, birkaç adanın arasındaki boğazların genişliği 150 km. yi bulur.

Antil Adaları Büyük Antiller, Küçük Antiller ve Bahama Adaları olarak, üçe ayrılır.

1 — **Büyük Antiller**: Kuba, Haiti, Porto Rico, Jamaika adaları. Bunlar bütün Antiller'in en büyük adalarıdır. (Bu adalar üzerinde daha geniş bilgi için ayrı ayrı kendi maddelerine bakınız.)

2 — **Küçük Antiller**: Güneyde, Venezuela kıyılarına doğru bir yay gibi uzanan adalardır.

3 — **Bahama Adaları**: Bahama, Türk ve Caicos adaları (Bk. Bahama Adaları).

Antil Adalarının çoğu batmış dağların tepelerinden ibarettir. Yükseklikleri 1.000-3.000 metre arasında değişir. Bahama, Caicos ve Türk adalarının etrafında mercan kayalıkları vardır. Antiller'deki bazı küçük adalar da kum veya mercan birikmesinden meydana gelmiştir. Bahama Adaları genel olarak denizden yüksekliği az, kumlu adalardır.

Antiller'deki adaların bir kısmı volkaniktir, bugün bile aralarında ateş püskürenler vardır. Bu bakımdan, burada sık sık deprem olur.

Iklim: Bütün Antil Adaları tropik iklim kuşağı içinde bulunur. Bu bakımdan, en soğuk ve en sıcak ay arasındaki sıcaklık farkı 2-3 dereceyi geçmez. Yıllık ortalama ısı ise 22°-27° kadardır. Doğu veya kuzey-doğudan bütün yıl esen rüzgârlar Atlas Okyanusu'nun rutubetini taşır. Dağların bu rüzgârları tutması bol yağmurlara sebep olur. Bu yüzden, adaların bir yüzü sık ormanlarla kaplıdır. Rüzgâra dönük tarafındaki yağış yılda 250-350 sm. yi bulur.

Antiller'in rüzgâr tutmıyan tarafları kuraktır. Bu kuraklık kışın daha da artar. Buralarda şiddetli fırtınalar, kasırgalar olur.

Bitki ve hayvanlar: Antil Adaları tropik bitkiler ve hayvanlar bakımından zengindir. Bilhassa böcek, kuş ve sürüngenler çok boldur. Buna karşılık, yerli memelihayvanlar azdır. Köpek ve domuz yabani memelilerin en önemlilerindendir.

Antil Adaları'nda şekerkamışı, kahve, tütün, kakao, ananas, muz, pamuk vs. yetiştirilir.

Ekonomik durum: Antiller'in yıllık ithalât ve ihracatı 500.000.000 dolârdır. Memleket ekonomisinin temelini tarım teşkil eder. Kuba'dan geniş ölçüde şeker ihraç edilir. Kahve, kakao, tütün, pamuk, meyva ve kereste başlıca ihraç maddeleridir. Antiller'de petrol kuyuları da vardır, asfalt ve petrol da ihraç maddelerinden biridir.

Adaların ulaştırma işleri zayıftır. Bu işte yerliler öküz arabaları kullanırlar. Kuba'da oldukça sık demiryolu vardır. Porto Rico'da da adanın bütün kıyılarını çevreliyen bir demiryolu şebekesi yapılmıştır. Haiti'nin ve Trinidad'ın demiryolları pek azdır.

Antillerde Yaşıyanlar

Bugünkü Antiller ahalisinin esasını buraya ilk yerleşenler teşkil eder. Bunlar tropik bölge mahsulleri yetiştirmeyi çok kârlı bulmuşlardı. Fakat bu iş için geniş ölçüde işçi kullanmak gerekiyordu. İlk yerleşenler işçi derdini halletmenin kolayını buldular: Esir getirmek. Bu tropik bölgede çalışmak için de Afrikalı Zencilerden iyisi bulunamazdı.

İşte bu hal Antilleri yüzyıllarca bir esir merkezi yaptı ve buraya Afrika'dan milyonlarca Zenci getirildi. Bugün sadece Kuba, Porto Rico ve Dominikan Cumhuriyetinde Beyazlar biraz fazladır. Öteki bölgelerde Zenci nüfusu bire on, hattâ yirmi nisbetinde fazladır. Ahalinin bir kısmı Zenci - Beyaz karışımıdır. Haiti Cumhuriyeti doğrudan doğruya bir Zenci cumhuriyetidir.

XIX. yüzyılda esaretin kaldırılmasına ve burada yaşıyanlardan bir kısmının bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen, ahalinin hayat seviyesi genel olarak çok düşüktür. Çalışma alanı dar olduğundan para kazanma imkânları azdır. Trinidad'daki petrolü saymazsak adalarda bir endüstri kurmaya yarıyacak önemli bir ham maddeye raslanmaz. Ayrıca ikliminin monotonluğunu da ahaliyi çalışmaktan alıkoyan sebeplerin arasında saymak lâzımdır.

Antiller'den Kuba, Haiti ve Dominikan'da

Antillerdeki memleketler:

	Yüzölçümü	Nüfusu	Başşehri	İdaresi
Dominikan	49.543 km²	2.894.000	Ciudad Trujillo	Cumhuriyet
Haiti	27.750 km²	3.464.000	Port-au-Prince	Cumhuriyet
Kuba	114.524 km²	6.466.000	Havana	Cumhuriyet

A. B. D.: Porto Rico ve Virgin Adaları (nüfusu 2.500.000 kadar)

Fransa: Guadeloupe adaları ve Martinique (nüfusu 550.000 kadar.)

Holânda: Birkaç küçük ada (nüfusu 150.000 kadar.)

İngiltere: Bahama Adaları Jamaika, Küçük Antillerin güney kesimi Trinidad (hepsinin nüfusu 2.600.000 kadar.)

Venezuela: Birkaç küçük ada (nüfus toplamı 80.000 kadar.)

resmî dil İspanyolca; Guadelup, Martinique ve Haiti'de Fransızca; Bahamalar'da İngilizcedir. Bazı yerli diller ise Güney Amerika dil aileleriyle akrabadır.

Tarihte Antiller

Antil Adaları Avrupalıların Amerika'da ilk karaya çıktıkları yerdir. Amerika'ya olan yerleşme hareketinde de bir köprü başı vazifesi görmüştür. Kristof Kolomb 1492 yılındaki seyahatinde buraya geldiği zaman orasını Hindistan'ın bir kısmı sanıyordu. Onun için buradan «Batı Hindistan» diye bahsetti. Bugün bile İngiliz ve Amerikalılar buraya aynı anlamda olan «West Indies» derler. Gene Kolomb ilk seyahatinde keşfettiği Küba ve Haiti adalarına «Hispaniola» adını vermişti. Bugün de bazı yabancı kaynaklar Haiti adası için Hispaniola adını kullanırlar.

Kristof Kolomb ikinci seyahatinde de diğer Antil adalarında dolaştıktan sonra nihayet üçüncü seyahatinde ana kıtaya varabildi.

1500 yılından itibaren de İspanyollar Antiller'de yerleşmeye başladılar. Bunların ilk işi adalar yerlilerinin büyük bir kısmını öldürmek oldu. Sonradan da Afrika'dan getirilen Zencileri çalıştırmaya başladılar.

XVI. yüzyıldan itibaren de İngiliz, Fransız ve Holândalılar da Antillerde sömürge kurma işine giriştiler.

XVI. yüzyılda Antiller, İspanya'dan kaçan korsanların sığınağı oldu. Zamanla İspanyollar adalardaki bütün nüfuzlarını kaybettiler. Amerika Birleşik Devletleri 1898'de Porto Rico'yu İspanyollarla savaşarak ele geçirdiler. Virgin Adaları'nı 1917'de Portekizlilerden satın aldılar.

Antil Adaları'nın Amerika kıtası için çok büyük bir stratejik önemi vardır. Burası Atlas Okyanusu ile Orta Amerika arasında bir kapı gibidir. Hiçbir gemi bu adaların meydana getirdiği boğazlardan geçmeden Orta Amerika'ya, Amerika Birleşik Devletlerine, Meksika körfezi kıyıları ile Güney Amerika'nın kuzey ucuna ulaşamaz. Bu bakımdan, A. B. D. bu adalara büyük önem vermiş, 1940'da hava ve deniz üssü olarak kullanmak üzere İngiliz sömürgelerinden beş yer kiralamıştır.

Amerika'nın bugün de Antil Adaları'nın stratejik yerlerinde kuvvetli hava ve deniz üsleri vardır.

ANTİLOP

Bir Antilop çeşidi

Gevişgetiren memelilerden keçi büyüklüğünde ve keçiye benziyen, Afrika'da birçok türleri yaşıyan bir hayvandır. İçleri boş olan boynuzları alın kemiğinden meydana geldikleri için düşmez. Yaban keçisi veya dağ keçisi denilen türü sıcak memleketlerde olduğu gibi Türkiye'de de bulunur. Çok çevik olduklarından kolaylıkla sıçrayıp atlarlar. Derileri çanta ve eldiven yapmakta kullanıldığından çok avlanırlar.

ANTİMON

Tabiatta çok az miktarda serbest halde, daha çok, «antimonit» adı verilen bileşik halde bulunan bir madendir. Gümüş parlaklığındadır, kolayca kırılabilir. İğnemsi damarlar halinde Japonya, Çin, Bolivya, Avustralya ve Meksika'da bulunur. Türkiyede de Bursa, Tokat, İzmir ve Sivas illeri civarında antimonit cevheri vardır. Halk arasında «demir bozan», «sürmetaşı» veya «rastıktaşı» da denir.

Antimon elde etmek için iki yol vardır: Birincisinde antimonit cevheri özel fırınlarda ısıtılır. Kolay sıvılaşan dışık (cüruf) lar la beraber, demir artıklarının ilâvesiyle ergitilir. Böylece bir yandan demir sülfür, bir yandan da antimon elde edilmiş olur. İkincisinde antimonit doğrudan doğruya hava akımında ısıtılarak kavrulur. Meydana gelen antimon oksit kolay sıvılaşan dışıklarla karıştırılır, alev fırınlarında odun kömürü ile antimon haline getirilir.

ANTİMON'UN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Sb
Atom numarası: 51
Atom ağırlığı: 121,76
Özgül ağırlığı: 6,71
Ergime noktası: 630°
Kaynama noktası: 1440°

Antimon Alaşımları

Antimon kolay kırıldığından, saf halde pek kullanılmaz. Daha çok alaşımlar halinde işe yarar. Meselâ matbaa harflerinin yapılışında kullanılan kurşun-kalay alaşımına bir miktar da antimon katılır (% 73 kurşun, % 15 antimon, % 12 kalay). Çünkü antimon katılaşırken biraz genişler. Bu da harflerin keskin kenarlı ve sert olmalarını sağlar.

Antimon alaşımlarının başlıcaları şunlardır:

Babbitt metali: % 85 kalay, % 10 antimon, % 5 bakırdan meydana gelen bir alaşımdır. Birçok hallerde çelikten daha dayanıklı olduğundan makinelerin, piston yatakları vs. nin yapılmasında kullanılır.

Britannia metali: İçinde % 5-10 arasında antimon bulunan bir kalay alaşımıdır. Antimon bu alaşıma sağlamlık ve asitlere karşı dayanıklılık verir. Bu alaşıma bir parça bakır ilâvesiyle ısı iletkenliği artırılır.

Antimon pentasülfür: Kibrit sanayiinde kullanılır. Kibritlerin başlarındaki kırmızı madde antimon pentasülfürüdür. Ayrıca kauçuk sanayiinde lâstikleri kırmızıya boyamada da kullanılır.

Diğer bazı antimon bileşikleri pamuklu kumaşların boyanmasında ve bazı boya maddelerinin hazırlanmasında da işe yarar. Suda eriyen antimon bileşikleri hemen hemen arsenik kadar zehirlidir.

ANTİOPE

Yunan mitolojisinde Thebai kıralı Nykteus'un kızıdır. Efsaneye göre eşsiz güzelliğiyle bütün Yunanistan'a ün salmış bu kızı Tanrıların Tanrısı olan Zeus «satyr» (yarı insan, yarı keçi biçiminde bir mahlûk) şekline girerek aldatır ve bu birleşmeden iki de oğlu olur. Antiope'nin babası kederinden kendini öldürür. Bunun üzerine Antiope'nin erkek kardeşi Lykos, cezalandırması için, onu karısı Dirke'ye teslim eder. Dirke de Antiope'yi hapseder, işkence etmeye başlar. Antiope bir müddet bu işkencelere dayanırsa da sonradan kaçmak imkânını bulur, iki oğlunun, Zethos ile Amphion'un, yanına sığınır. Oğulları da, Lykos ile karısı Dirke'yi öldürerek annelerinin öcünü alırlar.

Ressam Correggio'nun meşhur «Uyuyan Antiope» adlı tablosu

Yunan mitolojisinde Amazonların kıraliçesi olan bir başka Antiope daha vardır. Bu Antiope Atina'nın kahramanlarından Theseus'la evlenerek Hippolytos'u dünyaya getirmiştir. Hippolytos'u sonradan bir deniz canavarı öldürmüştür.

ANTİSEPTİK

Mikropları öldürme maksadiyle kullanılan ilâçlara genel olarak «antiseptik» denir. İnsan ve hayvanlarda hastalıklar yapan, gıda maddelerinin bileşimlerini bozan mikropların çoğalmalarına engel olmak veya bunları büsbütün öldürmek ilmine de «antisepsi» denir.

Çok eskiden de antisepsiye başvurulmuş ve mikrop kırıcı ilâçlar bulmak için araştırmalar yapılmıştı. Hippokrates zamanında yaralara tuz basılmış veya şaraplarla yıkanmıştı. Bugün ilâç bulunmıyan yerlerde yaralar alkollü içkilerle yıkanmaktadır.

Mikrop öldürücü özelliği yüzünden şarap uzun zaman tıpta antiseptik olarak kullanılmıştır. XIII. yüzyılda Ugo da Lucca, Haçlılar seferinde Bolonyalı askerlerin yaralarına şarapla pansıman yapmış, büyük başarılar sağlamıştı. XIV. yüzyılda Henri de Mondeville de bu metodu benimsedi, yaptığı denemelerde yaraların cerahatlenmediğini ve çabuk kapandığını gördü.

Öte yandan, besinlerin çürüyüp bozulmamaları için de antiseptik olarak tuzdan faydalanılmıştır. Balıkları ve diğer besinleri sa-

lamura halinde saklamak da çok eskiden beri bilinirdi. Pastırma, sucuk, çiroz, yağ, zeytin vs. gibi gıda maddelerini uzun zaman saklıyabilmek için başvurulan usuller hep birer antisepti usulüdür.

Mikropların istenilen şekilde yok edilmesi için, Pasteur'ün mikropları keşfinden önce de, bazı kimyasal araştırmalar yapılmıştı. XVIII. yüzyıl ortalarında kadın hastalıkları ve doğum doktoru Ignaz Semmelweiss Viyana'da klor eriyiği kullanarak, doğum sırasındaki iltihaplanmaların önünü almak istemişti. Fakat antisepsinin bilimsel temellere dayanarak gelişmesi ancak Pastuer'ün mikroplar ve mayalamak konusundaki buluşlarından sonra olmuştur. O sıralarda İngiltere'de Lister adında bir cerrah, yaralarda görülen iltihaplanmaların önüne geçmek için ameliyat salonlarında havayı asit fenikle temizlemek yolunu tutmuş, yaraların pansımanlarında da bol miktarda asit fenik eriyiği kullanmıştı. Fakat zamanla bu usulün bazan fayda vermediği, hattâ zararlı olduğu görüldüğünden bundan vazgeçildi.

Hastalıkları meydana getiren mikropların yok edilmeleri için antiseptik olarak sadece kimyasal maddelerden faydalanılmaz. Işık ve ısı da antisepside önemli rol oynar. Meselâ ameliyattan önce âletlerin kaynatılması, kirli elbiselerin su buharı ile dezenfekte edilmeleri hep birer antisepsi usulüdür.

Eskiden yaraları kızgın demirle dağlarlardı, fakat bazı haller müstesna, bu usul bugün bırakılmıştır. Gene eskiden bazı mikropların 39° de öldükleri göz önüne alınarak, bazı hastalıklarda hastanın ateşi 39° ye yükseltilerek mikropları yok etmek yoluna gidilirdi. Öte yandan, güneşin tabiî veya morötesi ışınlarının mikropları öldürücü özelliğinden faydalanılarak vücudun yüzeyindeki bazı mikroplar bu şekilde öldürülür. Vücudun iç organlarında olan bulaşıcı hastalıklara karşı röntgen ve radyuma da başvurulur.

Antiseptik tıpta ve cerrahide, hastalığın şekline göre ya yerel, veya genel şekilde uygulanır. Mikroplar bütün vücuda dağılmışsa deri altından veya damarlardan iğne yapılarak ilâcın bütün vücuda dağılması sağlanır.

Antisepside kullanılan ilâçlar daha çok eriyik şeklindedir. Eriyik halinde kullanılan antiseptiklerin başında asit borik, rivanol, Daken solüsyonu gelir. Bazı antiseptikler ise katı şekildedir: Göztaşı, cehennemtaşı vs. gibi. Bazıları da toz halindedir: Dermatol, toz asit borik gibi. Modern tıptaki ilerlemenin yanı sıra yeni yeni buluşlarla antisepsi alanında da büyük yenilikler sağlanmaktadır (Bk. Antibiyotikler).

ANTİTOKSİN

Vücude giren mikropların saldıkları zehirleri zararsız kılmak için uzviyetin çıkardığı maddedir. Bazı hallerde hastanın mikropları yenebilmesi için de, dışarıda hazırlanmış antitoksinlerle hastaya iğne yapılır. Meselâ difteri, tetanos vs. gibi hastalıkları meydana getiren basillerle, stafilakok, streptokok gibi bakterilerin toksinlerine karşı önceden hazırlanmış antitoksinler kullanılır. Yılan, çıyan, akrep sokmaları ile bazı bitkilerden ileri gelen zehirlenmelerin de özel antitoksinlerle önü alınabilir. Antitoksin serumları genel olarak atlar üzerinde denenerek hazırlanır.

ANTOLOJİ

Edebiyat eserlerinden seçme parçaları bir araya toplıyan kitaplara denir. Yunanca «anthos» (çiçek), «legein» (toplamak) kelimelerinden üretilmiştir.

İlk antolojileri Eski Yunanlılar derlemiştir. Bilinen ilk antoloji M. Ö. II. yüzyılda Gadara'lı Meleagros tarafından «Çelenk» adı altında derlenmiştir. I. yüzyılda da Makedonyalı Philippos buna benzer bir «çelenk» meydana getirmiş, II. yüzyılda Diagenianus ilk defa «Anthologion» (antoloji) adı altında bir derleme yapmıştır. Hemen hemen aynı sıralarda Sardeis'li Straton da bir şiir antolojisi meydana getirdi.

Bu ilk saydığımız eserlerin çoğu bugün kaybolmuş bulunmaktadır. Fakat IX. yüzyılda Constantinus Cephalas, daha önce saydığımız eserleri de katarak, büyük bir antoloji meydana getirdi. Bu antoloji konulara göre sıralanmıştı. Aynı şekilde konulara göre sıralanmış bir antolojiyi de VI. yüzyılın sonlarında Agathias derlemiş bulunuyordu.

İlk defa Batılıların dikkatini çeken Yunan antolojisi 1301'de Maximus Planudes'in tertiplediği antoloji oldu. Planudes eserinde Cephalas'ın antolojisini esas tutmuştur. Bu eser ilk defa 1494'te Floransa'da yayınlanmıştır. XVII. yüzyılın hemen başlarında Palatine Yazması diye anılan bir Yunan antolojisi ele geçirildi. Heidelberg'de Palatine Kütüphanesi'nde bulunan bu yazma bugünkü modern Yunan antolojisi eserlerinin temelini teşkil eder. Bu antoloji 15 kitaptan meydana gelmiştir. İçindeki eserler 2.000 yıllık Yunan örf ve âdetlerini canlandırması bakımından çok önemli sayılır.

Lâtin antolojilerinin en önemlisi «Codex Selmasianus» adlı eserdir. VI. yüzyıla ait eserler, tahminen VIII. yüzyılın başlarında bu eserde toplanmış bulunmaktadır. Bu şiirler 533 yılında «Anthologia Latina» adlı bir eserde toplanmış bulunuyordu.

Bizde Antoloji

Türk edebiyatında bilinen ilk antoloji Ömer İbni Mezit'in 1436'da tertiplediği «Mecmuat-ün Nezâir» dir. Bu eserde XIII-XV. yüzyıllarda yaşıyan şâirlere ait 400'e yakın şiir toplanmıştır.

Bundan sonra sayılmaya değer ilk antoloji «Câmi-ün-Nezâir» dir. 1512'de Hacı Kemal tarafından hazırlanan bu kitapta 266 şairin eserlerinden örnekler vardır. Bu eserin tek nüshası Beyazıt Kütüpanesi'ndedir. Edirneli Nazmi'nin 1523'te hazırladığı «Mecma-ün-Nezâir» eski edebiyat antolojilerimizin en ünlüsüdür. Bu eserde XIV, XV ve XVI. yüzyıllarda yaşamış 243 şairin şiirlerinden seçmeler bulunmaktadır.

XVII. yüzyılda hazırlanmış «Metâli-ün-Nezâir» adlı eserin, yazarın el yazısiyle olan bir kopyası Nuruosmaniye Kütüpanesi'ndedir. Eser iki ciltir, Peşteli Hısalî tarafından tertiplenmiştir.

Bizde Batı anlamiyle ilk antolojiler tanzimat devrinde yazılmaya başlanmıştır. Ziya Paşa'nın 1874'te İstanbul'da yayınlanan «Harâbât» ı Tanzimat devrinin en önemli antolojilerindendir. Bu devrin ikinci en önemli eseri de Ebüzziya Tevfik'in «Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye» sidir. Eser 1878-1911 arasında altı defa basılmıştır. Gene Tanzimat devrinde derlenmiş, Divan şâirlerinin mektuplarından parçalar toplıyan üç ciltlik «Letâif-i İnşa» çok tanınmış eserlerdendir.

Tanzimat nesrinden örnekler veren önemli antolojilerden biri Emin Osman'ın 1881'de yayınlanan «Hadikat ül-Üdebâ» adlı eseridir. 1884'te iki cilt olarak yayınlanan «Müntehabât-ı Cedîde» ise birinci cildinde nesir, ikinci cildinde şiir örnekleri verir. Mustafa Reşit'in eseridir.

XX. yüzyılın başlarında yayınlanan diğer önemli antolojiler arasında 1911'de Mithat Cemal Kuntay'ın yayınladığı «Nefâis-i Edebiye» yi, gene aynı yıl Süleyman Bahri ile Refet Avni'nin hazırladıkları «Resimli Müntahabât-ı Edebiye» yi, Ahmet Cevdet'in 1918' de yayınlanan «Âsâr-ı Nefîse» sini sayabiliriz.

Yabancıların hazırladığı Türk antolojilerinin en önemlisi olarak Gibb'in «A History of Ottoman Poetry» (Osmanlı Şiiri Tarihi) adlı eserinin altıncı cildidir. Yazar 1900-1909'da yayınlanan eserinin bu cildinde Mevlâna Celâleddin-i Rumî'den Ziya Paşa'ya kadar olan şâirlerimizin eserlerinden seçmeler toplamıştır.

Antoloji kelimesi Türk edebiyatında ilk defa 1929'dan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Daha önceleri hazırlanan eserlerde «müntehabât» (seçmeler), «mecmua», «nümuneler» gibi çeşitli adlar kullanılmıştır. Saz şairlerinin çeşitli şiirlerinin toplandığı «cönk» leri de antoloji sayabiliriz.

ANTONIUS, Marcus (M. Ö. 83-30)

Romalı komutan Marcus Antonius

Eski Romalı komutanlardandır. Anne tarafından İulius Caesar ile akraba olur. M. Ö. 58 yılında öğrenim için Hellas'a gitti, sonra da Suriye ve Mısır'da askerlik görevlerinde bulundu. M. Ö. 54 yılında Caesar ile birlikte Gallia'da savaştı, sonra da onun yardımı ile bazı önemli memurluklarda bulundu. Caesar, İspanya'da Pompeius taraftarları ile savaşırken Antonius da İtalya Genel Komutanlığı vazifesini gördü.

M. Ö. 44 yılında Caesar ile birlikte konsül olan Antonius, aynı yılın mart ayında, Caesar'ın öldürülmesi üzerine, Caesar'ın hazinesini, evrakını ele geçirerek Roma'ya tek başına hükmetmek istedi. Bu arada, Caesar'ın kaatillerine karşı halkı kışkırtmaya başladı, bir yandan da kaatillerden biri olan Brutus'u elindeki Gallia Cisalpina eyaletini kendisine vermeye zorladı. Alamayınca ona karşı harb açtı. Bu sırada Caesar'ın mirasçısı ve mânevi evlâdı Octavianus İtalya'ya gelerek Antonius'a karşı çıktı.

Octavianus, Senato'nun ve bu arada Cicero'nun yardımiyle, Antonius'un bütün eski askerlerini toplamaya muvaffak oldu. Vatan haini olarak ilân edilen Antonius'a karşı bir de sefer açıldı. Antonius önceleri Octavianus'a

pek önem vermiyerek sadece Brutus'la uğraştığından Mutina'da yenilerek kaçtı (M. Ö. 43). Fakat Lepidus ile birleşerek tekrar Roma'ya doğru yürüdü. Bu durum karşısında Octavianus, Antonius ve Lepidus'la anlaşmak zorunda kaldı. Neticede üçü birden Bononia'da buluşarak ikinci Üçler Birliği'ni kurdular. Beş yıl müddetle yürürlükte kalan bu anlaşmaya göre, İmparatorluğu üçü aralarında bölüştüler. Antonius'un payına Gallia düştü.

Kleopatra Macerası

Bundan sonra üçü de öc almak ve kendilerini sevmiyenleri ortadan kaldırmak için tevkiflere ve idamlara başladılar. Bu arada Cicero da Antonius'un gadrine uğradı. Ertesi yıl (M. Ö. 42) Antonius ile Octavianus Makedonya'ya giderek hasımlarının ordusunu bozdular. Lepidus'u aralarından çıkartarak memleketi kendi aralarında pay ettiler. Bu sıralarda Antonius Kilikia'dan geçerken Mısır Kraliçesi Kleopatra'ya âşık oldu ve kışı İskenderiye'de geçirdi.

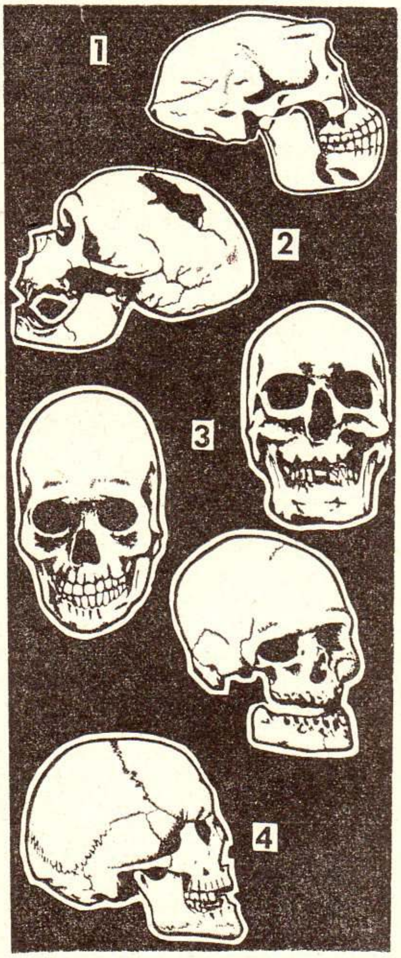
Bu sıralarda karısı Fulvia ile kız kardeşinin Octavianus ile savaşmaya başladığını haber alınca derhal İtalya'ya gitti. Fakat bu sırada karısı öldüğü için Octavianus'un kız kardeşi Octavia ile evlenerek Octavianus'la barıştı. Bunun üzerine Roma devleti yeniden ikisi arasında bölündü. Bu bölüşmede doğuyu alan Antonius, Partlar'a karşı birkaç savaş açtıysa da başarı kazanamadı. Bunun üzerine Octavianus ile aralarındaki antlaşmayı beş yıl daha uzatan Antonius bu müddet içinde Mısır'da Kleopatra ile beraber yaşadı, Roma adına fetihler yapmaktan vazgeçti. Bu, sadece Octavianus'u değil, kendi taraftarlarını da kızdırmıştı. Neticede Senato'nun karariyle, Octavianus'un da teşvikiyle Antonius'la Kleopatra'ya karşı savaş açıldı (M. Ö. 32). Uzun süren hazırlıklardan sonra yapılan Aktion (Actium) deniz savaşında Antonius'la Kleopatra yenildiler (M. Ö. 31). Kleopatra Mısır'a kaçtı. İskenderiye düştüğü için Kleopatra'nın intihar ettiği hakkında çıkan yanlış bir haber üzerine Antonius da kılıcının üzerine atılarak kendini öldürdü.

ANTRASİT

Parlak siyah renkli bir taşkömürdür. Jeoloji bakımından kömürlerin en eskisi olan antrasitin bileşiminde % 87-92 karbon, % 2-4 hidrojen, % 1-7 oksijen, % 1-7 de kül vardır. Öteki kömürlerden çok daha serttir, yoğunluğu da daha fazladır. Tutulduğu zaman elde leke bırakmaz, özel ocaklarda kısa mavi bir alevle, kokusuz, dumansız yanar. 9000-9500 kalori sağlaması bakımından çoklukla lokomotiflerde kullanılır. Evlerde ender olarak, o da salamandıra sobalarında yakılır. Buna sebep antrasitin tabiatta öteki kömürlerden daha az bulunmasıdır.

ANTROPOLOJİ

İnsanın hayvan dünyasındaki yerini inceliyen bilimdir. Bu alanda ilk ciddi çalışmalar XVIII. yüzyılda başlamıştır. İlk olarak İsveçli meşhur botanik bilgini Linné (1707-1778) insana tabiat içinde verilecek yeri bulmaya çalıştı, sonra da Holândalı hekim ve tabiat

İnsan kafasının bugünkü durumunu alıncaya kadar geçirdiği başkalaşmalar: 1 — Dördüncü Zaman başlarında yaşıyan ve bazı bilginlere göre insan, bazılarına göre de maymun sayılan varlığın kafatası (Cava'da bulunmuştur.) 2 — Buzul Devri sıralarında varlığı ortaya çıkan Neanderthal İnsanı. 3 — Grimaldi, Cro-Magnon ve Chancelade ırkları, Tarih Öncesi devirlerde yaşıyan insanlara aittir. 4 — Bugünkü insan kafası.

bilgini Camper yüzün öne olan çıkıntısının insanlarda birbirinden değişik olduğunu buldu. Fransız hayvanat bilgini Buffon (1707-1788), Fransız tabiat bilgini Daubenton (1716-1800), Alman anatomi bilgini Blumenbach (1752-1840) bu alanda çalışmalarda bulundular. Bu arada Blumenbach insanı beş ayrı ırka ayırdı.

İlk antropoloji kurumu Paris'te 1840'ta William Edward tarafından kuruldu, sonra 1843'te Londra'da, 1869'da da Berlin'de benzerleri açıldı. 1845'te Anders Retzius, kafa biçiminin ırklara göre değişmesi üzerinde çalışmalarda bulundu, 1833'te Fransız fizyoloji bilgini Flourens (1794-1876) Paris'te insan anatomisi üzerinde kurslar açarak antropoloji biliminin ilerlemesine yardım etti.

Antropoloji kelimesinin tarifini ilk defa Fransız antropoloji bilgini Quartrefages (1810-1892) yaptı ve bu bilim dalına, Eski Yunanca «anthropos» (insan) ve «logos» (bilgi) kelimelerinden kurma «antropoloji» veya «insanın tabiî tarihi» adını verdi. İlk defa bu bilimi öğretim konusu yapan da odur.

Antropoloji bilimine hizmet edenlerin arasında Fransız cerrahı Broca (1824-1880), büyük İngiliz bilgini Darwin (1809-1882), Alman tabiat bilgini Haeckel (1834-1919) de başta gelir. Bu arada insan ve maymunun kıyaslamalı incelenmesi ve insan fosilleri üzerinde geniş araştırmalar yapılmıştır.

İnsanı ve kültürlerini inceliyen antropoloji «fizik antropoloji» ve «kültürel antropoloji» diye iki büyük kola ayrılır.

Fizik antropoloji insanın memeli hayvanlar arasındaki yerini, geçirdiği evrimleri, fosil insanları ve bugünkü ırkları inceler. Yapılan araştırmalara göre insan Üçüncü Zaman'ın son devri olan Pliosen Devrinde maymunlardan ayrılmıştır. En eski gerçek insan örnekleri bugünden bir milyon yıl önceye aittir. İlk bilinen örneklerden «Pikantrop» adı verilen Cava Adamı ile «Sinantrop» adı verilen Pekin Adamı tam olarak insan oldukları halde birçok bakımlardan maymunlara benziyorlardı. Bu ikisinden biraz daha gelişmiş bir insan olan Neanderthal Adamı da henüz maymun karakterinden kurtulamamıştı.

Bugünkü insan türünün ilk örneklerine Buzul Devri'nin sonlarına doğru raslanır. O zamandan bugüne kadar gelen bütün insan nesilleri bir tek türe mensuptur.

Antropoloji uzmanları insanları boylarına, kafalarına, yüz ve burun biçimlerine göre birtakım ırklara ayırırlar. Profesör Hooton bugünkü insan ırklarını Beyaz, Siyah, Sarı ve Bileşik olmak üzere dört büyük kola ayırmıştır. Her kolun da ikinci derecede dalları vardır (Bk. Irklar).

Kültürel antropoloji insan kültürlerinin yazısız zamanlardan bugüne kadar olan olgunlaşmasını, din ve kâinat inançlarını, dil, edebiyat ve müziklerini inceler, ister ilkel, ister yeni olsun, bütün insan toplulukları üzerinde bilgi edinmeye çalışır. Böylece, Tarih Öncesi medeniyetlerini incelediği gibi bugünkü medeni toplulukları da inceler. Etnografi ve etnoloji ismi verilen kolları da bugünkü kavimlerin kültürlerini inceliyen bilimlerdir (Bk. Etnografya, Etnoloji).

Türkiye'de Antropoloji Enstitüsü ilk olarak 1925'te Antropoloji Tetkikat Merkezi adı altında İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesinde kurulmuştur. Bu kurum 1929'dan sonra enstitü haline getirilmiş, 1933 yılında Üniversitedeki devrimle İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde bir kürsü olmuşsa da iki yıl sonra malzemesi ve kadrosu ile beraber Ankara'ya nakledilmiştir.

ANTROPOZOİK (Bk. JEOLOJİK ZAMANLAR)

ANTUVAN (Bk. ANTONİUS)

ANVERS [Antwerpen]

Belçika'da aynı adı taşıyan eyaletin merkezi olan 263.000 nüfuslu bir liman şehridir. Bütün eyaletin nüfusu 1.017.000 dir. Şehir, Escaut ırmağının ağız bölümünün 88 km. kadar içerisinde kurulmuştur. Irmağın ağzı 500 metreye yakın genişliktedir; ayrı-

ca, gelgit olayından dolayı derin bir haliç şeklini alır. Bu bakımdan, büyük gemiler bile içerilere kadar girebilir.

Anvers on altıncı yüzyılda Avrupa'nın kuzey kıyılarının en önemli limanlarından biriyken sonraları, bilhassa on dokuzuncu yüzyılda, yerini Amsterdam'a bırakmıştır.

Anvers bugün nüfusça kalabalık ve endüstrice ilerlemiş bir bölgenin limanı olması bakımından Avrupa'nın birinci derecede işlek limanları arasında yer almaktadır. Anvers'te gıda maddeleri ve içki endüstrisi, demir hariç diğer madenler, elektrik ve mekanik inşaat, yağlı ve kimyasal maddeler ile kauçuk endüstrisi çok ilerlemiştir. Ayrıca, elmas işliyen kuyumcularının ustalığı ile de dünya çapında ün kazanmıştır. Şehir İkinci Dünya Savaşı'nda, 1945 yılında, Almanlar tarafından V-2 uçan bombalariyle bombalanmış, hayli yakılıp yıkılmıştır.

ANZAROT

Sıcak memleketlerde, daha çok Habeşistan'da yetişen bodur bir ağaçtır. Reçinesi eskiden yaraları iyileştirmek için kullanılırdı.

APANDİS

Körbağırsağın insanlarda ince bir parmak gibi olan son kısmıdır. Solucan biçimindedir ve o büyüklüktedir. Bu çıkıntının uzunluğu 7-12 sm., çapı da 3 sm. kadardır. İçinde boydan boya uzanan ve yukarıdan körbağırsakla birleşen bir boşluk vardır. Apandisin yapısı bağırsağın yapısına benzer, tıpkı bademcikler gibi çabuk iltihaplanır. Etrafı karın zarı ile çevrilidir.

APANDİSİT

Apandisin iltihaplanmasıdır. Bu iltihaplanmaya sebep olan mikroplar kan veya lenf yolları ile yahut yakındaki başka bir organdan sıçramak suretiyle körbağırsağa ulaşır, burada iltihaba sebep olur.

Apandisit daha çok 10-30 yaşlar arasında ve çok kere erkeklerde görülür. Hastanın ateşi yükselir, nabız vuruşu hızlanır, dil paslanır, kurur, mide bulantıları başlar. Önceleri göbek ve mide bölgesinden başlıyan ağrı zamanla sağ kasık civarına yerleşir. Buraya basmakla adalelerde kasılma olur. Eğer apandis patlar da irinler karın boşluğuna yayılır, mikroplar kana karışırsa, hasta kan zehirlenmesinden ölebilir. Bazan da irin uzviyet tarafından emilerek yavaş yavaş kaybolur, veya kuvvetini azaltarak ileride hastalığın yeniden tepmesine sebebiyet verir. Bu şekline «kronik (müzmin) apandisit» denir.

Apandisitin ilk belirtileri görülünce derhal bir doktora başvurmak gerekir. Esas olan, apandisitin delinmesini önlemektedir. Bu durumda, iltihaplanmış ve çok kere patlamak üzere bulunan apandis ameliyatla kesilip alınır. İlk belirtilerden 6-8 hafta kadar sonra hastalık «soğuk devri» ndeyken de ameliyat yapılabilir. Doktor gelinceye kadar hastanın arka üstü yatması, sağ kasığın üzerine buz kesesi veya soğuk havlu gibi soğuk şeyler tatbik edilmesi gerekir. Öte yandan, hasta perhiz yapmalı, amel ilâçlarından, tenkiyelerden kaçınmalıdır.

Kronik apandisit iştahsızlık, kuvvetsizlik, peklikle, apandis bölgesinden zaman zaman gelen ağrılarla kendini belli eder.

APARTMAN

Bir kat üzerinde birkaç odalı daireye ve bu gibi dairelere bölünmüş binalara «apartman» denir.

Apartmanlar, daha ilkel biçimlerde de olsa, yüzlerce yıldan beri kullanılagelmiştir, diyebiliriz. Kuzey Amerika yerlilerinden Iroquois'lerin uzun yapılarını bunun başlıca örneği olarak gösterebiliriz. Bunlar uzunlukları 30 metreye kadar varan, 5-6 metre eninde binalardı. Her biri bir ailenin ikametine verilmek üzere bölmelerle ayrılmıştı.

Güney-Batı Amerikadaki yerli evleri de devamlı bir yapı halinde yükselen tek odalı binalardan ibaretti. Bunlar yüksek yerlerde, yahut dar nehir boğazlarında oturdukları için, savunma kolaylığı olsun diye, yayılmaktan çekinmiş, yüksek binalar yapmayı tercih etmişlerdi. Yeni evler sıra sıra eskilerin üstüne yapılmış, her kat biraz geri çekilerek her kata bir taraça kazandırılmıştı.

Roma İmparatorluğu devrinde de ancak çok zengin olanların başlı başına evleri olur, ahalinin büyük bir kısmı ortaklama binalarda yaşardı. Şehirlerde dört katlı, hattâ 7-8 katlı binalara bile raslandığı olurdu.

Daha sonraları Paris ve Edinburgh gibi etrafı sûrlarla kaplı şehirlerde, artan nüfusu sığdırabilmek için yüksek apartmanlar yapılmaya başlandı.

Avrupa'da önceleri merdivenler binaların ortasında olduğu için bu durum katların iç teşkilâtını bozuyordu. Sonradan merdivenleri binanın bir köşesine almayı, böylece salonların ve odaların değerini artırmayı düşündüler. Bu şekilde, aynı bina içinde her biri birkaç odadan meydana gelen birçok daireler yapılabildi. Bu dairelerin bir kısmı yazlık, bir kısmı kışlık olabildiği gibi bazısı yemek salonu, bazısı kabul salonu olarak kullanılabiliyordu. Önceleri sadece saraylara ve büyük binalara tatbik edilen, binayı dairelere bölme usulü zamanla herkesin oturduğu binalarda da kullanılmaya başlandı. Bugün büyük şehirlerde binaların çoğu bu biçimdir, çünkü yapıların yüksek olması, her katta birkaç daire bulunması az bir alan üzerinde çok kişinin yaşamasını sağlamaktadır.

APENNİN DAĞLARI

Bütün İtalya Yarımadası'nı kuzeyden güneye doğru bir uçtan bir uca kaplıyan dağ zinciridir. Apenninler menşe bakımından Alp Dağları'nın batıdaki Deniz Alpleri bölümüne bağlıdır. Alpler'in bu kısmı Marsilya'ya kadar uzanır. Eski yazarlar bu dağ zincirinin Marsilya'dan başladığını kabul ederlerdi.

Apennin Dağları'nın uzunluğu 1.200 km., eni de 40-140 km. kadardır. Kapladığı yer 180.000 km. karedir.

Zamanımızın coğrafyacıları Apennin Dağlarını kuzey, orta ve güney olmak üzere üç bölümde incelemektedir.

1 — Kuzey Apenninler: Cenova Körfezi'ndeki Savona'dan başlar. Bu kısım Ligurya, Toskana ve Umbriya olmak üzere üçe ayrılır. Bilhassa Ligurya Apenninleri'nde birçok hidroelektrik santralleri vardır. Po nehrinin bazı kolları buradan çıkar. Ligurya Apenninler'inde hem kıyı boyunca döşenmiş demiryolu vardır, hem de kuzeyden gelen demiryolları Apenninleri birkaç yerde keser. Toskana Apenninleri Tiber nehrinin kaynaklarına kadar uzanır. Dağların bu bölümünden çıkan birçok kollar da gene Po nehrine akar. Bu dağların da deniz tarafında kıyı boyunca demiryolu bulunduğu gibi, kuzeyden gelen demiryollariyle de birkaç yerde kesilir. Tiber nehrinin kaynaklarından başlıyan Umbriya Apenninleri ise bu dağ zincirinin en enli yerini teşkil eder. Bölgenin en yüksek yeri 1500 m. kadardır. Tiber nehri Umbria Apenninleri'ni güney-batı yönünde keser.

2 — Orta Apenninler: Sangro vadisine kadar uzanır. Apennin Dağlarının en yüksek yerleri Orta Apenninler'dedir. Doğu kıyıya yakın bulunan Gran Sasso tepesi bütün Apenninlerin en yüksek yeridir (2921 m.). Orta Apenninler'in bundan başka en yüksek tepeleri de Monte Velino (2.488 m.), Monte Amaro (2.700 m. den fazla) dır. Bu bölgede yüksekliği 2.000 m. yi geçen diğer tepeler Monte Viglio, Monte Terminillo'dur.

Orta Apenninler'den çıkan bazı dereler de Adriya ve Tiren denizlerine dökülür. Bu bölgenin başlıca nehirleri Tiber'i besliyen Nera ve Anio'dur.

3 — Güney Apenninler: Napoli'den yarımadanın güney batı ucu olan Kalabria'ya kadar uzanır. Bu dağların Napoli civarında bulunan bölümü volkaniktir. Vesüv Yanardağı da (1.186 m.) buradadır (Bk. Vesüv Yanardağı). Hâlâ faal bir yanardağ olan Vesüv'nü bulunduğu bölgeye bazan Aşağı Apenninler denir.

Bu bölgenin doğusu ovalıktır. Batıda ise dağlar sarp yamaçlar halinde denize yaklaşır. Bu bakımdan şehirler daha çok doğu kıyılarda toplanmıştır. Bütün Kalabria bölgesinde Apenninler kıyı boyunca demiryolu ile çevrilmiştir. Buranın başlıca nehirleri Tiren Denizi'ne akan Sele, Crati ve Yunan Denizi'ne akan Bradano, Agri, Basente sularıdır.

Güney Apenninler'in en önemli tepeleri şunlardır:

Monte Pollino (2271 m.), Aspromonte (1956 m.) Monte Vulture (1327.).

Apenninler'de Iklim

İtalya'nın çukur yerlerine göre Apenninler'in yağışı daha fazla olduğu gibi iklimi de daha serttir. Yıllık sıcaklık farkları da daha fazladır. Dağların yüksek yerleri hemen hemen bütün yıl karla kaplı kalır. Karlar ancak birkaç hafta için erir.

Apenninler'in Tabiî Zenginlikleri

Apenninler'de geniş ölçüde çam, meşe ve kayın ormanları vardır. Yalnız devamlı tahripler bu ormanları epeyce azaltmıştır. Bu bakımdan dağların birçok Resimleri bugün çoraktır. Vâdilerde ve dağların eteklerinde ise Akdeniz çevresi bitki özellikleri görünür.

1500-2000 metreden yüksek yerlerde tahıl ve meyva yetişmez.

Apenninler'de en çok tilki ve kurt vardır. Karaca ve geyik gittikçe azalmaktadır. Ayı ve dağ keçisi de pek azdır.

Apenninler maden bakımından çok fakirdir. Ancak, son derece namlı kaplıca suları vardır.

Soldan sağa: Melos (Milo) Venüsü; Floransa ve Napoli müzelerindeki Venüsler

APHRODİTE [Venüs]

Eski Yunanlılar'da Aşk ve Güzellik Tanrıçasıdır. Bir inanışa göre Tanrıların Tanrısı Zeus'la Dione'nin kızıdır. Birçok efsanelerin kahramanı olan Aphrodite başka bir inanışa göre de deniz köpüğünden meydana gelmiştir. Romalılar'da bu tanrıçaya Venus adı verilmiştir. Bundan dolayı Aphrodite Batı kültüründe Venus (Venüs) diye tanınmıştır.

Aynı zamanda Üreme, Deniz ve Denizcilik Tanrıçası olan Aphrodite'yi Zeus'un Ateş ve Volkan Tanrısı Hepaistos'la (Vulcain'le) evlendirdiği anlatılır. Bununla beraber, Aphrodite Ticaret Tanrısı Hermes (Mercur), Bağ Tanrısı Diosinos (Bachhus) gibi tanrılardan başka Apollon'un oğlu Phaeton, Adonis ve Troia'lı prenslerden Anchise gibi fânilerle de bir aşk hayatı yaşamıştır. Bu birleşmelerinden Eros (Aşk Tanrısı), Hymen (Evlilik Tanrısı), Priape (Bahçe Tanrısı), Aineias (Troia'lı prens) ve iki cinsiyetli Hermaphrodite gibi tanrı ve yarı-tanrılar doğmuştur.

Bugün Aphrodite'nin Yunan asıllı olmaktan çok, Doğu asıllı olduğu kabul edilir. Yapılan incelemeler Yunanlıların bu tanrıçasının Asurlu ve Fenikelilerin tanrıçalariyle yakın bir ilgisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu bakımdan Aphrodite'nin özellikleri arasında Doğu tanrıçalarının özelliklerine de sık sık raslanır. Bir başka özelliği de Harb Tanrıçalığı olan Aphrodite'nin sembolleri koç, teke, güvercin, selvi ve nar ağacıdır. Zamanla bu sembollere serçe ve tavşan (neslin çoğalması sembolü), yunda veya kuyruksallıyan kuşu (cinsî cazibe sembolü), kaplumbağa, gül, gelincik ve ıhlamur ağacı eklenmiştir.

Aphrodite'nin birçok sanatkâra konu ilham etmesi bakımından sanat alanında da önemli bir yeri vardır. Omiros onun için şiirler söylemiş, birçok heykeltıraş onun için heykeller yapmıştır. Önceleri giyinik, çok kere de otururken tasvir edilen Aphrodite, sonraları çıplak, sudan çıkarken tasvir edilmeye başlanmıştır. Zamanla kutsallığı tamamen unutulan tanrıça yuvarlak yüzlü, zarif ve mahmur gözlü, hafif gülümser bir şekilde yapıla gelmiştir. Bugün elde bulunan Aphrodite heykellerinin en ünlüsü Melos adasında 1820 yılında bulunan ve halen Paris'te Louvre Müzesinde olan Melos (Milo) Aphrodite'sidir.

APOLLON

Yunan mitolojisinde Güneş Tanrısıdır. Tanrıların en büyüğü Zeus'la, tanrıçalardan Leto'nun (Latone'nin) oğlu, Av Tanrıçası Diana'nın (Artemis'in) ikiz kardeşidir. Yunan asıllı olmaktan çok Anadolu asıllı olduğu sanılan Apollon çeşitli işlerin tanrısıdır. Tarım ve Hayvancılığın Tanrısı, gelişen gençliğin koruyucusudur. Dünyanın ışıklı tarafının hâkimidir, gümüş yayından fırlıyan oklarla dünyanın karanlık kuvvetlerini perişan eder. Annesi Leto'ya yaklaşan dev Tityos ve Delphoi civarlarını yağma eden canavar Python'u mahvetmiş, Khryses'e hakaret ettikleri için Troia önündeki Yunanlılara veba saçan oklarını yağdırmıştır. Aynı zamanda insanlara deva veren bir tanrı olan Apollon geleceği önceden bildirir, şairleri, müzisyenleri korur, Tanrılar Kurulu'nda lir çalardı.

Güneş ve Işık Tanrısı Apollon

Apollon hakkında türlü efsaneler vardır. Leto, ikiz kardeşlere gebe kaldığı zaman, Evlenme Tanrısı Hera onu kıskanmıştı. Her yerden kovulan Leto en sonunda denizlerde yüzen ve kuvvetli direklerle deniz dibine çivilenen Delos Adası üzerindeki Kynthos Dağı'nda çocuklarını dünyaya getirebileceği bir yer buluncaya kadar diyar diyar dolaşmak zorunda kaldı. Çocukların doğumundan sonra bu ada Leto'nun da, çocukların da çok sevdiği bir yer oldu.

Apollon'un Daphne'ye karşı olan aşkı da başka bir efsanedir. Korkak Daphne tanrının arzusunu reddetmek için bir defne dalı şekline girer.

APOLLONİOS

Eski Yunanlı yazar ve bilginlerden birçoğu bu adı taşır.

1 — Rodos'lu Apollonios: M. Ö. III. yüzyılda yaşamış şair ve bilgindir. İskenderiye'de doğmuştur. Meşhur Omiros'u örnek tutarak yazdığı dört ciltlik «Argonautika» (Argonaut'lar) adında bir eseri vardır. Eserini Rodos'ta yazdığı için kendisi de bu adla anılır.

2 — Perge'li Apollonios: M. Ö. 262 yıllarında yaşamış meşhur bir matematik bilginidir. Antalya yakınlarındaki Perge şehrinde doğmuştur. Euklides'in kurduğu matematik üzerinde çalışan ve bunu geliştirenlerdendir. Matematiğe dair yazdığı eserlerinde «elleipsis» (elips) ve «hyberbole» (hiperbol) kelimelerini ilk defa kullanan bilgindir. Ayrıca gezegenler konusunda da bazı buluşları vardır.

3 — Tyana'lı Apollonios: M. Ö. I. yüzyılda yaşamış bir filozoftur. Dünyayı dolaşarak Pythagoras doktrinini yaymış, ahlâk öğütleri vermiş, hepsinden önemli olarak tanrıya bağış sunmak değil, zihnen saygı göstermek yolu ile tapınılması fikrini ileri sürmüştür. Ölümünden sonra adına bazı tapınaklar yapılmıştır. Pythagoras'ın hayatını yazmış olmasının ihtimali vardır.

4 — Kition'lu Apollonios: M. Ö. I. yüzyılda İskenderiye'de yaşamış bir hekimdir. Meşhur hekim Hippokrates'in «Eklemler üzerine» adlı eserine üç kitaplık bir açıklama yazmış olmakla tanınmıştır. Bu eseri bugüne kadar daima okunagelmiştir.

MELOS VENÜS'Ü NASIL BULUNDU

1820 yılının kışında Ege Denizi'nin Melos Adası'nda Yorgo Bettonis adlı bir köylü, oğlu Antonio ile beraber tarlasında çift sürüyordu. Bir ara sabanının açtığı yarıkta bir delik gözüne ilişti. Deliği genişletti. İçinde bir heykel vardı!

Köylü, oğlu ile beraber toprağı küreleyip heykeli dışarı çıkardı. Bu, beyaz taştan, çıplak bir kadın heykeliydi. Sol eliyle belinden aşağısını saran örtüsünü, sağ eliyle de havada bir küre tutuyordu.

*

20 nisan günü bir Fransız harb gemisi İstanbul'a giderken yolunun üzerinde bulunan Melos Adası'na uğradı. Gemide tarihî değeri olan sanat eserlerine meraklı Yüzbaşı Matterer ve Dumont d'Urville adında iki subay vardı. Karaya çıktıkları zaman tesadüfen köylüyle tanışıp, konuştular. Böylece o beyaz heykelden haberdar oldular.

İstanbul'a geldikleri zaman ilk işleri o zamanki Fransız elçisi Marki De Riviere'e Melos'taki heykelden bahsetmek oldu. Marki de hususi kâtibi M. de Marcellus'u, her ne bahasına olursa olsun, heykeli satın alması emriyle Melos'a gönderdi. O yılın 23 mayısında Fransız harb gemilerinden «Estafette» Melos Adası açığında demir atmış bulunuyordu.

Fransızlar'ın heykeli adanın sahibi Türkler'den almaları pek kolay olmadı. Heykel bir arabaya yüklendi, kıyıya indirildi. Bu sırada geçen çekişmede heykel arabadan düştü, kolları kırıldı. Fransızlar o kadar acele hareket etmek zorunda kalmışlardı ki dönüp de kırılan kolları almaya vakitleri kalmadı.

Bugün Paris'teki Louvre Müzesinin bir köşesini süsliyen ve Aphrodite heykellerinin en güzellerinden biri olan Melos Venüs'ünün kolları kimbilir belki hâlâ eskiden bulunduğu adanın kıyılarında kumlar arasında duruyordur.

APOLYONT GÖLÜ (Bk. ULUBAT GÖLÜ)

APPALACHİAN DAĞLARI

Kuzey Amerika'nın doğu bölgesinde bulunan dağ zinciridir. Kıyı boyunca kuzey-doğudan güney-batıya doğru uzanır. Uzunluğu 2.600 km., genişliği de 200-400 km. kadardır. Bu dağlar A. B. D. doğusunda 400.000 km. kare tutarında yer kaplar.

Kuzey-doğuda Saint Lawrence Körfezi kıyılarında, New Brunswick'ten başlıyan Appalachian Dağları'nın ilk bölümü Kanada topraklarına kadar uzanır.

Appalachian dağları kuzey, orta ve güney olmak üzere üç büyük bölüme ayrılır. Kuzey bölümü New Foundland'dan Hudson nehrine kadar, Orta Appalachianlar Hudson vâdisinden Virginia'ya kadar uzanır, daha güneydeki bölüm de Güney Appalachian'ları teşkil eder.

Appalachianlar'ın yamaçları güney ve güney-doğuya bakar. Kuzey-batı kesiminde ise yamaçlar Göller Bölgesine dökülür. Bu dağların en büyük özelliği uzunlamasına geniş vâdilerle kesilmiş olmasıdır. Bilhassa Büyük Appalachian Vâdisi bu dağ zincirini güneyde iki bölüme ayırır.

Appalachian Dağları'na hakim olan bir yükseklik mihveri yoktur. Hemen her bölümde tepelere raslanır. Bu tepelerden hiçbirinin yüksekliği devamlı kar sınırına ulaşamaz. Daha ziyade orta bölümde bulunan tepelerin en yükseği Mitchell Tepesi'dir (2.045 m.). Yüksekliği 2.000 metreyi geçen diğer tepeler şunlardır: Hairy Bear, Balsam Cone, Black Brothers, Guyot, Leconte, Curtis. Bunların dışında bu yaşlı dağ zincirindeki tepelerin çoğu 1500 metreyi geçmez. Mississippi nehrinin başlıca kollarından biri olan Ohio nehri Kuzey Appalachian Dağları'ndan çıkar, güney-batıya doğru akarak Mississippi'ye karışır. Tennessee ile Cumberland nehirleri de Orta Appalachianlar'dan çıkar, kuzey-batıya doğru akarak, Mississippi'ye karışmadan önce, Ohio nehrine dökülürler. Appalachian Dağları'ndan çıkan başka bir nehir de Alabama'dır. Dağların güney kesiminden çıktıktan sonra güneye doğru akarak Meksika Körfezi'ne dökülür.

Ayrıca, bu dağlardan doğan birçok ırmak doğuya akarak Atlas Okyanusu'na dökülür. Bunların en önemlisi Florida Yarımadası'nın kuzeyinde denize dökülen Savannah nehridir.

Appalachian Dağları'nın 25.000.000 yaşında olduğu tahmin edilmektedir.

Appalachianlar'ın Tabiî Zenginlikleri

Dağların bilhassa kuzey bölgesi sık ormanlarla kaplıdır. Ormanlar başlıca çam, sedir, huş ağacı, dışbudak bakımından zengindir. Dağların orta bölgesinde meşe ormanları vardır. Güney Appalachianlar'da ise çam ormanları bulunur.

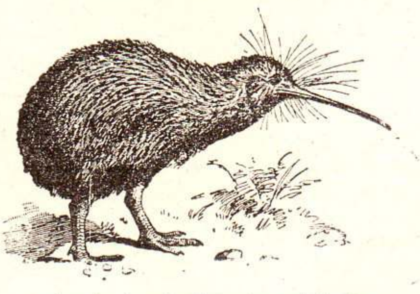
Ormanlık olan bu dağlar güzel manzaralıdır, civardaki kalabalık şehirler için iyi bir dinlenme yeri teşkil eder. Dağlarda yaz ve kış sporları için gereken her kolaylık sağlanmış, mükemmel yollar yapılmıştır. Güney Appalachianlar'da Tennessee ve North Carolina eyaletleri arasında bir millî park vardır. Parkın uzunluğu 80, eni de 30 km. kadardır. «Great Smoky Mountains National Park» Amerika'nın en kalabalık bölgelerine çok yakın olduğundan, serin geçen yaz ayları birçok Amerikalı'yı buraya çeker. Burası aynı zamanda dağların en yüksek olduğu bölgelerden biridir.

Appalachianlar'da 2.000 çeşit bitki, 150 çeşit de ağaç vardır. Amerika'ya has bir ağaç çeşidi olan ve lâle gibi çiçek açan «tulip tree» (lâle ağacı) bu bölgenin başlıca özelliğidir. Bu ağaçların boyu 60 metreyi bulur, çapı da 3 metreye yakındır. Bu park hayvan bakımından da zengindir. 50 çeşit memeli hayvan, birçok çeşit kuş, böcek ve sürüngen yaşadığı tesbit edilmiştir. Memeliler arasında ayı ve geyik başta gelir.

Appalachian Dağları'nda yaşıyan başlıca hayvanlar kurt, vaşak, ayı, yaban kedisi, kunduz ve bir çeşit geyik, kokarca ve opossumdur.

Başlıca madenler demir ve altındır. Ayrıca geniş ölçüde maden kömürü ve mermer çıkarılır.

Appalachian Dağları Amerika'nın keşfinden sonra ilk yerleşenlerin batıya göçmesine büyük bir engel olmuştur. Geçit yerlerinin sarp oluşu ve sık ormanlar göçleri önliyen sebeplerin başında geliyordu. Bu yüzden, dağlarla kıyı arasında kalan ova başlıca yerleşme bölgesi olmuş, o bölgede nüfus yoğunluğu çok artmıştır.

Avustralya kuşlarından Apteriks

APTERİKS

Kanadsızkuşlardan, Yeni Zelânda ve Avustralya'da yaşıyan bir kuştur. Bir tavuk büyüklüğünde olan bu kuşun rengi külrengi ile kahverengi arasında değişir. «Kivi» de denir. Kanadları çok körelmiş olduğundan dışarıdan görülmez. Aynı şekilde, kuyruğu da körelmiştir. Kanad ve kuyruk tüyleri yoktur. Buna karşılık, ince uzun olan gagaları ve pençeleri çok kuvvetlidir. Apteriksler gündüz saklanırlar, geceleri ava çıkarlar. Gövdelerine göre yumurtaları çok büyüktür, yılda ancak iki yumurta yumurtlarlar.

APTES (Bk. ABDEST)

ARABA

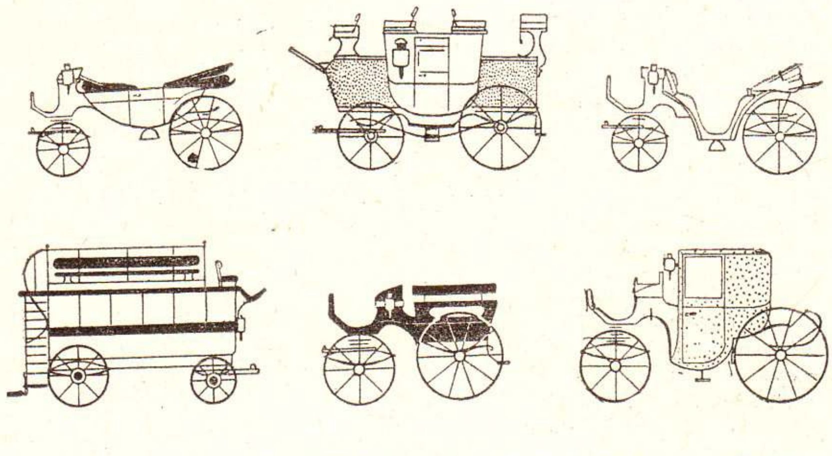
Tekerlek üzerinde giden ve hayvan veya elle yürütülen, eşya veya insan taşımaya yarıyan bir taşıttır. Elle yürütülen ve hafif şeyleri taşımak için kullanılan bir tekerlekli «el arabası» sayılmazsa, arabalar «iki tekerlekli» ve «dört tekerlekli» diye ikiye ayrılır.

Arabalar genel olarak atlara, öküzlere, mandalara çektirilir. Belçika, Holânda gibi memleketlerde keçileri bazı küçük hafif arabalara koşarlarsa da keçi hiçbir zaman koşum hayvanı sayılamaz. Uzak Doğu'da insanların çektiği birer kişilik iki tekerlekli arabalar vardır. Bu arabalar boşken, dolu oldukları zamankinden daha zor çekilirler.

Yolcuların bindiği veya eşyaların konduğu yer, arabanın biçimine ve cinsine göre değişir. Yük taşıyan arabalarda bu kısım oldukça kaba yapılmıştır. Yolcu taşıyanlarınki daha ince işlenmiştir ve içinde oturmak için sıralar vardır. Yolcu taşıyan arabalarda yay sistemine daha fazla önem verilmiştir. Yayların üzerine oturtulan araba, daha az sallanır, bozuk yollarda daha kolay gider.

İki tekerlekli arabalarda ağırlığın bir kısmı hayvanın boynuna basar. Dört tekerlekli arabalarda ise ağırlık tamamen tekerleklere biner. Ön tekerlekler bir mil etrafında sağa veya sola dönerek arabanın yön değiştirmesini sağlar ve arka tekerleklere nazaran daha küçüktür. Ayrıca arabanın daha kolay, sessiz ve sarsılmadan gidebilmesi için de lâstik geçirilmiş veya havayla şişirilmiş lâstik tekerlekler kullanılır. En ilkel tekerlek

ÇEŞİTLİ ARABALAR

Birinci sırada soldan: 1 — Lândo, 2 — Bir çeşit posta arabası, 3 — Payton
İkinci sırada soldan: 1 — Omnibüs, 2 — Brik, 3 — Kupa.

çeşidi tahtayı yuvarlak bir şekilde kesip ortasından bir mil geçirilerek yapılanıdır. Fakat genel olarak ortasındaki mile parmaklıklarla bağlanan çember şeklindeki tekerlekler kullanılır. Ok arabanın doğrultusunu tâyine yarar. Atlar yan kayışlarla, çeki kancasına takılı bulunan falakalara koşulur. Yürüyen bir arabayı frenlemek için de «köstek», «kızak» veya «çarık» denilen bir alet kullanılır.

Arabanın İcadı

Arabanın icadı tekerlekle hayvan gücünün birleştirilmesi düşüncesinden doğmuştur. Bu bakımdan, ilk arabanın Orta Asya'da kullanıldığı anlaşılır. Çünkü, tekerlek çok eskiden beri, yün eğiren insanlarca bilinmekle beraber, hayvanlar ilk defa olarak Orta Asya'da evcilleştirilmişti. Sonra, insanlar eşyaları hayvanların sırtlarına vurup taşımaktansa, hayvanların iki yanlarından arkaya doğru iki sırık uzatıp, bunların arasına gerdikleri postlar üzerinde yerde sürüklemenin daha kolay olduğunu gördüler. Zamanla bu iki sopanın altına bir eksen etrafında dönen iki tekerlek koydular. Böylece, arabanın en ilkel şekli bulunmuş oldu.

Yalnız, tekerlekler arkada olduğu için hayvanlara büyük zorluk veriyordu; üstelik, koşum takımları çok ilkel olduğundan hayvanların boğazından geçen ipler nefeslerini kesiyordu. Bu bakımdan, ilk arabalar pek kullanışlı değildi. Daha çok öküzlerin çektiği bu arabalar tarım alanında işe yarıyor, harb alanında büyük bir fayda sağlamıyordu. Ancak, tekerlekleri ortada olan, hafif yapılı arabalar yapıldıktan, bunlara da öküz yerine at koşulduktan sonra araba her bakımdan işe yarar bir taşıt haline geldi.

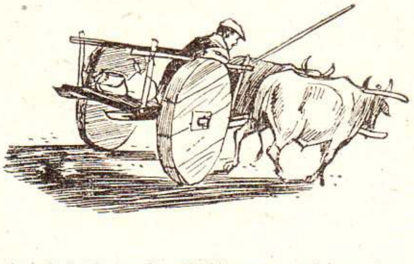
At, M. Ö. 3000 yıllarında Orta Asya'da evcilleştirilmişti. Orta ve Doğu Asya'da ilk arabalar M. Ö. 2500 yıllarında kullanılmıştır. Hafif harb arabaları ise M. Ö. 2000 yıllarında Batı Asya'da görülmüştür.

Eski Türkler ve Araba

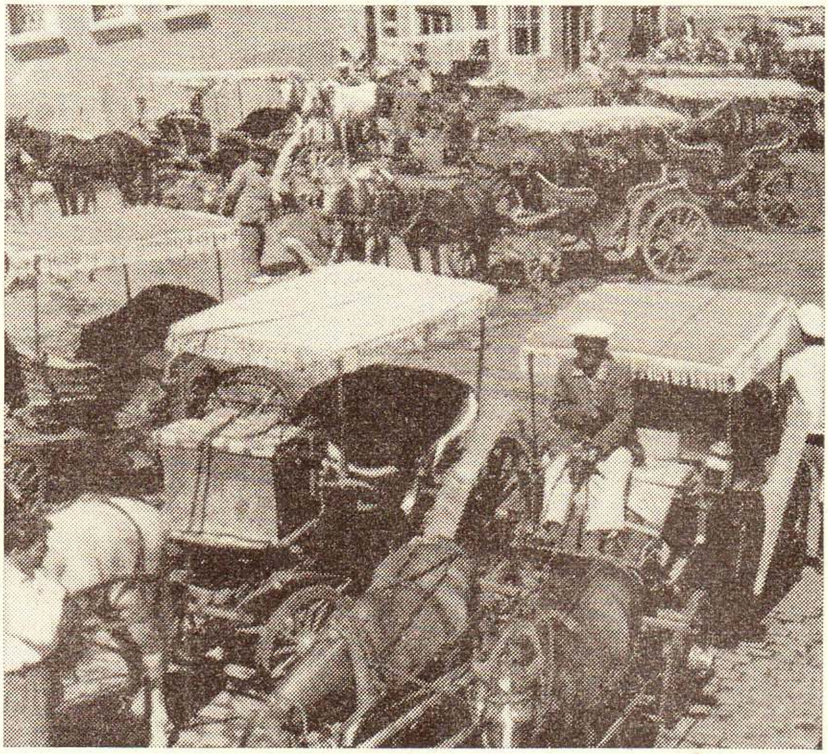
Eski Çin kaynaklarına göre atlı arabalar M. Ö. 2000 yıllarında Türkler tarafından çoklukla kullanılmaktaydı. Harb arabaları ise Kuzey Çin'e ancak M. Ö. 1450 yılında gelebilmiştir.

Ortaçağ'dan itibaren Orta ve Doğu Asya'da arabanın harb alanındaki önemini kaybettiğini görürüz. Çünkü Türkler arabayı eşya taşımak veya oturmak için kullanırlar, savaşlara atlarının üzerinde giderlerdi. O tarihlerde Çin'de beyliklerin kuvvetleri ellerindeki araba sayılariyle ölçülür hale gelmişti.

Küçük Asya'da ise araba M. Ö. 3000 yıllarından beri biliniyordu. Eski Yunan ve Roma'da arabanın büyük önemi vardı. İnsan ve eşya taşımak için kullanılan arabalardan başka sırf yarışlarda binilen özel arabalar da vardı.

Anadolu'da çok görülen en eski araba tiplerinden biri: Kağnı

İstanbul'un muhtelif yerlerinde, başlıca Adalar'da bulunan sepetli binek arabaları

Ağır yük taşıyabilecek kudretteki arabaların ancak Ortaçağ'da yapıldığını görüyoruz. Koşulan hayvanların sayısı ne kadar fazla olursa olsun, koşum biçimi değişmedikten sonra büyük bir fayda sağlamıyordu. Hayvana daha kolay çekiş sağlıyan, boğazı üzerine değil de, omuzları üzerine dayanan koşumların yapılmasından sonra araba alanında büyük yenilikler oldu. Bu da ancak XII. yüzyılda mümkün olabildi. Gerek kısa mesafeler, gerek şehirler arası yolculuklar için değişik biçimlerde arabalar yapılmaya başlandı. Bilhassa «posta arabaları» denilen, bugünkü otobüslere benziyen, birkaç çift atın çektiği arabalar uzun yolculukları kolaylaştırdı.

Osmanlılarda Araba

Türkiye'de Tanzimat Devrine kadar padişahtan başka sadece şeyhülislâmlara ve kazaskerlere arabaya binmek hakkı tanınmıştı. Yüksek memurlar derecelerine göre ata veya eşeğe binerlerdi. Halk ise yaya gidip gelmek zorundaydı. Şayet arabaya bir kadın binecek olsa sürücünün arabayı yerden kullanması gerekirdi. Ancak Tanzimat'ın ilânından sonradır ki İstanbul'da ve diğer büyük şehirlerde özel veya kira taşıtı olarak arabalar kullanılmaya başlandı. Evli olsalar dahi bir erkekle kadının aynı arabaya binmeleri İkinci Meşrutiyet'in ilânına kadar yasaktı.

Türkiye'de kullanılan belli başlı araba çeşitleri şunlardır: Kağnı, talika, yaylı, payton, kupa, yük arabası ve sepetli binek arabası. Avrupa'da kullanılan arabalar içinde en önemlileri «break», «lândo», «tilbury», vs. gibi olanlarıdır. Bir yarış atı koşulmuş, üzerine sadece sürücünün oturabileceği küçüklükteki hafif, özel yarış arabalarına da «sulky» adı verilir.

Harb Arabası

Harb arabasının ilk defa Mısırlılar'la Mitanniler arasında yapılan bir savaşta kullanıldığı bilinmektedir. Mitanni kıralı harbin kendi aleyhine döndüğünü görünce Mısır harb arabalarına koşulan aygırların önüne bir kısrak salıvererek düşman ordusunda bir karışıklık çıkartmıştı. Asurlular'ın iki tekerlekli, Sumerliler'in de dört tekerlekli savaş arabaları vardı. Sumerliler'inki yaban eşeklerinin çektiği bir sandıktan ibaretti. Etiler'in ordusunda arabanın önemli yeri vardı. Arabalarda biri savaşçı, biri sürücü, biri de elindeki kalkaniyle koruyucu olmak üzere, üç asker bulunurdu. Savaşlarda harb arabalar bugünkü tankların vazifesini görürdü.

ARABAN

Güney Anadolu bölgesinde Gaziantep iline bağlı, yeni kurulmuş bir ilçedir. 21 köyü vardır. İlçeye bağlı bir tek bucak vardır, o da merkez bucağıdır.

Yüzölçümü: 395 km. kare

Nüfusu: 12.455

İlçe topraklarının büyük bir çoğunluğu Araban Ovası içinde kalır. Araban Ovası Gaziantep ilinin merkez ilçesini içine alır, Besni ilçesine kadar uzanır. Ova batıdan doğuya doğru yayılır. Bereketli topraklar içinden geçen Karasu doğuya doğru akarak Fırat nehrine karışır. Araban Ovası'nın kuzeyi, batısı ve güneyi sarp dağlarla çevrilidir. Bu

dağların üstü yabani antepfıstığı ağaçları ve meşe ile örtülüdür. Araban ilçesinin belli başlı gelir kaynağını antepfıstığı ve tarım teşkil etmektedir.

Araban ilçesinin merkezi Altıntaş kasabasıdır. Kasaba önce bir köy iken 1954 yılında bucak merkezi, daha sonra da ilçe merkezi olmuştur. Kasaba Araban Ovası'nda düz bir alan üzerinde kurulmuştur. Çoğu köy evi biçiminde olan evlerin üzeri düz ve toprak damlıdır. Kasaba, Gaziantep-Urfa şosesinden ayrılan, 43 kilometresi il yolu, diğer 15 kilometresi de bu yolun devamı olan bir yolla Gaziantep şehrine bağlıdır.

Arabesk

ARABESK

İslâm sanatına ait bezeme tarzının genel adıdır. Fransız asıllı olan bu kelime yerine Türkçede «arapyolu», «arapkâri» de denir.

Arabesk genel olarak iki koldan gelişmiştir: 1 — Birbiri içine girmiş çiçek ve yapraklardan bileşik bezeme tarzı; 2 — Birbiri içinden geçerek karışık şekiller alan geometrik bezeme tarzı. Her iki tarzda da aslan, tavşan, karaca, ejder gibi hayvan tasvirleri veya Arap harflerinden alınmış motifler de kullanılır.

Arabesk tarzı İslâmlıkla beraber çıkmış değildir, eski geleneklerinin bir devamıdır, Eski Mısır bezemeleri üslûbu (Mısır ve Suriye'de), Kıptî üslûbu (Mısır, Suriye, Irak, hattâ Anadolu'da), Bizans üslûbu (Bağdat'ta, Anadolu'da) vs. gibi üslûpların birleşmesinin sonucudur. İslâmlıkta resim ve heykel yapmak yasak olduğu için eski eserlerde görülen tasvirler zamanla ortadan kalkmış, yerini biçimlendirilmiş bitki resimleri almıştır.

ARABÎ AYLAR

Arapların ve bir kısım Müslüman milletlerin kullandıkları takvim düzenindeki aylara «arabî aylar» denir. Cumhuriyet'in ilânına kadar memleketimizde de arabî aylar kullanılırdı.

Araplar Hz. İbrahim ve İsmail zamanından beri ay birimi olarak, Ay'ın Dünya çevresindeki dönüşünü esas almışlardı. Cahiliye devrinde hilâlin (yeni ayın) göründüğü günden bir dahaki görünüşüne kadar geçen zaman bir ay, on iki ay da bir yıl sayılırdı. Ancak, Ay, Dünya'nın çevresindeki dönüşünü yirmi yedi buçuk günde tamamladığı halde, Dünya'nın dönüş yönüne doğru döndüğü için hilâlin iki görünmesi arasında geçen zaman 29 gün, 12 saat ve 40 dakika kadar tutmaktadır. Böylece 12 ay, bir güneş yılından 10 gün, 21 saat, 13 saniye eksik gelmektedir. Bu durum 31 yılda bir yıl kaybedilmesine sebep olmuştur. Bu hesapça 33 ay yılı 32 güneş yılına eşit oluyordu. Bu yüzden, İslâmlıktan önceki devirde Araplar bazı yılları 13 ay olarak kabul etmek zorunda kaldılar.

Hz. Muhammed bir hutbesinde Cahiliye devrinin bu âdetinin yersiz olduğunu bildirerek, yılın 12 ay olduğunu belirtti. İslâm büyükleri Hicret'in 17. yılında hicrî takvim esasını kabul ettiler (Bk. Takvim).

Hicrî takvimde kullanılan arabî ay adları şunlardır: Muharrem, sefer, rebiülevvel, rebiülâhır, cemaziyülevvel, cemaziyülâhır, recep, şaban, ramazan, şevval, zilka'de, zilhicce.

Ayların bu adları nereden aldığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak, bazı kaynaklar şu bilgileri vermektedir:

Muharrem: Bu ayda her türlü vuruşma ve savaş yasak edildiği için «haram» söziyle ilgili olarak bu adı almıştır.

Safer: Savaşa giden erkeklerin şehirlerden ayrılarak evlerinin boş kalması, bu aya «sıfr» (boş, sıfır) kökünden «safer» adı verilmesine sebep gösterilmektedir.

Rebiülevvel, rebiülâhır: Halkın sefer ayındaki savaşlardan elde edilen ganimetlerle ferahlamaları, yahut bu ayların ilkbahara raslaması bu şekilde adlandırılmasına sebep olmuştur. «Rebi» Arapçada «ilkbahar» demektir.

Cemaziyülevvel, cemaziyülâhır: Bir görüşe göre bundan önceki aylarda refaha kavuşanların evlerinde oturup kalmaları (kelimenin aslı Arapçada «donma», «katılaşma» anlamındadır), bir görüşe göre de bazı şerî işlerin bitirilmiyerek donmuş halde kalması bu iki ayın bu şekilde adlandırılmasına sebep olmuştur.

Recep: Arapçada «râcıb» (orta parmaklar) kelimesinden gelir. Bu ay, yılın ortasına raslaması bakımından bu adı almıştır. Öte yandan, bu adı «tazim» anlamına gelen «tercib» den aldığı da sanılmaktadır. Cahiliye devrinde, Arapların bu ayı büyük bir tazimle (saygı ile) karşıladıkları bilinmektedir.

Şaban: «Şube» (kol) anlamına gelen kökten alınmıştır. Arapların o ayda göç için kollara ayrılmaları ayın bu adı almasına sebep olmuştur. Bir başka iddiaya göre de Araplar bu ayda su ve başka istekler yüzünden kısımlara ayrılmışlardır.

Ramazan: Bu kelimenin Arapça kökü «Çok sıcak» anlamına gelir. Bazılarına göre de bu Arapça kelime aynı zamanda «yangın, ateş» anlamlarını da verir. Allah bu ayda kulların günahlarını yakıp yok ettiği için oruç ayına bu ad verilmiştir.

Şevval: Arapça «develer kuyruklarını kaldırdılar ve doğurdular» anlamına gelen bir ibareden kısaltılmıştır.

Zilkade: Haram aylardan olan bu ayda halk savaştan kaçınmakla kayıtlı olduğundan bu adı almıştır.

Zilhicce: Gene haram aylardan olduğu için bu ayda hacca gitmek yasak olduğundan zilhicce diye adlandırılmıştır.

İslâmlıktan önce Araplar ayın günlerini uğurlu ve uğursuz olmak üzere ikiye ayırmışlardı. Bu boş inana göre her ayın 3, 5, 13, 16, 21, 24 ve 25. günleri uğursuz, 2, 14 ve 15. günleri uğurlu sayılıyordu.

ARABÎ PAŞA [Ahmet Arabî el-Mısrî] (1839 - 1911)

Mısır Cihadiye Nazırı (Millî Savunma Bakanı) ve Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesine sebep olan ayaklanmanın önderidir. Bir Fellâh ailesinin çocuğu olan Arâbî, Aşağı Mısır'da doğdu. Hidiv Sait Paşa zamanında alaydan yetişerek subay oldu. Fakat 1875'te, Hidiv İsmail Paşa zamanında, suiistimal yaptığından şüphelenilerek zan altına alındı. Suçu sabit olmamasına rağmen yarı maaşla emekliye ayrıldı.

Bu hadiseden ötürü, Arâbî Paşa, Türk subaylarına karşı kurulan gizli bir teşkilâta girdi, kısa bir zamanda millî bir hatip olarak tanındı. Tasarruf amaciyle ordudan çıkartılan subayların katılmasiyle kuvvetlenen Subaylar Cemiyeti «Mısır Mısırlılarındır» parolasına uyarak Arâbî Paşa'nın idaresinde çalışmalarını ilerletti.

Mısır milliyetçisi Arâbî Paşa

Arâbî Paşa aslında önder olacak kabiliyette bir adam değildi, fakat kuvvetli natıkası ve tesadüflerin yardımiyle millî bir şahsiyet oldu. Netice de Mısır'da Nubar Paşa kabinesinin düşmesini sağladı. Bu tarihten sonra Arâbî Paşa bazı siyasi hareketlere önayak oldu, o sıralarda isyan eden askerin başına geçirildi. 1881 yılında da önce Cihadiye Nazırlığı müsteşarı, bir yıl sonra da Cihadiye Nazırı oldu.

Mahmut Sami Paşa ile birlikte iktidarı ele geçiren Arâbî Paşa, Hidiv Tevfik Paşa'yı azledip yerine Halim Paşa'yı getirmek istediyse de bu isteğini İstanbul Hükümeti reddetti. Hattâ Hidiv'i koruyabilmek için de İskenderiye'ye bir donanma gönderdi. Bu durum karşısında Hidiv, İstanbul'dan bir tahkik heyetinin gönderilmesini istedi.

Arâbî Paşa, yabancılara karşı koyabilmek için İskenderiye istihkâmlarına top koydurttuysa da İngilizlerin protestosiyle karşılaştı. İstanbul'dan gelen tahkik heyetinin başkanı Müşir Derviş Paşa, devlet kudretinin Arâbî Paşa'nın elinde kalmasını sağlamak için Ragıp Paşa başkanlığında bir kabinenin kurulmasını sağladı, Arâbî Paşayı da yeniden bu kabinenin Cihadiye Nazırlığına getirtti.

İngilizler, istihkâmlardan topların kaldırılmasını protesto etmek için istihkâmları topa tuttular, 15 temmuzda da şehre girdiler. Abdülhamit önce tereddüt etmiş, İngilizlerin Arâbî Paşa'nın âsi ilân edilmesi teklifini kabul etmek istememişti. Bunun üzerine İngilizler Hidiv'e tesir ederek, Arâbî Paşa'nın azledilmesini sağladılar. Buna karşılık, Arâbî Paşa kendisini padişahın temsilcisi olarak gösterdi, Hidiv'i vatan hainliği ile suçlandırdı. Askerini Tell-ü Kebir'de topladıysa da ordusu İngilizler tarafından birkaç saat içinde perişan edildi, iki gün sonra da İngilizler Kahire'ye girdiler.

Arâbî Paşa ve arkadaşları İngilizler tarafından ölüme mahkûm edildiyse de cezaları İngiltere'nin İstanbul sefiri Lord Dufferin'in arabuluculuğu ile sürgüne çevrildi, hepsi Seylân'a sürüldü. Sonradan Arâbî Paşa affedilip vatanına dönmesine müsaade edildi, 1911 de de Kahire'de öldü.

İslâmlığın Doğduğu Ülke: ARABİSTAN

ARABİSTAN, Asya'nın güney-batısında bir yarımadadır. Kuzey-doğuda Basra Körfezi ve Umman Körfezi, güneyde Umman Denizi, batıda Kızıldeniz ve Akabe körfeziyle sınırlanmıştır. Kuzey-batıda Süveyş Kanalı ile Afrika'dan ayrılır. Saudî Arabistan ve Kuveyt'in kuzey sınırı, yahut Basra Körfezi ile Süveyş Körfezi'nin kuzeyinden geçen 30° kuzey paralel genel olarak Arabistan'ın kuzey sınırı olarak kabul edilir. Ancak, bazıları Arabistan Yarımadası'na benziyen Suriye Çölünü de Arabistan'a katarlar. Gerçekten, burası genel karakter ve ahali bakımından Arabistan'la coğrafî bir bütün teşkil eder.

Arabistan sözü çok zaman yanlış olarak yalnız Saudî Arabistan Kırallığı için kullanılmaktadır.

Kuzey sınırı kesin olmadığı için Arabistan'ın yüzölçümünü 2,5-3.000.000 km. kare kadar kabul etmek gerekir. Genel nüfusunun ise 10.000.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir.

Arabistan Çölleri

Arabistan'ın çok geniş olan yüzölçümünün yarısı çöllerle kaplıdır. Bu çöller bölge bölge çeşitli özellikler gösterir, çeşitli adlar alırlar.

Suriye Çölü: Suriye Çölü (Hamad Çölü) Arabistan'ın 30° kuzey paraleldeki bölümünü kaplar. Siyasi bakımdan Ürdün, Irak ve Birleşik Arap Cumhuriyeti arasında bölünmüştür. Batıdaki dağlık bölge sınırından, Mezopotamya'nın batı sınırına kadar uzanır. Irak'a doğru gittikçe alçalarak uzar.

Suriye Çölü çakıllarla kaplıdır. Güney-doğuya doğru uzayıp giden Vâdi Sirhan'ın eskiden bir iç deniz olduğu sayılır. Burada toprağın bir veya birkaç metre derinliğinde acı sulara raslanır. Bazı bölgelerde zengin hurma ağaçlarının yetişmesini sağlıyan vâhalar vardır. Bu çölün hemen güneyinde Nufud Çölü başlar.

Nufud Çölü: Uzunluğu doğudan batıya 600 km., genişliği de 300 km. kadardır. Hemen hemen tamamen susuz bir bölgedir. Bu büyük kum çölü şaşılacak uzunlukta kum tepeleriyle kaplıdır. Kum tepelerinin arasındaki vâdilerden deve ile birkaç saatte ancak geçilir. Bunların 20 km. kadar genişlikte olanları vardır. Bazı bölgelerinde, yağmur mevsiminden faydalandığı için, ot ve çalılar yetişir.

Bu çölün en ilgi çekici özelliklerinden biri derin çukurlardır. At nalı biçimindeki bu çukurların tabanı kumsuz ve serttir. Dikliği 50° ye kadar varan kumdan yamaçlar bu çukurları duvar gibi çevirir. Bu çukurların hemen hepsi birbirine benzer, sadece büyüklükleri farklıdır. En büyüklerinin çapının iki kilometre kadar olduğu tesbit edilmiştir. Yamaçların yüksekliği ise 100 metre kadardır. Bu at nalı biçimindeki çukurların dışbükey tarafı batıya doğru dönüktür. Bunlar bazı değişiklikere uğramakla beraber, genel olarak yerlerini muhafaza ederler. Nufud Çölü'nün denizden ortalama yüksekliği 900 m. kadardır.

Dehna Çölü: Nufud Çölü'ne bitişik olan Dehna Çölü güneye doğru bir şerit halinde uzıyarak, Rubülhali Çölü ile birleşir. Dehna Çölü'nün uzunluğu 600, genişliği de 50 km. kadardır. Bu çöl de uzunlamasına kum tepeciklerinden meydana gelmiştir. Bu tepeciklerin arasındaki açıklık bir buçuk kilometreyi geçer.

Dehna Çölü kızıl kumlarla kaplıdır. Kızıl kum tepelerinin yüksekliği bazı yerlerde 100 metreyi bulur. Güneye doğru bu tepeler azalır.

Nufud, Dehna ve Suriye çöllerinden Akdeniz'e kadar petrol boruları geçirilmiştir.

Rubülhali Çölü: Güneydeki büyük kum çölü bu adla anılır. Kelime Arapçada «boş, ıssız yer» anlamına gelir. Gerçekten bu çölde hayvan ve bitkiler son derece azdır. Bu çölden geçmek de çok zordur, çünkü hiç su olmadığı gibi, sayısız tepeler meydana getiren kumlar da çok yumuşaktır. Yalnız, kuzey bölümünde kumlar oldukça serttir.

Rubülhali Çölü'nü ilk defa, 1931'de, İngiliz coğrafyacılarından Bertam Thomas geçmişse de bu çölde keşif gezileri ancak 1945'ten sonra yapılmıştır.

Arabistan'da Vâhalar

Arabistan'da bütün yıl akan nehir yoktur. Şiddetli yağmurlardan sonra akan seller bir yatak meydana getirirler. Bunlara Araplar «vâdi» derler. Vâdiler yılın büyük bir kısmında kuru bir nehir yatağı olarak kalır. Bazan bu vâdilerin altından yeraltı suları akar ki, böyle yerlerde vâhalar meydana gelir, büyük vâhalarda şehirler kurulur.

Bu vâdilerden biri kuzey-doğuya uzanan Vâdi Ramma, diğeri doğuya doğru uzayan Vâdi Surra, diğeri de güneydeki Vâdi Davasir'dir Saudî Arabistan'ın en önemli bazı şehirleri bu bölgede bulunur. Necit'te de kumlarla kaplı birçok yerler varsa da vâhaların da bol olması bu bölgede şehirlerin kurulmasına imkân vermiştir.

Necit: Çöller arasında en sulak yerdir, şehirler o bölgede toplanmıştır. Başlıca üç vâdi zinciri bu bölgeyi yer yer yeşillendirir.

El-Hasa: Nufud ve Dehna çöllerinin doğusu ile Basra Körfezi arasında bir şerit teşkil eder. Burası Basra Körfezi'ne doğru hafifçe meyillidir. Bu bölgede sulama kanalları ile sıcak ve soğuk kaynaklariyle beslenen yerler vardır. Burada geniş ölçüde hurma yetişir. Toprakları bereketlidir. Bu kıyılarda petrol bulunması El-Hasa'nın son yıllarda gelişmesini sağlamıştır.

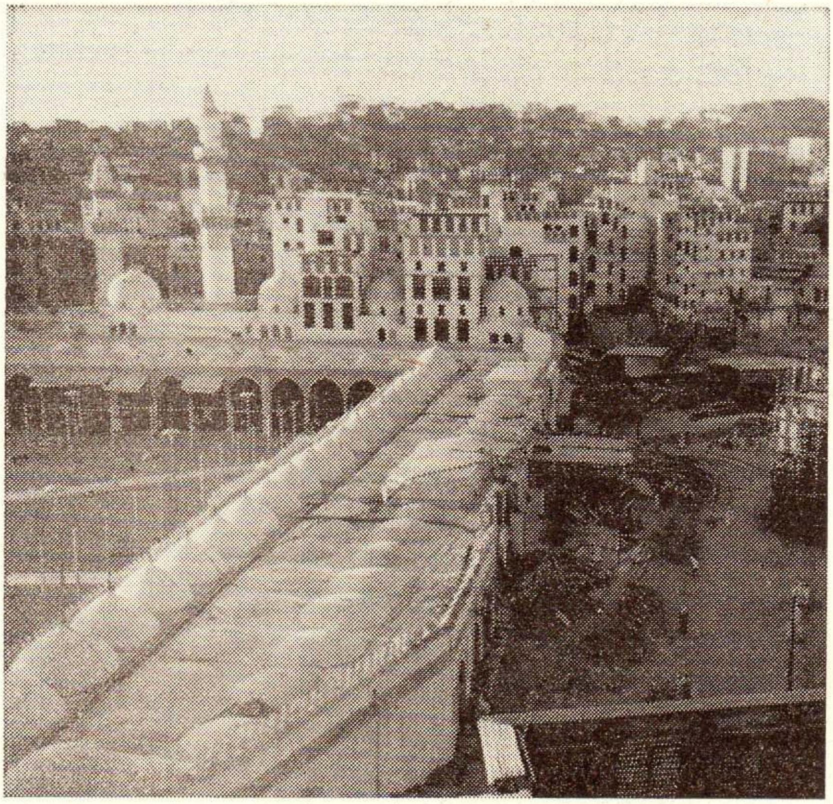
Arabistan'ın Dağları

Arabistan'ın batısı ile güneyinin bir kısmı devamlı bir dağ zinciriyle kaplıdır. Batıdaki dağlık bölgede Hicaz, güney-batıda da Yemen bulunur. Hicaz'ın en önemli dağı kuzeydeki El-Harra'dır. Buranın en yüksek yeri 2.000 metreyi geçer.

Kıyı bölgesinde Midyan Dağları vardır. Bunların yüksekliği El-Harra'dan daha da fazladır. Güneyde Yemen bölgesinde dağların yüksekliği daha artar, bazıları 3.000 met-

Arabistan haritası

Saudi Arabistan'da Mekke şehrinden bir görünüş

reyi geçer. Arabistan'ın dağları güneydeki Hadramut kıyılarında da gittikçe alçalarak devam eder (Bk. Hicaz, Yemen).

Arabistan'ın bir başka dağlık bölgesi güney doğuda Umman kıyılarındadır. Buradaki Cebel-i Ahdar'ın en yüksek yeri 3020 metreyi bulur.

Arabistan'da İklim

Arabistan dünyanın en sıcak bölgelerinden biridir. İklim çok kurudur. Saudî Arabistan'a bütün yıl düşen yağmurun yılda 15 sm. yi geçmediği tahmin edilmektedir. Hicaz ve Yemen yakınındaki dağlık bölgelerde ise yıllık yağmur 50 sm. ye yaklaşır. Yazın ısı çöllerde 68° yi bulur. Haziran ve temmuzda şiddetli kuzey rüzgârları eser.

Dağlık bölgelerin havası hoştur. Midyan bölgesine kar yağar. Umman'a da kar yağdığı olursa da yağmur sık sık yağar. 1893 yılında Necit bölgesinde ısının sıfırın altına düştüğü görülmüştür.

Arabistan'ın Tabiî Zenginlikleri

Bitkiler: Arabistan'daki bitkiler, Güney Asya bitki toplulukları özelliğinden ziyade Afrika bitki özelliğini gösterir. En sık rastlanan bitki çeşidi hurma ağacıdır. Sulak yerlerde yetişen hurma Arabistan ahalisinin en önemli yiyeceğini teşkil eder. Bazı sulak bölgelerde üzüm, incir, mısır da yetişir.

Yemen, kahvesi ile tanınmıştır. Burada buğday, arpa, darı da yetişir. Kahve XIV. yüzyılda Arabistan'a Afrika'dan getirilerek yetiştirilmeye başlanmıştır. Bunların dışında Arabistanda fazla bir şey yetişmez, çünkü toprak pek kuraktır.

Hayvanlar: Daha çok vâha çevrelerinde yaşarlar. Bunlar arasında devekuşu, ceylan, çakal, sırtlan başta gelir. Ceylanlar, sık sık avlandığı için bugün epeyce azalmış durumdadır. Aslan da Arabistan'da en fazla raslanılan hayvanlardandır. Hicaz ve Yemen'de birkaç çeşit maymun, kurt, panter yaşar.

Arabistan bilhassa böcekler bakımından çok zengindir. Akrep, kırkayak, örümcek, karınca pek boldur. Çekirge sürülerine de çok sık raslanır.

Evcil hayvanların başında deve gelir. Arabistan devesi tek hörgüçlüdür. Hecin denilen bu cins develer susuzluğa karşı son derece dayanıklı oldukları gibi, çok uzun mesafeleri de hiç yorulmadan ve hızla alabilirler. İyi bir hecin devesi yaz ayında bile hiç su içmeden üç, dört gün yürüyebilir. Bu develer günde 40 km. kadar yol alabilirler. İlkbaharın serin havalarında ise, bu develerin bir ay kadar bile su içmeden durdukları olur.

Bir zamanlar at da Arabistan'ın en önemli evcil hayvanlarından idiyse de, motorlu vasıtaların gelişmesi üzerine at, eski önemini kaybetmiştir. Şimdi atçılıkla ancak zengin prensler uğraşmaktadır. Arap atları cins bir hayvan olmakla ün salmıştır (Bk. At). Bir çeşit iri beyaz eşek de Arabistan'ın tipik hayvanlarındandır.

Bunlardan başka Arabistan'da koyun, keçi de beslenir. Bedeviler çadır kumaşlarını keçi kılından dokurlar. Deve kılı da daha çok zengin Arapların giydiği bir çeşit kolsuz elbiselerin kumaşını dokumakta kullanılır.

Petrol, altın ve inci: Arabistan ahalisi en çok tabiatın bu üç nimetinden faydalanmaktadır.

Petrolün bulunması Arabistan ekonomisine son derece önemli etkiler yapmıştır. Basra Körfezi kıyılarında, 400 km. uzunluktaki bir şerit boyunca uzanan topraktan elde edilen petrol memleket için büyük bir zenginlik teşkil etmektedir. Bu bölgede günde 1.000.000 varilden fazla petrol elde edilmektedir. Buradaki petrol yataklarının A. B. Devletlerindeki petrol yataklarındakine eşit zenginlikte olduğu tahmin edilmektedir. Bugün Saudî Arabistan, Bahreyn Adaları, Kûveyt ve Katar petrol sayesinde iyice zenginleşmişlerdir. Saudî Arabistan elde ettiği kazançla büyük su depoları yapıp, sulama işine girişmiştir. Petrol nakli için Akdeniz kıyılarına kadar petrol boruları döşenmiştir (Bk. Petrol, Kûveyt, Bahreyn Adaları).

Basra Körfezi'nden Araplar aynı zamanda inci de elde etmektedirler. Bu bölge 4000 yıldan beri dünyanın en değerli incilerini vermiştir. İnci avcılığı ilkel bir teknikle yapılmaktadır. Dalgıçlar herhangi bir teknik techizat kullanmadan dalarlar. Su altında 40-100 saniye içinde sepetlerini istiridye ile doldururlar. Dalgıçlar böylece elde ettikleri inciyi gemi sahipleriyle paylaşırlar.

Eski bir endüstri olan altın madenciliği de 1934'te yeniden canlandırılmış, bir Amerikan-İngiliz şirketi modern teknikle altın çıkarmaya başlamıştır. Bu şirket yılda 1.500.000 dolârlık altın elde etmektedir.

Ekonomik Durum

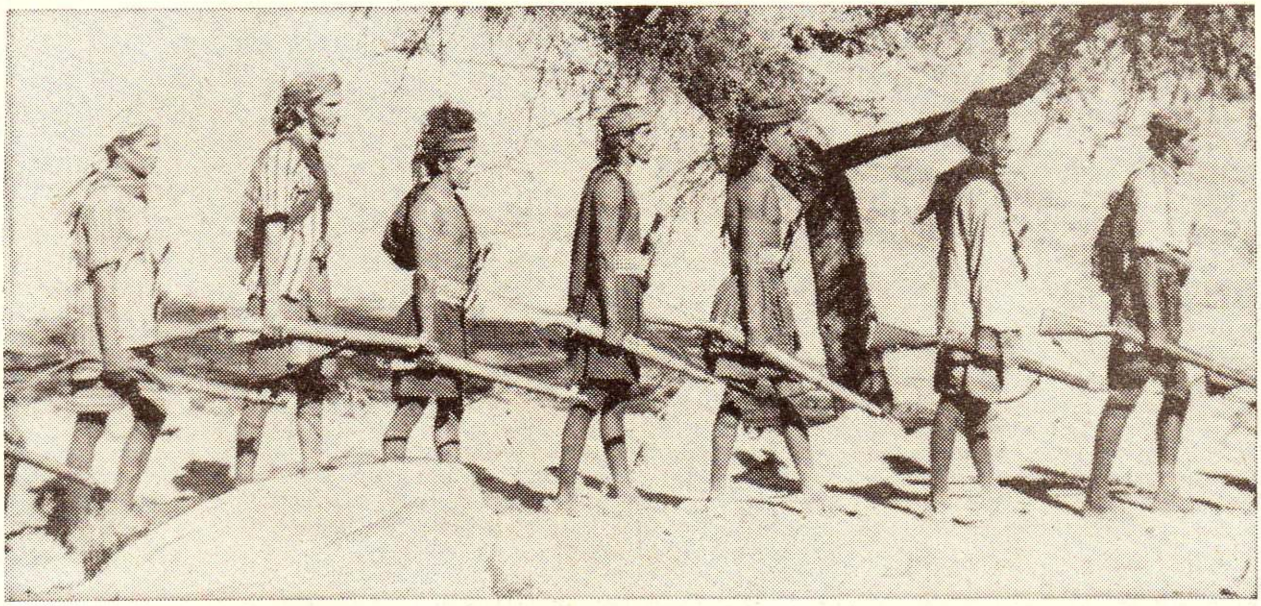
Yukarıda saydığımız üç madde (altın, petrol, inci) Arabistan'ın ihraç mallarının başında gelir. Ancak, elde doğru dürüst bir istatistik olmadığı için her yıl ihraç ve ithal edilen mal hakkında kesin bir bilgi edinmek çok güçtür. Arabistan'ın yetiştirdiği yiyecek maddeleri kendi ihtiyacını karşılamadığı için, çok büyük ölçüde pirinç, un, şeker ve çay ithal eder.

Arabistan'ın başlıca ihraç maddeleri arasında kahve, deri, yün, tereyağı, koyun ve hurma vardır. Ancak bütün ihraç malları arasında petrol çok önemli bir yer tutar. Dünyadaki ham petrol istihsalinin yüzde dördünü Saudî Arabistan karşılamaktadır. Balıkçılık da çok eskiden beri Arabistan'ın ekonomik kaynaklarından biridir.

Ulaştırma: Yüzyıllar boyunca olduğu gibi bugün de Arabistan'ın en önemli ulaştırma vasıtası devedir. Yarımadada düzgün yollar pek azdır. Hacca gelenler için Cidde ile Mekke arasında 70 km. kadar uzunlukta bir yol yapılmıştır. Mekke-Medine karayolunun yapılmasına 1950'de başlanmıştır. Bugün tamamlanmış bulunan bu yol sayesinde Cidde-Mekke-Medine arasında otomobil yolculuğu yapılabilmektedir. Ayrıca, bazı petrol şirketleri de birkaç şehir arasında yollar yapmışlardır. Hicaz, Necit ve El-Hasa bölgelerinde ilk otomobil 1918-1920 yıllarında görülmüştür.

XX. yüzyılın başına kadar Arabistan'da hiç demiryolu yoktu. İlk demiryolu Medine-Şam arasına döşenmiştir. Arabistan şehirleri arasında bazı hava ulaştırması da yapılmaktadır.

Bunların dışında Arabistan'ın en önemli ulaştırma vasıtası deve kervanlarıdır. 10-15 develik kervanlar olduğu gibi yüzlerce develik kervanlar da olur. Memlekette çeşitli ker-

Aden'de yaşıyan değişik kabilelerden birkaç silâhşor tipi

van yolları vardır. Kervanlara eşkiyaların saldırma tehlikesi olduğu için, kalabalık kervanlar bu bakımdan emniyetlidir. Kervanların yolcu veya eşya için özel tarifeleri vardır.

Arabistan'da Yaşıyanlar

Arabistan yerlilerinin özünü Sâmîler teşkil eder. Bugün yarımadada yaşıyan ahalinin en ilgi çekici olanları nüfusları 1.000.000'u bulan bedevi (göçebe) lerdir.

İnce yapılı ve sağlam bünyeli insanlar olan bedeviler çok çetin hayat şartları altında yaşarlar. Tamamiyle göçebe bir hayat sürerler. Besledikleri koyun, keçi ve develerle geçinirler. Hayatları otlaktan otlağa göçmekle geçer. Keçi ve deve kılından dokunmuş çadırlarda yaşarlar. Çok zaman konak (kamp) larını bir şehir yakınında kurar, şehir ahalisiyle alışveriş ederler. Kadınlar çadırlarında ev işiyle uğraşırken, oğullar, kızlar sürüleri güderler.

Bir topluluk meydana getiren bedevi kabîlesinin başında şeyh vardır. Bir konaktan göçme işareti şeyhin çadırının sökülmesiyle verilmiş olur. Bunu gören kadınlar eşyalarını toplamaya, çadırları sökmeye başlarlar. Bundan sonra eşyalar çöktürülen develere yüklenir. Kadınlar «mahfe» lere biner. (Mahfe, iki tarafı ve üstü kapalı bir oturma yeridir, deve veya at üzerine konur.)

Erkekler deveye, şeyh ve oğulları da güzel Arap atlarına binerler. Yol boyunca deve sütü ve hurma başlıca besinlerini teşkil eder. Erkekler göç yolları boyunca avlanırlar. Avladıkları hayvanlar arasında ceylan, tavşan ve bir çeşit iri kertenkele önemli yer tutar. Bazan peynir ve ekmek de bulurlar.

Bedeviler misafirperverdir. Çadırlarına gelen bir yabancıya, düşmanları bile olsa, iyi muamele ederler. Eğer bir misafirin düşmanlık ettiği farkedilirse kendisine üç gün mühlet verilir, sonra peşine düşülerek yakalanır, öldürülür. Bu üç günlük mühlet ev sahibinin yedirdiği yemekteki tuzun misafirin vücudundan çıkması içindir. Bedeviler kan dâvası da güderler.

Arabistandaki şehir halkına gelince, bunlar düz damlı evlerde yaşarlar. Erkekler entari, kadınlar kara çarşaf giyer, peçe takarlar. Şehirlilerin çoğu çiftçidir. Sulama şartlarının elverişli olduğu yerlerde meyva ve sebze yetiştirirler. Dağlık bölgelerde yaşıyanlar portakal, limon, üzüm gibi meyvalar yetiştirirler. Kıyı şehirleri ahalisi balıkçılıkla uğraşır (Bk. Araplar).

Bedevi (göçebe) Araplar keçi kılından yapılan çadırlarda yaşarlar.

Arabistan'da Keşif Seyahatleri

Arabistan hakkındaki bilgiler ancak son yıllarda yapılan keşif seyahatleri sayesinde biraz artmış bulunmaktadır. Bununla beraber, memleketin gene de iyice öğrenilmemiş tarafları vardır. Bilhassa Rubülhali Çölü yıllarca, Kutuplar gibi, dünyanın en bilinmiyen yerlerinden biri olarak kalmıştır.

Arabistan'da ilk keşif seyahati Danimarka hükümeti adına 1761-1764 yıllarında Carsten Niebuhr tarafından yapılmıştır. Niebuhr'un seyahatinden sonra 100 yıl kadar hiçbir keşif seyahati yapılmamış, ancak 1869'da Fransız Doğu Bilimleri uzmanı Joseph Halévy Yemen'e gitmiş, Sana'dan güney-doğuya doğru geçerek Seba yazıtlarını bulmuştur. Halévy M. Ö. 24 yılında Aelius Gallus idaresindeki Romalıların geldiği yerleri keşfetmiş, Himyerîler'in Vâdi Şibvan üzerinde yaptıkları büyük su bendini bulmuştur.

Halévy'nin arkasından Eduard Glaser, Türklerin himayesinde, Sana'ya gitmiş, bazı düşman kabilelerin hareketleri yüzünden geniş ölçüde bir keşifte bulunamamışsa da Himyerîler'in yerleşme bölgelerini dolaşmış, ikinci bir seyahatinde de bazı yazıtlar toplamıştır. XIX. yüzyılda bunlardan başka daha 15 kadar keşif seyahati yapılmıştır.

XX. yüzyılda da yapılan keşif seyahatlerinin en önemlisi Rubulhali Çölünün keşfidir. Bertram Thomas 1930-1931, ve H. St. John Philby 1932-1933'te burada tam bir keşif seyahati yapmışlardır. Necit ve El-Hasa'ya yapılan keşif seyahatleri 1933 ve 1942'de de devam etmiş, W. Thesiger 1945 ve 1950 yıllarında güney Arabistan'da uzun keşif seyahatleri yapmışlardır.

Tarihte Arabistan

Arabistan tarihi hakkındaki bilgiler İslâmlıktan önce ve sonraki devirlere ait olmak üzere iki kısma ayrılır. Milâttan önce ve tarihi kesin olarak bilinmiyen bir devirde Güney Arabistan'da Main Kırallığı kurulmuştur. Bu konuda ele geçirilen yazıtlar M. Ö. VII. yüzyıla kadar uzanmaktadır.

Main ve Seba kırallıkları: Main (Maan) Kırallığı (yahut Minae Devleti) M. Ö. 1200-650 yılları arasında Yemen bölgesini, belki de bütün Güney Arabistan'ı kaplıyordu. Yazıtlarda ayrıca bir de Meluh diyarından bahsedilmektedir, bunun da Orta ve Kuzey-Batı Arabistan'ı içine almış bulunması mümkündür.

Ele geçen yazıtlardan Main ülkesinde 25 kıralın hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Kuzey Arabistan'da bulunan Minae dilindeki yazıtlardan bunların buralarda da ülkeler kurmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Minae Kırallığı'nın başlıca şehirleri Karnau, Ma'an ve Yesil idi.

Bazıları Minae devletinin Seba Devleti'nden önce yaşadığını, bazıları da her iki devletin aynı devirde mevcut olduğunu iddia etmektedir. Ancak Seba yazıtlarında Minae'lerden bahsedilmemesi dikkati çekmektedir. Belki bunun sebebi ele geçen yazıtlardan çoğunun siyasi olmasıdır.

Seba iktidarı, hükümdarların adına göre bölümlere ayrılır. M. Ö. X. VII. yüzyıllar arasında hüküm sürenler rahip hükümdarlardı. M. Ö. 650 yıllarında başlıyan ikinci devrede hükümdarlar Seba kıralları diye anılagelmiştir. Bu kavmin kıraliçelerinden birinin (Seba Melikesi'nin) M. Ö. 950 yıllarında Hz. Süleyman'ı ziyaret ettiği söylenir. Bundan «Seba Melikesi Belkıs» efsanesi doğmuş ve üzerinde birçok eserler yazılmıştır.

ARABİSTAN'DAKİ MEMLEKETLER

	Yüzölçümü	Nüfusu	Başkenti	İdare şekli
ADEN	272.000 km²	870.000	Aden	İng. himayesi ve kolonisi
BAHREYN Adl.	600 km²	125.000	Manama	İngiliz himayesi (Sultanlık)
KATAR	22.000 km²	35.000	Doha	İngiliz himayesi (Şeyhlik)
KÜVEYT	15.000 km² kadar	240.000	Küveyt	Şeyhlik
SAUDİ ARABİSTAN	1.750.000 km²	6.036.000	Riyad	Kırallık
UMMAN	215.000 km²	550.000	Maskat	Sultanlık
ÜRDÜN	100.000 km²	1.636.000	Amman	Kırallık
YEMEN	195.000 km²	4.500.000	Sana	Kırallık

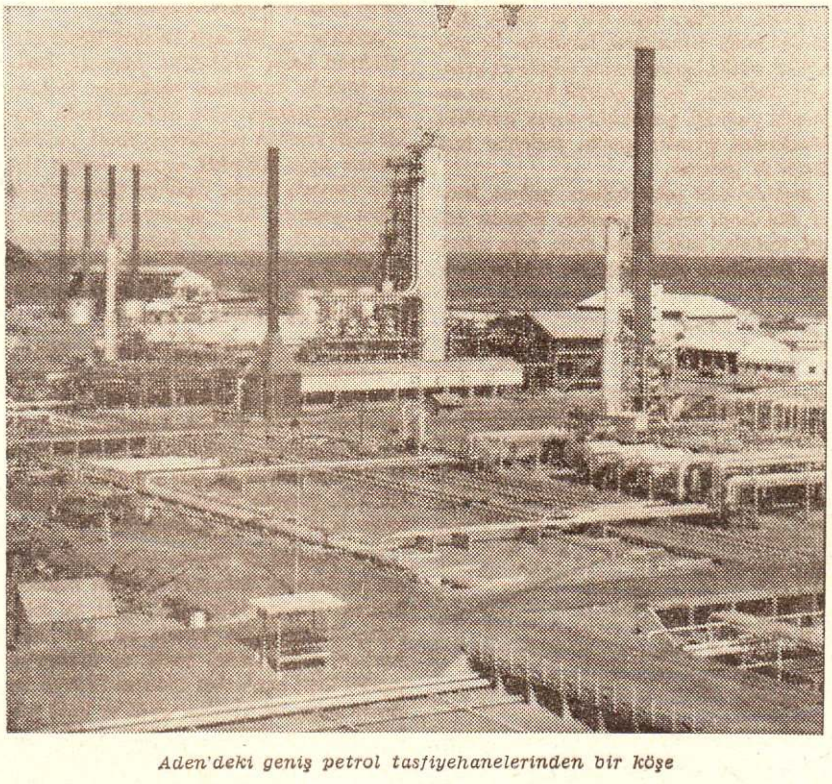
Seba hükümdarlarının hakimiyeti M. Ö. 115 yıllarına kadar devam etmiş, o tarihte Himyerî hakimiyeti başlamıştır. Himyerîler önce Kataban'ı işgal etmiş, Ma'rib'e yerleşmişlerdi. Kataban Seba devrinde hükümran olmuş bir kırallıktı. Aynı devirde bir de Hadramavt kırallığı vardı. Himyerîler'in hükümdarları «Seba ve Zu Raydan Kıralı» adını taşıyordu. Raydan adı, Kataban'ın başkenti yakınlarındaki Raydan Dağı'ndan geliyordu. Hadramavt bağımsızlığını kaybettiği zaman bu tabir daha da uzatılarak «Seba ve Zu Raydan ve Hadramavt ve Yamanat Kıralı» unvanı kullanıldı. IV. yüzyılda kısa süren bir Habeş istilâsından sonra, bu uzun unvanlı Arap kıralları 525 yılına kadar iktidarda kaldılar. O tarihten sonra Aksum Kırallığı bunların yerine geçti. Güney Arabistan'ın bu devresini aydınlatan değerli yazıtlar bulunmuştur.

Habeşistanlılar VI. yüzyılda eski toprakları olan Güney Arabistan'a dönmek istediler. Hıristiyan olan Habeşistan'ın bu hareketini Bizanslılar destekliyordu. Hıristiyanlığın aleyhtarları olanlar ise memlekete İranlıları çağırdılar. 575 yılında İran Yemen'de hakimiyeti ele aldı.

Hira, Gassan ve Kinda: Arabistanın kuzeyinde ise Fırat nehrinin kıyılarında Hira Kırallığı kurulmuştu. «Taberi Tarihi» ne göre bura ahalisi üçe ayrılıyordu. Tanuklar, İbadlar, Mülteciler. Tanuklar buraya III. yüzyılda Bahreyn'den göçmüş bulunuyorlardı. Göçebeydiler. İbatlar hıristiyandı, Hira şehrinde otururlardı. Mülteciler hakkında fazla bir bilgi yoktur. Hira daima İranlılar'a bağlılığını muhafaza etmiştir.

Gassanlar Ürdün'ün doğu bölgesinde bir kabîleydi. VI. yüzyılda Cafniler tarih sahnesinde görünürler. Bunlar Gassan kabîlesine hakim olmuşlardı. 583 yılında Gassan Kırallığı parçalandı. IV. yüzyılda Orta Arabistan'a hakim olan Kinda kabîlesi de daha ziyade Yemen'e bağlı bulunuyordu. Bunların tarihi hakkında elimizde fazla bir bilgi yoktur.

Ele geçen yazıtlardan öğrenildiğine göre, güneydeki Araplar ay, güneş ve yıldızlara tapmaktaydılar. Aster en başta gelen erkek tanrı sayılırdı. Ay ve Güneş de tanrı sayılır, erkek kabul edilen Ay, dişi kabul edilen Güneş'ten daha makbul tutulurdu. Bu inanışlar Arabistan'ın birçok bölgelerinde aynıydı. Kuzey-batı bölgelerde bu tanrılar tanınmakla beraber Nabatîler'in etkisiyle başka tanrılar da tanımışlardı. Hicaz bölgesinde Güneş Ay'ın karısı olarak kabul edilirdi. Ayrıca, gene Hicaz bölgesinde, İslâmlığa kadar devam eden Lat, Hubel ve Menât gibi tanrılara tapılırdı. Bunlardan Menât ölüm tanrısıydı.

Aden'deki geniş petrol tasfiyehanelerinden bir köşe

İslâmlıktan Sonra Arabistan

VI. yüzyılda Arabistan büyük bir siyasi kargaşalık içinde bulunuyordu. Hz. Muhammed VII. yüzyılda yeni dinin temellerini kurduktan sonra, Arap kabîleleri üzerinde siyasi hakimiyetini de kurmaya başladı. 630-631 yıllarında önemli Arap kabîlelerinin çoğu elçiler göndererek ona bağlı olmayı kabul ettiklerini bildirdiler. Hattâ bu elçilerin gelmesine rastlıyan Hicrî dokuzuncu yıl «Elçi Yılı» olarak adlandırılmıştır.

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra bazı kargaşalıklar çıktı. Bir ara bu hareketler bastırılır gibi olduysa da üçüncü halife Hz. Osman ve dördüncü halife Hz. Ali zamanında Haricî ve Şiî mezhep kavgaları şiddetli bir

hal aldı. Hz. Ali Muaviye ile mücadele etmek zorunda kaldı, bu yüzden hükümet merkezini Kûfe'ye nakletti, Muaviye de kurduğu Emeviye Devletine Şam'ı başkent yaptı.

Muaviye'nin oğlu Yezit zamanında Mekke ve Medine'de yeniden kargaşalıklar çıktığını görüyoruz. Yezit buralarda büyük bir şiddet kullandığı gibi, Kerbelâ'da Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin'i şehit ettirdi. Nihayet 750 yılında Abbasî Devleti kuruldu, fakat onların hakimiyeti de ancak Mekke'ye kadar uzanabildi.

İlk halifeler sırasında Arabistan'ın ve gittikçe yayılan Arap İmparatorluğunun merkezi Medine idi. Halifeler burada seçilir, valiler buradan tayin edilerek eyaletlere gönderilirdi. Hz. Ömer Arap işlerini düzenliyen büyük bir din ve idare adamıydı.

861 yılında El-Mütevekkil'in ölümünden sonra halifeliğin kuvveti zayıflamaya yüz tutunca, bilhasas uzak vilâyetlerdeki valiler birer hükümdar gibi hareket etmeye başladılar. Buna bazı mezhep kavgaları da karıştı.

Bu arada Umman X. yüzyılda önce halifelikten ayrılarak bağımsız kaldı ve 100 yıl kadar bir müddetle, seçilen beş imam tarafından idare edildi.

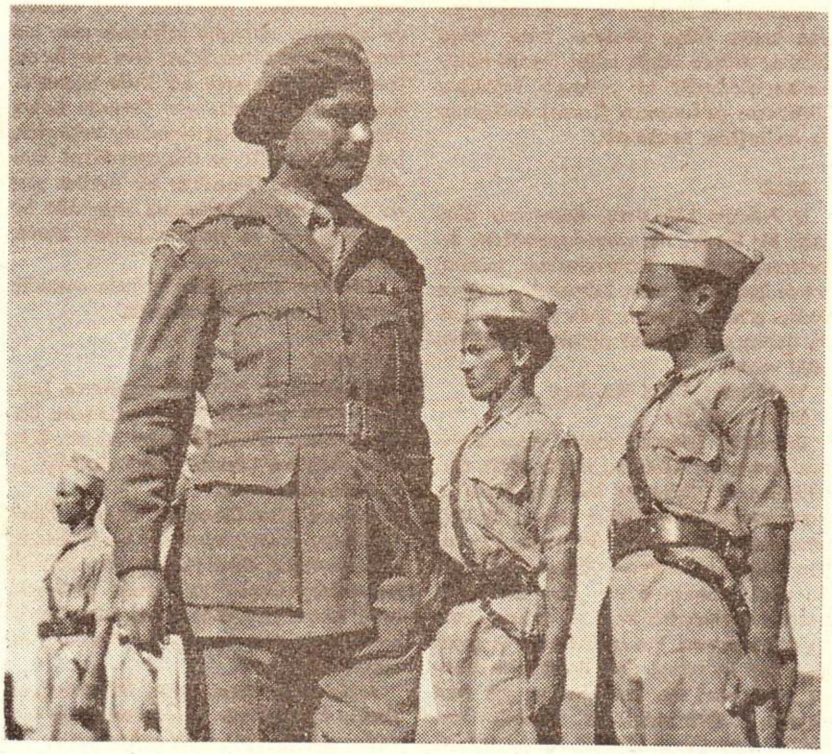
1250'de Mısır'da siyasî bir hakimiyet kuran Memlûklar (Kölemenler) Arabistan'ın Hicaz ve Kızıldeniz kıyılarını kontrolleri altına aldılar.

Osmanlı Devri'nde Arabistan

Yavuz Sultan Selim Mısır'ın fethi sırasında kutsal şehirler üzerinde hakimiyet kurdu. Kanunî Sultan Süleyman da bütün Arabistan Yarımadası'nı fethederek bu ülkeyi tamamen Osmanlı egemenliği altına soktu.

Arabistan'da halkın bir kısmı göçebe olduğu için çocukların okutulması çok güçtür. Ancak şehirlerde okul vardır. Burada Saudi Arabistan şehirlerinden birinde bir ilkokul dersanesi görülüyor

Bugünkü Yemen ordusu subay ve erleri bir teftiş sırasında. Bu orduda komutan olarak Türk subayları da bulunmaktadır.

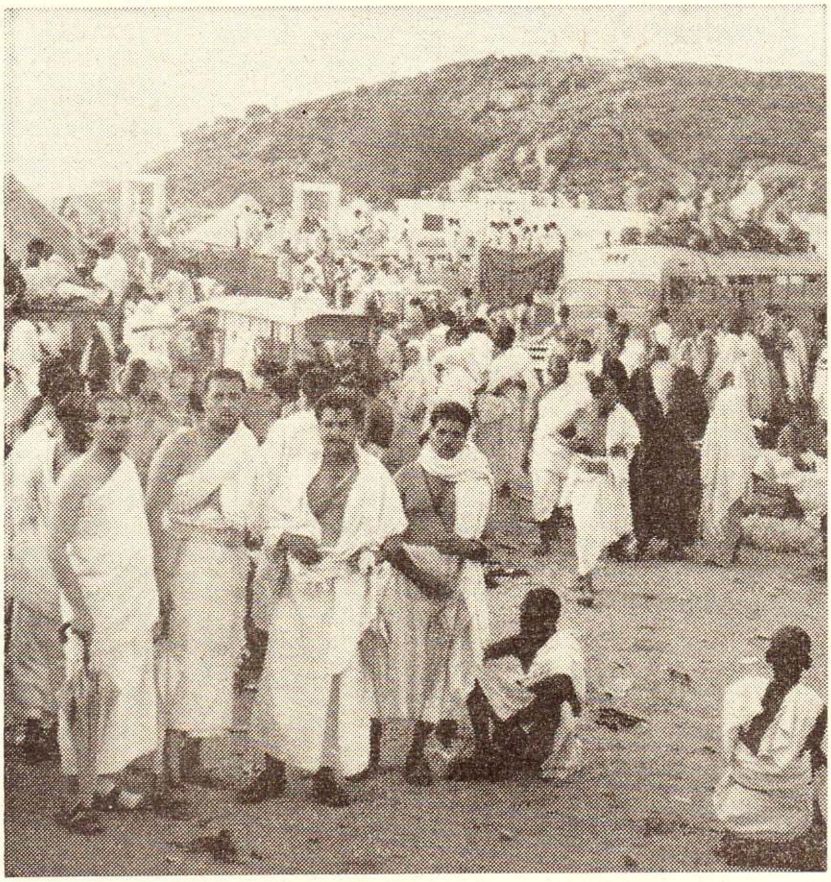
Ancak, bazı orta bölgeler yerli reislerin idaresi altında kalmıştı. Üstelik, başka taraflarda çıkan kargaşalıklar da burada Osmanlı hakimiyetinin ancak aralıklı bir şekilde devam etmesine sebep oldu. Vehhabî isyanı bu kargaşalıkların en önemlisini teşkil eder. Hicaz'ı işgal eden Vehhabîler'in hareketi 1811-1818 yıllarında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından güçlükle bastırılmıştır. Bu olay üzerine Hicaz 1916'ya kadar Türkiye'ye bağlı kaldı.

1909'da Yemen'de İmam Yahya ayaklandı. O sırada Genel Kurmay Başkanı olan İzzet Paşa Arabistan'a gelerek İmam Yahya ile anlaşma yaptı (1911).

İngilizler daha XIX. yüzyılın başlarından itibaren, Hindistan yolu üzerinde bulunması bakımından, Arabistan'a göz dikmiş, 1839' da Aden'i, 1845'te ise güney kıyılarındaki Kuria-Muria adalarını işgal etmişlerdi. Aynı şekilde 1867'de Aden Körfezi açıklarındaki Sokotra Adası'nı ele geçirdiler. 1882'de ise, Arâbî Paşa isyanını bahane ederek, Mısır'ı işgal ettiler (Bk. Arâbî Paşa).

Osmanlı İmparatorluğu, hem devletin, hem de halifeliğin nüfuzunu kuvetlendirmek için 1900'de Hicaz demiryolunu yapmaya başladı. Şam-Medine yolu 1908'de işletmeye açıldı.

Demiryolunun açılması Mekke Emîri Şerif Hüseyin'i ürkütmüş, nüfuzunun azalacağı kanaatini uyandırmıştı. Bu bakımdan, bir destek aramak üzere İngilizlerle temasa geç-

Kurban Bayramı arifesinde Arafat'a çıkmaya hazırlanan hacılar

ti. İngilizler zaten Araplar'ı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya çalışıyorlardı. Lord Kitchener Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada Şerif Hüseyin'e bir mektup göndererek Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmeye teşvik etti, her türlü haklarının korunacağı hakkında teminat verdi.

İbnîssuud ve İdrisî de bu hareketi uygun bulmuşlardı. İbnissuud İngilizler'le işbirliği yaptı, buna karşılık ayda 5000 İngiliz lirası tahsisat almaya başladı.

Şerif Hüseyin Birinci Dünya Savaşı'nda daima Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde çalıştı, İngilizler'den aldığı paralarla oğullarını Mekke ve Medine'deki Osmanlı garnizonlarına karşı harekete geçirdi. Hicaz ve İngiliz kuvvetleri birleşerek kuzeye doğru yürümeye başladılar. Bu hareket sırasında meşhur ingiliz casusu T. E. Lawrence çete savaşları idare ediyordu. (Bk. Lawrence, T. E.). Nihayet 1917 yılı başında itilâf Devletleri Şerif Hüseyin'i Hicaz Kıralı olarah tanıdılar.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Arabistan'da Hicaz Kırallığı, Necit Emîrliği, Şammar Emîrliği ve Yemen İmamlığı bağımsız durumdaydılar. Şerif Hüseyin ise Halife'ye ihanetle suçlandırıldığından nüfuzunu kaybetmişti. İtilâf Devletleri bundan faydalanarak 1920'de Suriye, Irak ve Filistin'i paylaştılar.

Öte yandan, Şerif Hüseyin Hicaz, Şammar, Yemen ve Necit arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak, İbnissuud'un devletini bir çember içine almak istediyse de başaramadı, 1927'de bağımsız Saudî Arabistan Kırallığı kuruldu (Bk. Saudî Arabistan).

Arabistan'da Türkler'e en sadık kalan, Yemen İmamı Yahya olmuştur. İmam Yahya 1921'de Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümetine gönderdiği bir mektupla bağlılığını bildirmişse de Lausanne (Lozan) Antlaşması ile bu bağlılık kesilmiştir.

ARAÇ

İç Anadolu bölgesinde, Kastamonu iline bağlı bir ilçedir. İlin güney-batısındadır. Sınırlarını, doğuda Kastamonu'nun merkez, batıda Zonguldak ilinin Safranbolu, kuzeyde Daday, güneyde Çankırı ilinin Ilgaz, Kurşunlu, Çerkeş ve Eskipazar ilçeleri çevirir. 144 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.832 km. kare
Nüfusu: 48.386

Bulunduğu bölgenin toprak yapısına uygun olarak ilçe toprakları küçük küçük düzlüklerden ve vâdilerden meydana gelmiştir. Arazi çok ârızalıdır. Dağlar sarptır. Bu dağların başlıcaları, kuzeyde Eğriceova, güneyde Asar Dağı, Akkavak ve Akkayı sırtlarıdır. Bu dağlar, hemen baştan başa köknar ve sarıçam ormanlariyle kaplıdır. Doğudan batıya doğru uzanan, ilçe merkezinden de geçen Araç Çayı ile Soğanlı Çayı ilçenin akarsularını teşkil eder. İlçe toprakları en çok tahıl patates ekimine elverişlidir. Ekilebilen topraklar Araç Çayı vâdisinde daha bereketli bir durumdadır. İlçenin diğer gelir kaynaklarının en önemlileri, orman ürünleri, yumurta ve tiftiktir.

İlçe merkezi Araç kasabası güney-batıdadır. Ilgaz sıradağlarının batı kollarının kuzeyinde, Eğriceova Dağı'nın güneyindedir. Denizden yüksekliği 650 metredir. Araç Çayı doğudan batıya akarak kasabanın güneyinden geçer. Kasaba Kastamonu-Karabük şosesi üzerindedir. 400 kadar evi, dört mahallesi vardır. Araç kasabası 86 kilometre uzunluğunda bir şose ile Karabük istasyonunda demiryoluna bağlanır, 51 kilometre uzaklıktaki il merkezi Kastamonuya da devlet şosesi ile ulaşır. Bu yol Kastamonu'dan geçerek, 141 kilometre uzaklıktaki İnebolu'ya, ikinci bir kol halinde de 312 kilometrelik bir şose ile Ankara'ya bağlanmış olur. 82 metre uzunluğunda bir köprü, kasabanın güney kenarında Araç çayının üzerinden geçer.

Araç'ın 1866 yılında kurulan belediye teşkilâtı vardır. Kasabanın su ihtiyacının çoğu Araç Çayından sağlanır. Ayrıca, 7 kilometre uzaklıkta bulunan Uluçayır mevkiindeki menba suyu borularla getirilerek şehre verilmiştir. Elektrik tesisatı vardır, fakat yetersizdir. Kasabanın, 5 yataklı bir dispanseri, eczanesi, hamamı, mezbahası ve bir ilkokulu bulunmaktadır. Kasabanın çevresi tamamen ağaçlıktır. Buraları yazları mesire yeri halindedir.

ARAF

İslâm inanışına göre Cennetle Cehennem arasındaki yere Araf denir. Kuran'ın 7. suresi de bu adı taşır. Surede Cennetliklerle Cehennemliklerin bir sûr ile ayrılacakları, bu sûrun üstünde bulunacak kimselerin Cennetliklerle Cehennemlikleri alâmetlerinden tanıyacağı belirtilmektedir.

Araf «yüksek yer» anlamına gelen Arapça «urf» kelimesinin çoğuludur. Bazı kimseler de kelimenin «bilmek» anlamında olan «irfan» dan geldiğini söylerler. Sure her iki anlamı da doğruluyacak bir ifade taşımaktadır. Çünkü Araf ehli hem Cennetle Cehennem arasındaki sûrun tepesinde bulunacak, hem de Cennetlik ve Cehennemlikleri tanıyabileceklerdir. Taberi'nin bir nakline göre de Araf, Cennetle Cehennem arasındaki bir tepedir, günah ve sevapları müsavi olanlar burada tutunurlar.

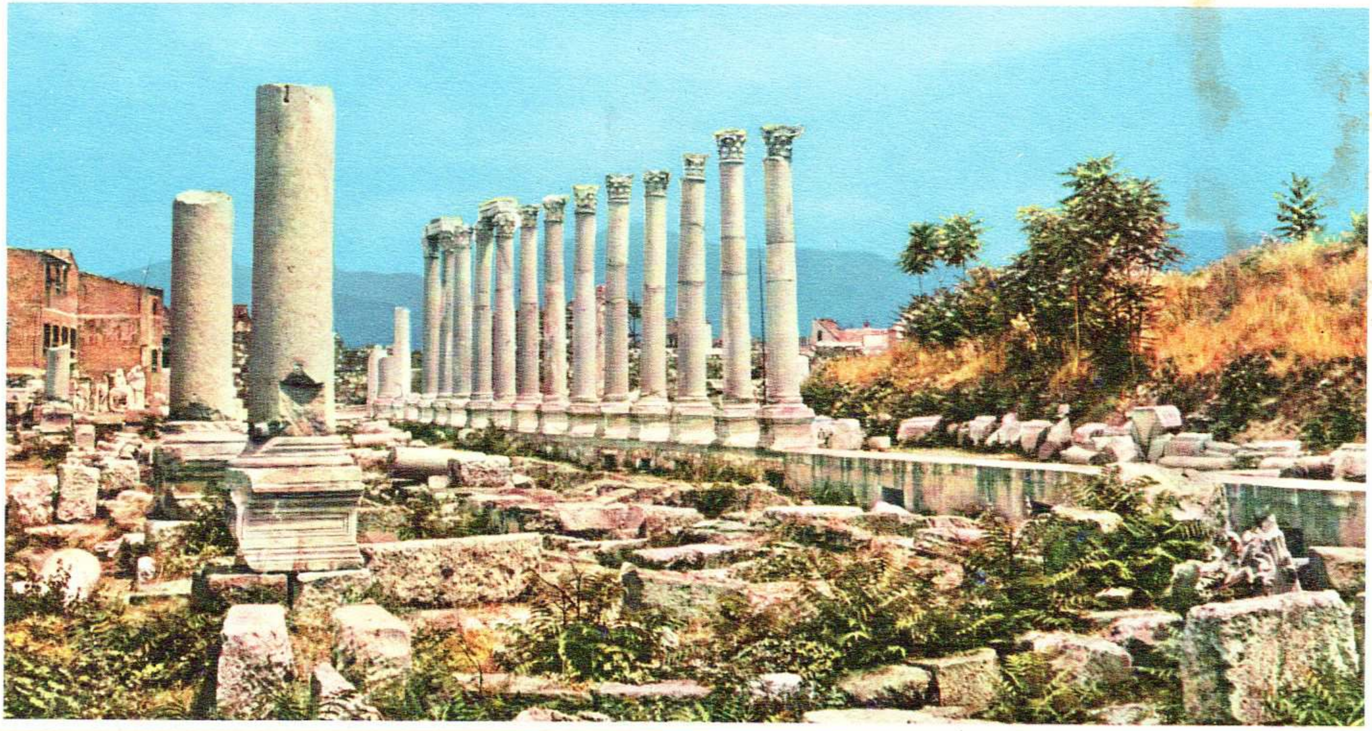
Müslüman inanışı Araf'takilerin sonradan Cennete gireceği merkezindedir.

ARAFAT

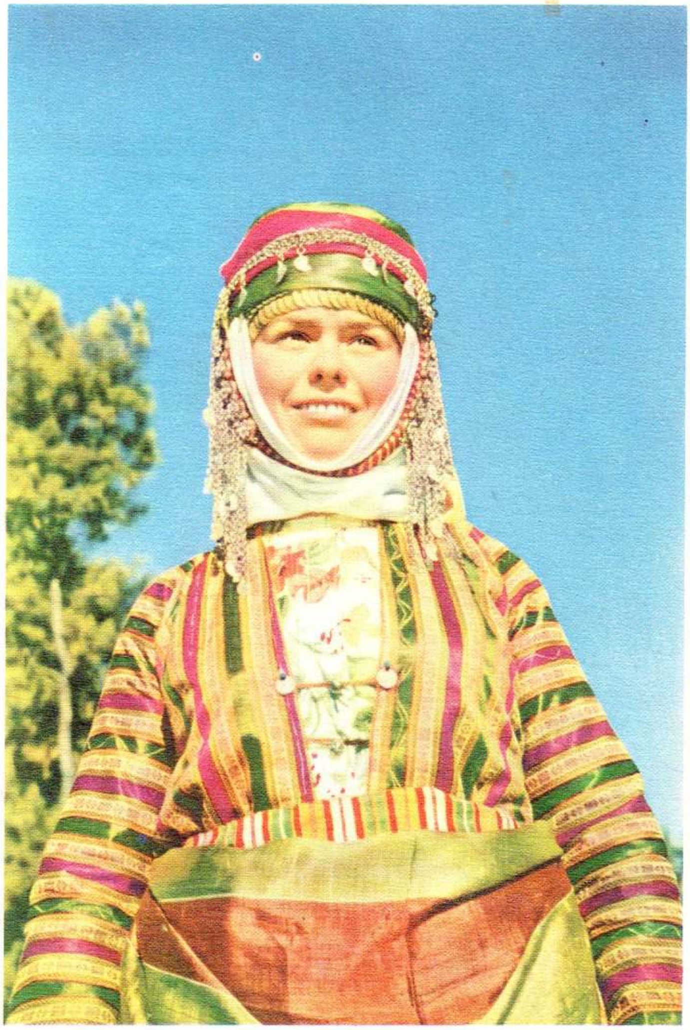
Mekke'nin 20 kilometre doğusunda, koyu yeşil renkte volkanik bir taş yığınından ibaret, 70 metre yüksekliğinde bir tepedir. Dağa Cebel il-Rahma (Rahmet Dağı) denildiği gibi «Araf» da denilir.

Rivayete göre Cennet'ten kovulan Âdem ile Havva, yıllarca ayrılıktan sonra, burada buluşmuşlardır. Gene rivayete göre İbrahim Peygamber, Cebrail ile burada görüşmüş, hattâ kâinat yaratıldığı zaman bütün dağlar arasında ilk önce bu dağ Tanrı'ya iman etmiştir.

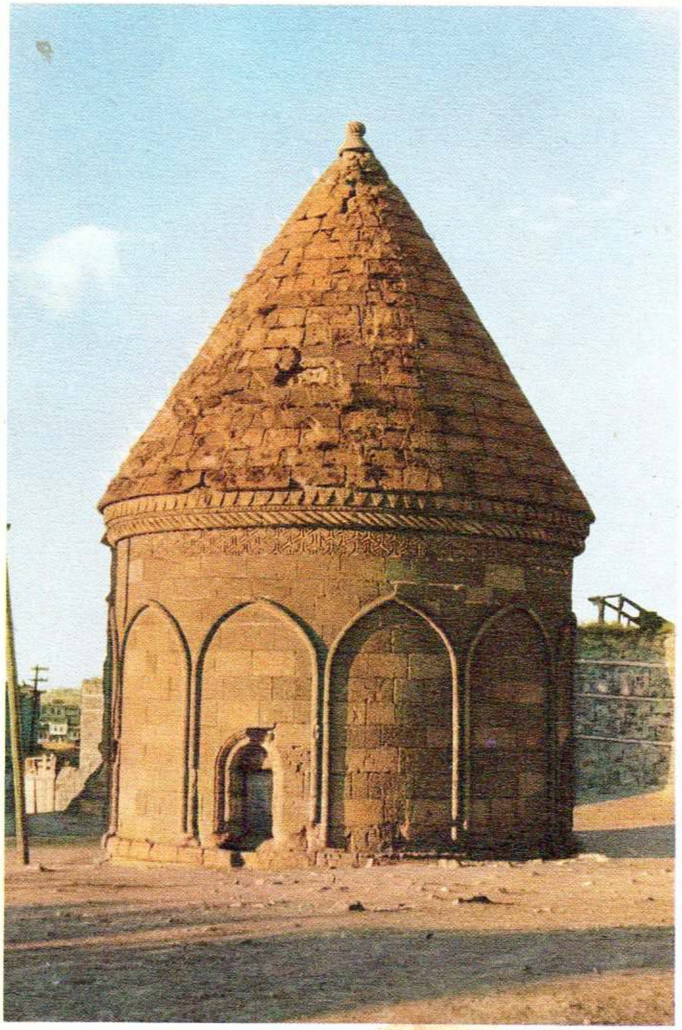
Arafat Dağı, hacca giden Müslümanların Kurban Bayramı'ndan bir gün önce öğle vaktinden ertesi gün şafak sökünceye kadar burada durmaları hacılığın şartlarından biri olduğundan, önem ve ün kazanmıştır. Bu durmaya «Vakfe» denir. Kurban Bayramı'n-

1800 YILLIK ESER — Eski Yunanlılar halkın toplantı yerlerine ve bunlarla ilgili binalara «agora» derlerdi. İlk büyük agoralar Batı Anadolu'da yapıldı. Bunların en önemlilerinden biri resimde gördüğünüz İzmir Agorası'dır. Bir yüzü 128 m. uzunlukta olan bina II. yüzyılda yapılmıştır.

MİLLÎ KIYAFET — Anadolu toprakları çeşitli örf ve âdetleri olan halk topluluklarını kucaklar. Resimde mahal': kıyafetiyle bir Türk köylü kızı görülüyor.

ERZURUM'DA BİR KÜMBET — Anadolu'nun her köşesinde Türk medeniyetinin eski eserlerine raslanır. İşte Erzurumdaki Çifte Kümbet'ten biri.

dan ve buna benzetilerek bütün bayramlarla sayılı günlerden bir gün öncesine «arife» denmesi dağın adından ötürüdür.

Arafat'ın doğu yamacı üzerinde, kayaya oyulmuş geniş basamaklar vardır. Buradan zirveye çıkılır. Önceleri zirvede Kubbe adı nı taşıyan bir makam varmış. Bu makamı yakın zamanlarda Vehabiler tahrip etmişlerdir. Zirveye çıkan basamakların altmışıncısında, ovaya hâkim bir düzlüğe varılır. Buraya Arafat Mescidi denir. Muhammed Peygamber son haccı sırasında, Müslümanlığın esaslarını anlatan ünlü hutbeyi buradan okumuştur. Burası şimdi de Kurban Bayramı'nın arife günü hutbe okunan minber hizmetini görmektedir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında bu hutbeyi Mekke kadıları okurlardı.

Arafat Dağı'nın güneyinde, üzerinde tektük bodur mimoza çalılarının bulunduğu kumluk ve çorak Arafat Ovası vardır. Bu ıssız alan yılın yalnız bir gününde, Kurban Bayramı arifesinde, fevkalâde canlanır. Bundan bir gün önce, sabah namazından sonra, Mekke'den çıkılarak Mina'ya gelinir. Mina'da ertesi arife gününün sabahına kadar kalınarak namazlar kılınıp dualar edilir. Arife günü sabah namazından sonra buradan hareket edilerek Arafat Dağı'na gidilir. (Bazı hacılar da arifeden bir gün önce Arafat'a gelerek çadır kurar, geceyi dualar okuyarak burada geçirirler.) Öğle vakti, öğle ve ikindi namazları bir arada kılındıktan sonra, dağın etrafında vakfeye durulur. Arafat Dağı'ndaki minbere çıkan imam, haccın mânasını, gerek Arafat'ta, gerekse daha sonra gidilecek Muzdalife'de yapılması gereken dinî tören, şeytanın taşlanmasını, kurban kesilmesini anlatan bir hutbe verir. Hacılar güneş battıktan sonra Arafat'tan ayrılarak Muzdalife'ye inerler.

Muhammed Peygamber Kureyş ileri gelenlerinin bu ziyareti öbür Araplar'dan ayrı olarak yapmaları âdetini değiştirmiş, bütün Müslümanların eşit olduğunu kabul ettiği için, Arafat'a çıkmak, Arafat'ta vakfeye durmak, Arafat'tan dönmek törenlerinde eşraf ve zadegânın da bütün halk ile beraber olmaları esasını kurmuştur.

Müslümanlıktan önce Kâbe'yi ziyarete gelen hacılar da, bugün Arafat'a çıkan Müslüman hacıların yaptıkları gibi burada vakfeye dururlardı. Dağın tepesindeki Kubbe denilen makamın eski bir tapınak, vakfenin de bu zamanlardan kalmış bir âdet olduğu anlaşılmaktadır.

ARAKLI

Trabzon iline bağlı bir ilçedir. Kuzeyde Karadeniz kıyıları boyunca uzanan ilçe topraklarını doğuda Trabzon'un Sürmene, batıda Trabzon merkez, güneyde Gümüşhane ilinin merkez ilçeleri çevirir. 42 köyü vardır.

Yüzölçümü: 346 km. kare

Nüfusu: 46.484

İlçe toprakları Trabzon ilinin ortasına düşer. Bu bölge, kuzeyden güneye doğru yükselen Zigana Dağları'nı içine alır. Ziganalar, böylece Anadolu'nun iç taraflariyle Karadeniz'i birbirinden ayıran bir duvar vazifesi görür. Dağların yüksek yamaçları ve tepeleri sık kızılçam ormanlariyle örtülüdür. Arazi, çoğunlukla dağlık ve ârızalı olduğu için, köyler, çoğunlukla, yamaçlarda kurulmuştur.

Araklı toprakları tahıl ekimine elverişli değildir. Yanbolu ve Karadere vâdilerinde mısır ve tütün ekilir. İlçenin diğer başlıca ürünü fındık ve meyvadır. Araklı ilçesinin dışarıyla ulaştırması deniz yolu iledir. Karadan Rize-Trabzon devlet şosesi belli başlı yoludur. İlçe merkezi ile köyler arasındaki bağlantı, bu ârızalı arazide inip çıkan ve vasıta işlemesine elverişli olmıyan keçiyolları ile sağlanmaktadır.

İlçe merkezi olan Araklı kasabasının bir adı da Karadere'dir. Kasaba eskiden Sürmene ilçesinin Karadere bucağının merkeziydi. Sonra bağımsız bir ilçe haline getirilerek Araklı ilçesinin merkezi oldu.

Araklı kasabası, Karadeniz kıyısındadır. Trabzon şehrinin doğusuna düşer. İl merkezine 33 kilometrelik bir şose ile bağlıdır. Kıyının kuzey-doğusunda Araklı Burnu vardır. Bu burunun doğusunda Araklı Çayı Karadeniz'e dökülür. Kasabanın önünde küçük bir koy meydana gelir. Kasabanın evleri biraz geride, hafif meyilli bir sırt üzerindedir. Tabiî manzara bakımından şirin bir kasabadır.

ARAL GÖLÜ

Batı Türkistan'da 64.500 km. kare yüzölçümünde bir göldür. Büyüklük bakımından Asya'nın, Hazar Denizi'nden sonra, ikinci gölüdür. Dünyada, Hazar, Superior (Kuzey Amerika), Victoria (Afrika) göllerinden sonra dördüncü büyük göl sayılır. En derin yeri 68 metre, denizden yüksekliği 48 metre, Hazar Denizi'nden olan yüksekliği de 78 metredir.

Aral Gölü'ne dökülen başlıca ırmaklar Amuderya ve Sirderya'dır. Fakat yüksek dağlardaki kaynaklarla beslenen bu ırmakların suları göle yaklaştıkça şiddetli sızmalar ve buharlaşmalar yüzünden azalır, göle pek az su dökülür. Aral gölünde birçok ada vardır.

Gölün batı kıyıları dik, kuzey kıyıları girintili çıkıntılı, doğu ve güney kıyıları da düz ve yassıdır. Bu topraklar yarı çöl olduğundan buralarda nüfus azdır, hemen hiç şehir yoktur. Irmakların çok alüvyon getirmeleri yüzünden gölün tabanı devamlı olarak yükselmekte, göl de gittikçe küçülmektedir. Civar halk gölde tuttuğu balıkları, bilhassa sazan balıklarını, 1905 yılında döşenen Orenburg-Taşkent demiryolu ile ihraç eder.

Aralya

ARALYA

İkiçeneklilerin sarmaşıkgiller familyasından çoğu ağaççık şeklinde olan bir bitkidir. Güney ve Doğu Asya ile Kuzey Amerika'da 30 kadar türü yetişir. Bu türlerin çoğu çıplak, tüylü veya dikenli bitkilerdir. Üstü beyaz, altı kırmızımtırak renkli yaprakları olan çeşidini evlerde süs bitkisi olarak yetiştirmek zordur. Fakat geniş, parçalı yeşil ve beyaz yollu yaprakları olanların bolca rutubet ve orta bir sıcaklık istediklerinden evlerde büyütülmesi mümkündür. Yazları bahçede yarı gölgede, kışları da içerde saklanmalıdır.

ARAP DENİZİ (Bk. Umman Denizi)

ARAPKİR

Doğu Anadolu bölgesinde, Malatya iline bağlı bir ilçedir. İlçe topraklarını doğuda Elâzığ ilinin Ağın, batıda Sıvas'ın Divriği, Malatya'nın Arguvan, kuzeyde Erzincan'ın Kemaliye, güneyde de Elâzığ'ın Keban ve Baskil ilçeleri sınırlandırır. 38 köyü vardır.

Yüzölçümü: 873 km. kare.

Nüfusu: 22.574

Arapkir ilçesi toprakları Malatya ilinin kuzey-doğusuna düşer. Arapkir Çayı vâdisi boyunca, kuzey-batıdan güney-doğuya doğru yer yer düzlük uzanır. Fırat nehrine karışan Arapkir Çayı vadisinin iki yanı yüksek sırtlarla çevrilidir. Vâdinin kenarındaki düzlükler tarla tarımına pek elverişli değildir. Buralarda toprak küçük parçalar halinde bulunduğu için daha çok bahçe tarımı yapılır. Bununla beraber, bu topraklardan elde edilen ürünün başında buğday bulunur. Daha sonra, arpa, mısır, fasulye, nohut ve pirinç gelir.

Arapkir ilçesinin toprak üstü gelir ve servet kaynaklarını sebzecilik, meyvacılık ve bağcılık teşkil eder. Bahçeler ve bağlar köylere kadar uzanır. Iklim de bahçe tarımına uygundur. Fakat, köylerle kasaba arasında ulaştırmaya elverişli yol olmadığı için, elde edilen sebze ve meyvanın başka şehirlere gönderilmesinde güçlük çekilir. Dağ yamaçlarında yer yer meşe ağaçları vardır. İlçenin önemli geliri yerli dokumacılıktır. Her yıl bir milyon metrenin üstünde dokuma elde edilir. Elâzığ-Divriği arasında uzanan devlet şosesi ilçe sınırları içinden geçer.

İlçe merkezi Arapkir kasabasıdır. Fırat nehrine akan Arapkir Çayı kasabanın 4 kilometre doğusundan geçer. Kasabanın çevresinde çayın teşkil ettiği vâdi boyunca bağlar ve bahçeler uzanır. Arapkir kasabasının 19 mahallesi birbirinden bağlar ve bahçelerle ayrılmıştır. Evler bu bağ ve bahçelerin arasındadır. Sulak ve çok hafif bir dalgalı ârazi üzerinde olan kasabanın iklimi de bahçe tarımına elverişlidir.

Tarih. — Arapkir eski bir kasabadır. Fakat halk, XIX. yüzyılın ilk yarısında eski Arapkir'i bırakarak bugünkü kasabanın bulunduğu yere gelip yerleşmiştir. Eski Arapkir'de camiler ve kale sûrları bulunur. Bu camilerden biri sağlam, beşi harap bir haldedir. Tarihi çok eski çağlara kadar uzanan Arapkir, Ortaçağ'da İranlılar'la Bizanslılar arasında sık sık el değiştirmiş, Araplar tarafından da fethedilmiştir. Selçuklu Türkleri'nin Anadolu'ya gelmeleri üzerine, XI. yüzyılda Selçuklulara, XV. yüzyılın başında Osmanlılara geçmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında kurulan eyalet teşkilâtında, Arapkir, Sıvas

Eyaletine bağlı bir sancak merkeziydi. Sıra ile Diyarbakır ve Elâzığ'a bağlanmış, daha sonra Malatya'nın ilçeleri arasına girmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında eski Arapkir terk edilince yeni kurulan Arapkir de çabuk gelişmiştir. Köylere kadar yayılan bez dokumacılığı çok ilerlemişti. Arapkirliler, büyük şehirlere ve Amerika'ya kadar göç etmişlerdir. Dokumacılık XIX. yüzyılın sonuna doğru çok ilerlemiş, pamuktan dokunan, adına «manusa» denilen bez memleketin her tarafına gönderilirdi. Ayrıca, yemiş ve şarap ihraç edilirdi. Hareketli ve gelişmiş bir ticareti vardı. Fakat, Birinci Dünya Savaşı sırasında kasaba çok geriledi.

Bugünkü Arapkir, halkın çalışkanlığı ve toprağının elverişli olması dolayısiyle yeniden kalkınma yolundadır. Kasabanın demiryoluna bağlantısı, Sıvas-Erzincan Demiryolu üzerindeki Bağıştaş istasyonudur. Karadan 100 kilometrelik bir devlet şosesi ile Elâzığ'a bağlıdır. Belediye teşkilâtı 1892 yılında kurulmuş olan kasabada su tesisatı yapılmıştır. Beş yataklı bir dispanseri, iki hamamı, itfaiye teşkilâtı vardır. XIX. yılın sonuna doğru çok gelişmiş olan dokumacılık gerilediği ve yeteri kadar kazanç sağlıyamadığı için halk büyük şehirlere göçe devam etmektedir. Bugün Arapkir'in gelir kaynağı meyvacılık ve bağcılıkta toplanmaktadır.

Arabistan ve Afrika'da yaşıyan çeşitli kavimlerin toplu adı

ARAPLAR

ARAPLAR, Arabistan'da ve Afrika'nın bir kısmında yaşıyan ve Arapça konuşan çeşitli kavimlerden meydana gelme bir topluluktur. Sâmî ırkındandır, menşeleri Arabistan'dır.

Araplar dünyaya geniş ölçüde yayılmış bir kitledir. Bilhassa İslâmlıktan sonra Kuzey Afrika'ya göçen Araplar, oradaki Kıptî ve Berberîlere de İslâmlığı kabul ettirmişlerdir. Bu Arapların yerlilerle kaynaşması tiplerinin değişmesine yol açmıştır. Bugün, Habeşistan hariç, Afrika'nın birçok yerlerinde Araplara raslanmaktadır.

Öte yandan, Arap nesepçileri «Tevrat» a dayanarak bütün Arapların İbrahim neslinden geldiğini ileri sürerler. Bunlara göre Kuzey Arabistan ahalisi İsmail'den, Güney Arabistan ahalisi de Kehtan'dan gelmiştir. Bir başka görüşle de gerçek Arapların Ad, Semud gibi ortadan kalkmış kabîlelerle Kehtan kabîlesinden geldiği iddia edilir. Buna göre İsmaililer sonradan Araplaşmışlardır.

Araplar'ın Yaşayışı

Asya ve Afrika'da yaşıyan bütün Araplar göçebe (bedevi) ve şehirli olmak üzere ikiye ayrılır. İki çeşit hayat yaşıyan bu Araplar birbirlerine karşı daima nefret beslemişlerdir. Bedevilerin dili en temiz ve saf Arapçadır.

Araplar, Arabistan'ın kuzey ve güneyinde oturmalarına göre de Kuzey ve Güney Arapları diye ikiye ayrılırlar. Ancak, bunlar da birbirleriyle karışmıştır.

Arabistan'ın kurak olması ve mevsimlere göre yer yer otlakların belirmesi ahalinin büyük bir kısmının göçebelik etmesine sebep olmuştur. Orta Arabistan çöllerinin çevresi yağmur mevsimlerinden sonra büyük bir otlak haline gelir. Bedevîler üç ay süren bu mevsim içinde buralara gelerek hayvanlarını otlatır, tabiatın zenginliklerinden faydalanırlar. Ancak, kaynaklar yetmiyince verimli bir toprak bulabilmek için sırasında zor kullanır, birbirleriyle vuruşurlar.

Arabistan'da en büyük bir alana yayılmış, bugüne kadar da varlıklarını devam ettirebilmiş olanlar Kehtan kabîlesi halkıdır.

Bedeviler

Bedeviler asil Arap tipinin en güzel örneğini teşkil eder. Bütün seyyahlar bu hususta aynı fikirdedir. Bir defa, hemen hemen hepsi cömert oldukları gibi, aynı zamanda terbiyeli ve kibardırlar. Misafirseverlikleriyle tanınmışlardır. Ancak, karşılarındakinin de kendilerine saygı göstermesini isterler.

Bedevi kabîlelerinin temeli ailedir. Her aile başkanı mümkün olduğu kadar çok erkek evlât sahibi olmak ister. Böyle aileler itibar görür, ötekilere karşı üstünlük kazanırlar. Daha zayıf aileler bu kalabalık ailenin etrafında toplanır. Bu ailenin başına «şeyh» denir, böylece yeni bir kabîle doğmuş olur.

Bedeviler el işlerini beğenmezler. Onların en büyük meşgalesi avdır. Tazı ve atmaca ile avlanmayı severler. En çok sevdikleri av hayvanı da yaban eşeğidir. Ayrıca, bir çeşit dağ keçisi, ceylân, keklik, dağ faresi ve «zabb» adını verdikleri bir çeşit iri kertenkele, tavşan vs. de avlarlar.

Öte yandan, komşu kabîlelere akın edip yağmada bulunmak da bedevilerin başlıca özelliklerindendir. Bu arada, kadınlarla çocuklar da kaçırılır. Ele geçirilen ganimetler sonradan paylaşılır. Kabîle yağmaya uğrayınca zarar gene ortaklama çekilir.

Bir bedevi kabîlesi tam bir birlik içinde yaşar. Bir kimse kabîleye karşı suç işlerse kabîleden kovulur ki, bu onun mahvı demektir.

Bedevilerden çoğunun yalnız bir karısı vardır. Kadın kısır olur, kocası da boşamak istemezse o zaman ikinci defa evlenir.

Bedevilerin giyinişi çok sadedir. Çoğu sadece bir entari giyip beline kuşak sarar, üstüne de bir aba alır. Zenginler kaftan giyer. Bedeviler ayakkabı kullanmazlar. Yaşadıkları bölge kurak olduğundan yıkanmak ve çamaşır yıkamak onlar için çok zordur. Bu yüzden çoğu zaman başlarını, çocuklarını yıkamak için deve idrarı kullanırlar. Bir su birikintisine raslarlarsa o zaman hemen yıkanırlar. Abdest almaları da teyemmüm suretiyle olur.

Sudan Arapları'nın yaşayışı Arabistan'dakilerden biraz farklıdır. Göçebelik orta-doğudaki kadar yaygın olmadığı gibi, göç hareketlerinin de toplu halde yapılmasına da dikkat edilir. Bunlar İslâmlığa daha çok bağlıdır. Oruç tutar, alkol kullanmaktan kaçınırlar.

Bir göçebe Arap ailesi

Arap Dili

Arapça Sâmî dil ailesindendir. Cahiliye Devri Arapçası olan en eski Arapçaya «klâsik Arapça» denir. Arapça yüzyıllar boyunca mükemmeliğini koruyabilmiş bir dildir. Bunun sebebi Kuran dilinin halis Arapça sayılarak bir dokunmazlık kazanmasıdır.

Son derece zengin bir dil olan Arapça VII. ve VIII. yüzyıllardan başlıyarak büyük bir alana yayılmıştır. Birçok memleketlerde bazan başlı başına, bazan da başka dillerin yanında konuşulan bir dil olmuştur. Arapçanın yayıldığı başlıca yerler Filistin, Mısır, Suriye, Malta, Kuzey Afrika, İspanya ve Madagaskar'dır. Bunlardan bir kısmında Arapça uzun müddet yaşamamışsa da bir kısmında bugüne kadar yaşamakta devam edegelmiştir.

Arapça kelimelerin çoğu üç sessiz harfli köklerden gelir. Bazı kelimelerin kökü iki sessiz harften ibaretse de sonraki harf çift okunur. Bu üç sessiz harfli köklere başka seslerin eklenmesiyle, yeni kelimeler üretilir. Meselâ KTB kökünü alalım. Bundan «KaTaBna» (yazdık), «naKTuBu» (yazacağız), «KâTiB» (yazan), «KiTab» (kitap), «maKTaBun» (okul), «taKaTaBa» (mektuplaştılar), «astaKTiBu» (ondan yazmasını istiyeceğim), «KûTTaBun» (yazıcılar), «muKaTaBatun» (yazışma) gibi kelimeler üretilir.

Arapçanın dilimize büyük etkileri olmuş, birçok Arapça kelimeler Türkçeye ve Türk edebiyatına girmiştir. Ancak, bunların hepsi de dilimizin özelliklerine uydurulmuş, çekimleri de çok zaman Türk grameri kurallarına göre yapılmıştır. Meselâ yukarıda örneğini verdiğimiz «maKTaBun» Türkçede «mektep» olmuştur. Aynı şekilde FRH kökünden olup «sevindi» anlamına gelen «FaRaHa» dan dilimizde «ferahlamak» diye bir fiil yapılmış, HML kökünden olup «taşıdı» anlamına gelen «HaMaLa» kelimesinden «hamal» gibi, Türkçede çok tutunan ve sık sık kullanılan bir kelime çıkmıştır. FRK kökünden «böldü, ayırdı» anlamındaki «FaRaKa» sözünden de «fark etmek, farkına varmak» gibi Türkçenin özelliklerine uygun fiiller yapılmıştır.

Arap Yazısı

Arap yazısı yeryüzünde Lâtin yazısından sonra en yaygın yazı olmakla beraber tarih bakımından en yeni yazılardan biridir. Arapçanın en eski yazıtlarından biri 512 yılında yazılmış olan Zebed Yazıtıdır. Zebed Yazıtı Yunanca, Arapça ve Süryanice yazılıdır. Bu yazıt ile, 518 yılında yazıldığı tesbit edilen Harran Yazıtı Sina Yarımadası'nda bulunan birtakım yazıtlara çok benzemektedir. Benzeyiş o kadar büyüktür ki bu yazıların birbirlerinin etkisiyle meydana geldikleri reddedilemiyecek bir gerçek olarak kendisini göstermektedir. Zaten Sina'daki yazıtların çoğunu yazanlar da Araplardır. Ancak, o bölgede kullanılan yazı Arapça değil, Ârâmî dilinin Nabatî diyeleğidir. Nabatî yazısının ise daha eski örneklerine de raslanmıştır. Bu en eski Nabatî yazıtlarında bile daha sonraki Arap yazısının çekirdekleri görülür. Zaten Sina yazıtlarının daha önceki Nabatî anıtları gibi yüksek bir kıymeti yoktur.

Kuzey Afrika'daki Bedevi Arap tipleri

Güney Arabistan'da yaşıyanlar, yazılarını Kuzey Araplarından almışlardır. Bunların yazısına Himyerî denir.

Arap Alfabesi

Arap yazısının alfabesi 28 harften meydana gelir. Bu harflerin sırasını hatırlatmak için «ebced» denen 8 kelime yapılmıştır. Bunlar «ebced, havvaz, huttiy, kelemen, sa'fes, karaşet, sahaz, dazag» dır. Arapça harflerin ayrıca sayı değeri de vardır (Bk. Ebced hesabı).

Arap yazısı eskiden noktasız yazılırdı. Sonradan birbirine benzer şekildeki harfleri ayırdetmek için noktalar konmaya başlandı. Bu fikri Araplar Süryani alfabesinden almışlardır. Arapça sağdan sola yazılır. Zaten, Habeşçe hariç, genel olarak bütün Samî diller sağdan sola yazılmaktadır. Arapçada ayrıca hemze, şedde vs. gibi bazı okuma işaretleri de kullanılır.

Yazı çeşitleri. — Arap yazısının birkaç çeşidi vardır. Araplar ve Arap yazısını kullananlar güzel yazıyı bir sanat saymışlardır. Başlıca yazı çeşitleri şunlardır: Tamamen köşeli ve dik çizgilerle yazılan, hiçbir tarafında yuvarlaklık bulunmıyan «ma'kılî»; çizgilerde düzlük ve yuvarlaklığın birleştiği bir yazı olan «kûfî»; kolay ve çabuk yazılan, rahat okunan düz ve devirli çizgilerden meydana gelen «nesih».

Ayrıca hat (yazı) sanatında bunların ve daha başka yazı şekillerinin gelişmesiyle, «yedi kalem» denen şu yazı çeşitleri meydana gelmiştir:

1 — Sülüs: «Üçte bir» anlamına gelir. Bu çeşit yazıda harflerin altıda dördü düz, ikisi de yuvarlak çizgiler kullanılarak yazılır.

2 — Nesih: Başka yazılara göre daha kolay okunmakla beraber yazması güçtür, sülüsün üçte bir kalınlığındadır.

3 — Muhakkak: Sülüsle nesih arasında bir yazıdır. Bir buçuk parçası düz, geri kalanı yuvarlak çizgilidir.

4 — Reyhanî: Kalınlığı sülüs gibidir. Daha çok Kur'an yazmakta kullanılmıştır.

5 — Tevki': Yarısı düz, yarısı yuvarlak bir yazıdır. Osmanlı hattatları buna «İcâze» demişlerdir.

6 — Rıka': Harflerin çoğu bitişik yazılır. Kesin bir şekil yoktur. Çabuk yazılabildiğinden mektup vs. yazmakta kullanılmıştır. Bunu «rık'a» ile karıştırmamak lâzımdır. (Rık'a yazısını aşağıda göreceğiz.)

7 — Talik: Kalınlığı sülüs kadar, bütün harfleri yuvarlak bir yazı çeşididir. Ayrıca daha ince, daha kalın yazıldığı zaman «ince talik», «gubarî talik», «talik celisi» gibi adlar alır. Bir de talik ile nesihin birleşmesinden meydana gelen «nesih-i talik» vardır. Bunu da «nestalik» le karıştırmamalıdır. «Nestalik» tevki' ile rıka'ın birleşmesinden meydana gelir.

Osmanlılar devrinde çok kullanılan yazı çeşitleri şunlar olmuştur:

1 — Divanî: İstanbul'un fethinden sonra icadedildiği söylenen divanî yazı tevki' ile rika'ın birleşmesinden doğmuştur. «Celî divanî», «Kırma divanî» gibi birkaç çeşidi vardır. En çok vakfiye, ferman vs. yazmakta kullanılmıştır.

2 — Rık'a: Çabuk yazmaya elverişli olduğundan çok geniş bir yayılma alanı bulmuştur. Divanî yazı da harf şekillerinin sadeleştirilmesinden doğmuştur. Çabuk yazılması gereken mektup, vs. gibi yerlerde kullanılmıştır. «Rık'a kırması», «Bâbıâli kırması» gibi çeşitleri vardır.

3 — Siyakat: Okunması çok güç bir yazıdır, çünkü bu yazıda özel bazı kısaltmalar kullanılmıştır. Çok zaman nokta da kullanılmaması okunmasını güçleştiren sebepler arasındadır. Bazı resmî daire kayıtlarını tutmakta kullanılmıştır (Bk. Hattatlık).

Arap Edebiyatı

Arap edebiyatı V. ve VI. yüzyıllardaki şiirlerle başlar. Ancak, İslâmlıktan önceki yazılı edebiyat hakkında bir şey bilinmemektedir.

● İslâmlıktan önce: Bu çağa Cahiliye Devri denir. Cahiliye Devri eserlerini ancak IX. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlıyan eserler vasıtasiyle tanıyabiliyoruz. Arapların V. yüzyılda başlıyan ortak bir şiir dili vardı. Böyle bir dilin meydana gelmesinin sebebi birçok kabîlelerin katıldığı panayırlarda yapılan iddialı şiir yarışmalarıdır. Şairler bu panayırlarda kendi kabîlelerini över, düşman kabîlelerini kötülemek için fırsat bulurlardı.

Berberilerle karışmış Arap tipleri (Eski bir gravür)

Bu devrenin şiiri «kaside» denen bir şekil içinde gelişmiştir. Kasideler çeşitli konularda yazılmış şiirleri toplıyan eserlerdi. Zaten o zaman bir şiir sadece bir konuya ayrılmaz, şair kaside içinde av, ağıt, tasvir (bilhassa at, deve ve av hayvanları tasviri) gibi konularda duygularını ifade ederdi. Kaside şekli daha o devirlerden itibaren çok tutunmuş, zamanla bütün Arap şiirine hakim olmuştur.

İslâmlıktan önceki Arap şiirinin en önemli temsilcileri İmr-ül-Kays, Tarafe, Lebid, Amr bin Külsüm, Zübeyr bin Ebu Sülma, Hâris Bin Hilize, Antere bin Şeddad'dır. Bunların birer manzumesi Kâbe'nin duvarına asılmıştır. Bu yedi manzume, «Yedi Askı» anlamına gelen «El-Muallâkat-üs-Sebi'» diye anılır. Yukarıda adlarını verdiğimiz önemli şairlerin yanında Nabiga'yı da saymak gerekir.

● İslâmlıktan sonra: Hz. Muhammed Arapları eski inanışlarından kurtarmaya çalışırken şairlerle de uğraşmak zorunda kaldı. Bunun için en iyi çare şairlere kendi dilleriyle cevap vermekti. Bu devirde Hassân Bin Sâbit birçok kötülemelere başarı ile cevap verdiği için «Şair-ün-Nebî» (Peygamberin Şairi) adını aldı.

Hz. Peygamber'in genel olarak şiirin aleyhinde bulunması şiirin bu çağda bir duraklama geçirmesine sebep olduysa da VII. yüzyılın sonunda şiir yeniden canlandı ve Cerir, El-Ahtal, Ferezdak gibi şairler yetişti.

Öte yandan, yapılan istilâlar sayesinde Mekke ve Medine'nin zenginleşmesi VIII. yüzyılın başlarını da bir zevk ve eğlence şiirinin doğmasına sebep oldu. Ömer bin Ebi-Rebîa'yı bu arada sayabiliriz. Çölde ise Kays bin Zerih, Mecnun gibi şairler yetişmiştir.

Arap edebiyatında daha sonraları büyük bir gelişme gösteren risale yazma usulü de ilk defa VII. yüzyılda başlamıştır. Risale tarzı Arap edebiyatının nesir örneklerinden biridir.

● Abbasîler Devri: VIII.-XIII. yüzyıllar arasındaki bu devir Emevîlerin yerine halifeliği alan Abbasîler'in hakimiyetiyle başlar. Bağdat'ın başkent yapılmasiyle İran'ın Arap edebiyatında etkileri görülmeye başlamıştır. İranlılar Arap hayatına, hele çöle ve göçebeliğe yabancı oldukları için daha çok aşk ve şarap şiirlerinden zevk alıyorlardı. Bu şairler temiz Arapça şiir örneklerini tanıyabilmek için Cahiliye ve Emevi devri şairlerini incelemek zorundaydılar. Bu bakımdan, kasidenin yapısında bir değişiklik yapamadıkları gibi şiire de yeni bir konu getiremediler. Bu devrin ilk yetişen büyük şairleri Ebû Nuvâs (Öl.-810?), İbn ül-Mu'tez (861-908), Buhturî (820-897) ve Mütenebbî (905-965) dir.

Abbasîler Devri şiirinde dinî konular da yer almış, bu alanda Ebü-l-Atahiye (748-825) ile Abu-l-Alâ El-Maarrî (970-1058) büyük şöhret kazanmıştır. Eserleriyle Dante'ye «Divina Comedia» yı ilham eden El-Maarrî kördü. Kötümserliğiyle tanınmış bir şairdi. Hallac-ı Mansur'u bir yana bırakacak olursak, tasavvufî şiirin en önemli temsilcisi olarak Ömer-ül-Fâriz'i (1181-1235) göstermek gerekir. (Bk. Hallac-ı Mansur).

Abbasîler devrinde nesir daha önceki esaslar içinde gelişmiş olmakla beraber Yunanca ve Pehlevîceden yapılan çeviriler nesrin alanını genişletmiştir.

Bu devirdeki nesrin en önemli temsilcisi Abdullah bin Mukaffa'dır (Öl. 757). Asıl adı Rozbih olan bu yazar İranlıdır, Müslüman olduktan sonra Abdullah bin Mukaffa adını almıştır. En önemli eseri 1000 yıldan fazla bir zamandan beri canlılığını kaybetmeden yaşıyan «Kelile ile Dimne» dir. Aslında Hint hükümdarları için yazılmış olan «Paçatantra» adlı bu eseri Pehlevîcesinden «Kelile ile Dimne» adı ile Arapçaya çevrilmiş, bu sayede bütün dünya dillerine çevrilmesine yol açılmıştır. Ancak, Abdullah bin Mukaffa eseri çevirirken aslındaki birçok yerli özellikleri ayıklamış, herkesin, her milletin anlıyacağı bir özellik vermiştir.

Gene yüzlerce yıldan beri dipdiri yaşıyan bir başka eser de «Elf-Leyle ve-Leyle» (Binbir Gece Masalları) dır. Yavaş yavaş meydana gelen bu masal külliyatı Pehlevîce'den çevrilmiştir. Asıl adı «Bin Hikâye» anlamına gelen «Hezar Efsane» dir. Bu eser bilinmiyen birçok yazarların elinden geçtikten sonra ancak XVI. yüzyılda son şeklini almıştır.

● Gerileme devri: Abbasîler zamanında merkezî hükümetin zayıflaması şairlerin başka hükümet merkezlerine dağılmasına sebep oldu. Bu yüzden XIII.-XVIII. yüzyıllar arasında Arap şiiri geriledi ve klâsik Arapça artık sadece medreselerde öğretilen bir dil haline geldi. Arap şiirinin gerilemesinde Türkçenin ve Türklerin desteğiyle parlıyan Farsçanın da büyük rolü vardır. Arapçaya Türkçe ve Farsça kelimelerin girmesi de bu devreye raslar. Buna karşılık, geniş ölçüde Arapça kelime de Arap edebiyatının birçok özellikleri gibi Türkçe ve Farsçaya geçmiştir.

Bu beş yüz yıl içinde yaşıyan şairlerin en önemlisi Bûsîrî (1211-1295) ile Safiüddin-el Hillî (1278-1349) dir.

● Avrupa etkisi: XIX. ve XX. yüzyıllarda Arap edebiyatının yavaş yavaş Avrupa etkisi altında kalmaya başladığını görürüz. Bu etki Napoleon'un Mısır seferiyle başlar. Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa'ya gönderdiği öğrenciler de Avrupa etkisinin yayılma alanını genişletmiştir. Gene Mehmet Ali Paşa'nın kurduğu matbaa ise birçok Türkçe, Farsça ve Arapça kitabın basılmasını sağlıyordu. Bu sayede yenilik fikirlerini yaymaya çalışan yazarlar doğdu. Bunların başında Curci Zeydan (1861-1914) ile Ali Mübarek Paşa'yı sayabiliriz. Barudî (1839-1904) bu devrin en büyük şairi sayılır. XX. yüzyılda ün kazananların en önemlileri ise M. Hafız İbrahim (1871-1932) ile Ahmet Şevki (1868-1932) dir.

Arap edebiyatında Avrupa'yı taklidin bir sonucu olarak nesir alanında da roman ve hikâye başlamıştır. Ancak, başarılı bir roman yoktur diyebiliriz. Curci Zeyden daha ziyade tarihî roman alanında büyük bir ün kazanmıştır. Taha Hüseyin de Mısır'ın en ünlü romancısı sayılır.

Arap edebiyatında tiyatro çok geridir. Henüz emekleme çağında bulunan tiyatro alanında büyük bir eser verilmemiştir diyebiliriz.

Arap Sanatı

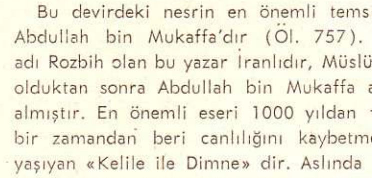
Mısır, İspanya, Hicaz, Yemen, Suriye, Irak gibi Arap hakimiyeti ve dilinin yayılmış bulunduğu yerlerde gelişen sanatların hepsi bu adla anılır.

Bazı kaynaklar «Arap sanatı» yerine daha geniş anlamda «İslâm sanatı» deyimini kullanarak Türk, İran, Hint sanatlarını da buna katmaktadırlar. Bu kaynakların yazarları bu milletlerin sanatlarındaki karşılıklı etkiler yüzünden böyle bir sonuca varmaktaysalar da her milletin sanatını kendi adı altında incelemek, genel olarak, daha uygun olur, çünkü ortalama biçimler bulunduğu gibi her millete ait özellikler de bu sanat eserlerinde önemli bir yer tutar.

Başka İslâm milletlerinde olduğu gibi Araplarda gelişen sanatlar mimarlık, oymacılık, çinicilik, tezhipçilik, mozaik ve minyatürdür.

İslâmlıktan önceki Arap sanatı hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Çeşitli Arap sanatları ve bilhassa mimarlık ancak İslâmlığın çıkmasından sonra gelişmiştir. Bilhassa Batılılar bu bakımdan Arap sanatını ayırmıya-

ARAP RAKAMLARI

Üstte Araplar tarafından kullanılan en eski rakamlar görülüyor. Her çizgi bir sayıya karşılıktır: 1, bir çizgi; 5, beş çizgiden meydana gelmiştir. Bu rakamlar zamanla gelişerek bugün hâlâ kullanılmakta olan ikinci sıradaki hali almıştır. XII. yüzyılda Avrupalılar o zamana kadar kullanmakta oldukları Roma rakamlarını bırakarak Arap rakamlarından aldıkları kendi rakamlarını meydana getirmişlerdir (üçüncü sıra).

rak doğrudan doğruya İslâm sanatı adı altında incelerler.

● İlk mimarlık eserleri: Hicaz bölgesinde bilinen ilk mimarlık eseri küb biçiminde bir yapı olan Kâbe'dir. Kâbe Mekke'de Hz. İbrahim tarafından yapılmış, sonradan buraya çeşitli kabîleler putlarını koymuşlardır. Kâbe'nin ravakları İslâmlıktan sonra yapılmıştır.

İslâmlıktan sonra Medine yakınlarında yapılan ilk mescidin inşasında Hz. Muhammed de bir işçi gibi çalışmıştı.

Yemen'de ise M. Ö. VIII. yüzyıldan kalma tapınak, kanal, saray harabeleri bulunmuştur. Bunlar Seba devletine aittir.

Suriye'de, İslâmlıktan sonra yapılan ve bugüne kadar muhafaza edilen en önemli yapı Kubbet-üs-Sahra'dır. 638 yılında Hz. Ömer tarafından Kudüs'te yaptırılan Kubbet-üs-Sahra'ya Mescid-i Ömer de denir. Mescit zaman zaman çeşitli tamirler görmüş, Kanuni Süleyman tarafından da tamir ettirilmiştir. Duvar ve kemerler çini kaplıdır. Süslemelerde abanoz ve sedeften mozayikler kullanılmıştır. Bu mescidin bulunduğu yerde Hz. Davut zamanında da bir tapınak yapılmıştı. Mescid-i Ömer'in bulunduğu tepede Mescid-ül-Aksâ Camisi vardır.

Suriyedeki diğer önemli mimarlık eserleri Şam'da 1609 yılında yanan Cami-i Kebîr ile Kuseyr Amrâ adındaki hamam ve Halep'teki Cami-i Kebîr'dir. Şam'daki Cami-i Kebîr'e Cami-i Emevî de denir.

Abbasîler'in Bağdat'ı başkent yapmaları üzerine hem bu şehirde, hem de çevresinde önemli mimarlık eserleri yapılmış, bilhassa Harunürreşit zamanında birçok binalar kurulmuştur. Bunların arasında en önemlisi Harunnürreşit'in Rakka Sarayı'dır. 790 yılında Fırat nehri üzerinde yapılan bu sarayda Hint mimarlık eserlerinin etkisi görülür. 820 yılında yapılan Memun Sarayı da bu devrin önemli eserlerindendir.

Mısır'da İslâmlıktan önce Kıptî mimarlığı denilen bir tarz vardı. Araplar Mısır'ı ele geçirince bu sivri kemerli mimarlık tarzının etkisi altında kaldılar. Mısır'da yapılan ilk İslâm eseri Amr Camisi'dir. 878 yılında Kahire'de yapılan Tulun Camisi ise Asya'dan getirilen mimarlara yaptırılmıştır.

● Türk etkisi: Mısır'da yapılan daha sonraki mimarlık eserlerinde de Türk etkisi görülür. Bu devredeki başlıca eserler Cami-ül-Ezher (971), El-Hâkim Camisi (990), El-Ahmer Camisi (1125) dir. Bunlar Fatımîler zamanında yapılan eserlerdir. Memlûklar zamanındaki mimarlık eserlerinde ise Türk etkisi büsbütün belirli bir şekilde görülür. En çok XIV. ve XV. yüzyıllarda devam eden bu etki bilhassa Kalaun Camisi (1284), Hasan Camisi (1336), Berkuk Camisi (1384) ve Kayıtbay Camisi'nde (1436) görülmektedir. Mısırın Osmanlılar tarafından işgali üzerine mimarlığa sade Osmanlı mimarlık tarzı hakim olmuştur.

● Kuzey Afrika'da: Mağrib denen Kuzey Afrika şehirlerinde İslâmlıktan önce Roma etkisi vardı. Bu bölgenin en eski yapısı Tunus'taki Cami-i Zeytune (732) dir. Gene Tunus'ta IX. yüzyılda yapılan Kayrevan Camisi minberinin işçiliğindeki incelikle tanınmıştır.

Mağrib'de hem din, hem de askerlik bakımından işe yarıyan bazı binalar daha yapılmıştır... Bu binalar daha çok tekke mahiyetinde olmakla beraber, din düşmanlarına karşı da Müslümanları koruyacak bir sığınak vazifesi gördü. «Ribat» adı verilen bu binalar kale gibi kuvvetli duvarlarla çevrilir, her ribatın bir şeyhi bulunurdu.

● İspanya'da Arap Mimarlığı: İspanya'nın fethinden sonra kurulan Arap devleti zamanında İspanya'da çok değerli mimarlık eserleri meydana getirilmiştir. Araplar'ın Endülüs adını verdikleri İspanyada meydana getirdikleri ilk önemli mimarlık eseri Kurtuba (Cordoba) Camisi'dir (770).

İspanya'daki başka önemli mimarlık anıtları İşbiliye (Sevilla) Camisi (1174), gene İşbiliye (Sevilla) daki Alkazar Sarayı (1200) ile Granada'daki Elhamra Sarayı'dır (1230). Bunların kendine has mimarlık tarzı vardır. Sütun başlıkları ve taş oymaları son derece güzeldir. Birçok binalardan meydana gelen Elhamra Sarayı'nın inşaatı XIV. yüzyılda da devam etmiştir. Bir tepe üstünde yapılan saraya, tepeyi meydana getiren kilin rengi yüzünden «El-Hamra» (kırmızı) adı verilmiştir.

ARAP ALFABESİ

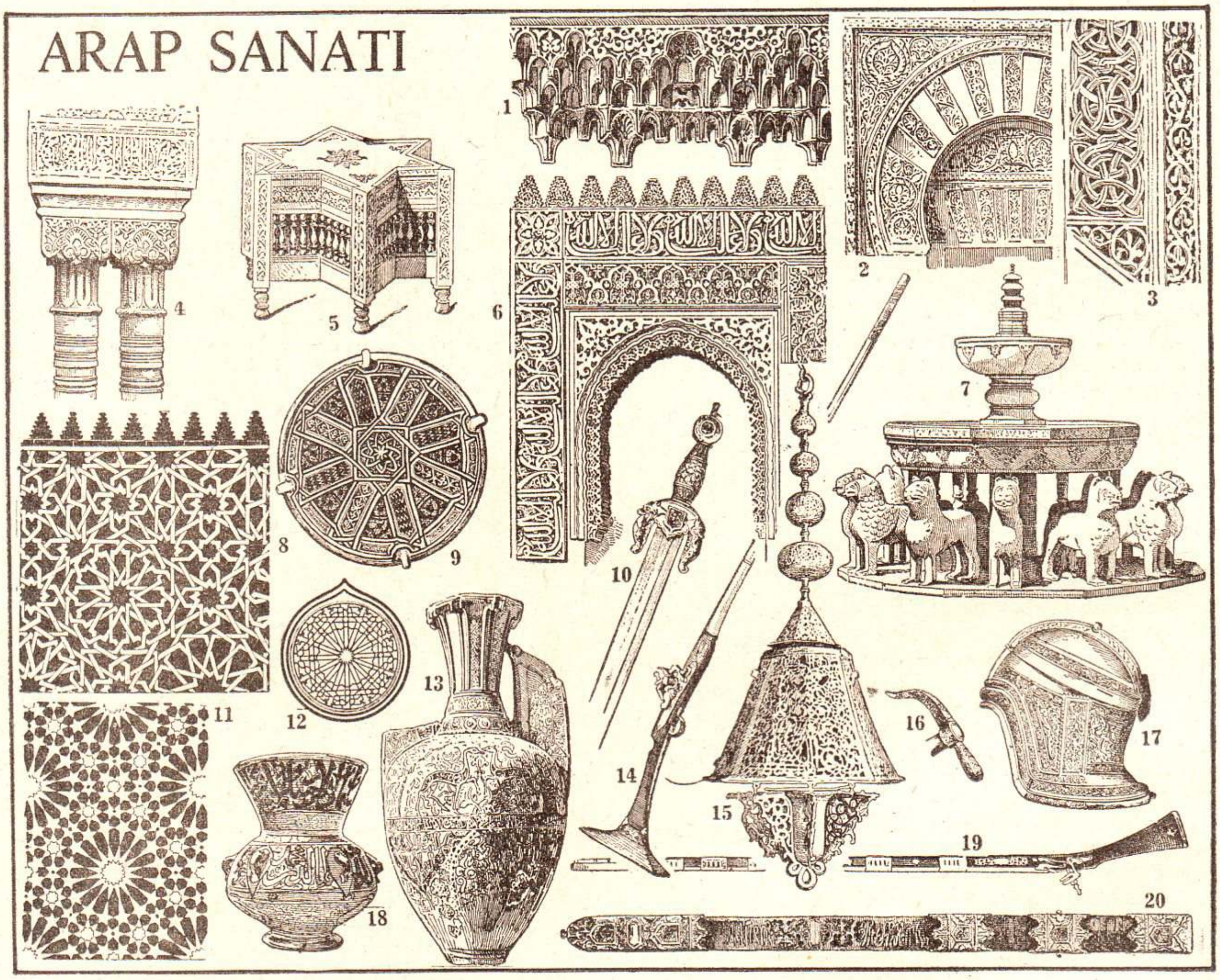
Yalnız	Sonda	Ortada	Başta	Adı	Karşılığı	Yalnız	Sonda	Ortada	Başta	Adı	Karşılığı
ا	ـا	ـا	ا	Elif	a, e	ض	ـض	ـضـ	ضـ	Dat	d*
ب	ـب	ـبـ	بـ	Be	b	ط	ـط	ـطـ	طـ	Tı	t*
ت	ـت	ـتـ	تـ	Te	t	ظ	ـظ	ـظـ	ظـ	Zı	z**
ث	ـث	ـثـ	ثـ	Se	s*	ع	ـع	ـعـ	عـ	Ayn	a*
ج	ـج	ـجـ	جـ	Cim	c	غ	ـغ	ـغـ	غـ	Gayn	g*
ح	ـح	ـحـ	حـ	Ha	h	ف	ـف	ـفـ	فـ	Fe	f
خ	ـخ	ـخـ	خـ	Hı	h*	ق	ـق	ـقـ	قـ	Kaf	k*
د	ـد	ـد	د	Dal	d	ك	ـك	ـكـ	كـ	Kef	k**
ذ	ـذ	ـذ	ذ	Zel	z*	ل	ـل	ـلـ	لـ	Lâm	l
ر	ـر	ـر	ر	Rı	r	م	ـم	ـمـ	مـ	Mim	m
ز	ـز	ـز	ز	Ze	z	ن	ـن	ـنـ	نـ	Nun	n
س	ـس	ـسـ	سـ	Sin	s	ه	ـه	ـهـ	هـ	He	h**, e
ش	ـش	ـشـ	شـ	Şın	ş	و	ـو	ـو	و	Vav	v, u
ص	ـص	ـصـ	صـ	Sat	s**	ی	ـی	ـیـ	یـ	Ye	y, i, a

s: Peltek okunan bir ses verir. — h*: kalın h (k ile h arası: kh). — z*: sert bir z sesidir. — s**: kalın s. d*: z ile d arasında bir ses (örnek: Darp = zarp). — t*: kalın t. — z**: kalın z. — a* boğazdan çıkan bir sessiz harf. — g*: kalın g (örnek: galip). — k*: kalın k (örnek: kabul). — k**: ince k (örnek: kâtip). — h**: ince h (örnek: heyet).*

● Süsleme Sanatı: İslâmlıktan önceki Arap süsleme sanatları hakkındaki bilgimiz pek azdır. Araplar sadelikten hoşlanmadıklarından, bina olsun, eşya olsun, her yüzeyin süslerle işli olmasına büyük önem vermişlerdir. İslâmlıktan sonraki süsleme eserlerinin ilk güzel örneklerine XIII. yüzyıldan itibaren raslanmaktadır. Minyatürlere ilk olarak «Makamat-ı Harirî» adlı eserde (1237) raslanmıştır. Araplar ilk minyatürlerinde Bizans etkisi altında kaldıkları gibi, mozayik sanatını da Bizans'tan öğrendiler. Hattâ Kubbet-üs-Sahra gibi, ilk mimarlık eserlerinin mozaiklerini Bizans ustalarına yaptırdılar.

Arap Edebiyatının büyük eserlerinden «Binbir Gece Masalları» nda Şehrazat'ın hükümdara hikâye anlattığını gösteren temsili resim.

ARAP SANATINDAN ÖRNEKLER: 1 — Elhamra'da Barka Salonu'ndaki duvar süslemeleri; 2 — Kurtuba Camisi'nde bir kapı, 3 — Kayrevan Camisi'nin tahta oymaları; 4 — Granada Elhamrası'nda sütun başlığı; 5 — XV. yüzyıl masası; 6 — Elhamra'da Aslanlar Avlusu'nun girişi; 7 — Elhamra'da Aslanlar Avlusu'nda çeşme; 8 — Elhamra mozaikleri; 9 — Arap-İspanyol çinisi (Cluny Müzesi'nde); 10 — Ebu Abdullah'ın kılıcı (XV. yüzyıl); 11 — Elhamra mozaikleri; 12 — Toledo'da havuz; 13 — Bir Elhamra vazosu; 14 — Bir tüfek; 15 — Bir cami lâmbası; 16, 17 — XV. yüzyıla ait kazma ve miğfer; 18 — Camdan bir vazo; 19 — Tüfek; 20 — XV. yüzyıl kılıcı.

● Oymacılık: Süslemeye çok düşkün olan Arapların en çok önem vererek geliştirdikleri bir başka sanat da oymacılıktır. Taş oymacılığı bütün mimarlık eserlerinin süslenmesinde kullanıldığı gibi fildişi ve tahta oymacılığı alanında da çok güzel eserler verildi. Kalkan, miğfer, tepsi, kandil vs. üstündeki kabartma işleri ise bütün dünyada ün saldı. Bilhassa Şam'da maden üstüne altın vs. kakma işi son derece ilerlemiş, bu gibi eşya bütün dünyada «damasquinerie-dımışkî» diye ün samıştır (Şam'a Arapça'da Dımışk denilir). Cam ve çinicilik bilhassa İspanya'da ileri gitti.

Arap Müziği

Araplar diğer sanatlarda olan süsleme merakını müzikte de tatmin yoluna gitmişlerdir. Meselâ bir Türk müzik eserini udla çalmak istiyen bir Mısırlı'nın eseri mübalâgalı nağmelerle süslediğini görürüz. Nağme oyunları Arap müziğinin en büyük özelliklerinden biridir. Bu özelliği, bütün Arabistan'la Mısır'a, Habeşistan ve Kuzey Afrika'ya kadar yayılmış bulunan halk müziğinde de görebiliriz.

VIII. yüzyıla kadar olan Arap müziği hakkında bilgimiz azdır. Ancak, IX. yüzyıldan itibaren bir Arap müziği gelişti ve Abbasilerle birlikte Bağdat bir müzik merkezi olmaya başladı. Artık meclislerde müziğe geniş ölçüde yer verildiğini görüyoruz. Arap müziği XVI. yüzyıla kadar genişlemekte devam etmiş, Türk filozofu Farabî müzik teorileri hakkında Arapça bir kitap yazmıştır.

XVI. yüzyıldan sonra Arap müziği gerilemeye başlamış, İstanbul bir müzik merkezi olmuş, Türk müziği Arap müziğine üstün bir değer kazanmıştır.

ARAPSUN (Bk. GÜLŞEHİR)

ARARAT DAĞI (Bk. AĞRI DAĞI)

ARAS DAĞLARI

Doğu Anadolu bölgesindedir. İki ayrı sıradağ olarak bilinir. Bunlardan birincisi Aras-Fırat vâdisinin kuzeyindeki dağlardır. Bu sıradağlar, Şavşat, Çoruh, Oltu, Kop, Yaylı ve Erzincan dağlarından meydana gelir.

Aras Dağı'nın denizden yüksekliği 2500-3500 metre arasında değişir. Sarp ve yalçındır. Dik meyilli yamaçları arasında derin vâdiler, geniş yaylalar meydana gelir. Erzincan ve Kop dağlarındaki yüksek boyun noktalarından geçen yollar, kış aylarında, tipiden dolayı, sık sık kapanır.

Aras-Karasu sıradağları: Aras, Fırat ve Murat nehirleri vâdileri arasında yükselen bu dağlar, bir sıradağ halinde birbirini tamamlar veya devam ettirir. Bu sıradağlara şu dağlar dahil bulunmaktadır: Büyük Ağrı (5.166 m.), Küçük Ağrı (3.925 m.), Kale Dağı (3.248 m.), Balıklı Göl Dağı (3.159 m.) Ziyaret Dağı (3.000 m.), Perli Dağı (3.200 m.) Aşağı Dağ (3.270 m.) Köse Dağı (3.445 m.), Çakmak Dağı (3.040 m.), Sakaltutan Dağı (3.070 m.), Nalbant Dağı (2.960 m.), Palandöken Dağı (3.124 m.), Şahvelet Dağı (3.100 m.), Turnagöl Dağı (2.750 m.), Cemal Dağı (3.008 m.), Şakşak Dağı (3.150 m.), Ejder Dağı (3.125 m.), Karagöl Dağı (3.150 m.).

Geniş bir alanı kaplıyan bu sıradağlar, aynı zamanda Anadolu yaylasının en yüksek noktalarını teşkil eder.

ARAS NEHRİ

Doğu Anadolu bölgesinde, Erzurum ili sınırları içinde, Bingöl Dağı'ndan çıkar. Nehrin ilk kaynağı Erzurum şehrine 40 km. güneydedir. Türkiye toprakları içindeki uzunluğu 435 km. olan Aras nehri, gene Erzurum güneyinde Palandöken, Şahvelet, Nalbant ve Sakaltutan dağlarından gelen kolları aldıktan sonra daha genişler, kuvvetlenir. Türkiye topraklarından çıktıktan sonra da Türkiye-Rusya sınırı boyunca akan Aras nehri Hazar Denizi'ne dökülür. İlk kaynağından denize döküldüğü noktaya kadar uzunluğu 920 km. dir.

Nehrin akış yönü, Erzurum'dan itibaren kuzey-doğuya doğrudur. Bu akış sırasında Topçu ve Sakaltutan dağları arasındaki dar bir boğazdan geçer, Pasinler ovasına girer. Pasin Çayı ovanın güneyinde, batı yönünden gelerek Aras nehrine karışır. Biraz daha aktıktan sonra Trabzon-Erzurum şosesinin üstünden geçtiği 7 gözlü Çoban Köprüsü nehrin iki kıyısını birleştirir. Pasinler Ovası'ndan sonra, Hazar Denizi'ne kadar daha birçok dar boğazlardan geçer. Yer yer ovalarla genişler.

Aras'ın geçtiği vâdilerin iklimi oldukça ılıktır. Dağlardan inen suların da yardımiyle ılık iklim bitkilerinin yetişmesine elverişlidir. Aras vâdisi, ilk çağlardan bu yana, çevrede yaşamış çeşitli milletlerin kurdukları devletlere sınır vazifesi görmüştür. Eski Urarto ve Medye devletleri ile İskender'in kurmuş olduğu imparatorluğun kuzey sınırları Aras'ın orta bölgesine kadar dayanıyordu. Bundan başka İran ile Rusya arasında imzalanan Türkmen-Çay anlaşması (22 şubat 1828) gereğince iki memleketin sınırları Aras üzerinde tespit edildi. Moskova ve Kars anlaşmalarınca belirtilen Türk-Sovyet sınırları da (1921) 140 kilometrelik bir uzunlukla Aras vâdisi boyunca gider.

Aras'ın mecrası Erzurum ve Kars yaylalarında tabiî bir yol vazifesi görür. Türkiye ile Rusya arasındaki 1877 ve 1914 savaşları hep bu çevrede geçmiştir.

Aras nehrinin eski adları, başka milletlerce türlü şekillerde söylenmiştir. İranlılar Nahri - Aras, Araplar Al-Ras derler. İlk adı Arakses'tir. Nehrin vâdisinin ilk çağlardan bu yana bir iskân bölgesi olması dolayısiyle din kitaplarında ve daha sonra yazılmış tarihlerde Aras türlü efsanelere de konu teşkil etmektedir. Akdeniz çevresinde yerleşmiş milletlerin Aras vâdisinde yerleşen milletlerle ilk temaslarının İskender, daha sonra Roma imparatorlarından Pompeius zamanında olduğu anlaşılmaktadır. İslâmlıktan önce bu çevrede sayısız Yahudi merkezi bulunduğu ileri sürülmektedir. Kuran'da da kayıtlı bulunan Hz. Musa menkıbelerinde adı geçen iki denizin birleştiği noktanın Aras'ın Hazar Denizi'ne dökülmeden önce Kür nehri ile birleştiği nokta olduğu sanılmaktadır. Gene Kuran'da adı geçen Ashab-al Ras ülkesinde yaşıyan Ad ve Samud kavimlerinden kalma şehirlerin harabeleri Aras vâdisinde bulunmaktadır.

Bir rivayete göre çevrede 1000 kadar şehir, 5.000 kadar da köy harabesi vardı. Diğer bir söylentiye göre Ashab-al Ras ülkesi Ağrı Dağı ile Aras nehri arasındadır. Tanrı, emirlerine karşı gelen Ras kavminin üzerine Hicaz'dan Haris ve Huvayris dağlarını göndermiş, Ras kavmi bu dağların altında kalarak ezilmiştir. Araplar, Büyük Ağrı Dağı'na Haris, Küçük Ağrı Dağı'na da Huvayris derler. Aras suyunun birçok hastalıklara deva olduğu yolunda eskiden kalma bir inanış, bu nehrin Cennet'ten çıkan dört nehirden biri olduğu efsanesine dayanır.

ARAŞİT (Bk. YERFISTIĞI)

ARDA ÇAYI

Batı Trakya'da, Meriç nehrinin ikinci büyük koludur. Rodop Dağları'nın 2174 metre yükseklikteki Karlıtepe'nin güney yönünden doğar. Karaağaç Çayı'nı ve Söğütlüdere'yi alır. Bukova Balkanı ve Karabalkanlar'dan gelen sularla beslenir. Sonra birtakım küçük kolları daha alır, Bulgar-Yunan sınırını geçerek Edirne yakınlarında Meriç'e karışır. Karıştığı yer Türk-Yunan sınırına yakındır. Türk-Yunan Demiryolu, bu çevrede Arda'nın üzerinde bulunan demir köprüden geçer. Kollariyle birlikte Arda'nın uzunluğu 300 kilometreyi aşar. Fakat, tek başına kaynağından Meriç Nehri'ne döküldüğü noktaya kadarki uzunluğu 220 kilometredir.

ARDAHAN

Kuzey-Doğu Anadolu'da yüksek Kars Yaylası'nda, Kars iline bağlı bir ilçedir. İlçe topraklarını doğuda Çıldır, batıda Artvin ilinin Şavşat, kuzeyde Posof, güneyde Çöle ilçeleri sınırlandırır. 61 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.514 km. kare

Nüfusu: 49.881

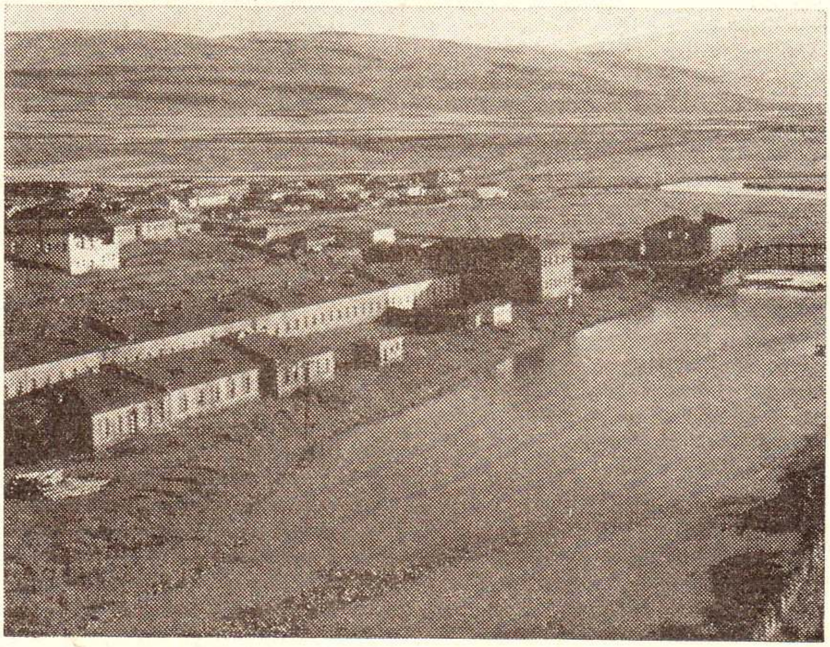
İlçenin adını taşıyan Ardahan Yaylası aynı zamanda geniş bir düzlük halindedir. Bundan dolayı, yaylaya Ardahan Ovası da denir. İlçe Aras ve Karasu vâdilerinin kuzeyine düşen dağların arasında uzanır. Daha çok, Ardahan kasabasının etrafını çevreliyen bu ova çevresinde dağlar yükselir. Ardahan Ovası, yaz aylarında kuru olduğu için hayvan yetiştirmeye elverişlidir. Kış ayları boyunca her taraf karlarla örtülüdür. İlkbaharla birlikte karlar erimeye başlar, ovayı sular kaplar, yaza doğru sular çekilir, arazi yemyeşil olur.

Ardahan ilçesi toprakları çoğunlukla düzlük, bazı yerlerde tatlı meyilli yamaçlardan meydana gelmiştir. İlçe topraklarından akan Kura Irmağı kuzey-batıya doğru Sovyet topraklarına girer. Kura'ya Ardahan Çayı da denir. Bu ırmak Allahüekber Dağları'nın kuzey yönünde 3.024 metre yüksekteki Bakır Suyu'nun çevredeki diğer yüksek tepelerden çıkan Hoçuvan, Göle, Çaykeklik suları ile birleşmesinden meydana gelen Kura Irmağı'nın yukarı parçasıdır. Çıldır Suyu'nu aldıktan sonra Sovyet topraklarına giren Ardahan Çayı orada önce Ahilkelek, sonra Ahıska adlarını alır, Tiflis'ten geçer, Aras nehrine karışarak Hazar Denizi'ne dökülür.

Ardahan ilçesi toprakları hayvan yetiştirmeye çok elverişli olduğundan geniş otlaklarında hayvan beslenir. Bu hayvanlardan elde edilen sütlerle yapılan peynir ve yağlar ilçenin belli başlı ihraç maddesidir. Hayvan ihracı da büyük bir yekûn tutar.

Ardahan ilçesinin merkezi Ardahan kasabasıdır. Denizden yüksekliği 1800 metre olan kasaba, Kura Irmağı'nın iki kıyısındaki tepeler üzerine kurulmuştur. Kasabanın bulunduğu alan Ardahan Ovası'nın orta kesimine düşer.

Kasabanın üzerinde kurulduğu tepelerden aşağıya doğru inen mahalleler, Kura Irmağı'nın üzerinde uzanan, 100 metre uzunluğunda olan bir asma köprü ile birleşirler. Tepelerden aşağıya doğru ve aşağıdan yukarıya doğru kasabanın çok güzel bir görünüşü vardır. Evler tuğladan yapılmadır, iç ve dış manzaraları bakımlıdır. Doğudan ge-

Ardahan ilçesinden bir görünüş

lip batıya uzanan bir şose kasabadan geçer. Tepeden aşağıya hafif meyille inen bir kasaba yolu da ırmağa uzanır. Bu yolun iki yanında dükkânlar sıralanmıştır. Demirden 1895 yılında yapılan asma köprü bu yolun sonundadır. Sovyet hududuna 40-42 kilometre uzaklıkta bulunan kasaba, büyük kışlaları ve hastaneleriyle bir sınır kasabasıdır.

Eski Ardahan kasabası, ırmağın kuzeyinde kalır, bir kayalık üzerindedir. Burada Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmış olan kale ve 12 metre yükseklikteki kulesi kasabanın başlıca tarihî eseridir.

Ardahan kasabasının 15 kilometre doğusundaki Gölbert adındaki orman, suları ve manzaralariyle çok güzel bir mesire yeridir. Kasabada Belediye teşkilâtı 1923 yılında kurulmuştur. Hartası ve imar plânı vardır. Daimi cereyanlı elektrik fabrikası kasabaya yeter derecede enerji sağlar. İçme suyu tesisatı yapılmıştır; hamam, okul, spor alanı bulunmaktadır. Kasaba içinde yağ borsasından başka sucuk ve pastırma yapım evleri belli başlı iş alanlarıdır. Yol bakımından Ardahan iskelesi 102 kilometrelik bir şose ile il merkezi Kars'a bağlıdır. Denizle bağlantısı 205 kilometre uzaklıkta bulunan Hopa iskelesidir. Erzurum-Oltu ve Ardahan yolu kasabadan geçer. Ayrıca, başka bir yolla da Hopa ve Artvin'e bağlıdır.

ARDANUÇ

Doğu Anadolu bölgesinde Artvin iline bağlı bir ilçedir. Merkezi Adakale kasabasıdır (Bk. Adakale). İlçe topraklarını, doğu ve kuzeyde Şavşat, batıda mrekez, güneyde Yusufeli ilçeleri sınırlandırır. 48 köyü vardır.

Yüzölçümü: 319 km. kare

Nüfusu: 22.780

Ardanuç ilçesinin toprakları Artvin ilinin ortasında bulunmaktadır. Bu topraklar doğuda Kordofan Dağı (3.050 m.), batıda Dalis Dağı (2.055 m.), Kuzeyde Kanlıtepe Dağı, güneyde Zara Dağı ile çevrilmiştir. Bu dağların arasında kalan alçak araziler ilçenin topraklarını teşkil eder.

Ardanuç toprakları çoğunlukla ekime elverişli değildir. Fakat bu yüksek yaylada hayvancılık en başta gelir. Ayrıca bağ ve bahçe tarımı gelişmiştir. Az miktarda tütün ekilir. Dağların yamaçlarında köknar ve lâdin ormanları yükselir.

Ardanuç ilçesinin ulaştırmasını Ardahan-Artvin arasında uzanan 20 No. lı devlet şosesi sağlar.

ARDEŞEN

Karadeniz bölgesinde Rize iline bağlı bir ilçedir. İlin kuzey-doğusunda, Karadeniz kıyısındadır. İlçenin topraklarını doğuda Çoruh ilinin Fındıklı, batıda Rize'nin Pazar, kuzeyde Karadeniz, güneyde Yusufeli ilçesi çevirir. 43 köyü vardır.

Yüzölçümü: 750 km. kare

Nüfusu: 20.784

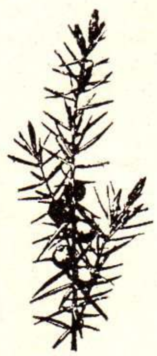
Ardeşen topraklarında dağlar Karadeniz kıyılarına doğru alçalır. Trabzon- Zigana sıradağları, bu dağlara bağlı dağlar, tepeler ilçe topraklarının çoğunu kaplar. Yer yer, bu dağların birleştiği derin vâdiler, dik meyilli yamaçlar baştan başa ormanlarla kaplıdır. En çok kayın ve çam ormanları vardır. Arazinin çok ârızalı olması dolayısiyle tarıma elverişli toprak çok azdır, buralardan elde edilen ürün de yetersizdir. Fındık ve çay ilçenin belli başlı gelir kaynağıdır. Ardeşen'in taşıtı birinci derecede Karadeniz yolu ile sağlanır. Karadan da, Kars-Trabzon devlet şosesinden faydalanılır. İlçe topraklarının yetersizliği yüzünden halk, çoğunlukla, iş merkezlerine göç etmektedir.

İlçe merkezi Ardeşen kasabası, eskiden gene Rize ilinin Pazar ilçesine bağlı bir bucak merkeziydi. 1954 yılında ilçe merkezi oldu. Çevrede bulunan Cibistan, Okurdule, Kuvançeri ve Siyat köyleri de kasaba sınırı içine alındı. Böylece Ardeşen kasabası büyümüş oldu.

Kasaba, Zigana Dağları'nın Karadeniz'e inen kuzey yönünde kurulmuştur. Sonradan belediye sınırları içine alınan köyler, kıyıya nispetle arkada ve içeride kalmaktadır. Bu köyler dik yamaçlar üzerindedir. Bundan dolayı kasaba, deniz kıyısından gerilere doğru dağınık bir manzara gösterir.

Ardeşen kasabasının güney yönünde yükselen Zigana Dağları kayın ve gürgen ormanlariyle kaplıdır. Halk, fındık, çay ve meyva yetiştirmekle geçinir. Kasabanın içme suyu, elektrik tesisleri vardır. Karadeniz kıyıları boyunca uzanan Trabzon-Kars yolu kasabadan geçer. Tarım arazisinin pek dar olması, halkın bir kısmının başka kasabalarda çalışmasına sebep olmaktadır.

ARDIÇ

Ardıç

Açıktohumlular altşubesinden, kozalaklılar sınıfının servigiller familyasından, güzel kokulu, yapraklarını kışın da dökmiyen bir ağaççıktır. Altmış kadar türü vardır. Yaprakları ince iğnecikler veya pul şeklindedir. Kozalak pullarının birbirleriyle yapışmasından ve etleşmesinden üzüm tanesini andıran meyvası meydana gelir. Ardıç tahtasından marangozlukta faydalanılır. Kuzey Amerika'da yetişen bir türünün odunundan kurşunkalem, sigara kutusu vs. yapılır.

Ardıçın odun kısmının kuru kuruya damıtılmasiyle elde edilen sarı, şurup koyuluğunda maddeye «ardıç katranı» adı verilir. İçinde türlü reçineler, fenol bileşimleri ve hidrojenli karbonlar bulunan bu madde bazan bağırsak kurtlarını düşürmek için, bazan da deri hastalıklarını tedavi etmek için kullanılır. Ardıcın bu gibi özelliklerini bilen eski insanlar bu bitkiden ev ilâçları yaparlardı. Bugün de ardıçtan eczacılıkta istifade edilir.

Ardıcın kurutulmuş meyvalarında reçine, şeker ve «juniperin» denilen acı bir madde bulunur. «Ardıç tohumu» denilen bu meyvalar idrar söktürücü, iştah açıcı olarak kullanıldığı gibi ispirto ile damıtılarak «cin» adı verilen içkinin hazırlanmasında da faydalanılır.

ARDIÇKUŞU

Karatavuklardan Ardıçkuşu

Ötücü kuşların karatavuklar familyasından bir kuştur. Kuzey Avrupada ve Asyada ormanlık, çayır ve tarlalara yakın rutubetli yerlerde yaşar. Türkiye'de sık sık görülür. Ardıçkuşu göçücü ve gezici kuşlardandır. Kuluçkaya yatmak için Kuzey Hindistan, Kişmir, Suriye, Anadolu ve Sicilya'ya göçederler. Ardıçkuşu 25 sm. uzunluğunda, 100 gram kadar ağırlığındadır, sırtı kahverengi, karnı beyazdır. Yavaş hareket eden böcekleri ve bunların kurtçuklarını, kırkayak, solucan ve salyangozları yiyerek beslenir. Sonbaharda üvez, ardıç (bu sebeple ardıçkuşu denmiştir) ve diğer meyva tanelerini de yediği görülmüştür.

Ardıçkuşunun birçok çeşitleri vardır. Başlıcaları şunlardır: Ökseotu ardıçkuşu, kolyeli ardıçkuşu, pasrengi ardıçkuşu, güzel sesli ardıçkuşu.

ARDUVAZ

Mavimtırak kurşuni veya siyah renkli, kolayca ince tabakalara ayrılabilen sert, hafif bir taştır. Aslı killi şist olan arduvaz binaların çatılarını örtmek, küçük taştahtalar yapmak, yerleri döşemek için kullanılır. «Kayagantaş» ta denilir. Anadolu'nun birçok yerinde bulunur. Dayanıklı ve hafif olması bakımından damları örtmekte, kiremitten daha üstün tutulur.

AREL Hüseyin Sadettin (1880-1955)

Müzik bilgini H. S. Arel

Türk bestekârı ve müzik bilgini. İstanbul'da doğmuştur. Kazasker Dardağanzade Mehmet Emin Efendi' nin (1829-1910) oğlu ve Adliye Nazırı Ali Haydar Arsebük'ün kardeşidir. Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Devlet Şûrası mülkiye dairesi başkanıyken 1922'de devlet hizmetinden ayrılıp avukatlıkla meşgul olmuştur. 1943 - 1498'de İstanbul Konservatuvarı başkanlığında bulunmuştur.

Arel, Türk milletinin şimdiye kadar yetiştirdiği bestekârların ve müzik bilginlerinin en büyüğüdür. Türk müziği ilminin hakikî kurucusu olup, bu müziğe çoksesliliği tatbika şiddetle taraftar olmuştur. Batı müziğine olan fevkalâde vukufu ona bu zemini açmıştır.

Batı ve Türk müziklerinde teksesli ve çoksesli olarak 2000 kadar eser bestelenmiştir. Türk müziğinde çoksesli olarak yazdığı parçalar, bu yeniliğin ilk eserleridir. 51 Mevlevî âyin-i şerifi, 108 durak, 88 ilâhi, 23 peşrev, 108 saz semaisi, 45 oyun havası, 19 tasvirî saz eseri, 20 taksim, 52 gazel, 130 şarkı,

200 çoksesli oda müziği eseri, pek çok polifonik parça ile, Türk bestekârlarının en büyüğü sayılmasına hak kazandıran çalışmaları vardır. Bu birbirinden güzel eserler, bestekârın tamamen şahsına mahsus bir özellik taşımaktadırlar.

Arel'in Türk müziği ilmini kuran eseri «Türk Musikisi Nazariyatı» dır. Bu eser basılmamıştır. Eserlerinin en mühimleri şunlardır: «Türk Musikisi Kimindir?», «Armoni Dersleri», «Kontrpuan Dersleri», «Füg Dersleri», «Solfej Dersleri», «Eski Musiki Tarihi».

Arel hukuk bilgini ve edip olarak da tanınmıştır. Meşrutiyetten sonra çıkardığı «Şehbal» dergisi, baskısının nefaseti ve içindeki yazılar bakımından eşsiz kalmıştır. Arapça, Farsça, Almanca, Fransızca, İngilizce'yi anadili derecesinde bilir, daha birkaç dili anlardı.

Türkiye'nin en zengin hususî kütüpanelerinden olan kütüpanesini İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'ne bağışlamıştır. Bu kitaplar bilhassa müzik üzerine yazılmış eserler yönünden baha biçilemez kıymettedir. Türk müziğine ait binlerce parçanın notalarını ihtiva etmekte olup, bunların önemli kısmı yeryüzünde tek nüshadır (Bk. Müzik, Türk Müziği).

ARES

Yunan mitolojisinde Olympos'taki on iki büyük tanrıdan biridir. Daha sonraları Romalılar'ın Savaş Tanrısı Mars ile aynı olarak görülmeye başlanmıştır. Yunanlılar'ın nazarında Ares savaş, şiddet, gözü kapalı cesaret tanrısıydı. Sembolleri, cirit ve kılıç başta olmak üzere, meşale, köpek, atmacaydı. Halk muhayyelesi onun etrafında kötülük unsuru taşıyan bir sürü tanrı daha görüyordu. Bunların arasında Agon (döğüş), Eris (nifak), Deimos ile Phebos (dehşet ve korku), Enyo ile Keres (kanlı olaylar tanrıları) bulunur.

Efsaneye göre Ares, Tanrılar Tanrısı Zeus ile Evlilik Tanrıçası Hera'nın oğullarıydı. Bilhassa Herakles ve Athena'nın düşmanıydı. Kavgalarının gürültüsü bütün Olympos'u kaplardı. Bir gün Ares'i Aloades devleri kıskıvrak bağladılar, Ares'i Hermes kurtardı.

Ares'in en iyi anlaştığı tanrıça Aphrodite idi. Aralarındaki bu münasebet bir aşk masalının doğmasına sebep olmuştur: İki âşığın Hephaestos (Vulcanus) tarafından nasıl yakalandıkları, bir ağacın içine hapsedilerek ölümsüzlerin önünde nasıl kepaze edildikleri Omiros'un «Odysseus»un da uzun uzun anlatılır. «İlliada» da ise Ares sadece döğüş ve şiddet tanrısı olarak ele alınmıştır: Athena, ya da Athena'nın korudukları tarafından sık sık yenilgiye uğratıldığı görülür.

Ares Eski Yunanistan'da halk tarafından pek fazla tutulmamıştı. Ares üzerine kurulan efsanelerin merkezi Trakya'dır, sonradan bu efsaneler Beotia'ya yayılmıştır. Ares'in Thebai'de bir tapınağı vardı. Öteki tapınakları Lakonia, Armenia ve Terezena'da idi.

ARES (MARS) HEYKELLERİ: 1 — Floransa'daki Mars heykeli; 2 — Mars ile Eros 3 — Capitole Mars'ı; 4 - Muzaffer Mars; 5 — Borghes Mars'ı; 6 — Münih Mars'ı

ARGO

Aynı meslekten, ya da aynı çevreden kimseler tarafından kullanılan özel dile «argo» denir. Eskiden özellikle külhanbeyi, hırsız ve genel olarak toplumun alt tabakasında, suç işlemeye yatkın tipler arasında argo konuşulurdu.

Argo hiçbir zaman insanın ana dilinden apayrı bir dil olmamıştır. Onun içindir ki, Türkçe olsun, Fransızca, İngilizce, Almanca olsun, her dilin yanı başında kendine has bir de argosu vardır. Argo her dilin kendi bünyesinden çıkar, kullanılan sözler ve deyimler zamanla ifade kabiliyetlerini kaybederler, ya da büsbütün ortadan kalkarlar, yerlerini yenileri alır. Nadir olarak da bazıları dile yerleşir. Bu yüzden argo ile meselâ bir hikâye, bir şiir, bir yazı yazmak, dayanıklılığı her zaman belirsiz olduğundan, makbul sayılmaz, hatta mümkün de değildir.

Bugün bütün medenî milletlerin öz dilleri yanı sıra hemen hemen bütün sınıflara has argolar vardır.

Kesin bir sınır çizmemekle beraber Türk argosunu «Ayaktakımı ağzı», «Külhanbeyi ağzı», «Halk dili» gibi bazı kısımlara ayırmak gerekir. Türk argosu da argonun genel prensiplerine uyarak halkın bilmediği veya kelimelerin mânasını teker teker bilip de bütününden bir mâna çıkartamadığı kelime takımlarından meydana gelmiştir. Argo kelimelerinin bir kısmı millî kelime hazinesinin malı olduğu gibi, büyük bir kısmı da yabancı dillerden gelmiştir.

Yabancı dilerin içinde Türk argosu üzerinde en fazla etkisi olan, Rumca'dır. Meselâ sarhoş anlamına gelen «matiz», gizlice söylemek anlamına gelen «akozlamak», metres anlamına gelen «aftos» gibi argo kelimeleri hep Rumca asıllı kelimelerdir. Bundan başka, Yahudi İspanyolcası, Levantin İtalyancası, Ermenice, Romence, Çingenece gibi dillerden gelen argo kelimeleri de büyük bir yer tutar.

Tanzimat devrinde, bilhassa ilk sahne eserleri yazarları ve hicivci Eşref argoyu geniş çapta kullanmışlardır. Daha sonra Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi, Neyzen Tevfik bazı eserlerinde argodan faydalanmışlardır. Osman Cemal Kaygılı ve Sermet Muhtar Alus bazı romanlarında argoya geniş yer ayırmışlardır.

Argo kelimeleri çoğunlukla bir zümrenin kullandığı terimlerden doğar. Meselâ dilimizdeki «fertiği çekmek» sözü şöyle doğmuştur: Türkiyede ilk trenleri işletenler Almanlar olduğu için, bir katar kalkacağı zaman Almanca «fertig» (tamam) sözü kullanılırdı. Bu söz üzerine trenin kalkıp yola koyulmasından dolayı «fertiği çekmek» çabucak gitmek, sıvışmak anlamına kullanılmıştır. (Misaller için 250. sayfaya bakınız.)

ARGON

Renksiz, kokusuz, tadı olmıyan bir gazdır. Simgesi Aar, atom numarası 18, ağırlığı 39,94 tür. Havada yüzde bire yakın bir oranda, birçok maden sularında da değişik oranlarda bulunur. Bir atmosfer basınç altında —185° de renksiz bir sıvı haline gelir ve —189,4° de buza benziyen bir kitle halinde donar. 1894 yılında İngiliz fizikçileri Rayleigh (1842-1919) ile Ramsey (1852-1916) tarafından aynı zamanda bulunmuştur. Gaz termometrelerinin ve elektrik ampullerinin doldurulmasında faydalanılır.

ARGONAUTLAR

Yunan mitolojisinde Argo adlı gemi ile Altın Post'u ele geçirmek için Kolkhis ülkesine giden kahramanlardır. Bunlar elli kişi kadardı. Başlarında İason olmak üzere aralarında Herakles, Kastor, Polluks, Orfeu, Peleius bulunuyordu.

Troia savaşından bir nesil önce Argonautlar İolkos'tan yola çıkarak Ege Denizi'ni geçtiler, ailelerindeki bütün erkekleri öldürüp bir kadın devleti kurmuş olan kadınların oturduğu Lemnos (Limni) Adası'na uğradılar. Hellespontos (Çanakkale) Boğazı'ndan Propontis'e (Marmara'ya) yöneldiler ve Trakya (İstanbul) Boğazı'ndan Karadeniz'e geçtiler.

Argonautlar'ın çeşitli maceralarla dolu olan seyahatlerinin bütün merhaleleri şairler tarafından renklendirilerek anlatılmıştır. Argonautlar sonunda Kolkhis ülkesinin kıyılarına vardılar. Birçok maceralardan sonra İason kendisiyle birlikte kaçan kıral kızı Medeia'nın yardımiyle meşhur Altın Post'u ele geçirdi.

Argonautlar'ın dönüşü eski yazarlar tarafından farklı şekillerde anlatılmıştır. Kimine göre Argonautlar Tamais veya Tuna bölgesine, kimine göre Po veya Ron bölgesine, kimine göre de Nil'e gitmişlerdir. Eski Yunanlıların coğrafya bilgileri arttıkça Argonautlar'ın seyahat programları da ona göre genişliyor ve kesinleşiyordu. Aynı zamanda İason'la, ailesiyle veya arkadaşlariyle ilgili olarak birçok yeni efsaneler de ortaya çıkıyordu. Birçok şair ve sanatçı bu efsanelerden ilham alarak güzel eserler yaratmışlardır. Yunanlılardan Rodoslu Apollonios, Romalı-

TÜRKÇEDEKİ BAŞLICA ARGO KELİMELERİ

Açmaz: Hile, desise
Afili: Gösterişli
Ağzı dört köşe olmak: Keyiflenmek, neşelenmek
Alengirli: Gösterişli
Boğuntuya getirmek: Parasını almak, soymak
Bozum etmek: Mahcup etmek, utandırmak
Cavlağı çekmek: Ölmek
Cızlam: Kaçma, sıvışma
Dikiz etmek: Seyretmek, gözetlemek
Düdük makarnası: Aptal, sersem.
Dümen: Hile, dalavere
Erketeci: Gözcü, kollayıcı
Fasulye mi dedin?: Mânasız bir söz söyledin.
Ferteği çekmek: Kaçmak, savuşmak.
Hacamat etme: Hafif yaralama
Harcamak: Öldürmek
Islatmak: Birini dövmek
Kaşalot: Aptal, budala
Kereste: Anlayışsız, terbiyesi kıt kaba adam
Kesilmek: Çok hoşlanmak.
Kıl çekmek: Dalkavukluk etmek.
Kız gibi: Yepyeni, gıcır gıcır.
Klark çekmek: Reddetmek, yüz vermemek.
Macar: Bit
Madara: Âdi, fena, sevimsiz şey
Mandagözü: Eski yirmi beş kuruşluk
Mandepsi: Tuzak, dalavere
Mangır: Para
Mantar: Yalan
Martaval: Yalan, uydurma
Matrağa almak: Alaya almak.
Maval okumak: Kandırmaya çalışmak
Mektebe başlatmak: Satmak, elden çıkarmak
Muşmula: İhtiyar.
Nalları dikmek: Ölmek
Numara: Dalavere.
Orostopolluk: Kahpece iş hile
Ördek: Şehir dışı hatlarında otobüslere fazladan alınan yolcu.
Ötmek: Gevezelik etmek; kusmak
Palas: Kolay, rahat nesne veya yer.
Palazlanmak: Karşı gelmek, bağlı olmaktan kurtulmak.
Pandispanya gazetesi: Uydurma, inanılmıyacak sözler yazan hayali gazete
Papaz uçurmak: Tam mânasiyle eğlenmek, içki âlemi yapmak.
Papel: Eski bir liralık kâğıt para
Parlatmak: Birkaç kadeh içmek
Pasaportunu vermek: Kovmak
Pas geçmek: Aldırış etmemek, vazgeçmek.
Pas vermek: Müsait davranmak, ümit vermek
Pekmez: Kan
Perdahçılık: Palavra atma, yalan söyleme
Pilâki: Aptal, sersem
Piyastos olmak: Yakalanmak
Piyazlamak: Yüze gülmek, kompliman yapmak
Posya koymak: Birisinin işine mâni olmak, aleyhinde çalışmak
Potas: Üstü, başı dökük, sünepe insan
Racon kesmek: Gösteriş yapmak, muhakeme edip hüküm vermek
Rampa etmek: Yanaşmak, bir masaya davet edilmeden sokulmak
Rontgen: Gizlice seyretme
Saloz: Aptal, sersem, budala
Sepetlemek: Kovmak
Sıfırı tüketmek: Tahammülü kalmamak
Sıfır numara: En mükemmel
Tahtalı köy: Mezarlık
Tapon: Değersiz şey
Tereyağı: Bön, saf adam
Tıraş: Gevezelik, yalan
Vatanı kurtarmak: Vaziyeti idare etmek
Volta: Bir aşağı, bir yukarı dolaşmak
Yandan çarklı: Şekeri bardağın kenarında gelen çay
Zil: Karnı aç ve iştahlı kimse
Zoka: Tuzak, hile
Zom: Çok sarhoş kimse
Zula etmek: Çalmak, aşırmak

(Ferit Devellioğlu'nun «Türk Argosu» adlı eserinden)

lardan da Valerius Flaccus Argonautlar'a dair birer destan yazmışlardır. Medeia masalı Eurupides'ten Senecca'ya, Corneille'den çağdaş tiyatro yazarlarına kadar birçok yazar tarafından işlenmiştir.

ARGOS

Yunan mitolojisinde bir efsane kahramanıdır. Bir adı da Panoptes (her şeyi gören) idi. Argos'un yüz gözü vardı, bunların ellisi her zaman açık bulunurdu. Tanrılar tanrısı Zeus'un gönderdiği Hermes onu flütüyle uyuttu, başını kesti. Bazı Avrupa dillerinde «Argos» kelimesi uyanık, uzağı görür insanlar için kullanılır.

ARGUN HAN (1250?-1291)

Cengiz İmparatorluğunun İran'daki kolu olan İlhanlı İmparatorluğunun dördüncü hükümdarıdır. Abaka Han'ın oğludur. Amcası Ahmet Han'dan sonra tahta geçti, saltanatı 1281'den 1291'e kadar sürdü. Amcası Ahmet Han İslâmlığı kabul etmişti, fakat Argun Han yeniden Şaman dinine döndü.

Argun Han'ın devrinde İlhanlılar Avrupa devletleriyle sıkı siyasî münasebetler kurdular. Cengizliler'in Altın Ordu ve Orta Asya kolları ile, ayrıca Mısır Türk Memlûk İmparatorluğu ile şiddetli çarpışmalar oldu.

ARGUVAN

Doğu Anadolu bölgesinde Malatya iline bağlı bir ilçedir. 45 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.200 km. kare

Nüfusu: 20.870

İlçe topraklarının doğusunda Göldağı, batısında Eğerli, Çalagal dağları yükselir. Arazi güney-doğuya doğru vâdiler, çıplak sırtlar ve düzlüklerle kaplıdır. Vâdilerde ve düzlüklerde tarla tarımı yapılır. Ayrıca, hayvancılık, bağcılık ve meyvacılık halkın belli başlı geçim kaynağıdır. Ekonomik hayatı pek fazla gelişememiştir. Arguvan yol bakımından yetersizdir. İlçe, doğusundan geçen Malatya-Arapkir şosesine bir ara yolu ile bağlıdır.

Arguvan ilçesinin merkezi Tahir kasabasıdır. Arguvan, Eskiköy, Hekimler ve Hatran gibi adlarla da anılmış olan kasaba, Nurşin Tepesi'nin güney-doğu yamacı üzerindedir. Kasabanın batı yönünden geçen küçük bir dere Fırat nehrine dökülür. Malatya ilinin kuzey yönüne düşen Tahir kasabası Malatya-Erzincan arasında uzanan 65 numaralı Devlet yoluna 15 kilometrelik bir ara yol ile bağlıdır.

ARHANGELSK

Kuzey-batı Rusya'da bir eyaletin ve eyalet merkezinin adıdır. Arhangelsk şehri, en kuzeyde bulunan dünya şehirleri arasında başta gelir. Beyazdeniz'e dökülen Dvina nehri deltasının kuzey kıyısındadır;, Kuzey Buz Denizi'nin bir köfrezi gibi olan Beyazdeniz'den 40 km. kadar içeridedir. Nüfusu 325.000 kişi olan şehir Kuzey Kutup Çemberi'nden sadece 160 km. kadar güneyde kalır. Bu bakımdan, bölgede hüküm süren şiddetli soğuk Arhangelsk Körfezi'nin yılın altı ayında donmasına sebep olur. Bu zaman zarfında buzkıran gemilerin devamlı olarak limanı açık tutması gerekir.

Şehirde en kısa gün 3 saat 12 dakika, en uzun gün de 21 saat 48 dakika sürer.

Arhangelsk'e ilk olarak X. yüzyılda gidildiği bilinmekteyse de şehir ancak 1553 yılında İngilizler tarafından kurulmaya başlanmıştır. XVIII. yüzyıla kadar kuzey-batı Rusya'nın en önemli limanı olan Arhangelsk Petersburg (bugünkü Leningrad) şehrinin kurulmasından sonra önemini kaybetmiştir. Bununla beraber, gene de Kuzey Buz Denizi'ne çıkış yeri vazifesi gören en önemli limandır. II. Dünya Savaşı sırasında Rusya'ya askerî yardım malzemesi getiren Amerikan ve İngiliz gemileri bu limandan faydalanmıştır. Arhangelsk bir demiryolu ile güneye bağlıdır. Büyük bir kereste ve deri ihraç merkezi olan şehirde, büyük bir kilise, bir de müze vardır.

ARHAVİ

Artvin iline bağlı bir ilçedir. İlin tam ortasına düşen ilçe topraklarını doğuda, Borçka ve merkez ilçeleri, kuzeyde Karadeniz, güneyde de Fındıklı ilçeleri çevirir. 30 köyü vardır.

Yüzölçümü: 295 km. kare

Nüfusu: 12.393

İlçe toprakları bölgenin özelliklerini taşımaktadır. Doğu Karadeniz Dağları tepeleri ve yamaçlariyle araziyi kaplar. Bu tepelerin birleştikleri noktalarda meydana gelen derin vâdiler, sırtlar araziyi şekillendirir. Vâdiler verimlidir, meyvacılığa elverişlidir. Buralarda bol miktarda sebze ve meyva yetiştirilir. İlçenin ulaştırması çok eskiden beri deniz yolundan sağlanır. Karadan Trabzon-Rize arasında uzanan 20 No. lı devlet şosesine bağlıdır.

Arhavi'nin köyleri dağınıktır. Bölge dağlık araziden meydana gelmiş olduğu için, köylerle kasaba arasında ulaşma ancak keçiyollariyle sağlanabilmektedir.

Arhavi ilçesinin merkezi Arhavi kasabasıdır, Musazade adı ile de anılır. Karadeniz kıyısındadır. Dağlardan Karadeniz'e dökülen bir derenin meydana getirdiği vâdinin ağzında ve geriye doğru yükselen yamaçlar üzerindedir. Kasaba, birbirinden 2-3 kilometre uzaklıkta bulunan üç mahalleden meydana gelmiştir. Şirin, güzel, sakin bir kasabadır. Batıdan akan dere kasabaya her mevsim bol sulariyle ayrı bir güzellik katar. Arkada kalan ve kayın, kızılağaç, kestane ağaçlariyle kaplı ormanlar bu manzaraya ayrı bir heybet verir. Orman bol olduğu için evler tahtadandır.

Halkın geçim vasıtası ticaret, el tezgâhı dokumacılığı, tarım ve balıkçılıktır. Çevrenin belli başlı ürünleri çay, fındık, meyva, pirinç ve tahıldır. Iklimin oldukça ılık olması sayesinde, daha çok kıyılarda portakal ve limon yetiştirilir. Köylerde yeni yeni çay bahçeleri gelişmektedir. Arhavi'de kereste ihracı da önemli bir yer tutar.

Kasabanın hartası ve imar plânı yapılmış, modern tesislerle su getirilmiştir. Kasabanın 100 dükkânlı çarşısının belli başlı özelliği, bunlardan çoğunun demircilikle uğraşmasıdır. Arhavi kasabası Kars-Trabzon kıyı yolunun üzerindedir. Arhavi adını, yanından Karadeniz'e dökülen ve eski adı Arkhabis olan çaydan almıştır.

Çalışkan bir yaratık: ARI

Çok eski zamanlardan beri insanların ağızlarını tatlandırmaya yarıyan balı veren böceklerin çok meraklı bir hayatları vardır.

ARI, Böcekler sınıfının zarkanadlılar takımından faydalı bir böcektir. Hayvanlar âleminin en çalışkan varlıklarından biri olan arı çiçek tozlarından ve çiçeklerin balözlerinden yaptığı bal sayesinde insanlara çok faydalı bir iş görür.

İnsanlar çok eski devirlerden beri ve zamanımızdan birkaç yüzyıl öncesine kadar şeker ihtiyaçlarını bal yiyerek gidermişlerdir.

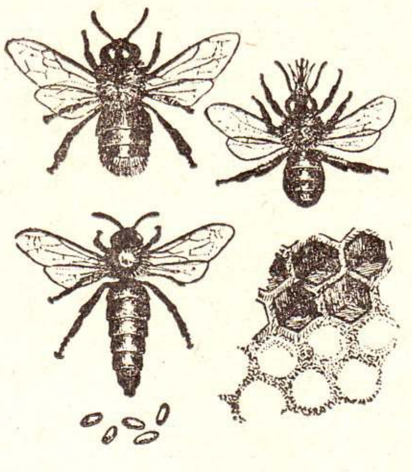
Arının vücudu, böcekler sınıfındaki bütün hayvanlar gibi baş, göğüs, karın olarak üçe ayrılır. Bütün bu kısımlar incecik eklemlerle birbirine bağlanmıştır. Vücut «kitin» adı verilen kireçli bir kabuk tabakasiyle örtülüdür.

Arının Vücudu

1 — Baş: Arının başı, vücudunun en önemli kısımlarından biridir. Çünkü görme, koklama ve duyu organları ile kesici ve parçalayıcı aletleri hep başındadır. Arının başının iki tarafında koku alma ve dokunma organları, yani duyargaları vardır. Arı koku alma duygusu çok kuvvetli olduğundan bal alacağı çiçeği çok uzaklardan hissedebilir.

Başın iki yanındaki iki kocaman gözü de buna ilâve edersek arının kovanından saatlerce uzaktaki çiçek tarlalarını nasıl bulduğu anlaşılır. Arının bu iri gözlerinin her biri 7000 kadar küçük gözlerden meydana gelmiştir. Bu küçük gözlerin herbiri kendi karşısındaki cismin bir kısmını görür. Hepsi bir araya gelince de cisim tam olarak şekil bulmuş olur. Arının bu iki büyük gözünden başka, üç tane de tek olarak alnının ortasında gözü vardır.

Başın ön kısmında arının ağzı vardır. Çene ve dudaklar hayvana çiçeklerin içindeki tozları ve balözlerini yalayabilme imkânı verecek şekildedir. İki yanda bulunan bir çift üst çene ile aralarındaki üst dudak kısa kalmış, buna karşılık bir çift alt çene ile alt dudak uzamış ve genişlemiştir. Arının dili boru şeklinde bir kın içindedir. Arı bu boruyu çiçeğin içine sokar, balözünü emer. Alt çene ile dudaklar çiçek tozlarını yalamaya, üst çeneler de parçalamaya yarar.

ARI CİNSLERİ: (Üstte solda) erkek arı; (sağda) işçi arı; (altta solda) arı beyi; (sağda) petek

2 — Göğüs: Arının göğsü üç ayrı halkadan meydana gelmiştir. Her halkada bir çift ayaktan başka ikinci ve üçüncü halkalarda da birer çift kanad vardır. Sağlı, sollu ikişerden dört kanadı olan arı ön kanadlarını uçmak, arka kanadlarını da denge bulmak için kullanır.

Arının arka bacaklarının üzerinde sepetçik denilen oyuklar, bu oyukların etrafında da fırça denilen bir takım kılcıklar bulunur. Arı çiçeklerden topladığı tozları yumak haline getirip bu sepetçiklere doldurur. Sepetçiğin etrafındaki bu kıllar arı uçarken çiçek tozlarının yerinde durmasına yarar. Öte yandan, arının birinci çift ayaklarının iki parçalı eklem yerinde, karın halkalarının arasından çıkardığı makasa benzer çıkıntılar vardır. Arı bunlarla balmumu tabakasını keser.

3 — Karın: Arının karın kısmı göğüsten ince bir boğumla ayrılmıştır. On iki halkadan meydana gelen karın kısmının ilk yedi halkası dışarıdan kolayca farkedilir. Öteki beş halkada balmumu salan bezler bulunur. Ayrıca karın halkalarının sonuncusunda bir zehir kesesine bağlı bir sokaç (iğne) bulunur. Sadece işçi arılarda bulunan bu iğne sayesinde hayvan düşmanlarına karşı kendini korur.

Arı Balı Nasıl Yapar?

Arının sindirim sistemi ağızdan başlar anusta sona erer. Ağızdan başlıyan yemek borusu karın kısmında iki şişkinlik yapar: Bunlardan birincisi arının bal midesi, ikincisi de asıl midesidir. Hayvan emdiği balözlerini birinci midesine depo eder, sonra bunu, sindirim sulariyle karıştırarak önceden yaptığı peteklerin içine püskürtür. Arı bu balı kışın kendisine ve yavrularına yiyecek olarak saklar.

Arının İç Organları

Arının solunum aygıtı karın halkalarının (son halka hariç) alt yanlarındaki ikişer hava deliğine açılan hava keselerinden ibarettir. Bu hava keselerinin göğüse, ayaklara, kanadlara ve başa giden özel boruları vardır. Bu boruların etrafındaki boşluklarda serbest olarak hayvanın kanı dolaşır. Arının kanı plâzma ile akyuvarlardan meydana gelmiş-

Böcekler Âleminin Yorulmıyan İşçisi

Yeryüzünde arılar kadar sistemli bir şekilde ve durup dinlenmeden çalışan hayvan yok diyebiliriz. Toplum halinde yaşamaları, aralarında iş bölümü yapmış olmaları, yumurtadan çıktıkları günden öldükleri güne kadar bir an bile durmadan çalışmaları insanlara örnek olacak bir özelliktedir. Arıların herbiri kendisine düşen görevi en mükemmel şekilde yapmaya çalışır. Bunu başaramazsa öteki arıların kendisini ölümle cezalandıracaklarını bilir. Bu bakımlardan, arıların hayıtını yakından inceliyen bilginler bugün bile bu çalışkan böceklerin hayatlarının her safhasını iyice öğrenememişlerdir.

Arı sadece çalışkan bir işçi olmayıp, aynı zamanda usta bir mühendistir de. Meselâ kovanının içini, peteklerini yaparken peteklerin mümkün olduğu kadar çok sayıda olması, her peteğin arasında boş yer kalmaması için petekleri altıgenler şeklinde yapar. Her peteğin genişliği ötekinin tıpatıp aynıdır.

Biyoloji bilginlerinin yakın zamana kadar merak ettikleri şey de arıların uçarlarken kovanlarını nasıl buldukları, birbirlerine bal alacakları çiçeği nasıl tarif ettikleriydi. Uzun süren gözlemler sonunda bu mesele halledildi. Arı, kovanını, bulunduğu yerin güneşle yaptığı açıyı gözönünde tutarak bulur. Öte yandan, çiçek tozu yüklenip kovana dönen bir arı arkadaşlarına çiçeklerin bulunduğu yeri, havada kovan, güneş ve çiçeğin bulunduğu yerler arasındaki açıları belirten daireler çizer biçimde uçarak anlatır.

tir, alyuvar yoktur. Arının sırtında deri altında bulunan boğum boğum bir damar hayvanın kalbini meydana getirir. Boğumun sıklaşıp genişlemesiyle kan vücut içinde pompalanır.

Arıların sinir sistemi sinir tellerinden ve bir takım düğümcüklerden meydana gelmiştir. Başta ve göğüste birer, karında 4-5 çift sinir düğümü vardır. Baş düğümleri sadece sırtta bulunur, diğerleri karın tarafındadır. Göğüs ve baş düğümleri halka şeklinde sinir telleriyle bağlanmıştır. Bu halkaların içinden de yemek borusu geçer. Baştaki düğümler beyin görevini görür.

Arıların Yaşayışı

Arıların hayatı çok ilgi çekicidir, çünkü toplum halinde yaşarlar. Her kovan kendi başına bir toplum meydana getirir, bu toplumda da her ferdin önceden belirtilmiş görevi vardır. Kovanlarda 50-80 bin kadar arı bulunur. Küçük kovanlarda bu sayı daha azdır. Her kovanda üç çeşit arı bulunur: Arı beyi, işçi arı, erkek arı.

1 — Arı beyi: Her kovanda bir arı beyi bulunur. Buna «kıraliçe» de denir. Adı «bey» olmasına rağmen arı beyi dişidir ve bütün görevi nesli çoğaltmaktır. Kanadları öteki arılarınkinden daha kısa, karın kısmı daha uzundur. Kovanda kendine ayrılmış özel bir peteği bulunur. Ödevi sadece yumurta yumurtlamaktır. Günde 2-3 bin kadar yumurta veren arı beyini işçi arılar ağzına özel olarak hazırladıkları balözü vererek beslerler. Çıkan yumurtaların bir kısmı döllenmiş, bir kısmı da döllenmemiştir. Döllenmemişlerden erkek arılar, döllenmişlerden de işçi arılar çıkar. Arı beyi 4-5 yıl kadar yaşar.

2 — Erkek arı: Balözü ve çiçek tozu almak için özel organları yoktur. Bu arıda iğne de bulunmaz. Yaz sonunda işçi arılar erkek arıları yakalayıp kovandan dışarı atarlar. Öte yandan, arı beyi de bir gece uçuşuna çıkar. Erkek arılar onun peşine takılırlar. İçlerinden biri arı beyini döllendirir, hemen sonra da ölür. Ötekiler de işçi arılarla çarpışırlar. İşçiler bunları öldürürler, kovanda kalanları öldürüp dışarıya atarlar.

3 — İşçi arılar: Boyları öteki iki çeşit arılarınkinden daha küçüktür. Kovandaki arıların onda sekizi işçi arıdır. Kışın 5-6 ay, yazın da 1,5 ay kadar yaşarlar, kısır olduklarından yumurtlamazlar.

Arı beyi (kıraliçe arı) kovana döndüğü zaman yumurtalarını yumurtlamaya başlar. Şayet arı beyi ihtiyarlamışsa hep döllenmemiş yumurta yumurtlar. Böylece erkek arılar doğar. Halbuki kovana erkek arıdan çok işçi arı lâzımdır. Bunun üzerine kovana yeni bir arı beyi yerelşir, eskisiyle bunun arasında bir çarpışma başlar.

Yavru Arılar Nasıl Büyür?

Arı beyinin yumurtladığı yumurtalar üç gün içinde patlar, içinden kurtçuk şeklinde yavrular çıkar. İşçi arılar başlarındaki bezden çıkan süt koyuluğundaki besleyici sıvı ile kurtçukları beslerler. Böylece, kurtçuklar hızla büyümeye başlar. O kadar ki ağırlıkları üç günde bir kat artar. Kurtçuklar bir hafta sonra bal ve çiçek tozu yemeye başlar.

İşçi arılar kurtçukların bulunduğu peteklerin ağzını balmumu ile örterler. Kurtçuk içeride tostoparlak kıvrılır kalır. Ömrünün 8-10 gününü böylece ağzı kapalı bir petek içinde geçirdikten sonra ergin bir arı halini alır, peteğin ağzını delerek dışarı çıkar. Bu çıkan bir işçi arıysa ilk üç gün etrafı temizler, yeni çıkan kurtçukları çiçek tozları ile, başındaki bezelerden saldığı özel bir sıvı ile besler. Sonra birkaç gün kovanın daha başka iç hizmetlerini görür. Öteki arıların getirdiği bal, çiçek tozu gibi maddeleri peteklere doldurur, kovanın bozuk yerlerini onarır. Bir müddet kapıda nöbet bekler, kanadlarını çırparak içerisini havalandırır. Birkaç deneme uçuşu yaptıktan sonra da dışarı çıkar. Artık ömrünün sonuna kadar çiçekten çiçeğe uçacak, bal toplıyacaktır.

Kovanda yeni bir arı beyi çıkınca eski arı beyi yenisiyle savaşmak zorunda kalır. Savaşı kim kazanırsa kovanın yeni beyi o olur. Ötekisi ölmediyse etrafına topladığı bir kısım arılarla beraber kovandan ayrılır. Bunlar bir ağaç dalında üst üste konarak toplanırlar. Durmadan vızıldıyan bu salkım şeklindeki arı topluluğuna «oğul» denir. Arıcılar bunları özel torbalar içine alarak az ileride hazırladıkları yeni bir kovana yerleştirirler.

Sonbahar gelip de havalar serinlemeye başlayınca arılar içleri balla dolu peteklerin ağzını mumla örterler, kışın kullanmak için saklarlar. Bu petekler çıkartılarak içindeki bal alınır. Fakat balın hepsi alınırsa, o zaman arılara kışı geçirmeleri için yiyecek bal kalmaz. Bunun için bir miktar balı kovanda bırakmak gerekir (Bk. Arıcılık). Kışın soğuk havalarda arılar birbiri üstüne yığılarak soğuktan korunurlar, balla beslenirler.

Arılar sadece bal yapmaları bakımından değil, aynı zamanda bitkilerin döllenmelerini sağlamları bakımından da faydalıdır. Meyva ağaçları çiçeklerine konup çiçek tozlarını taşıyan hayvanların dörtte üçünü arılar meydana getirir.

Arı Çeşitleri

Bal arılarının İtalyan, Kıbrıs ve Kafkasya arıları gibi bazı çeşitleri vardır. Bunlardan İtalyan ve Kıbrıs arıları sarı, Kafkasya arıları da siyahtır. Öteki arı cinsleri arasında yaban arıları, eşek arıları ve «bambul» denilenleri en tanınmışlarıdır. Bunlar bal yapmazlar.

Eşek arısı boynunun bal arısından daha büyük, karın halkalarından birinin sarı, birinin siyah olmasiyle ayırdedilir. Eşek arıları da kendi aralarında düzenli bir toplum hayatı yaşarlar. Yuvalarını ağaç kovuklarına, duvar oyuklarına, saçaklara saplı küçük petekler halinde yaparlar. Dişi eşek arılarının karınlarının son halkasında iğne vardır. Soktukları zaman bal arısından çok daha şiddetli ağrı ve sancıya sebep olurlar. Eşek arıları bal arılarının düşmanıdırlar.

ARICILIK

Çok eski zamanlardan beri insanlar şeker ihtiyaçlarını bal yiyerek karşılarlardı. Bal, sindirimi kolay, güzel kokulu ve kana çabuk karışan bir gıda maddesidir (Bk. Bal). Bu sebepten ötürü arıcılık çok eski çağlardan beri gelişmiştir. Bal arıları, insanlar tarafından beslenilmeden önce tabiatta ağaç ve taş kovuklarında barınırlar, ballarını oralara bırakırlardı. Tarihte ilk defa M. Ö. 5.000 yıllarında Mısır'da arı yetiştirildiği bilinmektedir. Ayrıca, Boğazköy'de bulunan Eti kanunlarında arıcılığa ait maddelere raslanmıştır.

Arıcılıkta mevsimine göre yapılacak başka başka işler vardır. Bahar gelip de havalar ısınmaya başlayınca arılar kendiliklerinden kovanın içini temizlemeye başlarlar (Bk. Kovan). Fakat bu arada iyi bir arıcının dikkat etmesi gereken bazı şeyler vardır. Meselâ kovanda arı beyi var mıdır, iyi yumurtluyor mu? İşçi arıların durumu ve sayısı nasıldır? İçeride arıların yemelerine yetecek kadar bal var mıdır? Kovandaki sağlık durumu nasıldır? Bunun gibi gayet önemli hususlar dikkatle gözden geçirilmelidir.

Kovanı muayene etmek için arıcı maske-

sini takar, «arıcı körüğü» denilen aletini alarak telâşlanmadan, sakin sakin kovana yaklaşır, elindeki körükle kovana duman püskürtür. Arılar dumandan kaçarak kovandan çıkarlar. O zaman, kovan açılıp içinden çerçeveler, yavaşça dik tutularak dışarıya çıkarılır. Peteklerde işçi arı kurtçukları varsa, kovanda arı beyi bulunduğu anlaşılır. Eğer arı beyinin bulunmadığı belli olursa kovanı başka bir kovanla birleştirmek gerekir. Kovandaki bal miktarı azsa arılara temiz bir kap içinde şeker şurubu vermek lâzım gelir. İçeride boş kovanlar varsa ve ihtiyaçtan fazla ise bunlar alınır. Kovandaki arılarda neşesizlik, ishal, kötü koku görüldüğü an kovanın değiştirilmesi lâzımdır.

Arıların su ihtiyaçlarını karşılamak üzere kovanların bulunduğu yere musluklu bir küp konulur, musluğun ağzına da derinliği çok az, fakat yüzeyi geniş pir yalak hafifçe meyilli bir şekilde yerleştirilir. Yalak içine arıların konabilmeleri için çıtalar konulur. Kışları arılara küçük kaplarla kovanın içinde su vermek lâzımdır. Eğer bunlar yapılmazsa arılar ya pis sulardan içip hastalanırlar, veya akarsulardan su içmek isterlerken akıntıya kapılıp boğulurlar.

Dikkat edilmesi gereken şeylerden biri de arıların oğul yapmalarıdır. Oğulun çıkacağı gün önceden tahmin edilir, ona göre bazı hazırlıklar yapılır. Arılık etrafında oğulun konabileceği bir ağaç yoksa, sırıklar üzerine sepetler asarak, arıların daha uzağa gitmelerinin önüne geçilir. Çok kere bu sırığı veya ağacın dallarını güzel kokulu otlarla, bilhassa oğulotu denilen bir otla oğmak iyi sonuç verir. Arılar daha uzağa gitmek isterlerse üzerlerine su sıkılarak uzaklaşmalarının önüne geçilir. Oğul bir torba içine alınarak kovana silkilir. Arılar o sırada midelerini tıka basa balla doldurduklarından pek sokmak istemezler. Oğulun büyüklüğü göz önünde bulundurularak kovana ona göre çerçeve koymak lâzımdır.

Normal boyda yerli bir kovandan yılda 5 kilo bal alınırken fennî bir şekilde yapılmış kovanlardan 40 kilo bal elde etmek mümkündür. Ayrıca kovanları belli mevsimlerde belli çiçekler bulunan yerlere taşımak suretiyle gezgin arıcılık yaparak daha iyi, daha çok bal toplamak mümkündür. Meselâ Bursa civarındaki arıcılar kovanları temmuz ayında Uludağ'a çıkarırlar.

Kışın kovanda 30.000 arı için 15 kilogram kadar bal bırakılır. Ayrıca, arıların dışarıya çıkıp ziyan olmamaları için çıkış deliğinin önüne ince tel geçirilir. Kovanların konulacağı yerler, nemsiz, rüzgârsız olmalı, ısısı sık sık değişmemelidir.

Arıların birçok düşmanları vardır. «Mum kelebeği» adı verilen beyaz bir kelebek kovan kapısındaki bekçi arıların gözünden kaçarak kovana girer, bir kenara yumurtalarını bırakır. Bu yumurtalardan bir müddet sonra «arı güvesi» adı verilen birtakım kurtçuklar çıkar. Bu kurtçuklar peteklerinin mumunu yiyerek beslendiklerinden kovana büyük zararlar verirler.

Arıların ölmelerine sebep olan dizanteri hastalığı da ilkbaharda arılara verilen pekmez veya şekerli suların temiz olmamasından ileri gelir. Kışı yarı aç geçiren arı birden şekerli suya veya pekmeze sarılınca çok kere dizanteri olur. Bu yüzden, birçok arı ölür. İçerisi ölü arılarla dolan kovanları temizlemek, havalandırmak gerekir. Öte yandan, eşek arıları, karıncalar, fareler, kertenkeleler kovanlara büyük zararlar verir. Balı çok seven ayıların kovanlara el attıkları da sık sık görülür.

ARIKUŞU

Gugukgillerin arıkuşları familyasından bir kuştur. 25 sm. uzunluğunda, yeşilimtırak mavi renkte olan bu kuşlar seyrek ağaçlı yerlerde yaşarlar, arı, sinek ve böcek yiyerek beslenirler. Göçücü olup daha çok Kuzey - Batı Afrika, Akdeniz memleketleri, Balkan Yarımadası ve Türkiyede yaşar. Arıkuşları kumlu yamaçlara kazdıkları çukurlara yumurtalarını bırakırlar. Yeşil gerdanlı, kahverengi gerdanlı birkaç çeşidi vardır.

ARİF HİKMET (Bk. HERSEKLİ A. Hikmet).

ARİLER (Bk. ARYALAR)

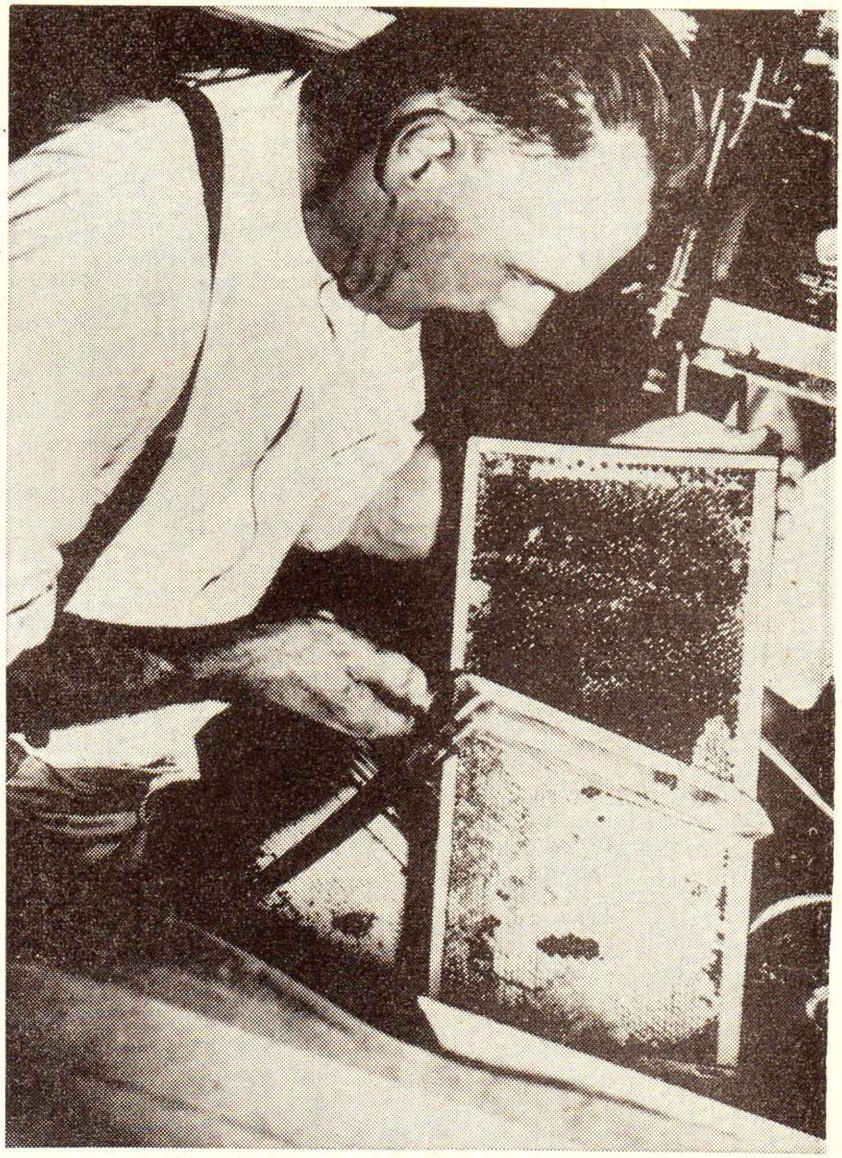
ARİSTOFANES (Bk. ARİSTOPHANES)

ARİSTOKRASİ

Üstün değerde insanların bulunduğu bir zümrenin hâkim olduğu devlet idaresidir. Bu çeşit idareye eski Venedik Cumhuriyeti örnek gösterilebilir.

Kelime yapısı bakımından ele alındığı takdirde aristokrasi (Eski Yunanca «aristos» en iyi, «kratos» kudret) idarenin en iyi kimselerin elinde bulunduğunu gösteren bir siyaset rejimidir. Bu, Platon (Eflâtun) un «Cumhuriyet» inde hayal ettiği ideal rejimdir. Fakat, «en iyiler» kimlerdir? Doğal bir aristokrasi yaratan doğal üstünlükler var mıdır?

Bu mesele halledilememiştir. Jean-Jacques Rousseau gibi Herbert Spencer de ilkel toplulukların aristokrasi rejimiyle idare edildiğini kabul ederler. Aristokrasi idaresinin

Bir arıcı büyük bir peteğin üzerindeki balmumunu keskin bir bıçakla sıyırıyor. Bıçak, ucuna bağlı lâstik boru yolu ile buharla devamlı ısıtılmaktadır.

kurulmasının doğrudan doğruya sebebi bazan bir fetihtir. Ispartalılar'ın, Doryenler'in fethedip yerleştikleri memleketler bu durumdaydı. Zaten çok zaman aristokraside askerî unsur önemli bir rol oynar.

Aristokrasi, içine kolay kolay nüfuz edilemiyen kapalı bir müessesedir. Yabancı unsurlara açılma istidadını gösterdikçe iç bünyesindeki bağlılıktan bir şeyler kaybetmeye başlar, sonunda sadece bir asîl sınıf hâline gelir. Bu durum da bu müessesenin politik haklarının, dolayısiyle itibarının zayıflamasına sebep olur. Roma asîl zümresinin durumu buna en güzel örnektir. Yüzyıllarca sonra Fransa'daki aristokrasi de bu yüzden ortadan kalkmıştır.

Eski Yunanistan'da Kleisthenes'in yaptığı büyük değişikliklerden önce Atina idaresi en iyi bilinen aristokrasi şekliydi. Bununla beraber, Yunan siteleri aristokratik veya oligarşik idare şekillerinden zaman zaman uzaklaşmışlardır. Eski Roma da, krallık ve imparatorluk devirleri dışında demokratik müesseselerin gelişmesine rağmen, her zaman için senatonun aristokratik idaresi altında yaşamıştır. Kölelerle aristokratlar arasında ilişkiler bir felsefe doktrinine bağlanmıştı. Köleler aşağı yaratıklar olarak kabul edildiğinden her şeye boyun eğmek onlar için en tabiî şeydi.

Bugün aristokrasi bir devlet idaresi olmaktan çıkmış, asalet anlamına gelen bir kelime haline gelmiştir.

Eski Yunanistan'da tiyatro hayatını gösteren bir resim: Yunanlı artistler soyunma odasında Aristophanes'in bir piyesini oynamaya hazırlanıyorlar. Artistlerden biri yüzüne bir maske tutmaktadır. Rolün icabına göre gülen, ağlıyan, kızmış insan maskeleri kullanmak o zamanın âdetlerindendi.

ARİSTOPHANES (M. Ö. 445?-385)

Komedi yazarı Aristophanes

Eski Yunanistan'ın ünlü bir komedya yazarıdır. Doğum yılı kesin olarak belli değildir. Atina'da dünyaya gelmiştir. Çocuk denecek yaşta tiyatro eserleri yazmaya ve oynatmaya başlamıştır. Hayatı, gelişmesi ve ailesi hakkında pek az bir şey bilinmektedir.

Eserleri incelendiği zaman Aristophanes'in aristokrat ruhlu bir insan olduğu kanısına varılır. Eski kuşakların kurduğu müesseselere, eski inançlara bütün kalbiyle bağlı kalmıştı. Bu yüzden zamanındaki bütün yeni görüş ve kavramlara düşmandı.

Aristophanes 54 komedya yazmış, bunlardan ancak 11 tanesi tam olarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Aristokrat sınıfına mensup olan yazar, «Plutus» komedyası hariç, bütün oyunlarında demokratik kurumlara ve bunların başında bulunanlara hücum eder.

Aristophanes'in elinde komedya sanatı büyük bir kuvvet haline gelmişti. Eserleri Eski Yunan sanatının harikalarından biri sayılır.

«Lizistrata» Komedyası

Aristophanes'in en önemli komedyalarının başında «Lizistrata» gelir. M. Ö. 411'de oynanan bu komedya Lenaia Bayramında sahneye konmuştu. Eserin oynanışı Sicilya bozgununa raslar. Aristophanes bu eserinde kadınları vasıta ederek barışın lehinde bir davranış tutmuştur. Eserin konusu şudur: Lizistrata adında Atinalı bir kadın Atina, Korinthos, Isparta ve Boiotia kadınlarını bir araya getirir. Kadınlar kocalarının artık savaş yapmamalarını istemektedirler. Aksi takdirde eşleriyle münasebette bulunmamaya karar verirler. Bu arada Akropolis'i ele geçirirler, Akropolis'e saldıran erkekleri püskürtürler. Bununla beraber, kadınlar da, eşleri de birbirlerine kavuşmak için sabırsızlık duymaktadırlar. Bunun üzerine Isparta'dan ve Atina'dan elçiler gelir. İki taraf da barış istemektedir. Bu münasebetle büyük bir ziyafet verilir. Şarkı söylenir, dans edilir, ziyafetin sonunda da Lizistrata kadınları kocalarına teslim eder.

ARİSTOTELES [Aristo] (M. Ö. 384-322)

Ünlü filozof Aristoteles

Eski Yunanistan'ın ünlü bir filozofudur. Ege Denizinin kuzeydoğu kıyılarında bulunan Stageira'da doğmuştur. Babası Nikomakhos, Makedonya Kıralı II. Amintas'ın sarayında hekimdi. Aristoteles on yedi yaşından otuz yedi yaşına kadar Platon (Eflâtun) un öğrencisi olarak çalışmıştır. Bu 20 yıllık süre içinde, Akademia çalışmalarında Eflâtun'un en büyük yardımcısı olmuştur. Aristoteles Akademia'da mantık ve metafizik çalışmalarından başka hukuk ve kanun meseleleriyle, matematik, astronomi ve hattâ tıpla da meşgul oluyordu. Bu devrede Eflatun'la aralarında bir fikir ayrılığına raslanmaz.

Üstadı Eflâtun'un ölümünden sonra Aristoteles gezgin bir hayat yaşamaya başlamıştır. 12 yıllık bir süreyi kaplıyan hayatının bu kısmı Assos'ta, Lesbos (Midilli) Adasında, Makedonya kıralının sarayında geçmiştir. Bu süre de öğrencisi İskender'in tahta çıkmasiyle sona ermiştir (M. Ö. 347-336).

Bu devrede Aterneus Kıralı Hermeias'ın idaresindeki Assos'ta bir okul açan Aristoteles burada üç yıl öğretmenlik etti, kıralın yeğeni Pythias ile evlendi. Bir yandan da siyaset meselelerine karşı ilgi göstermeye başladı. Pella'ya yerleştikten sonra Hermeias'ın Persler tarafından öldürüldüğünü öğrenince öğrencisi İskender'e Yunanistan'ın önderliğini yapmasını, Doğu'nun büyük kıralını yenmesini telkin etti. İskender tahta çıktıktan sonra, Aristoteles, Makedonya'dan ayrılıp, Atina'ya döndü. Aristoteles artık kendini yalnız bilime vermişti, bir yandan Akademia'daki öğretmenliğine devam ederken bir yandan da Lykeion adındaki kendi okulunu kurdu.

Aristoteles'in hayatının ilk devresinde yazdığı «Diyaloglar» Eflâtun'un diyalogları örnek tutularak yazılmış edebî yazılardır. Yazar bu eserde üslûp güzelliğine özenmiştir.

Matematiğin temeli, sayılar bilimi

ARİTMETİK

ARİTMETİK, matematiğin bir kolu, bütün matematiğin temelidir. Sayılar bilimi olan aritmetiği günlük hayatımızda, bilerek veya bilmiyerek daima kullanırız.

Sabahleyin okula gitmek üzere yatağından kalkan bir çocuk düşünelim. Bir aritmetik işlemi olan toplama ona saatin 7.30 olduğunu gösterir. 8.15'te başlıyan derse yetişmek için ne kadar zamanı kaldığını da gene bir aritmetik işlemi olan çıkarma sayesinde anlar. Evden çıkarken annesi ona 75 kuruş harçlık verir. Çocuk otobüse vereceği parayı bundan çıkararak kendisine yemiş almak için ne kadar para kalacağını hesaplar. Otobüs yolu 17 dakika sürmektedir. Bunu iki ile çarparak gidiş gelişte ne kadar vaktinin yolda geçtiğini anlar. Okulda harçlığiyle 6 tane karamela alırsa bunu kendisi ve iki arkadaşı arasında üçe bölebilir. İşte bu çocuk sabahleyin gözünü açtığından beri hep aritmetik işlemleri yapmaktadır.

Aritmetiğin ne kadar önemli olduğunu çok zaman farketmeyiz bile. Halbuki, günlük hayatımızın hemen her anında ondan faydalanırız. Aritmetik bilmeden matematiğin hiçbir kolunda çalışılmaz. Cebir, geometri gibi matematiğin daha yüksek kolları ancak aritmetik sayesinde öğrenilebilir.

Aritmetik Nasıl Başladı?

Aritmetik yolunda atılan ilk adım, saymayı öğrenmekle başlar. İlk insanların saymayı ne zaman öğrendikleri bilinmiyor; ancak, bugünkü ilkel kavimlerin sayma usulüne benzediği sanılıyor.

Bugün en vahşi kabîleler halkı bile saymayı bilir. Ancak, Güney Amerika'da, Avustralya'da, Malaya adalarında bazı yerli kabîleler beşten yukarı sayı bilmezler. Beşten fazla olan bir sayıyı «çok, dolu» gibi sözlerle ifade ederler. Tasmanyalı'lar ise sadece ikiye kadar sayabilir, daha fazla sayıları «çok» diye anlatırlar. Queensland'da yaşıyan yerli kabîlelerin sayı sayması da büsbütün başkadır. Sayıları «ganar, burla, burla-ganar, burla-burla, korumbo» dan ibarettir. Bunların anlamı «1, 2, 2-1, 2-2, çok» tur.

Aritmetiğin binlerce yıldan beri bir öğretim konusu olduğu bilinmektedir. Fenike-li'ler, Babilonyalı'lar ve güney-batı Asya'daki başka memleketler ticaret işlerinde aritmetikten faydalanmışlardır. Bulunan eski taş tabletlerde birçok alışverişlerin aritmetik yolu ile kaydedildiği görülmüştür. Bu eski kavimler aritmetiği çocuklarına da öğretmişlerdir.

Aritmetiği ilk defa bir sisteme bağlıyan İtalyan tüccarları oldu. Bunlar kilise okullarında öğretilen aritmetiği beğenmedikleri için kendi ticaret yolları üstünde özel okullar kurdular.

Eski Romalı ve Yunanlılar, zihni geliştirdiği için, aritmetik öğretimine çok önem verirlerdi. Platon (Eflâtun) aritmetiğin ruhu uyandırdığını, Pythagoras da bu ilmin müzik ve jimnastik kadar önemli olduğunu söylemiştir. Pythagoras: «Jimnastik öğrenciyi kuvvetlendirir, müzik onu arıtır; matematik bilgileri ise onu mükemmelleştirir ve tanrıya yaklaştırır» der.

Sayılar ve Rakamlar

Sayıların yazılmasında kullanılan işaretlerin her birine «rakam» denir. Bugün sayıların yazılmasında «on kaidesi» kullanılmaktadır. Bu kaideye göre, kullanılan rakamlar 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9'dur. Bunlara «Arap rakamları» denir. Çünkü Arap rakamlarından gelmiştir (Bk. Araplar). 0 (sıfır) ı ilk defa Araplar kullanmışlar, böylece 10, 20, 30 gibi sayıların yazılmasına imkân vermişlerdir. Yüzler, binler vs. de gene «sıfır» la yapılmaktadır.

Buna «Arap kaidesi» denilmekle beraber bu usulün daha önce Hindistan'da kullanıldığı da tesbit edilmiştir. İkinci yüzyılda Hindistan'da bu usulün bilindiği ve VII. yüzyılda oradan Araplar'a geçtiği sanılmaktadır.

Romalılar rakamları anlatmak için yedi tane büyük harf kullanırlardı: I, V, X, L, C, D ve M. Bu harfler sıra ile 1, 5, 10, 50, 100, 500, 1000 sayılarını ifade ederdi, diğer sayılar da bunlara ilâveler veya çıkarmalar yapılarak yazılırdı: IV = 4; VI = 6; IX = 9; XII = 12, XIII = 13; XX = 20; XIX = 19 gibi. Fakat çok geçmeden bu usulün kullanışsız olduğunu anlıyarak Arap sayı esasını kullanmaya başladılar. «Lâtin rakamı» denilen bu rakamlar bugün de bazı yerlerde, bilhassa derece, sınıflama göstermekte kullanılır: VIII. yüzyıl, III. sınıf, Ahmet II. vs. gibi.

Dört Temel Aritmetik İşlemi

Aritmetiğin temeli başlıca şu dört işleme dayanır: Toplama, çıkarma, çarpma, bölme.

1 — Toplama: Aynı cinsten rakamları ekliyerek tutarını bulmaya denir. Toplama işareti + (artı) dır (Bk. Toplama).

Örnek: $7 + 8 = 15$ veya

$$\begin{array}{r} 17 \\ +\ 22 \\ \hline 39 \end{array}$$

2 — Çıkarma: Bir sayıyı diğerinden eksiltmeye, başka bir deyişle iki sayı arasındaki farkı bulmaya denir. Çıkarma işareti — (eksi) dir (Bk. Çıkarma).

Örnek $8 - 3 = 5$ veya

$$\begin{array}{rl} 683 & \text{(çıkarılan)} \\ -\ 171 & \text{(çıkan)} \\ \hline 512 & \text{(fark)} \end{array}$$

3 — Çarpma: Bir sayıyı başka bir sayı ile birçok defalar toplamanın kısa yoludur. Meselâ 5 tane 125 i toplamak gerekse bunu 5 defa alt alta yazıp toplamaktansa 5 ile çarparız. Çarpma işareti × (çarpı) dır (Bk. Çarpma).

Örnek: $125 \times 5 = 625$ veya

$$\begin{array}{rl} 125 & \text{(çarpılan)} \\ \times\ \ 5 & \text{(çarpan)} \\ \hline 625 & \text{(çarpım)} \end{array}$$

4 — Bölme: Bir rakamı daha küçük ve birbirine eşit parçalara ayırmaya denir. Bu, çarpmanın aksidir. Bölme işareti : (bölü) dür (Bk. Bölme).

Örnek: $12 : 3 = 4$ veya

(bölünen) (bölen)
25 | 5
5 (bölüm)

1 — *Bir elin beş parmağını göstererek 5 sayısını ifade etmek insanlarca çok eskiden beri bilinirdi.* 2 — *Aztekler iki ellerini göstererek 10 sayısını anlatırlardı.* 3 — *Kızılderililer bir ellerini kaldırıp öbürüyle ayaklarını tutarak 20'yi anlatırlardı.*

Çocuklara küçük yaşta aritmetiği sevdirmek ve böylece kolay öğretmek için öteden beri çeşitli usuller denenmiştir. Yukarıdaki resimde görülen İngiliz öğretmeni çarpmayı öğretmek için rulet masasına benzer bir masa yaparak bir yenilik denemiştir.

Günlük hayatımızda bize en çok lâzım olan bu dört işlemden başka aritmetik daha birçok konularla da ilgilenir. Bunların başlıcaları şunlardır:

Kesir

Bir sayının veya bir şeyin bölündüğü parçalardan birine veya herbirine denir. Meselâ beş çocuk 25'er kuruş vererek 125 kuruşluk bir çikolata alsalar, çikolatada her birinin beşte bir hissesi var demektir. Beşte bir kesirle şöyle yazılır: 1/5 veya $\frac{1}{5}$

Bir kesirde çizginin üstünde bulunan rakama «pay», altında bulunan rakama da «payda» denir. Diğer rakamlar gibi kesirlerde de yukarıda saydığımız dört işlem uygulanabilir. Kesir iki nevidir: Bayağı kesir, ondalık kesir (Bk. Kesir).

Çarpan

Bir sayının çarpanları o sayının içinde tam olarak bulunan sayılardır. Örnek: 12'nin çarpanları 2, 3, 4, 6 dır, çünkü 12'yi bu sayılara bölünce kesirsiz sayılar çıkar: 6, 4, 3, 2. Kendilerinden ve 1'den başka çarpanı olmıyan sayılara «asal sayılar» denir. 1, 2, 3, 5, 7, 11, 13 vs. Bunlar başka sayılarla bölününce kesirli sayı çıkar (Bk. Çarpan).

Yüzde Hesabı

Yüzde hesabı birçok ölçülerde ve bilhassa İstatistiklerde önemli bir yer alır.

Yüzde sözü, «100 içinde» anlamına gelir. Yüzde beş, her yüz içinde beş demektir. Yüzdeler bayağı veya ondalık kesirle gösterilir. Meselâ yüzde beş 5/100 veya 0,05 şeklinde yazılır. Yüzdeler için genel olarak özel «%» işareti kullanılır (Bk. Yüzde Hesabı).

Oran ve Orantı

İki rakam arasındaki ilginin aritmetik yolu ile ifade edilmesine «oran» (nispet) denir. Meselâ 3/4 kesri, 4 ün 3'e olan oranını (nispetini) gösterir. İki oranın eşit olması haline de «orantı» denir (Bk. Oran ve Orantı).

Kuvvetler, Üs ve Kök

Bir sayının kendisiyle çarpılması sonunda meydana gelen sonuca o sayının kuvveti denir. Meselâ: $3 \times 3 = 9$, (3^2), $3 \times 3 \times 3 = 27$ (3^3). Bu hesaplarda 9 sayısı 3'ün 2 ci, 27 de 3'ün 3 cü kuvvetidir. 3'ün kendisiyle kaç defa çarpılacağını gösteren ve sağ üst tarafına yazılan rakama da o sayının üssü denir. Bir sayının ikinci kuvvetine, o sayının karesi, üçüncü kuvvetine de kübü denir (Bk. Kuvvetler ve Üsler)

Kendisiyle çarpıldığı zaman başka bir sayı meydana getiren rakama, o sayının kökü denir. Meselâ $2 \times 2 = 4$. 2 bu durumda 4'ün köküdür (Bk. Kök).

Yüzölçümü ve Hacim

Aritmetiğin bu kolu sayesinde alanların yüzölçümünü, üç boyutlu maddelerin de hacmini bulabiliriz. Alan, genel olarak iki kenarının birbiriyle çarpılması sonunda bulunur. Örnek: 20 metre boyunda ve 15 metre eninde olan bir arsa $20 \times 15 = 300$ metre kare (300 m^2) demektir. Hacimler de cismin üç kenarının çarpılmasiyle bulunur. Örnek: Eni 4, boyu 5, yüksekliği de 3 metre olan bir odanın hacmi $5 \times 4 \times 3 = 60$ metre küb (60 m^3) dür (Bk. Yüzölçümü, Hacim).

Aritmetik Öğretimi

Eski aritmetik öğretiminde, çeşitli işlemler öğrenciye devamlı surette alıştırma yaptırmak suretiyle belletilirdi. Bu arada teorik bir takım problemler de ezberletilirdi. Öğretmenler aritmetiğin gerçek hayata tatbik edilebileceğinden henüz habersizdiler. Aritmetik öğretimi bu bakımdan çok zor oluyor, öğrencilerin aritmetiğe ilgisi azalıyordu.

Bugün ise her şeyden önce öğrenciye aritmetiğin gerçek mânasını anlatmak öğretmenin başlıca gayesidir. Günlük hayattan örnekler verir, öğrencileri sayıların nasıl kullanılacağı hakkında araştırmaya yöneltir. Çocuk edindiği tecrübeler sayesinde aritmetiği günlük hayatına kolayca uygular. Aynı zamanda, postane, banka, dükkân gibi aritmetiğin önemli roller oynadığı yerlere de giderek tecrübe sahibi olur.

Bugün bir aritmetik dersi, lâboratuvar çalışmasına benzemektedir. Öğrenciler çeşitli ölçme aletlerini kullanır, tecrübeler yapar, kısacası, aritmetiği kâğıt üzerinde değil, görerek öğrenirler. Öğretmenler sayı oyunları, sihirli karelerle çocukların ilgisini çekerler.

Ana-babanın Yardımı

Aritmetik öğrenimi okul çağından önce başlar, yaşla beraber ilerler. Birçok çocuklar daha okula gitmeden önce saymasını öğrenir, saymanın ne işe yaradığını anlarlar. Birçok aileler çocuklarına bunları okuldan önce öğretmeye gayret ederler. Ne yazık ki bazı aileler de çocuklarının aritmetik öğrenimiyle hiç ilgilenmezler. Bunun sonucu olarak çocuk

ARİTMETİK ÖĞRETİMİNDE ANA İLKELER

★ Her işlemi çocuğa o şekilde öğretmeli ki, çocuk bir sonraki işlemi öğrenmek ihtiyacını duysun.

★ Çocuğa her işlemin anlamını ve bunu yapmanın neden lâzım olduğunu anlatmalı.

★ Çocuğa canlı (elle tutulur) örneklerle geniş ve çeşitli bir aritmetik bilgisi vermeli.

★ Eşya, resim, harta ve başka eşyalarla, çocuğun işlemler üzerinde araştırmalar yapmaya heveslenmesini sağlamalı.

★ Çocuğa bir işlemi iyice kavraması için düzenli olarak alıştırmalar yaptırmalı.

★ Aritmetik öğretimini çocuğun ilgi duyduğu şeyler üzerine toplamalı ki yapılan şeyin faydalı olduğunu anlasın.

★ Öğrenme güçlükleri belirirse neden ileri geldiğini araştırmalı, vakit geçirmeden bunu gidermeye çalışmalı.

İLGİ ÇEKİCİ TOPLAMLAR

```
  9 9 9 9 9 9 9 9
  6 6 6 6 6 6 6 6
  9 9 9 9 9 9 9 9
  6 6 6 6 6 6 6 6
-----------------
3 3 3 3 3 3 3 3 0

    6 9 6 9 6 9
    9 6 9 6 9 6
    6 9 6 9 6 9
    9 6 9 6 9 6
    -----------
  3 3 3 3 3 3 0

  9 9 9 9 9 9 9 9
  1 1 1 1 1 1 1 1
-----------------
1 1 1 1 1 1 1 1 0

  9 1 9 1 9 1 9 1 9 1
  1 9 1 9 1 9 1 9 1 9
---------------------
1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 0

  9 1 9 1 9 1 9 1 9 1
  1 9 1 9 1 9 1 9 1 9
  9 9 9 9 9 9 9 9 9 9
  1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
---------------------
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 0

2  9  4 = 15
7  5  3 = 15
6  1  8 = 15

15 15 15
```

okula gittiği zaman sayıları bilenlerle arasında bir uçurum açılmış olur.

Ana-baba çocuğa sayılar hakkında bilgi vermeli; ancak, zamanından önce öğretmek endişesiyle zorlamamalıdır. En iyi yol, oyuncaklar, tahtadan kübler, para, telefon ve ev numaralariyle sayıları öğretmektir. Bir çocuğa 100'e kadar saymayı öğretmenin pek değeri yoktur, çocuk bunun ifade ettiği anlamı kavramadan da öğrenmiş olabilir. Önemli olan, tecrübeyle öğretmektir. Çocuk okula başladıktan sonra da ana baba kitapta takip edilen yolu incelemeli, ona göre çocuğunun aritmetik öğrenimiyle ilgilenmelidir.

Aritmetiğe Kabiliyet

Modern aritmetik öğretimi, aritmetik işlemlerini çocuğun zihnî gelişmesine göre ayarlamıştır. Öğretmen sınıftaki bütün çocukların aynı zihnî seviyede olmadığını da gözönünde bulundurarak öğretimini ona göre ayarlar.

Bir öğrenci, aritmetiği kavramakta güçlük çekiyorsa öğretmen bunun neden ileri geldiğini anlamak için çeşitli yollar kullanır. Modern aritmetik kitaplarında büyük bir dikkatle hazırlanmış testler vardır. Bu testler sayesinde öğrencinin zayıf tarafı anlaşılır.

Öğretmen ve ana-babalar aşağıdaki noktalara dikkat ederek çocuğun aritmetikte karşılaştığı güçlüklerin neden ileri gildiğini kolayca anlıyabilirler:

1 — Çocuğun yazarken yaptığı yanlışlara ve bu yanlışların çeşidine dikkat edin.

2 — Çocuk kendisine güç gelen bir konu üzerinde uğraşırken çalışma şekline dikkat edin.

3 — Güçlüğe uğradığı işlemde çalışırken yaptığı şeyleri çocuğa aynı zamanda sesli olarak söyletin. Bu usul çocuğun ne bakımdan güçlüğe uğradığını çabucak ortaya koyar.

4 — İlk üç tecrübenin meydana çıkarmadığı noktalar hakkında çocuğa sorular sorun, bu da birçok durumlarda faydalı olur.

Çocuğun ne bakımdan zorluğa uğradığı anlaşılınca, ona göre bir eğitim uygulanır. Çocuğun eksik tarafı sadece iyi anlıyamamış olmaksa, tekrar anlatmakla bu durum giderilir. Çocuğun daha önceki bilgilere ait temeli zayıfsa o zaman daha çocukla uzun müddet ilgilenmek gerekir.

Görme bozuklukları ve iyi beslenmemek de aritmetik öğrenmede güçlük meydana getirir.

ARİZONA

Amerika Birleşik Devletlerinin güney-batı kesiminde, Meksika ile komşu eyaletlerinden biridir. Adını, Papago yahut Pima Kızılderililerinin dilinde «küçük kaynak» anlamına gelen «Arizonac» tan aldığı sanılmaktadır. Yüzölçümü Türkiyenin üçte birinden biraz büyük olmasına karşılık, nüfusu sadece yirmide biri kadardır.

Yüzölçümü 295.134 km. kare
Nüfusu: 1.285.000
Başkenti: Phoenix

Volkanik dağlarla kaplı olan Arizona'yı Colorado nehri ve bu nehrin en önemli kollarından biri olan Gilla sular. Arizona, yayla, ova ve dağ bölgeleri olmak üzere, başlıca üç coğrafya bölgesine ayrılır.

Yayla bölgesi Arizona'nın beşte ikisini kaplar. Kuzey-batıda bu yaylayı kesen Colorado nehri burada dünyanın en ilgi çekici yerlerinden biri olan Büyük Kanyon'u meydana getirmiştir. Bu bölgenin başka önemli iki özelliği de Painted Desert (Boyalı Çöl) ile Petrified Forest (Taşlaşmış Orman) dır.

Ova Bölgesi Arizona'nın güney-batısını kaplar. Burada bazı sıradağlar vardır. Yağmurun az olması ancak sulama yolu ile tarım yapılmasına yol açmıştır.

Kuzey batıdan güney-doğuya doğru uzayan sıradağlar da Dağlık Bölge'yi meydana getirir.

Arizona'yı sulıyan Colorado nehri ve kollarından başka bölgede birçok küçük göller vardır. Bunların en önemlisi Mormon Gölü'dür. Burası eskiden otlak olan bir yerdi. Göl 1900'den sonra kendiliğinden ortaya çıktı. Arizona'da Mormon Gölü'nden daha büyük birkaç baraj gölü vardır. Bu arada Roosevelt, Coolidge ve Mead baraj göllerini sayabiliriz. Kurak Arizona'yı tarıma elverişli hale getirebilmek için irili ufaklı on bir baraj yapılmıştır. Dünyanın en büyük barajlarından biri olan Boulder (Hoover) Barajı bunların en önemlisidir.

Arizona'da zengin ormanlar da vardır. Yabani hayvanların başında dağ koyunu, puma ve yabani mandalar gelir.

Arizona'nın ürünleri arasında sığır, yumurta, bal, pamuk, üzüm önemli bir yer tutar. Meyvacılık çok ileridir. Bilhassa portakal ve hurmasiyle tanınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu eyaleti maden bakımından çok zengindir. Bilhassa bol bakır madenlerinden dolayı buraya «Bakır Devleti» bile denir. Ayrıca altın, gümüş, çinko, kurşun madenleri de vardır.

Arizona 1863'te Birleşik Devletlere ait bir arazi olarak kabul edilmiştir. O zamanlar yol bakımından Amerika'nın en kötü bölgelerinden biriydi. Tek taşıma vasıtası öküz ve katırlardı. Bu bölge Kızılderililerin en önemli yerleşme yerlerinden biri olduğundan, ilk yerleşenler çok sıkıntı çekmişlerdir. Onların geçirdikleri maceraları konu edinen birçok filim çevrilmiştir.

Arizona 1912'de Birleşik Devletlere eyalet olarak girdi. Bugün bir üniversitesi ve bir devlet koleji vardır. Uzunluğu 6.000 km. ye varan karayolları ve demiryolları Arizona'nın taşıma işlerini halletmiştir.

Goşolar Ülkesi

ARJANTİN

Arjantin arması

ARJANTİN, Brezilya'dan sonra Güney Amerika'daki devletlerin en büyüğüdür. Doğuda Brezilya, Uruguay ve Atlas Okyanusu, güneyde ve batıda Şili, kuzeyde Bolivya ve Paraguay'la sınırlanmıştır. Bu Güney Amerika ülkesinin idare şekli cumhuriyettir.

Yüzölçümü: 2.794.000 km. kare
Nüfusu: 20.252.000

Arjantin'in toprakları kuzeyde Bolivya ve Paraguay'dan başlıyarak güneye doğru uzanır. Memleketin bu doğrultudaki uzunluğu 3.500 km. kadardır. Genişliği de en enli olduğu yerde 1.500 km. yi bulur.

Arjantin Dağları

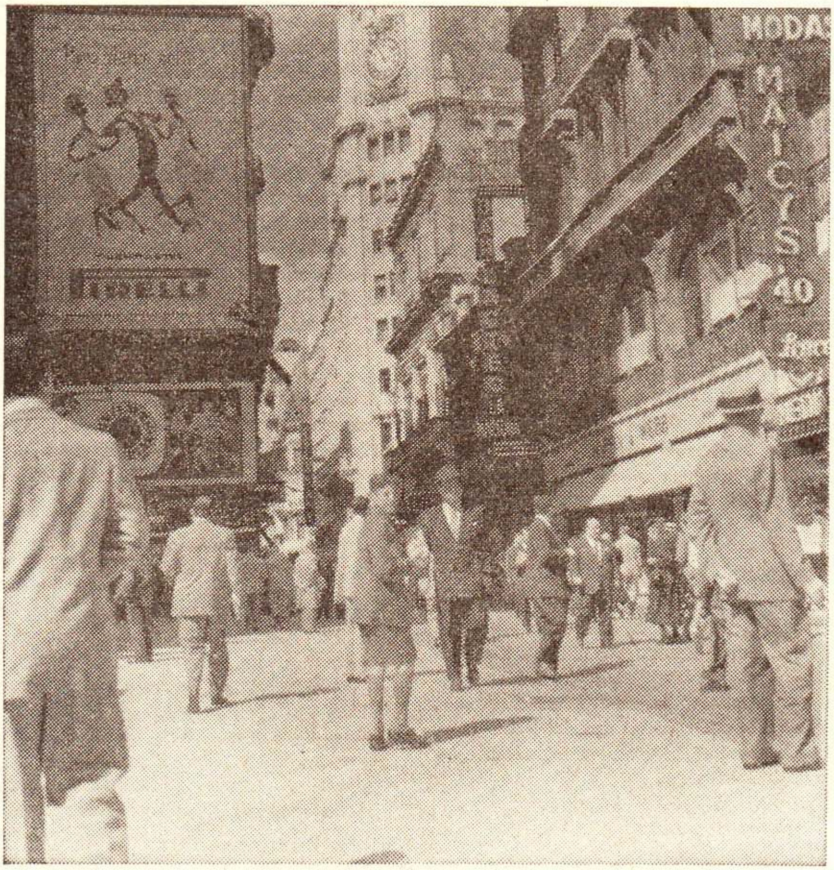
And Dağları Arjantin'in batı sınırını boydan boya kaplar. Bir kısım kuzey toprakları tropika bölgeleri içinde olduğu halde güneydeki Tierra del Fuego (Ateş Ülkesi) Antarktik kıtasına 1000 km. ye kadar yaklaşır. Zaten Şili'den başka dünyada hiçbir memleket Güney Kutbu'na bu kadar yakın değildir.

Arjantin-Şili sınırı Andlar'ın en sarp yerlerinden geçer. Güney Amerika'nın olduğu gibi bütün Amerika kıtasının da en yüksek yeri olan Aconcagua Tepesi (7040 m.) And Dağlarında ve Arjantin sınırları içindedir.

Doğudaki Mercedario ve Tupungato tepelerinin yüksekliği de 6.000 m. den fazladır.

Rio nehrinin güneyinden başlıyan Patagonya Andları kıtanın en güney kesimlerine kadar devam eder. Bunların yüksekliği dağların kuzey kesimlerindekinden daha azdır, 3.000-4.000 metre arasında değişir.

Dağlar doğuya doğru yüksekliğini büsbütün kaybeder, nihayet ovada son bulur. Parana

Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te işlek bir cadde

sek yerlerini saymazsak Arjantin'in en soğuk bölgesi güneydeki Santa Cruz'dur. Burada ısı kışın —36° ye kadar düşer. Yazın da en yüksek sıcaklık ortalama olarak 0° dir. Arjantin'in orta kesiminin iklimi genel olarak ılıktır. Yağışlar kuzeyde güneydekinden çok fazladır.

Arjantinliler'in Yaşayışı

Güney Amerika'daki memleketler arasında Beyazlar en çok Arjantin'de yaşar. Zaten buradaki Yerli sayısı da pek azdır. Bunlar ancak yüzde iki civarındadır. Bir de Yerli ile Beyaz karışımı Mestizolar vardır. Beyazların çoğunu İspanyollarla İtalyanlar teşkil eder. Ayrıca, Fransız, Alman ve İngiliz asıllı Beyaz da vardır.

Arjantin yerlilerinin en tipik örneklerinden birini «goşolar» teşkil eder. «Goşo» Amerikalılar'ın «cowboy» (kovboy), bizim «çoban», daha doğrusu «sığırtmaç» sözümüzün karşılığıdır. Bunlar ömürlerinin büyük bir kısmını at üstünde geçiren, kulakları son derece hassas kimselerdir. Çaya düşkünlükleri, kitara çalmaları başlıca özellikleridir. «At eyeri onların evidir» derler.

Arjantin bir tarım memleketi olduğu halde ahalisinin çoğu şehirlerde oturur. Genel olarak nüfusun % 60 ı şehirlerde yaşar. Bunun başlıca sebebi çiftliklerde işçinin çok az para kazanması, buna karşılık endüstri işlerinde çalışanların kendilerine daha iyi bir hayat sağlıyabilmeleridir. Arjantin nüfusunun beşte birine yakın kısmı başkent Buenos Aires ve yakınlarında yaşar.

nehri havzasını kaplıyan ovaya Gran Chaco denir. Gran Chaco Ovası başlıca kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ovanın ortalama yüksekliği 180-200 metre kadardır. Ovanın Atlas Okyanusu tarafına olan eğilimi çok az olduğundan nehirler yollarında biriken ağaç gövdeleri, çakıl gibi engelleri sürükliyemez, bilhassa yağmur mevsiminde taşarlar. Bu bakımdan, Parana ve Uruguay nehirlerinin orta kesimi bataklıktır. Genel olarak çok verimli olan bu iki nehir bölgesine Arjantin'in Mezopotamyası denilir.

Gran Chaco'nun güneyinde başlıyan Pampalar, güneyde Rio Colorado bölgesine kadar uzanır. Hemen hemen dümdüz gibi görünen Pampa Ovası batıya doğru gidildikçe yükselir. Pampalarda ağaç yoksa da otlaklar ve verimli topraklar çoktur.

Pampalar'ın güneyindeki Patagonya ise tamamen çorak bir topraktır. Bu bölge Rio Colorado nehrinden başlıyarak kıtanın en güney kesimine kadar uzanır.

Nehirler ve Göller

Amazon'dan sonra Güney Amerika'daki nehir havzalarının en büyüğü olan Plata havzasının büyük bir kısmı Arjantin topraklarında bulunur. Parana, Paraguay ve Uruguay nehirleri Plata sistemini meydana getirir. Uruguay Nehri (1500 km.) Uruguay sınırı boyunca güneye akar. Bazan La Plata körfezine bile nehir denir; halbuki burası sığ ve suyu tatlı bir körfezden ibarettir. Parana ve Uruguay nehirlerinin döküldüğü bu körfezin uzunluğu 300 km., enliliği de en geniş yerinde 80 km. kadardır. Buenos Aires şehri, La Plata kıyılarında kuruludur. Rio Colorado ve Rio Negro nehirleri Pampalar'da doğu yönünde akarak Atlas Okyanusu'na dökülür. Her iki nehir de And Dağları'ndan çıkar. Bu nehirlerin ikisi de gemiciliğe elverişlidir.

Patagonya'da da Andlar'dan çıkarak doğuya doğru akan nehirler vardır. Bunların hepsi de Atlas Okyanusu'na dökülür. İçlerinde en önemlisi Rio Chubut ile Rio Chico'dur (Parana ve Paraguay nehirleri hakkında Amerika maddesinde bilgi verilmiştir.).

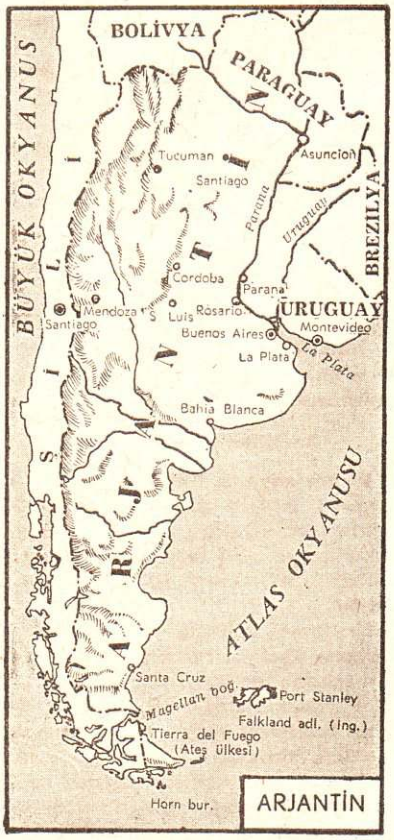
Arjantin göller bakımından son derece zengindir. Ancak, bunların çoğu haritada gösterilemiyecek kadar ufaktır. Patagonya'da Andlar'dan sızan kar sulariyle beslenen bir çok göl vardır. Viedma ve Buenos Aires, Argentina, Nahuel Huapi gölleri bunların en büyüğüdür. Patagonya'nın dağlarla kaplı göller bölgesinin şahane bir manzarası vardır.

Küçük göllere gelince, bunların en çok bulunduğu yer Buenos Aires eyaletidir. Yalnız burada 600 den fazla göl vardır.

Arjantin'in iklimi

Oğlak Dönencesi'nin kuzeyinde kalan tropika kesimini hesaba katmazsak Arjantin'in güneyi ılık bölgeye düşer. Güney yarımküresinde bulunduğu için Arjantinde mevsimler de bizimkine benzemez. Türkiyede yaz olduğu zaman Arjantin'de kış başlamıştır. Aralık, ocak, şubat ise Arjantin'in yaz aylarıdır.

Arjantin'in kuzey kısımlarında yaz aylarında sıcaklık 41° yi bulur. Güneye doğru inildikçe sıcaklık azalır. And Dağları'nın yük-

Arjantin hartası

Memleketin asıl yerlilerinin sayısı gitgide azalmaktadır. 1914'te 53.000 Yerli sayılmışken, bu sayı 1956'da 30.000 kişiye düşmüştür.

Arjantin'in Büyük Şehirleri

Arjantin'in en önemli şehirleri başkent Buenos Aires ve La Plata'dır (Bk. Buenos Aires, La Plata). Diğer önemli şehirler şunlardır:

Avellaneda: Aslında Buenos Aires'in bir mahallesi gibiyse de kendisine has idare teşkilâtı vardır. 300.000 nüfuslu, önemli bir endüstri merkezidir.

Bahia Blanca: Aynı adla anılan körfezdedir, Güney Pampa'nın ihraç limanıdır. 112.000 nüfusludur. Dokuma sanayii merkezidir, petrol tasfiyehanesi de vardır.

Cordoba: Gran Chaco bölgesindeki Cordoba eyaletinin merkezidir. Arjantin'in en eski şehridir. Bugün de, 370.000 i aşkın nüfusu ile Arjantin'in şehirlerinden biridir. Rasathane ve üniversitesiyle tanınmıştır. Cordoba Üniversitesi 1613 yılında kurulmuştur.

Rosario: Buenos Aires'ten sonra Arjantin'in en büyük şehridir. Nüfusu yarım milyona yakındır. Buenos Aires'in kuzey-batısında, Parana üzerinde bir nehir limanıdır. Rosario'da gıda endüstrisi ve kâğıtçılık çok ileridir.

Santa Fé: Arjantin'in en eski şehirlerindendir, 1573 yılında kurulmuştur. Önemli bir demiryolu merkezidir. Nüfusu 170.000 kadardır.

Tucuman: Kuzey Arjantin'in en önemli şehridir. 1565 yılında kurulmuştur, bugün şeker endüstrisi merkezidir. Nüfusu 235.000 kişidir.

Arjantin'de Eğitim

Arjantin'de eğitime büyük önem verilir. Daha 1905'te bir okuma-yazma seferberliği yapılmış, bu hususta bir de kanun çıkarılmış bulunuyordu. Öğrencilerin 6-14 yaşları arasındaki eğitimleri parasızdır.

Arjantin'in cahilliğe karşı açtığı savaş başarılı sonuçlar vermiştir. XX. yüzyılın ilk yarısında Arjantin'de okuma - yazma bilmiyenlerin yekûnu % 8-9 kadardı. Aynı tarihlerde memlekette 15.874 ilkokul açılmış bulunuyordu. Bu gayretlerin sonucu olarak Arjantin bugün Güney Amerika'da okuma-yazma bilmiyeni en az olan memleket olarak tanınmıştır.

Arjantin'de 8 üniversite vardır. Üniversite öğretim üyelerinin sayısı 3.600'ü geçer. Bu üniversitelerin başında Buenos Aires Üniversitesi gelir. 41.325 öğrencisi vardır.

Arjantin'de basına büyük önem verilir. 1946'da basın ve yayın işleriyle uğraşan 3.056 müessese olduğu tesbit edilmiş bulunuyordu. Bu basın teşekküllerinde çalışan işçilerin sayısı ise 44.207 idi.

Arjantin kültür ve sanatı bütün Güney Amerika memleketlerinin kültür ve sanatı ile yakından ilgilidir ve aynı yollardan geçip aynı özelliklere ulaşmıştır (Bk. Lâtin Amerika).

Arjantin'in Tabiî Zenginlikleri

Arjantin'in en büyük tabiî zenginliği verimli topraklarıdır. Pampa ovalarının toprağı o kadar zengindir ki hiçbir zaman gübrelenmek istemez. Bütün ova kalın bir çayır tabakasiyle kaplıdır. İnsan eliyle dikilen ağaçlardan başka ağaca da raslanmaz.

Bitki: Arjantin'in değişik iklimi bitkilerinin de çeşitli olmasını sağlamıştır. Burada sık tropika ormanlarından çöl iklimine kadar her çeşit bitki özellikleri görülür. Tropika ormanlarında çok büyük ağaçlar vardır. Gene bu ormanlarda çalılık ve bambulara da raslanır. En çok görülen ağaç çeşidi kozalaklılardır.

Dağ ormanları da gene memleketin kuzey bölgesinde bulunur. Bu ormanlara 400 m. den 2.500 metreye kadar olan yüksekliklerde raslanır. Tropika orman bölgesi gibi buraları da yılın her mevsiminde bol yağmur alır. And Dağları'nın güney kesimlerinde de ormanlar vardır. Buenos Aires çevresi dahil, Orta Arjantin ve Pampa ovaları çayır bakımından çok zengindir.

Arjantin'in en kurak bölgesi güney Patagonya'dır. Buralarda ancak çölün kurak ve sıcak havasına dayanabilecek çöl bitkileri yetişir.

Hayvan: Kuzey Arjantin ormanlarında birçok tropika orman hayvanı yaşar. Bunların başında maymun, tapir, dev karıncayiyen, jagar gelir. Hayvan bakımından Arjantin'e özellik verenler, otlaklarda ve çöl kesiminde yaşıyanlardır. Bunların başında lamanın Arjantin'de yaşıyan bir çeşidi olan «guanaco» ile, devekuşuna benziyen «rhea» gelir. Ovada irili ufaklı türlü çeşit kemirgen yaşar. Kıllı armadillo ile, köstebeğe benziyen bir çeşit hayvan And çöllerinin özelliğini teşkil eder. And Dağları'nda yaşıyan etoburların başında puma gelir. Arjantin'de, yerli ve göçebe, çok çeşitli kuşlar yaşar. Güney Amerika'ya mahsus bir çeşit timsah olan kayman, kaplumbağa, kertenkele de Arjantin'de sık raslanan hayvanlardandır. Nehirlerde Arjantin'e has «dorado» denen çok makbul bir balık bulunur.

Maden: Arjantin maden bakımından fakirdir. Büyük ölçüde kömür ve demir madeni olmadığı gibi kurşun, çinko, kalay, bakır, gümüş ve altın madenlerinden de çok az cevher elde edilmektedir. Batı ve Güney Arjantin'de zengin petrol damarları bulunmuştur.

Arjantin'de Tarım

Pampa bölgesi memleketin tarım kaynaklarının dörtte üçünü teşkil eder. Çiftçilik Arjantin'in en büyük endüstrisidir. Başlıca ürün buğdaydır. Arjantin buğday ihracında Kanada'dan sonra dünyada ikinci gelir. Mısır ihracı bakımından da dünyanın en başta gelen memleketlerindendir. Arjantin kendisine yetecek kadar şeker de elde eder. Yulaf, arpa ve pamuk da Arjantin'in ikinci derecede gelen ürünleri arasındadır. Memlekette 500.000 den fazla çiftlik vardır.

Hayvancılık Arjantin'in ekonomik hayatında çok önemli bir yer alır. Memlekette insan nüfusunun üç misli sığır yaşamaktadır. Bu sığırları güden goşolar bugün memleketin kuruluş zamanındaki özelliklerini kaybetmiştir. Arjantin'de sığır eti de başlıca ihraç mallarındandır. Bunlar dondurularak dışarıya gönderilir.

Arjantin'in ithal mallarının başında demir

Buenos Aires'te de New York'takilere benzer yüksek binalar vardır

José de San Martin Arjantin, Şili ve Peru'nun İspanyollardan kurtarılmasına çalışan büyük bir kahramandır.

ve çelik mamulleri gelir. Diğer ithal malları, kimyevi maddeler, makineler, ulaştırma vasıtaları, dokuma ve petrol mamulleridir.

Arjantin'de endüstri henüz emekleme devresindedir. Bilhassa kömür ve demir bulunmaması endüstrinin gelişmesini önliyen sebeplerin başında gelir. Dokuma, kâğıt, tütün, ayakkabı endüstrisi gittikçe gelişmektedir.

Arjantin'de Ulaştırma

Güney Amerika'daki devletler arasında en çok demiryolu olan memleket Arjantin'dir. Hele Buenos Aires eyaleti demiryolu bakımından çok zengindir. Bütün memleketteki demiryollarının uzunluğu 50.000 km. ye yaklaşır. Batıya doğru döşenen birkaç demiryolunun en önemlisi And Dağları'nı geçerek Valparaiso'ya kadar uzanan Transandine demiryoludur.

Arjantin'de demiryolları yapılmadan önce nehir yollarından, araba ve katırlardan faydalanılırdı. Yollardaki çamurun bazı bölgelerde bir metreyi bulduğu olurdu; onun için bu yollarda işliyecek arabaların tekerlekleri 3-3.5 metre çapında yapılırdı. 1932'den itibaren yol yapımına hız verilmiştir. Eskiden beri ulaştırma işlerinde kullanılan nehirlerden bugün de faydalanılmaktadır. Büyük gemiler La Plata'dan Parana nehrinin 1500 km. kadar içlerine girebilirler. Paraguay ve Uruguay nehirlerinde de büyük gemiler işliyebilir. Bu nehirlerin kolları da daha küçük gemilerin işlemesine elverişlidir. Böylece, memleketin içerilerine kadar giren gemiler ulaştırma bakımından büyük kolaylıklar sağlar.

Arjantin havayolları da günden güne gelişmektedir. Buenos Aires yakınlarındaki Ezeiza hava alanı dünyanın en büyük hava alanlarından biridir.

Arjantin'in Tarihi

Bugün Arjantin dediğimiz yere gelen ilk Avrupalının Juan Diaz de Solis olduğu sanılmaktadır. Bu seyyah 1516'da İspanya adına keşfe çıkmış, bu arada La Plata körfezini bulmuştur. Solis'in Uruguay kıyılarında Yerliler tarafından öldürülmesi üzerine, onun başladığı keşif işine 1526 da Sebastian Cabot devam etti. Cabot Yerlilerle dost olmasını bildi. Kendisine Yerlilerin gümüş hediye etmesi üzerine körfeze «gümüş» anlamına gelen La Plata adını verdi.

● İlk yerleşme: Arjantin topraklarına ilk yerleşme hareketi 1535 yılında başlarsa da ilk sürekli yerleşme Juan de Garay'ın önderliğinde 1580'de olmuştur.

Bu bölgede İspanyollara karşılık Portekizli'ler de 1679'da Colonia adı altında bir koloni kurdular. İspanyol bölgesi ile Colonia arasında kesin bir sınır olmaması uzun zaman kargaşalıklara sebep oldu.

İspanyollar, kolonilerini Portekizliler'le İngilizler'e karşı korumak için, büyük bir birleşme hareketine giriştiler. 1776'da bir genel valilik kuruldu. Portekizliler Colonia'dan atıldılar, Arjantin'in sınırları kesin olarak belli oldu. Artık, Buenos Aires 20.000 nüfuslu bir şehirdi. Genel bir valilik kurulması da İspanya ile ticaret imkânlarını genişletmiş, memleket gelişmeye başlamıştı.

● Bağımsızlık Savaşı: Arjantin 1806-1807 yıllarında İngilizler'in işgal teşebbüslerini püskürttükten sonra, 1810'da büyük bir ihtilâl merkezi haline geldi. Arjantinliler artık İspanya hâkimiyetinden kurtulmak, bağımsız bir devlet olmak istiyorlardı. O sırada Napoleon'un İspanya'yı işgal etmiş olması Arjantin'in bağımsızlık dâvasını oldukça kolaylaştıracaktı. Ancak bağımsızlığın ilânı 1816'ya kadar gecikti, 1817'den itibaren General José de San Martin kumandasındaki birlikler İspanyol ordularını yenmeye başladılar. Bu tarihten başlıyarak 10 yıl süren devre Arjantinliler için tam bir savaş çağı oldu. En sonunda, 1826'da kurucu meclis teşekkül etti. Buenos Aires başkent oldu, Bernardino Rivadavia ilk cumhurbaşkanı seçildi. Yalnız, kargaşalıklar henüz bitmemişti. 1829'da Juan Manuel de Rosas adında bir askerî lider idareyi ele geçirerek diktatörlük kurdu.

● İç Savaşlar: Rosas 1852'de devrildi, yeni anayasa kabul edilerek Justo José de Urquiza cumhurbaşkanlığına getirildi. Fakat, bu da beklenen sükûneti getirememişti. Buenos Airesliler onu tanımadılar. Bir müddet memleket iki başkentle idare edildi. Sonunda çıkan iç savaş General Bartolomé Mitre'nin zaferiyle sona erdi. Urquiza komutasındaki birlikler yenildi. Böylece General Mitre cumhurbaşkanlığına geldi (1862).

Arjantin bundan sonra bir gelişme devresine girdi. Tarım işleri ilerlemeye başladı, demiryolları yapıldı ve sığır yetiştirme işleri gelişti. Ancak, gene de iç savaşlardan kurtulamıyordu. 1912'de serbest seçim yapılmasını kabul eden bir kanun çıktı. 1916'da yapılan seçimleri Radikaller kazandılar.

Arjantin I. Dünya Savaşı'nda bağımsız kaldı. Fakat iç politika bir türlü düzene girmiyordu. 1930'da yapılan bir hükümet darbesiyle Muhafazakârlar iktidarı ele geçirdiler. 1943'te yeniden bir ihtilâl oldu ve askerî bir topluluk işbaşına geçti. 1944'te memleketin idaresini General Edelmiro Farrell aldı, fakat A. B. D., İngiltere ve diğer devletler onu tanımadılar. 1945'te Amerika Devletleri arasındaki konferanstan Arjantin çıkarıldı. Çünkü Mihver Devletleri'ne (Almanya, İtalya, Japonya'ya) karşı da bir yakınlık göstermeye başlamıştı. Ancak 1945'te Mihver Devletleri'ne harb ilân etmesi üzerine, İngiltere ile Amerika yeni Arjantin devletini tanıdılar, Arjantin Birleşmiş Milletlere de kabul edildi.

● Peron Devri: Edelmiro Farrell başkan iken memleketi asıl idare eden Juan Domingo Peron'du. 1946'da doğrudan doğruya kendisi cumhurbaşkanı oldu, 1955'e kadar memleketi diktatörlükle idare etti. Karısı Eva Peron ona siyasî alanda büyük bir destek oluyordu. Fakat 1952'de öldü. 1955'te yapılan bir hükümet darbesi ile de Peron devrildi, memleketten kaçtı. General Pedro Aramburu cumhurbaşkanlığına geldi. 1957'de kurulan Temsilciler Meclisi 1853 Anayasasını kabul etti, 1958'de yapılan seçimlerde Dr. Arturo Frondizi cumhurbaşkanlığına seçildi.

ARK LÂMBASI

İki iletken arasında yükselen ısı ile elde edilen gayet parlak ışıktan faydalanılmak suretiyle meydana getirilen bir aydınlatma aracıdır.

Bir elektrik üreticinin iki kutbuna bağlı iki kömür çubuk birbirine dokundurulduktan sonra birkaç milimetre uzaklaştırılırsa akım kesilmez, kömür çubuklarının uçlarının akkor haline gelmesiyle aralarında yay şeklinde bir ışık hâsıl olur. Elektrik akımı kullanılarak böyle bir ışık yayı meydana getiren lâmbalara «ark lâmbası» denilir.

Ark lâmbaları, kullanılan akımın cinsine göre, «doğru akımlı ark lâmbaları» ve «alternatif akımlı ark lâmbaları», diye ikiye ayrılır. Ayrıca, ışık yayını çevreliyen ortaya göre «kaplı ark lâmbaları» (havasız yerde), «açık ark lâmbaları» (hava ile temasta) gibi bazı çeşitleri vardır.

Ark lâmbasının ışık şiddeti yapısına, akım şiddetine, gerilime bağlıdır. Açık ark lâmbalarında yanma müddeti kömür çubuklarının uzunluğuna göre 3-20 saat arasında değişir. Kapalılarda 100 saatin üzerindedir. Bu arada 3000°-4000° ısı elde edilir.

Ark lâmbaları eskiden caddeleri, meydanları, büyük binaları aydınlatmak için kullanılırdı. Elektrik ampulünün icat edilmesinden sonra ark lâmbası geniş bir alanda önemini kaybetti. Bugün sadece projektörler, sinema projeksiyon makineleri vs. gibi yerlerde kullanılmaktadır.

Kömür elektrotlar arasındaki ışık yayı İngiliz fizikçisi H. Davy (1778-1829) tarafından 1813'te icat edilmiştir.

ARKADİA

Yunanistan'da Peloponez'in orta kesiminde bir dağlık bölgedir. Bu bölgede birçok vâdiler vardır, en tanınmışı Alphea Vâdisidir. Göller, ormanlar ve otlaklar da çoktur.

Batı edebiyatında, özellikle şiirde, eskiden,

İlk öncülerden De Soto 1541'de adamlariyle Arkansas'ı baştan başa geçerken Hot Springs adı verilen bir açıkhava ılıcasına rasladı. Kızılderililer bu sıcak su kaynağında hastalarını tedavi ediyorlardı. 1921'de burası Millî Park haline getirildi.

Arkadia temiz kalbli, sevgilerine sadık çobanların yaşadığı hayalî bir ülkeydi. Çok eski zamanlardan beri çobanlıkla geçinen Arkadia halkı tarihte ikinci derecede bir rol oynamıştır. M. Ö. VII. yüzyılın ortalarına doğru Kıral Aristokrates'i tahtından indirip krallığı ilga ettiler. O tarihten itibaren bu memleket cumhuriyetler konfederasyonu ile idare edilmeye başlandı. 232 yılına doğru Arkadia, Akhaia Birliğine girdi. Daha sonraları bu memleket de Yunanistan'ın akıbetine uğradı, Roma'nın bir eyaleti haline geldi.

1204'ten sonra Venediklilerin eline geçen Arkadia 1470'de Türkler tarafından zaptedildi.

ARKANGELSK (Bk. ARHANGELSK)

ARKANSAS

Birleşik Amerika Devletleri'nin bir eyaletidir. Güney-doğudadır. Mississippi nehri eyaletin batı sınırını teşkil eder.

Yüzölçümü: 138.132 km. kare
Nüfusu: 1.789.999
Başkenti: Little Rock

Son derece zengin tabiî kaynakları olan Arkansas çok zaman «Harika Eyalet» diye anılır. Nehir bakımından bütün memleketin en zengin bölgelerinden biridir. Arkansas nehri, eyaleti batıdan doğuya doğru ikiye böler. Nehirlerin çoğunun üzerinde barajlar yapılmıştır. Bunların en önemlisi Bull Shoals ve Norfolk barajlarıdır. Arkansas'ın kuzeyinde bulunan bu iki barajdan başka orta ve batı bölgelerde 7 baraj daha vardır.

Arkansas sadece akarsuları değil, maden suları ile de tanınmıştır. Yalnız Mammouth (Mamut) kaynakları günde 200.000.000 galon maden suyu verir.

Amerika'nın en eski millî parkı olan Hot Siprings Millî Parkı'nda 50'ye yakın kaplıca vardır. Arkansas'ın çok büyük bir kısmında olduğu gibi bu park da ormanlarla kaplıdır.

Arkansas'ın ticaretinde pamuk başta gelir, ondan sonra patates, meyva, kereste ticareti yer alır. Madencilik de ileridir. Arkansas'taki petrol kaynakları çok zengindir. Little Rock yakınlarında çıkan boksit Arkansas'ın en büyük tabiî zenginliklerindendir. Civa ve elmas madenleri de vardır.

Elmas ilk defa, 1906'da John M. Huddleston adındaki bir çiftçinin Murfresbore yakınlarındaki tarlasında bulundu. Bu elmaslar bugün sadece endüstride kullanılmaktadır.

Arkansas'ın en büyük şehri 102.213 nüfuslu başkent Little Rock'tur. Ondan sonra Fort Smith (47.942), North Little Rock (44.097) gelir.

Tarih. — Arkansas bölgesini ilk olarak 1541 yılında Hernando de Soto adındaki bir İspanyol denizcisi dolaştı. Mississippi bölgesinde 10 ay kadar dolaşan De Soto'nun bugünkü Hot Springs bölgesine kadar gittiği bilinmektedir. Bu seyahati «Ebedi Gençlik Çeşmesi» ni (Abıhayat kaynağını) bulmak için yapmış olduğu sanılıyor. Çünkü o zamanlar Hot Springs bölgesinde böyle bir çeşme bulunduğu söylenirdi.

Hernando de Soto'dan sonra 1673'te bir Fransız, 1682'de de bir İspanyol seyyahının bu bölgede dolaştığı bilinmektedir. Arkansas'ı İspanyollar 1769'da resmen almış, 1800'de Fransa'ya bırakmışlardır.

Amerikalılar'ın Arkansas'a yerleşmesi ancak 1803'te Louisiana'nın alınmasından sonra başlar. Ondan sonraki yıllarda Arkansas önce Louisiana, sonra da Mississippi arazisinin bir parçası oldu. Nüfusu gittikçe artan Arkansas 1836 yılında A. B. Devletleri'nin 25. eyaleti olarak kabul edildi. Arkansas, İç Savaş sırasında, 1861'de, Federal hükümetten ayrılmış, 1868'de yeniden Birliğe kabul edilmiştir.

Arkansas'ın asıl ilerlemesi ve gelişmesi XX. yüzyılda oldu. Bilhassa yüzyılın başlarında bulunan madenler ve ulaştırmanın ilerlemesi bölgeyi zenginleştirdi.

Eski eserleri inceleme bilimi

ARKEOLOJİ

ERKEOLOJİ, eski zamanlardan kalma sanat eserlerini, yapı ve şehir kalıntılarını, anıtları, her türlü eşyayı bulup inceleme bilimidir. Eski Yunanca «arkhaios» (eski) ve «logos» (bilim) kelimelerinden meydana gelmiştir. Bu bilimle ilgilenen kişiye de arkeolog denir.

Arkeolog eski zamanlarda insanlar tarafından yapılmış her eseri aynı titizlikle inceliyerek anlamlarına, cinslerine, malzeme ve devirlerine göre belli topluluklara ayırır, herbirini insanın geçmiş hayatının türlü safhalarını anlatmaya yarar belgeler halinde değerlendirir. Bu arada, türlü çalışma konusuna göre birtakım yardımcı bilim kollarından, hususiyle filoloji, antropoloji, coğrafya, jeoloji, etnoğrafya, sanat tarihi ve felsefeden faydalanır.

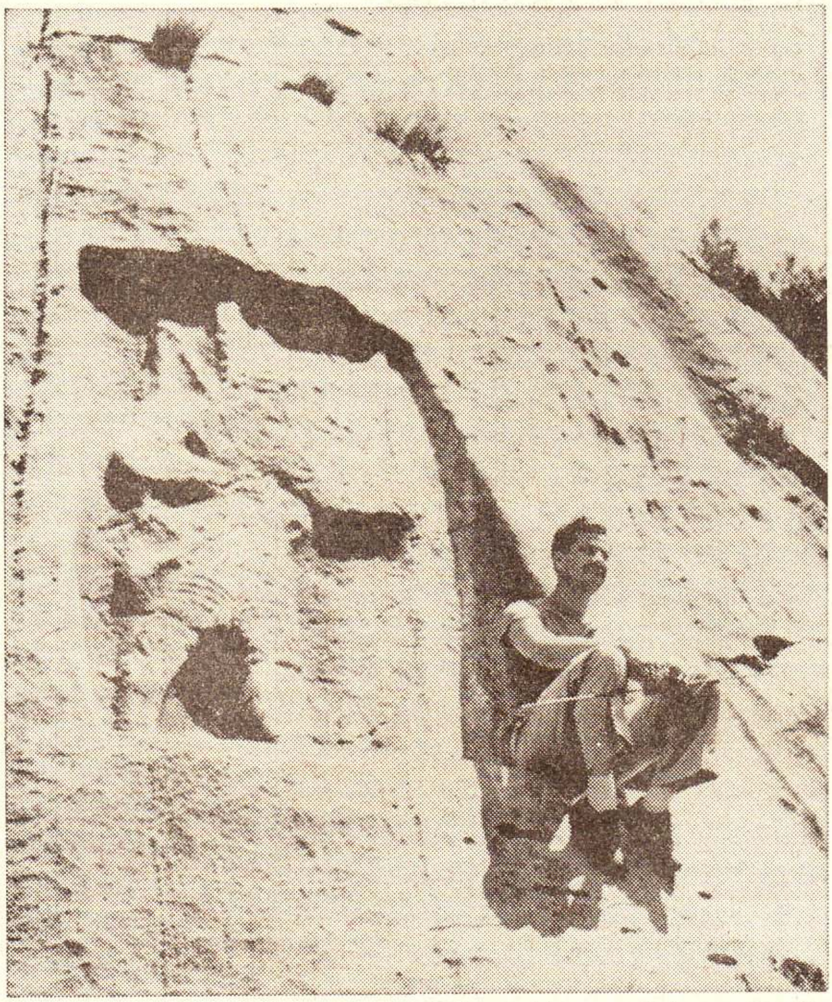
Geçmiş hayatı eserlerle izah yolundaki çalışmanın dört önemli bölümü vardır: 1) Arama-bulma; 2) Tasvir, teşkil ve tasnif etme; 3) Yorumlama; 4) Zamanın tesbiti.

1 — Arama-bulma: Arkeolog, toprak altında saklı bir eseri bulmak için uzun ve dikkatli incelemeler yapmak zorundadır. Bir peşin hüküm ve baskının etkisi altında kalmaması gereken arkeolog, arama-bulma işine başlarken, konusunun ve arazinin vasıflarına göre, bir metot uygular. Araştırılan yer bir höyük, bir tümülüs, bir düz yerleşme yeri, bir mezarlık, bir mimarlık anıtı olabilir. Arkeolog, bu değişik konuları incelemede uygulıyacağı metodu konuya, hattâ bulacağını tahmin ettiği eşyanın özelliklerine göre tâyin eder.

Kazı yolu ile arama-bulma işi yürürken yeni ve beklenmedik buluşlar öncekinden farklı tertipler almayı, yani metot değiştirmeyi de gerektirebilir. Asıl bulmayı sağlıyan kazı metotları her kazıcıya, hattâ türlü milletlere göre değişebilir.

2 — Tasvir, teşkil ve tasnif etme: Arkeoloğun ikinci işi, türlü usullerle meydana çıkarılan eserleri geçmişi açıklamaya yarar bir hale getirmektir. Bunun için, bulunan eserlerin ilk önce sağlam bir gözleme dayanan tasviri yapılır. Bu sırada eserlerin yapıldığı maddenin tesbiti, terkiplerine giren maddelerin tâyini için lâboratuvar analizlerine de lüzum görülebilir.

Ele geçirilen eserlerin çoğu hırpalanmış, kırılmış veya fiziksel ve kimyasal etkilerle asıllarını değiştirmiş bir durumda olabilir. Bu hallerde eserin aslını tâyin ile, eşyanın ilk yapıldığı veya kullanıldığı zamanki vasıflarına göre yeniden şekillendirilmesi, onarılması gerekir. Eser böylece tarihi aydınlatan belge olma vasfını kazanır. Arkeolog, yarım bir eser karşısında da bunun tamamını, nasıl olduğunu tâyin eder. Bunun için her şeyden önce sağlam bir görüşe, aldanmıyan bir sezişe ve kuvvetli bir muhayyeleye sahip olmalıdır. Bütün bu işler yapılırken, daha ön-

Anadolu'daki arkeoloji araştırmalarında bulunan bir eser: Malpınar mevkiine giden yol üzerinde kayalara kazılmış bir savaşçı kabartması

celeri ele geçirilen çeşitli eşya birer kıyaslama ögesi olarak değerlendirilir. Türlü vasıfları göz önünde bulundurulan bir nesnenin incelenmesinde uygulanacak metot gene nesneye, nesnenin çeşitli vasıflarına göre değişir. Bundan dolayıdır ki «Ne kadar arkeolog ve ne kadar eşya varsa o kadar da metot vardır» denilir.

Eserler incelendikten sonra tasnif edilir. Bu tasnif eserin gelişme safhalarına göre yapılır. Birbiriyle ilgisi olmıyan eserlerin bir araya getirilmesi, geçmişteki olayların canlılığını, devamlılığını bozduğu gibi, tarihle uğraşanların objektif bir inceleme yapmalarını da zorlaştırır.

3 — Yorumlama: Nesnelerin tasvir, teşkil ve tasnifinden sonra yorumlamaları gerekir. Her hangi bir eserin hangi maksat için yapıldığını, o şekli alması gerektiren sosyal veya tabiî etkenlerin tesbiti arkeoloğun başlıca görevidir.

4 — Zaman tesbiti: Arkeolog, incelediği bir eseri belli bir zamana mal etmek zorundadır. Bu, eser hakkında varılan hükümlerin soyut ve indî olmaktan kurtarılmasını sağlar. Bir eserin zamanını tesbitte göz önünde tutulması gereken esaslar çeşitlidir. Metotlu bir kazıyla elde edilen bir eserin zamanı bulunduğu seviyeye göre az çok kesin bir şekilde tâyin edilmiş demektir. Bununla beraber, yeni buluşlar bir kazı alanının, hattâ bir kültür çevresinin zaman bakımından durumunun bütününü veya bir kısmını değiştirebilir.

Yapı katlarının zaman sırasını tesbitten en esaslı kaynaklar yazılı belgelerdir. Daha önce uzak ve yakın çevrelerde ele geçenlere benzerlik gösteren eserler de tamamlayıcı belgeler olarak iş görür. Eğer tasvirli bir eserle yazı aynı anıt üstünde birleşirse, o zaman bu eser, zaman bakımından çok değer kazanır.

Arkeoloji Bölümleri

Arkeoloji, kültür bölgelerine ve devirlere göre, başlıca iki bölüme ayrılır:

I — Tarih öncesi Arkeoloji: İnsanın ilk görüldüğü çağdan yazının icadına kadar geçen zamanın eserleri ile uğraşır. Bu da a) Taş çağı; b) Tunç çağı; c) Demir çağı olmak üzere üçe ayrılır.

II — Tarih Çağları Arkeolojisi: Yazının icadından sonraki zamanın eserleriyle uğraşır. Bu da, milletlerin adlarına ve coğrafya bölgelerine göre kollara ayrılır:

1 — Klâsik Arkeoloji: a) Yunan Arkeolojisi; b) Ege Arkeolojisi.

2 — Mısır Arkeolojisi.

3 — Yakın Doğu Arkeolojisi: a) Eti Arkeolojisi; b) Biblik Arkeoloji; c) Kıbrıs Arkeolojisi.

4 — Roma Arkeolojisi.

5 — Bizans Arkeolojisi.

6 — Hıristiyan ve Hıristiyan öncesi Arkeolojisi.

7 — İslâm Arkeolojisi.

8 — Anadolu Arkeolojisi vs.

Arkeolojinin Tarihi

İnsan hayatının geçmişini öğrenmek için çok eski çağlarda da çalışılmıştır. Fakat başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Arkeoloji «tarihi masal olmaktan kurtaran» bir bilimdir. Onu bu hale getiren iki büyük bilginden biri Fransız bilgini Caylus (1692-1765), öbürü de Alman bilgini Winckelmann (1717-1768) dır. Winckelmann, arkeolojinin kurucusu sayılır. Eserlerin ilk defa metotlu bir şekilde izah ve tasvir edilmeye başlanması bu bilginler zamanındadır. Alman bilgini K. O. Müller de bir eserin nasıl inceleneceğine dair çok esaslı ilkeler ortaya koymuştur.

Arkeolojinin en çok geliştiği çağ XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarıdır. Kazılar yapan bilginlerin ortaya çıkardıkları eserler dünya müzelerine birçok koleksiyonlar kazandırmıştır. Mezopotamya'da ele geçirilen yazılı ve yazısız belgeler insanlık tarihinin açıklanmasında maddi medeniyet malzemesinin önemini açıkça ortaya koymuştur.

Anadolu'da Arkeoloji

Anadolu'da ilk kazıya H. Schliemann tarafından 1871 de Troia (Hisarlık) da başlanmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar süren bu dönemde Anadolu'da Eski Yunan ve Lâtin medeniyetlerine ait klâsik arkeoloji araştırmalarından çok önemli sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca Frikya'nın merkezi Gordion incelenmiş, Eti eserleri derlenmiş, Sakçagözü, Boğazköy, Kargamış, Zincirli, Alacahöyük kazıları ile Anadolu Arkeolojisi kurulmuştur. Bu dönemde derlenen eserlerin önemli bir kısmı ne yazık ki yabancı ülkelere götürülmüştür.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra yürütülen kazılar Anadolu kültürlerinin zamanlarını tespit ve bu ülkenin Batı-Doğu arasındaki özel yerini tâyin esasına dayanmıştır. Bu dönemde yapılan kazılar hem İç Anadolu'daki kültür katlarının tâyinini, hem de Eti ve Frikya arkeolojilerinin doğru bir yöne çevrilmesini sağlamıştır. Bu arada, 1881'de Hamdi Beyin şahsi gayreti ile aşağı yukarı Avrupalılarla birlikte başlamış olan ilk sistemli kazılardan sonra Cumhuriyet devrinde Millî Eğitim Bakanlığının yaptırdığı kazılar gelir. Bu sırada Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu Türk kazıcılığının dönüm noktası olmuştur. Kurum, Anadolu kazılarına yeni bir hız verilmesine çalışmış, Türk uzmanlarının yaptıkları kazılarda çıkarılan eserler ve bol filoloji belgeleri Anadolu Arkeolojisinin gelişmesini sağlamıştır.

Bütün bu eserler başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere diğer il, hattâ ilçelerimizde kurulan müzelerde toplanmıştır (Bk. MÜZELERİMİZ).

Romalılar Sirakusa şehrine girdikleri sırada Arkhimides kumların üzerinde bir geometri meselesinin halliyle uğraşıyordu. Yanına yaklaşan Romalı askere: «Dairelerimi bozma!» diye bağırdı. Bu bağırmaya kızan asker büyük bilgini öldürdü.

ARKEOZOİK (Bk. JEOLOJİK ZAMANLAR)

ARKHİMİDES (M. Ö. 287-212)

Matematikçi Arkhimides

Eski Yunanistan'ın ünlü matematikçi ve fizikçisidir. Sirakusa'da doğmuştur. Yaptığı savaş âletleri sayesinde Sirakusa Romalıların kuşatmasına iki yıl karşı koymuş, büyük bilgin, şehir Romalıların eline geçtiği sırada öldürülmüştür.

Mekanik ve hidrostatiğin kurucusu olan Arkhimides, çeşitli bilim konuları üzerine birçok yazılar yazmış olmasına rağmen, bunların ancak on dördü zamanımıza kadar ulaşabilmiştir. Bunlardan bazıları da eksiktir.

Arkhimides öğrenimini İskenderiye'deki ünlü matematik okulunda yapmıştı. Arkhimides'in meşhur sözleri arasında: «Bana kaldıracımı yerleştirecek bir yer bulun, dünyayı yerinden oynatayım» sözü en tanınmışlarından biridir. Onun en meşhur sözü de «Euraka!» (Buldum!) dur. Bunun hikâyesi şudur: Sirakusa Kıralı II. Hiero tacının som altından olup olmadığını incelemesini Arkhimides'ten istemişti. Bir gün Arkhimides yıkanırken, vücudunun kurnada sulara gömülünce suların yükseldiğini, kurnadan taştığını gördü. Bunun sonucu olarak bir cismin suya girince kendi ağırlığı kadar bir suyu taşırdığı kanaatine vardı. Büyük bir heyecana kapılarak sokağa fırladı: «Eureka! Eureka!» (Buldum! Buldum!) diye bağırarak koşmaya başladı.

Bunun üzerine, Arkhimides, kıralın tacını bir denemeye tutarak, taçın su içindeki ağırlığı ile aynı miktar su içinde aynı ağırlıkta som altın bir parçayı karşılaştırdı. Külçe altını bir kap içindeki suya batırarak külçenin çıkardığı su miktarını ölçtü. Sonra tacı suya batırıp çıkan suyu tarttı.

Arkhimides'in işi bu yönden inceleyip halletmesi üzerine Kıral Hiero tacı yapan kuyumcuyu sıkıştırdı ve adamın hilekârlığını ortaya çıkardı.

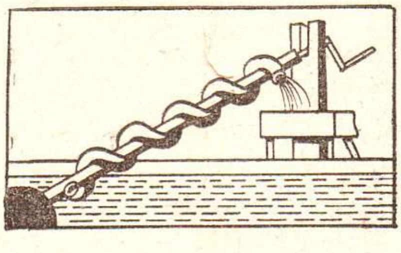
Arkhimides Kanunu bu meselenin hallinden sonra büyük bilgin tarafından şu şekilde konulmuştur: «Suya batırılan bir cismin ağırlığı bu cismin yerini tuttuğu suyun ağırlığı kadar azalır.»

Arkhimides'in fizik alanındaki buluşları terazi kanunu, eğik düzlem kanunu, ağırlık merkezi, Arkhimides prensibi, özgül ağırlık ve yakıcı aynalar gibi günlük hayatta her an karşılaşılabilen faydalı ve önemli şeylerdir. Meselâ yapmayı başardığı savaş âletleri sayesinde Sirakusa'yı iki yıl Romalıların kuşatmasına karşı korumuştu. Çeşitli aynalardan meydana gelen bir sistemle adanın tepelerinden güneş ışığı ile limandaki düşman harb gemilerini yakmaya muvaffak olmuştu. «Bana dayanabileceğim bir yer verin, dünyayı yerinden oynatayım» sözü de Arkhimides'in kaldıraç kanunlarının imkânlarını belirtmek için söylediği bir sözdür.

Gene bir rivayete göre bu şehir düşman eline geçtiği sırada Arkhimides kumların üzerinde bir geometri meselesinin halli ile uğraşıyordu. O sırada Romalı askerlerden biri yanına yaklaştı. Arkhimides: «Dairelerimi bozma!» diye bağırdı. Buna kızan Romalı asker büyük bilgini öldürdü.

Arkhimides'in geometri meseleleri üzerine yazılmış birçok eserleri vardır. Bu eserler birçok dillere çevrilmiştir.

ARKHİMİDES BURGUSU — Aşağıdan yukarıya su çıkarmaya yarıyan bir aygıttır. Arkhimides'in bu aygıtı bir Mısır gezisinde öğrenmiş olması ihtimali vardır. Bu aygıt eski zamanlarda Nil vâdisini sulamada ve gemilere dolan suları küpeştenin üzerinden boşaltmada kullanılırdı.

Arkhimides burgusu

Arkhimides burgusu bir silindir üzerinde yılankavi bir tarzda dönen bir borudan meydana gelmiştir. Alt ucu suya batacak şekilde eğik tutulur. Üst tarafta elle çevrilen ve aygıtı döndürmeye yarıyan bir kol vardır. Bu kol çevrilince burgu dönmeye başlar, içindeki su dönmenin verdiği hızla burgunun içinde yükselir, sonra yukarıdaki delikten dışarıya çıkar.

ARHİMİDES PRENSİBİ — Herhangi bir sıvı veya bir gaz içinde bulunan bir cisim yer çekimi kuvvetinin ters yönünde yani aşağıdan yukarıya doğru bir itilme kuvvetine maruz kalır. Arkhimides bunu şu şekilde izah etmiştir: Sıvı veya gaz içine batırılan katı bir cisim batan kısmının hacmi kadar sıvı veya gaz ağırlığına eşit bir kuvvetle yukarı doğru itilir. Buna göre, meselâ suya batırılmış olan bir cismin ağırlığı azalmış gibi görünür. Aslında bu yukarı iten kuvvetin yer çekimiyle ters yönde oluşundadır. Arkhimides'in bu özellikten faydalanarak cisimlerin hacimlerini hesapladığı bilinmektedir. Suda veya herhangi bir sıvıda yüzmekte olan bir cismin ağırlığı o cismin suya dalmış olan kısmiyle içine batırılan ortanın özgül ağırlığı çarpımına eşittir. Gazlarda özgül ağırlık küçük olduğu için gaz içinde bulunan bir cismi yukarı doğru iten kuvvet daha küçüktür.

Kuzey Kutbunu çevreliyen büyük kar ve buz bölgesi: ARKTİKA

ARKTİKA, Kuzey Kutup Dairesinin kuzeyinde kalan bölgeye denir. Kuzey Kutbunu çevreliyen bu bölge kar ve buzlarla kaplı deniz ve kara parçalarını içine alır. Asya, Avrupa ve Amerika'nın en kuzey kesimleri Arktika'ya girer. Ancak Kuzey Kutup Dairesi Arktika'nın kesin sınırı olarak kabul edilmemekte, coğrafya bakımından ağaç yetişme sınırı esas alınmaktadır.

Arktika; Alaska, Kanada, Norveç, İsveç, Finlandiya, Sibirya'nın bazı kısımlarını içine alır. Grönland'ın ise büyük bir kısmı bu bölgeye girer. Arktika'nın yüzölçümü 12.000.000 km kareyi geçen bir bölümü Kuzey Buz Denizi ile kaplıdır. Arktika'nın genel ölçümü ise 20.000.000 km. kare kadardır.

Arktika'nın Önemi

Bir zamanlar hiç önem verilmiyen ve soğukluğu yüzünden hiç kimsenin barınamıyacağı sanılan Arktika zamanımızda günden güne artan bir önem kazanmaktadır. Bir defa soğuk asla sanıldığı gibi değildir. Sibirya'da ve Amerika'nın bazı bölgelerinde (A. B. D. nin Wyoming, Montana, Minnesota gibi eyaletlerine kadar) Arktika'nın bazı kesimlerinden daha şiddetli soğukalra raslanmaktadır.

Arktika, Kuzey Amerika, Asya ve Avrupa arasında en kısa yol olması bakımından önemlidir. Son yıllarda Arktika üzerinden yapılmaya başlıyan seferler sayesinde bu kıtalar arasındaki mesafe çok kısalmış bulunmaktadır. Bilhassa bir savaş sırasında Arktika'nın daha da fazla önem kazanacağı muhakkaktır. Bu bölge aynı zamanda dünya iklimine tesir eden bir yer olması bakımından da önemlidir. Bilhassa Amerika'yı kasıp kavuran dondurucu kış rüzgârları Arktika'dan esmektedir. Burası ilkbahar, yaz yağmurlarının nispetine de etki yapar. Bu bakımdan bilhassa Kuzey Amerika için Arktika'daki hava durumu çok önemlidir.

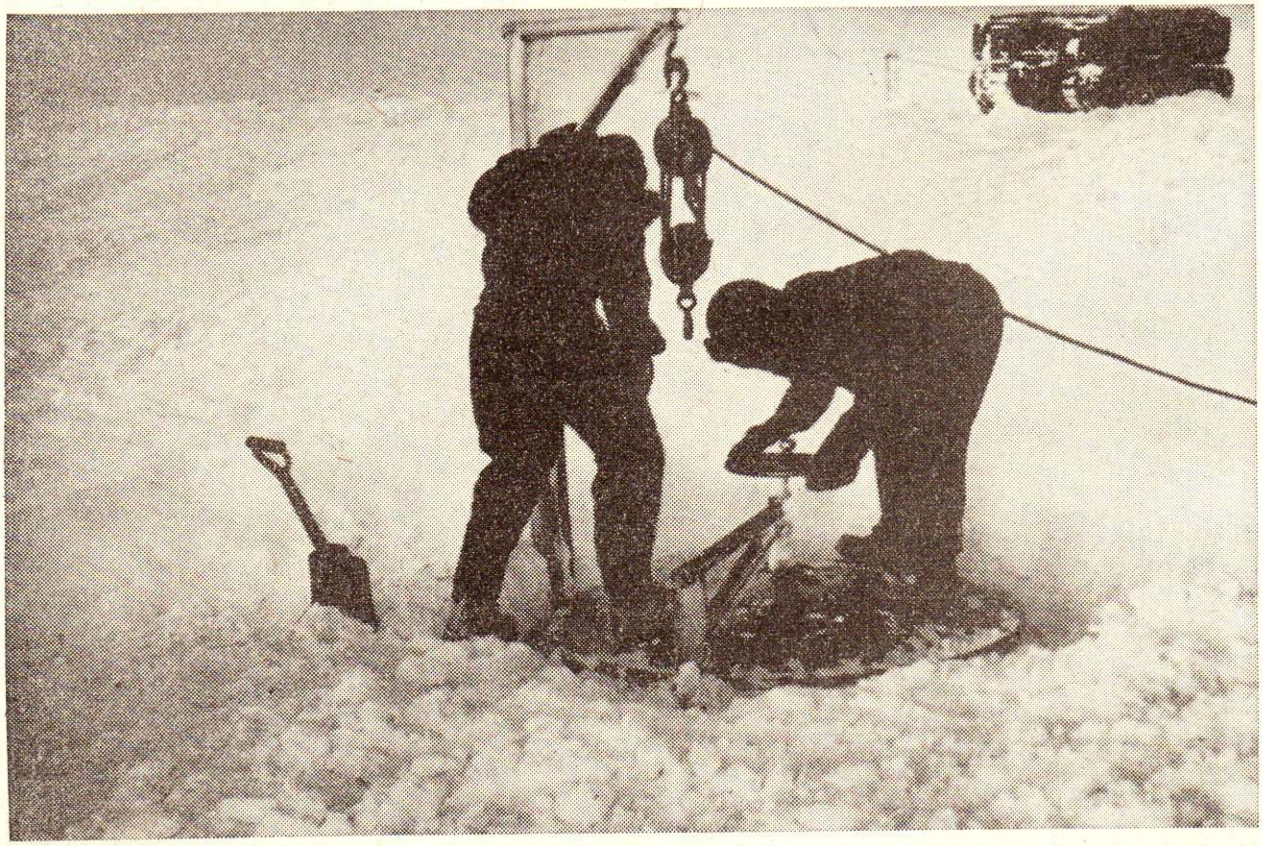
Nihayet Arktika'nın maden bakımından da önemi vardır. Atom bombaları için elzem olan uranyumun büyük bir kısmı Kanada'nın Kuzey Kutup Dairesi içinde kalan bölgesinden elde edilir. Burada başka madenlerin de bulunması mümkündür. Nitekim bilinen altın, demir madenleri ve petrol damarları işletilmek için beklemektedir.

Iklim. — Arktika'nın iklimini güneşten aldığı ışık ve sıcaklık miktarı tesbit eder. Dünyanın ekseni etrafında meyilli olarak dönmesi yılın altı ayında bu bölgenin güneşten mahrum kalmasına, altı ayında da devamlı olarak güneş görmesine sebep olur. Ancak, bu altı ay içinde düşen güneş ışıkları da dik olarak gelmez. Bu bakımdan yaz güneşi de Arktika'yı gerçek anlamiyle ısıtmaktan uzaktır.

Kuzey Buz Denizinin yarısından çoğu devamlı olarak buzlar altında bulunur. Derinliği 3.600 metreyi bulan denizin büyük bir kısmında kış ve yazın etkisi buz tabakası kalınlığının azalması ve artmasından ibaret kalır. Arktika'daki karalar da buzlar altındadır. Bu buzların kalınlığı bazı bölgelerde 60-90 metreyi bulur. Buralarda yazın buzların erimesi 10 sm. yi geçmez.

Buz kalınlığının az olduğu bölgelerde, yaz aylarında bazı bitkiler yetişir.

Arktika'nın en soğuk bölgesi ilk bakışta akla gelebileceği gibi Kuzey Kutbu veya yakın çevresi değildir. Kuzey yarımküresinin en soğuk yeri, Kuzey Kutup dairesi yakınlarındaki Yakutsk bölgesidir. Burada —86° yi bulan soğuklara raslanmıştır. Bu bölge Kanada ve Alaska'nın Arktika içindeki yerlerin-

Kuzey Kutup Bölgesi Hava Üssü'nde, iki havacı çelik kulübelerden birinin üzerine biriken karları temizliyorlar. Bu kulübeler ayrıca sık sık yeni ilâvelerle yükseltilir, böylece karların içine gömülüp kaybolmalarının önüne geçilmiş olur.

den daha soğuktur. Kuzey Buz Denizi adalarındaki en düşük sıcaklık — 53° kadardır. Kuzey Kutbunda ise şimdiye kadar tesbit edilen en düşük sıcaklık —48° yi geçmemektedir. Yaz aylarında ise Arktika'nın bazı bölgelerinde sıcaklık gölgede + 27° yi bulur. Alaska'nın Yukon bölgesinde raslanan + 32° bir rekor teşkil etmektedir, Arktika'ya kar az yağar. Yağan kar da son derece kuru ve yoğunluğu az olduğundan en küçük bir rüzgâra kapılarak uçar gider. Yazın yağan yağmurla kışın yağan kar miktarı üst üste toplanacak olsa 20 sm. yi geçmez.

Arktika'da önemli bir buzul da yoktur. Çünkü buzul teşekkülü için her şeyden önce dağ lâzımdır. Alaska'daki 1.800 metreyi bulan kıyı dağlarının yüksekliği buzul teşekkülüne yeter derecede değildir. Ancak daha güneyde, yüksekliği 3.000 metreyi bulan dağlarda bazı buzullar vardır.

Arktika'da çok sık sis olur. Değişik rutubet ve sıcaklıktaki hava akıntılarının karşılaşması sis meydana getirdiği için bu bölge sık sık sisle kaplanmaya çok müsaittir. Meselâ yazın karadan esen en ufak bir rüzgâr denizin buzlu havasiyle karşılaşınca hemen sise sebep olur. Aynı şekilde denizden esen soğuk rüzgâr da fazla ısınmış karaların üstüne gelince sis meydana getirir.

Kuzey Kutup Bölgesi Hava Üssü'nün gece görünüşü. Etraf devamlı olarak aydınlatılır. Böylece, üsten uzaklaşanların yollarını bulması sağlanır.

Arktika'nın Tabiî Zenginlikleri

Arktika'nın güney kesimlerinde 2.000 çeşit bitki yaşadığı tesbit edilmiştir. Bu kesimde geniş ölçüde lâdin, huş ağacı, köknar ormanları vardır. Aynı şekilde bodur söğüt ve akçaağaçlara da raslamak mümkündür. Daha kuzeyde Arktika çayırları, çalılıklar ve likenler yetişir. Bunlar bölgede yaşıyan misk öküzlerinin başlıca gıdasını teşkil eder. Arktika'da çiçek açan bitkiler, çiçeksizlerden 10 misli fazladır.

Arktika'da yaşıyan hayvanların başında ren geyiği gelir. Bunların tarih öncesi zamanlardan beri evcil bir hayvan olduğu bilinmektedir. Halen bu hayvanların sayısı kesin olarak belli değildir. Ancak bilinen bir şey varsa Arktika Sibiryasında herhangi bir sürü sahibinin 1.000-5.000 baş ren geyiğine sahip bulunduğudur.

A. B. D. ise ilk olarak 1892 de Rusya'dan 16 baş ren geyiği ithal etmekle işe başlamıştır. Ondan sonra da 1902 ye kadar devam eden ithalât Çarın emriyle durdurulmuştur. Fakat alınan ren geyiklerinin üretilmesi sayesinde 1928 de Alaska'da 800.000 baş ren geyiği yetiştirilmiş bulunuyordu. İlgili makamlar Alaska'nın Arktika bölgesinde 3-4.000.000, Kanada Arktika bölgesinde ise 30.000.000 geyiğin yaşıyabileceğine kanidir. Avrupa ve Asyadaki imkânlar ise bunlardan daha fazladır. Buradaki bitki kaynakları 100.-125.000.000 ren geyiğini besliyecek kudrette görülmektedir. Arktika'dan ren geyiğinden başka insana faydalı hayvan yetiştirilemediğinden, bunların yetiştirilmesine büyük önem verilmektedir.

Arktika'da yaşıyan başka bir önemli hayvan da «misk öküzü» diye anılan bir nevi mandadır. Bunlar yün bakımından önemlidir.

Maddemizin başında bahsettiğimiz gibi Arktika maden cevheri bakımından da ilgi çekmektedir. Kanada'da elde edilen bir maddeden uranyum ve radyum çıkarılmaktadır. Kuzey Kanada'da petrol bulunduğu gibi, Alaska'nın Arktika bölümünde de altın ve bakır vardır. Sibirya'da da altın madenleri işletilmektedir.

Arktika'da Yaşıyanlar

Milyonlarca kilometre karelik bir yer olan Arktika'nın nüfusu pek azdır. Burada nüfus yoğunluğu 100 km. kareye 1 kişi kadardır. Bölgede yaşıyan yerliler, çevrenin şartlarını iyi bildikleri için, kendilerine göre oldukça rahat bir hayat sürerler.

Amerika'nın Arktika bölgesinde ve Grönland'da Eskimolar yaşar. Bunlar bitki ve meyva namına bir şey bilmez, et ve balık yiyerek geçinirler (Bk. Eskimolar). Kuzey Avrupa'nın Arktika bölgesine Lâponya denir. Burada yaşıyan Lâponlar ren geyiği sürülerini otlatarak kıtanın en kuzey kesimlerine konup göçerler (Bk. Lâponya). Kuzey Sibirya'da yaşıyanlar da ren geyiği sürüleri beslerler.

Arktika'da İlk Keşifler

Arktika'ya yapılan keşif seyahatlerinden çoğunun hedefini Kuzey Kutbu teşkil etmiştir. Kuzey Kutup Çemberine yaklaşan ilk gezginin Yunanlı Pytheas olduğu sanılmaktadır. Pytheas M. Ö. 325 yılında kuzey Avrupa'ya bir keşif seyahati yapmış, Norveç'in kuzeyine kadar gitmişti.

Aradan tam 1.150 yıl geçtikten sonra, 825'te, İrlanda'lı rahipler Thule adını verdikleri bir ada keşfettiler ki, burası Kuzey Kutup Çemberi'ne çok yakın olan İslanda adasından başka bir yer değildir. İslanda'ya yerleştikten sonra da Grönland'ın keşfedilmesi gecikmedi. Bu da, Arktika'ya yaklaşmak için atılan bir adımdı. X. yüzyılda İsveçli Kızıl Eric ilk Grönland kolonisini kurdu.

500 yıl sonra, 1553'te Willoughby ile Chancellor'un İngiltere adına Beyazdeniz'e yaptıkları keşif seyahatini görüyoruz. Bu tarihten sonra Arktika çevresine yapılan seyahatler sıklaşmaya başladı. John Davis adında bir İngiliz 1585-87'de Grönland ve Baffin arazisi arasındaki Davis Boğazı'nı keşfetti. 1590-97 yıllarında Holândalı Willem Barents, Novaya Zemlya adasında ve bugünkü kendi adiyle anılan Barents Denizi'nde keşiflerde bulundu.

Bu çevrede XVII. yüzyılda en önemli ke-

Arktika'da Eskiden zıpkınla avlanan Eskimolar şimdi modern tüfekler kullanarak avcılık yapmaktadırlar.

şifleri iki Ingiliz seyyahı yapmıştır. Henry Hudson 1607-11'de Hudson Körfezi ile Hudson Boğazı'nı keşfetti. William Baffin de 1615'te Baffin Arazisi'nde keşif seyahatlerinde bulundu.

XVIII. yüzyılda en önemli keşif seyahati olarak 1728'de Vitus Bering adında bir Danimarkalı denizcinin yaptığı seyahati sayabiliriz. Bering Boğazı bu seyahatte bulunmuştur.

Facia Yolcuları

Arktika'ya en önemli keşif seyahatleri XIX. yüzyılda yapılmıştır. Bu devredeki keşif seyahatleri daha çok ilmî gayeler taşıyordu. Jeologlar dünyanın yapısını öğrenmek bakımından kutup çevresindeki toprakların durumunu bilmek istiyorlardı. Bir zamanlar Avrupa ve Kuzey Amerika'nın büyük bir kısmını kaplıyan Buz Çağına dair Arktika'nın incelenmesi sayesinde daha fazla bilgi alabileceklerini umuyorlardı.

Yapılan seyahatlerin çoğu facialarla sonuçlandı. 1845'te Sir John Franklin ve beraberindeki 128 kişi «Erebus» ve «Terror» adlı iki gemiyle Kuzey-Batı Geçidi'ni aramak için yola çıktılar. Yıllarca kendilerinden bir haber alınamadı. 1859'da onları kurtarmaya gidenler ancak cesetlerini buldular. 128 kişiden hiçbiri hayatta kalmamıştı. 1880 yılında da bir Amerikan heyetindeki 23 kişiden 16'sı açlıktan öldü. Gene 1897 de Dr. Salmon Andrée adlı bir İsveçli ile iki yardımcısının balonla Kuzey Kutbuna ulaşma teşebbüsleri de bir facia ile sonuçlandı. Balonun düştüğü ve üç seyyahın öldüğü ancak otuz yıl sonra anlaşıldı.

Kuzey-Batı Geçidi

Bununla beraber, bu devrede Arktika'ya başarılı birçok sefer yapılmıştır. Kuzey-Batı Geçidini geçmeyi ilk defa başaran İngiliz Robert McClure oldu. 1850'de Franklin heyetini aramak için yola çıkan McClure ve gemisi üç kış buzların arasından kurtulamadı. Sonunda içindekiler gemiyi bırakarak Melville Adası'na doğru yürümeye başladılar. Orada zaten bir gemi kendilerini bekliyordu. Adaya ulaşan McClure ve adamları böylece ilk defa Kuzey-Batı Geçidi'nden geçmiş oldular.

Kuzey-Doğu Geçidi

25 yıl sonra Norveçli Nordenskjöld Kuzey-Doğu Geçidi'ni bulmak için teşebbüse geçti. 1878 yılında Norveç'ten «Vega» adlı gemisiyle hareket ederek 14 ay sonra Japonya'da Yokohama'ya vardı.

XIX. yüzyılda yapılan en önemli keşif seyahatlerinden biri Robert E. Peary'nin Amerika Birleşik Devletleri adına yaptığı seyahattir. 1891-92 yılları arasında yapılan bu seyahat sırasında Peary, Grönland'ın kuzeyinden dolaşarak, burasının bir ada olduğunu meydana çıkardı. Norveçli Fridtjof Nansen de «Fram» adlı gemisiyle, Kuzey Kutbu'na 400 km. kadar yaklaştı (Bk. Nansen).

1893'te yola çıkan Nansen Kara Denizi'ni geçtikten sonra Asya kıyıları boyunca doğuya doğru ilerledi. 1895'te o zamana kadar bir geminin varabildiği en yüksek paralele (85° 55') ulaştı. Buraya vardıktan sonra gemiyi bırakarak Kuzey Kutbu'na doğru ilerledi ve kutba 400 km. kadar yaklaştıktan sonra gemisine geldi. Nansen seyahatinden 1896 da döndü.

Kuzey Kutbunun Fethi

XX. yüzyılın başlarında Kuzey Kutbu'nu fethetmek için ilk önemli seyahati Roald Amundsen yaptı (Bk. Amundsen). Daha sonra Güney Kutbu'na da seyahat eden Amundsen, «Gjöa» adlı gemisiyle, 1903 yılında seyahate başladı. Asıl maksadı Kuzey Mıknatıs Kutbu'nu bulmaktı. Bu kutbun sabit olmadığını düşünen Amundsen, 19 ay müddetle, Amerika'nın kuzey kıyıları boyunca Mıknatıs Kutup alanında dolaştı.

1908 yılında Amerikalı Frederick A. Cook, Kuzey Kutbu'na vardığını iddia ettiyse de bu iddia güvenilir görülmedi.

Gene Amerika Birleşik Devletleri adına seyahat eden Robert E. Peary 1909 yılında Kuzey Kutbu'na vardı. Peary'nin seyahati sırasında yanında Henson adında bir Zenci ile dört Eskimo bulunuyordu. Günde 10 saat yürümek suretiyle, 6 nisanda Kutba vardılar. Peary, burada yaptığı incelemelerden sonra, Kuzey Kutbu'nun tam yerini tesbit etti (Bk. Peary).

Kuzey Kutbu'na yapılan ilk uçak seyahati 1926 yılına raslar. Gene bir Amerikalı, Richard E. Byrd, uçakla, Kuzey Kutbuna kadar giderek geri döndü. Norveçli Roald Amundsen, Avustralya'lı G. Hubert Wilkins, İtalyan Umberto Nobile de 1928'de uçakla Kuzey Kutbu'na seyahat ettiler. 1937 yılında da iki Rus heyeti, bazı meteorolojik incelemelerde bulunmak üzere, Kuzey Kutbu'na gitti.

Kutbun Altından Geçen Gemi

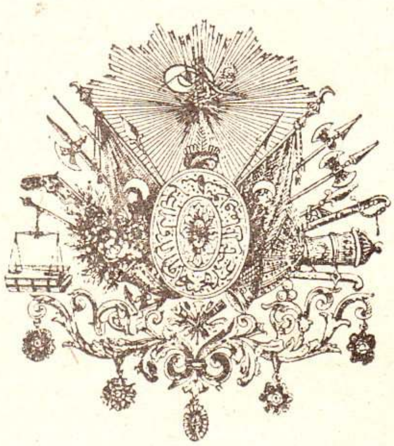
Kuzey Kutbu'na deniz ve havadan yapılan seyahatlerden sonra sıra denizaltından yapılacak seyahate gelmişti. Çünkü Kuzey Kutbu'nun altında kara olmadığı, kalın buz tabakalariyle kaplı bir denizin üstünde bulunduğu anlaşılmıştı. Üstelik bütün Arktika askerlik bakımından da, bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra, büyük bir önem kazanmaya başlamıştı.

Kuzey Kutbunu denizin altından geçme şerefini Amerika Birleşik Devletleri kazandı. Amerika'nın ilk atom denizaltısı «Nautilus», birkaç defa buz altına dalma teşebbüsü yaptıktan sonra, 1958 yılı temmuzunda bu ta-

William Benedit ve Joseph Fletcher adında iki Amerikan yarbayı bir uçakla Kuzey Kutbuna indiler, orada 8 haziran 1906'da Amiral Peary'nin diktiği levhayı, ayrıca ondan kalan kayaklarla ve yiyecek artıkları ile karşılaştılar. İki yarbay Kutba Amerikan bayrağını diktikten sonra geri döndüler.

rihî seyahatine başladı. Büyük Okyanus kıyılarından kalkan «Nautilus», Bering Boğazı'nı geçtikten bir müddet sonra buzlarla karşılaştı, denize daldı. Gemi 132 m. derinlikten gidiyordu. 3 ağustos 1958 tarihinde tam Kuzey Kutbu'nun altından geçti. 7 ağustosta da Grönland yakınlarında denizin üstüne çıktı.

II. Abdülhamit devrindeki Osmanlı arması

ARMA

Bir devletin, hükümdarın, şehrin, kurumun veya ailenin kendine ait alâmet ve işaretidir.

Dünyanın her tarafında insanlar, çok eski çağlardan beri kendilerine mahsus özel işaretler ve alâmetler taşımak eğilimi göstermişlerdir. İbranîler'de, Çinliler'de, Avrupalılar'ın istilâsından önce Aztekler'de ve hemen bütün öteki milletlerde bu eğilim görülmektedir. Fakat bu işaretlerin arma haline gelmesi XII. yüzyıla raslar. Bazılarına göre Haçlı Seferlerine katılarak Doğu'ya gelen Avrupalılar arma kullanma âdetini alıp memleketlerine götürmüşlerdir.

Genel olarak, kalkan veya miğferlere konan arma, yüzleri tamamiyle örtülü olan şövalyelerin kendi adamları tarafından tanınmasına yarardı. Barış zamanlarında bu alâmetler mühürlerde kullanılırdı. İlk armalı mühür 1150 yılında kullanılmıştı. Avrupa kıral ve prenslerinin armaları çoğu zaman taç, manto, gerdanlık, taht sayvanı gibi şekillerin birleşmesinden meydana gelirdi.

Bugün için arma bir süs ve mühürlü belgelerin orijinalliğini belirten bir işaretten başka bir şey değildir. Önceleri imparatorlar tarafından ancak asillerin kullanmalarına müsaade edilen arma XIII. yüzyılda imparatorun yardımcıları tarafından da verilebilmiş, asilzadelerin yanı başında orta tabaka halk, köylüler ve başka dinden olanlar da arma sahibi olabilmişlerdir.

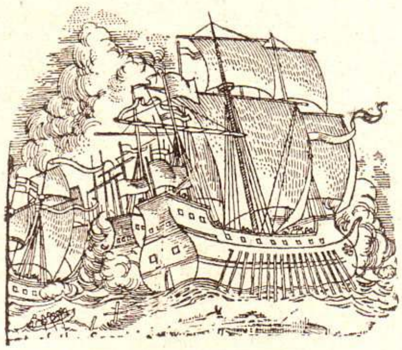
Çeşitli eski Avrupa armaları

Osmanlı İmparatorluğunun son devirlerinde II. Mahmut zamanında devlet için bir arma kabul edilmişti. Bu armanın en üstünde güneş ışıkları arasında bir tuğra, altında tuğranın yarısını kaplıyan bir hilâl resmi, hilâlin içinde de «El-müstenid bi-tevfikat-ir-Rabbaniyye melik-üd Devlet-i Osmaniyye» (Osmanlı Devleti hükümdarı Tanrı'nın buyruklarına dayanır) ibaresi yazılıydı; ayrıca, bağımsızlık, adalet ve kanun timsali olarak sancak, kılıç, teber, tabanca, top, süngü, terazi ve kitap vardı. Sonraları, hilâl kaldırılmış, yazı kalkanın içine yazılmıştır.

ARMADA

İspanyolcada «Donanma» anlamına gelen bu kelime 1588 tarihinde İspanya Kıralı II. Philippe'in Büyük Britanya Adasını zaptetmek amaciyle meydana getirdiği donanmaya verilen addır.

Büyük Karl (Şarlken)in oğlu olan Philippe, İngiltere Kıraliçesi Elizabeth'e karşı harekete geçti. Elizabeth'in emriyle idam edilen İskoçya Kıraliçesi Mary Stuart'ın öcünü olmak istiyordu. Philippe o zamana göre pek muhteşem ve büyük bir kuvvet demek olan 130 gemilik bir donanma meydana getirdi, adına da «Yenilmez Armada» dedi.

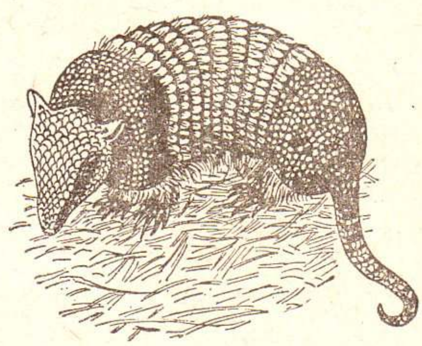
Yenilmez Armada İngiliz donanmasiyle tutuştuğu bir savaş sırasında

Armadada 19.000 kara, 8.000 de deniz askeri vardı. Armadanın görevi Holânda'da Flandre eyaletinde Parma Prensi komutasında bulunan İspanyol ordusunu İngiltere'ye geçirip Elizabeth'i tahttan indirmekti.

Fakat «Yenilmez Armada» denize açılır açılmaz, çok hızlı İngiliz teknelerinin amansız top ateşiyle karşılaştı. Bir yandan kumandanlarının beceriksizliği ve o sırada patlıyan fırtına, bir yandan da İngilizlerin tecrübeli denizcileri Yenilmez Armadayı fena sarstı. Armadanın kumandanı başarıdan ümidini keserek geri dönmek için İngiltere'nin kuzeyinden dolaşmak istedi, fakat fırtına çok fazlalaştığı için bunu başaramadı. Gemilerin bir kısmı engin denizlerde battı, sadece elli gemi İspanya'ya dönebildi. Yenilmez Armada'nın uğradığı bu başarısızlık Holânda'nın egemenliğine kavuşmasına, İngiltere'nin de denizlerde üstünlüğünün artmasına yol açtı.

ARMADİLLO

Memeliler sınıfının Dişsizler grupundan bir hayvandır. Amerika'da kuzeyde Texas'tan, güneyde Arjantin'e kadar olan bölgede yaşar. Sakin tabiatlı, korkak bir hayvandır. Vücudunun sırtı, başının üstü kalın bir kabukla örtülüdür. Bu kabuk kahverengimsi siyah renkte olup üzerinde sarımtırak benekler ve lekeler vardır. Gözleri uzağı görecek kadar kuvvetli değildir, fakat işitme ve koku olma duyuları sayesinde düşmanlarını uzaktan hisseder, pek kısa olan ayaklarına rağmen vücudundan beklenmiyen bir hızla kaçar.

Armadillo

Armadillo kuru ve çorak topraklarda yaşar, yuvasını toprağın içine yapar. Bir cins armadillonun boyu 80-90 sm. kadardır. Ayrıca o uzunlukta bir de kuyruğu vardır. Ötekiler ise 15-20 sm. kadardır. 180 sm. kadar boyda armadillo fosillerine raslanmıştır.

Armadillolar geceleri avlanırlar, böcek, kurtçuk, kök, meyva yerler. Yerliler armadilloların etini yedikleri gibi ayrıca sırt kemiklerinden de sepet yaparlar.

ARMONİKA

Akortlu bir sıra çan, çubuk veya sırça tüplerden meydana gelen bir müzik aletidir. Ses verici parçalar birbirine değdirilerek çalınır. Franklin'in yaptığı, çanları camdan olan armonika en çok yaygın olanıdır. Daha sonraları klâvyeli armonikalar yapılmıştır, bunların birçok çeşitleri vardır.

Ağız Armonikası. — Armonikayla hiç ilgisi olmıyan, ağızla üflenerek çalınan çalgıya da «armonika» veya «ağız armonikası» adı verilir. Halk arasında «mızıka» da denen bu tip armonika bir sıra madeni dilciklerin gam derecelerine göre bir mahfaza içinde dizilmiş bulunmasından ibarettir. Daha geliştirilmiş tiplerinde yandaki düğmesine basarak bemollü ve diyezli sesler elde edilebilir. Halk arasında böylesine «pompalı mızıka» denir.

ARMONYUM

Küçük boyda bir piyano büyüklüğünde bir müzik âletidir. Aynen org gibi çalınır. Önünde piyanonunkinin aynı olan klâvyesi, karşıda, çekildiği zaman değişik tonda sesler veren düğmeleri vardır. Aşağıdaki iki pedala ayakla basılıp kaldırarak içerdeki körük harekete getirilir, bu hava akımından ses elde edilir.

ARMUT

İkiçeneklilerin Gülgiller familyasından 8-10 m. yüksekliğinde, kazık köklü bir meyva ağacıdır. Bin kadar çeşidi vardır. Meyvası, yalancı bir meyva olup çiçek çanağının etlenmesinden meydana gelmiştir. Bazı çeşitleri tamamen çekirdeksizdir. Genel olarak meyvanın içindeki çekirdek evinin beş gözünün her birinde 1-2 çekirdek bulunur.

Armudun anavatanı Anadolu, Kafkasya ve Orta Asya'dır. Etiler zamanında Anadolu'da armut geliştirilmiştir.

Armut kurağa en çok dayanan meyvalardandır. Bir ağaçtan 50-400 kg. armut elde edilebilir. Armut, içindeki A, B, C vitaminleri sayesinde, besleyici ve yumuşaklık vericidir. Kurusu çerez ve hoşaflık olarak kullanılır. Armut ağacının odunu da yakmak için işe yarar.

Armudun başlıca üç çeşidi vardır:

1 — Kış armudu: Ankara armudu, Azdavay armudu, Kışbeyi armudu (Malatya), çiçek armudu (Tokat), sarı armut (Malatya);

2 — Güz Armudu: Hamdisükkâri, Hacıhamza;

3 — Yaz Armudu: Göksulu (Kastamonu), Ürüngüş (Orta Anadolu), akça armudu, mustabey.

Armut gerek tohum, gerek aşı ile üretilir. «Ahlat» denilen yabani ve dikenli armutla ayva ve akdiken ağaçlarına aşı yapılabilir. Çekirdekten yetiştirilen fidanlar da aşılanır. Meyvalarını tam olgunlaşmadan toplamalıdır. Meyva ağaçta uzun müddet kalırsa kumlaşır.

«Besa» dediği zaman sözünü mutlaka tutan; aileye, kabîleye ve kan davasına büyük önem veren eski bir millet

ARNAVUTLAR

ARNAVUTLAR, çok eskiden beri tarihe adı geçtiği halde, XX. yüzyıla kadar bağımsız bir devlet kuramamış bir millettir. Eski Yunan ve Romalılar'la münasebette bulunacak kadar eski bir tarihleri olmakla beraber, birbirlerine düşman kabilelere bölünmüş olmaları Arnavutlar'ın bir birlik meydana getirmelerini önliyen sebeplerin başında gelir.

Klâsik bir Arnavut tipi

Arnavutlar Beyaz ırkın Alpli kolundan, Hint-Avrupa kavimlerindendir (Bk. Arnavutluk'un Tarihi). Arnavutların yaşadığı bölge olan Arnavutluk'un ırk bakımından sınırını kesin olarak çizmek mümkün olamamıştır. Çünkü, bütün Balkanlar'da olduğu gibi, Arnavutluk sınırları çevresinde de yüzyıllardan beri çeşitli kavimler karışık olarak yaşamaktadır. Bu yüzden, siyasî sınırlarla ırk sınırı arasında bir fark meydana gelmiştir.

Arnavutlarda Aile

Arnavutlar aileye büyük önem verir. Baba ailenin tam hâkimidir. Her aile mümkün olduğu kadar çok çocuk yetiştirmek ister. Evlenen erkek çocuklar da baba evinde oturmakta devam ederler. Böylece, büyük bir aile kurulur. Aile başkanının sözü çok geçer. Ancak o öldükten sonra yerini ailenin en büyük erkeği alır. Eğer ailenin başkanı işleri çekip çeviremiyecek kadar yaşlanır veya hasta olursa o zaman, bütün ailenin karariyle, yerine başka biri seçilir.

Ev işleriyle birlikte tarlada çalışmak da kadına düşer. Kabîle çarpışmaları yüzünden erkekler arasında ölüm fazla olduğundan, kadının ailedeki yeri çok önemlidir.

Evlenmeler aynı hayat seviyesindeki aileler arasında yapılır ve damatla kızın babası arasında âdeta pazarlıkla kararlaştırılır.

Gayrimeşru münasebette bulunan evli kadınlar, Arnavut geleneğine göre, ölüm cezasına çarptırılır.

Kabîle Hayatı

Aileden sonra, Arnavutlar'ın en önemli topluluğu kabîledir. Kabîleler çok zaman tabiatın bağrında yaşar. Kabîle adları da dağ adlarından seçilir. Zamanımızda bu kabîlelere ancak Kuzey Arnavutluk'ta raslanmaktadır. Bazı kabîlelerin nüfusu 10.000 kişiyi geçer. En büyük kabîlelerin nüfusu ise 20.000 in üstündedir. Arnavutlukta başlıca 65 kadar kabîle olduğu tesbit edilmiştir. Hepsinin toplamı 200.000 kişi kadardır.

Arnavut kabîlelerinin hayatını düzenliyen ve geleneklere dayanılarak yapılmış bir kanun vardır. Dukagin Kanunu denen bu kanunun hükümlerine göre toplum hayatının temeli şu üç esasa dayanır: 1) Aile; 2) Kabîle; 3) Kan dâvası.

Bir eve tecavüz edilmesi, vadedilen kızın verilmemesi, borcun ödenmemesi, sözle veya başka herhangi bir şekilde tecavüz edilmesi, nihayet, aileden birini öldürmek Arnavutlar'ın meşhur kan dâvalarının başlamasına yol açar. Arnavutlar'ın bu konudaki gelenek ve inanışları çok kuvvetli olduğundan, kan dâvasını gerektirecek bir hal oldu mu mutlaka kan dökülür. Çünkü kanuna göre bu meseleler bir namus meselesidir. Namusu olmıyan bir insan ise ölmesi gereken bir kimsedir.

Arnavut Gelenekleri

Arnavut geleneğine göre, ev gölgesinde adam öldürülmez, çünkü ev kutsal sayılır. Öldürülen adamın tüfeği alınmaz. Bir kan dâvası sırasında kadınlar, barış isterlerse, beşiği ters çevirirler. Bu hareket kavgayı durdurmaya kâfi gelir. Çünkü ırkın devamı bakımından beşik kutsal sayılır. Din adamları, kadınlar ve silâh taşıyacak yaşa gelmemiş erkek çocuklar kan dâvası dışı sayılırlar.

Kan dâvası yüzyıllardan beri Arnavutlar arasında felâket halinde sürüp gelmiştir. Osmanlılar'ın bunu önlemek için yaptığı çalışma önemli bir sonuç vermediği gibi, Arnavutluk hükümetinin sarfettiği gayretler de kan dâvasına son verememiştir. Bilhassa memleketin kuzeyinde kan dâvası hâlâ devam etmektedir.

Arnavutlar misafire son derece saygı gösterirler. Bir kabîle yolcu edeceği misafiri kendi sınırına kadar götürür. Misafiri yolcu eden Arnavut kan dâvası dışında tutulur.

Arnavutlar «besa» dedikleri yeminli vaitlerine de çok bağlıdırlar, bunu mutlaka yerine getirirler.

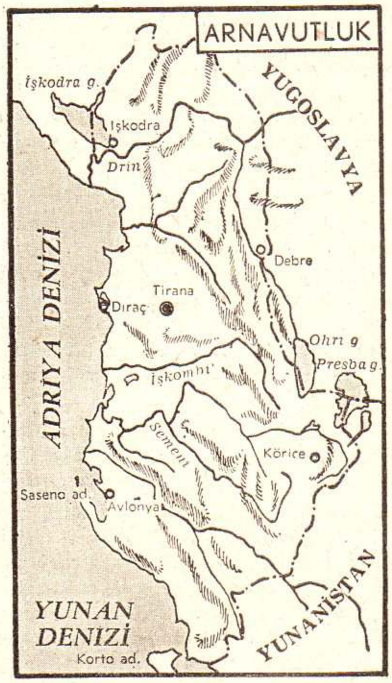
Bilhassa Osmanlı idaresinde bulunduğu sırada İslâmlık Arnavutlar arasında çok yayılmıştır. Bugün nüfusunun büyük bir kısmı Müslümandır. Ayrıca Protestan ve Katolikler de vardır. Din farkının toplum hayatı üzerinde bir etkisi yoktur. Giyiniş ve yaşayış âdetleri din farkına göre değişmez. Arnavutlar'ın kendilerine has kıyafet özellikleri vardır. Bunların başında erkeklerin giydiği bir çeşit beyaz fes gelir. Erkekler çok zaman kuşak da sararlar. Kabîlelere göre kılıklarda değişiklikler görülür. Hıristiyan bölgelerde bile kadınlar kendilerini az gösterir. Ancak denize yakın bölgelerde oturan Arnavutlar Batılılar gibi giyinirler.

Arnavutlar genel olarak ahşap evlerde otururlar. Köy evleri ise taş ve kerpiçten yapılmıştır. Köyler mümkün olduğu kadar yolsuz, sarp yerlerdedir. Evlerde duvarlardaki

küçük delikler pencere vazifesi görür. Bunun sebebi düşmanlardan korunmak endişesidir. Bir de yerlilerin «kula» dediği bir nevi tahkimli evler vardır. Bu evler daha çok kan gütme geleneğinin en çok raslandığı yerlerde görülür.

Arnavutlar'ın en büyük özelliği silâha olan düşkünlükleridir. Daima en yeni silâhları almaya çok meraklıdırlar. Devamlı olarak kan dâvaları içinde yaşadıklarından bunu da tabiî görmek gerekir. Ağızdan dolma silâhlardan otomatik tabancalara kadar her türlü silâh kullanılagelmiştir. Bir Arnavut, silâh elde etmek için sığır ve koyunlarını bile satmaktan çekinmez.

Arnavutlar genel olarak çevik, cesur, namuslu ve geleneklere bağlı, haysiyet ve şeref duygularına çok önem veren kimselerdir.

Arnavutluk'un bulunduğu bölgeyi ve komşularını gösteren harta

ARNAVUTLUK

Uzun müddet Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kaldıktan sonra 1913'te bağımsızlığa kavuştu

Arnavutluk arması

ARNAVUTLUK, bir Balkan memleketidir. Uzun müddet Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olarak kalmıştır. Bugün, bir cumhuriyettir. Kuzey ve kuzey-doğuda Yugoslavya, güney-doğu ve güneyde Yunanistan, batıda Adriya Denizi, kuzey-batıda Yugoslavya ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 27.538 km. kare

Nüfusu: 1.510.000

Başkenti: Tirana

Arnavutluk coğrafya bakımından üç özellik gösterir: 1) Kıyı ovaları; 2) Dağlık bölgeler; 3) Nehir ve vâdiler.

Ovalar. — Memleketin toprakları Dinar Alpleri'nin güney kolu ile kaplıdır. Nehirlerin derin vâdileri bu sarp dağları keser. Ancak, batıya gidildikçe dağlar yüksekliğini kaybederek ovada son bulur. Arnavutluk'un başlıca nehirlerinin batıya doğru kestiği ovalar çok yerlerde bataklıklarla kaplıdır. Sıtma yatağı olan bu bölge Adriya Denizi kıyılarında son bulur. Kıyıların başlıca özelliği, Adriya kıyılarının başka kesimlerinde de olduğu gibi, ıssız kalması, insanların hiçbir şekilde yerleşmemiş olmasıdır.

Dağlar. — Arnavutluk'taki dağların yüksekliği yer yer 3.000 metreyi bulur. Güneydeki dağlar kuzeydekiler gibi kesin bir şekil göstermez. Bu bölgede dağların en yüksek yeri 3.200 metreyi bulur. Semeni nehrinin güneyinde alçak dağ kıvrımları birdenbire yükselir.

Nehirler. — Arnavutluk'un en önemli nehirleri Drin ve Semeni'dir. Drin nehri, Kara Drin ve Beyaz Drin kollarının birleşmesinden meydana gelir. Kara Drin Yugoslavya topraklarından başlar, kuzeye doğru akar, gene Yugoslavya'da doğarak güneye doğru akan Beyaz Drin'le birleşir. Bundan sonra Drin adını alan nehir 50 km. kadar kuzeye aktıktan sonra, güneye döner, Adriya Denizi'ne dökülür. Semeni nehri Arnavutluk'un güneyindedir. Yunanistan sınırlarına yakın yerlerden çıkar, batıya doğru akarak gene Adriya Denizine dökülür. Bunlardan başka İşkombi, Mat, Viosa gibi daha başka çay ve ırmaklar da vardır.

Göller. — Arnavutluk'ta saymaya değer bir göl yoktur. Ancak, Yugoslavya ve Yunanistan sınırlarında bulunan üç gölün sadece küçük birer parçası Arnavutluk'a dahildir. Bunlar Yugoslavya sınırındaki İşkodra ve Ohri gölleri, Yugoslavya - Yunanistan - Arnavutluk sınırlarının birleştiği yerde bulunan Presba Gölü'dür.

Iklim. — Arnavutluk'un ıklimi Akdeniz ıklimi özelliklerini taşır. Kışlar çok yağışlı geçer, hava durumunda devamlı bir kararsızlık görülür. Bunun aksine, yazlar devamlı olarak kuraktır. Dağlık bölgeler yer yer çeşitli ıklim özellikleri gösterir. İç Arnavutluk ıklimi Orta Avrupa ıklimini andırır.

Arnavutluk'un Tabiî Kaynakları

Arnavutluk'ta tabiî zenginliklerin başında kıyı ovaları gelir. Buralarda mısır, zeytin, tütün yetişir. Dağların ovaya bakan yamaçlarında, vâdilerde de, koyun yetiştirilir.

Dağlık bölgeler ormanlarla kaplıdır. Ormanlarda en çok meşe, kestane, atkestanesi, çam bulunur. Arnavutluk maden bakımından da zengin sayılmaz. İşletilen başlıca önemli maden bakırdır. Zaten ulaştırma güçlükleri yüzünden Arnavutluk'ta ciddî bir maden araştırması yapılmamıştır.

Ekonomik Durum

Tarım ve hayvancılık Arnavutluk ekonomisinin temel taşıdır. Hayvan yetiştirenlerin büyük bir kısmı göçebedir. Ovalardaki bataklıklar sıtma yatağı olduğundan halk daha çok dağlık bölgelerde tarımla uğraşır, bu da o kadar verimli olmaz. Ancak pamuk, tütün, zeytin ihraç edilebilecek kadar yetiştirilmektedir.

Arnavutluk'ta yaşıyanlar genel olarak fakir ve ilkel bir hayat sürerler. Çoğu tarımla, hayvancılıkla uğraşır, ancak kıyı bölgelerindeki kabîle halkı balıkçılıkla geçinir (Bk. Arnavutlar).

Ulaştırma. — Arnavutluğun büyük bir kısmında düzenli yollar yoktur. Buralarda hayvanlarla taşıma yapılabilir. Ancak, Birinci Dünya Savaşı sırasında kıyı şehirlerinde tekerlekli vasıtalar için yollar yapılmış, bazı şehirler de kara yollariyle birbirine bağlanmıştır. Memleketteki anayolların hepsi Tirana'ya bağlıdır. En önemli demiryolu da Tirana ile Dıraç arasındadır.

Başlıca Şehirler

Arnavutluk'un başlıca şehirleri şunlardır.

Tirana: Başkenttir (Bk. Tirana)

İşkodra: Nüfusu 30.000'den fazladır. Kuzey-batıda, İşkodra Gölü ile Drin nehri arasındadır. Tirana'dan sonra memleketin en büyük şehridir.

Korice: Nüfusu 30.000 den azdır. Güneydoğudadır. Burası I. Dünya Savaşı sırasında bağımsız bir devlet olmuştu. Bu bölgede kalarak Arnavutluk'un başka taraflariyle ilgileri kesilen Fransız kıtaları bir cumhuriyet ilân etmiş, hattâ posta pulu bile bastırmışlardı.

Dıraç: Nüfusu 15 000 kadar olan bu şehir Arnavutluk'un en modern köşelerinden biridir. Memleketteki yabancıların hemen hepsi burada yaşar. Dıraç, başkent Tirana'nın limanıdır.

Kültür Hayatı

Dil. — Arnavutça Hint-Avrupa dil ailesindendir. Dilin asıl merkezi şimdiki Arnavutluk toprakları olmakla beraber, komşu bölgelerde de konuşulur. Arnavutçanın başlıca iki diyeleği vardır. Memleketi doğudan batıya doğru ikiye bölen İşkombi nehri bu iki diyeleğin arasında sınır teşkil eder.

Arnavutça'ya geniş ölçüde yabancı kelime karışmıştır. 5140 kelime üzerinde yapılan ilmî bir araştırmada, 1420 kelimenin Lâtin-Roman kökünden, 1180 kelimenin Türkçe'den alındığı tespit edilmiş, bu 5140 kelime içinde sadece 430'unun Arnavutça olduğu anlaşılmıştır.

Arnavut yazısında yıllar boyu çeşitli alfabe kullanılmıştı. Nihayet, 1908'de, Lâtin al-

fabesinden alınarak 36 harflik bir alfabe kabul edilmiştir.

Edebiyat. — Arnavut dilinde gerçek edebiyat örneklerine ancak XIX. yüzyıldan itibaren raslanmaktadır. Bu tarihe kadar olan yazılı eserler ancak sözlüklerden, dinî mahiyetteki eserlerden ibarettir.

Kesinleşmiş bir alfabe sahibi olmamak Arnavut edebiyatının gelişmesini önliyen sebeplerin başında gelir. Bilhassa XIX. yüzyıldaki çalışmaların çoğu gramer yazmaya ve alfabe düzenlemeye, sözlük yazmaya ayrılmıştır. Bu arada şiir alanında Jeronimi De Rada (1814-1903), F. A. Santori (1819 - 1894), dinî eserler alanında da A. Xanoni'yi sayabiliriz.

XX. yüzyılda yazı birliği doğunca Arnavut edebiyatında bir gelişme görülmeye başladı, ilk iş olarak gene sözlükler ve gramerler yayınlandı.

XX. yüzyılın en büyük Arnavut şairi Giergi Fishta (1871-1940) dır. Gene şiir alanında D. Lazar Shantoja ile Lasgush Poradeci başta gelirler. Giergi Fishta hikâye alanında da çalışmış, Fen Noli ise Farsça ve İngilizcenin önemli eserlerini Arnavutçaya çevirmiştir.

Edebiyat alanındaki bu kısırlığın yanında Arnavut halk edebiyatı büyük bir zenginlikle kendisini gösterir. Halk şarkıları, atasözleri, bilmeceler, kahramanlık şarkıları halk edebiyatının başlıca türlerindendir. Arnavut halk şairlerinin eserleri XX. yüzyılda toplanarak yayınlanmıştır.

Eğitim. — Okuma-yazma bakımından Arnavutluk en geri kalmış memleketlerden biridir. Ancak, Kıral I. Zogu ilk defa eğitime önem vermeye başladı. Daha sonraları da eğitimin gelişmesi için gayret sarfedildi. Son bir sayıma göre Arnavutluk'ta 1909 ilkokul, 20 ortaokul ve lise vardır. 1946'da Tirana'da bir pedagoji enstitüsü kurulmuştur.

Arnavutluk'un Tarihi

Arnavutlar Hint-Avrupa kavimlerinden olan İllyrler'den üremişlerdir. Yapılan incelemeler İllyrler'in de şimdiki Arnavutlar'a benziyen bir hayat sürdüklerini göstermiştir. İlk çağlarda önce bir İllyr devleti kurulmuşsa da M. Ö. 168 yılında bu devlet Roma'ya bağlanmıştır.

Ancak, Roma İmparatorluğu 395 yılında ikiye bölününce Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları arasındaki sınır tam Arnavutluk bölgesinin ortasından geçmiş, bu bölünüş memleketin daha sonraki gelişmesi üzerinde büyük etkiler doğurmuştur. V. yüzyılda Gotlar'ın istilâsına uğrıyan Arnavutluk VI. yüzyılda İustinianus tarafından işgal edildi. Daha sonraları Arnavutluk Sırplar'ın, Bulgarlar'ın, Bizanslılar'ın, nihayet Sicilyalı Normanlar'ın işgaline uğradı.

XIV. yüzyılda Arnavutluk'ta bağımsız bir idare kurulmak teşebbüsüne girişildi. Balşa adındaki bir Arnavut prensi, İşkodra'yı başkent yaparak, memleketin kuzeyinde bir prenslik kurdu. Dukagin Kanunu diye bugün de tanınan ve Arnavut geleneklerini kanunlaştıran Dukagin ailesi de Drin nehrinin doğusunda bir prenslik kurmayı başardı. Ancak, bu ayrı ayrı devlet kurma teşebbüsleri Türklerin memleketi işgali ile son buldu.

● Osmanlı İdaresi: Arnavutluk'taki beyler XIV. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı padişahlarını kendilerine baş olarak tanıdılar. Ancak, vergi vermeyi, asker göndermeyi kabul ettikleri halde, bazı hallerde padişahın emrine uymuyorlardı. Arnavutluk üzerinde asıl Türk hakimiyeti ancak 1394'te, Yıldırım Bayezit devrinde gerçekleşti. Bu tarihten itibaren Arnavutluk parça parça alınmaya başlandı. Balaban Bey, 1417-1419 yıllarında Güney Arnavutluk'ta bazı şehirleri aldığı gibi Evrenosoğlu Ali Bey de 1423'te Arianites ailesine, Yuvan Kastriota'ya baş eğdirdi.

Bununla beraber, Arnavutlar Osmanlı hakimiyetini tamamen kabul etmiş değillerdi. Bu yüzden, XV. yüzyıl Arnavutlarla Türkler arasında devamlı mücadelelerle geçti.

● İskender Bey: Bu arada Arnavutlar'ın bir millî kahraman olarak tanıdıkları Yorgi Kastriota (1403-1468) Osmanlı devletini uzun müddet uğraştırdı.

Yorgi, rehine olarak girdiği sarayda İslâmlığı kabul edince kendisine İskender adı, daha sonra da Bey sanı verilmişti. Ancak, II. Murat'ın Kastriotalar'ın idaresi altındaki prensliği kendisine vermemesi İskender Bey'in isyan etmesine yol açtı. İskender Bey, Kroya Kalesi'ni ele geçirerek (1443) tekrar Hıristiyanlığa döndü. Orada, ölünceye kadar, birçok Osmanlı hücumlarına göğüs gerdi. Osmanlılar'ın ilerlemesinden korkan Macarlar'la İtalyanlar da ona yardım ettiler.

Osmanlılar İskender Bey'in ölümünden sonra da Arnavutluk'un alınması işine devam ettiler. Nihayet, XVI. yüzyılın başlarında birkaç şehir hariç, bütün Arnavutluk ele geçirildi. Osmanlılar Arnavutlukta tam bir hakimiyet kurunca ahalinin de büyük bir kısmı İslâm dinini benimsedi. Memleket sekiz sancağa ayrıldı, sonradan buna beş sancak daha eklendi. Bu sancaklardan bir kısmı Rumeli Beylerbeyliğine, bir kısmı da Kaptan Paşa'ya bağlıydı. Bu durum XIX. yüzyıla kadar sürdü. 1867'de memleket İşkodra ve Yanya olmak üzere iki ile ayrıldı.

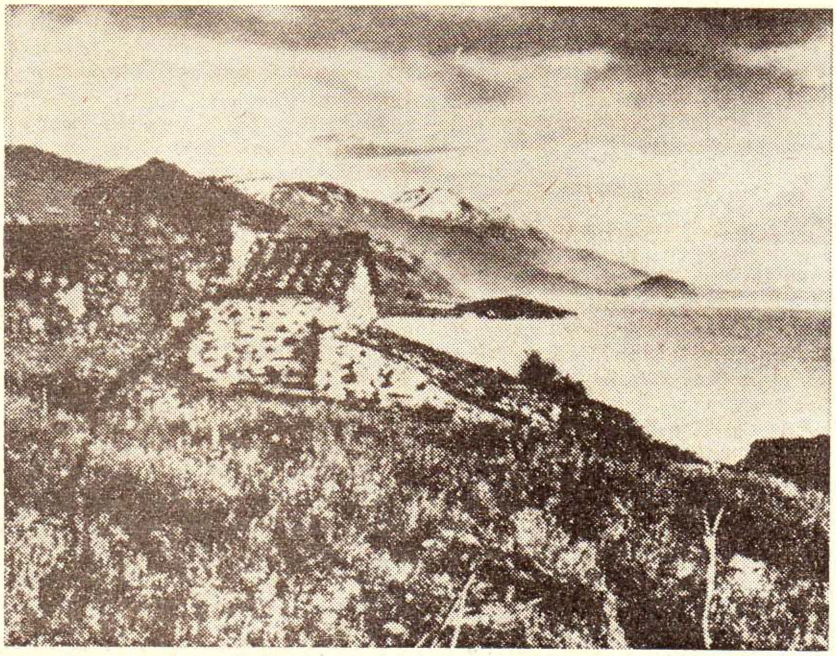
● Balkan Savaşı: Arnavutlar, Osmanlı hakimiyetini benimsemekle beraber, zaman zaman bağımsızlık hevesine de kapılmışlar, bu arada yer yer ayaklanmalar olmuştur. Çeşitli kargaşalıklara rağmen, memleket XX. yüzyılın başlarına kadar Türk hakimiyeti altında kaldı.

Nihayet, oldukça kuvvetli bir birlik meydana getiren Arnavutlar 1912'de, Osmanlı Devletine bağlı kalmakla beraber, bazı imtiyazlar elde ettiler. Fakat daha bu imtiyazların tatbikine başlanmadan 1912'de Balkan Devletlerinin Osmanlılara karşı isyanı patlak verdi. İstanbuldaki Arnavut milletvekili İsmail Kemal, bunu fırsat bilerek, hemen memleketine döndü ve Arnavutluk'un bağımsızlığını ilân etti (28 kasım 1912). Aradan bir ay geçmeden Londra Konferansında bu durum kabul edildi. Ancak, memleketin gene de kısmen Osmanlı hâkimiyeti altında kalması kabul ediliyordu. Nihayet, gene Londra Konferansı, 1913 yılında, Türkiye'nin Arnavutluk üzerindeki bütün egemenlik bağlarının kesilmesine karar verdi.

● I. Dünya Savaşı: Birinci Dünya Savaşı başlayınca Arnavutluk'ta gene çeşitli kargaşalıklar çıktı, memleket bölge bölge Yunan, Sırp ve İtalyan işgaline uğradı.

Arnavutluk'taki kaynaşma I. Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etti. Çeşitli iç kargaşalıklardan sonra, 1913 sınırları esas kabul edildi, 1920'de Milletler Cemiyeti Arnavutluk'u üyeliğe kabul etti. 1921'de de seçim yapılarak bir parlamento kuruldu.

Bu defa da parti kavgaları başlamıştı. Başbakan Zogu kargaşalıkları bastıramayınca Yugoslavya'ya sığınmak zorunda kaldı (1924). Zogu, Yugoslavya'nın da yardımıyle, asker toplıyarak, tekrar Tirana'ya yürüdü, aynı yıl yeniden duruma hakim oldu. Bir

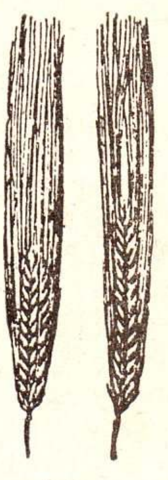
Arnavutluk'ta Ohri Gölü kenarında bir köy

anayasa hazırlıyarak Cumhuriyet ilân etti. Ancak, 1928 yılında toplanan Meclis Anayasayı değiştirerek, Zogu'yu kıral ilân etti (1 eylül 1928).

● II. Dünya Savaşı: Kıral Zogu bundan sonra İkinci Dünya Savaşına kadar memleketin idaresini elinde tuttu. Savaş başlayınca, İtalyanların memleketi istilâ etmesi üzerine, yurt dışına çıktı (1939).

İtalyanlar Arnavutluk'u doğrudan doğruya memleketlerine kattılar. İtalya Kıralını da aynı zamanda Arnavutluk kıralı ilân ettiler. Arnavutlukta yerli bir parlâmento bulunmakla beraber, iki memleketin sınırları birleştirildi. 1943'te Mussolini'nin düşmesi üzerine Arnavutluk bu defa da Almanlar tarafından işgal edildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutlukta bir «Halk Cumhuriyeti» kuruldu.

ARPA

Arpa

Birçenekli kapalı tohumluların Buğdaygiller familyasından bir bitkidir. Hayvan yemi olarak büyük değeri vardır.

Arpa çok kuru ve çok nemli olmıyan her toprakta yetişir, soğuğa ve sıcağa karşı dayanıklıdır. Bilhassa kuzeyde kısa süren yaz mevsiminde 70. paralel üzerindeki memleketlerde bile yetişir. Akdeniz memleketlerinde dağların 2000 metre yüksekliklerine bile ekilebilir.

Ekimi, hasadı ve bakımı aynen buğdayınki gibidir. Arpa başakları 2, 4, veya 6 sıralı olabilir. Birçok çeşitleri vardır. Azotlu maddesi zengin olan arpa çeşitleri geniş ölçüde hayvan yemi olarak kullanılır, daha çok genç hayvanlara verilir. Memleketimizde «siyah arpa» ve «beyaz arpa» diye anılan iki cins arpanın unu birçok yerlerde ekmek hamuruna karıştırılır.

Arpa Ekimi

Tohumluğa seçilecek arpa tanelerinin yeter derecede dinlenmiş, olgun ve dolgun olması gerekir. Böyle bin arpa tanesinin ağırlığı 40-50 gram olmalıdır. Arpa genel olarak ilkbaharda ekilirse de kurak bölgelerde daha erken, kışı sert ve uzun olan yerlerde daha geç ekilir. Kışlık arpa mümkün mertebe sonbaharda ekilir. Böylece soğuklar bastırıncaya kadar, arpanın iyice kuvvetlenmiş olması sağlanır. Arpa çok seyrek ekilirse yabancı otlar sarar, çok sık ekilirse yatma tehlikesi baş gösterir.

Tohumu toprağın yüzünden 3-4 sm. derine gömmek gerektir. Kurak yerlerde daha derine gömülmesi lâzımgelir. Tarlada yağmur görmemiş ve iyice olgunlaşmış arpanın rengi sarı olur. Tohum iyi seçilirse, toprak da mümbit olursa bir dönümden 75-450 kilo kadar arpa alınabilir.

Bira İmalinde

Arpa aynı zamanda bira imalinde de kullanılır. Bira yapmak için arpa taneleri çimlendirilir, sonra kurutulur. Taneler ayrıldıktan sonra geriye kalan kök ve yaprak kısımları ayrılır. Buna «arpa filizi» denir. Bunlar da yem olarak hayvanlara verilir.

Arpa filizinden ayrılmış olan biralık arpa taneleri şerbetçiotu ile kaynatılır, sonra süzülür. «Durulma fıçıları» adı verilen fıçılarda durulan bira üstte kalır. Tanelerin kabuğu, yağlar, şekerleşmiş nişasta fıçının dibine çöker. Buna «bira posası» veya «arpa posası» adı verilir. Bu posa da hayvanlara yem olarak verilir. Bira imali için iki sıralı arpa diğerlerine tercih edilir.

ARPA ÇAYI

Doğu Anadolu Bölgesinde Aras nehrine karışan bir akar sudur. Bir kolu, denizden 1959 metre yükseklikte bulunan Çıldır Gölün'den çıkar, bir kolu da bu gölün doğusunda, Türkiye-Sovyetler Birliği sınırı üzerinde bulunan Akbaba Dağı'nın doğusunda kalan ve Sovyet toprakları içinde bulunan Arpa Gölü'nden gelir.

Arpa Çayı kuzeyden güneye doğru akar. Kars Çayı ve diğer küçük akar sularla beslenir. Erzurum-Kars Demiryolu'nun Rus sınırına yaklaştığı bölgede Kızılçakçak ve Başşöregel ovalarından geçer. Daha sonra, kayalar içinde açılmış dar bir vâdiden akar. Kars iline bağlı Tuzluca ilçesinin 8 kilometre kuzeyinde Aras nehrine karışır. Arpa Çayı'nın uzunluğu kaynağından Aras nehrine karıştığı noktaya kadar 136 km. dir. Yukarı kısımları kış aylarında sık sık donar.

ARPACIK

Göz kapağı kenarında, bazan da içinde çıkan küçük bir çıbandır. Kirpik diplerindeki ter ve yağ bezlerinin mikropların etkisiyle cerahatlenmesinden meydana gelir.

Arpacık göz kapağında önce kırmızımtırak bir şişlik, kapak kenarında da küçük bir sarı kabarcıkla belirir, zamanla şişer, birkaç gün içinde delinir.

Arpacığa daha çok çocuklarda ve gençlerde raslanır. Kansızlık, bazı görme bozuklukları, kadınlarda cinsiyet hormonları salgılarının bozuklukları, arpacığı hazırlayıcı sebeplerdir. Sıcak yaş pansıman yapılırsa arpacığın daha önce delinmesi sağlanır.

ARPAÇAY

Doğu Anadolu Bölgesinde Kars iline bağlı ilçelerden biridir. Doğusunu Türkiye-Sovyetler Birliği sınırı, batısını merkez, kuzeyini Çıldır, güneyini Kars'ın diğer ilçeleri çevirir. 87 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.693 km. kare

Nüfusu: 57.508

Arapçayı toprakları Doğu Anadolu Yaylası'nın parçalarından biridir. Bu yaylayı nispeten hafif meyilli sırtlar çevreler. İlçe topraklarının kuzeyinde bulunan Çıldır Gölü'nün sularını Aras nehrine akıtan Çıldır Çayı ile Kısır Dağı'ndan gelen Cilavuz Çayı yaylanın ortasında birleşirler.

Doğu Anadolu Yaylası iklimine bağlı olan Arpaçay ilçesinin toprakları çok bereketlidir. Kışlar soğuk ve karlı geçer. İlkbaharda karlar erimeye başlayınca yayla otlarla örtülür. Geniş otlaklarda çok sayıda hayvan yetiştirilir. İlçenin belli başlı ihraç ve gelir kaynağını hayvancılık teşkil eder. Yağ, peynir gibi maddeler, ayrıca yün ihracı da hayvancılıkla birlikte yürür.

Arapçay toprakları tarıma elverişlidir. Buğday, arpa, tahıl, ikinci derecede de keten ve patates yetiştirilir. Halkın geçimi tarım, hayvancılık ve peynir, yağ imalatcılığına bağlanmıştır.

Kars ile Sovyet sınırı arasında uzanan demiryolu ilçenin içinden geçer. Arapçay'ın ulaştırması bu demiryolu ile Kars-Çıldır arasındaki şoseden sağlanır. Arapçay ilçesi sınır ilçesi olmanın özelliklerini taşır. Halkı çalışkan ve uyanıktır.

İlçe merkezi Arapçay kasabasıdır. Bir adı da Zaruşat olan kasaba, Çıldır Suyu'nun batısında düz bir alan üzerinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1660 metredir. Kasaba bir tek mahalleden meydana gelmiştir. Halkı tarım ve hayvancılıkla geçinir. Belediye Teşkilâtı 1927'de kurulmuştur. Fırın, han, ilkokul, dispanser ve hükümet konağı gibi binalar dışında belli başlı esere raslanmaz. Kasaba Kars-Çıldır şosesi üzerindedir. Demiryoluna 18 km. uzaktaki Başgedik istasyonu ile bağlıdır.

ARSENİK

Çok kuvvetli zehir olan basit bir cisimdir. simgesi As, atom numarası 33, atom ağırlığı 74,91'dir. Tabiatta serbest olarak az bulunur, daha çok bileşikler halindedir. Parlak kurşuni renktedir, kolay kırılabilir. Yeni kesildiği zaman parlaktır, nemli havalarda derhal müteessir olarak üzeri donuk bir oksit tabakasiyle örtülür. Isıyı iyi iletmesine karşılık, elektrik akımını iyi iletmez. Isıtıldığı zaman havada soluk, mavimtırak bir alevle yanarak «arsenik oksidi» meydana getirir. Bu anda sarmısak kokusuna benziyen bir koku duyulur.

Arsenik elde etmek için arsenik bileşimlerinden arseno-pirit (Fe As S), löllingit (Fe As_2) veya arsenik trioksit (As_2O_3) ile kömür karışımı ateşe dayanıklı kaplarda ısıtılır. Çıkan arsenik buharları demirden toplama kaplarında kurşuni renkte billûrlar halinde yoğunlaşır. Arsenik buharları çok kuvvetli bir zehir olduğundan bu ameliye bir ocak içinde yapılmalıdır.

Nerelerde Kullanılır?

Arsenik teknikte ve doktorlukta kullanılır. Kurşun içine az miktarda katılırsa kurşuna sertlik verir. Kurşun-arsenik alaşımı silâh saçması yapmakta kullanılır. Arsenik oksidi bazı cam çeşitlerinin elde edilmesinde büyük rol oynar; bu bakımdan, cam sanayiinde çok kullanılır.

Arsenik trioksit yağlıboya ve emaye imalinde, yapı kerestesinin ve hayvan derilerinin çürümekten korunmasında, fare zehiri hazırlanmasında kullanılır.

Arsenik bileşiklerinin doktorlukta da büyük yeri vardır. Bu bileşiklerin hemen hepsi çok zehirli maddeler oldukları için ancak çok ufak dozlarda kullanılmaları gerekir.

İnsan ve birçok hayvan vücudunda pek

az miktarda arseniğe raslanır. Vücutta bunun ne işe yaradığı tam olarak bilinmemekle beraber oksitleşmeyi azalttığı, böylece büyümeyi hızlandırmaya yaradığı sanılmaktadır. Çok az miktarda arseniğin kemik iliğinin kan yapıcı görevini yükselttiği görülmüştür.

Arsenik Zehirlenmesi

Arsenik ve buharı çok kuvvetli bir zehirdir. Birkaç miligramlık arsenik bile insanı öldürebilir. Bu şekilde zehirlenmede şiddetli karın sancıları, boğazda kuruluk ve yanma görülür. Şiddetli ishal ve kaslarda kasılmalar başgösterir. İnce damarların felce uğraması sonunda kalbin durmasiyle ölüm meydana gelir. Arsenikle zehirlenenlerin gayet acele olarak midesini yıkamak, bu mümkün olmazsa hastayı kusturmak lâzımdır. Panzehir olarak sıcak su içine karıştırılmış demir hidroksit içirmek faydalıdır.

Deri veya yeşil boya üzerine çalışan boya fabrikalarında, çinko, kalay, kurşun, bizmut gibi içinde arsenik bulunan madenlerde çalışanlarda arsenikle yavaş bir zehirlenme görülebilir. Bu hal, devamlı bir başağrısı, kaslarda kuvvetsizlik, uyuşma, saçlarda ve tırnaklarda bozukluklarla kendini belli eder.

ARSİN

Karadeniz bölgesinde Trabzon iline bağlı ilçelerden biridir. İlçenin Karadeniz kıyısına düşen toprakları Trabzon şehrinin doğu kısmındadır. Doğuda Araklı, batıda Yomra ilçeleri, kuzeyde Karadeniz, güneyde Gümüşane iliyle çevrilidir. İlçeye bağlı bucak yoktur. 23 köyü vardır.

Yüzölçümü: 350 km. kare

Nüfusu: 27.718

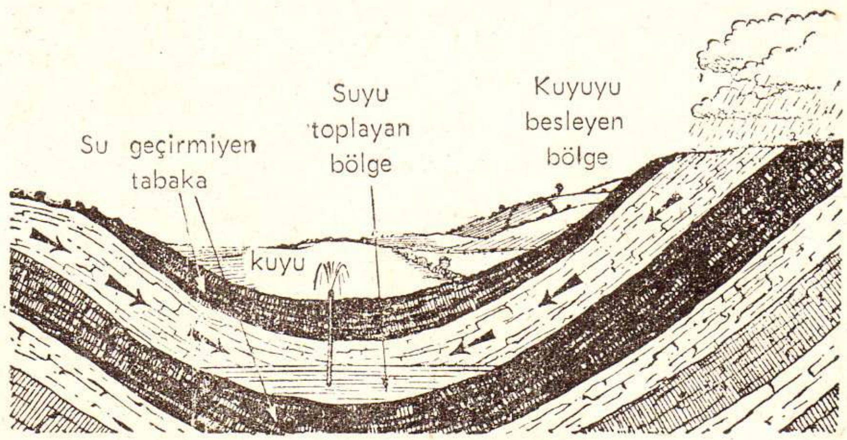
Arsin toprakları güneyden kuzeye doğru uzanan dik ve dar vâdilerden, dik meyilli yamaçlardan meydana gelmektedir. İlçenin güney tarafında yükselen dağların yamaçları kayın ve kızılağaç ormanlariyle kaplıdır. Iklimi tamamen Karadeniz iklimi özelliklerini taşımaktadır. Belli başlı ürünü fındıktır. Son zamanlarda çay ekimi de başlamış bulunmaktadır.

İlçe merkezi Arsin kasabası bölgesiyle birlikte Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı Türklerine geçen yerlerdendir. Deniz kenarında olan kasabanın denizden yüksekliği 5 metredir. Kıyıda bir şerit halinde uzanan 300-400 metre genişlikte bir alan üzerinde kurulan kasabanın evleri Yeşilce adını taşıyan bir tek mahallede toplanmıştır.

ARŞIN

Türkiye'de metre sisteminin 1931'de resmen kabul edilmesinden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. «Çarşı arşını», «endaze», «mimar arşını» (zira-ı mimarî) gibi çeşitleri vardır. Çarşı arşını daha çok çarşı ve pazar yerlerinde kullanılırdı.

1 arşın 0,6858 metredir. Kıymetli kumaşları ve bilhassa ipeklileri ölçmek için kullanılan endaze ise 0,6525 metredir. Mimar arşını 0,75774 metre uzunluğunda olup yapı işlerinde kullanılırdı. Arşın 8 «urup» a ve 16 «kerrap» a ayrılır.

Bir artezyen kuyusu

ARŞİDÜK [Arşiduka]

Avusturyalı prenslere verilen bir asalet unvanıdır. İlk defa İmparator I. Friedrich tarafından kullanıldığı sanılmaktadır. Resmî bir unvan olarak tanınması ise ancak İmparator III. Friedrich'in emriyle olmuştur. Bu unvanı ilk defa kullanan da sonradan Germen İmparatoru olan Maximilian'dır. Arşidük unvanı Ortaçağ'da bazı yüksek rütbeli kimseler için de kullanılırdı. Fakat aslında yalnız Habsburg hanedanına mensup Avusturyalı prenslerin unvanıdır.

ARŞİMET (Bk. ARKHİMİDES)

ARTEMİS

Louvre'deki Artemis heykeli

Yunan mitolojisinde Orman Tanrıçasıdır. Romalılar'ın Diana'sına tekabül eder. Gerçekte eski Yunanlılar Artemis adı altında birçok tanrıçaları birbirlerine karıştırmışlardır. Yunan Artemis'i olarak bilinen asıl Artemis Tanrılar Tanrısı Zeus'la Leton'un kızı, Apollon'un kızkardeşidir. Orman Tanrıçası olduğu gibi bakirelerin de tanrıçası sayılırdı.

Artemis kırlarda, ormanlarda ve kaynak yakınlarında dolaşmaktan pek hoşlanır. Avlanmayı sever, sık çalılıkların arasında vahşi hayvanları kovalar. Başlıca timsalleri ok, yay, meşale, aydır. Hayvanlar arasında remizleri köpek, geyik, keçi, boğa, kaplumbağadır.

Artemis'in çeşitli resim ve heykelleri vardır. Ege Denizi'nde Delos adasındaki kazılardan çıkan Artemis heykellerinde canlılık yoktur. Bu eserler arkaik devre aittir. Bu devirden sonra tanrıçanın yüz ifadesinde bir canlılık görülür. En sonunda klâsik Artemis tipi meydana çıkar: Bu, ayakta duran, genç ve ciddî bir kadındır, üzerinde uzun bir elbise vardır, yeninin bir kısmını eliyle kaldırmıştır, saçları sırtına kadar dökülür, birkaç perçem de omuzlarına düşer.

ARTEZYEN

Yeraltındaki suları fışkırtarak yükselten bir kuyu nevidir. Bilindiği gibi âdi kuyularda su yükselmez, toprakta açılan boşluğun alt kısmında kalır. Artezyen ve sondaj usulü ile açılan kuyularda ise su yükselir ve fışkırır. Çünkü bu kuyular su sızmaz iki tabaka arasındaki suların en alçak noktasından açılır, sular bileşik kaplar kanununa göre, daha yüksek seviyeye ulaşmak için, fışkırır.

Artezyen kuyuları dardır. Bu kuyulardan çıkan sular çok zaman sıcaktır. Artezyen kuyuları daha çok kuru ve kurak topraklarda açılır. Büyük Sahra'da geçen yüzyılın ikinci yarısından sonra açılan artezyen kuyuları sayesinde, hemen hemen hiç su yüzü görmemiş olan birçok geniş bölgeler bol suya kavuşmuş, böylece kısa zamanda büyük gelişmeler elde edilmiştir. Dünyanın diğer birçok çöllerinde ve kuru topraklarında da aynı usulden faydalanılmıştır.

ARTHUR, Kıral [ARTUS]

Büyük Britanya'nın efsaneleşmiş bir kahramanıdır. Adı hikâyelere, destanlara karışmıştır. Bu efsanelere göre Kıral Arthur VI. yüzyılda istilâcı Saksonlar'a karşı savaşmış, bu savaşların birinde de ölmüştür.

Tarih kaynakları Kıral Arthur'un on iki savaş yaptığını, her seferinde de Meryem Ana'nın resmini omuzunda taşıdığını anlatırlar. Kıral Arthur bu savaşların hepsini kazanmıştır. Savaşların tarihlerine göre yapılan tahminlerden Kıral Arthur'un V. yüzyılın sonlarına doğru doğduğu, VI. yüzyılda da Britanya ordularına kumanda ettiği sonucuna varılmaktadır.

Efsaneye göre Arthur muhteşem bir sarayda oturan büyük bir kıraldır. Camlan Savaşında haince yaralanmış, gizlice bir kayığa bindirilerek Avalon adasındaki Argante adlı bir perinin yanına bırakılmıştır.

Arthur'un «Yuvarlak Masa Şövalyeleri» adlı bir tarikat kurduğu, şövalyelerin eşit haklarla oturup bu masanın etrafında yemek yedikleri anlatılır. Bu toplantıların amacı da içinde Isa'nın kanı bulunan bir vazoyu ele geçirmekti. Bunu da ancak ruhunu kötülüklerden temizleyebilmiş bir şövalye yapabilirdi. Bu, ancak genç şövalye Perceval'a nasip olmuştur. Arthur öleceği zaman sihirli kılıcını denize atmış, denizden çıkan esrarengiz bir el de bu kılıcı kapmıştır.

ARTIKOĞULLARI (Bk. ARTUKOĞULLARI)

YAŞIYAN HÂTIRALAR — Büyüklerinin hâtıralarını, tarihî olaylarını yaşatmak için her milletin diktiği binlerce anıt vardır. Aşağıda bunlardan biri olan İstanbul'daki Taksim Cumhuriyet Anıtı'nın yakından bir yüzü görülüyor.

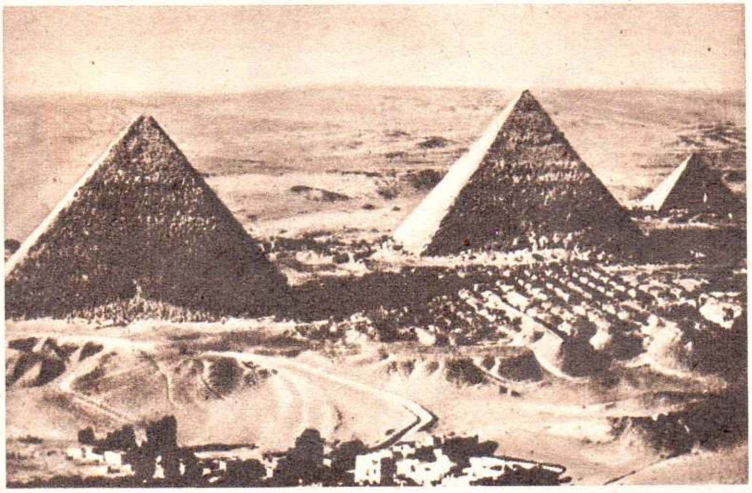
ANITLAR

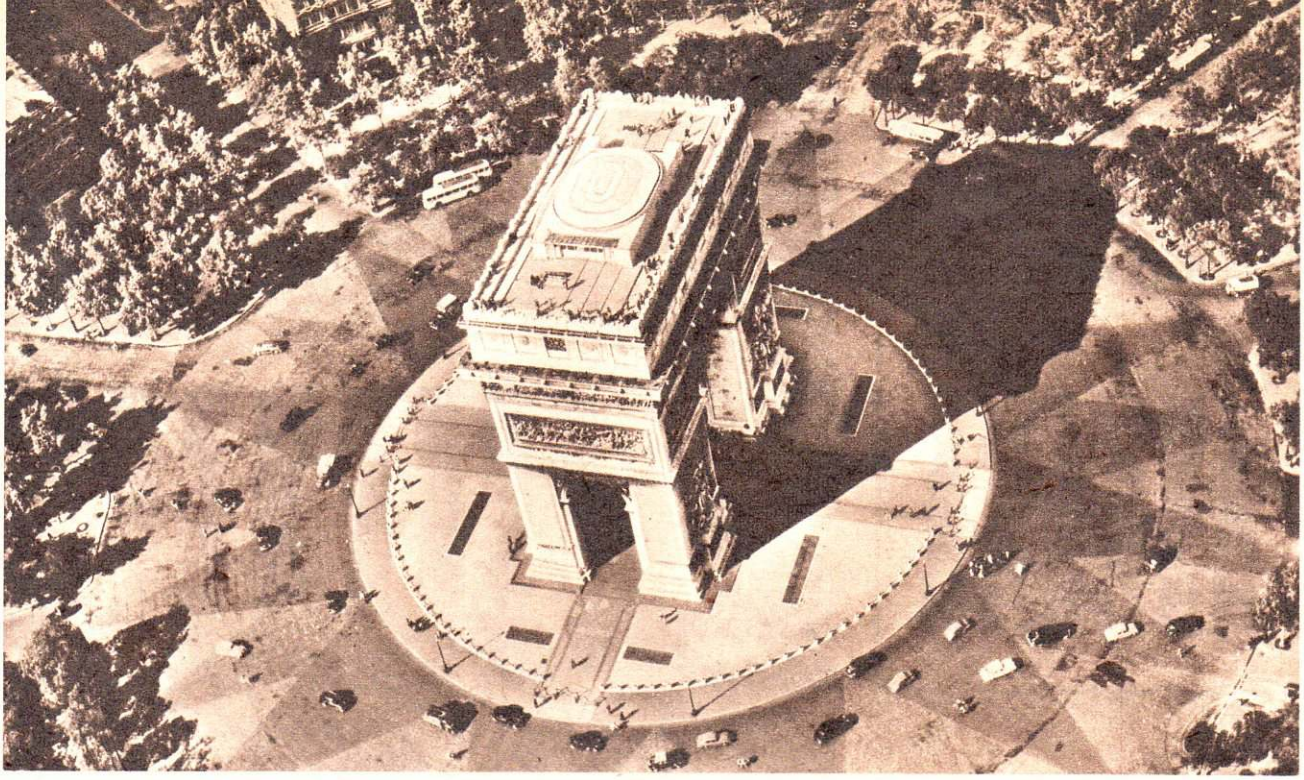
YURTLARI UĞRUNA OLENLER — Birinci Dünya Savaşı'nda sayıca ve teknikçe çok üstün düşmanın dalgalar halindeki saldırışlarına karşı vatanını korumak için canlarını veren binlerce kahramanı Türk milleti unutmadı. 1954 yılında başlanıp bütün milletin maddi yardımiyle yapılarak ilk kısmı tamamlanan Çanakkale Şehitleri Anıtı 21 ağustos 1960'da açıldı. Anıt Hisarlıktepe'dedir. Yüksekliği 41,82 metredir.

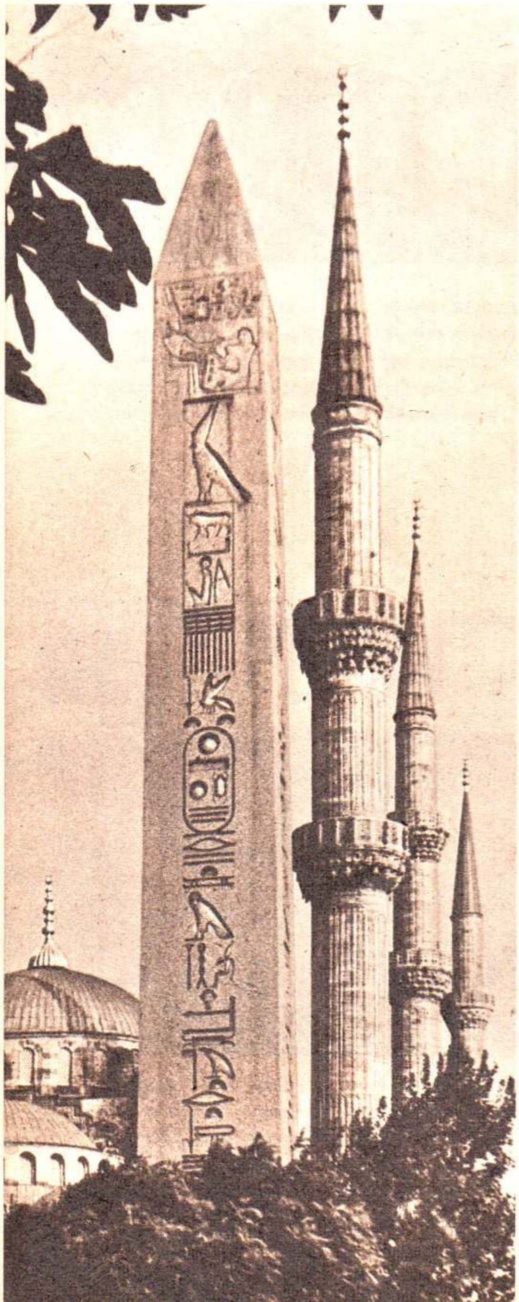

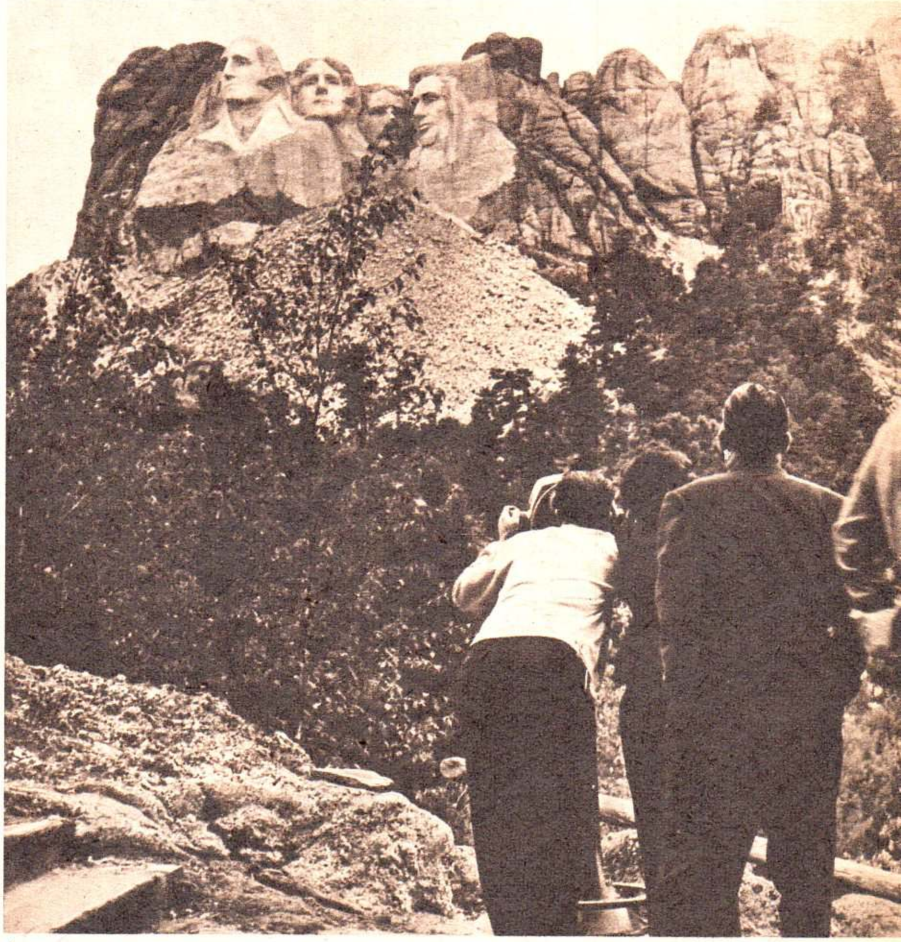
EHRAMLAR — Tarih boyunca tanınan en eski anıtların başında Mısır'daki ehramlar gelir. Yüz kadar olan bu firavun mezarlarının en önemlileri Keops, Kefren ve Mikerinus ehramlarıdır. Bu anıtlar M. Ö. 3000 yıllarında yapılmıştır.

ŞÜKRAN ANITI — Dağlarda kar fırtınasına yakalanıp kurtulanların şükranını belirtmek üzere, 1958 yılında Alp Dağları'nın İtalyan kesiminde 2.000 metre yükseklikteki tepeye dikilen 14,51 metre boyundaki Meryem Ana anıtı.

ZAFER ANITI — Paris'te 12. Caddenin nihayetlendiği daire şeklindeki Etoile Meydanı'ndadır. 12 şubat 1806'da I. Napoléon devrinde mimar Chalgrin tarafından başlanmış, 29 temmuz 1836'da törenle açılmıştır. 49,54 metre yüksekliktedir. 1928'de Meçhul Asker'in mezartaşı da buraya konulmuştur. Böylece Zafer Anıtı ayrıca Meçhul Asker Anıtı haline gelmiştir.

DİKİLİTAŞ VE HEYKEL KAYALAR — İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda bulunan bu anıt Firavun III. Totmozis zamanında yapılmış, Bizans İmparatoru Teodos tarafından İstanbul'a getirtilmiştir (yandaki resim). Birleşik Amerika'da Rushmore Dağı'nda kayalar oyularak meydana getirilmiş olan meşhur Cumhurbaşkanları Anıtı (üstteki resim).

TÜRKİYENİN BAŞKENTİ

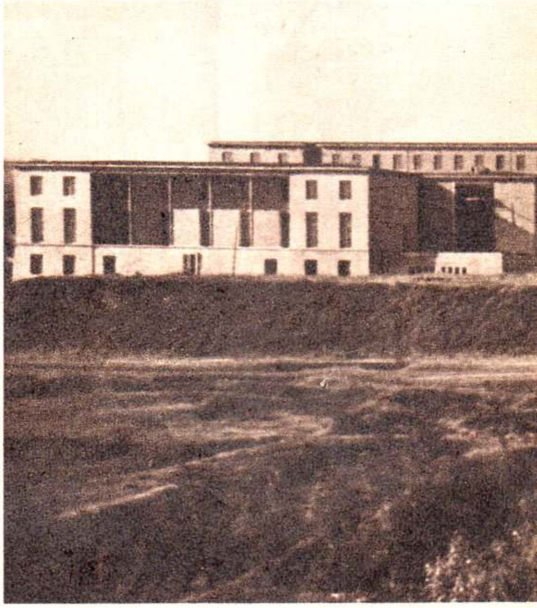
ANKARA

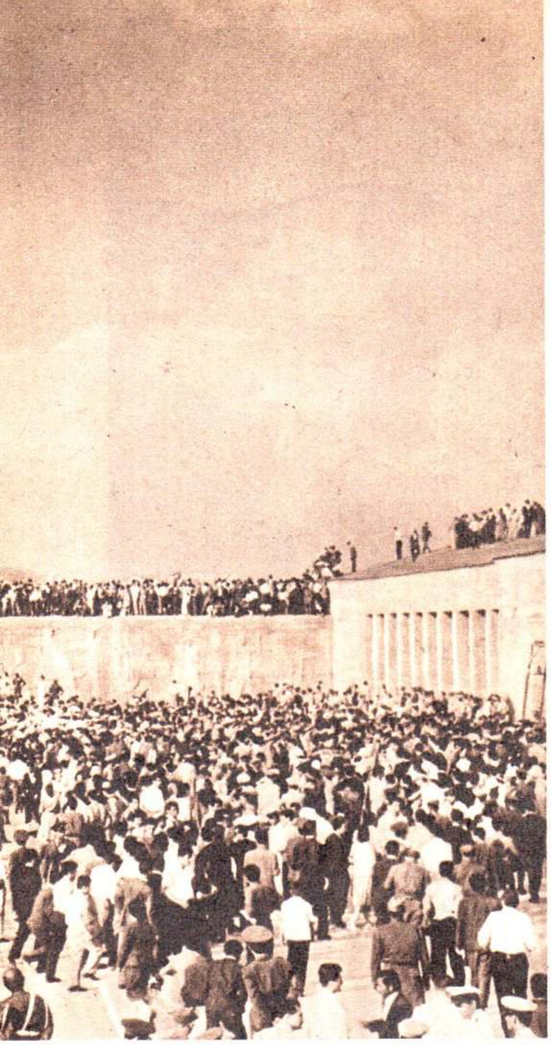
BÜYÜK ANIT — Türk milleti büyük önderi Atatürk'e minnet ve sevgisini belirtmek için, Ankara'da büyük bir Anıt-Kabir yaptı. Atatürk'ün aziz na'şı 10 kasım 1953'te törenle buraya gömüldü. 27 mayıs 1960 İnkılâbında ve ondan önceki harekette şehit olan gençler, 10 haziran 1960 tarihinde hazin bir törenle Anıt-Kabir civarına gömülerek ölmezliğe eriştiler.

GENÇLİK PARKI — İçindeki yelkenli tekneleri, kayıkları, büyük suni gölü, adası, çeşitli gazino ve tiyatrosu, her yaşta insanı oyalıyabilecek geniş Luna Parkı ile Gençlik Parkı Ankara'nın halk için en büyük ve en güzel eğlence yeridir.

YENİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ — Büyüklük bakımından dünyadaki benzerleri arasında dördüncü olan yeni Meclis Binasının esas kısmı 248 metre uzunluğundadır. Ek binalarla 201 milyon 500 bin liraya malolacaktır. Yukarıda ve yanda Meclis Binasının içi ve dışı görülüyor.

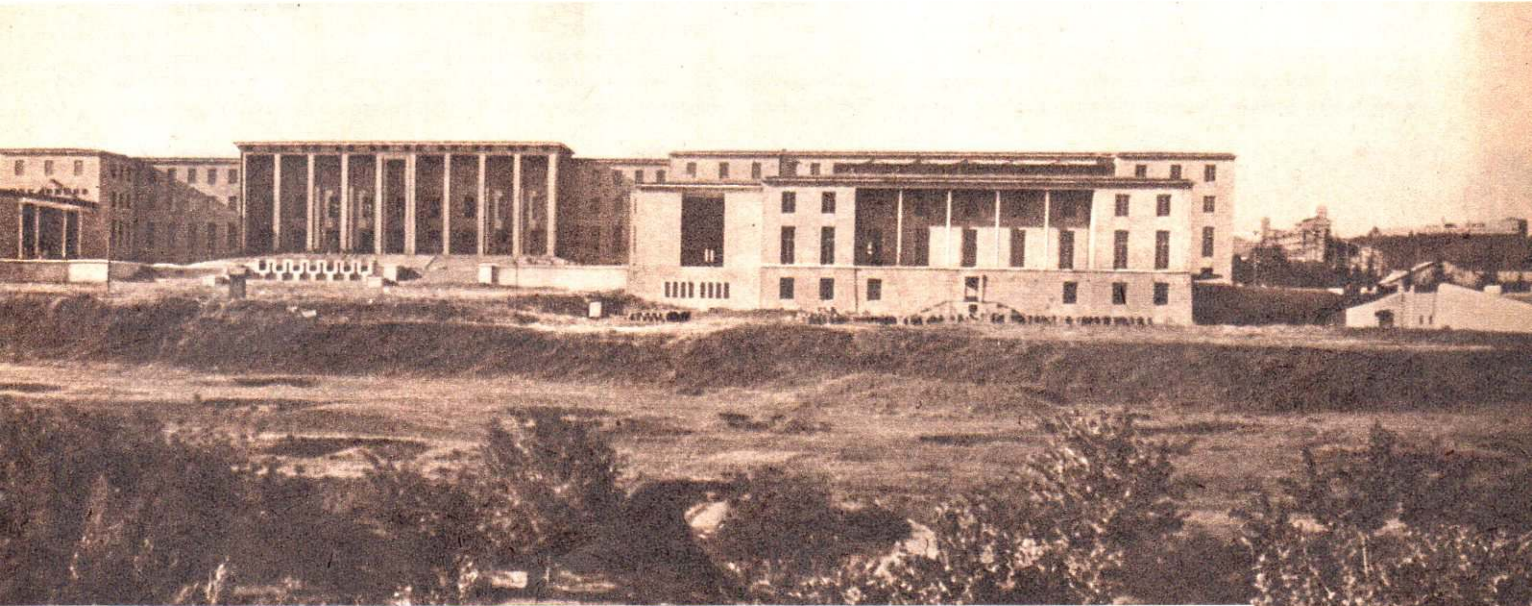
ESKİ ANKARA

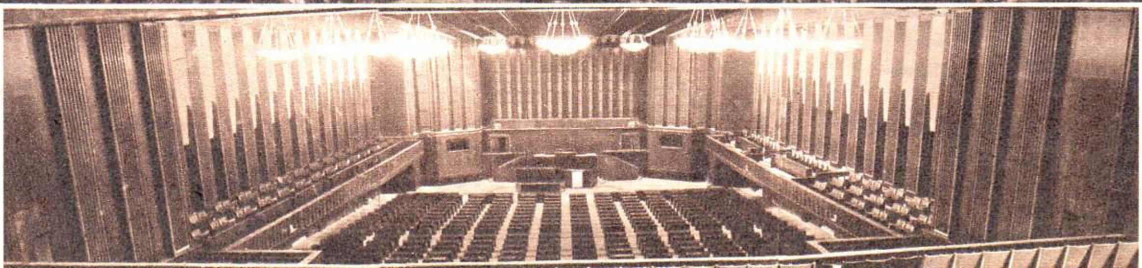
Ankara en modern tesisleriyle beraber eski, tarihî binaları da bağrında barındıran tipik bir şehirdir. Yandaki resimde, eski Ankara'da Kale civarında bir sokak görülüyor.

MODERN ANKARA — Başkent olduktan sonra başdöndürücü bir hızla modernleşen ve gelişen Ankara, yalnız Anadolu'nun değil, Yakın Doğu'nun da en güzel şehirlerinden biri olmuştur. Yandaki resimde Ankara Yenişehir semtinin Atatürk Bulvarı'ndan bir kısım görülüyor.

Antakya

1938'de anavatana katılan Türk Hatay'ın güzel il merkezi

ANTAKYA'DAN BİR GÖRÜNÜŞ — Çok eski bir şehir olan Antakya'nın Milâttan yüzlerce yıl öncesine kadar uzanan bir tarihi vardır. Şehir Amanos Dağları'nın güney-doğu eteklerinde kurulmuştur.

CUMHURİYET ALANI — Antakya'nın en güzel resmi ve özel binaları resimde gördüğünüz Cumhuriyet Alanı'nın etrafında toplanmıştır. Şehirde muntazam asfalt yollar vardır. 1938'de kurulan bağımsız Hatay Devleti'nin başkenti olan Antakya, Hatay'ın anavatana katılması üzerine il merkezi oldu.

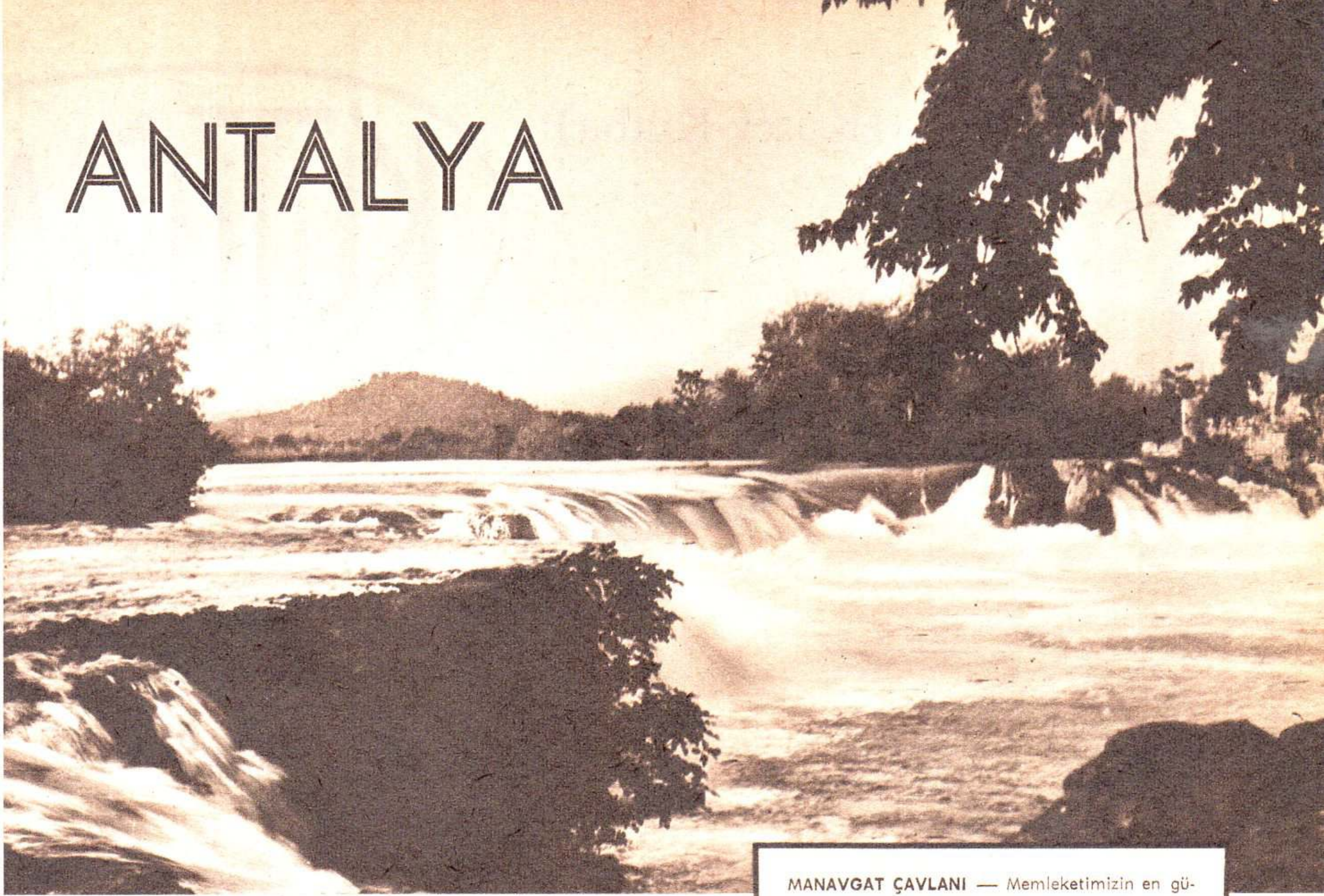

BÜYÜK BAYRAM — Hatay'ın güzel köşelerinden biri olan Antakya 1938'de anavatanımıza katılmıştır. Hatay o büyük günü içten gelen bir sevinçle kutlamış, halk, Hatay'ın her yerinde, ellerinde bayraklar, davul, zurna ile bu bayramın heyecanını yaşamıştır.

ASİ NEHRİ — Hatay'ın güney kesimlerini sulıyan Asi Nehri Antakya'nın tam içinden geçer

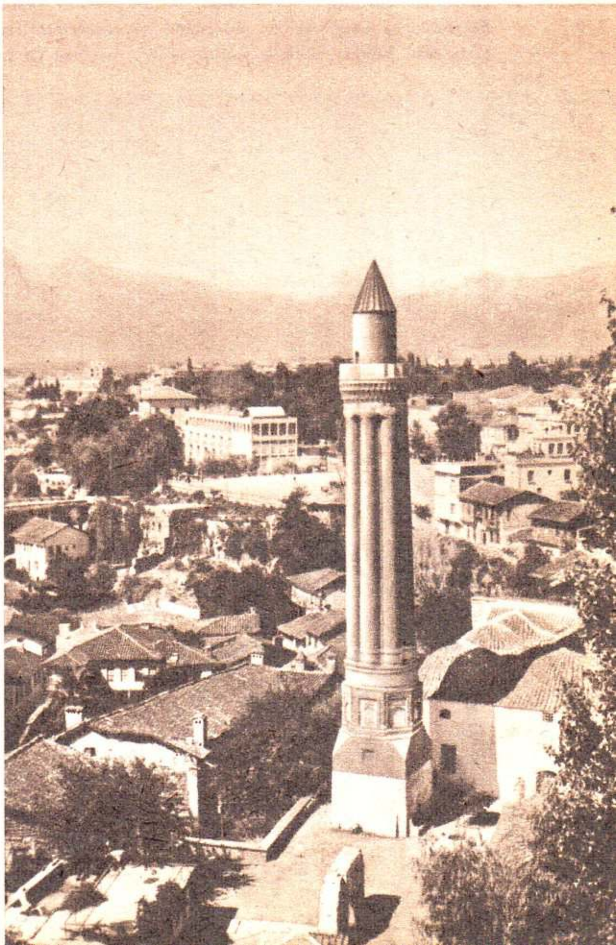
ANTALYA

MANAVGAT ÇAVLANI — Memleketimizin en güzel çavlanlarından olan Manavgat Çavlanı kasabanın 7 km. kadar güneyinde ve Manavgat Deresi üzerindedir. Çavlan hem suyunun bolluğu, hem de çevresinin güzelliğiyle tanınmıştır.

BELKIS HARABELERİ — Anadolu'nun bazı bölgelerinde Belkıs adını taşıyan harabeler vardır. Resim Antalya'daki Belkıs amfiteartrının dışarıdan görünüşünü tesbit ediyor. Burası 15.000 seyirci alabilecek büyüklükte bir tiyatro idi.

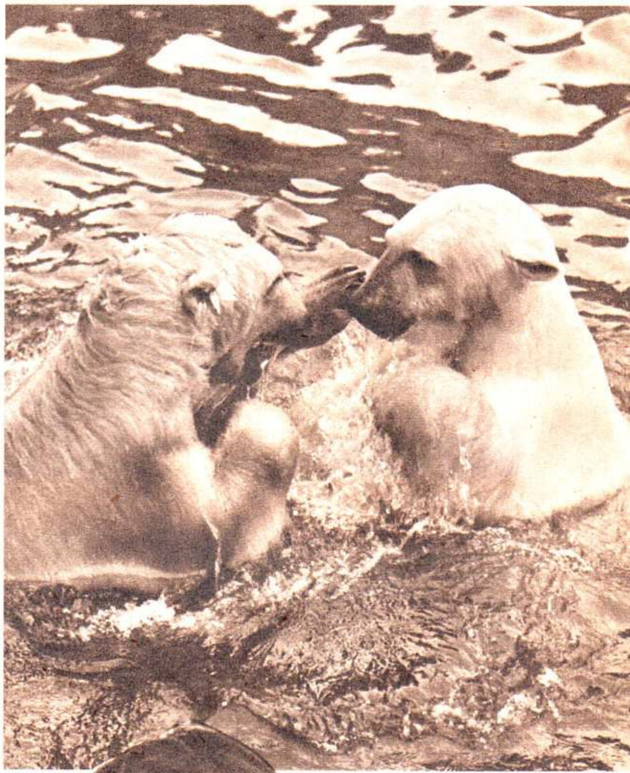

YİVLİ MİNARE — Antalya'nın hemen hemen her yerinden görünen bu minare, yivli yapısı dolayısiyle, bu adı almıştır. Minarenin kitabesi Selçuklu sultanlarından Alâettin Keykubat zamanına aittir. Yanında altı kubbeli bir cami vardır.

ARKTİKA (Kuzey Kutbu)

KUTUPLAR

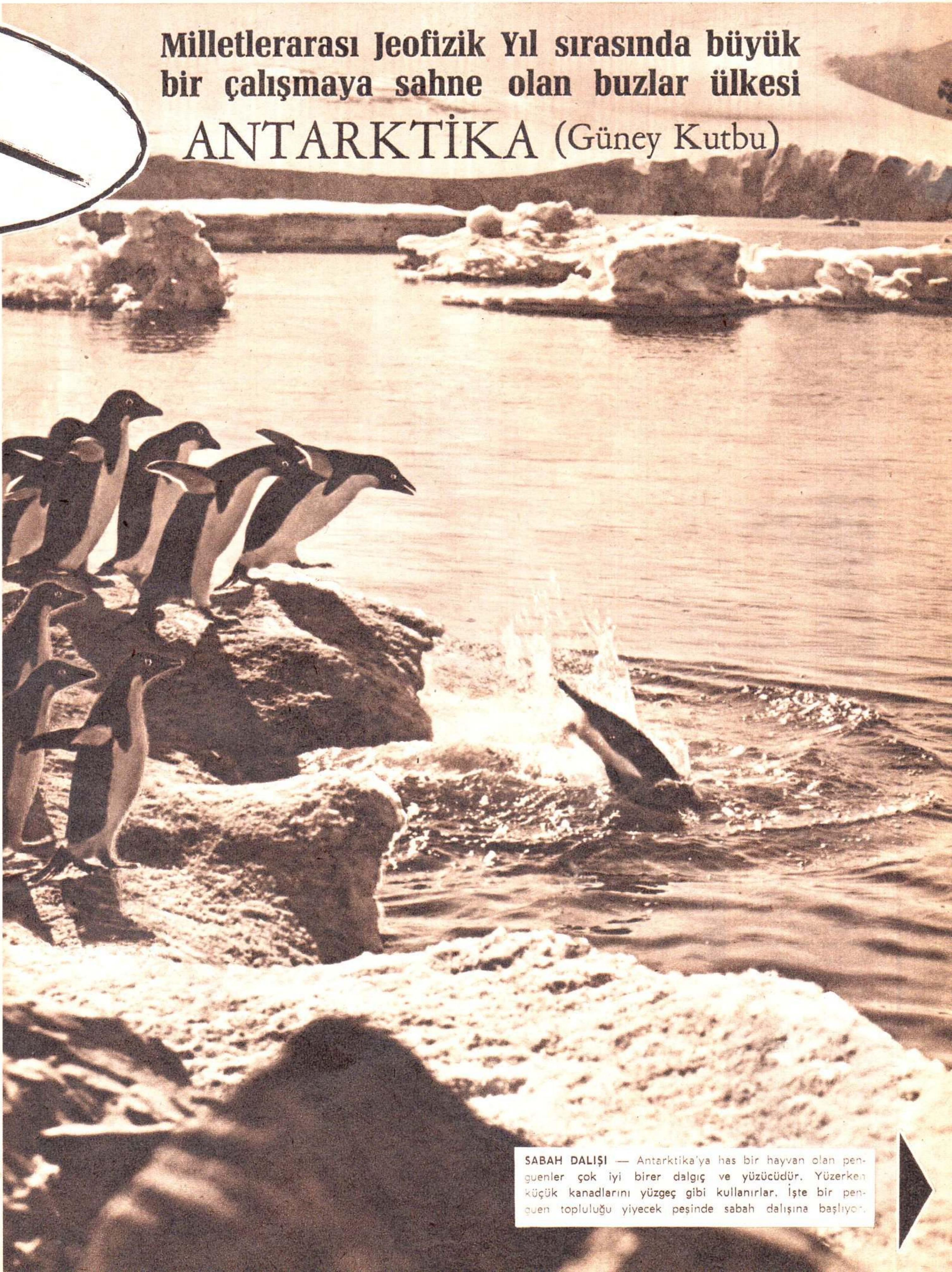
KUZEY KUTUP BÖLGESİ — Arktika, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, büyük bir önem kazanmış, devamlı araştırmalara sahne olmuştur. Yukarıdaki resim Arktika'da çalışanlar için büyük tehlike teşkil eden bir buz çatlağını gösteriyor. Aşağıda A. B. D. Kuzey Kutbu araştırma üssünün havalandırma kulesi ile burada çalışanlar görülüyor. Arktika'da, Antarktika'nın aksine, yerli halk yaşar. Bunlar Eskimolar'la Laponlar'dır. Bu bölge hayvanlarının en ilgi çekici olanı da kutup ayılarıdır. Sağda yukarıda kutup ayıları, aşağıda da bir Eskimo kadını görülüyor.

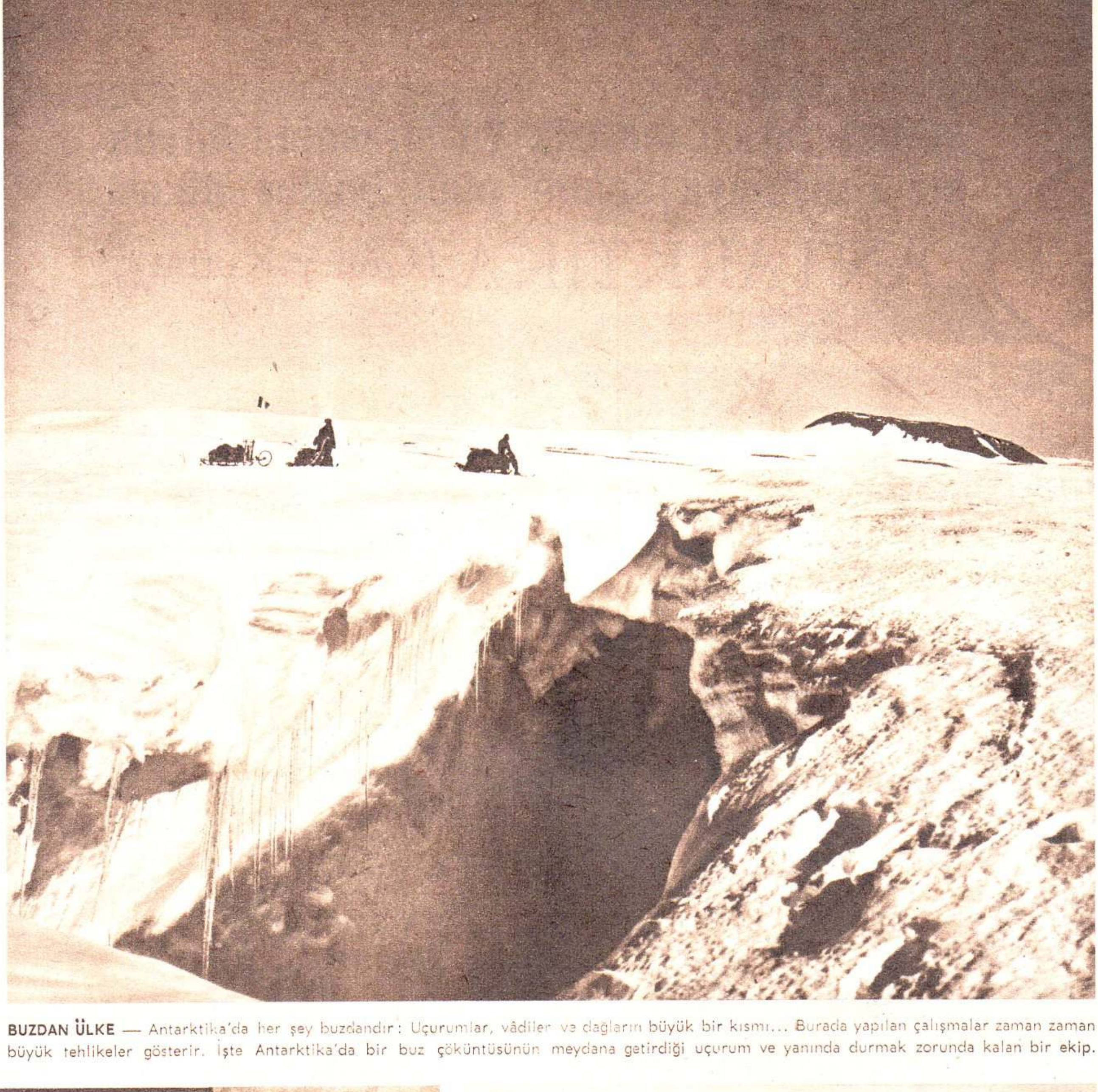

Milletlerarası Jeofizik Yıl sırasında büyük bir çalışmaya sahne olan buzlar ülkesi

ANTARKTİKA (Güney Kutbu)

SABAH DALIŞI — Antarktika'ya has bir hayvan olan penguenler çok iyi birer dalgıç ve yüzücüdür. Yüzerken küçük kanadlarını yüzgeç gibi kullanırlar. İşte bir penguen topluluğu yiyecek peşinde sabah dalışına başlıyor.

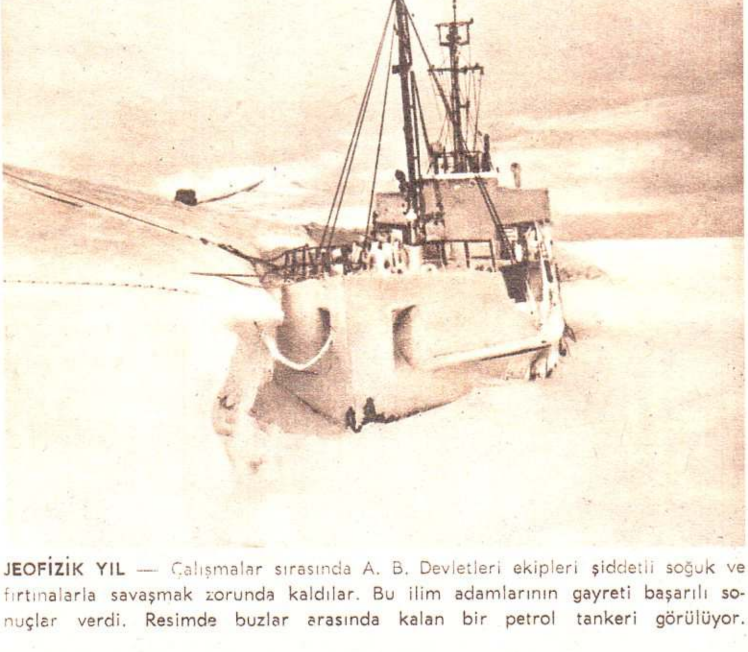
BUZDAN ÜLKE — Antarktika'da her şey buzdandır: Uçurumlar, vâdiler ve dağların büyük bir kısmı... Burada yapılan çalışmalar zaman zaman büyük tehlikeler gösterir. İşte Antarktika'da bir buz çöküntüsünün meydana getirdiği uçurum ve yanında durmak zorunda kalan bir ekip.

Antarktika'yı bir uçtan bir uca geçenler

Jeofizik yıl çalışmalarına en çok Antarktika sahne olmuş, bu arada İngiliz kâşifi Vivian Fuchs ile, Yeni Zelanda'lı Edmund Hillary Antarktika'yı bir uçtan bir uca geçmişlerdir. 1957 yılı kasımında Shackleton üssünden dört traktör ve kızaklardan mürekkep bir katarla yola çıkan ekip 57 gün sonra Kutup noktasına vardı, burada üslenmiş bulunan Amerikalılar tarafından heyecanla karşılandı. Yukarıda bu büyük teşebbüsü zor şartlar altında başaranlardan Hillary, solda Fuchs görülüyor.

JEOFİZİK YIL — Çalışmalar sırasında A. B. Devletleri ekipleri şiddetli soğuk ve fırtınalarla savaşmak zorunda kaldılar. Bu ilim adamlarının gayreti başarılı sonuçlar verdi. Resimde buzlar arasında kalan bir petrol tankeri görülüyor.

antiller

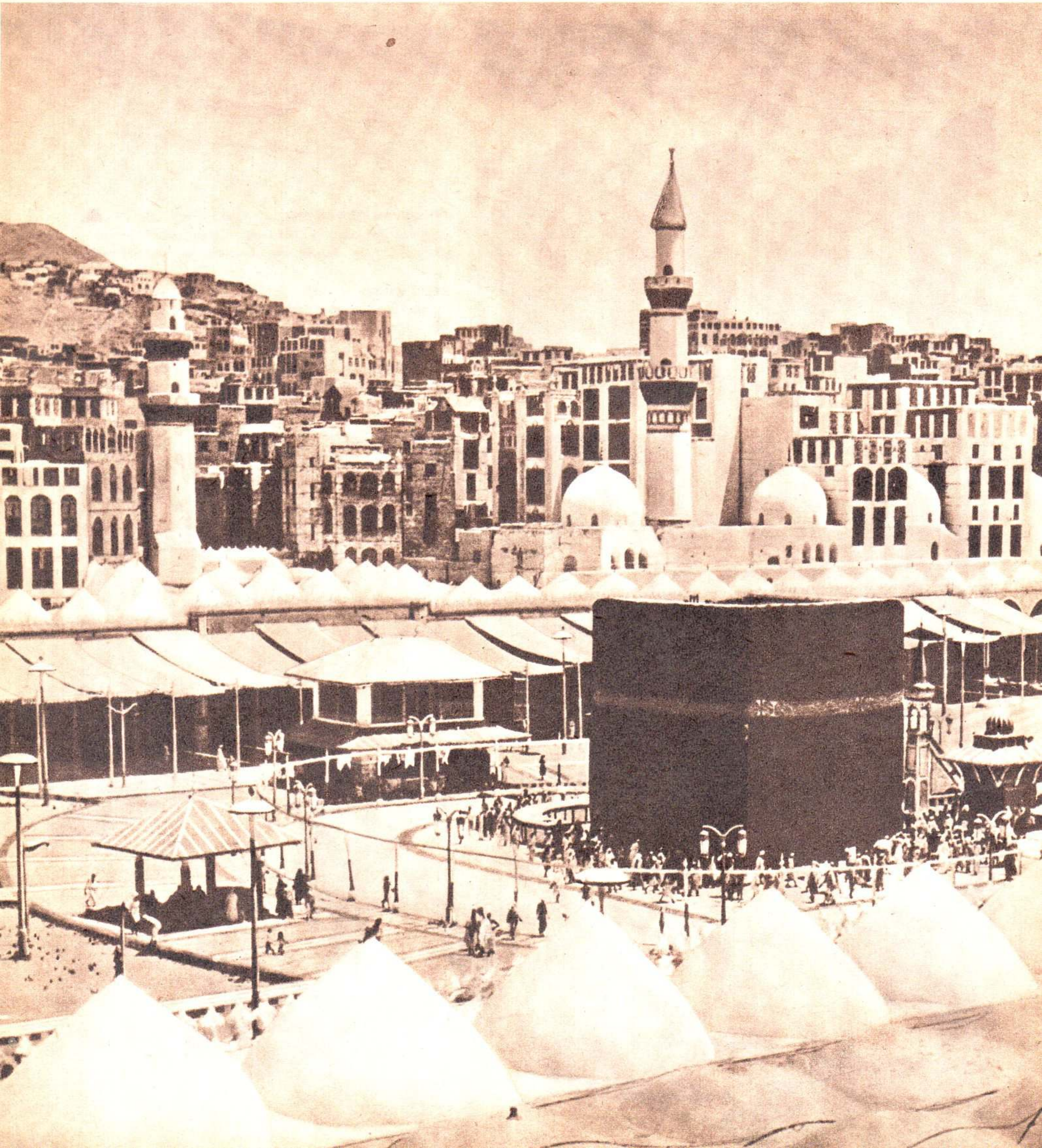
DOMİNİKAN CUMHURİYETİ — Sıcak iklimin bütün özellikleriyle kendisini gösterdiği Dominikan'da bir otel. Resimde otelin bahçesinde güneşlenenler görülmektedir.

ÇELİK BANDO — Antil yerlilerinin çok ilgi çekici bir çalgı topluluğu vardır. Varillerden kesilerek yapılan bu âletleri çalanların topluluğuna «Çelik bando» adı verilir.

MARTİNIQUE — Antiller'deki sevimli adalardan biri olan Martinique'te alışveriş. 1902'de ateş püskürmeye başlıyan Pele yanardağı 40.000 kişinin ölümüne sebep oldu.

Arabistan

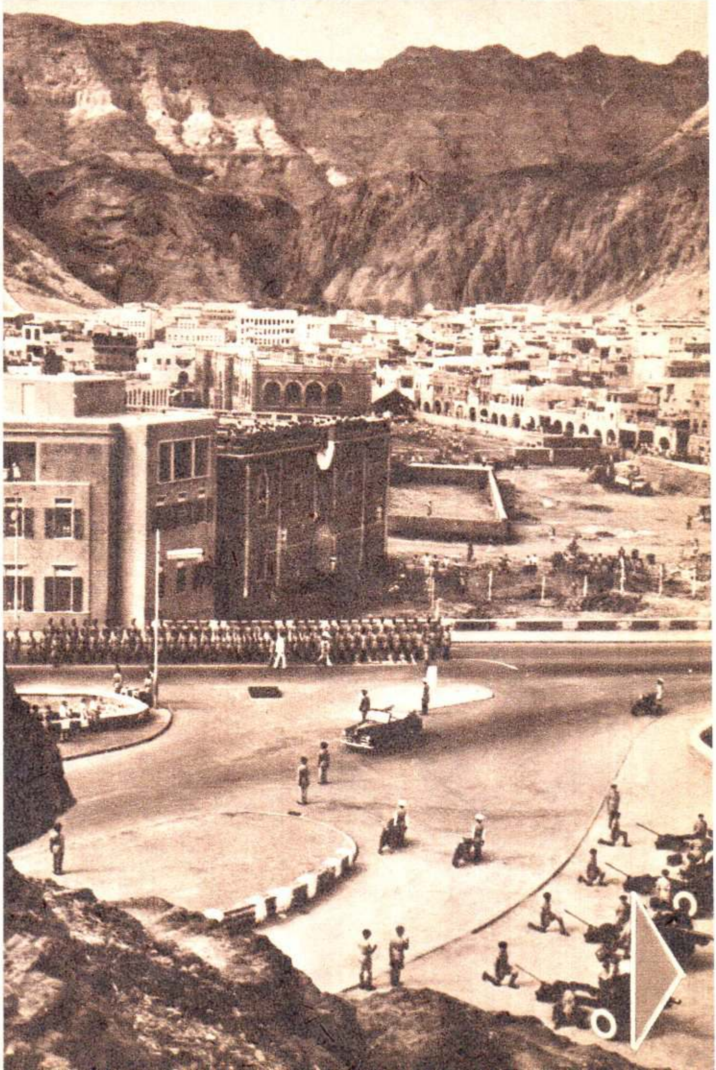
KÂBE — İslâmlığın beşiği olan Mekke'deki bu kutsal yapıyı her yıl on binlerce Müslüman ziyaret eder. Arabistan'ın batı kesiminde bulunan Mekke, Saudî Arabistan'ın başlıca şehirlerinden biridir. Cidde, Mekke'nin limanıdır. Hacca gidenlerin çoğu bu yoldan geçer.

VÂDİ — Çorak Arabistan topraklarının başlıca özelliklerinden biri vâdilerdir. Bunlar sadece yağış mevsiminde suların aktığı yataklardan ibarettir. Bir nehir gibi yolları olan ve özel adlar taşıyan vâdiler yağış mevsimi geçtikten sonra kuru bir sel yatağı olarak kalır.

HASTANE KAPISI — Yemen'in ilgi çekici şehirlerinden olan Taiz duvarlarla çevrilidir. Resimde şehirden bir sokak görülüyor. Sağ tarafta birkaç basamakla çıkılan bir hastane kapısı ve önünde bir doktor görülüyor.

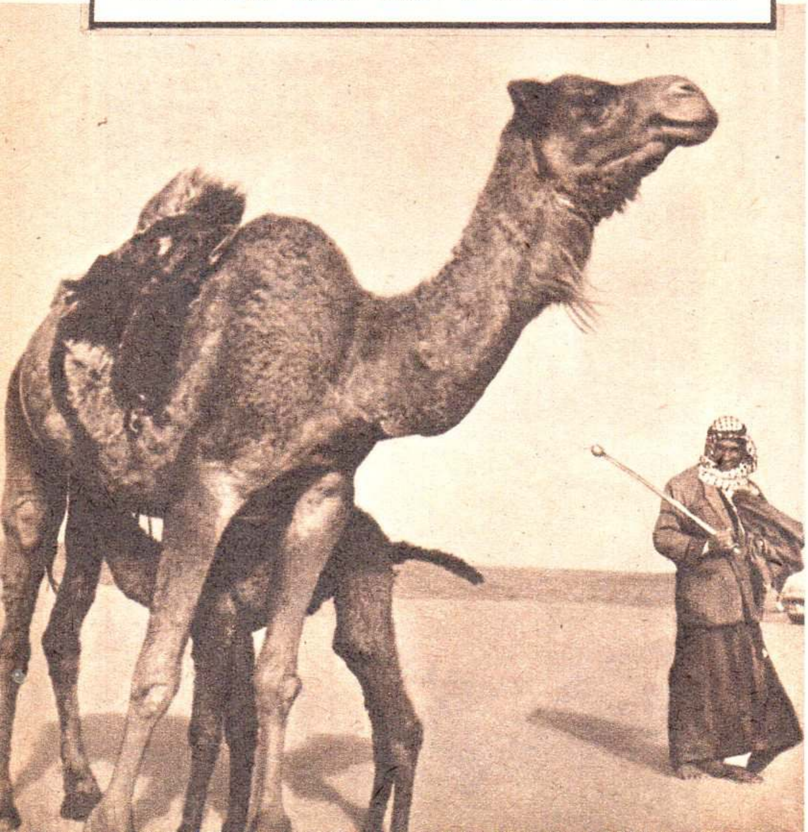
ADEN — Millet Meclisinin onuncu açılış töreninde, meclis binası önündeki tören. Arkada dağların eteğinde kurulmuş şehrin bir kısmı görülüyor.

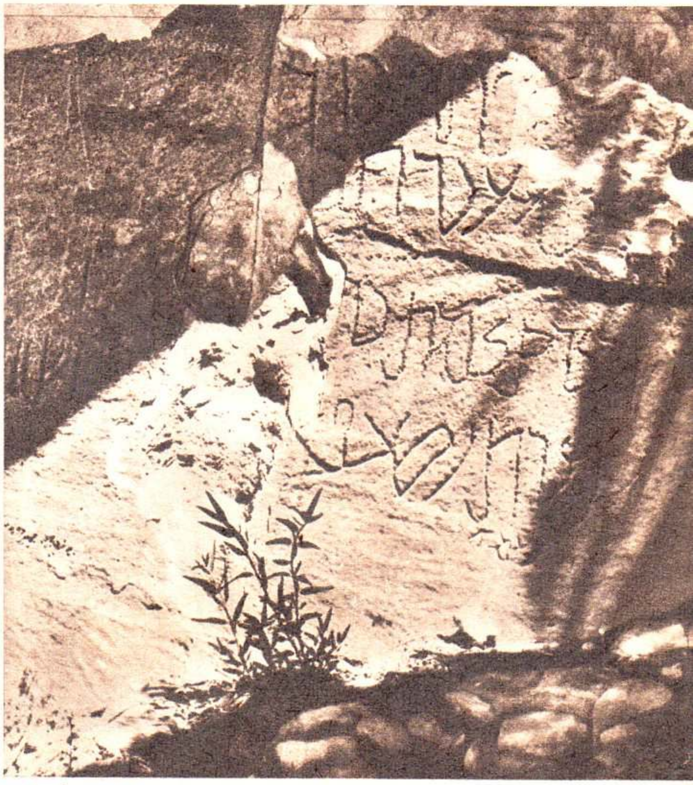

RİYAD — Saudî Arabistan'ın başkentinde Kıral Saud için yapılan sarayın giriş kapısı. 134 binadan meydana gelen saray bizim paramızla iki milyar liraya yakın bir meblâğa mal olmuştur. Daha 1952'ye kadar hemen hemen çimentonun ne olduğunu bilmiyen şehirde sarayın yapılmasından sonra hastane ve köşkler görülmeye başlanmıştır. Bu arada yapılan yedi bakanlık binasında 3.000 oda bulunmaktadır.

NAKİL VASITALARI — Deve, yüzyıllardan beri olduğu gibi bugün de Arabistan'ın en önemli nakil vasıtasıdır. Bedevî Araplar uçsuz bucaksız çöllerdeki konup göçmelerinde susuzluğa çok dayanıklı olan develerden faydalanırlar. Arabistan develeri tek hörgüçlüdür. Bunlar çok kuvvetli olur ve kendi ağırlıklarından fazla yük taşıyabilirler. Araplar devenin etinden ve kılından da faydalanırlar.

NABATÎ YAZISI — Arabistan'daki arkeoloji çalışmaları Arap yazısının ilk şekillerini gösteren önemli yazıtların bulunmasını sağlamıştır. Nabatî yazısı, bugünkü bilgilere göre, Arap alfabesinin kaynağıdır. Arap dilinin ele geçen en eski yazıtları Nabatî yazısiyle yazılmıştır. Bugünkü Arap yazısı bu yazının yüzyıllar boyunca geçirdiği gelişmeler sonunda doğmuştur.

ARJANTİN

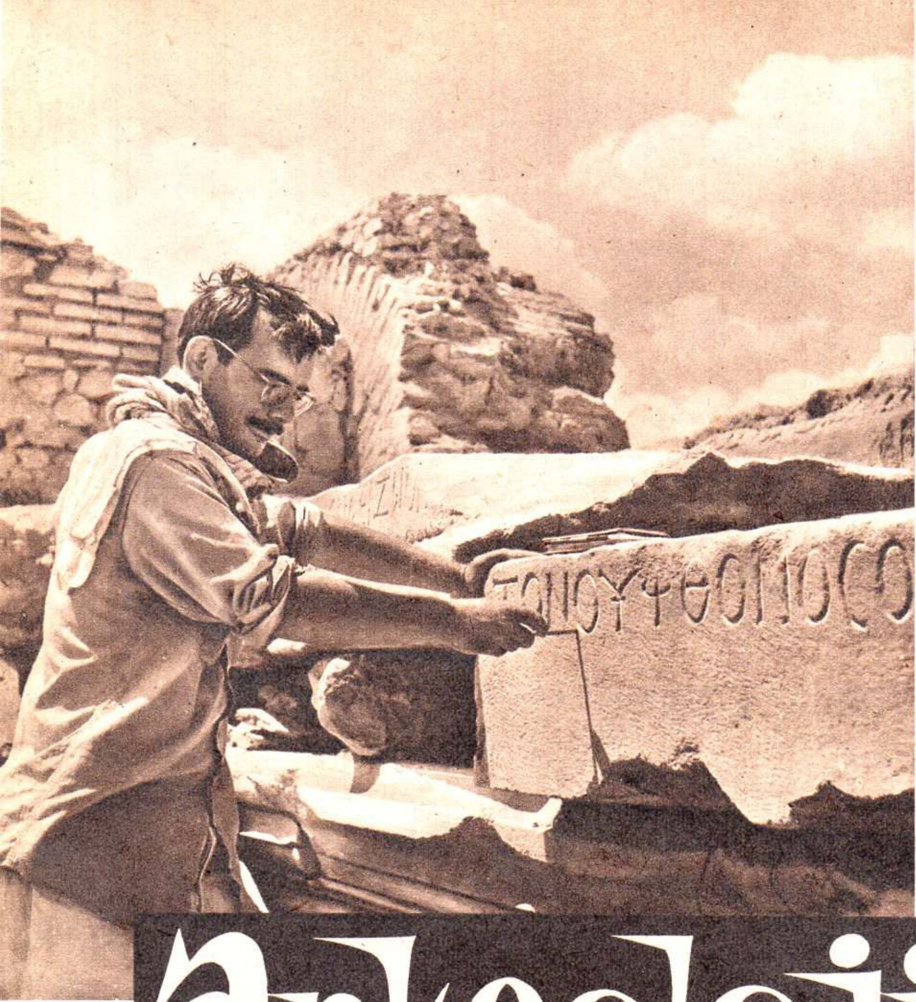
7040 METRE — Güney Amerika'yı batı kıyısı boyunca kaplıyan And Dağları'nda yükselen tepeler vardır. Bunların en yükseği resimde görülen Aconcagua Tepesidir (7040 m.). Arjantin'in Şili sınırı yakınlarında olan bu tepe aynı zamanda Amerika kıtasının en yüksek yeridir.

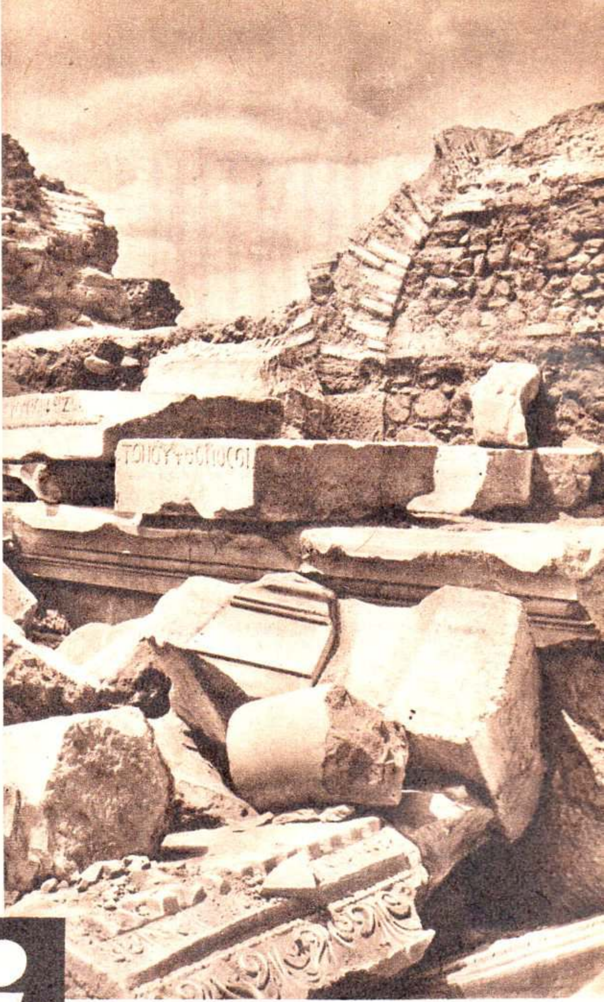

BUENOS AIRES — Arjantin'in başkenti Güney Amerika'daki şehirlerin en büyüğüdür. Geniş ve muntazam caddeleriyle tanınan Buenos Aires aynı zamanda bu güney cumhuriyetinin kültür merkezidir.

PARİS GİBİ — Buenos Aires'in Paris'i andıran geniş caddelerinde sık sık tiyatrolarla, konser salonlarına raslanır. Ahali tiyatro ve müziğe düşkündür.

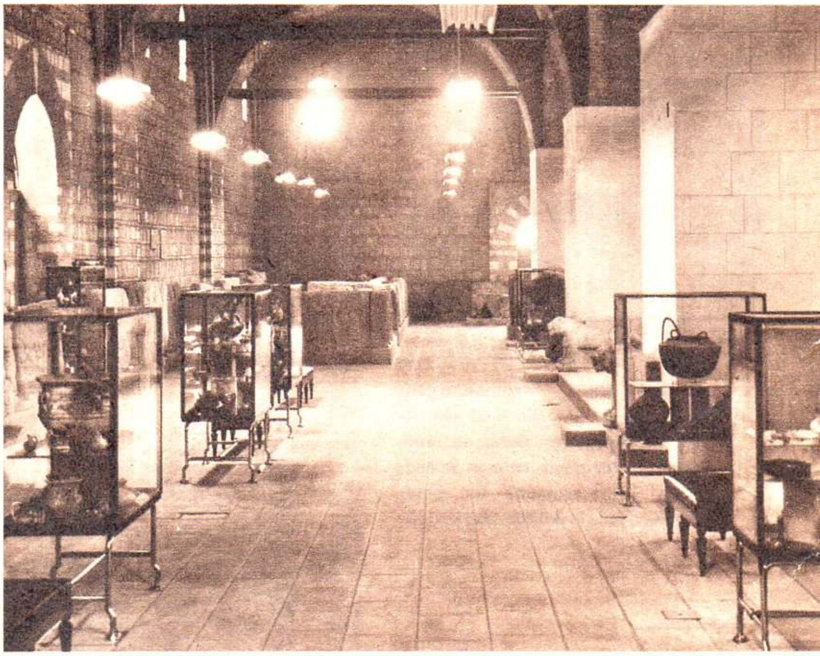

arkeoloji

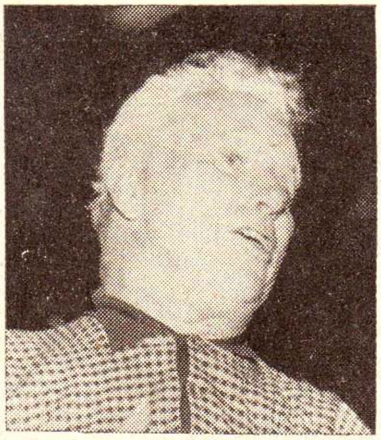
KRESUS'UN HAZİNELERİ — Lidya Kıralı Kresus (Karun) un başkenti olan Sart'ta Amerikan ve Türk arkeologları kazılar yapmıştır. Harabeler, yazılı taşlar incelenmişse de Kresus'un hazineleri bulunamamıştır.

ETİ MÜZESİ — Anadolu'daki arkeoloji araştırmaları birçok önemli eserin ele geçmesini sağlamıştır. Bulunan eserler arasında Eti çağına ait olanlar önemli bir yer tutmaktadır. Bilindiği gibi Eti İmparatorluğu Anadolu'da gelişen medeniyetlerden birini yaratmıştır. Resimde Ankara'daki Eti Müzesi görülüyor.

BÜYÜK İSKENDER — Batı Anadolu'da Bergama harabelerinde bulunmuş olan bu İskender büstü Milâttan Önce III. yüzyıldan kalmıştır.

1932'de başlıyan şöhretinden bugüne kadar hiçbirşey kaybetmiyen büyük sanatçı Charlie Chaplin (Şarlo)

İki Dünya Savaşı arasında dünya sinemacılığında unutulmıyacak bir isim bırakan İsveçli artist Greta Garbo

Makiyaj sanatiyle artistliğe büyük yenilikler getiren Lon Chaney 1931'de «Operadaki Hayalet» filminde

ARTİST ve ARTİSTLİK

ARTİST VE ARTİSTLİK, bugün sinema, tiyatro, televizyon ve benzerleri gibi temsil kollarında çalışanlara ve onların yaptıkları işlere verilen addır.

Artistliğin beşiği olarak bazılarınca Eski Yunan tiyatrosu gösterilirse de, aslında en ilkel insan topluluklarında raslanan mimik hareketleri, taklit gibi davranışlar artistliğin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Artistlik, sanat kollarının en eskisi olmasına rağmen, toplum zevkleri değiştikçe, medeniyetler ilerledikçe, onlarla beraber ilerleyip tam ifade şeklini alması lâzım gelirken, aksine gelişmekte en geç kalanıdır.

Artistlik diyebileceğimiz davranışlar, Eski Yunanlılar'ın Mısır tanrılarını benimsiyerek danslı dinî törenler tertip etmeleriyle başlar. O zamanlar esas gaye mitoloji efsaneleri idi. Dans, bunların izahı için kullanılan bir vasıtadan başka bir şey değildi. Meselâ hayatın doğuşu, mevsimler ve diğer hâdiselerin veya eşyanın anlatımı değişik hareketler, davranışlar, canlı tablolarla gösterilirdi. İlk devirlerde bütün halk bu törenlerde rol alırdı. Sonraları ilâhiler okuyan koronun içinden, belirli roller için bazı kabiliyetli kimselerin ayrılmasına başlandı. Böylece artistlik, o zamankı Yunanistan'da âdet olduğu üzere tamamen erkekler arasında yerleşti ve çok şerefli bir meslek haline geldi.

Ortaçağ ve Rönesans'ta

Ortaçağda tiyatro, Eski Yunanlılar'daki parlak devrini ilerleteceğine aksine daha da geriye gitti. Bir zamanlar koyu din baskısı altında manastırlarda İsa'nın mucizelerini canlandıran canlı tablolarla yetinildi, sonraları yavaş yavaş panayır yerlerinde tulûat tiyatroları tarzında meydan tiyatroları türedi. İtalya'da da bir cins tulûat tiyatrosu olan «Commedia dell'arte» ler (sanat tiyatroları) meydana çıktı. Çin'de tiyatro, dolayısiyle artistlik de bu çağda başlar. Bizde de, bir cins artistlik kabiliyeti istiyen karagöz ve meddah da bu devreye raslar.

Rönesans sonrası tiyatrosu ve bilhassa İngiltere'de Shakespeare'in eserleri artiste ve artistlik sanatına çok önem verdiği için bu sanat kolunda büyük ilerlemeler görüldü. Fransa'da Eski Yunan tiyatrosunun kaideleri geliştirildi. Böylece klâsik tiyatronun temelleri kuruldu. Nihayet XIX. yüzyılın başlarında meydana çıkan romantik devir artistliğe yeni bir tarz getirdi. Bu devirde Avrupa'da artistlik sanatı görülmemiş bir gelişme kaydetti. Ses kontrolünün ve vücut hareketlerinin değeri önem kazandı. Seyircileri peşlerinden sürükliyebilen büyük artistler yetişti. İngiltere'de Edmund Kean, Fransa'da ve bütün Avrupa'da zamanının en büyük sanatkârı diye tanınan Sarah Bernhardt, Amerika'da Daniel Frohman bunlardan üçü idi.

Yirminci Yüzyıl Artistliği

XX. yüzyılda artistlik sanatında yeni görüşler, çeşitli cereyanlar belirdi. İngiltere'de Gordon Craig, Granville Barker, Lewis Casson gibi prodüktörlerin önayak oldukları repertuvar tiyatroları artistlik standardını ve sahnede ekip halinde oyunu bir hayli ilerleten yerler oldu. Amerika'da David Belasco'nun idare ettiği New York Tiyatro Topluluğu, Washington Square Artistleri, Provincetown Tiyatrosu ve nihayet Küçük Tiyatro hareketi, sanatta büyük gelişmeler gösterilmesinde öncülük ettiler. Almanya'da Max Reinhardt, Fransa'da Firmin Gemier, 1910'dan sonra başlıyan, temsilde tabiî ve samimî hareket etmek anlamına gelen «natüralist» görüşü sahneye tatbik ettiler. Bu görüşü geliştirenler Fransa'da André Antoine, Almanya'da Otto Brahm, Rusya'da Stanilavski oldu. Bunun arkasından Almanya'da Georg Fuchs, İngiltere'de Gordon Craig, Rusya'da Meyerhold ve Tairov, sahnede muayyen karakterleri canlandırmaktan ve tabiîlikten kabil olduğu kadar kaçan, mücerret fikirleri temsil eden «formalizm» i tiyatroya soktular (Bk. Tiyatro).

Sinemada Artistlik

Sinema ve televizyonun icadı, gelişmesi zamanla sahne artistliğinden bambaşka bir sanat görünüşünün ortaya çıkmasına sebep oldu. En ufak hareketleri beyaz perdede büyüterek gösteren sinema, artistlikte gayet tabiî, ufak hareketler istiyen bir sanat alanı oldu. İlkin tiyatrodan gelen sanatkârlar zamanla kendi kendine bir sinema artistlik taktiğinin meydana geldiğini gördüler ve ona uydular. Bu alanda büyük yıldızlar yetişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve ondan sonraki yıllarda Amerika'da Mary Pickford, Douglas Fairbanks, Charlie Chaplin, Lon Chaney; sessiz filmin son yıllarında Almanya'da, devrinin en büyük aktörü diye tanınan Emil Janings, sesli filim devrinde Greta Garbo, Clark Gable milyonlarca seyirciyi peşlerinden sürükliyen tanınmış ve sevilmiş filim artistlerinden birkaçıdır (Bk. Sinema).

Artistlik yakın zamana kadar sahnede veya

Ortaçağ'da, Avrupa'da «meydan tiyatroları» denen gezici tiyatrolar türedi.

perdede alaylı olarak tecrübe ile öğrenilmekte idi. Son yıllarda Avrupa ve Amerika'nın ilerigelen bütün memleketlerinde artistlik dersleri veren çeşitli okullar açılmıştır. Türkiye'de de İstanbul Belediyesi Konservatuvariyle, Ankara Devlet Konservatuvarında da Batının bütün yenilikleriyle dram sanatı (artistlik) dersleri verilmektedir.

ARTOVA

Orta Anadolu bölgesinde Tokat iline bağlı bir ilçedir. İlçe topraklarını doğuda Sıvas'ın Yıldızeli, batıda Zile, kuzeyde merkez ve Turhal, güneyde Çekerek ve Akdağmadeni ilçeleri çevirir. 56 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.434 km. kare

Nüfusu: 29.771

Artova ilçesinin toprakları içinden geçen Çekerek Irmağı ve bu ırmağa dökülen kollar toprağı sular, bereketlendirir. Çekerek Irmağı'nın ve kollarının geçtiği alanlarda açılan vâdiler, küçük ovalar, etrafta yükselen dik yamaçlar ilçe topraklarını kaplar.

Artava'nın iklimi serttir. Kışları çok soğuk geçer, uzun sürer. İlçenin belli başlı gelir kaynağı hayvancılık, tahıl ve pancar tarımıdır. İlçenin iki bucağından biri olan Sulusaray köyü, yüksek bir höyük üzerine kurulmuştur. Bu höyükte yapılan kazılarda bir çok tarihî eserlere raslanmıştır. Artova ilçesinde son yıllarda kömür ve krom madeni işletilmesine başlanmıştır.

1921 yılında kurulmuş olan Artova ilçesinin merkezi, eskiden Sıvas-Tokat şosesi üzerinde bulunan Çiftlik mevkiinde, Çamlıbel'in kuzeyine düşen ovanın ortasında küçük bir köy halindeydi. 1944 yılında, Sıvas-Samsun demiryolu üzerinde bulunan Kunduz istasyonuna nakledilen ilçe merkezi âdeta yeni baştan kuruldu. Belediye teşkilâtı vardır. Kasaba iki mahalleden meydana gelmiştir. Elektriği vardır. İmar plânı ve hartası yapılmıştır. Su tesisleriyle 2700 metre uzaklıktan getirilen sular, çeşmeler vasıtasiyle kasabaya verilmiştir. İlçenin ulaştırması kara ve demiryolu ile sağlanır.

Anadolu'da 300 yıl saltanat süren bir hükümdar sülâlesi: ARTUKOĞULLARI

ARTUKOĞULLARI, Eksükoğlu Artuk adlı bir Türkmen emirinin neslinden geldikleri için Artukoğulları diye anılan bir Türk hükümdar sülâlesidir. Kolları Âmid'de (Diyarbakır), Hısn Keyfâ'da (1101-1231), Mardin'de (1108-1408) ve Harput'ta (1185-1233) hüküm sürmüşlerdir.

Artukoğulları sülâlesinin siyasî tarihi dört döneme ayrılır:

1 — Siyasî Birlik: Bu dönemde Artukoğulları sülâlesi yavaş yavaş kuvvetlenerek, Selçuklu İmparatorluğu'nun Sultan Melikşah'tan sonraki zayıflayışı sonunda bağımsız bir siyasî birlik halini almaya başladı. Selçuklular'a tâbi, Kayı boyundan bir aşiretin başındaki Eksük ve oğlu Artuk ile çocukları, Anadolu ve Suriye'nin fethinden sonra önemli imtiyazlara sahip olmuşlardı. Selçuklu hükümdarları, kendileri ile birçok fetih hareketlerine katılan bu Oğuz beylerine eski kabîle geleneklerine uygun olarak özel bir sevgi göstermişler, önemli görev ve imtiyazlar vermişlerdi. Melikşah'ın ölümünden sonra Selçuklu egemenliğinin kuvvetini kaybetmesi ve hanedan üyeleri arasındaki kavgaların sürüp gitmesi, imparatorluğun diğer büyük ve nüfuzlu komutanlarının aileleri gibi, Artukoğulları'nın da gittikçe bağımsız bir siyasî varlık haline gelmelerine yol açtı. Haçlı Seferleri sırasında bu sülâleye mensup bazı kahraman kişilerin kazandıkları başarılar hem maddi, hem de mânevi nüfuzlarını arttırdı.

2 — Bağımsızlık: Bu dönemde Artukoğulları, Selçukluların yüksek egemenliğini, Abbasî halifelerinin dinî nüfuzunu nazarî olarak kabul etmekle beraber, bağımsız bir devlet olarak hüküm sürmeye basladılar. Devleti hanedan üyelerinin ortak malı sayan eski Türk geleneği bu dönemde Artukoğulları'nda aynen görülüyordu. Ailenin bütün üyeleri kendilerine ayrılan yerlerde yarı bağımsız bir halde hüküm sürüyorlardı. Ailenin başında kuvvetli bir kimse bulunduğu zaman diğerleri onun yüksek eğemenliğini tanıyorlar, böylece dış düşmanlara karşı siyasi birlik kuruyorlardı, fırsat buldukça aile üyelerinden bir kısmı bağımsızlık kazanarak devletin başına geçmeye çalışıyordu.

3 — Çözülme: Bu dönemde Artukoğulları Eyyubîler'in egemenliğini tanımak zorunda kaldılar. Coğrafi durumlarının dağınıklığı, komşularının ihtirasları ile karşılaşmaları, iç çarpışmalar sonucunda çeşitli kollara ayrılmış olmaları gibi sebeplerden dolayı kuvvetli bir siyasi gelişme gösteremediler. Nihayet Nurettin ve Salâhattin Eyyubi'nin kurdukları büyük devletin genişleme arzuları, hattâ Anadolu Selçukluları'nın XIII. yüzyılda güttüğü doğuya doğru gelişme siyasetleri karşısında Mardin'de siyasi ve askerî hiçbir önemi olmıyan küçük bir prenslik haline geldiler.

4 — Çöküş: Bu dönemde Artukoğulları, Moğol istilâsından sonra Doğu Anadolu'da kurulan kuvvetli Türkmen beyliklerinin (Akkoyunlu ve Karakoyunlular'ın) baskısı altında çöktüler.

Artukoğullarının Kolları

Artukoğulları'nın üç kolu ise şu siyasi gelişmeleri göstermiştir:

I — Hısn Keyfâ Artukoğulları (1101-1231) Esükoğlu Artuk Melikşah zamanından beri Selçuklu ordusunda önemli hizmetlerde bulunmuş, 1084'teki Âmid (Diyarbakır) kuşatmasına katılmıştı. 1086'da Suriye Selçuklu Hükümdarı Tutuş tarafından alınan Kudüs'e vali atandı. Ölümünden sonra oğulları Muinüddevle Sokman ve Necmettin İlgazi ona tabi oldular (1091). Kudüs 1098'de Fatımiler'in eline geçince Sokman kendisine verilmiş olan Ruha (Urfa) havalisine çekildi, az sonra Hısn Keyfâ (Hasan Keyf) ve civarına hâkim oldu, 1104 sıralarında da Mardin'i ele geçirdi. Harran civarında Haçlılardan Franklar'ı yendi. Ondan sonra oğlu İbrahim, Hısn Keyfâ'da Beylik etmeye başladı (1104). Ondan sonra kardeşi, kardeşinin oğlu başa geçti. Salâhattin Eyyubi, Diyarbakır'a geldiği zaman (1182) hükümdar Nurettin Muhammed onu başbuğ tanıyarak, Musul harbinde kendisine yardım etti. Bu hizmetine mükâfat olarak Âmid (Diyarbakır) ı aldı. Moğol istilâsı sırasında da Artukoğulları'nın Hısn Keyfâ kolu çöktü.

II — Mardin Artukoğulları (1108-1409): Bu kola, Artuk'un oğlu Necmettin İlgazi'den ötürü «İlgaziler» adı da verilir. Selçuklu Hükümdarı Muhammed tarafından 1101'de Bağdat'a bey atanan Necmettin İlgazi 1108 yılından beri Mardin'e sahip bulunuyor, yavaş yavaş komşu bölgeleri de egemenliği altına almaya çalışıyordu. Nitekim, halkın isteği ile Halep şehrine de hâkim oldu (1117-1118).

Haçlıların büyük ve korkunç bir düşmanı olan ve onlarla birçok savaşlarda bulunan Necmettin İlgazi ölünce (1112) oğullarından Şemsüddevle Süleyman Meyyafarikin'de, Temurtaş Mardin'de, yeğeni Bedrüddevle Süleyman da Haiep'te egemen oldular. Mardin Artukoğulları'nın son hükümdarı Şehabettin Ahmet, Mardin'i Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'a teslim etmek zorunda kaldı (1409). Kendisine verilen Musul şehrinde ancak bir hafta kadar yaşadıktan sonra ölen bu hükümdarla Artukoğulları devleti sona erdi.

III — Harput Artukoğulları (1185-1233): Harput şehri 1121-1124 yılları arasında Artukoğulları'ndan Belek'in elindeydi. Ondan sonra şehir İlgazi'nin oğlu Süleyman'a, Hısn Keyfâ sahibi Davut'a, oğlu Kara Arslan'a ve onun oğlu Nurettin Muhammed'e geçti. Nurettin Muhammed'in ölümünden sonra (1185) kardeşi İmadettin Ebu Bekr bu şehirde Artukoğulları hanedanının ayrı bir kolunu kurdu. Son hükümdarı Nurettin Artuk zamanında Artukoğulları'nın Harput kolu çöktü, şehir 1234'te Anadolu Selçuklu Sultanı Alâettin Keykubat tarafından alındı.

Artukoğulları Devrindeki Gelişme

Artukoğulları devleti alanında büyük bir ekonomik gelişme olmuş, genel servet ve refah derecesi yükselmiş, bunların egemenliği sırasında köprü, kervansaray, cami, medrese ve kaleler gibi büyük mimarlık eserleri yapılmıştır. Artukoğulları egemenlikleri altındaki Yahudi ve Ermenileri dinlerinde serbest bırakmış, taassuba düşmemiş, fakat tam anlamı ile sünniliğe bağlı kalmışlardır. Bilim ve fikir çalışmalarını da korumuşlardır.

Bir sınır ilimiz: ARTVİN

Çok eski bir tarihi olan ve 1537'de Osmanlı ülkesine katılan Artvin, Anadolu'nun en yağışlı bölgesindedir.

ARTVİN, Doğu Anadolu'da, bölgenin kuzeyine düşen bir ildir. İl topraklarını doğuda Kars, batıda Rize, kuzeyde Sovyetler Birliği, sınırı güneyde Erzurum, kuzey-batıda da Karadeniz çevirir. 283 köyü, 13 bucağı vardır.

Yüzölçümü: 7.397 km. kare

Nüfusu: 193.684

İlçeleri: Merkez, Ardanuç, Arhavi, Borçka, Hopa, Şavşat, Yusufeli.

Çoruh nehri Artvin ili topraklarının ortasından geçerek Karadeniz'e dökülür. Bundan dolayı, Artvin, daha önce Çoruh adını taşımaktaydı.

Artvin, Doğu Anadolu'nun en dağlık bölgesini teşkil eder. Yağış boldur. Karadeniz boyunca doğudan batıya uzanan kıyı dağları yanı sıra giden iç sıradağları Artvin topraklarından başlar. Yükseklikleri 3000-3500 m. arasında değişen bu dağlar Çoruh nehrinin meydana getirdiği vâdide birbirinden ayrılır. Ormanlar 2000 metreden başlar.

Bölgenin başlıca akar suyu Çoruh nehridir. Nehir, Artvin'in yüksek arazisinde dik ve geniş vâdiler meydana getirerek aktıktan sonra Sovyetler Birliği topraklarına girer, Batum şehri yakınında Karadeniz'e dökülür.

Artvin ili toprakları çoğunlukla ârızalıdır. Bu topraklar, kıyı ve yüksek bölge olmak üzere ikiye ayrılır. Kuzey Anadolu Dağlarının kollarından olan Koçkar (3.348 m.), Karcal (3000 m.), Yalnızçam (1600 m.) dağları il topraklarının en yüksek noktalarıdır. Artvin topraklarına kuzey yönünden giren Çoruh nehri ve kolları ilin her tarafına yayılmıştır.

Iklim. — Artvin, iklim bakımından, Karadeniz Bölgesine dahildir. Yalnız Karadeniz kıyılariyle dağlar arasında kalan bölge Akdeniz iklimine yakın bir iklim özelliği gösterir. Sadece Doğu illerinin değil, bütün Anadolu'nun en yağışlı bölgesi burasıdır. Yazları sıcaklık 20-24 derece arasında değişir. Kışları ise ortalama 4-8 derecedir. Kıyı boyunca uzanan dağların güneyinde kalan topraklarda sert kara ve dağ iklimi hüküm sürer. Kıyıda yıllık ortalama yağışın 1000 mm. olmasına karşılık bu bölgede yağış miktarı 750-1000 mm. arasındadır. Rüzgârlar kışın doğudan, yazın da kuzey-doğudan eser.

Tarım. — Kafkas Dağları kuzey rüzgârlarının Artvin topraklarına girmesine engel olur. Hem bu bakımdan, hem de yağışı bol olması dolayısiyle, Artvin çeşitli bitkiler yetiştirir. Dağların denize bakan yamaçları ormanlıktır. En çok, meşe, gürgen, kızılağaç, çam ağaçları vardır. Toprak çoğunlukla ârızalı olduğu için tarıma elverişli arazi azdır. Başlıca buğday, arpa, çavdar, darı, pirinç, bakla, fasulye, patates, soğan ekilir. Meyvalardan üzüm başta gelir. İl toprakları içinde 15.000 dönüm üzüm bağı bulunmaktadır. Diğer meyvalardan erik, kiraz, kayısı, şeftali, vişne de yetiştirilir. Meyvacılık en çok dağların Karadeniz'e bakan yanlarında yapılır. İlin daha başka kazanç kaynakları arasında zeytinciliği sayabiliriz. Dağların yamaçlarından eteklerine kadar uzanan topraklarda çok miktarda zeytin ağacı yetişir.

Çoruh nehrinin ve bu nehre dökülen suların vâdileriyle yaylalarda hayvancılık yaygın haldedir. En çok beslenen, koyun ve kıl keçisi gibi küçük baş hayvanlardır. Halk bu hayvanların yün ve kıllarından el tezgâhlarında dokumacılık yapar.

Artvin yeraltı servetleri yönünden çok zengindir. Murgul Bakır İşletmesinden bol miktarda bakır cevheri elde edilmektedir. Murgul bakırının her tonunda 12 gram altın, 600 gram gümüş bulunur. Dış memleketlere satılan bu bakırların içindeki altın ve gümüş ya oralarda ayrıldıktan sonra geri gönderilir, ya da parası ayrıca ödenir.

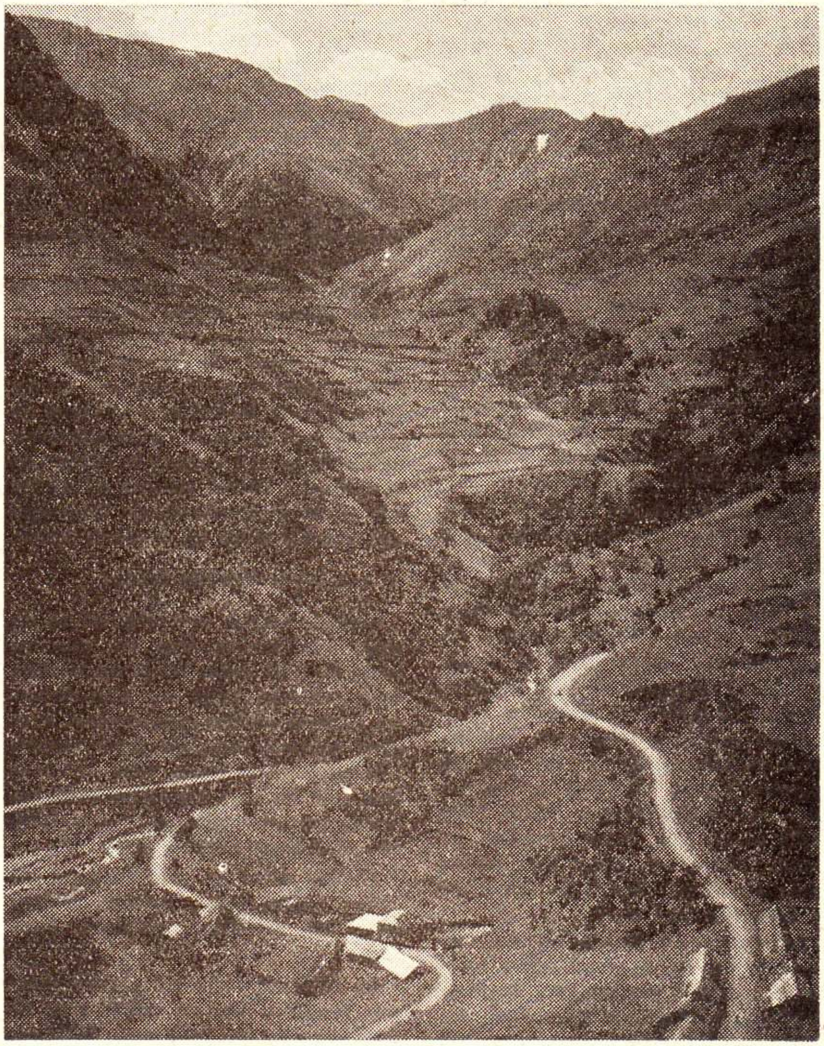
Artvin Şehri

İl merkezi Artvin şehri, Çoruh nehrinin güneyinde yükselen Kıldiyet Dağı'nın kuzey yamaçlarında kurulmuştur. Bu yamaçlar dik olarak aşağıya iner. Evler yamaçtan aşağıya doğru sıralanmıştır, aşağıdan yukarı heybetli bir manzara meydana getirir. Ağaçlar, bahçeler halinde sokakların ve evlerin arasına kadar sokulur. Şehrin nüfusu 23.628'dir.

Artvin'de Belediye teşkilâtı 1946'da kurulmuştur. İçme suyu 4 kilometre uzaklıktaki Habazoğlu mevkiinden demir borularla getirilmiş, 82 çeşmeyle şehre dağıtılmıştır. Şehrin elektriği vardır. Artvin hastanesi, kanalizasyon tesisleri, mezbahası, hamamı, okul ve resmî binaları, büyük konaklariyle küçük fakat güzel görünüşlü bir şehirdir. Şehrin deniz irtibatı Hopa iskelesinden sağlanmaktadır.

Tarihte Artvin

Artvin şehrinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber çevrede ilk yerleşenlerin, Milâttan yüzlerce yıl önce, İskit Türkleri olduğu anlaşılmaktadır. Eski Yunan tarihçileri ve şairleri İskit Türklerini o çağın en medeni milleti olarak gösterirler. Tarih kitaplarının belirttiğine göre, İskit İmpara-

Doğu Anadolu'nun en dağlık bölgesini teşkil eden Artvin ve civarı İsviçre'yi andıran tabii güzelliktedir. Resimde Artvin-Kars arasında bir yol görülüyor.

torluğunun yıkılmasından sonra Çoruh boylarında İskit Türkleri'ne mensup sayısız kollar gene burada yaşamaya devam etmişlerdir.

Artvin daha sonraları Pontos Kırallığının eline geçti. Sonradan bütün o bölge Roma İmparatorluğu'na bağlandı. Roma'nın çevreye hâkim olması üzerine Artvin, Roma ile İran arasındaki mücadelelere sahne oldu. Buna rağmen zaman zaman İskit İmparatorluğunun kalıntılarından olan Türk boyları çevreye hâkim olabilmişlerdir.

VII. yüzyılda Sasanîler'in eline geçen bölge Bizans İmparatoru Heraklius tarafından geri alındı. Arap ordularının Anadolu'ya kadar uzanmaları sırasında Artvin ve bölgesi İslâm ordulariyle temasa geçti. Bu arada Halife Osman zamanında (645) Suriye ve Irak savaşlarında başarı sağlıyan Emîr Habip bin Mesleme Erzurum yaylasında Bizans ordusunu yendi, Çoruh bölgesini aldı. VIII. yüzyılda da Hazar Türkleri Arap ordularını yenerek çevreye yerleştiler. Bu tarihten sonra küçük beylikler kurulduysa da zamanla bu beylikler Bizans hâkimiyetini tanımak zorunda kaldılar.

Bu durum Selçuklu Türkleri'nin Anadolu'ya gelmelerine kadar devam etti. Selçuklu Sultanı Alp Arslan 1068 yılında, önce Kars'ı aldı, sonra kuvvetlerinden bir kısmını Karadeniz'e yolladı. Bu kuvvetler Çoruh'u aldılar, Trabzon'a kadar ilerlediler. Malazgirt zaferinden sonra, Alp Arslan, Kızılırmak'a kadar uzanan bölgeyi emrindeki emîrlere dağıttı, Çoruh bölgesi Emîr Ebülkasım'ın payına düşmüştü.

Alp Arslan'ın ölümünden sonra Gürcü kırallarından Giorgi, Bizanslılar'ın kışkırtmaları ve yaptıkları yardım sonunda, Çoruh bölgesine hâkim oldu. Selçuklu Hükümdarı Melikşah 1081 yılında Emîr Ahmet kumandasında bir ordu yolladı, bu ordu Kıral Giorgi'yi yenerek Erzurum ve Çoruh bölgelerini yeniden Türk hâkimiyeti altına aldı. Emîr Ebülkasım'ın torunu Saltuk'tan ötürü Kars, Erzurum, Ardahan, Bayburt ve Çoruh havzasını içine alan imarete, bundan sonra Saltukoğulları Emîrliği adı verildi.

Konya Selçuklu Sultanı I. Alâettin, Artvin, Şavşat ve Yusufeli'ni Selçuklu İmparatorluğuna kattı. Anadolu'nun Moğollar tarafından istilâsı üzerine Artvin, Moğol hâkimiyetine girdi. Moğollar'ın devamı olan İlhanlı Devleti'nin hakanlarından Abaka Han devrinde (1265-1282) Sargis adında bir Kıpçak beyi Ahıska Sancağında, İlhanlılar'ın izniyle bir atabeylik kurdu (Bk. Atabeg).

Artvin ve çevresi daha sonra, sırasiyle, Timur ve Karakoyunlular'a bağlı kaldı, Akkoyunlular'a geçti, Akkoyunlu Devleti'nin yıkılışı üzerine de Azerbaycan Emîri Elvent Bey'in emrine girdi. Safevî hükümdarı Şah İsmail, 1502 yılında, Elvent Bey'i yenince, bütün Akkoyunlu ülkesiyle birlikte Artvin de Safevîler'in eline düştü.

Artvin'in Osmanlı ülkesine katılması 1537 yılındadır. Çoruh boyundaki diğer kısımlar ise Kanuni Sultan Süleyman zamanında girişilen savaşlar sonunda alındı. Fakat, Atabegler'in kalıntılarına pek dokunulmadı. Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa kumandasındaki Osmanlı Ordusu 9 ağustos 1578'de, Çıldır'da İranlılar'ı yenince Atabeglerin kalıntılarına da son verildi.

Artvin bölgesi ondan sonra, bakımlı ve rahat bir hayata kavuştu. Hopa, Borçka şehirleri Trabzon'a, Artvin, Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli de Çıldır eyaletine bağlandı.

Artvin XVII. yüzyılın başında bir sancak merkeziydi. 1828-1829 yılları arasında geçen Türk-Rus savaşından sonra Çıldır eyaletinin merkezi Oltu'ya nakledildi. 1878 yılında büyük bir felâket oldu. Tarihlerimizde 93 Harbi diye anılan 1877-1878 Türk-Rus harbi sonunda Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Ruslar Batum, Kars, Ardahan ile birlikte büyük bir harb ödeneği aldılar. Bu antlaşmayı değiştiren Berlin Antlaşmasiyle de Artvin, Şavşat, Borçka, Ardanuç ile Hopa'nın Kemalpaşa bucağı Ruslara verildi. Artvin ve çevresi Rus işgali altında kaldığı müddetçe anayurda bağlılığından hiçbir şey kaybetmedi. Birinci Dünya Savaşı çıktığı zaman ümitle kurtuluş gününü bekledi.

Türk ordusu 8 kasım 1914'te Artvin'i geri aldı. Artvin 3 mart 1915'te yeniden Ruslar'ın eline düştüyse de halk silâhlanarak karşı koydu, kahramanca döğüştüler. 3 mart 1918'de imzalanan antlaşma gereğince Ardahan ve Kars Türkler'e verildi. Türk kuvvetleri daha sonra Artvin, Şavşat ve Ardanuç'u geri aldı. Gene 1918 yılının mart ayında yapılan plebisit sonunda Artvin Türkler'in oldu. Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Antlaşması gereğince İngilizler Artvin, Şavşat ve Hopa'yı işgal ettiler. İngilizlerin çekilmesi üzerine yerlerini Gürcüler aldıysa da Mustafa Kemal'in yerinde müdahalesiyle Gürcüler çekildiler, 7 mart 1921'de Artvin ve çevresi anayurda kavuştu.

ARUZ

Türk Şiirinde eski bir nazım ölçüsü

ARUZ, yüzyıllar boyunca Türk şiirinde kullanılan Arap nazım ölçüsüdür. Aruz vezni, Araplardan sonra önce İran edebiyatında kullanılmıya başlanmış, oradan da Türk edebiyatına geçmiştir.

Aruz sözünün Araplar için özel bir önemi vardır. Çoğunlukla göçebe hayatı süren Arap halkının hayatında çadırın önemli bir rolü olagelmiştir. Şiire de çok önem veren Araplar nazımda kullandıkları ölçünün adını, günlük hayatlarının en önemli unsurundan, çadırdan almışlardır. Araplar çadırın orta direğine «aruz» derler. Nazım ölçüsü olarak da birinci mısraın son ölçüsüne, beytin ortasında bulunması bakımından aruz denmiş, kelime sonradan bu ölçü sisteminin genel adı olmuştur. Bazı kaynaklar «aruz» kelimesinin başka köklerle ilgili olduğunu ileri sürerse de, en akla yakın ihtimal, yukarıda anlattığımız şekil olarak kabul edilmektedir. Zaten diğer bazı aruz tabirlerinin adı da çadırla ilgilidir.

Aruz Vezninin Esasları

Hecelerin uzunluk ve kısalığı esasına dayanan aruz vezninin Arap yazı sistemiyle büyük bir ilgisi vardır. Veznin ana kalıpları, sessiz harflerden ibaret olan Arap alfabesinin heceleme usulüne uydurulmuştur. Arapçanın heceleme sisteminde sessiz harflerin birleşmesiyle genel olarak sekiz şekil meydana gelir. Bu sekiz ana kalıbın kendi aralarında yaptıkları birleşmeler, aruz vezninin asıl ölçülerini meydana getirir.

«Tef'ile» denen bu sekiz ana kalıp şunlardır: Faûlün, fâilün, mefâilün, fâilâtün, müstef'ilün, mef'ûlâtü, müfâ'aletün, mütefâ'ilün.

Bu tef'ilelerin birleşmesi «bahir» denen aruz kalıplarını meydana getirir. Arap şiirinde kullanılan asıl bahir sayısı 16'dır.

Aruz vezni ile yazılan şiirlerde bazı kelimeleri kalıba uydurmak için, hecelerin uzunluk, kısalığında değişiklikler yapılır. Bahrin uzun hecesine uymıyan bir hecenin asıl değerinden uzun okunmasına «imâle», bahrin kısa bir hecesine uydurmak için, aslında uzun olan bir hecenin kısa okunmasına da «zihaf» denir. İmâle ve zihaf genel olarak kusur sayılır. Ancak, bazı şairler anlama kuvvet vermek, kelimeye özel bir değer kazandırmak için imâleyi bilhassa kullanırlar, bunu bir sanat özelliği sayarlardı.

Aynı zamanda biri kısa, biri uzun iki hece yerine bir tek uzun hece kullanıldığı da olur.

Aruzun Tarihi

Arap şairlerinin eskiden beri kullandıkları aruz veznini ilk olarak ünlü Arap dilcisi Halil bin Ahmet'in (ölm. 786) bir sisteme bağlandığı söylenir. Ancak, onun kurduğu sistem hemen kabul edilmemiş, VIII. ve IX. yüzyıllarda bir kısım şairler başka sistemler kurmayı denemiş, aruza uymıyan nazım denemeleri yapmışlardır.

Aruz vezni iyice kökleştiği sırada İran'a geçmiştir. Türk edebiyatında kullanılması ise çok daha sonralara raslar.

İran Edebiyatında Aruz

İran'ın daha Sasanîler devrinde oldukça zengin bir edebiyatı vardı. Arap istilâsı üzerine İran medeniyeti geniş ölçüde Araplar'ın tesiri altında kaldı. VIII. ve IX. yüzyıllarda İran'ın iyiden iyiye Arap kültürünü benimsediğini, memleketin büyük bir kısmının İslâmlığı kabul ettiğini görüyoruz. Bütün bu etkiler İran nazmında da aruz vezninin kullanılmaya başlanmasına yol açtı. Ancak, İranlılar aruzun eskiden kullandıkları vezinlere yakın olan bahirlerini kullandıkları gibi, kendileri de dillerinin yapısına uygun yeni bahirler meydana getirdiler. İran şiirinde başlıca 26 aruz bahri kullanılmıştır.

BAŞLICA ARUZ KALIPLARI

Türk edebiyatında kullanılan başlıca aruz kalıpları şunlardır: (Ölçüde uzun heceler çizgi (—), kısa heceler nokta (.) ile gösterilmiştir).

Fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / Fâ i lün
— . — — / — . — — / — . — — / — . —

Örnek:

Gül hazin, sünbül perişan... bâğzârın şevki yok;
Derdnâk olmuş hezâr-î nağmekârın şevki yok;
Başka bir hâletle çağlar, cûybârın şevki yok;
Âh eder, inler nesîm-î bî-karârın şevki yok;
Geldi ammâ neyleyim, sensiz bahârın şevki yok.
Recaizâde Ekrem

●

Fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lün
— . — — / — . — — / — . —

Örnek:

Allah âdın zikr idêlüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işdê her kula

Bir kez Allah dîse aşk île lisan
Dökülür cümlê güneh misl-î hazan

İsm-i pâkin pâk olur zikr eyleyen
Her murâda irişür Allah diyen
(Mevlit) Süleyman Çelebi

●

Fe i lâ tün / fe i lâ tün / fe i lâ tün / fe i lün
. . — — / . . — — / . . — — / . . —

(Bu kalıpta ve «feilâtün feilâtün feilün» kalıbında veznin ilk parçası «feilâtün» yerine «fâilâtün» şeklinde olabileceği gibi, son parçası da bazan «fa'lün» şeklinde olabilir.)

Örnek:

Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak
O benim milletimin yıldızıdır, parlıyacak!
O benimdir, o benim milletimindir ancak!

Çatma kurbân olayım çehreni ey nazlı hilâl
Kahraman ırkıma bir gül, ne bu şiddet bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl
Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklâl.
(İstiklâl Marşı) Mehmet Akif Ersoy

●

Fe i lâ tün / fe i lâ tün / fe i lün
. . — — / . . — — / . . —

Örnek:

Adalardan yaza ettik de vedâ
Sızlıyor bağrımız üstündeki dağ,
Seni hatırlıyoruz Viranbağ!

Yine bir sofrada şen, şakraktık,
Gün denizlerde sönerken baktık,
Ve çobanlar gibi dallar yaktık.

Uyuduk kırda, gezindik dağda.
O yazın, âh o engin çağda
Geçti en son günü Viranbağ'da
Yahya Kemal Beyatlı

●

Mef û lü / me fâ i lü / me fâ i lü / fa û lün
— — . / . — — . / . — — . / . — —

Örnek:

Bir katre içen çeşme-i pürhûn-ı fenâdan
Bâşın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan
Asûde olam dersen eğer gelme cihâna
Meydâna düşen kurtulamaz seng-i kazâdan.
Ziya Paşa

Mef û lü / fâ i lâ tü / me fâ i lü / fâ i lün
— — . / — . — . / . — — . / — . —

rnek:

Ey gözlerinde mâi güneşler gurûb eden,
Altın başında fırtınalardan, didişmeden
Bir tâc-ı nûr olan o güzel saç didik didik,
Nâzan vücûdu bir kucak ot, bir yığın kemik,
Mahzun bir ihtifâl ile mâzî-i şâdının
Gerdüne-î şükûhunu teşyi eden kadın!
Tevfik Fikret

●

Me fâ i lün / me fâ i lün / me fâ i lün / me fâ i lün
. — — — / . — — — / . — — — / . — — —

Örnek:

Benî candan usandırdı cefadan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı
Kamû bîmârına cânan devâ-yı dert eder ihsan
Niçin kılmaz banâ derman benî bîmâr sanmaz mı
Gamım pinhan dutardım ben dediler yâra kıl rûşen
Desem ol bîvefâ bilmem inânur mı inanmaz mı
Fuzulî

●

Me fâ i lün / fe i lâ tün / me fâ i lün / fe i lün
. — . — / . . — — / . — . — / . . —

Örnek:

Evet, sabâh olacaktır, sabâh olur, geceler
Tulû-ı haşre kadar sürmez; âkıbet bu semâ,
Bu mâi gök, size bir gün acır melûl olma.
Hayâta neş'e güneştir, melâl içinde beşer
Çürür bizim gibi... Siz ey fezâ-yı ferdânın
Küçük güneşleri artık birer birer uyanın!
Tevfik Fikret

●

Fe i lâ tün / me fâ i lün / fe i lün
. . — — / . — . — / . . —

Örnek:

Arıyor secdelerle didelerim
Her gece pür-sitâre küngürede,
Düşüp üstünde ağlamak dilerim,
Söyle, ey Tanrı! Dizlerin nerede?
Cenap Şahabettin

●

Müs tef i lün / müs tef i lün / müs tef i lün / müs tef i lün
— — . — / — — . — / — — . — / — — . —

Örnek:

Esdi nesim-i nev-bahâr âçıldı güller subh-dem
Açsın bizim dê gönlümüz sâki meded sun câm-ı Cem
Erdi yinê ürdibehişt oldu havâ anber sirist
Âlem behişt ender behişt her gûşe bir Bağ-ı İrem
Nef'î

●

Müs tef i lâ tün / müs tef i lâ tün
— — . — — / — — . — —

Örnek:

Allahü ekber, Allahü ekber
Bir samt-ı ulvî gûyâ tabiat
Hâmûş hâmûş eyler ibadet.
Tevfik Fikret

●

Fe û lün / fe û lün / fe û lün / fe ul
. — — / . — — / . — — / . —

Örnek:

Küçük, muttarid, muhteriz darbeler
Kafeslerde, camlarda pür-ihtizâz
Olur dembedem nevha-ger, nağme-sâz
Kafeslerde, camlarda pür-ihtizâz
Küçük, muttarid, muhteriz darbeler...
Tevfik Fikret

Türk Edebiyatında Aruz

Türkler İslâm dinini kabul ettikten sonra edebî geleneklerini hemen değiştirdiler. İslâmlıktan önceki Türk vezin sistemi hece esasına dayanıyordu. Türk şairlerinin ilk olarak X. yüzyılda aruzla Türkçe şiirler yazma teşebbüsünde bulundukları sanılmaktadır. XI. yüzyılda bu cereyan genişlemiştir.

Aruz veznini Türkçeye uydurmak istiyen şairler önceleri büyük güçlüklerle karşılaşıyorlardı. Veznin iyice yerleştiği XIV. ve XV. yüzyıllarda bile Türk şairleri Türkçenin bu vezinle yazmak için «fazla sert» olduğundan şikâyet ediyorlardı. Gerçekten, Türk dilinin yapısı Arapçaya has olan bu vezin sistemine tamamen yabancıydı.

Zamanla dildeki Arapça ve Farsça kelimelerin artması bu durumu değiştirdi. Daha sonraki yüzyıllarda yaşıyan şairler aruzu başarıyla kullandılar. Ancak, aruzun gerçek Türkçeye uydurulması işi XIX ve XX. yüzyıllarda yaşıyan Tevfik Fikret, Mehmet Âkif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı gibi büyük şairlerimiz zamanında başarılmış, fakat bu başarılar aruz vezninin bırakılmak üzere olduğu devreye raslamıştır.

Türk edebiyatında ilk defa aruz kalıplarının hece veznine en yakın olanının kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bunlar: Fa'ûlün, fa'ûlün, fa'ûlün, fa'ûl; fâ'ilâtün, fâilâtün, fâ'ilün; mefâîlün, mefâîlün, faûlün gibi kalıplardır. Türk şairleri bilhassa 11 heceli vezne uyan bu aruz kalıplarını kullanmayı tercih ediyorlardı.

Türk şairleri de İranlılar gibi aruzu kendi öz dillerine uydurmuş, bilhassa XV. ve XVI. yüzyıllarda aruzla yazılan şiirlerde görülen hatalar iyice azalmıştır. Türk edebiyatının en ünlü şairleri İran aruzundaki kalıplardan bir kısmını kullanmamıştır.

ARYALAR

Hint-Avrupa dilini ve bu dilden olma dilleri konuşan veya eskiden konuşmuş olan kavimlerin hepsine birden verilen addır. Ayrıca, Asya ve Avrupa'daki Beyaz ırk mensuplarının bir kısmı bu adla anılır. Ancak, bu durum bazı karışıklıklara yol açmış ve bu ad zaman zaman yanlış kullanılmıştır.

XVIII. yüzyılın sonlarında Sanskrit ve Zend dilleri Avrupa'da bilinmeye başlanmıştı. 1786'da, Sanskritçe, Yunanca, Lâtince, Almanca ve Keltçe arasında çok büyük ilgiler olduğu anlaşıldı. Zend dilinin ise Sanskritçe ile büyük bir yakınlığı vardı. Bu durum anlaşılınca, yapılan incelemeler Asya ve Avrupa dillerinden büyük bir kısmını içine alan bir dil ailesinin varlığını gösterdi. Avrupa'da, bu büyük ailenin dışında kalan başlıca diller, Baskça, Macarca, Fince ve Türkçe'dir.

Aryalar'ın tarih öncesi zamanlardan beri Avrupa'ya gelmeye başlamış olması mümkün görülmektedir. Hattâ Asya'dan göçenlerin Avrupa'ya sadece dil bakımından değil, yaşayış bakımından da etki yaptıkları sanılmaktadır. Cilâlı Taş ve Tunç çağlarında gelişen âletleri Avrupa'ya getirenler Asya'dan göçen bu Beyaz ırktır. İlim adamları bunların ilk Aryalar olduğunu sanıyorlar. Ancak, bu ilkel Aryalar'ın karakterleri üzerinde bir fikir birliği meydana gelmemiştir.

Öte yandan, bazı bilginler bu Asyalı Beyaz ırkı Avrupa'da Germenler'in, bazıları da Lâtinler'in temsil ettiğini ileri sürer. Gerçek olan bir şey varsa o da şudur ki bugünkü Batı kavimlerinden hiçbirinin doğrudan doğruya ilkel Aryalar'a bağlanamıyacağıdır.

Bu dili konuşan bazı Batı milletleri Aryalar sözünü bir asalet ifade etmek maksadiyle kendileri için kullanmışlardır. Bazı bilginler aslında doğrudan doğruya bir Hint-Avrupa kökünden geldiği bilinen Hintliler'le İranlılar'dan başka kavimlerin bu deyimi kullanmaya hakları olmadığını ileri sürmektedir.

Arya dilinin en eski belgelerine Mezopotamya ve Suriye'de raslanmıştır. Bunların tarihi M. Ö. 1760 yılına kadar uzanır. Arya Dilleri Hint-Avrupa ailesinin «Satem» grupuna girer.

ARZ (Bk. Dünya)

ARZU İLE KANBER

Türk halk edebiyatında iki âşığın maceralarını anlatan türkülü bir hikâyedir. Konusu şudur:

Kanber, Horasanlı bir bezirgânın oğludur. Kendisi küçükken babası ile anasını haramiler hac yolunda öldürmüşlerdir. Kanber'i babasının adamlarından biri kurtarmış, Arzu'nun babası evlât edinmiştir.

Arzu ile Kanber bir arada büyürler. Arzu'nun babası öldükten sonra, iki gencin birbirine karşı duyguları yavaş yavaş ihtiraslı bir aşk halini alır. Arzu'nun anası onların bu aşkını hoş görmez. Kanber'den kurtulmak için onu bir defasında zehirlemeye kalkarsa da Kanber, sevgilisinin uyarması üzerine, ölümden kurtulur.

Kanber bundan sonra artık evde duramaz, dağlara düşer.

Arzu'yu anası bir başkasına verir. Vilâyet Beyi Kanber'in haline acıyarak, düğünü durdurmaya, iki âşığı birbirine kavuşturmaya çalışırsa da, bu sefer Kanber, nikâhı bozmak, başkalarının bedbahtlığına yol açmak istemediği için, onu bundan vazgeçirir, alınyazısına katlanır, yeniden dağlara düşer.

Öte yandan, arzu kocasına yar olmaz, onu mesut edemez. Çok geçmeden, adam ölür. Arzu memleketine döner, iki âşık birbirlerine kavuşur.

Ne yazık ki buluşmaları ile ecel şerbetini içmeleri bir olur. İkisinin ölüsünü su kaplar. Bir ada meydana gelir. Arzu'nun anası iki vücudu birbirinden ayırmak ister, ayıramaz. O da Tanrı'dan ölüm ister, kızı ile Kanber'in ölülerinin yanına düşer, ölür. Arzu ile Kanber'in mezarlarından birer güvercin uçar. Bu, onların şehit olduklarının işaretidir.

«Arzu ile Kanber» âşık hikâyecilerinin anlatma geleneğinde yer tutmakla beraber hemen bütün Anadolu'da, bilhassa kadınlar arasında, masallar gibi anlatılır, ya da kitaptan okunur, dinlenir. Halk arasında anlatılan türlü şekilleri vardır. Hikâyenin türleri, öbür halk hikâyelerinde olduğu gibi, mâni şeklindedir. «Arzu ile Kanber» başka birçok halk hikâyeleri gibi Karagöz edebiyatına da girmiştir. Karagöz, Arzu'nun babasının uşağı rolündedir.

ARZU İLE KANBER'DEN BİR PARÇA

Geçen günler Arzu'yu da, Kanber'i de o zamana kadar alışık olmadıkları hislerle dolduruyordu. Bütün istedikleri, beraber, daima beraber olmaktan ibaretti. O gün nasıl olduysa bahçede yalnız kaldılar. Birbirlerini görmeleri bile imkânsız gibiyken böyle yanyana oturmak, onlar için saadetlerin en büyüğüydü. İkisi de tarifi imkânsız hislerle doluydular. Ne söyliyeceklerini, ne konuşacaklarını bilemiyorlardı. Bir zaman öylece oturdular, sonra aldı Kanber bakalım ne dedi:

Eğdirme kaşını, bakmam yüzüne,
Ben gibi ateşler düşsün özüne.
Yemesem, içmesem, baksam yüzüne,
Şekerden, kaymaktan, baldan ziyade.

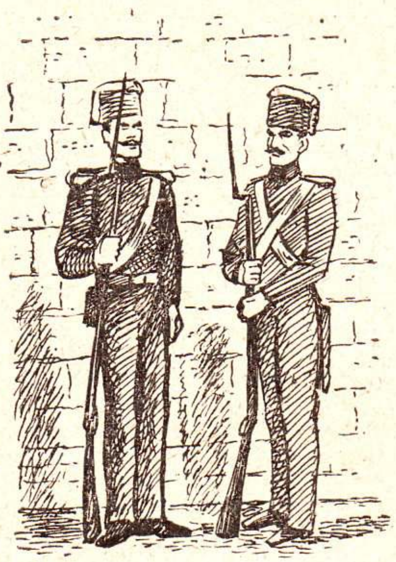
Arzu sevgilisinin sözlerini içi titriyerek dinlemişti, o bitirince kendisi aldı, bakalım ne dedi:

Âşık candan bıkar, yarinden bıkmaz
Ölse de âşığın sırları çıkmaz
Benim gönlüm olur olmaza akmaz
Kaptırdım gönlümü ben Kanber'ime

(Bir halk kitabından)

AS

Etyiyen memelilerden, sansar cinsinden, 30 sm. kadar büyüklüğünde bir hayvandır. Postu yazın külrengi kahverengi, kışın da

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye kıyafetiyle deniz ve kara erleri

bembeyaz olur. Sadece kuyruğunun uc püskülü siyahtır. Bu bakımdan asın postu kürkçülükte çok kıymetli ve çok aranan bir post sayılır. As «kakım» diye de bilinir.

ASÂKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYE

Padişah II. Mahmut zamanında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (17 haziran 1826) üzerine kurulan ordu teşkilâtıdır.

II. Mahmut, Nizam-ı Cedit'in kurucusu III. Selim'in akıbetine uğramamak için, on sekiz yıl süren bir bekleme ve hazırlanma devresinden sonra, Osmanlı tarihinde Vaka-i Hayriye adiyle anılan olay ile Yeniçeri Ocağı'nı yıkmıştı (Bk. Vaka-i Hayriye). Bu olaydan üç gün sonra, II. Mahmut, yayınladığı bir emirle, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığını, yerine «Asakir-i Mansûre-i Muhammediye» adiyle yeni bir asker teşkilâtının kurulduğunu bildirdi. Ağa Hüseyin Paşa «Serasker» adı ile bu teşkilâta komutan olarak atandı, Süleymaniye'deki Ağa Kapısı da bundan böyle Serasker Kapısı adiyle anılacaktı.

Padişah 7 temmuz 1826'da, bu teşkilâta özgü bir de kanunname yaptırdı. Bir müddet sonra Beyazıt'taki Eski Saray Serasker Kapısı'na tahsis edildi, eski Ağa Kapısı da şeyhülislâmlara resmî daire ve ikametgâh yapıldı.

Ordu Teşkilâtı

Kanunnameye göre 12.000 kişilik olması düşünülen bu ordu, 1.500'er kişiden bileşik, «Tertip» adı verilen 8 birliğe ayrıldı. Her birliğin komutası binbaşı rütbesinde bir subaya verildi. Bir tertibin mevcudu, binbaşı, kolağaları, topçubaşı, arabacıbaşı, cephanebaşı, mehterbaşı, imamlar, hekim, cerrah vs. ile birlikte 1527 kişiye çıkıyordu. Sekiz tertipten ikisi sıra ile Serasker Kapısı'nda bulunarak İstanbul'un asayişini sağlamakla görevli olacak, altısı Davutpaşa ve Rami ile Üsküdar'daki kışlalarında oturacak, talim ve terbiye ile uğraşacaklardı. Bu maksatla derhal bu kışlaların yapılmasına başlandı.

Her tertip sağ ve sol olmak üzere iki kola ayrıldı. Her kolun başına «ağa-yi yemin» (sağ kolağası) ve «ağa-yi yesar» (sol kolağası) adında birer subay getirildi. Her kol yüz kişiden bileşik olmak üzere «saf» adı ile 6 kısma bölündü. Her safın başına bir yüzbaşı atandı. Bunun emri altında bulunan her on erin biri onbaşı rütbesindeydi. Bundan başka her kolun içinde kol mülâzımı, yüzbaşı mülâzımları, sancaktar, çavuş, topçu ustası, topçu kalfası, topçu, araba, cephane ve mızıka mürettebatı, saka, bir de nefer kâtibi vardı.

Sekiz tertibin başına Serasker Paşa ile Nazır Efendi tarafından seçilen ve Kapıcıbaşı derecesinde başbinbaşı adiyle yüksek rütbeli bir subay getirildi. Bir de kâtip atandı. Erat ve subayların maaştan başka tayınları da vardı. Maaşlar gündelik olarak hesaplanır, ay 30 gün sayılırak, ayda bir verilirdi.

Bu teşkilâta kim olduğu belirsiz, işsiz, soysuz, mühtedi kimseler alınmıyacaktı. 15-30 yaşında bulunanlar, pek dinç olduğu takdirde en çok 40 yaşına kadar olanlar, kendi rızaları ile asker kaydedileceklerdi. Erler subaylarına hizmet eri görevini yapmıyacaktı. Orduya girenler, meşru mazeretleri olsa bile, 12 yıl geçmeden askerlikten ayrılamıyacaklardı.

Bu teşkilâtla beraber, protokol bakımından, Darphane-i Âmire Nezareti ile Cebehane Nezareti arasında olmak üzere ayrıca «Muallem Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Nezareti» kuruldu.

Teşkilâtta Değişiklik

1828 yılında Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye teşkilâtı terimlerinde esaslı değişiklikler yapıldı. Tertip yerine «alay», kol yerine «tabur», saf yerine «bölük» kelimeleri kullanıldı. Yeni değişikliklere göre her alay 500 mevcutlu üç taburdan bileşik olacaktı. Binbaşılık da kaldırılarak her alay «miralay» adında yüksek rütbeli bir subaya, her tabur da bir binbaşının emrine verildi. Bundan başka her alaya bir «kaymakam», bir «alay emini», her tabura da sağ ve sol ağaları adlı iki «kolağası», bir «sancaktar», bir de «tabur kâtibi»; yüzbaşıların komutasında kalan bölüklere de iki «mülâzım», bir «başçavuş», dört «çavuş», bir de «bölük emini» verildi. Bir zaman sonra «Kapıkulu süvarileri» (Gedikli sıpahiler) de kaldırılarak, bu yeni usul üzere gerek İstanbul'da, gerek eyaletlerde süvari birlikleri de kurulmaya başlandı.

Sonraları, birlikler çoğalınca, iki alay bir «liva» sayılarak bir «mirliva» komutasına verildi, alaylar İstanbul ve Üsküdar'da olmak üzere «Hassa» ve «Mansûre» adı ile iki kısma ayrıldı. Her kısmın başına «ferik» rütbesinde birer komutan getirildi. Hassa birlikleri yalnız İstanbul'da bulunmakta, Mansûre birlikleri ise İstanbul'la beraber, lüzumlu, önemli bölgelerde bulundurulmaktaydı.

Son Değişiklikler

1832'de «Hassa ferikliği», bir zaman sonra da «Mansûre ferikliği» müşirliğe yükseltilerek, askerî derecelerde yeniden değişiklik yapıldı, bu teşkilât aşağı-yukarı Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarına kadar devam etti. Yeni teşkilâtın rütbeleri şu şekildeydi:

Müşir, Ferik, Mirliva, Miralay, Kaymakam, Binbaşı, Alay Emini, Sağ Kolağası, Sol Kolağası, Tabur Kâtibi, Yüzbaşı, Mülâzım, Başçavuş, Çavuş, Bölük Emini, Onbaşı, Nefer.

Başlangıçta çocuk denecek yaşta erlerden bileşik olan bu ordu, kendisini ilk önce 1828-1829 Rus Harbi'nde gösterdi. Ordu, sonunda, azlığı yüzünden, eriyip yenildiyse de Ruslar'a iki yıl cesaretle dayandı, Türk halkına Yeniçerilerin kaldırılmasının doğruluğunu, yurt savunmasında muntazam, iyi talim ve terbiye görmüş bir ordunun lüzumunu ispat etti. II. Mahmut, karşılaştığı büyük harblere, isyanlara, ekonomik darlıklara rağmen, bu ordunun mevcudunu ömrünün son yıllarında 118.400 kişiye çıkarmış bulunuyordu. Zamanla memleketin çeşitli yerlerinde ordular ve, sefer yedek birlikleri olmak üzere, «Redif» tümenleri teşkilâtlandırıldıktan sonra Asakir-i Mansûre teşkilâtına «Asakir-i Nizamiye» denilmeye başlandı.

Bundan dolayı, «nizamiye» deyimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarına kadar, «kara ordusu» anlamına kullanılmıştır.

ASALAK

Başka bir canlının içinde veya üzerinde yaşıyan canlılara genel olarak verilen addır. Hayvanlar arasında olduğu gibi bitkiler arasında da asalak vardır.

Asalak Hayvanlar

Bunların bazıları devamlı olarak, bazıları da zaman zaman asalaktırlar. Meselâ beslenmek veya yumurtalarını bırakmak gibi durumlarda pireler asalak olurlar. Bazı sinekler ergin halde asalak olmadıkları halde yumurtalarını başka bir canlının üzerine bırakırlar. Yumurtalardan çıkan kurtçuklar asalaktırlar, çünkü üzerinde bulundukları hayvanın kanını emerek beslenirler. Bunun aksine, bazı pire cinsleri de kurtçuk halindeyken tahta aralarında, tozlar içinde yaşarlar, büyüyüp ergin hale gelince asalak olurlar. Şeritler gibi bazı canlılar da hayatlarının belirli dönemlerini, değişik canlılar içinde geçirirler. Sıtma, dizanteri, uyku hastalığı ya-

ASALAK HAYVANLARDAN BİRKAÇI: 1 — Tenya (Başı ve kopan halkaları); 2 — Bit; 3 — Uyuzböceği; 4 — Pire.

pan küçük hayvancıklar, solucanlar, bit, uyuzböceği, pire ve benzerleri hep birer asalaktır.

Asalak hayvanlar yaşadıkları yerde tutunabilmek için çok değişik, hattâ aslına hiç benzemiyen şekiller alabilirler. Bu arada emme ve tutunma organları çok gelişir. Başka bir canlının içinde yaşıyanların üzerlerini örten zarları hazım sularına ve bakterilere karşı çok dayanıklı bir durum alır. Yaşama şartları üremelerine pek elverişli olmadığı için, yumurtlama kabiliyetleri pek fazlalaşır. Bir cins tenyanın yılda 42.000.000, bir başka tenya cinsinin de 64.000.000 yumurta verebileceği hesaplanmıştır.

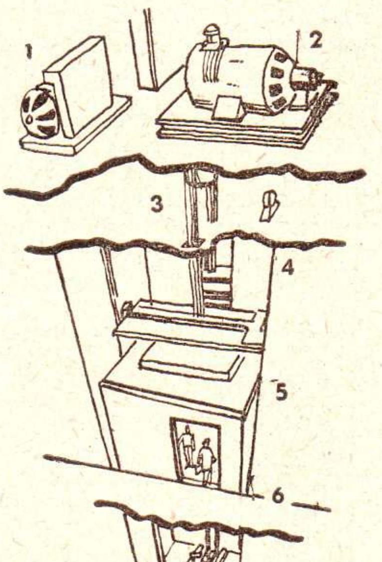
Asalak Bitkiler

Tam asalak bitkiler, yarım asalak bitkiler olarak iki çeşittirler. Tam asalak bitkiler, klorofilsiz oldukları için, üzerinde yaşadıkları bitkinin besin maddelerinden faydalanırlar. Yarı asalak bitkiler klorofillidir, organik karbon bileşiklerini kendileri yapabilirler. Yalnız azot bileşiklerini üzerinde yaşadıkları bitkilerden alırlar.

Asalak bitkiler genel olarak başka bitkilerin üzerinde yaşarlar. Meselâ elma ağacını saran ökse otu bitkisi asalak bir bitkidir. Fakat aynı zamanda hayvanlara, hattâ insanlara musallat olan, solunum yollarına, kulaklarına, hattâ barsaklarına yerleşen asalak bitkiler vardır. İnsan cildine musallat olup, kelliğe ve saçkırana sebep olan bakterilerin pek çoğu mantar nevinden bitkilerdir.

Asalakların zararları

Hemen her vücutta az miktarda asalak canlılar bulunur. Fakat bunların vücuda zararı yok denecek kadar azdır. Ancak, bu asalaklar çoğalıp kuvvetlenince dokulara zarar vermeye, kan emmeye başlarlar. Dolaşım yollarını tıkarlar, barsakları delerler, beyin gibi hassas organlara etki ederek bazı hastalıklara yol açabilirler.

Asansörün nasıl çalıştığını gösteren şematik resim: 1 — Odayı hareket ettiren ve istenilen yerde durduran otomatik sistem; 2 — Odayı çeken motor; 3 — Taşıyıcı kablolar; 4 — Karşı ağırlık; 5 — Asansör odası; 6 — Zemin; 7 — Pistonlu silindir şeklindeki yay.

ASANSÖR

İnsanları, yükleri bir binanın üst katlarına dikine çıkarıp indiren bir makinedir.

Kullanılış şekillerine göre yük ve insan asansörleri, yapılış şekillerine göre de el, hidrolik, hidro-elektrik, elektrik asansörleri gibi çeşitleri vardır.

Bugün 80-90 katlı binaların en üst katlarına birkaç dakikada çıkan elektrikli asansörlerin makineleri esas bakımından pek basit bir mekanizmaya bağlıdır. Kuvvetli bir kablonun bir ucu asansör odasının tavanına, bir ucu da «karşı ağırlık» denilen bir ağırlığa bağlanmıştır. Asansörün odası kuyu veya baca gibi bir boşluğun içinde aşağı yukarı hareket eder. Kablo bu boşluğun en yukarısında birtakım makaralardan meydana gelen bir palanga sistemi içinden dolaşır. Bu şekilde sarılmış olan bir kablo makaralardan kaymaz, çünkü ağırlık arttıkça kablo makaraya daha sıkı sarılır. Hemen hemen asansör odasının ağırlığında olup karşı ağırlık denilen, demirden yapılmış olan ağır cisim sayesinde, motora binen yük hafifler, çünkü oda ile karşı ağırlık hemen hemen dengededir. Odayı kaldıran çelik kabloların ağırlığı da az değildir.

Asansörün odasına girilip kapılar iyice kapandıktan sonra, hangi kata çıkılmak isteniyorsa o katın düğmesine basılır. Bunun üzerine, elektrik motoru harekete geçer, kabloların üzerine dolandığı palanga sistemindeki makaralar dönmeye başlar. Kablonun dönmesiyle de asansör odası, boşlukta yukarıya doğru çekilmiş olur. Odayı istenilen yerde durduran bir fren tertibatı vardır. Hangi düğmeye basıldıysa, asansör o kata gelince, bu tertibat vasıtasiyle durur.

Asansör düşerse?

Asansörün odası birdenbire düşse ne olur? Odayı kaldıran kablolar birkaç tanedir, epeyce de kalın ve sağlamdır. Bu noktalar göz önüne alınacak olursa kabloların kolay kolay kopmıyacağı anlaşılır. Modern asansörlerde her çeşit güven tedbirleri alındığından en ufak bir kazâ ihtimali akla gelmez. Fakat bu kabloların koptuğu kabul edilse bile, odanın altındaki çelik pençeler otomatik olarak yerlerinden fırlayıp içinde odanın gidip geldiği boşluğun etrafındaki dikey rayları tutar. Bunlardan başka odanın altına, düşüşteki sertliği gidermek için «yastık» adı verilen, içinde yağ bulunan çelik pistonlu silindirler yerleştirilmiştir. Öteki tedbirler fayda vermezse bu yastıklar düşüşteki sertliği yumuşatır.

Hidrolik Asansör

Su ile çalışan hidrolik asansörlerde, oda kalın bir piston kolu üzerine oturtulmuştur. Bu piston kolu binanın yüksekliği kadar yerin altındaki bir silindirin içine girer. Bu silindire kuvvetli pompalarla su gönderilir, piston yukarı doğru yükselmeye başlar. Piston kolunun yükselmesiyle asansör odası da yükselir. Asansör aşağıya indirilmek istendiği zaman piston üzerindeki su basıncı azaltılır.

Hidrolik asansörler pek yüksek binalarda kullanılamaz. Çünkü bu takdirde hem büyük su basıncına ihtiyaç vardır, hem de bina yüksekliği kadar binanın altında silindir ve piston kolu için boşluk ister. Elektrik gücüyle işleyen asansörlerin gelişmesinden sonra elektrikli asansörler, diğer asansör çeşitlerinin yerini almıştır.

Asansörün Tarihi

Çok eski çağlarda bile insanlar ağır yükleri kaldırmak için makinelerden faydalanma yoluna gitmişlerdir. M. Ö. 236 yılında Roma'da yük kaldırmak için bazı makinelerden faydalanılmış olduğu Romalı mimar Vitarius'un M. Ö. 26 yılında yazdığı bir eserden anlaşılmaktadır. Bunun gibi, Roma imparatorlarının saraylarında iner-çıkar dolaplar bulunduğu bugünkü yıkıntılarda görülmektedir.

Ortaçağda'da bazı manastırlarda, eşkiyaların, yabancıların içeriye girememesi için basit bir çıkrıkla veya bocurgatla işletilen yük asansörüne benzer bir âletten faydalanılmıştı.

XVII. yüzyılda Velayer adında bir Fransız mimarı «uçan sandalya» adlı bir alet icat etti. Bu alet bir karşı ağırlık yardımiyle dengede tutuluyordu, hareket etmesi için de bir köle veya uşağın kolu çevirmesi gerekiyordu. 1835 yılında Frost ve Strutt adında iki İngiliz «yük makarası» adında başka bir asansör çeşidi icat ettiler.

Bu tarihten sonra bu alanda çalışmalar kısa zamanda ilerledi, 1850'de Henry Watermann adında bir Amerikalı New York'ta buhar makinesiyle işliyen, iki kat arasında gidip gelen bir yük asansörü yaptı. İki yıl sonra Elisha Gravers Otis asansörün düşmesinin önüne geçecek bir güvenlik tertibatı icat etti, bu tip bir asansör New York'taki Crystal Palace Sergisinde halka gösterildi. 1857 yılında da aynı şahıs, insan taşıyan ve güvenlik tertibatı alınmış olan ilk asansörü New York'taki bir binaya kurdu.

Öte yandan Edoux adında bir Fransız mühendisi 1867 Paris Sergisi için yeni tip bir kaldırma makinesi yaptı, buna «asansör» adını verdi.

1878 Paris Sergisi için yapılan bir başka çeşit asansör 62,50 m. yüksekliğe kadar çıktı. 1889 Paris Sergisi dolayısiyle kurulan Eiffel Kulesinde mühendis Eiffel kulenin üç katı için üç ayrı tip asansörden faydalandı. Bununla beraber elektrikle işliyen asansörlerin icadına kadar bu alanda büyük bir ilerleme kaydedilmedi.

1880 yılında Mannheim'deki bir sergide yeni tip bir asansör ilk defa olarak göründü. Alman fizikçisi Werner von Siemens (1816-1892) tarafından icat edilen bu asansör elektrikle işliyordu. Bu tip asansörler kısa zamanda her yere yayıldı. Fransa'da ilk elektrikli asansör 1889'da kullanıldı. Ayrıca Amiot tarafından, «elektrikli merdiven» denen aletin icat edilmesi büyük binalarda iniş çıkışı daha da kolaylaştırdı (Bk. Elektrikli merdiven).

ASBEST

Lifli, yumuşak ve ateşte niteliği değişmiyen madensel bir maddedir. Amfibol cinsinden bir silikat olan tremolitin bozulmasından meydana gelir. İki çeşidi vardır: Birincisi, elâstikidir, kolayca eğilip bükülebilen tellerden meydana gelmiştir. Birkaç santimetrelik tellere ve gayet ince parçacıklara ayrılabilir. 1500° de ergir. İkincisi, kısa tellidir, daha az ayrılabilir. Asitlere karşı daha dayanıklıdır. 1100-1300° de ergir.

Asbest tel tel ayrılabilen başlıca mineraldir. Yeşilimsi, yahut sarımtırak esmer bir rengi vardır. İpek gibi parlar. Ateşe ve asitlere karşı dayanıklı olması bakımından yanmaz elbise ve bazı tiyatro dekorları yapılmasında, ısı ve elektrik yalıtma işlerinde kullanılır. Uzun liflerinden «asbest ipliği» denen iplik elde edilir, bunlarla bez dokunur, ipler örülür. Kısa teller de sıkıştırılarak yapılarda kullanılmak üzere yanmaz levhalar elde edilir. Çimento ile karıştırılarak yapı işlerinde asbest çimentosu elde edilir.

Asbest daha çok Kanada, Rodezya, Güney Afrika, Rusya, Kıbrıs ve İtalya'da çıkar. Türkiye'de az miktarda asbest çıkartılmaktadır.

Asbestin «amyant» adı verilen bir türü daha vardır (Bk. Amyant).

ASES

Osmanlı İmparatorluğu'nun eski devirlerinde geceleri vazife gören polis memurudur. Bu memur aynı zamanda idam hükümlerini de yerine getirirdi. Aseslerin başına «Asesbaşı» denirdi. Bu polislerin mensup olduğu teşkilât bilhassa büyük şehirlerde faaliyet halindeydi. Yeniçerilik kaldırıldıktan sonra asesler de tarihe karışmıştır.

ASETİLEN

Renksiz, kokusu sarmısak kokusunu andıran hidrokarbonlu bir gazdır. Formülü: $C_2 H_2$.

Asetilen havagazında serbest bir halde bulunur. Suda gayet az, asetonda ise çok erir. İki atmosferlik basınç altında ve oda sıcaklığında kendi hacminin 300 misli kadar eritmek mümkündür. — 80° de sıvı haline gelir. Çok isli bir alevle yanar. Bol hava alan ocaklarda yakılırsa parlak bir alev verir. Bu özelliğinden ötürü aydınlatmada kullanılır. Asetilen ve saf oksijenle beslenen hamlaçlarda 3000° lik alev elde etmek mümkündür. Kaynakçılıkta ve demir parçalarını kesmekte kullanılan bu hamlaçların alevleriyle en sert demir parçalarını bile peynir gibi kesmek mümkündür.

Asetilen elde etmek için en pratik usul kalsiyum karbür üzerine damlatma hunisiyle su damlatmaktır. Suyun etkisiyle kalsiyum karbürden asetilen gazı çıkmaya başlar.

ASETON

Uçucu, kolayca alev alan kimyasal bir sıvıdır. Renksizdir. Eritici olarak kullanılır. Formülü: $CH_3 — CO — CH_3$. Özgül ağırlığı: 0,74. Kaynama noktası: 56 °5, donma noktası: — 94°. Su ile her oranda karışır.

Aseton şekerli maddelerin özel mayaların etkileri altında mayalanmasından elde edilir. Odunun kuru kuruya damıtılmasından da meydana gelir. Şeker hastalarının idrarında görülür. Teknikte aseton, kalsiyum asetatın (kül renkli kireç) ısıtılmasından elde edilir.

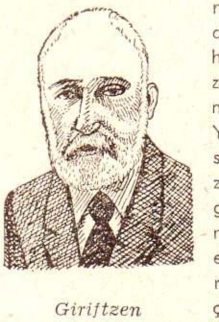
Aseton dumansız barut yapılmasında, nitrosellülozun jelâtinlendirilmesinde ve reçine nitrosellülozun eritilmesinde kullanılır. Fotograf plâklarının filmlerinin rötuş edilebilmesini sağlamak için jelâtinli gümüş bromür tabakasının üzerine kaplanan lâka ve verniklerin yapılmasında da asetondan faydalanılır. Ayrıca tırnak cilâsı yapmak ve gerektiği zaman bu cilâyı tırnağın üzerinden silmek için de kullanılır. Kimyasal adı «dimetilketon» ve «propanon» dur.

ASFALT

İçinde az miktarda oksijen, kükürt ve azot bileşikleri bulunan koyu renkli bir maddedir. Çoklukla yol yapımında kullanılır. Tabiatta küçük oranda anorganik maddelerle karışmış halde bulunur. Tabiî asfaltın en çok bulunduğu yerler, Trinidad adasında Asfalt Gölü, Ürdün'de Lût Gölü civarında, Kaliforniya ve Venezuela'dır. Asfaltın içindeki anorganik maddelerin oranı daha büyük olursa buna «asfalt taşı» denir.

Ham petrolün damıtılmasından elde edilen petrol zifti bileşim ve özellik bakımından tabiî asfalta çok benzer. Bu maddeye «petrol asfaltı» adı verilir. Maden kömürü katranından damıtılarak elde edilen zift de özellik bakımından tabiî asfalta çok benzerse de bileşim bakımından tabiî asfalttan çok ayrıdır.

ASIM BEY, Giriftzen (1851-1929)

Giriftzen Asım Bey

Türk müziğinin tanınmış bestekârlarındandır. Teselya Yenişehiri'nde doğdu. Muhzırbaşızade Ali Efendi'nin oğludur. İlk olarak Yenişehir Mevlevihanesinde ney çalarak müziğe başaldı, İstanbul'a geldikten sonra da ney derslerine devam etti. İzmir'e asker olarak gittikten sonra da çalışmalarını yürüttü. Daha kolay taşındığı için neyin küçüğü olan «girift» üzerinde çok çalıştığından «Giriftzen» diye tanındı.

1876 Osmanlı-Rus Harbi'ne yüzbaşı ve yaver olarak katılan Asım Bey, harbden sonra İstanbul'da binbaşı rütbesiyle Üsküdar İtfaiyesi'nde görevli olarak bulundu. Devrin meşhurları ile, bu arada Müşir Deli Fuat Paşa ile de tanışmıştı. Fuat Paşa'nın II. Abdülhamit tarafından sürülmesi üzerine Asım Bey de Amasya'ya sürgün olarak gönderildi. Orada yerleşen Asım Bey 1908 devriminden sonra uzun zaman İstanbul'a dönmedi. Çocuklarını görmek için İstanbul'a geldiği sırada da hastalanarak öldü, Merkezefendi civarına gömüldü.

Rast, Uşşak, Hüseynî, Hüzzam, Saba makamlarından, birçoğu basılmış olan peşrevleri, saz semaileri ve şarkıları vardır. On kadar çocuğunun çoğu müzikle ilgilenmişti. İstanbul Konservatuarı müdürlerinden Musa Süreyya Bey de Griftzen'in oğludur.

ASIM EFENDİ, Mütercim Ahmet (1755-1820)

Mütercim Asım Efendi

Büyük lûgat bilginlerimizdendir. Gaziantep'te doğdu, öğrenimini babasından ve devrinin tanınmış bilginlerinden okuyarak yaptı. Bir müddet Gaziantep'te Mahkeme Başkâtipliğinde ve Divan Kaleminde bulunduktan sonra, 1790 yılında İstanbul'a geldi. Bir müddet sıkıntı çektiyse de «Burhan-ı Katı'» tercümesini Padişah III. Selim'e sunduktan sonra hem padişah tarafından korundu, hem de yavaş yavaş tanınmaya başlandı. 1796'da müderris, 1807 de vakanüvis oldu. III. Selim'in tahttan inmesiyle tekrar sıkıntıya düştüyse de, II. Mahmut'un padişah olması üzerine gene mevkiler kazandı. 1810'da «Kamus» tercümesini II. Mahmut'a sununca itibarı daha da arttı. Kamus bizzat padişahın emriyle 1814-1817 yılları arasında basılarak tamamlandı. 1813 yılında Selânik Kadılığına tâyin edilen Asım Efendi, oradan dönüşte İstanbul'da Üsküdar'da öldü, Karacaahmet'e gömüldü.

Asım Efendi'nin en mühim eseri, üzerinde sekiz yıl çalıştığı «El-Okyanus-ül-Basit fi Tercemet-il-Kamus-il-Muhit» tir. Bu eser dil araştırmalarında hâlâ esaslı bir kılavuzdur. Diğer önemli bir eseri gene Farsçadan çevirdiği «Tibyan-ı Nafî der Terceme-i Burhan-ı Katı'» adlı büyük lûgattir.

Ayrıca, iki ciltlik II. Mahmut devrine kadar olan tarih kitabı vardır. Bunlardan başka «Terceme-i Siyer-i Halebî» (Peygamberin vasıflarına ait bir kitabın tercümesi), «Merah-ül Mealî fi Şerh-il Emalî» (Meşhur Arapça bir kasidenin tercümesi), «Tuhfe-i Lûgat-i Arabiye» (Arapçayı kolay öğrenmek için yazdığı bir kitap) eserleri arasındadır.

Asım Efendi'nin ayrıca toplu olarak yayınlanmamış çok sayıda şiirleri varsa da kendisini şairden çok ilkin dilci, ondan sonra lûgat bilgini, daha sonra da şair saymak yerinde olur.

ASİ NEHRİ

Güney Anadolu bölgesinde Hatay ili toprakları içinden akarak Akdeniz'e dökülen bir nehirdir. Uzunluğu 450 km. dir. Asi nehri Lübnan'da Ayn-el Tine'den çıkar. Anti Lübnan Dağları arasındaki dar boğazlardan akar. Bu bölgede akışı çok hızlıdır. Suriye topraklarına girdikten sonra Hums şehri yakınlarında geniş bir göl ve bataklık meydana getirir. Kuzeye doğru akmasına devam ederek Hama Ovası'ndan geçer. Türkiye-Suriye sınırını keserek Amik Ovası'na girer.

Ovada nehrin yönü değişir, önce batıya, sonra, büyük bir kavis çizerek, güney-batıya doğru akar. Asi nehrinin sularının akışı ovada yavaşlar, bu sayede sulama işlerinde kullanılması kolaylaşır. Yazın suları kısmen eksilir, kış aylarında ise, bölgeye yağan fazla yağmurlar sayesinde, bir hayli kabarır, zaman zaman etrafına taşar, tarlaları kaplar.

Asi nehrinin belli başlı kolları, Amik Gölü'nün sularını boşaltan Küçük Asi ve Harbiye Çağlıyanı'nın sularıdır. Nehir, Asioğlu vâdisine girince daha hızlı akmaya başlar ve büyür. Buralarda genişliği 30-40 metreyi bulur. Nehrin Akdeniz'e döküldüğü yerde geniş bir delta meydana gelmiştir. Eskiden burada Süveydiye adında bir liman şehri bulunuyordu. Şimdi bu şehir kıyıdan içeride kalmıştır.

ASİT

Kimyada turnusolün mavi rengini kırmızıya çevirmek özelliğinde olan ve bileşimindeki hidrojenin yerine maden alarak tuz meydana getiren hidrojenli bileşiklere «asit» denir.

Eskiden asitlerin özellikleri olarak ekşi lezzette olmaları, suda çok erimeleri, sodyum hidroksit (NaOH), potasyum hidroksit (KOH) gibi alkali özellik gösteren maddelerle muamele edilince bu alkali özelliklerini gidermeleri, mavi turnusol kâğıdının rengini kırmızıya döndürmeleri kabul edilirdi. Fakat şap ve daha birkaç maddenin asitlikle hiç ilgileri olmadığı halde aynı özellikleri gösterdikleri görülünce bu özelliklerin asitleri tanıtmaya yetmediği anlaşıldı.

Fransız kimyacısı Lavoisier (1743-1794) elemanların havada yanarak meydana getirmiş oldukları oksitlerin su ile muhakkak asit meydana getirdikleri neticesine varmıştı. Meselâ $SO_2 + H_2O \rightarrow H_2SO_3$ (sülfüröz asit) gibi. Bundan dolayı da asitlerin özelliklerinin oksijenden ileri geldiğini kabul ediyordu. Bunun sonucu olarak oksijene lüzumundan fazla önem vermişti. Fakat hidroklorik asit (HCl) vs. gibi oksijensiz asitler keşfedilince Lavoisier'nin bu faraziyesi değerini kaybetti. Sadece oksijenli asitler «oksi asitler» adı ile ötekilerden ayırdedilmeye başlandı. Daha sonraları, İngiliz bilgini Davy (1778-1829) asit özelliği gösteren maddelerde bütün özelliklerin oksijenden değil, hidrojenden ileri geldiğini keşfetti.

Asit Nasıl Elde Edilir?

Hangi asit elde edilmek isteniyorsa o asidin tuzu alınır, elde edilecek asitten daha az uçucu olan başka bir asitle işlenir. Meselâ: $NaCl + H_2SO_4 \rightarrow NaHSO_4 + HCl$.

Her asidin kendine has elde ediliş yolları vardır. Asitlere ad vermek için, asitteki esas elemanın sonuna «ik» eki eklenir, yanına asit kelimesi getirilir. Teknikte ve kimyada çoklukla kullanılan asitler şunlardır:

Adı	Yazılışı	Tuzunun adı
Hidroklorik asit	HCl	Klorür
Nitrik asit	HNO_3	Nitrat
Sülfürik asit	H_2SO_4	Sulfat
Fosforik asit	H_3PO_4	Fosfat
Karbonik asit	H_2CO_3	Karbonat

Asitlerin özelliklerinin başında soy olmıyan madenler ve alkaliler üzerine etki etmeleri, her iki şekilde de tuz vermeleri gelir.

Bir asit molekülünde kaç hidrojen iyonu veya başka bir söyleyişle metallerle yer değiştirme özelliği taşıyan kaç hidrojen bulunuyorsa o asit o sayı kadar değerlidir. Bir değerli bir asit bir çeşit tuz, iki değerli asit iki çeşit tuz, üç değerli asit üç çeşit tuz verir.

ASİTBORİK (Bk. BORİK ASİT)

ASKARİS [Askarid]

Askaris
a. ağzı
b. sonu

Solucanlar şubesinin yuvarlak solucanlar sınıfından asalak bir hayvandır. Çoğunlukla atların, insanların barsaklarında yaşar. Beyaz, açık sarı renktedir. Vücudu hafif silindir biçiminde olup iki ucu sivridir. Sivri uçlarının birinde ağız, birinde de anus bulunur. Ağzının etrafında üç tane büyük dudak vardır. Bir atın barsağında 10-15, bazan 300-500 askaris bulunabilir, hattâ bir atta 1800 solucan birden görülmüştür.

Askarisin erkeği 15-27 santim, dişisi 18-37 santim uzunluğundadır. Dişisi 5 milyondan fazla yumurta bırakır. Bu yumurtalar at gübresiyle dışarıya çıkar. Bunlar 90-100 mikron çapındadır ve kalın kabukludur. Yumurtalar dışarıda uygun şartlar bulunca gelişirler. At, üzerinde bu yumurtalar yapışık bulunan otları yiyince, yumurtalar barsağının içinde açılırlar. Çıkan kurtçuklar barsağı delerek kan damarlarının içine girer, damarlar içersinde kanla beraber kalbe doğru akarlar. Sağ kalb yolu ile akciğere, oradan da nefes borusu yolu ile yutağa gelirler. Böylece, askarisler tekrar yutularak barsaklara geldiği zaman büyümesini tamamlamış olurlar.

Barsaklarında bu çeşit solucanlar bulunan bir at zayıflar, kuvvetten düşer, sık sık sancılanır; taylar da cılız kalır, büyüyemezler. Askaris solucanları bazan yumaklanarak barsağı tıkadıklarından şiddetli sancılara sebep olurlar, bazan da karın boşluğuna düşerek peritonite meydan verirler. Askarisli atlara temiz yalaklardan su içirmeli, daima gübre ile karışmamış yem vermeye dikkat etmelidir.

Her gencin öğrenmesi lâzım gelen bir Vatan hizmeti: ASKERLİK

ASKERLİK, özel kanun ve nizamlara göre, harb sanatını öğrenmek ve yapmak görevidir. Bu kanun ve nizamlara göre harb sanatını öğrenmek yükümü altına giren ve resmî bir kıyafet taşıyan kişiye de asker denir.

Türkiye Cumhuriyeti uyruğundan olan her erkek askerlik yapmaya mecburdur. Askerlik çağı her erkeğin yirmi yaşına girdiği yıl ocak ayının ilk gününden başlar, 46 yaşına girdiği ocak ayının ilk gününe kadar 26 yıl devam eder.

Askerlik çağı 1 — Yoklama, 2 — Görevlilik (muvazzaflık), 3 — Yedek olmak üzere üçe ayrılır. Son yoklaması yapılan kimseler a) sağlam, b) sakat, c) çürük olmak üzere üçe ayrılır. Sağlam olanlar sulh zamanında kıtalara, harb zamanında ise seyyar orduya gönderilir. Sakat erat geri hizmetlere verilir. Çürüğe ayrılanlar orduya alınmaz.

Askerlik kanununa göre görevlilik hizmetinden kimse istisna edilemez. Özel kanunlara göre yedek subay olacaklar, pilot şahadetnamesi bulunanlar, üç ve daha ziyade oğlu olup da bunların ikisi askerde iken, baba veya dul ananın üçüncü veya diğer oğulları kısa hizmete tâbi tutulurlar. Öğrenciler 29 yaşına kadar askerlik hizmetlerini geri bırakabilirler.

Kıbrıs'taki Türk Silâhlı Kuvvetleri bir geçit resminde

Sulh zamanında görevli ve yedek erattan askere çağırıldıkları sırada bir yıldan fazla hapis cezasına mahkûm olanlar, tahliyelerine kadar askere sevkedilmezler. Bir yıldan az mahkûmiyetlerle para cezasından çevrilmiş hapis cezalarının infazları geri bırakıldığı takdirde, askerlik müddetince zaman aşımı cereyan etmez.

Görevlilik sürelerini bitirenlerin terhisleri, yedeğe geçirilmeleri, yedek sürelerini bitirenlerin de askerlik çağından çıkarılmaları Millî Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığınca kararlaştırılarak icap edenlere bildirilir. Yedek erat seferberlik, asayiş veya talim ve manevra için sınıf ihtiyacına göre zaman zaman tamamen veya kısmen çağrılabilirler.

Bir kahraman havacımız ve Kabotaj Bayramı'nda geçit törenine katılan şanlı denizcilerimiz

Askerî Suçlar

Orduya mensup görevli askerî kişiler, hizmette kullanıldıkları müddetçe yedek askerî kişiler, askerî okul öğrencileri ve askerî makamlarca tevkif, hapis veya muhafaza veyahut da göz altına alınmış kişiler, kendi isteği ile orduya katılmış kimseler, askerlik ödevlerine taallûk eden yahut askerlik sıfatını haiz kimseler aleyhine işlenmiş olan suçlar, kışlalarda, karargâhlarda, askerî müesseselerde ve iskân, konaklama suretiyle işgal edilen bina ve mahaller içinde işlenen bütün suçlar Askerî Muhakeme Usulü Kanununa göre askerî mahkemelerde muhakeme olunurlar.

Askerî mahkemelerin kararlarına karşı itiraz ve temyiz olmak üzere iki kanun yolu vardır. Temyiz müddeti hükmün tefhim veya tebliğinden itibaren bir haftadır. Temyiz kararlarına karşı karar tashihi veya itiraz yollarına başvurulabilir.

Askerî Ceza Kanununa göre mareşaldan ere kadar bütün subay, assubay ve erat ile askerî memurlar, askerî hâkimler, müstahdemler, öğrenciler askerî şahıslardır. Yedek askerî şahıslar askerî hizmetlerde bulunduk-

ları müddetçe bu kanun hükümlerine tâbidirler. Askerî şahıslar yabancı memleketlerde askerî suç işledikleri takdirde suçu Türkiye'de işlemiş sayılırlar.

Askerî Ceza Kanununa göre ölüm cezası mahkûmun kurşuna dizilmesi suretiyle yerine getirilir. Ağır hapis ve hapis cezalarının mahiyeti, neticeleri ve icrası Türk Ceza Kanunu'nda yazılı olan kaidelere tâbidir. Kısa hapis cezaları göz hapsi, oda hapsi ve katıksız hapis cezalarıdır. Askerî şahıslar hakkında hükmolunacak ikinci derecedeki cezalar subaylar için ordudan çıkarılma, assubaylar için ordudan çıkarılma ve rütbesinin geri alınması, erler için de rütbenin geri alınması ve yeni baştan askerliktir.

Yeni Yedek Subay Kanunu

27 mayıs 1960 inkılâbından sonra çıkarılan yeni bir kanunla yedek subaylık hizmetinde bir değişiklik yapılmıştır. Yedek subaylık hakkı yalnız yüksek tahsil mezunlarına tanınmış, lise ve benzeri okullar mezunları Millî Eğitim Bakanlığı emrine verilmişlerdir. Bu gençler yurdun çeşitli bölgelerindeki öğretmensiz ilkokullara atanmışlar, yedek subaylık hizmetlerini bu yerlerde Yedek Subay Öğretmen olarak görmeye başlamışlardır. Böylece, hem yedek subay kadrosu normal ihtiyaç sınırları içine düşürülmüş, hem de bu gençlere sulh zamanının en önemli dâvalarından biri olan eğitim dâvasında vazife verilmiştir.

Bibliyografya:

Askerlik Rehberi (M. Kemal Bülbül); Askerî Merasim ve Protokol Talimatnamesi; Askerlik İşleri Kitabı (M. Şevki Göçmen, 1940); Askerliğe Hazırlık Dersleri (Necati Sayın, 1943); Millî Savunma Ders Kitabı (1954); Millî Savunma Dersleri (M. Çiçekoğlu- Z. Yalçınsu, 1957).

ASKERLİK KIYAFET, RÜTBE, SINIFLARI (Bk. ORDU).

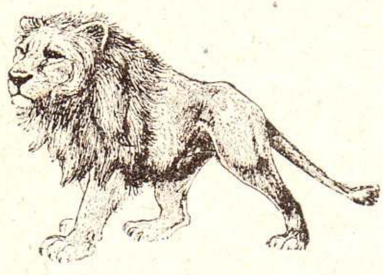
ASKLEPİOS

Tıp tanrısı Asklepios

Eski Yunan mitolojisinde tıp tanrısıdır. Efsaneye göre Asklepios, Apollon ve Koronis'in oğluydu. Omiros'un şiirlerinde sadece bir kahramandır. Daha sonraları Asklepios yavaş yavaş halk tarafından en çok benimsenen tanrılar arasına girmiştir. Bu tanrının yılan, horoz, sopa, çelenk gibi çeşitli timsalleri vardı. Asklepios efsanesi önce Thessalia'da kökleşmiş, sonra bütün Yunan âlemine yayılmıştır. Romalılar'ın Aesculapius diye adlandırdıkları bu tanrı M. Ö. III. yüzyılda bir veba salgınından sonra Romalılar tarafından benimsendi. Daha sonraları Aesculapius çok zaman Serapis'le karıştırılmıştır. Serapis Mısır, Yunan ve Roma mitolojilerinde yeraltı dünyasının tanrısıydı. Esklepios, ölüleri diriltmesi dolayısiyle, Serapis'le bir sayılmıştır.

En eski anıtlardaki heykel ve kabartmalarda Asklepios genç ve sakalsız olarak tasvir edilmiştir. IV. yüzyıldan itibaren sakallı, yüzü tatlı ifadeli bir adamdır. Bergama kazılarında ortaya çıkan madenî paraların üzerine bu resim işlenmiştir. Sokrates, Eflâtun ve daha birçok Yunan filozoflarının üzerinde Asklepios'un büyük etkisi olmuştur.

Hayvanların kıralı: Aslan

ASLAN

Memelilerin etoburlar familyasından yırtıcı bir hayvandır. Eskiden bütün Afrika'da, Güney ve Batı Asya'da, Güney Avrupa'da yaşardı. Bulunan taşıllara (fosillere) göre aslanın Orta Avrupa'da da yaşadığı anlaşılmıştır. Fakat ateşli silâhların çıkmasından sonra her vahşi hayvan gibi aslanın da yaşadığı yerler çok azalmıştır. Meselâ Filistin'de, Mısır'da hemen hemen hiç kalmamış gibidir. Aslan bugün ancak Orta Afrika'da, Orta ve Batı Hindistan'da yaşar.

Aslanın vücudu, diğer kedi cinslerine göre daha kalın ve kısadır. Postu sarıya çalan külrengindedir, erkeğinin boynunda «yele» adı verilen uzun tüyler vardır. Gözleri yüzünün büyüklüğü yanında küçük kalır. Kuyruğunun ucundaki püskülün içinde bir tırnak vardır, bu tırnak sonradan düşer.

Aslanın ağırlığı 250 kilo kadardır. Başından kuyruk ucuna kadar uzunluğu da 2,50 metreyi bulur. Yerden yüksekliği de bir metre kadardır. Çok çevik olduğu için dört metre yüksekliğe kadar sıçrıyabilirse de ağaçlara tırmanamaz. Daha çok çöllerde ve bozkırlarda çalılıklar arasında yaşar. Geceleyin avlanmaya çıkar, su içmeye gelen hayvanlara saldırır. Boğa, manda gibi büyük hayvanları kuvvetli pençeleriyle kolayca parçalar, dişlerine takarak taşıyabilir. Genel olarak ava yalnız çıkarsa da birkaç aslanın beraberce av aradığı da görülmüştür. Çok tedbirli olduğundan insana pek sokulmaz. Fakat bir kere insan etini tadarsa insan avlamak için fırsat kollar. Yerli köylerinin etrafına sokularak, pusuya yatar.

Çiftleşme zamanı gelince sekiz on kadar aslan bir dişinin peşinden giderler. Erkek aslanlar arasında kanlı döğüşler bile olur. Dişi aslan erkeğini seçince öteki erkekler oradan uzaklaşırlar.

Dişi aslan çiftleşmeden dört ay kadar sonra 3-4 yavru dünyaya getirir. Erkek ve dişi yavrular önceleri birbirlerine benzerler. İkinci yılın sonlarına doğru erkek aslanların yeleleri çıkmaya başlar. Yavrular yedi yaşında tam ergin hale gelirler. Normal bir aslan 25-30 yıl kadar yaşar.

Genç yakalanan aslanları evcilleştirmek mümkündür. Hayvanat bahçelerinde kafeslerde beslenen aslanlara günde 5 kilo kadar taze et vermek lâzımdır.

Afrika yerlileri mızraklarla aslan avına çıkarlar. Üstü dallarla, otlarla örtülü bir çukura düşürerek, bazan zehirli mızrak kullanarak aslanı öldürürler. Bazı yerlerde etini yerler, birçok yerlerde de tüyünden halı dokurlar.

Postunun rengine ve yelesine göre aslanları Berber aslanı, Kap (Cape) aslanı, Senegal aslanı, Doğu ve Orta Afrika aslanı gibi alt türlere ayırmak mümkündür.

ASLANAĞZI

İkiçeneklilerin sıracaotugiller familyasından bir bitkidir. Halk arasında «anasına babasına pay veren» de denir. Kuzey Yarımküresinde 30 kadar türü vardır. Pembe, kırmızı güzel çiçekleri olması bakımından kıymetli bir bahçe çiçeğidir.

Aslanağzı

ASLANDİŞİ

Taçyaprağı bitişik olan ikiçeneklilerin bileşikgiller familyasından 50 kadar türü olan otsu bir bitkidir. Kısa gövdeli, dilimli yapraklı, sarı veya turuncu çiçekleri vardır. Avrupa'da, Akdeniz bölgesinde, Orta Anadolu'nun kıraç yamaçlarında bulunur.

Aslandişi

ASLANPENÇESİ

İkiçenekliler sınıfının gülgiller familyasından 60 kadar türü bulunan bir bitkidir. Çoğu otsu bitkiler olan aslanpençeleri toprak altında uzanan gövdeleri sayesinde her yıl yeniden sürerek uzun zaman yaşar. El biçimi dilimli yaprakları, sarımtırak renkli çiçekleri vardır. Daha çok Afrika, Amerika ve Avrupa dağlarında bulunur.

Aslanpençesi

ASMA

Asmagiller familyasından, dalları çardak üzerinde yayılan bitkilere genel olarak verilen addır. 200 kadar çeşidi vardır. Asma yetiştirmek için 2-3 metre yüksekliğinde ve gene aynı genişlikte odundan veya demirden bir iskelet kurulur. Asma bunun üzerine alınır. Çardak sabahtan akşama kadar güneş gören yerlerde kurulmalıdır. Çardak üzerine alınan asmanın gövdesi kalın olur, çatıya kadar dal vermez, ancak çatının üzerinde kollara ve dallara ayrılır. Bu şekilde süs bitki-

leri, daima yeşil kalan yapraklar yetiştirildiği gibi, üzüm yetiştirmek için de asma çardakları kurulur (Bk. Bağcılık, üzüm).

ASMA KÖPRÜ (Bk. KÖPRÜLER)

ASMAGİLLER

Kapalı tohumlular alt şubesinden ikiçenekliler sınıfının taç yaprağı bitişik olanlar takımına bağlı bir familyadır. Bu familyanın 600 kadar türü vardır. Bu türlerin hemen hepsi de sıcak bölgelerde yetişir. Gövdeleri odunlaşmış olmakla beraber, çoğunun sarılıcı ve yapışıcı sülükleri vardır, bu bakımdan tırmanıcıdırlar. Familyanın en önemli cinsi üzüm asmasıdır (Bk. Üzüm).

ASPASİA (M. Ö. V. Yüzyıl)

Aspasia

Atina devlet adamı Perikles'in ikinci karısıdır. Aslen Miletos'lu olan Aspasia'nın Atina'ya nasıl ve ne zaman geldiği bilinmiyor. M. Ö. 445 yıllarında Perikles karısından boşanarak Aspasia ile evlendi. O tarihten itibaren Aspasia, cesareti, fikirleri ve güzelliği sayesinde Atina'nın yüksek tabakasında yer aldı.

Aspasia'nın erkeklerle serbestçe konuşup görüşebilmesi Atinalılar'ca çok yadırganmaya başlandı.

Aspasia, Sokrates'in talebelerindendi. Sokrates de Aspasia'nın hayranları arasında bulunuyordu. Sokrates'in öğrencileri olan Platon (Eflâtun) ile Ksenefon, Aspasia'dan hayranlıkla bahsederlerdi.

Aspasia'nın Atina'da öldüğü bilinmekle beraber ne zaman öldüğü belli değildir.

ASPİRİN

Kimyasal adı «asit salisilik» olan asitin ticaretteki adıdır. Ateş düşürücü, ağrı giderici bir ilâç olarak kullanılır. Renksizdir. İnce iğnecikler şeklinde billûrlaşır. Tortu bırakmadan yanar ve 135° de ergir. Asit anhidridin salisil asidine etkisiyle elde edilir.

ASTEROİT (Bk. GÖKTAŞI)

ASSUBAY (Bk. ORDU).

ASTMA [Yelpik]

Nöbet nöbet gelen darlık ve nefes zorluğu ile kendini belli eden bir hastalıktır. Hasta soluk alamaz, morarır ve çektiği nefes darlığından ötürü kıvranmaya başlar. Bu nöbetler ekseri geceleri gelir ve birkaç dakika, birkaç saat olduğu gibi birkaç gün de sürebilir.

Öldürücü olmamakla beraber, hastaya büyük sıkıntı verir. Tedaviyle tamamen geçse bile gene de bir tıknefeslik bırakır. Bu hastalık sindirim, solunum, hormon ve sinir sistemi bozuk olanlarda daha sık görülür. Çok defa irsî bir istidatla çiçek tozları, nebati maddeler, gıdalar, solucan gibi asalaklar, çeşitli hayvanlar, küfler vs. gibi bazı maddelere karşı aşırı duyarlıktan ötürü meydana gelir. Bu maddeler, akciğerlerdeki bronşlarda tahriş yaparak veya tepki etkisiyle nöbet uyandırırlar.

Astmanın tedavisinde esas, nöbet esnasında nöbeti kesmek, sonra da yeniden gelmesini önlemektir. Nöbet sırasındaki tedavi için adrenalin, efedrin, efetonin gibi sempati sinirlerini uyarıcı ilâçlarla belladon, juskiam, kalsium gibi müsekkinler kullanılır. İlâçların özel sigaralarla veya püskürtücü aletlerle doğrudan doğruya nefes yollarına verilmesi sağlanır.

Nöbet dışında yapılan tedavi şekillerinde, iklim değiştirme çaresine başvurulur. Çoklukla yayla iklimi iyi sonuç verir. Astmalıların göğüs ve boyun sinir sistemleri üzerine tatbik olunan bazı cerrahi çarelere baş vurulmuşsa da sonuç pek başarılı olmamıştır.

Ayrıca kalb astması denilen ve kalbin kan gönderme kudretinin zayıflamasından meydana gelen bir astma çeşidi daha vardır. Tansiyon yüksekliği, damar sertliği vs. gibi hastalıklardan meydana gelir.

ASTİGMATLIK

Bir göz kusurudur. Gözleri astigmat olanlar meselâ bir araba tekerleğine baktıkları zaman onun ispitlerinden bir kısmını net, bir kısmını bulanık görürler.

Astigmatlık gözdeki saydam tabaka ile billûr cisim yüzeylerinin gözün optik ekseni etrafında dönel olmamasından ileri gelir. Üç çeşidi vardır:

1 — Göz merceğinin ışık eksenine dik olmamasından merceğin yukarı ucu dışa ve öne eğiktir.

2 — Grme ekseni ile göz ekseni arasında 3-7 derecelik bir açı vardır.

3 — Kornea tabakası her yönde aynı derecede eğik değildir.

Gözün bu kusurunu gidermek için silindirsel mercekli gözlük kullanılır. Göz merceğinin eğikliği her noktada aynı değilse bu çeşit astigmatlığın etkisini gözlükle gidermek mümkün değildir.

ASTRAGAN

Doğmadan anasının karnından çıkarılan bir cins siyah kuzunun postundan yapılan bir kürktür. Parlak siyah ve kıvırcık bir kürk olan astragan, elde edilmesi zor olduğu için en pahalı, en kıymetli kürklerdendir. En çok Rusya'nın Astrahan şehrinde yapıldığı için adı oradan gelir.

ASTRAHAN [Astarhan, Ejderhan, Hacıtarhan]

Rusya'da Volga deltasının sol kıyısında kurulmuş eski bir şehirdir. Nüfusu 250.000 kadardır. Önemli bir benzin, pamuk ve yemiş merkezidir. Denizden 25 metre kadar aşağıdadır.

Astrahan'ın mahalleleri ahşap binalarla doludur. Yollar muntazam değildir. Şehirde katedral, Ermeni ve Rum kiliseleri, piskoposluk binası vardır. 1919'da bir üniversite kurulmuş, daha sonradan teknik okullar ve müzeler açılmıştır.

Çok eski bir şehir olan Astrahan 1569'da Türkler tarafından muhasara edilmişti. Astrahan birçok defalar da kıtlık, kolera ve yangın felâketlerine uğramıştır.

ASTROLOJİ

Yıldızların durumundan gelecekle ilgili bazı sonuçlar çıkarma bilgisi

ASTROLOJİ, yıldızların durumlarından birtakım sonuçlara vararak gelecek hakkında hükümlere varma bilgisidir.

İnsanlar çok eskiden beri astroloji ile ilgilenirler ve yıldızlara bakarak kendilerini gelecekte ne gibi olayların beklediğine dair yorumlar yaparlardı. Eski Yunanlılar'ın ünlü bilgini Aristoteles (M. Ö. 384-222), bilimlerin sınıflandırılmasını yaparken, astrolojiyi tabiî bilimlerin bir kolu olarak göstermişti. Fakat bazı Doğulu bilginler, bu arada Farabî ve İbn Haldun astrolojiyi riyazi bilimlerin dört kolundan biri olan astronominin bir dalı saymışlardır.

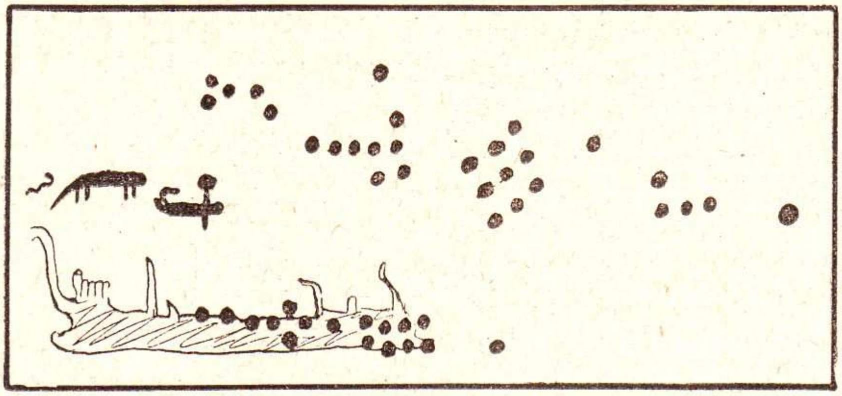
Eski bilginler Dünya'nın Güneş etrafında bir yılda dolaştığı kuşağın karşısında bulunan on iki yıldız takımına «burç» demişler, bunları Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova, Balık burçları diye adlandırılmışlardır.

Onlara göre bu burçlardan her birinin insanlar üzerinde ayrı ayrı etkileri vardı. Güneş ilkbaharda bu burçların ilk üçünde, öteki mevsimlerde de sırasiyle ikinci, üçüncü, dördüncü üçlerde bulunurdu. Her burçta doğanların doğdukları burçların etkileri altında kaldıklarına inanılırdı. Ayrıca, güneş ve ay tutulmalarının, bütün gezegenlerin de ayrı anlamları vardı. Meselâ Jüpiter'in büyük saadet getireceğine, Venüs'ün ve Ay'ın, Jüpiter kadar olmasa bile, gene de mutlu olaylara yol açabileceğine inanırlardı. Gene bu arada Satürn'ün büyük felâketler getireceği, Mars'ın da kötü olayların habercisi olduğu sanılırdı. Merkür ve Güneş de, duruma göre, iyi veya kötü haberler verirdi.

Durağan yıldızlarla yıldız kümelerinin etkilerinin daha az olduğu kabul edildiğinden daha çok parlak yıldızlar üzerinde durulurdu. Bütün bu esasları bilen biri, bilinmesi istenen olayın karar verildiği veya olayın geçti-

15. yüzyılda Avrupa'da çıkan müthiş bir veba salgınını astronomi kâhinlerinin önceden haber verdiğini iddia edenler oldu (Eski bir tablodan).

Tunç Çağı'nda İskandinavya'da yapılmış bir takımyıldız resmi. Resimde Büyükayı ve Kutup Yıldızı açık bir şekilde görülüyor. O zamanlar astroloji alanında yapılan bu çalışmalar ileride astronomi için çok faydalı oldu.

ği anda, o yerdeki gök parçasında bulunan yıldızların şeklini çizer, bunlar arasındaki münasebetlere bakarak gelecek hakkında birtakım fikirler yürütürdü.

Eskilere göre bir çocuk dünyaya geldiği zaman o anda gökte bulunan yıldızlar çocuğun üzerinde esrarengiz bir etki yaparlar, onun karakterini, geleceğini tâyin ederlerdi. Aynı şekilde, yıldızları inceliyerek bir kimsenin gelmişini ve geçmişini öğrenmek de mümkündü.

Tarihte Astroloji

Astroloji çok eskiden beri insanların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Yapılan incelemelere göre, astrolojinin çok eski zamanlarda Kalde'de doğduğu anlaşılıyor. Bazı kâhinler 473.000 yıllık, hattâ bazıları da 1.500.000 yıllık gözlemlere dayandıklarını iddia ediyorlardı. İskenderiye'deki Kaldeli rahiplerin yıldızlara bakarak bazı olayları önceden haber vermeleri üzerine şöhretleri kısa zamanda her tarafa yayılmıştı.

Astroloji için dünyanın en eski bilimlerinden biri denilebilir. Mezopotamya'da Sumerliler yazıda olduğu gibi astrolojide de Mısırlılar'a önderlik ettiler. Fakat bu üstünlük klâsik çağlardan kalma bir üstünlükten dolayı hep Babilliler'e atfedilmekteydi.

Daha ilk medeniyetlerin kurulmasiyle beraber insanlar yıldızlarla yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Çin'de, Hint'te, Mezopotamya'da ve Mısır'da astroloji kısa bir zamanda süratle gelişti. Eski Çin'deki ve Hint'teki astroloji bilginleri hakkında pek az şey bilinmektedir. Fakat Mısırlılar'ın astronomide ilerledikleri, bu arada bir yılın uzunluğunu, birkaç dakikalık bir yanlışlıkla ölçmeyi başardıkları bugün kati olarak bilinmektedir.

Yunanlılar astrolojiyi Kaldeliler'den öğrendiler. Bunda da gemicilerin ve tüccarların etkisi olduğu sanılmaktadır. İki ülke arasında gidip gelen tüccarlar ve ulaşımı sağlıyan gemiciler Kalde'de görüp öğrendiklerini Yunanistan'da anlatıyorlardı.

Romalılar astrolojiyi Yunanistan'a girdikten sonra öğrendiler. Fakat Hıristiyanlığın ilk yıllarında astroloji kilise tarafından pek hoş karşılanmadı. Kâhinler değişik sebeplerle baltalandı, çalışmalarına meydan verilmedi. Buna rağmen, kâhinler gizlice çalışmalarını yürütüp gelecek hakkında haberler vermekten geri kalmadılar. İkinci yüzyılda, Claudius Ptolemaios kendi zamanına kadar bu alanda bulunmuş olanlara yeni yeni şeyler ilâve etti, ortaya koyduğu esaslar Ortaçağ boyunca kendinden sonra gelenlere yol gösterdi.

Kıyamet Habercileri

Kâhinlerin uğradığı başarısızlıklar, halkın kendilerine karşı olan inançlarını sarsmıyordu. Meselâ 1179 yılında bütün kâhinler dünyanın sonunun geldiğini ilân ettiler. Yaptıkları gözlemlere göre 1186 yılının eylûl ayında bütün gezegenler birbirlerine çarpacaklar, böylece kâinatın sonu gelecekti. Bütün dünya müthiş bir korku içinde kalmıştı. Fakat kâhinlerin kıyametin kopacağını haber verdikleri yıl hiçbir şey olmadı, bütün insanlar da rahat bir nefes aldı.

XIV. yüzyılın sonlarına doğru üç gezegenin birbirlerine yaklaşacağına dair yapılan kehanet de yeryüzünde büyük bir felâketin meydana geleceği şeklinde yorumlanmıştı. Gerçekten, o yıl müthiş bir veba salgını çıktı, yüz binlerce kişi öldü. En kültürlü insanlar bile bu iki olay arasında büyük bir yakınlık görmekten kendilerini alamadılar. Bir müddet sonra telâş geçti, bu olay da unutuldu.

XV. yüzyılın ortalarında 1456'da, gözüken kuyruklu yıldız da kötü olayların öncüsü olarak yorumlanmıştı. Garip bir tesadüfle, o sıralarda Türkler'le Avrupalılar arasında büyük savaşlar oldu, ayrıca Avrupa'da bir veba salgını başgösterdi. Papa III. Calixte cemaatin kiliselerde toplanıp dua etmelerini emretmek zorunda kaldı. 1524 yılında Stoeffer, yıldızların durumlarına bakarak, ikinci bir tufanın yeryüzünü sular altında bırakacağını haber vermişti. Fakat hiçbir şey olmadı.

XVI. yüzyılda Avrupa'da zenginler maiyetlerinde astroloji ile uğraşan kâhinler tutmaya başladılar. Bu arada Fransız Kraliçesi Cathérine de Medicis, başta meşhur astroloji bilgini Nostradamus (1503-1566) olmak üzere birçok astroloji bilginini etrafına topladı.

Astronomiye Doğru

Meşhur Alman astronomi bilgini Kepler (1571-1630) bile zaman zaman astroloji ile ilgilenmekten geri kalmıyor, bazı çalışmalarını astroloji esaslarına göre yürütüyordu. Halk bir yandan astrolojiyle ilgilenmekte devam ederken öte yandan astronomi üzerindeki çalışmalar da ilerliyordu.

Ortaçağ'da daha çok Araplar arasında ilerliyen gök bilimi Yakınçağ'da gerçek bir bilim hüviyetini aldı. 1543 yılında ünlü astronom Copernicus (1473-1543) Dünya'nın ve diğer gezegenlerin Güneş'in etrafında döndüğünü keşfetti. Böylece yapılan araştırmalar ve buluşlar sayesinde astronomi bilim olarak büyük gelişmeler ve ilerlemeler kaydetti. Teleskopun ve diğer gözlem âletlerinin yapılması bu gelişmeyi daha da hızlandırdı. Zamanla astroloji önemini kaybetti. Yıldızlarla uğraşma konusu, astronomi içinde, bir bilim kolu olarak ele alınmaya başlandı. Yalnız, bugün bile, yıldızların insanlar üzerine etkisi olduğuna inananlar ve eğlence kabilinden, yıldızlarla fala bakma işleriyle uğraşanlar da vardır (Bk. Burçlar, Zodyak).

EVRENDE NELER VAR?

GÖKYÜZÜNÜ göz önüne getirmekle üzerinde yaşadığımız dünyanın ne kadar küçük olduğunu anlamak mümkündür. Gün geçtikçe gelişen âletler sayesinde, tasavvuru bile bizleri hayretler içinde bırakacak genişlikte yeni yeni âlemlerin bulunduğu keşfedilmiştir. Kaldı ki bu âlemler bile büyük evrende ancak birer nokta kadar kalabilecek küçüklüktedir. Bir misalle bunu daha etraflıca anlatmaya çalışalım:

Güneşin ışığı bize (ışığın hızı saniyede 300.000 kilometre olduğuna göre) 8 dakikada gelir. Fakat Andromeda bulutsusu gibi, ışığı bize 900.000 yılda gelebilen cisimlerin bulunduğu daha uzak âlemler de vardır. Bu rakamlar bile bize evrenin ne kadar büyük olduğunu göstermeye yeter. Bundan dolayı evrenin sonsuz büyüklükte olduğu kabul edilmiştir. İşte evrendeki bütün bu maddeler astronominin konusunu meydana getirir.

Güneşin çevresinde ve onun çekimi altında dönen 9 gezeğen vardır: Güneşe yakınlık sırasına göre Merkür, Venüs, Yer (Dünya), Mars, Jüpiter, Satürn, Uranus, Neptün ve Plüton. Güneş'in çevresinde ve bir yörünge üze-

Gökyüzünü öğreten bilim

ASTRONOMİ

ASTRONOMİ, gök cisimlerinin durumlarını, hareketlerini, birbirlerine olan uzaklıklarının ölçülmesini, fizik ve kimya bakımından yapılarını anlatan bilimdir.

Daha ilk çağlardan beri gökyüzündeki cisimler insanları yakından ilgilendirmeye başlamıştı. Bu bakımdan, astronomi öteki bilimlerin yanında daha hızla gelişmek imkânını bulmuştu. Yalnız, bu bilgilere bugünkü anlamiyle astronomi bilimi demek doğru olmaz. Ancak, Eski Yunanlılar zamanında deneyin teoriye katılmasından sonra bugünkü astronominin temelleri atılmış oldu. Astronomi bugünkü durumuna erişinceye kadar da türlü devrelerden geçti.

Astronominin Tarihi

M. Ö. 3000-2000 yılları arasında Çin'de astronomiyle ilgili çalışmalar yapıldığını biliyoruz. O devirlerde Çin'de dinî törenlerin vakitlerini bulmak amacı ile takvim, ay ve güneş tutulmaları ve buna benzer olaylarla meşgul olan bilginlerden kurulu bir heyet vardı. İmparator Yoa (M. Ö. 2373 - 2258) zamanında bilginler günle gecenin uzunluklarını ve mevsimlerin süresini ölçmeyi başarmışlardı. M. Ö. 1100 yıllarında ünlü matematikçilerden Çu-Kung'un Yer (Dünya) ile Güneş arasındaki uzaklığı ölçmek için yaptığı çalışmalar, Yer'i düz olarak kabul etmesi yüzünden hatalı bir şekilde sona ermişti. Bununla beraber, Yer'in yörüngesinin eğilimini doğruya yakın bir şekilde hesaplıyabilmişti. Kubilay Han (1260-1294) zamanında da Çin'de bazı gözlem aletleri yapılmıştı.

Eski Mısırlılar yılın uzunluğunu Nil nehrinin yıllık taşmasına göre ölçmüşler, bu arada birçok yıldızları da incelemişlerdi. Ehramların yüzlerini belirli yönlere doğru yapmış olmaları da Mısırlılar'ın gökyüzünü incelemerindeki titizliğini, bilgilerini gösterir.

Babil'de de M. Ö. 3800 yıllarında göğün değişik şekillerinin incelendiğine dair bazı kayıtlar bulunmuş olması Babilliler'in bu alanda ne kadar ileri gitmiş olduklarını gösterir. Bugün bildiğimiz takımyıldızların o zaman tesbit edildiği sanılıyor. Babilliler'in yeniayın görüleceği zamanları, ay ve güneş tutulmalarını önceden haber veren astronomi yıllıkları vardı. Daha sonraları Yunanlılar Babilli astronomları memleketlerine getirerek bilgilerinden faydalanma yolunu tuttular.

Eski Yunanlılar'da Astronomi

Yunanlılar'ın sanata, bilime verdikleri değer sayesinde astronomi Yunanistan'da kısa zamanda önemli ilerlemeler kaydetti. M. Ö. VI. yüzyılda Miletos'lu Thales bu konuda çok çalıştı, M. Ö. 525 yılında bir güneş tutulmasını önceden hesaplamaya muvaffak oldu.

M. Ö. III. yüzyılda ünlü Babilli bilgin Berossos, astronomiye duyduğu merak üzerine rahiplikten ayrılmış, Atina'ya gitmişti. Uzun müddet astronomi üzerinde araştırmalar yaptıktan sonra ömrünün sonlarına doğru da Kos (İstanköy) adasına yerleşerek bir astronomi okulu kurdu. M. Ö. VI. yüzyılda Pythagoras Mısır'a ve Doğu'ya yaptığı seyahatlerde sabah ve akşam yıldızlarının tanınmasını, Yer'in de serbest bir küre olduğunu, yörüngesinin eğik bulunduğunu öğrendi. Gene Eski Yunan bilginlerinden Aristarkhos ile Eratostene, M. Ö. III. ve II. yüzyıllarda Güneş'le Yer arasındaki uzaklığı, Yer'in büyüklüğünü ölçmeye çalıştılar.

M. Ö. 280 yıllarında Sisamlı Aristarkhus Dünya, Güneş ve Ay'ın birbirine uzaklıklarını bulmaya çalıştı. Kullandığı usulün başlıca temeli Ay bir haftalıkken, Güneş'le arasındaki açıyı bulmaya dayanıyordu. Vardığı sonuçlar yanlış çıktı ama, bu ona Güneş Sistemi'nin büyüklüğü hakkında bir fikir vermişti. Aristarkhus Dünya'nın Güneş çevresinde döndüğünü ispata çalışıyordu. Buna inanan ilk eski astronom odur.

İlk yıldız kataloğu M. Ö. III. yüzyılda İskenderiye'de Yunanlı astronomlar tarafından yapıldı. (M. Ö. II. yüzyılda) Hipparkhos ve Ptolemaios gibi eski çağların en ünlü iki astronomi bilgini yetiştiğini görüyoruz. Hipparkhos dönencel yılın ve yıldızıl yılın uzunluklarını, gezegenlerin kavuşum sürelerini, Yer'in ve Ay'ın yörüngesinin eğimini hesaplamıştır. O zamanın âletleriyle, bugünkü âletler arasındaki farkın büyüklüğü düşünülürse bu hesapların doğruya çok yakın oldukları hayretle görülmektedir.

Hipparkhos Yer'in sabit durup, onun etrafında göğün döndüğünü ispat etmeye çalıştı, ilk defa olarak gök küresini meridyenlere bölmeyi düşündü. Ayrıca 1080 yıldızlık bir yıldız kataloğu yaptı, yıldızları parlaklık derecelerine göre 6 sınıfa ayırdı. Ptolemaios bu sınıflandırmayı «Megale Syntaksis tes Astronomias» (Büyük Astronomi Sistemi) adlı eserinde daha da geliştirdi, yeni bir katalog yaptı. Bu katalog uzun zaman kullanılmış ve en iyi yıldız kataloğu olarak kalmıştır. Öte yandan, Ptolemaios gezegenlerin hareketlerini takip etmeyi, yerlerini önceden haber vermeyi sağlıyan bir usul bulmuştu.

Araplar'da ve Türkler'de Astronomi

Arabistan'da 800 yıllarında Harunürreşit'in isteği üzerine Ptolemaios'un eseri «El-Macisti» veya «Kitab-ül Mecisti» adiyle Arapçaya çevrildi. El-Me'mun'un emriyle 829 yılında Bağdat'ta büyük bir rasathane kuruldu. Bu rasathanede El-Sufi ile Ebu-l-Vefa gibi ünlü astronomi bilginleri incelemeler yapmışlardı.

rinde dolaştıklarından bunlara «gezegen» adı verilir. İnsanlar, çok eskiden gökteki bazı yıldızların yer değiştirdiğini görmüşler, bunları yer değiştirmiyen yıldızlardan (durağanlardan) ayırdedebilmişlerdi (Bk. Gezeğenler).

Kuyruklu Yıldızlar

Güneş'in çekimi altında hareket eden diğer gök cisimleri kuyruklu yıldızlardır. Bunların da Güneş'in çevresinde dolaşan özel yörüngeleri vardır. Fakat görünüş bakımından diğer gezeğenlerden ayrılırlar. Kuyruklu yıldızlar arasında sonsuz uzaklıklardan gelip, Güneş'in çevresinde dolaştıktan sonra gene sonsuzluğa dalarak kaybolanları da vardır.

Akanyıldızlar ve Zodyak Işıkları

Bütün bunlardan başka Güneş'in çevresinde dolaşan birtakım cisimler daha vardır. Bunlar Yer'in (Dünya'nın) atmosferine girdikleri zaman havanın sürtünmesiyle parlayıp yanarlar. Bundan dolayı onlara «akanyıldız» denir (Bk. Akanyıldızlar, Göktaşı).

«Zodyak ışığı» adı verilen ve güneş battıktan sonra veya doğmadan önce bir koni şeklinde görülen ışık da Güneş sistemine bağlı daha birçok küçük, çok küçük parçacıkların bulunduğunu gösterir. Yer'in hâkimiyeti kendini nasıl ancak Ay'a kadar hissettirebiliyorsa, Güneş'in hâkimiyeti de ancak bu cisimlere kadar uzanabilir. Bunun dışında yıldızlar gelir. Bunların herbiri bizim güneş gibi birer güneştir. Uzaklıkları Güneş sistemi içindeki gezeğenlerin birbiriyle olan uzaklıklariyle ölçülemiyecek derecededir. Güneş'e en yakın yıldız, en uzak gezeğenin Güneş'e olan uzaklığından 60.000 kat uzaktadır.

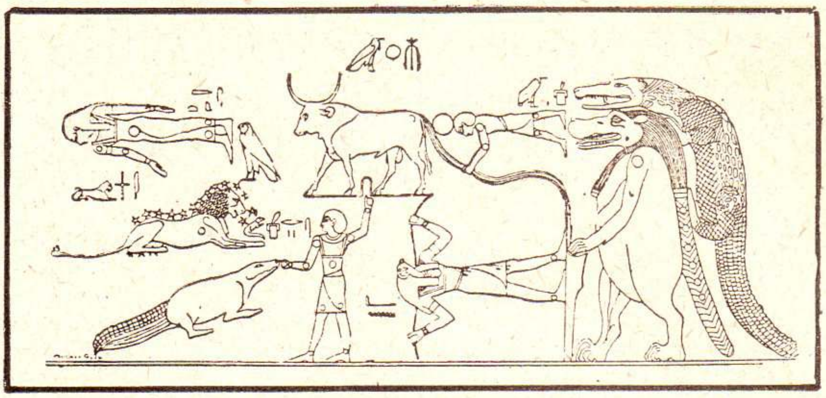
Türkler öteden beri astronomiyle uğraşmışlar, bu alanda incelemelerde bulunmuşlardı. Astronomi Türkler'de Uluğ Bey (1395-1449) zamanında en yüksek mertebesine erişti (Bk. Uluğ Bey). 1420 yılında Semerkant'ta yaptırılan rasathanede «El Macisti» deki bütün yıldızlar yeniden gözden geçirildi. Bu incelemeler sonunda hazırlanan cetveller 200 yıl kadar kullanılmıştır.

Avrupa'da Astronomi

Araplar Ortaçağ'da astronomide çok ileri gitmişlerdi. İspanya'ya geçmeleriyle, astronominin Avrupa'da da ilerlemesine yardım ettiler. Bu arada gözlem âletlerinin gelişmesi de astronominin ilerlemesini sağladı. Polonyalı astronom Copernicus (1473-1543) Yer değil de Güneş sabit kabul edilirse gezegenlerin hareketlerinin daha kolay anlaşılacağını ileri sürmekle bu alanda önemli bir adım attı. Fakat o da Ptolemaios gibi yörüngeleri oval değil de daire olarak düşünüyordu. Hesse-Kassel Prensi I. Wilhelm (1552-1592) ile Danimarkalı astronom Tycho Brahe (1546-1611) aynı zamanda incelemelere başlamışlardı. Prens, Kassel'de bir rasathane yaptırmıştı, yükseklik ve azimüt âletini Avrupa'da ilk defa burada kullanmışlardı.

Ünlü Alman astronomu Johannes Kepler (1571-1630) bilhassa Mars gezegeni üzerinde çalışmalarda bulundu, denemeleri sonunda, kendi adını taşıyan bazı kanunlar ortaya koydu. Öte yandan, İtalya'da Galileo Galilei (1564-1642) Holânda'da keşfedilen dürbünü gök gözlemlerinde kullandı.

Astronomi alanında en büyük adım dürbünün icadiyle atıldı. İsviçreli matematikçi ve astronom Leonhard Euler (1707-1783), Fransız matematikçisi ve astronomu Louis de Lagrange (1736-1813) ve Laplace (1749-1827), Alman matematikçisi ve astronomu Gauss (1777-1855), Fransız matematikçisi ve astronomu Poincaré (1854-1912) gibi önemli bilginler astronomi biliminin ilerlemesine yardım ettiler. Bu arada, 1846 yılında Neptün gezegeni Le Verrier ile Adams tarafından ayrı ayrı yapılan hesaplara dayanılarak keşfedildi.

Eski Mısırlılar Gökyüzünü titizlikle incelemişlerdir. Yukarıda, kuzeydeki takımyıldızları göstermek için Mısırlılar'ın yaptığı işaretler görülüyor.

Yıldızlar astronomisinin kurucusu olarak Alman bilgini Herschell (1738-1822) gösterilebilir. Herschell araştırmaları esnasında 1781'de Uranüs gezegenini keşfetti.

Bugün, teleskopların kudreti arttıkça astronomide daha ileri adımlar atılmakta, yeni yeni bilgiler edinilmektedir.

Astronominin Kolları

Astronominin esas kolları 1) Küresel Astronomi (veya Astrometri), 2) Gök Mekaniği, 3) Astrofizik, 4) Yıldızlar Astronomisidir. Bunlardan Küresel Astronomi ile Gök Mekaniği astronominin klâsik; Astrofizik ve Yıldızlar Astronomisi de astronominin modern kollarını meydana getirirler.

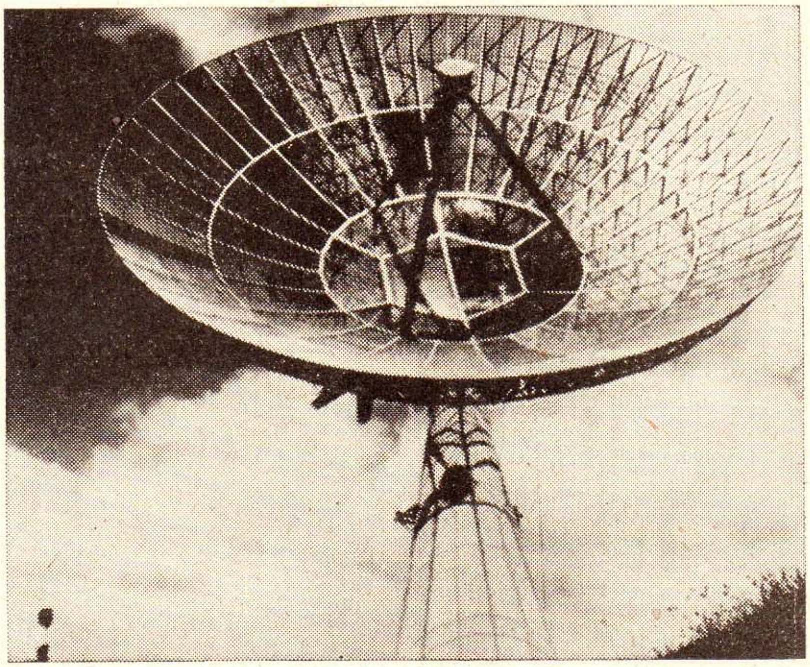
1. — Küresel Astronomi: Gök cisimlerinin yerlerini, daha doğrusu, görüm doğrultularını tâyinle uğraşan astronomi koludur. Yıldızların ve gök cisimlerinin yerlerini kolayca tesbit edebilmek için bütün bunların bir küre üzerinde bulunduğu farzedilmiştir. Göğe baktığımız zaman bütün cisimleri bir küre üzerindeymiş gibi görürüz. Gerçekte var olmıyan, fakat var olduğu kabul edilen merkezi de dünya farzedilen itibari küreye Gök Küresi denir. Yer'in kutuplarının bu küreyi deldiği noktalara Göğün Kutupları, Yer'in Ekvator düzleminin Gök Küresi ile ara kesitine de Gök Ekvatoru adı verilir.

2. — Gök Mekaniği: Gök cisimlerinin çekim kanununa göre karşılıklı çekimleriyle hareketlerini inceler.

3. — Astrofizik: Yıldızların fiziksel ve kimyasal yapılarının araştırılması ile uğraşır.

4. — Yıldızlar Astronomisi yıldızlara dair bütün bilgileri inceliyen astronomi koludur.

Yıldızlara dair bütün bilgilerimiz, yeryüzüne düşen bazı göktaşı parçaları hariç, sadece bunların bizlere gönderdikleri ışınların incelenmesiyle elde edilir.

Dünyanın en büyük radyo-teleskoplarından biri Maryland (A B D) da çelik bir kule üstünde kurulmuştur. Teleskopun çevresinde dönebilen anteni, Güneş ve Ay'ın ışınımlarını incelemektedir. Samanyolu'ndaki çok küçük cisimlerin ışınımları da bu teleskopla araştırılmaktadır.

ASTRONOMİ BİZE NELER SAĞLAR

- Gemilerin ve uçakların açık denizlerde yollarını bulmasına yardım eder.
- Yıl, ay, gün, saat ilh. gibi zaman ölçümüzü ayarlar.
- Ay ve güneş tutulmalarının zamanını önceden bildirir.
- Uzay ve evrenin büyüklüğünü inceler.
- Güneş'in ve başka yıldızların nelerden yapılmış olduğunu bulur.
- Dünyanın başlangıcı hakkındaki bilgimizi genişletir.
- Bütün evreni idare eden değişmez kanunları keşfeder.
- Maddenin büyük bir basınç ve sıcaklık altındaki durumunu inceler.

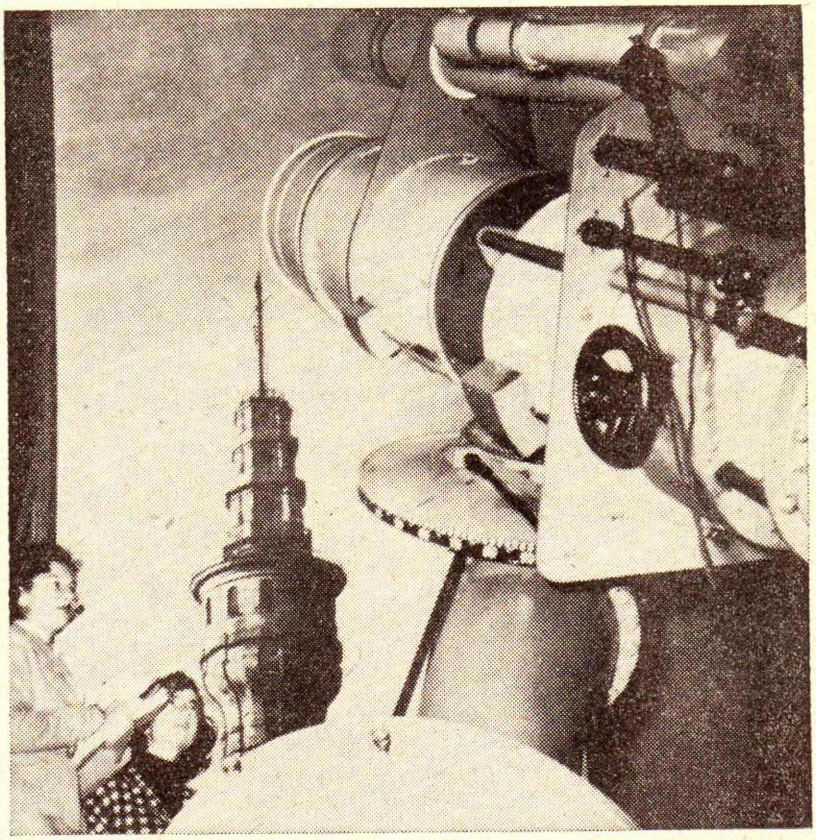

GÜNEY
AMERİKA
Siyasi
Ölçeği: 1/40.000.000
Tertip ve tersim eden: Kartograf Orhan Dar
Sanson - Flamsteed sistemi projeksiyon
1000 500 0 1000 km.
ATLAS OKYANUSU
ATLAS OKYANUSU
BÜYÜK OKYANUS
KARAYİB DENİZİ
Meksiko Körfezi
Yucatan Boğ.
Panama Kör.
Yengeç Dönencesi
Ekvator
Oğlak Dönencesi
FLORIDA
Havana
KÜBA
Bahama Adl.
Catoche bur.
Merida
Vera Cruz
Belize
GUATEMALA
Guatemala
HONDURAS
Tegucigalpa
S. SALVADOR
NİKARAGUA
Greytown
KOSTARİKA
S. Jose
Colon
PANAMA
Santiago
HAİTİ
P. au Prince
S. Juan
Trujillo
Virgin Adl.
JAMAİKA
Kingston
Guadeloupe
Martinique
St. Lucia
Barbados
St. Vincent
Tabago
Trinidad
Gallinas Bur.
Barranquilla
Cartagena
La Guario
Cabello
Valencia
Caracas
Cumana
Merida
Barinas
Bolivar
VENEZUELA
Medellin
KOLOMBİYA
Bogota
Buenaventara
Popayan
Cocos Ad.
Galapagos Adl.
Georgetown
Paramaribo
Cayenne
GUYANA
İngiliz
Hol.
Fr.
(SURİNAM)
Amazon
Quito
EKVADOR
Guayaquil
Riobamba
Parina bur.
Iquitos
Borga
Tabatinga
Manaos
Santarem
Borba
Rio Negro n.
Belam
S. Luiz
Parnahyba
Viana
Fortaleza
Maranhao
Teresina
Natal
Parakyba
Pernambuco
Maceio
Aracayu
Joazeiro
Sao Salvador
BREZİLYA
Trujillo
Casma
PERU
Lima
Oroya
Pisco
Cuzco
Puno
La Paz
Mollendo
Arica
BOLİVYA
Sucre
Potosi
Villa Bella
Diamantna
Goyaz
Campinos
Corumba
Diamantina
Th. Ottoni
Porto Segura
Caratinga
Bello Horizonte
Rio Branco
Victoria
Juiz
Campos
S. Paulo
Rio de Janeiro
Santos
Curitiba
Antofagasta
Jujui
Salta
PARAGUAY
Asuncion
Tucuman
Corrientes
Copiapo
Santiago
La Rioje
S. Juan
Cordoba
S. Fé
Pelotas
Porto Alegre
Valparaiso
Santiago
Juan Fernandez Ad.
Rosario
URUGUAY
Buenos Aires
Montevideo
La Plata
ŞİLİ
ARJANTİN
Corrientes Bur.
Rio Negro n.
Chiloe Ad.
Tres Puntas Bur.
S. Cruz
Magellan boğ.
Falkland Adl.
Güney Shetland Adl.
Palmer Adl.
Kuzey Graham Ad.

Yapılan araştırmalar evrende maddenin aynı olduğunu, yıldızlarla dünyamız üzerinde bulunan elemanlardan başka eleman olmadığını ortaya koymuştur.

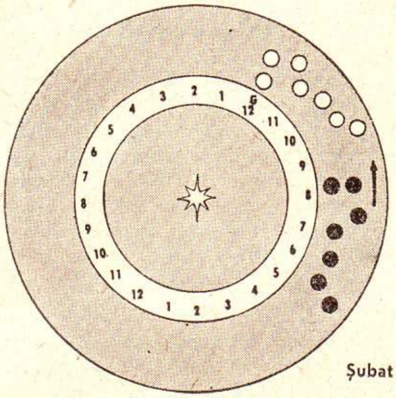
Astronomi Âletleri

Yıldızları gözlemekten maksat, durumlarını, hareketlerini, hangi maddelerden meydana geldiklerini öğrenmektir. Bunlar için de değişik âletler kullanılır. Bu arada, teodolit ve meridyen dürbünü çeşitli yıldızlar arasındaki açıyı bulmak, teleskoplar yıldızları büyülterek daha kolay gözlem yapılmasını sağlamak, spektroskop da yıldızların kimyasal bileşiğini incelemek için kullanılır.

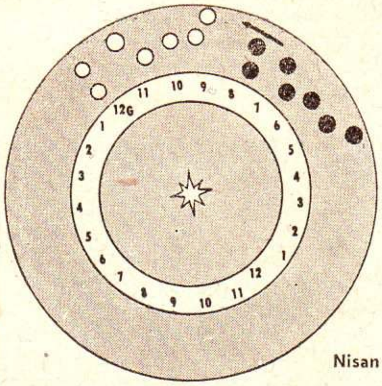
Çok eski zamanlardan XVII. yüzyıla kadar astronomlar gnomon, astrolap, dörtte bir daire gibi basit âletler kullanırdı. Danimarkalı astronom Römer'in 1690'da geliştirdiği azimüt ve ekvator makinesiyle, 1704'te keşfettiği meridyen kotası âletleriyle yeni bir devir açılmış oldu. Bu âletler teodolit, ekvatoryal ve meridyen veya geçit âletleri gibi modern âletlerin ilk örnekleridir. Yeni yeni teleskopların yapılması da gözlem âletlerinin kudretlerini artırmış, çok uzaktaki yıldızların bile daha mükemmel bir şekilde görülebilmesi sağlanmıştır (Bk. Teleskop).

İstanbul Üniversitesi Astronomi Enstitüsündeki âletlerden astrograf. Bu âletin üzerindeki teleskopla yıldızın yeri tesbit edilir, alttakiyle de fotoğrafı çekilir.

Şubat

Nisan

Büyükayı ve Küçükayı takımyıldızları bize saati de bildirirler. Çünkü bunlar Kutup Yıldızı'nın çevresinde bir saatin akrep ve yelkovanı gibi dönerler. Yukarıda 1. şekilde Büyükayı'nın şubatta G (gece) saat 8' de Kutup Yıldızı'na göre durumu görülüyor. Gece yarısına kadar bu takımyıldız Kutup Yıldızı'nın çevresinde 60 derecelik bir dönüş yapar. 2. şekilde ise Büyükayı'nın, iki ay sonra, nisandaki durumu görülüyor. G (gece) saat 8'de şubatta gece yarısı bulunduğu yere gelmiştir. Dört saat sonra gene 60 derecelik bir dönüş yapar. Böylece Büyükayı'nın G (gece) saat 8 durumunu bilmekle, geceleyin bu takımyıldızlardan zamanı kestiririz.

Teodolit âletinin esası çevreleri 0° den 360° ye kadar işaretlenmiş iki daire ile bir dürbündür. Dairelerden biri yatay, ötekisi dikeydir. Dikey olanının eksenine bağlı bir de dürbün vardır. Bir gözlem yapılacağı zaman âlet, üzerindeki yatay dairenin 0°-180° çapı gözlem yerinin güney-kuzey doğrultusu üzerine gelecek şekilde bir yere yerleştirilir, dürbün gözlenecek yıldıza çevrilir, üzerleri taksimatlı dairelerden yıldızın açıklığı, düşey dairenin taksimatından da yüksekliği okunur.

Meridyen dürbünü, gayet sağlam ayaklar üzerinde, gözlem yerinin doğu-batı doğrultusunda dönebilen bir dürbündür. Bir yıldızın Başucu (Zenit) ile yaptığı açıyı ölçmeye yarar.

Ayrıca, yıldızların ne kadar zamanda ne kadar yer değiştirdiklerini ölçen çok hassas kronometreler vardır.

Yılın her günü için güneşin, ayın, daha başka gök cisimlerinin yerlerini gösteren, buna benzer astronomiye ait birçok bilgileri veren yıllık kitaplara «astronomi yıllıkları» adı verilir. Gemilerde ve rasathanelerde kullanılan bu kitapların en önemlileri Londra, Washington, Berlin ve Paris'te hazırlananlarıdır.

Astronomi Dernekleri

Astronomi alanındaki çalışmaların milletlerarası düzenlenmesi gayesiyle birçok yerlerde astronomi dernekleri kurulmuştur. Bu dernekler, aralarında haberleşerek, yaptıkları gözlemleri birbirlerine bildirirler. Bunlar arasında en önemlileri 1820'de İngiltere'de kurulan «The Royal Astronomical Society», 1863'te Almanya'da kurulan «Astronomische Gesellschaft», 1920'de kurulan «International Astronomical Union» (Uluslararası Astronomi Birliği) dir.

(Astronomi ile ilgili diğer konular için bk. Evren; Gezegenler; Güneş Sistemi; Uzay.)

Bibliyografya:

Kozmografya (N. Gökdoğan, 1952); Gökyüzü ve Bugünkü Astronomi (Çev. M. Baha Toven, 1939).

ASUNCION

Paraguay'ın başkenti ve en önemli limanıdır. Resmî adı «Nuestra Senora de la Asuncion» dur. Amerika'da kurulan şehirlerin en eskilerindendir. Asuncion Paraguay nehri üzerinde önemli bir ticaret merkezidir. Nüfusu 201.000 dir. Limanı, dünyanın en mükemmel nehir limanlarından biridir.

Buenos Aires'in 1.500 km. kadar kuzeyinde olan Asuncion oraya demiryolu ile bağlıdır. Karayolları Asuncion'u Paraguay'ın başka şehirlerine bağlar.

Asuncion 1537'den 1617'ye kadar Güney Amerika'nın güney-doğu bölgesi arazisinin merkeziydi. Şehirde birçok kilise ve katedraller, bir kolej ve halk kütüphanesi vardır.

Eski bir medeniyet ülkesi: A S U R

5.000 yıl önce Mezopotamya'da temeli atılmış olan bu devletten kalan çeşitli eserler önemli ve büyük bir medeniyetin izlerini taşımaktadır.

Asur Kıralı Sargon

ASUR, M. Ö. 3000 yıllarından M. Ö. 612 yılına kadar ilkin Asur şehrinde, sonra merkezi Asur şehri olmak üzere, bütün Mezopotamya, Elâm, Suriye, hattâ Mısır'da hüküm sürmüş bir devlettir.

Asur önce Sumer, sonra Akad, daha sonra da Subar, Kut ve üçüncü Ur hanedanı egemenliği altında kalmıştır. Fakat bu zamanlarda buraya Sâmiler gelmiş, yerli halk tabakası ile kaynaşarak yüzyıllarca süren Asur varlığının temelini atmışlardır.

Asur tarihi Eski, Orta ve Yeni Asur Çağları diye üç bölüme ayrılır.

1. — Eski Asur Çağı: M. Ö. 2100-1800 yılları arasında gösterilebilecek olan Eski Asur Çağı'nda hükümdar İlusuma, Asur'u bağımsız bir devlet haline getirmişti. Kendisinden sonra gelen İrisum'la İkunum, Asur'un bağımsızlığını kuvvetlendiren, memleketi imar eden kırallar olarak anılırlar. I. Sargon ise devletin sınırlarını doğuya doğru çok genişletmiştir.

2. — Orta Asur Çağı: Bu çağda Asur gerek siyasal, gerekse kültürel bakımdan değişik bir hüviyetle ortaya çıkar. Asur, Eski Çağ'ın sonlarında uzun zaman Babil ve Mitanni devletlerinin nüfuzu altında kalmıştı. Ünlü Asur kıralı Asur-Uballit yurdunu bunların nüfuzundan kurtararak büyük bir devlet haline getirdi. Ondan sonraki kırallardan Enlil-Harari (M. Ö. 1340-1326), I. Adad-Narari (M. Ö. 1310-1281), I. Salmanasar (M. Ö. 1280-1256), I. Tukulti-Nimurta (M. Ö. 1255-1218) zamanında da, Asur'un yükselişi devam etti.

3. — Yeni Asur Çağı: Asur kültür tarihinin en önemli olaylarından biri bu çağa raslar. M. Ö. XIV. yüzyıldan beri gelenek halinde yürürlükte olan hukukî esaslar nihayet M. Ö. 1100 yıllarında bir hukuk kitabı halinde toplanmıştır.

Asur Şehirleri

Eski Asur şehri devamlı surette devlet merkezi olmuştu. Fakat Orta Asur Çağı'ndan itibaren devlet merkezi birkaç defa değiştirilmiştir. Bu arada I. Adad-Narari, Kalah'ı ikinci bir merkez olarak kurmuş, oğlu I. Tukulti-Ninurta da, Asur şehri kuzeyindeki Kâr-Tukulti-Ninurta'yı kurmuştur.

Asur'un Genişlemesi

Yeni Asur Çağı kıralları daima harb ve fütuhatla uğraşmışlardır. Bilhassa Sargonidler hanedanını kurmuş olan II. Sargon ile ondan sonra gelenlerin hüküm sürdüğü devir çok önemlidir. II. Sargon (Şarru-Kin) M. Ö. 722'den 705'e kadar hüküm sürdü. Bu yıllarda Asur tarihinin en yüksek devri açılır. Sargon ilk fırsatta Samaria'yı ele geçirerek İsrail devletini kesin olarak yıktı, Elâm ile bağlaşma halinde olan Babil Kıralı Merodahbaladan'la ilk karşılaşmaları bir sonuca bağlanmadığından, bunu bir tarafa bırakarak Urartu'ya döndü, Van'a kadar bütün Urartu'yu istilâ etti. Bundan sonra tekrar Babil'e döndü, orayı da Basra Körfezi'ne kadar aldı, Merodahbaladan'ı Babil'den ve asıl memleketi Bıt-Yakin'den kaçmak zorunda bıraktı. Böylece, Asur'un sınırları Dilmun (bugünkü Bahreyn) adalarından Kıbrıs'a kadar uzandı. Başkent de Dur-Şarrukin'e (Khorsabad) taşındı.

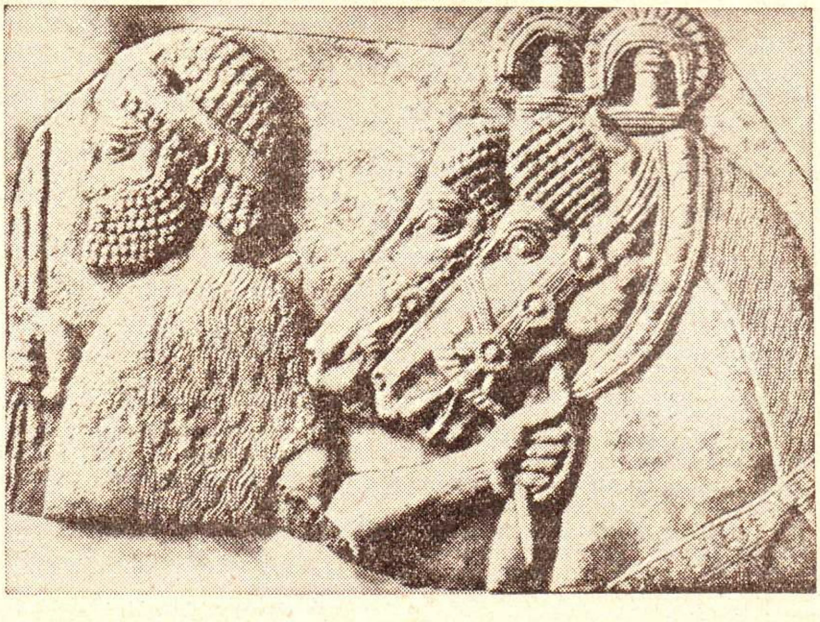
Sargon'dan sonra yerine geçen oğlu Sanherib, saltanatı boyunca (M. Ö. 705-681) Babil meselesinin halli ile uğraşmıştır. Çünkü babasının ölümünden sonra Kalde, Elâm ve Aram gibi komşuları ile bağlaşma yapmış olan Merodahbaladan tekrar isyan etmişti. Sanherib bunu ve yerine geçen yeni Babil kıralını yenerek Babil tahtına oturdu, Babil meselesini kökünden halletmek ve yerine Ninova'yı geçirebilmek düşüncesi ile Babil'i iyice tahrip etti. Babasının başkenti Dur-Şarrukin'i bırakarak Ninova'yı (Koyuncuk) onardı, burası onun zamanında en parlak devrini yaşadı.

Sanherib'den sonra küçük oğlu Asarhaddon, Güney-Doğu Anadolu'da ve Finike ile Filistin'de bazı eyaletleri daha aldı, birkaç sefer sonunda da Mısır'ı Asur egemenliği altına almayı başardı. Mısır'a yaptığı üçüncü seferde öldü, Asur tahtına küçük oğlu Asurbanipal, Babil tahtına da öbür oğlu Şamaşşumukin geçti.

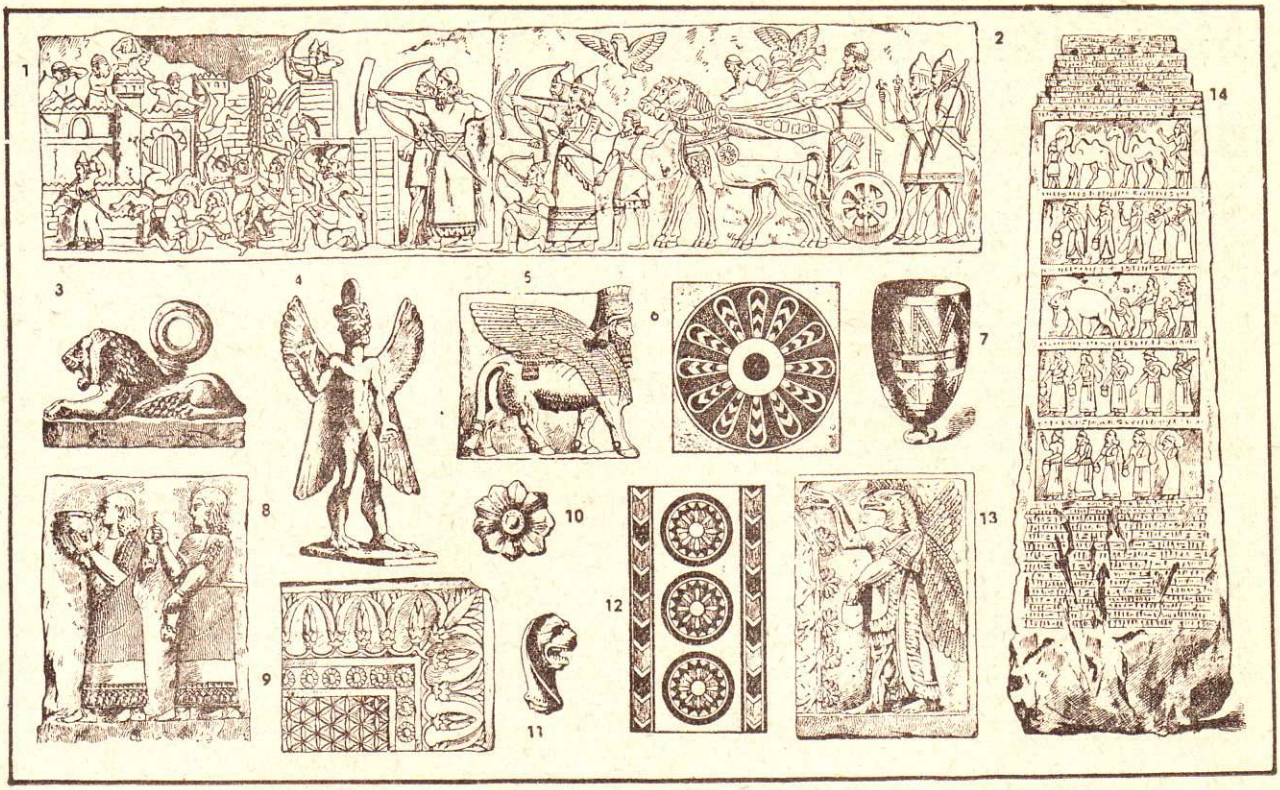
Asurbanipal Devri

Her bakımdan üstün bir kıral olan Asurbanipal bir yandan Asur kültürünün Babil'e denk bir seviyeye yükselmesine, bir yandan da Asur'un sınırlarının korunması, bazı yeni zaferler kazanılması suretiyle Asur ihtişamının devamına, Asur siyasi nüfuzunun öbür devletlere yayılması yolu ile de bu ihtişamın büsbütün artmasına çalıştı. Böyle olduğu halde Mısır onun zamanında Asur egemenliğinden çıkmıştır.

Asurbanipal zamanında Asur o zamanki dünyanın en büyük kültür merkezlerinden biri oldu. Zira Asurbanipal bir yandan yıllar boyunca sürüp giden harblerle uğraşırken, öte yandan da eski Sumer ve Babil kültürüne bir yeniden canlanma devri yaşatmıştır. Dünyaca ünlü olan kütüpanesi bu eski eserlerin kopyalarından meydana gelmiş, böyle-

Bu Asur kabartması Kıral Sargon'a hediye iki at getiren bir köleyi gösteriyor.

ASUR MEDENİYETİNDEN ÖRNEKLER: 1,2 — Bir şehrin kuşatılmasını gösteren kabartmalar; 3 — Asurbanipal sarayında bir tunç aslan; 4 — Güney Rüzgârları Şeytanı heykeli; 5 — İnsan başlı, kanatlı boğa heykeli; 6 — Bir motif; 7 — İçki kupası; 8 — Hadım köleler kabartması; 9 — Bir kapı eşiği motifi; 10 — Bir çiçek motifi; 11 — Fırınlanmış topraktan bir biblo başı; 12 — Üzeri mineli bir motif; 13 — Kutsal ağaç ve kartal başlı tanrı kabartması; 14 — Salmanasar III. anıtı.

ce birçok eserlerin zamanımıza kadar gelmesi kabil olmuştur.

Asur'un Yıkılışı

Asurbanipal'in ölümünden sonra eski tarihçilerin Sardanapal dedikleri Şinşarişkun zamanında Med Kıralı Keyaksar idaresinde birleşen Babil ile diğer yenilmiş milletler Ninova'yı zaptederek taş üstünde taş kalmıyacak şekilde yakıp yıktılar (M. Ö. 612). Son Asur kuvvetleri Harran yöresinde biraz karşı koydularsa da sonunda bu direnme de kırıldı, böylece kan ve zulümle kurulmuş bulunan büyük Asur İmparatorluğu sona erdi.

Asur Edebiyat ve Sanatı

Asur ve Babil'in dili, eski bir Sâmî dilin birer diyeleğidir. Çivi yazısını Sumerliler'den öğrenmişlerdir. Edebiyatları aralıksız olarak Sumer edebiyatının etkisi altında kalmıştır. Manzum olarak destanlar, ilâhiler, dualar gibi lirik parçalar, büyü metinleri yazmışlardır. Tarihî yazıtlar içinde kıral yazıtları önemli bir yer tutar

Asur hukuk metinleri vasıtası ile devlet teşkilâtı ve sosyal düzen hakkında bilgi edinmek mümkün olmuştur. Şimdiye kadar ilk Asur kanun koyucusu olarak Hamurabi tanınıyordu. Son zamanlarda yapılan kazılar ise ondan önce Eşnunnalı Bilalama ile İsinli Lipitiştar'ın da kanunları olduğunu meydana çıkarmıştır.

Babilli ve Asurlular'da mektup çeşidi de vardı. Bu mektupların başlıca vasfı ağızdan söyleniyormuş gibi olmalarıdır.

Geometri, matematik, jeoloji, botanik, coğrafya, tıp ve kimya üzerine yazılmış birçok Asur eserleri de bulunmuştur. Asur okullarında gramer okutulurdu. Hayvan masalları çeşidi de Asur-Babil edebiyatı örnekleri arasındadır.

Asur sanatı, Asurluların siyasi münasebette bulundukları komşu ülkelerin sanatlarının etkisi altında kalmakla beraber, kendine özgü, millî bir karakter taşır. Asur sanatına özel karakterini veren doğruluk, gerçeğe uygunluk kaygusu, nispetlerde ve çaptaki ululuktur. Asur sanatının Eski Doğu'nun sanat anlayışından ayrıldığı önemli bir nokta da, dinî olmaktan kurtulmasıdır. Asurlular tanrı heykelleri yanında kıral heykelleri, tapınaklar yanında saraylar kurmakla kalmamışlar, aynı zamanda askerlerin bir nehirden geçmesi, bir şehrin zaptı, zafer anıtlarının dikilmesi gibi kendileri için daimi bir harb haliyle ifade edilebilen günlük hayatın çeşitli olaylarını da tasvir etmişlerdir.

Asur mimarlığının en belli karakteri din dışı olmasıdır. Bundan dolayıdır ki tapınaklar hep ikişer tanrıya ayrılmış, büyük kıral saraylarına ek olarak yapılmıştır. Asur yapılarında sütun ilk defa M. Ö. 1100 tarihlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Saraylar bir nevi büyük evler topluluğuydu. Heykelcilik Mısır'da olduğu kadar gelişmemiş, halk arasına girmemişti. Yalnız kırallar, tapınakları ve sarayları süslemek için tanrıların ve kendilerinin heykellerini yaptırırlardı.

Bugün ele geçen eserler Asurlular'ın sanatın birçok kolunda çok ileri gitmiş olduklarını gösterir. Çeşitli mühürler, heykelcik veya levha şeklinde muskalar, taştan oyma kablar, üstü sırla kaplı çanak ve çömlek Asurlular'a mahsus özellikler taşır. Bu arada, Kıral II. Sargon'un (M. Ö. 720-705) yazıtını taşıyan bir vazo vardır. Bu vazonun camı özel ve pek ağır bir cinstendir. «Fırın Kapısı» adını taşıyan ve Asurbanipal'in kitaplığında bulunan bir eserde sır ve cam yapmaya mahsus bilgiler vardır.

ASVAN

Yukarı Mısır'da, Nil'in doğu kıyısında 26.000 nüfuslu bir şehirdir. Batısındaki çölde eski Mısır'ın kaya mezarları ve sonradan onarılmış Kopt manastırının yıkıntıları vardır. Şehrin asıl önemi Nil üzerindeki barajından ileri gelir. 1902 yılında inşası sona eren 1950 metre uzunluğundaki, 47 metre genişliğindeki 180 kapaklı baraj Asvan Barajı olarak anılır. Bu baraj Nil nehrinin sularını düzenlediği gibi topraklarının muntazam bir şekilde sulanmasını da sağlar. Baraj, daha fazla su saklıyabilmesi için, yapıldıktan on yıl sonra daha yükseltilmiştir.

Asvan şehri, Nil nehri üzerinde gemilerin önemli bir uğrak yeri olduğu gibi aynı zamanda, işlek bir demiryolu durağıdır. Civarında demir madeni, granit ocakları işletilir. Kurak bir havası olması bakımından çok rağbet gören bir kış şehridir.

Asvan'ın çok eski bir tarihi vardır. Civarda firavunların mezar yıkıntılarına raslanır.

Medeniyetlerin doğduğu yer, dünyanın en büyük kıtası: ASYA

ASYA, dünyanın en büyük kıtasıdır. Yeryüzünü kaplıyan karaları.. üçte birini teşkil eder.

Asya doğuda Büyük Okyanus, güneyde Hint Okyanusu ile çevrilmiştir. Güney-batıda Kızıldeniz'le Süveyş Kanalı Asya'yı Afrika'dan ayırır. Batıda Akdeniz, kuzey-batıda Ural Dağları, Hazar, Marmara ve Ege denizleri bu büyük kıtanın Avrupa ile olan sınırını çizer. Kuzey Buz Denizi de onu Kutup bölgesinden ayırır.

Yüzölçümü: 44.000.000 km. kare

Nüfusu: 1.600.000.000

Doğu-batı ve kuzey-güney doğrultularında en geniş açıklıkları 8-10 bin kilometreyi bulan bu dev kıta dünya nüfusunun da en büyük kısmını barındırır. Asya'nın en kuzey noktası olan Çelyuskin Burnu Kuzey Kutbu'na 1.000 km. kadar yaklaşır. Buna karşılık Ekvator da Asya'nın güney ve güney-doğusundaki adalardan geçer. Dünyanın en yüksek, en alçak yerleri de Asya'dadır. Üç yandan engin denizlerle çevrilen Asya'nın kuzey kıyıları yılın büyük bir kısmında buzlar altında kalır.

Asya'nın Dağları

Asya'daki dağların düğüm noktası Hindistan'ın kuzey-batısındaki Pamir Yaylasıdır. «Dünyanın Damı» denilen bu bölge çeşitli dağlar ve vâdiler zinciriyle örülmüştür. Burada en derin vâdiler bile deniz seviyesinden 3.000 metreden daha yüksektedir. Vâdileri çevreliyen tepelerin denizden yüksekliği 6-7 bin metreyi geçer.

Pamir'den ayrılan dağ zincirleri birçok yönlere doğru yayılır. Hindukuş Dağları batıya, Zagros ve Süleyman Dağları güney-batıya doğru uzanır. Bu iki dağ zincirinin kolları İran Yaylası'nı çevreler.

Himalaya Dağları: Pamir'den güney-doğuya doğru uzanarak Hindistan'ın bütün kuzeyini kaplar. Dünyanın en yüksek tepesi olan Everest (8.882 m.) bu dağlardadır (Bk. Himalaya Dağları). Himalayalar Birmanya ve Çin sınırında keskin bir dönüşle güneye kıvrılır, Çin Hindistanı'na doğru uzanırlar.

Pamir Yaylası'nın tam doğusunda başlıyan Karakurum Dağları doğuya doğru uzanır. Yaylanın kuzey-doğusunda Tanrı Dağları ve Altay Dağları vardır. Bunların dışında Ohotsk Denizi'ne kadar uzanan Yablonoy Dağları ile, kıtanın kuzey-doğu kıyıları boyunca uzanan Stanovoy Dağları Asya'nın en önemli dağlarındandır. Ural Dağları, Avrupa ile Asya arasında kıta sınırı olarak kabul edilmiştir (Bk. Ural Dağları, Altay Dağları).

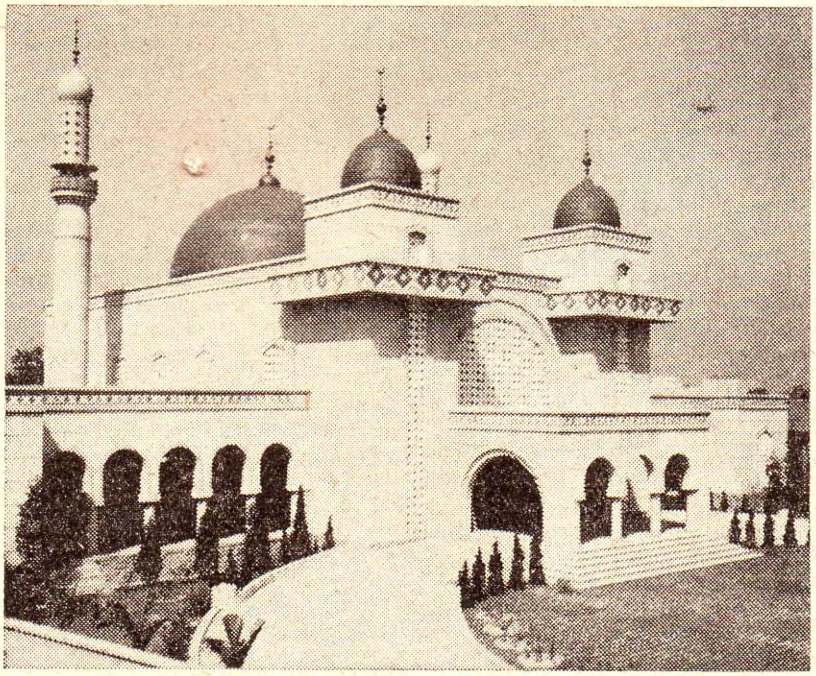
Hindukuş Dağları: Pamir bölgesinden başlıyan bu dağların uzunluğu 800 km. kadardır. Batıya doğru uzanan bu dağ zincirinin yüksekliği birçok yerlerde 3.000 metreyi geçer. En yüksek yerlerinden biri olan Gûhi Baba (5140 m.) Afganistan topraklarındadır. Çitral ve Gilgit nehirleri bu dağlardan çıkan önemli nehirlerdendir. Her ikisi de İndus nehrini besler. Gene Hindukuş Dağları'ndan çıkan Kâbil nehri de güney-doğuya akarak İndus'a katılır. Hindukuş Dağları'nda birçok geçit vardır. Bunların en önemlisi Afganistan'ın kuzey-doğu sınırında Sefit Gûh dağ zincirindeki Hayber Geçididir (Bk. Hayber Geçidi).

Karakurum Dağları: Himalaya Dağları ile Karanlık Dağlar'ın batı kesiminde büyük bir dağ zinciridir. Bu dağlardaki birçok tepelerin yüksekliği 6.000 metreyi geçer, en yüksek yeri olan Godwin Austen Tepesi (Dapsang) 8.618 metredir. İndus nehri Karakurum dağları arasındaki bir vâdiden kuzey-batıya doğru akar, sonra güneye yönelir.

Karanlık Dağlar: Himalayalar'ın kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda 4.000 km. uzunlukta bir dağ zinciridir. Karanlık Dağların en yüksek yerleri Pamir'in doğusuna raslar. Bu bölgedeki Muztag Ata 7850 m. yüksekliktedir. Taklamakan Çölü'nü güneyden çevreliyen dağlar bu çölün doğusunda ikiye ayrılarak ayrı ayrı adlar alır. Bu kollardan kuzeydeki Altın Dağları Gobi Çölü'nün güneyine kadar uzanır. Güney kolu da Arkadağ'dır. Yüksekliği 3-4 bin metre kadar olan bu dağlar Karanlık Dağlar'ın gerçek belkemiğini teşkil eder. Kuzeyde ise Altın Dağları'nın devamı olan Nanşan Yaylası en doğuda Üstündağ'da son bulur. Karanlık Dağlar'ın batı kesiminden çıkan dereler kuzeye doğru akarak Taklamakan Çölü'nü geçerler. Doğu kesimlerinden çıkan dereler de hem kuzey, hem güney yönüne akar. Karanlık Dağlar'dan çıkan en önemli nehir Hoang-Ho'dur.

Tanrı Dağları: Orta Asya'nın en önemli dağ zincirlerinden biridir. Taklamakan Çölü'nü kuzeyden çevreliyen bu büyük dağ zinciri Pamir bölgesinden Hoang-Ho havzasına kadar uzanır. Dağların yüksekliği doğu kesimlerinde fazladır. Bu dağların batıda Balkaş Gölü'ne doğru uzanan kesimine Ala Dağları denir. Genel olarak batı bölgesinde geçitler vardır. Bunların en önemlisi Muz Art (3.900 m.) geçididir. Tanrı Dağları'nın batı kesiminden çıkan dereler batı ve doğu yönlerine akar. Aral Gölü'ne dökülen Sirderya nehri Tanrı Dağları'ndan çıktığı gibi gene bu göle dökülen Amu Derya'nın da bazı kolları Tanrı Dağları'ndan çıkar. Balkaş Gölü'ne dökülen Ili nehri ile Lop Gölü'ne dökülen Tarım nehrinin bazı kollarının kaynağı Tanrı Dağları'dır.

Asya'nın başka önemli dağları arasında Stanovoy, Yablonoy, Büyük Kingan Dağları, Güney Çin Dağları'nı sayabiliriz. Stanovoy Dağları Ohotsk Denizi kıyılarından itibaren kuzeye doğru kıyı boyunca Bering Boğazı'na kadar uzanır. Yablonoy Dağları Baykal Gölü'nün güney kesiminden başlıyarak, Ohotsk Denizi'ne kadar devam eder. Büyük Kingan Dağları Gobi Çölü'nü doğuda sınırlar. Bu dağların güneyinde Kuzey Çin Dağları vardır. Güney Çin Dağları ise Güney Çin Denizi kıyılarını kaplar.

Milliyetçi Çin'in başkenti Tay-pe'de son yıllarda inşa edilen Uzak Doğu'nun en muhteşem camisi. Milliyetçi Çin'de öbür dinler gibi İslâmlık da tamamen serbesttir.

Gat Dağları Hindistan'ın doğu ve batı kıyıları boyunca uzanır. Bunlar bulundukları kıyıya göre Doğu ve Batı Gatlar adını alır (Bk. Hindistan).

İran ve Arabistan'ın güney-batı kesimleri de dağlarla kaplıdır (Bk. İran, Arabistan). Asya'daki dağların en önemli tepelerinden biri de Anadolu'daki Ağrı Dağı'dır (5165 m.). Öte yandan, bazı coğrafyacılar Türkiye'deki Toros ve Karadeniz dağlarını da Hindukuş dağ zincirinin devamı olarak kabul ederler (Bk. Toroslar, Köroğlu Dağları, Ağrı Dağı, Doğu Karadeniz Dağları, İsfendiyar Dağları).

Asya'nın Nehirleri

Nehirler Asya'nın hayatında önemli bir rol oynar. Ahalinin çoğu nehirlerin çevresinde toplanmıştır. Kıtanın büyük bir kısmında yaşıyanlar için nehir doğrudan doğruya hayat demektir. Asya'da, kıtayı çevreliyen her üç denize de akan nehirler vardır. Kuzey Buz Denizine akan en önemil nehirler Obi, Yenisey ve Lena'dır. Obi nehri Altay Dağları'ndan çıkar. Başlıca kolu olan İrtiş de Altaylardan çıkıp Sibirya Ovası'nda Obi'ye karışır. İrtiş'in önemli kolları Tobol ve İçim'dir (Bk. Obi Nehri).

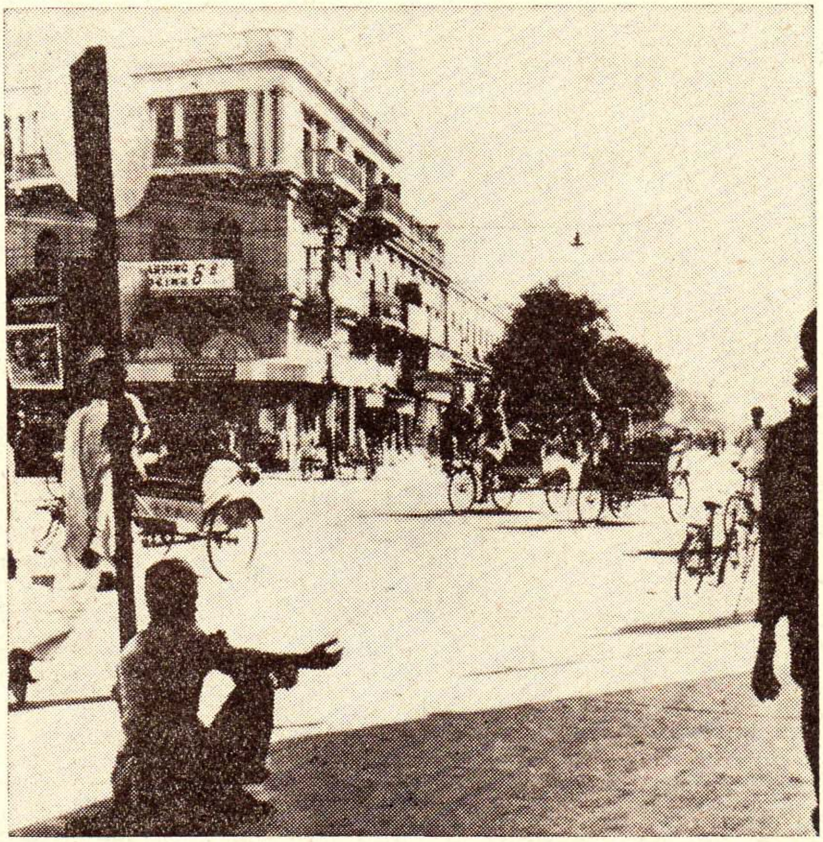
Yenisey Altay Dağları'nın kuzey kesiminden çıkarak kuzeye doğru akar. Batıya doğru akan Aşağı Tunguska, Yukarı Tunguska ve Taşlı Tunguska nehirleri Yenisey'in başlıca kollarıdır (Bk. Yenisey Nehri).

Kuzey-doğu Asya'nın en büyük nehri Lena'dır. Baykal Gölü'nün kuzeyinde Baykal Dağları'ndan çıkar, Kuzey Buz Denizi'ne dökülür (Bk. Lena Nehri).

Büyük Okyanus'a dökülen en önemli nehirler Amur, Hoang-Ho, Yang-Çe, Mekong'dur.

Amur nehrinin başlıca iki kolu Yablonoy Dağları'ndan çıkar, Tatarski Boğazı'nın kuzeyinde denize dökülür (Bk. Amur Nehri).

Hoang-Ho (Sarı Irmak) Yang-Çe'den sonra Çin'in en büyük nehridir. Uzunluğu 3.760 km. olan nehir Tibet Yaylasının doğusundan çıkar. Nehrin zaman zaman sebep olduğu su baskınları çevresine çok büyük zararlar verir. Hoang-Ho Çin Ovası'nın kuzeyini boydan boya suladıktan sonra Perçili Körfezi'ne dökülür.

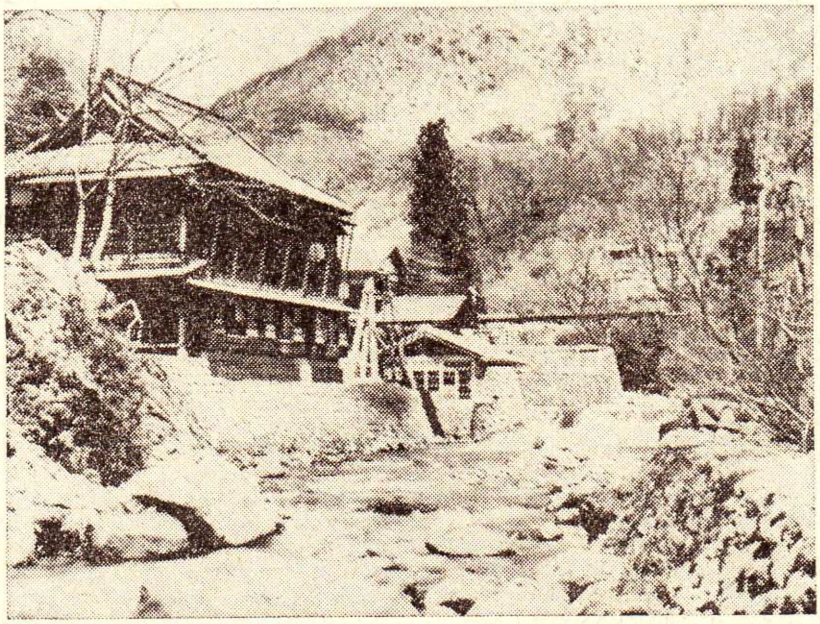

Pakistan'ın başkenti Karaşi şehrinde modern bir cadde. Ortada taksi yerine kullanılan ve bisikletle çekilen arabalar görülmektedir.

Yang-Çe (Gök Irmak): Karanlık Dağlar'dan çıkarak güneye akan derelerin birleşmesiyle meydana gelir. Bu dereler birleştikten sonra kuzey-doğuya doğru akmaya başlarlar. Yang-Çe Çin Ovası'nın güney kesimini sulıyarak Doğu Çin Denizi'ne dökülür. Uzunluğu 5.000 km. kadar olan Yang-Çe 2.000.000 km. kare bir araziyi sular. Yüksek dağlardan çıktığı için akıntısı çok kuvvetlidir. Yang-Çe'nin derin vâdilerinin manzarası çok güzeldir. Büyük gemiler nehrin ağzından 1.000 km. kadar içeri girebilirler. Daha küçük gemiler ise 1.600 km. kadar içerilere uzanabilirler. Şanghay, Nan-King, Çung-King, Hanko gibi Çin'in en önemli şehirleri bu nehir üzerindedir.

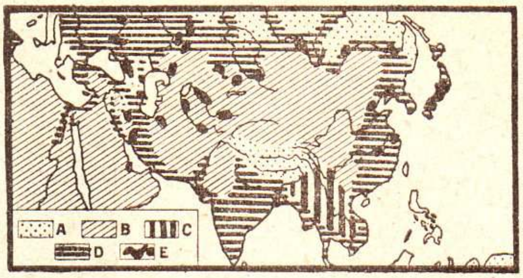
Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusuna akan Asya nehirleri Mekong, Saluen, Irrawadi, Ganj-Brahmaputra, İndus'tur.

Mekong: Çin Hindistanı'ndaki nehirlerin en önemlisidir. 4.500 km. uzunluğunda olan bu nehir Tibet Yaylası'nın kuzey-doğusundan çıkar. Nehrin genel akıntı yönü güneydir. Yüksekliği 6.000 metreyi bulan dağların arasındaki vâdilerden akan nehrin dağlık bölgelerdeki hızı çok şiddetlidir. Mekong Çin Hindistan'ı topraklarına girdikten sonra doğuya yönelir, sonra tekrar güneye döner. Bu kesimde nehrin büyük bir kısmı Viet-Nam'la Siyam arasında sınır teşkil eder. Çok kudretli bir nehir olan Mekong saniyede 12.000 m^3 su taşır. Hazirandan şubata kadar süren kabarma zamanlarında ise bu miktar saniyede 70.000 m^3 e kadar çıkar.

Japonya'da sık sık görülen tahtadan Japon evlerinden biri. Bir dağ eteğinde, dere kıyısında bulunan bu ev şimdi bir kır oteli olarak kullanılmaktadır.

ASYA MEMLEKETLERİ

Asya kıtasının genel durumu: A — İlkel hayat; B — Göçebe hayat; C — İlkel tarım; D — Hayvancılık ve tarım; E — Endüstri bölgesi.

ADI	İDARE ŞEKLİ	YÜZÖLÇÜMÜ (Km²)	NÜFUSU	BAŞKENTİ
ADEN	Koloni ve himaye	272.000	870.000	Aden
AFGANİSTAN	Kırallık	650.000	12.000.000	Kâbil
BAHREYN Adl.	Sultanlık (İng. him.)	600	125.000	Manama
BHUTAN	Kırallık	47.000	300.000	Punakha
BİRMANYA (BURMA)	Cumhuriyet	604.511	20.457.000	Rangun
BORNEO:				
KUZEY BORNEO	İngiliz kolonisi	75.000 kadar	416.435	Jesselton
BRUNEİ	Sultanlık (İng. him.)	5.000 kadar	80.277	Brunei
SARAWAK	Sultanlık (İng. him.)	115.000 kadar	675.316	Kuching
ÇİN (Komünist)	Cumhuriyet	9.780.000	669.000.000	Pekin
ÇİN (Milliyetçi)	Cumhuriyet	36.000	10.232.000	Tay-pe
FİLİPİNLER CUMHURİYETİ	Cumhuriyet	299.000	24.000.00	Resmî başkent Quezon City. Fiilî başkent Manila
HİNDİSTAN	Cumhuriyet	3.162.000	405.000.000	Yeni Delhi
IRAK	Kırallık	435.000	6.000.000	Bağdat
İNDONEZYA	Cumhuriyet	1.900.000	89.600.000	Cakarta
İRAN	Kırallık	1.621.866	20.000.000	Tahran
İSRAİL	Cumhuriyet	21.000	2.000.000	Kudüs (İsrail kesimi)
JAPONYA	İmparatorluk	368.589	92.000.000	Tokyo
KAMBOÇ	Kırallık	175.000	5.040.000	Phnom-enh
KATAR	Şeyhlik (İng. him.)	22.000	35.000	Doha
KIBRIS	Cumhuriyet	80.000	550.000	Nicosia (Lefkoşe)
KORE (Güney)	Cumhuriyet	140.000	21.910.000	Seul
KORE (Kuzey)	Cumhuriyet	15.000 kadar	8.229.000	Pyong-Yang
KÛVEYT (El-Kûveyt)	Şeyhlik	8.500 kadar	240.000	Kûveyt
LAOS	Kırallık	236.800	2.000.000	Vientiane
LÜBNAN	Cumhuriyet	9.400	1.550.000	Beyrut
MALAYA BİRLİĞİ	Federasyon	132.000	6.278.753	Kuala Lumpur
MALDİV ADALARI	Sultanlık (İng. him.)	300 kadar	82.000	Male
MOĞOLİSTAN	Cumhuriyet	1.621.000	910.000	Ulan Bator
NEPAL	Kırallık	140.000	9.000.000	Katmandu
PAKİSTAN	Cumhuriyet	947.000	86.000.000	Karaşi
PORTEKİZ HİNDİSTANI	Portekiz kolonisi	4.000 kadar	649.000	Panjim (Nova Goa)
RUSYA	Cumhuriyet	17.074.000 (Asyadaki toprakları)	34.000.000 (Asyadaki nüfusu)	Moskova
SAUDİ ARABİSTAN	Kırallık	1.750.000	6.036.000	Riyad
SEYLÂN	Dominyon	65.608	9.165.000	Kolombo
SİYAM	Kırallık	514.000	22.000.000	Bangkok
SURİYE	B. A. C. ne bağlı	187.000	4.283.000	Şam
TİMOR ADASI	Portekiz arazisi	17.500 kadar	493.000	Dili
TÜRKYİE	Cumhuriyet	753.000	25.516.249	Ankara
		(Yüzölçümü ve nüfusa Trakya katılmamıştır.)		
UMMAN	Sultanlık	215.000	550.000	Maskat
ÜRDÜN	Kırallık	100.000	1.636.000	Amman
VİET-NAM (Güney)	Cumhuriyet	170.230	12.400.000	Saygon
VİET-NAM (Kuzey)	Cumhuriyet	164.000	15.000.000	Hanoi
YEMEN	Kırallık	195.000	4.500.000	Sana

Saluen: Tibet Yaylası'nın doğusundan çıkar, güneye akarak Çin Hindistanı'nın batısından Hint Okyanusu'na dökülür.

İrrawadi: Güney-doğu Himalayalar'dan iki kol halinde doğarak güneye doğru akar. Bu iki kol Mandalay'ın güneyinde birleştikten sonra bir nehir halinde Martaban Körfezi'nin batısında Hint Okyanusu'na dökülür. 2.000 km. kadar uzunluğunda olan nehrin 46.000 km. kare tutan büyük bir deltası vardır.

Ganj Nehri: Dünyanın en büyük nehirlerinden biridir. Bengal Körfezi'ne dökülür. Hindistan'ın hem ticaret, hem de din hayatında çok önemli bir yeri vardır (Bk. Ganj Nehri).

Brahmaputra: Himalayalar'ın kuzey yamaçlarından doğarak doğuya doğru akar. Nehrin bu kesimlerdeki adı Can-Po'dur. 1.000 km. den fazla süren bu akış sonunda önce güney-doğuya, sonra güney-batıya doğru akan Brahmaputra Pakistan sınırında güneye yönelir; Ganj deltasında, Ganj'a karışarak Bengal Körfezi'ne dökülür. Brahmaputra dağlar arasındaki ârızalı akışı son bulduktan sonra

verimli bir ovada akar. Burada gemiler nehrin ağzından 1.000 km. kadar içerilere girebilirler.

İndus Nehri: Himalayalar'dan doğan binlerce kilometre uzunluktaki nehrin çevresi tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin merkezi olmuştur. Pakistan kuzeyinde nehre katılan dört kolun nehirle birlikte meydana getirdikleri havzaya Pencap denir (Bk. İndus Nehri).

Asya'da göllere dökülen nehirler de vardır. Bunların en önemlileri Amu Derya, Sir Derya, Selenga, İli ve Tarım'dır.

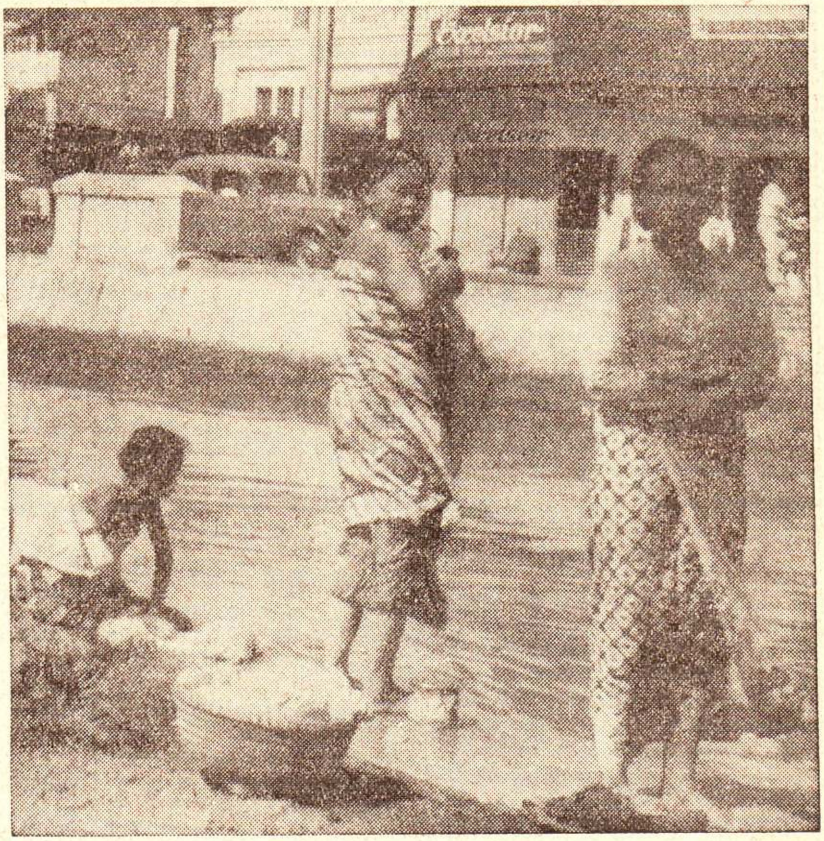
Amu Derya (Ceyhun): Pamir Yaylası'ndan çıkar. Uzunluğu 2.500 km. dir. Derin vâdilerden akar. Yolunun ilk kısımları Afganistan'la Batı Türkeli (Türkistan) arasında sınır teşkil eder. Güneyde Aral Gölü'ne dökülür. Burada yüzölçümü 11.000 km. kare tutan büyük bir delta meydana getirir.

Sir Derya (Seyhun): Tanrı Dağları'ndan iki kol halinde çıkar. Kollar Taşkent'in güney-batısında birleşir. Bundan sonra çok çorak bir arazide kuzey-batıya doğru akarak Aral Gölü'ne dökülür.

Selenga: Moğolistan'da Hanhukei Dağları'ndan iki kol halinde çıkar. Kollardan birinin adı Selenga, öbürünün Orhon'dur. Her iki kol Moğolistan sınırından çıkmadan önce birleşir, güney-doğu yönünden Baykal Gölü'ne dökülür.

İli: Balkaş Gölü'ne dökülür. O da Sir Derya gibi Tanrı Dağları'ndan doğar. Uzunluğu 1.384 km. dir.

Tarım: Taklamakan Çölü'nün doğusundaki küçük Lop Gölü'ne akar. Pamir Yaylası ile Karakurum Dağları'nın kuzey kesiminden çıkan başlıca üç nehir Tarım nehrini doğurur. Bunlar Kaşgar, Yarkent ve Holan nehirleridir. Tarım nehrinin uzunluğu 2.700 km. dir. Taklamakan Çölü'nü kuzeyden geçer. Suları kaynağından uzaklaştıkça azalır.

İndonezya'nın başkenti Cakarta'da, şehrin ortasından geçen derede çamaşır yıkıyan Cakartalı kadınlar

(Güney-batı Asya'nın önemli nehirlerinden olan Dicle, Fırat ile Kızılırmak, Yeşilırmak, Ceyhan ve Seyhan, Sakarya için kendi maddelerine bakınız).

Asya'nın Gölleri

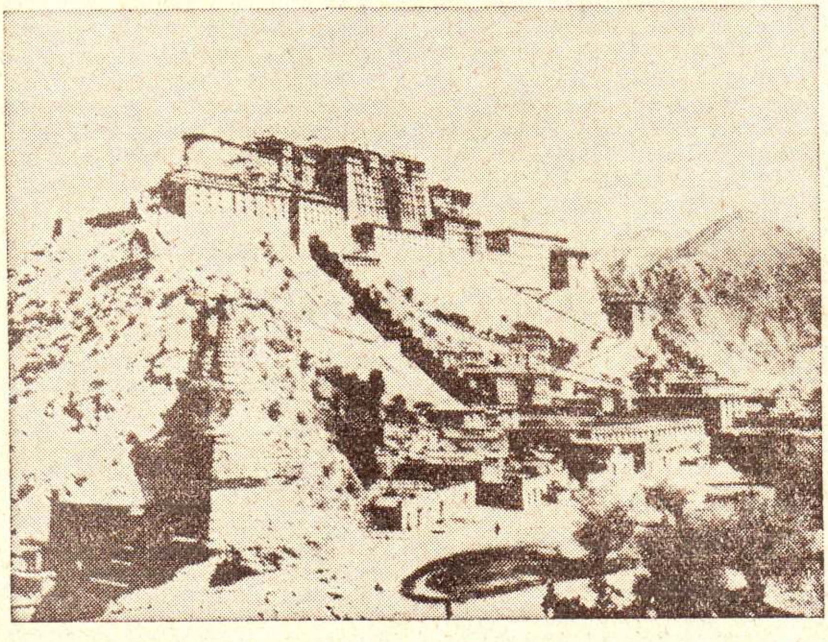
Aral, Baykal ve Balkaş gölleri Asya kıtasının en önemli ve büyük gölleridir. Bunlardan başka Hazar Denizi de Batı Asya'da büyük bir su topluluğudur (Bk. Hazar Denizi).

Aral: Asya'daki göllerin en büyüğüdür, dünyanın da en büyük göllerinden biridir (64.500 km. kare). Güney-Batı Rusya'dadır. Amu Derya ve Sir Derya nehirleriyle beslenir. Derinliği 15 m. ile 70 m. arasında değişir. Üzerinde birçok adalar vardır. Buharlaşmanın pek fazla olması yüzünden gölün suyu tuzludur (Bk. Aral Gölü).

Baykal: Büyüklük bakımından Asya'daki göllerin ikincisidir (31.500 km. kare). Güney-doğu Rusya'dadır. Selenga nehriyle beslenir (Bk. Baykal Gölü).

Balkaş: İli nehriyle beslenir. Yüzölçümü 17.300 km. karedir. Kuzey kıyısında bakır madenleri vardır.

Bunlardan başka Asya'da Koko Gölü, Lop Gölü, Işık Gölü, Urmiye Gölü ve Van Gölü gibi irili ufaklı birçok göl vardır.

Tibet'te Dalay Lama'ların oturduğu saray. Bu saray tepenin üzerinde 15 kat yükseldiği gibi, tepenin eteklerinden aşağılara kadar da uzanmaktadır.

Asya'daki Çöller

Asya'da bereketli toprakların yanında birçok da çöl vardır. Bunların başında Moğolistan ve Çin sınırları arasında bulunan Gobi Çölü gelir. Karanlık Dağlar'la Tanrı Dağları arasında Taklamakan Çölü, Batı Pakistan-Hindistan sınırında Tar Çölü, Aral Gölü'nün güney-doğusunda ve güneyinde Kızılkum Çölü ile Karakum Çölü, İran'da Daştikebir ve Daştilût çölleri vardır. Asya'nın çöl bakımından başta gelen bölgelerinden biri de Arabistan Yarımadası'dır (Bk. Arabistan).

KUBİLÂY HAN'IN SARAYINDA

Marko Polo Kubilây Han'ın sarayında

Uzak Doğu'ya seyahat eden ilk Avrupalı Marko Polo olarak bilinir. Venedikli bir tüccarın oğlu olan Marko Polo 1271'de babasiyle birlikte uzun bir yolculuğa çıktı. Baba-oğul İran ve Afganistan üzerinden Çin yollarına düştüler. Binlerce kilometrelik yol boyunca uçsuz bucaksız çöllerle, aşılması çok güç dağlarla, tepelerle karşılaştılar.

Kubilây Han'ın sarayının bulunduğu Hambalık'a (bugünkü Pekin'e) vardıkları zaman aradan dört yıl geçmişti. Marko Polo Kubilây Han'dan büyük bir itibar gördü, sarayda yıllarca kaldı. Dönüşte bir Moğol prensesini birlikte İran'a getirecekti. Fakat bu seyahati karadan yapmaları tehlikeliydi. Sırf bu yolculuk için bir deniz filosu kuruldu. Marko Polo yıllarca kaldıktan sonra deniz yolu ile Çin'den ayrıldı.

Uzun ve maceralı bir seferden sonra tekrar Venedik'e geldiği zaman aradan 25 yıl geçmişti. Marko Polo'nun çoğu hayale dayanan hâtırları bugün hâlâ zevkle okunur.

Asya'nın İklimi

Asya çok büyük bir kıta olduğu için, çeşitli bölgelerinde değişik iklim şartları görülür. Kıtanın kuzey bölümünün bir kısmı Kuzey Kutup Dairesinin içinde kalır. Bu bölgenin iklimi soğuktur. Dağların yüksek kesimlerinde de soğuk iklim özellikleri görülür. Ekvator'a yakın bölgelerde de, sıcaklar çok fazladır, şiddetli yağışlar olur. Büyük Okyanus kıyılariyle Hint Okyanusu kıyılarının iklimi ise mevsimden mevsime yön değiştiren rüzgârların etkisi altındadır. Bunlara «muson» (mevsim rüzgârları) denir.

Yaz aylarında, karaların sıcaklığı engin denizlere göre arttığı için, Büyük Okyanus'tan karaya doğru rutubetli rüzgârlar eser. Kışın da karalar soğuyunca, kuru hava Okyanusa doğru esmeye başlar. Yağış mevsiminde şiddetli tayfunlar, kasırgalar, şimşekli fırtınalar olur. Genel olarak Asya'nın muson bölgelerinin yazları yağışlı, kışları kuru ve soğuk geçer. Yüksek Himalaya Dağları Asya'nın iki muson bölgesine ayrılmasına sebep olur. Bunların biri Kuzey-Batı Hindistan, biri de Moğolistan'dır. Güney-Batı Asya'ya ise kışın az yağmur yağar, yazlar kuraktır.

Asya'nın Tabiî Kaynakları

Genel olarak Asya fakir bir kıtadır. Başka kıtalarla kıyaslanacak kadar önemli bir demir, kömür ve petrol kaynağı yoktur.

Bitkiler: Asya'nın bitki dünyasına mevsim rüzgârlarının etkileri büyüktür. Yağışların bol olduğu Güney-Doğu Asya'da bitki çeşitleri zengindir, yer yer ormanlara raslanır. Güney Asya'da Ganj, İndus gibi nehirlerin suladığı bölgelerin toprakları verimlidir. Güney-Batı Asya'da ise Mezopotamya'nın dışında verimli topraklar pek azdır. Asya'nın en büyük kesimini teşkil eden kuzey toprakları verimli değildir. Bu bölgede en çok raslanan bitki çeşidi bodur ağaçlardan, çalılıklardan ibarettir. Bu bölgenin güney kesimi ormanlıktır. Orta Asya ise daha çok dağlarla, çöllerle kaplıdır. Bu bölge çok az yağmur alır. Buralarda ancak çok sert iklime dayanabilen mahdut bitkiler yetişir.

Hayvanlar: Kuzey tunduralarında ren geyiği, beyaz ayı ve kutup tilkileri yaşar. Bu bölgenin güneyindeki Sibirya ormanlarında daha çok kürk hayvanları, kurt, boz ayı ve Sibirya kaplanı yaşar.

Asya'nın en tipik hayvanlarından biri olan yak, Tibet'te bulunur. Sığır cinsinden bir hayvan olan yak, bütün hayvanlar arasında yeryüzünün en yüksek yerlerinde raslanan hayvandır. Tropikal bölgelerde ise maymunlar, filler, kaplan ve pars yaşar. Kıtanın ilgi çekici hayvanlarından biri de dev panda denilen hayvandır.

Asya'da deve ve koyun, keçi de yaşar. Koyun ve keçinin anavatanının Asya olduğu sanılmaktadır.

Madenler: Asya'nın en önemli tabiî kaynaklarının başında petrol gelir. İran, Irak, Arabistan'da oldukça zengin petrol kuyuları vardır. Kuzey-Doğu Hindistan'da, Malaya, Kuzey Çin, Mançurya, Kore ve Sibirya'da demir madenleri olduğu gibi, Malaya hariç hemen hemen bütün bölgelerde maden kömürüne raslanır. Asya'da en çok maden kömürü çıkaran memleket Japonya'dır. Ancak, kıtanın kömür ve demir istihsali Avrupa ve Kuzey Amerika ile kıyaslanacak kadar değildir.

Güney Asya eskiden beri, zümrüt, safir vs. gibi kıymetli taşlariyle tanınmıştır. Bu kesimde aynı zamanda altın, manganez, kalay ve tungsten madenleri vardır.

Asya'nın maden cevherleri yüzyıllar boyunca bilinememiş, bilinenlerin işletilmesi de arazinin sarplığı yüzünden imkânsız görülmüştür. Ancak, Çin ve Rusya 1920 - 1930 yıllarında bu hususta geniş bir çalışmaya girişmiştir (Bk. Rusya, Çin).

Asya'da Tarım ve Endüstri

Hemen hemen bütün Asya halkı geçimini tarımla sağlar. Kıtanın en önemli tarım alanları doğu ve güney-doğudadır. Doğu bölgeler çok kalabalık olduğu için burada tarıma elverişli olan her yerden faydalanılır. Kuzey Çin ve Mançurya dışında Doğu Asya'nın çiftlikleri dağlar ve yamaçlardaki küçük toprak parçalarından ibarettir. Buralarda en çok elde edilen ürün pirinçtir. Kuzey Çin ve Mançurya'da toprak durumu daha elverişlidir. Ancak, buraların iklimi pirinç yetiştirmeye elverişli olmadığından, daha çok buğday ve arpa yetiştirilir. Bu kesimde çay da yetişir.

Güney Asya'daki nehir havzaları kadar verimli toprak dünyada pek az vardır diyebiliriz. Buralarda pirinç, buğday, pamuk ve meyva yetiştirilir. Ancak, nüfus yoğunluğu o kadar fazladır ki elde edilen ürün ahaliyi tam olarak doyurmaya gene de yetmez.

Asya'da hayvancılık pek ileri durumda değildir. Doğuda domuz, Güney ve Orta Asya'da sığır ve koyun yetiştirilir.

Yüzyıllar boyunca Asya endüstrisi sadece el işlerine mahsus kalmıştı. Bugün de birçok memleketlerde el işçiliği devam etmektedir. Bunun başında Türkiye ve İran halıcılığı, Çin seramik işleri, Hindistan ve Pakistan mücevherciliği gelir.

Japonya ile Rusya'yı saymazsak, hiçbir Asya devletinin Batılı anlamında bir endüstri memleketi olmadığını söyliyebiliriz. Hele 1930'dan önce önemli ağır endüstri son derece azdı. O tarihten sonra Japonlar bu alanda büyük hamlelere giriştiler. II. Dünya Savaşında ve daha sonraları Çin ve Rusya endüstriye büyük önem vermeye başladı.

Asya'da Yaşıyanlar

Dünyada yaşıyan ilk insanların doğum yeri olarak kabul edilen Asya, bugün çok çeşitli toplulukların yaşadığı bir bölgedir. Asya'da yaşıyanlar derilerinin rengi bakımından başlıca iki ırkta toplanır. Ancak, Doğu kesimlerinde yaşıyan sarı ırkla Batıdaki beyaz ırk Asya'da yaşıyan yerli halkın çeşitliliğini göstermek için pek basit bir ayırma olur.

ASYA'YA DAİR MERAKLI RAKAMLAR

DÜNYANIN

En yüksek tepesi:
Everest (8.882 m.)
En yüksek yaylası: Tibet (ortalama 4.500 m. kadar) Asya'dadır.

ASYA

Dünyanın en büyük kıtasıdır. (44.000.000 km. kare).
En çok nüfuslu kıtasıdır (1.600.000.000)
Asya'nın yüzölçümü Afrika ve Avrupa'nın yüzölçümleri tutarından çok fazla olduğu gibi, nüfusu da diğer kıtaların nüfusunun hepsinden fazladır.

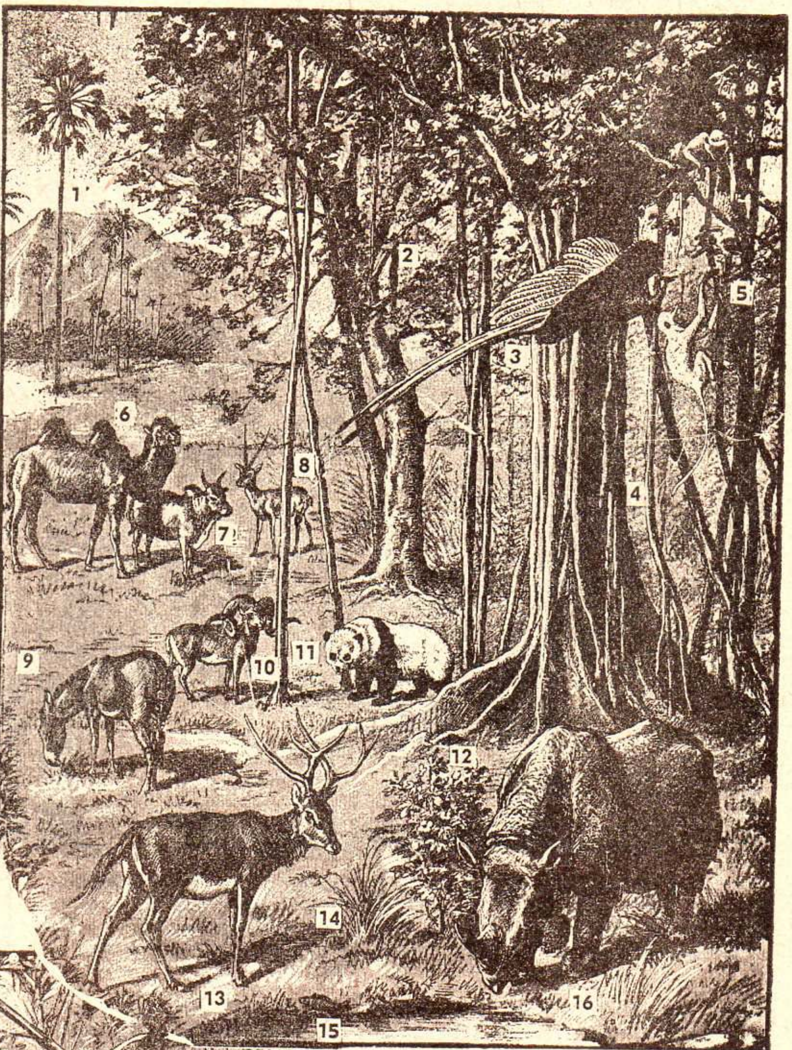
ASYA'NIN

En yüksek tepesi:
Everest (8.882 m.)
En büyük gölü:
Aral Gölü (67.000 km. kare)
En büyük devleti: Yüzölçümü bakımından (Rusya hariç) Çin (9.780.000 km. kare)
En küçük devleti: Maldiv Sultanlığı (300 km. kare kadar)

Çok eski devirlerden beri meydana gelen göç hareketleri Asya ahalisinin büyük ölçüde birbirleriyle karışmasına yol açmıştır. Hindistan'da az bir miktar siyah derili ahali bulunduğu gibi, Malaya'da da Çinliler'le akraba, kahverengi derili, kısa boylu insanlar yaşar. Filipinliler'in çoğu Malayalılar'la akrabadır. Yalnız Sovyetler Birliği sınırları içinde, kültür bakımından birbirinden ayrı olan 169 topluluk tesbit edilmiştir.

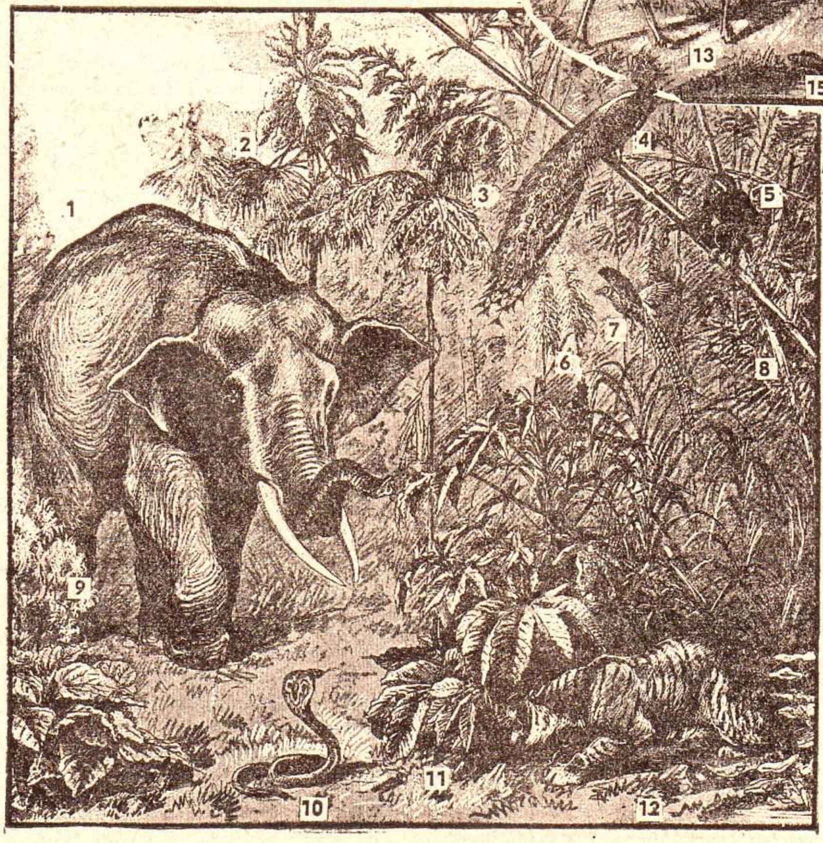
Arkeolojik araştırmalar Yakın Doğu'da yaşıyan ilk insanların Akdeniz ırkından olduğunu göstermiştir. Ancak, bu çevrede çeşitli sebeplerle bazı karışık tiplerin yaşamış olduğu da bir gerçektir. Milâttan Önce 3.000 yıllarında bu bölgede Alpli ırkından geniş kafalı insanların yaşadığı bilinmektedir. Bunlar zamanla Akdeniz ırkı ile karışmıştır. Bunlara genel olarak «Armenoit» denir, daha çok Yakın Doğu'nun dağlık bölgelerinde varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Yakın Doğu bu eski devirlerde Asya ile Afrika arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Siyah ırktan bir kısım halkın bu yolla göçtüklerine dair deliller vardır.

ASYA'DAKİ HAYVAN VE BİTKİLERDEN BAZILARI

(Yandaki resim): 1 — Bir palmiye çeşidi; 2 — Çınar; 3 — Bir sülün çeşidi: Argus; 4 — Bir incir çeşidi; 5 — Maymunlar; 6 — Deve; 7 — Zebu öküzü; 8 — Bir antilop çeşidi; 9 — Bir çeşit yaban eşeği; 10 — Yabani koyun; 11 — Tibette yaşıyan, ayıya benzer bir hayvan: Ailuropus; 12 — Pamuk bitkisi; 13 — Geyik, 14 — Pirinç; 15 — Çin'de su bitkilerine tırmanan balık: Anabas, 16 — Tek boynuzlu gergedan

(Alttaki resim:) 1 — Fil; 2 — Bir palmiye çeşidi: Corypha; 3 — Çin Hindi adalarında yetişen bir başka palmiye çeşidi; Karyota; 4 — Tavuskuşu; 5 — Bir cins maymun: Gibbon; 6 — Şeker kamışı; 7 — Sülün; 8 — Bambu kamışı; 9 — Ravent bitkisi; 10 — Gözlüklü yılan; 11 — Hintyağı çıkarılan Hint fıstığı bitkisi; 12 — Kaplan.

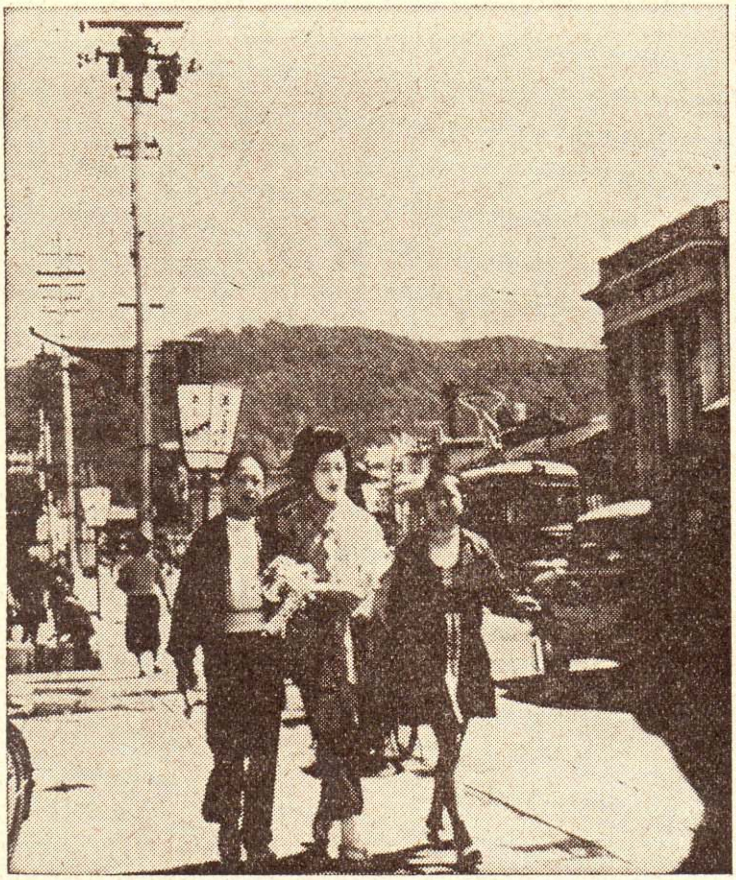

Asya'nın etnolojisinde önemli bir devir de Türkler'in XI. yüzyılda Anadolu'yu istilâ etmeleridir. Türkler Akdeniz ve Alpli ırklariyle kaynaşmış, onların birçok geleneklerini benimsemiş, buna karşılık kendi dil ve dinlerini bu bölgeye yerleştirmişlerdir.

Dünya nüfusunun hemen hemen beşte birini barındıran Hindistan ve Pakistan'da çok çeşitli ırklar yaşar.

Çin ve Japonya'da yaşıyanlar ise ırk bakımından büsbütün değişik özellik gösterir. Çinliler'in Mısır ve Babilonya'dan geldikleri söylenmektedir. Moğolistan'da ise çeşitli Türk ve Çin kabîleleri yaşar. Tibet Yaylası'nda yaşıyanlar Türk-Moğol aslından gelmiştir.

Sinkiang'da (Çin Türkistanı) 5.000.000 kadar Türk yaşamaktadır. Bunların 3-4 milyon kadarı Uygur'dur. Uygurlar Türkler'in Uzak Doğu kolunu teşkil eder. Bu bölgede

Japonya, Batı ile Doğu'nun iç içe girdiği ilgi çekici bir ülkedir. Ilim ve teknikte batılı olan Japonlar, âdet ve gelenek bakımından tamamen doğuludurlar. Yukarıdaki resimde Japon şehirlerinden birinde bir sokakta batılı ve yerli kıyafetli Japon kızları yan yana görülüyor.

Iran'ın başlıca büyük şehirlerinde Batılı giyiniş tarzı benimsenmesine rağmen halkın çoğunluğu hâlâ eski âdetlerini bırakmamıştır. Resimde küçükten örtünmeye başlıyan kızlar görülüyor.

yaşıyan diğer Türk kavimleri Özbek, Kırgız ve Kazaklardır. Dilleri Türkçedir (Bk. Türkler).

Asya'nın kurak ve çöllerle kaplı bölgelerinde yaşıyan yerli halkın çoğu göçebedir. Bunlar, hayvanlarını otlatmak için otlaktan otlağa göçerler. Göçebe Asya kavimlerinin en tipik olanı Kırgızlar'dır. Koyun, sığır, at ve yak besliyen Kırgızlar Tanrı Dağları'nın yüksek yaylalarında yaşarlar. Bunların giyecek ve yiyeceklerinin önemli bir kısmını besledikleri hayvanlar sağlar. Ekmeği pek seyrek bulurlar. Başlıca besinlerini et, peynir, tereyağı teşkil eder, sebze ve meyvayı hemen hemen bilmezler. Çadırları da koyun derisinden yapılmıştır. Bu çadırlara «yurt» denir. Çabuk sökülüp kurulabilirler. Arabistan bedevilerinin hayatı da bunlara benzer (Bk. Arabistan, Araplar).

Asya'da nüfusun en sık olduğu bölgeler güney, güney-doğu ve doğu kesimleridir. Buralar muson rüzgârlarının getirdiği yağmurlardan en fazla faydalanan bölgedir. Asya nüfusunun hemen hemen beşte ikisi Çin'de yaşar. Çin'in nüfusu Güney Amerika nüfusunun beş misli kadardır. Hindistan'da yaşıyanlar ise Kuzey Amerika ve Afrika'da yaşıyanlardan daha çoktur. Kıtada nüfusun en yoğun bölgesi Yang-Çe nehri havzasıdır. Burada bir kısım halk doğrudan doğruya nehirde yaşar; «sampan» adını verdikleri teknelerde otururlar. Nehirde yaşıyan bu insanlar satıcılık eder, hattâ teknelerinde bitki bile yetiştirirler. Hoang-Ho nehri havzası da nüfusça kalabalıktır.

Indonezya adalarında yaşıyanların hayatı tropika iklim şartlarına uygundur.

Çok büyük bir kıta olan Asya'da yaşıyanların genel olarak değişik hayat tarzları vardır (Bunlar hakkında her memleketin kendi maddesinde bilgi verilmiştir).

ASYA'DA NÜFUSUN DİNLERE GÖRE BÖLÜNÜŞÜ

Asya'da yaşıyanlar arasında Müslümanlar'la Hindular'ın nüfusu diğer din mensuplarından çok fazladır. Bu iki dinin arkasından Konfuçyanizm gelir. Başlıca dinlere mensup olanların tutarı şöyledir:

Müslümanlar: 328.000.000
Hindular: 328.100.000
Konfuçyanistler: 300.000.000
Budistler: 150.000.000
Hıristiyanlar: 52.000.000
Taoistler: 50.000.000

Asya'da Ulaştırma

Asya'nın ulaştırma durumu genel olarak çok geridir. Kıtadaki büyük dağ zincirleri, çöller bunun başlıca sebebidir. Bu bakımdan, Asya'nın başka kıtalarla olan ticaret ve kültür münasebetleri daha çok deniz yolu ile yapılagelmiştir. Ancak, II. Dünya Savaşının yarattığı lüzum üzerine birçok kesimlerde karayolları yapılmış bulunmaktadır. Ruslar Sibirya'da kıtayı batıdan doğuya doğru bir baştan bir başa kesen demiryolları yapmışlardır. Çin'de ve Kuzey Hindistan'da da demiryolları vardır. Önemli başkentler birbirine hava yollariyle bağlıdır.

Asya'da Konuşulan Diller

Çok büyük bir kıta olan Asya'da bu büyüklükle oranlı olarak çok çeşitli kavimlerin yaşaması konuşulan dil ve diyeleklerin de çok çeşitli olmasına yol açmıştır. Yalnız Hindistan Yarımadası'nda 200 dil konuşulmaktadır. Bir tek Çin eyaletinde 108 çeşit diyelek olduğu tesbit edilmiştir.

Asya'da konuşulan dillerden çoğunun arasında bir akrabalık bulmak mümkündür. Arabistan, Irak ve Suriye'deki Arapça Sâmi dillerindendir. Hint-Arya dilleri en çok Hindis-

ASYA'YA DAİR İLGİ ÇEKİCİ NOTLAR

YAKIN DOĞU, ORTA DOĞU, UZAK DOĞU

Sık sık, çeşitli kaynaklarda, Yakın Doğu, Orta Doğu ve Uzak Doğu deyimleriyle karşılaşırız. Bunlar Asya'nın çeşitli bölgelerini belirtmek için kullanılırsa da, kesin sınırları yoktur.

Genel olarak Türkiye'den İran'a kadar olan bölge (25-60 meridyen arası) Yakın Doğu kabul edilir. Pakistan'dan Birmanya'ya kadar (60-100 meridyen arası) Orta Doğu, Siyam'dan Japonya'ya kadar da (100-160 meridyen arası) Uzak Doğu diye bilinir.

AVRUPA KARS, ARTVİN ve AĞRI'DAN DAHA DOĞUDA

Coğrafi kıta bölümüne göre Avrupa'nın bir kısmı Anadolu'nun doğusunda bulunmaktadır. Gerçekten Ağrı ilimizin hizasından Hazar Denizi'ne kadar uzanan Rus-İran sınırı aynı zamanda Avrupa kıtasının güney-doğu sınırıdır. Bu duruma göre Asya'nın bir parçası sayılan Anadolu'dan doğuya doğru gidilince Avrupa'ya varılmaktadır.

DENİZ YÜZEYİNDEN 392 M. AŞAĞIDAKİ GÖL

Ürdün ve İsrail sınırları arasında bulunan Lût Gölü deniz yüzeyinden 392 m. aşağıdadır. Batılıların Ölü Deniz dediği bu göl, dünyadaki karaların en çukur yeridir.

Hazar Denizi de öbür denizlerin yüzeyinden 26 m. aşağıdadır.

7.083 ADA ÜSTÜNE KURULAN BİR DEVLET

1946'da bağımsızlığını kazanan Filipinler Cumhuriyeti çoğu volkanik olan 7. 083 ada üzerine kurulmuştur. Bu binlerce adanın yüzölçümü Türkiye'nin yarısından daha azdır.

---

tan'ın kuzeyinde konuşulur, bu topluluğa giren Hintçe ile Orduca Hindistan ve Pakistan'ın resmî dilidir. Hindistan'da bunlardan başka eski Sanskritçe'den gelme diller de konuşulur. Bunlar Sanskritçe ve eski İranca yolundan Farsça ve Kürtçe ile akrabadır. Öte yandan, Hint-İran dil topluluğunun da Hint-Avrupa dilleriyle yakın ilgisi vardır. Gene bir Hint-Avrupa dili olan Ermenice de Ermenistan'da konuşulur.

Hindistan'daki başka bir dil ailesi de Dravid dilleridir. Güney-Doğu Asya'da Çin-Tibet dil ailesinden olan diller konuşulur. Bu dil ailesi Tibet-Birman ve Çin-Tay olmak üzere başlıca ikiye ayrılır. Tibet-Himalaya dilleri, Assam dilleri, Birman-Arakan dilleri bu topluluğa girer. Çin-Tay topluluğuna giren başlıca diller de Çince, Siyam ve Annam dilleridir. Bazı bilginler Çin-Tibet dilleriyle Kuzey Amerika yerlilerinin dilleri arasında bir yakınlık görmüşlerdir.

Malaya Yarımadası 52 dilden meydana gelmiş Güney-Doğu Asya dilleri denilen bir dil topluluğunun yurdudur. İndonezya'da ise Malezya-Polinezya dilleri denilen, 263 dilden meydana gelme dil ailesinin batı kesimini teşkil eden İndonezya dilleri konuşulur.

Asya'daki diller arasında en belirli yeri olan ve canlılığını her türlü şartlara rağmen koruyan başlıca dil Türkçe'dir. Türkçe, Kuzey-Doğu Rusya'nın 160° meridyendeki Yakutlar bölgesinden Türkiye ve Balkanlara varıncaya kadar uzıyan binlerce kilometrelik bölgeye hâkim olmuştur. Milyonlarca kilometre karelik bir alanda konuşulan Türkçenin bütün Asya'ya yayılmış pek çok diyelekleri vardır (Bk. Türkçe, Ural-Altay Dilleri).

Büyük Dinlerin Vatanı

Asya bütün büyük dinlerin anavatanıdır. Musevilik, Hıristiyanlık ve İslâmlık gibi üç büyük din Yakın-Doğu'dan çıkmıştır. Ayrıca Hindistan'da Budizm, Tibet'te Budizmin bir şekli olan Lamaizm doğmuştur. Konfuçyus M. Ö. V. yüzyılda Çin'e büyük bir inanış sistemi getirmiştir. Taoizmin başlaması ise daha da öncelere raslar. Konfuçyus'un Şantung'daki mezarı Çinliler için bir hac yeridir (Bk. Dinler).

Asya'nın Tarihi

Asya insanların yeryüzünde ilk defa göründüğü yer olarak kabul edilir. Zaten Asya'nın öteki kıtalardan ayrı sayılmasının da zoraki olduğu dikkati çekmektedir. Avrupa bu 44.000.000 kilometre karelik muazzam kıtanın batıya uzamış bir yarımadası durumunda olduğu gibi, Afrika da Süveyş Kıstağı ile Asya'ya bağlıdır. Öte yandan, Amerika, Sibirya'nın doğusunda, hemen hemen gözle görülecek kadar Asya'ya yakındır. Avustralya da gene kıtanın bir adası durumundadır, aradaki İndonezya adaları daima buraya bir atlama taşı vazifesi görmüştür.

Bu coğrafi durumun sonucu olarak öteki kıta halkları üzerinde Asya'da yaşıyanların daima etkileri olmuştur. Dünyanın en eski ve büyük medeniyetlerinin Asya topraklarında doğduğu bir gerçektir. Fırat-Dicle nehirlerinin verimli ovalarında kurulan Asur, Kalde, Babilonya devletlerinden herbiri kendi devrinde büyük bir imparatorluk olmuştur. Bugün Avrupa ve Amerika'da yaşıyan ahaliden çoğunun menşeinin Fırat-Dicle vâdisi olması mümkün görülmektedir. Çok eski devirlerden beri Avrupa'nın daima Yakın Doğu ile bir ilgisi olagelmiştir (Bk. Yakın Doğu). Büyük İskender'in fetihleri Avrupa ve Asya'yı daha çok birbirine yaklaştırmış, Roma İmparatorluğu Batı Asya'da sömürgeler kurmuştur.

Asya, tarihî bir bütün olmaktan çok, coğrafî bir bütün olarak incelenmektedir. Asya tarihinde çeşitli çağlarda büyüklü küçüklü birçok medeniyetler doğmuş, bunların zaman zaman birbirlerine etkileri de görülmüştür. Ancak, çeşitli sebepler, bu medeniyetlerin birleşerek bir Asya kültürü doğmasını önlemiştir. Türkler, Hintliler, Çinliler birçok önemli noktalardan birbirlerinden farklıdır, bu milletleri anlatmak için kullanılan Asyalı sözü sadece yer bakımından bir anlam taşımaktadır.

Büyük Okyanus Asyalılar'ın doğuya doğru yayılmasını önlemiştir. Buna karşılık, Batı, Asyalılara daima açık kalmıştır. Ural Dağları gerçek bir sınır olmaktan çok uzaktır. Türk ve Yunan imparatorlukları zamanında Küçük Asya denilen Anadolu'nun Asya ile olduğu kadar Avrupa ile de ilgisi olagelmiştir.

Bütün büyük dinlerin vatanı olması bakımından Asya'nın tarihinde yeni dinlerin gelişmesinin büyük payı olmuştur. Hıristiyanlık Asya'da doğmasına rağmen Avrupa'da yayılma alanı bulmuş, İslâmlık da türlü istilâlarla Avrupa'nın içerilerine kadar nüfuz etmiştir (Bk. İslâmlık). Öte yandan Batı Asya geniş ölçüde Hıristiyanlığın etkileri altın-

Bir köprü inşaatında çalışan Hintli kadın başındaki çanakla inşaat yerine harç taşımaktadır.

DÜĞÜN DANSI: Hindistan'ın Manipur bölgesinde Tanrı'nın yeni evlilere saadet ve huzur ihsan etmesi için, genç kızlar müziğe uyup, uzun kılıçlarla dansederek dua ederler. Arkada görülen çalgıcıların elinde ney'e benzer müzik âletleri vardır.

da kalmış, bir kısım Yakın Doğu toprakları Haçlı seferlerine sahne olmuştur. XIII. yüzyılda Moğollar'ın Güney-Batı Asya'yı işgali Avrupa'yı Uzak Doğu medeniyetiyle temasa geçirmiştir (Bk. Moğollar). Türkler de Avrupa'ya birçok istilâ hareketlerinde bulunmuşlardır (Bk. Türkler).

Uzak-Doğu medeniyetlerinin M. Ö. ikinci bin yıllarının son yarısında belirdiğini görüyoruz. Bu, ilk defa Kuzey Çin'de kendini gösteren medeniyettir (Bk. Çin, Japonya). Himalaya dağlariyle kıtanın diğer kesimlerinden ayrılan Hindistan da büyük bir Hindu medeniyetinin beşiği olmuştur. Arya öncesi ve Arya kültürlerinin karışmasiyle meydana gelen bu medeniyet M. Ö. birinci bin yıllarında kendisini göstermiştir (Bk. Hindistan).

Asya'nın birçok kısımları XV. yüzyıla kadar batılılarca bilinmiyordu. XV ve XVI. yüzyıllarda İspanyollar, Holândalılar ve Portekizliler Güney ve Güney-Doğu Asya kıyılarına gittiler. Ruslar da Sibirya'ya yayılmaya başladı. Vesco da Gama'nın Ümit Burnu'nu bulması ile Hint Okyanusu'nun yolları Batı dünyasına açılmış oldu. Portekizliler Hint ve doğu sularına hâkim oldular. Onlardan sonra İspanyollar, Holândalılar, Fransızlar, İngilizler geldiler. Bunlardan ilk gelenler daha çok ticaret maksadını güdüyor, Hıristiyanlık propagandası yapıyorlardı.

XV-XIX. yüzyıllarda Avrupa'da ilim alanında büyük değişiklikler oldu. Gemicilik, savaş tekniği ilerledi. Bu durum Avrupalılar'ın kolayca birçok Asya topraklarına hâkim olmalarını sağladı. İspanyollar 1565'te Filipinler'i aldılar. Holândalılar Cava ve Sumatra'ya hâkim oldular. 1740-1805 yıllarında Hindistan kıyıları için yapılan Fransız-İngiliz çarpışmalarını İngilizler kazandı, Hindistan'a hâkim oldular. Fransızlar da Çin Hindistanı'nı ele geçirdiler.

Asya halkı XX. yüzyıldan itibaren bu hareketlere karşı uyanmaya başladı. Milliyetçilik cereyanları kuvvetlendi. Japonya kendisine tahakküm etmeye çalışan Rusya ile yaptığı savaşı kazandı (Bk. Rus-Japon Savaşı). Hindistan'daki bağımsızlık hareketi zamanla Seylân, Birmanya ve İndonezya'ya cesaret verdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Pakistan, Birmanya ve Seylân bağımsızlığını kazandı, Hindistan Cumhuriyet oldu. Aynı şekilde İndonezya ve Filipinler bağımsızlığını ilân ettiler. Çin Hindistanı'nda yeni devletler doğdu. Artık Avrupa'nın da siyasi görüşü değişmeye başlamıştı. Daha sonra Arap devletleri de uyanarak bağımsızlıklarını almaya başladılar. Bunlardan Hindistan, Pakistan gibi devletler İngiliz Milletler Topluluğuna dahildir.

Bibliyografya:
Asya (Faik Sabri Duran, 1930); Asya için Mücadele (Hans Rohde'den çev. Nihat, 1932); Asya, Afrika, Okyanusya (Zeki Cemal Bakiçelebioğlu, 1939); Asya'nın Üstünlüğü ve Düşkünlüğü, Grenard'dan çev. Hamdi Varoğlu, 1941).

ÂŞAR

Eskiden toprak ürünlerinden onda bir oranında devletçe vergi alınır, buna «öşür» veya, çoğul anlamda «âşar» denirdi.

Aşarın İslâmlıkla beraber başlıyan bir tarihi vardır. Cahiliye Devri Arapları ürünlerinden bir kısmını tapınaklara verirlerdi. Hz. Muhammed, öşürü ibadetle bir tutmamış, Arabistan'ın çeşitli bölgelerine gönderdiği emirlerde, öşürün, akar sularla sulanan topraklarda tam, suni şekilde sulanan topraklarda yarım olarak alınmasını bildirmişti.

Osmanlı İmapratorluğu'nda da âşar usulü tatbik edilmiştir. Yalnız, «öşür» Arapça «onda bir» anlamına geldiği halde, bu ürün vergisi başka başka oranlarda alınırdı. Kanunnamelerde ürünün yarısından on beşte birine kadar öşür vergisine raslanmaktadır. İmparatorluk boyunca âşarın adalete uygun bir şekilde alınması, memlekette kadastronun ve muntazam maliye teşkilâtının yokluğu sebebiyle mümkün olmuyordu. Öte yandan, genel ekonomik gerilik, yani köylünün eline ürün vergisini para ile ödiyecek kadar para geçmemesi de bunun başlıca sebeplerinden biriydi. 1912'den sonraki harb yıllarında âşar vergisinin uygulanma şekilleri ve halk üzerindeki tesirleri büsbütün kötüleşti.

Türkiye Cumhuriyeti kurulunca ilk işlerden biri bu büyük dâvanın halli oldu. 17 şubat 1925'te çıkarılan bir kanunla âşar usulü kaldırıldı.

Louis Pasteur bir çocuğa çiçek aşısı yaparken

AŞI (Tıpta)

Bazı hastalıklara karşı bağışıklık (muafiyet) sağlamak için o hastalığın mikrobu ile hazırlanmış olan tıbbî maddeye ve bu işin yapılmasına «aşı» denir.

Tıpta ilmî usullerle aşıyı ilk tatbik eden Edward Jenner (1749-1823) adında bir İngiliz doktorudur. Fakat tıp biliminin bu faydalı buluşu kazanmasında Türkler'in büyük payı vardır. E. Jenner'den çok önce Türkler çiçek hastalığına karşı korunmak için bazı usullere başvuruyorlardı. Bu da bir tesadüf eseri olarak bulunmuştu: Çiçek salgınında binlerce insanın hastalığa yakalanıp ölmelerine karşı, Edirne civarındaki köylülere hemen hemen hiçbir şey olmuyordu. Bunun sebebini kimse anlamıyordu. Gerçek ise şuydu: Aslında inekler de çiçeğe benzer bir hastalığa tutuluyorlardı. Bu ineklerin memelerinin etrafını içi cerahat dolu birtakım sivilceler sarıyordu. İnekleri sağan köylülerin ellerindeki çatlaklardan içeri bu sivilcelerin içindeki cerahatler, yani irinle karışık ölmüş mikroplar giriyordu. Böylece, köylüler sanki aşılanmış gibi hastalığa karşı bağışıklık kazanıyorlardı.

O zamanki İngiliz büyük elçisinin eşi Lady Montague bunu görmüş bir mektupla İngiltere'ye yazmıştı. Dr. Jenner böyle bir şeyin doğru olup olmadığını anlamak üzere denemelere başladı. Gerçekten, suçiçeği çıkaranlar nadiren çiçek hastalığına tutuluyorlardı.

Jenner 1796 yılında ilk denemesini yaptı: Suçiçeği çıkaran hastaların yaralarından az miktarda irin aldı. Bunu birkaç çocuğa aşıladı. Bu çocuklarda meydana gelen yaralardan aldığı irinlerle de ötekileri aşıladı. Bir müddet sonra suçiçeği ile aşılanmış dört çocuğa ayrıca çiçek mikrobu aşıladı. Çocukların hiçbiri çiçek hastalığına tutulmadı. Neticede çiçek aşısı, dolayısiyle tıp âleminde aşı, ilk defa olarak Jenner tarafından bulunmuş oldu.

Bugünkü modern tıpta birçok hastalıkların aşısı vardır. Bu aşılar değişik usullerle hazırlanır. Hastalık yapma kuvvetleri azaltılmış canlı mikroplarla yapılan aşılar çiçek, veba, kuduz, verem, lekeli humma, tavuk kolerası ve şarbon aşıları gibi aşılardır.

Öldürülmüş mikroplarla hazırlanan aşılar salgın tehlikesinden korunmak veya mikroplu hastalıkların tedavisi veya teşhisi için kullanılır. Bunlar kolera, tifo, veba, Weil hastalığı ve lekeli hummaya karşı korunmak için hazırlanan aşılardır. Kuvveti azaltılmış mikrop toksinleriyle yapılan aşılar difteri, tetanos, dizanteri ve kızıl aşılarıdır.

Okullarda aşı yapan bir hemşire

Tifo, tifüs gibi bazı hastalıkların aşıları bir enjeksiyon âletinin (şırınganın) içine konularak yapılır. Çiçek aşısı ise deriye sivri bir şeyle çizikler yapıp bunun üzerine aşıyı sürmekle yapılır. Aşı, genel olarak yapılan kimseye birkaç yıl için bağışıklık verir. Fakat tamamen kurtulmak için arada sırada yeniden aşılanmak lâzımdır.

AŞI (Bitkilerde)

Daha çok yabani bir ağacın dalı veya gövdesi üzerine aynı familyadan ve daha iyi bir türden alınan parçaları ekleme işidir.

Bir meyva ağacını tohumdan, daldırma veya çelikle yetiştirmek mümkün olmadığı zaman aşıya başvurulur. Aşılanan ağaç hem gençleşir, hem daha erken ve daha iyi cins ürün verir. Böylece, yabani ağaçlardan meyva ağacı yetiştirmek, bazı meyvalara uygun gelmiyen topraklarda istenilen meyvayı elde etmek sağlanmış olur.

Bahçıvancılıkta iki çeşit aşı vardır: 1) Kalem aşısı, 2) Göz aşısı (yaprak aşısı).

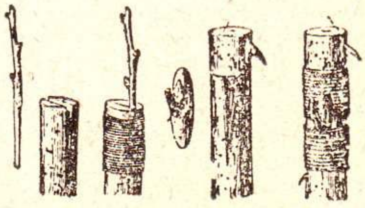
1 — Kalem Aşısı a) Yarma aşı, b) Çoban aşısı, c) İngiliz kalem aşısı denilen üç ayrı şekilde yapılır.

a) Yarma aşı elma, armut, ayva gibi yumuşak çekirdeklilere, bir de asmalara uygun bir aşı şeklidir. Kayısı, şeftali, kiraz ve erik gibi meyva ağaçlarına pek gelmez. Çünkü bu ağaçlar kolaylıkla zamk atarlar. Bu aşı ile aşılanacak ağacın iyi kalitede bir ağaç olması gerekir. «Anaç» denilen bu ağacın hastalıklara dayanıklı, düzgün, kuvvetli ve dikildiği toprağa uymuş bir ağaç olması lâzımdır. İkinci iş, «aşı kalemi» ni seçmektir. Aşı kalemi verimliliği denenmiş, orta yaşlı ve hastalıksız ağaçlardan alınan orta kalınlıkta dallardan kesilen çubuklardır. Bu dalların olgun, koyu renkli ve parlak olmaları gerekir. Bu dal, anaç üzerinde açılan yarığa yerleştirilir, sonra üzeri rafya veya pamuk ipliğiyle sarılır.

b) Çoban aşısı meyva ağaçlarında, daha çok kalın dallı, kalın gövdeli ağaçlarda kullanılır. İlkbaharda (mart sonundan mayıs ortalarına kadar) ağaçlara su yürüyüp de kabuğun odunundan ayrılacağı bir zamanda yapılır. Bunun için anaç, aşı yapılacak yerden yatay olarak kesilir. Öte yandan, 10-15 sm. uzunluğundaki kalem, ucu sivriltildikten sonra, odunla kabuk arasına sokulur. Sonra, pek sıkı olmıyacak şekilde, bağlanır, macunlanır.

c) İngiliz kalem aşısı bağcılıkta ve meyva ağaçlarında kullanılır. Asmada kalemle anacın aynı kalınlıkta olması lâzımdır.

2 — Göz aşısı veya yaprak aşısı bir yıllık bir dal üzerinden bir parça kabukla beraber kesilip alınan bir gözün gene bir yaşında bir gövde üzerine yapıştırılmasiyle yapılan aşıdır.

Kalem aşısı *Göz aşısı*

BİR AŞI NASIL HAZIRLANIR

Çiçek aşısı hastalık yapma kuvveti azaltılmış canlı mikroplarla hazırlanan bir aşıdır. Bunun için veterinerler muayenesinde hastalıksız ve tam sıhhatli olduğu anlaşılan bir dana alınır. Bunun karnı iyice tıraş edilir, temizlenir. Sonra derinin üzeri çizilip buraya aşı maddesi sürülür. Aşılanan yerler sterilize bezlerle örtülür. Bundan sonra geçen müddet içinde hayvanın vücut sıcaklığının 41,5° den yukarı çıkmamasına çalışılır. Dördüncü günden sonra hayvanın karnının üzerinde meydana gelen sivilcelerin içindeki cerahatler kazınarak alınır. Yalnız, bunların kana karışmamaları için hayvanın öldürülmesi gerekir. Toplanan cerahatler — 15° soğukta yıllarca saklanabilir. Aşı maddesi hazırlamak için bu madde tamamen mikropsuz bir kabda % 50 gliserinle ezilir, ince bir sübye haline getirilir. Öte yandan, öldürülen hayvanın otopsisi yapılır. Eğer irinleşme veya verem mikrobu varsa o danadan elde edilen maddelerden faydalanılmaz.

Hazırlanan aşının kuvveti tavşan veya kobaylarda denenir, tüplere doldurulup soğuk ve karanlıkta saklanır. Sıcakta kalırsa, aşı birkaç günde bütün tesirini kaybeder. Bir danadan aşağı yukarı 20 gramlık ham madde elde edilir. Bundan da 50.000-100.000 kişiyi aşılamaya yetecek kadar aşı maddesi yapılabilir.

Türk Halk Edebiyatı'nın güzel bir örneği

Âşık ve Âşık Edebiyatı

ÂŞIK VE ÂŞIK EDEBİYATI. Türk halk edebiyatında, XV. yüzyıldan sonra şiirin ve nazım-nesir karışığı bir hikâye çeşidinin temsilcisi olan sanatçılar «âşık» diye adlanırlar. Bunların meydana getirdiği eserlerin bütününe de Âşık Edebiyatı denilir. Bu sanatçılara «halk şairi», «saz şairi» denildiği de olur.

Âşıkları daha çok kasaba ve köy çevreleri ile, yarı göçebe veya göçebe zümrelerin hayat şartları yetiştirmiş ve yaşatmıştır. Âşık gerek kendi yaratmasının ürünü, gerekse başka âşıkların malı olan eserleri, sazını çalarak ve özel bir okuma tarzı ile söyler. Böylece, kendisinin ve çevresinin duygularını ifade etmiş, etrafını maddi bir karşılık beklemeksizin eğlendirmiş, böylece bir sanat heyecanı duyduğu gibi duyurmuş da olur.

Müzikle şiirin ve birçok hallerde anlatma ustalığının bir arada bulunmasını gerektiren bu sanatta, âşığın olgunlaşması için uzun bir çıraklık devresi geçirmesi lâzımdır. Her âşık yıllarca bir ustaya, hizmet etmiştir. Onunla birlikte dolaşmış, saz fasıllarında ve hikâye meclislerinde ona yardım etmiş, ondan, geçmiş âşıkların eserlerini öğrenmiştir. Ustasının öz malı olan şiirleri ve, eğer varsa, hikâyeleri etrafa nakledecek, yaşatacak olan da bu çırak-âşıktır. Usta, şiirde olsun, müzikte olsun, ona sanatının bütün inceliklerini, iyi saz çalmayı, kendiliğinden şiir söylemeyi, usta malı eserleri nakletme tekniğini, zemin ve zaman elverdikçe dinleyici çevrelerini memnun etme usullerini de öğretir.

Bunlar, âşıkların çevre ve yetişme bakımından ortak ve genel vasıflarıdır. Bu halk sanatçılarını keskin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün olmamakla beraber yetiştikleri ve temsil ettikleri çevreler bakımından, sınıflara ayırabiliriz. Bu ayırmada, âşıkların eserlerindeki belirli vasıflar ölçü olacaktır. Çünkü bu eserlerde, kesin bir tasnife imkân vermiyecek şekilde katışık unsurların bir arada bulunduğu da bir gerçektir. Bunları göz önünde bulundurarak âşıkları şöylece sınıflandırabiliriz:

Kasaba Şairleri

Bunlar, Divan Edebiyatının etkisini belirten, oldukça okumuş çevrelerde rağbet gören, konaklara, hattâ saraya kadar sokulabilen, oralarda uzun zaman kalabilen sanatçılardır. Halk toplulukları ile şehirlerin âşık kahvelerinde karşılaşırlar, kalabalık dinleyici çevrelerini oralarda bulurlar. Osmanlı tarihinin uzunca bir döneminde Yeniçeri çevrelerinin şairlerini de bu zümreden gösterebiliriz.

Köy Şairleri

Büyük şehirlerden uzak kalmış veya oralarda kendi özelliklerini kaybetmiyecek kadar kısa bir zaman bulunmuş âşıklardır. Bunlar düğünlerde, köy odalarında, bir de ağaların ve beylerin meclislerinde çalıp söylerler.

Göçebe Çevrelerin Şairleri

Daha çok Güney Anadolu Türkmen boylarının yetiştirdikleri şairler bu sınıfa girer. Bu âşıklar, aşiret beylerinin hizmetinde bulunurlar. Aşiretten aşirete gezerler. Göçebelerin gerek kendi aralarındaki münasebetleri, gerek bunlarla yerleşik unsurların, kavga şeklinde olsun, barış halinde olsun, türlü münasebetleri bu âşıkların başlıca konularını teşkil eder.

Mezhep ve Tarikat Şairleri

Alevî-Kızılbaş şairler, Bektaşi şairler, diğer birçok tarikatlere mensup olup bu tarikatlerin özelliklerini şiirlerinde gösteren şairlerdir.

Âşık Edebiyatının Kaynakları

Âşık edebiyatı dediğimiz söz sanatı ürünlerinin iki önemli kaynağı vardır:

1 — Sözlü kaynaklar: Bu edebiyatı öğrenip nesilden nesle ve bir yerden başka bir yere nakletmek görevini üzerine almış bulunan âşıkların hâfızaları.

2 — Yazılı kaynaklar: Okuma, yazma bilen âşıkların veya rasgele meraklıların, sevdikleri ve beğendikleri şiirleri, bazan da kısaltılmış olarak halk hikâyelerinin tam metinlerini veya parçalarını yazdıkları defterler. Bu defterlerin eskilerine «cönk» denilir.

Âşıkların yarattıkları ve dinleyici çevrelere naklettikleri eserler başlıca iki büyük türe ayrılır: Hikâye, şiir.

1 — Hikâye: Âşıkların anlattıkları hikâyerlere, Türk halk edebiyatı incelemelerinde «Halk hikâyesi» adı verilir. Bunlar nazım-nesir karışığı özel bir şekil gösterir. Bu eserleri meydana getirenler de âşıklardır. Oldukça yeni bazı hikâyelerin yazarları bellidir. Daha eskilerin, aşağı yukarı yüz yıl öncesinden daha eski hikâyelerin yazarları belli değildir. Kahramanlık hikâyeleri, aşk hikâyeleri belli halk şairlerinin hayatlarını, maceralalarını anlatan hikâyeler bu çeşidin başlıca türleridir.

2 — Şiir: Âşıklar yaratıcı ve nakledici olarak çifte görevle dinleyici çevrelerine sundukları şiir türünde, şiir kadar müziği de temsil ederler. Halk edebiyatını kendi öz şiirleriyle zenginleştirdikleri gibi, yarattıkları besteler veya eski eserlerde meydana getirdikleri yeni üslûp ve makam değişiklikleriyle halk müziğinin gelişmesinde de önemli bir rol oynamışlardır.

Âşık edebiyatı şiiri, konu bakımından şu çeşitlere bölünür:

a — Destanlar: Bir olay üzerine söylenmiş uzunca manzumelerdir.

b — Güzellemeler: Lirik değeri olan manzumelerdir

c — Taşlamalar: Yergi ve toplumsal tenkid şiirleridir.

ç — Koçaklamalar: Kahramanlık, kabadayılık, cenk ve kavga şiirleridir.

d — Ağıtlar: Ölüm vesilesiyle söylenmiş şiirlerdir.

e — Muammalar: Çözülmesi zekâ maharetine dayanan, âşıklar için de bir kültür ve bilgi seviyesini gerektiren, bilmeceye benzer sorularla bunların karşılıklarından meydana gelen manzumelerdir.

f — Her türlü öğüt, tenkid, şikâyet, iyilik telkini, talihin kötü cilveleri karşısında kendini ve çevresini avutma, mihnet karşısında tevekkül gibi ahlâkî konuları işliyen manzumelerdir.

Bütün çeşitli konulardaki manzumeler halk hikâyelerinin çevresi içinde de yer alabilir. Anlatılan olaylar elverdiği kadar hikâyenin uygun yerlerine sokulabilir.

Âşıklar halkın diline yakın kalmışlar, daima o dilin kaynağından beslenmişlerdir. Bu sözlü edebiyat geleneğinin yazılı yüksek edebiyattan farkları, ona yakınlıkları, nazım şekillerinde de, aşağı yukarı dilde olduğu gibi bir derecelenme gösterir. Âşık edebiyatında hâkim vezin hece veznidir. Ancak, divan edebiyatı geleneğine özenen ve yaklaşan âşıkla-

rın manzumeleri arasında aruzlu şekillere de raslanır. Millî edebiyat akımı başlarken âşık edebiyatı aydın zümrenin şiir anlayışı üzerinde epey etki yapmıştır.

ÂŞIK ÇELEBİ (1519-1571)

Âşık Çelebi

Türk şair ve bilginlerindendir. Bursa'lı olarak tanınmış olmasına rağmen Rumeli'nin bir kasabasında doğduğunu söyliyenler de vardır. Rumeli'nin Silivri, Priştine, Serfiçe gibi yerlerinde kadılık yapmış, son olarak Üsküp kadısıyken ölmüştür. Osmanlı devrindeki şairlerin hayatlarına dair en eski eseri yazmakla tanınmıştır.

«Meşahir-üş-Şuara» adlı tezkeresi «Lâtifî Tezkeresi» nden daha geniş bir zamanı kapsaması bakımından daha mükemmel bir eserdir. Kendisinin tanıdığı şairleri de kaydetmiş olmasından ötürü eseri ayrıca değer kazanmıştır. Âşık Çelebi'nin bir divanı, bir de «Şehrengiz» adlı eseri, ayrıca Arapçadan İslâm dinine dair kitap tercümeleri vardır.

AŞIK KEMİĞİ

Ayak bileğinde bulunan küçük kemiklerden biridir. Bu kemik baldır kemiği ile eklemleşerek bileğin belli başlı oynak merkezini meydana getirir (Bk. Ayak).

AŞIK OYUNU

Koyunun arka ayaklarının diz kısmından çıkartılan ufak bir kemikle oynanan oyundur. Kemiğin dört yüzü de ayrı ayrı şekiller gösterdiğinden zar gibi atılır, üste gelen kısmına bakılarak bazı hükümler verilir.

Oyunun çok eski bir tarihi vardır. Aşık kemiği Anadolu ve İç Asya kavimleri arasında, Eski Yunanistan ve Roma'da zar yerine kullanılırdı. Böylece, çeşitli kumar ve kader oyunları oynanırdı. Anadolu'da Eti kazıtlarından pek çok sayıda aşık kemiği çıkmış olduğuna bakılacak olursa bu oyunun Etiler arasında da çok yaygın olduğu anlaşılır. Kabartmalarda da aşık oyunu oynıyan kıral çocukları görülmektedir. Arabistan'da da aşık oyununun İslâmlıktan daha eski bir geçmişi vardır.

Eski Türklerde de aşık oyunu çok eskidir. Dede Korkut kitabında Oğuz çocuklarının, hattâ Bey ve Han çocuklarının meydanda toplanıp aşık oyunu oynadıkları anlatılır. Bugün de Anadolu'da yeni oyunların bilinmediği köy ve mahallelerde aşık oyunu çoklukla oynanır. Aşığı atana, aşığın durumuna göre ad verme oyununda eski âdetlerden birinin izi kalmış olması mümkündür. Aşık kemiğinin dört yüzü bey, çik, tök, kıt diye adlandırılır. Zarı atana bey gelirse bey, çik gelirse aç, tök gelirse tok, kıt gelirse eşek diye şaka edilir.

ÂŞIK ÖMER (?-1707)

Ünlü bir Türk halk şairidir. Aydınlı veya Konyalı olduğuna dair değişik rivayetler vardır. Düzgün bir öğrenim görmemiş olmasına rağmen şiirlerinden doğuştan şair olduğu anlaşılmaktadır. Yeniçeri olarak birçok Rumeli seferine katılmış, askeri coşturmak için tambura çalarak şiir söylemiştir. Divanı sonradan basılmıştır.

ÂŞIK PAŞA, [Âşık Ali Beşe] (1271-1332)

Tasavvuf edebiyatının en güzel örneklerini veren en eski Türk şairlerindendir. Kırşehir'de doğmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu Osman Bey'in yanında bulunan şeyhlerden Muhlis Paşa'nın oğludur. Âşık Paşa da babası gibi şeyhlerdendir, «Paşa» lâkabı da resmî bir rütbe olmayıp, sadece babasının en büyük oğlu olduğu için kendisine «Paşa» denilmiştir.

Âşık Paşa'nın on bin beyiti geçen «Garipname» adında, bir hayli açık ve temiz bir Türkçe ile yazılı bir eseri vardır. Halka tasavvuf fikirlerini aşılamak, sevdirmek amaciyle yazılan bu esere «Maarifname» adı da verilir. Bu kitaba «Âşık Paşa Divanı» derlerse de divanlardaki nazım çeşitleri göz önüne alınacak olursa, bu esere divan demek pek doğru olmaz. Âşık Paşa bu eserini ölümünden üç yıl önce, 1329'da tamamlamıştır.

Âşık Paşa'nın oğullarından Evan Çelebi de kendisi gibi devrinde tanınan bir şairdir. Öteki oğullarından Süleyman veya Selman'ın torunu olan başka bir Âşıkpaşazade de tanınmış bir tarihçidir.

ÂŞIK VEYSEL (Bk. ŞATIROĞLU).

AŞIKPAŞAZADE, [Derviş Ahmet Âşıkî] (XV. yüzyıl)

On beşinci yüzyılda yaşamış Türk tarihçilerindendir. Babası Şeyh Yahya, dedesi Şeyh Süleyman veya Selman'dır. Şeyh Süleyman (Selman) da büyük tasavvuf şairi Âşık Paşa'nın oğludur.

Amasya yakınlarında Elvançelebi'de doğan Âşıkpaşazade'nin ne zaman doğduğu, hayatı, hattâ ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Bugüne kalan kaynaklar Âşıkpaşazade'nin Fatih Sultan Mehmet'in sevgisini kazandığını ve bazı seferlere çıktığını yazmaktadır. «Âşıkpaşazade Tarihi» diye tanınan eseri Osmanlılar'ın başlangıcından II. Bayezit'in bir kısım zamanına kadar olan olayları anlatmaktadır.

AŞINMA

Yeryüzündeki taş ve toprakların çeşitli tabiî etkilerle yontulmasına «aşınma» denir. Kütlelerin çözülüp-ufalanmasiyle, veya türlü kuvvetlerle koparılmasiyle meydana gelmiş taş parçalarının dış kuvvetlerle süprülmesi sonunda yeryüzündeki kabartılar oyulur. Böylece, yeryüzündeki kabarık yerler zamanla aşınır, alçalır, yassılır. Bunu doğuran dış kuvvetler şunlardır:

1 — Dalga aşındırması: Deniz ve göllerdeki dalgalar kıyılara çarpar, çarptığı yerleri oyarak biçimlerini değiştirir.

2 — Su süpürmesi: Yağmur sularının, sellerin, karların ve buzların erimelerinden meydaya gelen suların akarken toprağı aşındırmalariyle meydana gelir. Böylece peribacaları, lâpyeler (pürtükler) ortaya çıkar.

3 — Kayma ve göçmeler: Yerçekiminin etkisiyle, akma, sürünme, kayma, göçme, yuvarlanma gibi çeşitli tarzlarda meydana gelen toprak akması, kayşatlar, dağ kaymaları gibi hallerle belirir.

4 — Rüzgâr süpürmesi: Kurak ve çıplak yerlerde rüzgârın etkisiyle kum, çakıl, ufalanmış taş parçalarının havalanarak başka yerlere sürüklenmesi sonunda meydana gelir. Böylece «kumul» denilen yığıntı alanları ortaya çıkar.

5 — Cilâlama, çizme: Bir çeşit buz aşındırmasıdır. Türlü biçimleri vardır. Buz yalağı, oluk vâdi, basamaklı vâdiler, göl çanakları meydana getirirler.

Bütün bu aşınmalarla yeryüzü «aşıntı durağı» denilen belli bir seviyeye iner. Burası o yerin kaide seviyesidir.

AŞİL (Bk. Akhilleus).

AŞİRET (Bk. BOY).

AŞKALE

Doğu Anadolu'da Erzurum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda merkez ilçesi, batıda Gümüşane ilinin Bayburt, Erzincan'ın Tercan, kuzeyde İspir, güneyde Erzurum'un Çat ilçeleri çevirir. 67 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.470 km. kare

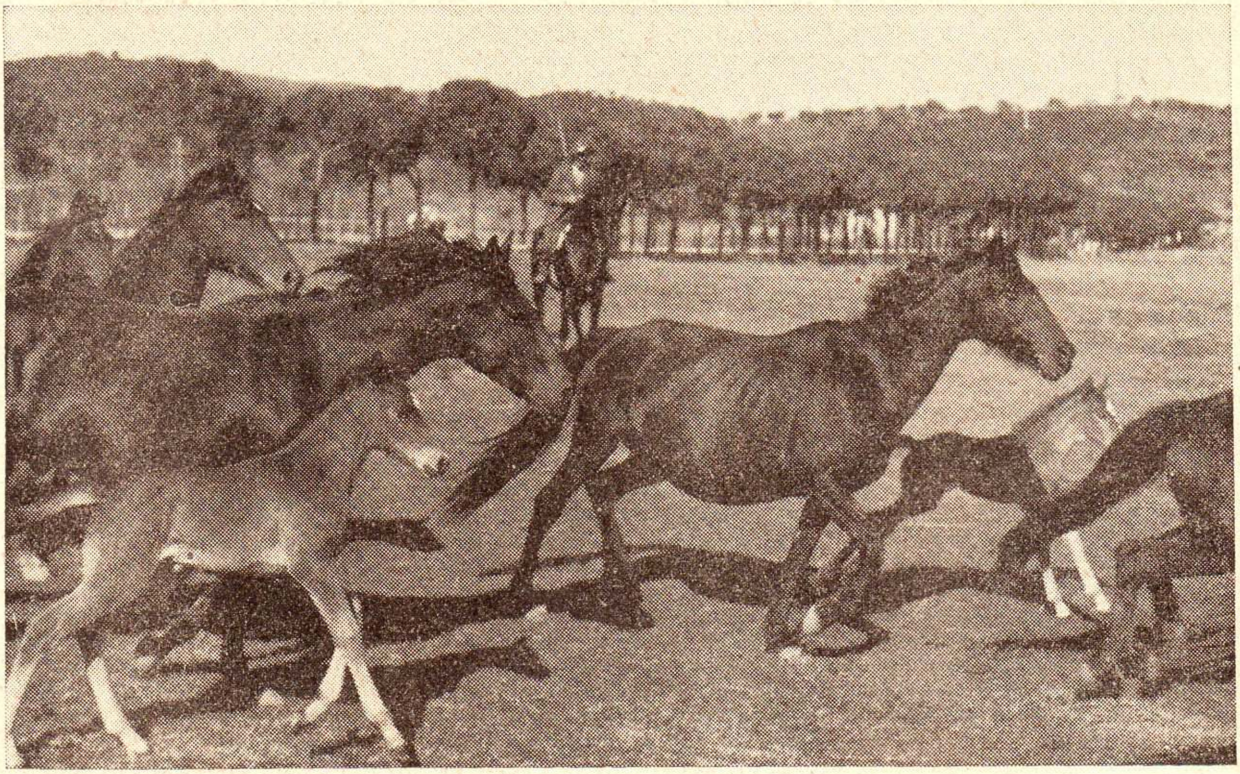
Nüfusu: 39.158

Fırat nehri, doğudan batıya doğru, ilçe toprakları içinden geçer. Nehrin geçtiği yerde meydana gelen yatağın iki yanında, yer yer dik, yer yer tatlı meyillerin arasında vâdiler uzanır. İlçenin etrafını çeviren dağlar şunlardır. Kuzeyde, Akbaba (3069 m.), Yeşilçöl Dağı (3200 m.), Yaprak Dağı (2600 m.), güneyde Dumanlı Dağı kollarından Güllü Dağı (2250 m.), Maryam Dağı (2660 m.). İlçenin belli başlı geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Arıcılık ileri gitmiştir. Çevrenin en nefis, en güzel kokulu balı Aşkale'de çıkar.

İlçe merkezi Aşkale kasabası, Fırat'ın kuzey kıyısındadır. Nehrin açtığı geniş vâdinin tabanında kurulmuş olan kasabanın kuzeyinde Yaprak Dağı yükselir. Kasabanın oldukça bakımlı güzel bir manzarası vardır. Erzincan-Erzurum Demiryolu ve Trabzon-Erzurum Transit yolu Aşkale'den geçer. Erzurum şehrinin 55 kilometre batısında bulunan Aşkale'nin denizden yüksekliği 1.500 metredir. Evler belli başlı dört mahallede toplanır. Elektriği ve içme suyu tesisleri vardır. Ayrıca, dispanser, fırın, ilkokul ve diğer resmî binalar kasabayı süsler.

AŞURE

Arabî aylardan muharremin onuna raslıyan güne verilen addır. Fakat dilimizde «aşure» sözü, genel olarak, bakla, buğday, kuru fasulye, incir gibi kuru sebze ve meyvalarla yapılan tatlı bir aşa verilen ad olmuştur. Yalnız, bu tatlı ne zaman yapılırsa yapılsın gene aynı adla anılır. Aşurenin eski bir geçmişi vardır. Bir rivayete göre Nuh'un gemisi Ağrı Dağı'na oturduğu zaman içindekiler bunu kutlamak için bir tatlı aş pişirmek istemişler, fakat geminin ambarında ancak her yiyecekten az bir miktar bulabilmişlerdi.

İNSANIN EN ESKİ DOSTU: AT

AT, toynaklıların tekparmaklı alttakımından binme, yük çekme veya taşıma gibi işlerde kullanılan bir hayvandır. Damızlık olarak kullanılan erkeğine «aygır», dişisine «kısrak», yavrularının yeni doğmuşuna «kulun», büyümüşüne de «tay» denir.

Yeryüzünde, Kutuplar ve Afrika'nın sık ormanları hariç, hemen her yerde at yetişir. O bölgede «çeçe» denilen ve uyku hastalığına sebep olan bir cins sinek atların yaşamalarına engel olur.

Bugün yeryüzündeki at sayısı genel olarak 1 milyonun üzerindedir. Her ne kadar modern ordu teşkilâtlarında atın yerini motorlu birlikler almışsa da, at, günlük hayatta gerek binek ve spor, gerek taşım hayvanı olarak gene çok büyük bir yer kaplar.

At Irkları

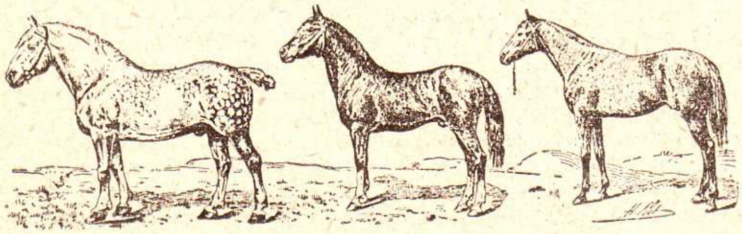
Atın ilk cinsleri Orta Asya iklim ve şartlarına gayet iyi uyan Prezewalski atı ile Tarpan atıydı. Prezewalski atı bugün hâlâ Moğollar arasında yetiştirilir. Eldeki kaynaklardan atın ilk defa Orta Asya'da M. Ö. 3000 yıllarında evcilleştirildiği anlaşılmaktadır. Fakat bazı kaynaklar M. Ö. 3000 yıllarından daha önce de Ön Asya'da evcil atların bulunduğunu belirtmektedir. Yalnız, atın Ön Asya'ya gene Orta Asya'dan göçlerle gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. İnsanlar çeşitli tabiat şartları altında yetişen değişik at ırklarından kendilerine uygun geleninі ıslah etmek amaciyle yüzyıllardan beri suni yetiştirme yolu ile yeni yeni at ırkları meydana getirmişlerdir. Genel olarak atlar Sıcak Kanlı (Doğu atları) ve Soğuk Kanlı (Batı atları) diye iki büyük bölüme ayrılır.

1 — Sıcak Kanlı Atlar: Genel olarak binek için elverişli, canlı, asabî yaradılışlı hayvanlardır. Kemikleri ince, gövdeleri narindir, yükseklikleri uzunluklarına eşittir. Bu çeşit atlar Suriye, Arabistan, Türkiye, İran, Türkistan'da ve Kuzey Afrika memleketlerinde yetişir. Başlıca türleri şunlardır:

Arap atı. — Doğu atlarının en önemlisidir. Orta Asya ve Anadolu'dan Arabistan'a geçmiş Türk atlarından üremiştir. Anavatanı Suriye ve Arabistan olmasına rağmen, uygun iklim şartları altında başka yerlerde de yetiştirilebilir. İyi bir Arap atında vücut yapılışındaki tenasüp hemen göze çarpar. Baş küçük, bakışlar hareketli ve canlı, boyun yüksek, kulaklar sivri ve ufaktır. Sırt ve bel kısa, sağlam, sağrı uzun, kuyruk tutuşu yüksektir. Genel olarak vücut çizgileri yuvarlaktır. Derisi ince, tüyleri, yelesi yumuşak ve parlaktır. Cidagu (sırtın en yüksek noktası) yükseklikleri ortalama olarak 130-150 sm. arasında değişir. Çok dayanıklı bir hayvan olan Arap atı 24-48 saat su içmeden yol gidebilir. Arabistan'da bugün Arap atları tip bakımından büyük bir karışıklığa uğramıştır. Birçok soyları vardır. Bunların en tanınmışları Seklâvi-i Cedran, Ümm-i Ürküb, Essüveymet-üs sabbah, Küheylet-ül âcuz, Ubeyyet üş-şerrak soylarıdır. Memleketimizde Çifteler, Sultansuyu, Çukurova, Karacabey haraları ile hususi haralarda, yarışlar ve at neslini ıslah için, geniş çapta safkan Arap atı yetiştirilmektedir.

İngiliz atı. — Suni olarak binek ve koşu için yetiştirilmiş bir at ırkıdır. XVII. yüzyılda meydana gelmişse de tipik şeklini XVIII. yüzyılda almıştır. İngiliz atında baş kuru ve asil, gözler büyük ve canlı, sırt ve bel kısa, geniş, bacaklar kuru ve kuvvetlidir. Cidagu-

ÇEŞİTLİ AT TİPLERİ

Kadana — *Saf kan Arap atı* — *Saf kan İngiliz atı*

nun yerden yüksekliği 165-170 sm. arasındadır. Duruşu, yürümesi, koşuşu ve her şeyiyle koşmak için yaratıldığını belli eder. Şimdiye kadar denenen atlar arasında hız ve atlama bakımından en iyi verim İngiliz atlarından alınmıştır. Dünyanın her yerinde at yarışları İngiliz atları arasında düzenlenir. Aynı zamanda İngiliz atları, birçok memleketlerde öteki at ırklarını ıslah etmede kullanılır. Memleketimizde at yarışlarında koşturulmak üzere haralarda iyi cins safkan İngiliz atı yetiştirilmektedir.

2 — Soğuk Kanlı Atlar: Genel olarak iri ve kalın gövdeli ağır hayvanlardır. Çoklukla tarımda, yük çekmek gibi ağır işlerde kullanılır. Belçika'da Flaman, Brabant, Ardenne gibi tipleri, Fransa'da Percheron, Boulonnais ve Bretagne, İngiltere'de Shire, Clydestale ve Suffolk gibi soyları en tanınmışlarıdır. Her memleket kendi atlarını ıslah ederek ihtiyaçlarına en elverişli cinsleri elde etmeye çalışmaktadır.

Yarımkanlı At Irkları

Çeşitli cins atların aralarında çiftleştirilmelerinden elde edilmiş yarım kan at ırkları da vardır. Asil binek atından ağır araba atlarına kadar birçok çeşitleri bulunur. En önemlileri Almanya'da Doğu Prusya, Hannover, Holstein, Oldenburg ve Doğu Frisya, İngiltere'de Hackney, Clevend Brown ve Yorkshire atlarıdır. Bir zamanlar İngilizler'in Norfolk, Holândalılar'ın Harttraber tırısçı ırkları yerine şimdi Amerika'da tırıs yarışları için Amerikan tırısçısı adı verilen bir ırk, Rusların tırısçı Orlov ırkı geçmiştir.

Türkiye'de At Irkları

Cumhuriyet devrinde Türkiye'de at yetiştiriciliğine büyük önem verilmiş, yurttaki at sayısı kısa bir zamanda % 65 artmıştır. Bugün memleketimizde 1.250.000 den fazla at vardır. Fakat bu, komşularımızla ölçülünce oldukça az kalır.

Türkiye, tarihinin ve coğrafya durumunun sonucu olarak, Anadolu'dan gelip geçen veya oraya yerleşen toplulukların atlarının karıştığı bir yerdir. Yalnız, çok karışmış Anadolu atları arasından, özellikleriyle kendini belli eden bir yerli ırk vardır. Bu ırktan olan atların ortalama yüksekliği 1,34 m. kadardır. Bu yerli tipten başka Çukurova ve Arap etkisinde kalmış atlarla, Uzunyayla (Sivas'ın güneyi) tipleri, Kars'ta Malakan, Samsun ve Çarşamba'da Canik, Urfa civarında Arap, bazı yerlerde de Midilli gibi tipler göze çarpar. Uzunyayla'daki atlar 1873-74 yıllarında Kafkasya'dan gelen göçmenlerin beraberlerinde getirdikleri Çerkez atlarının etkisi altında kalmışlardır.

Atın Anatomisi

Atın iskeleti 140 tek, 57 de çift kemikten meydana gelmiştir. Bacak kemiklerinin eklem yerleri kendine mahsus bir özellik taşır. Çoklukla atlar, geceleri, bacak eklemlerini kilitliyerek, ayakta uyurlar. Ancak genç olanlar yatarlar. Atın uykusu çok hafiftir. On dakika uyur, on dakika uyanık kalır.

Atın köprücük kemiği yoktur. Atın ayaklarında sadece üçüncü parmağı vardır. Öteki parmaklar, atın tarih boyunca geçirdiği değişikliklerde dumura uğramış, buna karşılık üçüncü parmak kalınlaşmış, kuvvetlenmiş ve koşmaya yarıyacak bir biçim almıştır. Bu parmağın ucunda, «toynak» adı verilen, parmağı çepeçevre saran tırnak bulunur. Bu tırnağa aşınmaması için, nal çakılır. Dumura uğrıyan parmaklardan birinin tırnağının izine bacağın iç tarafında raslanır. Adına «kestanecik» denen esmer renkli kabuk bu kaybolan parmaklardan birinin tırnağının izidir

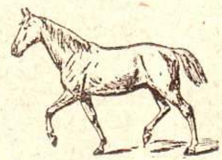
Atın vücut yapımında 128 kas vardır.

ATIN YÜRÜYÜŞ ŞEKİLLERİ

Atın tabiî yürüyüşü «âdeta», «tırıs», «rahvan» ve «dörtnal» olarak dörde ayrılır. At tabiî vaziyette, pek yüksek olmıyan engellerden de kolayca geçebilir. Fakat bazı yarış ve binek atlarına değişik sistem ve terbiye şekilleriyle sonradan suni yürüyüşler öğretmek ve atların atlama kabiliyetini yükseltmek mümkündür. Atın dört tabiî yürüyüş şekli şunlardır:

Âteda

Tırıs (1. zaman)

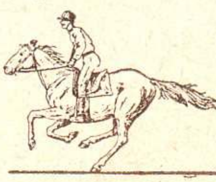

Tırıs (2. zaman)

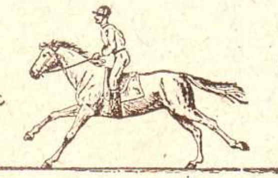
1 — Âdeta: Atın kendi halinde yürümesidir. Her ne kadar bir çift ayak hemen aynı zamanda hareket halinde bulunuyorsa da dört nalın sesi muntazam olmıyan aralıklarla işitilir. Âdeta dört zamanlı bir yürüyüş şeklidır. Ayakların yerden kesilmeleri şu sıra ile olur: 1 — Ön sağ, 2 — Art sol, 3 — Ön sol, 4 — Art sağ.

2 — Tırıs: Binicilikte buna «süratli» adı verilir. At tabiî haldeyken bu gidişi pek kullanmaz. Atı bu yürüyüşe çalıştırmakla hızı arttırmak mümkündür. Bu gidişte karşılıklı çapraz ayaklar aynı zamanda hareket ederler: Meselâ ön sol ile art sağ aynı zamanda, ön sağ ile art sol aynı zamanda hareket eder.

3 — Rahvan: Tırıs hızında bir yürüyüş şeklidir. Tırıstakinin aksine çapraz ayaklar değil de, bir yandaki ayaklar birden hareket eder. Tırısta olduğu gibi bunda da iki nal sesi işitilir. Bazı ırklar rahvana kolayca alışırlar, bazılarını alıştırmak çok zordur. Rahvan, aslında develerin yürüyüşüdür. Ayaklar şu sıra ile hareket eder: Ön sağ ile art sağ aynı anda, ön sol ile art sol aynı anda.

Dörtnal (1. zaman)

Dörtnal (2. zaman)

Dörtnal (3. zaman)

4 — Dörtnal: Atın en hızlı yürüyüş şeklidir. Her iki art ayak birbiri peşinden yerden kesilir ve bu sıçrama ile vücut öne doğru atılır. Vücut bir an için havada kalır, ayaklar yerden kesilir. Sonra vücut ön ayakların önce birinin, hemen sonra da ötekinin üzerine düşer. Böylece yere vuran dört nalın sesi gayet belirli olarak duyulur. Ön ayakların hangisi daha önce yere basıyorsa, dörtnal «sağ dörtnal», «sol dörtnal» gibi adlar alır. Atı çalıştırmakla, verimini arttıracak şekilde biniş yapmakla bu dörtnalı daha da hızlandırmak mümkündür. Buna «yarış dörtnalı» denir. At yarışlarında koşan atların hızları böylece saatte 60-63 km. ye erişir. Bu şekilde koşan bir saf kan İngiliz atının hızı saniyede 17 metre kadardır.

Bunlardan başka atlara, normal bir çalışma ile, atlamayı öğretmek mümkündür. Yarışlarda iyi cins atlar, ortlama olarak, 80 sm. - 130 sm. arasındaki engelleri geçerler. Daha yüksek engeller için özel olarak yetiştirilmiş ve çalıştırılmış atlardan faydalanılır. Bu gibi atlar yarışmalarda 2 m. ye kadar olan engelleri aşabilirler. Bundan daha yüksek engelleri aşan atlara da raslanmıştır. Gene devamlı çalıştırma ile atlar yarışmalarda 8 m. uzunluğundaki engellerin üzerinden de geçebilirler.

«Piyaf», «piruet», «pasaj» gibi suni yürüyüşler atı özel bir idmana tâbi tutmakla öğretilir.

1933 Derby yarışını dünyanın en değerli yarış atlarından Hyperion kazanmıştı. Bu ata 2,5 milyon lira değer biçilmiştir. Burada Hyperion'un kızı Gypsy Rose ile onun henüz bacaklarını dik tutamıyan iki haftalık yavrusu otlakta görülüyor.

Bunlardan 52'si gövde, 23'ü ön taraf, 33'ü art taraf, 20'si de baş kaslarıdır. Kaslar glikojen bakımından çok zengindir.

Atın sindirim sistemi esas olarak insanınkine benzerse de, bazı ayrılıklar gösterir. Bilhassa kısrakların köpekdişleri yoktur. Bu boşluktan gem, kantarma gibi atı idare etmeye yarıyan başlığın madensel parçaları geçirilir. Atın küçükdili yoktur. Midesi vücuduna göre çok ufaktır. Yemek borusunun mideye açıldığı yerdeki kaslar atın kusmasının önüne geçer. Kusan atlar çoklukla iyi olmaz, bir müddet sonra ölür. Atın safra kesesi yoktur. Akciğerleri insanınkilerden daha açık renktir. Sağ akciğeri 4, sol akciğeri 3 lopludur.

Atın beyni insanınkinden sonra en girintili çıkıntılı olanıdır. Atın duyu organları içinde en gelişmişi gözleridir. Üç gözkapağı vardır. Gözü oynatan kaslardan başka bir de gözü geri çekmeye yarıyan bir kas vardır. Atın işitme organı da iyi gelişmiştir. Dış kulak bir külâh şeklindedir, kuvvetli kasların yardımiyle, sesin geldiği yöne dönebilir. Dokunma duyusunun organı olan deri, muhtelif at cinslerine ve vücudun yerine göre, değişik kalınlıktadır. Üzerinde koruyucu tüyler vardır. Atın rengini veren bu tüylerin hepsine birden «atın donu» denir. At, üzerine konan sinekleri kovmak için derisini kıpırdatır. Alnına dökülen saçlarına perçem, ensesindekilere yele denir.

At Bakımı ve Yetiştirilmesi

At itinalı bakım istiyen nazik bir hayvandır. Bu bakımdan, iyi yetiştirilmesi at bakımı denen bir bilgiye ihtiyaç gösterir. Atlar, genel olarak, üçüncü yaşlarının sonunda erginleşirler. Bazı sıcak kanlı ırklarda bu daha erken de kendini belli eder. Kısraklar genel olarak üç yaşında aygıra gösterilirler. Erkekler üç yaşından yirmi, yirmi beş yaşına kadar aygırlık yapabilirler. Damızlıklarda bu süre daha kısadır. Ortalama yaşı 20-25 yıl olan atın ömrü kötü bakım, ağır iş vs. gibi sebeplerle daha da kısalır. Fakat 30 yıldan fazla, hattâ 50 yıl kadar yaşıyan atlara da raslanmıştır.

Kısraklarda zaman zaman beliren çiftleşme isteğine «kızgınlık» denir. Gebelik 11 ay sürer. Gebeliğin ilk aylarında kısrak normal işine devam edebilirse de, bu süre ilerledikçe işi azaltmak gerekir. Fakat araba çekerken koşum takımları arasında doğurmuş kıs-

AT DONLARI

Atın vücudunu örten kılların, yelesinin, kuyruğunun rengine «don» denir. At donlarının başlıcaları şunlardır.

Yağız: Kıllar, yele, kuyruk siyahtır. Açık, koyu çeşitleri vardır. Parlak siyah olanına «kuzgunî yağız» denir. «Donuk» ve «kirli» diye de çeşitlere ayrılır.

Al: Kıllar, yele, kuyruk kahverengimsi kırmızıdır. Yanık al, açık al, koyu al, kirâzi al, kestane al, sütlükahverengi gibi çeşitleri vardır.

Doru: Kıllar koyu kahverengi veya kestanerengi, yele kuyruk, ayakların uçları siyahtır. Kestane doru, açık doru, koyu doru, yağız doru, hurma dorusu, kirâzi doru, yanıkkestane doru gibi çeşitleri vardır.

Kula: Kıllar koyu sarı, yele, kuyruk, ayakların uçları siyahtır. Açıklı, koyulu çeşitleri bulunur. Kurt kulası denen çeşidinde kılların dipleri sarı, uçları koyu renktir.

Kır: Kıllar beyazdır. Yelede kuyrukta, ayakların uclarında koyu renkli tüyler vardır. Kırmızımsı tüylerle karışık olanına «kızıl kır», para para siyah tüy topluluklarını olanına «bakla kır», kırılmış demir parlaklığı verenine «demir kır» denir. Bunların üveyik kırı, pamuk kırı, adi kır gibi çeşitleri vardır.

Boz: Al donun üzerinde beyaz kılların yayılmasından meydana gelir. Bir de üzerinde hemen hiç koyu renk kıl bulunmayan süt beyaz atlar vardır ki bunlara çok ender raslanır.

Nişane: Atların alnında, başında, ayaklarının uclarında, yele ve kuyruklarında bulunan renk değişikliklerine nişane denir.

Seki: Atların ayaklarının alt tarafında bulunan beyazlıklara «seki» denir. Benek halinde olabileceği gibi ayağı çepeçevre de sarar. Hattâ yukarılara kadar da uzar. Bu lekenin büyüklüğüne göre seki eseri, tam seki, yüksek seki, çizme seki gibi adlar alır.

Kartopu: Atın alnındaki beyazlığa verilen addır. Bu beyazlık yeni doğan ay şeklinde, yıldız biçiminde olabileceği gibi birçok şekillerde de olur ve benzediği şekle göre adlandırılır.

Akıtma: Atların alnından aşağıya burnunun üzerine doğru uzanan beyazlığa verilen addır. İnce bir çizgi biçiminde olabileceği gibi bütün burunu, hattâ üst dudaklardan başka alt dudakları da içine alabilecek genişlikte olur, buna göre değişik adlar alır.

Bilhassa al atların yele ve kuyruklarında vücutlarının renginden açık renkli olanlarına «akkanad», vücudunda, karnında, göğsünde, sırtında büyük beyaz lekeler bulunanına da «alaca» adı verilir.

raklar da çoktur. Kısrağın doğurması 10-15 dakika kadar sürer. Ekseri bir yavru dünyaya getirir. İkiz doğurursa, çok kere yavrulardan biri veya ikisi birden ölür. Bu bakımdan kısrağın ikiz doğurması arzu edilmez. Doğan yavru ananın yalamasına bırakılır. Bir iki saat sonra yavru ayağa kalkıp, anasının memesini bulmaya çalışır. Böylece, yavru altı ay kadar anasının yanında bırakılır. Bu sürenin sonunda tay sütten kestirilir, anasının yanından alınır. Bunu yavaş yavaş yapmak ve tayı başka taylarla bir yere koymak lâzımdır. Artık tayı göreceği işe göre yavaş yavaş başlık geçirmeye, eyer vurmaya, nal çakmaya alıştırmak gerekir. Tırnak bakımı birinci veya ikinci ayın sonlarında başlamalıdır.

Genel olarak at ancak üçüncü yaşında koşulmalı, üzerine binilmelidir. İlk yıllarda ağır iş vermemek, attan ileride alınacak verime tesir etmesi bakımından çok önemlidir. Fakat binek atı veya yarış atı olarak kullanılacak atlar, daha erken geliştikleri için, ikinci yaşlarından itibaren idmana konulabilir. Saf kan Arap atları üç yaşında, saf kan İngiliz atları iki yaşında kendi akranları arasında düz yarışlara katılabilirler. Bu bakımdan onların idmanları daha erken başlıyabilir.

At Hastalıkları

Atın yakalanabileceği hastalıkların büyük bir kısmı mikroplu hastalıklardır, bir kısmı da kötü bakımdan, besin bozukluğundan, ağır işten ileri gelir. Mikroplu hastalıkları arasında ruam (sakağı veya mankafa) hastalığı en fazla tahribat yapan ve bulaşıcı olanıdır. Attan başka eşeğe, katıra, hattâ insana bile bulaşır ve öldürür. Bilhassa Asya memleketlerinde çok yaygındır. Memleketimizde yapılan devamlı çalışmalarla bu hastalığın birçok yerlerde önüne geçilmiştir. At frengisi çiftleşme esnasında hastalardan sağlamlara geçer, yetiştiricilikte büyük kayıplara yol açar. Ayrıca, mide kurdu, at solucanı, şerit ve deri altında yaşıyan uyuz böcekleri at hastalıklarının büyük bir kısmını meydana getirir.

Bulaşıcı hastalıklardan biri de at vebasıdır. Çok tahribat yapar. Gece sinekleri ve keneleri vasıtasıyle bulaşır. Ayrıca atların iç hastalıkları arasında soluğan (kornaj) adı verilen soluma hırıltısı vardır. Bu hastalık çok zorlanan atlarda görülür. Lekeli tifo da atların en önemli iç hastalıklarından biridir. Ayrıca, kalınbarsakları yer yer genişleme ve daralma gösterdiğinden atlarda sık sık sancılanmalar görülür.

Bibliyografya

Atçılık (Dr. İbrahim Yarkın. 1953); Atçılık: Üretme; Bakım ve Yemleme Usulleri (Orhan Düzgüneş, 1946); Atçılık ve Binicilik (Melâhat Aksel); Türk Atları ve At Yetiştirme Bilgisi (Prof Dr. Salâhattin Batu, 1952); At Bilgisi (Dilâver Beşter, 1947); Pratik At Yetiştiriciliği (Muzaffer Meriç 1950).

AT SİNEĞİ (Bk. SİNEK)

AT YARIŞLARI

At neslini ıslah etmek, at yetiştiriciliğini teşvik etmek amacını güden bir yarıştır. Çok eski zamanlardan beri yapılagelmiştir, tarihi Eski Yunanistan'daki Olimpiyat Oyunları'na kadar varır. O zamandan beri gelişerek dünyanın her tarafına yayılmıştır.

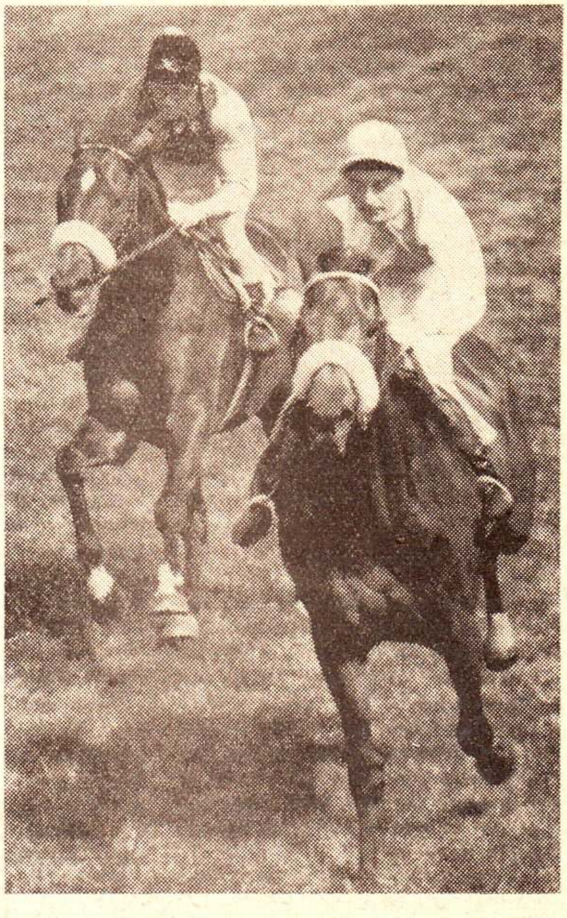
Önceleri atlar arabalara koşulu olduğu halde yarıştırılırdı. Romalılar at yarışlarını Yunanlılar'dan görüp öğrendiler. Roma cambazhanelerinde tertiplenen yarışlarda biniciler esirlerden seçilirdi. Ata çıplak binen binici yarış sırasında bir attan ötekine atlamak gibi hareketler ve marifetler yapardı. Roma cokeyleri, şimdi de olduğu gibi, uzaktan kolay seçilebilmeleri için parlak renkli kumaşlardan elbise giyerlerdi. Yarışlarda hakemler de bulunurdu.

Zamanla asilzade Romalılar da bu işe heveslenip yarışlarda ata binmeye başladılar. Kazananlara büyük mükâfatlar verilir, atların heykellleri dikilir, öldükleri zaman da mezarları yapılırdı. Üzerinde 120 kadar at adı yazılı bir mermer parçası bunu göstermektedir. Yarışa başlıyacak atların aynı hizada bulunmalarını sağlamak için önlerine ip çekilir, koşunun dürüst bir şekilde yapılmasını sağlamak için de görevli kimseler bulundurulurdu. Bu yarışlardaki atlar üzerine bahse de girilirdi.

İmparator Neron zamanında (I. yüzyıl) binicisiz atlar koşturulurdu. Bu atların yan taraflarına uclarında çiviler bulunan tahtalar asarlardı. Yarış sırasında bu tahtalar ata batar, hayvanın daha hızlı koşmasını sağlardı.

At yarışları Araplar arasında da çok rağbet görmüştü. Hz. Muhammed de atını koşuya sokmuş, kazanan biniciye mükâfatlar vermiştir. Araplarda yarışın dürüst bir şekilde yapılmasına çalışılır, koşudan önce atların önüne ip çekilirdi. Araplar at yetiştirmek, at terbiye etmek, ata binmek konusunda birçok değerli eserler vermişler, bu alanda çok ilerlemişlerdi.

At yarışları bugünkü şekliyle İngiltere'de Kıral II. Henry zamanında başladı. Londra at pazarlarında yarışlar tertip ediliyordu. Kıral I. James zamanında da at yarışları ıslah edildi. Saf kan İngiliz atlarının bugünkü verimli halini almasında 400 yıldan beri sistemli bir şekilde yapılan yarışların etkisi büyük olmuştur. Bugün hız ve biniş bakımından koşular için en elverişli at cinsi olan saf kan İngiliz atları XVII. yüzyıl sonlarında İngiltere'ye Doğu'dan getirilen Godolphin Barb, Darley Arabian ve Byerly Turc adlı üç aygırın, Arap, Türk ve Kuzey Afrika cinsi 36 damızlık kısrakla birleştirilmesinden doğan yavrularla elde edilmiştir.

Yarış atları saatte 60 kilometrenin üstünde bir hızla koşarlar. Böyle bir at, saniyede ortalama 17 metre koşuyor demektir.

Bunlardan birincisi Herod, ikincisi Eclipse, üçüncüsü de Matcheme familyalarını meydana getirmişlerdir. Bugün yarışlara kabul edilen atlardan hepsinin «pedigree» (şecere) denilen, ana - baba tarafından soyunu bildiren bir vesikası bulunması şarttır. Bu vesikalar «Jockey Club» denilen kurumlarca tesbit edilir.

At Yarışlarının Çeşitleri

Bugün Batı memleketlerinde yapılan at yarışlarının başlıca, düz koşular, engelli koşular, tırıs koşuları, araba koşuları gibi çeşitleri vardır.

1 — Düz koşular: Genel olarak 800-4000 m. uzunluğundadır. Dörtnal ile koşulur. Yarışlara bu çeşit biniciliği kendilerine meslek edinmiş kimseler, yani cokeyler girerler. Atların bu koşularda taşıyacakları ağırlık (cokey ve eyer) atın cinsiyetine, yaşına, koşunun uzunluğuna ve mevsime göre önceden tesbit edilmiştir.

Bir yarışa katılan atlar özellikleri bakımından eşit değillerse bu eşitliği sağlamak için ayrıca ağırlık eklenir. Bu gibi yarışlara «handikaplı yarışlar» denilir. Bu koşularda atın taşıyacağı ağırlık sadece son koşulardaki durumuna göre verilir. Bu da ortalama olarak 45-80 kg. arasında değişir. Bu bakımdan, cokeyler, her istenilen koşuda ata binebilmeleri için kısa boylu, ufak tefek, zayıf kimseler arasından yetişir.

ATLI SPORLAR

At yarışlarını atlı yarışmalarla birbirine karıştırmamak lâzımdır. At yarışlarında amaç at neslini ıslah etmektir. Bu yarışlarda ata binenler spor gayesiyle değil de bu işi kendilerine meslek olarak seçmiş oldukları için yaparlar. Her ne kadar böyle bir maksatları olmıyan ve sırf yarış atına binip koşuya katılmak için at sporu yapanlar varsa da at yarışları spor olarak kabul edilmez. Ata spor için binenlere «centilmen cokey», bu çeşit amatörlerin katıldıkları yarışlara da «centilmen koşuları» denir.

Atlı yarışmalar (bunlara «konkur hipik» de denir) spor yapmak amacı ile binicilik yapanların katıldıkları yarışmalardır. Bu çeşit yarışmalarda müsabakanın yapılacağı sahaya 10-15 kadar çeşitli atlama engelleri konur. Sırası gelen binici atiyle sahaya çıkar ve engelleri önceden bildirilen sırasiyle atlamaya başlar. Binici bu engelleri belirli bir sıra ile, ve belirli bir müddet içinde atlamak zorundadır. Atına engeli atlatamıyan, engel deviren ve belirli bir müddet içinde bitiremiyen binici ceza puvanı alır. Bütün biniciler teker teker yarışmayı bitirdikten sonra en az ceza puvanı alan ve en kısa bir zamanda parkuru bitiren binici yarışmayı kazanır. Bu yarışmalarda bir binici iki veya daha fazla atla yarışmaya katılabilir.

At terbiyesi: Özel bir şekilde idman edilmiş ata istenilen anda istenilen hareketi yaptırma sanatıdır. Bu hareketlerin belirli bir sırası vardır ve hakemler binicinin ve atın hazırlık ve ustalığına göre puvan verirler. Polo ve cirit de atlı sporlar arasında sayılır. (Bk. Polo; Cirit).

Yeryüzünde en ünlü düz koşu İngiltere'de Londra'nın Epsom hipodromunda her yıl haziran ayında koşulan 3 yaşındaki İngiliz taylarına mahsus Derby Koşusu'dur. İlk defa 1780 yılında koşulan ve Diomed tarafından kazanılan bu koşunun mesafesi 2.400 metre kadardır. Atlar bu mesafeyi çok kere 2.30 dakika civarında bitirirler. Hemen her memlekette bu koşunun yerini tutan bir koşu tertiplenir. Bizdeki «Gazi Koşusu» İngiliz Derby'si değerinde bir koşudur.

2 — Engelli koşular: Genel olarak mukavemet koşularıdır. Pist üzerinde çit, parmaklık, sulu hendekler gibi çeşitli yükseklik ve genişlikte engeller bulunur. Atlar bu engelleri atlıyamadıkları takdirde içinden de geçebilirler. En meşhur engelli yarışların başında İngiltere'nin Liverpool'daki Aintree hipodromunda koşulan Grand National yarışı gelir. 7200 m. mesafeli olan bu koşu genel olarak 9 dakika gibi bir müddet içinde koşulur.

3 — Tırıs Koşuları: Bu koşuya giren atlar yarışı tırıs olarak koşarlar. Dörtnala kalkan atlar koşuya katılmış sayılmaz.

4 — Araba yarışları: Cokeyler «Sulky» adı verilen lâstik kaplı çift tekerlekli hafif arabalara binerler. Bu çeşit yarışlar da tırıs olarak koşulur.

Müşterek Bahis

At yarışlarını seyre gelenler arasında gerçekten at meraklısı olanlar azdır. «At yarışları İngiltere'de spor, Fransa'da eğlence, Amerika'da iştir» diye meşhur bir söz vardır. Yarışlara katılan atlar üzerine, «müşterek bahis» adı verilen şans ve talih oyunları oynanır. Müşterek bahis oyunu ilk defa XIX. yüzyılda Pierre Ollen adında bir Fransız tarafından ortaya atılmıştır. Bizde tatbik edilen çeşitleri Çifte bahis, İkili bahis, Ganyan, Plâse gibi olanlarıdır.

1 — Çifte bahis: İki ayrı koşunun birincilerini önceden bulmadır.

2 — İkili bahis: Bir koşunun birinci ve ikincisini bulmadır.

3 — Ganyan: Bir koşunun galibini bulmadır.

4 — Plâse: Bir koşuda herhangi bir at üzerine oynıyan kimse o at birinci veya ikinci gelirse (koşuya 7'den fazla at katıldıysa üçüncü gelirse de) kazanır.

Bu bahisler için satılan bilet tutarının içinden vergiler, masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kalan miktar kazanan atların bilet sayısına göre bölünür, bilet sahiplerine ödenir.

ATABEG [Atabek]

Selçuklu İmparatorluğu'nda kullanılmış bir san ve önemli bir görevin adıdır. Bu sanı ilk defa, Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın ünlü veziri Nizamülmülk taşımıştır.

Selçuklu hükümdarları imparatorluğun çeşitli parçalarını, soylarından olan beylere dağıttıkları sırada, yaşları küçük olan prenslere vasi ve mürebbi olarak bir atabeg tâyin ederlerdi. Atabegler, büyük işler görmüş, önemli görevlerde bulunmuş yetkili Oğuz beyleri arasından seçilirdi, sultanın kölelerinden olup değerleri ve hizmetleriyle kendilerini göstererek emîrlik derecesine yükselmiş komutanlardan da seçildiği olurdu.

Doğrudan doğruya büyük sultana bağlı bulunan bu atabegler, idare ettikleri geniş bölgenin yarı egemen bir hükümdar naibi gibiydiler. İdarî, malî ve askerî yetkileri vardı. Ölen bir atabegin yerine bazan oğlu atanırdı. Bu gelenek Ortaçağ İslâm-Türk devletlerinde genel olarak görülen bir kurala, memuriyetlerin hemen hemen babadan oğula kalması esasına dayanırdı.

Tarihin her devrinde ve her devlette yaşı küçük hükümdarlara vasi ve naip seçildiği, mürebbiler verildiği bilinmekle beraber İslâm dünyasında ilk defa Selçuklular'da gördüğümüz bu atabeglik kuralının özel bir karakteri olduğundan, köklerinin eski Türk geleneklerinde olduğu sanılmaktadır.

Selçuklu İmparatorluğu'nda merkezde bulunan büyük sultanın kuvveti sürüp gittiği müddetçe atabegler egemenlik isteği göstermemişlerdi. Sultan Sancar'ın ölümünden sonra, atabeglerin çoğu, naibi bulundukları şehzadelerin yerine kendi egemenliklerini yürütmeye başladılar. Böylece, Ortaçağ İslâm tarihinde Selçuklu sülâlesinin yerine geçen, genel olarak Atabegler denilen çeşitli soylar kurulmuştur. Şam Atabegleri (Böriler), Musul ve Halep Atabegleri (Zengîler), Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler), Fars Atabegleri (Salgurlular) bunların en önemlileridir. Atabeglik, sonradan, bu görevde bulunmıyan emîrlere, komutanlara bir san olarak verildiği gibi, bunu kendi kendine alanlar da görülmüştür.

ATABEY

Isparta iline bağlı bir ilçedir. Toprakları doğuda Eğridir, kuzeyde ve batıda Isparta'nın merkez, kuzeyde Uluborlu ve Sınırkent ilçeleriyle çevrilidir. Bucağı yoktur 5 köyü vardır.

Yüzölçümü: 210 km. kare
Nüfusu: 6.420

Eğridir Gölünün batısına düşen dik meyilli kıyılarından sonra ilçe arazisi yer yer düzlük halindedir. Atabey topraklarında çok geniş bir şekilde gülcülük yapılır. Gül ve gülyağcılık dışında ilçede bol miktarda tütün ekimi yapılır. Yıllık tütün mahsulü 100 ton kadar tutar.

Atabey kasabasının tarihi çok eski yüzyıllara kadar uzanır. Çevreye hâkim olan Psidyalı'lar zamanında Akpiya adını taşıyan kasaba Bizanslılar devrinde Argos diye anılmıştır. Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya yerleşmesi üzerine 1224 yılında, Alâettin Keykubat'ın vezirlerinden Ertekeş tarafından zaptedilmiştir. Osmanlı devrinde Argos adıyla anılmaktaydı. 1924 yılında adı Atabey'e çevrilmiştir.

ATAÇ, Nurullah (1898-1957)

Nurullah Ataç

Tanınmış yazarlarımızdandır. Hammer'in «Osmanlı Tarihi» ni dilimize çevirmiş olan Atâ Bey'in oğludur. 23 ağustos 1898'de İstanbul'da doğdu. Orta tahsilini Mekteb-i Sultânî'de (Galatasaray Lisesi'nde) yaptı. Orasını bitirmeden İsviçre'ye gitti. Bir müddet de orada okudu. 1922'de Darülfünun'un Edebiyat Fakültesine devam etti.

Ataç yazarlıkla beraber öğretmenliğe de hemen aynı zamanda başlamıştır. Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi'nde çalıştı, çeşitli okullarda edebiyat, sanat tarihi ve Fransızca öğretmenliği yaptıktan sonra 1945 yılında öğretmenlikten ayrıldı. Son resmî görevi Cumhurbaşkanlığı mütercimliğiydi. 1952'de, bu vazifeden emekliye ayrıldı. O zamandan beri yalnız gazetelerde ve dergilerde yazı yazıyordu.

Ataç'ın yazı hayatı 1921'de «Dergâh» dergisine yazmakla başlar. Sonradan, belli başlı gazetelerin hemen hepsinde fıkra yazarı olarak çalıştığı gibi, dergilerin çoğunda da yazıları çıktı. Maarif Vekâleti Tercüme Bürosu'nun kuruluşuna da yardım etti. Türk di-

linin özleştirilmesini kendisine dâva edinmişti. Şiir üzerine, edebiyat üzerine yazdıklariyle yetişen nesillere tesir etti.

Nurullah Ataç, tenkidci (eleştirmeci) olarak tanınmıştır. Üslûbu sadedir, en çok devrik cümle yapısiyle özellik taşır. Kendi yazdığı eserler az, tercümeleri çoktur, elli cildi geçer.

Bibliyografya

Günlerin getirdiği (1946), Karalama Defteri (1952), Sözden Söze (1952), Ararken (1954), Diyelim (1954), Söz Arasında (1957), Okuruma Mektuplar (1958).

Çevirileri: Stendhal'den «Kızıl ile Kara», Flaubert'den «Madam Bovary», Choderlos de Laclos'tan «Tehlikeli Alâkalar».

ATALAY, Besim (1882-)

Besim Atalay

Tanınmış Türk dil bilgini ve yazarıdır. Uşak'ta doğdu, Uşak rüştiyesini bitirdikten sonra bir ara medresede okudu. 1905 yılında İstanbul'a gelerek Darülmuallimin'e (Öğretmen Okulu'na) girdi. 1908'den 1919'a kadar birçok yerlerde öğretmenlik etti, öğretmen okulu ve Millî Eğitim müdürlüklerinde bulundu. İstiklâl Savaşı ile beraber siyasî hayata atıldı. 1919'da Silifke'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kuranlar arasındaydı. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Kütahya Milletvekili olarak girdi. Üç devre Aksaray milletvekilliğinden sonra yeniden Kütahya'dan seçildi. Türkçe'nin sadeleşmesi alanındaki çalışmalariyle tanınan Besim Atalay 1926'da Dil Encümeni'ne, 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ne üye oldu. 1939-1942 yıllarında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Farsça profesörlüğünde bulundu.

Bibliyografya

Maraş tarihi ve coğrafyası (1923); Türk Büyükleri veya Türk Adları (1923, 1935); Türk Dili Kuralları (1931); Türkçemizde Men-Man (1940); Türk Dilinde Ekler ve Kökler üzerine bir deneme (1942); Divan-ü Lûgat-it Türk (1939-1943); Et-Tuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it Türkiyye (1945); Türkçede Kelime Yapma Yolları (1946); Müyessiret-ül-Ulûm (Bergamalı Kadri Efendi'den tıpkı basım, 1946); Eş-Şuzur-üz Zehebiye (Molla Salih'ten çevirme, 1949).

ATARDAMAR

Kanı yürekten organlara taşıyan damarlara verilen addır. Atardamarlar hiçbir zaman kulakçıklara açılmaz, daima karıncıklara açılırlar. Sağ karıncıktan çıkan ve kirli kanı temizlenmek üzere akciğerlere götüren akciğer atardamarı müstesna, bütün atardamarlar kırmızı, besleyici kan taşırlar. Atardamarlar sisteminin ana damarları sol karıncıktan çıkan aort (büyük atardamar) la sağ karıncıktan çıkan akciğer atardamarlarıdır.

Aort sağ karıncıktan çıktıktan sonra sola kıvrılır, omurga boyunca inerek bacakların hizasına gelir. Burada her bacağa bir kol göndererek ikiye ayrılır ve yolu üzerindeki organlara birer kol göndererek vücudu kanla besler. Bu atardamarların ağızlarında kanın geri dönmesine engel olan üçer tane kapakçık bulunur.

Atardamarların yapısı üç ayrı gömlekten meydana gelmiştir. Bu üç gömleğin en dışındaki, damarları dışarıdan kuşatan ince bir zardan ibarettir. Bu zar atardamarı besliyen kan damarlariyle ve sinirleriyle kaplıdır.

ATASÖZÜ

Az kelime ile anlatılmış ve halka malolmuş hikmetli sözlere denir. Bu sözlerin meydana gelişi halk edebiyatı çeşitlerinin meydana gelişine benzer. İlk söyliyenler belli değildir.

Basit temsilî sözlerden ibaret olan atasözleri bulunduğu gibi, küçük bir fıkraya benziyen atasözleri de vardır.

Örnek: Kurda sormuşlar «Ensen niye kalın?» diye, «İşimi kendim görürüm de ondan» demiş.

Eski şairlerden çoğu atasözlerini şiirlerine almışlar, veya buna benzer vecizeler söylemişlerdir, bu gibi mısralar tıpkı atasözleri gibi dilden dile dolaşmıştır. Meselâ:

Atarlar seng-i târizi dıraht-ı meyvadar üzre

Bed asla necâbet mi verir hiç üniforma!
Zerduz palan vursan eşek gene eşektir.

Bedmâye olan anlaşılır meclis-i meyde
İşret güher-i âdemi temyize mihektir.

XVI. Yüzyıl şairlerinden Güvâhî baştan başa atasözleri, fıkra ve masallardan meydana gelen «Pendnâme» adlı bir eser yazmıştır. «Divan-ü Lûgat-it Türk» Türk atasözlerini derliyen ilk eserdir. Tanzimat'tan sonra atasözlerimizi derlemek amaciyle çeşitli eserler yazılmaya başlanmıştır.

Atasözleri Doğu memleketlerinde batıya göre daha zengindir. Bazı memleketlerin atasözlerinde de anlam bakımından şaşılacak derecede birbirine benziyenler bulunur. Meselâ bir Amerikan atasözü: «Stolen waters are sweet» (Hırsızlama su tatlı olur) der. Bu, Türkçedeki «Bedava sirke baldan tatlıdır» atasözüyle aynı anlamdadır.

TÜRK ATASÖZLERİNDEN ÖRNEKLER

- Acele işe şeytan karışır.
- Acı patlıcanı kırağı çalmaz.
- Aç ayı oynamaz.
- Aç tavuk kendini arpa ambarında sanır.
- Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü.
- Adam adam kadri bilir, sarraf altın kıymeti.
- Ağaç yaşken eğilir.
- Akıl yaşta değil, baştadır.
- At ölür nalı kalır, insan ölür malı kalır.
- Besle kargayı, oysun gözünü.
- Bülbülün çektiği dili belâsıdır.
- Büyük balık küçük balığı yutar.
- Büyük lokma ye, büyük söz söyleme.
- Can çıkmayınca huy çıkmaz.
- Çalma kapıyı, çalarlar kapını.
- Çoban köpeği ne yer, ne yedirir.
- Çok söyleme arsız olur, aç koma hırsız olur.
- Davulun sesi uzaktan hoş gelir.
- Deliye göre her gün bayram.
- Eski çamlar bardak oldu.
- Eski dost düşman olmaz.
- Gönülsüz köpek av avlamaz.
- Gülü seven dikenine katlanır.
- Her güzelin bir kusuru vardır.
- Herkesin kalbinde bir asaln yatar.
- İt ulur, kervan yürür.
- Kabahat samur kürk olsa kimse sırtına almaz.
- Keskin sirke küpüne zarardır.
- Ne ekersen onu biçersin.
- Ölmüş aslana tavşanlar bile hücum eder.
- Para parayı çeker.
- Rüzgâr eken fırtına biçer.
- Sabırla koruk helva, dut yaprağı atlas olur.
- Sona kalan dona kalır.
- Söz gümüşse sükût altındır.
- Suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından korkmalı.
- Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar.
- Taş yerinde ağırdır.
- Taşıma su ile değirmen dönmez.
- Üzüm üzüme baka baka kararır.
- Üzümünü ye de bağını sorma.
- Zaman sana uymazsa sen zamana uy.
- Zurnada peşrev olmaz, ne çıkarsa bahtına.

EN BÜYÜK TÜRK

ATATÜRK

O, insanlık tarihinin nadir yetiştirdiği büyük adamlardan biridir. Çökmüş bir İmparatorluğun yıkıntıları üzerinde yepyeni bir devlet kurdu; geleceğe güvenle bakan bir millet yarattı...

ATATÜRK 1881'de Selânik'te doğdu. Babası Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanımdır. Ali Rıza Efendi evkaf kâtipliği ve rüsumat (gümrük) memurluklarında bulunduktan sonra Selânik Asâkir-i Milliye Taburu'nda birinci mülâzım (üsteğmen) olarak görev almıştı. Ali Rıza Efendi daha sonra bu görevden de ayrılarak kereste ticaretiyle meşgul olmaya başladı.

Atatürk'ün asıl adı Mustafa'dır. Babası Ali Rıza Efendi ileri görüşlü bir adamdı, oğlunu yeni usullere göre yetiştirmek istiyordu. Halbuki Zübeyde Hanım, küçük Mustafa'nın eski usullere göre mahalle mektebine başlamasına taraftardı. Mustafa'nın eğitimi konusunda ana-baba arasındaki fikir ayrılığı Ali Rıza Efendi'nin zaferiyle sona erdi.

Selânik'te yeni açılmış bir özel okul vardı: Şemsi Efendi Mektebi. Burası zamanın yeni usullerine uygun bir eğitim sistemi tatbik ediyordu. Mustafa, bu okula verildi.

Atatürk Anlatıyor

Atatürk, çocukluk hâtıralarından bahsederken okula girişini şöyle anlatır:

«Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe gitmek meselesine aittir. Bundan dolayı anamla babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilâhilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüsumatta memur olan babam, o zaman yeni açılan Şemsi Efendi'nin mektebine devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane surette halletti: Evvelâ merasim-i mûtade ile mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım Şemsi Efendi'nin mektebine kaydedildim.»

Ancak, çok geçmeden babasının ölümü üzerine Atatürk, annesiyle birlikte, dayısının yanına yerleşmek zorunda kaldı. Okuldan da ayrılmıştı. Atatürk'ün dayısı bir köyde oturuyordu. Mustafa'ya, kız kardeşiyle (Bayan Makbule Atadan'la) birlikte tarla bekçiliği yaptırmaya başladı. Mustafa'nın annesi, oğlunun okulsuz kaldığını görünce, onu Selânik'teki büyükannesiyle teyzesinin yanına gönderdi.

Mustafa bu defa da Selânik'teki Mülkiye İdadisi'ne kaydedildi. Fakat, geçen fena bir olay onun bu okuldan ayrılmasına sebep oldu. Atatürk olayı şöyle anlatır:

«Mektepte Kaymak Hafız isminde bir hoca vardı. Bir gün sınıfımıza ders verirken, ben diğer bir çocukla kavga ettim. Çok gürültü oldu. Hoca beni yakaladı. Çok dövdü. Bütün vücudum kan içinde kaldı. Büyük validem zaten mektepte okumama aleyhtardı. Beni derhal mektepten çıkardı.»

O sırada Mustafa'nın annesi de Selânik'e gelmişti. Mustafa Askerî Rüştiye'ye girmek istiyordu. İçinde askerliğe karşı dayanılmaz bir istek vardı. Halbuki annesi onun asker olmasını istemiyordu. Mustafa buna rağmen gizlice okulun imtihanına girdi, kazandı; böylece, annesine oldubitti yaparak Selânik Askerî Rüştiyesi'ne girdi.

Mustafa «Kemal» Adını Alıyor

Askerî okulda, Mustafa kendisini öğretmenlerine çok sevdirmişti. Bilhassa matematik derslerinde başarı gösteriyordu. Bazı öğretmenleri ona küçük bir arkadaş muamelesi ediyordu.

Matematik öğretmeninin adı Mustafa'ydı. Bir gün öğrencisi küçük Mustafa'ya: «Oğlum, senin de ismin Mustafa, benim de... Bu böyle olmıyacak. Arada bir fark bulunmalı, bundan sonra senin adın Mustafa Kemal olsun» dedi. İşte o zamandan sonra Atatürk'ün ilk adları Mustafa Kemal oldu.

Mustafa Kemal Selânik Askerî Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra 1895'te Askerî idadi'ye kaydolundu. Başarıları burada da devam etti ve okulu iyi dereceyle bitirdi. 13 mart 1899'da da İstanbul'a gelerek Mekteb-i Harbiye'ye (Harb Okulu'na) girdi.

Mustafa Kemal birinci sınıftaki hayatından şöyle bahseder: «Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak, dersler kesilince kitaplara sarıldım.»

Piyade sınıfında okuyan Mustafa Kemal'in kafasında yavaş yavaş siyasî düşünceler yer almaya başlıyordu. İkinci Abdülhamit devrinin bu en sıkı günlerinde, Atatürk gizli gizli Namık Kemal'in eserlerini okurdu. Okuldaki

üç yıllık öğrenimini başarıyla tamamladıktan sonra, kurmay yetiştirilmek üzere seçildi, 1902'de Erkân-ı Harbiye (Harb Akademisi) sınıfına girdi.

Vatanî Duyguların Gelişmesi

Atatürk Erkân-ı Harbiye sınıfında derslere iyi çalışıyordu. Ayrıca gerek onda, gerek bazı arkadaşlarında uyanık fikirler peyda olmuştu. Memleketin idaresinde, siyasetinde kötülükler olduğunu görmeye başladılar. Atatürk Harb Okulu öğrencilerine bunları anlatmak istiyordu. Okul öğrencileri arasında okunmak üzere, el yazısiyle bir gazete kurdu.

Şüphesiz bu durum okul idaresinin gözünden kaçmamıştı. Bir gün, boş sınıflardan birinde, Atatürk gazetenin yazılariyle meşgulken okul komutanı Rıza Paşa sınıfı basarak onları yakaladı. Ancak, gençlerin heyecanını iyi anladığı için bir ceza vermeye lüzum görmedi.

İşte Atatürk, daha Harb Okulu'ndayken memleketin durumu ile bu şekilde ilgileniyor, bir yandan da askerlik bilgilerini artırmaya çalışıyordu. Nihayet 11 ocak 1905'te kurmaylık hakkını kazanarak mezun oldu.

Atatürk ve arkadaşları İstanbul'da kaldıkları müddetçe birlikte çalışmak üzere bir apartman kiraladılar. Burada toplanıyor, memleket meselelerini görüşüyorlardı. Bu hareketleri hafiyeler vasıtasiyle Abdülhamit'e aksetti. Yıldız'da sorguya çekilen Atatürk'ün bir suçu tesbit edilemedi, fakat uyanık fikirleri bakımından tehlikeli görülerek stajını, merkezi Şam'da bulunan Beşinci Ordu'da yapmak üzere, İstanbul'dan uzaklaştırıldı, Otuzuncu Süvari Alayı'na gönderildi, bulunduğu bölge sınırları dışına çıkmaması için de emir verildi.

Kıta hayatı Atatürk'e memleket görme, halkı yakından tanıma, hürriyet fikirlerini aşılama için fırsatlar verdi. 1906 ekiminde Şam'da arkadaşlariyle Vatan ve Hürriyet adında bir cemiyet kurdu. Staj bahanesiyle gezdiği yerlerde fikirlerini ordu subaylarına aşıladı. Askerlik yönünden yüksek kabiliyetini de göstererek Dürzî isyanının bastırılmasında bulundu. Vatan ve Hürriyet fikirlerinin orada daha kolaylıkla yayılacağını bildiği için gizlice Selânik'e gitti, cemiyetin bir şubesini kurdu.

Atatürk'ün Suriyeden kaçtığını haber alan İstanbul hükümeti yakalanması için Selânik'e haber göndermiş, Yafa'daki komutanına da nerede olduğunu sormuştu. Atatürk'ün kurduğu cemiyete dahil bulunan komutan onun bir hudut meselesi için görevli olarak gönderildiğini bildirdi. Bu sırada arandığını haber alan Atatürk Yafa'ya geldi. Bir müddet sonra Topçu stajını yapmak üzere Şam'a gitti, 20 haziran 1907'de kolağası (önyüzbaşı) oldu, ordu kurmay heyetine geçti.

1907 eylûlünde Makedonya'da Üçüncü Ordu'ya tâyin edilen Atatürk Manastır'daki ordu karargâhında görevlendirilmişti. Fakat Selânik'te kurulan bir nümune alayını teftiş ederken gösterdiği bilgi ve fikirleriyle dikkati üzerine çekti, Selânik'te alıkondu, kendisine ayrıca Selânik-Üsküp demiryolu müfettişliği de verildi.

Hareket Ordusu

23 temmuz 1908'de Meşrutiyet ilân edildi. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, merkezi Selânik'te bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştı. Atatürk, II. Abdülhamit'in istibdadına son vermek için gizli gizli çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde faal bir rol oynamaya başladı. Bilhassa demiryolu müfettişliği vazifesi ona teşkilât içinde daha geniş iş görme imkânı veriyordu. Ancak, bazı arkadaşlariyle aralarında çıkan fikir ayrılığı üzerine Atatürk bir müddet için kendisini siyasetten ayırarak tamamen askerliğe verdi. Bu arada bir Alman generalinin «Takımın Muharebe Talimi» adlı eserini tercüme ederek bastırdı.

Bu sırada İstanbul'da 31 Mart (13 nisan 1909) olayı patlak verdi. Bu hareketi bastırmak için Rumeli'de büyük bir ordu kurulması gerekiyordu. Mustafa Kemal ordunun kurulması işinde faal bir rol aldığı gibi orduya verilen Hareket Ordusu adını da kendi buldu, orduda kurmay başkanı olarak, İstanbul önlerine geldi. Ordu Komutanlığı tarafından İstanbul halkına yayınlanan beyannameyi de kendisi yazdı.

Atatürk, ayaklanmanın bastırılmasından sonra, Selânik'e döndü. Ancak, İttihat ve Terakki partisi ileri gelenleriyle arasında bazı fikir ayrılıkları çıkmıştı. Bu yüzden, gene siyasî hayatına ara verdi. Atatürk o devreye ait hâtıralarından bahsederken şöyle der:

«Henüz kolağası rütbesinde olduğum halde, ordunun talim ve terbiyesiyle uğraşıyordum. Bu itibarla şifahî ve tahrirî birçok tenkid yapmak mecburiyeti hâsıl oluyor, bu tenkidler bilhassa eski kumandanları rencide ediyordu. Bunun, benim amelî olmaktan ziyade nazariyatçı olduğumdan ileri geldiğine zahip olarak beni, mücazat kabilinden, 38. piyade alayına kumandan yaptılar.»

Ancak, Atatürk'ün Selânik'teki çalışmalarında büyük başarılar göstermesi üzerine, bu çalışmalardan kuşkulananlar onu Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın marifetiyle İstanbul'a aldırdılar. Atatürk 13 eylûl 1911' de İstanbul'da, Genelkurmay Başkanlığındaki görevine başladı. Daha önce Mahmut Şevket Paşa'nın kurmay başkanı sıfatiyle Arnavutluk harekâtında ve Fransa'nın Picardie manevralarında Osmanlı hükümetinin askerî ataşesi Fethi (Okyar) ile birlikte bulundu (1910).

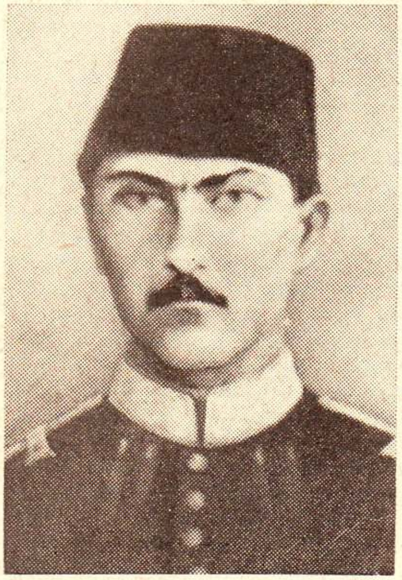
Trablusgarb ve Balkan Savaşı

27 eylûl 1911'de İtalyanlar'ın Trablusgarb'a saldırması üzerine Atatürk Mısır yolu ile Tobruk'a giderek oradaki Türk kuvvetlerinin kurmaylığını ele aldı. 27 kasım 1911' de binbaşılığa terfi eden Atatürk 22 ocak 1912'de Berka'da düşmana karşı hücuma geçerek Türk silâhlı kuvvetlerinin ilk başarısını sağladı, Derne'deki kuvvetlerin başına

Büyük Ata'nın Selânik'te doğduğu ve şimdi müze olan tarihî ev (altta). Annesi Zübeyde Hanım (yanda).

Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi (Atatürk Müzesi'ndeki resimlerden)

geçerek, en güç şartlar içinde, üstün düşman kuvvetlerine karşı koydu.

Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine Avrupa yolu ile Romanya üzerinden İstanbul'a gelen Atatürk Gelibolu yarımadasını korumak üzere Bolayır'da toplanmış olan kuvvetlerin harekât şubesi müdürlüğüne tâyin edildi. Bir müddet sonra bu kolordunun kurmay başkanı oldu. Ordu komutanı bulunmadığından bu görevi de üzerine aldı.

Balkan Savaşı'ndan sonra 27 ekim 1913'te Sofya askerî ataşeliğine tâyin edilen Atatürk'ün 1 mart 1914'te rütbesi yarbaylığa yükseltilerek Bükreş, Belgrat ve Çetine askerî ataşelikleri de ek görev olarak kendisine verildi.

Birinci Dünya Savaşı

Atatürk Birinci Dünya Savaşının başlamasından sonra da, 1915 yılı başına kadar, Sofya'da kaldı. Kendisi Osmanlı Devleti'nin bu savaşa katılmakta acele ettiğine kani idi. Savaşın gelişmesini de büyük bir dikkatle takip ediyor, Almanya ve müttefikleri için savaşın fena sonuçlar doğuracağını yakınındakilere söylüyordu. Ancak, gene de Sofya'da ateşe olarak kalmayı doğru bulmuyordu. Kendisine faal bir vazife verilmesini ısrarla istedi. Bunun üzerine, Tekirdağ'da kurulmasına karar verilen bir tümenin komutanlığına getirildi.

Atatürk'ün 20 gün gibi kısa bir zamanda kurduğu tümen 19. Fırka adiyle Çanakkale savaşlarına katıldı. O sırada Alman Generali Liman von Sanders bu bölgedeki ordunun komutanıydı. Atatürk'ün emrindeki tümen Arıburnu ve Anafartalar'da çok üstün düşman kuvvetlerine karşı savaşarak büyük başarılar kazandı (Bk. Çanakkale Savaşı).

Atatürk 1915'in sonlarında Edirne'deki 16. Kolordu komutanlığına tâyin edildi. 1916 şubatında Diyarbakır'a gitti. 1 nisan 1916'da da generalliğe terfi etti. Buradaki başarılarından ötürü kendisine kılıçlı altın İmtiyaz Madalyası verildi.

1917'de Alman generallerinden Falkenhayn'ın başında bulunduğu Yıldırım Orduları grup komutanlığına bağlı 7. Ordunun komutanlığına getirildi. Bu ordu Halep'te toplanıyordu. Ancak, Atatürk grup komutanının düşüncelerini vatanının aleyhinde gördüğünden ordu komutanlığını bıraktı, İstanbul'a geldi. Gerçekten, Atatürk İstanbul'a geldikten sonra, İngilizler'in yaptıkları bir taarruzla Filistin'in ve Kudüs'ün elden çıkması onun fikirlerinin doğru olduğunu gösterdi. Atatürk Veliaht Vahdettin Efendinin 15 aralık 1917 - 5 ocak 1918 tarihleri arasında yaptığı Almanya seyahatine katıldı. İmparator II. Wilhelm, Mareşal Hindenburg ve Ludendorff'la görüştü ve onlara savaşın kendileri için fena sonuçlar doğuracağını anlatmaya çalıştı.

Atatürk Almanya'dan dönüşünde hastalandı, tedavi için Viyana ve Karlsbad'a gitti. Bu arada V. Mehmet ölmüş, yerine VI. Mehmet adiyle Vahdettin tahta çıkmıştı (5 temmuz 1918). Vahdettin Atatürk'e 7. ordunun başına geçmesini teklif etti.

18 eylûl 1918'de Nablus'un güneyinde yerleşmiş bulunan ordunun başına geçen Atatürk durumun ümitsizliğini ve yeni bir düşman taarruzunun yakın olduğunu gördü. 18/19 eylûl gecesi başlıyan ve çok üstün kuvvetlerle gelişen taarruz karşısında diğer ordular kısım kısım esir düştüğü halde Atatürk kendi ordusunu muntazam bir halde çekmeye muvaffak oldu.

Mareşal Liman von Sanders 30 eylûl 1918' de Atatürk'ü, bozulan 4. ve 8. orduların efradını da vererek Rayak'ta yeni bir savunma cephesi kurmaya memur ettiyse de daha o gün düşman kuvvetleri Şam'a girdi. 5 ekim 1918'de Halep'e gelen Atatürk şehrin kuzeyinde âsi Arap kuvvetleriyle yaptığı savaşı kazanarak düşman ordusunun ilerlemesini önledi. 26 ekim 1918'de de Antakya çevresini fiilî hudutlarımızın içine aldı.

30 ekim 1918'de Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Mondros mütarekesiyle Yıldırım Orduları Grup Komutanı Mareşal Liman von Sanders görevinden ayrılmış ve yerine Atatürk tâyin edilmişti. Atatürk mütareke ahkâmına uyularak kayıtsız ve şartsız teslimi kabul etmedi, emrindeki silâh ve kuvvetleri muhafaza fikrinde olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Yıldırım Orduları Grupu lâğvedildi.

Atatürk ilerideki bir savaşın hazırlıklarını yaparak bir kısım silâh ve cepaneyi emin ellere bırakmayı ihmal etmedi. Böylece Maraş, Urfa, Gaziantep savunmalarının temelini hazırladı. Atatürk, 13 kasım 1918 günü, düşman donanmasının İstanbul limanına girdiği sırada, sessizce Haydarpaşa'ya gelmiş ve karşıya geçerek Beşiktaş'ta, Akaretler'de bulunan annesinin evine varmıştı. İlk işi hükümet adamlarına hatalarını anlatarak millî ülkülere bağlı kuvvetli bir kabine teşkili için onları teşvik etmek oldu. Atatürk bu teşebbüsünden müsbet bir netice çıkmıyacağını gürünce Vahdettin'e müracaat etti, 22 kasım günü kendisiyle görüşerek memleketi kurtarmak için yapılması gereken işleri anlattı. Bu görüşme esnasında padişahtan da birşey beklemenin abes olduğunu anladı.

Millî Mücadele

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda memleket tam anlamiyle düşman nüfuzu altına girmeye başlamıştı. Gittikçe artan yabancı nüfuzunun etkisi altında hükümet zayıflarken bir yandan da ordu terhis ediliyordu. Memleketin kurtulacağından ümitlerini kesenler kendi canlarını kurtarmak kaygısına düşmüşlerdi.

Atatürk bir müddet Perapalas Oteli'nde kalarak oradaki yabancılarla temas edip, onlara memleketin dâvalarını anlatmaya çalıştı. Sonra, Şişli'de bir eve yerleşti (şimdiki Atatürk Müzesi). Burada güvendiği arkadaşlarını topluyor, onlara telkinlerde bulunarak kurtuluş yollarını gösteriyordu. Bu sırada Sofya'da ataşe iken yazdığı «Zabit ve Kumandanla Hasbıhal» adında küçük kitabını yayınladı.

Bir gün Şişli'deki evine arkadaşı Kurmay Albay İsmet Bey'i (İsmet İnönü) davet etti. Ona memleketin kurtuluşu hakkındaki fikirlerini açıkça anlattı. Albay İsmet Bey onun bütün söylediklerini benimsedi, birlikte çalışmaya karar verdiler.

19 Mayıs 1919

30 nisan 1919 tarihinde Atatürk 9. Ordu müfettişliğine tâyin edildi. İlgili makamlarla femasa geçerek, yetkilerini belirten yönetmeliği kendisi hazırladı. Bu arada, bölgesi içinde ve yakınlarında bulunan mülkiye âmirlerinin de kendi direktiflerine uyması için gerekli tebliğlerin yapılmasını sağladı. Atatürk askerî ve mülkî bir müfettiş yetkisini elde ediyor, düşündüklerini kolay başarmak için işine yarıyacak vasıtayı ve beraber çalışacağı arkadaşları temine uğraşıyordu.

Hareketinden önce bazı hükümet erkânı arasında ecnebi komiserleri de ziyaret eden Atatürk'ten şüphelenilmeye başlandı. O zaman hükümet reisi bulunan Damat Ferit Pa-

Atatürk Derne'de Fuat Bulca ile. (Atatürk Müzesi'ndeki resimlerden)

şa bir yemek davetinde bu müfettişliğin mahiyetini anlamaya çalıştı. Yemekten sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Cevat Paşa gizlice: «Bir şey mi yapacaksın, Kemal?» dediği zaman Atatürk «Evet, Paşam, bir şey yapacağım» cevabını verdi.

15 mayıs 1919 günü Yunanlılar İzmir'i işgal etmişlerdi. Veda için Bâbıâli'ye giderek nazırlarla görüşen Atatürk meyus olan bu devlet erkânına «Celâdet gösteriniz» tavsiyesinde bulundu. 16 mayıs 1919 akşamı, bindiği geminin batırılacağı kendisine haber verildiği zaman «Burada kalıp tevkif edilmeye denizde boğulmayı tercih ederim» diyerek küçük ve eski bir gemi olan «Bandırma» vapuru ile yola çıktı.

19 mayıs 1919 pazartesi günü Samsun'da Anadolu toprağına ayak basan Atatürk, bir hafta kadar orada kalarak, 25 mayıs 1919'da Havza'ya gitti. İlk iş olarak Pontus hulyası peşinde koşan Samsun ve civarı Rumlarını yola getirerek asayişi sağladı. Atatürk'ün çok iyi tanıdığı yurtseverler, Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri ve belediyeler vasıtasiyle, başa geçmesini istiyorlardı. Atatürk millî kurtuluş davası yolunda düşündüklerini tatbika, bu arada halkla temasa başladı. Kuvvetli şahsiyeti etrafında kitleler birikiyor, memleketin düşman çizmesi altında bulunan yerlerindeki yurttaşların ıstırabını duyan halk ondan bir şeyler bekliyordu.

28 mayıs 1919'da Havza'dan idare âmirlerine, komutanlara, millî teşekküllere gizli birer tamim göndererek, Türk milletinin içine düştüğü ölüm tehlikesini, yurdun her taraftan düşmanla ve ihanetlerle çevrilmiş bulunduğunu anlattı. Halkı mitinglere, kurtuluş fikri üzerinde birliğe, millî heyecanlara teşvik etti. Ertesi gün de, kolordulara yolladığı bir ordu emriyle her taraftan gelebilecek istilâ ordularına karşı tutulacak savunma sistemini anlattı. Türkiye'yi büyük devletlerden birinin himayesi altına sokmak istiyen Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya da bir protesto telgrafı çekti.

Damat Ferit'in İtilâf Devletleri'nin Paris'te topladıkları sulh konferansına gitme kararını şiddetle protesto için tekrar tamimler çıkardı. Milleti çevresi etrafında topladığını gören düşman, Atatürk'ü İstanbul'a aldırmak için hükümeti tazyika başladı. Atatürk Harbiye Nazırının davetini kabul etmedi, üzerine aldığı işte sonuna kadar çalışacağını bildirdi. Mütareke hükümlerine göre, Diyarbakır'dan toplanan on binlerce tüfek mekanizmasını Samsun'a getiren kervana da el koydu.

Erzurum ve Sıvas Kongreleri

Atatürk artık vakit geçirmeden Millî Mücadele faaliyetine başlamak istiyordu. Anadolu'nun en emin yerlerinden biri olarak kabul ettiği Sıvas'ta «Ecnebî devletlerin nüfuz ve tesirinden tamamiyle âzade kalarak milletin gür sesini cihana duyurmak üzere» bir kongre toplanmasına karar vermişti. Haziran 1919'da tarihî bir genelge (tamim) hazırlıyarak milleti birlikte çalışmaya çağırdı. Bu genelgede memleketin tehlike içinde bulunduğundan, yurdun ve milletin bu tehlikeden ancak kendi azmi sayesinde kurtulabileceğinden bahsederek, Sıvas'ta toplanacak olan büyük kongreyi haber veriyordu.

Atatürk Albay rütbesiyle Anafartalar'da bulunduğu sırada. Sağındaki sonradan Orgeneral olan, o zamanki Kurmaybaşkanı İzzettin Çalışlar. (Atatürk Müzesinden)

Bu arada, Dahiliye Nazırı Ali Kemal vali ve mutasarrıflara gizli bir telgraf çekerek Mustafa Kemal'in azledildiğini, hiçbir sıfatı kalmadığını, artık emirlerinin dinlenmemesini bildirmişti. O sırada, Atatürk, Elâzığ valiliğine gitmekte olan birinin kendisini yakalatmak için tertibat aldığını duymuş, gizlice Sıvas'a hareket etmişti.

Atatürk 27 haziran 1919'da Sıvas'a vardı. Ordu ve halk onu candan karşıladılar. Hemen Elâzığ valisi Ali Galip'i sorguya çekti. Ali Galip ondan özür diliyerek görünüşün böyle olduğunu, aslında ona hizmet etmek istediğini söyledi. Atatürk Sadrazam ve Harbiye Nazırına telgraflar çekerek bu hareketleri protesto etti. Öte yandan, valilere de birer telgraf göndererek milletin hizmetinde olduğunu, vatanı kurtarmak için çalışacağını anlattı.

Temmuz başlarında Erzurum'a geçen Atatürk orada etrafındakilere şöyle diyordu:

«Yapılacak işin, resmî makam ve üniformaya sığınarak idaresi kabil değildir. Bu tarzın bir derecesi olabilir. Fakat artık o devir geçmiştir. Alenen ortaya çıkmak ve milletin hukuku namına yüksek sesle bağırmak, bütün milleti bu sevdaya iştirak ettirmek lâzımdır.»

Atatürk bu sözleriyle artık millî kurtuluş için ortaya atılmak kararını anlattı. Onlar da Atatürk'e, her emrini yerine getireceklerine dair söz verdiler.

Atatürk Erzurum'da askerlikten ayrıldı. Bu arada hem padişah adına Mabeyn Başkâtibinden, hem de Harbiye Nazırından hareketlerinin yabancıların dikkatini çektiğini ve bu işlerden vazgeçmesini bildiren telgraflar aldı. Bu telgraflarda iki ay izinli sayıldığı, istediği yerde istirahat edebileceği bildiriliyordu. Atatürk bu iki telgrafa da Anadolu'dan ayrılamıyacağını bildiren cevaplar verdi.

Erzurum Kongresi 23 temmuz 1919'da toplantılarına başladı, 7 ağustos 1919'da sona erdi (Bk. Erzurum Kongresi). Bu kongrece kabul edilen kararların başında düşman işgalinin kabul edilmiyeceği belirtiliyordu. Kongre bir Heyet-i Temsiliye kurulmasına karar vermişti.

Bir ay geçmeden, 4 eylûl 1919'da, Sıvas Kongresi toplandı (Bk. Sıvas Kongresi). Bu kongrenin başlıca konusunu da Erzurum Kongresi'nde görüşülen hususlar teşkil etti. Atatürk Heyet-i Temsiliye Başkanlığına seçildi.

Bu sırada, Türkiye'deki durum hakkında soruşturma ve araştırmalarda bulunmak üzere Harbord adında bir Amerikan generali Sıvas'a gelmişti. General Harbord burada Atatürk'le görüştü. Atatürk ona kurtuluş hareketinin gayesini anlattı. Amerikan generali bu hareketlerde başarı kazanılmadığı takdirde ne yapmayı düşündüğünü sorduğu zaman Atatürk, ona milletin «Ya kurtuluş, ya ölüm!» azmini belirten şu veciz cevabı verdi:

«Bir millet mevcudiyet ve istiklâlini temin için tasavvuru kabil olan teşebbüsat ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenaleyh millet hayatta oldukça ve fedakârlıkta devam eyledikçe başarısızlık bahis mevzuu olamaz.»

Büyük Millet Meclisi Toplanıyor

Atatürk, Heyet-i Temsiliye'nin başında olarak, 18 aralık 1919'da Sıvas'tan Ankara'ya hareket etti.

Kayseri'ye, Kırşehir'e uğrayıp halkla temaslar yaparak 27 aralık 1919'da ilk defa Ankara'ya geldi.

Ankara'yı millî hareketin merkezi haline getiren Atatürk 23 nisan 1920'de Büyük Millet Meclisini toplayıncaya kadar Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak çalıştı, bu arada, çok ağır şartlar altında, sınırları kuşatan düşmanlarla ve bilhassa İstanbul Hükümeti ve onun Anadolu'da ayaklandırdığı âsilerle uğraşmak zorunda kaldı. İtilâf Kuvvetleri 16 martta İstanbul'u işgal altına almış, 150 Türk aydınını tevkif ettirmiş, Osmanlı hü-

Atatürk Birinci Dünya Savaşı'nda Ordu Komutanı iken

kümetini bir kukla haline düşürerek ona «Kuva-i İnzibatiye» adında bir kuvvet kurdurmuş, kardeş kanı döktürtmek için Anadolu içerilerine sevke başlamıştı.

Buna karşılık Atatürk işgal altındaki yerlerde bulunan bütün subay ve milletvekillerini Anadolu'ya davet ederek, gazetelere bildiri göndererek millî şuuru uyandırmaya devam etti. Değerli şahsiyetinin etrafında fikir, beden ve silâh kuvvetlerini topladı. 23 nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'ni açtı, Meclisin kurulduğunu, askerî ve mülkî idarenin bu Millet Meclisi tarafından yönetileceğini yabancı devletlerin dışişleri bakanlarına bildirdi.

Atatürk Büyük Millet Meclisi'nin 19 ağustos 1920 toplantısında Sèvres (Sevr) Antlaşmasını imzalıyan Osmanlı hükümeti erkânını vatan haini ilân etti, bu antlaşmayı tanımadığını, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bu antlaşma hükümlerini kabul etmediğini bildirdi. 24 eylûlde Türk topraklarına saldıran Taşnakçı Ermenistan'a karşı 28 eylûlde taarruza geçen Şark Cephesindeki Türk kuvvetleri üst üste zaferler kazanarak Sarıkamış, Kars ve Gümrü'yü geri aldılar ve 18 kasımda mütareke ilân edilerek 2/3 aralık gecesi Gümrü Antlaşması imza edildi, böylece Atatürk'ün önderliğiyle, şahsî gayret ve faaliyetiyle meydana getirdiği hükümet kendisini tanıtmış oldu.

Kurtuluş Savaşı

Artık memleketi düşmanlardan kurtarmak için savaşma zamanı gelmişti. Atatürk'ün sarsılmaz azmi ve olaylara nüfuz kabiliyeti etrafındakilerde zaferin mutlaka kazanılacağı inancını uyandırıyordu. Nitekim arka arkaya kazanılan İnönü Zaferleri milletin imanını büsbütün kuvvetlendirmişti (Bk. İnönü Savaşları).

Anadolu'da kurulan, asıl kudretini milletin hürriyet aşkından ve kahramanlığından alan Anadolu hükümeti günden güne kuvvetleniyor, düşmanlara gerçek bir tehlike olarak görünmeye başlıyordu.

İkinci İnönü Savaşı'ndan sonra Atatürk, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin adayları arasından gelen Büyük Millet Meclisi erkânı arasında bir hizipleşme başladığını görüyordu. En küçük meselelerde bile oyların dağılması, fikir birliği, heyecan birliği kalmaması gibi haller gözünden kaçmıyordu. Misak-ı Millî konusunda bir araya geliveren Meclis erkânı arasında «Teşkilât-ı Esasiye» kanunu maddeleri bahis konusu olduğu zaman anlaşmazlıklar başlamıştı. Atatürk bazan şahsî nüfuzu, ikazları ile Meclis arkadaşlarını teker teker ikna etmek zorunda kaldı. 10 mayıs 1921'de Öğretmen Okulu'nun konferans salonunda 151 milletvekilini toplıyan Atatürk «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Meclis Grupu» nu kurdu ve bu grupun başkanlığına kendisi seçildi. Grup I. Büyük Millet Meclisi'nin vazifesi sona erinceye kadar iş gördü, kararların daha kolay alınmasında büyük yardımlar sağladı.

Atatürk 1919 temmuzunda, Erzurum Kongresi başkanı olduğu sıralarda. (Atatürk Müzesi'nden)

Bu arada Türk yurdunun düşmanları, Atatürk'ün başarılarını ancak onun vücudunu ortadan kaldırmakla önliyeceklerini düşünerek Mustafa Sagir adında bir Hintliyi «Hint Müslümanları temsilcisi» sıfatiyle, suikast yapmak üzere Anadolu'ya gönderdiler. Atatürk bu adamdan şüphelendi, kontrol altına aldı. Çok geçmeden bu casus yakalanarak Ankara İstiklâl Mahkemesi kararıyle idam edildi.

Sakarya Zaferi

Atatürk bir yandan iç işlerle uğraşırken bir yandan da yeni bir savaşın hazırlıklarını yapıyordu. Yunanlılar Sakarya çevresinde hücuma geçmişlerdi. Atatürk 5 ağustos 1921'de Büyük Millet Meclisi'nden başkomutan olarak yetki aldıktan sonra 2 ağustosta Polatlı'da cephe karargâhına gitti. Savaş 23 ağustosta başladı ve geceli gündüzlü üç hafta sürdü (Bk. Sakarya Savaşı).

Bu savaşın kazanılmasında Atatürk'ün sarsılmaz iradesinin çok büyük payı vardı. Savaşın ilk sıralarında cephemiz zaman zaman bozuluyordu. Atatürk savaşların bu kısmını şöyle anlatır:

«Meydan muharebesi 100 kilometrelik cephe üzerinde cereyan ediyordu. Sol cenahımız Ankara'nın elli kilometre cenubuna kadar çekilmişti. Ordumuzun cephesi garba iken cenuba döndü, arkası Ankara'ya iken şimale verildi. Tebdil-i cephe edilmiş oldu. Bunda hiç beis görmedik. Hatt-ı müdafaalarımız kısım kısım kırılıyordu. Fakat, derakap, kırılan her kısım en yakın bir mesafede yeniden tesis ettiriliyordu. Hatt-ı müdafaaya çok rapt-ı ümit etmek ve onun kırılmasiyle ordunun büyüklüğü ile mütenasip uzun mesafe geriye çekilmek nazariyesini kırmak için memleket müdafaasını başka bir tarzda ifade ve bu ifademde ısrar ve şiddet göstermeyi faydalı ve müessir buldum. Dedim ki: Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanı ile ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için, büyük, küçük her cüz-i tam, bulunduğu mevziden atılabilir, fakat küçük, büyük her cüz-i tam, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip, muharebeye devam eder!»

«Ölmez Bu Vatan...»

Bu savaştan sonra Büyük Millet Meclisi Atatürk'e «Gazi» unvanını ve «müşir» (mareşal) rütbesini verdi (19 eylûl 1921).

Sakarya Zaferinin Türkiye lehindeki etkileri çok geçmeden görünmeye başlamıştı. 13 ekim 1921'de Kars Antlaşması, 20 ekimde de Fransızlarla Ankara Sözleşmesi imzalandı. Böylece, doğu ve güney sınırlarımız Misak-ı Millî esasları içinde tanınıyor, güney-

Atatürk'ün Millî Mücadele'den sonra çekilmiş resimlerinden biri. (Atatürk Müzesi'nden)

deki Fransız işgal kuvvetlerinin memleketten çekilmesi sağlanıyordu.

Düşmana son ve kesin darbeyi vuracak büyük taarruz için Atatürk bir müddet beklemeyi uygun bulmuştu. Bu konuda B. M. Meclisinde tenkidlere uğradı; fakat Atatürk her türlü tenkide inandırıcı cevaplar veriyordu. Taarruzun gecikmesinin başlıca sebebi hazırlıkların tamamlanmakta olmasıydı.

Atatürk 1 mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Mecilsi'nin üçüncü çalışma yılı başlarken verdiği nutkunu, şair Mithat Cemal'in:

Ölmez bu vatan, farz-ı muhal, ölse de hattâ,
Çekmez kürenin sırtı bu tabut-u cesimi

beytiyle bitirerek, kurtuluş azmini ifade etti.

Başkomutanlık Meydan Savaşı

Başlıyacak büyük taarruzun hazırlıkları ağustos içinde iyice hızlanmıştı. Atatürk komutanlarla gizli görüşmeler yapıyordu. Zaten daha haziran ayında taarruz kararı verilmiş bulunuyordu. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa 6 ağustos 1922'de gizli olarak taarruza hazırlık emrini vermişti. Atatürk, taarruzun tam bir baskın şeklinde olması için gereken bütün dikkati gösteriyordu.

26 ağustos 1922 cumartesi sabahı saat 5.30 da taarruz başladı. Tarihimize Başkomutanlık Meydan Savaşı diye geçen bu şiddetli savaş 30 ağustos 1922'de son buldu (Bk. Başkomutanlık Meydan Savaşı).

«Ordular, İlk Hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!»

Artık düşman yenilmiş, zafer kazanılmıştı. Büyük komutan düşmanın arkasını bırakmamak kararındaydı. Bu maksatla 1 eylül 1922'de: «Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!» emrini verdi. Bozulan düşman şahlanan ordularımızın önünde kaçıyor, Anadolu, adım adım düşmandan temizleniyordu.

Atatürk eşi Lâtife Hanım'la beraber bir gezide

Bu büyük başarının sonucu olarak İtilâf Devletleri mütareke teklif ettiler. Atatürk görüşmelere İsmet İnönü'yü memur etti. 11 ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalandı ve 15 ekimde yürürlüğe girdi.

Atatürk Lausanne (Lozan) Sulh Konferansı'na da en fazla güvendiği arkadaşlarından İsmet İnönü'yü göndermek istiyordu. Bunun için onu önce Hariciye Vekili yaptı, konferansa gidecek heyetin başkanlığına getirdi.

Atatürk 1 kasım 1922'de Meclis'ten çıkardığı bir kanunla Osmanoğullarının saltanatına son verdi. Son Osmanlı hükümdarı VI. Mehmet (Vahdettin) 17 kasım 1922'de, İstanbul'da İngilizler'in «Malaya» savaş gemisine sığınarak memleketten ayrıldı.

14 ocak 1923'te, Atatürk kendisini yetiştiren, zeki, okumuş ve hakikatli bir kadın olan annesini kaybetti. Zübeyde Hanım İzmir'de vefat etti.

29 ocak 1923'te Atatürk, İzmir'de, annesinin de arzu ettiği, Uşaklıgil ailesinden Lâtife Hanım'la evlendi. Bu evlenme sırasında eski âdetleri tamamiyle bıraktı. Perşembe günü yerine pazartesi günü nikâh kıyılmasını istedi ve bu nikâh töreninde Lâtife Hanım da bulundu. (Eski âdetlere göre nikâh kıyılırken, gelin de dahil olmak üzere, kadınlar bulunmazdı).

Türkiye Cumhuriyeti

Atatürk, 8 nisan 1923'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına yeni seçilecek meclisin ilkelerini 9 umde halinde yayınladı. Halk Partisi'nin ana tüzüğünü teşkil eden bu umdelerle, Meclis'e girecek olan milletvekillerinin parti prensiplerini kabul etmiş olmaları gerekiyordu. Atatürk milletvekillerinin siyasî bir anlayış birliğine sahip olmalarını istiyordu.

Atatürk 23 nisan 1923'te tekrar başlıyan Lausanne (Lozan) müzakerelerini büyük bir hassasiyetle takip etti, mütemadiyen verdiği direktiflerle nihayet 24 temmuz 1923'te antlaşmanın imzalanmasını, böylece askerî zaferin siyasî bir zaferle tamamlanmasını sağladı. Artık, Misak-ı Millî sınırları içinde genç, bağımsız bir Türkiye kurulmuştu.

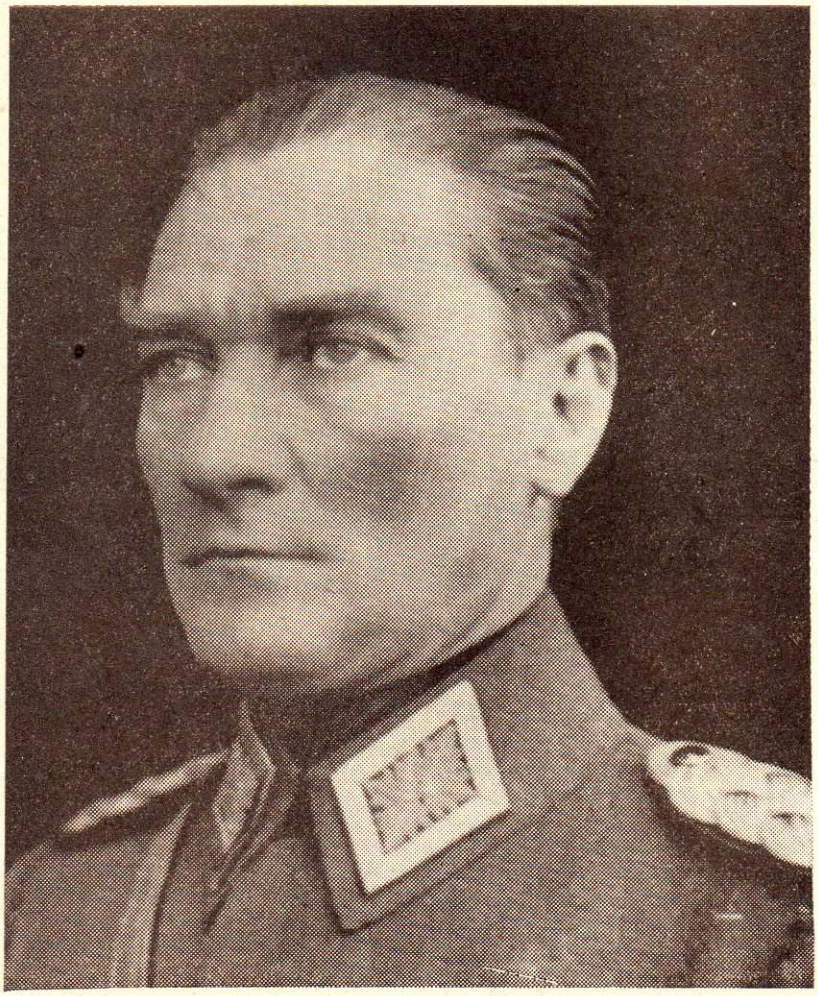
İkinci Büyük Millet Meclisi 11 ağustos 1923'te ilk toplantısını yaptı, Atatürk oy birliğiyle Meclis Başkanlığına seçildi. 13 ekim 1923'te Ankara başkent olduktan sonra ortaya çıkan bir kabine buhranı Atatürk'e Türkiye Hükümetinin idare şekli hakkında tasarlamakta olduğu Cumhuriyet rejimini tatbik fırsatını verdi. Devletin şekli esasen cumhuriyetti, fakat Atatürk önce Misak-ı Millî'yi gerçekleştirmek istemişti.

Atatürk, Fethi Okyar'ın başında bulunduğu İcra Vekilleri Heyetini Çankaya'daki köşkünde toplıyarak istifa etmelerini bildirdi.

16 MAYIS 1919'DA ATATÜRK'LE BİRLİKTE «BANDIRMA» VAPURİYLE GİDENLER :

Miralay Refet	3. Kolordu Komutanı sıfatiyle
Miralay Kâzım (Manastırlı)	Müfettişlik Erkân-ı Harbiye Reisi
Kaymakam Mehmet Arif	Müfettişlik Erkânı Harbiye reisi sânisi
Binbaşı Hüsrev	» Birinci Şube Müdürü
Binbaşı Kemal	» Topçu kumandanı
Miralay İbrahim Tali	» Sıhhiye Reisi
Binbaşı Doktor Refik	» Sıhhıye Reis Muavini
Yüzbaşı Cevat	» Ser yaver
Yüzbaşı Mümtaz	» Erkânı Harbiye mülhakı
Yüzbaşı İsmail Hakkı	» Erkânı harbiye mülhakı
Yüzbaşı Ali Şevket	» Emir zabiti
Yüzbaşı Mustafa	» Karargâh Kumandanı
Mülâzım-i evvel Hayati	» Erkânı Harbiye Reisi yaveri
Mülâzım-i evvel Abdullah	» İaşe Zabiti
Mülâzım-i evvel Hikmet	Refet Beyin yaveri
Mülâzım-i sâni Muzaffer	Atatürk'ün yaveri
Birinci sınıf kâtip Faik	Şifre kâtibi
Dördüncü sınıf kâtip Memduh	Şifre kâtibi mülhakı

Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf, İbrahim Süreyya, Yüzbaşı Osman Nuri, ihtiyat mülâzımı Recep Zühtü, Afganlı mülâzım Abdurrahman Beyler heyete bir müddet sonra Amasya'da katıldılar.

Atatürk 1927 yılında Mareşallik üniformasiyle

Bu hareketiyle, Meclis'teki muhaliflerin kendi başlarına bir hükümet kurup idare edemiyeceklerini göstermek istiyordu. Nitekim Meclis'teki muhalifler hükümeti ellerine almak için bütün gayretlerini sarfettikleri halde güvenebilecekleri bir Vekiller Heyeti listesi çıkaramadılar.

28 ekim 1923 akşamı Atatürk bazı arkadaşlarını yemeğe davet ederek onlara: «Yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz» dedi. İsmet İnönü ile yalnız kaldığı zaman bir kanun tasarısı hazırladı. 20 ocak 1921 tarihli anayasanın birinci maddesinin sonuna «Türkiye Devleti'nin şekl-i hükümeti cumhuriyettir» hükmünü ilâve etti. Kanunun diğer maddelerinde yapılacak değişiklikler belirtildi.

29 ekim 1923 günü, Meclis, İcra Vekilleri Heyetini seçme hususunda büyük bir zorluğa uğramış, Atatürk'ün fikrini sormuştu. Atatürk bazı milletvekilleriyle konuştuktan sonra tasarladığı ve müsveddesini hazırladığı Cumhuriyet teklifini ortaya attı. O gün kabul edilen Cumhuriyet idaresine Atatürk 20.45'te alkışlar arasında ilk Türkiye Cumhurbaşkanı olarak seçildi.

Atatürk'ün Yaptığı Devrimler

Atatürk'ün yapacağı işler Cumhuriyetin ilâniyle bitmemişti. O, memlekette yapılacak daha birçok önemli işler olduğuna inanıyordu. Cumhuriyetin ilânından sonra Halifeliği kaldırmaya karar verdi.

Fikirlerini Meclis'teki arkadaşlarının da benimsemesini sağlıyarak, 3 mart 1924'te çıkarttığı bir kanunla, Halifeliği kaldırdı. Bütün Osmanlı hanedanı mensuplarının Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışına çıkmasını sağladı. Böylece, hâlâ kendisine padişah arıyanların, geri zihniyette olanların hareketlerine bir set çekti.

Atatürk genç Türkiye Cumhuriyeti'nin en ileri görüşlü bir ferdi sıfatiyle memleket meselelerinin halline çalışıyordu. Meclis'ten çıkardığı kanunlarla eğitimin lâyik esaslara dayanmasını sağladı. Şer'iye mahkemelerini kaldırdı, medreseleri kapattı. 1925 yılında orduda kasket ve kep giyilmesini kabul ettirdi.

Atatürk 5 ağustos 1925'te eşi Lâtife Hanım'dan ayrıldı. Bu ayrılış tamamiyle iki tarafın isteğiyle olmuştu. Atatürk'ün, beraber bulundukları müddet içinde eşiyle birlikte gezilere çıkması, Lâtife Hanım'ı toplantılarda bulundurması medeni hamleler için halka verilmiş güzel bir örnekti.

Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'ndaki büyük yardımını daima şükranla anan ve onu takdir eden Atatürk, her vesileyle bundan bahseder, medeni bir insan cemiyeti olarak Türkiye'de kadınla erkeğin eşit haklara sahip olmasını isterdi. Nihayet 1926'da kabul edilen Medeni Kanunla, hukuk alanındaki inkılâbı başardı.

Atatürk'ün arzu ettiği medeni kıyafet devrimi 24 ağustos 1925'te yapıldı. Büyük Önder o gün Kastamonu'ya gitmiş, orada kendisini karşılamaya gelenleri elinde bir panama şapka bulunduğu halde başı açık olarak selâmlamıştı.

Atatürk Kastamonu'da ve İnebolu'da söylediği nutukla her bakımdan medeni bir insan olmamız için, kıyafetimizle, fikrimizle, zihniyetimizle değişmemiz gerektiğini anlattı. Bu konudaki nutukları yurtta duyulur duyulmaz yurttaşlar arasında şapka giyenler belirmeye başladı. Büyük Öncü, yurttaşlarını çok iyi tanıdığı için, onlara önayak olmak lâzımgeldiğini biliyordu.

Seyahattan döndüğü zaman kendisini karşılıyan erkeklerin yarısından fazlasının şapka giymiş olduğunu, kadınların arasında da yüzü açık ve çarşafsız olanların bulunduğunu gördü. Nihayet 25 aralık 1925'te kabul edilen bir kanunla Türkiye'de, fes ve kalpak gibi serpuşların giyilmesi yasak edildi.

Atatürk devrimlerini kendi menfaatlerine aykırı bulan ve dini şahsî kazançlarına âlet eden, kılık kıyafetleriyle halkı aldatmaya çalışan bazı yobazlar ve geri kafalılar Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul hükümeti ve saray tarafından Atatürk aleyhinde harekete geçirilmişti. Bunlar şimdi, fes II. Mahmut zamanında Yunanlılar'dan alınmışken, Türkler'in bütün medeni milletler gibi şapka giymesini İslâm dinine sözde yakıştıramıyorlar, boyuna halkın zihnini çeliyorlardı. Bu yobazlara karşı cephe almak zamanı gelmişti. Daha şapka giyilmeden aylarca önce, 13 şubat 1925'te Doğu illerimizde başlıyan ve başında Şeyh Said'in bulunduğu isyan Atatürk devrimlerine karşı yapılmış bir hareketti. İçlerinde birçok tarikat mensubunun bulunduğu geri zihniyetli insanlar birtakım cahil ve saf kitleleri kandırmış, böylece silâhlı bir ayaklanmaya sürüklemişti.

Bu isyan bir iç savaş halini alıp Cumhuriyet silâhlı kuvvetleri tarafından bastırıldıktan sonra Atatürk 30 kasım 1925'te Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği bir kanunla, boş inanlara bir set çekmek istedi, Türk medeniyetini zaman zaman baltalamış geri zihniyetlerin yuvası bulunan ocakların söndürülmesi için tekkelerin, tarikatların ortadan kaldırılmasını sağladı.

16 aralık 1925 tarihinde Atatürk'ün irşatları üzerine bütün medeni milletlerin kullandığı takvim ve saatin kullanılması da Büyük Millet Meclisi'nce bir kanunla kabul edildi.

Atatürk'e Suikast

Kurtuluş Savaşı'nın başından beri Atatürk'ü çekemiyenler, ona karşı muhalif bir cephe almış olanlar, zaman zaman yüzüne güldükleri, kendisiyle dost geçindikleri halde, bu büyük önderi ortadan kaldırmayı tasarlamışlardı. Devrimler henüz oturmamış, siyasî fikirler henüz istikrar bulmamıştı. Devrimler yüzünden menfaatlerini kaybedenler de pek çoktu. Halkın cehaletinden, inançlarından

faydalanarak onları soyan, sömüren insanların bulunması kötü niyet sahipleri için bir fırsattı. Atatürk bir baştı. Bu baş ortadan kaldırılırsa her şey geriye dönecekti.

İşte memleket ve millet aleyhindeki bu caniyane tasavvurları güdenler, Atatürk'ün bir Batı Anadolu seyahatine çıkmasını fırsat bilerek kendisine suikast hazırladılar. Bu suikastın yeri İzmir'di. Halbuki Atatürk İzmir işgal edildiği günlerde içi kan ağlıyarak Anadolu'ya ayak basmış, yarattığı bir ordu ile müşterek düşmanı İzmir'den denize dökmüştü. İzmir Atatürk'e en fazla minnettar olan bir şehirdi.

Atatürk İzmir yolundayken, 15 haziran 1926'da bu suikast bir ihbar neticesinde meydana çıktı. Atatürk bu haberi Balıkesir'de aldı. Beş, on vicdansızın, tasarladıkları böyle bir suikastle, memleketi bir felâkete doğru götürmek istediklerini görünce, derin bir teessür içinde bulunan vatandaşlarına şöyle dedi:

— «Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.»

Büyük Ata bu sözleriyle, Türk milletine beslediği sevgi ve güveni bir defa daha belirtmişti. Büyük Millet Meclisi Atatürk'ün ölümden kurtuluşunu 3 kasım 1926 tarihli toplantısında resmen kutladı.

Büyük Nutuk

Atatürk, İkinci Büyük Millet Meclisi, 26 haziran 1927'de seçim dönemini tamamlıyarak dağılınca, yeni seçimden önce toplanacak Cumhuriyet Halk Partisi genel kongresinde bir nutuk söylemeye karar verdi. Bu nutkunda Millî Mücadeleye başladığı günlerden beri vukubulan olayları, milletçe sarfedilen gayretleri bir bir anlatmak, yurttaşların gözleri önüne sermek istiyordu.

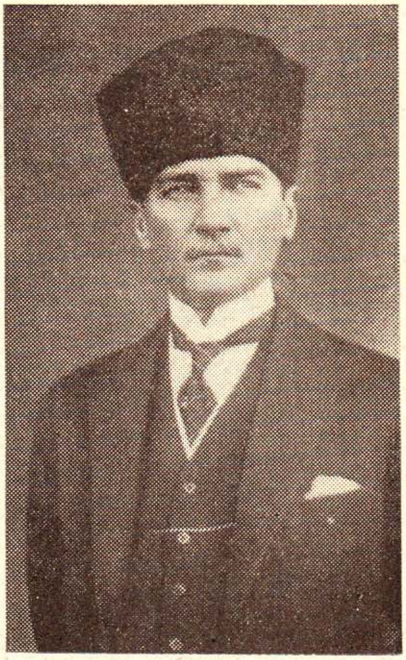
Meclis dağıldıktan sonra, Atatürk 1 temmuz 1927'de İstanbul'a geldi. Bu, 16 mayıs 1919'da ayrıldığı İstanbul'a ondan sonra yaptığı ilk resmî ziyaretti.

C. H. P. Kurultayı 15 ekim 1927'de Ankara'da B. M. M. binasında toplandı. Atatürk Kurtuluş Savaşı'nın bütün askerî ve siyasî safhalarını delilleriyle Türk milletine açıklıyan büyük nutkunu 20 ekim 1927 günü akşamına kadar, 36 saat müddetle okudu.

Büyük Ata tarihî nutkunda yalnız Osmanlı hükümetiyle, dört tarafını saran düşmanlariyle değil, bizzat yanında bulunan, iş birliği yaptığı arkadaşlariyle olan mücadelesini de anlatmıştır ki, zaman zaman kendisinin bu mücadeleler içinde hemen hemen tek başına kaldığı görülmektedir.

Atatürk, nutkunu söylediği kongrede, Halk Partisi'nin bu kongresinin 7 eylûl 1919'da Sıvas'ta kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir devamı olduğunu belirtmiştir.

Atatürk aynı yıl, 4 temmuz 1927'de İstanbulda bulunduğu sırada askerlikten emekliye ayrıldı. Yeni yapılacak seçimlerde milletvekili olan ordu mensuplarının ordu ile ilişiğinin kesilmesi gerekçesi buna sebep olmuştu.

Atatürk Cumhurbaşkanı seçildiği sıralarda. (Atatürk Müzesi'nden)

Bu seçimde Atatürk gene Ankara'dan milletvekili seçildi ve 1 kasım 1927'de ikinci defa Cumhurbaşkanı oldu.

Harf Devrimî

Atatürk Arap harfleriyle okuyup yazmanın güçlüğünü ve pek fazla zaman almasını kültürümüz bakımından mahzurlu görüyor, Lâtin harflerinden alınan bir Türk alfabesini ortaya koymak istiyordu. 1927 yılında alfabeyi değiştirmeye karar verdi, Türk Dil Kurumu'nu topladı. Türk alfabesinin imlâ kuralları tesbit edilince, 1 ağustos 1928'de Atatürk Dil Kurumu'nu İstanbul'a çağırdı. Çalışmaları kâfi görerek harf devrimini millete mal etmeye artık karar vermişti. 9 ağustos 1928 akşamı Sarayburnu Parkı'ndaki gazinoda bir müsamereye davet edilmişti. Atatürk orada toplanan halka, yeni Türk alfabesinin kolaylığını, yüzde doksanı okuyup yazma bilmiyen halkımızın bu alfabeyle çok kısa bir zamanda cehaletten kurtulacağını, bunun dünya milletleri karşısındaki değerini, devrim alanındaki ilerlemenin eskiyi atmakla, zihniyetleri değiştirmekle mümkün olacağını anlattı.

Atatürk'ten gelen her devrimi süratle benimsiyen halk yeni Türk alfabesini öğrenirken Atatürk de halkı teşvik için şehirleri dolaştı, birçok yerde tahta başında millete kendisi ders verdi. 1 kasım 1928'de Meclis'ten çıkan bir kanunla Harf Devrimi gerçekleşti.

Türk Tarihinin Ana Hatları

Atatürk bundan sonra Türk tarihi konusunu ele aldı. Arapça ve Farsçanın hâkim olduğu Osmanlı tarihinde, Türk'ü ve Türklüğü aşağılatıcı bir hava vardı. Atasözlerine kadar işliyen bu yanlış ve haksız zihniyet Atatürk'ün gözünden kaçamazdı. Türk medeniyeti,

ATATÜRK VE ORMAN ÇİFTLİĞİ

ATATÜRK, Cumhuriyet'in ilânından sonra memleketin, askerî zaferler gibi, iktisat ve ticaret alanında da zaferler kazanmasını istiyor, «Millî ekonominin temeli ziraattir» diyordu. Memleketi yeni baştan kalkındırmak için halkı uyarmak ve ona örnek vermek gerektiğine inanmıştı. Bu sebeple, işe Ankara'dan başladı. Kurak istep toprakların ortasındaki Ankara'da modern bir çiftlik kuracaktı.

1925 yılında, ziraat uzmanlarına Ankara yakınlarında böyle bir çiftlik için elverişli bir toprak bulmak vazifesini verdi. Fakat uzmanlar, Ankara'da ve çevresinde böyle bir çiftlik için elverişli arazi bulamadıklarını bildirdiler. Atatürk, bugünkü çiftliğin bulunduğu yerleri gösterdi. Burası kurak bir yerdi, ovada kalan kısmı ise bataklıktı. Tepenin yamaçları aşağılara kadar otsuz ve ağaçsızdı.

— «Burada çiftlik olmaz» dediler.

Atatürk onlara şu cevabı verdi:

— «İşte, istediğimiz yer asıl böyle olmalıdır. Ankara'nın kenarında hem çorak, hem batak, hem de fena bir yer. Burasını biz ıslah edemezsek, kim gelip ıslah edecek!»

Yabancı bir ziraat uzmanı ise, bu fikir karşısında şöyle demişti:

— «Bu öyle bir teşebbüstür ki, elverişsiz toprak ve iklim şartları altında, burada ya sabır tükenir, ya para.»

Fakat, Atatürk için kötü tabiat şartları bile bir engel teşkil etmiyordu. Derhal faaliyete geçti. Arazi istimlâk edildi. Bataklık kurutuldu, çiftlik sahasına giren toprakların bir plân dahilinde, tarıma elverişli hale getirilmesine başlandı.

O günkü çiftlik arazisinin manzarası şöyleydi: Tepenin eteğinde eski bir bina vardı. Toprağı kiracı olarak işleten fakir bir çiftçi çoluk çocuğu ile bu binada oturuyordu. Biraz ileride bir mezarlık göze çarpıyordu. Aşağılar ise bataklıktı. Şimdi, bunların yerinde çiftliğin binaları, tepeyi eteklere kadar gölgeliyen ağaçlar vardır. Hem tarım yapılıyor, hem de hayvan yetiştiriliyor; bu hayvanlardan sağlan sütlerden de peynir, yağ ve yoğurt yapılıyor. Ankara'nın Bira Fabrikası, Hayvanat Bahçesi ve Traktör Fabrikası çiftlik sahası içindedir. Çiftlik arazisi 102.000 dönümdür.

Atatürk, burada, 1925 yılında kurulan bir çadırla işe başlamıştı. Çiftlik arazisini süren traktörü zaman zaman kendisi kullanmıştır.

ATATÜRK'ÜN 10. YIL NUTKU

Türk Milleti!

Kurtuluş Savaşı'na başladığımızın on beşinci yılındayız. Bugün Cumhuriyetimizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır.

Kutlu olsun!

Bu anda büyük Türk milletinin bir ferdi olarak bu kutluluğa kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim, yurttaşlarım.

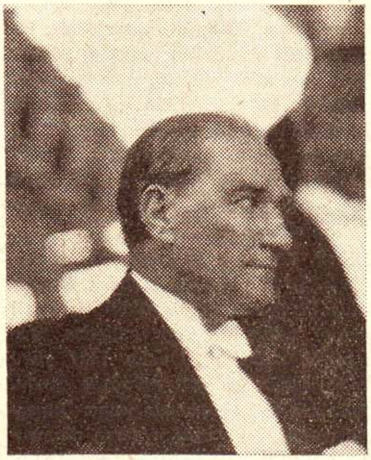
Az zamanda çok ve büyük işler yaptık: bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti' dir.

Bundaki muvaffakıyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârane yürümesine borçluyuz. Fakat yaptıklarımızı asla kâfi görmüyoruz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu en mamur ve en medeni memleketlerin seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için bizce zaman ölçüsü, geçmiş asırların gevşetici zihniyeti değil, asırlarımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmektedir. Geçmiş zamana nisbetle daha çok çalışacağız. Daha az zamanda daha büyük işler yapacağız.

Bunda da muvaffak olacağımıza şüphe yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir.

Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda da yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fıtrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besliyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür. Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onun bütün beşeriyete hakiki huzurunu temin yolunda kendine düşen medeni bir vazifeyi yapmakta muvaffak kılacaktır.

Cumhuriyetin 10. yıldönümünde

Türk milleti, on beş yıldan beri giriştiğimiz işlerde muvaffakıyet vadeden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, bu sözlerimin hiçbirinde milletimin hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım. Bugün aynı inan ve katiyetle söylüyorum ki, millî ülküye tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medenî âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır.

Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş medeni vasfı ve büyük medenî kabiliyeti, bundan sonraki inkişafiyle, âtinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Türk milleti!

Ebediyete akıp giden bu on beş senede, büyük millet bayramını daha yüksek şereflerle, saadetlerle huzur ve refah içinde kutlamanı gönülden dilerim.

Ne mutlu Türküm diyene!

29 ekim 1933

Türk sanatı, Türk tarihi tamamiyle inkâr ediliyordu. Türklerle Avrupalılar arasında tarih boyunca gelip geçen savaşların Avrupalılar üzerinde yarattığı kin dünya edebiyatı gibi dünya tarihine ve dolayısiyle Türk tarihine tesir etmişti.

Büyük imparatorluklar, hanlıklar kurmuş, Avrupa en ilkel bir hayat yaşarken parlak bir medeniyete ulaşmış bulunan Türkler'in bütün başarısı başkalarına mal edilmekteydi. Türkler'in Sarı Irktan olduklarını, kabiliyetsizliklerini ileri süren Avrupalılar, üzerinde yaşadığımız, medeni eserlerle süslediğimiz yurdumuzu bile bize lâyık görmüyor, Anadolu'yu kendilerine mal etmek istiyor, bu iddiayı her siyasi buhranda ileri sürüyorlardı.

Atatürk, Türk'ün ve Türklüğün ne olduğunu gerçek cephesiyle kendi çocuklarımıza olsun tanıtma zamanı geldiğine çoktan kani idi. Haksız, iftiracı ve kinci tesirlerin altında yanlış yazılmış olan tarih kitaplarımızın üzerinde 1929 yılında çalışmaya başlıyan Atatürk, kendi görüşlerine katılan tarih bilginlerine tarih konusu ve kaynakları üzerinde çalışmalarını bildirdi, onların çalışmalarını yakından takip etti. 1930 yılı başlarında, dinlenmekte bulunduğu Yalova'da tarih üzerindeki çalışmalarını hızlandırdı, hemen hemen kendi kaleminden çıkan, pek az sayıda basılarak tarih çalışmalarına rehber teşkil eden ve bir anket mahiyetinde olan «Türk Tarihinin Ana Hatları» nı yazdı.

Atatürk'ün kurduğu tarih bilginleri heyeti (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti) 15 nisan 1931'de resmî bir dernek haline geldi, sonradan Türk Tarih Kurumu adını aldı. 1931-1932 yıllarında, okullarda okutulan tarih kitapları böylece meydana geldi. 1932 yılında Ankara'da tarih uzmanları, öğretmenler ve profesörlerden kurulu Birinci Türk Tarih Kongresi'ne başkanlık eden Atatürk tenkidleri, tartışmaları, raporları derin bir ilgiyle takip ederek gerçeğe ulaşma yolunu aradı.

Dil Devrimi

Atatürk Türk dilinde de bir devrim yapılmasının gerektiğine inanıyordu. Arap ve Fars dillerinin karışmasiyle özelliğini kaybetmiş bulunan anadilimiz üzerinde araştırmalar yapmak, dilimizi bizim olmıyan kelimelerden, karışık tabirlerden temizlemek lâzımdı. 1 temmuz 1932'de Atatürk, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni kurdu. Yurdumuzun tanınmış Türk dili uzmanlarından teşkil edilen bu cemiyet daha sonra Türk Dil Kurumu adını aldı. 26 eylül 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nda açtığı Birinci Dil Kurultayı'nda Atatürk, Türk dilini kendi benliğine kavuşturmak için nasıl çalışılacağı hususunda yapılan tartışmaları ve alınan kararları dikkatle takip etti.

Ekonomide Bağımsızlık

Her bakımdan bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti meydana getirmek istiyen Atatürk bağımsızlığın ana şartlarından birinin de ekonomi olduğunu çok iyi takdir etmiş, «iktisadî istiklâl olmadıkça millî istiklâl olamaz» demişti. Daha Lausanne (Lozan) Sulh Antlaşması imzalanmadan önce, 17 şubat 1923'te İzmir'de İktisat Kongresini açtığı zaman ekonomi politikamızın ne olması gerektiğini anlatmıştı. Atatürk ekonomik kalkınmamızın önemine dikkati çekmiş, ekonomimizin muhtaç olduğu büyük sermayenin yabancı kaynaklardan gelmesinde mahzur görmemiş, fakat bu yabancı sermaye için kapitülâsyonlardaki şartlara dayanan hiçbir imtiyaz verilmiyeceğini bildirmişti. Yüzyıllarca millî ekonomimizi, şahsi teşebbüsleri, küçük sermayeyi ezmiş bulunan kapitülâsyonların tesirinden kurtulunca küçük sermaye sahiplerini teşvik eden Atatürk 26 ağustos 1924'te İş Bankasını kurdurmuş, istihsali sağlıyan çiftçinin ve köylünün «Memleketin Efendisi» olduğunu bir nutkunda belirttiği gibi, Ankara'nın kıraç topraklarında, her türlü tarım tesislerini haiz Orman Çiftliğini meydana getirmiş, kendi parasiyle meydana çıkardığı bu tesisleri daha sonra memlekete bağışlamıştı.

Atatürk'ün Dış Siyaseti

Atatürk dış siyasette bağımsızlıklara saygı gösteren, kinsiz bir siyaset takip etmişti. «Yurtta sulh, cihanda sulh» politikasını kurması Lausanne'dan sonra başka milletler arasında da Türkiye'nin itibar ve sevgi kazanmasını sağlamış, bölge dostluk paktları, saldırmazlık antlaşmaları yapılmış, bu hareket-

lerden doğan güvenle Türkiye 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmaya davet edilmişti.

Türk milletine yepyeni bir çehre veren Atatürk askerî dehası, siyasi davranışı ve cihan sulhuna karşı gösterdiği hassasiyetle bütün dünyanın dikkatini üzerine çekmiş ve birçok hükümdar onunla şahsan görüşmek arzusunda bulunmuşlardı. Muhtelif fâsılalarla İstanbul'a, Ankara'ya gelen hükümdarlar onunla tanışmış, siyasi görüşlerini takdirle karşılamışlardı.

Atatürk sadece kendi memleketimiz için değil, milletlerarası münasebetler için de barışı kendisine gaye edinmişti. Bilhassa bizimle komşu olan memleketler arasında tam bir barış hüküm sürmesi en çok arzuladığı şeylerden biriydi.

1933 yılından sonra Avrupa'da bir siyasi buhran başlamıştı. Atatürk memleketimizin güvenliğini ve komşu memleketler arasında barışı sağlamak için Balkan Antantını meydana getirdi (1934). Öte yandan, Doğuda Sadâbâd Paktı imzalandı (1937). Ayrıca Lausanne (Lozan) Antlaşmasiyle Boğazlar askersiz bir bölge haline getirilmiş bulunuyordu. 1936'da imzalanan Montreux Antlaşmasiyle bu kayıt da kaldırıldı.

Atatürk'ün dünya görüşü millî düşüncelerle insanî düşünceleri birbirinden ayırmazdı. Ona göre milletlerarası münasebetler millî olduğu kadar insanî duygular üzerine de kurulmalıydı.

Kendisi bu hususta şunları söylemiştir:

— «Eğer devamlı sulh isteniyorsa, kitlelerin vaziyetlerini iyileştirecek beynelmilel tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın heyet-i umumiyesinin refahı açlık ve tazyikin yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, aç gözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde terbiye edilmelidir.»

Yapılan antlaşmalar sonunda bazı yabancı devlet başkanları memleketimize gelerek Atatürk'ü ziyaret ettiler: 4 ekim 1933'te Yugoslavya Kıralı Aleksandar, 16 haziran 1934'te İran Şahı Rıza Pehlevî Türkiye'ye geldi. 4 eylûl 1936'da İngiltere Kıralı VIII. Edward Türkiye'ye gelerek Atatürk'le görüştü.

Atatürk Soyadı

Atatürk, B. M. Meclisinin 24 kasım 1934 tarihli toplantısında kabul ettiği özel bir kanunla bu soyadını almıştır. Kendisinden ilk defa Ata Türk diye bahseden Saffet Arıkan'dır. Saffet Arıkan, Türk Dil Kurumu başkanı bulunduğu sırada radyoda yaptığı bir konuşmada (26 eylûl 1934) büyük önderimizden Ata Türk diye bahsetmiştir.

Atatürk Hastalanıyor

Atatürk 1938 yılının ilk aylarında Yalova ve Bursa'ya gitti. Termal Oteli yeni yapılmıştı 22 ocak 1938'de Yalova'ya giderek bu otelin ilk misafiri oldu. 1 şubat 1938'de Gemlik'te yapılan Sunî İpek Fabrikasının açılış töreninde bulunduktan sonra ertesi gün de Bursa'da kurulan Merinos Fabrikası'nın açılışında bulundu. Kendisini karşılıyan Bursalılar'ın şiddetli bir yağmur yağmasına rağmen tezahüratta bulunmalarına karşılık Atatürk de açık bir otomobille şehre girmişti. Çelik Palas

ATATÜRK HALK ARASINDA

Atatürk 1924'te Bursa'yı ziyaretleri sırasında İstanbul'dan gelen Darülelhan (Konservatuvar) üyesi hanımlarla birlikte

Atatürk İstanbul Üniversitesi'nde öğrenciler arasında. (Atatürk Müzesi'nden)

Atatürk 1933 yılında Florya'da kayıkta, halk arasında

ATATÜRK'ÜN VECİZELERİ

Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet beşeriyet-i mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakat edemez.

Muhterem milletime şunu tavsiye ederim ki, sinesinde yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki cevher-i asliyi çok iyi tahlil etmek dikkatinden bir an feragat etmesin!

Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kaniyle ıslanmadıkça, terkolunamaz.

Benim başkaca ikinci bir saadetim olacaktır ki o da, dâva-yi mukaddesimize başladığımız gün bulunduğum mevkie rücu edebilmekliğim imkânıdır. Sine-i millette serbest bir fert olmak kadar dünyada bahtiyarlık var mıdır? Vâkıf-ı hakayik olan, kalb ve vicdanında mânevi ve mukaddes hazlardan başka zevk taşımıyan insanlar için, ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamatın hiçbir kıymeti yoktur.

Milletime şunu da ihtar ettim ki, kendimizi cihanın hâkimi zannetmek gafleti artık devam etmemelidir. Hakiki mevkiimizi, dünyanın vaziyetini tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir! Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz.

İslâm dini hürriyet-i efkâra maliktir.

Ümid-i istikbal ile pür-galeyan gençler taze ve temiz canlarını feda ettiler: Memleketi kurtarmak için. Memleketi, şahıslarından ve ihtiraslarından başka bir şey düşünmiyen politikacılar elinde oyuncak yapmak için değil!

Bugün vâsıl olduğumuz netice, asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulıyan kanların bedelidir.

Bugün vatanımızda bir millî kudret varsa o cereyan, felâketlerden ders alan milletin kalb ve dimağından doğmuştur.

Ancak kendilerinden sonrakileri düşünen milletler, milletlerini yaşamak ve ilerlemek imkânlarına nail ederler.

Basın milletin müşterek sesidir.

Dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir.

Fikirler, cebir ve şiddetle, top ve tüfekle asla öldürülemez.

Herkes mebus olabilir, vekil olabilir, hattâ cumhurreisi de olabilir, fakat sanatkâr olamaz.

Yeni Türkiye Devleti temellerini süngü ile değil, süngünün dahi dayandığı iktisadiyatla kuracaktır.

Memleketi temelinden yıkan, milleti esir ettiren iç cephenin düşmesidir.

Millî Mücadele, şahsî hırstan değil, millî idealden doğmuştur.

Bu topraklarda hak sahibi olmak, herkesin bir iş görmesi esasına dayanacaktır.

Cumhuriyet ahlâk-ı fazilete dayanan bir idaredir. Cumhuriyet fazilettir.

Milletlerin hayatı tehlikeye maruz kalmadıkça harb bir cinayettir.

Eğer şunun bunun teveccühünden kuvvet almaya tenezzül ederseniz, halinizi bilmem, fakat âtiniz çürük olur.

Bütün bu muvaffakıyetler yalnız benim eserim değildir ve olamaz. Bütün bu muvaffakıyetler bütün milletin tevhid-i mesaisi neticesidir.

Nihayetsiz bir hürriyet kabil-i tasavvur değildir. Hakların en büyüğü olan hakk-ı hayat bile mutlak değildir.

Ne mutlu Türk'üm diyene!

Bir dinin tabiî olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lâzımdır.

Kadınlarımız, eğer milletin hakikî anası olmak istiyorlarsa erkeklerimizden ziyade münevver ve faziletkâr olmaya çalışmalıdırlar.

Hürriyetin de, müsavatın da, adaletin de nokta-i istinadı hâkimiyet-i milliyedir.

Samimiyetin lisanı yoktur. Samimîyet kabil-i izah değildir; o gözlerden ve nâsiyelerden anlaşılabilir.

Türkler'in vatan sevgisi ile dolu olan göğüsleri mel'un ihtiraslara karşı daima demirden bir duvar gibi yükselecektir.

Medenî olmıyan insanlar medenî olanların ayakları altında kalmaya mahkûmdurlar.

Atatürk'ün NUTUK'undan

Anonim Şirketindeki hisselerini, Bursa'daki köşkünü, köşkün tamiri için de bankada bulunan parasını Bursa belediyesine bağışladı.

Atatürk Yalova ve Bursa seyahatlerinde kendisini üşüttü. Zayıf düşmüştü. Çankaya'daki köşkte bir müddet dinlenmesi gerekti. Rahatsızlığı fazla endişelenecek bir derecede olmamakla beraber, her ihtimale karşı Fransa'dan iç hastalıkları uzmanı Prof. Fissenger getirildi. Yapılan muayene sonunda, hastalığın kısa bir dinlenmeyle geçeceği hakkında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğince yayınlanan bildiri bütün yurtta geniş bir ferahlık uyandırdı.

Atatürk 11 mayısta, Ankara'da, Marmara Köşkü'nde, millete hediye ettiği çiftliklerinin ve Ankara belediyesine bağışladığı bazı arsa ve yapıların, Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağışladığı Ulus Basımevi ile o civardaki arsanın hibe vesikalarını yetkili memurlar huzurunda imzaladı.

19 mayıs 1938 Spor ve Gençlik Bayramı gösterilerini seyrettikten sonra Güney illerimizde bir inceleme gezisine çıkan Atatürk, Silifke ve Mersin'e gitti. Birkaç gün Mersin'de kalarak oradaki birliklere küçük ölçüde tatbikat yaptırıp Adana'ya döndü. Bu, büyük askerin ordusu ile yaptığı son yakın temastı. Bu gezi kendisini pek yormuştu. Ankara'ya uğrayıp tedavi ve dinlenme için İstanbul'a gitti.

Uzman hekimlerin yaptıkları konsültasyon sonunda Atatürk'ün karaciğerinden mustarip olduğu anlaşıldı. Fransa'dan Prof. Fissenger, Berlin'den Prof. Bergmann, Viyana'dan da Prof. Epinger davet edilerek hastalığın tedavisi hakkında fikirleri alındı. Yurdun en muktedir hekimleri de daimî tedavi heyetine katıldılar.

1 haziran 1938'de Atatürk için alınan «Savarona» yatı İstanbul'a gelmişti. Atatürk uzun müddet bu yatta kalıp dinlendi. Devlet işlerini buradan idare etti, bakanların ziyaretini burada kabul etti. Hastalığının ciddî olduğu duyuluyor, hakkındaki endişeler yurdun her yanında üzüntü uyandırıyordu.

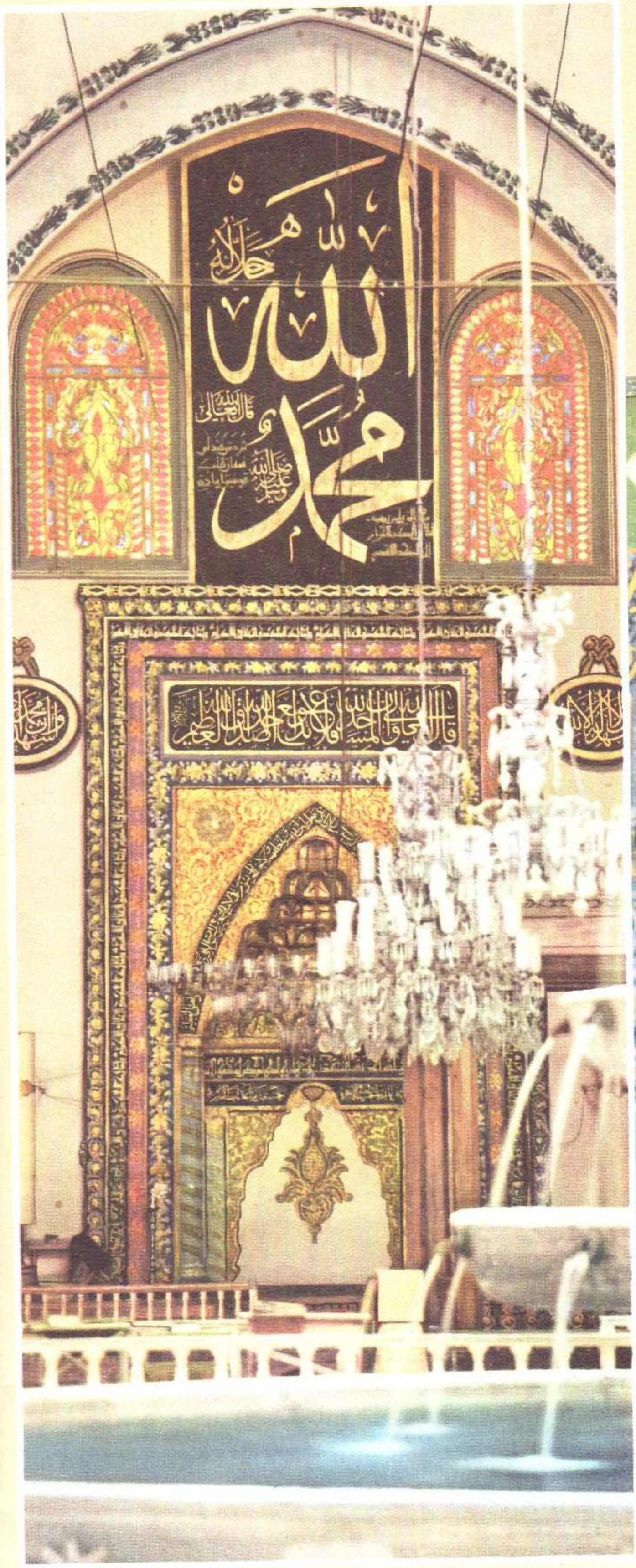
4 temmuz 1938'de Hatay'ın bağımsız bir devlet olması Atatürkün son çalışmalarının bir neticesiydi. Fakat Atatürk artık ciddî şekilde hastaydı. 18 ekimde bildiriler yayınlanarak, sağlık durumu hakkında millete bilgi verilmeye başlandı. 22 ekimde hastalığın düzelmeye yüz tutmuş olduğu bildirildi. Fakat Atatürk Cumhuriyetin XV. yıldönümü töreninde Ankara'ya gidemedi. Bu büyük bayramın sevincine bütün yurtta derin bir üzüntü karışmıştı. Atatürk bitkin bir halde yatarken orduya bir mesaj yazdırdı ve bunu yatağının içinde kendisi düzeltti.

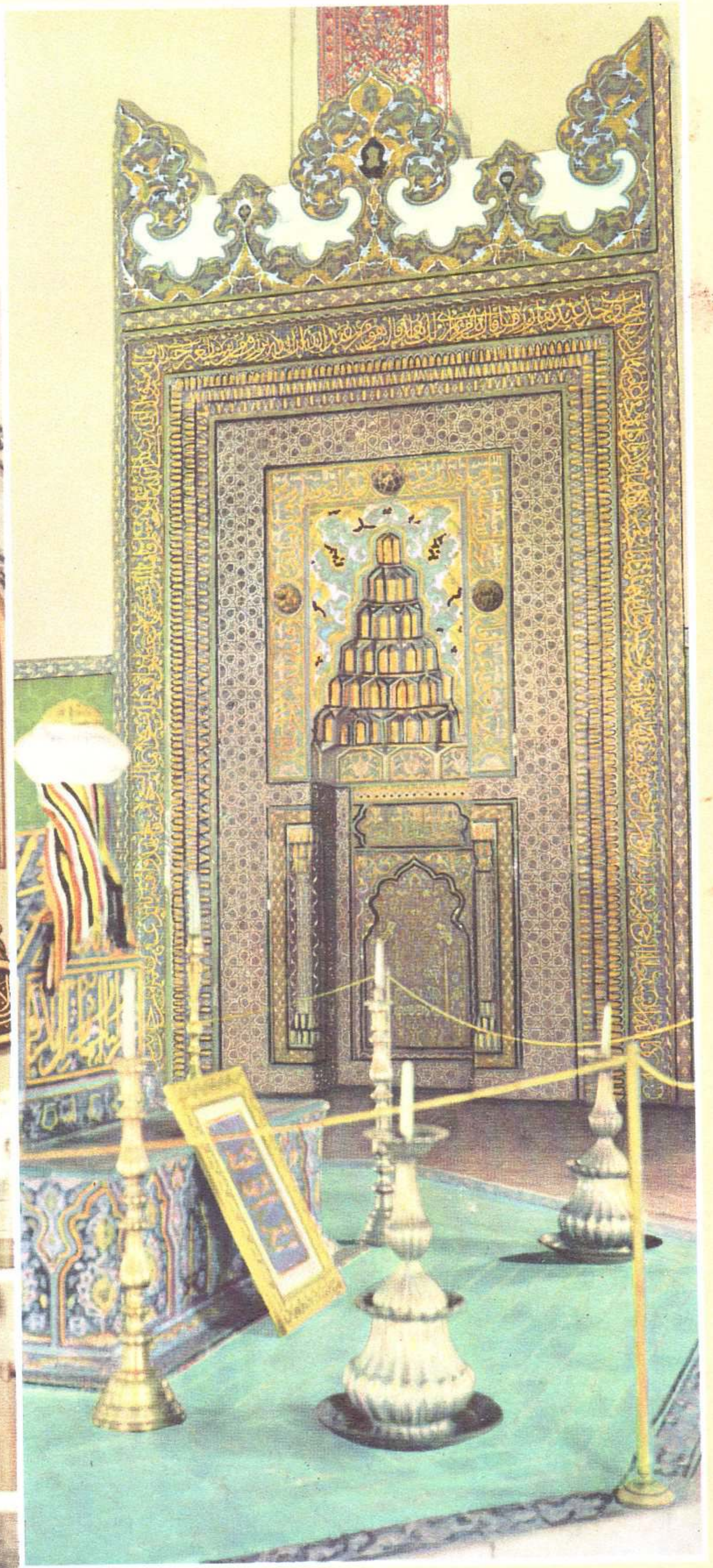
Orduya Son Sözleri

Büyük Önder, asker ve subay arkadaşlarına son hitabı olan bu mesajda şöyle diyordu:

«Zaferleri ve mazisi insanlık tarihi ile başlıyan, her zaman zaferlerle beraber medeniyet nurlarını taşıyan kahraman Türk ordusu!

«Memleketi en buhranlı ve müşkül anlarında, zulümden, felâket ve musibetlerden ve düşman istilâsından nasıl korumuş ve kurtarmış isen, Cumhuriyet'in bugünkü feyizli devrinde de askerlik tekniğinin bütün mo-

YEŞİL TÜRBE — Bursa'da I. Mehmet Türbesi.

ULU CAMİ — Bursa'nın en büyük camisi

dern silâh ve vasıtalariyle mücehhez olduğun halde vazifeni aynı bağlılıkla yapacağına hiç şüphem yoktur.

«Bugün, Cumhuriyet'in on beşinci yılını mütemadiyen artan büyük bir refah ve kudret içinde idrak eden büyük Türk milletinin huzurunda, kahraman ordu, sana kalbî şükranlarımı beyan ve ifade ederken büyük ulusumuzun iftihar hislerine de tercüman oluyorum.

«Türk vatanının ve Türk camiasının şan ve şerefini, dahilî ve haricî her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibaret olan vazifeni her an ifaya hazır ve âmade olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inan ve itimadımız vardır. Büyük ulusumuzun orduya bahşettiği en son sistem fabrikalar ve silâhlar ile bir kat daha kuvvetlenerek büyük bir feragat-i nefis ve istihkar-ı hayat ile her türlü vazifeyi ifaya müheyya olduğunuza eminim. Bu kanaatle kara, deniz, hava ordularımızın kahraman ve tecrübeli komutanları ile subay ve eratını selâmlar ve takdirlerimi bütün ulus muvacehesinde beyan ederim.

«Cumhuriyet bayramının on beşinci yıldönümü hakkınızda kutlu olsun.»

ATATÜRK'ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ

Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden mahrum etmek istiyecek, dahilî ve haricî, bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve Cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmiyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok nâmüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakrü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen, Türk istiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Atatürk'ün Ölümü

8 kasım 1938'de Atatürk'ün sağlık durumu hakkında yayınlanan dokuzuncu bildiride, hastalığının normal seyrinden çıkarak sıhhatinin yeniden ciddiyet kesbettiği bildirildi. Yabancı uzmanların da katıldığı konsültasyon sonunda Atatürk'ün karnından su alınması icabettiği anlaşıldı. Dikkat ve ihtimamla yapılan bu ameliye Atatürk'ün ömrünü ancak birkaç gün için uzatabilecekti.

9 kasım gecesini koma içinde geçiren Atatürk, artık erimiş, sönmeye yüz tutmuştu. Ertesi sabah, 10 kasım 1938 günü, sabahleyin saat 9.05'te Türk milletinin kurtarıcısı, eşsiz kahraman Atatürk hayata gözlerini yumdu.

Atatürk'ün ölümü haberi bütün Türkiye'de göz yaşları içinde karşılandı. Bütün ulus onun için gerçekten ağladı.

16 kasımda Dolmabahçe Sarayı'nda bayrağa sarılı tabutu, muhteşem bir katafalk üzerinde halkın ziyaretine arzedildi. Üç gün, üç gece gözleri yaşlı halk seli, generallerin ve subayların ihtiram nöbeti tuttukları bu muhterem tabutun önünden geçtiler.

Dolmabahçe Sarayı'nın tören salonunda 19 kasım 1938 cumartesi günü Atatürk'ün cenaze namazı Profesör Şerafettin Yaltkaya tarafından kıldırıldı. Büyük Başkomutanlarının tabutunu omuzları üzerine alan on iki general onun cenazesini sarayın önüne getirilen top arabasına kadar taşıdılar. Gülhane Parkı rıhtımından alınan tabut bir torpidoya konuldu, «Yavuz» zırhlısına geçirildi.

«Yavuz» büyük mateme katılmak için yabancı devletlerin gönderdikleri harb gemileriyle Büyükada açıklarına kadar uğurlandı. Gece İzmit'ten özel bir trene konulan cenaze, yol boyunca gözleri yaşlı halkın önünden geçerek, 20 kasım 1938 pazar günü Ankara'ya getirildi.

Tabutu trenden gene on iki general alarak top arabasına koydular. Cenaze yüz bir pare topla selâmlandı, Büyük Millet Meclisi önüne konulan katafalka yerleştirildi. Ankara halkı büyük ölünün önünde saygı geçişini yaptı. Ertesi gün muhteşem bir törenle Büyük Millet Meclisi önünden alınan cenaze Etnografya Müzesi'ne getirilerek hazırlanan mermer lâhde konuldu.

Daha sonra Atatürk'ün tabutu 10 kasım 1953'te Etnografya Müzesi'nden alındı, ayrı bir törenle Anıt-Kabir'e nakledilerek ebedi istirahatgâhına tevdi edildi.

O'nun peşinde bütün millet ağladı.

Bibliyografya:

ATATÜRK'ün eserleri:

Nutuk. (1927: 2 cilt; 1934: 3 cilt; 1938: tek cilt; 1951-59: 3 cilt).

Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri: (Türk Tarih Kurumu, 1959).

Atatürk hakkında yüzlerce eser yazılmıştır. Bunların adlarını, yazarlarını basıldığı yer ve tarihlerini şu eserlerde toplu olarak bulabilirsiniz.

Atatürk Bibliyografyası (Dr. Herbert Melzig, 1941, 1944); Atatürk ve Devrim Kitapları Kataloğu (Muharrem Doğdu Mercanlıgil, 1953); Atatürk ve Devrimleri Bibliyografyası. (M. Orhan, 1957); 10 kasım - 31 aralık 1938 Günlerinde Türk Basınında Atatürk İçin Yazılmış Yazıların Bibliyografyası (Sami Nabi Özerdim, 1958). İsmail Arar Kütüphanesi Kataloğu, 1. cilt: Atatürk. Kurtuluş Savaşı, Devrimler ve Cumhuriyet Türkiyesi ile ilgili kitaplar (İsmail Arar, 1960).

Atatürk'e Şiirler

KURTARICIYA

....
Ne mutlu sana ki doğduğun toprak
Dünyanın en mutlu bucağı oldu:
Zaferle diktiğin alevden bayrak
Her ırkın hürriyet sancağı oldu.

Bunun her damlası bir tenerdır ki,
Yayılan ışığı bütün beşerin,
Dikenli yollarda bir ülkedir ki,
Kanıyan ayakla yürüyenlerin.

Mehmet Emin Yurdakul

GAZİ'YE İSTİDA

....
Sen dâhisin, buna çoktan inandık:
Melkûresiz rehberlerden çok yandık.
Garpta şarklı yaşayıştan usandık;
Kurtar bizi beynelmilel hüsrandan!

Göster şimdi ilmî, hausî hedefler
Âlim, şair, kumandan da hep asker...
Her şey olur; yalnız iste, emir ver...
Kurtar bizi meskenetten, hüsrandan!

Sürümüzde bir kurt çoban kalmasın,
Tepemizde gizli düşman kalmasın,
Düşmanların dostu hakan kalmasın;
Kurtar bizi bu yaldızlı yılandan!

Abdülhamit gerçi Kızıl Sultan'dı,
Buna nisbet yine o bir insandı...
Çok mâsumlar fetvasına aldandı:
Kurtar bizi artık kara sultandan!

Ziya Gökalp

ATATÜRK'E

....
Ey hırs-ü haset dişli, siyah pençeli sırtlan!
Ey kalbi çamur, gözleri kör, kapkara küfran
Tırmanma büyük şanına kim râyidedir o;
Tarihe kurulmuş oturan âbidedir o.
Maziye sarıldıkça düşer, toprak olursun,
Ardınca koşan yıldırım olsan yorulursun.
Nisyanları sokmaz ebediyet eşiğinden,
Revzenleri var mâbedin göz bebeğinden
Koynunda şafaklar gülen âfâkı dolaş dur
Hiçbir gecenin böyle sabah olduğu yoktur.

Hüseyin Siret Özsever

GAZİ

Türk çocuğu! İyice bak ve tanı;
İstiklâl güneşi bu baştan doğdu;
Salgından kurtardı güzel vatanı,
Bütün düşmanları yurdundan kovdu.

Türk kızı! Yüksel de göklere kadar,
Altın yıldızlardan işle bir çelenk;
Ayın bahçesinden çiçekler kopar,
Gazinin önüne ser, ışık ve renk.

Türk oğlu, rüzgârlar olsun sana at,
Doğudan batıya müjdeler taşı,
Gazi'yi gönlünün içinde yaşat:
De ki: Zafer olsun onun yoldaşı!

Cihan tarihini süsledi adı,
Ey büyük milletim, övün ve sevin,
Bir benzeri daha yaratılmadı.
Dünyada bir tane senin «Kemal» in!

Halide Nusret Zorlutuna

İNKILÂP TÜRKÜMÜZ

Bir ummanız, ucumuz görünmüyor dumandan,
Toprağı baştan başa kuşatıyor yolumuz
Coşkun akışımızda görür bize her bakan
Dalgalar sayısınca açık alın, dinç omuz.

Başımızın çelengi anayurt çiçekleri,
Kimimiz bilgi eri, kimimiz kanad eri,
Bir gün-bakışlı adam bize dedi «İleri!»
Asırlar aşıyoruz ürperişsiz, korkusuz.

Üstümüzde süzülen ışık kanadlı şahin,
Bilinmez hangi ufku seçecek durmak için,
O, sonsuz ufuklara doğru gider güneşin,
Arkasından akıyor, akıyor, akıyoruz.

Vasfi Mahir Kocatürk

O GELİYOR

....
Yıl, 1919.
Mayısın on dokuzu,
Ufukta duran gemi gitgide yaklaşıyor.
Sanki harlı bir ateş
Yakıyor ruhumuzu.
Beklemek üzüntüsü her gönülden taşıyor.
Üzülmemek elde mi?
Hız yüklü, inan yüklü, umut yüklü bu gemi!

O umut yayıldıkça ruhlara sıcak sıcak,
O hız doldukça bütün damarlara kan gibi,
Gizli gizli inliyen her yürek canlanacak,
Ateşler püskürecek uyuyan volkan gibi!

Gittikçe büyükleşen
Gölgene dikilmekten
Karardı gözlerimiz.
Koş, atıl gemi, sana engel olmasın deniz!

Ak saçlı dalgaları birer birer kes de gel!
Kuşlar gibi uç da gel, rüzgâr gibi es de gel!

Celâl Sahir Erozan

BÜYÜK ATA'YA

....
Ölüm bu vatanı koydu Ata'sız,
Hepimiz öksüzüz, günümüz gece;
İsmini andıkça ağlıyacağız,
Dilimizde adın ilk ve son hece.
Kör olsun sana yaş dökmiyen, Ata'm,
Derdimi kimlere döküp anlatam!

Bağışla, yanıldım, hayır, ölmedin;
Göklerde değil, gönüllerdesin;
«Soyumun kalbine geçeyim,» dedin.
Gönülden gelecek her zaman sesin.
Her zaman ırkıma Büyük Baş, Ata'm,
Tanrılaş gönlümde, tanrılaş, Ata'm.

Nurettin Artam

ATATÜRK'Ü ANKARA'DA KARŞILARKEN

Gene on beş sene evvel gibi Gazi geliyor.
Gene on beş sene evvelki kadar yükseliyor.

Gene başlarda oturmuş, gene göklerde başı,
Yıldırımlar gene bir eski silâh arkadaşı.

Ölümün bitmiyen ufkunda yatarken gene sağ
Bir avuç toprak olurken gene yüksek, gene dağ.

Gene bir memleketin satveti bir tek emeli;
Koca bir yurdu tutarken gene sapsağlam eli.

Çürüyen göğsü için tak-ı zaferler gene dar,
Gene sağdır, gene sağlamdır, O, hem dünkü kadar,

Ona matemle... Hayır, sade taabbütle eğil;
Ölüdür, doğru, fakat öldüğü hiç belli değil.

Mithat Cemal Kuntay

ATA'MA AĞIT

....

Ben mi yazacaktım göçüm gününü
Dökerek ardından böyle göz yaşı?
Ben ki ona büyük gezilerinde
Oldumdu bir küçük yol arkadaşı.

En son durağına varmadan ömrün,
Kapadı yolunu bir mezar taşı...
Büyük kurucusu Cumhuriyetin,
Hürriyet âşıkı milletin başı.

Kemalettin Kamu

10.11.39 DA ATATÜRK'E SESLENİŞ

On bin yıl herkese boşa baş vurduk;
Bütün bir ırk, seni aradık durduk,
Sana geldik sonsuz mesafelerden;
Sıyrıldık sayısız efsanelerden.
Tek sana inanan akıllarız biz;
Sen selsin, mecranda çakıllarız biz...
Her yıl biz o damar, her yıl o kan sen;
Bak: Kalblerden çağıl çağıl akan sen
Seninle gönüller her an temasta.
«Atatürk» dendi mi, doğrulur hasta;
«Atatürk» dendi mi dolar gözümüz,
«Atatürk... Atatürk» bu, baş sözümüz;
Başını bekliyor her boş duran diz;
Biz bir gün saparsak fırlar kalbimiz
Yola düşer birden açtığın izde;
Adın besmeledir her işimizde.
Açar al gülümüz her sonbaharda!
Yarın bir iskelet olsak mezarda
«Atatürk» çağrışır kemiklerimiz:
Nimetinle dolu iliklerimiz...
17 milyonda tek sevgi, tek hız,
Seni yaşatmaya yaşamaktayız.
Ölümden ne irkil, ne de ürk, Ata'm!
Bak; her Türk bir parça Atatürk, Ata'm.

Behçet Kemal Çağlar

ON KASIM

....

Yıl otuz sekiz on kasım perşembe
Hatırdan çıkmıyacak bir sonbahar
Sarsılıyor İstanbul yedi tepe
Yaman esmiş Dolmabahçe'de rüzgâr

Gerçek olamaz olsa olsa bir düş
Dokuzu beş geçe Atatürk ölmüş
Böyle toptan bir yas nerde görülmüş
Beraber ağlıyoruz kurtlar kuşlar

Bu memlekete en çok hizmet eden
Bu aşk ile dağlara gücü yeten
On sekiz milyonun omzunda giden
Ata'm Ankara sırtlarında yatar.

Cahit Sıtkı Tarancı

Dünya O'nun İçin Ne Dedi

BENİM teessürüm iki türlüdür. Evvelâ böyle büyük bir adamın kaybından dolayı bütün dünya gibi müteessirim. İkinci teessürüm ise bu adamla tanışmak hususundaki şiddetli arzumun husulüne artık imkân kalmamış olmasıdır.

Franklin D. Roosevelt

ATATÜRK'ÜN ölümüne bugün, haysiyetin artık bir hâtıradan başka bir şey olmadığı bir âlemde, büyük bir devlet adamı, büyük bir asker, yüksek derecede meziyet sahibi bir şahsiyet olarak ağlanmaktadır. İngiltere evvelâ cesur bir düşman, sonra da sadık bir dost olarak tanıdığı büyük adamı selâmlamaktadır.

İngiliz basınından

ATATÜRK, fevkalâde bir devlet adamı, harb sonrası dünya tarihinin en mühim simalarından birisiydi. Atatürk'süz Türkiye büyük bir devlet olamazdı.

Fin basınından

ATATÜRK, şahsiyetlerinin kuvvetiyle milletleri dahilen ve haricen değiştiren harb sonrası şefleri arasında daima hususi bir yer işgal edecektir. O, yeni Türkiye'nin yaratıcısı ve kurucusu olmuştur. Yakın Doğu'nun şimdiki çehresini bu büyük insan tesbit etti. Almanya Atatürk'ün eserine ve mücadelesine hayrandır. Onda, tarihi eseri hürriyeti seven bütün milletler için bir sembol olarak kalacak kudretli bir şahsiyet görmektedir. Atatürk tarihin büyükleri arasında ebedî bir surette gözükecektir. Türk milletine yeni bir medeniyet, kuvvetli ve feyizli bir devlet miras bıraktı Türkiye'nin, Almanya'da haset edilmeksizin takdir ve teslim edilen bu mirası korumasını temenni ediyoruz.

Alman basınından

TÜRKİYE'NİN Büyük Şefinin vefatı karşısında İtalyan milleti dost Türkiye'nin teessürüne iştirak eder. Atatürk'ün ölümü ile Yakın Doğu'nun tekâmülüne birinci derecede âmil olan son derece kuvvetli bir şahsiyet zayi olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin bu matemli gününde İtalyan milleti dost memlekete en derin muhabbetlerini gönderir.

İtalyan basınından

ATATÜRK'ÜN ölümü herkeste hayranlık uyandıran Türkiye için azim bir kayıptır. Onun kahramanlığı ve dehası Türkiye'nin istiklâlini yaratmış ve kalkınmasını temin etmişti. Bu kayıp Fransa için de çok acıklıdır. Çünkü Atatürk, onun sadık ve dürüst bir dostu idi. Gene bu kayıp sulh dâvası için de çok elimdir Zira bu büyük devlet şefi yorulmaz bir surette bu dâvanın korunmasına çalışmaktaydı. Türk milletinin bu büyük matem gününde duyduğumuz ıstırabın ne kadar geniş olduğunu takdir edersiniz.

Fransız basınından

HER memleket, milleti zafer, refah ve saadet yolunda ilerleten büyük adamlarına heykeller dikecektir. Fakat Türkiye'nin Kemal Atatürk'ün heykelinin yapılmasında kullanılacak taşı bulmak için dağlarını deşmesi, karıştırması icap edecektir. Zira Türkiye herkesin haset ettiği bir adama, dostlarının ve düşmanlarının hayran olduğu bir deha adamına kaybı yalnız Türkiye için değil, bütün medeniyet ve dünya için bir kayıp teşkil eden bir adama malik bulunmak bahtiyarlığına nail olmuştur.

Yunan basınından

ATATÜRK KRONOLOJİSİ

Atatürk gibi ulu bir insanın, tarih yaratmış bir büyük adamın hayatındaki olayları böyle dar bir çerçeve içine sığdırmak elbette ki imkânsızdır. Biz burada, Atatürk'ün ve büyük eserinin tam bir kronolojisine ancak temel olabilecek başlıca önemli olayların özetlenmiş bir listesini vermekle yetiniyoruz.

1881 — Selânik'te dünyaya geldi.
1893 — Kemal adını aldı.
1899 — (13 mart) İstanbul'da Harb Okulu'na girdi.
1903 — Üsteğmen oldu.
1905 — (11 ocak) Kurmay Yüzbaşı olarak okulu bitirdi.
1905 — Şam'da 5. Ordu'ya tâyin edildi.
1906 — (Ekim) Şam'da «Vatan ve Hürriyet» Cemiyeti'ni kurdu.
1907 — (20 haziran) Önyüzbaşı oldu.
1907 — (Eylûl) Makedonya'da 3. Ordu'ya tâyin edildi.
1909 — (13 nisan) Hareket Ordusu Kurmay Başkanı olarak İstanbul'a hareket etti.
1910 — Arnavutluk harekâtına katıldı.
1911 — (13 eylül) İstanbul'da Genel Kurmay'da vazife aldı
1911 — (Ekim) İtalyan Savaşı için Tobruk'a gitti.
1911 — (27 kasım) Binbaşı oldu.
1912 — (9 ocak) Tobruk taarruzunu idare etti.
1912 — (24 kasım) Bolayır'da hareket şubesi müdürlüğüne tâyin edildi.
1914 — (1 mart) Bükreş, Belgrat, Çetine ataşemiliteri ve Yarbay oldu
1915 — (25 nisan) Kocaçimentepe'de düşman taarruzunu durdurdu.
1915 — (1 haziran) Albay oldu.
1915 — (8/9 ağustos) Anafartalar Grup Komutanlığına tâyin edildi.
1915 — (10 ağustos) Kalbinin üzerine isabet eden bir misketten saati sayesinde kurtuldu. Anafartalar'dan düşmanı geri püskürttü.
1915 — Edirne'de 16. Kor. Komutanlığına tâyin edildi.
1916 — (27 şubat) Edirne'den Diyarbakır cephesine hareket etti.
1916 — (1 nisan) General oldu.
1916 — (7 ağustos) Bitlis ve Muş'u kurtardı.
1917 — (Mart) 2. Ordu komutanlığına tâyin edildi.
1917 — (Temmuz) Halep'te toplanan 7. Ordu komutanlığına getirildi.
1917 — (5 eylûl) 7. Ordu ile Suriye'ye gitti.
1917 — (15 aralık) Vahdettin'le Almanya'ya gitti. 5 ocak 1918'de döndü.)
1918 — (7 ağustos) Nablus'taki ordunun başına geçti.
1918 — (26 ekim) Halep kuzeyindeki düşman taarruzunu durdurdu.
1918 — (31 ekim) Yıldırım Orduları Grup komutanlığına tâyin edildi.
1919 — (30 nisan) Karadeniz bölgesindeki Rum eşkiyayı tedibe ve 9. Ordu müfettişliğine tâyin edildi. (Bu vazifenin adı 15 hazirandan sonra 3. Ordu Müfettişliği olmuştur.)
1919 — (16 mayıs) «Bandırma» vapuru ile Samsun'a gitmek üzere İstanbul'dan yola çıktı.
1919 — (21 haziran) Delegeleri Sıvas Kongresi'ne çağırdı.
1919 — (8 temmuz) Askerlikten ve müfettişlikten istifa etti.
1919 — (23 temmuz) Erzurum Kongresi'ne başkan seçildi.
1919 — (4 eylûl) Sıvas Kongresi'ne başkan seçildi.
1919 — (12 eylûl) Heyet-i Temsiliye başkanı oldu.
1919 — (7 kasım) Erzurum'dan milletvekili seçildi.
1919 — (27 aralık) Ankara'ya geldi.
1920 — (16 mart) İstanbul'un işgalini yabancı parlementolar nezdinde protesto etti.
1920 — (19 mart) Türkiye yurtseverlerini Ankara'ya çağırdı.
1920 — Ankara'dan milletvekili seçildi.
1920 — (23 nisan) Büyük Millet Meclisi'ni açtı.
1920 — (11 mayıs) İstanbul hükümeti tarafından idama mahkûm edildi.
1921 — (5 ağustos) Başkomutan oldu.
1921 — (12 ağustos) Polatlı'da Başkomutan sıfatiyle ordunun başına geçti.
1921 — (13 eylûl) 22 gün ve 22 gece süren Sakarya Meydan Savaşı'nı kazandı.
1921 — (19 eylûl) Gazi ve Mareşal unvanını aldı.
1921 — (13 ekim) Kars Antlaşmasını yaptı.
1922 — (20 ağustos) Taarruz hazırlığı için Akşehir'e gitti.
1922 — (26 ağustos) Büyük Taarruzu idareye başladı.
1922 — (30 ağustos) Başkomutanlık Meydan Savaşı'nı kazandı.
1922 — (1 eylûl) «Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!» emrini verdi.
1922 — (10 eylûl) İzmir'e girdi.
1922 — (Ekim) Halkın isteği üzerine Bursa'ya gitti.
1923 — (14 ocak) Annesi Zübeyde Hanım öldü.
1923 — (29 ocak) Lâtife' Hanım'la evlendi.
1923 — (29 ekim) İlk Cumhurbaşkanı seçildi.
1925 — (5 ağustos) Lâtife Hanım'dan ayrıldı.
1925 — (24 ağustos) İlk defa şapka giydi
1926 — (15 haziran) İzmir suikasti meydana çıktı.
1926 — (3 ekim) İlk heykeli dikildi. (Sarayburnu heykeli)
1927 — (1 temmuz) Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İstanbul'a ilk defa geldi.
1927 — (4 temmuz) Askerlikten emekliye ayrıldı.
1927 — (15-20 ekim) Büyük Nutkunu okudu
1927 — (1 kasım) İkinci defa Cumhurbaşkanlığına seçildi.
1927 — (4 kasım) Ankara'da Etnografya Müzesi önüne heykeli dikildi.
1928 — (9 ağustos) Sarayburnu'nda Lâtin harflerinin kabulü hakkında tarihî nutkunu verdi.
1928 — (29 ağustos) Dolmabahçe Sarayı'nda Türk dili ve yeni Türk harfleri hakkında görüşmek üzere memleketin bilginlerini topladı.
1928 — (3 kasım) Harf Devrimi'ni yaptı.
1931 — (15 nisan) Türk Tarih Kurumu'nu kurdu.
1931 — (4 mayıs) 3. defa Cumhurbaşkanı seçildi.
1932 — (1 temmuz) Ankara'da I. Tarih Kongresi'ni topladı
1932 — (22 eylûl) Dil Kurultayı toplantısına başkanlık etti
1933 — (29 ekim) Meclis'te 10. Yıl Nutku'nu söyledi.
1934 — (24 kasım) Atatürk soyadını aldı
1935 — (1 mart) 4. defa Cumhurbaşkanı seçildi.
1947 — (6 ocak) Hatay işleriyle ilgili olarak Konya'ya gitti.
1937 — (11 mayıs) Çiftliklerini hazineye, bir kısım emlâkini Ankara belediyesine bağışladı.
1937 — (16 ağustos) Trakya manevralarına gitti.
1938 — (19 mayıs) Güney illeri gezisine çıktı.
1938 — (14 haziran) Hasta olduğu için «Savarona» yatında istirahate çekildi.
1938 — (27 haziran) «Savarona» da çekilmiş son resimleri gazetelerde yayınlandı.
1938 — (15 eylûl) Vasiyetnamesini hazırladı.
1938 — (29 ekim) Cumhuriyetin 15. yıldönümünde Ankara'da bulunamadı, yazdığı mesaj okundu.
1938 — (8 ekim) Hastalığının arttığı bildirildi.
1938 — (10 kasım) Vefat etti.
1938 — (16 kasım) İstanbul'da tabutunu halk tavaf etti.
1938 — (19 kasım) Cenazesi İstanbul'dan ayrıldı.
1938 — (20 kasım) Cenazesi Ankara'ya vardı.
1938 — (21 kasım) Cenazesi Etnoğrafya Müzesi'nde muvakkat kabre defnedildi.
1944 — (9 ekim) Anıt-Kabir'in temel atma töreni yapıldı.
1953 — (10 kasım) Atatürk'ün nâşı Etnoğrafya Müzesi'ndeki muvakkat kabrinden alınarak Anıt-Kabir'e nakledildi.

ATATÜRK KÖPRÜSÜ

İstanbul'da Haliç üzerindedir. Beyoğlu yakasında Azapkapı'yı, İstanbul yakasında da Unkapanı'nı birbirine bağlıyan, madenî ve dubalar üzerine kurulmuş bir köprüdür. Köprünün projesini Fransa Köprüler ve Yollar Genel Müfettişlerinden M. Pigeaud 1930 yılında yapmış, köprü ancak 1935 yılı sonlarında ihaleye çıkartılabilmiştir. İhale bedeli 1.585.665 liradır. Köprünün boyu 477, eni 25 metredir.

Bu köprü yapılmadan önce, bulunduğu yerde bir başka köprü vardı. Unkapanı Köprüsü denilen bu köprü sonradan kaldırıldı, o zamanki Galata Köprüsü eskiyip, yerine yenisi yaptırılınca Unkapanı Köprüsü'nün bulunduğu yere getirildi.

Yeni köprü 1936'da tamamlandı ve Atatürk Köprüsü adı ile açıldı

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (Bk. ÜNİVERSİTELERİMİZ)

ATÂULLAH (Hoca), Atâullah Atâî Ahmet

XVI. yüzyılda yaşamış bir Türk bilginidir. Doğum tarihi bilinmiyor. Birgi'de doğmuş, 1571'de İstanbul'da ölmüştür. 1547'de Rüstem Paşa Medresesine müderris, 1550'de Şehzade Selim'e öğretmen olmuş, II. Selim tahta geçince (1566), Padişahın hocası tâyin edilerek değerlendirilmiştir. Bayram kutlama törenleri protokolunda herkesten önce gelirdi, Padişah da, ona karşı saygısını göstermek üzere, ayağa kalkardı. II. Selim'in üzerindeki nüfuzu ile memleket işlerine karışmıştır.

ATAY, Falih Rıfkı (1894-)

Tanınmış Türk yazarı ve gazetecisidir. İstanbul'da doğdu, yüksek tahsilini İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde yaptı. 1908 devriminden sonra «Tanin» gazetesinde gazeteciliğe başladı. Bir yandan gazete ve dergilere yazılar yazarken bir yandan da Babıâli Mektubî Kalemi'ne devam etti (1913). Bir zaman sonra oradan da Dahiliye Hususi Kalemine kâtip olarak geçti.

Falih Rıfkı Atay

Birinci Dünya Savaşı'na yedek subay olarak katılan Falih Rıfkı Atay bir müddet 4. Ordu kumandanı Cemal Paşa'nın emir subayı olarak Kudüs ve Suriye'de bulundu, hattâ bu arada resmî görevle bazı Avrupa seyahatlerine de katıldı. Harbin sona ermesiyle Bahriye Hususi Kalem Müdür muavinliğinde bulundu. O sıralarda iki arkadaşiyle beraber «Akşam» gazetesini kurdu (1918). Devrim aleyhinde bulunanlarla şiddetli bir savaşa girişen Atay 1922'de Bolu'dan milletvekili seçildi, 1950 yılına kadar milletvekili kaldı. Bu arada «Hâkimiyet-i Milliye», «Milliyet», «Ulus», gazetelerinin başyazarlığını yaptı. 1950'de siyasi hayattan çekilerek kendini tamamen gazeteciliğe verdi Kısa bir müddet «Cumhuriyet» gazetesine haftalık sohbetler yazdıktan sonra bir arkadaşı ile birlikte «Dünya» gazetesini kurdu.

Bibliyografya:

Eski Saat (1933); Ateş ve Güneş (1918); Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya (1930), Denizaşırı (1931); Yeni Rusya (1931); Zeytindağı (1932); Moskova, Roma (1932); Roman (1932); Londra Mektupları (1934); Bizim Akdeniz (1934); Tuna Kıyıları (1938); Hind (1944); Yolcu Defteri (1946).

ATEBRİN

Sıtma tedavisinde kininin yerini tutan sentetik bir ilâçtır. Ticarette sarı renkli haplar halinde kullanılır. Kimyasal yapısı bakımından bir 9-amino-akridin türevidir.

ATEŞ

Odun, kömür, ot gibi maddelerin yanmasiyle ısı ve ışığın birlikte belirmesi ateşi meydana getirir. Eski insanlar ateşten çok korkmuşlar, onu gökten inen bir şey sanarak tapmaya başlamışlardı. Eski Yunan filozofları bütün kâinatın ateş, hava, toprak ve su gibi dört ana maddeden meydana geldiğini ileri sürmüşlerdi.

İlk insanların ateşi yıldırım düşen bir ağacın yanmasından veya alev püsküren yanardağlardan görüp öğrendikleri sanılmaktadır. Uzun araştırmalar sonucunda, insanların çok eski zamanlardan beri ateşi bildikleri, ısınmak, yiyeceklerini pişirmek, vahşi hayvanları korkutup kaçırmak için ateşten faydalandıkları anlaşılmıştır. Taş Çağında, balta yapmak üzere çakmaktaşını kestikleri zaman taştan ateş çıkarılabileceğini, odunları birbirine sürtmekle ateş elde edilebileceğini görmüşlerdir. Daha sonraları güneş ışınlarına cam mercek tutmakla ateş elde etmenin mümkün olduğunu bulmuşlardır.

İnsanlar ateşi faydalı bir şekilde kullanmakla beraber esasını, neden ileri geldiğini anlıyamamışlardı. Sonradan yapılan araştırmalar ateşin bir nevi oksitlenme olduğunu ortaya çıkardı. Bu bakımdan, ateşin oksijene ihtiyacı vardır. Kapalı bir yerdeki alev, etrafındaki oksijeni yakıp bitirdikten sonra kendiliğinden söner. Bunun için, ateşin daha hızlı yanmasını sağlamak üzere, yelpaze veya körük kullanılır.

Ateş Nasıl Doğar

Ateşin meydana gelmesi için sıcaklığa ihtiyaç vardır. Bir maddenin yanmaya başlaması onun kimyasal özelliklerine, hava veya diğer gazların basıncına bağlıdır. Meselâ çok eskiden insanlar kuru odunları birbirine sürterek ateş yaktıkları zaman odunun yanabilecek hale gelebilmesi için çok zamana ve kuvvete ihtiyaç bulunduğunu görmüşlerdi. Bunun yanıbaşında kibritin yanma derecesine gelmesi odundan daha kısa bir sürtünmeye ihtiyaç gösterir.

Bitkisel ve hayvansal yağlardan birçoğunun yanma derecesi çok daha düşüktür. Bunlar hızla oksitlenip çok miktarda ısı meydana getirirler. Bundan dolayı uzun müddet kapalı yerlerde bırakılırsa birdenbire parlayıverirler. Yağa batırılmış paçavra, kâğıt, yünlü parçalar vs. gibi maddelerin ani olarak yanmaya başlamaları çok görülmüştür. Taşkömür, mangal kömürü, ot gibi cisimler, büyük yığınlar halinde bırakıldıkları takdirde, bazan, meydana gelen ısıdan ötürü, yangına sebep olurlar.

Ateş yakmaya çalışan ilkel insanlar. Üstte bir değneği tahtaya sürten, altta iki avuç arasında döndüren iki insan görülüyor.

Ateş Niçin Söner

Maddelerin yanmasından meydana gelen ısı derecesi o cismin yanma derecesine eşit veya ondan fazla ise ateş yanmakta devam eder. Meselâ abanoz gibi sert ağaçlar yanmak için yüksek ısıya ihtiyaç gösterirler. Böyle bir ağacın dalı ateşe sokulunca dalın ucu yanmaya başlar, fakat ateşten çekilince kendiliğinden söner. Çünkü dalın ucundaki ısı derecesi, abanozun yanma derecesinden düşük olduğu için ateş devam edemez.

Yanan kibritin üfleyince sönmesini de aynı şekilde izah edebiliriz. Üflediğimiz zaman nefesimiz ısıyı alır, kibritin ısı derecesini yanma derecesinin altına düşürür. Gene aynı sebepten, yanan bir ateşin üzerine boşaltılan su, ateşi söndürür.

Bir ateşin ısısı kimyasal maddelerin oksijenle birleşmesindeki hızına bağlıdır. Bu hız da mevcut oksijen miktariyle ilgilidir. Eğer bir demir teli bir kibrit alevine tutarsak demir tel yanmaz. Fakat kibriti demir tele bağlayıp kibriti yaktıktan sonra demir ve kibriti bir kavanozdaki saf oksijen gazına tutarsak demir telin parlak kıvılcımlarla yandığını görürüz.

Alev Çıkarmıyan Ateşler

Bazı cisimlerin ateşleri alevli, bazılarının alevsizdir. Alevin bulunuşu ısının yanmakta olan cisimden gaz çıkardığını ve bu gazın havadaki oksijenle birleştiğini gösterir. Isınan mumdan çıkan gazlar parlak bir alev meydana getirir. Bunu ispat etmek için, bir

müddetten beri yanmakta olan mumu üfliyerek söndürünüz. İnce bir duman şeridinin çıktığını görürsünüz. Yanmakta olan bir kibriti sönmüş bulunan fitilin bir iki parmak kadar üstünde dumana tutarsanız küçük bir alevin aşağıya uzayıp fitili yeniden yaktığını görürsünüz.

En parlak alevlerin en sıcak alevler olması gerekmez. Su meydana getirmek için oksijenle birleşen hidrojen alevi, normal şartlar altında gözle görülmiyecek kadar zayıftır, fakat ısı derecesi çok yüksektir.

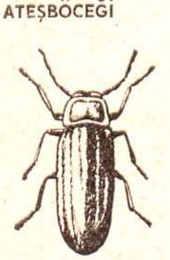
ATEŞ (Hastalıkta)

Çeşitli sebeplerden insan ve bazı hayvanlarda vücut ısısının yükselmesine «ateş» denir. Isının yükselmesiyle beraber kalb atımı hızlanır, nabız sıklaşır, nefes alma çabuklaşır, iştah azalır. Hasta çok susar, dili paslanır, sindirim güçleşir, kabız artar, idrar koyulaşır ve azalır. Ateşi yükselen hastada yorgunluk, dalgınlık, başağrısı, çalışmaya karşı isteksizlik görülür. Geceleri huzursuzluk çoğalır, sinirlilik fazlalaşır, hattâ, çok şiddetli olursa, sayıklama bile görülür.

Sağlam insanda sıcaklık derecesi koltuk altında 37° den aşağıdır. Bu sıcaklık dil altında ve makatta 0,3 - 0,5° kadar bir yükseklik gösterir. Bir kimsenin vücut ısısı günün çeşitli saatlerinde değişik olabilir. Sabahları saat 6 ile 8 arasında en düşük, akşamüstleri 5-7 arasında da en yüksektir.

Ateş 37,5° yi geçince o kimsenin ateşi var demektir. Ateşli hastalıklarda ateş 40-41° ye kadar yükselir, hattâ nadir olarak bazan 42° nin de üstüne çıktığı görülür. Bu da ölüm tehlikesine işaret sayılır. Bazı hastalıklarda da, aksine olarak, ateş normalin altına düşer. Bu da tehlikelidir. Ateş orta beyindeki ısı merkezinin ateş yapan cisimler tarafından tembih edilmesiyle meydana gelir. Modern doktorlukta ateş düşürmek için bunu meydana getiren sebebin ortadan kaldırılmasına çalışılır. Ateşli hasta 18° de ısıtılmış, iyi havalanan sessiz bir odada yatırılmalıdır. Hastanın muntazam bir şekilde dışarıya çıkmasını sağlamalı, yiyecek olarak da sindirimi kolay şeyler vermelidir. Meyva suları, hoşaf, unlu çorbalar, et suları, ayran, süt gibi hafif yiyecek ve içecekler tercih edilmelidir. Hasta ayrıca lüzumlu olan C vitaminini alabilmek için de portakal ve limon suları içmelidir. İlâç olarak kinin ve penisilin gibi ilâçlardan faydalanılır.

ATEŞBÖCEĞİ

Ateşböceği

Kınkanadlılardan 8-10 mm. büyüklüğünde bir böcektir. Erkek ve dişilerinin karınlarının alt tarafında parlama organları vardır Ateşböcekleri ilkbahar ve yaz akşamları güzel ışık saçarlar. Dişilerinin kanadı olmadığından uçamazlar, toprak ve yaprakların üzerinde dolaşırlar. Erkekleri uçuşur, ışıkları ile birbirlerini bulurlar. Bu ışığın yanıp sönmesi, kanadlarının açılıp kapanmasından ileri gelir.

ATHENA

Athena

Yunan mitolojisinin en önemli gök tanrıçalarından biridir. Ünlü şair Omiros, şiirlerinde Athena'dan Tanrılar Tanrısı Zeus'un çok sevdiği kızı olarak bahseder, onu birçok bakımlardan babasına benzetir. Athena'nın tercih ettiği kahraman, savaş hilelerini bulmada usta olan Odysseus'tur.

Efsaneye göre çömlekçinin fırınını, dülgerin gönyesini Athena icat etmiş, öküzleri boyunduruğa vurmayı, sabana koşmayı, ayakkabıcılığı, madenciliği ve daha birçok şeyi insanlara o öğretmiştir. Kadınlar da iplik eğirip, elbiseler yapmayı, birçok ev işlerini ondan öğrenmişlerdir. Hattâ Troia'yı ele geçirmek için tahta at yapma fikrini veren de odur.

Athena daha sonraki çağlarda toplu yaşayışın bir tanrıçası olarak görülür. Athena'nın işçilere özel bir sevgisi vardır. Boiotia'da flütü o icat etmiş, insanların binmesi için atı terbiye eden o olmuştur. Bu arada gemi ve yuları bulan da Athena'dır. Bütün bunlardan başka denizciliği ve çiftçiliği de korur. Zeytin dikip büyütmüştür. Bunun şöyle bir hikâyesi vardır:

Athena, Deniz Tanrısı Poseidon'la Attika'nın egemenliği üzerinde kavga etmişti. Hakemler de memlekete hangisinin daha büyük bir faydası dokunursa o tanrının egemenliğinin kabul edilmesini söylemişlerdi. Poseidon yabasının bir vuruşu ile Atina Akropolis'inde yerden tuzlu su çıkardı. Athena ise zeytin ağacını ekti, daha faydalı olduğu için onun egemenliği kabul edildi. Zeytin dalı zamanla silâh kuvvetiyle kazanılan barışın timsali olmuştur.

Sanatta Athena iki ayrı tipte gösterilir: Birincisinde mızraklı, kalkanlı ve miğfer giymiş bir haldedir; ikincisinde ise genç kız kıyafetinde ve silâhsızdır.

ATICILIK

Ateşli silâhlarla hayvan avlamak, bir hedefe ateş etmek için yapılan spora «atıcılık» denir.

Atıcılık, insanların doğuşu ile başlamış, yıllar ilerledikçe gelişmiştir. Fakat spor haline gelmesi ancak XIX. yüzyılda olmuştur. O sıralarda bilhassa İngiltere ve Amerika'da atıcılık sporu iyice rağbet bulmuştu. 1896'da ilk modern Olimpiyat programında serbest silâh, otomatik tabanca, serbest tabanca (50 metre mesafeye atış) yarışmaları yapıldıktan sonra, atıcılık günümüze kadar bütün Olimpiyatların programında yer aldı.

Memleketimizde atıcılık (baltrap) müsabakaları ilk defa İstanbul Bölgesinde yapılmıştır. Baltrap sporunu memleketimize ilk getiren sporcu Bulgaristan'ın Filibe şehrinden memleketimize iltica eden rahmetli avcı ve atıcı Niyazi Kızıltepe olmuştur. Türkiye'de en eski atıcılık klübü, 1921 yılında İstanbul Avcılar ve Atıcılar İhtisas Klübü adı ile kurulmuştur. Türkiye Avcılık ve Atıcılık Federasyonu ise 1940 yıllarında teşekkül etmiştir.

Atıcılarımız milletlerarası alanda sadece iki Akdeniz Oyununda yarışmalara katılmışlardır. 1955 yılında Barcelona'daki II. Akdeniz Oyunları ve 1959'da Beyrut'taki III. Akdeniz Oyunları'na katılan atıcılarımız derece alamamışlardır. Bunlardan önce tek millî teması Yunanistan'la yapan atıcılarımız bu yarışmalarda da yenilmişlerdi.

ATİK ALİ PAŞA [Hadım Ali Paşa] (?-1511)

II. Bayezit devri vezirlerindendir. Fatih devrinde sarayın akağalarındandı. II. Bayezit tahta çıkınca kendisine Karaman Beylerbeyliği verildi. Fakat 1485 yılında Rumeli Beylerbeyi iken, Eflâk seferinden başarıyla dönmesi üzerine, 1486'da vezir oldu. Mısırlılarla yapılan savaşta Sadrazam Davut Paşa'nın emri altında Adana ve Tarsus kalelerini pekleştirdi, bu arada Payas ve Sis kalelerini de zaptetti. 1492 yılında, birçok zorluklarla karşılaştığı halde, Mısır ordusunu yendi, 1500'de Mora'da Venedikliler'in elinde kalan son kaleleri de zaptetmesi üzerine, Mora valiliğine getirildi. Ertesi yıl Mesih Paşa'nın yerine veziriazamlığa getirildi, iki yıl sonra görevinden uzaklaştırıldıysa da 1506'da yeniden veziriazamlığa getirildi, ölünceye kadar da bu görevde kaldı.

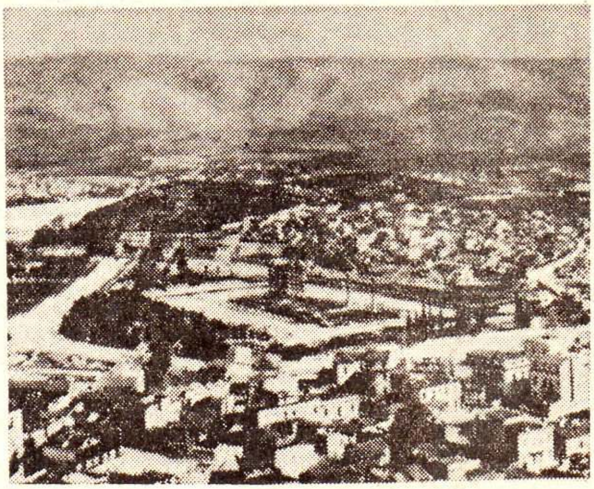
Atik Ali Paşa, Bayezit'in ikinci şehzadesi Ahmet'in tafta geçmesini istediğinden, veliaht Şehzade Korkut'un aleyhinde çalışıyordu. 1511'de Yavuz Selim ayaklandığı sıralarda Atik Ali Paşa Anadolu'da ayaklanan, Şahkulu veya Şeytankulu diye tanınmış Karabıyıklıoğlu'nun üzerine gönderilmişti. Sıvas'la Kayseri arasındaki Gökçay'da yapılan savaşta ayaklananlar tarafından öldürüldü.

Atik Ali Paşa halkın güvenini kazanmış, cesur, bilgili bir devlet adamıydı. Askerlik alanında da isabetli görüşleri ve büyük tecrübesi vardı. Zamanının tanınmış şairlerinden Mesihî'yi yanına kâtip olarak almış, Bitlis'li İdris'i vakanüvislikle görevlendirerek «Heşt Behişt» i yazmasını sağlamıştı. İstanbul'da Divanyolu'nda Atik Ali Paşa cami ve medresesini (1496), Zincirlikuyu cami ve hamamını (1496) yaptırmış, Hora Kilisesini, Kariye adiyle, cami haline getirmiştir.

ATİKALİPAŞA CAMİSİ

İstanbul'da Çemberlitaş'ın yanındadır. Sedefçiler Camisi olarak da anılır. 1496 yılında II. Bayezit'in veziriazamlarından Hadım Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Caminin mimarlık bakımından başlıca özelliği, çok kubbeli düzenden merkezî yapı düzenine doğru gelişmenin ilk örneği olmasındadır. Caminin ortasındaki büyük kubbeyi yanlardaki birer fil ayağı ve ikişer küçük kubbe, mihrap yönünde büyük bir yarım kubbe, ön kısımda da revak kubbeleri taşır. Caminin minaresi giriş kapısının sağındadır. XVII. yüzyılda yaşamış olan sadrazamlardan bazıları caminin avlusunda gömülüdür. Caminin civarında Sinan Paşa'nın, Çorlu'lu Ali Paşa'nın ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yapıcılık bakımından değeri olan cami, medrese ve çeşmeleri vardır.

Eski Bir Medeniyet Merkezi: ATİNA

Atina şehrinden toplu bir görünüş

ATİNA, Yunanistan'ın başkentidir. Attika düzlüğünün ortalarında, denizden 80-100 metre yükseklikte, denizden 5, Pire limanından 7 kilometre içeride 565.000 nüfuslu tarihî bir şehirdir.

Şehir meşhur Akropolis'in bulunduğu kayalık tepenin etrafına kurulmuş, zamanla genişliyerek büyümekte devam etmiştir. Bugün bile Akropolis'in eteklerindeki düzensiz eski yollar, küçük ve sıkışık evler şehrin çekirdeğini meydana getirir. Bunun kuzey-doğusunda düzgün caddeler, mermerden büyük yapılar da şehrin modern kısmını teşkil eder. Mermer, bugünkü adı Trelovuni olan eski Hymettos tepesinden çıkarılır.

Yunanistan'ın en işlek yollarının üzerinde bulunan Atina'da halıcılık, çömlekçilik, tabakçılık gibi yerli sanatlar epey gelişmiş durumdadır. Şehirde ayrıca dokumacılık, yiyecek maddeleri gibi bazı endüstri kolları son yıllarda oldukça gelişmiştir. Bu bakımlardan Atina Yunanistan'ın kültür merkezi haline gelmiştir. Endüstri daha ziyade Atina'nın liman şehri olan Pire'ye doğru kaymıştır.

Pire 185.000 nüfuslu bir liman şehridir. Eski Yunanlılar zamanında kuzey ve güneyden kalın sûrlarla Atina'ya bağlanmıştı. Şehirde liman tesislerinden başka fabrikalar büyük bir yer tutar ve elektrikli trenle yeraltından Atina'ya bağlanmıştır.

Atina'da zengin müzeler, 1837'de kurulmuş Üniversite, teknik okul, daha başka kültür ocakları, Zeus Tapınağı gibi tarihî tapınaklar, tarihî stadyumlar vardır.

Şehrin nüfusu 1836'da 15.000 kadarken 1870'te 50.000 olmuş, bu yüzyılın başında 100.000 i aşmıştı. Zamanla daha da artarak bugün yarım milyonu geçmiştir. Buna göre Atina'nın nüfusu son yüzyıl içinde 12 kat çoğalmış oluyor. Fakat en fazla artış Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Anadolu'dan ayrılan veya mübadele yolu ile giden Rumların Atina'ya yerleşmeleriyle olmuştur. Böylece şehrin güneyinde yeni yeni mahalleler meydana gelmiştir. Atina büyüyerek Pire'ye biraz daha yaklaşmış, hattâ sayfiye semti olan Faliron (Phaleron) la tamamen birleşmiş gibidir.

Tarihte Atina

Atina şehrinin ilk defa ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmiyor. Yapılan incelemeler M. Ö. XI. yüzyılda Atina'nın Akropolis'in eteklerinde bulunduğunu göstermektedir. Tepenin eteklerinden aşağılara doğru genişliyen şehir civarındaki küçük topluluklarıda içine alarak gelişmiş, Peisistratos (M. Ö. 541-527) devrinde en parlak çağlarından birini yaşamıştır. Şehir, Pire limanı ile olan ilgisinden ötürü, ticaret alanında ilerlediği gibi, hem askerlik, hem de demokratik idare tarzı bakımından üstünlüğünü komşuları üzerinde hissettirmiş bulunuyordu. Med Savaşları'nın yarattığı buhran üzerine Atina kendiliğinden Yunanistan'ın en nüfuzlu, en büyük şehri haline gelmekte gecikmedi.

Med savaşlarından sonraki devir Atina'nın en parlak devri oldu: Bilhassa Perikles (M. Ö. 449-429) şehrin kuvvetini eskisiyle ölçülemiyecek derecede geliştirdi. Bu devirde Akropolis, Parthenon gibi birçok sanat şaheseri olan anıtlarla, tapınaklarla süslendi. Pheidias'ın heykelleri, Aiskhylos'un, Sophokles'in tragedyaları Atina'ya haklı bir şöhret sağladı. Fakat Peloponez savaşlarının başlamasiyle Atina'nın politika alanındaki üstünlüğü sarsıldı. Yalnız, sanat ve bilim alanındaki üstünlüğünden hiçbir şey kaybetmedi. Fakat zamanla bu üstünlük yavaş yavaş azaldı, bilhassa Romalılar devrinde tamamen zayıfladı. En sonunda, Romalı komutan Sulla'nın şehri zaptedip yağma etmesi Atina'nın zayıflayıp çökmesine yol açtı.

Atinalılar iç savaşlarda Caesar'a ve Augustus'a cephe aldıkları halde cezalandırılmadılar. Bunda belki de eski Yunan kültürünü yaratanların çocukları olmalarının payı vardı. Hattâ birçok komutanlar Atina'ya yeni yeni eserler kazandırmaktan da geri kalmadılar. Fakat Iustinianus'un felsefeyi, hukuku yasak etmesi üniversitenin, dolayısiyle de Atina'nın sönmesine yol açtı.

Atina Ortaçağ'da bir taşra kasabası derecesine düşmüştü. Birçok sanat eserleri sökülerek Bizans'a taşındı, tapınaklar kilise haline getirildi. Bu arada şehirde iplikçilik sanayii gelişme gösterdi. XIII. yüzyılda Cenova, Pisa ve Venedik gibi işlek limanlarla olan bağlarını kuvvetlendirmişti. İspanyol tüccarları bile Atina'ya gelmeye başladılar. Napoli Krallığına bağlı bir dukalık halinde idare edilen şehir bir müddet de Venedik'in idaresi altında kaldı.

XV. yüzyılın başlarında Atina üzerindeki Türk nüfuzu gittikçe artıyordu. 1415 yılında Atinalılar Osmanlılar'a vergi vermeye razı oldular. Fatih Sultan Mehmet kendi adamı olan II. Francesco'yu dukalığa geçirdi.

Atina 1458'de, Fatih Sultan Mehmet'in Mora Seferi sırasında Türkler tarafından zaptedildi ve Kaptan Paşa eyaleti sancaklarından biri olan Eğriboz sancağına bağlı bir kaza merkezi haline getirildi. Şehrin kiliseleri camiye çevrildi, Akropolis'teki Parthenon tapınağı da bir minare ilâvesiyle cami haline konuldu.

1827'de Yunan ihtilâlcilerinin eline geçen Atina 1829'da Edirne Antlaşması ile, Yunan bağımsızlığının tanınması üzerine, Yunanistan'a bırakıldı. Atina 1832 yılından beri Yunanistan'ın başkenti oldu.

ATKESTANESİ

Atkestanesi

İkiçeneklilerin atkestanesigiller familyasından bir ağaçtır. On beşe yakın değişik türü vardır.

Yüksekliği çok kere 30 metreye varan bu ağaç, yapraklarının sık olması bakımından, süs ağacı olduğu gibi, gölge ağacı olarak yollarda ve parklarda da yetiştirilir. Çiçekleri beyaz üzerine pembemsi lekelerle kaplıdır, uzun salkımlar halindedir. Meyvası biçim bakımından adi kestaneye benzer, fakat rengi daha parlak, kırmızıya yakın kahverengidir. Bunun üzerinde, dikenli, yeşil bir kabuk bulunur. Olgunlaşan meyvalar kendiliğinden düşer. Yaprakları çabuk döküldüğü için atkestanesi ancak kısa bir müddet gölge verir. Parklarda, dikenli meyvalarının düşerek oturanları rahatsız etmemesi için, çok kere meyva vermiyen kısır bir cinsi yetiştirilir. Ayrıca «kırmızı yapraklı atkestanesi» denilen bir cinsi daha vardır.

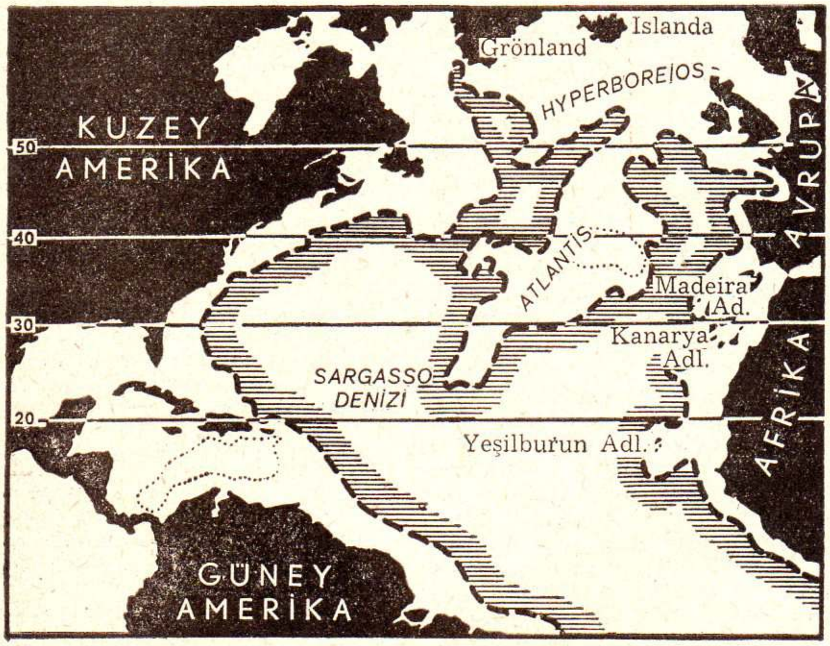
Atkestanesinin meyvaları yenmez. Yalnız, tazeyken koyun ve keçiler yerler. Birçok memleketlerde atkestanelerini kurutarak acılığını giderirler, başka besin maddeleriyle karıştırarak büyükbaş hayvanlara yedirirler.

Atkestanesi, bazı yerlerde, nişastası çıkartılarak bir çeşit kola yapılmasında kullanılır. Bazı çeşitlerinin kabuklarından kınakınanın etkisini kolaylaştırıcı ilâç çıkartılır. Ayrıca, meyvalarının mayalandırılmasiyle, romatizmaya karşı kullanılan bir ilâç elde edilir.

Birkaç yüz yıl öncesine kadar Avrupa'da atkestanesi bilinmiyordu. Paris'e ilk defa 1615'te İstanbul'dan götürüldü, özenle dikildi. Ondan sonra daha başka fidanlar getirilerek, saray bahçelerinde üretildi.

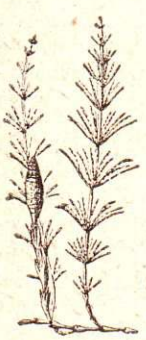
ATKESTANESİGİLLER

İkiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. En önemli türü atkestanesidir. Bu familyada onsekiz kadar ağaç türü vardır. Bu ağaçların hepsinin yaprakları parmak gibi dilimli, çiçekleri güzel ve gösterişli salkımlar halindedir.

Efsanevî Atlantis ülkesinin temsilî hartası

ATKUYRUĞU

Atkuyruğu

Damarlı çiçeksizler şubesinin atkuyruğugiller familyasından bir otsu bitkidir. 20 kadar türü vardır. Dünyanın hemen her yerinde yetişir. Çiçekleri yoktur, sporla çoğalır. Sulak tarla, çayır, bataklık hendek kenarları gibi yerlerde kendiliğinden ürer. Toprak altlarında sürünen birer köksapları ve bunlardan çıkan kökleriyle içerisinde besin depo edilen yumrucukları vardır. Atkuyruğunda bol miktarda silis bulunduğundan eskiden kab kacak temizlemekte kullanılır, halk arasında ilâç yapmakta da faydalanılırdı. Güney Amerika'da 12 metre uzunluğunda tırmanıcı atkuyruğu türleri vardır.

ATKUYRUĞGİLLER, damarlı çiçeksizler şubesinin bir bitki familyasıdır. Bugün bu familyada yaşamakta olan tek bitki atkuyruğudur. Familyanın diğer cinsleriyle atkuyruğunun daha başka türleri Jura devrinde yaşamış, sonradan taşıllaşmıştır.

ATLANTİS

Eskiden Atlantik Okyanusu'nda bulunduğu sanılan efsanevî bir ülkedir. Birçok eski yazarlar Atlantis'e dair birtakım hikâyeler bırakmışlar, Atlantis efsanesi de bunlar üzerine kurulmuştur.

Platon (Eflâtun) un anlattığına göre Atlantis çok kudretli bir krallıktı, orduları bütün Akdeniz topraklarını ele geçirmişti. Başka bir rivayete göre çok eski zamanlarda Yunanlılar korkunç bir istilâya karşı koymak zorunda kalmışlardı. Bu istilâ Atlantik denizindeki bir adada yaşıyan bir millet tarafından gelmişti.

Atlantis, gene rivayetlere göre, müthiş bir âfet sonunda birden bire ortadan yok olmuş, bir gün ve bir gece içinde dalgaların arasında kaybolmuş gitmiştir.

Öte yandan, Atlantis'in Okyanus'ta olmayıp İskandinavya'da, İran'da, hattâ Moğolistan'da olduğunu ileri sürenler olmuştur.

Bugün en yaygın kanaate göre Atlantis Amerika'nın bir kısmında veya açıklarındaydı. Son zamanlarda, Atlantis'in Akdeniz'de Ege sularında olduğunu ileri sürenler de görülmüştür.

ATLAS

Yunan mitolojisinde göğün taşıyıcısıdır. Atlas hakkındaki en eski efsanelere Hesiodos'un, Omiros'un eserlerinde raslanır. Hesiodos'a göre Atlas, yeryüzünün en batı ucunda, gecenin gündüzle buluştuğu yerde oturur, yorulmaz kollariyle başının üzerinde Gök kubbesini taşırdı.

Omiros'a göre Atlas, kızı Kalypso'nun yaşadığı çok uzaktaki Batı denizinde bulunur, göğün dayandığı sütunları tutar. Bütün denizlerin derinliklerini bilmektedir. Böylece, denizlerden göklere kadar uzanır. Daha sonraki efsanelere göre Atlas gök sütunlarını veya gök kubbesini omuzunda, sırtında, ensesinde taşımaktadır. Dünya eksenini omuzunda tutar veya onu omuzu ile döndürür. Bu, Atlas'ın kendi isteğiyle değil, Zeus'un zoriyle aldığı bir görevdir: Bir ayaklanmaya katıldığı, hattâ bu ayaklanmayı idare ettiği için kendisine ceza olarak bu iş verilmiştir.

Atlas

Bir efsaneye göre Atlas, Mauretania Kıraldır. Perseus, kendisini misafir kabul etmediğinden, onu bir kaya dağ haline getirmiştir. Atlas'ı efsanevî Atlantis ülkesinin kıralı sayan efsaneler de vardır. Atlas üzerindeki bir efsane de şudur:

Atlas batıda Hesperidler bahçesinin sahibi veya komşusudur. Bu bahçedeki altın elmaları alıp Mykenea Kıralı Herakles'e (Herkül'e) götürmektedir. Atlas elmaları getirinceye kadar Herakles göğü omuzuna almıştır. Atlas yeniden elde ettiği hürriyetinden o kadar memnun olur ki, geri dönünce yükü omuzuna almak istemez. Fakat Herakles bir hileyle yükü gene Atlas'a verir: Ona göğü bundan sonra da taşımaya hazır olduğunu söyler, fakat omuzundaki yastığı düzeltinceye kadar göğü tutmasını ister. Atlas buna inanır, altın elmaları yere bırakıp göğü omuzuna alır. Herakles de, sözünde durmaz, elmaları alınca kaçar gider.

Sanatta gök kubbesini taşıyan Atlas'ın birçok heykelleri vardır. Bunlardan en tanınmışı hâlen Napoli Müzesi'nde bulunan mermer heykeldir.

ATLAS

Kara, deniz veya gök hartalarını içinde toplıyan hartalar takımına «atlas» denir. İlk defa Alman harta ve coğrafya bilgini Mercator'un 1595'te yayımlanan hartalarına, Yunan mitolojisinde göğü ve dünyayı omuzlarında tutan Atlas'tan dolayı bu ad verilmiştir.

Tarihte ilk defa birçok harta bir araya toplanarak meydana getirilen atlasa, Eski Yunan coğrafya ve astronomi bilgini Klaudios Ptolemaios'un yazdığı bir coğrafya kitabında raslanır.

Öte yandan, İslâm bilginleri de eserlerine Ortaçağ'da çizilmiş bazı hartaları da ekliyerek önemli atlaslar meydana getirmişlerdi. Bunların arasında en önemlileri Arap coğrafyacısı Belhî tarafından yapılan, sonraları İstahrî ile İbni Havkal'ın «Kitab-ül-Mesâlik ve'l-Memalik» (Meslekler ve Memleketler Kitabı) adlı eserlerine geçmiş olan hartalardır. «İslâm Atlası» da denilen bu eserde bir cihan hartası, Arabistan, Hint Okyanusu, Mağrip (Kuzey Afrika), Mısır, Suriye ve Akdeniz hartalariyle İslâm memleketlerine ait 14 harta daha vardı.

Türkiye'de yayınlanan ilk atlaslar olarak, Pirî Reis'in deniz atlası dışında, Kâtip Çelebi'nin Mercator'dan yaptığı ve İbrahim Müteferrika'nın bastığı «Atlas Minor» ile gene Kâtip Çelebi'nin «Cihannüma» sının hartaları sayılabilir.

Deniz Atlasları

Deniz hartalarından meydana gelen atlaslara «deniz atlasları» denir. Bunlar kıyıların girinti ve çıkıntılarını, fenerleri, demirleme yerlerini, kayalıkları, akıntıları gösterir, hangi mevsimlerde hangi yollardan gidilmesi gerektiği hakkında bilgiler verir. Deniz atlasının en eskilerine XVI. yüzyıldan itibaren raslanır.

Türkiye'de ilk deniz hartası 1513'te büyük Türk denizcisi Pirî Reis tarafından bir cey-

lân derisi üzerine yapılmış, dört yıl sonra Mısır seferi sırasında Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Birçok bakımlardan tam olarak ilk Türkçe deniz atlası gene Pirî Reis tarafından 1521'de yapılan, iki yıl sonra Kanuni Sultan Süleyman'a sunulan «Kitab-ül-Bahriye» (Deniz Kitabı) adlı eserdir.

Gök Atlasları

Duran yıldızların, takımyıldızların, bulutsuların gök küresi üzerindeki yerlerini gösteren hartalardan meydana gelen esere «gök atlası» denir.

Tarihte işe yarıyan ilk büyük gök hartası I. Bayer'in atlasıdır. Bunda takımyıldızların en parlak yıldızları ilk defa olarak Yunan ve Lâtin harfleriyle adlandırılmıştır.

ATLAS DAĞLARI

Kuzey-batı Afrika kıyıları boyunca uzanan dağ zinciridir. Akdeniz'deki Gabes Körfezi kıyısından başlıyarak Tunus, Cezayir ve Fas toprakları boyunca Atlas Okyanusu'na kadar devam eder. 2400 km. kadar uzunlukta bir yeri kaplar.

Atlas Dağları 1 — Yüksek Atlaslar, 2 — Tel Atlasları, 3 — Sahra Atlasları olmak üzere başlıca üç bölüme ayrılır.

1 — Yüksek Atlaslar: Fas'ın bir ucundan öbür ucuna uzanır. Atlas Okyanusu'na bakan yamaçları sarptır. Bu dağlardan başlıca iki nehir çıkar, bunlardan Sebu nehri Atlas Okyanusu'na, Mevleviye nehri de Akdeniz'e dökülür. Bu dağların ancak birkaç tepesi devamlı kar sınırı içindedir. Atlas Dağları'nın en yüksek yeri Yüksek Atlaslar'daki Cebel-i Ayusi'dir (4 300 m.).

2 — Tel Atlasları: Cezayir'in kuzey kıyıları boyunca uzanır. Bunların yüksekliği Yüksek Atlaslar'dan daha azdır. Şelif nehri Tel Atlasları'nın güneyinden çıkarak Akdeniz'e dökülür. Bu dağların en yüksek yerleri 2.500 metre kadardır.

3 — Sahra Atlasları: Atlas Dağlarının Büyük Sahra ile olan sınırını meydana getirir. Bu dağlar da fazla yüksek değildir.

Atlas Dağları'nın % 40 kadarı ormanlık, fundalık, çalılıkla ve ekilebilen topraklarla kaplıdır. Geriye kalan % 60 kadarı da bozkır ve çöl halindedir. Buralarda yetişen alfa otu önceleri çeşitli dokuma işçiliklerinde ham madde olarak kullanılırdı; bugün bu ottan kâğıt da yapılmaktadır.

Dağlara verilen Atlas adı yerliler tarafından kullanılmaz. Bu ad bu dağlarda oturduğu farzedilen Eski Yunan tanrılarından Atlas'tan ötürü Avrupalılar tarafından verilmiştir. Atlas Dağlarına yerli halk «Adrar» adını vermiştir ki bu kelime Berbericede «dağlar» anlamına gelir. İlk zamanlarda Atlas Dağları adı bu dağların yalnız Yüksek Atlaslar bölümüne verilmişti.

Atlas Dağları eskiden beri Berberiler'in yerleşme alanı olmuştur. Bunlardan aşılması güç bölgelerde yaşıyanlar hemen hemen tarihlerinin her devrinde bağımsız kalmışlardır. Çünkü bu dağların bazı kesimlerine daha XIX. yüzyılın yarılarına kadar yabancılar girememişti. Ancak 1850'den sonra yapılan keşif seyahatleriyle dağların orta bölümleri incelenmiştir.

Arap coğrafyacısı İdrisî'nin 1154'te yaptığı daire biçimindeki harta

Dünyanın En Büyük İkinci Denizi

ATLAS OKYANUSU

ATLAS OKYANUSU, Büyük Okyanus'tan sonra dünyanın en büyük denizidir. Eski Dünya ile Yeni Dünya'yı birbirinden ayıran Atlas Okyanusu'nun adını şimdiki okyanusun yerinde olup da battığı sanılan Atlantis kıtasından aldığı tahmin edilmektedir (Bk. Atlantis).

Atlas Okyanusu'nun doğusunda Avrupa ve Afrika, batısında Amerika vardır. Bazı coğrafyacılar Okyanus'un kuzey ve güney sınırı olarak, Kuzey ve Güney Kutup Dairelerini kabul ederler. Bu durumda Atlas Okyanusu'nun kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu 15.000 kilometreyi bulur. Ancak, bu ayırma coğrafya ve fizik bakımından hatalı görülmektedir. Bazıları da Kuzey Buz Denizi ile Antarktika Okyanusu'nu Atlas Okyanusu'nun kuzey ve güney sınırı sayarlar. Başka coğrafyacılar da Antarktika adında bir okyanus olmadığını, bunun Büyük Okyanus, Atlas ve Hint Okyanusu'nun güney kesimlerinden ibaret olduğunu ileri sürerler. Arktika bölgesi ile Kuzey Buz Denizi'nin de Atlas Okyanusu'nun bir parçası olduğunu, böylece okyanusun sınırının Bering Boğazı'ndan başladığını ileri süren coğrafyacılar da vardır. Bunlara göre Atlas Okyanusu Bering Boğazı-Grönland doğrultusunda uzanmaktadır. Bu durumda Atlas Okyanusu'nun uzunluğu 20.000 km. yi geçer.

Atlas Okyanusu'nun genel yüzölçümü 106.200 km^2 dir. Avrupa ile Meksika Körfezi arasındaki en geniş yerinin uzunluğu 8.000 km. yi bulur.

Atlas Okyanusu kabataslak bir S biçimindedir. Bu S'nin ortası Afrika'nın batı çıkıntısiyle Güney Amerika'nın doğu çıkıntısı arasına raslar. Burası Atlas Okyanusu'nun en dar yeridir. Bu sınırın kuzeyinde kalan kısma Kuzey Atlas Okyanusu, güneyinde kalan kısma da Güney Atlas Okyanusu denir.

Atlas Okyanusu'nun Yatağı

Avrupa ile Amerika arasına denizaltından döşenen telgraf ve telefon kabloları bakımından, Atlas Okyanusu'nun yatağı geniş ölçüde incelenmiş, suların dibindeki sırtlar ve çukurların hartası çıkarılmıştır.

Atlas Okyanusu'nun dibinde S biçiminde bir sırt Okyanusu tam ortasından ikiye böler. Muazzam bir dağ zincirine benziyen bu sırtın iki yanında, genişliği 800 km. yi bulan, derinlikleri de 3.000-5.000 metre arasında değişen vâdiler uzanır. 5.000 metreden daha derin olan kesimlerde okyanusun yatağı kırmızı kil tabakalariyle kaplanmıştır. Daha yukarı kesimler küçük deniz canlılarının kabuklariyle kaplıdır.

Atlas Okyanusu'nun yatağı Azor Adaları'nın kuzeyinde gittikçe yükselerek bir yayla meydana getirir. Bu, İngiltere ile, Kanada'nın doğusunda Yeniel (Newfoundland) arasında uzanan muazzam bir yayladır. «Telgraf Yaylası» diye anılır, çünkü Okyanusu geçen

telgraf kablosu bu yayla üzerine döşenmiştir.

Atlas Okyanusu'nun en derin yeri Porto Rico'nun hemen kuzeyindedir. Buranın derinliği 8.750 metredir. Her iki Amerika'nın en yüksek yeri olan Aconcagua Tepesini bu çukura indirmek mümkün olsa, 7.040 metre yüksekliğindeki tepe deniz yüzeyinden 1.710 m. aşağıda kalır. Dünyanın en yüksek tepesi (Everest 8882 m.) bu çukura indirilse suyun dışında ancak 128 m. lik bir adacık halinde görünür. Atlas Okyanusu'nun en derin yerlerinden biri de Yeniel doğusundadır (6.000 m.). Güney Atlas Okyanusu'nda ise 8.260 metreye kadar derinlikler ölçülmüştür.

Okyanus Kıyıları ve Akıntılar

Atlas Okyanusu'nun doğu kıyılarının uzunluğu 50.000 km., batı kıyılarının uzunluğu da 80.000 km. kadardır. Okyanus'un kuzey Amerika ile Avrupa kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Bu büyük okyanusun doğudaki karalara uzanan başlıca kolları, Kuzey Denizi, Baltık Denizi, Akdeniz ve Karadeniz'dir.

Okyanus sularının sıcaklığı bölgelere göre çok değişiktir. Tropikal bölgelerde 27° den, Arktika ve Antarktika bölgelerinde — 30° ye kadar değişir. 100 metre derinliklere kadar sıcaklık yüzdeki sıcaklıkla aynıdır. Fakat bilhassa sıcak bölgelerde derinlik fazlalaştıkça sıcaklık düşer. Okyanusun dibindeki suların sıcaklığı ise donma derecesine yakındır. Öte yandan, kuzey ve güneydeki soğuk kesimlerde ise derinliklere inildikçe sıcaklık artar. Bunun başlıca sebebi akıntılardır. Gulf Stream tropikaların sıcak suyunu kuzeye taşırken Labrador akıntısı da kuzeyin soğuk sularını güneye doğru getirir. Atlas Okyanusu'nun güneyindeki akıntılar ise kuzeydekilerden daha zayıftır (Bk. Akıntılar).

Atlas Okyanusu'ndaki Adalar

Atlas Okyanusu'nun en büyük adası olarak Grönland gösterilebilir. Yalnız, bu ada Amerika'nın bir parçası olarak sayılır. Bunun dışında, Atlas Okyanusu'nun başlıca büyük adaları şunlardır:

Antiller (234.000 km^2); Britanya Adaları (244.000 km.^{2}); Yeniel veya Newfoundland (110.677 km^2); İslanda (103.000 km.^{2}); Kanarya Adaları (7.273 km.^{2}); Azor Adaları, St. Helena, Tristan da Cunha, Yeşilburun Adaları, Faulkland Adaları, Güney Georgia Adaları.

Atlasçiçeğigiller'den iki örnek

Atlas Okyanusu'na dökülen nehirler de şunlardır:

Amerika'dan St. Lawrence, Mississippi, Orinoco, Amazon, Parana, Uruguay.

Afrika'dan: Kongo, Nijer.

Avrupa'dan: Ren, Elbe ve Akdeniz'e, Baltık Denizi'ne dökülen önemli nehirler.

ATLASÇİÇEĞİ [Kaktüs]

İkiçeneklilerin atlasçiçeğigiller familyasından sıcak ve kurak yerlerde yetişen bir bitkidir. Ana vatanı Amerika'nın çöl ve bozkırlarıdır. Yüzlerce çeşidi olan atlasçiçeği kolay üretildiği, güzel renkli ve şekilli çiçekler açtığı için, süs bitkisi olarak yetiştirilir. Üretilmeleri tohumlariyle, birçok türlerinde de dipten ayrılan sürgünler veya organlarla olur. Böylece kopartılıp bir saksıya dikilen atlasçiçeği, ilkbaharda kolayca kök salar. Kasım ve ocak ayı sonlarında yapraklarının uc taraflarından çiçek verir. Sık sık sulamamak lâzımdır.

ATLASÇİÇEĞİGİLLER

Kapalıtohumluların alt şubesine bağlı, ikiçenekliler sınıfından bir bitki familyasıdır. Bu familyadaki bitkilerin pek çoğunun anavatanı Meksika ve Amerika'nın çöl veya bozkırlarıdır. Sıcağa ve kuraklığa uzun müddet dayanabilen bu bitkilerin yaprakları fazla su kaybına mâni olacak şekilde çok küçülmüş, hattâ diken şeklini almştır. Buna karşılık gövdeleri genişlemiş ve birer su deposu haline gelmiştir. Değiçik tip ve değişik büyüklüklerde 1500 kadar çeşidi vardır. Bellibaşlıcaları atlasçiçeği (kaktüs) tür.

En Eski Sporlardan Biri: ATLETİZM

ATLETİZM en başta gelen sporlardan biridir. Koşu, atlama ve atma gibi sporların belli birtakım ölçü içinde ve belirli bir alanda yapılmasına atletizm denir.

Dünyanın birçok memleketlerinde atletizm en fazla sayıda sporcu çeken bir spor kolu olmamakla beraber, Olimpiyatların esası atletizmdir, bu en büyük spor yarışmalarında en fazla seyirci toplıyan da sporun bu koludur.

Atletizm, bundan 3100 yıl önce Eski Yunanlıların düzenledikleri ilk Olimpiyat Oyunlarındaki koşularla başlamış, bunlara sonradan atma ve atlamalar da ilâve edilmiştir. Daha sonra, XII. yüzyılda İngiltere'de başlıyan atletizm yarışmaları yıllar geçtikçe daha fazla ilgi toplamaya, atlet sayısı artmaya başlamıştır. Bundan sonra, tam programla düzenlenen atletizm yarışmaları 1849 yılında İngiltere'nin Woolwich şehrinde Askerî Akademi'de yapılmıştır. 1860 yılında atletizm gene İngiltere'de iki ünlü üniversite (Oxford ile Cambridge) takımları arasında yapılmış, büyük ilgi uyandırmıştır.

Atletizmi Amerika'ya Avrupa'dan gelen göçmenler 1860'ta getirmiştir.

Atletizmde yarışmalar üç bölüme ayrılır:

1 — Koşular,

2 — Atlamalar,

3 — Atmalar.

Koşular da A — Sürat (100-200 ve 400 metre), B — Yarı mukavemet (800 ve 1500 metre), C — Mukavemet (5000 ve 10.000 metre), D — Engelli (110 metre ve 400 metre engelli, 3000 metre steeple) olarak dörde ayrılır.

Olimpiyat Oyunları programında yer alan resmî atletizm yarışmaları şunlardır:

100 metre, 200 metre, 400 metre, 800 metre, 1500 metre, 5000 metre, 10.000 metre, 4 × 100 metre bayrak, 4 × 400 metre bayrak, maraton, 20 ve 50 kilometre yürüyüş, 110 metre engelli, 400 metre engelli, 3000 metre steeple, yüksek atlama, sırıkla atlama, uzun atlama, üç adım atlama, çekiç atma, gülle atma, disk atma, cirit atma ve dekatlon.

Kadınlar arasında Olimpiyat Oyunları atletizm programına dahil yarışmalar da şunlardır:

100 metre, 200 metre, 800 metre, 4×100 bayrak, 4×400 bayrak, 80 metre engelli, yüksek atlama, uzun atlama, gülle atma, disk atma ve cirit atma.

Koşular

110 metre engelli koşuda, ilk 13.72 metreyi koştuktan sonra, 1.06 metre yüksekliğinde 10 tane engel vardır. Bu engellerin birbirlerine olan mesafeleri 9.14 metredir.

400 metre engellide ise, ilk 45 metreden sonra 91 santim yüksekliğinde 35'er metre ara ile 10 tane engel vardır.

3000 metre «steeple» yarışında atletler her 400 metrede 3.66 metre boyunda, ve 91,4 santim yüksekliğinde dört engel ile gene 91.4 santimlik bir engel önünde bulunan 76 santimlik bir dereden (su birikintisinden) geçmek zorundadırlar.

Maraton yarışı 42 kilometre 195 metrelik bir mesafe üzerinde yapılır. Yarışın normal bir parkuru (pisti) olmadığı için, resmî dünya rekoru yoktur.

Bayrak yarışlarında ise, atletlerin birbirlerine verdikleri sopa 30 santim boyunda ve 50 gram ağırlığında bir tahtadır.

Kadınlarda ise, 80 metre engelli koşuda 76.2 santim yüksekliğinde birbirlerine 9'ar metre mesafede 7 engel vardır.

Atlamalar

Atlamalarda, koşular gibi sıkı kayıtlar yoktur. Sadece yüksek ve sırıkla atlamada kullanılan sehpaların belli ölçülerde olması gerekir.

Atmalar

Erkekler arasında kullanılan gülle demirden veya pirinçtendir, küre biçiminde ve 7 kilo 257 gram ağırlığındadır. Kadınlar arasında kullanılan güllenin ağırlığı ise 4 kilodur.

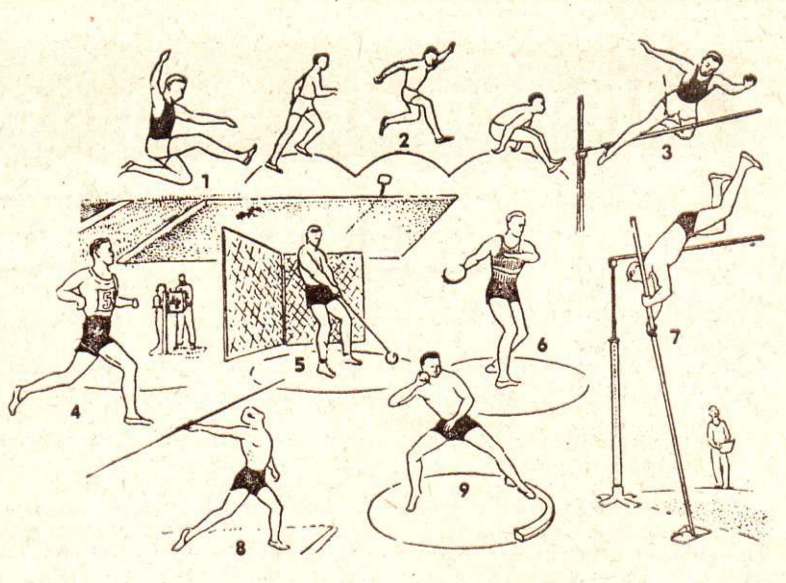
Erkekler arası yarışmalardaki disk, yassı bir ağacın etrafına bu yuvarlak ağaçla aynı seviyede olmak üzere daimî olarak tesbit edilmiş bir madenî çemberdir. Diskin ağırlığı 2 kilodur. Kadınların kullandıkları disk ise 1 kilo ağırlığındadır. bir ağacın etrafına bu yuvarlak ağaçla aynı seviyede olmak üzere daimî olarak tesbit edilmiş bir madenî çemberdir. Diskin ağırlığı 2 kilodur. Kadınların kullandıkları disk ise 1 kilo ağırlığındadır.

Cirit gene ağaçtan veya madenden yapılır, ucunda sipsivri bir demir veya çelik bulunur. Ciritin boyu 2.60 metre, ağırlığı 800 gramdır. Kadınların kullandıkları cirit ise 2.20 metre boyunda ve 600 gram ağırlığındadır.

Çekiç atmada atletlerin savurduğu 1.22 metre boyunda madenî bir tele bağlı, 7 kilo 257 gram ağırlığında bir gülledir.

Atletizm Rekorları

Atletizmde Türkiye rekorları içinde en uzun ömürlüsü gülle atmada İbrahim Ateş'e ait bulunan 15,22 metrelik derecedir. İbrahim Ateş 1942 yılında gülleyi 15.20 metreye savurduğu günden bugüne kimse bu rekoru kıramadığı gibi 15 metrenin civarına dahi yaklaşamamıştır.

ATLETİZM ÇEŞİTLERİ

1 — Uzun atlama, 2 — Üç adım, 3 — Yüksek atlama, 4 — Mukavemet koşusu, 5 — Çekiç atma, 6 — Disk atma, 7 — Sırıkla yüksek atlama, 8 — Cirit atma, 9 — Gülle atma

Dünya atletizm tarihinde en uzun ömürlü rekor uzun atlama rekoru olmuştur. Amerikalı Zenci atlet Jess Owens 25 mayıs 1935'de uzun atlamada 8,13 metreyi aşarak dünya rekorunu kırdıktan sonra bu rekor tam 25 yıl yaşamıştır. Nihayet 17. Olimpiyat Oyunları arifesinde Amerikan atletleri Avrupa'ya gelmeden Walmut şehrinde hazırlık yarışmaları yaparlarken, gene bir Zenci olan Ralph Boston daha ilk atlayışında 8,21 metreyi aşmış, dünya rekorunu kırmıştır.

Batı Almanya'nın Friedrichschafen şehrinde Armin Hary 100 metreyi 10 saniyede koşmuş, dünya rekorunu kırmıştı. Fakat Batı Almanya Atletizm Federasyonu, bu dünya rekorunu tasdik edilmek üzere, yarışmanın yapıldığı pisti tetkik etmiş, pistte nizamların müsaade ettiğinden bir santim daha fazla meyil (10 santim) bulduğu için bu dereceyi dünya rekoru olarak Milletlerarası Atletizm Federasyonuna tetkike göndermemiştir.

Aradan bir müddet geçtikten sonra, 21 haziran 1960'da Zürih'te yapılan yarışmalar sırasında Armin Hary 100 metreyi bitirmişti. Kronometre hakemleri derecenin 10 saniye olduğunu görünce, «fodepar» (erken çıkış yapmak) la tanınmış olan bu atletin rekorunu kabul etmedi. Hary, bu karar üzerine, hakemleri ikna etmeye çalıştı, nihayet yeniden 100 metre koşmak istediğini söyledi. Böylece, aradan yarım saat geçtikten sonra, Hary tekrar iki rakibiyle koştu, koşuyu gene 10 saniyede bitirdi. Bu derece dünya rekoru olarak kabul edildi.

1948 Londra Olimpiyatları 5000 metre galibi Belçikalı Gaston Reiff bu başarısiyle muazzam iradesini göstermiştir. Olimpiyatlar başlamadan bir müddet önce Gaston Reiff mühim bir trafik kazâsı geçirmiş, doktorlar bu atlete kati istirahat tavsiye etmişlerdi. Olimpiyatlarda yarışmak arzusunda olan Gaston Reiff geceleri doktorlardan gizli olarak evinin civarında bulunan bir hipodromda çalıştı, memleketinde yapılan seçmeleri kazanarak Olimpiyatlara katılma hakkını elde etti. Büyük talih eseri ölümden kurtulan ve doktorların, değil koşmasına, yürümesine bile müsaade etmedikleri (Arkası 350. say.)

ATLETİZM'DE TÜRKİYE REKORLARI

Atletizmde Türkiye rekorları 1922 senesinden itibaren kaydedilmeye başlanmıştır. Bir mukayese yapmak maksadiyle ilk Türkiye rekorları ile 1960 senesi sonundaki son rekor durumunu veriyoruz:

1922		1960	
100 metre: Şekip Ethem	11.6	Aydın Onur	10.5
200 metre: Adil Giray	26	D. Acarbay ve O. Karakulak	22.1
400 metre Unvan Tayfuroğlu	60.2	Fahir Özgüden	48.5
800 metre: Rahmi	2.16	Ekrem Koçak	1.50
1.500 metre: Salâhattin	5.00.6	Muharrem Dalkılıç	3.46.6
5000 metre: Ferhat	18.25.2	Cahit Önel	14.19.6
10.000 metre: Hakkı	45.11	Şükrü Saban	30.14.6
Maraton: Ş. Koru (1937 de) 3 S.	15.19	Osman Coşgül	2.19.54
110 m. engelli: Şekip Engineri	20.1	Çetin Şahiner	14.6
400 m. engelli: Ziya Atlet (1932)	60.8	Fahir Özgüden	52.9
300 m. steeple: Rıza İşman (1939)	9.59	Cahit Önel	9.04.4
4×100 bayrak: Galatasaray	50.2	Muhtelit	42.5
4×400 bayrak: Galatasaray	3.55.2	Muhtelit	3.18.7
Disk: Unvan Tayfuroğlu	33.70	Nuri Turan	48.34
Cirit: Rıza	35.56	Halil Ziraman	65.41
Gülle: Ekrem	11.26	İbrahim Ateş	15.20
Çekiç: İrfan Şahinbaş	29.53	Sideropulos	53.18
Üç adım: Arslan Nihat	11.92	Ruhi Sarıalp	15.07.5
Uzun: Fahir	5.82.5	Yalçın Ünsal	7.38
Yüksek: Nail	1.57	Çetin Şahiner	2.02
Sırık: A. Rıza Sözeralp	2.97	Işık Özışık	4.11

Atletizmde son senelerin mühim

ERKEKLER ARASI

Dünya atletizminde yıllar boyunca kaydedilen ilerlemeyi aşağıda kısaca veriyoruz. İlk tarihler ayrıca her atletizm kolunun Olimpiyatlara ne zaman alındığını göstermek bakımından da önemlidir.

100 METRE

1896 Atina Olimpiyatları —Burke (Amerika): 12 saniye. Bu rekor yıllarca kırıla kırıla nihayet 1936 Olimpiyadında gayet parlak bir dereceye ulaştı.
1936 Berlin Olimpiyatları: J. Owens (Amerika): 10.3 Bu rekor 24 yıl kırılamadı.
1960 Roma Olimpiyatları — A. Hary (Batı Almanya): 10.2
Dünya Rekoru — A. Hary (B. Almanya) ve H. Jerome (Kanada): 10
Türkiye Rekoru — Aydın Onur: 10.5

200 METRE

1900 Paris Olimpiyatları — Tewkesbury (Amerika): 22.2
1960 Roma Olimpiyatları — L. Berruti (İtalya): 20.5
Dünya Rekoru — (Düz pist) D. Sime (Amerika) 20
» » — (Virajlı pist) L. Berruti (İtalya), R Norton (Amerika), Johnson (Amerika)), C. Tidwell (Amerika), P. Radford (İngiltere): 20.5
Türkiye Rekoru — Doğan Acarbay ve Oktay Karakulak 22.1

400 METRE

1896 Atina Olimpiyatları — Burke (Amerika): 54.2
1932 Los Angeles Olimpiyatları — Carr (Amerika) 46.2
1952 Helsinki Olimpiyatları — Rhoden (Jamaika): 45.9
1960 Roma Olimpiyatları — O. Davis (Amerika) 44.9
Dünya Rekoru — O. Davis (Amerika): 44.9
Türkiye Rekoru — Fahir Özgüden: 48.5

800 METRE

1896 Atina Olimpiyatları — Flack (Avustralya): 2.11
1904 Saint Louis Olimpiyatları — Lightbody (Amerika): 1.56
1932 Los Angeles Olimpiyatları — Hampson (İngiltere): 1.49.7
1960 Roma Olimpiyatları — Snell (Yeni Zelânda): 1.46.3
Dünya Rekoru — R. Moens (Belçika): 1.45.7
Türkiye Rekoru — Ekrem Koçak: 1.50

1500 METRE

1896 Atina Olimpiyatları — Flack (Avustralya): 4.33.2 Dereceler 16 yıl hep 4 dakikanın üstünde kaldı.
1919 Stockholm Olimpiyatları — Jackson (İngiltere): 3.56.8
1960 Roma Olimpiyatları — H. Elliott (Avustralya) 3.35.6
Dünya Rekoru — H. Elliot (Avustralya): 3.35.6
Türkiye Rekoru — Muharrem Dalkılıç: 3.46.6

5.000 METRE

1919 Stockholm Olimpiyatları — Kolehmainen (Finlandiya): 14.36.6
1956 Melbourne Olimpiyatları — V. Kuts (Rusya): 13.39.6
1960 Roma Olimpiyatları — Halberg (Yeni Zelânda): 13.43.3
Dünya Rekoru — V. Kuts (Rusya): 13.39.6
Türkiye Rekoru — Cahit Önel: 14.19.6.

10.000 METRE

1912 Stockholm Olimpiyatları — Kolehmainen (Finlandiya): 31.20.8. Bu koşudaki dereceler 36 yıl 30 dakikanın üzerinde kaldı.
1948 Londra Olimpiyatları — E. Zatopek (Çekoslovakya): 29.59.6
1960 Roma Olimpiyatları — Bolotnikov (Rusya): 28.32.2
Dünya Rekoru — Bolotnikov (Rusya): 28.18.8
Türkiye Rekoru — Şükrü Saban: 30.14.6

MARATON

1896 Atina Olimpiyatları — S. Louis (Yunanistan): 2 saat 58.50
1960 Roma Olimpiyatları — A. Bikila (Habeşistan): 2 saat 15.16.2.
Dünyanın En İyi Derecesi — A. Bikila (Habeşistan): 2 saat 15.16.2. Maraton normal pist koşusu olmadığı için resmen dünya rekoru yoktur Bunun yerine «Dünyanın en iyi derecesi» tabiri kullanılmaktadır.
Türkiye'nin En İyi Derecesi — Osman Coşgül; 2 saat 19.54

4 × 100 BAYRAK

1919 Stockholm Olimpiyatları — İngiltere 42.4
1960 Roma Olimpiyatları — Almanya: 39.5
Dünya Rekoru — Amerika ve B. Almanya: 39.5
Türkiye Rekoru — Karma: 42.5

ARMIN HARRY
(100 m. 1960)

JOSEF CSERMAK
(Çekiç atma 1952)

4 × 400 BAYRAK

1912 Stockholm Olimpiyatları — Amerika: 3.16.6
1960 Roma Olimpiyatları — Amerika: 3.02.2
Dünya Rekoru — Amerika: 3.02.2
Türkiye Rekoru — Karma: 3.18.7

20 KM. YÜRÜYÜŞ

1960 Roma Olimpiyatları — Spirin (Rusya): 1 saat 31.27.4

50 KM. YÜRÜYÜŞ

1960 Roma Olimpiyatları: Thomson (İngiltere) 4 saat 25.30

110 METRE ENGELLİ

1869 Atina Olimpiyatları — Curtis (Amerika): 17.6
1920 Anvers Olimpiyatları — Thomson (Kanada) 14.8
1960 Roma Olimpiyatları — L. Calhoun (Amerika) 13.8

neticeleri...

Dünya Rekoru — M. Lauer (B. Almanya) ve Calhoun (Amerika): 13.2
Türkiye Rekoru — Çetin Şahiner: 14.6

400 METRE ENGELLİ

1900 Paris Olimpiyatları — Tewkesbury (Amerika): 57.6
Tam 60 yıl bu koşu değişik derecelerle hep 50 saniyenin üzerinde koşuldu.
1960 Roma Olimpiyatları — G. Davis (Amerika): 49.3
Dünya Rekoru — G. Davis (Amerika): 49.2
Türkiye Rekoru — Fahir Özgüden 52.9

3.000 METRE ENGELLİ (Steeple)

1920 Anvers Olimpiyatları — Hodge (İngiltere): 10.00,4
1960 Roma Olimpiyatları — Krzyskowiak (Polonya): 8.34.2
Dünya Rekoru — Krzyskowiak (Polonya): 8.31.4
Türkiye Rekoru — Cahit Önel: 9.04.4

YÜKSEK ATLAMA

1896 Atina Olimpiyatları: Clark (Amerika): 1.67 m.
1900 Paris Olimpiyatları — Baxter (Amerika): 1.90 m.
36 yıl yüksek atlamada 2 metrenin altında değişik dereceler alındı, fakat 2 metrenin üstüne çıkılamadı.
1936 Berlin Olimpiyatları — Johnson (Amerika): 2.03 m.
1960 Roma Olimpiyatları — Savlakadge (Rusya): 2.16 m.
Dünya Rekoru — J. Thomas (Amerika): 2.22.8 m.
Türkiye Rekoru — Çetin Şahiner: 2.02 m.

SIRIKLA ATLAMA

1896 Atina Olimpiyatları — Hoyt (Amerika): 3.30 m.
24 yıl içinde alınan derecelerin hepsi 4 metrenin altında oldu.
1920 Anvers Olimpiyatları — Foss (Amerika): 4.09 m.
1960 Roma Olimpiyatları — D. Bragg (Amerika): 4.70 m.
Dünya Rekoru — D. Bragg (Amerika): 4.80 m.
Türkiye Rekoru — Işıl Özışık: 4.10 m.

UZUN ATLAMA

1869 Atina Olimpiyatları — Clark (Amerika): 6.35 m.
1900 Paris Olimpiyatları — Prinstein (Amerika): 7.17 m.
Bu alanda alınan dereceler 36 yıl hep 8 metrenin altında kaldı.
1936 Berlin Olimpiyatları — J. Owens (Amerika) 8.06 m.
1960 Roma Olimpiyatları — R. Boston (Amerika): 8.12 m.
Dünya Rekoru — R. Boston (Amerika): 8.21 m.
Türkiye Rekoru — Yalçın Ünsal: 7.38 m.

ÜÇ ADIM ATLAMA

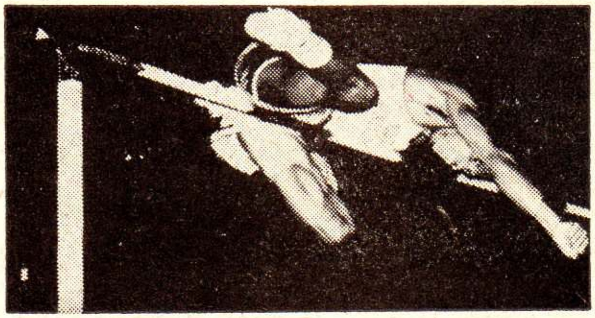
1896 Atina Olimpiyatları: Conolly (Amerika): 13.71 m.
1900 Paris Olimpiyatları — Prinstein (Amerika): 14.47 m.
24 yıl hep 15 metrenin altında dereceler alındı.
1924 Paris Olimpiyatları — Winter (Avustralya): 15.53 m.
12 yıl müddetle dereceler 16 metrenin altında kaldı.
1936 Berlin Olimpiyotları — Tajime (Japonya): 16.00 m.
1960 Roma Olimpiyatları — J. Schmidt (Polonya): 16.81 m.
Dünya Rekoru — J. Schimidt (Polonya): 17.03 m.
Türkiye Rekoru — Ruhi Sarıalp: 15.07.5 m.

GÜLLE ATMA

1896 Atina Olimpiyatları — Garrett (Amerika): 11.22 m.
1900 Paris Olimpiyatları — Sheldon (Amerika): 14.10 m.
1912 Stockholm Olimpiyatları — McDonald (Amerika): 15.34 m.
1932 Los Angeles Olimpiyatları — Setxon (Amerika): 16.00 m.
1948 Londra Olimpiyatları — Thompson (A.B.D.) 17.12 m.
1956 Melbourne Olimpiyatları — O'Brien (Amerika): 18.57 m.

1500 m. rekortmeni Avustralyalı Herb Elliott (en öndeki)

Yüksek atlama rekortmeni John Thomes bir atlayışında

1960 Roma Olimpiyatları — Nieder (Amerika): 19.68 m.
Dünya Rekoru — B. Nieder (Amerika): 20.06 m.
Türkiye Rekoru — İbrahim Ateş: 15.20 m.

DİSK ATMA

1896 Atina Olimpiyatları — Garrett (Amerika): 29.15 m.
1900 Paris Olimpiyatları — Bauer (Macaristan): 36.04 m.
1908 Londra Olimpiyatları — Sheridan (Amerika): 40.89 m.
1936 Berlin Olimpiyatları — Carpenter (Amerika): 50.48. m.
1960 Roma Olimpiyatları — Oerter (Amerika: 59.18 m.
Dünya Rekoru — E. Piatkowski (Polonya) ve R. Babka (Amerika): 59.91 m.
Türkiye Rekoru — Nuri Turan: 48.34 m.

ÇEKİÇ ATMA

1900 Paris Olimpiyatları — Flanagan (Amerika): 49.73 m.
Bundan sonra 52 yıl 50 metrenin üzerinde değişik dereceler alındı.
1952 Helsinki Olimpiyatları — Csermak (Macaristan): 60.34 m.
1960 Roma Olimpiyatları — Rundenkov (Rusya) 67.10 m.
Dünya Rekoru — H. Conolly (Amerika): 70.33 m.
Türkiye Rekoru — Sideropulos: 53.18 m.

CİRİT ATMA

1908 Londra Olimpiyatları — Lemming (İsveç): 54.83 m.
1912 Stockholm Olimpiyatları — Lemming (İsveç): 60.64 m.
20 yıl hep 70 metrenin altında dereceler alındı.
1932 Los Angeles Olimpiyatları — Jarviner (Finlandiya): 72.71 m.
24 yıl 70-80 metre arasında dereceler alındı.
1956 Melbourne Olimpiyatları — Danielsen (Norveç): 85.71. m.
1960 Roma Olimpiyatları — Cibutenko (Rusya): 84.64 m.
Dünya Rekoru — B. Alley (Amerika): 86.04 m.
Türkiye Rekoru — Halil Zıraman: 65.41 m.

DEKATLON

1912 Stockholm Olimpiyatları — Wieslander (İsveç): 5.377 puvan
1960 Roma Olimpiyatları — R. Jhonson (Amerika): 8.392 puvan
Dünya Rekoru — R. Johnson (Amerika): 8.693 puvan
Türkiye Rekoru — Fahir Özgüden: 5.464 puvan

Atletizmde son senelerin mühim neticeleri...

WILMA RUDOLPH
100 metreci Uçan Çikolata

KREPKINA
Uzun atlama şampiyonu

KADINLAR ARASI

100 METRE

1928 Amsterdam Olimpiyatları — Robinson (Amerika): 12.2
1960 Roma Olimpiyatları — W. Rudolph (Amerika): 11. (Aşırı ruzgârdan rekor sayılmadı).

Dünya Rekoru — S. S. de la Hunty (Avustralya) ve Krepkina (Rusya): 11.3
Türkiye Rekoru — Aycan Önel: 12.6

200 METRE

1948 Londra Olimpiyatları — Blankers Kohen (Holânda): 24.4
1960 Roma Olimpiyatları — W. Rudolph (Amerika): 24

Dünya Rekoru — W. Rudolph (Amerika): 22.9
Türkiye Rekoru — Aycan Önel: 26.8

800 METRE

1928 Amsterdam Olimpiyatları — Radke (Almanya) 2.16.8
1960 Roma Olimpiyatları — Şevzova (Rusya): 2.04.3

Dünya Rekoru — Şevzova (Rusya): 2.04.3
Türkiye Rekoru — Gül Çiray: 2.10.9

4 X 100 BAYRAK

1928 Amsterdam Olimpiyatları — Kanada: 48.4
1960 Roma Olimpiyatları — Amerika: 44.5

Dünya Rekoru — Amerika ve Avustralya: 44.5
Türkiye Rekoru — Yok.

80 METRE ENGELLİ

1932 Los Angeles Olimpiyatları — Didrikson (Amerika): 11.7
1960 Roma Olimpiyatları — İ. Press (Rusya): 10.8

Dünya Rekoru — Gasti ve Birkemeyer (Almanya), Bystrove ve İ. Press (Rusya): 10.6
Türkiye Rekoru — Gönül Tambay: 12.8

YÜKSEK ATLAMA

1928 Amsterdam Olimpiyatları — Catherwood (Kanada): 1.59 m.
1960 Roma Olimpiyatları — Y. Balaş (Romanya): 1.85 m.

Dünya Rekoru — Y. Balaş (Romanya): 1.86 m.
Türkiye Rekoru — Canel Konvur: 1.56 m.

UZUN ATLAMA

1943 Londra Olimpiyatları — Gyarmati (Macaristan): 5.69 m.
1960 Roma Olimpiyatları — Krepkina (Rusya): 6.37 m.

Dünya Rekoru — H. Claus (D. Almanya): 6.40 m.
Türkiye Rekoru — Aycan Önel: 5.34 m.

GÜLLE ATMA

1948 Londra Olimpiyatları — Ostermeyer (Fransa): 13.75
1960 Roma Olimpiyatları — J. Press (Rusya): 17.32 m.

Dünya Rekoru — J. Press (Rusya) 17.40 m.
Türkiye Rekoru — Aycan Önel: 12.28 m.

DİSK ATMA

1928 Amsterdam Olimpiyatları — Konopacka (Polonya): 39.62 m.
1960 Roma Olimpiyatları — Ponomareva (Rusya): 55.10 m.

Dünya Rekoru — N. Dumbadze (Rusya): 57.04 m.
Türkiye Rekoru — Aycan Önel: 34.76 m.

CİRİT ATMA

1932 Los Angeles Olimpiyatları — Didrikson (Lmerika): 43.68 m.
1960 Roma Olimpiyatları — Ozolina (Rusya): 55.98 m.

Dünya Rekoru — Ozolina (Rusya): 59.55 m.
Türkiye Rekoru — Z. Gökçınar: 29.80 m.

Gaston Reiff bir de altın madalya kazandı.

Amerikalı Zenci atlet Otis Davis atletizme başladıktan tam iki yıl sonra 27 yaşında Olimpiyat ve dünya rekordmeni olmuştur. Mensup olduğu üniversitede basketbol oynıyan, fakat takımda bir türlü yedeklikten kurtulamıyan Otis Davis bu haline kızarak baskelbolü bırakmış ve atletizme başlamıştı. 400 metre koşmaya başlıyan Otis Davis Amerikan takımı seçmelerinde üçüncü olarak Olimpiyatlarda yarışma hakkını elde etti. Olimpiyat finalinde 44.9'la birinci olduğu gibi hem dünya, hem Olimpiyat rekorlarını kırdı, aynı zamanda 4 X 400 metre bayrak yarışında da takımını birinci getirerek yeni bir dünya rekorunun kırılmasında en büyük rolü oynadı.

Bir Habeş atleti dünya atletizm tarihine geçen ünlü atletlerden biri olmuştur. Habeş İmparatorunun muhafız kıtasında bir er olan Abebe Bikila 17. Olimpiyat Oyunlarında maraton koşusunda 42 kilometre 195 metrelik mesafeyi yalınayak koşarak birinci gelmiş, böylece Olimpiyatlarda yalınayak koşup yarış kazanan ilk atlet olmuştur. A. Bikila memleketinde muazzam bir törenle karşılanmış, İmparator kendisini onbaşılığa terfi ettirmiştir.

Maratonun Tarihi

Maraton Yunanistan'da ufak bir köyün adıdır. M. Ö. 490 yılında Yunanlılar, uzun süren bir savaştan sonra İranlılar'ı yendiği vakit, bir Yunan askeri Maraton köyünden 42 kilometre mesafede bulunan Atina şehrine giderek ordularının galibiyet haberini verir. İşte bu tarihî olay üzerine Olimpiyatlarda atletizm yarışmaları programında maraton bu tarihî değeri bakımından çok mühim bir yer tutar.

Maraton tam 42 kilometre 195 metre üzerinde yapılan çok zor bir mukavemet yarışıdır. Olimpiyat Oyunlarında maratoncular stadın içinde hakemin depar işaretinden sonra bir tur yaparak kapıdan sokağa fırlarlar, umumiyetle iki saat sonra tekrar stada girip bir tur yaptıktan sonra yarışı bitirirler.

Maraton bir stadın içinde belli şartlar altında ölçülmüş bir pistte yapıldığı için, bu yarışmada dünya rekoru diye bir şey yoktur. Yarışmaların sonunda (Arkası 352. say.)

Atletizmin Ölmez Simaları

Bugüne kadar dünya atletizm sahasında büyük şöhret kazanmış pek çok isim saymak mümkündür. Fakat aşağıdaki onbir atlet, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin hiç unutulmıyacak, her fırsatta bir kere daha hatırlanacaklardır.

PAAVO NURMİ: 1952 Helsinki Olimpiyatlarında son merhalede meş'aleyi taşıyarak stada girme şerefi kendisine verilen bu Finlandiyalı atlet 1920, 1924 ve 1928 Olimpiyatlarına katılmıştı. 1920 Anvers Olimpiyatları'nda 10.000 metrede birinci, 5.000 metrede ikinci; 1924 Paris Olimpiyatları'nda 1.500 ve 5.000 metrelerde ve nihayet 1928 Amsterdam Olimpiyatları'nda da 10.000 metrede birinci geldi. Nurmi sonradan profesyonellikle itham edildi, atletizmi bırakmak zorunda kaldı.

Uzun mesafe koşularında dünyanın gelmiş geçmiş en büyük atletlerinden biri olan Nurmi, aynı zamanda dünya üzerinde heykeli dikilen tek atlettir.

EMİL ZATOPEK: Milletlerarası atletizm âleminde «Çek Lokomotifi» adı ile şöhret kazanan bu atlet ilk defa olarak 1948 Londra Olimpiyatlarında 10.000 metrede birinci gelerek kendisini tanıtmıştır. Daha sonra 1952 Helsinki Olimpiyatları'nda 5.000, 10.000 metre ve maraton yarışlarında altın madalya kazandı. 1956 Melbourne Olimpiyatları'nda maratonda altıncı oldu, bir zaman sonra sporu bıraktı. Çekoslovakya ordusunda yüksek rütbeli bir subay olan Zatopek'in eşi de sporcu olup cirit atmada, 1952 Helsinki Olimpiyatlarında birinci, 1956 Melbourne Olimpiyatları'nda dördüncü ve 1960 Roma Olimpiyatları'nda da ikinciliği kazanmıştır.

YOLANDA BALAŞ: Kadınlar arası yüksek atlama dünya rekortmenidir. Dünyanın birçok memleketlerindeki erkek atletleri bile yenebilecek durumda olan bu Romanyalı kız atlet 12 aralık 1938'de doğmuştur. 1,84 metre boyunda, 73 kilo ağırlığındadır. Spor Enstitüsünde okumuş olan Yolanda Balaş'ın dünya rekoru 1,86 metredir.

SHİRLEY STRİCKLAND de la HUNTY: 1948, 1952 ve 1956 Olimpiyatları'na katılarak Olimpiyat tarihinde en fazla madalya kazanan kadın atlettir. Bu Avustralyalı atlet şimdi olduğu gibi 1956 Olimpiyatları sırasında bir asılzade ile evliydi ve iki çocuk annesiydi. 1948 Londra Olimpiyatları'nda 100 metre, 4 × 100 bayrak ve 80 metre engellide üçüncü olarak üç bronz; 1952 Helsinki Olimpiyatları'nda 80 metre engellide birinci gelerek altın, 100 metrede üçüncü gelerek bronz ve 1956 Melbourne Olimpiyatları'nda da 80 metre engellide birinci olarak hepsi 2 altın, 4 bronz madalya kazanmıştır.

JESSE OWENS: 1915'te dünyaya gelen bu Amerikalı Zenci atlet 25 mayıs 1935'te Amerika'da tertip edilen yarışmalarda 1 saat 40 dakika içinde 4 dünya rekoru kırdı (200 metre, 220 yarda; 220 yarda engelli, uzun atlama). Bir dünya rekorunu da egale etmişti (100 yarda). Böylece dikkatleri üzerine topladı. Daha sonra 100 metre dünya rekorunu da kıran Owens, 1936 Berlin Olimpiyatları'nda dört altın madalya birden (100, 200 metre, 4 × 100 bayrak ve uzun atlama) kazandı. Jesse Owens'in uzun atlamadaki 8.13 metrelik dünya rekoru tam 25 yılını doldurduktan sonra diğer bir Amerikalı Zenci olan Ralph Boston tarafından yedi santim farkla kırıldı.

FANNY BLANKERS - KOEN: Antrenörlüğünü kendi kocası yapan bu Holândalı üç çocuk annesi kadın atlet 1948 Londra Olimpiyatları'nda dört birincilik (100, 200 metre, 4 × 100 bayrak ve 80 metre engelli) alarak «Uçan Holândalı» unvanını kazanmıştı. Bugün Blankers-Koen Holânda'da kız atletleri yetiştirmekle meşguldür.

RAFER JOHNSON: 1960 Roma Olimpiyatları dekatlon şampiyonu ve dünya rekortmeni olan bu Amerikalı atlet Olimpiyatlar'da Amerikan bayrağını taşıyan ilk Zenci sporcu olması bakımından spor tarihine geçmiştir. Aynı zamanda fevkalâde bir atlettir. Roma Olimpiyatları'ndan sonra atletizmi bırakarak sinema artistliğine başlamıştır.

HERB ELLİOTT: 1 mil ve 1500 metre dünya rekortmeni. 1960 Roma Olimpiyatları 1500 metre galibi olan bu Avustralyalı atlet elde ettiği hayret verici derecelerle dünyanın ölmez sporcuları arasına girmiştir. 25 şubat 1938'de Avustralya'nın Perth şehrinde dünyaya gelen Herb Elliott evli, iki çocuk babasıdır. Bu harika atlet 1960'ta Avustralya'dan Londra'ya gelmiş ve meşhur Cambridge Üniversitesi'nde tahsiline devama başlamıştır.

ROGER BANNİSTER: Olimpiyat veya Avrupa Şampiyonluğu gibi hiçbir mühim yarışı kazanmamış olmasına rağmen bu İngiliz atleti «Ses Duvarını İlk Aşan Atlet» olarak dünya atletizm tarihine geçmiştir. Oxford Üniversitesinde okurken 10 yıla yakın bir zamandan beri kırılamıyan 1 mil dünya rekorunu yeniledi, bu mesafeyi «Ses Duvarı» denen 4 dakikanın altında, 3.59.4'te koştu. Bugün atletizmi bırakmış, doktorluğa başlamıştır.

JOHN THOMAS: 2.22.9 metreyle yüksek atlama dünya rekorunu kurmuş bulunan, fakat 1960 Roma Olimpiyatları'nda ancak üçüncü olabilen bu Amerikalı Zenci üniversite talebesi bu harika derecesiyle büyük şöhret kazanmıştır. 7 mart 1941'de dünyaya gelen ve bir otobüs şoförünün oğlu olan John Thomas 1,97 metre boyunda, 82 kilo ağırlığındadır. Kendi boyundan 26 santim daha yüksekten atlamaktadır.

WİLMA RUDOLPH: 1960 Roma Olimpiyatları'nda üç altın madalya kazanan tek atlettir. Bu Amerikalı Zenci kız sporcu, gerek dereceleri, gerekse mütenasip vücudu ve sevimliliği ile olimpiyatların bir numaralı sporcusu seçilmiştir. Amerika'nın Tennessee eyaletinde bir üniversite talebesi olan Wilma Rudolph 19 çocuklu fakir bir ailenin kızıdır. Olimpiyatlarda 100 metreyi bir erkek gibi 11 saniyede koştu, fakat rüzgâr normalden fazla estiği için bu derecesi dünya rekoru olarak kabul edilmedi. Wilma Rudolph çok küçükken çocuk felcine yakalanmış ve 8 yaşına kadar yürüyemememiştir.

elde edilen derece dünyanın en iyi derecesi olarak kabul edilir. Habeşistanlı Abebe Bikila'nın 1960 Olimpiyadında elde ettiği 2 saat 15 dakika 16.2 saniyelik derece dünyanın en iyi maraton derecesidir.

Maratonda Türkiye'nin en iyi derecesi, 2 saat 19 dakika 54 saniye ile, Osman Coşgül'e ait bulunmaktadır.

Dünyanın en mühim maraton müsabakalarından biri de Boston maratonudur. Amerika'nın Boston şehrinde düzenlenen bu yarış 1896 yılından beri, 1918 yılı hariç olmak üzere, her yıl belli tarihte yapılmaktadır.

Pentatlon ve Modern Pentatlon

Pentatlon atletizmde beş yarıştan bir araya gelme bir yarışmadır. Önceleri yalnız erkekler arasında yapılan cirit atma, disk atma, uzun atlama, 200 metre, 1500 metre pentatlon yarışmaları sonradan sadece kadınlara mahsus bir spor haline gelmiştir. Kadınlar arasındaki pentatlonda yer alan müsabakalar şunlardır: 200 metre, 100 metre, 80 metre engelli, gülle atma, yüksek atlama.

Kadınlar arası pentatlon dünya rekoru 4976 puvanla Rus atleti İrina Press'e aittir.

Bugün Olimpiyat programında yer alan modern pentatlon denen bir yarışma daha vardır. Ayrıca, her yıl ordulararası yapılan askerî pentatlon yarışmaları da vardır. Modern pentatlonda şu yarışmalar bulunur:

1 — 4000 metrelik kros kantri koşusu,

2 — 5000 metrelik 30 engelli atlı kros kantri,

3 — 300 metre serbest yüzme yarışması,

4 — Eskrim,

5 — Tabanca atışı.

Bunun mânası bir sporcunun sırasiyle koşarak, atlıyarak, yüzerek, düşmana vurarak, hedefine ulaşarak görevini yerine getirmesidir. Bu yarışmaya katılan sporcular öteki yarışmalarda tek başlarına koşar, atlar, yüzer, tabancayla ateş eder ve derecesine göre puvan alır; karşılıklı olarak sadece eskrim (epe) yapar.

Modern pentatlon M. Ö. 708 yılında 18. Olimpiyatların programında da vardı. Fakat sadece asker sporcular arasında yapılırdı. Programda yer alan sporlar ise şunlardı: 1) Atlama, 2) Koşu, 3) Güreş, 4) Disk atma, 5) Cirit atma.

Modern pentatlon 1912 Stockholm Olimpiyatlarından başlıyarak Olimpiyat Oyunlarının programına alındı ve genel olarak asker sporcuların katılmasiyle yapıldı. Amerika tarihinin en büyük askerî komutanlarından biri olan General G. Patton, 1912 Stockholm Olimpiyatlarında modern pentatlon yarışmasına katılmış, beşinci olmuştu.

Dekatlon

Atletizm programı içinde bulunan dekatlon dünyanın en zor sporlarından biridir. Atletizmin on yarışını içine alan dekatlon yarışmaları iki gün içinde yapılmak zorundadır. Atletlere bu on yarışta aldıkları derecelere göre, Fin puvan cetveli gereğince puvan verilir, sonunda en fazla puvan toplıyan atlet birinci olur.

Dekatlona dahil olan on yarış şunlardır: 1 — 100 metre; 2 — 400 metre; 3 — 1500 metre; 4 — 110 metre engelli; 5 — Sırıkla atlama; 6 — Yüksek atlama; 7 — Uzun atlama; 8 — Disk atma; 9 — Gülle atma; 10 — Cirit atma.

Sadece iki gün süren, son derece yorucu ve zor olan bu spor kolunda ancak müstesna kabiliyetli atletler başarı elde eder. Son derece kuvvet istiyen dekatlonu bugüne kadar Olimpiyatlarda kazanan atletlerin çoğu Hollywood'un yıldız avcıları tarafından sinema âlemine alınmışlardır. 1936 Berlin Olimpiyatları galibi Amerikalı Gleen Morris'e sinemada Tarzan rolü verilmişti. 1948 Londra ve 1952 Helsinki Olimpiyatları galibi gene Amerikalı Bob Mathias, 1956 Melbourne Olimpiyadı ikincisi ve 1960 Roma Olimpiyadı birincisi, dünya rekortmeni Rafer Johnson da filimlerde muhtelif roller almışlardır.

Dekatlon dünyanın her tarafında büyük ilgiyle takip edildiğinden birçok memleketlerde iyi dekatloncular daima «Yılın Sporcusu» seçilirler.

Bugün atletizmi bırakmış bulunan, fakat dünya rekorunu 8.683 puvanla elinde tutan Amerikalı Zenci Rafer Johnson'un her yarışta aldığı dereceler şunlardır:

100 metre: 10.6; 400 metre: 48.6; 1500 metre: 5.99; 110 metre engelli: 14.5; sırıkla atlama: 3.97 metre; uzun atlama: 7.55 metre; yüksek atlama: 1.78; disk atma: 51.97 metre; gülle atma: 15.85 metre; cirit atma: 71.10 metre.

Bibliyografya:
Atletizm El Kitabı (1940); Atletizm Ajanları El Kıtabı (Jerfi Fıratlı 1950); Atletizm Öğretim ve Antrenmanı (Çev. A. Kut-B. Sümersan, 1950); Atletizmde Koşular (Füruzan Tekil 1950); Atletizm ve Mektebe Tatbikatı (Vildan Â. Savaşır, 1931); Modern Atletizm (1935); Maraton Koşusu (Şevki Koru, 1941); Modern Atletizmde Koşular (1940).

ATMACA

Atmaca

Gündüz yırtıcı kuşları takımına bağlı kartalgiller familyasından bir kuştur. Bütün dünyaya yayılmış pek çok türü vardır. Boyu 30-40 sm. arasında değişir. Kirli kurşuni ve kahverengi tüyleri vardır. Sırtı mavimtırak külrengi, karnı açık renkli ve enine şeritlidir. Türkiye'de yaşıyanları kışın Kuzey Afrika'ya ve Hindistan'a göç eder ve bahar gelince dönerler.

Atmacalar küçük kuşlarla, fare, kurbağa ve böceklerle beslendikleri gibi kendilerinden büyük kuşlara da hücum edebilirler. Kümes hayvanlarına da musallat olurlar. Aldıkları besin maddelerini kursaklarında yumuşatıp tüy kısımlarını ağızlarından dışarıya atarlar. Türkiye'de yaşıyan ve «çayırkuşu» adı verilen bir çeşidi daha vardır. Bu çeşit atmacanın boyu 60 sm. kadardır.

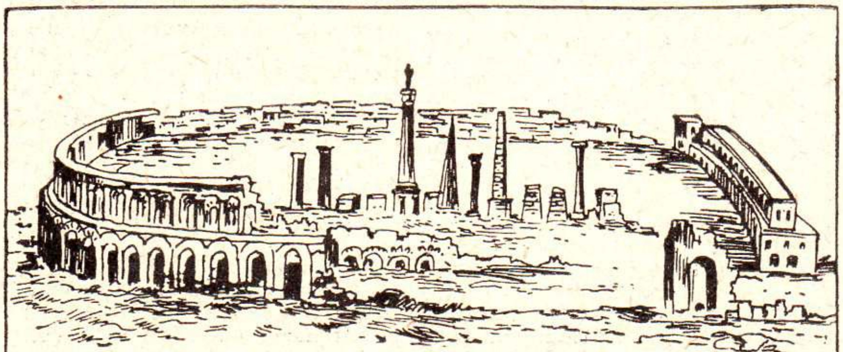
ATMEYDANI

İstanbul'da, Sultan Ahmet Camisi önündeki meydana XIX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlılarca verilen addır. Atmeydanı Bizanslılar devrinde hipodromdu. 196 yılında Roma İmparatoru Septimius Severus tarafından kurulmuş, sonra Konstantinos tarafından hipodrom şeklinde tamamlanmıştır. Bizans'ın toplum ve siyaset hayatında çok önemli yeri olan at ve araba koşuları burada yapılırdı. İlk zamanlar Atmeydanı'nın her tarafı sütunlar ve heykellerle süslüydü. Dördüncü Haçlı Seferi'nde Lâtinler'in İstanbul'u işgalleri sırasında (1204) Atmeydanı'nı Haçlılar yağma ettiler, yakıp yıktılar.

İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından sonra Hipodrom'a Atmeydanı adı verildi. At talimleri ve cirit oyunları yeri olarak kullanılırdı. Bayramlarda, büyük saray düğünlerinde şenlikler burada yapılırdı. XVII. yüzyıl başlarında Sultan Ahmet Camisi yapılınca Atmeydanı çok daraldı. Eskiden çok geniş olan Atmeydanı'nın yalnız at ve araba koşularına ayrılan alanı 118,5×370 metre ölçümündeydi.

Atmeydanı'nın ortasında bugün 72×300 ölçümünde bir park, dolaylarında Tapu Dairesi, İktisadî ve Ticarî ilimler Akademisi, Sultan Ahmet Camisi ve Divanyolu vardır. Bahçenin içinde Dikilitaş, Örme Sütun, Burmalı Sütun, Alman Çeşmesi bulunmaktadır.

Dikilitaş, Mısır'da III. Tutmosis (M. Ö. 1504-1450) tarafından Heliopolis'te Güneş Tapınağı önüne Tanrı Ammon adına diktirilmiş bulunan anıtlardan biridir. Roma İmparatorlarından İulianus 361'de bunu Bizans'a getirtmek üzere yerinden kaldırmış ise de, ölümü üzerine iş yarıda kalmıştı. Yıllarca yerde bırakılan taş, nihayet 390'da İmparator I. Theodosios tarafından getirtilerek buraya diktirilmiştir. Yüksekliği 30 metreyi bulan taşın Bizanlılar tarafından yapılmış kaidesinin yüzlerinde Bizans hayatını canlandıran, Atmeydanı'ndaki koşuları gösteren kabartmalar vardır.

Bizanslılar devrinde Atmeydanı

Örme Sütun'un ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber Konstantinos Porphyrogennetos (911-959) tarafından diktirildiği veya eskiden kalma bir sütunun tamiri suretiyle vücude getirildiği sanılıyor. Sütunun üzerini kaplıyan ve İmparator Makedonya'lı I. Besileios'un fetihlerini gösteren tunç levhalar Lâtinler'in istilâsı zamanında (1204-1261) para döktürülmek üzere yerlerinden sökülüp eritilmiştir.

Yılanlı Sütun denilen ve Yunanlıların Plataiai'de Persler'e karşı sağladıkları zaferin (M. Ö. 479) anısı olarak Delphi'deki Apollon tapınağına sunulmuş bulunan sütun ise Büyük Konstantinos tarafından Yunanistan'dan getirtilerek buraya diktirilmiştir.

Halk arasında Alman Çeşmesi diye anılan çeşme 1895'te Almanya İmparatoru II. Wilhelm tarafından II. Abdülhamit'e bir cemile olarak yaptırılmıştır.

Atmeydanı, Bizans devrinde olduğu gibi Osmanlı devrinde de bazı ayaklanmalara ve iç savaşlara sahne olmuştur. Türkiye'de ilk defa tertip edilen genel sergi Atmeydanı'nda açılmıştır (28 şubat 1863). İzmir işgalini protesto maksadı ile İstanbul halkının yaptığı büyük miting de burada olmuştur (23 mayıs 1919).

Atmeydanı Olayları

XVII. yüzyılda, IV. Mehmet'in (1648-1687) ilk saltanat yılında yeniçerilerle sipahiler arasında Atmeydanı'nda korkunç ve kanlı bir şehir savaşı oldu. İstanbul halkının bir kısmı ve devlet adamlarından bazıları, Sultan İbrahim'in tahttan indirilip öldürülmesinden memnun olmamışlardı. Sultan İbrahim'i tahttan indirip öldürenler yeniçerilere dayanmış olduklarından, bu seferki muhalifler de sipahileri elde etmek suretiyle yeni bir fitne çıkarmak istiyorlardı. Sipahiler Atmeydanı'nda toplanıp sadrâzamla şeyhülislâmı istemediklerine dair saraya haber gönderdiler. Hükümdar, hâdise çıkarmadan dağıldıkları takdirde sadrâzam ile şeyhülislâmı azledeceğine dair söz verdi. Bu söz Atmeydanı'ndaki sipahileri yatıştırmadığı gibi Ortacami'de toplanan yeniçeri ağalarını da çok kızdırdı. Dağılmaları için sipahilere elçi gönderdiler. Elçinin sipahiler tarafından öldürülmesi üzerine iç savaş bütün dehşetiyle başladı. İyi silâhlanmamış bulunan ve idare edilemiyen sipahilerin yenilmesiyle sona erdi (28 ekim 1648).

Atmeydanı'ndaki önemli bir başka ayaklanma da 1656 yılı mart ayında olmuştur. Uzun zamandır devam edegelen hoşnutsuzluğun bir neticesi olarak, Girit'ten gelen Yeniçeriler «Biz savaş günlerinde taşları yastık, toprağı yatak yaptık. Ulûfelerimiz niçin verilmiyor?» diye sokaklarda dolaşmaya başlamışlardı. Alınan tedbirler fayda vermediği gibi sipahiler de ayaklandılar. Saraydan aracı olarak gönderilen Kara Abdullah Efendi'yi parçaladılar. Padişah II. Mehmet'i Alayköşkünde ayak divanına çağırdılar, öldürülmesini istedikleri devlet adamlarının idamına padişahtan ferman aldılar.

İdam edilenlerin cesetleri sürüklenerek Atmeydanı'na getirildi, orada bulunan meşhur çınarın dallarına asıldı. Bu kanlı facia tarihimize «Vaka-i Vakvakiye» adiyle geçti.

ATMOSFER

Yeryüzünü kuşatan Gaz tabakası

ATMOSFER yeryüzünü çepeçevre kuşatan gaz tabakalarına «atmosfer» (havaküre) denir. Birçok gazlardan ve değişik oranlarda su buharından meydana gelen bu tabakalar dünyanın etrafında bir hava küresi meydana getirir.

Havanın yoğunluğu her yerde aynı değildir. Yerden 10.000 metre yüksekliğe kadar yoğunluk, küçük değişikliklerle, hemen hemen aynıdır. Fakat daha yükselince yoğunlukta büyük değişiklikler meydana gelir.

Hava başlıca iki gazdan meydana gelmiştir: Oksijen ve azot.

Oksijen solunum ve yanmayı sağlaması bakımından hayat için gerekli bir gazdır. Azot, bunun aksine, canlıların yaşamasına imkân vermiyen bir gazdır. Bir kibrit alevi oksijende daha kuvvetle yanar, azotta hemen söner. Azot, buna rağmen, havanın bileşiminde iki önemli rol oynar. Oksijenle birleşerek onun yakma özelliğini hafifletir. Şayet sırf oksijenle solunum yapmak zorunda kalsaydık, bütün organlarımız yanardı. Öte yandan azot bitkilerle birleşerek endüstride ve tarımda büyük faydalar sağlıyan nitrat ve nitritleri meydana getirir.

Havada Neler Var

Hava, yuvarlak rakamla, % 21 oksijen, % 79 azottan meydana gelmiştir. Bu arada % 1 argon, 100.000'de 1 neon, 100.000'de 1 kripton, 1.000.000'da 1 helyum, 20.000.000'da 1 ksenon, 10.000'de 1 de hidrojen bulunur. Bu rakamlar muhtelif şartlara göre değişebilir.

Havadaki su 1/30 ile 1/1.000 arasında değişir. Havada ayrıca 3.300'de 1 karbonik asit, pek az miktarda da ozon gazı vardır.

10.000 metrenin üstüne çıkılınca havayı meydana getiren gazların oranında bazı büyük değişiklikler olur. 10.000 metrede bu gazların oranı şöyledir: % 81 azot, 18 oksijen, 1/2 argon ve 1/30 hidrojen; 50.000 metre yükseklikte % 79 azot, 7 oksijen, 13 hidrojen; 100.000 metre yükseklikte % 1/10 azot, 99,5 hidrojen, 4/10 helyum vardır.

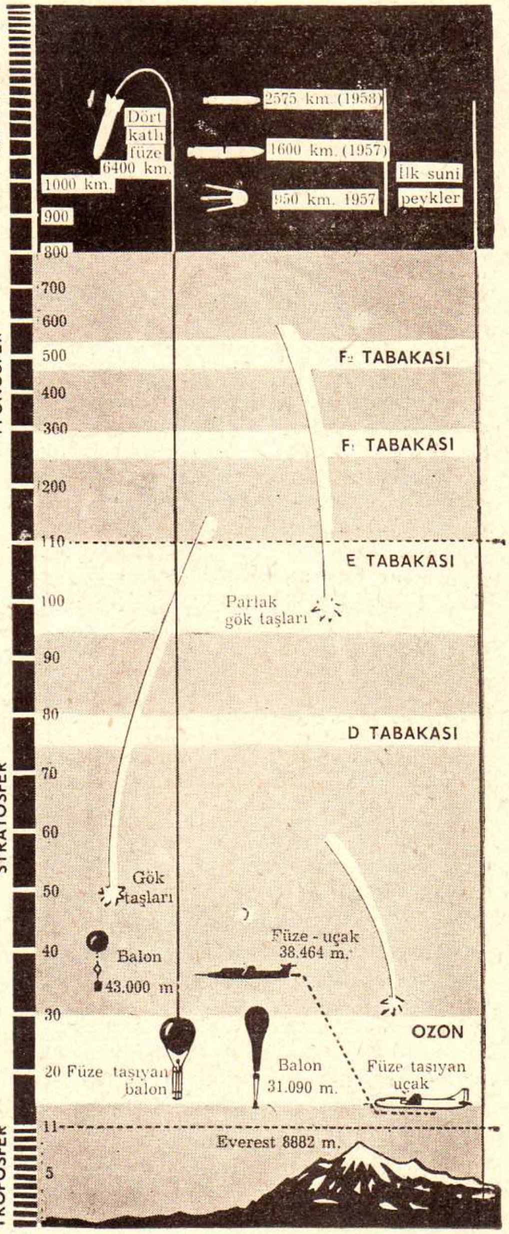
Atmosferin içinde birtakım küller, kuvars parçacıkları, volkan tozları gibi madensel menşeli, mikroplar ve bakteriler gibi de organik menşeli tozlar bulunur. Bunların organik olanları çok kere bazı mikroplu hastalıkların yayılmasına yol açarlar. Havada, bulutları meydana getiren birtakım su damlacıkları varsa, bu su damlacıkları güneşin beyaz ışığını aynen bir prizma gibi kırarlar; ortaya çıkan ışık demetinin arasında en çok kırılmış olanı menekşe moru, çivit mavisi, açık mavi gibi renkler havanın mavimtırak rengini meydana getirir.

Atmosferin Şekli ve Tabakaları

Atmosfer, dünyayı çepeçevre sarar. Yapılan incelemeler atmosferin şeklinin tam bir küre olmayıp üst ve altından basık bir küre biçiminde olduğunu ortaya koymuştur.

Genel olarak atmosfer iki büyük tabakaya ayrılır: Troposfer ve Stratosfer.

1 — Troposfer yeryüzüne en yakın olan tabakadır. Kutuplardan 9 kilometre, ekvator üzerinden de 17 kilometre kadar kalınlığında bir tabaka meydana getirir ki, yağ-

Atmosferi meydana getiren gaz tabakası

murlar, bulutlar, rüzgârlar gibi meteoroloji olayları bu tabaka içinde cereyan eder (Bk. Yağmur, bulut, rüzgâr).

2 — Stratosfer troposferin üzerinde bulunur. Bu tabakada gazların basıncı çok düşüktür Belirli bir mesafeden daha yükseğe çıkılınca bu gazlar iyonlanmaya uğrarlar, yani, bu gazların atomları elektrik yüklü küçücük parçacıklara (iyonlara) ayrılırlar.

Stratosferin bu tabakasına Iyonosfer adı verilir. Hertz dalgalarının çarpıp geri dönmeleri sayesinde 70 80 kilometre civarında D tabakası adı verilen iyonlanmaya uğramış bir gaz tabakası, 100 kilometre civarında E tabakası adı verilen diğer bir gaz tabakası, 250 kilometre civarında da F tabakası adı verilen başka bir gaz tabakası bulunduğu anlaşılmıştır. Bunlardan son ikisi radyoelektrik dalgalarının kırılmasına ve yeryüzüne dağılmasına yol açarlar.

Atmosfer Basıncı

Atmosfer yeryüzünde bulunan her cismin üzerine bir basınç yapar. Buna «atmosfer basıncı» denir. Barometreyle ölçülen bu basınç santimetre kare üzerine ortalama olarak 1033 gram kadardır. Bu hesaba göre bir insanın vücudu üzerindeki atmosfer basıncı 15 tona yakındır .

Atmosfer basıncı yere, yüksekliğe ve mevsime göre değişir. Genel olarak deniz seviyesinde, 45° boylamda 0° ısıda 760 milimetre uzunluğundaki civa sütununu dengede tutar. Bu da 1 sm^2 ye 1033 gram kadardır. Yeryüzünden 11 metre yükselince atmosfer basıncı ortalama olarak 1 milimetre düşer.

Su buharı, gaz ve buharların etrafına yaptıkları basınç için birim olarak «atmosfer» kullanılır. Fiziksel basınç birimi: 1 atmosfer = 760 milimetrelik bir civa sütununun 1 sm. karelik bir alan üzerine yaptığı basınçtır. Bu basınç 1,033 kilogram kadardır.

Atmosfer basıncı yüksekliğe göre şu şekilde azalır:

Yükseklik (metre)	Basınç (milimetre)
0	760,0
100	750,5
500	714,0
1.000	670,6
2.000	591,7
5.000	406,5
10.000	217,4
20.000	62,2
30.000	17,8
60.000	0,4

Yeryüzünden yukarıya doğru çıkıldıkça atmosferdeki hava tabakaları soğumaya başlar. Bu soğuma her 215 metrede 1° kadardır. Troposferde havanın ısısı —55° yi bulur.

Bazı büyük gezeğenlerin de etrafında kendilerine mahsus atmosferleri bulunduğu tesbit edilmiştir. Bunların uydularının atmosferleri yoktur.

İlk olarak İsviçreli bilgin Auguste Piccard kendi yaptığı balonla 1931'de atmosferde 16.000 metrenin üzerine çıkmıştır.

ATOL (Bk. RESIF)

ATOM

Cisimlerin en küçük parçası kuvvetlerin en büyük kaynağı...

ATOM, bir maddenin özelliğini değiştirmeden bölünebileceği en küçük parçasıdır. Atomlar çok defa «molekül» denilen gruplar halinde bulunurlar.

Elimizle dokunduğumuz, gözümüzle gördüğümüz her şey atomlardan yapılmıştır. Ancak, atomlar son derece küçük olduğundan, ne mikroskopla görülebilir, ne de tek tek varlıkları farkedilebilir. Atomların varlığını ve yapılarını ancak bilginler özel usullerle incelerler.

Atom, Molekül ve Eleman

Bir bardak suya bir kaşık şeker koyarak iyice karıştıralım. Çok geçmeden şeker erir, suyun içinde tamamen kaybolur Şekeri artık gözle göremeyiz ama, gene de koyduğumuz şeker, aynen suyun içinde durmaktadır. Eğer suyu tamamen buharlaştıracak olursak o zaman şeker gene meydana çıkar.

Bunun sebebi şudur: Şeker suda eriyince milyonlarca küçük zerreciğe ayrılır. Demek ki şeker gözle görülmiyecek kadar küçük zerreciklerden yapılmıştır. Bu küçük zerreciklere «molekül» denir (Bk Molekül).

Bütün cisimler molekül denilen bu küçük zerreciklerden yapılmıştır. Moleküller ise atomların birleşmesinden meydana gelir. Şekerin suda erimesi, onun moleküllerini hiçbir zaman bozmamıştır.

Şimdi başka bir deney daha yapalım. Bir kaşık şekeri maden bir kab içinde ocağa koyalım. Şeker önce erir, sonra kararır, simsiyah bir şey olur. Suda eriyen şekeri tekrar eski haline getirmek mümkündü. Halbuki bu defa kara bir madde haline gelen şekeri yeniden eski haline getirmeye imkân yoktur. Çünkü şekeri bu şekilde kavurmak onun moleküllerini daha küçük parçalara bölmüş, bu parçalardan bir kısmı uçup gitmiştir. Kabda kalan ise «karbon» dur. Karbon molekülünü artık bir başka maddeye çevirmeye imkân yoktur. Çünkü karbon bir «eleman» dır.

Bir elemanın atomu başka elemanın atomuna benzemez. Her atomun kendine has özelliği vardır. Bütün maddelerin molekülleri atomların birleşmesiyle meydana gelir.

Bilginler maddeleri bu şekilde parçalıyarak 100 kadar eleman olduğunu keşfetmişlerdir. Moleküller elemanlardan meydana geldiğine göre, elemanların moleküllerden küçük zerreciklerden yapılmış olacağı aşikârdır. İşte atomlar bu elemanları meydana getiren zerreciklerdir.

Atomların Büyüklüğü

Varlığı ancak ilmî deneylerle anlaşılan atomlar akıl almıyacak kadar küçüktür. Atomların büyüklüğü cinslerine göre değişir Hidrojen atomu, en küçük atomdur. Yan yana konmuş 10.000.000 hidrojen atomunun uzunluğu bir milimetreyi ancak bulur. En

ATOM ARAŞTIRMALARININ

Leukippos ve Demokritos gibi Eski Yunan filozofları binlerce yıl önce maddelerin «atom» adını verdikleri bölünmez ve parçalanmaz zerreciklerden meydana geldiğini ileri sürmüşlerdi. Ancak, bu teoriler fizikten çok bir felsefe doktrini mahiyetindeydi Atom hakkındaki bu düşünceler iki bin yıldan fazla bir müddetle unutulup gitti.

Atom Teorisi'ni ilk defa bugünküne yakın bir anlayışla ortaya koyan İngiliz kimya bilgini John Dalton olmuştu (Bk Dalton)

Dalton'un 1803 yılında ortaya attığı atom teorisinin ana hatları şunlardır:

1 — Bütün elemanlar atomdan yapılmıştır

2 — Aynı elemanın atomları büyüklük, ağırlık ve diğer özellikler bakımından birbirine benzer.

3 — Atomlar yok edilemez, parçalanamaz, yoktan var edilemezler.

4 — Başka başka elemanların atomları birleşerek molekülleri meydana getirir.

Dalton aynı zamanda kendi teorisine ve yaptığı tecrübelere dayanarak elemanların atom ağırlıklarını da tesbit etti. Ancak, bu alandaki çalışmaların ilerlemesi üzerine Dalton'un teorisinde bazı yanlış taraflar olduğu meydana çıktı Meselâ belirli bir elemanın atomlarının kimyasal özellikleri aynıdır ama ağırlıkları değişik olabilir. Artık atomları parçalamak ve yeni atomlar meydana getirmek de imkân dahiline girmiştir.

Dalton'dan sonra atom alanındaki çalışmalar daha büyük bir hızla ilerlemeye başladı 1896 yılında Fransız bilgini Henri Becquerel (1852-1908) tabiî radyoaktiviteyi keşfetti 1903 yılında Nobel Fizik Armağanı'nı kazanan bu bilgin uranyumun yaydığı ışınımlara dikkati çekerek bunun radyoaktivite olduğunu söylemişti. 1898'de Marie ve Pierre Curie radyumu buldular (Bk. Curie). 1900'de Alman bilgini Max Planck (1858-1947) Quantum Teorisi'ni ortaya attı (Bk. Quantum Teorisi). 1905'te ise büyük teorik fizik

ağır atomlardan olan uranyum atomlarının çapı hidrojeninkinden dört defa daha büyüktür.

Bir damla suda 33 milyar defa milyar molekül vardır. Bu moleküller hidrojen ve oksijen elemanlarından yapılmıştır. Her molekülde ikisi hidrojen, biri oksijen olmak üzere üç atom vardır. O halde bir damla su 100 milyar defa milyar atomdan meydana gelmiş demektir.

Atomların Hareketi

Maddeyi meydana getiren atomlar devamlı surette hareket halindedirler. Genel olarak atomların titreşim hızı saniyede 400 metre kadardır. Bu hız sıcaklıkla ilgilidir. Sıcaklık azaldıkça atomların hızı da azalır. — 273° de hareket tamamen durur. Bu sıcaklık derecesine «saltık (mutlak) sıfır» denir.

Atomun Yapısı

İlk bakışta bir atom Güneş Sistemi'ne benzer. Dünya ve gezeğenler nasıl Güneş'in çevresinde dönerlerse, atomlar da bir çekirdeğin çevresinde dönen elektronlardan meydana gelmiştir.

Elektronlar çekirdeğin çevresinde inanılmaz bir hızla dönerler. Hidrojen atomunda elektronun dönüş hızı saniyede 2.000 kilometredir. Bir atomdaki elektronların sayısı ve bunların yörüngesinin durumu atomların cinsini tâyin eder.

Şimdi bir atomu meydana getiren unsurları kısaca inceliyelim:

1 — Elektron: Atom çekirdeğinin çevresinde dönen negatif elektrik yüklü zerreciktir. Atomdaki elektron sayısı elemanın cinsine göre değişir. Bunların sayısı ne kadar olursa olsun, çekirdeğin çevresindeki büyük hızlarına rağmen, ne birbirlerine çarparlar, ne de çekirdeğe. Atom çekirdeğindeki her protona karşılık bir elektron vardır. En hafif atom olan hidrojenin 1 elektronu, helyumun 2, oksijenin 8 elektronu vardır. Elektronların ağırlığı en hafif atom olan hidrojen atomunun 1/1840'i kadardır.

2 — Proton: Atomun çekirdeğini meydana getiren unsurlardan biridir. Elektronun aksine, proton pozitif elektrik yüklü bir zerreciktir. Ağırlığı elektrondan 1840 defa daha fazladır. Yalnız taşıdığı elektrik yükünün nispeti elektronunkiyle aynıdır. Atomların cinsine göre çekirdekteki proton sayısı da değişir.

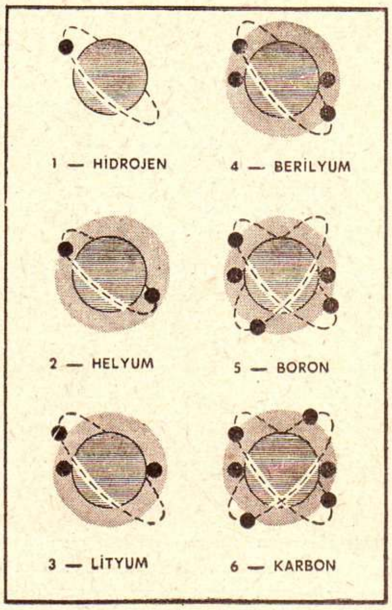
3 — Neutron: Hiç elektrik yükü olmıyan zerreciklerdir. Atomların çoğunun çekirdeğinde bulunur. Ağırlıkları protondan biraz fazladır. Neutronların sayısı da atomun cinsine göre değişir. Serbest neutronlar atomları bombardıman etmek bakımından çok faydalıdır.

Atomun Diğer Parçaları

Atomun değişik durumlarda ortaya çıkan daha birçok parçacıkları vardır ki başlıcaları şunlardır:

Positron. — Pozitif elektrik yüklü elektronlardır. Kozmik ışınlarda, negatif yüklü elektronlarla beraber bulunurlar. Aynı zamanda atom zerrecikleriyle bombardıman edilen bazı elemanlardan positon çıkar. Bir positonun hayatı en çok saniyenin milyarda biri kadardır. Çünkü positonu zıt yüklü elektron çeker. Bunun sonunda her iki zerre de yok olur. Bunların kütlesi enerjiye çevrilir.

Meson. — İlk defa kozmik ışınlarda keşfedilmiştir. Bunlar sonradan suni olarak da meydana getirilmiştir. «Pi-meson» ve «mu-meson» olmak üzere iki çeşittirler. Her iki çeşidin ağırlığı da elektronlarınkinden 200 defadan daha fazladır. Pozitif veya negatif yüklü olabilirler. Eğer bir negatif pi-meson pozitif yüklü atom çekirdeğine yaklaşırsa çekirdek onu emer. Bunun sonucu olarak çekirdek patlar. Pi-mesonların ömrü saniyenin iki yüz milyonda biri kadar ancak sürer. Bu kısa hayatlarının sonunda mu-meson haline gelirler. Mu-mesonların ömrü de saniyenin iki milyonda biri kadardır.

Yukarıdaki şekiller en hafif 6 elemanın elektronlarının durumunu gösteriyor. Hidrojenin bir tek elektronu, bir tek protonu vardır. Ötekilerin de proton sayıları elektronları kadardır, neutron sayıları değişir.

Neutrino. — Bunlar elektrik bakımından nötürdür, ağırlıkları da yoktur. Varlıkları nazari olarak bilinmektedir.

Deuteron. — Bir protonla bir neutrondan meydana gelen pozitif yüklü zerreciklerdir. Ağır hidrojenin çekirdeğini teşkil ederler. Onun için ağır hidrojene «deuterium» da denir.

Triton. — Tritiumun (hidrojen isotopunun) çekirdeğine denir. Kütlesi, deuterondan bir fazlasiyle, üçtür. Bu zerrecik tabiatta bulunmaz, sunî olarak yapılır.

Alfa zerrecikleri. — Radyum gibi radyoaktif atomlar tarafından etrafa saçılır. Bir alfa zerreciğinin iki proton ve iki neutronu vardır. Bunlar helyum çekirdeğinin aynıdır.

Beta ışınları. — Radyoaktif atomlar tarafından yayılan çok hızlı elektronlardır.

Gamma ışınları. — Bunlara «foton» da denir. Radyoaktif atomların çekirdeğinin parçalanması sonunda etrafa yayılırlar. Bir atom bombası patlamasında meydana gelen öldürücü ışınlar gamma ışınlarıdır. X ışınlarına benziyen gamma ışınlarının bir cisim içine girme kabiliyeti çok fazladır. Yüksek enerjili gamma ışınları bir metre kadar kalınlıkta demir veya betona nüfuz edebilirler.

Atom Ağırlığı

Çeşitli atomlardaki proton ve neutronların sayısına «atom sayısı» ve «atom ağırlığı» denir. Bir atom sayısı o atomda ne kadar proton veya elektron olduğunu gösterir. Böyle-

KISA BİR TARİHÇESİ

bilgini Albert Einstein İzafiyet (Relativite) Teorisi ile birlikte $E = mc^2$ formülünü ortaya çıkararak atom enerjisinin büyüklüğünü belirtti.

Atomun yapısı üzerine en önemli buluşları olanlardan biri de İngiliz bilgini Ernest Rutherford (1871-1937) dur. Rutherford 1904'te Alfa zerreciklerini keşfetti, 1911'de de atom çekirdeği teorisini ortaya attı: atomların bir çekirdekten ve bu çekirdeğin etrafında dönen elektronlardan ibaret olduğunu ileri sürdü, atomların ilk özelliklerini keşfetti.

Atomla ilgili çalışmaların gelişmesindeki diğer önemli tarihler şunlardır:

1912 — İsotop Teorisi, Frederick Soddy (İngiltere)

1913 — Atom Yapısı Teorisi, Niels Bohr (Danimarka)

1919 — İlk Sunî Atom Parçalanışı (Rutherford azot atomunun çekirdeğini parçaladı).

1926 — Dalga Mekaniki Teorisi, Erwin Scheodinger (Almanya)

1928 — Quantum Mekaniki Teorisi, P. A. . Dirac (İngiltere)

1931 — İlk kiklotron, E. A. O. Lawrence (A.B.D.)

1932 — Deuteriumun keşfi, Harold Urey (A.B.D.)

1933 — Sunî Radyoaktivitenin Keşfi, Frédéric ve Irène Joloit - Curie (Fransız).

1935 — U-235'in Keşfi, A. J. Dempster (A.B.D.)

1938 — Uranyum Parçalanışı, Otto Hahn ve Fritz Strassmann (Almanya).

1940 — İlk Detatronun Yapılması, D. W. Kerst (A.B.D.)

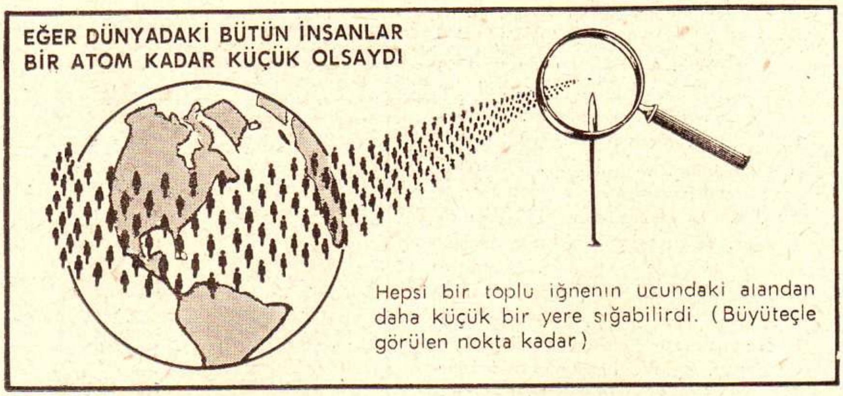
1934 — U-239, Neptunyum ve Plutonyum Yapıldı: Enrico Fermi (Roma, Columbia ve Chicago Üniversiteleri).

1942 — İlk atom pili yapıldı, Enrico Fermi (Chicago Üniv.)

1945 — İlk atom bombası patlatıldı (A.B.D.)

1949 — Sovyetler Birliğinde atom bombası patlatıldı.

1952 — Hidrojen bombası patlatıldı.

ce, o atomun hangi elemana ait olduğu anlaşılır. Bazı elemanların neutron sayısı değişik olacağından bir elemanın birden fazla atom ağırlığı olabilir.

İsotop Nedir

Bir elemanın ağırlıkça değişik olan atom çeşitlerine o elemanın isotopu denir. İsotoplara bir bakıma «atom kardeşler» demek yerinde olur. Bunlar aynı elemanın ağırlıkça değişik olan atomlarıdır. Meselâ ağır hidrojen (deuterium) ve çok ağır hidrojen (tritium) hidrojenin isotoplarıdır.

Bir elemanın bütün isotopları aynı atom sayısını taşırlar. Halbuki çeşitli atom ağırlıkları elemanın çeşitli isotoplarını gösterir. Atom ağırlığı elemanın işaretinin sağ üst tarafına, atom sayısı da sol alt tarafına yazılır. Meselâ helyumun atom ağırlığı ve atom sayısının yazılışı şöyledir: ${}_2He^4$

Atom çekirdeğindeki her protona karşılık bir elektron vardır. Neutronlar böyle bir kurala bağlı değildir. Bir elemanın isotopunda proton sayısından daha fazla neutron bulunur. Elektronlar atom çekirdeğinin çevresinde aynı yörüngede dönmezler. Elemanın atom sayısı fazlalaştıkça, çekirdek etrafında dönen elektronlar birbirinden ayrı tabakalar meydana getirirler.

Bunlar bir soğanın tabakaları gibi birbiriüstüne kat kat sıralanmıştır. Çekirdeğe en yakın tabakada genel olarak iki elektron bulunur. Üç elektronlu lityumun üçüncü elektronu ikinci tabakada döner. Berilyumun ikinci tabakasında iki elektron vardır.

Atomlardaki elektron tabakaları da belirli bir sayıda olur. En ağır elemanların yedi tabakası vardır. İlk tabakadaki elektron sayısı daima 2'dir. Bilginler bu tabakaları belirtmek için K'den Q'ye kadar olan harfleri kullanırlar.

Atomun İçindeki Boşluk

Atomların Büyüklüğü bölümünde 10 milyon hidrojen atomunun ancak bir milimetrelik bir uzunluk meydana getireceğini söylemiştik.

Bu kadar küçük olan atomun çekirdeği ancak atom çapının 10.000'de biri kadardır. Bir atomun çekirdeğiyle elektronlar arasında atom ölçülerine göre çok muazzam bir boşluk vardır. Bu bakımdan en ağırları da dahil olmak üzere, bütün maddelerin büyük bir kısmı boşluktan ibarettir.

Bir atom çekirdeğinin bir futbol topu büyüklüğünde olduğunu farzedersek, elektronları bunun çevresinde çapı 5 km. genişlikte bir daire üzerinde döner. Atomlardaki boşluk oranı bu kadar büyük olduğuna göre, maddelerin de aynı orandaki bir kısmı boşluktan ibaret demektir. Ancak, muazzam bir enerji taşıyan atom çekirdeğinin, çevresinde dönen elektronlar üzerinde büyük bir çekim kuvveti vardır.

Öte yandan, elektronların ağırlığı ihmal edilebilecek kadar az olduğundan atomun bütün kütlesi ve ağırlığı çekirdeğindedir. Yani elemanlara, dolayısiyle maddeye ağırlığını asıl veren şey atomun çekirdeğinden ibarettir.

Atomlardaki bu boşluk olmasaydı herşey inanılmaz derecede küçülürdü. Meselâ bir insanı meydana getiren atomların insana asıl ağırlığını veren çekirdeklerini bir araya getirmek mümkün olsa o zaman bir insan gözle görülemiyecek kadar küçük bir zerre haline gelirdi. Ağırlığı gene o insanın ağırlığına eşit olan bir zerre!

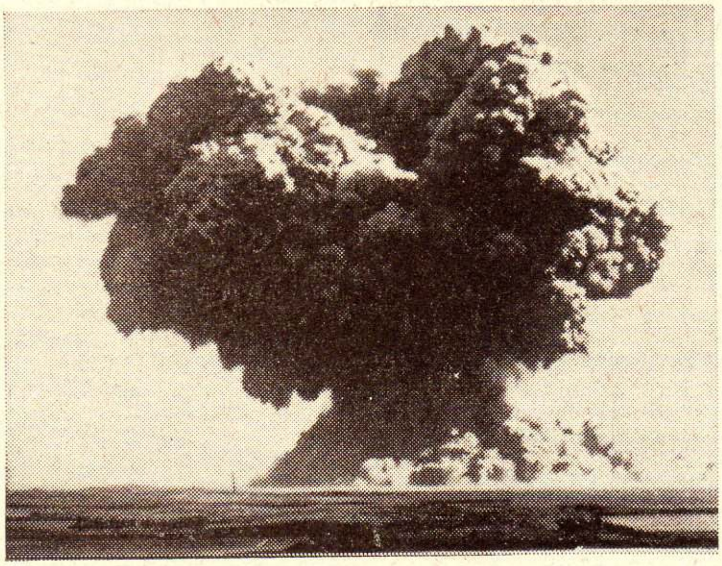
Atomun Kimyasal Özellikleri

Şimdiye kadar atomun fiziksel özelliklerinden bahsettik. Şimdi atomu bir de kimya bakımından inceliyelim:

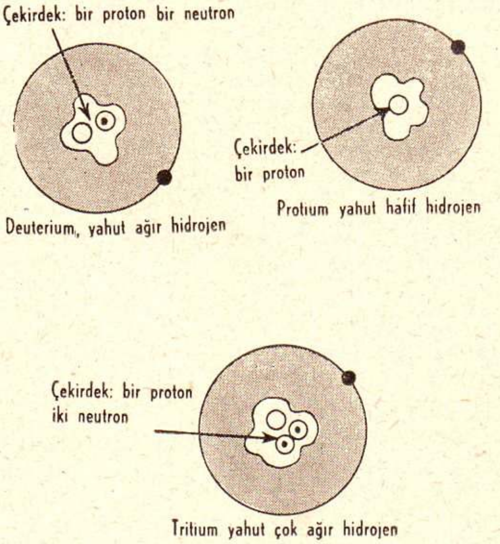
Atomların kimyasal özelliği taşıdıkları elektron sayısına ve dış tabakalardaki atomların durumuna bağlıdır. Eğer bu elektronlar başka bir atomun elektronları ile yer değiştirebilir veya onların yörüngesini paylaşabilirlerse atomla arasında bir çekme kuvveti doğar. Bu kuvvet iki atomu bir arada tutar. Bu sayede moleküller meydana gelir. Helyum ve argon gibi bazı elemanların elektronları ise başka atomlarla birleşmez.

Bugün yüzden fazla eleman bilinmektedir. Bunların, çoğu radyoaktif olmak üzere, bin kadar isotopu keşfedilmiştir.

Atomlarda 1'den 102'ye kadar elektron, gene 1'den 102'ye kadar proton bulunabilir. Bir atomdaki protonların sayısı onun atom sayısını gösterir. Başka bir deyişle elemanların sıra numaraları onların atomlarındaki proton sayısına eşittir (Bk. Eleman).

Avustralya açıklarındaki Montebello takımadasında İngilizler'in yaptığı atom bombası denemesinin görünüşü. Bu fotoğraf bomba patladıktan 12 dakika sonra çekilmiştir. Mantar biçimindeki duman bulutu 90 km. kadar geniş bir alana yayılmıştır.

İSOTOPLAR
İsotoplar atomik kardeşlerdir. Aynı elemanın ağırlıkları birbirinden farklı olan atomlarına isotop denir. Hidrojenin 3 isotopu vardır.

Atom Ağırlığı

Elemanların atom ağırlıkları, birim kabul edilen bir atomun ağırlığına nispeten tâyin edilen ağırlıklardır.

Atom ağırlık birimi olarak oksijenin atom ağırlığı kabul edilmiştir. Öteki elemanların atomlarının ağırlığı oksijenin ağırlığına (16' ya) nispet edilerek deney yolu ile bulunmuştur. Atom ağırlığını bulmak için kimyasal ve fiziksel usuller vardır.

Milletlerarası bir kurum tarafından 1951' de bir atom ağırlıkları tablosu tesbit edilmiştir. Bu listede 102 eleman vardır. Bunlardan birkaç tanesi tabiatta bulunmaz. Bunlar atomların başkalaştırılmaları ile elde edilmiştir.

Atom Enerjisi

ATOM ENERJİSİ dünyanın ve hayatın kaynağıdır, diyebiliriz, çünkü çevremizde neye baksak bu enerjinin bir başka biçimde belirmiş bir örneğini görürüz. Bu enerji nereden geliyor?

Dünyamızdan 150.000.000 kilometre uzakta orta boy bir yıldız vardır: Güneş... En az iki milyar yıldan beri dünyayı hemen hemen hiç değişmiyen bir ışık ve sıcaklıkla besliyen Güneş muazzam bir enerji kaynağıdır. Güneş'in daha milyonlarca yıl aynı şekilde dünyaya enerji vereceği hesaplanıyor.

Güneşteki bu bitmez tükenmez gücün kaynağı atom enerjisidir. Güneşte bir saniyede meydana gelen enerji 500.000.000.000.000.000.000.000 (beş yüz sikstilyon, yani (500 milyar defa bin milyar) beygirgücüdür.

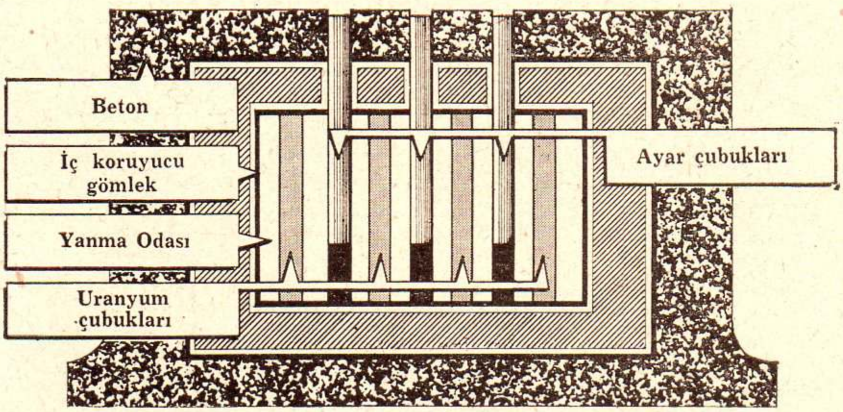
«Atom enerjisi» atom çekirdeğinden serbest bırakılan enerji demektir. Atom çekirdeğinin ikiye bölünmesi (fisyon) olayında, iki ayrı atom meydana gelir, bölünen atomun çekirdeğinin kütlesinden bir kısmı enerji haline döner. Bu bakımdan «atom enerjisi» deyimi yerine, «nükleer enerji» (atom çekirdeği enerjisi) deyimi de kullanılır.

Nükleer enerji kimyasal bir muamele esnasında meydana gelen enerjiden çok fazladır. Meselâ kömürün yanmasını ele alalım. Bir ocakta kömürü yaktığınız zaman sıcaklığı veren şey kimyasal bir olaydır. Bu olay sonunda kömürdeki 1 karbon atomu 2 oksijen atomu ile birleşerek 1 karbon diyoksit atomu meydana getirir. Fakat, eğer 1 karbon atomunun çekirdeği parçalanacak olursa (fisyon), o zaman yanmadan 3 milyon kat daha çok sıcaklık verir. Henüz kömür yahut karbondaki nükleer enerjiden faydalanmanın yolu bulunamamıştır.

Einstein Nazariyesi

Atom çekirdeğindeki büyük enerjiye ilk olarak fizik bilgini Albert Einstein dikkati çekmiştir (Bk. Einstein).

Einstein 1905'te ortaya attığı İzafiyet Teorisi ile atom enerjisini $E = mc^2$ şeklinde formüllemiştir. Atom üzerindeki çalışmaların ve atom bombasının temelini teşkil eden bu formül enerji ile kütlenin aynı şey olduğunu ortaya koymuştur. Bu formülde E = enerji, m = kütle, c^2 = ışık hızının karesini gösterir. Yani bir kütlenin enerjisi o kütlenin ışık hızının karesi ile çarpımına eşittir. Saniyede 300.000 km. olan ışık hızının karesinin 90.000.000.000 olduğu düşünülürse, bunun kütleyle çarpısının vereceği enerjinin ne korkunç bir şey olduğu anlaşılır.

Bir atom pilinin şeması. Kontrol çubukları yukarı doğru kaldırılınca pil çalışmaya başlar. Pilin çalışma hızı da çubuklarla âyarlanır.

Hafif hidrojenle helyum değişmesini ele alarak kütle-enerji değişmesini anlatalım. Helyuma çevrilecek hidrojen miktarı 100 gram olsun. Bu 100 gr. hidrojen helyum olduğu zaman ağırlığı 0,72 gram eksilir, 99, 28 gram kalır. Eksilen 0,72 gram, $E = mc^2$ formülüne uygun olarak, enerjiye çevrilir. Bu enerji 18.000.000'a yakın kilovat-saat gibi inanılmaz bir rakam tutar.

$E = mc^2$ formülünde birimler E, erg; m, gram; c de saniyede santimetre olarak ifade edilir. Buna göre «c» değişmez bir sayıdır ve 30.000.000.000 sm. ye karşılıktır. Bunun karesi 9'un önüne sıralanmış 20 sıfıra eşittir, kısaca, 9×10^{20} olarak gösterilir.)

Enerjinin Serbest Bırakılışı

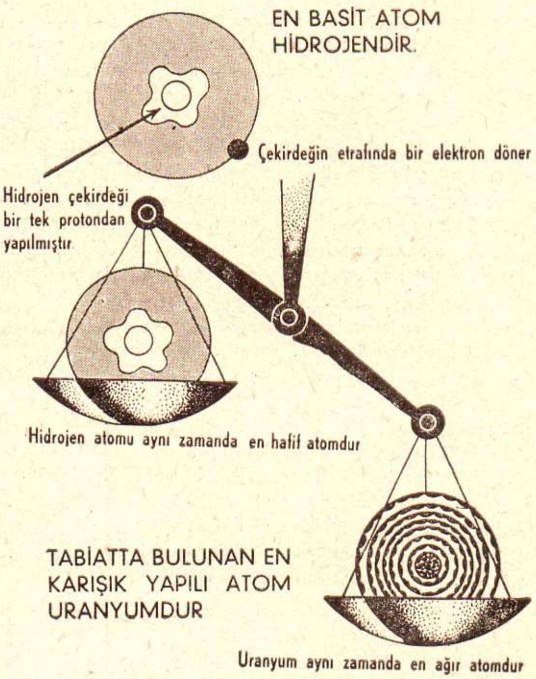
Einstein'ın formülü bize maddeden elde edilebilecek enerjinin büyüklüğünü öğretmiştir. Teorik olarak, bu formüle göre ilk aklımıza gelen, bütün maddelerin atom enerjisi elde etmek için yakıt olarak kullanılabileceğidir. Ancak, pratikte atom enerjisi elde etmek için sadece birkaç eleman kullanılmaktadır. Bunlardan ikisi uranyumun iki isotopu olan U-235 ile U-33' tür, üçüncüsü de plutonyumdur.

Atom enerjisi elde etmeye yarıyan bir başka eleman da hidrojendir. Ancak, hidrojen enerjisinin serbest bırakılışı «füsyon» (birleşme) yolu ile olur. İlk iki elemanlardan elde edilen enerji ise «fisyon» (ikiye ayrılma) yolu ile elde edilmektedir.

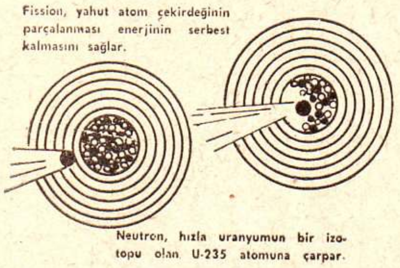
Her iki usulde de varılan sonuç aynıdır. Çünkü atom çekirdeğinin uğradığı değişiklik sonunda pek az miktarda bir kütle enerji haline geçerek bildiğimiz muazzam atom enerjisini doğurur. Güneşin ve diğer yıldızların meydana getirdiği enerji füsyon yolu ile doğar. Hidrojen bombasında kullanılan esas da füsyondur. Fisyon ise, atom bombasında kullanıldığı gibi, barış zamanında da atom enerjisi elde etmekte kullanılmaktadır.

Bir U-235 atomunda akıl almıyacak kadar büyük bir enerji vardır. Eğer bir tek U-235 atomundaki bütün enerjiyi serbest bırakmak mümkün olsa 220 milyon elektron voltluk bir enerji sağlanır. Halbuki bugün yapılabilen sadece bir atomu ikiye ayırmaktan ibarettir. Fisyon usulünde bir atom ikiye bölünmekte, iki ayrı atom doğmakta ve sadece bazı neutronlar serbest kalmaktadır. Bu iki atom ve serbest kalan neutronların ağırlığı parçalanan atomdan pek az farklıdır. Bu fark sadece bir neutronun ağırlığının dörtte biri kadar olduğu halde 200 milyon elektron volt enerji verir.

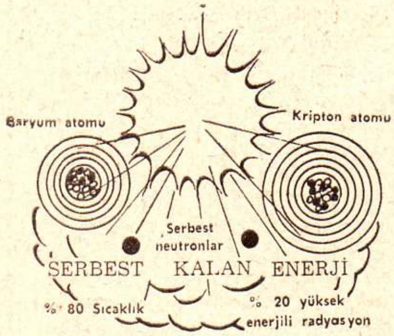
Atom çekirdeğindeki zerreciklerin sayısı

ATOM ENERJİSİ NASIL SERBEST KALIR

Neutron çekirdeğe çarptığı zaman U-235 atomu parçalanır. Kütlesinin bir kısmı enerji haline geçer, onun yerine iki küçük atom meydana gelir.

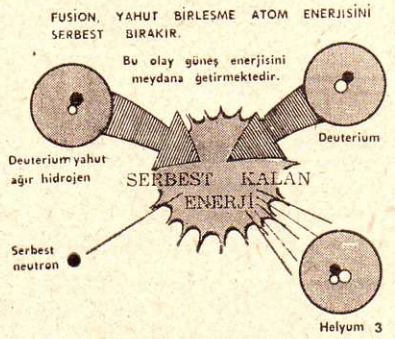

Parçalanan U-235 atomundan iki neutron serbest kalır. Parçalanmadan sonra meydana gelen atomlar ve neutronların ağırlığı U-235 atomunun parçalanmasından önceki ağırlığından azdır. Aradaki bu kütle farkı enerji haline gelir. Atom bombasının esası budur.

ikiye bölündükten sonra da değişmez. Meydana gelen iki atomdaki proton ve neutronların sayısı, parçalanmadan önceki bir tek U-235 atomunun zerreciklerine eşittir. Ancak, ayrıca bazı serbest neutronlar doğmuştur. Demek ki enerji, iki yeni atom meydana gelirken proton ve neutronların düzenlenmesi sırasında ortaya gelmiş, bu arada atom kütlesinden biraz kaybetmiştir.

Uranyum veya plutonyum atomlarının çekirdeği neutronla parçalanır. Radyoaktif maddelerin tabiî şekilde ayrılıp dağılmaları sırasında serbest neutronlar da meydana gelir. Serbest kalan neutronlar büyük bir hızla giderek başka atomlara çarpar, hızlarını kaybederler. Fakat hızı azalmış bir neutron, gene de bizim alıştığımız ölçülerden çok hızlıdır. Ağır hareket eden bir neutronun hızı saniyede 3 km. den fazladır. Zaten atomları parçalamakta asıl bu yavaşlamış neutronlar kullanılmaktadır.

Bir neutron bir U-235 atomuna çarptığı zaman çekirdeğin içine nüfuz eder. Bu durumda, kararsız hale gelen çekirdek derhal ikiye bölünür, her iki parça saniyede 12.800 km. lik bir hızla birbirinden uzaklaşır. Bu, dünyayı 3 saniye içinde dolaşmaya yetecek bir hızdır. Ancak, bu atom parçaları o kadar uzağa gidemezler, çünkü başka atomlara çarpmakla hızları derhal kesilir. Bu hızlı çarpışlar fisyondan meydana gelen atom enerjisini sıcaklık enerjisine çevirir. Ayrıca, yüzde 12 kadar bir fisyon enerjisi de radyasyon şeklinde serbest kalır.

Helyum atomu ve serbest neutronun ağırlığı birleşen iki atomun ağırlığından daha azdır Bu kütle farkı enerji halinde serbest kalır. Hidrojen bombasının esası budur.

Bir U-235 atomu ikiye bölündüğü zaman 1 baryum, 1 de kripton atomu doğar. Bu olay sırasında 1 ilâ 3 neutron da serbest kalır.

Zincirleme Parçalanış

Eğer bir tek atomun parçalanması bahis konusu olsa bu, ancak bilginleri ilgilendiren bir husus olurdu. Halbuki bilim adamları atomları zincirleme olarak parçalamayı düşünmüş ve bunu başarmışlardır. Bir U-235 atomunun ikiye bölünmesi sırasında serbest kalan neutronlar başka U-235 atomlarının ikiye bölünmesine yol açar. Bu defa daha fazla neutron serbest kalmıştır, onlar da başka atomları parçalarlar, böylece zincirleme parçalanış meydana gelmiş olur.

Atomların arasında, kendi ölçülerine göre, büyük aralıklar olduğundan fisyonda kullanılacak atomların mümkün olduğu kadar yoğun olması gerekir. Aksi halde, serbest kalan neutronlar kendilerine yeni hedef bulamaz ve boşa giderler.

Tabiatta bulunan uranyumun yüzde 99'dan fazlası U-238'dir (Bk. Uranyum). Bir neutron U-238'e çarparsa çekirdek ikiye bölünmez, aksine yeni bir isotop (U-239) meydana gelir. U-239 bu hale gelince derhal bir nükleer elektron fırlatır, neptunyum denen eleman halini alır. Neptunyum da aynı şekilde bir elektron fırlatarak plutonyum haline gelir. Plutonyum kararlı bir elemandır. Ancak, bir plutonyum atomuna neutron isabet ederse o da tıpkı U-235 gibi parçalanır.

ATOM BOMBASI

ATOM BOMBASI şimdiye kadar yapılan silâhların en korkuncudur. Bir atom bombası birkaç saniye içinde bütün bir şehri haritadan silebilecek kuvvettedir. Bu muazzam kudreti meydana getiren zincirleme parçalanış saniyenin milyonda biri kadar kısa bir zaman içinde vukubulur.

Atom bombasının yapılmasına yol açan çalışmalara 1896 yılında başlanmıştır. O tarihte Henri Becquerel adında bir Fransız bilgini bazı atomların ayrılıp dağılması sonunda meydana gelen radyoaktiviteyi keşfetti. Onun bu keşfi Marie ve Pierre Curie'nin radyum ve polonyum adında iki radyoaktif elemanı keşfetmelerine yol açtı (Bk. Radyoaktivite).

Einstein'ın 1905 yılında $E = mc^2$ formülünü ortaya koyması atomların çekirdeğindeki muazzam enerjiyi meydana çıkardı. Bundan sonra bu konu bilginleri ilgilendirmeye başladı.

1983 yılında Hahn ve Strassmann adında iki Alman bilgini uranyum atomlarını parçalamayı başardılar. İkinci Dünya Savaşı sırasında her iki taraf da bir an önce atom bombasını geliştirmeye çalışıyordu. Çünkü bu işi başaracak tarafın savaşı kazanacağına muhakkak nazariyle bakılmaktaydı. Amerikan hükümeti 1939 yılında bu işle ilgilenmeye başladı, bilim adamları o yıl A. B. D. cumhurbaşkanı Franklin D. Roosevelt'le görüşerek bir atom bombası projesinden bahsettiler. 1940 yılı başlarında atom bombası çalışmaları için tahsisat ayrıldı. O sırada Almanlar da atom bombası yapmak için çalışıyorlardı. Böylece iki taraf arasında bir ölüm-kalım yarışı başladı. Yarışı kazanan devletin savaşı da kazanacağı muhakkaktı.

A. B. D. beş yıl sonra ilk atom bombasını yapmayı başardı. İlk bomba 1945 yılı 16 temmuzunda Amerika'da New Mexico eyaletindeki Alamogordo hava üssünde patlatıldı. Bu bomba çelik bir kule üstüne konulmuştu. Tarihin bu ilk atom patlaması sırasında inanılmaz derecede kuvvetli bir ışık 16 km. uzaktaki dağları aydınlattı, ateşten bir top 12.000 metreye yükseldi. Bunun arkasından, mantar biçimi alan dumanlar çıktı. Bombanın üzerinde patladığı kule erimiş, yok olmuştur.

ATOM SAATİ

Zaman ölçüsünü tesbit etmek için şimdiye kadar güneş sisteminin hareketi esas alınmıştı. Atom alanındaki ilerlemeler zamanın tâyini işinde atom veya molekül titreşimlerinin birim olarak alınmasına imkân vermiştir.

1955 yılından beri yapılan araştırmalar sonunda atom saatlerinde birim olarak kullanılmak üzere «kaesyum» adı verilen eleman seçilmiş, bu alanda çeşitli denemeler yapılmıştır.

Atom saatleri bildiğimiz saatlerle kıyaslanamıyacak kadar hassastır. A. B. Devletleri Hava Kuvvetlerinin 1961'de geliştirdiği atom saatinin 1271 yılda sadece 1 saniye hata yapacağı hesaplanmıştır. Saatin ağırlığı 30 kilo kadardır.

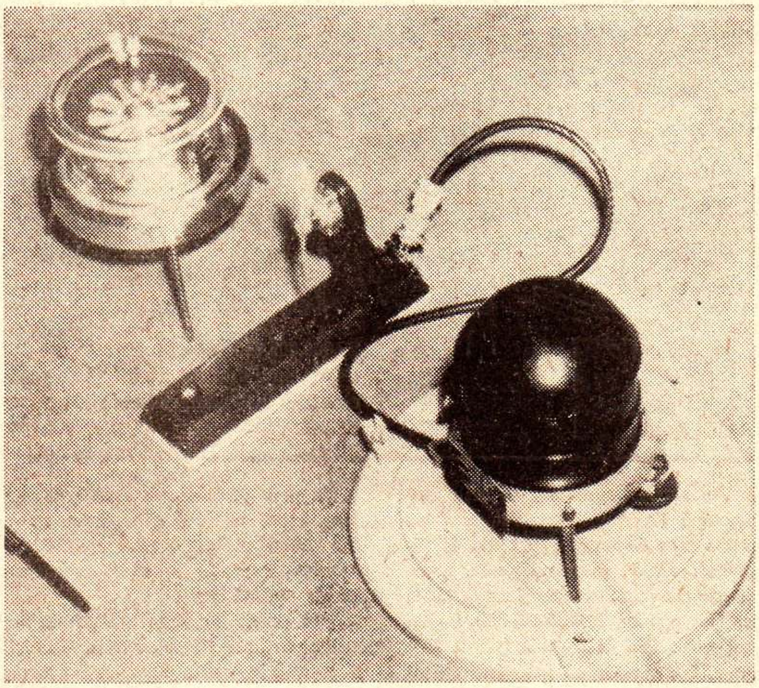
Savaşta İlk Atom Bombaları

Savaş maksadiyle kullanılan ilk atom bombası 6 ağustos 1945'te (Japon saatiyle) 08.15'te Hiroşima adındaki Japon şehrinin üstünde, havada patlatıldı. 20.000 T. N. T. (dinamit) gücünde olduğu bildirilen bomba bir anda 343.000 nüfuslu şehrin ortasında 10 km. karelik bir alanı yerle bir etti. 66.000 kişi ölmüş, 69.000 kişi yaralanmıştı. Üç gün sonra 9 ağustosta gene bir Japon şehri olan Nagasaki üstünde ikinci bomba patladı. Aynı anda 37.000 kişi ölmüş, 40.000 kişi yaralanmıştı.

Atom bombası patlamasından en fazla ölenler patlama merkezinin 1,5 km. kadar yakınlarında bulunanlar oldu. 2 km. ve daha uzakta bulunanlar arasında ölüm nisbeti % 35'ti. Daha uzakta bulunanlar arasında ise ancak birkaç ölüm vukubulmuştu. Patlama merkezine 1 km. den daha yakın olan binaların hemen hepsi yerle bir olmuş, ancak yapısı çok kuvvetli birkaç bina ayakta kalabilmişti. Atom bombasının patlaması savaşın çabucak bitmesine yol açtı.

Savaştan sonra da atom denemelerine devam edildi. 1946'da Büyük Okyanus'ta Bikini adasında suyun altında bir atom bombası patlatıldı, bu denemede eski savaş gemileri kullanıldı. Bu bomba bir milyon tondan fazla bir su sütununu havaya yükseltmişti.

Ondan sonra daha birçok atom bombası denemeleri yapıldı. Ruslar ilk atom bombasını 1949, İngilizler de 1952'de patlattılar. Onlardan daha sonra da Fransızlar Büyük Sahra'da başarılı atom bombası denemesi yaptılar.

Amerika'da bir şirket evlerde kullanılabilecek ölçüde bir atom pili yapmıştır. 1959 yılında ilk denemeleri başarıyla yapılan bu pil bir tek polonyum tabletiyle çalışıyor, bir tona yakın kuru pilin vereceği enerjiyi sağlıyor. Cihazın bütün ağırlığı 2,5 kilodur. Resimde pili, deneme sırasında, çalışırken görüyorsunuz. Pil solda duruyor, meydana getirdiği enerji bir pervaneyi çalıştırıyor, pervanenin önündeki küçük lâmbayı yakıyor. Resmin solunda pilin üstü açık bir modeli görülüyor. Dolmakalem pilin büyüklüğü hakkında bir fikir vermek için konulmuştur.

Atom Bombası Nasıl Patlar

Bir atom bombası için en elverişli eleman uranyumun U-235 isotopudur. Atom bombasını yapmak için «kritik kütle» denen miktarı bir araya getirebilmek gerektir. «kritik kütle» bir zincirleme parçalanışın meydana gelebilmesi için gerekli en az eleman miktarıdır. Eğer bu miktar kritik kütleden az olursa o zaman parçalanış zincirleme olmaz, parçalanan bir atomun etrafa saçtığı neutronlar başka bir çekirdeğe isabet etmeden boşa gider. Atom bombası yapan memleketler bu kritik kütlenin ne olduğunu son derece gizli tutarlar.

Şimdi, kritik kütlenin 20 kilo olduğunu farzedelim. Elimizde her biri 11 kilo olan iki parça U-235 bulunsun. Eğer bu iki parça birbirinden iyice ayrı bulundurulursa her hangi bir parçalanma meydana gelmez. Fakat, bu iki parça yan yana getirilirse, o zaman kütle kritik bir hal alır, zincirleme parçalanış başlar. Her bölünen atom, 2-3 neutronu serbest bıraktığı için serbest kalan neutron sayısı büyük bir hızla artar, zincirleme parçalanış da patlamayı meydana getirir.

Ancak, bu patlamanın olabilmesi için iki U-235 parçasının birbirine yaklaşma hızının da fazla olması lâzımdır. İki parçanın birbirine yaklaşma hızı az olursa o zaman, başlıyan fisyonun ilk anda meydana getirdiği sıcaklık bu parçaları eritir, vukubulan hafif patlama her iki parçayı birbirinden uzaklaştırır. Halbuki gerçek bir atom patlaması olması için iki parçanın hızla birleştirilmesi lâzımdır.

Bunun için, atom bombasında parçalardan biri bir mermi gibi ateşlenerek öbürünün üzerine fırlatılır. Ayrıca, hedef teşkil eden parça çok sağlam bir madeni çerçeve içinde bulunur; bu da zincirleme parçalanış tamamlanmadan her iki parçanın birbirinden ayrılmasını önlemek içindir. İki parça ne kadar çok bir arada tutulabilirse patlama o kadar kuvvetli olur.

Bir atom patlamasında meydana gelen ısı uranyumu çok yüksek basınçlı bir gaz haline getirir. Patlama anında kütlenin içindeki sıcaklık 100.000.000° yi bulur. Ondan sonra bunları tutan maden parçalanır, kütle korkunç bir şiddetle patlar. Bütün bu anlattıklarımız saniyenin milyonda biri kadar kısa bir zaman içinde olur.

Atom Bombasının Yıkıcı Kudreti

Atom bombası patladığı zaman bir «sarsma dalgası» meydana gelir. Bu dalganın hızı sesten daha fazladır. Atom bombaları, genel olarak, bu sarsma dalgasının etkisini artırmak için, yerden yüksekte patlatılır. Bu dalga yere çarptıktan sonra yeniden yukarı doğru sıçrar, böylece aşağı doğru inip çıkan yeni sarsma dalgaları meydana getirir.

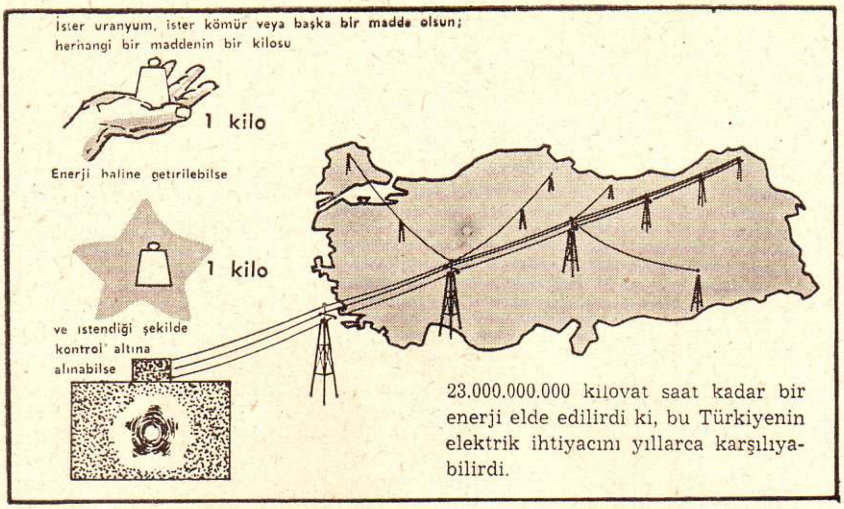
Öte yandan, bombanın patladığı yerdeki hava şiddetle ısınır, büyük bir hızla genişliyerek bir boşluk meydana getirir, o zaman bu boşluğu doldurmak için hücum eden soğuk hava şiddetli bir kasırgaya sebep olur. Böylece, atom bombası iki yönden, yakıcı, yıkıcı bir kuvvetle, binaları devirir, canlı varlıkları öldürür.

Bunların dışında, ikiye bölünen atom parçalarının son derece kuvvetli bir radyoaktivitesi vardır. Bu radyoaktivite canlı hücreleri mahveder. Böylece atom bombasının yıkıcılığı üç ayrı yönden olmaktadır: 1 — Sarsma dalgası; 2 — Sıcaklık; 3 — Radyoaktif ışınlar.

Hidrojen Bombası

Daha 1922 yılında Francis W. Aston adında bir İngiliz bilgini hidrojen atomundan serbest kalacak enerjinin akılları durduracak kadar çok olacağını söylemişti. Hattâ bu bilgin hidrojen atomları patladığı takdirde zincirleme parçalanışın bütün dünyaya sirayet edeceğinden ve dünyanın yok olacağından endişe ediyordu. Ancak, böyle bir şeye imkân yoktur, çünkü tabiatta mevcut hidrojen zincirleme bir parçalanışı meydana getirecek evsafta değildir. Patlama için çok hızlı bir parçalanış lâzımdır ki bunu ancak ağır hidrojen isotopları sağlar.

Hidrojenin ağır isotopu 1932'de Harold Urey tarafından keşfedildi. «Ağır hidrojen» adı verilen bu isotop normal hidrojenden iki kat daha ağırdır. «Deuterium» ve «tiritium» diye iki çeşidi vardır.

23.000.000.000 kilovat saat kadar bir enerji elde edilirdi ki, bu Türkiyenin elektrik ihtiyacını yıllarca karşılıyabilirdi.

Hidrojen bombası ancak bu iki çeşit hidrojen isotopu ile yapılabilir. Yalnız, atom bombasının esası fisyon olduğu halde, hidrojen bombası füsyon esasına dayanır. Uranyum fisyonunda atomlar parçalandığı halde hidrojen füsyonunda birleşirler. Bu birleşmeyi sağlamak için 50.000.000° ısıya ihtiyaç vardır. Bu, güneşin en sıcak kesimlerindeki sıcaklıktan daha fazladır. Böyle bir sıcaklığı ancak bir atom bombası sağlıyabilir. O halde hidrojen bombasının tetiği atom bombası olacaktır.

Atom bombası gereken sıcaklığı meydana getirdiği zaman hidrojen isotopları birleşerek enerji serbest kalır. Serbest kalan enerji ısı ve ışınlar halinde kendini gösterir. Denemeler 250 km² lik bir alanı yakıp yıkacak güçte bir hidrojen bombası yapılabileceğini göstermiştir.

ATOM PİLİ

ATOM PİLİ, bir patlamaya meydan vermeden atom enerjisini serbest bırakmaya yarıyan cihazdır.

Atom pilleri ısı enerjisi elde ederler. Bu ısı doğrudan doğruya atomların parçalanmasının sonucudur. Atom pilinde U-335 yakıtı kullanıldığı zaman, ikiye bölünen her atom birbirinden hızla uzaklaşır; bunlara «fisyon parçaları» denir. Bu parçalar yakınlarındaki başka atomlara çarpar, onların da ısınmasına sebep olur. Eğer bu sıcaklığı azaltmak için bir tedbir alınmazsa o zaman hem uranyum, hem de bütün pil erir gider. Üstelik, fisyon parçalarının meydana getirdiği tehlikeli radyoaktivite bütün çevreyi sarar.

Bütün bunların önüne geçmek için kontrol çubukları kullanılır. Bu kontrol çubukları sayesinde pildeki sıcaklık miktarı belirli bir seviyede tutulur. Ayrıca, bunlar ileri geri sokulup çıkarılarak ayarlanabilir. Böylece çubukların az veya çok neutron emmesi sağlanarak çekirdek parçalanmasının meydana getirdiği ısı ayarlanmış olur. Atom pillerinde kontrol çubuğu olarak kadmiyum çubukları kullanılır.

Atom Çağının Başlangıcı

İlk kontrollü nükleer parçalanma 2 aralık 1942'de Chicago Üniversitesi'nde başarılmıştır. Bu tarih genel olarak atom çağının başlangıcı kabul edilir. O gün yapılan atom pilinin kontrol çubukları çekilmiş, U-235 parçalanarak kontrollü bir enerji meydana getirmeye başlanmıştı.

Genel olarak bir atom pili çok kalın betonarme duvarlar içinde bulunur. Pilin içi geniş grafit tabakalarla kaplıdır. Bu tabakaların arasında uranyum çubukları bulunur. Bunların arasında da kadmiyum kontrol çubukları vardır.

1.000 kilovat-saat ısı meydana getiren bir pilde saniyede 10.000.000.000.000.000 (on katrilyon) atom parçalanır. Bu nispette devam etmek şartiyle 450 gr. tutarında bir U-235'in tükenmesi 15 ay sürer. Bu miktardaki U-235'in meydana getireceği enerji 1.300 ton maden kömürünün sağlıyacağı enerjiye eşittir.

Atom pilleri yıldan yıla büyük gelişmeler kaydetmiştir. Bunların başında bir atom pilinin aynı zamanda kendi yakıtını yapabilmesi gelir. Pillerde uranyumun U-235 isotopu yakıt olarak kullanılır. Parçalanarak enerji meydana getiren U-235 fisyon özelliğini kaybeder. İşte şimdiki atom pilleri bir yandan enerji verirken, bir yandan da fisyon özelliğini kaybetmiş uranyumu yeniden yakıt olarak kullanılabilecek hale, plutonyum haline çevirir. Bir pilin yaptığı plutonyum, en az, sarfettiği U-235'e eşittir. Zaten tabiatta bulunan uranyumun % 98'i bir atom parçalanmasına elverişli değildir. Bunlar atom pillerinde parçalanabilir hale getirilirler. Böylece tabiattan elde edilen uranyumun hepsinden yakıt olarak faydalanmak mümkün olur.

Atom pillerinin aynı zamanda yakıt yapması işi ilk olarak Amerika'da 1953 yılında başarılmıştır.

Atom pillerinin büyük bir enerji kaynağı olması birçok memleketlerin bununla ilgilenmesine yol açmış, 1950'den itibaren Kanada, İngiltere, Fransa, Norveç, Holânda, Rusya ve daha başka memleketlerde atom pilleri kurulmuştur.

Bir bomba olarak kontrolsuz serbest bırakılan atom parçalanması ne derece korkunç bir zarar yaparsa, kontrol altına alınan atom enerjisi de o kadar büyük faydalar sağlar. Bir kilo ağırlığında uranyum maden kömürü, yahut her hangi bir madde tam anlamiyle atom enerjisine çevrilir ve kontrol altına alınabilirse 23.000.000.000 kilovat-saatlik bir enerji meydana getirir ki bu Türkiye'nin bütün elektrik ihtiyacını yıllarca karşılamaya yeter.

Atom Denizaltısı

Atom pillerinin ağırlığı yüzlerce tonu bulduğundan henüz otomobil, tren gibi vasıtalarda kullanılamıyor. Ancak, bir pilin enerji vermesi için gereken yakıt miktarı çok az olduğundan bunlardan denizaltı gemilerinde faydalanılması düşünülmüştür.

Birkaç yüz tonluk ağırlık, büyük bir denizaltı gemisi için o kadar önemli sayılmaz; buna karşılık, yüklenecek yakıt miktarının çok az olması, üstelik U-235'in oksijen sarfetmeden ısı meydana getirmesi atom pillerinin denizaltılar için önemini artırmıştır.

Atom enerjisiyle çalışan ilk denizaltı gemisi 1954'te A. B. Devletleri tarafından yapılmıştır. «Nautilus» adını taşıyan bu gemiden sonra birçok atom denizaltıları daha yapılmıştır. Yakıt tazelemeye ihtiyacı olmadan uzun müddet açık denizlerde ve su altında kalabildikleri için bu gemilerle birçok uzun dalış denemeleri yapılmıştır. Kuzey Kutbunun altından ilk geçen gemi de «Nautilus» olmuştur.

Atom enerjisiyle işliyen denizaltı gemilerinin yapılışları ve gerçek güçleri son derece gizli tutulmaktadır.

Maddenin Başkalaşması

Atomun elektrik özelliklerinden faydalanarak bir maddenin atomunu bir başka madde atomuna çevirip o maddeyi başka bir madde haline getirmek mümkün oluyor. Atomların değiştirilmesi, bilginlerin bazı zerrecikleri atomun çekirdeğine girmesini sağlıyacak şekilde fırlatmayı başarmalariyle kabil olmuştur. Bu şekilde fırlatılan bir zerrecik başka bir zerreciğin dışarı çıkmasını sağlar, böylece atomun çekirdeğini bir başka maddenin atomu haline getirir. Bunun için yapılacak ilk iş atom zerreciklerinin hızını artırmaktır. Zerreciklerin hızını artırmak için birçok çalışmalar yapılmış ve çeşitli usuller geliştirilmiştir (Bk. Kiklotron).

Bibliyografya:

Atom Sırrı (General Electric, 1958); Atom Enerjisi ve İlmî Araştırmanın Gaye ve Neticeleri (Dr. Berkam, 1957); Atomlar ve Atom Bombaları (Çev. Hilmi Oray 1947); Atom - Radar - Uçan Bombalar, V-1, V-2 (Nadir Baç, 1948); Nötronlar, Atom Çekirdeğini Teşkil Eden Bir Yapı Taşı Olarak (Prof. K. Zuber, 1949); Atom Enerjisi (Refik Tenmen, 1949); Atom nerjisi ve Bombaları (Talât Erben, 1945); Atom Enerjisi ve Sulhçu Gayelerle Kullanılması (Çev. Doç. Dr. Raşit Tolun); Atom ve Dünya (Mehmet Ali Kâğıtçı, 1945); Atom ve İçindeki Enerji (O. Gülçem, 1954); Atomun Sırları, Her sınıf Vatandaş İçin (Seyfi Güzeldere, 1959); Atom Enerjisi ve Ziraat (Hüseyin Gökçora,1959); Kısa Atom Bilgisi (Bedii Ilgın, 1959); Kölemiz Atom (Çev. Orhan Nebioğlu, 1959); Çekirdek Fiziği. C: 1-2 Fahir Yeniçay, 1951, 1960).

Yıllarca Avrupa'yı titreten büyük Hun Hükümdarı

ATTİLÂ

Attilâ

ATTİLÂ, Hun Türkleri'nin en ünlü hükümdarıdır. Dünya tarihinin en büyük ordu komutanlarından ve devlet teşkilâtçılarından biridir. Doğum, ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle beraber, aşağı-yukarı 400 - 453 yılları arasında yaşamıştır.

Attilâ, amcası Ruga'nın ölümünden sonra, 434 yılında, ilkin ağabeyi Bleda ile birlikte hükümdarlık etti. O sırada Hun İmparatorluğu Karadeniz'den Ren'e kadar uzanıyor ve aşağı - yukarı bugünkü Güney Rusya'yı, Romanya'yı, Yugoslavya'nın kuzey bölümünü, Macaristan'ı, Avusturya'yı, Çekoslovakya'yı, Güney ve Orta Almanya'yı kaplıyordu. Attilâ'nin idaresindeki kısım İmparatorluğun Bizans sınırına dayanan parçasıydı. Bleda ise imparatorluğun batı bölümünde hüküm sürüyordu.

Attilâ, 441'e kadar Hunlara bağlı çeşitli kavimler arasında merkezden idare düzeni kurmakla uğraştıktan sonra dikkatini önce Bizans, sonra da Batı Roma İmparatorluğu üzerine çevirdi. Bizanslılar'la olan Margus antlaşmasını bir bahaneyle bozarak, orduları ile Bizans sınırlarını aştı, imparatorluğun içinde bulunan Naissus (Niş), Philippopolis (Filibe) şehirlerine varıncaya kadar aldı (441). Ertesi yıl da Gelibolu yarımadasında Bizans ordusunu fena bir bozguna uğratarak ağır bir antlaşma yaptı (442 veya 443).

Atillâ, Bleda'yı öldürdükten sonra (445) Hun tahtının tek sahibi kaldı. Bizansla barış antlaşmasını bozarak büyük bir ordu ile Trakya'ya saldırdı. Balkan yarımadasını ta Korinthos'a ve Bizans şehrine kadar istilâ etti. 449'da Bizans'a karşı düşman tutumunu değiştirerek o zamana kadar dost ve bağlaşık olduğu Batı Roma İmparatorluğu'na yöneldi. Daha önce Bizans'a yaptığı gibi Batı Roma İmparatorluğu'na karşı kibirli ve tehdit edici bir tavır takındı, ağır isteklerde bulundu. Bu istekleri ileri sürmekle, sadece, silâhlı bir çarpışma için bahane arıyordu.

Attilâ'nın Nişanlısı

Kolladığı fırsatı en sonunda buldu: Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un kız kardeşi Honoria, çocuklarının ileride Valentinianus'un çocuklarına karşı taht dâvacısı olarak ortaya çıkmaması için, ailesi tarafından evlenmemeye mahkûm edilmişti. Attilâ o sıralarda yeni tahta geçmişti. Honoria, belki de ailesinden öç almak için, Attilâ'ya bir nişan yüzüğü göndermişti. Fakat Attilâ prensesin teklifine cevap bile vermemiş ve iş yavaş yavaş unutulmuştu. Bu arada Honoria'nın kendi saray adamlarından birisiyle ciddi bir aşk münasebetine giriştiği meydana çıkmış, bunun üzerine ana imparatoriçe Placidia, kızını ilkin Bizans'ta, ondan sonra da Ravenna Sarayında hapsettirmişti.

Bunu haber alan Attilâ elçilerini Ravenna'ya gönderdi, nişanlısı Honoria'nın hemen serbest bırakılmasını ve ileride karısına miras olmak üzere İmparator Constantius'un özel malının ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yarısını istedi.

Attilâ Gallia Üzerine Yürüyor

Ravenna Sarayı Attilâ'nın bu isteğini geri çevirdi. Honoria'yı acele evlendirdi. Attilâ bir müddet daha isteği üzerinde ayak diredi. Sonra vazgeçti. Hattâ harb hazırlıklarını örtbas etmek için Ravenna Sarayı ile yeniden iyi münasebetler kurmaya çalıştı. Bu arada Bizans'ta II. Theodosios ölmüş, yerine Markianos geçmişti (450). Markianos, antlaşma gereğince Attilâ'ya ödemek zorunda olduğu vergiyi vermedi. Aynı zamanda, harb hazırlıklarına girişti. Bu hal Attilâ'yı Bizans'a saldırmaktan alıkoydu ve iki imparatorluğun birbiriyle anlaşmasına imkân vermemek için de bir an önce Batı Roma İmparatorluğu'nu çiğnemeye, Bizans'la hesaplaşmayı daha sonraya bırakmaya karar verdi. 451 yılı ocak ayında da Gallia üzerine yürüdü.

Kanlı Bir Çarpışma

Attilâ, Tuna boyundaki Roma şehri ve istihkâmlarını yıktı. Yolda, çeşitli Germen kırıntılariyle büyümüş olan yarım milyonluk ordusu ile, mart sonuna doğru, Ren'i geçti. Mayısta Batı Got Kırallığı'nın sınırına vardı. Temmuz başlarında da Catalaunum'da Roma-Batı Got ordusu ile karşılaştı. Dünya tarihinde Catalaunum veya Mauriacum Meydan Savaşı diye anılan bu büyük ve kanlı çarpışmada 165.000 kişi öldü, kesin bir sonuç alınamadı. Attilâ geri çekildi.

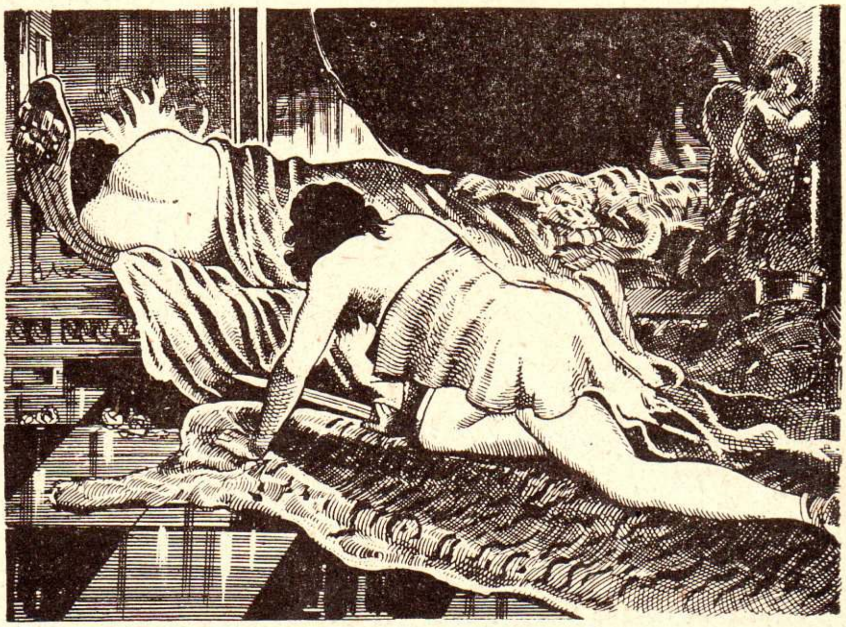
Attilâ'nın Ölümü

Attilâ ertesi yıl (452) tekrar İtalya'yı ele geçirmiye kalkıştı. Mediolanum (Milano), Pavia ve diğer birçok şehirleri zaptettikten sonra Roma yoluna girdi. Roma büyük bir korku içindeydi. Papa Leo, iki eski konsulle birlikte, barış istemek için Attilâ'ya gitti. Attilâ'nın karargâhı Po ile Minicio'nun birleştiği yerde, Roma yolu üzerindeydi. Hun ordusunu açlık ve salgın iyice hırpalamış, bundan başka Markianos'un, Hun ülkesine saldırdığı haberi de gelmişti. Attilâ heyeti iyi karşıladı. Yıllık vergi karşılığında geri çekilmeyi düşünüyordu. Son olarak, Honoria ile onun payını kendisine vermedikleri takdirde tekrar Roma üzerine yürüyeceğini söyliyerek onları tehdit etti. Fakat tehdidini yerine getiremedi. Ertesi yıl tam yeni karısı İldiko ile evlendiği gece burun kanamasından öldü.

Attilâ'nın Mezarı Nerede'

Attilâ'nin ölümü üzerine çok büyük bir yuğ töreni yapıldı. Cenazesi kıral sarayının önünde kurulan büyük bir ipek çadırda, süslü bir katafalk üzerine konuldu. En seçkin Hun yiğitleri savaş oyunları oynadılar. Hun şairleri güzel bir sagu söylediler. Çadırın etrafında bir daire teşkil eden Hun savaşçıları bu saguyu elemli sesleriyle tekrar ettiler. Attilâ bundan sonra gömüldü.

Attilâ'nın mezarının nerede olduğuna dair elde hiçbir kesin belge yoktur. Attilâ'dan yüz yıl sonra yaşamış Got tarihçisi Jordanes'e göre, Attilâ'nın cesedini, törenden sonra, altın, gümüş ve demirden hazırlanmış bir tabuta koymuşlar, suyunu geçici olarak başka bir yatağa akıttıkları bir ırmağa gömmüşler, ondan sonra ırmağı yeniden eski yatağına gö-

Attilâ'nin ölümüne dair değişik rivayetler vardır. Bunlardan biri de evlendiği gece eski karılarından biri tarafından zehirle veya hançerlenerek öldürüldüğüdür. Attilâ'nin ölümü hakkındaki bu rivayetler birçok ressama konu olmuştur. Bu resim S. G. Hare'in İngiliz Kıraliyet Akademisi'ndeki tablosundan alınmıştır.

türerek, mezarın yerinin ebedî bir sır olarak kalması için mezarı kazmış olan uşakları da okla vurup öldürmüşlerdir.

Attilâ'nın mezarı Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde (Macaristan, Avusturya, Kuzey İtalya, Fransa, Galiçya vs...) aranmıştır. Hun hükümdarının başkentinin Macaristan'da olduğuna bakılırsa, mezarının da aynı yerde olması gerekir.

Attilâ Nasl Bir Adamdı

Got tarihçisi Jordanes'e göre Attilâ kısa boylu, geniş göğüslüydü. İri başına nispetle gözleri ufak görünüyordu. Seyrek sakalına ak düşmüştü. Yassı burunlu, esmer renkliydi. Herkesi kendine çeken, tabiatüstü, tarif edilmez bir kuvveti vardı. Onu gördükçe yanındakileri sessiz bir titreyiş sarardı. Bununla beraber, bu korku, bir insanda müstebit ve zalim bir hükümdara karşı beliren korku değil, insanın üstün bir yaratığa karşı duyduğu, âdeta dinî bir saygıydı.

Attilâ'nın adı herkesi korkuya salardı, çünkü o, tehditlerle etrafını korkutmuştu. En küçük bir incitmeye dehşetli kırılır, hemen savaşla tehdit ederdi. Böylece, istediği birçok şeyleri savaşsız da elde edebilmiştir. Müstebit olmakla beraber iyi ve âdildi de. Akıncı bir hükümdar olmakla beraber kültüre de yüksek değer vermiştir. Şehirleri ve kültür eserlerini mânasızca yıkmaktan hiç hoşlanmamıştır.

Attilâ'nın büyük törenlere sahne olan sarayı bu büyük hükümdara lâyık bir ihtişamla döşenmişti. Fakat bu parlak çevrede Attilâ sadeliği severdi. Misafirlerine gümüş kablarda nefîs yemekler ikram ettiği halde kendisi tahta kabla yetinir, sadece et yerdi. Misafirlerin önüne altın ve gümüş kupalar konduğu halde Attilâ'ya bir tahta kupa verilirdi. Giyimi de basit, fakat temizdi. Kılıç kemeri, çarık kayışı, atının koşumu öbür Hunlarınki gibi altınla, mücevherlerle süslenmiş değildi. Başlıca eğlencesi avdı.

Attilâ hurafelere fazla inanırdı. Fala baktırmadan bir adım atmazdı. Bir defasında falcılar kendisine soyunun sarsıntı geçireceğini, fakat en küçük oğlu İrnek'ten sonra yeniden eski ışığı ile parlıyacağını söylemişlerdi. Attilâ ondan sonra, İrnek'i büyük oğlu veliaht İlek'ten üstün tutmuştur. Attilâ'nın bu hareketi Hun İmparatorluğu için çok zararlı olmuş, ölümünden sonra baş gösteren kargaşalıklar yüzünden imparatorluk çok geçmeden çözülmüştür.

Attilâ ile ilgisi olan Avrupa milletlerinde Attilâ hakkında pek çok efsaneler vardır. Attilâ'ya Batı kaynaklarında «Flagellum Dei» (Tanrı'nın Kırbacı) denir. Batı milletlerinin inanına göre Attilâ günahlara dalmış olan Hıristiyanlığı cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderilmiştir.

Ursula Hikâyesi

Attilâ'ya dair anlatılanların en tanınmışı Ursula ile 11.000 bakirenin kurban edilişi hikâyesidir.

Puta tapan prenslerden biri İngiltere kıralından, kızı Ursula'yı ister. Ursula, Tanrı'nın tembihi üzerine, kocasına Hıristiyan dininin öğretileceği üç yıl süresince bakireliğini muhafaza etmek şartı ile görünüşte evlenmeye razı olur. On nedimesi ve 11.000 kızla gemilere binerek güveyin şehrine varır, fakat gemilerden çıkmazlar. Üç yıl tamam olduktan sonra birdenbire kopan bir fırtına gemileri Köln'e sürükler. Burada gemilerden çıkarlar. Bir melek Ursula'ya kızlarla beraber şehit olacağını söyler. Bakireler yeniden gemilere binerek Basel'e, oradan da yaya olarak Roma'ya giderler. Sonra aynı yoldan dönerek Köln'e varırlar.

Hunlar tam o sırada şehri yağma etmektedirler. Gemiden çıkan bakireleri kılıçtan geçirirler. Ancak, Attilâ, Ursula'nın güzelliğine kapılır, kıza evlenme teklif eder. Bu teklifi reddetmesi üzerine Ursula'yı da okla vururlar. Hunlar gemileri soymaya kalkıştıkları zaman gemilerde melek orduları ile karşılaşır, kaçarlar. Köln de kurtulmuş olur.

Attilâ efsanelerinin Ortaçağ'da oynadığı rolü Yeniçağ da edebiyat üzerine almıştır. Çeşitli milletlerde Attilâ'nın hayatını konu olarak alan birçok edebî eserlere raslanır. Macarlar Attilâ'yı kendi ataları saydıkları için edebiyatlarında Attilâ'ya ait eserlerin sayısı önemlidir. Attilâ'nın fevkalâde hayatı ressamlara da ilham vermiştir.

Bibliyografya.

Attilâ ve Oğulları (Hüseyin Namık Orhun, 1933); Attilâ ve Hunlar (Reşat Ekrem Koçu); Fransızca: Contribution à une Histoire sincère d'Attilâ (Reşit Saffet Atabinen, Paris, 1934).

AUGUSTUS (M. Ö. 63 - M. S. 14)

Augustus

Roma İmparatorlarının en ünlülerinden biridir. Asıl adı Gaius Caesar Octavianus'tu. «Augustus» (Ulu) unvanı kendisine Roma Senatosu tarafından verilmiştir. Önce «Octavius» adı altında tanınan Augustus Roma'da doğdu. Senato üyesi Gaius Octavius'un oğlu, Iulius Caesar'ın yeğenidir.

Augustus on sekiz yaşındayken Caesar onu kendine manevî evlât ve yegâne vâris olarak kabul etti. O sıralarda, Caesar İspanya'daydı. Augustus oraya, onun yanına gitti. Sonra Parth'lara karşı bir sefer hazırlamak üzere İllyria'daki kıtaların yanına gönderildi. Augustus velinimeti olan Caesar'ın ölümünü orada öğrendi. Bunun üzerine hemen Roma'ya döndü.

O zaman Roma'da konsül bulunan Marcus Antonius kendisini Caesar'ın siyasî vârisi olarak göstermişti. Gerçekte Caesar'ın mânevî evlâdı Augustus'tu. Bu bakımdan, Augustus bu hakkın kendisine ait olduğunu iddia etti. Bunun üzerine Antonius'la araları açıldı. Roma Senatosunun üyeleri Antonius'u sevmiyorlardı. Üstelik Cicero gibi çok kuvvetli bir hatip de bu husumeti destekliyor ve körüklüyordu.

Augustus o zamanlar on dokuzunda, zayıf, soluk benizli bir delikanlıydı. Askerlik kabiliyeti orta idi. Yalnız bütün bunların yanında, sırtını büyük bir kuvvete dayamış bulunuyordu: Caesar onu resmen vâris ilân etmişti.

M. Ö. 43'te Augustus, Mutina savaşında Antonius'a karşı çarpıştı, fakat yenildi. Bu yenilgi üzerine Senato kendisine yüz çevirince Augustus, Antonius'la barıştı. Aralarına Lepidus'u da alarak İkinci Triumviratus'u kurdular. Bu üçlü birliğin kurucuları doğu bölgesinde hâlâ cumhuriyet taraftarı olan ve başında Brutus ile Cassius bulunan orduyu Makedonya'da yendiler. Philippi'de iki savaş oldu. Cassius ilk savaşta, Brutus da ikincisinde öldüler.

Doğuda kalan Antonius, Kleopatra'ya karşı duyduğu aşırı ihtirası yüzünden, şahsiyetini kaybetmeye başlamıştı. Roma'nın hem şerefi, hem de emniyetiyle oynuyordu. Triumviratus'un beş yılı dolmuş bulunuyordu. Bu süre sonunda Antonius'un yetkilerinin devamı hususunda yeni bir karar alınmadı. Senato adına Augustus'un açacağı savaşa millî bir hüviyet vermek üzere doğrudan doğruya Kleopatra'ya karşı açıldı. Mısır Kıraliçesinin deniz savaşlarındaki bilgisizliği ve yetersizliği yüzünden Antonius Aktion'da bozguna uğradı, savaşı kaybedince de kendini öldürdü. Öte yandan, Kleopatra, bu savaşı kazanan kahramanı cazibesiyle tesiri altına almaya çalıştıysa da başarı elde edemeyince o da kendi eliyle hayatına son verdi. Artık Augustus dünyanın tek hâkimi kalmıştı (M. Ö. 30).

İç savaşlardan bıkkınlık getirmiş olan Roma sulh ve sükûn istiyordu. Augustus bunu sağladı. Ianus tapınağını kapadı. İdare düzenini yavaş yavaş İmparatorluğa çevirdi. Görünüşte hükümet şekli değişmemişti; yalnız, önceleri birçok kimse tarafından paylaşılan iktidar unsurlarını Augustus şimdi kendi elinde toplamıştı. Augustus unvanı da kendisine işte bu sırada verildi. Aynı zamanda, bütün silâhlı kuvvetlerin başkomutanı olan Augustus «imparator» ilân edildi. Bundan sonra Augustus her yıl yeniden konsül seçildi. M. Ö. 12 yılında başrahip oldu.

Augustus muhteris olduğu kadar becerikli bir insandı. Roma'nın gelişmesinde çalışkanlığı ve yumuşak tabiatı büyük rol oynamıştır. Onun zamanında büyük devrimler yapıldı. Eski Roma'nın çehresi baştan aşağı değişti. Augustus tuğla evlerden meydana gelmiş bir şehri mermerden bir şehir haline getirmekle övünmüştür. Sanat ve edebiyat onun zamanında en parlak devirlerinden birini yaşadı.

Augustus'un yaptığı işler hakkındaki bilgi, Ankara'daki Augustus Tapınağı duvarlarında bulunmuştur. «Monumentum Ancyranum» (Ankara Anıtı) adı ile anılan bu belge Augustus tarafından yetmiş altı yaşındayken kaleme alınmış ve imparatorun ölümünden sonra Senatoda Tibreius tarafından okunmuştur (Bk. Ankara, Augustos Tapınağı).

AURORA

Roma mitolojisindeki şafak tanrıçasıdır. Yunanlılar onu «Eos» diye adlandırmışlardır. Her sabah cennetin doğu kapılarını açarak güneş tanrısının gökyüzüne çıkmasını sağladığına inanılırdı. Yunan tanrılarından Akhilleus, Aurora'nın oğlu Memnon'u bir savaş sırasında öldürmüştü. Efsaneye göre, her sabah çimenlerin üzerinde beliren çiğ damlaları, Aurora'nın bu acıdan dolayı döktüğü göz yaşlarıdır.

AUSTEN, Jane (1775-1817)

İngiliz romancısı Jane Austen

Ünlü bir İngiliz kadın romancıdır. İngiltere'de, Hampshire yakınlarındaki Steventon köyünde doğdu. Yazı hayatına yirmi yaşında başladı, fakat ölümünden altı yıl öncesine kadar kitaplarının hiçbiri yayınlanamadı. İlk eseri, «Sense and Sensibility» (Sağduyu ve Duyarlık); ona büyük şöhret sağlayan ise «Pride and Prejudice» (Aşk ve Gurur) dur. Bu eser 1796-98 yılları arasında kaleme alınmıştır.

Jane Austen, romanlarında, hayatını aralarında geçirdiği taşra insanlarının günlük yaşayışlarını anlatır, onların birbirleriyle olan münasebetlerini, küçük heyecan ve üzüntülerini hikâye eder. Yaşadığı devirlerdeki edebiyat akınının aksine olarak, Austen, konularını günlük hayattan aldığı eserlerinde yalnız gözleme önem vermiş, gerçeğe bağlı kalmıştır. Böylece, ölmez kahramanlar yaratmıştır.

1817'de Winchester'de ölen Jane Austen oradaki katedrale gömülmüştür.

Diğer romanları, «Mansfield Park»; «Emma»; «Northanger Abbey» (Northanger Manastırı); «Persuasion» (İkna) dır.

AV VE AVCILIK

AVCILIK, yabani hayvanları, kuş ve balıkları, canlı veya cansız olarak ele geçirmek için yapılan iştir. Genel olarak «kara avcılığı» ve «deniz avcılığı» diye ikiye ayrılırsa da «avcılık» daha çok birinci anlamda kullanılır, ikincisine «balıkçılık» denir (Bk. Balıkçılık).

Çok eski devirlerde avcılık sadece yabani hayvanlardan korunmak için yapılırdı. İnsanlar, çiftçilik yapıp hayvanları evcilleştirmeyi başardıkları zamana kadar besinlerini avcılıkla sağlarlardı. Aynı zamanda, öldürdükleri hayvanların postlarını yüzerek kendilerine elbise de yaparlardı. Bu bakımdan, kısa zamanda avcılıkta ilerlemişler, tehlikesiz olduğu kadar tesirli avcılık usulleri bulmuşlardı. Medeniyet ilerledikçe avcılık yavaş yavaş bir geçim vasıtası olmaktan çıktı, zamanla bir spor ve eğlence oldu.

Türkler'de Avcılık

Eski Türklerde avcılığın büyük önemi vardı. Avcılık gençlerin savaşa hazırlanmalarında büyük bir yer tutardı. Avlar kement, ok, daha sonraları da tüfekle yapılırdı. Bazan av hayvanının bulunmasında, bazan da vurulan avın getirilmesinde tazı ve zağar gibi köpeklerden, şahin, doğan, sungur, tavşancıl gibi ava alıştırılmış kuşlardan faydalanılırdı.

Osmanlı Türkleri'nde de avcılığa büyük önem verilirdi. Başta padişahlar olmak üzere, hemen bütün devlet büyükleri avcılıkla ilgilenirlerdi. Padişahlar ava çıktıkları zaman geceleri kalacaklar av köşkleri yaptırmışlardı, av eğlenceleri günlerce sürerdi. Devlet büyükleri arasında I. Orhan'ın büyük oğlu Süleyman Paşa bir av kovalarken ölmüştü. I. Murat ve Yıldırım Bayezit, yanlarında beş, altı bin kişiyi bulan bir kalabalıkla ava çıkarlardı. Yıldırım Bayezit'in Niğbolu Savaşı'nda esir ettiği, sonradan serbest bıraktığı Fransız şövalyeleri için tertip ettiği av göstersine 7000 doğancı, ile 6000 zağarcı katılmış, köpeklere canfesten çullar örtülmüş, parslara mücevherli tasmalar takılmıştı. Avcı lâkabı ile tanınan IV. Mehmet 20-30 bin kişilik avlar tertip eder, bu avlara saray kadınları da katılırdı.

Büyük sürgün avları şeklinde yapılan bu avlara İstanbul'da çoklukla Kâğıthane, Üsküdar ve Sarıyer yakınlarında çıkılırdı. Büyük avlar için de Çatalca, Çorlu, Karıştıran ve Lüleburgaz'ı içine alan Istrancalar bölgesine gidilirdi. Doğancıbaşı av sırasında padişahın yanında bulunur, her av getirdiğinde padişahtan bahşiş alırdı.

Av Hayvanları

Av hayvanları genel olarak «büyük av hayvanları» ve «küçük av hayvanları» olarak ikiye ayrılırsa da «kıllı av hayvanları» ve «tüylü av hayvanları» diye ikiye ayıran diğer bir tasnif daha vardır. Geyik, domuz, kurt, tilki ve benzerlerine «kıllı av hayvanları» kuşlara da «tüylü av hayvanları» adı verilir.

Ortaçağ'da Almanya'da domuz, geyik, sülün gibi bazı av hayvanlarını avlamak sadece asillere mahsustu. Bundan dolayı bu hayvanlara «üstün» av hayvanları denirdi. Herkesin avlanması için müsaade edilen karaca, tavşan, tilki gibi hayvanlar da «aşağı» av hayvanları sayılırdı.

Av Usulleri

Çok eski devirlerde av hayvanları tuzak kurarak, köpeklerle veya doğan, şahin gibi evcilleştirilmiş yırtıcı kuşlarla takip ettirilerek tutulurdu. Domuz, tilki, karaca gibi hayvanlar için de birçok kişinin atlı veya yaya olarak katıldığı sürek avları yapılırdı. Hayvan uzun zaman takip edilerek yorgun düşürülür sonra da etrafı çevrilerek kolayca avlanırdı.

Ateşli silâhların icat edilmesi, eskiden beri alışılagelmiş avcılık şekillerini baştan başa değiştirdi. Bugün sürek avında av hayvanları ya sürekçiler tarafından yahut köpekle kovalatmak suretiyle, avcıların teşkil ettikleri bir cephe üzerine sürülür, böylece hayvanlar yakalanır veya öldürülür.

Av Silâhları

Eski insanlar besinlerini sağlamak için çeşitli silâhlardan faydalanırlar. Meselâ Taş Devri'nde ağaç sırıklar, taştan baltalar, daha sonraları mızrak, kargı, lobut, ok gibi silâhlar kullanılır, ayrıca tuzaklar da kurulurdu. Eldeki silâhlar yetersiz olduğundan hayvanları yakalamak için daha çok hileye ve hayvanı kandırmaya başvurulurdu. Ateş yakılır, çukurlar açılır, hayvan sarp kayalıklara doğru sürülürdü.

Çiftlik hayvanlarının yetiştirilmesinden sonra avcılık yavaş yavaş spor olmaya başladı. Av köpeklerinin yetiştirilmeye başlanması da o sıralara raslar.

Avcılıkta ateşli silâhların kullanılmaya başlanması Haçlı Seferlerinden sonradır. Bu alanda işe yarıyan ilk silâh çakmaklı tüfekler olmuştur. Almanya'da ateşli silâhlarla yapılan avcılık geliştiği halde Fransa'da köpekle yapılan avcılık gelişmiştir.

Av silâhları harb silâhlarına benzemekle beraber onlardan çok daha hafiftir. Kuşlar ve küçük hayvanlar için çifte denilen, çift namlulu av tüfekleri, uzaktan avlanan büyük avlar için de içi yivli tüfekler kullanılır. Bu iki işi birden gören, üçlü av tüfekleri de vardır. «Drilling» denilen bu tüfeklerin üst iki namlusu düz, alt namlusu yivlidir.

Bugün en çok kullanılan av tüfekleri kırma çiftelerdir. Bazı tüfeklerin üzerinde nişan almayı kolaylaştırıcı özel dürbünler takılıdır.

Bu silâhlarda kullanılan mermiler avın büyüklüğüne göre değişir. Kuşlar için daha çok ufak saçmalar, timsah, gergedan ve fil gibi büyük hayvanlar için de dumdum kurşunları adı verilen, özel kurşunlar kullanılır. Bu kurşunlar hayvanın etine saplandıktan sonra yeniden patlar, daha büyük yara açar.

Av Köpekleri

Avcılıkta kullanılan köpekler gördükleri işlere göre çeşitlere ayrılır. Bu çeşitlerden herbirine mensup köpekler birbirlerinden tamamen değişik ırklardan da olabilir.

1

2

AV ÇEŞİTLERİ

1 — Köpekle yapılan kuş avı; 2 — Bataklık avı.

AV KÖPEKLERİ

1 — Alman puvanteri; 2 — İngiliz seteri; 3 — Puvanter.

Başlıca av köpekleri şunlardır:

1 — Av bulunca ferma eden (duran) köpekler: Daha çok kuş ve tavşan avında kullanılır. Bunlar puvanter, brak, seter, epanyöl, griffon gibi değişik ırklara mensup köpeklerdir.

2 — Ferma etmeden avı kaldıran köpekler: Bunların ötekilerden farkı avı görür görmez hemen atılarak yakalamalarıdır.

3 — Vurulan avları getiren köpekler: Bunlar avlanacak hayvanları arayıp bulmaz, vurulmuş avı bulup getirirler.

4 — Avı kovalıyan köpekler: Avı gördükleri zaman havlarlar, sonra kovalıyarak avcının önüne doğru sürerler.

5 — Yeraltı avı köpekleri: Yeraltında yuvaları bulunan tilki, porsuk gibi hayvanları yuvalarından çıkartmak için kullanılır. Bunlar yerden yapma, uzun gövdeli hayvanlardır.

6 — Tazılar: Çok hızlı koşarak tavşanı bile yakalıyabilirler. Süs köpeği olarak da beslenir.

Av Hukuku

Eski çağlarda herkesin avlanmaya hakkı vardı. Ortaçağ'da Avrupa'da Franklar arasında herkese ancak kendi arazisi üzerinde avlanmak hakkı tanındı. XVI. yüzyılın sonlarına doğru faydalı av hayvanlarının korunması gayesiyle yılın belli zamanlarında ve karlı havalarda avlanılmak, kırlarda silâhla serbestçe dolaşmak, av hayvanlarının yavrularına zarar vermek yasak edildi.

Memleketimizde Tanzimat'tan önceki devirlerde av hakkında bazı fıkıh hükümleri vardı. Buna göre av mübahtır; bir avcının tüfeğinin sesinden başkasının hayvanı ürküp kaçarken düşüp ölürse veya sakatlanırsa avcı bunu ödemekle ödevli tutulamazdı; avlanacak hayvanın ayaklariyle veya kanadlariyle kaçıp kurtulabilecek durumda olması gerekti. Öte yandan, insana alışkan yabani hayvanlarla evcil hayvanların avı yasak edilmişti. 1882 yılında Zabıta-i Saydiye (Av Zabıtası) Nizamnamesi çıkarıldı.

1937'de bu konuda yeni bir av kanunu çıkmıştır. Bu kanuna göre av hayvanları üçe ayrılmaktadır:

1 — Her vakit avlanabilenler: Kurt, çakal, yaban domuzu, karga, saksağan vs.

2 — Belirli zamanda avlanabilenler: Ceylan, karaca, tavşan, keklik, sülün, bıldırcın, ördek, kaz vs.

3 — Avlanması yasak olanlar: Geyik, dağ koyunu, yarasa, kirpi, çalıkuşu, guguk, bülbül, kırlangıç, leylek.

Avcılık yapabilmek için av izni almak gerekir. Silâh taşıma müsaadesi olmıyana av tezkeresi verilmez. Ayrıca, her hayvan için bir avlanma süresi tesbit edilmiştir. Bunun dışında, hayvanlar, yavru yetiştirdiklerinden, avlanmaları yasaktır.

Bibliyografya:

Av Hayvanları ve Avcılık (Mustafa Köktürk 1946); Teknik Avcılık Bilgileri (Cemil Avcı 1937); Yaban Domuzları ve Avcılık (Şevket Tunçok 1935); Avcılık ve Balıkçılık (S. M. 1935).

AVADANLIK

Taşçıların, marangozların, bunlara benzer mesleklerde çalışanların kullandıkları âletlerin hepsine birden verilen addır. Başlıcaları keser, testere, burgu, eğe, törpü, gönye, rende, bıçkı ve plânyadır. Otomobil, kamyon gibi araçları tamir etmekte kullanılan ve arabaların içinde taşınan küçük onarım aletlerine de «avadanlık» denir.

AVANOS

Orta Anadolu bölgesinde Nevşehir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kayseri ilinin İncesu, batıda Nevşehir'in Mucur, kuzeyde Kozaklı, güneyde Ürgüp ve Gülşehir ilçeleri çevirir, 35 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.100 km. kare

Nüfusu: 26.328

Avanos toprakları çoğunlukla düzlüktür. Kızılırmak'ın orta kısımlarında ve doğusunda yükselen İdiş Dağı'nın güneye bakan yamaçları ormansızdır. Tatlı bir meyille inen yamaçlarla düzlükler tarıma elverişlidir. Ziraatın belkemiği tahıl ekimidir. Bazı yerlerde meyvacılık ve bağcılık büyük gelir sağlar. Halıcılık öteden beri ileridir. Çömlek sanayii çevrenin ihtiyacını karşılıyacak kadar verimlidir. İlçenin demiryolu ile bağlantısı Ankara-Kayseri arasındaki Himmetdede istasyonu iledir. Kırşehir-Ürgüp-Kayseri arasında uzanan yol da ilçenin ulaştırmasını sağlar.

İlçe merkezi Avanos 5.650 nüfuslu bir kasabadır. Nevşehir'e 18 km. uzaklıktadır. Kızılırmak kıyısında, Erciş Dağı'nın güneye bakan tatlı betilli yamacına yaslanmıştır. Binalarının çoğu çevreden getirilen, kolayca işlenen beyaz taşlardan yapılmıştır. Kasabanın karşısında uzanan bağlar arasında Kızılırmak'ın üzerinden bir taş köprü geçer. Bu köprü 1898 yılında yapılmış, üstü, betonarme olarak 1925'te yenilenmiştir. Uzunluğu 112 metredir.

Avanos, kuzey rüzgârlarına kapalı olduğu için, iklimi, diğer Orta Anadolu şehirlerinden daha yumuşaktır. Yazlar erken başlar, meyva ve üzümler çevredekilerden 15-20 gün önce olgunlaşır. Halk yaş meyva ile yaş ve kuru üzüm satışı, halı dokumacılığı ve toprak kablar yapıp satmakla geçinir.

Avanos'u çevreliyen üzüm bağlarında Binnik adı verilen eğlenceler yapılır. Üzüm toplayıp sermekle yapılan bu eğlenceler bir buçuk ay sürer. Halk her pazar bağlara taşınır, neşe içinde güle oynaşa üzüm toplar ve eğlenir. Avanos'ta her yıl ekim ayında 8-9 gün süren bir panayır kurulur. Belediyesi 1884 yılında kurulmuş olan Avanos kasabasının hartası ve imar plânı yapılmıştır. Künk borularla getirilen içme suyu çeşmelerle dağıtılmıştır. Kasabanın elektriği vardır.

Asya ve Avrupa'da Önemli Rol Oynamış Eski Bir Türk Kavmi: AVARLAR

AVARLAR III.-IX. yüzyıllar arasında dünya tarihinde önemli rol oynamış bir Türk kavmidir. Tarihi, Asya dönemi (III.-VI. yüzyıl) ve Avrupa dönemi (VI. - IX. yüzyıl) olmak üzere ikiye ayrılır.

Hun İmparatorluğunun yıkılmasından sonra, Türkler'in ikinci imparatorluk hanedanı olan Avarlar (Aparlar) M. S. 200 sıralarında Orta Asya'da bağımsız bir imparatorluk (kabîle federasyonu) kurdular. Bu imparatorluk, gittikçe kuvvetlenerek, 400 yıllarında İrtiş Irmağı'ndan Kore Yarımadası'na kadar uzanan geniş bir alanı kapsıyordu. Avarlar 458'de Çinlilerle yapılan bir savaşta yenilerek kuzeye doğru çekildiler, bir daha da eski yurtlarına dönmediler. İmparatorluk bir süre daha devam etti, 552'de, o zamana kadar Avarlara bağlı olan Kök-Türkler, Avar İmparatorluğu'nu yıktı, egemenliği ele aldılar. Kök-Türklere boyun eğmek istemiyen Avar'ların bir kısmı Çin'e sığındı, geri kalanlar da batıya doğru çekildiler.

Asya'dan gelen Avarlar ilkin İtil (Volga) bölgesindeki Oğur Türklerine sığındılar, sonra başka bir kabîle federasyonu halinde, gene Avar adı ile birkaç yıl sonra Kafkaslar'ın kuzeyinde, Alan ülkesi sınırında göründüler. Kafkas bölgesine varan Avar kaganı, 558'de Bizans'a bir elçilik heyeti gönderdi, İmparator İustinianus'a silâhlı bir bağlaşma teklif etti. Yapacağı hizmetler karşılığında kavmi için yerleşmeye elverişli topraklar istedi.

Avarlar Avrupa'da

Bizans İmparatoru bu cenkçi kavmi pek ciddiye almadı. Kagana verdiği cevapta, Bizans İmparatorluğunu, Kafkasya yönünden gelebilecek her türlü düşman saldırışlarından korumak şartı ile, yıllık yardım parası ve hediyeler va'detti, fakat toprak vermeden bahsetmedi. Kagan bu şartlara razı olmuş göründü. Bizans İmparatorluğunun düşmanı Kuturgurları yola getirecek yerde, Kuturgur başbuğu Zebergan'la bağlaştı. Onun yardımı ile, ilk önce İtil - Don ırmakları arasında yaşıyan Şaragur, Barsil ve Uturgurlar'ı, ondan sonra da Dinyepr - Dinyestr ırmakları arasında oturan Islâvları buyruğu altına aldı. Böylece kuvvetlenmiş olarak, Aşağı Tuna bölgesinde Bizans sınırına vardı (562).

Avarlar bu tarihten sonra Karpatlar'ın kuzey batısında Vistül, Elbe ve Oder ırmakları boyunca oturan Islavlar'ı buyrukları altına alarak Ren'e kadar sokuldular. Frank Kıralı I. Sigebert ile birçok defa çarpıştılar. Sigebert'in 566'da yenilmesi üzerine bir Avar - Frank bağlaşması yapıldı. Bundan sonra Avarlar Aşağı Tuna boylarında kurulmuş olan karargâhlarına döndüler. Yeni Kagan Bayan, Macaristan'ın Tizsa ötesi bölgesi ile Erdel, Eflâk ve Buğdan'da oturan Gepidleri (Germenleri) yenerek 567'de bu ülkeye, 568'de de, İtalya'ya göç eden Longobardların topraklarını aldı. Vaktiyle Attilâ'nın yaptığı gibi başkarargâhını Tizsa ırmağı boylarında kurdu. Macaristan toprağında iki yüz elli yıl tutunabilen Avar İmparatorluğu'nun temelini attı.

Avar - Bizans Savaşları

Bayan'ın imparatorluğu, merkezi Macaristan olmak üzere, Elbe, Alpler ve Sava vâdisinden Don'a kadar uzanıyordu. Aşağı Tuna - Dinyestr ve Dinyepr bölgesi Islâvları, Dinyepr ve Don arasında oturan Kuturgur ve Uturgur kavim kırıntılarının hepsi Bayan'ın egemenliğini tanıyorlardı. Bayan, Bizans'tan Sirmium (Mitrovica) şehrini istiyordu. Bizans imparatoru II. Iustinos bu isteği reddetti. Avarların üstüne yürüdü. Fakat orudusu kaçtı. Iustinos, Bayan'ın dikte ettiği barış şartlarını kabul etmek ve 80.000 altın vergi ödemeye razı olmak zorunda kaldı. Fakat Bayan da Sirmium'dan vazgeçti (573). 579'da Sirmium yüzünden gene araları açıldı. Avarlar, üç yıl süren bir kuşatmadan sonra Sirmium'u zaptettiler (582). Kagan Bayan yeni barış antlaşmasında, son üç yıl içinde ödenmemiş olan yıllık para karşılığı olarak 240.000 altın istedi. Bizanslılar bu isteği yerine getirdiler. O sıralarda Avrupa'nın en kuvvetli devleti Avar İmparatorluğu idi.

Avar İmparatorluğu

Avar İmparatorluğunun Çöküşü

Avarlar'la Bizans arasında bundan sonra iki harb daha çıktı. Avarlar 587'de Adrianopolis (Edirne) civarında yenildiler. 600 yılında harb gene patlak verdi. 601'de Avar orduları yenilgiye uğradı. 602'de Bayan öldü. Persler 626'da Avarlarla bir bağlaşma antlaşması yaparak Bizans'a yürüdüler. Fakat başarı sağlanamadı. Kagan ağır kayıplara uğrıyarak geri çekildi.

Bu başarısızlıktan sonra Avarların eski korkunç kudreti azalmaya yüz tuttu. İmparatorluk her yandan çevrilerek hareketsizliğe mahkûm oldu. Eskiden o kadar cenkçi olan bu kavim yurdunu kuvvetlendirip, elde tutmaktan âciz kaldı. En sonunda Frank hükümdarı Büyük Karl 803'te Avar ülkesini alarak bağımsız Avar İmparatorluğunu ortadan kaldırdı. Avarlar da dağınık şekilde yabancı kavimlere karıştılar, bilhassa İslâvlar içinde eridiler.

Avarlar'ın Yaşayışı

Avarlar da Hunlar gibi atlı bir göçebe kavimdi. Devlet kabîle federasyonu (birliği) esası üzerine kurulmuştu. Bu devlette idareci Avar kabîlesinden başka, türlü kavimler ve kavim kırıntıları vardı. Birliğin başında Kagan bulunurdu. Devlet teşkilâtı tamamiyle askerî mahiyetteydi. Taarruz ordusunun teşkilâtında Avarlar ve Bulgar Türkleri süvariyi; İslâv, Gepid (Germenler) ve daha başka tâbi kavimler piyadeyi ve filoyu teşkil ederdi.

Avarların da öteki Türk kavimleri gibi Şaman dininden oldukları sanılmaktadır. Hıristiyanlığı geç kabul etmişlerdir. Avarlar'ın Hıristiyan olmaları, ancak Frank istilâsı ile başlamıştır.

Avar medeniyetinin en önemli yedigârları, Macaristan'da şimdiye kadar kazılan 15.000 Avar mezarından çıkarılmıştır. Bunlar ağır dökme kayış süsleri, koşum takımları, küçük sanat eserleri, dövme madenî levhalardır. Avar mezarlarında bulunan kafatasları genel olarak kısakafalı (brakisefal) karakter taşımaktaydı. Böylece, yalnız eşyaların işleniş tarzı değil, iskeletler de Avarlar'ın Orta-Asya'dan geldiğini ispat etmektedir. Avar mezarlıkları bazan bin kadar mezarı içine almaktadır. Bu da, Avarların büyük topluluklar halinde yaşamış olduklarını gösterir.

Avarlar ölüyü mezarda yüzünü doğuya çevirerek yatırırlardı. Kibar ölülerini deriye sarıp ağaçtan bir tabutun içinde, atı ile birlikte gömerlerdi. Öbür dünya yolculuğunda aç kalmasın diye mezarda ölünün yanına çeşitli yemekler de koyarlardı.

Eski Avar Eserleri

Avarlar'ın başlıca silâhı ok ve yaydı, kılıç da kullanırlardı. Avar kılıçları ya düz, ya da hafifçe kıvrıktı. Üzengiler daire biçiminde yapılırdı. Avar arkeolojik buluntuları arasında, benzerlerine Kafkasya, Türkistan ve bilhassa Itil (Volga) bölgesi kavimlerinde bugün de raslanmakta olan çifte borulu bir kaval dikkate değer. Kavimlerin göçü çağından bize kadar gelen bu tek çalgı âleti Macaristan'da, Janoshida (Szolnik ili) kazısında 1933'te bir Avar mezarından çıkmıştır. Bir erkek iskeletinin el kemikleri arasında bulunan bu kavalın ses delikleri 2+5 şeklinde sıralanmıştır.

Avarlar'ın bir kısmı zamanla göçebelikten çıkıp yerleşik hayata geçmiştir. Pannonio Avarları ticarette önemli bir rol oynamışlardır. Batı'ya doğru yönelen Avar ticareti her zaman, Frank egemenliği zamanında bile, çok işlekti. Batı Avrupa tüccarları Avar ülkesine girmez, Avar tüccarlarının getirdikleri malları Regensburg'da teslim alırlardı.

Avarlar süsü sever bir kavimdi. Güzel elbiseler giyer, kıymetli silâhlardan, altın ve gümüş kablardan hoşlanırlardı. Avarlar gibi giyinmek ve saç kesmek bir süre Bizans'ta moda olmuştur. Altın bakımından çok zengindiler. Ganimet ve yıllık vergi olarak başka yerlerden Avar ülkesine bol bol altın akardı. O zamanki dünya altın mevcudunun üçte ikisi Avarların eline geçmişti. Bu altının en büyük kısmını kuyumcular eritip altın eşya yapmakta kullanırlardı. Büyük Karl'ın Avarlar'a karşı açtığı seferin başlıca sebeplerinden biri de Avar altınlarını ele geçirmektir.

AVNİ BEY, Yenişehirli (1826 - 1883)

Yenişehirli Avni Bey

XIX. yüzyıl Türk edebiyatının ünlü şairlerindendir. Divan tarzında gayet kuvvetli eserleriyle tanınmıştır. Yenişehir'de doğdu, oranın eşrafından Bekir Paşa'nın oğludur. Bağdat'ta Divan Kâtipliğinde ve İstanbul Bidayet Mahkemesi üyeliğinde bulundu. Mevlevî tarikatına mensup olduğundan, öldüğünde İstanbul'da Bahariye Mevlevihanesine gömüldü. Yenilik cereyanlarına uzak kalmış olmasına rağmen XIX. yüzyılın edebiyat âleminde önemli bir yeri vardır. Şiirleri Divan tarzının en güzel örneklerindendir. Üslûbu Nefi'nin üslûbuna benzetilir. Bu arada Farsça şiirleri de vardır. Basılmamış bir divanı varsa da şiirlerinin hepsi bu eserde toplanmamıştır.

AVRUPA

Bugünkü Medeniyetin Geliştiği ve Bütün Dünyaya Yayıldığı Yer

AVRUPA, Avustralya'dan sonra kıtaların en küçüğüdür. Bununla beraber, başka hiçbir kıta dünya medeniyetine Avrupa kadar etki yapmamıştır.

Avrupa, Asya'nın batıya doğru uzıyan bir yarımadası gibidir. Hattâ bazan bu iki kıta «Avrasya = Eurasia» diye bir tek adla anılır. Coğrafyacılar Asya'nın nerede bittiği, Avrupa'nın nerede başladığı konusunda kesin olarak anlaşamamışlardır. Ancak, Hazar Denizi'nden Kuzey Buz Denizi'ne kadar uzanan Ural Dağları Avrupa'nın doğu sınırı sayılır. Avrupa güneyde Kafkas Dağları, Karadeniz, Marmara Denizi ve Boğazlar ile Asya'dan ayrılır. Güneyde Akdeniz'le sınırlanmıştır. Batı ve kuzey-batısında Atlas Okyanusu, kuzeyde Kuzey Buz Denizi vardır.

Yüzölçümü: 10.094.000 km. kare
Nüfusu: 591.000.000

Avrupa'nın doğudan batıya doğru en fazla genişliği 5.600, kuzeyden güneye doğru en fazla genişliği ise 4.000 km. dir. Avrupa kıyılarının uzunluğu hep bir arada 31.900 km. tutar.

Avrupa'nın Dağları

İskandinavya'yı saymazsak, bütün Avrupa kıtasının kuzey ve doğu kesiminin ovalarla kaplı olduğunu söyliyebiliriz. Zaten Avrupa'nın dağları Asya ve Amerika'dakiler kadar yüksek değildir. Avrupa'nın en önemli dağları İsviçre'yi kaplıyan Alp sisteminin büyük dağ zincirleridir. Bunlar Karpatlar, Apenninler, Balkan Dağları ve Alp Dağları'dır. İber Yarımadası'nı Fransa'dan ayıran Pireneler Avrupa'nın önemli dağ zincirlerinden biridir. Hazar Denizi ile Karadeniz arasında Kafkas Dağları uzanır. Avrupanın kuzey kesiminde İskandinavya Dağları bu yarımadanın bütün kuzey-batı kesimini kaplar. Güney kesimi daha çok ovalık olan Britanya Adası'nın kuzeyi de İskoçya Dağları ile kaplıdır.

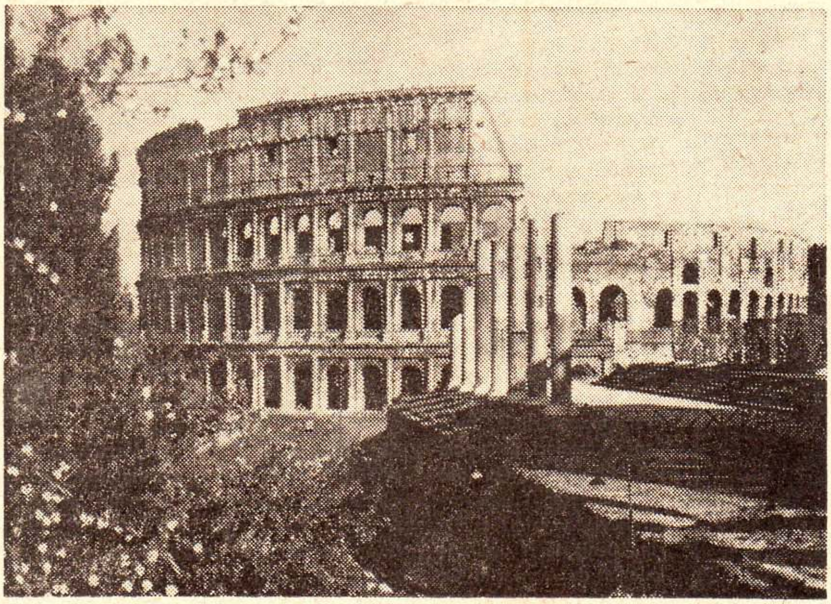
İskandinavya Dağları'nda Buzul Çağı'ndan kalma çukurları dolduran göller önemli bir yer tutar. Dağların Atlas Okyanusu'na bakan yamaçları fiyortlarla doludur. Bu dağların yüksekliği 2.500 metreyi geçmez. (Bk. İskandinavya Dağları).

Karpat Dağları Romanya'dan başlıyarak güney-doğu, kuzey-batı doğrultusunda uzanır. Uzunluğu 1.450 km. olan bu dağların da en yüksek yeri 2.500 metreyi biraz geçer. (Bk. Karpat Dağları).

Alp Dağları'nın bir kolu olan Balkan Dağları bütün Balkan Yarımadası'nı kaplar. Balkan Dağları adı altında toplanan dağların en önemlileri, Dinar Alpleri, Pindus Dağları, Rodolp Dağlarıdır (Bk. Balkan Yarımadası).

Güney Avrupa'yı kaplıyan dağların düğüm noktası olan Alpler ise İtalya'nın kuzeyini çepçevre kaplar. Avrupa'nın en yüksek noktası Mont Blanc (4810 m.) da bu dağların batı kesimine düşer. Alplerin güney-doğuya doğru uzanan bir kolu olan Apennin'ler bütün İtalya'yı kaplar (Bk. Alp Dağları, Apennin Dağları).

Pirene Dağları ile Fransa'dan ayrılan İber Yarımadası fazla yüksek olmıyan dağlarla kaplıdır. Pireneler'in en yüksek yeri Aneto Tepesi'dir (3404 m.). Uzunluğu 480 km. olan bu dağ zinciri Fransa ile İspanya arasında geçilmesi zor bir engeldir. Avrupa kıtasını Asya'dan ayırdığı kabul edilen Ural Dağları Kuzey Buz Denizi'nden Hazar Denizi yakınlarına kadar uzanır. (Bk. Pirene Dağları, Ural Dağları)

Roma'da eskiden gladyatör dövüşlerinin ve daha başka sporların yapıldığı Colosseum amfiteatrı

Avrupa'nın Ovaları

Doğu Avrupa toprakları Ural Dağları'na kadar baştan başa ovalarla kaplıdır. Dinyepr Volga ve Don nehirlerinin suladığı bu ovaların önemli bir kısmı bataklıktır. Bunların başlıcası Dinyepr nehrinin batıdan akan kolu Pripet'i bütün yolu boyunca kaplıyan Pripet Bataklığı'dır. Ayrıca Leningrad'dan Dvina nehrinin kuzey kesimlerine kadar olan bölge de bataklıktır. Bu bataklıklar güneyde Moskova bölgesine kadar uzanır. Hazar Denizi'nin kuzey-batısında da bataklıklar vardır.

Ovaların geri kalan kısmı tondura ve bozkırlardan ibarettir. Fransa, Almanya ve Polonya'nın kuzey kesimleriyle Britanya'nın güneyi ovalıktır. Orta Avrupa'daki ovaların en önemlileri de Macar, Po ve Eflâk ovalarıdır.

Avrupa'nın Nehirleri

Avrupa'nın nehirleri de kendi yüzölçümüne uygun olarak, başka kıtalarınkine göre küçüktür. Meselâ bu kıtanın en uzun nehri olan Volga'nın uzunluğu kuzey Amerika'daki Mississippi-Missouri sisteminin yarısından ancak biraz fazladır. Kuzey-doğu Avrupa'daki Valday Yaylası'ndan doğan Volga doğu yönünde akarak Hazar Denizi'ne dökülür.

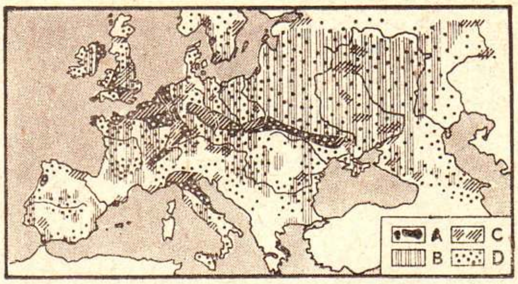
Avrupa kıtasının diğer önemli nehirleri Karadeniz'e akar. Bunlar Tuna, Dinyestr, Dinyepr, ve Don nehirleridir. Tuna Almanya'dan doğarak Macaristan ve Yugoslavya'yı sular, Bulgaristan'la Romanya arasında sınır teşkil ettikten sonra Romanya'nın kuzeyinden Karadeniz'e dökülür. Dinyestr ile Dinyepr nehirleri ise Rusya topraklarından doğar, kuzey ve kuzey-batı yönünden Karadeniz'e dökülürler.

Avrupa'nın batı kesimindeki önemli nehirlerden Ren ile Elbe Kuzey Denizi'ne, Sen de Manş Denizi'ne dökülür. Polonya topraklarını sulıyan Vistül Baltık Denizi'ne akar. Güneye akan nehirlerin en önemlileri Po ve Ron nehirleridir. Bunlardan Ron Fransa kıyılarından Akdeniz'e, Alp Dağlarından doğan Po da Adriya Denizi'ne dökülür (Bu bölümde adı geçen nehirler için kendi maddelerine bakınız).

Avrupa'nın diğer önemli nehirleri Kuzey Buz Denizi'ne dökülen Peçora, Dvina, Baltık Denizi'ne dökülen Oder, Kuzey Denizi'ne dökülen Weser ve Meuse'dür. Fransa'da akan Loire nehri de Atlas Okyanusu'na dökülür. Peçora nehri Ural Dağları'ndan çıkar, 1789 km. uzunluğundadır. Havzasında petrol ve maden kömürü elde edilir. Dvina nehri daha doğudadır. O da Peçora gibi kuzey yönünde akar,

AVRUPA'DAKİ MEMLEKETLER

Avrupa kıtasının genel durumu: A — Çok kesif nüfus, B — Tarım, C — Endüstri merkezleri, D — Yetiştiricilik.

ADI	İDARE ŞEKLİ	YÜZÖLÇÜMÜ (km. kare)	NÜFUSU	BAŞKENTİ
ALMANYA:				
BATI ALMANYA	Cumhuriyet	245.371	52.856.000	Bonn
DOGU ALMANYA	Cumhuriyet	107.173	16.255.000	Doğu Berlin
ANDORRA	Cumhuriyet	453	5.200	Andorra la Vieja
ARNAVUTLUK	Cumhuriyet	27.538	1.510.000	Tirana
AVUSTURYA	Cumhuriyet	83.867	7 021.000	Viyana
BELÇİKA	Kırallık	30.500	9.053.000	Brüksel
BULGARİSTAN	Cumhuriyet	110.900	7.793 000	Sofya
ÇEKOSLOVAKYA	Cumhuriyet	127.765	13.564.000	Prag
DANİMARKA	Kırallık	44.330	4.515 000	Kopenhag
FİNLANDİYA	Cumhuriyet	337.113	4.414.000	Helsinki
FRANSA	Cumhuriyet	550.986	44.970.000	Paris
HOLÂNDA	Kırallık	32.900	11.346.000	Amsterdam
İNGİLTERE	Kırallık	44.734	52.000.000	Londra
İRLANDA	Cumhuriyet	68.895	2.890.000	Dublin
İSLANDA	Cumhuriyet	102.846	169.000	Reykjavik
İSPANYA	Kırallık	505 521	29.894.000	Madrid
İSVEÇ	Kırallık	448.000	7.454.000	Stockholm
İSVİÇRE	Cumhuriyet	41.295	5.235.000	Bern
İTALYA	Cumhuriyet	201.019	49.055.000	Roma
LİECHTENSTEİN	Prenslik	160	15.000	Vaduz
LÜKSEMBURG	Büyük Dükalık	2.590	320.000	Lüksemburg
MACARİSTAN	Cumhuriyet	93.010	9.857.000	Budapeşte
MONAKO	Prenslik	1 6	21.000	Monako
NORVEÇ	Kırallık	322.600	3.557.000	Oslo
POLONYA	Cumhuriyet	312.615	28.783.000	Varşova
PORTEKİZ	Cumhuriyet	88.700	9.052.000	Lizbon
ROMANYA	Cumhuriyet	237.732	18.059.000	Bükreş
SAN MARİNO	Cumhuriyet	61	14.000	San Marino
SOVYETLER B.	Cumhuriyet	5.134.000 (Avrupa'daki toprakları)	174.000.000 (Avrupa'daki nüfusu)	Moskova
TÜRKİYE	Cumhuriyet	23.975 (Avrupa'da)	2.293.582 (Avrupa'da)	Ankara (Asya'da)
VATİKAN	Papalık	0.44	1.000	Vatican
YUGOSLAVYA	Cumhuriyet	255.042	18.421.000	Belgrad
YUNANİSTAN	Kırallık	132.562	8.173.000	Atına

Beyaz Deniz'e dökülür. Uzunluğu 1.293 km. dir. Ural nehri Ural Dağlarından çıkar, güneye doğru akarak Hazar Denizi'ne dökülür.

Avrupa'nın Gölleri

Avrupa'daki göllerin çoğu Iskandinavya Yarımadası ve Finlandiya'da toplanmıştır Bütün Avrupa'daki önemli sayılan göller yüzölçümleri 750 km. kareyi geçenlerdir. Bu büyüklükte en az 17 göl vardır. Bunların hepsi de Baltık Denizi çevresinde bulunur. Avrupa'daki göllerin en büyükleri Rusya'daki Ladoga (18.200 km. kare), Onega (9.000 km. kare), Isveç'teki Vener (5.546 km. kare) göllerdir. Finlandiya ve Rusya'nın Finlandiya ile komşu olan kesimleri sayısız göllerle doludur. Aynı şekilde Iskandinavya yarımadasında da eski buzul yataklarında meydana gelen birçok göl vardır. Finlandiya'daki en önemli göller sistemi Saima (1.600 km. kare) ve Pajane (1.500 km. kare) dir. Finlandiya'nın diğer önemli gölleri Enare ile Ulea'dır.

Britanya Adasının kuzey kesiminde de güzelliğiyle tanınmış bir göller bölgesi vardır. Alp Dağları'ndaki göller aynı şekilde güzel manzaralariyle ün salmıştır. Bunların en önemlisi Isviçre'nin kuzey-doğusundaki Konstanz Gölü ile güney batısındaki Cenevre Gölü'dür.

Avrupa'da iklim

Üç yanı denizlerle çevrili olan Avrupa'nın iklimi genel olarak ılıktır. Golfstream'ın ısıtığı Atlas Okyanusu suları kıtanın batı kıyılarının iklimini kuzeyden daha ılık bir hale getirir. Kış aylarında okyanusun sıcaklığına karşılık karaların soğuması Kuzey-Batı Avrupa'da şiddetli fırtınalara yol açar. Avrupa'nın bir kısmı Kuzey Kutup Dairesi içinde bulunur. Iskandinavya Yarımadası ve Finlandiya'nın bu kesimlerinde Laponlar yaşar. Bu kesim ve bilhassa Rusya ovası kış aylarında çok soğuk olur. Rusya Ovası güney bölümünün ortalama kış sıcaklığı — 7°, ortalama yaz sıcaklığı da 22° dir.

Avrupa'nın güney kesimlerinde Akdeniz iklimi hüküm sürer. Burada ortalama sıcaklık Batı Akdeniz bölgesinde 24°, doğuda ise 20° dir.

Avrupa'da çöl yoktur. Kıtanın hemen hemen her yanı bol yağmur alır.

Avrupa'nın Tabiî Zenginlikleri

Bitkiler: Hazar Denizi bölgesi ile kuzeydeki tondura bölgesini saymazsak, Avrupa'nın bitki bakımından zengin olduğunu söyliyebiliriz.

Zeytin ağaçlarının bolluğu güney Avrupa'nın başlıca özelliğidir. Batı kesimlerdeki zey-

Avrupa'nın meşhur kanallar şehri Venedik'te sular yükseldiği sırada

tinlikler doğudan daha zengindir, kıyılardan içlere doğru uzanır. Güney-Batı Avrupa'nın rutubetli okyanus iklimi hüküm süren yerlerinde zengin kayın ormanları vardır. Meşe de bu bölgenin ağaçları arasında önemli bir yer tutar. Kuzey Avrupa ise, çam, köknar gibi kozalaklı ağaçlar bakımından zengindir.

Hayvanlar: Avrupa'da yaşıyan yabani hayvanlar öteki kıtadakiler gibi fazla çeşitli değildir. Bunların en önemlileri kurt, tilki, sincap, tavşan, ayı ve geyiktir. Alp Dağları'nda bir çeşit dağ keçisi (chamois) yaşar. Bunlara Kafkasya'da da raslanır. Avrupa kuş bakımından da zengindir. Kartal, güvercin, kanarya, kırlangıç, baykuş, ardıç, ispinoz en çok raslanan kuşlar arasındadır.

Madenler: Avrupa bazı madenler bakımından çok zengin, bazıları bakımından da çok fakirdir. Maden kömürü, demir ve alüminyum Avrupa'da bol bulunan madenler arasındadır. Buna karşılık altın, gümüş azdır. Romanya ve Kafkasya bölgesini saymazsak, Avrupa petrol bakımından da fakirdir. Buralarda elde edilen petrol de kıtanın ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Krom, manganez, boksit, potas, bakır, kurşun, civa da Avrupa'da önemli miktarda raslanan madenler arasındadır. Dağlık bölgelerden yapı taşı çıkarılır. İtalya ise mermerleriyle tanınmıştır.

Rusya, Almanya ve İngiltere'de en fazla maden kömürü çıkar. En çok demir elde edilen yerler ise Fransa, İsveç, Rusya İngiltere'dir.

Avrupanın Ekonomik Durumu

Avrupa genel olarak bir endüstri ülkesi sayılır. Kıtanın en önemli endüstri merkezleri Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya'dır. Bunlardan sonra İsveç, Belçika, Holânda, İtalya ve Çekoslovakya gelir.

Avrupa'da tarım da iş hayatında önemli bir yer tutar. Kıtada geniş ölçüde buğday, patates, yulaf yetiştirilir. Darı, arpa, çavdar da önemli tarım ürünlerindendir. Güney Avrupa zeytin, üzüm ve portakalgiller bakımından zengindirler. İngiltere çeşitli elmasları Fransa da üzümiyle tanınmıştır.

Hayvancılık da Avrupa ekonomisinde önemli bir yer tutar. İber Yarımadası ve Yunanistan'da koyun, İtalya'da sığır en başta gelir. Sığır yetiştirme bakımından Avrupa'nın önde gelen memleketleri Holânda, Belçika ve Danimarka'dır. Yine bu üç memlekette ve Almanya'da domuz yetiştirme işine de büyük önem verilir. İngiltere'de domuz yetiştiriciliğinden çok sığır daha ileridir. 107 sığıra karşı 3 domuz vardır. Almanya'da ise domuz miktarı 289 koyuna karşı 22'dir. İrlanda, İber Yarımadası, İtalya ve Yunanistan'da eşek en çok raslanan hayvanlar arasındadır. İrlanda hariç, keçinin de bu memleketlerde önemli bir yeri vardır. At yetiştirmede en ileri olan memleketler ise İngiltere, Holânda, Belçika ve Danimarka'dır.

Ulaştırma: Avrupa'nın ulaştırma durumu bütün öteki kıtalardan daha üstündür. Demiryolları bütün kıtayı bir ağ gibi kaplamıştır. Batı kesimlerinde çok daha sık olan demiryolları ulaştırma işlerinde büyük bir kolaylık sağlar. Hava ve karayolları da Avrupa'daki devletleri birbirine bağlamıştır.

Hemen hemen bütün Avrupa memleketlerinde demiryolları, telgraf ve telefon şebekeleri devletlerin elinde bulunur.

Avrupa'da Yaşıyanlar

Avrupa'da yaşıyanların hemen hepsi Beyaz ırktandır. Bunların Asya ve Afrika'dan buraya gelmiş olmaları mümkün görülmektedir. Ancak, 2.000 yıldan beri süregelen evlenmeler Mongoloid tipin ve Afrikalılar'ın Beyaz ırk arasında erimesini sağlamıştır.

Norveç, İsveç, Finlandiya'nın bir kısmı ile Danimarka ve Kuzey Almanya'da yaşıyanlara Teutonlar denilir. Akdeniz ırkı deyimi daha ziyade bu bölgenin batı kesimlerinde oturanlar için kullanılır. Alplı ırk mensupları da orta Avrupa'da oturur. Ancak, bu ırk çeşitlerinin birbirleriyle çok karıştığını da belirtmek lâzımdır. Büyük Britanya'da oturanların çoğu Akdeniz ırkı ile Teutonlar'ın karışımıdır. Teutonlar uzun boylu açık renklidir, yapıları kemiklidir. Akdeniz ırkından olanlar kısa boylu ve esmerdirler.

Avrupa Ahalisinin Yaşayışı

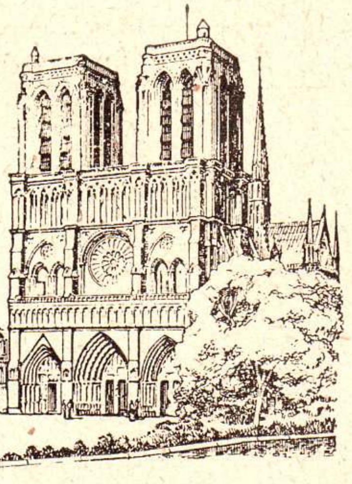
Avrupa'nın büyük şehirlerinde oturanların yaşayışı memleketimizde İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde oturanların yaşayışına benzer. Avrupa köylüsü âdet ve geleneklerini şehirlilerden daha çok korumuştur. Aile, memleketimizde olduğu gibi Avrupa'nın birçok yerlerinde de toplumun temelini teşkil eder. Erkeğin ev üzerindeki hâkimiyeti Amerikan ailesindekinden daha fazladır. Çocuklar da Amerikan çocuklarından daha mazbut yetiştirilir. I. ve II. Dünya savaşları Avrupalılar'ın aile bağlarını daha da kuvvetlendirmiştir. Ancak, Rusya'da aile münasebeti bu anlattıklarımıza uymaz. Rusların aile bağları çok zayıftır.

Avrupa ırklarını belirtmek için ırk tartışmalarında bazı deyimler kullanılır. «Basklar» ırktan çok bir toplum ve dil grupunu ifade eden bir deyimdir. Bunlar Batı Pireneler'in Fransa ve İspanya kesimlerinde yaşarlar. Bask dili Hint-Avrupa dil ailesinden değildir, menşeinin çok eski olduğu sanılmaktadır. «Aryalar» deyimi de çeşitli anlamlarda kullanılmış bir sözdür (Bk. Aryalar). Bilhassa Fransızca'da kullanılan «Seltik» (celtique) sözü daha çok bir dil grupunu belirtir.

Avrupa'da Konuşulan Diller

Avrupa'da altmış kadar değişik dil konuşulur. Bu arada, büyük dil grupları vardır. Kuzey Avrupa'da Teuton dilleri güney-doğu ve doğu Avrupa'da da İslâv dilleri konuşur. Güney ve Batı Avrupa ahalisinin dilleri ise Roman'dır. İngilizce bazan saf Teuton sayılırsa da bazan da Roman ve Teuton dillerinin karışımı olarak kabul edilir.

Avrupa'da konuşulduğunu söylediğimiz altmış dilin ayrıca birçok diyelekleri vardır. Kuzey Fransa'da konuşulan Fransızca ile memleketin güneyinde konuşulan Fransızca birbirinden çok farklıdır. Büyük Avrupa dilleri hem kıtaya, hem de dünyanın birçok yanına yayılmıştır.

Parisin turist çeken yerlerinin başlıcalarından Notre-Dame Katedrali

ATATÜRK

Büyük Atatürk'ün hayatından pek kıymetli hâtıralar: Harb Okulundaki günlerinden son günlerine kadar...

Mustafa Kemal, 1905 yılı ocak ayında Harbiye'nin erkânıharbiye sınıflarını bitirerek kurmay yüzbaşı olmuştur; o sırada henüz 24 yaşındaydı (solda). Balkan Savaşı çıkınca Afrika'dan anayurda koşan Binbaşı Mustafa Kemal, Gelibolu Yarımadasını koruyacak olan kolordunun harekât şubesi müdürü olmuştu (sağda).

Mustafa Kemal'in Türk Milleti'ne bıraktığı resimlerin ilki : 1902'de Harbiye Okulu öğrencisi bulunduğu sıralarda çekilmiş tarihî bir fotografı...

Kolağası Mustafa Kemal Bey, 1910'da Fransa'da Picardie'de yapılan büyük manevralarda iki arkadaşı ile bulunmuştu. (Sağda askerî ataşemiz F. Okyar)

İtalyanlar 1911 eylülünde Trablusgarb'a saldırınca, bu vatan parçasını kurtarmak için Kolağası M. Kemal Afrika'ya koşmuş, Tobruk ve Derne'de savaşan kendisi gibi vatanını seven arkadaşlarının başına geçmişti. (Ortada kılıçlı ve kalpaklı olanı Mustafa Kemal'dir.)

Mustafa Kemal, 1915'te Arıburnu ve Anafartalar'daki başarıları ile, devleti çökmekten kurtardı ve neticede 1 nisan 1916'da generalliğe yükseldi.

1913'te Sofya'da askerî ataşeyken sarayda verilen kostümlü bir baloya genç subay, heybetli yeniçeri kıyafeti ile katılmıştı.

İstiklâl Savaşının ilk günlerinde Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal. (1921 yılı kışında İnönü Savaşı sırasında tarihî savaş yerinde.)

Millî Mücadelenin ilk hâtıralarından: Eylül 1919'da, M. Kemal Sıvas Kongresi'nde arkadaşlariyle. (Sağdan: Yaver Cevat Abbas Gürer, Org. Cemil Cahit Toydemir, Ruşen Eşref Ünaydın, M. Kemal, Amasyalı Bekir Sami Bey, Hüseyin Rauf Orbay ve yaver Muzaffer Kılıç.)

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal, zaferden sonra 26 ocak 1923'te İzmir'e gittiği gün, 14 ocak 1923'te kaybettiği annesi Zübeyde Hanımın Karşıyaka'daki mezarını ziyaret ettiği sırada. (Sağdan: Kâzım Karabekir, Gazi M. Kemal, Müşir Fevzi Çakmak, Fahrettin Altay ve o zamanlar İzmir Valisi bulunan Abdülhalik Renda).

Türk tarihinin büyük günü: Başkumandan Mustafa Kemal 26 ağustos 1922'de Kocatepe'de.

Mustafa Kemal Paşa Lozan'dan dönen başmurahhas İsmet Paşa'yı karşılarken (yukarıda). Başkumandanlık Meydan Savaşı'nın ikinci yıldönümü günü Gazi Mustafa Kemal, eşi ve arkadaşlariyle 30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da (altta). M. Kemal 1923 yılı ekiminde Cumhurbaşkanı seçildiği günlerde (yan sayfada).

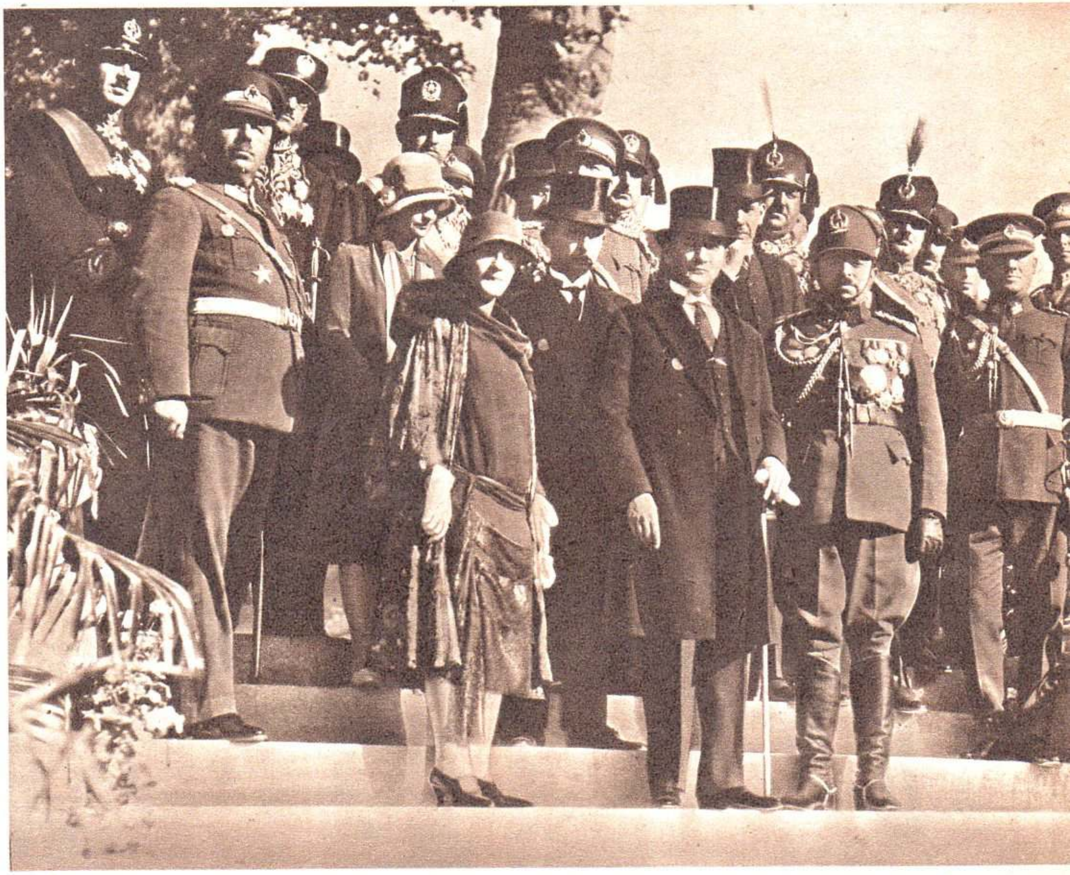

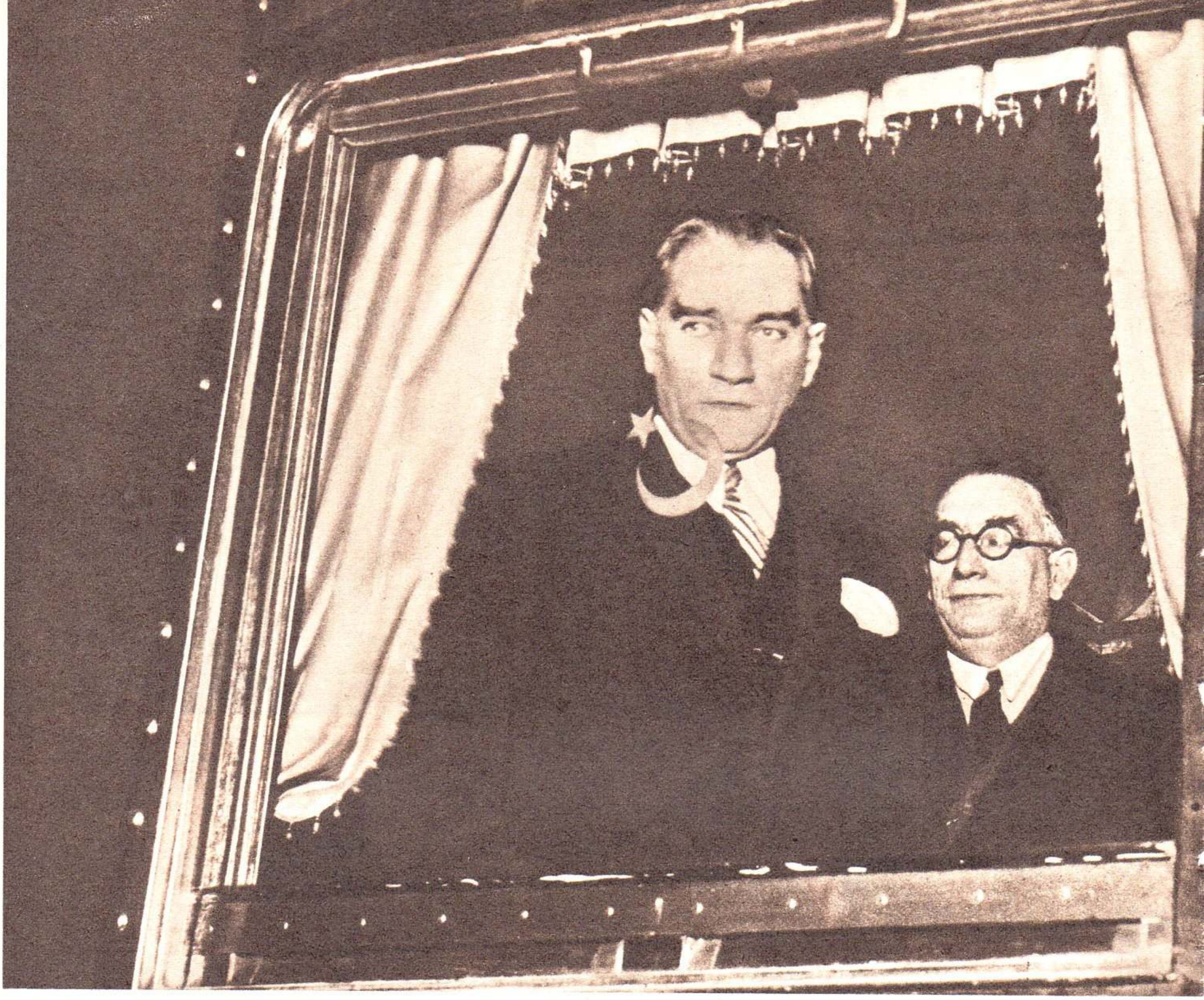

Yeni kabul edilen Lâtin harflerinin ilk öğretmeni bizzat Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Resimde 28 eylül 1928 günü uğradığı Kayseri'de açık havada kurulan bir karatahtada, orduya ve halka Lâtin harfleriyle Türkçe yazmayı öğretirken görülüyor. Ondan sonra bütün millet bu inkılâbı benimsemiş ve onun gösterdiği yoldan şevkle ilerliyerek kısa zamanda yeni harfleri öğrenmiştir.

Uzun hasret yıllarından sonra Gazi M. Kemal İstanbul'da: Dolmabahçe Sarayına girerken. Yanında devrin ileri gelenleri ve hükûmet erkânından bazıları görülmektedir.

Mustafa Kemal'i Ankara'da ziyaret eden ilk hükümdar: Afgan Kıralı Amanullah Han ile Kıraliçe Süreyya Çankaya'da (1928). Gazi, İsmet, Kâzım ve Fahrettin Paşalar'la birlikte. Amanullah Han, Gazi Mustafa Kemal'i kendisine örnek olarak kabul eden Şark hükümdarlarından ilki olmuştur.

Büyük Atatürk bir yurt gezisinde vagonun penceresinde. Yanında çocukluk, gençlik ve askerlik askadaşı Nuri Conker görülüyor.

Atatürk, at, deniz ve güreş sporlarını pek severdi, askerleri ve gençleri güreştirmekten hoşlanırdı. Resimde onu Çankaya'da bir at gezisinde görüyoruz.

Atatürk ve İsmet İnönü Yalova'da bir gezide baş başa konuşurlarken. Büyük Ata Yalova'yı çok severdi. Onun onarılmasına önayak olmuş ve bu şirin yere sık sık dinlenmeye gitmiştir. Yalova onun sayesinde bugünkü mamur halini almıştır.

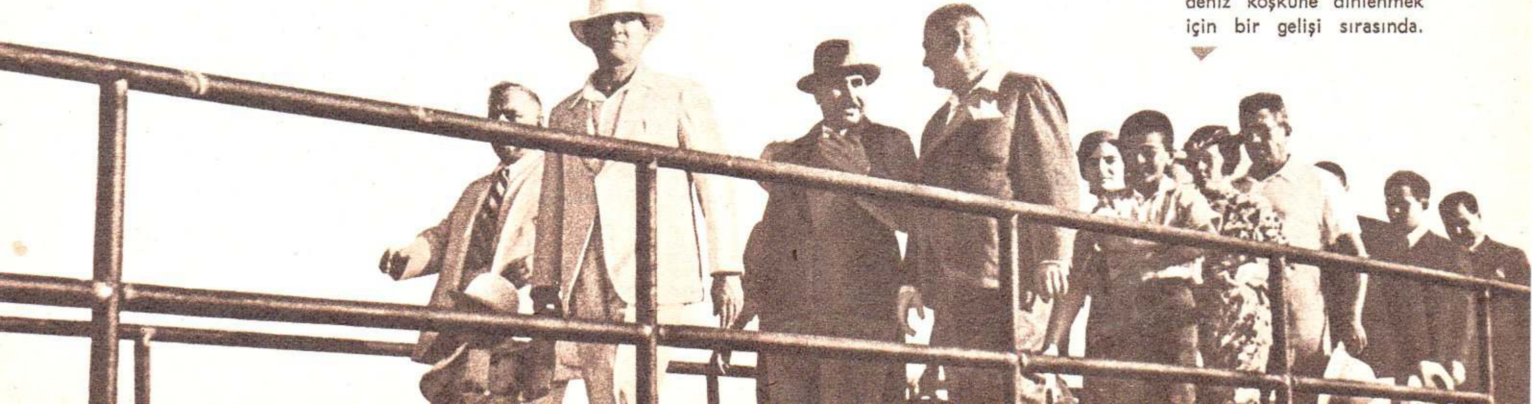

Atatürk, 1935 yılında kızkardeşi Makbule Atadan ve Cumhuriyet Gazetesi sahibi Yunus Nadi ile bir gezi sırasında. Resmimiz Atatürk'ü, yanındaki zevatla beraber dinlendikleri bir sırada gösteriyor.

Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda tarih kongresi dolayısiyle açılan sergide eski Türk sanat eserlerini ilgi ile incelerken (1937).

Atatürk 1934'te Florya deniz köşküne dinlenmek için bir gelişi sırasında.

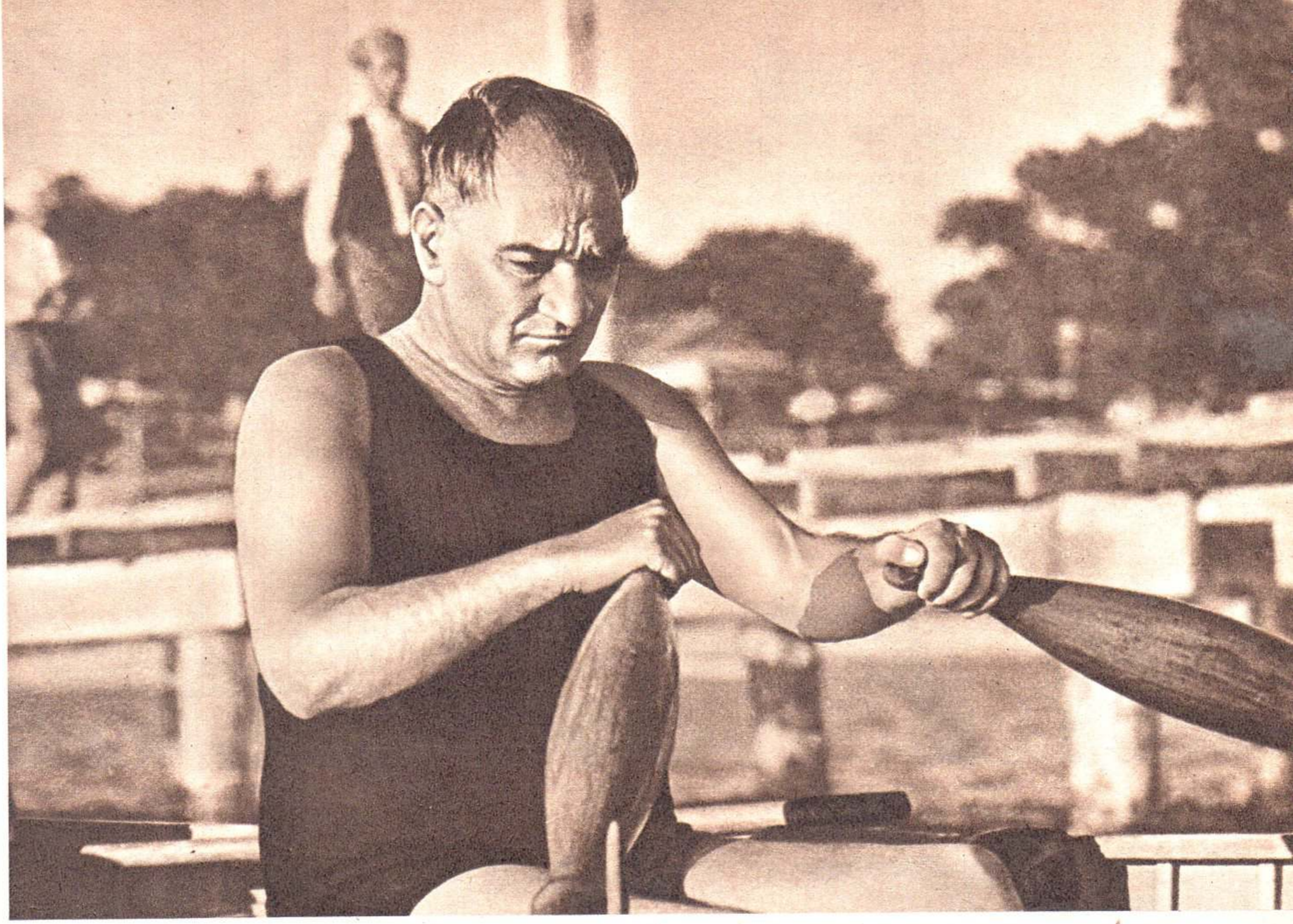
Atatürk'ün İstanbul'u ziyaretlerinden bir hâtıra: Sağında Fethi Okyar, onun yanındakiler Atatürk'ün manevî kızlarından Sabiha Gökçen, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, sağda (başı açık, gözlüklü) Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam ve diğer zevat.

Büyük Önder Kemal Atatürk'ün cumhuriyetin onuncu yıldönümünü sevinçle kutladığımız günlerdeki resimlerinden biri.

Atatürk Birinci Ordu manevralarında harekâtı dürbünle takip ederken. Atatürk, ordunun gelişmesiyle daima yakından ilgilenmişti.

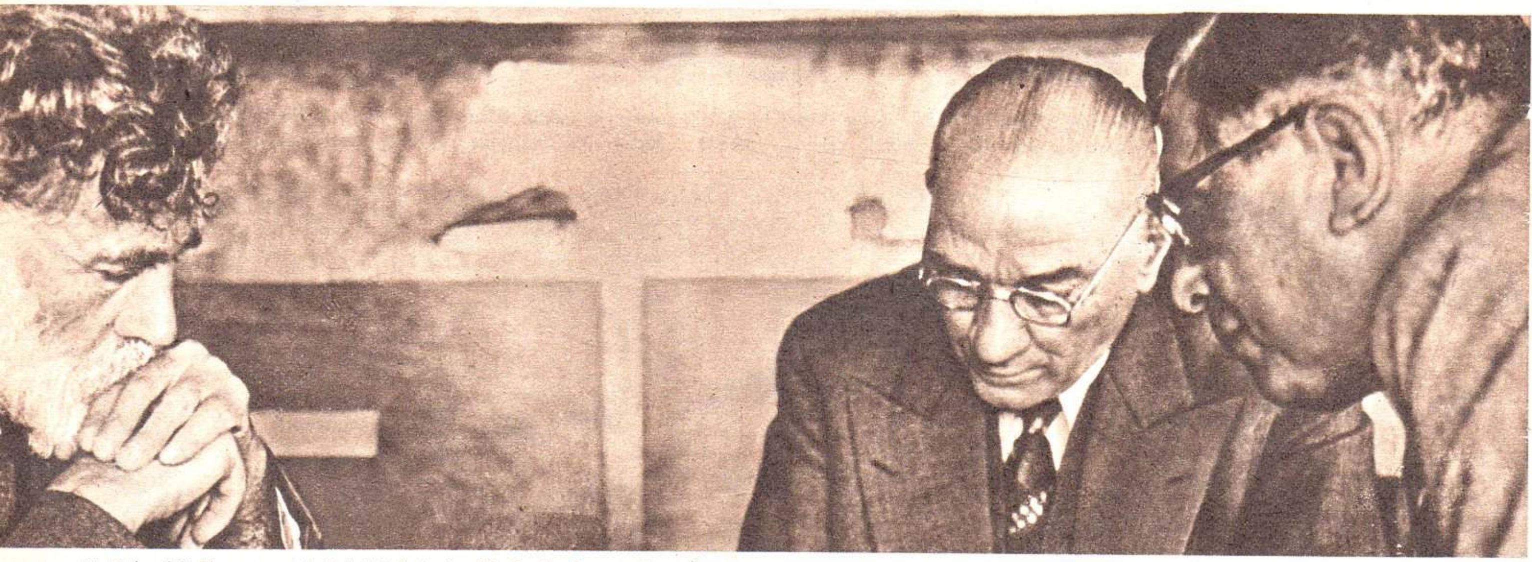

Atatürk denizi ve su sporlarını çok severdi. Sık sık Florya Köşkü'ne gider ve oradan denize girerek yüzer, kayıkla dolaşır, kürek çekerdi (1933). Atatürk, İnönü, Kâzım Özalp (solda), Şükrü Kaya (arkada ortada), Ali Çetinkaya ve Prof. Âfet İnan ile (alttaki resim).

İngiltere Kıralı VIII. Edward, 1936 eylülünde İstanbul'da Atatürk'ü ziyaret etmişti. Resimde büyük Ata ile sayın misafirini Cumhurbaşkanlığına ait otomobilde bir arada görüyoruz. Kıral Edward bu ziyaretten kısa bir zaman sonra tahttan feragat etmiştir.

Atatürk, büyük antropoloji bilgini Isviçre'li Prof. Eugen Pittard ile, dünya tarihi üzerinde bir konuşma sırasında (üstte), Atatürk, zamanın Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve Profesör Şakir Ahmet Ediz ile 1937 yılında yurt içinde yaptığı bir tetkik gezisinde (altta).

Kemal Atatürk Büyük Millet Meclisi'nde açış nutkunu irat ederken (1 kasım 1937)

Atatürk Büyük Millet Meclisi'nin yıllık açılışlarından birine gelirken Büyük Millet Meclisi kapısında.

Kemal Atatürk'e ait iki resim: Üstte Ata bir dinlenme anında kahvesini içiyor. Yanda gazetecilere çektirdiği resimlerden biri görülüyor.

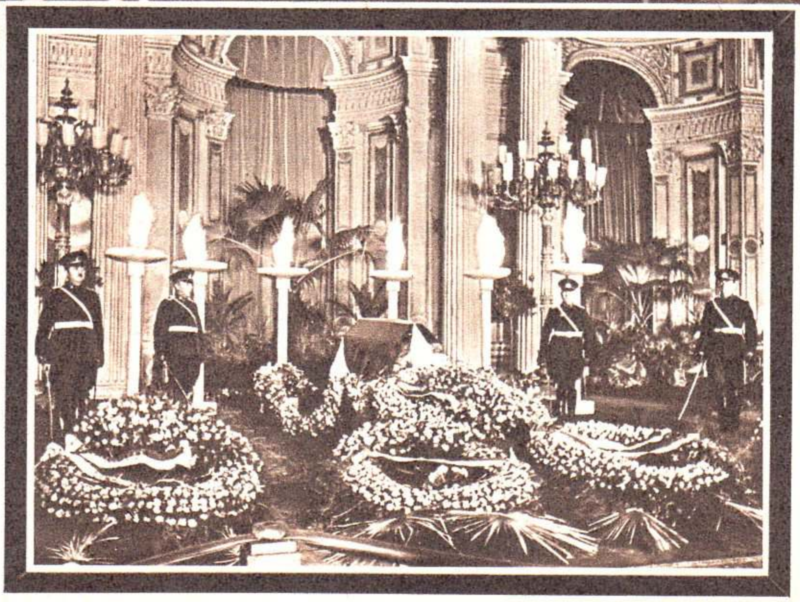

O'NUN PEŞİNDEN BÜTÜN MİLLET AĞLADI

10 KASIM 1938 Türk milletinin büyük matem günü oldu. O sabah Ata'sının öldüğünü haber alan bütün millet sokaklara döküldü. Dolmabahçe Sarayı'ndaki aziz na'şının önünden genç, ihtiyar herkes, O'na sönmez sevgilerini göstermek için, başları önünde, gözleri yaşlı sıra sıra geçtiler. Cenaze Ankara'ya götürülürken törene birçok milletlerin deniz birlikleri, temsilcileri ve bütün Türk milleti katıldı. Türk milleti hiçbir zaman hiçbir kimse için bu derece bağrı yanarcasına ağlamamıştır.

AVRUPA'NIN TARİHİ

Bundan yirmi beş bin yıl önce, Buz Çağı'nın sonlarına doğru Avrupa'da ilkel insanlar yaşıyordu. Tarih Öncesi zamanlardan beri Avrupa'da yaşıyanlar Beyaz ırktandı. Avrupa'da yaşıyan ilkel insanlar başlıca üç bölgede toplanmışlardı. Bu üç bölgede yaşıyan insanlar tip bakımından birbirlerinden farklıydılar. Bunlardan Akdeniz bölgesinde yaşıyanlar dolikosefal (uzunkafalı), Orta Avrupa'da yaşıyanlar brakisefal (kısakafalı) idiler. Bu ilkel insanların da Kuzey Afrika ve Batı Asya ahalisiyle aynı ırktan oldukları anlaşılmıştır.

Asya ve Afrika'nın etkisiyle M. Ö. 2.500 yıllarından itibaren Avrupa'da bir gelişme görülmeye başlar. Bu gelişme zamanla Eski Roma ve Yunan medeniyeti olarak kendisini gösterir. Avrupa'nın yazılı tarihi de bu iki kültürle başlar.

● Eski Yunanlılar: İlk Avrupa medeniyeti Ege kıyılarında doğmuştur. Bu medeniyetin M. Ö. 1.000 yıllarında Yunanistan'da geliştiğini görüyoruz. Eski Yunanlılar âdetlerinin bir kısmını Asya'da gelişen Babilonya medeniyeti ile Kuzey Afrika'daki Mısır medeniyetinden almışlardır. Bu devirlerde Kuzey Avrupa ahalisi medenî bir hayattan henüz pek uzak bulunuyordu.

M. Ö. 500 yıllarında Yunanistan'da cumhuriyetler kurulmaya başladı. Bu cumhuriyetlerde bütün vatandaşlar oy vermekte, devlet hizmetinde çalışmakta serbestti. Ahalinin kendi kendisini idare etmesi esasını Yunanlılar geliştirdi. Ancak, Yunanistan'da yaşıyanların hemen hemen yarısı köleydi, bunlar oy kullanamazdı. Eski Yunanistan bütün dünyaya etki yapacak ölçüde devlet adamları, filozoflar, yazarlar, sanatkârlar yetiştirdi.

● Romalılar: Avrupa'daki ikinci büyük medeniyet merkezi de İtalya oldu. Romalılar âdet ve inanışları Yunanlılardan aldılar. Yunanlıların Roma'ya etkisi o kadar büyük oldu ki bazan bu iki medeniyet birbirinden ayrılmaz, «Eski Yunan ve Roma medeniyeti» diye anılır.

Romalılar da Atina ile aynı zamanda bir cumhuriyet kurdularsa da Roma devleti ancak 500 yıl sonra gelişerek en kudretli halini buldu. Yalnız, o zaman cumhuriyet idaresinin yerini imparatorluk almıştı.

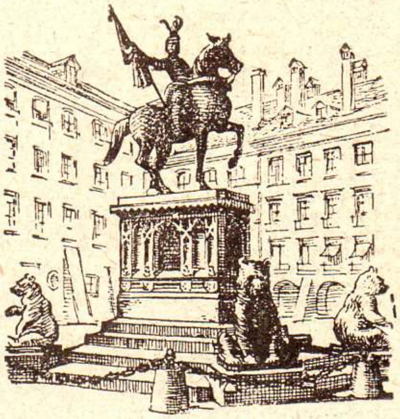
Avrupa'nın bütün güneyini kaplıyan Roma İmparatorluğu 200 yıllarına kadar barış içinde yaşadı, büyük bir medeniyet geliştirdi. Yollar, binalar yapıldı. Romalılar sanat ve edebiyatta Yunanlılar kadar başarılı olmamakla beraber politikada büyük başarılar sağladılar. İyi bir hükümet düzenleri vardı. Romalıların geliştirdiği hukuk kaideleri yüzyıllar boyunca Avrupa'ya hâkim oldu. Romalılar Lâtinceyi yaşattılar, bu dil sonradan bütün Roman dillerinin kaynağı oldu.

Hıristiyanlığın doğması Roma İmparatorluğu zamanına raslar. Bu din Yakın Doğu'nun Yunanca konuşulan bölgesinde doğdu.

● Barbar İstilâsı: Yaşadıkları toprağa kuvvetli ilgilerle bağlı olmıyan Orta Avrupa ahalisi zaman zaman güneye doğru göçüyor, Roma İmparatorluğu arazisinden yer kazanmak istiyordu. IV. yüzyıla kadar Roma kuvvetleri bu Barbar istilâcıları önlemeyi başardıysa da imparatorluk zayıflamaya başlayınca Orta Avrupa'daki Germen kabîleleri Roma üzerine yürüdüler. Onlar da bunu Asya'dan kopup gelen Hun istilâsının zoru ile yapıyorlardı. Gotlar, Vandallar, Franklar, Angllar ve Saksonlar gibi gruplardan meydana gelen Germen Barbarları, topraklarının Hunlar tarafından istilâ edilmesi üzerine, Roma İmparatorluğunu işgale başladılar.

Bu istilâ hareketi sonunda Romalılar Barbar savaşlarını kendi ordularına almak zorunda kaldılar. Çünkü Romalılar eski savaşçılarını kaybetmişlerdi. Avrupa tarihinde Barbar istilâsının başlangıcı 376 olarak kabul edilir.

● Ortaçağ: Genel olarak V. ve XV. yüzyıllar arası Ortaçağ sayılır. Bu bin yıllık devre içinde Avrupa'da birçok devletler kurulmuştur. Frank savaşçılarından birinin torunu Batı Avrupa'da Carolinge İmparatorluğunu kurdu. Kendisine Büyük Karl (Şarlman) adını veren bu Frank hükümdarı Roma İmparatoru olarak taç giymeyi kabul etti, kendisine 800 yılında Papa tarafından taç giydirildi. Ondan sonra doğu ve batı için iki ayrı imparator hüküm sürmeye başladı.

İsviçre'nin Bern şehrinde bir meydanda tarihi bir anıt

Avrupa'daki son büyük Barbar hareketlerinden biri de Norman istilâsıdır. Bunlar bütün IX. yüzyıl boyunca Avrupa kıyılarına çeşitli istilâ hareketlerinde bulundular. Bütün Batı Avrupa'yı, Almanya, İngiltere ve Fransa'yı yakıp yıktılar (Bk. Vikingler, Normanlar).

Ortaçağ derebeylik devri olarak bilinir. Carolinge İmparatorluğu içinde gelişen bu idare şekli memleketin büyük parçalara bölünmesi esasına dayanıyordu. Bu bölümlerin başında savaşçı şefler bulunur, bunlar asker beslerlerdi. Derebeylik sonradan, Rusya ve Balkan Yarımadası hariç, bütün Avrupa'ya yayıldı.

XI. yüzyıldan itibaren kıral unvanını taşıyan devlet başkanları kendi güçlerini artırmak lüzumunu duydular. Bunların başında İngiltere, sonra Fransa geliyordu. Daha sonraki yüzyıllarda kırallıklar kuvvetlenmeye başladı.

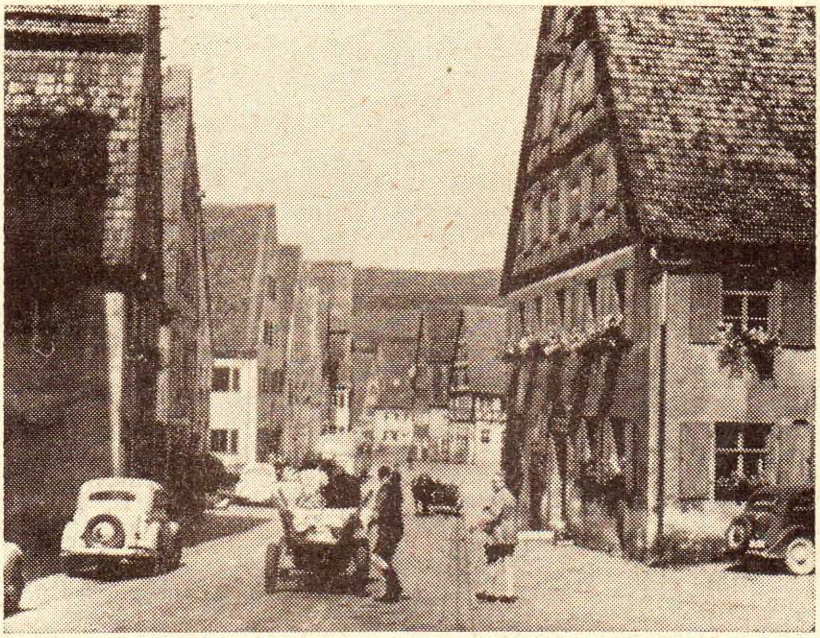
● İslâmlığın Etkileri: VIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da İslâm istilâsı başladı. Orta-

AVRUPA'NIN:

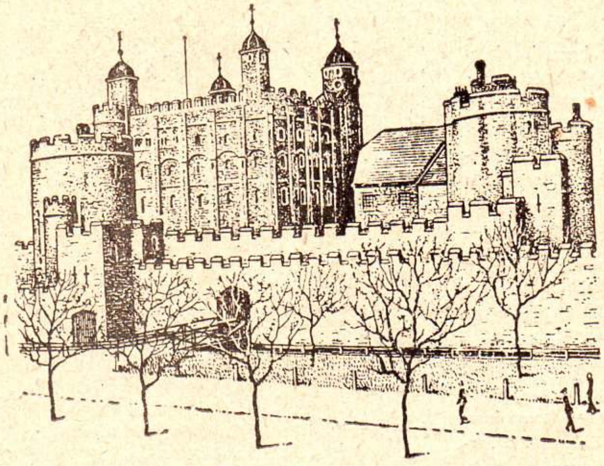
En uzun nehri: Volga (3.688 km.)
En büyük gölü: Ladoga (18.200 km^2)
En yüksek tepesi: Mont Blanc (4.810 m.) dir.

AVRUPA MEMLEKETLERİNİN:

En büyük yüzölçümü olanı: Rusya (5.134.000 km^2)
En küçük yüzölçümü olanı: Vatikan (0.44 km^2) dir.

Almanya'da, Nürnberg yakınlarında klâsik bir Alman kasabası

Londra şehrinden bir görünüş: Fatih William devrinde yapılan Meşhur Londra Kulesi

çağ Avrupa'sının hayatında önemli bir rol oynıyan İslâmlık kısa zamanda Yakın Doğu'ya yayıldığı gibi, Kuzey Afrika'dan da İspanya'ya atladı, Roma İmparatorluğu'ndan daha çok toprağa sahip olan bir Müslüman devleti kuruldu.

Müslümanlar Avrupalı Hıristiyanlar'a birçok şeyler öğrettiler. İspanya'da üniversiteler kurdular, tıp ve matematikte önemli araştırmalar yaptılar. Bugün hemen hemen bütün dünyanın kullandığı rakamlar, Araplar'dan alınmıştır.

Müslümanlar aynı zamanda büyük bir edebiyat ve mimarlık da geliştirdiler. Zamanlarının en ileri tarım ve endüstrisini onlar meydana getirmişti. Avrupalılar birçok memleketlerden akın akın İspanya'ya gelerek Müslüman üniversitelerini ve medeniyetini inceliyorlardı. İspanya'daki İslâm saltanatı zamanla son buldu, 1492'de Müslümanlar İspanya'dan tamamen uzaklaştırıldı.

Avrupalılar ayrıca Haçlı Seferleri dolayısiyle de İslâm medeniyetiyle temasa gelmişlerdir. 1096-1291 yılları arasında yapılan Haçlı Seferlerinin başlıca gayesi Hıristiyanlığın kutsal topraklarını Müslüman olan Türklerden geri almaktı. Böylece birçok Avrupalı, Müslümanlarla temas etti. Daha sonraki Haçlılar Müslümanlarla ticaret yapmayı tercih ettiler. Bu onlar için daha faydalı oluyordu.

● Bugünkü Avrupa'nın Doğuşu: 1500 yıllarından itibaren Avrupa'da büyük değişiklikler oldu. Ortaçağ'dan kalma âdetler ve inanışlar değişmeye başladı. Bilhassa inceleme ve öğrenmeye karşı büyük bir ilgi belirdi. 1447'de icat edilmiş olan basım tekniği oldukça gelişmişti. Böylece kitap basma işi ilerledi. XV. yüzyılda başlıyan keşif seyahatleri XVI. yüzyılda da büyük bir hızla devam etti. Yapılan çeşitli keşifler Avrupalıları yeni şeyler araştırmaya ve değişik şekillerde yaşamaya sevkediyordu.

Öte yandan, bazı memleketler kuvvetli bir merkezî idare kurmuşlardı. İspanya ve Portekiz bir ara kudretli birer devlet oldular. Daha sonra İngiltere, Fransa ve Holânda kudretli birer devlet olarak kendilerini gösterdiler.

● Avrupa'da Türkler: Orta Asya Türk İmparatorluğundan kopup gelen birtakım göçebe Türkler, daha ilkçağ'ın sonlarına doğru, Avrupa'ya girdiler, Ural Dağları boyunda Hun devletini kurdular (IV. yüzyıl). Bunu Avrupa'nın en önemli kısmını ele geçiren Kun (Hun) İmparatorluğu (V. yüzyıl), büyük bir imparatorluk kuran Avarlar (VI-VIII. yüzyıllar) takip etti. Daha sonra, Orta Asya'dan kopan büyük Türk kitleleri Hazarlar (VII-XI. yüzyıllar), Kumanlar, Oğuzlar ve Peçenekler (IX-XII. yüzyıllar) Doğu Avrupa'da önemli devletler kurdular. Bu arada, bir kolu Volga boylarına, bir kolu da Tuna boyuna gelen Bulgar Türkleri'ni, Macaristan'da yerleşen Macar Türk kabîlelerini de saymak lâzımdır. Moğol istilâsından sonra kurulan Altın Ordu devleti de (XIII-XVI. yüzyıllar) hızla Türk'leşmiş, Türk dilini ve İslâm dinini kabul etmiştir.

Osmanlı Türkleri, 1354'ten başlıyarak, Gelibolu Yarımadasını ele geçirdiler, Trakya'yı aldılar, başdöndürücü bir hızla Balkanlar'ı fethettiler. XVI. yüzyıl sonlarında Polonya Kırallığı da himayeye alındığı için, Türk hâkimiyeti Baltık Denizi'ne kadar dayandı. XVI. yüzyıl ortalarında ise, Osmanlılar'a bağlı olan Kırım Hanlığı, Volga boylarına ve Moskova güneyine kadar Doğu Avrupa'yı Türk eğemenliğine aldı.

Osmanlı Türkleri, 1699 Karlofça Antlaşması'ndan başlıyarak, Avrupa'daki topraklarını, bilhassa Rusya ve Avusturya (Almanya) imparatorlukları ile yaptıkları sürekli savaşlar sonunda kaybettiler. 1913'te Balkan Savaşı sonucu olarak da, Doğu Trakya dışında, bütün Avrupa topraklarını bırakmak zorunda kaldılar (Bk. Osmanlı İmparatorluğu).

● Savaşlar ve İhtilâller: Fransa, İspanya ve İngiltere gibi kudretli devletlerin gelişmesi Avrupa'da savaşları da artırdı. Bu savaşların bir kısmı dinî inanışlar yüzünden, bir kısmı da toprak anlaşmazlıklarından çıktı. XVI. yüzyılda Avrupa devletleri başka kıtalarda koloniler kurmaya başladılar. Bu da memleketler arasında anlaşmazlıklara yol açtı. XVII. yüzyılda çıkan Otuz Yıl Savaşları sonunda 1648 de yapılan Westphalia Antlaşması Avrupa devletlerini bir müddet için barışa kavuşturdu.

Derebeyliğin yıkılmasından sonra birçok memleketlerde ihtilâller oldu, iç savaşlar çıktı. Yıllardan beri baskı altında kalan halk artık tam eşitlik istiyordu. Konuşma, din ve ticaret serbestliği halkın başlıca istekleri arasındaydı.

Fransa'da hüküm sürmekte olan mutlak idare 1789 ihtilâli sonunda devrildi (Bk. Fransız İhtilâli).

XIX. yüzyılın başlarında Napoli, İspanya ve İtalya'da da ihtilâller oldu. 1830 ve 1832 yıllarında Fransa, Almanya, Holânda, Polonya ve Belçika'da ihtilâller çıktı. Fransa, İtalya ve Prusya'da anayasalar hazırlandı. Bir yandan da milyonlarca Avrupalı Amerika'ya göçmeye başlamıştı.

XX. yüzyıl başlarken, Rusya hariç hemen hemen bütün Avrupa memleketlerinin birer anayasası vardı. 1905'teki Rus İhtilâli de Çar'ın bir anayasa kabul etmesini sağladı.

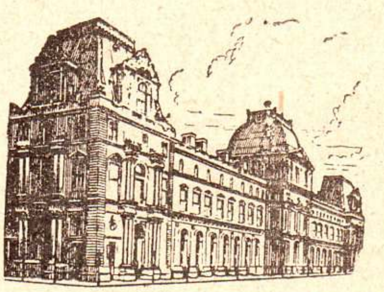
● İki Büyük Savaş: 1815'ten 1914'e ka-

AVRUPA'NIN TARİH VE SANAT HAZİNELERİ

Avrupa'nın büyük şehirleri tari hin derinliklerine ışık tutan zengin sanat ve tarih hazineleriyle doludur. Her yıl sayısız turist bu hazineleri görmek için Avrupa memleketlerine akın eder.

Fransa ve İtalya tarih ve sanat hazineleri bakımından çok zengindir. Floransa'da Michelangelo'nun bir eserine hayran kalır, Roma'da Rafello'nun sanatına kavuşursunuz. Napoli yakınlarında Pompei harabeleri vardır.

Fransa'da ise Louvre müzesi dünyanın en zengin sanat ve tarih hazineleriyle doludur. Bir salonda Titian'ın, Rafaello'nun tablolarını, bir başkasında eski Mısır ve Asur medeniyetinin, bir başkasında eski Yunan heykeltıraşlarının eserlerini görüyorsunuz. Bütün Fransa'da çeşitli mimarlık devrelerinin sanat ve üslûbunu aksettiren birçok eserler vardır.

Avrupa'nın en büyük müzelerinden Paris'teki Louvre Müzesi

Londra'daki British Museum da Louvre gibi paha biçilmez eserlerle doludur.

İstanbul da Avrupa'nın her yıl binlerce turist çeken bir şehirdir. Bizans İmparatorluğu zamanından kalma anıtlar, Osmanlı İmparatorluğunun büyük medeniyet eserleri ve nihayet müzeleri tarihin sayfalarını gözler önüne seren birer hazinedir.

dar Avrupa'da uzun bir savaş olmadı diyebiliriz. 1870'te bir Almanya-Fransa savaşı olduysa da uzun sürmedi. 1914'ten 1918'e kadar süren büyük savaş ise Birinci Dünya Savaşı diye tanınmıştır. Birçok Avrupa devletleri bu savaşa katılmıştır (Bk. Birinci Dünya Savaşı).

21 yıl süren bir barış devresinden sonra, 1939'da İkinci Dünya Savaşı başladı. Bu iki savaş arasındaki barış devresi de yıllarca süren bir buhran içinde geçmişti. Birçok memleketlerde halk huzur içinde yaşıyamıyordu. Komünist ve Faşist partileri Avrupa'yı ikiye bölmüş gibiydi. Alman faşistlerine Nazi deniyordu. Almanya, İtalya ve Rusya memleketlerinde çok sert diktatörlükler kurdular. 1936'da çıkan İspanya İç Savaşı büyük bir savaşın yaklaştığını belirten bir işaret oldu. Çünkü Almanya ve İtalya gibi Faşist memleketler General Franco idaresindeki İspanyol asi kuvvetlerine, Ruslar da hükümet kuvvetlerine yardım ettiler. 1939'da başlıyan İkinci Dünya Savaşı ise sade Avrupa'yı değil, bütün dünyayı kasıp kavurdu. (Bk. İkinci Dünya Savaşı).

1948 yılının başlarında Rusya'nın Avrupa'ya hâkim olmak emelini gerçekleştirmeye çalışması siyasi havayı gerginleştirdi. Aynı yıl Çek komünistleri bir hükümet darbesi yaparak idareyi ele aldılar. Böylece komünizm batıya doğru bir adım daha atmış oldu.

Bunun üzerine A. B. D. Avrupa'ya yaptığı yardımı artırmaya karar verdi. Marshall plânını tatbik mevkiine koyarak Avrupa'nın kalkınmasını sağladı. İtalya'da yapılan genel seçimler sırasında da A. B. D. eğer komünist bir hükümet kurulacak olursa yardımı keseceğini bildirdi. Fakat komünistler kazanamadı.

Almanya endüstrisinin de Avrupa için büyük önemi vardı. Müttefikler bunu göz önünde tutarak Batı Almanya endüstrisini en kısa zamanda canlandırmaya karar verdiler.

Komünizm tehlikesine karşı 1949'da Kuzey Atlantik Pakti Teşkilâtı (NATO) kuruldu. NATO'nun gayesi demokrat anlayışlı birçok Avrupa memleketini sulh ve huzur içinde yaşamak amaciyle birleştirmekti. Bu aynı zamanda A. B. Devletlerinin barış sırasında Avrupa devletleriyle imzaladığı ilk askerî antlaşma oluyordu. Avrupa'yı daha da kuvvetlendirmek istiyen batılı devletler Batı Almanya'nın bir cumhuriyet kurmasına müsaade ettiler. Sonradan NATO'yu daha da kuvvetlendirmek istiyen üye devletler 1952'de Lisbon'da toplanarak kara, hava ve deniz kuvvetlerinden mürekkep bir NATO ordusu kurmaya karar verdiler (Bk. NATO).

Bibliyografya:

Avrupa Tarihi (Seignobos'tan Çev. Ali K. Aksüt, 1938); Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi (Seignobos'tan Çev. Hüseyin C. Yalçın, 1939); Avrupa Memleketleri Coğrafyası (Niyazi Erenbilge, 1940); Avrupa'nın Siyasi Tarihi (E. Rossier'den Çev. Ali K. Aksüt, 1943).

AVUSTRALYA

İnsanları, hayvanları ve bitkileriyle dünyanın başka yerlerinden tamamen ayrı bir tezatlar ülkesi

Avustralya Arması

AVUSTRALYA, Okyanusya kıtasının en büyük kara parçasıdır. Bundan dolayı, o kıtanın Avustralya kıtası olarak anıldığı da olmuştur.

Avustralya doğuda Mercan Denizi, Büyük Okyanus ve Tasman Denizi, güneyde ve batıda Hint Okyanusu, kuzeyde Arafura Denizi ve Timor Denizi'yle çevrilmiştir. Bununla beraber, ada sayılmaz, çünkü sular ortasındaki bir kara parçasının ada sayılması için topraklarının her yerinde aynı iklim özellikleri göstermesi gerekir.

Avustralya, İngiliz Milletler Camiası'na bağlı bir devlettir.

Yüzölçümü: 7.704.000 km. kare
Nüfusu: 10.000.000
Başkenti: Canberra

Avustralya topraklarının büyük bir kısmı faydalanılması imkânsız çöllerle ve bozkırlarla kaplıdır. En önemli dağ sistemi doğu kıyısı boyunca uzanır. Oturmaya en elverişli yerler de buradadır.

Avustralya yaylalar ve ovalar ülkesidir. Dağlar fazla yüksek değildir. Genel olarak Avustralya'nın batısı yayla, ortası ovalık ve çöl, doğusu da dağlarla kaplıdır.

Batıdaki yayla Avustralya'nın hemen hemen yarısını kaplar. Bu kesimin iç tarafları çöllerle kaplıdır. Alanı 2,5 milyon kilometre kare olarak hesaplanan orta kesim de ovalık ve çölden ibarettir.

Avustralya'nın Dağları

Doğu kesimi kuzeyden güneye kadar dağlarla kaplıdır. Bu dağların en yüksek yeri Kosciusko Tepesi'dir (2.196 m.). Genişliği 250 km. kadar olan dağlar denizden 80-500 km. kadar içeriden başlar. Bu dağlar New England Dağ Zinciri, Liverpool Dağ Zinciri, Avustralya Alpleri gibi çeşitli adlarla anılır. Yukarıda bahsettiğimiz en yüksek tepe güneydeki Mavi Dağlar'dadır. Kuzeyden güneye kadar uzunluğu 4.000 km. yi bulan bu dağ zinciri Great Dividing Range (büyük ayırıcı dağ zinciri) diye anılır. Dağlara bu adın verilmesi doğu ve batıya akan nehirleri birbirinden ayırdığı içindir.

Bu dağların doğusunda başlıyan ova ve çöller hemen hemen bütün güney-kuzey kıyıları arasında batı kesimine kadar uzanır. Burası en iyi yıllarda bile çok az yağmur alır. Hemen hemen hiç ağaç yetişmez. Bu bölgenin birçok kesiminde toprağın kalınlığı 10-15 sm. dir. Onun altı sert kireç taşı tabakalariyle kaplıdır. Bu kesimlerle bodur çalılardan başka hiçbir şey yetişmez. Bölgenin kuzey-doğusunda ve batısında bitki yetişir. Başlıca tarım bölgeleri de buralardadır.

Nehir ve Göller

Avustralya'da iki çeşit nehir vardır. Bunlardan birincisi bütün yıl, öbürü de ancak yağmurlardan sonra akar. En büyük nehir, Darling adlı kolu ile birlikte, Murray nehridir. St. Vincent körfezine dökülür. Uzunluğu 2.574 km. dir. Darling'le birlikte uzunluğu 3.500 kilometreyi geçer. Bu nehir yüzölçümü Türkiye kadar olan bir bölgeyi sular.

Orta Avustralya nehirleri denize ulaşmazlar. Bunlar yakıcı bir güneş altında kilometrelerce aktıktan sonra kaybolup gider. Avustralya'nın ikinci gelen en büyük nehri Eyre Gölü'ne akan Diamantina'dır. Bundan başka batı, kuzey ve kuzey-doğu kıyılarından denize akan bazı küçük nehirler vardır.

Avustralya göl bakımından da zengin değildir. Göllerin çoğu sığ ve küçüktür. Diamantina nehriyle beslenen Eyre Avustralya'daki göllerin en büyüğüdür. Ondan sonra aynı gölün güneyindeki Torrens Gölü gelir. Batı Avustralya'nın daha çok güney kesimlerinde de birçok küçük göl bulunur. Bunların en önemlisi Barlee, Cowann, Wells gölleridir. Ancak, bu göllerin çoğu kurak mevsimlerde tamamen kurur. Bazıları bataklık halini alır.

Dünyanın en ilgi çekici göllerinden biri başkent Canberra yakınlarındaki George gölüdür. Bu göl devamlı olarak kaybolur, yeniden meydana çıkar. Seyyahlar 1812'de ilk defa gördükleri zaman göl o kadar büyüktü ki, denize vardıklarını sandılar. 1861 yılında ise gölün bütün suları çekilmiş bulunuyordu. Avustralya'ya yerleşenler bu bereketli topraklarda hemen yerleşmeye koyuldular ve birkaç yıl rahat yaşadılar. Fakat bu birkaç yılın sonunda buraya yeniden su dolmaya başladı. Herkes evini, yurdunu bırakıp çekilmek zorunda kaldı. Çok geçmeden suyun üstünde sadece evlerin bacaları görünür olmuştu.

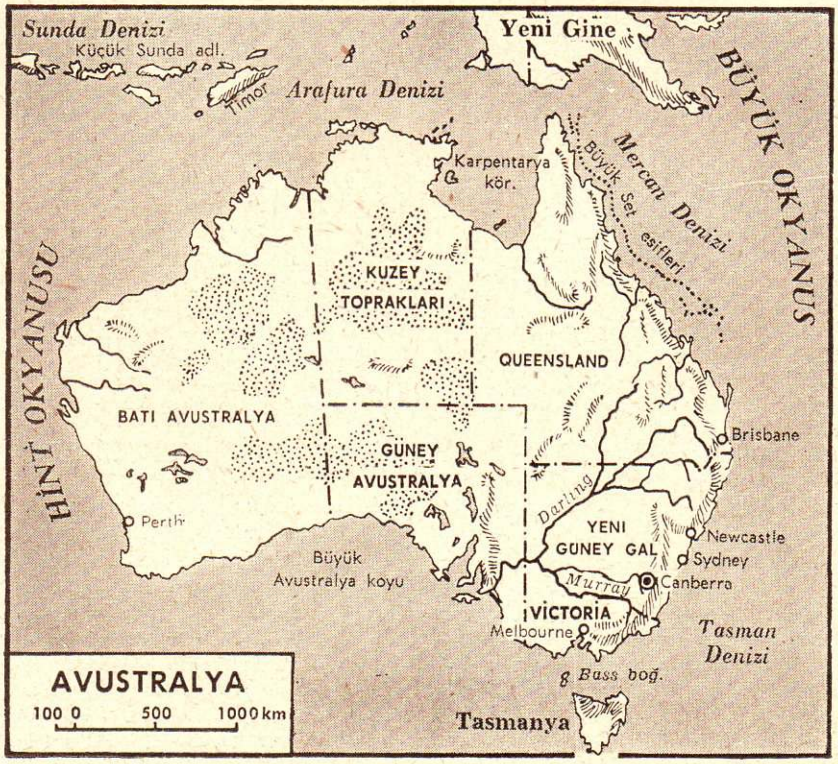
Bundan sonra göl iyi bir dinlenme ve avlanma yeri haline geldi. 1902'de sular gene çekildi, göl yatağında yeniden sebze yetiştirilmeye başlandı. 1925'te göl yeniden su ile dolmuştu. Bu defa balıklar ölmüştü ama, göl iyi bir gezinti yeri oluyordu. 1940'da yeniden kurudu. Gölün bu durumu bilginlerce kesin olarak izah edilememekte, ancak bu olayın bir yeraltı nehriyle ilgili olduğu sanılmaktadır.

Avustralya'da Iklim

Avustralya'nın kuru ve sıcak bir iklimi vardır. Şehirlerin çoğu bütün yıl boyunca ortalama olarak günde en az altı saat güneş görür. Yağışlar Batı Avustralya'da çok fazladır. Bazı bölgelerde yıllık yağış miktarı 90 sm. yi bulur.

En az yağış alan bölgelerde yıllık yağış 50 sm. kadardır. Kış, Avustralya'da o kadar tatlı geçer ki, burada oturanlar bütün yıl boyunca açık hava eğlencelerine devam ederler.

Avustralya'nın kuzeyi tropika bölgesindedir. Güney Avustralya ise güney ılık iklim çerçevesine girer. Kar ancak yüksek dağların tepelerinde görülür.

Avustralya'nın coğrafya durumu ve başlıca şehirleri

Avustralya'nın Tabiî Zenginlikleri

Hayvanlar: Avustralya'nın Asya kara kitlesinden ayrılması bundan yüzbinlerce yıl önce oldu. O devirlerde dünyadaki bitki ve hayvanların gelişmesi bugünkü durumunda değildi; daha ilkeldi. Büyük kıtalarda bunlar daha fazla gelişmek imkânını buldular. Avustralya gibi bütün kıtalarla ilgisi kesilmiş bir yerde ilkel tipler yaşamakta devam etti, yahut kendilerine has bir gelişme gösterdiler. Bu bakımdan, Avustralya'da çok değişik hayvanlara raslanır.

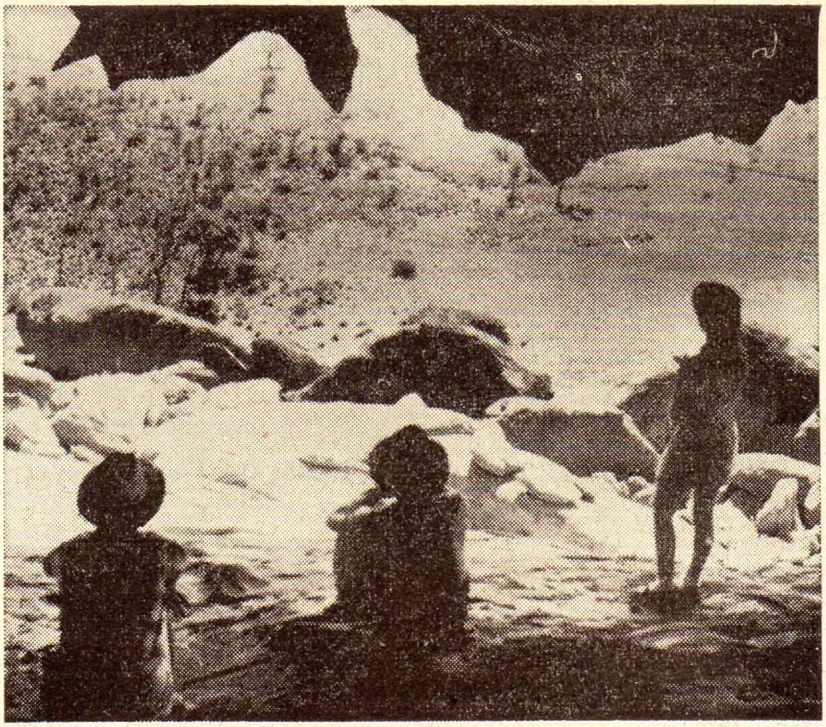
Kıtaya ilk gelenlerin rasladıkları en gelişmiş memeli hayvan «dingo» idi. Dingo Avustralya'ya has yabani ve yırtıcı bir köpektir. Avustralya'daki hayvanların çoğu yavrularını özel ceplerinde taşırlar. Yerli kedilerin bile yavrularını taşımak için cepleri vardır. Cepli fareler ve köstebekler de çoktur. Avustralya'daki cepli hayvanların en tanınmış kangurudur. Dünyanın her yanındaki hayvanat bahçelerinde bu hayvanları görmek mümkündür.

Avustralya'da sık sık raslanan hayvanlardan biri de «koala» dır. Küçük bir ayıya benziyen bu hayvanın en büyük özelliği üzgün olduğu zaman ağlamasıdır. Koala sadece okaliptüs yaprağı yer, hiç su içmez. «Uçan falanger» denilen hayvan da, ağaçtan ağaca bir plânör gibi süzülebilir.

Avustralya'daki en acayip hayvanlardan biri de «monotremata» dır. Bu hayvan kuş gibi yumurtlar, fakat memelidir, yavrularını emzirerek büyütür. Gene Avustralya'ya has hayvanlardan biri de ördek gagalı «platipus» tur. Bir çeşit kirpi olan «ekidana», «kulkaburra», «vombat» ve «bandibut» da Avustralya'nın ilgi çekici hayvanlarındandır.

Bitkiler: Avustralya bitki bakımından zengin değildir. Ormanlar adanın yüzölçümünün ancak yüzde birini kaplar, bunlar da en çok doğudaki yaylalarda bulunur. Ağaç çeşitleri birkaç cinsi geçmez. Genel olarak, batı bölgesinin dışında, bütün kıyılarda okaliptüs ağaçlarına raslanır. İçerilere gidildikçe bunların yerini akasya ağaçları alır. Bu iki tip ağacın yüzlerce çeşidine raslamak kabildir. Sulak bölgelerde dev gibi büyüyen okaliptüsler kurak yerlerde bodur birer ağaç halinde kalırlar.

Madenler: Avustralya maden bakımından çok zengindir. Zengin demir ve altın madenleri vardır. Avustralya'da altın ilk defa 1851' de bulunmuş, o sıralarda 437.655 olan nüfus sekiz yıl içinde iki katına çıkmıştır. Avustralya maden kömürü bakımından da zengindir; kurşun ve çinko da çıkar.

Avustralya geniş çölleri ve kayalıkları olan bir ülkedir. Resimde, kovuklarında yarasalar barınan Ayers Kayalığı önündeki çöl görülüyor.

Artezyen Kuyuları: Avustralya'da yerleşenler iç bölgenin korkunç kuraklığını yer yer yenmeyi başardılar; çünkü bu bölgede artezyen kuyusu açmaya elverişli alanlar vardır. Avustralya'daki artezyen alanının yüzölçümü 2.000.000 km. kareyi geçer. Bu su sayesinde hayvan besleme işi kolaylaşmıştır. Bazı bölgelerde artezyen suları kilometrelerce uzağa borularla iletilir. Bazı artezyen kuyularının derinliği 1.800 metreyi bulur.

Avustralya'nın Ekonomisi

Avustralya'nın en büyük servet kaynağı ham madde istihsalidir. Bu servetin çoğunu sığır ve koyun çiftlikleri teşkil eder. Koyun sayısı insan nüfusunun on üç katıdır. Her yıl 2.000.000.000 T.L. tutarında yün ihraç edilir. Avustralyadaki sığır sayısı da insan sayısından fazladır. Ayrıca, her yıl 500.000.000 kilo kadar et veren koyun ve kuzu, 100 milyon kilo et verecek miktarda da domuz yetiştirilir. Koyunların çoğu merinos cinsidir. Yılda 200.000 tondan fazla tereyağı, 40.000 ton peynir elde edilir.

Avustralya çiftçisinin yetiştirdiği ürünlerin başında buğday gelir. Ayrıca her çeşit meyva da yetiştirilir.

Madenler de Avustralya ekonomisinde önemli bir yer tutar. Büyük bir zenginlik teşkil eden altından sonra demir, gümüş, kalay, çinko, bakır elde edilir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Avustralya'da imalât işine de başlanmıştır. Büyük Okyanus bölgesindeki Amerikan ve İngiliz savaş teçhizatının yedek parçaları burada yapılmıştır. Şimdi otomobil ve uçak da yapılmaktadır. Avustralya'nın başlıca ihracatı tereyağı, meyva, sebze, deri, şeker, altındır; ithalâtının başında da kâğıt, ilâç, sinema filmi, tütün vs. gelir.

Avustralya'da Ulaştırma

Avustralya'daki demiryollarının uzunluğu 40.000 kilometreyi geçer. Bu demiryollarının hemen hemen tamamı devletin elindedir. Güneyde, doğu-batı doğrultusunda geçen demiryolu 500 km. bir kısımda hiç dönemeç yapmadan ovada dümdüz gider. Avustralya'da havayolları da çok gelişmiştir. Adanın en önemli özelliklerinden biri Uçan Doktor servisleridir. Uçsuz bucaksız çiftliklerde veya kıyıda bucaktaki maden ocaklarında bir hasta veya yaralı olduğu zaman doktorlar hemen uçakla yetişirler. Bu gibi bölgelerdeki doktorlar özel radyo vericileri ile çağrılırlar.

Avustralya'nın karayolları durumu da iyidir. Büyük şehirlerin çoğu asfalt yollarla birbirlerine bağlıdır. Bu yolların uzunluğu 700.000 km. kadardır.

Radyo Avustralya'da büyük bir hızla gelişmiştir. Bugün her ailenin bir radyosu bu-

BOOMERANG NEDİR

İlkel insanların icat ettiği silâhların en ilgi çekici olanı boomerangdır. Yalnız Avustralya'ya mahsus olan yay biçimindeki bu ilkel silâhın uzunluğu 60 sm. ile 120 sm. arasında değişir. Bir yanı düz, öbür yanı yuvarlak, ucu sivridir. Boomerangın başlıca özelliği atan kimseye geri gelmesidir.

Avustralyalı yerliler avlanma, savaş ve eğlence için ayrı ayrı boomerang kullanırlar. Atana geri dönen boomeranglar daha çok eğlence maksadiyle kullanılanlardır. Yerliler bu silâhı büyük bir başarıyla kullanırlar. Bir yerli boomerangı ile 120 metre uzaktaki küçük bir hayvanı ikiye bölebilir.

AVUSTRALYA HAYVAN VE BİTKİLERİ: 1 — Sarig, 2 — Keseli hayvanlardan koala, 3 — Bir sarig cinsi, 4 — Keselilerden bir başka hayvan: Belide, 5 — Keselilerden köpeğe benzer bir başka hayvan: Tilasin, 6 — Avustralya'da yaşıyan bir başka keseli: Faskalom Vombat, 7 — Kanguru, 8 — Ornitorenk, 9 — Ekidne, 10 — Şelyak kuşu, 11 — Bir çeşit devekuşu: Kazaor, 12 — Okyanusya papağanı: Kakatua, 13 — Okaliptüs 14 — Çamgillerden arokarya, 15, 16, 17 — Avustralya palmiye çeşitleri.

lunmaktadır. Memlekette 100'den fazla özel radyo istasyonu vardır. Telgraf ve telefon Avustralya'da devlet elinde bulunur. Hemen hemen her 10 kişiye bir telefon düşer.

Avustralya gazeteleri bağımsızdır. En büyük iki şehir olan Sydney ve Melbourne'da altışar büyük gazete çıkar. Bu şehirlerde büyük, zengin kitaplıklar da vardır.

Avustralya'da Yaşıyanlar

Yerliler: Avustralya'da yaşıyan yerliler resmî sayım rakamlarına katılmaz. Sayıları ancak 52.000 kadar tahmin edilmektedir. Bunların çoğu kurak iç bölgelerde, yahut kuzeyde yaşarlar. Çekingen ve göçebe bir kavim olan Avustralya yerlileri medeniyet şartlarına kolayca uyamamışlardır.

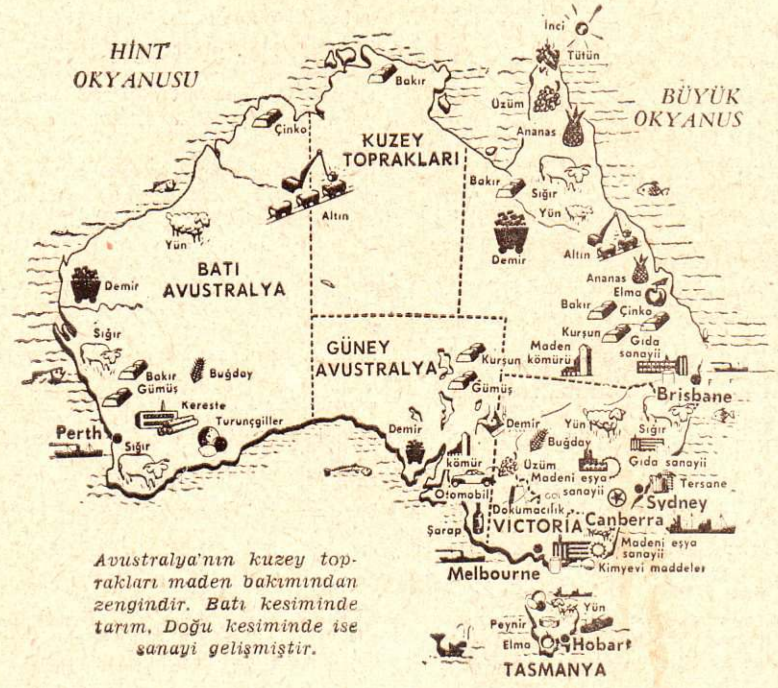
Avrupalılar ilk defa bu yerlilerle temasa geldikleri zaman, bunların asla örtünmediklerini gördüler. Yalnız soğuk yerlerde yaşıyanlar hayvan derilerine sarınıyorlardı. Bunların ne köyleri vardı, ne de tahıl veya hayvan yetiştiriyorlardı. Hattâ avlanmak için ok ve yay bile bilmiyorlardı. Bu bakımdan, yerlilerle ilk temasa gelen Avrupalılar bunların yaşıyan insanların en ilkeli olduklarını sandılar. Sonradan yapılan incelemeler bu düşüncenin doğru olmadığını gösterdi. Birçok bilginler yerlilerin yaşadıkları çevrenin şartlarına çok iyi uymuş bulunduklarını meydana çıkardılar. Bir defa çok ılık bir iklimde yaşadıkları için, yerlilerin elbise giymeye ihtiyaçları yoktur. Sonra, yaşadıkları toprakların büyüklüğüne göre sayıları o kadar azdır ki çiftçilik etmeye de lüzum görmezler. Üstelik, bu yerlilerin geliştirdiği ve bir ava atıldığı zaman isabet etmezse dönüp geri gelen «boomerang» da son derece ilgi çekici bir icattır. Bundan başka «woomera» denilen ok atıcısı bir kaldıraç vazifesi görmektedir ki, antropologlara göre Avustralya yerlilerinden başka hiçbir vahşi kabîle kaldıracın faydasını anlıyabilmiş değildir.

Avustralya'nın yerlileri tam anlamiyle ortaklama hayat sürerler. Silâh, yemek pişirme araçları ve şahsi süsler dışında her şey bütün kabîlenin malıdır. Avlanan hayvanlardan herkes faydalanabilir.

Avustralyalı yerliler birbirleriyle savaşacakları zaman, elverişli bir yerde belli bir aralıkla karşı karşıya gelir, birbirlerine birkaç tane ok ve boomerang atarlar. Bunlardan biri karşı taraftan birine rasladı mı savaş bitti demektir. İlk defa vuran savaşı kazanmış sayılır, herkes gene barış içinde yaşamasına devam eder.

Yerlilerin rengi ve vücut yapıları kabîleden kabîleye değişir. Genel olarak tunç renklidirler, yüzleri etsizdir, düz veya dalgalı saçlıdırlar. Burunları geniş ve yassıdır. İnce uzun bacakları vardır. Avlarını ağaçlar arasından

AVUSTRALYA'NIN TABİÎ KAYNAKLARI VE ÜRÜNLERİ

Avustralya'nın kuzey toprakları maden bakımından zengindir. Batı kesiminde tarım, Doğu kesiminde ise sanayi gelişmiştir.

inanılmaz bir çeviklikle kovalarlar.

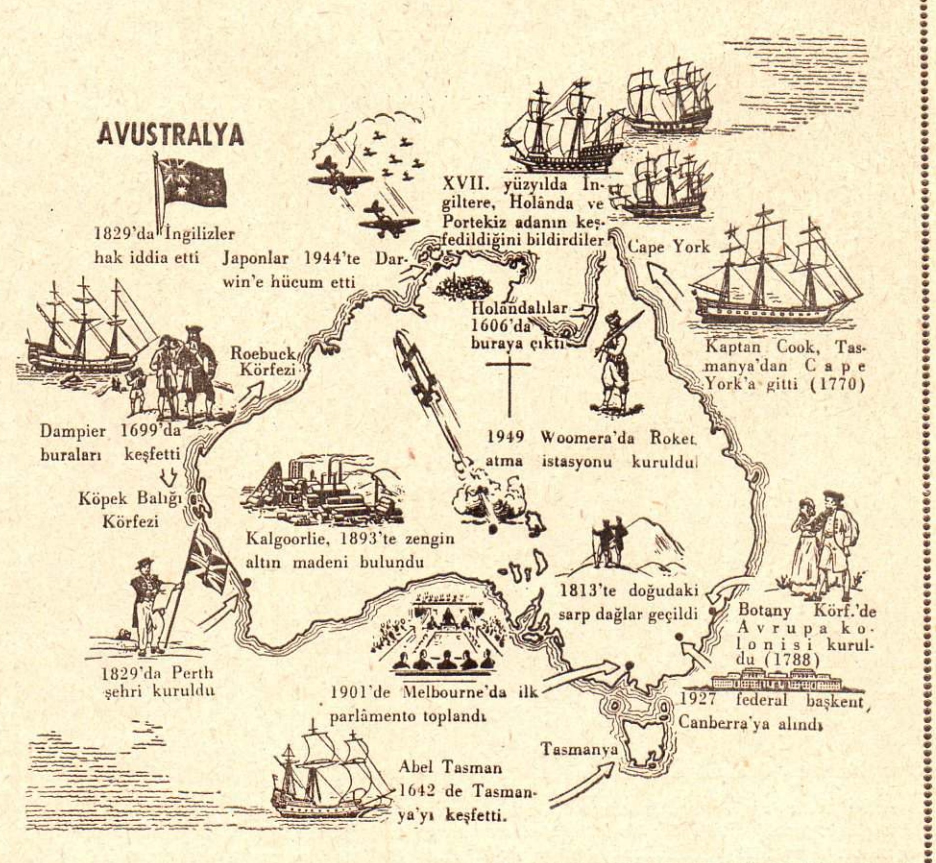
Beyazlar: Avustralya'da yaşıyanların % 97'si Anglo-Sakson asıllıdır. Bunların da hemen hepsi ya Avustralya'da, ya İngiliz Milletler Camiasına dahil memleketlerden birinde doğmuştur.

Avustralya'daki eyaletlerin en kalabalık olanı New South Wales ve Victoria'dır. Nüfusun yarısından çoğu buralarda yaşar. Beyazların yaşayışı, modern memleketlerdeki halkın yaşayışına benzer.

Dil: Avustralya yerlileri arasında çeşitli diller konuşulmakla beraber bunlar büyük bir birlik gösterir. Çeşitli sınıflamalara tabi tutulan yerli dillerinin sayısı 35 kadardır. Bunlardan çoğu bugün kullanılmamaktadır. Çünkü 1788' de sayıları 300.000 olarak tahmin edilen yerli nüfus bugün 50-52 bine kadar düşmüştür.

Beyazlar İngilizce konuşur. Bunların dili Amerikan İngilizcesinden çok İngiliz İngilizcesine benzer. Âdetlerinin bir kısmı İngilizleri, bir kısmı da Amerikalıları andırır.

RESİMLERLE AVUSTRALYA TARİHİ

Avustralya'nın Başlıca Şehirleri

Avustralya'nın en önemli ve büyük şehirleri Sydney, Melbourne ve başkent Canberra'dır. Her üç şehir de ülkenin güney-doğu kesiminde bulunur. Sydney ve Melbourne limanıdır. Canberra ise denizden içeride Mavi Dağlar'ın batı eteklerinde kurulmuştur. Sydney ve Melbourne gerçekten bir Amerikan ve Avrupa şehrine benzerler (Bk. Canberra, Melbourne, Sydney).

Diğer önemli şehirler şunlardır:

Newcastle: Sydney'in 200 km. kadar kuzeyinde önemli bir ihraç limanıdır. Nüfusu 140.000 den fazladır. Demir ve çelik endüstrisi bakımından Avustralya'nın en önde gelen şehirlerinden biridir.

Avustralya yerlileri

Brisbane: Queensland eyaletinin başkentidir. Doğu kıyılarında bir liman, işlek bir ticaret ve endüstri merkezidir. Nüfusu 543.000 dir.

Adelaide: Güney Avustralya'nın başkentidir. Önemli bir ticaret merkezidir. Şehirde bir üniversite vardır. Nüfusu 544.000 dir. Murray nehrinin denize döküldüğü yerde kurulmuştur.

Perth: Batı Avustralya'nın başkentidir. 395.000 nüfusludur. Tersanesi vardır. Gıda endüstrisi gelişmiştir.

Hobart: Tasmanya'nın başkentidir. Adanın güney doğusunda önemli bir liman ve 100.000 nüfuslu bir endüstri merkezidir.

Launceston: Tasmanya'nın kuzeyindedir. Nüfusu 44.000 dır.

Kalgoorlie: Batı Avustralya'nın güney kesiminde çorak bir bölgede kurulmuştur. Nüfusu 13.000 kadar olduğu halde şehir çok önemli bir altın merkezidir. Avustralya'nın en zengin madenleri burada bulunur.

Ballarat: Melbourne yakınlarındadır. Nüfusu 45.000 kadardır. Avustralya'nın önemli endüstri merkezlerindendir.

Avustralya'nın diğer önemli şehirleri Broken Hill, Geolong, Port Pirie, Warwick'tir.

Avustralya'da Eğitim ve Sanat

Avustralya'da eğitime büyük önem verilir. Çocuklar 14 yaşına kadar mecburi eğitime tabi tutulurlar. Okullar devletin elindedir. Özel okul pek azdır. Gündüz çalışan birçok Avustralyalılar geceleri üniversiteye devam eder. Bütün okullarda spora büyük bir önem verilir. Avustralya'daki eğitimin önemli bir kısmı tatbikîdir, çoğu açık havada yapılır. Memleketin büyük şehirlerinde birçok kütüpaneler vardır. Bütün okulların sayısı 11.000 i geçer. 10 kadar üniversite ve kolej vardır. Okuma-yazma bilmiyen hemen hemen yok gibidir.

Büyük şehirlerin çoğunda önemli kütüpaneler vardır. Sydney'deki kütüpane 1826' da, Melbourne'daki kütüpane de 1853'te kurulmuştur. Buradaki kitap mevcudu 500.000'i geçer.

Daha bundan 160 yıl öncesine kadar Avustralya sanat ve edebiyatı diye bir şey yoktu. Bütün ülkede sanatla ilgili olan şeyler yerlilerin kayalara yaptığı ilkel resimlerden, söyledikleri basit şarkılardan ibaretti. 1800 yıllarından sonra Avustralya edebiyatı gelişmeye başladı. Henry Lawson bu yeni edebiyatın şiir ve hikâye alanında ilk mümessilidir.

Resim sanatı Avustralya'da ancak son yüz yıl içinde gelişti. Gene önceleri batıyı taklitle başlıyan resim alanında da yerli sanatkârlar yetişmeye başladı. Avustralya resmini bugünkü durumuna getiren en önemli ressamlar Tom Roberts, Arthur Streeton, G. Lambert, Margaret Preston'dur.

Sinemanın etkisiyle Avustralya'da tiyatro alanında önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra

Avustralya'da kış haziranda başlayıp eylülde son bulur. Kış o kadar ılık ve tatlı geçer ki herkes baharda olduğu gibi kırlara çıkar, hattâ arada bir bastıran âni sıcakların ortalığı bir iki gün için kavurduğu da olur. Yukarıda soldaki resimde kışın ortasında, 12 Ağustos'ta yapılan bir törende Sydney Parlâmentosu muhafız kıtası erleri arasında sıcaktan bayılanlar, sağdaki resimde de Avustralya'nın en işlek limanlarından biri olan Sydney limanından bir parça görülüyor.

memlekette tiyatro yazarları ve sahne sanatçıları yetişmeye başlamıştır.

Avustralya'daki müzik ve mimarlık Batı ülkelerinin etkisi altındadır.

Avustralya'nın Tarihi

Avustralya'yı ilk gören Avrupalı'nın kim olduğu bilinmiyor. Bunun Holândalı kaptan William Jansz, yahut bir İspanyol denizcisi olması muhtemeldir. Yalnız, XVII. yüzyılda yaşamış olan bu gemicilerden ikisi de asla yeni bir ülkeye ayak bastıklarını anlıyamamışlardır. Ondan sonra 50 yıl içinde Holândalılar Avustralya'nın çıplak batı bölgesini ve kuzey kıyılarını dolaştılar. O zamanlar bu kesime Yeni Holânda adını takmışlardı.

William Dampier adında bir İngiliz korsanı 1688 yılında Avustralya'nın batı kıyılarına çıktı. Kaptan James Cook 1770 yılında verimli doğu kıyılarına ayak bastı. Burası o tarihe kadar incelenmemişti. Kaptan Cook, ilk olarak ülkenin doğu bölgesinde İngilizlerin hak sahibi olduklarını iddia etti, bu kesime New South Wales adını verdi.

Amerikan İhtilâlinden sonra İngilizler mahkûmlarını Amerika'ya gönderemez oldular. İngilteredeki hapisaneler gittikçe kalabalıklaşmaya başladı. 1787 yılı mayısında İngiltere'den 11 gemiye doldurulan 1.500 kişi Avustralya'ya gönderildi. Bunlardan 800'ünü mahkûmlar teşkil ediyordu. 1788 yılının ocak ayında Avustralya'ya varanlar burada son derece büyük güçlüklerle karşılaştılar, yıllarca İngiltere'den yiyecek gelmesini beklediler. Zamanla tahıl yetiştirmek zorunda kaldılar. 1800 yılında bu İngiliz kolonisinin nüfusu 5.000'i bulmuştu. Bunlar çok geçmeden koyun yetiştirmeye de başladılar, böylece Avustralya'nın başlıca zenginlik kaynağı doğmuş oldu.

Öte yandan, Matthew Flinders adında genç bir deniz subayı adanın kıyılarını dolaşmıştı (1801-3). Buraya Lâtince «güney ülkesi» anlamına gelen «Terra Australis» sözünden «Australia» denilmesini teklif etti. Zamanla Yeni Holânda adının yerini Avustralya aldı. Başka seyyahlar da ülkenin iç taraflarını lında İngilizler bütün adanın kendilerine ait ka bölgelere de yerleşildi, nihayet 1892 yıhartasını çıkardılar. Yavaş yavaş daha başolduğunu ileri sürdüler. Çok geçmeden göç hareketi hızlandı. Kendi istekleriyle gelenlerin sayısı mahkûmları geçti, büyük şehirler kurulmaya başlandı.

1581'de New South Wales ve Victoria'da altının keşfi Avustralya'ya akını büsbütün hızlandırdı. On yıl içinde buranın nüfusu 400.000'den 1.500.000'e çıktı. İlk göçmenler arasında binlerce Çinli de bulunuyordu.

1900 yılında Avustralya'daki koloniler savunma ve göç hareketini düzenlemek maksadiyle federal bir anayasa hazırladılar. İngiltere parlamentosu anayasayı kabul etti, ondan sonraki yıllarda da Avustralya'nın Britanya Milletler topluluğuna dahil bir devlet olduğu ilân edildi.

Bibliyografya:

Avustralya ve Okyanusya (Hâmit Sadi Selen, 1930-31); Avustralya Çöllerinde (Oğuz Turgut, 1932); Avustralya'da Bir Macera (Louis Kaye'den Çev. K. M. Vâsıf, 1933).

BÜYÜK SET RESİFLERİ

Avustralyanın kuzey-doğu kıyısı açıklarında kıyı boyunca uzanan mercan resifleri vardır. Uzunluğu 2.000 kilometreye yaklaşan bu resiflerin genişliği 15-150 km. arasında değişir. Hadsiz hesapsız mercan iskeletinin birleşmesiyle meydana gelen bu setlerin büyük bir kısmı suların altında bulunur. Bazıları adacıklar teşkil ederler. Burada mercanların sayısız çeşitlerine raslanır.

Bir Orta Avrupa Devleti:

AVUSTURYA

Avusturya arması

AVUSTURYA bir Orta Avrupa devletidir. Kuzeyde Almanya ve Çekoslovakya, doğuda Macaristan, güneyde Yugoslavya ve İtalya, batıda İsviçre ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 83.851 km²

Nüfusu: 7.021.000

Başkenti: Viyana

Avusturya'nın Coğrafya Durumu

Dağlar. — Avusturya Avrupa'nın en dağlık bölgelerinden biridir. Memleketin yarısından çoğunu Alp Dağları kaplar. Doğu Alpler, yüksekliklerini gittikçe kaybederek, Viyana'ya kadar uzanır. Memleketin batı kesiminde dağlar daha sarptır. Buralarda yüksekliği 4.000 metreye yaklaşan tepelere raslanır. Brenner Geçidi, Avusturya'nın güneybatısında, İtalya sınırındadır. Memleketin batısındaki dağların en yüksek yeri Gross Glockner (3798 m.) tepesidir. Diğer önemli tepeler Wildspitze (3.774 m.) ve Piz Bruin' dir. Bu kesimde birçok buzul da vardır. Bunların en önemlisi Gross Glockner tepesinden başlıyan Pasterz Buzulu'dur.

Dağlardaki devamlı kar sınırı 2.100 metrede son bulur. Bunun altında otlaklar ve ormanlar başlar. Bu kesimlerde köylere ve birbirinden uzak çiftliklere raslanır. Avusturya dağlarında kayak sporlarının yapıldığı büyük spor ve eğlence merkezleri vardır. Buraları Avrupa'nın dinlenme yerlerinin başında gelir.

Nehirler. — Avusturya'yı sulıyan en önemli nehir Tuna'dır. Tuna kuzey-batıda Almanya'dan gelir, Avusturya'nın kuzey kesimini bir uçtan bir uca geçtikten sonra Çekoslovakya-Macaristan sınırı boyunca Avusturya topraklarından çıkar. Tuna'nın güney kolu olan Drava nehri de Avusturya'dan doğar, memleketin güneyini sular.

Göller. — Avusturya'da önemli bir göl yoktur. Memleketteki göllerin en büyüğü Macaristan'la Avusturya sınırındaki Neusiedler Gölü'dür. Kuzey-batıda da önemsiz birkaç göl vardır.

Iklim. — Arazinin durumu Avusturya iklimınde büyük değişikliklere yol açar. Ancak, yüksek bölgelerin iklim özelliklerinde bir benzerlik vardır. Bunun dışında memleketin topografya durumuna göre çeşitli iklim özellikleri görülür.

Genel olarak Avusturya'nın Akdeniz iklimi etkisinde bulunduğunu söyliyebiliriz. Orta kesimlerde yıllık sıcaklık ortalaması 8-9° dir, hiçbir mevsimde en yüksek sıcaklık 20° yi geçmez. Yağışlar daha çok yazın olur. Tuna ovasında yaz aylarında şiddetli fırtınalar görülür.

Avusturyalılar'ın Yaşayışı

Avusturya birçok Orta Avrupa memleketleri gibi çeşitli milletten insanları barındırır. Bunların arasında başta gelenler Çek, Slovak, Macar, Hırvat ve İtalyanlar'dır. Genel olarak Avusturalyalılar'ın karışık bir ırk olduğunu söyliyebiliriz. Avusturyalılar arasında Almanlar en büyük yeri tutar, bunlar da yukarıda saydığımız kitlelerle karışmıştır.

Avusturya ahalisinin üçte biri hayatını çiftçilikle kazanır. Çiftlikler küçüktür. Toprağın önemli bir kısmı çok kuvvetli bir gübrelemeye ihtiyaç gösterir. Başlıca ürün tahıl ve patatestir. Koyun, sığır, at, keçi, domuz ve kümes hayvanları da yetiştirilir.

Avusturya'nın Önemli Şehirleri

Avusturya'nın en büyük şehri başkent Viyana'dır. Memleketin kuzey-doğusunda Tuna kıyılarında kurulmuş olan bu eski şehir birçok tarihî olaylara sahne olmuştur (Bk. Viyana).

Avusturya'nın diğer önemli şehirleri şunlardır:

Graz: Drava nehrinin kollarından Mur kıyısında 227.000 nüfuslu bir şehirdir. Avusturya'nın en önemli dokuma, besin ve kâğıt endüstrisi merkezidir.

Linz: Kuzey-batıda Tuna kıyısında, 185.000 nüfuslu bir şehirdir, maden ve kimya endüstrisiyle tanınmıştır.

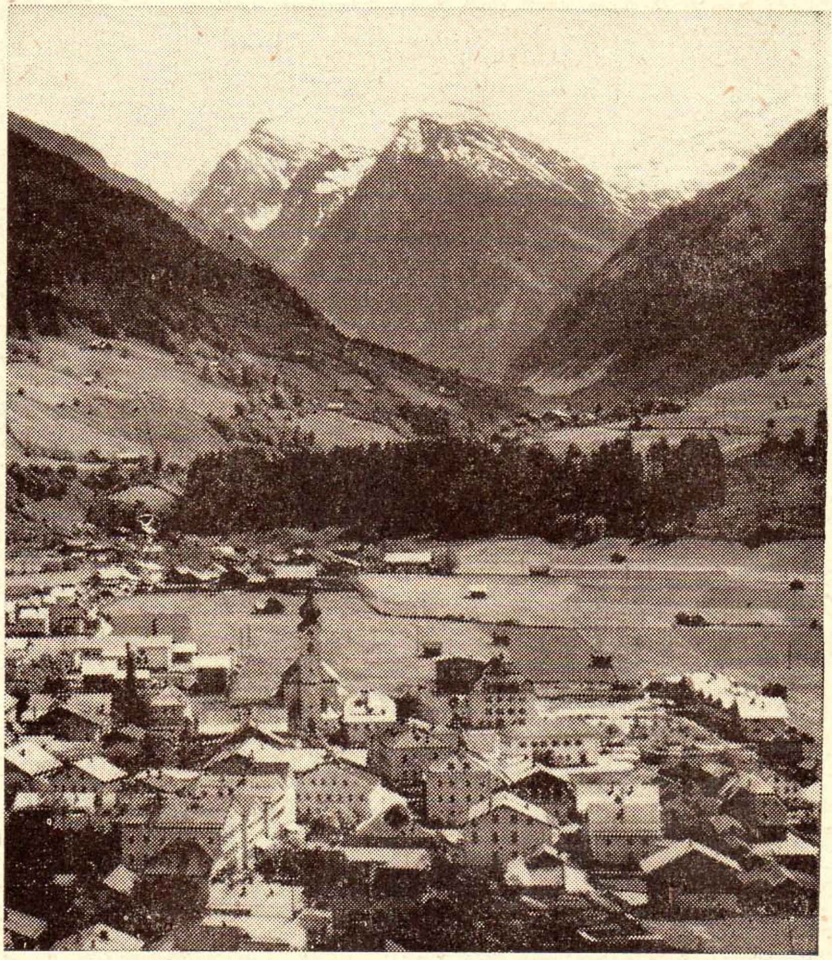
Innsbruck: Avusturya'nın batı kesimindeki şehirlerin en önemlisidir. Tuna'nın kollarından İnn nehri kıyısında kurulmuştur. Kış sporları merkezi ve ulaştırma yollarının düğüm noktasıdır. Nüfusu 95.000'dir.

Avusturya'nın diğer önemli şehirleri: Klagenfurt, St. Pölten, Salzburg ve Neustadt'tır.

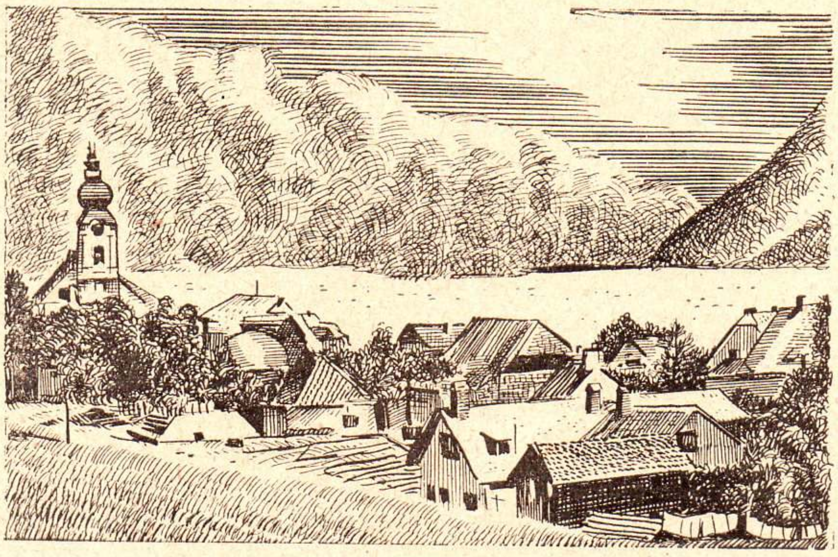
Avusturya'da Kültür Hayatı

Dil. — Avusturya'da Almanca konuşulur. Ancak, Avusturya Almanca'sında asıl Almanca'ya göre bazı özellikler göze çarpar. Kullanılan bazı kelimeler Berlin Almanca'sından tamamen farklı olduğu gibi bazı şive değişiklikleri de vardır. Avusturya'da konuşulan dil genel olarak Almanca'nın Baviyera koludur.

Eğitim. — Avusturya okulları üstün öğretim usulleriyle, bilhassa teknik eleman yetiştirmekteki mükemmellikleriyle tanınmıştır. Bunda ilkokuldan başlıyarak bütün

Avusturya'da Salzburg civarında Mittersill ve Krimml bölgesi. Dünyada ilk defa olarak burada, döşenmiş borularla yeraltından civar şehirlere süt gönderilir.

Avusturya'da Atter Gölü'nden bir görünüş

okulların etkisi görülür. «Gymnasium» lar öğrenciyi üniversite eğitimine hazırlar. «Realschule» lerde ise teknoloji enstitülerine ve türlü kolej ve üniversitelere öğrenci yetiştirilir.

Viyana, Graz ve Innsbruck'taki üniversiteler tıp ve teknik alanındaki mükemmellikleriyle tanınmıştır, buralardan seçkin elemanlar yetişmiştir. Avusturyalı bir hekim olan Robert Barany teşhis notlarında önemli gelişmeler sağladığı için Nobel Tıp Armağanını kazanmıştır. Nobel armağanı kazanan başka bir Avusturyalı hekim de Julius Wagner-Jauregg'dir. Psikanalizin kurucusu büyük bilgin Sigmund Freud da Avusturyalıdır.

Sanat. — Avusturya yüzyıllardan beri bir müzik memleketi olarak tanınmıştır. Mozart, Schubert, Johann Strauss, Haydn, Bruckner gibi ölümsüz müzisyenler Avusturya'da doğmuş, Beethoven, Brahms orada yaşamıştır.

Avusturyalı yazarlar ise Alman edebiyatına önemli eserler kazandırmışlardır Bunların başlıcaları Arthur Schnitzler, Jakob Wassermann, S. Zweig'dir.

Avusturya'nın Ekonomik Durumu

Endüstri. — Daha önce Avusturya ahalisinin üçte birinin tarım ve hayvancılıkla uğraştığını söylemiştik. Bu, büyük bir miktar gibi görünmekle beraber, memleketin asıl ekonomisi endüstriye dayanır. Avusturya'nın ticareti komşu memleketlerle, A.B.D. ve İngiltere iledir. Memleketteki endüstri kollarının en önemlileri demir, çelik, dokuma, kâğıt, inşaat malzemesi, deri eşyadır. Avusturya'daki ham madde kaynakları az olduğundan bir kısmı dış memleketlerden alınır. Avrupa'nın önemli bir transit yolunda bulunması Avusturya'nın ticaretini geliştirmiştir. İhraç ettiği şeylerin başında elektrik enerjisi gelir. Avusturya'da yılda 4.000.000.000 kilovat-saat hidroelektrik enerjisi elde edilir, bunun büyük bir kısmı komşu memleketlere satılır.

Avusturya'da büyük linyit, demir ve grafit madenleri vardır. Toprakların % 37'si zengin ormanlarla kaplıdır. Yalnız, II. Dünya Savaşında Almanların ormanlarda yaptığı kıyasıya kesim yüzünden bugün Avusturya'nın kereste imalâtı azalmıştır.

Ulaştırma. — Avrupa'nın orta kesiminde bulunması Avusturya'nın önemli bir demiryolu kavşağı olmasını sağlamıştır. Bu küçük memlekette, çoğu hükûmetin elinde bulunmak üzere, 7.000 km. kadar demiryolu vardır. Tauern Dağları arasından 1935'te yapılan Gross-Glackner karayolu ise yol inşaat tarihinin en önemli eserlerindendir.

Avusturya'nın Tarihi

Avusturya 800 yıllarında Büyük Karl İmparatorluğunun bir sınır eyaletiydi. Bu imparatorluğun parçalanmasından sonra Germen İmparatorluğu'nun bir parçası oldu. O zaman «Österreich» (Doğu Devleti) diye biliniyordu. Zaten Avusturya adı da bu «Osterreich» kelimesinden gelir. 1282'de Avusturya Habsburg Hanedanı'nın eline geçti. Habsburglar Avusturya'nın çevresinde birçok toprak kazandılar veya kaybettiler, fakat asıl Avusturya'yı daima ellerinde tutmasını bildiler. Bir Habsburg hemen hemen daima Mukaddes Roma İmparatorluğuna imparator seçilirdi. Bu bakımdan Avusturya Orta Avrupa politikasında gittikçe artan önemli bir yer kazandı.

● Türkler'le Savaş: Almanya İmparatoru ve İspanya Kıralı V. Karl'ın Avusturya'ya vâris olan kardeşi I. Ferdinand hayatının büyük bir kısmını gittikçe Orta Avrupa'ya yayılan Türkler'le savaşmakla geçirdi. Bohemya ve Macaristan Kıralı II. Lajos (Türk tarihlerinde Laoş diye geçer) Türklerle yapılan Mohaç Meydan Savaşı'nda öldü, bunun üzerine bazı anlaşmazlıklar oldu, Macaristan'a hem I. Ferdinand, hem de Erdel Voyvodası Zapolya Janos kıral seçildi. Zapolya Janos bu durumu kendi lehine çevirmek için Türkler'den yardım istedi, Kanunî Sultan Süleyman da 1529'da Viyana'ya kadar gelerek bu şehri kuşattı. Türkler Viyana'yı alamadılar, I. Ferdinand da onların Macaristan'a yerleşmesini önliyemedi.

1540'ta Zapolya'nın ölümü üzerine yeniden savaş başladı, Osmanlılar gene Avusturyalılar'ı yenerek Macaristan'ın daha büyük bir kısmını ele geçirdiler. 1547'de ise I. Ferdinand Macaristan'ın Türkler tarafından ilhakını kabul ettiği gibi, padişaha da yıllık 30.000 duka altını vergi vermeye razı oldu.

1556'da Mukaddes Roma İmparatorluğuna V. Karl'ın yerine imparator seçilen I. Ferdinand yeniden Türklerle savaşa başladı. Fakat 1562'de İstanbul'da imzalanan barış antlaşmasiyle gene vergisini vermeyi, Erdel'deki iddialarından vazgeçmeyi, Türklerin kazandıkları yerleri de kendilerine bırakmayı kabul etti.

● Otuz Yıl Savaşları: 1500'ün sonları ile 1600'ün başlarında Macaristan ve Bohemya'nın din ve siyasî bağımsızlıkları bakımından mücadeleler oldu. Protestan olan Bohemya, Katolik Habsburglar'ın kırallığını kabul etmiyordu. Bunun sonuncu olarak, Otuz Yıl Savaşları çıktı.

I. Leopold zamanında İspanya Kıralı II. Karl'ın vâris bırakmadan ölmesi hem Leopold'un, hem de Fransa Kıralı XIV. Louis'nin İspanya tahtı üzerinde hak iddia etmelerine yol açtı. İngiltere ise Fransa'nın da, Avusturya'nın da bir hükümdarın emri altında İspanya ile birleşmesine müsaade etmiyordu. Bunun üzerine veraset savaşları çıktı. Bu devrede Avusturya hükümdarı I. Joseph'ti. I. Joseph savaşın bitmesinden ön-

Avusturya'nın bugünkü coğrafya durumu

Yerli kıyafetiyle bira içen bir Avusturyalı kadın

ce yerini kardeşi VI. Karl'a bırakarak öldü. Bu savaş sonunda yapılan antlaşma Avusturya'ya İspanyol Holânda'sını, Milâno, Napoli ve Sardinya'yı kazandırdı. Ancak, 1720 yılında Sicilya'ya karşılık olarak Sardinya Savoie hanedanına verildi, 15 yıl sonra da hem Sicilya, hem de Napoli kaybedildi. Buna karşılık Kuzey İtalya'da daha çok toprak kazanıldı.

● Yedi Yıl Savaşları: VI. Karl tahtını kızı Maria Theresia'ya bırakmak istiyordu. Bir veraset kanunu hazırladı ve bunu birçok krallıklara kabul ettirdi. Maria Theresia 1740'ta veraset kanununa göre babasının yerine tahta geçti.

Beş yıl sonra kocası I. Franz'ı imparator seçtiren Maria Theresia'nın zamanında Avusturya veraset savaşları çıktı, Maria Theresia aynı zamanda Rusya ve Fransa ile birleşerek Prusya'yı ezmeye çalıştı. Bunun sonunda Yedi Yıl Savaşları çıktı. Memleketi akıllılıkla idare eden Maria Theresia Polonya'nın paylaşılmasında da en büyük payı almayı bildi.

● İsyan ve İhtilâller: Maria Theresia'nın ölümünden sonra oğlu II. Joseph 1780'de tahta geçti, on yıl sonra da Joseph'in ölümü üzerine kardeşi II. Leopold idareyi ele aldı. Fakat onun hükümranlığı ancak iki yıl sürdü. 1792'de yerine oğlu II. Franz geçti. Onun zamanında Fransa ile vukubulan savaşlar Avusturya'nın birçok toprak kaybına sebep oldu. Napoleon'la yapılan Austerlitz Savaşını Avusturya kaybetti. 1806'da II. Franz Roma İmparatoru unvanından vazgeçti. Ancak kızı Maria Louise'nin Napoleon'la evlenmesi üzerine Fransa ile ittifak akdettiyse de Napoleon'un yıldızının sönmesiyle 1813'te bu ittifak bozuldu.

1815'ten 1848'e kadar Avusturya'nın başta gelen siması Prens Metternich'tir. Ancak, onun iktidarının sonlarına doğru isyanlar çıktı, 1848'de patlak veren ihtilâl üzerine de Metternich memleketten kaçmak zorunda kaldı. Avusturya idaresindeki memleketler ayaklanmaya başladılar. 1866'da İtalya ve Prusya aynı anda Avusturya'ya hücum ederek bazı toprakları aldılar.

● Avusturya-Macaristan İmparatorluğu: 1867 yılından itibaren Avusturya ile Macaristan ikiz bir devlet haline geldi. Avusturya İmparatorluğu ile Macaristan Kırallığı'nın birleşmesinden meydana gelen bu imparatorluk bir hükümdarın idaresi altındaydı. 1918'e kadar yaşıyan imparatorluk Avrupa'da oldukça büyük bir yer tutmakla beraber dünya ölçüsünde bir önem kazanamadı. Adriya Denizi'ndeki küçük bir kıyıdan başka denizle ilgisi yoktu. Ahalisi fakirdi. Kuruluşundan kısa bir müddet sonra kuvvetli ve ihtiras sahibi komşusu Almanya'nın etkisi altına girdi, bütün hayatı boyunca da bundan kurtulamadı. Bosna-Hersek'i de içine alan imparatorluğun sınırları en geniş zamanında 700.000 km^2 yi buldu. Bu, aynı devredeki Alman İmparatorluğundan 100.000 km. kare daha büyük bir yüzölçümüydü. İmparatorluğun nüfusu da 51.000.000'du.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çeşitli halkların yaşadığı bir devletti. Bunlar birbirleriyle kaynaşmış bir kitle değildi. İmparatorluk sınırları içinde yaşıyan her millet kendi özelliklerini muhafaza ediyordu. Ahali İmparatorluktan ziyade kendi mensup oldukları millete bağlıydılar.

● İki savaş ve sonrası: Sırplar ve Slavlar arasında çıkan anlaşmazlık 1914'te Arşidük Franz Ferdinand'ın öldürülmesine yol açtı. Bu, görünürde I. Dünya Savaşı'nın sebebi oldu. Bu savaştan sonra da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalandı (Bk. Birinci Dünya Savaşı).

Savaştan yenilmiş çıkan Avusturya Almanya ile birleşmek istiyordu. Savaşı kazanan devletler Versailles Antlaşması'na bilhassa bunu önliyen bir madde koydular. Bunun üzerine Avusturya'da cumhuriyet ilân edildi.

Bundan sonraki yıllar Avusturya'nın kalkınma gayretiyle geçti. Hitler iktidara geçtikten sonra Nazi etkisini Avusturya'ya kadar uzatmayı bilmişti. 1934'te dört gün süren bir iç savaş çıktı, yeni bir anayasa kabul edildi ve aynı yılın temmuzunda Nazi ihtilâlcileri Başbakan Engelbert Dolfuss'u öldürdüler. Nihayet 1938'de Hitler Avusturya'yı Almanya'ya kattı. İkinci Dünya Savaşında Almanya'nın yenilmesi üzerine Avusturya A. B. D., İngiltere, Fransa ve Rusya'nın kontrolü altına girdi. Fakat savaştan hemen sonra 1945 yılında Avusturyalıların bir hükümet kurmalarına müsaade edildi, 1920-1929 anayasası esas alınarak yeni bir Avusturya cumhuriyeti kuruldu.

Bugün Avusturya federal bir cumhuriyettir. Cumhurbaşkanı altı yılda bir halk tarafından seçilir. Başbakanı ve bakanları Cumhurbaşkanı tâyin eder. Memleket «Nationalrat» ve «Bundesrat» adlarını taşıyan iki meclis tarafından idare edilir.

Bibliyografya:

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i İlhakına Karşı Müdafaa-i Vatanperverane (Ali Ulvi, (1908); Avusturya'ya ait Saint-Germain Muahedesinin Askeri Kısmı (1918-19); Avusturya Mühendislik-Mimarlık Mevzuatı (1959).

Dünya'nın Uydusu ve En Yakın Komşusu AY

AY, Dünya'nın uydusudur. Dünya Güneş'in çevresinde nasıl dönerse o da Dünya'nın çevresinde döner. Böylece aynı zamanda Güneş'in de çevresinde dönmüş olur. Dünya nasıl Güneş'in çevresinde dönerken ayrıca kendi çevresinde de dönüyorsa, Ay da, ayrıca, kendi çevresinde de döner.

Ay, Güneş Sistemi içinde fazla önemli bir yer tutmaz. Bizim için başlıca önemi uzaydaki en yakın komşumuz olmasındadır. İnsanlar, Ay'ı başka hiçbir uzay cismini göremiyecekleri şekilde yakından görebilirler, üzerindeki şekilleri, teleskop gibi âletler kullanmadan, gözleriyle bile inceliyebilirler.

Ay, Dünya'nın çevresindeki dönüşünü 29 gün, 12 saat, 44 dakika, 2.8 saniyede tamamlar. Bu, Güneş'in durumuna göre olan ay ölçüsüdür. Sabit bir yıldıza göre hesaplarsak o zaman bir ay 27 gün, 7 saat, 43 dakika, 11 saniye tutar. Bu aradaki fark Ay'ın da Dünya ile birlikte yılda bir defa güneşin çevresini dolaşmasından ileri gelir (Bk. Aylar).

Ay'ın Dünya'dan daima aynı yüzü görünür. Bunun sebebi kendi çevresindeki dönüşünün ağır olmasıdır. Ay, kendi çevresindeki dönüşünü de, Dünya çevresindeki dönüşünü de 27 gün kadar bir zamanda tamamlar. Bu bakımdan, daima aynı yüzü Dünya'ya karşı gelir.

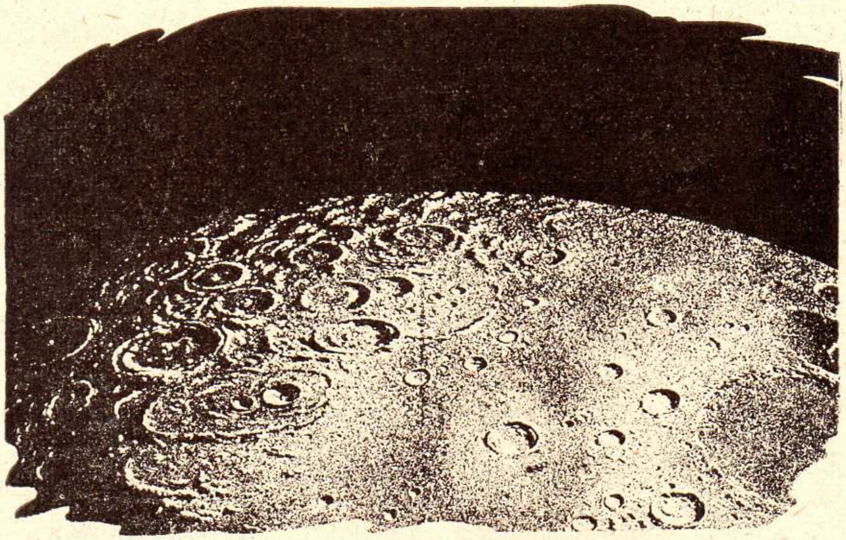
Ay'ın Dünya'dan uzaklığı 384.395 kilometredir. Bu ortalama uzaklığıdır. Çünkü eliptik bir yörünge üzerinde döndüğü için Dünya'dan 405.500 km. ye kadar uzakalşır, en çok yakaştığı zamanki uzaklığı ise 363.300 km. dir.

Ay kendisi ışık kaynağı değildir. Güneşin ışığı ile aydınlanır ve bu ışığı Dünya'ya yansıtır. Ölü bir gök cismi olan Ay'ın atmosferi yoktur. Bu yüzden, dünyadan bakınca daima berrak görünür. Gene atmosfer olmaması Ay'dan, gündüz olduğu zamanlar da, yıldızların görünmesini sağlar. Ay'da olsaydık, Güneş'in ve yıldızların kapkara bir gökyüzünde parladığını görürdük. Ay'da güneş gören yerler aydınlık, gölgede kalan yerler karanlıktır. Çünkü atmosfer olmayışı ışığın yayılmasını önler.

Ay'daki Dağlar

Ay'da da dünyamızdaki gibi birçok dağlar vardır. Ay'daki dağlar ya dağ zincirleri halinde, ya da tek tek bulunurlar. Dünya ile Ay'ı büyüklük bakımından kıyaslıyarak düşünecek olursak, Ay'ın yüzünün daha ârızalı olduğunu söyliyebiliriz. Dünya'da nasıl deniz yüzeyi arazinin yüksekliği için birim kabul ediliyorsa, Ay'da da dağların çevrelerindeki ovalar birim sayılır.

Ay'ın en yüksek tepeleri Doerfel ve Leibniz dağ zincirlerindedir. Ay'ın Güney kutbuna yakın olan bu tepelerin yüksekliği 8.000 met-

Ayyüzünden bir parça. Solda Ay'ın başlıca özelliklerinden olan kraterler görülüyor.

reyi bulur, bazan da geçer. Ay'ın orta kesimini kaplıyan Apenninler ise daha alçaktır. Bu dağların en yüksek yeri Huygens Tepesidir (5.500 m.) Apenninler'den sonra en önemli dağ zincirleri Karpatlar ve Alpler'dir. (Ay'daki bu dağ adları onları inceleyen bilginler tarafından verilmiştir).

Dağlar Nasıl Ölçülüyor

Ay'daki arazi kabarıklarının yüksekliği bunların gölgelerinden faydalanılarak ölçülür. Önce bir dağın gölgesinin dünyadan görünen uzunluğu ölçülür, sonra gölgenin bitiş yeri ile dağ arasında kalan açı bulunur. Böylece bir açısı ve bir kenarının uzunluğu bilinen bir üçgen elde edilmiş olur. Kullanılan modern usuller sayesinde gölgelerin uzunluğu metre ile ölçülmüş gibi kesin olarak tesbit edilebilmektedir. Çünkü Dünya'nın Ay'dan uzaklığı bellidir. Bir dağın gölgesine bakış açısı da bilinince iki kenarının uzunluğu ve bir açısı bilinen bir üçgen meydana çıkar ki geri kalan kenar (dağın gölgesi) kolayca hesaplanabilir.

Öte yandan, dağın kendisi de bize bir ip ucu verir. Yüksekliği ölçmek bahis konusu olduğu için dağın meydana getirdiği kenar da dik olarak kabul edilir. O zaman ikinci bir açıyı daha öğrenmiş oluruz; bu bir dik açıdır. Şimdi, meydana gelen dik üçgenin iki açısını ve bir kenarının uzunluğunu (gölgenin uzunluğunu) bildiğimize göre, basit bir geometri hesabı ile, öteki iki kenarın uzunluğunu ve, dolayısiyle, dağın yüksekliğini bulmuş oluruz.

Ay'daki Ovalar

Ay'da gözle bile görülebilen büyük düzlükler vardır. Eskilerin deniz sandığı ve deniz adları verdiği bu düzlüklerin, sonradan, uçsuz bucaksız ovalar olduğu anlaşılmıştır. Bu ovalar, üstlerindeki bazı kraterler, tepecikler ve çatlaklar hesaba katılmazsa, tamamen yeknesak bir manzara gösterirler. Güneş ışıkları yandan vurduğu zaman ovalardaki arazi şekilleri daha iyi belli olur.

Ay'daki ovaların en ilgi çekici özelliklerinden biri yarıklardır. Dünya'dan bakıldığı zaman tam karşıdan görüldükleri ve güneş ışıkları bunların diplerine kadar inemediği için bu çatlakların derinliğini kestirmek çok güçtür. Ay'daki yarıklar arasında gözle görülmiyecek kadar küçük olanlar bulunduğu gibi enleri 2-3 kilometreyi bulan muazzam yarıklar da vardır. Bunların uzunlukları da çok fazladır. Bazı yarıkların uzunluğu yüzlerce kilometreyi bulur. Yapılan incelemelere göre bunlardan bazılarının kenarları çok sarp, bazılarının da eğilimlidir. Genel olarak, bunların V şeklinde oldukları sanılmaktadır. Bu yarıklara dağlık bölgelerde, hattâ bazı kraterlerde bile raslanmaktadır.

Ay'daki ovaların en önemlileri şunlardır: Fırtınalar Denizi (Mare Procellarum), Soğuk Deniz (Mare Frigoris), Sükûnet Denizi (Mare Trankilitatis), Yağmurlar Denizi (Mare Imbrium).

Kraterler ve Tepeler

Ayyüzünün en ilgi çekici özelliklerinden biri kraterlerdir. Bunlar, dağlık bölgeler olsun, ovalar olsun, Ay'ın bütün yüzüne yayılmış durumdadır. Genişlikleri de çok değişiktir. Bir daire biçiminde olan bu kraterlerin en büyüklerinin çapları 150-200 km. yi bulur. Bunlar ilk bakışta dünyadaki yanardağ kraterlerine benzer ve menşelerinin aynı olması mümkündür. Ancak, bu kraterlerin teşekkülü hakkında çeşitli teoriler vardır. Bilhassa bazılarını çevreliyen tepelerin çok yüksek oluşu ilk bakışta gerçek bir krater olmaları ihtimalini uzaklaştırmaktadır. Bazılarının kenarındaki setin genel seviyeden yüksekliği 6.000 metreyi bulur. Kraterlerin tabanı dış seviyeden yüksek veya alçak olabilir. Genel olarak kraterlerin içinde bir orta tepe veya tepeler bulunmaktadır.

Kraterlerin olumu hakkındaki bir başka teori de bunların Ay'ın soğuması sırasında meydana geldiğidir. Ay soğurken katılaşan kabuk içinde kalan gazlar kabuğu kabartmış, sonra gazların uçması üzerine bu kabaran kısmın ortası çökerek krateri meydana getirmiştir. Bunların Ay'a düşen göktaşlarından meydana geldiğini ileri sürenler de vardır.

Aydaki her çeşit krater sayısı 30.000 kadar hesaplanıyor. Bunlardan en önemlisi olan Clavius Krateri'nin çapı 200 km. yi geçer. Diğer önemli kraterler Platon, Copernicus, Ptolemaios'tur. Bunlardan Clavius Krateri Ay'ın Güney Kutbuna çok yakındır.

Ayyüzünün bir başka özelliği de lekelerdir. Bir merkezden etrafa yayılan ışınlara benziyen bu beyaz lekelerin uzunluğu yüzlerce kilometreyi bulur. Bunların ne olduğu henüz kesin olarak bilinmiyor.

Ay Nasıl Doğdu

Yirminci yüzyılın başına kadar Ay'ın, dönen büyük bir bulutsunun (nebulanın) meydana getirdiği gezeğenlerden biri olduğu kabul ediliyordu. Bu, 1800 yıllarından Güneş Sistemi'nin menşei hakkında ortaya atılan ve o zaman çok tutulan nebula teorisinden çıkmıştı.

1900 yılında, Chicago Üniversitesi'nin iki bilgini gezeğenlerin oluşu hakkında başka bir teori ortaya attı. Onlara göre, daha gezeğenler yokken Güneş'in yanından geçen bir yıldızın çekimi Güneş'ten birçok küçük parçaların kopmasına sebep olmuş, sonradan bu parçalar kendi çekim etkileriyle birleşerek gezeğenleri ve uydularını meydana getirmişlerdir. Bugün bu teori de ancak birkaç astronom tarafından kabul edilmektedir.

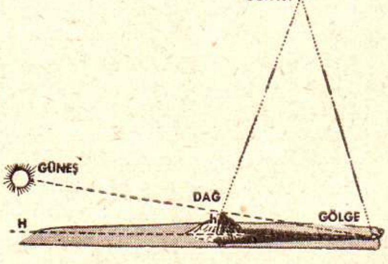
Büyük İngiliz bilgini Darwin'in oğlu G. H. Darwin de başka bir teori ortaya atmıştır. Ona göre, Dünya yeni teşekkül ettiği sırada sıvı haldeyken yavaş yavaş bir armut biçimine girmiş, daha sonra sivri kısım Dünya'dan ayrılmıştır. Şüphesiz önceleri bu iki kısım birbirine çok yakın bulunuyordu. Zamanla ufak parça Dünya'dan uzaklaştı. Bugün de Ay Dünya'dan gittikçe uzaklaşmaktadır. Bu uzaklaşma yılda iki santimetre kadardır.

Ay'ın ortaya çıkışı hakkındaki teoriler üstünde bilginler kesin olarak anlaşmış değillerdir. Bu teoriler kısaca şunlardır:

1) Ay ağır ağır Dünya'dan ayrılmıştır.
2) Büyük bir hızla Dünya'dan kopmuştur.
3) Bir çarpışma sonunda veya çarpma olmadan Dünya'nın çekimine kapılmıştır.
4) Dünya ile birlikte güneşten kopmuş bir parçadır.

Ay'ın Özellikleri

Çok zaman gökyüzünde gümüş bir tabak gibi görünen Ay kayalık dağlarla kaplı bir küreden ibarettir. Bu kürenin çapı 3.476 km. dir. Eğer Ay'ı tartmak mümkün olsa ağır-

Ay'daki dağ yükseklikleri gölgelerinin uzunluklarına göre hesaplanarak ölçülür

lığının 81.000.000.000.000.000.000 (seksen bir kentilyon) ton olduğu görülür. Bu bizim ölçülerimize göre çok büyük bir rakamdır ama, astronomlara göre Ay, uzayda çok önemsiz büyüklükte bir cisimdir. Dünya'nın çapı aydan dört kat daha büyüktür. Ağırlığı da hemen hemen 82 kat daha fazladır.

Ay küçük olduğu için çekimi de azdır. Ay'ın çekimi Dünya'nınkinin altıda biri kadardır. Bunun için yeryüzünde 60 kilo gelen bir insan Ay'da ancak 10 kilo gelir. Dünyada 300 kiloluk ağırlığı kaldırabilen bir halterci orada 1.800 kiloluk bir ağırlığı rahatça kaldırabilir. Büyük şampiyonların kırdığı uzun ve yüksek atlama rekorlarını Ay'da yedi yaşında bir çocuk bile kırabilir. Büyük bir topun fırlattığı bir mermi ise ayın çevresini bir defa dolaşabilir. Bu çekim azlığından dolayı düşme olayı da Ay'da çok yavaş olur.

Ay'ın çekimi az olduğu halde gene de yeryüzünde etkisi görülür. Okyanuslardaki gelgitler bu çekim yüzündendir (Bk. Gelgit).

Ay'da atmosfer olmamasının bir sebebi de çekiminin azlığıdır. Dünya atmosferindeki molekül ve atomlar devamlı hareket halindedir. Yerçekimi, durmadan sıçrıyan ve hızları saniyede iki kilometreye yaklaşan zerreciklerin uzaya kaçmasını önler. Ay'ın çekimi çok az olduğundan atmosferi çevresinde tutamaz. Eğer mümkün olsa da Ay'a bir atmosfer sağlansa, çok geçmeden bu atmosferi meydana getiren atomlar ve moleküller bir daha gelmemek üzere uzaya dağılır, kaybolur gider.

Dünya'nın atmosferi sıcaklığı ayarlıyan bir örtü vazifesi görür. Ay'da atmosfer olmadığı için sıcaklığı da Dünya'nınkinden çok farklıdır. Geceleri sıcaklık — 120° ye kadar düşer. Gündüzleri de sıcaklık 100° ye kadar yükselir Bu durum orada insanın yaşamasına asla imkân vermez.

Ay'ın kendi çevresinde dönmesinin yavaşlığı yüzünden gece ve gündüzleri de değişiktir. Ay'da, Dünya'nın çevresindeki dönmesi sırasında bir defa gece, bir defa da gündüz olur. Böylece Ay'ın gecesi de, gündüzü de ikişer hafta kadar sürer.

Ayın Safhaları

Dünya'nın gölgesinin düşmesiyle meydana gelen ay tutulmalarını hesaba katmazsak, Ay'ın yarısı daima güneş ışıklarını alır. Ay'ı bütün olarak ancak Dünya'ya dönük olan yüzü güneşin ışıklarına karşı geldiği zaman görebiliriz. Bunun dışında, aydınlanan kısmın ancak bir parçası görünür. Ay'ın aydınlık yüzü tamamiyle güneşe karşı gelince de dünyadan hiç görünmez.

Ay'ın bu şekildeki çeşitli görünüşlerine «ayın safhaları» denir. Bu safhalar şunlardır:

1 — Yeniay, 2 — Birinci dördün; 3 — Dolunay; 4 — İkinci dördün.

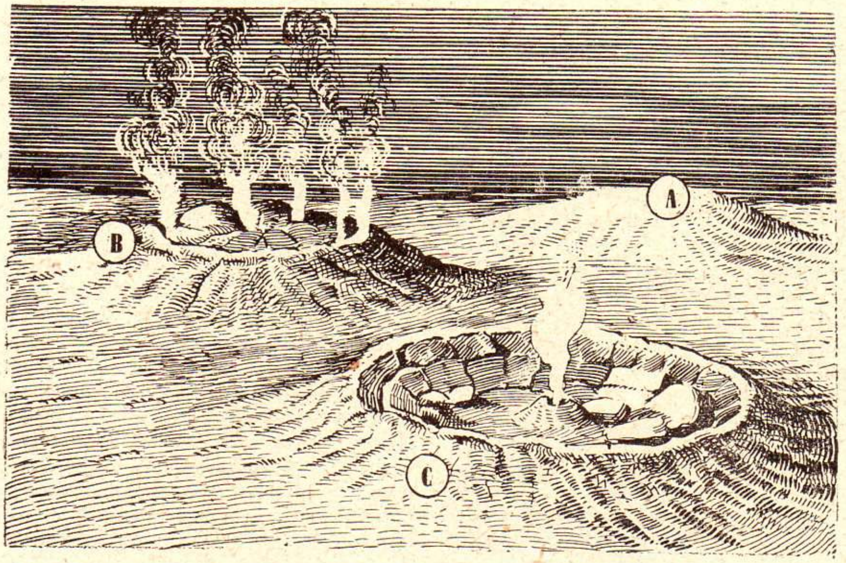
Ay Üzerindeki Çalışmalar

İnsanlar çok eski zamanlardan beri Ay'la ilgilenegelmişlerdir. Bu ilgi hem Ay'ın geceleri aydınlık vermesinden, hem de hareketlerinden ileri geliyordu. Bu bakımdan Ay üzerindeki incelemeler başka alanlardaki bilimlerle kıyaslanamıyacak kadar ileri gitti.

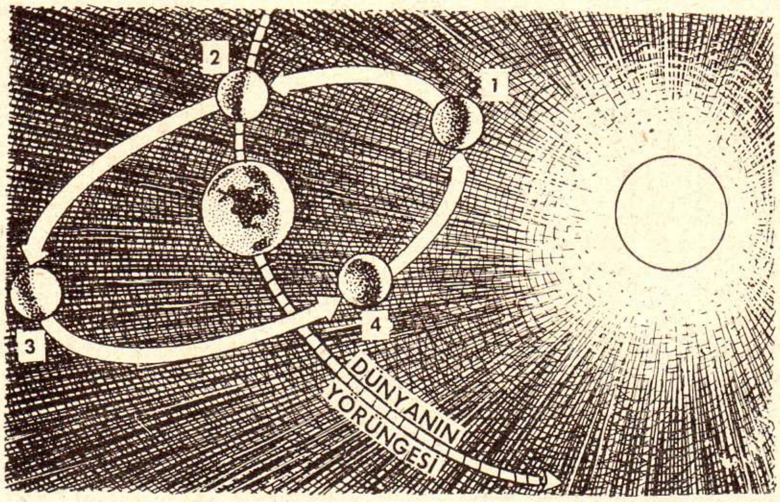
M. Ö. II. yüzyılda Eski Yunanlı bilginlerden Hipparkhus Ay'ın Dünya çevresinde daire biçiminde bir yörünge üzerinde döndüğünü tesbit etmişti. İlk ay tutulmalarını inceliyen de odur. Daha sonra, II. yüzyılda, Eski Yunanlı bilgin Ptolemaios, XVI. yüzyılda da Danimarkalı astronom Tycho Brahe bu alanda çalıştılar.

XVII. yüzyılın ünlü İngiliz bilgini Newton'un yerçekimi teorisi Ay'ın hareketiyle yeryüzüne düşen cisimlerin hareketlerinin kıyaslanması esası üzerine kurulmuştu. Daha sonra XVIII. yüzyıl Fransız astronomlarından Clairaut ve Laplace da Ay üzerinde çalıştılar. Clairaut Newton'un teorisini genişletti. Bu arada Laplace'ın çalışmaları ise yeni bir çığır açtı.

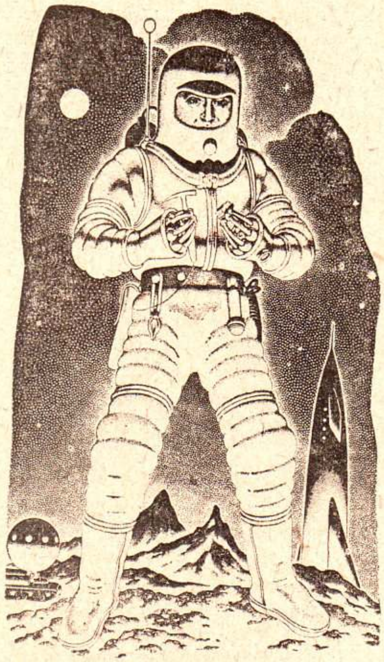
Bundan sonra Ay üzerinde incelemeler gittikçe ilerledi. XIX. yüzyılda Danimarkalı astronom P. A. Hansen Ay'ın hareketi ve yörüngesi üzerinde önemli çalışmalarda bulundu. XX. yüzyıl ise daha etraflı çalışmalara sahne oldu. Daha önceki incelemelerde bulunan bazı yanlışlar düzeltildi. Zaten rasat tekniğinin gelişmesi ve büyük teleskopların yapılması da Ay'ı daha yakından incelemeye imkân vermişti.

Bu resimde Ay'daki kraterlerin nasıl meydana geldiği anlatılmıştır A — Soğuyan kabuğun içindeki gazların kabuğu kabartması; B — Gazların kabuğu çatlatarak püskürmesi; C — Orta kısımların çökerek krateri meydana getirmesi.

Dünya'nın dönüşü Ay'ın bize doğudan batıya doğru dönüyor gibi görünmesine sebep olur. Halbuki Ay, Dünya'nın çevresindeki aylık hareketi sırasında batıdan doğuya doğru döner. Yukarıdaki resim hem Ay ve Dünya'nın dönüş hareketlerini, hem de Ay'ın safhalarını göstermektedir. Ay'ın Dünyadan görünüş şekilleri dört safhaya ayrılır: 1 — Yeniay, (yeni doğan ayın dünyadan ilk görünüş şekli). 2 — Birinci dördün, (ayın dünyadan tam yarısının göründüğü zamanki hali). 3 — Dolunay, (astronomik ayın yarısına raslar, ay bu safhada yusyuvarlak görünür). 4 — İkinci dördün (küçülmeye başlıyan ayın yeniden yarım olarak göründüğü hali) Ay'ın yörüngesi, Dünya'nın Güneş çevresindeki yörüngesine göre eğiktir Bu eğiklik olmasaydı ay ve güneş tutulmaları daima dolunay ve yeniay zamanlarına raslardı.

Acaba insanlar uzun uğraşmaların sonunda Ay'a gidebilecekler mi? Yukarıda Ay'a ayak basacak olan ilk insanın temsili resmini görüyoruz.

Ay'a Yolculuk

Roketlerin gelişmesinden sonra Ay üzerindeki çalışmalar yepyeni bir safhaya yöneldi. Acaba insanlar, binlerce yıl süren hayallerden sonra, gerçekten Ay'a gitmeyi başarabilecekler miydi? Bunun için Ay hakkında daha fazla bilgi edinmemiz gerekiyordu.

Amerikalılar Ay incelemelerine yol açan roket atışlarından ilkini 11 ekim 1958'de yaptılar. 100.000 km. den fazla yükseğe çıkan «Pioneer I» roketi atılışından 43 saat sonra dönüşünde Dünya atmosferine girerek yandı. Bu roket Dünyanın çevresinde biri 3.000, diğeri 16.000 kilometrelerde olmak üzere, iki ışınım (radyasyon) kuşağı olduğunu tesbit etti. Aynı yıl kasım ve aralık aylarında atılan «Pioneer II» ve «Pioneer III» roketleri gene Ay yolculuğunda öncü olmak ve Ay'a dair bilgiler edinmek gayesini güdüyordu.

Doğrudan doğruya Ay'a ilk roket atışını Ruslar 2 ocak 1959'da «Lunik I» ile yaptılar. Ancak, bu roket Ay'ın 7.000 km. kadar açığından geçti, yoluna devam ederek Güneş'e uydu (peyk) oldu. Amerikalıların 3 mart 1959'da attıkları «Pioneer IV» roketi de aynı akıbete uğradı, Ay'ın 60.000 km. kadar açığından geçerek Güneş'in çekimine uydu, onun çevresinde dönmeye başladı. Aynı yıl Ruslar'ın attığı «Lunik II» roketi (12 eylül 1959) atılışından 35 saat sonra Ay'a vardı ve Sükûnet Denizi'ne düştüğü tesbit edildi. Böylece, insanlık tarihinde ilk olarak dünyadan Ay'a bir cisim gönderilmiş oluyordu.

Ruslar 1959'un ekim ayında da Ay'a bir gezeğenlerarası istasyon gönderdiler. Birkaç safhalı bir roketle fırlatılan «Lunik III» adındaki bu uydu Ay'ın çevresinde bir defa döndü, bu dönüş sırasında Ay'ın şimdiye kadar görülemiyen yüzünün fotoğrafını çekti. Bu fotoğraflar çok geçmeden yayınlandı (Bk. Roket).

Gelişen bilim Ay'dan başka bir şekilde daha faydalanmıştır. Amerikalılar 1959 mayısında Ay'ı bir reflektör gibi kullanarak Massachusetts (A. B. D.) eyaletindeki Cambridge ile Jordell Bank (İngiltere) arasında muhabere kurdular, insan sesi bu sayede ilk defa Ay'a gitti, oradan yansıyarak Dünya'ya döndü, alıcı istasyondan duyuldu. Aynı şekilde Malvern'den verilen radar işaretleri de Ay'dan yansıyarak Texas'a geldi. Bu denemelere 1960 ve 1961 yıllarında da devam edilmiş, hem A. B. D. İngiltere arasında hem de İngiltere ile Avustralya arasında Ay vasıtasiyle konuşmalar yapılmıştır.

Ay'a dair Boş İnanlar

Çok eski zamanlardan beri insanlar Ay hakkında çeşitli boş inanlara kapılmıştır. Bunların başında «Ay'daki Adam» gelir. Ay'da bir insan yüzü gibi görünen yüzey şekilleri eskiden beri insanların dikkatini çekmiştir. Kaldeliler, Eski Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar bunun hakkında çeşitli masallar uydurmuşlardır. Bunların hepsi de o «insan» ın dünyadaki yaptığı kötülüklerden dolayı Ay'a sürüldüğü sonucunda birleşmiştir.

Birçok memleketlerde halk arasında ay hakkında çeşitli inanışlar vardır. Bunların en önemlilerinden biri yeni doğan Ay'a bakmanın uğursuzluk getireceğidir. Bunun daha değişik bir şekli bütün Batı dünyasına hâkim olmuş ve genel olarak Ay'ın delilik getirdiğine inanılmıştır. Bugün bile İngilizcede deli, delilik anlamında kullanılan «lunatic, lunacy» sözleri Romalıların Ay tanrıçası Luna'dan gelir. Aynı şekilde, Fransızca'da da «lunatique» sözü kararsız kimseler için kullanılır.

Memleketimizdeki boş inanlara göre de çok küçük bebeklerin aya bakması iyi sayılmaz, çocuğun ölümüne sebep olacağı endişesiyle birkaç aylık bebekler aya baktırılmaz.

Genel olarak hemen her memlekette ay bazı hastalıkların sebebi, bazılarının ilâcı olarak kabul edilir. Bazı işlerin ay ışığında yapılmamasına dair de boş inanlar vardır.

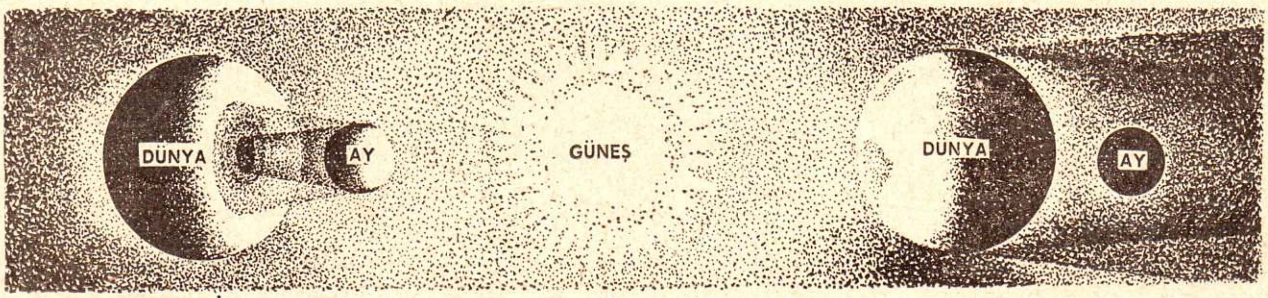
«Divanü Lûgat it-Türk» Ay'ın çevresinde bir hâle belirmesinin Türkler arasında uğurlu sayıldığını, bunun yağmura delâlet ettiğini yazar.

AY VE GÜNEŞ TUTULMASI

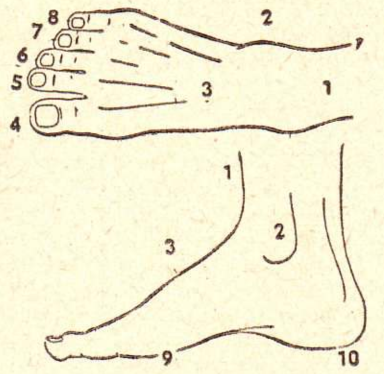
Ay'ın Dünya çevresindeki hareketinin sebep olduğu birer tabiî olaydır. Dünya ile Güneş arasına düz bir çizgi çekildiğini farzedelim. Eğer Ay, Dünya çevresindeki her dönüşünde bu çizginin üzerinden geçse her ay bir güneş, bir de ay tutulması olur, bunların biri dünyanın bir yüzünden, öteki de öbür yüzünden görünürdü. Halbuki Ay'ın yörüngesi Dünya'nın Güneş çevresindeki yörüngesine göre biraz eğik olduğundan ay ve güneş tutulmaları sık sık olmaz. Genel olarak yılda dört güneş, iki de ay tutulması olur, veya iki güneş tutulması olur, hiç ay tutulması olmaz.

Ay ve güneş tutulmaları çok defa «eksik» olur. Dünyanın belirli bir noktasında ancak 300 yılda bir defa tam güneş tutulması görülür.

Ay tutulması. — Dünya devamlı surette Güneş'e karşı olduğu için uzaya doğru dünyadan bir gölge konisi uzanır. Ay'ın yörüngesi bu gölge konisine rasladığı zaman dünyadan kısmen veya tamamen görünmez olur, yani, Dünya, Güneş'le Ay arasında bulunduğu için, Ay'a gölgesi düşer, bu gölge onun bir kısmını veya tamamını kaplar. Eğer Ay'ın tamamı gölge içinde kalırsa «tam tutulma», bir kısmı gölgede kalırsa «eksik (kısmi) tu-

AY ve GÜNEŞ TUTULMASI: Yukarıdaki resimde ay ve güneş tutulmalarının nasıl olduğu gösterilmiştir. Güneş tutulması (solda): Yörüngesi Dünya ile Güneş arasına raslayınca Ay'ın gölge konisi Dünya'ya düşmüştür. Ay'ın gölge konisinin uzunluğu Dünya-Ay uzaklığından büyük olduğu zaman, Dünya, Ay'ın gölge konisini keser. O zaman tam güneş tutulması olur. Asıl gölge konisinin çevresindeki «yarı gölge konisi» nde kalan kesimlerde ise «eksik tutulma» olur. Ay'ın gölge konisinin uzunluğu Dünya-Ay uzaklığından küçük olursa, o zaman güneş ortası karanlık bir halka gibi görünür, buna «halkalı tutulma» denir. Ay tutulması (sağda): Ay, Dünya'nın gölge konisi içinde kaldığı zaman tam tutulma, yarı gölge konisinde bulunduğu zaman da eksik tutulma olur. Ay ve Güneş tutulmaları çoklukla eksik tutulma şeklindedir.

Ayağın dış görünüşü: 1 — Bilek, 2 — Aşık kemiği, 3 — Sırt, 4 — Başparmak, 5, 6, 7, 8 — Öteki parmaklar, 9 — Taban, 10 — topuk.

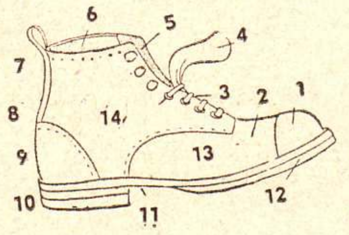
tulma» denir. Bir ay tutulması için ayın mutlaka dolunay halinde olması lâzımdır.

Güneş tutulması. — Ay'ın yörüngesi Dünya ile Güneş arasından geçerse o zaman Ay'ın gölgesi Dünya'nın üzerine düşer. Böylece, Dünya'nın gölgede kalan yerlerinde güneş görülmez olur. Buna da «güneş tutulması» denir. Güneş tutulması da «tam», «eksik» ve «halkalı» olarak üç çeşittir.

AYAK

İnsanda ve hayvanlarda bacağın alt bölümünde bulunan kısmıdır. İnsanlarda ayağın yere gelen kısmına «taban», üstüne «ayak sırtı», gerideki kabarık kısma da «topuk» denir (Hayvan ayakları için Bk. «Hayvan» ve «Pençe»).

Ayak bacağa aşık kemiğiyle bağlıdır. İskeleti 26 kemikten yapılmıştır. Bunlardan 7 tanesi ayak bileği kemikleridir. Topuğun iskeleti de topuk kemiği, bunun üzerinde aşık kemiği, onun önünde ayak kayık kemiği, bunların önünde de üç tane konik kemik vardır. Kayık kemiğinin dışında ve topuk kemiğinin önünde «zar kemik» adı verilen bir kemik vardır. Ayak bilek kemiklerinin önünde de içten dışa doğru beş tane ve birbirlerine paralel durumda «ayak tarak kemikleri» bulunur. Bunların ön kısımları «ayak parmak kemikleri» denilen kemiklerle eklem yapar. Parmak kemiklerinin ilk sırasına «birinci dizi kemikleri», son sırasına «üçüncü dizi kemikleri», ortadakilere de «ikinci dizi kemikleri» adı verilir. Her

Ayakkabı parçaları: 1 — Burun, 2 — Yüz, 3 — Bağ ve delikler, 4 — Dil, 5 — Delik altı astarı, 6 — Astar, 7 — Kulak, 8 — Flata, 9 — Fort, 10 — Ökçe, 11 — Mafsal, 12 — Taban, 13 — Alt yan (Gamba), 14 — Üst yan.

parmakta üç kemik olduğu halde, başparmakta ikinci dizi kemiği yoktur.

Ayağın iskeletini meydana getiren bu kemikler tabanda bir düzlem üzerinde bulunmazlar, bir kemer şeklindedirler. Bu kemer düzleşirse «düztabanlık» denilen hal meydana gelir.

Ayak Sağlığı

Vücudun yerle temasını sağlıyan ayağın başlıca iki büyük görevi vardır: Hem vücudun ağırlığını taşır, hem de yer değiştirmemizi sağlar. Ayak bu çok ağır görevini başarabilmek için sağlam ve kuvvetli olmalıdır. Ayak hastalıkları arasında en çok raslananları düztabanlık, tabanın iç veya dışa bakması, ayak ucunun düşmesi, ayak kemerinin çökmesi, parmakların yükselip ayağın topuğa basmasıdır. Bütün bunlar yürümeyi zorlaştırdığı gibi zaman zaman şiddetli ağrılara da yol açarlar. Bu konuda ayak terlemeleri de önemli bir yer tutar. Bunu önlemek için, bilhassa sıcak havalarda ayakları iyice yıkayıp kurulamalıdır. Sıcak havalarda ayakkabının içinde uzun müddet kalan ayak, hava ile temas edemediği için, çabuk terler. Bazan kanamalara da raslanabilir. Her gün bir müddet yumuşak bir zemin üzerinde çıplak ayakla dolaşmak, ayak tırnaklarını düz kesmek ve, hepsinden önemlisi ayağı vurmıyan geniş ayakkabılar giymek ayak sağlığının başında gelir. Dar ayakkabılar nasıra, uzun topuklu kadın ayakkabıları belin çukurlaşmasına, dizlerin hafif bükülmesine, bazan da birtakım iç bozukluklara yol açar.

AYAKKABI

Bilhassa sokakta ayağı korumak için giyilen, altı kösele, lâstik, kauçuk gibi dayanıklı maddelerden yapılmış ayak giyeceğidir.

Çok eskiden ilk insanlar, yalınayak dolaşmanın zorluğunu görmüşler, taşlardan, dikenlerden korunmak için ayaklarına hayvan postlarını sarmışlardı. Böylece, eskisinden daha kolay yürüyebiliyorlardı. Sonradan, ayaklarına sardıkları bu postlara bir biçim vermenin, ayaktan kolay kolay çıkmıyacak bir tarzda kullanmanın yollarını aradılar.

Eski ayakkabılar başlıca iki çeşitti. Birincisi sadece tabanın altını örten, üstü açık, sağlam iplerle ayağı ve ayak bileğini saran ayakkabılar; ikincisi de biraz bugünkülere benziyen, ayağın altını da, üstünü de saran kapalı ayakkabılardı. Bu iki çeşit ayakkabı da yerine göre kullanılırdı. Birinci çeşidi bir nevi asker ayakkabısıydı, parmakları tamamen dışarıda bırakırdı. İkinci çeşidini ise daha çok şehir halkı giyerdi.

Eski çağlarda ayakkabı Doğu memleketlerinde gelişmiş, türlü güzel biçimlere girmişti. Bu alanda Avrupa'da ilk önemli değişiklik Haçlı Seferleri ile başladı. Doğu'ya gidip dönen Avrupalılar dönüşte memleketlerine Doğu'da gördükleri ayakkabı örneklerini de götürdüler. Böylece, Franklar'ın, Galliler'in uzun zamandan beri giydikleri kaba ayakkabılar Doğu'dan getirilen zarif ayakkabı çeşitleriyle daha ince bir biçim aldı.

Medeniyet geliştikçe ayakkabı çeşitleri çoğaldı. Bugün değişik yaştaki insanların çeşitli mevsimlerde başka başka yerlerde giymeleri için birçok ayakkabı çeşidi vardır. Bunların arasında en önemlileri iskarpin, fotin (bağlı fotin, yandan düğmeli fotin), çizme, bot, tahta ayakkabı, lâstik ayakkabı, hasır ayakkabı, sandal, mokasendir. Yapılış bakımına göre de tabanı çivili, yapışma ve dikişli çeşitleri vardır.

Ayakkabıların büyüklükleri özel numaralarla ifade olunur. Genel olarak kabul edilen ayakkabı numaraları şöyledir:

24 No. 16.0796 sm.
33 No. 22.0058 sm.
38 No. 25.3922 sm.
43 No. 28.7786 sm.

Bunlardan başka bir de «tarak numarası» denilen bir numara vardır.

Ayakkabının Yapılışı

Ayakkabı genel olarak iki esas kısımdan meydana gelir: Saya ve taban.

1 — Saya: Ayakkabının ayağın üst kısmını kaplıyan kısmıdır. Genel olarak deriden yapılır. Son zamanlarda plâstik sayalı ayakkabılar da yapılmıştır. Saya da çeşitli parçalardan meydana gelir:

a) Burun (maskaret): Çoklukla ayrı kesilir, yüze sonradan dikilir.

b) Yüz: Ayağın üst kısmını saran ve maskaretli ayakkabılarda burun kısmına dikişle eklenen parçadır.

c) Yan kısımlar (gamba): Ayağın iki yanını kaplıyan parçalardır. Sayanın iç yüzünde ya bezden, ya da «yarma» denilen düşük evsaflı bir deriden astar bulunur. Erkek ayakkabılarında bağın bulunduğu yarığın altına isabet eden kısma bir dil konulur.

2 — Taban: Ayakkabının altına gelen ve yerle temas eden kısımdır. Çoklukla köseleden, bazan da lâstik gibi çok dayanan maddelerden yapılır. Tek bir parçadır. Cinsine göre 1-1,5 milimetreden 8-10 milimetreye kadar değişik kalınlıklarda olabilir. Saya ile taban arasında dışarıdan görülmiyen, ayakkabının yapılışı sırasında sayanın raptedildiği bir taban astarı bulunur. Tamamlanmış bir ayakkabıda ön kısmında «bombe», arka kısmında da «fort» denilen kısımlar vardır. Bunlar ayakkabıyı çarpmalara, vurmalara karşı koruyacak sertliktedir. Bu sertlik deriye ya tazyik edilmiş mukavva ile, ya da köseleyle verilir. Tabanın arka ucunda topuğun altında ökçe bulunur. Ayakkabının çeşidine göre ökçenin yüksekliği de değişir. Ökçe lâstikten, köseleden olabileceği gibi bazı kadın ayakkabılarında mantardan da yapılır.

Ayakkabı derisinin çatlamaması ve devamlı olarak parlak bulunması için sık sık boyamak ve cilâlatmak lâzımdır. Çıkarıldıktan sonra içine ayakkabı kalıbı sokulup saklanırsa, ayakkabı daha uzun ömürlü olur.

AYANCIK

Karadeniz Bölgesinde Sinop iline bağlı ilçelerdendir. Topraklarını doğuda merkez ve Gerze, batıda Kastamonu'nun Catalzeytin ve Devrekâni, kuzeyde Karadeniz, güneyde de Taşköprü ve Boyabat ilçeleri çevirir. 64 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.673 km²

Nüfusu: 42.308

Ayancık ilçe toprakları içindeki dağlar ve sırtlar denize doğru uzanır. Güney-batıda bulunan Zindan Dağı (1.750 m.) güney-doğu-

daki Çangal Dağı (1.605 m.) yamaçları ârızalıdır. Kayın, meşe, çam, köknar ağaçlariyle kaplı sık bir orman halindedir. İlçe topraklarının çoğunu kaplıyan bu verimli ormanlar 1929 yılında kurulan yabancı sermayeli bir şirket tarafından işletilmekte iken 1945 yılında millîleştirilmiş, Devlet Orman İşletmesi haline getirilmiştir. Arazinin bu kadar ârızalı olmasından dolayı tarıma elverişli toprak çok azdır. İlçenin belli başlı ürünleri keten tohumu, elma, armut gibi meyvalardır. Halkın başlıca gelir kaynağı keresteciliktir. Ormanlardan kesilen keresteler İnebolu yolu ile Samsun ve İstanbul'a gönderilir. Diğer ihraç maddeleri arasında kestane ve yumurta da bulunur. İlçenin tek yolu Sinop-Ayancık arasında uzanan 73 kilometre uzunluğundaki şosedir. İlçe merkezi Ayancık ile köyler arasında motorlu vasıtaların işlemesine elverişli yol yoktur.

İlçe merkezi 3.607 nüfuslu Ayancık kasabası, Sinop şehrinin 78 km. batısında, Karadeniz kıyısındadır. Güneyinde yükselen Ayancık Tepesi'nin etekleri üzerinde kurulmuş, Karadeniz'le tepe arasındaki Çayboyu adı verilen düzlüğe yayılmıştır. Kasabanın kuruluşunun 1860 yılına kadar dayandığı anlaşılmaktadır.

Karadeniz, Ayancık'ın önünde açık bir liman halindedir. Fırtınalı günlerde deniz vasıtaları yanaşamaz. Haftada bir gün işliyen yolcu vapuru seferleri bu yüzden aksar. Kasabanın önünde birisi Devlet Orman İşletmesi'ne, diğeri belediyeye ait olmak üzere iki iskele vardır.

Ayancık Devlet Orman İşletmesi kasabanın belli başlı hareket kaynağıdır. Dağlardan indirilen keresteler burada açık artırma ile satılır. Bu kerestelerden ayakkabı kalıbı, masura, takunya, iskemle ve ambalâj sandığı yapılır. Ayrıca, sepetçilik ve taşçılık çok gelişmiştir. Ayancık'ta çok miktarda beyaz keten yetiştirilir. Kasaba elektrik cereyanını Orman İşletmesi santıralından alır. İçme suyu fenni şekilde getirilerek kasabaya dağıtılmıştır.

Mimarlık ve Süsleme Sanatlarının Paha Biçilmez Hazinesi: AYASOFYA

AYASOFYA İstanbul'daki Bizans eserlerinin en ünlüsüdür. Kilise olarak yapılmış, Fatih İstanbul'u alınca camiye çevrilmiştir. Bugün bir müzedir.

Ayasofya'nın ilk defa, Roma İmparatoru Büyük Konstantinos'un imparatorluk merkezini Byzantion'a (İstanbul'a) getirerek şehri onarmaya başladığı sıralarda (M. S. 326) kurulduğu kabul edilmektedir. Fakat bu bina çok küçük görüldüğünden, yahut, başka bir fikre göre, bir deprem sonunda yıkılmış olduğundan, imparatorun oğlu II. Konstantinos onu yeni baştan daha büyük ve süslü olarak yaptırmış, kilise 360 yılında törenle açılmıştır. Üstü ahşap bir çatı ile örtülü olduğu tahmin edilen bu kilise, sarayın ve şehrin en büyük kilisesi olduğundan, Megalo Ekklesia (= Büyük Kilise) diye anılıyordu. Fakat V. yüzyıldan başlıyarak «İlâhî Hikmet» timsali sayılan Hagia Sophia adı ön plâna geçmiş, bu ad bütün Bizans devri boyunca devam edip Türkler zamanında Ayasofya şeklinde yaşamıştır.

Bizans Devrinde Ayasofya

II. Konstantinos'un yaptırdığı kilise, devrin ünlü din adamlarından Patrik Ioannes Khrysostomos'un sürgüne gönderilmesi üzerine başgösteren ayaklanmada (404) yanıp harap olmuş; bunun üzerine yeniden yapılan bina II. Theodosios devrinde (415) halka açılmıştır. II. Theodosios Ayasofyası'nın da ömrü pek uzun olmamıştır. 532 yılında 13/14 ocak gecesi, Hippodrom'da başlıyan ve Iustinanos'un az kalsın tahtını kaybetmesine sebep olacak derecede genişliyen bir ayaklanmada (Nika ayaklanması), şehrin büyük kısmı ateşe verildiği sırada Ayasofya da yangından kurtulamamıştır.

Ayaklanmanın bastırılması üzerine, imparator, Ayasofya'nın yeni baştan ve o zamana kadar görülmemiş bir büyüklük ve zenginlikte inşasına karar vermiş ve derhal işe başlanmıştır. İmparator, yeni binanın yangına ve depreme karşı dayanıklı olmasını şart koştuğundan, kilisenin kemer ve kubbelerle örtülmesi ve yapı malzemesi olarak hemen hiç tahta kullanılmaması kararlaştırılmıştır. Bundan dolayı fil ayakları ve hatıllar kesme taştan, sütunlar, başlıklar, kaplamalar, söveler vs. de beyaz veya renkli mermerle mozaikten yapılmıştır. Yalnız yapının asıl duvar, kubbe ve kemerlerinde hep tuğla kullanılmıştır.

Büyük yangından kırk gün sonra temeli atılan binanın açılış töreni 537 yılında yapılmıştır. Fakat 22 yıl sonra, daha imparatorun sağlığında, 558'deki depremde büyük kubbenin doğu tarafı yıkılmış, eskiden fazla basık yapılan kubbe yedi metre kadar yükseltilmek ve yan basınçları karşılıyacak şekilde dayanaklar yapılmak suretiyle yapı onarılmış, kilise, ikinci defa olarak 562'de büyük bir törenle açılmıştır.

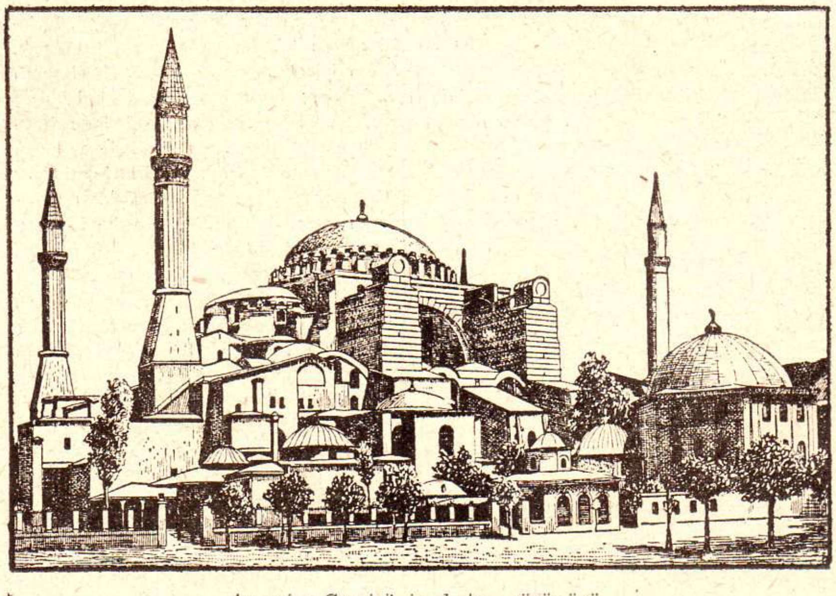
Ayasofya'ya en büyük fenalığı Batılı Hıristiyanlar yapmışlardır. 1204 yılında İstanbul'u zapt ve yağma eden Haçlı Orduları Ayasofya'yı da yağma edip ağır tahribata uğratmışlardır. Bu sırada bütün kutsal eşya yağma edilmiş, bazıları hayvanlara süs olarak takılmıştır.

Osmanlı Devrinde Ayasofya

29.V.1453'te İstanbul'un alınmasiyle Ayasofya Kilisesi de Türkler'in eline geçti. Fatih cuma namazını burada kıldı.

Türkler Ayasofya'ya karşı daima büyük bir ilgi ve saygı göstermişler, yaptıkları ustaca onarımlar ve dayanak duvarlariyle bu büyük anıtın günümüze kadar ayakta durabilmesini sağlamışlardır.

Fatih'in emriyle Ayasofya kilisesinin camiye çevrilmesi üzerine gerekli bazı değişiklikler yapıldıysa da binanın esas yapısı olduğu gibi korundu, hattâ mutaassıplarca günah sayılabilecek insan yüzlü mozaiklere bile dokunulmadı. Bunların daha sonra, Kanunî devrinde, badana ile örtüldükleri anlaşılmaktadır. Güney-doğudaki büyük dayanak duvarları Fatih devrinde yapıldığı gibi bu yöndeki tuğla minarenin de Fatih devrinden kalma olduğu kabul edilmektedir. Kuzey-batı köşesindeki zarif, ince minare II. Bayezit devrinde, batı yönündeki iki kalın minare de II. Selim devrinde Mimar Sinan eliyle yapılmıştır. III. Murat devrinde Mimar Sinan, eski payandaları yeniden örmek, yeni dayanak duvarları eklemek suretiyle camiyi çökme tehlikesinden kurtardı. Gene bu devirde İmparator Kapısı'nın sağ ve solunda iç tarafa, Bergama'dan getirilmiş Hellenistik devir es-

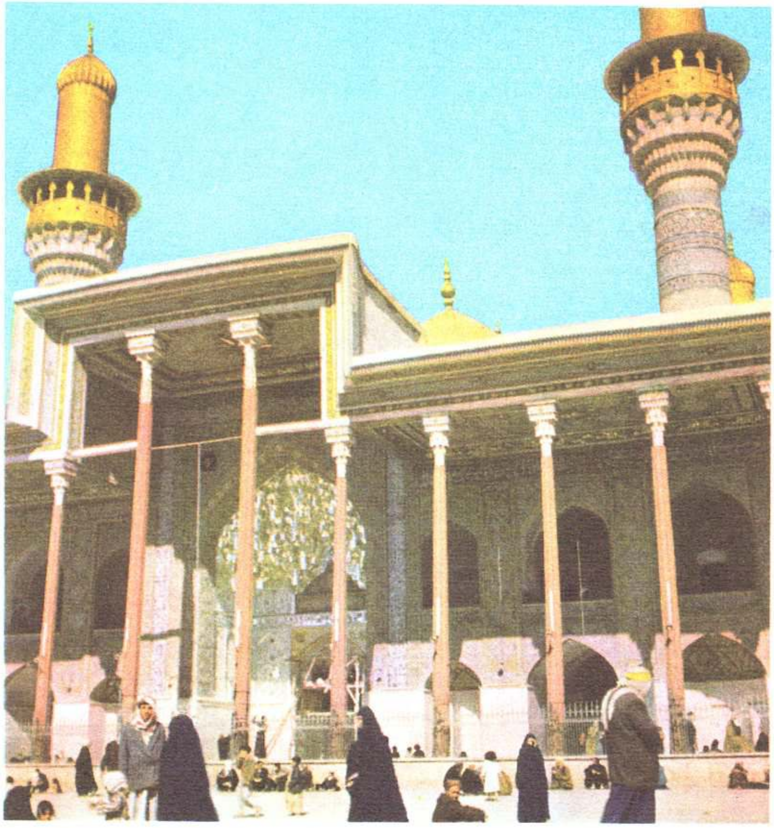
Ayasofya Camisi'nin dıştan görünüşü

ASYA
Siyasi
Tertip ve tersim eden: Kartograf Orhan Dar
ATLAS OKYANUSU
KUZEY DENİZİ
KUZEY BUZ DENİZİ
Kuzey Kutup Dairesi
Spitzberg
Franz Jos. ar.
Novaya Zemlya
Kara denizi
Baltık Denizi
SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ
KAZAKİSTAN S.S.C.B.
TÜRKMENİSTAN S.S.C.B.
Özbekistan S.S.C.B.
Tajikistan S.S.C.B.
Kırgızlar S.S.C.B.
Karakalpak M.S.S.C.
TÜRKİYE
KARA DENİZ
HAZAR DENİZİ
SURİYE
İSRAİL
ÜRDÜN
IRAK
İRAN
MISIR
SAUDİ ARABİSTAN
YEMEN
HADRAMUT
UMMAN
KIZIL DENİZ
AFGANİSTAN
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
NEPAL
Bhutan
ASSAM
BİRMANYA (BURMA)
SİYAM (TAYLAND)
TİBET
ÇİN CUMHURİYETİ
MOĞOLİSTAN
Tannu Tuva Cum.
Oirotlar Muh.
UMMAN DENİZİ
Bengal Körfezi
HİNT OKYANUSU
Ekvator
Akdeniz
Lizbon
Madrid
Paris
Londra
Dublin
Brüksel
Hamburg
Berlin
Oslo
Stockholm
Leningrad
Moskova
Kiev
Varşova
Prag
Viyana
Budapeşte
Belgrad
Roma
İstanbul
Ankara
İzmir
Konya
Trabzon
Erzurum
Tiflis
Bakü
Tebriz
Tahran
Bağdat
Basra
Isfahan
Şiraz
Kahire
Halep
Beyrut
Şam
Mekke
Medine
Cidde
Riyad
Sana
Aden
Kabil
Peşaver
Lahor
Delhi
Karaşi
Bombay
Madras
Kalküta
Rangun
Bangkok
Kolombo
Taşkent
Semerkant
Buhara
Aşkabat
Kaşgar
Yarkent
Lasa
Kulça
Urumci
Kobdo
Ulan Bator
Omsk
Tomsk
Novosibirsk
Krasnoyarsk
İrkutsk
Semipalatinsk
Akmolinsk
Sverdlovsk
Perm
Kazan
Gorky
Saratov
Kuibişev
Orenburg
Astrahan
Arhangelsk
Tobolsk
Yeniseisk
Turuşansk
Maymaçin
Hami
Suçu
Lanço
Yunnan
Mandalay
Chandernagor
Patna
Benares
Allahabat
Haydarabat
Goa
Maysor
Mahe
Kalikut
Pondichéry
Negapatam
Seylan
Sokotra
Lakkadiv Adl.
Maldiv adl.
Chagos Adl.
Seychelles adl.
Andaman Adl.
Nikobar Adl.
Georgetown
Kualalumpur
Padang
Benkulen
Zengibar
Mozambik
Addis Ababa
Cibuti
Berbera
Massawa
Hartum
Port Sudan
Suakin
Dongola
Vadi Halfa

ASYADAN İKİ KÖŞE

BAĞDAT: Eski Şark masallarının en mühim dekoru Bağdat asırlar boyunca Asya'nın en büyük ticaret merkezi, kervan yollarının en önemli kavuşak noktası olmuştur. Külâhları altın kaplamalı minareleri ile hâlâ Harunürreşit günlerini hatırlatır.

SİNGAPUR: Asya'nın ekvator kuşağına en yakın olan şehridir. Bunun için, o bölgede gece-gündüz arasında zaman farkı hemen hemen yok gibidir. Singapur'da bizim bildiğimiz 4 mevsim de yoktur. Gayet kısa süren bir kuru mevsim, bunun aksine gayet uzun süren bir yağmur mevsimi vardır. Asya'nın güney kıyılarındaki en mühim limanlarından olan Singapur aynı zamanda güzel camiler ve diğer mabetler şehridir.

ri iki büyük mermer küp yerleştirildi, büyük fil ayakları önünde görülen zarif meyzin mahfilleri yaptırıldı.

Mihrabın iki yanındaki büyük şamdanlar Kanunî Süleyman tarafından Budin'den getirilerek camiye vakfedilmiştir. Duvarları süsliyen âyetler IV. Murat devrinde Bıçakçızade Mustafa Çelebi tarafından yazılmıştır. Çok sanatkârane bir işçilik gösteren mermer mimberle büyük kubbenin altında, solda gene mermerden yapılmış vaiz kürsüsü aynı devrin eserlerindendir. Caminin güney galerisinin gerisinde, duvarları İznik ve Kütahya çinileriyle süslenmiş olan kitaplık I. Mahmut devrinde yapılmıştır.

Abdülmecit devrinde caminin içi ve dışı esaslı surette onarıldı. İsviçreli mimar Gaspar Fossati'nin sorumluluğu altında iki yıl süren bu çalışmalar sırasında (1847-1849) büyük kubbe demir çemberlerle sağlamlaştırıldı, tehlikeli bir şekilde eğrilmiş olan 13 sütun düzeltildi, mozaikler açılarak bozuk olan kısımları onarıldıktan sonra haçlı ve insan yüzlü olanların üzerleri kapatıldı.

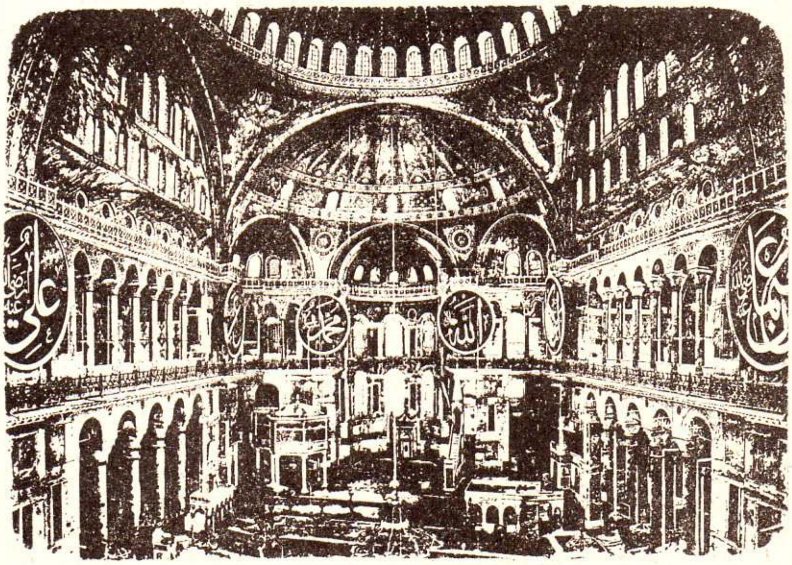
III. Ahmet ve I. Mahmut devirlerinde değişiklikler gören Hünkâr Mahfili bugünkü şekli almış, binanın dışı sıvanarak sarı badana ile badanalanmış, nihayet minarelerde gerekli onarım yapılmıştır. Binanın içinde ikinci kat galerileri hizasında duvarlara asılmış olan 7,5 m. çapındaki Çeharyâr-i Güzin levhaları bu devirde Kazasker hattat Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmıştır. Büyük kubbenin içini süsliyen âyet de Mustafa İzzet Efendi'nin eseridir.

Ayasofya'nın Yapısı

Ayasofya'nın kapladığı alan kareye yakın dik dörtgen biçimindedir. Doğudaki mihrapla beraber boyu 80,9 metre (mihrapsız 74,8 m.), eni 70 metredir. Bu geniş alanın orta kısmını 24,3 metre yükseklikte dört büyük fil ayağına dayanan 33 metre çapında büyük bir kubbe örter. Kubbenin yerden yüksekliği 55,6 metre; kendi iç yüksekliği de 13,8 metredir. İskeleti tuğladan yapılmış 40 kaburgadan meydana gelmiştir. Bunların arasında üstleri kemer biçimi 40 pencere vardır.

Binanın ağırlığını taşıyan sütunlar 107 tanedir. Bunların 40 tanesi aşağıda, 67 tanesi de yukarıdadır. Sütunların çoğu yeşil somaki mermerden, bir kısmı da koyu vişnerenginde Mısır porfirindendir. Alt kattaki sekiz büyük yeşil somaki sütun Efes'teki Artemis Tapınağı'ndan getirilmiştir. Bütün sütun kaideleri, sütun başlıkları ve yere döşenmiş olan geniş mermer levhalar Marmara Adası'nın meşhur beyaz mermerinden yapılmıştır.

Duvarlar, kemerlerin başlangıcına kadar, yeşil Thesselia mermerinden yapılmış uzun şeritlerle, bunların arasında bulunan koyu vişnerengi Mısır porfiri, altın sarısı Lybia mermeri, pembe damarlı Phrygia mermeri, açık yeşil damarlı Karystos (Euboia) mermeri, fildişi renkli Kappadokia mermeri ve İmparatorluğun çeşitli yerlerinden getirilmiş az bulunur kıymetli mermer levhalarla kaplıdır.

Ayasofya Camisi'nin iç görünüşü

Ayasofya'daki Türbeler

Ayasofya'ya bitişik veya aralıklı olmak üzere gerek Bizanslılar, gerek Türkler devrinde çeşitli binalar yapılmıştır. Bizans devrinde yapılmış olanlardan birçoğu bugün ortadan kalkmıştır. Yalnız, o zamanlar vaftizhane olarak kullanılan bir bina vardır ki Ayasofya'nın güney kapısının sağına düşen bu binada I. Sultan Mustafa ile Sultan İbrahim yatmaktadır.

Güney yönündeki bahçede herbiri ince birer sanat ve mimarlık eseri olan, dış yüzleri mermerle kaplı padişah rütbeleri vardır. Bunlardan en eskisi olan II. Selim Türbesi Mimar Sinan'ın eseridir. Güney-batıda III. Murat Türbesi bulunur. Mimar Davut Ağa tarafından yapılmıştır. Türbenin bitişiğindeki küçük bina, III. Mehmet'in tahta çıkar çıkmaz öldürttüğü küçük şehzadeler için yapılmıştır. III. Mehmet'in kendi türbesi bahçenin doğu yönünde bulunmaktadır. Güney-batıdaki avluda görülen okul binası, çok zarif şadırvan ve kuzeydeki imaret I. Mahmut devri eserlerindendir. Bununla beraber, Fatih Vakfiyesi'nden anlaşıldığına göre, okulun ilk kuruluşu Fatih devrine kadar çıkmaktadır.

Ayasofya Efsaneleri

Birçok büyük yapılar gibi Ayasofya da günümüze kadar türlü efsanelere ve inanışlara konu olmuştur. Bunlardan bir kısmı Bizans'ın ve komşu memleketlerin Hıristiyan halkı arasında doğmuş, İstanbul'un alınmasından ve Ayasofya'nın cami haline getirilmesinden sonra da anlatılagelmiştir. Bir kısmı ise fetihten sonra Müslümanlar arasında doğmuş söylenti ve inanışlardır. Ayasofya'nın fetih öncesi ve sonrası folkloruna ait söylentilerin pek çoğunu tesbit etmiş olan yazılı Türk kaynakları arasında hususiyle «Evliya Çelebi Seyahatnamesi» ile «Solakzade Tarihi» ni sayabiliriz.

Bu rivayetlerden birine göre «Terliyen Direk» veya «Ağlıyan Direk» diye anılan sütundaki delik, Hızır'ın kiliseyi cami haline sokmak için Kâbe yönüne çevirmek istediği zaman parmağını soktuğu yerdir. Halk bu deliğe parmağını sokar, direkten gelen ıslaklığın türlü dertlere deva olacağına inanırdı.

Ayasofya'nın orasında burasında bulunan bazı izler ve işaretler de türlü inanışlara ve efsanelere konu olmuştur. Fetih günü Fatih — yahut Yâvedut Sultan — atı ile Ayasofya'ya girmiş, cesetlere basarak ilerlemiş, bir yerde atı şahlanmış, o zaman kılıcını duvara çalmış, kanlı elini kemerlerden birinin üzerine basmış. Duvardaki bir çatlak kılıcın izi, yüksek bir yerdeki el izine benzer işaret de «Pençe nişanı» olarak bugün de gösterilir. Halbuki Fatih'in Ayasofya'ya yaya olarak girdiği muhakkak olduğu gibi, Türk askerinin Ayasofya'ya girişini görenlerin hiçbiri halkın öldürüldüğünden veya binaya karşı bir saygısızlıktan bahsetmemişlerdir.

1935 yılında müze haline getirilmiş olan Ayasofya mimarlık ve süsleme sanatlarının paha biçilmez bir hazinesidir.

AYASTEFANOS ANTLAŞMASI

Osmanlılarla Ruslar arasında 3 mart 1878' de Ayastefanos'ta (şimdiki Yeşilköy) imzalanan antlaşmadır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da, İslâv Birliği (Panislâvizm) propagandasına başlanmıştı Panislâvistler 1867 yılında Moskova'da yaptıkları bir kongrede, Balkan memleketlerinde İslâv Birliği propagandasının hızlandırılmasına karar verdiler. Bu karardan sonra Sırbistan, Rumanya ve Karadağ'da sistemli bir şekilde çalışmalar başladı, Bosna-Hersek'le Bulgaristan'ı da ele alarak Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı bir ayaklanma yaratmak, Rusya'nın başkanlığı altında büyük bir İslâv imparatorluğu kurmak yoluna girildi.

1875'te Hersek'te başlıyan ayaklanma hemen bastırılamadı, bu ayaklanmaya Bosnalılar da katıldı. İsyancılar Sırplar'la ve Karadağlılar'la birleşmek istediler. Osmanlı Devleti ayaklanmayı bastıramayınca araya giren Avrupa devletleri Bosna-Hersek'te ıslahat is-

tediler. Osmanlı Devleti bunu yapmayı kabul etti .

Bir yıl sonra Bulgaristan'da da ayaklanma oldu. Bulgarlar birçok Türk köylerini yağma ederek halkı öldürdüler. Bu sırada Sırplar'da da ayaklanma hazırlıkları görüldü. Osmanlı Devletinin bozuk olan maliye durumu bu ayaklanmalar üzerine büsbütün bozuldu. Devlet, büyük ölçüde kabaran borçlarının 14.000.000 lira tutan faizini ödiyemiyecek duruma düştü, faizin ancak yarısını para olarak ödiyebileceğini ilân etti. Bu hal de Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı kötü bir hava yarattı.

Bu sırada Selânik Olayı denilen olayın da patlaması havayı büsbütün bulandırdı. Avrupa devletleri, Osmanlı devletine verilmek üzere «Berlin Memorandumu» denilen ağır bir bildiri hazırladılar (30 mayıs 1876). Fakat o gece Abdülâziz indirilip V. Murat hükümdar ilân edildiği için bu memorandumu bildiremediler.

Savaş ve Mütareke

Kısa bir müddet sonra Sırplar Osmanlı Devleti'ne başvurarak Bosna'yı işgal edeceklerini, Karadağ'ın da Hersek'e asker göndereceğini bildirdiler. Uygun cevap alamayınca devlete karşı savaş açtılar.

Bu savaşta ağır yenilgiye uğrıyan Sırplar Avrupadan yardım istediler. Avrupa devletlerinin araya girmesiyle savaş durdu, barış konuşmaları başladı. Bu sırada, hastalığının iyi olmıyacağı anlaşılan V. Murat tahttan indirildi, II. Abdülhamit padişah oldu. Sırplar'la uyuşulamadığından savaş yeniden başladı. Çar tarafından atanan bir Rus generalinin komuta ettiği Sırp ordusu ezildi, Sırpların en önemli dayanağı olan Aleksinaç Kalesi alındı. Rusya, Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek, mütareke yapılmasını istedi. İngiltere de Doğu meselesinin görüşülmesi için İstanbul'da bir konferans toplanmasını ileri sürdü. Osmanlı Devleti bu teklifleri kabul etti.

Tersane Konferansı

İstanbul'da toplanan konferansa İngiltere, Fransa, Italya, Almanya ve Rusya devletleri delege gönderdiler. Bu delegeler kendi aralarında toplanarak Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Bosna-Hersek işlerini görüşüp kararlarını Osmanlı Devleti'ne bildirmek istediler. Konferans 23/XII/1876 günü Haliç'te, Tersane Sarayı'nda toplandı. Osmanlı Hariciye Nazırı Saffet Paşa açış konuşmasını yaparken, öteden beri hazırlanmakta olan Kanun-u Esasi'nin ilân edildiğini bildiren toplar atılmaya başlandı. Osmanlılar Avrupa devletlerinin Balkanlar hakkındaki tekliflerini raddettiler. Konferans hiçbir sonuca varmadan dağıldı.

Osmanlı - Rus Savaşı

Bundan sonra Rusya'nın Istanbul büyükelçisi Ignatyev büyük Avrupa devletlerini dolaştı, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı girişeceği hareketlere müsaade sağlamaya çalıştı. Bunun üzerine İngiltere, Doğu meselesi için Londra'da yeni bir konferans toplanmasını teklif etti. Toplanan bu konferansın kararlarını ve ayrıca Çar tarafından yapılan teklifleri Osmanlı Devleti kabul etmedi. Bu ret cevapları üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı (1877). O zaman Türkiye'ye tâbi olan Rumanya, Sırbistan, Karadağ devletleri ile Osmanlı Devletine karşı ayaklanan Bulgarlar da Rusya ile birlikte savaşa katıldılar (Bk. Osmanlı-Rus Savaşları).

Savaşı Yıldız Sarayı'ndan idare eden II. Abdülhamit'in komutanları arasında anlaşmazlıklar görüldü. Plevne'de Osman Paşa'nın, Anadolu Cephesi'nde Ahmet Muhtar Paşa'nın ve bütün ordunun büyük kahramanlık ve fedakârlıklarına rağmen, komutanın fena olması yüzünden savaş kaybedildi. Bu arada Abdülhamit Çar'dan barış istedi. Balkanları aşıp Edirne'yi alan Ruslar, barış şartlarını bildirdiler. Bu şartlar kabul edildi ve mütareke yapıldı. İngiltere, Rusya'ya karşı bir gösteri yapmak üzere, donanmasını Marmara'ya gönderdi. Ruslar da buna karşılık olarak karargâhlarını Ayastefanos'a taşıdılar. Antlaşma 3 mart 1878'de burada yapıldı.

Antlaşmanın Şartları

Antlaşmayı Osmanlı Devleti adına Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile Berlin Büyükelçisi Sadullah Paşa, Rusya adına da Ignatyev ile Nelidov imzaladılar. Osmanlı Başdelegesi Saffet Paşa, antlaşmayı uzun uzun ağladıktan sonra imzalıyabildi.

Antlaşma, Osmanlı Devletinin Avrupa'daki topraklarını tasfiye ediyordu. Rumanya, Sırbistan, Karadağ egemenliklerini ele alıyorlar, Tuna'dan Akdeniz'e kadar, Rus etkisi altında, Türkiye'ye tâbi büyük bir Bulgaristan kuruluyordu. Osmanlı Devleti'ne Avrupa'da yalnız Arnavutluk'la Trakya ve Bosna-Hersek gibi topraklar kalıyordu. Fakat bu topraklardan birçoğunun da devletle sınır bağlantısı kalmıyordu. Rusya'nın istediği 1.410.000.000 ruble tutarındaki harb tazminatını Osmanlı devleti ödiyecekti. Rusya bu paranın bir milyar rublesini almaktan vazgeçti, karşılığında Ardahan, Kars, Batum, Bayazıt başta olmak üzere Asya'da ve Avrupa'da bazı yerlerin kendisine bırakılmasını istedi. Osmanlı devleti bunu da kabul etti.

Önce İngiltere, sonra öteki büyük Avrupa devletleri, hükümleri çok ağır olan bu antlaşmadan duydukları endişeyi belirttiler. Sonunda, Paris Antlaşmasını bozan Ayastefanos Antlaşmasının Paris Antlaşmasını imzalamış olan devletler tarafından Berlin'de yeniden incelenmesine karar verildi. Osmanlı Devleti, Rusya'nın yeni bir saldırışına karşı korunmak için İngiltere ile de bir savunma antlaşması yaptı (1878), bir Rus saldırışında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne gerekli yardımı yapması karşılığında Kıbrıs Adası'nı İngiltere'ye bıraktı.

Ayastefanos Antlaşması hiçbir zaman tatbik mevkiine konmadı. (Bk. Berlin Antlaşması).

AYASULUĞ, AYASULUK (Bk. SELÇUK)

AYASULUĞ KALESİ (Bk. SELÇUK KALESİ)

AYAŞ

Orta Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Ankara merkez, batıda Beypazarı, kuzeyde Kızılcahamam, güneyde de Ayaş merkez ve Polatlı ilçeleri çevirir. Ayaş'ın 22 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.633 Km. kare

Nüfusu: 17.059

Ayaş ilçesinin toprakları değişik karakterdedir. Orta kısmı çıplak tepeler, geniş vâdilerle kaplıdır. Kuzeye doğru dağlar yeşillenir, yamaçlarını karaçam ormanları örter. 1600 metre yükseklikteki Ayaşbeli kışın kayak sporlarına elverişlidir. İlçe toprakları kuzeyde çok ârızalıdır. Ankara Çayı'nın geçtiği yerler ise tarla tarımına elverişlidir. Belli başlı ürün buğday ve pirinçtir. Ankaranın büyük bir pazar haline gelmesi üzerine Ayaş'ta sebzecilik çok ilerlemiş ve genişlemiştir.

Hayvancılık da önemli bir yer işgal eder. En çok koyun ve tiftik keçisi beslenir. Yün, tiftik, yağ, peynir ihraç olunur.

Ayaş kasabasının 23 kilometre batısında bulunan Ayaş kaplıca ve içmeleri çevrede ün salmıştır. Yüksek tepeler arasından kaynamakta olan sıcak su, şifalı olduğu için çok eskiden beri kullanılır. İlçe, yol bakımından oldukça zengindir. Doğudan batıya uzanan 1 numaralı Devlet Şosesi ilçe topraklarından geçer, Geyve üzerinden İstanbul'a uzanır.

Ayaş Kasabası

İlçe merkezi Ayaş 4.331 nüfuslu bir kasabadır. Ankara-Geyve-İstanbul şosesi üzerindedir. Asmaşık Dağı'nın güney-batı sırtlarında kurulmuştur. Ankara'nın 55 kilometre batısındadır.

Ayaş kasabasının ilk kurulduğu kuzeydeki yüksek mevkie Karakaya denilir. Aşağısı su bakımından daha elverişli olduğu için, sonradan kurulmasına rağmen, daha çok gelişmiştir. Karakaya meyva bahçeleriyle çevrilmiştir. Yüzyıllardan kalma kale yıkıntılarına «Kırkodalar» adı verilir. Selçuklular zamanından kalma Cami-i Kebir ile Bünyamin Camisi ayaktadır.

Kasabada içme suyu tesisatı vardır. Elektrik cereyanı ihtiyacı karşılamaktadır. İmar plânı ve hartası yapılmıştır. Kasabanın güneyinden geçen ve batıya doğru akan Uğur Çayı'nın vâdisinde bağlar ve meyva bahçeleri uzanır.

AYBASTI

Karadeniz bölgesinde Ordu iline bağlı ilçelerdendir. İlçe merkezi Esenli kasabasıdır. 30 köyü vardır.

Nüfusu: 25.837

İlçe toprakları kıyılardan içeri düşer. Denizden yüksekliği 1800 metre olan Kızkaya Tepesi ile Kurtin Dağı'nın kuzeye bakan yamaçları ve sırtları oldukça diktir. İlçe toprakları bu yamaçlardan kuzeye doğru uzanır. Güneyden kuzeye doğru akıp giden Bolaman Irmağı'nın vâdisiyle bu vâdiye eş uzanan diğer vâdilerin bir araya gelmesiyle ilçe toprakları şekillenir. Aybastı ilçesinin kuzeybatısında Kalınçorak Dağları bulunur. Bu dağlar kayın ormanlariyle kaplıdır.

Aybastı ilçesinin merkezi 2.000 nüfuslu Esenli kasabasıdır. Kasabanın evleri o çevredeki köylerin özelliğini taşır. Son yıllarda yapılmakta olan resmî binalar kasabaya yeni bir şekil vermektedir. Yol bakımından, Fatsa-Reşadiye arasında uzanan Esenli, il şosesine bağlıdır.

AYÇİÇEĞİ

Ayçiçeği

Taçyaprağı bitişik olan ikiçeneklilerin bileşikgiller familyasından olan bir bitkidir. Asıl vatanı Amerika'dır. 50 kadar türü vardır. Bahçe ve tarlalarda yetiştirilir. Kısa ömürlü olduğundan her yıl yeniden ekilir. Büyük başçıklar şeklindeki çiçekleri yüzlerini hep güneşe doğru çevirirler. Bundan dolayı ayçiçeğine «günebakan», «gündoğdu» denildiği gibi, «günçiçeği» de denir.

Ayçiçeği büyük ve güzel çiçeklerinden ötürü bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirildiği gibi tohumlarından yağ çıkarmak için geniş çapta tarımı da yapılır. Beyaz, sarımtırak, siyah ve çizgili kabuklu meyvalarının tohumlarında yüzde 30 kadar yağ bulunur. Soğuk prese ile sıkılarak elde edilen yağ zeytinyağına benzerse de kokuludur. Sıcak prese ile sıkılarak elde edileni ise hemen hemen kokusuz gibidir, nebatî yağ ve ressamlar için yağlıboya yapılmasında kullanılır. Ticarette «çiçek yağı» adı altında satılan ayçiçeği yağı aynı zamanda sabun sanayiinde de büyük miktarda kullanılır. Ayçiçeği Türkiye'de, başta Ege ve Marmara bölgesi olmak üzere, hemen her yerde yetiştirilir. Yağı alınan tohumlarının küspesi hayvan yemi olarak kullanılır. Ayçiçeği küspesi arılara da verimi artıracak bir yem olarak verilir.

Topraküstü Servetlerinin Zenginliğiyle Tanınan Büyük Bir İlimiz: AYDIN

AYDIN, Batı Anadolu'da, Ege bölgesinde bir ildir. Topraklarını doğuda Denizli, batıda Ege Denizi, Kuzeyde İzmir ve Manisa illeri, güneyde Muğla ili çevirir. 502 köyü vardır.

Yüzölçümü: 7.397 km. kare

Nüfusu: 470.644

İlçeleri: Aydın (merkez), Bozdoğan, Çine, Germencik, Karacasu, Koçarlı, Kuyucuk, Nazilli, Söke, Sultanhisar, Kuşadası, Yenipazar.

Aydın ili toprakları büyük Menderes nehrinin suladığı verimli bir alandır. Dağlar doğudan batıya doğru uzanır, denize ulaşır. Çamlık, Oyuk, Karlık, Malgaç, Cevizli adlarını taşıyan bu dağlar, denize ulaşmadan önce, daha alçak olan Gümüş ve Samsun dağlariyle birleşirler. İlin kuzey-doğusunda da Çal Dağları (1430 m.) ve Karadağ (1353 m.) vardır. Büyük Menderes nehri vâdisinin orta ve aşağı bölümü Aydın ili toprakları içindedir. Güneyde Vandalas, Akçay ve Çine Suyu vâdileri vardır. Uzunluğu 450 km. olan Büyük Menderes nehrinin 16 kilometresi Aydın ili toprakları içinde kalır.

Iklim. — İlin kuzey ve güneyinde yükselen dağlar bir duvar vazifesi görür. Ege Denizi'ne dik inen bu dağlardan dolayı, ancak kuzey batıdan esen rüzgârlar içeriye girebilir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Yıllık ortalama sıcaklık 18° dir. Kar ancak dağların tepelerine düşer. Yıllık yağış ortalaması 675 m. dir. Iklimin bu derece uygun olması, arazinin çoğunlukla düz ve sulak oluşu sayesinde Aydın topraklarından bol ürün alınır.

Tarım. — Aydın ilinin toprak ürünlerinin başında pamuk gelir. Pamuk ekimi ilde geniş bir alan kaplar. Yetiştirdiği ürünlerin çeşidi 65-70 kadar olan Aydın'da eski çağlarda belli başlı ürün zeytin, incir ve diğer meyvalardı. Bundan dolayı «Dağlarından yağ, ovasından bal akıyor» denirdi. Bugün de zeytin Aydın'ın belli başlı gelir ve ihraç maddelerinden biridir.

İncir de Aydın'ın hem şöhreti, hem servetidir. Son istatistiklere göre Aydın ili sınırları içinde incir ağaçları 16 bin hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Sayısı 2 milyon civarında bulunan incir ağaçlarından elde edilen incirler çoğunlukla kurutularak memleketin ve dünyanın belli başlı bölgelerine ihraç olunur. Aydın incirlerinin kabuğu çok ince, çekirdeği küçüktür, kokusunun, tadının özelliği dolayısiyle üstün bir değer taşır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Aydın incirlerinden bahsederken, «bir ağaçta yüz bin yemiş meydana geldiğini», yazar, Aydın'ın lop incirlerinin adlarını da şöyle sıralar: «Gök lop, ak lop, ballı lop, şekerli lop, sultan lopu, Aydın lopu.. »

Aydının ürünleri arasında tütün ve portakal, limon da pamuk ve incire yakın bir değer taşır. Diğer ürünler arasında tahıl, baklagiller, susam, kendir, kenevir, patates ve mısır başta gelir.

Ormanlar. — Aydın toprakları içindeki ormanlar toplu bir halde olmayıp dağınıktır. En çok yeşil meşe, mersin, kocayemiş ve defne ağaçları bulunan ormanların genişliği 1.800.000 dönümdür.

Hayvancılık. — Aydın ili toprakları ova ile yaylanın yan yana bulunduğu bir arazi olduğu için hayvancılık önemli bir yer tutar.

Kışın Söke Ovası'nda, yazın da Çine yaylalarında yüz binlerce hayvan beslenir. Havanın kış aylarında da ılık geçmesi dolayısiyle Doğu Anadolu'dan sonbaharda küçük baş kasaplık hayvan akını başlar, bu hayvanlar kışları burada beslenerek ilkbaharda İzmir ve İstanbul'a gönderilir. Bölgede beslenen başlıca hayvanlar, koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi, merinos, sığır, manda, devedir.

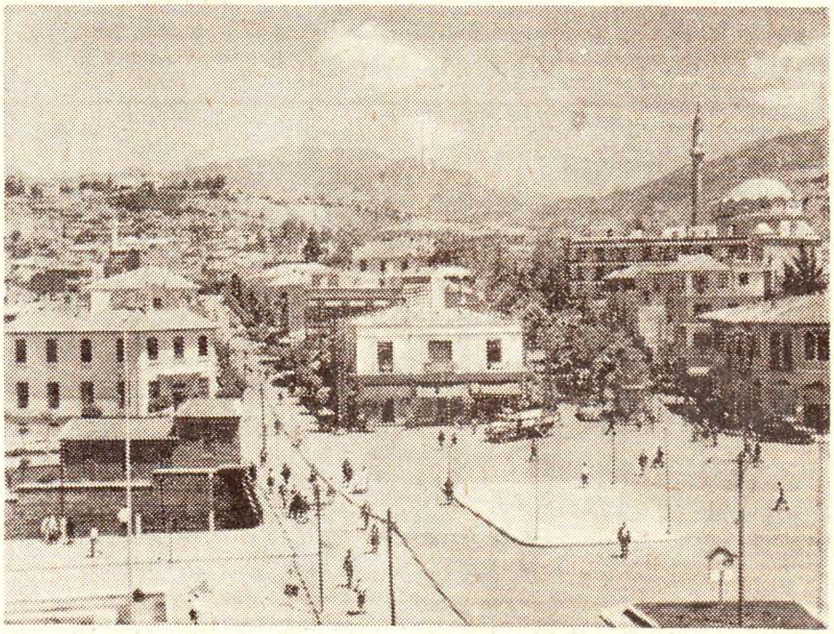
Madenler. — Aydın'ın toprakaltı servetleri topraküstü servetlerine göre zengin sayılamaz. Çevrede linyit, krom ve zımpara madenleri işletilmektedir. Ayrıca, simli kurşun ve civa madeni de vardır. Aydın şifalı sular bakımından oldukça zengindir. Şehrin doğusunda bir mesire yeri olarak kullanılan alandaki Aydın Ilıcası'nın sıcaklık derecesi 34° dir. Çevrede, ilçe ve köylerde bunun gibi daha birçok şifalı sular bulunmaktadır.

Aydın Şehri

İl merkezi Aydın şehrinin nüfusu (1960 sayımına göre) 35.671'dir. Nahiye ve köylerle birlikte merkez ilçe nüfusu 107.148'i bulur.

Aydın, kurtuluştan sonra yeni baştan inşa edildi. Evler arasında uzanan belli başlı iki caddesi vardır: Hükümet ve Gazi bulvarları. Caddelerin iki yanı palmiyelerle süslüdür.

Şehrin güneyinde ve batısında Aydın Ovası uzanır. Bu ovayı ikiye bölercesine akıp giden

Aydın şehrinin genel görünüşü

Büyük Menderes nehri ve çevresindeki pamuk tarlaları, zeytinlikler, incir bahçeleri, ihtişamlı bir manzara teşkil eder. Yazın sonuna doğru pamuk tarlalarının ucsuz bucaksız beyazlığını yeşillikler çevirir. Sonbaharda, pamuklar toplandıktan sonra saplar tarla ortasına yığılıp yakılır, geceler boyunca şehir âdeta bir fener alayı manzarasına bürünür. Şehrin evleri oldukça yeni ve güzeldir. İzmir - Afyon Demiryolu şehrin içinden geçer.

Aydın'da eskiden kök boyacılığı çok gelişmişti. Şehirde sayısız boyahane vardı. Fakat, dışarıdan suni boya getirilmeye başlandıktan sonra kök boyacılığı sönüp gitti. Bugün şehirde bir meyankökü fabrikası vardır. Buz fabrikası ile soğuk hava deposu şehrin ve çevrenin buz ihtiyacını karşılar. Ayrıca, birçok zeytinyağı ve sabun imalâthaneleri, pamuk çırçır tesisleri vardır. İncir ve üzüm işleme yerleri çevreden getirilen ürünü işler, dışarıya sevkeder. On bin iğlik iplik fabrikası Aydın'ın belli başlı fabrikalarından biridir. Çevrede hayvancılık çok ileri gitmiş olduğundan süt sanayii çalışmaları da önemli bir yer tutmaktadır.

Aydın okul bakımından da oldukça iyi durumdadır. Büyük bir lisesi, kız ve erkek sanat enstitüleri, ticaret lisesi ve birçok ilkokul vardır.

Şehrin ilk içme suyu tesisleri 1934'te yapılmış, sonradan yeni içme suyu tesisleri açılmıştır. Gene 1934'te yapılan elektrik tesisleri sonradan genişletilmiştir. Şehirde büyük bir hastane, doğumevi, yeteri kadar eczane vardır. Mezbahası, modern itfaiye teşkilâtı, umumi hamamlariyle, ileri bir şehrin havasını taşıyan Aydın'da, otel, sinema, yüzme havuzu gibi tesisler bulunur.

Tarihte Aydın

Aydın şehrinin hangi tarihte ve kimin tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Yalnız, şehirde ve çevresinde ilk yerleşenlerin Hititler (Etiler) olduğu anlaşılmaktadır.

Şehir ilk kuruluşunda şimdiki adı Aydın Dağı olan Mesogis Dağı'nın ovaya hâkim bir noktasında bulunmaktaydı. İlkçağ ve Ortaçağ'da adı Tralleis'ti ve «mamur», «çiçekli» veya «kuvvetli» gibi sıfatlarla anılırdı. Aydın o zamanlar Ege bölgesinin en zengin, en ünlü şehirlerinden sayılırdı. Efes ve Milet limanları ile İç Anadolu'daki şehirler arasındaki ana yolun üzerindeydi.

Hititler'den sonra Aydın ve çevresine Lidyalılar'ın hâkim oldukları görülür. Bu arada şehir sık sık istilâlara uğramış, depremlerde yıkılmış, fakat kısa zamanda yeniden imar edilmiştir. Lidyalılar'dan sonra şehir Iranlılar'ın eline geçmiştir. İran hâkimiyeti 150 yıl çok sert ve ezici olarak, 50 yıl da yumuşak bir şekilde sürmüştür. Makedonya Kıralı Büyük İskender, İranlılar'ı yenmiş, şehri hâkimiyeti altına almıştır. İskender'in ölümünden sonra Aydın önce generallerinden Antigone'ye, daha sonra Lysimakhos'a tabi olmuştur. Daha sonra Bergama kırallarının hâkimiyetine giren Aydın'ı M. Ö. 189 yılında Romalılar aldılar. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması üzerine Aydın Doğu Roma ülkesine katıldı.

Aydın'ın Türkler eline geçmesi, Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu istilâ eden Selçuklular zamanındadır. I. Haçlı seferinin peşi sıra Bizanslılar'ın eline geçen şehir, sık sık Türkler'in hücumlarına uğruyordu. Fransa Kıralı VII. Louis komutasında 1148 yılında girişilen İkinci Haçlı seferi sırasında Haçlılar Büyük Menderes vâdisi boyunca yürümüşlerdi. Aydın'dan geçerek yoluna devam eden Haçlı Ordusu'nu Selçuklu Sultan I. Mesut'un kuvvetleri yendi. II. Kılıç Arslan ile Bizans İmparatoru Manuel Komnenos arasında geçen savaşı Türkler kazandılar, bir yıl sonra, 1177 yılında da şehri aldılar. Fakat çok geçmeden İmparator Manuel Aydın'a hâkim oldu. 1280 yılında sahil beyi olan Emîr Menteşe şehri aldı.

Selçuklu saltanatının son yıllarında Menteşe beylerinden Sasa Bey'in nüfuzu altına giren Aydın 1310 yılında Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından alındı, Aydın Güzel Hisarı diye anıldı.

Şehrin Osmanlı Türkleri'ne geçişi Yıldırım Bayezit zamanındadır. Sultan II. Murat zamanında ise kesin olarak Osmanlı ülkesine katıldı, sancak merkezi oldu (1426).

XVIII. yüzyılın başında, Karaosmanoğulları, Aydın da dahil, Ege bölgesinin bir kısmına hâkim oldular. Başıbozuk Zeybeklere dayanan Karaosmanoğulları halktan kendi adlarına vergi topluyorlardı. II. Mahmut 1833'te bu derebeyliğin önüne geçti.

Aydın 1811'de eyalet merkezi olmuştu, 1850'de eyalet merkezi İzmir'e alındı. Fakat eyalet sonuna kadar «Aydın vilâyeti» adını taşıdı.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Aydın unutulmaz kahramanlık destanları yaratmıştır. İzmir'e çıkan Yunan kuvvetleri 27 mayıs 1919'da Aydın'ı aldılar. Aydınlılar kendiliklerinden silâhlanıp teşkilâtlanarak, düşmana karşıkoymak üzere, 57 nci Fırka'ya katıldılar. Bu çetin savunma karşısında, Yunanlılar 30 haziran 1919'da şehirden çıkmak zorunda kaldılar. 4 temmuz 1919'da üstün bir kuvvetle, Aydın'ı yeniden aldılarsa da şehir, 7 eylül 1922'de, yanmış, yıkılmış ve nüfusu azalmış olarak, kurtuldu.

AYDIN DAĞLARI

Ege bölgesinde Aydın şehrinin kuzeyindedir. Doğudan batıya doğru akan Küçük ve Büyük Menderes nehirlerinin vâdileri arasında kalır. Aydın Dağları'nın başlıca yüksek noktaları Gümüş Dağı (1.650 m.) ve Samsun Dağı'dır (1.229 m.).

Bibliyografya:

Türkiye Kılavuzu C. 1. (Hüseyin Orak, 1946); Turistik Cephesiyle Aydın (1958); Aydın (Osman Yalçın, 1959); Aydın Tarihi ve Coğrafyası (Lemân Kısa, 1960); Aydın İli Tarihi (Asaf Gökbel-H. Şölen, 1936).

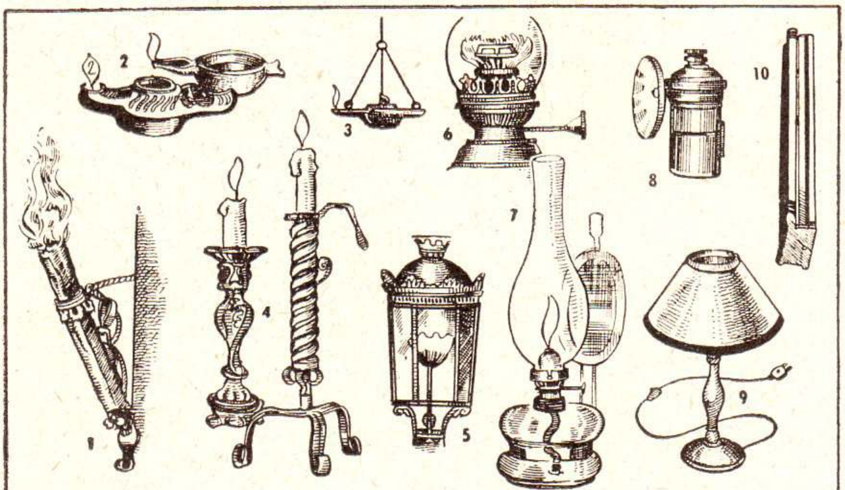
AYDINLATMA

Çok eski çağlarda insanlar gecenin karanlığından kurtulmak için bazı çareler aramışlardır. İlk insanlar mağaralarda çıra ve odun parçaları yakıyorlardı. Böylece, hem çevrelerini aydınlatıyorlar, hem de soğuk havalarda ısınıyorlardı.

Çağlar geçtikçe insanlar aydınlatma konusunda birtakım yenilikler yaptılar. Meselâ Eski Yunanlılar sadece reçineli ağaçların dallarını yakmakla kalmıyorlar, aynı zamanda yağ kandilleri, içinde yağ ve balmumu bulunan fenerler de yakıyorlardı. Bu fenerlerin etrafı, cam yerine yarı şeffaf boynuz tabakaları, hayvan mesanesi zarı, yağa batırılıp şeffaf hale getirilmiş bez gibi şeylerle çevrilmişti. Böylece, rüzgârın alevi söndürmesinin önüne geçilmişti. Eski Yunanlılar ve Romalılar'dan bugüne kadar kalan pişmiş topraktan, tunçtan, camdan ve diğer maddelerden yapılmış birçok kandiller, fenerler her sınıf halkın ışık yakıp evini aydınlattığını göstermektedir. O çağların lâmbası içi çukur bir kab biçimindeydi. Bu kablar, çok ince işlenmiş olabileceği gibi, bazan çok kaba da olabiliyordu. Kabın içinde yağa batırılmış bir fitil bulunurdu.

Hıristiyanlığın ilk zamanlarında dinî âyinler sırasında aydınlatmaya büyük önem verildi. Haç veya harf biçiminde pek çok lâmbalar ve kandiller yapıldı.

Ortaçağ'da aydınlatma aşağı yukarı bol

Tarih boyunca başlıca aydınlatma araçları: 1 — Meşale; 2, 3 — Yağ kandilleri; 4 — Mum; 5 — Havagazı; 6, 7 — Gaz lâmbası; 8 — Karpit; 9 — Elektrik; 10 — Fluoresan

reçineli ağaçların dallarını veya balmumuna bulanmış odunları meşale gibi yakmaktan ileri gitmiyordu. Şenliklerde, toplantılarda ışık tutmakla görevli kimseler bulundurulurdu. Sonraları meşaleler elde tutulmayıp duvarlara takıldı. Daha sonra da kandiller, balmumuna batırılmış meşaleler özel şekilde yapılmış şamdanlara yerleştirildi. Bugün XII. yüzyıldan kalma çok güzel bakır, tunç şamdanlar vardır.

Birçok alanlarda yapılan büyük gelişmelerin yanıbaşında aydınlatma konusunda XVIII. yüzyıla kadar pek önemli bir gelişmeye raslanmaz. O çağlarda aydınlatma için kullanılan bütün vasıtalar yukarıdakilerden pek de farklı sayılamaz.

XIX. yüzyılda teknikte elde edilen ilerlemelerin yanıbaşında aydınlatma alanında da büyük ilerlemeler kaydedildi. Petrol lâmbaları, havagazı lâmbaları, en son olarak da elektrik lâmbaları icat edildi. İlk elektrik cereyanı ile aydınlatma aracı ark lâmbasıdır. Daha sonraları Amerikalı mucit Edison elektrik ampulünü icat ederek aydınlatma konusunda elde edilen en büyük ilerlemeye ulaştı (Bk. Ampul; Edison).

Eskiden şehirlerde sokakların, meydanların aydınlatılmasına, karşılaşılan büyük zorluklar yüzünden, pek önem verilemezdi. Havagazı lâmbalarının çıkmasından sonra büyük şehirlerde sokaklara havagazı lâmbaları yerleştirilmeye başlanmışsa da bu çeşit lâmbalar hem pek fazla aydınlık vermiyor, hem de yakıp söndürülmeleri bazı zorluklar doğuruyordu. Ancak elektrik cereyanının aydınlatmada kullanılmaya başlamasından sonradır ki şehirler daha bol ışıkla, daha kolay bir şekilde aydınlatılmaya başlandı.

Aydınoğulları Beyliği'nin Batı Anadolu'da kapladığı bölge

14. Yüzyılda Bir Anadolu Beyliği: AYDINOĞULLARI

AYDINOĞULLARI, XIV. yüzyıl başlarında Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkıldığı sıralarda batıya doğru gelişen Türk fetihlerinin meydana getirdiği Anadolu Beyliklerinden biridir.

1243'te Kösedağ Savaşı ile Selçuklular üzerine Moğol egemenliği çökünce devletin itibarı günden güne zayıfladı. Sınırlardaki çeşitli bölgeler üzerinde uc emîrlerinin nüfuzu arttı. Moğolların yüklediği ağır vergilerden sıyrılmak istiyenler sınır beylerinin himayesine sığındı. Bizans sınırlarında bu yüzden daha büyük kuvvetler yığılmaya başlandı.

Bundan dolayı, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Aydıneli çevresinde de Türk baskısı gittikçe arttı. İmparator III. Mikhael 1269-1278 yıllarında tertiplediği önemli seferlerle Batı Anadolu'yu korumaya girişti ise de 1280-1282 yıllarında, Menteşe beylerinin idaresindeki Türk kuvvetleri, Büyük Menderes boylarında bulunan Aydın Güzelhisarı, Sultanhisarı gibi müstahkem şehirleri ele geçirdiler. Eski Karis ile Büyük Menderes boylarından bir kısmına yerleşen Menteşe Beyliği, denizcilikte de ileri giderek Rodos şövalyelerine karşı başarılı seferler yaptı.

Başlangıçta Germiyanoğlu hizmetindeyken sonradan Menteşe'nin damadı Sasa Bey'in çağırması üzerine onunla işbirliği yapan Aydınoğulları, Aydıneli'nin fethinde büyük rol oynadılar. Fakat çok geçmeden Sasa Bey'le Aydınoğlu Mehmet Bey'in çekememezlik yüzünden araları açıldı. Birbirleriyle yaptıkları savaşların sonunda Sasa Bey, bağlaşıkları olan Frenklerle birlikte ezildi (1307-1308). Böylece, rakipsiz kalan Aydınoğulları da Aydıneli'nde egemen kalarak yeni bir beylik kurdular (1308-1425).

Aydıneli'nin fethi üzerine Aydınoğulları' nın en büyükleri olan Mehmet Bey başa geçti. Mehmet Bey (1308-1334), hükmettiği yerleri Ortaçağ İslâm-Türk geleneğine göre, hanedan üyeleri arasında paylaştırdı. Kendisi de devlet merkezi olarak seçtiği Birgi şehrinde oturarak «Ulubey» (hükümdar) sıfatı ile memleketi idare etti.

Mehmet Bey Devri

Mehmet Bey, Aydıneli'ni beş bölüme ayırarak oğullarından her birini oralara bey olarak atadı. Büyük oğlu Hızır Şah'a Ayasuluğ (bugünkü Selçuk) la Sultanhisar'ı; Umur Paşa'ya İzmir'i; İbrahim Bahadır Bey'e Bodemya'yı; Süleyman Şah'a Tire'yi verdi. En küçük oğlu İsâ Bey'i de Birgi'de alıkoydu. Bu beylerin yanında, merkezde olduğu gibi, vezirler, emîrler ve daha başka hükümet ilerigelenleri vardı.

İlk zamanlarda beyliğin en önemli iskelesi Ayasuluğ'du. Aydınoğulları buradaki tersane ve donanmaları sayesinde deniz seferlerine atıldılar. Mehmet Bey'in ikinci oğlu Umur Bey'in giriştiği fetih hareketleri dillere destan oldu. Onun 1328'de kıyı İzmir'ini de ele geçirmesi üzerine Aydınoğulları'nın denizcilikteki çalışmaları kat kat arttı.

Aydınoğlu Mehmet Bey, Birgi yöresinde tertiplediği bir avda suya düşerek hastalandı. Çok geçmeden öldü (1334). Mehmet Bey bilimle uğraşmış, fikir ve sanat adamlarına yüksek itibar göstermişti. Beylik zengin, Aydınoğullarının hayat seviyeleri yüksekti. Mehmet Bey'in Birgi'de 1312'de yaptırdığı Ulu Cami'nin mimberi ve pencere kanatlarının işçiliği Türk sanatının baş eserlerinden sayılmaya değer. Caminin bitişiğinde Mehmet Bey'in, — sonraları oğullarından üçünün kabirlerinin eklendiği — bir türbesi vardır.

Umur Bey'in Başarıları

Gazi Mehmet Bey'in ölümünden sonra Gazi Umur Bey (1334-1348), amcaları ve kardeşlerinin sürekli istekleri üzerine, başa geçti. Umur Bey, Yunanistan Seferinde (1338), Osmanlı hükümdarı II. Mehmet (Fatih) in sonraki yüzyılda İstanbul fethinde yaptığı gibi, Korinthos Kıstağı'ndan gemilerini karadan kalaslar üstünde öbür yana aşırıp İnebahtı Körfezi'nde çarpıştı. Ünü ve başarıları her yöne yayıldı. Papa VI. Clemens'in tertip ettiği Haçlı donanması kıyı İzmir'ini ansızın ve büyük bir baskınla almayı başardıysa da Yukarı İzmir'i elinde tutan Umur Bey'in şiddetli ve sürekli taarruzları yüzünden kesin bir sonuç elde edemedi (1344-1345). Gazi Umur Bey, kıyı İzmir'ini, bütün gücü ile yüklenerek kuşattı. Ön saflarda kahramanca vuruştuğu bir sırada şehit düştü (1348).

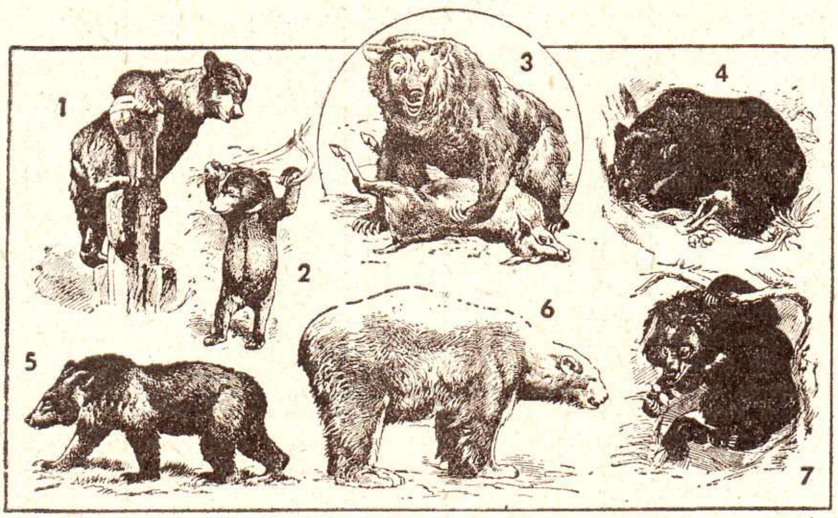
On sekiz yaşında başlıyarak yirmi bir yıl içinde yirmi altı savaş yapan, bütün hayatını savaş alanlarında geçiren Gazi Umur Bey'in şehit oluşu Aydınoğulları'nın mânevi kuvvetlerini sarstığı için, İzmir üzerine yapılan bu kurtarma teşebbüsünden sonuç alınamadı.

Gazi Umur Bey devrini bir «yükselme devri» saymak gerekir, çünkü denizaşırı fetihlerle elde edilen ganimetlerin getirdiği zenginlikle Aydınoğulları Beyliği ekonomi, fikir, askerlik ve siyaset alanlarında gelişmiştir. O sıralarda Batı ile olan ticaret münasebetleri artmış, Ayasuluğ'da basılan ve Gillati (Zilyati) denilen Hıristiyan tipindeki paralar iki tarafın alışverişini kolaylaştırmaya son derece yardım etmiştir. Denizcilik geleneğinin Osmanlılar'a geçen birtakım özellikleri Umur Bey zamanı ile ilgilidir.

Çökme Devri

Gazi Umur Bey'in İzmir uğrunda şehit düşmesi üzerine yerine ağabeyi Ayasuluğ emîri Hızır Bey geçti (1348). Fakat Hızır Bey, Umur Bey'in boşluğunu dolduracak bir kimse olmadığından Hıristiyanlara karşı daha çok dayanılamadı. Ağır şartlar taşıyan ve kapitülâsyon niteliğini gösteren bir antlaşma imzalandı (18 ağustos 1348). Bu antlaşma beyliğin gitgide kuvvetten düşmesine başlıca sebep oldu. Devlet merkezi, Hızır Bey'in eskiden beri emîri bulunduğu Ayasuluğ'a nakledildi. Kendisinden sonra başa geçen kardeşi Isa Bey de Ayasuluğ'da hüküm sürdü (1360-1390).

1389'da Kosova Savaşı'nda I. Murat'ın şe-

Çeşitli ayı tipleri: 1 — Boz ayı; 2 — Malaya ayısı; 3 — Grizzly ayısı; 4 — Kuzey ve Doğu Amerika'nın siyah ayısı; 5 — Japonya ayısı denen bir Himalaya ayısı; 6 — Beyaz ayı; 7 — Hindistan ve Seylan'da yaşıyan büyük dudaklı ayı.

hit düşmesi üzerine oğlu I. Bayezit, kardeşi Yakup'u öldürterek tahta geçince, Karamanlılar başta olmak üzere, Anadolu'da Osmanlılar'a karşı bir topluluğun kurulmaya başlandığı görüldü. Bu yüzden, Bayezit, Rumeli tarafını sağlama bağladıktan sonra, ilk iş olarak Anadolu yakasındaki tehlikeleri yok etmeye girişti. Bu arada, düşman tarafında bulunan Aydınoğulları üzerine de yürüdü. Alaşehir'i aldıktan sonra Aydınoğlu İsâ Bey'in mukavemeti ile karşılaşmadan, Aydıneli'ni de zaptetti (1390). İsâ Bey'e, Tire'de oturmak kaydiyle bazı yerlerin idaresi ve soyun vakıflarını kullanma serbestliği verilmekle beraber, hutbe, para ve tımarların beratını verme gibi hükümranlık hakları Bayezit'e geçti. Bayezit, bu sefer sırasında İsâ Bey'in kızı Hafsa Hatun ile evlenerek aradaki bağı kuvvetlendirdi, sonra Aydıneli'nin idaresini oğlu Süleyman Çelebi'ye bıraktı.

Osmanlılar tarafından her biri ayrı bir politika ile kazanılan Anadolu Beylikleri, Ankara Savaşı sonunda Yıldırım'ın esir düşmesi ve ordunun dağılması üzerine, Timur'un zekâsı ile yeniden canlandırıldı. Böylece Anadolu'nun siyasi birliği bozuldu. Bu arada Aydınoğulları da eski topraklarına sahip oldular. Osmanoğulları arasındaki saltanat kavgaları dolayısiyle, bir zaman serbestçe yaşadılar. II. Murat zamanında, son hükümdar Cüneyt Bey'in öldürülmesi ile (1425) Aydınoğulları soyunun hükümranlığı sona erdi, Aydıneli büsbütün Osmanlı ülkesine katıldı. Aydın Sancağı adı altında, Anadolu Beylerbeyliğine bağlandı.

Bibliyografya:

Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma (Dr. Himmet Akın, 1947).

AYDOS DAĞI

Kocaeli Yarımadası'nın batı bölümünde, Kartal'ın kuzey-doğusunda 537 m. yüksekliğinde bir dağdır, güney eteğinde Yakacık ve Soğanlı köyleri vardır.

Aydos Kalesi. — Osmanlı tarihçileri, Türkler'in Kocaeli'yi zaptettikleri sırada (1336) Aydos Dağı'nda bulunan ve Samandıra ile birlikte zaptolunan bir kaleden bahsederler. Fakat şimdi böyle bir kale yoktur. Aydos Dağı'nın kuzeyinde bulunan Keçikale yıkıntılarının bu kaleye ait olması ihtimali vardır. Kaleyi Abdurrahman Gazi almış ve adı bu kaleye bir efsaneyle bağlı kalmıştır (Bk. Abdurrahman Gazi).

AYI

Memelilerin etçiller takımından tabanlarına basarak yürüyenler grupuna dahil bir hayvandır. Gayet iri ve hantal görünüşlü vücudu kalın tüylerle kaplıdır. Boynu kısa, kafası yuvarlak, ağzı uzun, gözleri ufaktır. Bacakları kalın ve kuvvetlidir, yürürken tabanı üzerine basar. Ayağının altı çıplaktır. Her ayağında beşer parmak vardır. Vücudunun bir yanındaki iki ayağını birden kaldırarak yürür. İsterse çok hızlı koşar.

Ayılar kışın iki aydan altı aya kadar inlerine çekilir, kış uykusuna yatarlar. Hattâ bütün yıl bol besin bulabildikleri sıcak iklimlerde de kışı inlerinde geçirirler. Yalnız hayvanat bahçelerindeki ayılar kış uykusuna yatmazlar. Soğuklar yaklaştığı zaman ayı kışı geçirmek üzere kendine tenha bir köşe, rahat bir yer arar. Bazan bir ağaç kovuğuna girer veya kendisi toprağın içinde bir oyuk açar. Çukuruna girdikten sonra da vücudunu yaprak, ot ve tozla örter, yalnız nefes almak için küçük bir delik bırakır. Kışlama zamanında ayı tamamiyle uyku halinde değildir; yalnız, yemez, içmez, uyuşuk bir şekilde kalır.

Yavrular kışın ana ayı kışlama halindeyken dünyaya gelir. Ayı çok kere iki, bazan da üç vavru doğurur. Bunlar analarının büyüklüğü yanında çok küçük kalır, üstelik vücutları tüysüzdür.

Ayı her ne kadar etçil (et yiyen) hayvanlardan sayılırsa da meyva, kök, ot, bu arada kurtçuk, böcek, kurbağa, yılan, balık, kuş gibi şeyleri, genel olarak, taze olmak şartiyle, eline ne geçerse yer. Hattâ pençeleriyle otları yolarak toprakları eşeler, karınca yuvalarını bozarak karınca yer. Ayılar karınca yemesini, onlardan çıkan bir asitten dolayı çok severler. Kovuklardaki balları yemekten de çok hoşlanırlar. Leşe el sürmezler.

Ayı kendi halinde çekingen bir hayvandır. Çoklukla soğuk memleketlerdeki dağlarda, ormanlarda yaşar. Beyaz ayı ve Amerika'daki Kayalık Dağlar'da yaşıyan bir cins ayı istisna edilirse, ayılar çoklukla insana saldırmazlar. Ayı daha çok postu, yağı için avlanır. Bazı memleketlerde eti de yenirse de pek makbul sayılmaz.

Ayı kendi halinde, temkinli bir hayvan olmasına rağmen ayı avı en tehlikeli avlardandır. Ayı yaralanır da ölmezse hızla koşar, avcıya yaklaşır, arka ayaklarının üzerine kalkıp ön ayaklariyle saldırır, bir tokatta avcıyı perişan edebilir. Birçok memleketlerde ayıları yavru iken yakalayıp ona türlü marifetler öğretirler.

Ayı Çeşitleri

Ayının birçok çeşitleri vardır. En çok raslananları şunlardır:

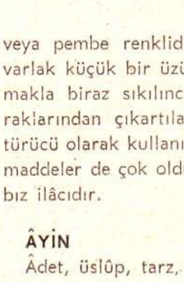
Boz ayı. — Memleketimiz ormanlarında, Sibirya'da, Kamçatka'da, Balkanlar'da, Rusya'da, Afrika'da Atlas Dağları'nda, Amerika'da da Alaska'da yaşar. Ayıcıların oynattıkları ayılar bu cinsten olanlardır.

Himalaya ayısı. — İran'dan Japonya'ya kadar uzıyan memleketlerin ormanlarında yaşar. Pek uzaktan koku alır, en hafif bir ses hissetse hemen uzaklaşır. Bu bakımdan, avı kolay değildir.

Beyaz ayı. — Kuzey memleketlerinin buzlarla kaplı kıyılarında ve bu bölgedeki adalarda yaşar. Postunun rengi o kadar beyazdır ki uzaktan kolay kolay ayırdedilemez. Derisinin altında gayet kalın bir yağ tabakası vardır. Çok iyi yüzer. Yalnız dişisi ine çekilir. Yavrularını küçük yaşta suya sokar, kendi kuyruğundan tutturarak yüzme öğretir. Erkeği de pek aç kalırsa insana saldırır. Genel olarak balıklarla ve foklarla geçinir. Boyları 2,5 m. kadardır.

AYIBALIĞI (Bk. FOK).

AYIÜZÜMÜ

Ayıüzümü

İkiçeneklilerin fundagiller familyasından küçük taneler şeklinde yemiş veren tüylü bir bitkidir. Kuzey Yarımküresi'nde 18 kadar türü vardır. Daha çok çam ormanları arasında raslanır. Küçük bir ağaççıktır, yaprakları kışın dökülmez. Çiçekleri beyaz veya pembe renklidir. Meyvası kırmızı yuvarlak küçük bir üzüm tanesine benzer, parmakla biraz sıkılınca un gibi dağılır. Yapraklarından çıkartılan bir madde idrar söktürücü olarak kullanılır. Ayrıca, içinde tanenli maddeler de çok olduğundan kuvvetli bir kabız ilâcıdır.

ÂYİN

Âdet, üslûp, tarz, kanun ve töre anlamlarına gelen Farsça bir sözdür. Tarikatlarda, ilk zamanlarda neşe vakit'lerinde, son zamanlar-

da belli günlerle kutlu gecelerde tekkelerde yapılan törenlere denirdi (Bk. Mevlevî Âyini).

AYLAR

Bir yılın bölündüğü on iki parçadan her birine «ay» denir.

Dünya, Güneş'in çevresindeki bir dolanımını 365 gün, 5 saat, 4 dakikada tamamladığı için yıl 365 gün kabul edilince geriye çeyrek güne yakın bir zaman kalır. Bu artan zaman dört yılda bir gün ettiğine göre, her dört yılda bir, yıl 366 gün hesaplanır, buna «artık yıl» denir (Bk. Yıl).

Ayları hesap ederken de 365 günlük adi yıl on ikiye bölünmüştür. Yalnız, bu da tam sayı vermez, 30,5'a yakın bir sayı çıkar. Bunun için aylar 28 gün ile 31 gün arasında tam parçalara bölünmüştür. Artık yıllarda da, fazla olan 1 gün şubata eklenir, o yıl şubat 29 gün hesaplanır (Bk. Takvim).

Ayların Adları ve Uzunlukları

Bugün kullandığımız ay adlarından çoğunun Milât'tan binlerce yıl öncesine kadar uzanan tarihleri vardır. Eylül, şubat, nisan gibi adların M. Ö. üçüncü bin yıllarında Babilliler ve Asurlular, daha sonra da İbranîler tarafından kullanıldığı tesbit edilmiştir.

I — Ocak (eskiden: Kânunusânî, ikinci kânun): Yılın ilk ayıdır. 31 gün sürer. Süryanîlerin ay adları arasında «kânun» sözüne raslanmaktadır. M. Ö. 1000 yıllarında Orta Fırat bölgesinde ve Babilonya'nın hemen kuzeyindeki Khana Krallığı'nda, ay adları arasında «soba» anlamına gelen «kinunu» kullanılıyordu. Kelime sonradan «kânun» olmuştur. Süryanilerin ay adları arasında ise bu kelime kânûn, knêm, kânûnhray veya hrâyâ şeklinde görülür. Araplar bu ay adlarını «kânûn el-evvel», (ilk kânun) «kânûn el-âhir» (son kânun) şeklinde kullanırlar, birincisiyle «aralık», ikincisiyle «ocak» ayını ifade ederlerdi. Bu ay adları bizde de «kânunuevvel» veya «birincikânun», «kânunusânî» veya «ikincikânun» şeklinde kullanılmış, sonradan 28 XII 1944'te çıkarılan bir kanunla «kânun» sözünün Arapça «ocak» anlamına da geldiği göz önünde tutularak, yılın ilk ayına «ocak», son ayına da, ikincikânun yerine, «aralık» denilmiştir.

II — Şubat: Yılın ikinci ayıdır. Adi yıllarda 28, artık yıllarda 29 gün sürer. M. Ö. 2300-2150 yıllarında kullanılan Babilonya takviminde ayın adına «şubat» olarak raslanmaktadır. M. Ö. 1000 yıllarındaki Asur takviminde bu ay «karrate» diye geçer. Uzun bir gelişmenin mahsulü olan İbranî takviminde de şubat ayı «Şevat» diye anılır.

III — Mart: Yılın üçüncü ayıdır. 31 gün sürer. Eski Babilonya takviminde «addaru» diye geçen mart, M. Ö. 1000 yıllarında kullanılan Asur takviminde «marte», «tenmarte» şeklinde görülür. Eski Roma takviminde yılın birinci ayı olan mart, İulius Caesar zamanında yılın üçüncü ayı olarak kabul edilmiştir. Romalılar bu ayın adını da mitoloji tanrılarından Mars'tan ötürü vermişlerdir. O zamana kadar Romalılar'ın takviminde 10 ay bulunuyordu. İki ay daha (aralık, ocak) eklenerek yılın ayları 12 ye çıkarılınca mart haliyle üçüncü ay olmuştur.

IV — Nisan: Yılın dördüncü ayıdır. 30 gün sürer. M. Ö. üçüncü bin yılında Babilliler doğrudan doğruya «nisan» olarak kullanıldığı gibi, Süryanice'de de bu aya «nisan» denmekteydi. İbranî takviminde de bu ay «nissan» diye bilinegelmiştir. Babilliler'in kullandığı «nisan», yahut «nisannu» «kurban» anlamına gelirdi.

V — Mayıs: Yılın beşinci ayıdır. 31 gün sürer. Bu ayın adı bazı kaynaklara göre Lâtince «majus» tan gelir. Bazı kaynaklar da bu adın Romalılar'ın Bahar ve Gelişme, Büyüme Tanrısı Maia'dan ötürü verildiğini ileri sürerler. Başka bir iddia da, mayısın Lâtince «majores» (yaşlı erkekler) sözünden kısaltıldığıdır. Buna göre, mayıs yaşlı erkeklerin ayıydı. Aynı şekilde haziran da «İuniores» (gençler) e mahsus bir aydı.

VI — Haziran: Yılın altıncı ayıdır. 30 gün sürer. Asurlular bu aya «kuzzali», İbranîler «sivan» derlerdi.

VII — Temmuz: Yılın yedinci ayıdır. 31 gün sürer. Temmuz, M. Ö. üçüncü bin yılda Babilliler'in takviminde «Du'uzu» olarak geçer. İbranî takviminde de bu ayın adı «tammuz» dur. Bu ad İran ve Arap takvimlerinde de kullanılmıştır.

VIII — Ağustos: Yılın sekizinci ayıdır. 31 gün sürer. Babilliler takviminde «abu», İbranî takviminde «av» olarak geçer. Eski Roma takviminde yılın altıncı ayı olduğu için «Sextilis» diye bilinirdi. Sonradan İmparator Augustus zaferlerinden çoğunu bu ayda kazandığı için onun adına izafeten Augustus denildi.

IX — Eylûl: Yılın dokuzuncu ayıdır. 30 gün sürer. Eylûl de Süryaniceden gelmiştir. Babil takviminde «ululu», «elul» şeklinde geçer. İbranî takviminde de bu ayın adı «ellul» dur.

X — Ekim: Yılın onuncu ayıdır. 31 gün sürer. Babil takviminde taşritum» diye anılan bu ay İbrani takviminde «tişri» diye geçer ve yılın ilk ayı kabul edilirdi. Bizde eskiden kânunlar gibi «birinciteşrin», «ikinciteşrin» olarak kullanılan bu ay adları 28 XII 1944'te çıkan bir kanunla «ekim» ve «kasım» olarak değiştirilmiştir.

XI — Kasım: Yılın on birinci ayıdır. 30 gün sürer. Eskiden «teşrinisânî», «ikinciteşrin» denilen bu ay adı da «kânun» lu ay adlariyle birlikte, 1944'te değiştirilmiştir.

XII — Aralık: Yılın son ayıdır. 31 gün sürer. Eskiden «İkincikânun», «kânunusânî» diye bilinirdi. 1944'te diğer üç ayın adiyle birlikte değiştirilmiştir.

Astronomi Ayları

Güneş yılının on ikiye bölünmesiyle hesaplanan ayların dışında, başlıca beş çeşit ay ölçüsü vardır. Bunlara «astronomi ayları» denir ve Ay'ın durumuna göre hesaplanır:

1 — Anomalistik ay: Ay'ın Dünya'ya en yakın bulunduğu noktaya gelişi arasındaki zamana denir. Bu, 27 gün, 13 saat, 18 dakika, 33,1 saniye tutar.

2 — Yıldızıl ay (Sideral ay): Ay'ın dönüşü durağan (sabit) bir yıldız esas tutularak hesaplanırsa o zaman bir ay 27 gün, 7 saat, 43 dakika, 11,5 saniye tutar.

3 — Kavuşum ay (Sinodal ay): Ay'ın Dünya'dan iki görünüşü arasında geçen zamana denir. 29 gün, 12 saat 44 dakika, 2 8 saniyedir. Buna «Arabi ay» da denir (Bk. Arabi aylar).

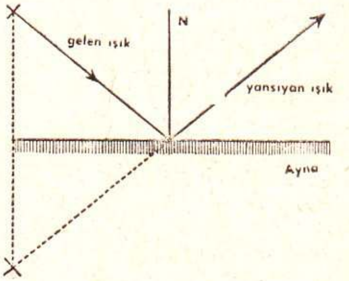
4— Dönencel ay (Drakonit ay): Ay'ın bir düğüm noktasından aynı düğüm noktasına gelmesi arasında geçen zamandır. (Ay yörüngesinin, Dünya'nın güneş çevresindeki yörüngesini kestiği noktalara «düğüm noktası» denir.) Dönencel ay 27 gün, 5 saat 5 dakika, 36 saniye tutar.

5 — Tropik ay: Yıldızıl aydan 7 saniye daha kısadır. 27 gün, 7 saat, 43 dakika, 4,5 saniye sürer.

AYNA

İlk insanlar kendilerini görebilmek için göllerin ve durgun su birikintilerinin yüzeylerine bakarlardı. Böylece, parlak ve pürüzsüz cisimlerin ışığı yansıttığını öğrendiler. Daha sonraları Mısırlılar, İbraniler, Eski Yunanlılar ve Romalılar maden levhalarının yüzlerini cilâlıyarak madenî aynalar yaptılar. İlkçağ'da Etrüskler'in, İskitler'in tunçtan aynaları, Romalılar'ın da gümüş aynaları vardı. Eski Yunan matematikçisi Arkhimides M. Ö. 212 yılında Sirakusa'nın işgali sırasında birtakım içbükey aynalar kullananarak limandaki Roma donanmasını yakmayı başarmıştı (Bk. Arkhimides). Böylece, içbükey aynaların ışığı bir noktaya topladığı da öğrenilmiş oldu.

XIV. yüzyılın başında Venedik'te ilk defa cam aynalar yapıldı. Bu cam aynaların arkaları madenî bir örtüyle kaplanmıştı. Eski zamanlarda aynaların arkasına sürülen bu sır maddesi bir civa kalay amalgamıydı. Bugün yapılan aynalarda ise kimyasal olarak çökertilmiş ince gümüş tabakası sırı kullanılır. Bu gümüş tabakası vernikten bir örtü ile korunur.

Bir noktanın aynadan görünüşü

Fizikte Ayna

Fizikte, üzerine düşen ışınları yansıtabilen cilâlı yüzeylere, genel olarak, «ayna» adı verilir. Bu aynalar ikiye ayrılır: 1 — Düzlem aynalar; 2 — Küresel aynalar.

1 — Düzlem aynalar: Bir yüzü parlak, arkası sırlı düz aynalardır. Bir ışık cilâlı bir yüze çarpınca şu iki kanuna uyarak yansır:

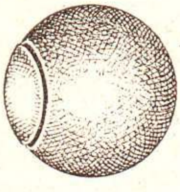
I — a) Gelen ışın, b) gelme noktasındaki normal, c) yansıyan ışın aynı düzlem içinde bulunur.

II — Gelme açısı (gelen ışının normalle yıptığı açı), yansıma açısına (yansıyan ışı-

nın normalle yaptığı açıya) eşittir.

Düzlem aynalarda görüntüler şu özellikleri taşır: Görüntüler zahirîdir. Gerçekte var olmadıkları için bir ekran üzerine alınamazlar. Cisimle görüntüsü bakışıktır. İkisi de aynadan aynı uzaklıktadır. Görüntü ile cisim aynı boyuttadır ve birbirinin tersi değildır. Yalnız, üstüste getirilemezler. Avuç içleri birbirine bakan sağ ve sol el gibidirler.

İki düzlem ayna karşılıklı yerleştirilir, bunun ortasına da bır cisim konulursa teorik olarak sonsuz sayıda görüntü elde edilir, çünkü görüntüler aynalarda birbirine vurarak çoğalır.

Küresel aynalar: Camdan bir küreden kesip kaldırılan bir kapak biçimindedir.

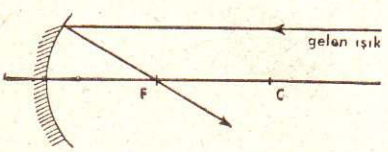
2 — Küresel aynalar: Camdan bir kürenin üzerinden daire şeklinde bir kapak kaldırdığımızı farzedelim. Bu küre kapağının dış yüzü sırlanırsa elde edilen aynaya «içbükey ayna», iç yüzü sırlanırsa «dışbükey ayna» denir.

Bu kapağın alındığı cam kürenin merkezinden gelip kürenin yüzeyinden geçen bir doğru o aynanın «eksen» idir. Kürenin merkeziyle ayna arasındaki mesafenin tam yarısı olan nokta da aynanın «odak» noktasıdır.

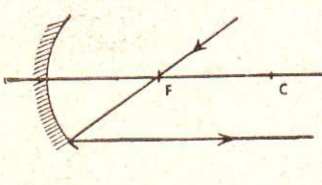
A — İçbükey aynalar: Eksene paralel olarak ışınlar yansıdıktan sonra aynanın odak noktasından geçerler. Odak noktasından geçerek yansıyan ışın eksene paralel olarak gider. Aynanın merkezinden geçen ışın ise yansıdıktan sonra gene aynı doğrultuda geriye döner.

Bu çeşit aynalarda cisim sonsuz ile odak noktası arasında bulunursa, görüntü odak noktası ile merkez noktasında meydana gelir. Bu görüntü hakikidir, terstir ve cisimden küçüktür.

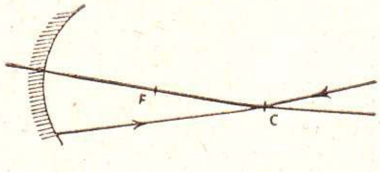
Cisim merkez noktasına gelince görüntü de eğrilik merkezine gelir. Hakikidir, terstir ve cisimle aynı büyüklüktedir. Cisim merkez noktası ile odak noktası arasında ise görüntüsü hakiki, ters ve cisimden daha büyük olur. Cisim ayna ile odak noktası arasına girerse görüntü, aynanın arkasında meydana gelir. Zahiridir, doğrudur ve cisimden

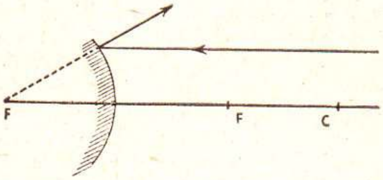
İçbükey aynalarda ışık eksene paralel gelirse, odak noktasından geçerek yansır.

Işık odak noktasından geçerek gelirse eksene paralel olarak yansır.

Işık merkez noktasından geçerek gelirse, gene merkez noktasından geçerek yansır.

Dışbükey aynalarda eksene paralel olarak gelen ışık, odak noktası uzantısı yönünde yansır.

daha büyüktür. Bu sebepten ötürü bu çeşit aynalara cismi büyüttükleri için, «dev aynası» adı verilir.

İçbükey aynaların odak noktasına ışıklı bir cisim konulursa bu ışınlar eksene paralel olarak yansırlar. Bu bakımdan da içbükey aynalar ışığı paralel olarak çok uzaklara göndermek için projektörlerde kullanılır.

B — Dışbükey aynalar: Bu çeşit aynalar optikte daha az kullanılır. Dışbükey bir aynanın önünde duran bir cismin görüntüsü aynanın içinde meydana geldiğinden hakiki değildir. Bu aynalar yalnız zahirî ve cisimden küçük görüntüler verirler. Fakat düzlem aynalardan çok daha geniş bir alanı gösterirler. Bu bakımdan otobüslerde ve otomobil gibi benzeri yerlerde geriyi gösteren aynalar bu çeşit aynalardır.

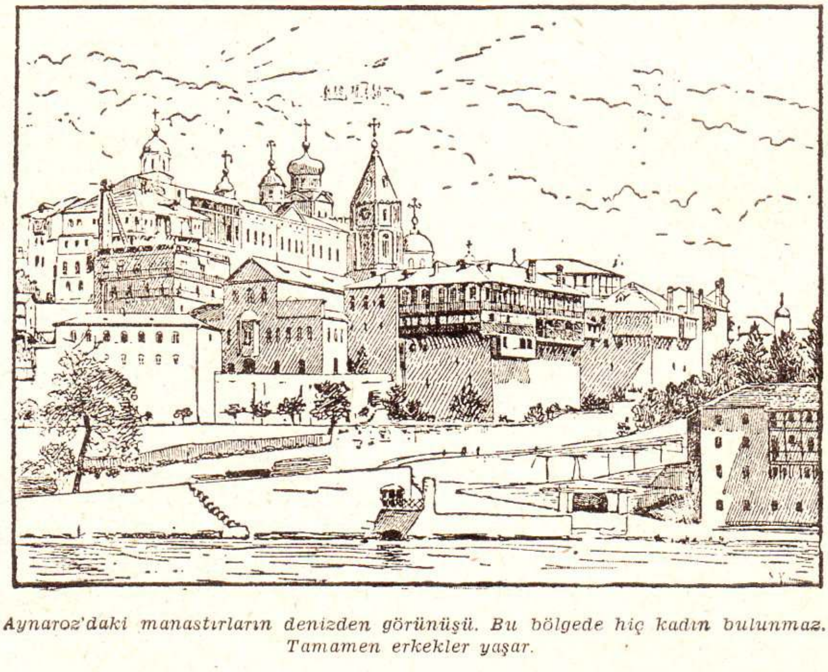
AYNAROZ

Yunanistan'da Selânik'in güney-doğusunda, Kalkidikya (Halkidikya) Yarımadası'nın güney-doğuya doğru uzanan üç dilinden en doğudakidir. Buradaki dağa da aynı ad verilir. Uzunluğu 50, genişliği ortalama 10 km., yüzölçümü 314 km. kare olan bu bölgenin bütün nüfusu erkektir.

Aynaroz'da muhtar bir Rum Ortodoks Cumhuriyeti vardır. Bu bölgede, münzevi ve çile çekmeye gelen papazların yeri olarak 968 yılında Athanasios tarafından büyük Lavra Manastırı kurulmuştu. Aynaroz XI. yüzyılda genişlemeye başlamıştır. Bizans, Osmanlı ve Yunanistan yönetiminde egemenliğini büyük ölçüde korumuştur. Yunan papazlarından başka Rus, Bulgar ve Romen papazları da bulunur. Aynaroz'un merkezi olan Karyes çevresinde 20 kadar büyük manastır vardır. Bunlar eski çağların korsanlarına karşı tahkimlenmiş yapılardır. Ayrıca, daha küçük olarak birçok çile yerleri de vardır. Papazlar, ufak çapta tarımla, birtakım sanatlarla uğraşırlar, bu arada, dinî konular üzerinde kabartmalar yaparlar, pazar ve panayırlarda bunları satarlar. Buraya her yıl binlerce ziyaretçi gelir, aylarca manastırlarda kalırlar. Aynaroz'a kadın girmesi yasaktır.

Tarihte Aynaroz

I. Murat devrinde 1374'te Türkler tarafından zaptedilen Aynaroz, özelliğinden ötürü Bostancıbaşılara bağlandı. Bostancı hasekilerinden biri, Aynaroz Subayı adı ile buraya memur edilmek suretiyle yarımadanın devlet adına yönetimi sağlandı. XIX. yüzyılın başlarında Selânik eyaletinin bir sancağı sayılan Aynaroz, 1864 vilâyet teşkilâtında il merkezine bağlı bir ilçe haline getirildi. 1866'da kabul edilen özel bir tüzük uyarınca, hükümet işlerinin, kaymakamın başkanlığında, manastırların her yıl değiştirilen birer vekilinden meydana gelen «lonca» denilen bir kurul tarafından yürütülmesi yolu tutuldu. Aynaroz 1912 Balkan Savaşı'nda Osmanlı egemenliğinden çıkıncaya kadar bu şekilde yönetildi.

Aynaroz'daki manastırların denizden görünüşü. Bu bölgede hiç kadın bulunmaz. Tamamen erkekler yaşar.

M. Ali Aynî

AYNÎ, Mehmet Ali (1869 - 1945)

Tanınmış Türk ilim adamlarındandır. Manastır'a bağlı Serfiçe kasabasında doğdu. Necip Sipahi adlı bir zatın oğuludur. Aynioğulları diye bilinen soyu vaktiyle Konya'dan göçmüş, Mora'ya yerleşmiştir. Önceleri Serfiçe ve Selânik'te başladığı öğrenimine daha sonraları Soğukçeşme ve Gülhane Rüştiyelerinde devam etti. 1888'de Mülkiye Mektebi'ni bitirerek, Edirne İdadisi öğretmenliğine gönderildi. Bundan sonra Dedeağaç, Halep ve Diyarbakır İdadî ve Maarif Müdürlüklerinde, Kosova ve Kastamonu Mektupçuluklarında, Karesi ve Lâzkiye Mutasarrıflıklarında, Harput ve Trabzon Valiliklerinde ve İstanbul Dok Şirketi, Fenerler İdaresi Müşavirliğinde bulundu. 1914'te İstanbul Darülfünunu Felsefe müderrisi olarak Üniversite öğretim üyeleri arasına giren Mehmet Ali Aynî, bundan sonra Tasavvuf tarihi, Harbiye ve Harb Akademisinde de siyasî tarih okuttu, 1926'da Amerika'da Milletlerarası Felsefe Kongresi'nde, 1930'da da İngiltere'deki kongrede Türk delegesi olarak bulundu.

Otuzbeş kadar eserinin başlıcaları: «Gazalî», «İlim ve Felsefe», «Farabî», «Hacı Bayramı Veli», «İsmail Hakkı» (Fransızca), «Demokrasi Nedir?», «Tasavvuf Tarihi», «Ruhiyat Dersleri», «İbni Arabî» (Türkçesi ve Fransızcası), «Tarih-i Edebî-i Âlem» (Fransızcadan), «Örfiyat-ı Siyasiye ve Ahlâkiye», «Milliyetçilik» (1943).

AYNULAR

Doğu Asya'nın en eski kavimlerinden biridir. Tip ve kültür bakımından Japonlardan ayrılırlar. Avcılık ve balıkçılık yaparak geçinirler. Japonlar tarafından sürülmüş olduklarından, bugün için sadece Hakkaido, Sahalin adalarının en işe yaramaz topraklarında az miktarda kalmışlardır. Sayıları 17.000 kadardır. Hangi ırktan oldukları halen kesin olarak tesbit edilememiştir. Güçlü kuvvetli, orta ve kısa boylu, esmer tenli insanlardır. Yapılışları Sarı ırktan çok Beyaz ırktan geldiklerine işaret sayılabilir. İyi kalbli, onurlu, dinlerine çok büyük bir taassupla bağlı kimselerdir. Ayı yavrularını yakalar, besler ve üç yaşını bitirdikleri zaman törenle kurban ederler. Bugün daha çok Japonların yanında uşak, işçi ve kayıkçı olarak çalışmakta, çok ender olarak kendi başlarına çiftçilik veya balıkçılık yapmaktadırlar. Aynular kültür ve millî birlik bakımından yavaş yavaş sönmektedirler.

Aynular direkler üzerine yapılan evlerinin önünde

AYRI TAÇYAPRAKLILAR

Bitkilerin sınıflandırılmasında bir takımın adıdır. Ayrı taçyapraklılar kapalı tohumlular alt şubesinde, ikiçenekliler sınıfının bir takımıdır. Bu takımın familyaları içinde turpgiller, maydanozgiller, gülgiller, turunçgiller, baklagiller, ketengiller, ebegümecigiller, gelincikgiller vs. gibi belli başlı familyalar bulunur. Bu takımdaki bitkilerin taçyaprakları birbirine bitişik olmayıp yan yanadır.

AYRIKOTU

Ayrıkotu

Birçeneklilerin buğdaygiller familyasından yabani bir bitkidir. Ayrıkkökü denilen kökü doktorlukta idrar söktürücü olarak kullanılır. Otlar arasında kendi kendine yetişen bu bitkiyi ot yiyen hayvanlar çok severler. Yatık gövdeli olan bu bitki, toprakaltı gövdeleri bol kök saldığı için, kısa zamanda bütün tarlayı sarıverir. Bu bakımdan tarlalar için zararlı yabani bir ottur. Yem bitkisi olarak Kuzey Amerika'nın güney bölgelerinde geniş tarlalar halinde yetiştirilir. Bundan başka deniz kıyılarında hareket eden kum yığınlarının önünü almak için de bu gibi bölgelere ayrıkotu ekilir.

AYSBERG (Bk. BUZDAĞI)

AYVA

Ayrı taçraprakli ikiçeneklilerin gülgiller familyasından bir bitkidir. Eğri büğrü, dalları boğumlu, orta boylu bir ağaçtır. Yaprakları kalb biçiminde, kenarları düz, bir yanı tüylüdür. Çiçekleri iri, pembemsi beyazdır. Çekirdekleri kaypak bir maddeyle örtülüdür. Ayva olgunlaşınca parlak sarı bir renk alır. Üzeri havlı olup güzel kokuludur. Soğuğa ve dona karşı dayanıklıdır. Daha çok çelik ve daldırma ile üretilir. Taze olarak yenildiği gibi komposto, reçel vs. şeklinde de kullanılır. Yaprakları kaynatılarak ishale karşı ilâç olarak içilir. Ekmek ayvası, şeker ayvası, Gördes ayvası, misket ayvası, ayıboğan, limon ayvası, altın ayvası, tavşanbaşı ayvası vs. gibi birçok çeşitleri vardır.

AYVACIK

Marmara bölgesinde Çanakkale iline bağlı ilçelerdendir. İlçe topraklarını, doğuda Balıkesir'in Edremit ilçesi, batıda Ege Denizi, kuzeyde Bayramiç ve Ezine ilçeleri, güneyde Edremit Körfezi çevirir. 65 köyü vardır.

Yüzölçümü: 796 km. kare

Nüfusu: 24.554

Ayvacık ilçesi toprakları, Edremit Körfezi'nin kuzey kıyılarından içerilere kadar uzanır. Dağlar, içerilerden kıyılara doğru gelir, denizle birleşir. Bu dağların güneye bakan yamaçları tatlı bir meyille alçalır. İlçe topraklarında doğudan batıya doğru akmakta olan Tuzla Deresi'nin çevresindeki düzlükler tarla tarımına elverişlidir.

İlçe merkezi Ayvacık 2.000 nüfuslu bir kasabadır. Biga Yarımadası'nın güney-batı ucundaki Baba Burnu'nun doğusundadır. Ege Denizi kıyısından 10 - 15 kilometre uzaklıktaki tepelerin kuzey-batısında kurulmuştur. Denizden yüksekliği 245-270 metre arasında değişir. Ayvacık'la Çanakkale arasında 6 No. lı Devlet şosesi uzanır.

AYVALIK

Batı Anadolu'da, Ege Denizi kıyısında, Balıkesir iline bağlı bir ilçedir. Toprakları, doğuda Burhaniye ilçesi, batıda Ege Denizi, kuzeyde Edremit Körfezi, güneyde İzmir'in Dikili ilçesiyle çevrilidir. 19 köyü vardır.

Yüzölçümü: 319 km. kare

Nüfusu: 28.237

Ayvalık'ın toplu görünüşü

Ayvalık ilçesi toprakları içinde kalan dağlar, genel olarak denize dik inerler. Bundan dolayı kıyılar girintili çıkıntılıdır. Bu kıyılar boyunca burunlar, kuytu koylar meydana gelir. İlçenin Ege Denizi'ndeki kıyılarının uzunluğu 34 km. dir. Kıyılardan geriye doğru, dağların arasında yer yer geniş, düz alanlar, ovacıklar bulunur. İlçe topraklarının % 30'u zeytinliktir. Düzlüklerde tütün ve tahıl ekilirse de ilçenin belli başlı zenginliği zeytinciliktir.

Ayvalık'ın iklimi, Akdeniz iklimidir. Yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Bol yağmur yağar, kar hemen hemen hiç düşmez. Kışın, gölgede ısı +2 - 12 arasında değişir. Yazın ise +28 - 34 arasındadır. İlçenin ulaştırması, deniz yolu ile sağlanmakla beraber Çanakkale - İzmir arasındaki 6 No. lı Devlet şosesi de ilçe toprakları içinden geçer.

Ayvalık Kasabası

İlçe merkezi Ayvalık 16.000 nüfuslu bir kasabadır. Kendi adını alan, kuytu ve oldukça sığ bir körfezin gerisinde kurulmuştur. Kasaba Midilli Boğazı'nın başladığı dar noktadadır. Körfezin içindeki Yund Adaları'nın en büyüğü olan Alibey Adası kasabanın karşısına düşer, dar bir boğazla ayrılır. Bu boğaza Dolap Boğazı adı verilir.

Ayvalık bilhassa çamlık manzarası ve güzel evleriyle şirin bir kasabadır. Su ve elektrik tesisleri vardır. Fabrika bakımından çok zengindir. Zeytinyağı, sabun, prina, gliserin, nebati makina yağı, neft ve reçine fabrikaları kasabayı zenginleştirir. Ayvalık zeytinyağı ve sabunları yurdun her yanına ve bazı yabancı memleketlere ihraç edilir.

Tarihte Ayvalık

Ayvalık çevresinin çok eski bir tarihi vardır. Bu bölgeye ilk yerleşenlerin Hititler (Etiler), sonra da sırasiyle Frikler ve Lidyalılar olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra Yunan Adaları'na göç eden milletler, bilhassa, Ayvalık Körfezi'nde bulunan Yund Adaları'nda küçük koloniler kurmuşlardır.

Bugünkü Ayvalık kasabasının kurulması 1430 - 1440 yıllarına raslar. Kasaba o zaman limana hâkim bir tepe üzerindeydi Bizans'ı sıkıştıran Osmanlı Türkleri Cunda (Alibey) Adası'nda bir deniz üssü kurmuşlardı. Türk denizcileri kasabanın bulunduğu sırtta yerleştiler.

Daha sonra, Ayvalık'a Rumlar da yerleşmeye başladılar. O kadar ki, kısa zamanda sayıca Türkleri geçtiler. Zeytinyağı, sabun yapımı, şarapçılık ve dericilik sayesinde çok zenginleştiler. Açtıkları okullarda Ayvalık'ı çevre Rumlarının kültür merkezi haline getirdiler. Aralarında gizli dernekler kurdular, gizli gizli çalıştılar. III. Mustafa zamanında, Çeşme'de Ruslarla girişilen savaşta gemisi batan Cezayirli Hasan Paşa, kara yolu ile İstanbul'a dönerken, Ayvalık'ta, Rumların başı Papaz Ikomos'un evinde misafir kaldı. Bir süre sonra, Hasan Paşa sadrazam olunca, papaz bu tanışmadan faydalandı, Hasan Paşa'dan Ayvalık'ın bağımsızlığını tanıyan, burada Türklerin yerleşmemesini kabul eden bir ferman aldı.

Bunun üzerine iyice azan Rumlarla Türkler arasında silâhlı çarpışmalar oldu. Hükümet, kuvvet göndererek silâhların teslimini istedi. Fakat Rumlar şiddetle karşı koydular. Kasabayı yakıp yıkarak adalara kaçtılar. Meşrutiyetten sonra da, Ayvalık'ta, Türkler aleyhinde siyasi çalışmalar yeniden alevlendi. Balkan Savaşı (1912 - 1913), Birinci Dünya Savaşı (1914 - 1918) sıralarında Rumlar daha da ileri gittiler. Kurtuluş Savaşı sırasında, İzmir'i işgal eden Yunan kuvvetleri, 29 mayıs 1919'da Ayvalık'ı da aldılar. Burada bulunan 172. Piyade Alayı komutanı Yarbay Ali Bey (Ali Çetinkaya) İstanbul hükümetinin emrine baş eğmedi. Halktan da topladığı gönüllülerle, Millî Mücadelenin Ayvalık Cephesi'ni kurdu, çete harbine girişti.

Ayvalık üç buçuk yıl düşman işgalinde kaldı, 15 eylül 1922'de kurtarıldı. Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Mübadele Antlaşması gereğince Ayvalık'taki Rumlar gönderildi, Midilli ve Girit'ten gelen Türkler yerleştirildi. Şehir yeniden onarılmaya başlandı.

Bibliyografya:

Ayvalık İktisadi Coğrafyası. (Doğan Aka, 1944) Ayvalık Tarihi (Hıfzı Erim, 1949).

AYVAZ

Köroğlu hikâyelerinin hepsinde raslanan bir kahramandır. Köroğlu, bu delikanlının yiğitliğini işiterek Çamlıbel'e getirmiştir. Köroğlu hikâyelerinin hepsinde, Ayvaz, onun beylerinden, savaş arkadaşlarından, keleşlerinden biri olarak geçer. Çok defa Köroğlu'na kâtiplik ve yaverlik ödevlerinde görülür. Bazı söylentilerde Köroğlu'nun evlâdı, Özbek söylentisinde ise veliahd rolündedir.

Anadolu söylentisi olan Köroğlu hikâyelerinde Ayvaz Üsküdarlıdır. Anadolu dışı anlatmalarda ise onu başka memleketlere mal ederler. Ayvaz'ın Üsküdarlı olduğunu kabul eden söylentiler oldukça yaygındır.

Köroğlu hikâyelerinde Türkmen kabîlelerinden birçoğunun adı geçer. Hikâyelerdeki maceralardan pek çoğunun Türkmenlerle ilgisi vardır. XVIII. yüzyıl başlarına ait bir belgede «Üsküdar Türkmeni» adı ile bir aşirete raslanmaktadır. Dolayısiyle, Ayvaz'ın Üsküdar'lı Türkmen aşiretinden bir delikanlı olması ihtimali vardır (Bk. Köroğlu).

AZAK DENİZİ

Karadeniz'in kuzeyinde, Rusya'nın güneyinde büyük bir iç denizdir. Kerç yahut Yenikale Boğazı ile Karadeniz'e bağlıdır. Güney-batıda Kırım Yarımadası vardır. Yüzölçümü 42.000 km. karedir.

Karadeniz'in bir körfezi gibi olan Azak Denizi son derece sığdır. On binlerce kilometre karelik yüzölçümüne karşı derinliği, en derin yerinde 13 metreyi geçmez. Kıyılar büsbütün sığ olduğundan kıyı çizgisi sık sık yer değiştirir. Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlıyan Kerç Boğazı'nın genişliği 6-8 km. kadardır.

Azak Denizi'ne akan nehir ve dereler burasının tuzluluk oranını çok düşürmüştür. % 1 kadar olan tuzluluk oranı yüzünden deniz çabuk donar, kasım sonlarından nisan ortalarına kadar buzlar altında kalır. Azak Denizi'ne akan en önemli nehir Don'dur. Bunun dışında Azak'a dökülen başlıca nehir Krinka, Kalka (Kalmius), Molaoçnaya, Mius ve Kuban'dır.

Azak Denizi

Azak Denizi'nin güney-batıdan kuzey-doğuya olan uzunluğu 370 km., en geniş yeri ise 170 km. dir. En önemli limanı Rostov'dur.

Azak Denizi balığının bolluğu ile tanınmıştır. Bilhassa mersin .balığı pek boldur. Kışın bile buzlar kırılarak balık avlanır.

Azak şehri ve kalesi. — Azak Denizi kıyısındaki Azak şehri Miletliler tarafından kurulmuştur. Bu şehir Azak Denizi'nin tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Azak Kalesi XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin bir sınır kalesi olarak tahkim edilmiştir. Kale Osmanlılar'ın elinde kaldığı müddetçe Don Kazakları'nın ve Rusların denize çıkmak için yaptıkları teşebbüsleri önlemiştir. Tarihte birçok kuşatmalar geçiren Azak Kalesi 1736'da Ruslar'a bırakılmıştır. Bugün Rostov şehrinin bir banliyösü halindedir.

AZDAVAY

Orta Anadolu bölgesinde Kastamonu iline bağlı bir ilçedir. Doğusunu Küre, batısını Ulus ve Eflâni, kuzeyini Cide, güneyini Daday ilçeleri çevirir. 84 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.500 km kare.

Nüfusu: 34.843

İlçe toprakları dağlık ve arızalıdır. Kuzeyde Kirazdağı (1.345 m.), güneyde Ballıdağ, güney-batıda Yukarıdağ, kuzey-batıda Kurtgirmez Dağı (1.450 m.) kayın, köknar ve karaçam ormanlariyle örtülüdür. Toprağın bu derece ârızalı olması dolayısiyle tarım yapılamaz. Halk geçimini meyvacılık ve orman ürünleri ile sağlar. Devrekâni deresi ilçe topraklarını ikiye bölerek güney-batıdan kuzeybatıya doğru akar. İlçenin ulaştırması Kastamonu-Cide şosesi ile sağlanır.

İlçe merkezi Azdavay kasabası Kastamonu-Cide yolu üzerindedir. Kasabanın nüfusu (1960 sayımı) 851'dir. Belediye 1946 yılında kurulmuş, kasabanın harta ve imar plânı yapılmıştır. Kocaçay vâdisinin tabanında bulunan Azdavay, küçük fakat şirin, etrafındaki manzarası heybetli bir kasabadır. Eskiden kuyu suyu içilmekteyken sonradan kasabaya yakın bir yerden getirilen kaynak suyu şehre dağıtılmıştır.

Doğu Sınırlarımızın Ötesinde Bir Bölge:

AZERBAYCAN

AZERBAYCAN, Doğu Anadolu ile Hazar Denizi arasında bir bölgedir. Ahalisinin ezici çoğunluğu Türktür.

Yüzölçümü: 190.000 km. kare

Nüfusu: 7.300.000

Azerbaycan, kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılır. Kuzeydeki bölüme Kafkasya Azerbaycanı da denir. Buranın yüzölçümü 86.000 km. karedir. Güney kesimi İran Azerbaycanı diye bilinir. Buranın yüzölçümü de 104.000 km. karedir. Aras nehri her iki Azerbaycan arasında sınır kabul edilir. Rus-İran sınırının önemli bir kısmını da bu nehir teşkil eder.

Kuzey Azerbaycan'ın en önemli kısmını Kafkas Dağları kaplar. Bu dağların yüksekliği yer yer 3.000 metreyi geçer. Kafkaslar'ın Azerbaycan içindeki en yüksek tepesi Bazardüzü'dür (4.480 m.) Dağların yüksek tepeleri kar ve buzlarla örtülüdür.

Kuzey Azerbaycan başlıca üç tabiî bölgeye ayrılmıştır: Yukarı Kafkas Dağları, Aşağı Kafkas Dağları ve Kura Havzası. Kura nehri, Yukarı ve Aşağı Kafkaslar'ı birbirinden ayırır. Aşağı Kafkaslar'ın yüksekliği kuzey kesimini kaplıyan Yukarı Kafkaslar'dan daha azdır. Kura Havzası bozkırdır. Nehrin çevresini kaplıyan bozkırlar çeşitli adlarla anılır. Havzanın doğu kesimi deniz seviyesinden aşağıdadır (Hazer Denizi de dünyadaki diğer denizlerin seviyesinden aşağıda bulunur. Bu seviye farkı 26 metredir.)

Güney Azerbaycan büyük bir yayladan ibarettir. Urmiye Gölü'nü içine alan bu kesim sıradağlarla, ovalar ve vâdilerle kaplıdır. En büyük ovalar Urmiye Gölü'nün çevresinde bulunur. Bu kesimin en yüksek yeri kuzeydoğudaki Savelan (4.813 m.) dağıdır.

Azerbaycan'ın Iklimi

Kuzeydeki sıradağların rüzgârları kesmesi, Kuzey Azerbaycan'ın ovalık bölgelerinde ılık bir iklim yaratır. Bu iklim Hazar Denizi'nin güney-batı kıyılarındaki Lankeran çevresine kadar uzanır. Denize yakın yerlerde yağış fazla (yılda 130 sm.), iç bölgelerde ise azdır (40 sm.) Dağ etekleri de oldukça yağış alır.

Güney Azerbaycan Yaylası'nın iklimi sert, fakat sağlamdır. Bilhassa dağlık bölgelerde kış uzun sürer. Ovalarda ise yazlar çok sıcak geçer. Yağmur sadece baharlarda yağar.

Azerbaycan'ı Hazar Denizi'ne akan dereler sular. Başlıca nehirler Aras ve Kura'dır. Her iki ırmak denize dökülmeden önce birleşirler.

Azerbaycan'ın Tabiî Zenginlikleri

Bitkiler. — Azerbaycan, bitki örtüsü bakımından fazla zengin değildir. Ovaların büyük bir kısmı çorak bozkırlardan ibarettir. Kuzey Azerbaycan'ın dağlık kesimlerinde 2.000 metreye kadar ormanlar görülür. Güney Azerbaycan'da tahıl ve üzüm yetişir. Buranın çekirdeksiz üzümü meşhurdur. Bu bölgede otlaklar da kuzeydekinden daha çoktur, yabani kestane ormanlarına da raslanır.

Hayvanlar. — Kuzey Azerbaycan hayvan bakımından çok zengindir. Yabani hayvanların hemen her çeşidine raslanır. Dağlarda keçi, ormanlarda pars, tilki, sırtlan, bozkırlarda ceylân, sazlıklarda yaban kedisi ve çakal vardır. Çeşitli evcil hayvan yetiştirilir. Otlak bakımından daha zengin olan Güney Azerbaycan'da çok koyun beslenir.

Madenler. — Azerbaycan bilhassa petrol bakımından zengindir. Bakû Azerbaycan'ın petrol bölgesidir. Azerbaycan'ın başka taraflarında da petrol vardır. Kuzey Azerbaycan' da ayrıca gümüş, kurşun, bakır ve kükürt madenleri işletilmektedir. Güney Azerbaycan da maden bakımından zengindir. Burada da demir, kurşun, kükürt, bakır madenleri vardır. Bazı yerlerde petrol da bulunur.

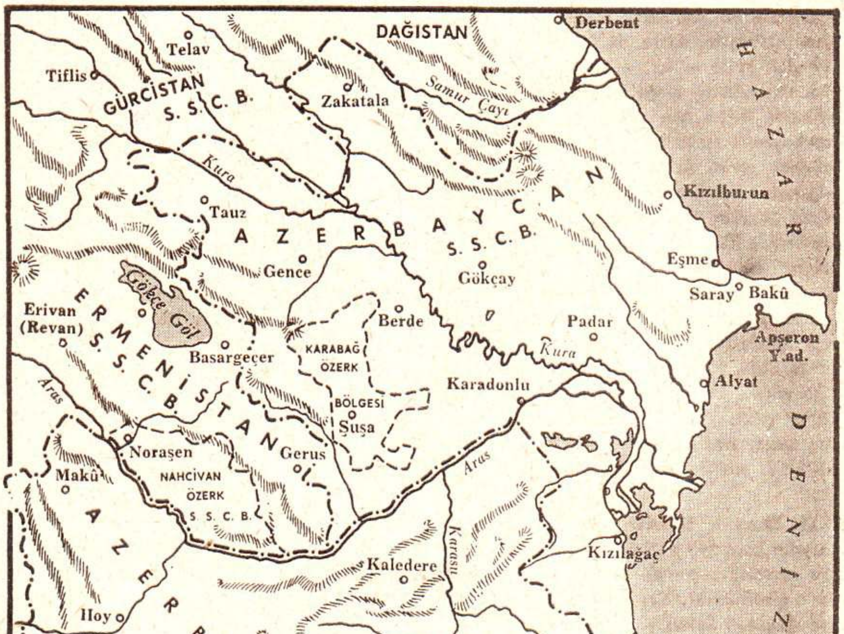
Azerbaycan'ın Tarihi

Azerbaycan tarihi M. Ö. IV. yüzyıldan itibaren başlar, çünkü o tarihte siyasi bir bölge olarak sınırlandırılmıştır. Azerbaycan bulunduğu yer bakımından çeşitli istilâlara uğramış, çeşitli devletlerin egemenliği altına girmiştir.

● Kuruluş: Azerbaycan'da ilk kurulan devlet buraya aynı zamanda şimdiki adını veren, Satrap Atropates'in kurduğu Atropatene Kırallığı'dır. Büyük İskender'e katılan Ahameni generali Atropates, İskender'in ölümünden sonra burada bağımsız bir kırallığın temelini atmıştır. Bu ad, zamanla değişmelere uğrıyarak, Sasanî kaynaklarında Azurbazagan, Süryanî kaynaklarında da Azorbaigan şeklini almış, Türkler ve İranlılar arasında Azerbaycan olarak kulanılagelmiştir.

Atropatene Kırallığı'ndan sonra burada Türkler'in yerleşmesine kadar geçen zaman içinde Selevkoslular, Ermeniler, Romalılar, Sasanîler egemenlik kurmuşlar, memleket zaman zaman Bizans istilâsına uğramıştır.

İlk Türkler'in Azerbaycan'a M. Ö. VII. yüzyılda gelip yerleştikleri ileri sürülmekteyse de Türkler'in asıl yerleşme tarihi IV. ve V. yüzyıllardır. Bunlar Hun adı verilen Türkler'di. Daha sonra ülkeyi Türkler'in elinden alan Nuşirevan burada İranlılar'ı yerleştirme siyasetini gütmüş, bununla beraber, bir kısım Türkler'i de buraya getirmiştir.

Azerbaycan'ın bulunduğu bölgeyi gösteren harta

İslâmlıktan önce buraya gelen Türkler'den kalma yer adlarına raslanmaktadır.

● Arap istilâsı: VII. yüzyılın ortalarına doğru büyük bir İslâm devleti kurma gayesi güden Araplar Azerbaycan'ı istilâya başladılar; 642 yılında bu istilâ tamamlandı. Arap hâkimiyeti devrinde de bu bölgeye Türk unsurlar gelmekte devam etti. Abbasîler'in emrindeki Türk emîrleri beraberlerindeki Türkleri çeşitli bölgelere yerleştiriyorlardı.

IX. yüzyılda Abbasî İmparatorluğu'nun parçalanmaya yüz tutması üzerine, Azerbaycan'da bazı yerli soylar ele geçirebildikleri topraklarda hâkimiyet kurdular.

● Selçuklu Devri: XI. yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın Selçuklu Türkleri'nin istilâsına uğradığını görüyoruz. 1015-16 yıllarında vukubulan ilk akından sonra Oğuzlar 1018 yılından itibaren Aras çevresinde göründüler. Ancak, daha yıllarca bu bölge kesin bir siyasi hüviyet kazanamadı. Tuğrul Bey 1043 yılında bir amcası ile bir başka amcasının oğlunu Azerbaycan'ı fethe memur etti. Yıllarca Bizanslılar'la çarpışmalar oldu.

Bütün Azerbaycan'ı kesin olarak Selçuklu devletine katan Sultan Alp Arslan'dır. Alp Arslan 1064'te Gürcü ve Ermeni krallıklarını kendisine boyun eğmek zorunda bırakarak Azerbaycan'ı zaptetti.

● Moğollar ve İlhanlılar: XII ve XIII. yüzyıllarda Azerbaycan, Atabegler ve Harzemşahlar'ın istilâsına uğradı. Bu devre Selçuklu egemenliğinin zayıfladığı sıraya raslar. Ülke önce Atabegler, sonra da Harzemşahlar tarafından istilâ edildi.

Azerbaycan'ın Moğollar tarafından istilâ edilmesi 1230 yılında başlar. Moğollar'ın Azerbaycan'ı zaptı kısa sürdü, Cengiz'in ölümünden sonra da memleket Cuci ulusuna bağlandı. Bundan sonra İlhanlılar'ın eline geçen Azerbaycan İlhanlılar zamanında geniş ölçüde Türkleşti. İlhanlılar'dan sonra bu bölgeyi ele geçiren Altın Ordu hanlarının egemenliği uzun sürmedi.

XVI. yüzyıla kadar geçen üç yüz yıllık zaman içinde Azerbaycan gene çeşitli istilâlara sahne oldu, bu bölgede çeşitli kavimler hüküm sürdü. Bunların başında Celayirliler ve Timur gelir. Timur'dan sonra Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Şirvanşahlar gelmiştir. 1502'de Azerbaycan Safevî egemenliğine geçti.

● Osmanlı Seferleri: Osmanlılar, XVI. yüzyılın başından beri Safevîlere karşı açtıkları savaşlar sırasında birçok defa Azerbaycan'a gitmişlerdir. Yavuz Sultan Selim 1514'teki Çaldıran Seferi'nden sonra Azerbaycan'a yürüdü ,Tebriz'i işgal etti. Kanunî Sultan Süleyman tekrar Safevîler'in eline geçen Tebriz'i 1534'te geri aldı, aynı yıl bütün Azerbaycan Osmanlı ülkesine katıldı. Ancak, bu bölgede hüküm süren kargaşalıklar sonunda 1555'te Azerbaycan'ın büyük bir kısmında Safevî egemenliği resmen tanındı. III. Murat zamanında yeniden Osmanlı devletine katılan Azerbaycan XVII. yüzyılın ortalarına kadar devamlı mücadelelere sahne oldu.

1739 yılından sonra Azerbaycan'da çeşitli hanlıkların kurulduğunu görüyoruz. Bu durum XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir.

● Azerbaycan Cumhuriyeti: XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'da bir kalkınma hareketi başladı. Bu hareket XX. yüzyılın başlarına kadar semeresini veremedi. Ancak 1905'ten sonra kültür alanında büyük ilerlemeler kaydedilmeye başlandı. Bakû'da basımevleri kuruldu, okullar, tiyatrolar açıldı. Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlûp çıkması üzerine de 1918 yılında Azerbaycan'da bir cumhuriyet kuruldu. Feth Ali Han'ın başkanlığında kurulan bağımsız cumhuriyet ilk olarak Türkiye ile bir antlaşma imzaladı, Bakû'yu Ruslar'dan geri almak için askerî yardım istedi. Çeşitli engeller aşıldıktan sonra Türkiye'den gelen kuvvetlerin yardımiyle aynı yıl Bakû Ruslar'dan geri alındı. Fakat Mondros Mütarekesi gereğince Türk kıtaları Bakû'dan çekilince buraya İran'da bulunan İngiliz birlikleri geldi.

Kısa bir zaman içinde küçük bir ordu kuran Azerbaycan Cumhuriyeti'nde okullar ve üniversiteler açıldı, çeşitli kalkınma hamlelerine girişildi. Ancak, 1920 nisanında memleket içinde kargaşalıklar çıktı, Bolşeviklerin de teşvikiyle meydana gelen ayaklanmalar sonunda Azerbaycan Rusya'ya katıldı.

Azerbaycan Sovyetler Birliğine katıldıktan sonra topraklarının bir kısmı Gürcistan, bir kısmı Ermenistan'a verilmiştir. Ayrıca Ermenistan topraklarında, Azerbaycan'a bağlı Nahçivan S. S. Muhtar Cumhuriyeti ile Azerbaycan topraklarında Karabağ S. S. Muhtar Cumhuriyeti kurulmuştur. İran Azerbaycanı ise, bugün İran'ın 20 eyaletinden birini teşkil etmektedir.

Azerbaycan S. S. C. — 28 nisan 1920'de Sovyetleştirilen Azerbaycan 1936 yılına kadar Kafkasya Federasyonu'na bağlı kalmış, aralık 1936'da doğrudan doğruya S. S. C. Birliği'ne katılmıştır.

Yüzölçümü: 86.000 km. kare

Nüfusu: 3.700.000

Başkenti: Bakû

Azerbaycan'ın en büyük zenginliği Bakû petrollerindedir. 1940'da ham petrol istihsali yılda 27.000.000 tonu bulmuş, ondan sonra nisbeten azalmaya başlamıştır. Petroldan başka demir ve bakır da vardır. Hayvancılığa büyük önem verilir.

Azerbaycan'da Yaşıyan Bir Türk Topluluğu: AZERÎLER

AZERÎLER XI. - XIV. yüzyıllarda Azerbaycan'a gelip yerleşmiş bir Türk topluluğudur. Azerbaycan Türkleri'nin önemli bir kısmını Oğuzlar teşkil eder.

Azerbaycanlılar çiftçilik ve el işleriyle geçinirler. Ovalık kısımlarda ve Orta Azerbaycan'da yaşıyanlar hayvancılığa büyük önem verir. Bunların yarı göçebe bir hayatı vardır. Kışın «aran» adını verdikleri ovalarda, yazın da «yaylak» dedikleri yaylalarda otururlar. Yazın kaldıkları çadırlara «alaçık» derler.

Azerîler arasında toplumun esasını aile teşkil eder. Ailede baba hâkimdir. Çocukların terbiyesi anneye düşen bir vazifedir. Köylerde «konuk otağı» denen bir oda vardır. Bu oda daima döşeli ve temiz bulundurulur, misafirler için saklanır. Tipik Azerbaycan evi bir oda (otak) ve bir hol (dehliz) den ibarettir. Evlerin tavanı düzdür.

Erkekler şalvar ve «arkalık» giyerler. Arkalığın göğsü düğmeli, beli büzgülüdür, dize kadar gelir. Onun üstüne de palto vazifesi gören «çuha» giyerler. Kadınlar gömlek, göğsü dışarıda bırakan bir arkalık ve «tuman» giyerler. Tuman birbiri üstüne giyilen bir çeşit entaridir. Başlarına da peçeyi andıran, fakat beyaz renkte, «çatku» alırlar. Azerîler Şeker ve Kurban Bayramlarından başka bahar bayramı olan Nevruz'u da kutlarlar. Bu bayram da Şeker Bayramına benzer ve üç gün sürer.

Azerbaycanlılar çoğunlukla Şiî mezhebindendirler. Ancak, Kuzey Azerbaycan'da Sünnîler de vardır.

Azerbaycanlılar iyi binicidirler. Boyları ortanın üstündedir. Siyah saçlı ve esmer olurlar. Kültür ve dil bakımından, birçok dış tesirler altında kalmış olmalarına rağmen, Türklüklerini muhafaza etmişlerdir.

Solda: Eski bir Azerî kasaba kıyafeti; sağda: Kuzey köylüsü kıyafeti

Bir Azerî kadın kıyafeti

Azerî Türkçesi

Azerbaycan S. S. Cumhuriyeti ile, Gürcistan ve Ermenistan'ın bir kısmında ve İran Azerbaycanı'nda konuşulan bir Türkçe diyeleğidir. Türk dillerinin Güney-Batı topluluğuna giren diller arasındadır. Azerî Türkçesinin, hem kelime hazinesi, hem de söyleyiş bakımından, Türkiye Türkçesine birçok benzer tarafları olduğu gibi, ayrıldığı noktalar da vardır. Bilhassa Anadoludaki yerli ağızlara benziyen sesler çoktur. Meselâ «hiç» yerine «heç», «gitmek» yerine «getmek» derler. Buna karşılık, açık «e» sesi «a» ya yakındır. «Gelmek», «temel» gibi kelimeler «a» sesine yakın bir «e» ile telâffuz edilir. Sesli harf uyumu da Azerî Türkçesinde önemli bir yer tutar. «Odun» yerine «odon», «öküz» yerine «ököz» derler.

Bu dıyeleğın bir başka özelliği de kelime başlarındaki «y» seslerinin düşmesidir: «yüce = üce», «yedi = edi», «yiğit = iğit» gibi. Azerî Türkçesi'nin özelliklerinden biri de kelime başındaki «b» seslerinin yerine «m» kullanılmasıdır: «binmek = minmek», «bin = min», «ben = men», «boncuk = moncuk» gibi.

Azerî Edebiyatı

Azeri edebiyatı İslâm ve Batı medeniyeti etkileri altında gelişmiştir.

XI ve XIII. yüzyıllarda yetişen Azerî şairlerinin çoğu eserlerini Farsça yazmışlardır. Bunların başında Şirvanlı Hakanî'yi sayabiliriz. Şehirlerde gelişen Farsça edebiyata karşılık köylerde ve göçebeler arasında yaşıyan bir de halk edebiyatı vardır. Yüzyılın yetiştirdiği en büyük şairler Hasanoğlu (Şeyh İzzettin İsferayînî) ile Nesimî'dir. Nesimî sade Azerî edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının da en seçkin temsilcilerindendir.

Türk edebıyatının en büyük simalarından birkaçını yetiştiren Azerî edebiyatı Karakoyunlular ve Akkoyunlular zamanında büyük gelişmeler göstermiş, Ruşenî, Hataî ve Habibî gibi ünlü şairler yetiştirmiştir.

Safevî egemenliği zamanına raslıyan XVI. yüzyılı Azerbaycan edebiyatının altın çağı olarak gösterebiliriz. Bu devrede sarayda ve orduda Türkçe kullanılıyordu. İlk Safevî hükümdarı olan Şah İsmail Farsça ve Türkçe şiirler yazmış, şiirlerinde Hataî mahlâsını kullanmıştır. Hatâî'nin divanı ve «Dehname» adlı bir mesnevisi vardır. Aruz vezniyle yazdığı gibi hece vezniyle de şiirler yazmıştır.

XVI. yüzyıl Azerî edebiyatının en büyük şairi ise, Divan Edebiyatının da en ünlü şairi olan Fuzulî'dir (Bk. Fuzulî). Diğer önemli şairler divan sahibi Hayalî, Tufeylî, Pir Kuli Beg'dir.

XVIII. yüzyıl Azerî edebiyatı Fuzulî'nin etkisi altındadır. Başlıca şairleri, Türkçe gazeller de yazmış olan Türk aslından Fars şairi Sâip, Tarzî ve küçük bir divanı olan Melik Beg Avcı'dır.

XVIII. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının durgunluk devridir. Bu devrede egemenlik Kaçarlar'ın eline geçmiş, çeşitli hanlıklar kurulmuştur. Şiirde Fuzulî'nin etkileri devam eder. En ünlü şairler Tebrizli Neş'e ile, Kafkas Türkleri arasından yetişen Vâkıf (Molla Penah) dır. Gene bu yüzyılda Mirza Muhammed Mehdi Han'ın «Senglâh» adlı eseri içindeki «Mebâni'l-Lûga» kısmı bakımından çok önemlidir. Yazar bu kısımda Çağatay, Azerî ve Osmanlı diyeleklerinin karşılaştırmalı bir gramerini vermiştir.

XIX. yüzyıl Azerî edebiyatında yavaş yavaş Batı medeniyetinin etkileri görülmeye başlar. Mirza Feth Ali Ahundov (Ahundzade), Necef Bey Vezirli, Abdurrahim Bey Hakverdi önemli tiyatro eserleri vermişlerdir. Tiyatro ve romanla birlikte gazetecilik de başlamış, 1875 yılında ayda iki defa yayınlanan ilk Azerî gazetesi «Ekinci» çıkmıştır.

Bu devirde dil çalışmaları da devam etmiştir. En önemli şairler Bende (Mirza Muhammed Razî), Aciz (Ebu'l Kasım Nebatî), Çertâb'dır.

1905'ten sonra Azerî edebiyatına geniş ölçüde millî duygular hâkim olmuş, türlü gazeteler yayınlanmıştır. Bunların başında Ahmet Bey Agayev (Ahmet Ağaoğlu) ile Ali Bey Hüseyinzade'nin çıkardığı «Hayat» gelir. Ahmet Ağaoğlu (1868-1939) «İrşad» ve «Terakki» gazetelerine de yazılar yazmıştır, Azerbaycan'ın yetiştirdiği en büyük Türk fikir adamlarındandır.

Azerbaycan'da yayınlanan dergilerin başında Ali Bey Hüseyinzade'nin çıkardığı «Füyuzat», ile «Molla Nasrettin» adındaki mizah dergisi gelir. Tiyatro ve şiir de büyük bir gelişme gösterir. Tanzimat Edebiyatı ve Edebiyat-ı Cedide' nin etkileriyle, Azerî şairleri de Türkçe yazma yolunu tutmuşlardır. En önemli şairler Mehmet Hâdi (1879 - 1919), Abbas Sıhhat (1874 - 1918) ve Hüseyin Cavit'tir. Ayrıca, opera ve operetler de yazılmıştır. «Arşın Mal Alan» operetlerin en ünlülerindendir.

Azerbaycan Rus idaresi altına girdikten sonra tercümeye önem verilmiş, tiyatro ve şiir alanında da dikkati çeken eserler meydana getirilmiştir.

Azerî Musikisi

Kendine göre özellikleri olan bir musikidir. Fasıl musikisi karşılığında «Meclisî» vardır. Bunun başlıca makamları fasıl musikisinin makamlarıdır. «Âşık» denen çeşit ise halk musikisidir. Azerî musikisinin ilk bakışta göze çarpan özelliklerinden biri okuyucuların çok tız sesle söylemeyi tercih etmeleridir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Azerî musikisinde operalar bestelemek akımı belirmiş, bu alanda başarılı eserler verilmiştir. Üzeyir Bey Hacıbeyli'nin «Arşın Mal Alan» opereti o zaman İstanbul'da bile oynanmıştı. Hacıbeyli «Kerem'le Aslı», «Âşık Garip» gibi denemeler yapmış, «Leylâ ile Mecnun» u da besteliyerek Bakû'da sahneye koymuştur. Daha sonra «Köroğlu» operasını yazmıştır. Ayrıca Rus bestecisi Glier de Türkçe olarak «Şah Sanem» operasını yazmıştır.

AZOR ADALARI

Atlas Okyanusu'nun kuzey kesiminde Portekiz'e ait bir takımadadır. Portekiz'in 1.300 km. kadar batısında bulunur. Azorlar dokuz adadan meydana gelmiştir.

Yüzölçümü 2.388 km. kare

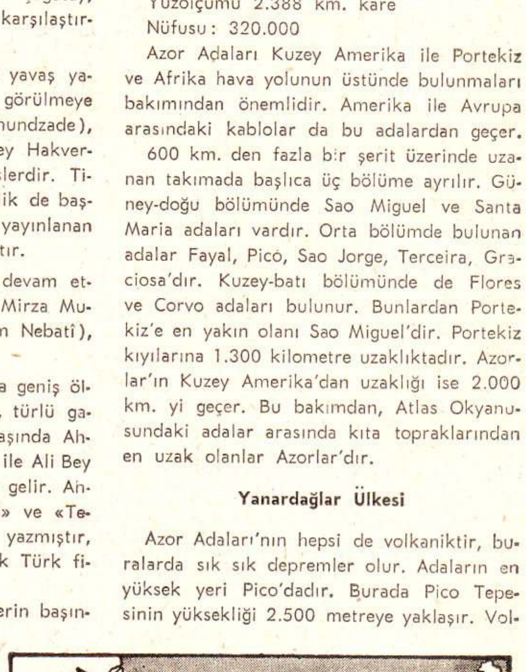
Nüfusu: 320.000

Azor Adaları Kuzey Amerika ile Portekiz ve Afrika hava yolunun üstünde bulunmaları bakımından önemlidir. Amerika ile Avrupa arasındaki kablolar da bu adalardan geçer.

600 km. den fazla bir şerit üzerinde uzanan takımada başlıca üç bölüme ayrılır. Güney-doğu bölümünde Sao Miguel ve Santa Maria adaları vardır. Orta bölümde bulunan adalar Fayal, Pico, Sao Jorge, Terceira, Graciosa'dır. Kuzey-batı bölümünde de Flores ve Corvo adaları bulunur. Bunlardan Portekiz'e en yakın olanı Sao Miguel'dir. Portekiz kıyılarına 1.300 kilometre uzaklıktadır. Azorlar'ın Kuzey Amerika'dan uzaklığı ise 2.000 km. yi geçer. Bu bakımdan, Atlas Okyanusundaki adalar arasında kıta topraklarından en uzak olanlar Azorlar'dır.

Yanardağlar Ülkesi

Azor Adaları'nın hepsi de volkaniktir, buralarda sık sık depremler olur. Adaların en yüksek yeri Pico'dadır. Burada Pico Tepesinin yüksekliği 2.500 metreye yaklaşır. Vol-

Atlas Okyanusu'nda Azor Adaları

kanik dağlarda sık sık püskürmeler olmuştur. Bunların en önemlisi 1552'de Sao Miguel'de olan püskürmedir. Bu püskürme sırasında adanın başkenti Villa Franca 6.000 kişilik nüfusu ile birlikte küllerin altında gömülüp kalmıştır.

Azor Adaları'nın iklimi ılıktır. Batı ve güney-batı rüzgârları ada açıklarında tehlikeli fırtınalara yol açar.

Azor Adaları'ndaki başlıca memeli hayvanlar, tavşan, fare, gelincik, yarasadır. Ayrıca evcil hayvanlar da yetiştirilir. Balıkçılık adaların en önemli endüstrisidir. Bilhassa balina avına büyük önem verilir.

Azorlar'daki bitkiler Avrupa bitkilerinin özelliğini gösterir. Adaların hepsi bodur bitkiler bakımından zengindir. Avrupalılar'ın gelmesine kadar belli başlı ağaç hemen hemen yok gibiydi. Ancak Avrupalılar'ın gelmesinden sonra okaliptüs, meşe, kestane, portakal, muz, limon gibi ağaç ve meyvaların yetiştirilmesine başlanmıştır.

Azorlar'ın en önemli şehirleri Ponta Delgada, Angra ve Horta'dır.

Tarihte Azor Adaları

Azor Adaları'ndan ilk defa, XII ve XIV. yüzyıllarda yaşıyan Arap coğrafyacıları bahsetmişler, batıda dokuz adadan meydana gelmiş bir adalar topluluğunu anlatmışlardır. Ayrıca, burada bulunan bazı paralar Kartacalılar'ın da Azorlar'a gittiğini göstermektedir. Bununla beraber, adaların Avrupalılar'ca kesin olarak bilinmesi 1432'de olmuş, bu tarihte Van der Berg Azorlar'a gitmiştir. Bunun üzerine, Gonzalo Velho Cabral Portekiz adına buraya gönderilmiştir. Cabral 1432'de Santa Maria'ya ayak basmıştır.

Azor Adaları, önemli bir yerde bulunmaları bakımından, yüzyıllar boyunca türlü savaşlara yol açmış, en sonunda Portekiz'in egemenliği altına girmiştir. Bugün, Portekiz'in bir eyaletidir.

AZOT

Hayvanların ve bitkilerin hücrelerini meydana getiren maddelerin arasında en önemlisidir. Havada beşte dört oranında bulunan, rengi, kokusu ve tadı olmıyan bir gazdır.

Azrail'in temsili bir resmi

Azot yeryüzünde bileşik halinde bulunur. Dışarıya akıntısı olmıyan Şili çöllerinde bulunan «Şili küherçilesi» nin % 75 ini meydana getiren $NaNO_3$ (Sodyum Nitrat) bileşiği, Hindistan'da KNO_3 (Potasyum nitrat) dan ibaret olan «Hint küherçilesi» başlıca çeşitleridir. Taşkömüründe de bazı azot bileşikleri vardır.

En önemli azot kaynağı, içinde yaşadığımız havadır. (Bk. Atmosfer). Havanın hacminde % 78,03, ağırlık bakımından da % 75,51 azot bulunur.

Bitkiler azot gaziyle doğrudan doğruya solunum yapamazlar. Azot ihtiyaçlarını topraktaki azot bileşikleriyle sağlarlar. Bundan dolayı bitkilerin köklerini azot bakımından zengin gübrelerle beslemek gerekir.

Laboratuvarlarda yanma olayının olmaması istenen tepkimeler azot gazından meydana gelme bir ortam içinde yapılır. Azotun en önemli kullanılış şekli hava azotundan nitratlar halinde meydana getirilen sunî gübredir.

Azot Nasıl Elde Edilir

Lâboratuvarlarda saf azot elde etmek için en uygun usul amonyum nitratın (NH_4NO_2) ısıtılmasıdır. Bu olay şu denklemle gösterilebilir:

$$NH_4NO_2 \rightarrow N_2 + 2H_2O$$

Amonyum nitrit yoksa, onun yerine sodyum nitrit ($NaNO_2$), ile amonyum klorür (NH_4Cl) eriyikleri beraberce ısıtılır. Bu bileşik amonyum nitrit görevini görür. Elde edilen azotun kuru olması isteniyorsa azot gazını sülfürik asitle yıkama şişesinden geçirmek gerekir.

Azot suda gayet az erir. Oda sıcaklığında 100 hacim su içinde ancak 1,5 hacim azot eritilebilir. Yoğunluğu havadan hafiftir: (28/29 = 0,9655). — 195,8° de sıvılaşır, — 210° de donar. Sıvılaşma noktası oksijeninkinden aşağıda olduğundan havanın buharlaştırılmasında önce azot buharlaşır. Böylece saf olarak azot elde etmek mümkün olur.

AZRAİL

Ölüm meleğinin adıdır. Çeşitli dinlerde; insanları öldürme işini üzerine alan, ölüm zamanını tâyin eden, ölüler diyarına hükmeden tanrılar vardır. Eski Yunan mitolojisindeki Atropos, Thanatos, Persephone bu çeşitten tanrılardır. Tek tanrılı dinlerde, bu arada İslâmlıkta bu çeşit tanrıların yerini, Tanrı'nın yardımcısı olan melekler almıştır.

Ne «Kuran» da, ne de sahih hadislerde Azrail kelimesine raslanmaz. «Kuran» da ölüm işlerine bakan meleğin adı «Melek-ül-Mevt» (ölüm meleği) dir. Sahih hadislerde de ölüm meleği hep bu adla anılmaktadır.

Gerek «Kuran» da, gerek sahih hadislerde Azrail kelimesinin bulunmadığına bakarak Azrail kelimesinin Hz. Muhammed'den sonra kullanılmaya başlandığına hükmedilebilir. Azrail kelimesinin Sahabe devrinde yahut daha sonraları, Müslümanlığı kabul etmiş olan bazı Hıristiyan ve Yahudi bilginleri ile girmiş olması ihtimali kuvvetlidir.

Avrupa edebiyat ve sanatında Azrail ve Ölüm birçok eserlere konu olmuş, bu arada birçok efsaneler muhtelif sanatçılar tarafından işlenmiştir. Yukarıda Fransız ressamı Lhermite'in «Azrail ve Oduncu» tablosundan alınmış bir gravür görülüyor.

Ölüm meleğinin adı olarak Azrail kelimesine İbranî kaynakları ile «Kuran» tefsirlerinde raslanır. Kelime İbranice'de Cehennem meleğine verilen adın bozulmuş bir şekli olsa gerektir. İbranî söylentileriyle bunları kaynak edinmiş olan «Kuran» tefsirlerine göre Azrail, bütün dünyayı kaplıyacak kadar büyük, 70.000 ayağı, 4.000 kanadı, canlıların sayısınca dili ve gözü, dört tane yüzü olan bir melektir. Tanrı ölümü yaratınca, onun kuvveti karşısında bütün melekler düşüp bayılmışlar, yalnız Azrail ölümden daha kuvvetli çıkmış. İnsanı yaratmak istediği zaman Tanrı'nın toprak getirmeye memur ettiği meleklerden hiçbiri toprağın yalvarmasına dayanamamış, hepsi elleri boş dönmüş, ancak katı yürekli Azrail bu işi görebilmiş. Tanrı, bunun üzerine, onu insanların canını almaya memur etmiş. Bu söylenti Türk halk inanışlarına da girmiştir.

Folklorumuzda Azrail

Gene halk inanışlarına göre, insan vücudundaki âni ürpermeler Azrail'in insanı yokladığına işarettir.

Türk destanî söylentilerinde Azrail'le savaşan bir kahraman vardır. Bu Deli Dumrul'dur. Dede Korkut kitabının en güzel parçalarından birini Deli Dumrul'un bu macerası teşkil eder. Azrail'in, doğrudan doğruya hikâyenin kahramanları arasında yer aldığı Türk halk masalları da vardır.

Deli Dumrul hikâyesinde Azrail al kanadlı, gözleri çökmüş, kuvvetli ve korkunç bir ihtiyar olarak anlatılır. Avrupa Orta Çağı'nda görülen, elinde orak bulunan ölüm timsali İslâm ve Türk inanışlarında da görülür. «Taberî Tarihi» nin Türkçe tercümesinde kitabın «Peygamberler Kıssası» bölümünde, asıl Arapça metinde bulunmıyan hikâyelerden birinde, bir şehzade, Nil'in kaynağını aramaya giderken, orakla ekin biçen birine raslar. Kim olduğunu soruşturur, Azrail olduğunu öğrenir. Yunus Emre'nin genç yaşta ölenleri henüz yeşilken biçilen ekinlere benzetmesinde bu söylentilere bir telmih bulunsa gerektir.

Meksika'da eski bir medeniyetin kurucusu Kızılderili bir kavim

AZTEKLER

AZTEKLER, İspanyolların gelmesinden önce Meksika'da büyük bir medeniyet geliştiren Kızılderili bir kavimdir.

İspanyol denizcisi Cortez, 1519'da Mexico Vâdisi'ne geldiği zaman burada muazzam bir şehir gördü. Büyük tapınaklarla, beyaz saraylarla süslü bu şehir Aztekler'in başkenti Tenochtitlan'dı. Şehrin mimarisi ve büyüklüğü Aztekler'in ileri bir medeniyete ulaştıklarını gösteriyordu.

Aztekler gerçekten Kuzey Amerika Kızılderilileri arasında her alanda en büyük ilerlemeleri kaydeden bir kavimdi. Toprakları bugünkü Guatemala'dan başlıyarak kuzeye doğru uzuyor, Meksika'nın güney topraklarının bir kısmını kaplıyordu. Aztekler ilk defa bu bölgeye yayıldıkları zaman Toltekler, Mayalar, Zapotekler gibi kavimlerin kültürlerini aldılar. Başkent Tenochtitlan 1325 yılında kurulduğu zaman şehrin nüfusu birkaç bin kişiyi geçmiyordu. 1519'da ise nüfusu yüzbini bulmuştu. Bu iki yüz yıla yakın zaman içinde Aztek medeniyeti günden güne gelişti.

Aztek toplumunun başlıca bölümleri kabîle, klan ve aile idi. Her klan bir temsilci seçerek kabîle kuruluna gönderirdi. Kabîle başkanını kurul seçerdi. Başkan kabîlenin dış işlerini düzenler, seçilen ikinci başkan iç işlere bakardı. Bu düzen ilk bakışta demokratik olmakla beraber, başkânları genel olarak kudretli aileler arasından seçilirdi. Rahiplerin de kabîle işlerinde büyük rolü olurdu.

Ayrıca, bütün topluma yaygın kanunlar vardı. Bunlar vatandaşları, hattâ esirleri haksızlıklardan korurdu. Cinayetler ve diğer suçlar büyük bir şiddetle cezalandırılırdı.

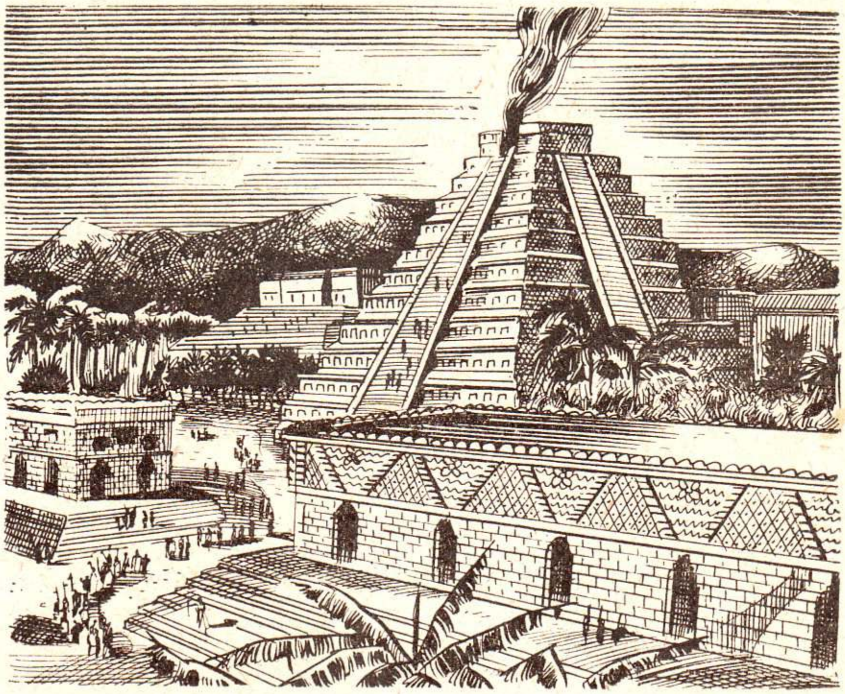
Aztekler'de Din

Aztekler tabiatın türlü kuvvetlerini canlandıran çeşitli tanrılara taparlardı. Yapılan çeşitli dinî törenlerin en büyük özelliklerinden biri insanların kurban edilmesiydi. Hayat insanın sahip olduğu şeylerin en değerlisi olduğundan, Aztekler tanrılara hediye edilecek şeyin ancak hayat olabileceğine inanıyorlardı.

Aztek devleti büyüyüp geliştikçe kurban edilen insanların sayısı da arttı. Tenochtitlan'daki büyük tapınağın açılış töreninde tanrılara 20.000 esir kurban edilmiştir. Rahipler sıra ile esirlerin karnını yarar, kalblerini çıkarırlardı. Aztekler'in bazan kurbanların etini yedikleri de olurdu. Çünkü onlardaki faziletlerin böylece kendilerine geçeceğine inanırlardı. Aztek savaşçıları, bu dinî inanış yüzünden, savaşta düşmanlarını öldürmekten çok esir etmeye çalışırlardı. İspanyollar'a yenilmelerinin başta gelen sebeplerinden biri de budur.

Aztekler'in Yaşayışı

Aztekler'in çoğu çiftçilikle uğraşırdı. Elişleri ve ticaretle uğraşanlar da vardı. Bu arada, seramik işleri, mücevhercilik çok ileri gitmişti. Mimarlık ve heykeltıraşlık da Aztekler'in en büyük başarılar gösterdikleri güzel sanat dalları olmuştur. Aztekler, Mayalar'dan öğrendikleri bilgilere dayanarak, çok doğru sonuçlar veren bir güneş takvimi geliştirmişlerdi.

Aztekler'in sanat eserlerinden Tenochtitlan Tapınağı. Bu büyük tapınağın açılış töreninde 20.000 esir tanrılara kurban edilmişti.

Aztekler'in bır çeşit hiyeroglif yazıları vardı. Rakamları tesbit etmeye yarıyacak işaretler de kullanıyorlar, bu sayede tarihî olayları, bayram günlerini kaydedebiliyorlardı. Tıpta da son derece ileriydiler.

Aztekler'in Tarihi

Aztekler'in, medeniyetlerini geliştirdikleri bölgeye kuzeyden geldikleri sanılmaktadır. Uto-Aztek dil topluluğundan Nahua dilini konuşuyorlardı. Kendi efsanelerinden anlaşıldığına göre bunlar başlangıçta verimli topraklar arıyan göçebe bir kavimdiler. Meksika Vâdisi'ne geldikleri zaman buranın yerlileriyle savaştılar. Bir defa yerleştikten sonra durmadan kuvvetlenme yolunu tutarak başka Nahua kabîleleriyle de anlaştılar.

Aztek hükümdarlarının en önemlisi I. Montezuma'dır. 1440'tan itibaren hükümdarlığı ele alan I. Montezuma devletin sınırlarını genişletmiş, memleketin topraklarını su baskınlarından koruyacak büyük bir bent yaptırmıştır.

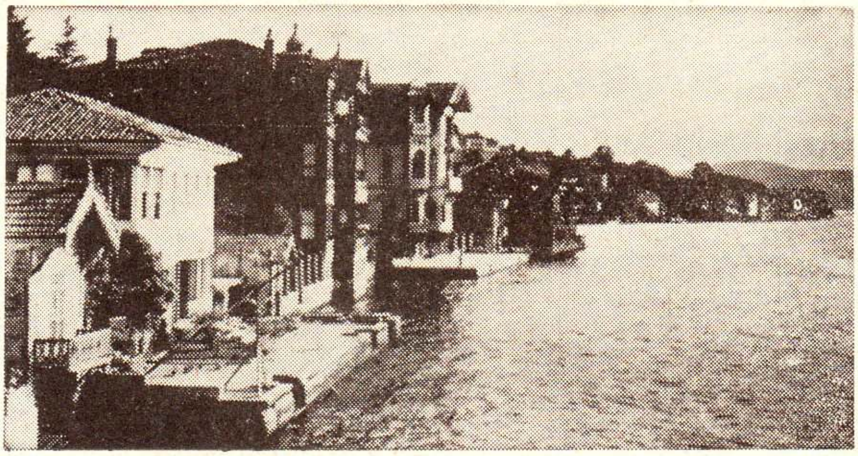
İspanyollar'ın işgal hareketi sırasında ise devletin başında II. Montezuma bulunuyordu. Ancak, fazla ağır vergiler koyması ahaliyi bıktırmıştı. Aztekler ilk anda Hernando Cortez'i kendi beyaz tanrıları Quetzalcoatl sandılar. Onların geleneğince bu tanrı, günün birinde geri döneceğini söyliyerek, yüzlerce yıl önce denize açılıp gitmişti. II. Montezuma da başta olmak üzere, bütün Aztekler Hernando Cortez'i, beyaz tanrı sanarak ona zengin hediyeler verdiler. Gerçeği anladıkları zaman da iş işten geçmişti.

Aztekler'in esirlerini öldürme âdeti İspanyollar'ı çok korkuttuğundan, onlara karşı kanlı bir siyaset güttüler, tapınaklarını, daha başka mimarlık eserlerini yakıp yıktılar, putlarını kırdılar. Zaten bu hükümdar zamanında merkezî hükümetin kabîleler üzerindeki hâkimiyeti zayıflamış bulunuyordu. II. Montezuma'nın birçok düşmanları vardı. Bu, Cortez'in düşman kabilelerle birleşmesini sağladı. Böylece, Aztek saltanatı 1521 yılında son buldu (Bk. Mayalar).

İki Aztekli: (solda) Bir cengâver; (sağda) bir din adamı

B

Boğaziçi'nden bir görünüş

BAALBEK

Suriye'de Antilübnan Dağları'nın batı eteğinde, Şam-Humus demiryolu üzerinde, tarihî bir şehirdir. 1918 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin Suriye vilâyetine bağlı bir kazâ merkeziydi. 1920'den sonra, Lübnan Cumhuriyeti arazisine katıldı.

Baalbek Eski Yunanlılar'dan kalma Zeus ve Bakkhus tapınaklariyle meşhurdur. Yunanlıların bu şehre verdikleri Heliopolis (Güneş şehri) adı burada bir Güneş Tapınağı bulunduğunu gösterir. Arap efsanelerine göre, Baalbek tapınağı, Süleyman Peygamber'in Saba Kıraliçesi Belkis'e düğün hediyesi olarak verdiği bir saraydır. Bu saray devrinin en büyük mimarlık eserlerinden biri sayılır.

637 yılında, Halife Ömer'in serdarı Ebu Ubeyde tarafından yapılan bir antlaşma ile, Baalbek Müslümanlar'ın eline geçti. 1075 yılına kadar devam eden Arap hâkimiyetinden sonra Baalbek'te Selçuk meliklerinden Tutuş ve oğullarının saltanatı başladı.

Devir devir muhtelif eller değiştiren Baalbek, 1516'da I. Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğuna katıldı, o zamandan itibaren Osmanlı hâkimiyetinde, küçük beylerin, bilhassa Harfuş ailesinin elinde kaldı. Suriyeli aileleri birbirine düşüren sonu gelmez kavgalar, refahı ve nüfusu azalttı. 1759'da vukua gelen büyük bir deprem şehri kısmen harap etti. Ancak 1850'de Osmanlı hükümeti burada muntazam bir idare kurabildi, şehir Şam vilâyetine tabi bir kaymakamlık merkezi haline geldi.

Bilhassa Almanların 1900 ile 1905 arası yaptıkları kazılar, Baalbek'i, gitgide, Doğu'yu gezmeye çıkan turistler için daha cazip hale getirmiştir. Baalbek yıkıntılarının en büyük özelliği, taş süslemelerde, bina ölçülerinin azametindedir.

Baalbek harabeleri

BABA BURNU

Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki deniz kıyılarında bu adı taşıyan burunlar vardır.

Bunlardan dördünü aşağıda sırasiyle veriyoruz:

1 — Anadolu'nun güney-batı kıyısında, Antalya yakınlarındadır. Akdeniz'e dökülen Dalaman Çayı'nın ağzı ile bu ağzın batısında bulunan Karaburun arasındaki parça küçük bir yarımadadır.

2 — Karadeniz kıyılarında, Ereğli kasabasının kuzeyindedir. Kasabanın kuzeyinde bir kara çıkıntısı vardır. Bu çıkıntının kuzey-batısına düşen Şeştepe köyünün güneyindedir. Burunun üzerinde Şeştepe Feneri denilen bir de deniz feneri vardır.

3 — Anadolu'nun en batı noktasındadır. Aynı zamanda Asya'nın da en batı noktasını teşkil eder. Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi merkezinin batısına düşer. Bu burun üzerinde bulunan Babakale köyü çok eskiden yaptığı yatağanlarla ün salmıştı. Burun üzerinde sûrları ayakta kalabilmiş eski bir kalenin izleri görülür. Bu sûrlar üzerinde deniz fenerleri vardır.

4 — Akdeniz kıyısında, Antalya Körfez'indedir. Antalya şehrinin 8 kilometre doğusuna düşer, eski Antalya (Sidde) şehrinin, şimdiki Selimiye köyünün önlerindedir.

BABA CAFER ZİNDANI

İstanbul'da, Haliç'te çok eski bir zindandır. Haliç sûrlarının denize açılan kapısına Zindan Kapısı (veya Gemiler Kapısı) adı verilir.

Eminönü ile Unkapanı arasında bulunan Baba Cafer Zindanı'nın bu adı nereden aldığına dair Evliya Çelebi'nin «Seyahatname» sinde şöyle yazar: Abbasî Halifesi Harunürreşit zamanında Seyit Cafer adında bir elçi Bizans'a (İstanbul'a) gönderilmiştir. Seyit Cafer İstanbul'a geldikten sonra, daha önce Bizanslılar'ın bir kısım Arapları öldürmüş olmasının aleyhinde bulunmuş, bundan dolayı buradaki zindana hapsedilmiş, bir süre sonra da öldürülmüştür. Arap elçisi Seyit Cafer, İmam Hüseyin soyundan gelme olduğu için, sonradan, Bektaşiliği benimsiyen Yeniçerilerce «Baba Cafer» diye anılmıştır. Bundan dolayı zindana da Baba Cafer Zindanı adı verilmiştir. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, Bektaşilik aleyhinde bir cereyan baş gösterdiği için, hükümetçe «Baba Cafer» tabiri Bâb-ı Cafer (Cafer Kapısı) olarak değiştirilmiştir.

Burada bulunan kule, Bizans zamanında olduğu gibi, İstanbul'un Türkler eline geçmesinden sonra da hapishane vazifesi görmüştür. 1831'den sonra, hapishane, II. Mahmut tarafından Sultan Ahmet meydanındaki Karakolhane'ye nakledilmiştir. Bununla beraber Baba Cafer Zindanı, yanında bulunan türbesi halkın ziyaretgâhı olmakta devam etmiştir. Bilhassa gebe kadınlar türbeye gelerek doğacak çocuğun çamaşırlarının bulunduğu bohçayı, doğuma kadar türbede bırakırlardı. Doğan çocuk 8-9 yaşına kadar her yıl türbeye götürülürdü. Götürülmiyen çocukların başına bir fenalık geleceği inancı halk arasında dolaşırdı.

BABA DAĞLARI

Karadeniz Bölgesi'nde, Karadeniz Ereğlisi ile Devrek kasabası arasındadır. En yüksek noktası 1120 metre yükseklikteki Babadağ'dır. Bundan dolayı sıradağlara Babadağları adı verilmiştir. Dağlar kayın ve gürgen ormanlariyle kaplıdır.

Baba Dağları Karadeniz Ereğlisi ile Devrek kasabasını bağlıyan şosenin güneyine düşer. Dağlar doğuya doğru yükselir.

BABADAĞ

Ege Bölgesi'nde, Büyük Menderes nehrinin güneyindeki Denizli Dağları'ndadır. En yüksek noktası Akbaba Tepesi'dir (2.189 m.).

BABAESKİ

Marmara Bölgesinde, Kırklareli iline bağlı bir ilçedir. Doğuda Lüleburgaz, batıda Edirne'nin Havsa ve Uzunköprü, kuzeyde Kırklareli merkez, güneyde Tekirdağ'ın Hayrabolu ilçeleriyle çevrilmiştir. İlçeye bağlı iki bucak, 35 köy vardır.

Yüzölçümü: 837 km. kare

Nüfusu: 47.025

Babaeski ilçesi Kırklareli ilinin güney yönünde kalır. Toprağının büyük çoğunluğu düz ve ova halindedir. Kuzeyden güneye doğru uzanır, etrafı tatlı meyillerle kuşatılmıştır. Bu düz ve geniş topraklar ekime elverişlidir. İlçenin belli başlı ürünü buğday, arpa ve çavdardır. Bunlardan başka, pancar, ayçiçeği, patates, kavun ve karpuz ilçenin önemli gelir kaynağıdır.

Babaeski toprakları, düz bir alan üzerinde olduğu için kuzey rüzgârlarına açıktır. Bundan dolayı, kışlar çok sert, rüzgârlı, soğuktur. Yazlar nisbeten sıcak geçer.

Alpullu Şeker Fabrikası

Alpullu Şeker Fabrikası, Babaeski'ye bağlı Alpullu köyündedir. Fabrika gerek iş alanı açmak, gerekse pancar tarımını geliştirmek bakımından ilçeye çok faydalı olmuştur. Alpullu Şeker Fabrikası, özel bir teşebbüs olarak, 1925'te Trakya ve İstanbul Şeker Fabrikaları T. A. Ş. tarafından kurulmuştu. İlk sermayesi 500 bin lira olan ve günde 500 ton şeker işliyebilecek durumda bulunan fabrika zamanla büyüdü, hem sermayesi, hem de iş hacmi artırıldı. 1935 yılında Alpullu, Eskişehir, Turhal, Uşak şeker fabrikaları birleştirilerek Türkiye Şeker Fabrikaları T. A. Ş. kuruldu, Trakya ve İstanbul Şeker Fabrikaları T. A. Ş. tasfiye edilerek fabrika yeni kurulan şirkete devrolundu.

Babaeski Kasabası

İlçe merkezi Babaeski 11.692 nüfuslu bir kasabadır. İstanbul-Edirne asfaltı üzerindedir. İstanbul-Edirne demiryolu da yanından geçer. Kasaba düz bir alan üzerine kurulmuştur. Babaeski Çayı kasabanın yanında kuzeyden gelip güneye doğru akar.

Kasabanın içinde bulunan iki meydandan başka geniş Belediye Parkı Babaeski'ye ayrı bir güzellik verir. İstanbul'dan gelirken kasabaya girmeden önce uzun ve geniş bir taş köprüden geçilir. Boyu 50, genişliği 7 metre olan bu köprü Sultan Murat zamanında Mimar Kasım tarafından yapılmıştır. Gene girişte görülen belli başlı tarihî eserlerden olan cami, Kanunî Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Cedit Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir. Pek büyük olmamakla beraber Mimar Sinan'ın sanat özelliğini taşıyan zarif bir camidir. Daha ilerideki çeşme ve mescit de Fatih Sultan Mehmet zamanının eserlerindendir.

Çevrenin en hareketli kasabalarından olan Babaeski'de ilkbahar ve sonbaharda birer panayır kurulur ve çok rağbet görür. Kasabada su ve elektrik tesisleri vardır. İçme suyu kasabanın kuzeyinde bulunan kaynaklardan getirilerek 9 çeşme ile dağıtılmıştır. Kasabanın dispanseri, mezbahası, fidanlığı, ilkokulları ve daha birçok medeni tesisleri vardır.

BABA İSHAK

1229 yılında Anadolu'da peygamberlik taslıyan bir Türkmen şeyhidir. Selçuklular devrinde, Tokat ve Amasya taraflarını ele geçirmiş, yağmacılığa başlamış, fakat Selçuklu hükümdarlarından Keyhüsrev'in gönderdiği asker tarafından yakalanıp idam edilmiştir. Kendisine mensup olanlara Babai adı verilmiştir. Bunların Kızılbaşlar, Tahtacılar, Bektaşiler gibi bazı zümrelerde izleri vardır.

BABANZADE ZİHNİ PAŞA (1850-1929)

Babanzade Zihni Paşa

Son yüzyılda yaşamış Türk bilim ve idare adamlarındandır. Bağdatlı meşhur Babanzade ailesindendir. Süleymaniye'de dünyaya gelmiş, Bağdat'ta okumuştur. Mithat Paşa Bağdat valisiyken, Zihni Paşa onun mühürdarlığını yaptı, sonra Bağdat mektupçusu oldu. Muhtelif mutasarrıflıklarda, Adana, Yanya ve Hicaz valiliklerinde bulundu. İstanbul'da öldü, Edirnekapı mezarlığına gömüldü.

Eserleri:

İlim ve İslâm; Mikyas-ül Ahlâk; Kuva-yi Maneviye; İslâm'da Hilâfet; Savab-ül Kelâm (Arapça'dan çeviri).

BÂBEK (Öl. 838)

IX. yüzyılın ilk yarısında Azerbaycan'da Arap egemenliğine karşı yapılan en büyük ayaklanma hareketinin başıdır.

Bâbek, Abbasî hükümdarlarından Me'mun'a karşı yıllarca savaştı. İnsan ruhuna nüfuz kudretine sahip olması sayesinde, kendi akidelerini kabul eden binlerce insanı ölüme kadar sürüklemeyi bildi.

Bâbek, yirmi beş yıl süren aralıksız bir savaşma sonunda Afşin adında bir Türk komutanına yenildi. Bağdat'a getirilip idam edildi.

Bâbek, Hemedan'a kadar ilerlemiş, halifelerin gönderdiği birçok orduları darmadağın etmiş, iki yüz elli binden fazla adam öldürmüştür. Irak'ı tehdit edecek, Bizans İmparatorluğu ile askerî anlaşma yapacak kadar kudret sahibi olmuş bulunuyordu. Afşin onu sığındığı Bez isimli gayet müstahkem bir mevkide bastırıp yakalamak suretiyle Abbasî saltanatını kurtardı.

Bâbek'in yaymak istediği mezhep, sevinç, neşe getiren mezhep anlamına, «hurremiye» veya «Ferruhiye» diye adlandırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun son devirlerindeki idare merkezi

BABIÂLİ

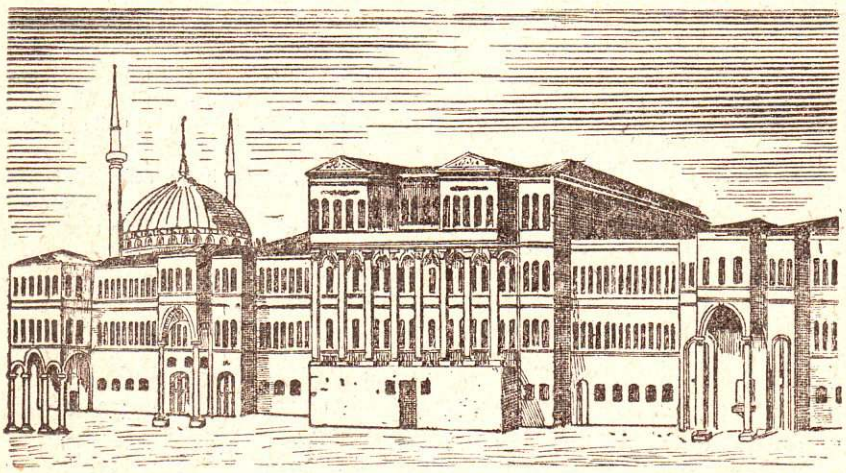
BABIÂLİ, Osmanlı İmparatorluğunda, veziriâzamlık, sonra sadrazamlık makamına verilen, bilhassa XIX. yüzyıl başından beri kullanılan bir tabirdir. «Yüce Kapı» anlamına gelir.

Eski devirlerde sadrazamların ayrıca resmî daire olarak da kullandıkları özel ikametgâhlarına «kapı» denilirdi. Vezir konaklarına bu adın verilmesi, devlet işlerinin görüldüğü yerler olmasındandı. Nitekim, kapı tabiri her resmî daireye alem olmuştu. «Paşa Kapısı», «Ağa Kapısı», «Defterdar Kapısı» gibi tâbirlerden başka sadece «kapı» tâbiri de vardır.

İstanbul'un başkent olduğu tarihe kadar Babıâli yoktu. Sadrazamlar daima seferde

Babıâli'nin eski giriş kapısının bugünkü hali

Eski devirlerde Babıâli (Bir gravürden alınmıştır)

bulundukları, hemen hemen bütün ömürlerini çadır altında geçirdikleri için böyle bir idare merkezi kurulmamıştı. İstanbul'un alınmasiyle, devlet işleri sağlam esaslara bağlandı. Bu esasların en başında «divan» gelir. Topkapı sarayında, Kubbealtı denilen yerde kurulu bu divana, Fatih Sultan Mehmet birkaç yıl bizzat başkanlık etti, sonra bu vazifeyi sadrazamlara bırakarak kendisi kafes arkasına çekildi.

Sadrazamlar, cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri, gün doğar doğmaz, saraya gelirler öğleye kadar Divan'da bulunarak devlet işlerini görürlerdi. Padişahın vekili ve devlet işlerinin yürütücüsü olan sadrazamların öteki vezirlerden ayrı olarak sahip bulundukları yüksek imtiyazlar arasında, öğleden sonra kendi sarayında veya konağında özel bir divan kurma yetkisi vardı. Bu yetki, halk işlerinin, saray kapısında olduğu gibi sadrazam kapısında da görülebileceğine işaretti. Bundan dolayı sadrazam konaklarına «bab-ı âli» denilmişti.

Babıâli'nin Tarihi

Bugün İstanbul Vilâyeti binası olarak kullanılan dairenin «Babıâli» oluşu 1654 tarihinden sonradır. Sadrazam Derviş Paşa'ya verilmiş olan bu konakta onun ölümünden sonra gelen sadrazamlar devamlı olarak oturmaya başladılar. Bununla beraber, arada bazı sadrazamlar da gene çeşitli yerlerde oturmuşlardır. Meselâ Lâle Devri sadrazamı İbrahim Paşa, çokluk, Beşiktaş'ta otururdu. Bununla beraber bina resmen sadrazamların ikametgâhı ve devletin Bâbıali'si olmak vasfını o tarihten sonra gene de kaybetmemiştir.

Babıâlide, önceleri harem ve selâmlık daireleri, ayrıca büyük mutfaklar, ahırlar, sekban koğuşları da vardı. Kâhya Bey'in (iç işleri bakanının), reisülküttabın (dış işleri bakanının), daha birçok devlet ricalinin de orada odaları bulunurdu.

Babıâli, yeniçerilik kaldırıldıktan sonra (1826) sadrazamların ikametgâhı olmak vasfını kaybetmeye başladı. Babıâli'yi tamamiyle resmî bir devlet dairesi olarak kullanan ilk padişah II. Mahmut'tur. Ondan önce hiç bir padişahın fermanlarında Babıâli kelimesini zikrettiği görülmemiştir. II. Mahmut, bir yangın yüzünden yanıp kül olan binanın yeniden yapılması için Sadrazam Selim Paşa'ya gönderdiği hatta «muhterik olan Babıâli'mizin, bimennih-i Teâlâ evvelbaharda inşasına irademiz taallûk etti» cümlesini kullanarak, oranın devlete ait bir yer olduğunu belirtmiştir.

Gene II. Mahmut zamanında, eski devlet teşkilâtı değiştirilmeye başlandı. 1835'te sadrazam kâhyalığı «mülkiye nazırlığı», reisülküttaplık «hariciye nazırlığı», defterdarlık «maliye nazırlığı» oldu. Bu makamların nazırları sadrazamın maiyetinde, onun izinde yürümeye mecbur ikinci derecede rical olmaktan çıkmışlar, yetkili birer devlet adamı olmuşlardı. Fakat gene de ayrı daireleri yoktu. Her sabah yanlarına kâtiplerini, defterlerini alarak, Babıâli'ye giderler, Selâmlık dairesinde oturup vazife görürlerdi. Tanzimat'ın ilânından sonra Babıâli'den Harem kaldırıldı, bir müddet sonra Şûra-yı Devlet, Dahiliye, Hariciye, Adliye daireleri oraya nakledildi. Böylece İmparatorluğun en büyük idare kuvveti Babıâli binasında toplanmış oldu.

Babıâli'nin Siyasî Değeri

«Paşa Kapısı» tâbirinin unutulup yerini, gerek içeride, gerek yabancı memleketlerde «Babıâli» tabirinin alması bu tarihten başlar. Modernleşen Babıâli 1850-1870 tarihleri arasında İmparatorluğun gerçek idare merkezi olmuştu. Her iş orada görülür, devletin siyasî istikameti orada tâyin edilir, yurt içi ve yurt dışı işleri en küçük teferruatına kadar oradan idare olunurdu. Saray yalnız saltanat sürerdi.

Abdülmecit, bütün saltanatı süresince, Babıâli'nin hak ve yetkilerine karışmak istememişti. Abdülâziz de Âli Paşa ölünceye kadar bu yolda hareket etti. Sonra tutumunu değiştirdi, Mahmut Nedim Paşa'nın kötü idaresi üzerine, Babıâli'nin nüfuzunu kırdı, bütün idarî ve siyasî kuvveti sarayda toplamaya çalıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun batmasını hızlandıran sebeplerden biri de budur.

Abdülhamit de bu yoldan gitmiş, devlet idaresini kendi elinde tutmak istemişti. Böylece, Saray'la Babıâli arasında bir savaşma başladı. Sadrazamların bazıları Babıâli'ye eski nüfuzunu kazandırmaya çalıştılar, fakat üstünlük daima Saray'da kaldı, Babıâli, hele Abdülhamit'in son yirmi yıllık saltanatı sırasında, meflûç bir duruma düştü.

23 Temmuz 1908 Meşrutiyet Devriminden sonra Babıâli istiklâlini elde etti. Fakat bu istiklâl Mebusan Meclisi'nin murakabesi altındaydı. Devlet bu murakabe altında, gene Babıâli'den idare olunuyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Mütareke yıllarında Babıâli ecnebî nüfuzu ve tahakkümü altına girdi. Sadrazamlar, nazırlar müstevlilerin emriyle oturup kalkıyorlardı. Bu kötü hal, cumhuriyetle son buldu. Babıâli, o tarihte Osmanlı İmparatorluğu ile beraber tarihe karıştı.

Babıâli Yangınları

Bugünkü bina ilk yapıldığı şekli muhafaza etmiş değildir. Birçok yangınlar, Babıâli'nin zaman zaman yeni bir şekil almasına yol açmıştır. Babıâli'nin tarihiyle sıkı sıkıya ilgili bu yangınların en büyükleri 1754, 1808, 1825, 1838, 1873 ve 1912 yıllarında olmuştur. Babıâli'nin bu yangınların dördünde yanan kısmı ancak uzun zaman sonra tamir edilmiştir.

Babıâli Baskını

Babıâli binası, Balkan Savaşı sırasında (1912) «Babıâli Baskını» adiyle anılan bir olaya sahne olmuştur. O vakit iktidarda bulunan Kâmil Paşa kabinesi Balkan Savaşı'nı bitirmek için Londra Sulh Konferansı'nda Midye-Enez hattını Türkiye'nin kuzey sınırı olarak kabul etmek temayülündeydi. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, Babıâli'yi, kabinenin toplandığı bir sırada basarak Kâmil Paşa'yı istifa ettirdiler. Bu arada Harbiye Nazırı Nâzım Paşa ile yaveri Yüzbaşı Tevfik Bey'i vurdular.

BABİL

Babilliler'in başkentiydi. Bağdat'ın 93 km. güneyinde, Fırat nehrinin iki kıyısında kurulmuştu. O çağlarda dünyanın en büyük, en ihtişamlı şehriydi.

Babil'i ilk kuranın Babil hükümdarı Nemrut olduğu sanılır. Dünyanın en büyük efsanelerinden birine konu olan Babil Kulesi gene Nemrut zamanında. Güneş Tanrısı Baal adına yapılan tapınağın kulesi, belki de binanın kendisiydi, Babil, sonraları Babilliler'in başkenti olmaktan çıkıp Asur hükümdarı Belus'un eline geçtı Asur Devleti'nin başkenti oldu.

Asurlular'ın eski başkenti Ninova harap olduktan sonra Babil'in değeri bir kat daha arttı. Buhtunnasr, Baal tapınağını, başka tapınaklardan, saraylardan getirttiği heykellerle, kıymetli eşya ile bir kat daha süsledi, kendisi de birtakım saraylar, kaleler, hendekler ilâve ederek Babil'i, son derece mamur bir şehir haline getirdi.

Herodotos ve daha başka eski tarihçiler Babil'i hep ihtişamı ve debdebesiyle akıllara hayret veren bir şehir halinde anlatırlar. Bütün eskilere öz aşırı tasvir merakı bir yana bırakılsa bile, Babil'in o çağdaki büyük şehirlerden gene de pek üstün bir durumu bulunduğunu kabul etmek gerekir. Meselâ

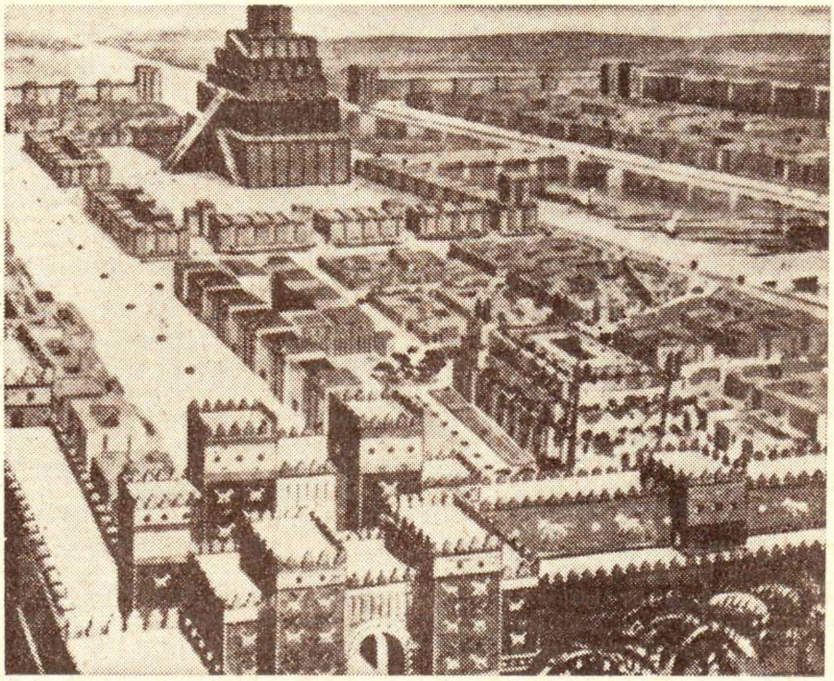
Babil'in çevresi kırk kilometreden fazla idi. Etrafında çepeçevre bir hendekle iki de geniş sûr bulunuyordu. Şehrin yüz kapısı vardı; bu kapıların kanadları kısmen tunçtan, kısmen tunç kaplama idi. Sokaklar gayet düz ve genişti.

Babil'in Asma Bahçeleri

Dünyanın Yedi Harikası arasında Babil'in meşhur «asma bahçeleri» de vardır. Binaların damları üzerinde bulunan bu bahçelerde yalnız çiçek değil, büyük ağaçlar bile yetiştirilmişti.

Keyhusrev, Babil'i kuşatmış, fakat kalelerinin sağlamlığından, zaptedememişti. Sonra, şehri bir baştan girip öteki baştan çıkarak ikiye biçen Fırat nehrine, gece vakti bir başka yatak açmış, kuruyan bu yataktan, askerini içeri sokmayı başarmıştı.

Sasaniler tarafından Medayin şehrinin kurulması üzerine Babil önemini kaybetti. Şehir yavaş yavaş söndü, içindeki sanat eserlerinin birçoğu Medayin'e taşındı. İslâmlığın doğduğu sırada Babil, üzerini kumlar örtmüş bir enkaz yığınından ibaret bulunuyordu. Zamanla yeri bile kaybolan Babil, yeni çağlarda yapılan kazılar sonunda, kalıntılar halinde meydana çıkmıştır.

Etrafını çeviren sûrlar ve kuleleriyle Babil şehri

Babil'in Tanrıları

Babil'i çevreliyen sûrlardan açılan kapılardan başlıca sekiz tanesi tanrılardan sekizinin adiyle anılırdı. Bunlar Şamaş, Marduk, Adad, Enlil, Sin, Zababa, Uraş kapılarıydı.

Babilliler çeşitli tanrılara tapar ve bunlara büyük değer verirlerdi. Tanrılarının en önemlileri Iştar, Marduk ve Tammuz'du. İştar Babilliler'in tek dişi tanrısıydı, tahıllar onun sayesinde olgunlaşır, çocuklar, kuzular onun sayesinde doğar, büyürdü.

Iştar'ın oğlu Tammuz da bütün bitki ve sebzelerle ilgilenen bir tanrıydı. Yazın en sıcak ayına bu tanrının adı verilmiş «tammuz» denmiştir. Bilhassa İştar ve Tammuz'a tapınma, Babil'in sınırlarını da aşmış, Mısır'a kadar yayılmıştı. Bu iki tanrı Mısır'da Isis, Osiris, daha sonra da Yunanistan'da Demeter, Persephone adlariyle devam etmiştir.

Bizim de bugün ay adı olarak kullandığımız «temmuz» kelimesi Babilliler'in yukarıda anlattığımız bitki tanrısının adından gelmiştir.

Babil'deki en değerli eserlerden biri de Marduk tapınağıydı.

BABİL KULESİ

Dünyanın en büyük eserlerinden biri olarak tarihe geçmiş olan Babil Kulesi yedi katlıydı, 90 metre yükseklikteydi. Yedinci kat mavi çini tuğlalarla süslenmişti. Babilliler bu kulenin bir eşinin de aynen toprağın altında devam ettiğine inanırlardı.

Kulenin birinci kat yüksekliği 33 metreydi. İkinci kat, 18 metre, üç, dört, beş ve altıncı katlar da altışar metre yüksekliğindeydi. Yedinci katın yüksekliği de 15 metreydi.

M. Ö. 689 yılında Asur Kıralı Sanherip, bütün Babil şehriyle birlikte, kuleyi de yıktı. Onun yerine gelen Asarhaddon ise kuleyi on üç yılda yeniden yaptırdı. Fakat M. Ö. 478 yılında Pers Kıralı Kserkses kuleyi yeniden yakıp yıktı.

Babil Kulesi'nin yapılışını gösteren bir tablo.

Büyük İskender Babil'i kendine başkent yapmak istediği sıralarda kule bir yıkıntı halindeydi. İskender, yerine yenisini yaptırmak üzere, bu yıkıntıları kaldırttıysa da, erken ölmesi kuleyi yeniden yaptırmasına engel oldu. Böylece yıkıntıları bile tamamen ortadan kalkan kule sadece efsane halinde yaşamakta devam etti.

«Tevrat» ta yazdığına göre Tufan'dan sonra Nuh'un oğulları Sinar'da yerleşmişler, kendilerine bir şehir ve bu şehirde başı göklere erişen bir kule yapmak istemişler. Bu şehri yapmalarına sebep bütün dünyaya dağılmalarının önüne geçip toplu bir halde yaşamak istemeleriydi. Fakat inşaat devam ederken Tanrı onların dillerini karıştırmış, bütün halkı buradan yeryüzüne dağıtmıştır.

Babil Kulesi efsanesi, bütün dillerin bir tek kaynaktan geldiğine işaret sayılmış, zaman zaman da bir delil olarak ileri sürülmüştür. Aynı yerde Nuh'un torunlarının sayısına göre 72 dil türediğine, Nuh'un üç oğlu olan Sâm, Hâm ve Yafes'in torunları olarak topluluklar teşkil ettiklerine dair olan inanç bütün Ortaçağ boyunca devam ettiği gibi bugün bile birçok yerlerde kabul edilmektedir.

BÂBÎLİK

Bâbîlik, Şiraz'da dünyaya gelen Mirza Ali Muhammed'in kurduğu mezhebin adıdır. İslâmlıkta devrim yapmak bahanesiyle ortaya atılan Mirza Ali Muhammed (1821 - 1850) «Bâb» lâkabiyle tanınmıştır. Şiî mezhebine getirmek iddiasında bulunduğu, İslâmlığa sığmıyan acayip yenilikleri kabul edip kendisine mürit olanlara da «Bâbî» adı verilmiştir. Mirza Ali Muhammed'e Bâbî denilmesinin sebebi, okuduğu medresede daima kapı önünde oturmak âdetinde olmasıdır («Bâb» kapı demektir.)

Bâbîliğin İslâmlıkla bağdaşamıyan yenilik tarafları meselâ kadınla erkeğin, bu mezhebe göre, tam mânasiyle eşit sayılmasiyle başlar. Bâbîlikte kadın yüzde yüz hürdür. Boşanma yoktur. Bâbîler, mallarının yüzde beşi nispetinde vergi vermek zorundadırlar. Bu vergiyi Bâbîler cemaatinin başında bulunan, «Ondokuzlar» denilen heyet alır. Bâbîlikte ticaret serbest, faiz helâldir. Kızlar da, oğlanlar da on bir yaşına basınca evlenmek zorundadırlar. Bâbîlikte kadınların örtünmesi de yasaktır. Bâbîlerin bir tek kab yemekle yetinmeleri de mezhebin icaplarındandır. Bu mezhepte içki, afyon yasaktır.

Bâbîliğin kendisine özel bir de takvimi vardır. Bâbî takviminde ay on dokuz gün, yıl on dokuz aydır. Bâbîlerin nizamları, teşkilâtları, hattâ «Kitab-ün Nur» dedikleri kendi Kuran'ları vardır.

Bâbîliğe Bağlı Bir Türk Kızı

Bâbîliğin Mirza Ali Muhammed'den sonra gelen önemli bir şahsiyeti daha vardı. Bu, Kurretülâyn adında bir kadındı. Kazvinli bir Türk kızı olan bu kadın ana dili Türkçeden başka vatanının dili olan Farsça'yı, Arapça'yı da mükemmel biliyordu. Bilgin şair, hatip bir kadındı. Bu meziyetlerine güzelliği, zarifliği, süse düşkünlüğü de eklenince, Kurretülâyn Hanım, etrafını büyüliyerek, Bâbîliğin yakıcı ve yıkıcı tesirini çoğaltan korkunç bir kuvvet haline geliyordu.

Mirza Ali Muhammed'in taraftarları çok çabuk çoğaldı, kısa bir zaman sonra bu kalabalık ihtilâlci bir kuvvet halini aldı. Bu yığın hükümetle çarpışmaya başladı. Bâbîler ilk olarak 1846'da ayaklandılar. Sonra bu ayaklanmalar zaman zaman sürüp gitti. Bâbîliğin kurucusu Mirza Ali Muhammed çarpışmalardan birinde, 11 temmuz 1848'de öldürüldü. Kurretülâyn da, birçok kanlı maceralardan sonra yakalandı, diri diri yakılmaya mahkûm edildi. Tövbe ederse affedileceği söylendiği halde, uydurma mezhebinden dönmedi, mertlik şiirleri okuya okuya yandı, öldü.

Bütün bunlara rağmen Bâbîler gene ortalığı karıştırmaya devam ettiler, 1878, 1888 ve 1889'da üst üste kanlı çarpışmalar oldu. Hükümet kuvvetleri üstün geldi, Bâbîlerin ilerigelen reisleri İran'da barınamaz oldular, Türk toprağına sığındılar. Bugün için İran'da Bâbîlik diye bir mesele yoktur.

Bâbîler'in mezhebi, İslâmlıktan pek çok ayrıldığı için, bazı bilginler Bâbîler'in Müslüman sayılamıyacağını söylemişlerdir. Bâbîlikten Bahaîlik çıkmış ve asıl Bâbîler azınlıkta kalmışlardır (Bk. Bahaîlik). Bugün bu mezhep mensupları İran'da yaşarlar ve sayıları birkaç binden ibarettir.

Bibliyografya:

Nasireddin Şah ve Bâbîler (Süleyman Nazif, 1923).

BABİLLİLER

Babilliler, Sâmî ırktan bir milletti. Yeryüzündeki ilk medeniyetlerden birini kurmuşlar, bu arada astronomi ve astroloji ilimlerinde çok ileri varmışlardı. Yıldızların gezeğenleriyle durağanlarını ilk ayıranlar, Ay'la Güneş'in hareketlerini ilk önce ayırdedenler onlar olmuştur.

Babilistan denilen memleketlerinin Basra Körfezi'nden Hindistan'a deniz yolu ile yakınlığı bulunduğu için, Babilliler'in, medeniyeti Hindistan'dan almış olmaları ihtimali vardır. Tarihçi Herodotos'un ve çağdaşlarının iddialarına göre, Babil'in çok süslü, çok itinalı binaları Babilliler'in mimarlıkta pek ileri gitmiş bir millet olduğunu gösterir. Gene aynı kaynaklardan bu kavmin mimarlıkla at başı beraber giden daha başka sanatlarda da, devre göre parmakla gösterilecek kadar ilerlemeler kaydetmiş bulundukları anlaşılıyor.

Babilliler gibi Sâmî ırktan olan Asurluların sonradan Babil'i zaptetmeleri bu iki milletin kaynaşarak bir tek millet vücuda getirmeleri sonucunu doğurmuştur. Asurlular, Babilliler kadar ileri bir medeniyete ulaşmış değillerdi. Ancak, savaşçılık bakımından ve kuvvetçe Babillilerden ileri oldukları için, bu iki kavmin birleşmesi, medeniyetle kuvvetin birleşmesi olmuş, Babibilliler medeniyeti, Asurlular kuvveti temsil ederek, her iki kavim de maddi ve mânevi iki kuvvet unsurunu nefsinde toplıyan bir büyük kitle vücuda getirmişlerdi. Bunun sonucu olarak, Babilliler, memleketlerini böylece paylaşmakla bir şey kaybetmiş olmadılar, tersine, kazandıkları kuvvet sayesinde ülkelerini genişletmek imkânını buldular. Buhtunnasr zamanında, Cezire, Şam ve Filistin taraflarını zaptettiler.

Milâttan beş yüz küsur yıl önce, İran hükümdarı Keyhusrev, Babil ülkesi ve Batı Asya üzerine yürüyerek Asur devletine son verince Babilliler büyük bir baskı altında kaldılar, eski medeniyetlerini büsbütün kaybettiler. Ancak, o tarihte memleketleri henüz pek mamur bulunduğundan, İranlıların bu işgali altında da tarım ve ticaretle uğraştılar, zenginliklerini devam etttirdiler.

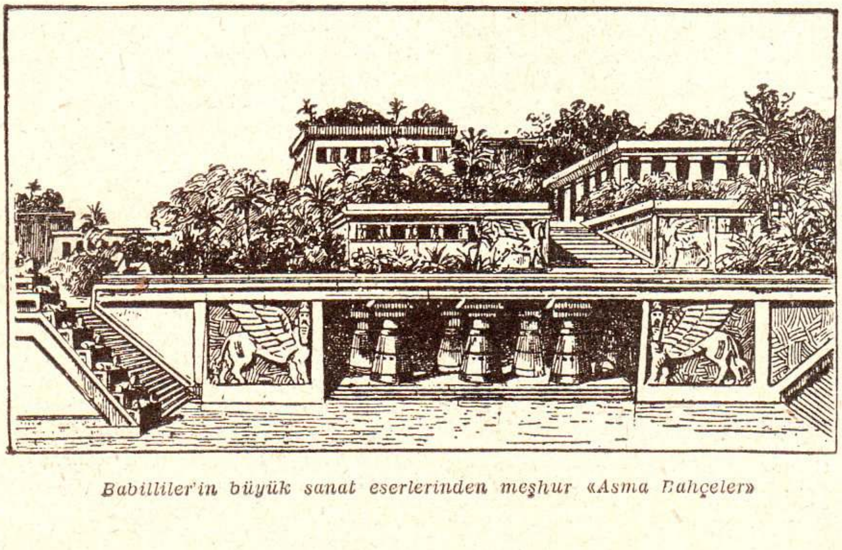
Babilliler'in Çöküşü

İskender'den sonra ortaya çıkan küçük devletler zamanında, sonra Sasanîler devrinde, Babilliler'le Asurlular biribirine karıştı, dilleri de biribirine yakın, biribirinin benzeri olduğundan, bir tek kavim haline geldiler; öte yandan, İranlılar'la ve Araplar'la da karıştılar. En sonunda, İslâmlığın doğuşunda, Babil'in İslâm memleketlerine karışması üzerine büsbütün Araplaştılar. Eski devirlerin Babil'i yerine İslâmlığın Bağdat'ı, Basra'sı, Kûfe'si kurulunca, bu şehirler Arap ve İslâm medeniyetinin merkezi olunca, Babilliler, tamamen Arap âlemi içinde eridiler, milliyetleri adına hiçbir şeyleri kalmadı.

Babilliler, Doğu dillerinde Keldanî diye de anılır. Bugün o çevrede Irak, Cezire taraflarında Keldanî adiyle bir topluluğa raslanırsa da bu sırf bir mezhep topluluğundan ibarettir; bunlar Hıristiyanlığın Nasturî mezhebindendir. Kendi patrikleri, ruhani başkanları varsa da, ayrı dilleri yoktur, Arapça konuşurlar.

Babil Medeniyeti

Babilliler'in yazılı kitapları ele geçmediğinden, kurdukları medeniyet hakkında edinilen fikir, sadece tarihî rivayetlere, mimarlık eserlerinin taştan kalıntılarına ve yazıtlara göre verilmiş hükümlerden ibarettir. Yalnız, Buhtunnasr'ın esir ederek Babil'e götürdüğü İsrailliler, orada öğrendikleri Babil diliyle «Tevrat» gibi, daha başka kutsal kitaplar gibi eserler bıraktılar. İbranî yazısiyle yazılmış olan bu eserlere bakarak Babil dili hakkında bir fikir edinilebilmektedir. Bu kitapların İbranî yazısiyle Süryanî ve Arap dillerindeki tercümeleri karıştırılınca, bu diller arasında yakınlık bulunduğu görülür.

Babilliler'in büyük sanat eserlerinden meşhur «Asma Bahçeler»

BABUR (1483-1530)

Avrupalılar'ın yanlış olarak Büyük Moğol İmparatorluğu adını verdikleri Hint-Türk Devleti'nin kurucusu ve en büyük Türk hükümdarlarından biridir. Babası Ömer Şeyh Mirza Timur'un, anası Kutluğ Nigâr Hanım Cengiz'in torunu oldukları için Babur, damarlarında iki büyük cihangirin kanını taşımakta idi. Babur Türkçe'de «pars» anlamına gelir.

Büyük hükümdar Babur

Zahirüddin Muhammed Babur 14 şubat 1483'te Türkistan'da Fergana'da doğdu.

Babasının bir kazâda ölümü üzerine, 10 haziran 1494'te Fergana tahtına oturdu.

Babur, ince yapılı, çok zeki, mütefekkir bakışlı, kibar tavırlı, zarif bir adamdı. Gayet cesurdu. Usta bir komutan, iyi bir siyaset adamı, kudretli bir şair, ehliyetli bir idareciydi. Felâketlere tahammül etmeyi, felâketlerden ders almayı bilirdi. Ehliyete değer verir, iyi ve kudretli adam seçmekte büyük bir isabet gösterirdi. Etrafına, bu sayede, çok değerli adamlar toplamış, kendisini bunlara sevdirmişti. İstanbul'dan topçu öğretmenleri ve mimarlar getirmiş, harb ve imar alanlarında bunlardan çok faydalanmıştı.

Daha çocuk yaşta tahta çıkan Babur, hayatı her gün türlü maceralarla dolu geçen bir adamdı (Bk. Babur İmparatorluğu). Geçirdiği çeşitli tecrübeler, felâketler de, saadetler de, onun kabiliyetlerini sadece geliştiriyordu. Kendine ve talihine sarsılmaz bir güveni vardı. Her şeyin kaybolmuş gibi göründüğü dakikalarda bile Tanrı'nın yardımından umudunu kesmezdi. Sert ve zalim bir adam değildi, lüzumsuz yere kan dökmekten, yakıp yıkmaktan hoşlanmazdı. Yanındakilere karşı merhametli, şefkatli davranır, kendisine yapılan en ufak hizmeti şahane bir şekilde mükâfatlandırırdı. Fakat, bazan merhametine sığınan büyük mücrimleri bile affetmekten geri kalmıyan bu adam gerçekten lüzum hissettiği zaman ateş kesilir, en merhametsizce hükümlerle ceza vermekten çekinmezdi.

Babur, maceralarla geçen hayatını, «Baburname» adlı eserinde anlatmıştır. «Baburname» daha ziyade bir hâtıra defteridir. Babur, hakikat ve samimiyet ifade eden bu sayfalarda daha ziyade, meziyetlerini bir yana bırakıp, kusurlarını anlatmış, başarılarını da, haksızlıklarını da aynen nakletmiştir. «Baburname» büyük dillerin hepsine çevrilmiştir. Babur Türkçe'nin Çağatay diyeleğinde Nevâî'den sonra en büyük şair sayılır. 36 yıl saltanat sürdükten sonra 1530'da 47 yaşında öldü.

Hindistan'da Kurulan Büyük Türk Devleti: BABUR İMPARATORLUĞU

BABUR İMPARATORLUĞU, Babur'un Hindistan'da kurduğu bir Türk devletidir. Tarihte yanlış olarak Büyük Moğol İmparatorluğu adiyle anılır.

Babur 1494'te Fergana tahtına çıktığı zaman henüz on bir yaşında bir çocuktu. Daha saltanatının ilk günlerinde, bir yandan amcası Sultan Ahmet'in, öte yandan dayısı Mahmut Han'ın hücumlarına uğradı. Bazı iyi tesadüfler sayesinde vaziyetini kurtardı.

Babur tahta geçtiği sıralarda Orta Asya'nın siyasî durumu, sürekli bir savaş ve kargaşalık hali göstermekteydi. Bunun başlıca âmilleri, saltanat vârisliğinin muayyen bir kaideye bağlı olmaması, devletin hükümdar ailesi tarafından kullanılan müşterek bir mal gibi sayılması, büyük askerî şefler olan kabîle reislerinin, geniş topraklara sahip olmaları yüzünden, hükümdarlara karşı şahsî bağlılıklarının zayıf olması, daima başka başka prensiplerle iş birliği etmeleri, şehirler halkının yalnız kendi menfaatlerini düşünüp siyasî değişikliklere karşı daima ilgisiz kalmaları gibi şeylerdi.

İşte Babur, bu şartlar altında, bir yandan akrabasiyle, bir yandan da yanındaki büyük komutanlarla uzun zaman çarpıştı, sonunda, 1501 yılında tahtından oldu, bir imparatorluğun başında bulunurken, âdi bir çete reisi durumuna düştü.

Fakat Babur, çabuk yılacak insanlardan değildi. Bu felâket günlerinde artan gayretiyle kendine yeni bir taht aradı, yanında bulunan bir müfreze askerle Afganistan'a yürüdü, Kâbil'i aldı (1504). Şehir hiç kan dökülmeden zaptedilmişti. Ordusunu kuvvetli bir inzibat altında bulundurması, askeri tarafından yerli halka yapılan en küçük bir haksızlığı ölümle cezalandırması başarı kazanmasında büyük bir âmil olmuştu.

Babur Hindukuş ile Gazne arasında ele geçirdiği ülkeyi kendisiyle beraber gelen askerlere ve komutanlara pay etti. Özbek istilâsı karşısında Semerkant ve Fergana'dan kaçanları da bu yeni ülkeye yerleştirdi. Babur, böylece, Hint İmparatorluğunun ilk temelini atmış, coğrafya durumu Hindistan'ı almak için çok elverişli olan Kâbil'de karargâhını kurmuş oluyordu. Merkezi Kâbil olan bu yeni küçük devletin toprakları, bugünkü Afganistan'ın en yüksek ve en vahşî kısımlarının bulunduğu küçük bir toprak parçasından ibaretti.

Hint Padişahı Babur

Kâbil'de böylece yerleşen Babur'un faaliyeti bundan sonra, eski mülkünü elde etmeye savaşmakla geçti. Fakat Babur bu emeline erişemiyor, her teşebbüsü hüsranla, yenilmekle sona eriyordu. Gözünü başka ufuklara çevirip Hindistan'ı zaptetmeyi tasarladığı sırada oranın durumu pek karışık bir manzara arzediyordu. Valiler ve beyler bağımsızlıklarını ilân etmişlerdi. Kanlı kargaşalıklar oluyordu, memleket alt üst bir haldeydi. Babur, bu kargaşalıkları fırsat bildi, iyi bir asker, mükemmel bir idareci ve siyasi vasıflarını zamanında ve yerinde kullanarak gayesinin gerçekleşmesine doğru başarılı ve azimli adımlarla ileriedi.

O sıralarda, Delhi padişahlığı için kendisine başvurulmuş, ondan yardım istenmişti. Bu fırsatı kaçırmadı, 1524'te Pencap'a girdi. Bu büyük eyaleti yarı kılıç kuvvetiyle, yarı zekâsının yardımiyle ele geçirdi. 29 nisan 1526'da, Panipat Ovasında yaptığı kanlı bir savştan sonra, Delhi'yi aldı, kendini «Hint Padişahı» ilân etti.

Babur, o tarihten sonra başarıdan başarıya koşmaya başlamıştı. Hindistanın ikinci başkenti olan Agra'yı, Allahabad'ı, Guvalyar'ı birer birer ele geçirdi. Zekâsı, cesareti, azmi ile kazandığı zaferler tam beş yıl devam etti. Nihayet 1528'de Kuzey Hindistan'ın fethini tamamladı, böylece Babur İmparatorluğunu kurmuş oldu.

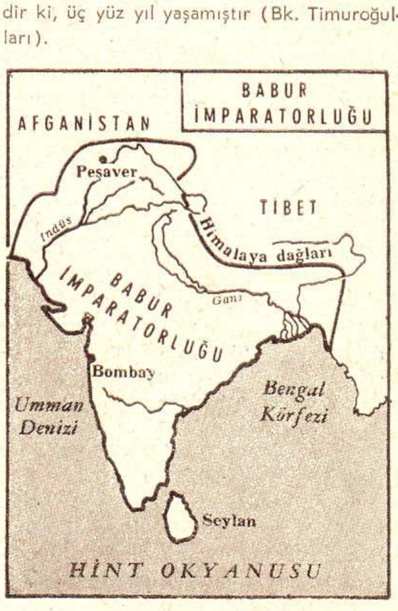
Babur, Hindistan'a geçtiği zaman on üç bin kişilik bir kuvvetin başında idi. Bu ordu ile, yüz elli bin mevcutlu orduları yenmeye muvaffak olmuş, bütün memleketi avucu içine almış, Hindistan'ı kana boyıyan anarşiyi ortadan kaldırmıştı.

Babur'un Büyük Eserleri

Babur, bir yandan fütuhatla uğraşırken öte taraftan, zaptetmekle meşgul bulunduğu zengin ülkeyi daha da zenginleştirmek, güzelleştirmek, onu içinde yaşadığı medeniyet seviyesinin en yüksek tabakasına ulaştırmak için durmadan imar ediyordu. Yaptırdığı yollar, kurdurduğu köprüler, yükselttiği saraylar, inşa ettirdiği hamamlar, vücuda getirdiği bahçeler, devrinin emsali olmıyan birer şaheseriydi. Babur, böylece, Hindistan için yeni bir medeniyetin yaratıcısı, aynı zamanda, dört yüz yıl yaşıyacak bir imparatorluğun kurucusu oldu.

Babur'un kurduğu büyük devlet, İbrahim Ludi'nin mağlûbiyetiyle 1526 tarihinde Delhi'de başlamış, 1858 tarihine kadar tam 332 yıl devam etmişti. Babur'dan sonraki padişahlar arasında Evrengzip gibi, Ekber Şah gibi adları tarihe büyüklükleriyle geçmiş nice Türk hükümdarları bu imparatorluğu şanlı menkıbeleriyle yaşattılar.

Babur'un ölümünden sonra, yerine geçen Hümayun devrinde, Babur devleti korkunç bir sarsıntı geçirdi. İmparatorluğu bu badireden kurtaran, torunu Ekber Şah olmuş, Babur devleti, azametinin ve ihtişamının en yüksek derecesine onun devrinde erişmiş, gene onun attığı sağlam temeller sayesindedir ki, üç yüz yıl yaşamıştır (Bk. Timuroğulları).

Hindistan'da Babur İmparatorluğu

BACAK

Vücudun kasıktan tabana kadar olan kısmına «bacak» denir. Bacağın kalçadan dize kadar olan kısmı ise «uyluk» diye anılır.

Bacak birtakım uzun ve kısa kemiklerden yapılmıştır. Her bacakta uyluk kemiği, yan yana duran 1 kaval kemiğiyle 1 baldır kemiği, 7 ayak bileği kemiği, 5 tarak kemiği, 14 parmak kemiği bulunur. Ayak bileği kemiklerinden biri ötekilerden daha büyüktür, topuğu meydana getirdiği için «topuk kemiği» adını alır. Uyluk kemiğinin üst tarafındaki yuvarlak kısım, kalça kemiğinin yan tarafındaki çukur kısma girmiş durumdadır, alt tarafı ise baldır ve kaval kemikleriyle eklenmiştir. Burada ayrıca, küçük bir dizkapağı kemiği vardır ki düştüğümüz, bir yere çarptığımız zaman dizimizi korur. Dizkapağımızla ayağımızın arasında iki kemik bulunması bacağımızın sağa, sola, öne, arkaya dönmesini sağlar (Bk. İnsan Vücudu).

BACH, Johann Sebastian (1685-1750)

J. S. Bach

Müzik sanatına büyük hizmetlerde bulunmuş, ölümsüz eserler vermiş bir sanatçıdır. Bütün kuşakları müzik alanında ad bırakmış bir ailenin çocuğudur. 21 mart 1685'te, Almanya'da Eisenach şehrinde doğdu, sanatına ait ilk bilgileri Ohrdruf'ta orgculuk yapan ağabeyi Johann Christoph Bach'tan aldı. 1700 yılında Lüneburg Michaelis Müzik Okulu'na devama başladı, çağın ünlü müzikçilerinden George Böhm'ün öğrencisi oldu. Buradan ayrıldıktan sonra Hamburg, Lübeck ve Celle şehirlerinde orgcu ve orkestra üyesi olarak çalıştı, üstün kabiliyetiyle dikkati çekti. 1703 yılında iki ay boyunca Weimar Saray Orkestrasında kemancılık yaptı, sonra Arnstadt'ta orgcu olarak görev aldı. 1705 yılında Lübeck'e kadar yaya giderek İskandinavyalı org ustası Buxtehude'yi dinledi, öğütlerinden faydalandı. 1707 yılında Mühlhausen'e geldi, ertesi yıl Weimar'a dönerek saray orgculuğuna başladı. 1714-1717 yılları arasında aynı sarayın orkestrasında şeflik yaptı, 1717 yılı sonlarında bu ödeve Köthen Sarayında devam etti.

Bach, 1723 yılında «Kantor», unvaniyle Leipzig'deki ünlü Thomas Kilisesi başmüzikçiliğine ve üniversite müzik müdürlüğüne getirildi. Burada kendisini çekemiyenlerin çıkardıkları çeşitli güçlüklere, Üniversite Rektörü Ernesti ile olan anlaşmazlıklarına rağmen şerefli ödevine ölünceye kadar devam etti, sayısız öğrenci yetiştirdi, ölmez eserler verdi. Ünü bütün Almanya'ya, hattâ Avrupa'ya yayılmıştı. 1747'de Prusya Kıralı Büyük Friedrich'in daveti üzerine Berlin'e gelerek Potsdam'da konserler verdi.

Bach, hayatının son yıllarında ağır bir göz hastalığına tutularak kör olmuştur. Ailesine bağlı, son derece dürüst bir sanat adamı olan Bach hayatında iki defa evlenmiştir. İlk eşi Maria Barbara'dır. Bu kadının 1720'de ölümü üzerine, gene bir müzikçinin kızı olan Anna Magdalena'yı aldı. Her iki eşinden on bir oğlu ve dokuz kızı olmuştur. Yirmi çocuğundan on biri küçük yaşta ölmüş, yalnız beş oğlu, dört kızı ileri yaşlara erişmiştir. Bunlardan erkeklerin hepsi müzik tarihinde ad bırakmışlardır.

Bach'ın Sanatı

Bach değişik müzik şekillerinde pek çok eser vermiş, fakat ne yazık ki bunlardan bir kısmı kaybolmuştur. Dinî eserlerinin başında «Johannes» ve «Mathäus» adlı büyük «passion» ları gelir. Kayıtlarda adlarına raslanan diğer üç «passion» u bulmak mümkün olamamıştır. 200 kadar kilise kantatını muhtelif kutsal günler için yazmıştır. Ayrıca, «Noel», «Yortu» ve «Göğe Çıkış» adlı oratoryoları bu şeklin gerçek şaheserleri olarak kabul edilir. Din alanındaki verimleri arasında çok sesli «dua», «magnifika», «motet» ve «şarkı» larından başka mizahî buluşlarını yankılandıran «kantat» ları da kayda değer. Çalgı müziğine ait eserlerinin başında org için yazdığı «prelüd», «füg», «tokkata», «fantezi» ve «sonat» ları bu çalgı edebiyatının eşsiz örnekleri arasında sayılır. Bach klavsen için de pek çeşitli eserler vermiştir ki bunlar arasında 48 «prelüd» ve «füg» ü toplıyan «İyi Düzenlenmiş Piyano» adlı albümler günümüze kadar en önemli öğretim önderleri olarak kabul edilmiştir. Bunlardan başka, tek ve piyano eşliğinde çalgılar için «sonat» lar, «konçerto» lar ve «süit» ler vermiştir. Orkestra eşliğinde çeşitli çalgılar için düzenlenen «Brandenburg Konçertoları» da ulaşılmaz birer müzik anıtı olarak kalmıştır.

Bach'ın sanat tarihindeki yeri iki önemli üslûbun birleştiği bir kavuşak noktasındadır. Sanatında eski çoksesli müziğin ustaca bileşimiyle, o çağlarda İtalya'dan yayılan ve armoniye dayanan yeni bir akımın üstün bir görünüşle kaynaştığı görülür. Eserleri «kontrpuan» tekniğinin, keskin bir şuur ve mantığa dayanan ses kalıplarının istifleridir. Bütün bu güçlü temeller geleceğin müziğini hazırlamış, Beethoven ve ötesine uzanmıştır. Bach, sözle sesi çağına kadar görülmiyen bir zarafetle bağdaştırmış, ruh gücünü ilham zenginliğini yankılandıran müzikli şiirler halinde sunmuştur.

Bibliyografya:
Bach, 1685-1750 (Dr. Albertine Morin-Labrecque'ten Çev. Mahmut Ragıp Gazimihâl, 1946); Anna Magdelena Bach'ın Hâtıraları, (Çev. F. Çiçekoğlu 1958).

BACON, Francis (1561 - 1626)

Francis Bacon

İngiltere'nin tanınmış fikir adamlarından biridir. Felsefeye olan merakı çok genç yaşlarda başlamıştı, on üç yaşında Cambridge'deki Trinity kolejine gönderildi. Fakat öğretim plânını yetersiz bulduğundan üç yıl sonra okuldan ayrıldı, İngiliz Elçisinin himayesinde Fransa'ya giderek politika kültürü ve devlet idaresi alanlarında öğrenimine devam etti. Bu konulardaki incelemelerini, «Of the State of Europe» (Avrupa'nın Durumuna Dair) adlı eserinde toplamıştır. Bacon, 1579'da, babasının ölümü üzerine İngiltere'ye döndü. Orada, malî durumunun yetersizliğinden dolayı, ilmî çalışmalarına devam edemedi, hukukla uğraşmaya başladı.

Bu arada İngiliz asillerinden Essex, Bacon'a Turckenham malikânesini vermişti. Bir müddet sonra Essex bir suikast suçu ile yargılanırken Bacon, kendisine yapılan iyiliği gözönünde bulundurmaksızın, onun aleyhinde çalıştı. Bu olaydan dolayı büyük şair Pope, Bacon için, «İnsanoğlunun en zekîsi, en akıllısı, en kötüsü» demiştir.

Bacon, 1590'da Kıraliçe I. Elizabeth'in konseyine katıldı. Middlessex Parlâmentosu üyeliğine seçildi. 1603'te Şövalye unvanını kazandı, dâvavekilliğine getirildi. İki yıl sonra da Lord unvanını aldı.

Bacon, hayat seviyesinin yükselmesiyle başlıyan israftan dolayı bir müddet sonra büyük borçlara girmiş, hediye mahiyetinde rüşvet almaya başlamıştı. Bir şikâyet üzerine mahkemeye verildi. Böylece, değerli filozofun adına ilk leke sürülmüş oluyordu. Bacon, hapis ve para cezalarına çarptırılarak işinden çıkarıldı. Kısa bir süre sonra cezası affedildiyse de, iş hayatındaki bu sarsıntıdan dolayı Bacon, vaktini ilmî araştırmalara, edebiyata hasretti.

Bilimsel sonuçların ancak deneyle elde edilebileceğini ileri süren Bacon, soruşturmada modern «tümevarım» metodunun kurucularından sayılır.

Özellikle felsefe alanında parlamış olan bu fikir adamının en önemli eseri 1597 yılında basılan «Essays» (Denemeler) dir. Diğerleri: «The Advancement of Learning» (Öğrenimin Gelişmesi); «Novum Organum»; «History of the Reign of Henry VII.» (VII. Henry Devri Tarihi) dir.

BACON, Roger (1214 - 1294)

Roger Bacon

Ünlü bir İngiliz rahibi ve filozofudur. Gözlemin ve deneyin bilimin temeli olduğunu düşünerek birçok araştırmalar yapmış, bu arada büyüteci icat etmişti. Oxford Üniversitesi'nde okumuş, Paris Üniversitesi'nde ilâhiyat doktorası yapmıştır.

Devrinin din ve bilim adamlarından çok ileri görüşlü olan Roger Bacon, aynı zamanda fizik, kimya ve astronomi konularıyle de ilgilenmiştir. Yazdığı yazılarda, gemilerin, gelecekte bir kişinin yönetmesiyle gidebileceğini, arabaların at koşulmadan büyük bir hızla yürüyebileceğini, insanların, kullandıkları kanadlı makinelerle uçabileceklerini anlatmıştır.

Çok kere yazıları ve öğretimi din ileri gelenlerince yasak edilmişti, nihayet «Şeytanla işbirliği yapıyor» diye hapis cezasına çarptırıldı.

Bacon, IV. Clement'in papalığı devrinde, bir müddet için de olsa, papanın ileri fikirli olması ve cesaret vermesi sayesinde,

düşüncelerini bir kitapta toplamak fırsatını buldu. Meslektaşlarının kıskançlığına, araçların yetersizliğine rağmen Bacon, on sekiz ayda üç büyük eser yayınladı. Bunlar, «Opus Majus», «Opus Minus» ve «Opus Tertium» dur.

Papa Clement'in ölümünden sonra Bacon, onu çekemiyenler tarafından Paris'e gönderilip hapsedildi. On yıl kadar orada kaldıktan sonra bazı İngiliz asillerinin yardımiyle affedildi, Oxford'a dönmesine müsaade edildi.

BAÇ

Eski Osmanlı devlet idaresinde iskelelere uğrıyan gemilerden, kara yollariyle gümrüklere gelen kervanlardan alınan vergiye «baç» denirdi. Zamanla bu söz her çeşit vergiler için de kullanılmıştır.

BADANA

Duvarlara sürülen kireç şerbetine «badana» denir. Badana çeşitli kimyevî maddelerle istenilen şekilde renklendirilebilir. Binaların iç ve dış badanalarında eskiden beri kireç kullanılırdı. Son zamanlarda başka kimyevî maddeler de kullanılmaya başlanmıştır.

Kireç badanasında, macun haline gelmiş kireç 5 - 10 kısım su içinde iyice eritildikten sonra, süzülür. Duvara sürülecek ilk badana tabakası daha sulu hazırlanır. Bu, badananın duvara iyice işlemesini sağlar. Son badana tabakası daha kalın olmalıdır. Badananın çıkmaması için içine aşağı yukarı % 3 oranında tuz veya şap konur.

Tutkallı badanalarda, pudra haline getirilmiş boya maddesiyle tutkal karıştırılır. Bu çeşit badanada doğrudan doğruya tutkalın yapıştırma özelliğinden faydalanılır. Bu badana boyaları ılık suda eritilir, kullanılmadan önce iyice erimesini sağlamak için suda birkaç saat bekletmek gerekir. Tutkal sayesinde bu çeşit badanaların sürtünme, çıkma tehlikesi yoktur.

Her iki çeşit badanada da, önceden duvarın iyice silinip temizlenmesi lâzımdır. Bilhassa yağ lekeleri bulunmaması çok önemlidir. Ayrıca, duvardaki çatlaklar, çivi delikleri de kapatılmalıdır.

İkinci Dünya Savaşından sonra yağlı ve sentetik badana boyaları geliştirilmiş, son zamanlarda memleketimizde de kullanılmaya başlanmıştır. Bunların çok zengin renk çeşitleri yapılabilmektedir. Üstelik, sürüldükleri yüzeyi çok iyi koruyabilen bu badana boyalarının yağlı boya gibi yıkanmaya elverişli olmaları en büyük faydalarından biridir.

Badana genel olarak fırça ile sürülmekle beraber «tabanca» ile de yapılır. Tabanca, boyayı püskürtmek için kullanılan bir âlettir, genel olarak elektrik motoru ile çalışır. Ayrıca, lâstik bir armutla çalışanları da vardır.

Badanalı duvarlara motifler basmak için bir rulo kullanılır. Basılması istenen motif rulonun üstüne kabartma olarak yapılmıştır Bu rulo bir taş üzerinde mürekkeplenir. Badana edilmiş duvara sürülür. Sonucun iyi olması için basılacak motiflerin aralıklarını iyi hesaplamak gerekir (Bk. Yağlı boya).

BADEM

Gülgillerden, yurdumuzun hemen her yerinde yetişen bir meyva ağacıdır. Boyu 4-5 metre yüksekliğe kadar erişir. İnce ve uzun yaprakları vardır. Pembe renkli çiçekleri yapraklarından önce açar. Meyvaları tazeyken çağla şeklinde yenir. Çağla bademinin üzeri tüylüdür. Asıl badem, içindeki çekirdekte bulunan kısımdır. Dış kabuğu yeşildir, kuruduğu zaman ortadan yarılarak içi açılır. Bunun içinde sarı bir kabuk daha vardır.

Badem

Besleyici ve lezzetli bir yemiş olan bademden, sarı renkte, zeytin yağı kıvamında bir yağ çıkarılır, buna «badem yağı» denir. Bu yağın «tatlı» ve «acı» (diş bademi yağı) denilen çeşitleri vardır. Tatlı badem yağı müshil olarak çocuklara verilir. Acı badem yağı ise ayakkabı boyası ve diğer deri yumuşatıcı maddeler yapılışında kullanılır. İç badem kuru ve taze olarak yendiği gibi, bundan şeker ve badem ezmesi de yapılır. Yurdumuzda çok çeşitleri olan badem ağaçlarından yılda 10 - 11 bin tona yakın badem alınmaktadır. Badem, daha çok, Marmara, Ege, Van Gölü bölgelerinde yetişir.

BADEMCİK

Vücudumuzdaki salgı bezlerinden biridir. Boğazın iki yanında birer tane bulunur, biçimi bademe benzediği için «bademcik» denilmiştir.

Bademcikler vücudu ağız yolu ile giren mikroplara karşı korurlar. Üşütüldüğü zaman bademcikler iltihaplanır, şişerek ağrılara sebep olur. Bu hal aynı zamanda yutkunmayı da zorlaştırır. Bundan dolayı, daha önceden küçük bir ameliyatla çocukların bademcikleri alınır. Fakat bugün birçok doktorlar bademciklerin alınmasına taraftar değildir. Böylece vücudun mikroplara karşı korunmasının zorlaştığı düşüncesindedirler.

Vücutta aynı yapılışta daha başka bezler vardır ki gördükleri iş bakımından boğazdaki bademciklere benzerler. Bunlara bulundukları yere göre ad verilir: Dil bademciği, yutak bademciği, barsak bademciği gibi.

BADEN - BADEN

Almanya'nın Baden bölgesinde, 42.000 nüfuslu bir kaplıca ve yazlık şehridir. Denizden yüksekliği 180 m. olan kuytu vir vâdide kurulmuştur. İkliminin ılık olması, çevresinin güzel manzaralı ormanlarla kaplı bulunması ve 2.000 m. derinden çıkan 44-67° sıcaklıktaki radyoaktif tuzlu tabii suları sayesinde önemli ve dünyaca tanınan bir turist şehri olmuştur. Sularının değerlendirilmesi Romalılar devrinden beri süregelmiş olan Baden - Baden'de 1847'de, Roma yapısı olan eski buhar banyoları kalıntıları bulunmuştur. Otuz Yıl Savaşları'nda tahrip edilmiş olan şehir XIX. yüzyıldan beri hükümet tarafından mükemmel bir şekilde onarılmıştır.

Baden - Baden'de, 1825'te kurulmuş olan Teknik Okulu'ndan başka kimya, fizik, matematik, meteoroloji ve mühendislik öğretimi yapan birçok yüksek okul vardır.

BADEN - POWEL, Sir Robert Stephenson Smyth (1857 - 1941)

Baden-Powell

İlk İzcilik Teşkilâtını kuran İngiliz askeridir. Öğrenimini Charterhouse'da yapmış, 1876'da orduya katılmıştır. Hindistan'da, Afganistan'da ve Güney Afrika'da vazife almıştır. Emrindeki 1.200 askerle Mafeking'de 215 günlük bir kuşatmaya dayanmış, bu başarısından dolayı tuğgeneralliğe yükseltilmiştir.

Afrika'da Boer Savaşı sırasında İngiltere' den gelen tecrübesiz askerlerin eğitimini üzerine alan Baden - Powell, bu ödevini İzcilik kurallarını kullanarak başarmıştı. Gençlerin açık arazide ve dağlık bölgelerde hareket etmekte zorluk çektiklerini görerek İzcilik konusunda bazı kurallar meydana getirdi.

1903'te İngiltere'ye döndüğünde, genç çocukların yetiştirilmesinde ordudaki tecrübelerinden faydalandı. 1907'de Brownsea adasında bir kamp kurdu. Bir yıl sonra «Erkek Çocuklar İçin İzcilik» adlı kitabını yayınladı ve İzcilik Teşkilâtını kurdu. Kız kardeşi Agnes, Baden - Powell'in yardımiyle kız izciler için de bir teşkilât meydana getirdi. Baden-Powell 1910'da ordudan ayrıldı (Bk. İzcilik).

BADMİNTON (Bk. BEDMİNTON)

BAFA GÖLÜ

Ege bölgesinde, Aydın ili toprakları içinde, Büyük Menderes nehrinin Ege Denizi'ne döküldüğü yerin yakınındadır, nehrin sol kıyısına düşer. Denizden yüksekliği 10 metredir. Çevresi 50 km., yüzölçümü 65,2 km. karedir. Göl, adını doğu kıyısında bulunan Bafa köyünden alır.

Denize 17 kilometre uzaklıkta bulunan Bafa Gölü'nün bulunduğu yerde eskiden büyük bir körfez vardı. Büyük Menderes nehrinin taşıdığı topraklarla körfezin dolduğu, Bafa Gölü'nün böylece denizden ayrılarak meydana geldiği anlaşılmaktadır. Koyun güney ağzına yakın bir yerde, şimdiki Balat köyünün bulunduğu alanda eski Miletos şehri vardı. VIII. yüzyılda Miletos'un büyük ve işlek bir deniz limanı olduğu bilinmektedir. Bafa Gölü'nün çevresi şehir yıkıntıları ve eski eserlerle doludur.

Gölün kuzey-doğusunda Beşparmak dağı yükselir. Güneyinde ise Labada dağı uzanır. Bafa Gölü'nde irili ufaklı birkaç ada vardır. Bunların bazıları kayalıktır ve üzerlerinde tarihî değer taşıyan harabeler bulunur.

En ünlülerinden Menet adası gölün kuzey kıyısındadır. Yassı bir toprak parçasını andıran adada eski bir Bizans köyünün ve yonca yaprağını andıran bir kilisenin yıkıntıları görülmektedir. Gene kuzey kıyısında yan yana iki ada bulunmaktadır. Bunlardan küçüğündeki kilise Meryem Ana'ya ithaf edilmiştir. Büyüğünde ise bir kale vardır.

Eski Herekleia şehri yıkıntılarının karşısına düşen adada da bir manastır, bir dış sûr, birkaç kayadan ibaret bir kale vardır. Kahve Adası adını taşıyan bir başka adada da gene manastır ve kale sûrları vardır. Eski limandan kalma mendirek şimdi gölün içinde bulunmaktadır. İlk zamanlar hafif tuzlu olan göl suları zamanla tamamen tatlılaşmıştır.

BAFFİN ADASI

Kuzey Amerika ile Grönland arasında bir adadır. Kuzeyde Baffin Denizi, doğuda Atlas Okyanusu, güneyde Hudson Körfezi, batıda Boothia Körfezi ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 611.000 km. kare

Nüfusu: 3.000

Kanada'ya bağlı kuzey-batı arazilerinden olan Baffin Adası XVII. yüzyılda İngiliz denizcisi William Baffin tarafından keşfedilmiştir.

Baffin Adası çıplak bir arazidedir. Orta kesimleri düzdür, burada iki büyük göl vardır. Doğu kesiminde dağların yüksekliği 1.800 metreyi ancak bulur. Buralarda ve adanın iç taraflarında buzullar vardır. Bitki sadece yaz aylarında yetişir. Adada yaşıyan başlıca hayvanlar misk öküzü, karibu, kutup ayısı, tilki, kurt, tavşandır. Adanın sularında ayıbalığı (fok), denizaygırı, narval denen bir çeşit balina bulunur.

Baffin Adası'nın güney ve doğu kesimlerinde Eskimolar yaşar. Nüfusun büyük bir kısmını da bunlar teşkil eder.

BAFFİN DENİZİ

Amerika'nın kuzey-doğusundadır. Atlas Okyanusu'nun kuzey-batıya doğru uzanmış bir koludur. Batıdaki adaların arasındaki boğazlar yolu ile Kuzey Buz Denizi'ne bağlıdır. Genişliği 500-600 km. kadar olan Baffin Denizi yılın büyük bir kısmında donar. Buzların çözüldüğü zaman da yüzen buz kitleleriyle dolu olduğundan ulaştırmaya elverişli değildir. En derin yeri 2.000 metreyi bulur.

BAFRA

Karadeniz Bölgesi'nde Samsun iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Samsun merkez, batıda Alaçam ilçeleri, kuzeyde Karadeniz, güneyde de Vezirköprü ve Havza ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka, Tosköy, Kolay adlarında iki bucağı, 98 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.243 km. kare

Nüfusu: 101.487

İlçe topraklarının 700 km. karelik kısmı Bafra Ovasını teşkil eder. Kızılırmak'ın sağ kıyısında bulunan Kocadağ ile Bünyan ve Yük dağlarının ârızalı sırtları ilçe topraklarını kaplar. Bu dağların yamaçlarında kayın ve meşe ormanları bulunur.

Bafra, memleketimizin ve bilhassa Karadeniz'in belli başlı tütün bölgelerinden biridir. Bafra tütünleri yalnız Türkiye'de değil, Batı memleketlerinde de tanınmıştır. İlçenin ve halkın en önde gelen gelir kaynağını da tütün ekimi teşkil eder. Bafra tütünlerinin belli başlı özelliği, dayanıklı olması ve sigara yapımındaki veriminin fazlalığıdır.

Bafra topraklarının taban kısmında buğday vs. gibi tahıl yetiştirilmektedir. Yakın zamana kadar ilçede «Buğday yetişmez» kanaati vardı. Fakat denemeler iyi sonuç vermiş, yapılan buğday tarımı sayesinde elde edilen ürün ihtiyacı karşılamaya başlamıştır.

Bafra ilçesinin toprakları şeker pancarı yetiştirmeye de elverişlidir. Ayrıca, patates ve her türlü meyva yetiştirilir. Kızılırmak kıyılarında ve sulak yerlerde çeltik ekimine de başlanmıştır.

İlçenin diğer bir zenginliği de, Bafra'ya 16 km. uzakta bulunan, Samsun-Bafra yolu üzerinde Balık Gölü'nden çıkarılan balıklar ve havyardır. Bu gölde çok sayıda sazan, kefal ve akbalık vardır.

Bafra Kasabası

Bafra ilçesinin merkezi 20.788 nüfuslu Bafra kasabasıdır. Karadenize 20 kilometre uzaklıkta kurulmuştur. Kızılırmak'ın teşkil ettiği geniş deltanın ağzında, verimli topraklar üzerindedir. Kasabanın etrafı, küçük ve yüksek olmıyan tepelerle çevrilidir. Kızılırmak kasabanın 1,5 km. kadar batısından geçer.

Kızılırmak üzerinde, 1937 yılında yapılmış olan büyük betonarme köprüye Çetinkaya Köprüsü adı verilmiştir. Kasabanın yanında, Kızılırmak üzerinde küçük bir iskele bulunur. Küçük deniz vasıtaları, Karadeniz'den Kızılırmak'a geçerek kasabaya kadar gelir.

Elektrik ve su tesisleri vardır. Dört kilometre uzaklıktaki bir kaynaktan künklerle getirilmiş olan içme suyu kasabaya dağıtılmıştır. Küçük bir hastanesi, kanalizasyon tesisatı, iki hamamı, modern mezbaha ve fırınları, sinemaları, ayrıca bir ortaokulla birçok ilkokulu vardır.

Halkın başlıca geliri tütün, buğday, arpa ve meyvadır. Devlet Orman işletmesine ait Kereste Fabrikası da iş hareketini sağlamaktadır. Samsun şehrine 52 kilometre mesafede bulunan Bafra'dan Samsun-Alaçam devlet şosesi geçer.

Deneme bağlarından birinde üzüm toplanırken

Bağ ve Bağcılık

BAĞ VE BAĞCILIK tarımın en zevkli ve verimli kollarından biridir. Üzüm yetiştirmek üzere asma dikilen topraklara «bağ», bu işle uğraşmaya da «bağcılık» denir.

Bağcılıkta yapılması gereken ilk iş toprağın kirizme edilmesidir (Bk. Bahçe ve Bahçecilik). Yeni bir bağ kurmadan önce toprağın bileşimindeki kireç oranının da bilinmesi şarttır. Çünkü asma kirece dayanamaz; bir, iki yıl içinde sararır, kloroz hastalığına tutulur. Bağ yapmak için toprak 70-80 sm. derinlikte kirizme edilmelidir.

Bağcılıkta her yıl budama ve ilâçlama şarttır. Asmaların budama mevsimi kış sonu ile bahar başıdır. Akdeniz ve Ege kıyıları gibi ılık iklimli yerlerde budama kışın da yapılabilir. İyi bir budama bağ makası ile yapılır. Memleketimizde budama işlerinde çekme denilen uzun saplı kıvrak bıçak da kullanılırsa da doğru değildir, çünkü çekme ile budama düzgün olmaz (Bk. Budama).

Bağlardan olgunlaşan üzümlerin kesilmesine «bağbozumu» denir. Bağbozumu mevsimi yurdumuzun muhtelif yerlerinde değişik aylarda olur. Ege Bölgesi ve Adana çevresinde bağbozumu temmuz ortalarından başlar, üzümün cinsine göre, ağustos ve eylûlün ortalarına kadar sürer. İç Anadolu gibi

soğuk yerlerde ise bağbozumuna ekimde başlanır.

Anadolu'da Bağcılık

Anadolu, tarihin ilk çağlarından beri bir bağcılık merkezi olmuştur. Efsaneye göre Anadolu'da ilk asmayı yetiştiren Nuh Peygamber'dir. Nuh Ağrı Dağı'nın eteklerinde bağcılıkla uğraşmıştır. Hitit devrinde de geniş ölçüde bağcılık yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu devrinde şarap içme yasağının hâkim olduğu sıralarda yurdumuzda bağcılık gerilemiş, bu çağlarda üzüm daha çok pekmez yapımında kullanılmıştır. Türkiye'de bağcılık Lâle Devri'nden sonra yeniden gelişmeye başlamıştır.

Bugün yurdumuzda bağların kapladığı alan 6.000.000 dönüme yaklaşır. Dönüm başına ortalama 250 kilo yaş üzüm elde edilir. Bazı verimli bölgelerde bu miktar 400 kiloya kadar çıkar.

Bağların en büyük düşmanı filoksera hastalığıdır. Filoksera ilk defa 1881'de memleketimizde görülmüş, büyük tahribat yapmıştır (Bk. Filoksera).

Kök ve yaprak filokserası olmak üzere başlıca iki çeşittir. Filoksera yaprak ve kökte urlar meydana getirir, bağları birkaç yıl içinde tahrip eder. Filokseraya karşı koruyucu tedbirler olarak başlıca göztaşı kullanılır. (Bk. Göztaşı).

Bu tedbirler faydalıysa da en iyisi aşılı asma kullanmaktır. Bunlar filokseraya dayanıklıdır. İyi bir bağ ancak bu çeşit asmalarla yetiştirilir. Modern bağcılık çok fennî usullerle yapılmaktadır. Bağcılık şarap sanayiinin temelidir. (Bk. Şarap ve Şarapcılık, Üzüm).

Asmaların bahçe süslemesinde büyük yeri vardır. Bahçede kullanılacak asmaları seçmeden önce ne için kullanılacaklarını göz önünde bulundurmak lâzımdır. Bazıları çok iyi gölgelik yapar, bazısı duvarların yüzünü kaplamaya yarar. Asma dikilecek toprakta bir metre kare kadar bir yer 60-70 sm. derinliğe kadar kazılır. Toprak iyi değilse tamamen çıkarılarak yerine iyi cins toprak konur. Devamlı olarak güneş altında kalan asmalara ayrıca su vermek lâzımdır. Hele duvar yüzünce gelişen asmaların su ihtiyacı daha fazladır, çünkü ısınan duvarın sıcaklığı da bunların su kaybetmesine yol açar.

BAĞDAT

Irak Cumhuriyetinin başkentidir. Aşağı Mezopotamya'nın kuzey kesiminde, Basra Körfezi'nden 530 kilometre içeride, deniz yüzünden 40 m. yükseklikte Dicle'nin kenarında kurulmuş 730.000 nüfuslu tarihî bir şehirdir. Adı «Tanrı Vergisi» anlamına gelen Bağdat'ın kervan yollarının üzerinde bulunması, Dicle ile Fırat'ın birbirlerine çok yaklaştıkları bir yerde kurulmuş olması kısa zamanda büyük gelişmeler göstermesini sağlamıştır. Fakat Hindistan deniz yolunun bulunması, daha sonra Süveyş Kanalı'nın açılması üzerine Bağdat bu bakımdan olan öneminden çok kaybetmiştir. Bununla beraber Bağdat bugün de önemli bir ticaret merkezidir.

Şehir 1834 yılından beri vapur seferleriyle Basra Körfezi'ne bağlanmıştır. Bundan dolayı, Bağdat Hint Okyanusu'na açılan bir nehir limanıdır. Öte yandan, kervan yolları ve demiryollariyle bir yandan Basra'ya, bir yandan da, Türkiye'nin güney sınırları üzerinden geçen hatla, Haleb'e ve İstanbul'a bağlanmıştır. Ayrıca, nehir üzerinde vapurlar, yelkenliler, sallar ve «kuffa» adı verilen yuvarlak örme kayıklar işler.

Bağdat yazları çok sıcak olur. Ağustosta ısı ortalaması 33° dir. Halk günün sıcak saatlerini evlerin hiç güneş ışığı girmiyen «serdap» denen serin bölümlerinde geçirir. Yağışlar daha çok kışın olur. Büyük ve modern binalar, sinemalar ve tiyatrolar kısa bir zamanda şehrin çehresini değiştirmiştir.

Dicle nehri Bağdat'ı kuzeyden güneye doğru ikiye ayırır. Doğudaki bölüme Rusafe, batıdaki bölüme de Kerh adı verilir. Bu iki ayrı bölüm demir köprülerle birbirine bağlanmıştır. Devlet dairelerinin büyük bir kısmı, devlet hastanesi, kitaplıklar ve stadyum doğudaki bölümdedir. Batı bölümde de tıp fakültesi, sivil uçak meydanı, harb ve topçu okulları vardır. Şehirde ayrıca bıçak, ipekli kumaş yapımevleri, deri fabrikaları bulunur. Mücevhercilik de ilerlemiş durumdadır.

Tarihte Bağdat

İkinci Abbasî halifesi Mansur, önce Kûfe yakınlarında, kendi adını taşıyan bir şehir kurmuştu. Fakat bu şehirden hoşlanmaması üzerine başka bir şehir kurmaya harar verdi, yıldızların uğurlu olarak gösterdiği bir yere yeni bir şehir kurdurdu. Bugünkü Bağdat olan bu şehrin temeli 762 yılında atılmıştı. Söylendiğine göre 100.000 işçinin devamlı çalışması sonunda dört yılda sona ermiştir. Bağdat, Mehdi-Mêmun devirleri (775-833) arasında çok gelişmiştir. Bilhassa Harunürreşit zamanında (786-809) en parlak devirlerini yaşamıştır.

Bağdat'ın Osmanlı idaresi altına geçmesi Kanunî Sultan Süleyman devrinde olmuştur (1534). Kanunî Tebriz'i alıp Bağdat üzerine yürüdüğü zaman, şehirde kargaşalık çıktı. Bağdat'ta bulunan Mehmet Han'ın kaçması üzerine de şehrin ilerigelenleri şehrin anahtarlarını Sadrazam İbrahim Paşa'ya teslim ettiler.

Bağdat, uzun zaman Osmanlı İmparatorluğunun en gözde şehirlerinden biri olarak kaldı. Zaman zaman çıkan ayaklanmalar Bağdat'ın merkeze bağlılığını zayıflatır gibi olduysa da kısa bir zamanda bu ayaklanmalar bastırıldı. 1623 yılında Savefî hükümdarı Şah Abbas Bağdat üzerine yürüyüp şehri zaptetti. Halkın silâhlarını toplayıp Sünnîleri kılıçtan geçirdi. Bu arada, İmam-ı Âzam ile Abdülkadir Geylânî'nin türbelerini de yıktırdı. Osmanlı ordusu şehri geri alabilmek için birkaç kere kuşattıysa da başaramadı. 1638' de IV. Murat orduları Bağdat'ı geri aldı. Bağdat o tarihte Lausanne (Lozan) Antlaşmasının yapıldığı tarih olan 1923 yılına kadar resmen Osmanlı devletine bağlı kaldı. Yalnız, fiilî bakımdan, 1916'da İngilizlerin eline geçmişti. 1921'de Irak'ta İngilizler tarafından yeni bir kırallık kurulunca Bağdat, Irak kırallığının başkenti oldu.

BAĞDAT HATUN

İran Moğol İlhanlıları'nın büyük devlet adamlarından Emîr Çoban Sulduz'un kızı, Emîr Hasan Celâyir'in karısıdır.

Sultan Ebu Said 1325 yılında Uçan Yaylası'nda bulunduğu sırada, eşsiz güzelliğiyle ün salmış olan Bağdat Hatun'u görüp âşık olmuştu. Emîr Çoban'a bu aşkından bahsetti, ona Cengiz yasasını hatırlatarak iki yıllık evli olan Bağdat Hatun'un kocasından alınıp kendisine verilmesini istedi. Cengiz yasasına göre, hakanın istediği kadın, kocası tarafından, hakana verilmeliydi.

Emîr Çoban, hakanın bu isteğinden hoşlanmadı. Yasaya bağlı bir Moğol noyanı olduğu gibi, şeriat hükümlerini de ihmalden kaçınan bir Müslüman emîriydi. Sultan Ebu Said kışlamak üzere Bağdat şehrine girmeye hazırlanırken Emîr Çoban Sulduz, kızı ile damadını sultandan uzaklaştırmak için Arran'a gönderdi. Emîr Çoban'ın düşmanları bunu

Bağdat'ta Babüşşarki Meydanı

Topkapı Sarayı'nda 4. avlu içindeki Bağdat Köşkü

fırsat bilerek, sultanı kışkırttılar. Sultan Ebu Said, 1326'da Emîr Çoban ile oğullarını öldürttü, Bağdat Hatun'u istemek üzere de kadı Mübarek Şah'ı, Bağdat Hatun'un kocası Emîr Hasan Celâyir'e gönderdi. Emîr, yasaya göre, Bağdat Hatun'u boşıyarak, sultana gönderdi.

Bağdat Hatun sarayda birinci kıraliçe yerini tuttu. Ebu Said'i nüfuzu altına aldı. Fakat kaynanası Haciye Sultan, Çoban ailesinin amansız düşmanıydı. Çoban Sulduz'un kızının, biricik oğlunu böyle tesiri altına almasına tahammül edemiyordu. 1331 yılında Bağdat Hatun'un, ilk kocası ile haberleştiği ve münasebette bulunduğu hakkında bir dedikodu çıkarıldı. Emîr Hasan, Kemah kalesine atıldı. Bağdat Hatun da gözden düştü. Sonradan, yapılan soruşturma sonucunda bu haberleşmede, yasaya ve ahlâka aykırı birşey bulunmadığı anlaşılarak Emîr Hasan serbest bırakıldı, Rûm eyaletine emîr yapıldı. Bağdat Hatun da yeniden eski yerini aldı.

Sultan Ebu Said, son yıllarında, Bağdat Hatun'un genç ve cazibeli yeğeni Dilşat Hatun'u severek onunla evlendi. Bağdat Hatun büsbütün sultanın gözünden düştü. Ebu Said'in 1335'te ölümünden sonra İlhan tahtına Arpa Han çıktı. Arpa Han, Ebu Said'i zehirlemekle suçlandırarak Bağdat Hatun'u hamamda yıkanırken boğdurttu.

BAĞDAT KÖŞKÜ

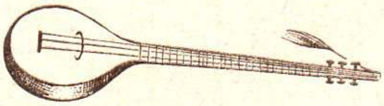
İstanbul'da Topkapı Sarayı içinde, bu saraya ait bir köşktür. İçindeki çinilerin güzelliği ile ün salmıştır. Topkapı Sarayı'nın Dördüncü Avlu'su içindedir.

Köşke Sultan IV. Murat tarafından girişilen Bağdat seferinin zafer hâtırası olarak bu ad verilmiştir. Köşkün yapılmasına 1634'te başlanmış, 1638'de tamamlanmıştır. Bağdat Köşkü bugüne kadar, ilk yapıldığı şekle yakın olarak muhafaza edilmiştir.

Köşk sekiz yüzlüdür. Üstü çok zarif bir kubbeyle örtülüdür. Kubbenin etrafında köşkü bir baştan bir başa dolanan geniş saçak mermer direkler üzerine oturtulmuştur. Köşkün duvarlarının alt kısmı mermer ve renkli taş levhalarla, üst kısmı ise süslü ve nakışlı çinilerle örtülmüştür. Köşkün sekiz yüzünün dördü girinti, dördü de çıkıntı halindedir. Gerek dış görünüşü, gerekse iç süsleri bakımından eşsiz bir güzelliktedir. İç duvarlar da, kubbeye kadar, çinilerle süslüdür. Köşkün altlı, üstlü 32 penceresi vardır. Alt pencerelerle renkli camları bulunan üst pencereler arasındaki duvara çeşitli âyetler yazılmıştır. Hattat Tophaneli Mahmut Çelebi tarafından yazılan bu âyetler, mavi çinilerle kaplanmıştır. Köşkün taraçasından bütün Boğaziçi, Eyüp sırtlarına kadar Haliç görünmektedir.

BAĞIRSAK (Bk. BARSAK)

BAĞLAMA

Halk müzik âletlerinden bir sazdır. Mızrapla çalınır. Tekne, göğüs ve sap olmak üzere üç kısımdır. Tekne bir kütükten oyulmuş olup armut biçimindedir. Uzunluğu, dipten sapla birleştiği yere kadar, 30 sm. dir. Üzerine çam tahtasından bir göğüs geçirilmiş, teller göğüsten bir eşikle kaldırılmıştır. Sapın uzunluğu, göğüsle birleştiği yerden tellerin sarıldığı burgu kısmının sonuna kadar 42 sm. dir.

Bağlama üç tellidir. Üst tel «mi», orta tel «re», alt tel «lâ» olarak düzenlenir. Kiraz ağacının kabuğundan yapılmış «tezene» denilen mızrapla çalınır. İnce, dokunaklı bir sesi vardır.

BAHADIR ŞAH I. (1643-1712)

Bahadır Şah I.

Hindistan'da hüküm süren Timuroğulları'ndan bir hükümdardır. Babası Evrengzib Âlemgir, annesi Keşmir sultanlarından Rahmetünnisa Nevvab Bai'dir. Asıl adı Muhammed Muazzam ise de 1675'ten sonra Şah Âlem sanını almıştır.

Bahadır Şah, daha babasının sağlığında birçok seferlere katıldı, iki defa Dekken valiliğinde bulundu. Babasının ölümü üzerine kardeşi Âzam Şah ile yaptığı taht kavgasını kazanarak 1707'de tahta çıktı. Bahadır sanını aldı. Hayatının sonlarına doğru yerleştiği Lahor şehrinde öldü.

BAHADIR ŞAH II. (1775-1862)

Delhi Sultanı Bahadır Şah II.

Timuroğulları'ndan bir Hint hükümdarıdır. Timur'un soyundan Ekber Şah'ın oğlu, Delhi sultanlarının sonuncusudur. Asıl adı Ebul Muzaffer Siracüddin Muhammed'dir.

Bahadır Şah II. 1837 de tahta geçti, Hindistan'da İngilizler'e karşı yapılan büyük 1857 ayaklanmalarına katıldı, bağımsızlığını ilân etti. Delhi'nin düşmesi üzerine dedesi Hümayun'un türbesine sığınmak zorunda kaldı. İngiliz komutanı Hudson'a teslim oldu. Askerî mahkemeye verilerek Birmanya'nın merkezi Rangun'a sürüldü, orada öldü. Bahadır Şah II. bilgin bir insan, aynı zamanda da şair ve iyi bir hattattı. Basılmış bir divanı ve Şiraz'lı Sadi'nin «Gülistan» ına yazdığı bir şerhi vardır.

BAHAÎLİK

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İran'da Hüseyin Ali Nuri Bahâullah'ın kurduğu mezhebe «bahaîlik» denir. Bâbîliğin değiştirilmiş bir şekli olan Bahaîlik, yeryüzünde Bâbîlikten daha çok yayılmıştır (Bk. Bâbîlik). Başlıca mensupları İran'da olmakla beraber Avrupa'da, hattâ Amerika'da bile Bahaîliğe mensup kimseler vardır.

Bahaîliğin esasları, birbirini sevmek, kimseye kötülük etmemek, alçak gönüllü olmak, iyilik etmek, muhtaçlara yardımda bulunmaktır. Bu mezhep, insanın kendine eziyet etmesini yasak etmiş, herkesin rahat ve neşe içinde yaşamasını kabul etmiştir. Bahaîlikte dinî tören olmadığı gibi din adamları diye bir sınıf da yoktur. Bahaîliğe göre her şehirde on dokuzar üyelik bir teşkilât kurulacak, bu teşkilâtın geliri de mirasçı olmıyan miraslardan, para cezalarından bir defaya mahsus olmak üzere her sermaye üzerinden 1/19 alınacak vergiyle sağlanacaktır.

Bahaîlik İslâm'dan en çok uzaklaşan mezheptir. Bugün bu mezhebe mensup olanların sayısı İran'da 1.000.000, İran dışında on beş, yirmi bin kadardır.

BAHAMA ADALARI

Atlas Okyanusu'nda Antil Adaları zincirini meydana getiren başlıca üç ada topluluğundan biridir. Florida Yarımadası açıklarında güney-doğu kuzey-batı doğrultusunda uzanır. Güney-batısında Kûba ve Haiti vardır (Bk. Antiller).

Yüzölçümü: 11.400 km. kare
Nüfusu: 143.000
Başkenti: Nassau

Bahama Adaları bir İngiliz kolonisidir. İrili ufaklı 3.000 adadan meydana gelmiştir. Bunların 2.000'den fazlası mercan resiflerinden, kayalardan ibarettir. Buralar yerleşmeye elverişli değildir. Adalar topluluğundaki 3.000 adadan ancak 20 kadarında insan oturmaktadır.

1.200 km. kadar tutan bir şerit üzerinde uzanan adaların en büyüğü Andros'tur (3.570

km. kare). Bununla beraber, en çok yerleşmeye sahne olan, başkent Nassau'nun da bulunduğu New Providence adasıdır. Yüzölçümü 150 km. kare kadar olan bu adanın nüfusu 50.000'dir. New Providence adasının dışında kalan adalara Out Islands (Dış Adalar) denir. Bunların en önemlileri Büyük ve Küçük Abaco (2.313 km. kare), Büyük Bahama (1.542 km. kare), Eleuthera, Bimini'ler, Watling, Mayaguana, Caicos, Inagua ve Türk Adaları'dır.

Adaları çevreliyen deniz genel olarak sığdır. Adaların denizden yüksekliği de ortalama 30-60 metre kadardır. Aralarında en sarp olanı Cat Island (Kedi Adası) nın yüksekliği 120 m. yi bulur.

Bahama Adaları bitki bakımından çok zengindir. Büyük adalarda ormanlar vardır. Iklim, meyva ve sebze yetiştirmeye elverişlidir. Buralarda yaşıyan hayvanların başında kuşlar gelir; 200'den fazla cins kuş yaşadığı tesbit edilmiştir. Ancak, Bahama Adaları başka hayvan çeşitleri bakımından fakirdir. Adaların çevresi balık bakımından zengindir. Balıkçılığa önem verilir. Balık, yerlilerin başlıca besinidir.

Bahamalar dünyanın en tatlı iklimine sahiptir. Bir defa, don diye bir şey bilinmez. Kış sıcaklığı ortalaması 22° dir. Yazın da sıcaklık asla 30° yi geçmez. Şimdiye kadar tesbit edilen en yüksek sıcaklık ise 34° dir. Bu bakımdan adalardan turistler eksik olmaz.

Tarihte Bahamalar

Bahama Adaları Amerika'nın keşfinde ilk ayak basılan yer olmaları bakımından önemlidir. Kristof Kolomb 1492 yılında bu adalar topluluğundan bugün Watling diye anılan Guanahani Adası'na ayak basmış, buraya San Salvador adını vermişti. Ondan sonraki yıllarda İspanyollar bu adalara sık sık gelmişler, söylendiğine göre adalar yerlilerinden 40.000 kişiyi madenlerde çalıştırmak üzere alıp götürmüşlerdir.

İngilizler 1629 yılından itibaren adalarla ilgilenmeye başladılar. Bununla beraber, adaların kesin olarak İngiliz hâkimiyetine geçmesi için 100 yıl kadar bir zaman geçmesi gerekti. Bu zaman içinde İngilizler adalardaki korsanlarla uğraşmak zorunda kaldılar. Ondan sonra adalar İngilizler'in eline geçmiş ve İngiltere'nin kolonisi olmuştur. (Harta için sayfa 226'ya bakınız).

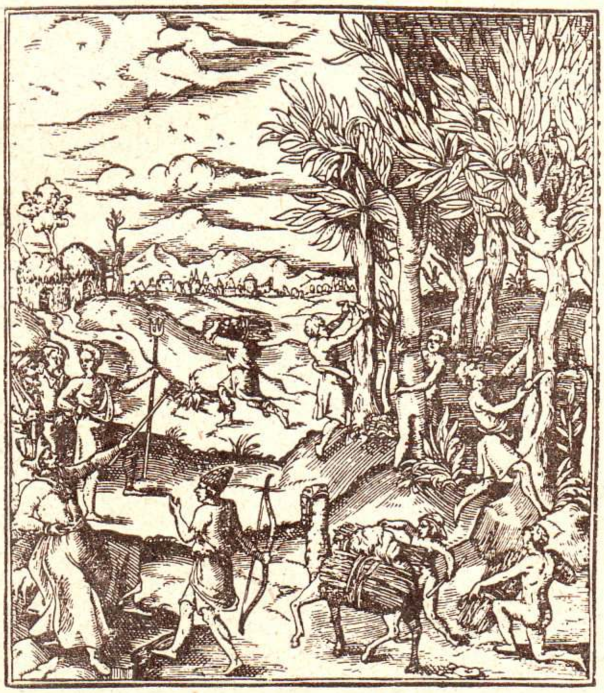
BAHAR (Bk. MEVSİMLER)

BAHAR BAYRAMI (Bk. BAYRAMLAR)

BAHARAT

Yiyecek ve içeceklere güzel bir koku ve lezzet vermek için kullanılan hoş kokulu ve çeşnili maddelere «baharat» denir. Bunların başlıcaları tarçın, karanfil, zencefil ve karabiberdir.

Ortaçağ'da ve daha sonraki zamanlarda Avrupa'da baharatın büyük önemi vardı. O zamanki insanlar az pişmiş ve basit yemeklerine biraz olsun tat verebilmekte, ayrıca etleri ve yemekleri uzun zaman bozulmadan saklıyabilmekte çok sıkıntı çekiyorlardı. Bundan dolayı hem yemekleri lezzetlendirmek, hem de uzun zaman saklıyabilmek için baharat kullanmak zorunda kalıyorlardı. Baharat, bilhassa etleri sıcakta bozulmaktan bir müddet için kurtarıyordu. Bu bakımdan tarçın, karanfil ve biber çok pahalıya satılırdı, âdeta ağırlıklarınca altın değerindeydiler. Ayrıca, baharat veren bitkiler daha çok Arabistan, Hindistan gibi sıcak memleketlerde yetiştiğinden, bunların getirilmesi çok zordu, gelen baharat çok pahalıya mal oluyordu.

Ortaçağ'da baharatın büyük önemi vardı. Resimde, o devirde Büyük Okyanus'ta Baharat Adaları adiyle tanınan Moluk Adaları'nda Avrupa'ya gönderilmek üzere ağaçlardan tarçın kabuklarının toplanışı görülüyor.

Baharatın Tarihteki Önemi

Bundan dolayı baharat yüzyıllar boyunca en önemli ticaret maddelerinin başında gelmiştir. Bu kârlı ticaret için yeni yeni yollar aramak zorunda kalındığı gibi, devletler birbirlerine savaşlar açmaktan da geri kalmıyorlardı. Hattâ Amerika'nın keşfine yol açan uzun yolculuklar bile Hindistan'a daha kısa bir yol aramak gayesiyle yapılmıştı.

En iyi cins, en bol miktarda ve çeşitte baharat Arabistan'dan geliyordu. Venedikliler Akdeniz'deki baharat ticaretini ellerine almayı başardıktan sonra büyük bir devlet haline gelmişlerdi. Zamanla bu üstünlük önce Portekiz'in, sonra da Holânda'nın eline geçti.

Holândalılar baharat ticaretini ellerinde bulundurmak için idareleri altında bulunan yerlerdeki tarçın, karanfil ve biber ağaçlarını kesenlere karşı çok ağır cezalar koymuşlardı. Hattâ Seylân adasında birkaç gramlık kaçak tarçın satanlar idama mahkûm ediliyordu. İngiltere'nin Hindistan'ı ele geçirmek isteyişindeki sebeplerden biri olarak baharat ticareti gösterilir.

Baharat bugün sadece yemeklere tat vermek için değil, aynı zamanda sabun ve esans yapımında ilâç sanayiinde ve dokumacılıkta da kullanılır.

Başlıca Baharat

Baharatın tadı ve kokusu bitkinin içinde bulunan kokulu yağdan ileri gelir. Fakat bu kokulu yağ, bitkinin başka başka yerlerinde bulunur. Bazı bitkilerde çiçek tomurcuğunda, bazılarında da meyvalarındadır. Nane gibi bazı bitkilerde ise bu koku yapraklardadır.

Bu yağlı madde tomurcukta bulunuyorsa, tomurcuklar erkenden kopartılır. Karanfil kurutulmuş çiçek tomurcuğudur. (Bunlar bildiğimiz karanfil çiçeğinin değil, ayrıca küçük bir ağaç şeklinde yetişen karanfil bitkisi çiçeğinin tomurcuklarıdır.) Çok eskiden Çin saraylarında, saraydakiler hükümdarın yanına çıkmadan önce, ağızlarının kokusunu gidermek için, ağızlarına karanfil atarlardı.

Bugün memleketimizde kullanılan başlıca baharat karanfil, zencefil, bahar (yeni bahar), tarçın, küçük hindistancevizi, karabiber, kırmızıbiber, hardal, anason, kimyon gibi şeylerdir. Bunlardan hardal, anason, kimyon, kırmızıbiber memleketimizde yetişir, ötekiler dışarıdan getirilir.

BAHÇE

Güney Anadolu bölgesinde Adana iline bağlı bir ilçedir. Adana ili topraklarının doğu yönüne düşer. İlçenin sınırları doğuda Gaziantep'in İslâhiye, batıda Adana'nın Kadirli, kuzeyde Maraş'ın merkez ve Andırın, güneyde Osmaniye ilçeleri ile çevrilidir. İlçeye bağlı merkez ve Haruniye bucakları ile 42 köyü vardır.

Yüzölçümü: 748 km. kare

Nüfusu: 38.555

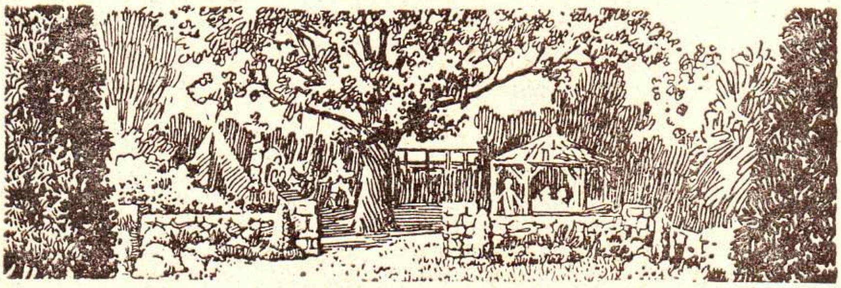
Adana iline bağlı ilçeler arasında Bahçe, toprak genişliği ve bu toprakların tarıma uygunluğu bakımından yoksun olanlarından sayılır. Toprakları, çoğunlukla, dağlıktır. Vâdilerin tabanları tarıma elverişliyse de bu tabanlar oldukça dardır. Buralardaki arazide tahıl, pamuk, fasulye, patates, keten, susam yetiştirilir. Az miktarda turunçgiller ve daha başka meyvalar da yetişir.

Bahçe ilçesi Adana'ya ve diğer merkezlere Adana-Fevzipaşa devlet şosesi ve demiryolu ile bağlıdır. Şosenin pek az bir kısmı ilçe toprakları içinden geçer. Bu yol üzerinde bulunan büyük bir geçide Kanlıgeçit adı verilir. Merkezle köyler arasındaki yollar topraktır, motorlu taşıtların işlemesine elverişli değildir.

Demiryolunun ilçe topraklarından geçtiği yerde, Amanos Dağları'nda 7 kilometrelik uzun bir tünel vardır. Bahçe ilçesi ile Fevzipaşa istasyonu arasında bulunan Ayrancı mevkiinde, suyu çok güzel bir kaynak bulunur. Bu su damacanalarla etrafa yollanır.

Bahçe Kasabası

İlçenin merkezi Bahçe kasabası Adana'ya 115 km. uzaktadır. Doğuya doğru gidildikçe toprak yükseldiği için Bahçe kasabasının deniz yüzeyinden yüksekliği 630 metreyi bulmaktadır. Ârızalı bir arazi üzerinde kurulmuş olan Bahçe kasabası küçük, fakat şirindir. Nüfusu 1171'dir. Evler bir tek mahallede toplanmıştır. Belediye teşkilâtı çok eski yıllarda kurulmuştur. Kasaba Amanos Dağları'nın batı yamaçları üzerine kurulmuştur. Kuzeyinde Dumandağ, doğusunda Akçadağ yükselir. Ceyhan nehrine dökülen Huma Çayı ve bu çayın teşkil ettiği daracık vâdi kasabanın önünde uzanır. Demiryolu da bu vâdiden geçer. Bahçe kasabasının tek tarihî eseri, Selçuklular'dan kalma, eski bir caminin minaresidir. Hâlen de bu minare kullanılmaktadır. Kasabaya Bulankı Bahçe de denilir.

Bahçe ve Bahçecilik

BAHÇE VE BAHÇECİLİK insanların en zevkli meşgalelerinden biridir. Çok eski zamanlardan beri insanlar, çiçek, meyva ve sebze yetiştirmek için, imkân buldukça kendilerine bir toprak parçası ayırmış, burada bahçecilikle uğraşmışlardır.

İlkel insanlar yabani kökleri ve diğer yenebilir bitkileri yakınlarında yetiştirmek için bahçe yapıyorlardı. Zaman ilerledikçe bahçe çeşitleri de çoğaldı. Suni sulamanın başlaması bahçeciliği daha da geliştirdi. Eski Mısırlılar suni sulamayı ilk geliştiren milletlerden biridir. Mısır'da bahçecilik daha çok tapınakların bahçesinde ve büyük malikânelerde yapılıyordu.

Babil'in «asma bahçeleri» ise, bilindiği gibi, Dünyanın Yedi Harikasından biridir. Bu bahçelerden en büyüğünü M. Ö. 500 yılında, Babil Kıralı Buhtunnasr (Nabukodonosor) karısı için yaptırmıştı. Çin'de de kutsal ağaçların dikildiği özel bahçeler vardı.

Eskilerin geliştirdiği başka bir bahçe çeşidi de eczacılıkla ilgili bitkilerin yetiştirildiği bahçelerdi. Bu bitkileri daha çok hekimler ve rahipler yetiştirirdi. Bu tip bahçeler bilhassa Eski Roma ve Yunanistan'da vardı.

Ortaçağ Avrupa'sında bile bahçelerin çoğu manastırlardaydı. Buralarda sebze ve çiçekle birlikte hekimlikte kullanılan bitkiler de yetiştirilirdi. Avrupa'da Rönesans'la birlikte bahçecilikte büyük gelişmeler oldu. Memleketimizde de eskiden beri bahçeciliğe büyük bir önem verilegelmiştir.

Bugün, dünyanın her yerinde şehirlerin kalabalığından bunalan her yaşta insan, imkânları ölçüsünde, evinin bahçesinde çalışarak çiçek ve sebze yetiştirir.

Bahçe Nasıl Yapılmalı

Bir bahçe yapılırken üzerinde düşünülecek ilk nokta plânlamadır. Bu işte bahçenin evden görünüşü, göz önünde tutulacak ilk noktalardandır. Bu görünüşün çimenlik ve çiçeklik olmasına dikkat edilmelidir. Bahçede çiçeklik olarak ayrılan yerler demir, tel, tuğla, şimşir gibi vasıtalarla sınırlanmalıdır.

Bahçe arazisinin yapısı da bahçeyi düzenlerken dikkate alınmalıdır. Bitkiler bahçenin sadece örtüsüdür. Arazideki tabiî bir set veya meyilden, bir kaya parçasından bile bahçe düzeninde faydalanılır. Çeşme, küçük bir çağlıyan, havuz, köprü, kameriye vs. bilhassa geniş bahçeler için asla ihmal edilmiyecek unsurlardır.

Toprağın Hazırlanması

Bahçecilikte iyi sonuç almak için toprağın cinsine dikkat etmek gerekir. Toprak çok killi ise her metre kareye 2 gaz tenekesi dere kumu dökmeli, çok kumlu ise aynı şekilde killi toprak katmalıdır. Kireçli topraklar gübreye daha çok ihtiyaç gösterir. % 40 humus, % 40 kil ve % 20 kumlu toprak ekime en elverişli olanıdır.

Kirizme. — Bahçeyi ekmeden önce yapılacak ilk iş «kirizme» dir. Kirizme toprağı kazarak altını üstüne getirme işine denir. Kirizme mevsimi sonbahar yağmurlarından sonra başlar ve ilkbahara kadar sürer.

Çiçek ve sebze bahçesi için kirizme yapılırken toprak en az 40 sm. kazılmalıdır. Kirizme bahçenin yüksek kesiminden başlıyarak alçak kesimine doğru gidilmek suretiyle yapılır. Toprağın alt tabakalarını üste, üstünü alta getirmek şarttır.

Belleme. — Kirizmeden sonra toprak bellenir. Bu işte ya çatal bel veya kürek bel kullanılır. Belin toprağa giriş açısı belleme derinliğini meydana getirir. Toprak yüzüne yatık yapılan belleme toprağın fazla derinliklerine işlemez. Bunun için bel toprağa dikine sokulmalıdır. Bu sayede 25-30 sm. kadar bir derinlik sağlanır. Kirizme ve belleme sırasında «kesek» denen toprak külçeleri hemen parçalanmalıdır; yoksa, kurur ve kırılması güçleşir. Bu arada raslanan taş parçaları vs. nin temizlenmesi de ihmal edilmemelidir. Bahçe yapma için en uygun aylar kasım, şubat ve marttır.

Bitkilerin Besini: Gübre

Bitkiler çocuk gibidir. Çok ölçülü besine ihtiyaçları vardır. Toprak bitkinin sofrasıdır. Burada bitkinin başlıca besinini teşkil eden üç maddenin daima gereken ölçüde olarak bulunmasını sağlamak, bitkilerin iyi yetişmesinin ilk şartıdır.

Bitkilerin başlıca besini azot, potasyum ve fosfordur.

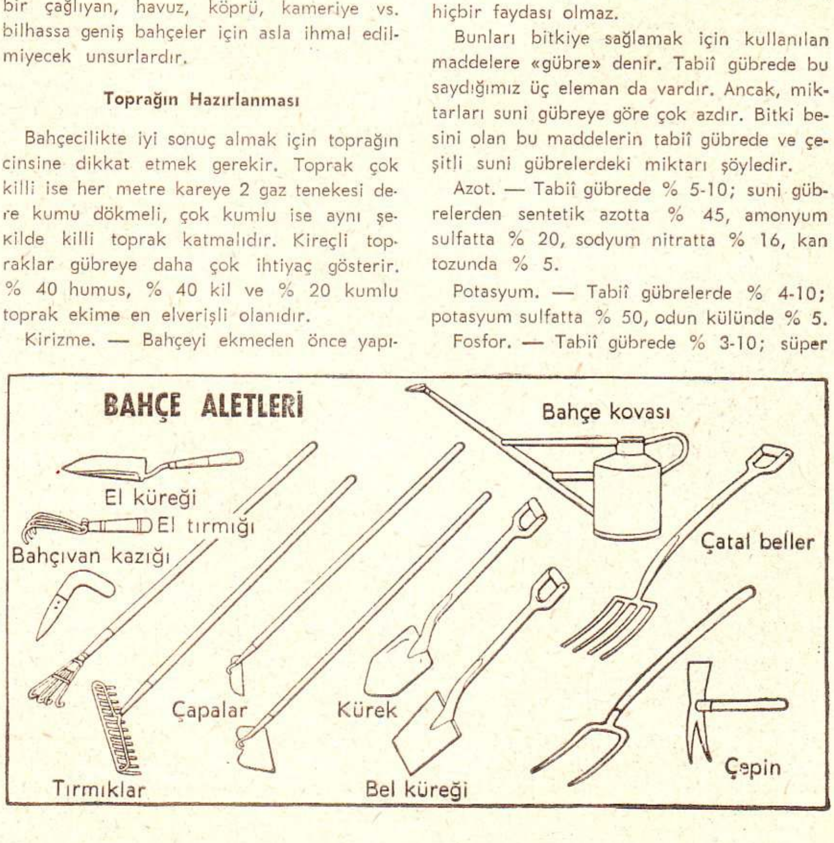
Azot bitkinin büyümesini sağlar. Azotu az gelen bitki bodur kalır. Potasyum faal ve sıhhatli büyümeyi, fosfor da bitkinin bütüniyle kuvvetli olmasını sağlar. Bu maddelerin karışım halinde olması lâzımdır; yoksa, hiçbir faydası olmaz.

Bunları bitkiye sağlamak için kullanılan maddelere «gübre» denir. Tabiî gübrede bu saydığımız üç eleman da vardır. Ancak, miktarları suni gübreye göre çok azdır. Bitki besini olan bu maddelerin tabiî gübrede ve çeşitli suni gübrelerdeki miktarı şöyledir.

Azot. — Tabiî gübrede % 5-10; suni gübrelerden sentetik azotta % 45, amonyum sulfatta % 20, sodyum nitratta % 16, kan tozunda % 5.

Potasyum. — Tabiî gübrelerde % 4-10; potasyum sulfatta % 50, odun külünde % 5.

Fosfor. — Tabiî gübrede % 3-10; süper

fosfatlarda % 20, kemik tozunda % 25.

Bitki ekimine ayrılan yerlere, toprağın 20-30 sm. derinine karıştırılmak üzere, çürümüş hayvan gübresi koymak lâzımdır. İnek gübresi kullanmamalı, Koyun ve at gübresi tercih edilmelidir. Kuş gübresi şerbet yapılarak kullanılır. Bir teneke kuş gübresi 10 teneke suda tutularak şerbeti alınır. Suni gübre daha çok ağaç ve çiçeklere yarar. İki litre suya 1 gr. kâfidir.

Çim ve Çimenlikler

Bahçenin en gösterişli kısmı çimenliktir. Bol su ve rutubet istemesi bakımından çim ekmeden önce iklim ve su durumu göz önünde tutulmalıdır. Fazla kumlu toprak su tutmıyacağı için çim ekmeye elverişli değildir. Killi topraklar da çabuk sıkışmaları dolayısiyle çim ekimine gelmez. Bu bakımdan, çim yetiştirmek çok güçtür. Toprak ne fazla sert olmalıdır, ne de fazla yumuşak.

Çim tohumları ekilmeden önce üç, dört hafta suda tutulmalıdır. Bundan sonra ekilen çimler 10-15 gün içinde yeşerir. Metre kareye 25-30 gr. çim ekmelidir. Toprakta kesek bulunmamalı, iyice elenmiş olmalıdır. Çim tohumu ekildikten sonra tarakliyarak örtülmeli, sonra bir merdane veya tahta ile bastırılarak sıkıştırılmalıdır. Bunun üstüne 2-3 sm. kalınlığında çürümüş gübre serpip sulamalıdır. Çimler yeşerip de kuvvetlenmeye başladıktan sonra yeniden sıkıştırmak ister. Boyları uzadıktan sonra da her 10-15 sm. de bir kesmek lâzmdır.

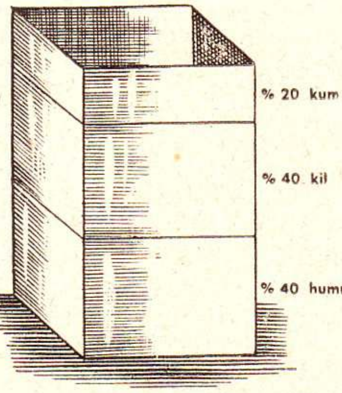
Birçok çim çeşidi vardır. Bunlar arasında güneşli yerler için en uygun olanlar lipya, arapsaçı, gazontürk ve «sedon» dur. Çim ağaç altı gibi gölgelik yerlerde daha iyi yetişir. Çimlerin fide şeklinde ekileni de vardır. Bunlardan her metre kareye 20-25 fide yeter.

Çiçek Bahçesi

Bahçe işlerinde en geniş alanı çiçek bahçesi kaplar.

Şehir park ve bahçeleri muhtelif tarzda plânlara göre hazırlanır. Pek çok çiçek fidanı, çiçekli ve çiçeksiz ağaç ve ağaççıklar, biçim verilmiş süs fidanları bu bahçelerin esasını teşkil eder.

Evlerdeki çiçek bahçeleri her şeyden önce bahçenin ve evin durumuna göre tarhlara ayrılır. Tarh yerlerinin plânlı olması, hattâ bunun daha önce kâğıt üstünde yapılmış bulunması bahçenin güzelliği bakımından lüzumludur. Çiçek bahçesinin evin güney veya güney-batısında bulunması uygun olursa da bu kesin bir kaide değildir.

En iyi toprak karışımı

Gül, bahçe meraklı olanların en çok yetiştirdikleri güzel çiçeklerin başında gelir.

Çiçeklerin etrafı bodur fidancıklar veya başka vasıtalarla çevrilmeli, sınırlanmalıdır. Çiçeklerin aynı boyda olanlarının bir araya dikilmesi, ilk dikkat edilecek noktadır. Çiçeklik duvar dibindeyse, uzun boylu çiçekler en arkaya, ortada bir yerdeyse uzun boylu olanlar ortaya dikilir. Çiçekliğin toprağı iyice elenmiş olmalı, kil ve kum oranının uygunluğuna dikkat etmelidir.

Bahçede çalışma mevsimi bulunulan yerin iklimine ve dikilecek çiçeklerin cinsine göre değişir. Çiçek dikmeden önce ilk akla gelecek şey bunların yaşama müddetleridir Gerek bahçenin düzenlenmesi, gerek bahçede çalışma zamanları buna göre ayarlanır.

Çiçeklerin Ömürleri

Çiçekler, mevsimlik, yıllık ve daimi ömürlü olarak üç kısma ayrılırlar:

1 — Mevsimlik çiçekler: Doğrudan doğruya tohumdan yetişir. Tohumları eylülde özel toprak doldurulmuş sandıklar içine ekilir. İlkbahara doğru yeşeren fideler martta tarha dikilir. Bu çiçeklerin ömrü sadece bir yaz mevsimi sürer. Kışa doğru çürüyüp bozulurlar. Mevsimlik çiçeklerin başlıcaları şunlardır: Hercai menekşe, şebboy, nergis, unutmabeni, hüsnüyusuf, saraypatı, fesleğen, horozibiği, kirlihanım, lâtin, yaz papatyası.

2 — Yıllık çiçekler: Tohumları haziranda ekilir. Fideler eylûlde yetişmiş olur, ertesi mayıstan sonbahara kadar çiçek açarlar: Yüksükçiçeği, çançiçeği gibi.

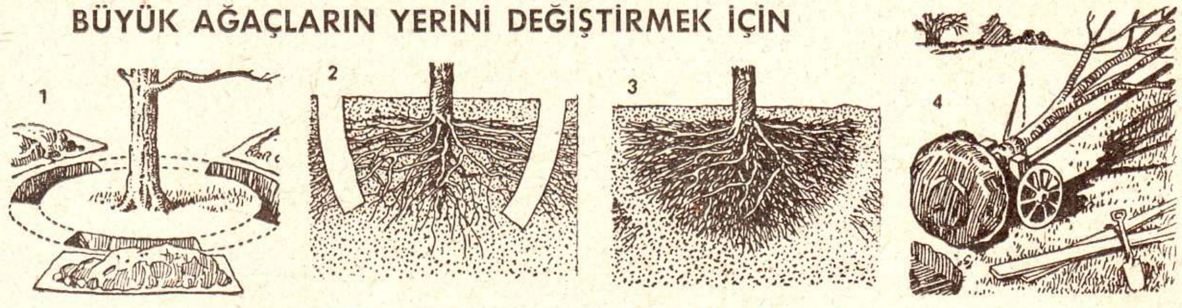
3 — Daimî ömürlü çiçekler: Çeşitleri çok zengindir. A) Soğanlı ve yumrulu, B) Köklü olmak üzere başlıca ikiye ayrılır:

A) Soğanlı ve yumrulu çiçekler: Lâle, sümbül, zerrin (fulya), zambak, süsen, soğanlı begonya, yıldız, kuzgunkılıcı (glayöl) gibi çiçekler bu bölüme girer. Lâle, zümbül, beyaz zambak, süsen, nergis soğanları ağustostan kasıma kadar dikilir. Bunlar kışı toprak altında geçirdikten sonra filizlenirler. Diğerleri nisanda dikilmelidir.

Soğanlı ve yumrulu çiçekler hem yavrular, hem de tohum verirler. Bunların üretilmesi yavru yumrular vasıtasiyle olur. Bu bakımdan, çiçekleri solduktan sonra hemen topraktan çıkarılmamalı, yeni yumru vermeleri için bekletilmelidir. Bütün yapraklar kuruduktan sonra soğan 10 gün daha toprakla kalmalı ve bu arada devamlı gübre şerbeti verilmelidir. Bundan sonra çıkarılan soğanlar 5-10 gün daha bekletildikten sonra yavruları ayrılır, serin, havadar bir yerde saklanır. Kışın donan topraklarda soğanlar yaşıyamaz. Çiçek soğanları toprakta bırakılmamalıdır.

B) Köklü çiçekler: Hasekiküpesi, karanfil, sardunya, ortanca, kasımpatı (daimi ve yıllık çeşitleri vardır), hezaren, aster, margarit gibi çiçekler bu bölüme girer. Bunlar kışın bozulsalar bile yazın yeniden sürer ve çiçeklenirler. Kışın sökülmez, sadece bazıları limonluğa alınır.

BÜYÜK AĞAÇLARIN YERİNİ DEĞİŞTİRMEK İÇİN

Önce toprak çepeçevre üç yerden kazılır... *Köklerin fazla uzantıları kesilmiş olur...* *Kökler böylece toparlak bir hal alır.* *... Ve nihayet ağaç kolayca nakledilebilir.*

Çiçek bahçelerini de sebze bahçesi gibi 25-30 sm. derinlikte bellemek, gübrelemek ve toprağın kum oranını düzenlemek lâzımdır.

Sebze Bahçesi

Ev bahçelerinde sebze yetiştirmek için toprak, konumuzun başında anlattığımız şekilde hazırlanır. Dikkat edilecek en önemli nokta her yıl sebzelerin yerini değiştirmek, bir yıl önce bulundukları yere dikmemektir.

Bir kısım sebze doğrudan doğruya tohumdan üretilir, bir kısmı da özel yastıklarda fide olarak yetiştirilir, sonra oradan alınarak bahçeye dikilir.

Ev bahçelerinde yetiştirilebilecek başlıca sebzeler ve özellikleri şunlardır:

Patates: ilkbaharı ılık, yazı yağışlı iklimde yetişir. Tohumluk yumrular 50-70 gr. olmalı, 20-30 sm. derine gömülmelidir. 3-4 hafta sonra filizler çıkar. Patates aralık-şubat arası dikilir. Toprak üstündeki kısmı kuruyunca kökteki yumrular çıkarılır.

Havuç: Ilık iklimi sever, soğuğa, sıcağa dayanır. Tohum şubattan kasıma kadar ekilir. Toprak derin bellenmelidir.

Kereviz: Ilık iklimi sever. Tohumları şubat - nisan arası atılır. Haziran, temmuzda fideler çıkar. Fideler 30 sm. arayla dikilmelidir.

Turp: Fındık turpu, bayır turpu, kestane turpu gibi çeşitleri vardır. Toprak taze gübreyle gübrelenirse turp kök tutmaz, kök tutması için çürük kübre ister. Tohumlar ya sıra ile, ya serpme atılır. Fındık turpu her zaman, bayır turpu ise temmuzdan eylûl sonuna kadar ekilir.

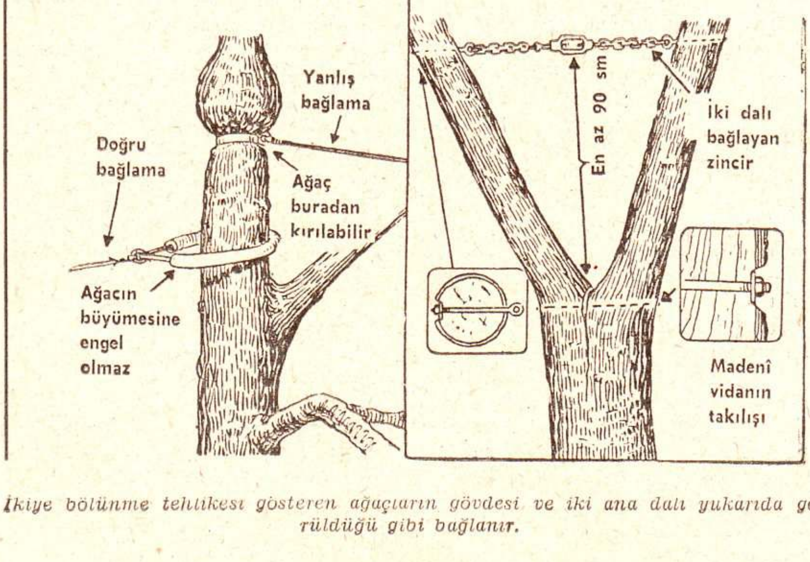
Soğan: Baş soğan isteniyorsa ekilecek arpacık soğanları delikleri 1 sm. olan bir kalburdan geçecek kadar küçük olmalıdır ve parlak renkli olmasına da dikkat etmelidir. Daha büyük olanlar baş tutmaz, taze yemek için kullanılır. Arpacıklar 4 - 5 sm. derinliğe, yassı tarafları dibe gelmek suretiyle, dikilir.

Sarmısak: Üretilmesi çok zordur. Baş sarmısakların dişleri 3 - 4 sm. derinliğe 10 sm. arayla dikilir. 1 - 2 ay sonra çıkarılacak hale gelir.

Lahana: Tohumlar şubattan mayıs sonuna kadar yastığa konur. Fideler 4 - 5 yapraklı olunca yere dikilir. İki yıllık ömürlüdür.

Maydanoz: Ilık yerlerde bütün yıl, soğuk yerlerde sadece ilkbahar ve yaz aylarında yetişir. Serpme ekilir. Metre kareye 2 gr. tohum yeter. Yapraklı maydanozlar sapların-dan kesilir, kök maydanozlar çepinle çıkarılır.

Dereotu: Yetiştirilmesi ve özellikleri maydanoz gibidir.

İkiye bölünme tehlikesi gösteren ağaçların gövdesi ve iki ana dalı yukarıda görüldüğü gibi bağlanır.

Nane: Tohum, çelik ve köklü piçten üretilir. Bizde tohumdan yetiştirme yapılmaz. Nanenin köklü piçleri gölgelik bir yerde hazırlanan tavaya dikilmeli, sık sık sulanmalıdır.

Marul ve yeşil salata: Sonbahar ve ilkbaharda ekilir. Yastıklarda yeşeren fideler 3 - 4 yapraklı olunca dikilir. Göbeklenmesi için orta, hattâ başa yakın taraflarından rafya ile bağlamalı, göbeklendikçe rafya yenilenmelidir.

Domates: Fideden yetişir, çok çeşitleri vardır. Dikildiği yer her yıl değiştirilmelidir. Çok su ister. Başlıca «yer domatesi», «sırık domatesi» olmak üzere iki çeşidi vardır. İyi mahsul almak için fidelere ikinci bir şaşırtma da yapılabilir. (Fideyi çıkarıp başka bir yere dikmeye «şaşırtma» denir.) Fidelerin dikim mevsimi bölgeye göre değişir. Genel olarak Akdeniz kesiminde 1 mart, İstanbul ve civarında 1 nisan, Ankara ve çevresinde nisan sonundan itibaren dikim başlar. Önceleri az su vermelidir. Bol su meyva görüldükten sonra verilir. Fideler 3 hafta sonra çapalanmak ister.

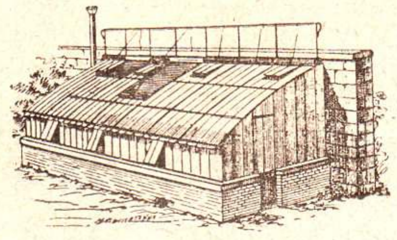
Patlıcan: Çok çeşidi vardır. Tohumları şubatta yastığa ekilir. Fidenin toprağa dikme mevsimi domates gibidir. Bunun da fidesi şaşırtılırsa iyi olur. Patlıcan sık çapa ve budama ister. Bol şerbet vermelidir.

Biber: Başlıca «sivri», «dolmalık» ve «çarliston» olmak üzere üç çeşidi vardır. Dikilme usulü ve mevsimi domates ve patlıcana benzer.

Kabak: Çok çeşidi vardır. Sakız kabağı ılık yerlerde şubattan itibaren ekilir. 3 - 4 yapraklı olunca fideler şaşırtılarak ocaklara dikilir. Her ocakta bir fide olmalıdır. Mahsule yatıncaya kadar kabağa çok su verilmez, sonra bol su ister. Sararmış yapraklar koparılmalıdır.

Hıyar: Maltepe, Lânga, Çengelköy (Rus), acur gibi çeşitleri vardır. Bol gübre ister. Tohum ocaklara ekilir. Fideler 3 - 4 yapraklı olunca seyreltilir. Bir ocakta en çok iki fide bırakılmalıdır. 5 - 6 yapraklı olunca kökü doldurulmalı, dal vermeye başlayınca da «doruk alma» denen budama yapılmalıdır. (Uzıyan kolların ucunu koparmaya «doruk alma» denir.) Bundan sonra bitki sağ ve sola yatırılır. İlk mahsul görülünceye kadar çok su verilmez, ondan sonra bol su ister. Su az olursa hıyar acılaşır.

Fasulye: Başlıcası çalı, ayşekadın, bar-

Çiçekleri kışın dondan korumak için limonluk yapılır. Limonlukların üstü camdır. İçinin sıcaklığı da çeşitli usullerle ayarlanır. Turfanda yetiştirilecek sebze tohumları da önce limonluklarda yetiştirilir, oradan bahçeye fide edilir.

bunya olmak üzere 6 - 7 çeşidi vardır. Doğrudan doğruya ocaklara ekilir. Ocaklar sıravari olmalıdır. Her ocağa 4 - 5 sm. derinliğe, 4 - 5 tohum ekilir. Ekim mevsimi iklime bağlıdır. Güneyde şubat, İstanbul'da mart sonu, doğuda mayıs sonudur. Bitkinin boyu 10-15 sm. olunca kökü doldurulur. Erken su verilmez. Kol salmaya başlayınca sırık fasulyelerinin sırıkları dikilir.

Ağaçlar ve Ağaççıklar

Bahçeye dikilecek ağaçların cinsi bahçenin büyüklüğüyle ilgilidir. Küçük bir bahçeye büyük ağaç dikilmez. Çam, köknar, defne gibi yapraklarını dökmiyen ağaçlar arka plâna dikilmeli, yapraklarını dökenler öne alınmalıdır. Yaprak dökmiyen ağaçların bodur olanları duvar diplerine dikilmelidir.

Bazı büyük ağaçlar da ev ve bahçenin rüzgârını kırmak için dikilir. Akçaağaç, dişbudak, köknar bunlardandır. Meyva ağacı, baharda çiçek, yazın da meyva vermesi bakımından, bahçelerde daima aranan ağaç çeşitlerindendir (Bk. Meyva ve Meyvacılık).

Ağaççıklar sınır yapmakta kullanılır. Bunlar cinslerine göre hem yol kenarlarına, hem de çiçek tarhlarının etrafına dikilebilir. Başlıcaları japon kirazı, zakkum, kartopu, kurtbağrı (lugstrum) ve şimşirdir.

Salkım ağaçları bahçeye ayrı bir güzellik verir. Daha çok havuz kenarlarına dikilirler. Salkım söğüt, japon dutu bu aradadır.

Bahçelere güzellik veren ağaççık biçimindeki bitkilerin başında gül gelir. Gül köklü, devamlı bir bitkidir, türlü çeşitleri vardır (Bk. Gül).

Bahçelerde hem süs, hem meyva bakımından büyük bir yeri olan bitkilerden biri de üzüm asmasıdır. Çardak halinde gölge verdiği gibi çubuk olarak üretilip üzümünden de faydalanılır (Bk. Asma; Bağ ve Bağcılık; Üzüm).

Bahçe Bakımı

Bahçe daimi bakım ister. «Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur» sözü bunu gayet iyi anlatan bir atasözüdür. Bu arada, ağaçlar ağaççıklar gerektiği şekilde budanmalıdır (Bk. Budama). Bitkilere musallat olan böcekler ve hastalıkların da vaktinde önü alınmalıdır (Bk. Böcekler; Bitki Hastalıkları).

Bahçe bakımında mevsimine göre yapılacak değişik işler vardır. Bu arada en baş ta gübreleme gelir. Gübre yağmur mevsiminden önce konulmalıdır ki yağmur suları toprağa işlerken gübrenin şerbeti köklere gitsin. Bunun için, sonbahar başı ile bahar başlangıcı en uygun mevsimdir.

Sonbaharda yapılacak işlerden biri de, solmuş çiçekleri kesmek, böylece bitkinin besleme gücünü dallara göndermektir. Ayrıca, kurumuş ufak dallar da kesilir.

Öte yandan, toprağın içinde taşlar, çakıllar varsa bunlar da ortaya çıkmıştır. Taşlar ayıklanır, ayrıca toprağın altı üstüne getirilerek, alt tabakaların da hava alması sağlanır.

Bibliyografya:

Bahçe Mimarı, (Mevlût Baysal, 1936); Bahçecilik Hakkında Bilgiler, (Gaffar Totaysalgır, 1945), Bahçe Plânları Tersimat Tekniği, (Silvikültür Enstitüsü, 1946), Bahçeciliğin Teorileri Olarak Bitki Fizyolojisi, (Ord. Prof. Dr. Hans Molisch, 1950).

BAHREYN ADALARI

Basra Körfezi'nde bir adalar topluluğudur ve İngiliz himayesi altında bir prenslıktır. Adalar Katar ile El-Hasa kıyısı arasında Bahreyn Körfezi'nın ağzında bulunurlar. Üç küçük, beş büyük adadan meydana gelen bu takımada adını içlerinde en büyüğü olan Bahreyn'den almıştır.

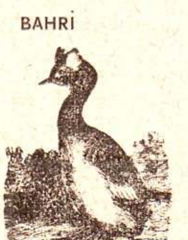
Yüzölçümü: 600 km. kare
Nüfusu: 125 000
Başkenti: Manama

Bahreyn Adaları'nın stratejik bakımdan önemli bir yeri vardır. Başkent Manama, Bahreyn Adası'ndadır. Diğer önemli adalar Samak, Arad, Sitre, Saya, Nebi Salih'tir.

Bahreyn Adaları'nda yetişen bitkilerin başında hurma ve turunçgiller gelir. Beyaz eşek de adaların hayvan bakımından özelliğidir. Ancak, şimdi bu hayvanlar ihraç edilmemektedir. İnci ticareti Bahreyn'in en büyük ticarî özellikleri arasındadır. Memleketin başlıca ticaretinden biri de gemi yapımı ve yelken bezi dokumacılığıdır. Bahreyn'de önemli ölçüde petrol de elde edilmektedir.

Bahreyn Adaları'nın rutubetli ve sağlığa zararlı bir iklimi vardır. Buranın ilk defa Fenikeliler tarafından kestedildiği sanılmakta ise de arkeologlar bu noktayı kabul etmezler. Portekizliler 1507'de Bahreyn Adaları'nı işgal etmiştir. 1602'de burası İran'daki Araplar tarafından zaptedilmiş, 1783'te de Arabistan Araplarının eline geçmiştir. Şimdi İngiliz himayesi altında bağımsız bir prensliktir (Harta için 245. sayfaya bakınız).

BAHRİ

Bahri

Dalgıçkuşları takımının yumurtapiçleri familyasından bir kuştur. «Elmabaş» ve «tepelidalgıç» adları da verilir. Bu kuşların vücutlarının üst kısmı koyu kahverengi, alt tarafları parlak beyazdır. Erkeklerde, başın üstünde ve boyun kenarında bulunan tepelik ve yakalık dişilerde pek gelişmemiştir. Çoklukla sazlı göl kıyılarında yaşarlar. Kışları deniz kıyılarında da görülürler. Su böcekleri ve balıkları yiyerek geçinirler.

Eskiden beri bilinen kırmızı bir maden

BAKIR

BAKIR, çok eski çağlardan beri bilinen, kolay dövülüp işlenebilen kırmızımtırak renkli bir madendir. Tabiatta serbest bir halde bulunursa da, bu şekilde çok az miktarda olduğundan sanayide pek değer ifade etmez. Daha çok filizler halinde Kuzey Amerika'da (bilhassa Kanada'da), Afrika'da, Katanga'da, Rhodezya'da, Güney Amerika'da Şili'de, Avrupa'da İspanya, Alp Dağları ve Urallar'da bulunur. Bakır filizlerinin ekserisi güzel renklidir, sülfürlü, oksitli ve karbonlu olmak üzere üçe ayrılır. Bunların arasında en önemlileri şunlardır:

Küprit	Cu_2O	Kırmızıdır.
Kalkozit	Cu_2S	Çok renklidir.
Kalko pirit	$Cu\ Fe\ S_2$	Çok renklidir.
Malahit	$Cu\ (OH)_2\ CuCO_3$	Yeşildir.
Azurit	$Cu\ (OH)_2\ 2CuCO_3$	Mavidir.

Bu filizlerin içinde arsenik, kurşun, çinko, kükürt, gümüş, altın vs. gibi yabancı maddeler de bulunur.

Bakırın Tarihçesi

Bakır insanların ilk kullandığı madenlerden biridir. Milâttan 8.000 yıl öncesinden beri bilindiği sanılmaktadır. Bakırın altın ve gümüş gibi önemli bir kullanılış alanı bulunmasının sebebi, bazan saf halde bulunabilmesi, soğukken bile dövülüp biçim verilebilmesidir.

Yeni Taş Çağı insanları bakırdan bıçak ve çekiçler yapmışlardır. Bakırın faydaları anlaşılınca ilkel insanlar bunu araştırmaya koyulmuş ve çok geçmeden yumuşatmayı da başarmışlardır. Çünkü oldukça yumuşak bir maden olan bakırı alelâde ateşte bile yumuşatmak, ondan sonra da biçim vermek mümkün olabiliyordu.

Bakır eşyanın daha gelişmiş çağının M. Ö. 5.000 yıllarına rasladığı sanılmaktadır. Bundan sonra bakır üzerindeki çalışmalar iyice gelişmiş, M. Ö. 3.700 yılından itibaren tunç yapılmaya başlanmıştır.

Bakır bundan sonra Mısır'dan Yunanistan'a geçmiştir. Asya'da ilk defa ne zaman kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Çin'de 2.500 yılında kullanılmakta olduğu Şu King destanından anlaşılmıştır. Anadolu'da da Bakır Çağı kalıntıları bulunmuştur.

Simgesi: Cu
Atom numarası: 29
Atom ağırlığı: 63.57
Yoğunluğu: 8.78
Ergime noktası: 1083°
Kaynama noktası: 2300°
Elektrik iletkenliği: 91,44
Isı iletkenliği: 73,5

Amerika'da ise bakır ancak 100-200 yıllarında kullanılmaya başlanmıştır.

Bakır Nasıl Elde Edilir

Bakır filizlerinin içinde birçok yabancı maddeler bulunduğu için saf bakırın elde edilmesi demirden ve alüminyumdan çok daha zor olur. Bu ameliye genel olarak beş safhada yapılır: 1 — Filizin zenginleştirilmesi, 2 — Kavurma, 3 — Ergitme, 4 — Oksitleme, 5 — Saflaştırma.

Birinci safha filizin taş, toprak, kaya gibi lüzumsuz maddelerden ayrılmasıdır. İkinci safhada filizin içinde bulunan kükürt, demir, alüminyum, silisyum, gümüş, altın gibi madenler bakırdan ayrılır. Üçüncü safha olan ergitme ise karışımdaki kum, alüminyum oksit, demir oksit ve bunlara benziyen diğer yabancı maddeleri bakırdan ayırmak için yapılır. Bu maddeler curuf halinde ergimiş kütlenin üzerinde bulunur. Geriye «mat» denen bakır karışımı kalır. Bu ameliye sonunda eldeki bakır cevheri % 45 oranında zenginleştirilmiş olur. Dördüncü safha ham bakırın elde edilmesi için yapılır. Ergimiş mat üzerine alttan basınçlı hava gönderilerek eldeki karışım oksitlenir, alev ve kızgın maden parçaları gürültüyle dışarıya püskürür. Sonra bakır sülfür bakıra indirgenir. Fakat elde edilen bu bakır gene saf bakır değildir. Oranı % 99 olmasına karşılık içindeki çok az orandaki yabancı maddeler bile bakırın iletkenliğini azaltır. Bunun için de beşinci bir ameliye yapılır, elektrolizle bakır tamamen saf bir hale getirilir.

Ne Kadar Bakır Çıkıyor

1959 istatistiklerine göre dünyada çıkarılan bakır muhtelif memleketlerde aşağıdaki miktarı bulmaktadır:

A. B. D.	873.400	ton
Kuzey Rodezya	516.000	»
Şili	492.000	»
S. S. C. B.	372.100	»
Kanada	324.000	»
Doğu Almanya	272.300	»
Kongo	264.000	»
İngiliz Milletler Camiası	195.600	»
Japonya	193.200	»
Belçika	186.000	»

Bakırın Özellikleri

Bakır günlük hayatta en çok karşılaşılan madenlerden biridir. Yoğunluğu 8,92, ergime noktası 1083° dir. 2300° de kaynar. Yumuşak bir maden olması bakamından kolayca dövülür ve çekilir. Gümüşten sonra en iyi elektrik iletkenidir. Suyun ve su buharının etkisiyle paslanmaz. Bu bakımdan elektrik endüstrisinde iletken tel ve levha olarak, kullanılır. Isı iletkenliğinin de çok iyi olması bakımından, bakırdan buhar kazanı, borular, tüpler, ve mutfak eşyası da yapılır. Öte yandan, pirinç, tunç gibi çok kullanılan alaşımların yapılmasında bakır ana maddeyi teşkil eder.

Derişik ve kuvvetli asitler dahi bakıra asit olarak etki edemezler. Meselâ bir deney tüpüne bir miktar bakır talaşı konsa, üzerine de tuz asidi ilâve edilse, hiçbir etki görülmez. Ancak, sıcakta yükseltken özelliği gösteren bazı asitler, bakıra asit olarak değil de yükseltken olarak etki ederler. Bir deney tüpünün içindeki bakır talaşının üzerine soğukta sülfürik asit ilâve edilirse hiçbir etki görülmez. Fakat bu karışım ısıtılacak olursa kükürt dioksit çıkar, bakır erir, mavi renkli bir eriyik meydana getirir.

Bakır Alaşımları

Bakır saf haldeyken kolaylıkla işlenir. Fakat bu yumuşaklığından ötürü dayanıksızdır, tornaya pek gelmez. İletken olarak faydalanılmıyacaksa sertlik ve dayanıklılık vermek için bakırın içine başka madenler karıştırılır. Böylece, bakır alaşımları elde edilir. Bu arada, bakırla nikelin karıştırılmasından ortaya çıkan «para alaşımı» hem son derece serttir. Bakırla berilyumdan yapılan bir alaşım da son zamanlarda paraların yapılmasında kullanılmaya başlanmıştır. Bu yeni alaşım o kadar serttir ki çeliği bile keser. Bakır, ayrıca, altına sertlik vermek için de kullanılır (Bk. Alaşımlar; Altın).

Başlıca Bakır Alaşımları

Alaşım	Bakır	Diğer madde	
Pirinç	% 60-73	% 27-40	çinko
Tunç (bronz)	% 89	% 11	kalay
Gümüş para	% 10	% 90	gümüş
Nikel para	% 75	% 25	nikel
Alüminyum tuncu	% 90	% 10	alüminyum
Çan metali	% 75-80	% 20-25	kalay

Bakır Çalması

Bakır çok eski zamanlardan beri kapkacak yapımında kullanılır. Çabuk oksitleşerek kimyevi bileşikler meydana getiren bir maden olduğundan bakırdan yapılan yemek kaplarının kalaylanması gerekir. Kalaysız kablar yemek, süt vs. ile temas edince birtakım kimyasal tuzlar meydana getirir. Bu tuzların rengi açık mavi veya yeşildir.

Başlıca bakır tuzları, bakır sulfat, bakır nitrat, bakır klorürdür. Bunların hepsi de çok zehirli olduğundan yiyeceklere bulaşması tehlikelidir. Kalaysız kablara yiyecek konunca mavi ve yeşil tuzlar meydana gelir, bunların yiyeceğe bulaşmasına «bakır çalması» denir. Bakır çalmış yemeklerin yenmesi insanı zehirler.

Bakır zehirlenmesinde hasta kusturulur, midesi yıkanır. Tedavide kullanılan diğer maddeler, süt, albüminli su, kükürtlü maden suyu, «hyposulfite de soude» ve müshil ilâçlarıdır.

BAKIR ÇAĞI

Tarih öncesinde Madenler Devrinin ilk çağına «Bakır Çağı» denir. Taş Devrinin son çağı olan Cilâlıtaş Çağı'ndan hemen sonra gelir. Bakırdan yapılmış eşyaların geniş ölçüde kullanılmaya başlanması, ayrıca bu eşyaların seri halinde imal edilmiş olmasından dolayı bu çağa «Bakır Çağı» denilmiştir.

Bakır Çağı'nda yalnız bakır değil, altın, gümüş gibi değerli madenler de işlenmeye başlanmıştı. Bakırdan kargı, mızrak ucu, balta, kama, bıçak, bız gibi silâhlar, altın ve gümüşten de bilezik, gerdanlık, çengelli iğne kopça gibi süs ve giyim eşyaları yapılıyordu. Fakat bakır çok yumuşak olduğundan bunun arsenik, antimon, kalay gibi diğer madenlerle karıştırılması gerekiyordu. Bu iş için de daha çok kalay kullanılıyordu. Bakırın kalayla karıştırılma oranı çok değişikti. Silâh yapımı için en elverişli olarak bakıra yüzde on kalay karıştırılıyordu.

Asya ve Avrupa'nın bakır cevheri bulunan hemen her bölgesinde bakırdan yapılmış eşyalara ve silâhlara raslanmıştır. Sina Yarımadası'nda bulunanlar bunların en eskileridir. Ayrıca, Asur'da, Kafkasya'da, Kıbrıs'ta bu çeşit bakır ocaklarından çok bulunmuştur. Bu arada Mezopotamya'daki Lagaş (bugünkü Telloh) şehrinde M. Ö. 2750 yıllarından kalma, üzerinde maden alaşımlarına ait bilgiler yazılı bir belge ele geçmiştir. Bu belge o çağdaki insanların maden işlemekte hayli ileri gittiklerini göstermektedir.

AVRUPALILAR BAKIRI KIBRIS'TA TANIDILAR

M. Ö. 3.000 yılında Kıbrıs'ta geniş ölçüde yüksek kaliteli bakır elde edilirdi. Buradaki bakır yatakları o kadar zengindi ki, bu madenin doğurduğu hırsla ada zaman zaman Mısırlılar'ın, Asurlular'ın, Fenikeliler'in, Yunanlılar'ın, Romalılar'ın eline geçti. O zaman elde edilen maddeye Romalılar «aes cyprium» (Kıbrıs tuncu) diyorlardı. Sonradan bu kelime «cyprium» diye kısaltıldı, daha sonra da bozularak «cuprum» oldu. Bakır anlamına gelen bu kelime daha sonra değişerek İngilizcede «copper», Fransızca'da «cuivre», Almanca'da «Kupfer» şeklini almıştır.

GÖZTAŞI NEDİR

Bitkilerin yapraklarında yaşıyan küçük böcekleri, bu arada bağlara musallat olan filokserayı öldürmek için kullanılan göztaşı, aslında bir bakır bileşiğidir. Kimyasal bileşimi bir bakır sulfat olan göztaşı koyu mavi renkte zehirli bir tuzdur. Sıvı haline getirilerek de bazı göz, deri ve bitki hastalıklarında kullanılır. Göz için kullanılacağı zaman sulandırılır, bitkiler için kullanılacağı zaman da püskürme makinesinin içine konularak püskürtülür.

Anadolu'da Bakır Çağı Medeniyeti

Bakır Çağı medeniyeti Anadolu'da da çok gelişmişti. Alacahöyük kazılarından başka, Troia, Tilkitepe (Van), Alişar (Orta Anadolu), Yümektepe (Mersin) kazıları Bakır Çağı medeniyetinin Anadolu'nun dört bir köşesinde yerleşmiş olduğunu gösterir. Mısır, Mezopotamya gibi memleketlerde Bakır Çağı kültürleri yazılı olduğu halde, Anadolu'daki en eski Bakır Çağı kültüründe henüz yazı yoktur.

Bakır Çağı insanı sabanı bir hayli geliştirmiş, ve bununla arpa, buğday, çavdar gibi bitkileri ekip yetiştiriyordu. Bir yandan da koyun, keçi, domuz, köpek, sığır gibi evcil hayvanlar yetiştirilmeye başlanmıştı. uvarlarla çevrili şehirlerde tanrı - kıral veya rahip - kırallar idaresinde bağımsız şehir devletleri kurulmuş bulunuyordu. Medeniyetin gelişmesinde bu derece önemi olan bakır cevherinin daha çok Akdeniz memleketlerinde bol miktarda bulunması, medeniyetin Doğu'da Akdeniz bölgesinde parlamasına yol açmıştır.

BAKIR ÇAYI

Ege Bölgesi'nde, Ege Denizi'ne dökülen bir akar sudur. Kaikos ve Bergama Çayı da denilir. Manisa ilinin ilçelerinden Kırkağaç kasabasının 20 kilometre kuzeyinde bulunan Şifa Dağı'ndan çıkar. İlk önce Kırkağaç Ovası'nı sular. Ovanın tam ortasından akarak Kırkağaç kasabasının 2,5 km. doğusundan geçtikten sonra batıya yönelir. Soma Boğazı'ndan sonra Soma kasabasının yakınından akar, büsbütün batıya döner. Buradan sonra da yavaş yavaş genişliyerek Bergama Ovası'na girer.

Bakır Çayı Bergama Ovası'na girdikten sonra Bergama Çayı adını alır. Kınık kasabasının kuzeyinden, Bergama kasabasının güneyinden geçerek Ege Denizine doğru akışına devam eder. Çandarlı Körfezi'nin kuzeyinde, Çandarlı kasabasının doğusunda denize dökülür.

Bakır Çayı'nın uzunluğu, kaynağından denize döküldüğü noktaya kadar 150 km. dir. Çay fazla yağışlı zamanlarda taşkın bir hal alır, döküldüğü noktada geniş bir delta meydana getirir. Bakır Çayı adının verilmesi, Kırkağaç kasabasının 3,5 km. güneyinde bulunan eski ve tarihî Bakır kasabasından dolayıdır.

BAKIR ÇAYI OVASI

Ege bölgesinde, Manisa ve İzmir illerinin kuzeyindedir. Doğu-batı doğrultusunda akan Bakır Çayı'nın iki yanında meydana gelmiştir. Ova iki bölümdür. Birinci bölüm, Kırkağaç-Soma ilçeleri çevresinde, ikincisi Kınık, Bergama ilçelerindedir. Ovanın denizden yüksekliği 150 metreye kadar çıkar. Daha çok Kırkağaç ovasında bu yüksekliği bulan ovanın toprakları burada yer yer kireçli, kumsal ve killi araziden meydana gelir. Anadolu'nun çok çeşitli ürün yetiştiren alanlarından biridir.

Bakır Çayı Ovası'nın Kırkağaç ve Soma çevresindeki bölümünün uzunluğu 30 kilometreyi bulur. Ova, Soma ilçesinin doğu ve kuzey doğusunda çukur bir düzlüktür. Kırkağaç kısmında, Kırkağaç Ovası adını alır. Bakır Çayı Ovası içinde kalan bu düzlüğün genişliği 5, uzunluğu ise 10 km. dir. Arazi, Soma Boğazı'nda, Soma bölgesindeki düzlükten ayrılır.

Bakır Çayı Ovasının Kınık, Bergama ve Çandarlı çevresindeki genişliği 10 kilometre, uzunluğu ise 50 kilometredir. Toprak zengin, verimlidir, her türlü ürün yetiştirmeye elverişlidir. Iklim de çok ılıktır. Ovada çok nefis üzümler, pamuk, susam, afyon, tütün, zeytin, tahıl, kavun karpuz ve çeşitli meyvalar yetişir.

BAKIRKÖY

İstanbul ilinin merkez ilçelerindendir. Şehrin batısına düşer. Doğusunda Zeytinburnu, batısında Çatalca, kuzeyinde Eyüp ilçeleri, güneyinde Marmara Denizi vardır.

Yüzölçümü: 230 km. kare

Nüfusu: 102.638

Bakırköy ilçesi toprakları Marmara kıyısı boyunca Yeşilköy, Florya ve Küçükçekmece'ye kadar uzanır. İstanbul'un belli başlı deniz plâjlarının bulunduğu Florya ile Küçükçekmece ilçe sınırları içindedir. İlçe toprakları, kuzeyden güneye doğru, Istranca Dağları'nın doğu eteklerinden alçalarak gelir, Küçükçekmece Gölü'ne doğru deniz seviyesine iner. Bakırköy'ün çevresindeki köylerde sebze, tahıl, meyva yetiştirilir.

Bakırköy Bez Fabrikası

İstanbul'un ve Türkiye'nin en eski fabrikalarından olan Bakırköy Bez Fabrikası da ilçe sınırları içindedir. Fabrika 1850 yılında «Basmahane» adı altında şahıslar tarafından kurulmuştur. İlk günlerde el dokumacılığı ve el basmacılığı yapılmaktaydı. Daha sonra Ingiltere'den getirilen bez ve basma örnekleri başarıyla kopya edilmiş, Türk desen ve motifleriyle çok güzel basmalar dokunmuştur. Kuruluşundan on yıl sonra 1860 yılında fabrika «Hazine-i Hassa» ya devredilmiştir. 1867'ye kadar Hazine emrinde çalışan fabrika o tarihte Harbiye Nezareti Levazımat-ı Askeriye Dairesi'ne verilmiş, 51 yıl ordu için bez dokumuştur. 1921'de de Harbiye Nezareti Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü'ne geçmiştir. 1924'te yeni makinelerle verimi artırılmış, 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası'na, 1932'de Sanayi Ofisi'ne geçmiş, bir yıl sonra da Sümerbank'a devrolunmuştur.

Bakırköy Akıl Hastanesi

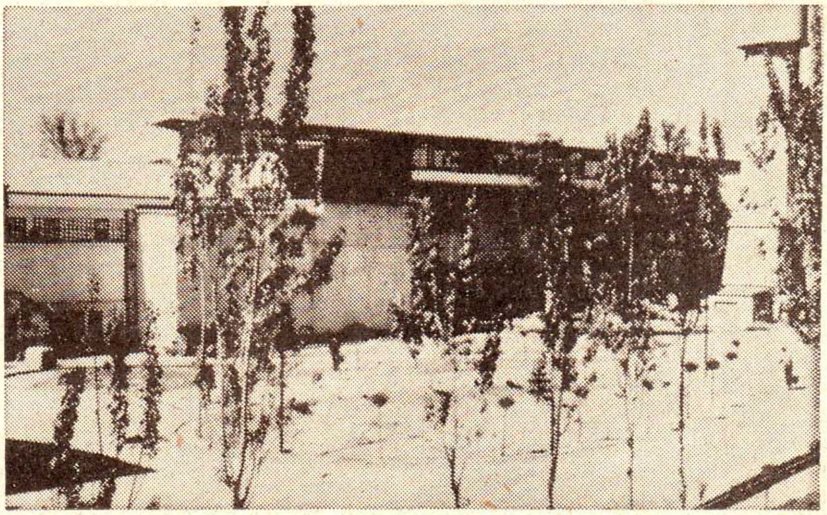
Bakırköy Akıl Hastanesi ilçenin 2 kilometre kadar kuzey-batısında, İstanbul Reşadiye Kışlası binalarındadır. Daha önce akıl hastanesi Üsküdar'da Toptaşı'ndaydı. Cumhuriyetin ilânından sonra gene Üsküdar'da Nuhkapısı yakınlarındaki Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi başhekimliğine Dr. Mazhar Osman Uzman tâyin edilmişti. Hastanenin yetersizliğini gören ünlü doktor, Bakırköy'de bulunan Reşadiye Kışlasının yarıda kalmış binalarına nakil için teşebbüse geçmiştir. Kışlaya bin dönüm arazi eklenerek hastanenin 27 haziran 1927'de buraya taşınması sağlanmıştır. Zamanla kışla binaları modern bir hastane haline getirilmiş, yeni pavyonlar ilâve edilmiştir.

Tarihte Bakırköy

Bakırköy Bizans devrinden beri bir sayfiye semti olarak bilinmektedir. Önceleri Hebdomon, sonraları Makrohora adiyle anılan bu semte Osmanlılar devrinde Makrıköy denilmiş, Cumhuriyetten sonra Bakırköy adı verilmiştir.

Bizanslılar zamanında burada saraylar, kiliseler, çeşitli binalar yapılmıştır. Osmanlılar devrinde de Bakırköy ve çevresi önemini muhafaza etmiştir. Florya'da padişahlara ait büyük bir bahçenin bulunduğu tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bakırköy ile Kazlıçeşme arasında padişahlara ait İskender Çelebi Bahçesi bulunmaktaydı. İstanbul'un ünlü mesirelerinden olan bahçe içinde köşkler de bulunuyordu. Çok zengin olan, çok parlak bir hayat yaşıyan İskender Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Defterdar'dı. 1833 yılında, bu bahçenin arsasının bir kısmı üzerinde Sultan II. Mahmut'un fermaniyle bir veba hastanesi yapılmıştır.

Bakırköy ve çevresi zamanımızda da sayfiye semti olmak önemini devam ettirmiştir. Ayrıca, Cumhuriyetin ilânından sonra Florya, Çekmece gibi semtleri başlı başına bir plâj sitesi haline getirilmiştir.

Bakırköy Bez Fabrikası

Divan Edebiyatı'nın En Büyük Şairlerinden Biri: BAKÎ

Baki

BAKÎ (1526-1600), Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Asıl adı Abdülbaki Mahmut'tur. İstanbul'da doğmuş, gene orada ölmüştür. Fatih Camisi meyzinlerinden Mehmet Efendi'nin oğludur.

Bakî'yi babası saraç çıraklığına vermişti, orada çok kalmıyarak medreseye girmek fırsatını buldu. Medresede devrin ünlü bilginlerinden Karamanlı Ahmet ve Mehmet efendilerden ders gördü, tarihçi Hoca Sadettin, şair Nev'î ile ders arkadaşlığı etti.

Bakî on sekiz, on dokuz yaşlarında İstanbul'un en beğenilen genç şairlerinden biri olmuştu. Daha sonra Kadızade Şemsettin'in derslerine devam etti (1552), Nahçivan seferinden dönen Kanunî'ye takdim ettiği bir kaside ile de padişahın ilk defa dikkatini çekti (1554). Bakî, Halep kadılığına atanan Kadızade ile birlikte Halep'e gitti, 1559'da İstanbul'a döndükten sonra padişahın gözüne girme yollarını aradı. Meslek hayatına «danişment» (müderris yardımcısı) olarak girdi. 1563'te padişahın isteği üzerine 30 akça ile Silivri'de Pîrî Paşa Medresesine atandı. Kanunî'den sonra II. Selim ve III. Murat devirlerinde de mevkiini muhafaza edebilmiş olan Bakî, 1579'da Mekke, 1580' de Medine kadılıklarına atandı, iki kere İstanbul kadılığı (1584, 1585), iki kere Anadolu kazaskerliği (1585, 1590), üç kere de Rumeli kazaskerliği (1591, 1595, 1597) etti. Çok arzuladığı, hattâ elde etmek için birtakım entrikalara bile karıştığı şeyhülislâmlık makamına ulaşamadan öldü.

Sağlığında «Sultan-üş-Şuara» (Şairler Sultanı) diye anılan, ünü imparatorluk dışına kadar yayılmış olan Bakî'nin ölümü, İstanbul'un fikir ve sanat çevrelerinde derin bir teessür uyandırdı. Bütün devlet erkânı, vezirler, âlimler ve şairler, büyük şairin son hizmetinde bulunmak üzere Fatih Camisinde toplandılar. Cenaze namazını Şeyhülislâm Sunullah Efendi kıldırdı. Şeyhülislâm, musalla taşı üzerinde şairin tabutunu görünce, onun:

Kadrini seng-i musallada bilüp, ey Baki
Durup el bağlıyalar karşına yâran saf saf»

beytini okumaktan kendini alamadı. Tabut, büyük bir kalabalıkla, Edirnekapı dışında, Eyüp'e giden yol üstünde, La'lî Efendi Çeşmesi yakınında hazırlanmış olan kabre gömüldü.

Bakî'nin Hususi Hayatı

Bakî'nin aile hayatına ait doğru ve etraflı bilgi yoktur. Yalnız, ömrünün son zamanlarında evlendiği ve iki oğlu olduğu bilinmektedir.

Bakî açık tabiatlı, şen, şuh mizaçlı bir adamdı. Düşündüğünü hemen söyler, sırası gelen bir nükteyi, her nerede olursa olsun, sarfetmekten kendini alamazdı. Zevk ve safa âlemlerinde ne kadar serbest, neşeli ve atılgah ise, en ciddî meclislerde de aynı serbestliği ve neşeyi göstermekten çekinmez, tenkid ve tarizlerini esirgemezdi. Fakat bu tenkid ve tarizlerinde zarafet haddini aşmaz, herkese iyi muamele eder, istemiyerek kalbini kırdığı kimselerin gönlünü almıya çalışırdı.

O devrin edebî geleneklerine göre şairlerin karşılıklı hicviyeler yazmaları çok tabiî bir şeydi. Bu yüzden Bakî ile bazı şairler arasında da karşılıklı hicviyeler yazılmıştır. Bakî'nin babası, herhalde çirkin sesli bir meyzin olduğu için, «Karga» lâkabı ile anılır, Bakî'ye «Kargazade» denilirdi. Onun bu lâkabı hicviyeler için daima bir konu olmuştur

Bakî daha öğrencilik hayatında, o devrin bütün genç şairleri gibi, zevke ve eğlenceye düşkündü. Kışın bozahane sohbetleri, hususi içki toplantıları, tahtakale gezintileri, Balat, Samatya ve Galata meyhaneleri; yazın Kâğıthane, Bahariye, Tophane âlemleri boş zamanlarını doldururdu. Yeni yazdığı gazelleri sağrığının arasına sokarak bütün bu çevreleri dolaşır, birçok genç şairlerle tanışır, etrafına bir yığın takdirkârla birlikte rakîp ve muarızlarını da toplardı.

Ebussuud Efendi'nin kâhyası Hasan Ağa' nın oğlu olan «Ruhî» mahlâslı genç ve güzel bir şairle Bakî'nin dostlukları birçok dedikodular uyandırmıştı. Fakat Bakî bu dedikodulara hiç aldırmıyordu.

Ruhî'nin ölümünden sonra Bakî hocası Kadızade Şemsettin Ahmet Efendi'nin oğlu Yusuf'a karşı büyük bir ilgi duymuştu. Yusuf hakkında yazmış olduğu birtakım gazeller bu devreye raslar. Düşmanlarının sonradan Bakî'yi kötülemek için silâh gibi kullandıkları:

«Seni Yusuf'la güzellikte sorarlarsa bana
Yusuf'u bilmezim amma seni rânâ bilirim.»

beytini şair onun için söylemişti.

Özel hayatında bu kadar serbest ve hoş görür olan Bakî, memuriyet hayatında vicdanının emirlerine uymaktan geri kalmamış, dış tesirlere kapılmamıştır. Şahsî mührüne:

«Fânist cihan dero vefâ nist
Bâki heme ost cümle fânist»

(Dünya geçicidir, vefa yoktur; her şey gibi Bakî de geçicidir) beytini kazdırmış olan şairin, hükümlerinde adaletten ayrılmıyan bir kadı olduğu daha başka bazı vesikalardan da anlaşılmaktadır.

Bakî, zevk ve safaya düşkün mizacına rağmen serseri ve perişan bir hayat geçirmedi. Ölçülü ve hesaplı bir adam olması dolayısiyle, daha ömrünün ilk çağlarından başlıyarak ruhuna hâkim olan yükselmek ihtirasını tatmin maksadı ile meşru gördüğü her vasıtaya başvurdu. Her devirde kendisine bir koruyucu bulmak için bütün zekâsını kullandı. En büyük koruyucusu, eserlerini Kanunî Süleyman'a tanıtarak, bu vesileyle onun saraya girmesini sağlıyan Mirâhur Ferhat Ağa'dır. Sultan Süleyman, Bakî gibi büyük bir kabiliyeti bulup ona mevki vermesini padişahlığının en zevkli birkaç olayından biri saymıştır.

Bakî'nin resmî mevkilere büyük önem vererek siyasi hayata basit bir memur ihtirasiyle kapılması, yükselmek için hayatının son yıllarında bile birtakım entrikalara katılmaktan geri durmaması, büyük şair için şüphesiz ki ahlâki bir kusur, bir küçüklük sayılabilir. En büyük emeli olan şeyhülislâmlığa yükselememesi, edebî şöhretiyle bütün imparatorluğu dolduran ihtiyar şairi, son yıllarında çok üzmüştü. Zaten zayıf, hastalıklı, sinirli bir adamdı. Bu yüzden büsbütün sinirli oldu Yalnız, birçok ahlâkî meziyetleri yanında bu beşerî za'fını hoş görmek, onun büyük sanatkâr tarafını esas olarak kabul etmek gerekir.

G A Z E L

Fermân-ı aşka cân iledir inkıyâdımız
Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdımız

Bâş eğmeziz edâniye dünyâ-yi dûn içün
Allah'adır tevekkülümüz itimâdımız

Biz müttekâ-yı zer-keş-i câhe dayanmazız
Hakk'ın kemâl-i lûtfunadır istinâdımız

Zühd-ü salâha eylemeziz iltica hele
Tutdu eğerçi âlem-i kevni fesâdımız

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâki kalır sahife-i âlemde âdımız

BAKÎ

Baki'nin Sanatı

Fuzuli'yi kendine has, erişilmez mevkiinde bir yana bırakacak olursak, Bâkî, şiirimizin gelişmesi üzerindeki derin ve devamlı tesiriyle, XVI. yüzyılın en büyük Türk şairidir diyebiliriz. Türk şiirinin çok değerli üstatlar yetiştirdiği bir yüzyılda yaşadığı halde, Bakî parlak ünü ile hepsini gölgede bırakmıştır.

Bakî daha çok kaside ve gazel yazmıştır. Kasidelerinde gösterdiği büyük başarıya rağmen asıl sevdiği, en çok başarı gösterdiği tarz gazeldir. İnceden inceye işlenen bu şiirlerde göze çarpan özellikler, samimî olmaktan çok şekil mükemmelliğini sağlamak, edebî sanatları ustalıkla kullanmak, kelime oyunlarına fazla düşkünlüktür. Divan Edebiyatı Bakî'nin şahsında ilk defa en yüksek temsilcisini bulmuş, nazım tekniği onun elinde yüksek bir seviyeye ulaşmıştır.

Bakî tasavvuf ve din konuları ile hemen hiç ilgilenmemiş, hattâ her divanda bulunması âdet olan münâcât, tevhit, naat gibi şiirler yazmamıştır

Eserleri şunlardır:

«Divan»: Bakî şiirlerini ilk önce Kanunî Süleyman'ın emir ve isteği üzerine divan şeklinde toplayıp düzenlemişse de, sonradan daha birçok manzumeler yazdığı için, bu ilk divan eksik bir nüshadır. Bugün İstanbul ve Avrupa kitaplıklarında, hususi ellerde, birbirinden oldukça farklı, pek çok Bakî divanları vardır. Bakî'nin basılmış divanlarında 4508 beyit bulunuyorsa da eldeki nüshaların ve şiir mecmualarının incelenmesi sonunda bundan epey fazla şiirin meydana çıkacağı muhakkaktır. Divanı tam olarak 2 kere İstanbul'da, bir kere de Prag'da basılmış, Hammer tarafından Almanca'ya çevrilmiştir.

«Fazâil ül-Cihâd»: İslâm müelliflerinden Ahmed bin İbrahim'in «Meşârî' l-eşvâk ilâ meşârî' l-Uşşak» adlı Arapça eserinin çevirisidir. Müslümanları cihada teşvik için yazılan ve İslâm edebiyatında güzel örneklerine raslanan bu cins eserler arasında bu kitabın da önemli bir yeri vardır.

«Maâlim-ül-Yakîn fî Sîret-i Seyyid-il-Mürselîn»: Şihabüddin Ahmet bin Muhammed Kastalânî'nin «El Mevâhib-ül-ledünniyye» adlı kitabının bazı değiştirmeler, eklemeler ve çıkarmalarla çevirisidir.

«Fazâil-i Mekke»: Kutbüddin Muhammed bin Ahmet Mekkî'nin Arapça Mekke tarihinden çevirisidir.

Bibliyografya:

Bakî, (Abdülbaki,1932); Bakî Divanı (Sadettin Nüzhet Ergun, 1935); Bakî (Murat Uraz, 1938); Bakî (Zahir Güvemli, 1944).

BAKKHOS

Yunan ve Roma mitolojilerinde şarap tanrısıdır. Tanrıların başı olan Zeus (Iupiter) in oğludur. Tanrıça Rhea, gençliğinde deli olan Bakkhos'u iyi etmiş, ona üzümden şarap yapmasını öğretmiştir. Bakkhos, Nakşos adasında, Kıral Minos'un kızı Ariadne ile karşılaşmış, onunla evlenmiş, kendisine mücevherlerle süslü bir taç hediye etmiştir. Ariadne ölünce de onu gökyüzüne bir yıldız kümesi olarak serpiştirmiştir. Atina'da ve Roma'da Bakkhos şerefine törenler yapılır, ona tapanlar bir araya gelerek şarap içip sarhoş olurlardı.

Michelangelo'nun Bakkhos'u

Thebaia Kıralı Pentheos Bakkhos'tan ve bu eğlencelerden nefret ettiği için ona tapmayı yasak etmiş, denizcilere onu yakalamaları için emir vermişti. Bakkhos, yakalanınca, denizcilerden, kendisini yurduna götürmelerini istedi, sözünü dinletemeyince gemiyi denizin ortasında durdurarak her yanından üzüm salkımlariyle sarılmasını ve şarap akmasını sağladı. Denizcilerden biri hariç hepsi taş kesildiler, sağ kalanı ise Bakkhos'u yurduna götürmek zorunda kaldı.

Milâttan önce 186 yılında Roma Senatosu, Bakkhos şerefine yapılan törenleri yasak etti, çünkü bunlar, sarhoşluk dolayısiyle, birçok cinayetlerin işlenmesine, politik gayelerin tatbikına fırsat teşkil ediyordu.

Bakkhos efsanesinin eski Yunan edebiyat ve sanatında büyük yeri vardır. Yunan tiyatrosunun bu efsanelerden doğduğu söylenebilir.

BAKLA

Bakla

Baklagiller familyasından, yurdumuzun her tarafında yetiştirilen yıllık bir bitkidir. Gövdesi köşeli, içi boştur, koyu yeşil yaprakları vardır. Bezelye çiçeklerine benziyen beyaz çiçekler açar. Meyvası, tohum araları bölmeli, dolgunca bir kapçık biçimindedir. Kapçığı tazeyken yeşildir, olgunlaştıkça sertleşir, rengi de esmere döner. Kapçığın dışı kadife gibi tüylüdür. Uzunluğu 4 - 14 sm., genişliği de 1,5 - 2 sm. arasında değişir.

Bakla kazık köklü bir bitkidir Kökleri toprağın 100 110 sm. kadar derinliklerine iner. Bitkinin döllenmesi kendi kendine tozlama suretiyle olur. Döllenmenin daha iyi bir şekilde sonuçlanması için çiçekleri hafifçe sallamak gerekir. Sallanmıyan çiçekler pek tohum bağlamazlar.

Yemeklik baklanın sakız baklası, sultanî bakla, Bayrampaşa baklası, arşın baklası, Fransız baklası, İtalyan baklası, tatlı su baklası, hayvan baklası gibi çeşitleri vardır. Bunların arasında bahçelerde en çok ekilenleri sakız baklası ile Bayrampaşa baklasıdır.

Kına denilen bir hastalık bakla bitkisine büyük zararlar verir. Basra adı verilen birtakım küçücük böcekler de baklaya musallat olurlar. Bu durumda hasta bitkileri söküp atmak veya «Bordo bulaması» denen bir ilâç püskürtmek fayda verir.

Bakla sebze bahçelerine birbirlerinden 50 sm. kadar aralıklarla paralel olarak çizilen çizgilere 25 sm. aralıklarla ekilir, üzerine 5 - 6 sm. kalınlığında toprak örtülür. Asıl vatanı Avrupa ve Asya olan bakla Eski Mısırlılar, İsrailliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından tarımı yapılan bir bitkidir. Çin'e girmesi M. Ö. 2822 yılında olmuştur.

BAKLAGİLLER

Kapalıtohumlular altşubesinin, ikiçenekliler sınıfına bağlı ayrı taçyapraklılardan bir bitki familyasıdır. Yeryüzünde 500 kadar cinsi, 12.000 kadar da değişik türü olan zengin bir familyadır. Dünyanın hemen her bölgesine yayılmıştır. Çoğu ağaç, ağaççık veya ot şeklindedir. Besince fakir topraklarda bile kolayca yetişir, hattâ bu toprakların azot bakımından zenginleşmesine de yardım eder. Bu familyada bakla, fasulye, mercimek, bezelye gibi sebzeler; yonca, tırfıl, korunca, acıbakla gibi yem bitkileri; yerfıstığı, meyankökü, geven gibi sanayi bitkileri; akasya, erguvan, mor ve sarı salkım gibi ağaçlarla koku ve güzelliklerinden ötürü bahçelerde yetiştirilen süs fasulyeleri, kırlarda çok raslanan sarı çiçekli katırtırnakları, devedikenleri yer alır.

Gözle görülmiyen en küçük canlılar: BAKTERİLER

BAKTERİLER, ancak mikroskopla görülebilen, tek hücreli, bitkisel özellikler gösteren, erkeklik ve dişilik cinsiyetleri olmıyan canlılardır. Tabiatta çok yayılmış bir halde bulunan bakteriler insan, hayvan ve bitkilerde hastalık yapıcı mikroplar arasında çok geniş bir yer tutar (Bk. Mikrop).

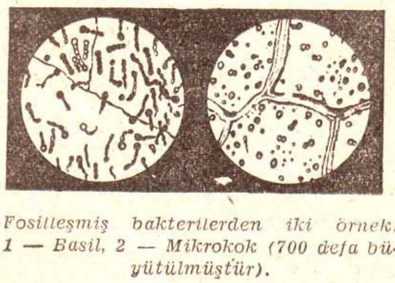
Bakteriler başlıca üç kısma ayrılır: 1 — Hastalık yapıcılar, 2 — Zararsız olup ölülerle geçinenler, 3 — Faydalı bakteriler Bu sonuncular endüstri ve tarım alanında önemli işler görürler, canlıların yaşamasında büyük rol oynarlar.

Tabiatta hiçbir canlı bakteri kadar yaygın değildir. Bunlar toprak ve diğer cansız şeyler üzerinde yaşarlarsa da gene de besin maddelerine, suya ihtiyaçları vardır.

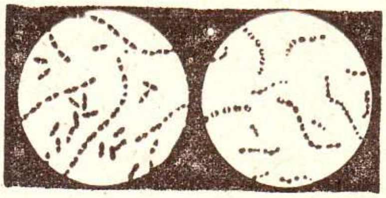
Faydalı Bakteriler Ne İş Görür

Faydalı bakterilerin tabiatta başlıca iki görevi vardır:

A) Bitkilerin toprak ve havadan, hayvanlarla insanların da bitkilerden, havadan ve

Fosilleşmiş bakterilerden iki örnek: 1 — Basil, 2 — Mikrokok (700 defa büyütülmüştür).

Bakterilerden iki örnek. 1 — Streptokok, 2 — Pnömokok (1.000 defa büyütülmüştür.)

hayvanlardan yeme, içme, soluma ile alıp gövdelerine sindirdikleri maddeleri parçalarlar, eski haline sokarak toprağa geri verirler.

B) Yeryüzündeki canlıların yaşayış şartlarını ve aralarındaki bağıntıları denkleştirirler.

Bakterilerin Yaptığı Hastalıklar

Zararlı bakteriler girdikleri organizma içinde normalin üstünde üremeleriyle, saldıkları zehirlerle bazı hastalıklara yol açarlar. Bazı bakteriler de «toksin» adı verilen özel salgılariyle, organizmanın kimyasal yapısını değiştirerek organların, dokuların işlegenliğini bozarlar. Verem, kolera, tifo, difteri, şarbon (karakabarcık) hastalığını meydana getiren mikroplar hep birer bakteridir.

Bakterilerin Özellikleri

Bakteriler «cil» veya «flagella» denen tüycüklerini hareket ettirerek yer değiştirirler. Üreme kabiliyetleri çok yüksektir. Boyları küçüldükçe üreme kudretleri artar. Bakterilerde üreme hücrenin bölünmesiyle olur. Onlar da aynen diğer gelişmiş hayvanlar gibi besin maddelerini seçerek alırlar. Bu konuda o kadar hassastırlar ki en ince kimya metotları bile bunlarla rekabet edemez.

Bakteriler sıcaktan çok soğuğa dayanırlar. Tabiatta en az raslanan — 60° soğuk bile bakterileri öldürmez, hattâ daha fazla soğuğa dayananları bile vardır. Soğukta kurutulan bakteriler uzun zaman canlılıklarını devam ettirirler. Bazı bakteri cinsleri normal ortamda yaşadıkları gibi bazıları 40°-50° ısıda da yaşarlar. İçlerinde 70°-80° de yaşıyanları da vardır. Güneş ışığının etkisi bakterilerin cinslerine göre değişir. Genel olarak bakteriler güneş ışığında ölürler.

Bazı bakteriler birbirlerinin üremelerine, yaşamalarına engel olurlar. Meselâ yoğurt bakterilerinin yaşadığı yerde tifo bakterileri yaşamaz. Son zamanlarda hastalık yapan bazı bakterilere karşı onun karşıtı olan başka bakterilerden yapılan antibiyotik ilâçlar kullanılmaktadır. Streptomisin, oreomisin gibi antibiyotikler bunlardandır (Bk. Antibiyotikler).

Bakterilerde Mayalaşma

Bu, çok eski çağlardan beri insanların dikkatini çeken bir olaydır. Böylece, meyva sularından çeşitli içkiler, unlardan mayalı ekmekler, sütten yoğurt, peynir gibi yiyecekler hazırlanır. Mayalaşma yapan bakterilerin sayıları çok fazladır, her biri de başka bir iş görür. Besin maddelerinin yapılmasında bu çeşit mayalaşmadan faydalanılır. Bu mayalaşma organizma hücrelerinin ve birçok mikropların hazırladıkları maya (enzyme) denilen maddeler vasıtasiyle olur.

Bazı bakteriler, yağlı ve hidrokarbonlu maddeleri bu mayalarla parçalarlar ve türlü ürünler meydana getirirler. Mayalar en çok 50°-60° de yüksek faaliyet gösterirler. 70° de zayıflarlar, daha yüksek sıcaklıkta tamamen harap olurlar.

BAKTERİYOLOJİ

Bakterileri inceliyen bir bilim koludur. Tıpta çok önemli bir yeri vardır.

Bakterilerin üç yüz yıldan beri incelenmelerine rağmen, bunların hastalıkları meydana getirmelerindeki etkileri ancak çok sonra Fransız bilgini Louis Pasteur'ün çalışmaları sonunda belli olmuştur. İnsanlar çok eski çağlardan beri hastalıkların bulaşarak yayıldıklarını kabul etmişlerdi. Bilhassa Ortaçağ' da veba ve kolera gibi salgınların hızla yayılmaları bu kanaati daha da kuvvetlendirmişti.

İlk defa olarak Verona'lı şair doktor Fracastor 1546 yılında hastalıkların gözle görülebilen küçük parçacıklar tarafından yayıldığı fikrini ortaya attı. Fakat deneme alanında hastalıkların canlı varlıklarla bulaştığını söyliyen Kircher adlı bir bilgin oldu. Kircher 1671 yılında küçük mercekler kullanarak vebalı hastaların kanlarında bazı kurtlar gördüğünü belirtmişti (Bk. Mikrop).

Bakteriyoloji biliminin gelişmesi, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Almanyalı çuhacı Leeuwenhoek'un mikroskopu icat etmesiyle hızlandı. Leeuwenhoek yağmur suyunu ve diş kazıntısını inceleyince küçük canlılar gördü. Bunu da Londra Kıraliyet Akademisi'ne bildirdi.

Mikroskop gelişmekte devam ediyordu. 1838 yılında Ehrenberg bu küçük canlıların şekillerini tarif etti. Bunları dört ayrı kısımda topladı. Öte yandan, Pasteur de bu konuda araştırmalar yapıyordu. O da mayalanmanın meydana gelmesine mayanın sebep olduğunu buldu.

Bu canlıların daha geniş bir şekilde sınıflandırılması ve incelenmesi 1872 yılında Koch tarafından yapıldı. Koch bazı bakterilerin sıcağa ve bazı kimyasal maddelere karşı dayanıklı olduklarını da buldu. Uzun çalışmalar sonunda verem basilini keşfetti. Aynı yıllarda daha başka bilginler de tifo, veba, malta humması gibi hastalıkları meydana getiren basilleri keşfettiler. Bakteriyoloji konusundaki çalışmalar bu bilimin iyice gelişmesini sağlamıştı. Bilhassa son altmış yıl içindeki çalışmalar hemen hemen bütün hastalıkların etmenlerini (âmillerini) ortaya çıkarmıştır.

BAKÛ

Azerbaycan'ın başkentidir. Hazar Denizi' nin batı kıyısında Apşeron Yarımadası'nın güneyinde 968.000 nüfuslu işlek bir liman şehridir. Yakın Doğu'nun en büyük şehirlerinden biri olan Bakû, Azerbaycan'ın dahil bulunduğu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin de dördüncü büyük şehridir.

İçerişehir ve Bayırşehir denilen iki ayrı bölümden meydana gelmiştir. İçerişehir dar sokakları, eski kale duvarlariyle, daha çok, eski bir şehir manzarası gösterir. Bayırşehir ise geniş caddeleri, yeni binalariyle modern bir şehir görünüşündedir. Şehrin binaları «babamdar» denilen bir çeşit aktaştan yapılmıştır. Bu taş kolayca yontulur, havanın etkisiyle sertleşerek zamanla aşınmaz hale gelir.

Bakû, Kafkasya'nın en sıcak şehridir. Temmuzla ağustosta hemen hemen hiç yağmur yağmaz, kışın don enderdir. Hazar Denizi'nin kışları donmıyan limanlarından biri olduğu için deniz yollarının merkezi sayılır. Aynı zamanda önemli bir demiryolu üzerindedir. Bütün bu özellikleri Bakû'nun ticarette çok ilerlemesini sağlamıştır. İranla olan ticaretinin yanıbaşında yıldan yıla kurulan Bakû Panayırı bu şehrin önemini bir kat daha artırır.

Önemli Bir Petrol Şehri

Bakû'nun asıl önemi çok eskiden beri bir petrol şehri olmasındandır. Mes'udî, Bîrunî, Ebu Hâmid-i Endülüsî gibi İslâm tarihçileri eserlerinde Bakû'da çıkartılan petrolden bahsetmişlerdir. Hattâ Arap coğrafyacıları bu şehre «neft yeri» anlamına gelen «Ard-ün-nefate» adını vermişlerdir. XV. yüzyılda yaşamış olan coğrafyacılardan Bakû'lu Abdür-reşit günde 200 katır yükü tutarında petrol sarfedildiğini eserlerinde kaydetmiştir. Osmanlılar devrinde (1583-1606) bu kuyular devlet tekeline alınmışlardı, yılda 10 yük akça sağlardı. Evliya Çelebi eserinde Bakû çevresinde yedi yerde neft kuyuları bulunduğunu, bunlardan ak, kırmızı ve sarı neft çıkarıldığını yazar. Bakû'da ayrıca çimento, çelik, dokuma fabrikaları da vardır.

Tarihte Bakû

Bakû, bir söylentiye göre, Sâsânîler'den Nurşiviran tarafından yaptırılmıştır. Fakat bazı tarihçiler bu bilginin doğru olmadığını söylerler. Bakû Araplar zamanında Derbent'e bağlıydı. Moğol istilâsından sonra da bir ticaret şehri olarak gelişti. XIV ve XV. yüzyıllarda şehir Şirvanşahlılar'ın yazlık başkentleri oldu, 1501 yılında da Şah İsmail şehri alarak etrafındaki sûrları yıktırdı.

Bakû'nun Osmanlılar'ın eline geçişi 1583' te Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından sağlandı. Şehir 1606 yılına kadar Osmanlılar'ın elinde kaldı. O tarihten 1724'e kadar İran sınırları içinde bulunan Bakû, 1724'te Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında yapılan bir anlaşma ile İran ikiye bölününce Bakû Rusya'ya bırakıldı. 1734'te bağımsız bir hanlığın başkenti oldu, 1806'da yeniden Ruslar'ın eline geçti, 1918'de Millî Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti oldu. O yıl Bolşevikler'in tecavüzüne uğrıyan Bakû, 14 eylûlde Osmanlı ordusu tarafından kurtarıldı, 1920'de Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin başkenti oldu.

BAL

Arıların çiçeklerdeki balözünü emerek yapıp peteklere doldurdukları, hoş kokulu, şekerli, reçel kıvamında, tatlı bir maddedir.

Arılar çiçekten çiçeğe uçarak bunların özsularını emerler, bu arada balözünü alırlar.

Bal yapmaya hazır bir arı kovanı ve üzerindeki binlerce arı ile bakıcısı

Balözü arının midesinde birtakım kimyasal değişikliklere uğrar. Arı sonra bunları tekrar ağzından çıkararak peteklerin içine doldurur, üzerini de ince bir balmumu tabakasiyle örter (Bk. Arı).

Balın bileşiminde % 17-22 su, çeşitli miktarlarda da şeker vardır. Çiçeklerde balözündeki su ise % 60-95 arasındadır. Bu özsuyun bal haline gelebilmesi için suyunu kaybetmesi gerekir. Bu da, arının midesinde, sonra da kovanlarda olur. Arılar kovanlarda devamlı kanad çırparak içerideki hava akımını sağlarlar.

Olgunlaşmış bir balın bileşimi şöyledir: % 2-6 sakaroz, 65-73 früktoz, 3-4 dekstrin, 1-2 protein, 17-22 su, 0,1-0,18 asitler, 0,24 madenî maddeler ve 0,1-0,18 organik maddeler. Balın rengi, kokusu, tadı toplanılan yere, çiçeklerin çeşidine, iklime göre değişir.

Bal çok eski çağlardan beri birkaç yüz yıl öncesine kadar insanların şeker ihtiyaçlarını karşılıyan tek maddeydi. Kolay sindirilen, şifalı, vitaminli bir besindir. Eskiden hekimlikte birçok dertlere deva olarak kullanılırdı. Bugün de boğaz hastalıklarında, yaraların tedavisinde, sulandırılarak da müshil olarak kullanılır.

Balmumu Nedir

Balmumu genç işçi arıların bal ve çiçektozlarını yiyerek bunları vücutlarında iyice sindirikten sonra karın halkalarının arasından terler gibi çıkardıkları sarımtırak beyaz katı bir maddedir. Bunu çıkarırken arılar bir üzüm salkımı gibi birbirlerine sarılırlar. Bunun için de kovandaki ısının 35° kadar olması gerekir.

Balmumu 30-35° de yumuşar, 62-63° de erir. Yoğunluğu 0,965 tir. Suda ve alkolde erimez. Neft, kloroform ve karbon sülfürde erir. Saf balmumu çiğnendiği zaman lezzetsizdir, dişlere yapışmaz.

BÂLÂ

İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kırıkkale, batıda Haymana, kuzeyde Çankaya, güneyde Şereflikoçhisar ilçeleri çevirir. İlçeye bağlı iki bucak, 69 köy vardır.

Yüzölçümü: 2.868 km. kare

Nüfusu: 38.028

Bâlâ ilçesi, Ankara ilinin orta bölümüne, Ankara şehrinin ise güneyine düşer. Elmadağ'ın güney-doğuya bakan yamaçlarından aşağıya inen ilçe toprakları kuzey-doğuda yükselen Küre Dağı arasındaki düzlüklerden tatlı meyilli sırtlardan meydana gelmiştir. Kızılırmak'a karışan Balaban Deresi ile Hacıbekir Suyu ilçe toprakları içinden akar. Arazi her türlü tarla tarımına elverişlidir. Başta gelen ürün buğdaydır. Diğer tahıl çeşitleriyle baklagiller, patates, üzüm, her türlü sebze, meyva da yetişir. İlçenin gelir kaynakları arasında hayvancılık, süt, peynir, deri, yapağı, yağ önemli bir yer tutar. İlçenin ulaştırması ilçe topraklarından geçen Ankara-Kayseri devlet yolu ile sağlanır. Köyler ve bucaklar arasında bulunan yollar yazın motorlu taşıtların işlemesine elverişlidir.

Bâlâ Kasabası

İlçe merkezi Bâlâ, bir tepe üzerine kurulmuş 3.130 nüfuslu bir kasabadır. Ankara-Kırşehir-Kayseri devlet şosesi kasabanın içinden geçer. Ankara'ya uzaklığı 69 km. dir. Kasabanın denizden yüksekliği 1.336 metredir. Evleri iki mahallede toplanmıştır. En dikkate değer eseri Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Silo binasıdır. Kasabaya çok uzak mesafeden görülen bu yüksek bina iki bin ton buğday alabilir. Verimli yıllarda kasabanın elde ettiği buğday çok fazla olur. «Bâlâ'nın yüzü gülerse Ankara'nın da yüzü güler» diye bir söz vardır. Kasabanın evlerinin çoğu kerpiçten, toprak damlıdır. Belediye teşkilâtı 1898 yılında kurulmuştur. İmar plânı ve hartası yapılmıştır. İçme suyu, kasabanın yakınlarındaki kaynaklardan getirilmiştir. Elektrik tesisatı vardır.

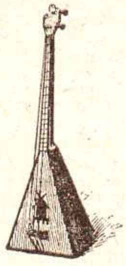
BALABAN, Sultan Gıyasettin (?-1287)

Hindistan'daki Türk Memlûk İmparatorluğu hükümdarlarından biridir. Doğum tarihi bilinmiyor. Ortaçağ Asya tarihinin önemli simalarındandır. Sultan İltutmuş'un kölesi olarak devlet hizmetine girdi. Askerlik alanındaki başarılariyle hızla yükseldi. Devlet idaresine hâkim olduktan sonra, 1254'te Delhi'de bütün iktidarı ele aldı, sultanı kukla mevkiinde bıraktı. 1266'da Sultan Nâsırettin'in yerine tahta çıktı. Devleti geniş ölçüde yeniden düzenledi, orduyu kuvvetlendirdi. Moğol istilâsı tehlikesine karşı kuzeyde büyük çapta tedbirler aldı. Hindistan birliği için seferler yaptı. Yeni bölgeleri devletine kattı. Seksen yaşlarında öldüğü zaman büyük ve güçlü bir imparatorluk bırakıyordu. Yerine torunu geçti (Bk. Memlûk İmparatorluğu).

BALABAN BEY, İnce

I. Murat devri komutanlarındandır. Bursa'nın kuşatılmasında hizmeti görülen Balabancık'ın oğludur. Orhan Gazi zamanında Süleyman Paşa ile ilk defa Rumeli'ye geçenlerin ileri gelenleri arasında Balabancıkoğlu diye adı görülen Balaban Bey, 1386'da komutasındaki kuvvetlerle Sofya'yı aldı, Bulgaristan'da Türk egemenliğini pekiştirdi, Sırbistan yolunu Türklere açtı.

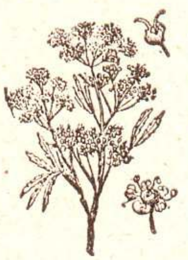
BALALAYKA

Balalayka

Daha çok Ruslar'ın kullandığı gövdesi üç köşe, telli bir müzik âletidir. «Domra» adı verilen eski bir tamburadan geldiği sanılmaktadır. Balalaykaya ilk olarak Büyük Petro zamanında raslanmıştır. Üç tellidir. Mızrapla çalınır. Kazakların ve köylülerin halk dans havalarına eşlik etmesiyle millî bir değer kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra göçmen Beyaz Ruslar tarafından bütün Avrupa'ya yayılmıştır.

BALDIRAN

Baldıran çiçeği ve meyvası

Maydanozgillerden zehirli bir bitkidir. Avrupa, Asya ve Afrika'da yetişir. Küçük beyaz renkte çiçekler açar. İçi boş olan gövdesi oldukça uzundur. Üzerinde eflâtun lekeler vardır. Daha çok hendeklerde yetişen cinsi 1,5 - 2 metre yüksekliğinde, kalınca gövdeli bir ottur. Bu bitkinin bütün kısımlarında zehir varsa da en çok meyvalarında, en az köklerinde bulunur. Hayvanlar bunu içgüdüleriyle sezdiklerinden baldırana dokunmazlar. Bitkiye elle dokunulunca pis bir koku duyulur.

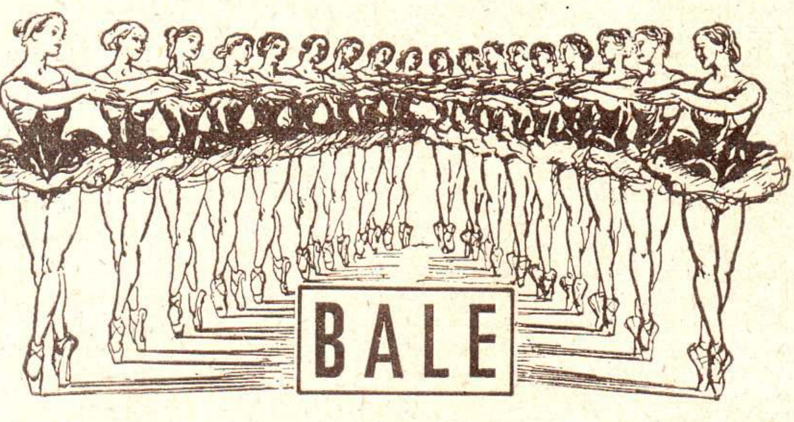
Baldıran çok eskiden bazı hastalıklara karşı ilâç olarak kullanılırdı. Eski Yunanlılar siyasi mahkûmlarını bunun meyvasından elde ettikleri zehirli suyu içirterek öldürürlerdi. Bu arada Sokrates de bu şekilde öldürülmüştür.

Baldıran bugün de ilâç olarak kullanılır. Salya, ter ve bronş salgılarını önce fazlalaştırır, sonra azaltır. İdrarı da arttırır. Dimağ üzerinde önemli bir etkisi görülmezse de omuriliği felce uğratır. Kan basıncını biraz düşürür, kalbi önce hızlandırır, sonra yavaşlatır. Duyu sinirlerini uyuşturduğu için eskiden ağrı kesmekte faydalanılır, içeriden ağrılara karşı, dışarıdan da lenfa bezi şişmelerine karşı kullanılırdı.

Baldıranla Zehirlenme

Baldıran fazla miktarda alınırsa yarım saat kadar sonra etkisi başlar. Kollarda ve bacaklarda dermansızlık başgösterir. Biraz sonra da felç gelir. Göz bebekleri genişler, ışığa karşı büyüme, küçülme gibi tepkisi kalmaz. Nabız hızlanır, solunum güçleşir, beniz solar. Yalnız hasta son dakikalara kadar zekâsını kaybetmez, ölümün yaklaştığını hisseder. Ölüm solunumun tamamen durmasından ileri gelir.

Klâsik Dansların En Güzellerinden Biri

BALE, Müzik eşliğinde ritme uyularak tek veya toplu olarak yapılan estetik dans sanatıdır.

Güzel sanat kolları arasında, verdiği zevk ve heyecan yönünden büyük değeri olan balenin tarihi eski medeniyetlerin dinsel inanç ve kurallarına kadar uzanır. İlkçağ insanları tabiat olayları karşısında ruhlarında beliren tepkileri tek ve beraberce yaptıkları ahenkli vücut hareketleriyle belirtmişlerdir. Bu olaylardan kendilerine zarar verenlere karşı kızgınlık, iyilik getirenlere karşı şükran duygularını değişik ritimler eşliğindeki ilkel danslarla göstermişlerdir.

Medeniyetin ilerleyişiyle dinsel danslar tapınağa girmiş, yeni çalgılar ritme melodiyi de katmıştır. Toplum içinde en düzenli şekli tapınakta bulan dans sanatı Milâttan iki, üç yüzyıl sonra oradan uzaklaşmıştır. O çağlardan sonra bu sanatın başlıca üç yönden geliştiği görülür: Halk çalgıları eşliğinde, halkın gelenek ve inançlarını belirten halk dansları; daha üst sınıfın kabul ettiği toplu eğlence dansları; yalnız seyir zevki için belirli sanatçılar tarafından yapılan gösteri dansları veya «sanat dansları».

Sanat danslarının, bir konuya dayanan ve «Ballet d'action» (hareket balesi) denilen ilkel örnekleri Eski Yunan ve Roma Saraylarında yer almış, Ortaçağ'da kişizadelerin pek sevdiği bir gösteri şekli olarak devam etmiştir.

XVII. yüzyıl başında operanın gelişmesi sanat dansına yeni bir yön vermiştir. XVIII. yüzyılda bilhassa Fransa'da iki sanatın birleşerek «Ballet-Opera» adiyle uygulandığı görülür. Bu yüzyılda Ch. W. Gluck ve W. A. Mozart gibi büyük besteciler tüm bale gösterileri için süitler bestelemişlerdir. XIX. yüzyıldan sonra bale operadan yavaş yavaş ayrılmış, ancak konunun gerektirdiği küçük dans gösterileri bazı eserlerde yer almıştır.

Bugünkü Bale

Modern bale bağımsızlığa XIX. yüzyılın ortalarında kavuştu, müzikte bu sanat için günümüze kadar geniş bir repertuvar doğdu. XX. yüzyılın başlarında Petersburg Balesi'nin Paris'te verdiği temsiller halkın ilgisini artırdı, bu mükemmel topluluk modern besteciler için ilham kaynağı oldu.

Balenin bu çabuk gelişimi karşısında elde bulunan bale süitleri yetersiz kaldı, büyük bale rejisörleri, «maître de ballet» ler bazı bestecilerin muhtelif eserlerini gösterileri için kullanmaya koyuldular.

Günümüzde her opera müessesesinin bir bale topluluğu olduğu gibi bazı şehirlerde sadece bale temsili veren tiyatrolar vardır. Bunların en önemlileri şunlardır: Moskova Bolşoy Tiyatrosu, Londra'da Sadler's Welles, Paris Opera Balesi, New York Şehir Balesi, Danimarka Kıraliyet Balesi, İsveç Kıraliyet Balesi, Monte-Carlo Balesi.

Yurdumuzda Batı anlamında bale öğretimi Devlet Operası kurulduktan sonra başladı, büyük hızla gelişti. Bugün Ankara Devlet Konservatuvarı, İstanbul Belediye Konservatuvarı gibi resmî okullar yanında özel bale okullarında da bale öğretimi yapılmakta, geniş ilgi görmektedir.

Bale Tekniğinin Esasları

Klâsik balenin başka sahne danslarından çok ayrı bir tekniği vardır. Yalnız el ve ayaklar değil, bütün kasların bale hareketlerine alıştırılması lâzımdır. Bunun için bale eğitimine küçük yaşta, genel olarak 7-8 yaşında başlanır. İlk yıllarda kas alıştırma çalıştırmaları yapılır. Ondan sonra hareket kombinezonlarına ve artistik figürlere geçilir. Bale öğrencileri bir aynanın önünde bulunan ve «barre» (bar) denilen tahta parmaklığa tutunarak kendilerini hareketlere alıştırır ve durumlarını aynadan kontrol ederler.

Çocuklar baleye 7-8 yaşından sonra başlatılmalıdır. Bale vücuda ahenk, tavır, harekete zarafet sağlar. Yukarıdaki resimde bale yapan Türk çocukları görülüyor.

Bale çalışmalarının en önemli ilk hareketi «turnout» (törnavt) tır. Bu, bacakları 90 derecelik bir açıyla dışarı veya içeri döndürmekten ibarettir. Bu durumda her iki ayak düz bir çizgi haline gelir. Ayaklarını bu harekete iyi alıştıran bir bale sanatkârı, yüzü seyircilere dönük kalmak şartiyle, sahnede istediği hareketi yapabilir. Bundan sonra ayağın beş esas pozisyonu gelir.

Bale hareketleri genel olarak yedi kısma ayrılır. Bunlar, 1 — Mouvement plié (diz kırma), 2 — Mouvement étendu (bacak açma), 3 — Mouvement élevé veya relevé (yükselme), 4 — Mouvement glissé (kayma), 5 — Mouvement élancé (atılma), 6 — Mouvement sauté (atlama), 7 — Mouvement tourné (dönme) dir.

Bu hareketler yerde (à terre), havada (en l'air), parmak uçlarında (sur les pointes), dönerek (en tournant) vs. gibi çeşitli şekillerde yapılabilir. Sahnede duruşun da birçok çeşitleri vardır. Bunların da her biri ayrı adla anılır.

Bale Terimleri

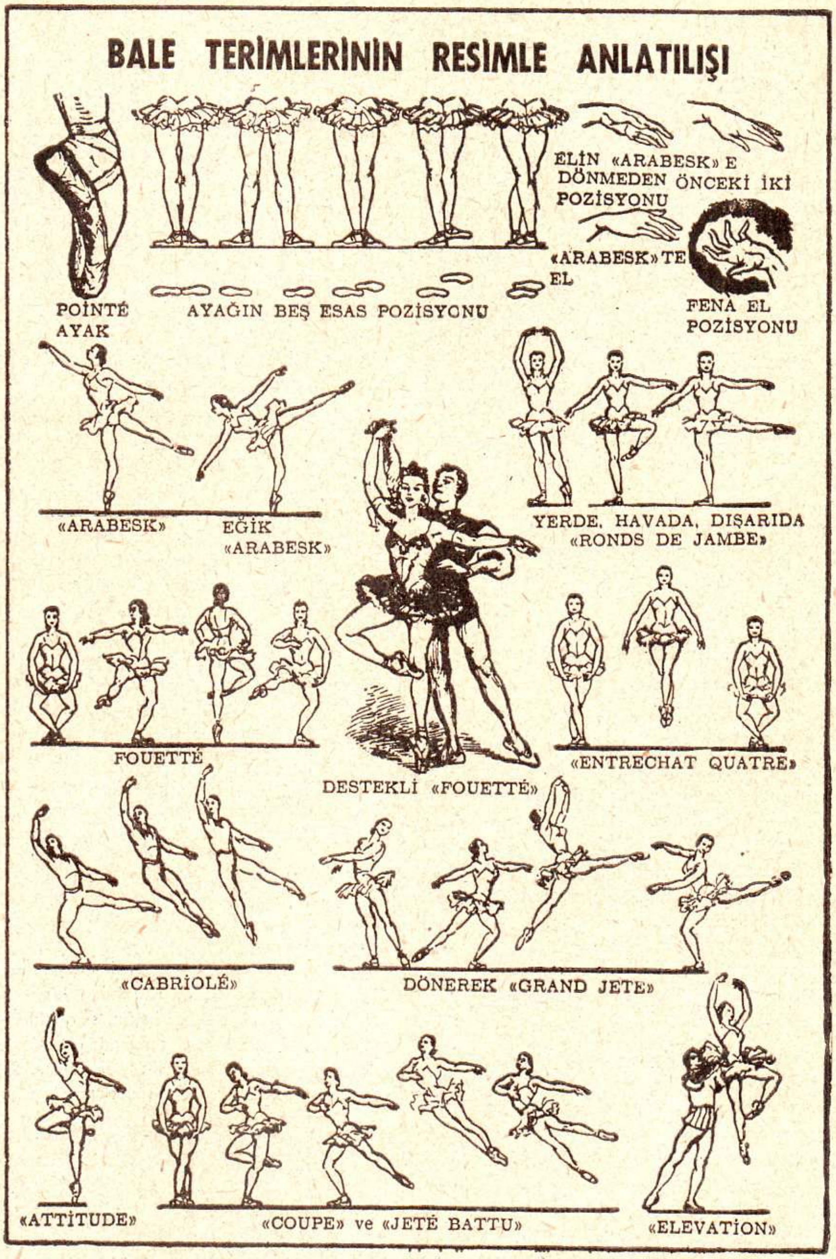
Bale sanatının kendisine mahsus özel terimleri vardır. Sanatı daha iyi tanımak için bilinmesi gerekli olan başlıca terimler şunlardır:

Arabesk. — Bir seri hareketlerden kurulu poz. Dans eden tek bacak üzerindedir. Arabesklerini diğer bacağını kaldırıp uzatarak yapar. Beş şekilde yapılır. Her şekil kolların durumu ve bacağı uzatış mesafesine göre değişir.

Attitude (atitüd). — Dans edenin tek ba-

İngiltere Kıraliyet Bale Okulu öğrencileri bir bale temsilinde

cak üzerinde gövdesini dik tutması. Diğer bacak kıvrılmış durumdadır, diz mümkün olduğu kadar yukarıdadır.

Ballerina (balerina). — Bale grupunda tek dans eden kadın sanatçı.

Ballet d'action (bale daksiyon). — Belli başlı bir konu ihtiva eden bale eseri.

Barre (bar). — Bale öğrencileri ve sanatçıların çalıştıkları stüdyonun duvarını çevreliyen yerden ortalama bir metre yükseklikte tahta tutamak. Çalışmalar bu tutamağa tutunarak yapılır.

Baterie (batri). — Dans edenin havaya sıçradıktan sonra ayaklarını mümkün olan çabuklukla birbirine vurması.

Koreografi. — Bir balede hareketlerin, dansların plânlanması, müzik ritmine uygulanmasıdır. Bale sanatında koreograf tiyatro sanatında oyun yazarının karşılığıdır.

Corps de Ballet (kordöbale). — Bir temsilde solist dans edenlerden gayrı bütün grupun gösteriye katılması.

Elévation (elevasyon). — Dans edenin değişik hareketler yaparak havaya yükselmesi.

Fouetté (fuete). — Bir bacak yerdeyken diğer bacağın hızla kalkıp inmesi, aynı anda dans edenin tam bir dönüş yapması.

Jeté (Jöte) — Dans edenin tek bacakla sıçradıktan sonra öteki bacağı üzerine inmesi.

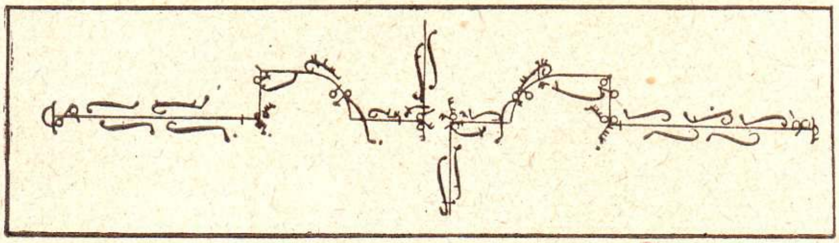
Pas (pa). — Solo dans.

Pas de deux (padödö). — İki sanatçı, genel olarak bir balerina ile bir dansör tarafından oynanan dans. Klâsik balenin en önemli unsurları arasındadır. Çift, dansa beraber başlar, önce balerina ayrılarak kendi varyasyonlarını, sonra dansör kendi varyasyonlarını yapar, tekrar birleşerek danslarını bitirirler.

Pointé (puante). — Ayak parmakları üzerinde dans etmek. Dans edenler rahat «pointé» yapabilmek için özel olarak yapılmış bir patik giyerler.

Tutu (tütü). — Klâsik balede balerinaların giydiği çok kısa etekli kostüm.

Müzik eserleri arasında bale için yazılmış veya baleye uygulanmış birçok parçalar vardır. En tanınmışları şunlardır: Delibes'in «Coppelia» Balesi; Çaykovski'nin «Fındıkkıran» Süiti; Rimski-Korsakov'un «Şehrazad» ı; Bizet'nin «L'Arlésienne» Süiti; Ravel'in «Bolero» su.

Bir bale koreografi notası

Bibliyografya:

Bale (Metnin yarısı İngilizcedir 1949); Gönlü Yüce Türk: Yüzyıllar Boyunca Bale Eserlerinde Türkler (Metin And, 1958); Kırk Gün, Kırk Gece: Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları (Metin And, 1959).

Balear Adaları'nın bulunduğu bölge

BALEAR ADALARI

Batı Akdeniz'de üç büyük ve bir kısım küçük adalardan meydana gelmiş bir adalar topluluğudur. İspanya'nın doğu kıyısı açıklarında bulunan adalar İspanya'nın bir eyaletidir.

Yüzölçümü: 5.014 km. kare

Nüfusu: 433.444

Başkenti: Palma.

Balear Adaları'nın başlıcaları doğudan batıya doğru sırayla Minorka, Majorka ve Ibiza'dır. Bunların çevresinde küçük adalar vardır. Adalar, uzunluğu 250 km. yi bulan bir şerit üzerinde uzanır. Genel olarak yükseklikleri 500 m. yi bulmaz; yalnız, Majorka Adası'nın kuzeyindeki dağların en yüksek yeri 1.451 m. dir.

Adaların başkenti Palma, Majorka Adası'nın batısında 138.100 nüfuslu bir şehirdir. Bu adanın bütün nüfusu 300.000'den fazladır.

Balear Adaları'nda yetişen başlıca bitkiler badem, turunçgiller ve üzümdür. Hayvanlardan domuz ve katır beslenir, balıkçılık yapılır. En önemli madenler demir ve bakırdır. Taşkömürü ve mermer de çıkarılır.

Adaların iklimi oldukça yumuşak ve rutubetlidir. Sıcaklık ortalamaları denizden alçaklık ve yüksekliğe göre değişir.

Tarihte Balear Adaları

Balear Adaları'nın eskiden Fenikeliler ve Kartacalılar'a bağlandığı bilinmektedir. M. Ö. 122 yılında adalar Roma'ya katılmış, Majorka Adası'ndaki Palma şehrini de o zamanlar Romalılar kurmuştur. Minorka'daki belli başlı şehirler ise Kartacalılar tarafından kurulmuştur. Daha sonra buraya önce Vandallar (465), yetmiş yıl kadar sonra da Doğu Roma İmparatorluğu hâkim olmuştur (534).

Balear Adaları VIII. yüzyılda birçok defalar Araplar tarafından alınmışsa da ancak 903'te Endülüs Emevî Devleti'ne bağlanabilmiştir. Bundan sonra üç yüzyıldan fazla bir zaman Müslümanların elinde kalmış, 1229 yılında Aragon Kıralı tarafından zaptedilmiştir. Adalar XVIII. yüzyılda kısa bir müddet İngilizler'in eline geçmişse de 1802 yılında yapılan bir antlaşmayla kesin olarak İspanya'ya bırakılmıştır.

BALIKÇIL

Balıkçıl

Leylekler takımının balıkçıllar familyasına bağlı bir kuştur. Dünyanın hemen her tarafına dağılmış yüz kadar türü vardır.

Balıkçıl, genel olarak, uzun, ince boyunlu, uzun bacaklı bir kuştur. Gagasının uçları sivri, ön tarafları testere gibi dişlidir. Kanadları uzun ve geniştir. Uçarken, leyleklerin aksine, başını uzatmaz, S şeklinde kıvırır.

Balıkçılların çiftleşme zamanlarında erkeklerin sırtlarında demet şeklinde çok güzel tüyler meydana gelir. Tüy değiştirme zamanında bu tüyler dökülür. Balıkçıllar büyük topluluklar halinde bulunurlar. Hem gündüz, hem de gece kuşlarıdır. Çoğu göç ederler. Dinlenirlerken boyunlarını içeri doğru çekerek hareketsiz kalırlar. Büyük türleri genel olarak balık, kurbağa ve ufak su kuşlariyle, küçükleri de böceklerle beslenir. Yuvalarını su kıyılarındaki yüksek ağaçların tepelerine, kamışların aralarına yaparlar. Çoklukla 3 - 6 arasında yumurta yumurtlarlar. Bu yumurtalar beyaz veya mavimtırak yeşildir. Erkeklerin bir tek dişisi vardır. Sadece dişiler kuluçkaya yatarlar. Genel olarak balıkla beslendiklerinden balıkçılık bakımından zararlı hayvanlardır.

Balıkçıl Çeşitleri

Yurdumuzda en çok raslanan balıkçıllar şunlardır:

Adi balıkçıl: Aşağı yukarı leylek büyüklüğünde, 1 metre kadar uzunlukta bir kuştur. Vücudunun alt tarafı beyaz, sırtı külrengidir. Başta gözün üst tarafından başlayıp arkaya doğru uzıyan siyah tüyler vardır. Sığ ve ormanlık yerlere yakın yerleri tercih ederler. Avrupa, Asya, Afrika, Madagaskar ve Avustralya'ya dağılmışlardır.

Erguvani balıkçıl: Adi balıkçıldan daha küçüktür. Başın ve boynun yanlariyle omuz tüyleri kırmızımtırak kahverengidir. Afrika'da, Doğu ve Kuzey Avrupa'da, Batı Asya'da, Hindistan'da bulunur. Akdeniz memleketleriyle Karadeniz ve Hazar Denizi bölgelerinde kuluçkaya yatarlar.

Beyaz balıkçıl: 1 metre kadar yüksekliğindedir. Çok güzel beyaz tüyleri vardır. Gagaları siyahtır. Kuzey-Doğu Avrupa, Orta ve Kuzey Asya, Asya, Afrika, Avustralya ve bilhassa Hazar Denizi civarında yaşar.

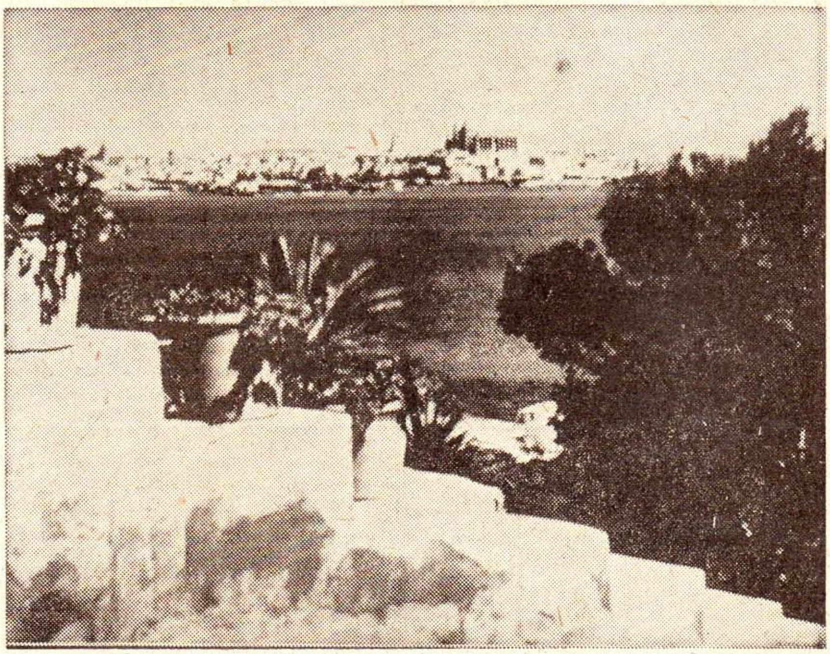
Küçük beyaz balıkçıl: Beyaz balıkçıldan daha küçüktür. Çok güzel tüyleri vardır. Beyaz balıkçılın yaşadığı yerlerde yaşar.

Küçük balıkçıl: Baş ve boyun pas sarısı rengindedir, başın üst tarafında siyah çizgiler bulunur. Afrika'da ve Kuzey Avrupa'dan Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölgelerde yaşar.

Gece balıkçılı: 60 sm. kadar uzunluğundadır. Kuvvetli ayakları, uc tarafı kıvrık gagası vardır. Başın üstü, omuzlar ve sırt yeşilimtırak siyahtır. Orta ve Kuzey Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika'da yaşarlar. Gündüzleri dinlenirler, geceleri avlanırlar.

Balaban kuşu: Basık gövdeli, kalın ve uzun boylu bir balıkçıl cinsidir. Geniş kanadları vardır. Avrupa'da, Asya ve Kuzey Afrika'da yaşar. Amerika'da da yaşıyan türleri vardır.

Öküz balıkçılı: Batı Asya ve Afrika'da yaşayan bir balıkçıl türüdür. Bazan nehir ve göl kenarlarında, bazan da şehirlerin civarında raslanır. Steplerde çekirge sürüleri zamanı binlercesini bir arada görmek mümkündür. Bilhassa büyük hayvanların sırtlarında, onları rahatsız eden böcekleri yiyerek yaşarlar. Mısır'da otlayan öküzlerin sırtında, Sudan'da da fillerin üzerinde görmek kabildir. Sudan'da sırtında yirmi öküz balıkçılı bulunan bir fil görenler olmuştur.

Balear Adaları'nın en büyüğü olan Majorka'dan bir görünüş

Önemli bir gıda sanayii... Çok yaygın bir merak ve spor...

BALIKÇILIK

BALIKÇILIK, dünya medeniyetinde ve bugünkü besin sanayiinde büyük bir yer tutar. Tarihin en eski çağlarından beri deniz, göl ve nehirler insanların besinlerini araştırdıkları ve sağladıkları birer kaynak olmuştur.

Bugün ağını sulara atan ilk insanların üzerinden binlerce yıl keçmiş bulunuyor. Bununla beraber balıkçılık öneminden hiçbir şey kaybetmemiş, aksine, gittikçe artan bir değer kazanmıştır. M. Ö. 2000 yılına ait bir Eski Mısır mezarında bulunan balıkçı resmi eskilerin balıkla ilgisini bize anlatan ilk ipuçlarındandır.

İlk insanın bir sal içinde denize açılması, yeni bir yer keşfetmekten veya başka bir kabilenin toprağını işgal etmekten çok, balık bulmak ihtiyacından doğmuş olsa gerektir. Sade balıkçı gemilerinin değil, büyük ticaret filolarının, hattâ savaş gemilerinin başlangıcı ilkel insanların bir sala binip, balık peşinde denize açılmaları olmuştur diyebiliriz.

Balık, çokluğu bakımından, tabiatın insanlara verdiği başka nimetlerle ölçülemiyecek kadar üstün bir değer taşır. Balıkların çokluğunda veya çeşit değişikliğinde yıldan yıla azalma veya çoğalmalar olmuş, fakat genel olarak balık bolluğu hiçbir zaman son bulmamıştır. Ancak, son yıllarda aşırı av yüzünden bazı balıkların azaldığı görülmüş, bunu önlemek için kayıtlar konulmuştur.

Balıkların çoğu bir mevsimde binlerce, bazısı milyonlarca yumurta yapar. Ancak, düşmanlarının çokluğu balıkların çok fazla üremelerini önler. Bununla beraber yapılan incelemeler genel olarak balıklara en az zarar verenin gene insanlar olduğunu göstermiştir.

Balıkçılığı başlıca iki ayrı bölümde incelemek gerekir:

1 — Ticari balıkçılık,
2 — Amatör balıkçılık.

Ticari Balıkçılık

Balıkçılık birçok memleketlerin ekonomisinde önemli bir yer tutar. Her yıl yemek maksadiyle tutulan balık miktarı 30.000.000 tondan fazladır. Bugün yalnız A. B. Devletlerinde 160.000 kişi balıkçılıkta çalışmaktadır. Bütün dünyada her çeşit balıkçılık işinde çalışanların sayısı 2.500.000 den fazladır.

Açık deniz balıkçılığı çok büyük ustalık istiyen bir iştir. Oldukça ağır tonajlı gemilerle ve daha çok balina, morina, som ve tuna balıkları avlamak maksadiyle yapılır. Balıkçı gemisi kaptanlarının bir transatlantik kaptanından daha bilgili, daha usta olması gerekir. Çünkü gemi yolundan bir milin dörtte biri kadar şaşsa büyük bir balık alanını kaçırmış olur. Açık deniz balıkçı gemilerinde balık tutma için gerekli malzemenin dışında, balıkları kıyıya dönünceye kadar korumak için de gerekli tertibat vardır.

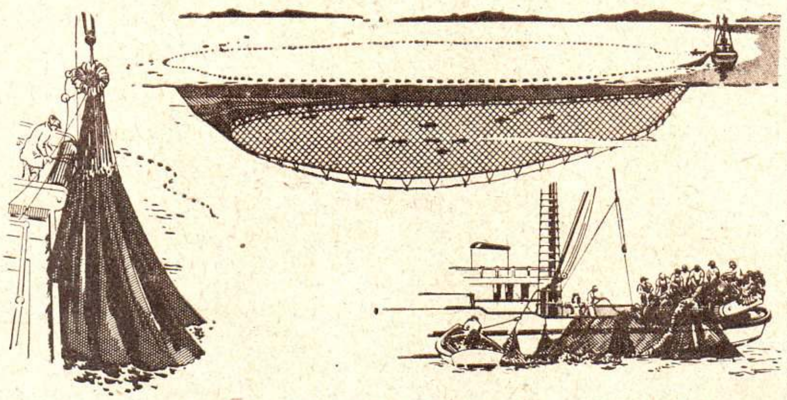
Balıkçı gemileri avlıyacakları balıkların cinsine göre çeşitli derinlikte ve sıcaklıktaki sulara gider, çeşitli malzeme kullanırlar. Bugünkü balıkçı gemilerinin çoğu son model sondaj cihazları, telsiz telefon, radar, soğuk hava depolariyle donanmıştır. Bazı gemilerde helikopter bile bulunur. Bunlar aylarca denizde durmaya dayanacak şekilde yapılmış ve donatılmıştır.

Bugün dünyanın en önde gelen balıkçı memleketi Japonya'dır. Dünya balık istihsalinin % 39 kadarını bu memleket sağlar. 1938'de ise 5.600.000 tonla Japonya dünya istihsalinin yarısını karşılıyordu. Japonya'da balıkçılık işlerinde çalışan irili ufaklı teknelerin sayısı 360.000'dir. Bunlardan 11.000'i 10 tondan ağır gemilerdir. Japonlar Bering Boğazı açıkları ve Hint Okyanusu'ndan yılda 200.000 ton kadar balık tutarlar. Japonlar balıkçılıkta yıllarca rakipsiz kalmışlardır.

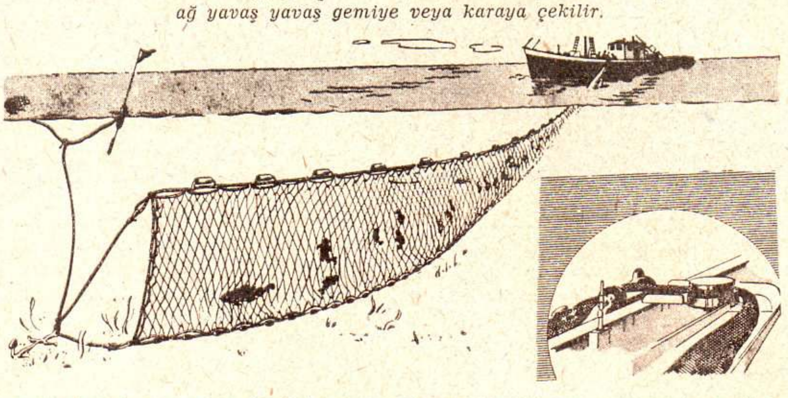
Dünya balıkçılığında ikincilik Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. Hem Atlas Okyanusu, hem Büyük Okyanus A. B. D. için birer balık kaynağı olduğu gibi Göller Bölgesinden de geniş ölçüde balık elde edilir. Bugün balıkçılık işlerinde çalışan teknelerin sayısı 85.000 kadardır. Bunların 9.000'i 5 tondan ağırdır. Amerikada hem kıyı, hem de açık deniz balıkçılığı gelişmiştir. Büyük Okyanus'ta yılda 200.000 tondan fazla som balığı, 200.000 tona yakın tuna balığı elde

BALIK TUTMA USULLERİ

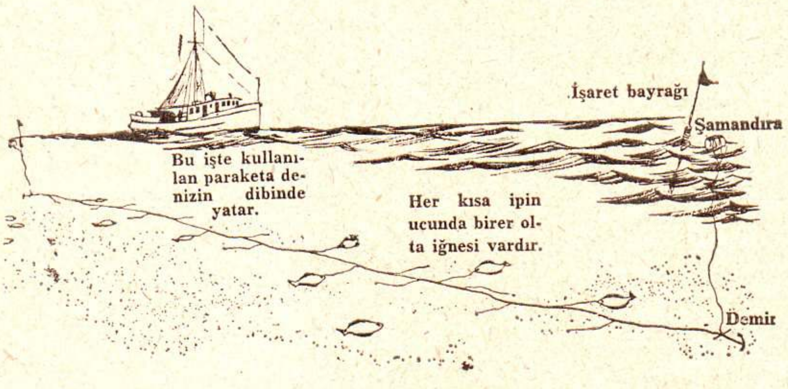
GIRGIR: Balıkların çok olduğu yere atılır. İki ucu gemide veya kıyıda toplanır. Balıklar dolunca ağ, ipi çekilerek, büzülür. Böylece torba şeklini alan ağ yavaş yavaş gemiye veya karaya çekilir.

YELDİRME: Bu ağın örgüsü sıktır. Çarpan balıkların solungaçları ağın iplerine takılır. Bunlar bir daha kurtulamazlar.

SÜRTME: Bir gemi ile çekilir. Balıklar içine dolunca gemiye alınır.

PARAKETE: Deniz dibine yatırılan ve ucunda yüzlerce iğne bulunan olta.

edilir. Göller Bölgesi'nde yakalanan balıklar da yılda 40.000 tonu geçer. Midye ve ıstakoz cinsinden deniz hayvanlarına avına da büyük önem verilir. İstiridye avında Amerika dünyada birincidir. Yılda yakalanan ıstakoz 10.000 tonu geçer. 1949'da ıstakozları konserve kutularında günlerce canlı olarak muhafaza etme usulü bulunmuştur.

Amerika'nın yıllık balık istihsali 2.000.000 tonu geçer. Bunun 800.000 tondan fazlası taze veya dondurulmuş olarak satılır, geri kalanı konservecilikte veya başka alanlarda kullanılır.

Dünya balıkçılığında üçüncü yeri Sovyetler Birliği tutar. Bu memleketin yıllık istihsali 1.500.000 tonu geçmektedir. Diğer balıkçı memleketler istihsal sırasına göre şunlardır: Norveç, İngiltere, Kanada, İspanya, İslanda, Fransa, Portekiz.

Türk Balıkçılığı

Memleketimizin kıyılarının uzunluğu 5.000 km. ye yaklaşır. Balık çeşidi ve tutulan balık miktarı bakımından Marmara, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarımız ayrı ayrı özellikler göstermektedir.

Marmara Denizi: Kıyılarının uzunluğu bakımından diğer bölgelerden küçük olmakla beraber, avlanan balıkların çoğu Marmara Denizi ve Boğazlardan elde edilir. Bu bölgede tutulan balıklardan ekonomik önem taşıyanlar palamut, uskumru ve kolyostur.

Türkiye balık istihsalinin üçte ikisi Marmara Denizi'nden sağlanır. Marmara Denizi'nin bütün kıyı kasabalarında geniş ölçüde balıkçılık yapılır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce sadece Erdek, Bandırma ve Marmara Adası gibi balıkçılık bölgelerinde 10.000'den fazla balıkçı bulunduğu hesaplanmaktadır.

Karadeniz ve Akdeniz: Memleketimizde elde edilen balıkların üçte biri Karadeniz ve Akdeniz bölgesinden sağlanır. Bu üçte birin de yarısından çoğunu Karadeniz balıkçıları sağlar. Karadeniz'de avlanan balıklardan ekonomik önem taşıyanların başında hamsi, kalkan ve tirsi gelir. Akdeniz kıyılarında avlanan balıklardan ticari önemi olanlar da kefal, sardalya ve çipuradır.

Türkiye sularında yakalanan balıklardan ekonomik değeri olanlar torik, uskumru, palamut, kolyos, taze olarak kullanıldığı gibi çeşitli usullerle konservesi de yapılır.

Balıkların Saklanması

Balıkları bozulmadan saklamanın en iyi yolu birdenbire — 15 derecede dondurmaktır. Bu şekilde dondurulan balıklar soğuk hava depolarında saklanır, gerektikçe çıkarılır. Dondurulan balıklar soğuk hava tesisatlı vagonlarla yurdumuzun denizden uzak bölgelerine de gönderilir. Bunlar tazeliklerini olduğu gibi muhafaza eder, pişirildiği zaman da taze balık gibi olurlar.

Kutu konserveleri memleketimizde ve bütün dünyada balıkları saklamanın en yaygın şeklidir. Kutu konservesi sardalya ve ton balığından yapılır. Balıklar iyice temizlendikten sonra tuzlanarak kutulara yerleştirilir, zeytinyağı konur. Sonra kutular, havası boşaltılarak lehimlenir.

Tuzlama, salamura, tütsüleme ve kurutma (çiroz) yolu ile de balık konservesi yapılır.

Tuzlama. — Balıklar tuzla iyice ovulduktan sonra, kat kat kutulara veya fıçılara yerleştirilir. Her katın arasına ayrıca tuz konur. Tuzlama konserveciliğinde kullanılan tuzun içine % 3 kadar potasyum küherçilesi, biraz da şeker karıştırılır.

Salamura. — Balıklar önce iyice temizlenir, sonra tuzlu su içine konur. Bu suya da % 2 kadar potasyum küherçilesi karıştırılır.

Çiroz. — Güneşte kurutma suretiyle yapılan konservedir. Yumurtasını atarak zayıflamış uskumru balığına «çiroz» denir. Bunun kurutulmuşuna da çiroz adı verilir. Çirozlar temizlenip tuzlanarak ipe dizilir, güneşte kurutulur.

Tütsüleme. — Balıkların meşe, ardıç ve kayın ağacı dumanı içinde bırakılmasiyle yapılır. Balıklar tuzlandıktan sonra kapalı bir yerde bu odunların dumanı içinde bırakılır. Dumandaki bazı maddeler, balıkların içine işliyerek kokmasını önler. Tütsüleme işi balıklar iyice kuruyuncaya kadar sürer.

Balıkların yumurtasından da faydalanılır. Karadeniz, Sakarya, Kızılırmak kıyılarında, Akdeniz'de de Mersin'de «kırmızı havyar» elde edilir. Siyah havyar ise mersin balığından çıkar (Bk. Havyar).

Çin'in, Japonya'nın bazı kesimlerinde balık avı karabatak gibi kuşlarla yapılır. Teknenin burnundaki sepette yanan ateş, balıkları çeker. Kayığa iplerle bağlı olarak suya salıverilen karabataklar balıkları yakalarlar.

Sularımızdaki Balıklar ve İhracatımız

Türkiye sularında elde edilen balıklardan içeride satılan deniz balıklarının en önemlileri, barbunya, izmarit, sinarit, levrek, kalkan, kefal, lüfer, tekir, kırlangıç, pisi, istavrit, mercandır. Hem ihraç malı olan, hem de iç piyasada geniş ölçüde satılan balıklarımız da uskumru, sardalya, kolyos, palamut, torik, kılıç, orkinostur.

Denizlerimizde yaşıyan balıklar başlıca a) yerli, b) geçici, c) gezici olmak üzere üç kısımda toplanır. Yerli balıklar denizlerimizde süreklice yaşıyan balıklardır. Balıkçılar bunlara «taş balığı» der.

Yerli balıklar. — Başlıcaları şunlardır: Tekir, levrek, barbunya, karagöz, izmarit, gümüş, benekli kırlangıç, iskorpit, hani (yazılı hani,, benekli hani, asıl hani, sarı hani olmak üzere dört çeşidi vardır), mandagöz, kaya balığı.

Geçici balıklar. — Göç dolayısiyle sularımıza gelen veya gelip geçen balıklardır. Başlıcaları şunlardır: Sardalya, hamsi, orkinos, kılıç, uskumru, torik, palamut, istavrit, kolyos, lüfer, dülger balığı.

Palamutlar eylûl sonunda, torikler de aralıktan itibaren Karadeniz'den İstanbul Boğazı'na girerler. Mart, nisan aylarında da her iki balık yeniden Karadeniz'e döner. Çok zayıf bir durumda Karadeniz'e geçerek sonbahara kadar orada beslenirler.

Balıklar Marmara'ya gelişleri sırasında lezzetli ve besinli olurlar. Fazla tuzlu suda yaşıyamadıkları gibi az tuzlu suda da yaşıyamıyan bu iki balık türü için Türkiye suları çok iyi bir ortamdır. Bu balıkların en büyük alıcısı İtalya'dır. Torik ve palamut İtalya'da konserve olarak satılır.

Uskumruların göç mevsimi de palamutun aynıdır. Bunlar, palamut ve palamutun irisi olan torik gibi sadece bizim sularımızda kalmaz, hem Azak Denizi'ne kadar çıkar, hem de Akdeniz'e kadar inerler. Uskumrularımızın alıcıları Almanya, İtalya, Romanya ve Yunanistan'dır.

Hamsi bizde en çok ocak-şubat aylarında avlanır. Bu balıkların asıl yaşadıkları ve yumurtalarını attıkları yer Azak Denizi'dir. Ekimde Azak Denizi'nden çıkan balıklar güneye doğru ilerliyerek Karadeniz kıyılarımıza gelirler. İlkbaharda gene Azak Denizi'ne dönerler. Bizde yılda 3.000 ton kadar hamsi tutulur. Azak Denizi'nde avlanan hamsi ise yılda 20.000 tondur.

Gezici balıklar. — Nesillerini üretmek veya beslenmek için tatlısulara giden, tekrar kendi sularına dönen balıklardır. Bunların başlıcası mersin, ringa, yılan balığıdır. Levrek ve kaya balıkları da tatlısulara giderler.

Denizlerimizdeki yassı balıkların en önemlileri pisi balığı, kalkan, dil balığıdır.

Sularımızda yaşıyan ve besin bakımından geniş ölçüde faydalanılan omurgasız hayvanların başında istakoz ve midye gelir. Bu sınıftan olan diğer başlıca balıklar şunlardır: Kerevides, karides, yengeç, çalı karidesi, ayı pavuryası, asıl pavurya, istiridye.

İhracatımız. — Yurt dışına sattığımız balıklar şunlardır: Almanya'ya orkinos, uskumru, palamut, torik, sardalya; İtalya'ya kılıç, orkinos, uskumru, palamut, torik; Yunanistan'a kılıç, uskumru, kolyos, torik, palamut; Romanya'ya çiroz, uskumru, torik, palamut; Bulgaristan'a torik, yayın, sazan, orkinos, kılıç, hamsi. Ayrıca Yakın ve Orta Doğu memleketlerine de balık ihracatımız vardır.

Memleketimizin yıllık balık istihsali 110.000 tonun üstündedir.

İstanbul ve çevresi balıkçıları avladıkları balıkları en yakın balıkhaneye götürmek zorundadır. Burada satılan balıkların vergisi alınır ve balıkçının payı da kendisine verilir. Balıkhanede satılmıyan balıklar kaçak sayılarak müsadere edilir. Balıkhaneler aynı zamanda balıkçılık yapacak olanların ruhsatnamesini de verir. İzinsiz balıkçılık edenler ceza görür.

İstanbul'da balıkların saklanması için Harem'de soğuk hava deposu, Fındıklı'da dondurma tesisleri vardır. İktisadi bir devlet teşekkülü olan Et ve Balık Kurumu da balıkçılığımızın gelişmesi alanında büyük hizmetler görmektedir.

Denizlerimizde avlanan bir kısım memeli hayvan da halk arasında «balık» diye bilinir. Başlıcaları şunlardır: Domuz balığı, yunus, ayı balığı. Yunuslar yağları için avlanır ve bunlardan oldukça ilkel usullerle elde edilen yağın % 80 i ihraç edilir.

Sularımızda köpekbalıkları da bulunur. Türk balıkçılarının yakaladığı köpekbalıklarının başlıca çeşitleri: Asıl köpekbalığı, camgöz, fulya balığı, boz camgöz, mahmuzlu camgöz, asıl kedibalığı ve pamukbalığıdır.

Tatlısu Balıkçılığımız

Memleketimizdeki göllerden verimli balık kaynakları olanlar şunlardır: Karadeniz havzasında Terkos, Bafra; Marmara havzasında Seydişehir, Beyşehir, Akşehir, Eber; Manisa havzasında Mermefik; Kars'ta Çıldır; Antakya'da Amik; Maraş çevresinde Gölbaşı; Van ve çevresindeki göller.

Balıkçılık bakımından bunların en verimlileri Manyas, Eber, Akşehir, Ulubat (Apolyont), Seydişehir, Beyşehir, Bafra, Eber ve Amik gölleridir. Buralardan yılda 400 tona yakın balık tutulduğu olur.

Göl ve akarsularımızda da çeşitli balıklar avlanır. İster göl, ister akarsu balığı olsun, bunların hepsine «tatlısu balıkları» denir.

Memleketimizdeki tatlısu balıklarının en önemlileri şunlardır: Yayın, incibalığı, alabalık, tatlısu levreği, dere kayası, kızılkanad, yeşil sazan, akbalık, tatlısu kefalı, uzun levrek (bıyıklı).

Balık Avcılığı Araçları

Memleketimizdeki balıkçılık «kıyı balıkçılığı» yahut «küçük balıkçılık» tır. Marmara Denizi açıklarında sürütme ağlariyle avcılık yapılmaktaysa da, deniz Türk suyu olduğundan, buradaki balıkçılık «açık deniz balıkçılığı» sayılmaz. Karadeniz'in de 30 mil kadar açıklarında yapılan balıkçılık büyük ölçüde değildir.

Balıkçılarımızın kullandığı motorsuz araçların en büyüğü «gırgır kayığı» dır. 5-6 çiftkürekle idare edilen bu kayıklar 5 tonluktur.

2000 YILLIK GEÇMİŞİ OLAN BİR BALIKÇILIK USULÜ

Fransa'nın kuzey kıyıları balıkçıları denizin gelgitinden faydalanarak her gün binlerce balık avlarlar. Deniz çekilince sepetlerini, ağız tarafları denize gelmek üzere, kazıklara bağlarlar. Dalgaların kabarmaya başlamasiyle irili ufaklı birçok deniz hayvanı bu sepetlere doğru sürüklenir. Tıpkı dökülmez hokkalara benziyen bu sepetlerin içine giren balıklar bir daha kolay kolay dışarı çıkamazlar. Deniz çekilince, toplanan sepetlerin içinden bir sürü balık ve çok kıymetli yengeçler çıkarılır.

3 çift kürekle idare edilen daha küçük kayıklara «kancabaş» denir; balıklar ığrıp ağlariyle çevrilmek suretiyle avlanır. Dalyanlarda 8-10 tonluk mavnalar kullanılır.

Türk balıkçılarının kullandığı motorlu araçların en büyükleri 15-20 tonluk mavnalardır. Bunlar hem gırgır kayıklarını av yerine çekmekte, hem de avlanan balıkları balıkhaneye getirmekte kullanılır. Ayrıca 1-2 tonluk motorlu kayık ve sandallar da balıkçılıkta kullanılır. Bir de «ateş kayığı» ve «kurtina» lar vardır. Bunlar tirhos avında kullanılırlar.

Balıkçılarımızın avda kullandıkları cihaz ve âletler şunlardır:

Dalyan.. — Birkaç çeşidi vardır. Suya kazıklar çakıp ağlar germekle yapılanına «ağlı dalyan» denir. Çubuk ve kamışlarla örtülen dalyana da «çubuklu dalyan» adı verilir. Ağlı dalyanlar başlıca altı şekilde kurulur. Bunların en önemlisi «şira dalyanı» dır. Bir gözcü yüksek bir yerde balıkların dalyana girişini gözetler. Balıklar dalyana girdikten sonra çıkış yolunu bulamazlar, ağlar çekilerek balıklar alınır (Bk. Dalyan).

Gırgır ağı. — Denizin yüzüne çok yakın balıkları toplamaya elverişlidir. Ağ, altındaki kurşun ve üstündeki mantarların yardımiyle suda diklemesine durur. Balıklar girince ağ torba şeklini alacak surette büzülür, yavaş yavaş gemiye çekilir. Ağ atıldığı zaman iki ucu gemide veya karada bulunur. Daha çok uskumru ve sardalya avında kullanılır.

Iğrıp ağı. — Dalyandan sonra balıkçılıkta kullanılan âletlerin en eskisi ve en büyüğüdür. Iğrıbın Bizans zamanından beri kullanıldığı bilinmektedir. Bu ağ deniz dibinden az yukarıda veya deniz dibinde giden balıkları avlamak için kullanılır. Gırgıra benziyen bu ağın ortasında bir torba bulunur. Boğaz ığrıbı, Marmara ığrıbı, palamut ığrıbı, göl ığrıbı (açık ığrıp) gibi çeşitleri vardır.

Sürütme ve voli ağları. — Bunların birkaç çeşidi vardır. Koni biçiminde büyük bir torbaya benzerler. Suyun içinde sürütmek suretiyle, ağa dolan balıklar alınır.

Yeldirme ağı. — Sık örülmüş bir ağdır. Batıda buna «solungaç ağı» denir. Çünkü ağa çarpan küçük balıkların solungacı ağın iplerine takılır, bu şekilde yakalanırlar.

Sade ağlar. — Kalkan, kılıç, mersin balığı, palamut, torik, kolyos, sardalya, uskumru tutmakta kullanılır.

Serpme. — Sığ sularda ve daha çok tatlısu balıkçılığında kullanılır. Etrafında kurşun ağırlıklar bulunan küçük bir çadırı andıran bir ağdır. Balıkçı suda yürüyerek avına yaklaşır, ağı birden fırlatarak avını yakalar. Balığı serpmenin altında kıstırmak için ağı büyük bir ustalıkla atmak gerekir.

Sepet adı verilen örme sepetlerle de balıkçılık yapılır. İstakoz sepeti, izmarit sepeti, gelincik sepeti, karides sepeti gibi çeşitleri vardır.

Başka ağ çeşitleri şunlardır:

İskorçilâ ağı: Tek fanyalı bir ağdır. Bir başka çeşidine «teke iskorçilâsı» denir.

Alamana ağı: «Asıl alamana ağı» ve «çakar ağ» olmak üzere iki çeşittir. Bu ağ daha çok eskiden kullanılırdı. Gittikçe gelişen gırgır ağı alamanayı kullanılmaz hale getirmiştir. Alamana, şimdi daha çok torik avında kullanılmaktadır.

Çökertme ve alagarna ağları da ağ çeşitleri arasındadır.

Balıkçılıkta ayrıca yemli âletler de kullanılır. Bunlar da iki cinstir. Birincisi olta, paraketa, çapari gibi iğneli âletler, ikinci cins de balık av sepetleridir. Bu sepetler istakoz, izmarit, gelincik ve karidese göre ayrı biçimlerde olur.

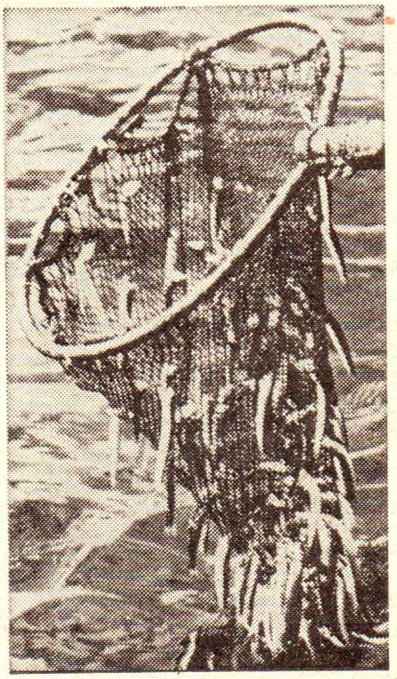
Dinamitle balık tutma da bir başka avlama çeşididir. Bu usulle daha çok tatlısularda balık avlanır. Dinamit suyun içinde patlatılır, meydana gelen şiddetli basınç sudaki balıkları derhal öldürür. Ölen balıklar suyun yüzüne çıkar, balıkçılar bunları toplarlar.

Ancak, dinamit patladığı sırada sade balıklar değil, yumurtaları da harap olduğu için bu çeşit avcılık çok zararlıdır. Bu yüzden, yasak edilmiştir.

Zıpkın da balık avı âletleri arasındadır. Bir cirit çeşidi olan zıpkının ucunda, iki, üç yahut beş parmaklı bir demir bulunur.

Bibliyografya:

Balık Ağlarının Dayanma ve Korunması Yolları, (Ekonomi Bakanlığı, 1935). Balık Ekonomisi, (Dr. Kemal Bayrakçı, 1940). Balıkçının Cep Kitabı, (Haz. Selçuk Kaskan - Muzaffer Atak, 1950). Balık ve Balıkçılık, (Ord. Prof. Dr. C. Kosswig, 1952).

Kepçe ile yapılan balık avı

Amatör Balıkçılık

Spor ve eğlence için balık tutma çok yaygın bir dinlenme vasıtasıdır. Yalnız A. B. Devletlerinde her yıl 17,5 milyon insan eğlence maksadiyle balık tutmak için ruhsat alır. Ayrıca, müsaadesiz olarak avlananların sayısı da 10 milyon olarak tahmin edilmektedir.

Amatör balıkçılık yaşa, cinsiyete bakmıyan bir eğlencedir. Bu bakımdan, her yerde büyük bir ilgi görür.

Amatör balıkçılığın diğer avcılıklarda olduğu gibi kendine has kaideleri vardır. Bunların biri ihtiyacından fazla balık tutmamaktır. Eğlence için balık tutan iyi balıkçılar ihtiyaçlarından fazlasını yakaladıkları zaman bunları tekrar suya bırakırlar. Fazla balık tutmak o kimsenin iyi bir balıkçı olduğunu göstermez.

Amatör balıkçıların en çok tercih ettiği ve en kolay balık tutma durgun su avcılığıdır. Bütün malzeme bir oltadan ibarettir. Esası kıpırdamadan durarak balığın oltaya gelmesini beklemekten ibarettir. Bu tip avcılık dere kıyılarında da yapılabilir; yalnız suyun fazla akıntılı olmaması lâzımdır.

Balıkçının olta iğnesini bulunduğu yerden çok ilerilere fırlatması için uzun bir kamış kullanılır. Oldukça yaygın av şekillerinden biri de budur. Bu usulde oltayı iyi fırlatabilmek başlı başına bir sanattır. Ancak, uzun çalışmalardan sonra ustalık elde edilebilir. Fırlatmanın ustası, oltasını suyun içinde dilediği bir noktaya atabilir. Bunun tekniği durgun veya akarsuda olmasına göre değişir. Eğer balıkçı oltasını durgun suya atıyorsa ya oltayı suya düştüğü yerde bırakarak bekler, yahut suya değer değmez çekmeye başlar. Eğer akıntıya doğru avlanıyorsa o zaman oltayı çekmeden, suya düştüğü yerde bırakıp beklemesi lâzımdır. Akıntıya karşı avlanıyorsa o zaman oltayı gergin bulunacak şekilde ayarlaması gerekir.

Makaralı olta çubukları bu usul balıkçılığı çok kolaylaştırmıştır. Bu çubukların makarasına 150 metre kadar uzunlukta olta sarılabilir. Bu usul avcılıkta türlü çeşit canlı yem kullanıldığı gibi çok çeşitli suni yem de kullanılır. Bunların biçimleri ve ağırlıkları avlanacak balığa göredir.

Kamışla yapılan bir başka av çeşidi de sinek biçimindeki suni yemlerle yapılan avcılıktır. Daha çok alabalık avında kullanılır. Bunun için çok çeşitli suni yemler vardır. Amerika'da sadece bu usulde kullanılmak için 20.000 çeşit yem yapılmıştır. Bu usulle avlanacak bir kısım deniz balıkları da vardır.

Amatör balıkçılığın bir başka şekli de hareket halindeki bir teknede yapılan avcılıktır. Bunda olta teknenin arkasından suyun içinde sürüklenir. Kamış kullanmak şart değildir. Daha çok açık denizde, okyanus sularında yapılır. Avlanmak için kullanılan teknenin ağır gitmesi lâzımdır.

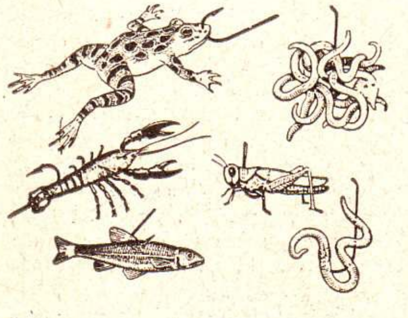
Amatör Balıkçı Neler Bilmeli

Yem. — Balıkçılıkta kullanılan yem çeşidi balık çeşidi kadar zengindir. Balıkçılar bile bazan bir balık için kullanılacak yemi tâyin etmek hususunda tartışırlar. Yemler tabiî ve suni olarak ikiye ayrılır.

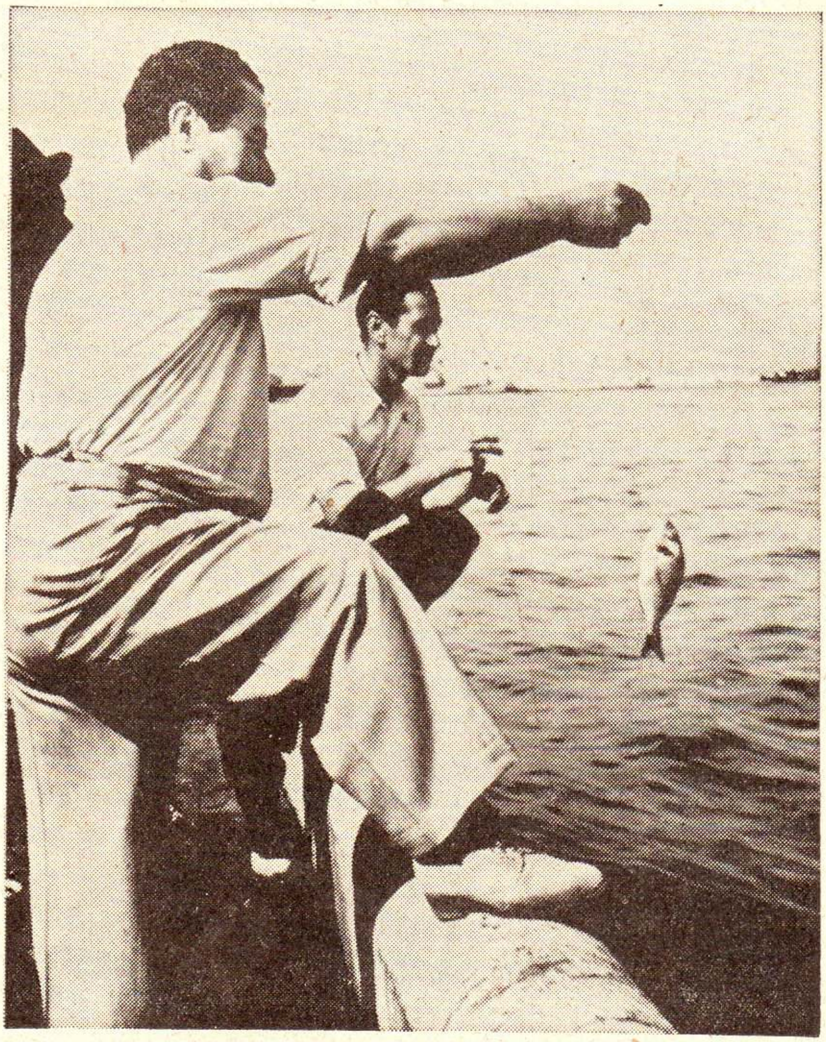
Tabiî yemlerin başlıcaları solucan, çekirge, böcek, midye, küçük kurbağalar, tırtıl, kerevides, yavru balıklardır. Tuna ve köpek balığı gibi balıkları avlamaya çıkan balıkçılar ringa gibi balıkları yem olarak kullanırlar. Genel olarak tatlısu balıkları için solucan iyi bir yemdir. Bazı kimseler yem olarak et de kullanırlar.

Balıkların en çok sevdiği yiyeceklerden biri sinektir. Ancak, sinekler olta iğnesine takılmıyacak kadar zayıf yapılı olduklarından bunların sunileri yapılır. Bu şekilde yapılan suni yemler 200 yıldan beri kullanılmaktadır. Bunların çoğu sineğe veya başka böceklere benzer. Bu çeşit suni yemlerin yapılışında ipek, tüy, kıl, yün gibi maddeler kullanılır. Balıkçılıkta kullanılan suni yemlerden biri de zokadır. Zoka balık biçiminde dökülmüş parlak bir maden parçasıdır, ucu iğnelidir.

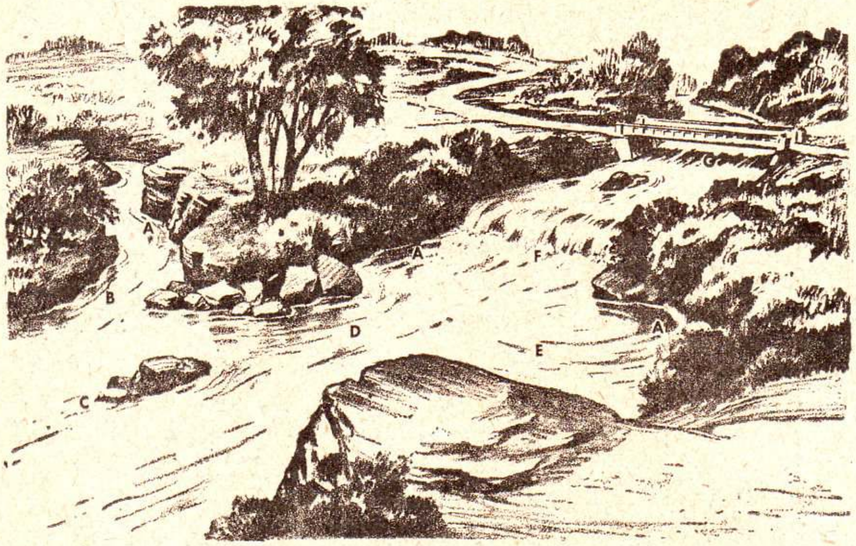
Olta. — Eskiden oltalar genel olarak ipekten ve at kılından yapılırdı. «Misina» denen çok sert beyaz bir tel de balık oltalarında kullanılırdı. Bugün daha çok naylon oltalar kullanılmaktadır. Oltaların kalınlığı avlanmak istenen balığa göre değişiktir. Kullanılan yem de oltanın kalınlığını değiştirir. Ağır bir yem kalın olta kullanmayı gerektirir. Balıkçıların çoğu yemin bir ipe bağlı gibi görünmesini istemedikleri için bir kılavuz olta kullanırlar. Bu olta bir buçuk

Balık avında canlı yemlerin olta iğnesine takılış şekilleri

Türkiye kıyıları her türlü balık avı için gayet uygundur. Resimde deniz kıyısında balık tutan amatör balıkçılarımız görülüyor.

AKAR SULARDA BALIK BULUNAN YERLER

A — Dere kıyısındaki ağaçların, çalılıkların gölgesi; B — İki derenin birleştiği yerler; C — Sudaki bir engelin akıntı tutmıyan yeri; D — Su birikintilerinden sonra hızlı akan sular; E — Dere girintilerinin meydana getirdiği derin sular; F — Çağlıyanların köpüklü suları; G — Köprü altları.

metre kadar uzunlukta, şeffaf bir iplikten yapılmıştır; normal oltanın ucuna takılır, iğne de bu kılavuza bağlanır.

Olta iğnesi. — Olta iğnelerinin kalınlık ve inceliği avlanacak balığın cinsine göre değişir. Olta iğnesinin suya batmasını sağlamak için yanına kurşun bir ağırlık bağlanır. Balık tutmada bu ağırlığın büyük önemi vardır. Durgun suda avlananlar olta iğnesinin dibe kadar batmaması için, ayrıca oltalarına bir mantar veya tahta barçası bağlarlar. Bu, suyun yüzünde durur. Mantarın hareketinden de balığın oltaya çarpıp çarpmadığı anlaşılır.

Çapari ve parakete çok iğneli balık oltalarıdır. Paraketede yüzlerce iğne bulunur.

Kamış. — Oltanın fırlatılarak atıldığı avlarda kullanılır. Çok fazla eğilip bükülebilir bir maddeden olmalıdır. Bu işte tabiî kamışlar kullanıldığı gibi özel, çelik ve cam ipliğinden yapılmış kamışlar da kullanılır. Bu da öteki balıkçılık malzemesi gibi avlanacak balığın cinsine göre hem ağırlık, hem de uzunlukça değişir.

Nerelerde Balık Avlamalı

Kullandığı teknik ne olursa olsun, balık tutacak kimse eğer oltasını balıkların bulunduğu yere atmasını bilmezse hiçbir şey yakalıyamaz. Bu da ancak devamlı tecrübe sayesinde öğrenilir. Hangi cins balıkların hangi derinliklerde bulunduğu, hangi çeşit yemlere geldikleri de bilinmesi gereken hususların başlıcalarındandır.

Tatlısu balıkçılığı için de durum aynıdır. Balıkların bir kısmı göllerde daha çok kendilerini düşmanlarından kolayca koruyabilecekleri yerlerde dururlar. Göllerde böyle yerler çoktur. Akarsularda ise balıklar çok zaman akıntıdan korunmak için engellerin arkasında dururlar. Yukarıdaki resim bu konuda bir fikir vermektedir.

TATLISU AVLARI İÇİN MALZEME

Büyük Bir İlimiz

BALIKESİR

BALIKESİR, Anadolu'nun kuzey-batısında, büyük kısmı Marmara Bölgesi'nde, geri kalanı Ege Bölgesi'nde bir ildir. Topraklarını doğuda Bursa, Kütahya illeri, batıda Çanakkale ili ve Ege Denizi, kuzeyde Marmara Denizi, güneyde Manisa ve İzmir illeri çevirir.

Yüzölçümü: 15.493 km. kare

Nüfusu: 671.218

İlçeleri: Merkez, Ayvalık, Balya, Bandırma, Bigadiç, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Erdek, Gönen, Havran, İvridi, Kepsut, Manyas, Savaştepe, Sındırgı, Susurluk. Bu ilçelere bağlı 936 köy vardır.

Balıkesir ilinin toprakları, çoğu yerde düz bir ova halindedir. Bu ovalar Marmara kıyıları boyunca, doğu-batı doğrultusunda uzanır. Küçük küçük göller bu düz topraklara dağılmıştır. Ege Denizi'ne doğru geniş vâdiler uzanır. Bu vâdilerden biri, Marmara kıyısındaki Kapıdağ Yarımadası'ndan başlar. Susurluk Çayı boyunca uzanan bu vâdiden Bandırma-İzmir demiryolu geçer. Diğer vâdi doğu-batı doğrultusunda uzanır. Edremit Körfezi'nden başlıyan bu vâdi, yer yer alçalan sırtları, bu sartlarla birbirinden ayrılmış ovaları meydana getirir.

Balıkesir ilinde, doğuda Alaçam Dağları, Marmara ve Ege yakınlarında Madra Dağları, batıda Kazdağı, ortada Çataldağı vardır.

Iklim. — Balıkesir toprakları batıda Ege kıyılarına yakın noktalarda Akdeniz, kuzeyde Marmara, daha güneyde ve iç taraflarda ise kara iklimi özellikleri gösterir. Genel olarak Balıkesir ili topraklarında ılık bir iklim hüküm sürer. Yılda ortalama 580-660 mm. yağmur düşer.

Tarım. — Balıkesir topraklarının Ege kıyılarına düşen bölümünde ve bu denize uzanan dağların yamaçlarında Akdeniz iklimine öz bitkiler yetişir. Bu kesimde meşe ormanları, geniş zeytinlikler vardır. Dağların yüksek yerlerinde ise karaçam, kızılmeşe, gürgen, meşe, ıhlamur, kestane ağaçları, aşağılarda yabani zeytinlikler, fıstık çamları bulunur.

Balıkesir ilinde hemen her çeşit meyva yetişir. Bunların başında, incir, armut, ayva, üzüm gelir. Bağcılıkta Bandırma, Balıkesir Merkez, Edremit, Ayvalık ve Sındırgı ilçeleri, meyvacılıkta da Erdek, Susurluk, Bandırma, Edremit ileri gıtmış durumdadır. Tarıma elverişli toprakların % 75'inde tahıl ekimi yapılır. Geri kalan topraklarda baklagiller ve sınai bitkiler yetiştirilir. Tahıl arasında buğday başta gelir. Ayrıca Ege kıyılarında pamuk ekimi önemli bir yer alır. Balıkesir topraklarında haşhaş, tütün, pancar, kendir, keten, patates, kavun, karpuz da bol miktarda yetişir.

Balıkesir zeytincilikte çok ileridir. Yurdumuzda, zeytin ve zeytinyağı istihsalinde başta gelir. Edremit, Ayvalık ve Burhaniye ilçele-

ri, hemen baştan başa zeytinlik halindedir. Balıkesir ilinde sayısız zeytinyağı fabrikası bulunur. Ayrıca sabun ve un fabrikaları da vardır.

Balıkesir ilinde, doğuda Alaçam Dağları, bulunur. Bilhassa Balya ve Manyas bölgeleri hayvancılığa çok uygundur. Bu bölgelerde küçük baş kasaplık hayvanlardan karaman, dağlıç ve kıvırcık koyunları sürüler halinde beslenir. Buralarda Merinos koyunları yetiştiriciliği çok gelişmiştir. Bandırma'da bir de Merinos Yetiştirme Çiftliği kurulmuştur.

Arıcılık da ilin belli başlı gelir kaynaklarından biridir. Balıkesir balı çok nefis olarak tanınmıştır. İpek böcekçiliği, daha çok, Bandırma, Susurluk, Dursunbey ve Gönen ilçelerinde geliştirilmiştir. İlin Ege ve Marmara Denizi kıyılarında bol miktarda balık avlanır. Uskumru, palamut, lüfer, levrek, barbunya, gümüş, kolyos ve sardalya bunların başında gelir.

Madencilik. — Balıkesir ili maden kaynakları bakımından da zengindir. M. T. A. Enstitüsü tarafından yapılan araştırmalarda Dursunbey ilçesinin birçok yerlerinde linyit kömürü damarları bulunmuştur. Ayrıca Susurluk'ta borasit, Balya'da simli kurşun, Bigadiç'te simli kurşun, Merkez ilçesinde kükürt, Burhaniye'de Demir, Balya'da demirli magnez, grafit, Erdek ve Aydıncık'ta bakır, demir, Kapıdağ'da simli kurşun, Ayvalık'ta bakır, simli kurşun ve linyit, Sındırgı'da mika madenleri işletilmektedir. Ayrıca mermer taş ocakları bakımından Balıkesir önemli bir yer tutar. Marmara Adasında ve Erdekte mermer ocakları, Kapıdağ'da granit taşı ve somaki mermer ocakları vardır. Sındırgı'da da zımpara taşı çıkarılır.

Ormanlar. — Balıkesir ormanları, Türkiye'de Antalya ve İçel illerinden hemen sonra gelir. Balıkesir ormanları dört bölgeye ayrılmıştır. Bunların taplamı 470.857 hektar tutar.

Ova ve Akarsular. — Batı Anadolu'da Marmara Bölgesinin güneyine düşen Balıkesir Ovası çok sulak ve verimlidir. Doğu sınırından geçen Simav (Susurluk) Çayı ve bu çaya dökülen Atnos, Kazıklı dereleri ovayı sular. Balıkesir Ovası'nın iklimi ılıktır. Kışlar yağışlıdır, yazlar, kurak olmamakla beraber, az yağışlı geçer.

Balıkesir ili sınırları içinden geçen akarsuların çoğu Marmara Denizi'ne, az bir kısmı da Ege Denizi'ne dökülür. Bunlardan Susurluk Çayı Kütahya ilinden gelir, Balıkesir sınırı içinden akarak, Bandırma'nın 47 km. doğusundan Marmara'ya dökülür. Susurluk Çayı'nın uzunluğu 260 km. dir. Koca Çay, Madra dağlarından çıkar, Manyas Gölü'ne akar ve bu gölün fazla suları alarak Susurluk Çayı'na karışır. Kazdağ'ından çıkan Gönen Çayı 115 km. uzunluktadır. Erdek Körfezi'nde Marmara'ya akar. Edremit Körfezi'ndeki Havran, Zeytinli, Kızılkeçeli çayları da Marmara'ya dökülür. İlin kıyıları, Marmara Denizinde, Bandırma kasabasının 17 kilometre doğusundan başlar, Bandırma ve Erdek körfezleriyle Kapıdağ Yarımadası'na kadar uzanır. Bu kıyılar Marmara Mola, Fener, Tavşan, Issız, Zeytin, Paşalimanı, Türkeli, Avşar, Koyun ve Hayırsız adlarını taşıyan küçük adaları da içine alır. Bu adaların en büyüğü Marmara Adası'dır. İlin Ege Denizi'ndeki kıyıları, Edremit Körfezi'nin 28 km. batısında başlar. Bitiş noktası Ayvalık'ın güneyinde bulunan Kum Burnu'nun güneyindedir.

BALIKESİR'DE ESKİ GELENEKLER

Balıkesir ve çevresi, eski Türk geleneklerinin, yüzyıllar boyunca, tazeliğinden çok az kaybederek süregeldiği bir bölgedir.

Balıkesir'in dağ köylerinde devam edegelen bir inanışa göre ateş söndürmek iyi sayılmaz. Bu sebeple ateş sönmesi için, kendi haline bırakılır Yanmakta olan bir ateşi zorda kalıp da söndürmek gerekince bunu yapan kimse «Ocağım sönmesin» diye dua eder.

Bazı köylerde, yeni doğan bir çocuğu, önce annenin elbisesine sarıp annenin yanına yatırırlar. Talihli olması için çocuğun başının altına da biraz ekmek parçası, bir demir parçası koyarlar. Hattâ, bir nalla biraz para da buna eklenir. Başka bir inanışa göre, lâmbayı evin erkeği yakarsa, ev devamlı olarak nur içinde kalır, bereket eksik olmaz.

Aloğma

Balıkesir'ın köylerinde bir de «Aloğma» geleneği vardır. Bu gelenek, düğünden iki gün önce kız evinde yapılan bir törendir. Gelinin kardeşleri, akraba ve komşu kızları, o akşam kız evine, testilerle su taşırlar. Büyük bir kabda toplanan bu suyun içine «alçiçeği» denilen, kırmızı bir boya bırakan bitki atılır Sonra kazan kaynatılır Gelinin mendili, yaşmağı, bütün beyaz eşyası, çeyiz getirenlere verilecek beyaz renkli hediyeler, hattâ orada bulunan bütün genç kızların beyaz baş örtüleri bu kazana atılır Bir yandan bunlar yapılırken, bir yandan da gelin olacak kız, kendisine ait mintan ve şalvarın iliğini açmaya çalışır. Başını hiç kaldırmaz. Bu sırada, genç kızlar koro halinde türküye başlarlar:

Kara koyunun aşığı
Sofraların kaşığı
Evlerin yakışığı
Öksüz kızlar gelin olur
Olsa bile melûl olur

Bakırları susuz koyan kızım
Mahalleyi kızsız koyan kızım
Kimsenin hatırını kırmıyan kızım
Öksüz kızlar gelin olur
Olsa bile melûl olur.

Hep bir ağızdan söylenen bu türküler gelini ağlatıncaya kadar sürüp gider. Esasen törenin amacı gelini ağlatmaktır. Çünkü inanışa göre, gelin önceden ağlarsa sonradan gülermiş.

Balıkesir'in genel görünüşü

Balıkesir Şehri

İl merkezi Balıkesir şehri il topraklarının ortasına düşer. 1960 sayımına göre nüfusu 61.000'dir

Şehir, gerek kara yolları, gerek demiryolu bakımından bir kavuşak noktasındadır. Bandırma-İzmir demiryolu, Bursa-İzmir karayolu Balıkesir'den geçer. Diğer illere ve ilçelere ayrılan sayısız yollar Balıkesir'i, canlı, hareketli bir şehir haline getirmiştir.

Balıkesir Ovası şehrın doğusunda uzanır. Susurluk Çayı'nın kollarından olan Kazanpınar deresi Balıkesir'in içinden geçer. Yazları kuruyan bu derenin kuzeyinde küçük küçük çiftlikler vardır. Şehrin etrafı bağlarla, bahçelerle çevrilidir.

1950'de büyük bir yangın geçiren Balıkesir yeniden imar edilmiştir. Eski eserler arasında, Zağanos Paşa Camisi ve Hamamı, Türbesi. Kara İsa Bey Türbesi, Yıldırım Paşa, Şeyh Lûtfullah camileri, ve Yeşilli Camii büyük sanat değeri taşır.

Tarihte Balıkesir

Balıkesir'in çok eski bir tarihi vardır. Eldeki kayıtlara göre, çevrede yerleşenler ve hâkimiyet kuranlar, sırası ile, Frikler, Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar'dır. Bununla beraber, şehrin hangi tarihte ve kimin tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmiyor. Arap seyyahlarından İbni Battuta «Seyahatname» sinde Balıkesir'in Selçuklu beylerinden Kara İsa Bey tarafından kurulmuş olduğunu yazar.

Balıkesir bölgesi, bu çevrede hâkim olmuş Karesi Beyliğine merkezlik yaptığı için, yakın zamanlara kadar Karesi diye anılmıştır.

Şehrin adının Yunancada «eski hisar» anlamına gelen «Paleo-Kastro» kelimesinden bozma olduğu ileri sürülmektedir. Halk arasında dolaşan söylentilere göre, şehrin balının çok olması sebebiyle «balı çok» anlamına «balı kesîr» denilmiştir.

Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi üzerine Balıkesir ve çevresi Doğu Roma'da kalmıştı. Selçuklu Türkleri'nin, Batı Anadolu'ya kadar gelmeleri üzerine, buraları Selçuklular'a geçti. Selçuklu devletinin yıkılması üzerine Karesi (Kara İsa) Bey, merkezi Balıkesir olmak üzere yeni bir beylik kurdu. Karesi Bey'in ölümünden sonra Beylik ikiye ayrıldı, oğullarından Yahşi Bey Bergama, Demirhan. Bey Balıkesir bölgelerinde hüküm sürmeye başladılar. Bu arada Yahşi Bey kuvvetli bir donanma meydana getirdi. Bu bölünmeden üçüncü kardeşleri Dursun Bey memnun olmamıştı. Kardeşlerine karşı savaşmaya girişti. Dursun Bey, Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'ye sığınarak yardım istedi, hükümdar olursa Balıkesir'i Osmanlılar'a bırakacağını bildirdi. Orhan Gazi, Balıkesir'i aldı, Bergama'yı kuşattı. Balıkesir Beyi Demirhan Bey de Bergama'ya sığındı. Kuşatma sırasında, bir anlaşmaya varmak üzere Bergama Kalesi'ne giren Dursun Bey'i kardeşleri öldürttü. Bunun üzerine Orhan Gazi, Bergama'yı zaptederek, Demirhan Bey'i Bursa'ya götürdü.

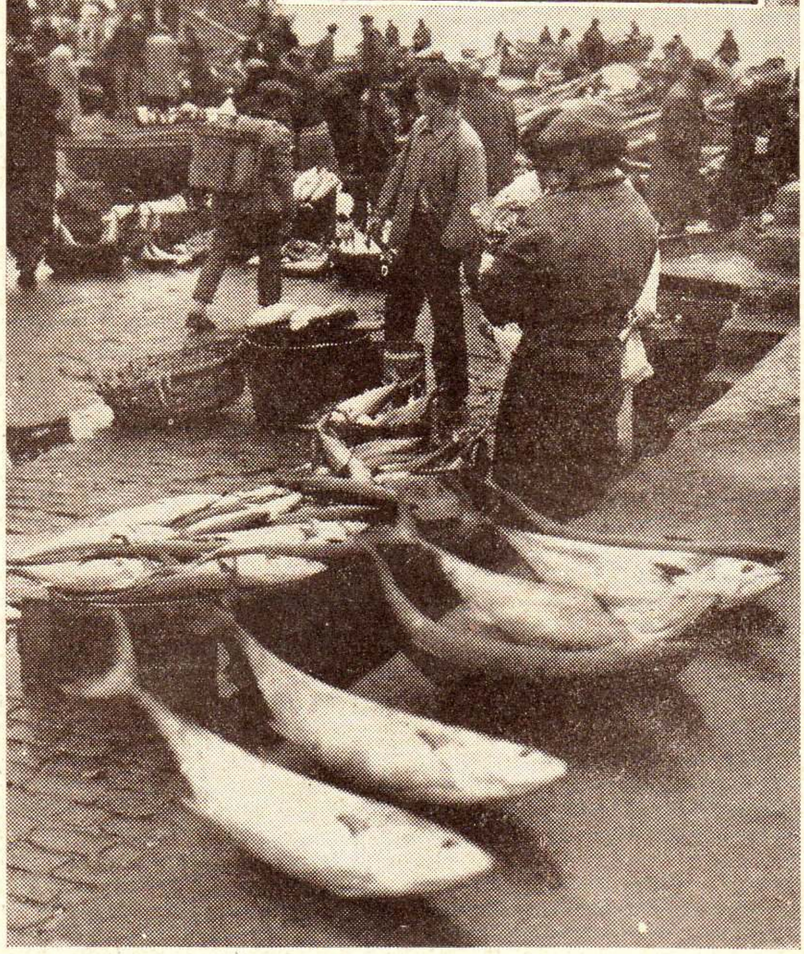
Bu tarihten sonra Karesioğullarından Süleyman Bey ve oğulları çevrede bir süre beylik sürdülerse de Balıkesir 1347 yılında Osmanlı hâkimiyetine girdi, Osmanlı Devleti idaresinde önemli bir sancak oldu.

Karesi sancağı 1818 yılında Hüdavendigâr (Bursa) eyaletine bağlandı. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra tekrar bağımsız bir sancak oldu, Cumhuriyet'ten sonra da Balıkesir adı ile vilâyet haline getirildi. Millî Mücadele yıllarında, bazı ilçeleri baştan başa yakılıp yıkılan Balıkesir, teşkil ettiği Kuva-i Milliye birlikleriyle kahramanca döğüşmüş, yurdun kurtarılmasında canla başla çalışmıştır.

Bibliyografya:

Balıkesir Tarih, Coğrafyası (M. Salman, 1957); Balıkesir (O. Yalçın, 1958); Balıkesir Yörük ve Çetmi Türküleri (K. Özer, 1948); Balıkesir'de Halk Âdet ve İnanmaları 1935); Balıkesir ve Civarında Yörük ve Türkmenler (Kâmil Su, 1938).

BALIKLAR

BALIKLAR, omurgalılardan, suda yaşıyan, yumurta ile üriyen, solunumunu solungaçlariyle yapan hayvanlardır. Bunlar omurgalıların beş sınıfından birini meydana getirilirler.

Balıkların başlıca özellikleri hepsinin su içinde yaşamalarıdır. Vücutları, suyu kolay yarmaları için, mekik biçimindedir. Böylece hayvan suyun içinde kolayca yüzebilir.

Balığın vücudu bir deriyle kaplıdır. Bu deri bazı balıklarda tamamen çıplaktır, bazılarında da pullarla kaplıdır. Bazı balıkların da, düşmanlarından korunmak veya başka balıklara saldırabilmek için, başlarının arkalarında veya vücutlarının muhtelif yerlerinde, «çivi» denen ucları sivri çıkıntılar veya iğnecikler bulunur. Balıkların pulları aynen bir evin damını örten kiremitlere benzer. Bu pulların yatış yönleri baştan kuyruğa doğrudur. Ayrıca, derinin altındaki bazı bezlerden çıkan bir salgı hayvanın vücudunu devamlı olarak kaygan tutar. Balık gerek vücudunun mekik biçiminde olması, gerekse bu kaygan madde sayesinde su içinde kolayca kayıp ilerler.

Balığın İskeleti ve Kasları

Balıklardan çoğunun kemikten bir iskeleti vardır. Bazı balıklarda bu iskelet kemikten olmayıp kıkırdaktandır. Bu çeşit balıklara «kıkırdaklı balıklar» adı verilir. Omurga baştan kuyruğa kadar uzanr. Bunun her çıkıntısından sırta ve karna doğru uzanan uzun kemikler çıkar. Bu kemiklerin ucların-da da «kılçık» adı verilen gayet ince, kemiği andıran sert uzantılar yer almıştır. Kılçıklar, aslında, kaslar arasındaki zarların sertleşmiş kısımlarından başka bir şey değildir. Baş birçok kemiklerin bir araya gelmesinden ortaya çıkmıştır. Balıkların köprücük ve göğüs kemikleri yoktur. Kemikler birbirlerine gayet gevşek bir şekilde bağlanmış olduğundan balığın vücudu çok oynak ve hareketlidir O kadar ki ufak bir hareketle olduğu yerde kolayca, fazla kuvvet sarfetmeden dönebilir.

Balıkların kasları oldukça karışık bir şekil gösterir Genel olarak baştan kuyruğa doğru uzanan birçok kaslardan meydana gelen ve vücudun suyun içindeki hareketini sağ-

lıyan kas demetleridir. Bu kasların birden kasılmaları hayvana suyun içinde çabukluk ve kıvraklık sağlar.

Balık Nasıl Yüzer

Balığın su içindeki hareketini yüzgeçleri sağlar. Karada yaşıyan bir hayvanın elleri, ayakları, kuşların kanadları ve ayakları neyse balığın da yüzgeçleri odur. Çoklukla balıklarda bir sırt, bir kuyruk, iki karın, iki göğüs, bir de anus yüzgeci bulunur. Başının gerisinde vücudun iki yanındaki yüzgeçler hayvanın içeriye ve geriye yer değiştirmesine yarar, ötekiler, bilhassa kuyruk yüzgeci de tıpkı bir dümen gibi yön değiştirmesine yardım eder.

Yüzgeç Kesesi

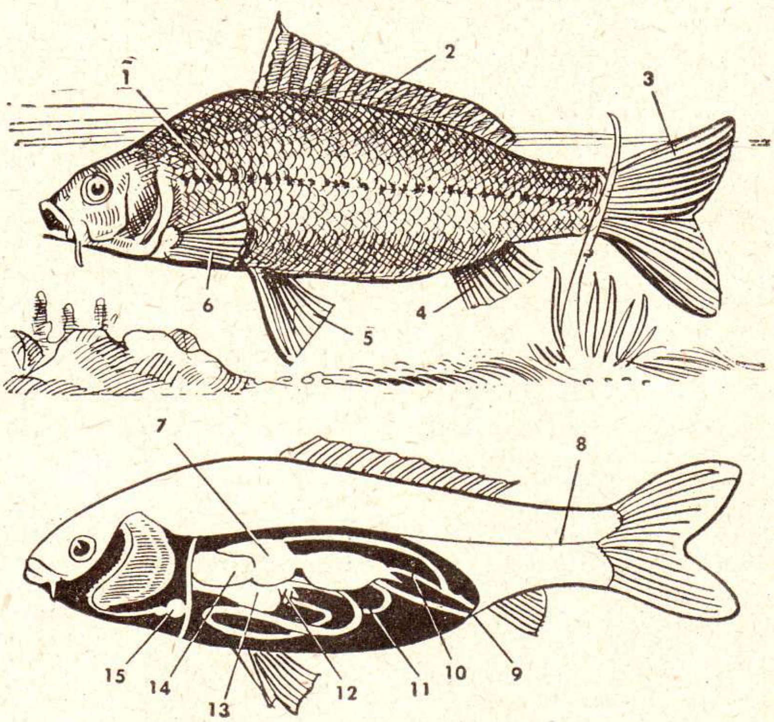
Balığın suyun içinde dengede durmasını sağlıyan «yüzgeç kesesi» adı verilen bir kesedir. Bu, incecik zardan bir kesedir. Bu kese birçok balıklarda ufacık bir boru ile yemek borusuna bağlıdır. Kesenin içinde devamlı olarak bir miktar hava bulunur. Hayvan özel kaslarla bu keseyi büzer veya genişletir, böylece suyun üstüne çıkar veya derinlere iner. Yoğunluğu az olan tatlısu balıklarında bu kese deniz balıklarınınkinden daha çok gelişmiştir. Bu kesenin yardımiyle balık, fazla kuvvet sarfetmeden, suyun içinde dengede durur.

Balık Nasıl Nefes Alır

Balıkların solunumu solungaçlariyle olur. Solungaçlar yassı ve kıkırdaksı yaylar üzerine yerleştirilmiş iki katlı zar keseciklerinden meydana gelmiştir. Bu keseciklerin içinde çok ince birtakım damarlar vardır. Bundan dolayı solungaçların rengi koyu kırmızıdır.

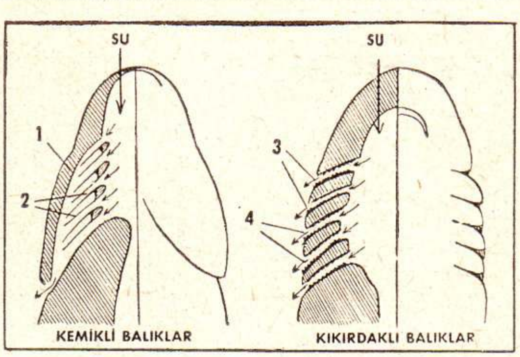
Balık suyun içinde sık sık ağzını açıp kapatarak gezer. Balığın ağzından içeriye giren su ağzından geçer, solungaçların bulunduğu boşluğa gelir, oradan da solungaç kapaklarından dışarıya çıkar Suyun içinde erimiş bir halde bulunan oksijen damarlara değerek kana geçer. Kandaki karbon dioksit de aynı şekilde su ile dışarıya atılır. Akciğeriyle solunum yapan birkaç balık bir yana, hemen hemen bütün balıklar bu şekilde soluk alırlar. Solunum kapakları balıklara göre değişir. Köpekbalıkları gibi bazı balıklarda solunum kapakları uzunlamasına yarıklar biçimindedir.

BİR BALIĞIN DIŞI VE İÇİ

1 — Yan çizgisi; 2 — Sırt yüzgeçi; 3 — Kuyruk yüzgeçi; 4 — Anus yüzgeçi; 5 — Karın yüzgeçi; 6 — Göğüs yüzgeçi; 7 — Yüzgeç kesesi; 8 — Yan çizgisi; 9 — Anus; 10 — Böbrek; 11 Barsak; 12 — Mide uzantıları; 13 — Mide; 14 — Karaciğer; 15 — Yürek

Balıkların kalbi çoklukla başlarının altında, ağızlarının gerisinde, solungaçlarının hemen yakınındadır. Kalbin, biri karıncık, biri kulakçık olmak üzere, iki gözü vardır. Solungaçlarda temizlenen kan, sırt damarından bütün vücuda dağılır, kirlenmiş olarak kalbe döner, kulakçıktan karıncığa geçer, sonra yeniden temizlenmek üzere solungaçlara gelir. Bundan dolayı balıkların kalblerinde daima kirli kan bulunur.

BALIKLARDA SOLUNUM

1 — Solungaç kapağı; 2 — Solungaç yayları; 3 — Suyun çıkışı; 4 — Solungaçlar

Kemikli balıklarda ağızdan gelen su, hayvanın başının iki yanındaki aralıklardan dışarı çıkar. Kıkırdaklı balıklarda bunlar beşer çift uzunlamasına yarık halindedir.

Balığın Duyu Organları

Balıkların duyu organları daha çok başlarında toplanmıştır.

Gözlerin biçimi ve büyüklüğü cinslerine göre değişir. Gözlerde göz kapakları yoktur. Karanlık sularda yaşıyan bazı balıklarda görme kabiliyeti, uzun zaman kullanılmamış olmasından, körleşmiştir. Genel olarak balıklar ancak pek yakınlarını görürler. Ne kadar derinde yaşıyorlarsa, gözleri de o kadar küçüktür.

Burunun balıklarda solunumla hiçbir ilgisi yoktur. Burun, dibinde koklama sinirleri bulunan kısa bir delikten ibarettir.

Balıkların dillerinde tat alma hissi yoktur. Çok kere katı ve hiç oynamıyan bir çıkıntıdan meydana gelmiştir.

Balıkların kulakları varsa da pek az sesleri duyarlar.

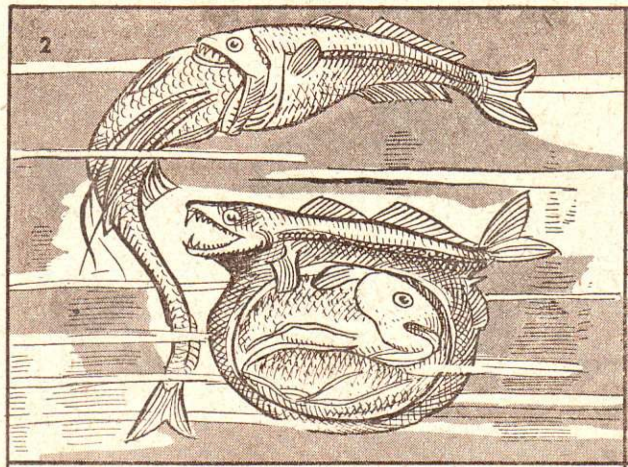
Buna karşılık balıklarda sezme duygusu çok gelişmiştir. Çok uzaklarda olan değişiklikleri bile kolayca hissederler. Balıkların iki yanlarında kuyruğa kadar uzanan bir çizgi vardır. Aslında bu çizgi dokunma sinirlerinin başlarıdır.

Balıklar için hemen hemen hiç acı duymazlar denilebilir. Bir yanlarını yırtarak oltadan kurtulduktan hemen sonra yeniden aynı yeme kücum ederler. Ilk yarası henüz kanarken yeniden yakalanan balıklar çok görülmüştür.

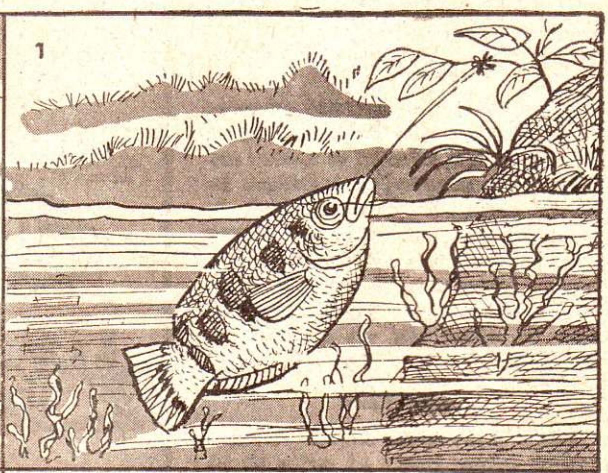
Bazı balıkların çenelerinin altında bıyık gibi uzatılar vardır. Bunlar hayvanın en hassas olan yerleridir. Bu çıkıntılarla yemini arar, bulur.

Balıkta Sindirim Organı

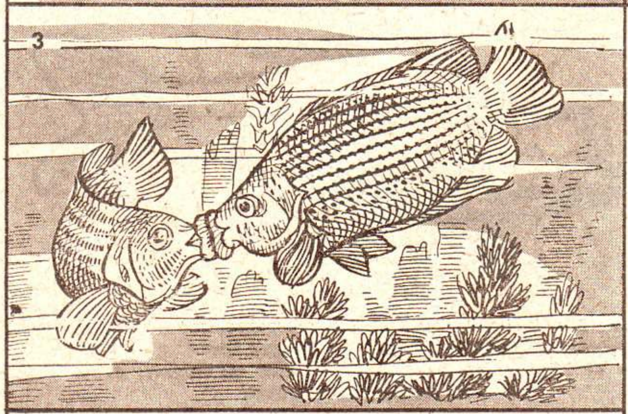
Balıkların sindirim organı çok kısa bir yemek borusundan, şişkince bir mideden ve çok kısa barsaktan meydana gelmiştir. Ağzındaki dişler avı yakalamaya ve parçalamaya yarar. Köpekbalıkları gibi yırtıcı ba-

2

1

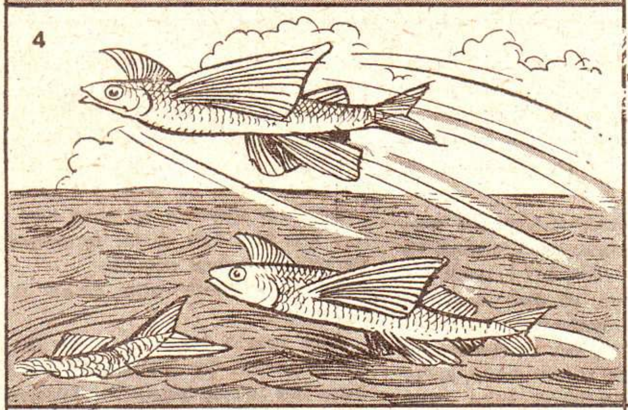

3

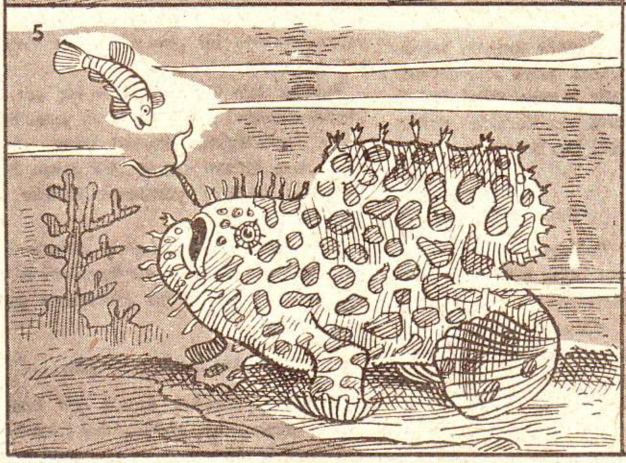
BALIKLARIN GARİP

TROPİKAL DENİZLERDE yaşıyan balıklardan çoğunun yaşayış şekilleri ve biçimleri bize çok yabancı gelir. «Okçu balık» sinek ve sivrisineklere ok gibi su püskürttüğü için bu adı almıştır (resim: 1). Hedef olan sinek suya düşünce balık onu hemen yutuverir. «Kara yutucu» denen bir başka çeşit balık okyanusların derinliğinde yaşar. Midesinin genişleme kabiliyeti sayesinde kendi cüssesinin iki misli büyüklüğündeki bir balığı yutabilir (resim: 2). «Öpüşen balıklar» Hint Okyanusu'nda yaşar (resim: 3). Bunlar iri dudaklariyle birbirlerine yapışarak bir çeşit kuvvet denemesi, güreş yaparlar. «Uçan balıklar» bir düşman tarafından kovalandıkları zaman su yüzüne sıçrıyarak bir müddet havada süzülebilirler (resim: 4). Bunlar yüzgeçlerini kanad gibi kullanırlar. Tropikal sulardaki balıkların en korkunçlarından biri şüphesiz «oltalı balık» tır. Bu balığın burnunda olta gibi bir çıkıntı vardır. Yaklaşan balıkları kolayca yakalayıp yutar (resim: 5).

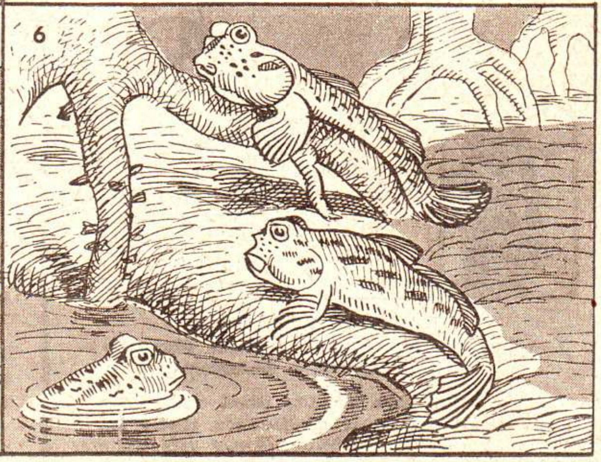
Tırmanıcı balıklar ise sudan dışarıda kaldıkları zaman içinde solungaçlarına doldurdukları su sayesinde oksijen alır, su kıyısındaki ağaç köklerine tırmanabilirler (resim 6). Siyam sularında yaşıyan «savaşçı balık» ların erkeği iyi bir babadır (resim: 7). Suyun yüzünde hava kabarcıklarından bir yuva yapar, sonra dişisinin bıraktığı yumurtaları ağzına alarak bu hava kabarcıklarına üfler, yavrular çıkıncaya kadar da oradan ayrılmaz. Kuluçka müddeti içinde yuvadan düşen yumurta olursa onları alıp yerlerine koyar. Balıklar arasında iyi

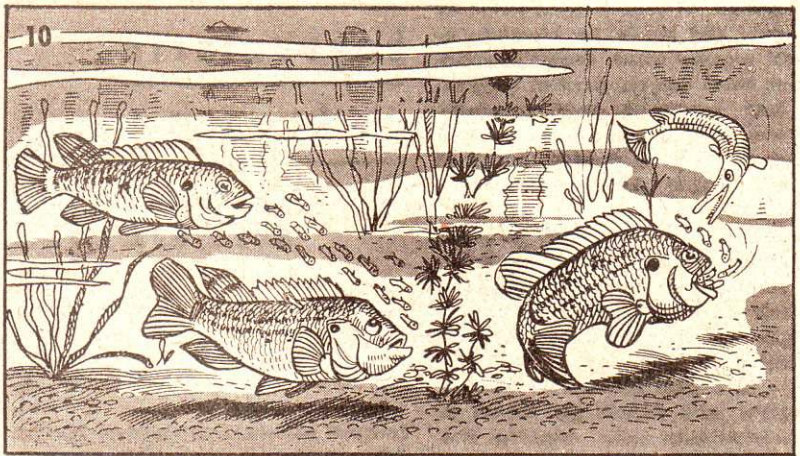
4

5

6

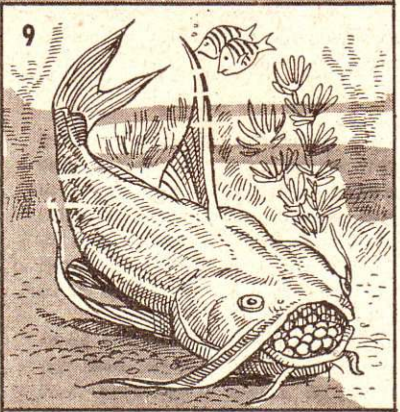

10

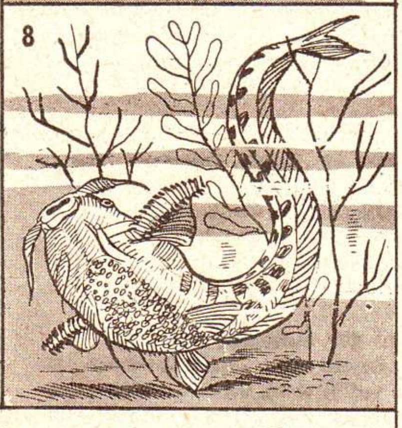
YAŞAYIŞALARI...

bir ana örneğini de «banjo kedibalığı» verir. Bu hayvan yumurtladıktan sonra, yumurtalarını karnının altına yapıştırır, orada taşır (resim: 8). Atlas Okyanusu'nun ılık kıyılarında yaşıyan «zıpkın yüzgeçli kedîbalığı» nın erkeği belki de yeryüzündeki babaların en fedakârıdır. Dişisinin bıraktığı yumurtaları ağzına alır, yavrular çıkıncaya kadar hiçbir şey yemeden bekler. Yumurtaların kuluçka müddeti 80 gündür (resim: 9). Konvoy balıklarının dişisi de yumurtaları ağzında saklıyarak kuluçka zamanını doldurur. Yavrular çıktıktan sonra büyüyünceye kadar onlardan hiç ayrılmaz. Küçükler bir tehlike karşısında kalınca annelerinin ağzına dolarlar.

Garip bir yaşayışı olan balıklardan «saydam balık» yahut «cam balığı» gerçekten cam gibi saydamdır. Bu balığa bakıldığı zaman sanki camdan yapılmış gibi iskeleti, solungacı, beyni apaçık görülür. Suda giderken hiç kanı yokmuş gibi görünen vücudunun arasından deniz bitkilerini görmek mümkündür.

9

8

7

Balıklara dair...

Balıktan Nasıl Faydalanılır

Yüksek değerli bir besin maddesi olan balıktan eczacılıkta ensülin, amino asitler ve hormon gibi maddeler yapımında faydalanılır.

Balıktan çıkarılan yağlar, sabun, boya, baskı mürekkebi, tabaklama vs. de

Balığın başı: Zamk, gübre, hayvan yemi, pulu: suni inci, solungacı: Jelâtin, kemik ve kılçıkları: Gübre ve hayvan yemi yapımında kullanılır.

Köpek balığı derisinden de dericilikte ve madenlerin cilâlanmasında istifade edilir.

Balığın Besin Değeri

Balık protein, yağ ve madenî maddeler bakımından çok zengin bir gıdadır. Balıkta bulunan başlıca madenî maddeler, kalsiyum fosfor, magnezyum, sülfür, demir, bakır iyottur.

Balıktaki vitaminlerin başında A ve D vitaminleri gelir. Morina balıklarının karaciğerinden elde edilen balıkyağı birçok hastalıklardan korunmaya yarıyan çok değerli bir maddedir. Zayıf bünyeli çocukların gelişmesine yardım eder. Balık etinde B-12 vitamini de bulunduğu tesbit edilmiştir.

Balık Yetiştirme

Balıklara verilen önem arttıkça, balıkların yetiştirilmesi için de çeşitli teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu, bilhassa tatlı su balıkları yahut som balığı gibi yumurtlama zamanında tatlı sulara gelen balıklar için yapılmaktadır.

Amerika'da XIX. yüzyıldan itibaren bu konuda çalışmalara başlanmış ve bugün balık üretme merkezlerinin sayısı 100'ü geçmiştir. Bu gibi üretme merkezlerinde dişi balıktan alınan yumurtalar erkek balık tohumlariyle karıştırılır sıcaklığı ayarlanmış temiz bir su içine konulur. Som balığı üretme merkezlerinde dişi balıklar yumurtaları alınmadan önce öldürülürler Bu asla bir kayıp teşkil etmez, çünkü som balığı zaten yumurtasını bıraktıktan sonra ölür.

Yumurtadan çıkan balıklar haftalarca özel fıçılarda büyütüldükten sonra havuzlara konur. Balıklar büyüdükten sonra özel vasıtalarla taşınarak memleketin çeşitli yerlerindeki derelere ve göllere atılırlar.

Tabii hayatta balık yumurtalarının ancak % 15 i gelişip balık vermektedir. Halbuki bu şekilde yumurtaların % 80 inden faydalanmak mümkün olmaktadır.

lıklarda dişler birkaç sıradır, hepsinin etrafı da bir testere gibi diş diştir. Bazı balıklarda dişler sadece çenelerde değil, damağında hattâ boğazında bile bulunur. Sindirilen besin vücudun altında kuyruğa yakın bir yerdeki anustan dışarıya atılır. Balıklarda karaciğer de barsaklara açılır.

Balıklar Nasıl Ürerler

Ender bulunan birkaç balık hariç tutulursa, genel olarak bütün balıkların erkeği ve dişisi vardır, yumurtlıyarak ürerler. Bazı balıklarda ise erkek ve dişi üreme organları aynı hayvandadır. Bazı cins köpekbalıkları gibi yavrularını canlı olarak dünyaya getiren balıklar da vardır Bu gibi balıkların tıpkı diğer hayvanlar gibi çiftleşme organları vardır.

Dişi balık, mevsimi gelince, yumurtlar. Erkek balık da bunların üzerine tohumlarını bırakır. Levrek ve daha birkaç balık müstesna, hemen hemen hiçbir balık yavrusiyle ilgilenmez, hattâ bir nevi İskorpit hariç, suyun içinde yuva yapan balık da yok gibidir. Levrek yumurtalarının başında nöbet bekliyerek onları düşmanlarından korur.

Gerek yumurtalar, gerekse küçük yavrular kısa zamanda başka balıklara yem olurlar. Kendinden daha yırtıcı, daha büyük balığın avı olmıyan hiçbir balık yok gibidir. Bunun için, balıklar çok sayıda yumurta yumurtlar. Böylece, ölen, yenen yumurtalar ve yavrular ortadan kalkınca, balık neslini devam ettirebilecek kadar balık geriye kalabilir. Bir yılda on milyon yumurta döken balık cinsleri bile vardır.

Balık Çeşitleri

Balıkları beş büyük bölümde toplamak mümkündür. Bu bölümlerdeki balıklar ve başlıca özellikleri şunlardır:

I — İskeletleri tamamen kemikten olan balıklardır. Vücudu örten pullar sert değildir. Ağız başın tam ucundadır. Kuyruk yüzgecinin üstte kalan kısmı alttakine eşittir. Yüzme keseleri vardır. Yeryüzündeki balıkların onda dokuzu bu sınıftandır. Beş ayrı bölüme daha ayrılır:

1 — Yüzme kesesi yemek borusuna bağlı olanlar: Sazan, alabalık, som balığı, ringa balığı, turna balığı gibi.

2 — Yüzme keseleri kapalı olanlar: Morina, mezit balığı gibi.

3 — Yüzgeçleri dikenli olanlar: Orkinos (ton), uskumru, hani balığı gibi.

4 — Üst çenesi kafatasına kenetli olanlar: Derinin içinde zırh vardır.

5 — Solungaçları püskül şeklinde olanlar: Denizaltı gibi

II — Ağızları yuvarlaktır, vantuz biçimindedir. İskeletleri çok basittir. Boynun iki yanında yedi çift solungaç yarığı bulunur. Bu balıkların en bilineni bufa balığıdır. Biçim bakımından yılan balığını andırır. Eti çok lezzetlidir. Bazı türleri denizde, bazıları da tatlısularda yaşar.

III — Bu balıkların en önemli özellikleri iskeletlerinin tamamen kıkırdaktan oluşudur. Bu bakımdan bu çeşit balıklara «kıkırdaklılar» denir. Başlarının gerilerinde her iki yanda beşer tane solungaç yarıkları vardır. Ağızları başlarının alt tarafındadır. Kuyruk yüzgeçlerinin üst kısmı alt kısmından daha uzundur. İri yumurta yumurtlarlar. Bu yumurtalar dört köşedir, her köşesinden iplik gibi çıkıntılar uzanır. Bazıları yavrularını canlı olarak dünyaya getirirler. Çekiç balığı, keler, camgöz gibi çeşitli köpekbalıkları, vatos balıkları bu sınıftandır. Gene bu sınıftan olan torpil balığının bir özelliği de vücuttaki elektrik akımı ile düşmanlarını çarpmasıdır.

IV — Başlıcası mersin balığıdır. Bu balığın iskeleti bazı cinslerinde kıkırdağımsı kemikten, bazılarında da kıkırdaktan yapılmıştır. Vücudun üzerinde kemiğimsi kıkırdaktan zırh gibi kalın pullar vardır. Solungaçlar özel bir boşluk içindedir.

V — Bu sınıftaki balıkların bir kısmı solungaçlarla nefes aldıkları gibi bazıları da akciğerleriyle nefes alırlar. Avustralya civarındaki denizlerde yaşıyan «ceratodus» lar, Afrikada yaşıyan «prtopoterus» lar bunlardandır.

Balıkların Gizlenişi

Kayalık yerlerde yaşıyan balıkların rengi kayaların rengini andırır. Yosunluk yerlerde yaşıyanların renkleri yosun rengi, parlak ve göz alıcı renkli deniz bitkilerinin bulunduğu yerlerde yaşıyan balıkların renkleri de o otların rengindedir. Güneş ışığının inemediği derinliklerde yaşıyan balıkların rengi de ya siyah, ya da siyaha yakın mordur.

Denizde değil, akvaryumlarda bile görülmeleri güç olan balıklar vardır. Balık, gözüyle gördüğü cisimlerin renklerinin tesiri altında kalarak kendiliğinden renk değiştirir. Böylece bulunduğu yerin rengine gayet çabuk uyarak düşmanlarının gözünden kurtulmuş olur.

BALIKOTU

Zehirli bir bitkidir. Çoğunlukla Cava ve Malabar (Hindistan) da yetişir. Meyvalarında «pristoksin» denilen bir zehir vardır. Bu zehir balıkları sersemlettiği için, balıkotu balık tutmada kullanılır. Adı da buradan gelmiştir.

BALİ BEY, Malkoçoğlu (Öl. 1514)

II. Bayezit devri komutanlarındandır. Silistre valiliği etmiş, ayaklanan Eflâk Voyvodasına karşı yürümüş, Macaristan'da savaşlarda bulunmuştu. Lehistan kıralının altı bin kişilik kuvvetini altı yüz kişiyle pusuya düşürdü, Varadin Kalesi'ni, daha başka birçok yerleri zaptetti, sonra, Prut nehrini geçerek Akkerman'ı zaptetmek sevdasına düşen Buğdan voyvodasını geri püskürttü. 1493'te kırk bin askerle Lehistan üzerine yürüdü, çok miktarda ganimet alarak döndü.

BALİ PAŞA (Öl. 1543)

Osmanlılar'ın en büyük akıncı beylerinden biridir. Damat Koca Yahya Paşa'nın oğludur. 1521'de Belgrat, 1541'de Macaristan valisi olmuş, bilhassa 1526 Mohaç Savaşı'nda birinci derecede hizmet etmiştir. 1498'de, kırk bin kişilik bir ordu ile Lehistan'a yürümüş, Varşova'ya kadar ilerlemiş, on bin esirle, çok değerli ganimetlerle geri dönmüştür.

Memeli hayvanların en büyüğü

BALİNA

BALİNA, memelilerin balinagiller takımından denizlerde yaşıyan bir hayvandır. Boyu 25 - 30 m.yi, ağırlığı 150 tonu bulur. Balina, bu bakımdan, yeryüzünde yaşıyan hayvanların en büyüğüdür. Suyun kaldırması balinanın gövdesinin bu muazzam ağırlığını kolayca taşımasına yardım eder.

Balina Balık Mıdır

Balina, şeklinin balığı andırmasına, üstelik denizlerde yaşamasına rağmen, balık değildir. Çünkü yavrularını balıklar gibi yumurtlamak suretiyle dünyaya getirmez, onları karnının altında bulunan memelerindeki sütle emzirir, sıcak kanlı bir hayvandır; bunun gibi, diğer memelilere has daha birçok özellikleri bulunması balinanın balık olmayıp memelilerden bir hayvan olduğunu gösterir. Bazan tek, bazan da muazzam sürüler halinde yaşıyan balinalar, hareketli ve çok kuvvetli hayvanlardır. İşitme duygusunun pek gelişmemiş olmasına rağmen gözleri kuvvetlidir. Suyun içinde çok iyi görürler. Zekâları hemen hemen hiç yok gibidir.

Balinanın rengi sırtında mavi, karnına doğru beyazdır. Üzerinde ne balıklarda olduğu gibi pullar vardır, ne de memelilerde olduğu gibi tüyler. Balinanın cildi tamamen tüysüzdür. Derisinin üstünde bazı

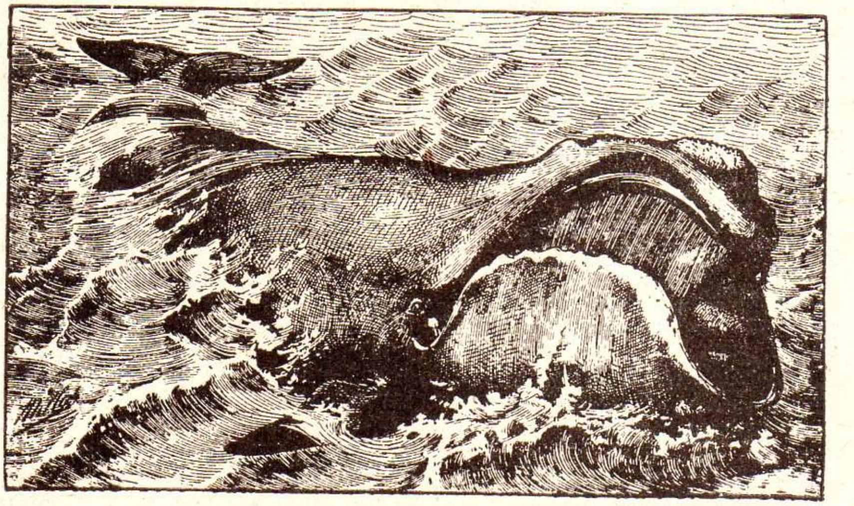

Bir balinanın hayatını canlandıran ve dünya klâsikleri arasına giren «Moby Dick» romanının resimlerinden biri Resimde Moby Dick'in bir balıkçı kayığını devirişi görülüyor.

kabuklu hayvanlar parazit olarak yaşar. Derisinin altında 50 santimetre kadar kalınlıkta kalın bir yağ tabakası bulunur. Bu kalın yağ tabakası hayvanı içinde yaşadığı okyanus sularının soğukluğundan korur. Balinanın ön ayakları başının gerisinde bir yüzgeç şeklini almıştır. Arka ayakları zamanla köreldiğinden vücudunun içinde sadece birkaç kemik kalmıştır.

Balıklarda diklemesine bulunan kuyruk balinada yataydır. 5-6 metre enliliğinde bulunan bu kuyruk hayvana hareket etmesini sağladıktan başka, bir korunma silâhı olarak da işine yarar. Balinanın bir kuyruk çarpmasiyle kocaman bir sandalı paramparça etmesi işten bile değildir.

Balina, balık olmadığı için, solunumunu solungaçlariyle değil, akciğerleriyle yapar. Balinanın akciğerleri çok büyüktür. O kadar ki, suyun yüzüne çıkarak aldığı hava ona ortalama olarak iki dakika kadar yeter. Dibe dalmışsa daha uzun zaman da su içinde kalabilir, hattâ avcıların yaraladığı balinaların bir saate yakın suyun yüzüne çıkmadıkları görülmüştür.

Balina yüzerken ağzını açarak içine bol su alır. Bu suyla birlikte birçok küçük deniz hayvancığı da balinanın ağzına girer

Balina Havaya Su mu Püskürtür

Balina solunum yapmak için su yüzüne çıktığı zaman akciğerlerindeki pis havayı başının üst tarafındaki burun deliklerinden dışarı salıverir. Çıkardığı pis hava soğuk havanın etkisiyle yoğunlaşır, aşağıdan yukarıya fıskiyeyle çıkan suyu andırırsa da, bu, su değildir. Hayvan suya daldığı zaman dudak şeklindeki burun delikleri kendiliğinden kapanır, burnuna su girmez.

Balinanın çok büyük bir ağzı vardır. Bu ağız kocaman bir sandalın, kürekleri ve içindeki adamlarla beraber ağzının içine sığabileceği büyüklüktedir. Balinanın ağzında diş bulunmaz. Onun yerine «fanon» adı verilen, yukarıdan aşağıya inen, aşağıdan yukarıya doğru yükselen birtakım çubuklar vardır. 400 kadar olan bu fanolar hayvanın ağzının içini, bir balık ağı gibi örerler. Asıl dişleri körelmiş olup, çene kemiklerinin içinde kalmıştır. Balinanın ağzının bu derece büyük olmasına karşılık, yutağı son derece dardır. Bir yumruk genişliğindeki bu yutak orta boyda bir bastonun kalınlığında olan mide borusuna açılır.

Balina Nasıl Beslenir

Balina büyük deniz hayvanlarını yiyemez. Onun yedikleri, ufak balıklar, mürekkep balıkları, küçük yumuşakçalar, yengeçler vs. gibi küçük deniz hayvanlarıdır. Balina ağzını açarak içini suyla doldurur. Suyla beraber içeriye deniz hayvanları da dolar. Sonra ağzını kapatarak suyu fanonlarının arasından dışarıya salıverir. Deniz hayvanları fanonlara takılarak içeride kalır, deniz suyu dışarıya çıkar. Balina da ağzındaki bu deniz hayvanlarını dilinin geriye doğru yaptığı sert bir hareketle yutar.

Balina Nasıl Ürer

Dişi balina her seferinde bir yavru doğurur. Çok ender olarak iki yavrusu olan ana balinalara da raslanmıştır. Balina, karnının iki yanında cep gibi çukurların içindeki memelerinden fışkırttığı sütle yavrusunu emzirir. Yavrular doğdukları zaman boyları 6 metre kadardır. Balinalar 200-300 yıl yaşar.

Balina Avcılığı

Balina avına ilk çıkanların XIV. yüzyılda Basklar olduğu bilinmektedir. Basklar, balinaları önceleri kıyılara yakın sularda avlamağa başlamışlar. XVII. yüzyıl sonlarında balina avcılığına Holândalılar çok önem vermişler, binlerce gemiyle balina avına çıkmışlardır. Son zamanlarda, çok avlandıklarından denizlerdeki balina sayısı çok azalmıştır. Bugün balinaya ancak Atlas Okyanusu'nun kuzey bölgelerinde raslanmaktadır.

Balina yağları ve ağzındaki fanonları için avlanır. Bir balinadan, ortalama, 30 ton yağ çıkar. Eskiden balina avcıları, bu hayvanların toplu bir halde bulundukları sulara gemilerle giderler, bir sandala binerek gizlice yaklaşırlar, hayvanı zıpkınla avlamaya çalışırlardı. Çok kere hayvan, bir kuyruk vuruşiyle, sandalı parçalar, avcıları denize dökerdi. Daha sonraları gemiden topla atılan, kalın bir halata bağlı zıpkınlarla balina avcılığı yapılmaya başlandı. Daha sonra da bir kablo ile hayvanın vücuduna yüksek gerilimde elektrik akımı gönderilerek hayvanı çabuk öldürmenin yolu bulundu. Son zamanlarda hafif uçaklardan atılan bombalı zıpkınlarla, balina avı eskisinden çok daha kolaylaşmış bulunmaktadır.

Öldürülen balinalar halatlarla gemiye çekilir. Bu çeşit gemilerin arka tarafları balinayı içeriye alabilecek şekilde meyillidir, içleri de birkaç balinayı alabilecek genişlikte yapılmıştır. Yolculuk sırasında gemideki adamlar balinayı parçalarlar, yağlarını, fanonlarını ayırırlar, işe yaramıyan kısımlarını atarlar. Gemi limana vardığı zaman bütün bu işler sona ermiş olur. Bu bakımdan, balina avı gemilerini yüzen bir fabrikaya benzetmek yerinde olur.

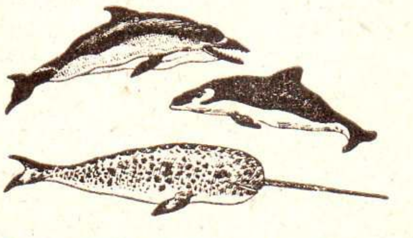
Kuzeyliler balinanın etini büyük bir iştahla yedikleri gibi, eriterek elde ettikleri yağını da, içki içen bir kimsenin duyduğu zevkle içerler. Balinanın iskeletini kulübe yapmak için kullanırlar. 20 metre uzunluğunda, 80 ton ağırlığında bir balinadan 35 kilo kadar iç yağı, 30 kilo kadar sıvı yağ, 1700 kilo da fanon elde edilir. Fanon, korse ve benzeri giyim eşyalarını sertleştirmekte kullanılan, «balina» adı verilen çubukların yapılmasında kullanılır.

Balina Çeşitleri

Balina, çoklukla Atlas Okyanusu'nun kuzey bölgelerinde bulunur. Eskiden Gaskonya körfezinde yaşıyan, bugün nesli hemen hemen tükenmiş olan bir cinsi vardı. Bunlar da bugün için Atlas Okyanusu'nun kuzeyine çekilmişlerdir. Bu cins balinalardan bir tanesi bu asrın başlarında Akdenizde yakalanmıştı. Ayrıca, Büyük Okyanus'un kuzey-batı sularında yaşıyan bir başka balina cinsi vardır. Balinanın en çok raslanan cinslerinden biri de kaşalottur (Bk. Kaşalot).

BALİNAGİLLER

Memeli hayvanların denizlerde yaşıyan ve balıklara benziyen bir takımıdır. Bu takımda balinalar, yunus balıkları bulunur. Bu hayvanların vücutları suda yaşamaya o kadar uymuştur ki, hem biçimleri, hem de iskeletleri ayen bir balığı andırır. Ön bacakları biçimlerini değiştirerek, balıklarda olduğu gibi, göğüs yüzgeçlerine çevrilmiştir. Arka ayakları ise tamamen körelmiştir, bun-

Balinagillerden üç örnek: 1 ve 2 — İki ayrı çeşit yunus; 3 — Kılıç balığının burnu gibi uzanan burmalı uzun tek dişi olan balina

ların ancak vücut içinde kemik kalıntılarına raslanır. Derileri çoklukla tamamen çıplaktır. Ender olarak başlarda kıllar bulunur. Çenelerinde ya diş, yahut da «fanon» adı verilen boynuz maddesinden safihalar bulunur. Bu hayvanlar akciğerleriyle solunum yaparlar. Yavrularını doğurarak dünyaya getirirler. Vücutlarının iri olmasına rağmen beyinleri çok küçüktür.

Bu takımın iki alt takımı vardır:

1 — Fanonlu balinalar

2 — Dişli balinalar.

Bunlardan birincisinde Grönland balinası, cüce balina, mavi balina gibi çeşitler bulunur. Bunların iki burun delikleri vardır. İkincisinde ise nehir balinaları, yunus balıkları gibi hayvanlar bulunur. Bunların ise birer burun delikleri vardır.

BALİSTİK

Uzay içinde atılan cisimlerin, daha özel olarak mermilerin hareketlerini ve bu hareketlere etki yapan şartları inceliyen bir tekniktir. Merminin hareketi barut gazının yanmasından hâsıl olan kuvvetle veya başka bir itici kuvvetle meydana gelir. Bu hareket namlu içinde ve dışında olur.

Balistik genel olarak ikiye ayrılır: 1 — İç balistik; 2 — Dış balistik. Ayrıca, uygulanma bakımından, ikinci derecede olarak: 1 — Teorik balistik, 2 — Deneysel balistik diye de ikiye ayrılır.

1 — İç balistik: Merminin silâh namlusu içindeki hareketinden, barutun hâsıl edeceği ısıyla gazları, bunların namluyla mermiye yaptıkları etkileri inceler. Bu bilim kolu General Piobert'in 1839'da kapalı bir cam boru içinde barut gazının basıncını incelemesiyle başlamıştır. Barutun hâsıl ettiği gaz basıncı yanma suretiyle artar. Buna karşı namlu içinde merminin hareketi ve dolayısiyle gazın yayıldığı boşluğun artmasiyle orantılı olarak da, basıncı azalır. Gaz basıncının en büyük sınırının, merminin namlu ağzını bıraktığı âna rastlaması idealdir. Pratikte bu hal sağlanamaz. Fakat, ağır yanan ve böylece yanma zamanı uzıyan barutla, uzun namlu kullanmak suretiyle bu ideale yaklaşılır.

Hava direncini azaltmak üzere, namlu ağzından sonra merminin ucunu hareket doğrultusunda tutabilmek için namlu içinde açılan yivler vasıtasiyle mermiye kendi ekseni etrafında bir dönme hareketinin verilmesi de iç balistiğin konularından biridir.

2 — Dış balistik: Merminin namlu ağzından itibaren kazanılmış hız, hava direnci ve yerçekimi etkileri altındaki hareketini inceler. Bu harekete merminin havada hareketinden sonra çarptığı madde içinde durmasına veya paralanmasına kadar olan delici hareketi de dahildir.

Merminin hava içinde yaptığı hareketin, dolayısiyle dış balistiğin esaslarında uzun zaman yanlış fikirler hâkim olmuştur. 1537'de Venedikli Niccolo Tartaglia, mermi yolunun daima eğri olduğunu bildirdi. 1638'de Galileo yerçekiminin mermi üzerinde devamlı olarak etki yaptığını gösterdi. Fakat gerek Galileo, gerek ondan sonra Torricelli, havanın mermi üzerine yaptığı etkiyi dikkate almadılar. Hava direncinin cismin yüzeyiyle orantılı olduğunu ilk defa 1723'te Newton ortaya koydu. 1742 yılı sonlarında İngiliz bilgini Rofins, mermilerin hızını ölçmeye yarıyan balistik saatini bulmak suretiyle deneysel balistiği kurmuş oldu.

BALKAN OYUNLARI

Balkan memleketleri arasında her yıl yapılan atletizm yarışmalarına «Balkan Oyunları» denir.

Olimpiyat yarışmalarında Balkan memleketleri atletlerinin diğer atletler yanında pek zayıf kalması üzerine Yunanistan Olimpiyat Komitesi idarecileri 1928'de, IX. Olimpiyat Oyunları dolayısiyle Amsterdam'da bulunan Türkiye, Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya idarecileriyle bir toplantı yaparak Balkan Oyunlarının temelini attılar. 1929'da Türkiye ile Yunanistan arasındaki siyasî hava bozuk olduğu için sporcularımız o yıl yapılan ilk Balkan Oyunlarına katılmamışlardı. Bunun üzerine 1929 yarışmaları Birinci Balkan Oyunları olarak sayılmadı, oyunlar resmen 1930'dan itibaren başladı.

Balkan Oyunlarında genel olarak yalnız atletizm yarışmaları yapılır. Bununla beraber, ilk yıllarda güreş ve tenis yarışmaları da yapılmıştır. Güreşçilerimiz İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yapılan bütün Balkan Oyunları'nda şampiyonluk kazanmışlardır. Balkan Tenis Şampiyonasında tek başarımız 1931'de Atina'daki yarışmalarda Sedat Erkoğlu ve Vahram Şirinyan'dan kurulu ekipimizin çift erkekler şampiyonluğunu kazanması olmuştur.

BALKAN OYUNLARINDA

1930'da resmen başlıyan ve şimdiye kadar on dokuz defa yapılan Balkan Oyunları'nda milletlerce alınan atletizm dereceleri şunlardır:

1930 ATİNA: Yunanistan 148 puvan, Yugoslavya 73 p, Romanya 50 p, Bulgaristan 36 p, Türkiye 22 p.

1931 ATİNA: Yunanistan 135 p, Yugoslavya 89 p, Romanya 50 p, Bulgaristan 36 p, Türkiye 19 p.

1932 ATİNA: Yunanistan 145 p, Yugoslavya 73 p, Romanya 68 p, Bulgaristan 26 p, Türkiye 18 p.

1933 ATİNA: Yunanistan 169 p, Yugoslavya 110 p, Romanya 61 p, Türkiye 59 p, Bulgaristan 53 p, Arnavutluk 7 p.

1934 ZAGREB: Yunanistan 164 p, Yugoslavya 155 p, Romanya 61 p, Türkiye 32 p, Bulgaristan 32 p, Arnavutluk 6 p.

1935 İSTANBUL: Yunanistan 158 p, Yugoslavya 130 p, Romanya 86 p, Türkiye 75 p, Bulgaristan 5 p, Arnavutluk 5 p.

1936 ATİNA: Yunanistan 150 p, Yugoslavya 71 p, Romanya 65 p, Türkiye 28 p, Bulgaristan 15 p.

1937 BÜKREŞ: Yunanistan 120 p, Romanya 104 p, Yugoslavya 69 p, Türkiye 26 p, Bulgaristan 11 p.

1938 BELGRAD: Yunanistan 125 p, Yugoslavya 113,5 p, Romanya 58,5 p, Bulgaristan 4 p.

1939 ATİNA: Yunanistan 112,5 p, Yugoslavya 60 p, Romanya 34,5 p, Türkiye 33 p.

1940 İSTANBUL: Türkiye 134,5 p, Yunanistan 131 p, Yugoslavya 113,5 p.

1953 ATİNA: Yugoslavya 184 p, Yunanistan 150 p, Türkiye 121 p.

1954 BELGRAD: Yugoslavya 186 p, Yunanistan 116 p, Türkiye 111 p.

1955 İSTANBUL: Yugoslavya 169 p. Türkiye 126 p, Yunanistan 121 p.

1956 BELGRAD: Yugoslavya 145,5 p, Romanya 124,5 p, Bulgaristan 106,5 p, Yunanistan 65 p, Türkiye 18,5 p.

1957 ATİNA: Yugoslavya 147 p. Romanya 117 p, Yunanistan 112 p, Bulgaristan 110 p.

1958 SOFYA: Bulgaristan 133,5 p, Yugoslavya 114 p, Romanya 109 p, Yunanistan 107,5 p, Türkiye 30 p.

1959 BÜKREŞ: Romanya 151 p, Yugoslavya 114 p, Yunanistan 104 p, Bulgaristan 89 p, Türkiye 34 p.

Türklerin Dört Millete Karşı Yaptığı Savaş:

BALKAN SAVAŞI

BALKAN SAVAŞI, Türkiye ile, ona karşı birleşen Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ devletleri arasındaki savaştır. Birinci Dünya Savaşı'nın öncüsü olmak ve dünya mukadderatına tesir etmek bakımından önemi büyük olmuş, Avrupa'da kuvvetler muvazenesini karıştırmıştır (Bk. Birinci Dünya Savaşı).

Dört müttefik, Rusya'nın geniş ölçüde teşvik ve yardımiyle, antlaşmalarla birleşerek, Türkiye Avrupası'nı nasıl bölüşeceklerini kararlaştırdılar ve aralarında anlaşmazlık halinde Çar'ın hakemliğini kabul ettiler. Bilhassa Makedonya'yı paylaşmak, bunların en büyük dileğiydi. Osmanlı Devleti bütün bu siyasî çalışmalara karşı gafil davranmış, hattâ savaşın arifesinde, ordusunun önemli kısmını terhis etmişti. Bu terhis ve içteki İttihat - İtilâf partileri çarpışması yüzünden, savaşı Türkiye kaybetti. Bu sonuç Avrupa'da bir şaşkınlık yarattı. Çünkü Avrupa, küçük Balkan devletlerini Türkiye'nin ezeceğini sanıyordu. Hattâ büyük Avrupa devletleri iki tarafa nota vererek, savaşın sonucu ne olursa olsun, bir toprak değişikliğini tanımıyacaklarını bildirmişlerdi ki, bu Balkanlılar'ın yenilgisini kesin saydıklarını gösterir. Nitekim savaş Türkiye aleyhinde bitince, Avrupa topraklarından, hattâ Edirne'den çıkması için, bu büyük devletler, Osmanlı Devletine baskı yapmaktan çekinmediler.

Savaş Nasıl Başladı

Balkan Savaşı 18 ekim 1912'de başladı. Şaşılacak derecede gafil avlanan Osmanlı ordusunun başında «başkumandan vekili» unvaniyle Harbiye Nazırı Birinci Ferik (orgeneral) Nazım Paşa bulunuyordu. Genel karargâh İstanbul'daydı. Doğu Trakya'daki kuvvetlere Birinci Ferik Abdullah Paşa, Makedonya'daki kuvvetlere de Birinci Ferik Ali Rıza Paşa (sonradan sadrâzam olmuştur) komuta ediyorlardı.

23 ekimde, Bulgarlar, üstün kuvvetleriyle, Doğu Trakya'ya girdiler. Türk ordularının Anadolu'dan ikmali için haftalar lâzımdı. Yeni terhis edilen erlerin tekrar silâh altına alınması büyük karışıklıklara yol açıyordu. Pınarhisarı'nda, Lüleburgaz'da, Kırklareli'nde tutunamıyan ve idaresizlik yüzünden arka arkaya dağılan Türk ordusu, ancak 17 - 22 kasımda Bulgar ordusunu Çatalca hattında kesin olarak durdurabildi.

Makedonya'daki Sırp cephesinde 23 - 24 ekimde Sırplar Türk ordusunu bozguna uğrattılar, Makedonya'yı hızla işgal ettiler. Yunan cephesinde Tahsin Paşa, bir tek kurşun atmadan, Türk kolordusunu Yunanlılar'a teslimler ihanet etti, Selânik düştü. Ege Adalarını da Yunan donanması işgal etti.

Bu işgaller, bilhassa Bulgarlar'ınki bütün tarihte emsali az görülebilecek katliamlar, zulümler, tecavüzler, işkenceler, yakıp yıkmalarla olmuş, Türk ve Müslüman halktan düşman kılıcından kurtulabilenler İstanbul'a doğru can atmışlardı. Bu dehşetli göç, Türk ordusunun yollarını tıkamış, askerî hareketlere engel olmuştur. Bu şekilde, 500 - 550 yıldan beri bu topraklarda oturan Türkler'in büyük çoğunluğu bu bölgelerden silinmiştir.

29 ekimde Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın «Büyük Kabine» denen beceriksiz kabinesi düşerek, yerine Kıbrıslı Kâmil Paşa sadrâzam oldu. 3 aralıkta mütareke istemek zorunda kalan yeni kabine, bütün Türkiye tarihinin en zor bir ânında idareyi eline aldığı için, zaten fazla bir şey yapacak durumda değildi. Türk askerinin pek kahramanca karşı koymalarına rağmen Edirne Kalesi Bulgarlar'ın, Yanya Kalesi Yunanlılar'ın, İşkodra Kalesi de Karadağlılar'ın eline düşmek üzereydi. Türkiye'nin Balkanlar'daki 550 yıllık egemenliği fiilen sona ermişti. Arnavutluk bile bağımsızlığını ilân etti.

Bu durumdan istifade etmek istiyen ve aslında savaşın bu şekilde feci surette kaybından birinci derecede sorumlu İttihat ve Terakki Partisi, bir hükümet darbesiyle 23 ocak 1913'te Kâmil Paşa kabinesini düşür-

ATLETİZM DERECELERİ

1960 ATİNA: Yugoslavya 173 p, Yunanistan 123 p, Romanya 93 p, Bulgaristan 82 p, Türkiye 29 p.

1957'de Kadınlararası Balkan Oyunları Atletizm yarışmalarında milletlerce alınan dereceler:

1957 ATİNA: Romanya 92 p, Yugoslavya 78 p, Bulgaristan 69 p, Yunanistan 1 p.

1958 SOFYA: Romanya 98 p, Bulgaristan 81 p, Yugoslavya 64 p, Türkiye 6 p.

1959 BÜKREŞ: Romanya 110 p, Bulgaristan 79 p, Yugoslavya 77 p, Türkiye 5 p.

1960 ATİNA: Romanya 94 p, Yugoslavya 81 p, Bulgaristan 72 p, Türkiye 14 p.

Balkan Oyunları'nda Türk atletlerinin aldıkları birincilikler:

100 Metre (1939): Muzaffer Baloğlu 11.5

200 Metre (1939): Muzaffer Baloğlu 23
200 Metre (1940): Melih Kotanca 22.6

400 metre (1938): A. Gören 49.4
400 Metre (1939): A. Gören 50.8
400 Metre (1940): Melih Kotanca 50.5

800 Metre (1940): Rıza M. İşman 2.01,2
800 Metre (1953): Ekrem Koçak 1.51.3
800 Metre (1954): Ekrem Koçak 1.51.3
800 Metre (1955): Ekrem Koçak 1.51.0

1500 Detre (1953): Cahit Önel 3.54.5

10.000 Metre (1953): Osman Coşgül 30.45.5
10.000 Metre (1955): Osman Coşgül 30.45.4

Maraton (1955): Haydar Erturan 2.51.33.7

400 Metre Engelli (1940): Faik Önem 56.4

4×100 Bayrak: (1931) Türkiye 43.4
4×100 Bayrak: 1940) Türkiye 43.6
4×400 Bayrak (1955): Türkiye 3.19.2

Yüksek atlama (1933): Haydar Aşam 1.80
Yüksek Atlama (1958): Çetin Şahiner 2.01

Cirit Atma (1935): Y. Karakaş 59.25

Gülle Atma (1933): Veysi Emre 13.79
Gülle Atma (1940): Arat Ararat 14.40

Balkan Oyunlarında derece alan atletlerimizden Gül Çiray

Kadınlararası Kros. (1959) Gül Çiray, (1960) Gül Çiray.

dü ve savaşın yürütülmesinde tam bir başarısızlık gösteren başkomutan Nazım Paşa'yı öldürdü. Yeni kabineyi İttihatçılar, Birinci Ferik Mahmut Şevket Paşa'ya kurdurdular ve ordunun başına da onu getirdiler.

İkinci Balkan Savaşı

Bu sıralarda «İkinci Balkan Savaşı» denen savaş başlamıştı. Savaşın sebebi, başlıca rolü oynıyan ve Bağlaşıklar'ın (Müttefikler'in) en kuvvetlisi olan Bulgaristan'ın fevkalâde ihtirasından ve hızlı başarısından, müttefikleri olan Sırbistan ile Yunanistan'ın ve savaşa katılmıyan Romanya'nın çekinmesidir. Sırbistan ile Yunanistan'ı çabuk ezmek istiyen Bulgarlar, kuzeyde Romanya tarafından taarruza uğrayınca, kesin şekilde yenildiler, bundan faydalanan Türkiye de, 21 temmuzda Edirne'yi geri aldı.

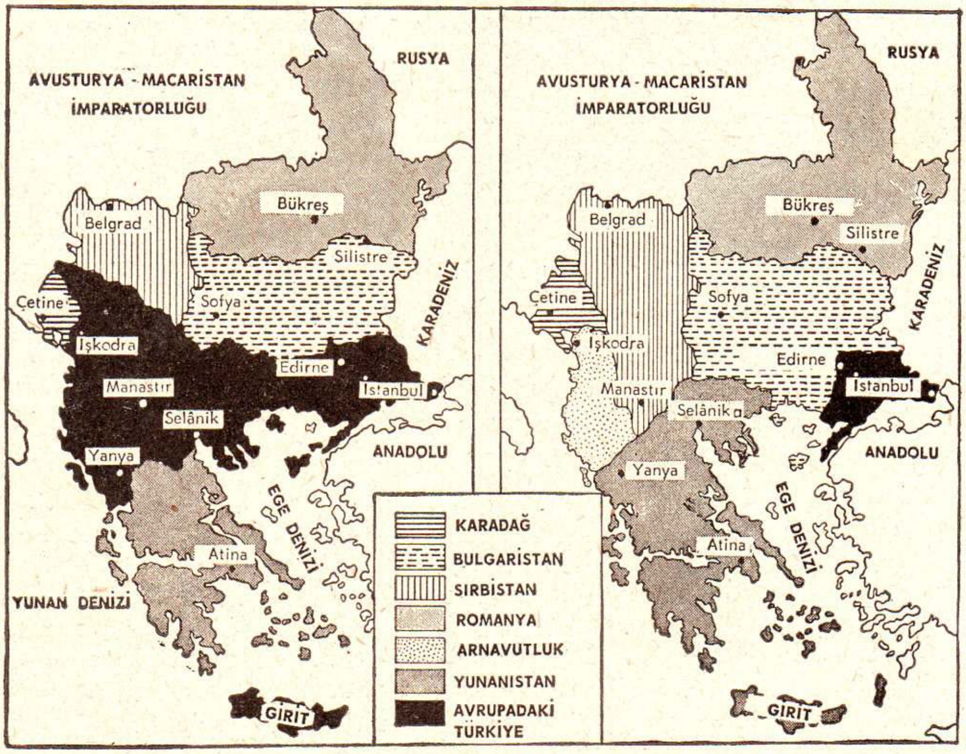
İkinci Balkan Savaşı 40 gün sürdü, Türkiye'nin yenilgisini sağlıyan Bulgaristan'ın en az kârla savaştan çıkmasına sebep oldu. Buna karşılık, Sırbistan ile Yunanistan pek geniş ölçüde toprak kazanmışlardı.

10 ağustos 1913 Bükreş Antlaşması savaşa son verdi. Dobruca'nın önemli kısmı ile Silistre Romanya'ya bırakıldı. Bulgaristan ancak Batı Trakya ile bazı küçük toprak parçalarını aldı. Küçük Karadağ Prensliği de genişledi, bir krallık oldu. Sırbistan, Makedonya'nın en önemli kısmı ve Kosova ile pek genişledi, Yunanistan da Güney Makedonya'yı, Epir'i ve Ege Adalarını alarak bir hayli büyüdü.

Bütün Türk tarihinin sayılı yenilgi ve felâketlerinden olan, askerî güçsüzlükten değil, tamamen iç anlaşmazlık ve kötü idare yüzünden kaybedilen Balkan Savaşı ile, Türkiye şu toprakları bırakmak zorunda kalmıştır. (Türkiye'nin o zamanki idarî teşkilâtına göre; «vilâyet» umumî valilik, «sancak» da bugün kullandığımız anlamda «vilâyet = il» demektir): Selânik Vilâyeti (14 kazâlı Selânik, 8 kazâlı Serez, 5 kazâlı Drama, 1 kazâlı Taşoz sancaklarından müteşekkil): 35.000 km. kare 1.415.000 nüfus; Manastır Vilâyeti (6 kazâlı Manastır, 6 kazâlı Serfice, 4 kazâlı Debre, 4 kazâlı Görüce, 3 kazâlı Elbasan sancakları): 28.500 km. kare, 1.061.000 nüfus; Kosova Vilâyeti (11 kazâlı Üsküp, 6 kazâlı Priştine, 5 kazâlı İpek, 4 kazâlı Prizrin, 4 kazâlı Senice, 2 kazâlı Taşlıca sancakları): 32.900 km. kare, 1.726.000 nüfus; İşkodra Vilâyeti (5 kazâlı İşkodra, 5 kazâlı Draç sancakları): 10.800 km. kare, 368.000 nüfus; Yanya Vilâyeti (7 kazâlı Yanya, 6 kazâlı Ergiri, 4 kazâlı Berat, 3 kazâlı Piruze sancakları): 17.900 km. kare, 649.000 nüfus; Cezair-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları Vilâyeti (6 kazâlı Rodos, 4 kazâlı Sakız, 3 kazâlı Midilli, 3 kazâlı Limni sancakları): 6.900 km. kare, 415.000 nüfus; Edirne Vilâyeti'nden 6 kazâlı Gümülcine ve 3 kazâlı Dedeağaç sancakları: 26.100 km. kare, 524.000 nüfus; Toplam: 158.100 km. kare, 6.158.000 nüfus (1960 başında aynı toprakların nüfusu: 8.249.000).

Bibliyografya:

Balkan Harbi'nde Türk Filosu (Ali Haydar Emir, 1932); Balkan Harbi (N. İvanov'dan Çev. M. Murat, 1937) 3 cilt; Balkan Seferi (Cemil Conk, 1947); Balkan Harbinde Hamidiye Kruvazörünün Akın Hareketi (Tevfik İnci, 1952); Balkan Harbi'nden Menkıbeler (Bahri Ulaş, 1953).

Balkan Savaşı'ndan önce (solda) ve sonra Balkan Devletleri'nin sınırları. Bu hartalar Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sonunda ne kadar yer kaybettiğini gösteriyor. Bu savaştan en kârlı çıkan Balkan Devletleri Yunanistan, Sırbistan ve Arnavutluk olmuştur.

Eski topraklarımızdan Balkan Yarımadası

BALKAN YARIMADASI, Avrupa'nın güneydoğusunda XIX. yüzyılın başlarından beri bu adla anılmaya başlanan bir yarımadadır.

Balkan Yarımadası'nın kesin bir kuzey sınırı yoktur; çünkü burası İtalya ve İber yarımadaları gibi belli başlı dağ sınırlariyle kıtadan ayrılmış değildir. En uygun tabiî sınır olarak Tuna Nehri ile bunun bir kolu olan Sava, ayrıca Sava'nın Fiume'ye kadar uzanan kolu Kulpa Irmağı düşünülebilir. Bu çizgi hartada ilk anda göze çarpması bakımından nisbeten tabiî bir sınır olarak kabul edilebilir. Burası aynı zamanda eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nu da aşağı yukarı Hıristiyan âleminden ayıran sınır vazifesi görmüştür. Romanya bu sınırın dışında kalmakla beraber Balkan devletlerinden sayılır, Karpatların güneyini teşkil eden Transilvanya Alpleri yarımadanın sınırları dışındadır.

Balkan Yarımadası'nı doğuda Karadeniz, Marmara Denizi ve Boğazlar ile Ege Denizi kuşatır. Ancak, Çanakkale ve İstanbul boğazları da kesin bir tabiî sınır sayılamaz, çünkü coğrafya bakımından kıyılar arasında benzerlik vardır. Balkan Yarımadası'nın güney sınırını Akdeniz, batı sınırını da Yunan ve Adriya denizleri meydana getirir.

Yüzölçümü: 620.000 km²
Nüfusu: 54.740.000

«Balkan» adı türkçedir, «dağ» anlamına gelir. Hazar Denizi'nin doğusundaki bir dağ kitlesine de Balhan (Balkan) denir. Bu addan da anlaşılabileceği gibi yarımada çok dağlıktır.

Balkan Dağları

Balkan Yarımadası genç dağ kıvrımları bakımından Akdeniz'in öteki yarımadalarına benzer. Genel olarak yarımadanın doğusundaki dağlar da kuzey-güney doğrultusunda uzanırlar. Transilvanya Alpleri büyük bir yay çizerek doğuya doğru uzanır, Balkan Dağları'nı meydana getirir. Balkanlar Bulgaristan'ı boydan boya keserek birkaç sıra halinde Karadeniz'e kadar uzanır. En yüksek yeri Yumrukçal (2.375) m.) dir. Şipka Geçidi kuzey-güney arasında en önemli geçittir. Balkanlar'ın güneyini kaplıyan Rodop Dağları Ege kıyılarına kadar ulaşır. Rodoplar genel olarak Balkanlar'dan yüksektir.

Alplerin Trieste'nin kuzeyindeki kesiminden başlıyan ve denize paralel giden dağlar Balkan Yarımadası'nın batısı boyunca kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Bunlara Di-

nar Alpleri denir. Dinar Alplerinin en yüksek yeri Durmitor Tepesi (2.534 m.) dir. Bunların büyük bir kesimi çıplak kayalardan ibarettir; devamlı bir su akıntısına raslanmaz. Suların çoğu kayaların oyuklarından toprağın içine akarak kaybolur. Arazinin sarp oluşu bu kesimde yerleşmenin seyrek olması sonucunu doğurmuştur. Devamlı su akıntılarının olmaması geçitlerin de seyrek olmasına yol açar. Bu da ulaştırma işlerini güçleştiren sebeplerden biridir.

İşkodra Gölü'ne kadar devam eden Dinar Dağları'ndan sonra Arnavutluk Dağları başlar. Güneye doğru uzanan bu dağların doğusunda da Pindus Dağları vardır. Mora Yarımadası bu dağların uzantılariyle kaplıdır. Pinduslar Yunanistan'ın kuzey-doğusunda Selânik'e kadar uzanır.

Yarımadanın doğusunda, Balkanlar'ın güneyinden başlıyan Istranca Dağları kıyı boyunca İstanbul'a kadar gelir. Istrancalar'ın yüksekliği çok azdır, en yüksek yeri 1.031 metredir (Bk. Istranca Dağları).

Balkan Yarımadası'nın bugünkü durumu

Balkanlarda Nehir ve Göller

Balkan Yarımadası'ndaki nehirlerin en önemlisi aynı zamanda yarımadanın sınırını teşkil eden Tuna'dır. Orta Avrupa'dan çıkan bu nehir en önemli kollarından biri olan Sava'yı Balkanlar'dan alır. Dinar Alpleri'nden çıkan birçok çaylar kuzeye akarak Sava'yı besler. Zaten Dinar Alpleri'nin suları çoğunlukla kuzeye akar. Bu kesimde Adriya Denizi'ne akan sular azdır. Ancak Arnavutluk Dağları'ndan çıkan nehirler denize akar (Bk. Tuna Nehri).

Balkan Yarımadası'nın diğer önemli nehirleri Meriç ve Vardar'dır. Meriç Bulgaristan'da doğar, güneye döndükten sonra Türkiye - Yunanistan sınırı boyunca akarak Ege Denizi'ne dökülür. Meriç'in bazı kolları gibi, Tuna'yı doğuda besliyen birçok ırmaklar da Balkan Dağları'ndan çıkar.

Balkan Yarımadası'nın en önemli gölleri Arnavutluk sınırlarında toplanan İşkodra, Ohri, Presba gölleriyle (Bk. Arnavutluk) Yunanistan'daki Beşik ve Takhino gölüdür.

Balkanlar'da Iklim

Daha çok kıyılara paralel uzanan dağlar yarımadayı denizden esen yumuşatıcı rüzgârlara karşı kapamıştır. Bu bakımdan, kuzey kesiminin iklimi orta Avrupanınki gibidir; kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Ancak, Orta Yunanistan ve Mora bir dereceye kadar Akdeniz iklimi özelliklerini gösterir. Yarımadanın batı kesimi genel olarak doğudan daha çok yağış alır. Dalmaçya'da kışlar yumuşak geçer, Yunanistan'ın kışları nispeten soğuk, yazları sıcak olur. Yugoslavya'nın iç taraflariyle Bulgaristan'da ise kışlar soğuk, yazlar oldukça sıcak geçer.

Balkanlar'da Bitki ve Hayvanlar

Avrupa'nın en zengin bitki çeşitlerine Balkan Yarımadası'nda raslanır. Burada 6.600 çeşit bitki olduğu tesbit edilmiştir. Yunanistan yarımadanın bitki bakımından en zengin bölgesidir. Jeolojik bakımdan çok eski olan orta kesim de çeşitli bitkilerin yurdu olmuştur.

Balkan Yarımadası'nın kuzey ve orta kesimlerinde 1.500 metreye kadar yapraklarını döken ağaç ormanlarına raslanır. Bundan sonra 1.800 metreye ve daha yukarılara kadar uzanan kozalaklı ağaçlar, ormanlar vardır. Yarımadanın her tarafındaki ormanlar çevrede yaşıyanlar tarafından geniş ölçüde tahrip edilmektedir. Bu yüzden birçok orman yok olmuştur.

Balkan Yarımadasının iç kesimlerinde yaşıyan hayvanlar Orta Avrupa'nınkilere benzer. Dağlık bölgelerde dağ keçisi, çakal, kurt, vaşak ve ayı çoktur. Ormanlık kesimlerde ise geyik, yaban domuzu ve karaca yaşar.

Balkanlar'da Ekonomi ve Ulaştırma

Balkan Yarımadası'nda yaşıyanların çoğu tarımla geçinir. Deniz kıyıları büyük tarım alanlarıdır. Buralarda Akdeniz bitkileri yetiştirilir, turunçgillerle, üzüm, zeytin, incir bu bölgelerin başlıca ürünüdür. İç bölümlerde ise Orta Avrupa bitkileri yetiştirilir. Yugoslavya'nın kuzey kesimlerinde domuz yetiştirme işine önem verilir. Genel olarak bütün yarımadada koyun ve keçi beslenir. Ahali başlıca geçimini tarımdan sağladığı için toprağın verimli olduğu yerlerde nüfus sıktır.

Balkanlar'da madencilik endüştrisi gelişmemiştir. Kıyı şehirlerinde balıkçılığa önem verilir. Yarımadada elde edilen başlıca madenler bakır, demir, kurşun ve manganezdir. Linyit, petrol, mermer ve maden kömürü de çıkarılır.

Adriya Denizi kıyılarını yarımadanın içlerine bağlıyan birkaç demiryolu vardır. Başlıca dört demiryolu Adriya kıyılarını içerilere bağlar. Doğu bölümde İstanbul'a kadar uzanan demiryolu ise milletlerarası değerdedir.

Tuna nehri kuzey bölümün önemli bir su yoludur. Balkan Yarımadasındaki şehirler arasında ulaştırma bakımından en önemli yeri tutanlar Belgrad ile İstanbul'dur. Bel-

BALKAN YARIMADASINDAKİ MEMLEKETLER

Adı	İdare şekli	Yüzölçümü Km²	Nüfusu	Başkenti
TÜRKİYE	Cumhuriyet	23.975	2.293.582	Ankara
	(Yalnız Trakya'daki yüzölçümü ve nüfusu)			
ARNAVUTLUK	Cumhuriyet	27.538	1.510.000	Tirana
BULGARİSTAN	»	110.900	7.793.000	Sofya
ROMANYA		237.732	18.059.000	Bükreş
YUGOSLAVYA	-	255.042	18.421.000	Belgrad
YUNANİSTAN	Kırallık	132.562	8.173.000	Atina

Osmanlı İmparatorluğu idaresi zamanındaki Balkanlılardan Bulgar köylüleri (solda) ve Yunanlılar (sağda)

grad dört önemli yolun kavuşak noktasıdır. İstanbul ise harikulâde bir stratejik yer tutar, Asya-Avrupa arasındaki en önemli geçit noktasında bulunur.

Balkan Yarımadası'nda Yaşıyanlar

Ahalinin büyük bir kısmını İslâvlar teşkil eder. Arazinin dağlık olması bunların küçük topluluklar halinde birbirinden ayrılmasına sebep olmuştur. Bugün Balkan yarımadasındaki İslâv toplulukları Sırplar, Hırvatlar, Slovenler, Bulgarlar, Makedonyalılar' dır. Romen, Macar ve Yunanlılarda da biraz İslâv kanı karışıktır. Arnavutlar ise İlliryalılar'dan gelme, başlı başına ayrı ve eski bir topluluktur. Bütün yukarıda saydığımız halkalar arasında Ortaçağ'dan itibaren yarımadayı işgale başlıyan Türkler yaşamaktadır. Ayrıca Yahudi, Germen ve Çingeneler de vardır.

Balkan Yarımadası Avrupa ve Asya arasında bir köprü olduğundan zaman zaman göçlere sahne olmuştur.

Balkanlar'ın Tarihi

Balkanlar'da M. Ö. 2000 yıllarında İlliryalılar (Dalmaçya'da), Yunanlılar (Yunanistan'da), Traklar (Trakya'da), Daklar (Romanya'da), Makedonyalılar (Makedonya'da), Keltler (Sırbistan'da) yaşıyorlardı. Yunanistan, Akalar'dan sonra, M. Ö. 1200 yıllarında Dorlar'ın göçüne sahne oldu. Bu Yunan kavimleri, birçok siteler halindeydiler. Ancak, M. Ö. V. yüzyılda aralarında bir birlik kurmuşlardır ki, buna da sebep Pers istilâsıdır.

Bu sitelerden Atina (Attika'da) ve Isparta (Mora'da) çok tanınmışlar, güç kazanmışlardı. Makedonyalılar, M. Ö. IV. yüzyılda Yunanistan'ı aldılar, az zamanda Balkanlar'ın önemli kısmına sahip olarak Asya içerilerine kadar uzanan bir imparatorluk kurdular (Bk. Iskender). Roma'nın Balkanlar'a el atmasiyle Yunan siteleri ve Makedonya ortadan kaldırılmış, M. Ö. II. yüzyılda bütün yarımadada Roma egemenliği kurulmuştu. Roma ikiye ayrılınca Balkanlar, Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düştü.

Balkanlar'da Bizans egemenliği Vizigotlar (IV. yüzyıl), Kun (Hun) Türkleri (Attilâ) (V. yüzyıl) tarafından tehdit edilmiştir. Ostrogotlar'dan sonra Avar Türkleri (VI.-VII. yüzyıllar) Bizans'ı kuşatabilecek derecede Balkanlar'a yayıldılar. Bu yüzyıllarda İslâvlar'ın Balkanlar'a gelmesi, siyasî bir egemenliğe yol açmamışsa da, yarımadanın etnik çehresinin teşekkülünde en önemli âmil olmuştur. VI. yüzyılda Bulgar Türkleri'nin bir kolunun Tuna'nın güneyinde yerleşmesi de yarımadanın tarihinde önemle kaydedilecek olaylardandır.

IX. yüzyıl sonlarında Bulgarlar'ın Türkçe'yi terketmeleri ve Ortodoks Hıristiyan olmaları, Balkanlar'ın mukadderatını değiştirmiştir. X. yüzyıl başlarında tamamen İslâvlaşmış olan Bulgarlar, Balkanlar'da bir imparatorluk kurarak Bizans'ı büyük ölçüde tehdit etmişlerse de, 1019'da Bizans, bu imparatorluğu ortadan kaldırmaya muvaffak oldu. Sırplar ve Hırvatlar gibi Güney İslâv kavimleri küçük devletler kurdularsa da, bunlar, Macar Türkleri'nin kurdukları büyük devlete tabi yaşadılar. Bunlardan Hırvatlar Katolik, Sırplar ise Ortodoks mezhebini kabul etmişlerdir. Sırplar ancak XIV. yüzyıl başlarında bir müddet için önemli bir devlete sahip olabilmişlerdir.

Gene XIV. yüzyılda, bir Lâtin kavmi olan Romenler, Romanyadaki iki prenslik (Eflâk ve Boğdan = Moldavya) kurdular. Bu devletler, Macaristan ve Lehistan gibi iki büyük Katolik devletin nüfuzundan kurtulamamışlardır. XIII. yüzyılda Lâtinler, Yunanistan'da birtakım devletlere sahip oldular. Bizans'ın talihinin alçalmasında en önemli rolü oynadılar.

Balkanlar'da Türkler

1354'ten başlıyarak Osmanlı Türkleri, veliaht Süleyman Paşa'nın idaresinde Gelibolu yarımadasına el attılar. Bu yeni ve çok büyük tehlikeyi gören Balkan devletleri, henüz Edirne'yi almış olan Türkler'i Asya'ya atmak için birleştilerse de, 1363'te Sırpsındığı, 1371'de Meriç meydan savaşlarında imha edildiler, 1389 Kosova Savaşı ise, Balkanlar'ın geleceğini kesin olarak ortaya koydu. Bulgaristan ve Makedonya'nın fethini tamamlıyan Türkler Sırbistan'ı Eflâk'ı himayelerine alarak Tuna'nın kuzeyine geçtiler. 1396'da Niğbolu'da bütün Avrupa'nın birleşik kuvvetlerinin Türk ordusu tarafından yok edilmesiyle, Osmanlılar'ın Balkanlar'dan sökülemiyeceği anlaşıldı. Arnavutluk ve Yunanistan da Türkler tarafından alındı, 1402 Ankara Meydan Savaşı felâketinin etkisi önemli olmadı.

1444'te Varna'da, 1448'de ikinci defa Kosova'da yok edilen Haçlı Orduları, 1453'te Bizans'ın ortadan kaldırılmasında bir etki gösterememişlerdir. Fatih devrinde Sırbistan'ın, Yunanistan'ın, Mora'nın, Ağrıboz'un, Arnavutluk'un Bosna'nın, Hersek'in, Eflâk'ın, Moldavya'nın fethileri tamamlandı. 1526'da Macaristan, Transilvanya ve Hırvatistan alındı, yüzyılın sonlarına doğru Lehistan da Türk

Osmanlılar idaresindeki Balkanlardan bir Karadağlı tipi (solda) ve Boşnaklar

nüfuzu altına düştü. XVII. yüzyılda bu durum devam etti, ancak bu yüzyılın sonlarında Avrupa'da Türk gerilemesi başladı. Balkanlar'ın bu baş döndürücü fethinde, Türkler'in çok üstün bir siyasî teşkilât ve hukuk anlayışı getirmeleri en az askerî üstünlükleri derecesinde âmil olmuştur.

1699 Antlaşması ile Macaristan'ı, Transilvanya'yı, Podolya'yı kaybeden Türkiye, Balkanlar'daki durumunu XIX. yüzyıl başlarına kadar aşağı-yukarı bu şekilde yüzyıl korumuştur. Ancak bu yüzyıl başlarındadır ki Sırp isyanı olmuş (1804), Besarabya Rusya'ya terkedilmiş (1808), Mora, Attika, Ağrıboz ve Siklad adalarından müteşekkil küçük bir Yunanistan, Türkiye'den kesin şekilde ayrılmıştır (1832). Bundan sonra elli yıla yakın bir müddet Türkler gene durumlarını korudular, ancak 1878 Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını kazanarak Türkiye'den ayrıldılar.

Türkiye'nin Balkanlar'da son tasfiyesi Balkan Savaşı sonunda yapılmış, Adriyatik'ten Edirne'ye, Hırvatistan'dan Ege'ye kadar uzanan Türk vilâyetleri dört birleşik Balkan devletine terkedilmiştir (Bk. Balkan Savaşı). Birinci Dünya Savaşından sonra (1918) anormal büyüklükte bir Yugoslavya teşekkül etti, Karadağ devleti de Yugoslavya'ya katıldı, 1913'te egemenliğini kazanan Arnavutluk muhafaza edildi, Romanya da Besarabya ve Transilvanya'yı alarak çok genişledi. İkinci Dünya Savaşı sonunda Bulgaristan tekrar Makedonya'dan ve Batı Trakya'dan çıkarıldı, Transilvanya gene Romanya'ya verildi, fakat Besarabya, Rusya lehine ayrıldı. Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk, Rusya'nın peykleri haline düştüler, Yugoslavya da komünist rejimini kabul etti; bu dört devlette de krallık rejimlerine son verildi. Yalnız Yunanistan rejimini koruyabildi.

Bibliyografya:

Balkanlar ve Türklük (Yaşar Nabi Nayır, 1936); Balkanlarda Musiki Hareketleri (M. Ragıp Kösemihal, 1937); Balkanlar ve Beşinci Kol (M. Talât Sümer, 1940); Balkanlardaki Kızıllar Arasında 60 Gün (Necmettin Deliorman, 1946).

BALKAŞ GÖLÜ

Asya'nın en büyük göllerindendir. Asya'da Aral ve Baykal göllerinden sonra büyüklükte üçüncü gelir. Kırgızlar «Alatengiz» ve «Aktengiz» derler. Kalmuk dilinde ise adı «büyük» anlamına gelen «Balhaş» tır. Sovyetler Birliği sınırları içinde bulunan Balkaş Gölü Kazakistan'daki Kırgız Bozkırı'nın güneyine düşer. Yüzölçümü 18.400 km^2, uzunluğu 640 km. dir. Doğu kesimleri çok sığdır. Gölün en derin yeri 15 metreyi geçmez. Genişliği 45-90 km. arasındadır. Suları genel olarak tatlıdır.

Balkaş Gölünün çok sığ olan doğu kesiminin eskiden daha doğuda bulunan Alagöl'e (Alakul) kadar uzandığını gösterecek izlere raslanmıştır. Gölün su hacmi devre devre artıp eksilir. Balkaş Gölü'ne akan başlıca su İli ırmağıdır. İli kum ve sazlarla kaplı bir toprakta akarak güçlükle göle ulaşır. Göle dökülen diğer ırmaklar Lepsa, Aksu, Kartal ve Ayaguz'dur. Deniz yüzeyinden 270 m. yüksekte olan Balkaş Gölü kasımdan nisana kadar donar.

BALLIBABA

Ballıbaba

İkiçeneklilerin bitişik taçyapraklılar takımından, ballıbabagiller familyasından bir bitkidir. Avrupa, Asya ve Afrika'da yaşıyan 40'tan fazla türü vardır. Hepsi otsu olan bu bitkiler bir yıllık veya uzun ömürlüdür. Gövdeleri dörtköşedir. Yaprakları yumurta veya kalb biçimi, ucları küt, kenarları sivri veya yuvarlaktır, testere gibi dişlidir. Kırmızı, beyaz, sarı çiçekler açar. Bu çiçeklerde balözü bulunduğundan böcekler çok konarlar. Fındığa benziyen meyvaları vardır. Bazı türleri süs bitkisi olarak da yetiştirilir. Yurdumuzda «benekli ballıbaba» ve «ak ballıbaba» gibi türleri yetişir. Ak ballıbaba arıların çok konduğu bir bitkidir.

BALLIBABAGİLLER

İkiçenekli bitişik taçyapraklılardan genişçe bir bitki familyasıdır. 150 kadar cinsi, 3000 kadar da türü vardır. Adaçayı, nane, kekik, mercanköşk (merzengûş), farekulağı, biberiye, lâvantaçiçeği gibi birçok bitkiler ile fesleğen ve ateşçiçeği gibi bazı süs bitkileri bu familyadandır. Birçok türleri, bu arada esas ballıbaba daha çok tarlalarda, orman ve çayırlarda yetişir.

Bunların çoğu alçak veya yüksek gövdeli otlardır. Bir kısmı da ağaççık olan bu bitkilerin gövdeleri dörtköşedir. Gövde ve yaprakların üstleri âdi pullarla ve içinde kokulu uçucu yağlar bulunan bez pullariyle örtülmüştür. Meyvaları fındığa benzer. Bu bitkiler eczacılıkta kullanıldığı gibi, hoş kokuları dolayısiyle adaçayı, nane, kekik gibi türleri evlerde çay gibi kaynatılarak içilir veya yemeklere konulur (Bk. Adaçayı; Nane; Kekik).

BALMUMU (Bk. BAL)

İnsanoğlunun İlk Uçuş Aracı BALON

BALON, hafif gazla doldurularak uçması sağlanan hava geçirmez bir torbadır. Bazan taşıt olarak kullanılan, hava gözlemlerinde faydalanılan, çocukların oynadıkları uçar balonlar hep bu esas üzerine yapılmıştır.

Bir balonun uçması için, balon torbası ve içindeki gazla taşıdığı yükün ağırlığının, aynı hacmi dolduracak havanın ağırlığından az olması lâzımdır. Meselâ 10 metre çapında bir balonun, taşıdığı yükle birlikte 4.000 metre küb kadar bir hacmi olduğunu kabul edelim. Deniz seviyesinde ve 15° de 4.000 metre küb hacmindeki havanın ağırlığı ise 500 kilo kadardır. O halde bu balonun uçabilmesi için ağırlığın 500 kilodan az olması lâzımdır.

Balonlarda hafif gazlardan hidrojen veya helyum kullanılır. En hafif gaz olan hidrojen çok çabuk tutuştuğu için, yanıcı bir gaz olmıyan helyum kullanılır. Ancak, helyum az bulunan, pahalı bir gazdır. Bu bakımdan meselâ A. B. Devletlerinde, bunun kullanılışı hükümetin kontrolü altındadır. Helyumun kaldırma gücü % 93'tür.

Balon Çeşitleri

Balonlar, bağlı, serbest ve güdümlü olmak üzere üç çeşittir.

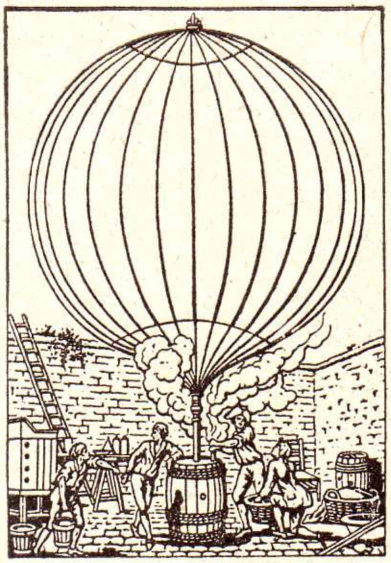
1. — Bağlı balonlar: En önemli örneği savaşta kullanılan baraj balonlarıdır. Bunlar alçaktan uçan uçakları önlemek maksadiyle, korunacak yerlerin çevresinde uçurulur. İnce ve sağlam bir çelik kabloyla yere bağlıdırlar. Bu balonların görülmesi çok zor olduğundan çarpacak herhangi bir uçak düşmeye mahkûmdur.

2. — Serbest balonlar: Hemen daima küre veya armut biçiminde yapılır. Balonun torbası gazı kaçırmasını önlemek için kauçukla veya bir başka maddeyle kaplıdır. Gaz, balonun altındaki hortum gibi bir delikten doldurulur. Balonun üstünde de istendiği anda gazın kaçmasını sağlıyan bir supap vardır. Bu supapın kontrolü sepete kadar uzanan bir iple yapılır.

Balon sağlam bir ağ içindedir, bu ağın

Montgolfier Kardeşlerin, 1783'te, ısıtılmış hava doldurup uçurdukları rengârenk boyanmış balonları

1783'de Charles ve Robert'in hidrojen doldurdukları ilk insan taşıyan balon

ucları balonun altında bir sepete bağlanır. Dengeyi ayarlamak için de sepetin kenarına kum torbaları asılır. Balon hareket edeceği zaman yere bağlıyan kablolar bırakılır ve balon yavaş yavaş yükselmeye başlar. Artık yönü rüzgârların doğrultusuna kalmıştır. Ancak sepette bulunanlar kum torbalarını atarak balonun yüksekliğini artırabilirler.

Balon yükseldikçe çevresindeki havanın basıncı azaldığı için içindeki gaz genişler. Bu genişleme fazla olursa, o zaman balon patlama tehlikesi gösterir. Bu gibi durumlarda yukarıdaki supap açılarak bir miktar gazın kaçması sağlanır. İnmek istendiği zaman da yavaş yavaş balonun gazı kaçırılır, balon havadan ağırlaştığı için inmeye başlar. Alçaldıkça bu iniş artacağı için yere yaklaşırken kum torbaları atılır, çarpma önlenir.

Serbest balonlar taşıt olarak kullanışlı değildir. Bununla beraber, bu tip balonlarla da uzun mesafeler aşılmıştır. 1914 yılında Hans Berliner adında bir Alman, Almanya'dan bir serbest balonla yola çıkarak Ural Dağları'na kadar uçmuştur.

3. — Güdümlü Balonlar: Serbest balonların rüzgârın esiş doğrultusuna bağlı olduklarını söylemiştik. Güdümlü balonlar ise, motorlar sayesinde, istenilen doğrultuya yöneltilebilirler. Balonun arkasındaki dümen düzeni pilotun gemiye yön vermesini sağlar.

Bu tip balonların en kullanışlı olanını ilk defa Ferdinand von Zeppelin adında bir Alman yapmıştır. Yapanın adından ötürü Zeppelin (zeplin) diye anılan bu güdümlü balonun iskeleti alüminyumdandı, iskeletin içinde silindir biçiminde gaz torbaları bulunurdu. Asıl balonun gövdesinin altında da yolcuların binmesine mahsus bir yer vardı.

Zeplinler 1920'den sonraki 15 yıl içinde oldukça gelişti. Ancak, çok ağır bir yükün taşınması gerektiğinden son derece büyük yapılan güdümlü balonların fırtınalara karşı koyma gücü hemen hemen hiç yoktu. En küçük bir hava akımından zarar görüyorlardı. Vukubulan birkaç kazâdan sonra zeplinler kullanılmaktan vazgeçildi (Bk. Zeplin).

Bilim Alanında Balon

Deneme balonları arasında insan taşımıyanlar fazla yükseklere çıkabilmeleri bakımından daha faydalı olurlar. İnsan taşıyan balon, fazla ağır bir yükü kaldırmak zorundadır. Üstelik, oksijenin az ve hava basıncının düşük olduğu yerlerde balondakilerin yaşamasını sağlamak için lüzumlu özel teçhizatın da beraber taşınması gerekir. Çünkü meselâ 10 km. yükseklikte sıcaklık — 50 yi bulur, hava basıncı da deniz seviyesindekinin 1/25°'ine düşer.

Balonlar 1784'ten beri stratosfer araştırmalarında kullanılmaya başlandı, bazı âletler fezaya gönderildi. 1898 yılında Teissereno De Bort adında bir Fransız bilgini, balonlarla uçurulan termometreler sayesinde 8-10 km. den sonra hava sıcaklığının, o yüksekliğe kadar derece derece düşerken, artık değişmeden kaldığını tesbit etti. Bilgin buraya «stratosfer» adını verdi.

XX. yüzyılda balonlarla atmosfer araştırmalarına hız verildi. 1901'de Alman bilginlerinden Prof. A. Berson, R. J. Süring adında bir doktor arkadaşı ile birlikte 11.000 metre kadar yükselmeyi başardı. 1927'de A. B. D. ordusundan Hawthorne C. Gray 13.000 metreye çıkarak yeni bir rekor kurdu.

Brüksel Üniversitesi'nden İsviçreli Prof. Piccard stratosfer araştırmalarında ilk önemli adımı atan bilgin oldu. Basıncı ayarlı bir alüminyum küre ile stratosfere çıkmayı denedi. 1931'de 15.000, 1932 de 16.000 metreye kadar çıktı (Bk. Stratosfer).

A.B.D. ordusundan iki subay 1935'te helyum gaziyle şişirilmiş bir balona bağlı 2,70 sm. çapındaki bir kürenin içinde 22.000 metre yüksekliğe çıktılar. Balonla yükseğe çıkma rekorları 4 mayıs 1961'de A. B. D. bahriyesinden iki subay tarafından kırıldı. G. Prather ve Malcolm Ross adındaki subayları bu yüksekliğe çıkaran balonun boyu 40 katlı bir bina yüksekliğindeydi.

Hava Gözlemlerinde Balon

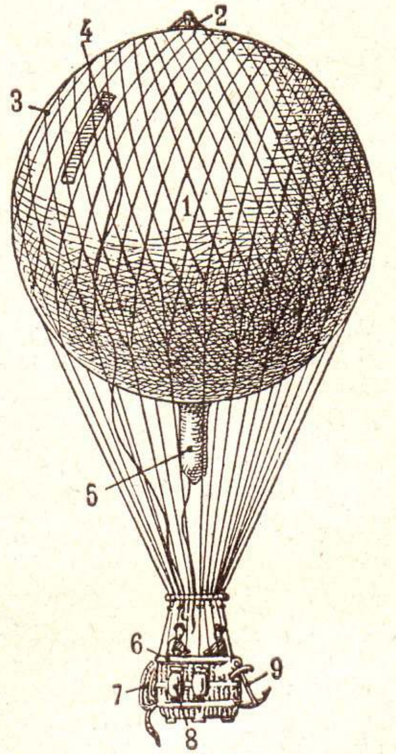
Kozmik ışın denemelerinde kullanılan balonlar, taşıdıkları özel âletler vasıtasiyle, çeşitli yüksekliklerdeki kozmik ışın miktarını ölçer ve yere bildirirler.

Hava tahminleri için devamlı olarak sonda balonları kullanılır. Bu balonlara bağlanan âletlerle havanın rutubeti, sıcaklık derecesi, rüzgârların hızı, çeşitli yüksekliklerdeki hava basıncı değişiklikleri ölçülür. Balonla birlikte gönderilen küçük bir radyo vericisi de bu âletlerin tesbit ettiği hususları yere bildirir.

Meteoroloji balonu fazla yükseklere çıktığı zaman içindeki gazın genişlemesi balonu patlatır. Meteoroloji âletleri bir paraşüte bağlıdır. Düşme başlayınca paraşüt açılır, âletler kımıldamadan yere iner. Rüzgârlar balonu salıverildiği yerden uzaklara sürüklemiş olacağından âletlere ayrıca hangi hava bürosundan uçuruldukları, bulanın oraya göndermesini bildiren bir de kart iliştirilmiştir.

İlk Balon Denemeleri

Balon yapmada Ortaçağdan beri çeşitli fikirler ileri sürülmüşse de uzun zaman hiçbiri gerçekleşememiştir. İlk balonu 1783 yılında

KÜRE BİÇİMİNDE BALON
1 — Balon; 2 — Emniyet supapı; 3 — Ağ; 4 — Alçaimayı sağlıyan supap; 5 — Gaz doldurma hortumu; 6 — Sepet; 7 — İniş ipi; 8 — İniş için kum torbaları; 9 — Demir.

Jacques Etienne ve Joseph Michel Montgolfier adında iki Fransız kardeş uçurdular. Kâğıttan yapılmış küre biçimindeki balon sıcak hava ile doldurulmuştu. Balon 300 metre kadar yükseldi. Bu o zamanki insanlarca bir mucize gibi göründü.

Bu denemeden üç ay sonra gene Montgolfier Kardeşler bu defa ilk canlıları uçurmayı başardılar. Fransa Kıralı XVI. Louis'nin huzurunda yapılan denemede balonun sepetine bir horoz, bir ördek, bir de koyun konulmuştu. Uçuş sekiz dakika sürdü, başarıyla sonuçlandı.

Bunun üzerine, Montgolfier Kardeşler insan taşıyacak bir balon yapma işine giriştiler. XVI. Louis bu balona bindirmek üzere bir idam mahkûmu bulunmasını emretti; fakat sarayın tarihçisi François Pilatre De Rozier bu ilk uçuşun büyük bir şeref olduğunu, kendisinin uçmasına müsaade edilmesini istedi.

Bir ay sonra balon hazırlanmıştı. 1783 ekiminde F. P. De Rozier balona bindi, dört dakika kadar 24 metre yüksekliğe çıktı. Bu ilk uçuş sırasında balon yere bağlı bulunuyordu. Bir ay sonra yapılan ikinci bir denemede F. P. De Rozier ile Marquis d'Arlandes bu defa bağlı olmadan uçtular. Balonları 150 metre yükseğe çıktı, havada 25 dakika kaldılar.

Montgolfier Kardeşler'in yaptığı balonlar sıcak hava ile doldurularak uçuruluyordu. Balonun uçuş müddeti, içindeki havanın sıcaklığına bağlı olduğundan havada fazla ka-

lamıyordu. Bu arada J. A. C. Charles adındaki bir Fransız bilgini hidrojen balonu üzerindeki çalışmalarına devam ediyordu. 1783'te hidrojenle doldurulan bir balon uçuruldu. Bu ilk hidrojen balonunda yolcu yoktu. Balon 1000 metre kadar yükseldikten sonra Paris yakınlarında bir köye indi, köylüler bunu sihirli bir şey sanarak hemen parçaladılar. Gene aynı yıl Charles bir arkadaşiyle birlikte hidrojen balonu ile ilk uçuşu yaptı, iki saat havada kaldılar. 1785'te J. Pierre Blanchard adında bir Fransız'la J. Jeffries adındaki bir Amerikalı ilk defa Manş'ı, havadan, balonla geçmeyi başardılar.

Balonla ilk uçuşu yapan Pilatre De Rozier de Manş'ı balonla geçmeye girişti. Biri hidrojen, biri sıcak hava dolu iki balonla yola çıkarak balonculukta bir yenilik yapmak, böylece yükseklik değişikliklerinde gaz kaybını önlemek istiyordu. P. A. Romain adında biriyle aynı yıl Fransa'dan havalandılar. Yarım saat sonra balonlar patladı, her ikisi de öldüler.

Helyum gazının kullanılmaya başlanmasından sonra balonlar daha emniyetli hale geldi, tehlikesiz uçma imkânları sağlandı.

Balonların savaşta kullanılışı 1794 yılına raslar. O yıl Fransız ihtilâlcileri balondan faydalandılar. A. B. Devletlerindeki İç Savaş sırasında da balonlardan geniş ölçüde faydalanıldı, 1870 Fransa-Prusya savaşı sırasında hemen hemen bütün devletler ordularına balon birlikleri katmışlardı. Bu balonlardan düşmanın yerini tesbit etmek ve topçu atışını yöneltmek için faydalanılıyordu; bunlar bağlı balonlardı. Daha sonra deniz kuvvetleri de balon kullanmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında da bağlı balonlar kullanıldı. Amerikalılar kıyı savunma işlerinde zeplinlerden faydalandılar.

BALTACI MEHMET PAŞA (1660-1721).

Türk devlet adamıdır. Iki kere sadrazam olmuştur.

Baltacı Mehmet Paşa Kastamonu'nun Osmancık kasabasında doğdu, çocuk yaşında memleketinden çıkarak çeşitli yerlerde bulundu, bir müddet sonra saray hizmetine girdi. Sarayda Baltacılar Ocağı'na alındığı için, «Baltacı» diye tanınmıştır. Sesinin güzelliğiyle de kendini tanıtarak sarayda meyzin oldu, IV. Mehmet'in oğulları Şehzade Mustafa ile Şehzade Ahmet'in şahsî hizmetlerinde çalıştı. III. Ahmet'in tahta çıkması üzerine (1703) vezir (= mareşal) rütbesiyle Kaptanı Derya (deniz kuvvetleri komutanı) oldu (1704). Dört aya varmadan da sadarete getirildi. Bu mevkide 1,5 yıl kaldıktan sonra, azledildi. Dört yıl sonra Halep beylerbeyliğinden (umumî valiliğinden) alınarak yeniden sadrazam tâyin olundu (1710).

Bu sıralarda devletin en önemli dış meselesi Rusya ile münasebetlerin gerginleşmesi ve o çağda büyük Avrupa devletlerinden sayılan İsveç'in cengâver kıralı Demirbaş Şarl (XII. Karl) ın Türkiye'ye ilticasıydı. Rusya'nın rahat durmıyacağı anlaşıldığından, 20 kasım 1710'da bu devlete karşı savaş açıldı. Başkomutanlığa Baltacı getirildi.

Büyük bir ordu ile Çar I. Petro üzerine yürüyen Baltacı, Prut nehri kıyılarında Falcı mevkiinde Rus İmparatoru'nu kuşattı (20 temmuz 1711). Baltacı, Çar'ı ordusu ile yok etmek için birkaç teşebbüs yaptıysa da, Yeniçeriler'in itaatsizlikleri karşısında bir bozgundan çekındı, Çar'ın müsait tekliflerini kabule şayan gördü. 23 temmuzda Türkiye lehine bir antlaşma aktedildi ve Baltacı Mehmet Paşa Çar'ı serbest bıraktı (Bk. Prut Savaşı ve Prut Antlaşması).

Antlaşmanın hafif olduğu ve Baltacı'nın yakın müşavirleri tarafından iğfal edildiği muhakkaktır. Bu müşavirler (Ömer Efendi ile Osman Ağa) sonradan idamla cezalandırılmışlardır. Prut başarısı önce İstanbul'da büyük sevinç uyandırarak şenlikler yapılmışsa da, Isveç Kıralı, Kırım Hanı, Paşa'nın bütün muhalifleri, Padışah'ı, Baltacının Çar'ı esir etmek mümkünken bunu yapmadığı hakkında iknaa muvaffak oldular. I. Petro'nun karısı Katerina'nın Paşa'nın çadırına gelerek bu sonucu sağladığı hakkındaki hikâyeler zamanımıza kadar gelerek, Baltacı'nın haksız yere lekelenmesine sebep olmuştur.

Bunun üzerine 20 ekim 1711'de azledilen Baltacı, Limni'ye sürüldü. Bir yıl kadar sonra hastalanarak orada öldü, Şeyh Mehmet Mısrî mezarlığına gömüldü.

Bibliyografya:

Baltacı Mehmet Paşa ve Birinci Katerina (Ali Kadri Anıt, 1946); Baltacı Azatlısı Deli Petro'nun vasiyeti ve Stalin'in Siyaseti (1949); Baltacı'nın Prut Zaferi (İsmail Hâmi Dânişmend, 1955); Baltacı Mehmet Paşa ve Büyük Petro (Ahmet Refik Altınay, 1327).

BALTAOĞLU SÜLEYMAN BEY

Osmanlı Devletinin ilk Kaptanı Deryası'dır. Doğum, ölüm tarihleri bilinmiyor. II. Murat zamanında Midilli Adası'na hücum etti, zaferle döndü. İstanbul'un fethi sırasında, 400 küsur parça küçük gemisiyle Gelibolu'dan İstanbul'a geldi, Boğazın, şimdi onun adından ötürü Baltalimanı dediğimiz mevkiine demir attı, orada hazırlık yapmaya başladı.

İstanbul'un kuşatılması sırasında, 1453 nisan ayının 15 inci günü, Marmara'dan, uygun bir rüzgârla, bir düşman filosu geldi. Baltaoğlu'nun donanması yenildi. Düşman gemilerinden biri Bizanslılar'a, dördü Cenevizliler'e aitti. Baltaoğlu, rüzgâr uygun esmediği için, düşman gemilerinden daha küçük çapta olan kendi tekneleriyle onları kuşatamamıştı. Galata Köprüsü'nün şimdiki yerinde, Bizanslılar'ın meşhur zinciri bulunuyordu. Karşı donanma, gevşetilen bu zincirden geçti, Halice girdi, zincir yeniden gerildi. Fatih'in bu manzarayı uzaktan seyrederken, Kaptanı Derya'nın bu yenilgisi karşısında bir aralık, kendini tutamayıp atını denize sürdüğü bilinmektedir.

Fatih Sultan Mehmet önce öfkesini tutamıyarak, Baltaoğlu'nun idamını ferman etmişti. Fakat onu sevenler araya girdiler. Padişah da, Süleyman Bey'in eski yararlıklarını hatırladı, yalnız topuzla dövülmesini emretti. Baltaoğlu Süleyman Bey'e yüz topuz vurdular. Topuz dayağı sırasında bir baltacının indirdiği fazla sert bir topuz darbesi Baltaoğlu'nun bir gözünü kör etmişti. Baltaoğlu Kaptanı Deryalıkta 2 yıl kalmıştır.

BALTIK DENIZI

Atlas Okyanusu'nun Kuzey-Batı Avrupa'nın içlerine doğru uzanan bir girintisidir. Büyük bir körfez gibi olan Baltık Denizi İskandinavya Yarımadası'nı kıtadan ayırır. Kuzey Denizi yolu ile Atlas Okyanusuna ulaşır. Baltık Denizi'nin yüzölçümü 400.000 km² den fazladır. Doğuda Finlandiya, Rusya; güneyde Polonya, Almanya; batıda Danimarka, Isveç; kuzeyde İsveç ve Finlandiya ile çevrilmiştir.

Baltık Denizi'nin en derin yeri 450 m. kadardır. Ortalama derinliği 80-100 m. arasında değişir. Denizin en önemli parçalarından olan Botni Körfezi kuzeye, Fin Körfezi de doğuya uzanır. Leningrad şehri bu körfezin bitimindedir. Denizin başka bir önemli kolu da Fın Körfezi'nin güneyindeki Riga Körfezi'dir.

Baltık Denizi ve Baltık Devletleri

Avrupa nehirlerinden beşte birinin suyu Baltık Denizi'ne dökülür. Bu bakımdan, denizin tuzluluk derecesi Okyanus sularının ancak dörtte biri kadardır. Denize dökülen nehirlerin sayısı 250'den fazladır. Bunların en önemlileri Oder, Vistül, Memel (Niemen) ve Dvina'dır. Baltık Denizi'nin az tuzlu olması kışın dört ayında donmasına sebep olur. Buz tutmadığı zamanlarda bile fazla sığ olması bakımından gemilerin işlemesi zor olur.

Baltık Kuzey Denizi'ne dar boğazlarla bağlıdır. Danimarka'nın doğusunda Sund Boğazı, Büyük Belt, Küçük Belt boğazları, İskandinavya Yarımadası ile Danimarka'nın kuzeyi arasındaki Kattegat, Skaggerrak boğazları Kuzey Denizi'ne açılan yollardır.

Baltık Denizi Rusya'nın Atlas Okyanusu'na çıkış kapısı olması bakımından siyasi bir önem taşır. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler Alman deniz kuvvetlerinin önemli bir kısmını Baltık Denizi'nde hapsetmişlerdi. İkinci Dünya Savaşı'nda da Baltık kıyıları önce Finlandiya-Rusya, sonra da Almanya-Rusya arasında şiddetli çarpışmalara sahne oldu.

BALTIK DEVLETLERİ

Baltık Denizi'nin güney-doğu kıyısında bulunan Lituanya, Lettonya ve Estonya'ya Baltık Devletleri denir. Bu devletler bugün S. S. C. Birliğine bağlı birer cumhuriyettir. Doğu sınırlarını Rusya, güney sınırlarını da Polonya meydana getirir.

Bu memleketler 1918'den önce birçok milletlerin hâkimiyeti altına girmiş, fakat daima dil, edebiyat ve geleneklerini korumasını bilmişlerdir. Polonyalılar, Almanlar, Ruslar, İsveçliler Baltık devletlerini zaman zaman egemenlikleri altına almışlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu üç memleket Rusya'ya bağlı bulunuyordu. 1917'de Rus halkı Çarlara karşı ayaklandığı sırada Baltık Devletleri de bağımsızlıklarını istediler. Bu istekleri 1918'de gerçekleşti. Baltık devletleri 1940 yılına kadar bağımsızlıklarını korudular. Ancak, Rus kuvvetleri II. Dünya Savaşı'nda bu memleketleri işgal ettiler. Almanlar 1941'de buraları Ruslar'dan aldılarsa da Baltık Devletleri 1944 ve 1945'te yeniden Ruslar'ın eline geçti (Bk. Estonya; Lettonya; Lituanya).

BALYA

Marmara Bölgesinde, Balıkesir iline bağlı bir ilçedir. İlçe topraklarını doğuda Balıkesir'in merkez, batıda Çanakkale'nin Yenice, Balıkesir'in Edremit, kuzeyde Manyas ve Gönen, güneyde İvrindi ilçeleri çevirir. Merkez bucağı, Ilıca ve Danışment olmak üzere üç bucağı, 48 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.234 km²

Nüfusu: 27.278

Balıkesir ilçeleri arasında Balya ilçesi toprakları hemen hemen en arızalı olanıdır. Manyas Gölü'ne akan Kocaafşar Çayı ilçeden geçer. İlçenin kuzeyinde Kayalar Dağı yükselir. Bu dağın yamaçları kayın, karaçam ormanlariyle, daha aşağıları da fundalıklarla örtülüdür.

Balya'nın başlıca gelir kaynağı hayvancılıktır. Çok eskiden bölgeye getirilen Plevne boğaları sayesinde, çevrede olduğu gibi Balya ilçesinde de sığırlar ıslah edilmiş, bol süt veren inekler yetiştirilmiştir. Balya ilçesinden çevreye damızlık boğalar satılır. Maden bakımından, Balya zengindir, simli kurşun madenleri işletilir. Yakın zamana kadar, özel bir şirket tarafından linyit, kurşun, çinko madenleri de işletilmekteydi.

İlçe merkezi Balya 1.740 nüfuslu bir kasabadır. Denizden yüksekliği 330 metreyi bulan kasabanın evleri iki mahallede toplanmıştır. Belediye teşkilâtı, su ve elektrik tesisleri vardır.

Kasabanın hartası ve imar plânı yapılmıştır. Balya, bilhassa ılıcaları, mesiresi ve eski anıt ve yıkıntılariyle dikkati çeken bir kasabadır. Bir ara yol ile Balıkesir-Çanakkale devlet yoluna bağlıdır. Köyler ve bucaklarla ilçe merkezi arasındaki yol bağlantısı toprak yollarla sağlanabilmektedir.

BALZAC, Honoré de (1790 - 1850)

Balzac

En büyük Fransız romancılarından biridir. Fransa'nın Tours kasabasında doğdu, Paris'te öldü. Asıl soyadı Balssa idi. Önce babası bu adı Balzac şekline çevirmiş, sonra 1836'da oğlu da aynı adı benimsemiştir.

Honoré de Balzac, Vendôme Koleji'nde okudu, sonra Paris'e gitti. Paris'te otuz yaşına kadar pek maceralı bir hayat geçirdi; hayatını kazanmak için birçok işler denedi. 1822 ile 1828 yılları arasında kâh başkalariyle ortaklaşa, kâh türlü takma adlarla eserler yazdı. İlk başarısızlıkların verdiği hırsla bir ara kendi parasiyle kitap yayımına, basım işlerine, hurufat dökümcülüğüne heves etti, bu teşebbüslerinde de başarı kazanamadı, gırtlağına kadar borca battı. Ondan sonra kendini tamamiyle edebiyata verdi.

Balzac'ın beğenip benimsediği için kendi imzasını koyduğu ilk eseri 1829'da yazdığı «Le Dernier Chouan» adlı romanıdır. Bu onun gerçekten de ilk başarılı eseridir. Onu ilk tanıtan romanı ise, Türkçeye «Tılsımlı Deri» adiyle çevrilen «La Peau de Chagrin» romanıdır.

Balzac Nasıl Çalışırdı

İlk romanından itibaren Balzac büyük bir sebatla çalışarak, şaşılacak derecede intizam ve bolluk içinde, devamlı surette eser vermiştir. Günde on sekiz saat çalışır, çok sevdiği kahveyi, biraz da uyku kaçırdığı ve sinirleri dinlendirdiği için, fincanlar dolusu içerdi, ziyaretlerden ve ziyaretçilerden kaçar Paris'teki üç, dört evinden birine kapanarak âdeta gizlenirdi. Ancak eserlerinde karakterlerini tahlil etmek istediği kimselerin hayatına girer, yalnız onlarla temas ederdi. «La Comédie Humaine» umumî başlığı altında topladığı ve birbirine bağladığı eserlerin sayısı bir tek kafadan ve bir tek kalem den çıktığına ihtimal verilmiyecek kadar fazladır. Balzac bunları 1830-1847 yılları arasında, yılda bazen dört, beş tane olmak üzere yazmıştır.

Bu dev romancı, eserlerini hazırlarken sarfettiği azami gayret yetmiyormuş gibi, onları basımevine verdikten sonra da, provaları üzerinde de yalnız dizgi yanlışlarını düzeltmekle yetinmez, eserini baştan başa bir kere daha yazıyormuşcasına âdeta temelinden değiştirir, dehasına güvendiğini gösteren bir inatla çalışırdı.

Balzac'ın Sanatı

Toplu olarak «La Comédie Humaine» adını verdiği, o dev ölçüdeki eserler yığınının sayfaları, aile hayatının, taşra hayatının, Paris hayatının, politika hayatının, askerlik hayatının, köy hayatının çeşitli yönleriyle, birbirinden tamamiyle ayrı özellikleriyle, türlü çeşit insan tipleriyle öylesine doludur ki bu romanlar içinde her türlü hayat şartını, her türlü insan tipini, toplumun her sınıfını, her çeşit ihtirası, her meşakkati, günahı, sevabı, her zevki ve her elemi, her meziyeti, her ayıbı bulmak mümkündür.

Balzac, hayatın aşağılık gerçeklerini anlatmaktan zevk almıştır, denilebilir, paraya ve para hırsı konusuna lüzumundan fazla yer vermiştir, kusurlu insan tiplerini eserlerine fazlasiyle doldurmuştur iddiası ileri sürülebilir. Fakat romanlarındaki şahısları gerçek hayatta oldukları gibi göstermeyi o kadar iyi başarmıştır ki onları, gözlerimizin önünde canlanmış gibi görebiliriz, bu tipler bir kere görüldükten sonra da unutulmaz şekilleriyle hayalimizde yaşamaya devam ederler.

Balzac bazı eserlerini çok çabuk yazmıştır. Fakat üslûbunu hazırladığı sahnelerde eşsiz bir kudretle canlandırdığı tiplere uydurmakta, diyalog sanatında büyük başarı göstermiştir. Bugünkü Fransız roman sanatı Balzac'dan başlar, derler; bu hüküm doğrudur, çünkü Flaubert'ler, Goncourt'lar, Daudet'ler, Zola'lar, Maupassant'lar ve daha pek çokları Balzac'ın açtığı yoldan yürümüşlerdir.

Honoré de Balzac, Madame Hanska adında Polonyalı bir kadınla sevişerek evlenmişti; bu sayede, ömrünün son yıllarına kadar devam eden para sıkıntıları biraz hafiflemeye yüz tutacakken ecel yetişti. Esasen Madame Hanska da onunla evlendikten sora, Balzac'ın nasıl içinden çıkılmaz bir borç batağına dalmış olduğunu daha iyi anlamıştı. Balzac 1850 ağustosunda, 51 yaşında öldü.

Bibliyografya:

Balzac hakkında:

Honoré de Balzac (Stefan Zweig'den Çev. Fuat Gökbudak, 1945); Balzac'ın Hayatı (A. Billy'den Çev. Fehmi Baldaş, 1949-50).

Dilimize çevrilmiş romanlarından başkaları:

Goriot Baba (Çev. Haydar Rifat, 1934; Nahit Sırrı Örik, 1943); Eugenie Grandet (Çev. Nasuhi Baydar, 1938); Vadideki Zambak (Çev. Nahit S. Örik, 1941); Köy Hekimi (Çev. Nasuhi Baydar, 1942); İki Yeni Gelinin Hâtıraları (Çev. N. Ataç, 1940); Altın Gözlü Kız (Çev. Cemil Meriç, 1943; İhsan Boran, 1955); Köy Papazı (Çev. Kâzım N. Duru, 1952); Vendetta (Çev. N. Ataç, 1943); Cesar Birotteau (Çev. Fehmi Baldaş, 1945); Cousine Bette (Çev. Şerif Hulûsi, 1946; Vahdi Hatay, 1947); Modeste Mignon (Çev. Oktay Rifat, 1947).

BAMBU

Bambu

Birçeneklilerin buğdaygiller familyasından bir bitkidir. Asya, Orta Amerika ve Afrika'da su kıyılarında, bataklık yerlerde yetişir. On iki kadar türü vardır. Hepsinin gövdesi kamış şeklinde olup içleri boştur. Bu boşluk belirli aralıklarla kapalıdır. Bazı türlerinin yüksekliği 30 metreyi bulur.

Bambu, hafif ve dayanıklı olduğu, kolayca bükülebildiği için çeşitli işlerde kullanılır. Çinliler kalın bambu kamışlarını yan yana getirerek ev bile yaparlar. Bugün Çin'in birçok bölgesinde bu şekilde evlerden meydana gelen pek çok köy vardır. Avrupa'da da bambu kamışlarından iskemle, masa, merdiven, baston gibi eşyalar yaparlar.

Bambu sürgünleri Çin'de çok değer görür. Belirli bir müddet sonra bu kamışların boğum yerlerinden tatlı, bal kıvamında, hoş ve mayalaşmaya elverişli bir sıvı akar. Yerliler bu sıvıyı toplayıp saklarlar, bundan içki yaparlar. Bambu hemen bütün tropika memleketlerinde yetiştirilir. Bazı türleri bu bölgenin dışında, açık havada da kolaylıkla yetiştirilmektedir.

BAMYA

Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin ebegümecigiller familyasından otsu bir bitkidir. Asıl vatanı Asya ve Afrika'dır. Sıcak memleketlerde birkaç yıl, ılık memleketlerde bir yıl kadar yaşar. Soğuktan hiç hoşlanmaz.

Bamya mavi çiçekler açar. Meyvasının içindeki bölmelerde yuvarlak ve sert koyu yeşil tohumları bulunur. Bamya tohumlarını ekmeden önce ıslatarak çatlatmak gerekir. Tohumlar su içinde kendiliklerinden çimlenirler. Tohumlar bellenmiş toprağa 15 - 20 sm. aralıklarla açılan çukurlara ikişer, üçer tane bırakılır. Bunları toprağın 2 - 3 sm. den daha derinine ekmek, kapattıktan sonra üzerine bir avuç kadar çürüntü dökmek lâzımdır.

Yurdumuzda yetiştirilen başlıca bamya çeşitleri, şunlardır: Sultanî bamya, Balıkesir bamyası, Amasya bamyası. Bunlardan Sultanî bamya ile Balıkesir bamyası daha çok tazeyken yenir, Amasya bamyası ise çiçek açar açmaz toplanır, ipe dizilerek kurutulur. Buna «çiçek bamyası» da denir.

BANAZ

Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde Uşak iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Afyon'un Sincanlı ve Sandıklı, batıda Uşak'ın Merkez, kuzeyde Kütahya'nın Altıntaş ve Gediz, güneyde Sıvaslı ilçeleri çevirir. Bir bucağı, 43 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1100 km. kare
Nüfusu: 3.032

Banaz ilçesinin toprakları kuzey-doğudan güney-batıya doğru uzanan, küçük, düz bir ovadan meydana gelir. Bu ovanın ortasından Banaz Çayı geçer, araziyi verimli bir hale getirir. Banaz Çayı, yüksekliği 2.224 m. olan Murat Dağı'ndan çıkar, çoğunlukla batıya doğru akarak Büyük Menderes nehrine dökülür. Uzunluğu 12 kilometredir. Banaz Ovası tarıma çok elverişlidir, bol miktarda tahıl ve şeker pancarı yetişir. Bilhassa pancar, halkın belli başlı geçim ve gelir kaynağını teşkil eder.

İlçe toprakları doğuda Kaplan Dağı, batıda Elma Dağı, kuzeyde Murat Dağı, güneyde Çatmalı Dağı ile çevrilidir. Bu dağların yamaçları ormanlarla kaplıdır. Tatlı meyilli sırtları da tarıma elverişli topraklar halindedir.

Banaz Kasabası

İlçe merkezi 300 nüfuslu Banaz kasabasıdır. İslâmköy adiyle de anılır. Kasabanın hartası, su tesisleri yapılmıştır. Banaz Çayı kasabanın içinden geçer, 16 kilometre güney-doğusunda Büyük Menderes nehrinin sağ kolu ile birleşir. Kasaba, il merkezi Uşak'ın 30 kilometre güney-doğusuna düşer. Uşak - Afyon demiryolu Banaz'ın yanından geçer. Kasaba ayrıca karadan, her türlü vasıtanın işlemesine elverişli bir şose ile Uşak'a bağlıdır.

BANDIRMA

Marmara bölgesinde Balıkesir ilinin en büyük ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Bursa'nın Karacabey, batıda Balıkesir'in Gönen ilçeleri, kuzeyde Marmara Denizi, güneyde Manyas ilçesi çevirir. Bandırma'nın, merkez bucağı dışında Edincik ve Aksakal adlarında iki bucağı, 34 köyü vardır.

Yüzölçümü: 518 km. kare
Nüfusu: 51.187

Bandırma ilçesi, Balıkesir ilinin kuzeyine, Marmara Denizinin güneyine düşer, kıyıları Bandırma Körfezi boyunca uzanır. Doğuda bulunan Karadağ'ın Marmara'ya bakan yamaçları tatlı meyillerle bir düzlüğe iner. Dağın güneyinde Manyas ve Ulubat göllerine doğru, her türlü tarla tarımına elverişli düz topraklar meydana gelir. Buralarda geniş otlaklar, hafif meyilli yamaçlarda zengin zeytinlikler bulunur.

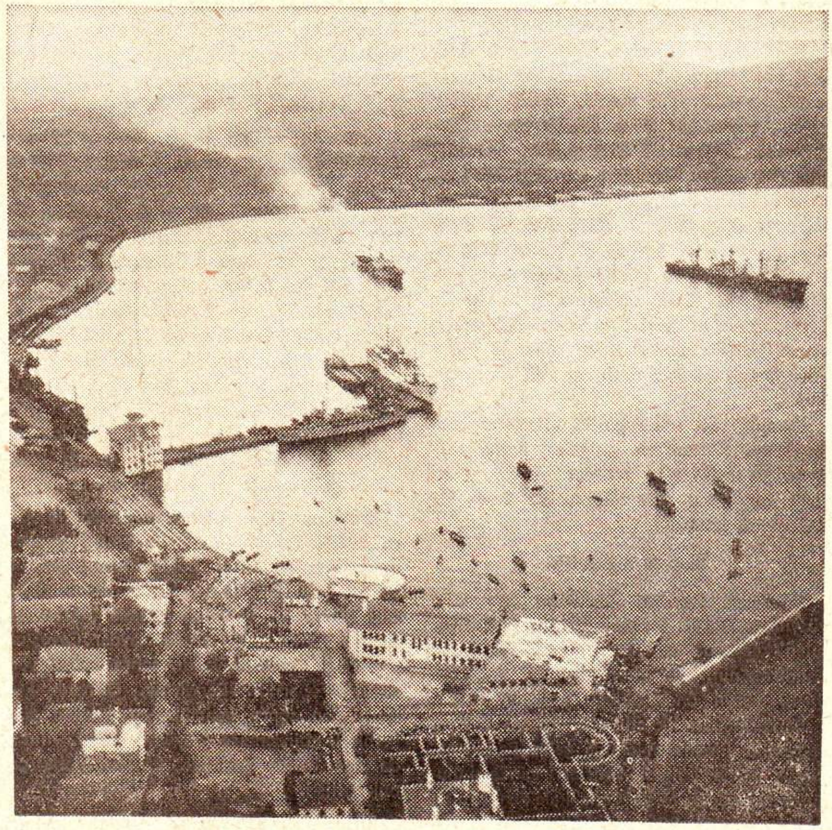
Bandırma topraklarında yetişen başlıca ürünler zeytin, tütün, tahıl, baklagiller, susam, patates, keten, üzüm, kavun, karpuz ve diğer meyvalarla, yazlık sebzelerdir. İlçenin geniş otlaklarında koyun, keçi, sığır, manda ve at gibi hayvanlar bol miktarda beslenir, dışarıya satılarak önemli bir gelir sağlanır.

İlçe merkezinin yakınlarında bulunan Bandırma Merinos Yetiştirme Çiftliği merinos koyunlarının ıslahı ve yetiştirilmesiyle uğraşır. Batı illerimizde beslenen koyunlar bu çiftlikteki damızlıklar vasıtasiyle merinosa çevrilir. Daha önce aynı yerde bulunan Tekir Çiftliği'ne ait geniş arazi hükümet tarafından satın alınarak 1943'te merinos çiftliği kurulmuştur.

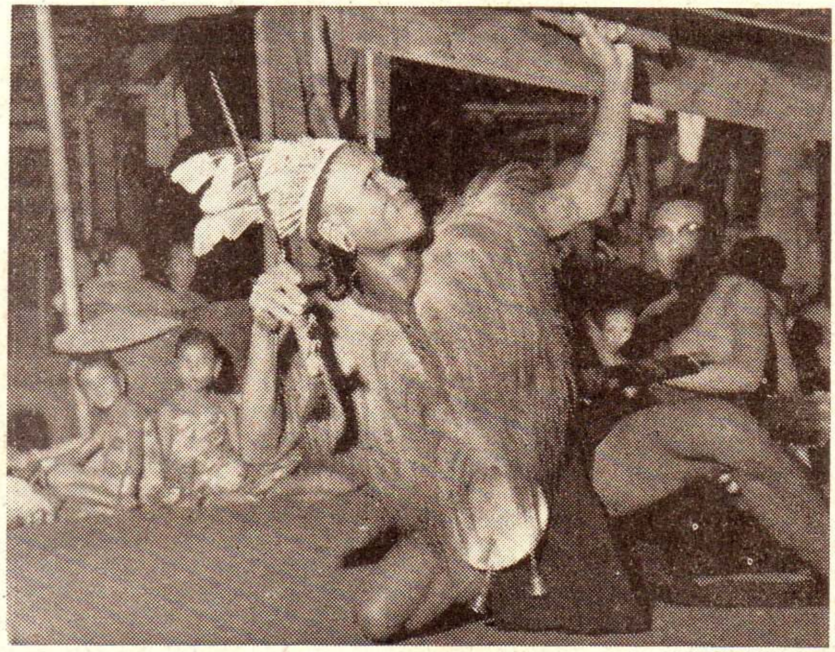
Bandırma Kasabası

İlçe merkezi Bandırma, Marmara Denizi'nin güneyinde, kendi adını taşıyan körfezin kıyısındadır. 28.858 nüfuslu bir şehirdir. Güneyinde bulunan çok hafif meyilli sırtlarla deniz arasında kurulmuştur. Kapıdağ Yarımadası'nın güney-doğusuna düşen Bandırma Körfezi'nin bitiş yerindedir.

Bandırma belli başlı şehirlerimizden sayılacak kadar büyük, bakımlı, düzenli bir yer-

Bandırma limanının havadan görünüşü

Bankok'ta bir milli dans gösterisi

dir. Kapladığı alanın genişliği, nüfusunun çokluğu ile dikkati çeker. On iki mahallede toplanan evleri ve bu evleri birbirinden ayıran geniş caddeler, düzgün sokaklar ona bir liman şehrinin çekici havasını verir. Balıkesir'e 103, İzmir'e 344 kilometre mesafededir. Bandırma, İzmir'e kadar uzıyan demiryolu ile Ege Bölgesi şehirlerine iskele vazifesini görür. Yolcuların çoğu İstanbul'dan vapurla Bandırma'ya kadar gelir, oradan trenle yollarına devam ederler.

Bandırma'da belediye teşkilâtı çok eskiden kurulmuştur. Elektriği, su tesisleri, bir kısım kanalizasyonu vardır. Ayrıca, Balıkesir'in başlıca bir ihraç limanı oluşu Bandırma'ya devamlı hareket sağlar. Körfezin güneyine düşen Bandırma bir kıyı şehri olmanın bütün özelliklerini de taşır. Kasaba, Ege bölgesine, il merkezine ve diğer ilçe merkezlerine işleyen otobüsler, yük taşıyan kamyonlarla günün hemen her saatinde dolup taşar. Kapalı çarşısı, kültür parkı, dericilik üzerine çalışan, yaylı araba yapan küçük fabrikaları ve diğer iş yerleriyle Bandırma çok canlı ve ileri bir kasabadır.

Genişliği 10, uzunluğu 18 kilometre olan Bandırma Körfezi'nde palamut, torik, sardalya ve kefal gibi balıklar tutulur. Bunların bir kısmı taze olarak, bir kısmı da tuzlanarak satılır.

Tarihte Bandırma

Bandırma şehrinin kuruluşu çok eski yüzyıllara kadar dayanır. Kasaba içinde yapılan kazılarda elde edilen eski eserlerden Bandırma'nın, ilk kuruluşunun Milât'tan 8 - 10 yüzyıl önce olduğu anlaşılmaktadır.

Bandırma'nın ilk adı «Panormos» dur ve «güvenilir liman» anlamına gelir. Bandırma, Küçük Misia bölgesi sınırları içinde bulunuyordu. Küçük Misia Çanakkale'den İzmit'e kadar uzanıyor, 20 kadar şehri içine alıyordu. Kapıdağı Yarımadası'nda bulunan Sizik şehri krallığı Panormos'u da hâkimiyeti altında bulunduruyordu.

Bandırma, Türklerin eline çevresi ile birlikte Bizanslılardan, 1076 yılında Selçuklu hükümdarı Süleyman Kutalmış zamanında geçti. 1106 yılına kadar Selçuklular'ın elinde kaldı. I. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine Romalılar şehri geri aldılar. 1115 yılında Türkler Bandırma'yı tekrar almak istedilerse de, Haçlı Seferleri yüzünden bunu başaramadılar. Selçuklu Devleti'nin yıkılışı üzerine, uc beylerinin bağımsızlıklarını ilân etmeleri sırasında, Bandırma Karesi Beyliğinin hâkimiyeti altına girdi.

Osmanlı Padişahı Orhan Gazi zamanında Osmanlıların eline geçen Karesi Beyliğinde küçük bir balıkçı köyü olan Bandırma'yı Karacabey zaptetti. Bir süre, İstanbul Galata Kadılığına bağlı kalan Bandırma 1830 yılında Erdek ilçesinin Kapıdağı bucağına bağlandı. II. Sultan Selim zamanında Mabeyn çavuşlarından Haydar, Padişahı öfkelendirdiği için Bandırma'ya sürülmüştü. Haydar Çavuş Bandırma'da sürgün hayatı yaşarken, deniz kıyısında bir cami, caminin yanında da bir medreseyle bir hamam yaptırdı. Bu hayrın devamını sağlamak için de zengin bir vakıf bıraktı. Bu sayede kasabanın gelişmesine de yardımı dokundu.

Bandırma uzun müddet voyvodalıkla idare edildi, Tanzimat-ı Hayriyye'nin ilânından sonra yapılan idare bölümünde Erdek ilçesine bağlı bir bucak haline geldi. 1874' teki büyük bir yangında kasaba baştan başa yanıp yıkıldı. Bu arada Haydar Çavuş'un yaptırdığı camî de yandı, sonra halkın yardımiyle onarıldı. Bandırma, Osmanlı - Rus Harbinden sonra getirilip yerleştirilen göçmenlerle birdenbire büyüdü. 1880 yılında da ilçe haline getirildi. Böylece daha çabuk gelişti.

Birinci Dünya Savaşı Sırasında, Çanakkale Boğazı'nın kapanması dolayısiyle Bandırma büyük önem kazandı, Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılar tarafından işgal edildi, çekilip giderlerken de yakıldı. Bunun üzerine yeniden inşa edilen Bandırma'ya 1924' te beton bir iskele yapıldı. Haydar Çavuş Camisi de yıkılmıştı. Mimar Kemalettin tarafından düzenlenen plânla yeniden yapıldı.

BANDO

Askerî birliklerin orkestrasıdır. «Mızıka» da denir. Bir kısmı nefesle, bir kısmı da vurularak çalınan müzik aletlerinden meydana gelmiştir. Daha çok marşlar çaldığı için yürüyüş halinde de iş görür.

Bizde orduda bandoların kuruluşu Tanzimat devrine raslar. Tanzimat'tan az önce Mehterhane'nin kaldırılarak yerine Avrupa' daki benzerleri gibi bir orkestra kurulması düşünülmüştü. Bu tarihlerde İtalya'dan Giuseppe Donizetti adında zamanın tanınmış bir müzikçisi getirilmiş, Paşa rütbesi verilerek kendisinden bu çeşit bir orkestrayı kurması istenmişti. Böylece, Türk ordusunda ilk bando Donizetti Paşa tarafından kuruldu. Bugün askerî bandoların en geniş kadrolu olanına «Armoni Mızıkası» veya «Armoni Orkestrası» adı verilmektedir.

BANGKOK

Siyam'ın başkenti ve ticaret merkezidir. Siyam Körfezi'nde, Menam nehrinin denize döküldüğü yerde bulunan bir liman şehridir. Nüfusu: 1.773.000.

Menam vâdisi, dünyanın en çok pirinç yetiştirilen yerlerinden biri olduğundan Bangkok'ta, ihracatı mümkün kılabilecek kanallar açılmış, demiryolları yapılmıştır. Bangkok hava alanı, Güney-Doğu Asya'nın en mükemmel hava alanlarından biridir. Ticaret merkezleriyle olan irtibat imkânlarından dolayı Siyam'ın ihracatının önemli bir kısmı Bangkok'tan yapılır. İhraç maddeleri arasında, pirinçten başka, şeker, biber, fildişi, lâstik, gemi yapımında kullanılan bir nevi ağaç vardır. Bunlara karşılık Siyam makine, petrol ve yapılmış eşya ithal eder.

1769'a kadar sadece bir tarım şehri olan Bangkok 1782'de başkent olmuştur. İki üniversitesi vardır.

Bangkok, II. Dünya Savaşı sırasında Japonlar tarafından işgal edilmiş ve bombardımanlar yüzünden hasara uğramıştır. Ahalisinin önemli bir kısmı Siyamlı ve Çinlidir.

BANJO

Banjo

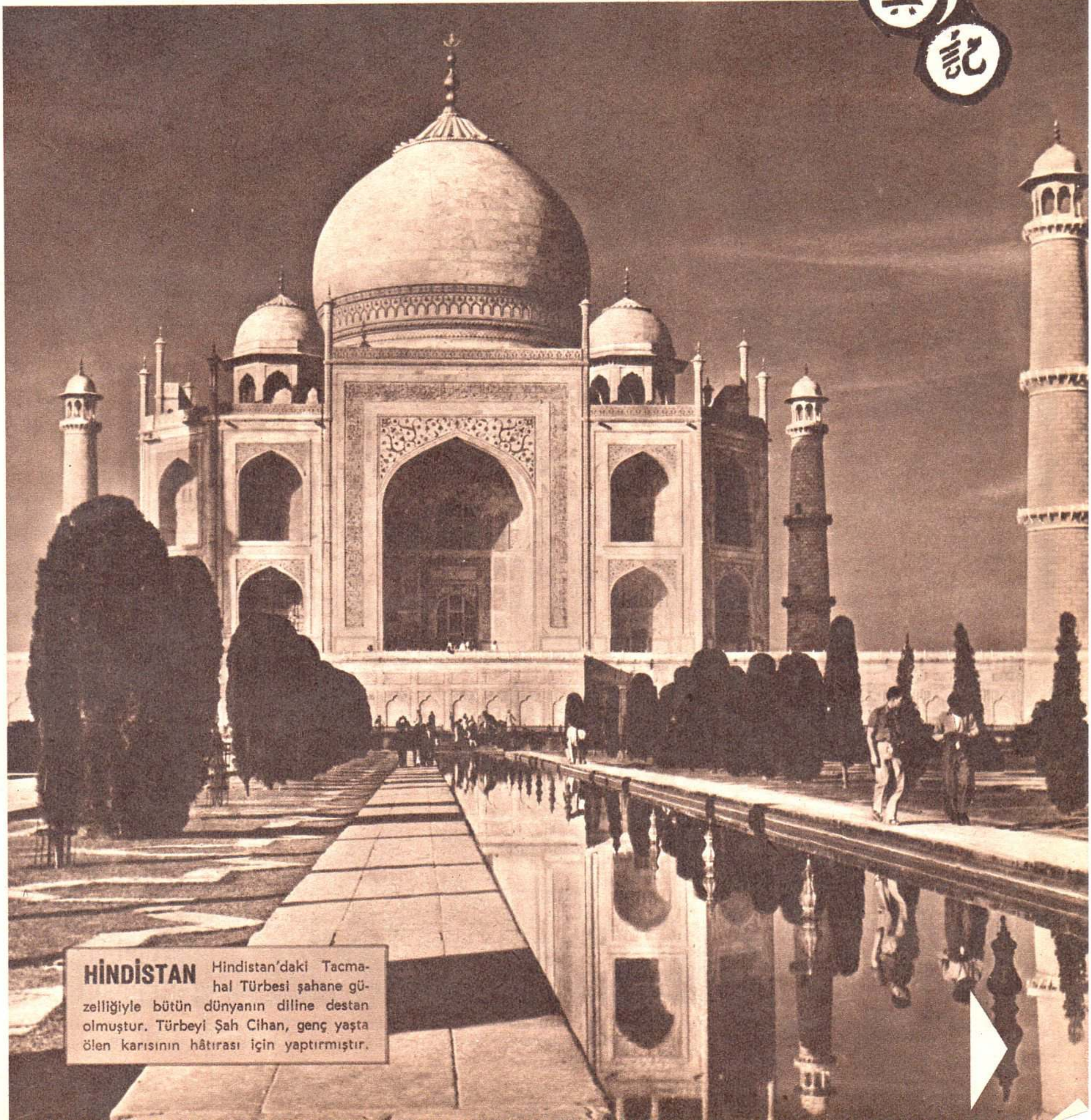
Uzunca saplı, tellerine mızrapla vurularak çalınan bir müzik aletidir. Düz karınlı olup, üst tarafına deri gerilmiştir. Bu bakımdan banjo sap takılmış büyük bir tefi andırır. Bu derinin ortasında üzerinden tellerin geçtiği eşik bir yer vardır. Banjo aslında bir Zenci çalgısıdır. Afrika'dan köle Zencilerle beraber Kuzey Amerika'ya geçtiği sanılmaktadır. Caz topluluklarında da çalınan banjo zamanla gelişmiş, barsak teller yerine madenî teller gerildiği de olmuştur.

ASYA MEMLEKETLERİ

Kıtaların bu en büyüğünde çok eski çağlardan beri çeşitli medeniyetler gelişti. Bunlar Asya'dan kopup gelerek yer yer, zaman zaman bütün dünyaya etki yaptılar. Asya medeniyetin anasıdır.

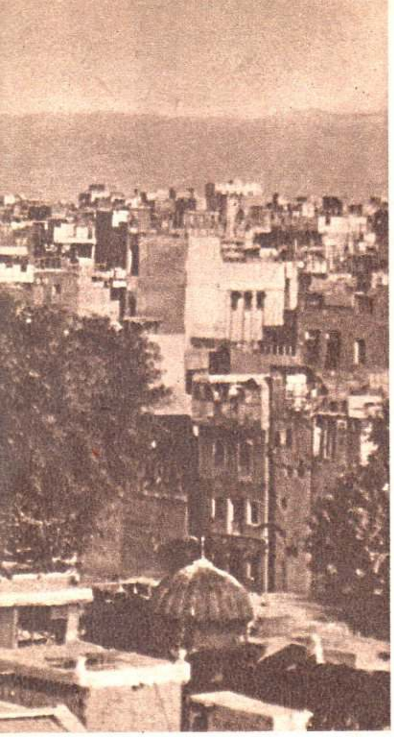

HİNDİSTAN Hindistan'daki Tacmahal Türbesi şahane güzelliğiyle bütün dünyanın diline destan olmuştur. Türbeyi Şah Cihan, genç yaşta ölen karısının hâtırası için yaptırmıştır.

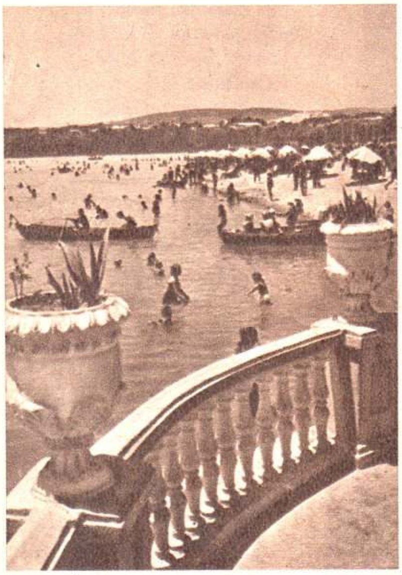
SİYAM Burası bazan Doğu'nun Venedik'i diye anılan Siyam'ın başkenti Bangkok'tur. Siyamlılar beyaz file kutsal bir değer verirler. Menam nehri şehrin içinden geçer. Caddelerin çoğu suyollarından ibarettir. Karayolu azdır. Siyam'ın taşıma işlerinde suyollarından faydalanılır.

PAKİSTAN Asya'nın genç Müslüman devleti Pakistan günden güne gelişme yolundadır. Resimde görülen Peşaver Batı Pakistan'ın kuzey kesiminde bulunur. Memleketin önemli şehirlerinden biridir. Önde büyük bir cami görülüyor.

JAPONYA Asya'nın çok değişik âdetleri olan ülkelerinden biri de Japonya'dır. Geleneklerine kuvvetli duygularla bağlı olan Japonlar, içinde yaşadığımız atom çağında bile âdetlerini bırakmamışlardır. Yukarıdaki resimde Japonya'da tipik bir sokak görülüyor: Japon fenerleri ve bir geyşa.

RUSYA Tacikistan S. S. Cumhuriyetinin başkenti olan Stalinabat şehri Rusya'nın dinlenme yerlerindendir. Şehir Amuderya'nın kollarından biri üzerinde kurulmuştur. Komsomolskoye Gölü şehre yakındır. Resim göldeki plâjı gösteriyor.

MALAYA Siyam'ın güney komşusu Malaya sık ormanlarla kaplı bir memlekettir. Resimde bir ormanın açıklığında kurulmuş tipik bir köy görülüyor. Yerliler tüfeklerini asla yanlarından eksik etmezler.

İRAN

Eski İran medeniyetinin kalıntılarından olan 12 metre boyundaki bu sütunlar Apadana Sarayı'nın girişinde bulunuyordu. Saray M. Ö. 550 yılında Persepolis'te yapılmıştı. Burası Darius ve Kserkses (Serhas) zamanında, Pers İmparatorluğunun başkentiydi. Persepolis M. Ö. 331 yılında Büyük İskender tarafından yakılıp yıkılmış, bir harabeye çevrilmiştir

MİLLİYETÇİ ÇİN

Başkent Tai-pe'nin en işlek caddelerinden biri. Geniş caddenin iki yanı çeşitli mağazalarla doludur. Bunların çoğunda hediyelik eşya satılır. Trafiğin önemli kısmını bisikletler teşkil eder. Bunlar taksi vazifesi görür.

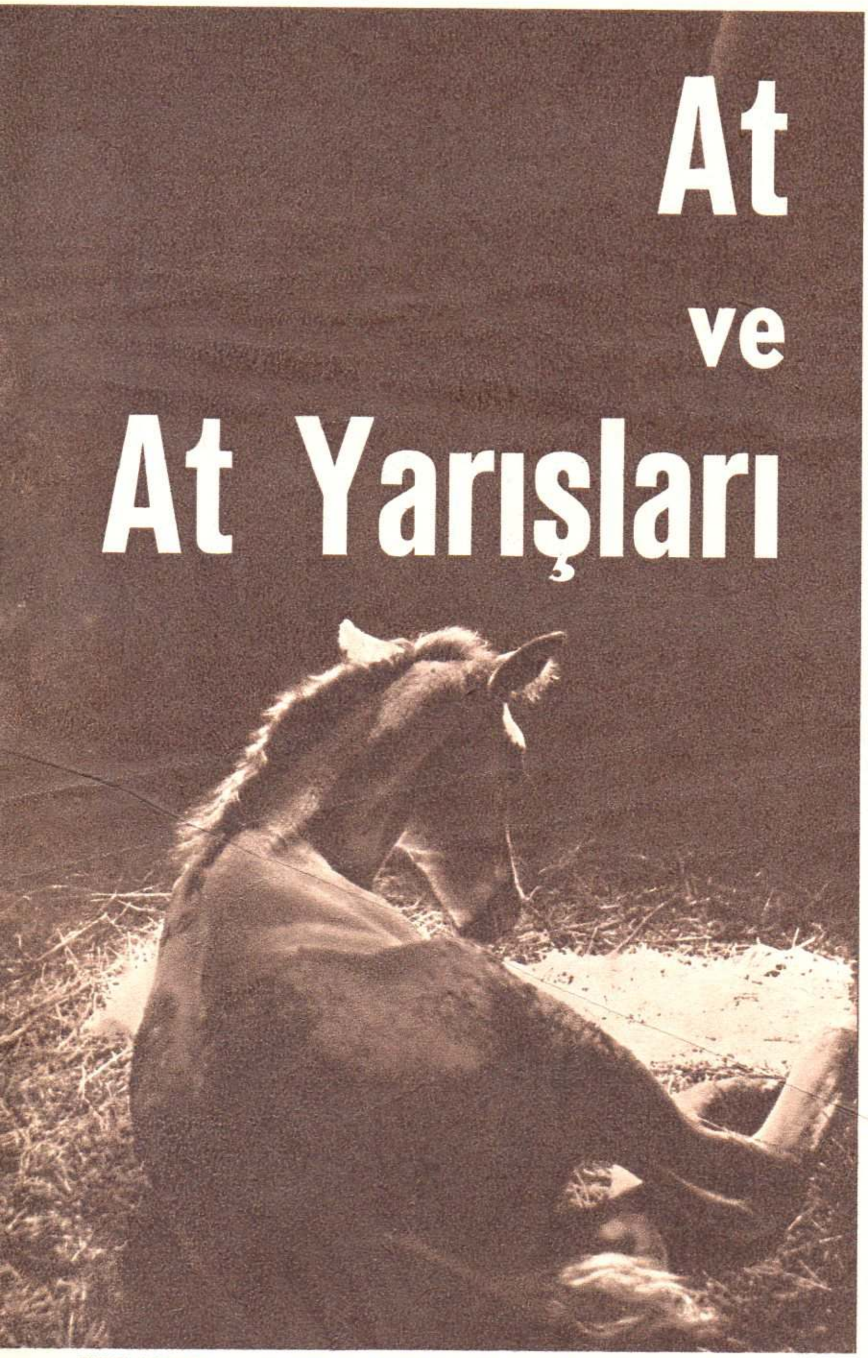

BİRMANYA Güney-doğu Asya cumhuriyetlerinden biri olan Birmanya'nın başkenti Rangun, nüfusu 700.000'i geçen bir şehirdir. Burası da diğer Asya memleketleri gibi Batı dünyası için çok değişik özelliklerle doludur. Ahalisinin çoğu Hindistanlı, Çinli ve Malayalı'dır. Şehirde hava çok sıcaktır. Avrupalılar buranın ağır havasına güçlükle dayanırlar.

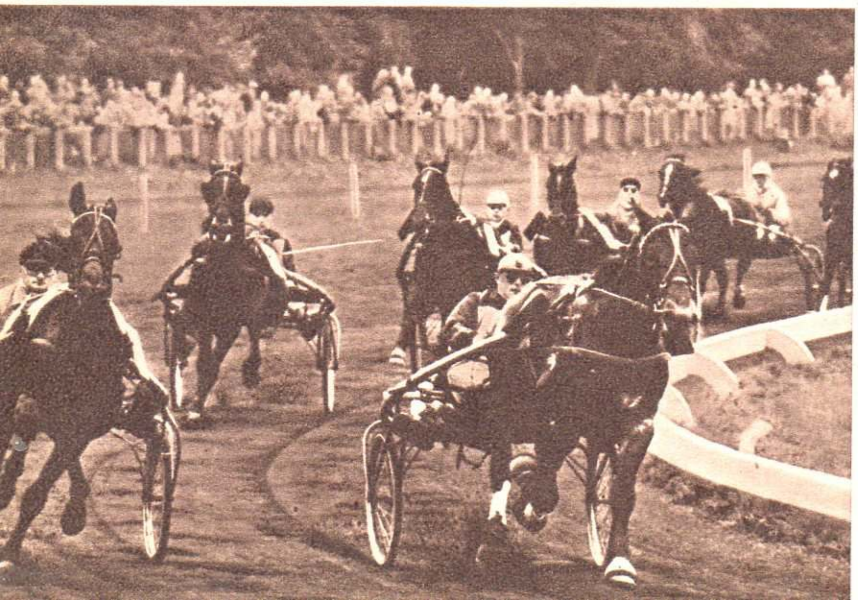

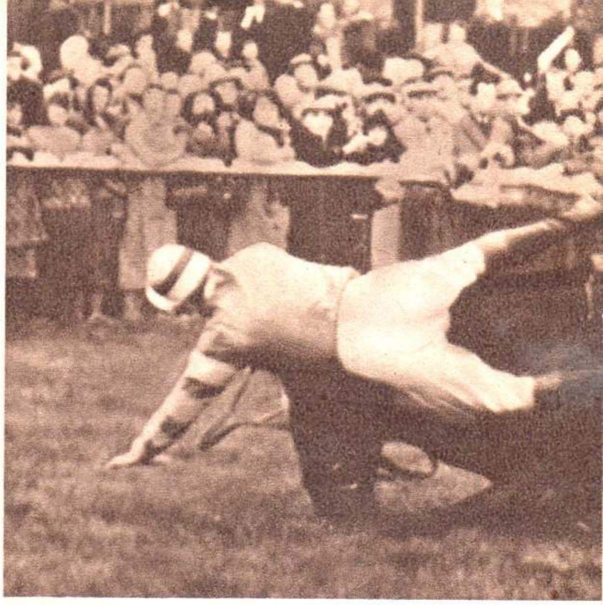
KIZIL ÇİN 700.000.000'a yaklaşan nüfusiyle Komünist Çin bütün Avrupa kıtasından daha çok insanı barındırmaktadır. Zaman zaman büyük kıtlıklar geçiren halk sefalet içindedir. Resimde açık olarak yapılan bir duruşma dolayısiyle meydana toplanan köylü kalabalığı görülüyor.

At ve At Yarışları

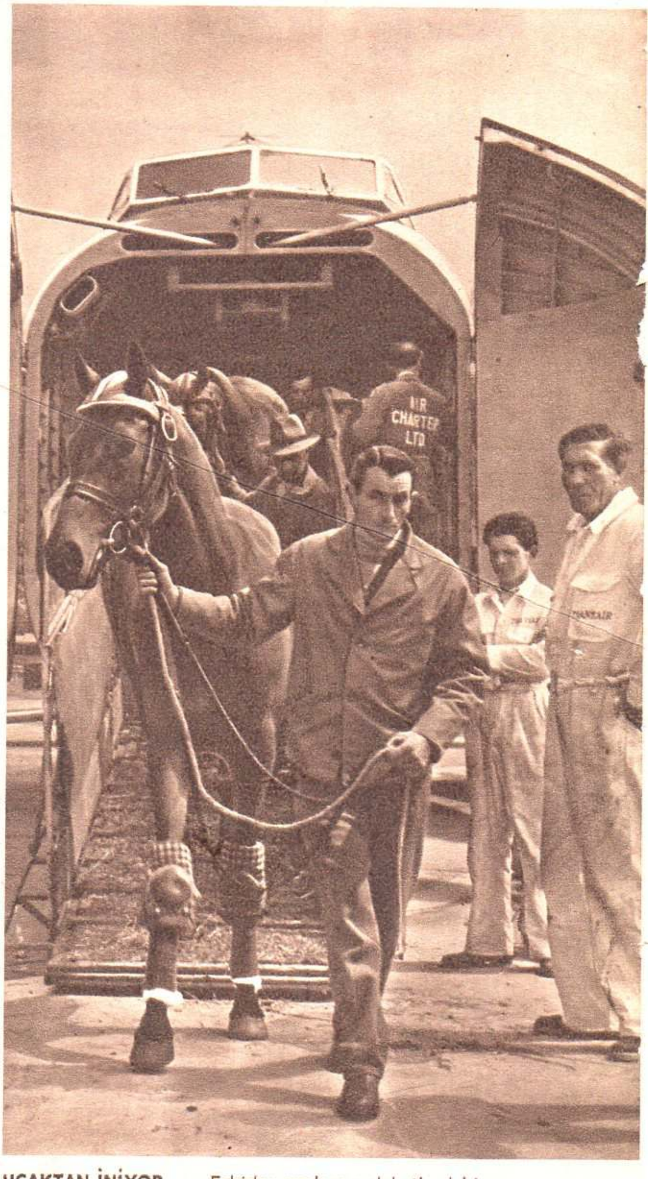

TIRIS KOŞUSU. — Avrupa ve Amerika'da büyük rağbet gören yarışlardandır. Gayet hafif, iki tekerlekli arabalara koşulan atlar koşu mesafesini tırıs koşmak zorundadırlar. Bu gibi koşularda dörtnala kalkan atlar o koşu için yarış dışı bırakılırlar.

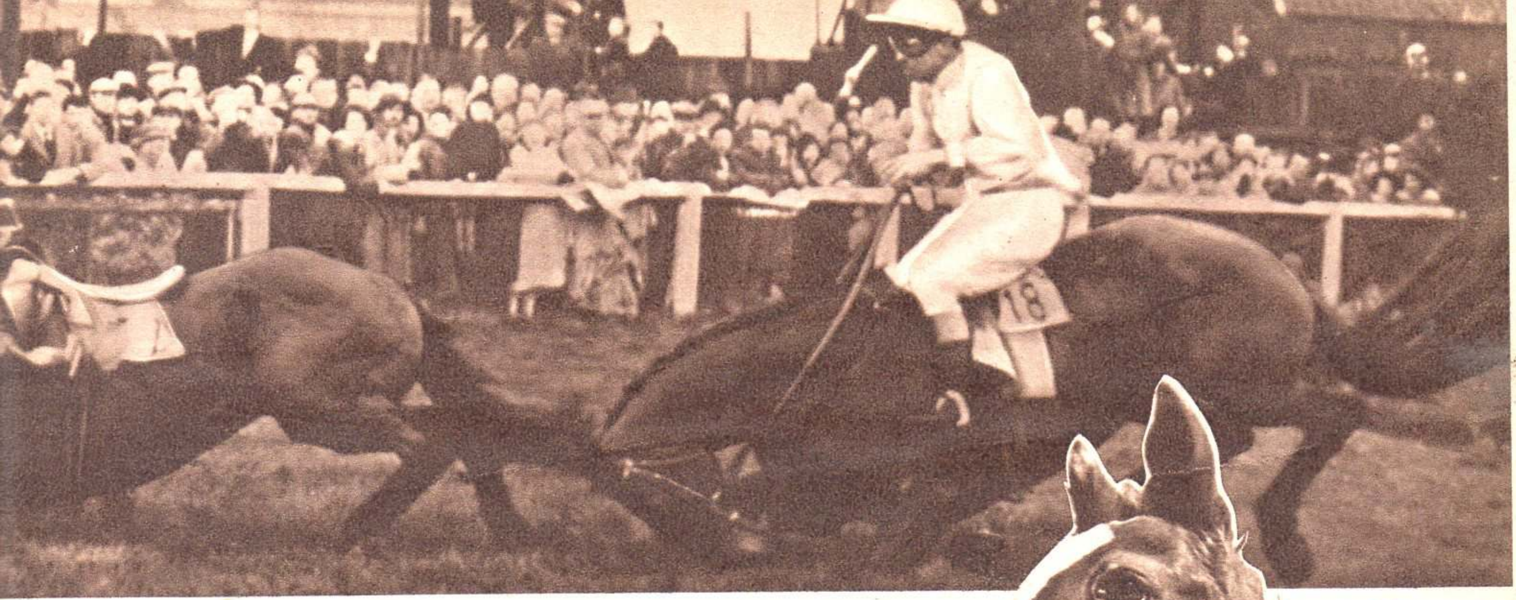

ENGELLİ KOŞU. — Her yıl mart ayının sonlarında İngiltere'nin Liverpool şehrindeki Aintree Hipodromu'nda yapılan Grand National Yarışı bu çeşit koşuların en tanınmışıdır. Yarışa giren atlar 7.200 metre uzunluğundaki bu mesafeyi dörtnala koşarlar.

UÇAKTAN İNİYOR. — Eskiden uzak memleketlerdeki yarışlara giden atlar uzun yolculuktan yorulurlar, formdan düşerlerdi. Bugün ünlü atlar yarışa uçakla götürülüyor.

VİRAJ. — 1960 yılının Derby Yarışı'na katılan atlar, koşunun son virajını dönerek son düzlüğe çıkmak üzereler. Artık aralarında yarışın bitişine doğru müthiş bir çekişme başlıyacaktır.

DÜZ KOŞU. — Her yıl haziranın ilk günlerinde İngiltere'nin Londra şehrindeki Epsom Hipodromunda yapılan Derby Koşusu bu çeşit koşuların en tanınmışıdır. Üç yaşındaki erkek taylar 2400 metre kadar uzunlukta olan mesafeyi ortalama olarak iki buçuk dakikanın içinde koşarak tamamlarlar.

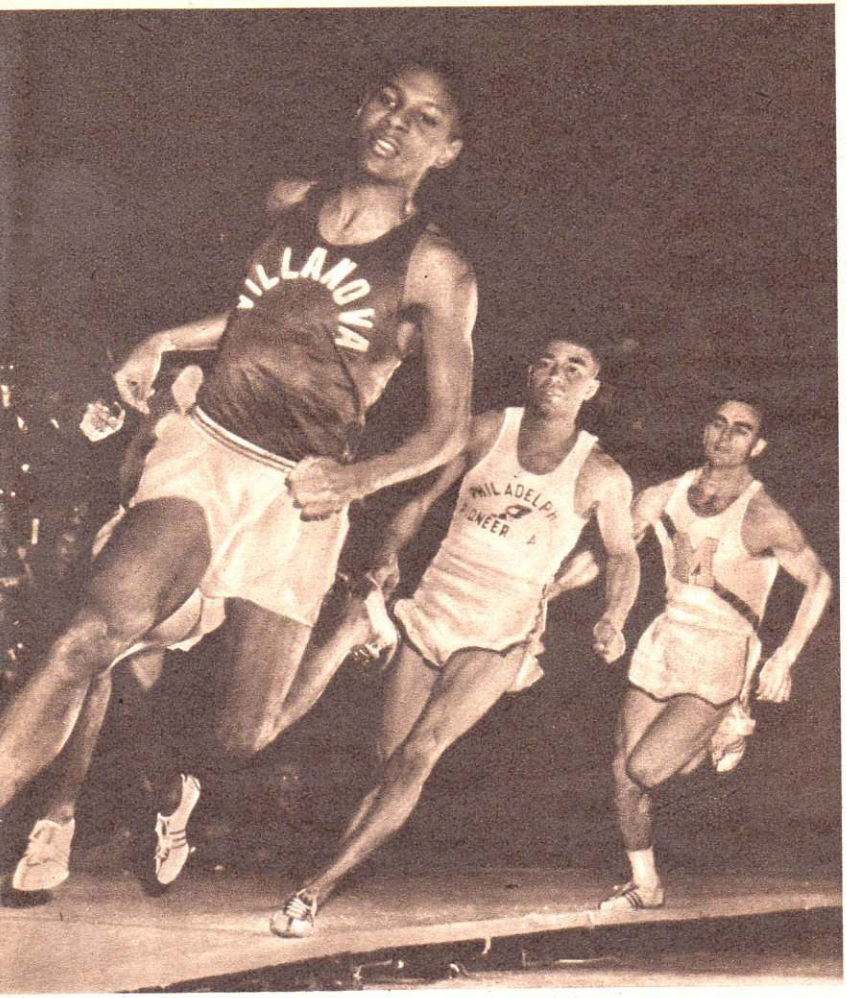
KOŞU. — Amerika'daki yüksek okullar ve üniversiteler arasında devamlı yarışmalar yapılır. Resimde yüksek okul atletleri bir yarışma sırasında görülüyor. Pist günlerce süren şiddetli yağmurlardan göle döndüğü halde yarış yapılmıştır.

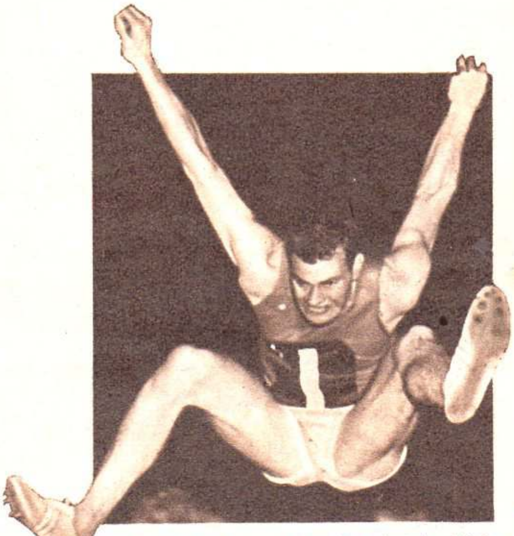
ATLETİZM

Eski Yunanlılar'dan beri Batı dünyasında atletizme büyük önem verilmiştir. İlk devirde yarışmalar sadece şan için yapılır, atletler özel usullerle yetiştirilirdi. Yunanlılar'ın gayesi bu sayede mükemmel insanı elde etmekti.

REKOR. — Kadınlar atletizmin bütün kollarında kendi aralarında yarışırlar. Resim İngiltere'de yapılan kadınlararası bir 100 yarda koşusunun finişini gösteriyor. Sağdaki Avustralyalı atlet bu yarışmayı 10.6 saniyede kazanmak suretiyle bir rekor kurmuştur.

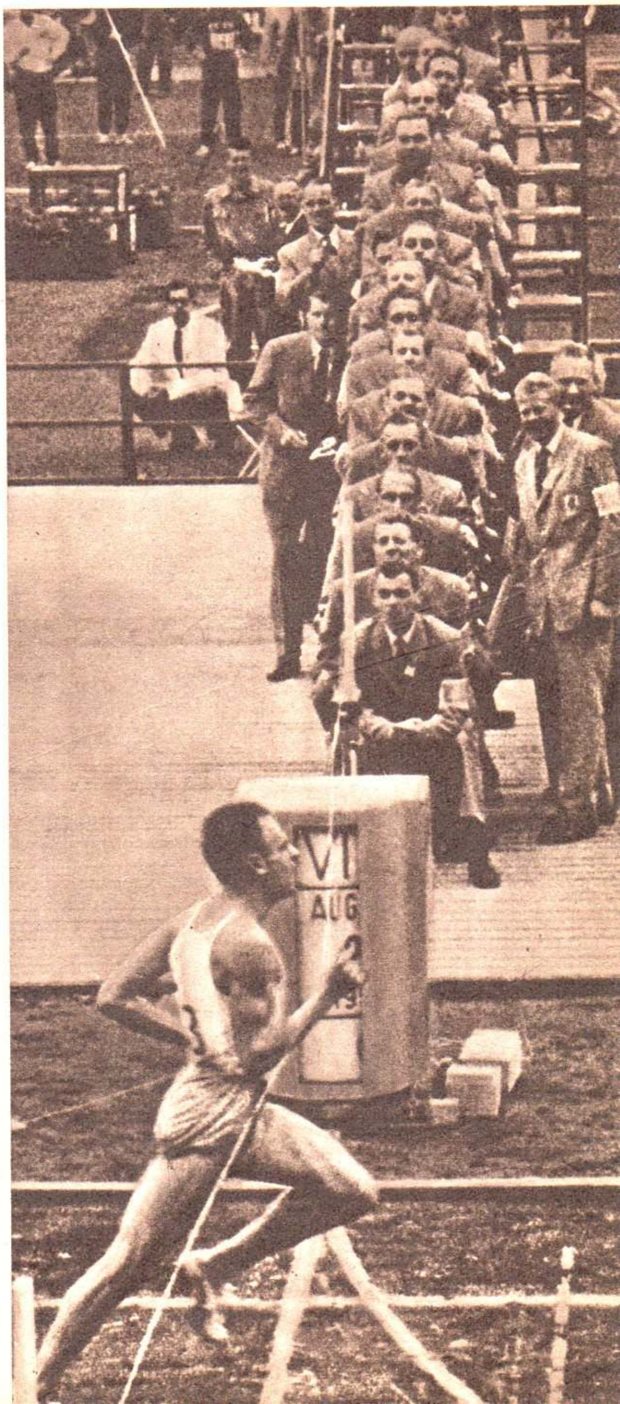

UZUN ATLAMA. — Bacaklar ileride, bütün gaye bir santimetre daha ileri düşebilmek.

UÇAR GİBİ. — Resimde bir atletizm bayramı dolayısiyle New York'taki Madison Square Garden'de yapılan koşudan bir sahne görülüyor. Amerika'da kapalı salon yarışmaları da çok revaç görür, büyük ilgi toplar.

FİNİŞ. — Koşunun en heyecanlı zamanı yarışçının finiş çizgisine vararak ipi göğüslediği andır. Resim İsveç'te yapılan bir 400 metre yarışmasının finişini tesbit ediyor. Tam karşıda görülenler hakem heyetidir.

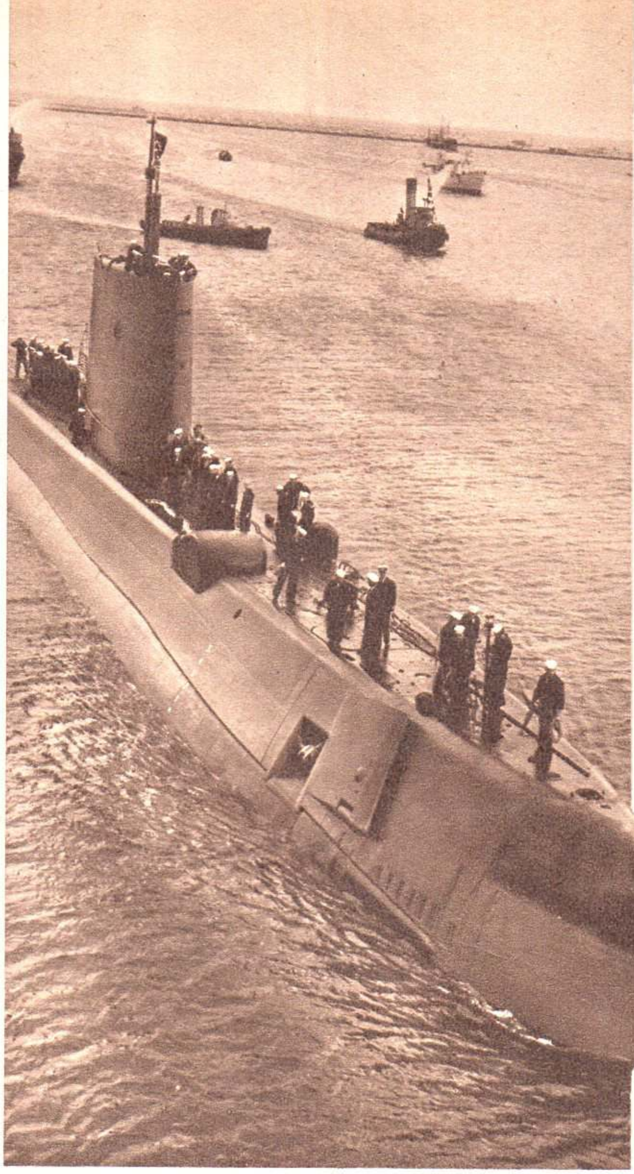

DİSK. — Macar atleti G. Hegedus İtalya'daki bir yarışmada diski 46,76 metreye fırlattığı sırada.

En büyük dostumuz
En büyük düşmanımız

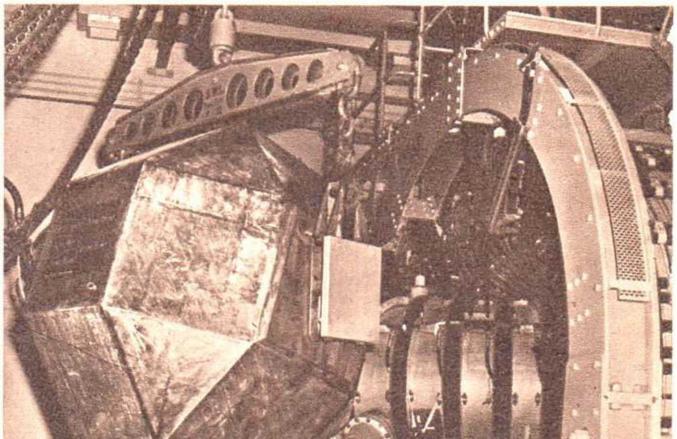
ATOM

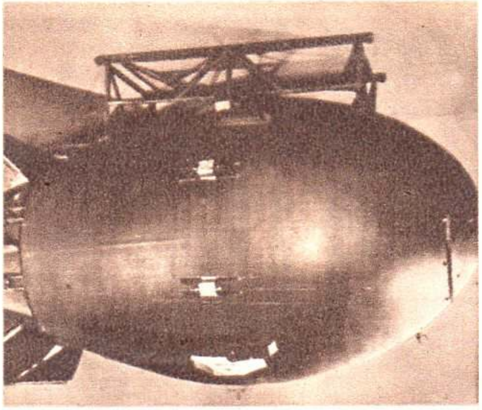
NAUTİLUS. — Dünyanın ilk atom denizaltısı «Nautilus» aynı zamanda Kuzey Kutbu'nu buzların altından geçen gemilerin de ilkidir. Resim «Nautilus» un kutup seyahatinden sonra İngiltere'ye varışı sırasında çekilmiştir.

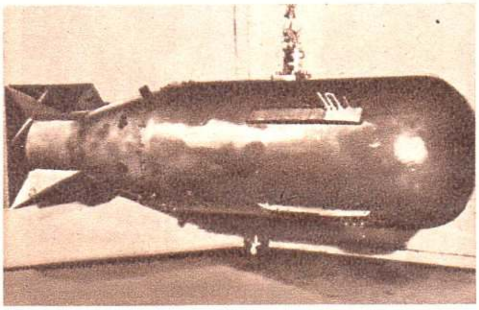
ATOM MERKEZİ. — Yere gömülmüş dev bir tekerleği andıran şekil Avrupa Atom Araştırmaları Merkezinin yeraltındaki kiklotronunun yerini gösteriyor. T şeklindeki bina ana lâboratuvardır. Cenova yakınlarında kurulmuş bulunan bu büyük tesis dünyanın en önemli atom araştırma merkezlerinden biridir.

ZETA. — Ağır hidrojen atomlarının parçalanmasından enerji elde eden bir cihazdır. 5.000.000 dereceye kadar bir sıcaklık meydana getirir. Güneşin sıcaklığına eşit olan bu sıcaklık ancak saniyenin binde biri kadar sürer.

ATOM BOMBASI. — İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'da Nagasaki'ye atılan atom bombasına Amerikalılar «Tombul» adını vermiştir. 5 tondan biraz daha ağır olan bombanın çapı 120 sm. kadardır.

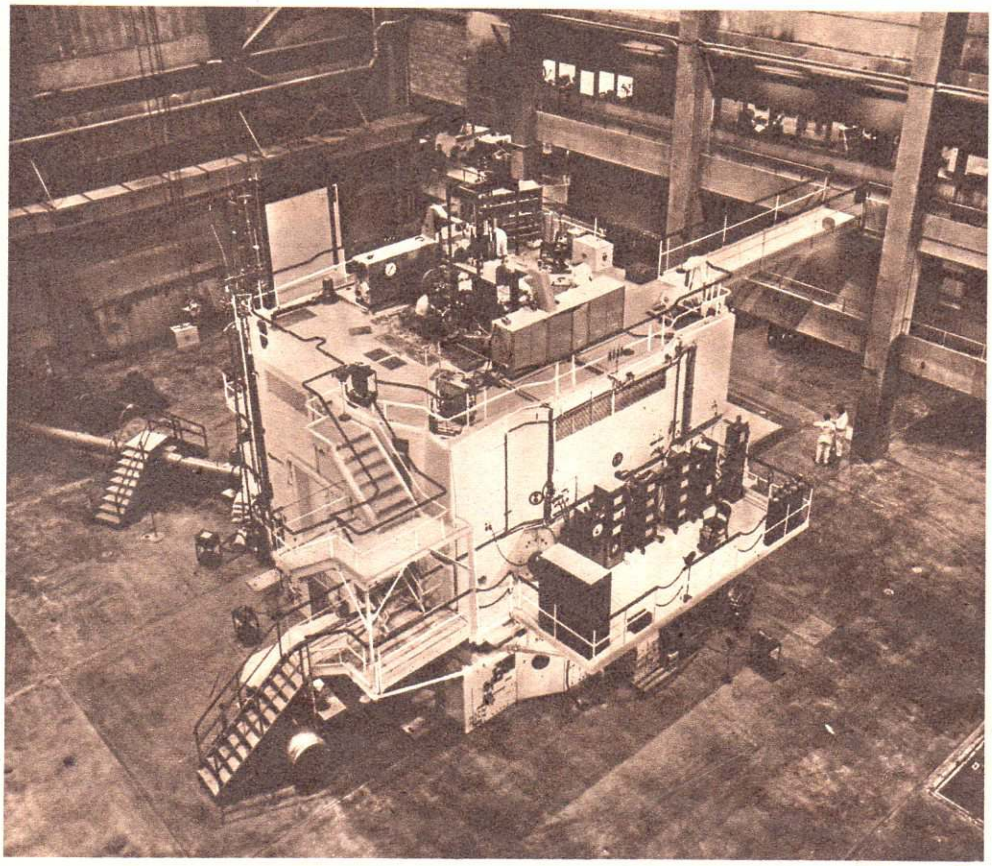
66.000 KİŞİYİ ÖLDÜRDÜ. — Hiroşima'ya atılan atom bombasının fotoğrafı Nagasaki'ye atılanla birlikte savaşın bitmesinden 15 yıl sonra, 1960'ın son ayında yayınlandı. 3 metre boyunda, 70 sm. çapındaki bu bomba 66.000 kişiyi öldürmüştü...

HİDROJEN BOMBASI. — Atom bombalarının insanlığa verdiği dehşet, bütün milletleri silâhsızlanma üzerinde çalışmalara sevketmektedir. Resimde İngilizlerin Büyük Okyanus'ta patlattığı hidrojen bombasının mantar biçimindeki dumanı görülüyor.

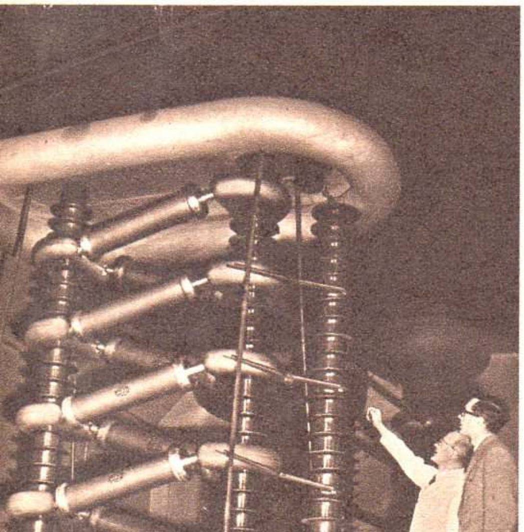

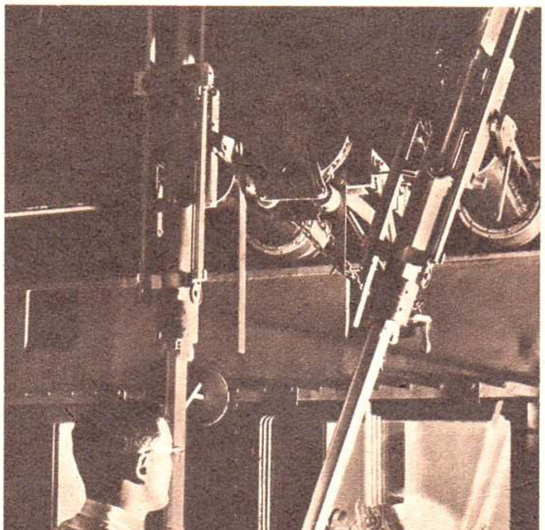
ATOM TOPU. — A. B. Devletleri'nde nükleer başlıklı mermi atan bir top yapılmıştır. 280 mm. çapındaki bu korkunç topun Nevada Çölü'nde yapılan denemeleri büyük bir başarıyla sonuçlanmıştır. Resimde merminin patlayışı görülüyor.

ATOM PİLİ. — Amerika'da Idaho'daki bu atom pili büyük bir salonun ortasında durur. Pil, kontrol odasına bir köprüyle bağlıdır. Malzeme Deneme Reaktörü diye bilinen bu pilin vazifesi atom reaktörlerinin yapılmasında hangi malzemeyi kullanmanın en uygun olacağını bularak araştırmalara yardım etmektir.

ATOM FIRLATICISI. — Glasgow Üniversitesi atom araştırmaları merkezindeki bu cihaz bir milyon volt gücündedir, hafif atom çekirdeklerindeki enerji seviyesini tesbite yarar.

RADYOAKTİVİTE. — Atom reaktörlerindeki çalışma büyük bir dikkate ihtiyaç gösterir. Resimde özel olarak yapılmış koruyucu pencerenin arkasından mekanik el vasıtasiyle çok şiddetli radyoaktif bir maddenin alınışı görülüyor.

ATOM ÇAĞININ DEV SİMALARI

Albert Einstein
Atom çağının babası

Max Planck
Atom çağı öncülerinden

Robert Openheimer
İlk bombayı yapanlardan

Niels Bohr
Nazari fizik bilgini

Harold Urey
İlk bombayı yapanlardan

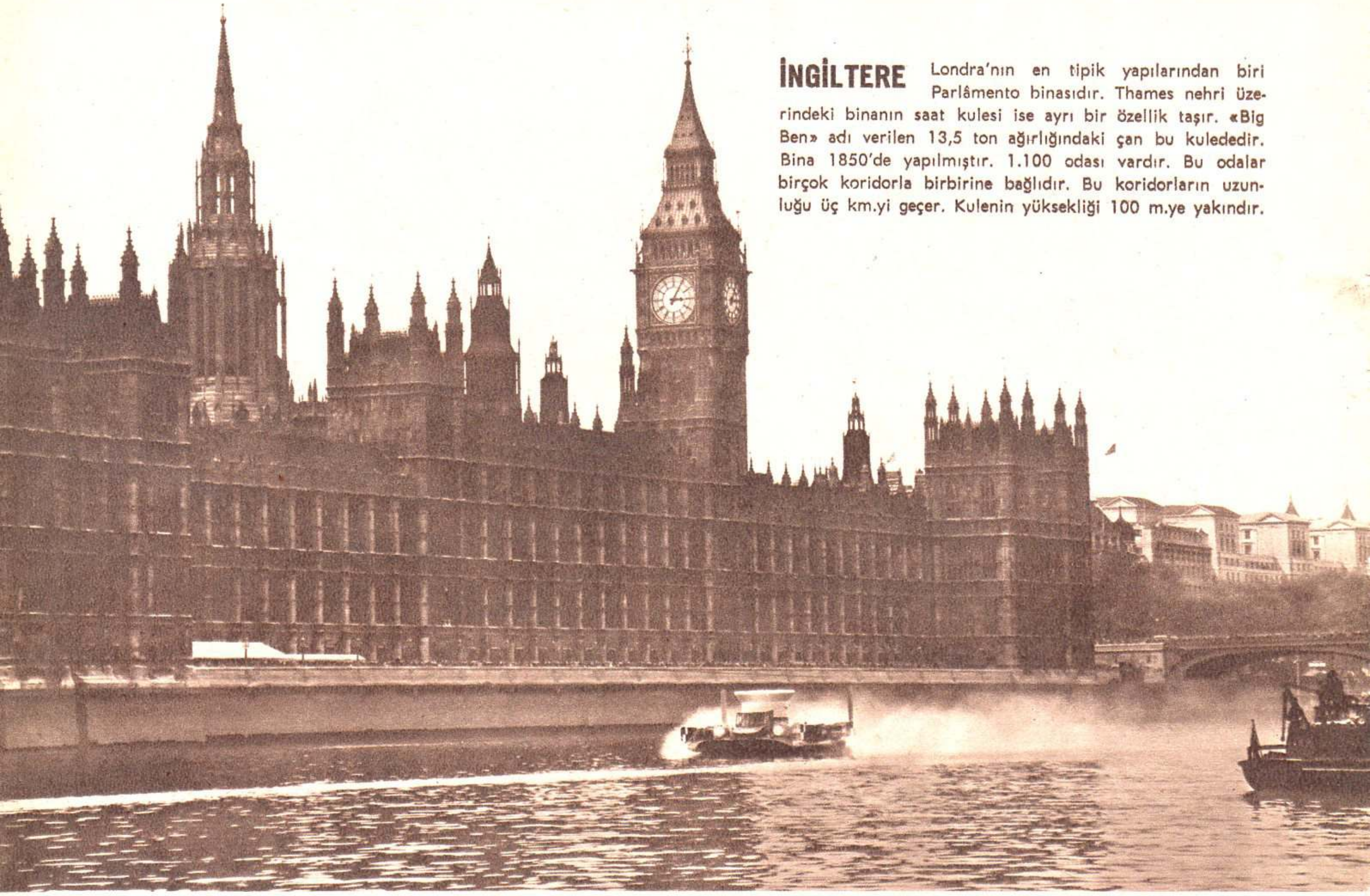

İTALYA Venedik İtalya'nın en çok turist çeken şehirlerinden biridir. Venedik'in timsali haline gelmiş gondollar, zaman zaman tarihî günleri hatırlatan geçitler yaparak eski çağları canlandırırlar.

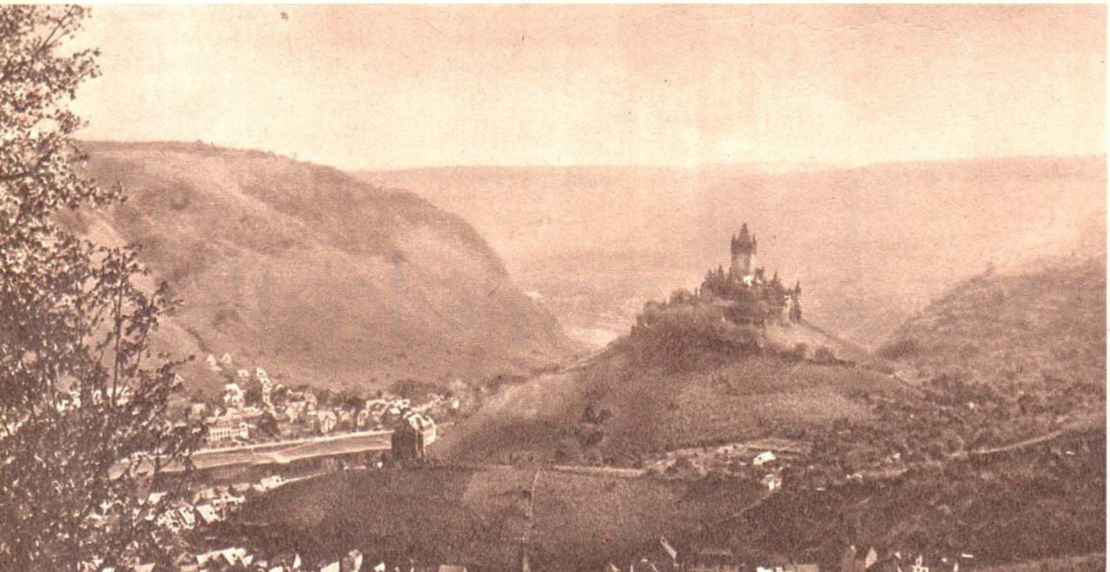
Avrupa Memleketleri

İSVEÇ Baltık Denizi kıyısında, bir takım adalar ve yarımadalar üzerinde kurulmuş olan başkent Stockholm'a «Kuzeyin Venedik'i» denir. Şehrin ana caddelerinden bir kısmını su yolları meydana getirir. Resim şehrin gece manzarasını gösteriyor.

İNGİLTERE Londra'nın en tipik yapılarından biri Parlâmento binasıdır. Thames nehri üzerindeki binanın saat kulesi ise ayrı bir özellik taşır. «Big Ben» adı verilen 13,5 ton ağırlığındaki çan bu kulededir. Bina 1850'de yapılmıştır. 1.100 odası vardır. Bu odalar birçok koridorla birbirine bağlıdır. Bu koridorların uzunluğu üç km.yi geçer. Kulenin yüksekliği 100 m.ye yakındır.

ALMANYA Mosel nehri üzerindeki Kochem, Almanya'nın, tabiî güzellikleriyle tanınmış, tarihî şehirlerinden biridir. Küçük bir tepedeki bu kale 1027 yılında yapılmıştır.

PORTEKİZ Resim Portekiz'in başkenti Lisbon'un tipik sokaklarından birini bütün özellikleriyle gösteriyor. Başıboş bir köpek, pencerelere, balkonlara asılı çamaşırlar... Ancak, Lisbon'un birçok Avrupa başkentleriyle boy ölçüşecek güzellikte caddeleri de vardır.

HOLÂNDA Küçük Gorinchem şehrindeki bu 60 metre yükseklikteki bina, tipik Holânda evleriyle ne büyük bir tezat teşkil ediyor. Bu memleketteki en yaygın taşıt bisiklettir. Holânda'nın her şehrinde kadınlar da erkekler gibi işlerine bisikletleriyle gider gelirler.

FRANSA Paris Avrupa'nın, Eiffel Kulesi de Paris'in timsalidir. Her yıl dünyanın her yanından gelen sayısız turist bu güzel şehrin sokaklarını doldurur. Paris dünya ölçüsünde bir kültür ve sanat merkezidir.

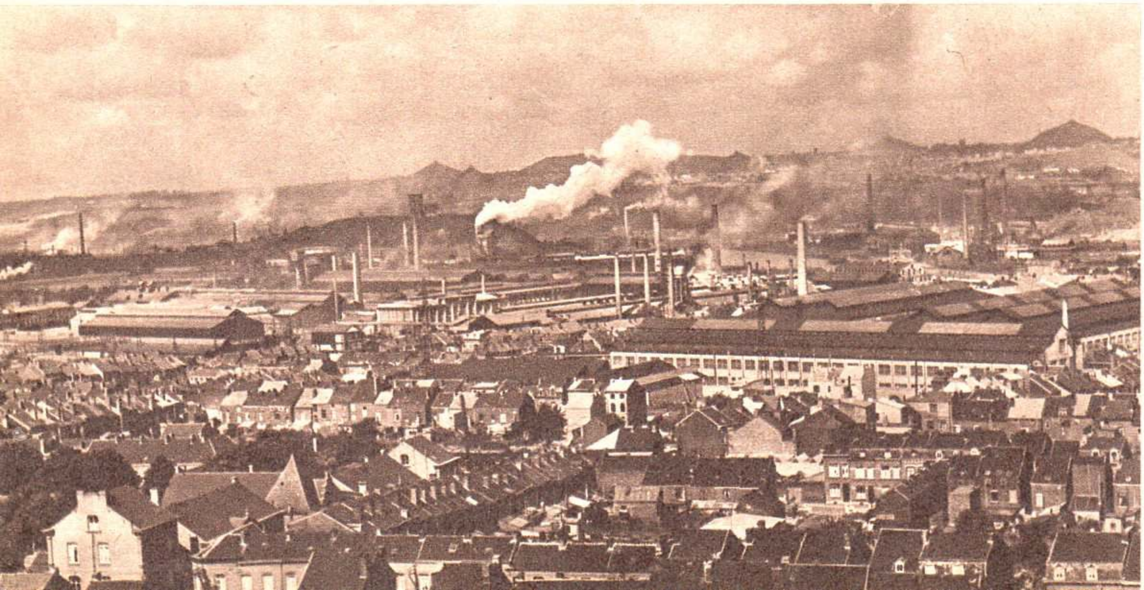
FİNLANDİYA Burada kışlar çok sert geçer. Kış aylarında donan Baltık Denizi gemilerin gidip gelmesini güçleştirir. Resim Finlândiya'nın başkenti Helsinki'yi gösteriyor. Kış aylarında buz tutan limanda atla çekilen bir kızak çalışmaktadır. Karşıda görülen kubbeli yapı Helsinki'nin Büyük Kilisesi'dir.

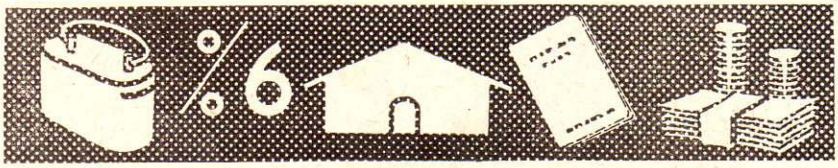
MONAKO Fransa'nın güneyindeki bu küçük Prenslik önemli bir turist merkezidir. Sağda, Prens Sarayının dörtköşe kulesi görülüyor. Monako limanı ise soldadır. Burası yaz mevsiminde kotra ve lüks yatlarla dolar...

POLONYA Bu Doğu Avrupa memleketinin başkenti Varşova, İkinci Dünya Savaşı'nda en ağır hasara uğrıyan Avrupa şehirlerinden biridir. Yukarıdaki resim şehrin eski mahallelerinden birini gösteriyor.

BELÇİKA Liège Belçika'nın büyük sanayi merkezlerinden biridir. Meuse nehri vâdisinde bulunan maden kömürü bugün şehri Belçika'nın en büyük bir imalât merkezi yapmıştır.

BANKA ve BANKACILIK

BANKA, kendi sermayesini veya tasarruf ve ticaret sahiplerinin yatırdıkları paraları başkasına veya başka işlere borç olarak veren kredi kurumudur. Bu işlere de «bankacılık» denir.

Banka Ne İş Görür

Bankanın gördüğü işi ve işleyişini kalbe benzetebiliriz: Kalb, oksijenlenmiş kanı, damarlar vasıtasiyle alıp gene damarlar yolundan vücudun dokularına gönderir. Oksijen bırakarak karbon dioksit yüklenen kanı dokulardan çekip tekrar ciğerlere sevkeder. Bu emme-basma işi bütün ömür boyunca sürer. Böylece kalb, organizmanın yaşamasına lüzumlu kan akımını düzenler. Banka da ekonomi bedeninde para akımını idare eden bir merkezdir. Bedendeki devamlı kan akımı, kan deveranı gibi, ekonomide de kazanmalardan, harcamalardan meydana gelen daimi bir para akımı, bir para deveranı vardır Bu akımın ortasında yer alan banka, serbest paraları toplar, bunları ekonomi bedeninin çeşitli dokularına, iş alanlarına sevkeder.

Ekonomide daima iki insan grupu karşılıklı olarak yer alır. Bunlardan biri, geliriyle ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra elinde fazla parası kalandır; ötekisi de harcamalara, yaptığı işlere parası yetmiyendir. Birinci grup, elinde kalan parasını işletmek, bunun da bir gelir getirmesini ister. Ötekisi, dükkânındaki, fabrikasındaki, tarlasındaki işlerini yürütebilmek için para arar. Banka iki tarafın isteklerini karşılamak için bunların arasına girer. Parayı birinden borçlanmak suretiyle alır, ötekine borç olarak verir. Böylece bankanın başta gelen asıl vazifesi, para aracılığı, para ticareti yapmaktır. Şu halde bu aracılık kredi almak ve kredi vermek şeklinde cereyan etmektedir. Aşağıda göreceğimiz gibi bankalar, borç alıp borç vermekten başka işler de görürler.

Bankalar Nasıl Ortaya Çıktı

Bankalar, bugünkü şekilleriyle, ticaret ve sanayiin geliştiği son çağlarda meydana gelmiştir.

Çok eski çağlarda para bozan, yani bir memleket veya bir şehrin parasını başka bir memleket veya şehrin parasına çeviren, para alıp borç veren kimseler vardı. Bu nevi işlerle uğraşanlara, üç bin yıl öncesine kadar, ticaret hayatı gelişmiş bütün milletlerde raslamaktayız. Onun için bugünkü bankacılığın ilk ve en sade şekilleri, Sümerler'de, Babilliler'de, Eski Yunanistan'da, Eski Roma'da görülür.

«Banka» kelimesi İtalyanca «masa, tezgâh» demek olan «banco» dan gelir. Eskiden İtalya'da meydanlarda, sokak köşelerinde, önlerine birer masa koyarak mâdeni paraların ağırlıklarını tartan, ayarlarına bakan, bunları başka paralara çeviren, paraya ihtiyacı olanlara faizle borç veren, senet kıran sarraflar vardı. Masalarının başında para ticareti yapan bu kimselere ilk defa XII. yüzyılda «banchiero» (banker) adı verildi.

Eski Yunanistan'da bu gibi işlerle rahipler de uğraşırdı. Bunlar kendilerine verilen paraları saklarlar, başkalarına borç verirlerdi. O zamanlar tapınaklar en güvenilir para saklama yerleriydi. Eski Yunanistan'da, büyük adamlar gibi adını tarihe geçirmek için Ephesus (Efes) teki Artemis tapınağını yakan Erostrotos aslında orada saklanan paraları çalmak için kundakçılık yapmıştı. Eski Yunanistan tapınaklarında toplanan altın ve gümüş servetler, komşu devletlerin hırslarını daima kamçılamış, istilâlarda bu gibi yerler daima büyük bir hırsla yağma edilmiştir.

Ortaçağ'ın sonlarına doğru, İtalya'da Venedik ve Cenova cumhuriyetlerinde Doğu memleketleriyle ticaret pek gelişmişti. Ticaretin kolaylıkla yürütülmesi için para muamelelerine aracılık edecek müesseselere ihtiyaç duyulmuştu. Zamanımız bankacılığı ilk defa 1157'de Venedik'te Venedik Bankası'nın kurulmasiyle başlar. 1408'de Cenova Bankası kurulmuş, bu banka daha sonra Avrupada kurulan bütün bankalara örnek olmuştur.

Avrupa'da XII. yüzyıldan sonra ticaretin, XIX. yüzyıldan itibaren de sanayiin büyük ölçüde gelişmesi üzerine bankacılık da hızla gelişmiştir. İlk bankalar, çoğunlukla devlete ve belediyelere kredi açıyorlardı. Özel şahıslara, iş adamlarına daha ziyade istihlâk ihtiyaçları için borç veriliyordu. Bu borç rehin bırakılan kıymetli maddeler karşılığı idi. Fakat ticaret yapmak, halkın istihlâkine yarıyacak maddeleri istihsal etmek işleri genişleyince, bankalar da istihlâk ihtiyaçları yerine, bunların istihsal ve ticaretini yoluna koyacak iş kredileri açmaya başladılar. Bugün bankalar, müşterilerine ticaret yapmak, fabrikalar kurmak veya kurulu fabrikalarını işletmek, tarlalarını ekip biçmek gibi işler karşılığı para verir. Ev eşyası düzmek, eğlence yerlerinde harcamak gibi sonunda bir kazanç getirmiyen istihlâk ihtiyaçları için bankalardan para alınamaz.

Bankacılığın gayelerinden biri de en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün halka tasarruf fikrini aşılmaktır. Bunun için de çeşitli yollara baş vurulur. Kumbara bu yollardan biridir. Resimde kumbarasında biriktirdiği paraları banka veznesine yatıran bir minimini görülüyor.

Bankalar gün geçtikçe gelişerek halka büyük kolaylıklar göstermektedirler. Resimde bir köyde şube açan bankalarımızdan birine para yatıran köylüler görülüyor

Bankalar Nasıl Çalışır

Yukarıda bankalar, borçlanmak suretiyle para ikraz ederler dedik. Bu borçlanma, para sahiplerinin bankaya paralarını yatırmaları, emanet bırakmaları suretiyle olur. Bu paralara «mevduat» denir. Kredilerin çok büyük bir kısmı bu mevduattan sağlanır. Bunlara «yabancı paralar», «yabancı sermayeler», yahut «yabancı kaynaklar» denir. Bunların yanında bir de bankanın kendisine mahsus, yani banka kuran veya kuranların koyduğu sermaye görülür. Bu da bankanın genel kaynaklarıdır. Bunların içinde bankanın ihtiyat akçeleri, kârları, karşılıkları da bulunur.

Bankacılığın ilk zamanlarında bankalara para yatıranlar, yalnız güvenlik düşüncesiyle hareket ederlerdi. Servetlerini çalınmaktan, yangından, devlet müsaderesinden korumak üzere bankalara verirlerdi. Bankanın vazifesi de bu paraları bir ücret karşılığında saklamaktı. Hattâ bunlar kullanılmadan saklanır, müşteri istediği zaman geri verilirdi. Bugün bu usule örnek olarak kiralık kasaları gösterebiliriz.

Bugün bankaya mevduat olarak parasını yatıran kimse, aynı zamanda müesseseye bu parayı işletmek imkânını da vermiş olmaktadır. Mevduat artık eskisi gibi tek taraflı bir hizmet olmaktan çıkmış, her iki taraf için de bir istifade kaynağı olmuştur. Parayı mevduat olarak veren faizini alır, banka da bunu başkalarına verip faiziyle kendine kâr sağlar.

Vâdeli, Vâdesiz Mevduat

Para bankaya sonsuz bir zaman için yatırılmaz. Bu paraların bir kısmı, istenildiği zaman ansızın bankadan geri çekilebilir. Bunlara «vâdesiz mevduat» denir. Bir kısım paralar da muayyen bir vâdeden sonra çekilmek kaydiyle yatırılır. Bu gibi paralara «vâdeli mevduat» adı verilir. «İhbarlı» olarak yatırılan üçüncü çeşit mevduatta ise, parayı yatıran, parasını almadan önce bankaya haber verir, bir müddet sonra parasını geri çekeceğini bildirir.

Bankalarda en yaygın olan, vâdesiz mevduattır. İktisaden ileri memleketlerde, meselâ Amerika Birleşik Devletleri'nde, İngiltere'de, en basit ödemeler dahi, para ile değil, bankadaki vâdesiz mevduattan yapılır. Bu gibi ödemelerde, çek kullanılır. Bankada parası olan kimse, ödeme yapacağı zaman para yerine, bankaya bir çek yazar ve çeki ödeme yapacağı şahsa verir. O da bununla bankadan parayı alır. Çek bankaya verilen bir ödeme emridir. Memleketimizde de bugün ticari ödemeler kısmen çekle yapılmaktadır. Amerika'da elbise, çorap vesaire gibi küçük alışverişler bile çekle ödenir, maaşları çekle verirler.

Kredi İşleri

Bankaların giriştiği işler pek çeşitlidir, fakat başta kredi gelir. Krediler kısa veya uzun vâdeli olur. Kısa vâdeli olanlar, iş adamlarının kısa zamanlar içinde muhtaç oldukları para taleplerini, döner sermaye ihtiyaçlarını karşılamak için verilir. Uzun vâdeliler ise, müşterinin uzun bir müddet parayı kendi emrinde bulundurması şeklinde yapılan ikrazattır. İpotek karşılığı, yeni tesisler kurmak veya tesisleri genişletmek maksadiyle verilen krediler uzun vâdelidir.

Bankaların aktif muamelelerinden belli başlılarını şöyle sıralıyabiliriz: Ticari senetler iskonto etmek, kambiyo muameleleri yapmak (ecnebi dövizleri alıp satmak), dahile ve harice para havale etmek, müşterilerine cari hesap açmak, esham ve tahvilât karşılık avans vermek, emtia üzerine avans açmak, kefalet mektupları vermek, müşteriler namına senet tahsil etmek, çek ve akreditif muameleleri yapmak, kefalet karşılığı gayrımenkul üzerine ikrazatta bulunmak, şirketlerin sermayesine iştirak etmek, bankınot çıkarmak, seyahat çekleri ödemek, kasa kiralamak, istihbarat işleri yapmak vs.

Kaç Türlü Banka Vardır

Bankaları çeşitli bakımlardan nevilere ayırmak kabildir. Biz burada bunları yaptıkları işlerin nevine göre böleceğiz. Bu da bankaların ihtisas kazandıkları kredi muamelelerine göre olacaktır.

1 — Merkez bankaları,
2 — Ticaret bankaları,
3 — Sanayi bankaları,
4 — Ziraat bankaları,
5 — İpotek bankaları,
6 — Halk bankaları, halk sandıkları,
7 — Rehin bankaları.

1 — Merkez Bankaları: Bunlara «emisyon bankaları», «ihraç bankaları» da denir. Vazifeleri, bankınot ve kâğıt para çıkarmaktır. Gerçi diğer bankaların yaptıkları muamelelerin aynını bunlar da yaparlar; mevduat kabul ederler, ticari senetleri iskonto ederler, diğer kredi muameleleriyle de uğraşırlar. Fakat bankınot çıkarmak hakkı kendilerine hususi bir mevki verir. Bu hak onlara bankaların anası, bankaların parasız kaldıkları zaman başvuracakları bir ana banka, bankalar bankası vasfını verir. Her memlekette merkez bankalarının muameleleri hususi kanunlara bağlıdır. Bazı memleketlerde birkaç banka, bazı memleketlerde ise tek bir banka bankınot çıkarmak hâkkına sahiptir. Türkiye'de bu hak yalnız Merkez Bankasına verilmiştir.

2 — Ticaret bankaları: İş hayatını besliyen, onun para ihtiyacını karşılıyan en önemli malî müesseselerdir. Bu bankalar, kısa vâde ile kredi açarlar. Verdikleri kredileri, topladıkları mevduatla karşılarlar. Bunlara «mevduat bankaları» da denir. Türkiyede ticaret bankaları grupuna, Yapı ve Kredi Ban-

BANKALARDAKİ MEVDUAT

Bankalarımızın en mühim kaynaklarını teşkil eden mevduatı, bilhassa 1944'ten itibaren büyük bir süratle artmıştır. Bu hareketi aşağıdaki tabloda görmekteyiz (Milyon T.L.):

YILLAR	TASARRUF MEVDUATI	DİĞER MEVDUAT	TOPLAM
1944	185	370	555
1948	427	568	996
1953	1.151	1.808	2.959
1958	3.353	1.346	6.700
1960	4.060	3.492	7.552

BANKALARIMIZ

1961 yılının başında Türkiye'de faaliyette bulunan bankaların sayısı 51'dir. Altı yabancı banka ile beraber bu sayı 57'yi bulmaktadır.

KURULUŞ TARİHLERİ SIRASİYLE TÜRKİYE'DEKİ BANKALAR

I. HUSUSİ KANUNLARLA KURULMUŞ BANKALAR	KURULUŞ TARİHİ	İDARE MERKEZİ	İTİBARİ SERMAYESİ MİLYON TL.
1 — T.C. Ziraat Bankası	1888	Ankara	750,0
2 — İstanbul Emniyet Sandığı	1868	İstanbul	—
3 — Türkiye Emlâk ve Kredi Bankası	1927	Ankara	300,0
4 — T.C. Merkez Bankası	1931	»	15,0
5 — Sümerbank	1933	»	500,0
6 — İller Bankası	1933	»	600,0
7 — Etibank	1935	»	500,0
8 — Türkiye Halk Bankası	1938	»	100,0
9 — Ankara Halk Sandığı	1938	»	10,0
10 — İstanbul Halk Sandığı	1938	İstanbul	6,0
11 — Denizcilik Bankası	1952	»	500,0
12 — Türkiye Vakıflar Bankası	1954	Ankara	50,0
13 — İzmir Halk Sandığı	1957	İzmir	2,0
14 — Türkiye Öğretmenler Bankası	1959	Ankara	30,0
II. DİĞER MİLLİ BANKALAR.			
A. 15 — Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası	1950	İstanbul	25,0
B. Ticaret Bankaları			
16 — Türk Ticaret Bankası	1914	Ankara	16,5
17 — Milli Aydın Bankası	1914	Aydın	5,3
18 — Türkiye Bağcılar Bankası	1917	Manisa	2,0
19 — Türkiye İş Bankası	1924	Ankara	10,0
20 — Türkiye Tütüncüler Bankası	1924	Akhisar	5,0
21 — Eskişehir Bankası	1927	Eskişehir	5,0
22 — Ege Bank	1928	İzmir	5,0
23 — Türkiye İmar Bankası	1928	İstanbul	5,0
24 — Yapı ve Kredi Bankası	1944	»	40,0
25 — Türkiye Garanti Bankası	1946	Ankara	20,0
26 — Türkiye Kredi Bankası	1948	İstanbul	20,0
27 — Tutum Bankası	1948	»	10,0
28 — Akbank	1948	»	30,0
29 — Doğu Bank	1952	»	6,0
30 — Türkiye Ekspres Bank	1953	»	10,0

DİĞER MİLLİ BANKALAR	KURULUŞ TARİHİ	İDARE MERKEZİ	İTİBARİ SERMAYESİ MİLYON TL.
31 — Demirbank	1953	İstanbul	10,0
32 — İstanbul Bankası	1953	»	6,0
33 — Şekerbank	1954	Ankara	10,0
34 — İşçi Kredi Bankası	1954	Kayseri	3,0
35 — Pamukbank	1955	İstanbul	17,0
36 — Buğday Bankası	1955	Ankara	20,0
37 — Türkiye Turizm Bankası	1955	Ankara	10,0
38 — Raybank	1956	»	4,0
39 — Maadin Kredi Bankası	1958	İstanbul	8,0
C. Mıntaka Bankaları			
40 — Akşehir Bankası	1916	Akşehir	0,3
41 — Adapazarı Emniyet Bankası	1919	Adapazarı	0,6
42 — Bor Zürra ve Tüccar Bankası	1922	Bor	0,1
43 — Afyon Terakki Servet Bankası	1926	Afyon	0,3
44 — Denizli İktisat Bankası	1927	Denizli	1,0
45 — Kocaeli Halk Bankası	1927	İzmit	0,5
46 — Şarki Karaağaç Bankası	1928	Ş. Karaağaç	0,1
47 — Elâzığ İktisat Bankası	1929	Elâzığ	0,1
48 — Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası	1929	Lüleburgaz	0,5
49 — Efesbank	1933	Zonguldak	2,5
50 — Niğde Bankası	1948	Niğde	0,2
51 — Çaybank	1958	Rize	2,7
III. YABANCI BANKALAR			
52 — Osmanlı Bankası	1863	İstanbul	8,0
53 — Selânik Bankası	1888	»	1,7
54 — Banko Di Roma	1911	»	1,5
55 — Banka Kommerçiyale İtalyana	1919	»	4,2
56 — Holantse Bank Üni	1921	»	4,2
57 — Amerikan Ekspres Bank	1955	»	0,9

Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası (teşekkülü 1959), Sanayi Bankası (teşekkülü 1958), Esnaf ve Kredi Bankası (teşekkülü 1957) tasfiye edilmeye başlanmış olduğundan bunları bu listeye ithal etmedik.

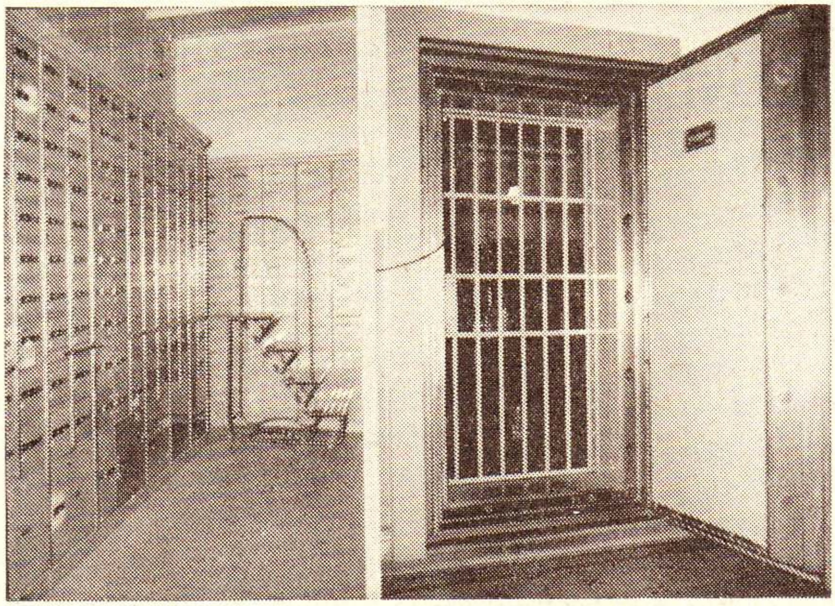
kası, Iş Bankası, Garanti Bankası, Türk Ticaret Bankası, Demirbank gibi bankalar girer.

3 — Sanayi bankaları: Bilhassa endüstri işletmelerinin kredi ihtiyacını karşılarlar. Fakat aynı zamanda her nevi sınai işletme tesisine iştirak etmek, sınai işletmelerin mâli işlerini idare etmek gibi işler de görürler. Sanayi bankaları, muamelelerine lüzumlu parayı uzun vâdeli mevduat kabul etmek ve tahvilât çıkarmak suretiyle sağlarlar. Bu bankalar da kısmen ticaret bankalarının muamelelerini görürler. Türkiyede Sanayi Kalkınma Bankası, Sümerbank, Etibank bu grupa girer.

4 — Ziraat bankaları: Çiftçilere, kısa, orta ve uzun vâdeli krediler verir. Bunlar, çevirme, donatım, verimlendirme, sürüm ve satış, ziraat sanatları gibi adlar verilen kredilerdir. Türkiye Ziraat Bankası, bu neviden bir müessesedir.

5 — İpotek bankaları: Gayrımenkul malları teminat altına alarak uzun vâdeli kredi açarlar. Arazi, ev, apartman vesairenin ipotek edilmesi karşılığında kredi verirler. Ayrıca ev, apartman inşası için uzun vâdeli ikrazda bulunurlar. Bu bankalar da kendilerine lüzumlu paraları çıkardıkları tahvilâtla sağlarlar. Türkiye Emlâk ve Kredi Bankası ipotek bankasıdır.

6 — Halk bankaları ve halk sandıkları: Küçük esnafın, küçük tacirlerin kredi ihti-

Mücevherat, vesika, senet gibi kıymetli eşyaları yangından, çalınmaktan veya her hangi bir tehlikeden korumak için en emin yer bankaların kiralık kasalarıdır. Resimde (solda) bir bankanın bu tip kiralık kasalar dairesi, (sağda) paraların muhafaza edildiği kasa dairesinin muhkem kapısı görülüyor

yaçlarını karşılamak üzere kurulur. Büyük bankalardan kredi almakta güçlük çeken küçük esnaf, küçük tacirler, küçük miktarlarda olan para ihtiyaçlarını bu bankalardan sağlarlar. Türkiye Halk Bankası, Halk Sandıkları bu nevi bankalar grupuna girer.

7 — Rehin bankaları: Her türlü kullanılmış kıymetli eşyayı, mücevherleri rehin olarak kabul eder ve bunlara karşılık borç para verirler. Türkiyede rehin bankasına örnek olarak Emniyet Sandığını gösterebiliriz.

Bankalarımız

Türkiyede bankacılık, geçen yüzyılın ortalarında başlar. İlk banka 1847'de kurulan «Istanbul Bankası» dır. Bu banka 1852'de iflâs ederek kapanmıştır.

Saltanat devrinde banka ve bankacılık yalnız yabancıların veya azınlıktan kimselerin uğraştıkları bir işti. Yalnız, memleketteki bankalar millî ekonominin kredi ihtiyaçlarını karşılamak gayesinden uzaktı. Bunların bütün faaliyetleri, devamlı çöküntüler geçiren Osmanlı maliyesine dışarıdan borç para bulmak, bu borç muamelelerinden yüksek faizler, kazançlar sağlamak, yabancı sermayelerin Türkiye'de iş bulmalarında aracılık yapmak, dış ticaret işlerinde gene yabancılara ve azınlıklara kredi yardımında bulunmak gibi işler üzerinde toplanmıştı.

Osmanlı topraklarında 1847'den önce bankacılık işlerini bankerler yapardı. Ancak bu işler, o zamanlar Galata'da oturdukları için kendilerine «Galata Bankerleri» adı verilen yabancı ve azınlık sarraflarının elinde idi. Osmanlı malî tarihinde önemli rol oynamış olan bu sarraflar, ticari senetleri iskonto etmek, para bozdurmak gibi işlerin yanında bilhassa devletten alacaklı olanların senetlerini, devlet varidatını kırıp tahsil etmek, hazineye avans vermek gibi muamelelerle uğraşırlardı.

Osmanlı Bankası

1847'den sonra Türkiye'de büyüklü küçüklü birçok yabancı ve azınlık bankaları kurulmaya başlandı. Bunların içinde bilhassa Kırım Savaşı'ndan sonra 1856'da merkezi Londra'da olmak üzere kurulan Ottoman Bank (Osmanlı Bankası) memleketimizin malî tarihinde önemli yeri olan bir bankadır. Kırım Savaşı vesilesiyle ilk dış borç anlaşmaları yapıldı, demiryolu inşası başladı. Bu borçları bize veren, ilk demiryolunun yapılmasına aracılık eden İngilizler, yabancı sermayeli bir banka kurmayı lüzumlu buluyorlardı.

Bu tarihlerde hem devlet maliyesi hem de para işleri bozuk gitmekteydi. Bütün bu malî işlerin idaresi ve çevrilmesi maksadiyle yeni bir mukavele ile Ottoman Bank 1863'te «Bank-ı Osmani-i Şahane» adı altında imtiyazlı bir müessese haline getirildi. Sonradan Fransız sermayesi de iştirak ederek Osmanlı Bankası İngiliz ve Fransız sermayelerinden müteşekkil bir müessese oldu. Osmanlı Bankası'nın imtiyaz mukaveleleri muhtelif tarihlerde yenilenmiştir. Bankaya verilen imtiyazların başında bankınot çıkarmak hakkı gelir. Bu imtiyazla Türkiye'de ilk ihraç bankası kurulmuş oluyordu.

İlk Millî Bankalarımız

Geçen yüzyılın ikinci yarısında ilk defa olarak millî hüviyetli iki malî müessesenin de kurulmuş olduğunu görüyoruz. Murabahacılara karşı çiftçiyi korumak maksadiyle büyük devlet adamı Mithat Paşa, 1863'te ilk önce Tuna Vilâyetinde Rusçuk kasabasında «Memleket Sandıkları», bir müddet sonra da «Menafi Sandıkları» adı verilen zirai kredi teşkilâtını kurdu. 1888'de «Menafi Sandıkları» kaldırıldı. Bunların yerine «Ziraat Bankası» kuruldu. 1868'de gene Mithat Paşa'nın teşebbüsü ile tasarruf sandığı mahiyetinde olmak üzere «Emniyet Sandığı» kuruldu.

1908 İkinci Meşrutiyet inkılâbından sonra Türkiye'nin bankacılık tarihi yeni bir safhaya girer. Cumhuriyetin ilânına kadar olan bu safhada, pek zayıf olmakla beraber, ekonominin her alanında görülen Türk sermaye teşebbüsü hareketleri, bankacılıkta da kendini gösterdi. Bu devirde birçok millî bankalar kuruldu. Bunların içinde bilhassa dört milyon lira sermaye ile 1917'de kurulan İtibar-ı Millî Bankası dikkati çeker.

Meşrutiyet inkılâbından cumhuriyet devrine kadar yabancı bankalar faaliyetlerine eskisi gibi devam ettiler. Yeniden bazı yabancı bankalar kuruldu. Kapitülâsyonların sağladığı faydalar, 1922'ye kadar süren savaşlar, nihayet millî sermayenin henüz kuvvetlenememiş olması gibi olaylar, bu devirde yabancı bankalara, millî ekonomiye olan hâkimiyetlerini devam ettirmek imkânını verdi.

Gerek yabancı bankalardan, gerekse millî sermayeli bankalardan günümüze kadar gelmiş olanlar şunlardır: Türkiye Ticaret Bankası (1917), Millî Aydın Bankası (1914), Akşehir Bankası (1916), Türkiye Bağcılar Bankası (1917), Adapazarı Emniyet Bankası (1919), Osmanlı Bankası (1863), Selânik Bankası (1888), Banko di Roma (1911), Banka Komerçiyale İtalyana (1919), Holântse Bank Üni (1921).

Cumhuriyet Devrinde Bankacılığımız

Millî bankacılığın gerçek gelişmesi, Cumhuriyet devrinde başlar. Kurtuluş Zaferi'nden ve 1923'te Cumhuriyet'in ilânından sonra millî bankacılığın gelişmesine lüzumlu bütün hukuki ve iktisadi şartlar yaratıldı. Kapitülâsyonların kaldırılması, gümrük istiklâlinin elde edilmesi, ticari, sınai ve mâli alanlarda Türk teşebbüsünü teşvik ve himaye edici kanun ve iktisadi tedbirlerin alınması sayesinde ekonomik hayatımız bağımsız hüviyetini kazandı.

Cumhuriyetin ilânından sonra ilk kurulan banka İş Bankası (1924) oldu. Önce millî sermaye ile vücuda getirilmiş olan millî bankaların bir kısmı Cumhuriyet devrine intikal etmiş, devletin millî bankacılığı teşvik ve himaye etmesi neticesi, yabancı sermayeli bankaların büyük bir kısmı ya faaliyetlerini azaltmışlar yahut muamelelerini tasfiye ederek kapanmışlardır. Osmanlı devrinde kurulmuş olan «İtibar-ı Millî Bankası» 1927'de İş Bankası ile birleşmiştir.

Cumhuriyetten sonra Türkiye'de bankacılık biri özel, ötekisi de devlet sermayeli olmak üzere iki istikamette gelişti. Bu hareketi iki devreye bölmek mümkündür. Cumhuriyetin başından 1944 yılına kadar bankacılık sahasında devleti önde görürüz. Özel sermayenin yetersizliğinden dolayı birinci devrede bankacılığa devlet sermayesi hâkimdi. Bu devrede, hükümetin elindeki fabrikaları (Hereke, Defterdar, Bakırköy Dokuma, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikaları) işletmek maksadiyle devlet sermayesiyle ilk kurulan banka Sanayi ve Maadin Bankası'dır (1925). Bu banka, 1933'te devletin beş yıllık sanayi programını tatbik etmek üzere kurulan Sü-

merbank'a devredildi. Sümerbank'ın arkasından gene devlet sermayesiyle 1935'te Etibank kuruldu. Gene âmme sermayesiyle 1933'te Belediyeler Bankası (1945'te aldığı yeni şekliyle İller Bankası), 1927'de Emlâk ve Eytam Bankası (1947'deki yeni statüsiyle Emlâk ve Kredi Bankası), 1938'de Halk Bankası ve Halk Sandıkları kuruldu.

Devlet sermayesiyle kurulmuş olan Sümerbank, Etibank statülerindeki kayıtlara rağmen özel teşebbüslere kredi açmak imkânını bulamamışlardır. Yeni sınai tesis faaliyetleri, yeni kurulan devlet işletmelerinin işletme sermayesi ihtiyacı, bunları yalnız devlet sektörüne para vermek zorunda bırakmıştır. Az sayıdaki özel bankalar ise memlekette sermaye darlığından dolayı özel teşebbüsün kredi taleplerini rahatlıkla karşılıyamamışlardır.

T. C. Merkez Bankası

Cumhuriyet devrinin bankacılıktaki büyük başarılarından biri de müstakil bir merkez bankasının kurulması olmuştur. 1863'te yabancı sermaye ile teşekkül etmiş, imtiyazlı bir ihraç bankası haline getirilmiş olan «Osmanlı Bankası», Cumhuriyetin ilânından sonra millî ekonominin ihtiyaçları bakımından yeni şartlara kâfi gelemezdi. Memlekette gün geçtikçe artan sınai, ticari faaliyetlerin millî menfaatler bakımından para ihtiyacını karşılamak, krediyi, para haraketlerini nizamlamak, Türk parasına istikrar vermek lâzımgeliyordu. Bu maksatla 1931'de «Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası» kuruldu. Para istikrarını ve ayarlamasını sağlamak maksadiyle 1930'da Türkiye'deki büyük bankalardan vücude getirilmiş olan bankalar konsorsiyumu, Merkez Bankasına bir hazırlık safhası olmuştur.

Özel Sermayeli Bankalar

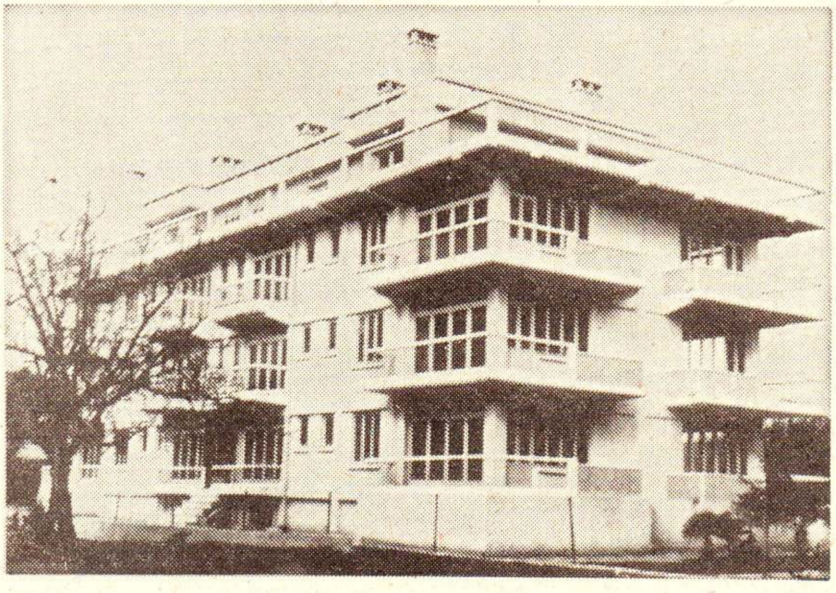
Özel sermayenin bankacılık alanında kendini göstermesi, 1944'te başlar. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve savaştan sonra millî ekonomide meydana gelen büyük özel sermaye hareketleri, devletin iktisadi faaliyetinin ikinci plâna kaymasına, özel teşebbüsün millî ekonomiye hâkim olmasına yol açtı. Bu safhada özel teşebbüs, sanayi ve ticarette olduğu gibi bankacılıkta da büyük başarılar elde etti.

Devlet, millî bankacılığın hızlı gelişmesi karşısında bankacılık işlerini düzenlemek ve murakabe etmek maksadiyle çeşitli kanuni tedbirler aldı. 1933 tarihli Ödünç Verme İşleri Kanunu, gene 1933 tarihli Mevduatı Koruma Kanunu, 1936'da meriyete giren Bankalar Kanunu, devlet bankalariyle işletmelerinin idare ve murakabesine ait 3460 numaralı kanun (1936) bu cümledendir.

Yapı ve Kredi Bankası

1944 yılında tamamen özel sermaye ile kurulan Yapı ve Kredi Bankası, özel bankacılığın öncüsü oldu. Yapı ve Kredi Bankası tatbik ettiği yeni usullerle memleket bankacılığında büyük inkılâplar yarattı. Bu bankanın faaliyetindeki başarıdan cesaret alan teşebbüs sahipleri birbiri ardı sıra özel bankalar kurdular, çalışma usullerinde Yapı ve Kredi Bankasını kendilerine örnek aldılar. Yapı ve Kredi Bankası, gerek tasarruf mevduatı celbinde, gerekse müşteriye hizmette çok ileri görüşler ve usuller getirdi ve bu usulleriyle memlekette tasarruf terbiyesinin gelişmesine, halk tasarruflarının bankalarda toplanmasına müessir oldu.

Batı memleketlerinde halkın parasını bankada biriktirmek âdeti yerleşmiş olduğundan o memleketlerin bankaları para yatıranları teşvikte büyük fedakârlıklara girmezler. Halbuki Türkiye'de halkta, kazancından artan parasını bankaya yatırmak alışkanlığı henüz yeni gelişmektedir. Onun için, bizde bankalar, çalışabilmek, mevduat celbedebilmek için büyük külfetlere girmişlerdir. Para biriktirmeyi cazip kılmak maksadiyle, faizlerden başka, bankalara tasarruf mevduatı getirmeyi teşvik eden usuller tatbik etmektedirler. Halkımız tarafından pek rağbet gören ev ve para ikramiyeleri bu usullerdendir. Başka memleketlerde de mevduat celbini hızlandırmak maksadiyle ikramiye usullerinin uygulandığını görmekteyiz. Türkiye'de ev ikramiyesi usulünü ilk defa Yapı ve Kredi Bankası ortaya çıkarmıştır.

Özel bankacılığımızda ileri görüşlerin öncülüğünü yapan Yapı ve Kredi Bankası, aynı zamanda cazip ikramiyeler tertipliyerek para biriktirenleri mesken sahibi yapan bankalarımızın da ilkidir. Resimde tasarruf sahiplerine verilmek üzere hazırlanan apartmanlardan biri görülüyor.

Faiz miktarları

Türkiyede bankalarda mevduata verilen faizler 9-7-1960'ta alınan son bir kararla yeniden düzenlenmiş ve şu nispetler üzerinden tesbit olunmuştur:

1 — Vâdesiz veya dört aya kadar vâdeli (4 ay dahil) resmî, ticari ve bankalar arası mevduata senede yüzde 2 1/2

2 — Vâdesiz veya dört aya kadar vâdeli (4 ay dahil) tasarruf mevduatına senede yüzde 3 1/2

3 — Dört aydan altı aya kadar (6 ay dahil) vâdeli bütün mevduata senede yüzde 4,

4 — Altı aydan bir seneye kadar (bir sene dahil) vâdeli bütün mevduata senede yüzde 5,

6 — Bir seneden fazla vâdeli bütün mevduata senede yüzde 6 1/2 faiz verilmektedir.

Bankalarımızın, millî ekonomiye açtıkları krediler de büyük inkişaflar kaydetmiştir. Bu kredi yardımları, millî ekonominin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Bankalarımız tarafından açılan kredilerin bakiye yekûnu 1949'da 1.069 milyon liradan 1960 yılı ekim ayı sonunda 9.532 milyon liraya yükselmiştir.

Bibliyografya:

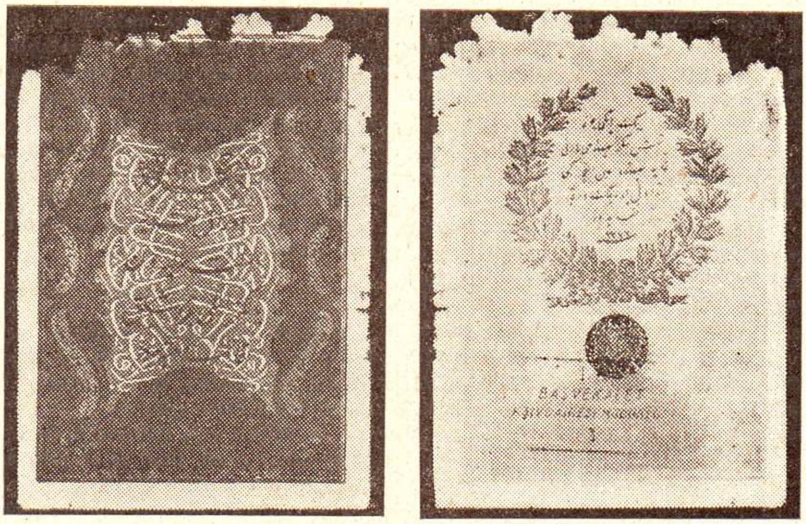
Bankalarda Esham ve Tahvilât Vedialarl (Nuri Âdil, 1934); Banka Muameleleri ve Muhasebesi (Dr. Esat Demirel, 1938); Banka ve Hukuk (Namık Zeki Aral, 1938); Banka Terimleri (Süleyman H. Karakuzu, 1948); Banka ve Endüstri İşletmelerinde Bilânço Tahlilleri (Louis Lair'den Çev Cevat Yücesoy, 1949); Bankaların Mevduat Siyasetinde Piyangonun Rolü (1949).

BANKER

Para, kredi, esham ve tahvilât işleriyle ve bunlara benzer daha başka muamelelerle uğraşan kimseye «banker» denir.

XIX. yüzyılın ortalarına kadar iş hayatında gördüğümüz bankerlerin çalışma alanları daha genişti. Bankerler, para işlerinden başka komisyonculuk, nakliyecilik, ticaret gibi işlerle de uğraşırlardı. Bankerlik muameleleriyle ticaret işlerinin birbirinden ayrılması, geçen yüzyılın ortalarından itibaren sanayi ve ticaretin büyük gelişmeler göstermesi ile başlar. Bu gelişmeler, bankerliğin ve ticaretin bir tek şahısta toplu olarak yapılmasına imkân bırakmaz olmuştu. Bununla beraber, bankerler, gene ticaretle ilgilerini kesmemişlerdir. Bu ilgileri, bizzat ticaretle meşgul olmak yerine, ticarî işlere borç para vermek şekline dönmüştür.

Bankerler, XIX. yüzyılın ortalarına kadar devlete, hükümdar ailelerine de borç para verirlerdi. Devlet borçlarına ait istikraz tah-

ESKİ BİR OSMANLI KÂĞIT PARASI

Ön tarafında zemin üzerinde süs olarak yazılmış şu yazı vardır: «Bilâ faiz elli kuruştur.» Bunun üzerinde siyah olarak: «Evrak-ı nakdiye-i Devlet-i Aliye'den yalnız elli kuruşluk kaime-i muteberedir. Nezaret-i Maliye-i Devlet-i Aliye». Arka tarafında: «Bin iki yüz yetmiş sekiz senesi martı gayesinde aynı akçe gibi tedavül edecek vdraka-i nakdiyedir. Sene 1277.»

villeri çıkarılması usulünde de öncülük etmişlerdir. Bilhassa geçen yüzyılda her memlekette hızla gelişen demiryolculuğuna lüzumlu sermayeleri bulmakta büyük başarı göstermişlerdir. Meselâ Osmanlı İmparatorluğunda demiryolu inşasında hükümeti büyük zararlara sokan Baron Hirsch bu nevi bankerlerdendi. Bugün «Roçild gibi zengin» sözü, bir zamanlar Avrupa'nın en büyük bankeri olan Baron Rotshschild'den gelmektedir. Bu aile bugün de vardır.

Osmanlı devrinde Galata bankerleri de devlete borç para verirlerdi. XIX. yüzyılın ortalarından sonra Avrupa'da sanayiin büyük gelişmeler göstermesi üzerine geniş sermayelere ihtiyaç görüldü. Şahsi bir teşebbüs olan benkerlik bu ihtiyacı karşılamak kudretinde olmadığından anonim şirket şeklinde kurulmuş olan bankalar, büyük miktarlarda hisse senedi, tahvilât çıkarmak, mevduat toplamak suretiyle, ekonomik sermaye ve kredi ihtiyacını karşılamaya başladılar. Büyük bankacılığın gelişmesi, bankerliğin iş alanını pek daralttı.

BANKINOT

Devlet bankası tarafından çıkarılan kâğıt paraya «bankınot» denir. Bankınotun, altın, gümüş, döviz gibi menkul kıymetlerden teşekkül eden bir karşılığı bulunur.

Tabiatta akar suların çıktığı yere kaynak deriz. Ekonomi hayatında da para akımının bir kaynağı vardır ki bu, bankınot çıkaran bankadır. Türkiyede bu banka Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'dır.

Bazı memleketlerde para akımı kaynağı vazifesini başka bankalar da görür veya merkez (devlet) bankasının yanında başka bankalara da bu vazife verilmiştir.

Bankınot ile kâğıt para birbirinden farklıdır. Bankınotun, Merkez Bankasına götürülünce karşılığının ödenmesi usuldendir. Her gün birçok kimse Merkez Bankası'na baş vurarak bankınot verip altın alırlar. Kâğıt parayı bankaya verince, karşılığı alınamaz.

Devlet, kanuna dayanarak, piyasaya kâğıttan para çıkarır, veya emisyon bankasının ödeme va'dini kaldırır. O zaman kâğıt para rejimi ortaya çıkar.

Bankınotun Tarihi

Bugünkü bankınotu andıran paralara çok eski çağlarda da raslanmıştır. Meselâ M. Ö. 1600 yıllarında Eski Mısır'da buğday ve altın emanet edenlere verilen makbuzların bankınot gibi geçtiği görülmüştür. Gene çok eski çağlarda Çin'de mandarinlerin para yerine tedavüle çıkardıkları kıymetli kumaş parçaları, bankınot gibi alışveriş vasıtası olarak kullanılmıştı. İlhanlılar da bankınot çıkarmışlar, fakat bir müddet sonra toplatmak zorunda kalmışlardır ki Asya iktisadî tarihinde bu olay önemle kayda değer. XVII. yüzyıla kadar çeşitli memleketlerde emanet edilen mevduata karşılık verilen makbuzlar bankınot gibi para yerine geçerdi.

Ekonomi hayatında bankınotun ortaya çıkmasına ve bugünkü önemini kazanmasına XVII. yüzyıldaki olaylar yardım etmiştir. O sıralarda İngiltere'deki sarraflar, hırsızlığa karşı bir tedbir olmak üzere, ellerindeki kıymetli eşyayı darphaneye bırakmayı âdet edinmişlerdi. 1640'ta İngiltere Kıralı I. Charles darphanedeki kıymetli emanet eşyaya el koyunca, varlıklarını korumak için sarraflar aralarında bir teşkilât kurdular. Bu teşkilât zamanla ilerledi. Halk da buraya emanet olarak altın ve mücevherat bırakmaya başladı.

Bu müessese, yatırılan emanete karşılık bir makbuz veriyordu. Bu makbuzlara o zamanlar, «goldsmith's notes» (sarraf parası) deniyordu. Tüccar arasında ödeme yapmak icap ettiği zaman, karşılığı tamamen altın veya mücevherat olan bu makbuzlar para yerine alınıp veriliyordu. 1694 yılında İskoçyalı W. Paterson İngiltere Bankasını kurdu, devletten resmen bankınot çıkarmak yetkisini aldı.

Avrupa'da ilk bankınot İngiltere'den önce İsveç'te Stockholm Bankası tarafından ihdas edilmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren diğer memleketlerde de bankınot sistemi yayıldı.

Bankınotun emisyon bankalarından başka hazine tarafından da çıkarıldığı görülmüştür. Meselâ I. Dünya Savaşı'nda ve ondan sonraki yıllarda İngiliz hazinesi, İngiltere Bankasının yanıbaşında, bankınot çıkarmıştı. 1915'te Osmanlı devletinde de hazine tarafından bankınot çıkarılmıştı.

Tedavüle çıkarılan bankınotlar için yüzde yüz karşılık bulundurmak şart değildir. Merkez bankaları kasalarında umumiyetle çıkardıkları bankınotların yüzde 30, yüzde 40 ına karşılık altın bulundururlar.

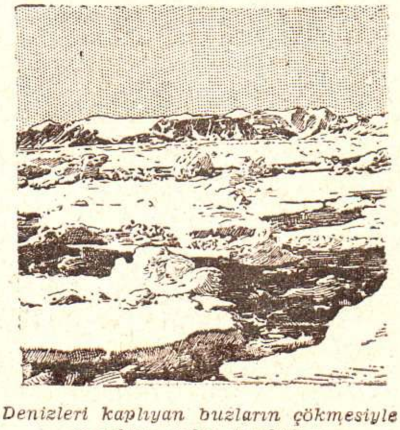
Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hemen bütün memleketlerde, merkez bankaları, bankınotlarına karşılık altın ödemek külfetinden kurtulmuştur. Birçok merkez bankalarının elindeki altın istoku, tedavüldeki para ihtiyacından fazla olduğu halde, bankınotlar altına çevrilmemeye başlanmış, dünya kâğıt para rejimine kaymıştır.

BANKİZ

Arktika ve Antarktika bölgesinde denizleri kaplıyan buzların çözülmesiyle meydana gelen buz parçalarına «bankiz» denir. Bu çevredeki denizlerin her yıl 1 - 2 metrelik bir kısmı donar. Buna karşılık yaz aylarında meydana gelen erimeler bir denge meydana getirir, buz tabakasının kalınlaşmasını önler; öyle ki buzların kalınlığı 30 metreyi asla geçmez. Bankizlerin deniz dışında görülen kısımları denizin altında kalan kısımlarının dörtte biri kadardır.

Antarktika bankizleri çok daha büyük olur. Bazılarının deniz yüzünden yüksekliği 50 - 60 metreyi bulur. Bu bölgede bütün kalınlığı 500 metreyi geçen bankizlere raslanmıştır.

Devamlı bankizlerin sınırı Kuzey Yarımküresi'nde 70°, Güney Yarımküresi'nde de 60° paralelde başlar. Ancak, buzların çözülme mevsiminde bankizler çok daha ilerilere kadar giderler.

Denizleri kaplıyan buzların çökmesiyle meydana gelen bankizler

BANOTU

Banotu

Bitişik yapraklı ikiçeneklilerin patlıcangiller familyasından zehirli bir bitkidir. Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da yetişen 11 kadar türü vardır. Bütün türleri otsu olan bu bitkilerin gövde ve yaprakları tüylüdür. Sarı veya mor çiçekler açar. Meyvaları tepeden açılan bir kapsül şeklindedir. Yurdumuzda sulu hendeklerin kenarlarında, tarlalarda, çöplüklerde yetişir. Kurutulmuş yaprakları daha başka maddelerle karıştırılarak, ağrı ve sızılara karşı dışarıdan konulmak suretiyle kullanılır.

Banotunun zehirli maddesini hiyosiyamin teşkil eder. Bu madde eczacılıkta birtakım ilâçlar yapımında kullanılır. Bu arada, bazı ağrı dindirici ilâçların terkibinde de hiyosiyamin bulunur.

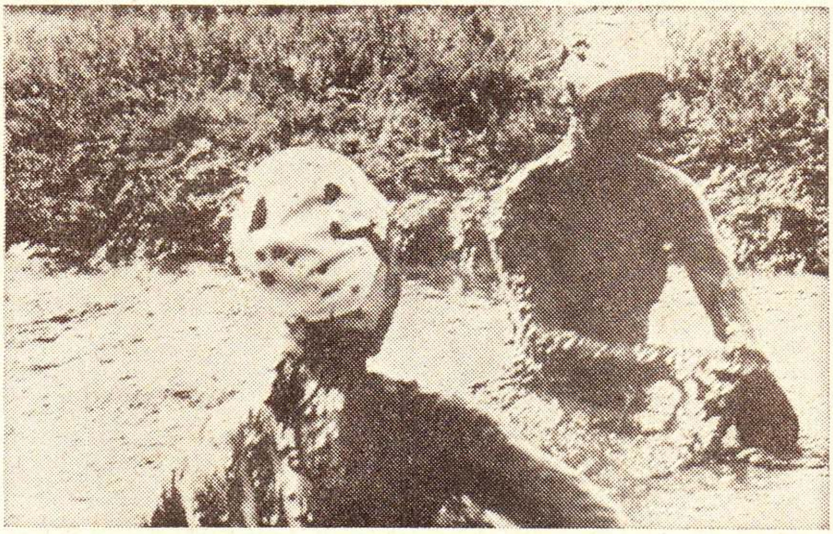
BANYAN

Taçyaprağı olmıyan ikiçeneklilerin dutgiller familyasından bir ağaçtır. Orta Afrika ve Hindistan gibi sıcak ülkelerde yetişir. Ana gövdenin dallarından birçok dallar yere doğru iner, toprağa girerek yeniden kök salar. Kalküta Nebatat Bahçesi'ndeki bir banyan ağacının 4 metre çapında bir gövdesinden başka, bir meşe ağacının gövdesi kalınlığında 230 gövdesi daha vardır. Bunlardan başka irili ufaklı 3.000 kadar gövdesi bulunan bu ağaç, altında 7.000 kişi toplanabilecek kadar bir gölgelik meydana getirir.

Yüksekliği 20 metreye kadar varan banyan ağacı birkaç yüzyıl yaşar. Bu arada ana gövde kuruyup ölse bile ağaç öteki gövdelerinin üzerinde ayakta kalır, yıkılmaz. Banyan ağacının yürek biçimi yaprakları, kiraza benziyen kırmızı yemişleri vardır. Bu yemişleri kuşlar ve maymunlar pek severler. Hintliler bu ağacı kutsal sayarlar, kabuğundan bazı hastalıklara karşı ilâç çıkarırlar. Banyan tahtası hafif ve deliklidir, pek değeri yoktur.

Banyan ağacı

Almanya'da Kitzbühel yakınındaki Schwarzsee Gölü şifalı su ve çamurları ile tanınmıştır. Resimde bu gölde çamur banyosu yapan kadınlar görülüyor

BANYO

Temizlenmek gayesiyle yıkanmaya, bazı hastalıkları iyi etmek için şifalı suya, çamura, kuma girmeye, açık havada güneşe karşı durma veya buhara, bazı ışınlara tutunmaya «banyo» denir.

İnsanlar sağlıklarını korumak, hastalıklârını iyi etmek için çok eski çağlardan beri banyo yapmaya başlamışlardır. Eski Mısır rahipleri günde iki kere banyo yaparlar, Yunanlılar misafirlerine banyo ikram ederlerdi.

Mısırlılar'da ve Persler'de olduğu gibi Eski Yunanlılar'da da, sıcak ve soğuk banyolar vardı. Denizde ve akar sularda yapılan banyolardan başka zenginlerin evlerinde bu iş için ayrılmış odalar bulunurdu. Her akşam yemeğinden önce ailenin bütün fertleri teker teker yıkanırlar, yemeğe temiz olarak otururlardı. Ayrıca çok önemli dinî törenlerden önce de yıkanılması âdet haline gelmişti. Yalnız, sıcak suyla yapılan banyolar çoklukla küçümsenir, bu şekilde banyo yapanlara alayla bakılırdı. Eski Atina kanunları bu gibi banyoların şehir içinde kurulmasını yasak ediyordu.

V. yüzyılda sıcak su banyoları gibi buhar banyoları da Atina'da çoklukla kullanılmaya başlandı. Gene her akşam, yemekten önce yıkanmak âdeti devam ediyordu.

Eski Romalılar'da da banyonun günlük hayatta büyük bir önemi vardı. Romalılar tıka basa yedikleri bir yemeğin üzerine kaynar suyla banyo yapmaktan da çekinmezlerdi. Bu çeşit hamamların soğuk veya sıcak suyla yıkanılacak ayrı yerleri vardı.

Ortaçağ'da Avrupalılar hemen hemen hiç yıkanmazlardı. Bundan dolayı vücutlarından çıkan kötü kokuları gidermek için kokular sürünürlerdi. Yalnız, şövalyelik payesi alacak olanlar önceden yıkanmak zorundaydılar.

Türkler'de Temizlik Sevgisi

Türkler çok eski çağlardan beri yıkanmayı, temizliği çok severlerdi. Bu sevgi İslâmlığın kabulünden sonra daha da düzenli bir hale girdi. Günde beş defa abdest alma, ayrıca gusül abdesti gibi dinî şartlar bu alışkanlığı daha da yerleştirdi. Anadolu'nun her şehrinde, her kasabasında, halkın günlük hayatında önemli bir yer tutan hamamlar vardı. Daha sonraları, şehirlerdeki konaklarda, saraylarda, hattâ evlerde hususî hamamlar yapıldı. Böylece, Türkler'in yaşayışında temizlik günlük hayatın ihmal edilmez gereklerinden biri olarak devam etti. Bugün, evlerde, apartmanlardaki banyo daireleri yıkanmayı daha kolay bir hale getirmiştir (Bk. Hamam).

Tıbbî Banyolar

Bazı hastalıkları iyi etmek için tıbbî banyolar yapılır. Bu banyolar, vücudun suya giren kısmının azlığına ve çokluğuna göre şu adları alır:

Bütün banyo. — Baş hariç, bütün vücut suya girer.

Kısmi banyo. — Vücudun sadece bir kısmı, meselâ belden aşağısı, suya girer.

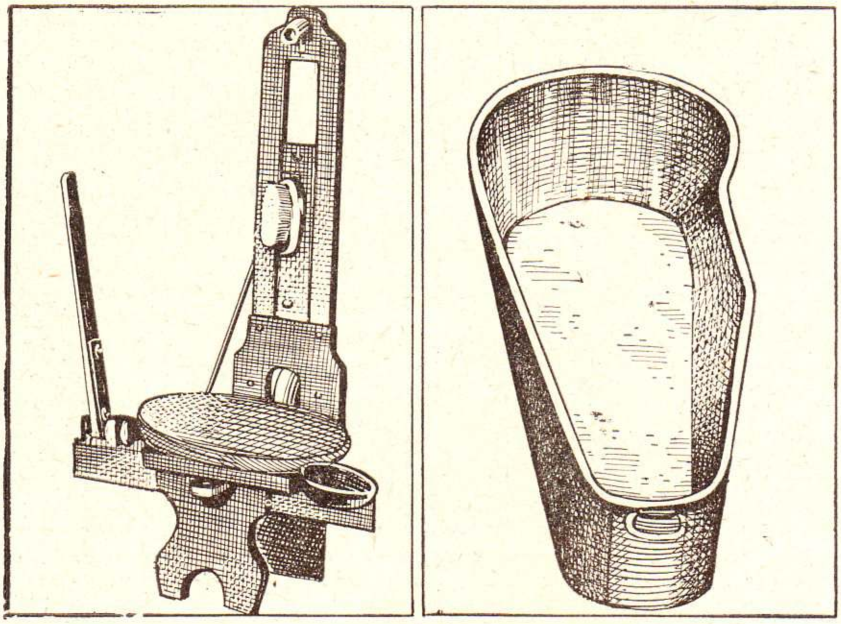
Soğuk banyo. — 25° nin altında bir ısıdaki suyla yapılan banyodur. 5 - 6° nin altında su kullanıldığı çok nadirdir.

Ilık banyo. — 26 - 35° derecedeki suyla yapılır.

Sıcak banyo. — 35° nin üstünde bir ısıdaki suyla yapılan banyolardır. Genel olarak 45° nin üstünde bir ısıdaki suyla banyo yaptırılmaz.

Sıcak su vücudun hararetini yükseltir, kan akımını, kalbin çalışmasını, solunumu hızlandırır, vücudu terletir. Sıcak suyla yapılan banyolar çok uzatılmadıkları takdirde, vücudu dinlendirir, gevşetir. Fakat çok sürerse yorar, kuvvetten düşürür. Sıcak banyodan sonra çok kere üşüme gelir. Derinin üzerindeki kılcal damarlar, sıcağın etkisiyle, kasılırlar, sonra da kuvvetlerini bir müddet kolay kolay kazanamazlar.

Soğuk suyla yapılan banyolar sıcak suyun tersine bir etki yapar. Kalbin atışını, solunumu yavaşlatır. Yalnız, solunum hareketleri genişler. Soğuk su bir uyarıcı olarak kabul edilir. Bu gibi banyolar metabolizmayı kuvvetlendirir.

ESKİ BANYOLAR: (Solda) 1875'te icat edilen ilgi çekici bir banyo. Yıkanacak kimse banyonun iskemlesine oturur, sağ kolu ile manivelayı ileri geri iterdi. Böylece, hem arkadaki fırça aşağı yukarı inip çıkarak oturanın sırtına sürtünür, hem de pompalanan suyun yukarıdaki borudan akması sağlanırdı. (Sağda) 1805'te yapılan madeni banyo kabı ise bugünkü çocuk banyolarını hatırlatmaktadır.

Şifalı Banyolar

Hastalıkların tedavisinde faydaları görülen sıcak veya soğuk kaynak sularına «şifalı sular» adı verilir. Bu sularla romatizma tedavisinde banyo yapılır. Şifalı suların içinde değişik miktarlarda karbonik asit, silis asiti, stronsiyum, baryum, mangan, brom, bor asiti, iyot, fluor gibi maden veya maden bileşikleri erimiş halde bulunur.

Yurdumuzda beş yüzden fazla şifalı su kaynağı vardır (Bk. Kaplıca).

Şifalı banyoların diğer bir şekli de hem güneş, hem de kum banyosu yapılabilen plâjlardır. Buralarda deniz suyundan, kumdan, açık havadan faydalanılır. Ayrıca sıcak hava ve buhar banyoları da yapılır. Bu banyolarda terleyinceye kadar oturulur. Bundan sonra da masaj ve friksiyon yapılır. (Bk. Güneş Banyosu; Plâj).

Bir de tedavi amaciyle vücudun belirli yerlerine röntgen ışını tutmak suretiyle yapılan banyolar vardır. Bilhassa bazı kanser hastalıklarında hasta iki metre kadar uzaktan röntgen ışınına tutulur (Bk. Kanser; Röntgen).

BANYOL

Eskiden harb esirlerinin ve gemi forsalarının hapsedildiği zindanlara «banyol» denirdi. Ortaçağ'dan başlıyarak Akdeniz'deki bütün denizci devletlerde, bilhassa Rodos ve Malta'da, bu çeşit zindanlar vardı. Osmanlılar'ın banyolları, Portekiz, İspanyol, Venedik banyolları arasında en iyisiydi.

İstanbul'daki banyol Haliç'teki Tersane'de, içinde camisi, hamamı da bulunan, iki katlı bir bina idi. Burada daha çok iki çeşit mahkûm bulunurdu. Bunların bir kısmı savaşlarda esir edilenlerden devletin payına düşenler; bir kısmı da yol kesen, adam öldüren, ev basan sabıkalılardı. Banyolun etrafında her gece 300 deniz eri nöbet beklerdi. Donanma seferden dönüp de Haliç'e gelince bu mahpusların hepsi orada çalıştırılırdı. Donanma tekrar sefere çıkınca da önemli bir kısmı kürek çekmeleri için forsa olarak teknelere gönderilirdi.

Harb esirlerinin karşılıklı olarak değiştirilmesi ilk defa 1699 Karlofça Barış Antlaşmasiyle kabul edildi. Ondan sonra Akdenizdeki banyollar yavaş yavaş kapatıldı. İngilizler kürek mahkûmlarını Avustralya'ya, Fransa da Güney Amerika'da Guyana'ya göndermeye başladılar. Türkiye'de Banyol 1863'te tamamen kaldırıldı, buradaki mahkûmlar Sultanahmet'teki cezaevine gönderildi.

BAOBAP

Yeryüzünün en geniş gövdeli ağaçlarındandır. «Maymunekmeği» de denir. Daha çok Afrika, Madagaskar ve Avustralya'da yetişir, on kadar türü vardır. Afrika'da çok raslanan bir türünün, boyu 10-20 metre olduğu halde, gövdesinin çevresi 50 m. ye yakındır.

Baobap

Baobaplar ayrı taçyapraklı ikiçenekli bitkilerden, ebegümecigillerdendir. Yaprakları çok uzun saplıdır. Çiçek saplarının uzunluğu da bir metreye yaklaşır. 15 santimetre uzunluğundaki beyaz çiçekleri daha çok gülhatmiye benzer. Meyvaları 30 sm. kadar uzunluktadır, içinde unlu gibi etli bir kısım vardır. (Bundan dolayı «maymunekmeği» denilmiştir.) Bunun içinde de fındık iriliğinde tohumlar bulunur.

Baobap çok uzun ömürlü bir ağaçtır. Yılın büyük bir kısmını yapraklarını dökmüş olarak geçirir. Gövdesinin içerisi oyuk olduğundan bazı yerli halk bu gövdelerin içinde oturur. Taze yapraklarını yerliler sebze olarak da yerler. Bu ağacın 10 santim kalınlığındaki kabuğu önceleri kinin yerini tutan bir ilâç olarak kullanılırdı. Bugün kabuklarının liflerinden çok dayanıklı halatlar yapılır, Hindistan'da da fil heybeleri yapımında faydalanılır. Ayrıca kâğıt da yapılır. Çok hafif olan kerestesi de çeşitli işlerde kullanılır.

Büyük su ve enerji deposu

BARAJ

BARAJ [Bent], çeşitli amaçlarla bir nehrin yolunu kesmek için yapılan engellere denir. Dilimizde bu anlamda «bent» sözü de kullanılır.

Suyu biriktirmek için bir nehrin yolunu kapamak fikri insanlarda medeniyetin tarihi kadar eskidir. Tarım işlerinin gelişmeye başlamasından sonra insanlar, kuru mevsimlerde kullanmak üzere, akarsuları depo etmeyi düşündüler. İlk barajlar el altında bulunan malzemeye göre taştan, topraktan yapılıyordu. Zamanla baraj yapma tekniği ilerledi, Eski Mısırlılar toprak barajlar yaparak nehrin seviyesini yükseltir, böylece çevredeki arazinin sulanmasını sağlarlardı.

Barajlar başlıca şu maksatlar için yapılır:

1 — Yağmur mevsiminde bol olan suları biriktirip kurak mevsimlerde kullanmak;

2 — Hidroelektrik enerjisi elde etmek. Bu çeşit barajlarda su, yüksekten, özel borularla elektrik santralinin türbinlerine gönderilir (Bk. Hidroelektrik).

3 — Araziyi su baskınlarından korumak. Nehrin yüksek kesimlerinde yapılan bu gibi barajlar suları depo ederek nehrin aşağı kesimlerindeki araziyi basmasını önler.

4 — Suların seviyesini yükseltip, göller meydana getirerek nehir ulaştırmasını sağlamak.

5 — Büyük şehirlerin su ihtiyacını karşılamak.

Baraj Çeşitleri

Barajlar bulundukları araziye, kullanılmak istendikleri amaca göre çeşitli tiplerde yapılır. Başlıcaları şunlardır:

Ağırlık barajları. — Tek parça betonarme

bir kitle inşa edilir. Bunlar daha çok temel toprağı kayalık olan yerlerde yapılır. Bu tip barajlar suyun basıncına kendi ağırlıklariyle karşı koyarlar.

Payandalı barajlar. — Suyun basıncına kendi ağırlıklarından çok yapılış biçimleriyle karşı koyarlar. Bunlarda kullanılacak malzeme ağırlık barajlarında kullanılandan daha azdır. Duvarın arkasında betonarme payandalar vardır. Bu tipin bir başka çeşidinde de barajın duvarı kemerlidir. Payandalar yarım daire şeklindeki bu kemerlerin arkasında bulunur. Barajın 45 derece eğilimindeki duvarına binen suyun ağırlığı barajın yıkılmasına engel olur.

Kemer barajları. — Ağırlık barajlarının bir başka çeşididir. Bu tip barajların duvarı yay biçiminde olduğundan bu adla anılır. Bunlar da suyu kendi ağırlıklariyle tutarlar.

Toprak barajlar. — Çakıl, kil ve kumdan yıpılır. Tam ortalarında bir «çekirdek» yahut «iç duvar» vardır. Bu sayede suyun sızması önlenir. Bu barajlarda kullanılacak kum, kil ve çakıl, çapı 70 sm. kadar olan borularla ve su vasıtasiyle sevkedilir. Bu bakımdan bunlara «hidrolik baraj» da denir.

Kaya dolma barajlar. — Bu tip barajların suya bakan yüzü beton olur. Bunun altı kayalarla örülmüştür.

Barajlar Nasıl Yapılır

Baraj inşası çok büyük emek ve masrafı gerektiren bir çalışmadır. Büyük barajlar yüz milyonlarca liraya mal olur.

Bir barajın yapılmasından önce, jeologlar ve topografya uzmanları nehrin yatağını iyice inceler, barajın yapılmasını uygun gördükleri yerleri tesbit ederler. Bu çalışmalar sırasında hem çevrenin hartası yapılır, hem arazide delikler açmak suretiyle temelin dayanıklılık derecesi öğrenilir. Dikkat edilecek en önemli nokta toprağın suyu sızdırıp sızdırmıyacağını iyice kestirmektir.

Baraj tamamlandıktan sonra arkasında birikmeye başlıyan sular bir göl meydana getirir. Buna «baraj gölü» veya «rezervuar» (reservoir) denir.

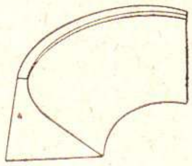
Baraj gölünde yeter miktarda su toplandıktan sonra fazlasını akıtmak için, ya barajın içinde özel kapılar yapılır, yahut fazla suyun baraj duvarının üstünden taşması sağlanır. Su duvarın üstünden taşacaksa buna göre özel yerler bırakılır. Öbür şekilde de fazla suyun akması için aşağıdaki derenin seviyesinde kapılar bırakılır. Bunlar gerektiği zaman açılmak suretiyle fazla su salıverilir.

Bağlama Barajları

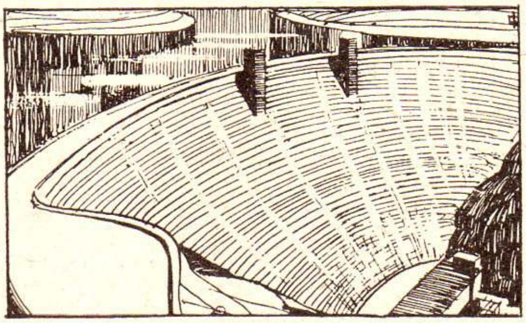
Nehirlerin su seviyesini kabartmak, yahut suyu bir hidroelektrik santraline, bir kanala yöneltmek için yapılan barajlara «bağlama barajı» denir. Su seviyesini sabit tutmak için de bağlamalardan faydalanılır.

Bazı bağlamaların üst yapısı iner, kalkar. Böylece suyun seviyesi ve akımı kendiliğinden düzenlenebilir. Bazıları da makineler yardımiyle hareket ettirilerek seviyeleri ayarlanır. Bağlamaların kapalı, kaydıraklı, kirişli, silindir, ayı kapanı vs. gibi çeşitleri vardır. Bağlamanın daha ilkel şekli ağaç kazık-

BARAJ TİPLERİ

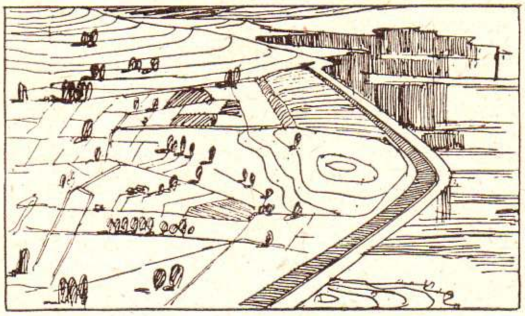

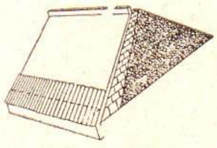
KEMER BARAJI
Ağırlığı ve biçimi sayesinde suyun basıncını karşılar.

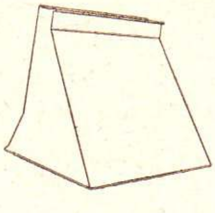
TOPRAK DOLGU BARAJ
Su geçirmez bir çekirdek üzerine yapılır.

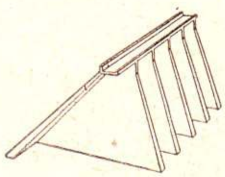
TOPRAK KAYA DOLGU BARAJ
Bu barajların suya bakan yüzü betondur

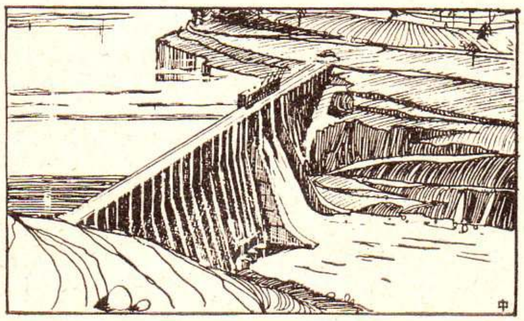

AĞIRLIK BARAJI
Bunlar kendi ağırlığiyle suyun basıncına karşı koyarlar.

PAYANDALI BARAJ
Yapılışındaki özellik sayesinde suyun ağırlığını karşılar.

DÜNYANIN EN BÜYÜK BARAJLARI

Dünyanın en büyük barajı Amerika'daki Hoover (Boulder) Barajı'dır.

1930-35 yılları arasında yapılan bu baraj bizim paramızla 1.650.000.000 liraya malolmuştur. Yüksekliği 222 m., başlık uzunluğu 380 m. dir. Baraj gölünün hacmi 39.900.000.000 m³ dür. Baraj duvarının kalınlığı başlık kısmında 15 metreye yakındır. Temeldeki kalınlık 200 m. kadardır.

Dünyadaki barajların büyüklükte ikinci olanı gene Amerika'da yapılan Glen Canyon Barajı'dır. Bu barajın yüksekliği 200 metredir ve 35.000.000.000 m³ suyu depo edebilecektir.

Aşağıda göreceğiniz gibi bizim Hirfanlı ve Sarıyar barajları da dünya çapındaki barajlar arasında yer almaktadır.

Dünyadaki Diğer Önemli Barajlar

Adı, bulunduğu yer, inşa tarihi	Yüksekliği (metre)	Başlık uzunluğu (metre)	Göl hacmi (milyon m³)
Grand Coulée (A.B.D.) 1941	168	1.270	11.720
Hirfanlı (Türkiye) 1959	81	365	6.000
Shasta (A.B.D.) 1945	183.5	1.055	5.570
Sautée (İsviçre) 1953	126	80	....
Waggi (İsviçre) 1925	110	187	140
Salto (İtalya) 1937	104	180	280
Chambon (Fransa) 1937	127	294	58

Halen üç büyük baraj da inşa halindedir. Bunlar İtalya'da Vaiont (yüksekliği 250 m. kadar), İsviçre'de Mauvoisin (yüksekliği 230 m. kadar), Hindistan'da Bakhra (yüksekliği 200 m. kadar) barajlarıdır. İnşa halinde olan Asvan (Mısır) Barajı da dünyanın en büyük barajlarındandır.

TÜRKİYE'DEKİ BENTLER VE BARAJLAR

BENTLER	Bulunduğu yer	yapıldığı tarih	Yükseklik (metre)	Tepe uzunluğu (metre)	Göl hacmi (milyon m³)
II. Osman Bendi (Topuz Bendi)	İstanbul	1619	9,91	16,55	0,062
III. Ahmet Bendi (Büyük Bent)	»	1722	9,41	65,50	0,780
I. Mahmut Bendi (Topuzlu Bent)	»	1731	13,84	66,30	0,156
III. Mustafa Bendi (Ayvant Bendi)	»	1754	12,57	55,20	0,156
Mihrişah Sultan Bendi (Valide Bendi)	»	1796	11,50	70,30	0,240
II. Mahmut Bendi (Kirazlı Bent)	»	1833	11,60	45,75	0,075
II. Mahmut Bendi (Bend-i Cedit)	»	1839	15,45	95,00	0,943
Elmalı Bendi	»	1890	18,50	247,00	2,380
Gölbaşı Bendi	Bursa	1933	11,00	500,00	12
BARAJLAR					
Çubuk	Ankara	1936	33,00	220	13,5
Gebere	Niğde	1941	17	850	3,5
Sihke	Van	1948	6,58	749	1,2
Porsuk	Eskişehir	1949	40,50	173	160
Seyhan	Adana	1956	74	1.955	1.680
Sarıyar	Ankara	1956	110	250	1.900
Damsa	Nevşehir	1957	25	470	3,9
Ayrancı	Konya	1958	44,50	2.030	30
Kemer	Aydın	1958	116	310	554
Sille	Konya	1959	44	250	3
Hirfanlı	Kırşehir	1959	81	365	6000
Demirköprü	Manisa	1959	77	505	1600
May	Konya	1960	28,40	400	42
Apa	Konya	1961	38,80	776	169
Almus	Tokat	İnşa halinde	94,50	373	950
Mamasın	Niğde	»	42,75	175	115
Kesikköprü	Ankara	»	51	265	95
Seyitler	Afyon	»	26,50	1000	40
Selevir	Afyon	»	33,50	500	70
Sarmısaklı	Kayseri	»	42	600	42,7
İbrala	Konya	»	50,50	410	44

larla, bunların arasına doldurulan taş, topraklarla yapılanlardır. Bunlara «köylü barajı» da denir.

Türkiye'deki barajlar

Birkaç yüzyıldan beri İstanbul'da düzenli barajlar yapılagelmiştir. Bunların başında 1619'da İstanbul'da yapılan II. Osman Bendi'ni sayabiliriz. Buna «Topuz Bendi» denir. Barajın yüksekliği 9,91 m. dir İstanbul'daki Büyük Bent (1722) III. Ahmet tarafından yaptırılmıştır. Yüksekliği 9,41 m. dir.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılan barajların en büyüğü 1890'da inşa edilen Elmalı Bendi'dir. 18,50 m. yüksekliğinde olan bu bendin başlık uzunluğu (tepedeki genişliği) 247 m., gölünün hacmi ise 2.000.000 m³ den fazlaydı.

Cumhuriyet'ten önce yapılan diğer barajlar, Topuzlu Bent (1731), III. Mustafa Bendi, (Valide Bendi, 1796), II. Mahmut Bendi (Kirazlı Bent, 1833), Bend-i Cedid (II. Mahmut Bendi, 1839) dur.

Cumhuriyet'ten sonra yapılan ilk önemli baraj Ankara'daki Çubuk Barajıdır. 33 metre yüksekliğinde olan bu barajın başlık uzunluğu 220 m., göl hacmi de 13.500.000 m³ dür.

BARAK HACIP [Kutluğ Han] (Öl. 1235)

XIII. yüzyılda İran'da Kirman Beyi olarak hanedan kurmuş bir hükümdardır. Putatapar Karahıtay halkındandır. Karahıtaylılar'ın yenilmesiyle sonuçlanan Talas Savaşı'ndan sonra, Harzemşah Sultanı Muhammed'e getirilmiş, onun hizmetine girmiştir. Başka bir rivayete göre, Barak Hacip, Karahıtay elçisi olarak Muhammed Harzemşah'ın nezdine gelmiş, sonra orada zorla alıkonulmuştur. Barak Hacip, Harzemşah Gıyasettin'in İran'da hükümdar tanınmasından sonra, Isfahan valiliğine tâyin edilmiştir.

Barak Hacip, sonradan Müslümanlığı kabul etti. Abbasîlere karşı daima düşmanca davranmış olan Harzemşahlar'ın aksine halifenin sadık bir bendesi olacağını, müstakil bir sultan olarak tanınmayı arzu ettiğini bildirmiş, halife de bunu kabul ederek ona «Kutluğ Sultan» unvanını vermiştir. Barak'ın Kirman'da kurduğu hükümet 83 yıl kadar devam etmiştir. Barak 1235'te, çok yaşlı ölmüştür. Soyundan yedi hükümdar gelmiştir.

BARBARLAR

Eski Yunanlılar kendi dillerinden başka bir dili konuşanlara bu adı verirlerdi. Pers savaşlarından sonra bu kelime vahşi, medeniyetsiz, merhametsiz anlamına kullanılmaya başlandı Bugün de o anlamda kullanılır. Romalılar da, Yunan medeniyetini benimsedikten sonra, kendi kültürleri dışında kalan kavimlere kısaca «Barbar» dediler. Bilhassa Kelt, Germen, Daç, Sarmat ve İskitler'i uzun müddet bu şekilde adlandırdılar.

Klâsik tarihlerde Roma İmparatorluğunu yıkıma götüren istilâları yapan toplulukların hareketlerine de «Barbar istilâları» denmiştir. Bunlar arasında 407 istilâsı (Vandallar İspanya'ya, Almanlar Renanya ve Fransa'ya), 412 Vizigot istilâsı, 438 Frank istilâsı, nihayet 451'de Attilâ'nın Hun (Kun) Türkleri'nin istilâları ünlüdür.

Büyük Türk Denizcisi Barbaros Hayrettin

Barbaros

BARBAROS [**Hızır Reis**] (1473-1546), Barbaros Hayrettin Paşa Türk amirallerinin en büyüğüdür. Asıl adı Hızır Reis'tir. Bütün dünyanın bildiği ve kullandığı Barbaros adı tartışmalı bir lâkaptır. Bu adın «Kızıl Sakal» anlamına gelen İtalyanca «Barbarossa» veya Fransızca «Barbe Rousse» tan Türkçeleştirilerek Barbaros haline geldiğini söyliyenler bulunduğu gibi, Hızır Reis'in, büyük kardeşi Baba Oruç'la karıştırılması sonunda Baba Oruç adının «Barbaros» şekline getirilmesinden dolayı olduğunu ileri sürenler de vardır. Nitekim Oruç Reis'e de «Barbaros» denir. Onun için, «Baba Oruç» adının Barbaros'a çevrilmiş olması akla daha yakın görünmekte, «Kızıl Sakal» dan geldiğinin bir yakıştırmadan ibaret olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

Barbaros, Eceovalı Yakup adında bir sipahi subayının oğludur. Yakup Ağa, 1462'de Midilli adasının fethi sırasında Fatih Sultan Mehmet'in sipahileri arasında bulunmuş, fetihten sonra Midilli'de yerleşip kalmıştır. Orada dört oğlu dünyaya geldi. Oğullarının adı İshak, Oruç, Hızır ve İlyas'tır.

Barbaros (Hızır) kardeşi İlyas'la gemi seferleri yaparken Rodos civarından geçtikleri sırada gemileriyle birlikte Rodos şövalyelerinin eline esir düştü. Bir müddet Rodos zindanına kapatıldı, bir kolayını bulup kaçmaya mufakkak oldu. O tarihlerde Oruç ise kendi başına korsanlığına başlamıştı. Barbaros Rodos korsanlarının elinden kurtulduktan sonra bir müddet Antalya'da Şehzade Korkut'un hizmetinde bulundu, sonra Korkut tarafından desteklenerek büyük kardeşi Oruç'la birleşip o da korsanlığa başladı.

Osmanlı devletinin korsan gemilerine Anadolu kıyılarında dolaşmayı yasak ettiği tarihten sonra iki kardeş Tunus'taki Cerbe adasına gittiler, orayı kendilerine üs yaptılar. O sıralarda Tunus'ta Benihafs Hanedanı hüküm sürüyordu. Barbaros ve Oruç, korsanlık suretiyle ele geçirdikleri ganimetlerin beşte birini bu hanedanın hazinesine bağışlamak şartiyle Halk-ul-Vaad kalesinde barınmak müsaadesini aldılar. Artık faaliyetlerini genişletiyorlar, Akdeniz'de Ceneviz, Venedik, Fransız ve İspanyol gemilerini, bu memleketlerin kıyılarını hedef tutarak servet ve şöhret kazanıyorlardı. 1516'da Cezayir Kalesi'ni İspanyollar'ın elinden aldılar, orada küçük bir hükümet kurdular.

Oruç Reis, bu hükümetin başına geçti. Fakat az bir zaman sonra, Cezayir'e hücum eden Araplar ve İspanyollarla vuruşurken 1519'da Tlemsen'de şehit düştü (Bk. Oruç Reis).

Barbaros'un Yükselişi

Barbaros Cezayir'de kalmıştı. Ölen kardeşinin yerini o aldı, hükümetin başına geçti. Aynı tarihlerde Yavuz Sultan Selim de Mısır'ı fethetmiş bulunuyordu. Barbaros Kuzey Afrika'daki durumunu sağlamlaştırmak için Cezayir'i Osmanlı Saltanatının emrine bıraktı. Yavuz Sultan Selim bu iş için Barbaros'a Beylerbeyi pâyesi vermiş, iki bin yeniçeriyle top ve daha başka harb malzemesi göndermişti.

Barbaros artık bir Osmanlı paşası olmuştu. Durumu büsbütün kuvvetlenmişti. Bundan dolayı, karşılaştığı hücumlar daha da arttı. Fakat Barbaros bu hücumların her birine karşı giriştiği savaşta hep üstün geliyor, etrafa saldığı korku ve dehşet nispetinde şöhreti artıyor, adı ve menkıbeleri bütün Akdeniz kıyılarına yayılıyordu. Kanunî Sultan Süleyman, tahta geçtikten sonra (1520), Akdeniz hâkimiyeti için o zaman Türkiye'den sonra Avrupa'nın en güçlü devleti olan İspanya ile mücadele halinde olduğundan onu İstanbul'a davet etti. Barbaros donanmasiyle geldi, hünkârın huzuruna kabul edildi. Her biri bir deniz kurdu olan 18 kaptanı da yanında getirmişti. O zaman Kanunî Sultan Süleyman Barbaros'u Kaptanı Deryalığa tâyin etti. Barbaros Hayrettin Paşa bu makamda 13 yıl kadar kaldı, Osmanlı donanmasına, birbiri peşi sıra şanlı zaferleriyle birinciliği kazandırdı.

Barbaros'un Zaferi

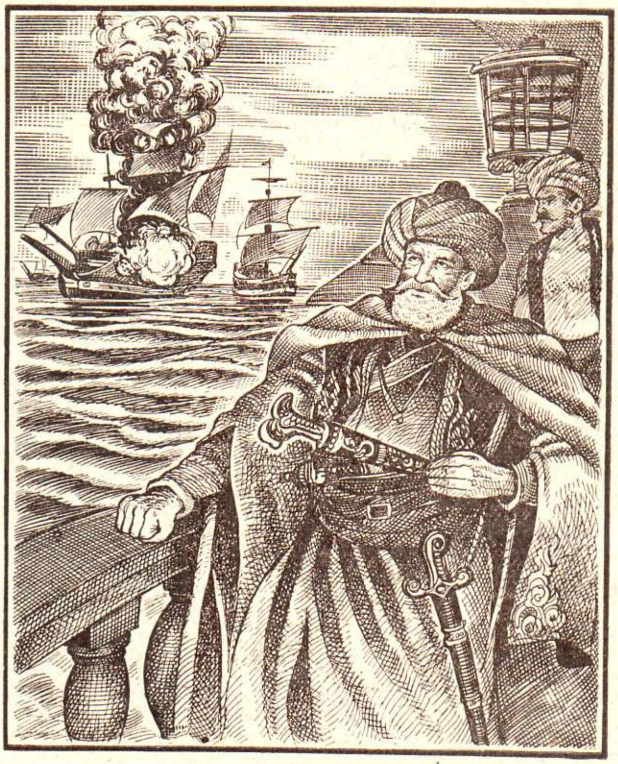
Barbaros Hayrettin, Yunan adalarından bir çoğunu, Kandiye'yi, Messina'yı, İtalya'nın birçok kıyılarını zaptetti. Avrupalılar'ın tertip ettikleri deniz Haçlı Seferleri'ni bozdu. Akdeniz'in o devirdeki en değerli amirali sayılan Andrea Dorya'yı meşhur Preveze Deniz Savaşı'nda yenerek Türk denizcilik tarihinin en şanlı sayfalarını yazdı. Preveze Deniz Savaşı'na katılan Birleşik Haçlı Donanması, Barbaros'un donanmasından kat kat üstün sayıdaydı. Barbaros düşman gemilerinin büyük bir kısmını batırdı. 1538 eylûlünün 28'inde olan Preveze Deniz Savaşı dünyanın en büyük deniz savaşlarından biri, Türk denizcilerinin ebediyen iftihar edecekleri zaferlerin en ihtişamlısıdır (Bk. Preveze Deniz Savaşı). Bu savaş Barbaros'un Akdeniz'de yenilmez müthiş bir kuvvet olduğunu bir kere daha ortaya koydu. Başta Venedikliler olmak üzere Akdeniz'e sahili olan bütün devletler Osmanlı İmparatorluğu ile iyi geçinmeye baktılar. Bu arada Venedikliler 300.000 altın savaş tazminatı vererek barış yaptılar.

Fransa Kıralı I. François, Kanunî Süleyman'dan yardım istediği zaman da Barbaros Türkler'in denizlere hâkimliğini cihana bir kere daha tasdik ettirmişti. Donanmasiyle Nice'e gitti, orayı zaptetti. V. Karl (Charles Quint) in donanmasını perişan ederek Fransız hükümdarını kurtardı. Barbaros, Osmanlı hükümetine, birçok zaferlerle beraber, Cezayir ve Tunus'u da kazandırmış, ondan sonra, uzun zaman Akdeniz hâkimiyetini elinde tutan büyük denizciler yetiştirmiştir. 1546 temmuzunun dördüncü günü, yetmiş üç yaşında, İstanbul'da öldü, Beşiktaş kıyılarına gömüldü.

'Akdenizi yıllarca avucunda tutan, sayısız zaferler, ölçüsüz hazineler elde eden Barbaros, oğlu amiral Hasan Paşa'ya servet olarak altmış bin altınla iki bin köle bırakmıştır.

Bibliyografya:

Barbaros Kardeşler (Kalelizade K. Şükrü, 1932); Barbaros Hayrettin Paşa (F. Kurtoğlu, 1935); Barbaros'un Otantik Resmi (Tahsin Öz, 1936); Barbaros Hayrettin (İstanbul Belediyesi, 1949); Barbaros Kardeşler (T. Yılmaz Öztuna) «Yurt» dergisinde tefrika edilmiştir, 1945).

Barbaros Hayrettin bir deniz savaşında

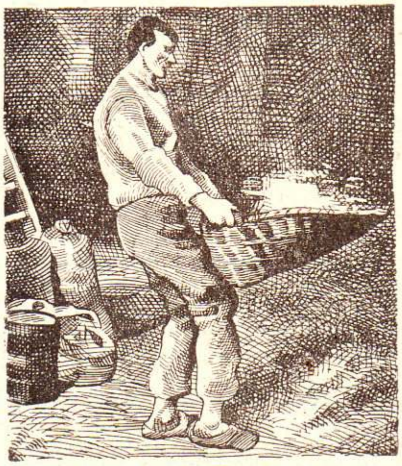
BARBİZON OKULU

Barbizon Okulu kurucusu Rousseau

XIX. yüzyıl Fransız resim sanatında bir ressam topluluğudur. Bu manzara ressamları toplandıkları Barbizon kasabasından ötürü bu adı almışlardır.

Tabiatın çehresini doğru olarak ifade etmek amacını güden bu ressamlar tarihî manzara ressamlarına karşı kuvvetli bir surette cephe aldılar. Bu topluluğun en büyük ressamı Théodore Rousseau'dur (1812-1867). Fransa'da, bu manzaracılardan önce tabiata bakarak çalışan ressamlar gelmişti. Fakat bunlar tabiattan aldıkları resimleri sonradan atelyelerinde kendi düşüncelerine göre tasavvur ettikleri kompozisyonların içinde işlemişlerdir.

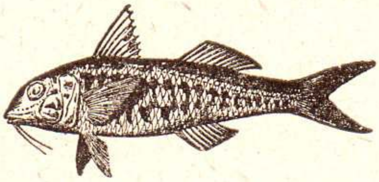
Barbizon Okulu'ndan Millet'nin bir tablosu: «Buğday Savuran Adam»

Barbizon Okulu'nun diğer bir büyük ressamı da Millet'dir (1814-1875). Millet, manzara ressamı olmaktan çok köylülerin tarladaki yorucu hayatını tablolarına işlemiştir. Daha çok hayvan resimleri yapan kadın ressam Rosa Bonheur (1822-1899) de bu manzaracı ressamlar arasındadır.

BARBUNYA

Kemikli balıklardan, karasularımızda da yaşıyan beyaz etli bir balıktır. İri bir başı, basık, az yassı bir vücudu vardır. Başı, gövdesi oldukça iri pullarla örtülüdür. 30 santim kadar uzunlukta, 250-300 gram ağırlığındadır. Pembemtırak kırmızı olan rengi karnına doğru açılır. Alt çenelerinde iki çatallı bir bıyık vardır. Barbunya bu bıyıklariyle kumları karıştırır. Kışı derinlerde, kumlu zeminli yerlerde geçirir, bahara doğru kıyılara yaklaşır. Mayıstan itibaren de yumurtlamaya başlar. Küçük deniz hayvancıkları ile kabuklu deniz hayvanlarının ölülerini yiyerek beslenir. Barbunya ağ, fanyalı voli, paraketa, trata ile avlanır.

Barbunyanın bir çeşidi olan daha esmer renkli «karaçalı barbunyası» daha küçüktür. Eti makbul sayılırsa da barbunya kadar değildir. Bir başka barbunya türü de tekirbalığıdır (Bk. Tekirbalığı).

Barbunya balığı

BARCELONA (Barselona)

İspanya'nın en önemli endüstri ve ticaret merkezlerinden biri, İberya Yarımadası'nın kuzey-doğu kıyısında bir liman şehridir. İspanya'nın, Madrid'den sonra gelen ikinci büyük şehri olan Barcelona, aynı zamanda bir ilim merkezidir. Nüfusu 1.478.000'dir, dış mahalleleriyle birlikte 2 milyonu geçer.

Endüstrisinin önemli bir kısmını pamuk, yün, ipek, kâğıt, cam ve deri teşkil eder. Barcelona limanından, fabrikalar mamulâtından başka zeytin, portakal, limon, üzüm ve şarap gibi maddelerin de ihracatı yapılır. İspanya'nın ve İber Yarımadası'nın diğer şehirlerinden gelen demiryollarının kavuşağı Barcelona'dır. Şehirde bir de ulaşıma büyük faydası dokunan metro sistemi vardır.

1430'da kurulmuş olan Barcelona Üniversitesi'nde bütün meslek dalları üzerinde öğretim yapan fakülteler vardır. Parkları, müzeleri ve boğa güreşi sahalariyle tipik bir Katalon şehri olan Barcelona'da, eski Katalon mimarlığının güzel bir örneği olan büyük bir kilise vardır.

Barcelona M. Ö. 230'da Kartacalılar tarafından kurulmuştur.

BARÇA

Eski donanmalarda kullanılan bir çeşit kalyondur. Altı düz olan bu yelkenli gemiler hem taşıt işlerinde, hem de savaşlarda kullanılırdı. XV. yüzyıl Osmanlı donanmasındaki barçalarda, büyüklü küçüklü 83 top bulunurdu. Bu gemiler iki veya üç direkliydi.

BAREM

Devlet hizmetinde çalışan memurların maaş miktarlarını tesbit etmek için, kıdem esası üzerine kurulan bir cetveldir. Bu cetvelde maaşların en az miktarı tesbit edilmiş, ondan sonraki derecelerde memurların ne kadar maaş alacakları gösterilmiştir. Bizde barem sistemi 1929 yılında çıkarılan bir kanunla yürürlüğe konmuştur.

Bugünkü bareme göre maaşlar şöyledir:

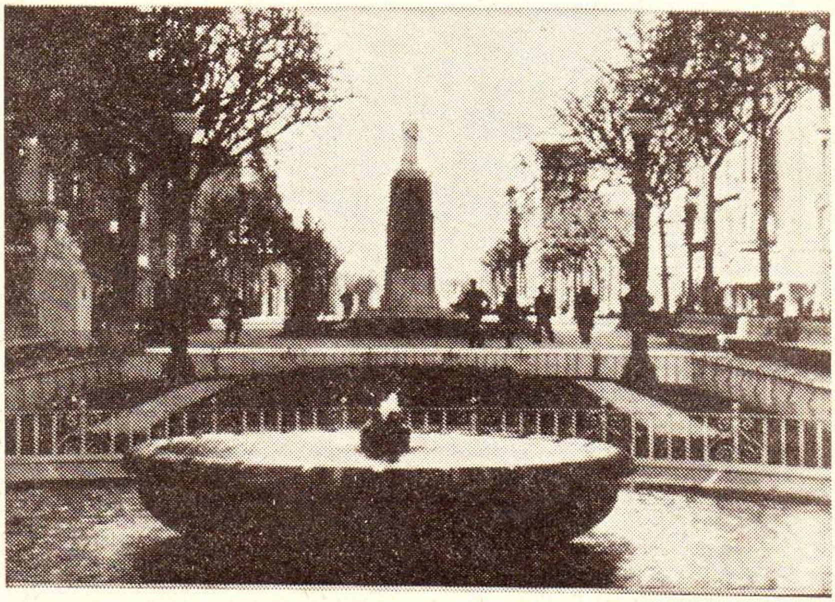
MEMURLAR

Derece	Brüt Maaş (T.L.)	İndirimsiz umumi itası
14	360	269.80
13	420	313.35
12	480	356.95
11	540	394.50
10	600	438.05
9	720	523.40
8	840	599.55
7	960	685.65
6	1140	812.35
5	1320	929.00
4	1500	1045.70
3	1800	1251.40
2	2100	1429.20
1	2400	1622.00

Evliler, 1-2 çocuklular, 3-4 çocuklular, 4 den fazla çocuklu olanlar ayrıca vergiden indirime tâbi tutulurlar.

SUBAYLAR ve ASKERÎ MEMURLAR

Derece	Rütbe	Maaş tutarı
1	Orgeneral ve oramiral	2000
1	Korgeneral ve koramiral	2000
1	Tümgeneral ve tümamiral	2000
1	Tuğgeneral ve tuğamiral	2000
2	Albay ve 1. sınıf memur	1750
3	Yarbay ve 2. sınıf memur	1500
4	Kd. Bnb. ve Kd. 3. sınıf memur	1250

Barcelona'da José Antonio Caddesi

SUBAYLAR ve ASKERÎ MEMURLAR

Derece	Rütbe	Maaş tutarı
5	Bnb. ve 3. sınıf memur	1100
6	Kd. Yzb. ve 4. sınıf memur	950
7	Yzb. ve 5. sınıf memur	800
8	Kd. Üsteğmen ve Kd. 6. sınıf memur	700
9	Üstğm. ve 6. sınıf memur	600
11	Teğmen ve 7. sınıf memur	450
12	Asteğmen ve 8. sınıf memur	400

Tuğgeneral ve tuğamirallere ayda 150, tümgeneral ve tümamirallere 250, korgeneral ve koramirallere 500, orgeneral ve oramirallere 750 lira tazminat verilir.

ASSUBAYLAR

Derece	Rütbe	Maaş tutarı
13	Çavuş	350
12	Üstçavuş	400
11	Başçavuş	450
9	Kıdemli başçavuş	600

ER ve ERBAŞLAR

Kara Kuvvetleri

Rütbe	Maaş tutarı
Çavuş	30
Onbaşı	15
Er	10
Deniz Kuvvetleri	
Güverte çavuşu	30
Güverte onbaşısı	15
Güverte eri	10
Makine çavuşu	40
Makine onbaşısı	20
Makine eri	15
Hava Kuvvetleri	
Çavuş	30
Onbaşı	15
Er	10
Radar müfrezeleri, antrakt postalarında görevli:	
Çavuş	40
Onbaşı	20
Er	15

BARENTS DENİZİ

Kuzey Buz Denizi'nin Rusya, Finlandiya ve Norveç'in kuzeyine düşen kesimidir. İskandinavya Yarımadası'na doğru güney-batı yönünde uzanan bir kolu Beyaz Deniz'i meydana getirir.

Barentz Denizi'nin doğu sınırlarını Novaya Zemlya, batı sınırını Spitsbergen ve Ayı Adası teşkil eder. Kuzey sınırları ise Franz Josef arazisine kadar uzanır.

Barents Denizi yılın büyük bir kısmında buzlar içinde kalır. Yazın bile kuzey kesimlerinden buzlar eksik olmaz. Ancak güney kesimleri yaz aylarında ulaştırmaya elverişli hale gelir.

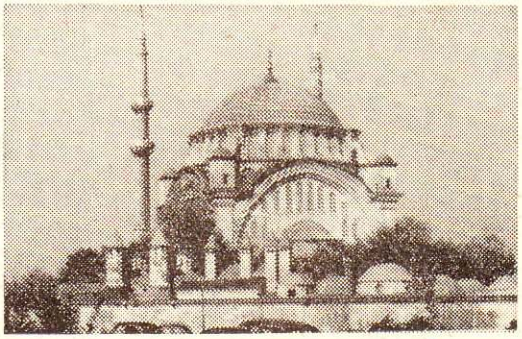
Barents Denizi'nin balıkçılık bakımından önemi yıldan yıla artmaktadır. Denizin yazın buzları çözülen güney kesimlerinde geniş ölçüde balıkçılık yapılır (Bk. Arktika Hartası).

Deniz bu çevreyi keşfeden Holândalı denizci Willem Barendz (Barents)'in adını taşır. Barendz 1594 - 97 yıllarında bu denizi birkaç defa geçmiş, Spitsbergen'i keşfetmiştir.

BARİSFER

Dünya'nın derinliklerinde ağır madenlerden meydana gelmiş bir tabakadır. Buna «ağırküre» de denir. Üstünde litosfer (yerkabuğu) vardır; altında da Dünya'nın çekirdeği bulunur (Bk. Dünya).

Barisferi meydana getiren madenler demir ve nikel karışımıdır. Bu tabakanın her santimetre karesi binlerce tonluk basınç altında bulunur. Sıcaklığı da binlerce derecedir.

Barok tarzı eserlerden Nuruosmaniye Camisi

BARİTON

Erkek seslerinin tenorla bas arasında olanıdır. Sesin inip çıkabildiği en pes nota ile, en tiz nota şahıslara göre değişir. Genel olarak la^1 den fa^3 e kadar tesbit edilmiştir. Ayrıca saksofon vs. gibi nefesli sazların kalın sesli olanları da o çalgının baritonu olarak anılır.

BARO

Bir şehir veya bölgenin avukatlarını içinde toplıyan birliğe «baro» denir. Gayesi, kanunlara ve nizamlara dayanarak, avukatlık mesleğinin adalete uygun bir surette bilgi, doğruluk ve şerefle yapılmasını sağlamaktır.

Bugünkü anlamda teşkilâtlanmamış olmalarına rağmen en eski barolar Milâttan 500, 600 yıl kadar önceki Atina ve Roma barolarıdır. İngiliz barosunun 700, Fransız barosunun da 600 yıldan fazla geçmişi vardır. Rusya'da ilk baro 1864'te, Almanya'da 1867'de, Avusturya'da da 1868 yılında kurulmuştur. Türkiye'de ilk baro 20 mart 1878'de İstanbul'da kuruldu. O zamanlar baroya «Dâva Vekilleri Cemiyeti» denirdi.

BAROK

XVI. yüzyılın ortalarından XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa sanatına hâkim olan bir üslûptur. Kelimenin kökü olan «barrueco» İspanyolcada «İşlenmemiş iri inci» anlamına gelir. Düzenli ve kaidelere bağlı Rönesans sanatının yerini tutan barok tarzı sanat dünyasına büyük bir serbestlik, heyecan ve taşkınlık dolu çizgiler getirmiştir. Barokun XVIII. yüzyılda aldığı daha kaba ve sert tarza «rokoko» denir (Bk. Rokoko).

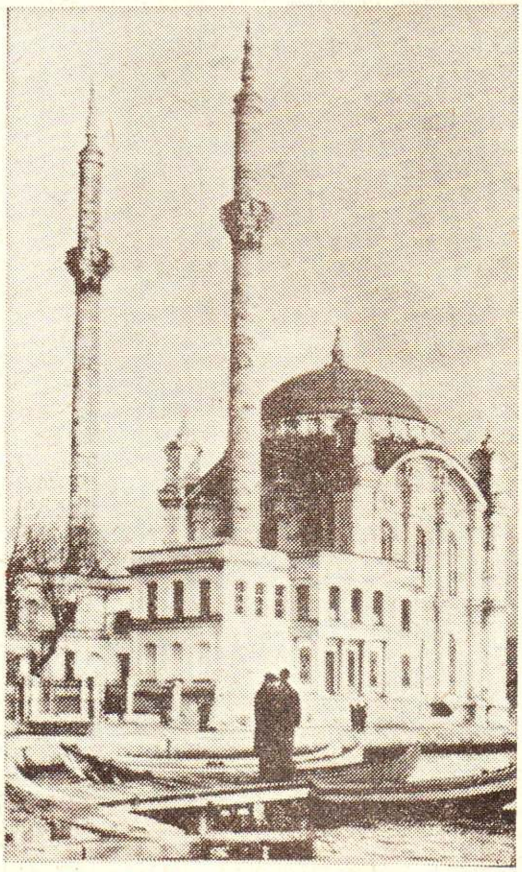
Başlıca önemli ve tipik barok sanatkârları mimarlıkta Lorenzo Bernini (1598-1680), Francesco Borromini (1599-1667); heykelcilikte Lorenzo Bernini; resimde de Pietro Berettini da Cortona (1596-1669) ve Paul Peter Rubens (1577-1640) dir.

Barok tarzı öyle çeşitli etkiler altında meydana geldi ki, uzun müddet çok ağır tenkidlere uğradı. Barok mimarlığı için «temelsiz ve şekilsiz», barok resmi için «çirkin ve ağır», heykelcilik için de «boş ve karışık» deniyordu.

Barok Mimarlığı

Barok tarzı İtalya'da Eski Roma mimarlığının İlkçağ üslûbunu taklitle başladı. Yumuşak ve mistik gotik tarzı tamamen reddediliyordu. Düz hatların yerini yuvarlak hatlar aldı, eğri ve ters hatlar tezat teşkil edecek şekilde kullanılıyordu. Süslerin bolluğu ve çeşitli girinti - çıkıntılar, sarayların, daha başka büyük yapıların cephelerine verilen önem bu tarzın başlıca özelliğini teşkil eder. Binalarda duvar tezyinatı azaltılmış, bunun yerine heykellere yer verilmiştir.

Barok mimarlığının en önemli örnekleri Fransa'daki Louvre ve Versailles saraylarıdır. İngiltere'de pek o kadar tutunamıyan

Türk Barok eserlerinden Ortaköy Camisi

Pierre Puget'nin bir Barok eseri olan Louvre Müzesi'ndeki «Milos'lu Krofone» heykeli

bu tarzı İnigo Jones ile Christopher Wren temsil eder. Christopher Wren'in şaheseri Londra'daki St. Paul Kilisesi'dir.

Heykelcilik ve Resimde Barok

Bu iki sanatta da Rönesans'ın normal ve güzel insanının yerini etli kadınlar, dolgun kızlar ve gençler, kahraman tavırlı insanlar, titrek, buruşuk derili ihtiyarlar almıştır. İnsanların iç dünyasını ve ruh hallerini aksettirmek ön plânda gelir. Kahramanlar daima sevimli ve zariftir. Çirkine pek az yer verilir.

Barok heykelciliği insanın bütün ruh hallerini büyük bir sadakatla verebilmiştir. Elbise kıvrımlarının vücut hareketine uyduğu görülür. Heykel topluluklarının dramatik bir ifadesi vardır. Barok heykelciliğini İtalya'da Bernini, Alessandro Algardi, İspanya'da Gregorio Hernandez; Fransa'da Pierre Puget, Almanya'da Andreas Schlütter temsil eder.

Barok tarzı resimde büyük ışık ve gölge tezatları hâkimdir. Konusunu mitolojiden, Kitab-ı Mukaddes'ten almış eserler büyük bir yer tutar. Barok resminin başlıca temsilcileri İtalya'da Annibale Caracci, Fransa'da Nicolas Poussin, Holânda'da Rembrandt, Rubens, aslen Flaman olup İngiltere'de çalışan Anton van Dyck'tir.

Büyük ölçüde olmamakla beraber Avrupa edebiyatı ve musikisinde de Barok üslûbunun etkileri görülmüştür.

Türk Mimarlığında Barok

Avrupa ile olan temaslarımızın artması sonucunda memleketimizde de Barok tarzının etkileri görüldü. Bu tarz XIX. yüzyılın başlarına kadar sürdü.

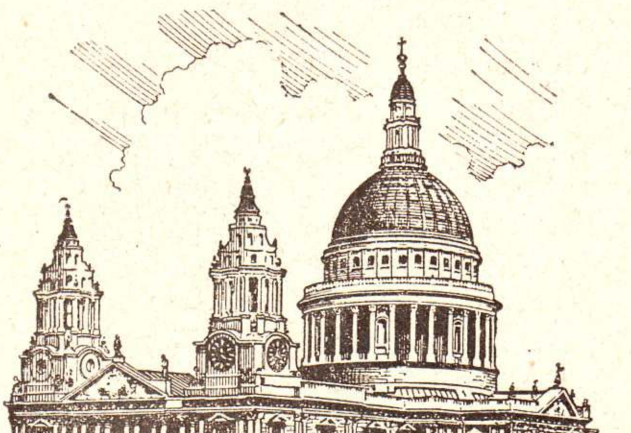
Memleketimizdeki Barok tarzı mimarlık tamamen Batı'dakine benzemez. Yüzyıla yakın bir zaman içinde Türkiye'nin mimarlık sanatına hâkim olan Barok, sanatkârlarımızın kendi anlayışlarını da katmalariyle, Batı'dakinden daha farklı bir manzara göstermiştir.

İstanbul'da Barok tarzındaki mimarlık eserlerinin en önemlileri şunlardır: Nuruosmaniye, Lâleli, Ortaköy camileri, Selimiye Camisi ve Kışlası, Tophanede Nusretiye Camisi.

BAROMETRE

Atmosfer basıncını ölçmek için kullanılan alete «barometre» denir. Hava durumunu önceden anlamakta, dağların yüksekliğini ölçmekte kullanılır. Uçakların yüksekliğini gösteren «altimetre» de barometre cinsinden bir alettir.

Atmosfer tabakasının vücudumuzun her santimetre karesine büyük bir basınç yaptığını biliyoruz. (Bk. Atmosfer). Yükseklere çıktıkça bu basınç azalır. Aynı şekilde, sıcak ve soğuk hava akıntıları da hava basıncını değiştirir. O halde, bu basınç değişikliğini ölçerek havanın durumunu yüksekliğini ölçmek mümkündür. İşte barometre bize bunu sağlar.

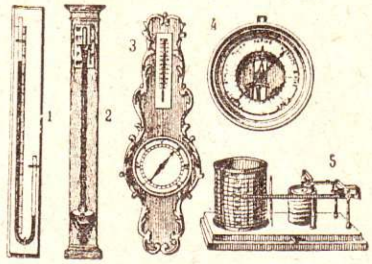

İngitere'deki Barok tarzının en güzel örneği: Mimar Wren'in Saint Paul Kilisesi

Civalı ve madenî olmak üzere iki çeşit barometre vardır.

Civalı Barometre

Bir kaba üç santimetre kadar kalınlıkta civa koyalım, ayrıca 90 sm. kadar uzunluktaki ince bir cam tüpü de civa ile dolduralım. Tüpün açık tarafını civa kabına daldırır ve dik tutarsak tüpteki civa seviyesinin azalmaya başladığını görürüz. Civanın seviyesi, kabdaki civanın seviyesine 76 sm. kalıncaya kadar düşmekte devam eder, sonra durur. Tüpteki civa, kabdaki civanın yüzeyine olan basınç etkisiyle o noktada kalır, daha aşağı düşmez. Civa kabının yüzüne düşen basınç artarsa, tüpteki civa yükselir, azalırsa alçalır. İşte civalı barometrenin esası budur.

ÇEŞİTLİ BAROMETRELER: 1 — Sifonlu; 2 — Küvetli; 3 — Kadranlı; 4 — Zemberekli; 5 — Döner silindirli

Deniz seviyesinde tüpteki civanın yüksekliği 76 santimetredir. Hava değişikliklerine göre civanın yüksekliği 69 7,9 sm. arasında değişir. Yüksekliğin artması da civa seviyesini değiştirir. 3.000 metrede civa sütunu 50 sm. ye, 6.000 metrede 32 sm. ye, 9.000 metrede 22 sm. ye kadar düşer. Civanın yükselmesi yüksek basıncı, dolayısiyle «iyi hava» yı; alçalması da, alçak basıncı, yani «kötü hava» yı, bir fırtınanın yaklaşmakta olduğunu gösterir.

Civalı barometrenin esaslarını ilk defa, 1643'te, İtalyan fizikçisi Evengelista Toricelli keşfetmiştir. Toricelli yukarıda anlattığımız denemeyi yapmış, böylece barometreyi bulmuştur.

Bugünkü barometrelerde civa kabının yerini kapalı bir hazne almıştır. Bu haznenin bir kenarı civayı dışarıdaki hava ile temas ettirecek şekilde açıktır.

Madenî Barometre

Civalı barometreler çabuk kırılabileceği için bunların yerine birçok yerlerde madenî barometreler kullanılır. Bunlara «aneroid» (sıvı olmıyan) barometre adı da verilir.

Bu tip barometreler son derece hassastır. Hafif ve kullanışlı olmaları bakımından da civalı barometrelerden üstün tutulur.

Madenî barometrenin esasını eğilip bükülebilir ince bir madenden yapılmış kutu teşkil eder. Genel olarak havası boşaltılmış olan bu kutunun üstüne çelik bir yay tutturulmuştur. Yay, alttan cihazın dibine vidalanmış olan kutuyu yukarı çekik bir durumda bulundurur. Hava basıncında artma olunca kutu hafifçe içeri doğru çöker, azalma olunca kalkar. Kutunun üstündeki yaya tutturulmuş bir gösterge, bu iniş ve kalkışlarla, yükselip alçalır, barometrenin işaretli levhasında kutunun bu hareketlerini gösterir.

Başka bir çeşit madenî barometre de Eugène Bourdon adında bir Fransız'ın geliştirdiği barometredir. Bu barometrenin esasını içi boş, havası boşaltılmış helezoni bir

yay teşkil eder. Hava basıncındaki artış yayın kıvrılmasına, azalma da açılmasına sebep olur. Bu hareketler gösterge çubuğu ile barometrenin levhasında görülür.

Barometre İle Yüksekliğin Ölçülmesi

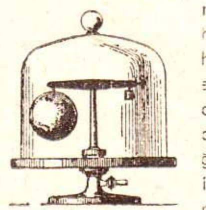
Cam tüpte civanın yükselmesini sağlıyan hava basıncı olduğuna göre, basıncın yüksek yerlerde az olması şüphesiz tüpteki civa seviyesinin düşmesini sağlıyacaktır. O halde bu düşmeden faydalanarak yüksekliği kestirmek mümkündür. Fransız fizikçisi Pascal, bu düşünceden hareket ederek, 1647'de, barometreyle yükseklikleri ölçtü, o zamandan beri barometreler aynı zamanda yükseklik ölçmekte kullanılmaya başlanmıştır.

Barometrenin gösterdiği basınç santimetre veya, İngiliz ölçüsü olan «parmak» (inch) olarak okunur. 1939'da A.B.D. Hava Bürosu «bar» denen yeni bir ölçü birimi kabul etmiştir. Normal şartlar altında bir «bar» deniz seviyesinde 75 sm. lik civanın basıncını gösterir. Hava basıncı barın 1/1000 ini gösteren «milibar» la gösterilir. Bu sayede barometrelerin okunması daha sıhhatli bir hale gelmiştir.

Barometrelerin Ayarı

Barometrelerin hava basıncını en doğru gösterecek şekilde ayarlanması lâzımdır. İlk yapılacak iş, bulunulan yerin yüksekliğine göre barometrenin ayarını yapmaktır. Yoksa, yüksek yerlerde haliyle barometre deniz seviyesine göre daha az basınç gösterecektir. Bundan başka, o enlemdeki yerçekiminin barometreye etkisi, hava değişmelerinden meydana gelecek sıkışıp genişlemeler de hesaba katılmalıdır. Bu bakımdan, yeni barometre alan bir kimse o yerin meteoroloji istasyonuna başvurarak barometresinin ne şekilde okunması gerektiğini sorması lâzımdır.

BAROSKOP

Baroskop

Arkhimides kanununa göre bir cismin hava içindeki ağırlığı, havasız bir yerdeki ağırlığından daha azdır. Bu fark havanın cisimler üzerine yaptığı kaldırma etkisinden ileri gelir (Bk. Arkhimides Kanunları). Baroskop bu kanunu ispat etmeye yarıyan bir çeşit terazidir.

Terazi kolunun iki yanına ağırlıkları eşit, hacimleri değişik iki madde asılmıştır. Terazi bir fanus içinde bulunur. Fanusun havası boşaltılınca, hacmi büyük olan madde ağır basarak dengeyi bozar. Bu, hacmi büyük cismin, aslında, küçükten daha ağır olduğunu ispat eder, yalnız, büyük hacim sayesinde havanın kaldırma etkisi ağırlığını azaltmıştır.

İlk baroskopu Otto Von Guericke adında bir Alman fizikçisi yapmıştır.

BARSAK

Hayvanlarda ve insanlarda sindirim borusunun mideden anusa kadar olan kısmına «barsak» denir. «İnce barsak», «kalın barsak» olmak üzere ikiye ayrılır. Genel olarak et yiyen hayvanlarda barsaklar daha kısa, ot yiyenlerde daha uzundur. İnsanın 10 metre kadar uzunlukta olan barsaklarının 8 metresi ince, 2 metresi de kalın barsaktır.

İnce Barsak

İnce barsak 3 - 5 santimetre çapında, 7 - 8 metre uzunluğunda bir boru biçimindedir. Midenin alt deliğinden başlıyarak karın boşluğunun içinde uzanır. Başlangıç kısmına «onikiparmak barsağı» (Duodenum) denir. Onikiparmak barsağı pankreasın baş tarafını çevreliyen bir kıvrım biçimindedir, uzunluğu 30 santim kadardır. Buraya safrayı getiren kanalla pankreas usaresini getiren kanallar açılır.

İnce barsak, yarımdaire biçiminde birtakım büklümlerle, karın boşluğunu doldurur. Karın zarı askısı ile karnın arkasına tutturulmuştur. Bu bağın müsaadesi nispetinde karın boşluğunda hareket edebilir.

İnce barsakların içi «tümür» adı verilen kadife tüyünü andırır, incecik ve küçücük çıkıntılarla çevrilmiştir. Barsağın iç yüzünün alanını çoğaltan bu tümürlerin içinde kan ve lenf damarcıkları bulunur. Mideden barsaklara gelen sindirilmiş besin maddelerini bu kadife tüyü gibi çıkıntılar emer. Şekerli ve azotlu besin maddeleriyle madensel tuzlar kan damarlarına, yağlar da lenf damarlarına geçer.

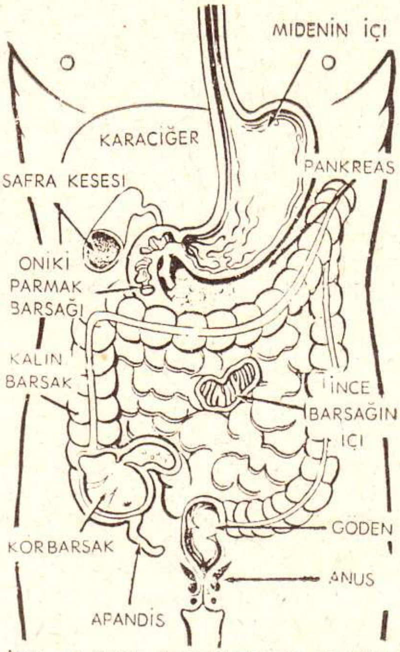
Kalın Barsak

Kalın barsak 8 santimetre çapında, 2 - 3 metre uzunluğunda bir boru biçimindedir. İnce barsak kalın barsakla sağ kasığın hemen altında birleşir. Kalın barsağın bu kısmında eldiven parmağı gibi bir kısım vardır ki buraya «körbarsak» denir. Bunun bir de 8 santim kadar uzunlukta incecik bir çıkıntısı vardır ki buna da «ek» anlamına «apandis» adı verilir. Bunun zamanla içine dolan hazmolmamış besin maddelerinin etkisiyle iltihaplanmasına da «apandisit» denir (Bk. Apandis; Apandisit).

Kalın barsak sağ kasıktan yukarıya doğru çıkar, midenin altından düz olarak geçtikten sonra aşağıya doğru iner. Böylece, ince barsakların etrafında bir çerçeve meydana getirmiş olur. Aşağıya inen kısım sol kasığın altında ortaya doğru S biçiminde kıvrılır, leğen boşluğunun ortasından dikine iner. Biraz genişledikten sonra «göden» adı verilen düz bir kısımla anusta sona erer

BARSAK HASTALIKLARI. — Barsaklar pek çok mikrobun yerleşebileceği bir yerdir. İltihap, ur, dokuların normal özelliklerini kaybederek bozulmaları, mikropların etkileriyle meydana gelen mayalaşma ve çürüme gibi olaylar birçok hastalıklara yol açabilir. Ayrıca, birtakım asalak barsak kurtları, düğümlenme, tıkanma gibi olaylar sağlığımızı da tehdit eder.

Barsak hastalıklarının başlıca belirtileri karın ağrıları, kabızlık, iştahsızlık, karında bir ağırlık ve dolgunluk hissedilmesi, dışkıda kan görülmesi gibi hallerdir. Kolera, tifo, paratifo gibi hastalıkların mikropları

İnce ve kalın barsakların insan vücudundaki durumu

barsakta yerleşerek bu hastalıkları meydana getirir. Akciğer veremi sırasında da yutulan Koch basilleri barsakta yerleşerek iltihaplar meydana getirirler. Bu gibi hallerde devamlı ishaller başgösterir ki bu da hastanın zayıflamasına sebep olur.

Kalın barsak iltihabının en ağır şekli kanlı basur (dizanteri) hastalığıdır (Bk. Kanlı basur).

Barsaklarda meydana gelen urlar arasında zararsız olanları çok nadirdir. En önemlileri kanser yapan urlardır. Barsak kanserine en çok gödende raslanır. Daha çok 40 - 50 yaşından sonrakiler barsak kanserine tutulurlar (Bk. Kanser).

Barsak Tıkanmaları

Şiddetli ağrılar, sancılar, kusmalar, dışkı ve gaz çıkışının kesilmesi ile kendini belli eder. İdrar azalır, nabız hızlanır. Fakat vuruş hafiftir. Vaktinde ameliyat edilmezse birkaç gün içinde ölümle sonuçlanır. Müzmin barsak tıkanmaları çok defa kendiliğinden veya yağlı müshil ve lavmanlarla açılırsa da çok geçmeden tekrar tıkanır.

Barsak tıkanmasının sebebi, bir barsak kısmının kendisinden sonra gelen kısmın içine girmesi, barsağın boğulması, bir barsak kangalının kendi etrafında dolanarak sıkışması, barsağa düşen büyük bir safra taşının, taşlaşmış dışkı parçasının, solucanların, meyva çekirdeği gibi maddelerin boşluğu tıkamasıdır. Bu gibi hallerde derhal doktor çağırmalı, bu konuda bilgisi olmıyanların tevsiyelerine uymamalıdır.

Barsak Asalakları

Barsaklarda çeşitli asalaklar yaşar. Bunların bir kısmı tek hücreli küçücük yaratıklar olduğu halde bir kısmı da yassı veya yuvarlak kurtlardandır. Kurtlar arasında başlıcaları tenya, askaris gibi olanlarıdır. Bunlar barsakları tahriş ederler, karın ağrılarına, kemik iliği tembelliğine, kansızlığa se-

bep olurlar. Hattâ bazı hallerde barsak düğümlenmelerine bile meydan verirler.

Çocuklarda sık sık görülen barsak ağrılarının başlıca sebebi barsak kurtlarıdır. (Bk. Askaris; Tenya).

BARTIN

Karadeniz bölgesinde Zonguldak iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kastamonu'nun Cide ilçesi, batıda Çaycuma ilçesi, kuzeyde Karadeniz, güneyde Ulus ilçesi çevirmiştir. Merkez bucağından başka Amasra, Kozcağız, Arıt adında üç bucağı, 157 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1115 km^2

Nüfusu: 84.921

Bartın ilçesinin topraklarının çoğu dağlık araziden, bu dağların dik meyilli sırtlarından meydana gelmiştir. Bu araziyi güneyde Kayaardı, Kocadağ, Karadağ adlarında üç dağ bir duvar gibi çevirir. Kuzey-batıya doğru akarak Karadeniz'e dökülen Bartın Çayı (Kocaırmak) ilçe topraklarından geçer.

Bartın Çayı'nın ve bu çaya dökülen diğer suların geçtiği yerlerde derin vâdiler meydana gelir. Sırtlar ormanlarla kaplıdır. Bu yüzden, Bartın toprakları geniş tarla tarımına elverişli değildir. Esasen ekime yarıyan toprağın miktarı da çok azdır. En çok mısır, daha az miktarda buğday ekilir. Vâdiler ve yamaçlar, Bartın Çayı ile bu çaya dökülen derelerin tabanları meyvacılığa elverişlidir. Halkın başlıca geçim vasıtası ormanlardan elde edilen kerestedir.

İlçe sınırları içinde bulunan bazı sanayi kolları da halkın geçimine yardım etmektedir. Bunlar arasında Bartın Çimento Fabrikası önemli bir yer tutar.

İlçenin ulaştırması hem deniz, hem de kara yolu ile sağlanır. Çankırı-Zonguldak arasında uzanan 35 numaralı devlet yolu ilçe merkezini Çaycuma istasyonunda demiryoluna bağlar. Amasra iskelesi deniz ulaştırmasında kullanılır.

Bartın Kasabası

Bartın oldukça büyük ve hareketli bir kasabadır. Nüfusu (1960 sayımı) 11.655'tir. Karadeniz'den 13 km. içeridedir. Kasabanın içinden geçen Bartın deresi, Karadeniz'e kadar uzanan alanda, taşıdığı topraklarla bir sığlık meydana getirir. Derenin bu şekilde dolması yüzünden deniz vasıtalarının içeriye kadar sokulmaları imkânı ortadan kalkar.

Çok eski yıllarda Bartın gemi inşa sanayiinde önemli bir yer tutardı. Burada ve Amasra'daki tersanelerde XVIII. yüzyıl sonlarına kadar kalyon ve diğer deniz vasıtaları yapılırdı. Şimdi, deniz vasıtalarının inşası hem azalmış, hem de tekne vs. gibi daha küçük vasıtalara inmiştir.

Bartın Zonguldak ilinin en büyük kasabasıdır. Cadde ve evleri oldukça bakımlıdır. 10 dönümlük bir alanı kaplıyan şehir parkı, belediye bahçesi Bartın'ı güzelleştirir. Kasabanın su ve elektrik tesisleri vardır. 8,5 km. mesafeden getirilen içme suyu çeşmelerle kasabaya dağıtılmıştır. Kontrplâk, konserve, kiremit, kereste fabrikaları, tuğla harmanları, bıçkı tezgâhları, mobilya atelyeleriyle Bartın önemli bir iş alanı meydana getirir. İlçenin ihracatı, kereste, tomruk, tuğla, kiremit ve kümes hayvanlarıdır.

BARTOK, Bela (1881-1945)

B. Bartok

Tanınmış bir Macar bestecisidir. Macaristan'ın şimdi Romanya'da bulunan Nagyszentmiklos kasabasında doğdu. İlk müzik derslerini annesinden aldı. Daha çok küçük yaşlardayken bile piyano için besteler yapıyordu. 1901'de 20 yaşında Budapeşte Konservatuvarı'ndan birincilikle çıktı, altı yıl sonra da aynı konservatuvarın piyano profesörlüğüne getirildi. Bu devirlerde yaptığı bestelerinde daha çok Brahms, Richard Strauss, Liszt gibi bestekârların etkisinde kaldığı görülüyordu. Bu sıralarda folklor müziğiyle ilgilenmeye başladı. Bu, bestelerine başka bir hava, başka bir renk verdi. Bu gayeyle Avrupa'nın çeşitli memleketlerine geziler yapıyordu. 1935'te Macar İlimler Akademisine üye oldu. Columbia Üniversitesi'nden de fahrî müzik doktorluğu unvanını aldı. Ankara Halkevi'nin daveti üzerine Türkiye'ye gelip konferanslar veren, Adana civarında da 90 bin kadar yerli melodiyi tesbit eden Bartok, 1945'te New York'ta öldü.

Başlıca eserleri şunlardır: «Mavi Sakal» operası (1911), «Tahta Prens» pandomiması (1915), «Harikulâde Mandarin» balesi (1915); senfonik şiirler, piyano ve orkestra için çeşitli besteler.

Ateşli silâhların can damarı Barut

BARUT, ateşli silâhlarda mermiyi atmak için kullanılan, güherçile, kükürt ve kömür tozundan meydana gelen patlayıcı bir maddedir. Çok kere «karabarut» adı da verilir.

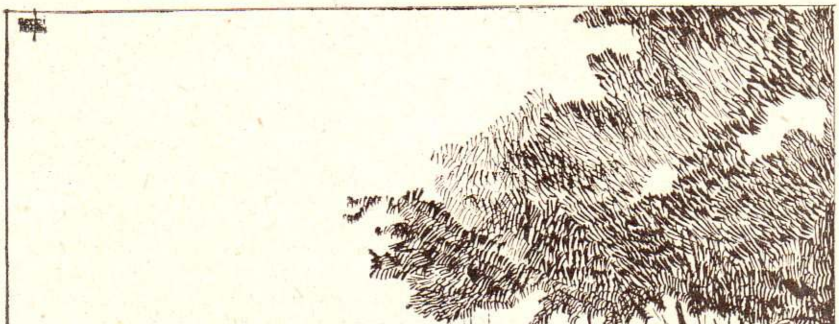
Barutun çok eski bir tarihi vardır. M. Ö. 1000 yıllarında Çinliler savaşlarda ateşi bir silâh olarak kullanıyorlardı. Gerek Doğuda, gerek Batı'da savaşlarda alev ve ateşten de faydalanılıyordu. Bilhassa Çin ordusunda çömlekler ve gülleler içindeki yanıcı maddeleri düşman ordusuna atarak dehşet saçan harb arabaları vardı.

Batılılar'ın ateşli silâhları Doğulular'dan öğrendikleri sanılıyor. Fakat tarihçi Homeros'un (M. Ö. IX. yüzyıl) eserlerinde ateşli silâhlar hakkında herhangi bir bilgiye raslanmamaktadır. Pelopones Savaşları'nda (M. Ö. 428-424) içlerinde kömür, kükürt ve zift gibi yanıcı maddeler bulunan toprak kaplar mancınıklarla atılmıştı. Yalnız, böylece çıkarılan yangınlar, üzerine toprak atmakla kolayca söndürülüyor, fazla bir ziyan ve hasara sebep olmuyordu.

Bunun sonucu olarak, yanmak için gerekli oksijeni havadan değil de kendi bünyesinden alan yanıcı maddelerin aranmasına başlandı. Yâni, üzeri örtülse bile söndürülememeli, alevler devam etmeliydi. Böylece, ateşli silâhlardan patlayıcı silâhlara geçilmiş oldu.

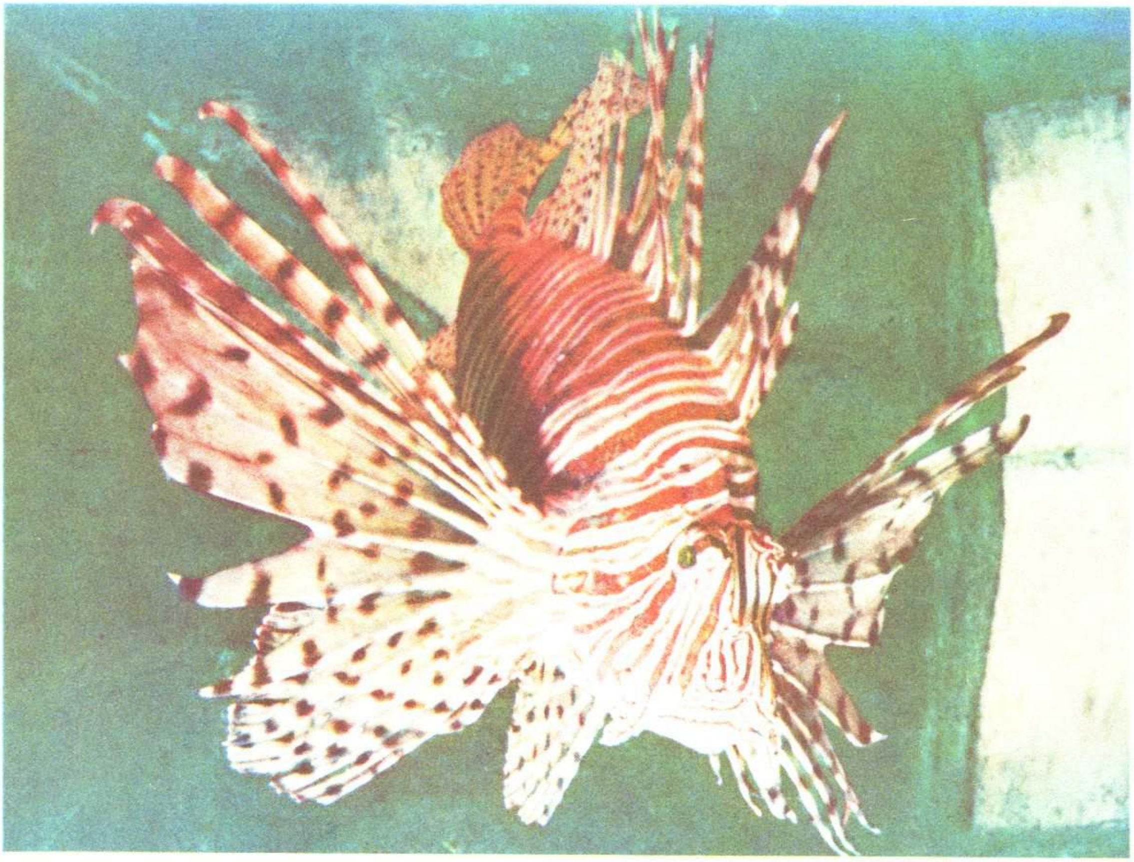
Bu işte ilk olarak güherçile kullanıldı. Güherçile, kimyasal adı «potasyum azotat» olan beyaz renkte, ince billûrlar halinde bir maddedir.

Doğu'da Çinliler güherçileyi biliyorlardı. Abdullah adında Malaga'lı (İspanya'nın güneyi) bir Arap yazarı (1200 yılları), güherçileden bahsederken «Çin karı» tâbirini kullanmış, İranlı yazarlar da «Hint karı» demişlerdi. Böylece, güherçile XIII. yüzyılın ortalarına doğru Doğu'dan İslâm memleketlerine geçmiştir. Çinliler'in barut yaptıkları

Bartın deresinden şehrin toplu görünüşü

GARİP BALIKLAR

ASLAN BALIĞI — İlk bakışta sevimli görünen, insanın zevkini okşıyan bu balık, akvaryumlarda yaşıyabilen küçük canavarlardan biridir. Suda yüzerken, kanadlarını açmış bir yarasayı andırır. Harikulâde renkleri, kendine has bir görünüşü vardır. Fakat, bu çok göz alıcı balık, güzelliği kadar müthiş zehiri ile tanınmıştır. Bakımları tehlikeli ve çok masraflı olan bu çeşit balıklara, bugün daha ziyade bazı büyük devletlerin akvaryumlarında raslanmaktadır. Resmini gördüğünüz aslan balığı da, Berlin Şehir Akvaryumu'ndadır.

Hayat ANSİKLOPEDİSİ

PİRANHA. — Piranha, akvaryum balıklarının en vahşilerinden biridir. Vatanı olan Amazon nehrinden gelme bu canavar balık, cüsse itibariyle küçük olmasına rağmen, çok keskin ön dişleri ile müthiş bir parçalama kudretindedir. Yapılan deneyler göstermiştir ki, bunların toplu bulundukları bir suya, çelik tellerle bağlı bir keçi sokulup hemen çekildiği zaman, keçinin iskeleti kalır.

BİR PİRANHA BAŞI — Fotoğrafta görüldüğü gibi bu balığın üçgen biçimi, usturadan keskin dişleri vardır. Alt çenesi, üst çenesinden daha uzun; ağzı vücut yapısına göre oldukça büyüktür. Piranhalar özel oltalarla yakalanır. Akvaryumlarda bile, onlara bakanların dikkatli olmaları gerekir. Bir anda el koparabilir.

TÜL BALIĞI — Çok süslü ve renkli bir balıktır. Boyu 5 - 10 santim kadardır. Su içinde çok ağır ve çok edalı hareket eder. Bulunduğu akvaryumlarda başka cins haşarı balıklar varsa, birlik olup, tül balığına saldırırlar, tüllerini didiklerler.

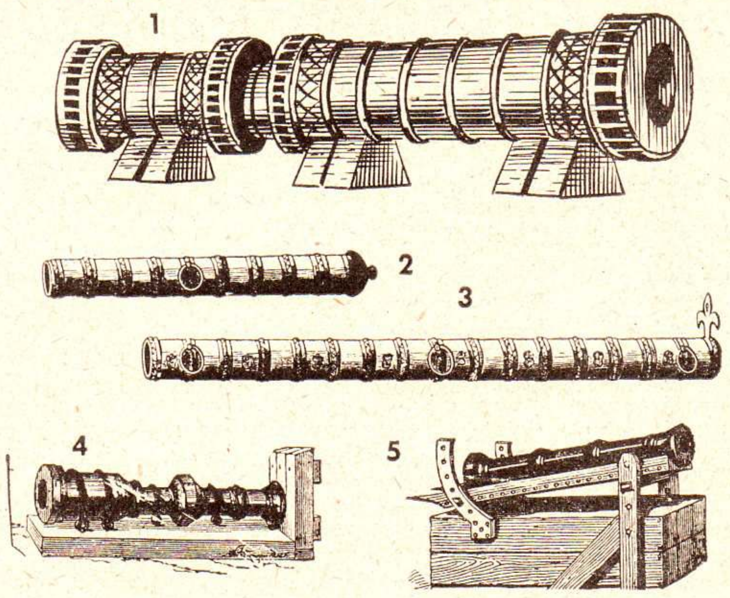
anlaşılıyorsa da, onlar barutu maytap ve kestane fişeği dediğimiz şekilde kullanmışlardı.

Büyük İskender'in Hindistan'a gittiği sıralarda barut Hindistan'da da biliniyordu. Marco Polo Çin'e yaptığı uzun gezisinde, Çin rahiplerinin geceleri havada barutlu fişeklerle şenlikler yaptıklarını görmüştü.

Avrupa'da barutu ilk defa Friburglu Berthold Schwartz (1318 - 1384) adlı bir Alman rahip ve filozofunun bulduğu sanılıyor. Schwartz, Venedikliler'in kullandıkları ilk topları dökmüş, bu toplarda gülleleri uzağa fırlatmak için baruttan faydalanmıştı. Fakat bazı tarihçiler Avrupa'da barutun icadı şerefini Roger Bacon (1224 - 1294) adlı İngiliz bilginine verirler.

Avrupa'da ateşli silâhlarda barut ilk defa XIII. yüzyılda kullanılmaya başlanmış, XIV. yüzyılda da topçulukta kullanılması geliştirilmiştir. Barutun bugünkü anlamiyle ilk olarak İngilizlerle Fransızlar arasındaki Cressy Savaşı'nda (1346) kullanıldığı sanılıyor.

Kimya alanındaki ilerlemeler sonucunda nitroselüloz ve nitrogliserinin elde edilmesiyle hafif dumanlı barutlar kullanılmaya başlanmıştır. Eskiden barut fazla miktarda duman yaptığı için ateş eden topun yeri belli oluyor, üstelik bu, top namlusunun kalın bir is tabakasiyle örtülmesine de yol açıyordu. Paul Vieille adlı bir Fransız mühendisinin (1854 - 1934) dumansız barutu icadından sonra silâhlarda bu cins barut kullanılmaya başlandı (1886). Ondan birkaç yıl sonra da İsveçli kimyager Alfred Nobel (1833 - 1896) daha yüksek evsafta patlayıcı bir madde olan nitrogliserinli barutu keşfetti. Zamanla barut, değişik silâh çeşitlerinde istenilen şekilde kullanılabilecek duruma getirildi.

Barutun kullanıldığı ilk savaş aracı toplardan çeşitli örnekler: 1 — Fatih'in İstanbul'u dövdüğü toplardan biri, 2 ve 3 — Londra Kulesi'ndeki tarihi toplardan ikisi, 4 — XIV. yüzyıl, 5 — XV. yüzyıl topları

Barut Nasıl Elde Edilir

Barutun karışımında % 70-80 potasyum nitrat (KNO_3), % 12 - 20 odun kömürü, % 3 - 14 de kükürt vardır. Bu karışımdaki potasyum nitrat kömürle kükürtün yanması için gerekli olan oksijeni verir, kükürt de barutun kolayca tutuşmasını sağlar, yakılınca da çok miktarda gaz çıkartır. Barutu meydana getiren maddelerden kömürün yanmasından karbon dioksit (CO_2), kükürtün yanmasından da kükürt dioksit (SO_2) gazları meydana gelir. Geriye kalan potasyum sülfatı, potasyum karbonatı, potasyum sülfürü gazlarından yüksek bir basınç meydana getirirler. Bu basınç da ateşli silâhlarda merminin ileriye fırlamasını sağlar.

Teknikte yapılan ilerlemelere rağmen barut bugün de pek az farklarla çok eskiden faydalanılan usullerle elde edilir: Karışımı meydana getiren ham maddeler önce ayrı ayrı, sonra bir arada öğütülerek karıştırılır, bu karışım basınçla hamur haline getirilir, sarsıntılı eleklerden geçirilerek tozundan ayrılır. Böylece, tane halinde barut elde edilmiş olur. Bu hamur borulara basılarak «makarna barutu» adı verilen çubuk halinde barut yapılır. Ayrıca, küb, prizma vs. biçiminde kalıplar kullanarak o biçimlerde barutlar elde etmek de mümkündür.

Bugün karabarut artık şistli killer, kaya tuzları gibi nispeten yumuşak kütlelerin atılmasında kullanılmaktadır. Fazla duman çıkarttığı için artık askerlikte pek büyük bir önemi kalmamıştır. Bugün için ateşli silâhlarda daha çok «dumansız barut», daha doğru bir deyişle «az dumanlı barut» kullanılmaktadır. Dumansız barut, kolodyum, trinitro gliserin, trinitro tolüen gibi patlayıcı maddelerin karışımıdır.

Bugün bu patlayıcı maddeleri yapmak için çok miktarda potasyum nitratına ihtiyaç vardır. Halbuki bu madde de yeryüzünde pek çok bulunmaz. Yalnız Güney Amerika'da And Dağları'nın denize bakan kıyılarında kuşların bıraktıkları gübreler bu maddece çok zengindir. O civarda bu gübreyi temizliyecek miktarda yağmur da yağmadığı için, «guana» adı verilen bu gübreler uzun zaman bozulmadan kalır. Genişliği 3 kilometre, uzunluğu 300 kilometre olan bir alanı 1,5 metre kalınlığında örten bu gübreler, uzun müddet devletlerin barut yapmaları için gerekli olan ham maddeyi meydana getirmişti. Bütün devletler Şili'den gübre satın almak zorunda kalmıştır. Sadece Almanya, 1913 yılında, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, bu gübrelerden 750.000 ton satın almıştı. İngiltere de aynı miktarda satın almış, bu maddeden yaptıkları barutu birbirlerine karşı kullanmışlardı. Fakat Almanlar harb içinde havadan aldıkları azotla potasyum nitrat yapmayı başardılar. Böylece, barut imali için Şili'deki gübreler yerine bitmek tükenmek bilmiyen havadan faydalanılmış oluyordu.

BARYUM

Gümüş renginde, yumuşak bir madendir. Tabiatta daha çok baryum sulfatı ($BaSO_4$), baryum karbonatı ($BaCO_3$) şeklinde bulunur. Bileşiklerinden saf baryum elde etmek için ya erimiş baryum klorürü, yahut sıcak bir baryum klorürü eriyiği elektrolize edilir. Havada çabuk oksit haline geçer. Su ile şiddetli bir tepkime göstererek hidrojen çıkartır, kendisi de hidroksit halinde erir. İlk defa İngiliz kimyacısı Sir Humphrey Davy tarafından 1808 de elde edilmiştir.

Baryum sulfatı röntgen ışınlarını geçirmediği için doktorlukta ve bilhassa radyolojide çok kullanılır. Mide, barsak gibi içi boş organlar röntgen filminde pek iyi gözükmezler. Bu gibi organların yakından farkedilebilmeleri için hastalara bir su içinde baryum karıştırılarak içirilir.

Baryum İnsanı Zehirliyebilir

Saf baryum suya karıştırılınca zararsız olduğu halde, baryum tuzları suda ve asitlerde erimiş olarak vücuda girerse şiddetli zehirlenmelere yol açar. Böyle bir kimsede zehirlenme, kusma, ishal ve karın ağrıları ile kendini belli eder. Halsizlik artar, şiddetli kramplar başgösterir. Bu şekilde zehirlenenleri kurtarmak için mide yıkanmalı, kusturucu ilâçlar vermelidir.

BARYUM'UN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Ba
Yoğunluğu: 3.78
Atom No.: 56
Atom ağırlığı: 137,36
Ergime noktası: 710°

BAS

İnsan sesi nevilerinin en kalınıdır. Aynı zamanda en geniş perdeli sestir, üç oktava kadar uzanır. «Birinci bas», «ikinci bas» denilen iki çeşidi vardır, bunlar genişlik ve tokluk bakımlarından birbirinden farklıdır (Bk. Ses).

Telli veya nefesli sazların en kalın sesline de «bas» denir: «Bas-obua», eski sazlardan «bas-viyol», «bas-klarinet» gibi. Basklarinet esas klarinetten bir oktav daha kalın seslidir (Bk. Müzik Âletleri).

Okuyup yazmanın kolayca yayılmasını sağlıyan teknik

BASIM

BASIM, el veya makineyle basmak suretiyle kâğıt, karton, kumaş, muşamba gibi maddeler üzerine yazı, resim, renk veya şekil basma işidir.

İnsanlar çok eski zamanlardan beri yazdıkları yazıları çoğaltma, bu işi daha kısa bir zamanda yapma ihtiyacını duymuşlardı. M. Ö. 5000 yıllarından beri, Yakın, Orta ve Uzak Doğu'da düz ve silindir şeklinde damgaya benzer kalıplar kullanılmaya başlanmıştı. Fakat bunlarla ancak bazı resim ve işaretler basılıyordu. Yazı en erken M. Ö. 4000'e doğru kullanılmıştır. Yazı basma işinde de, önceleri sert bir yüzeye tersine oyulmuş harfler yumuşak bir kile basılıyor, böylece doğru okunabilecek şekilde bir tablet elde ediliyordu. Sonradan bu tableti kurutup sertleştiriyorlardı. Mezopotamya'da Sümerler, Akadlar, daha başka kavimler bu şekilde çalışarak bir sayfa kalıbı elde edebiliyorlardı. Ninova yakınlarında yapılan kazılarda Sargon kıralının bu şekilde yapılmış tuğla kitaplardan meydana gelen Kıral Kütüpanesi ortaya çıkarılmıştır.

Kâğıt Üzerine Baskı

Kâğıt üzerine ilk baskıyı yapan millet Çinliler'dir. Bugün için eldeki en eski kitap Çin'in Kansu ilinde bulunan, üzerine harfler kazılı ağaç blokları kullanılarak basılmış bir kitaptır. Üzerindeki bir kayıttan bu kitabın 868 yılında Uang Çie tarafından basılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Tahtanın üzerine harfleri tersine kazarak kalıplar hazırlanıyor, sonra bu kalıpların üzerine çini mürekkebi sürülerek kâğıda basılıyordu. Fakat bu pek pratik bir usul değildi. Eldeki kalıp bir kitabın yalnız bir sayfasını basmaktan başka bir işe yaramıyordu.

Bu işin hızlandırılması, işe yarar bir hale getirilebilmesi için tek tek harf kalıpları yapmak, gerektiği zaman bu harf kalıplarını ikinci bir yazıyı kolayca dizilebilir hale getirmek lâzımdı.

İşte Pi Şeng adlı bir Çin demircisi yanmış kilden veya madenden harf kalıpları yapmayı düşündü. Böylece, her harfi ikinci, üçüncü kere, hattâ birçok kereler kullanabilecekti. Pi Şeng bu düşüncesini gerçekleştirdi, bununla baskı yapmayı başardı. Önceleri bu harfleri pişmiş topraktan döküyordu. Fakat bu şekildeki kalıplar dayanıklı olmuyor, birkaç kere kullanıldıktan sonra kırılıyor, aşınıyor, dağılıveriyordu. Ondan sonra, harflerin daha dayanıklı olması için kalıpları bakırdan, kurşundan dökme yoluna gidildi.

Gutenberg'in İcadı

Avrupa'da ağaç kalıpların üzerine harfleri oyarak baskı yapılabilmesi ancak kâğıt yapma tekniğinin Doğu'dan Batı'ya gelmesiyle mümkün oldu. Bu çeşit baskıların bugün çocukların patates üzerine kalıp yaparak bastıkları patates baskısından pek farkı yoktu. Avrupa'da ilk defa baskıyı yapanın kimler olduğu bugün için kesin olarak bilinemiyor. Tek tek harf kalıplarını yan yana getirerek kelimeleri, kelimeleri yan yana getirerek satırları, satırları alt alta koyarak da sayfaları meydana getirebilecek usulün bulunması baskı işlerini çok kolaylaştırdı.

Bu çeşit harfleri baskıda kullananların ilki pek çoklarına göre Holânda'nın Haarlem şehrinde doğan Laurent Coster (1370-1440) dir. Coster bu çeşit harflerden meydana getirdiği sayfalarla sekiz sayfalık bir kitap basmayı başarmıştı. O yıllarda Pànfilo Castaldi (1398-1470) adlı bir İtalyan da tek tek harflerle baskı üzerinde çalışmalarda bulunuyordu. Fakat bu usulü ilerletip işe yarar bir hale getiren Johann Gutenberg (1400-1468) oldu. 1440 yıllarında Gutenberg madenî harfler dökerek bazı baskı denemelerinde bulunmaya başlamıştı. 1450-1455 yılları arasında Johann Fust adlı bir zengin ve Peter Schöffer adlı bir yardımcıyla beraber çalışarak Lâtince bir din kitabı bastı. 300 tane basılan bu «Kitab-ı Mukaddes» in bugün elde ancak 45 nüshası vardır. Gutenberg bundan sonra bazı din ve gramer kitapları daha bastı (Bk. Gutenberg).

Bu yeni sanat ve iş kolu kısa zamanda bütün Ren vâdisinde yayıldıktan başka, Gutenberg'in çıraklarının İtalya'ya gitmesiyle orada da gelişmek imkânını buldu. O kadar ki, XV. yüzyılın ikinci yarısında İtalya, Holânda, İsviçre, Fransa ve İspanya gibi Avrupa memleketlerinde basılan kitapların sayısı kısa zamanda 30.000 i buldu.

Fransa'da ilk defa basımevini 1469 yılında Sorbonne'da iki Alman işçisi kurdu. Macaristan'da ilk basımevi 1473, İngiltere'de Londra'da 1476'da, Holânda'da 1540'ta, Türkiye'de ise Türkçe kitap basan ilk Türk basımevi 1726 yılında İstanbul'da kuruldu.

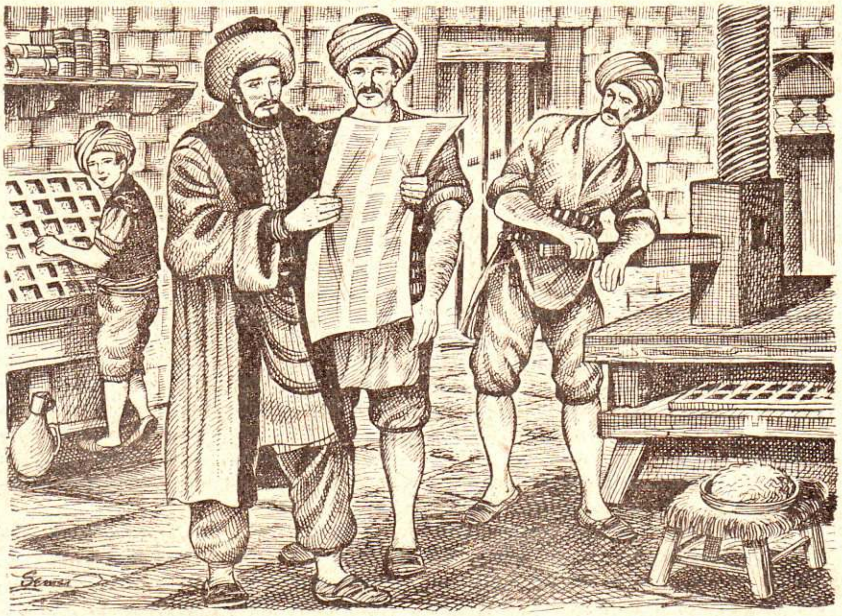
XVIII. yüzyılın ortalarına kadar harflerin büyüklükleri her hangi bir esasa dayanmıyordu, keyfî olarak seçilmişti. 1737'de Fournier adında bir Fransız bir ölçü esası buldu, bunu da 1780 yılında Didot adlı bir Fransız ıslah etti. Bu esaslar Berlin'de Berthold tarafından «tipometre» denilen yeni bir esasa uyduruldu.

Gutenberg'in harf dökme makinesini icat ettiği günden itibaren basım işleriyle uğraşanlar aynı zamanda dökümcülük de yapıyorlardı. Harflerin kalıplarını hakkâklara veya kuyumculara kazdırmışlar, bunların dökümlerini de kendileri yapmaya başlamışlardı.

İlk bağımsız harf dökümcüsü 1577 yılında Frankfurt'ta Egenolff olmuştur. Bu özel yazı kazıcıları ellerindeki âletlerle günde 2000-4000 harf dökebiliyorlardı. Döküm işini ilk defa makineleştiren 1828'de İngilizler olmuşsa da bu sistemin geliştirilmesini ilk defa New York'ta Lauritz Brandt adlı bir Danimarkalı sağlamıştır. Zamanla bu çeşit harf kalıbı döken makineler günde 40-50.000 harf dökebilecek derecede gelişti.

İlk Dizgi Makinesi

Avrupa'da ilk dizgi makinesini yapmaya teşebbüs eden William Church adlı bir Amerikalıdır. 1822'de yapılan bu makine tuşlara basarak önceden yerlerine konulmuş olan harfleri elle ayarlamak suretiyle yan yana diziyordu. Bu makine 1869'da Brüksel'de Karl Kastenbein tarafından ıslah

İbrahim Müteferrika matbaasında bastığı kitabın provalarını gözden geçirirken

edildi. İskoçyalı Frazer 1872'de harfleri kullandıktan sonra kendi gözlerine dağıtma usulünü buldu, 1880'de de Joseph Thorne adlı bir İngiliz dizgi ve dağıtma esaslarını birleştiren bir makine meydana getirdi.

Dizgi harfi yerine bunların kalıplarını kullanarak yekpare satır dökme işini ilk olarak başaran Ottmar Mergenthaler adlı Alman asıllı bir Amerikalıdır (1886). Bu makine ilk defa New York Tribune gazetesinde kullanılmıştır.

Türkiye'de Basım

Avrupa'da modern matbaacılığın gelişmesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde de bu yeni icada karşı geniş ilgi uyanmıştı. Venedik'te, daha başka Avrupa şehirlerinde birtakım bilim ve din kitapları basılıyordu. İlk olarak Museviler 1493 yılında İstanbul'da, iki yıl sonra da Selânik'te birer basımevi kurarak İbranice «Tevrat», tefsir, dilbilgisi, tarih kitapları basmaya başlamışlardı. Sonra İtalya'da matbaacılığı öğrenen Tokatlı Apkar (Abgar) adlı bir Ermeni ile oğlu Sultanşah 1567 yılında İstanbul'da ilk defa olarak Ermenice bir gramer kitabı yayınlamışlardı. Bundan sonra Nikodemos Metaksas adlı bir Rum rahibi Londra'dan basım malzemesi getirtmiş, Museviler aleyhine Rumca bir risale basmıştı (1627).

Böylece İmparatorluğun muhtelif köşelerinde matbaacılığın ilerlediği görülüyordu. İstanbul'da 1546'da Soncino adlı biri İbranî harfleriyle Arapça bir Tevrat basmıştı. 1696 yılında İstanbul'da Ermeni patrikhanesinde bir basımevi kurulmuş, 1706 yılında patrik Athanas Debbas da Halep'te Arapça bir İncil tercümesi bastırmıştı.

Fakat Türkiye'de basım sanatının Türk diline uygulanması XVIII. yüzyılda İbrahim Müteferrika'nın (1674-1745) eliyle olmuştur. İbrahim Müteferrika 1719 yılında bir basımevi kurmayı düşünmüştü. Bu fikri Yirmisekiz Çelebizâde Said Efendi desteklemiş, devrin sadrazamı Damat Nevşehirli İbrahim Paşa da bu fikrin gerçekleşmesine yardım etmiştir (Bk. İbrahim Müteferrika).

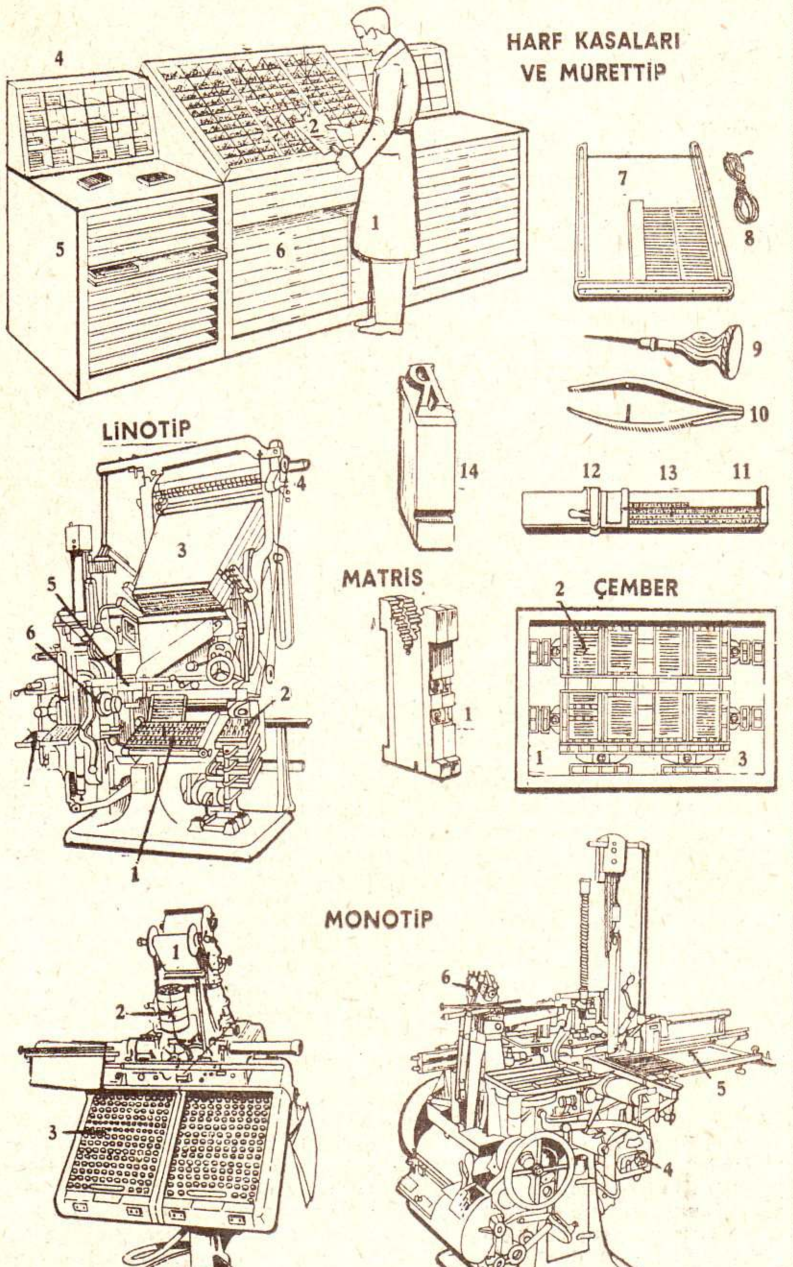
Şeyhülislâm Abdullah Efendi bu iş için bir fetva verdi, Padişah III. Ahmet de, dinî eser basmamak şartiyle matbaaların resmen açılması için gerekli fermanı çıkardı. O zamanlar basımevine «basmahane» adı veriliyordu.

Bu basımevi Sultanselim'de İbrahim Müteferrika'nın konağında kurulmuştu. İlk olarak Cevherî'nin «Sıhâh» adlı Arapça sözlüğünün Vankulu Mehmet Efendi tarafından yapılan tercümesi olan «Kitab-ı Lûgat-i Vankulu» adındaki iki ciltlik kitabın dizilmesine başlandı. 1727'nin aralık ayında başlanan çalışmalar 31 ocak 1729 günü sona erdi, kitap ortaya çıktı. İbrahim Müteferrika hayatta iken daha on altı kadar eser bastı.

Bundan sonra zamanla İstanbul'da Hasköy'de (1796), Üsküdar'da (1802) basımevleri açıldı. Böylece, yalnız devletin kitapları değil, aynı zamanda halktan da kitap siparişleri alınıp basılabiliyordu.

Bundan sonra, Türkiye'de basım işleri gittikçe gelişti. Yalnız, Arap harfleriyle dizgi yapmak çok zor oluyordu. Çünkü bu harflerin, kelimedeki yerine göre, çeşitli şekilleri

BİR MÜRETTİPHANEDE NELER VAR

HARF KASALARI VE MÜRETTİP: 1 — Mürettip, 2 — Müsvedde, 3 — Harflerin bulunduğu kasalar, 4 — Çizgilerin ve anterliynlerin bulunduğu gözler, 5 — Çizgilerin bulunduğu çekmeler. 6 — Harflerin bulunduğu çekmeler, 7 — Tekne ve içindeki dizili satırlar, 8 — Sayfanın bağlanmasında kullanılan ip, 9 — Bız, 10 — Harfleri tutup çekmek için kullanılan pens (Çift), 11 — Kompas, 12 — Satırları sıkıştıran vida, 13 — Elle dizilmiş satırlar, 14 — Bir el dizgisi harfi

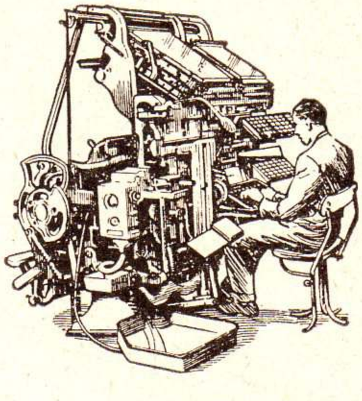
LİNOTİP: 1 — Klâvye. 2 — Mağazada bulunmıyan harflerin matrisleri, 3 — İçinde harflerin matrisleri bulunan mağazalar, 4 — Matrisleri yerlerine dağıtan helezon, 5 — Matrislerin yan yana dizildiği yer, 6 — Pota

ÇEMBER: 1 — Çember, 2 — Sayfa kalıpları, 3 — Kalıpları sıkıştıran vidalar.

LİNOTİP MATRİSİ: 1 — İçine kurşunun döküldüğü harf şeklinde oyuk.

MONOTİP: 1 — Kâğıt bobini, 2 — Kâğıtta harf şeklinde delikler açan silindir, 3 — Klâvye, 4 — İçinde kurşun eriyen pota, 5 — Dizilen satırların toplandığı yer, 6 Delikli kâğıdın takılı bulunduğu yer.

Linotip nasıl icat edildi

1886 yılının haziran ayında «New York Tribune» gazetesinin kullanılmıyan mürettiphanelerinden birine yanlışlıkla girenler genç bir adamın garip bir makine üzerinde çalıştığını görerek şaşırırlardı. Bu genç adamın adı Ottmar Mergenthaler'di, Almanya'dan yeni gelmişti.

Otuz iki yaşındaki bu genç adam günün birinde makinesini gazetenin müdürü Whitelaw Reid'e göstermeye karar verdi. O gün birtakım tuşlara bastı, bazı kolları çekti, önündeki yatağa incecik bir kurşun kalıp düştü. Bu kurşun kalıbın üzerinde yan yana dizilmiş harfler görülüyordu. Gazetenin müdürü heyecanla haykırdı:

— «Kazandın, Ottmar! Bu tam mânasiyle bir hurufat satırı!»

Bu cümlede «hurufat satırı» anlamına gelen «line o'type» (laynotayp) sözü böylece makinenin adı oldu. (Bu kelime dilimize Fransızca yolu ile «linotip» olarak geçmiştir.)

O sıralarda basımevlerinde saatte 25.000 baskı yapabilen makineler varsa da dizgi için hâlâ Gutenberg zamanındaki usuller kullanılıyordu. Hurufat kasaları o kadar çok yer kaplıyordu ki teknik imkânsızlıklar yüzünden en büyük gazeteler bile ancak 8 sayfa çıkabiliyor, fazla sayıda kitap basılmıyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1880 yıllarında bile 300'den fazla kitabı olan kitaplıkların sayısı ancak 76 taneydi.

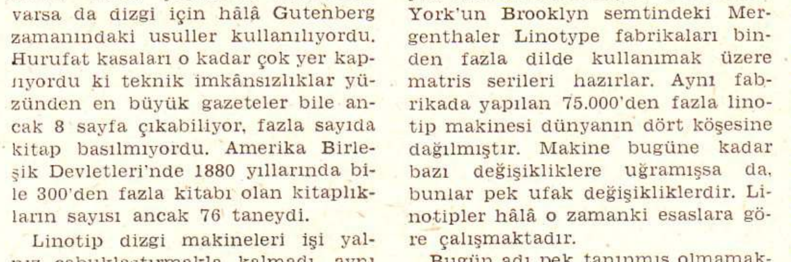
Linotip dizgi makineleri işi yalnız çabuklaştırmakla kalmadı, aynı zamanda kasalar dolusu hurufatı da ortadan kaldırdı. İlk olarak «New York Tribune» gazetesi 12 tane linotip makinesini faaliyete geçirdi. «Washington Post» gazetesi de Ottmar'ın başarının eşiğinde olduğunu sezdiği için kendisine birçok yardımlarda bulunmuştu. Fakat birçok basımevi işçisi, sekiz, on kişinin işini tek başına, hem daha mükemmel, hem de daha çabuk yapan bu makinelerin işlerini ellerinden alacağı tasasiyle genç Ottmar'ın çalışmalarını baltalamaya başladılar. Buna rağmen linotip makineleri büyük bir hızla dünyanın her tarafına yayılmaktan geri kalmadı.

1880 yıllarında bütün Amerika'da bir günde basılan gazete sayısı 3.600.000'i geçmiyordu. XX. yüzyılın başlarında bu sayı 33 milyona yükseldi. Baskı makinelerinde büyük bir değişiklik olmamıştı. Bu artışı sağlıyan linotip dizgi makineleriydi.

Gene içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk yılında yeryüzünde işler durumda olan linotip makinelerinin sayısı 8.000'in üzerindeydi. Bugün New York'un Brooklyn semtindeki Mergenthaler Linotype fabrikaları binden fazla dilde kullanımak üzere matris serileri hazırlar. Aynı fabrikada yapılan 75.000'den fazla linotip makinesi dünyanın dört köşesine dağılmıştır. Makine bugüne kadar bazı değişikliklere uğramışsa da, bunlar pek ufak değişikliklerdir. Linotipler hâlâ o zamanki esaslara göre çalışmaktadır.

Bugün adı pek tanınmış olmamakla beraber, Ottmar Mergenthaler bilim ve kültür hayatına yaptığı hizmetle geçen yüzyılın en önemli adamlarından biridir. Bu icadı kendisine 1,5 milyon dolâr kadar kazanç sağlamışsa da o, hep yeni yeni icatların peşinden koşmuştur. Çok çalışması sonucunda yakalandığı bir zatürree hastalığı tüberküloza çevirmiş, henüz 45 yaşındayken, daha birçok değerli icatların plânlarını gerçekleştiremeden, 1899'da ölmüştür.

SAYFALAR MAKİNEYE NASIL ATILIR

Solda 16 sayfalık, sağda 32 sayfalık formaların basılmak üzere makineye atılış şekilleri

vardı (Bk. Alfabe). 1928'de Lâtin harflerinin kabul edilmesiyle basımevlerinde kullanılan harf sayısı çok daha azalmış, dizgi işleri kolaylaşmış oldu. Öte yandan, modern makinelerin gelmesiyle basım işleri daha da ilerledi.

Dizgi Makineleri

Harfleri kurşun kalıplar halinde döken makinelere «dizgi makineleri» denir. Dizgi makineleri icat edilmeden önce basımevlerinde yazılar elle dizilirdi. Kasa adı verilen tahtadan bölmeli kutuların içinde bulunan harfler, teker teker elle toplanır, yan yana konularak kelimeler, satırlar meydana getirilirdi. Fakat bu şekilde yazı dizmek hem çok zordu, hem de çok yavaş ilerlerdi. Ayrıca, yazının basılması sona erince kalıpları bozmak, harfleri teker teker kasadaki yerlerine dağıtmak da hayli vakit alır, büyük emeğe mal olurdu. Dizgi makinelerinin icadından sonra basımevlerinde yazı dizmek hemen hemen daktilo makinesinde yazı yazmak kadar kolaylaştı.

Bugün basımevlerinde yazı dizmek için kullanılan başlıca makineler şunlardır:

Monotip. — İlk dizgi makinesidir. İki ayrı makineden meydana gelmiştir. Yazılar önce birinci makineye verilir. Bu makineyi çalıştıran işçi (operatör) büyük çapta bir yazı makinesine benziyen, «klâvye» adı verilen tablonun üzerindeki tuşlara vurarak yazıyı dizer. Her tuşa basışta o tuşun harf kalıbı, kendi kendine dönen bir kâğıt şeridi deler. Bu şekilde kâğıt şerit üzerinde birtakım delikler meydana gelir. Bu iş sona erince kâğıt şerit makineden çıkarılır, ikinci bir makineye verilir. Burada bu deliklerden sıcak, sıvı halinde erimiş kurşun-antimon alaşımı dökülür, yazı tek tek harflerden meydana gelen madenden bir kalıp haline getirilir.

Linotip. — En çok kullanılan, en kullanışlı dizgi makinelerinden biridir. Linotipler, monotipin aksine, hem dizme, hem de satır halinde dökme işini tek başına yapar.

Bir linotip dizgi makinesinin nasıl işlediğini bir örnekle görelim: Operatör «HAYAT ANSİKLOPEDİSİ» kelimelerini dizmek için makinenin önündeki klâvyenin önce H tuşuna, sonra da sırasiyle A, Y, A, T tuşlarına basar. İki kelimenin arasını açmak için «espas» adı verilen bir boşluk atıp gene A, N, S, İ, K, L, O, P, E, D, İ, S, İ tuşlarına basar. Operatör bu tuşlara bastığı anda her tuşun harf kalıbı hususi kanallarından kayarak, makinenin önündeki bir yerde toplanır. Bundan sonra operatör, yan yana gelmiş olan bu harf kalıplarını klâvyenin hemen yanındaki bir dişli yuvarlağa gönderir. «Matris» adı verilen dişi harf kalıpları buradaki yuvalarına yerleşir yerleşmez, içinde kaynar sıvı halinde bulunan bir kazan harekete geçer. Sıvı halindeki kurşunun bulunduğu bu kazana «pota» denir. Matrisler bu kurşuna değer, satır halindeki erkek yazı kalıbını meydana getirirler. Bu satır kalıbı makinenin önündeki bir yarıktan öne doğru düşerek, satırı meydana getiren harf kalıplarını makinenin bir kolu alır, yukarıda, durmadan dönen bir helezon yardımiyle kendi kanallarına dağıtır. Böylece, aynı harf kalıpları

yeniden bir sonraki satırları dizebilmek için yerlerine girmiş olur.

Linotip makineleri elektrikle işler. Eskiden dizgi makinelerinin potaları havagazı veya petrolle ısıtılırdı. Fakat, hem tehlikeli olmaları, hem de kurşunun geç erimesi bu makineleri kullanışsız hale getiriyordu. Bugünkü modern linotiplerde kurşun da elektrikle kısa bir zaman içinde eritiliyor.

Entertip. — Linotiplerin daha kullanışlı, daha gelişmiş bir şeklidir. Aynı esas üzerine kurulmuştur.

Teletip. — Uzaktan yazı dizen bir dizgi makinesidir. Telli veya telsiz telgrafla işler. Daha çok ajans haberlerini vermek için kullanılır. Haberler, telgrafla bir kâğıt şeridinin üzerine çeşitli delikler açmak suretiyle dizilir. Sonra bu delikli kâğıt husussi bir mekanizma ile linotipi işletir. Böylece haberler, verici bir merkezden aynı zamanda birçok alıcı merkezlerde basılmak üzere yayımlanır.

Bu dizgi makinelerinden başka eskiden kullanılmış diğer bazı makineler de vardır ki bunların bir kısmından hâlâ bazı işlerde faydalanılmaktadır. Başlıcaları şunlardır:

Ludlow tipografı. — Büyük harfler için kullanılan bu makinede başlık için dizilecek harfler elle yan yana getirilir, makinenin içine itilerek kalıbı dökülür.

Tipograf. — Basit bir makinedir. Harf kalıpları kendi ağırlıklariyle yuvalarından kayar, birikme yerinde toplanırlar. Matrisleri dağıtmak için makinenin üst kısmı geriye doğru eğilir.

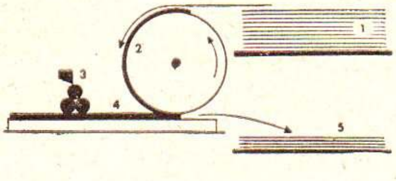
Rototip. — Tek tek harfleri yan yana getirerek satırları dizen bir makinedir.

Fotoğrafik dizgi makineleri. — Bunlar matris dökme metodunu kullanmadan, kâğıt üzerine basılmış metnin fotoğrafını çıkararak bunu basım kalıbı yapmak esası üzerine çalışan dizgi makineleridir.

Baskı Makineleri

İlk baskı makineleri tahtadan yapılmış el presleriydi. Bunlarda «yatak» adı verilen kısma basım kalıbı konur, üzerine mürekkep sürülür, üstüne de kâğıt yerleştirilirdi. Bir vida sıkıştırılarak kapak kısmı aşağıya iner, kâğıdı kalıbın üzerine bastırırdı.

Bu çok ilkel, hiç de kullanışlı olmıyan bir baskı makinesiydi. Zamanla bu makinenin üzerinde bazı ekler yapıldı. Bu alandaki en büyük adımı 1811 yılında Alman asıllı Friedrich König yaptı, Londra'da bir el presini buharla işletmeyi başardı. Bir yıl sonra arkadaşı Andreas Bauer'le birlikte düz yataklı, silindir kazanlı, buharla çalışan bir makine

Düz baskıda tabaka halindeki kâğıtların en üstteki (1), dönen bir silindirle (2), özel merdanelerden (3) aldığı boyayla mürekkeplenen sayfa kalıplarının (4) arasından geçer, bir yüzü basılarak bir yerde toplanır (5).

daha yaptı. Bu makine eskisinden çok daha hızlı çalışabiliyordu. 12 kasım 1812'de «The Times» adlı tanınmış İngiliz gazetesi ilk defa olarak bu makineyle basıldı. El makinesinde saatte 250 kadar gazete basılabilirken, buharla işliyen bu makine sayesinde saatte 1100'den fazla gazete basılabiliyordu.

Ondan sonra diğer önemli keşif kâğıdın iki yüzüne birden basan bir makinenin icat edilmesiyle oldu. 1840'ta baskı makinelerinin dairevî hareketi sağlandı. Kâğıdın tek tarafını basan makinelerin de hızı saatte 4000'e, bir müddet sonra da 8000'e çıktı.

Amerikalı mucit Robert Hoe, 1846'da icat ettiği bir baskı makinesiyle bugünkü rotatif makinelerinin temelini kurdu. Bu makinede 6 silindir vardı. Bu silindirlerin her biri saatte 2000 baskı yapabildiğine göre, bütün silindirler çalışınca bir saatte 12.000 baskı elde edilebiliyordu. Bu tip makinelerin ilki 1856 yılında Londra'da kurulmuş, ilk olarak «Lloyd's Weekly Newspaper» adlı haftalık gazete basılmıştır.

Tabaka halinde kâğıdın yanı başında bobin halinde kâğıdın da yapılabilmesi bugünkü rotatif baskı makinelerinin kullanılmasını kolaylaştırdı. Nihayet bir katlama makinesi icat edilip bu rotatiflere takıldı. Böylece, 15 bobin takılarak çalıştırılan makinelerin bir saatte 300.000 baskı vermeleri sağlandı.

Baskı makinelerinin başlıca çeşitleri şunlardır:

Pedal. — Küçük bir sayfa halinde hazırlanan bir kalıbı, yere dik bir durumda basan ufak bir baskı makinesidir. Kartvizit, davetiye, el ilânları gibi şeyler bu çeşit makinelerde basılır. Makineyi çalıştıran kimse, sayfa boyundaki kâğıdı eliyle makinenin tablasına kaydırır. O sırada da bir kola basar. Tabla harekete geçer. Daha önce bir silindirden mürekkep almış olan kalıba dayanır, geri gelir. Makineci kâğıdı alır, yerine bir başkasını koyar. Bunların elektrikle kendi kendine işliyenlerine «otomatik pedal» adı verilir. Bu pedallarda kâğıdı makinenin bir kolu basılacak yere koyar, basıldıktan sonra da oradan çeker.

Düz baskı makinesi. — Pedal makinesinin aksine, düz baskı makinesi yere yatay olarak işler. Önceden yere tesbit edilmiş bir çerçeve vardır. Sabit duran bu çerçevenin içinde de dişliler vasıtasiyle ileri geri gidip gelen «yatak» bulunur. Sayfa kalıpları bu yatağın üzerine, bir çember içine kımıldamıyacak şekilde sıkılarak yerleştirilir. Makine işletilince kâğıt veren işçi kâğıt topunun en üstündeki tabakayı «kazan» adı verilen büyük silindirin etrafında dönecek şekilde ileriye kaydırır. Bu arada üstteki mürekkep haznesinden «merdane» adı verilen silindirlere belli miktarda, macun halinde mürekkep sızmaktadır. Birkaç merdane birbirine değecek şekilde döndükleri için çok koyu olan mürekkep yavaş yavaş incelir, sayfa kalıplarının üzerine pek az bir kısmı değer. Bu kadarı da üzerinden geçen kâğıda basım yapabilmeye yeter. Düz tabla ileri, geri gidip gelirken, «kazan» adı verilen merdane de kalıplara değecek şekilde dönmektedir. Bu ikisinin arasından giren beyaz kâğıt, basılmış olarak çıkar.

DEĞİŞİK PUNTOLARDA HARF ÇEŞİTLERİ

6 punto beyaz sorbon
Hayat Ansiklopedisi en faydalı an-

7 punto beyaz batone
Hayat Ansiklopedisi en faydalı ansiklo-

8 punto siyah batone
Hayat Ansiklopedisi en faydalı an-

9 punto beyaz italik
Hayat Ansiklopedisi en faydalı

10 punto beyaz italik
Hayat Ansiklopedisi en faydalı

12 punto beyaz batone
Hayat Ansiklopedisi en fay

14 punto siyah batone
Hayat Ansiklopedisi en

16 punto fantezi
Hayat Ansiklopedis

20 punto siyah batone italik
Hayat Ansi

24 punto siyah sorbon
Hayat Ansi

36 punto fantezi
HAYATA

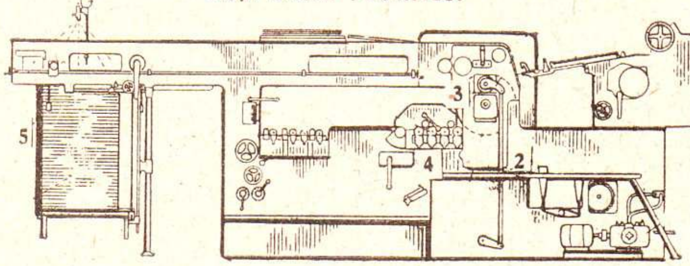
48 punto fantezi
Hayat

60 punto sorbon
Hayat

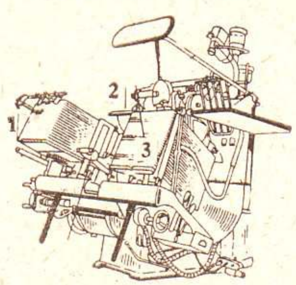
72 punto batone
Hayat

DÜZ VE ROTATİF BASKI MAKİNELERİ

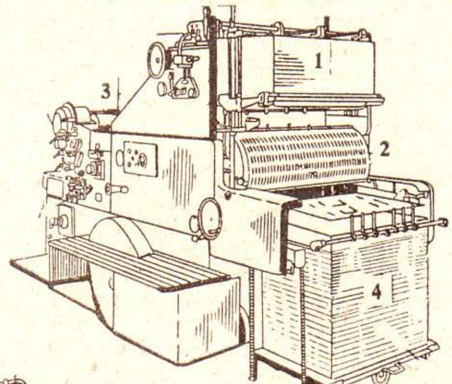
DÜZ BASKI MAKİNESİ

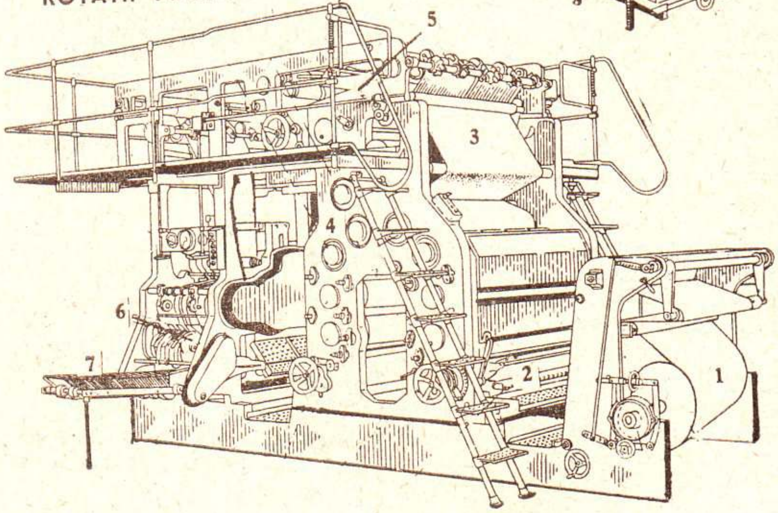
OTOMATİK PEDAL

OTOMATİK DÜZ MAKİNE

ROTATİF MAKİNESİ

DÜZ BASKI MAKİNESİ: 1 — Basılmamış kâğıt, 2 — Sayfa kalıplarının üzerine konulduğu yatak, 3 — Silindir, 4 — Mürekkep merdaneleri, 5 — Basılmış kâğıtlar

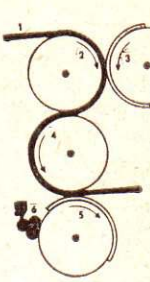
OTOMATİK DÜZ MAKİNE: 1 — Basılmamış kâğıt, 2 — Silindir, 3 — Sayfa kalıplarının üzerine konulduğu yatak, 4 — Basılmış kâğıtlar.

OTOMATİK PEDAL MAKİNESİ: 1 — Basılmamış kâğıtlar, 2 — Kalıbın konulduğu yer, 3 — Basılmış kâğıtlar.

ROTATİF MAKİNESİ. 1 — Basılmamış kâğıt bobini, 2 — Mürekkep hazneleri ve merdaneleri, 3 — Kâğıt, 4 — Üzerine yarım daire şeklinde sayfa kalıplarının takıldığı silindirlerin uçları, 5 — Basılmış kâğıt, 6 — Kâğıdı kesen ve katlıyan yer. 7 — Katlanmış olarak arka arkaya çıkan gazeteler.

Makineye verilecek kâğıdı kendi kendine alan makinelere «otomatik düz baskı makineleri» adı verilir. Bu çeşit makinelerde kâğıtlar, lâstik borular tarafından kendiliğinden emilerek destenin üstünden alınır, makineye verilir.

Rotatif. — Baskı makineleri içinde az zamanda çok iş istenen yerlerde kullanılır. Esas olarak düz baskı makinesinin döner bir şekilde çalışacak tarzda geliştirilmiş şeklidir. Bu gibi makinelerde daha çok gazeteler basılır.

Rotatifte basılmamış kâğıt (1), yarım daire şeklindeki sayfa kalıpları (3 ve 5) ile baskı silindirleri (2 ve 4) arasından geçerek iki yüzü de basılır. No. 6 mürekkep merdaneleridir.

Düz baskı makinesinde tabaka halinde kâğıtlar kullanılmasına karşılık, rotatif baskı makinelerinde bobin şeklinde kâğıt tıpkı bir kumaş gibi makinenin bir ucundan girer, silindirlerin arasından geçerek basılır, sonra kesilme yerinden geçer, gazete boyunda kesildikten sonra da katlama makinesinden geçerek «sorti» adı verilen çıkış yerinden çıkar. Bu makinelerde bir kalıp yerine aynı sayfanın birkaç kalıbını birden kullanarak saatteki baskı sayısı fazlalaştırılır.

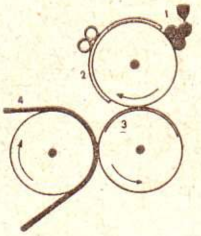
Rotatifte kâğıt bobin halinde kullanıldığı gibi yazı kalıbı da silindir halindedir. Sayfa kalıpları, üzerlerine «matris» adı verilen amyantlı, sıcağa dayanabilen, kalınca bir kartona benzer kâğıtlar konduktan sonra presin altına gönderilir. Burada, «erkek» tâbir edilen çıkıntılı sayfa kalıbının aynı, «dişi» yani oyuk olarak matrise geçer. Bu matrisler, içinde kurşun eriyen özel bir kazana girdikten bir müddet sonra çıkartılır. Oyuk olan matrisin aynı tekrar kabarık olarak elde edilir. Bunun sayfa kalıbından farkı yarım silindir şeklinde olmasıdır. Bu kalıp merdanelere takılır. Bu kalıplardan birçok yapılarak her biri rotatif makinesindeki yerlerine takılır. (Hayat Ansiklopedisi'nin şu anda okumakta olduğunuz sayfaları rotatifte basılmıştır.)

Siyah basan merdane kalıplarından başka mavi, kırmızı, sarı basan diğer silindirlerin de bulunması rotatif makinelerle renkli baskı yapılmasını da sağlar.

Taş baskı. — 1796'da Baviyeralı Senefelder «taş baskısı» adı verilen bir baskı usulü icat etmişti. Bazı işlerde bugün de kullanılan bu usulde kireç taşları ince tabakalar halinde kesilir, üzerlerine de yağlı bir mürekkeple resimler yapılır, yazılar yazılır. Yalnız, bunlar, basıldığı zaman düz çıkmaları için, ters yapılıp, ters yazılır. Sonra bu taşın üzerine hafif bir asit dökülür. Asidin tesir ettiği yerler oyulur, mürekkepli yerler de yüksek kalır. Sonra bu taş kalıp düz baskı makinesine yerleştirilir, baskıya başlanır. Gavarni, Daumier, Henry de Toulouse-Lautrec gibi meşhur ressamlar bile bu işte çalıştılar. Fakat modern baskı tekniğinin ilerlemesiyle taş baskısı zamanla bırakıldı.

Ofset baskı. — Bu da, sistem olarak, taş baskıyı andırır. Yalnız, ofsette kalıp olarak kireç taşı yerine çinko levhalar kullanılır. Çinko levhalar üzerine yazı ve resimlerin fotoğrafları çekilir. «Foto-ofset» adı verilen

bu sistemde fotoğraflar çinko üzerinde kabartma olarak belirir.

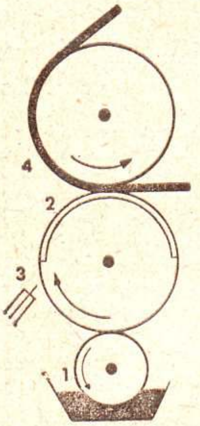

Mürekkep haznesindeki (1) mürekkep çinko kalıbı boyar (2), buradaki yazı ve resimler lâstik merdaneye çıkar (3), oradan da kâğıda (4) basılır.

Bu çinko, silindir üzerine sarılabilecek şekilde, yarım daire biçiminde kıvrılır, silindire takılır. Bu silindirden başka birçok kauçuk silindirler daha vardır. Çinko kalıbın sadece yüksek kısımları mürekkep alır, alçak kısımları almaz. Bu kalıp, dönerken, kauçuk silindirlere sürünür, mürekkepli kısımları aynen kauçuk merdanelere de çıkar. Bu çeşit baskıda kâğıt doğrudan doğruya kalıbın değil de, kauçuk merdanelerin etrafında döner.

Ofset usulüyle siyah-beyaz baskı yapılabildiği gibi, gayet güzel renkli baskılar da yapılabilir. Piyasadaki kartpostallar, renkli manzaraları olan büyük duvar takvimleri ofset usuliyle basılmıştır. Bunun için de makinenin kırmızı, mavi, sarı renk basabilecek ayrı silindirleri bulunur. (Hayat Ansiklopedisi'nin renkli tabloları ofsette basılmıştır.)

Tifdruk. — Bu çeşit baskı makinelerinde sayfa kalıpları bakırdandır. Yazılar, resimler koyuluk derecelerine göre kalıbın üzerinde derinlikler meydana getirir. Birçok merdanelerden meydana gelen sistemle mürekkep bu kalıbın üzerine sürülür. Sonra gayet düzgün ve keskin bir bıçak bu kalıbın üzerindeki boyayı tamamen sıyırır. Kalıbın üzerinde boya olarak sadece çukurlukların içinde mürekkep kalır. Kalıp, lâstik merdanelere değecek şekilde döndüğünden bu mürekkepli kısımlar aynen lâstik merdanelere geçer. Oradan da kâğıda basılır.

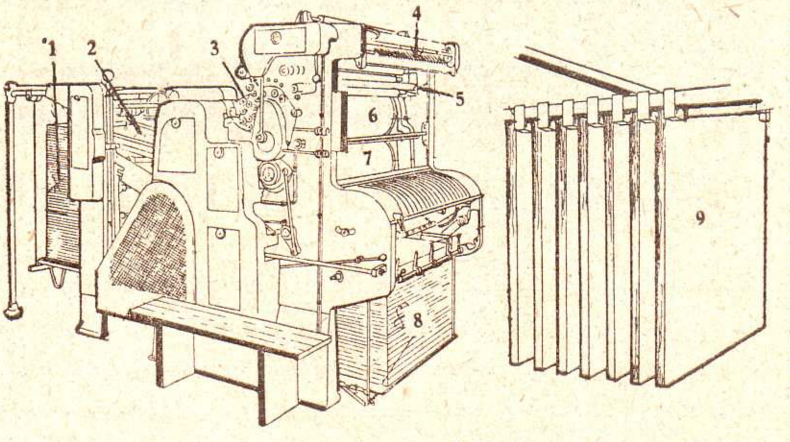

Tifdrukta mürekkep haznesindeki (1) mürekkep bakır kalıbın (2) üzerine çıkar. Keskin bir bıçak (3) bakır kalıbın üzerindeki fazla mürekkebi sıyırır. Kalıbın girintileri içinde kalan kısmı da basılmamış kâğıt (4) üzerine çıkar.

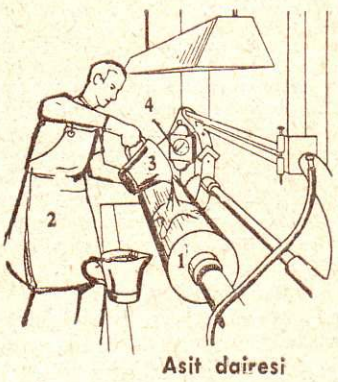
Bu çeşit baskı makineleriyle gayet güzel fotoğraflar basmak mümkündür. Bu bakımdan modern matbaacılıkta tifdruk baskıdan çok faydalanılır. Düz kalıplarla basanlarına «düz tifdruk baskı makinesi», silindir şeklindeki kalıplarla basanlarına da «rotatif tifdruk baskı makinesi» adı verilir. Makinenin en hassas yeri, boyayı sıyıran bıçağıdır. *(Arkası S. 505'te)*

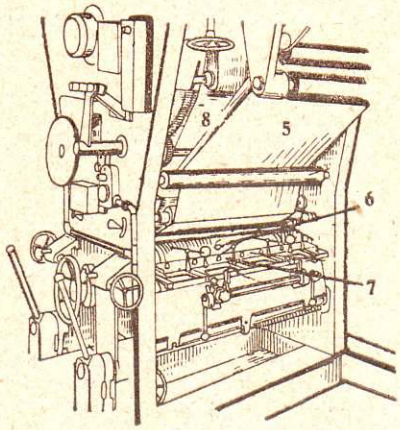
OFSET VE TİFDRUK BASKI MAKİNELERİ

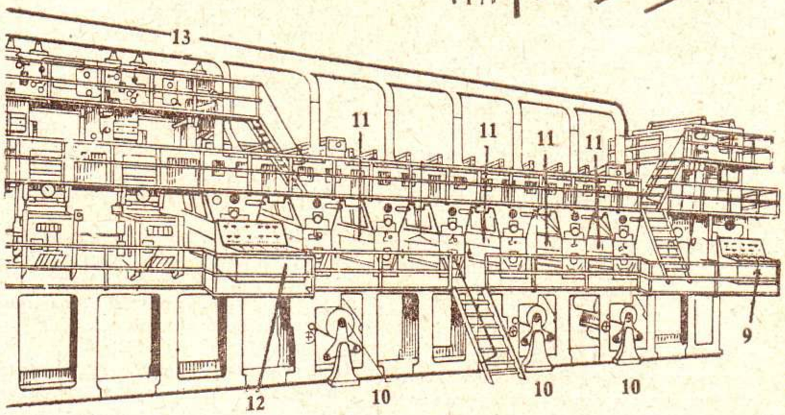
OFSET BASKI MAKİNESİ

TİFDRUK BASKI MAKİNESİ

OFSET BASKI MAKİNESİ: 1 — Basılacak kâğıt tabakaları, 2 — Baskıya giden kâğıt, 3 — Mürekkep merdaneleri, 4 — Mürekkep veya boya haznesi, 5 — Kalıbı rutubetli tutan merdaneler, 6 — Çinko kalıbın takıldığı merdane, 7 — Kâğıda baskıyı yapan lâstik merdane, 8 — Basılmış kâğıtların toplandığı yer, 9 — Basılı kâğıtlar küçük desteler halinde asılarak kurutulur.

TİFDRUK BASKI MAKİNESİ: 1 — Bakır üzerine geçirilmiş sayfa kalıbı, 2 — Kalıbın üzerine asit döken işçi, 3 — Asit kabı, 4 — Kontrol saati. Makinenin bir ünitesinin yakından görünüşü: 5 — Basılmamış kâğıt, 6 — silindir şeklinde bakırdan sayfa kalıbı, 7 — Kalıbın üzerindeki fazla mürekkebi sıyıran keskin bıçak, 8 — Basılmış kâğıt

Makinenin bütününün görünüşü: 9 — Kumanda ve kontrol âletleri, 10 — Kâğıt bobinleri, 11 — Kalıpların ve boya merdanelerinin bulunduğu üniteler, 12 — Kâğıdın kesilip katlandığı yer, 13 — Mürekkebi eriten eczanın zehirli dumanlarını çeken borular.

KULLANILAN ÖLÇÜ VE TABİRLER

Basım işlerinde kullanılan ölçüler, günlük hayatta kullanılan ölçülerden çok değişik bir sistem üzerine kurulmuştur. Ayrıca bu işlerde çalışanlar, her meslekte olduğu gibi bazı işleri daha kolay anlatabilmek, bazı şeyleri benzerlerinden ayırdedebilmek için birtakım tâbirler kullanırlar. Bu ölçü ve tâbirleri başlıca üç büyük grupta toplamak mümkündür.

Harf ve satır ölçü ve tâbirleri

Gerek harflerin boyları, yani enleri ve yükseklikleri, gerek satır haline geldikleri zaman uzunlukları metre sisteminden çok değişik bir sisteme bağlıdır. Bir yazıyı meydana getiren harflerin hepsinin yüksekliğinin aynı olması sağlanabilirse de hepsinin enlerinin aynı olmasına imkân yoktur. O harfi ne kadar genişse, I harfi de o kadar dardır. Basım işlerinde kullanılan uzunluk birimi İtalyancada nokta anlamına gelen «Punto» dur. Bir puntonun uzunluğu aşağı yukarı bir nokta kadardır. 12 punto 1 «katrat» ı meydana getirir. Bir kadrat yaklaşık olarak dört milimetre uzunluğundadır. Büyük uzunluklar katratla, küçükler de puntoyla ölçülür. Meselâ bu harf 48 punto dendiği zaman o harfin yüksekliğinin 48 punto, yani 4 kadrat olduğu anlaşılır. Keza bu ansiklopedinin satırları 12 katrata dizilmiştir denince bundan da satırların bir başından sonuna kadar olan genişliğinin 12 katrat olduğu anlamı çıkar.

Satırların kalınlıkları için «kal» tabiri kullanılır. Her zaman için harflerin yüksekliklerinin satırlarla beraber aynı yükseklikte olması gerekmez. Yazıların daha kolay okunabilmesi için satırların yükseklikleri umumiyetle harflerin yüksekliklerinden bir, iki punto daha fazladır. Bu boşluklara aynı zamanda İ, Ü vs. gibi harflerin noktaları konur. Bir harfin yüksekliği 8 puntoysa umumiyetle o satır, bir punto daha kalın bir satır üzerine dökülür. Böylece, satırlar alt alta konulduklarː zaman yazılar bir üstteki ve alttaki satırlardan daha aralıklı olduğundan daha kolay okunur. Harflerin döküldüğü kalınlık için «ara» tâbiri de kullanılır.

Harflerin aralarına atılan boşluklara «espas» denir. Bunlar da punto ile ölçülür. Satırların birbirinden daha aralıklı olması isteniyorsa o zaman da aralarına satırlardan daha alçak ikişer punto kalınlığında «anterliyn» ler atılır. (Bu kelime Fransızca satır aralığı anlamına gelen «entre-ligne» kelimesinden bozmadır.)

Çeşitli harf ve yazılar

Gazetelerin büyük haber başlıkları ile, ilân ve reklâmlarda, mecmua başlıklarında kullanılan yazılar başka başkadır. Değişik yerlerde değişik harfler kullanmakla hazırlanan kitaba, gazete veya mecmuaya daha güzel bir görünüş verilebilir. Harf ve tiplerinin başlıcaları şunlardır:

Beyaz. — Gövdeleri ince olan harflere «beyaz» adı verilir. Metin yazılarında kullanılır. Meselâ:

Bu cümle beyaz harflerle dizilmiştir.

Siyah. — Gövdeleri, beyaz harflerin aksine, kalın çizilmiştir. Bu harfler yazıya daha siyah bir görünüş verirler. Okuyanın dikkatinin çekilmesi istenen kelime siyah harflerle dizilir. Meselâ:

Bu cümle siyah harflerle dizilmiştir.

Batone. — Uçları çengelsiz, ince çubuklar halindeki yazılara batone denir. Meselâ:

Bu cümle batone harflerle dizilmiştir.

İtalik. — Üst tarafları sağa doğru yatık (eğri) harflere «italik» veya «aldini» denir. Bu çeşit yazıyı Venedik'te basımevi kuran Aldo adlı bir İtalyan bulmuştur. Beyaz, siyah, batone veya sorbon yazıların da düz veya italiği olabilir. Meselâ:

Bu cümle italik harflerle dizilmiştir.

Sorbon. — Altlarında ve üstlerinde yanlara çıkıntı yapan harflere «sorbon» adı verilir. Gayet rahat ve gözleri yormadan okunduğu için gazetelerde, kitaplarda, mecmualarda çok kullanılır. Meselâ:

Bu cümle sorbon harflerle dizilmiştir.

Fantezi. — Süslü yazılara verilen genel bir addır. El yazısı, gölgeli, kuyruklu vs. gibi birçok çeşidi vardır. Mecmua başlıklarında, ilânlarda kullanılır. Meselâ:

Bu cümle fantezi harflerle dizilmiştir.

Kâğıt cinsleri ve boyları

Basım işlerinde kullanılan kâğıtlar kalitelerine göre sınıflandırılır. Bunlar «kuşe», «illüstrasyon», «birinci, ikinci, üçüncü hamur» kâğıtlardır.

Kuşe. — «Kaymak kâğıt» da denilen parlak, kalın, beyaz bir kâğıttır. Yapılırken özel ilâçlarla işlendiğinden iki yüzü de parlatılmıştır. Üzerine basılan resimleri arka yüzüne vermez. Daha çok lüks broşürler, lüks kitaplar vs. gibi işlerde kullanılır.

İllüstrasyon. — Kuşe gibi iyi cins bir kâğıttır.

Birinci hamur kâğıt. — Yarı saydam kâğıtlardır. Fazla mürekkep alan resimleri arka yüzlerine geçirirler.

İkinci hamur kâğıt. — Birinci hamur kâğıttan daha kabadır. Daha çok düz baskı makinelerinde basılan mecmualarda kullanılır.

Üçüncü hamur kâğıt. — En kötü kâğıt cinsidir. Üzerine resim basılmıyan, kitap vs. gibi işlerde kullanılır.

Ayrıca «simli» (üzeri perdahlanmış), «perle» (bir yanı parlak, bir yanı pürtüklü afiş kâğıtları) gibi başka cins kâğıtlar da vardır.

Basım makineleri standart ölçüde yapıldıkları için, kâğıt fabrikaları da daima belirli ölçülerde kâğıt yapmak zorundadırlar. Rotatif makineler için bobin halinde kâğıt, düz basan makineler için de top halinde kâğıtlar (içinde 500 tabaka kâğıt bulunan paketler) kullanılır. Rotatif makineler için sadece kâğıdın enliliği bahis konusudur. Bir kumaş topu gibi kendi üzerine sarılı bulunan kâğıdın bir ucu basım makinesinden girer, bobin bitene kadar döner. Bunun aksine olarak düz baskı makinelerinde kâğıdın hem eni, hem boyu bahis konusudur. Yurdumuzdaki basım makineleri için şu boylardaki kâğıtlar kullanılır:

1 — 57×82 (Elliyedi-sekseniki): «Battal boy kâğıt» da denir. Bu boy kâğıt sekize katlandığı zaman en çok kullanılan kitap boyutlarını verir. Dörde katlanınca da «Hayat Ansiklopedisi» boyu olur.

2 — 63×95 (Altmışüç-doksanbeş): Dörde katlanınca «Hayat» mecmuası, sekize katlanınca kitap boyu verir.

3 — 68 veya 70×100 (Altmışsekiz veya yetmiş-yüz): Dörde veya sekize katlanınca daha büyük boyda mecmua veya kitap olur.

Bu kâğıtların on altı sayfasına basımda «forma» adı verilir.

Ayrıca eskiden madenî levhalar veya tahtalar üzerine çelikten gayet keskin bir kalemle resimler kazılır, bu da mürekkeplenerek basılırdı. Bu usule «gravür baskısı» denir. Fotoğrafın gravür tekniğine uygulanmasiyle « fotogravür» baskı usulü ortaya çıkmıştır.

Bu usulde bir resmin bütün ışık ve gölgeleri bakır veya çinko gibi maden bir levha üzerine geçirilebilir, maden kabartma olarak kalır. Mürekkep sürüldüğü zaman da bu kabarık çizgiler siyahlanarak kâğıda çıkar. «Helyogravür» adı verilen bir başka sistemde de çizgiler çukur olarak maden levha üzerine çıkar. Mürekkep maden levhanın çukurlarına dolar. Baskı esnasında mürekkep tutmıyan kabartma yerler kâğıtta hiç iz bırakmadıkları halde çukurlara birikmiş mürekkepler kâğıdın esnekliği sayesinde kâğıda geçer, böylece baskı elde edilir. Bu sistem geliştirilerek tifdruk baskı sistemi elde edilmiştir. (Hayat Ansiklopedisi'nin 16 sayfalık resimli kısımları tifdrukta basılır.)

Renkli Baskı Nasıl Yapılır

Önceleri düz baskı makinelerinde renkli resim basmak istenildiği zaman resim yerleri boş bırakılarak yazı ve başlıklar siyah mürekkeple basılıyor, sonra da makinenin mürekkebi değiştiriliyordu. Mürekkep haznesine konan renkli boyayla boş kalan yerlere resimler basılıyor, resim kalıplarının (klişelerin) üzerine renkli mürekkep sürüldüğü için resimler de renkli çıkıyordu. Fakat bu çok ilkel bir usuldü. Hangi renk boya kullanılmışsa resim o renkte, tek renk olarak elde ediliyordu.

Bugün bile düz baskı tekniğinde mecmuaların başlıklarını veya bazı süs resimlerini renklemek için aynı usule başvurulur. Önce sayfaların renkli basılmak istenen başlıkları ve resimleri, siyah basılacak yerleri boş bırakılarak, bağlanır, makineye verilerek, o kısımlar kırmızı veya istenen renkte basılır. Sonra, renkli basılan yerler boş bırakılarak sayfanın siyah basılacak yazıları ikinci defa olarak sayfa kalıpları halinde hazırlanır. Onlar da aynı kâğıtlara siyah mürekkeple basılır. Böylece iki ayrı baskıyla iki ayrı renkli basım elde edilmiş olur.

Zamanla basım tekniği gelişti, bu arada «üç renk baskı» (trikromi) denilen basım usulü bulundu. Bu usulde, basılacak resmin üç ayrı klişesi yapılır, üç renkli bir resim basabilmek için kâğıt üç defa arka arkaya makineye verilir. İlk önce sarı, sonra kırmızı, sonra mavi basılınca, her çeşit renk elde etmek mümkün olur. Mavi ile sarı üst üste gelerek yeşili, maviyle kırmızı birleşince moru, kırmızıyla sarı turuncuyu, diğer renk birleşmeleri çeşitli renkleri verir (Bk. Klişe). Ayrıca resimleri daha canlı göstermek için istenirse dördüncü renk olarak bir de siyah basılır.

Bugünkü baskı işlerinde bütün renkli baskı tekniği bu usule dayanır. Düz baskıda dört ayrı klişe, ofset baskıda dört ayrı çinko kalıp, tifdruk baskıda da dört ayrı bakır kalıpla her türlü renk çeşidini basabilmek mümkün olmaktadır. Bu esas üç renk baskı dışında özel olarak yapılmış değişik renkli baskıları da vardır.

Haber toplama, yorumlama ve yayma müessesesi: BASIN

BASIN (matbuat) haber toplama, yorumlama ve yayma müessesesidir.

İnsan, etrafında olup bitenleri duyup öğrenmek, fırsat düşünce bunları başkalarına duyurmak ihtiyacındadır. Bu ihtiyaç insanın yaradılışında vardır. Basının kaynağı da bu ihtiyaçtır.

Basın, hemen bütün dillerde «basma» anlamına gelen kelimelerle ifade edilir: «la presse» (Fransızca); «the press» (İngilizce); «die Presse» (Almanca); «la Stampa» (İtalyanca). Çünkü, modern basın, ancak basım sanatının (matbaanın) icadı (1444) sayesinde mümkün olabilmiştir (Bk. Basım).

Haberleri, fikirleri, olayları ve bunların yorumlarını ihtiva eden, belli fasılalarla yayınlanarak satışa sunulan gazete ve dergiler, basın müessesesinin mahsulleridir. Belli fasılalarla yayınlanmaları dolayısiyle gazete ve dergilere «süreli yayın», eski terimle «mevkute» denilir.

Devlet idaresinde halkın sesi duyulmaya başladığından beri basının önemi gitgide artmış, toplumda «dördüncü kuvvet» adını almıştır. Buna karşılık basın da, halk oylarının devlet idaresinde daha müessir olmasını sağlamıştır. Bu bakımdan demokrasinin doğmasında ve gelişmesinde basının hizmeti çok büyüktür.

Tarihte Basın

Haber toplama, yorumlama ve yayma faaliyetlerine, Babil'de, Eski Yunanistan'da ve Roma'da, Çin'de, Mısır'da raslanmaktadır. Bu faaliyetler Yeniçağ'da hayli canlanmış, önceleri yazma ve sonraları basma «haber mektupları» Avrupa'da rağbet kazanmıştır.

XVIII. yüzyılda, Avrupa'da ilk gerçek gazeteler görülmüştür (1622-1631). Bundan sonra basın bütün dünyaya süratle yayılmış, her bakımdan gelişerek, medenî insanın vazgeçilmez ihtiyaçları arasına girmiştir (Bk. Gazete).

Türk Basını

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıklar, kendi dillerinde gazete ve dergi yayınlamaya daha XVII. yüzyılda başlamışlardı.

Memleketimizdeki Yahudiler (1493), Ermeniler (1567) ve Rumlar (1627) kendi dillerinde baskı yapan matbaaları çok erken kurmuşlar ve bu üstünlükten faydalanarak, XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren, kültür ve mizah basınına sahip olmuşlardır.

Türk Basınına kavuşmak için 1831 yılını beklemek gerekmiştir. Bu gecikmeyi iki sebebe bağlamak mümkündür: a) İmparatorlukta siyasî iktidar şahsî saltanata dayanmaktaydı. Halbuki basın, hürriyet ve hukuk havası içinde doğup gelişebilir. b) Basını mümkün kılan matbaadır. Türkçe baskı yapan matbaa ise, ancak 1727'de devlet eliyle kurulabilmiştir.

Basınımızın geçirdiği merhaleleri şöyle özetliyebiliriz:

1. — Padişahlarda ve devlet başındaki sorumlu kişilerde, İmparatorluğu yıkılıştan kurtarmak için topluca Batı'ya yönelmek, Batı'ya mahsus idare, siyaset ve hukuk müesseselerini benimsemek zarureti duyulduktan sonra, ilk gazetemiz olan «Takvim-i Vekayi» gene devlet eliyle yayınlanabilmiştir (1831). Bunu, «Ceride-i Havadis» (1840), «Tercüman-ı Ahval» (1860), «Tasvir-i Efkâr» (1862) takip etmiştir. «Mecmua-i Fünun» (1862) ilk dergimizdir. Birinci Meşrutiyet'e kadar, oldukça iptidaî, fakat siyasî mücadeleyi cesaretle başaran ve çoğu İstanbul'da toplanan bir basına sahip olduk. Bu devrede, hükümet «Tercüman-ı Ahval» gazetesini 15 gün müddetle kapatmıştır. Bu, basın tarihimizde ilk kapatma muamelesidir. Halbuki, hükümet, kapatma yetkisini, resmen 1867 yılında Kararname-i Âli ile almıştır.

2. — 1876 Anayasasında Türk Basınına «kanun dairesinde» serbestlik tanınmıştı. Fakat 8-10 aylık Meşrutiyet'ten sonra başlıyan 33 yıllık İstibdat devrinde, ağır baskı ve şiddetli sansür altında siyasî gazetecilik hemen hiç gelişmemiş, ancak sanat dergileri ufak ilerlemeler kaydetmişlerdi. Buna karşılık, yurt dışında İstibdadı yıkmaya uğraşan vatanseverlere ait mücadele basınına, basit bir teknik, fakat kanları tutuşturan canlılık hâkim olmuştur. İlk resmî sansür, bu devrede, 1876'da bir tamimle konulmuştur.

3. — İkinci Meşrutiyet ile Cumhuriyet arasında basınımız, sansürden ve baskıdan hemen hiç kurtulmamış, çok kısa süren hürriyet fasılalarında canlı ve mücadeleci bir basın faaliyeti görülmüştür.

4. — Yeni harflerin kabulüne kadar teknik bakımdan büyük gelişme göstermemiş olan basınımız, Harf Devrimi sayesinde, Batılı bir çehre kazanmış, bu arada nüfusun ve okur-yazarların artışı dolayısiyle, gazete ve dergi sayılariyle baskı miktarları devamlı surette yükselmiştir.

5. — 1950 tarihli Basın Kanunu ile hür bir statüye kavuşan Türk Basını, 1954'ten itibaren süratle ağırlaşan kayıtlamalara rağmen, cesaretle vazifesini görmüş, teknik ve meslekî bakımdan hızla gelişme yoluna girmiş, genç ve cesur basın mensupları, basınımızı, dış görünüş ve ruh bakımından bugünkü seviyesine yükseltmişlerdir.

Bibliyoğrafya:

Türk Gazeteciliği (Selim N. Gerçek, 1931), Birinci Basın Kongresi (Basın Genel Müd. 1936); Türkiye'de Matbuat Rejimleri (Server İskit, 1939); Türkiye' de Matbuat İdareleri ve Politikaları (S. İskit, 1943); Matbuat Hayatımız (Kemal Irmak, 1943); Basın ve Yayınla ilgili Kanun, Kararname, Nizamname ve Tamimler (1944); Basın ve Yayın Hareketleri (Hasan Refik Ertuğ, 1960).

BASIN MESLEK TEŞEKKÜLLERİ

Türk gazetecilerinin ilk meslek teşekkülü olan Osmanlı Matbuat Cemiyeti, Mahmut Sadık Beyin başkanlığında, 25.6.1917'de kuruldu, 1.3.1918 de toplanan ilk genel kurulun seçtiği yönetim kurulu başkanlığına Hüseyin Cahit Yalçın getirildi. Ayrı bir tüzüğe bağlı olarak bir Matbuat Klübü açıldı.

Mütareke'den sonra Cemiyetin unvanındaki «Osmanlı» kelimesi «Türk» e çevrildi, başkanlığa da Velit Ebüzziya seçildi.

1921'de İstanbul'da, Türkçeden başka dilde çıkan gazeteler mensupları bir dernek kurmuşlardı, Türkçe gazetelerde çalışanlar da, Türk Matbuat Cemiyetinden ayrı, Gazeteciler Cemiyetini kurdular. Bu ikiliğin zararı anlaşıldığından, Hakkı Tarık Us'un gayretiyle, kurulan Matbuat Cemiyeti'nde her iki dernek birleştirildi. 1930'da bu derneğin unvanı İstanbul Matbuat Cemiyeti oldu.

17.2.1930'da Ankara'da Türk Matbuat Cemiyeti (Gazeteciler Birliği) kurulmuşsa da bu teşekkül, ilgası tarihi olan 1938 yılına kadar, bazı milletlerarası temaslarla ilgili temsilî faaliyetler dışında bir varlık gösterememiştir.

Basın ve Yayın meselelerini görüşmek üzere, Hükûmet tarafından davet edilip 25.5.1935'te toplanan Birinci Basın Kongresinin kararına uyularak çıkarılan 3511 sayılı kanunla Türk Basın Birliği kuruldu (27.6.1938)

Türk Basın Birliği, 1946'da ilga edildi. Basın mensuplarının teşkilâtlanması serbest bırakıldı. Bunun üzerine, İstanbul'da, Sedat Simavi'nin teşebbüsiyle 1946 temmuzunda Gazeteciler Cemiyeti kuruldu.

İstanbul'daki bu teşkilâtlanma hareketini takiben, aşağı yukarı aynı maksat ve gayelerin tahakkukunu temin etmek üzere, Ankara'da, İzmir'de, Bursa'da, Trabzon'da, Eskişehir'de, Adana'da, İzmit'te, İskenderun ve Zonguldak'ta Gazeteciler Cemiyeti unvanı altında meslek teşekkülleri kuruldu.

Sendikalar

Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin tanzimine dair olup 20.6.1952 de çıkan 5953 sayılı kanunun şümulüne giren Gazeteciler ile Gazete sahiplerinin, 5018 sayılı Sendikalar Kanununa göre, ayrı ayrı sendikalar kurabilmeleri imkân dahiline İstanbul Gazeteciler Sendikası, bir müddet sonra da, Ankara Gazeteciler Sendikası kuruldu. Bu iki kuvvetli teşekkülden sonra, İzmir, Eskişehir ve Bursa Gazeteciler Sendikaları da kuruldu.

Basın mesleğinde iş veren durumunda olan gazete sahipleri de, merkezi İstanbul'da olmak üzere Türkiye Gazete Sahipleri Sendikasını kurmuşlardır (1955). Bir müddet sonra aralarından ayrılan altı gazete sahibi, ayrı bir teşekkül olan Türkiye Siyasi Gazete Sahipleri Sendikası'nı kurdular (1958). Bu iki teşekkül dışında, 1958'de, İstanbul'da Haftalık ve Aylık Gazete ve Dergi Sahipleri Sendikası da kurulmuştur.

BASIN-YAYIN ve TURİZM BAKANLIĞI

Bu Bakanlık, basın, yayın (propaganda) ve turizm gibi birbirinden farklı üç ayrı kamu hizmetini, aynı bakanın siyasî sorumu altında düzenlemek ve yönetmek üzere, 25.11.1957 tarihinde kurulmuştur. Bakanlığa mahsus kuruluş kanunu çıkmadığından, görevlerini belirtmek mümkün değildir. Şimdiki halde kabineye dahil bir bakan bu unvanı taşımaktadır, fakat bakanlık merkez teşkilâtından mahrum bulunmaktadır. Bakanlığa yalnız siyaseten bağlı yegâne teşkilât, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüdür.

Bakanlığın siyaseten sorumlu olduğu görevlerine nüfuz edebilmek için, yukarıda belirtilen üç kamu hizmetinin teşkilâtlanma ve gelişme seyrini gözden geçirmek lâzımdır.

Matbuat (-ı Dahiliye) Müdürlüğü: 1862' de Maarif Nezareti'nde kurulan ve ilk müdürü Sakızlı Ohannes Paşa (1830-1910) olan bu daire, 1878'de Dahiliye Nezaretine bağlanmıştır. Asıl görevi gazete ve dergilere ruhsat vermek, basını takip etmek ve denetlemekken, sonraları sansür ve basın zabıtası rolünü oynamıştır.

Hariciye Nezareti Matbuat Um. Müdürlüğü: 1913'te Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü ile 1884'te kurulmuş olan Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü birleştirilmiş, her iki müdürlüğün görevleri bu yeni daireye verilmiştir. Hariciye'ye bağlı olduğu halde iç basınla ilgili işler daima ağır basmıştır. İstanbul hükümetiyle birlikte ortadan kalkmıştır (1922).

Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü: T. B. M. M. hükümetinin ilk faaliyetlerinden biri bu daireyi kurmak olmuştur (7.6.1920). Basın işlerinden başka, memleketimizi ve millî dâvalarımızı tanıtıcı, halkımızı uyarıcı yayınlar (propaganda) yapmak görevini de üzerine alan Um. Müdürlük, Kurtuluş Savaşı boyunca ve devrimler sırasında faydalı ve müessir hizmetler görmüştür. Altı ay kadar Meclis Başkanlığına, 1931'de ilgasına kadar da Hariciye Vekâletine bağlı kalmıştır.

Dahiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü: Basın işleriyle yurt ve rejim propagandasından sorumlu bir daire bulunmamasının doğurduğu aksaklıklar çabucak anlaşılmış, bu hizmetleri görmek üzere, 1933 haziranında, 2205 sayılı kanunla, Dahiliye Vekâleti Matbuat Um. Müdürlüğü kurulmuştur. Güdümlü basın politikasına heveslenildiği bir devrin havası içinde faaliyette bulunan bu daire, basın işlerinde müsbet bir gelişme sağlıyamamışsa da, yabancı memleketlerde yurdumuzu ve dâvalarımızı tanıtmak maksadiyle yayınladığı kitaplar, dergiler, fotoğraflar, radyo programları faydalı olmuştur.

Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü: İkinci Dünya Savaşı'nın zaruretleri, Türkiye'yi, bütün yayın ve propaganda vasıtalarını ve bunlarla ilgili kamu hizmetlerini bir elde toplamaya zorlamıştır. Basın, propaganda, radyo ve turizm işlerine bakacak teşkilâtın Başbakana bağlı olması lüzumlu görüldüğünden, 1940'ta 3837 sayılı kanunla Başvekâlet Matbuat Um. Müdürlüğü kurulmuştur. Üç yıl müddetle, iç ve dış basınla ilgili hizmetleri, radyo işletmesini başarılı şekilde yürüttüğü görülen bu daireyi genişletmek lüzumu duyulmuştur.

Basın ve Yayın Um. Müdürlüğü: 1943'te 4475 sayılı kanunla, daireye yeni kadrolar eklenmiş, yetkileri artırılmış ve unvanı, Basın ve Yayın Um. Müdürlüğü olmuştur. Propaganda ve tanıtma görevi yeni kanunda açıkça yer aldığından, buna delâlet etmek üzere, unvana «yayın» kelimesi konulmuştur. Yabancı memleketlere basın ataşeleri gönderilmesine başlanmıştır.

Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü: Harbden sonra, teşkilâtı daha demokratik bir bünyeye kavuşturmak ve gayeye daha elverişli hale getirmek maksadiyle, 1949'da, 5392 sayılı kanunla, daireye yeni bir şekil verilmiştir. Esasen görevleri arasında bulunan turizm işi, unvana eklenen bu kelimeyle belirtilmiştir. Basın ataşeliklerine ilâveten faydalı görülen yerlerde «Türk Haberler Büroları» da açılmıştır. Radyo işletmesine biraz serbestlik kazandırılmıştır.

Bakanlık ortaya çıkıyor: Turizmin gittikçe önem kazanması ve iç basınla iktidar arasındaki münasebetlerin idarî olmaktan ziyade siyasî şekle dönmesi dolayısiyle, bu hizmetleri kabineye dahil bir bakanın yürütmesi lüzumu duyulmuş olacak ki 25.11.1957'de Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı ihdas olunmuştur. Bakanlık için kuruluş kanunu hazırlamak üzere müteaddit teşebbüsler yapılmış, hattâ bir yabancı uzman da getirilmiş ve rapor hazırlatılmış olmasına rağmen bugüne kadar bu iş sonuçlandırılamamıştır.

BASINÇ

Fizikte herhangi bir kuvvetin, ona engel olan bir yüzey üzerine yaptığı zorlamadır. Bunu şu örnekle daha iyi gösterebiliriz:

Kalın bir kurşun levhanın üzerine yirmi kilo ağırlığında bir cisim yerleştirelim. Kurşun levhada hiçbir değişiklik olmaz. Bir de, kurşun levhanın üzerine ayaklarının ucları sivri bir sehpa yerleştirip, bunun üstüne de gene aynı ağırlığı koyalım. Ucları sivri bu üç ayak, ağırlığın etkisiyle, kurşun levhaya bir miktar girer. Bundan şu sonuç çıkar: Birinci deneyde kuvvet ağırlığın bütün yüzeyine dağılmış durumdadır; ikincisinde ise sadece üç sivri ayağın pek az olan yüzeyine etki yapmış durumdadır.

Bir yüzey üzerine dik olarak düşen kuvvete «basınç şiddeti» (veya kısaca basınç), bütün yüzeye tesir eden kuvvete ise «toplam basınç» adı verilir. Yani S yüzeyine dik olarak F kuvveti tesir etmekteyse p (basınç şiddeti) şu şekilde ifade edilir: $p = \frac{F}{S}$

Bilim alanında kullanılan basınç birimi «bari» dir. 1 sm^2 lik bir yüzey üzerine bir «din» lik bir kuvvetin yaptığı ba-

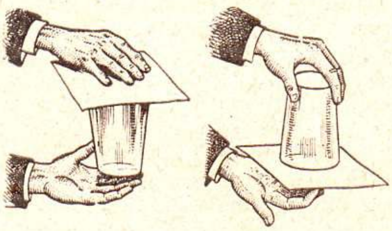
sınca 1 din/sm.², veya kısaca 1 bari denilir. Pratik alanda bari çok küçük bir birim olduğundan «bar» ve «milibar» adlarındaki katları kullanılır. 1 bar (megabari) 10^6 bariye, 1 milibar (kilobari) de 10^3 bariye eşittir. Ayrıca günlük hayatta santimetre kare başına kilogram (kg./sm.²) veyahut, daha kısa bir deyişle, kilogram kullanılır.

Çivilerin uclarının sivri olması, basıncın daha küçük bir alana toplanmasını sağlar, böylece çivi tahtaya kolayca işler. Bir şeyin batmaması istenilen yerlerde ise, kuvveti dağıtmak için, daha geniş alanlar kullanılır: Karda yürürken batmamak için ayaklara geçirilen kayaklar, ağır yük taşıyan kamyonlarda kullanılan geniş yüzlü çift lâstikler gibi.

Sıvılarda Basınç

Bir sıvı, içinde bulunduğu kabın kenarlarına veya içine daldırılmış cisimlere kuvvetle tesir eder. İçinde su bulunan bir kabın kenarına delik açarsak suyun bu delikten kaba dik olarak fışkırdığını görürüz. Bir sıvının 1 sm.² lik yüzeye yaptığı basınca «hidrostatik basınç» denir.

Sıvılar pek az sıkışabilirler. Bir şişenin içine alabileceğinden daha fazla suyu sığdırmak imkânsızdır. Bu suyu basınçla gönderirsek, şişe çatlar. Sıvıların bu özelliklerinden faydalanılarak su cendereleri, hidrolik frenler yapılmıştır. Tamirhanelerde otomobilleri kaldırmak için kullanılan aletler suyun bir kap içinde sıkıştırılması sistemine dayanır (Bk. Arkhimides Prensipi; Fren.)

Su dolu bir bardağın üzerine bir kâğıt kapatarak yavaşça baş aşağı çeviriniz. Suyun dökülmediğini görürsünüz.

Gazlarda Basınç

Gazlar da aynen sıvılar gibi içinde bulundukları kabın kenarlarına bir basınç yaparlar. Fakat gazların özgül ağırlıkları genel olarak çok küçük olduğundan, yükseklik pek fazla değilse, gazların ağırlıkları yolu ile yapacakları basınç da pek önemli olmaz.

Gazların basıncını hemen herkesin her yerde yapabileceği şu deneyle daha iyi anlamak mümkündür: Tamamen su dolu bir bardağın üzerine bir kâğıt kapatarak yavaşça baş aşağı çevirin. Suyun, ağırlığına rağmen, bardaktan dökülmediği görülür. Buna sebep havanın, aşağıdan yukarıya doğru, bardağın ağzındaki kâğıdın üzerine yaptığı basınçtır.

Havanın basıncı her yerde ve her an aynı değildir (Bk. Atmosfer). Deniz seviyesinden yükseldikçe havanın basıncı da azalır. Bunun içindir ki deniz kıyısında yaşamaya alışmış bir kimse, yüksek bir dağa çıktığı zaman, hava basıncının azalmış olmasından rahatsızlık duyar. Gene bunun gibi, uçakta dolmakalemlerin içindeki mürekkep, yükseklerde hava basıncı azaldığı için, dışarı fışkırır.

Hava basıncı barometre ile ölçülür (Bk. Barometre). Kapalı bir kabda bulunan bir gazın ve su buharının basıncını ölçmek için de «manometre» adı verilen bir alet kullanılır (Bk. Manometre).

BASİL

Bakterilerin çomak biçiminde ince, uzun olanlarına verilen addır. Tek hücreli olan bu canlı varlıklar çok küçük olduklarından ancak çok kuvvetli mikroskopların altında görülebilir. Bazılarının hareketli olmasına karşılık, bazıları da tamamen hareketsizdir. Bir kısım basiller bazı mayalaşmalara meydan verdikleri için faydalı, diğerleri bulaşıcı hastalıklara sebep oldukları için de zararlıdır. Meselâ tifo, kolera, verem gibi tehlikeli hastalıkları meydana getiren mikroplar hep birer basildir (Bk. Bakteriler).

BASİT ORANTI HESAPLARI

(Bk. ORANTI).

BASKETBOL

Sepet biçimi bir ağla oynanan bir top oyunu ve en başta gelen sporlardan biridir.

Tamamiyle Amerikalıların bir buluşu olan basketbol (basketball = sepet topu) ilk defa 1891'de oynanmıştır. Massachussetts eyaletinin Springfield şehrindeki Y. M. C. A. spor kurumu öğretmenlerinden Dr. James Naismith futboldan başka değişik bir spor düşünmüş, aklına gelen bir oyunu tatbik için arkadaşları arasında bir takım kurmuştur. Bu oyun için kolej müdüründen yüksek bir yere küfe yaptırmasını istemiştir. Müdür bunu yaptıramayınca, cimnastikhanenin balkonunda duran iki şeftali sepeti Dr. James Naismith'in gözüne çarpmış, böylece basketbol oyunu doğmuştur.

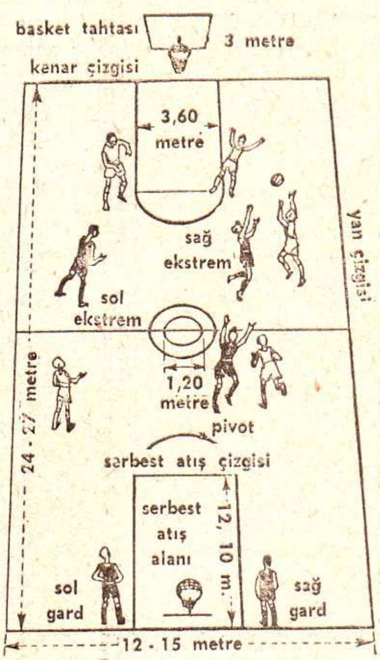
İlk önce, on iki, on üç kaidesi olan bu oyun gün geçtikçe gelişti, kaidelerinde büyük değişiklikler oldu. 1937'ye kadar her sayı yapılışında saha ortasında hakem atışı (hava atışı) ile oyuna yeniden başlanırdı. Bu ve daha birçok kaideler günler geçtikçe değiştirildi, oyunun daha hızlı oynanması için yeni kaideler ortaya konuldu.

Basketbol, Olimpiyatlara ilk defa olarak 1936 Berlin Olimpiyatlarında alınmış, yarışmaları bugüne kadar her defasında Amerikalılar kazanmıştır.

Bizde Basketbol

Türkiye'de basketbol ilk defa 1904'te İstanbul'da Robert Kolej'de oynandı. Daha sonra Galatasaray Lisesi'nde de bu sporun oynanmasına teşebbüs edildiyse de, 1911'deki ilk denemede, kaideleri kimse bilmediğinden, oyuncuların yarısından fazlası yaralandı, oyun yarıda kaldı. Bu oyunu Robert Kolej'de ilk oynatan öğretmen Amerika'ya dönmüş olduğu için basketbolun kaidelerini kimse doğru dürüst bilmiyordu.

Türkiye'de hakikî mânasiyle basketbol, yirmi yıllık bir fasıladan sonra, 1924'te başladı. 1925'te Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı tarafından basketbol heyeti kuruldu, Türk millî basketbol takımı spor tarihindeki ilk millî temasını 24 haziran 1936'da İstanbul'da Yunanistan'la yaptı. Bu tarihî maçta millî takımımız Yunanistan'ı 49 - 12 yendi.

Basketbol alanı ve ölçüleri

Basketbol Kaideleri

Bugün basketbol 24 - 27 m. uzunluğunda 15 m. genişliğinde bir sahada oynanır. 3 m. yüksekliğindeki 46 sm. çapında demir çember içinde ağdan bir sepet vardır. Sepetin dibi açıktır.

Basketbol, futbolun aksine, ayak ve baş kullanmadan, elle oynanan bir spordur. Topu eline geçiren oyuncu, ilerliyebilmek için, topu yere vurmak mecburiyetindedir. Top elindeyken durursa, arkadaşına pas verebilmek için, tek ayağının üzerinde, ayağını yerden kaldırmamak şartiyle, etrafına dönebilir.

TÜRKİYE BASKETBOL ŞAMPİYONASI

Türkiye'de ilk basketbol ligi 1915'te İstanbul'da kuruldu, 1946'dan beri başlıyan Türkiye Basketbol Şampiyonasını şu takımlar kazanmıştır:
1946: Beykoz; 1947, 1948, 1949, 1950: Galatasaray; 1951, 1952: Harb Okulu; 1953: Galatasaray; 1954: Modaspor; 1955: Galatasaray-Modaspor; 1956: Galatasaray; 1957: Fenerbahçe; 1958: Modaspor; 1959: Fenerbahçe; 1960: Galatasaray.

AVRUPA BASKETBOL ŞAMPİYONASI

Dünyanın en büyük basketbol faaliyetlerinden biri de Avrupa Şampiyonası'dır. 1935'ten beri iki yılda bir yapılan Avrupa Basketbol Şampiyonası'na takımımız ilk defa 1949'da katılmıştı.

1949'da Kahire'de yapılan Avrupa Basketbol Şampiyonasında 7 takım arasında dördüncü olan takımımız 1951'de Paris'te 17 takım arasında altıncı oldu, 1953'te Moskova'daki turnuvaya katılmadı, 1955'te Budapeşte'de 18 takım arasında onbirinci; 1957'de Sofya'da 16 takım arasında dokuzuncu; 1959'da İstanbul'da yapılan şampiyonada 17 takım arasında onikinci, 1961'de ise Belgrad'da 19 takım arasında onuncu oldu.

Bugüne kadar Avrupa Basketbol Şampiyonluğunu kazanan memleketler şunlardır:

1935'te Letonya; 1937 ve 1939'da Litvanya; 1946'da Çekoslovakya; 1947'de Sovyetler Birliği; 1949'da Mısır; 1951 ve 1953 de Sovyetler; 1955'de Macaristan; 1957, 1959 ve 1961'de Sovyetler.

Avrupa Basketbol Kupası

Futbolda olduğu gibi besketbolda da bir Avrupa Şampiyon Klüpler turnuvası tertip edilmiştir. 1958'de başlıyan bu turnuvaya Avrupa ve civarı memleketleri (İsrail, Fas ve Tunus) katılmıştır.

Bu turnuvayı bugüne kadar iki defasında da Sovyetler Birliği şampiyonu Riga takımı kazanmıştır. Bu yarışmalarda memleketimizi ilk defa 1958 Türkiye Basketbol Şampiyonu Modaspor takımı temsil etmiş, Yugoslavya'nın Ljubljana takımı tarafından ilk turda elenmiştir.

1959-60 yılındaki ikinci turnuvada ise Fenerbahçe, İsrail şampiyonu Makkabi'ye ilk turda hükmen galip gelmiş, ikinci turda Bulgaristan'ın Akademik takımı tarafından elenmiştir.

1960-61 turnuvasında ise Galatasaray ilk turda Yunanistan şampiyonu Olimpiyakos'u kolaylıkla elemiş, ikinci turda İsrail şampiyonu Hapoel'e elenmiştir.

Kızlar arasında Avrupa Şampiyon Klüpler Basketbol Turnuvası da ilk defa olarak 1960-61 mevsiminde başlamışsa da, bizden bu turnuvaya hiçbir takım katılmamıştır.

Basketbolda top sepetten içeri sokulunca iki puvan sayılır. Sadece favl atışlarında her atış bir puvandır. Oyun boyunca beş defa favl yapan basketbolcu oyun dışı kalır. Oyun dışı kalanın yerine yeni bir tanesi daha sokulabilir. Her takım, sahaya çıkarken, hakemlere 12 oyuncunun adını yazdırır.

Basketbol yirmişer dakikalık iki devre olarak oynanır, ikinci devre başında on dakikalık bir dinlenme vardır.

Basketbol maçlarını iki hakem idare eder. Takımı çizgi kenarlarından idare eden koç (coatch) oyunculara talimat vermek için «mola» alabilir. Bir oyunda her takımın dört defa mola alma hakkı vardır. Yalnız, takımlar bu dört molayı iki devrede ikişer defa alabilirler. Oyun boyunca mola veya oyuncu değiştirme anlariyle ceza atışlarının yapılış anları maçın normal zamanına dahil edilmez.

Eskiden takımlar topu ellerinde uzun müddet tutarak friz (freez) yapmak suretiyle vakit kazanma yoluna giderler, topu rakiplerine uzun müddet kaptırmazlardı. Şimdi, iki, üç yıldan beri tatbikına başlanan yeni bir kaideye göre bir takım topu ancak 30 saniye elinde tutabilir. 30 saniye geçerse hakem oyunu durdurarak topu karşı takıma verir. Bundan maksat oyunun hiçbir zaman süratini kaybetmemesidir.

BASKİL

Doğu Anadolu bölgesinde, Elâzığ iline bağlı bir ilçedir. İlçe topraklarını doğuda merkez ve Sivrice, batıda Malatya'nın merkez, kuzeyde Elâzığ'ın Keban ve Malatya'nın Erguvan, güneyde Malatya'nın merkez ilçeleri çevirir. 66 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1195 km²

Nüfusu: 20.951 (1960 sayımı)

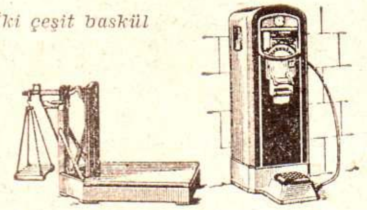
Baskil ilçesi toprakları oldukça ârızalıdır. Çoğunlukla çıplak olan bu toprakların yamaçlarında yer yer meşe ormanları görülür. Güney ve batı yönlerinde bulunan Fırat nehrine doğru vâdiler uzanır. Bu vâdilerde ve diğer düz arazide tahıl ekimi yapılır. Ulaştırması Malatya-Diyarbakır demiryolu ile sağlanır. Ayrıca Malatya-Elâzığ devlet şosesi, ilçe merkezine uğramamakla beraber, ulaştırma hususunda yardımcı olur.

Baskil ilçesinin merkezi 2.000 nüfuslu Baskil kasabasıdır. Haroğlu dağının güney yamacında kurulmuştur. Güneyinde 15 km. uzakta Bulutlu Dağı yükselir. Fırat'a dökülen küçük kollardan birinin kaynağı kasabanın yakınlarındadır. Kasabanın denizden yüksekliği 1240 metredir. Evleri üç mahallede toplanmıştır. Belediye teşkilâtı 1926' da kurulmuştur. Hartası ve imar plânı yapılmıştır. Kasabaya üç kilometre mesafede bulunan bir kaynaktan getirilen içme suyu çeşmelerle dağıtılmaktadır.

BASKÜL

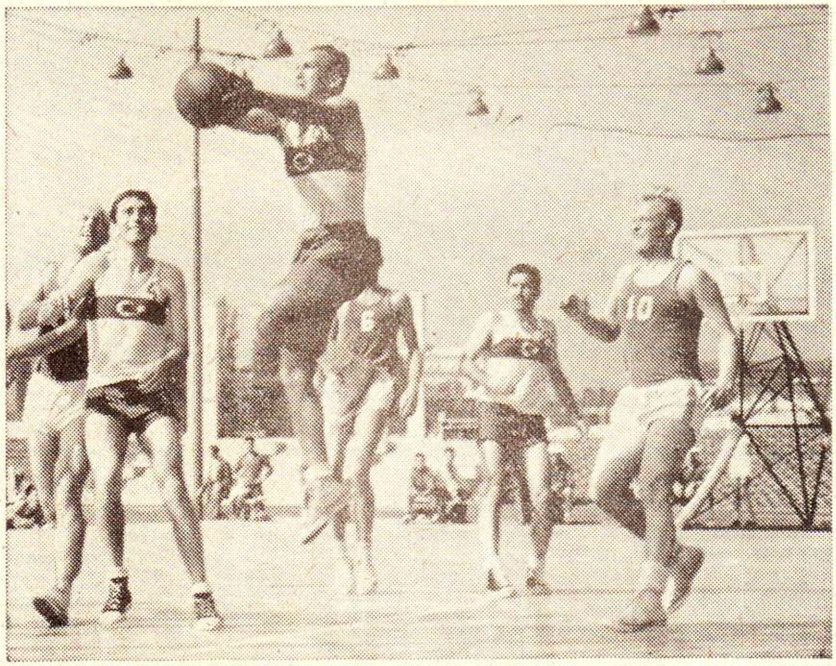
Ağır cisimleri tartmak için kullanılan büyük bir ölçü âletidir. Terazi ve kantarla tartılamıyacak kadar ağır maddeler için kullanılır.

İki çeşit baskül

Baskülde yük bir kefeye veya, kantarda olduğu gibi, bir çengele asılmayıp, yatay bir tablanın üzerine konulur. Hassas bir tartı elde edilmesi için bu tablanın daima yatay bir durumda bulunması sağlanmıştır. Tablanın bir kenarı yere dayalıdır, öbür kenarından da demir çubuklarla yatay bir kola asılıdır. Bu yatay kolun da dengede durması karşı ucundaki kefeye konan ağırlıkla sağlanır. Yükün ağırlığı topuz ayarlanarak kolun üzerindeki işaretli çizgilerde görülür (Bk. Tartı Aletleri).

Baskülün daha basit ve ileri bir şekliyle

Türk Milli Basketbol Takımı Finlandiyalılarla bir milli maçta

insanın ağırlığı ölçülür. Eczanelerde, hastanelerde bunların en hassasları bulunur.

BASRA

Irak'ın en önemli liman şehridir. Nüfusu 200.000'e yakındır, Basra Körfezi'nde, Şatt-ül-Arab nehrinin batı kıyısındadır. Birleşerek Şatt-ül-Arab'ı meydana getiren Fırat ve Dicle nehirleri gittikçe büyüdüğünden, limanın tıkanma tehlikesini doğurmuş, fakat Fao Barajı sayesinde bu tehlike, bir süre için de olsa, önlenmiştir. Basra, Fırat ve Dicle nehirleri boyunca uzıyan bir demiryolu ile Bağdat'a bağlıdır. Aynı zamanda Avrupa ile Hindistan arasındaki havayolu üzerinde bulunduğundan ticarî önemi büyüktür. Şatt-ül-Arab bölgesinde yetiştirilen hurmaların ihraç yeri Basra'dır. Bundan başka, buradan arpa, buğday ve yün gibi maddelerin de ihracatı yapılır.

BASRA KÖRFEZİ

Şehirde sağlık problemi ön plânda yer almış, bunun halli için Mande Memorial Hastanesi adiyle bir müessese kurulmuştur.

Basra 638'de Araplar tarafından kurularak, cihan çapında bir liman önemi kazandıysa da sonradan söndü. Kanunî devrinde Türkler'e geçti. 1915 başında İngilizler işgal ettiler. I. Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar Mezopotamya ile Hindistan arasındaki ticareti sağlayan bir liman şehri olarak önem kazandı. II. Dünya Savaşı sırasında bir süre için İngiliz işgali altında kaldı, Rusya'ya malzeme sevkiyatı için kullanıldı.

BASTİLLE

Paris'te eskiden siyasi mahkûmların hapsedildikleri bir kaleydi. Fransız İhtilâli'nde (1789) halk tarafından yıkılmasiyle Fransa tarihindeki önemini kazanmış oldu. Kale, Yüz Yıl Savaşları sırasında Kıral VI. Charles tarafından Paris'i İngilizler'e karşı savumak amaciyle yaptırılmaya başlanmış (1370), ticareti sağlıyan bir liman ş.hri olarak VII. Charles zamanında (1383) sona erdirilmişti. Kalenin hapishane haline getirilmesi Richelieu devrine raslar. Önceleri devlet ricalinin ilerigelenleri, bilim, fikir adamları hapsedilmişti.

Halk, etrafı geniş su hendekleriyle çevrili bu korkunç zindanı hiç sevmezdi. Nihayet 14 temmuz 1789 günü Parisliler, Kumandan Launay'in 110 erle savunduğu bu kaleyi yıktılar. Fransız İhtilâli'nin başlangıcı sayılan bu hareketin olduğu gün Fransızların Millî Bayramı kabul edilmiştir.

BASUR

Kalın barsak ve anustaki toplardamarların genişlemesine «basur» denir. Daha çok 40 yaşından sonra görülür. Basur, anusun içinde veya dışında olabilir. Şişen damarlar anusun dışında memeler halinde sarkar. Bunlara «basur memesi» denir. Memeler ayrı ayrı olabildikleri gibi, toplu bir halde de bulunabilirler. Büyüklükleri hastalığın şiddetine göre değişir. Basurda, genişlemiş bulunan toplardamarların duvarı çok incelir. Bu yüzden kanamalar da olabilir. Anusun dışındaki memeler içindekilerden daha büyük olur.

Basuru hazırlıyan sebepler çeşitlidir. Bunların başında fazla ayakta durmak, fazla oturmak, idman yapmamak gelir. Karaciğer rahatsızlıkları, devamlı kabızlık da basur yapar. Hastalık erkeklerde daha çok görülür. Kadınların çoğu gebelik sırasında geçici olarak basura uğrarlar. Ayrıca, kadınlardaki bazı cinsiyet hastalıkları da buna yol açabilir.

Basurun ilk belirtisi anusta bir ağırlık hissidir. Hasta sık sık büyük aptese gitme ihtiyacını duyar. Büyük aptes bilhassa kabızlık sırasında çok ağrılı olur. İlerlemiş basur hastaya fazla sancı verir.

Zamanında tedavi edilemezse basur memeleri büyür ve iltihaplanır. Bazı vakalarda büyük aptesin dışı kanlı bir manzara gösterir. Genel olarak basur tehlikesiz bir hastalıktır; ancak, bazı önemli hastalıkları saklaması mümkündür; asıl tehlike de o zaman başlar, çünkü gödendeki ur, çıban gibi hastalıklar basurla karıştırılabilir. Bu bakımdan bilhassa hiç basur geçirmemiş kimselerin 45'inden sonra, basur belirtileri görmeleri halinde hemen bir hekime baş vurmaları çok yerinde olur.

Basur şiddetli olursa sancılar çok artar, bazan dayanılmıyacak hal alır. Hasta ne oturabilir, ne de yürüyebilir. Böyle durumlarda çok sıcak, yahut çok soğuk suya oturmak ağrıyı dindirir. Fakat bazan da sancı o kadar şiddetli olur ki anestezi yapmak bile gerekebilir.

Basurun başlıca tedavisi, şişerek meme haline gelmiş damarların ameliyatla alınmasıdır. Basur memeleri «elektrokoagülasyon» usuliyle yakılarak da düşürülebilir. Basurlu hastalar fazla sebze yemeli, yemeklerden sonra hafif idman yapmalı, bilhassa kabız olmamaya çalışmalıdırlar.

«Kanlı basur» denilen hastalık ise kalın barsağın iltihabıdır (Bk. Kanlı basur).

BASUROTU

Basurotu

İkiçeneklilerin düğünçiçeğigiller familyasından bir bitkidir. Ormanların rutubetli kuytu köşelerinde yetişir. Avrupa'nın hemen her tarafında bulunur. Baharın ilk günlerinde sarı çiçekler açar. Yaprakları tıpkı ıspanak gibi pişirilerek yenir. Köklerinde basur memelerine iyi gelen bir madde bulunur. Bu sebeple toplanan basurotlarının kökleri kaynatılarak ilâç olarak kullanılır. Basurotu kök yumruları ile ürer.

GÜNEY AFRİKA'DA KÜÇÜK BİR ÜLKE:

BASUTOLAND

BASUTOLAND, Güney Afrika'da İngiliz himayesinde bir ülkedir. Sınırlarını Güney Afrika Birliği'nin toprakları çevreler.

Yüzölçümü: 30.344 km^2

Nüfusu: 563.854

Başkenti: Maseru

Basutoland'ın toprakları baştan başa Drakensberg Dağları ile kaplıdır. Bu dağların en yüksek yeri 3.280 metredir. Afrika'nın önemli nehirlerinden olan Oranj, Basutoland'ın kuzeyinden, iki kol halinde çıkar. Kollardan biri memleketin kuzey-batısı sınırını meydana getirir. Basutoland'ın başka bir önemli nehri de Tugela'dır. Bu nehir Hint Okyanusu'na dökülür.

Basutoland'ı sulıyan nehirlerin derin vâdileri çok verimlidir. Nüfusun çoğunluğu buralarda yaşar. Memlekette orman azdır. Dağların eteklerindeki ormanların da büyük bir kısmı tahrip edilmiştir.

Basutoland'da yaşıyan hayvan çeşitleri de yapılan sürekli avlar sonunda eski zenginliğini kaybetmiştir. Yabani hayvanlar birkaç çeşit antilop ve tavşandan ibarettir.

Basutoland'ın sağlığa elverişli bir iklimi vardır. Yağış tutarı yılda 60-70 sm. kadardır.

Bugün Basutoland'ın yerli halkını Basutolar teşkil eder. Memleket zaman zaman çeşitli Afrika kabîlelerinin tecavüzüne uğramış, savaşlara sahne olmuştur. 1848'de burada İngiliz hükümdarlığı ilân edilmiştir. Bundan sonra da kanlı kargaşalıklar devam etmiş, XX. yüzyılda da Güney Afrika Birliği ile İngiltere arasında anlaşmazlık konusu olmuştur. Memleket bugün doğrudan doğruya İngiltere tarafından «himaye» tarzında idare edilmektedir. Memleketin ticareti darı, arpa ve buğday üzerinedir. Sığır ve koyun da yetiştirilir. Nüfusun hemen hemen tamamı yerlidir. Buradaki Avrupalılar'ın sayısı 2.000'den azdır.

Nüfusu altı yüz bini bulmıyan Basutoland'da (1957 sayımına göre) 97 ilkokul, 17 orta dereceli okul vardır. Öğrenci sayısı da 116.800'dür.

BASUTOLAND

BAŞ

Vücudumuzun boyun üstünde bulunan kısmına «baş» denir. İlkel hayvanlarda baş vücudun diğer kısımlarından kesin olarak ayrılmamıştır. Gelişmiş hayvan sınıflarında baş belirli bir hal alır, vücudun diğer kısmından boyun vasıtasiyle ayrılır. İnsanda ve ileri hayvanlarda beyin ve duyu organları başta bulunur.

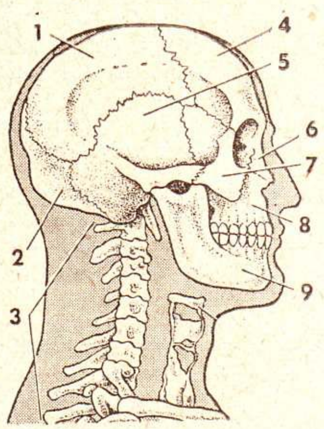
Yüz ve kafa olmak üzere baş ikiye ayrılır. Baş 22 kemikten meydana gelmiştir. Bu kemiklerin bazısı çift, bazısı da tektir. Yüzde 14, kafada 8 kemik vardır. Yüz kemiklerinden çift olanlar üst çene kemiği, elmacık kemiği, damak kemiği, burun kemiği, tırnak kemik ve alt boynuzcuk kemiktir. Yüzdeki tek kemikler alt çene kemiği ve sapan kemiktir.

Kafadaki kemiklerden kalbur kemik, temel kemik, art kafa kemiği, alın kemiği tek, duvar kemiği, şakak kemiği çifttir.

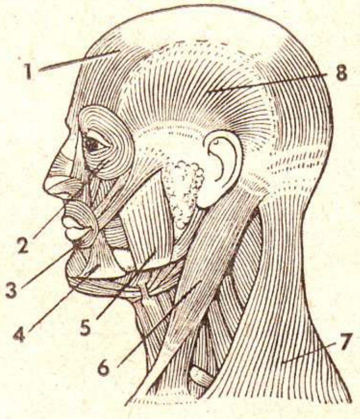
Kafa kemiklerinin meydana getirdiği içi oyuk mahfazaya «kafatası» denir, içinde beyin bulunur (Bk. Kafatası).

Başın ve yüzün hareketleri çeşitli kasların yardımiyle sağlanır. Yüzümüzün hareketlerini sağlıyan kasların başlıcaları alın kası, göz kapaklarının çevre kası, küçük ve büyük elmacık kasları, ağız çevre kası, üçgen kastır. Başımızın hareketlerini sağlıyan kasların başlıcaları ise boyun deri kası, baş çevirten kas, «Omo Hyoid» kastır (Bk. Boyun).

BAŞTAKİ KEMİKLER

BAŞTAKİ KASLAR

BAŞTAKİ KEMİKLER: 1 — Duvar kemik, 2 — Artkafa kemiği, 3 — Boyun omurları, 4 — Alın kemiği, 5 — Şakak kemiği, 6 — Burun kemiği, 7 — Elmacık kemiği, 8 — Üst çene kemiği, 9 — Alt çene kemiği

BAŞTAKİ KASLAR: 1 — Alın kası, 2 — Gözkapaklarının çevre kası, 3 — Ağız çevre kası, 4 — Üçgen kas, 5 — Masseter kası, 6 — Baş çevirten kas, 7 — Yamuk kas, 8 — Şakak kası

Baştaki Damarlar ve Sinirler

Başı besliyen ana damar aortun bir kolu olan «ana karotis» atardamarıdır. Bu atardamar tiroit kıkırdağının üst kenarına gelince ikiye ayrılır. Iç karotis atardamarı kafaya girerek beyni besler, dış karotis atardamarı ise boyun, yüz ve kafanın yan taraflarına yayılır. Başa gelen kanı kalbe götüren asıl toplardamar üst ana toplardamardır. Baştan gelen iç jugular toplardamarlar sol ve sağ köprücük altı toplardamariyle birleşirler. Bu damarın irileşmesi de üst ana toplardamarı meydana getirir.

Sinir sistemi bakımından vücudumuzun en önemli parçası baştır. Merkezî sinir sisteminin en önemli parçası olan beyin kafatasındadır. Yüzdeki organlara giden sinirler beynin alt tarafındaki çevresel sinir sisteminden çıkarlar. Bunların başlıcaları görme, koku, denge ve işitme sinirleriyle, göz oynatan sinir, yüz siniri, gözün dış motor siniri, dil yutak siniri, dilaltı siniridir.

Baştaki Organlar

Yaşamamızı sağlıyan en önemli organlarımız başta bulunur. Beyin gibi en önemli bir organ, ayrıca, buna bağlı olarak, göz, kulak, burun, ağız gibi başlıca duyularımızı sağlıyan organlar başın yüz bölümündedir (Bk Beyin; Ağız; Burun; Kulak; Göz).

Ayakta dururken veya otururken baş, insanlarda omuzlar üstünde denge halinde durur. Eğilme halinde kaslar yardımiyle dengede durması sağlanır. Ensedeki kaslar başı dik tutmaya yarar. Bir insan otururken uyuyakalırsa, bu kaslar gevşer, baş öne veya arkaya doğru düşer.

Baş, insan vücudunun o kadar önemli bir parçasıdır ki çok zaman bu kelime başkan, lider, öncü gibi anlamlarda da kullanılagelmiş, atasözlerine geçmiştir.

BAŞAĞRISI

Yüz hariç olmak üzere başın diğer kısımlarında duyulan ağrılara «başağrısı» denir. Başağrısı en hafifinden en ağırına kadar birçok hastalıkların belirtileri arasındadır; her yaşta olur.

Başağrısının ilk sebepleri zehirlenmeler (alkol, tütün zehirlenmeleri, üremi) ve yüksek ateşli hastalıklardır. Damar gerilimindeki değişiklikler (yüksek veya alçak tansiyon), bazı sinir sistemi hastalıkları da başağrısına yol açar. Başağrısının en sık görülen sebeplerinden biri de görme bozuklukları ve sinus hastalıklarıdır.

Başağrısı çeşitlerinden biri de «yarım başağrısı» (migren) dir. Yarım başağrıları daha çok belirli zamanlarda gelir. Bir ilâ üç gün sürer, baş dönmesi ve kusmaya sebep olur, hasta ışığa karşı hassastır. Bazı maddelerin meydana getirdiği alerji sebebiyle olduğu gibi başka organlardaki rahatsızlıklar sebebiyle de meydana gelebilir. Daha çok kadınlarda olur, âdet zamanlariyle ilgili olarak (önce, sonra veya tam ortasında) kendisini gösterir.

Kabızlık da başağrısının sebepleri arasındadır. Devamlı kabızlık çekenler başağrısından şikâyet ederler. Böyle durumlarda perhiz yapmak, müleyyin ilâçlar almak başağrısını geçirmeye yeter.

Başağrısının başka bir sebebi de yorgunluk ve açlıktır. Bu çeşit ağrılar biraz dinlenmek, uyumak ve birşeyler yemekle geçiştirilebilir.

Başağrısı çok zaman ağrı dindirici ilâçlarla, dinlenme ve uykuyla geçiştirilebilir. Sürekli ağrılarda hekime başvurmalıdır.

BAŞBAKAN ve BAŞBAKANLIK

Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanıdır, bu sıfatla, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar, hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Mecliste güven oyu alamazsa, bu makamdan düşer. Kendisiyle birlikte öteki bakanlar da düşerler. Başbakanın cezaî sorumluluğu ileri sürülünce bu iddiayı Meclis inceler, Yüce Divan kurulmasına karar verirse, başbakan orada yargılanır(Bk. Hükümet; Kabine).

Bu makamda bulunanlara, Osmanlı İmparatorluğunda «Sadrazam», Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan Cumhuriyet'in ilânına kadar (29.10.1923) İcra Vekilleri Heyeti Reisi denilirdi. Anayasanın türkçeleştirilmesinden (10.1.1945) önce de, Başvekil terimi kullanılırdı. II. Mahmut'un son devrinde, 15 ay kadar Sadrâzamlara, Padişahın emriyle, Başvekil denilmiştir. II. Abdülhamit devrinin başlarında da Başvekil unvanı kullanılmıştır.

Başbakan, âmme hizmetlerinden herhangi birisini kendi sorumu altında yürütmekle görevli ve zorunlu olmamakla beraber, çeşitli sebepler altında özel kanunlarla Başbakanlığa bağlanmış olan devlet daireleri şunlardır: Devlet Plânlama Dairesi, Devlet Personel Dairesi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstatistik Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. Başbakan bu dairelerin siyasî sorumunu, Devlet Bakanlarından birisine bırakabileceği gibi aralarında iş bölümü de yapabilir.

Başbakanlık dairesine ait idarî görevler,

Başbakanlık merkez daireleri (Özel Kalem Müdürlüğü, Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğü, Zat ve Yazı İşleri Genel Müdürlüğü, Arşiv Umum Müdürlüğü — İstanbul'da vazife görür — Levazım ve Daire Müdürlüğü ile müteaddit uzman müşavirler) tarafından yürütülür. Gerek Başbakanlık Merkez dairelerinin, gerekse Başbakanlığa bağlı Devlet dairelerinin baş idarî âmiri, Başbakanlık Müsteşarıdır.

BAŞKALAŞIM

Bazı hayvanların hayatında görülen biçim veya yapı değişmesine «başkalaşım» denir. Birçok hayvanların vücutları «kitin» denilen kireçli, sert bir kabukla örtülüdür. Bu kabuk hayvanın devamlı olarak büyümesine engel olur. Hayvan büyümek için zaman zaman kabuk değiştirmek zorunda kalır. Buna da «gömlek değiştirme» denir.

Başkalaşım daha çok böceklerde olur. Fakat derisidikenliler ve yumuşakçalarda, hattâ

BAŞKALAŞIMA BİR ÖRNEK
Kelebek: a — Tırtıl, b — Krizalit, c — Ergin kelebek.

balıklar ve kurbağagiller gibi omurgalılarda da önemli başkalaşım örneklerine raslanır. Meselâ «tetar» adı verilen kurbağa yavruları tıpkı balıklar gibi solungaçlariyle solunum yaparlar, tamamen su içinde yaşarlar. Kurbağa yavruları başkalaşım geçirdikçe kurbağa özelliklerini kazanmaya başlarlar. Solunumları akciğerleri ve deri yolu ile olmaya başlar, kuyruk iyice kaybolur. Sindirim organlarında da ot yerine, böcek vs. yiyebilmesini sağlıyacak şekilde önemli değişiklikler meydana gelir.

Böcekler yumurtadan, genel olarak, küçücük kurtçuklar halinde çıkarlar. Bunlar kendilerini düşmanlarından korumaktan âciz küçük yaratıklardır. Zaman geçtikçe bu küçük kurtçukta bazı değişmeler olur. Böcek ergin hale gelinceye kadar «larva» ve «krizalit» denilen hallerden geçer. Bu müddet içinde de aradan birkaç yıl geçmiş olabilir. Fakat böceğin ergin hayatı, ömrünün tamamının en kısa devresidir. Birçok böcek cinslerinde erkek böcek çiftleştikten, dişi de yumurtladıktan sonra nadiren yaşar. Bununla beraber, mayısböceği gibi bazı kınkanadlı böcekler ergin hale geldikten sonra da birkaç yıl yaşıyabilirler (Bk. Böcekler; Kelebek).

BAŞKALE

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Van iline bağlı bir ilçedir. Anadolu'nun en doğu ucunda olan bu ilçenin topraklarını doğuda Türk-İran sınırı, batıda Van'ın merkez ve Gürpınar, kuzeyde Özalp, güneyde Hakkâri'nin Yüksekova ilçeleri çevirir. 63 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3227 km^2

Nüfusu: 18.138 (1960 sayımı)

Başkale, arazisinin genişliğine nispetle nüfus yoğunluğu az bir bölgedir. Toprakları geniş bir vâdi halindedir. Zap nehrinin ayakları bu büyük vâdinin içinden akar. Doğuda Soratap Dağı, batıda Ahvalan (3350 m.), kuzeyde Miròmer (2.700 m.), Mengene (3.610), Hirabit, Haravil dağları, güneyde Sorsuk ve Kelehor dağları yükselir.

Yol bakımından Başkale ilçesi oldukça fakir bir durumdadır. Tek ulaştırma yolu ilçe merkezinden geçen Van-Hakkâri devlet şosesidir. İlçe merkeziyle köyler arasındaki ulaştırma, sarp ve yalçın dağlar arasından geçen patikalarla sağlanır. İklim de arazi gibi serttir. Halkın belli başlı geçimi hayvancılıktır. Koyun, yün, yağ ve peynir satarlar.

İlçe merkezi 2.463 nüfuslu Başkale kasabası Türkiye-İran sınırının 20 m. kadar batısındadır Denizden yüksekliği 2.485 m. dir, İspiriz Dağı'nın doğu eteğinde kurulmuştur. Yol bakımından fakir olduğu için fazla gelişememiştir Halkın çoğu hayvan besliyerek geçinir. İçme suyu ve elektrik tesisleri vardır.

Türk Tarihinin Altın Sayfalarından
Başkomutanlık Meydan Savaşı

BAŞKOMUTANLIK MEYDAN SAVAŞI, Kurtuluş Savaşı'nın son safhasını teşkil eden ve düşmanın Anadolu'dan atılmasiyle sonuçlanan meydan savaşıdır. Dumlupınar Savaşı olarak da anılır.

Sakarya Meydan Savaşı'nın üzerinden bir yıldan fazla zaman geçmişti. Yunanlılar'da Türkler'e karşı yeniden saldıracak güç kalmamıştı. Barışı sağlamak için, düşmanı cebren Anadolu'dan atmaktan başka çare yoktu. Büyük Millet Meclisi'nde muhalifler taarruzun geciktirilmesini tenkid ediyorlardı. Bunları susturmanın en kesin çaresi, taarruzu daha fazla geriye atmamaktı. Esasen sonbahar yağmurları başlamadan taarruza geçmek lâzımdı. Akşehir'deki cephe genel karargâhına giden Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalar, taarruz için durumu uygun görmüşlerdi.

İki Tarafın Durumları

Yunan ordusunun mânevi durumu kötüydü. Sonunun getirilemiyeceği anlaşılan bir macera için bitmek tükenmek bilmez siperler karşısında yıllarca beklemekten usanç gelmişti. Subaylar, hattâ erler arasında Kıralcı-Venizelos'çu anlaşmazlığı düşmanlık derecesinde şiddetliydi. Yunan yüksek komuta heyeti liyakatsızdı. İzmir'deki Genel Karargâh olsun, Atina'daki Harbiye Nezareti olsun, Eskişehir-Afyon hattındaki Yunan kuvvetlerinin mânevi güçsüzlüğünden habersiz görünüyorlardı.

Türk ordusunda ise mânevi durum çok iyiydi. Memleketin bütün imkânları kullanılarak orduya ihtimam edilmişti. Asker tecrübeliydi. İzmir'e doğru akmak için, subaylar arasında da, erler arasında da sonsuz bir istek vardı. Anadolu'nun işgal edilen

1 EYLÛL 1922'DE ATATÜRK'ÜN BÜYÜK ZAFER MÜJDESİNİ MİLLETE BİLDİREN TEBLİĞİ :

«Büyük asil Türk milleti,

«Garp cephesinde 26 ağustos 1338'den beri başlıyan harekât-ı taarruziyemiz. Afyonkarahisar - Altıntaş - Dumlupınar arasında büyük bir meydan muharebesi halinde beş gün, beş gece devam etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının şecaati, şiddeti, sür'ati, tevkıfat-ı süphaniyeye vesile-i tecelli oldu. Zalim ve mağrur düşman ordusunun anasır-ı asliyesi, akıllara dehşet verecek katiyetle imha edildi. Teşkilât ve techizat gibi an'anat ve muzafferiyatı ve ismi münhasıran milletimizin şuurundan ve ezelî ve ebedî olan imanından vücut bulan ordularımızı, fedakârlıklara lâyık olarak size takdim ediyorum; en büyük kumandanından en genç neferine kadar ordularımızda hâkim olan fikir milletin gösterdiği vazife uğrunda şehit olmaktır. Bunu muharebe meydanında yakından müşahede ederek büyük milletime haber veriyorum. Milletimizin bünyesindeki kudret ve mefkûreyi üç buçuk sene evvel rüfekay-i mesaim ile ifade etmekten başlıyarak tahammülsüz müşkılât içinde devam eden mücahedatımızın netayici tezahür ediyor. Milletin rey ve iradesine istinat eden her işin neticesi millet için hayır ve saadet olduğu sabittir. Milletimizin istikbali emindir ve nusret-i mev'udeyi ordularımızın istihsal etmesi muhakkaktır.

«Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal»

yerlerinde yapılan zulümler dolayısiyle Türk askerinde, düşmana karşı sönmez bir öc alma duygusu uyanmıştı. Birlikler Sakarya'dan beri iyi hazırlanmış, iyi yetiştirilmişti. Nihayet, Türk Ordusu, maksatlarını çoktan kaybetmiş olan Yunanlılar'ın aksine, dünyanın en haklı, en meşru dâvasının sahibi olduğunu biliyordu.

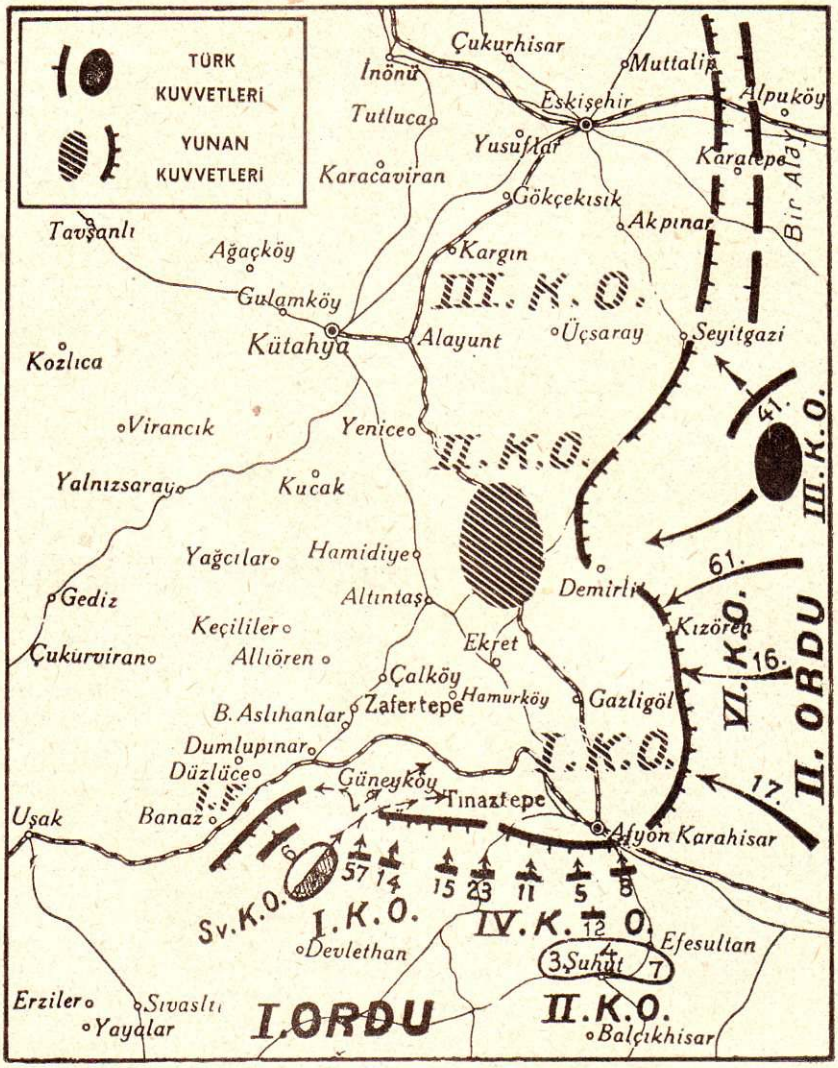
Taarruz son derece gizli tutulmuştu. Bütün dünyada bir bomba tesiri yarattı. Hazırlıklar pek dikkatli yapılmıştı. Yunanlılar'ın bundan haberi olmadı. Son günlerde Yunan ordusuna birkaç ihbar olmuşsa da, İzmir'deki Genel Karargâh Türk taarruzuna ihtimal vermeyip umursamamıştı. Savaşı İzmir'den idareye kalkışmakla da Yunan Genel Kurmayı büyük bir hata işlemişti.

İki tarafın kuvveti ancak taarruzdan az önceki aylarda denkleşmişti. Yunan piyadesinin üstünlüğüne karşılık, Türk süvarisi sayıca daha çoktu. Fakat top, makinelitüfek,

Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda Atatürk Kocatepe'de

26 AĞUSTOS HAREKÂTI

Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın başlangıç tarihi olan 26 ağustos 1922'de Türk ve Yunan kuvvetlerinin durumu ve bulundukları yerler

Türk Kuvvetleri		*Yunan Kuvvetleri*	
Piyade	*98.670*	*Piyade*	*130.000*
Süvari	*5.286*	*Süvari*	*1.300*
Top	*323*	*Top*	*344*

uçak, cephane ve her türlü fennî malzeme bakımından Yunanlılar'ın üstünlüğü açıkça görülüyordu. Ayrıca, tümen mevcutları da bizimkinden çok fazlaydı.

İki taraf ordularının başında şu komutanlar bulunuyordu:

Türk ordusu

Başkomutan: Mareşal Mustafa Kemal Paşa (Atatürk);

Genel Kurmay Başkanı: Orgeneral Fevzi Paşa (Fevzi Çakmak);

Batı Cephesi Komutanı: Tümgeneral İsmet Paşa (İnönü);

Cephe Kurmay Başkanı: Kur. Albay Asım Bey;

Türk kuvvetleri iki orduya bölünmüştü; büyük kuvvetlerin bulunduğu I. Ordu'ya Tümgeneral Nurettin Paşa, II. Ordu'ya ise Tümgeneral Yakup Şevki Paşa komuta ediyorlardı.

Yunan ordusu

Başkomutan: Orgeneral Haci Anesti (savaşın sonlarına doğru, Atina'dan gelen bir emirle, azledilip yerine Tümgeneral Trikopis atanmıştır.)

Genel Kurmay Başkanı: Tümgeneral Valetas.

Savaş Nasıl Oldu

Türk ordusunun hazırlık ateşinden birkaç saat sonra piyade tümenleri taarruza geçti, düşmanın ilk hatlarını yardı. Daha 26 ağustos 1922 sabahının erken saatlerinde düşman büyük bir şaşkınlığa uğramıştı.

27 ağustosta, Yunanlılar'ın uzun zamandan beri tahkim ettikleri bütün hatlar yarıldı,

Aslıhanlar civarında mühim düşman kuvvetleri imha edildi. Geri kalanlar, kuzeye doğru kaçtılar.

30 ağustosta, bizzat Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından idare edildiği için tarihimizde «Başkomutanlık Meydan Savaşı» diye anılacak olan çarpışmada düşmanın aslî kuvvetleri yok edildi, artıkları esir alındı.

1 eylûlde Yunan ordusunun yeni başkomutanı General Trikopis, maiyetiyle beraber kuzeye doğru kaçarken, esir edildi.

Böylece, 5 gün içinde bütün dünyayı hayrette bırakan büyük bir imha savaşı yapılmış oldu. Tam mânasiyle kesin bir sonuç alınmıştı. Hiçbir kuvvet Türk ordusunun denize kavuşmasını durduramazdı.

Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda imhadan kurtulabilen Yunan birliklerinin çoğu, arkalarından yetişen Türk birlikleri tarafından, İzmir'e ulaşamadan ele geçirildiler. Yalnız bunlar geçtikleri bütün şehir, kasaba ve köyleri feci surette yakıp yıkıyorlardı. Bu tüyler ürpertici zulüm ve cinayetlere yıllardan beri ortak olmuş bulunan Rum ahalinin çoğu da, Yunan ordusu döküntüleriyle birlikte denize can atmaya uğraşıyorlardı.

9 eylûl sabahı İzmir'e, 12 eylûl akşamı da Bursa'ya giren Türk ordusu, görülmemiş bir yürüyüş, âdeta bir koşuşla denize erişti.

Büyük taarruzda Türk zayiatı 10.000, düşmanınki 100.000'in bir hayli üstündedir.

Atatürk, Büyük Nutuk'unda bu savaştan: «Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklâl fikrinin lâyemut (ölmez) âbidesidir» şeklinde bahseder.

Bibliyografya:

30 Ağustos 1922 Dumlupınar Başkumandanlık Meydan Muharebesi ve İnkılâplarımız, (1933); 30 Ağustos Zafer Arslanları (M. Faruk Gürtunca, 1939); 30 Ağustos (Avni Candar, 1940); Başkumandanlık Savaşı (K. Samancıgil, 1944); 30 Ağustos Zaferine Doğru (Nüzhet Bulca, 1949); 30 Ağustos (İhsan Ozanoğlu, 1952), Atatürk 30 Ağustosu Anlatıyor (Osman Attilâ, 1960).

BAŞTANKARA

Baştankara

Ötücü kuşlar takımının baştankaralar familyasından bir kuştur. Kuzey Afrika, Avrupa, Asya'da ormanlık yerlerde, park ve bahçelerde yaşar. Böcek ve kurtları, tatlı meyva tanelerini, tahıl ve tohum yiyerek beslenir. 15 santimetre uzunluğunda, başı siyah, karnı sarı, sırtı zeytin yeşili bir kuştur. Tepeli baştankara, çam baştankarası, mavi baştankara, bataklık baştankarası, uzun kuyruklu baştankara, bıyıklı baştankara gibi çeşitleri vardır.

BAŞVEKÂLET (Bk. BAŞBAKANLIK)

BATI (Bk. YÖNLER; RÜZGÂRLAR)

BATI ALMANYA (Bk. ALMANYA)

BATI HUN DEVLETİ (Bk. HUNLAR)

BATI GOT KIRALLIĞI (Bk. GOTLAR)

BATI ROMA İMPARATORLUĞU (Bk. ROMA İMPARATORLUĞU)

BATI TRABLUS

Libya'nın iki başkentinden biridir. Sadece Trablus olarak da anılır. Yalnız, Lübnan'daki Trablus'tan ayırdetmek için Batı Trablus denir. Libya'nın diğer başkenti Bingazi'dir. Batı Trablus memleketin Batı Trablus bölgesinin de merkezidir. Nüfusu 172.000'dir.

Batı Trablus aynı zamanda Birleşik Libya Devletini meydana getiren üç eyaletten birinin adıdır.

Batı Trablus Akdeniz kıyısında ay biçiminde bir körfezde kurulmuştur. Körfezin durumu limanı kuzey rüzgârlarından korur. Şehri beşgen biçiminde çeviren sûrların önemli bir kısmı bugün yıkılmış durumdadır. Çöl şehrin batı kesimlerine kadar uzanır. Doğuda ise güzel bir vâha vardır. Burada Karamanlı paşalarının türbesi bulunur. İspanyolların işgali zamanından kalan kale bugün Vali Konağı olarak kullanılmaktadır.

Batı Trablus şehrinin güzel bir görünüşü vardır; mahalleler set set yükselir. Türk mahallelerinde birçok cami vardır; bunların en önemlisi Paşa Camisi ile Gurgi (Gürci) Camisi'dir. Paşa Camisi İspanyollar zamanında yapılmış bir kiliseyken sonradan camiye çevrilmiştir. Turgut Paşa'nın İtalyanlar tarafından muhteşem bir şekilde mermerden yeniden yaptırılan türbesi de bu şehirdedir ve yerliler tarafından ziyaret edilir.

Güney-batı yönünde uzanan şehrin modern kısmında tiyatrolar, oteller, resmî binalar, Büyük Kilise ve Zafer Anıtı vardır. Liman 1920'de düzenlenmiş, modern bir hale getirilmiştir. Birkaç demiryolu şehri memleketin iç bölgelerine bağlar. İkinci Dünya Savaşından önce burada hangarlar, ikmal üsleri, askerî binalar, uçak alanları yapılmış olması, savaş yıllarında Batı Trablus'u önemli bir merkez haline getirmişti.

Batı Trablus Vâhası çok güzel ve verimlidir. Yüzölçümü 60 km² kadardır. Burada 1.000.000 ağaç, 8.500 kuyu ve 4.000 ev vardır.

Tarihte Batı Trablus

Eski çağlarda adı «Oea» olan Batı Trablus şehrinin Sicilya'dan gelen Fenikeliler tarafından kurulmuş olduğu sanılmaktadır. Kartaca'nın düşmesinden sonra burası bir Roma kolonisi oldu. Şehir ve bölge VII. yüzyıldan başlıyarak İslâm hâkimiyetine girdi, burada kurulmaya başlıyan muhtar hükümdar sülâleleri zaman zaman Tunus ve Mısır'daki İslâm devletlerine bağlandılar.

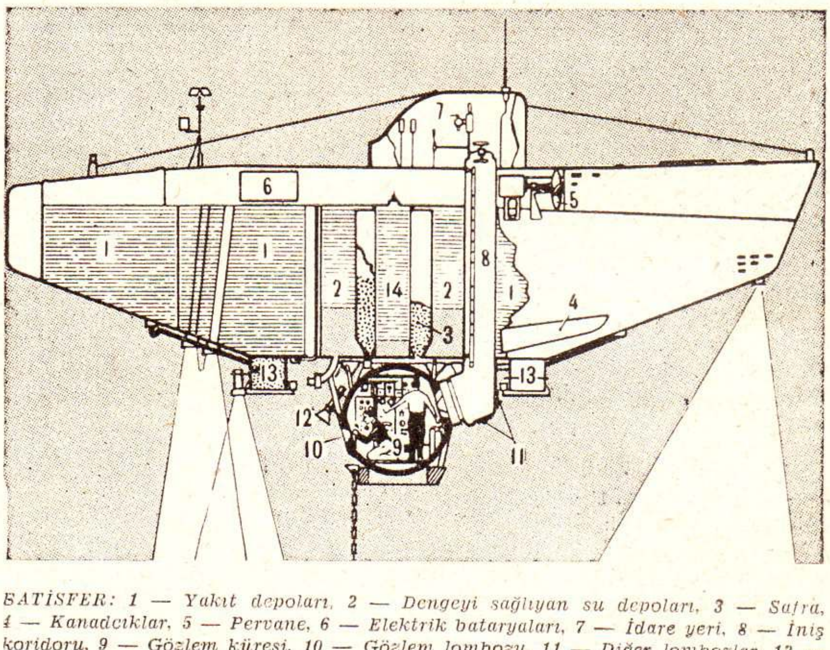
Batı Trablus 1510'da İspanya'nın, 1530'da Saint-Jean şövalyelerinin eline geçti, 1551'de Amiral Turgut Paşa tarafından alınarak Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. Batı Trablus bir beylerbeylik olarak teşkilâtlandırıldı, buranın beylerbeyliği de Turgut Paşa'ya verildi. 1714'te Karamanlı ailesi valiliği ele geçirdi. 1835'ten sonra bir eyalet olarak Türkiye'ye bağlı kalmakta devam eden Batı Trablus bağımsız bir Türk tümeninin merkezi oldu. 1911'de İtalyanlar tarafından alındı. İkinci Dünya Savaşı'na kadar onların elinde kaldı (Bk. Libya; Trablus Savaşı).

BATIL İTİKATLAR (Bk. BOŞ İNANLAR)

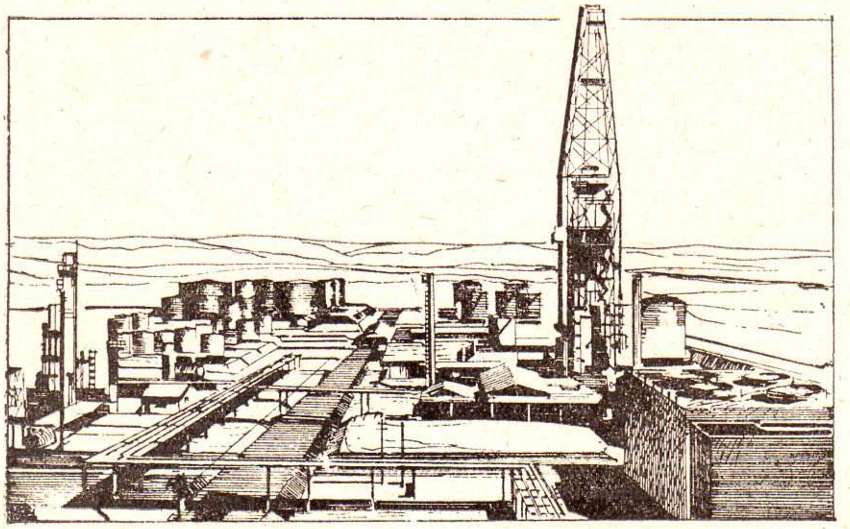
BATİSFER

Denizin derinliklerini incelemekte kullanılan çelik kürelere «batisfer» denir. Ağırlıkları iki ton kadar olur. Çapları da bir buçuk metre kadardır. Batisferin penceresi eritilmiş kalın kuvarstan yapılır. Böylece, herhangi bir kırılma tehlikesi olmadan dışarısının görülmesi sağlanır.

Batisfer bir gemiden sağlam çelik bir kablo ile denize indirilir. İçindeki havanın oksijen tankları vasitasiyle daima temiz kalması sağlanır. Ayrıca, başka bir kablo ile de batisfere elektrik verilir. Batisfer, telefonla ana gemiye bağlıdır. 1.000 metre derinliğe inin-

BATİSFER: 1 — Yakıt depoları, 2 — Dengeyi sağlıyan su depoları, 3 — Safra, 4 — Kanadcıklar, 5 — Pervane, 6 — Elektrik bataryaları, 7 — İdare yeri, 8 — İniş koridoru, 9 — Gözlem küresi, 10 — Gözlem lombozu, 11 — Diğer lombozlar, 12 — Elektronik flâş, 13 — Yedek safra, 14 — Yedek yakıt deposu

Batman'daki tasfiye tesislerinin toplu görünüşü

ce yüzünün her santimetre karesine 2.000 kilodan fazla basınç düşer.

İlk batisfer 1930'da Amerikalı bilgin William Beebe tarafından yapılmıştır. Aynı maksatla kullanılan başka çeşit bir dalma vasıtasına da «batiskaf» denilir.

BATLAMYUS (Bk. PTOLEMEAİOS)

BATMAN

Güney-Doğu Anadolu bölgesinin Dicle bölümünde Siirt iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Siirt'in Beşiri, güneyde Mardin'in Gercüş, batıda Diyarbakır'ın Bismil, kuzeyde Siirt'in Kozluk ilçeleri çevirir.

Nüfusu: 22.135 (1960 sayımı)

Batman ilçesi, Doğu Torosların güney eteklerinden başlıyan düzlükleri içine alır. Bu düzlükler, Dicle nehriyle ona karışan Batman Suyu arasında gelişir. Yükseklikleri 500 m. kadar olan bu düzlüklerin güneyinde 900 m. yi aşan tepeler uzanır.

İlçe merkezi Batman kasabası, Diyarbakır-Kurtalan demiryolu üzerindedir. Nüfusu 12.041'dir (1960 sayımı). Kasaba aynı zamanda yakınında bulunan Raman petrol sahasının istasyonudur. Bundan dolayı, ilçe nüfusunun yarıdan fazlası son yıllarda oldukça gelişen kasabada oturmaktadır. Batman ile Raman Dağı arasında geniş bir asfalt yol vardır. Batman'da ayrıca petrol tasfiyehanesi de bulunur. Ham petrol buraya sarnıçlı kamyonlarla getirilir. Bu işe ayrılmış tanklara boşaltılır. Tasfiyehanede saf petrol elde edilir. Batman kasabası, petrol istihsalinin artmasiyle ilgili olarak gelişmeye devam etmektedir (Bk. Petrol, Türk Petrolleri).

BATTAL GAZİ (Öl. 740)

Bizans seferlerinde ün almış bir Arap komutanıdır. Arap ve Türk dasitani halk romanlarına kahraman olmuştur. Dilimizde Seyit Battal diye de anılır.

Güvenilir kaynaklara göre asıl adı Abdullah'tır. «Kahraman» anlamına gelen «Battal» sözü lâkabıdır. Başka başka kaynaklarda babasının adının Ömer veya Amr, doğduğu yerin Antakya veya Dimeşk (Şam) olduğu; Arap aslından geldiği veya o asıldan gelmeyip Emevîlerin azatlı kölesi olduğu yazılıdır. Tarihî kaynaklardaki çeşitli haber ve söylentilerin karıştırılmasiyle anlaşıldığına göre 717 - 740 yılları arasında Emevî orduları ile Bizans seferine katılmış, 740'da Afyonkarahisar yakınındaki eskiden Akroion denilen yerde yapılan büyük savaşta ölmüştür.

Battal Gazi üzerine birçok hikâyeler anlatılır. Bunların hepsinde gerçek olaylarla uydurmalar ayırdedilemiyecek kadar birbirine karışmıştır. Osmanlı kaynaklarında Battal'ın tarihî şahsiyetinden çok masal şahsiyeti anlatılır. Dasitani halk hikâyelerinde ise Battal, tarihî kimliğinden büsbütün uzaklaştırılmıştır.

Battal hakkında Arap ve Türk edebiyatında dasitani birkaç büyük hikâye meydana getirilmiştir. Bunlardan Arapça olan «Zelhimme» veya «Delhemme» adlı hikâyede Battal, ikinci derecede bir şahsiyet olarak gösterilmiştir.

Türk Edebiyatında Battal Hikâyeleri

Dilimizde biri mensur, öbürü manzum olmak üzere başlıca iki büyük Battal Gazi hikâyesi vardır; halk edebiyatında da, hususiyle Alevî-Bektaşî şairler tarafından, destanlar yazılmıştır:

1 — Battalname: Mensur bir eserdir Öz bir Türk destanı sayılmaz. «Zelhimme» adındaki Arapça eserden çevrilmiş olmamakla beraber ya «Zelhimme» benzeri başka bir eserden çevrilmiş, ya da bu türlü eserler örnek tutularak XI. yüzyıl sonlarında veya XII. yüzyıl başlarında Malatya bölgesinde, Dânişmentliler çevresinde meydana gelmiştir. Tarihî unsurlarla menkıbe ve masal unsurları birbirine karışmıştır.

2 — Battal Gazi: Bakaî (Darendeli) adında bir şair tarafından XVIII. yüzyılın ikinci yarısında manzum olarak yazılmıştır. «Battalname» nin biraz kısaltılarak nazma çekilmiş şeklidir. 7.000 beyte yakındır.

Her iki eserde de Battal cesur, kuvvetli, silâh kullanmakta, harb hilesinde usta bir kahraman olarak anlatılır. Çok dindar, hattâ keramet sahibi, fakirce yaşıyan bir kimsedir.

«Battalname» de Hz. Ali çocuklarının felâket yıllarının anlatılması, Battal'ın Haricîler'le olan çarpışmalarının hikâye edilmesi, Battal'ın Anadolu Alevîleri'nce benimsenmesine, hakkında destanlar yazılmasına yol açmıştır.

Battal hikâyeleri Türkiye dışındaki Türkler tarafından da çok sevilmiş, yerli diyeleklere çevrilerek yayınlanmıştır.

Bibliyografya:

Battal Gazi (Ziya Şakir Soko, 1943); Battal Gazi (Abdullah Ziya Kozanoğlu, roman, 1946): Battal Gazi yahut Alp Aslan'ın Cenk Hikâyeleri (Derl. Fürûzan Gediz, 1946).

BATU HAN (Öl: 1248)

Altınordu devletinin kurucusudur. Cengiz Han'ın torunu, Cuci'nin ikinci oğludur.

Cengiz, büyük imparatorluğunun bazı bölümlerini sağlığında üç oğlu Cuci, Çağatay ve Ögedey'e mülk olarak vermişti. En küçük oğlu Tuluy da, geleneğe göre, merkezde kalarak baba yurdunun mirasçısı olmuştu.

Kendisine İrtiş'in batısındaki bozkırlar, Harizm ülkesi ve Kafkaslar düşen Cuci, babasından altı ay önce ölünce, ordu onun on dört evlâdı arasından Batu Han'ı seçti. Bu seçim Cengiz Han ve sonra onun yerine geçenler tarafından da tanındı.

Çağatay, Ögedey ve Batu Han'ın ülkeleri, sınırları bir antlaşma ile ayrılmamıştı. Cengiz Han, büyük devletini sağlığında çocukları arasında böldüğü halde kendisinden sonra gelenler tek bir devlet kabul etmişlerdi. Ortaçağ'da, Doğu'da devlet hükümdarın bütün ailesinin ortak malı sayılır, bu ortak malın bazı bölümlerinin idaresi ailenin bazı çocuklarına verilirdi.

Ögedey, 1228 kurultayında Kağan seçildi. 1236 yılı baharında yapılan seferde Çağatay, Ogedey ve Tuluy'un çocukları Batu Han'ın komutası altında bulundular. Bu devrin bütün öbür savaşları ve işleri gibi bu sefer de devletin yalnız bir parçası için değil, imparatorluğun ortak menfaati adına yapıldı.

Batu Han 1237'de, buz tutmuş Volga'yı geçti. Rusya'yı (1240), Lehistan'ı, Macaristan'ı ve Dalmaçya'yı aldı (1241 - 1242). Bulgaristan'ı, oradan Eflâk ve Buğdan'ı alarak Volga'daki merkezine döndü. Ordusu Rusya'da ve Avrupa'da hiç yenilmedi. Yalnız, orduda bulunan Ögedey'in oğlu Güyük ile Çağatay'ın oğlu Böri'nin Batu Han'a karşı ayaklanmaları, Kağan'ın da ansızın ölmesi, Batu Han'ın, başkentine çabuk dönmesine sebep oldu. Batu Han 1243 yılından sonraki savaşlara katılmadı. 1237 - 1242 yıllarında alınan Avrupa ülkelerinden yalnız Rusya, Altın Ordu devletine bağlı kaldı. 1243'te Büyük-Prens Yaroslavl, Batu Han'ın huzuruna çıkarak, ondan «Bütün Rus prenslerinin en büyüğü» unvanını aldı.

Batu Han'ın teklifi üzerine Tuluy'un büyük oğlu Mengü, kağan seçilmişti. 1251 yılında toplanan kurultayda Mengü'nün tahta çıkış töreni yapıldı. Cengiz İmparatorluğu

Mengü ile Batu Han arasında bölündü. Batu Han, Mengü'den büyük saygı gördü. Cuci çocuklarına ait olmıyan Mâveraünnehr ülkelerinde de hükümdarlık haklarını kullandı. Son yıllarında, Volga'nın doğu kıyısında kurduğu Saray şehrinde oturdu.

26 karısı, 4 oğlu olduğu söylenen Batu Han, sağlığında, hükümdarlık yetkilerinin bir kısmını büyük oğlu Sartak'a devretmişti. Rusların zalim bir hükümdar olarak tanıtmak istedikleri Batu Han, zamanının seyyahları ve tarihçilerince iyi huylu, adaletli, merhametli, akıllı bir hükümdar olarak anlatılır.

BATUM

Karadeniz'in doğu kıyısında, Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlı olan Acaristan'ın en önemli şehri ve limanıdır. Nüfusu 100.000 kadardır.

Batum Türkiye sınırından 15 km. uzaktadır. Sıcak ve bol yağışlı bir iklim bölgesinde bulunduğundan çevresinde çay fidanlıkları, dutluklar ve meyva ağaçları geniş yer kaplar.

Demiryolu ile Tiflis ve Bakû'ya bağlıdır. Bakû'dan Batum'a borularla petrol gelir. Standard Oil Kumpanyası tarafından Batum'da inşa edilmiş tasfiyehanelerden geçen petrol, limandan ihraç edilir. Diğer ihraç maddeleri arasında en önemlileri neft yağı, ham ipek, yün, ceviz ve mısırdır.

Batum yüzyıllarca Osmanlılar'ın idaresinde kalmış, 1878'de Ruslar'a geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında da bir müddet Türk ordusu tarafından işgal edilmiştir. Bugün Ruslar'ın Karadeniz'deki önemli bir donanma üssüdür.

BAUDELAİRE, Pierre Charles (1821-1867)

P C. Baudelaire

Ünlü bir Fransız şairidir. Hayatı sefalet içinde geçmiştir. Büyük Amerikan şairi Edgar Poe'nun eserlerini eşsiz bir çeviri ile Fransız edebiyatına kazandırmış, «Petits Poèmes en Prose» başlığı altında yazdığı nefîs parçalarla, «Curiosités Esthétiques» adı altındaki çok cazip denemeleriyle, «Art Romantique» adiyle yayınladığı romantizm aleyhindeki şiddetli hicviyesiyle tanınmış, bilhassa «Fleurs du Mal» adındaki eseriyle ün kazanmıştır.

Baudelaire şiirlerini bir araya toplıyan bu kitabını 1857'de yayınlamıştı. Bu kitap şairi haklı bir şöhrete ulaştırmakla beraber aleyhinde çok patırdılı bir dâva açılmasına da sebep olmuştu. Baudelaire, «Fleurs du Mal» de, büyük, hem çok büyük bir şair olduğunu ispat etmiş, şiir dünyasında yaygın bir etki yaratmıştır.

Baudelaire'i Fransız şairlerinin en ön safında sayanlar pek çoktur. Victor Hugo onun için «Fransız şiirine yeni bir heyecan getirmiştir» der. Baudelaire'in şiirlerindeki tasvirler şaşılacak derecede zengin, ifade sade olduğu kadar tatlı, duygular derin ve kesiftir. Sanat telâkkisi yüksek, ahenktar ifadesi son derece cazip olan Baudelaire, aşırı derecede marazi bir hassaslıkta idi. Acayip, nadir görülür şeylere fazla düşkün, realizme aşırı derece meyyaldi. Bütün bu halleri onu çok cazip kılıyor, şiirleri ister istemez hayranlık uyandırıyordu.

Bibliyografya:

Dilimize çevrilen eserleri:

Elem Çiçekleri (Alişanzade İsmail Hakkı, 1927); Elem Çiçekleri (Vasfi Mahir Kocatürk, 1957); İçe Kapanış (Derl. Şükran Yurdakul, 1959).

Hakkındaki yazılar:

Avrupa Dehâsı Baudelaire (Nicholas Ségur'den Çev. Türker Acaroğlu «Türk Sanatı» dergisi, sayı 54-55, şubat-mart 1957); Baudelaire (Ali F. Gedik, 1946).

BAYAR, Mahmut Celâl (1883-)

Celâl Bayar

Türkiye'nin üçüncü ve düşük Cumhurbaşkanıdır. Gemlik'in Umurbey köyünde doğdu. Babası Plevne göçmenlerinden muallim ve müftü Aptullah Efendi'dir. Bayar muntazam bir tahsil görmedi. İlkin babasından ders aldıktan, onun yanında Rüştiye okulunda okuduktan sonra, Bursa Ziraat Bankasında memurluk yaparken bir ara Fransız okuluna devam etti. Bu sırada gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerek siyasî çalışmalara başladı. 1908 inkılâbından sonra Bursa'dan ayrılarak İzmir'e gitti. İttihat ve Terakki'nin Aydın (İzmir) vilâyeti başkanlığında bulundu. 1919 yılı sonlarında, son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Saruhan (şimdiki Manisa) milletvekili seçilerek İstanbul'a geldi. Bir zaman sonra İstanbul'daki Meclisin kapatılması üzerine Ankara'ya geçerek Büyük Millet Meclisi'ne katıldı. Sırasiyle İktisat Vekili, Hariciye Vekil vekili ve Mübadele, İmar ve İskan Vekili oldu. 1924'te vekillikten istifa ederek yeni kurulan İş Bankası'nın başına geçti.

1932 yılında yeniden İktisat Vekilliğine getirildi. 1937 eylûlünde Başvekil vekili, bir ay sonra da Başvekil oldu. Atatürk'ün ölümü üzerine, İnönü Cumhurbaşkanı seçilince, kabineyi kurma ödevi tekrar kendisine verildi. 15 ocak 1939'da hükümet başkanlığından çekildi, İkinci Dünya Savaşı boyunca sadece İzmir milletvekili olarak Mecliste kaldı. 1945'te üç arkadaşiyle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grupu'na verdiği bir önerge reddedilince 5 kasım 1945'te partiden ayrıldı. 7 ocak 1946'da arkadaşlariyle birlikte Demokrat Parti'yi kurdu ve partinin başkanlığına seçildi. Aynı yıl 65 kişilik bir Muhalefet Grupu halinde Meclis'te yer alan Demokrat Parti, 1950 seçimlerinde çoğunluğu kazanınca Celâl Bayar Cumhurbaşkanı seçildi. 1954 ve 1957 seçimlerinde de partisinin kazanması üzerine ikinci ve üçüncü defa Cumhurbaşkanı seçilen Celâl Bayar, bulunduğu mevkiin gerektirdiği tarafsızlığı muhafaza etmeyip bir partili gibi hükümetin kanun ve Anayasa dışı icraatına katıldığı için, 27 mayıs 1960 İnkılâp hareketinde, bütün iktidar partisi milletvekilleri ve hükümet üyeleriyle birlikte Millî Birlik Komitesi tarafından muhafaza altına alınarak Yüce Divan tarafından muhakeme edilmek üzere Yassıada'ya gönderildi.

BAYAT

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Çorum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Çorum'un İskilip, güneyde aynı ilin Sungurlu, batıda Çankırı'nın merkez ve Yapraklı, kuzeyde ise Kastamonu'nun Tosya ilçeleri çevirir. 30 köyü vardır.

Nüfusu: 22.875 (1960 sayımı)

Bayat ilçesi, Kızılırmak nehrinin küçük bir kolu olan Lapa Çayı etrafındaki düz sahaları ve kuzey batıda bulunan dağlık kısmı içine alır. Bu düz sahalarda en çok tahıl ekilir. İlçenin kuzey batısında bulunan dağlık saha ormanlıktır.

Kasaba. — İlçe merkezi Bayat kasabası Kızılırmak'ın 20 km. kadar kuzey-batısında ova ortasında kurulmuştur. Çankırı'ya 82 km. ilin merkezi Çorum şehrine ise 93 km. uzaklıktadır. Kasabada evlerin ekserisi kerpiçten yapılmıştır, düz toprak damlıdır. Kaynak suyu içilir. Nüfusu (1960 sayımı) 1.768'dir.

BAYBARS I. [**Meliküzzâhir Seyfettin**] (1223-1277)

Baybars I.

Mısır-Suriye Türk Memlûk İmparatorluğu'nun 4. sultanıdır. Bütün Memlûk sultanlarının en büyüğü sayılır.

1223'te Kıpçak'ta doğdu. Esir olarak Kahire'ye gelip Sultan'ın hassa ordusuna alındı. 1249'da Mansûre Savaşı'nda Haçlı Ordusu'nun yenilmesi ve Fransa Kıralı IX. Saint Louis'nin esir alınmasında büyük hizmeti görüldü. Eyyubî hanedanının iktidardan uzaklaştırılarak Türk Memlûkleri'nin devleti ele geçirmelerinde de birinci derecede rol oynadı.

1260'ta Mısır'ı Moğol egemenliğinden kurtaran pek önemli Ayn-Calût Savaşı'nda, Baybars ordunun öncü komutanıydı. Tarihin akışını değiştiren bu çarpışmada muzaffer Türk ordusuna başkomutanlık eden Sultan Kutuz, Baybars'a Halep umumî valiliğini vermediği ve hattâ şöhretinden korkarak onu öldürtmek istediği için, Baybars tarafından 1260'ta öldürüldü. Baybars, sultan ilân edildi.

Baybars, büyük imparatorluğun başına geçtiği zaman, İlhanlılar ve Haçlılar, devleti son derece tehdit ediyorlardı. 1261'de Baybars, Bağdat'tan Moğollar'ın elinden kaçan bir Abbasî prensini halife ilân ederek, Abbasî halifeliğinin Kahire'de devam etmesini sağladı. Sünnî İslâm âleminde de bu şekilde büyük bir nüfuz kurmuş oldu. 1265'te Haçlılar'dan Suriye kıyılarında birçok kale alıp Kilikya Ermeni Devleti üzerine de bir ordu gönderdi. Ermeni Kıralı esir alındı, başkentleri Sis şehri işgal edildi.

Baybars 1268'de yeniden sefere çıkarak, Haçlılar'ın son dayanak noktaları olan Antakya'yı aldı, Antakya Prensliği'ne ebediyen son verdi. 1269 'da Hicaz'a gidip hacı oldu

ve bu taraflardaki Memlûk egemenliğini kuvvetlendirdi. 1270 seferinde Askalan ve 1271 seferinde de Kerek kalelerini alarak, Haçlılar'ı son kalelerinden mahrum etti. 1272 ve 1273'teki iki İlhanlı taarruzunu da başarıyla püskürttü. 1274'te Anadolu'ya girip tekrar Ermeni başkenti Sis'i işgal etti.

1277'de Anadolu Selçuklu Devletini İlhanlı tahakkümünden kurtarmak için, bir kısım Anadolu Türk beylerinin daveti üzerine Baybars yeniden Anadolu'ya geldi. Elbistan Meydan Savaşı ile müttefik İlhanlı-Selçuklu ordusunu kolayca dağıtıp Kayseri'ye girdi. Fakat ülkesinden bu derece uzaklaşmaktan korkarak Şam'a döndü, 10 haziran 1277'de, kısa bir hastalıktan sonra, öldü, Şam'a gömüldü. 54 yaşında olduğu için, daha kendisinden pek çok işler bekleniyordu.

Ortaçağın en büyük hükümdarlarından olan Sultan Baybars, Moğol egemenliğinin Suriye ve Mısır'a yayılmasına kesin şekilde engel olmuş, Haçlılar'ın yüzyıllarca süren işgaline Orta Doğu'da son vermiş, büyük bir dirayetle devletin iç ve dış siyasetini yürütmüş, büyük bir komutan ve devlet adamıdır. Devlet teşkilâtında yaptığı başarılı işler de önemlidir. Tamamen müstesna bir irade, kabiliyet ve dehaya sahipti.

BAYBURT

Karadeniz Bölgesi'nde, Gümüşhane iline bağlı tarihî büyük bir ilçedir. Topraklarını doğuda Erzurum'un İspir ve Aşkale, batıda Gümüşhane'nin merkez ve Kelkit, kuzeyde Trabzon'un Çaykara ve Sürmene, Güneyde Erzincan'ın Tercan ve Çayırlı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Hart, Maden, Pulus adında üç bucağı, 176 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3585 km^2

Nüfusu: 95.601

Doğu Anadolu'nun kuzey tarafına düşen ilçe toprakları Kop, Zigana, Soğanlı, Çimenli dağ silsileleriyle çevrilmiş bir yayladır. Çoruh nehri bu yaylanın içinden, büyük bir kavis çizerek akar. Karadeniz sıradağlariyle Kop ve Çimen dağlarının arasında kalan saha Bayburt Ovası adını taşır. Çoruh nehrinin kaynak kolları bu ovadan geçer. Ova tarım ve patates ekimine elverişlidir. Doğusunda Bayburt kasabası, batısında Horlar Dağı (2500 m.), kuzeyde Zülfe (2700 m.) ve Kemer (2865 m.) dağları, güneyinde Divanyurdu Dağı (2600 m.) yükselir. Doğu Karadeniz bölgesinin geçit iklimi üzerinde bulunan bu ovada yıllık yağış miktarı ortalama olarak 460 mm. dir.

Bayburt Kasabası

İlçe merkezi Bayburt kasabası batıya düşer, 11.968 nüfuslu (1960 sayımı) bir kasabadır. Içinden Çoruh nehri geçer. Nehrin iki kıyısı boyunca yayılan kasabanın bu iki yakasını birbirine eski bir taş köprü bağlar. Kasabanın belli başlı tarihî eserleri, Kale, Saat Kulesi, Yeni Cami ve Taşköprü'dür.

Bayburt bakımlı bir kasabadır. Içme suyu, borularla ve fennî bir şekilde getirilerek 17 çeşmeyle kasabaya dağıtılmıştır. Elektrik tesisi, dispanseri, iki hamam, mezbaha ve hal binası vardır. Hartası ve imar plânı yapılmıştır Kasaba halkı, tarım, hayvancılık ve ticaretle geçinir. Gümüşhaneye 79, Trabzon'a 201 km. uzaklıktadır. Trabzon-Erzurum Transit yolu Bayburt'un içinden geçer.

Tarihte Bayburt

Bayburt'un tarihi çok eski çağlara kadar uzanır. Milâdın ilk yıllarında derebeylerin çarpışmalarında buranın adı Paypert, Papert olarak geçer. Daha sonraki Bizans kaynakları da buradan Paipert diye bahsederler. Dedekorkut Masalları'nda da Bayburt'tan söz edilmektedir.

Bayburt, Selçuklu Türkleri'nin Anadolu'da zaptettikleri ilk şehirlerdendir. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, 1054-1055'te Ermeniye'yi aldıktan sonra gönderdiği kuvvetler Çoruh nehri ve Parhar Dağları'na kadar olan sahayı ele geçirdi. Malazgirt zaferinden (1071) sonra Bayburt 1200 yılına kadar Erzurum'da hüküm sürmekte olan Selçuklu meliklerinden Saltukoğulları'na bağlı kaldı. Saltukoğulları devletine 1201 yılında Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleyman Şah tarafından son verildi. Bunun üzerine Süleyman Şah, kardeşi Mugisiddin Tuğrul Şah'ı Erzurum'a melik tâyin etti. Bayburt da bu tarihten sonra imar gördü, önem kazandı.

XIII. yüzyılda Selçuklu Sultanı Alâettin Keykûbat Anadolu'da siyasî bütünlük kurduğu zaman Bayburt da bu bütünün içindeydi. Moğolların bu çevreye gelmelerinden sonra bile Bayburt Selçuklular'da kalmış, Sultan Gıyaseddin Mesut II. zamanında burada para bile basılmıştır. Bir Selçuklu eseri olan Ulu Cami bu tarihlerde yapılmıştır.

Bayburt Osmanlı İmparatorluğu'na Yavuz Sultan Selim zamanında 1515 yılında geçti. Şehir Osmanlılara geçtikten sonra da gelişmeye devam etti.

Bayburt, Türk-Rus çekişmesi ve savaşları sırasında acıklı kayıplara uğramış şehirlerimizdendir. 1828'de cereyan eden Türk-Rus Savaşı sonunda Bayburt, Ruslar'ın istilâsına uğradı. Şehir ve kale yakılıp yıkıldı. Halk buna dayanamadı. Ayaklandı, bir millî savunma cephesi kurdu. Herkes silâha sarıldı. Bayburt'un kuzeyinde bulunan Hart Ovası'nda General Paskeviç'in komuta ettiği Rus kuvvetleri bozguna uğrıyarak geri çekilmek zorunda kaldı. Halkın yarattığı bu kahramanlık bir destan halinde nesilden nesile devam edip gider. Rus istilâsını ve halkın gösterdiği kahramanlığı yaşıyan Bayburtlu Şair Zihnî yazdığı «Hart Destanı» nda bu hâdiseyi anlatmıştır (Bk. Bayburtlu Zihnî).

Bayburt, Birinci Dünya Savaşı sırasında tekrar Ruslar'ın eline düştü. Bu sefer de halkın gösterdiği kahramanlık dillere destan oldu. Bayburt 21 şubat 1918'de kurtarıldı.

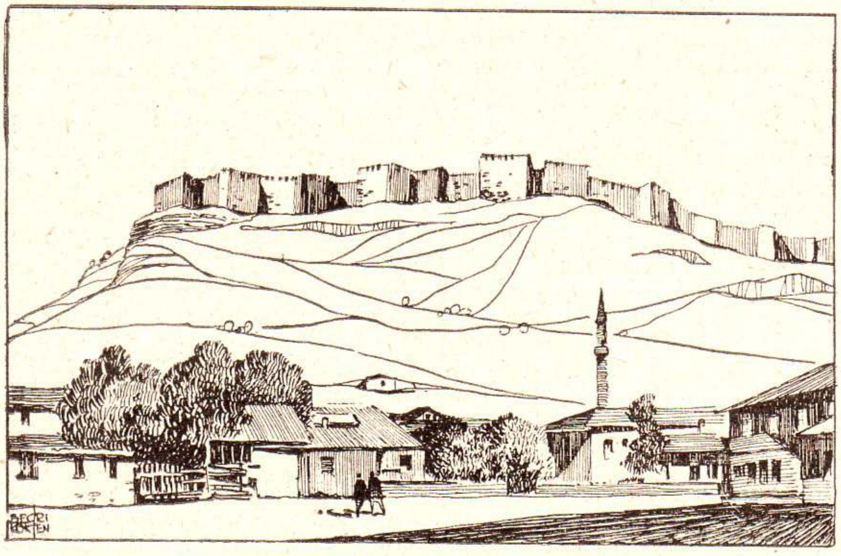
BAYBURT KALESİ. — Bayburt'un kuzeyinde yükselen kayaların üzerine kurulmuştur. Sûrlarının yüksekliği 30 m. yi bulur. Dış sûrlarındaki burçlarda, mor ve mavi çiniler kullanılmıştır.

Kalenin iki kapısı vardır. Bu kapılardan biri, bahçelerin bulunduğu doğu tarafına açılır. Üç kat yapılmış olan bu kapı «Demirkapı» diye anılır. Batıya bakan ikinci kapı «Nöbethane Kapısı» adını taşır.

Bayburt Kalesi'nin ilk olarak ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmiyor. Yalnız, Bizanslılar zamanında İmparator İustinianus tarafından onarılıp kuvvetlendirildiği, belli başlı askerî bölgelerden biri haline getirildiği anlaşılmaktadır. Sûrlarındaki birçok kitabelerden anlaşıldığına göre, Bayburt Kalesi Erzurum meliki Mugisiddin Tuğrul Şah tarafından, yeniden yapılırcasına baştan başa onarılmıştır. Böylece şehir, Trabzon Kırallığı'na karşı, zaptedilemez bir hale getirilmiştir. Kale Kanunî Sultan Süleyman zamanında esaslı bir tamir görmüştür. Fakat 1828'de Rus istilâsı sırasında tahrip edilmiştir.

BAYBURTLU ZİHNÎ (1798-1859)

Hem divan tarzında, hem de halk diliyle yazmış şairlerimizdendir. Bayburt'ta doğdu. İlk gençlik çağını memleketinde geçirdikten sonra Erzurum'da, Trabzon'da bulundu, medreselerde okudu. Yirmi yaşlarına doğru İstanbul'a gelip bazı paşaların yanında kâtip olarak çalıştı. Bir aralık Hicaz'a gitti hacı oldu, bu yolculuk dolayısiyle

Bayburt ilçesi ve kalesinin uzaktan görünüşü

bir müddet Mısır'da da bulundu. Daha sonraları Hopa'da, Of'ta, Erzincan'da küçük idare ve maliye memurlukları yaptı. Ömrünün son yıllarını geçirdiği Trabzon civarında öldü.

Bayburtlu Zihnî'nin divanında hep aruz vezniyle yazdığı kasideler, gazeller, kıtalar, tarihler toplanmıştır. Hece vezniyle yazılmış bir hayli şiirleri varsa da bunlar kitap halinde toplanmış ve basılmış değildir. «Sergüzeştname-i Zihnî» adında, aruz vezniyle yazılmış, ayrı ayrı parçalardan müteşekkil eğlenceli bir eseri daha vardır ki o da basılamamıştır. Hayatını bu «Sergüzeştname» ile oldukça etraflı bir şekilde tanımak mümkündür, çünkü duyduğunu, düşündüğünü olduğu gibi yazmıştır.

Bayburtlu Zihnî, divan tarzındaki yazılarında ancak üçüncü derecedeki şairlerimizdendir. Nazmı çelimsizdir. Kaside ve gazelleri çok defa büyük üstatların zayıf birer taklidi halindedir. Yalnız, hece vezniyle ve halk diliyle yazdığı şiirler arasında çok içli ve güzel olanları vardır.

Haçlı Ordularını Niğbolu'da bozguna uğratan Padişah: Yıldırım Bayezit

Bayezit I.

BAYEZİT I. [Yıldırım] (1360-1403) Osmanlı padişahlarının dördüncüsü, I. Murat (Hüdavendigâr) ın ikinci oğludur. Annesi Gülçiçek Hatun'dur. Şehzadeliğinde, Germiyanoğlu Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'la evlenmiştir (1381). Yapılan tantanalı düğün için her yandan elçiler ve hediyeler gelmiş, kızın çeyizi olarak Germiyanoğlu tarafından Osmanlılara Simav, Tavşanlı, Emet (Eğrigöz) dolayları verilmiştir. Bu yerlerin idaresi Sultanönü ile birlikte Bayezit Bey'e bırakılmıştır.

Bayezit ağabeyi Savcı Bey'in isyan ve idamı üzerine büyük şehzade oldu. Babası I. Murat'ın 1386'da Karamanoğlu Ali Bey'e karşı açtığı seferde şaşırtacak bir hızda zaferler kazanmış, büyük yiğitlik göstermiş, bundan dolayı daha o zamandan «Yıldırım» lâkabiyle anılmıştır. 1389'da Haçlı Orduları ile yapılan ve zaferle biten Kosova Meydan Savaşı'nda Yıldırım, sağ kanaddaki Rumeli askerlerinin başında kahramanca savaştı.

Murat Hüdavendigâr'ın bu savaş sırasında şehit düşmesi üzerine hükümdarlığa geçen I. Bayezit kardeşi Yakup Çelebi'yi, padişahlık iddiasına kalkışmasın diye devlet erkânının karariyle boğdurdu. Askere ve ulemaya cülûs bahşişi vermek suretiyle ortalığı yatıştırmaya çalıştı.

Yıldırım Bayezit önce Rumeli tarafını güvenlik altına almayı düşündü. Hemen Sırplarla, onları kendisine tâbi kılan bir antlaşma yaptı. Sırp Kralı Stefan'ın kız kardeşi Maria Despina ile evlenerek dostluğunu kuvvetlendirdi. Venedikliler'le de anlaştı. Bizans'taki taht kavgalarını kendi isteğine göre ayarladı. Bundan sonra Anadolu'ya geçti, batı beylikleri üzerine yürüdü.

Papa IV. Bonifacius 1394 haziranında Türkler'e karşı bir Haçlı Seferi açtırdı. Macarlar başta olmak üzere Fransızlar, Almanlar, Belçikalı'lar, Felemenkli'ler, İsviçreli'ler, İngilizler, İskoçyalı'lar, Lombardiyalı'lar, Rodos Şövalyeleri, Ulah, Leh, İspanyol ve Bohemya gönüllüleri Haçlı ordusuna katıldılar. Yıldırım Bayezit 25 eylûl 1396'da Niğbolu'da Haçlılar'ı müthiş bir bozguna uğrattı (Bk. Niğbolu Meydan Savaşı). Bu zafer Türkler'in Rumeli'deki üstünlüğünü ve kuvvetle tutunmalarını sağladı. Yıldırım Bayezit, Haçlılar'ı kışkırtan Bizans imparatoruna karşı kuvvetini göstermek için, Güzelcehisar (Anadoluhisarı) nı yaptırarak İstanbul'u daha esaslı bir şekilde kuşattı (1397).

Bayezit'le Timur

Timur'un Hindistan fethiyle meşgul olmasından, Mısır'da da Sultan Berkuk'un ölmesinden (1399) faydalanmak istiyen Bayezit, Malatya'yı Memlûkler'den aldı. Bundan sonra Erzincan hâkimi Mutahharten üzerine yürüdü. O da Hint seferinden dönüp Azerbaycan'a gelmiş bulunan Timur'a sığındı. Timur yeniden Bağdat üzerine yürüdü, şehri aldı. Bağdat'taki Celâyir hükümdarı Sultan Ahmet ile ona bağlı olan Karakoyunlu devleti hükümdarı Kara Yusuf Bey, Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezit'e sığındılar. Bunların teslim edilip edilmemesi meselesi Timur'la Yıldırım arasındaki anlaşmazlığın başlangıcı oldu.

Ondan sonraki olaylar ve karşılıklı ağır mektuplar dolayısiyle, savaş kaçınılmaz bir hal aldı. En sonunda iki hükümdar Ankara'da Çubuk Ovası'nda karşılaştılar. Osmanlı ordusundan bir kısım askerlerin, eski beylerinin bulunduğu Timur tarafına geçmeleri, savaşın sonucu üzerinde büyük tesir yaptı. Bayezit sonuna kadar kahramanca döğüştüyse de üstün kuvvetler karşısında yenildi, 28 temmuz 1402'de esir düştü (Bk. Ankara Meydan Savaşı).

Bundan sonra Timur, Bayezit'i yanına aldı, kaçırılması için yapılan bir teşebbüsten sonra onu kapalı bir tahtırevanda taşıtarak Batı Anadolu'ya yürüdü. Uzunca bir müddet Kütahya'da kaldı. Sonra Denizli üzerinden Aydın'a geldi. Tire'de kışladı. Bayezit, hastalığı dolayısiyle, Akşehir'de bırakılmıştı. Timur, 2 aralık 1402'de Kıyı İzmir'ine vararak burasını iki haftada ele geçirdi. Bu arada Foça ve Sakız'ı da haraca bağladı. Aldığı yerleri eski beylerine vererek, Semerkant'a dönmek üzere Aydın'dan ayrıldı. Bayezit'in hastalığı gittikçe artıyordu. Ayrıca, durumunu da bir türlü gururuna yediremiyor, büyük acı çekiyordu. En sonunda bu hale dayanamıyarak, 8 mart 1403'te Akşehir'de öldü.

Timur, Yıldırım'ın na'şını tahnit ettirip, hükümdarlara lâyık defin töreniyle muvakkaten Akşehir'deki Şeyh Mahmud-i Hayrâni türbesine koydurdu. Yıldırım'la birlikte esir aldığı oğullarından Mustafa Çelebi'yi kendi yanında alıkoydu. Musa Çelebi'ye de Bursa ve çevresini vererek babasının cenazesini Bursa'ya götürmesine müsaade etti.

Yıldırım Bayezit'in Şahsiyeti

Bazı tarihî kaynaklarda Bayezit'in gururlu, kibirli, sinirli, inatçı bir adam olduğu, sonradan zevke ve içkiye düştüğü belirtilmektedir. Bununla beraber, son derece cesur, azim ve irade sahibi, kendine güvenen, çok büyük bir ordu idarecisi ve yüksek bir hükümdar olduğunda da hepsi birleşirler.

Yıldırım Bayezit, kazandığı zaferlerden elde ettiği ganimetlerle devlet hazinesini zenginleştirmiş, bu sayede cami, medrese, imaret, han, kervansaray, köprü ve darüşşifa gibi birçok hayır müesseseleri meydana getirmiştir. Bursa, Kütahya ve Bolu'daki Ulucami'lerle Edirne'deki Yıldırım külliyesi bunların başında gelir.

Onun âdil, haksever, halkın şikâyetlerini ve isteklerini dinler bir padişah olduğu da bilinmektedir. O devirde «Kadıyülkuzat» unvanı ile Başkadı olan Bursa Kadısı Şemsettin Fenârî, Bayezit'in cemaatle namaz kılmayı bıraktığını ileri sürerek, mahkemede, onun şahitliğini kabul etmemişti. Yıldırım, buna rağmen onu azletmedi, hattâ kendisine daha çok saygı gösterdi. Buna karşılık muhtekirleri diri diri yakmak istemiştir ki bütün bunlar şahsiyetinin sağlamlığını gösterir. Emîr Buharî'ye kızını vermesi ilim ve din adamlarına karşı gösterdiği itibara delildir. Mısır ve Suriye tarihçileri Bayezit'in çağdaş İslâm hükümdarlarının en hayırlısı ve en büyüğü olduğunu yazarlar.

Yıldırım Bayezit küçük yaşlardan başlıyarak ömrünün sonuna kadar cenkten cenge koşmuş, her yana hızla yetişerek doğuda, batıda sürekli başarılar kazanmıştır. Anadolu beyliklerinden herbirini ayrı bir politika ile kazanarak Selçuklu sultanlarının hakiki halefi olduğunu ispat etmiş, Anadolu birliğini kurmuştur. Zamanında, Osmanlı sınırları doğuda Fırat'a, batıda Tuna'ya kadar genişlemiş bulunuyordu. Türklerin Balkanlar'daki eşsiz ve rakipsiz hâkimiyetini de o sağlamış, Osmanlı devletinin siyasi ve askerî kudretini kat kat artırmıştır. Fakat Bizans'ın son günlerini yaşamakta olduğu bir sırada çıkan Timur olayı bütün plânlarını altüst etmiştir. Böylece, Ankara Savaşı sonunda, bir yandan Anadolu'nun siyasi birliği yıkılmış, bir yandan da Bayezit'in oğulları arasındaki saltanat kavgaları memleketin huzurunu kaçırmıştır. Bu arada İstanbul'un alınması ve İmparatorluğun Yıldırım Bayezit devrindeki gücüne erişmesi elli yıl gecikmiştir.

Bibliyografya:

Mükrimin Halil Yınanç, «Bayezit I.» (İslâm Ansiklopedisi).

Fatih'ten sonra Osmanlı Padişahlarının en bilgini Bayezit II.

Bayezit II.

BAYEZİT II. (1447-1512), sekizinci Osmanlı padişahıdır. Fatih Sultan Mehmet'in Gülbahar Hatun'dan olan oğludur. Sarayda son derece iyi bir tahsil görmüştür. Şehzadelik hayatını geçirdiği Amasya sancak beyliğinde de birçok bilginler, sanatkârlar arasında yaşamıştır. Bununla beraber, zevk ve safaya düşkünlük göstermesi babasını kızdırmıştır.

Fatih Sultan Mehmet, kendisinden sonra Osmanlı tahtına kimin geçeceğini belirtmemiş, kanunnamesine de veraset hakkında bir kayıt koydurmamıştı. 3 mayıs 1481'de Gebze'de öldüğü zaman, öbür oğlu Cem de Konya sancak beyiydi. Veziriâzam Karamanlı Mehmet Paşa, gerçekte Cem'e taraftar olmakla beraber, devlet büyüklerinin, yeniçerilerin isteğine uyarak, Bayezit'e babasının ölümünü bildirip onu resmen tahta davet etti. Öte yandan, Bayezit'ten önce İstanbul'a gelmesi için, daha yakında bulunan Cem'e de gizlice haber gönderdi. Ancak, Cem'e giden haberci, yolda, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından yakalanarak öldürüldü. Mehmet Paşa'nın niyetini anlıyan yeniçeriler de ayaklanıp onu öldürdüler.

Bayezit'in oğlu Korkut, Fatih'in sarayında bulunuyordu. İstanbul'da başgösteren kargaşalığı yatıştırmak için, babası Amasya'dan gelinceye kadar onun vekili sayıldı, kendisine biat edildi. Nihayet Bayezit, İstanbul'a gelerek, tahta çıktı (20 mayıs 1481). Kendi lehine çalışmış olan İshak Paşa'yı veziriâzam yaptı. Yeniçerilere de cülûs bahşişi dağıttı.

Bayezit'e Karşı Cem

Cem'in tahta geçme tasarısı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Üstelik, Fatih kanunnamesi, padişaha kardeşlerin öldürülmesi hakkında imkân da veriyordu. Bunu göz önüne alan Cem, Osmanlı tahtına geçebilmek için, Anadolu'da uyandırdığı sevgiye ve Karaman halkının yardımına güvenerek, ağabeyine karşı çarpışmaya girişti. Bursa'yı ele geçirip burada kendi adına hutbe okuttu, para bastırdı. O sırada Anadolu'nun kendisine bırakılması şartiyle kardeşiyle uyuşmak istediyse de, Bayezit, devletin bütünlüğünü parçalıyacak olan bu teklifi kabul etmedi, Cem'in üzerine yürüdü.

Cem, Yenişehir civarında Bayezit kuvvetlerine yenilince, önce Konya'ya kaçtı, sonra Mısır Kölemen Sultanı Kayıtbay'a sığındı (28 haziran 1481). Devletini yeniden ele geçirmek istiyen Karamanoğlu Kasım Bey'le anlaşarak tekrar Anadolu'ya geldiyse de, bu sefer de yenildi. Bunun üzerine, Rodos şövalyelerine sığındı (1482). Bayezit, şövalyelerin reisi ile anlaşarak, her yıl vereceği para karşılığı Cem'in serbest bırakılmamasını sağladı. Şövalyeler, Cem'i memleket memleket dolaştırdıktan sonra Papa VIII. İnnocentius'a teslim ettiler.

Papa, Cem'i Osmanlılar'a karşı bir koz olarak kullanmak istedi ve ona, hıristiyanlığı kabul etmek şartiyle Bayezit'in yerine saltanata geçmesine yardım edileceğini söyledi. Cem bu teklifi kabul etmedi. Fransa Kıralı VIII. Charles de Haçlıların Kudüs Kırallığını diriltmek düşüncesini gerçekleştirmek için Osmanlı İmparatorluğu'na karşı girişeceği harekette Cem'den faydalanmak istedi, onu Papa'nın elinden aldı. Fakat Cem'in zehirlenerek ölmesi bu tasarının gerçekleşmesine imkân bırakmadı (Bk. Cem).

Bayezit, Cem'in ölümüne kadar (mart 1495) büyük bir endişe içinde yaşadı. Cem'e karşı koymak üzere, Veziriâzam İshak Paşa'nın teşvikiyle Otranto'dan geri çağırdığı Gedik Ahmet Paşa gibi ünlü bir devlet adamını, bir müddet sonra öldürttü. Cem'in, Fatih Sarayı'nda rehin olarak bulunan, sonra kendisi tarafından gene aynı maksatla alıkonan oğlu Oğuzhan'ı boğdurttu. Bundan başka, Hıristiyan dünyasını kendi aleyhine çevirmemek için, dışarıya karşı yatıştırıcı bir siyaset güttü.

II. Bayezit Devri

II. Bayezit zamanı, dış münasebetler, büyük savaşlar bakımından oldukça sönük geçmiştir. Bununla beraber, sınırların korunması, Balkan Yarımadası'nın tamamen Osmanlılar'ın eline geçmesi bakımından önemli olan bazı savaşlardan da kaçınılmadı. Mısır Kölemen Devleti ile yapılan savaşlar II. Bayezit devrinin en önemli siyasi olayıdır. Osmanlı - Mısır savaşları altı yıl sürdü (1485 - 1491), kesin bir sonuç elde edilemedi, savaşlar iki tarafın denkliğiyle son buldu.

Venedikliler'in saldırmalariyle başlıyan ve dört yıl süren (1498 - 1502) savaşta ise İnebahtı, Modon, Koron ve Draç kaleleri alındı, Venedikliler'in Mora'da, Arnavutluk'ta, Bosna'da hiçbir iddiada bulunmamaları şartiyle de barış imzalandı (ocak 1502).

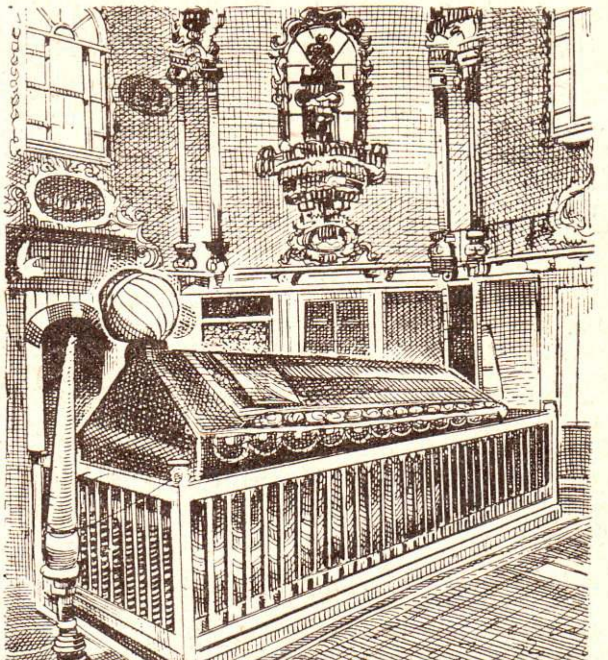
II. Bayezit ihtiyarlığında yalnızlığı, ibadetle uğraşmayı herşeyden üstün tutar bir hale gelmişti. Devlet idaresini vezirlerine bıraktı. Bu yüzden oğulları arasında, saltanatı elde etmek için, çatışmalar başladı. Bu sırada Bayezit'in dört oğulundan Ahmet Amasya'da, Selim Trabzon'da, Korkut Antalya'da, Şehinşah ise Cem'in yerine Karaman'da sancak beyiydiler. Bayezit, en büyük oğlu olan Ahmet'i öteki oğullarından üstün tutuyordu. Fakat kardeşler arasındaki saltanat çekişmesi, yeniçerilere dayanan Selim'in lehine sonuçlandı. Selim, saltanatı kendisine bırakmak zorunda kalan babasının yerine Osmanlı tahtına geçti (25 nisan 1512). Bayezit, bundan bir ay sonra Dimetoka'ya giderken yolda öldü (26 mayıs 1512). Cenazesi İstanbul'a getirilerek yaptırılan türbeye gömüldü.

II. Bayezit âlim ve şair Osmanlı padişahlarından biridir. Hattâ babası Fatih Sultan Mehmet'ten sonra Osmanlı hükümdarlarının en bilginidir. Bestekâr olarak da tanınmıştır. 5 peşrev ve 3 saz semaîsi zamanımıza kalmıştır. Onun devrinde İstanbul, İslâm âleminin ilim merkezi haline geldi. İyi ata biner, iyi ok atardı. Saltanatının son yıllarındaki sâkin hali ve dine karşı gösterdiği düşkünlük dolayısiyle «Bayezit-i Velî» diye anılmaya başlandı.

İstanbul'da kendi adını taşıyan cami (Bk. Beyazıt Camisi) ile imaret, medrese ve kervansaraydan başka Edirne'de Tunca kenarında cami, imaret, okul, medrese ve bir akıl hastanesi, Amasya'da cami, okul, medrese ve zaviyeler yaptırdı. Zamanında deniz kuvvetlerine büyük önem verildi.

BAYEZİT II. TÜRBESİ. — İstanbul'da, Beyazıt Camisi yanındadır. (Cami, semtin isminden dolayı Beyazıt Camisi diye anılır. (Bk. Beyazıt Camisi). Fatih Sultan Mehmet'in oğlu olan II. Bayezit 26 mayıs 1512'de ölmüş, türbe oğlu Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmıştır.

Sade, fakat zevkli bir mimarisi olan tür-

II. Sultan Bayezit Türbesinin içten görünüşü

be sekiz köşelidir. Ön kısmındaki saçaklı camekânla türbenin içindeki süslemeler sonradan yapılmıştır. Duvarlar ve kubbenin iç kısım kalem işleriyle süslenmiştir.

Halkın «Velî Bayezit» dediği II. Bayezit girdiği savaşlarda üzerinde biriken tozları ayrıca toplatırdı. Bu tozların ölümünde başının altına konulmasını isterdi. Bundan maksadı şuydu: Hz. Muhammed bir hadîsinde «Tanrı yolunda —cihat için— iki ayağı tozlanan kimseye ateş haram edilmiştir» der. Bayezit de, mezarını katıldığı savaşların tozlariyle doldurursa ruhunun cehennem ateşinden korunacağı inancındaydı.

Osmanlı padişahları tahta çıkışlarından sonra bazan Bayezit'in türbesini ziyaret ederlerdi. Evliya Çelebi'nin yazdığına göre, eskiden hastalar türbeyi ziyaretle şifa umarlardı.

Bayezit Türbesinin hemen yanı başında II. Bayezit'in kızı Selçuk Sultan'ın ve daha ilerisinde Tanzimat hareketinin öncüsü Mustafa Reşit Paşa'nın türbeleri vardır. Bu iki türbe arasında kalan boşlukta meydana gelen mezarlıkta saraya mensup kimselerin kabirleri bulunur. Taşlardaki kitabelerin çoğu manzumdur. Selçuk Sultan'ın türbesi de babasınınki gibi sekiz köşelidir. Bu küçük türbe sade fakat güzeldir. Yapıldığı çağa ait içinde hiçbir süsleme kalmamış olan bu türbe XIX. yüzyılın ikinci yarısında kalem işleriyle süslenmiştir.

BAYEZİT, Şehzade (1526-1561)

Kanunî Sultan Süleyman'ın en küçük oğludur. Annesi Hurrem Haseki Sultan'dır. Veliaht Şehzade Mustafa'nın katlinden sonra veliaht olan ağabeyi Şehzade Selim (II. Selim) ile kanlı bir kavgaya girişti. Küçük oğlunu tutan Hurrem Sultan'ın ölümünden sonra mevkii zayıfladı. Her iki şehzade de Anadolu'da sancak beyiydiler. Muhteris hareketleriyle âsi durumuna düşen Bayezit, İran'a sığınmak zorunda kaldı, Şah Tahmasb tarafından imparatorlara mahsus törenle karşılanıp konuk edildi. Sonunda Türkiye ile İran arasında bir antlaşma mümkün oldu, Bayezit, dört oğlu ile beraber Kazvin'de idam edildi. Cesetler Sivas'a getirilip gömüldü. Şehzadenin kızları, İstanbul'da yaşamaya devam ettiler.

Son derece iyi bir tahsil gören şehzade Bayezit divan sahibi bir şairdir, «Şâhî» mahlasını kullanmıştır.

BAYEZİT CAMİSİ (Bk. BEYAZIT CAMİSİ).

BAYEZİT KULESİ (Bk. BEYAZIT KULESİ).

BAYILMA

Kalb vuruşlarının ve nefes alma hareketlerinin gerçekten veya görünüşte durmasiyle meydana gelen şuur kaybına «bayılma» denir.

Sinir sistemi hassas olanlarda bayılmalara daha çok raslanır. Şiddetli heyecan, korku, tartışma, güneş çarpması, tiksindirici kokular, diş çekilmesi, kan manzarası, çok şiddetli bir acı, ağrı bayılmalara yol açabilir. Bayılmadan önce baş döner, gözler kararır, karında boşalma olur ve çoklukla kulaklar çınlamaya başlar. Hasta ayakta duramıyacak hale gelir. Beyinden kan çekilir, bunun sonucu olarak da yüz sararır. Nabız hissedilmiyecek kadar yavaş vurmaya başlar. Eller soğur, dudakların kırmızılığı kaybolur. Buna karşılık, alın ve yüz soğuk soğuk terler. Neticede hasta kendini kaybedip düşer.

Hasta birkaç dakika içinde yavaş yavaş kendine gelir. Önce yüzün rengi düzelir, kalb vuruşları dolgunlaşır, hasta derin bir uykudan uyanırmış gibi şuuru bulur.

Bayılan bir kimseyi ayıltmak için hasta açık havaya çıkarılır. Başı omuzlarından daha aşağı olmamak üzere altına bir yastık konur, kanın başa doğru akmasını kolaylaştırmak için ayakların yukarıya kaldırılması da faydalıdır. Bu arada, kan dolaşımına engel olan kuşak, kemer, kıravat, korse vs. gibi giyim eşyaları gevşetilmeli veya çıkarılmalıdır. Yüze soğuk su serpmeli, aynı zamanda eter, yoksa sirke koklatılmalıdır. Dilin muntazam çekilmesiyle solunumu düzgünleştirmek mümkündür.

BAYINDIR

Ege Bölgesi'nde İzmir iline bağlı bir ilçedir. İl topraklarının ortasına düşer. Doğuda Ödemiş, batıda Torbalı, kuzeyde Manisa'nın Turgutlu, İzmir'in Kemalpaşa ilçeleriyle çevrilidir. İki bucağı, 42 köyü vardır.

Yüzölçümü: 717 km²

Nüfusu: 36.829 (1960 sayımı)

Bayındır ilçesinin toprakları iki ayrı coğrafya özelliği taşır. Kuzey yönü oldukça ârızalıdır. Bu kısımda bulunan Çalıbaba Dağları'nın güneye bakan ârızalı yamaçlarından aşağı indikçe arazi düzleşir. Güney yönünde Küçük Menderes nehrinin meydana getirdiği düzlükler daha bereketli topraklar halindedir. Kuzeydeki Çalıbaba Dağları, kızılçam, karaçam ormanlariyle kaplıdır. Bu ormanlar kasabanın gelir kaynaklarından biridir.

İlçenin yetiştirdiği ürünler arasında buğday arpa önemli bir yer tutar. Diğer tarım ürünleri arasında çavdar, mısır, darı, bakla, patates bulunur. Ege bölgesinin diğer yerleri gibi pamuk, tütün, kenevir de yetiştirilir. Bağcılık, zeytincilik oldukça ileridir, önemli gelir sağlar. Tarımla uğraşan halkın dışında kalanlar, ürünleri işliyen atelyelerde, depolarda çalışırlar. İlçenin ulaştırması İzmir-Ödemiş demiryolu, İzmir-Aydın devlet şosesine bağlanan vilâyet yolu ile sağlanır.

Bayındır Kasabası

İlçe merkezi Bayındır, Küçük Menderes nehri vadisinin kuzeyinde kurulmuş 11.340 nüfuslu bir kasabadır. Bozdağlar, Çalıbaba Dağı'nın güney etekleri kasabaya kadar uzanır. Böylece sırtını bu etkelere dayıyan kasaba önünde düz bir arazi uzanır. Kasaba'nın İzmir-Ödemiş demiryolu üzerindeki istasyonu bir kilometre kuzeye düşer. Demiryolu ile İzmir'e uzaklığı 69 km. dir.

İktisadi bakımdan bir hayli hareketli olan kasaba, bakımlıdır. İmar plânı yapılmıştır. Bayındır'da iş hayatına hareket getiren ve halkın iktisadi durumu üzerinde iyi bir tesiri olan sayısız atelye ve fabrikalar bulunmaktadır. Ayrıca Devlet Orman İşletmesi, Tarım Satış kooperatifinin, pamuk, tütün, üzüm, incir işleme evleri kasabayı değerlendirir. Bayındır'ın modern su tesisleriyle 8 kilometre mesafeden getirilen içme suyu, elektrik santralı ihtiyacı karşılar. Bir ortaokul, üç ilkokul vardır.

Selçuklular zamanında yapılmış olan kale oldukça muhafaza edilmiş haldedir. Kasabaya 7 kilometre mesafede bulunan Bayındır kaplıcası kükürtlü sıcak suyu ile tanınmıştır.

BAYKAL GÖLÜ

Dünyanın en derin gölüdür. Doğu Sibirya' da Moğolistan'ın hemen kuzeyinde bulunan göl, dar bir şerit halinde kuzey-doğu, güney-batı doğrultusunda uzanır. En derin yeri 1.741 metredir. Yüzölçümü 33.000 km² dir. Denizden yüksekliği 462 metre olan Baykal Gölü'nde, büyük derinliği sayesinde, Hazar Denizi'nden daha çok su bulunur.

Baykal Gölü'nün batısında Baykal Dağları vardır. Göle dökülen en önemli nehir Selenga'dır. Kuzeyden Yukarı Angara ve Barguzin nehirleri dökülür. Gölün fazla suları Angara nehri vasıtasiyle Yenisey'e akar.

Baykal Gölü balık bakımından zengin olduğu gibi burada Kuzey Buz Denizi'ndekilere benziyen foklar da yaşar.

Göl, kışın buz tutar ve mayıs başına kadar buzlar altında kalır. Kalınlığı bir metreyi geçen bu buz tabakasının üstünden kışın kara taşıtları işler.

Baykal Gölü'nün çevresi çok dağlık olduğundan gölün etrafında önemli yerleşme merkezleri kurulmamıştır. Ancak, deltalarda yerleşilmiştir. Transsibirya demiryolu üzerinde de kasabalar vardır. Bu yol Baykal Gölü'nün güney kesimini çepçevre dolaşır.

Baykal Gölü'ne Orta Asya Türkçesinde «Baykul» yahut «Bayköl» (= zengin göl), Moğolcada «Dalay-Nor» (= kutsal deniz) denir.

BAYKAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Siirt iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Şirvan, batıda Kozluk ve Beşiri, kuzeyde Bitlis'in merkez, güneyde de Kurtalan ilçeleri çevirir. Siirt ilinin ortasına düşen Baykan ilçesinin 25 köyü vardır.

Yüzölçümü: 398 km²

Nüfusu: 11.769 (1960 sayımı)

İlçe topraklarında, Dicle nehriyle birleşen Batman Çayı'nın kollarından olan Basor-Reşat Çayı akar. Bu vâdinin doğu ve batısı ârızalı ve dağlıktır. Kuzeyde Kelmis, doğuda Billoki dağları vardır. Bu dağların üstü meşeliklerle kaplıdır. İlçenin belli başlı ürünü buğdayla arpadır. Ayrıca, mısır, darı, soğan yetiştirilir. Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir.

Veyselkarani ziyaret yeri ilçe sınırları içindedir (Bk. Veyselkarani).

İlçe merkezi 900 nüfuslu Baykan kasabasıdır. Kelmis Dağı'nın eteklerinde Basor Çayı'nın kıyısındadır. 6 No. lu Devlet şosesinden güneye uzanan 43 km. lik bir yolla Siirt'e bağlanmıştır. Kasabanın ilkokulu, içme suyu tesisleri vardır.

BAYKARA (Bk. HÜSEYİN BAYKARA)

BAYKUŞ

Baykuş

Başlarında kedi kulağı gibi iki sorgucu bulunan yırtıcı gece kuşlarıdır. Kısa vücutlu, büyük başlı, uzun kanadlı ve kısa kuyruklu olan bu kuşlar hemen hemen dünyanın her yanına yayılmıştır. Birçok çeşitleri vardır.

Baykuşlarda yuva yapma içgüdüsü yoktur; yumurtalarını, yuva yapmadan, toprak üzerine yumurtlıyarak üzerine otururlar, yahut başka kuş yuvalarına bırakırlar. Yumurtaları düz beyazdır. Fare, gelincik gibi memelilerle, balıklarla beslenirler. Vücutlarının üstü külrengi, altı sarıdır. Bunun için, karanlıkta pek göze çarpmadan avlarını kolayca yakalıyabilirler. Bütün bunlardan başka, çok iyi gelişmiş işitme organları vardır; fazla ses çıkarmadan uçabilirler. Bunun için, av bulmakta, beslenmekte zorluk çekmezler. Gözbebekleri karanlıkta iyi görebilmek için çok fazla açılabilir.

Baykuş uçtuğu sırada gözleri aşağıya, dururken de karşıya baktığından hem avını, hem de düşmanlarını kolayca farkedebilir. Ayrıca, omurganın boyun kısmı başın 270° lik bir açı yapabilecek şekilde dönmesine imkân verir. Baykuşun kursağı yoktur; buna karşılık, körbarsağı uzundur.

Başlıca türleri şunlardır:

Puhu. — Japon adaları hariç, hemen her yerde bulunur. 50 s. kadar boyunda, 2-2,5 kg. ağırlığındadır. Ormanlık yerlerde, dağlarda, kayalıklarda yaşar. Kartal, kerkenez, şahin ve atmaca gibi yırtıcı kuşları bile yakalar. Gündüz yırtıcı kuşlarının aksine olarak fare vs. gibi küçük kemirgenleri parçalamadan yutar. Ayrıca tavşan, kirpi, kedi, kurbağa, böcek gibi hayvanları da yiyerek beslenir.

Alaca baykuş. — Kuzey-Batı Afrika ormanlarında, Avrupa'da, Asya'da yaşar. Daha çok kıyılardaki ormanlarda bulunur. Avına daha ziyade uyurken saldırır. Ağırlığı 500 gr. kadardır.

Kulaklı orman baykuşu. — Gündüzleri ağaçlar üzerinde gizlenir, geceleri de, başta fare olmak üzere, küçük memeliler ve küçük kuşları yiyerek beslenir. Ağırlığı 300 gr. kadardır.

Bataklık baykuşu. — Göçücü ve gezici bir kuştur. Bilhassa bataklıklarda, kuzeyde de tonduralarda yaşar. 350 gr. kadar ağırlığındadır.

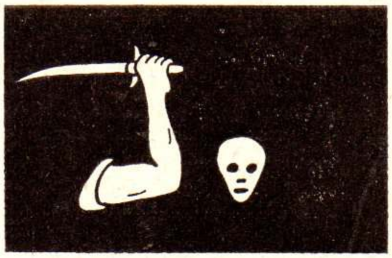
Cüce baykuş. — Göçücü bir kuştur. Afrika'da Sudan'dan Kenya ve Uganda'ya kadar olan yerlerde kışlar.

Kukumav. — Kuzey Afrika'da, Avrupa'da, Sibirya hariç Asya'nın her yerinde yaşar. 150-200 gr. ağırlığındadır. Genel olarak yerli bir kuştur. Tarla faresi, küçük sürüngenler, kurbağa, böcek yiyerek beslenir.

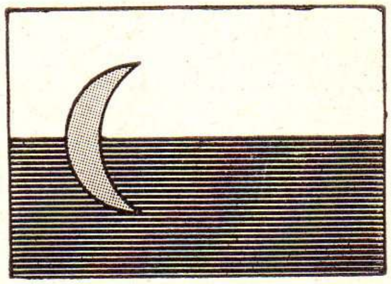
Seylan baykuşu. — Hindistan, Çin, Filistin ve Anadolu'da yaşar. Daha çok suya yakın yerlerde bulunur. Ağaç üzerinden avını kollar, birden saldırır. Balık ve yengeçleri yiyerek beslenir.

Peçeli baykuş. — Güvercin büyüklüğündedir. Ağırlığı 300 gr. kadardır. Harabelerde, yıkık yerlerde gizlenir. Fare, küçük sürüngenler, çekirge, mayısböceği, küçük kuşları yiyerek beslenir. Yalnız güvercinlere dokunmaz.

Milletlerin baş timsali: BAYRAK

Cezayir Türk korsanları sancağı (zemin kırmızı, şekiller beyazdır)

Turgut Reis sancağı (Beyaz, kırmızı zemin üzerinde mavi ay)

BAYRAK, Devlet ve milletlerin ayırdedici timsali olan türlü renkte, genel olarak dikdörtgen biçiminde, kumaş parçalarına verilen addır. Bir teşkilâtın işareti olan veya sadece herhangi bir işaret olarak kullanılan kumaş parçaları da bu adla anılır. Bayrakların üzerinde, milletlerin tarihi, gelenekleri, özellikleriyle ilgili bazı şekiller, çizgi veya işaretler bulunur.

Dilimizdeki «bayrak» sözü eskiden «batrak» tı. «Divanu Lûgat-it Türk» te bu kelime «ucuna bir ipek parçası takılan mızrak» olarak anlatılır.

Bayrağın ilk şekilleri eski milletlerin bilhassa ordu teşkilâtında kullandıkları alâmetlerdir. Eski Mısırlılar ordu teşkilâtında çeşitli alemler taşırlardı. Bunlar kutsal sayılan hayvanlar, tüyler, kıralın adı yazılı levhalar vs. idi. Bu alemleri taşımak bir imtiyaz sayılırdı.

Asurlular'da, eski İranlılar ve İbraniler' de de alem kullanıldığı bilinmektedir. Asurlular'ın alemi koşan bir boğa üzerine yayını germiş bir askerdi. Mısır ve Asur alemleri bir kapının ucuna tutturulur, ince uzun kumaşlarla süslenirdi. Eski İranlılar da mızraklarının ucuna bir kartal şekli takarlardı.

Sumerliler işaret olarak ay, güneş, aslan, türlü efsanevî hayvanların resimlerini kullanırlardı. Aslanlar kanadlı veya kanadsız olurdu. Hititler ve Elamlılar'da da ayın kullanıldığı bilinmektedir.

Eski Yunanlılar alem olarak bir zırh parçası kullanırdı. Savaşa giderken zırh parçasını mızraklarının ucuna takarlardı. Daha sonraları her Yunan sitesinin kendisine göre bir alemi oldu. Bunlardan bazısınınki at, bazısınınki zeytin dalı vs. idi.

Bugünküne benziyen bayrakların ilk olarak Çin ve Hindistan'da kullanıldığı sanılıyor. M. Ö. 1122 yılında kurulan Çu hanedanı kurucusunun beyaz bir bayrağı bulunduğu söylenir. Çin bayraklarında kırmızı bir kuş, beyaz bir kaplan veya mavi bir canavar bulunurdu. Hintliler arasında bayrağın yere düşmesi yenilgiye, bozguna, kargaşalığa işaret sayılırdı.

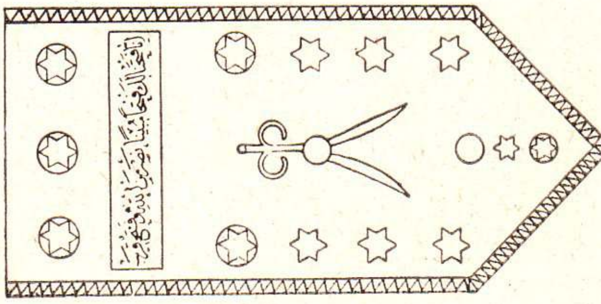
Roma süvarilerinin kullandığı bayrak da bugünkü bayraklara benzerdi. Bu bayraklar kare biçiminde kumaşlardan yapılırdı. Roma cumhuriyeti ilk kurulduğu zamanlarda ise bayrak bir mızrağın ucuna bağlanmış bir tutam samandan ibaretti.

İslâmlığın ilk çağlarından beri Araplar'da da bayrak kullanıldığı bilinmektedir. Hicretin ilk yıllarında her kabîlenin bir bayrağı vardı. Bu bayraklar beyazdı, mızrak ucunda taşınırdı. Hayber Savaşı'ndan sonra beyaz bayrak yerine siyah bayrak kullanıldığı, Hz. Muhammed'in bayrağının da siyah olduğu söylenir. Abbasîler de siyah bayrak kullanmışlardır. Emevîler'in bayrağı beyazdı.

Batı kaynaklarına göre Avrupa'da bayrağın yayılması da İslâmlığın etkisiyle olmuştur. Avrupalılar'ın bayrak âdetini Haçlı Seferleri sırasında Müslümanlar'dan aldıkları sanılıyor.

Türkler'de Bayrak

İslâm dinini kabulden önce muhtelif Türk devletlerinde «damga», «tuğ» gibi adlarla

Viyana Şehir Müzesi'ndeki bir Türk sancağı

bayrak kullanılmıştır. İlk Türk imparatorluğu olan Orta Asya Hun (Kun) devletinde, bayrağın üstünde kurt timsali bulunuyordu.

İslâm dinini kabulden sonra Türkler'in kurdukları ilk büyük imparatorluk olan Gazneliler'de bayrak siyahtı. Karahanlılar'ınki al, Selçuklular'ınki Gazneliler gibi siyah renkteydi. Bugünkü Türkiye'de kurulan ilk büyük Türk devleti olan Anadolu Selçukluları'nda da siyah renk kullanılmış, bayrakların tepesine de altından veya madenden Türkler'in kurt gibi pek eski bir timsali olan ay da konulmuştur. Büyük Selçuklular'ın Orta Asya'daki devamı Harzemşahlar'da da bayrak rengi — hilâfet hanedanı olan Abbasîler'den mülhem olarak — siyahtı.

Türkleşmiş bir devlet olan Eyyubîler'de bayrak sarıydı. Mısır-Suriye'de Eyyubîler'in yerine geçen pek kudretli Türk Memlûk İmparatorluğunda ise renkler sarı-kırmızıydı. Bayrakların üzerine âyetler işlenirdi. Bu devirlerde Anadolu beyliklerinden Aydınoğulları'nda yeşil, Karamanoğulları'nda kırmızı-sarı, Candaroğulları'nda kırmızı üzerine sarı ay, Tekeoğulları'nda beyaz üzerine çatal sakallı bir baş bulunan bayraklar kullanıldığı tarihî bilgilerimiz arasındadır.

Delhi Türk İmparatorluğu'nun renkleri siyahla aldı. Cengiz İmparatorluğu'nda ise eski Türk imparatorluklarında olduğu gibi dokuz tane yak veya at kuyruğundan tuğ, üzerinde kurt başı en büyük millî timsal olarak kullanılmıştır. Bu imparatorluğun Yakın Doğu'daki parçası olan İlhanlılar'da bayrak kırmızıydı. Timurlular'da ise hükümdar bayrağı beyazdı. Bu imparatorluğun Hindistan'daki devamı olan Babur İmparatorluğu'nda sarı-kırmızı bayraklar kullanılıyordu.

Karakoyunlular'da beyaz üzerine kara koyun resmi, Akkoyunlular'da ise beyaz üzerine ak koyun resmi, bayrak olarak kullanılmıştır. Akkoyunlular'ın yerine geçen Safevîler'de yeşil, Safevîler'den sonra İran'ın Türk hanedanı Avşarlar'da beyaz, bunlardan sonra İran'a hâkim olan Türk Kaçarlar'da bugünkü İran bayrağının esasını teşkil eden zülfekar (çatallı kılıç), aslan ve güneş şekillerinin bulunduğu bayraklar vardı.

Osmanlılar'da Bayrak

Türkler'in tarih boyunca meydana getirdikleri siyasî teşekküllerin şüphesiz en önemlisi, devamlısı ve büyüğü olan Osmanlı İmparatorluğuna gelince; Ortaçağ'ın sonlariyle Yeniçağ'ın başlarında dünyanın en kudretli devleti olan Osmanlılar'ın kullandığı pek çeşitli bayraklar vardı. Bunlar hakkında, daha eski Türk devletleri ile kıyas edilmiyecek derecede bol bilgimiz olduğu gibi, esasen bu bayrakların hemen hepsinin zamanında yapılmış resimleri, hattâ müzelerde örnekleri vardır.

Osmanlılar XIV. yüzyılda beyaz, XV. yüzyılda da kırmızı bayraklar kullanmışlardır. Fakat beyaz rengin de devam ettiği anlaşılmaktadır. Şunu da hatırlatmak lâzımdır ki, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar'da da bir değil, birçok bayrak aynı zamanda kullanılıyordu. Bunlardan hükümdar bayrağının en önemlisi olduğu, bugünkü telâkkimize göre millî bayrak mahiyetinde bulunduğu söylenebilir. Ayrıca, devletin her teşekkülünün, her askerî sınıfın ayrı bayrak ve sancakları vardı. XVII. yüzyıla kadar hükümdar bayrakları beyaz ve kırmızıydı. Deniz kuvvetlerinde — gazâ ve cihat mefhumlarını işaret eden — yeşil ve kırmızı bayraklar kullanılırdı.

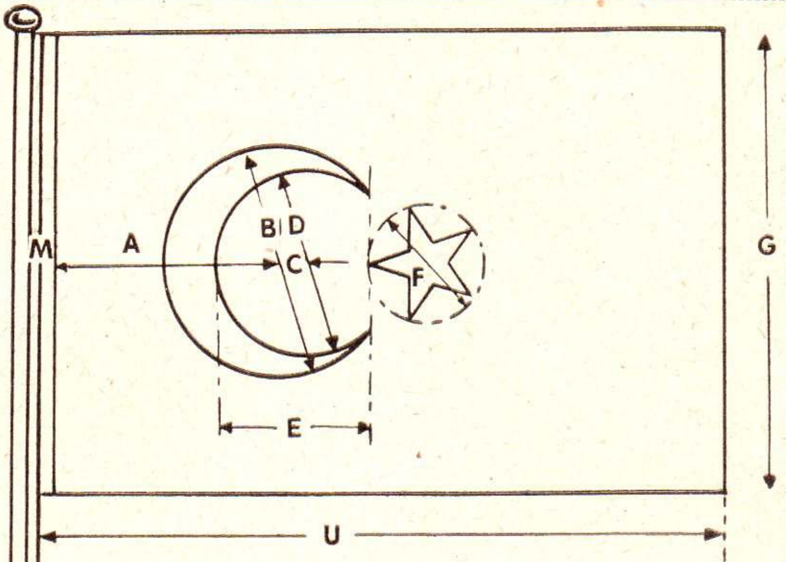
Bugünkü bayrağımızın esası olan kırmızı zemin üzerine ay-yıldız, XVIII. yüzyılın son yıllarında (1793) resmî bir mahiyet almıştır. Bu bayrak o devirde devletin resmî bayrağı haline gelmiş, hükümdar bayrağını ise kırmızı üzerine padişahın tuğrası teşkil etmiştir. Ancak, bayraktaki yıldız bugünkü gibi beş köşeli değil, sekiz köşeliydi. Beş köşeli halini 1860 tarihlerine doğru almıştır.

Bugünkü Bayrağımız

Türk Bayrağının kullanılışı ve biçimi bu tarihten sonra yıllarca belirli bir kanun ve nizama bağlanamamış, bu hal 1936'ya kadar sürmüştür. 29 mayıs 1936'da kabul edilen bir kanunla Türk bayrağının şekil ve oranları kesin olarak tesbit edilmiş, ertesi yıl yayınlanan bir kararnameyle de bayrağın kullanılış şekli bir nizama bağlanmıştır.

Bayrak genel olarak sabah saat sekizde çekilir, güneş batarken indirilir. Millî bayram, hafta tatili ve tatil günlerinde bayrak, bayram veya tatilin başladığı saatte çekilir, tatil müddetince asılı kaldıktan sonra tatilin biteceği günün akşamı, güneş batarken indirilir.

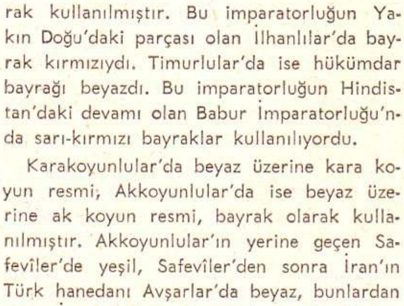
Evlere, dükkânlara bayrak yalnız millî bayram günlerinde asılabilir. Polis ve jandarma

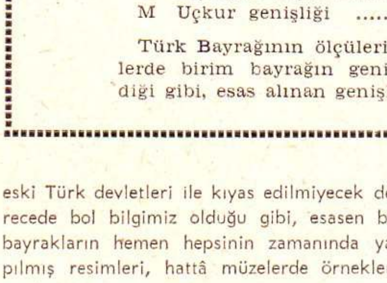
TÜRK BAYRAĞI'NIN ÖLÇÜLERİ

G	Genişlik	
A	Aydın dış dairesinin merkezinin uçkurluğa mesafesi	1/2 G
B	Ayın dış dairesinin çapı	1/2 G
C	İç ve dış ay dairelerinin merkezleri arası	0,0625 G
D	Ayın iç dairesinin çapı	0,4 G
E	Yıldız dairesinin ayın iç dairesine mesafesi	1/3 G
F	Yıldız dairesinin çapı	1/4 G
U	Bayrağın boyu	1 1/2 G
M	Uçkur genişliği	1/30 G

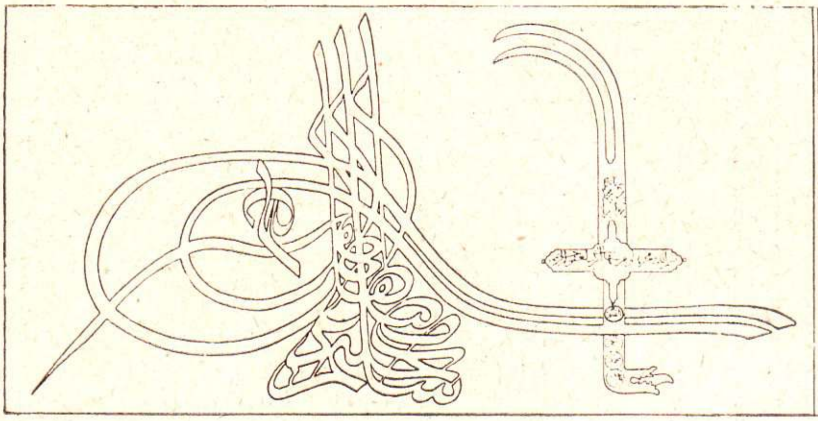
Türk Bayrağının ölçüleri özel bir kanunla tesbit edilmiştir. Ölçülerde birim bayrağın genişliğidir. Diğer ölçüler, yukarıda gösterildiği gibi, esas alınan genişliğe göre tesbit edilir.

Kaptan Paşa sancağı (Mavi zemin üzerinde beyaz şekil)

Padişah gemisine çekilen sancak (Kırmızı zemin üzerine beyaz tuğra)

III. Selim'in 14 metre uzunluğundaki tuğralı ipek sancağı (Kırmızı zemin üzerine tuğra, zülfekar ve fetih süresi işlenmiştir. 51 kilo ağırlığındaki bu sancak Deniz Müzesi'ndedir

karakolları, muhafaza karakolları, hükümet konakları, Büyük Millet Meclisi, devlete ait deniz vasıtaları ile diğer gemiler ve motorlu deniz araçları başka günlerde de bayrak çekebilirler.

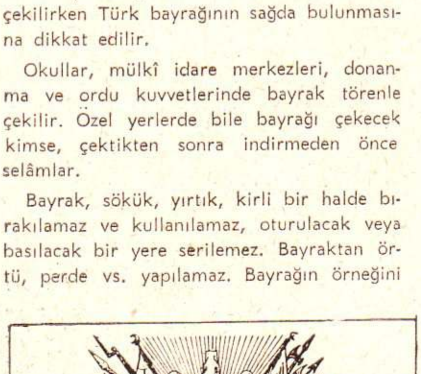
Hava vasıtalarına bayrak çekilmez. Buharlı ve motorlu deniz vasıtalarında bayrak ya kıç gönderine veya mizena direği gizine, yelkenlilerde randa yelkeninin yakasına çekilir. 18 tondan aşağı olan salapurya ve şatlara bayrak çekilmez.

Bayrak çabuk çekilir, ağır indirilir. Devlet protokolunca yas ilân edilince bayrak gönderin yarısına kadar çekilir. Ancak, bu durumda önce bayrağı gönderin tepeliğine kadar çekmek, sonra yarıya indirmek lâzımdır. Cumhurbaşkanlığı forsu devlet başkanının bulunduğu binaya, bindiği kara ve deniz vasıtalarına çekilir.

Türk bayrağı diğer flâma ve hususi bayraklar yahut yabancı bandıralarla birlikte çekilirken Türk bayrağının sağda bulunmasına dikkat edilir.

Okullar, mülkî idare merkezleri, donanma ve ordu kuvvetlerinde bayrak törenle çekilir. Özel yerlerde bile bayrağı çekecek kimse, çektikten sonra indirmeden önce selâmlar.

Bayrak, sökük, yırtık, kirli bir halde bırakılamaz ve kullanılamaz, oturulacak veya basılacak bir yere serilemez. Bayraktan örtü, perde vs. yapılamaz. Bayrağın örneğini

V. Mehmet (Sultan Reşat) zamanında kullanılan alay sancaklarından birinin bir yüzü

havi herhangi bir şey yere atılmaz, oturulacak yere bırakılmaz.

Şehitlerin, ordu mensuplarının, memlekete hizmeti geçen kimselerin, yurt dışında memleket adına çalışırken ölenlerin tabutuna bayrak sarılabilir.

Bayrak Çeşitleri

Sancak. — İmparatorluk devrinde genel olarak bayrağa verilen addı. Şimdi bilhassa alayların başında bir sancaktar tarafından taşınan işlemeli, kenarı saçaklı savaş bayrağına «sancak» denir.

Fors. — Cumhurbaşkanı ile amirallere mahsus kare biçiminde bir bayraktır. Forsların üzerinde mevki ve rütbelere göre özel işaretler bulunur. Amiral forsları pruva direğine çekilir. Fors bulunan direğe filândra çekilmez.

Fors tâbiri bazı servis bayrakları için de kullanılır. Liman kontrolü forsu, posta forsu, polis forsu gibi.

Bandıra. — Yabancı gemilerin bayrakları için kullanılan bir tâbirdir.

Flâma. — Genel olarak işaret için kullanılan üçgen biçimindeki küçük bayraklardır. Kare ve dikdörtgen biçimindeki bazı işaret bayraklarına, gemilerde uzaktan işaretleşmek için kullanılan küçük bayraklara da flâma denir.

Gidon. — Kenarı yırtmaçlı flâmaya denir.

Filândra. — Şeride benziyen ince uzun bir kumaştan yapılmış bir bayraktır. Filândra millî renkleri taşır, beylik gemilerin grandi direğinin şapkasına çekilir. Yırtmaçlı olanlarına «çatal filândra» denir.

Bibliyografya:

Türk Bayrağı (Fevzi Kurtoğlu, 1938); Bayrak (Fuat Köprülü, 1949); Bayrağımıza Dair Birkaç Söz (Tosyevizade Rifat Osman, 1931); Bayrak ve Sancak (Refik İlkin, 1938); Bayrak, Sancak, Millî Marş (İhsan Kocaman, 1939).

BAYRAM HAN (? - 1561)

Büyük bir Türk devlet adamıdır. Karakoyunlular'ın Baharlı aşiretinden asîl bir ailedendir. Babur Şah'ın hizmetine girmiş, onun ölümünden sonra oğlu Hümayun Şah'ın yanında kalmıştır.

Hümayun, Hindistan'ı geçici olarak kaybedip kuzeye çekilince, Bayram Han da kendisiyle gitti. Hümayun ile uzun müddet İran'da kaldıktan sonra, Afganistan ve Pencab'ı yeniden, hükümdarı namına, ele geçirdi, Hümayun'un tekrar Hindistan İmparatoru olarak Agra'ya yerleşmesini sağladı. Hümayun Şah'ın ansızın ölümü ile (1556), Bayram Han, hükümdarın 13 yaşındaki oğlu Ekber'i padişah ilân ederek, onun namına devleti idareye devam etti. İkinci Panipat Meydan Savaşı'nı kazanarak, kuzey Hindistan'da Timuroğulları'nın egemenliğini kesinleştirdikten sonra, 1557'de Ekber Şah'ın teyzesinin kızı Selime Beğim ile evlendi (Dul kaldıktan sonra bu hanımla bizzat Ekber evlenecektir). Türk tarihinin Bayram Han gibi seçkin kişilerinden biri olan Abdürrahim Han, Selime Beğim ile Bayram Han'ın oğludur.

Bayram Han âdeta tek başına imparatorluğu idare edecek derecede bir iktidar gücü kazanmıştı. Bu yüzden eninde sonunda Ekber Şah ile karşı karşıya gelmesinden kaçınılamazdı. Şah'ın kendisini azledeceğini anlayınca iktidardan çekildi, hacca gitmek için izin aldı. Mekke'ye gitmek üzere yoldayken 1561'de kan dâvası güden bir Afgan tarafından öldürüldü. Meşhet'te gömüldü. Karakoyunlular gibi Şiî mezhebinden olan Bayram Han'ın, Türkçe bir divanı vardır, Türk-Çağatay edebiyatında da büyük bir mevki almıştır.

BAYRAMİÇ

Marmara Bölgesinde Çanakkale iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Çan ve Balıkesir'in Edremit, batıda Ezine, kuzeyde Lâpseki, güneyde Ayvacık ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Evciler ve Yiğitler adında iki bucağı, 65 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1590 km^2

Nüfusu: 29.499 (1960 sayımı)

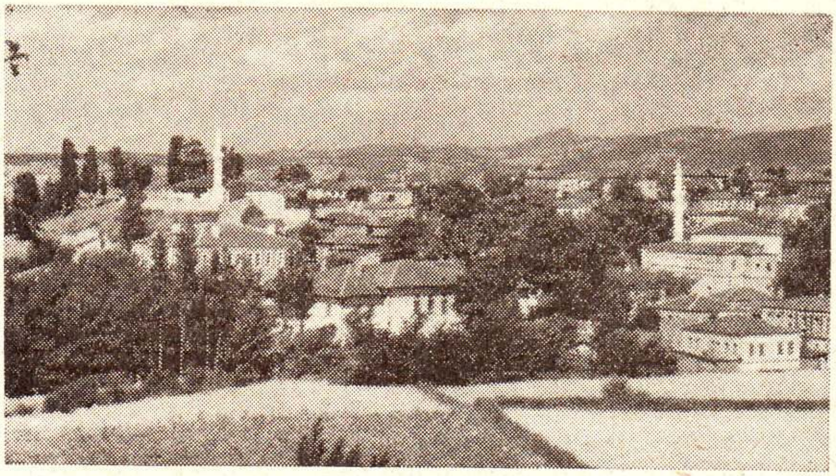
Küçük Menderes nehri Bayramiç topraklarının içinden geçer. İlçe toprakları ârızalı, dağlık ve yer yer ormanlıktır. Nehir vâdisinin meydana getirdiği düzlüklerde tarım ve meyvacılık yapılır.

İlçenin kuzey yönünde Kayalı Dağı (819 m.), güneyde Kaz ve Dede Dağları, doğuda Eğrikağaç ve Kocakatran Dağları vardır.

İlçenin ulaştırması ve diğer merkezlerle bağlantısı Çanakkale - İzmir arasındaki 6 numaralı Devlet yoluna bağlı vilâyet şosesiyle sağlanır.

Kasaba. — İlçe merkezi 4000 nüfuslu Bayramiç kasabasıdır. Dede Dağı'nın kuzey yamaçları eteğinde kurulmuştur. Küçük Menderes kasabaya 500 metre kuzeyden akar. Kasabanın içinden Dibağlar Deresi geçer. Bu derenin üzerinde, tarihî değeri olan Taş Köprü, ayrıca Küçük Menderes üzerinde, beton bir köprü vardır.

Bayramiç denizden 76 m. yüksektedir. Çanakkale'ye 73 km. uzaklıktadır. Kasabada Belediye 1882'de kurulmuştur. İmar plânı ve hartası yapılmıştır. İçme suyu, 12 km. uzaktan getirilerek çeşmelerle kasabaya da-

Bayramiç'ten toplu bir görünüş

ğıtılmaktadır. Kasabanın elektriği, dispanseri, eczane ve mezbahası, itfaiyesi, ortaokulu, ilk kuruluşundan kalma tarihî bir camisi vardır. Kasaba yakınındaki Çamlık ve Ziraat Birliği'nin fidanlığı şehrin gezinti yerleridir.

Ulusların dinî ve millî kutlu günleri

BAYRAMLAR

BAYRAMLAR, ulusça kutlu sayılan, hep bir arada sevinç ve neşe içinde kutlanan günlerdir. Millî ve dinî olmak üzere ikiye ayrılır.

Millî bayramlarda, geçit resmi, törenler, günün önemini belirten konuşmalar yapılır. Şehirler, kasabalar bayraklar, ışıklarla donatılır, geceleri de fener alayları düzenlenir. Dinî bayramlarda da herkes eşi dostu, akrabasiyle bayramlaşmak üzere birbirlerine ziyarete gider.

Resmî tatil günü olarak kabul edilen bayramlar, tarih sırasına göre, şunlardır:

Yılbaşı. — Her yılın 1 ocak günü, yeni yılın ilk günü olması dolayısiyle, resmî tatil olarak kabul edilmiştir. Yılbaşı tatili 31 aralık günü öğleden sonra başlar.

Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı. — 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının yıldönümü Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı olarak kutlanır. 22 nisan günü öğleden sonra başlar, 23 nisan akşamına kadar devam eder. Okullar 24 nisan günü de tatildir.

Bahar Bayramı. — Her yıl mayıs ayının birinci günü kutlanır. O gün bütün resmî daireler, okullar, fabrikalar, iş yerleri tatildir.

Gençlik ve Spor Bayramı. — Atatürk'ün 19 mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığının yıldönümü «Gençlik Bayramı» olarak kutlanır. Yurdun her köşesindeki öğrenci gençliği ve spor teşekkülleri beden eğitimi gösterileri yaparlar. Okullar 20 mayıs günü de tatildir.

Zafer Bayramı. — 1922'de Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın kazanılmasının yıldönümüne raslıyan 30 ağustos günü kutlanır. Askerî geçit töreni yapılır, ayrıca kışlalarda, orduevleri ve askerî karargâhlarda ordu mensubu birbirleriyle bayramlaşırlar.

Cumhuriyet Bayramı. — En büyük millî bayramımızdır. 1923'te Cumhuriyetin ilânı yıldönümüne raslıyan 29 ekim günü bütün milletce kutlanır. Bayram 28 ekim günü öğleden sonra saat 13'te başlar, 29 ekim günü bütün dükkânlar kapalıdır. Bayram 30 ekim günü akşamına kadar devam eder. Bayram günü büyük bir geçit töreni yapılır. Buna sadece silâhlı kuvvetler değil, dernekler, spor klüpleri ve halk da katılır. Ayrıca, Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, bakanların, milletvekillerinin, devlet ve ordu büyüklerinin, yabancı devlet elçilerinin ziyaretlerini, tebriklerini kabul eder.

Dinî Bayramlar

Millî bayramların yılın muayyen günlerinde gelmelerine karşılık dinî bayramlar her ay aynı günde gelmezler. Hicrî takvim esası üzerine kurulmuş olduğundan dinî bayramlar her yıl, bir önceki yıldan on gün önce gelir. Onun için, bu bayramların mevsimleri değişir. Meselâ Şeker Bayramı bir yıl yaz ortasında gelmişse, ondan sekiz, on yıl sonra bahar ortasında gelebilir.

Resmî tatil olan dinî bayramlarımız ikidir:

Şeker Bayramı. — «Ramazan Bayramı» da denir. Üç gün devam eder. Arap aylarından ramazan ayından sonra gelen şevval ayının 1, 2 ve 3. günlerine raslar (Bk. Şeker Bayramı).

Kurban Bayramı. — Arap aylarından zilhicce ayının 10, 11, 12 ve 13. günlerine raslar. Bu bayramda hal ve vakitleri iyi olanlar fakirlere dağıtılmak üzere koyun keserler (Bk. Kurban Bayramı).

Diğer Bayramlar ve Günler

Yukarda sayılan bayramlardan başka Kurtuluş Savaşı'ndaki zaferler, düşman işgaline uğrıyan yerlerin kurtuluş yıldönümleri de törenlerle kutlanır. Ayrıca, çeşitli devrimlerin yıldönümlerine raslıyan günlerde de törenler yapılır.

Bu yıldönümlerinin başlıcaları şunlardır:

Birinci İnönü Zaferi: 9 ocak
İkinci İnönü Zaferi: 31 mart
Hıdrellez: 6 mayıs
Millî İnkılâp Günü: 27 mayıs
İstanbul'un Fethi: 29 Mayıs
Toprak Bayramı: 11 haziran
Kabotaj (Denizcilik) Bayramı: 1 temmuz
Lozan Günü: 23 temmuz
Barbaros Günü ve Dil Bayramı: 27 eylûl

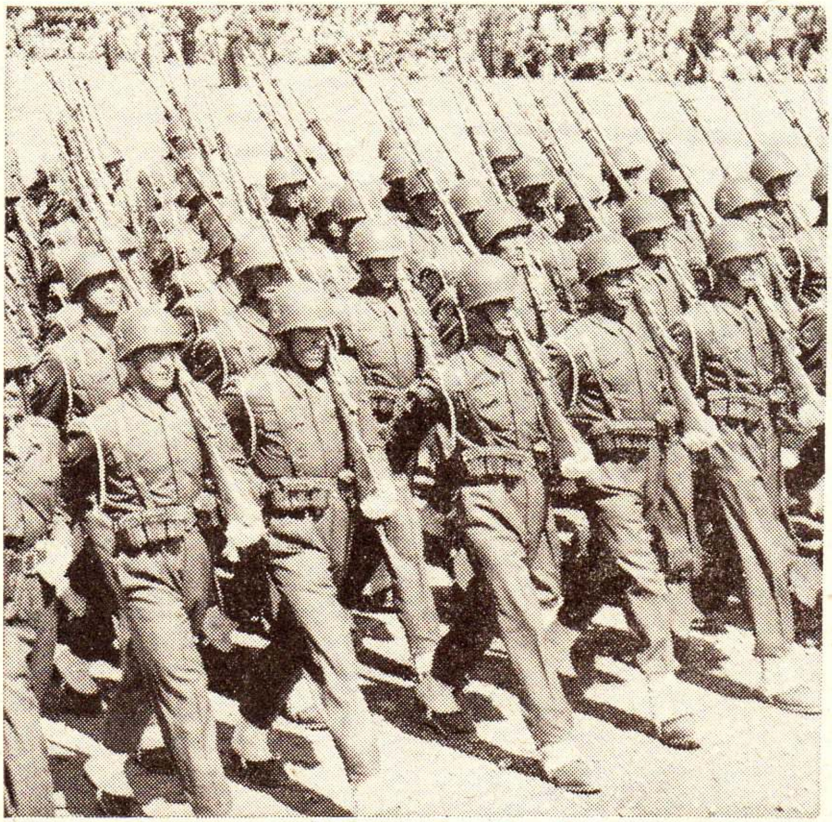
Ayrıca, geleneklere dayanan daha başka günler vardır ki bunlar halk arasında özel tören ve âdetlerle kutlanır (Bk. Hıdrellez; Kandiller; Takvim, sayılı günler).

Yabancı Devletlerin Millî Bayramları

- İran'ın Nevruz Bayramı: 21 Şubat
- Yunanistan'ın İstiklâl Bayramı: 25 Mart

Kurban Bayramında kurbanlık bir koyun götürülüyor.

30 Ağustos Zafer Bayramı'nda kahraman Türk Kara Kuvvetleri geçit töreninde

- Mısır'ın Millî Bayramı: 31 Mart
- Suriye'nin Millî Bayramı: 17 Nisan
- İsrail'in Millî Bayramı: 14 Mayıs
- Afganistan'ın Millî Bayramı: 27 Mayıs
- Amerika Birleşik Devletleri'nin İstiklâl Bayramı: 4 Temmuz
- Fransa'nın Millî Bayramı: 14 Temmuz
- İspanya'nın Millî Bayramı: 18 Temmuz
- İsviçre Konfederasyonunun Kuruluşu: 1 Ağustos
- Pakistan'ın İstiklâl Bayramı: 14 Ağustos
- Hindistan'ın İstiklâl Bayramı: 15 Ağustos
- Kıbrıs'ın İstiklâl Bayramı: 16 Ağustos
- Avusturya'nın Bayrak Günü: 26 Ekim
- İtalya'nın Millî Bayramı: 4 Kasım
- Finlândiya'nın İstiklâl Bayramı: 26 Aralık

Hıristiyan ve Musevilerin Dinî Bayram ve Günleri

- Epifani: İsa'nın vaftizi ve haçın suya atılması: 6 Ocak
- Purim: Museviler'in Şeker Bayramı: 2 Mart
- Anonsiyasyon: Kilise'nin kuruluşu ve Meryem'in hamile kalışı: 25 Mart
- Pesah: Museviler'in Hamursuz Bayramı (Hürriyet Günü): 1 Nisan (8 gün)
- Paskalya: İsa'nın Dirilişi: 2 Nisan (7 gün)
- Asansiyon: İsa'nın Göğe Çıkışı: 11 Mayıs
- Şavuot: Museviler'in Gül Bayramı: On Emir'in Alınışı (Pesah'tan 7 hafta sonra gelir)
- Pantekot: Katolikler'in Gül Bayramı: 21 Mayıs
- Tişabeav: Museviler'in Yas Günü: 23 Temmuz
- Asompsiyon: Meryem'in melekler tarafından göğe kaldırılışı: 15 Ağustos
- Roşaşana: Museviler'in Yılbaşısı (1961 = 5722); Dünyanın Kuruluşu: 11 Eylûl
- Kipur: Museviler'in Kefaret Günü: 20 Eylûl
- Sukot: Museviler'in Tarım Bayramı: 25 Eylûl
- Hanuka: Museviler'in Işık Bayramı: 3 Aralık (Bir hafta)
- Noel: İsa'nın Doğumu: 25 Aralık

BAYSUNGUR MİRZA, [Gıyasettin] (1397-1433)

Timur'un torunu ve İmparator Şahruh'un ikinci oğlu olan büyük Türk sanat adamıdır. Herat'ta doğdu. 1414'te Batı Horasan ve Esterabat umumî valiliğine getirildi. 1417' de İmparatorluk yüksek şûrasına üye tâyin edildi. 1431'de eski valiliğine iade olundu. Babası Sultan Şahruh'un başkent Herat'tan ayrıldığı bütün zamanlarda ona naiplik etti. Sanat tarihinde «Baysungur Akademisi» olarak anılan büyük topluluğu kurarak, çağının en ünlü sanat adamlarını burada birleştirdi.

Baysungur Mirza, en büyük hattatlardan sayılır. Şaheseri, Meşhet'te annesi İmparatoriçe Gevherşad Hatun'un yaptırdığı büyük camideki sülüs yazılardır. Ressam, edebiyat uzmanı ve şair olarak da pek büyük bir başarı göstermiş, «Herat Rönesansı» denilen hareketin gerçek öncüsü olmuştur. İdare adamı olarak da başarılıdır. Fazla içkiden babasının sağlığında 36 yaşında ölerek Herat'ta Gevherşad Hatun medresesine gömülmüştür. Oğullarından Alâüddevle ve Babur Mirzalar, imparatorluk tahtına geçmişlerdir (Bk. Timuroğulları).

BAYTAR (Bk. VETERİNER)

BAZ

Kimyada, bir asitle birleşince bir tuz meydana getiren maddelere «baz» denir. Bunların yakıcı lezzetleri vardır. Kırmızı turnusolü maviye çevirirler. Bu bileşiklere baz karakteri gösteren bütün oksitler, hidroksitler ve amonyak dahildir. Asitle birleştikleri zaman, tuzdan başka su da meydana getirirler.

Bazların sudkostik, potaskostik gibi suda kolayca eriyebilenlerine «alkali» denir. Bunların da genel özellikleri şunlardır:

a — Sudaki eriyikleri kırmızı turnusolü mavi yaparlar.

b — Asitlerin asitlik özelliklerini giderirler.

c — Eriyikleri daima sabun gibi kaygandır.

d — Eriyikleri, bütün yağları eriterek, sabunlara dönüşürler.

23 Nisan Çocuk Bayramı'nda eğlenen yavrular

BAZALT

Az çok koyu renkte, tok bir çeşit yanardağ kayasıdır. Yeryüzünün bazı bölgelerinde çok geniş alanlar kaplar. Arktika bölgeleri, Hindistan, Güney Amerika'da, Parana Havzası, Kuzey Amerika'da Columbia Nehri civarında çok bazalt bulunur. Hindistan'daki Dekken Yaylası'nı örten bazaltlar 300.000 kilometre karelik geniş bir alana yayılmıştır. Memleketimizin bazı volkan bölgelerinde de, Boyabat, Kula, Siverek, Tokat, Ünye gibi yerlerde bazaltlar önemli bir yer kaplar.

Bazalt sert ve dayanıklı bir taş olduğu için yapı taşı, köprü malzemesi, kaldırım taşı olarak kullanılır. Sütunlara ayrılabilmesi bu taşın hem çıkartılmasını, hem de kullanılmasını çok kolaylaştırır. Ezilmeye karşı da dayanıklı olması dolayısiyle eskiden değirmentaşı olarak da kullanılırdı.

BEBEK (Bk. OYUNCAK).

Afrika'da çöllerle kaplı tropikal bir ülke:

Bechuanaland

BECHUANALAND, Güney Afrika'da Ingiliz himayesinde bir memlekettir. Kuzeyde Angola ve Kuzey Rhodesia, kuzey-doğuda Güney Rhodesia, güney-doğu ve güneyde Güney Afrika Birliği, Batıda Güney-Batı Afrika ile sınırlanmıştır.

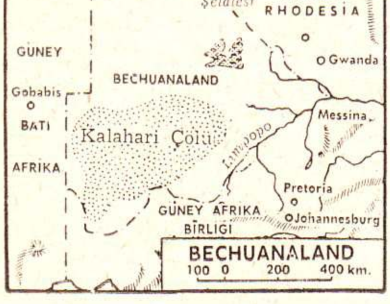
Yüzölçümü 712.000 m_2

Nüfusu: 295.000

Başkenti: Mefeking

Bechuanaland kurak bir bölgede bulunur. Büyük Kalahari Çölü memleketin bütün güney kesimini kaplar. Denizden ortalama yüksekliği 1.000 m. dir. Doğu sınırında bazı tepeler vardır. Bunlar batıya doğru alçalarak Kalahari Çölü'nde kaybolur. Kalahari Çölü tam anlamiyle bir çöl değildir. Yağışlı mevsimlerde otlar çıkar, burasının ağaçlık bölgeleri bile vardır. Bu çevrede «tsama» denilen bir çeşit kavun yetiştirilir. Bechuanaland'ın başlıca gölü olan Ngami ancak yağış mevsimlerinde sularla beslenir.

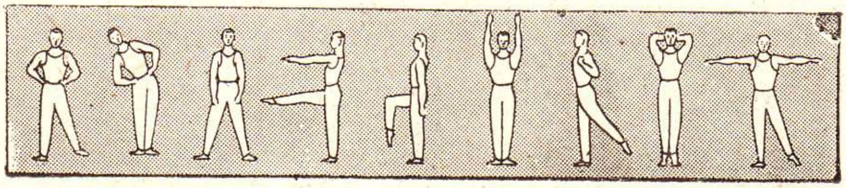
Bechuanaland'ın iklimi tropikaldir. Kışın gündüzler oldukça ılık geçer, yazlar sıcaktır. Orman yoktur. Ancak Chobe havzasında bazı ağaç toplulukları vardır. Memleketin büyük bir kısmı savana ağaçlariyle kaplıdır. Buna karşılık otlak çoktur.

Bechuanaland'da yaşıyan yabani hayvanlar suaygırı, gergedan, manda, zürafa, antilop, pelikan, devekuşu, timsah gibi tipik Afrika hayvanlarıdır. Memleket ekonomisinin esasını çiftçilik ve sığır yetiştirme teşkil eder.

Memleketin yerli halkı Bechuana denen Bantu kabîleleridir. Ayrıca, Bantu olmıyan Boşimanlar da yaşar. Memleket başlıca sekiz kabîleye göre sekiz bölgeye ayrılmıştır. Her kabîle kendi bölgesinde hükümrandır. İngiliz hükümeti bunların iç işlerine karışmaz. Avrupalılar buraya ilk önce 1801'de gelmişlerdir.

Bechuanaland zaman zaman yerli kabîlelerin savaşlarına sahne olmuş, 1885'te İngiliz himayesine girmiştir.

Vücuda sıhhat ve güzellik sağlıyan sistem:

BEDEN EĞİTİMİ

BEDEN EĞİTİMİ, vücudun çeşitli kısımlarını kuvvetlendirmek ve sağlığı korumak için yapılan hareketlerdir. Bu hareketler kol, bilek, bel, omuz, kalça, göbek, bacak kaslarını kuvvetlendirmeye yarar.

Beden eğitimi serbest veya aletli olarak yapılabilir. Herhangi bir âlete ihtiyaç olmadan birçok eğitim hareketleri yapmak mümkündür. Ancak, beden eğitimi için herşeyden önce temiz havaya ihtiyaç vardır. Kahvaltıdan önce 15 dakika beden eğitimi yapmak çok faydalı sonuçlar verir. Genel olarak eğitim hareketlerini daima belirli saatlerde yapmak lâzımdır. Sadece yemeklerden yarım saat öncesinden iki saat sonrasına kadar asla beden eğitimi hareketleri yapmamalıdır. En uygun zaman sabahları 10-12, öğleden sonraları da 4-6 arasındadır. Akşamları yatmadan önce de hafif beden hareketleri yapılabilir.

Aletli beden hareketleri, ip, top, sırık, merdiven, parmaklık, trapez, lobut, kasa vs. gibi vasıtalarla yapılır. Futbol, golf, tenis vs. gibi spor kolları ile koşma, bisiklet, yüzme, kayak gibi açık hava sporları da beden eğitimi arasına girer.

Beden eğitimi arasında son yıllarda, duruş ve oturuşa büyük önem verilmeye başlanmıştır. Bunun sadece güzel görünüş için değil, aynı zamanda beden ve fikir gücünün ayarlanmasında da faydalı olduğu artık bir gercektir. Kötü bir duruş vücudun organlarına etki yaparak yorgunluğu artırır, vücutta zehir birikmesine yol açar.

Ayakta durmanın sağlığa en uygun şekli vücut ağırlığını iki ayak üstüne dengelemek, karın kasları çekik, göğüs dik (fakat belin alt kısmı içeri bükülecek kadar değil), baş yukarıda, omuzlar serbest kalacak şekilde durmaktır. Bu duruşu yürürken de bozmamak lâzımdır.

Otururken iskemlenin arkalığına iyice yanaşarak oturmalı, sırt kamburlaşmamalı, baş da fazla eğilmemelidir. Öne eğilme hareketi kalça mafsalı vasıtasiyle yapılmalıdır.

Kötü duruş ve yürüyüşleri düzeltmek için özel beden eğitimi hareketleri yapılır. Koşma, bisiklet, atlama, yüzme gibi açık hava sporları duruş ve oturuş biçimlerini düzeltmeye yardım eder. Ancak, durma ve oturmada kötü biçime vücut iyice alışırsa düzeltmek çok zor olur. Bu bakımdan, daha küçük yaştan doğru durma ve oturmaya alışmalıdır.

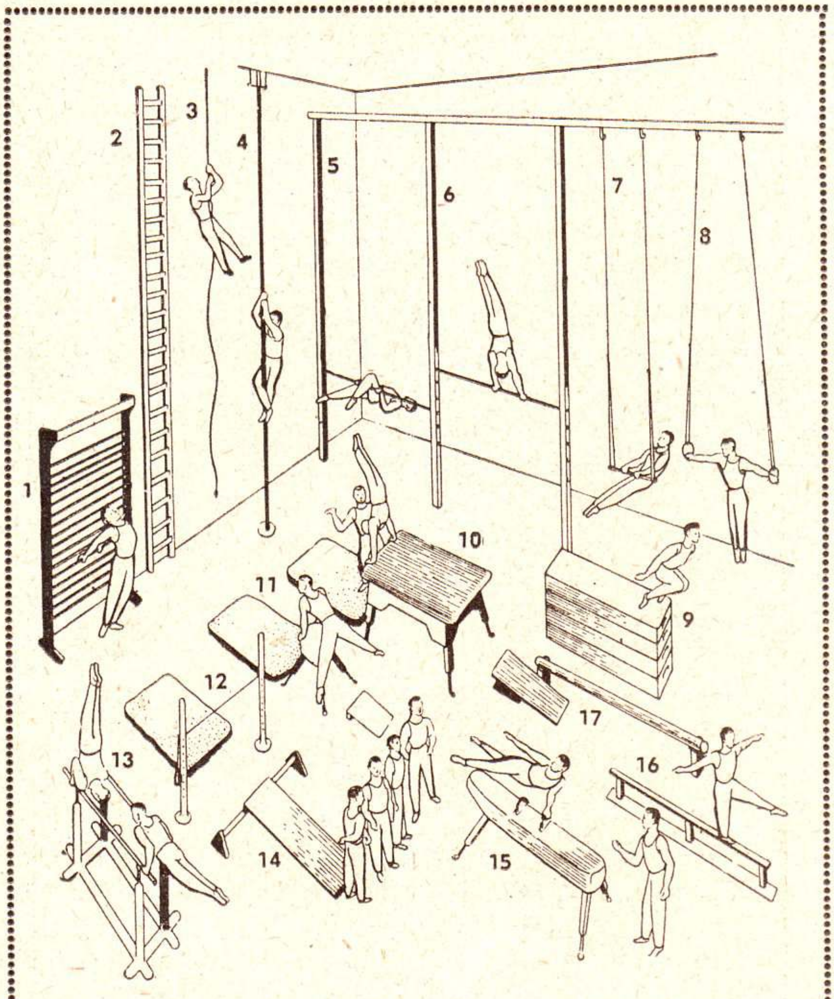
Beden Eğitiminin Gelişmesi

Beden eğitimi, ilmî bir şekilde ele alınan eğitim konularının en yenilerinden olmakla beraber, eğitim şekillerinin en eskisidir. İlkel insanlar çocuklarını günlük yaşayış şartlarına uyacak şekilde yetiştirir, av ve savaşa alıştırırlardı. Bunlar güreşir, zıpkın ve ok atarlardı. Bu çeşit eğitim sonradan ilk gelişen medeniyetlerle birlikte, sistemli bir hale getirilmeye, normal eğitimin bir parçası sayılmaya başlandı.

Beden eğitimini tam bir program içinde uygulamaya başlıyan ve bunu genel eğitim sisteminin bir parçası sayan ilk millet Eski Yunanlılardır. O zamanki Yunanistan'da vatandaşların beden hareketleri yapabilmeleri için «gymnasion» lar açıldı. (Gymnasion kelimesi, Yunanca «çıplak» anlamına gelen «gymnos» (gümnos) sözünden türetilmiştir, çünkü beden eğitimi hareketleri çıplak yapılırdı. Bu kelime Latinlere «Gymnasium» olarak geçmiştir. «Cimnastik» kelimesi de oradan gelir.)

Daha sonra Roma'da da «gymnasium» lar açılmışsa da orada Eski Yunanistan'daki kadar geniş bir yayılış alanı bulamamıştır. Romalılar sağlık endişesiyle değil, savaşçı nesil yetiştirmek gayesiyle hareket etmişlerdir.

Yeni çağlarda beden eğitimini sistemli bir hale getiren ilk memleket Almanya'dır. Guts Muths (1759-1839) bu konuda yazılar yazmış, 1774'te Dessau'da beden eğiti-

KAPALI SALON BEDEN EĞİTİMİ: 1 — Yatay parmaklık, 2 — Merdiven, 3 — Halat, 4 — Sabit halat, 5, 6 — Barfiks, 7 — Trapez, 8 — Halka, 9 — Kasa, 10 — Masa, 11 — Kuzu, 12 — Yüksek atlama sehpası, 13 — Paralel, 14 — Tramplen, 15 — Beygir, 16, 17 — Ufki ağaçlar.

mine önem veren bir okul açmıştır. F. L. Jahn da (1778-1852) beden eğitimini millî bir hareket haline getirmiştir. Alman beden eğitimi sistemi geniş ölçüde alet kullanmaya dayanır.

Avrupa'da beden eğitiminin gelişmesine yardım edenlerden biri de İsviçreli büyük eğitimci Pestalozzi (1746-1827) dir. Pestalozzi şehir halkının havasız, uyuşuk kaldığını ileri sürerek, beden eğitiminin halk arasında yerleşmesi için çok çalışmıştır (Bk. Pestalozzi).

İsveç Cimnastiği

XIX. yüzyılın başlarında buna benzer bir hareket de İsveç'te belirdi. İsveç cimnastiğinin kurucusu Pehr Hanrik Ling ve oğlu Hjalmar'dır. İsveç cimnastiğinin esasını aynı yerde durarak, verilen kesin emirlerle yapılan hareketler teşkil eder. Bu daha çok askerî eğitimde kullanılmış, II. Dünya Savaşı'na kadar birçok Avrupa memleketinde devam etmiştir.

Gene XIX. yüzyılın başlarında Danimarka ve İngiltere'de de yeni beden eğitimi usulleri geliştirilmiştir.

Bizde Beden Eğitimi

Türkler daha Orta Asya'da yaşadıkları çağlarda, vasıtalı ve vasıtasız olarak, savaşa hazırlayıcı idmanlara önem vermişlerdir. Av, güreş, okçuluk, binicilik, koşular, ağırlık kaldırma ve atma, cirit, çevkân vs. Türkler'in bu maksatla yaptığı spor faaliyetleridir. Eski Türkler geleneklerine karışan bu eğitim şekillerini gittikleri yerlere de götürmüşlerdir.

Türkler bu maksatlarla çeşitli tesisler de meydana getirmişlerdir. Bilhassa Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılan at meydanları, ok meydanları, okçu ve pehlivan tekkeleri bugünkü spor yerlerinin karşılığıdır. Yeniçerilerin eğitiminde yukarıda saydığımız beden eğitimi şekillerine büyük önem verilirdi. Osmanlı İmparatorluğu zamanında gelişen ve sosyal yardım karakteri taşıyan «tulumbacılık» teşkilâtını da bir spor saymak mümkündür.

Memleketimizde bugünkü anlamda beden eğitimi Tanzimat'tan sonra başlar. İlk olarak Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) ne beden eğitimi dersi konuldu, bu iş için Fransa'dan bir öğretmen getirildi. XIX. yüzyılın sonlarına doğru da ilk futbol klübü kuruldu (Bk. Spor).

Memleketimize İsveç cimnastiğini getiren Selim Sırrı Tarcan'dır. Tarcan, 1911'de, İsveç Cimnastik Enstitüsü'ndeki öğrenimini bitirerek memlekete dönmüş, bundan sonra onun öncülüğü ile, bu sistem bizde de tatbik edilmeye başlanmıştır. XX. yüzyılla beraber futbol klüplerinin kurulması faaliyeti ilerledi, tenis, boks, güreş, bisiklet, yelken, kürek, yüzme, atletizm gibi sporlar klüp faaliyetleri arasında yer almaya başladı.

Yurttaşın beden ve moral gelişmesini sistemli olarak sağlamak için, 1938'de yayınlanan bir kanunla, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü kuruldu.

BEDMİNTON

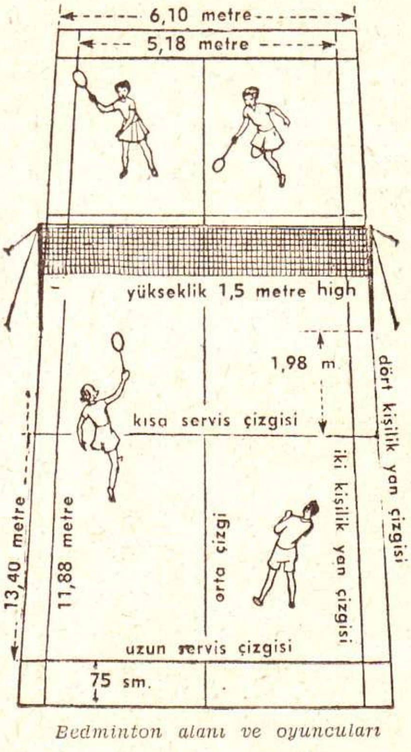
Tenise benziyen, açık ve kapalı sahada iki veya dört kişi arasında oynanan bir oyundur.

Memleketimizde pek az kimse tarafından oynanan ve halk arasında adı dahi tanınmıyan bedminton (badminton) un yüzyıllarca önce Çin'de ve Hindistan'da oynandığı tahmin ediliyor. Bu spor, daha sonra 1870'de İngiltere'de yayılmaya başlamıştır.

Bedminton'da esas kuş kanadı tüylü, hafif bir topun yere değmemesidir. Tenis raketinden daha hafif, sapı çok daha ince bir raketle oynanır. Bedminton sahası iki kişilik oyunlarda 13,40 m. uzunluğunda, 5,18 m. genişliğindedir. Dört kişilik oyunlarda bu saha 11,88×6,10 m. ölçüsündedir.

Bedminton üç set üzerine oynanır, her set 21 sayıda sona erer. Fakat yeni kaidelere göre bu oyunda oyunculardan 13 sayıya gelen isterse oyunu 5; 14'e gelen 3; 20'ye gelen ise 5 veya 3 puvan daha uzatabilir.

Vücudun çalışması için çok faydalı bir spor olarak kabul edilen bedminton İngiltere'de ve Amerika'da büyük rağbet görür.

Bedminton alanı ve oyuncuları

BEDRETTİN, Simavnalı (?-1420)

Simavnalı Bedrettin

XV. yüzyıl başlarında yaşamış Türk din bilginidir, mühim bir ihtilâlin başında bulunmuştur. Babasının mesleği dolayısiyle «Simavna Kadısı Oğlu» adiyle tanınmıştır. (Bu Simavna'nın Edirne yakınlarında eski bir kale olduğu sanılmaktadır).

Bedrettin yüksek tahsilini Konya ve Kahire'de yapmış, mantık, felsefe ve ilâhiyat okumuştu. Bir aralık Tebriz'e gidip Timur'un huzurundaki mubahaselere katıldı. Bir zaman da Mısır Memlûkleri sarayında öğretmenlik etti. Sonra Anadolu ve Rumeli'ye gelip, etrafına müritler toplamak suretiyle, kesif bir dini-siyasî faaliyete girişti. Edirne'de saltanat süren Yıldırım Bayezit'in oğlu Musa Çelebi'nin kazaskeri oldu. Böylece Osmanlı devletinin Avrupa'daki kısmında en yüksek dinî-kazaî mevkie yükseldi. Bu arada Börklüce Mustafa adındaki en tanınmış müridi, Aydın ilinde etrafına büyük bir kalabalık topladı. Şeyh Bedrettin'in bu faaliyeti Osmanlı topraklarında huzursuzluk uyandırmıştı, bunun üzerine Bedrettin, Edirne'den ayrılmak zorunda kaldı. Osmanlı tahtına geçen Çelebi Sultan Mehmet, Bedrettin taraftarlarını birkaç bozguna uğrattı, nihayet Bedrettin de ele geçirildi, Serez'de Padişah'ın huzuruna çıkarılarak muhakeme edildi. Mahkeme reisi Mevlâna Haydar'ın fetvası ile, 1420'de asıldı. Serez'de bulunan mezarı 1924'te İstanbul'a nekledilmiştir.

Bedrettin, islâmî ilimlerde ve bilhassa fıkıhta (İslâm hukuku) büyük bir bilgindi. Eserleri şunlardır: «Câmi'u'l-Fusûleyn», «Letâifu'l-Işârât», «Et-Teshîl», «Meserretu'l-Kulûb», «Vâridât», «Nûru'l-Kulûb», «Ukuudu'l-Cevâhir», «Çerâğu'l-Fütûh», «Hâşiye-i Fusûsu'l-Hikem» (Bunlardan yalnız ilki basılmıştır.)

Bibliyografya:

Şeyh Bedrettin (M. Şerefettin Yaltkaya, 1924).

Müzik dünyasının eşsiz dehası Ludwig van BEETHOVEN

BEETHOVEN, Ludwig van (1770-1827)

Beethoven

Müzik sanatının en ünlü, en büyük bestecilerinden biridir. Flaman aslından müzikçi bir ailenin çocuğu olarak Almanya'da Bonn şehrinde doğmuştur. Dedesi Ludwig ana yurdu olan Löwen'den göçerek Almanya'ya yerleşmiş, orkestra şefi olarak çalışmıştır. Babası, Bonn Prensliği sarayında şarkıcılık yapmış, hayatının sonuna kadar sanatından ayrılmamıştır.

Beethoven ilk müzik bilgilerini babasından edindi, sonra doğduğu şehirde tanınmış öğretmenlerden Christoph Gottlob Neefe'nin öğrencisi oldu. On üç yaşında prenslik orkestrası üyeliğine kabul edildi, on beş yaşında sarayın ikinci orgçuluğuna getirildi. Bu sırada Breuning ailesinin dostluğunu kazanması bilgi ve görgüsünün artışında önemli rol oynamıştır. Breuning'lerin teşviki ve Prensin yardımiyle 1787 yılında Mozart'tan ders alması için Viyana'ya gönderilen genç sanatçı annesinin ağır hastalığı yüzünden Bonn'a dönmek zorunda kaldı. Bu arada Mozart'la ancak kısa bir görüşme yapmış, büyük besteci genç Beethoven'in dehasını ilk anlıyanlardan biri olmuştur.

Beethoven'in Bonn'a gelişinden kısa süre sonra annesi öldü, sanatçı genç Prens tarafından 1792'de ikinci defa Viyana'ya gönderildi. Bu büyük sanat merkezinde Haydn'ın tavsiyesi üzerine çalışmalarına başladı, çağının Schenk, Albrechtsberger ve Salieri gibi ünlü müzik ustalarından faydalandı. 1795'te ilk üç yaylı çalgılar triosu, Haydn'a ithaf edilen üç piyano sonatı ve ilk piyano konçertosu yayınlandı, bu cüretli eserler etrafında geniş bir bılgi uyandı.

Beethoven 1800 yıllarında kulaklarında beliren bir ârıza üzerine âdeta hayata küsmüş, intiharı bile düşünmüştür. Fakat 1803'ten sonra olayları olduğu gibi kabul ederek insanüstü iradesi ve dehasiyle kendisini yaratmaya verdi, birbiri ardı sıra büyük ses anıtları yarattı.

Beethoven'in kulaklarındaki rahatsızlık 1819'da tam bir sağırlık halini almış, onu yavaş yavaş insanlardan uzaklaştırmış, yalnızlığa mahkûm etmişti. Hayatının son yıllarında karşısındakilerin söylediklerini ancak yazdırmak suretiyle anlıyabiliyor, biraz cık duyabilmek için boynuz şeklinde uzun borular kullanıyordu.

Beethoven hiç evlenmemiştir. 1826 yılı sonbahar aylarında sağlık durumu birdenbire kötüleşti, ağır bir hastalık yüzünden aylarca yatakta kaldı, fırtınalı bir kış günü son nefesini verdi.

Beethoven'in Sanatı

Beethoven yaşayışiyle tamamen bağımsız, hiçbir ödeve bağlı olmıyan yeni bir müzikçi tipinin ilk örneği olmuştur. Eserlerini başlıca üç çağa ayırarak incelemek gerekir.

1800 yılına kadar gelen ilk devredeki verimi genel olarak sınırlandırılmış, kapalı bir üslûbun, rokoko sanatının etkisini taşır. 1815 yılına kadar gelen ikinci çağdaki eserleri kalıplardan kurtulmuş, derin his hareketlerinin yankılarını veren yepyeni bir tarzın örnekleridir. Bu çağın özelliklerini belirten eserleri «Eroica», Do minör ve La majör senfonilerle, «Rasumowsky Kuartetleri», «Pathétique» adlı piyano sonatıdır. Ölümüne kadar gelen çağ ise muhteşem «Dokuzuncu Senfoni» ve «Missa Solemnis» le, bunlara ek olarak büyük yaylı çalgılar kuartetleriyle romantizme yöneler daha ileri bir çabanın anıtlarını kazandırmıştır.

Beethoven sanatında Mannheim Okulundan başlıyarak Haydn ve Mozart'ın devamı olmuş, bu arada ilk zamanlar Philip Emmanuel Bach ve Cherubini'nin etkisinde kalmıştır. Fakat daha sonraları belirli bir sınıf ve topluluğa yönelen «klasik» ve «rokoko» tarzlarından sistemli bir şekilde sıyrılmış, müzik sanatını sınıftan kurtararak bütün insanlığa yaymaya çalışmıştır. «Dokuzuncu Senfoni» de müziği çalgıda bırakmıyarak insan sesini de katması bu endişe ve gayesinin açık delilidir. Tekniğinin gücünü daima muhteşem yapıların doğuşunda kullanmış, sağlam ve mantığa dayanan buluşlarla bu yapıları ölmezleştirmiştir. Bağımsızlığa olan eğilimini eserlerinde de belirtmekten çekinmemiş, «Fidelio» operasında olduğu gibi sanatını bu fikrin hizmetine vermiştir.

Beethoven'in XIX. yüzyıl müziği üzerinde çok büyük ve derin etkileri olmuş, Schubert, Schumann, Berlioz, Mendelssohn, Brahms ve

Filozof besteci ve Beşinci Senfonisi

Beethoven, müzik çevrelerinde filozof besteci olarak tanınır. İnsanları çok sevdiği halde, daima onlardan kaçmayı âdet edinen Beethoven, hiçbir kimsenin tesiri altında kalmadan, kendine göre bir felsefe yaratmıştı. Başlangıçta Kader'in insanı daima yenebileceğine inanmıyordu. Bir dostuna: «Ben istersem Kader'i yakasından yakalar yere sererim» demişti.

«Kader Senfonisi» adını taşıyan Beşinci Senfonisi'ni yazmaya başlarken de inancı değişmemişti. Beethoven bu eserini 1808 de tamamladı.

Beşinci Senfoni, insanın Kader'le savaşını anlatır. Kader insanın kapısını çalmaktadır onu hükmü altına almak istiyecektir. Şiddetli bir mücadele başlar. Senfoni, insanoğlunun cennetin koruyucu kanadları altına sığınarak Kadre'e karşı zaferi kazanışını anlatır, huzur ve sükûn verici melodilerle sona erer.

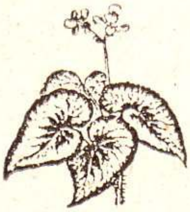
Beethoven'in felsefesine göre, insanoğlu ıstıraptan doğan zekâyla cesaret kazanır, bu cesaret ona ümit verir. İnsan bu ümitle ebediyete kavuşur.

Beethoven Kader'in üstünlüğüne inanmamıştı, fakat sonunda pek acı bir şekilde kaderın esiri oldu, ömrü sağırlığın ıstırabı içinde sona erdi.

Bruckner gibi büyük besteciler ona olan hayranlıklarını eserlerinde gene ona has özellikleri kullanmak suretiyle belirtmişlerdir.

Beethoven'in başlıca eserleri şunlardır: 9 Senfoni (bunlardan 3. Senfoni «Eroica» (Kahramanlık Senfonisi), 5. Senfoni «Kader Senfonisi», 6. Senfoni «Pastorale» (Kır Senfonisi, 9. Senfoni de «Corale» (Korolu Senfoni) olarak tanınır); Prometheus'un Yaradılışı (bale); «Egmont», «Coriolan» uvertürleri; Keman Konçertosu; 5 piyano konçertosu; Üçlü Konçerto (piyano, orkestra, koro); «Fidelio» (opera); «İsa Zeytin Dağında» (oratoryo); ayrıca keman, piyano, viyolonsel için sonatlar ve diğer çeşitli besteler.

BEGONYA

Begonya

İkiçeneklilerin begonyagiller familyasından bir süs bitkisidir. Bazı türleri tohumlariyle, fakat genel olarak yumrulariyle yetiştirilir.

Begonya ilkbahardan sonbahara kadar çiçek verir. Bazı türleri kışın da çiçek açar. Gösterişli ve güzel renkli yaprakları vardır. Rutubetli ve serin topraklardan hoşlanır. Nisan başlarında saksılara dikilir. Mayıs ortalarına kadar ilk köklerini salması beklenir, sonra filizlenen yumrular daha geniş bir saksıya dikilir, bol bol sulanır. Saksının toprağı devamlı olarak rutubetli kalmalıdır. Saksıları güneşe karşı bırakmamalı, yapraklarını ıslatmamalıdır.

BEHMENÎLER

Güney Hindistan'da 1347'den 1525'e kadar 178 yıl devam eden bir hanedandır. Bu hükümdarlar ırkan Türk'tür. Devletin ordusu da Türkler'den kurulmuştu. Resmî dil Farsça idi. Hindistan'ın Tuğluk Türk İmparatorluğundan ayrılmak suretiyle vücuda gelen bu devletin başkenti 1429'a kadar Gülberke, ondan sonra da Bihâr şehirleriydi. Devlet en geniş durumunda Dekken'i, Berâr'ı, Bicapur'u, Bîdar'ı, Orisa'yı, Hendeş'i, Kuzey Haydarabad'ı kaplıyan bir araziye yerleşmişti ki bugün bu topraklarda 140.000.000'dan fazla insan yaşamaktadır.

Hindistan'ın en güçlü devletlerinden olan Behmenî İmparatorluğu 1525'te tamamen ortadan kalktı, yerine beş önemli devlet geçti: Âdilşahlar, Kutbşahlar, Nizamşahlar, İmadşahlar ve Beridşahlar; bu beş Türk devletine «Dekken devletleri» denilir.

BEKRİ MUSTAFA

XVII. yüzyılda İstanbul'da yaşamış meşhur bir ayyaştır. Bir rivayete göre IV. Sultan Murat'ı da ayyaşlığa alıştırmıştır.

Bekri Mustafa, halk arasında anlatılan fıkra ve hikâyeler, hazırcevaplığı, kalenderliği ve tok sözlülüğü ile, sevilen bir tiptir. Daha yaşadığı devirde bile, bazı hikâyelere ve karagöz oyunlarına konu olmuştur. Karagözdeki Tuzsuz Deli Bekir, Bekri Mustafa tipinin ta kendisidir.

Müzik ve edebiyatımıza etki yapan bir tarikat: BEKTAŞİLİK

BEKTAŞİLİK, adını kurucusu ve geliştiricisi olan Hacı Bektaş Veli'den almış, bâtınî akidelere dayanan bir tarikattır. Benzeri tarikatlardan farkı hemen hemen Türkiye'ye mahsus oluşu, harsı, dili, duygusu ve edebiyatiyle Türk oluşudur. Türkiye'nin dışında, yeniçeri zümresine iyice nüfuz etmiş bulunan Bektaşi babaları ve dervişleriyle Mısır'a, Balkanlar'a, Tuna kıyılarına, Arnavutluğa kadar uzanmış, oralarda Türk ve Müslüman halk arasında revaç bulmuş ve yayılmıştır.

Karahöyük gibi ıssız bir köyde başlıyan Bektaşilik uzun müddet din adamlarının, büyük şehir halkının dikkatinden uzak kalmış, nihayet, çok kuvvetli bir bünyeye sahip olduktan sonra, şehirlere ulaşmıştır.

Tarikatın kurucusu ve yayıcısı olan Hacı Bektaş herhalde cahil ve saf halkın psikolojisine iyice vâkıf bulunuyordu. Tarikatına ilk dahil olanlar köylüler, yörükler ve göçebelerdi. Bu insanlar daha Hacı Bektaş Horasan'da bulunduğu sırada onun «mucizelerini» muhtelif yollarla duymuş, ermişliğine ve insanüstü bir varlık olduğuna inanmışlardı.

Bektaşiliğin geliştiği sıralarda Anadoluda Hayderîler, Babaîler, Kalenderîler, Hurufîler vs. gibi çeşitli tarikat müntesipleri bulunuyordu. Fakat bunların mürşitleri Bektaşilikte olduğu gibi fakir halktan değillerdi. Bektaşi babaları, dervişleri ise halkın içinden yetişmiş birer fert sıfatiyle daha çabuk, daha çok taraftar bulmakta güçlük çekmemişlerdi. Daha sonra da birçok tarikat Bektaşiliğin içerisine karışmış, bir kısmı adını muhafaza etmiş bulunsa bile hüviyetini kaybetmişti.

Hacı Bektaş Veli tarikatını bütün edep ve erkâniyle kurmuş olduğu halde 1516'da ölen Balım Sultan, Bektaşi tarikatının ikinci kurucusu sayılmıştır. Bu zat âyin ve erkân itibariyle bazı yenilikler yapmış, tekkeleri teşkilâtlandırmış ve mücerret dervişler zümresini ortaya çıkararak bunları tarikat teşkilâtının belkemiği mahiyetine sokmuştur.

Bektaşiliğin Tarihi

Bektaşiler'e göre bu tarikat Hz. Ali'den başlamış, Hacı Bektaş Velî'ye kadar ulaşmıştır. Bektaşiler'in bir kısmı «Fıkh-ı Caferi»yi kabul ettikleri gibi İmamiye mezhebini de kabul etmişlerdir. Oniki İmam'ı takdis ederler. Halifelerden Ebubekir, Ömer ve Osman'ı, Hz. Ayşe'yi pek sevmezler. Peygamber hanedanına aşırı dereceye varan bir sevgi gösterirler.

Bektaşiliğin bir hususiyeti de itikat ve âyin bakımından pek gizli tutulmasıdır. Tekkelerini şehirlerden uzakta, tenha yerlerde kurdukları gibi âyinlerine de yabancı kimse almazlar, birbirlerini tanımak için hususi işaretler kullanırlardı. Başka Müslüman zümrelerden gizli tuttukları inanışları vardı.

Bektaşi kollarının inanış ve âdet bakımından değişik olmaları mümkündür. Fakat umumiyetle beş vakit namaz kılmazlardı, oruç, hac gibi ibadetleri yoktu. «Tevellâ» dedikleri Ali'yi ve «Âl-i Aba»yı sevmeleri, «Teberrâ» dedikleri Yezit ve hanedanından nefret etmeleri, «Niyaz» dedikleri duaları vardı. «Can»ların (müritlerin) kabulü için yapılan «İkrar âyinleri» vardı. Nefesli ve ilâhili olup içki meclislerine benziyen «Âyin-i cem»leri meşhurdu.

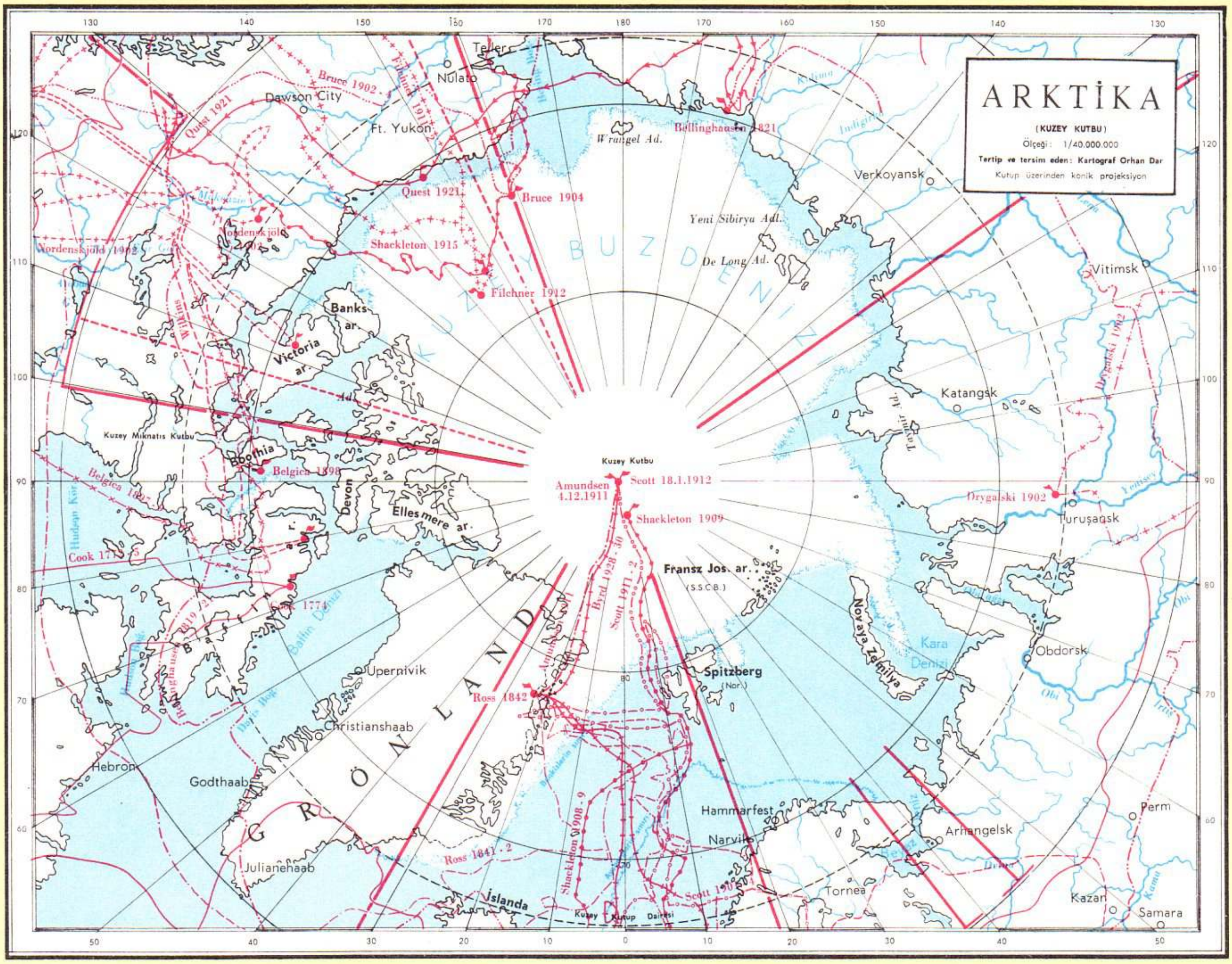
Bektaşilik esaslı iki kola ayrılmıştı: Çelebiler ve Babagânlar. Hacı Bektaş'ın «mücerret» (hiç evlenmeden) yaşadığına, dünya evine girmediğine inananlar «Babagân» kolunu, Kadıncık Ana ile evlenip Timurtaş adında bir oğlu dünyaya geldiğini iddia edenler de «Çelebiler» kolunu teşkil ederdi. İstanbul ve Arnavutluk'ta mâruf olan «Babagân» kolu idi. Tarikatın bu şekline «Nazenin tarikatı» da derlerdi. Bu kolun kurucusu Balım Sultan'dır. Bu kola mensup dervişler hiç evlenmez, kulaklarına «teslim halkası» denen küpeler takarlardı. Bu dervişlerin kulakları Balım Sultan'ın türbesinin eşiğinde delinir, bu dervişler artık «Pîrin kulağı küpeli kölesi» olurlardı. Bu dervişler bir daha evlenemez, dergâhta ve zaviyelerde «târik-i dünya»lar gibi yaşarlardı.

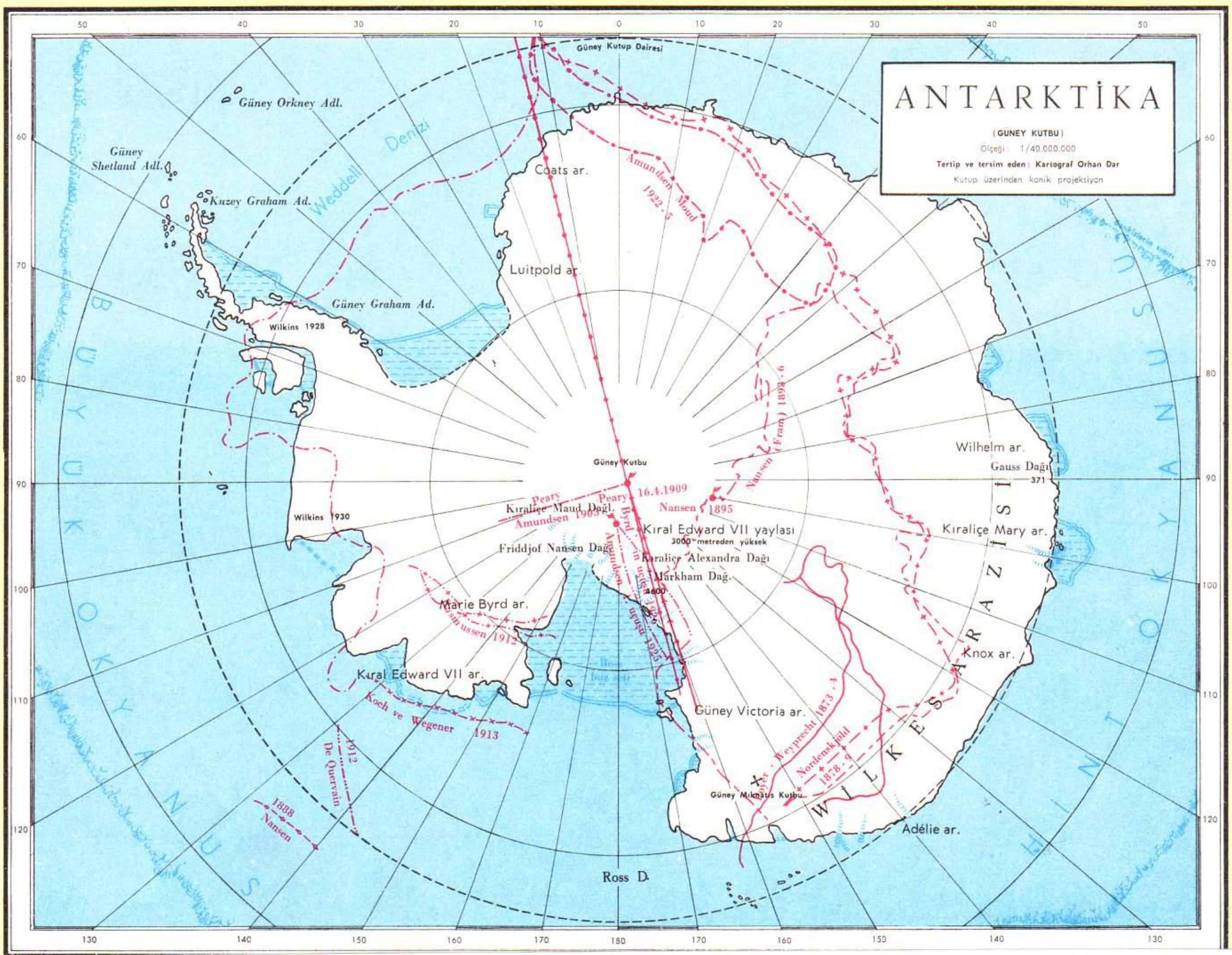
Bektaşi Kıyafetleri

Bektaşi kıyafetleri de bir özellik taşırdı. Başlarına giydikleri taç beş türlüydü. Bunlar Elifî, Horasanî Elifî, Hüseynî, Celâlî, Edhemî gibi adlarla anılırdı. Kubbesi Oniki İmam'a işaret olan on iki dilimlileri, dört dilimlileri vardı. Evli bektaşi babaları Edhemî tacı kullanırlardı. Dervişler, taçlarının üstüne destar, yani sarık saramazlardı. Bazı mezar taşlarında ve eski minyatürlerde bu bektaşi taçlarına raslanmaktadır.

Bir Bektaşi Şeyhi

ARKTİKA
(KUZEY KUTBU)
Ölçeği: 1/40.000.000
Tertip ve tersim eden: Kartograf Orhan Dar
Kutup üzerinden konik projeksiyon
Kuzey Kutbu
Amundsen 4.12.1911
Scott 18.1.1912
Shackleton 1909
Bruce 1902
Bruce 1904
Quest 1921
Shackleton 1915
Filchner 1912
Bellinghausen 1821
Nordenskjöld 1902
Belgica 1898
Cook 1774
Ross 1842
Ross 1841-2
Drygalski 1902
Kuzey Mıknatıs Kutbu
Kuzey Kutup Dairesi
Teller
Nulato
Dawson City
Ft. Yukon
Wrangel Ad.
Verkoyansk
Yeni Sibirya Adl.
De Long Ad.
Vitimsk
Banks ar.
Victoria ar.
Boothia
Devon
Ellesmere ar.
Katangsk
Turuşansk
Fransz Jos. ar. (S.S.C.B.)
Novaya Zemliya
Kara Denizi
Obdorsk
Upernivik
Spitzberg (Nor.)
Christianshaab
Hebron
Godthaab
GRÖNLAND
Julianehaab
Islanda
Hammarfest
Narvik
Arhangelsk
Tornea
Perm
Kazan
Samara

ANTARKTİKA
(GÜNEY KUTBU)
Ölçeği: 1/40.000.000
Tertip ve tersim eden: Kartograf Orhan Dar
Kutup üzerinden konik projeksiyon
Güney Kutup Dairesi
Güney Orkney Adl.
Güney Shetland Adl.
Kuzey Graham Ad.
Weddell Denizi
Coats ar.
Amundsen Moud 1922-5
Luitpold ar.
Güney Graham Ad.
Wilkins 1928
Wilkins 1930
Güney Kutbu
16.4.1909
Nansen 1895
Kıraliçe Maud Dağı
Kıral Edward VII yaylası
3000 metreden yüksek
Kıraliçe Alexandra Dağı
Markham Dağı
Friddjof Nansen Dağı
Wilhelm ar.
Gauss Dağı 371
Kıraliçe Mary ar.
Marie Byrd ar.
Kıral Edward VII ar.
Knox ar.
Güney Victoria ar.
Koch ve Wegener 1913
De Quervain 1912
Nansen 1888
Güney Mıknatıs Kutbu
Adélie ar.
Ross D.
WILKES ARAZİSİ

BEKTAŞİ FIKRALARI

SEN İŞİNİ BİLİRSİN

Bir bektaşinin yirmi parası varmış. On parasiyle ekmek almış. Ekmekçi ekmeği verdikten sonra tekrar para istemiş. Bektaşi «Verdim ya!» demiş. Ekmekçi: «Almadım!» diye dayatmış. Aralarında kavga başlamış. Bektaşi ekmekçiye söz anlatamıyacağını anlayınca peynir almak için ayırdığı on parayı da vererek bakkala gitmiş. On paralık peynir istemiş. Bakkal peyniri verdikten sonra parasını istemiş. Bektaşi de «Verdim ya» demiş. Bakkal parayı önceden alıp unuttuğunu düşünerek sesini çıkarmamış. Bektaşi bir köşeye çekilip peynir ekmeğini yiyip bitirdikten sonra: «Yarabbi! Sen işini bilirsin.» diye söylenmiş. «Onluğu ekmekçiden alıp bakkala ver.»

BİZ TUTUVERDİK

Bektaşinin biri nasılsa ramazanda bir gün oruç tutmuş. Bir zaman sonra birisinin üzülerek: «Bu sene ramazanda bir gün kaçırdım!» dediğini işitince gülümsiyerek: «Hiç üzülme!» demiş, «o senin kaçırdığın oruç yabana gitmedi, biz tutuverdik!»

DÜNYANIN ALTI

Bir toplantıda ahlâkın bozulduğundan bahsediliyormuş. Orada bulunanlardan birisi: «Böyle giderse dünya alt üst olacak!» diye hayıflanmış. Bunu duyan Bektaşi: «Ne dertleniyorsun yahu!» diye atılmış. «Belki altı üstünden daha iyi çıkar!»

VALLAHİ İNANMAM

Bektaşinin biri ramazanda bir gün bildiklerinden birine iftara gider. İftardan sonra konuşmıya dalarlar. Bir aralık ev sahibi: «Baba hazretleri, nasıl, ramazandan hoşnut musunuz?» diye sorar.

— «Eyvallah, pek hoşnudum. Ya siz?»

— «Hoşnudum demek de söz mü? Mübareki o kadar severim ki tarif edemem.»

— «Vallahi inanmam.»

— «Neden inanmıyorsunuz?»

— «Elbette inanmam ya... Mademki bu kadar seviyorsunuz, ramazan biter bitmez niçin üç gün üç gece bayram edersiniz?»

GÖMLEK YIKAMAK

Bektaşi babasının gömleği kirlenmiş. Bunu görenlerden biri: «Yahu, baba, gömleğini niçin yıkamıyorsun?» diye sormuş.

Bektaşi: «Yıkadım» demiş. «kirlendi.»

— «Bir daha yıka.»

— «Gene kirlenecek.»

— «Olsun. Kirlenince bir daha yıkarsın.»

Bektaşi babası kaşlarını çatmış:

— «Amma yaptın, be oğul!» demiş «Biz bu dünyaya gömlek yıkamıya mı geldik!»

Bektaşilerin giydikleri hırka diğer derviş hırkalarından farksızdı, onlar gibi yakasızdı. Ayaklarına cimcime adı verilen, çarığa benzer bir pabuç giyerlerdi. Bellerine şallı, kaytanlı bir kemer bağlarlardı. Boyunlarına «Teslim taşı» dedikleri on iki dilimli bir taş asarlardı. Peygamber'i, Hz. Fatma'yı, Oniki İmam'ı ziyaret etmiş olan bektaşiler necef taşlarından yapılmış, zincire geçirilmiş «habbe» takarlardı. Kanberiyye, pâleng adı verilen diğer iki taşı da kemerlerine asarlardı. Cilbend dedikleri meşin bir torba kullanırlardı. Yolculukta ellerine tek taraflı veya iki taraflı teber veya boynuzdan yapılmış bir boru (nefir) alırlardı. Bütün bu üstte taşınan eşya, «çerağ» dedikleri kandil ve sofra Bektaşilerce pir emaneti sayılırdı.

Bektaşiliğe Girme Töreni

Bektaşiliğe girme bahsinde zamanla ve Bektaşi kollarına göre değişiklikler yapılmış, tarikatın son zamanlarında basit bir hale getirilmiştir. Tarikata girecek olan müride «Can» denirdi. Ona bir mürşit (rehber), bir sahip ve musahip tâyin edilirdi. Bir deneme devresi geçiren «can», tarikata alınması uygun görülürse «Pîr evi» dedikleri dergâhta esrarlı bir tören tertip edilirdi:

On iki bektaşi babası on iki postun üzerinde sessiz oturur, geniş sahne «çerağ» denilen ölgün, cılız bir ışıkla yarı karanlık bir halde bulundurulurdu. Rehber, «can» a bir tarikat abdesti aldırırdı. El, yüz, baş, ayak yıkanır, iki rekât namaz kılınır, can ölmüş gibi kefene bürünür, boynuna «Tig-ı bend» takılır, kurbanlık koyun gibi, Bektaşi babalarının bulunduğu yarı karanlık yere sokulurdu.

Talip, On İki İmamı temsil eden on iki babanın huzuruna girince el göğüste, sağ ayağın başparmağı sol ayağın başparmağı üzerinde, her adımda bir selâm verip durarak Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet kapılarından girmiş olurdu.

Can mürşidin önüne getirilir, mürşit sağ elini ikrar verecek olan «Can» ın iki omuzu arasına koyar, bir ayet okurdu. Canın boynundaki «Tig-ı bend» i alıp kulağına «Girme, girme... dönme, dönme. Eline, beline, diline sağ ol, mürşidin Muhammed, rehberin Ali» derdi. Kefen sökülür, can yeni hayata kavuşurdu. Sonra, mürşitten başlıyarak, babaların üzerinde oturdukları postları, ellerini öperdi, kurban kesilir, tören sona ererdi.

Yeniçeriler ve Bektaşilik

Hacı Bektaş Velî'nin Orhan Gazi zamanında yeniçeriliği mânevi himayesi altına aldığı ve ilk kuruluşunda bu asker zümresine dua ettiği rivayetini tarihçiler kabul etmezler. Fakat Bektaşilik yeniçerileri sonradan tarikatın sınırları içine almıştır. Bundan dolayı, onlara «Taife-i Bektaşiyan» denilmiştir. Tarikatı idare eden Bektaşi babaları bu askerî teşkilâtı ellerinde bulundurmayı başarabilmiş, yeniçerilerle ilgilerini kesmemiş, onlar vasıtasiyle Osmanlı İmparatorluğunun siyasî, iktisadî, askerî, içtimaî işlerine karışmış, yeniçerileri ellerinde bir kuvvet olarak tutmuşlardı.

İstanbul'da, bir tekkede Hacı Bektaş Vekili unvaniyle, İstanbul ve civarı tekkelerinin en büyük ve yetkili reisi olarak bir Bektaşi Babası oturdu.

Vaka-i Hayriye'den (Tanzimat'tan) sonra, 1826 yılı temmuzunda, II. Mahmut'un da katıldığı ve diğer tarikat şeyhlerinin bulunduğu bir mecliste alınan kararla Bektaşi tarikatı ilga edildi. Bütün Bektaşi tekkeleri, vakıfları hükümet adına müsadere edildi. İlerigelen Bektaşi babaları idam edildi, diğerleri sürgüne gönderildi.

Tanzimattan sonra, Bektaşiler kendi tarikatlarına ait tekkeleri Nakşî tekkesi adı altında açarak Bektaşi âyinlerine yeniden başladılar. Nihayet, Cumhuriyet'in ilânı üzerine, bütün tarikat tekkeleri gibi, Bektaşi tekkeleri de kapatıldı.

Bu tarikatın bazı âdetleri de bir hususiyet taşırdı. Meselâ elin daima iç tarafını öperler, kapı eşiğine katiyen basmazlar, yemek kaşığını sofraya daima içi açık olarak bırakırlar, ayakkabılarını kapı eşiğine yanlamasına koyarlardı.

Türk halk edebiyatında Bektaşi fıkraları, hikâyeleri geniş bir yer tutar. Bektaşiler, Türkiye'nin siyasî, hattâ içtimaî tarihinde menfî rol oynamışlardır. Ekserisi Mevlevî olan padişahlar da Bektaşiler'i tutmamışlar, hattâ II. Mahmut haklarında merhametsiz davranmıştır.

Bununla beraber Bektaşi tekkelerinde canlı bir halk edebiyatı gelişmiş ve Türk halk şiirinin güzel örnekleri ortaya konmuştur. Bunlar «Bektaşi şiiri» diye Türk dinî halk şiirinin ayrı bir kolunu teşkil eder. Keza Bektaşi musikisi de Türk dinî musikisinin tarikat musikisi bölümünde ayrı ve seçkin bir koldur. Bektaşi «nefes» lerinin 200 kadarı besteleriyle bugün elimizdedir. Bunlardan çoğunun sahibi meçhuldür ki, bu, Bektaşiler'in Sünnî bir muhitte tutunabilmek için takibe mecbur kaldıkları gizlilik âdetiyle ilgilidir. Bunların içinde musiki sanatı bakımından şaheser sayılabilecek parçalar da vardır.

BEKTAŞİÜZÜMÜ

Bektaşi üzümü

Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin taşkırangiller familyasından bir çalıdır. Boyu 1 m. kadardır. Ana vatanı Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya'dır. Orta iklim kuşağında kolaylıkla yetişir, yalnız kuraklığa dayanamaz. Yürek biçiminde yaprakları, külrengine çalar kahverengi dalları vardır. 2-3 sm. uzunluğunda üzüm tanesi biçiminde meyvası yeşil, sarı veya kırmızımtırak renktedir. Üzeri damarlı, tüysüzdür, mayhoş bir tadı vardır. Taze olarak yendiği gibi, kompostosu ve reçeli de yapılır.

Avrupa'nın nüfusu en sık memleketlerinden biri: BELÇİKA

Belçika arması

BELÇİKA, Avrupa'nın kuzey-batısında bir memlekettir. Kırallıkla idare edilir. Kuzey ve kuzey-doğuda Kuzey Denizi ve Holânda, doğuda Almanya, güney-doğuda Lüksemburg, güney ve batıda da Fransa ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 30.500 km²
Nüfusu: 9.053.000
Başkenti: Brüksel

Yüzölçümü Trakya'dan biraz büyük olan Belçika, kuzey-batı Avrupa'nın ovalık kesiminde bulunur. Yaylalar ve ovalar olmak üzere iki bölüme ayrılır. Yüksekliği 20 m. yi geçmiyen kuzey ovaları Belçika yüzölçümünün üçte birini kaplar. Ovanın deniz taraflarındaki yüksekliği 5 metreye kadar düşer. Deniz kıyısındaki koruyucu kum tepecikleri ve kanallar dalgaların buraya hücum etmesini önler. Kıyı baştanbaşa kumsal, deniz sığdır. Brüksel'den sonra yükselmeye başlıyan ova Meuse nehrine kadar devam eder. Bu bölgede arazinin yüksekliği 60 m. kadardır.

Asıl Belçika Yaylası Belçika'yı kuzey-batı, güney-doğu doğrultusunda kesen Meuse nehrinden başlar. Arden Yaylası'na kadar uzanan bu kesimin yüksekliği 150-300 metre arasındadır. Bu bölgenin en yüksek yeri olan Botrange Tepesi (692 m.) aynı zamanda bütün Belçika'nın da en yüksek yeridir.

Belçika'yı sulıyan nehirlerin uzunluğu toplam olarak, 2.000 km. den çoktur. Bunların başlıcası Meuse ve Escaut (Scheldt) tir Meuse Belçika topraklarına Fransa'dan girer, Belçika'yı kuzey-doğu doğrultusunda kestikten sonra Holânda'dan denize dökülür. Lys nehri de Fransa'dan doğar, kuzeydeki ovalık bölgede Escaut ile birleşerek Anvers limanından denize dökülür.

Çok sulak bir memleket olan Belçika'nın ovalık kesimindeki kanallar birçok nehirleri birbirine bağlar. Bunların en önemlisi memleketin kuzey sınırı boyunca akarak Anvers limanında denize dökülen Albert Kanalı'dır.

Belçika'da kışlar ılık geçer, yaz aylarında da fazla sıcak görülmez. Atlas Okyanusu'ndan esen sıcak rüzgârlar ve Golf Stream (Golfstrim) in bir kolu memlekete sıcak bir iklim sağlar. Kışlar sisli ve bulutlu geçer.

Belçika'da Yaşayış

Belçika, Avrupa'nın nüfusu en sık memleketlerinden biridir. Kilometre kareye 300 kişiden fazla düşer. Bu sayı memleketin kuzey bölgelerinde 500'ü bulur.

Belçika'da iki ayrı halk topluluğu yaşar. Kuzeydeki Flândra bölgesinde yaşıyanlara Flâman denir. Güneyde ise Wallonlar yaşar. Her iki halk topluluğu arasında devamlı bir rekabet vardır. Din bakımından mezhepleri aynı (Katolik) olmakla beraber dilleri ayrıdır. Flâmanlar Flâmanca, Wallonlar ise Fransızca konuşurlar.

Belçika çok kalabalık bir yer olduğu için daha ucuza mal olması bakımından memleketin bazı yerlerinde, birçok çiftlik işlerinde ve atelyelerde makine yerine insandan faydalanılır. Gemilerin yüklenip boşaltılması işinde çok defa erkeklerle birlikte kadınlar da çalışır. Ahalinin büyük bir kısmı çiftçilikle uğraşır. Güney kesim endüstri bölgesidir. Belçika sınırındaki Fransız fabrikaları bu kesimdeki ahaliyi ucuz fiyatla çalıştırırlar. Genel olarak, bu işçi ucuzluğu yüzünden Belçika'ya «Avrupa'nın atelyesi» denir.

Belçika'nın Başlıca Şehirleri

Belçika'nın en önemli şehirleri Brüksel, Anvers ve Liège'dir. (Bu şehirler için kendi maddelerine bakınız). Diğer önemli şehirler şunlardır:

Charleroi: Onemli bir endüstri merkezidir. Nüfusu (banliyösü hariç): 26.000'dir. Sambre nehri üzerinde bulunur. Demir, çelik ve cam sanayii çok ileridir.

Gand: Kuzey Belçika'nın önemli şehirlerindendir Lys ve Escaut nehirlerinin birleştiği yerde kurulmuştur. Kıyıdan içeride bulunmakla beraber Terneuzen kanaliyle Kuzey Denizi'ne bağlı bir limandır. Dokumacılık ve gıda sanayiinde ileridir. Nüfusu (banliyösü ile birlikte): 453.234'tür

Ostend: Kuzey Denizi kıyısında işlek bir liman, aynı zamanda bir dinlenme şehridir Önemli bir balıkçılık merkezidir, kıyılarında istiridye yetiştirilir. Demir yolu ile Avrupa'nın başka taraflarına bağlı olduğu gibi denizyolları da Ostend'i başka yabancı memleketlere bağlar. Nüfusu (banliyösü hariç): 54.297'dir. Ostend 800 yıllarında kurulmuş eski bir tarihî şehirdir.

Burges: Belçika'nın en önemli limanlarından biridir Gemiler şehre kanal vasıtasiyle girip çıkarlar. Gemi tezgâhları vardır, dokumacılık gelişmiştir. Ortaçağ'dan kalma tarihî binaları şehre turist çeker. Nüfusu (banliyösü hariç): 52.600'dür.

Louvain: Dyle nehri üzerinde kurulmuş tarihî bir şehirdir Kimyevî maddeler istihsaliyle tanınmıştır. Belçika'nın ünlü üniversitesi bu şehirdedir. Nüfusu (banliyöleri hariç): 37.200 dür.

Malines: Anvers'in güneyinde dantelâcılığiyle tanınmış bir şehirdir. Demiryolu malzemesi ve mobilyacılık gelişmiştir. Nüfusu (banliyöleri hariç): 60.300 dür.

Ypres: Batı Flândra'da küçük bir şehir dir. 1300 yıllarında büyük bir dokumacılık merkezi olarak dünyaca tanınmıştır. O zaman nüfusu pek kalabalık olan şehir gittikçe gelişmiş, fakat önce Birinci, sonra da İkinci Dünya Savaşı'nda şiddetli muharebelere sahne olarak yerle bir olmuştur. Bugün nüfusu 17.000'dir.

Belçika'nın Tabiî Zenginlikleri

Memleketin yüzölçümüne göre nüfusu çok fazla olduğundan Belçikalılar bütün tabiî kaynaklardan azami derecede faydalanırlar. Belçika'nın en büyük tabiî zenginliği toprakıdır Bir defa, sulama diye bir dâva yoktur; tersine, suların toplanıp denize akıtılması bir dâvadır. Belçikalılar bundan da faydalanmanın yolunu bulmuşlardır. Sular kanallar vasıtasiyle nehirlere veya doğruca denize akıtılır; bu kanallardan da ulaştırma işlerinde faydalanılır.

Tarım. — Belçika'da tarıma büyük önem verilir. Buğday, arpa, yulaf, şeker pancarı, tütün toprak ürünlerinin başında gelir. Patates tarımına da büyük önem verilir. Elde edilen patatesin çoğu alkol yapımında kullanılır. Belçika'da büyük önem verilen ve geniş ölçüde yetiştirilen bitkilerden biri de ketendir.

Belçika'nın çiftlikleri küçükse de, gübreleme sayesinde, iyi ürün alınır. Sebze yetiş-

tirmeye de büyük önem verilir. Belçikalılar bir avuç toprakta bile sebze yetiştirmeye çalışırlar. Sebzenin çoğu İngiltere'ye satılır. Belçika ovasının orta kesimlerinde meyva bahçeleri vardır. Buralardan elde edilen ürünün büyük bir kısmı Batı Avrupa memleketlerine satılır.

Belçika'nın daha az verimli toprakları otlak olarak kullanılır, çünkü burada sığır yetiştirme işine de büyük önem verilir.

Belçika'da beslenen sığır sayısı 2.500.000 den fazladır. 1.000.000 dan fazla domuz, 200.000'e yakın at, 40.000 kadar koyun vardır.

Madenler ve Endüstri. — Belçika, küçük yüzölçümüne göre maden bakımından çok zengindir. Güneyde, Arden'lerin eteklerinde çok zengin demir ve taşkömürü yatakları vardır. Elde edilen madenler çinko, bakır, kurşundur. Madenler fabrikalarda ham madde olarak kullanılır. Gerekli ham maddenin bir kısmı yıllar boyunca eski Belçika Kongo'sundan sağlanmıştır. Sambre-Meuse nehri vâdisi ağır endüstri bölgesidir. Buradaki en büyük endüstri merkezleri Charleroi, Liège, Mons ve Namur'dur. İmalâtın başında silâh ve cepane, lokomotif ve vagon, çeşitli makineler, cam eşya vs. gelir.

Dokumacılık da Belçika'da endüstrinin temel taşlarından biridir. Ortaçağ'dan beri Belçika'nın başlıca özelliği olagelmiştir.

Ticaret ve Ulaştırma. — Belçika dış ticaret münasebetleri bakımından Avrupa memleketleri arasında beşinci gelir. Dünya'nın birçok memleketlerinden kalkan gemiler Belçika'ya ham madde getirir, memleketin ihraç mallarını alıp götürürler. Bir yılda Belçika limanlarına gelen gemilerin sayısı 25.000'i bulur.

Kıyı kasabalarında balıkçılığa da önem verilir. Bilhassa morina ve ringa balıkları avlanır. İstiridye yetiştirilir. Belçika kıyıları aynı zamanda önemli bir turist merkezidir.

Belçika'nın başlıca ihraç malları demir, çelik ve bakır mamulleri, taşkömürü ve kıymetli taşlardır. Suni gübre, kimyevî maddeler, dokuma eşyası da Belçika'nın önemli ihraç malları arasındadır.

Ulaştırma işlerinde kara ve demiryollarından olduğu kadar kanallardan da faydalanılır. Sanayi memleketi olması bakımından Belçika'nın demiryolları başka Avrupa memleketlerinden daha sıktır. Uzunluğu 5.000 km. yi bulan demiryollarının büyük bir kısmında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra elektrikli trenler işlemeye başlamıştır.

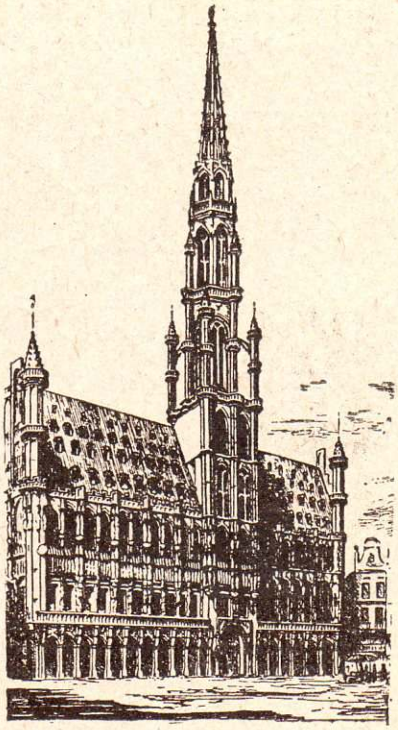
Belçika'nın karayolları da çok mükemmeldir. Bütün şehirler birbirlerine muntazam yollarla bağlıdır. Karayollarının uzunluğu 10.000 km. yi geçer.

Kanallar da ulaştırma işlerinde büyük kolaylık sağlar, ovalarda durgun akan kanal ve nehirlerden taşıma işlerinde geniş ölçüde faydalanılır. Bu şekilde faydalanılan kanal ve nehirlerin uzunluğu 2.000 km. ye yakındır.

Tarihte Belçika

Belçika adı, eski Kelt yerlileri olan Belgae'lerden gelir. Roma İmparatoru Caesar, M. Ö. 57 yılından başlıyarak, yedi savaşta bunların ülkesini zaptetmişti. Bu istilâ sonunda Lâtin dili, Roma hukuku ve daha sonra da Hıristiyanlık Belçika'ya yerleşti. V. yüzyılda bir Germen kavmi olan Franklar Ren nehri boyunca ilerliyerek Belçika'nın ovalık kesimlerine yerleştiler. Bu, Belçikalılar'ın bölünmesine yol açtı. Roma medeniyetini benimsiyen Güney Belçikalılar Wallonlar'ı, Franklar'dan gelen ova halkı ise Flâmanlar'ı meydana getirdi. Bunların yaşadığı yere de Flândra (Flandre) dendi.

● Ortaçağ'da Belçika: IX. yüzyılda, Büyük Karl'ın ölümünden sonra, Frank İmparatorluğu çöktü, derebeylik hüküm sürmeye başladı, Belçika birçok prensliğe ayrıldı. Ortaçağ'da prenslerin içinde «commune» (komün) denen serbest şehirler doğdu. Bunlar zamanla gelişti, kuvvetlendi. XIV. yüzyılda Belçika ile Holânda, Bourgogne hanedanına bağlandılar.

Brüksel'de hükümet konağı. Gotik mimarlığının en güzel örneklerindendir.

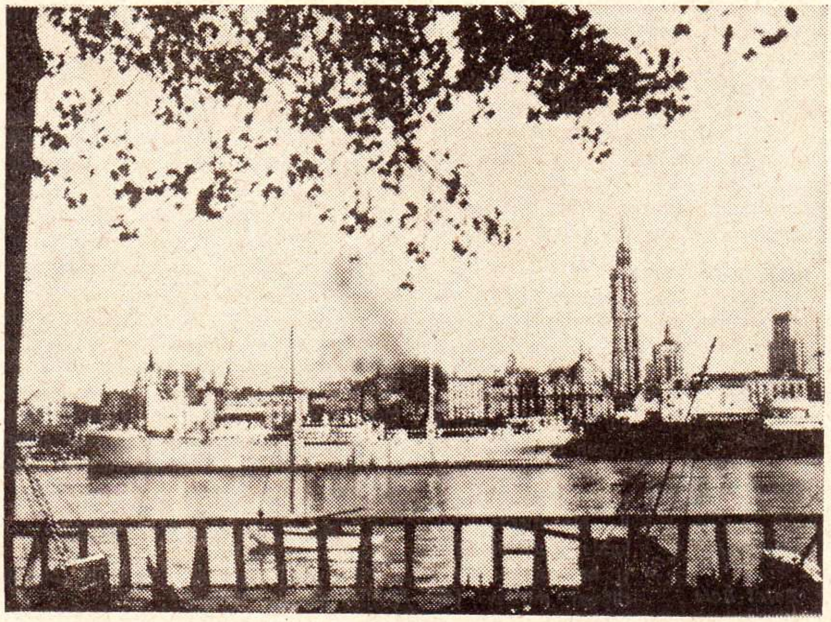
XV. yüzyılda Bourgogne hanedanından Marie'nin Arşidük Max ile evlenmesi üzerine Belçika tahtı Avusturya hanedanına geçti. 1519'da Max'ın torunu V. Karl İspanya Kıralı ve Mukaddes Roma İmparatoru olunca memleketin idaresi İspanya'ya geçti.

● Savaşlar, Antlaşmalar: Bu arada Holânda Protestanlığı kabul etmiş, Belçika Katolik olarak kalmıştı. Bu yüzden Holândalılar'la çeşitli savaşlar oldu, sonunda Holânda 1648'de bağımsızlığını kazandı. Belçika bu yüzden yıllarca bir savaş alanı oldu. En sonunda 1713'teki Utrecht Antlaşması ile Belçika yeniden Avusturya'nın hâkimiyeti altına girdi. 1795'te memleketi tekrar Fransızlar aldılar. Napoléon'un 1815'te Brüksel yakınlarındaki Waterloo'da yenilmesine kadar bu ülkelerde kesin bir barış kurulamadı.

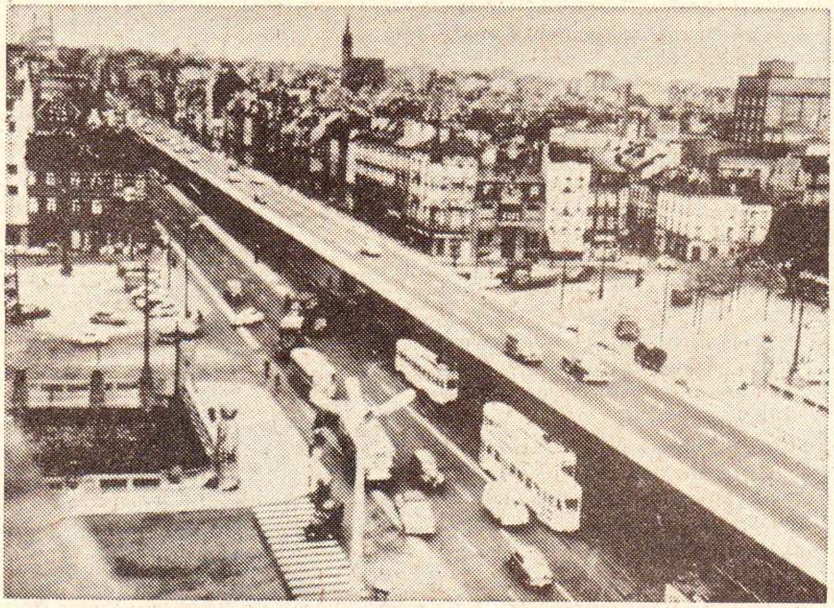
Napoléon'un yenilmesinden sonra toplanan Viyana Kongresi Belçika ile Holânda'yı birleştirdi. Bu hal 1830'a kadar sürdü. O yıl Belçikalılar Holânda'dan ayrılarak yeniden bağımsızlıklarını ilân ettiler.

● Léopold'lar Devri: Sax-Cobourg hanedanından Léopold kıral seçildi. Çok iyi bir idareci olan I. Léopold ile II. Léopold memleketi hızla kalkındırarak kısa bir zaman içinde örnek bir memleket haline getirdiler. II. Léopold zamanında Kongo alınarak sömürge haline getirildi.

II. Léopold'dan sonra tahta geçen yeğeni I. Albert zamanında çıkan Birinci Dünya Savaşı'nda memleket büyük zarar gördü. Sa-

Belçika'nın başlıca limanlarından Anvers'ten bir görünüş

Belçika'nın başkenti Brüksel'de bir cadde. Trafiğin tıkanmaması için caddenin üzerinde bir de bir buçuk kilometrelik havai yol vardır. 470.000.000 liraya mal olan bu şebeke ihtiyaca kâfi gelmediğinden şimdi de tüneller yapılmaktadır.

vaştan sonra Alman Doğu Afrika'sının bir kısmı olan Ruanda ve Urundi Belçika idaresine geçti.

İkinci Dünya Savaşı sırasında III. Léopold kıral bulunuyordu. Bu hükümdar, müttefiklerine haber vermeden, Almanlara teslim oldu. 400.000 Belçikalı mecburi işlerde çalıştırılmak üzere Almanya'ya götürüldü. Hükümet kıralın teslim kararını tanımadı, İngiltere'ye kaçtı. Menfadaki Belçika Hükümeti olarak çalışmalarına devam etti. Savaştan sonra yurda döndü. Fakat Léopold artık istenmiyordu.

Yerine kardeşi Prens Charles naip olarak başa geçti. 1950 yazında III. Léopold kısa bir müddet için tahta döndü, fakat çıkan kargaşalıklar üzerine oğlu Baudouin lehine tahttan feragat etmek zorunda kaldı. Baudouin 1951 yılında kıral olarak taç giydi.

Belçika dokuz eyalete ayrılmış, her eyalet daha küçük mahallî idare teşkilâtı olan komün (commune) lere bölünmüştür.

Belçika'da Eğitim ve Kültür

Belçika'da 6-14 yaş arasında bütün çocuklar okula gitmek zorundadır. Memlekette ilk ve orta dereceli 16.000 okul, 15 kolej, 4 üniversite, 2500 kitaplık vardır. Okuma-yazma bilmiyenler nüfusun ancak % 3'ü kadardır.

Belçika edebiyatı Fransızca ve Flâmanca olmak üzere iki bölümde incelenir. Fransızca yazanlar arasında şair Emile Verhaeren (1855-1916), Maurice Maeterlinck (1862-1949) en başta gelir. 1911'de Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanan M. Maeterlinck «La Vie des Abeilles» (Arıların Hayatı) adında çok meraklı bir eser yazmıştır. Ünlü polis romanı yazarı Georges Simenon (1903-) da Belçikalı'dır.

Flâmanca yazan Belçikalı yazarlar XIX. yüzyılda Holânda edebiyatının etkisi altında kalmışlardı, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, «Van Nu en Straks» (Bugün ve Yarın) adındaki derginin çevresinde toplanan yazarlar millî bir Flâman edebiyatı yarattılar. Flâman edebiyatının ünlü yazarları arasında hikâyede Anton Bergman, romanda Virginie Loveling, şiirde Van Wilderode ile Van Herreweghen başta gelir.

Flâman ressamları Avrupa resim sanatında büyük yer alır. Bu arada Van Eyck (1390-1441), Wan der Weyden (1400-1464) ve Van der Goes (1440-1482) Flâman resminin öncüleri olmuşlardır. Bunların ardından gelen Pierre Brueghel (1530-1569) manzara ve köylü resimleriyle tanınmış, oğulları Pierre (1564-1637) ve Jean Brueghel de (1568-1625) resim alanında büyük başarılar sağlamışlardır. Flâman ressamlarının en ünlülerinden biri de Rubens (1577-1640) ve Van Dyck (1599-1641) dir.

BELÇİKA KONGOSU. — Orta Afrika'daki eski Belçika sömürgesi bu adla anılırdı. Bugün eski Belçika Kongosu topraklarında iki cumhuriyet kurulmuştur. Bunlardan biri Kongo, diğeri de Katanga Cumhuriyetidir (Bk. Kongo; Katanga; Afrika, keşifler ve sömürgecilik).

BELE, Refet (1881-)

Refet Bele

Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetleriyle tanınmış değerli bir generalimizdir. İstanbul'da doğdu, Harbiye'den kurmay subay olarak mezun olduktan sonra orduya katıldı, birçok savaşlara girerek çeşitli hizmetlerde bulundu. Kurtuluş Savaşı başladığı sıralarda rütbesi miralay (albay) dı. Kolordu komutanı sıfatiyle katıldığı İnönü ve Sakarya savaşlarındaki üstün başarısından dolayı kendisine generallik rütbesi verildi. General Refet Bele'nin Mütareke'den hemen sonra İstanbul daha yabancı devlet ordularının işgali altındayken Millî Mücadele ordusunun mümessili olarak ilk defa şehre girmesi halk tarafından coşkun bir heyecanla karşılandı. Gn. Bele daha sonra Millî Müdafaa Vekilliğine getirilmiş, Birinci, İkinci ve Beşinci Türkiye Büyük Millet Meclislerinde de İstanbul milletvekili olarak bulunmuştur.

Toplumların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş müessese:

BELEDİYE

BELEDİYE, toplum halinde yaşıyan insanların su, yol, aydınlatma, vs. gibi müşterek ve medeni ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan teşkilâttır.

Memleketimizdeki Belediye Kanunu'na göre nüfusu ne olursa olsun bütün il ve ilçelerde, ayrıca nüfusu 2.000 kişiyi geçen diğer yerlerde belediye teşkilâtı kurulması mecburidir. Belediyeler belirli bir sınır içinde vazife görür.

Bizde belediyeler halk tarafından seçilen Belediye Meclisi ile Belediye Encümenleri tarafından idare edilir.

Belediye Meclisi. — Doğrudan doğruya seçim hakkı olan hemşeriler tarafından seçilir. Belediye Meclisi'ne seçilebilmek için 25 yaşını bitirmiş olmak lâzımdır. Seçimler her dört yılda bir yapılır. Nüfusu 3.000'e kadar olan yerlerde 12 kişi seçilir. Nüfus arttıkça seçilecek üye sayısının ne kadar artacağı kanunda gösterilmiştir. Belediye Meclisi yılda üç defa toplanır, ayrıca gerektiği takdirde olağanüstü toplantılar da yapar. Meclis, her toplantısında en çok 15 gün çalıştıktan sonra dağılır.

Belediye Başkanı'nı Belediye Meclisi seçer. Belediye Başkanı meclis üyelerinden olabileceği gibi hemşeriler arasından da seçilebilir. Belediye Başkanı halkın temsilcisi olduğu için hükümet tarafından istendiği zaman vazifesine son verilemez. Nüfusu kalabalık yerlerde belediye şubeleri kurulur. Bunları şube müdürleri ve şube heyetleri idare eder.

Belediye Encümeni. — Belediye Başkanı ile belediye daireleri âmirlerinden ve Belediye Meclisinden seçilen üyelerden meydana gelir. Başlıca vazifeleri bütçenin ilk incelenmesi, istimlâk kararları, ücret tarifelerinin ve narhların tesbiti, belediye memurlarının terfileri, cezalandırılmaları ve emekliye sevkleridir.

Belediyenin Görevleri, Teşkilâtı

Belediyenin yapmakla yükümlü olduğu başlıca görevler şunlardır:

Lokanta, gazino, meyhane, kahve vs. gibi umumi yerleri hem fiyat, hem sağlık bakı-

mından kontrol etmek; ölenleri muayene ve gömülmesine ruhsat vermek; itfaiye teşkilâtını idare etmek; şehre su sağlamak ve bunun temiz bulunmasını gözetmek; kasaplık hayvanların sağlık şartlarına uygun şekilde kesilmesini, dağıtılmasını sağlamak; şehrin süprüntülerini toplamak, kaldırtmak; şehrin imarını plâna bağlamak, cadde, sokak ve meydanları düzenlemek.

Belediye Kanunu belediyelerin hizmetini geniş tutmuş olmakla beraber, bütçe durumlarına göre bazı hizmetleri kendi isteklerine bırakmıştır. Mecburi olmıyan bu görevler arasında, borsa bulunmıyan yerlerde zahire borsası açmak, buz fabrikası, soğuk hava mahzenleri yapmak, yakacak pazarları kurmak, ucuz mesken yapmak da vardır.

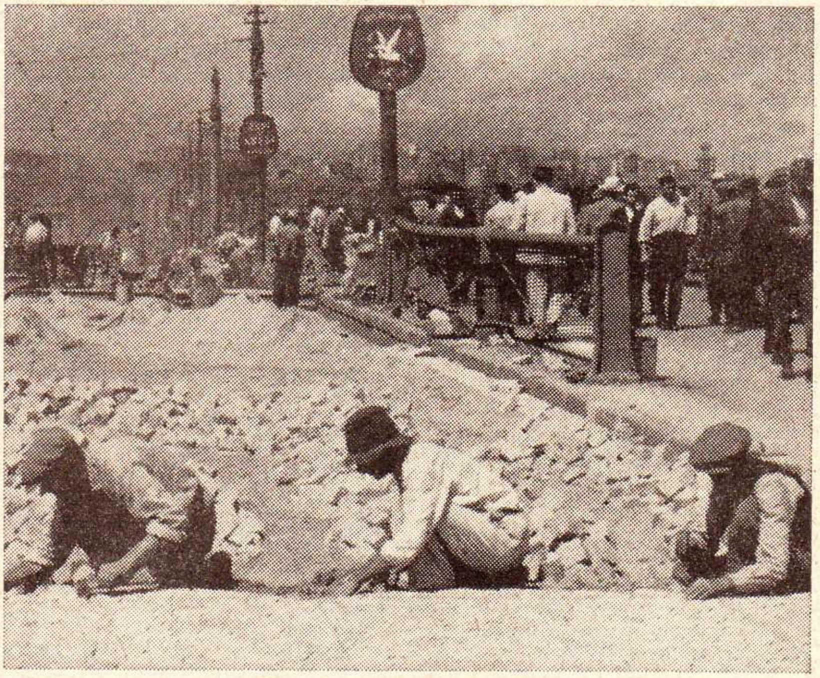
Belediye geliri. — Belediyeler, görevlerini yerine getirebilmek için yapacakları masrafları çeşitli kaynaklardan sağlarlar. Belediye Gelirleri Kanunu'nda belirtilen bu gelir kaynaklarının başlıcaları şunlardır:

1 — Doğrudan doğruya belediyece tahsil edilen gelirler: Taşıtlardan alınan plâka resimleri; iskele ve rıhtımlardan alınan geçiş resimleri; ilân ve reklâm resmi; sinema, tiyatro gibi biletle girilen eğlence yerlerinden alınan eğlence resmi; kantar resmi gibi.

2 — İşletme gelirlerinden alınan belediye payları: Taşıt biletleri, aydınlatma, telefon, havagazı vs. gibi hizmetler için hemşerinin ödediği paradan alınan belediye resimleri.

3 — Belediyenin özel idareler ve devlet tarafından tahsil edilen vergilerden aldığı pay: Gümrük resmi, kazanç vergisi, bina vergisi vs. den belediyeye ayrılan paylar.

Belediye Zabıtası. — Belediye sınırları içinde dirlik düzenliğin sağlanması, yasakların yerine getirilip getirilmediğinin kontrolü için kurulan teşkilâttır. Belediye nizamlarını dinlemiyenler hakkında kesilen cezaların toplanması, belediye nizamlarına göre suç olan hareketlerin takibi belediye zabıtasının görevleri içine girer.

Yeni yollar açmak, eski yolları tamir etmek belediyelerin başlıca ödevlerindendir.

Belediye zabıtasında bir müdür, müdür yardımcıları, merkez memuru, komiser ve komiser yardımcıları, zabıta memurları bulunur.

Belediye'nin Tarihçesi

Belediye müessesesinin tarihi Romalılar çağına kadar uzanır. Romalılar büyük fetihlerde bulundukları için aldıkları yerleri doğrudan doğruya ülkeye katmakta zorluk çekiyorlar, bu gibi yerleri «municipium» dedikleri kısmî bir bağımsızlıkla idare ediyorlardı. Fetihler ilerledikçe bu şekil idare Romalılar'ın kendi topraklarında da yayılmaya başladı. Daha sonraları «municipium» Roma yurttaşlık haklarından faydalanan bütün topluluklarının bulundukları yerlere verilen ad oldu. Caesar'dan itibaren de en ücra şehirlerde bile belediye kanunlarının tatbikına başlandı.

Ortaçağ'da, daha çok X. yüzyıldan sonra, küçük şehirlerin iktisadi birleşme temayülleri «komün» denilen yarı bağımsız toplulukları doğurdu. Bu komünlerin hak ve bağımsızlık dereceleri aynı değildi. Bunlar «konsullük şehirleri», «asıl komünler», «serbest şehirler» olmak üzere üçe ayrılırdı. Serbest şehirlerde belediye derebeyine bağlıydı, asıl komünlerde belediye başkanı ve yardımcıları vardı, konsüllük şehirlerinde ise belediye başkanı yerine bir konsüller kurulu bulunurdu.

Yeniçağ'da 1835 yılında İngiltere'de yapılan ıslahatla belediye teşkilâtı kurulmaya başlandı.

İslâmlığın ilk devirlerinde belediye hizmetleriyle «muhtesip» ler uğraşırdı. Bunlar sokakları gezer, çarşı, pazarı teftiş ederlerdi. Hz. Ömer'in bizzat belediye işleriyle ilgilendiği söylenir. Tarihte kaydedildiğine göre Hz. Ömer bir gün sokağa taşan bir dükkânı yıktırmış, bir başka gün de devesine taşıyabileceğinden fazla yük vuran bir deveciyi cezalandırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'tan önce belediye hizmetleri kadılar ve muhtesipler tarafından idare edilirdi. Kadılar esnafla ilgilenir, ihtisap ağaları da belediye zabıtası vazifesi görürdü. «İhtisap emini» de denilen ihtisap ağaları ölçü ve tartıları kontrol eder, yanlış ölçü kullananlara falaka ve sopa cezası verirdi, daha büyük suçu olanları

Belediyenin en önemli işlerinden biri de sokakların temizliğidir. Resimde İstanbul'da Mısırçarşısı'nın geceleyin yıkanışı görülüyor

ise hapse attırırdı. Ağa, işsiz güçsüz kimselerin İstanbul'da toplanmasına da izin vermez, taşradan gelenleri kontrol ederdi. Bu gibi belediye işlerine karşılık da «ihtisap resmi» alınırdı.

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra 1825'te ihtisap ağasının unvanı «ihtisap nazırı»na çevrildi. 1855'te nazırlık da kaldırılarak Şehir Emaneti kuruldu. 1869'da çıkarılan «Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi» ile İstanbul'da yeni usul belediye idaresi kuruldu. 1870'ten itibaren de bu usulün başka vilâyetlerde de tatbikına başlandı.

Belediyecilik memleketimizde 1930 yılında yayınlanan 1580 sayılı kanunla bugünkü şeklini almıştır.

BELEK BEY (?-1124)

Artukoğulları Türk hanedanından Selçuklu İmparatorluğunun Halep, Harput, Dersim prensidir (Bk. Artukoğulları). Artuk Bey'in oğlu Behram Bey'in oğludur. 1094'te Suriye Selçukluları'nın Süruc Beyi olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

Belek, Türk ordusunun Antakya'yı Haçlılar'dan geri almak için yaptığı başarısız büyük sefere katıldı. Haçlılar, Süruc'u bile Belek Bey'in elinden aldılar. Urfa Haçlı Kontluğu ile savaşlardan sonra 1112'de Harput ve Dersim bölgelerini ele geçirdi. 1113'te Anadolu Selçuklu İmparatoru I. Kılıç Arslan'ın dul kalan karısı Ayşe Hatun'la evlenerek büyük bir nüfuz kazandı.

Belek Bey, 1120'de Bizans'ın Trabzon Dükası'nı büyük bir bozguna uğratarak esir aldı. 1122'de Urfa Kontu Jocelin de Courtenay'nin ordusunu imha ederek kendisini esir aldı, adı bütün Avrupa ve İslâm âlemine yayıldı. Böylece, Haçlılar'ın en önemli bir uzvu ortadan kaldırılmış oluyordu. Belek'in yarattığı tehlikeyi kavramakta gecikmiyen Haçlılar'ın en büyük başkanı Kudüs Kıralı II. Baudouin, Türk prensinin üzerine yürüdü. 8 nisan 1123'te Turuş Meydan Savaşı'nda büyük Haçlı ordusu tamamen yok edildi, geri kalanlar, kıral ve en büyük asilzadeler başta olmak üzere, esir alındı. XII. yüzyılın en önemli zaferlerinden sayılan bu çarpışmadan sonra Belek'e «gazi» unvanı verildi.

Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Haçlılar'a karşı başkomutanı olan Belek, bunun üzerine Anadolu ve Suriye'deki Haçlılar'ı temizlemeye girişti. Artukoğulları ailesinin de başkanı durumundaydı. Suriye Selçuklu Meliki Rıdvan'ın kızı Ferhunde Hatun'la evlenerek, nüfuzunu büsbütün artırdı. 5 mayıs 1124'te Maraş Kontu Geoffroy'nın idaresindeki Haçlı Ordusunu, başkomutanlariyle birlikte, Menbiç çarpışmasında yok etti. Bundan sonra, Suriye kıyılarında Türkler'in elinde kalmış tek liman olan Sur Kalesi'nin Haçlılar'ın eline düşmek üzere olduğunu anlayıp imdada koşan Belek, 6 mayıs 1124'te Sur önüne geldiği ilk gün, bir düşman oku ile şehit oldu. Sur Kalesi komutanı İsa Bey, oku eliyle büyük Türk askerinin vücudundan çıkardığı zaman: «Bu ok, bütün İslâmlar'a vurulmuş bir darbedir» demiştir. Şehit başkomutan, Halep'e nakledilip gömüldü.

Belek Bey, hayatını Türk topraklarını istilâ eden düşmanlarla vuruşarak geçirmiş ve pek önemli başarılar kazanmıştır. Kendisinden daha büyük başarılar beklenirken şehit olması, Türk tarihinin bahtsızlıklarından sayılabilir. İdare adamı olarak da tebaasına çok iyi davranmış, Hıristiyan halkın bile minnetini kazanmıştır.

BELFAST

Büyük Britanya'ya bağlı Kuzey İrlanda (Ulster) in merkezidir. Lagan nehrinin denize döküldüğü yerde kurulmuş, 450.000 nüfuslu bir liman ve endüstri şehridir. En önemli endüstrisi gemi yapımıdır. Bundan başka, keten, makine, uçak ve tütün endüstrileri de gelişmiştir. Lagan nehrini iç bölgelerle birleştiren bir kanalın açılması, Ulster'e giden demiryolunun yapılması sayesinde Belfast aynı zamanda bir ticaret merkezi haline gelmiştir. 1909'da tamamlanmış bir üniversitesi, parkları, parlâmento binası, çok sayıda un değirmeni vardır.

Tarihte türlü dinî ve siyasî çarpışmalara sahne olmuş, tersaneleriyle kazandığı önemden dolayı II. Dünya Savaşı'nda Alman uçakları tarafından bombardıman edilmiştir.

BELGRAD [Beograd]

Yugoslavya'nın başkentidir. Nüfusu 470.000'dir Sava nehrinin Tuna ile birleştiği yerde, stratejik bir bölgede kurulmuş olan Belgrad, Orta ve Batı Avrupa'yı Viyana ve Budapeşte üzerinden İstanbul'a ve Önasya ülkelerine bağlıyan ana yolların kavuşağındadır. Türlü yönlerden uzanan ve Avrupa'nın başlıca bölgelerini birleştiren dört ana demiryolunun ve şoselerin birleştiği, Tuna ve Sava nehirlerinin birer suyolu olarak faydalanıldığı bir yerde bulunmak bakımından Belgrad önemli bir endüstri ve ticaret merkezi olmuştur. Şehrin bir kısmı ovada, bir kısmı da ovanın güneyindeki tepeliklerde gelişmiştir. Macar bozkırlarının güney-doğusunda bulunduğundan iklimi oldukça sert, yağmuru boldur. Belgrad'da en çok dokuma, şeker, deri, sabun ve şarap endüstrileri gelişmiştir.

Şehrin bir uçak meydanı, 1838'de kurulmuş bir üniversitesi, Devlet Tiyatrosu, Millî Kitaplığı, akademileri, radyo istasyonu ve müzeleri vardır. Başlıca binaları arasında «Konak» denilen Kıral Sarayı ile Millet Meclisi binası bulunmaktadır.

Tarihte Belgrad

Belgrad, tarih boyunca Türkler'in, Avusturyalılar'ın ve Sırplar'ın idaresine girmiş, 1389'da Sırp Kırallığı'nın başkenti olmuştur. Osmanlılar zamanında II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet tarafından kuşatıldı, 1521'de Kanunî Sultan Süleyman tarafından Macarlar'dan zaptedilerek Osmanlı idaresi altına alındı. Belgrad Osmanlılar'ın en parlak ve kuvvetli devirlerinde Avrupa seferleri için büyük bir üs vazifesi gördü, çok genişliyerek mamur bir şehir oldu. 1718 - 1739 arasında Avusturya'nın eline geçtiyse de, 1878 Berlin Antlaşmasına kadar Türkiye'de kaldı, XIX yüzyıl boyunca muhtar Sırbistan'ın başkenti oldu. Türkler zamanında, Rumeli Beylerbeyliği (umumî valiliği) ne bağlı bir sancak (vilâyet) idi.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman işgali altında kalmıştır.

BELGRAD BARIŞI

Türkiye ile Rusya ve Avusturya arasında yapılan barış antlaşmalarıdır. 1736-1739'da Türkiye ile Rusya ve Avusturya arasında cereyan eden savaş bu antlaşmalarla Türkiye'nin lehine sonuçlanmıştır.

Savaş şu sebeplerle başlamıştı: Lehistan'ın yeni seçilecek kıralı meselesine Rusya müdahale etmişti. Türkiye bu müdahaleyi savaş sebebi saymaya mütemayildi. Rusya ise Türkiye'nin, İran'la harb ederken Rus topraklarını çiğnediğini bahane ederek, o zaman Osmanlı İmparatorluğuna ait olan Kırım topraklarına ansızın tecavüz etti. Rusya'nın müttefiki olan Avusturya (Almanya) İmparatorluğu'nun da Türkiye'ye karşı harb açmasiyle savaş gelişti, Avrupa'nın istikbaliyle ilgili harb haline geldi.

Başlangıçta Rusya'nın gafil avlanan Osmanlı devletine karşı Kırım taraflarında bazı başarıları görüldüyse de, sonradan Rus ve bilhassa Avusturya ordularının birçok kereler Türk orduları tarafından ezilmesi üzerine, harbin gidişine Türkiye hâkim oldu. Bu arada Hekimoğlu Ali Paşa'nın Bosna'da, Sadrazam Yeğen Mehmet Paşa'nın da Niş'te büyük Avusturya ordularını imha derecesinde bozguna uğratmaları, harbin kaderini tâyin etti, Belgrad'ın Türkler'e karşı savunmasını imkânsız kıldı. Rus orduları da Osmanlı ordusu karşısında bozularak Ukrayna'ya çekildi.

Avrupa'nın iki büyük kara imparatorluğuna karşı Türkiye'nin bu zaferleri, Lehistan veraseti meselesinden dolayı bu devletlerle rekabet halinde olan Fransa'da büyük memnuniyet yarattı. Bu durumdan faydalanmak istiyen Rusya'nın ananevî düşmanı İsveç'in savaşa Türkiye lehine müdahale ihtimalleri belirdiğinden, büsbütün telâşa düşen müttefik imparatorluklar, Türkiye ile barışa aracılık etmesi için, Fransa'ya başvurdular.

Barışa, Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Marquis de Villeneuve aracılık etti. Onun aracılığının her iki tarafı teşkil eden devletler tarafından kabulü üzerine, Türk murahhasları ordu kadısı Esat, reisülküttap (hariciye nazırı) Mustafa, mektubî (özel kalem müdürü) Ragıp (sonradan sadrazam olmuştur) Efendiler ile Avusturya murahhası General Neipperg ve maiyeti, Belgrad'da birleştiler. Fransız sefiri de oturumlara katıldı. 7 eylûl 1739'da Abdi Paşazade Ali Paşa, resmen Belgrad'a girip kaleye Türk bayrağını çekti. 18 eylülde Türkiye ile Avusturya ve Rusya arasında 27 yıllık bir barış antlaşması imzalandı.

23 maddeden ibaret olan Türkiye-Avusturya ve 15 maddeden müteşekkil Türkiye-Rusya barış antlaşmalarının özeti şudur:

1718'de Türkiye'nin Pasarofça antlaşması ile Avusturya'ya bıraktığı Belgrad ile Küçük Eflâk, Osmanlılar'a geri veriliyor, Tuna ile Sava iki imparatorluğun sınırlarını teşkil ediyordu. Rusya ise işgal ettiği toprakları boşaltacak, Kabartay bölgesi iki taraf arasında tarafsız bölge sayılacaktı. Harb gemisi olsun, ticaret gemisi olsun, Karadeniz'de Rus bayraklı gemilerin dolaşması yasaktı. Rusya hükümdarının «imparator veya imparatoriçe» unvanının kabulü için Türkiye müzakerelere girişeceğine dair söz veriyordu.

Bu savaş ve sonucu olan Belgrad Barışı, Türkiye'nin henüz Rusya ve Avusturya (Almanya) gibi Avrupa'nın en büyük iki asker devletini birden tek başına tepeliyebilecek gücde bulunduğunu, III. Ahmet ve I. Mahmut devirlerindeki düzenleme hareketlerinden devlet bünyesinin kuvvetlendiğini gösteriyordu. Avusturya'dan alınan topraklar, Balkan Yarımadası'nın kilit noktasında 51.203 km² bir araziydi, nüfus ve askerlik yönünden de önemliydi.

Aracılık ettiği için de Osmanlı devleti tarafından Fransa'ya yeniden lûtuf olarak birtakım imtiyazlar verildi ki, bunlar sonradan gücsüz devirlerinde imparatorluğun başına «kapitülâsyonlar» namiyle belâ olmuştur (Bk. Kapitülâsyonlar).

BELGRAD ORMANI

İstanbul Boğazı'nın batısında Büyükdere İskelesinden 6 km. uzaklıktadır. Doğuda Bahçeköy'den batıda Petnahor köyüne kadar uzanır. Kuzeyde ise Karadeniz kıyılarına 4-5 km. kadar yaklaşır. Yüzölçümü 5300 hektardır. Ormanın en yüksek noktası 230 m. yüksekliğindeki Kartaltepe'dir.

Ormanda en fazla meşe ağaçları görülür. Bazı vâdilerde gürgen ve kayın ağaçları da vardır. Pek seyrek olarak kestane ağaçlarına da raslanır.

Belgrad Ormanı'nın adı tarihî bir olaya bağlıdır. Kanunî Sultan Süleyman Belgrad seferinden dönerken beraberinde getirdiği esirleri bu çevreye yerleştirmişti. Böylece, esirlerin yerleştirildiği köye Belgrad köyü, ormana da Belgrad Ormanı adı verilmiş oldu. Bu köy, orman için zararlı olduğundan, 1898'de kaldırılmıştır.

Ormanın diğer bir özelliği de içerisinde meşhur Bentlerin bulunuşudur. Bunlar yedi tanedir. Başlıcaları Valide Bendi, Sultan Mahmut Bendi, Topuzlu Bend'dir. Bu bendler İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak için muhtelif yıllarda, padişahlar tarafından yaptırılmıştır (Bk. Baraj).

BELL, Alexander Graham (1847-1922)

A. G. Bell

İskoç asıllı bir Amerikan bilginidir. Telefonu icat etmiştir. İskoçya'nın Edinburgh şehrinde doğan Graham Bell, tahsilini Edinburgh ve Londra üniversitelerinde yaptı. Öğrenciliği sırasında sıhhatinin bozulmasından sonra ailesi ile birlikte, Kanada'nın Ontario bölgesindeki Brantford şehrine göç etti. Oradan Amerika'ya geçti.

Babası Alexander Melville Bell, sağır ve dilsizlere konuşmayı öğretmek için araştırmalar yapan bir eğitmendi. Küçüklüğünden itibaren babasının işiyle yakından ilgilenen Graham Bell hayatının önemli bir kısmını bu konuya hasretti.

1873'te başlıyarak dört yıl Boston Üniversitesi'nde ses fizyolojisi dersleri verdi. 1874 yılının haziran ayında ilk telefon denemelerini tamamlayıp, başka bir odada, bir vericinin başında bulunan arkadaşı Watson'un sesini duymak imkânını buldu. İki yılda bütün hazırlıklarını bitirerek, 1876'da Philadelphia'da kurulan sergide telefonunu bir jüriye sundu.

Bundan sonraki on yıl zarfında, Graham Bell, daha birçok yenilikler üzerinde çalıştı ve ışık kuvveti ile ses ileten bir araçla, insan vücuduna giren kurşunların yerini bulabilen bir cerrahî sonda icat etti. Tıp alanında yaptığı bu yardımdan dolayı Heidelberg Üniversitesi kendisine fahri Doktorluk unvanı verdi.

1880'de Fransız hükümetinin Volta Mükâfatı'nı aldı. Bu parayla Washington'da Volta Enstitüsünü kurarak sağır ve dilsizler üzerindeki çalışmalarına devam etti.

1877'de Mabel S. Hubbard adlı, 18 yaşında, sağır bir genç kızla evlendi. 1882'de Amerikan vatandaşlığını kabul etti. 1922'de Nova Scotia'daki evinde öldü, orada bir tepeye gömüldü. Cenaze töreni müddetince, ona karşı saygı olmak üzere, memleketindeki telefonların hiçbiri kullanılmamıştır.

BELLEK (Bk. HÂFIZA).

BELLİNİ, Gentile (1429-1507)

G. Bellini

Venedikli bir ressamdır. Resimlerinde, çoğunlukla, tarihî ve millî konuları işlemiştir. Başarısı, Venedik hayatını aksettirmesine ve Doğu'ya yaptığı seyahat dolayısiyle meydana getirdiği eserlere dayanır.

İlk resimleri, 1460'ta yaptığı ve şimdi Berlin Müzesi'nde bulunan «Meryem Ana» tablolarıdır. Daha sonra, 1465'te, Venedik patriği Beato Lorenzo Giustiniani'nin portresini yaptı ve ilk defa imzasını kullandı. St. Mark okulundaki org kapaklarına yaptığı dört aziz resmini de imzalamıştır. Bu eseri, San Marco Müzesinde, kararmış olarak muhafaza edilmektedir.

Resim tekniğini ünlü bir ressam olan babası Jacopo Bellini'den öğrenmiştir, fakat biçiminde, ressam Mantegna'nın tesiri görülür.

Bellini 1474'te Dodge Sarayı'nın toplantı salonundaki resimleri yapmakla görevlendirildi. Burada, kardeşi Giovanni Bellini ile savaş konusunda birçok eser verdi. (Bunlar 1577'de çıkan yangında yok olmuştur).

Bellini, 1479 da, Fatih Sultan Mehmet'in dileği üzerine, iyi bir portre ressamı olarak seçildi, İstanbul'a geldi. Burada yaptığı resimlerden, kendisine ait olduğundan şüphe edilmiyen tek eseri, Fatih Sultan Mehmet'in portresidir. Bu portre şimdi, Londra Müzesi'ndedir. Bundan başka, Pariste Louvre Müzesi'nde bulunan bir ziyafet tablosu ile 1905'te İstanbul'da satılırken ele geçen suluboya bir kâtip portresi gibi eserleri de vardır.

Gentile Bellini, 1480'de Venedik'e dönüşünden ölümüne kadar portre çalışmalarına devam etti, bu arada Kıbrıs Kıraliçesi Caterina Cornaro'nun da portresini yaptı. Son eseri, 1504'te başlanan, ölümü üzerine kardeşi Giovanni Bellini tarafından tamamlanan St Mark tablosudur. Doğu'nun ışık, renk, kostüm ve mimarlık tesirleri en çok bu eserinde dile gelmiştir.

BELLİNİ, Vincenzo (1801 - 1835)

V. Bellini

İtalyan romantik opera ekolünün en tanınmış bestecilerindendir. Sicilya'nın Katanya şehrinde dünyaya geldi. Büyükbabası ve babası bestecilikte oldukça tanınmışlardı.

Bellini, ilk müzik derslerini evde aldıktan sonra Napoli Konservatuvarı'na girdi. Tritto ve Zangerelli gibi tanınmış öğretmenlerden beste ve şan dersleri aldı. İlk operası «Adelson e Savina» 1925'te Napoli'de küçük bir tiyatroda temsil edildi. İkinci eseri «Bianca e Fernando» ise gene aynı şehrin San Carlo Tiyatrosu'nda sahneye kondu.

Bellini, bundan sonraki eseri «Il Pirata» (Korsan) operasını Milano'daki meşhur Scala Operası için hazırlamıştı. Eser, 1827'de temsil edildi, çok beğenildi. Bellini, daha sonra «Montecchi e Capuleti», «La Somnabula» (Uyurgezen) operalarını besteledi. Ünlü bestecinin en çok beğenilen ve bütün dünyada opera sahnelerinde sık sık oynanan eseri «Norma» operasıdır. Son eseri «I Puritani» yi (1835) Fransız müziğinin etkisi altında bestelemiştir. 1835'te Paris'teyken birdenbire hastalanarak öldü. Meslek hayatının en verimli çağı henüz başlamıştı.

Bellini besteci olmayı kararlaştırdığı zaman İtalyan opera bestecisi Rossini'yi kendine örnek almıştı. Eserlerinde yer yer Chopin'in şiir dolu melodilerinin de tesirleri görülür.

BENGAL

Hindistan Yarımadası'ndaki en büyük ve önemli bölgelerden biridir. 1947'de Hindistan'ın bölünmesinden sonra Doğu Bengal ve Batı Bengal olmak üzere ikiye ayrılmış, Pakistan'a dahil olan Doğu Bengal'in başkenti Dakka, Hindistan'a dahil olan Batı Bengal'in başkenti ise Kalküta olmuştur. Bengal Körfezi üzerinde bulunan bölge, Hindistan'ın çiftçiliğe en elverişli yeridir. Ganj ve Brahmaputra nehirlerinin Himalaya Dağları'ndan getirdiği zengin alûvyon bu toprakları kıymetlendirmiştir.

Bengal'da yapılan en önemli iş çiftçiliktir. Modern çiftçilik çok az yerde uygulanır; daha çok verimli olduğundan iyi ürün verir. Başlıca ürünü olan pirinçten başka burada pamuk, jüt, çay, şeker yetiştirilir. Civardaki kömür ve demir madenleri şeker endüstrisini ve pamuk dokumacılığını kalkındırıcı mahiyettedir.

Bengal'da bol yağışlı muson iklimi hüküm sürer. Üç koldan gelen ve Kalküta'da birleşen demiryolları Bengal'ı önemli bir ticaret merkezi yapmıştır.

Bengal, Hindistan Yarımadasının pirinç

yetiştiren başlıca bölgesi olmakla beraber, dünya jüt ihtiyacını karşılayabilecek kadar geniş istihsalde bulunur. Merkezi Kalküta olmak üzere geniş bir endüstrisi vardır. Ayrıca Hindistan, kömürünün % 25'ini de bu bölge vermektedir.

Bengal, değişik ırklardan gelen, değişik dilleri konuşan insanların bulunduğu bir yerdir. Dünyanın en yoğun yerlerinden biridir. Doğu Bengal'da çoğunluk İslâm dinine, Batı Bengal'da Hindu dinine bağlıdır. Kilometre kareye 830 kişi düşen yerleri vardır.

Hindistan B. D.'ni teşkil eden devletlerden biri olan Batı Bengal'ın nüfusu 26.302.000, Doğu Pakistan'ın en büyük bölümü olan Doğu Bengal'ın nüfusu da 40.000.000'dur. Bengal'ın her iki bölümünde din ayrılığına rağmen Bengalî dili konuşulur ki, yeryüzünün en çok konuşulan dilleri arasındadır (Bk. Hindistan, Tarih).

BENGAL KÖRFEZİ

Hint Okyanusu'nun Birmanya ile Hindistan arasında kalan kesiminin adıdır. Asya'nın güneye inen birçok büyük nehirleri bu körfeze akar. Kuzeyden dökülen nehirlerin başında Ganj ve Brahmaputra gelir. Irrawadi doğuda, Manahandi, Godavari, Kistna ve Kaveri nehirleri de batıdan Bengal Körfezi'ne dökülür. Bunların hepsinin önemli deltaları vardır.

Körfezin Dakka kıyısında iyi limanlar yoktur. Bu kesimin en önemli kıyı şehri Madras çok açık bir limandır. Batı kıyılarının aksine, doğuda Akyab, Mulmein, Rangun gibi çok iyi limanlar vardır.

Körfezdeki başlıca adalar Andaman, Nikobar ve Mergui takımadalarıdır. Bunların hepsi doğu kıyıları açıklarında bulunur. Birmanya kıyılarında daha başka adalar da vardır. Bunların çoğu volkaniktir, bazıları zaman zaman patlar. Bengal Körfezi'nde sık sık şiddetli kasırgalar olur (Bk. Hint Okyanusu).

BENGİSU (Bk. ABIHAYAT)

BENİ AHMER DEVLETİ [Nasrîler]

İspanya'daki sonuncu İslâm devletidir. 1232'den 1492'ye kadar 260 yıl sürmüştür. İspanya'nın bugünkü Endülüs eyaletinin hemen tamamı üzerine kurulmuştu. XIV. yüzyıl sonlarında Septe'yi işgal edip Afrika'ya da uzanmıştır. Merkezi Gırnata (Granada) şehridir. O tarihlerde şehrin nüfusu 500.000 kadardı, Avrupa'da bu önemde başka bir şehir yoktu. Bütün İspanya Müslüman hanedanları gibi Nasrîlerin de mezhepleri Malikî idi.

İspanya'daki Aragon ve Kastilya devletlerinin birleşerek İspanyol birliğini gerçekleştirmeleri, zaten son zamanlarında gittikçe güneye ve denize doğru itilen Gırnata Devleti için bir felâketti. Nasrîler 1462'de Cebelitarık, 1489'da da Guadix mevkilerini amansız düşmanlarına bırakmak zorunda kalmışlardı. Durumun tehlikesini kavrıyan devlet, Osmanlılar ve Memlûkler'den imdat istediyse de, pek güçlü olan her iki Türk devleti de İspanya'nın son Arap devletine esaslı bir yardım yapamadı.

II. Sultan Bayezit, Cem meselesinden dolayı Papa'yı fazla tahrik etmek istemiyordu. Bununla beraber Kemal Reis komutasındaki kudretli bir Türk donanmasını gönderip, İspanya kıyılarını yakıp yıktırdı. Fakat bu, 1492 yılının ilk günü Gırnata'nın düşmesini önliyemedi.

Pek parlak Endülüs medeniyetinin son sığınağı olan bu belde, İspanyollar tarafından hoyratça işgal edildi. Yüzbinlerce yazma kitap, Katolik taassubu ile meydanlarda yakıldı ki, bu zararı ilim âlemi hiçbir zaman telâfi edememiştir. O çağlarda Avrupa'da zengin sayılan kütüphanelerde ancak birkaç yüz yazma eser bulunuyordu. İspanya'daki milyonlarca Müslüman, pek işkenceli bir İspanyol hâkimiyetine düştüler, medeniyetçe kendilerinden pek geri olan bu milletin bir buçuk yüzyıl süren bir zulmünden sonra XVII. yüzyıl başlarında tamamen İspanya'dan yok edildiler. Pek çoğu Türkler tarafından Kuzey Afrika'ya taşındı.

Gırnata'nın İspanyollar'ın eline geçtiği yıl, Kristof Kolomb'un Amerika'ya ayak bastığı yıldır, İspanyol ırkının Avrupa'nın en büyük kudreti halinde parlıyacağını bu iki olay işaret etmiştir.

BENÎ AHMER DEVLETİ (NASRÎLER)

Gırnata'daki dünyanın en ünlü mimarlık eserlerinden olan Elhamra Sarayı bu hanedanın ilk hükümdarı I. Muhammed tarafından yaptırılmıştır. (Bk. Elhamra Sarayı).

BENİ İSRAİL (Bk. İBRANİLER)

BENT (Bk. BARAJ)

BENZİN

Ham petrolün damıtılmasiyle elde edilen renksiz, su gibi berrak, kendine mahsus kokusu olan bir sıvıdır. Gayet çabuk ateş alıp parlar, hava ile karışınca patlayıcı karışımlar meydana getirir. Bu özelliğinden ötürü motorlar için yakıt olarak kullanılır (Bk. Petrol; Motor).

Benzin suda hemen hiç erimez, yağları, kauçuğu ve diğer bazı organik maddeleri eritir. Bu özelliğinden ötürü de elbiselerdeki yağ ve diğer lekeleri temizlemekte kullanılır.

«Hafif benzin», «orta benzin», «ağır benzin» olmak üzere üç çeşidi vardır.

Benzinin Elde Edilişi

Son zamanlarda motorlu araçların çoğalması benzin ihtiyacını artırmış, bu durum yeni yeni benzin elde etme usullerinin aranmasına yol açmıştır. Bir usule göre benzin petrolün ağır yağları yüksek sıcaklık derecelerinde ısıtılarak parçalanmak yolu ile elde edilir. Bu usul daha çok Amerika'da tatbik edilmektedir.

Başka bir usule göre de taşkömür tozundan, ağır yağlardan yapılmış bir hamur, kalın çelikten duvarları olan kablarda, 460 derecede, 150 atmosferlik bir basınç altında, hidrojen ile işlenir. Böylece sentetik olarak benzin elde edilmiş olur.

Yeryüzündeki motorların onda dokuzunda yakıt olarak benzin kullanılır. Son zamanlarda kolaylıkla taşınabilen ve saklanabilen katı benzin elde etmenin de yolu aranmıştır. Bunun için benzin formaldehitin sudaki eriyiği, içinde üre ve amonyum tuzu bulunan bir başka eriyik ile işlenir. Bir iki saat kadar sonra katı bir kitle meydana gelir. Fakat bu usul daha henüz pratik bir şekilde kullanılmaya başlanmamıştır.

Benzin, yağları erittiğinden, temizleyicilerde ve evlerde elbiselerdeki, eldivenlerdeki yağları, kirleri çıkarmakta kullanılır. Ayrıca, madenî eşyanın, süs eşyalarının temizlenmesinde de benzinden faydalanılır.

Eskiden benzini gazyağına da karıştırırlardı, fakat benzinin kolay patlaması, dikkatsiz kullanılınca tehlike yaratması yüzünden bundan vazgeçilmiştir. Bugün endüstride deri imalinde, su geçirmez dokuların yapılmasında, yağların, reçinelerin, bitki yağlarının çıkarılmasında da faydalanılır.

Formülü: $C_8 H_{18}$
Yoğunluğu: 0, 695 - 0,770
Kaynama noktası: 50°
Özgül ağırlığı: 0,70 - 0,75

BENZOL

Kendine mahsus kokusu olan renksiz bir sıvıdır. Kimyadaki adı «benzen» dir. Sudan daha hafiftir. Suda gayet az, kloroform ve karbon sülfürde daha çok erir. Yağları, kauçuğu, birçok organik maddeleri eritir. Geniş ölçüde katrandan, ayrıca hafif yağların damıtılmasiyle elde edilir.

Formülü: C_6H_6
Yoğunluğu: 0,977
Kaynama noktası: 80,2°
Donma noktası: 5,4°

BERBERÎLER

Kuzey Afrika'ya yayılmış bir kavimdir. Hâmî ırklar topluluğundan olmakla beraber, Sâmîler'e en yaklaşan ırklardandır.

Berberîler, Mısır dışındaki bütün Kuzey Afrika'nın yerli ahalisidir. VII. yüzyılın sonlarında başlıyan Arap istilâsı Berberîler'i her gün biraz daha Araplaştırmıştır. Öyle ki bugün Fas, Cezayir, Tunus ve Libya'da Arapça konuşan halkın önemli bir bölümü Berberî asıllıdır. Dillerini koruyanlar Fas'ta 2.400.000, Cezayir'de (Büyük Sahra dahil) 2.300.000, Moritanya (Mauretania) da 590.000, Libya' da 2.000 kadardır, Tunus'ta hemen hiç kalmamıştır. Mezhepleri, bütün Kuzey Afrika kavimlerinde olduğu gibi Malikî'dir. Cezayir' de Haricî mezhebinden olan yani Sünnî olmıyan küçük bir azınlık da vardır.

Berberîler, Kuzey Afrika'da pek çok devlet ve devletçik kurmuşlardır. Bunlardan Nümidya Kırallığı Akdeniz bölgesinde büyük bir önem kazandı, fakat gene önemli bir Berberî kırallığı olan Moritanya gibi sonradan Roma İmparatorluğu'na katıldı. Berberîler, Bizans'tan sonra Arap hâkimiyetine geçtiler, Araplarla İspanya'ya geçerek büyük ölçüde İberya Yarımadası'na yerleştiler. Tarık ibni Ziyad da bir Berberî idi (Bk. Tarık ibni Ziyad).

Kuzey Afrika ve İspanya'da Berberî asıllı hanedanların kurdukları devletler, tamamen Araplaşmışlardır. Bunların en önemlileri bütün Kuzey Afrika ile İberya Yarımadası'nın güney yarısını kaplıyan, Hıristiyanlar ile büyük mücadelelerde bulunan Murâbıt ve Muvahhit imparatorluklarıdır. Başlıca Berberî hanedanları şunlardır:

Hammâdîler: 1014-1152 (138 yıl,) Cezayir'de.

Murâbıtlar: 1056-1147 (91 yıl) imparatorluk; Fas Cezayir, Tunus, Moritanya, Batı Sudan, Senegal, İspanya'da.

Muvahhitler: 1121-1269 (148 yıl) imparatorluk; Fas, Cezayir, Tunus, güney İspanya, Balear adalarında.

Merînîler: 1197-1550 (353 yıl) imparatorluk, Fas, Cezayir'de.

Hafsîler: 1228-1574 (346 yıl) Tunus, Cezayir'de.

Abdulvâdîler = Zeyyânîler: 1239-1554 (315 yıl) Cezayir'de.

Vattâsîler: 1470-1550 (80 yıl) Fas'ta.

Zamanımızda da istiklâlini yeni almış Moritanya devleti vardır ki, belki ilk gerçek Berberî devleti budur, fakat burada da zaten pek sayılı olan en yüksek tabaka Arap kültürünü kabul etmiş durumda olduğu gibi, esasen Fas devleti, Moritanya üzerindeki tarihî haklarından vazgeçmiş değildir (Bk. Moritanya).

Libya'daki Berberîler Lovâta, Cezayir ve Fas'takiler Sanhâca, Tunus'takiler Zenâta kabîleler konfederasyonu halinde birleşmişler ve bunlar birbirleriyle rekabette bulunmuşlardır. Bugün bu sistemden de fazla bir eser kalmış değildir. Fakat kàbîle gelenekleri ve kendilerini Araplar'dan ayıran örf ve âdetleri canlı olarak yaşamaktadır. Kendilerine göre bir musikileri de varsa da, bu Türk musikisinin mutlak nüfuzu altında gelişen yeni klâsik Arap musikisi tarafından köylere itilmiş durumdadır.

Berberî dili Arap harfleri ile yazılır. Zengin bir sözlü edebiyatı vardır. Okullarda Arapça okutulduğu için, aydınların yazılı edebiyatı Arapça olarak gelişmiştir. Bununla beraber, Berberî dilinde yazılmış önemli dinî eserler de vardır.

BERDELÂCUZ (Bk. KOCAKARI SOĞUĞU)

BERGAMA

Ege Bölgesi'nde İzmir ilinin bir ilçesidir. İlin en kuzey kesimine düşer. Topraklarını doğuda Kınık, güneyde Menemen, batıda Dikili ilçeleri çevirir. Kuzey ve kuzey-doğusunda Balıkesir'in Burhaniye ve İvrindi ilçeleri bulunur. Bergama ilçesinin, güney-batıda Çandarlı Körfezi kıyılarında Ege Denizi ile de sınırı vardır. İlçenin Turanlı, Göçbeyli, Yuntdağ, Zeytindağ ve Kozak adında 5 bucağı ve bunlara bağlı 121 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1275 km²
Nüfusu: 73.459 (1960 sayımı)

Bergama ilçesi, kuzey ve güneydeki dağlık alanlarla bunlar arasındaki doğu-batı doğrultusunda uzanan Bakırçay deltasının orta kesimini içine alır. Bakırçay'ın Çandarlı Körfezi kıyısındaki deltasının bir kısmı da Bergama ilçesi sınırları içindedir. Kuzeyde 1303 metre yükseklikteki Madra Dağı, buna güneyden eklenen Kozak Dağı, Bakırçay Ovası'nın güneyinde de Yuntdağ vardır.

Bergama'da Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar kurak ve sıcaktır. Kışlar ılık ve yağışlı geçer. 422 mm. olan yıllık yağışın ancak % 4'ü yazın düşer.

İlçenin Bakırçay'dan sonra en önemli akarsuları Kestel ve Bergama çaylarıdır. Bunlar Bakırçay'a kuzeyden karışır.

Bergama ilçesinin dağlık kısımları ormanlıktır. En fazla çam ve meşe görülür. Kuzeydeki Kozak dağlık sahası fıstık çamı ormanlariyle kaplıdır. Bu alan Türkiye'nin en önemli çam fıstığı istihsal sahasıdır. Bergama ilçesinin toprakları verimlidir. Ova köylüsünün başlıca geçimi tütündür. Bağcılık ve zeytincilik de ileridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Bergama şehri, Bakırçay Ovası'nın kuzey kenarında kurulmuştur. Denizden 60 metre yüksekliktėdir. Nüfusu 21.797'dir (1960 sayımı). Eski eserleriyle ün kazanmış turistik bir şehirdir. Şehrin doğusundan Kestel deresi geçer. Bergama Çayı ise şehri ikiye böler. Şehrin içinde ve yakınlarında birçok eski eserler vardır. Basilika, hamam, gymnasium yıkıntıları, Selçuk hamamları, Akropolis, Virankapı, Hipodrom, Asklepion, Osmanlı devrine ait birçok kıymetli cami ve hamamlar bu arada sayılabilir.

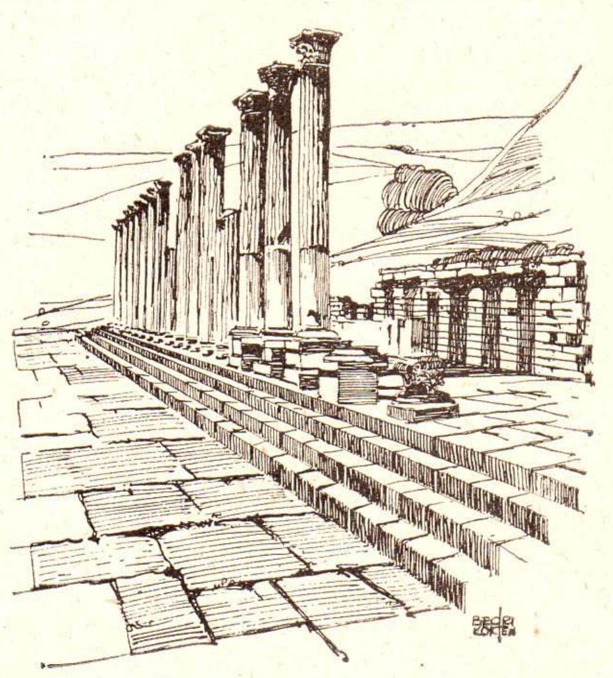
Bergama'da birkaç zeytinyağı, çırçır, un ve buz fabrikası ve birçok ufak atelye vardır. Şehir Bandırma - Manisa demiryolu üzerindeki Soma istasyonuna 45, Ege Denizi kıyısındaki Dikili iskelesine ise 29 km. lik şose ile bağlıdır. İzmir'e 110 km. uzaklıktadır.

Tarihte Bergama

Bergama'nın kuruluşu Ege medeniyetinin kuruluşu kadar eskidir. Büyük İskender'in ölümünden sonra Philaeterus'un burada kurduğu devlete 150 yıl başkent olmuştur (133-283). Sonradan bu devletin son hükümdarı II. Attalos tarafından Roma devletine bağlanmıştır.

Bergama'nın nüfusu II. yüzyılda 120.000'i bulmuştu. Friedrich Barbarossa'nın kumandasındaki üçüncü Haçlı Ordusu buradan geçti. Dördüncü Haçlı Ordusu da bir ara Bergama'yı işgal etti.

Türkler XIV. yüzyılın ilk yıllarında Bergama'ya hâkim oldular. Şehir 1306 da Karesio-

Bergama'da Asklepion Harabeleri

ğulları'nın eline geçti. Karesi Beyin oğullarından Bergama Emîri Yahşı Han'ın ölümünden sonra (1341) Bergama Osmanlı hâkimiyetine girdi. Osmanlılar devrinde Anadolu eyaletinin Hüdavendigâr (Bursa) livasına bağlı bir kazâ idi. Daha sonra Aydın eyaletine bağlandı. Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra (1402) Bergama'yı da yağma etti. Bundan sonra Bergama yeniden gelişmeye başladı, Bakırçay Ovası'na doğru genişledi. Bergama 1919 da Yunan işgaline uğradı, 1922 eylûlünde geri alındı.

BERGSON, Henri (1859-1941)

Henri Bergson

Unlü bir Fransız filozofudur. Paris'te doğdu. Öğrenimini Condorcet Lisesi'nde yaptı. Bir ara edebiyatla felsefe arasında tereddüt ettikten sonra, felsefe okumak üzere Ecole Normale Supérieure'e girdi. Oradan mezun olduktan sonra birçok okullarda öğretmenlik etti.

Bundan sonra profesörlüğü bırakarak politikayla uğraşmaya başladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Bilimsel İşbirliği Komitesi başkanı olarak çalıştı. 1928'de Nobel Edebiyat Mükâfatı'nı kazandı.

Bergson, felsefesine, zaman konusunu incelemekle başlar. Ona göre zaman, Platon (Eflâtun) dan beri filozofların ileri sürdüğü gibi «dün, bugün, yarın» şeklinde olmayıp, «her anı farklı oluşlarla beliren devamlı bir değişme» dir. Kısaca, zaman, «şuur halleri» dir. Ölçülemez, ancak sezilir. Zamanın bu kesintisiz devamlılığına Bergson, «süre» (durée) adını veriyor. Zaman gibi hayatta da bir süreklilik hâkimdir. Bergson'a göre evrim halinde bulunan hayatın bilgisini bize felsefe verebilir; o da ancak sezgi (intuition) yolu ile mümkündür.

Bu fikirlerini topladığı en önemli eserleri: «Essai sur les données immédiates de la conscience» (Şuurun vasıtasız verileri üzerine deneme); «L'Evolution Créatice» (Yaratıcı Tekâmül); «Le rire» (Gülme); L'Energie spirituelle» (Ruhî Enerji); «Les deux sources de la morale et de la religion» (Ahlâk ile dinin iki kaynağı) dır.

BERİBERİ

Yanlış beslenme ve B vitamini noksanlığından ileri gelen bir hastalıktır. Daha çok Güney Doğu Asya'da, Okyanusya'da, Brezilya ve Senegal'de görülür. Bulaşıcı değilse de, bazan bütün bir bölgeyi kapladığı, büyük dalgalar halinde yayıldığı olur.

Beriberi hastalığı bilgisizlik ve fakirlikle yakından ilgilidir. Bu bakımdan, her ırkta ve her yaş insanda görülebilir. Daha çok anneleri öğütülmüş pirinç yiyen süt çocuklarında sık sık raslanır. Alkoliklerde, gebe kadınlarda daha kolay ilerlemek imkânlarını bulur. Yurdumuzda köylülerin yaptıkları kepekli ekmeklerde ve bulgurlarda B_1 vitamini bol olduğundan bu hastalığa pek raslanmaz.

Beriberi daha çok mide, barsak yolu ve sinir sisteminde kendini belli eder. Hasta zayıflar, bacak kasları körelir, kalb büyür. Ölüm nispeti yüzde yirmi civarındadır. Korunmak için bol miktarda B vitamini almalı, B vitaminlerini öldürmemek için yemekleri çok fazla pişirmemeli, fazla öğütülmüş maddeler yerine iyi cins buğdaydan yapılmış ekmek yemeli, yağsız et, süt, yumurta, taze sebzeler günlük besinin hiç olmazsa yarısını teşkil etmelidir.

BERİLYUM

Gümüş beyazı renginde, parlak ve kolaylıkla oksitlenebilen sert bir madendir. Tabiatta ender raslanır. Yeryüzeyi kabuğunda yüz binde 2 kadar bulunur. Daha aşağıdaki tabakalarda daha az olduğu sanılmaktadır. Tabiatta bileşikler halinde bulunur. En önemli bileşiği «beril» dir. Kuzey Amerika, Brezilya, İngiltere, Norveç, İspanya, Ural'da beril yatakları vardır. İlk önce 1798'de Fransız kimyacısı L. N. Vauqelin tarafından berilyum oksidi bulundu. Berilyumu ilk defa elde eden Alman kimyacısı Friedrich Wöhler oldu.

Berilyum elde etmek için beril önce berilyum klorür ve sodyum - berilyum - florür halinde eritilir. Sonra elektrolizle % 99 saflıkta berilyum elde edilir. Son yıllarda, yeni usullerle, berilyum elde etmek kolaylaşmış, bol miktarda elde etmek kabil olmuştur. 1927'de Amerika'da berilyumun bir gramı 1000 dolarken üç yıl sonra kilosu 1000 dolar olmuş, 1949'da da 130 dolara düşmüştür. Berilyuma 1905 yılına kadar «glusinyum» adı verilirdi.

Berilyum sert olduğundan kolaylıkla kırılabilir. Bu yüzden saf haldeyken kolay kolay işlenemez. Alüminyum, demir, gümüş, bakırla kolayca alaşımlar meydana getirir. Berilyum-bakır alaşımından dayanıklı saat yayları, berilyum-nikel alaşımından çok sert enjeksiyon iğneleri, cerrahlık âletleri yapılır. Ayrıca, saf berilyumdan yapılan pencereler röntgen ışınlarını alüminyumdan 17 kat daha iyi geçirir. Berilyum oksidi Amerika'da fluoresan lâmbalarında da kullanılır.

Sigmesi: Be
Atom ağırlığı: 9.013
Özgül ağırlığı: 1.86
Ergime noktası: 1284°
Kaynama noktası: 2970°

BERİNG BOĞAZI

BERİNG DENİZİ

Asya ile Amerika kıtaları arasında, Büyük Okyanus'un bir koludur. Aleut ve Bering adalariyle Büyük Okyanus'tan ayrılır. Bering Boğazı ile Kuzey Buz Denizi'ne bağlıdır. Yüzölçümü 2.270.000 km², en derin yeri 4.273 m. dir. Iklim çok serttir; kıyılar ve sığ sular buz tutar. Buz sınırı kışın Aleutlar'ın doğusuna kadar uzanır, yazın Bering Boğazı'na kadar çekilir.

Bering Adası. — Bering Denizi'nin güneybatı kesiminde Kamçatka açıklarındadır. Yüzölçümü 1695 km², denizden yüksekliği 90 m. kadardır. Bering Adasının yanında da küçük Copper Adası vardır. Adalar ağaçsızdır. Nüfuslarının toplamı 700 kadardır.

Bering Boğazı. — Asya ile Amerika kıtalarını birbirinden ayırır. Bering Denizi ile Kuzey Buz Denizi arasındadır. Bu boğazın en dar yerinde Asya ve Amerika kıtaları 100 km kadar birbirlerine yaklaşır. Boğazın bu en dar yeri Alaska'daki Prince of Wales Burnu ile Asya'daki Doğu Burnu (Deşnev) arasındadır. Diomede Adaları adındaki iki küçük ada bu boğazdadır. Rusya ile A.B.D. arasındaki sınır bu iki granit adanın arasından geçer.

Bu deniz, ada ve boğazın adı, Danimarkalı kâşif Bering'in adından gelir. 1681 - 1741 yılları arasında yaşamış olan Vitus Bering 1728 haziranında Kamçatka nehri ağzından kuzeye doğru yola çıktı. İki yıl süren seyahati sırasında Bering Boğazı'nı keşfetti. Daha sonra yeniden Bering Denizi'nde seyahate çıkan Vitus Bering, Amerika'yı doğudan keşfetti, dönüşte yolunu kaybederek bir adaya çıkmak zorunda kaldı. Bu arada hastalanan kâşif, dokuz ay kaldığı adada öldü, sonradan buraya da Bering Adası adı verildi.

BERLİN

Almanya'nın tarihî başkenti ve en büyük şehridir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğu Berlin, Doğu Almanya'nın başkentidir (Bk. Almanya).

Bütün Berlin'in yüzölçümü 889 km², nüfusu 3.363.000 dir. (1940'ta 5.000.000'u aşıyordu.)

Bugün bütüniyle Doğu Almanya topraklarının ortasında bir ada halinde bulunan Berlin Orta Almanya ovasındadır. Şehir El-

be ve Oder nehirleri ve kanallar vasıtasiyle Hamburg ve Stettin limanlarına bağlıdır, bir kanallar ve göller sisteminin ortasında bulunur. Doğu - batı doğrultusundaki bu kanallar tabiat tarafından açılmıştır; Buzul Devrinde Kuzey Avrupa ovasından çekilen büyük buz tabakalarının izlerinden ibarettir. Şehrin kurulduğu çok düz ve kumluk ovanın denizden yüksekliği 35 m. kadardır. Şehirdeki en yüksek tabiî nokta da 60 m. yüksekliğindeki bir tepedir.

Tarihte Berlin

Berlin birçok büyük Avrupa şehirlerinden çok daha yeni bir şehirdir. XII. yüzyılda Elbe'nin doğu kıyısında küçük bir toprak parçası üzerinde kuruldu. Tarihî vesikalarda adının ilk geçişi 1230 yılına raslar.

XIII. yüzyılda Berlin'in doğusunda Köln adında bir başka şehir gelişmeye başladı. Bu iki şehir arasında bazı ticaret münasebetleri oluyordu. Her ikisi de Hanse Birliği'ne girdiler.

XV. yüzyılda Hohenzollern Prensi II. Friedrich bu iki şehri kendi emri altına aldı, Köln topraklarında bir kale yaptırdı. Ondan sonra gelenler bu kalenin içinde bir saray yaptırdılar. Böylece Berlin XV. yüzyıldan itibaren Birinci Dünya Savaşı'na kadar Hohenzollern hükümdar ailesinin başkenti oldu.

Hahenzollern ailesi hükümranlığını Brandenburg'dan Prusya'ya yayınca Berlin'i de büyütmeye önem verdi. XVII. yüzyılda Büyük Kurfürst (seçmen prens) Friedrich Wilhelm iki kilometreye yakın uzunluktaki Unter den Linden Caddesini açtırdı. Bu cadde saraydan hanedanın av alanı olan Tiergarten'e kadar uzanıyordu. 1740'ta tahta çıkan Büyük Friedrich ise geniş bir yazlık saray, Unter den Linden'de de bir opera binası yaptırdı. Artık şehir güzelleşmeye başlamıştı. Ondan sonra gelen II. Friedrich Wilhelm, Tiergarten'in girişindeki meşhur Brandenburg Kapısı'nı yaptırdı, orasını bir umumi park haline getirdi. Berlin'i meydana getiren kasabalar artık bir idare altında birleşmiş, eski kale duvarları yıkılarak şehrin genişlemesi sağlanmıştı. Şehrin XVII. yüzyılın ortalarında 10.000 den ibaret olan nüfusu XVIII. yüzyılda Fransa'dan gelen göçmenlerin de katılmasiyle 150.000'i bulmuştu.

XIX. yüzyılın başlarında Friedrich Wilhelm Üniversitesi kuruldu (1809), Opera ve Müze açıldı, böylece Berlin memleketin kültür merkezi haline geldi. 1871'de İmparatorluğun başkenti oluşundan sonra da büyük bir hızla gelişmeye başladı. O tarihte şehrin nüfusu 826.000 iken 1910'da 3.730.000'e, 1933'te de 4.236.000'e çıktı. Bu gelişmenin yanı sıra Berlin Almanya'nın kültür, sanat ve endüstri merkezi haline geldi. Üniversiteden başka bilim ve sanat akademileri, çeşitli yüksek okullar, müzeler kurulmuştu.

İkinci Dünya Savaşı'nda Berlin

Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Berlin daha büyük bir gelişme gösterdi. Şehir modern binalarla donandı, büyük stadyumlar yapıldı. (1936 Olimpiyatları Berlin'de yapılmıştır.) İkinci Dünya Savaşı'ndan önce şehirde 44 tiyatro ve opera vardı. Öte yandan, şehir ticaret ve endüstri alanında da gelişiyordu. Kuzey bölümünde büyük bir makine ve demir endüstrisi doğmuştu.

Berlin İkinci Dünya Savaşı sırasında en çok yakılıp yıkılan şehirlerden biri olmuştur. Bilhassa 1943'ten itibaren şiddetlenen bombardımanlar şehrin % 75'ini yerle bir etmişti. 1940 ağustosundan 1945 nisanına kadar Berlin'e 76.652 ton bomba atılmış, ayrıca nisan içinde de Rus topçu kuvvetleri 40.000 ton ağırlığında mermi yağdırmıştır. Berlinliler korkunç bir sefalet içindeydi. Nihayet şehir 2 mayıs 1945'te Mareşal Jukov'un birliklerine teslim oldu. Haziranda da dört işgal bölgesine ayrıldı. 17 haziran 1946'da Büyük Berlin denilen arazi için bir idare yasası yapılmış, şehir 20 semte bölünmüştür. Bu dört işgal bölgesi arasında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde 1948 sonbaharında Berlin, Batı ve Doğu olmak üzere ikiye ayrıldı.

Batı Berlin. — Amerika, İngiltere ve Fransa bölgelerinden ibaret olan ve Batı Almanya idaresine verilmiş bulunan kesimdir. Nüfusu 2.223.000 dir. Yüzölçümü 500 km² ye yakındır.

Batı Almanya ile ulaştırma hava, kara ve demiryolu vasıtasiyle yapılır. 1948 haziranında Ruslar Batı Berlin'in kara ve deniz yollarını kapamış, Batılıları şehri bırakmaya zorlamak istemişlerdi. Bunun üzerine Müttefikler bir «hava köprüsü» kurdular, iki milyondan fazla Berlin'linin günlük ihtiyacını uçaklarla yapılan ulaştırma ile karşıladılar. Bu hareket tarihte eşi görülmemiş bir hava ulaştırması oldu. Ruslar 1949 mayısında kara yolunu yeniden açtılar.

Berlin Üniversitesi doğu bölümde kaldığından batıda 1948'de bir Serbest Üniversite kurulmuş, yeniden okullar ve tiyatrolar açılmaya başlanmıştır.

Doğu Berlin. — Doğu Almanya'nın başkentidir. Berlin'in Rus işgal bölgesini teşkil eden doğu kesimi, savaştan sonra bu adla anılmaya başlanmıştır. Doğu Berlin'in nüfusu 1.400.000, yüzölçümü 400 km² kadardır.

BERLİN ANTLAŞMASI

13 temmuz 1878'de, bir yandan Türkiye, öte yandan Rusya, İngiltere, Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, (o tarihte Avrupa'daki 8 büyük devletin 7'si) arasında imzalanan, Avrupa siyasi tarihinin dönüm noktalarından sayılan sulh antlaşmasıdır.

Antlaşmayı hazırlıyan 1877-78 Türk-Rus savaşı ve bunun sonucunda Rusya'nın el çabukluğuna getirerek Türkiye'yi imzaya zorladığı Ayastefanos Antlaşmasıdır (Bk. Türk-Rus Savaşı) (1877-78; Ayastefanos Antlaşması).

Ayastefanos antlaşması hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir. Ruslar'ı Balkanlar'ın efendisi mevkiine yükselten, Türkiye'nin Balkanlar'daki rolünü pek zavallı bir duruma düşüren bu antlaşma, Avrupa büyük devletlerini, 1856 Paris Antlaşması'na göre Türkiye'nin bütünlüğünü ve Avrupa devletler muvazenesini teminat altına almak dolayısiyle harekete getirmiştir.

Bir yandan İngiltere, bir yandan Almanya, müdahale ederek, savaş tehdidiyle Rusya'yı yeni bir antlaşma imzalamak üzere Berlin'de toplanmaya ikna ettiler. O zamanlar Almanya'nın başında Bismarck bulunuyordu. Bismarck, Rusya'ya taraftar olmakla beraber, kara Avrupa'sında son sözün kendisinde olduğunu göstermek istiyordu. Ayrıca, Almanya, 1871'den beri, İngiltere'den sonra dünyanın en güçlü devleti haline gelmişti.

Türkiye'nin İngiltere'yi mahirane bir şekilde kışkırtması, Ruslar'ın zayıf bir Türkiye karşısında Orta Doğu'daki İngiliz menfaatlerini tehdit ve sıcaksularda İngiltere'ye rekabet edecekleri hususunda Babıâli'nin devamlı çalışmaları sonunda semeresini verdi; İngiltere, etrafında topladığı devletlerle bir-

Batı Berlin'in başlıca caddelerinden Kurfürstendamm

likte Rusya'yı yola getirdi; Kıbrıs meselesinde İngiltere'nin tatmini de önemli bir rol oynadı. Öyle ki Berlin Antlaşması Türkiye için gene bir yıkım olmakla beraber, onu Avrupa'dan tasfiye etmekten uzaktı; Türkiye'nin Avrupa'daki hayatını 35 yıl (1913'e kadar) uzatıyordu. Üstelik, bu antlaşmanın Rusya'ya sağladığı menfaatler pek küçüktü, asıl istifade edenler Balkan devletleriydi.

Bu antlaşma, Türkiye savaşını pek zor kazanan, büyük kayıplar veren Rusya için de bir yıkım olmuş ve bütün Rus İmparatorluğunda bir felâket şeklinde karşılanmıştır.

Berlin konferansı 13 haziranda açıldı, bir ay sürdü. Başkanlığa Almanya İmparatorluğu Kanzleri (Başbakanı) Prens Bismarck seçilmişti. Türkiye'yi Nafia Nazırı Karatodori Paşa, Müşir Mehmet Ali Paşa, Berlin Büyükelçisi Sadullah Bey temsil ediyordu. Bu olağanüstü önemli konferansa diğer devletler de başbakan veya dışişleri bakanlarını göndermişlerdi.

Antlaşmanın Esasları

Antlaşmanın toprak değişiklikleri dışındaki en önemli maddeleri Türkiye'nin doğu Anadolu'da Ermeniler'in az çok önemli bir azınlık teşkil ettikleri vilâyetlerde Ermeniler lehine ıslahatı kabulü (ki Türkiye bu maddeyi asla tatbika yanaşmamıştır), 802.500.000 altın frank savaş tazminatının Türkiye tarafından 350.000 altınlık taksitler halinde Rusya'ya ödenmesidir.

Bu antlaşma Türkiye'nin 1699 Karlofça Antlaşmasından yani 179 yıldan beri Avrupa'dan tasfiyesini hazırlıyan ikinci büyük dönüm noktasıdır; sonuncusu 1913 Bükreş Antlaşması'dır (Bk. Karlofça Antlaşması; Balkan Savaşı).

Berlin Antlaşmasiyle Osmanlı İmparatorluğu şu ülkeleri kaybetmiştir:

Türkiye'nin hâkimiyetini tanımaktan, ona vergi vermekten kurtularak istiklâllerini kazanan Balkan devletçikleri: Romanya, Sırbistan ve Karadağ. Bunlardan Sırbistan, Türkiye tarafından doğrudan doğruya idare edilen Niş sancağı ve Karadağ da birkaç Türk kazası ile üstelik genişliyordu. Romanya ise Moldavya'yı Rusya'ya vermekle büyük bir kayba uğruyor, fakat Türkiye'den Dobruca sancağının tamamını alıyordu. Bosna-Hersek vilâyeti (umumî valiliği) tam olarak Avusturya-Macaristan idaresine veriliyor, fakat Türkiye hâkimiyetini tanımakta devam ediyordu ki, bu madde, Rusya'nın Balkanlar'da iflâsını ilân etmekte ve Cermenliğin İslavlığa en büyük darbesi mahiyetini taşımaktaydı. Yenipazar sancağı üzerinde de Avusturya'ya bazı haklar tanınıyordu.

Balkan Dağları ile Tuna arasında bir Bulgaristan Prensliği kuruluyordu. Bu prenslik iç işlerinde bağımsız olmakla beraber Türkiye'ye tâbi bulunacak, vergi verecekti. Balkan Dağlarının güneyinde de bir Doğu Rumeli vilâyeti teşekkül ediyor, bu vilâyette Bulgarlar'a önemli haklar tanınıyordu. Balkanlar'da muvazeneyi sağlamak için, bunların sonucu olarak Yunanistan'a da Tesalya sancağı verilecekti.

Anadolu'da Kars, Ardahan ve Artvin sancakları (bu arada Batum kazası) Rusya'ya, Kotur kazası ise İran'a bırakılıyordu.

Ayrı bir antlaşma ile de Kıbrıs, Türkiye hâkimiyetinde kalmak şartiyle İngiltere'nin idaresine veriliyordu.

Tunus'un 3 yıl sonra Fransa tarafından işgali de Fransa'nın bu meseledeki payını gösteriyor ve Türk nüfuzunu Kuzey Afrika'da da itmiş oluyordu.

Bu suretle Türkiye'nin Balkanlar'da şu yerleri — kesin şekilde — elden çıkardığı sonucuna varılır:

1 — Romanya Prensliği (Dobruca sancağı ile): 135.156 km², 5.300.000 nüfus (nüfuslar 1875 başı tahminleridir, aynı toprakların 1960 başı nüfusu: 11.313.000 dir);

2 — Sırbistan Prensliği (Niş sancağı ile): 45.427 km², 1.564.000 nüfus (1960'ta 4.796.000);

3 — Karadağ Prensliği (yeni aldığı kazalarla): 9.427 km², 180.000 nüfus (1960'ta 311.000);

4 — Rusya'ya bırakılan Moldavya: 33.800 km², 800.000 nüfus (1960'ta 2.900.000);

5 — Yunanistan'a bırakılan Tesalya: 13.488 km², 340.000 nüfus (1960'ta 704.000).

Toplam: 237.298 km², 8.184.000 nüfus (ki aynı topraklarda 1960 başında 20.024.000 nüfus yaşamaktadır). Türkiye'nin hâkimiyetinde kalan, fakat önemli imtiyazlar alan Bosna-Hersek, Bulgaristan ve Doğu Rumeli burada sayılmamıştır.

BERLİOZ, Hector (1803-1869)

H. Berlioz

Ünlü bir Fransız bestecisidir. Grenoble yakınında La Côte-Saint-André'de doğmuştur. Ailesi tarafından tıp öğrenimi için Paris'e gönderilmişti, 22 yaşında konservatuara devama başladı. Aynı yıl ilk eseri olan büyük bir «dua» yı besteledi, kısa bir süre sonra okulu bıraktı, hayatını kazanmak için muhtelif işlerde çalıştı. 1828'de «Waverley» adlı konser uvertürüyle sanat çevrelerinin dikkatini çekti, 1830'da tamamladığı «Symphonie fantastique» le müzikte yeni bir tarzın doğumunu sağladı, üstün kabiliyetini kabul ettirdi.

Aynı yıl tekrar konservatuvara döndü, «Sardanapale» adlı kantatla Roma Armağanını kazandı. İtalya'dan, «Kıral Lear» ve «Symphonie fantastique» in devamı olan «Lélic ou le retour à la vie» (Lélio yahut hayata dönüş) adlı iki büyük eserle döndü.

Berlioz sanat çalışmaları yanında önce «Gazette musicale de Paris», daha sonraları «Journal des Débats» daki yazılariyle müzik eleştiricisi olarak da tanınmıştı. 1839 yılında konservatuvara öğretmen olarak girdi, 1852'den sonra aynı okulun kütüpanecisi oldu, 1856'da Fransız Akademisi üyeliğine seçildi.

XIX. yüzyılın müziğine yön verenlerden biri de şüphesiz Berlioz'dur. Genç yaşından itibaren bilhassa Gluck ve Beethoven'e büyük sevgi ve hayranlıkla bağlanmış, romantizmin etkisinde kalmış, geniş fantezisi onu sanatında yeni şekil yapılara götürmüştür. Bunların en önemlisi «programlı müzik» denilen ve «bir haleti ruhiyeden ziyade bir hikâye anlatan müzik parçası» nevidir. Ayrıca, fikirlerini ifade yönünden değişik imkânlar aramaktan çekinmemiş, zengin çalgı topluluklariyle modern orkestrasyonun kurucusu olmuştur. Bu alandaki görüşlerini «Traité d'instrumentation» adlı öğretim kitabında belirtmiştir. Gayet iyi bir yazar olan Berlioz çağının sanat ve müzik hayatı hakkında değerli bilgiler veren bazı kitaplar yazmıştır. Hâtıraları iki cilt halinde ölümünden sonra yayınlanmıştır. Adı geçenlerden başka diğer önemli eserleri şunlardır: Viyola ve orkestra için «Harold en İtalie» (1834), «Benvenuto Cellini» (opera) ve aynı eser için «Roma Karnavalı» (uvertür, 1838); Orkestra, koro ve teganni solosu için «Roméo et Juliette» (senfoni, 1839); «La Damnation de Faust» (dramatik efsane, 1846); «İsa'nın Çocukluğu» (oratoryo triyolojisi, 1854); «Béatrice et Bénédict» (komik opera, 1862); «Les Troyens» (iki operalık seri, 1863).

BERMUDA ADALARI

Atlas Okyanusu'nun kuzey kesiminde, Amerika Birleşik Devletleri açıklarında bir adalar topluluğudur. 360 kadar mercan adasından meydana gelmiştir.

Yüzölçümü: 50 km²

Nüfusu: 43.500

Başkenti: Hamilton

Bermudalar'daki en önemli adalar Bermuda, Saint George's, Saint David's, Ireland ve Somerset adalarıdır. Bu beş ada birbirine köprülerle bağlıdır. Adalardan en büyüğü olan Bermuda hepsinin yüzölçümünün dörtte üçünü kaplar. Başkent Hamilton da bu adada 3.000 nüfuslu bir şehirdir.

Bermudalar, birçok mercan adalarının aksine, düz değildir. Çoğunda yüksekliği 90 m. yi bulan tepeler vardır. Bu sayede adalar özel bir güzellik kazanır. Bermuda adalarının ılık iklimi, tabiî güzellikleri buraya büyük ölçüde turist gelmesini sağlar. Bilhassa kış aylarında adalar çok iyi bir dinlenme yeridir. Yazın da okyanus rüzgârları adaların serin olmasını sağlar.

Ahalinin başlıca geçim kaynağı turistlerdir. Buraya yılda 75.000'den fazla turist gelir. Bir miktar sebze tarımı yapılır, zambak yetiştirilir. Adaların pek azında insan oturmaktadır. Nüfusun 15.000 kadarı Beyaz, kalanı Zencidir.

Bermuda Adaları, bu adı İspanyol gemicisi Juan Bermudez'in adından almıştır. Takımadalar XV. yüzyılın başlarında keşfedilmiş, 1684'te İngiltere'ye geçmiştir. Bugün bir İngiliz kolonisidir, özel bir parlamentoyla idare edilir. İkinci Dünya Savaşı'nda Bermudalar önemli bir askerî üs vazifesi görmüştür.

BERN (Berne)

İsviçre'nin başkentidir. Aare nehrinin iki yanında kurulmuş 161.000 nüfuslu bir şehirdir. Çoğunluk Almanca konuşur. İki ya-

kasını dört büyük köprü birleştirir. Eski bölümü, nehrin büyük bir kıvrımı ile kuşatılmış olduğundan bir yarımadayı andırır. Gotik tarzında yapılmış bir kilise ve belediye dairesi vardır. Çevresi verimli bir ekim alanıdır.

Bern, dokuma ve maden endüstrisi merkezidir. Aynı zamanda çikolata fabrikaları ve mobilya yapım yerleri de vardır. Son zamanlarda, altı koldan gelen demiryollarının kavuşağında bulunmasından dolayı, özellikle peynir ve canlı hayvan ticareti yapan işlek bir şehir olmuştur. Bern, Dünya Posta Birliği'nin de merkezidir.

BERNARD, Claude (1813-1878)

Claude Bernard

Fransız fizyoloji bilginidir. Villefranche' de Saint-Julien köyünde doğdu. Öğrenimini Lyon kolejinde yaptı. Sonra bir eczanede yardımcı olarak çalıştı. Boş vakitlerinde «La Rose du Rhône» adlı bir komedi yazdı. Bu komedi başarısından dolayı, daha sonra, «Arthur de Bretagne» piyesini hazırladı. Eserini tanıtabilmek için Paris'e gitti, fakat orada Saint Mare Girardin adlı eleştirmeci tarafından tıp öğrenimine teşvik edildi. Büyük fizyoloji bilgini T. Magendie'nin asistanı olarak çalıştı. 1855'te onun hastanedeki yerini aldı, tıp alanında büyük keşiflerde bulundu.

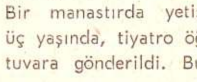
Claude Bernard'ın fizyoloji alanında yaptığı en önemli iş, karaciğerin glikojen salgısı üzerindeki araştırmalarıdır. Bu çalışmalarının sonucu olarak şeker hastalığını meydana getiren bazı sebepler açıklanabilmiştir.

Paris'te, 1878 de, öldüğü zaman Claude Bernard için, daha önce hiçbir bilim adamına yapılmamış olan muhteşem bir cenaze töreni yapıldı.

Bütün araştırmaları ve görüşleri on yedi ciltlik bir eserde toplanmıştır.

BERNHARDT, Sarah (1845-1923)

Son çağların en tanınmış kadın tiyatro artistidir. Musevi asıllı bir Fransız ailesinden gelen Sarah Bernhardt Paris'te doğdu. Bir manastırda yetiştirildikten sonra, on üç yaşında, tiyatro öğrenimi için, konservatuvara gönderildi. Buradaki başarısı sonucunda, 1861'de Trajedi Mükâfatını, 1862' de Komedi Mükâfatını kazandı.

Büyük sanatçı Sarah Bernhardt

Sarah Bernhardt sahne hayatına Comédie Française'de başladı. Önce, Racine'in «Iphigénie en Aulide» piyesinde küçük bir rol aldı. Sonra Odéon Tiyatrosu'nda oynadığı «Kıral Lear» piyesi ile büyük kabiliyetini belli etti. Fransa-Almanya savaşından sonra tekrar Comédie Française'e geçerek Racine'in ve Victor Hugo'nun piyeslerinde oynadı.

Sarah Bernhardt «Altın ses» i ve telâffuz güzelliği ile tanınmıştır. Victorien Sardou, «Théodora», «La Tosca» ve «Cléopatra» piyeslerini özel olarak onun için yazmıştır.

Sarah Bernhardt 1880'de Comédie Française'den ayrılarak bir dünya turnesine çıktı. Önce Londra'ya, sonra Danimarka'ya, Amerika'ya, Rusya'ya ve Avustralya'ya gitti. Bu turnede oynadığı en önemli piyesi «Kamelyalı Kadın» dır.

1882'de, Londra'da, Jacques Damala adlı bir aktörle evlendi; bir yıl sonra ayrıldı. 1893'te Paris'e döndü. Renaissance Tiyatrosu yönetmeni oldu. 1899'da «Sarah Bernhardt Tiyatrosu» nu kurdu, «La Tosca» yı oynadı. Aynı yıl «Hamlet» in Fransızca çevirisini sahneye koydu, Hamlet rolünü oynadı. 1914'te kendisine Légion d'honneur nişanı verildi.

1915'te, geçirdiği bir hastalık sonunda iki ayağı da tutmaz oldu. Amerika'yı birkaç defa ziyaret edip büyük ilgi topladı. Asıl büyük başarısını bu sıralarda elde etti. Birinci Dünya Savaşı başlamıştı. Fransa Amerika'da sempati yaratmak, Yeni Dünya'dan yardım görmek istiyordu. 70 yaşındaki Bernhardt sahnede oturduğu yerde eski piyeslerinden muhtelif sahneler oynadı. Büyük vatanseverliği, 70 yaşına rağmen pürüzlenmemiş altın sesi ve eşsiz sanat kabiliyeti bütün Amerika'yı yerinden oynattı. Birçok Amerikan ve Fransız filimlerinde oynıyan sanatçı 1923'te Paris'te öldü. Sarah Bernhardt üç kere tiyatrosu ile İstanbul'a gelip temsiller vermiştir. «Hâtıralar» ve «Tiyatro Sanatı» gibi eserleri de vardır.

SARAH BERNHARDT'IN ÖLÜM MERAKI

Sarah Bernhardt konservatuvara gönderilirken «Ben tiyatro artisti olmak istemiyorum!» diye bağırmış, ter ter tepinmişti Herşeye rağmen artist oldu, hem de büyük bir artist.

En çok başarı kazandığı sahneler daima ölüm sahneleri olmuştur. Çocukluğundan beri ölüme karşı garip bir zaif ve merak besliyordu. Eline biraz para geçer geçmez kendine bir kefen hazırlamıştı. Yatarken kefeni daima yanı başında bulundururdu. Bir defasında da, eve gelen misafirlerine çay ikram ederken, masasının üzerine örtü yerine kefeni yaymıştı.

Yıllar ve olaylar, Sarah Bernhardt'ı çok değiştirmişti, fakat ölüme olan merakı hiçbir zaman kaybolmadı.

Paris'te bir temsil gecesi, halk, «Sarah Bernhardt öldü» diye bağırışmalar duyarak heyecan ve üzüntüyle yerlerinden fırlamıştı, sahnenin perdesi hemen indirilmiş, herkes Sarah Bernhardt'ın odasına koşmuştu. Odada gördükleri manzara şuydu: Sarah, beyaz saten bir elbiseyle, yatağında sırtüstü, kolları göğsünde kavuşmuş, yatıyordu. Çenesi kanlanmıştı. Büyük sanatçının öldüğüne hiç şüphe yoktu. Tam bu acı haber her tarafa yayıldığı sırada Sarah yattığı yerden kalktı, kahkahalariyle ortalığı çınlatarak bağırdı:

— «Hayatımın en büyük ve en önemli rolünü oynadım!»

BESARABYA

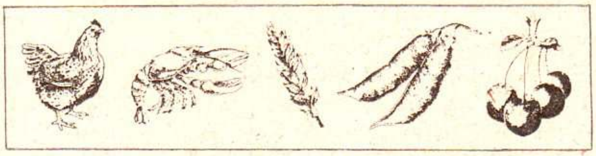
Avrupa'nın güneydoğusunda, Dinyestr ve Prut nehirleri arasında Karadeniz'den Polonya'ya kadar uzanan bir bölgedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında Romanya'nın bir ilini meydana getiriyordu. Nüfusunun yarısından fazlası Rumen, geri kalanı da Ukraynalı ve Rus'tu, istepte de göçebe Çingeneler bulunuyordu. Bugün, Moldav Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine dahil bir bölgedir. Başlıca şehirleri Kişinev, Hotin, Bender'dir.

Tarihte Besarabya

Besarabya'nın en eski halkı Kimmer'lerdi. Buraya sonradan İskitler yerleşti, daha sonra da birçok istilâlara uğradı. Bu arada IV. yüzyılda Gotlar, V. yüzyılda Hunlar, Avarlar ve Bulgarlar geldi. VII. yüzyılda Bessi adlı bir Thrak kavmi buralarını ele geçirerek memlekete kendi adını verdi. IX. yüzyılda Macarlar'ın ataları Ugorlar o bölgeye gelip yerleştiler. Besarabya 1241 yılında Altınordu devletinin eline geçti, elli yıl kadar bu devletin idaresi altında kaldı. Daha sonraları Buğdan Voyvodalığı sınırları içine giren Besarabya'ya XV. yüzyılın başlarında Osmanlılar akın yapmaya başladılar. II. Bayezit zamanında Akkerman ve Kilya kalelerinin Türkler tarafından alınması üzerine Buğdan Voyvodası Osmanlı hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılan bir seferle kesin olarak Osmanlı İmparatorluğuna bağlandı. Zaman zaman ortaya çıkan isyan hareketleri 200 yıl kadar sonuçsuz kaldı. Besarabya 1768 - 1774 Osmanlı - Rus Savaşında savaş alanı oldu. Kaynarca Antlaşmasiyle Besarabya bağımsızlığını kazandı. 1806 yılında Rusya yeniden Osmanlı sınırını geçince savaş başladı, Osmanlı İmparatorluğu Tuna boylarına ordu göndermesi üzerine Napoléon'un araya girmesi ile Bükreş Antlaşması yapıldı (1812). Böylece 1854 Kırım Savaşı'na kadar Besarabya Rusya'nın elinde kaldı. Bu arada Rusya ile Buğdan arasında el değiştiren Besarabya 1918' de Romanya'ya geçti.

İkinci Dünya Savaşı'nda Ruslar Besarabya'yı yeniden ele geçirdiler. 1940'ta Besarabya, Bukovina ile birleştirilerek, Moldav Federal Sovyet Cumhuriyetine katıldı. Savaş içinde Alman ordularından yardım gören Romanya yeniden Besarabya'yı aldıysa da savaşın sonunda gene Rusların eline geçti. Bugün, merkezi Kişinev olmak üzere, Moldav Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine dahil bulunmaktadır.

BESİM ÖMER (Bk. AKALIN, Besim Ömer).

Yaşamak için yediğimiz maddeler

BESİNLER

BESİNLER, yaşamak için yediğimiz, içtiğimiz maddelere toplu olarak verilen addır. Besinler bitkisel, hayvansal ve madensel olmak üzere üç asıldan meydana gelirler. Her yiyeceğin içinde bir veya birkaç besin maddesi bulunabilir. Başlıca besinler şunlardır:

1 — Karbon hidratlar: Şekerli ve unlu maddeler.

2 — Yağlar: Bitkisel ve hayvansal yağlar.

3 — Azotlu maddeler: Proteinli veya albüminli maddeler.

4 — Madensel tuzlar: Mutfak tuzu, kireç vs.

5 — Vitaminler: A, B, C, D, vs. vitaminleri gibi.

6 — Sular: İçme ve meyva suları gibi.

Besinlerin değeri içindeki besin maddelerinin miktarı ve değeriyle ölçülür. Meselâ fasulyede nişasta, azotlu madde, az miktarda yağ ve madensel tuzlar bulunduğu halde, zeytin yağında sadece yağ maddesi bulunur.

Besin maddeleri hücrelerimize girip kimyasal olarak yandıkları zaman organizmaya ısı kazandırıp enerji verirler. Bu ısı da «kalori» denen bir ısı birimiyle ölçülür. Bir gram saf suyu bir derece ısıtan ısı miktarına «kalori» denir. Meselâ bir gram şeker veya herhangi bir azotlu madde hücrede yandığı zaman 4,1 kalori, bir gram yağ ise 9,3 kalori meydana getirir (Bk. Kalori).

Hangi Besinler Nelere Yarar

Şekerli maddeler hücrelerde yanarak vücuda hareket enerjisi verirler. Azotlu maddeler ise gelişip büyümemizi, hücrelerin çoğalmasını sağlar. Çocukların büyümesi, hattâ bir yaranın kapanması yeni yeni hücrelerin çoğalmasiyle mümkün olur. Azotlu besinler bunu sağlarlar.

İnsanların yaşlarına ve gördükleri işin ağırlığına göre çeşitli besin almaları gerekir. Meselâ orta yaşlı, 1.70 boyunda 70 kilogram ağırlığında bir insan günde ortalama olarak 3500 kalori almak zorundadır. Bu da iyi bir yemek listesinin hazırlanmasiyle mümkün olur. İyi hazırlanmış bir yemek listesinde bol meyva ve sebze, et, makarna veya benzeri besinler bulunmalıdır.

Vitaminler sağlık içinde yaşamamızı, vücudun hastalıklara karşı korunmasını sağlar. Yemekleri fazla pişirmek, vitaminlerin tesirlerini giderir. Yeteri kadar meyva, et, tereyağı, ekmek yemezsek, vitamin noksanlığı ve azlığından ötürü bazı hastalıklar meydana gelebilir (Bk. Vitaminler).

Madensel tuzlar vücudun çeşitli dokularında bulunur. Kan kaybetme, terleme gibi olaylarla vücuttaki tuz miktarı azalınca yerlerine yenilerinin konması gerekir. Aksi halde, susuzluk duyulur. Günde 20 gram kadar tuza ihtiyacımız vardır. Fosfor, kireç, demir, magnezyum, iyot, potasyum tuzları vücut için çok önemlidir.

Vücuttaki bütün besin alışverişleri suyun aracılığıyle olur. Kanın dolaşması, vücuttaki zehirli maddelerin dışarıya atılması hep su sayesinde olur. Açlığa uzun zaman dayanıldığı halde susuzluğa dayanılamaz. Günde 2 - 3 litre kadar suya ihtiyacımız vardır.

Besin maddelerinin birçoğu kurutularak, salamura, konserve yapılarak, soğuk yerlere konularak uzun zaman saklanabilir. Bunlardan başka taze fasulye, incir, üzüm, dut gibi meyvalar ve sebzeler de kurutulur. Birçok meyvaların reçel ve marmelâtları yapılır. Domates kış için salça yapılarak saklanır. Bazı taze sebze ve meyvalardan da turşu yapılır. Etler kavurma, pastırma, sucuk, salam; balıklar da tütsülemek, tuzlamak, kurutmak suretiyle saklanır.

Eksik Alınan Besinler

Bazı besinlerin eksik alınması vücutta çeşitli hastalıkların meydana gelmesine sebep olur.

Kalori sağlıyan maddelerden karbon hidratlar, yağlar eksik alınırsa vücudün gelişmesi durur, kuvvetsizlik meydana gelir.

İçinde protein bulunan yumurta, et, süt, pirinç, buğday, fasulye az yenirse adale erimesi, ödem olur.

Kalsiyum sağlıyan süt az alınırsa dişler ve kemikler zayıf kalır, raşitizm başlar.

İyot sağlıyan balığın yenmemesi guatr yapar.

MEMLEKETİMİZİN BAŞLICA BESİN MADDELERİ

ÇEŞİTLİ BESİNLERDE BULUNAN ÇEŞİTLİ MADDELER

Başlıca besinlerin 100 gramında hangi maddeden ne kadar var

BESİN	ALBÜMİN	YAĞ	KARBON HİDRAT	KALORİ
Koyun eti	30,9	4,5	—	168
Sığır eti	36,6	27.8	—	176
Torik balığı	30.7	4,5	—	168
Alabalık	18,4	2,4	—	98
Dana külbastısı	24.4	3,1	—	149
Koyun pirzolası	22,6	4,5	—	134
Koyun kızartması	26,1	3,9	—	142
Kaz kızartması	22,8	66,4	—	711
Tavuk kızartması	32,1	4,4	2,1	181
Dil (tütsülenmiş)	35,2	45,8	—	570
Tuzlu sardalye	22,3	2,2	—	112
Salam	27,8	48,4	—	564
Yumurta (çiğ)	12,6	12,1	0,6	166
Yumurta (sahanda)	9,8	16,7	0.5	197
Sebze çorbası	1,6	3,0	8.6	70
Şehriye çorbası	0.9	0,1	8.4	39
Bezelye püresi	12,4	0,9	27,4	172
Patates püresi	2,2	6,1	16,3	133
Kızarmış patates	2.6	9,3	26,2	215
Karnabahar	2,1	3,9	4,5	63
Ispanak	3,9	2,4	1.6	45
Lâhana	0,9	5,3	3,8	68
Yeşil salata	0.7	0,5	2,1	16
Ekmek	6,2	0,4	51,1	239
Siyah ekmek	8,5	1,3	52.5	262
Şeker	—	—	100	410
Bal	—	—	75	304
Kakao	21,5	27,3	34,2	482
Çikolata	6,18	21,0	67,7	498
Bira (siyah)	—	—	4,7	57
Bira (beyaz)	—	—	2,0	50
Yumurta akı	12,9	0,3	0,8	58
Yumurta sarısı	16,1	31,4	0,5	360
Havyar	26,5	14,3	—	241
İnek sütü	3,0	3,6	4,5	65
Tereyağı	1,2	86,7	—	811
Buğday unu	12,2	0,9	74,7	357
Pirinç unu	6,9	0,7	78,8	358
Mercimek unu	25,5	1,8	57,4	356
Nişasta	1,2	0,1	82,1	342
Makarna	11,6	0,6	75,2	361
Patates	2,1	0.2	21,0	96
Beyaz turp	1,9	0,1	8,4	43
Kırmızı turp	1,2	0,2	3.8	22
Kereviz	1,5	0,4	11,8	58
Soğan	1,7	0,1	10.8	52
Hıyar	1,2	0,1	2,3	15
Kabak	1,1	0,1	6,5	32
Yeşil bezelye	6,1	0,5	12,0	80
Yeşil fasulye	2,7	0,1	6,6	39
Elma	0,4	—	12,0	51
Armut	0,4	—	11,8	50
Erik	0,8	—	11.1	52
Kiraz	9,7	—	12,0	52
Şeftali	0,7	—	11,7	50
Kayısı	0,5	—	11,0	47
Portakal	0.7	—	5,5	26
Üzüm	0,6	—	16,3	69
Kuru üzüm	2,4	0,6	62,0	270
Çilek	0,5	—	7,7	34
Badem	23.5	53	7,8	610
Kestane	10,8	2,9	73	370
Ceviz	15,8	57,4	13,0	652
Fındık	17,4	62,6	7,2	682

BESİNLERİN BAŞLICA 7 KAYNAĞI

1. PİŞMİŞ YENEN SEBZELER

Lahana, kereviz, pırasa, havuç gibi, yemek yapılan sebzelerde A, C, B vitaminleri, ayrıca kalsiyum ve sellüloz gibi maddeler vardır.

2. MEYVA ve ÇİĞ YENEN SEBZELER

Turunçgiller (portakal, mandalina, limon vs.), salata marul C vitamini bakımından çok zengin besinlerdir.

3. ŞEKERLİ, NİŞASTALI BESİNLER

Patateste şeker, demir ve C vitamini; elma armut, üzüm, muz gibi meyvalarda da gene şeker, madensel tuz ve vitaminler bol miktarda bulunur.

4. SÜT, PEYNİR, KAYMAK

Sütte başlıca besinlerin hemen hepsi, bu arada bilhassa protein, kalsiyum ve fosfor vardır. Sütlü maddeler bu bakımdan çok besleyicidir.

5. ET, BALIK, TAVUK, YUMURTA

Koyun ve sığır etinde, balıkta ve tavuk etinde protein, demir ve fosfor bol miktarlarda bulunur. Yumurtada ise bunlardan başka ayrıca kalsiyum ve A vitamini de vardır.

6. EKMEK, UN, TAHIL

Tahıllar, bunlardan yapılan unlar ve ekmek şeker ve protein bakımından çok zengindir; ayrıca, demir de bulunur.

7. TEREYAĞI, MARGARİN

Tereyağında yağ ve A vitamini vardır. Bitkilerden çıkarılan margarin (nebati yağ) ise ayrıca A vitamini katılarak daha yararlı hale getirilir.

İçinde demir bulunan et, yumurta, fasulye, bezelye, buğday, ıspanak, gibi yiyeceklerin az yenmesi büyüme, gebelik, gelişme gibi durumlarda kuvvetsizlik yapar.

Çeşitli vitaminlerin bulunduğu sebze, hububat, et, süt, yumurta, balık, meyva gibi besinlerin az yenmesi iştahsızlık, sindirim bozuklukları, sinir hastalıkları, kanama, kansızlık gibi hastalıklar getirir.

BESNİ

Güney-Doğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde Adıyaman iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeyde Malatya'nın Doğanşehir, doğuda Adıyaman'ın merkez, güney-doğuda Urfa'nın Halfeti, güneyde Gaziantep'in Araban, güney-batı ve batıda Maraş'ın Pazarcık ilçeleri çevirir.

Yüzölçümü: 2.231 km^2

Nüfusu: 55.515 (1960 sayımı)

Malatya Dağları'nın güneyinde hafif dalgalı bir yayla kısmı vardır. Bu yaylanın batısında Belveren Dağları adiyle anılan, yükseklikleri 1000 metreyi aşan sırtlar yükselir. Fırat Nehri ilçenin güney-doğusundan geçer. Fırat'a karışan Göksu ise Besni'yi kuzey-batı — güney-doğu doğrultusunda keser.

Besni'de yazlar sıcak ve kurak, kışlar yağışlı ve sertçedir. Civardaki dağlar oldukça ormanlıktır. İlçede tarla tarımı, meyvacılık ekonomik hayatın temelini teşkil eder. Tarla tarımında tahıl ekimi başta gelir. Az olmakla beraber haşhaş, susam ve pamuk gibi endüstri bitkileri de yetiştirilir. Çeşitli meyvacılık ve bağcılık oldukça ileridir. Bilhassa kuru üzümcülük bölgede önemli bir yer tutar.

İlçenin ulaşımı batıdan geçen Malatya-Fevzipaşa demiryolu ile bunun üzerindeki Gölbaşı istasyonu ve Besni kasabasından geçerek Adıyaman'a bağlanan karayolu ile sağlanır.

Besni Kasabası

İlçe merkezi Besni, Doğu Toroslar'ın güney eteğinde, Fırat nehrine karışan Göksu'nun kollarından biri olan Besni deresinin kıyısında kurulmuş 11.170 nüfuslu (1960 sayımı) bir kasabadır. Denizden 850-900 m. yükseklikteđir. Kendisine en yakın olan Gölbaşı istasyonuna 27 km., il merkezi Adıyaman'a 49 km. uzaklıktadır. Kasaba 11 mahalleden meydana gelmiştir.

Besni'nin imâr plânı yapılmıştır. Kasabada belediyeye ait bir fidanlık vardır. Geleneğe bağlı dokumacılık kasaba halkının en önemli işi durumundadır.

Besni adı Süryânice «Bet Hesna» dan gelir. O zamandan beri birkaç defa daha el değiştiren Besni, Yavuz Sultan Selim tarafından Malatya'nın alınmasından sonra (1516), Osmanlılar'a tâbi Dulkadıroğulları'na verilmiştir. Kanunî zamanında Dulkadıroğulları'nın kaldırılması üzerine kurulan Zülkadriye eyaletine, XIX. yüzyılın ikinci yarısında da Mâmuretülâziz vilâyetinin Malatya sancağına bağlanmıştı. Yakın zamanlara kadar Malatya iline bağlı olan Besni, Adıyaman'ın Malatya'dan ayrılarak il olması üzerine oraya bağlanmıştır.

BESSEMER, Sir Henry (1813-1898)

Büyük mucit H. Bessemer

Ünlü bir İngiliz mühendisidir. İcatları arasında en önemlisi «Bessemer Ameliyesi» denilen çelik yapma usulüdür. Çeliğin ucuz imalini sağlıyan bu ameliyenin endüstri alanında büyük faydası olmuş, 1860'tan itibaren, bu sayede, maden sanayiinde yeni bir devre açılmıştır. Sir Henry Bessemer bu ameliyeyi, silâh yapımında bir ilerleme sağlamak gayesiyle uğraşırken bulmuştur. Bu usulü önce Londra'da küçük bir dökümhanede tatbik etmiş, sonra Sheffield'de kurduğu büyük fabrikalarda geliştirmiştir.

BESSEMER AMELİYESİ. — Henry Bessemer tarafından 1856'da icadedilen bir çelik yapma usulüdür. Ondan önce tüfek, top gibi savaş malzemeleri dökme demirden yapıldığından kolayca kırılıyordu. Bessemer, ham demir içinde bulunan karbon yüzdesinin bir miktar azaltılmasiyle daha dayanıklı, dövülebilir demirin elde edilebileceğini düşünerek kuvvetli bir hava akımı etkisiyle ham demiri ergitti. Havanın oksijeniyle ham demirdeki karbonun büyük bir kısmı CO_2 şeklinde ayrılarak geriye dökme demirden daha dayanıklı olan çelik kalıyordu.

Bugün, Bessemer ameliyesiyle çelik elde edilmesinde armut şeklinde ve iki eksen etrafında dönebilen Bessemer «konvertör» leri kullanılır. Konvertörün içi ince kuvars ve kil karışımından bir astarla sıvalıdır. Ameliye için önce konvertör yatay duruma getirilerek içi yüksek fırından gelen ergimiş ham demirle doldurulur. Sonra düşey duruma getirilerek dibindeki deliklerden hava verilir. Ergimiş ham demirde bulunan yabancı cisimler oksijenle birleşirken dışarı çıkan ısı o kadar kuvvetlidir ki, yabancı maddelerden kurtulmuş olan ham demirin ergimiş durumda kalmasını sağlar.

Ameliye yirmi dakika kadar sürer; önce silisyum, sonra büyük bir gürültüyle karbon yanmaya başlar, konvertörün ağzından alevle birlikte kızgın demir parçaları etrafa saçılır. Ham demirdeki karbonun hepsi karışımdan ayrıldığı gibi, bir kısım demir de havanın oksijeniyle oksit haline gelir. Bunun için, ameliyenin sonuna gelmeden hava akımı kesilir; karışıma ağırlığının % 7 si kadar karbonca zengin ferro-mangan alaşımı gibi bazı tamamlayıcı maddeler eklenir. Bunlar çeliğe çok parlak bir renk verir. Buna çeliğin «aynalanması» denir.

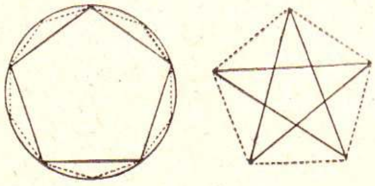
BESTE

Bir müzik eserinin melodi ve armonilerden meydana gelmiş esas yapısıdır. Batı dillerindeki «Kompozisyon» kelimesini karşılar.

Ayrıca, klâsik Türk müziğinde söz musikisi bölümünde lâ-dinî bir büyük şekildir. Özellikleri şunlardır:

Bestenin güftesi (sözleri) çoklukla bir gazelden alınmış iki beyit (4 mısra) dır. Bunlar peşrevlerde kullanılan usullerle bestelenir. Her mısradan sonra bir «terennüm» parçası gelir (Bk. Müzik, Türk Musikisi). Bu nev'in en tanınmış eserleri arasında Dede Efendi'nin «Mâye Bestesi», Itrî'nin «Puselik Bestesi» vardır.

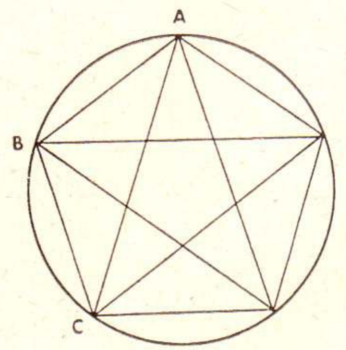
BEŞ DUYU (Bk. DUYULAR)

Bir dairenin içinde düzgün beşgenin (solda) ve düzgün beşli yıldızın (sağda) elde edilişi

BEŞGEN

Birbiri ardından gelen ve kapalı olarak uc uca eklenmiş beş kenarın meydana getirebileceği türlü geometri şekillerine «beşgen» adı verilir. Beşli yıldız elde etmek için düzgün bir beşlinin köşeleri birer tane atlanarak birleştirilir (Bk. Çokgen).

ALTIN BÖLÜM
Altın Sayı

Sanat eserlerinde güzelliği meydana getiren unsurların başında çizgiler, biçimler arasındaki nispetler gelir. Bunları yüzde yüz kesinlikle bir kurala bağlamak kabil değilse de bazı hallerde matematik kesinliğiyle bir düstur çizmek mümkündür.

İşte, estetikte «Altın Bölüm» (veya Altın Sayı) denilen düstur bunlardan biridir. Eski Yunan matematikçisi Pythagoras bunu bir beşgen içine çizilmiş beşli yıldızla ve şu düsturla ifade etmiştir:

$$AC = AB \times 1{,}618$$

veya

$$\frac{CA}{AB} = 1{,}618$$

Bu nispet bilhassa Eski Yunan tapınaklarının payısında gözetilmiştir. İnsan vücudu ile birçok çiçeklerin güzel biçimlerini de bu nispet sağlar. Bayrağımızın yıldızı da bu estetik ölçüye tamamen uygundur.

TAMAMLAYICI FİHRİST

Birinci Cilt

«Hayat Ansiklopedisi» nin bir yenilik olarak verdiği Tamamlayıcı Fihrist'te şunları bulacaksınız:

1. Hacmimizin fazla genişlememesi için metne almadığımız bilgiler, fihriste, alfabetik sıraya göre kısaca alınmıştır.

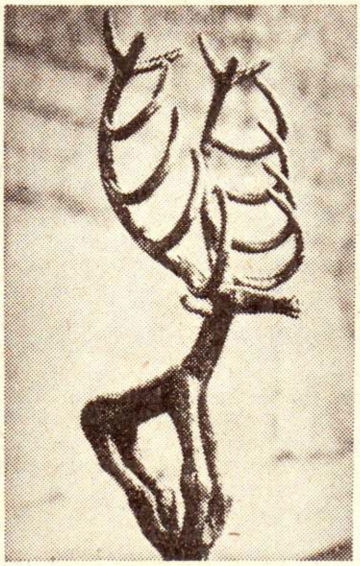
2. Maddelerin içinde geçip de ayrıca başlığı bulunmıyan konuların nerelerde geçtiği madde adı, sayfa (S), sütun (sü.) gösterilerek verilmiştir.

3. Fasiküller basıldıktan sonra elde edilen tamamlayıcı bilgiler, ait oldukları madde adı ile birlikte sayfa (S.), sütun (sü.) gösterilmek suretiyle verilmiştir.

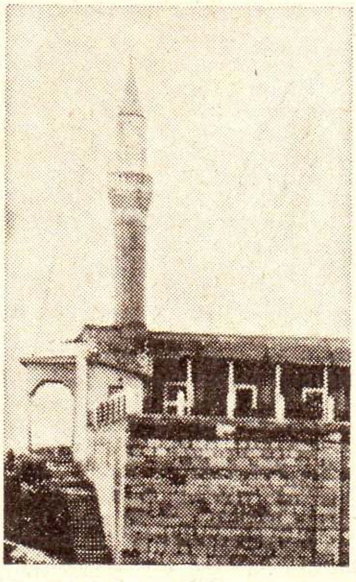
4. Fasiküllerin ilk baskılarında gözden kaçmış olan hatalar düzeltilerek sayfa (S.), sütun (sü.), satır (sat.) işaretleriyle gösterilmiştir.

A

cümlesi «Akdeniz Bölgesinin Teke yöresinde...» şeklinde olacaktır. (S. 66, sü. 3, sat. 41): «Güney Anadolu bölgesi» yerine «Akdeniz Bölgesi» denecektir.
AKDAĞ MADENİ (S. 67, sü. 1, sat. 1. — «Orta Anadolu Bölgesi» «İç Anadolu» Bölgesi olacaktır.
AKDENİZ: S. 68, sü. 2, alttan 6. satır. — İngilizler Filistin'i 1917-18'de ellerine geçirmişlerdir.
AKHİSAR: S. 69, sü. 2, sat. 1. — «Batı Anadolu'da» yerine «Ege Bölgesinde» denecektir.
AKIL HASTANESİ (Bakırköy): S. 433, sü. 3
AKIL YÜRÜTME (istidlâl): S. 70, sü. 2
AKITMA (at): S. 322, sü. 3
AKKANAD (at): S. 322, sü. 3
AKREP: S. 73, sü. 3, sat. 13. — Akrebin dört çift ayağı vardır. Ayrıca bir çift de kıskacı bulunur.
AKSARAY: S. 75, sü. 1, — İlçede bugün ayakta kalan eserler daha ziyade Karaosmanoğullarına aittir.
AKSEKİ, Ahmet Hamdi: S. 75, sü. 2, sat. 4 Akseki ilçesinin Güzelsu bucağında doğdu.
AKSEKİ: S. 75, sü. 1, sat. 1 Akdeniz Bölgesinde, Antalya iline bağlı bir ilçedir.
AKSUN KIRALLIĞI: S. 238, sü. 2
AKSUNGUR: S. 70, sü. 1
AKŞEHİR: S. 75, sü. 3, sat. 1. — İç Anadolu Bölgesi'nde Konya ilinin bir ilçesidir. (S. 76, sü. 2, sat. 20) «Suphan Dağı» Sultan Dağları'nın olacaktır.
AKTİON (Actium) Deniz savaşı: S. 229, sü. 1
AKYUVARLAR: S. 77, sü. 3, sat. 38. — Lösemi hastalığında akyuvarlar çoğalır; azalmasına «Lökopeni» denir.
AKÜMÜLATÖR: S. 77, sü. 1, sat. 24. — Akümülâtör bir elektrik ziline bağlanınca zil çalar; asit, levha üzerindeki kurşun sülfatı kurşun oksit haline getirir.
ALABAMA Nehri: S. 232, sü. 1
ALACA: S. 78, sü. 1, sat. 1. — «Orta Anadolu Bölgesinde Çorumun bir ilçesidir» cümlesi «Çorum ilinin İç Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kısmındadır» şeklinde olacaktır.
ALACADAĞ: S. 78, sü. 2, sat. 2. — «Orta Anadolu'da» yerine «İç Anadolu'da» denecektir.
ALACAHÖYÜK: Birinci fasikülün birinci baskısında S. 78, sü. 3'te bulunan «Alacahöyük'teki eski bir tapınak kapısı» yerine yanda çerçeve içinde bulunan üstteki resim ve resimaltı girecektir.
ALACAN MAĞARASI (Acıpayam): S. 21, sü. 3
ALAÇAM DAĞLARI (Balıkesir): S. 446, sü. 3
ALAÇIK (Azeriler'de): S. 412, sü. 2
ALADAĞ (Ağrı): S. 48, sü. 1
ALADAĞ: S 79, sü. 2, sat. 1. — «Güney Anadolu Bölgesi'nde» yerine «Akdeniz Bölgesi'nde» denecektir.
ALÂETTİN CAMİSİ: Birinci fasikülün birinci kısmında S. 79, sü. 2, bulunan resim yanlış konmuştur. Aslı yanda çerçeve içinde bulunan alttaki resim ve resimaltı olacaktır.
ALÂETTİN HALACİ (Ölümü: 1316). Delhi Türk İmparatorluğunun Halaç hanedanına mensup hükümdarların en büyüğüdür. 1296'dan başlıyarak 20 yıl saltanat sürmüştür. Zamanı, Hindistan tarihinin parlak ve müreffeh devirlerindendir. Sanat ve ilim adamlarını pek geniş imkânlarla korumuştur (Bk. Hindistan Türk İmparatorluğu).
ALAGÖL (Alakul): S. 459, sü. 1
ALÂİYE BEYLİĞİ: S. 175, sü. 2
ALAMANA AĞI (balıkçılık): S. 444, sü. 3
ALAMOS (Anamur): S. 196, sü. 1
ALANASI (Albastı): S. 101, sü. 3
ALANYA: S. 97, sü. 1, sat. 1. — Akdeniz Bölgesi'nde Antalya iline bağlı bir ilçedir.
ALAŞEHİR: S. 100, sü. 1, sat. 23. — Lidya'nın başkenti Sart, bugünkü Salihli-Turgutlu yolu arasında Salihli'ye 10 km. uzaklıktadır.
ALATENGİZ (Aktengiz): S. 459, sü. 1
ALBERT KANALI (Belçika): S. 530, sü. 2

Alacahöyük'ten Eti Av Tanrısı

Konya'da Alâettin Camisi

ALÇİÇEĞİ (Balıkesir): S. 447, sü. 2
ALDİNİ (Basım): S. 504, sü. 2
ALEMDAR VAKASI: S. 103, sü. 2
ALEMGİR II.: S. 104, sü.2, sat. 28). — Cihandar Şah'ın oğludur.
ALEMŞAH (Şehzade): S. 18, sü. 3
ALETSCH BUZULU: S. 124, sü. 3
ALEUT: S. 98, sü. 3
ALEV YAĞI (Alev makinesi): S. 104, sü. 3
ALFA ZERRECİKLERİ (Atom): S. 355, sü. 3
ALKAZAR SARAYI: S. 245, sü. 2
ALİ BEY, Hüseyinzade S. 413, sü. 2
ÂLİ BEY: S 107, sü. 2, sat. 1. — Türkiye'de ilk defa sahne eseri yazanlardan...
ALİ EFENDİ, Tamburî Hafız (1836-1902). Büyük bir Türk bestekârıdır. Tambur çalmada hususî, tamamen lirik ve romantik bir üslûp kurmuştur ki, talebesi Tamburî Cemil Bey ile bu üslûp en yüksek noktasına erişmiştir. (Bk. Cemil Tamburî).
ALİ MUBAREK PAŞA: S. 244, sü. 3)
ALİ PAŞA, Abdi Paşazade: S. 534, sü. 3
ALİ PAŞA, Çandarlı (ölümü: 1407). I. Murat'ın ve Yıldırım Bayezit'in Veziriâzamı. Bütün Osmanlı sadrâzamlarının en çok iktidarda kalanıdır. Bilgin, yüksek bir komutan ve başarılı bir devlet adamıydı. Bursa'da hayır eserleri vardır. Çandarlılar, kardeşi İbrahim Paşa'dan yürümüştür (Bk. Çandarlılar).
ALİ PAŞA, Çorlulu Silâhtar Damat (1670-1711). III. Ahmet devrinde Baltacı Mehmet Paşa'nın yerine 36 yaşında sadrâzam oldu. 1708'de II. Mustafa'nın kızı ve III. Ahmet'in yeğeni Emine Sultan'la evlenerek «damat» oldu. Rusya'nın İsveç kırallığını tepeledikten sonra bir mesele çıkaracağını anlıyarak, düşmanı derhal ezmek düşüncesiyle bir siyaset takibine başladıysa da, savaşa karşı olan Padişah, Ali Paşa'yı azletti. Midilli'ye sürülen Ali Paşa, düşmanlarının, devamlı tesirleri sonunda orada idam edildi. Cami, çeşme, mektep gibi hayır eserleri bırakmıştır.
ALİ PAŞA, Damat Şehit Şedit Silâhtar (1667-1716). III. Ahmet devrinin sadrâzamlarındandır. 1709'da padişahın 5 yaşındaki büyük kızı Fatma Sultan'la «sûrî olarak» (gösterişte) evlendirilip «damat» oldu. 1716'da Avusturya ile yapılan savaşta şehit oldu. Kanlı elbisesiyle Belgrat'ta Kanunî Sultan Süleyman camisine gömüldü, 70 yıl sonra Avusturya generali Laudon, Belgrad'ı alınca, Paşa'nın kemiklerini Viyana'da Hadersdorf ormanına naklettirdi.
ALİ PAŞA, Hekimoğlu: S. 534, sü. 3
ALİ PAŞA, Tepedelenli (Bk. TEPEDELENLİ)
ALİ ŞİR NEVAİ: S. 109, sü. 1, sat. 62. — Mizan-ül-Evzan (bir aruz risalesi).
ALLAHABAT: S. 111, sü. 1, sat. 14. — Şehre «Allahabat» veya «İlâhabat» adı ilk defa olarak Ekber Şah'ın oğlu Cihangir Şah (1569-1627) tarafından verilmiştir.
ALKARASI (Albastı): S. 101, sü. 3
ALKIZI (Albastı): S. 101, sü. 3
ALMAN ÇEŞMESİ (Atmeydanı): S. 353, sü. 1
ALMAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ: S. 111, sü. 1
ALMAN GÜMÜŞÜ (Yeni gümüş): S. 100, sü. 3
ALMUS BARAJI: S. 490, sü. 1
ALPULLU ŞEKER FABRİKASI (Babaeski): S. 417, sü. 1

B

C

Ç

D

E

F

G

H

I

İ

J

K

L

M

N

O

Ö

P

Q

R

S

Ş

T

U

Ü

V

W

Y

Z

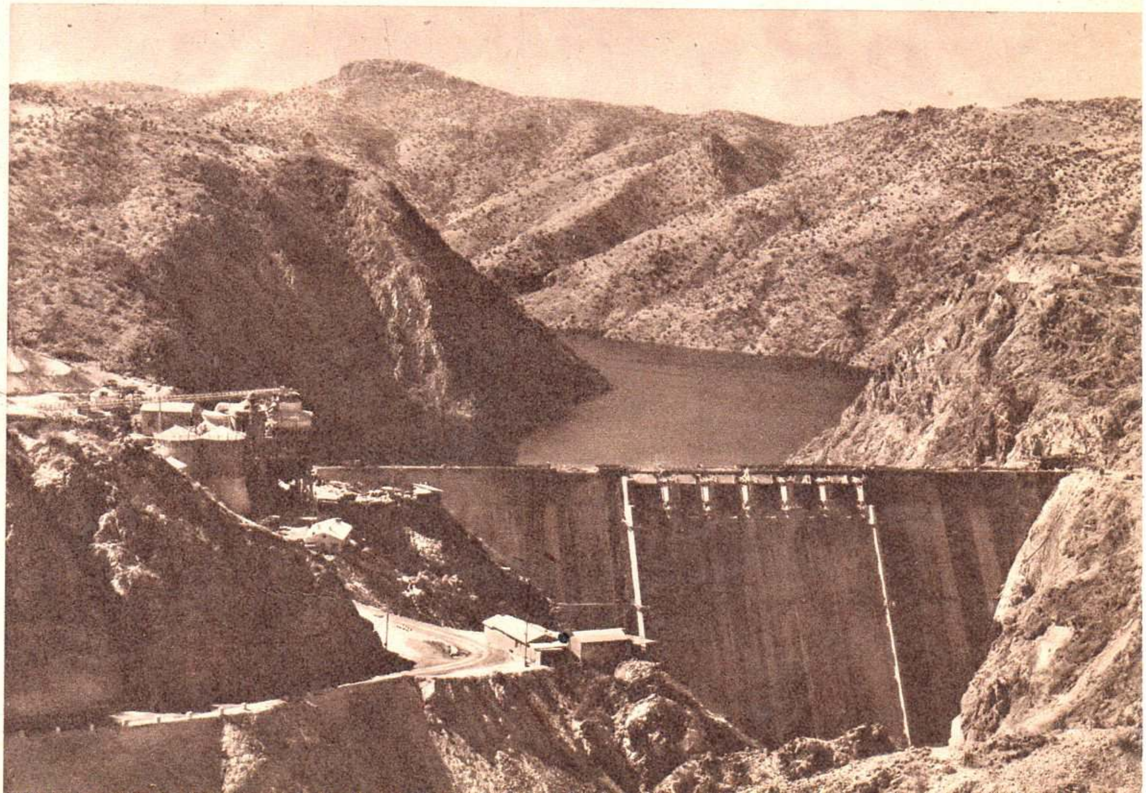
Birinci Cildin Sonu

BARAJLAR

Bir memleketin en önemli tabiî kaynaklarının başında akarsular gelir. Akarsular ancak dizginlenirse faydalı olabilirler. Barajlar akarsuların dizginleridir.

DEMİRKÖPRÜ BARAJI. — Salihli yakınlarında bulunan bu baraj Gediz nehri üzerinde yapılmıştır. Toprak dolgu tipindedir. yüksekliği 77 metredir. Yılda 193 milyon kw. saatlik enerji sağlamaktadır.

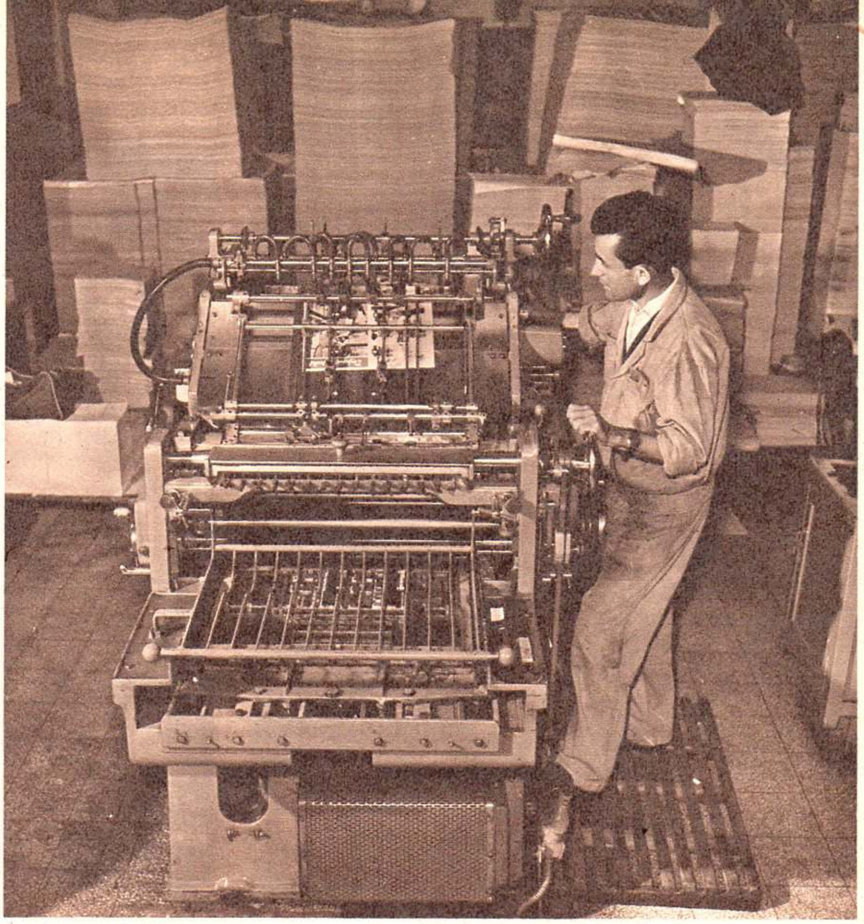
SARIYAR BARAJI. — Türkiye'nin en büyük barajlarından biri olan bu baraj Kızılırmak üzerinde yapılmıştır. Temel tabanından yüksekliği 110 metredir. Barajda 568.000 $m.^3$ beton kullanılmıştır.

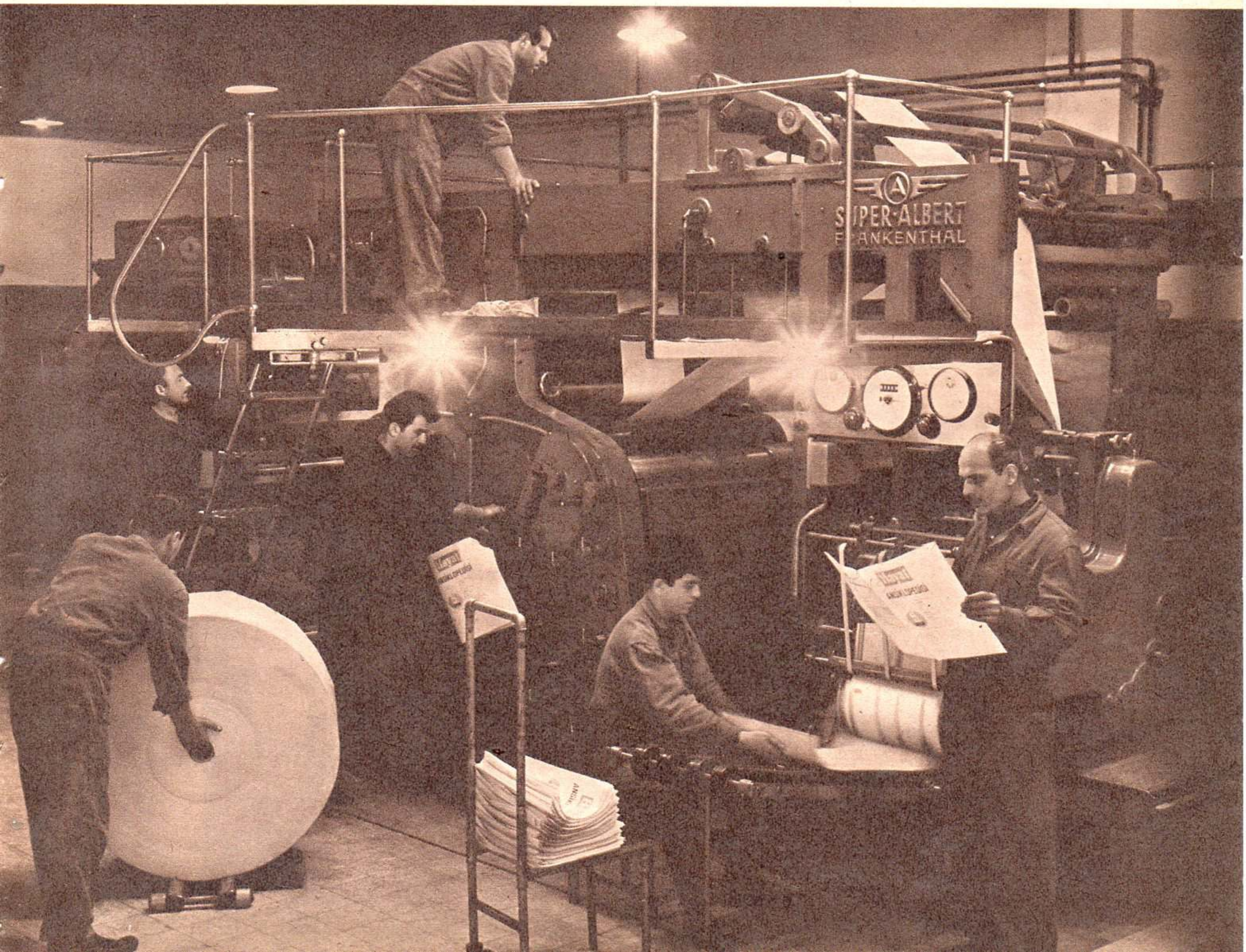
BARBAROS Osmanlı İmparatorluğunun kudretli çağlarında Türkler, karalara olduğu kadar denizlere de hâkim olmasını bilmişlerdir. Yıllarca denizlerde Türk bayrağını dalgalandıran Barbaros Hayrettin Paşa eşsiz cesareti ve kahramanlığiyle Türk denizcilerine örnek olmuştur. Resimde bir törende Beşiktaş'taki Barbaros Anıtı ve önünde bir levent görülüyor.

BASIM

TİPO — Matbaacılıkta en çok kullanılan makinelerin başında «tipo» denen düz baskı makineleri gelir. Resimde görülen makine küçük bir düz baskı makinesidir. Otomatik çalışır ve daha çok, basılı kâğıt, kitap kapağı gibi baskı işlerinde kullanılır.

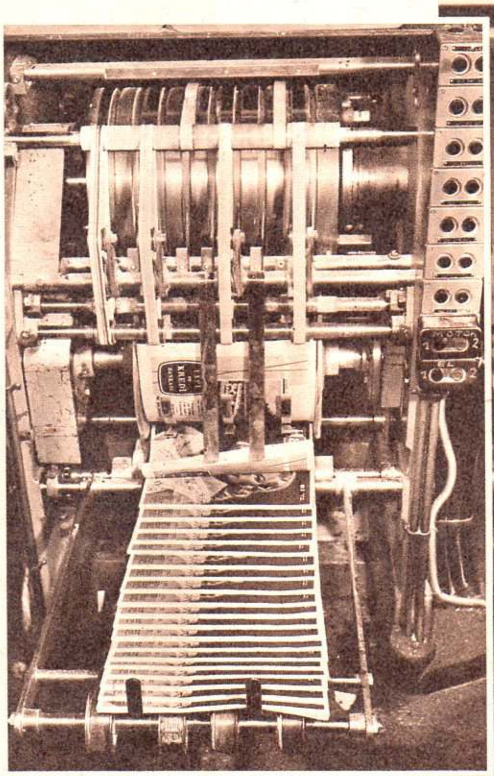

GAZETE ROTATİFİ — Büyük baskı yapmak için rotatif makineleri kullanılır. Bunlar bobin halinde kâğıt üzerine baskı yaparlar. Gazeteyi otomatik olarak basar, keser ve katlar. Resimde Hayat Ansiklopedisi'ni basan rotatif görülüyor.

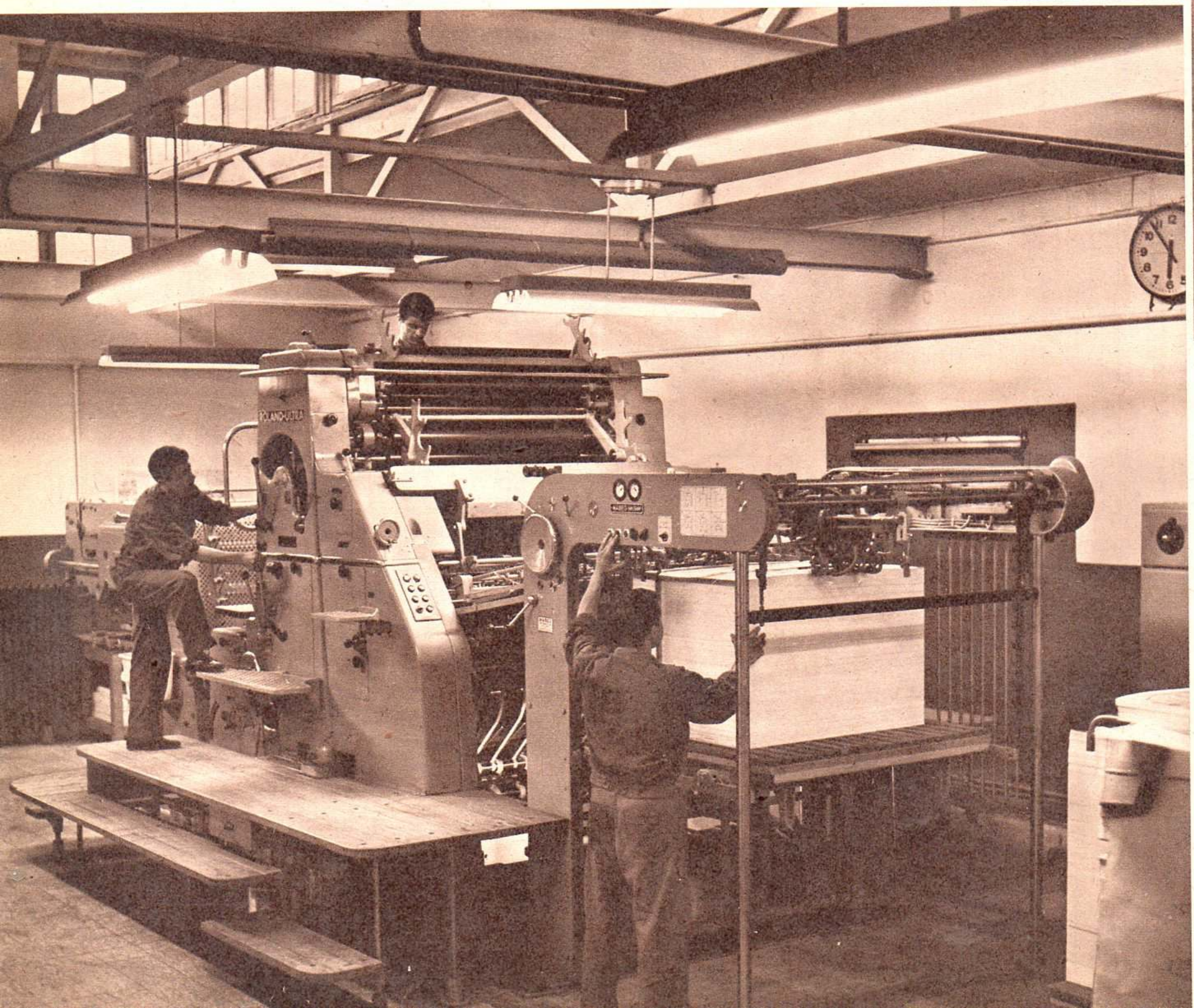

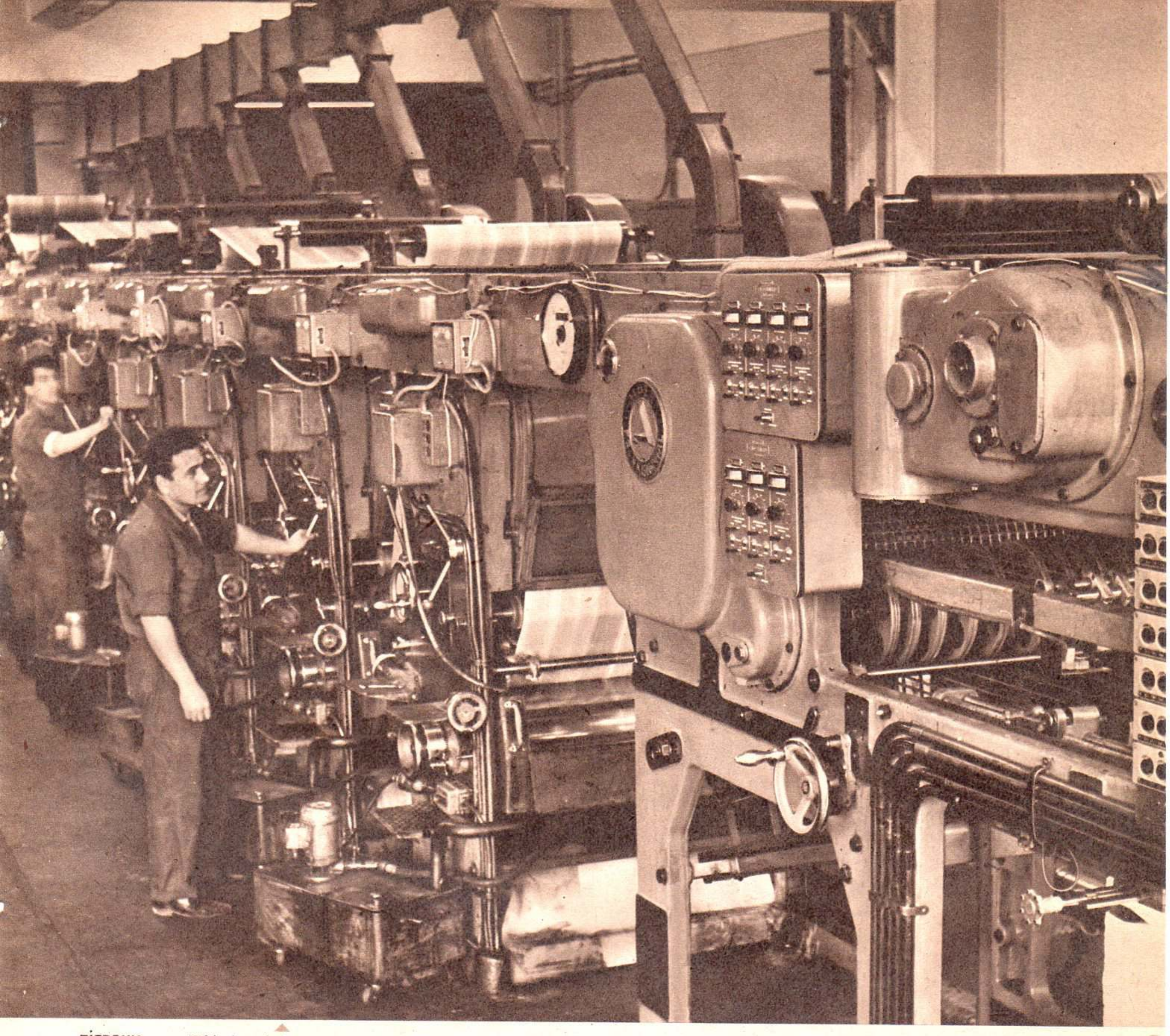

ENTERTİP. — Dizgi makineleri baskı işinin başladığı yerdir. Basılacak yazının müsveddeleri doğruca entertip operatörüne verilir. Operatör, makinenin klâvyelerine basmak suretiyle harf matrislerinin otomatik bir şekilde satır haline gelmesini sağlar.

TİFDRUK. — Tifdruk tekniğiyle yapılan basım işi tifdruk rotatifinde tamamlanır. Resimde «Hayat Ansiklopedisi»nin şimdi okumakta olduğunuz bu sayfalarını basan tifdruk rotatifi, en yukarıda ise basılmış mecmuaların makineden dökülüşü görülüyor.

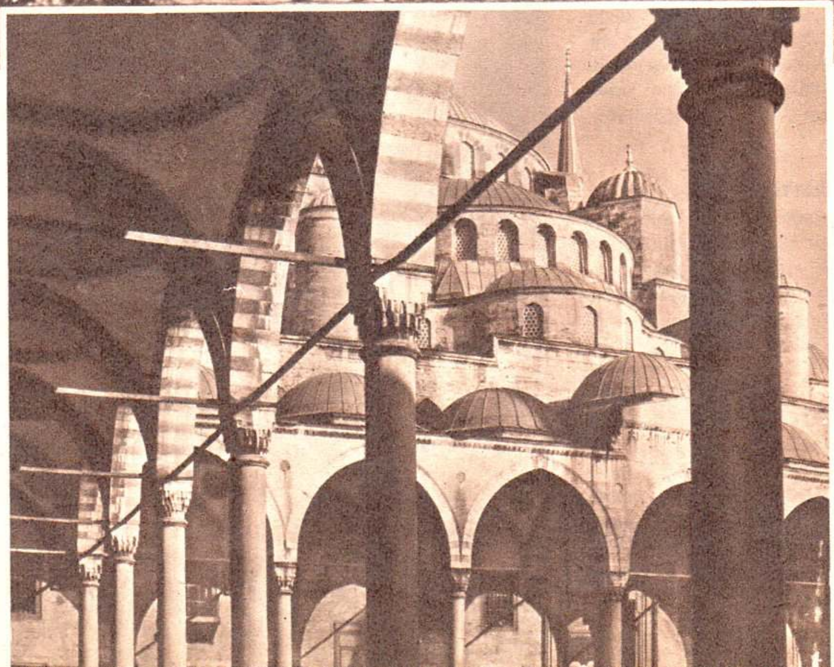
MÜRETTİPHANE. — Bir basımevinde dizgi ve baskı işleri arasındaki safha mürettiphanede geçer. Gelen yazılar burada dizilir, dizilmiş satırlar burada sayfa haline getirildikten sonra baskıya gönderilir.

OFSET. — Baskı işlerinde kullanılan bir başka çeşit makine de ofsettir. Ofset baskı makineleri, düz baskı makinelerinden daha temiz baskı yapar. Resim «Hayat Ansiklopedisi» nin renkli levhalarını basan bir ofseti gösteriyor.

Beyazıt Camisi

İstanbulu zapteden Türkler, burasını sadece başkent yapmakla kalmamış aynı zamanda memleketin mânevi merkezi haline getirmişlerdir. Bu cümleden olarak cami yapımına büyük önem verilmiştir. Türk mimarlığının en güzel eserlerinden olan Beyazıt Camisi de zaptın ellinci yılı tamamlanmadan yapılmaya başlanmış ve 1505 yılında bitirilmiştir. Resimlerde camiyi iki ayrı açıdan görüyorsunuz.

BAYRAMLAR

Millî bayram - Dinî bayram — Bütün bayramlar bir toplum halinde yaşıyan insanların birbiriyle daha fazla kaynaşmasına vesile olan tören günleridir. Belirli günleri anmak için yapılan bayramlar, millî olsun, dinî olsun hep bir arada, sevinç içinde kutlanır. Dinî bayramlarımızın yüzyıllar öncesine uzanan ve unutulmaz geleneklere bağlı bir geçmişi vardır. Millî bayramlarımız ise kanımız pahasına kurduğumuz cumhuriyetimizin ve bu cumhuriyeti hazırlıyan günlerin yıllar boyunca unutulmıyacak armağanıdır....

CUMHURİYET BAYRAMI. — En büyük bayramımız olan 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı bütün milletçe coşkun bir heyecanla kutlanır. Resimde 1960 Cumhuriyet Bayramında yapılan geçit töreninde şanlı ordumuzun tank birliklerinden küçük bir kısmı görülüyor.

EN BÜYÜK BAYRAM. — Türk tarihinin en büyük zaferi olan Cumhuriyet'in kuruluşu millî bayramlarımız arasında da en büyük sevinç ve heyecanla kutlanan mutlu bir gündür. Törenlerde, kara ve hava ordularımızın yanında kahraman Türk denizcileri de göğsümüzü gururla kabartır.

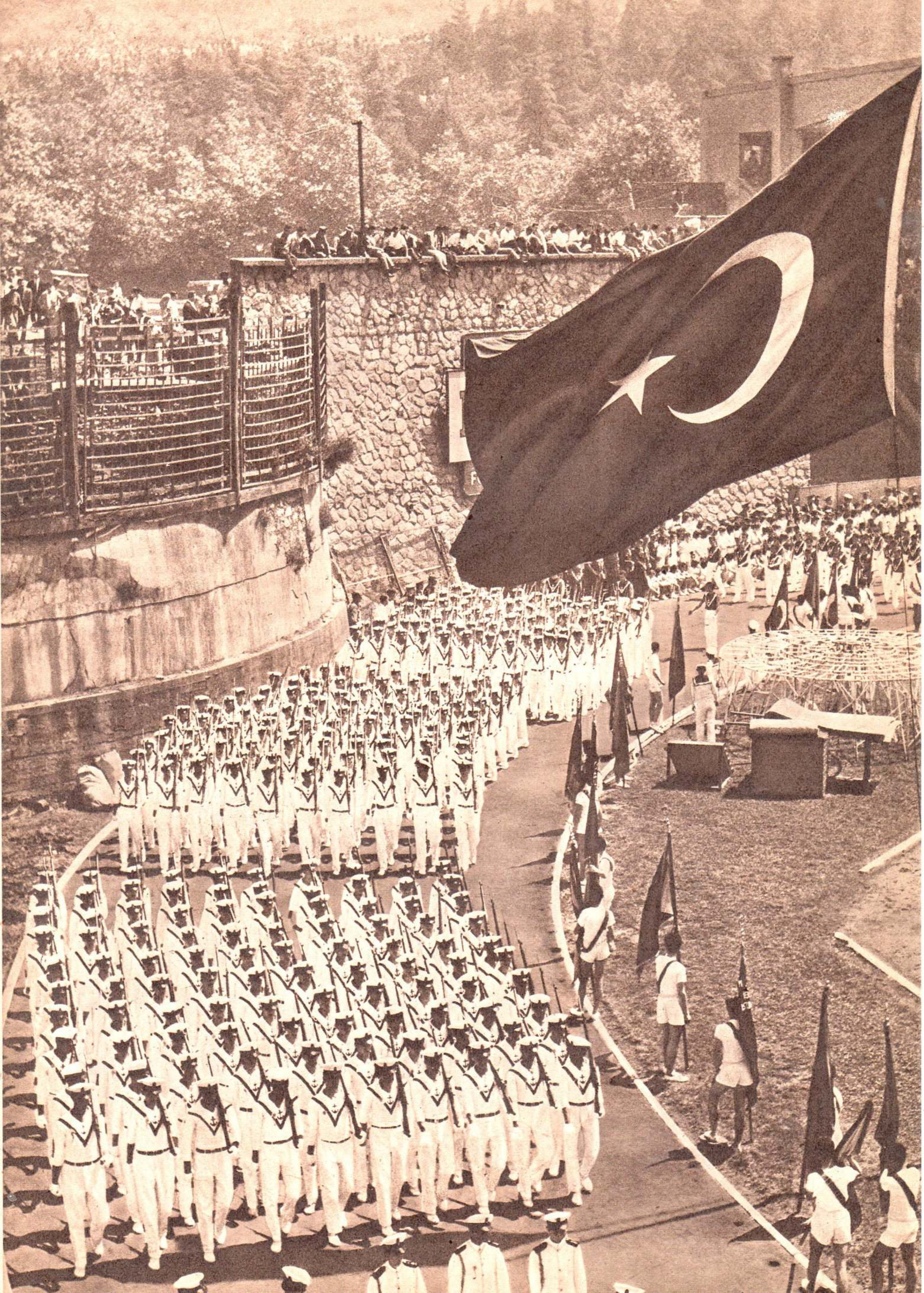
BAYRAM YERİ. — Ramazan ve Kurban bayramları daha çok çocukların bayramı gibidir. Bu bayram günlerinde şehir ve kasabalarda kurulan bayram yerleri neşeli çocuklarla dolup taşar.

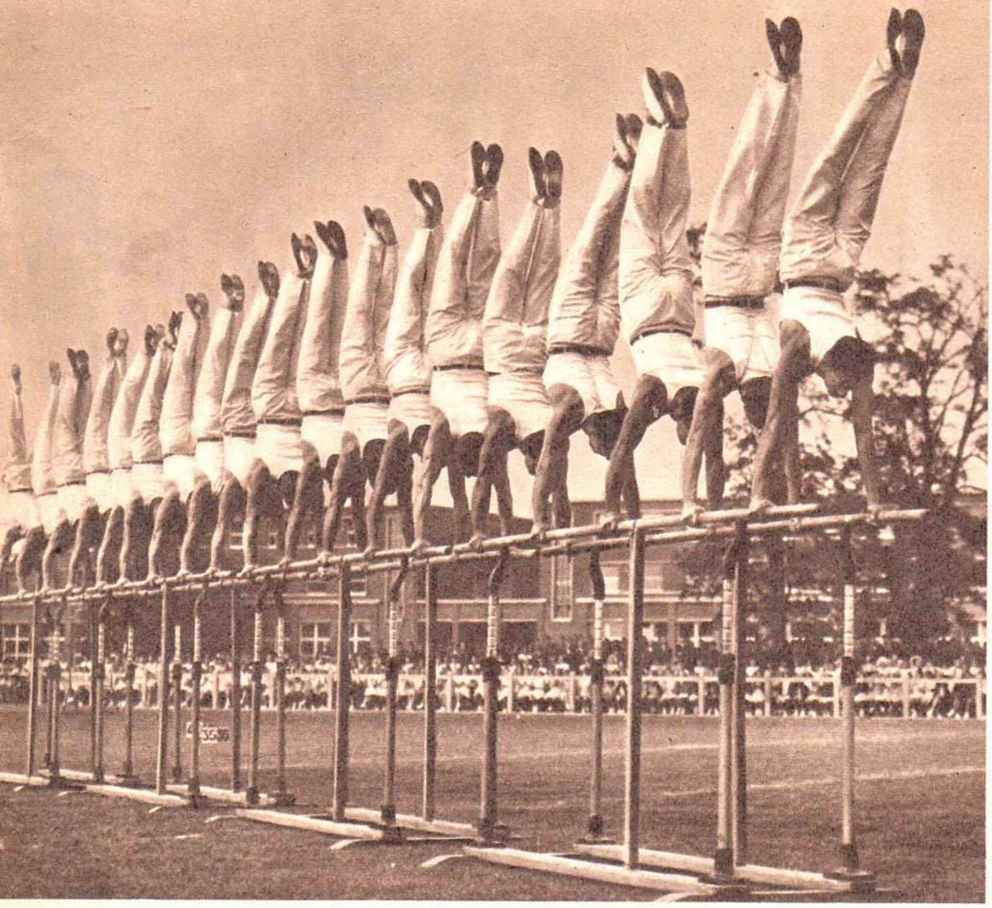

ATLIKARINCA. — Ramazan ve Kurban bayramlarında kurulan bayram yerlerinde çocuklar oradaki bütün eğlence vasıtalarından faydalanmaya bakarlar. İşte cicili-bicili elbiseleri içinde atlıkarıncaya binmek için zevk ve heyecanla sıra bekliyen çocuklar.

19 MAYIS. — Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı mutlu günün yıldönümü Türk gençliğinin bayram günüdür. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda bütün yurtta beden eğitimi hareketleri yapılır, millî oyunlar oynanır. Resimde, törende şanlı bayrağımızı taşıyan kız öğrenciler görülüyor

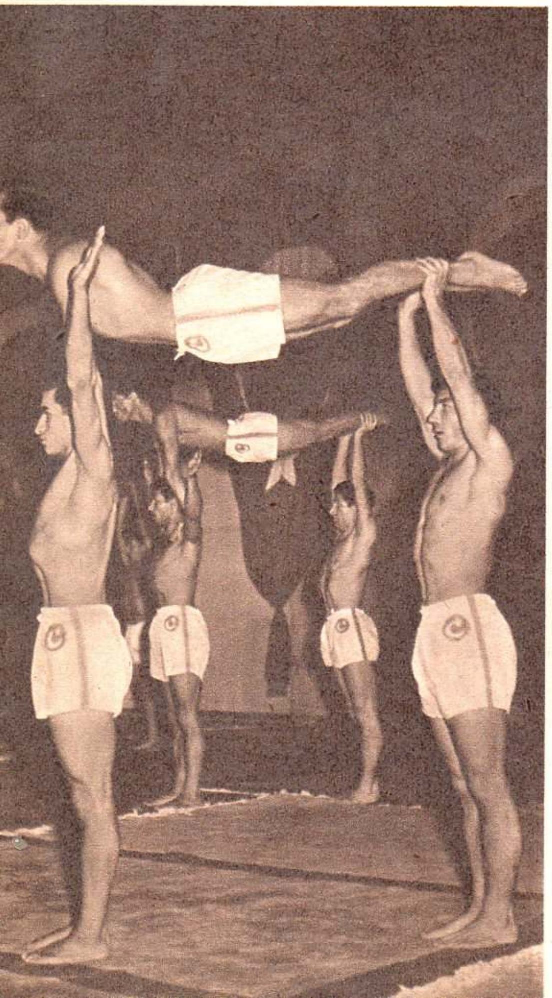

BEDEN EĞİTİMİ. — Hareketlerine dünyanın her yerinde büyük önem verilir. Yukarıda soldaki resim Fransa'daki bir törende beden eğitimi gösterisi yapan gençleri göstermektedir. Sağda ise 19 Mayıs gösterilerinde kızlarımız görülüyor. Okullarımızda beden eğitimine büyük önem verilir.

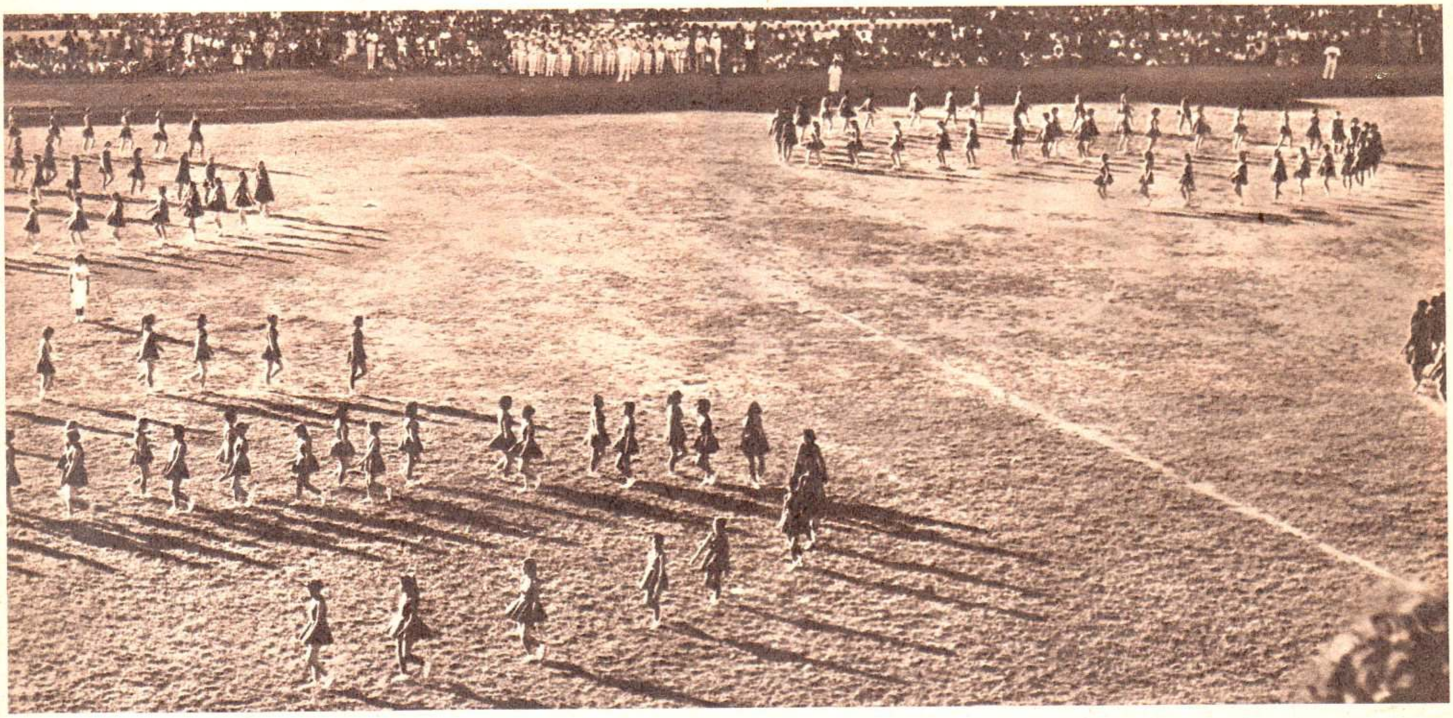
Beden Eğitimi

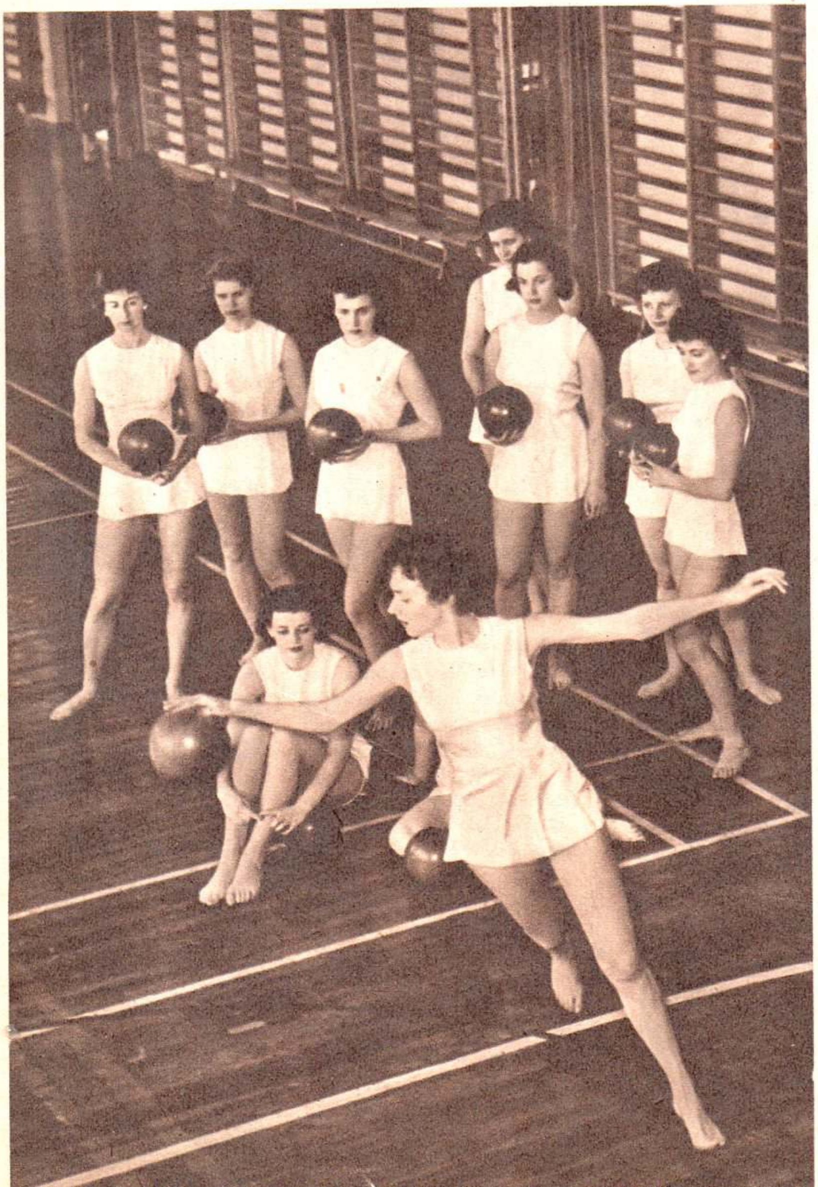
ON DOKUZ MAYIS. — Gençlik ve Spor Bayramı yurdun her yerinde öğrencilerin ve spor teşekküllerinin oyun ve gösterileriyle kutlanır. İşte bir prova sırasında o tarihî günün törenine neşe ile hazırlanan genç kızlarımızdan bir grup.

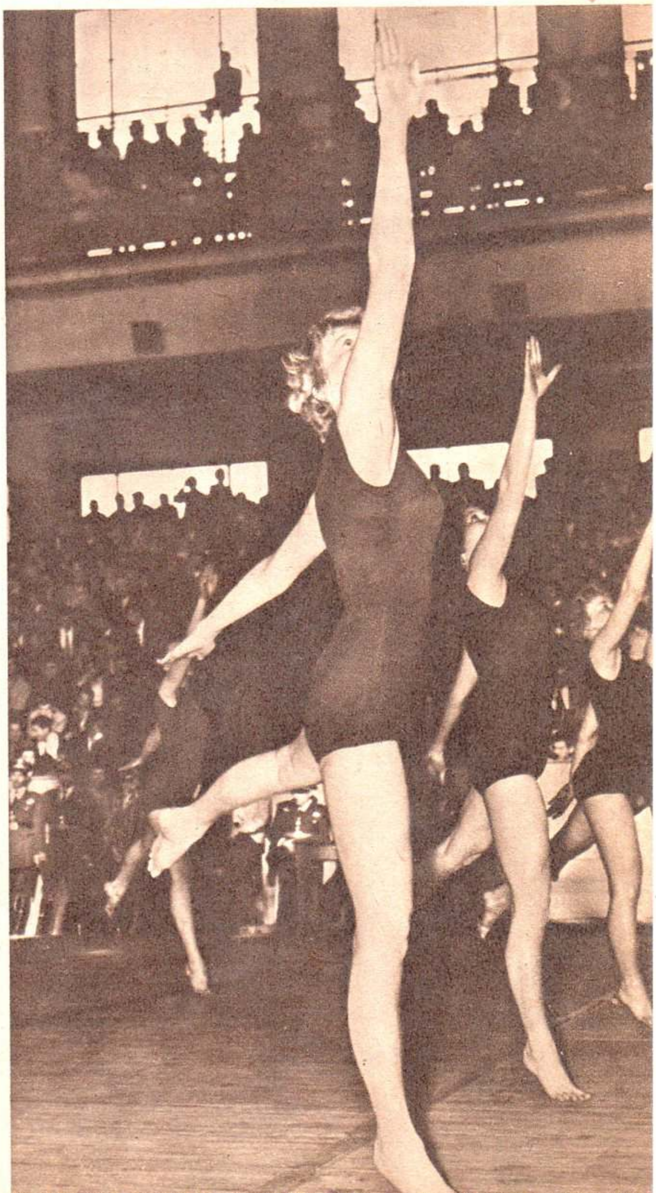
TÜRK GENÇLERİ. — Kapalı salonda yapılan bir beden eğitimi gösterisi sırasında başarılı hareketlerle takdir toplıyan çelik vücutlu ve çelik iradeli Türk gençleri.

AVRUPA'DA. — Bir cimnastik salonunda topla çalışan genç kızlar. Top beden eğitimi vasıtalarının en başta gelenleri arasında yer alır.

İSVEÇ CİMNASTİĞİ. — Bütün dünyaca tanınmıştır. Resim memleketimize gelen bir İsveç cimnastik topluluğunu gösteriyor.

BELÇİKA

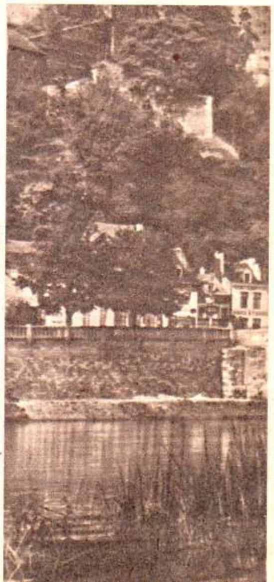
OSTENDE — Belçika'nın başlıca şehirlerinden olan Ostende aynı zamanda memleketin en önemli limanıdır. Yazları bütün Avrupa'nın akın ettiği bir dinlenme yeri haline gelir.

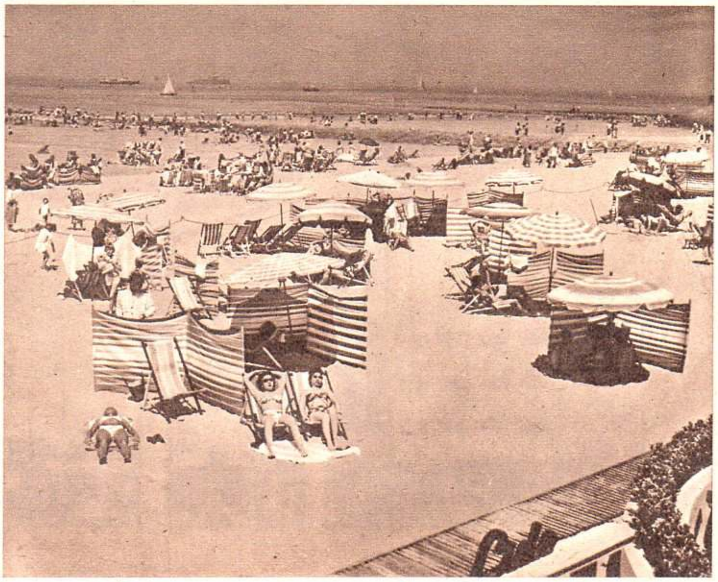

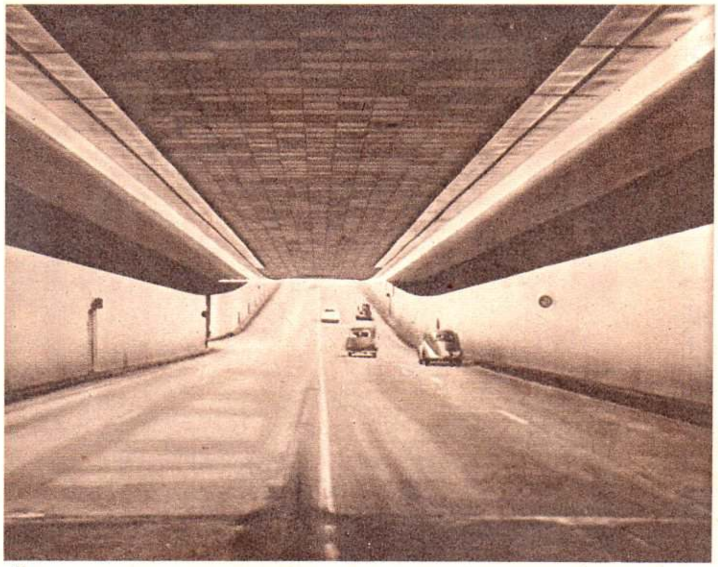
MEUSE — Belçika'nın en önemli nehirleri arasında sayılan Meuse, memleketin nispeten dağlık olan güney kesiminde akar. Nehrin en önemli kolu, Sambre, bir kanalla Escaut nehrine bağlanmıştır. Nehir kıyıları civar halkı için iyi bir dinlenme yeri teşkil eder.

NAMUR — Sambre'ın Meuse nehri ile birleştiği yerde bulunan Namur şehri Belçika'nın en büyük endüstri merkezlerinden biridir. Bu sanayi şehrinin en önemli özelliklerinden biri tarihî kalesidir.

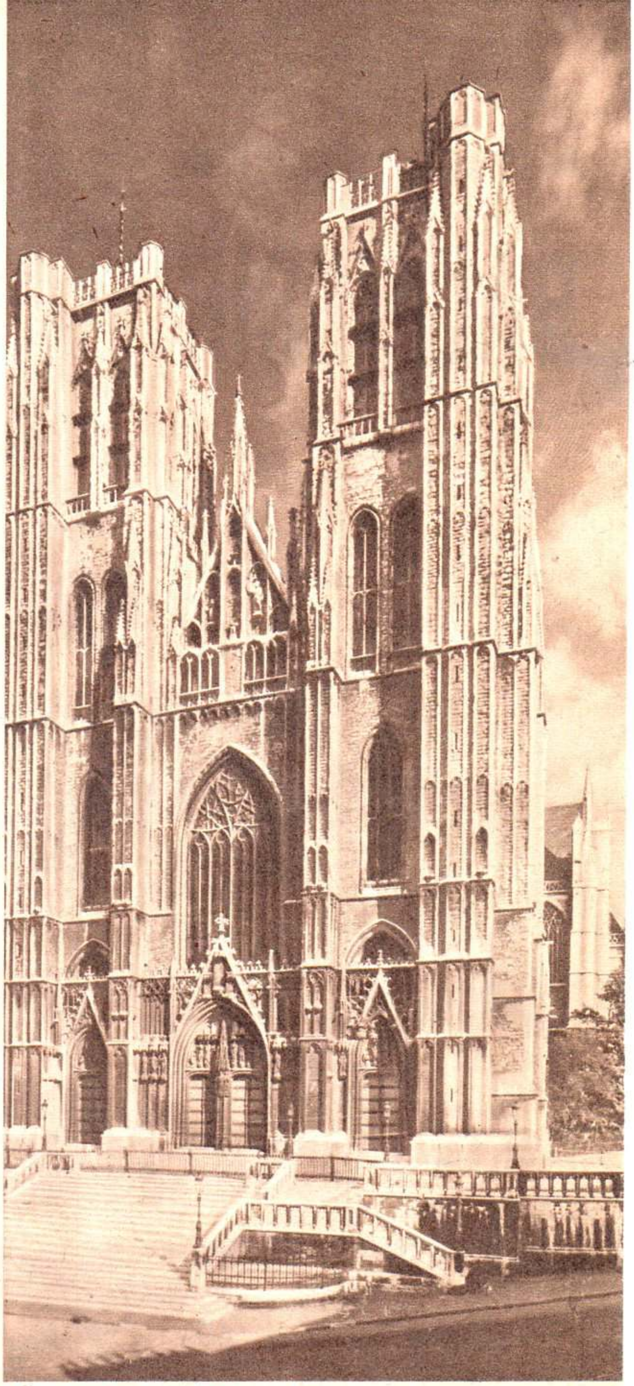

OSTENDE PLÂJLARI — Kuzey Denizi'nin sığ kıyıları yaz aylarında Belçikalılar'ın en büyük dinlenme yeridir. Bilhassa ucsuz bucaksız Ostende plâjlarında denize girmek için başka Avrupa memleketlerinden de turist grupları gelir.

TÜNEL — Belçika'nın başkenti Brüksel'de geniş ve çok iyi ışıklandırılmış yeraltı yolları vardır. Kalabalık şehrin trafiğini hafifletmekte bunların büyük faydası görülür. 1958'deki Dünya Fuarı sırasında bu tüneller trafik tıkanıklığını önlemiş, seyrüseferin aksamamasında rol oynamıştır.

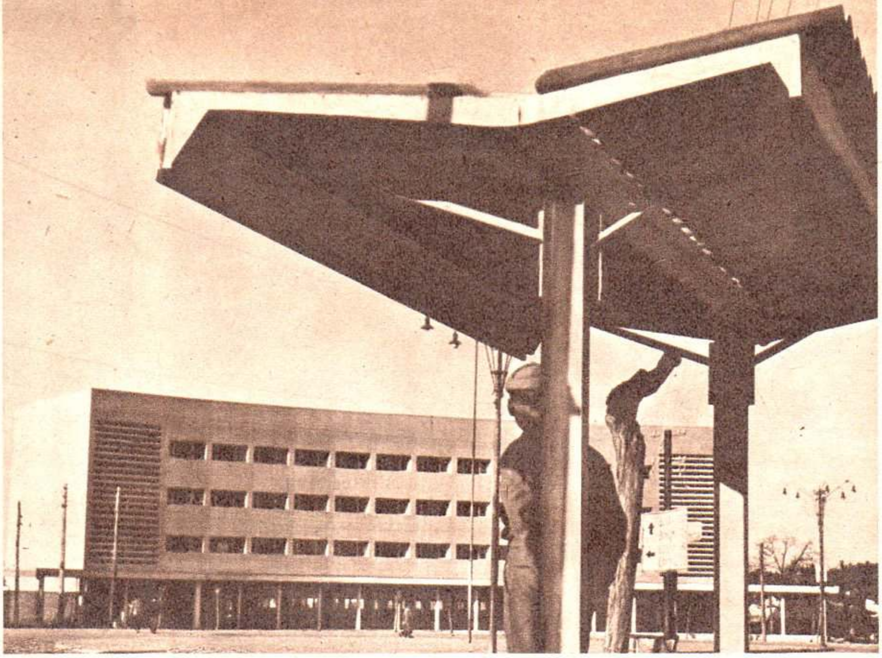

SAİNTE GUDULE KİLİSESİ — 1220 yıllarında inşasına başlanan bu muazzam eser Gotik mimarisinin en güzel örneklerinden biridir. Brüksel'de bulunan bu kilise turistlerin hayranlıkla ziyaret ettiği mimarlık eserlerinin başında gelmektedir.

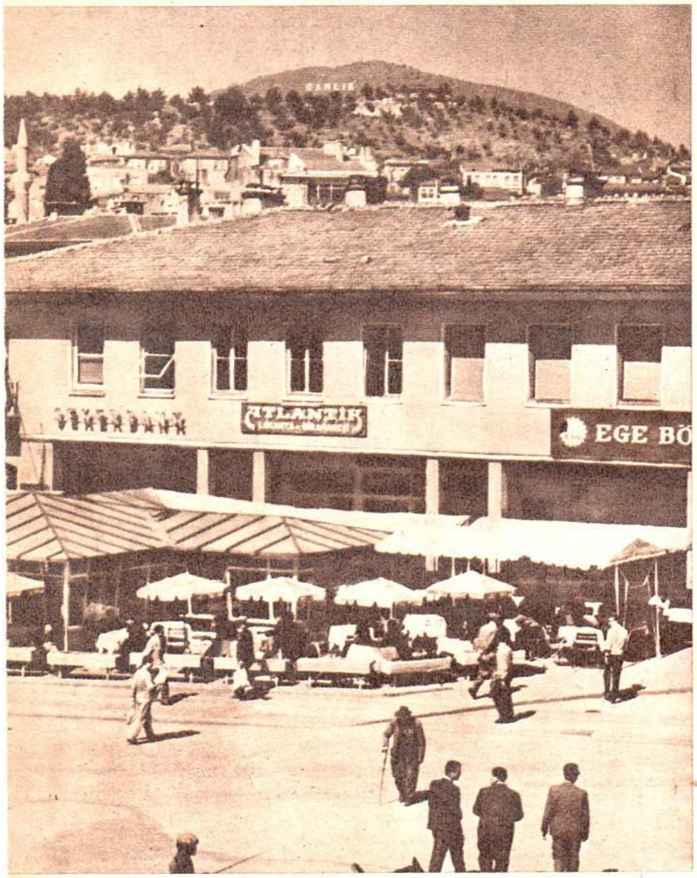

Bir Marmara Bölgesi İlimiz

BALIKESİR

BALIKESİR. — Eskiden beri kalkınma hareketlerine büyük önem veren bir ilimizdir. Şehirde her fırsatta yeni binalar yapılır. Resim yeni turistik oteli gösteriyor....

ZAĞNOS PAŞA CAMİSİ. — Balıkesir'in yamaçta bulunan yukarı mahallelerinden bakınca ilk göze çarpan Zağnos Paşa Camisi şehrin önemli eserleri arasında yer alan güzel yapılardandır...

ÇARŞI. — Birçok Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Balıkesir'de de çarşı şehrin en işlek yeridir. Burada ticarethanelerden başka lokanta, kahvehane ve oteller de bir hayli yer işgal etmektedir.

MEYDAN. — Balıkesir'in en işlek meydanlarından biri Ali Hikmet Paşa Meydanı'dır. Buradaki birçok iş yerleri arasında Sümerbank binası modern yapısiyle derhal göze çarpar.

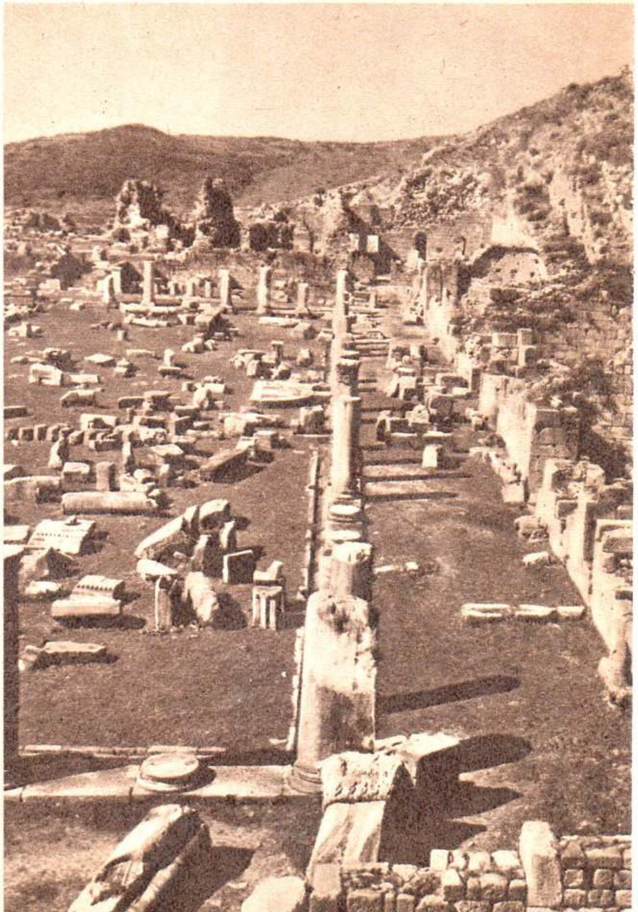
ASKLEPİON. — Bergama'nın 3 km. batısındaki Asklepion harabeleri turistlerin en çok gezdiği yerlerden biridir. Burası Milâttan yüzyıllarca önce başlıyarak Milâttan sonraya kadar sağlık yurdu olarak kullanılmış çok eski bir yapıdır.

BERGAMA

Tarihi, Milâttan yüzlerce yıl öncesine kadar uzıyan sevimli bir kasabamız

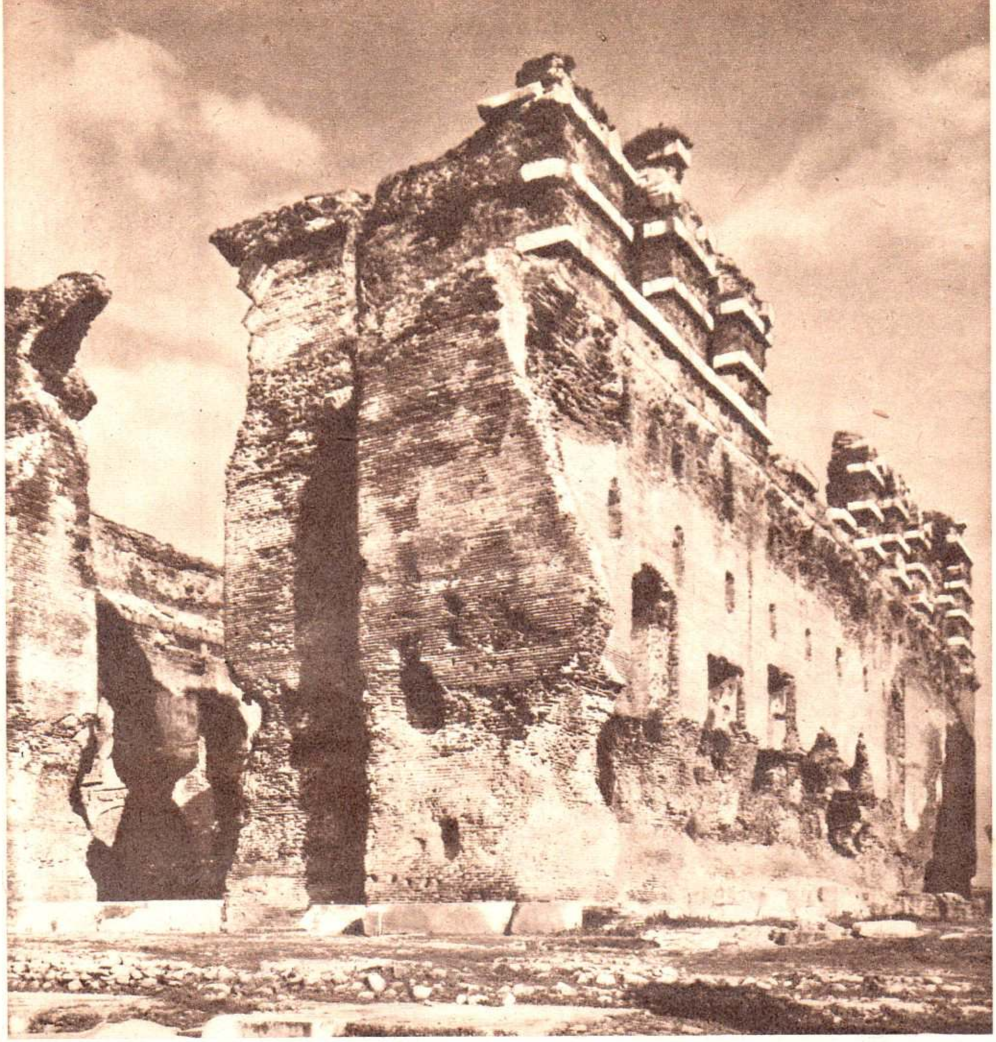

BERGAMA. — Resimde Bergama'nın bir kısmı görülüyor. Karşıda görülen harabe Viran Kapı'dır. Bu yapı Asklepion'a giden caddenin başında bulunuyordu.

GYMNASİUM. — Bergama akropolündeki en önemli eserlerden biri Gymnasiumdu. Gymnasium 107×90 ölçüsünde bir avlunun etrafına yapılmıştır.

BASİLİKA TAPINAĞI
Arkeolojik eserler bakımından memleketimizin en zengin yerlerinden biri de Bergama'dır. Burada yapılan kazılarda geçmişin karanlıklarını aydınlatan birçok eser bulunmuştur. Resimde Basilika Tapınağı görülüyor.

YENİ BERGAMA
Bir yamacın eteğinde uzanan Bergama eskiyle yeninin birbirine karıştığı yerdir. Yeni Bergama'ya bakan yamaçlar eski medeniyetlerin eserlerini taşır.

